

ORDU ÜNİVERSİTESİ
ORDU UNIVERSITY

**ODU
SOSYAL BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

ODU Journal of Social Sciences

Kasım/ November 2023 Cilt/Volume 13 Sayı/Issue 3

ODÜSOBİAD

ODU
SOSYAL BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

Kasım/November 2023

Cilt/Volume 13

Sayı/Issue 3

ISSN: 1309-9302

ODÜSOBiAD yılda 3 kez (Mart-Temmuz-Kasım)
yayımlanan uluslararası hakemli dergidir.
ODUSOBİAD is a international peer-reviewed journal
published three times a year.
(March-July-November).

ODÜSOBiAD; UKALBİM TR Dizin, Index
Copernicus, OAJI, Sindex, Türk Eğitim İndeksi,
SOBiAD, Journal Factor, Acarindex, CiteFactor,
ResearchBib, ISAM, ROAD, OJOP, tarafından
taranıp indexlenmektedir.

ODU Journal of Social Sciences Research currently
indexed by ULAKBİM TR Dizin, Index Copernicus,
OAJI, Sindex, Türk Eğitim İndeksi, SOBiAD, Journal
Factor, Acarindex, CiteFactor, ResearchBib,
CiteFactor and, ISAM, ROAD, OJOP.

**Dergimize gelen makaleler iThenticatie intihal
incelemesinden geçirilerek araştırma ve yayın etiğine
uygun hazırlanmıştır.*

SAHİBİ

Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Süleyman Erkam SULAK
(SBE Müdür V.)

EDİTÖR

Doç. Dr. Erhan YAYLAK

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Arş. Gör. Gülhanım Bihter YETKİN

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Turgay HAN

MİZANPAJ EDİTÖRÜ

Sezer AYDIN

SEKRETER

Muhammed Emin AYDIN
Fatmanur GÜNGÖR

ISSN: 1309-9302

ODÜSOBİAD 13 (3) ALAN EDITÖRLERİ

PROF. DR. CAVİT YAVUZ	ORDU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. VOLKAN ÖNGEL	BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. İSMAİL ÖZER	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AYTAÇ ÖZMUTLU	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. DAVUT YİĞİTPAŞA	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. DERYA ÖZTÜRK	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ELİF GÜRSOY	UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FATİH SOBACI	TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. İSMAİL KABAN	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MAZHAR BAL	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MEHMET GEDİZLİ	MANİSA CELÂL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SENA SENGİR AYDIN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ÜZEYİR KEMENT	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. AHMET FİDAN	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. BİLAL SÜSLÜ	ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. FATMA KOÇAK	SİNOP ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. GONCA GÖRSEV	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. ÖMER FARUK ÖZGÜR	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. ŞENEL ÇITAK	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. YASİN ERDEN	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. YAVUZ SELİM GÖL	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. ZAFER ÖZKAN	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. ZEHRA BULUT	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLHANIM BİHTER YETKİN	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE BOZKURT	ORDU ÜNİVERSİTESİ

ODÜSOBİAD 13 (3) SAYISI HAKEM LİSTESİ

PROF. DR. ABDULKADİR IŞIK	TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ABDULLAH ÖZDEMİR	AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. AHMET BEDEL	SİNOP ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. AHMET IŞIK	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. AHMET ÜSTÜN	AMASYA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ALPARSLAN OKUR	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. AYŞEGÜL ERGENE	TRABZON ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. BAYRAM BAŞ	YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. CENK GÜRAY	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. CEVAT GERNİ	BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ERKAN ATAK	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. EYYÜP TANRIVERDİ	DİCLE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. FİGEN ÇOK	BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. GÜLAY EKİCİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. GÜLDEM DÖNEL AKGÜL	ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HAKKI MÜMİN AY	BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HURİYE TOKER	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HÜSEYİN MEVSİM	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. İSMET TÜRKMEN	TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. İSMET TÜRKMEN	TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. KEMAL POLAT	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MESUT GÜN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MUHİTTİN KAPLAN	İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. NEBİ ÖZDEMİR	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ÖMER ERDEN	ORDU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SERPİL UMUZDAŞ	TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AHMET KAMACI	SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ALİ BALTACI	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ALİ TÜRKEL	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ALPER MUMYAKMAZ	YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AYSEL ARSLAN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AYSU KESERKUL	BİR KURUMA BAĞLI DEĞİL
DOÇ. DR. BAHAR SOĞUKKUYU	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. BEKİR ÖZER	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. BENAN ÇOKOKUMUŞ	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. BURAK ELYILMAZ	AMASYA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. BURHAN SEVİM	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. CEMAL ERSİN SİLİK	ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. CEMAL ÖZTÜRK	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. EGEMEN İPEK	TARSUS ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ELİF GÜVEN	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. EMRULLAH TÜRK	BATMAN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ERGÜN KARA	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ERKAN HİRİK	SAMSUN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ERSİN DİKER	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. EYÜP ÇELİK	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FATMA ERDOĞAN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FÜSUN ÇELEBİ BOZ	SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. GENÇAY KARAKAYA	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. GÜLŞAH SEVER	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HAKAN AKYURT	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HALİL ALPASLAN	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HALİL SAVAŞ	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HATİCE VATANSEVER BAYRAKTAR	İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. KENAN MERMER	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

ODÜSOBİAD 13 (3) SAYISI HAKEM LİSTESİ

DOÇ. DR. LEYLA ÇİĞDEM DALKILIÇ
DOÇ. DR. MEVLÜT SEDAT DÖNMEZ
DOÇ. DR. MUHAMMET ARSLAN
DOÇ. DR. MURAT TEKBAŞ
DOÇ. DR. MUSTAFA ALTUN
DOÇ. DR. MUSTAFA BATUHAN TUFANER
DOÇ. DR. MUSTAFA BATUHAN TUFANER
DOÇ. DR. MUSTAFA UĞUR KARADENİZ
DOÇ. DR. NERMİN KİŞİ
DOÇ. DR. NUH DOĞAN
DOÇ. DR. OKTAY KIZILKAYA
DOÇ. DR. ÖMER ÇAKIN
DOÇ. DR. ÖMER KEMİKSİZ
DOÇ. DR. ÖZLEM GENÇ
DOÇ. DR. SELİM CENGİZ
DOÇ. DR. SERPİL KAPTAN
DOÇ. DR. SERPİL KIR ELİTAŞ
DOÇ. DR. SEVİNÇ SEYİDOVA
DOÇ. DR. ŞENİZ ÖZHAN
DOÇ. DR. TARIK YAZAR
DOÇ. DR. TUNCER GÖVDELİ
DOÇ. DR. UĞUR ÜNAL
DOÇ. DR. VAHİT CELAL
DOÇ. DR. YASEMİN GÜRSOY
DOÇ. DR. YASEMİN GÜRSOY
DOÇ. DR. YUSUF BABÜR
DOÇ. DR. YUSUF METE ELKIRAN
DOÇ. DR. YÜKSEL EROĞLU
DOÇ. DR. ZEKAİ ERDAL
DOÇ. DR. VOLKAN KARAGÖZLÜ
DOÇ. MURAT KARA
DOÇ. BAHAR SARIBOĞA AKCA
DR. ÖĞR. ÜYE. ALPTEKİN DEVELİ
DR. ÖĞR. ÜYE. AYHAN BULUT
DR. ÖĞR. ÜYE. BETÜL GÖKÇEN DOĞAN LAÇİN
DR. ÖĞR. ÜYE. BETÜL TEKİNSOY
DR. ÖĞR. ÜYE. CEM ANGIN
DR. ÖĞR. ÜYE. EKİN SU KUZU
DR. ÖĞR. ÜYE. EMRE SAYGIN
DR. ÖĞR. ÜYE. FARUK YÜKSEL
DR. ÖĞR. ÜYE. FATMA ŞÜKRAN ERGELEN
DR. ÖĞR. ÜYE. FİLİZ MÜTLÜ YILDIRIM
DR. ÖĞR. ÜYE. GÜLÇİN BİLGİN TURNA
DR. ÖĞR. ÜYE. HADİ BAK
DR. ÖĞR. ÜYE. İBRAHİM ÜNALAN
DR. ÖĞR. ÜYE. MUSTAFA EREN
DR. ÖĞR. ÜYE. NESLİHAN KORKMAZ
DR. ÖĞR. ÜYE. ÖZGÜR ERKUT ŞAHİN
DR. ÖĞR. ÜYE. SAVAŞ ALTUN
DR. ÖĞR. ÜYE. SERAP YÜCEL
DR. ÖĞR. ÜYE. SEVİLAY KALAY MEYDAN
DR. ÖĞR. ÜYE. UFUK BAKAN
DR. NAZAN AN
DR. YUSUF EMRE KARAKAŞ
DR. ZEYNEP ÇAKMAK

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAMSUN ÜNİVERSİTESİ
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
MALATYA TURGUT ÖZEL ÜNİVERSİTESİ
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
AZERBAJCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
ERZURUM ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
ORDU ÜNİVERSİTESİ
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
ORDU ÜNİVERSİTESİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
ORDU ÜNİVERSİTESİ
MANİSA CELÂL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
ORDU ÜNİVERSİTESİ
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
ORDU ÜNİVERSİTESİ
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ
MALATYA TURGUT ÖZEL ÜNİVERSİTESİ
ORDU ÜNİVERSİTESİ

EDİTÖRDEN

Değerli araştırmacılar ve okurlar, 2023 Ekim sayımızda sosyal bilimlerin farklı alanlarından nitelikli çalışmaları sizlere sunmaktan gurur duyuyoruz.

Dergimizin 2023 kasım ayı sayısı, doçentlik başvurularından dolayı yoğun talep nedeniyle ekim ayına çekilmiştir. Yayına hazırlık sürecinde Ekim sayının yayımlanmasına kısa bir süre kala gerçekleşen editör değişikliği yoğun bir mesai harcamamıza ve zaman darlığından kaynaklanan birtakım sorunlar yaşamamıza sebep olsa da sayımızı planladığımız sürede siz okuyucu ve araştırmacılarımıza sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bu süreçte ortaya çıkabilecek küçük sorunlar ve hatalar için şimdiden ekibim ve şahsım adına özür dilerim.

ODUSOBİAD 13(3) sayımızda birbirinden değerli 43 adet araştırma makalesi, 2 adet derleme makalesi ve yine 2 adet inceleme makalesi olmak üzere toplam 47 adet çalışmaya yer verilmiştir. Yayımlanmaya hak kazanan çalışmaların her biri titizlikle inceleme süreçlerinden geçirilerek, gerekli okumalar ve düzenlemeler yapılarak son haline getirilmiştir. Bu süreçte emek harcayarak sekreteryaya, dil editörü, alan editörü, hakem ve son okuyucu olarak görevlerini yerine getiren değerli arkadaşlarımıza en samimi teşekkürlerimizi sunarız.

Dergimizde emeği hayli fazla olan ve özverili bir şekilde editörlük görevini yerine getiren bir önceki editörümüze şükranlarımızı sunarız. Yeni dönemimizde dergimizin niteliğini artıracak çeşitli politikaların uygulanması planlanmaktadır. Bu minvalde Ekim ayının başında dergimiz EBSCOhost Sociology Source Ultimate ve EBSCOhost SocINDEX with Full Text dizinlerinde taranmaya başlamıştır. Yine Education Source Ultimate ve H. W. Wilson Education Full Text dizinlerinde dergimizin taranması için EBSCO ile sözleşme imzalanmıştır. En kısa zamanda dergimizin bu dizinlerde taranacağı müjdesini vermek isteriz. Diğer yandan dergimizde 2024 yılı Eylül sayısından itibaren makalelerin Türkçe ve İngilizce olacak şekilde yayımlanması planlanmaktadır.

Son olarak Cumhuriyetimizin 100. yılı münasebetiyle Türkiye Cumhuriyetini kuran ve bize emanet eden başta Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları ile bu ülkenin kurtuluşunda emeği geçen atalarımızı saygı, sevgi ve minnetle anıyoruz. Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılında bilimsel çalışmaların artarak devam etmesi ve ülkemizin kalkınmasında başat rol oynamasını temenni ederek sevgilerimizi sunuyoruz.

Doç. Dr. Erhan YAYLAK

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ

- 2483 | Sağlık Bakanlığının Covid 19 Aşı Teşvik Faaliyetlerinin Halkla İlişkiler Çerçevesinden Değerlendirilmesi
2514 | *Evaluation of the Ministry of Health's Covid 19 Vaccine Promotion Activities from the Framework of Public Relations*
Ömer Faruk ÖZGÜR
- 2515 | OECD Ülkelerinin Sağlık Harcamaları, Sağlık Arzı ve Talebinin Çok Boyutlu Ölçekleme Analiziyle Değerlendirilmesi
2532 | *Evaluation of Health Expenditures, Health Supply, and Health Demand in OECD Countries by Multidimensional Scaling Analysis*
Meliha Meliş GÜNALTAY - Ferda IŞIKÇELİK - İsmail AĞIRBAŞ
- 2533 | Examining The Relationship Between Income Concentration And Environmental Pollution with the STIRPAT Model
2550 | *STIRPAT Modeli Özelinde Gelir Yoğunlaşması Ve Çevre Kirliliği İlişkisinin İncelenmesi*
İbrahim TEKİNER - Aykut YAĞLIKARA
- 2251 | Küreselleşme, Enflasyon ve Para Politikasının Etkinliği
2578 | *Globalization, Inflation and The Effectiveness of Monetary Policy*
Zeki AKBAKAY
- 2579 | Kılınış Bakımından İ- Fiili
2598 | *I- Verb in the Respect of Aktionsart*
Ahmet Turan DOĞAN
- 2599 | 4-6 Yaş Çocukların Ekran Kullanım Alışkanlıkları İle Öz Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişki
2620 | *Correlation Between Screen Use Habits and Self-Regulation Skills in Children Aged 4 to 6 Years*
Döndü Koyuncuoğlu - Emine Gülriz Akaroğlu
- 2621 | Eğitimde ve İstihdamda Yer Almayan Gençler (NEET) Psikolojik Olarak Daha Mı Kırılgan? Beliren Yetişkinlik
2640 | *Dönemi Temelinde Bir İnceleme*
Are NEETs Psychologically More Vulnerable? An Examination Based On Emerging Adulthood
Özden TURGUT
- 2641 | Haberin Önde (Taktım) ve Ortada Gelme (Tavsit) Meselesinin İncelenmesi
2668 | *Examination of the Matter of Precedence (Taqqdeem) and Centration (Tawseet) of the Predicate*
Mesut KÖKSOY
- 2669 | Resmediliş Şekline Göre Portre Resim Türleri
2682 | *Types of Portrait Painting According to the Shape of Picturing*
Buşra İNCİRKUŞ
- 2683 | Klasik Şiirde Kiliseye Dair Bazı İmajlar
2708 | *Some Images of the Church in Classical Poetry*
Mutlu Muhammet AKTAŞ
- 2709 | Bilgiye Erişimde Dijital Okuryazarlık Kullanımı: Muş Alparslan Üniversitesi Gazetecilik Bölümü 2. Sınıf Öğrencileri Üzerine
2740 | *Bir Araştırma*
Use of Digital Literacy in Accessing Information: A Research on Muş Alparslan University Journalism Department 2nd Year Students
Tülay YAZICI
- 2741 | Okul Yöneticilerinin Kullandıkları Güç Kaynakları ile Öğretmenlerin Motivasyonları ve Örgütsel Sessizlik Düzeyleri
2766 | *Arasındaki İlişki*
The Relationship Between the Power Sources Used by School Principals and Motivation of Teachers and Organizational Silence Levels
Ahmet AYIK - Okan DİŞ
- 2767 | Destinasyon İmajı ve Deneyimin Destinasyon Aşkına Etkisi: Nevşehir İli Örneği
2802 | *The Impact of the Destination Image and Experience on the Destination Brand Love: Case of Nevşehir*
Ayhan BAŞÇI - Duygu EREN
- 2803 | Human Energy in Hotel Enterprises: Causes and Consequences
2836 | *Otel İşletmelerinde İnsan Enerjisi: Nedenleri ve Sonuçları*
Ahmet AKNAR - Şule AYDIN
- 2837 | Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti İçin Ekonometrik Bir Yaklaşım
2854 | *The Relationship Between Tourism Revenues and Economic Growth: An Econometric Approach for the Turkish Republic of Northern Cyprus*
Seyit ORDU - Bahar BURTAN DOĞAN

- 2855 | **Kemaliye Etnografya Müzesinin Kent Belleğine Katkısı Üzerine bir İnceleme**
2872 | *An Investigation on the Contribution of Kemaliye Ethnography Museum to Urban Memory*
Hatice ENGIN
- 2873 | **Viyolonselde Çift Ses Tekniğinin Öğretimine Başlama Sürecine İlişkin Eğitimci Görüşleri**
2894 | *Educator's Views on the Process of Beginning the Double-stops Training in Cello*
Sevgi TAŞ - Ozan ÖZDEMİR
- 2895 | **Milli Mücadele Dönemi Propaganda Çalışmalarında Kurumlararası Koordinasyon**
2914 | *Inter-Institutional Coordination In The Propaganda Activities Of The Turkish National Struggle*
Aykut ÇAĞLAK
- 2915 | **Açık Hava Reklamcılığında Paralel Gerçeklik Teknolojisi**
2930 | *Parallel Reality Technology in Outdoor Advertising*
Orhun TÜRKER
- 2931 | **Satın Alma Gücü Paritesinin İncelenmesi: ADF Tipi Testlerden Kapsamlı Kanıtlar**
2946 | *Examining Purchasing Power Parity: Extensive Evidence From ADF-Type Tests*
Asım KAR - Şevket PAZARCI
- 2947 | **Ortaokul Öğrencilerinin Okulda Olumsuz Öznel İyi Oluş Düzeyleri İle Problemlerli İnternet Kullanımı Arasındaki İlişkiler**
2962 | *The Relationship Between Secondary School Students' Negative Subjective Well-Being Levels at School and Problematic Internet Use*
Serkan CENGİZ - Adem PEKER
- 2963 | **Seçilmiş Orkestra Eserleri Bas Trombon Soloları İçin Çalışma Önerileri ve Teknik Açından İncelenmesi**
2976 | *Practicing Recommendations And Technical Review Of Selected Orchestra Pieces For Bass Trombone Solos*
Emre DEMİRCİ
- 2977 | **AB'de Yürütme Yetkisinin Yeniden Yapılandırılması ve Politikaların Entegrasyonu Bağlamında AB Ajansları**
3008 | *Restructuring of Executive Power in the EU and EU Agencies in the Context of Policy Integration*
Feza SOLAK TUYGUN
- 3009 | **Görsel İletişim Tasarımında Görsel Algı Kuramlarının Değerlendirilmesi**
3032 | *Evaluation of Visual Perception Theories in Visual Communication Design*
Ayça YILMAZ - Asuman KAYA
- 3033 | **Z Kuşağının Satın Alma Davranışına Fenomenlerin Etkisi: İstanbul Esenyurt Üniversitesi Kadın Öğrencileri Örneği**
3050 | *The Effect of Phenomena on the Purchasing Behavior of Generation Z: The Case of Istanbul Esenyurt University Female Buyers*
Murat ERDOĞAN
- 3051 | **Peyami Safa'nın Süngülerin Gölgesinde Romanı Üzerine Bir İnceleme**
3074 | *A Review Of Peyami Safa's Novel Süngülerin Gölgesinde (In The Shadow Of Bayonets)*
Gülsüm TARAKÇI
- 3075 | **Репрезентация Концепта «Хлеб» в Рамках Лингвокультурологического Подхода (На Примере Турецких Фразеологизмов)**
3088 | *Kültürdilbilimsel Yaklaşım Çerçevesinde "Ekmek" Konsepti (Türkçe Deyimler Örneği) Representation of the Concept «Bread» in the Framework of Cultural Linguistics Approach (Case of Turkish Phraseological Units)*
Ümmügülsüm DOHMAN
- 3089 | **Kırgızistan'da Yetim Çocukların Problemleri ve İslâm Dini'nden Yararlanarak Çözüm Yolları**
3118 | *Problems of Orphan Children in Kyrgyzstan and Solutions by Using the Religion of Islam*
Sadık AMBER
- 3119 | **Yetişkin Eğitimi İhtiyaç Analizi**
3142 | *The Analysis of Adult Education Requirements*
Hamid AYDEMİR - Melek GÖKAY
- 3143 | **Matematik Öğretmenliği Bölümü Birinci Sınıf Öğrencilerinin Yüz-Yüze Matematik Derslerine Yönelik Algılarının Metaforlar Aracılığıyla Belirlenmesi**
3162 | *Determining the Perceptions of First-Year Students of the Department of Mathematics Education towards Face-to-Face Mathematics Lessons through Metaphors*
Damla SÖNMEZ - Gül KALELİ YILMAZ
- 3163 | **Amasya Şeyhler (Şihlar) Köyü Eski Ahşap Cami ve Süslemeleri**
3182 | *The Old Wooden Mosque and Decorations of the Village of Şeyhler (Şihlar) in Amasya*
Doğan KOŞAN

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

- 3183 | İlkokul Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Mikropolitik Stratejileri ve Öğrencilere Etkilerinin İncelenmesi
3202 | *Examining Primary School Teachers' Classroom Management Micropolitics and Its Effects on Students*
Gülşen ALTINTAŞ - Sezen TOFUR
- 3203 | İlkokul ve Türkçe Ders Ortaokul Kitaplarındaki Metinlerin Okunabilirliklerinin İncelenmesi
3236 | *Assessment of Readability of Texts Included in Primary and Secondary School Turkish Coursebooks*
Mehmet Fatih KARACA
- 3237 | Yozgat İli Çekerek, Kadışehri ve Aydıncık İlçeleri Erken Doğu Roma Dönemi Taş Eserleri
3270 | *Early Byzantine Period Stone Works from Yozgat Province Çekerek, Kadışehri and Aydıncık Districts*
Hülya KÖKMEN SEYİRCİ
- 3271 | Yabancılar Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarının Metin Türleriyle Metin Altı Sorular Açısından İncelenmesi
3298 | *Examination of Textbooks on Teaching Turkish to Foreigners in Terms of Text Types and Subtext Questions*
Keziban TEKŞAN - Sinemur KAYNAK
- 3299 | Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Yayılmacılık Politikası: Afganistan Örneği
3316 | *The Expansionist Policy of The Union of Soviet Socialist Republics During the Cold War Period: The Case of Afghanistan*
Hakan YILMAZ
- 3317 | Valentin Rasputin'in "Fransızca Dersleri" Adlı Eseri Örneğinde Akran Zorbalığı
3328 | *Peer Bullying in the Example of Valentin Rasputin's story "French Lessons"*
Kübra ÇAĞLIYAN ŞAKAR
- 3329 | İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Örgütsel Sinizm Üzerine Etkileri
3350 | *The Effects of Human Resource Management Practices on Organizational Cynicism*
Hüseyin YILMAZ
- 3351 | "Vita Ælfredi" Işığında Wessex Kralı Büyük Alfred (871-899)
3372 | *King Alfred the Great of Wessex (871-899) in the Light of "Vita Ælfredi"*
Sayime DURMAZ - Gökmen Günay GÖKBAYIR
- 3373 | Türkiye'deki Müzik Terapistlerin Müzik Terapi Eğitiminin Yürütülmesine İlişkin Görüşleri
3398 | *Opinions of Music Therapists in Turkey on the Conduct of Music Therapy Education*
Gürbüz AKYÜREK - Sercan ÖZKELEŞ
- 3399 | Sosyal Reklamlarda Çocuk Unsurunun Etkisi: Psikofizyolojik Veri Hasadı Tekniği ile Bir Araştırma
3420 | *The Effect of Child Element in Social Advertisements: A Study with Psychophysiological Data Harvesting Technique*
Mustafa Seçkin AYDIN - Aslı İCİL TUNCER - Yaren DEMİREL
- 3421 | Sultan Abdulaziz İçin Yazılmış Cülusiyeler Üzerine
3468 | *On The Cülusiye's Written For Sultan Abdulaziz*
Ahmet Serdar ERKAN
- 3469 | İşletmelerin Türkiye Muhasebe Standartları Uygulamalarında Karşılaştığı Sorunlar: Borsa İstanbul'da Bir Araştırma
3490 | *Problems Faced by Businesses in Implementation of Turkish Accounting Standards: A Research in Borsa Istanbul*
Adem DURSUN - Nazan Güngör KARYAĞDI
- 3491 | Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin Harcama Göstergelerinin Etkinliğinin Malmquist Index ve VZA
3509 | *Investigation of The Efficiency of Expenditure Indicators of The European Union Member Countries and Turkey By Malmquist Index and DEA Method*
Fevzi AKBULUT

DERLEME

- 3511 | Dijital Rekreasyon Kavramı ve Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi
3528 | *The Concept of Digital Recreation and Bibliometric Analysis of Research*
Damla ERDEM - Ayşegül KUTLUK BOZKURT

- 3529 | Problems Emerging in Transition to Digital Economy and Suggestions for Solutions
3560 | *Dijital Ekonomiye Geçişte Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*
Abdullah BALLI

İNCELEME MAKALESİ

- 3561 | The Coal Phase-Out Policy and the Just Transition in Coal-Dependent Settlements
3574 | *Kömürden Çıkış Politikaları ve Kömüre Bağımlı Yerleşim Yerlerinde Adil Dönüşüm*
Alkan ÜSTÜN - Bahattin CİZRELİ

- 3575 | Явление Редупликации в Русском и Турецком Языках
3590 | *Rusça ve Türkçede İkilemeler The Phenomenon of Reduplication in Russian and Turkish*
Renata AKTAŞ

Geliş Tarihi / Received Date
15.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
15.12.2022

Sağlık Bakanlığının Covid 19 Aşı Teşvik Faaliyetlerinin Halkla İlişkiler Çerçevesinden Değerlendirilmesi

Evaluation of the Ministry of Health's Covid 19 Vaccine Promotion Activities from the Framework of Public Relations

Ömer Faruk ÖZGÜR¹

Öz

Bu çalışmada tüm dünyayı küresel çapta etkileyen Covid 19 Salgını bir iletişim krizi olarak ele alınmış ve Sağlık Bakanlığı'nın Covid salgını boyunca krizi nasıl yönettiği özellikle "aşı teşvik" faaliyetleri bağlamında ele alınmıştır. Çalışmanın önemi açısından literatürde Covid salgını ve kriz yönetimi bağlamındaki çalışmaların çoğu Sağlık Bakanlığı'nın genel faaliyetlerine odaklanırken bu çalışmada daha özel bir alana bakılmış ve aşı karşıtlığını azaltmak adına Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşviki için yapmış olduğu çalışmalar incelenmiştir. Çalışmada kavramsal çerçeve bölümünde kriz tanımları, krize sebep olan unsurlar, kriz yönetimi ve iletişimi alanında literatürde yapılmış çalışmalara değinilmiştir. Ardından Covid 19 ve kriz yönetimi ile alakalı literatürdeki çalışmalara değinilmiştir. Araştırma bölümünde ise Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşvik çalışmaları halkla ilişkiler disiplini bağlamında analiz edilmiştir. Çalışmada vaka analizi (Case Study) tekniği kullanılmış ve bu bağlamda Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşviki için yaptığı uygulamalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşvik faaliyetlerinin halkla ilişkiler süreci bağlamında doğru ve yanlışları analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulardan yola çıkıldığında Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşviki çalışmalarının bilgilendirme boyutu ile başarılı olduğu düşünülmektedir. Ancak Bakanlığın aşı teşvik faaliyetleri kapsamında hatalı olduğu yönlerine de rastlanmıştır. Aşı teşviki için hazırlanan kamu spotlarında ünlü kullanımı ve verilen mesajlar doğru bulunurken, aşı teşvik kampanyasının genel olarak aşı karşıtlarının argümanlarına cevap veren aktif bir kampanyadan uzak daha çok pasif ve bilgilendirme temelli bir çerçevede hazırlandığı görülmüştür. Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşvik faaliyetlerinin bütüncül bir şekilde "Araştırma, Planlama, Uygulama ve Değerlendirme" şeklindeki halkla ilişkiler sürecinin dört aşamasına uygun şekilde yürütülmesinin daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kriz İletişimi, Kriz Yönetimi, Covid 19, Sağlık Bakanlığı, Halkla İlişkiler Süreci.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Büro Yönetimi ve Sekreterlik Bölümü, Düzce/TÜRKİYE, Email: omerfarukozgur@duzce.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5263-2403

Abstract

The Covid 19 Epidemic, which impacts the entire world, is viewed as a communication crisis in this study. The Ministry of Health's handling of the crisis during the Covid epidemic is discussed, particularly in the context of "vaccine promotion" initiatives. Case Study technique was used in the study and in this context, the applications of the Ministry of Health for vaccine promotion were examined in detail. The Ministry of Health's efforts to promote vaccinations were examined in particular for right and wrong in the framework of public relations. Based on the findings, it is thought that the Ministry of Health's vaccine promotion studies are successful with their informative dimension. However, it was also found that the Ministry was wrong within the scope of vaccine promotion activities. While the use of celebrities and the messages given in the public service announcements for vaccine promotion were found to be correct, it was observed that the vaccine promotion campaign was generally prepared in a passive and informative framework rather than an active campaign that responded to the arguments of anti-vaccine opponents. The lack of adequate information on new techniques such as mRNA, while focusing mainly on inactivated vaccines in vaccine promotion campaigns, was also seen as a deficiency. It is thought that it would be more beneficial to carry out the vaccine promotion activities of the Ministry of Health in a holistic manner in accordance with the four phases of the public relations process: "Research, Planning, Action and Evaluation".

Keywords: Crisis Communication, Crisis Management, Covid 19, Ministry of Health, Public Relations Process.

Giriş

Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19), ilk olarak Çin'in Vuhan Eyaleti'nde aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020'de tanımlanan bir virüsdür. Salgın başlangıçta bu bölgedeki deniz ürünleri ve hayvan pazarında bulunanlarda tespit edilmiştir. Daha sonra insandan insana bulaşarak Vuhan başta olmak üzere Hubei eyaletindeki diğer şehirlere ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin diğer eyaletlerine ve diğer dünya ülkelerine yayılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2022). Koronavirüs salgını 2020 yılından itibaren tüm dünyayı etkisi altına almış ve küresel düzeyde bir pandemiye dönüşen bir salgın olarak hayatımızı etkilemiştir. Bilindiği üzere bir hastalık bir kıta hatta tüm dünyayı etkiler bir boyutta seyreden salgın hastalıklara literatürde pandemi adı verilmektedir. Türkiye'de de ilk vaka Sağlık Bakanlığı tarafından 11 Mart 2020 tarihinde duyurulmuştur, ilk ölüm ise 15 Mart 2020'de gerçekleşmiştir. Tüm Dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de ilk vakanın tespiti ile beraber Sağlık Bakanlığı öncülüğünde birçok tedbir alınmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Covid Pandemisi bir kriz durumu olarak ele alınmış ve Sağlık Bakanlığı'nın Covid 19 Salgını süresince özellikle aşı teşvik faaliyetleri kapsamında yapmış olduğu çalışmalar kriz yönetimi ve iletişimi bağlamında halkla ilişkiler kampanya süreci açısından ele alınmıştır. Literatürde Sağlık Bakanlığı'nın Covid 19 faaliyetleri kriz iletişimi açısından ele alınsa da yaptığımız incelemelerde Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşvik faaliyetleri özelinde detaylı bir bilimsel çalışmaya rastlanmamıştır. Halkla ilişkiler disiplininin yapmış olduğu faaliyetlerden biri de hedef kitlenin halkla ilişkiler kampanyasını yapan kişi veya kurumun istekleri doğrultusunda düşünce ve davranış değişikliği göstermesini

sağlamaktır. Sağlık Bakanlığı yetkilileri de Covid 19 Salgını sürecinde insanların Covid aşısı olmasını istemiştir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de belli bir grup Covid 19 aşılarını olmama yönünde direnç göstermiştir. Sağlık Bakanlığı da Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın sosyal medya hesabından yaptığı paylaşımlarla, Covid aşısı hakkında açılan müstakil web siteleri ile, Türkiye’de farklı alanlarda ünlü olmuş kişilerle çekilen kısa videolar ve kamu spotları ile insanların aşı olmasını teşvik etme yönünde adımlar atmıştır.

Bu çalışmada Sağlık Bakanlığı’nın atmış olduğu bu adımlar halkla ilişkiler sürecinin araştırma, planlama, uygulama, değerlendirme aşamaları bağlamında ve halkla ilişkiler kampanyası yapılırken dikkat edilmesi gerekenler bağlamında analiz edilmiş ve bu çalışmaların doğru ve yanlışları irdelenmeye çalışılmıştır.

Konunun kavramsal boyutunun daha iyi anlaşılması için kriz konusuna değinecek olursak; Kriz kavramına bakıldığında; “Kriz örgütü ve yöneticiyi sıkıntıya sokan, doğru, tam ve güncel bilginin toplanamaması sağlıklı iletişim kurulamaması, haberleşme engellerinin giderilmemesi, sonuçta örgütsel ve yönetsel faaliyetlerin yeterince yerine getirilmemesi durumudur”(Tutar, 2000: 17), bir diğer tanımda “Beklenilmeyen, önceden sezilmeyen, çabuk ve acele cevap verilmesi gereken, örgütün önleme ve uyum mekanizmalarını yetersiz hale getirerek; mevcut değerlerini, amaçlarını ve iş görme usullerini tehdit eden gerilim durumudur” (Dinçer, 1991: 270), “Kriz bir örgütün üst düzey hedeflerini tehdit eden bazen de örgütün yaşamını tehlikeye sokan ve ivedi tepki gösterilmesini gerektiren; örgütün kriz öngörme ve önleme mekanizmalarının yetersiz kaldığı gerilim yaratan bir durumdur (Can, 1997: 312) gibi tanımlamalarla karşılaşırız. Gerek Türk Dil Kurumu gerekse Oxford Sözlüğünde kriz kelimesi “zorluk, sıkıntı, buhran, güç dönem, karışıklık” gibi kavramlarla beraber verilmiştir. Bu bağlamda kriz kelimesinin olumsuz bir çağrışımı olduğu hemen göze çarpmaktadır.

Bir durumun kriz olup olmadığına karar verebilmek için üç temel göstergeye bakılabilir: Üç koşulun birlikte ortaya çıkışı Hermann’a göre krizi tanımlamaktadır (Winner, 1990: 87): 1. Kuruluşun itibarının sarsılması 2. Sorunun çözülmesi için sürenin çok sınırlı olması 3. Kuruluş tarafından beklenmeyen bir zamanda meydana gelmesi (Peltekoğlu, 2001: 313). Eğer bir işletmenin başına beklemediği bir anda kurumun itibarını sarsan bir olay geliyorsa ve bu olaya müdahale etmek ve sorun çözmek için sınırlı bir süre varsa bu işletmenin açık bir krizle karşı karşıya olduğu söylenebilir.

Literatürde kriz türleri bakış açılarına göre değişik tasniflerle ifade edilmiştir. Coombs ve Holladay (Coombs ve Holladay, 2007) çalışmalarında kriz çeşitlerini sorumluluk düzeyleri üzerinden üç kriz kümesine ayırmışlardır: 1. Kurban Krizleri: Doğal afetler, dedikodular, iş yerinde şiddet, dışsal kaynaklı kötü niyetli saldırılar vb. (en düşük sorumluluk) 2. Kaza Krizleri: Teknikarıza, paydaşların suçlamaları vb. (düşük düzeyde sorumluluk) 3. Önlenebilir Krizler: İnsan kaynaklı hatalar, kurumsal suçlar vb. (yüksek oranda sorumluluk) (Doğan, 2019: 9). Ulmer ve diğerleri (Ulmer vd., 2015: 26) çalışmalarında kriz sınıflandırmasını iki kategoriye ayırarak yorumlamaktadır: Kasıtlı olarak krize neden olan olaylar ve doğal, kontrol edilemeyen facialardan kaynaklanan krize neden olan olaylar. Ulmer ve diğerleri kasıtlı krizleri yedi başlıkta tanımlarken, kasıtlı olmayan krizleri beş başlıkta

tanımlamaktadırlar. Kasıtlı krizler: 1. Terörizm 2.Sabotaj 3. İş yerinde şiddet 4. Zayıf çalışan ilişkileri 5. Zayıf risk yönetimi 6. Düşmanca görevler 7. Etik olmayan liderlik. Kasıtlı olmayan krizler:1. Doğal afetler 2. Hastalık salgınları 3. Öngörülemeyen teknik etkileşimler 4. Ürün hatası 5. Ekonomideki düşüşler (Doğan, 2019: 10). Bu sınıflandırmaya göre Covid 19 Pandemisi kasıtlı olmayan krizler başlığının ikinci maddesi olan “hastalık salgınları” başlığına girmektedir. Krizleri sorumluluk düzeylerine göre sınıflandırdığımızda farklı, kasıt durumlarına göre sınıflandırdığımızda ise farklı bir tasnif karşımıza çıkmaktadır.

Literatürde bir diğer ayırım türü olarak krizlerin iç ve dış kaynaklı olmalarına göre sınıflandırıldıkları görülmektedir. Bu bağlamda Mitroff ve diğerleri tarafından yapılan sınıflandırma şu şekildedir: İç Kaynaklı Krizler: 1. Ürün/Servis hataları 2. Fabrika hataları 3. Endüstriyel kazalar 4. Bilgisayar arızaları 5. Eksik, gizli bilgi akışı 6. İflas 7. Değişikliklere uyum sağlamada başarısızlık 8. Örgütsel bozukluk 9. İletişimsizlik 10. Sabotaj 11. Üretimin engellenmesi 12. Taklitçilik 13. Söylenti, kötü niyetli iftiralar 14. Kanunsuz faaliyetler 15. Cinsel taciz 16. Mesleki hastalıklar (Mitroff vd., 1987: 287). Dış Kaynaklı Krizler ise; 1. Yaygın Çevresel Zararlar 2. Endüstriyel kazalar 3. Geniş ölçekli sistem başarısızlıkları 4. Rekabetin hızlanması 5. Hükümet krizleri 6. Uluslararası krizler 7. Sabotaj 8. Terörizm 9. Yöneticilerin fidye karşılığı kaçırılması 10. Üretimin engellenmesi 11. Taklitçilik 12. Söylenti, kötü niyetli iftiralar 13. İş gören grevleri (Tüz vd., 2013: 10). Literatürdeki kriz sınıflandırmalarında iç ve dış kaynaklardan gelmesine göre kriz nedenleri tasnifi konusunda bir diğer ayırım da şu şekilde yapılmıştır: Dış çevre faktörlerinden doğan krizler: 1. Doğal afetler 2. Ekonomik belirsizlik 3. Toplumsal ve kültürel 4. Hukuki ve siyasal düzenlemeler 5. Teknolojik Yenilikler 6. Rekabet koşullarında meydana gelen büyük değişiklikler 7. Uluslararası çevre Örgüt içi kriz faktörleri: 1. Örgütsel yapı 2. Tepe yönetimin yetersizliği ve insan kaynakları 3. Örgüt kültürü ve iklimi 4. Örgütlerin hayat/yaşam eğrileri (Doğan, 2019: 4-12).

Kriz Yönetimi ve İletişimi

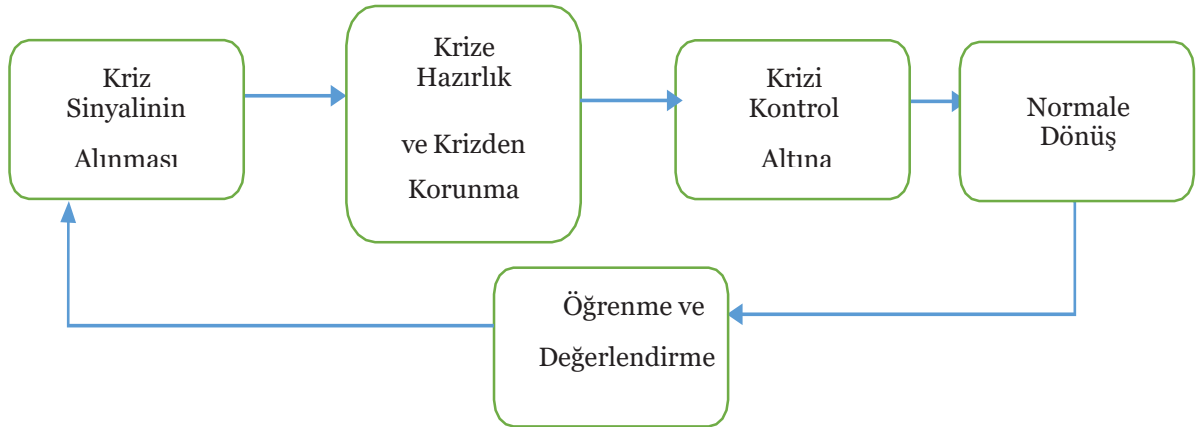
Krizler, yaygın ve sistematik bozulma yaratarak büyük zarar verme potansiyeline sahiptir, ancak aynı zamanda yapıcı değişim, büyüme, dayanıklılık ve yenilenme için zorlayıcı güçler olabilirler. Kurumları hızla yeniden şekillendirebilir, ekosistemlerden nüfusta kaymalar yaratabilir, ekonomik istikrarı baltalayabilir. Bu anlayışın önemli bir bileşeni, krizlerin başlangıcında, yönetiminde, çözümünde ve anlamında iletişim süreçlerinin rolünün açıklığa kavuşturulmasını içerir (Sellnow ve Seeger, 2020: 1). Krizler işletmeler için her ne kadar korkutucu olsalar da unutulmamalıdır ki krizler yönetilebilir süreçlerdir. Önemli olan imkânlar dâhilinde krizleri olması gerektiği şekilde ve kuralına uygun şekilde yönetmektir. Bu süreçte de kriz iletişimi ve kriz yönetimi kavramları öne çıkmaktadır.

Kriz yönetimi bir yöneticinin muhtemel tehlike durumlarında kendi amaçlarını kabul edilebilir bir maliyetle karşılamaya çalışma sürecidir. Kriz durumlarında etkili bir yönetim, işletmenin kayıp ve kazançlarının büyüklüğüyle yakından ilişkilidir (Tengilimoğlu ve Öztürk, 2008: 169). Günümüzde baskı gruplarının etkinliği ile işletmelerin hedef kitlelerine olan bağımlılıklarının artması, medyanın artan gücü ve etkinliğinin maksimum düzeye erişmesi gibi iç ve dış etkenlerden kaynaklanan krizlerle

karşılaşma olasılığı giderek artarken bunlarla başa çıkabilme yöntemlerinin oluşturulmasının zorunluluğu kriz yönetiminin gelişmesine zemin hazırlamaktadır (Peltekoğlu, 2001: 314). Kriz yönetimi günümüzde işletmeler için kaçınılmaz faaliyet alanlarından biri haline gelmiştir. Zira hiçbir kurumun başına kriz gelmeyeceğinin bir garantisi yoktur. Değişen oranlarda olmakla beraber her kurumun krizle karşılaşma olasılığı az veya çok vardır. Bu da işletmelerin her an bir krizle karşılaşacakmış gibi hazırlıklı olmalarını gerekli kılmaktadır.

Kriz yönetimi sürecinin özellikleri şu şekilde sıralandırılabılır: a. Kriz yönetimi birden çok safhadan oluşan karmaşık bir süreçtir b. Kriz yönetimi, örgütün krize karşı hazırlıklı olmasını sağlar c. Kriz yönetimi ilkeleri stratejik yönetimin ilkeleriyle benzerdir d. Kriz yönetimi, yönetimin bir türüdür e. Kriz Yönetimi örgütün varlığını sürdürmesini tehlikeye sokabilecek nitelikteki olaylarla ilgilidir f. Kriz yönetimi, krizin en az kayıp ve zararlarla atlatılmasını sağlar g. Kriz yönetimi, örgüte bir takım ek maliyetleri yükler (Ataman, 2001: 256).

Kriz yönetimi sürecinin aşamaları bir şema halinde Görsel 1'deki gibi gösterilebilir (Can, 1992: 302) :

Görsel 1. Kriz Yönetim Süreci (Budak ve Budak, 2004: 362).

Krizleri doğru bir şekilde yönetebilmek için yapılması gereken en önemli işlerden birisi de kriz planlaması oluşturmaktır. Kriz planlaması oluşturmak için aşağıdaki adımlar izlenebilir (Regester, 1989: 362): a. Potansiyel krizlerin gruplandırılması, b. Bunların önlenmesi için çeşitli analiz ve politikaların ortaya konulması, c. Potansiyel krizlerin tehditlerini ortaya koyan ve bunlarla başa çıkabilecek strateji ve taktiklerin geliştirilmesi, d. Simülasyon çalışmalarının yapılması, e. Krizden etkilenen kitlelerin belirlenmesi, f. Kriz yönetim ekibinin ortaya konulması ve bunların eğitiminin sağlanması, g. Krizden etkilenebilecek dâhili ve harici hedef kitleye yönelik olarak etkin iletişim kanallarının oluşturulması ve kuruluşun itibarının krizden ez az zarar görmesine çalışılması, h. Kriz planının gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi gerekecektir (Okay ve Okay, 2014: 389).

Tarihsel olarak bakıldığında krizin çeşitli aşamalarını hesaba katan çerçeveler geliştirilmiştir. Bu çerçeveler 1990'larda ortaya çıkmış ve genellikle bir krizin yaşamını analiz etmek için üç veya dört aşamalı bir yaklaşım izlemişlerdir, aşağıda Görsel 2'de detaylı şekilde görülebilir (Crandall vd., 2014: 8).

3 Aşamalı Çerçeve Genel	3 Aşamalı Çerçeve (Smith, 1990)	3 Aşamalı Çerçeve (Richardson, 1994)	4 Aşamalı Çerçeve (Myers, 1993)	4 Aşamalı Çerçeve (Fink, 1996)	5 Aşamalı Çerçeve (Pearson&Mitroff, 1993)
Kriz Öncesinde	Yönetim Krizi	Kriz Öncesi Afet Aşaması	Normal İşlemler	İlk Belirti Dönemi	Sinyal Algılama Hazırlık Önleme
Kriz Sırasında	Operasyonel Kriz	Kriz Etkisi Kurtarma Aşaması	Acil Müdahale Ara İşlem	Akut Kriz Dönemi Kronik Kriz Dönemi	Muhafaza Hasar Sınırlama
Kriz Sonrasında	Meşruiyet Krizi	İyileşme İntikal	Restorasyon	Kriz Çözülme Dönemi	İyileşme Öğrenme

Görsel 2. Kriz Yönetiminin Çerçevesi (Crandall vd., 2014: 8).

Kriz yönetiminin aşamalarına ilişkin kriz öncesi, kriz anı ve kriz sonrası aşamaları olmak üzere farklı isimler 3 ve 4 aşamalı çerçeveler hazırlayarak bu dönemlere verilebilecek isim alternatifleri önermişlerdir. İlerleyen zamanlarda bu süreç 5 aşamalı yaklaşıma doğru gelişim göstermiştir. Önceki dört aşamalı çerçevelerden farklı olarak, Pearson ve Mitroff'un (1993) beş aşamalı çerçevesi, bir krizin aşamalarını anlamak için daha da kapsamlı bir yaklaşım sağlar.

Bu aşamalar şunları içerir: 1. Aşama: Sinyal Algılama 2. Aşama: Hazırlık ve Önleme 3. Aşama: Muhafaza ve Hasar Sınırlama 4. Aşama: İyileşme 5. Aşama: Öğrenme (Crandall vd., 2014: 8).

Buraya kadar kriz yönetimi ile alakalı olarak paylaşılan bilgilerden yola çıkarak kriz yönetiminin krizin öncesi, anı ve sonrasını kapsayan sıralı bir şekilde gerçekleştirilen planlı bir faaliyet olduğu söylenebilir. Krizler her ne kadar beklenmedik bir zamanda karşımıza çıksa da kurumların önceden yapacakları birtakım hazırlıklarla bu krizleri en az hasarla atlatalmaları mümkündür ve tarihte yaşanan birçok kriz hadisesi ve kurumların bu krizlerle başa çıkma durumları krizlerin yönetilebilir olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Literatürde Öne Çıkan Çalışmalar

Tüm dünyada ve Türkiye’de Covid salgını esnasındaki kriz iletişimi faaliyetleri salgının başından bu yana birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nin salgını yönetmede yaşadığı zorlukları ele alan bir makalede “Pandemi, sağlık ve kriz iletişimi için benzeri görülmemiş zorluklar doğursa da yol gösterecek onlarca yıllık araştırma ve saha deneyimine sahibiz” sonucuna varılmıştır (Noar ve Austin, 2020: 1735) . Nurjanah ve diğerleri tarafından “Endonezya’da Covid 19 Döneminde Kriz Yönetiminde YapayZekâ Kullanımı” konulu çalışmada “Bu kronik kriz sırasında hükümet, dağıtım verileri ve Covid-19 kurbanlarının sayısı hakkındaki bilgileri ifşa etmekte isteksiz olduğundan hatalar yaptı. Kamusal paniği ve sahte haberlerin veya aldatmacaların yayılma kolaylığını etkiledi. Şeffaf olmayan bilgilerin veri dağılımı üzerinde önemli etkileri oldu ve toplumda paniğe ve bilgi karmaşasına neden oldu. 23 Ocak- 6 Nisan 2020 arasında, İletişim ve Enformasyon Bakanlığı, dijital platformlar aracılığıyla yayılan 1.096 sahte Covid-19 sorunu tespit etti” vurgusu yapılmıştır (Nurjanah vd., 2021: 5). Tagliacozzo ve diğerleri tarafından hazırlanan İtalya, İsveç ve ABD’nin Covid Salgını süresince iletişim ekosistemini nasıl yönettiğini ele aldıkları çalışmanın sonuç bölümünde

“Halk sağlığı kurumlarının dâhil olduğu ve işbirliği yaptığı kurum türlerinde ve bu iletişim ekosistemleri tarafından çoğunlukla göz ardı edilen kurum ve grupların türlerinde benzer örüntüler bulduk. Genel olarak, çalışma, bu iletişim ağlarının bazı özelliklerinin coğrafi ve örgütsel sınırlar boyunca devam ettiğini göstermektedir. Bu “kapalı” iletişim ekosistemleri, diğer ilgili ortakları ve grupları iletişim faaliyetlerinden dışlayabilir ve nihayetinde iletişim çabalarının etkinliğini baltalayabilir” vurgusu yapılmıştır (Tagliacozzo vd., 2021: 950). Makalede vurgu yapılan konu Covid 19 sürecinde sağlık iletişimi açısından çok önemli bir hususa dikkat çekmektedir. İlgili ülkelerin halk sağlığı kurumları iletişim stratejilerini oluştururken doktorlar, hastalar vb. kesimlere yönelik yoğun bilgi paylaşımları yaparken çocuklar, hamileler, göçmenler vb. kesimlere yönelik mesajları yeterince vurgulamamışlardır. Bu da kriz iletişimi açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Kriz iletişimi ve yönetiminde en önemli konulardan biri iletişim mesajlarının birbiri ile koordineli ve olabildiğince krizle alakalı geniş kitlelere erişim sağlayacak boyutta olmasıdır. Elbette krizde öncelikli iletişim kurulacak hedef kitleler olması doğaldır ancak ikincil ve diğer hedef kitleleri de iletişim sürecinde dışarıda bırakmamak “kapalı” değil “açık” bir iletişim ekosistemi anlayışını benimsemek kriz iletişimi açısından daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Wodak, “Covid 19 Sürecinde Kriz İletişimi ve Kriz Yönetimi” adlı çalışmasının sonuç bölümünde “Kriz iletişimi için 'herkese uyan tek bir model' olmadığı açıktır: Hangi tür kriz iletişiminin seçildiği, büyük ölçüde ilgili liderin kişiliğinden ve hükümet rejiminin türünden ayrı olarak bağlamsal faktörlere, tek tek ülkelere bağlıdır. Tarihleri, kolektif hatıraları ve travmaları ve hükümet söyleminin ulusal gelenekleri etkileyicidir. Bir ülkede işe yarayan başka bir yerde çalışmayabilir. Her halükârda, virüsü ve genel olarak pandemiyi yenmek, gerçeklerle yüzleşmek (ve inkâr etmemek), hastalığı ve dolayısıyla ölüm korkusunu yenmek anlamına gelir” vurgusu yapmıştır (Wodak, 2021: 350). Kriz yönetimi anlamında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bununla birlikte ülkelerin geçmişleri, tarihleri, yaşanmışlıkları, kültürel kodları kriz iletişiminde kullanılan mesajların içeriğinden tercih edilen iletişim mecrasına kadar birçok farklılığa sebep olacaktır. Krizi yönetenler mutlaka iletişim kurmak durumunda olduğu hedef kitleler, onların beklentileri ve hedef kitlelerin en çok kullandığı iletişim mecralarına göre kriz yönetimi sürecini planlamalıdır.

Bickham ve Francis “Covid-19 Pandemisi Sonrası Halkın Devlet Memurlarının İletişimine İlişkin Algıları” adlı çalışmalarının sonuç bölümünde “Hükümetin farklı seviyelerinde, kriz sırasında bilgi yayılırken güvenin sürekli olarak izlenmesi önemli olacaktır. Hükümet yetkilileri, katılımcılar bu kanalları en çok güvenilen kanallar olarak belirlediklerinden, ilgili bilgileri iletmek için basın toplantıları ve sosyal medyanın yanı sıra geleneksel medyayı kullanmayı dadüşünmelidir. Bu çalışma ayrıca, evde kalma emri sırasında bilgi için hükümete güvenmenin yanı sıra, alternatif bilgi kaynaklarının Hastalık Kontrol Merkezleri, Dünya Sağlık Örgütü ve yerel, bölgesel ve ulusal tıp uzmanlarından alınan doğrudan bilgileri içerdiğini de göstermiştir” vurgusu yapılmıştır (Bickham ve Francis, 2021: 199). Beattie ve Priestley, Yeni Zelanda Hükümeti’nin Covid 19 Salgını sırasındaki iletişimini analiz ettikleri çalışmanın sonuç bölümünde Hükümetin iletişim stratejisinin başarısına ilişkin “Yeni Zelanda, Pfizer aşısının kullanıma sunulmaya başladığı Mart 2021 itibarıyla, Covid-19

pandemisinin önemli sağlık etkilerinden kaçındı. Eleme ve kontrol stratejisinin başarısının anahtarlarından biri, hükümetin halk sağlığı, bulaşıcı hastalıklar, genomik, modelleme ve immünoloji alanlarındaki uzmanlığı içeren bilim odaklı yaklaşımıydı. Ancak stratejinin başarılı olması için halkın anlayışı ve desteği şarttı. Genel iletişim yaklaşımının önemli bir kısmı, Başbakan Jacinda Ardern ve Sağlık Genel Müdürü Ashley Bloomfield'in doğrudan Yeni Zelandalılara hitap ettiği günlük brifinglerdi. Bu brifinglerde, açık ve dürüst iletişim, ilham veren ve motive olmuş izleyiciler aracılığıyla izleyicileriyle güven oluşturdular ve kapsayıcı ve empatik iletişim yoluyla bir özen yükümlülüğü ilişkisi kurdular ve sürdürdüler” ifadelerini kullanmıştır (Beattie ve Priestley, 2021: 21). Gabarron ve diğerlerinin hazırladığı “Katılımcı Sağlık Bilişiminin Pandemilerin Tespiti ve Yönetimindeki Rolü: Literatür Taraması” adlı makalede sosyal mecralardan gelen bilgilerin salgın yönetiminde nasıl kullanılabilmesine ilişkin literatürdeki görüşler araştırılmış; “Bazı makaleler, sosyal medyayı kriz iletişimi için kullanmanın olumlu etkisinden bahsetti. Hükümetin pandemiye nasıl ele aldığına dair en son haberlerin ve bilgilerin yayınlanması, vatandaşların katılımını etkileyebilir, böylece gönderilerin vatandaş eğitimi için değerli olabileceğini gösterebilir. Diğer makaleler, genel olarak nüfusun çıkarları veya endişeleri ile halk sağlığı yetkilileri tarafından sağlanan bilgiler arasında tutarsızlıklar olduğundan, sosyal medyanın bir salgınla ilgili iletişim için yararlılığını veya etkililiğini sorgulamaktadır” sonucuna varılmıştır (Gabarron vd., 2021: 4).

Adelua ve diğerleri “Nijerya'da küresel salgın sırasında Twitter kullanımı ve kurumsal itibar” adlı çalışmada sosyal medyanın krizdeki rolüne ilişkin; “Sosyal Medya pandemisi, Covid-19 pandemisine karşı mücadele etmenin yanı sıra, günümüzde hem virüslerin hende yanlış bilgilerin tam olarak dolaşımında olması, benzer etkilere sahip olması ve evrensel sağlık veitibara meydan okuması nedeniyle inceleme gerektirmektedir. Dolayısıyla, Covid-19 salgını gibi evrensel krizlerle mücadele için sadece ulusal bir gereklilik değil, aynı zamanda küresel bir ihtiyaç olansorunlara da yazılı basın ilgi ve kararlılığı olmalıdır. Abartıdan, suçlama oyunlarından, siyasetten ve sahte haberlerden kaçınan gazeteler ve diğer medya platformları, politika yapıcılar ve kitleleri krizlerle yüzleşmek ve daha da iyi bir şekilde çıkmak için eğitmede büyük rol oynamalıdır. Bu bağlamda, medyakuruluşlarının yaygın pandemi sırasında artan yanlış bilgi akışına olumlu bir şekilde karşı koyması için hassas dürtmeler ana vurgu olmalıdır” vurgusu yapmıştır (Adelua vd., 2021: 5). Malik ve diğerleri yapmış oldukları çalışmada Instagram'ın Covid 19 sürecindeki kullanımına ilişkin araştırmasında “Son olarak, bu demografi ana haber kaynağı olarak ana akım medyaya güvenmediğinden, Instagram krizlerde ve acil durumlarda gençlere ulaşmak için ideal bir mekândır. Doğru bilgiler sağlayarak, kullanıcıları güvenilir kaynaklara yönlendirerek ve yanlış bilgiler için bir doğrulama işlevi görerek Instagram ve diğer sosyal medyadaki yanlış bilgilerle mücadelede sağlık kuruluşlarının rolünü güçlendirmek için birçok fırsat var” sonucuna varmışlardır (Malik vd., 2021: 8).

Halkla İlişkiler Süreci Bağlamında Covid 19 Krizi

Halkla İlişkiler disiplininde halkla ilişkiler faaliyeti pratikte uygulanırken bunun belli bir sistematik içerisinde yapılması beklenmektedir. Bu sistematige de “Halkla İlişkiler Süreci” denilmektedir.

Peltekoğlu halkla ilişkiler sürecini şu başlıklarla aktarmıştır (Peltekoğlu, 2001: 148):

1. Durum saptama/sorun belirleme aşaması
2. Planlama ve programlama aşaması
3. Uygulama/aksiyon ve iletişim aşaması
4. Değerlendirme aşaması (Center ve Jackson, 1990: 10) (Cutlip vd., 1985: 200).

Okay ve Okay da halkla ilişkiler sürecini yukarıdaki adımları da esas alarak şu şekilde tarif etmişlerdir:

1. Safha: Geçici sorun tanımlama: Söz konusu olan nedir? 2. Safha: Hedef Saptama: Neye ulaşmak istiyoruz? 3. Safha: Strateji: Nasıl ulaşmak istiyoruz? 4. Safha: Taktik: Yaratıcı uygulama, medya planlaması 5. Safha: Uygulama: İletişim 6. Safha: Kontrol: Hedef (Okay ve Okay, 2014: 241).

Halkla ilişkiler süreci araştırma ile başlayan ardından araştırma sürecinde karşımıza çıkan soruna yönelik plan ve programın yani ne yapılacağına temel olarak belirlendiği aşama ile devam eden sonrasında halkla ilişkiler sorumluları tarafından yaratıcı uygulama veya iletişim aşaması diye de ifade edebileceğimiz kampanya fikrinin bulunduğu ve sahada uygulandığı aşama ile devam eden en sonunda kampanya bitiminde hedeflerimize ulaştık mı sorusuna cevap aranan son derece detaylı ve kapsamlı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örnek olarak yukarıda söylemiş olduğumuz halkla ilişkiler sürecini Covid 19 Salgını ile alakalı bir halkla ilişkiler kampanyası üzerinde aşamalandıracak olursak şöyle bir tablo ortaya çıkacaktır:

1. Durum Saptama/Sorun Belirleme Aşaması: Covid 19 Salgınının Türkiye üzerindeki somut etkisi nedir? Kimleri, ne şekilde etkilemiştir? Kurumlar üzerinde salgının nasıl bir etkisi olmuştur? Sağlık Bakanlığı Covid 19 Salgını'ndan kurumsal olarak nasıl etkilenmiştir? vb. sorulara bu aşamada cevap verilmesi beklenir. Bu aşamada son derece yoğun şekilde ve birçok veri kaynağından istifade edilmek sureti ile var olan kriz durumundan kimlerin ne düzeyde ve ne şekilde etkilendiği anlaşılmaya çalışılmalıdır.
2. Planlama ve Programlama Aşaması: Bu aşamada halkla ilişkiler disiplini gözünden var olan Covid 19 salgını ile mücadele için hangi plan çerçevesinde hareket edileceğine karar verilir. Kısa vadede, orta vadede ve uzun vadede krize nasıl cevap verileceği ve Sağlık Bakanlığı'nın bu süreçteki rolü bu aşamada net bir şekilde ortaya konulur.
3. Uygulama/İletişim ve Aksiyon Aşaması: Bu aşamada ortaya konulan planlar dâhilinde somut olarak halkla ilişkiler kampanyası bağlamında hangi etkinliklerin yapılacağı, hangi hedefkitlelere hangi mesajların verileceği, hedef kitlelere hangi kitle iletişim araçları ile ulaşılacağı sorularına cevap verilir.
4. Değerlendirme aşaması: Bu aşamada ise kampanya süresi boyunca verilen mesajların hedef kitle üzerinde istenilen etkiyi oluşturup oluşturmadığı, halkla ilişkiler kampanyası boyunca verilen mesajların hedef kitle tarafından ne kadarının kabul edilip edilmediği yine araştırmalar yapılmak sureti ile tespit edilmeye çalışılır. Bu aşamada tespit edilen sorunlar varsa bunların giderilmesi için iyileştirmeler yapılabilir veya eğer iyileştirmelerle çözülemeyecek kadar büyük sorunlar varsa bu sorunlar için de ayrıca yeniden bir halkla ilişkiler kampanyası planlanabilir.

Türkiye’de Covid 19 ve Aşısı Karşıtlığı Durumu

Türkiye tüm dünyayı etkisini altına alan Covid 19 Salgını’na ilk günlerden itibaren olabildiğince hızlı bir şekilde tepki vermiş ve Sağlık Bakanlığı koordinasyonunda tüm ülkeyi etkileyen kararlar alınmıştır. Sağlık Bakanlığı Covid 19 ile mücadele kapsamında temel stratejisini dünyada birçok ülkede de uygulanan “Maske”, “Mesafe”, “Hijyen/Temizlik” stratejisi ile salgının yayılma hızını azaltmak üzere kurgulamıştır.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer konu aşısı karşıtlığı konusudur. Sağlık Bakanlığı her ne kadar aşısı konusunda tedarik sorununu çözmüş olsa da bazı kesimler Türkiye’de aşısı olma noktasında çekimser davranmışlardır.

Covid-19'a karşı aşısının kullanıma sunulmasıyla birlikte, insanlar arasında iyimser aynı zamanda da olumsuz bir tutum ortaya çıktı. Şaşırtıcı bir şekilde, insanlar arasında yapılan anketler, aşılara karşı önemli bir güvensizlik oranının olduğunu ortaya koyuyor. Bu dergide yayınlanan kısa bir raporda, tıp öğrencileri arasında aşısı tereddüdü tespit edildi (Vergara vd., 2021: 291). Bu akademik çalışmada ifade edildiğine göre tıp öğrencileri arasında dahi aşısı konusunda tereddütlü olanlara rastlanması önemli bir bulgudur.

Aşısı karşıtlığının yayılmasında sosyal medya platformlarının büyük etkisi olduğu ABD’de yapılan bir araştırmada ortaya çıkmıştır. Dijital Nefretle Mücadele Merkezi CEO’su Imran Ahmed’in konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir: “Son raporumuza göre Facebook, YouTube, Instagram ve Twitter’deki aşısı karşıtı aktivistler, 59 milyondan fazla takipçiye ulaştı ve bu mecraları aşısı karşıtı hareket için en büyük ve en önemli sosyal medya platformları haline getirdi” (Indyturk.com, 2021b).

Türkiye’de de Sağlık Bakanlığı tüm vatandaşlarına aşısı olmaları konusunda sürekli teşvik edici faaliyetler içinde bulunmuştur. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Sağlık Bakanlığı’nın kriz yönetimi ve iletişimi bağlamında Covid 19 ile mücadelede özellikle aşısı teşviki noktasında yapmış olduğu iletişim faaliyetleri halkla ilişkiler disiplini ve süreci bağlamında analiz edilmeye çalışılacaktır.

Yöntem

Çalışmada yöntem olarak “Durum Çalışması” veya farklı bir isimlendirme ile “Vaka Analizi” yöntemi kullanılmıştır. Literatürde bu yöntem için “Durum çalışması”, “Örnek olay incelemesi” ve “Vaka çalışması” gibi isimler kullanılmaktadır. Durum çalışması yöntemi daha çok nitel çalışmalarda kullanılmaktadır. Literatürde durum çalışmasının farklı türleri olduğu ifade edilmektedir. Bogdan ve Biklen’e (Bogdan ve Biklen, 1998) göre durum çalışması türleri: a. Gözleme Dayalı Durum Çalışması (Observational Case Study) b. Yaşam Tarihi (Life History) c. Belgeler (Documents) d. Organizasyonların Geçmişini İnceleyen Durum Çalışması e. Durum Analizi (Situation Analysis) f. Microethnography g. Çok Vakalı Çalışmalar h. Karşılaştırmalı Vaka Çalışmaları olarak sınıflandırılmıştır (Aytaçlı, 2012: 4).

Creswell’e (Creswell, 2007) göre durum çalışması; Araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-

işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır(Subaşı ve Okumuş, 2017: 420). Durum çalışması yöntemi birden çok veri toplama aracının bir arada kullanılmasını, mevcut alan yazının iyi bir şekilde taranmasını, araştırılacak durumun derinlemesine incelenebilmesi için katılımcı sayısının az olmasını gerektirir. Bunun yanında durum çalışması yöntemi oldukça kapsamlıdır ve konuları değişkenlik gösterir. Bu yöntemde araştırılan olay veya durum kendi doğal kapsamında yer ve zamanla sınırlı olarak araştırılmaktadır (Yılmaz, 2014: 282).

Vaka çalışmalarında temel bir araştırma sorusu ile başlanılır ve araştırma boyunca bu soruya cevap teşkil edecek veriler toplanır. Bu çalışmanın temel sorusunu “Sağlık Bakanlığı’nın Covid 19 Sürecinde Aşı Karşıtlığını Azaltmak ve İnsanların Aşı olmasını teşvik etmek üzere yaptığı çalışmaların halkla ilişkiler sürecine uygun şekilde yapılıp yapılmadığı” analiz edilmek istenmiştir. Literatürdeki çalışmalarda daha çok genel olarak Sağlık Bakanlığı’nın Covid 19 sürecini yönetme kabiliyeti üzerinde durulurken bu çalışmada özel olarak Sağlık Bakanlığı’nın aşı teşvik faaliyetlerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda çeşitli veri kaynaklarından Sağlık Bakanlığı’nın aşı karşıtlığını azaltmak için kullandığı strateji analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda veri toplamak için Sağlık Bakanlığı’nın web sitesindeki yazılı dokümanlar, afişler, Youtube kanalındaki aşı teşvik konulu tanıtım filmleri, Sağlık Bakanı’nın atmış olduğu tweetler gibi farklı dokümanların analiz edilmesi ile aşı teşvik faaliyetlerinin halkla ilişkiler sürecine uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın temel amacı Sağlık Bakanlığı’nın Covid 19 ile mücadele sürecinde yürüttüğü önemli çalışmalardan biri olan aşı teşvik faaliyetlerinin halkla ilişkiler disiplininin bir halkla ilişkiler kampanyasında uyulması gereken adımlara yani “Araştırma”, “Planlama”, “Uygulama”, “Değerlendirme” aşamalarına uygun şekilde yapılıp yapılmadığını tespit etmektir. Bu sayede aşı teşvik faaliyetlerinin halkla ilişkiler disiplini çerçevesinden doğru ve yanlışlarını tespit ederek bundan sonra yapılacak akademik çalışmalara ve benzeri pandemilerde atılacak doğru adımlara yönelik tespitlerde bulunmak hedeflenmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde T.C Sağlık Bakanlığı’nın aşı karşıtlığına yönelik aşı karşıtlığının azaltılması ve insanların aşı olmasına yönelik aldığı tedbirlere ilişkin faaliyetleri hakkında bilgi verilecek ve bu faaliyetlerin halkla ilişkiler süreci ve halkla ilişkiler kampanyası bağlamında doğruları ve yanlışları irdelenecektir.

Pandemi sürecinde iletişim imkânlarının hiç olmadığı kadar artması devletlerin yayılımın azaltılması çabasında önemli katkıları beraberinde getirmiştir. Örneğin; ülkemizde Sağlık Bakanlığı’nın resmî web sitesi üzerinde Covid-19 ile ilgili olarak pek çok rapor, broşür, kayıt, afiş gibi bilgilendirici materyaller hazırlanmış, kamu ve özel sektörün kullanımına sunulmuştur (Kara ve Karanfiloğlu, 2020: 91).

1. Covid 19 Bilgilendirme Platformu

Kriz anlarında sosyal medya araçlarının kullanımı kurumlara çeşitli açılardan kolaylıklar sağlamaktadır. Örneğin, bir krizin başlangıcında, krizin kaynağını ve ciddiyetini belirlemeye ve etkilenen topluluklara tutarlı bir mesaj dağıtmaya yardımcı olmak için kriz yöneticileri ve müdahale ekipleri tarafından sosyal ağlardan ve bloglardan alınan bilgilere erişilebilir(Chan, 2013: 5). Sosyal medyanın erişim, erişilebilirlik, kullanılabilirlik, yenilik ve kalıcılık özellikleri sayesinde, kriz ve/veya afet yönetiminde bilgi yayma, bilgi toplama, ortak problem çözme ve karar alma ile afet planlama ve eğitim fonksiyonları açısından etkili bir şekilde kullanıldığında örgütün kriz veya afet durumunu yönetmede daha hızlı ve etkili olabileceği söylenebilir (Zincir ve Yazıcı, 2013: 80).

Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan infografiklerin yazında ve bu çalışmada sözü geçen izleyici beklentilerini büyük ölçüde karşıladığı görülmektedir. Infografikleri izleyicilerin dikey, yatay boyutlar ile tasarımın merkez noktasında bulunması gerekenler konusunda beklentilerine göre hazırlamak; dikkat çekici öğelerin kullanımı ve çerçeveleme anlayışları ile tasarımlar yapmak mevcut pandemi ile mücadelede bilginin ve yeniliğin yayılması gerekliliklerini karşılama olasılığını artıracaktır (Özpınar ve Aydın, 2020: 257). Kaya ve Yılmaz'a göre "Sağlık Bakanlığı'nın infografik tasarımlarında genelde uzun yazı kullanıldığı, bilgilerin tekrar edildiği ve görsel kullanımının minimum düzeyde tutulduğu görülmektedir. Ayrıca bazı görsellerde anlam kargaşasına neden olabilecek görseller kullanıldığı tespit edilmiştir" (Kaya ve Yılmaz, 2021: 783). Sağlık Bakanlığı'nın kurumsal web sitesinde halka ve sağlık personeline yönelik alınması gereken önlemler hakkında duyurular yer alırken, sosyal yaşamın hemen her alanında izlenecek adımlar ayrıntılı olarak yer almaktadır. Toplumda salgın yönetimini başarıyla sürdürebilmek adına kurum ve kuruluşların alması gereken önlemlerin de ayrıntılı olarak yer aldığı sitede gerek hazırlanan afişler gerekse de yazılı dokümanlar ile sağlık iletişimi açısından başarılı çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir (Utma, 2020: 1599).

Sağlık Bakanlığı tarafından Covid Salgını bağlamında müstakil bir bilgilendirme platformu oluşturulması ve buradan günlük vaka sayıları, iyileşen sayıları vb. bilgilerin paylaşılıyor olması son derece önemlidir. Zira kriz anlarında kamuoyunun en çok ihtiyacı olan şey anlık, düzenli, hızlı bilgi akışının sağlanmasıdır. Bu bağlamda Sağlık Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu ve düzenli bilgi akışı sağlanan bu web sitesinin önemli bir hizmet olduğunu düşünülebilir.

Çalışmamızda Sağlık Bakanlığı'nın Covid 19 Bilgilendirme Platformu temalı web sitesi işlevsellik ve sunum özellikleri bağlamında niteliksel olarak analiz edilmiştir. Bu analiz için temelde R. Gibson, M. Margolis, D. Resnick ve S.Ward'un "Election Campaigning On The WWW In The US and The UK: A Comparative Analysis (Gibson vd., 2003) adlı çalışmasındaki analiz tekniklerinden, Yurdakul ve Öksüz tarafından yazılan Kurumsal Web Sitelerinin Kıyaslamalı Analizi (Yurdakul ve Öksüz, 2013), Gürcan (Gürcan, 2003) tarafından gerçekleştirilen "Haber Sitelerinde İçerik ve Tasarıma Yönelik Değerlendirme Ölçütlerine Bir Yaklaşım" ve Türkmen ve Yavuz (Türkmen ve Yavuz, 2017) tarafından gerçekleştirilen Türkiye'de Sinema Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının Web Sitelerinin Analizi: Türkiye Sinema ve Audiovisuel Kültür Vakfı, İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Ankara Sinema Derneği Örneği" adlı çalışmalarda kullanılan ölçütlerden istifade edilmiştir. Bu bağlamda

“Sağlık Bakanlığının Covid-19 resmi internet sitesi işlevlerine göre “Bilgi Aktarım İşlevi”, “Katılımcılık İşlevi” açısından değerlendirilirken, sunuma yönelik değerlendirmede ise “Görsellik”, “Erişilebilirlik”, “Gezilebilirlik”, “Güncellik”, “Görünürlük” açılarından değerlendirilmiştir. Her bir kriter için 1’den 5’e kadar iyiden kötüye doğru puanlama yapılmıştır. 1 çok başarısız, 3 ne başarılı ne başarısız, 5 ise çok başarılı sonucuna karşılık gelecek şekilde 5’li likert ölçeğine uygun olarak puanlanmıştır.

Web sitesi bilgi aktarım işlevi açısından değerlendirildiğinde başarılı bulunmuştur. Web sitesinde bilgi aktarımı anlamında Covid 19 hakkında genel bilgilerin yanı sıra teşhis, tedavi, Covid 19 Rehberi, Covid broşürleri, afişler, kamu spotları, Covid ile alakalı yazılı ve görsel birçok bilgi yer aldığı görülmüştür. Genel Koronavirüs Tablosu, Aşı Tablosu vb. gibi birçok bilgi verildiği görülmüştür. Web sitesi “katılımcılık” açısından ise başarısız bulunmuştur. Web sitesinde insanların geri dönüş yapabileceği ortam ve araçların sunulmadığı görülmüştür. Bunun yerine “Bize Ulaşın” başlığı altında sadece sabit bir telefon numarası ve Sağlık Bakanlığının Facebook, Twitter, Instagram, Youtube ortamlarının adresleri paylaşılmıştır. Bu bağlamda web sitesinin tek yönlü bir mantık ile hazırlandığı görülmüştür. Sunuma yönelik değerlendirmelerde ise “Görsellik” açısından değerlendirildiğinde başarılı bulunmuştur. Web sitesinin ana sayfasında basit bir tasarım kullanıldığı görülmüştür. Metinlerin yerine daha fazla görsel ve grafik kullanılması da görsellik açısından doğru bir yaklaşımdır. İnsanların günümüzde metin okumaktan ziyade görsel takip etmeyi daha çok tercih ettikleri bilinen bir tasarım unsurudur. “Erişilebilirlik” özelliği denilince akla özellikle engelli bireylerin web sitelerini kullanımı konusunda kendilerine sağlanan kolaylıklar akla gelmektedir. Web sitesi bu bağlamda incelendiğinde başarısız bulunmuştur. Çünkü web sitesinde görme engelli, renk körü olanlar, görme bozukluğu olanlar için ekran okuyucusu vb. yardımcı araçların sunulmadığı görülmüştür.

“Gezilebilirlik” özelliği denildiğinde sitede kullanıcıların aradığını kolayca bulabilmesi, ana sayfa ve diğer sayfalar arasında kolayca geçiş yapabilmesi akla gelmektedir. Web sitesi bu bağlamda genel anlamda başarılı bulunmuştur. Sayfalar arasında geçiş ve ana sayfaya dönüş imkânları ve sayfanın tasarımı son derece sadece, kolay erişilebilir ve gezilir durumdadır. Engellilere yönelik bir kolaylaştırıcı unsur olmaması gezilebilirlik açısından en büyük eksiklik olarak görülmüştür. “Güncellik” konusunda yapılan incelemelerde sitenin sürekli ve düzenli bir şekilde güncellendiği. Özellikle Koronavirüs istatistikleri konusunda sürekli güncel bilgilerin girildiği görülmüştür. Web sitesi “Görünürlük” özelliği denildiğinde web sitesinin arama motorlarında aratıldığında üst sıralarda yer alması akla gelmektedir. Bu bağlamda web sitesi görünürlük açısından başarılı bulunmuştur. Google arama motorunda “Koronavirüs” kelimesi taratıldığında ilk sırada ilgili web sitesinin çıktığı görülmüştür. Sağlık Bakanlığının da güncel verilere erişim için sosyal medya hesaplarından ilgili web sitesini refere etmesinin de bu duruma katkı sağlaması kuvvetle muhtemeldir.

Sağlık Bakanlığının toplumu aşı konusunda bilgilendirmek ve toplumu aşı olmaya ikna edebilmek için hazırladığı web sitesinin bu konuda en detaylı ve güncel bilgileri içerdiği görülmektedir. Bu sitenin ve içeriklerinin tanıtımının eksikliği farklı bir çalışmanın konusu olmakla beraber sadece sosyal medya paylaşımlarında hiper linkler ile yönlendirme yapılmasından dolayı web sitesinin bilinirliğinin ve

iletişiminin yetersiz olduğu düşünülmektedir (Ekinci, 2021: 448).

2. Covid 19 Aşısı Bilgilendirme Platformu

Sağlık Bakanlığı tarafından Covid 19 bilgilendirme platformunun yanında Bakanlık tarafından insanları aşıya teşvik etmek için “Covid 19 Aşısı Bilgilendirme Platformu” hazırlanmıştır. Bu platformda özel olarak Covid 19 aşısı hakkında detaylı bilgi paylaşılmaktadır (Covid Aşısı Bilgilendirme Platformu, 2021). Web sayfasındaki ana başlıklara bakılacak olursa: “Genel Bilgiler”, Covid 19 Aşısı”, “Yayınlar”, “Aşı Sözlüğü”, “Sıkça Sorulan Sorular” başlıkları görülmektedir.

Bu platformun Covid 19 aşıları hakkında özel ve detaylı bilgi alınmasına yönelik özenle hazırlanmış bir site olduğunu söyleyebiliriz. Konu hakkında detaylı ve teknik bilgiler oldukça sade bir dille ve tasarımla aktarılmıştır.

3. Aşı İkna Timleri Kurulması

Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan bir diğer aşı teşvik çalışması “Aşı ikna timleri” kurulması olmuştur. Bu konuda basına röportaj veren Sağlık Bakanı Koca konuyla alakalı şu ifadeleri kullanmıştır: “Aile hekimleri öncülüğünde aşı hakkı olup da aşısını yaptırmayanların evlerine gidilerek, aşı olmaları konusunda tavsiyede bulunacağız, teşvik edeceğiz. Böylece aşılarını yaptırmayanların neden aşı olmadıklarını öğreneceğiz. İkna timleri, aile hekimleri öncülüğünde aşı hakkı olup da yaptırmayanların evlerine giderek tavsiyede bulunacak. Aşılarını yaptırmayanlara neden aşı olmadıkları sorulacak.Çekincesi olanlara aşının koruyuculuğu ve önemi hakkında bilgi verilecek. Bu çalışmayla toplumda aşıyaptıranların oranının artırılması hedefleniyor” (Indyturk.com, 2021a).

Aşı ikna timleri iller bazında aşı sırası gelmesine rağmen aşı olmayan kişileri arayıp aşı olmama gerekçelerini öğrenmek ve vatandaşları aşı olmaya ikna etmek doğrultusunda çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışma halkla ilişkiler sürecindeki “Araştırma” adımına karşılık gelmektedir. Halkla ilişkilerde bir konuda çalışma yapılmak istendiğinde ilk adım konu ile alakalı araştırma yapılmasıdır. Sağlık Bakanlığı insanları aşıya teşvik etmek için öncelikle aşı olmayan insanlara ulaşım neden aşı olmadıklarını öğrenmesi halkla ilişkiler disiplini bağlamında doğru bir adımdır. Zira bir konuda sorunun kaynağı araştırılıp öğrenilmeden o konuyla alakalı halkla ilişkiler faaliyeti yapılması doğru olmayacaktır, yapılsa dahi olumlu sonuç vermeyecektir.

Bu ikna çalışmaları bazen sahada yüz yüze görüşmeler ile olurken bazen ise aşı olmayan kişiler Sağlık İl Müdürlükleri’nde kurulan çağrı merkezleri üzerinden telefon aramaları ile ikna edilmeye çalışılmıştır.

Aşı ikna timleri kurulması Sağlık Bakanlığı’nın bu konuda yaptığı önemli ve doğru işlerden biridir. İnsanların tek tek özel olarak ulaşılarak aşı olmaya ikna edilmeleri için ziyaret edilmesi, sağlıkçılar tarafından aşı olmalarının faydalarının detaylı olarak anlatılması ve böylece aşı karşıtlığının azaltılmasına katkı sağlanması halkla ilişkiler açısından doğru bir adımdır. Halkla ilişkilerde hedef kitleye yönelik faaliyet yapılırken olabildiğince hedef kitle bölümlenmesi yapılması ve her bir hedef kitleye özel ayrı çalışmalar yapılması kampanyanın başarısını artıracakı düşünülen bir durumdur.

4. Covid Aşısı Hakkında Bilgilendirme Afişleri

Afiş, günümüzde dünya çapında yaygın olarak kullanılan bir bilgilendirme aracıdır. Basit bir bilgilendirme aracı olmanın ötesinde afiş, insanlara farklı ve yeni bir şeyler söyleyebilen, zaman zaman onu güldüren, eğlendiren zaman zaman da uyarıcı rahatsız ve hatta tehdit eden ve etmesi gereken bir iletişim aracıdır (Boztaş, 2017: 2524; Ertep, 2007).

Adresleri bilinmeyen kişilerle ilişki kurabilmek için ne bülten ne yıllık ne de mektuplardan yararlanılabilir. Oysa genel yerlere, işlek yollar üzerindeki duvarlara asılacak afişler, pek çok kişinin dikkatini çekip mesajlarını hedef kitlelere ulaştırabilir (Işık ve Akdağ, 2011: 129).

Covid 19 ile alakalı olarak halka yönelik hazırlanan bilgilendirme afişlerinden birinde aşı süreci hakkında bilgi verilmiştir. Afişin başlığı “Önce Kayıt Sonra Aşı” olarak hazırlanmıştır (Covid Aşısı Bilgilendirme Platformu, 2021). Bu afişte vatandaşların “e nabız” veya “MHRS” sistemi üzerinden nasıl aşı olunacağı aşamalar halinde ve basit olarak anlatılmıştır. Afişte anlatıldığı üzere internet üzerinden veya akıllı telefonları üzerinden kişiler çok basit bir şekilde aşı randevusu oluşturabilmektedirler. Bu yaklaşım Sağlık Bakanlığı’nın aşığı teşvik etmesi anlamında önemli bir adımdır. Zira aşı randevusu almanın ne kadar kolay olduğu insanlara anlatıldıkça aşı olan insanların sayısının artması muhtemeldir.

Özpolat tarafından yapılan çalışmada Sağlık Bakanlığı’nın Covid 19 ile alakalı hazırladığı afişler tasarım boyutu ile incelenmiş ve sonuç olarak “İncelenen afişler, sağlığı ilgilendirdiği için tipografi kullanımı, mesajı iletme ve söz dizimi üzerine kuruludur. Afişte kullanılan görsel imge ve tipografi birbirini desteklemektedir. Özetle Sağlık Bakanlığı’nın COVID-19 salgını için yapılan afişlerin başarılı ve hedefine ulaşacak nitelikte olduğu tespit edilmiştir” sonucuna varılmıştır (Özpolat, 2020: 284).

5. Covid Aşısı Hakkında Bilgilendirme Broşürleri

Broşür, hedef kitlelerin kurumu ya da kuruluşu tanıması için basılan 8-16 sayfalı, az yazılı, bol resimli bir iletişim ürünüdür. Broşürün içeriği, tümüyle ilgili kurum ya da kuruluş tarafından belirlenir. Ufak bir dergi boyutunda basılan broşürlerin renkli olması ve sayfalarının sunulan konu bakımından belli bir sıra izlemesi, daha iyi anlaşılması ve dikkati dağıtmaması bakımından yararlıdır (Megep, 2011: 6). Özel amaçlı broşürler belirlenmiş bir hedef kitleye yönelik olarak kurumun ihracat hacmi, üretim teknolojisi, yeni ürün çeşitleri gibi daha özel konulara ilişkin bilgi vermeyi amaçlar. Bir broşürün en önemli sayfaları ön ve arka kapakları ile ortadaki iki sayfadır (Gürgen, 2006: 170). Broşür yayınlamak için her şeyden önce bir neden olmalıdır. Gerçekten yapmak istediğiniz nedir? Genel bir düşünceden çok spesifik amaç belirlenerek, hedef kitleye ulaştırılmak istenen ana fikir üzerine temel mesaj stratejisi oluşturulmalıdır. Genel bir ayrımla broşürler eğitim ve bilgilendirme amaçlı olabilir (Peltekoğlu, 2001: 246).

Sağlık Bakanlığı Türkiye’de aşı karışıklığını azaltmak gayesi ile özellikle inaktif aşılarla alakalı bilgilendirici ve eğitici broşürler hazırlamışlardır. Halkla ilişkilerde sıklıkla hedef kitle ile iletişimde kullanılan geleneksel yazılı araçlardan biri olan broşür, Sağlık Bakanlığı tarafından özellikle aşı teşviki

noktasında aşı karşıtlarını hedefleyen bir araç olarak kullanılmıştır. Covid 19 Aşısı Bilgilendirme Platformu'nda yayınlar alt başlığında sunulan halka yönelik broşürlerde üç ayrı broşür hazırlandığı görülmektedir. Bu broşürler şu başlıkları içermektedir: a. İnaktif Covid 19 Aşısı Hakkında En Sağlıklı Bilgiler b. Adım Adım İnaktif Covid 19 Aşısı Hakkında En Sağlıklı Bilgiler b. Adım Adım İnaktif Covid 19 Aşısı Olma Kılavuzu c. İnaktif Covid 19 Aşısı Sizin İçin Uygun mu? Hazırlanan bu broşürlerde inaktif Covid 19 aşısı hakkında temel bilgiler verilmekte, yan etkileri konusunda halka aydınlatıcı bilgiler sunulmaktadır. Bu tür bilgilendirmelerin de aşı karşıtlığını azaltacağını düşünülebilir. Zira aşı karşıtlığında birçok farklı platformlarda aşılardan yan etkileri konusunda abartılı veya tamamen yalan bilgiler dolaşıma sokulmaktadır. Bu konuda doğru bilginin yetkili mercilerce topluma ulaştırılması yalan haber ve dolaşımların etkisini azaltma yönünde katkı sağlaması muhtemeldir.

6. Covid Aşısı Hakkında Teşvik Videoları

Sağlık Bakanlığı'nın Covid 19 Salgını ile mücadelede en yoğun şekilde kullandığı strateji tüm dünyada öne çıkan "aşılama" stratejisi olmuştur. Her ne kadar zaman zaman toplu kapanma, kısmi kapanma vb. uygulamalar uygulansa da dünyada bilinen salgınları önlemedeki etkili yöntem aşı olunması ve sonucunda salgına karşı toplumsal bağışıklığın sağlanması olmuştur. Tedavi için doğrudan bir ilacın bulunmadığı salgında devletlerin mücadele konusundaki en önemli araçlarından birisi olarak aşı gösterilmektedir. Covid-19 kaynaklı ölümleri engellemek ve toplumsal olarak normalleşmeye geçmek adına devletler için aşı tedariki hayati bir önem kazanmaktadır (Esen, 2021: 2).

Sağlık Bakanlığı vatandaşların aşılansın için onları teşvik etmek adına kamu spotu formatında bilgilendirici kısa videolar hazırlanmıştır. Sağlık Bakanlığı Covid 19 Aşısı Bilgilendirme Platformu'nda aşı teşviki bağlamında toplam 54 adet video çekildiği görülmüştür. Videoların yaklaşık 30 ile 35 saniye uzunluğunda olduğu görülmektedir. Videoları kendi içinde 3 gruba ayırabiliriz. Birinci grup videolar Covid 19 aşısı hakkında genel bilgilendirme ve sık sorulan sorulara yanıtların verildiği videolardır. Bu içerikle oluşturulan videoların temalarından bazıları şunlardır: Covid 19 aşısı olmak için ne yapmalı? Covid 19 aşısı güvenli mi? İnaktif Covid 19 aşısının yan etkileri var mıdır? İnaktif Covid 19 aşısı nedir? gibi sorulara Sağlık Bakanlığı tarafından alanında uzman doktorlarca cevap verildiği videolar çekilmiştir. Aşı hakkında genel bilgi verilen videoların sayısı 28'dir. Bu videolarda hem Covid 19 aşısı hakkında genel bilgi hem de aşı ile ilgili akla gelebilecek olumsuz düşüncelere cevaplar sunulmuştur.

Sağlık Bakanlığı kamu spotlarında gösterilen görsel, yazılı ve sesli mesajların yer aldığı ve popüler dizi oyuncularını kullanarak oluşturulan kamu spotları aracılığıyla Covid-19 salgını ve salgından korunma ile ilgili farkındalık yaratmada başarılı olunduğu hipotezinin doğrulandığı söylenebilir. Sonuç olarak, toplum sağlığını tehdit eden her türlü eylem ve duruma karşı bireyleri bilgilendirmek amacı ile kamu spotlarının önemli ve güçlü bir araç olduğu söylenebilir. T.C. Sağlık Bakanlığının Covid-19 salgını sürecinde hazırladığı kamu spotlarında popüler dizi oyuncularına yer verilerek hedef kitleye ulaşmaya çalışıldığını söylemek mümkündür (Acar ve Kavuran, 2021). Covid 19 ile alakalı kamu spotlarının insanlar üzerindeki etkisinin araştırıldığı bir araştırmada şu sonuca varılmıştır: "Covid-19 yeni

koronavirüs hastalığı ile bu bundan hareketle yapılmış kamu spotları ve reklamlara yönelik tutumların olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Tutumların çoğunlukla olumlu olmasının temel nedeni, katılımcıların halkın bilgilendirilmesini sağladığı için kamu spotlarını; halkın sakinleşmesini sağladığı, moral verdiği için de reklamları yararlı ve gerekli görmesidir” (Canbazoğlu, 2020: 387).

İkinci grup olarak “Kolları Sıvıyoruz” temalı videolar çekilmiştir. Bu video da insanların Covid19 aşılı ile alakalı çekincelerini giderecek söylemler içinde bulunulmuştur. Bu kategoriye girebilecek videoların temalarından bazıları şunlardır: “Covid 19 aşılı standart kalite ve etkinlik çalışmaları ile geliştirilmiştir”, “Bakanlığımızca uygulanan Covid aşılılarının bugüne kadar klinik çalışmalarda genellikle hafif yan etkiler görülmüştür”, “Covid 19 aşılı hastalığı ağır geçirme riskini, hastaneye yatış ve ölüm oranını azalttığını göstermiştir”. Kolları sıvıyoruz temalı videoların sayısı 8’dir. Bu videolarda aşı olmak istemeyen insanların “Covid aşılılarının güvenilirliği yok”, “Covid aşılı yeterince test edilmedi”, “Covid aşılılarının bilinmeyen yan etkileri var” vb. argümanlarına genel manada cevap vererek Covid aşılılarının güvenliği olduğu klinik testlerden ve kalite işlemlerinden geçtiği konusunda kamuoyu ikna edilmeye çalışılmaktadır.

Üçüncü grup olarak ise “Ünlülerden size mesaj var” temalı videolar çekilmiştir. Bu videolarda Türkiye’de tanınmış, bilinen ve halk tarafından sevilip muteber bulunduğu düşünülen film, dizi, sinema, müzik, tiyatro vb. alanlarda faaliyet gösteren ünlülerin insanları aşıya teşvik eden mesajları yayınlanmıştır. Bu bağlamda videolara katkı sağlayan ünlüler şu kişilerdir: Cedi Osman, Kıvanç Tatlıtuğ, Okan Bayülgen, Candan Erçetin, Cem Yılmaz, Dr. Mehmet Öz, Haluk Bilginer, Şener Şen, Ezgi Mola, Engin Altan Düzyatan, Zeynep Bastık, Acun Ilıcalı, Ahmet Özhan, Beyazıt Öztürk, Sevcan Orhan, İlber Ortaylı, Şerif Sezer, Hayko Cepkin. Ünlülerin size mesaj var temalı filmlerin toplam sayısı 18’dir. Videoların içeriklerinde kişilerin faaliyet alanları ile alakalı konular üzerinden insanlara aşı olmayı tavsiye ettikleri görülmektedir. Örneğin Basketbol oyuncusu olan Cedi Osman videosunda “Siz sahada olmayı özlediniz bizse seyirci desteğini” diyerek spor müsabakalarındaki ortamdan yola çıkarak insanlara aşı olmalarını tavsiye etmiştir. Pop müzik sanatçısı Candan Erçetin ise “Müziğin kaldığı yerden devam etmesi” şeklinde başlayan mesajı ile yine insanlara kendi faaliyet alanı üzerinden mesaj vermiştir. Bir diğer videoda sinema ve tiyatro sanatçısı Haluk Bilginer verdiği mesajın içerisinde “Perdelerimiz yeniden açılacak” derken sinema oyuncusu Şener Şen de “Sinemalarda, konserlerde, tiyatrolarda yeniden buluşmamız için aşı olun” diyerek kendi faaliyet alanı üzerinden insanlara salgını yenmek için aşı olmamız gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye’de ve dünyada tanınan doktorlardan Mehmet Öz videosunda “Bilim insanları, sağlık çalışanları üzerine düşeni yaptı” diyerek “Siz de aşı olarak pandeminin sonunu getirebilirsiniz” mesajı vermiştir. Beyazıt Öztürk’ün yer aldığı videoda “Normalleşmek için bilime ve aşıya güvenin” şeklinde mesaj verilerek hedef kitlenin bilim insanlarının aşı konusundaki tavsiyelerine uymaları tavsiye edilmiştir.

İnsanoğlu varlığının başlangıcından itibaren özendiği, örnek aldığı kişilerin davranışlarını ve konuşmalarını taklit etme isteği içinde olmuştur. Özellikle toplumda yer edinmiş starları bu amaçla kendine örnek olarak seçmiştir. Ayrıca insanlar kararsızlığı düştüklerinde, ne yapacaklarını

bilemedikleri durumlarda, bu ünlü insanların davranışlarını ve sözlerini daha çok dikkate almakta ve onların, içinde buldukları durumda nasıl hareket edebileceklerini tahmin etmeye ve uygulamaya çalışmaktadırlar(Eldem ve Anar, 2011: 66).

Videoların geneline bakıldığında tanıtım filmlerinin içeriklerinin daha çok kültür sanat alanında çalışan kişiler olduğu görülmüştür. Bu durum Covid salgını süresince toplu olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin kısıtlanması sebebi ile salgından en çok etkilenen kesimlerden biri kültür, sanat ve eğlence dünyası olması ile doğru orantılıdır.

Halkla ilişkiler faaliyetlerinde kamuoyunu ikna etmek için “ünlü/star kullanımı” çok bilinen ve işe yaradığı tespit edilmiş bir yöntemdir. Markalar reklam filmlerinde hedef kitlesi tarafından inanılır bulunan, itibarı yüksek ve tanınmış kişileri kullanırlar böylece markaları ile reklamda ünlü kişinin bilinirliğinin örtüşmesini isterler. Bu manada Sağlık Bakanlığı’nın da aşı teşvik çalışmalarında ünlülerden yararlanması doğru bir stratejidir denilebilir.

7. Kanaat Önderlerinin Aşı Yaptırması

Herhangi bir durumda özellikle de muğlak kalan konularda karar vermek isteyen kişilerin, bir başka kişiye danışarak karar verdikleri düşüncesi; Durkheim, Znaniecki, Lewin, Sullivan, Sherif, Asch, Parsons, Katz ve Lazarsfeld tarafından ifade edilmiştir (Black, 1982: 169). Burada Kanaat Önderliği kavramını ortaya koyan ve bu bağlamda çeşitli araştırmalar gerçekleştiren kişi ise Lazarsfeld olmuştur (Tam, 2020: 1326). Salgın sürecinde insanların bazılarının aşı olma konusunda çeşitli tereddütlere sahip olduklarını görmüştük. Bu çekingenlik ve tereddüdün giderilmesinde kanaat önderlerinden faydalanmak da halkla ilişkiler açısından kullanılabilir yöntemlerden biridir. Sağlık Bakanlığı da Covid 19 Aşı teşvik faaliyetlerinden kanaat önderleri desteğini kullanmıştır. Bu konuda ilk adımı Sağlık Bakanı Fahrettin Koca atmış ve Koronavirüs Bilim Kurulu Toplantısı ardından 14 Ocak 2021 tarihinde Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından “acil kullanım onayı” alan Coronovac aşısını Ankara Şehir Hastanesi’nde ilk dozunu olmuştur. Sağlık Bakanı’nın hemen ardından bilim kurulu üyeleri de basının önünde ilk aşlarını olmuşturlardır. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca başta siyasi parti liderleri olmak üzere kanaat önderlerini aşı olmaya davet etmiştir. Kendi Twitter hesabından 14 Ocak tarihinde paylaşmış olduğu mesajda şu ifadeler yer almaktadır: Sayın Cumhurbaşkanımızın başlattığı Aşı Olmayı Teşvik Programı kapsamında mecliste temsil edilen tüm siyasi parti genel başkanlarını, Anayasa Mahkemesi Başkanımızı ve Meclis Başkanımızı arayarak aşı olmaya davet ettim. Kendilerine gösterdikleri nezaket için teşekkür ediyorum”. Bu mesajdan sonra siyasi parti liderlerinin hem aşı oldukları hem de aşı olmaya vatandaşları teşvik ettikleri görülmüştür.

Sağlık Bakanlığının bu bağlamda aşı teşvik politikası olarak başta Sağlık Bakanı olmak üzere, Cumhurbaşkanı, siyasi parti liderleri ve bilim kurulu üyelerinin basın önünde aşlarını olmaları aşı teşvik kampanyası bağlamında doğru bir adımdır. İnsanlar kendilerine sürekli aşı olunmasını tavsiye eden gerek Bilim Kurulu üyelerinin gerekse Sağlık Bakanı’nın aşı olduğunu görünce bu durum varsa kendilerinde aşı olmaya karşı oluşan tereddüdü azaltmaya yardımcı olabileceği düşünülebilir.

Hedef kitlenin kendisi ile özdeşleştirecek fikir liderlerinin seçilmesi, halkla ilişkiler faaliyetlerine karşı oluşabilecek potansiyel önyargıları kırarak, dolayısıyla yürütülecek çalışmaların başarısına olumlu etki edecektir (Gültekin, 2005: 4).

Kamuoyu önünde olan kanaat önderi niteliği bulunan kişilerin kültür, sanat, müzik alanında ünlü kişilerin Sağlık Bakanlığı'nın kamu spotlarında yer almalarının yanı sıra kendi sosyal medya hesaplarından aşı olduklarını gösteren fotoğraf yayınlamaları da kamuoyunun aşı olma konusundaki tedirginliğini azaltmaya yardımcı olması muhtemeldir. Bu bağlamda aşı olan ve bunu sosyal medya hesaplarından paylaşan bazı ünlüler şu kişilerdir: Ezgi Mola, Cem Yılmaz, Ece Vahapoğlu, Metin Şentürk, Şahan Gökbağar (Hurriyetim.com.tr, 2021). Aşı olan ve bunu paylaşan ünlü diğer isimlerden bazıları şunlardır: Gülse Birsal, Aynur Aydın, Bengü, Gülşen, Hande Ünsal, Merve Dizdar, Merve Özbey, Yalın.

8. Fahrettin Koca'nın Twitter'dan Verdiği Mesajlar

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca kendi Twitter hesabı üzerinden sürekli insanların aşı olması için tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyeleri iki ayrı kategoride yaptığını söyleyebiliriz. Birinci kategori "Olumlu teşvik" ikinci kategori ise "Korkutma yolu ile teşvik". Her iki kategoriye de örnekler vermeye çalışalım. Olumlu teşvik kategorisine giren tweetlerde genellikle illerin aşılama oranları üzerinden insanlara aşı olun şeklinde mesaj verilmektedir. 25 Ağustos 2021 tarihli tweetinde şu ifadeleri kullanmıştır: "Günaydın Şanlıurfa. Bugün ilk doza karar verip, çok yüksek olan risk seviyemizi düşürelim. Haritada kırmızı tek iliz. Bu yalnızlık bile iyi değil!", bir diğer tweetinde "Daha güzel günler göreceğiz Trabzon, motorları maviliklere süreceğiz. İlk doz aşı oranında %75'i aşan Trabzon'a saygılar!", bir diğer tweetinde "Aşılarını olanlara, aşılarımızı yapanlara milyonlarca teşekkür. Toplam 90 milyon dozu geçtik. Erteleyenler de karar verdiğinde, sonuç sayılarla ifade edilemez.", 23 Ağustos tarihli tweetinde de "Rize, düşük riskli iller arasında yerini aldı. Salgın hastalığa karşı karar verip, ilk doz aşısı olma oranı %75'in üzerinde. Haritadaki yeni rengi Mavi. Düşük riskli il sayımız 37. Düşük risk düzeyi bir karara bağlı." gibi içeriklerle tweet atmıştır. Bu tweetlerde görüldüğü üzere iller bazında aşılama oranları üzerinde olumlu bir dille aşı olmaya teşvik söz konusudur.

Sağlık Bakanı Koca'nın Twitter'da kullandığı ikinci strateji olarak Covid 19 aşısı olmayıp yoğun bakımda tedavi olan hastaların kısa videolarını paylaşmıştır. Bu sayede insanlara "aşı olmadığınız zaman hastalığı daha ağır geçiriyorsunuz" mesajı verilmek istenmiştir. Örnek verebileceğimiz tweetlerden birinde şu ifadeler kullanılmıştır "“Ne olur, bilinçsiz insanları televizyona çıkarmayın. Herkes konuşuyor, sağlık siyasetle karışıyor. İnsanlar doğru bilgilendirilmiyor. Daha düne kadar ben de aşı olmayın diyordum.” Uğur Çalışkan, 35 yaşında, mühendis. Çam ve Sakura Şehir Hastanesinde 20 gündür yoğun bakımda". Bu videoda yoğun bakımda olan kişinin oksijen takviyesi ile konuşmakta zorlandığı gözükmekte ve kişi "20 gün öncesine kadar ben de aşı karşıtıydım. Olmayın diyordum. Lütfen aşı olun" şeklinde ifadeleri yer almaktadır (Koca, 2021).

Bu duruma örnek olabilecek bir diğer Tweet 23 Ağustos'ta atılmıştır ve şu ifadeler yer verilmiştir:

takviyesi yapılan bir şekilde kendisinin 2 defa telefonuna mesaj gelmesine rağmen bugün yarın olurum diyerek aşı olmayı ertelediğini ve sonrasında kendisi ve akrabalarından 12 kişinin Covid 19 pozitif olduğunu ifade etmiştir. Videoda aşıları olanların hastalığı daha kolay atlattırken kendisinin aşı olmadığı için hastalığı ağır geçirdiğini ifade etmiştir. Sağlık Bakanı Koca'nın yoğun bakım hastalarının nefes almakta zorlanan şekilde, burunlarında oksijen destek boruları varken, "Biz aşı olmadık bakan sıkıntı yaşıyoruz, lütfen siz aşı olun" şeklindeki videolarını paylaşarak yaklaşık 7 milyon 300 bin takipçisine "Aşı olun, aşı olmayanlar bakınsüreci ne kadar zor atlattıyor" mesajı vermiştir. Koca'nın bu şekilde paylaştığı gerçek hastaların kendi ağızlarından "aşı olun" mesajlarının aşı karşıtı olanların aşı olmaya ikna edilmesinde olumlu yönde etkisi olacağını düşünüyoruz.

Fahrettin Koca'nın Twitter aracı üzerinden yoğun bakımdaki insanların videoları paylaşması iletişim literatüründeki "korku çekiciliği" kavramı ile açıklanabilir. İnsanların bazı çalışmalarda korkutarak istenilen davranışın sağlanması hedeflenmektedir. Özellikle reklamlarda korku çekiciliği konusu zaman zaman etik tartışmalara da konu olmaktadır.

İkna edici iletişim, pazarlama ve reklam literatüründe sıklıkla "korku çekiciliği" (fear appeal) olarak anılan korku temelinde, korku kullanım tekniğinin hedef alıcı kişi ya da kitlenin korkularına seslenecek argümanların mesajda kullanımı ile hedef alıcı ilgilerini harekete geçirilerek mesajı kabullenmelerini sağlamak yatmaktadır (Shimp, 2007: 313). Çoğu zaman duygusal temelli bir ikna tekniği olarak görülse de kullanım formatına göre rasyonel bir yapı içerisine de girebilmektedir (Geçit, 2021: 141; Kalender, 2000: 132).

"Bakan Koca'nın salgın kriz iletişiminde Twitter'ı aktif bir şekilde kullanması sayesinde halk ile çift yönlü bir iletişim kurulmuş; ayrıca paylaşımlarında açık, samimi, konuya hâkim, güvenilir ve bilgi paylaşmaya hazır, telkin edici bir dil kullanılmıştır. Bu çerçevede oluşturulan güven zemininde yapılan bilgilendirmeler, halkın kuruma, önlemlerine ve kontrol faaliyetlerine şüphe ile yaklaşmamasına katkı sağlaması noktasında önemli bir kriz iletişim stratejisi olarak değerlendirilmektedir" (Kalçık ve Bayraktar, 2020: 600). Salgın döneminde Sağlık Bakanlığının ve Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın sosyal medyadaki iletişim faaliyetleri de halkın güvenilir ve doğru bilgi alma ihtiyacını karşılayan en önemli enstrümanlardan biri olmuştur. Sağlık Bakanlığı ve Sağlık Bakanı sosyal medya hesaplarından her gün düzenli olarak salgınla ilgili güncel bilgileri paylaşmaktadır (Göksu, 2021: 87). Eyüpoğlu tarafından yapılan çalışmada "Covid-19 pandemisi sürecinde kamuoyu ile paylaşılan içeriklerin sayısal ve görsel mesajlardan çok, sözel mesajlar oldukları tespit edilmiştir. Eğitsel bir dilin tercih edildiği ve mutlak riskin ifade edildiği tanımlamalardan kaçınıldığı görülmektedir" sonucuna varılmıştır (Eyüpoğlu, 2020: 69).

Arslan tarafından yapılan çalışmada Sağlık Bakanlığı, Twitter üzerinden enformasyon iletiminde zenginlik içeren çeşitli konu başlıkları ve içerik formları kullanırken tweet içerik eklentisi noktasında zayıf kalmıştır. Grunig ve Hunt'ın Dört Halkla İlişkiler Modeli bağlamında sağlık iletişimi çabalarının daha çok tek yönlü iletişime imkân veren kamuoyu bilgilendirme ve basın ajansı/tanıtım modeline uygunluğu saptanmış olup çift yönlü asimetrik modelin daha az ve özellikle de diyalojik temelli

simetrik modelin sadece bir iletide uygulandığı tespit edilmiştir (Arslan, 2021: 4). Çerçi ve diğerlerinin 764 kişi ile gerçekleştirdikleri anket çalışmasında Covid 19 süresince salgınla alakalı bilgi almak için katılımcıların %28'i Sosyal Medya, %13'ü Sağlık Bakanlığı Web Sayfası, %22'si Sağlık Bakanı'nı kendisinden bilgi aldığını belirtirken, salgında en güvenilir bilgi kaynağı sorusuna %38,9'u Sağlık Bakanı'nın kendisi, %23'ü Sağlık Bakanlığı Web Sayfası, %15'i Sosyal Medya cevabını vermiştir (Çerçi vd., 2020: 194).

Bu araştırmanın sonuçlarından Sağlık Bakanlığı web sayfası ve Fahrettin Koca'nın sosyal medya araçları üzerinden yaptığı paylaşımların kamuoyu üzerinde tesiri olduğu anlaşılmaktadır.

9. Koronavirüs Bilim Kurulu Toplantıları

Kriz anlarında kriz yönetimi açısından en önemli unsurlardan biri yetkililerin krize ilişkin kamuoyuna düzenli bilgi vermeleri stratejisidir. Sağlık Bakanlığı'nın Bilim Kurulu Basın Toplantıları bu bağlamda kriz yönetimi ve halkla ilişkiler bağlamında doğru bir adım olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de Covid-19 pandemisi sürecinde, sözcü konumunda halka hitap eden Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın gerek kişisel Twitter hesabında gerekse ulusal basın karşısında gerçekleştirdiği basın toplantılarında sık sık mevcut durum hakkında bilgilendirme yaptığı ve alınması gereken önlemler hakkında uyarılarda bulunduğu, günlük paylaşılan pandemi verileri ile hızlı bilgi akışı gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir (Çağlayan, 2021: 55). Bir yandan küresel tehdit oluşturan Covid-19'u Türkiye'den uzak tutmaya dönük tedbirleri süratle hayata geçirmeye çalışan Koronavirüs Bilim Kurulu, öte yandan da sosyal medya gibi çeşitli mecralarda salgınla ilgili gerçeği yansıtmayan, bilimsel olmayan bilgi ve önerilere karşı mücadele yürütüyor, vatandaşları doğru bilgilendirmeye çalışıyor (Yılmaz, 2020). Siyasi iradenin Bilim Kurulu'nun aldığı kararların uygulanması konusunda gösterdiği kararlılık da önemlidir; bu yaklaşım krizin büyümesini ve derinleşmesini engellemiştir. Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca'nın krizin ilk günlerinde her gün yaptığı basın toplantılarındaki davranışları, salgına ilişkin verdiği bilgiler ve ayırım gözetmeksizin tüm medya mensuplarının sorularını yanıtlaması ve sakin ve emin duruşuyla toplumda güven ve inanç yarattığı da söylenebilir (Güreşçi, 2020: 64).

Sonuç

Mheidly ve Fares "Covid-19 Bilgi Salgınının Üstesinden Gelmek İçin Medya Ve Sağlık İletişimi Stratejilerinden Yararlanmak" adlı çalışmalarında Covid 19 gibi salgınlarda iletişim açısından alınması gereken tedbirlerden bahsetmişlerdir. Bu tedbirler: "a. Halkın dikkatini çekmek ve sağlıkla ilgili endişeleri gidermek için empatik bir iletişim tarzı benimseyin. b. İnsanların algılarını ve uygulamalarının arkasındaki nedenleri anlamak için diyalogu teşvik edin c. Mevcut yanlış algıları ele almak, davranışları düzeltmek ve sağlıklı uygulamaları teşvik etmek için eğitim materyali geliştirmek ve kanıta dayalı bilimin paylaşımını hızlandırmalı d. Farklı popülasyonları hedeflemenin stratejik yollarını keşfetmek ve anlamak için sağlık iletişiminin araştırılması ve geliştirilmesine yatırımı artırmalı" şeklindedir (Mheidly ve Fares, 2020: 417). Hyland-Wood ve diğerleri "Covid 19 Döneminde Etkili Hükümet İletişim Stratejilerine Doğru" adlı çalışmalarında iletişimle alakalı olarak şu tavsiyeleri

vermişlerdir: “a. Açık bir iletişim kurun b. Maksimum güvenilirlik için çaba gösterin c. Empati ile iletişim kurun d. Açıklık ve dürüstlikle iletişim kurun e. Sosyal normlara başvurun f. Yanlış bilgiyle mücadelede proaktif olun” (Hyland-Wood vd., 2021: 3).

Kim ve Kreps yapmış oldukları “Covid-19 Pandemisi Sırasında Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Hükümet İletişiminin Bir Analizi: Etkili Hükümet Sağlık Riski İletişimi için Öneriler” adlı çalışmada Covid 19 pandemisinde kamu kurumlarının iki yönlü iletişimi tercih etmediğine ilişkin “Halk, hükümetler ve yetkili halk sağlığı kuruluşları ile etkileşimli iletişimi çok talep etse de çoğu devlet kurumu veya halk sağlığı kuruluşu, bir kişinin bireysel olarak soru sorabileceği ve güvenilir bir yanıt alabileceği çok az iletişim kanalına sahiptir. Başka bir deyişle, ulusal bir halk sağlığı acil durumunda, hükümet ve halk sağlığı kuruluşları, halktan gerçekten bilmeleri gereken sorulardan kaçınarak, yalnızca tek yönlü iletişime izin veren yetkili bir iletişim sistemi kullanmaya çok sık geri dönerler” tespitinde bulunmuşlardır (Kim ve Kreps, 2020: 406).

Ratzan ve diğerleri “Kriz Sırasında Küresel Sağlık İletişimini Geliştirmek: Covid-19 Pandemisinden Dersler” adlı çalışmasında küresel sağlık iletişimi uygulamaları için bir kontrol listesi oluşturmuşlardır. Listedeki adımlar: “a. Ortak hedefler belirleyin b. Koordineli müdahale oluşturun c. Bir iletişim stratejisi geliştirin d. İletişim planını uygulayın e. Uyum sağlamaya hazır olun” şeklinde sıralanmıştır (Ratzan vd., 2020: 4). Chou ve Budenz yaptıkları “Covid 19 Aşı İletişiminde Duyguların Dikkate Alınması: Aşı Tereddütlerini Gidermek ve Aşı Güvenini Artırmak” adlı çalışmalarında “Covid 19 Aşı iletişim çalışmalarında duygulardan yararlanma stratejisi ile “olumsuz duygulara karşı koyma” ve “olumlu duyguların harekete geçirilmesi” ve “herkese uyan tek bir beden” yaklaşımı yerine hedef kitlenin mevcut duygusal durumuna göre uyarlanmış aşı eğitiminin etkili olabileceği” ifade edilmiştir (Chou ve Budenz, 2020: 1719).

Motta ve diğerleri aşı teşviki ile alakalı “Araştırmamız hem sıradan hem de uzman sağlık iletişimcilerinin, Covid-19 aşısının kişisel sağlık risklerini ve toplu halk sağlığı sonuçlarını vurgulayarak aşı oranlarını iyileştirebileceğini ve ekonomik argümanların daha az etkili olabileceğini öne sürüyor” sonucuna varmışlardır (Mott vd., 2021: 11). Warren ve Lofstedt tarafından yapılan “Avrupa’da Covid-19 aşısı kullanıma sunma riski iletişim stratejileri: hızlı bir yanıt” adlı çalışmada insanların aşı olmaya teşviki için iletişimcilerin “a. Halkın temel olarak aşılınmak için bilgilendirilmiş onam verdiği ve tüm grupların zorunlu aşılmasından kaçındığından emin olun b. Aşı güvenliği ve aşının piyasaya sürülmesi stratejilerine ilişkin bağımsız bilimsel kuruluşların kararlarını takip etmeye devam edin c. Açık olun ve aşıyla ilgili belirsizlikler konusunda makul bir şeffaflık gösterin ve halkın bir aşığı ne zaman veya gerçekten alacaklarını bilmesini sağlayın” ilkelerine dikkat etmesi tavsiye edilmiştir (Warren ve Lofstedt, 2021: 375).

Pek çok ülke, aşılarla yönelik güvensizliğe dayalı şüpheciliği yenme zorluğuyla zaten karşı karşıyadır ve mevcut sonuçlara göre, insanlar gerçekten şüpheli hale geldiklerinde, mevcut ana sağlık iletişim aracının ikna edici gücü çok azdır. Sağlık iletişimcileri şeffaf iletişimde ısrar etmezlerse, bu olumsuz bilgilerin ifşa edilmesini gerektirirse bile, bu tür zorlukların artması muhtemeldir ve hem mevcut

pandemi sırasında hem de gelecekteki sağlık acil durumlarında tekrarlanan aşılara gerekiyorsa gelecekteki aşılama çabalarını baltalayabilir (Petersen vd., 2021: 7).

Sağlık Bakanlığı'nın Covid 19 Salgını sürecini kriz iletişimi ve yönetimi bağlamında nasıl yönettiğini değerlendirmek gerekirse; Kriz sinyallerinin alındığı ve henüz Türkiye'de Covid 19 vakası görülmemiş durumda dahi Sağlık Bakanlığı'nın sınırları kapatılması tedbiri alınması hususunda ilgili makamları yönlendirmesini doğru bir adım olarak değerlendirilebilir.

Bunun yanı sıra kriz anı itibarı ile Sağlık Bakanlığı'nın düzenli olarak Koronavirüs Bilim Kurulu toplantıları yapması her toplantı sonrasında mutlaka basın toplantısı yapılması veya yazılı olarak basına bilgi verilmesi yine Sağlık Bakanlığı'nın atmış olduğu doğru adımlardandır.

Sağlık Bakanlığı'nın bir diğer doğru adımı Covid 19 Salgını süresince Sağlık Bakanlığı Covid 19 web sitesi üzerinden düzenli olarak kamuoyuna mevcut Covid vakaları, iyileşen sayısı gibi bilgileri detaylı bir tablo olarak sunmalarıdır. Bir dönem Sağlık Bakanlığı ile alakalı sosyal medya platformlarında gerçek istatistikler paylaşılmıyor, vakalar saklanıyor şeklinde iddialar ortaya atılmıştır. Bu süreçte Sağlık Bakanlığı'nın web sitesi üzerinden düzenli vaka sayıları paylaşılması ayrıca Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın düzenli şekilde bilgi paylaşımı yapması kriz anında şeffaf ve hızlı bilgi paylaşımı açısından önem taşımaktadır.

Sağlık Bakanlığı aynı zamanda kamuoyunun Covid 19 hakkında bilgi alabilmesi için Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi (SABİM) Alo 184 numaralı hattını insanların Covid 19 hakkında hızlı şekilde bilgi alabilmesi için tahsis etmiştir. Bu da kriz anlarında acil çağrı numarası tanımlanması olarak gördüğümüz doğru adımlardan biridir. SABİM Alo 184 web sitesinde verilen istatistiklere göre son 1 yılda bu numaradan 6,421,651 kişi hizmet ve destek almıştır (Sayılar sabim.gov.tr adlı adresten 20 Ekim 2022 tarihi itibarıyla alınmıştır).

Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşvik çalışmaları kapsamında başarılı olduğu faaliyetlerden biri Covid 19 Bilgilendirme Platformu web sitesidir. Bu web sitesinde salgın süreci boyunca düzenli bir şekilde aşılama oranları, iller bazında aşılama oranları, haftalık Covid 19 tablosu paylaşılmıştır. Bu web sitesinde insanları aşılama teşvik edecek afiş, video, broşür vb. birçok materyal sunulmuştur. Bu aşı karşıtlığını azaltma noktasında doğru bir adımdır.

Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşvik çalışmaları kapsamında başarılı olduğu faaliyetlerden bir diğeri yaklaşık 30-35 saniye arasında süren kamu spotu şeklindeki bilgilendirici videolar olmuştur. Aşı teşvik kapsamında Sağlık Bakanlığı tarafından Türkiye'de tanınan, bilinen ve sevilen sinema, televizyon, tiyatro müzik alanında önde gelen isimlerin aşı teşvik konulu filmlerde yer almaları bizce doğru bir adımdır. Bu videolarda bilim insanlarına da yer verilmesi doğru bir adımdır. Bu yaklaşıma örnek olarak ABD'de yaşayan Türk tıp doktoru Mehmet Öz ve tarih profesörü İlber Ortaylı örnek verilebilir.

Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşvik videolarında birbirini destekleyen formatlar ve ortak bir mesaj verilmesi halkla ilişkiler kampanya stratejileri bağlamında doğru bir adımdır. Bir halkla ilişkiler kampanyasında mesajların ortak bir dil üzerinden ve birbirini tamamlayan şekilde verilmesi

önemlidir. Sağlık Bakanlığı aşı teşvik faaliyetleri kapsamında toplam 53 video yayınlamıştır. Bu videoların ortakbir tema üzerinden kurgulanması önemli ve doğru bir stratejidir. “Kolları sıvayalım” temalı videodainsanlara aşılarn güvenilir ve kalite süreçleri kontrol aşamalarından geçmiş olduğu ifade edilmiştir. Birdiğer video serisi olan “.....’nın sizlere mesajı var” temalı kamu spotlarında özellikle Türkiye’de kültür,sanat dünyasından tanınmış ünlü simaların yer alması ve insanlara aşı olmaları noktasında destekolmaları yine halkla ilişkiler kampanya süreçlerinde sık kullanılan bir stratejidir. Bu video serisindekikamu spotlarının sonu da aynı şekilde “Hepimiz biliyoruz ki salgın hastalıkları kontrol altına alabilmenin en etkili yolu dün olduğu gibi bugün de aşıdır. Tedbirler ve aşıyla Covid 19’u aşıyoruz”mesajı ile bitirilmiştir. Sağlık Bakanlığının aşı teşvik videolarının temel bir mesaj etrafında kurgulanması halkla ilişkiler kampanya stratejileri açısından doğru bir adımdır.

Sağlık Bakanlığının aşı teşvik faaliyetlerinde yaptığı bir diğerk doğru iş Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın şahsi Twitter hesabı üzerinden aşı teşviki için hazırlanan Sağlık Bakanlığın videolarını paylaşmasıdır. Halkla ilişkiler kampanyalarında hedef kitleye olabildiğince çok kanaldan mesajların iletilmesi kampanya başarısı açısından önemlidir. Bu bağlamda Sağlık Bakanlığın Youtube kanalından yayınlanan videoları ek olarak Sağlık Bakanı da kendi şahsi Twitter hesabından paylaşmıştır. Bu tweetler aşı mesajlarının geniş kitlelere ulaşması açısından önemlidir. Örnek vermek gerekirse Fahrettin Koca’nın 22 Haziran tarihinde paylaştığı Ezgi Mola Kollarımızı Sıvayalım videosu 28 bin 600 beğenme ve 2 bin 400 retweet almıştır. Fahrettin Koca’nın Şener Şen’in konuk olduğu videosunu paylaştığı tweeti19 bin 200 beğeni almış, 2 bin 200 kez retweet edilmiştir. Koca’nın Okan Bayülgenli videosunun tweeti 9 bin 500 beğeni ve 1000 retweet almıştır. Fahrettin Koca’nın Twitter paylaşımları ile aşı teşviki videolarını paylaşması halkla ilişkiler kampanya süreci açısından bizce doğru bir adımdır. Kampanya mesajlarının hedef kitleye ulaşmasında etkili olmuştur. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca an itibariyle Twitter’da 7 milyon 300 bin takipçi ile çok önemli bir takipçi sayısına sahiptir. Buradan verdiği mesajlarda bu anlamda önemlidir. Özellikle genç kesimin sosyal medya platformlarının yoğun olarak kullandığı düşünülürse Sağlık Bakanının tweetlerinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Sağlık Bakanlığının aşı teşvik kampanyası bağlamında “aşı ikna timleri” kurması da doğru ve önemli adımlardan biridir. Türkiye’de bir şekilde aşı sırası gelmesi ve hakkı olmasına rağmen aşı olma konusunda tereddütleri olan veya hiç aşı olmak istemeyen vatandaşların bu konuda ikna edilmesi için çalışma yapılması kimi zaman kapı kapı dolaşılması kimi zaman ise telefonla aranarak aşı olmaya ikna edilmesi önemli ve doğru bir adımdır.

Sağlık Bakanlığının aşı teşvik kampanyasında hatalı olduğu düşündüğümüz yerlere bakacak olursak: Aşı teşvik kampanyasının en önemli eksiği Sağlık Bakanlığının web sitesindeki aşı bilgilendirme platformu videolarının tamamının inaktif aşılardan denilen (Sinovac vb.) aşılarn kapsamı bunun dışında mRNA aşılarn olarak bilinen aşılara yönelik hemen hemen hiç bilgilendirme yapılmaması örnek verilebilir. Bu ciddi bir eksiklik. Zira aşı karşıtlarının insanları aşı olmaktan vazgeçirmek için kullandığı argümanların arasında en önemlilerinden biri de mRNA teknolojisi ile üretilen aşılarn yan etkileri ve bu aşılarn uzun zamanda kişilerin DNA yapısını değiştireceği yönündeki iddiadır. Sağlık Bakanlığın aşı teşvik çalışmaları kapsamında hazırladığı kamu spotlarında mRNA teknolojisi

konusunda çok sınırlı bilgi paylaşmıştır. Bunun hatalı bir yaklaşım olduğunu düşünüyoruz. Sağlık Bakanlığı mRNA aşılı ile alakalı da inaktif aşılarında olduğu kadar yoğun bir bilgilendirme yapsa aşı karıştlarının argümanlarının karşısında daha güçlü durulmuş olurdu.

Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşvik kampanyası bağlamında hatalı olduğunu düşündüğümüz bir diğer konu aşı teşvik kampanyalarının pasifliği konusudur. Bakanlığın hazırladığı videolarda genel bilgilendirme yapılmakta, aşı karıştlığına ilişkin özel bir çalışma yapılmamaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın kampanyasının bu manada pasif kaldığını iddia edilebilir. Sağlık Bakanlığı bizce aşı karıştlarının argümanlarını tek tek çıkartıp bu argümanlara cevap niteliğinde bilgilendirici video, afiş, broşür vb. hazırlaması daha doğru olurdu.

Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşvik kampanyasında hatalı olduğunu düşündüğümüz bir diğer konu aşı konusundaki zamana göre farklı yaklaşımlardır. Örneğin Covid Salgını sürecinde Sağlık Bakanlığı tarafından aşının zorunlu olmadığı ve olmayacağı ifade edilmiştir. Ancak geline süreçte zaman içinde aşı zorunlu olmasa da aşı olmayanlara PCR testi zorunluluğu vb. uygulamalar getirildiği görülmektedir. Salgının seyri içinde aşıların bulunması ile beraber aşı konusunda zorlama olmayacak şekilde açıklamayabilmesine rağmen sonrasında aşı olunması konusunda kimilerince zorlama ve baskı olarak nitelenebilecek uygulamaların yapılması aşı karıştlarında “dün zorlama yok dediler bugün zorlama yapıyorlar” şeklinde iddialar ve beraberinde aşı karıştlığı oluşmasına sebep olmuştur denilebilir. Elbette salgın sürecinde Sağlık Bakanlığı zaman zaman strateji değişikliğine gidebilir. Burada önemli olan atılan adımların kamuoyuna doğru bir şekilde anlatılmasıdır. Elbette bir halkla ilişkiler kampanyasında herkesi ikna etmek gibi bir zorunluluk yoktur. Ancak insanlar bir şey zorlandıklarını hissettiklerinde zorlandıkları konuya karşı daha sert tepkiler verebilmektedir. Bu sebeple insanları tehdit veya zorlama yerine olumlu teşviklerle motive etmek daha doğru bir adım olacaktır. Sağlık Bakanlığı'na aşı teşvik çalışması konusunda şöyle bir adım atılabilirdi: Halkla ilişkiler süreci bağlamında belirtilen 4 adım bu süreçte uygulanabilirdi. Mesela aşı karıştlığı konusunda bir ekip kurulup içerisinde iletişim bilimi ile ilgilenen uzmanların da yer aldığı bu ekip ilk olarak aşı karıştlarının hangi sebeplerle aşı yaptırmadığının öğrenilmesi. Sonrasında aşı karıştlığına karşı hangi strateji ve taktiklerle mücadele edileceğinin planlanması. Sonrasında aşı karıştlığında hangi hedef kitlelere hangi mesajların verileceğinin tespit edilip uygulamaya geçilmesi ve en sonunda belli periyotlarla aşı karıştlığında azalma olup olmadığının tespit edilmesi ve ihtiyaç varsa kampanyanın bu doğrultuda ilerletilmesi daha isabetli olabilirdi.

Genel değerlendirme yapılacak olursa çalışma bağlamında yapılan tüm incelemeler neticesinde Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşvik kampanyaları doğrultusunda bilgilendirme amaçlı doğru adımlar attığı ancak birtakım eksiklikleri olduğunu iddia edebiliriz. Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşviki kampanyası Grunig ve Hunt'ın 4 Yaklaşımlı Halkla İlişkiler Modeli üzerinden ele alınacak olursa daha çok “Kamuoyunu Bilgilendirme” yaklaşımı doğrultusunda kampanya yürüttükleri söylenebilir. Daha çok Sağlık Bakanlığı'nın tek taraflı yoğun bir bilgilendirme ve iletişim faaliyeti içinde olduğunu görülmektedir. Daha doğru ve günümüz ruhuna daha uygun olan “İki Yönlü Simetrik Halkla İlişkiler Modeli”dir. Yani

Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşviki noktasında aşı karşıtlarının itirazlarının dinlendiği ve bu itirazlarının makul şekilde iletişim kurularak cevap verildiği bir halkla ilişkiler stratejisi oluşturulmuş olması çok daha etkili olabilirdi. Genel olarak Sağlık Bakanlığı'nın aşı teşvik kampanyalarını gayretli, iyi niyetli ama halkla ilişkiler disiplini açısından eksikleri bulunan bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak değerlendirilebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Kriz Yönetimi ve Kriz İletişimi Bağlamında Sağlık Bakanlığının Covid 19 Aşı Teşvik Faaliyetlerinin Halkla İlişkiler Süreci Çerçevesinden Değerlendirilmesi” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarın da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Acar, H. M. ve Kavuran, T. (2021). Covid 19 salgını sürecinde türkiye'deki kamu spotlarının göstergebilimsel çözümlemesi. *İNİF E Dergi*, 6(2), 231-243.
- Adelua, M., Oyedepo, T. ve Odiboh, O. (2021). Twitter usage during global pandemic and corporate reputation in Nigeria. *Heliyon*, 7(5), e06920. <https://doi.org/10.1016/J.HELIYON.2021.E06920>
- Arslan, A. (2021). Halkla ilişkiler modelleri temelinde sağlık iletişimi: yeni medya üzerinden sağlık bakanlığı'nın incelenmesi. *Egemia Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya Ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, 8, 4-28.
- Ataman, G. (2001). *İşletme yönetimi*. Türkmen Kitapevi.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Beattie, A. ve Priestley, R. (2021). Fighting Covid-19 with the team of 5 million: aotearoa new zealand government communication during the 2020 lockdown. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.3844944>
- Bickham, S. B. ve Francis, D. B. (2021). The public's perceptions of government officials' communication in the wake of the covid-19 pandemic: <https://doi.org/10.1177/09732586211003856>, 16(2), 190-202.
- Black, J. S. (1982). Opinion leaders: is anyone following? *Public Opinion Quarterly*, 46(2), 169-176.
- Bogdan, R. C. ve Biklen, S. K. (1998). *Qualitative research for education: an introduction to theory and methods*. Allyn and Bacon.
- Boztaş, E. (2017). Organ bağıışı temalı sosyal afiş tasarımlarının göstergebilim yöntemi ile analizi. *İdil*, 6(37), 2521-2542.
- Budak, G. ve Budak, G. (2004). *Halkla ilişkiler davranışsal bir yaklaşım*. Barış Yayınları.

- Can, H. (1997). *Organizasyon ve yönetim*. Siyasal Kitabevi.
- Canbazoğlu, A. (2020). Türkiye’de Covid-19 yeni koronavirüs hastalığı vakasının ortaya çıktığı ve yayılmaya başladığı ilk günlerde yayınlanan kamu spotu ve reklamların izleyici üzerindeki etkisi. *Turkish Studies*, 15(6), 351-389.
- Center, A. ve Jackson, P. (1990). *Public relations practices*. Prentice Hall.
- Chan, J. C. (2013). *The Role of social media in crisis preparedness, response and recovery*. OECD.
- Chou, W.-Y. S. ve Budenz, A. (2020). Considering emotion in Covid-19 vaccine communication: addressing vaccine hesitancy and fostering vaccine confidence. *Health Communication*, 35(14), 1718-1722.
- Covid Aşısı Bilgilendirme Platformu. (2021). *Covid 19 aşısı bilgilendirme platformu*. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/>
- Crandall, W. R., Parnell, J. A. ve Spillan, J. E. (2014). *Crisis management leading in the new strategy landscape*. Sage Publications Inc.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches*. SAGE Publications.
- Cutlip, S. M., Center, A. H., & Broom, G. M. (1985). *Effective public relations*. Prentice Hall Inc.
- Çağlayan, S. (2021). Covid-19 pandemisi sürecine ilişkin bir retorik analiz: t.c. sağlık bakanı dr. fahrettin koca’nın basın açıklamaları. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 60, 27-62.
- Çerçi, Ü. Ö., Canöz, N. ve Canöz, K. (2020). Covid-19 krizi döneminde bilgilendirme aracı olarak sosyal medya kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44, 184-198.
- Diñcer, Ö. (1991). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. Beta Yayınları.
- Doğan, A. (2019). *Kriz yönetimi* (A. Doğan, Ed.). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Ekinci, M. H. (2021). Covid 19 pandemisi sürecinde Türkiye’de aşı kampanyası ve sağlık bakanlığı’nın dijital platformları üzerine bir inceleme içinde B. Pazarbaşı ve S. Akgül (ed.), *İletişim bilimleri bakış açısıyla küresel afet Covid 19 pandemisi* (ss. 431-451). Hiper Yayın.
- Eldem, Ü. ve Anar, Ö. (2011). Küreyerelleşme içinde ünlülerin kullanıldığı reklamlar; “Yerli malı yurdun malı” anlayışı ve pepsi örneği. içinde M. Yağbasan ve G. Süme (ed.), *u. Medya ve Etik Sempozyumu* (ss. 63-69). Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Ertep, H. (2007). Gündelik yaşamımızın ucundan tutunan bir tasarım nesnesi: Afiş. *Grafik Tasarım: Görsel İletişim Kültürü Dergisi*, 13.
- Esen, B. (2021). Covid 19 salgını döneminde aşı milliyetçiliği ve türkiye’nin aşı diplomasisi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 6, 1-17.

- Eyüpoğlu, E. (2020). Covid 19 pandemisindeki risk iletişimi: sosyal medya üzerine bir inceleme. *Stratejik İletişim Yönetimi Konferansları Etkili Sağlık İletişimi İçin Disiplinlerarası İş Birliğine Çağrı*, 58-72.
- Gabarron, E., Rivera-Romero, O., Miron-Shatz, T., Grainger, R., & Denecke, K. (2021). Role of participatory health informatics in detecting and managing pandemics: Literature Review. *Yearbook of Medical Informatics*. <https://doi.org/10.1055/S-0041-1726486>
- Geçit, E. (2021). *Reklamlarda korku çekiciliği*. İksad Publishing House.
- Gibson, R. K., Margolis, M., Resnick, D. ve Ward, S. J. (2003). Election campaigning on the www in the US and UK: A Comparative analysis, party politics. *Party Politics*, 9(1), 47-75.
- Göksu, O. (2021). Koronavirüs sürecinde Cumhurbaşkanlığı'nın stratejik iletişim yönetiminin değerlendirilmesi. İçinde B. Öksüz & T. S. Görpe (Ed.), *Covid 19 Pandemisinde İletişim*. Akademisyen Kitabevi.
- Gültekin, B. (2005). Fikir liderlerinin halkla ilişkiler amaçlı kullanılması Hacı Bektaş Veli. *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, 34.
- Gürcan, H. (2003). Haber sitelerinde içerik ve tasarıma yönelik değerlendirme ölçütlerine bir yaklaşım. *Selçuk İletişim*, 2(4), 90-99.
- Güreşçi, M. (2020). Covid 19 salgınında Türkiye'de kriz yönetimi iletişimi: T.C: Sağlık Bakanlığı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 53-65.
- Gürgen, H. (2006). Halkla ilişkilerde ortam ve araçları içinde H. Gürgen (Ed.), *Halkla İlişkiler* (ss. 161-187). Anadolu Üniversitesi.
- Hurriyetim.com.tr. (2021). *Ünlüler aşı oluyor*. <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-unluler-asi-oluyor-41833225/5>
- Hyland-Wood, B., Gardner, J., Leask, J. ve Ecker, U. K. H. (2021). Toward effective government communication strategies in the era of Covid-19. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(30), 1-11.
- Indyturk.com. (2021a). *Aşı ikna timleri kurulacak*. <https://www.indyturk.com/node/345286/haber/bakan-koca-aşı-yaptırmak-istemeyenler-için-ev-ev-dolaşan-ikna-timleri-kurulacak>
- Indyturk.com. (2021b). *Aşı karşıtı komplo teorilerinin çoğunu sadece 12 kişinin yaydığı ortaya çıktı*. <https://www.indyturk.com/node/361286/sağlık/aşı-karşıtı-komplo-teorilerinin-çoğunu-sadece-12-kişinin-yaydığı-ortaya-çıktı>
- Işık, M. ve Akdağ, M. (2011). *Dünden bugüne halkla ilişkiler*. Eğitim Akademi Yayınları.
- Kalçık, T. ve Bayraktar, Ü. (2020). Covid-19 salgınının yönetilmesinde sosyal medya kullanımı: Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın resmi Twitter hesabı üzerine bir analiz. *Turkish Studies*, 15(6), 583-

602.

- Kalender, A. (2000). *Siyasal iletişim: seçmenler ve ikna stratejileri*. Çizgi Kitabevi Yayınları,.
- Kara, N. ve Karanfiloğlu, M. (2020). İletişimin dijitalleşmesi: pandemi (Covid-19) ve enformasyon teknolojileri. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 11(42), 87-99.
- Kaya, A. ve Yılmaz, A. (2021). Sağlık iletişimde infografikler: Dünya Sağlık Örgütü ve Sağlık Bakanlığı Covid-19 infografiklerinin karşılaştırmalı analizi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, 11, 769-785. <https://doi.org/10.7456/11103100/002>
- Kim, D. K. D. ve Kreps, G. L. (2020). An analysis of government communication in the United States during the Covid-19 pandemic: Recommendations for effective government health risk communication. *World Medical & Health Policy*, 12, 398-412.
- Koca, F. (2021). *Fahrettin Koca tweet*.
<https://twitter.com/drifahrettinkoca/status/1430262320626814980?s=20>
- Malik, A., Khan, M. L. ve Quan-Haase, A. (2021). Public health agencies outreach through instagram during the Covid-19 pandemic: crisis and emergency risk communication perspective. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 61, 1-9. <https://doi.org/10.1016/J.IJDRR.2021.102346>
- Megep. (2011). *Halkla ilişkilerde yazılı araçlar*. Milli Eğitim Bakanlığı MEGEP.
- Mheidly, N. ve Fares, J. (2020). Leveraging media and health communication strategies to overcome the Covid-19 infodemic. *Journal of Public Health Policy*, 41, 410-420.
- Mitroff, I. I., Shrivastava, P. ve Udwadia, F. E. (1987). Effective crisis management. *The Academy of Management Executive*, 1(4), 283-292.
- Mott, M., Sylvester, S., Callaghan, T. ve Lunz-Trujillo, K. (2021). Encouraging Covid-19 vaccine uptake through effective health communication. *Frontiers in Political Science*, 3, 1-12.
- Noar, S. M. ve Austin, L. (2020). (Mis) Communicating about Covid-19: Insights from health and crisis communication. <https://doi.org/10.1080/10410236.2020.1838093>, 35(14), 1735-1739.
<https://doi.org/10.1080/10410236.2020.1838093>
- Nurjanah, A., Mutiarin, D., Kumorotomo, W. ve Apriliani, R. (2021). The Crisis communication in using artificial intelligent to face Covid-19 pandemic in indonesia. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 717(1), 1-8.
- Okay, A. ve Okay, A. (2014). *Halkla ilişkiler kavram strateji ve uygulamaları*. Der Yayınları.
- Özpinar, Ş. ve Aydın, G. (2020). Kriz iletişimde infografik kullanımı Covid 19 pandemi sürecinde infografikler üzerine bir inceleme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 37, 240-261.
- Özpolat, K. (2020). T.C Sağlık bakanlığı tarafından Covid 19 pandemisine yönelik yapılan afiş

tasarımlarının incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 273-285.

Peltekoğlu, F. B. (2001). *Halkla ilişkiler nedir*. Beta Basım A.Ş.

Petersen, M. B., Bor, A., Jørgensen, F. ve Lindholt, M. F. (2021). Transparent communication about negative features of Covid-19 vaccines decreases acceptance but increases trust. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(29), 1-8.

Ratzan, S. C., Sommarivac, S. ve Rauh, L. (2020). Enhancing global health communication during a crisis: Lessons from the Covid-19 pandemic. *Public Health Research & Practice*, 30(2), 1-6.

Regester, M. (1989). *Crisis management handbook of financial public relations*. Heinemann Publishing.

Sağlık Bakanlığı. (2022). www.Covid19.saglik.gov.tr

Sellnow, T. L. ve Seeger, M. W. (2020). *Theorizing crisis communication foundations of communication theory series*. John Wiley & Sons, Ltd.

Shimp, T. A. (2007). *Integrated marketing communications in advertising and promotion*. Thomson South-Western,.

Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.

Tagliacozzo, S., Albrecht, F. ve Ganapati, N. E. (2021). International perspectives on Covid-19 communication ecologies: Public health agencies' online communication in Italy, Sweden, and the United States: 65(7), 934-955. <https://doi.org/10.1177/0002764221992832>

Tam, M. (2020). Sosyal medya etkileyicilerinin kanaat önderliği rolü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(2), 1325-1351.

Tengilimoğlu, D. ve Öztürk, Y. (2008). *İşletmelerde halkla ilişkiler*. Seçkin Yayıncılık.

Tutar, H. (2000). *Kriz ve stres ortamında yönetim*. Hayat Yayıncılık İletişim Eğitim Hizmetleri.

Türkmen, B. ve Yavuz, C. (2017). Türkiye'de sinema alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının web sitelerinin analizi: Türkiye sinema ve Audiovisuel Kültür Vakfı, İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Ankara Sinema Derneği Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 801-825.

Tüz, M., Haşit, G., İpçioğlu, İ. ve Suher, İ. K. (2013). *Kriz iletişimi ve yönetimi* (G. Haşit, Ed.). Anadolu Üniversitesi Yayını.

Ulmer, R. R., Sellnow, L. T. ve Seeger, W. M. (2015). *Effective crisis communication: moving from crisis to opportunity*. Sage Publications Inc.

Utma, S. (2020). Sağlık iletişimi kavramı: Koronavirüs salgınında ülkemizde sağlık iletişimi uygulamaları. *International Journal of Social Humanities and Administrative Sciences*, 6(31),

1591-1605.

Warren, G. W. ve Lofstedt, R. (2021). Covid-19 vaccine rollout risk communication strategies in europe: a rapid response. *Journal of Risk Research*, 24(3), 369-379.

Winner, P. (1990). *Effective pr management, a guide to corporate success*. Logan Page Ltd.

Wodak, R. (2021). Crisis communication and crisis management during Covid-19. *Global Discourse*, 11(3), 329-353. <https://doi.org/10.1332/204378921X16100431230102>

Yılmaz, A. (2020). İşte Kovid-19 savaşçısı bilim insanları. *Milliyet Gazetesi*.

Yılmaz, G. K. (2014). Durum çalışması içinde M. Metin (ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (ss. 261-287). Pegem Akademi.

Yurdakul, N. ve Öksüz, B. (2013). Hastanelerde bir tanıtım aracı olarak web siteleri: İzmir İli eğitim hastaneleri ve özel hastanelerin kurumsal web sitelerinin kıyaslamalı analizi. *Selçuk İletişim*, 5(1), 118-134.

Zincir, O. ve Yazıcı, S. (2013). Kriz yönetimi ve afetlerde sosyal medya kullanımı. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49, 65-82.

Extended Abstract

As seen in both the Turkish Language Institution Dictionary and the Oxford Dictionary, the word crisis is given together with concepts such as difficulty, distress, depression, difficult period, confusion. In this context, it is immediately apparent that the word crisis has a negative connotation. Three key indicators will help us decide whether a situation is a crisis or not. According to Hermann, the crisis is defined by the coexistence of three circumstances: 1. The business has a damaged reputation 2. There isn't enough time to find a solution. 3. For the company, it happens at an unexpected time. Crises can arise for many reasons. If we look at the causes of crisis, which are divided into two in the literature as internal and external causes: Internal crises, product/service faults, factory faults, industrial accidents, computer failures, incomplete/confidential information flow, bankruptcy, failure to adapt to changes, organizational disorder, lack of communication, sabotage, production obstruction, counterfeiting, rumor/malicious slander, illegal activities, sexual harassment, occupational diseases. External crises include widespread environmental damage, industrial accidents, large-scale system failures, acceleration of competition, government crises, international crises, sabotage, terrorism, abduction of executives for ransom, production obstruction, counterfeiting, rumor/malicious slander, employee strikes. Do not be afraid of crises. The important thing is to be prepared for crises and to be able to manage the crisis well in times of crisis, crisis communication and crisis management are two ideas that are at play here. Crisis management systematically communicates what firms must do prior to, during, and after the crisis. Crisis communication also helps institutions to communicate with their target audiences in the right way, through the right channel and with the right message. The Covid 19 pandemic has taken its place in world history as a virus outbreak that emerged in Wuhan, the capital of China's Hubei region, on December 1, 2019. The Covid 19 pandemic is a case that can be handled in the context of crisis communication and management in terms of public relations. In this study, the struggle of the Ministry of Health of the Republic of Turkey with the anti-vaccine opponents in the Covid 19 epidemic was tried to be analyzed in the context of public relations. The Ministry of Health established the

Coronavirus Scientific Committee for the first time in the fight against Covid 19. Again, the triple rule of "mask", "social distance" and "hygiene", which is preferred all over the world in the fight against Covid 19, has also been applied in Turkey. As another application, sometimes partial closure and sometimes full closure practices have been applied in the context of combating Covid 19 in Turkey with the recommendations of the Ministry of Health, the Coronavirus Scientific Committee and the practices of the Presidency. The Ministry of Health has carried out the following activities in order to reduce anti-vaccination and encourage vaccination during the Covid 19 process: "Covid 19 Information Platform", "Covid 19 Vaccine Information Platform", "Vaccination Persuasion Teams", "Covid Vaccine Information Posters and brochures", "Covid 19 Vaccine Information Platform". 19 vaccine promotion videos", "opinion leaders get vaccinated", Health Minister Fahrettin Koca's messages on Twitter". As part of one of these activities, "vaccination persuasion teams" speak with people who have not been vaccinated for some reason even though it is their turn to be vaccinated or who have been vaccinated but have not yet received the second dose to find out why they have not received the vaccine over the phone or in person. In order to get people to get vaccinated, they also let people know the reason why they haven't gotten vaccinated. Another important vaccination promotion activity of the Ministry of Health is the public service announcements. In the public service ads, people are advised that Covid 19 vaccines are safe and that there is no need to be afraid of the side effects of vaccines produced in accordance with quality standards. The Ministry of Health tried to persuade the people who are against the vaccine to be vaccinated by making short videos with well-known people from the fields of music, cinema, theater, culture and arts in Turkey's public service ads. In the framework of the analyzes we have made, when we consider the vaccine incentive activities of the Ministry of Health within the framework of the public relations discipline, there are aspects that we think are faulty/incomplete as well as the aspects that are successful. While we find the Ministry of Health's efforts to be successful in terms of informing in general, we think that the activities may remain passive in convincing the opponents of the vaccine. We think that it would be more accurate to identify the main arguments of anti-vaccine opponents and to carry out convincing activities for each of these arguments separately.

Geliş Tarihi / Received Date
27.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
29.11.2022

OECD Ülkelerinin Sağlık Harcamaları, Sağlık Arzı ve Talebinin Çok Boyutlu Ölçekleme Analiziyle Değerlendirilmesi

Evaluation of Health Expenditures, Health Supply, and Health Demand in OECD Countries by Multidimensional Scaling Analysis

Meliha Meliş GÜNALTAY¹

Ferda IŞIKÇELİK²

İsmail AĞIRBAŞ³

Öz

Bu çalışmanın amacı OECD'ye üye ülkelerin sağlık arzı ile sağlık talebi ve sağlık harcamaları değişkenleri arasındaki benzerlik ya da farklılıkları incelemektir. Elde edilen veriler Çok Boyutlu Ölçekleme yönteminden yararlanılarak analiz edilmiştir. Değişkenler iki boyutlu uzaya indirgenmiştir. Yapılan analiz neticesinde birinci boyutta en yüksek değeri alan ABD'nin diğerlerinden farklı konumda yer aldığı saptanmıştır. Birinci boyutta Almanya, Avusturya, İsviçre, Japonya ve Norveç; ikinci boyutta ise ABD ve Meksika pozitif yüksek değer alan diğer ülkeler olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla değişkenler açısından bu ülkelerin benzerlik gösterdiği söylenebilir. Birinci boyutta Türkiye ve Meksika'nın; ikinci boyutta ise Macaristan ve Yunanistan'ın en yüksek negatif değer ile en önemli ayrıştırıcı ve farklı ülkeler olduğu belirlenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Çok Boyutlu Ölçekleme ile p sayıdaki değişken ve k sayıda boyut kullanılarak karşılaştırma imkânı sunulmuştur. Sağlık harcamaları ile sağlık arzı ve talebiyle ilgili birçok değişken bulunmaktadır. Kullanılacak değişkenlere göre araştırma bulguları değişiklik gösterecektir. Gelecek araştırmalarda çeşitli değişkenler çerçevesinde analizler yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çok boyutlu ölçekleme, sağlık ekonomisi, sağlık harcamaları, sağlık arzı, sağlık talebi

Abstract

The purpose of this study is to compare the health demand, supply, and expenditures of OECD member nations to determine whether there are any parallels or discrepancies between them. The Multidimensional Scaling approach was used to analyze the data. The variables were reduced to two-dimensional space. As a result of the

¹ Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, e-mail: mmgok@ankara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2883-4416

² Sorumlu yazar, Arş. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Burdur/TÜRKİYE, e-mail: fbuluc@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7975-4141

³ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, e-mail: agirbas@ankara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1664-5159

analysis, it has been determined that the USA, which has the highest value in the first dimension, is in a different position from the others. In the first dimension, Germany, Austria, Switzerland, Japan and Norway; in the second dimension, USA and Mexico were determined as the countries with positive high values. Therefore, these countries exhibit similarities in terms of variables. In the first dimension, Turkey and Mexico; In the second dimension Hungary and Greece were found to be the most significant differentiating and distinct countries, having the highest negative ratings. The study's findings enabled for the comparison of the MPS using p number of variables and k number of dimensions. There are many variables related to health expenditures and health supply and demand. Research findings will vary according to the variables to be used. It is recommended to conduct analyzes within the framework of various variables in future studies.

Keywords: *Multidimensional scaling, health economic, health expenditure, health supply, health demand*

Giriş

Ülkelerin sağlığa harcadıkları tutar konusunda büyük farklılıklar vardır. Yüksek gelirli ülkelerde kişi başına sağlık harcaması ortalama 3.000 ABD Doları'nın üzerindeyken, düşük gelirli ülkelerde ise sadece 30 ABD Doları'dır. Bazı ülkeler gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) %12'sinden fazlasını sağlığa harcarken, bazıları %3'ten daha az harcamaktadır (Ke vd., 2011). Tüm ülkeler için ortak olan konu ise sağlık harcamalarının artmaya devam etmesidir. Sağlık harcamalarının ülkelere göre farklılaşması ve ekonomik büyümeyi aşan hızda artması Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) önem verdiği konulardandır. Sağlık harcamaları; insan sağlığının korunması, geliştirilmesi, devamlılığının sağlanması ve var olan hastalıkların tedavisi için hem kamu hem de özel kaynaklı yapılan tüm harcamalardır (Tıraş ve Türkmen, 2020: 107; Turgut, 2017: 290). Sağlık harcamaları hizmetlerin sunulması, aile planlaması faaliyetleri, beslenme faaliyetleri ve sağlığa yönelik acil yardımlar için yapılan tüm harcamaları içermektedir (WHO, 2022). Sağlık harcamalarını etkileyen faktörler; gelir düzeyi, teknolojik gelişmeler, nüfusun yaş yapısı, epidemiyolojik ihtiyaçlar, tıp alanındaki gelişmeler, sağlık sisteminin özellikleri, sağlık finansmanı ve geri ödeme yöntemleridir (Austin ve Hungerford, 2009; Gerdtham vd., 1998; Hitiris ve Posnett, 1992; Liu vd., 2011; Mechanic ve Rochefort, 1996). Sağlık harcamaları; ekonomik büyüme, kalkınma, sağlık hizmetleri piyasası, sağlık arzı ve sağlık talebi gibi birçok konuyla ilişkilidir.

Ekonomistler, bireylerin faydalarını maksimize etmek için sınırlı bütçelerini verimli kullandıklarını varsayarlar. Bu düşünce doğrudan sağlık hizmetlerine uyarlanamamaktadır. Diğer birçok maldan farklı olarak, sağlık hizmeti her zaman doğrudan fayda sağlamaz (Guinnes ve Wiseman, 2011: 49). Sağlık hizmeti ihtiyacının en önemli özelliği belki de neye, ne zaman ve ne kadar ihtiyaç duyulacağının önceden bilinmemesidir. Grossman (1972) tarafından geliştirilen sağlık talebine ilişkin "insan sermayesi" modeline dayanarak sağlık hizmetleriyle ilgili talep fonksiyonları türetilmektedir (Zweifel vd., 2009: 83). Sağlık hizmetleri talebi, kişinin belirli bir sağlık sorunu ile karşılaştığında sağlık kurumlarından faydalanabilme imkânı olarak tanımlanmaktadır (Mills ve Gilson, 1988: 44). Sağlık hizmetlerine talebi etkileyen faktörler; bireylerin sağlık hizmetleri talebi, kişisel özellikler, sağlık hizmetlerine ulaşmanın kolaylığı, sağlık hizmetine duyulan ihtiyacın şiddeti, ikame malların varlığı, gelir, fiyat, resmi prosedürler (sevk zinciri vb.), hekimlerin davranışı, sağlık statüsü ve çevre gibi faktörlerdir (Çelik, 2019; Folland vd., 2007).

Arz, üreticilerin çeşitli fiyatlardan satmak üzere piyasaya sunduğu mal ve hizmetlerin toplamıdır (Çelik, 2019: 69). Sağlık arzı, hizmet sunumunun gerçekleşmesi sürecinde ortaya çıkan üretim faktörlerini ve katlanılan maliyetleri kapsamaktadır (Çalışkan, 2008: 36). Sağlık arzı; fiyat, iş gücü, teknolojik değişim ve sağlık sektörü yatırımlarından etkilenmektedir (Folland vd., 2007; Vujicic vd., 2004: 12). Normal piyasada olduğu gibi sağlık hizmetleri piyasasında da fiyat ile arz miktarı arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır (Dewar, 2010). Ancak, bu ilişkinin diğer piyasalardan farklı bir yönü vardır. Diğer bir deyişle, artan fiyata bağlı olarak sağlık arzında hızlı bir artış meydana gelmemektedir. Sağlık personeli yetişmesinin zorluğu ve hastane kurulması gibi durumların uzun zaman alması nedeniyle sağlık arzı, sağlık talebine ve fiyat artışına hemen cevap verememektedir. Buna göre sağlık arz esnekliğinin zamanla ilişkili ve sert olduğu söylenebilir (Bhattacharya vd., 2014).

Günümüzün karmaşık yapıdaki problemlerine çözüm bulabilmek için pek çok iç ve dış değişkeni dikkate alarak sağlanabilmektedir. Bu amaçla istatistiksel analiz teknikleri arasında çok değişkenli analiz yöntemleri daha faydalı sonuçlar sunan bir noktaya ulaşmıştır. Keşfedici bir algısal haritalama tekniği olan Çok Boyutlu Ölçekleme (ÇBÖ) analizi, pek çok konuya ışık tuttuğundan birçok çalışmanın temel aracı olmuştur. Sağlık sektörünün süregelen problemlerinden biri sağlığa ayrılan kısıtlı kaynaklara rağmen sağlık harcamalarının ve sağlık talebinin hızlı artışına sağlık arzının yeterli sürede cevap verememesidir. Sağlık hizmetlerinin özelliği gereği normal piyasa koşullarının çoğu durumda geçerli olmaması, bu problemin daha karmaşık bir hal almasına neden olmuştur. Bu karmaşıklık ülkelerin sağlık sistemlerinde farklı şekillerde seyretmektedir.

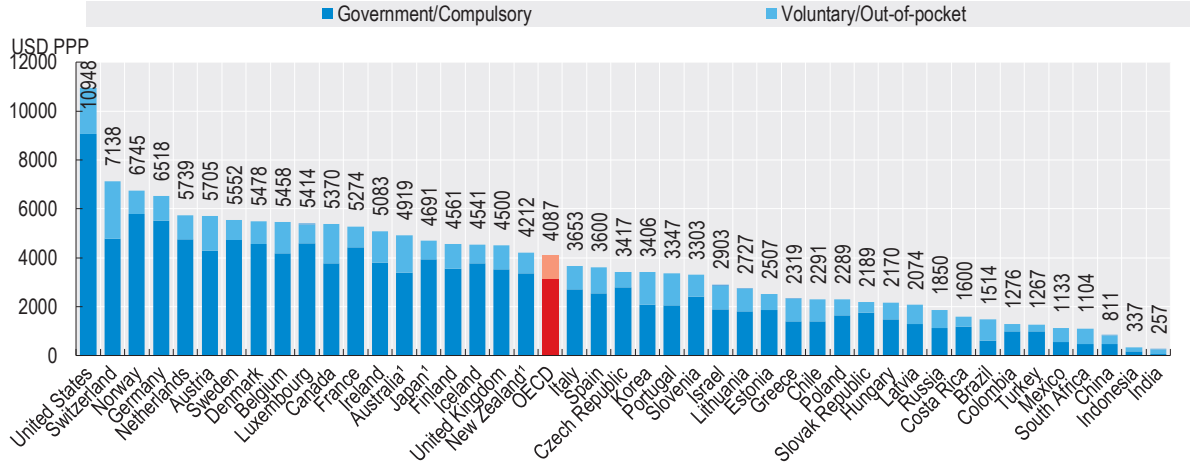
Bu alandaki literatür incelendiğinde sağlık sistemlerinin değerlendirilmesi ve ülkelerin-şehirlerin bu açılardan kıyaslanması amacıyla ÇBÖ analizinden yararlanıldığı görülmektedir. Sağlık sistemlerinin çeşitli yönlerinden farklı analiz yöntemleriyle incelendiği birçok araştırma bulunmaktadır. Ancak ÇBÖ yönteminin kullanıldığı araştırma sayısı sınırlıdır. Bu kapsamda çalışmada Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü'ne (Organisation for Economic Co-Operation and Development-OECD) üye ülkelerin sağlık hizmetleri arzı, sağlık hizmetleri talebi ve sağlık harcamaları değişkenleri açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece OECD ülkelerinin sağlık arzı, sağlık talebi ve sağlık harcamaları yönünden benzerlik veya farklılıkları ortaya konulacak ve ülkeler arasında kıyaslama yapılacaktır. Bu kapsamda araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın giriş bölümünde sağlık göstergelerindeki gelişmeler ve literatür taramasına yer verilmiştir. Sonraki bölümlerde sırasıyla araştırmanın gereç ve yöntemi anlatılmış, araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiş; araştırma bulgularından hareketle saptanan sonuçlar ve geliştirilen öneriler sunulmuştur.

Sağlık Göstergelerindeki Gelişmeler

Bu çalışmada sağlık harcamalarını temsilen GSYİH'den sağlığa ayrılan pay, kişi başına düşen sağlık harcaması, toplam sağlık harcaması içinde ilaç harcamalarının payı (%); sağlık arzını temsilen 1.000 kişiye düşen hasta yatağı sayısı, 1.000 kişiye düşen hekim sayısı, 1.000 kişiye düşen hemşire sayısı, 1 milyon kişiye düşen MRI cihazı sayısı; sağlık talebi için kişi başı hekime müracaat sayısı, sağlık sigortası kapsamı (kamu ve özel), 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payı (%) değişkenleri kullanılmıştır.

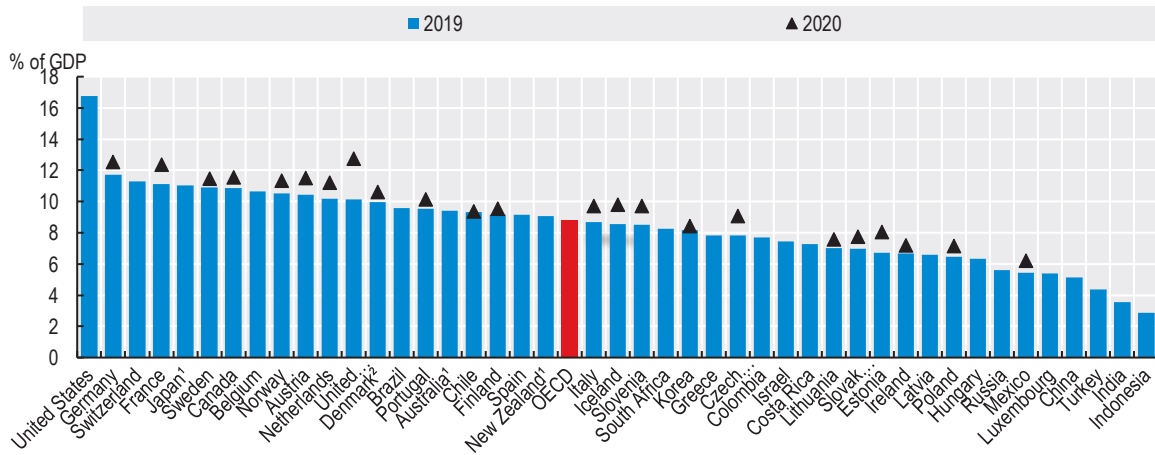

Bu bölümde sağlık harcamaları, sağlık arzı ve sağlık talebine ilişkin sağlık göstergelerindeki güncel gelişmelere yer verilmiştir.

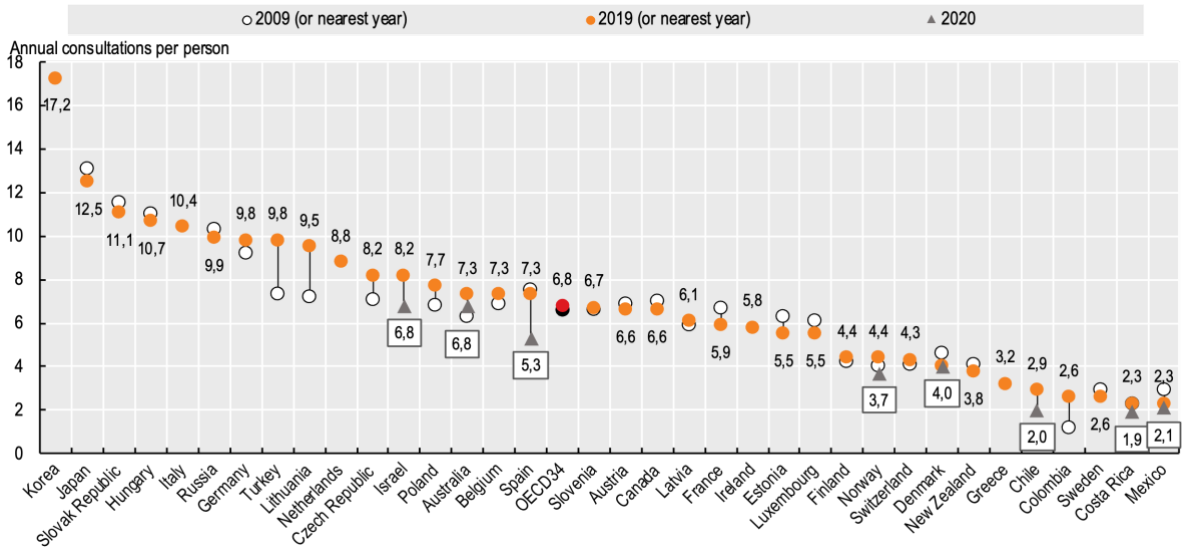
Görsel 1. OECD Ülkelerinde Kişi Başına Sağlık Harcaması (ABD Doları), 2019 veya en yakın yıl (OECD, 2021).

Görsel 1'de 2019 yılı OECD ülkeleri için ortalama kişi başına sağlık harcaması (Satın Alma Gücü Paritesine (ABD Doları) göre ayarlanmış) yer almaktadır. OECD ülkeleri ortalama kişi başı sağlık harcaması 4.087 ABD Dolarıdır. Kişi başına sağlık harcamasının en yüksek seyrettiği ülkeler ABD, İsviçre, Norveç ve Almanya'dır. OECD üyesi ülkeler arasında sağlık alanında kişi başına en düşük harcamaya yapanlar, OECD ortalamasının yaklaşık dörtte biri kadar sağlık harcaması ile Meksika, Kolombiya ve Türkiye'dir. Tahmini rakamlara bakıldığında ise Çin'de kişi başına harcamanın OECD ortalamasının %20'sinin biraz altında olduğu, Hindistan ve Endonezya'da bu rakamın %6-%8 düzeyinde olduğu görülmektedir. 2021 (veya en yakın yıl) istatistiklerine göre kişi başına sağlık harcamasının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla ABD, Almanya, İsviçre ve Norveç, en düşük olduğu ülkeler ise Meksika, Türkiye, Kolombiya'dır (OECD, 2022).

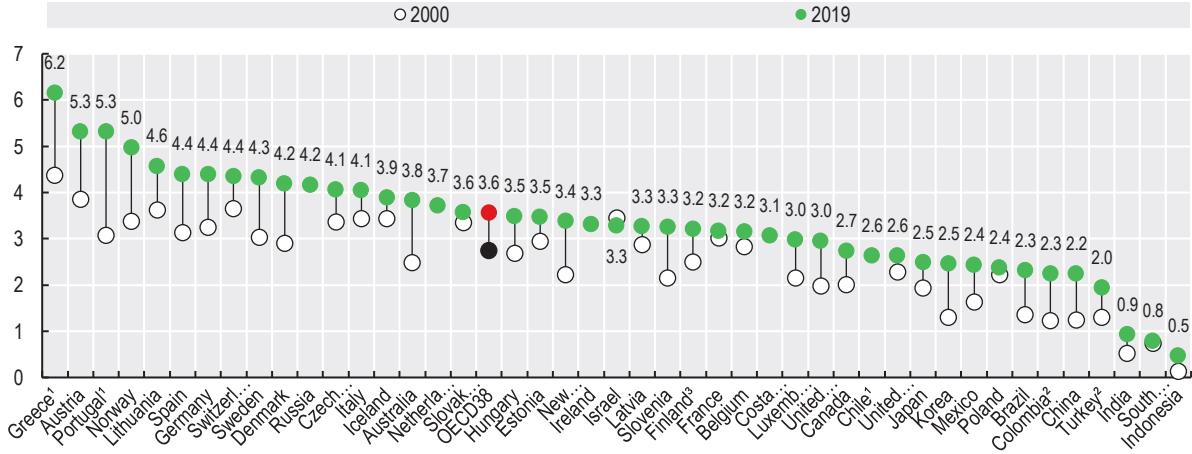
Görsel 2. OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı, 2019-2020 (OECD, 2021).

Sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payı OECD ülkeleri ortalaması 2019 yılı için %8,8'dir. Bu kapsamda GSYİH'lerinin %10'undan fazlasını sağlık hizmetlerine ayıran ülkeler ABD, Almanya, İsviçre, Fransa, Japonya, İsveç, Kanada, Belçika, Norveç, Avusturya, Hollanda, Birleşik Krallık'tır. Meksika, Lüksemburg, Türkiye, Çin, Hindistan ve Endonezya GSYİH'nin %6'sından daha azını sağlığa harcamıştır (Görsel 2). 2021 verilerine bakıldığında GSYİH'lerinin %10'undan fazla sağlık hizmetlerine pay ayıran ülkelere Portekiz, Danimarka, İspanya ve Avustralya da dahil olmuştur. 2021'de GSYİH'lerinden sağlık hizmetlerine düşük pay ayıran ülkeler ise Türkiye, Lüksemburg ve Meksika'dır (OECD, 2022).

Görsel 2. Kişi Başına Hekime Başvuru Sayısı (2009, 2019, 2020) (OECD, 2021).

Sağlık talebinin temel göstergesi olan kişi başına hekime başvuru sayısı Görsel 3'te yer almaktadır. Kişilerin hekimlerle yüz yüze görüşmelerini içeren başvuru sayısı OECD ülkeleri için ortalama 6,8'dir. 2019'da kişi başına hekime başvuru sayısı Meksika, Kosta Rika, İsveç, Kolombiya ve Şili'de 3'ten az iken Kore'de 17,2'dir. OECD ülkeleri genelinde ortalama kişi başına hekime başvuru sayısı yıllar itibarıyla nispeten sabit kalmıştır. Türkiye, Litvanya ve Kolombiya gibi bazı ülkelerde zaman içinde büyük artışlar görülmüştür. Hekime başvurunun en düşük olduğu ülkelere Yunanistan, İsveç ve Kosta Rika'dır. 2021 verilerine bakıldığında en yüksek başvuru Kore (14,7), en düşük başvuru Brezilya (1,6), Kosta Rika (1,9) ve Meksika'da (2,1) görülmüştür. Genel anlamda 2021 yılında COVID 19 pandemisinin etkisi ile hekime başvuru sayısı düşmüştür (OECD, 2022).

Görsel 4. 1.000 Kişiyeye Düşen Hekim Sayısı (2000, 2019) (OECD, 2021).

Sağlık arzına ilişkin olarak 2000 ve 2019 yılları 1.000 kişiyeye düşen hekim sayısı Görsel 4'te verilmiştir. Hekim sayısı 2000 yılında 1.000 kişi başına 2,7'den 2019'da 3,6'ya yükselmiştir. Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan'da 1.000 kişiyeye düşen hekim sayısı 1'den azdır. Türkiye, Çin, Kolombiya, Brezilya, Polonya ve Meksika'da ise 1.000 kişiyeye 2,5'ten az hekim düşmekte iken, bu sayı Avusturya, Portekiz ve Yunanistan'da 5'in üzerindedir. 2021'de 1.000 kişiyeye düşen hekim sayısı Avusturya ve Norveç'te 5'in üzerinde, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan'da ise 1'in altındadır (OECD, 2022). Genel anlamda tüm ülkelerde hekim sayısının artması dolayısıyla sağlık hizmeti arzının bu yönüyle arttığı görülmektedir.

Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde sağlık sistemlerinin çeşitli yönlerden ÇBÖ ile analiz edildiği araştırmalar bulunmaktadır. Bu bölümde literatürdeki araştırmalara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Ataş ve Gündüz (2020) Türkiye'nin sağlık hizmetlerinin kapasitesini 13 farklı nicel değişken (uzman hekim, pratisyen hekim, asistan hekim, diş hekimi, eczacı, hemşire, ebe, diğer sağlık personellerinin sayısı ile aile hekimliği birim sayısı, 112 istasyon sayısı, 112 ambulans sayısı, hastane sayısı, yatak sayısı, nitelikli yatak sayısı ve yoğun bakım yatak sayıları) kullanarak ÇBÖ ile analiz etmişlerdir. İl bazında yapılan değerlendirme sonucunda illerin 7 gruba ayrıştığı; İstanbul, İzmir ve Ankara'nın birinci grup iller olduğu ve kapasitelerinin yüksek olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Keskin ve Skeja (2021) çalışmalarında İstanbul'daki hastanelerde tüketicilerin marka algılarını etkileyebilecek faktörleri ÇBÖ ile belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada hizmet kalitesi, imaj, fiyat, ulaşım, uzmanlık, müşteri ilişkileri ve fiziki mekan değişkenleri incelenmiş olup hastane tercihinde etkili özelliklerin hizmet kalitesi ve imaj olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Sığırlı ve diğerlerinin (2006) yaptıkları araştırmada Türkiye ve Avrupa Birliğine (AB) üye ülkelerin 1998-2004 yılları sağlık göstergeleri ÇBÖ ile analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler;

doğuşta beklenen yaşam süresi, 5 yaş altı çocuklardaki ölüm hızı, 15–59 yaş arası ölüm hızı, doğuşta beklenen sağlıklı yaşam süresi, doğuşta beklenen sağlıklı yıl kaybı, GSYİH içindeki toplam sağlık harcamaları yüzdesi, kişi başına düşen yıllık toplam sağlık harcaması, toplam sağlık harcamaları içerisindeki genel yönetim sağlık harcamaları yüzdesi, toplam sağlık harcamaları içerisindeki özel sağlık harcamaları yüzdesidir. Bu değişkenler çerçevesinde yapılan analiz neticesinde ülkelerin üç gruba ayrıldığı; Slovakya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin diğer 22 ülkeden farklılaştığı saptanmıştır.

Girginer (2013) çalışmasında AB üyesi ülkelerin ve Türkiye'nin 2010 yılı sağlık göstergelerini ÇBÖ ile analiz etmiştir. Araştırma neticesinde ülkelerin 3 farklı grup oluşturduğunu; Türkiye'nin Estonya, Macaristan, Litvanya, Slovakya, Polonya, Romanya, Letonya, Bulgaristan ile aynı grupta yer aldığı; Türkiye'nin sağlık göstergeleri bakımından en benzemez olduğu ülkelerin Lüksemburg, Fransa, İsveç, Avusturya ve Almanya; en benzer olduğu ülkelerin ise Romanya ve Bulgaristan olduğu tespit edilmiştir.

Horozoğlu vd. (2017) tarafından sağlık sektörünün kalkınma üzerindeki var olabilecek etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla Avrupa Birliği'ne üye ve üyeliğine aday 33 ülkenin 2005-2015 dönemi sağlık göstergeleri ÇBÖ ile analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler her iki cinsiyetin doğumda beklenen yaşam süresi, doğumda beklenen sağlıklı yaşam süresi, maternal mortalite hızı, 5 yaş altı mortalite hızı, yeni doğan mortalite hızı, kalp damar hastalıkları, kanser, diyabet veya solunum yolu hastalığı nedeniyle 30 ile 70 yaşları arasında herhangi birinden ölüm oranı, adolesan doğum hızı, ev-çevre-hava kirliliğine atfedilen mortalite hızı, kasıtlı olmayan zehirlenmelere atfedilen mortalite hızı, genel anakütlede ıslah edilmiş içme suyu kaynaklarının kullanım oranı, genel anakütlede gelişmiş sıhhi temizlik kullanım oranı, kentsel alanlarda yıllık ortalama ince parçacıklı madde konsantrasyonu, cinayet nedeniyle mortalite hızıdır. ÇBÖ analizi sonucunda, değişkenlere göre ülkelerin, iki boyutlu uzayda üç farklı grup oluşturdukları; Türkiye'nin Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan, Makedonya, Eski Yugoslav Cumhuriyeti ve Bosna Hersek gibi ülkelere göre, özellikle mortalite hızları bakımından farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Kırcı-Çevik ve Yüksel (2021) tarafından OECD ülkelerinin sağlık göstergelerine göre sınıflandırılması ve Türkiye'nin sağlık sistemi açısından benzerlik gösterdiği OECD ülkelerinin belirlenmesi amacıyla 33 OECD ülkesinin 2002 ve 2015 yılları sağlık göstergeleri ÇBÖ ile değerlendirilmiştir. Analiz edilen sağlık göstergeleri toplam sağlık harcamalarının GSYİH'ye oranı, kişi başına toplam sağlık harcaması, devlet ve sigorta harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranı, kişi başına toplam devlet ve sigorta harcaması, cepten harcamaların toplam sağlık harcamalarına oranı, kişi başına toplam cepten harcamalar ve ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranı, kişi başına düşen doktor sayısı, 1.000 kişi başına düşen hemşire sayısı, 1.000 kişi başına düşen yatak sayısı, 1 milyon kişi başına düşen MRI cihazı sayısı ve 1 milyon kişi başına düşen CT3 cihazı sayısı, tütün tüketim oranı ve 15 yaş üzeri alkol tüketimi, doğumda beklenen yaşam süresi, bebek ölüm oranı ve doğurganlık oranıdır. ÇBÖ analizi neticesinde ülkelerin üç gruba ayrıldığı ve Türkiye'nin 2002 yılında Meksika, Macaristan, Letonya, Polonya, Slovak Cumhuriyeti ile 2015 yılında ise Meksika, Estonya, Kore, Letonya, Polonya ile sağlık göstergeleri açısından benzer olduğu saptanmıştır.

Ersöz (2008) tarafından OECD ülkelerinin 2014 yılı sağlık düzeyi ve sağlık harcamaları göstergeleri ÇBÖ ile değerlendirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) diğer ülkelere farklılaştığı

sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada toplam sağlık harcamalarının GSYİH içindeki oranı, kişi başına düşen sağlık harcaması, toplam sağlık harcamasının yıllık büyüme oranı, toplam sağlık harcaması içerisindeki kamu harcamasının oranı, toplam sağlık harcaması içerisindeki ilaç harcamaları oranı, 1.000 kişiye düşen yatak sayısı, 1.000 kişiye düşen doktor sayısı, 1.000 kişiye düşen hemşire sayısı, 1 milyon kişiye düşen MRI cihazı sayısı, doğumda yaşam beklentisi, her 1.000 doğumdaki bebek ölüm sayısı, doğurganlık oranı, 15 yaş ve üzerindeki tütün tüketim oranı, 15 yaş ve üzerindeki alkol tüketim oranı değişkenleri kullanılmıştır. ÇBÖ analizi neticesinde birincil boyutta Türkiye'nin, Kore Cumhuriyeti, Meksika, Polonya, Slovak Cumhuriyeti ile benzer algılandıkları; İkinci boyutta en önemli ayrıştırıcının ABD olduğu; farklılık matrisine göre Türkiye'nin Avusturya, Almanya ve Norveç'ten farklılaştığı saptanmıştır.

Altunay (2020) tarafından OECD ülkelerinin 2003 ve 2007 yılları sağlık sistemleri sağlık statüsü, risk faktörleri, sağlık hizmeti kapsamı ve sağlık sistemi değişkenleri açısından ÇBÖ ile analiz edilmiştir. Analiz için kullanılan değişkenler bebek ölüm hızı, doğumda beklenen yaşam süresi, anne ölüm oranı (100.000 canlı doğumda), sigara kullanımı, alkol kullanımı, boğmaca, difteri, tetanoz kızamık hepatit B, kişi başına düşen hekim konsültasyonu, yatak sayısı, hemşire sayısı, hekim sayısı, kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki oranı, cepten sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki oranı, sağlık harcamalarının GSYİH içindeki oranıdır. ÇBÖ analiziyle 2003'te Meksika, Japonya ve Almanya'nın, 2017'de ise Meksika, Japonya, Norveç ve İsveç'in diğer ülkelerden farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Gereç ve Yöntemler

Bu çalışmada OECD ülkelerinin sağlık harcamaları, sağlık arz ve talebi arasındaki ilişkinin bulunması, iki boyutlu uzayda grafiksel gösterim sağlanması, ülkeler arasındaki benzerlik ya da farklılıkların saptanması, ülkelerin hangi konumda yer alacağını belirlemek amacıyla ÇBÖ analizi kullanılmıştır. Bu araştırmanın evrenini OECD üyesi 38 ülke oluşturmaktadır. Bu ülkeler, Almanya, ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kolombiya, Kore, Kosta Rika, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda ve Yunanistan'dır. OECD'ye üye olan ülkeler çalışmaya dahil edilmiştir, bu nedenle bütün evrene ulaşıldığını söylemek mümkündür. Ancak, Kosta Rika'ya ait 1 milyon kişiye düşen MRI cihazı verisine ulaşamaması nedeni ile veri setinden çıkarılmıştır. Evren seçiminde OECD üye ülkelerin tercih edilmesinin nedeni, verilerin belirlenmiş kriterlere göre toplanması ve bu sayede karşılaştırılabilir olmasıdır (Afonso ve Aubyn, 2005).

Bu çalışmada kullanılan değişkenlerin belirlenmesinde, literatürden yararlanılmıştır. Bu kapsamda GSYİH'den sağlığa ayrılan pay, kişi başına düşen sağlık harcaması ve toplam sağlık harcaması içinde ilaç harcamalarının payı (%) değişkenleri sağlık harcaması değişkenleri olarak; 1.000 kişiye düşen hasta

yatağı sayısı, 1.000 kişiye düşen hekim sayısı, 1.000 kişiye düşen hemşire sayısı, 1 milyon kişiye düşen MRI cihazı sayısı değişkenleri arz değişkenleri olarak; sağlık sigortası kapsamı (kamu ve özel), kişi başına hekime müracaat sayısı, 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payı (%) değişkenleri talep değişkenleri olarak belirlenmiştir. Bu değişkenlere ilişkin veriler OECD (2022) ve Dünya Bankası (2022) veri tabanından elde edilmiştir. Sağlık harcaması değişkenlerine ait veriler cari sağlık harcamalarını içermekte olup yatırımlara yapılan harcamaları içermez. Bu veriler ABD doları cinsinden ölçülmektedir. Toplam sağlık harcaması içinde ilaç harcamalarının payı (%) reçeteli ve reçetesiz ilaçları ve sağlık kurumlarında kullanılan ilaçları kapsamaktadır. Arz değişkenlerinden 1.000 kişiye düşen hasta yatağı sayısı, akut bakım yataklarını, rehabilitasyon bakım yataklarını, uzun süreli bakım yataklarını ve hastanelerdeki diğer yatakları içermektedir. 1.000 kişiye düşen hekim sayısı, hastalara doğrudan bakım sağlayan pratisyen ve uzman hekimleri kapsamaktadır. 1.000 kişiye düşen hemşire sayısı, serbest çalışan hemşireler de dâhil olmak üzere hastalara doğrudan sağlık hizmeti sunan tüm hemşireleri içermektedir. Talep değişkenlerinden sağlık sigortası kapsamı (kamu ve özel), kamu ve özel sağlık sigortalı kişi kapsamını gösterir. Kişi başı hekime müracaat sayısı, hastaların doktorlarla yaptığı görüşme sayısını kapsamaktadır. 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki yüzdesini gösterir. 1 milyon kişiye düşen MRI cihazı sayısı, hastaneler ve ayakta tedavi sağlayan merkezlerdeki cihaz sayılarından oluşmaktadır (OECD, 2022). Araştırmada veri yılı olarak 2020 yılı belirlenmiştir. Veriler toplanırken, verilerin aynı yıla ait olmasına dikkat edilmiş olup, son yıla ait verinin eksik olması durumunda en yakın yıla ait veri kullanılmıştır.

Sağlık harcamaları, sağlık arzı ve talebi arasındaki ilişkinin incelenmesi gibi çok değişkenli problemlerin çözümünde çok değişkenli analiz yöntemleri yarar sağlamaktadır. Bu kapsamda bu araştırmada belirlenen değişkenler açısından OECD ülkelerinin kıyaslanmasında çok değişkenli analiz yöntemlerinden biri olan ÇBÖ analizi kullanılmıştır. Tek değişkenli analizlere kıyasla karmaşık sorunların çözümünde daha kapsamlı sonuçlar sunan ÇBÖ analizi (Günaltay vd., 2022) belirli değişkenler çerçevesinde çalışma grubunun benzerlik ya da farklılıklarının belirlenmesi yanı sıra iki boyutlu uzayda grafiksel gösterim sağlamaktadır. ÇBÖ analizinde uzaklık matrisleri, grafik koordinatlarına dönüştürülür. Böylece grafiksel/haritalar gösterim elde edilir. Başka bir ifadeyle ÇBÖ analizi ile boyut indirgenip ülkeler arasındaki ilişkiler belirlenerek elde edilen sonuçlar ile de grafik çizdirilir. Bu grafik ile birbirine benzer ülkeler uzayda yakın bir şekilde konumlanırken, benzerlik göstermeyen ülkeler ise uzak bir şekilde konumlanır (Alpar, 2017). ÇBÖ analizinde verilerin normal dağılıp dağılmamasına ilişkin kısıtlayıcı bir varsayım bulunmamaktadır. Ancak, uygulanması gereken aşamalar bulunmaktadır. Birinci aşamada kullanılan değişkenlerin birimlerinin farklı olması nedeni ile uzaklık ölçülerinde eşit etkiye sahip olmaları için veriler standartlaştırılmıştır. Gözlemlerin uzaklık ya da yakınlıklarını belirlemek için “Kareli Öklit Uzaklığı” kullanılmıştır. Belirlenen k boyutlu uzay için konfigürasyon uzaklıkları ile tahmini uzaklıklarının uygunluğunu hesaplamak için Young’s S-stres istatistiğinden yararlanılmıştır. Stress değerleri sifıra yaklaştıkça uyum arttığı gözlemlenmektedir (Didar, 2014). İki boyutlu bir uzaysal haritanın hem görsel açıdan hem de birbirlerine göre konumlarının daha belirgin olması nedeni ile çalışmada k=2 olarak seçilmiştir. Boyut sayısı belirlendikten sonra gözlemsel uzaklık ve farklılıkların serpilme diyagramı çizdirilip uyumun doğrusal

olup olmadığı incelenmiştir. Çizdirilen diyagram ile 45 derecelik açı görünümü elde edildiğinde uyum sağlandığı söylenebilir. ÇBÖ analizi ile elde edilen modelin girdi verilerini ne kadarını temsil ettiğini R2 (korelasyon katsayısının karesi) ile değerlendirmek mümkündür (Alpar, 2017). Elde edilen R2 değerinin 0,60'dan büyük olması “kabul edilebilir” bir değer olarak görülür (Gürçaylılar-Yenidoğan, 2008). Grafikselsel gösterim için koordinatlar SPSS 24 istatistiksel yazılım programı aracılığıyla elde edilmiştir.

Bulgular

ÇBÖ analizi ile OECD ülkelerinin sağlık harcamaları, sağlık arzı ve talebi değişkenleri yönünden benzerlikleri ve farklılıkları iki boyutlu uzayda incelenmiştir. İki boyutlu uzay için dördüncü iterasyonda stress değerinin 0,00025 sonucuna ulaşması nedeni ile iterasyon durdurulmuştur. Ayrıca elde edilen stress değerinin 0'a yakın olması nedeni ile çözümün uygun olduğu tespit edilmiştir. R2 değeri ise 0,91 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, çalışmada kullanılan değişkenlerin sonuçları yeterli düzeyde açıkladığını ve analizin güvenilir olduğunu göstermektedir (Tablo 1).

Tablo 1. İki Boyutlu Uzay İçin İterasyonlar ve Young's S-stress Değeri

İterasyonlar	Young's S-stress Değeri	Düzeltilme
1	0.29218	
2	0.19728	0.09490
3	0.19424	0.00304
4	0.19399	0.00025

Koordinatlar tablosuna göre, birinci boyutta en yüksek değeri alan ABD'nin diğerlerinden farklı konumda bulunduğu söylenebilir. Yine, birinci boyutta yer alan Almanya, Avusturya, İsviçre, Japonya ve Norveç gibi ülkelerin 1'in üzerinde pozitif değer alarak yüksek değerlere sahip olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla değişkenler açısından incelenen ülkelerin benzerlik gösterdiği söylenebilir. Estonya, İspanya, İsrail, Kolombiya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Polonya, Slovak Cumhuriyeti'nin negatif yüke sahip olduğu görülmüştür. Birinci boyutta Türkiye ve Meksika'nın en yüksek negatif değeri ile en önemli ayrıştırıcı ve farklı ülke olduğu belirlenmiştir. İkinci boyutta, ABD ve Meksika'nın 1'in üzerinde pozitif değer aldıkları saptanmıştır. Japonya ve Kore'nin en yüksek negatif değer ile en önemli ayrıştırıcı olduğu tespit edilmiştir. Macaristan ve Yunanistan'ın -1'in altında negatif değerler aldığı belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. İki Boyut İçin Koordinatlar Tablosu

Ülkeler	1.Boyut	2.Boyut	Ülkeler	1.Boyut	2.Boyut
Almanya	1.4415	-0.5988	Japonya	1.7642	-2.5203
ABD	2.1797	1.7654	Kanada	0.2209	0.4007
Avustralya	0.4743	0.0320	Kolombiya	-1.7688	0.8864
Avusturya	1.1339	-0.0191	Kore	0.4244	-2.4004
Belçika	0.3190	0.1207	Letonya	-0.7635	-0.7072
Birleşik Krallık	0.1298	0.6552	Litvanya	-0.3323	-0.5806
Çek Cumhuriyeti	0.0136	-0.3847	Lüksemburg	-0.1636	0.4560
Danimarka	0.6043	0.8197	Macaristan	-0.9774	-1.1046

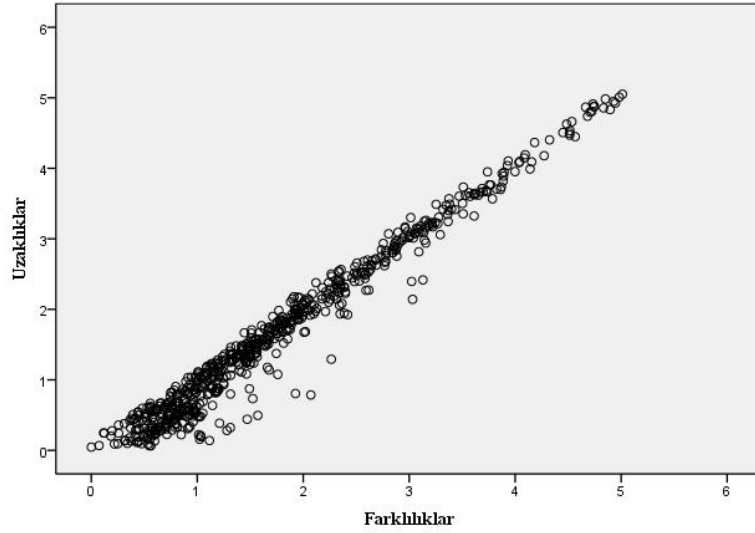
Estonya	-0.6139	-0.1066	Meksika	-3.3096	1.2802
Finlandiya	0.7101	0.1538	Norveç	1.3891	0.8526
Fransa	0.5817	0.0762	Polonya	-1.0337	-0.5692
Hollanda	0.7177	0.4424	Portekiz	0.1069	0.4539
İrlanda	0.1311	0.6935	Slovak Cumhuriyeti	-0.9917	-0.8386
İspanya	-0.0293	0.1058	Slovenya	-0.0694	-0.1056
İsrail	-0.9182	0.3037	Şili	-1.0544	0.8580
İsveç	0.5114	0.9243	Türkiye	-2.1828	-0.6131
İsviçre	1.2243	0.5266	Yeni Zelanda	0.0155	0.5782
İtalya	0.3156	-0.4828	Yunanistan	-0.5770	-1.9113
İzlanda	0.3768	0.5577			

Ülkelerin birbirleri ile olan uzaklık ve yakınlıklarını belirlemek amacıyla Öklit uzaklıkları hesaplanarak farklılıklar matrisi oluşturulmuştur. Ancak, 38 ülkenin uzaklıklarını bir tek tabloda göstermek mümkün olmamıştır. Bu nedenle sadece önemli değerler açıklanmıştır. Bu değerler incelendiğinde Belçika ile Fransa, Birleşik Krallık ile Kanada ve Danimarka ile İsveç'in birbirine en benzer olan ülkeler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Avustralya ile Belçika, Çek Cumhuriyeti, Fransa ve İzlanda; Belçika ile Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, Kanada, Slovenya ve Yeni Zelanda; Birleşik Krallık ile Danimarka, Fransa, Hollanda, İsveç, Slovenya ve Yeni Zelanda; Çek Cumhuriyeti ile İspanya, Litvanya ve Slovenya; Danimarka ile Hollanda ve Yeni Zelanda; Estonya ile Letonya, Litvanya, Polonya ve Slovenya; Fransa ile Kanada ve Slovenya; İrlanda ile İzlanda, Lüksemburg ve Yeni Zelanda; İspanya ile İtalya ve Portekiz; İsveç ile Yeni Zelanda; İsviçre ve Norveç; İzlanda ile Yeni Zelanda; Kanada ile Slovenya ve Yeni Zelanda; Letonya ile Litvanya; Litvanya ile Slovenya; Macaristan ile Polonya ve Slovak Cumhuriyeti; Slovenya ile Yeni Zelanda'nın benzer ülke olduğu belirlenmiştir. Japonya ile Meksika ise birbirine en benzerlik göstermeyen ülkeler olduğu saptanmıştır. Meksika ile Almanya; ABD ile Kore, Meksika, Türkiye ve Yunanistan; İsviçre ile Meksika; Japonya ile Kolombiya, Şili ve Türkiye; Kore ile Meksika ise yine birbirine benzerlik göstermeyen ülkeler arasındadır. Türkiye'ye en benzeyen ülkenin Polonya, en benzemeyen ülkenin ise ABD olduğu ifade edilebilir (Tablo 3).

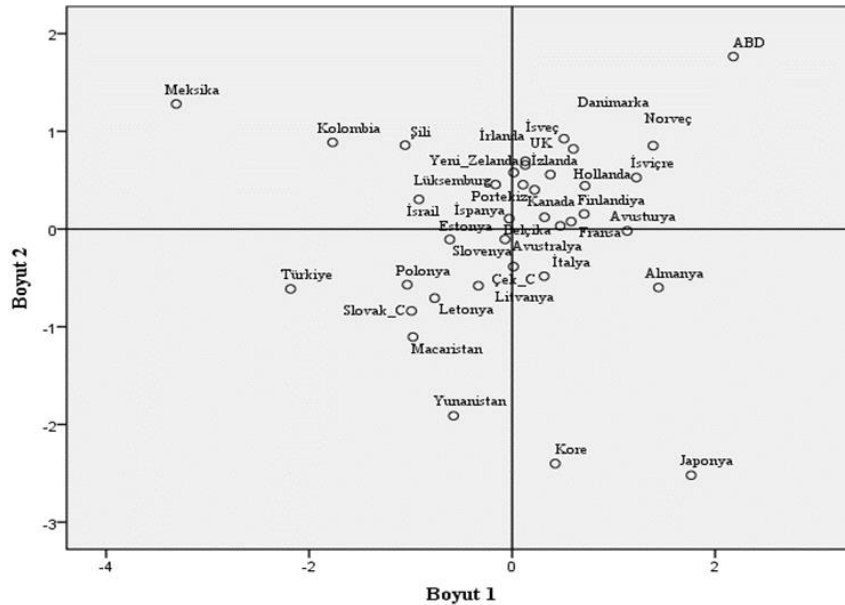
Tablo 3. Farklılıklar Matrisi

Ülkeler	Almanya	ABD	Avustralya	Avusturya	Belçika	Birleşik K.	Çek C.	Danimarka	Estonya	Finlandiya	Fransa	Hollanda	...
Almanya	,00												...
ABD	5,12	,00											...
Avustralya	2,83	5,52	,00										...
Avusturya	2,06	5,40	2,16	,00									...
Belçika	3,20	5,36	1,28	2,87	,00								...
Birleşik K.	4,09	5,25	2,38	3,49	1,55	,00							...
Çek C.	3,28	6,61	1,77	2,76	1,69	2,54	,00						...
Danimarka	3,75	5,21	2,46	2,71	2,16	1,89	2,92	,00					...
Estonya	4,62	6,76	3,01	3,97	2,55	2,82	2,08	3,32	,00				...
Finlandiya	3,52	5,54	2,77	3,30	2,40	2,74	2,93	2,36	2,84	,00			...
Fransa	2,87	4,99	1,49	2,52	1,00	1,72	2,04	2,16	2,82	2,18	,00		...
Hollanda	3,17	5,30	2,22	3,00	1,69	1,88	2,54	1,83	3,56	2,71	2,12	,00	...
İrlanda	4,26	6,30	2,37	3,57	2,61	3,00	2,89	2,69	3,20	2,74	3,08	2,68	...
İspanya	3,68	6,12	2,60	2,74	2,40	2,16	1,93	2,32	2,17	2,60	2,33	2,64	...
İsrail	5,20	7,08	3,12	4,52	2,88	2,67	2,69	3,61	2,69	4,05	3,51	3,25	...
İsveç	4,05	5,14	2,66	2,89	2,39	1,87	3,12	,96	3,25	2,35	2,15	2,45	...
İsviçre	3,03	4,83	2,31	2,46	2,70	3,19	3,47	2,50	4,24	2,48	2,36	2,83	...
İtalya	3,49	6,12	3,32	3,23	3,06	3,20	2,66	3,11	2,37	2,07	2,79	3,38	...
İzlanda	3,74	5,61	1,92	3,15	2,15	2,48	2,78	2,39	3,29	2,28	2,40	2,26	...
Japonya	4,30	7,75	5,96	5,92	5,99	7,08	5,78	7,20	6,52	5,81	5,73	6,48	...
Kanada	3,80	5,09	2,28	3,62	1,48	1,01	2,52	2,49	2,95	2,74	1,73	1,87	...
Kolombiya	7,00	7,91	4,89	5,83	4,72	4,15	4,52	4,91	3,67	5,56	5,09	5,27	...
Kore	4,50	8,01	4,76	5,56	5,02	6,16	4,58	6,68	5,58	5,95	5,28	5,59	...
Letonya	4,94	7,54	3,65	4,52	3,33	3,56	2,41	4,32	1,51	3,63	3,45	4,34	...
Litvanya	3,93	7,15	2,71	3,32	2,79	3,36	1,44	3,72	1,77	3,30	2,93	3,66	...
Lüksemburg	4,56	6,45	2,55	4,12	2,49	3,04	2,88	3,08	2,84	2,91	3,12	2,95	...
Macaristan	5,10	7,94	4,04	5,12	3,74	4,36	2,79	5,32	2,83	4,79	4,17	4,66	...
Meksika	9,45	9,12	7,77	8,79	7,41	7,29	7,53	7,99	6,12	7,98	7,86	8,13	...
Norveç	3,64	5,44	3,12	2,80	3,59	3,98	4,11	2,66	4,69	2,80	3,43	3,31	...
Polonya	5,26	7,38	3,70	5,09	3,19	3,72	2,77	4,67	1,90	4,14	3,71	4,30	...
Portekiz	4,09	6,61	3,03	2,82	2,90	2,68	2,32	2,58	2,77	3,25	2,72	3,20	...
Slovak C.	4,94	7,79	3,80	4,83	3,65	4,17	2,63	5,04	2,70	4,62	4,13	4,36	...
Slovenya	3,85	6,22	2,14	3,43	1,56	1,94	1,54	2,74	1,61	2,10	1,70	2,65	...
Şili	5,64	7,12	3,97	4,26	4,01	3,64	3,63	3,65	3,12	4,46	4,29	4,23	...
Türkiye	7,27	8,94	5,59	6,99	5,41	5,39	4,92	6,52	4,05	5,97	5,85	6,18	...
Yeni Zelanda	4,19	5,64	2,08	3,31	1,85	1,68	2,56	1,81	2,51	2,14	2,10	2,29	...
Yunanistan	5,53	8,18	5,42	4,72	5,63	5,63	4,61	5,58	4,24	5,01	5,25	6,16	...

Görsel 5. Öklid Mesafesi Modeli Grafiği

Öklid uzaklık ölçüsü kullanılarak oluşturulmuş farklılık matrisi ve koordinat tablosundan sonra iki boyutlu uzay koordinatlarına göre bu grafik çizdirilmiştir. Grafik incelendiğinde Öklid uzaklıklarına göre benzer olan ülkelerin birbirine yakın, benzerlik göstermeyen ülkelerin ise birbirine uzak olduğu söylenebilir. Grafik incelendiğinde hem Öklid modelinde hem de farklılık matrisinde olduğu gibi ABD, Japonya, Kore ve Meksika'nın diğer ülkelerden farklı yani genel eğilimin dışında olduğu görülmektedir. Türkiye'nin kullanılan değişkenler açısından en benzer olduğu ülkelerin Polonya ve Slovak Cumhuriyeti olduğu görülmektedir (Görsel 5).

Görsel 6. Gözlemsel Uzaklıklar ile Farklılıkların Dağılımını Gösteren Serpilme Diyagramı

İki boyutlu uzay için gözlemsel uzaklık ve farklılıkların serpilme diyagramı çizdirilip uyumun doğrusal olup olmadığı incelendiğinde, elde edilen diyagramın 45 derecelik açı görünümünde olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle gözlemsel uzaklıklar ve farklılıkların gerçek değerler ile uyum sağlamış olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu diyagram uygun çözümün de elde edildiğini göstermektedir (Görsel 6).

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada OECD ülkelerinin sağlık harcamaları, sağlık arzı ve talebi değişkenleri yönünden benzerlikleri ve farklılıkları ÇBÖ analiziyle iki boyutlu uzayda incelenmiştir. Araştırma kapsamındaki ülkeler sağlık harcamaları açısından incelendiğinde GSYİH'den sağlığa ayrılan payda ABD'nin birinci, Almanya'nın ikinci, Avusturya'nın üçüncü, İsviçre'nin altıncı, Japonya'nın on birinci, Norveç on altıncı sırada; kişi başı sağlık harcamalarında, ABD'nin birinci, Almanya'nın ikinci, İsviçre'nin üçüncü, Norveç'in dördüncü, Avusturya'nın beşinci, Japonya'nın ise on birinci sırada; sağlık harcamaları içerisinde ilaç harcamalarında; ABD'nin otuz birinci, Almanya'nın on dokuzuncu, Avusturya'nın yirmi sekizinci, İsviçre'nin yirmi beşi, Japonya'nın sekizinci ve Norveç'in ise otuz beşinci sırada yer aldığı belirlenmiştir. Bu ülkeler arz değişkenleri açısından incelendiğinde bin kişiye düşen hasta yatağı sayısında ABD'nin yirmi dokuzuncu, Almanya'nın üçüncü, Avusturya'nın dördüncü, İsviçre'nin on dördüncü, Japonya'nın ikinci ve Norveç'in ise yirminci sırada; bin kişiye düşen hekim sayısında ABD'nin otuz ikinci, Almanya'nın yedinci, Avusturya'nın ikinci, İsviçre'nin dokuzuncu, Japonya'nın otuz üçüncü ve Norveç'in dördüncü sırada; bin kişiye düşen hemşire sayısında ABD'nin otuz ikinci, Almanya'nın yedinci, Avusturya'nın ikinci, İsviçre'nin dokuzuncu, Japonya'nın otuz üçüncü ve Norveç'in ise dördüncü sırada yer aldığı saptanmıştır. Bu ülkeler talep değişkenleri açısından incelendiğinde sağlık sigortası kapsamında (kamu ve özel) ABD'de %90,3, Almanya'da %99,9, Avusturya'da %99,9, İsviçre'de %100, Japonya'da %100 ve Norveç'te %100 kapsam olduğu; kişi başı hekime müracaat oranında ABD'nin yirmi dokuzuncu, Almanya'nın beşinci, Avusturya'nın on yedinci, İsviçre'nin yirmi beşinci, Japonya'nın ikinci ve Norveç'in otuzuncu sırada; altmış beş yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki oranında ABD'nin yirmi beşinci, Almanya'nın altıncı, Avusturya'nın on dokuzuncu, İsviçre'nin yirminci, Japonya'nın birinci ve Norveç'in yirmi dördüncü sırada; MRI cihaz sayısında ABD'nin ikinci, Almanya'nın üçüncü, Avusturya'nın dokuzuncu, İsviçre'nin onuncu, Japonya'nın birinci ve Norveç'in ise yedinci sırada yer aldığı tespit edilmiştir.

ÇBÖ analizi sonucunda iki boyutlu uzayda, birinci boyutta ABD, Almanya, Avusturya, İsviçre, Japonya ve Norveç, ikinci boyutta ise ABD ve Meksika'nın en farklı ülkeler olduğu belirlenmiştir. En yüksek negatif değer olarak en önemli ayrıştırıcı olan ülkeler birinci boyutta Türkiye ve Meksika iken, ikinci boyutta Macaristan ve Yunanistan'dır. Birbirine en benzer olan ülkeler; Belçika ile Fransa, Birleşik Krallık ile Kanada ve Danimarka ile İsveç şeklindedir. Türkiye'ye en benzeyen ülkenin Polonya, en benzemeyen ülkenin ise ABD olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında yapılan sıralamalardan anlaşılacağı üzere her bir değişken açısından ülkeler farklı bir konumda yer almaktadır. ÇBÖ ile p sayıdaki değişken ile k sayıda boyut kullanılarak karşılaştırma imkânı sunulmuştur. Böylece çalışmada belirlenen on değişken ile iki boyutlu uzaysal haritada ülkelerin birbirlerine göre konumları belirlenmiştir. Elde edilen bulgular ile ülkelerin buldukları konumuna göre diğer ülkeler ile karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Ayrıca sonuçlar, ülkelerin oluşturacakları sağlık politikalarına da önemli bir yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada sağlık göstergeleri açısından göreceli olarak verimli ülkeler tespit edilmiştir. Bu göstergeler açısından göreceli olarak verimsiz ülkeler belirlenmiş ve bunların göreceli olarak verimsiz oldukları göstergelerin neler olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim bir problemin ortadan kaldırılması için öncelikle somut olarak ortaya konması önemlidir. Bu araştırmada on sağlık göstergesi açısından problemi olan ülkeler belirlenmiştir. Ülkelerin verimsiz oldukları göstergeleri iyileştirmeleri için örnek alabilecekleri verimli ülkelerin hangileri olduğu sunulmuştur. Göreceli olarak verimsiz ülkeler sağlık göstergeleri açısından verimli ülkelerin sağlık politikalarını inceleyerek kendi sağlık politikalarına yol gösterici bir kaynak elde etmiş olacaktır. Bu bağlamda bu araştırmanın literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir. Literatürde ÇBÖ analiziyle sağlık sistemlerini değerlendiren çalışmaların sınırlı olması göz önünde alındığında bu çalışmanın bu alana katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Sağlık harcamaları ile sağlık arzı ve talebiyle ilgili birçok değişken bulunmaktadır. Bu araştırma bulguları GSYİH'den sağlığa ayrılan pay, kişi başına düşen sağlık harcaması, toplam sağlık harcaması içinde ilaç harcamalarının payı (%), 1.000 kişiye düşen hasta yatağı sayısı, 1.000 kişiye düşen hekim sayısı, 1.000 kişiye düşen hemşire sayısı, sağlık sigortası kapsamı (kamu ve özel), kişi başı hekime müracaat sayısı, 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payı (%), 1 milyon kişiye düşen MRI cihazı sayısı değişkenleri çerçevesinde elde edilmiştir. Kullanılacak değişkenlere göre araştırma bulguları değişiklik gösterebilir. Gelecek araştırmalarda çeşitli değişkenler çerçevesinde analizler yapılması önerilmektedir. Bu kapsamda kullanılacak değişkenler cepten sağlık harcaması, ilaç harcaması, farklı yaş grupları, cinsiyet gibi çeşitli demografik değişkenler; farklı türdeki sağlık kurumlarının sayıları, eczacı, diş hekimi, ebe gibi diğer sağlık meslek mensuplarının sayıları, uzmanlık dallarına göre hekim sayıları, farklı türlerdeki tıbbi cihaz sayıları gibi çeşitli değişkenlerdir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %40, 2. Yazar: %35, 3. Yazar %25 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“OECD Ülkelerinin Sağlık Harcamaları, Sağlık Arzı ve Talebinin Çok Boyutlu Ölçekleme Analiziyle Değerlendirilmesi” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. Detay Yayıncılık.
- Altunay, N. (2020). *Türkiye'nin sağlık statüsünün çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Medipol Üniversitesi.
- Ataş, H., & Gündüz, S. (2020). Türkiye'nin sağlık hizmetleri kapasitesinin çok boyutlu ölçekleme tekniği ile analizi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(36), 355-382.
- Austin, D. A., & Hungerford, T.L. (2009). *The market structure of the health insurance industry. congressional research service report*. <https://fas.org/sgp/crs/misc/R40834.pdf>.
- Bhattacharya, J., Timothy, H., & Peter, T. (2014). *Health economics*. Palgrave Macmillan, New York.

- Çalışkan, Z. (2008). Sağlık ekonomisi: Kavramsal bir yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 29-50.
- Çelik, Y. (2019). *Sağlık ekonomisi*. Siyasal Kitabevi.
- Dewar, D.M. (2010). *Essentials of health economics*. Jones and Bartlett Publishers.
- Dünya Bankası (2022). *World bank data*. <https://data.worldbank.org/>
- Ersöz, F. (2008). Türkiye ile OECD ülkelerinin sağlık düzeyleri ve sağlık harcamalarının analizi. *İstatistikçiler Dergisi*, 2, 95-104.
- Folland, S., Goodman, A. C., & Stano, M. (2007). *The economics of health and health care*. Pearson Prentice Hall.
- Gerdtham, U.G., Jonsson, B., Macfarlan, M., & Oxley, H. (1998). The determinants of health expenditure in the OECD countries: a pooled data analysis. *Dev Health Econ Public Policy*, 6, 113-134.
- Girginer, N. (2013). Çok boyutlu ölçekleme ve kümeleme analizi ile sağlık göstergeleri bakımından türkiye'nin ab üyesi ülkelerle karşılaştırılması. *İktisat İşletme ve Finans*, 28(323), 55-72.
- Grossman, M. (1972). On the concept of health capital and the demand for health. *Journal of Political Economy*, 80(2), 223-255.
- Guinness, L., & Wisemann, V. (2011). *Introduction to health economics*. McGraw-Hill Education, USA.
- Günaltay, M., Işıkçelik, F., & Özler, G. (2022, Ekim 6-8). An analysis of variables on a multidimensional scale related to service supply, health expenditure, and covid 19 in OECD countries [Bildiri Sunumu]. 4. *International Göbeklitepe Scientific Research Congress*, Şanlıurfa, Türkiye.
- Gürçaylılar-Yenidoğan, T. (2008). Pazarlama araştırmalarında çok boyutlu ölçekleme analizi: üniversite öğrencilerinin marka algısı üzerine bir araştırma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 15, 138-169.
- Hitiris, T., & Posnett, J. (1992). The determinants and effects of health expenditure in developed countries. *Journal of Health Economics*, 11(2), 173-181.
- Horozoğlu, Ö., Hallaç, Y., & Sığırlı, D. (2017). Türkiye ile avrupa birliği'ne üye ve aday ülkelerin sağlık düzeyi ölçütlerinin çok boyutlu ölçekleme analiziyle incelenmesi, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 43, 49-52.
- Ke, X., Saksena, P., & Holly, A. (2011). The determinants of health expenditure: a country-level panel data analysis. World Health Organization.
- Keskin, G., & Skeja, A. (2021). Sağlık sektöründe tüketici marka tercihi açısından hastanelerin konumlandırılmasının çok boyutlu ölçekleme analizi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 07, 88-95.
- Kırcı Çevik, N., & Yüksel, O. (2021). OECD ülkeleri sağlık sistemi göstergelerine çok boyutlu bir yaklaşım, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 213:245.
- Liu, D., Li, R., & Wang, Z. (2011). Testing for structural breaks in panel varying coefficient models: with an application to OECD health expenditure. *Empirical Economics*, 40, 95-118.

- Mechanic, D., & Rochefort, D. A. (1996). Comparative medical systems. *Annual Review of Sociology*, 22, 239-270.
- Mills, A., & Gilson, L. (1988). Health economics for developing countries: A survival kit. HEFP working paper 01/88, LSHTM.
- Organisation for Economic Co-Operation and Development [OECD]. (2021). Health at a Glance 2021: OECD Indicators. <https://doi.org/10.1787/ae3016b9-en>.
- Organisation for Economic Co-Operation and Development [OECD]. (2022). *OECD health data*. <https://data.oecd.org/health.htm>.
- Sığırlı, D., Ediz, B., Cangür, Ş., Ercan, İ., & Kan, İ. (2006). Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sağlık düzeyi ölçütlerinin çok boyutlu ölçekleme analizi ile incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 13(2), 81-85.
- Tıraş, H. H. & Türkmen, S. (2020). Sağlık harcamalarının belirleyicilerine yönelik bir araştırma; ab ve türkiye örneği. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 107-140.
- Turgut, M., Ağırbaş, İ. & Uğurluoğlu Aldoğan, E. (2017). Relationship between health expenditure and inflation in Turkey. *ASOS Journal*, 5(50), 289-299.
- Vujicic, M., Zurn, P., Diallo, K., Adams, O. & Dal Poz, M.R. (2004). The role of wages in the migration of health care professionals from developing countries. *Human Resources for Health*, 2(3), 1-14.
- WHO (2022). *Health expenditure*. <https://www.who.int/data/nutrition/nlis/info/health-expenditure>.
- Zweifel, P., Breyer, F. ve Kifmann, M. (2009). Health economics. Springer.

Extended Abstract

It is a universal issue that health expenditures increase at a rate that exceeds economic growth. Health expenditures, which include all expenditures for the delivery of services, family planning activities, nutrition activities and health emergencies, are related to many issues such as economic growth, development, health care market, health supply, and health demand. These concepts are affected by factors such as age, income level, technology, epidemiological needs, developments in medicine, characteristics of a health system, health financing, and reimbursement methods.

This research, it is aimed to find the relationship between health expenditures, health supply, and demand of OECD countries, to provide a graphical representation in two-dimensional space, and to determine the similarities or differences between countries. For this purpose, Multidimensional Scaling is used. The universe of this research consists of 38 OECD member countries. These countries are Germany, USA, Australia, Austria, Belgium, United Kingdom, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Netherlands, Ireland, Spain, Israel, Sweden, Switzerland, Italy, Iceland, Japan, Canada, Colombia, Korea, Costa Rica, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Hungary, Mexico, Norway, Poland, Portugal, Slovak Republic, Slovenia, Chile, Turkey, New Zealand, and Greece. In the research, it is determined that the share of GDP allocated to health, per capita health spending, and the share of pharmaceutical spending in total health spending (%) variables as health expenditure variables. It is determined that number of hospital beds per 1,000 people, number of physicians per 1,000 people, number of nurses per 1,000 people, number of Magnetic resonance imaging devices per 1 million

people as supply variables. It is determined that health insurance coverage (public and private), the number of applications to a physician per capita, and the share of the population over 65 years of age in the total population (%) as demand variables. It was obtained that data on these variables for 2020 or the nearest year from OECD and World Bank databases. It reduced these variables to two-dimensional space with The Multidimensional Scaling approach.

As a result of the analysis, it has been determined that the USA, which has the highest value in the first dimension, is in a different position from the others. In the first dimension, Germany, Austria, Switzerland, Japan, and Norway; in the second dimension, USA and Mexico were determined as the countries with positive high values. Therefore, these countries exhibit similarities in terms of variables. In the first dimension, Turkey and Mexico; in the second dimension, Hungary and Greece were found to be the most significant differentiating and distinct countries, having the highest negative ratings. The findings of the study enabled the comparison of the MPS using p number of variables and k number of dimensions. There are many variables related to health expenditures and health supply and demand. The research findings will vary according to the variables to be used. It is recommended to conduct analyses within the framework of various variables in future studies. In this context, it can be investigate the related variables of out-of-pocket payment, different age groups, different types of health institutions, different types of medical devices, physicians according to their specialties, and other health professionals such as pharmacists, dentists, and midwives.

Geliş Tarihi / Received Date
30.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
21.02.2023

Examining The Relationship Between Income Concentration And Environmental Pollution with the STIRPAT Model

STIRPAT Modeli Özelinde Gelir Yoğunlaşması Ve Çevre Kirliliği İlişkisinin İncelenmesi

İbrahim TEKİNER¹

Aykut YAĞLIKARA²

Abstract

The impact of rising economic activity, which increases with international economic relations and globalization, on environmental degradation has been subjected to many studies in the literature. Consequently, numerous factors that have both negative and positive impacts on the environment are included in a number of research. Using a sample of BRICS nations and controlling factors for income, population, and urbanization, our study examines the impact of economic disparity on the environment. In our study using the STIRPAT model, second-generation unit root, panel cointegration, and long-run coefficient tests were applied in light of the findings from the cross-sectional dependency and homogeneity tests. The series behave jointly over the long term, which shows that there is a cointegration link between the series, according to the findings of the panel cointegration test that was conducted. Long-term coefficient estimate throughout the panel's data reveals that while CO₂ emissions are increased by income disparity and per capita income, they are decreased by population. No significant relationship was found for the whole panel between the urbanization variable and the environment. When individual nations are taken into account, it is determined that India's income disparity causes a rise in CO₂ emissions.

Keywords: Income Inequality, STIRPAT Model, CO₂ Emissions, Panel Data Analysis, BRICS

Öz

Ülkelere arası artan ekonomik ilişkilerle birlikte küreselleşmenin etkisiyle artan ekonomik aktivitenin çevreye olan etkisi en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda literatürde çevreye olumlu ve olumsuz etkisi olan

¹ Arş. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, ibrahimtekiner@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1185-5974

² Arş. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, aykut.yaglikara@beun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6728-2477

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmış ve Dergimiz tarafından iThenticate intihal incelemesinden geçirilmiştir.

birçok değişken kullanılarak analizler yapılmıştır. Bu çalışmada BRICS ülke örnekleme kullanılarak gelir eşitsizliğinin çevre üzerindeki etkisi kişi başına gelir, nüfus ve kentleşme kontrol değişkenleri kullanılarak incelenmektedir. STIRPAT modeli baz alınarak yaptığımız analizlerde, yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testlerinin ardından elde edilen sonuçlar ışığında ikinci nesil birim kök, panel eşbütünleşme ve uzun dönem katsayı tahminci testleri uygulanmıştır. Elde edilen panel eşbütünleşme testi sonuçlarına göre değişkenler uzun dönemde birlikte hareket ettiklerinde dolaylı eşbütünleşme ilişkisine ulaşılmıştır. Ardından yapılan uzun dönem katsayı tahminci sonuçlarına göre ise panel genelinde gelir eşitsizliği ve kişi başına gelir değişkenlerinin uzun dönemde CO₂ emisyonunu artırdığı sonucuna varılırken, nüfus değişkeninin CO₂ emisyonunu azalttığı sonucuna varılmıştır. Panel geneli için kentleşme değişkeni ve çevre arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Ülkeler tek tek ele alındığında ise gelir eşitsizliğinin Hindistan'da CO₂ emisyonunu artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelir Eşitsizliği, STIRPAT Modeli, CO₂ Emisyonu, Panel Data Analizi, BRICS.

Introduction

The welfare state period that emerged after the Second World War and the revolution in communication technologies in the early 1990s caused the global economy to proliferate. Global total GDP was 13 trillion dollars in 1960 and exceeded 82 trillion in 2018. The globalization wave and developments of communication technologies in the 1990s brought the growing prosperity of industrialized countries to various countries of the world. In the beginning, these countries are the BRICS countries. As almost all authors who investigate the link between the economy and environmental pollution stated, this enormous economic development has brought environmental and social issues. Although recent data on industrialized countries show that there is a decrease in the rate of carbon emissions, it is seen that developing countries turned this effect into zero, even into a positive one.

Human-induced CO₂ emissions significantly contribute to total natural CO₂ emissions (Wu and Zie, 2020:2). The six nations that produce the highest greenhouse gas emissions account for 62% of worldwide emissions. (China with 26 %, the USA with 13 %, EU (European Union) with 9 %, India with 7 %, Russia with 5 % and Japan with 3 %). Of these countries, China, India and Russia are BRICS countries. As of 2019, three of these six countries have decreased their carbon emissions. The immense contribution to this decrease came from industrialized countries. These countries are the USA, Japan and the EU (Olivier ve Peters, 2020:5). High emissions in China, as well as in Vietnam, Indonesia, and India are offset by relatively low emissions in the United States, European countries, and Japan. In addition, there has been a decrease in coal consumption, mostly with the contribution of the USA and the EU (Olivier and Peters, 2020:6). These data draw attention to the link between income level and greenhouse gas emissions. Globally, carbon emissions increased by 44 % between 2000 and 2018 (IEA 2019:38). According to the projection made by the IEA (2019), if current policies are continued, carbon emissions will be 24 % higher in 2040 compared to 2018, which is in line with the projected energy demand. While the energy demands of North American and European countries are expected to be more stable, in developing countries led by Asia Pacific countries (especially China), if current policies are continued, between 2018 and 2040, the demand for energy is anticipated to rise by 37%. (IEA, 2019:40).

As of 1989 and 2018, our study deals with the increase in CO₂ emissions and GDP, population, urbanization rate and income inequality in the BRICS countries. As seen in the table, the CO₂ emissions in 2018, compared to the emissions in 1990; Increased by 53 % in Brazil, 287 % in China, 179 % in India, and 11 % in South Africa, and decreased by 23 % in Russia. In all five countries, the increase in GDP was above the CO₂ emissions for the same period. In particular, China's GDP has increased almost tenfold. South Africa and India share the lead in population growth, China has made significant progress in urbanization, and lastly, there is a large increase in income inequality (except for Brazil). The path followed by the CO₂ emissions in these countries for 28 years is shown in Image 1.

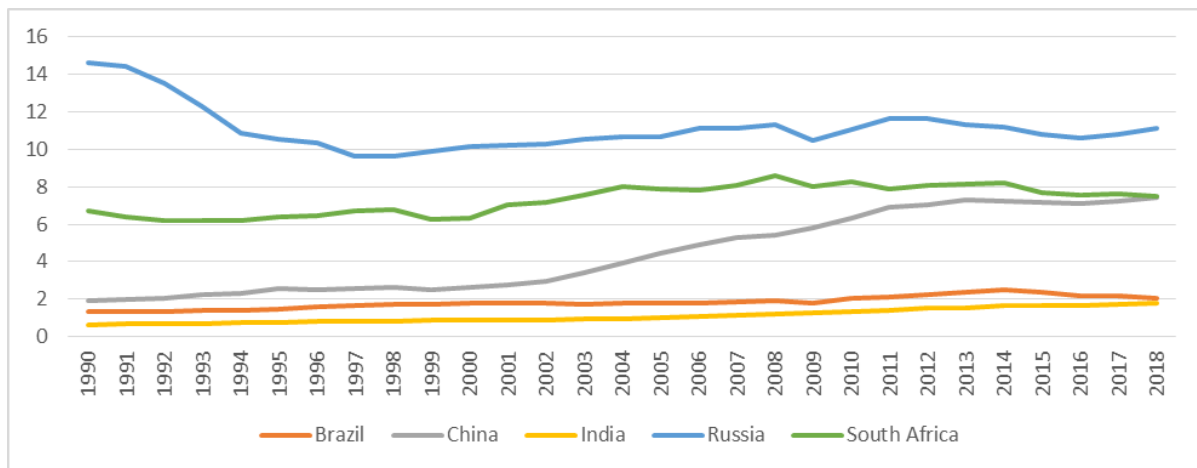

Figure 1. BRICS Countries CO₂ Emissions (metric tons per capita)

Developing countries' CO₂ emissions have exceeded those of industrialized countries. Therefore, developing countries will be responsible for future emissions (Baloch et al., 2017). The reason why BRICS countries are considered in our study is that, as shown by some data above, they both lead the way in CO₂ emissions, which is the main component of greenhouse gases, and are developing countries. Another reason is that these countries are the leading countries in the world in GDP and growth rate, and they are the countries that are predicted to dominate the world both economically and in terms of population in the projection for the coming years. Using the panel data analysis method, this study examines the connection between income disparity and environmental degradation in the BRICS nations. The STIRPAT model, which incorporates variables for income, population, and urbanization, was expanded to include the income inequality variable for the purpose of the analysis. The lack of research on the connection between environmental pollution and income inequality stands out in the literature despite the abundance of studies addressing the interaction between the economy and the environment. Regarding the nation sample, time period of the data set, and the econometric technique employed, we anticipate that our work will add to the body of literature. Following are the study's remaining sections: In the second part, there is the literature review section that includes studies examining the relationship between income and environmental pollution, population, urbanization and income inequality. The third chapter explains the theoretical framework in which the STIRPAT model was created. The fourth chapter includes the introduction of the data, the econometric methodology and findings of cross-section dependency, cointegration, unit root and long-term coefficient estimator

tests used in the analysis. Finally, in the conclusion part, the study is summarized and policy recommendations are presented.

Literature Review

The connection between the environment and life and the views on ecology can be traced back to ancient times. However, when climate change is evaluated in the context of its current scope and concerns, its serious consideration begins in the 1960s (Karabıçak and Armağan, 2004:207). In the following years, interest in climate and environmental problems has increased with the contributions of environmental non-governmental organizations operating globally and international organizations such as UNESCO and the European Union. This interest has ultimately spurred the study of the effects of economic developments on environmental quality. Warnings regarding the relationship between economic development and climate change increased during this period (e.g., Elrich and Holdren, 1971; Edmonds and Reilly, 1983; Nordhaus, 1991; Yamaji et al., 1993; Agostini et al. 1992).

This time period is characterized by a predominance of the belief that environmental quality suffers as a result of economic development. Given the manufacturing techniques, energy sources, and wastes produced by consumption from the industrial revolution to the present, it is only normal to assume a clear negative link between economic expansion and environmental quality. Environmental pollution was characterized by Ehlrich and Holdren (1971) as a result of population expansion, economic development, and technological advancement, and the IPAT (Impact-Population-Affluence-Technology) model served as the foundation for their theoretical framework. However, high technology can offer new opportunities to protect the environment and reduce greenhouse gas emissions, enable the use of new energy types and force individuals and organizations in this direction. In addition, increasing welfare and meeting vital needs can direct people's attention to issues such as the environment from financial difficulties. For example, Barret and Graddy (2000:435) found environmental quality increases that as civil and political freedoms increase. Branis and Linhartove (2012) argue that the probability of solid fuel pollution is higher in regions with low education levels and high unemployment rates in the Czech Republic. These, in turn, are social conditions closely related to economic development and welfare. Therefore, opinions have emerged that economic development can positively affect the environment. Grossman and Krueger (1995) opposed the view that economic developments will have an absolute negative impact on the environment with the Environmental Kuznets Curve (EKC), which they put forward by arranging the Kuznets Curve. The result of the study shows that there is no evidence that economic growth degrades the natural environment in an unavoidable and absolute manner. However, even though the increase in GDP may be related to the deterioration in environmental conditions in low-income countries, they found that air and water quality improved due to economic growth after income exceeded a critical level. After a specific turning point in this inverted U-shaped relationship, they saw a reversal in almost all pollutants (Grossman and Krueger, 1995:370).

Afterward, the EKC hypothesis has been supported by many studies, such as (Kusumawardani and Devi, 2020, Ekeocha, 2021, Wu and Zie, 2020). Studies have also opposed it, such as (Zhou and Li, 2020, York et al., 2003, Baloch et al., 2017). Wealth and CO₂ emissions do not inversely correlate, according to Aslanidis and Iranzo (2009). They claimed that an inverted V-shaped connection existed rather than an inverted U relationship, which would indicate that a quick regime transition would occur once a particular threshold was reached. Because it explains how wealth and environmental issues are related, the EKC hypothesis is significant. The impact of wealth increase on greenhouse gas emissions is well-documented in the literature. Among the studies conducted, those that found that an increase in income increases carbon emissions include (Baloch et al., 2017), (Demir et al., 2018), (Ravallion et al., 2000), (Ahmad et al., 2020), and (Ang, 2007), while those that came to the opposite conclusion and found that an increase in income first causes an increase in pollution before decreasing it include. (Aslanidis and Iranzo, 2009). According to Mahallik et al. (2018), wealth growth causes carbon emissions to rise in South Africa, China, and Brazil but to fall in India.

Investigating the relationship between income and environmental quality is not limited to examining the total income level; Income distribution also gains importance at this point. Therefore, it is crucial to understand whether the increase in income or income (wealth) inequality causes environmental degradation (Mahallik et al., 2018:23172). Economic theory developed to explain the connection between environmental deterioration and income inequality since the mid-1990s (Kusumawardani and Devi, 2020; Grunewald et al., 2017; Baloch et al., 2018). Boyce (1994) included the distribution of power and the winners' attitude as a result of economic activity in his thesis on the impact of income inequality on the environment. According to this approach, while the wealthy have a higher ability to degrade and pollute the environment, they also have a higher chance of escaping the negative consequences of the environment. Therefore, while they pollute the environment by taking the profits, they earn from economic activity, the poor bear the cost of this pollution. In this case, if the winner of economic activity is decisive, there will be more environmental degradation than vice versa.

According to Boyce (1994), there are three possible explanations for the environmental degradation caused by inequality: 1) The environmental degradation prevented by the strong losers is insufficient to compensate for the environmental degradation created by the strong winners. 2) The costs of inequality fall on the weak and losers while the gains of the wealthy and powerful increase in value. 3) When there is disparity, natural resources are given a higher rate of time preference. In other words, they consume the brandy of future generations today. (Huang and Duan, 2020:2).

Chen (2019:2), in his study on the energy-producing regions of China, argued that the wealthy are more able to cover relocation costs. Accordingly, the income gap allows the rich in migrating to places with high environmental quality. Thus, their demands for environmental regulations are reduced. The decrease in the demand for environmental regulations leads to an acceleration of environmental degradation in the region. The rich do not demand environmental regulations, as they both cause environmental pollution and can avoid its consequences. When Boyce's (1994) assumption about the behavior of the rich when they are also powerful is added to the findings obtained in Chen (2019)'s study, the probability of income inequality increasing environmental pollution increases.

Another view on the relationship between environment and income inequality was put forward by Ravallion et al. (2000). This viewpoint contends that the marginal willingness to emit may be reduced in proportion to the marginal propensity to consume. In other words, the marginal inclination to consume and, thus, the marginal emission rate may fall as income rises. Therefore, income inequality is expected to increase environmental quality (Huang and Duan, 2020:2, Demir et al., 2018:2). Another view is the view put forward by Jorgenson et al. (2017). According to this view, again, inequality increases emissions, but it does so through another mechanism: As income inequality increases, luxury consumption of the upper-income group increases. This encourages individuals in the lower group and causes them to supply more labor and consume more. The findings of this study on states in America reveal that the increase in the income share of the 10% of the population with the highest income level, that is, the upward concentration of income, is positively related to carbon emissions. The fact that income concentration increases emissions confirm the Veblen approach. This is also called the Veblen effect.

The effects of economic disparity on carbon emissions may be categorized into three separate groups, according to the data. Findings in the first category support the view that inequality increases carbon emissions, as Boyce (1994) predicted. Wu and Zie (2020) found that as income increases, income inequality decreases emissions; In his study of Pakistan, Baloch found that inequality increases emissions; In a study where household consumption and income growth were considered to be the primary causes of emissions, Cao et al. (2019) discovered that inequality in China increased carbon emissions. Huang and Duang (2020) argue that income inequality increases emissions, but income growth decreases it. In addition, Mahallik et al. (2018) showed that the deterioration in income distribution in Brazil, India, and China increased emissions but decreased them in South Africa, on the contrary. Here, too, it can be seen that there may be differences according to geography. Findings in the second category support Ravallion et al. (2000), who argue that income inequality increases carbon emissions. As an example of these studies, Demir et al. (2018) and Zhou and Li (2020) argue that inequality increases carbon emissions at least up to a particular milestone. According to Kusumawardani and Devi (2020), wealth disparity has a detrimental long- and short-term impact on CO₂. In this study, it has been shown that income inequality determines the effect of income level on the environment.

Economic theory has been developed to explain the connection between environmental deterioration and income inequality since the mid-1990s (Kusumawardani and Devi, 2020; Grunewald et al., 2017; Baloch et al., 2018). Boyce (1994) incorporated into his thesis on the effects of income inequality on the environment the distribution of power and the mindset of winners as a result of economic activity.

In the IPAT analysis by Elrich and Holdren (1971:1216), the population is one of the main factors determining environmental quality. This analysis showed that the population's effect on environmental pollution in the USA is small. Wu and Zie (2020) found that the population did not produce carbon emissions. While York et al. (2003) and Hashmi and Alam (2019) show that population has a strong

positive effect on pollution and emissions, Baloch et al. (2017) found a negative relationship between population density and emissions in Pakistan.

Population, population density and urbanization are closely related demographic indicators. Therefore, it is necessary to look at the effect of urbanization on environmental quality. It is predicted that 66% of the world's population will live in cities by 2050, that is, 2.5 billion more people will migrate to cities (World Urbanization Prospect, 2014). This will lead to further strain on limited natural resources. Cao et al. (2019:532) showed that on average in China, CO₂ emissions in cities are higher than in villages. The literature mainly argues that urbanization increases CO₂ emissions (York et al., 2003; Kusumawardani and Devi, 2020; Ahmad et al., 2020). However, some findings are against this view too (Wu and Zie, 2020). Wang et al. (2019) examined the relationship between the efficiency of CO₂ emissions, which he formulated as GDP/CO₂ instead of CO₂ emissions, and urbanization. In the case of China, they show that urbanization reduces the economic efficiency of emissions.

Theoretical Framework

Ehrlich and Holdren (1971) introduced the IPAT model to explain the environmental impact of the interaction between technology, wealth and population:

$$I = P \times A \times T \quad (1)$$

Here, P stands for population, A stands for wealth or economic activity per capita, and T stands for technology. I represents the impact as evaluated by various environmental indicators.

The IPAT model is defined by Dietz and Rosa (1994:278) as the result of the environment (I), population (P), wealth per capita (A), and technology (T). The IPAT model is frequently utilized in ecological discussions on how population, income, and technology affect the environment. The model, however, has significant flaws. For instance, it does not offer an appropriate framework for analyzing the effects of environmental changes brought about by humans. The model is reintroduced by Dietz and Rosa (1994:279) in a stochastic manner, making it appropriate for empirical applications. The model, known as STIRPAT (Stochastic Estimation of Impact by Regression on Population, Affluence and Technology) in this latest incarnation, allows random mistakes in parametric calculations. (Kusumuwardani and Devi, 2020:1):

$$I_{it} = \alpha_i P_{it}^{\beta_1} A_{it}^{\beta_2} T_{it}^{\beta_3} e \quad (2)$$

The advantage of the stochastic model is that it converts the IPAT accounting model to the general linear model. Thus, quantitative social research tools, such as statistical tools, can be applied to this model (Dietz and Rosa, 1994:284). Its natural logarithm should be taken to make this model suitable for regression analysis (Zhou and li, 2020). Extended model by taking the logarithm:

$$\ln I_{it} = \alpha_i + \beta_1 \ln P_{it} + \beta_2 \ln A_{it} + \beta_3 \ln T_{it} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Different writers have expanded the demographic component of IPAT by substituting a variety of other variables for the population. Urbanization, for instance, raises carbon emissions by boosting energy use and economic activity. The utilization of public goods, lifestyle changes, and the spread of technology

can all benefit from economies of scale brought about by urban population increase. Regarding this, the literature doesn't offer any conclusive findings. (Kusumavardani and Devi, 2020:2).

The IPAT model expresses carbon emissions directly as a function of technology, wealth (or income) and population. In addition to these variables, many possible factors are added to econometric models that may affect CO₂ emissions. The most frequently discussed factors in the literature are income, urbanization and income inequality. After the model is converted to stochastic form, different factors can be included in the analysis in addition to the initial three essential components. Our study examined, the effects of GDP, population, inequality and urbanization on CO₂ emissions. The econometric equation we estimated with the panel data method:

$$\ln I_{it} = \alpha_i + \beta_1 \ln P_{it} + \beta_2 \ln A_{it} + \beta_3 \ln S_{it} + \beta_4 \ln E_{it} + \varepsilon_t$$

Data, Econometric Methodology and Findings

Our study uses income, population, and urbanization control variables based on the period 1989-2018 to examine how income inequality in the BRICS (Russia, Brazil, South Africa, India and China) countries affects environmental pollution. The World Development Indicators database was used to acquire statistics on carbon dioxide emissions (metric tons per person), GDP per person, population (million people), and urbanization (as a percentage of the total population). The World Welfare and Income database was used to determine income disparity (the percentage of the top 10% of earners). Table 1 shows the variables' symbol, unit, source data.

Table 1. Variables and Sources

Variables	Symbol	Unit	Source
CarbonDioxide Emission	lnCO ₂	CO ₂ per capita (metric tons)	World Development Indicators
Income	lnGDP	GDP per capita (constant 2015)	World Development Indicators
Popolation	lnPOP	Million people	World Development Indicators
Urbanization	lnURB	Share in Total Population	World Development Indicators
Income Inequality	lnINQ	The share of the top 10% in total income	World Welfare and Income Database

Descriptive statistics for the logarithms of the variables are shown in Table 2.

Table 2. Descriptive Statistics of Variables

	LCO ₂	LGDP	LPOP	LURB	LINQ
Mean	1.278482	8.264605	19.45000	3.964523	-0.744807
Median	1.302696	8.638267	19.02448	4.078765	-0.718363
Maximum	3.263775	9.382252	21.05453	4.460942	-0.424036
Minimum	-0.439898	6.244964	17.39708	3.231002	-1.429202
Std. Dev.	0.931518	0.906378	1.275054	0.408049	0.213800
Observation	150	150	150	150	150

Second-generation econometric methods were utilized in the study since standard econometric methods (first generation econometric techniques) disregard cross-sectional dependency and heterogeneity and do not produce unbiased results in their absence. First, cross-sectional reliance was examined using tests by Pesaran (2004) and Breusch and Pagan (1980). To investigate homogeneity, the delta tests of Pesaran and Yamagata (2008) were used. Second-generation tests were utilized, providing objective data, after the cross-section and heterogeneity were established. Using Pesaran's cross-sectional augmented Im Pesaran-Shin (CIPS) test, the stationarity of the variables was first investigated (2007). The series' long-term cooperation was then investigated using Westerlund's panel cointegration test from 2007. The long-term coefficients were finally estimated using the Augmented Mean Group (AMG) estimator created by Eberhardt and Teal (2010, 2011), Eberhardt and Bond (2009).

The relationships between the cross-sections addressed in the panel data should be taken into account in the analysis given the growing economic contact between nations and the impact of globalization. To ascertain the links between the series, homogeneity tests and cross-sectional dependence of the series should be carried out.

To ascertain the cross-sectional dependency, Breusch and Pagan (1980) devised the LM test. This test is expressed as:

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_i X_{it} + \varphi_{it} \tag{5}$$

Here, $t = 1, 2, \dots, T$ stands for time, and $i = 1, 2, \dots, N$ for the cross-sectional dimension. The vector of independent variables is represented by X_{it} . The LM test and the null and alternate hypotheses of cross-section dependency are displayed below:

$$H_0: Cov(\varphi_{it}, \varphi_{jt}) = 0 \tag{6}$$

$$H_1: Cov(\varphi_{it}, \varphi_{jt}) \neq 0 \tag{7}$$

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \tag{8}$$

Since the LM test created by Breusch and Pagan (1980) may be biased, Pesaran (2004) developed the CD_{LM} test shown below by making some adjustments to the LM test:

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \left(\frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - [(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2]}{var[(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2]} \right) \tag{9}$$

$\hat{\rho}_{ij}^2$ shows the binary correlation coefficient obtained from the least-squares method for each cross-section dimension and obtained from equation 1. (Le & Öztürk, 2020). Both cross-section dependency tests are used when the time dimension is greater than the cross-section dimension ($T > N$).

Table 3. Cross Section Dependency Test Results

	Breusch Pagan LM Test	Pesaran CD_{LM}
CO ₂	125.388(0.000)*	25.801(0.000)*
GDP	234.529(0.000)*	50.206(0.000)*

POP	267.113(0.000)*	57.492(0.000)*
URB	253.406(0.000)*	54.427(0.000)*
INQ	137.513(0.000)*	28.512(0.000)*

Table 3 indicates the results of the Breusch Pagan LM and Pesaran CD LM tests, which disprove the null hypothesis that there is no cross-sectional dependence at a 1% significance level for all variables. These findings indicate that the series has a cross-section dependency. Then, Peseran and Yamagata (2008) created the Swamy (1970) homogeneity test and introduced the Δ and Δ_{adj} tests in order to assess the homogeneity of the slope coefficients between the horizontal sections: (Aydin, 2019:624)

$$S = \sum_{i=1}^N \left(\beta_i - \beta_{WFE} \right)' \frac{X'_{iM} X_i}{\sigma_i^2} \left(\beta_i - \beta_{WFE} \right) \quad (10)$$

Burada \tilde{S} , değiştirilmiş Swamy modelini göstermektedir. $\bar{\Delta}$ modeli aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$\bar{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (11)$$

Then $\overline{\Delta}_{adj}$, which performs better in small samples, is shown as follows:

$$\overline{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{\frac{2k(T-K-1)}{T+1}}} \right) \quad (12)$$

The hypotheses of both homogeneity tests created by Pesaran and Yamagata (2008):

$$H_0: \beta_i = \beta \text{ Slope coefficients are homogeneous.} \quad (13)$$

$$H_1: \beta_i \neq \beta \text{ Slope coefficients heterogeneous.} \quad (14)$$

Table 4. Pesaran & Yamagata (2008) Test Results

Test	Test Statistics	Prob. value
$\hat{\Delta}$	9.106	0.000*
$\hat{\Delta}_{adj}$	10.399	0.000*

The Peseran and Yamagata (2008) homogeneity tests' findings, which are presented in Table 4, indicate that the slope coefficients' homogeneity is not true at the 1% level of significance. The results, it is concluded that the slope coefficients are heterogeneous. a unit root test of the second generation that considers heterogeneity and cross-sectional dependence, the CIPS (cross-sectional augmented Im Pesaran-Shin) test developed by Pesaran (2007), was then used to determine if a unit root existed in the series. After determining the average of the CADF statistics computed for each cross-section, the CIPS statistical values are calculated using the following formula:

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (15)$$

The cross-sectionally improved Dickey-Fuller test statistic in this case is CADFi. The alternative hypothesis of stationarity and the null hypothesis of the absence of a unit root are contrasted in the

CIPS stationarity test. If the test statistic is greater than the critical values, the null hypothesis is disproved and it is inferred that the variable does not have a unit root.

Table 5. Unit Root Test Results

Variables	Level	First Difference	Result
CO ₂	1.442(0.925)	-4.233(0.000)*	I(1)
GDP	2.543(0.994)	-3.712(0.000)*	I(1)
POP	-0.699(0.242)	-5.342(0.000)*	I(1)
URB	3.579(1.000)	-3.150(0.001)*	I(1)
INQ	1.515(0.935)	-5.709(0.000)*	I(1)

In Table 5, the results of the CIPS unit root test are displayed. The level values of the variables are known to have a unit root, and it is not possible to rule out the null hypothesis that they do. When the variables' initial differences are taken into account, the hypothesis that all variables have a unit root is rejected at the 1% significance level, and it is shown that the series are I(1) stationary at the first differences. The cointegration connection was then examined for the examination of the series' consistent long-term motions. When examining cointegration in panel data, popular methods like Pedroni (1999) and Kao (1999) are frequently employed. However, as first-generation cointegration tests are predicated on the assumption of cross-section independence, they may result in skewed conclusions in the presence of cross-sectional interdependence (Westerlund, 2007). Based on the error correction model, which does not provide biased findings in the presence of cross-section dependency and heterogeneity, Westerlund (2007) developed four cointegration tests with the letters Gt, Ga, Pt, and Pa. It also adds that when there is a cross-section, robust probability values produce superior results. The Westerlund cointegration test model looks like this:

$$\Delta y_{it} = \delta'_i d_t + \alpha_i (y_{i,t-1} - \beta'_i x_{i,t-1}) + \sum_{j=1}^{P_i} \alpha_{ij} \Delta y_{i,t-j} + \sum_{j=-q_i}^{P_i} \gamma_{ij} \Delta x_{i,t-j} + u_{it} \tag{16}$$

d_t denotes deterministic components, α_i denotes error correction term. P_i and q_i show the number of delays and influences, respectively.

Table 6. Panel Cointegration Results

Statistics	Value	Z-value	Robust prob. value
G_t	-8.104	-12.980	0.000*
G_a	-7.804	1.141	0.073***
P_t	-36.435	-26.371	0.000*
P_a	-19.048	-3.098	0.000*

The Westerlund cointegration findings in Table 6 are used to investigate the bootstrap solutions that perform better when cross-sectional dependence is present. The probability values of Gt, Pt, and Pa are at %1 significance level and G a is at %10 significance level, respectively, and the null hypothesis of no cointegration is rejected in light of the data. The link between the variables is therefore steady over the long run and cointegration is present. The long-term coefficients were calculated using the AMG (Augmented Mean Group) estimator created by Eberhardt and Bond (2009) and Eberhardt and Teal

(2010, 2011). There are two steps in implementing the AMG estimator. First, N-1 year dummies are added to obtain the common dynamic effect between variables and to create a pooled regression model. This estimate is based on the first difference least squares method: (Cheng and Yao, 2021:5)

$$\Delta y_{it} = \beta_i \Delta x_{it} + \sum_{t=2}^T \gamma_t Dummy_t + e_{it} \tag{17}$$

Then the coefficients of the year puppets, known as the common dynamical process, are used as an intersection point to capture the time-invariant coefficients:

$$y_{it} = \beta_i x_{it} + \phi_i \hat{\gamma}_t + \alpha_i + \lambda_i f_t + \varepsilon_{it} \tag{18}$$

Finally, the coefficients are obtained by averaging each cross section:

$$AMG = 1/N \sum_{i=1}^N \hat{\beta}_i \tag{19}$$

The panel and individual country results obtained by the AMG estimator are presented separately.

Table 7. Augmented Mean Group (AMG) Estimator Panel Results

	Coefficient	Std. Er.	Z value	Prob. value
GDP	0.871	0.257	3.39	0.001*
POP	-5.243	3.054	-1.72	0.086***
URB	8.671	6.273	1.38	0.167
INQ	0.390	0.205	1.90	0.058***
Constant	62.148	49.722	1.25	0.211

Table 7 contains the AMG estimator results for the panel. According to the results, a statistically significant positive relationship at the 1% significance level was found between per capita income and CO2 emissions for the entire panel. It was concluded that there is a statistically significant negative correlation at a 10% significance level between the population and CO2 emissions. The 10% threshold of significance revealed a substantial positive correlation between CO2 emissions and income inequality. No significant relationship was found between CO2 emissions and urbanization. Then, the individual coefficients for the countries in our sample were estimated by the AMG method.

Table 8. Augmented Mean Group Estimator (AMG) Estimator Country Results

Countries	GDP	POP	URB	INQ
Brazil	1.078(0.000)*	-13.951(0.000)*	20.345(0.000)*	-0.034(0.921)
China	1.091(0.000)*	-8.424(0.000)*	4.933(0.001)*	0.352(0.272)
India	0.300(0.411)	-4.374(0.033)**	-4.317(0.219)	1.169(0.003)*
Russia	0.276(0.156)	-4.155(0.268)	26.286(0.030)**	0.167(0.324)
South Africa	1.612(0.005)*	4.688(0.013)**	-3.892(0.721)	0.299(0.531)

Table 8's individual country data lead to the conclusion that Brazil, China, and South Africa all have a significant and favorable link between CO2 emissions and per capita income. Brazil, China, and India all obtained substantial and negative results regarding the relationship between CO2 emissions and population, however South Africa obtained a significantly favorable relationship. Although no

significant results were found across the board for the panel on the relationship between urbanization and CO₂, significant outcomes were found based on particular countries. Urbanization and CO₂ emissions have been found to be positively and significantly correlated in Brazil, China, and Russia. Finally, about the relationship between CO₂ emissions and income inequality, only India has a significant positive relationship.

Conclusion

With the economic activities carried out by the countries for the purpose of economic development and growth, environmental degradation has gradually increased. The number of country groups analyzed in the literature is increasing, as factors related to environmental degradation reveal different results in countries. Variables affecting environmental degradation, especially income levels in different countries, reveal different results. This study looks at the connection between income disparity and environmental deterioration in BRICS (Brazil, South Africa, China, Russia, India) countries using income per capita, urbanization and population control variables. Based on the STIRPAT model, the reasons for the low environmental quality in the BRICS countries consisting of developing countries are analyzed by panel data method using income inequality, population, urbanization and income variables. Considering the outcomes obtained after the cross-sectional dependency test, homogeneity tests, second generation unit root tests, panel cointegration test and tests that allow estimation of long-term coefficients were applied. It has been observed that there is cross-sectional dependency and homogeneity in the variables. According to the results of the cointegration test applied after it was obtained that the variables were stationary at their first difference, it was concluded that the variables moved stably in the long run. Last but not least, the estimate test of the long-term coefficients led to the conclusion that in the panel of BRICS nations, per capita income and income disparity increase environmental degradation while population decreases it. For the entire panel, there was no discernible connection between urbanization and environmental quality. When the BRICS nations are assessed separately, it is shown that environmental deterioration is exacerbated in South Africa, China, and Brazil as income rises. While the population variable has been found to have a rising impact on environmental deterioration in South Africa, it has been found to have a decreasing impact in India, Brazil, China, and India. It has been noted that environmental degradation is accelerated by rising urbanization in Brazil, China, and Russia. Finally, it has been noted that environmental degradation is escalating in India as a result of income inequality.

Regarding the impact of economic disparity on environmental quality, a positive association was found for the entire panel which is considered the main theme of the article, supports the thesis of Boyce (1994). In these emerging nations, where there is a lot of economic inequality because most of the surplus obtained in production is collected by the rich, the richer people who collect the profits have higher possibilities of escaping from pollution, causing the cost to be burdened on the poor. In addition, the findings of Chen (2019) in his study show that the rich flee from this cost by immigrating from regions where environmental degradation is proliferating. Another study supporting our results is Jorgenson et al. (2017) study. In this study, it is stated that the increasing luxury consumption of the rich as income inequality increases, encourages the poor and leads the poor to more consumption with

the increasing labor supply and increases greenhouse gas emissions. Our finding that income increases CO₂ emissions have been reported in the literature by Baloch et al. (2017), Demir et al. (2018), Ravallion et al. (2000), and Ahmad et al. (2020) and Ang (2007). Not giving up on high economic growth rates in developing countries and ignoring many of the negativities arising from this causes environmental degradation to increase gradually. Low infrastructure investments and poor city planning in BRICS countries, which we have concluded that urbanization increases CO₂ emissions, cause the negative impact of urbanization on the environment and our result is York et al., 2003; Kusumawardani and Devi, 2020; Supported by Ahmad et al., 2020 studies. Our finding that population growth reduces CO₂ emissions is similar to the results in Baloch et al. (2017).

The high economic, political and social inequalities in developing countries such as BRICS countries make it difficult to achieve social reconciliation. Due to the factors listed above, there is more environmental degradation when economic activity-related revenue is concentrated in one area of society. For this reason, the reorganization of the income redistribution system can improve environmental quality by reducing income inequality by enabling governments to develop policies to increase the income of low-income people and to get a larger share of the profits from production. In addition, governments can prevent the migration of people to cities by implementing policies that promote local development and reduce environmental degradation by reducing urbanization rates. On the other hand, governments can prevent increased environmental pollution with increased production by promoting cleaner production, using new low-carbon technologies and better control mechanisms. In addition, governments in these countries need to increase their renewable energy production to achieve sustainable growth. In general, the governments of BRICS countries, while implementing policies encouraging economic activities, should include environmental sustainability in the process and shape their growth and development policies accordingly.

Author Contribution

The authors contributed equally to the study.

Conflict of Interest Statement

There is no conflict of interest with any institution, organization, person related to our article titled “Examining The Relationship Between Income Concentration And Environmental Pollution In The Context Of The STIRPAT Model: The BRICS Countries” and there is no conflict of interest between the authors.

References

- Agostini, P. Botteon, M. & Carraro, C. (1992). A carbon tax to reduce CO₂ emissions in Europe, *Energy Economics*, 14(4), 279-290.
- Ahmed, Z., Zafar M.W., Ali, S. & Danish, (2020). Linking urbanization, human capital, and the ecological footprint in G7 countries: An empirical analysis, *Sustainable Cities and Society*, 55, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2020.102064>.

- Ang, J. B. (2007). CO_2 Emissions, energy consumption, and output in France, *Energy Policy*, 35, 4770-4778.
- Aslanidis, N. & Iranzo, S. (2009). Environment and development: is there a kuznets curve for CO_2 emissions?, *Applied Economics*, 41(6), 803-810.
- Aydin, M. (2019). The effect of biomass energy consumption on economic growth in brics countries: A country-specific panel data analysis, *Renewable Energy*, 138, 620-627, <https://doi.org/10.1016/j.renene.2019.02.001>.
- Baloch, A., Shah, S.Z., Noor, Z.M. & Magsi, H.B. (2017). The nexus between income inequality, economic growth and environmental degradation in Pakistan, *GeoJournal*, 83, 207-222.
- Barrett, S. & Graddy, K. (2000). Freedom, growth and the environment, *Environment and Development Economics*, 5, 433-456.
- Boyce, J.K., (1994). Inequality as a cause of environmental degradation, *Ecological Economics*, 11, 169-178.
- Branis, M., & Linhartova, M. (2012). Association between unemployment, income, education level, population size and air pollution in Czech cities: Evidence for environmental inequality? A Pilot National Scale Analysis, *Health&Place*, 18, 1110-1114.
- Breusch, T. S., ve Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253.
- Cao, Q., Kang, W., Xu, S., Sajid, M.J. & Cao, M. (2019). Estimation and decomposition analysis of carbon emissions from the entire production cycle for Chinese household consumption, *Journal of Environmental Management*, 247, 525-537. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2019.06.044>.
- Chen, M. (2019). The impact of income gap on environmental pollution: Empirical evidence from china's energy producing regions, *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. 592, 012201.
- Cheng, Y. & Yao, X. (2021). carbon intensity reduction assessment of renewable energy technology innovation in China: A panel data model with cross-section dependence and slope heterogeneity, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 135, 110157, <https://doi.org/10.1016/j.rser.2020.110157>.
- Deitz, T., & Rosa, E.A. (1994). Rethinking the environmental impacts of population, affluence and technology, *Human Ecology Review*, 1(2), 277-300.
- Demir, C., Cergibozan R. & Gök, A. (2018). Income inequality and CO_2 emissions: Empirical evidence from Turkey, *Energy and Environment*, 1-18.
- Eberhardt, M. & Teal, F. (2011). Econometrics for grumblers: a new look at the literature on cross-country growth empirics, *Journal of Economic Surveys*, 25(1), 109-155.
- Eberhardt, M. & Teal, F. (2010). Productivity analysis in global manufacturing production, Economics Series Working Papers 515, University of Oxford, Department of Economics.
- Eberhardt, M. & S. Bond. (2009). Cross-section dependence in nonstationary panel models: a novel estimator, *MPRA Paper 17692*, University Library of Munich.
- Edmonds, J., & Reilly, J. (1983). A long-term global energy-economic model of carbon dioxide release from fossil fuel use, *Energy Economics*, 5(2), 74-88.

- Ehlich, P.R., & Holdren, J.P. (1971). Impact of population growth, *American Association For The Advancement Of Science*, 171(3977), 1212-1217.
- Ekeocha, D.O., (2021). Urbanization, inequality, economic development and ecological footprint: searching for turning points and regional homogeneity in Africa, *Journal of Cleaner Production*, 291.
- Grossman, G.M. & Krueger, A.B. (1995). Economic growth and environment, *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377.
- Grunewald, N., Klasen, S., Martínez-Zarzoso I. & Muris, C. (2017). The trade-off between income inequality and carbon dioxide emissions, *Ecological economics*, 142.
- Hashmi, R. & Alam, K. (2019). dynamic relationship among environmental regulation, innovation, CO_2 emission, population, and economic growth in OECD countries: A panel investigation, *Journal of Cleaner Production*, 231, 1100-1109.
- Huang, Z. & Duan, H. (2020). Estimating the threshold interaction between income inequality and carbon emissions. *Journal of Environmental Management*, 263, 1-11.
- IEA, (2019). International Energy Outlook.
- Jorgenson, A., Schor, J. & Huang, X. (2017). Income inequality and carbon emissions in the United States: A state-level analysis, 1997-2012, *Ecological Economics*, 134, 40-48.
- Karabıçak, M. & Armağan, R. (2004). Çevre sorunlarının ortaya çıkış süreci, çevre yönetiminin temelleri ve ekonomik etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 9(2), 203-228.
- Kusumawardani, D. & Dewi, A.K. (2020). The effect of income inequality on carbon dioxide emissions: A case study of Indonesia, *Heliyon*, 6(8), 1-8.
- Le, H.P. & Ozturk, I. (2020). The impacts of globalization, financial development, government expenditures, and institutional quality on CO_2 emissions in the presence of environmental kuznets curve, *Environmental Science and Pollution Research*, <https://doi.org/10.1007/s11356-020-08812-2>.
- Mahallik, M.K., Mallick, H., Padhan, H. & Shaboo, B. (2018). Is skewed income distribution good for environmental quality? a comparative analysis among selected BRICS countries, *Environmental Science And Pollution Research*, 25, 23170-23194.
- Mallick, H., Padhan, H. & Mahallik, M.K. (2019). Does skewed pattern of income distribution matter for the environmental quality? evidence from selected brics economies with an application of quantile-on-quantile regression (QQR) approach, *Energy Policy*, 129, 120-131.
- Nordhaus, W.D. (1991). The economics of the greenhouse effect, *The Economic Journal*, 101(407), 920-937.
- Olivier, J. G. J. & J. A. H. W. Peters, (2020). Trends in global CO_2 and total greenhouse gas emissions, PBL Netherlands Environmental Assessment Agency.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure, *Econometrica*, 74(4), 967-1012.

- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence, *Journal Of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence, *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Ravallion, M., Heil, M. & Jalan, J. (2000). Carbon emissions and income inequality, *Oxford Economic Papers*, 52, 651-669.
- Wang, S., Wang, J., Fang C. & Li, S. (2019). Estimating the impact of urban form on CO_2 emission efficiency in the pearl river delta, China, *The International Journal of Urban Policy and Planning*, 85, 117-129.
- Westerlund, J., & Edgerton, D. L. (2007). A panel bootstrap cointegration test, *Economics Letters*, 97(3), 185-190.
- Wolde-Rufael, Y. & Idowu, S. (2017). Income distribution and CO_2 emission: A comparative analysis for China and India, *Renewable and Sustainable Reviews*, 74, 1336-1345.
- World Development Indicators (WDI) (2021). *World Development Indicators*. www.data.worldbank.org/indicators, (Erişim Tarihi: 10.10.2021).
- World Inequality Database (WID) (2021). *World Wealth and Inequality Indicators*. www.wid.world/data, (Erişim Tarihi: 10.10.2021).
- Wu, R. & Xie, Z. (2020). Identifying the impact of income inequality on CO_2 emissions: empirical evidence from OECD countries and non-OECD countries, 277, 2-16.
- WUP, (2014). World Urbanisation Prospect: The 2014 Revision. ST/ESA/SER/366.
- Yamaji, K., Matsushashi, R., Nagata, Y. & Kaya, Y. (1993). A study on economic measures for CO_2 reduction in Japan, *Energy Policy*, 21(2), 123-132.
- York, R., Rosa, E.A. & Dietz, T. (2003). STIRPAT, IPAT and ImPACT: Analytic tools for unpacking the deriving forces of environmental impacts, *Ecological Economics*, 46, 351-365.
- Zhou, A. & Li, J. (2020). Impact of income inequality and environmental regulation on environmental quality: evidence from China, *Journal of Cleaner Production*, 274, 1-14.

Genişletilmiş Özet

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan refah devleti dönemi ve 1990'ların başında iletişim teknolojilerinde yaşanan devrim, küresel ekonominin güçlenmesine sebep oldu. 1960 yılında küresel toplam GSYİH 13 trilyon dolardı ve 2018 yılında 82 trilyon doları aştı. 1990'lı yıllarda küreselleşme dalgası ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, sanayileşmiş ülkelerin artan refahını dünyanın çeşitli ülkelerine getirdi. Bu durumda etkilenen ülkelerin başında BRICS ülkeleri yer almaktadır. Ekonomi ile çevre kirliliği arasındaki bağlantıyı araştıran hemen hemen tüm yazarların belirttiği gibi, bu muazzam ekonomik gelişme çevresel ve sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. Sanayileşmiş ülkelere ilişkin son veriler, karbon emisyon oranlarında azalma olduğunu gösterse de, gelişmekte olan ülkelerin bu etkiyi sıfıra, hatta pozitif çevirdiği görülmektedir. İnsan kaynaklı CO_2 emisyonları, toplam doğal CO_2 emisyonlarına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Wu ve Zie, 2020:2). En yüksek sera gazı emisyonlarını üreten altı ülke, dünya çapındaki emisyonların %62'sini oluşturuyor. (Çin %26, ABD %13, AB (Avrupa Birliği) %9, Hindistan %7, Rusya %5 ve Japonya %3). Bu ülkelerden Çin, Hindistan ve Rusya BRICS ülkeleridir. 2019 yılı itibarıyla bu altı ülkeden üçü karbon emisyonlarını azaltmıştır. Bu azalmaya en büyük katkı sanayileşmiş ülkelerden gelmiştir. Bu ülkeler ABD, Japonya ve AB'dir (Olivier ve Peters, 2020:5).

Çin'in yanı sıra Vietnam, Endonezya ve Hindistan'daki yüksek emisyonlar, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ülkeleri ve Japonya'daki nispeten düşük emisyonlarla dengelenmektedir. Ayrıca kömür tüketiminde çoğunlukla ABD ve AB'nin katkısıyla azalma olmuştur (Olivier ve Peters, 2020:6). Bu veriler, gelir seviyesi ile sera gazı emisyonları arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin CO₂ emisyonları sanayileşmiş ülkelerin CO₂ emisyonlarını geçmiştir. Bu nedenle, gelecekteki emisyonlardan gelişmekte olan ülkeler sorumlu olacaktır (Baloch vd., 2017). Çalışmamızda BRICS ülkelerinin ele alınmasının nedeni, yukarıdaki bazı verilerin de gösterdiği gibi, hem sera gazlarının ana bileşeni olan CO₂ emisyonlarında başı çekmeleri hem de gelişmekte olan ülkeler olmalarıdır. Diğer bir sebep ise bu ülkelerin GSYİH ve büyüme oranlarında dünyanın önde gelen ülkeleri olmaları ve gelecek yıllara yönelik projeksiyonda hem ekonomik olarak hem de nüfus olarak dünyaya hakim olacakları öngörülen ülkeler olmalarıdır. Panel veri analizi yöntemini kullanan bu çalışma, BRICS ülkelerinde gelir eşitsizliği ile çevresel bozulma arasındaki bağlantıyı incelemektedir. Gelir, nüfus ve kentleşme değişkenlerini içeren STIRPAT modeli, analiz amacıyla gelir eşitsizliği değişkenini içerecek şekilde genişletilmiştir. Ekonomi ve çevre arasındaki etkileşimi ele alan çalışmaların çokluğuna karşın, literatürde çevre kirliliği ile gelir eşitsizliği arasındaki bağlantıya ilişkin araştırma eksikliği göze çarpmaktadır. Ülke örnekleme, veri setinin süresi ve kullanılan ekonometrik teknik ile ilgili olarak, çalışmamızın literatüre katkı sağlayacağını tahmin ediyoruz.

Çalışmamız BRICS (Rusya, Brezilya, Güney Afrika, Hindistan ve Çin) ülkelerindeki gelir eşitsizliğinin çevre kirliliğini nasıl etkilediğini incelemek için 1989-2018 dönemini temel alan gelir, nüfus ve kentleşme kontrol değişkenlerini kullanmaktadır. Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanı, karbondioksit emisyonları (kişi başına metrik ton), kişi başına GSYİH, nüfus (milyon kişi) ve kentleşme (toplam nüfusun yüzdesi olarak) hakkında istatistikler elde etmek için kullanılmıştır. Gelir eşitsizliğini belirlemek için ise Dünya Refah ve Gelir veri tabanı kullanılmıştır (en çok gelir elde edenlerin yüzde 10'unun yüzdesi).

Ülkelerin ekonomik kalkınma ve büyüme amacıyla yürüttükleri ekonomik faaliyetlerle birlikte çevresel bozulma giderek artmıştır. Çevresel bozulma ile ilgili faktörlerin ülkelerde farklı sonuçlar ortaya koyması nedeniyle literatürde incelenen ülke gruplarının sayısı artmaktadır. Çevresel bozulmayı etkileyen değişkenler, özellikle farklı ülkelerdeki gelir seviyeleri, farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu çalışma BRICS (Brezilya, Güney Afrika, Çin, Rusya, Hindistan) ülkelerindeki gelir eşitsizliği ile çevresel bozulma arasındaki bağlantıyı kişi başına düşen gelir, kentleşme ve nüfus kontrolü değişkenlerini kullanarak incelemektedir. STIRPAT modeline dayalı olarak, gelişmekte olan ülkelere ilişkin BRICS ülkelerindeki düşük çevre kalitesinin nedenleri, gelir eşitsizliği, nüfus, kentleşme ve gelir değişkenleri kullanılarak panel veri yöntemiyle analiz edilmektedir. Yatay-kesitsel bağımlılık testi sonucunda elde edilen sonuçlar dikkate alınarak homojenlik testleri, ikinci nesil birim kök testleri, panel eşbütünleşme testi ve uzun dönemli katsayıların tahminine olanak sağlayan testler uygulanmıştır. Değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik olduğu gözlemlenmiştir. Değişkenlerin birinci farklarında durağan oldukları elde edildikten sonra uygulanan eşbütünleşme testi sonuçlarına göre değişkenlerin uzun dönemde durağan hareket ettiği sonucuna varılmıştır. Son olarak, uzun vadeli katsayıların tahmin testi, BRICS ülkeleri panelinde, kişi başına düşen gelir ve gelir eşitsizliğinin çevresel bozulmayı artırırken, nüfus azalttığı sonucuna götürdü. Panelin tamamı için, kentleşme ile çevre kalitesi arasında fark edilebilir bir bağlantı yoktu. BRICS ülkeleri ayrı ayrı değerlendirildiğinde Güney Afrika, Çin ve Brezilya'da gelir arttıkça çevresel bozulmanın şiddetlendiği gösterilmektedir. Nüfus değişkeninin çevresel bozulma üzerinde Güney Afrika'da artan bir etkiye sahip olduğu bulunurken, Hindistan, Brezilya, Çin ve Hindistan'da azalan bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Brezilya, Çin ve Rusya'da artan kentleşmenin çevresel bozulmayı hızlandırdığı kaydedildi. Son olarak, gelir eşitsizliğinin bir sonucu olarak Hindistan'da çevresel bozulmanın arttığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Geliş Tarihi / Received Date
02.09.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
26.04.2023

Küreselleşme, Enflasyon ve Para Politikasının Etkinliği

Globalization, Inflation and The Effectiveness of Monetary Policy

Zeki AKBAKAY¹

Öz

Enflasyon oranları 1970'lerdeki yükselişinin ardından 1980'lerde düşmeye başlamış ve Covid-19 pandemisinin hız kestiği 2021 ortalarına kadar düşük düzeyde kalmaya devam etmiştir. Yaşanan bu fiyat istikrarı aynı zamanda küreselleşme olgusunun hızlandığı döneme denk gelmektedir. Ancak enflasyon oranlarındaki bu düşüşün nedenleri üzerinde bir görüş birliği yoktur. Literatürde bu dönemde gerçekleşen dezenflasyon olgusunun küreselleşmeden mi, uygulanan politikalardan mı yoksa iyi şansta mı kaynaklandığına dair tartışma devam etmektedir. İktisat teorisi, enflasyon ve para politikası aktarım mekanizmasının küreselleşmeden etkilendiğini savunur. Bu çalışmanın amacı, "küreselleşme parasal bir genişlemenin enflasyonist etkisini ve enflasyon oranlarını nasıl etkiler" sorularına cevap aramaktır. Bu amaçla 39 gelişmekte olan ülkenin 2000-2020 dönemine ait verileri dinamik panel veri yöntemleriyle analiz edilmektedir. Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) tahmincisinin sonuçlarına göre hem ticari küreselleşme hem de finansal küreselleşme bir taraftan enflasyon oranlarını düşürürken, diğer taraftan parasal bir genişlemenin enflasyonist etkisini artırmaktadır. Benzer sonuçlar küreselleşmenin farklı ölçümleri ile yapılan analizlerde de ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara göre küreselleşme enflasyon dinamiklerini ve para politikası aktarım mekanizmasını etkilemektedir. Bu yüzden hükümetler mal ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları minimize etmeli, merkez bankaları ise karar alma süreçlerinde enflasyon üzerinde etkili olan dış faktörleri dikkate almalıdırlar.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, enflasyon, para politikası, sistem GMM, gelişmekte olan ülkeler

Abstract

After rising in the 1970s, inflation rates began to decline in the 1980s and remained low until mid-2021, when the Covid-19 pandemic decelerated. This price stability also coincides with the period when the phenomenon of globalization accelerated. However, there is no consensus on the reasons for this decrease in inflation rates. In the literature, the debate continues on whether the disinflation phenomenon that occurred in this period was caused by globalization, sound policies or good luck. Economic theory argues that inflation and monetary policy transmission mechanism are affected by globalization. The aim of this study is to seek answers to the question of

¹ Doç.Dr., Bingöl Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, BİNGÖL, e-mail:zekiabbakay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6736-6483

"how does globalization affect the inflationary effect of monetary expansion and inflation rates". For this purpose, the data of 39 developing countries for the period 2000-2020 are analyzed with dynamic panel data methods. According to the results of the System Generalized Method of Moments (GMM) estimator, the increase in both trade globalization and financial globalization causes inflation rates to decrease. On the other hand, globalization increases the inflationary effect of a monetary expansion. In the study, similar results were obtained in the analyzes made with different measures of globalization. According to these results, globalization affects inflation dynamics and monetary policy transmission mechanism. Therefore, governments should minimize restrictions on goods and capital movements, while central banks should consider external factors that affect inflation in their decision-making processes.

Keywords: Globalization, inflation, monetary policy, system GMM, developing countries.

Giriş

Stagflasyon olgusunun yaşandığı 1970'lerde artan küresel enflasyon oranları 1980'lerin ortalarından itibaren, başta gelişmiş ülkelerde ve sonrasında gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda düşmeye başlamış Covid-19 pandemisinin hız kestiği 2021 ortalarına kadar düşük enflasyonun olduğu bir dönem yaşanmıştır. Fiyat istikrarında yaşanan bu olumlu gelişme için çeşitli açıklamalar yapılabilir. Bunlardan biri merkez bankalarının fiyat istikrarı amacını gerçekleştirmek için 1970'lerin hatalarından da dersler çıkararak uygulamış oldukları enflasyon hedeflemesi stratejisinin başarılı olmasıdır. Enflasyondaki düşüşün bir başka açıklaması ise düşük eğimli Phillips eğrisi ile gündeme gelen "küresel çıktı açığı" hipotezidir. Küreselleşmenin bir yansıması olarak ifade edilen küresel çıktı açığı hipotezine göre enflasyon yurtdışı çıktı açığından çok yurtdışı çıktı açığına daha duyarlı hale gelmekte ve böylece enflasyon oranlarının daha düşük ve istikrarlı olmasını sağlamaktadır. Küresel çıktı açığı hipotezi fiyat istikrarı amacına yönelmiş merkez bankalarının yurtdışı çıktı açığından çok yurt dışı çıktı açığını gözetmeleri gerektiğini ima etmektedir. Mevcut araştırmalar da küreselleşmenin yurtdışı enflasyonu dış talebe daha duyarlı hale getirmesinin yanında, enflasyonu düşürebileceği başka kanalların varlığına vurgu yapmaktadırlar. Düşük ithalat fiyatlarının yurt içi enflasyon üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri, yurt içi ücret artışı üzerindeki aşağı yönlü baskı ve yurt içi verimlilik artışı üzerindeki yukarı yönlü baskı bu kanallardan bazılarıdır.

Enflasyon oranlarındaki düşüş trendinin artan küreselleşme olgusuyla aynı dönemde yaşanmış olması, küreselleşmenin dezenflasyon sürecinin temel itici güçlerinden biri olup olmadığı ve buna bağlı olarak para politikasının enflasyonu kontrol etme yeteneğini zayıflatıp zayıflatmadığı konusunda bir tartışmaya da yol açmıştır. Ancak, artan küreselleşmeyle birlikte, merkez bankalarının enflasyonu ve parasal aktarımı etkileyen farklı dinamikleri değerlendirebilmesi giderek daha karmaşık hale gelmektedir. Bu bağlamda ulusal belirleyicilerden ziyade küreselleşmenin enflasyonu düşürmede önemli bir faktör olduğunu kabul edenler aynı zamanda enflasyon dinamikleri ve para politikası uygulamalarının da etkilendiğini ileri sürmektedirler (Calza, 2009:5). Küreselleşmenin enflasyon dinamiklerini etkileyen başat bir faktör olarak ortaya çıkması merkez bankalarının yurtdışı enflasyonu kontrol etme yeteneğinin de zayıflayabileceği anlamına gelmektedir (Meier, 2013:1).

Ne var ki, küresel faktörlerin bu süreçteki rolleri konusunda bir görüş birliğinin sağlandığı söylenemez. Birçok yazar (Bernanke, 2004; Mishkin, 2007; Mishkin, 2009; Dreger et al. 2016) enflasyon oranlarındaki bu düşüşte tek belirleyicinin küreselleşme değil, bunun yanında uygulanan sıkı para politikası ve merkez bankalarının fiyat istikrarına yönelik taahhütleri ve buna bağlı olarak enflasyon beklentişlerinin çapa edilmesinin de etkili olduğuna işaret etmektedirler. Bu konuda Ball (2006) argümanlarını bir adım daha öteye taşıyarak, küreselleşmenin sadece görel fiyatları etkileyebileceğini ve uzun dönemde enflasyonu ancak para politikasının belirlediğini ileri sürmektedir. Çünkü, artan ticari açıklıkla birlikte ithal mallarının görel fiyatları düşse de, merkez bankasının uzun dönem enflasyon hedefi sabit kaldığı müddetçe, diğer fiyatlardaki değişim ithal fiyatlarının etkisini telafi edecektir. Küreselleşme argümanını abartılı bulan bazı ekonomistler küreselleşme ile dezenflasyon olgusunun aynı dönemde gerçekleşmesi ikisi arasındaki gerçek yapısal bir ilişkiden ziyade sahte bir korelasyon olabileceğini (Mishkin, 2007; Taylor, 2008) ve küreselleşmenin enflasyon üzerindeki etkisinin ancak ılımlı bir düzeyde kaldığını vurgulamaktadırlar. Bu yüzden, Taylor (2008) para politikalarının bozulacağı endişesiyle, küreselleşmeyi dezenflasyonun temel bir açıklaması olarak görmeyi tehlikeli bulmaktadır.

Enflasyon oranlarındaki küresel düşüşün fiyat istikrarını önceleyen para politikalarının bir sonucu olduğu fikri yaygın olarak kabul edilse de, Romer (1993), Rogoff, (2003) ve Gnan ve Valderrama (2006) gibi yazarlar bunu da küreselleşmenin merkez bankalarını fiyat istikrarını sağlama konusunda daha disiplinli davranmaya zorlamasına bağlamaktadırlar. Ancak, M. Friedman'ın "*enflasyon her yerde ve her zaman parasal bir olgudur*" sözüne atıfta bulunan Mishkin (2009)'a göre küreselleşme her ne kadar kısa ve orta vadede merkez bankalarının enflasyonu kontrol etme çabalarına katkı sağlasa da, merkez bankaları bağımsız olduğu müddetçe, uzun dönemde enflasyon oranlarının para politikası tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Bu açıklamalar, küreselleşmenin para politikası ile ilişkisi değerlendirilirken, küreselleşmenin enflasyon üzerindeki etkisinin geçici olup olmadığı ve para politikasının enflasyonu etkileme şeklini yapısal olarak değiştirip değiştirmediğini dikkate almanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Üçüncü bir açıklama ise fiyat istikrarının sağlanmasını ekonomiyi vuran şokların küçüklüğüne ve daha az sıklıkta yaşanmasına bağlamaktadır. Yani, küreselleşme ve politika etkinliği argümanlarını dışlayan bu yaklaşım enflasyondaki düşüşü iyi şansın bir sonucu olarak görmektedir (Stock ve Watson, 2003: 181).

Tüm bu tartışmalardan sonra, makro ekonomistler arasında "uzun vadede enflasyonun para politikasının nominal değişkeni olan nominal çapa tarafından belirlendiği" şeklinde geniş bir fikir birliği oluşsa da, kısa ve orta vadede başka faktörlerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden enflasyonda gözlenen bir düşüşün para politikasından mı, küreselleşme gibi yapısal faktörlerden mi veya iyi şansın mı kaynaklandığını değerlendirmek zor olabilir. Bu çalışmada küreselleşmenin etkisi üzerinde durulmaktadır. Küreselleşme sürecinde mal piyasaları, para piyasaları ve emek piyasasının giderek artan entegrasyonu enflasyon oranlarını ve para politikası aktarım mekanizmalarını çeşitli kanallardan etkilemektedir. Bu çalışmada ticari küreselleşmenin ve finansal küreselleşmenin enflasyon oranları ve

özellikle para politikasının etkinliği üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu amaçla 39 gelişmekte olan² ülkenin 2000-2020 dönemindeki verileri kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Sistem GMM yöntemiyle gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre hem ticari küreselleşme hem de finansal küreselleşme gelişmekte olan ülkelerde enflasyon oranlarının düşmesinde etkili olmaktadır. Bununla birlikte bulgular daha dışa açık ekonomilerde merkez bankalarınca uygulanan genişleyici para politikalarının enflasyon üzerindeki pozitif etkisinin daha güçlü olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, farklı küreselleşme ölçümleri kullanılarak oluşturulan modellerde elde edilen bulgularla da desteklenmektedir.

Ekonomik Küreselleşme

Küreselleşme 1980'lerden itibaren artmaya başlayan ve tüm ülkeleri sosyal, politik ve ekonomik yönleriyle etkileyen bir olgudur. Literatürde küreselleşmenin mal, hizmet, emek ve sermaye piyasalarının entegrasyonu şeklinde ortak bir tanımı yapılmaktadır. Dreher (2006), küreselleşmeyi Clark (2000) ve Norris (2000)'e dayandırarak tanımlamaktadır. Buna göre küreselleşme, mal ve hizmetlerin, sermayenin, emeğin, bilginin ve fikirlerin ulusal sınırları aştığı, karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin üretildiği ve buna bağlı olarak ekonomilerin ve toplumların daha fazla bütünleşmesine yol açtığı bir olgudur. Küreselleşmenin önemli bir boyutunu temsil eden ekonomik küreselleşme malların, sermayenin ve hizmetlerin ülkeler arasındaki serbest dolaşımını ifade etmektedir. Bu bağlamda ekonomik küreselleşme; ticari küreselleşme ve finansal küreselleşme olmak üzere ikili bir ayrımına tabi tutulmaktadır.

Gygli et al. (2019) tarafından oluşturulan KOF küreselleşme endeksinde ticari küreselleşme iki boyutlu bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bunlardan biri mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracat toplamının GSYH içindeki payı olarak ölçülen *de facto* ticari küreselleşmedir. Bir diğeri ise dış ticarete kullanılan tarife ve tarife dışı engellerin yoğunluğu ile uluslararası ticaret üzerinden alınan vergilerin toplam gelir içindeki payları şeklinde ölçülen *de jure* ticari küreselleşmedir.

Ekonomik küreselleşmenin diğeri bir bileşeni finansal küreselleşmedir. Küreselleşmenin bu yönü, faiz oranlarının ve varlık fiyatlarının davranışını etkilediği için para politikasıyla ilgilidir (Ball, 2006: 3). Sermayenin ülkeler arasındaki serbest dolaşımını ve sermaye akımlarındaki artış olarak ifade edilebilen finansal küreselleşme de çeşitli şekillerde ölçülebilmektedir. Gygli et al (2019) ticari küreselleşmede olduğu gibi finansal küreselleşmeyi *de facto* ve *de jure* finansal küreselleşme olarak ayırmaktadırlar. Buna göre *de facto* finansal küreselleşme sermaye akımları ve yabancı varlık ve borç stokları ile ölçülen bir olgudur. Diğeri taraftan uluslararası yatırımların önündeki yasal engellerin kaldırması ve sermaye hesabının liberizasyonu *de jure* finansal küreselleşmenin bir ölçüsü olarak ifade edilmektedir. Ancak Chinn ve Ito (2007) sermaye hareketleri üzerindeki *de jure* ve *de facto* kısıtlamalar arasında bir ayırım yapmanın mümkün olmadığını ve finansal küreselleşmenin sermaye işlemleri üzerindeki *de facto*

²Arnavutluk, Cezayir, Ermenistan, Bangladeş, Belarus, Brezilya, Bulgaristan, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Hırvatistan, Dominik Cumhuriyeti, Mısır, Fiji, Gürcistan, Guatemala, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Malezya, Mali, Meksika, Moldova, Fas, Nijerya, Kuzey Makedonya, Pakistan, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Romanya, Rusya, Sırbistan, Güney Afrika, Tayland, Türkiye, Ukrayna

kısıtlamalar olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürmektedir. Lane ve Milesi-Ferretti (2018) ise finansal küreselleşmeyi yabancı varlık ve yükümlülüklerin GSYH'daki payı olarak ölçmektedir.

Tarihsel süreçleri incelendiğinde finansal ve ticari küreselleşmenin aynı dönemde yaşanan olgular olduğu görülmektedir. Finansal olarak bütünleşmiş ekonomiler aynı dönemde mal ve hizmet hareketlerinin önündeki kısıtlamaları da kaldırarak uluslararası piyasalara entegre olmuşlardır (Kose at al. 2006: 7). Malların, hizmetlerin ve sermayenin önündeki engellerin eşzamanlı olarak kaldırılmasının arkasındaki temel ekonomik mantık; genişleyen ticaretin hem uzun vadede hem de kısa vadede güvenilir, yeterli ve verimli bir finansman gerektirmesidir. Bu süreçte yerel ve uluslararası düzeyde etkin olan bir bankacılık sistemi sağladığı finansal hizmetler sayesinde uluslararası mal ve hizmet ticaretinin genişlemesinde anahtar bir rol oynamaktadır (Auboin 2004: 1)

Küreselleşme ve Enflasyon

Küreselleşme birçok boyutuyla varlığını sürdürmeye devam etse de, mal ve hizmet piyasalarının küreselleşmesi, emeğin küreselleşmesi ve sermayenin küreselleşmesi enflasyon dinamikleri ve para politikasının etkinliği ile daha yakın ilişkisi olan küreselleşme tipleridir. Ulusal piyasaların entegrasyonu arttıkça piyasalar daha rekabetçi olurken aktörlerin piyasa gücü de zayıflar. Özellikle fiyatlar ve ücretler yurtiçi ekonomik koşullar yanında yurt dışı koşullara da bağımlı olurlar.

Mal ve hizmet piyasalarının entegrasyonu veya ticari küreselleşme yurtiçi enflasyonu özellikle ithal mal ve hizmet fiyatları üzerinden etkiler. İthalat fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisi çeşitli kanallarla gerçekleşebilir. Öncelikle düşük üretim maliyetlerinin olduğu ülkelerden gelen düşük fiyatlı ithalat malları ya doğrudan tüketici sepetine girerek ya da ithal ara malları yoluyla yurtiçi üretim maliyetlerini düşürerek daha düşük enflasyona yol açabilirler. Bu etkinin büyüklüğü ithalatın tüketim içindeki payına bağlıdır. Ülkeler uluslararası ticarete daha açık hale geldikçe ithalat payının genel olarak artacağı beklenen bir sonuçtur. İthalatın enflasyon üzerindeki bu doğrudan etkilerinin yanında dolaylı veya ikincil etkileri de (second-round effect) oluşabilir. Bu bağlamda düşük ithalat fiyatlarına bağlı olarak ücretlerin satın alma gücünün artması bir taraftan emek arzını artırırken diğer taraftan ücret artış taleplerini ve böylece üretim maliyetlerini azaltır (Yellen, 2006: 2). Pozitif bir arz şoku olarak kabul edilen bu etki (Bean, 2006) sonuçta enflasyon oranlarının da düşmesine yol açar. Küreselleşmenin enflasyon üzerindeki dolaylı etkisi aynı zamanda talep ikamesi yoluyla da gerçekleşebilir. İthal mal ve hizmetlerin yerli mallara göre ucuzlaması talebin yerli mallardan ithal mallarına kaymasına yol açar. *Harcama değiştirici etki* (expenditure swiching effect) olarak ifade edilen bu olgu yurtiçi rakip mallara olan talebin azalmasına ve böylece enflasyon oranlarının düşmesine neden olacaktır. Ancak, harcama değiştirici etkinin gücü ithal malların yerli mallarla ikame edilebilirliğine bağlı olarak değişir (Fiedler et al. 2016: 63).

Ticari küreselleşmenin enflasyon dinamikleri üzerindeki etkisi *rekabet kanalı* üzerinden de gerçekleşebilmektedir. Mal piyasalarında artan küresel rekabet öncelikle yerel firmaların kar marjlarını düşürme yönünde baskı oluşturur. Diğer taraftan ithal mallarının fiyatları yükseldiğinde, oluşan rekabet ortamı firmaları artan maliyetlerinin tamamını fiyatlara yansıtılmaktan alıkoymak bir anlamda döviz kuru geçiş etkisini azaltabilir (Taylor, 2008:260). Bununla birlikte küresel rekabetin teşvik ettiği

yenilikler, üretkenliği ve verimliliği artırarak toplam arzın artmasına ve ortalama üretim maliyetlerinin düşmesine katkı sağlayabilir (Kohn, 2006). Ticaret, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda uzmanlaşmalarını sağladığından, ülkelerin görece verimsiz olduğu sektörlerin küçülmesine, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörlerin ise genişlemesine ve böylece verimlilik artışına yol açabilir. Verimlilikteki artış firmalara maliyetleri daha yüksek fiyatlar şeklinde yansıtmadan daha yüksek reel ücretler ödemesine olanak sağlar (Wynne ve Kersting, 2007: 9). Firmaların kar marjları ve üretim maliyetlerindeki bu düşüşler sonuçta fiyatların da düşmesi yönünde bir baskı oluşturur.

Emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar da küresel enflasyon oranlarının önemli belirleyicileri arasında yer almaktadır. Artan küreselleşme mal piyasasında fiyatlar üzerinde aşağı yönlü bir baskı oluştururken emtia fiyatları üzerinde yukarı yönlü bir baskıya neden olabilir. Yellen (2006: 5)'nın sırasıyla *tailwind* ve *headwind* olarak ifade ettiği küreselleşmenin bu iki etkisi bir şekilde birbirini dengeleyebilir. Özellikle Çin ve Hindistan gibi yükselen piyasa ekonomilerinin küresel piyasalara entegre olmasıyla birlikte bu ülkelerde gerçekleşen güçlü ekonomik büyüme başta enerji olmak üzere emtialara yönelik küresel talebi artırarak fiyatlarının artmasına yol açmaktadır (Miles et al, 2017, Baffes, 2018). Bu yönüyle emtia fiyatları yükselen piyasalardan gelen deflasyonist etkilerin hafiflemesine yol açabilir. (Bernanke, 2007; Hartwell, 2016). Bu yüzden Ball (2006: 10) Çin ve diğer düşük ücretli ekonomilerden gelen ithalatın enflasyon üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını ileri sürmektedir.

Emek piyasasının entegrasyonu yurtiçi enflasyon oranları üzerinde önemli etkileri olan bir başka küreselleşme şeklidir. Mal piyasasında yaşanan küresel rekabetin fiyatlar üzerindeki etkisinde olduğu gibi emek piyasasında yaşanan küresel rekabet enflasyon üzerinde etkili olabilmektedir. Özellikle tedarik zincirinin daha sık kullanılması, üretim süreçlerinin daha düşük maliyetli ülkelere kaydırılmasının kolaylaşması, uluslararası emek hareketliliğini kısıtlayan engellerin azalması ve artan göçlerle birlikte entegre olan işgücü piyasası ücret rekabeti yoluyla enflasyon dinamiklerini etkilemektedir. Yarattığı iş kaybı kaygısından dolayı sendikaların pazarlık gücünü zayıflatan bu gelişme ücretlerin ancak sınırlı oranlarda artmasına neden olur. Ücretlerdeki bu tür sınırlı artışlar sonuçta üretim maliyetlerinin de sınırlı miktarda artışına ve böylece enflasyon oranlarının düşük düzeyde kalmasına yol açabilmektedir. Özellikle yükselen piyasa ekonomilerindeki firmaların küresel üretim zincirine katılması küresel emek piyasasının enflasyon dinamikleri üzerindeki bu etkisini güçlendirmektedir. Ancak, küresel işgücü arzındaki artış, vasıfsız işgücünün vasıflı işgücüne oranını artırdığı için, ücretlerdeki düşüş daha çok vasıfsız işgücünde yaşanmaktadır (Moutot ve Vitale, 2009: 8). Bununla birlikte, küreselleşme niteliksiz işgücü için daha güvensiz bir ortam oluşturmuş olsa da, teknolojik değişimle birleşen küreselleşme aynı zamanda vasıflı işgücünün pazarlık gücünü de artırmaktadır (Yellen, 2006: 2).

Hem mal hem de emek piyasasında yaşanan küresel rekabet özellikle ticarete konu olan mallar sektöründe enflasyon üzerinde oldukça etkin bir rol oynamaktadır. Ancak ekonominin farklı sektörleri arasındaki ücret bağımlılıklarından dolayı, ticarete konu mallardaki fiyat gelişmeleri nihayetinde ticareti yapılmayan mallara da yayılacaktır (Dreger et al, 2016: 45).

Küreselleşmenin bir başka boyutu olan ve finansal küreselleşme olarak ifade edilebilen sermaye piyasalarının entegrasyonu da enflasyon oranları üzerinde etkili olabilmektedir. Sermaye akımlarının önündeki engellerin ortadan kalkmasıyla birlikte ülkelerin daha ucuz sermayeye ulaşabilecekleri bir küresel sermaye piyasasının oluşması üretim maliyetlerini azalmasına ve böylece yurtiçi enflasyonun düşmesine neden olmaktadır. Köse et al. (2006)'e göre finansal küreselleşmeyle birlikte artan yabancı yatırımlar bir taraftan finansal derinleşme ve kurumsal kaliteyi artırırken, diğer taraftan düşük bütçe açıkları ve düşük enflasyon oranları şeklinde makroekonomik performansı artırdığını ileri sürmektedirler. Kose et al. (2006) ticari işlemlere göre küresel finansal işlemlerin artan ağırlığı döviz kuru ve faiz oranı dinamiklerinin belirlenmesindeki rolünü de giderek artırdığına vurgu yapmaktadır.

Küreselleşme ve Para Politikasının Etkinliği

Küreselleşme ve Phillips Eğrisi

Ülkeler küresel ekonomiye entegre oldukça finansal koşulları, fiyatları ve ekonomik aktiviteleri de dış şoklardan o derecede etkilenir. Daha karmaşık gelişmelere yanıt vermek zorunda kalan politika yapıcılar ekonominin geleceğini tahmin etmede büyük zorluklarla karşılaşabilirler. Mal, emek ve sermaye piyasalarının küreselleşmesi sadece enflasyon oranlarını değil aynı zamanda para politikası aktarım mekanizması ve buna bağlı olarak da para politikasının etkinliğini de önemli ölçüde etkiler. Bu bağlamda Mishkin (2009: 191) küreselleşmeyle birlikte merkez bankalarının karşı karşıya kaldığı dört konuya dikkati çekmektedir: (i) Küreselleşme enflasyonun yurtiçi çıktı açıklarına ve dolayısıyla yurtiçi para politikasına olan duyarlılığının azalmasına neden olur mu? (ii) Yurtdışı çıktı açıkları, para politikasının fiyat istikrarı amacına zarar verecek kadar önemli bir role sahip mi? (iii) Küreselleşme sürecinde yurt içi para politikası faiz oranları üzerinden enflasyon ve çıktıda istikrarı sağlayabilir mi? (iv) küreselleşmenin enflasyon ve faiz oranları üzerindeki olası etkilerinin yanı sıra, başka para politikası aktarım mekanizmaları var mı? Para politikasının etkinliği ve enflasyonu kontrol edebilme kabiliyeti ise Phillips eğrisinin eğimi üzerinden tartışılmaktadır.

Bekleyişlerin dahil edildiği Phillips eğrisi denklemi aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$p_t = p_t^e + \beta(y_t - y_t^*) + \varepsilon_t \quad (1)$$

Phillips eğrisi modeline göre fiili enflasyonun (p_t) belirleyicileri enflasyon beklentileri (p_t^e) ve yurtiçi çıktı açığıdır ($y_t - y_t^*$). Burada y_t fiili büyümeyi, y_t^* ise potansiyel büyümeyi göstermektedir.

Phillips eğrisi enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişki bağlamında ifade edildiğinde çıktı açığı ile işsizlik açığı arasındaki negatif ilişkiyi gösteren Okun yasasından faydalanılmaktadır. Okun yasası şu şekilde yazılabilir:

$$y_t - y_t^* = -\alpha(u_t - u_t^*) \quad (2)$$

Okun yasasını gösteren (2) no'lu denklem (1) no'lu denklemde yerine konulduğunda, standart Phillips eğrisi şu şekilde yazılabilir.

$$p_t = p_t^e - \gamma(u_t - u_t^*) + \varepsilon_t, \quad \gamma = \alpha\beta \quad (3)$$

Burada u^* doğal işsizlik oranı, u ise fiili işsizlik oranını göstermektedir. Buna göre işsizlik ile enflasyon arasında negatif bir ilişki vardır.

Çıktı açığı katsayısı β 'ın küçülmesi Phillips eğrisinin eğiminin azaldığını göstermektedir. Daha yatık bir Phillips eğrisi yurtiçi çıktı açığı ile enflasyon arasındaki ilişkinin zayıfladığını ve enflasyonun küresel çıktı açığına daha duyarlı hale geldiğini ifade eder. Zira yurt içinde üretilen veya tüketilen birçok malın fiyatı yurtdışı arz ve talep faktörleri tarafından belirlendiğinden enflasyon yurtiçi çıktı dalgalanmalarına karşı daha az duyarlı hale gelmektedir. Bu olgunun özellikle dış ticarete dengesizliklere yol açan finansal entegrasyon etkisiyle daha da pekiştigiğine vurgu yapılmaktadır (Helbling vd., 2006: 104). Diğer taraftan, talebin yurt dışına yönelmiş olması yurtiçi fiyatlar üzerindeki baskının hafiflemesine yol açar. Bu anlamda küreselleşme artan yurtiçi talep karşısında arz darboğazlarının yaşanma olasılığını azaltabilir. Ancak, enflasyon üzerinde yurtdışı çıktı açığının artan öneminden dolayı birçok yazar, merkez bankasının manevra alanının daraldığını ve böylece enflasyon üzerindeki kontrolünü kaybettiğini ileri sürmektedirler.

Phillips eğrisinde ortaya konulan enflasyon ile işsizlik arasındaki negatif ilişkinin gücü fiyat ve ücret katılıklarına bağlıdır. Fiyat ve ücretlerin tam esnek olması durumunda Phillips eğrisi dikey bir doğru olur. Bu işsizlik oranları üzerinde parasal koşulların değil sadece arz koşullarının etkili olabileceğini gösterir. Dreger et al, (2016)'e göre fiyat ve ücret esnekliklerini değiştiren küreselleşme bu anlamda para politikasının yürütülmesinde oldukça etkin bir role sahiptir. Ancak küreselleşmenin fiyat ve ücret esnekliklerini nasıl değiştirdiği konusunda önemli görüş ayrılıklarının olduğu görülmektedir. Bazı ekonomistlere göre açıklığın daha dik bir Phillips eğrisine yol açtığı ve dolayısıyla açıklık arttıkça sürpriz bir parasal genişlemenin *enflasyon maliyeti* artarken *çıktı kazanımları* azalır (Romer, 1993: 799; Cooke, 2010: 268). Romer (1993)'e göre bunun nedenlerinden biri açık bir ekonomide parasal genişlemeyle birlikte gerçekleşen reel değer kaybının maliyetleri artırması, bir diğeri ise açık ekonomilerde merkez bankalarının amaç fonksiyonunda çıktı istikrarına verdiği ağırlığın görece daha küçük olmasıdır. Dolayısıyla açık ekonomilerde parasal bir genişlemenin enflasyon üzerindeki etkisi görece daha büyük olur. Rogof (2003, 2006) ise Phillips eğrisinin eğimindeki artışın yükselen piyasalardan gelen rekabete bağlı olarak artan fiyat ve ücret esnekliklerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Karras (1999)'e göre açık ekonomilerde ulusal paradaki değer kayıplarının tetiklediği ücret artışlarının neden olduğu daha dik Phillips eğrisi koşullarında parasal bir genişlemenin fiyatlar üzerindeki etkisi daha büyük olacaktır. Ancak, Phillips eğrisinin bu şekilde dikleşerek işsizlikle enflasyon arasındaki trade-off'u keskinleştirmesinden dolayı merkez bankaları aşırı genişleyici bir para politikası izlemeye daha az eğilimli olurlar (Rogof, 2006: 269). Bir başka ifadeyle merkez bankasının parasal bir genişleme üzerinden çıktıyı artırabilme kabiliyeti azalır. Bu durumda politika yapıcılar enflasyon oranlarındaki değişimin işsizlik üzerindeki etkisinin marjinal olacağından hareketle daha düşük bir enflasyon oranını taahhüt edebilirler. Ancak Lane (1997) politika yapıcıların parasal genişleme konusunda daha ihtiyati davranmalarının ancak para politikasının ticaret hadlerini etkileyebileceği büyük ülkeler için geçerli olduğunu savunmaktadır. Küreselleşmenin Phillips eğrisinin eğimini artırdığı şeklindeki yaklaşımların tersine son dönemde yapılan çalışmaların önemli bir kısmı

Phillips eğrisinin giderek daha yatık hale geldiğine vurgu yapmaktadırlar. Borio ve Filardo (2007) ve Helbling et al. (2006) emek piyasasında oluşan küresel rekabetin ücretleri baskılaması, ücretlerin ve fiyatların yurtiçi talebe olan duyarlılıklarını azaltarak Phillips eğrisinin yatıklaşmasına yol açtığını ileri sürmektedir. Enflasyon-ışsızlık trade-off'unda bir iyileşmeye işaret eden bu durum parasal bir genişlemenin enflasyonist etkilerinin marjinal olacağını göstermektedir. Enflasyondaki yüzde değişim karşısında çıktıdaki yüzde değişimin daha büyük olduğu, diğer bir ifadeyle *fedakarlık* oranının yüksek olduğu bu durumda merkez bankası enflasyonu kontrol etme yeteneğinin bir kısmını kaybetmektedir.

Bazı yazarlara göre küreselleşme Phillips eğrisindeki yatıklaşmanın doğru bir açıklaması olamaz. Bunun yerine, Phillips eğrisinin yatıklaşması 1980'lerden sonra fiyat istikrarını esas alan para politikası uygulamalarına bağlanmaktadır. Özellikle uygulanan enflasyon hedeflemesiyle merkez bankalarının enflasyon bekleyişlerinin çapa edinmesinde elde ettikleri kredibilitenin bunda önemli rolü olduğu vurgulanmaktadır (Ball, 2006: 8). Bu bağlamda Mishkin (2007) merkez bankalarının güçlü bir nominal çapa oluşturmaya odaklanmaları ve enflasyonu kontrol etmede daha agresif davranmalarından dolayı çıktıdaki artışın beklenen enflasyonda bir artışa yol açmayacağını ileri sürmektedir. Çünkü ekonomik aktörler merkez bankasının ekonomiyi aşırı derecede ısınmaması hususunda gerekli adımları atacağı beklentisi içindedirler ve bu yüzden daha yüksek ücret veya fiyat talebinde bulunmazlar.

Normal zamanlarda, para politikası kısa vadeli faiz oranları üzerinden uzun vadeli faiz oranları, kredi arzı ve döviz kuru gibi finansal koşulları değiştirerek ekonomik aktiviteleri ve böylece fiyatları etkilemeye çalışır. Bunlardan en öne çıkanı yatırım maliyetini ve zamanlar arası tüketim dengesini etkileyen uzun dönem faiz oranlarıdır. Merkez bankalarının kısa vadeli faiz oranları üzerindeki kontrolü devam ettikçe, uzun dönem faiz oranlarını etkileyebilme kabiliyeti de devam eder (Kamin, 2010: 17). Ancak finansal piyasaların ulusal sınırları aşarak küreselleşmesi bu piyasaları dünyanın herhangi bir yerindeki ekonomik ve politik gelişmelere oldukça duyarlı hale getirmiştir (Bernanke, 2007:4). Bu yüzden küreselleşme kısa vadeli faiz oranları politikasını belirsiz hale getirebilir ve böylece merkez bankasının beklentileri etkileme kabiliyetini zayıflatır. Bu bağlamda üzerinde durulması gereken nokta, bu gelişmelerin merkez bankasının finansal koşullar üzerindeki etkisini azaltıp azaltmadığı ve böylece para politikasını etkisizleştirip etkisizleştirmedir. Woodford (2007)'e göre eğer kısa dönem faiz oranları küresel likiditenin bir fonksiyonu olmuşsa, uzun dönem faiz oranları küresel tasarruf-yatırım dengesinin bir fonksiyonu olmuşsa veya enflasyon küresel çıktı açığının bir fonksiyonu olmuşsa, para politikasının enflasyonu kontrol edebilme yeteneği zayıflayabilir. Woodford (2007)'nin işaret ettiği üç olası koşul para politikası aktarım mekanizmasında yer alan LM, IS ve AS eğrileri üzerinde yurtiçi faktörlerin fazla etkili olmadığı anlamına gelmektedir. Görece yatık bir Phillips eğrisine neden olan bu durum enflasyonun yerel faktörlerden çok küresel faktörlerden etkilendiğine işaret etmektedir. Kapalı bir ekonomide para arzında monopol konumda olan merkez bankası, kısa dönem faiz oranlarını da kontrol edebilme gücünü elinde bulundurur. Ancak Woodford (2007)'nin ortaya koyduğu olası aktarım mekanizmalarına göre küreselleşmiş bir dünyada faiz oranları ulusal merkez bankalarından ziyade küresel likidite tarafından belirlendiğinden ulusal merkez bankaları elindeki tek enstrüman olan faiz oranlarını kullanarak LM eğrisini kaydırması zorlaşır. Kısa dönem faiz oranlarının merkez bankasının kontrolünden çıkması durumunda merkez bankası uzun dönem faiz oranlarının da

kontrolünü kaybeder. IS eğrisinin yatay olduğu bu durum para politikasının yurtiçi harcamalar veya enflasyon üzerindeki etkisinin ortadan kalktığı anlamına gelebilir. Üçüncü olasılık olarak, enflasyon yurtiçi çıktı açığına bağlı olmaktan çıkıp daha çok küresel çıktıya bağımlı hale gelebilir. AS eğrisinin yatay olmasına neden olan bu durumda para politikası yurtiçi talebi kontrol etse bile enflasyon üzerindeki kontrolünü kaybedebilir.

Prensip olarak, sermaye piyasasının entegrasyonundan dolayı uzun dönem faiz oranlarının küresel düzeydeki tasarruf-yatırım dengesine bağlanması para politikasının uzun dönem faiz oranları üzerindeki kontrolünü kaybetmesine yol açsa da, Woodford (2007)'a göre bunun enflasyon üzerindeki kontrolünün de tamamen kaybolacağı anlamına gelmemektedir. Yazarın ortaya koyduğu açık ekonomi modeline göre ne finansal entegrasyon ne de küresel çıktı açığının merkez bankasının enflasyonu kontrol edebilme kabiliyetini zayıflatması pek olası değildir. Benzer şekilde Mishkin (2009) küreselleşmenin hem enflasyon davranışları üzerinde hem de para politikasının ekonomiyi etkileme kabiliyeti üzerinde çok önemli bir etkisinin olmadığını ifade etmektedir. Çünkü, yazara göre küreselleşme para politikası aktarım mekanizmasını Phillips eğrisi tipindeki bir mekanizma üzerinden gerçekleştirmez. Bu bağlamda enflasyonun yurtdışı çıktı açığı yoluyla değil, bir başka küresel faktör olan ithal fiyatları mekanizmayla belirlenmektedir.

Finansal küreselleşme bir taraftan faiz oranları kanalının rolünü azaltırken, döviz kuru kanalının rolünü artırmaktadır (Bean, 2006: 309; Yellen, 2006; Mishkin 2009: 193; Georgiadis ve Mehl, 2016: 1). Yurtiçi ve yurtdışı varlıklara olan talebin faiz oranları arasındaki farka daha fazla duyarlı hale gelmesi merkez bankalarının döviz kuru kanalını etkin bir şekilde kullanmalarına olanak sağlar. Ancak döviz kuru kanalının etkinliği ithalat payına (Forbes, 2019) ve döviz kuru geçiş etkisine bağlıdır. İthalatın GSYH'daki payı ne kadar büyük ve döviz kuru geçiş etkisi ne kadar güçlü olursa merkez bankasının döviz kuru kanalı üzerinden enflasyonu kontrol edebilme yeteneği de o kadar artar. Bununla birlikte Bernanke (2007) ve Kamin (2010) merkez bankasının kısa vadeli faiz oranlarını küresel koşullardan bağımsız olarak belirleyebilme yeteneğini serbest dalgalanan kur rejimine bağlamaktadır. Ulusal paranın başka bir paraya sabitlenmesi durumunda merkez bankası politika faizini küresel sermaye piyasalarındaki oranlarla uyumlu bir seviyede belirlemek zorunda kalacaktır.

Küreselleşmenin Disiplin Etkisi

Küreselleşme ile enflasyon arasındaki ilişki bazı yazarlar tarafından küreselleşmenin para politikasını disipline edip etmemesi bağlamında ele alınmaktadır. Ancak literatürde bu konu üzerinde bir görüş birliğinin sağlanmadığı görülmektedir. Bir kısım yazarlar küreselleşme politika yapıcıların basiretsiz politikalar uygulamaya dönük eğilimlerini bastırarak *disiplin etkisi* yarattığı ve böylece fiyat istikrarının sürdürülmesine katkı yaptığını ileri sürmektedirler (Romer 1993: 874; Tytell ve Wei, 2004: 8; Gupta, 2007:1). Örneğin Romer (1993) genişleyici bir para politikasının enflasyon üzerindeki etkisinin ekonomilerin açıklık derecesine bağlı olarak değiştiğini ifade etmektedir. Açıklık derecesi arttıkça parasal bir genişlemenin yol açtığı reel değer kaybı ve buna bağlı olarak da enflasyon artar. Daha dik bir Phillips eğrisini ifade eden bu durumdan hareketle Romer (1993) açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi

açıklığın politika yapıcılarının genişlemeci politikalar izleme eğilimleri üzerindeki etkisi bağlamında açıklamaktadır. Romer (1993) parasal genişlemenin açıklık derecesinde enflasyon üzerinde artan etkisinden dolayı açıklık parasal otoritelerin genişleme eğilimlerini azaltarak bir anlamda küreselleşmenin para politikasını disipline ettiğini ve bu yüzden enflasyonun açık ekonomilerde daha düşük olduğunu ileri sürmektedir. Gupta (2008)'e göre finansal açıklık enflasyonu paranın talep esnekliği kanalı üzerinden etkilemektedir. Buna göre dövize erişimin kolaylaşması para talebinin esnekliğini artırarak parasal otoritelerin rezerv kayıplarına karşı daha savunmasız olmasına neden olabilir. Rezerv kayıpları ve böylece ulusal paradaki değer kaybını göz önünde bulunduran parasal otoriteler parasal genişlemeye daha az meyilli olurlar. Gerba ve Macchiarelli (2016) ise parasal disiplin argümanının temelinde küreselleşmenin enflasyon beklentilerini şekillendirmedeki rolüne vurgu yapmaktadır. Yazarlara göre bu birkaç kanal üzerinden gerçekleşebilmektedir. Öncelikle ekonomik ajanlar küreselleşmenin bir sonucu olarak para otoritelerinin fiyat istikrarı hedefine bağlı olduklarını ve bunun da gelecekteki enflasyon üzerinde aşağı yönlü bir baskı yaratacağının farkındadırlar. Diğer taraftan küreselleşmeyi fiyatlar ve ücretler üzerinde aşağı yönlü bir baskı olarak anlayan ekonomik birimler bunları hesaba katarak beklentilerini daha da düşürecektir. Enflasyon beklentilerindeki bu düşüş karşısında merkez bankası parasal disiplini sürdürmek suretiyle fiyat istikrarının devamını sağlamaya ve merkez bankasına olan güveni artırmaya çalışır.

Tersine, bazı yazarlar küreselleşmenin para politikasının disiplinini bozabileceğine vurgu yapmaktadır. Uluslararası sermaye piyasalarındaki davranışa gerçeklerle ilgisi olmayan ruh halinin hakim olmasından dolayı Rodrik (2001) disiplin argümanını samimiyetsiz bulmakta ve reddetmektedir. Yazarların bir kısmı ise küreselleşmenin disiplin bozucu etkisini özellikle Phillips eğrisinin eğimi bağlamında ele almaktadırlar. Buna göre, küreselleşme sürecinde enflasyon-işsizlik trade-off'undaki bir iyileşmeye bağlı olarak Phillips eğrisinin yatıklaşması para politikasının disiplinini bozarak beklenenden daha fazla enflasyonist etkiler oluşturabilir (Woodford, 2007: 1). Merkez bankalarının bu şekilde enflasyonist eğilimler içinde olması, politika yapıcılarının parasal bir genişlemenin enflasyon üzerinde sadece marjinal etkiler yapabileceğine dair bir inanca sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan, enflasyonun yurtiçi işsizlik oranlarına duyarlılığının azalması (yatık Phillips eğrisi) ortaya çıkan enflasyonist baskının belirginleşmesini geciktirip fark edilmesini zorlaştırabilir. Bunun merkez bankalarında yaratmış olduğu rahavet, var olan enflasyonist baskıların birikmesine yol açabilir. Dreger et al. (2016)'ya göre bu yaklaşım sonuçta merkez bankalarını enflasyonu kontrol edebilme yeteneklerini kaybetmeleriyle sonuçlanabilen daha güvercin bir parasal duruş benimsemelerine neden olur. Enflasyonun işsizlik oranlarındaki değişimlere çok duyarlı olmadığından hareketle yürütülen bu mantık istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Bu bağlamda parasal bir genişleme enflasyonu kısa vadede hedefinden çok fazla sapmasına yol açmasa da, bir kez yükselip kabul edilemez bir noktaya geldikten sonra enflasyonu frenlemek için daha büyük faiz artışları gerekebilir. Böylece fiyat istikrarını sağlamanın maliyeti olan *fedakarlık oranı* da aynı anda yükselir (Yellen, 2006: 6; Bean 2006: 309; Mishkin, 2007: 9). Dolayısıyla yatık bir Phillips eğrisi koşulları bir taraftan politika hatalarının işlenmesini kolaylaştırırken diğer taraftan bu hataların onarımını daha maliyetli hale getirerek merkez bankalarının işini zorlaştırabilir.

Ampirik Literatür

Literatürde, açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalarda ortak bir görüşün oluşmadığı görülmektedir. Bu konudaki öncü çalışmalardan biri olarak kabul edilen Romer (1993)'ün çalışmasında ortaya çıkan sonuçlara göre açıklık ile enflasyon arasında negatif bir ilişki vardır. Yazarın 114 ülkeyi kapsayan bu çalışmasında açıklık arttıkça enflasyon oranının azaldığı görülmektedir. Romer(1993)'e göre parasal bir genişlemenin yarattığı reel değer kaybının açık ekonomilerde daha büyük olmasından dolayı açıklık düzeyi yüksek olan ekonomiler parasal genişlemeye daha mesafeli durmakta ve böylece enflasyon oranları daha düşük düzeylerde gerçekleşmektedir. Ancak çalışmada gelişmiş ülkelerde enflasyon ile açıklık arasında bir ilişkinin olmadığı ve bunun da bu tür ülkelerin *dinamik zaman tutarsızlığı problemini* çözmelerinden kaynaklanmış olabileceği vurgulanmaktadır. Grilli ve Milesi-Ferretti (1995)'nin 61 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeden oluşan panel veri çalışmasında elde edilen sonuçlara göre sermaye kontrolleri enflasyonu ve senyoroj gelirlerini artırırken faiz oranlarını düşürmektedir. Karras (1999), 38 ülkenin 1953-1990 dönemindeki yıllık verilerinden yararlanarak ekonomik açıklık ile para politikasının etkinliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlar ekonomilerin açıklık derecesi arttıkça parasal bir genişlemenin çıktı üzerindeki etkisinin azaldığı, enflasyon üzerindeki etkisinin ise arttığını göstermektedir. Karras (1999)'a göre açıklık ile para politikasının enflasyonist etkinliği arasındaki bu pozitif (çıktı üzerindeki negatif etkisi) ilişkinin temelinde reel değer kaybının açık ekonomilerde daha çok olması yatmaktadır. Benzer sonuçlar Karras (2001)'in çalışmasında da ortaya çıkmıştır. Gruben ve McLeod (2002)'un yaptıkları 100 ülkeyi aşan panel çalışmasında finansal açıklık ile düşük enflasyon arasında oldukça güçlü bir ilişkinin olduğunu ve bunun 1990'larda daha da güçlendiğini ortaya koymaktadırlar. Berument ve Doğan (2003) Türkiye ekonomisine ait 1987-2001 dönemi çeyrek verilerini kullanarak açıklığın çıktı ve enflasyon üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre parasal bir genişlemenin çıktı üzerindeki etkisi azalmaktadır. Diğer taraftan ekonominin dışa açıklık derecesi arttıkça enflasyon da azalmaktadır. Helbling et al. (2006)'nin çalışmasında ortaya çıkan bulgular, 1960-2004 dönemi boyunca Avustralya ile birlikte G-7 ülkelerinde enflasyonun yurtiçi çıktı açığına duyarlılığının özellikle ticari açıklıktan dolayı azaldığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulgularına göre ithalat fiyatları %1 düştüğünde bu ülkelerde enflasyon da %0.08 düşmektedir. Borio ve Filardo (2007) Euro bölgesinin de içinde olduğu gelişmiş ülkelerde yurtiçi enflasyonun büyük ölçüde küresel çıktı açığından kaynaklandığını ve böylece yurtiçi çıktı açığının giderek önemini yitirdiğini ortaya koymuşlardır. Yazarlara göre Phillips eğrisinin yatıklaştığı anlamına gelen bu durumda merkez bankasının uzun dönemde enflasyonu kontrol edebilme kabiliyeti olsa da özellikle yurtiçi faiz oranları üzerindeki etkisinin zayıflamasına bağlı olarak kısa dönemde enflasyon üzerindeki etkinliği kaybolacaktır. Gupta (2008) 163 ülkeyi kapsayan çalışmasında sermaye hesabı açıklığı ile enflasyon arasında güçlü bir negatif ilişkinin olduğuna dair teorik ve ampirik kanıtlar sunmaktadır. Çalışmada ortaya çıkan bulgular 1980-2003 yılları arasında yaşanan dezenflasyonda sermaye hesabı açıklığındaki artışın önemli rol oynadığını göstermektedir. Pain et al. (2008) hata düzeltme modelini kullanarak 21 OECD ülkesinin 1980-2005 dönemini ele alan çalışmalarında tüketici fiyatlarının temel belirleyicisinin ithalat olduğunu ve enflasyonun yurtiçi çıktı açıklarına duyarlılığının azaldığı sonucuna varmışlardır. Ciccarelli ve Mojon

(2010)'un çalışması gelişmiş ülkelerde enflasyonun büyük ölçüde küresel bir fenomen olduğunu göstermektedir. Çalışmada OECD ülkelerinde 1960-2008 yılları arasında artan enflasyon oranlarının %70'inin küresel faktörlerden kaynaklandığı görülmüştür. Forbes (2019) küresel faktörlerin enflasyon üzerindeki etkisinin zamanla nasıl değiştiğini ortaya koymak için 43 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1990-2017 dönemi verilerini farklı yöntemler çerçevesinde analiz etmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre küresel faktörlerin enflasyon üzerindeki etki söz konusu dönemde yaklaşık iki kat artmıştır. Ancak çalışmada enflasyon üzerinde etkisinin olduğuna inanılan yurtiçi faktörlerin bu etkisi hala önemini korusa da özellikle yurtiçi çıktı açığı ile enflasyon arasındaki ilişkinin giderek zayıfladığı görülmektedir.

Kamin (2010) farklı para birimlerine sahip merkez bankalarının kısa vadeli faiz oranlarını bağımsız olarak belirleme ve böylece ekonomilerinde finansal koşulları ve makroekonomik performansı etkileme yeteneğini koruduğunu ortaya koymuştur. Georgiadis ve Mehl (2016) finansal küreselleşmenin para politikasının etkinliğini nasıl etkilediğini incelemiştir. Esnek döviz kuru rejimini uygulayan ülkelerin 1999-2009 dönemine ait verilerinin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına göre finansal küreselleşme yurtiçi finansal koşulları değiştirerek para politikasının faiz kanalını zayıflatırken, diğer taraftan döviz kuru kanalını güçlendirmektedir. Yazarlar finansal küreselleşmenin Euro alanı dışında kalan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde para politikasının etkinliğini artırdığını ifade etmektedirler. Lin et al. (2017) 46 Sahra-Altı Afrika ülkelerinin 1985-2012 dönemine ait verilerini kullanarak panel veri analizi gerçekleştirmiştir. İçsellik sorununu çözmek için araç değişkenlerin kullanıldığı çalışmada açıklık ile enflasyon arasında negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yazarlar benzer ilişkiyi açıklığın farklı ölçümleri ve farklı araç değişken durumlarında da ortaya koymuşlardır.

Literatürde küresel faktörlerin enflasyon üzerindeki etkinin çok önemli olmadığı şeklinde çalışmalar da bulunmaktadır. Berument ve Doğan (2003)'ünün Türkiye için yaptığı çalışmadan farklı olarak, Berument et al. (2007)'nin 29 ülkeyi ayrı ayrı inceleyerek yaptıkları çalışmalarında açıklık derecesinin hem çıktı hem de enflasyon oranı üzerinde para politikasının etkinliği bağlamında farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Yazarlara göre bu sonuçlar para politikası etkinliğinin küresel faktörlerden çok ülkelerin farklı özelliklerine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Euro bölgesine yönelik Calza (2009)'in yaptığı çalışma benzer ülkeleri kapsayan Borio ve Filardo (2007)'nin çalışmasındaki sonuçlar ile uyumsuzdur. Yurtiçi enflasyonun küresel çıktı açığına duyarlılığını ölçmek için Euro bölgesi ülkelerinin 1979-2003 dönemine ait çeyreklik verilerin kullanıldığı çalışmada küresel kapasite sınırlamalarının tüketici fiyatlarındaki artış için yeteri kadar açıklayıcı olmadıkları görülmüştür. Yazar, bu bulgulara dayanarak Euro bölgesindeki merkez bankalarının küresel çıktı açıklarındaki gelişmelere özel bir tepki vermelerinin gereksizliğini vurgulamaktadır. Bianchi ve Civelli (2005) TV-VAR modeli çerçevesinde OECD ülkelerinin tamamının da dahil edildiği 50 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1971-2006 dönemindeki verilerini kullanarak gerçekleştirdiği analizde küresel faktörlerin birçok ülkede enflasyon dinamiklerini etkilemiş olsa da bu etkinin zamanla güçlendiğine dair bulguların yetersiz olduğu sonucuna varmışlardır. Açıklığın para politikası etkinliği üzerindeki etkisini inceleyen bir başka çalışma Ekpo ve Effiong (2017)'nin 37 Afrika ülkesini kapsayan panel veri çalışmasıdır. 1990-2015 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada açıklık ile para politikası arasında güçlü bir ilişkinin

olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak teorik beklentilerin tersine çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre açıklık para politikasının çıktı üzerindeki etkisini artırırken enflasyon üzerindeki etkisini azaltmaktadır.

Veriler ve Metodoloji

Veriler

Bu çalışmada, ekonomik küreselleşmenin enflasyon ve para politikasının enflasyonist etkisini nasıl değiştirdiğini belirlemek amacıyla 39 gelişmekte olan ülkenin 2000-2020 dönemine ait verileri dinamik panel veri modelleri çerçevesinde analiz edilmektedir. Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Polonya, Romanya, Rusya, Sırbistan, Ukrayna gibi birçok ülke 1980'lerin sonlarında küresel piyasalara entegre olmaya başlamışlardır. Açık ekonomilerde para politikasının döviz kuru kanalı üzerinden de enflasyonu etkilemesinden dolayı analize dahil edilen ülkelerin tamamı esnek döviz kuru rejimlerini benimseyen ülkelerden oluşmaktadır. Gelişmiş ve politik olarak daha istikrarlı olan ülkelerde açıklık ile enflasyon arasındaki ilişki daha zayıftır (Romer, 1993: 871). Bu bağlamda gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında gelişmekte olan ülkeler küresel şoklardan daha fazla etkilenmekte (Kose vd., 2006) ve fiyat istikrarı bozulmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı çalışmada gelişmekte olan ülkeler incelenmektedir.

Çalışmada önce ekonomik küreselleşmeyi temsil eden KOF ticari küreselleşme endeksi (TG) ve KOF finansal küreselleşme endeksinin (FG) enflasyon üzerindeki etkisi iki ayrı modelde incelenmektedir. KOF Ticari küreselleşme endeksi ihracat ve ithalat toplamının GSYH'daki payını ifade eden *de facto* ticari küreselleşme endeksi ile vergi, tarife, serbest ticaret anlaşmaları gibi ülkeler arasında ticareti kolaylaştıran politikaları ihtiva eden *de jure* ticari küreselleşme endeksinden oluşmaktadır. KOF finansal küreselleşme endeksi ise semeye akımları ve dış varlık ve yükümlülüklerin GSYH'daki payı olarak ölçülen *de facto* finansal küreselleşme endeksi ile bir ülkenin uluslararası finansal akımlara ve yatırımlara açıklığını ölçen *de jure* finansal küreselleşmeden oluşmaktadır (Gygli vd., 2019). Oluşturulan modelde tüketici fiyatları endeksindeki (TÜFE) yıllık % değişim olarak ifade edilen enflasyon oranları (INF) bağımlı değişken ve küreselleşmeyi temsil eden ticari küreselleşme endeksi (TG) bağımsız değişken olarak kullanılmaktadır. İkinci modelde ise FG'nin etkisi incelenmektedir. Ayrıca yurtiçi enflasyon üzerinde etkisi olduğu düşünülen nominal döviz kuru artış oranı (EXR) ve petrol fiyatları (PET) gibi küresel faktörler ile parasal büyüme oranı (MG) ve ekonomik büyüme oranı (GRW) gibi yurtiçi faktörler kontrol değişkenler olarak ele alınmaktadır. Küreselleşmenin merkez bankasının enflasyon üzerindeki etkinliğini nasıl etkilediğini ortaya koymak için TG*MG (FG*MG) etkileşim terimlerinin her biri bağımsız değişken olarak modellere dahil edilmiştir.

Benzer ilişkilerin küreselleşmenin farklı ölçümleri için geçerli olup olmadığını ortaya koymak için yapılan sağlamlık testinde ticari açıklık için KOF ticari küreselleşme endeksi yerine Dünya Bankası ticari açıklık (TOPEN) verileri, finansal açıklık için ise KOF finansal küreselleşme endeksi yerine Lane ve Milesi-Ferretti (2018) finansal açıklık verileri (FOPEN) kullanılmaktadır. TOPEN, ithalat ve ihracat toplamının GSYH'daki yüzdesi olarak ölçülürken, FOPEN yurtdışı finansal alacak ve yükümlülükler

toplamının GSYH'daki yüzdesi olarak ölçülmektedir. Verilerin tanımı ve kaynakları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımları ve Kaynakları

Değişken	Tanım	Kaynak
INF	TÜFE'deki yıllık yüzde değişim	Dünya Bankası
EXR	Nominal döviz kuru yıllık değişim oranı (1 ABD Doları karşılığı olarak)	IFS
PET	Yıllık ortalama petrol fiyatları (varil başına ABD Doları)	US Energy Information Administration
GRW	GSYH'daki yıllık artış oranı (%)	Dünya Bankası
MG	M2 parasal büyüme oranı	IFS
TG	KOF ticari küreselleşme endeksi	Gygli et al. (2019)
FG	KOF finansal küreselleşme endeksi	Gygli et al. (2019)
TOPEN	Dünya Bankası ticari açıklık endeksi	Dünya Bankası
FOPEN	Lane, Milesi-Ferretti Finansal açıklık endeksi	Lane ve Milesi-Ferretti (2018)

Metodoloji

Bir önceki dönemin alışkanlıkları cari dönemin iktisadi davranışlarını etkilemesinden dolayı bağımlı değişkenin temel açıklayıcı değişkenlerinden biri de kendi gecikmeli değeri olmaktadır. Dinamik panel veri modelleri statik modellerden farklı olarak bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini de modellere dahil etmektedirler. Genelleştirilmiş en küçük kareler (GLS) ve sıradan en küçük kareler (OLS) dinamik modeller için yapılan standart tahmin yaklaşımlarıdır. Ancak bu yaklaşımların temel eksikliği bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki karşılıklı bağımlılığa bağlı olarak ortaya çıkan *içsellik* problemini ihmal etmesidir. İçsellik problemini ortadan kaldırmak için Arellano ve Bond (1991)'in geliştirdikleri fark Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (Fark GMM) ve Arellano ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998)'in geliştirdikleri Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (Sistem GMM) kullanılmaktadır (Roodman, 2009b). Dinamik panel modelleri aşağıdaki denklemler kullanılarak tahmin edilmektedir.

$$Y_{it} = \alpha Y_{i,t-1} + \beta X_i + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$\varepsilon_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (5)$$

Yukarıdaki denklemlerde i birim sayısını, t zamanı, Y bağımlı değişkeni, $Y_{i,t-1}$ bağımlı değişkenin bir gecikmeli değerini, X_i kontrol değişkenleri ve ε_{it} hata terimini, μ_i sabit etkileri ve v_{it} şokları göstermektedir.

Dinamik panel veri modellerinde, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ($Y_{i,t-1}$) hata terimiyle (ε_{it}) korelasyonlu olduğundan modellerde içsellik problemi doğmaktadır. Tahmin sonuçlarında sapmalara neden olan bu problemi ortadan kaldırmak için Arellano ve Bond (1991) fark GMM tahmincisini geliştirmiştir. Değişkenlerin birinci farkı ve bunların gecikmeli değerlerini (4) ve (5) nolu denklemleri

birleştirerek uygulayan fark GMM yaklaşımında sabit etkiler yok edilerek model (6) nolu denklemde gösterilen araç değişkenlerce tahmin edilir:

$$D.Y_{it} = \alpha D.Y_{i,t-1} + \beta D.X_i + D.v_{it} \quad (6)$$

Sonlu örneklerde serinin gecikmeli düzeyleri birinci farklar için zayıf araçlar sağlamasından dolayı fark GMM'in tahmin gücü zayıflayarak sapmalı sonuçlar doğurabilir (Bond et al, 2001). Fark GMM'in bu eksikliğini gidermek için Arellano ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998) fark denklemi ile düzey denklemini birleştirerek sistem GMM tahmincisini geliştirmişlerdir. Yazarlar, araç değişkenlerin birinci farkının sabit etkilerle ilişkisiz olduğu şeklinde yeni bir varsayım ileri sürerek bir anlamda fark GMM tahmincisinin güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Sistem GMM daha fazla araç değişken kullanılmasına izin vererek daha güvenilir sonuçlar üretse de, enstrüman sayısı zaman periyotlarına bağlı olarak arttığından dolayı bu sayı katlanarak artma eğilimi gösterir. Endojen değişkenlerin aşırı uyumuna yol açan bu durum sapmalı sonuçların doğmasına neden olabilir (Roodman, 2009a:137). Bu ise araç değişkenlerin geçerliliğini test eden Hansen test sonuçlarının güvenilir olmamasına yol açabilir (Anderson ve Sorensen, 1996:330; Heid vd., 2011:167). Diğer taraftan $N < T$ durumunda dirençli standart hatalar ve otokorelasyon testi de yanıltıcı sonuçlar verebilir. Bu tür spesifikasyon sorunlarını gidermenin yolu araç sayısını düşürerek grup sayısına eşit veya onun altında olmasını sağlamaktır (Soto, 2009:2).

Bu çalışmada ekonomik küreselleşmenin hem enflasyonu hem de parasal bir genişlemenin enflasyonist etkisini nasıl etkilediği iki aşamalı sistem GMM yaklaşımı kullanılarak tahmin edilmektedir. Bunun için aşağıdaki enflasyon modelleri oluşturulmuştur:

$$INF_{it} = \alpha INF_{it-1} + \beta OPEN_{it} + \gamma X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

$$INF_{it} = \alpha INF_{it-1} + \beta (OPEN * MG_{it}) + \gamma X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (8)$$

Yukarıdaki modellerde INF_{it} t dönemindeki enflasyonu, INF_{it-1} t dönemindeki enflasyonun bir dönem gecikmeli değerini, $OPEN$ ekonomik açıklığın çeşitli ölçümlerini, MG parasal büyüme oranını, X kontrol değişkenlerini ve $OPEN * MG$ ise etkileşim terimini göstermektedir.

Windmeijer (2005) iki aşamalı Sistem GMM tahmincisiyle yapılan analizlerde tahmin edilen asimptotik standart hatalarının küçük örneklerde ciddi şekilde aşağı yönlü sapmalı olabileceğini göstermiştir. Yazar küçük örneklem düzeltmesi yapılarak bu problemin çözülebileceğini ifade etmektedir. Bu çalışmada da Windmeijer (2005) küçük örneklem düzeltmesi yapılarak dirençli standart hatalar elde edilmiştir.

Ampirik Bulgular

Tablo 2 farklı enflasyon modelleri için uygulanan iki aşamalı Sistem GMM tahmin sonuçlarını göstermektedir. Model 1 ve Model 2'de ekonomik küreselleşmenin enflasyon üzerindeki etkileri analiz edilirken, Model 3 ve Model 4'de para politikasının enflasyon üzerindeki etkisinde küreselleşmenin

etkisi incelenmektedir. Bunun için son iki modele etkileşim terimleri eklenmiştir. Etkileşim terimlerine ait katsayıların pozitif olması para arzındaki bir artışın enflasyon üzerindeki etkisinin açıklıkla birlikte arttığını, negatif olması durumunda ise bu etkinin zayıfladığını göstermektedir (Karras, 1999).

Tablo 3'te ise Tablo 2'de ortaya çıkan bulguların sağlamlığını kontrol etmek amacıyla bu modellerde kullanılan küreselleşme değişkenleri yerine küreselleşmenin farklı ölçümlerini gösteren değişkenler kullanılarak oluşturulan farklı enflasyon modellerine ait sonuçlar gösterilmektedir. Bu bağlamda Model 1 ve Model 2'de sırasıyla KOF ticari küreselleşme (TG) ve finansal küreselleşme (FG) yerine Dünya Bankası'nın ticari açıklık verileri (TOPEN) ve Milesi-Fartetti (2018)'in oluşturduğu finansal açıklık endeksi (FOPEN) kullanılmıştır. Diğer taraftan para politikasının enflasyonu kontrol etmede açıklığın etkisini ortaya koyabilmek için Model 3 ve Model 4'te modellere dahil edilen TG*MG ve FG*MG etkileşim terimleri yerine sırayla TOPEN*MG ve FOPEN*MG etkileşim terimleri kullanılmıştır.

Tablo 2 ve Tablo 3 genel olarak tüm modeller incelendiğinde kontrol değişken olarak kullanılan nominal döviz kurunun (EXR), enflasyon oranları üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu bulgu iktisat teorisi ile tutarlıdır. Açık ekonomilerde dalgalı kur rejiminin uygulandığı ekonomilerde döviz kurundaki bir artış bir taraftan ithal edilen tüketim mallarının yurt içindeki fiyatlarını artırarak tüketici fiyat endeksinin doğrudan artmasına diğer taraftan ithal ara mallarının fiyatları üzerinden üretim maliyetlerini artırarak enflasyonun artmasına neden olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ithalatın GSYH'daki payının yüksek olduğu hesaba katıldığında bu etkinin görece daha büyük olması kaçınılmazdır. Enflasyon üzerindeki etkisi incelenen bir başka kontrol değişken petrol fiyatlarıdır (PET). Tüm modellerde petrol fiyatları ile enflasyon oranları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar fiyat teorisiyle tutarlılık göstermektedir. Negatif arz şokları olarak ele alınan petrol fiyatlarındaki artışlar maliyetler üzerinde yukarı yönlü bir baskı yaratarak maliyet enflasyonuna yol açar. Gelişen ve büyüyen ekonomiler için bu tip arz şoklarının enflasyon üzerindeki etkisi daha büyük olur. Bir başka kontrol değişken olarak ele alınan ekonomik büyümenin de (GRW) enflasyonu artırdığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde GSYH'daki artışla birlikte ortaya çıkan talep artışı aynı yönlü devrevi bir değişken olan enflasyon oranlarının da artmasına neden olabilmektedir. İktisat teorisine göre talep enflasyonunun temelinde parasal büyüklüklerdeki artış yatmaktadır. Bu yüzden yukarıdaki kontrol değişkenler yanında Model 1 ve Model 2'de analize parasal büyüme (MG) de dahil edilmiştir. Her iki modelde de parasal genişlemenin beklentilerle uyumlu bir şekilde enflasyon oranları üzerinde pozitif bir etki yaptığı görülmektedir. Geçmiş dönem enflasyonunun gerçekleşen enflasyon oranları üzerindeki etkisini ortaya koymak için GMM modellerine enflasyonun bir gecikmeli değeri (INF_{t-1}) dahil edilmiştir. Ortaya çıkan bulgular gelişmekte olan ülkelerde geçmiş dönemin enflasyon oranı ile cari enflasyon arasında oldukça güçlü ve pozitif bir ilişkinin olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre bir önceki dönemin enflasyon oranlarında gerçekleşen %1'lik bir artış cari enflasyon oranını yaklaşık olarak % 0.40-0.43 artırmaktadır. Bu sonuç gelişmekte olan ülkelerde yüksek enflasyonun önemli sebeplerinden birinin önceki dönemlerin yüksek enflasyonu olduğunu ve bu ülkelerde enflasyon ataletinin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir.

Tablo 2’de ekonomik küreselleşmenin bir türü olan ticari küreselleşmenin enflasyon üzerindeki etkisine dair sonuçlar görülmektedir. Model 1’e dahil edilen KOF ticari küreselleşme endeksinin (TG) katsayısı negatif ve olasılık değerleri istatistiksel olarak oldukça anlamlıdır. Benzer sonuçlar Tablo 3’te TG yerine Dünya Bankası ticari açıklık endeksinin (TOPEN) kullanıldığı modelde de elde edilmiştir. Her iki bulgu da ticari küreselleşme arttıkça enflasyon oranlarının düştüğünü göstermektedir. Bu sonuçlar teorik beklentilerin yanında özellikle Romer (1993)’ün ortaya koyduğu ampirik bulgularla da örtüşmektedir. Açıklık arttıkça ülkelerin daha düşük maliyetle üretim yapan ülkelere ithal ettikleri mallar yurt içinde enflasyon oranlarının düşmesine yol açabilir. Bununla birlikte küreselleşme sürecinde artan rekabet bir taraftan yenilikleri teşvik ederek verimliliğin artmasına ve böylece üretim maliyetlerinin düşmesine yol açarken, diğer taraftan kar marjlarını düşürmek suretiyle enflasyonun düşmesine yol açabilir..

Model 2’de finansal küreselleşmenin enflasyon ve para politikasının etkinliği üzerindeki rolü analiz edilmektedir. Tablo 2 incelendiğinde KOF finansal küreselleşme endeksinin (FG) bağımsız değişken olarak kullanıldığı Model 2’de finansal küreselleşmenin enflasyon üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Tablo 3’te ise KOF finansal küreselleşme endeksi yerine Milesi-Fartetti (2018) finansal açıklık endeksi (FOPEN) modele dahil edilmiştir. Bu modelde de finansal açıklık ile enflasyon arasında negatif bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte FOPEN değişkeninin enflasyon üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğu görülmektedir. Her iki modelde ortaya çıkan bulgular örtüşmektedir. Finansal küreselleşmenin enflasyon üzerinde yarattığı bu negatif etki, finansal küreselleşmeyle birlikte dış borçlanmanın daha az maliyetli olmasından kaynaklanabilir. Diğer taraftan finansal küreselleşmenin bir yansıması olarak, Merkez bankaları yurtiçi ve yurt dışı faiz oranları arasındaki farktan yararlanarak döviz kuru kanalını enflasyonun kontrol edilmesinde daha etkin bir şekilde kullanabilirler. Gelişmekte olan ülkelerde ithalat payının ve döviz kuru geçiş etkisinin yüksek olması ve aynı zamanda dalgalı kurun uygulanıyor olması merkez bankalarının sıkı bir para politikası uygulayarak döviz kuru kanalını daha etkin bir şekilde kullanmalarına olanak sağlamaktadır. Sıkı bir para politikası bir taraftan yurtiçi talebi düşürerek, diğer taraftan ulusal paranın satın alma gücünü artırıp ve böylece ithalatı ucuzlatarak enflasyon oranlarının düşmesini sağlayabilir. Modellerde finansal küreselleşme ile enflasyon arasında oluşan bu negatif ilişki Grilli ve Milesi-Ferrett (1995), Gruben ve McLeod (2002), Tytell ve Wei (2004), Kose et al. (2006) ve Gupta (2008)nin sonuçlarıyla uyumludur. Finansal küreselleşmenin enflasyon üzerindeki bu etkisi bazı teorik yaklaşımlara uymaktadır. Solow modeli olarak bilinen Neo Klasik büyüme modeline göre sermaye hareketliliğinin olduğu açık ekonomilerde sermayenin gelişmekte olan ülkelere doğru akarak daha düşük maliyetlerle yatırım yapabilme olanağı sağlamaktadır. Uluslararası sermayenin büyüme üzerindeki bu doğrudan etkisinin yanında maliyetleri düşürerek enflasyon üzerinde dolaylı bir etki yaratmaktadır.

Tablo 2. İki Aşamalı Sistem GMM Sonuçları-1

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
INF _{t-1}	0.420 (0.107)*	0.417(0.108)*	0.415(0.110)*	0.426(0.106)*
EXR	0.171 (0.047)*	0.174(0.048)*	0.166(0.050)*	0.165(0.051)*
PET	0.033 (0.007)*	0.040 (0.008)*	0.020(0.006)*	0.021(0.006)*
GRW	0.140(0.035)*	0.135(0.034)*	0.139(0.033)	0.156(0.037)
MG	0.080(0.035)**	0.085(0.035)**		
TG	-0.021(0.007)*			
FG		-0.030(0.008)*		
(TG*MG)			0.001(0.005)*	
(FG*MG)				0.001(0.004)**
Gözlem	780	780	780	780
Gruplar	39	39	39	39
Araç değişken	24	25	25	25
AR(2)	0.118	0.341	0.111	194
Hansen Testi	0.074	0.071	0.111	0.128
Fark Hansen T.	0.271	0.116	0.132	0.240

Not: *, ** sırayla %1 ve %5 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler Windmeijer (2005) küçük örnek düzeltmesiyle elde edilen dirençli standart hatalardır.

Tablo 3. İki Aşamalı Sistem GMM Sonuçları-2

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
INF _{t-1}	0.418(0.108)*	0.414(0.107)*	0.409(0.109)*	0.430(0.108)*
EXR	0.169(0.047)*	0.170(0.049)*	0.160(0.044)*	0.170(0.051)*
PET	0.029(0.005)*	0.031(0.008)*	0.020(0.006)*	0.020(0.006)*
GRW	0.136(0.036)*	0.119(0.033)*	0.118(0.033)*	0.169(0.041)*
MG	0.077(0.034)*	0.078(0.033)**		
TOPEN	-0.010(0.003)**			
FOPEN		-0.64(0.326)**		
(TOPEN*MG)			0.009(0.003)**	
(FOPEN*MG)				0.043(0.023)**
Gözlem	780	780	780	780
Gruplar	39	39	39	39
Araç değişken	24	25	25	25
AR(2)	0.170	0.176	0.200	0.121
Hansen Testi	0.082	0.085	0.108	0.123
Fark Hansen T	0.371	0.225	0.313	0.287

Not: *, ** sırayla %1 ve %5 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler Windmeijer (2005) küçük örnek düzeltmesiyle elde edilen dirençli standart hatalardır.

Ekonomi teorisi para politikasının enflasyon üzerindeki etkisinin ekonominin dışa açıklığına bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre ekonominin dışa açıklık derecesi arttıkça parasal bir genişlemenin enflasyon üzerindeki etkisi de artar. Bu durum öncelikle açık ekonomilerde parasal genişlemenin ulusal parada yarattığı değer kaybının enflasyonist etkisine bağlanmaktadır. Model 3 ve Model 4'te açıklık ile para politikasının enflasyonist etkisi incelenmektedir. Model 3'de para politikasının enflasyon üzerindeki etkinliğinde ticari küreselleşmenin rolünü ortaya koymak için KOF ticari küreselleşme endeksi (TG) ve parasal büyüme oranından (MG) oluşan etkileşim terimi (TG*MG) bağımsız değişken olarak kullanılmaktadır. Tahmin sonuçları incelendiğinde etkileşim terimine ait katsayının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçların sağlamlığını

kontrol etmek amacıyla TG*MG yerine Tablo 3'teki Model 3'te analize TOPEN*MG etkileşim terimi dahil edilmiştir. Bu modelde de benzer bulgular elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre artan ticari küreselleşme parasal genişlemenin enflasyonist etkisini artırmaktadır. Bu sonuç, teorik beklentilerle ve daha önce yapılan ampirik çalışmalardaki sonuçlarla uyumludur. Romer (1993) kapalı ekonomilerle karşılaştırıldığında, para politikasının enflasyonist etkisinin açık ekonomilerde daha büyük olduğunu ileri sürmektedir. Karras (1999) da ampirik çalışmasında para politikasının enflasyonist etkisinin açıklık ölçüsünde arttığını ortaya koymuştur. Benzer bir ilişki finansal küreselleşmenin para politikası üzerindeki etkisini analiz eden Model 4'de ortaya çıkmıştır. Tablo 2'de KOF finansal küreselleşme ve parasal büyüme oranından oluşan etkileşim teriminin (FG*MG) pozitif olan katsayısı ve güçlü anlamlılık düzeyi finansal açıklık arttıkça genişleyici bir para politikasının enflasyonist etkisinin arttığını göstermektedir. FG*MG terimi yerine FOPEN*MG etkileşim terimi kullanıldığında benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçların ortaya çıkmasında etkili olan olası faktörlerden biri artan finansal açıklıkla birlikte döviz kuru kanalının etkinliğindeki artış olabilir. Genişleyici bir para politikası faiz oranları üzerinden yurtiçi talebi artırırken aynı zamanda döviz kuru üzerinden yurtdışı talebi artırarak yurtiçi fiyatların daha hızlı bir şekilde artmasına yol açabilir.

Sistem GMM tahmincileriyle elde edilen bu sonuçların güvenilirliklerini kontrol edebilmek için otokorelasyon, Hansen ve Fark Hansen testlerinin yapılması gerekir. Bu bağlamda öncelikle modellerde ikinci dereceden otokorelasyonun olup olmadığına bakılmalıdır. Otokorelasyon testinde hata teriminde "ikinci dereceden otokorelasyon yoktur" şeklindeki H_0 hipotezi sınanmaktadır. Tablo 2'de otokorelasyon (AR2) test sonuçlarına bakıldığında tüm modellerde $\rho > 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Buna göre bütün modellerde hata terimlerinde ikinci dereceden otokorelasyonun olmadığı anlaşılmaktadır.

Bir başka test ise araç değişkenlerin geçerli olup olmadığını sıyanan Hansen Testidir. Hansen Testinin güvenilir sonuçlar verebilmesi için öncelikle araç değişken sayısının N 'den küçük veya ona eşit olması gerekir. Araç değişken sayısının N 'den büyük olması durumunda Hansen Testi olasılık değerleri (ρ) çok yüksek değerler alarak bu testin açıklama gücünü zayıflatır. Bu problemin ortadan kalkması için Roodman (2009a,b) araç değişken sayısının düşürülmesini önermektedir. Roodman (2009a,b) Hansen Testi olasılık değerlerinin $0.1 \leq \rho < 0.25$ aralığında olmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Ancak bu değerlerin optimal değerler olabileceğini ifade eden Lebra ve Torrecillas (2018) $0.05 \leq \rho < 0.8$ aralığındaki değerlerin araç değişkenlerin geçerliliği için yeterli olduğunu kabul etmektedir. Bunun dışında Hansen Testi olasılık değerlerinin $0.25 \leq \rho < 1$ aralığında olmasının gerekliliğini ileri süren yazarlar da vardır (Yerdelen Tatoğlu, 2020) Bu çalışmada da araç değişkenlerin sayısı azaltılarak Hansen Test sonuçlarının daha ılımlı bir seviyeye düşürülmesi sağlanmıştır. Tablo 2 incelendiğinde Hansen Test sonuçlarının $0.07 \leq \rho < 0.12$ arasında olduğu görülmektedir. Bu bulgular araç değişkenlerin geçerliliğini ileri süren H_0 hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

İki aşamalı GMM tahmin sonuçlarının güvenilir olup olmadığını belirlemek için uygulanan bir başka test ise araç değişkenlerin alt kümesinin geçerliliğini kontrol fark- Hansen Testidir. Araç değişkenlerin alt kümesinin geçerli olabilmesi için Hansen Testi için önerilen olasılık değerlerinin fark-Hansen testi

için de geçerli olduğu kabul edilmektedir. Tablo 2’de fark Hansen testi olasılık değerlerinin $0.11 \leq \rho < 0.27$ arasında olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar tüm modellerde araç değişkenlerin alt kümesinin geçerli olduğunu göstermektedir. Tablo 3’te gösterildiği gibi benzer sonuçlar sağlık kontrolünün yapıldığı analizde de ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Enflasyon 1970’li yılların başından itibaren fiyat istikrarını bozacak şekilde artmış olsa da, dünya genelinde 1980’li yılların ortalarından itibaren düşüş trendine girmiş ve Covid-19 pandemisinin etkisini yitirdiği 2021 yılının ortalarına kadar fiyat istikrarı ile uyumlu olabilecek şekilde ılımlı düzeylerde kalmıştır. Enflasyondaki bu düşüş ve böylece yaşanan fiyat istikrarının nedenleri üzerinde literatürde ortak bir görüşün olduğu söylenemez. Enflasyon oranlarındaki düşüşü özellikle 1980’lerde başlayıp 1990’larda hızlanan küreselleşme olgusuna bağlayanlar olduğu gibi, fiyat istikrarının artan öneminin farkına varan merkez bankalarının uyguladıkları fiyat istikrarı merkezli para politikalarına da bağlayanlar vardır. Diğer taraftan enflasyondaki düşüşte hem küreselleşmenin hem de uygulanan para politikalarının etkili olduğu birçok yazar tarafından kabul edilmektedir. Yapılan ampirik çalışmalarda da birbirinden farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Küreselleşmenin enflasyon üzerinde etkisinin olup olmadığının yanında, merkez bankalarının uyguladıkları para politikalarının enflasyon üzerinde etkisinde küreselleşmenin veya ekonomik açıklığın bir etkisinin olup olmadığı sorusu da tartışılmaya devam etmektedir. Ekonomi teorisi para politikasının enflasyon üzerindeki etkisinin ekonominin dışa açıklığına bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre ekonominin dışa açıklık derecesi arttıkça parasal bir genişlemenin enflasyon üzerindeki etkisi de artar. Bu durum öncelikle açık ekonomilerde parasal genişlemenin ulusal parada yarattığı değer kaybının enflasyonist etkisine bağlanmaktadır. Bu çalışmada her iki soruya da cevap verebilmek için 39 gelişmekte olan ülkenin 2000-2020 dönemindeki verileri Sistem GMM tahmincisiyle analiz edilmiştir. Analizden elde edilen sonuçlara göre küreselleşme enflasyon oranlarının düşmesinde etkili olurken, genişleyici para politikasının enflasyonist etkisini artırmaktadır.

Ekonomik açıklık merkez bankalarını kapalı bir ekonomide olmayan çeşitli sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Dış ekonomik gelişmelerin açık ekonomiler üzerindeki potansiyel etkilerinin daha büyük olduğu, özellikle döviz kuru üzerinden parasal aktarım mekanizmasını değiştirdiği ve merkez bankalarının enflasyon beklentilerini bozduğu göz önüne alındığında küreselleşme merkez bankalarını para politikası uygulamalarında daha disiplinli davranmaya zorlayacaktır. Enflasyon dinamiklerinin küreselleşmeden etkilenmesinden dolayı, merkez bankaları para politikası kararlarında ve ekonomik modellerinde dış faktörleri hesaba katmak zorundadırlar. Aksi durumda enflasyon beklentilerini iyi yönetemeyen merkez bankalarının kredibilite kaybına uğramaları kaçınılmazdır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme fiyat istikrarının sağlanmasında merkez bankalarının manevra alanını daraltsa da enflasyon üzerindeki etkinliğini tamamen ortadan kaldırmaz.

Esnek döviz kuru rejiminin uygulandığı açık bir ekonomide genişleyici bir para politikasının faiz kanalı üzerinden yurtiçi talebi ve döviz kuru kanalı üzerinden ise yurt dışı talebi artırması kapalı ekonomilere

göre enflasyon oranlarının daha hızlı bir şekilde artmasına neden olabilir. Zira kapalı ekonomilerde faiz kanalı üzerinden sadece yurtiçi talep artabilir. Kapalı ekonomilerle karşılaştırıldığında, açık ekonomilerde parasal genişlemenin daha enflasyonist olması merkez bankalarının daha ihtiyatlı davranmasına ve bu tür uygulamalardan kaçınmasına sebep olabilir. Küreselleşmenin yarattığı bu disiplin etkisiyle politika uygulamalarında daha dikkatli davranan merkez bankaları sonuçta parasal genişlemeyi sınırlandırarak enflasyonun düşmesine katkı yapabilirler. Bu aynı zamanda merkez bankasına olan güveni artırarak enflasyon beklentilerinin düşmesine yol açar. Diğer taraftan enflasyonist bir ortamda merkez bankası sıkı bir para politikası uygulayarak, faiz kanalı üzerinden yurtiçi talebin azalmasını ve döviz kuru kanalı üzerinden bu talebin yurt dışına kaymasını sağlayabilir.

Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerde enflasyondaki düşüşte; yurtiçi faktörlerin etkisi devam etse de, küreselleşme olgusunun doğrudan ve dolaylı etkileri giderek artmaktadır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar enflasyondaki düşüşte küresel entegrasyonun önemli bir rolünün olabileceğini göstermektedir. Küreselleşmenin bu etkisi doğrudan olabileceği gibi, parasal genişlemenin enflasyonist etkisini artırmasına bağlı olarak, para politikası üzerinde yarattığı disiplin etkisiyle dolaylı olarak da oluşabilmektedir. Bu bağlamda küreselleşme merkez bankalarını daha sağlam para politikaları uygulamaya zorlamaktadır. Merkez bankaları küreselleşmenin olası olumlu ve olumsuz etkilerini dikkate alarak enflasyonla mücadelede para politikasının etkinliğini artırabilirler.

Son zamanlarda artan küresel enflasyon oranları küreselleşme ile enflasyon arasındaki ilişkinin ne kadar güçlü olduğunu da göstermektedir. Zira yaşanan ticaret savaşları, Covid-19 salgını ve Rusya-Ukrayna savaşının etkisiyle uluslararası mal ve sermaye akımlarına getirilen kısıtlamalar enflasyon oranlarındaki artışın temel nedenleri olarak görülmektedir. Bu bağlamda, enflasyon oranlarının düşürülmesi uluslararası entegrasyonun daraltılmasıyla değil, genişletilmesiyle sağlanabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Küreselleşme, Enflasyon ve Para Politikasının Etkinliği” başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Andersen, T. G. & Sørensen, B. E. (1996). GMM Estimation of A Stochastic Volatility Model: A Monte Carlo Study', *Journal of Business and Economic Statistics*, 14 (3), 328–352. <https://doi.org/10.2307/1392446>
- Arellano, M. & Bover, O. (1995). Another Look at The Instrumental Variables Estimation of Error Components models', *Journal of Econometrics*, 68(1), 29–51. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01642-D](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01642-D)
- Arellano, M. & Bond, S. (1991). 'Some tests of Specification for Panel data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations', *Review of Economic Studies*, 58(2), 277–297, <https://doi.org/10.2307/2297968>

- Auboin, M. (2004), “ The Trade, Debt and Finance Nexus: at the Crossroads of Micro- and Macroeconomics”, *WTO Discussion Papers 6*, World Trade Organization (WTO), Economic Research and Statistics Division, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/discussion_papers6_e.pdf
- Baffes, J., Kabundi, A., Nagle, P. & Ohnsorge, F. (2018). The Role of Major Emerging Markets in Global Commodity Demand, *World Bank Policy Research Working Paper* No. 8495, <https://doi.org/10.1596/1813-9450-8495>
- Ball L.M. (2006), “Has Globalization Changed Inflation?”, *NBER Working Paper* No. 12687, DOI 10.3386/w12687
- Bean, C (2006). Globalisation and Inflation. *Bank of England Quarterly Bulletin*, Q4, 468-475, https://www.researchgate.net/publication/23725078_Globalisation_and_Inflation/citations#fullTextFileContent
- Bernanke BS (2004): *The Great Moderation*, Speech at the Meeting of the Eastern Economic Association, Washington, <https://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2004/20040220/>
- Berument, H. & Dogan, B. (2003). Openness and The Effectiveness of Monetary Policy: Empirical Evidence from Turkey. *Applied Economics Letters*, 10, 217–221. <https://doi.org/10.1080/1350485022000015842>
- Berument, H., Konac, N., & Senay, O. (2007). Openness and the Effectiveness of Openness and the Effectiveness of Monetary Policy: A Cross-country Analysis. *International Economic Journal*, 21(4):577–591.
- Bianchi F & Civelli A (2015): Globalization and Inflation: Structural Evidence From A time Varying VAR Approach, *Review of Economic Dynamics*, 18, 406-433, <https://doi.org/10.1016/j.red.2014.07.004>
- Blundell, R. & Bond, S. (1998). ‘Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models’, *Journal of Econometrics*, 87, 115–143. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00009-8](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00009-8)
- Borio C. & A. Filardo (2007), “Globalisation and Inflation: New Cross-country Evidence on The Global Determinants of Domestic Inflation”, *Bank for International Settlements Working Paper* No. 227, <https://www.bis.org/publ/work227.htm>
- Calza A. (2009), “Globalisation, Domestic Inflation and Global Output Gaps: Evidence From the Euro Area”, *International Finance*, 12(3), 301-320. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2362.2009.01248.x>
- Chinn, M., & Ito, H. (2008). A New Measure of Financial Openness. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 10(3), 309-322. <https://doi.org/10.1080/13876980802231123>
- Ciccarelli, M. & Mojon, B. (2010). “Global Inflation” *The Review of Economics and Statistics*, 92 (3), 524-535. <https://www.jstor.org/stable/27867556>
- Cooke, D.(2010). Openness and Inflation, *Journal of Money, Credit and Banking* , March-April 2010, 42 (2/3), 267-287. <https://www.jstor.org/stable/20685100>

- D. Romer, (1993), "Openness and Inflation: Theory and Evidence" *The Quarterly Journal of Economics*, 108 (4), 869–903. https://eml.berkeley.edu/~dromer/papers/DRomer_QJE1993.pdf
- Dreger, C., Rieth, M. & Pothier, D. (2016). Is Globalization Reducing The Ability of Central Banks to Control Inflation?, . European Parliament, Policy Department A: Economic and Scientific Policy, Brussels, Belgium. [https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/105466/IPOL_IDA\(2015\)563476_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/105466/IPOL_IDA(2015)563476_EN.pdf)
- Dreher, A. (2006). Does Globalization Affect Growth? Evidence From A New Index of Globalization. *Applied Economics*, 38(10), 1091–1110. <https://doi.org/10.1080/00036840500392078>
- Ekpo, A.H. & Effiong, E.L (2017). Openness and the Effects of Monetary Policy in Africa, *MPRA Paper* No. 80847, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/80847/1/MPRA_paper_80847.pdf
- Fiedler, S., Jannsen, N., Reitz & S. Wolters, M. (2016). Is Globalization Reducing The Ability Of Central Banks To Control Inflation? European Parliament, Policy Department A: Economic and Scientific Policy
- Forbes, K.J. (2019). Has globalization changed the inflation process?, *BIS Working papers* No.791, <https://www.bis.org/publ/work791.pdf>
- Georgiadis, G. & Mehl, A. (2016). Financial Globalisation And Monetary Policy Effectiveness, *Journal of International Economics* 103, 200–212. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2016.10.002>
- Gerba, E., & Macchiarelli, C. (2016). Is Globalization Reducing The Ability Of Central Banks To Control Inflation?, European Parliament, Policy Department A: Economic and Scientific Policy, [https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/105466/IPOL_IDA\(2015\)563476_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/105466/IPOL_IDA(2015)563476_EN.pdf)
- Gnan E. & T. Valderrama (2006). "Globalisation, Inflation and Monetary Policy", *Monetary Policy and the Economy*, Quarter 4, 37-54. [file:///C:/Users/Qosm%C4%B10/Downloads/mop_2006_4_03_tcm16-52024%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Qosm%C4%B10/Downloads/mop_2006_4_03_tcm16-52024%20(2).pdf)
- Grilli, Vittorio, & Gian Maria Miles-Ferretti (1995), "Economic Effects and Structural Determinants of Capital Controls," *IMF Staff Papers*, 42(3), 517-551. <https://doi.org/10.2307/3867531>
- Gruben, W.C. & McLeod, D. (2002). Capital Account Liberalization and Inflation, *Economics Letters* 77(2), 221–225. [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(02\)00137-4](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(02)00137-4)
- Gupta, A. S. (2008). Does Capital Account Openness Lower Inflation? *International Economic Journal*, 22(4), 471–487. <https://doi.org/10.1080/10168730802497551>
- Gygly, S., Healg, F., Potrafke, N., & Sturm, J-E. (2019). "The KOF Globalization Index-revisited", *The Review of International Organizations*, 14, 543–574. <https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2>
- Hartwell, C. (2016). Is Globalization Reducing the Ability of Central Banks to Control Inflation? Impacts on Prices and Wages, European Parliament, Policy Department A: Economic and Scientific Policy, [https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/105466/IPOL_IDA\(2015\)563476_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/105466/IPOL_IDA(2015)563476_EN.pdf)
- Heid, B., Langer, J. & Larch, M. (2011). Income and Democracy: Evidence from system GMM Estimates, *Ifo Working Paper* No. 118, <http://hdl.handle.net/10419/73774>

- Helbling, Th., F. Jaumotte & M. Sommer (2006). *How Has Globalization Affected Inflation?* World Economic Outlook 2006, chapter 3. file:///C:/Users/Qosm%C4%B1o/Downloads/_c3pdf.pdf
- Kamin, S. B. (2010). Financial Globalization and Monetary Policy. FRB *International Finance Discussion Paper* No.1002. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1657893>
- Karras, G. (1999). Openness and The Effects of Monetary Policy, *Journal of International Money and Finance* 18 (1), 13 -26. [https://doi.org/10.1016/S0261-5606\(98\)00037-0](https://doi.org/10.1016/S0261-5606(98)00037-0)
- Karras, G. (2001). Openness to Trade and the Potency of Monetary Policy: How Strong Is the Relationship?, *Open Economies Review* 12, 61–73. <https://doi.org/10.1023/A:1026559010374>
- Kose, M., E. Prasad, K. Rogoffand & S. Wei (2006). “Financial Globalization: A Reappraisal”, *IMF Working Paper* WP/06/189, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06189.pdf>
- Kohn, D.L. (2006). The Effects of Globalization on Inflation and the Implications for Monetary Policy, Speech at the Federal Reserve Bank of Boston's 51st Economic Conference, Chatham, Massachusetts, <https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/kohn20060616a.htm>
- Labra, R. & Torrecillas, C. (2018). Estimating Dynamic Panel Data. A Practical Approach to Perform Long Panels, *Revista Colombiana de Estadística*, 41(1), 31-52. <https://doi.org/10.15446/rce.v41n1.61885>
- Lane, F.R. (1997). Inflation and Open Economies, *Journal of International Economics*, 42 (3-4) 327–347. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(96\)01442-0](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(96)01442-0)
- Lane, P. R. & Milesi-Ferretti, G.M. (2018). "The External Wealth of Nations Revisited: International Financial Integration in the Aftermath of the Global Financial Crisis," *IMF Economic Review* 66, 189-222. <https://doi.org/10.1057/s41308-017-0048-y>
- Lin,F., Mei, D., Wang, H. & Yao, X. (2017). Romer Was Right on Openness and Inflation: Evidence from Sub-Saharan Africa, *Journal of Applied Economics*, 20 (1), 121-140. [https://doi.org/10.1016/S1514-0326\(17\)30006-5](https://doi.org/10.1016/S1514-0326(17)30006-5)
- Meier, S. (2013). Financial Globalization and Monetary Transmission, Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute Working Paper No. 145, <https://www.dallasfed.org/assets/documents/institute/wpapers/2013/0145.pdf>
- Miles, D., Panizza, U., Reis, R. & Ubide, A. (2017). And Yet It Moves: Inflation and the Great Recession, Geneva Reports on the World Economy 19, London. *Centre for Economic Policy Research* (CEPR)
- Mishkin, F. S. (2009). Globalization, Macroeconomic Performance, and Monetary Policy. *Journal of Money, Credit and Banking*, 41(1), 187-196. <https://www.jstor.org/stable/25483532>
- Mishkin, F.S. (2007). Inflation Dynamics. *International Finance* 10(3), 317-334. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2362.2007.00205.x>
- Moutot, P. & Vitale, G. (2009). Monetary Policy Strategy in A Global Environment, *ECB Occasional paper* series No. 106, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbocp106.pdf>
- Norris, P. (2000). Norris, P. (2000). Global Governance and Cosmopolitan Citizens. In J. S. Nye, & J. D. Donahue (Eds.), *Governance in A Globalizing World*. 155-177. Washington DC: Brookings Institution Press.

- Pain, N., I. Koske & M. Sollie (2008). Globalization and OECD Consumer Price Inflation. *OECD Economic Studies* No. 44, 2008/1, <https://www.oecd.org/economy/42503918.pdf>
- Rodrik, D. (2001) "The Developing Countries' Hazardous Obsession with Global Integration", *Kennedy School of Government*, Harvard University. <http://www.tinyurl.com/y3zgkb5g>
- Rogoff, K. (2003). "Globalization and Global Disinflation" *Economic Review-Federal Reserve Bank of Kansas City*, 88(4), 45-78. <https://www.kansascityfed.org/documents/969/2003-Globalization%20and%20Global%20Disinflation.pdf>
- Roodman, D. (2009a). A Note on The Theme of Too Many Instruments, *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics*, 71 (1), 135-158, <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2008.00542.x>
- Roodman, D. (2009b). How to Do xtabond2: An Introduction To Difference and System GMM in Stata, *The Stata Journal*, 9(1), 86–136, <https://doi.org/10.1177/1536867X0900900106>
- Soto, M. (2009). System GMM Estimation with A Small Sample, *Barcelona Economics Working Paper Series Working Paper* No. 395
- Stock, J. H. & Watson, M.W. (2003). "Has The Business Cycle Changed and Why?," NBER Chapters, in: *NBER Macroeconomics Annual 2002*, 17, 159-230, <https://www.nber.org/papers/w9127>
- Taylor, J.B. (2008). *The impacts of Globalisation on Monetary Policy*, Banque de France International Symposium: Globalisation, Inflation and Monetary Policy, <https://www.banque-france.fr/sites/default/files/session4b.pdf>
- Tytell, I., & Wei, S-J (2004). Does Financial Globalization Induce Better Macroeconomic Policies? *IMF Working Paper* 04/84. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/staffp/2004/00-00/tytell.pdf>
- Windmeijer, F. (2005). 'A Finite Sample Correction for The Variance of Linear Efficient Two-step GMM Estimators', *Journal of Econometrics*, 126 (1), 25–51. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2004.02.005>
- Woodford M (2007): Globalization and Monetary Control, *NBER Working Paper* 13329, <https://www.nber.org/papers/w13329>
- Wynne, M.A., & Kersting, E.K.(2007). Openness and Inflation, *Federal reserve Bank of Dallas Staff Papers* No. 2, https://www.researchgate.net/publication/5030898_Openness_and_Inflation
- Yellen, J. L. (2006, May). Monetary Policy in A Global Environment. In Remarks At a Conference on The Euro and The Dollar in a Globalised Economy, UC Santa Cruz, CA, <https://www.frbsf.org/wp-content/uploads/sites/4/el2006-12-13.pdf>
- Yerdelen Tatoglu, F. (2020) *İleri Panel veri Analizi*, 4. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul

Extended Abstract

Inflation, which reached high levels in the 1970s, started to decline in the mid-1980s and there was a period of price stability until mid-2021, when the Covid-19 pandemic decelerated. Various explanations can be made for this positive development in price stability. One of them is the monetary policy strategies implemented by central banks for price stability. It is stated that inflation targeting is successful in achieving price stability. Another explanation for the decline in inflation is the "global output gap" hypothesis. According to the global output gap hypothesis, which is expressed as a reflection of globalization, inflation becomes more sensitive to the foreign output gap rather than the domestic output gap, thus ensuring lower and stable inflation rates. A third

explanation is that ensuring price stability is due to the smaller and less frequent shocks that hit the economy. This approach, which excludes the arguments of globalization and policy effectiveness, sees the decrease in inflation as a result of good luck (Stock & Watson, 2003:181).

The downward trend in inflation rates occurred in the same period with the increasing globalization phenomenon. It has also led to a debate as to whether globalization is one of the main drivers of the disinflation process and, accordingly, whether it weakens the ability of monetary policy to control inflation. However, with increasing globalization, it is becoming more and more complex for central banks to evaluate the different dynamics that affect inflation and monetary transmission. In this context, those who accept that globalization is significant factor in reducing inflation rather than national determinants argue that inflation dynamics and monetary policy practices are also affected by globalization (Calza, 2009:5). The emergence of globalization as a dominant factor affecting inflation dynamics means that the ability of central banks to control domestic inflation may weaken (Meier, 2013:1).

In this study, the inflationary effect of globalization is examined. The increasing integration of goods, money and labor markets in the globalization process affect inflation rates and monetary policy transmission mechanisms through various channels. In this study, the effects of the KOF trade globalization index (TG) and KOF financial globalization index (FG) on inflation are examined in two different models. In the first model, the inflation rate (INF) is used as the dependent variable and the trade globalization index (TG) is used as the independent variable. In the second model, the effect of FG is examined. In addition, global factors such as nominal exchange rate (EXR) and oil prices (PET), which are thought to have an impact on domestic inflation, and domestic factors such as monetary growth rate (MG) and economic growth rate (GRW) are considered as control variables. In order to reveal the effect of globalization on the efficiency of the central bank on inflation, each of the interaction terms $TG*MG$ and $FG*MG$ are included in the models as independent variables. Then, a robustness check was performed to reveal whether similar relationships hold true for different measures of globalization. In this context, World Bank trade openness (TOPEN) data is used instead of KOF trade globalization index, and Lane and Milesi-Ferretti (2018) financial openness data (FOPEN) is used instead of the KOF financial globalization index.

In the study, dynamic panel data analysis was carried out using the data of 39 developing countries for the period of 2000-2020. Dynamic panel data models, unlike static models, include the lagged values of the dependent variable as an independent variable in the model. In standard models, the interdependence between the dependent variable and the independent variable leads to the problem of endogeneity. System Generalized Moments Method (System GMM) developed by Blundell & Bond (1998) is used to eliminate the endogeneity problem. According to the results of the analysis, both trade globalization and financial globalization are effective in decreasing inflation rates in developing countries. In addition, the findings show that the expansionary monetary policies implemented by central banks have a stronger positive effect on inflation in more open economies. These results are also supported by the findings obtained in models using different globalization measures.

The findings of this study show that global integration may play an important role in the decline in inflation. This effect of globalization may be direct, or it may occur indirectly through the disciplining effect it creates on monetary policy. In this context, globalization forces central banks to implement more robust monetary policies. Central banks can increase the effectiveness of monetary policy in the fight against inflation by considering the possible positive and negative effects of globalization.

Geliş Tarihi / Received Date
04.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
15.02.2023

Kılınış Bakımından İ- Fiili

I- Verb in the Respect of Aktionsart

Ahmet Turan DOĞAN¹

Öz

Fiillerin ortaya çıktıkları ilk andan itibaren ifade ettikleri bir zaman unsuru ve gerçekleşme tarzı bulunmaktadır. Buna da kılınış denir. Türkçede her fiilin sahip olduğu bu özellik çeşitli durumlarda yardımcı fiillerde de vardır. Ancak, araştırmacılar tarafından *i-* fiili, bu açıdan pek de değerlendirilmemiştir. Bu sebeple, söz konusu çalışmada *i-* fiilinin ifade ettiği zaman unsuru üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Öncelikle, *i-* fiilinin kullanım alanı ortaya konmuş, ardından, çeşitli çalışmalarda nasıl anlamlandırıldığından bahsedilmiştir. Daha sonra, gerek tarihî gerekse de çağdaş metinlerden *i-* fiilinin kullanımıyla ve ifade ettiği zamanla ilgili örnek cümleler verilmiştir. Bu örneklerin bir kısmı, konuyu daha iyi açıklamak adına *ol-* fiili ile karşılaştırmalı bir biçimde seçilmiştir. Bu örneklerde, durum ifade eden *i-* fiilinin oluş ifade eden *ol-* fiiline göre daha eski bir zamanı karşıladığı görülmüştür. Dolayısıyla, sadece görülen geçmiş zaman kipi, öğrenilen geçmiş zaman kipi, geniş zaman kipi, *-sa* şart zarf-fiil, *-dik / -dük* sıfat-fiil ve *-ken* zarf-fiil ekleriyle kullanımı bulunan *i-* fiilinin daha eski bir zamana ait bitişi ifade ettiği, bu sebeple de gelecek zaman ifade eden ekleri üzerine almadığı görülmüştür. Bunun da söz konusu fiilin kılınışındaki zaman unsurundan kaynaklandığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Fiil, zaman, kılınış, *i-* fiili, *ol-* fiili.

Abstract

Verbs have a time element and a way of realization that they have expressed from the first moment of their emergence. This is called "aktionsart". This feature that every verb has in Turkish is also present in auxiliary verbs in various situations. One of them is the i- verb. However, researchers have not sufficiently evaluated the i- verb in this respect. Thus, the time element described by the i- verb was evaluated in this study. Firstly, the usage of the i- verb was expressed. Then, how it is defined and interpreted in different studies was explained. Afterwards, some sample sentences from both historical and contemporary texts were given concerning the use and time expression of the verb. Some of these sentences including i- verb and ol- (be) verbs were selected in a comparative way in order to explain the subject better. In these examples it is understood that i- verb expressing the situation corresponds to an earlier time than ol- (be) verb which process. Therefore, it is seen that the i- verb

¹ Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Şanlıurfa/TÜRKİYE, e-mail: ahmetturannodan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9173-7558

with the usage of definite past tense, reported past tense and simple present tense modes, and -sA the conditional gerundium, -dik / -dük participle, and -ken gerundium affixes expresses finaltransformative; thus, affixes expressing future tense cannot be added to the i- verb. It can be said that this is due to the time of the verb in aktionsart.

Keywords: Verb, tense, aktionsart (Manner of Action), i- verb, ol- verb.

Giriş

Kılınış, eylem niteliği taşıyan sözcüklerin tek başlarına, kendi içlerinde zaman açısından özelliklerinin belirlenmesiyle ilgilidir (Aksan, 2016: 109). Adların ve sıfatların çoğunluğu durağan bir nitelik taşıırken eylemler bir başlama, bir sürme, bir bitme anlatır (Hofmann, 1993). Dilaçar (1974: 161), kılınışın nesneliliğine vurgu yaparak onu, fiil mastarının bildirdiği ana anlama bağlı bir süreç türü (başlama, süre, bitirme, yineleme vb. gibi) olarak kendi içinde bulunur, konuşan-işitenle öznel bir ilgisi yoktur, nesnelidir, belli bir sürecin akışında bulunan doğal bir özelliktir, şeklinde tanımlar. Karadoğan (2009: 6-7) ise kılınışı, fiil tabanındaki olayın gerçekleşme tarzı itibariyle zaman çizgisinde belli noktalara vurgu yapması veya yapmamasıdır; yani fiilin iç zamanıdır, biçiminde tanımlamıştır. Demir (2013: 69), kılınışın leksikal olduğunu belirterek onda fiilin oluşum evrelerini ilgilendiren bir zamanın bulunduğunu bildirir. Johanson (2016: 26), kılınışın sözlükbirim grubundaki fiil kök veya gövdelerinde bulunduğunu belirtir. Çeşitli araştırmacıların kılınış terimi üzerine yaptığı tanımlamaların ortak noktası, onun fiilin aşlında bulunduğu, nesnel olduğu, fiilin zamanını ve yapılış tarzını anlattığıdır.

Dil çalışmalarında kılınışın tanımının yapılması, özelliklerinin belirlenmesinin yanında kılınışla ilgili çeşitli tasnifler de yapılmıştır. Dildeki birçok alanda olduğu gibi bu konunun da ilk değerlendirmeleri Aristo'ya kadar gider. Aristo, *kineseis* fiillerinin bazılarının bitmişlik ifade ettiğini, *energeia* adı verilen fiillerin bazılarının ise bitmişlik ifade etmediğini belirtir (Brinton, 1990: 25). Ona göre sadece hareket (kinesis) olan fiillerde amaca ulaşıldığında fiil biter (Gül, 2010: 93). Aristo'dan sonra 20. Yüzyıldan itibaren kılınışla ilgili yapılan araştırmalar neticesinde *telik – atelik, dönüşümlü – dönüşümsüz, sonlu – sonlu olmayan, sınırlanmış – sınırlanmamış, neticeli – neticesiz, bitişli – bitişsiz, bitiş gösteren – bitiş göstermeyen, sınırı olan – sınırı olmayan* gibi terimler ortaya çıkar (Bacanlı, 2009: 27). Bu araştırmalar sonucunda kılınışla açısından fiillerin sınıflandırıldığı bazı tasnifler de ortaya çıkmıştır. Bu konuda Vendler, Verkuyl, Comrie, Smith ve Johanson'un tasnifleri literatürde doğrulukları büyük oranda kanıtlanmış tasnifler olarak ön plana çıkmaktadır (Bacanlı, 2009; Bingöl, 2019). Bu konuda Johanson'un tasnifi ele alınacak olursa onun fiilleri kılınış açısından temelde dönüşümlüler ve dönüşümsüzler olmak üzere ikiye ayırdığı, dönüşümlüleri de kendi içinde başlangıç dönüşümlüler ve bitiş dönüşümlüler olarak iki başlık altında incelediği görülür (Johanson, 2016). Daha sonra Karadoğan (2009), bunları *sınır vurgulamayan fiiller* (dönüşümsüzler), *ön sınırı vurgulayan fiiller* (başlangıç dönüşümlüler) ve *son sınırı vurgulayan fiiller* (bitiş dönüşümlüler) olarak adlandırmıştır. Dönüşümsüz fiiller, bir sınırı olmayan, zamanda süreklilik ifade eden fiillerdir. Başlangıç dönüşümlü fiiller, hareket ve hâl olmak üzere birbirini takip eden iki süreç içeren fiillerdir. Bunların ilki bir eylemin başlangıcını belirtirken, ikincisi eylemin devam ettiğini belirtir. Bitiş dönüşümlü fiiller ise, fiilin belirttiği işin anlık veya anlık olmamak üzere sonlandığını bildiren fiillerdir (Bacanlı, 2009; Bingöl,

2019; Johanson, 2016; Karadoğan, 2009). Elbette, burada kılınış bakımından üç kategoride ele alınan fiillerin kendi içlerinde alt kategorileri de bulunmaktadır. Bunlar da daha detaylı değerlendirmelerde ortaya çıkmaktadır. Uğurlu (2003: 127), bu konuda yukarıdaki üç gruptan birine giren fiillerin ayrıca *bir anda, uzun sürede, bir seferde veya tekrarlanmayla* oluşabileceğini, bunun yanında *sık sık yapılma, oluşmaya başlama veya bir sonuca yol açma* gibi özelliklere sahip olabileceğini de belirtir.

Kılınış konusunun yanında bir fiilin kılınışını değiştirme özelliğine sahip kılınış birliğinden de bahsetmek gerekir. Bu konuda Uğurlu (2003: 127), bir fiile ekler getirilerek veya istemine uygun kelimeler bağlanarak kılınış birliğinin oluşturulduğundan bahseder. Bu birlik, fiilin önceki kılınışını aynen devam ettirebileceği gibi değişikliğe de uğratabilir. Vendler (1957) de kılınışın belirlenmesinde fiilin bulunduğu cümledeki diğer unsurların da dikkate alınması gerektiğini bildirir (Akt. Aslan Demir, 2013: 70). Aslan Demir (2013: 71) de kılınış konusunda doğru değerlendirme yapabilmek için bağlama ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bu değerlendirmeler fiillerin kılınışını gösteren küçük yapıların yanında daha büyük yapıların olduğunu da göstermektedir.

Türkçede her fiilin zaman açısından bir özelliği vardır. Fiiller tek başlarına kullanımlarında *başlama, sürme, bitme* gibi üç temel zamanı yansıtır. Ancak, bunların yanında *aralıklı devam etme, yineleme, birdenbirelik, yaklaşma* gibi ara ve özel zamanları yansıtan fiiller de vardır. Bunlardan biri *i-* fiilidir. *İ-* fiili, Türkçenin hem isimleri fiilleştiren hem de asıl fiilin kipini ve zamanını bir arada göstermeye, belirtmeye yarayan yapılar oluşturan yardımcı fiillerinden biridir. Aynı zamanda, belli kalıplar çerçevesinde en çok kullanılanıdır. Eski Türkçe döneminde *er-* biçiminde olan ve yazılı eserlerden takip edilebildiği kadarıyla yardımcı fiil olarak kullanılan *i-* fiilinin bu özelliği Orta Türkçe döneminde de devam etmiştir. Türkiye Türkçesinde de *i-* fiili, kendisinden önceki isim veya fiile bağlı bir biçimde kullanılır ve ona kılınışındaki zaman unsuru açısından belli katkılarda bulunur. Söz konusu fiil, günümüzde tek başına kullanılmadığı için ifade ettiği anlam ve kılınışında bulunan zaman doğrudan ortaya konamamaktadır. Bu sebeple, *i-* fiilinin kılınışında bulunan zaman ancak birleşik yapılar içerisinde kullanıldığında ve benzeri yapılarla karşılaştırıldığında ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Türkçesi üzerine yapılmış dil bilgisi çalışmalarına bakıldığında *i-* fiilinin *ek eylem, ek fiil, cevherî fiil, salt fiil, boş fiil, isim fiili, ana yardımcı fiil, esas yardımcı fiil* biçimlerinde adlandırıldığı görülmektedir. Görev olarak ise, büyük oranda *i-* fiilinin iki görevinin olduğu belirtilir. Bunlardan ilki isimleri fiil / yüklem yapmak, ikincisi ise fiillerin birleşik çekimlerini oluşturmaktır (Korkmaz, 2017; Ergin, 2009; Ediskun, 2010; Özçelik-Erten, 2011; Vural-Böler, 2014). Bunun yanında, Ertane Baydar (2016) ise geldiği isim soylu kelime veya kelime gruplarının kip eki almasını sağladığı yönünde tek bir işlevinin olduğunu belirtmiştir.

Gerek şekil gerekse de anlam bakımından *i-* fiili üzerine pek çok araştırmacı fikir beyan etmiştir. Bu değerlendirmelerde *i-* fiilinin *yetişmek, gelişmek, olgunlaşmak, erişmek, dokunmak, isabet etmek, ulaşmak, mevcut olmak* (Ediskun, 2010: 187); *1. imek, olmak 2. mevcut olmak, var olmak 3. vuku olmak, bulmak 4. bulunmak 5. ait, ilgili olmak* (Caferoğlu, 2011: 75); *şu veya bu durumda bulunmak* (Ayverdi, 2011: 194) biçiminde anlamlandırıldığı görülür. Ayrıca, Yeni Tarama Sözlüğü'nde ilgili fiil, yalın hâlde değil; *idigi / idügi (olduğu)* (125), *imişse / imişse (olsaydı, idiye)* (Dilçin, 2009: 127) biçimlerinde verilmiştir. Bunun yanında, Türk Dil Kurumunun hazırlamış olduğu Türkçe Sözlük'te

(2005) *i-* fiilinin madde başı yapılmadığı, sadece *iken* kullanımının madde başı yapılarak *esnasında*, -*dığı / diği hâlde*, *dığı / -diği zaman* (945) biçiminde anlamlandırıldığı tespit edilmiştir. Ergin (2009: 314) de *isim fiili* başlığı altında *i-* fiilinin tek başına kök olarak kesin ve belirli bir anlamının olmadığını, ancak yanına geldiği isim veya fiil şekli ile birlikte açık bir anlam kazanıp vazife gördüğünü, bu anlam ve vazifesinden yola çıkarak bu fiilin *ol-* fiiline çok yakın bir anlam taşıdığını belirtmiştir. Bu değerlendirme ve anlamlandırmalara bakıldığında söz konusu fiilin genel olarak *ol-* fiilinin sözlük anlamlarıyla tanımlandığı görülür. Hatta eski metinlerde *i-* fiiliyle kurulmuş bazı yapılar bugün Türkiye Türkçesine aktarıldığında veya kalıplaşmış bazı kullanımlar açıklanmak istendiğinde bu fiile karşılık genellikle *ol-* fiili kullanılmıştır. Kuşkusuz, bunda *i-* fiilinin bugün belli kalıplar dışından kullanılmaması etkili olmuştur. Bu da araştırmacıları söz konusu fiilin açıklamasını yaparken hep ona yakın bir fiil olan *ol-* fiiline yönlendirmiştir. Ancak bu durum *i-* fiilinin *ol-* fiiliyle eş değeri veya birbirinin yerine kullanılabilirliği fikrini de beraberinde getirmiştir. Genelleme yapılmadığı sürece bu yargı doğrudur. Sadece *ol-* fiilinin bir anlamı *i-* fiiline yaklaşmaktadır.

İ- fiilinin Türkçede eski zamanlardan beri yardımcı fiil olarak kullanılıp asıl fiil anlamının kesin olarak bilinmiyor olması onun kılınış değerlendirmesi dışında bırakılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu konuda Johanson (2016), *idi* yapısının kılınışa göre homojen (dönüşümsüz) kılınışlarla bir yakınlığının olduğu ancak aslında görünüşsel açıdan yansız olduğunu belirtir (186). Johanson (2016), bunun yanında *ol-* ve *bulun-* fiillerinin *i-* fiiliyle olan bazı yakınlıkları sebebiyle *ol-* ve *bulun-* fiillerine de değinir. Ona göre *idi* ile *oldu* arasında kılınış benzeri *-BİTD : BİTD* karşıtlığı bulunmaz. Buna karşılık *ol-* fiili kılınış açısından *BİTD* özelliğine, *bulun-* fiili de “bir durumda bulun-“ anlamıyla *-BİTD* özelliğine sahiptir (187). Johanson’un değerlendirmesinde ek fiil olarak *i-*, *ol-* ve *bulun-* fiilleri arasındaki anlamsal yakınlık dolayısıyla birbirinin yerine kullanılma durumuna dikkat çekilir fakat bunlar kılınış açısından farklı değerlendirilir.

Türkçede ek fiil olarak kullanımlarında *i-* ve *ol-* fiillerinin anlam açısından birbirlerine yaklaştıkları görülür. Hatta, bazı durumlarda birbirlerinin yerine de kullanılırlar (Sen kimsin? Sen kim oluyorsun? vb.). *Ol-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanılan sonradan bir hâl gelme anlamındaki kullanımları ise bu anlamdan farklıdır. Bir hâlde bulunma bildiren yapılar *ol-* fiilinin birinci anlamıyla karşılaştırıldığında arada bir zaman farkının olduğu daha açık bir biçimde görülür. Bunun da fiiller arasındaki kılınış farklılığından kaynaklandığı söylenebilir. İnceleme başlığı altında verilen örnekler iyice incelendiğinde söz konusu ilk grubu oluşturan *i-* ve *ol-²* fiillerinin kılınışlarının *ol-¹* fiilinden farklı olduğu ve bu farklılığın da ifade ettikleri anlamlara yansıdığı görülmektedir.² Bu iki fiil içerisinde araştırma konusu edilen ilk grup fiillerinin *ol-¹* fiiline göre zamanda daha eski bir bitiş dönüşümlü özelliğine sahip olduğu söylenebilir. Geniş zaman kipi eki ve şart zarf-fiili ekleriyle kullanımında eylemin önceden beri var olduğu, diğer eklerle kullanımında ise eylemin geçmişte başlayıp sona erdiği, artık etkisinin devam etmediği bildirilir. Zaten, *i-* fiilinin Türkiye Türkçesinde geniş zaman kipi, görülen geçmiş zaman kipi, öğrenilen geçmiş zaman kipi, *-sA* şart zarf-fiil, *-ken* zarf-fiil ve *-dik / -dük* sıfat-fiil ekleriyle

² Bu çalışmada *i-* fiili ele alındığı için bundan sonraki karşılaştırmalar *i-* fiili ile *ol-¹* fiili arasında yapılmıştır. Ayrıca, “*ol-¹*” ifadesi söz konusu fiilin bir değişime ifade ettiği anlamlarını karşılarken “*ol-²*” ifadesi ise fiilin *i-* fiiline yaklaşan “bir hâli, niteliği belirtme” anlamını karşılamak için kullanılmıştır.

kullanılmasına rağmen gelecek zamanı ifade eden eklerle kullanılmaması da fiilde bulunan zamanın daha eskiliğine kanıt gösterilebilir. Bu konu için Banguoğlu (2004: 476-477) da “Cevher fiilinin yalnız dört çekimi vardır. Bu onun bir durum fiili ve bir salt fiil olması ile ilgilidir. Bu durum fiilinin geleceği kapsamı mantıksız görünmüştür. Bu sebeple biz aynı anlatım için gelecek kipinde ve gelecekle ilgili eğilim kiplerinde bir oluş fiili, *i-mek* yerine *olmak* fiili kullanırız.” açıklamasını yapmış ve bu dört kipin hem *i-* ile hem de *ol-* ile kullanımlarında anlatım farkının ortaya çıktığını belirtmiştir:

iyi-yim X iyi olurum *iyi-ydim X iyi oldum*

iyi-ymişim X iyi olmuşum *iyi-ysem X iyi olsam*

Türk (2004) de Kutadgu Bilig üzerine yapmış olduğu değerlendirmesinde *er-* fiilinin geniş/şimdiki, anlatılan geçmiş, görülen geçmiş ve şart kipleriyle kullanıldığını; ancak gelecek zaman kipiyle kullanılmadığını, bu durumun da söz konusu fiilin görünüşüyle ilgili olduğunu belirtmiştir (4).³ Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere *i-* fiilinin kılınıştaki zaman unsurunun daima geçmişe ifade etmesi onun gelecek zaman ifade eden yapılarla kullanılmasını engellemiştir. Bu bilgiler çerçevesinde inceleme kısmında söz konusu iki fiili karşılaştırmak için büyük oranda Türkiye Türkçesi metinlerinden, bunun yanında gerek duyulduğunda tarihî Türk yazı dillerinden örnekler verilmiştir.

İnceleme

İ- fiili, Türkçenin yazıyla takip edilebildiği Eski Türkçe döneminden itibaren sıklıkla isimleri fiilleştiren veya asıl fiilin kipini ve zamanını bir arada göstermeye yarayan yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. Clauson (1972: 193), bu konuda Eski Türkçedeki hâliyle *er-* fiilinin mutlaka bir yüklemle birlikte yardımcı fiil olarak kullanıldığını, tek başına “var olmak” anlamında kullanılmadığını belirtir. Bu işlevinde de *daha eski bir zamana ait bir hâlde bulunmayı* karşılar. Bu hâliyle de bir durum fiili özelliği göstermektedir. Asıl fiil olarak kullanımı uzun zamandan beri olmadığından doğal olarak asıl anlamı da pek bilinmemektedir. Ancak, yardımcı fiil olarak kılınışa olan etkisi dil kullanıcısı tarafından bilinir. Örneğin; birisi sadece *hastaydım / hasta idim* dediğinde onun hastalığının geçmişte kaldığını ve artık iyileştiğini belirttiği görülmektedir. Aynı biçimde, sadece *okuldaydım / okulda idim* dediğinde artık okulda bulunmadığı ve oradan ayrıldığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere, *i-* fiili daha eski bir zamana ait ifadeler oluşturmaktadır. Bu ifadeler, özellikle *ol-* fiiliyle karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Turan (1999) da Eski Anadolu Türkçesinde *ol-* cevherî fiili adlı yazısında *i-* ve *ol-* fiillerinin cevherî fiil olarak kullanımlarını karşılaştırmış ve bu iki kullanım arasındaki anlam ayrımı için *i-* fiili “bir hâl üzere bulun-“ veya “bir oluş hâlini muhafaza et-“ şeklinde izah olunabilecek, statik ve tek manalı bir fonksiyona sahiptir, *ol-* ise sahip olduğu mana çeşitliliği ile münasebetli olarak *i-* fiilinden daha dinamik ve mürekkep manalı bir cevherî fiil kullanımına imkân verir, yorumunu yapmıştır (284-285). Görüldüğü üzere, Turan, bu iki fiilin tercihlerinde anlam ayrımlarının mevcut olduğunu, *i-* fiilinin daha durağan, yani geçmişe yönelik, *ol-* fiilinin ise daha dinamik, yani geleceğe yönelik olduğunu belirtmiştir. Ancak, bazı kullanımlarda *i-* fiili ile *ol-* fiilinin kullanımları anlam açısından eşit olduğunu tekrar belirtmek gerekir. Bu kullanımlarda da *ol-* fiili, durum ifade eden bir fiil özelliği göstermektedir.

³ Türk’ün burada *görünüş* sözüyle kastettiği bugün fiillerin sahip olduğu zamanı karşılamak için daha yaygın bir biçimde kullanılan *kılınış* kavramıdır.

Bu konuda Clauson (1972: 193), *er-* fiilinin eskiden bütün zamanlarla çekimlendiğini, ancak fiilin sonundaki *r* sesinin erken dönemde düşmeye başlamasıyla birlikte ilk harfi ünlü olan zaman eklerinin kullanımının bu fiille kalmadığını, bunun yerine *er-* fiiline karşılık gelen *bol-* / *ol-* ve *tur-* fiillerinin kullanılmaya başlandığını belirtmiştir.

İ- Fiilin Kılınş Özelliği Üzerine Örnekler

Eski Türkçe metinlerinde *er-* biçiminde karşımıza çıkan bu fiil, yardımcı fiil olarak kullanılmıştır. Bu kullanımında ise oluşturduğu kılınş birliği içerisinde bitiş dönüşümlü bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu bitiş de sözün söylendiği andan daha önce bir zaman aittir. Söz konusu fiilin kılınşında bulunun bu durum onun Türkçede gelecek zaman ile çekimlenmesini de mümkün kılmamıştır.

Türkiye Türkçesinde *i-* biçimde olan bu fiil, aldığı eklerle göre *idi*, *imiş*, *ise*, *iken*, *idiği* / *idiğü* gibi yapılar⁴ kullanıyorsa da bu yapıların söz konusu fiilin düşürülmesiyle oluşturulmuş örnekleri de mevcuttur. Hatta, denebilir ki, *i-* fiilinin düşürüldüğü kullanımlar, düşürülmediği kullanımlardan daha fazladır.

Türkçenin kadim fiillerinden biri olan *i-*, Türkiye Türkçesinde geniş zaman kipi, görülen geçmiş zaman kipi, öğrenilen geçmiş zaman kipi, *-sa* şart zarf-fiil, *-ken* zarf-fiil ve *-dik* / *-dik* sıfat-fiil eki olmak üzere altı değişik kullanıma sahiptir. *İ-* fiilinin bu kullanımlardaki en önemi özelliği ileride örneklerini de göreceğimiz üzere cümledeki anlamı *ol-* fiiline göre daha önceki bir zamanı ifade eden bitiş dönüşümlü özelliği göstermesidir.

İ- fiilinin kılınş özelliğini Türkiye Türkçesindeki kullanımlarından yola çıkarak şöyle örneklendirmek mümkündür:

Geniş zaman çekimi

İ- fiilinin geniş zaman çekimi, Eski Türkçe döneminde *er-ür şahıs zamiri* biçimindeydi. Ancak, bu çekimde *er-* fiilinin ve ardından gelen geniş zaman kipi ekinin düşmesi üzerine sadece şahıs zamiri ve daha sonra ise zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır olmuştur. Burada belirtilen durum, *i-* fiilinin birinci ve ikinci şahıs çekimlerine aittir. Üçüncü şahıslarda ise *tur-ur* yapısından eklenen *-dir* / *-dur* kullanılır. Ancak, bu çalışmada sadece *i-* fiili söz konusu edildiği için *tur-* fiiliyle oluşturulan yapıya değinilmemiştir.

Bu çekimde *i-* fiili, sonrasında geldiği isme eskiden beri bir hâl içerisinde bulunma anlamı katar. Ancak, bu durum fiilden önceki isme göre değişir. Örneğin, *iyiyim* dediğindeki zaman ile *evdeyim* dediğindeki eskilik aynı değildir.

yorgunum: Bu örnek, *ol-* fiiliyle kurulan yapıya göre daha eski bir zamandan beri yorgun bir hâlde bulunulduğuna işaret eder.

yorgun olurum: Bu örnekte *ol-* fiilinin geniş zaman çekimi içinde bulunulan daha eski bir zaman değil, daha yakın bir zamana işaret eder.

⁴ Geniş zaman çekimindeki zaman eki düşmüş olduğu için buraya alınmamıştır.

Cümle içerisinde kullanımı:

Çok **yorgunum** hiçbir iş yapamıyorum.

Bu hızla çalışırsam çok **yorgun olurum**.

Bana kalsa, bir kolordu komutanı acemi erler gibi tüfek elde, halka hiç görülmemeli... **Haklısın** belki ama şimdilik Albaya bunu anlatamayız. (K. Tahir, YS: 262)

Mademki Fahir bana dönüyor, mademki **hastayım**, sana **muhtacım**, çocuğunun **babasıyım**, beni reddetmemelisin diyor, ben dönmeğe **meçburum**; mesut olmayacağımı biliyorum; fakat huzur için buna **meçburum**. (A. H. Tanpınar, H: 340)

- *Hakkınız var. Biz iki biçare **insanız**, iki derdi birleştirirsek, belki **mesut oluruz** diyordum, yanılmışım.* (R. N. Güntekin, Ç: 353).

Yukarıda verilen örneklerin yanında Türkçede *ol-* fiilinin geniş zaman çekiminin *i-* fiilin yerini tutar bir biçimde kullanıldığı da olmuştur:

Bendeniz Ayşe'nin **dayısıyım**. ~ Bendeniz Ayşe'nin **dayısı olurum**.

Kerem'in **annesiyim**. ~ Kerem'in **annesi olurum**...

Ancak, zaman açısından *i-* fiilinin yerini tutan bu kullanımlar oldukça sınırlıdır.

Görülen geçmiş zaman çekimi

Bu çekim, *i-* fiiline *-di* görülen geçmiş zaman kipi eki ve şahıs eki getirilerek yapılır. Bunun yanında, *i-* fiilinin düşürülmesiyle (*y*)-*DI/-DU*+*şahıs eki* biçiminde de kurulur. *İ-* fiili, bu kullanımda daha eski bir zamanı kasteden bitiş dönüşümlü özelliğine sahiptir. Asıl fiilin kipini ve zamanını bir arada belirtmek için kullanımında da daha eski bir zamanı kasteden bitiş dönüşümlülüğü için kullanılır. Zaman olarak, *ol-^t* fiiliyle karşılaştırıldığında hep daha eski bir zamanı belirtmesi de bu özelliğinden dolayıdır.

hasta idim / hastaydım: Bu örnek, hiçbir zaman zarfıyla sınırlandırılmamasına rağmen söz söylendiğinde zamana göre daha eski bir zamanda hasta bir hâlde bulunma ve bu hastalığın şu anda geçmiş olması söz konusudur.

hasta oldum: *Ol-^t* fiiliyle kullanılan bu yapı ise, hiçbir zaman zarfıyla sınırlandırılmadığında sözün söylendiği zamana yakın bir zamanda hasta olma ve bu hastalığımızın hâlâ devam etmesi söz konusudur.

gelir idi / gelirdi: *Gel-* fiilinin eskiden bir süre yapıldığını; ancak şu an yapılmadığını belirtir.

gelir oldu: *Gel-* fiilinin eskiden yapılmadığını; ancak şimdi bir süredir yapıldığını belirtir.

Cümle içerisinde kullanımı:

Arkadaşım beni aradığında **hasta idim / hastaydım**.

Montumu giymediğim için **hasta oldum**.

Rahmetli **kılıbıktı** ama yine huyunu izhardan farig olmazdı. Bilhassa (...) kızına dehşetli surette **âşıktı**. (A. Gündüz, BŞGD: 19)

*Yaptığım, hakikaten **fenaydı**. Fakat, başka çare **yoktu**. Kâmran'ın yanında sınıfa dönüş, bütün başların bana çevrilmesi, yürekler acısı bir **şeydi**. Ne **anlatıyordum**? Evet, bir gün doktorun hafta tatilinden dönen kızı bana: ... (R. N. Güntekin, Ç: 96)*

*Babam evde olmadığı zaman Hüseyin, ahurdan atı çalar, beni kucağına oturtarak saatlerce kirlarda **dolaştırırdı** (R. N. Güntekin, Ç, s.13)*

*-Ben de çocukluk **içmezdim** ya. Gam kasavet böyle yaptı, dedi. (R. N. Güntekin, Ç: 151)*

*- Mızızlanmaya lüzum yok. Tam dört saatlik yoldan geliyorum. Yorgunluktan **berbat oldum**; söze hizmet ettiğimizi yetmiyor da, bir de dalkavukluk mu etmeli? dedi. (R. N. Güntekin, Ç: 359)*

İ- fiilinin görülen geçmiş zaman kipi birinci çokluk şahıs çekiminde sıklıkla kullanılan bir cümle daha bulunmaktadır: *Ne idik ne olduk*. Bu örnekte, hem *i-* hem de *ol-* fiili aynı zaman ekini almış olmalarına rağmen farklı zamanlara dikkat çekerler. Bu da söz konusu fiillerin kılınış bakımından farklı bir durum arz ettiklerini göstermek için kullanılabilir.

Günümüzde, *i-* fiilinin görülen geçmiş zaman kipi çekimiyle oluşturulmuş eser adları da bulunmaktadır. Bunların hepsi de eskiden yeniye doğru değişen durumları ortaya koymaktadır: *Uyur idik Uyardılar, Ne İdik Ne Olduk; Ne İdik? Ne Olduk? Neden?; Makalat-I Ne İdik, Ne Olduk, Ne Olabiliriz; Makalat-II Ne İdik, Ne Olduk, Ne Olabiliriz; Makalat-III Ne İdik, Ne Olduk, Ne Olabiliriz; Atatürk Ne İdi; Etrüskler Türk mü İdi?; Bir İstanbul Var İdi, Ne İdim Ne Oldum...*

Öğrenilen geçmiş zaman çekimi

İ- fiilinin öğrenilen geçmiş zaman çekimi, *i-* fiiline *-miş* öğrenilen geçmiş zaman kipi eki ve şahıs ekinin getirilmesiyle oluşturulur. İ- fiilinin düştüğü durumlarda *(y)-mİş/-mUş+şahıs eki* yapıyla kurulur. Öğrenilen geçmiş zaman kipi ekini almış *i-* fiilinin ardından geldiği isimler, bazen geçmişten itibaren bir hâl içerisinde bulunulduğunu bazen de geçmişte bir hâl içerisinde bulunulduğunu ve bu durumun yeni öğrenildiğini / fark edildiğini bildirir. Asıl fiilin kipini ve zamanını bir arada belirtmek için kullanımında ise kendisinden önce gelen kip ekine göre eskiden beri bir fiilin yapıldığını, var olan bir fiilin yeni öğrenildiğini vs. anlatır.

iyi imişsin / iyiymişsin: Bu örnek, *ol-* fiiliyle kurulan yapıya göre daha eski bir zamandan beri iyi bir hâlde bulunulduğunu veya geçmişte iyi bir hâlde bulunulduğunu ve bu iyiliğin yeni öğrenildiğini belirtir.

iyi olmuşsun: Bu örnekte ise, sözün söylendiği zamana daha yakın bir zamandan beri iyi bir hâlde bulunulduğu ve bu durumun devam ettiği belirtilmiştir.

gelir imiş / gelirmiş: Eskiden beri yapılan bir fiili veya eskiden gerçekleşen; ancak şimdi gerçekleşmeyen bir fiili belirtir.

gelir olmuş: Önceden gerçekleşmeyen; ancak sonraları gerçekleşen bir fiili belirtir.

Cümle içerisinde kullanımları:

*Bu işte bir hayli **iyi imişsin / iyiymişsin**. Bundan dolayı sana geldik.*

*Bu işte bir hayli **iyi olmuşsun**. Eski hâlimden eser kalmamış.*

*Bu ihtiyar hoca, Zeyniler **muhtarı imiş**. Arabacı onu tanıyordu. (R. N. Güntekin, Ç: 172-173)*

*Canım kızım! dedi. Kocanız hakikaten biraz huysuz bir **beymiş**. (A. Gündüz, BŞGD: 177)*

*Başımızı çevirip Türk'ün en az bin senelik geçmişine baktıktan sonra, gözlerimizi bugüne gezdirecek olursak: Ne **imişiz**, ne olmuşuz, demekten gayri söyleyecek söz bulmak güç, belki de muhal. (S. Ayverdi, NN: 17)*

*Hamide Hanımefendi kimi ölüm, kimi ise talâkla neticelenen izdivaçlarına rağmen babası dâhil, yalının tek hâkimi olarak etrafını ustalıklı **idare edermiş**. (S. Ayverdi, NN: 20)*

*Sabih, fayans işinde kendisine yardım eden mühim bir adama ziyafet **verecekmış** (A. H. Tanpınar, H: 289)*

*- Ama, diye Mümtaz söze başladı. Bilir misin ki, seni gördüğüme çok **memnun oldum**. Hattâ sevindim. Sonra tekrar onun yüzüne korka korka baktı. - Ne kadar güzelleşmişsin. Hem çok, çok **güzel olmuşsun**. (A. H. Tanpınar, H: 353)*

-SA şart zarf-fil ekiyle kullanımı

Bu yapı, *i-* fiiline *-se* şart zarf-fil eki ve şahıs eki getirilmesiyle oluşturulur. *İ-* fiilinin düştüğü durumlarda (*y*)+*sA*+*şahıs eki* yapısında kurulur. Kendisinden önce gelen ismin eskiden beri bir hâl içerisinde bulunup bulunmadığını şarta bağlayarak bildirir ve cümlenin yüklemine bu açıdan sınırlandırır. Bu özelliğiyle bitiş dönüşümlü bir özellik gösterir.

hasta ise / hastaysa: Bu örnekte, şu an hasta bir hâlde bulunup bulunmadığı yönünde şartlı bir anlatım vardır.

hasta olsa: Bu örnekte, *i-* fiiliyle kurulan örnekten farklı olarak gelecekte hasta olup olmayacağı şartlı bir biçimde belirtilmektedir.

*Annesi **hasta ise / hastaysa** gidip ziyaret etmeliyiz.*

*Annesi **hasta olsa** ona bakmayacak mı?*

Yukarıda verilen örneklere bakıldığında *i-* fiiliyle kurulan yapıda annesi hasta bir hâlde bulunuyorsa ziyaret edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Yani, hastalık varsa bu durum gerçekleşmiştir. *Ol-* fiiliyle kurulan yapıda ise annesi şu an hasta değildir. Gelecekte hasta olursa kişinin kendisine bakması gerektiği soru yoluyla vurgulanmaktadır. Görüldüğü üzere, *i-* fiiliyle kurulan yapı daha eski bir bitiş vurgulamaktadır.

*- Ad işi değil bu Maksut Arap, akıl işi... Münir Bey **buradaysa**... Evi **uygunsa**... Saklanma yerini bulduk say...* (K. Tahir, YS: 51)

*Kıymetli bir şeyiniz, iyi bir yazma, güzel bir gramofon, bir Acem halınız var mı, sakın onu satmayı bir imkân gibi düşünmeyin, **evliyseniz** karınızı boşamayı, **seviyorsanız** sevdiğiniz kadına darılmayı bir kere olsun aklınıza getirmeyin. (A. H. Tanpınar, H: 340)*

-ken zarf-fiil ekiyle kullanımı

Bu yapı, *i-* fiiline *-ken* zarf-fiil eki getirilmek suretiyle oluşturulur. *İ-* fiilinin düştüğü durumlarda *+(y)-ken* biçiminde oluşturulur. Bu yapı, isimlerden sonra geldiğinde geçmişte bir durum içerisinde bulunulduğunu bildirir. Fiillerden sonra geldiğinde ise bir durum söz konusuysen başka bir eylemin gerçekleştirildiğini veya gerçekleştirilmesi gerektiğini karşılar.

İ- fiilinin buradaki kullanımını *ol-* fiiliyle birebir karşılaştırmak mümkün değildir. Çünkü, *-ken* zarf-fiil eki, sadece *i-* fiiliyle kullanılmaktadır. *Ol-ken* gibi bir kullanım Türkçede söz konusu değildir. Ancak, aynı cümle içerisinde *iken* kullanımı ile *ol-* fiilinin zaman olarak nasıl bir durum arz ettiğine bakmak mümkündür. Şöyle ki:

Zengin iken / zenginken fakir oldum.

İyi iken / iyiyken kötü olduk.

Burada verilen örneklerde de görüldüğü üzere *i-* fiilinden *-ken* zarf-fiil ekiyle kurulan yapılar hep daha eski bir bitişe dikkat çekmektedir. Yani, eskiden bir hâl içerisinde bulunurken başka bir hâle geçilmiştir.

İ- fiilinin *-ken* zarf-fiil ekiyle başkaca kullanım örnekleri şunlardır:

Onun uykusu çok ağırdı. Zaten Arabistan'dayken de sabahları onu uyandırmak çok zor bir işti. (R. N. Güntekin, Ç: 17)

Lisedeyken atış poligonuna gider ve altıpatlar bir tabancayla küçük, sarı küplere ateş ederdim. (O. Atay, T: 632)

Çoban Veli "Tahtabacak"ı görmek üzere sokak denilen bir kayalığa tırmanırken bir aralık yukarıya baktı. (Halikarnas Balıkcısı, TR: 13)

-dik / -dük sıfat-fiil ekiyle kullanımı

Türkiye Türkçesinde *i-* fiilinin *-dik / -dük* sıfat-fiil ekiyle kalıplaşmış olarak bir kullanımı vardır: *idiğü / idiği*.

Ne idiğü / idiği belli olmayan insanlarla görüşmeni istemiyorum.

Yukarıdaki örnekte, geçmişte veya geçmişten beri nasıl bir hâlde bulunduğu belirtilmektedir. Bu hâliyle son sınırı vurgulamaktadır. Söz konusu kullanım, *ol-* fiiliyle karşılaştırıldığında ikinci fiilin daha sonradan gelişen olayları belirtmek için kullanıldığı görülür. Yani daha sonraki bir zamanda gelişmiş olayları ifade etmektedir:

Üniversitenin kapısında bir otomobile binerek hemen eve gittim. Anneme hasta olduğumu söyledim. Soyunup yatağa girdim. (O. Atay, T: 593)

Şimdi de gözlerimin nasıl kör olduğuna gelelim. (Halikarnas Balıkcısı, TR: 29)

İ- fiilinin söz konusu sıfat-fiil ekiyle kullanımı, Türkiye Türkçesinde sınırlı olmasına karşın Türkçenin tarihî dönemlerinde daha fazladır (*kızı erdügin* (Argunşah, 2014: 181); *az ıduğın HŞ. 977, hağ ıduğın HŞ. 973, hağkat ıduğına ŞD. 102-9, fettān ıduğın SF. 3-2* (Turan, 1999: 269)). Günümüzde bu yapıda kullanılan *i-*

fiili yerini büyük bir oranda *ol*-² fiiline bırakmıştır. *İ*- fiilinin Türkçenin tarihî dönemlerinde bu yapı içerisindeki kullanımlarına şunlar örnek verilebilir:

Peygamber Óas gázáb qıldı taqı aydı kim: Yā Umm-i Seleme, saña nē maÓlüm boldı anıñ uçmahlıgı erdüki? (NF, 239/6-7) (Eckmann-Tezcan vd., 2014: 165)

(Peygamber (as) öfkeleni ve dedi ki: Ey Ümm-i Seleme! Onun cennetlik olduğu sana nereden malum oldu?)

Gendü faziletin izhār idüp, mertebesin seniñ mertebēden tercih kılmakdur. Bu cāyiz degüldür. Lākin bu daÓvāsında yalan idüginē şübhe yokdur. Bu husūsa icāzet virilsün; ammā dinilsün ki bu nasıhat pādişāh hūzūrında olsun tenhā yirde olmasun. (MN, S.6/17) (Marzubān Bin Rüstem, 2017: 171)

(Kendi faziletini ortaya çıkarıp mertebesini senin mertebenden üstün göstermek, caiz değildir. Lakin, bu iddiasında yalan olduğuna şüphe yoktur. Bu konuda izin verilsin; ama nasihat تنها bir yerde değil, padişahın huzurunda olsun.)

Görüldüğü üzere, *uçmahlıgı erdüki* ve *yalan idüginē* yapılarını Türkiye Türkçesine çevirirken *ol*-² fiilini kullanmak zorunda kalınıyor. *Ol*- fiili, “bir hâlde bulunmak” anlamıyla zamanla *i*- fiilinin *-dik / -dük* sıfat-fiil ekiyle kullanıldığı yapılara yaklaşılarak onun yerini tutmaya başlamıştır. Bugün, “*Her şeye rağmen hayatta kalmanın ne olduğunu bu büyük şehirde öğrendim.*” biçimde söylenen bir cümle “*Her şeye rağmen hayatta kalmanın ne idiğini bu büyük şehirde öğrendim.*” biçiminde de söylenebilirdi; ancak, günümüzde *ol*- fiili, *i*- fiiline göre bu gibi yapılarda daha yaygın bir kullanıma sahip olduğu için söz konusu görevi de büyük oranda karşılar olmuştur:

*Ben her şeyden önce, çocuğumun annesiyim, demek istiyordu. Sen de babası **olduğunu** unutma.* (O. Atay, T: 554)

*İşte o zaman açılan gedikten bizim galiden biraz daha küçük olan bir kalitayn gördüm, bayrak göstermediği için ne millet **olduğunu** anlayamadım.* (Halikarnas Balıkcısı, TR: 23)

*Onun ne yaman bir deniz kurdu **olduğunu** bilirsiniz.* (Halikarnas Balıkcısı, TR: 39)

Bu cümlelerdeki kullanıma bakıldığında *ol*- fiilinin *i*- fiiline yaklaştığı görülür.

İ- fiilinin farklı eklerle olan çekimine baktıktan sonra onun tarihî Türk yazı dillerindeki kullanımına ve kılış özelliğine de değinmek gerekir. Günümüzde yardımcı fiil olarak kullanılan fiilin şeklen açıklaması yapılabilirken anlam bakımından yeterli bir açıklaması bugüne kadar pek yapılmamıştır. Ancak, söz konusu fiil, Türkçenin başka bir asıl ve yardımcı fiili olan ve bazı kullanımlarda onun yerini alan *ol*- fiiliyle karşılaştırıldığında *i*- fiilinin anlam alanı ortaya çıkarılabilmektedir. Bu karşılaştırmaya Türkçenin tarihi metinlerinden aşağıdaki cümleler örnek olarak verebilir:

*tokuz oguz bodun kentü bodunum **erti** tenri yer bulgakin için yağı **bolu** bir yılka beş yolu sünüşdüümüz*

(Dokuz Oğuz halkı kendi halkım idi. Gök ve yer karıştığı için düşman oldular. Bir yıl içerisinde beş kez savaştık.) (KT, K 4) (Aydın, 2017: 65)

Kül Tigin yazıtına ait bu cümlelerde art arda gelen *i*- ve *bol*- fiillerine bakıldığında aynı zaman ekini almalarına rağmen farklı zamanları ifade ettikleri görülmektedir. Her ikisi de görülen geçmiş zaman

ekini almasına rağmen *bodunum erti* kullanımını daha eski bir zamanı ve bitmiş olan bir durumu, *yagı bolı* kullanımını ise daha yakın bir geçmişte bitmiş bir olayı belirtmektedir. Çünkü, *bodunum erti* (halkım idi) kullanımından Oğuzların artık Köktürklerin halkı olmadığı anlaşılmaktadır. Şimdi ise artık düşman oldukları ve dolayısıyla da bir yıl içerisinde beş kere savaştıkları görülmektedir.

tawgaç kagan yagımız erti on ok kaganı yagımız erti artuk kırküz küçlüg kagan yagımız bolı ol üç kagan ögleşip altun yış üze kawısalım têmış anca ögleşmiş

(Çin kağanı düşmanımızdı, On Ok düşmanımızdı, çok sayıdaki Kırgızlar (ve onların kağanı) Küçlüg Kağan düşmanımız oldu. O üç kağan anlaşıp “Altay (ormanlı) Dağları’nda birleşelim” demiş, bu şekilde anlaşmışlar.) (T1, D 3) (Aydın, 2017: 108-109)

Tonyukuk yazıtının birinci taşına ait bu cümlelerde geçen *er-* ve *bol-* fiillerine bakıldığında aynı zaman eklerini almalarına rağmen farklı zamanları ifade ettikleri görülmektedir. *Er-* fiilinin kullanıldığı yapılar da Çin ve On Ok kağanlarının Türklerin daha eski, kadim bir düşmanı olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık *bol-* fiilinin kullanıldığı yapıda ise Kırgızların Çin ve On Oklardan daha yakın bir zamanda düşman hâline geldikleri anlaşılmaktadır.

türük kara kamağ bodun ança têmış ellig bodun ertim elim amtı kanı kimke ellig kazganur men tēr ermiş kaganlıg bodun ertim kaganım kanı ne kağanka işig küçüg bérür men tēr ermiş ança tēp tawgaç kağanka yagı bolmuş yagı bolup etinü yaratını umadok yana içikmiş

(Türk (avam) halkı şöyle demiş: “Ülkesi olan halk idim, ülkem şimdi hani? Kime ülke kazanıyorum?” Kağanı olan halk idim, kağanım hani? Hangi kağana işi gücü veriyorum (hizmet ediyorum) dermiş. Böyle deyip Çin kağanına düşman olmuş. Düşman olup (kendini) örgütlemeyi başaramadığı için yine tâbi olmuş.) (KT, D 8-10) (Aydın, 2017: 53-54)

Kül Tigin yazıtının doğu yüzünün 8 ila 10 satırlarında bulunan bu cümleler *er-* fiili ile *bol-* fiilinin kılınş bakımından nasıl bir farklılık arz ettiğini çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır. *Er-* fiiliyle kurulan bütün yüklemeler Türklerin içinde bulunduğu daha önceki durumlarından bahsederken *bol-* fiiliyle kurulanlar ise daha sonraki bir olaydan bahsetmektedir.

köl tēgin yeti otuz yaşına karlok bodun erür barur erkli yagı bolı

(Köl Tegin yirmi yedi yaşında, Karluk halkı gelir giderken düşman oldu.) (KT, K 1) (Aydın, 2017: 64)

Kül Tigin yazıtının kuzey yüzünün birinci satırında geçen bu cümlede kullanılan *erkli* kelimesi bugünkü *iken* sözcüğünün karşılığıdır. Türkiye Türkçesindeki *iyi iken kötü olduk* kullanımını karşılamaktadır. Yani, eskiden beri iyi ilişkiler içerisindeyken sözün söylendiği ana daha yakın bir zamanda bir gelişme olmuş ve ilişkileri bozulmuştur. *Bol-* fiili, kendisinden sonra görülen geçmiş zaman eki gelmesine rağmen *er-* fiiliyle kullanılan yapıya göre daha yakın bir geçmiş zamanı karşılamıştır.

yuyka erkli topulgalı uçuz ermiş yinçge erklig üzgeli uçuz <ermiş> yuyka kalın bolsar topulgalı alp ermiş yinçge yogun bolsar üzgülik alp ermiş

(Yufka iken delinmesi kolaymış, ince iken koparmak kolaymış. Yufka kalın olsa delinmesi zormuş, ince yoğun olsa kopması zormuş.) (T1, G 6-7) (Aydın, 2017: 107)

Görüldüğü üzere, yukarıdaki parçada *er-* fiili çokça kullanılmıştır. Çünkü, daha eski bir durumdan bahsedilmektedir. Burada bahsedilen ifade, bir tecrübenin anlatımıdır. Öteden beri böyle olan bir durumun ifadesidir. Zaten, *bolsar* sözcüğü, sonradan olma durumları ifade etmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla, *er-* fiiliyle kurulan yapıların daha eski bir zamanı ifade ettikleri açıktır.

mini aşnu ol kıoldı erdi ezel

anın men kıolur boldum emdi tükel (KB, 4787) (Arat, 1947: 479)

(Önce o beni ezelde istedi idi; onun için şimdi ben de tamamıyla onu ister oldum.)

Kutadgu Bilig’de geçen bu beyitte zaman bildiren *ezel* ve *emdi* sözcükleri bir kenara bırakıldığında *kıoldı erdi* (istediydi) kullanımında istemek eyleminin kendisinin istemesinden daha önce yapıldığı anlaşılmaktadır. İkinci mısradaki geçen *kıolur boldum* (ister oldum) ibaresinde ise sözü söylediği zamana daha yakın bir zamanda istediği; önceden istemenin olmadığı, istemenin yeni ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. İki yapının da sonunda görülen geçmiş zaman kipi eki olmasına rağmen ikisinin de kastettiği zaman birbirinden farklıdır. Ayrıca, burada kullanılan *ezel* ve *emdi* sözcükleri farklı fiillerle ifade edilen bu yapılardaki zaman farkını belirtmek için değil, olayın gerçekleştiği zamanı kesinleştirmek için kullanılmıştır. Burada, *ezel* ve *emdi* sözcükleri yerine *akşam* ve *sabah* (O sabah beni istedi, akşam da ben onu ister oldum.) sözcükleri de kullanılabilirdi. Çünkü, bu sözcükler kullanılmadan da aradaki zaman farkı belirlidir.

Melik-zāde eyitdi: “İşitdüm ki ilerü zamānda dıvler ādemiler arasında āşikāre yörürler-idi, halkı āzdururlar-ıdı ve bātıl hayāller halk gözine gösterürler-idi. Āhır şöyle oldı kim Bābil vilāyetinde bir sālih dīn-dār Őālim kıopdı, bir tağ içinde şavmiŐa idinüp Őibādete meşğül ve halkı dīni yolına daŐvet kııldı. Az zamān içinde çok kişiler uydılar. Eyü adı Őālemlere yayıldı. Çün dīn-dār hāli böyle yüceldi. Dıvler işi bātıl ve Őamelleri kāsıd kııldı. (...)” (MN, 19a/1-5) (Korkmaz, 2017b: 197)

(Şehzade anlatmaya başladı: “İşittim ki eski devirlerde şeytanlar halkın arasında açıktan gezerler, halkı yoldan çıkarırlar ve halkın gözüne dince yasak hayaller gösterirlerdi. Sonunda Babil şehrinde, dinin emirlerine göre hareket eden bir bilgin yetişti. Bir dağda inziva yeri edinerek kendini ibadete verdi ve halkı din yoluna davet etti. Az zamanda çok kimse onun davetine uydu ve iyi şöreti âlemlere yayıldı. Dindarın mertebesi böyle yükselince şeytanların çabaları ve amelleri boşa çıktı.”) (Korkmaz, 2017b: 299)

Marzubân-nâme’den alınan bu parçada diğer örneklerde de olduğu gibi *böyle idi* ve *böyle oldu* yapısı kullanılmıştır. Bu yapı; *i-* ve *ol-* fiillerinin kılışlarında yer alan zamanla ilgilidir. Dolayısıyla, önce olan durum *i-* fiili ile, yeni ortaya çıkan durum ise *ol-* fiili ile verilmiştir.

İ- fiilinin Türkçenin tarihî metinlerinde daha eski bir zamanı anlatmak için kullanıldığı *ol-* fiiliyle karşılaştırılmadan olay örgüsünden yola çıkılarak da anlaşılmaktadır. Aşağıda bu durumun örnekleri verilmiştir:

yana aydı ilig ay ögdülmüşe

ğadaşın tükell ök kişi ermişe

eşitmegüm erdi anın sözlerin

ne kılka kılınçı ne bilgi barın

eşittim köñülke sığurdum anı

katıglan tilekke tegürgil mini (KB, 3858-3860) (Arat, 1947: 388)

((Hükümdar) yine dedi: Ey Ögdülmiş! Kardeşin gerçekten de bilge bir insan imiş.)

((Keşke) onun sözlerini işitmeseydim; ne huyunu, tavrını ne de bilgisini (bilmeseydim).)

((Fakat) işittim ve ona gönümde yer verdim. Gayret et, beni bu dileğime ulaştır.)

Kutadgu Bilig'den alınan bu dizelerde Hükümdar, Ögdülmiş'e cevap vermektedir. Bu cevabı verirken de ilk iki dizede *er-* fiilini tercih etmiştir. İlk dizede Ögdülmiş'e kardeşinin gerçekten bilge biri olduğunu (idiğini) ve bu durumu sonradan fark ettiğini belirtmektedir. İkincisinde ise, "keşke işitmeseydim" diyerek geçmişte gerçekleşen bir olaya atıfta bulunmaktadır. Bunların hepsi, daha eski bir zamana işaret eden ifadelerdir. Üçüncü dizede ise, tıpkı "hasta idim – hasta oldum" karşılaştırmasında olduğu gibi içinde bulunduğu ana daha yakın bir zamanda gerçekleşen bir olaydan bahsetmektedir.

Ĥasan bin Šalih rahmhi öziniñ bir cāriyası bar erdi. Qaçan kim özi tün buçuqı keçse töşekdin turup ābdast qılsa ol cāriyaqa taqı fermānlar erdi. Ol cāriyası taqı turup ĥōcası birle erteke tegi tāŖat ve Ŗibādat qılır erdi. İttifāq andağ tüşti kim ĥōcası bu cāriyanı sattı taqı bir musulmān aldı. Ol kēçe tün buçuqı boldı erse, bu cāriya burunqı tēg qoptı taqı ābdast qıldı taqı ĥōcağa aydı:... (NF, 321/12-16) (Eckmann-Tezcan vd., 2014: 223)

(Hasan bin Salih'in (r.a.) bir cariyesi vardı. Ne zaman ki gece yarısını geçse döşeginden kalkıp abdest alsa o cariyeye de emrederdi. O cariyeye de kakıp efendisi ile sabaha kadar taat ve ibadette bulunurdu. (Sonra) efendisi bu cariyeyi satıp bir Müslüman aldığı için bu birliktelik sona erdi. O gece gece yarısı olunca bu cariyeye önceki gibi kalktı ve abdest alıp efendisine seslendi:...)

Nehcü'l-Ferâdis'ten alınan bu parça, olay örgüsü olarak ikiye ayrılabilir. İlki Hasan bin Salih'in cariyeye sahip olduğu zaman, ikincisi ise bu kişinin cariyeyi bir Müslümana sattığı zamandır. İkisi de görülen geçmiş zaman kipi ekiyle verilmiştir. Ancak, ilk olay örgüsünü anlatan cümlelerin yüklemi hep *er-* yardımcı fiiliyle kurulmuştur. Çünkü, ilk olayın daha önce olup bittiği belirtilmek istenmiştir. İkinci olay örgüsünü anlatan cümleler ise, *er-* yardımcı fiiliyle kurulmamış, doğrudan asıl fiillerle kurulmuştur. Bu fiiller de Hasan bin Salih'in cariyeyi sattıktan sonraki olayları; yani daha yakın bir zaman ait olayları ifade etmektedir.

ĥoca eydür aduñ eyt bilem seni

eytdi nişe dimezidüñ sen baña

Yūsuf eydür eydem añlagil beni

iledürdüm seni atañ anana

bu şart ile söyleyem çün bilesin

döndi eydür ol seni şatanlar

kimdügümi halka bildürmeyesin

*neñ **olurdu** eyit baña anları*

ol bâzîrgân and içer söylemeyem

Yūsuf eydür gammâzlık işüm degül

kimdügüñ halka fâş eylemeyem

gammâz olan kişiler işüm degül

*Yūsuf eydür YaÖküb nebî **oğlıyam***

*ol kişi eydür peygamber **imîş** aşluñ*

*ceddüm İshâk İbrâhîm **aşlyam***

*sen **şuddîksin** **şabûldür** duÖân seniñ*

(DY, 391-399) (Eminoğlu, 2008: 179-180)

Şeyyâd Hamza'nın Destân-ı Yusuf'unda geçen bu dizeler *i-* fiilinin Eski Anadolu Türkçesindeki kullanımını kapsamlı bir biçimde örneklendirmektedir. *İ-* fiilinin geniş zaman çekimi eskiden, ezelden beri veya uzun zamandır bir hâl içerisinde bulunmayı, görülen geçmiş zaman kipi çekimi eskiden gerçekleşmeyen; ancak şimdi gerçekleşen bir fiili, öğrenilen geçmiş zaman kipi çekimi bir durumun aslının yeni öğrenildiğini, *dük* sıfat-fiil ekli biçimi ise aslının ne idiğini göstermektedir. Burada, *kimdügümi* (< *kim idügümi*) ve *kimdügüñ* (< *kim idügüñ*) kullanımları dikkat çekicidir. Bu tür kullanımların Eski Anadolu Türkçesinde olduğu bilinmektedir. Ancak, Eski Anadolu Türkçesi döneminde *i-* fiiliyle kurulan bu yapıların artık Türkiye Türkçesinde *ol-*² fiiliyle karşılanmaktadır: *kimdügümi* değil, *kim olduğumu*; *kimdügüñ* değil, *kim olduğunu*.

Sonuç ve Öneriler

Türkçe gramerlerde *i-* fiilinin genellikle ek-fiil olduğu ve isimleri yüklem yapmak ile fiillerin birleşik çekimini oluşturmak üzere iki görevinin bulunduğu belirtilmektedir. Ancak, kullanıldığı cümleye nasıl bir anlam kattığı, zaman bakımından ne gibi değişiklikler oluşturduğu gibi konular üzerinde pek durulmamıştır. Burada yapılan çalışma, *i-* fiilinin kılınış özelliğinin bulunduğunu da göstermektedir. Dilde asıl fiillerin kılınışlarının olduğu bilinmektedir. Bunun yanında yardımcı fiillerin de kılınış belirleme özellikleri vardır. Bu konuda *i-* fiilinin Türkçede asıl fiil olarak kullanımı öteden beri bulunmadığından asıl fiil olarak kılınışını tam olarak ortaya koymak mümkün değildir. Ancak, yardımcı fiil olarak kullanımlarındaki kılınış özelliklerini kullanıldığı yapılardan ve *ol-*¹ fiiliyle olan karşılaştırmalarından çıkarmak mümkündür.

İ- fiilinin *ol-* fiili gibi bir yardımcı fiil olduğu doğrudur. Ancak, kılınış özelliği bakımından *ol-*¹ fiilinden farklı olarak daha eski bir bitişe işaret ettiğini söylemek mümkündür. Bu eskiliğin son sınırı ise *i-* fiilinin almış olduğu eke göre değişmektedir. Dolayısıyla, *i-* fiili anlam bakımından daha eski bir zamandan beri var olmayı, bir hâlde bulunmayı veya daha eski bir zamanda var olmayı, bir hâlde bulunmayı ifade etmektedir. Türkçedeki *i-* fiilinin bu özelliği onun en önemli ayırt edici özelliklerindedir.

İ- fiilinin taşımış olduğu söz konusu kılınış özelliği, *ol-*¹ fiiliyle aynı cümle içerisindeki kullanımlarında daha açık bir biçimde görülmektedir. Bunun yanında, sadece *i-* fiilinin kullanıldığı cümlelerde de zamanın eskiliği fark edilir: *Hakkı Bey çok iyi bir adam idi / adamdı*. Bu cümleden iki durum

anlaşılmaktadır. Birincisi *Hakkı Bey* artık iyi bir adam değil, ikincisi *Hakkı Bey* artık hayatta değil. Her hâlıkârda, daha eski bir bitişten bahsedilmiştir. Dolayısıyla kılınış bakımından bitiş dönüşümlü özelliği gösteren fiillerin ifade ettikleri bitiş, her zaman aynı olmadığından *i-* fiilinde olduğu gibi bazı fiiller daha eski bir bitişini ifade edebilir.

Yukarıda *i-* fiiliyle kurulan cümle, *ol-* fiiliyle kurulursa anlamda da zaman açısından belirgin bir değişiklik meydana gelmektedir: *Hakkı Bey, çok iyi bir adam oldu.* Artık, yakın bir zamana ait bitişten bahsedilmektedir. *Hakkı Bey*, önceden iyi değilken, şimdi iyi biri olmuştur. Her ikisinde de görülen geçmiş zaman kipi eki kullanılmasına rağmen *i-* fiiliyle kurulan cümle daha eski bir bitişini, *ol-* fiiliyle kurulan cümle ise daha yakın bir zamanda bitişini işaret etmektedir.

İ- fiilinin sahip olduğu özellik, *ol-* fiilinin “bir hâlde bulunmak” (Bu çalışmada söz konusu anlam “*ol-*” biçiminde gösterilmiştir.) anlamına da aktarılmış ve *ol-* fiili, bazı örneklerde *i-* fiilinin yerine kullanılmıştır: *dayısıyım = dayısı olurum; yalan idügin = yalan olduğunu, ne idüğünü = ne olduğunu...*

İ- fiili, kılınış özelliğinin daha eski bir zamanı karşılamasından dolayı kendisinden sonra sadece görülen geçmiş zaman kipi, öğrenilen geçmiş zaman kipi, geniş zaman kipi, *-sa* şart zarf-fiil, *-ken* zarf-fiil ve *-dik / -dük* sıfat-fiil eklerinden biri gelmiştir. Görüldüğu üzere, Türkçede bu fiil sadece geçmiş zaman ve geniş zaman ifade eden yapılar oluşturmada tercih edilmiştir. Buna karşılık, gelecek zaman ifade eden eklerle kullanımı Türkçenin tarihî seyri içerisinde olmamıştır. Bu da, söz konusu fiilin kılınışıyla doğrudan alakalıdır, denebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Kılınış Bakımından İ- Fiili” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kısaltmalar

- çev.* : Çeviren
dzl. : Düzenleyen
haz. : Hazırlayan
vd. : Ve diğerleri

Taranan Eserlerin Kısaltmaları

- BŞGD : Bir Şoförün Gizli Defteri
DY : Destân-ı Yûsuf
Ç : Çalıkuşu
H : Huzur
KB : Kutadgu Bilig

MN	: Marzubân-nâme
NF	: Nehcü'l-Ferâdis
NN	: Ne İdim Ne Oldum
OY	: Orhon Yazıtları
T	: Tutunamayanlar
TR	: Turgut Reis
YS	: Yorgun Savaşçı

Kaynakça

- Adıgüzel, H. (2016). *Ne idik? Ne olduk? Neden?*. Bilgeoğuz Yayınları.
- Aksan, D. (2016). *Anambilim*. Bilgi Yayınevi.
- Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I metin*. Milli Eğitim Basımevi.
- Aragunşah, M. (2014). *Çağatay Türkçesi*. Kesit Yayınları.
- Arpad, B. (2007). *Bir İstanbul var idi*. Remzi Kitabevi.
- Aslan-Demir, S. (2013). Türkmencede kılınış işlemcisi olarak art-fiiller. *Türkbilig*, 26, 67-90.
- Atay, F. R. (2016). *Atatürk ne idi?*. Pozitif Yayınları.
- Atay, O. (1984). *Tutanamayanlar*. İletişim Yayınları.
- Ayda, A. (2014). *Etrüskler Türk mü idi?*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aydın, E. (2017). *Orhon yazıtları*. Bilge Yayıncılık.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı İktisadi İşletmesi.
- Ayverdi, S. (2017). *Ne idik ne olduk*. Kubbealtı İktisadi İşletmesi.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bingöl, H. E. (2019). *Maytrisimit örneğinde eski Uygurcada fiillerde kılınış* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. At The Clarendon Press.
- Dilaçar, A. (1974). Türk Fiilinde “Kılınış”la “görünüş” ve dilbilgisi kitaplarımız. *Bellekten*, 159-171.
- Ediskun, H. (2010). *Türk dilbilgisi*. Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Ertane-Baydar, A. S. (2016). İ- fiili üzerine. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4 (7), 164-171.

- Gül, E. S. (2010). *Aristoteles'te fizik metafizik* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündüz, A. (1946). *Bir şoförün gizli defteri*. Remzi Kitabevi.
- Güntekin, R. N. (1999). *Çalkuşu*. MEB.
- Halikarnas Balıkcısı (1994). *Turgut Reis*. Bilgi Yayınevi.
- Hofmann, T. R. (1993). *Realms of meaning: An introduction to semantics*. Longman.
- Karadoğan, A. (2009). *Türkiye Türkçesinde kılınış*. Divan Kitap.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Marzubân Bin Rüstem (2017). *Marzubân-nâme tercümesi: Düstûr-ı şâhî*, (Çev. şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafâ, haz. Zeynep Korkmaz). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mahmûd Bin Alî (2014). *Nehcü'l-Ferâdis uştmahlarının açuq yolu: Cennetlerin açık yolu*, (Tıpkıbasım ve çeviri yazı: Janos Eckmann; yayımlayanlar: Semih Tezcan, Hamza Zülfikar; Dizin-Sözlük: Aysu Ata). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Melikoff, I. (2012). *Uyur idik uyardılar*, (çev. Turan Alptekin). Demos Yayınları.
- Muhammed şucaî (2001), *Makâlât-I ne idik, ne olduk, ne olabiliriz*. (Çev. A. Eren). İnsan Yayınları.
- Muhammed şucaî (2001), *Makâlât-II ne idik, ne olduk, ne olabiliriz*. (Çev. A. Eren). İnsan Yayınları.
- Muhammed şucaî (2001), *Makâlât-III ne idik, ne olduk, ne olabiliriz*. (Çev. A. Eren). İnsan Yayınları.
- Özçelik, S., ve Erten, M. (2011). *Türkiye Türkçesi dilbilgisi*. Bizim Büro Basımevi.
- Paçacıoğlu, B. (2006). *Türkçenin sözcük dağarcığı*. Bizim Büro Basımevi.
- şeyyâd Hamza (2008). *Destân-ı Yûsuf*. (haz. Emin Eminoğlu). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tahir, K. (1993). *Yorgun savaşçı*. Tekin Yayınevi.
- Tanpınar, A. H. (1964). *Huzur*. Tercüman.
- Terziyan, N. (2014). *Ne idim ne oldum...* İletişim Yayınları.
- Turan, Z. (1999). Eski Anadolu Türkçesinde ol- cevheri fiili. *Bellekten*, 265-289.
- Türk, V. (2004, Eylül 20-26). Kutadgu Bilig örneği ile Türkçede ana yardımcı fiil (er-) [Konferans sunumu]. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Türkçe Sözlük* (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uğurlu, M. (2003). Türkiye Türkçesinde "bakış" ("aspektotempora"). *Türkbilig*, 5, 124-133.
- Vendler, Z. (1957). Verbs and times. *The Philosophical Review*, 66, 143-160.
- Vural, H., ve Böler, T. (2014). *Ses ve şekil bilgisi*. Kesit Yayınları.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (2009). (Dzl. Cem Dilçin). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Extended Abstract

The verb i-, which is one of the frequently used auxiliary verbs in Turkish, was evaluated in terms of aktionsart in this study. This research was carried out on the structures where the verb i- is used as an auxiliary verb in Turkish since it is used as an auxiliary verb and it has no known usage as a full verb. First of all, the verb i- was discussed. Within this framework, the information related to the structure of the verb i-, the places where it is used, its historical process, and the suffixes it takes is given. Afterwards, the aktionsart was discussed and quotations were made from the studies on this subject both in the world and in Turkey. Then, it was emphasized how the verb in question, which has no usage as a full verb in Turkish, should be evaluated as a bound morpheme. From this point of view, it is seen that the auxiliary verb i- expresses a time despite its bound morpheme feature. the verb i- was evaluated in comparison with the verb ol-¹, which expresses a result since comparative evaluations are needed to reveal the meaning of i-verb structures in a better way. This is the result of the fact that the related verb has been used only as an auxiliary verb in Turkish for a long time.

The sentence examples to be examined in this study were selected from the works of the historical and contemporary written languages of Turkish. Since it is known that the verb i- has only present tense suffix, past tense suffix seen, perfect tense suffix, -se gerundium suffix, -dik / -duk participle suffix, -ken gerundium suffix in Turkish, the texts structures in which these suffixes are used were selected. In the sentences in which these suffixes were used, it was seen that the verb i- expresses an accomplishment that belongs to an earlier time than the verb ol-¹. The best example of this situation can be seen in the sentence “Ne idik, ne olduk.”. Although there is no time limit in the sentence, it is seen that the previous expression focuses on an earlier accomplishment. In addition, when we look at the sentences “İyi imiş.” / “İyi olmuş.”, it is seen that the expression in the sentence with the verb i- expresses a pre-existing situation, and the sentence with the verb ol- expresses a newly developing situation.

Contrary to the verb ol-¹, the verb ol-², which is used as an additional verb is similar to the verb i- in terms of time. In the sentences “Ne idiği belli olmayan insanlarla görüşme.” and “Ne olduğu belli olmayan insanlarla görüşme.” it is seen that the verbs i- and ol- in indicate the same situation in terms of meaning. For this reason, the features of aktionsart are the same.

The fact that the verb i- expresses an earlier accomplishment in terms of aktionsart has also limited the suffixes it takes. From this point of view, the verb i- is a special verb that cannot take every suffix that verbs take. It is used with suffixes expressing past and present tense. It does not take suffixes expressing the future tense. It can be said that this is related to the fact that the aktionsart of the verb expresses the accomplishment of an earlier time.

4-6 Yaş Çocukların Ekran Kullanım Alışkanlıkları İle Öz Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişki¹

Correlation Between Screen Use Habits and Self-Regulation Skills in Children Aged 4 to 6 Years

Döndü Koyuncuoğlu²
Emine Gülriz Akaroğlu³

Öz

Öz-düzenleme, çocukların belirli bir duruma uygun şekilde hareket edebilmek için düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını kontrol etme girişimlerinde yer alan süreçleri ifade etmektedir. Son on yılda çocukların dijital teknoloji kullanımı hızlı bir şekilde artmış ve çocuklar vakitlerinin büyük bir bölümünü teknolojik araçlarla geçirmeye başlamıştır. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı 4-6 yaş çocukların ekran kullanım alışkanlıkları ile öz düzenleme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışma grubunu, Karaman il merkezinde ikamet eden, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında anaokuluna veya anasınıfına devam eden 4-6 yaş aralığındaki çocukların anneleri oluşturmuştur. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 159'u erkek (%52,6), 144'ü kız (%47,4) çocuğuna sahip toplam 303 anne çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama araçları olarak çocukların ekran kullanım alışkanlıklarını belirlemek amacıyla 'Problemler Medya Kullanım Ölçeği (PMKÖ)', öz düzenleme becerilerini belirlemek amacıyla '4-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği' ve katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini saptamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Ölçeklerden elde edilen puan ortalamaları arasında anlamlı ilişki Pearson Korelasyon Analizi ile test edilmiştir. Ekran kullanımı ile öz düzenleme becerileri arasında negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Çocukların ekran kullanımı arttıkça, öz düzenleme becerileri düşmektedir. Problemler medya kullanımının öz düzenleme becerileri ile alt boyutlarını negatif yönde ve anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Çocukların ekran kullanım alışkanlıkları, anne eğitim düzeyi ile pozitif yönde anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Çocukların öz düzenleme becerileri kardeş sayısı, anne eğitim düzeyi ve gelir düzeyindeki artıştan olumlu şekilde etkilenirken cinsiyetin öz düzenleme becerileri üzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür.

¹ 16 Mart 2021 tarihinde KTO Karatay Üniversitesi Çocuk Gelişimi Anabilim Dalında tamamlanan "4-6 Yaş Çocukların Ekran Kullanım Alışkanlıkları İle Öz Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişki" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir. KTO Karatay Üniversitesi Tıp Fakültesi İlaç ve Tıbbi Cihaz Dışı Araştırmalar Etik Kurulunun 27/04/2021 tarihi ve 2021/009 sayılı kararı ile etik kurul iznialınmıştır.

² Sorumlu yazar: Öğr.Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, e-mail: dondukoyuncuoğlu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7824-1782

³ Doç. Dr. KTO Karatay Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü, Konya, e-mail: gulriz.akaroglu@karatay.edu.tr, ORCID: 000-0002-9940-9142

Anahtar Kelimeler: Çocuk gelişimi, ekran maruziyeti, medya, öz düzenleme, yürütücü işlevler.

Abstract

Self-regulation refers to the processes involved in children's attempts to control their thoughts, emotions, and behaviors in order to act appropriately in a given situation. In the last decade, children's use of digital technology has increased rapidly and children have started to spend a large part of their time with technological tools. In this context, the main purpose of the study is to examine the relationship between screen use habits and self-regulation skills of children aged 4-6. The study group comprised of the mothers of children aged 4 to 6 years who resided in the city center of Karaman and attended a kindergarten or kindergarten in the 2020-2021 academic year. A total of 303 mothers of 159 male (52.6%) and 144 female (47.4%) children who volunteered to take part in the study constituted the study group. In the research, 'problematic media use scale', 'Self-Regulation Skills Scale for 4-6 Years-Old Children' and 'Personal Information Form' were used as data collection tools. The study determined that there was a significant correlation between screen use and self-regulation skills in a negative direction. As screen use of the children increased, their self-regulation skills decreased. It was determined that problematic media use predicted self-regulation skills and sub-dimensions negatively and significantly. Children's screen usage habits differ significantly with their mother's education level. While children's self-regulation skills were positively affected by the increase in the number of siblings, mother's education level and income level, it was seen that gender had no effect on self-regulation skills.

Keywords: Child development, screen exposure, media, self-regulation, executive functions.

Giriş

Günümüzde bilim ve teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler insan hayatında önemli değişimlere neden olmuştur. Bu değişim nedeniyle teknolojik cihazlar ve bunların kullanımı toplumda daha fazla yer etmeye başlamıştır (Zehir vd., 2020). Bu gelişmeler ve yeniliklerden, insan hayatına sağladığı kolaylıklardan vazgeçmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir (Gökel, 2020). TÜİK (2021) raporuna göre hanelerin %92'sinin evden internete erişim imkânının olduğu ayrıca hanelerin %16,8'inde masaüstü bilgisayar, %38,3'ünde taşınabilir bilgisayar (dizüstü), %26,3'ünde tablet bilgisayar, %99,3'ünde cep telefonu/akıllı telefon bulunduğu bildirilmiştir. Teknolojik cihazlar iletişim, bilgiye erişim, insan hayatını kolaylaştırma, eğitsel faaliyetlerde kullanılma gibi etkin yöntemlerle kullanıldığında önemli faydalar sağlamaktadırlar. Çocukların bilinçli bir şekilde teknolojik aletlerle tanışması çocuğun okula hazırlanmasında olumlu katkılar sağlamakta, öğrenme ve bilişsel gelişimini desteklemektedir (Aral ve Doğan Keskin, 2018). Ancak doğru kullanılmaması durumunda birçok olumsuzluğa neden olmakta ve bu durum çocukları da etkilemektedir. Son on yılda çocukların dijital teknoloji kullanımı hızlı bir şekilde artmış ve çocuklar vakitlerinin büyük bir bölümünü internet, televizyon, bilgisayar, akıllı telefon ve diğer teknolojik araçlarla geçirmeye başlamıştır (Ulusoy ve Bostancı, 2014). Televizyon, akıllı telefon, tablet, bilgisayar gibi medya araçlarının küçük yaşlarda kullanılmaya başlanması yaşla birlikte çocukların ekran karşısında çok fazla vakit geçirmesine neden olabilmektedir. Amerikan Pediatri Akademisi (2016), 2 yaşından önce çocukların mümkün olduğunca medya araçlarından uzak tutulmasını, 2-5 yaş arasındaki çocuklar için ebeveyn kontrolü şartıyla günde bir saatten fazla olmamak

üzere dijital medya kullanımını ve 6 yaşından büyük çocuklar için ise bu sürenin en fazla iki saat olmasını tavsiye etmektedir. Elektronik cihazların her yerde bulunması ulaşılabilirliği artırmış ve küçük çocuklar arasında medyaya yüksek düzeyde maruz kalmaya neden olmuştur. Erken çocuklukta düşük televizyon izleme ve daha az medyaya maruz kalma yüksek öz düzenleme ile ilişkilendirilmiştir. Erken çocukluk, özdenetim gelişiminin temel dönemidir ve çocukluk boyunca öz düzenlemede gelişme gösteren bireyler, yetişkinlik döneminde yüksek akademik başarı ve düşük suça eğilim göstermektedirler (Cliff vd., 2018).

Geleneksel olarak öz düzenleme; davranışları ve duyguları kontrol etme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1982). Bilişsel modele göre öz-düzenleme, çocukların belirli bir duruma uygun şekilde hareket edebilmek için düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını kontrol etme girişimlerinde yer alan süreçleri ifade etmektedir. Dikkati kaydırma ve odaklama, dikkati dağıtan bilgileri görmezden gelme, davranışı etkinleştirme ve engelleme ile önemli bilgileri saklama yeteneklerini içermektedir. Bu nedenle öz-düzenleme, davranışı kontrol etme, yönlendirme ve planlama ile ilişkilendirilmektedir (Cadima vd., 2019). Öz düzenleme, geniş anlamda duyguların, bilişin ve davranışların düzenlenmesini içeren çok boyutlu bir yapıdır ve birbiriyle ilişkili yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya bileşenlerden oluşmaktadır. Aşağıdan yukarıya bileşenler otomatik, uyarıcı odaklı, hızlı ve zihinsel kapasite gerektirmezken, yukarıdan aşağıya bileşenler yürütücü işlevlerle ilgilidir. Bilişsel disiplinlerde sıklıkla kullanılan bir terim olan yürütücü işlevler, dikkat veya bilişsel esneklik, çalışan bellek ve engelleyici kontrolü içeren üst düzey bir süreçler dizisidir (Lenes vd., 2020). Dikkat veya bilişsel esneklik, dikkati dağıtan durumları görmezden gelmeyi, bir göreve odaklanabilmeyi ve dikkati sürdürülebilmeyi, gerektiğinde dikkati yeni görevlere kaydırabilmeyi içermektedir. Dikkat veya bilişsel esneklik, çocukların farklı görev talepleri arasında odağı değiştirmelerine ve yeni ayrıntılara dikkat etmelerine olanak tanımaktadır. Çalışan bellek, bilgiyi işlerken akılda tutmayı sağlamaktadır. Çalışan bellek, çocukların yönergeleri hatırlamasını, güncellemesini, takip etmesini sağlamak ve sorunlara karşı çözümlerin planlanmasına olanak tanımaktadır. Çocukların etkinliklere katılırken sınıf kurallarını hatırlamalarına ve kurallara uymalarına yardımcı olmaktadır. Engelleyici kontrol ise çocukların dürtüsel bir tepkiyi durdurabilme yeteneklerini içermektedir. Bir başka ifadeyle bir durum ya da olay karşısında ortaya çıkan amaç dışındaki davranışı bilinçli olarak engelleyebilmektir. Engelleyici kontrol, çocukların dürtüsel eylemlerini daha uyumlu olanlar lehine bastırmasına yardımcı olmaktadır. Bütünleştirici bir öz-düzenleme çerçevesi içinde bu beceriler birbiriyle örtüşmekte ve çocuklar bir duruma uygun davranışı daha iyi uygulamak için bunların hepsini kullanmaktadır. Yürütücü işlevin üç yönü de, öz düzenlemeyi geliştirmek için hassas bir dönem olan erken çocukluk döneminde hızla gelişmektedir (Gonzales vd., 2021; İvrendi, 2020; McClelland ve Cameron, 2012). Erken çocukluk döneminde öz-düzenleme gelişiminin önemli bir belirleyicisi, televizyon izleme ve elektronik oyunlar gibi elektronik medyayla geçirilen zamandır (Cliff vd., 2018).

Bu çalışmanın amacı, çocukların öz düzenleme becerilerinin gelişimi için kritik bir dönem olan 4-6 yaş aralığında ekran kullanım alışkanlıkları ile öz düzenleme becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırmanın genel amacı doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlar belirlenmiştir:

1. Çocukların ekran kullanımı ile öz düzenleme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Çocukların problemlili medya kullanımının öz düzenleme becerisi üzerinde yordayıcı etkisi var mıdır?
3. Çocukların problemlili medya kullanımının öz düzenleme becerisinin alt boyutları üzerinde yordayıcı etkisi var mıdır?
4. Çocukların günlük ekran karşısında geçirdikleri süre ne kadardır?
5. Çocukların ekran kullanımını anne eğitim düzeyi değişkeni açısından anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
6. Ekran kullanımı ile ilgili aile içi kuralların olması çocukların ekran kullanım sürelerini etkilemekte midir?
7. Çocukların öz düzenleme becerileri cinsiyet değişkeni açısından anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
8. Çocukların öz düzenleme becerileri anne eğitim düzeyi değişkeni açısından anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
9. Çocukların öz düzenleme becerileri kardeş sayısı değişkeni açısından anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
10. Çocukların öz düzenleme becerileri ailelerin gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

4-6 yaş çocukların ekran kullanım alışkanlıkları ile öz düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki birlikte değişim varlığını ve derecesini belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2014).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, Karaman il merkezinde ikamet eden, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında anaokuluna veya anasınıfına devam eden 4-6 yaş aralığındaki çocukların anneleri oluşturmuştur. Karaman il merkezinde 10 anaokulu ile 13 ilkokul bünyesinde bulunan anasınıfına devam eden toplam 1720 çocuğun annesine veri toplama araçları Google Form üzerinden öğretmenler aracılığı ile ulaştırılmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 303 anne çalışma grubunu oluşturmuştur (159'u erkek (%52,6), 144'ü kız (%47,4), yaş ort.=5,14). Çalışma grubuna ait tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Sosyo-Demografik Özellikleri

		Sayı (n)	Yüzde (%)
Çocukların cinsiyeti	Kız	144	47,4
	Erkek	159	52,6
	Toplam	303	100
Çocukların yaşı	4	92	30,3
	5	76	25,3
	6	135	44,4
	Toplam	303	100
Kardeş sayısı	Tek	79	26
	2	155	51
	3	56	18,8
	4 ve fazla	13	4,2
Toplam	303	100	
Annenin öğrenim durumu	İlköğretim	53	17,4
	Lise	68	22,8
	Üniversite	167	54,9
	Lisansüstü	15	4,9
	Toplam	303	100
Ailenin Sosyo-Ekonomik durumu	Çok kötü	0	0
	Kötü	6	2
	Orta	149	49
	İyi	143	47,4
	Çok iyi	5	1,6
Toplam	303	100	
Ekran kullanımı ile ilgili aile içi kuralların varlığı	Var	256	84,5
	Yok	47	15,5
	Toplam	303	100

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak çocukların ekran kullanım alışkanlıklarını belirlemek amacıyla 'Problemlili Medya Kullanım Ölçeği (PMKÖ)', öz düzenleme becerilerini belirlemek amacıyla '4-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği' ve katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini saptamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Bu ölçekler hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

Problemlili Medya Kullanım Ölçeği (PMKÖ): 26.01.2021 tarihinde ölçeği kullanabilmek için yazardan izin alınmıştır. Problemlili Medya Kullanım Ölçeği; 2017 yılında Domoff ve arkadaşları tarafından, 4-12 yaş grubundaki çocuklarda ekran bağımlılığını saptamak üzere geliştirilmiştir. Problemlili medya kullanımını ölçen ölçek, 5'li likert tipinde 9 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 1'den (asla) 5'e (her zaman) giden Likert ölçeği üzerinden puanlanmaktadır. PMKÖ toplam puanı bütün maddelerden alınan puanların ortalamasının alınmasıyla elde edilir. Ölçekten alınan yüksek puanlar problemlili kullanımı ifade etmektedir. Ölçeğin cronbach alfa katsayısı .97 olarak tespit edilmiştir. Ölçek, Furuncu ve Öztürk (2020) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Furuncu ve Öztürk'ün 213 ebeveyn üzerinde yapmış olduğu çalışmasında ölçeğin cronbach alfa katsayısı 0.90 bulunmuştur.

4-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği (Anne Formu): 27.01.2021 tarihinde ölçeği kullanabilmek için yazardan izin alınmıştır. 4-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği; Erol ve İvrendi (2018) tarafından 4-6 yaş çocuklarının öz-düzenleme becerilerini anne görüşlerine dayalı olarak belirlemeye yönelik geliştirilmiştir. Öz düzenleme becerilerini ölçen ölçek, 5'li likert tipinde 20 maddeden oluşur ve maddeler, '1-Hiçbir Zaman, 2-Nadiren, 3-Bazen, 4- Çoğunlukla, 5-Her Zaman' şeklindedir. Ölçek dört faktörden oluşmaktadır. Bunlar dikkat, çalışma belleği, engelleyici kontrol-duygu ve engelleyici kontrol-davranıştır. Türkiye'nin bir güneybatı ilinde anaokulları ve anasınıflarına devam eden 509 çocuk ile yürütülmüş olan ölçeğin cronbach alfa katsayısı .90 olarak tespit edilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini saptamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bu form; katılımcıların çocuklarının cinsiyet, yaş, kardeş sayısı ile anne-baba eğitim ve gelir durumunu aydınlatacak niteliktedir.

Verilerin Toplanması

Araştırma için öncelikle KTO Karatay Üniversitesi Tıp Fakültesi İlaç ve Tıbbi Cihaz Dışı Araştırmalar Etik Kurulunun 27/04/2021 tarihi ve 2021/009 sayılı kararı ile etik kurul izni daha sonra Karaman Valiliğinden gerekli izinler (sayı no:25839013, 01.06.2021) alınmıştır. Etik kurul izni ve Karaman Valiliğinden gerekli izinler alındıktan sonra veri formundaki sorular öğretmenler aracılığı ile annelere ulaştırılmıştır. Covid-19 pandemisi nedeniyle alınan önlemlerden dolayı veriler, Google Form üzerinden gönüllülük esasına göre doldurulmuş ve toplanmıştır. Formun başlangıç kısmında araştırma hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul edenler araştırmaya dahil edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 25.0 programı kullanılmıştır. Öncelikle "Problemlili Medya Kullanım Ölçeği (PMKÖ)" ve "4-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği (Anne Formu)" alınan puanların gruplar arasında normal dağılıp dağılmadığı test edilmiştir. Verinin normallik sayılıştısını karşılayıp karşılamadığını incelemek için çarpıklık ve basıklık değerleri, histogramlar ve q-q plot değerleri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar verinin normal dağılım gösterdiğine işaret etmektedir. Araştırma değişkenlerinin en düşük-en yüksek değerleri, ortalama ve standart sapmaları, çarpıklık-basıklık değerleri Tablo 2'de sunulmuştur. Tablodan da izlenebileceği gibi bütün araştırma değişkenlerine ait çarpıklık ve basıklık değerleri normal sınırlar içerisinde. Ölçeklerden elde edilen puan ortalamaları arasında anlamlı ilişki Pearson Korelasyon Analizi ile test edilmiştir. Yine gruplar arasındaki ikili değişkenler bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiştir. Grupların normal dağılmadığı durumlarda nonparametrik testlerden çoklu grupların karşılaştırılmasında ilişkisiz örneklem için Kruskal Wallis H testi, ikili grupların karşılaştırılmasında ise Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerinin En Düşük-En Yüksek Değerleri, Ortalama ve Standart Sapmaları, Çarpıklık-Basıklık Değerleri

Değişkenler	n	En		Ort.	S	Çarpıklık	Hata	Basıklık	Hata
		En Düşük	Yüksek						
Ekran Kullanımı	303	1,00	4,56	2,13	,77	,792	,140	,168	,280
Dikkat	303	1,33	5,00	3,77	,66	-,839	,140	,997	,279
Çalışma Belleği	303	2,20	5,00	4,33	,54	-,888	,140	,957	,279
Engelleyici Kontrol Davranış	303	2,00	5,00	3,99	,65	-,408	,140	-,286	,279
Engelleyici Kontrol Duygu	303	1,50	5,00	3,10	,70	-,207	,140	-,039	,279
Öz Düzenleme	303	2,20	5,00	3,83	,50	-,659	,140	,545	,279

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacına ve alt problemlerine yönelik toplanan verilerin analizlerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Öncelikle ekran kullanım alışkanlıkları ile öz düzenleme becerilerine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Daha sonra demografik özellikler ile ekran kullanım alışkanlıkları ve öz düzenleme becerileri arasındaki ilişkiler tablo haline getirilmiş ve yorumlanmıştır. Çocukların ekran kullanımı ile öz düzenleme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Alt amacına ait bulgular tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Çocukların Ekran Kullanım Alışkanlıkları İle Öz Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	1	2	3	4	5
1.Ekran Kullanımı	1				
2.Öz Düzenleme	-,349**	1			
3.Dikkat	-,339**	,848**	1		
4.Çalışma Belleği	-,326**	,777**	,555**	1	
5.Engelleyici Kontrol Davranış	-,195**	,806**	,543**	,550**	1
6.Engelleyici Kontrol Duygu	-,238**	,718**	,471**	,413**	,448**

Çocukların ekran kullanım alışkanlıkları ile öz düzenleme becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Korelasyon Analizi yürütülmüştür. Elde edilen sonuçlar, ekran kullanımı ile öz düzenleme becerileri ve öz düzenleme becerisinin alt boyutları olan dikkat, çalışma belleği, engelleyici kontrol davranış ve engelleyici kontrol duygu arasında negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir. Öz düzenleme toplam puanı ve alt boyutlar arasında yüksek ve çok yüksek düzeyde korelasyonlar görülürken, alt boyutlar arasında orta düzeyde korelasyonlar görülmüştür. Bir diğer deyişle ekran kullanımı arttıkça, öz düzenleme becerileri düzeyi düşmektedir. Ayrıca öz düzenleme becerileri ve öz düzenleme becerisinin alt boyutları arasında ise pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkiler vardır (Tablo 3). Çocukların problemleri medya kullanımının öz düzenleme becerisi üzerinde yordayıcı etkisi var mıdır? Alt amacına ait bulgular tablo 4'de verilmiştir

Tablo 4. Problemleri Medya Kullanımının Öz Düzenleme Becerisi Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	R	R ²	B	Hata	β	t	p
Problemlili Medya Kullanımı	.349	.122	-.534	.083	-.349	-6.45	.000

Problemlili medya kullanımının öz düzenleme becerisinin üzerindeki yordayıcı etkisini incelemek için doğrusal regresyon analizi yürütülmüştür. Elde edilen sonuçlar problemlili medya kullanımının öz düzenleme becerisini negatif yönde ve anlamlı düzeyde yordadığını göstermektedir ($\beta = -.349$, $p < .001$). (Tablo 4). Çocukların problemlili medya kullanımının öz düzenleme becerisinin alt boyutları üzerinde yordayıcı etkisi var mıdır? Alt amacına yönelik bulgular tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Problemlili Medya Kullanımının Öz Düzenleme Becerisinin Alt Boyutları Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	R	R ²	B	Hata	β	t	p
Dikkat	.339	.115	-.291	.047	-.339	-6.243	.000
Çalışma Belleği	.326	.106	-.226	.038	-.326	-5.965	.000
Engelleyici Kontrol Davranış	.195	.038	-.163	.048	-.195	-3.435	.001
Engelleyici Kontrol Duygu	.238	.057	-.216	.051	-.238	-4.245	.000

Problemlili medya kullanımının, öz düzenleme becerisinin alt boyutları olan dikkat, çalışma belleği, engelleyici kontrol davranış ve engelleyici kontrol duygu üzerindeki yordayıcı etkisini incelemek için 4 ayrı doğrusal regresyon analizi yürütülmüştür. Elde edilen sonuçlar problemlili medya kullanımının dikkat ($\beta = -.339$, $p < .001$), çalışma belleği ($\beta = -.326$, $p < .001$), engelleyici kontrol davranış ($\beta = -.195$, $p < .001$) ve engelleyici kontrol duygu değişkenlerini negatif yönde ve anlamlı düzeyde yordadığını göstermektedir ($\beta = -.238$, $p < .001$). (Tablo 5). Çocukların günlük ekran karşısında geçirdikleri süre ne kadardır? Alt amacına yönelik bulgular tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Çocukların Günlük Ekran Karşısında Geçirdikleri Süreye İlişkin Dağılımlar

Süre	Sayı (n)	Yüzde (%)
0-30 dakika	26	8,6
30-60 dakika	58	19,1
1-2 saat	95	31,3
2-3 saat	66	21,7
3-4 saat	31	10,5
4 saat üzeri	27	8,8
Toplam	303	100

Araştırma sonucuna göre çocukların %8,6’sı 0-30 dakika, %19,1’i 30-60 dakika, %31,3’ü 1-2 saat, %21,7’si 2-3 saat, %10,5’i 3-4 saat ve %8,8’i 4 saat ve üzeri ekrana maruz kalmaktadır (Tablo 6). Çocukların ekran kullanımı anne eğitim düzeyi değişkeni açısından anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır? Alt amacına ait bulgular tablo 7 de verilmiştir.

Tablo 7. Çocukların Ekran Kullanımının Anne Eğitim Düzeyi Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Anne Eğitim Düzeyi	n	Ortalama Sıra	χ^2	p	Farkın Kaynağı
İlköğretim	53	163,06			
Lise	68	179,75	13,643	,003	Lise > Lisans
Lisans	167	139,36			p = ,019

Lisansüstü	15	116,90
Toplam	303	

Çocukların ekran kullanımının anne eğitim düzeyi değişkeni açısından karşılaştırılması için yürütülen Kruskal-Wallis analizi sonucunda, çocukların ekran kullanımı sıra ortalamalarında anne eğitim düzeyine göre anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur, $\chi^2(2) = 13,643$, $p < .05$. Farkın kaynağını bulmak için yapılan Mann-Whitney U analizleri sonucunda, lise düzeyinde eğitime sahip annelerin çocuklarının, ekran karşısında üniversite düzeyinde eğitime sahip annelerin çocuklarından daha fazla vakit geçirdikleri bulunmuştur (Tablo 7). Ekran kullanımı ile ilgili aile içi kuralların olması çocukların ekran kullanım sürelerini etkilemekte midir? Alt amacına ait bulgular tabo 8 de verilmiştir.

Tablo 8. Ekran Kullanımı ile İlgili Aile İçi Kuralları Olan Ve Olmayan Ailelerde Çocukların Ekran Kullanım Sürelerine Göre Dağılımları

Ekran Başında Geçirilen Vakit		Ekran kullanımı ile ilgili aile içi kuralların varlığı		
		Yok	Var	Toplam
0-30 dakika	n	5	21	26
	%	10,6	8,2	8,6
30-60 dakika	n	5	53	58
	%	10,6	20,7	19,1
1-2 saat	n	3	92	95
	%	6,4	35,9	31,4
2-3 saat	n	20	46	66
	%	42,6	18,0	21,8
3-4 saat	n	6	25	31
	%	12,8	9,8	10,2
4 saat üzeri	n	8	19	27
	%	17,0	7,4	8,9
Toplam	n	47	256	303
	%	100,0	100,0	100,0

Ekran kullanımı ile ilgili aile içi kuralları olan ve olmayan ailelerde çocukların ekran kullanım sürelerine göre dağılımları için yürütülen Ki-kare analizi sonucunda, ekran kullanımı ile ilgili aile içi kuralları olan ve olmayan ailelerde çocukların ekran kullanım sürelerine göre dağılımları anlamlı olarak farklılaşmıştır, $\chi^2(5) = 28,913$, $p < .001$. Ekran kullanımı ile ilgili aile içi kuralların olduğu ailelerde çocuklar ekran karşısında çoğunlukla 1-2 saat (%35,9) vakit geçirirken aile içi kuralların yokluğunda çoğunlukla 2-3 saat (%42,6) vakit geçirmektedir. (Tablo 8). Çocukların öz düzenleme becerileri cinsiyet değişkeni açısından anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır? Alt amacına ait bulgular tabo 9 da verilmiştir.

Tablo 9. Çocukların Öz Düzenleme Beceri Düzeylerinin Cinsiyet Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Değişkenler	Cinsiyet	n	Ort	S	% 95 Güven Aralığı		t	p
					Alt Sınır	Üst Sınır		
Dikkat	Kız	144	3.73	.70	-.21	.09	-.798	.425
	Erkek	159	3.79	.63				
Çalışma Belleği	Kız	144	4.33	.53	-.13	.11	-.135	.893
	Erkek	159	4.33	.54				
Engelleyici Kontrol Davranış	Kız	144	3.99	.64	-.14	.15	.023	.981
	Erkek	159	3.99	.65				
Engelleyici Kontrol Duygu	Kız	144	3.11	.73	-.14	.18	.267	.790
	Erkek	159	3.09	.67				
Öz Düzenleme	Kız	144	3.82	.52	-.13	.10	-.269	.788
	Erkek	159	3.89	.48				
	Toplam	303						

Çocukların öz düzenleme beceri düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından karşılaştırılması için yürütülen Bağımsız Gruplar için t-Testi analizi sonucunda, erkek ve kız çocukların öz düzenleme becerilerinin ve öz düzenleme becerisinin alt boyutları olan dikkat, çalışma belleği, engelleyici kontrol davranış ve engelleyici kontrol duygu ortalamalarının anlamlı olarak farklılaşmadığı bulunmuştur, $p > .05$ (Tablo 9). Çocukların öz düzenleme becerileri anne eğitim düzeyi değişkeni açısından anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır? Alt amacına ait bulgular tabo 10 da verilmiştir.

Tablo 10. Çocukların Öz Düzenleme Beceri Düzeylerinin Anne Eğitim Düzeyi Açısından Karşılaştırılması

Değişkenler	Anne Eğitim Düzeyi	n	Ortalama Sıra	χ^2	p	Farkın Kaynağı
Dikkat	İlköğretim	53	97.40	32.738	.000	İlköğretim < Lisans $p=.000$ İlköğretim < Lisansüstü $p=.029$
	Lise	68	139.69			
	Lisans	167	173.84			
	Lisansüstü	15	157.60			
Çalışma Belleği	İlköğretim	53	131.67	9.612	.022	İlköğretim < Lisansüstü $p=.043$
	Lise	68	171.86			
	Lisans	167	147.11			
	Lisansüstü	15	188.27			
Engelleyici Kontrol Davranış	İlköğretim	53	121.67	9.720	.021	İlköğretim < Lisans $p=.000$
	Lise	68	146.04			
	Lisans	167	162.62			
	Lisansüstü	15	167.93			
Engelleyici Kontrol Duygu	İlköğretim	53	143.34	.709	.871	-
	Lise	68	155.16			
	Lisans	167	153.78			
	Lisansüstü	15	148.47			
Öz Düzenleme	İlköğretim	53	115.22	12.874	.005	İlköğretim < Lisans $p=.000$
	Lise	68	148.70			

Lisans	167	163.58
Lisansüstü	15	167.97
Toplam	303	

Çocukların öz düzenleme beceri düzeylerinin anne eğitim düzeyi açısından karşılaştırılması için yürütülen Kruskal-Wallis analizi sonucunda, çocukların öz düzenleme becerileri sıra ortalamalarında anne eğitim düzeyine göre anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur, $\chi^2(2) = 12,874$, $p < .01$. Farkın kaynağını bulmak için yapılan Mann-Whitney U analizleri sonucunda, lisans düzeyinde eğitime sahip annelerin çocuklarının, öz düzenleme becerilerinin ilköğretim düzeyinde eğitime sahip annelerin çocuklarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, öz düzenleme becerisinin alt boyutları olan dikkat, çalışma belleği ve engelleyici kontrol davranış ortalamalarında da anlamlı farklılıklar elde edilmiştir (sırasıyla, $\chi^2(2) = 32,738$, $p < .001$; $\chi^2(2) = 9,612$, $p < .01$; $\chi^2(2) = 9,720$, $p < .01$). Anneleri lisans mezunu olan çocukların dikkat ve engelleyici kontrol davranış düzeylerinin anneleri ilköğretim mezunu olanlara göre daha yüksek; anneleri lisansüstü eğitim düzeyine sahip çocukların dikkat ve çalışma belleği düzeylerinin anneleri ilköğretim mezunu olanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Tablo 10). Çocukların öz düzenleme becerileri kardeş sayısı değişkeni açısından anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır? Alt amacına ait bulgular tablo 11 de verilmiştir.

Tablo 11. Çocukların Öz Düzenleme Beceri Düzeylerinin Kardeş Sayısı Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Değişkenler	Kardeş Sayısı	n	Ortalama Sıra	χ^2	p	Farkın Kaynağı
Dikkat	Tek çocuk	79	156.65	12.932	.005	Tek Çocuk > 4+ Çocuk p = .027 2 Çocuk > 4+ Çocuk p = .013
	2 Çocuk	155	163.78			
	3 Çocuk	56	124.41			
	4+ Çocuk	13	102.15			
Çalışma Belleği	Tek çocuk	79	149.02	7.432	.059	-
	2 Çocuk	155	163.42			
	3 Çocuk	56	131.54			
	4+ Çocuk	13	122.08			
Engelleyici Kontrol Davranış	Tek çocuk	79	153.97	9.647	.022	Tek Çocuk > 3 Çocuk p = .040 2 Çocuk > 3 Çocuk p = .005
	2 Çocuk	155	163.34			
	3 Çocuk	56	124.14			
	4+ Çocuk	13	124.85			
Engelleyici Kontrol Duygu	Tek çocuk	79	149.28	7.620	.055	-
	2 Çocuk	155	162.53			
	3 Çocuk	56	137.49			
	4+ Çocuk	13	105.46			
Öz Düzenleme	Tek çocuk	79	155.03	14.275	.003	Tek Çocuk > 4+ Çocuk p = .046 2 Çocuk > 4+ Çocuk p = .018
	2 Çocuk	155	165.45			
	3 Çocuk	56	121.12			
	4+ Çocuk	13	106.23			
	Toplam	303				

Çocukların öz düzenleme beceri düzeylerinin kardeş sayısı değişkeni açısından karşılaştırılması için yürütülen Kruskal-Wallis analizi sonucunda, çocukların öz düzenleme becerileri sıra ortalamalarında kardeş sayısına göre anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur, $\chi^2(3) = 14,275$, $p < .01$. Farkın kaynağını bulmak için yapılan Mann-Whitney U analizleri sonucunda, tek çocuk veya 2 çocuklu ailelerden gelen

çocukların, öz düzenleme becerilerinin 4 veya daha fazla çocuklu ailelerden gelen çocuklarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, öz düzenleme becerisinin alt boyutları olan dikkat ve engelleyici kontrol davranış ortalamalarında da anlamlı farklılıklar elde edilmiştir (sırasıyla, $\chi^2(3) = 12,93$, $p < .01$; $\chi^2(3) = 9,65$, $p < .05$). Tek çocuk veya 2 çocuklu ailelerden gelen çocukların, dikkat alt boyutu ortalamalarının 4 veya daha fazla çocuklu ailelerden gelen çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Tek çocuk veya 2 çocuklu ailelerden gelen çocukların, engelleyici kontrol davranış alt boyutu ortalamalarının 3 çocuklu ailelerden gelen çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. (Tablo 11). Çocukların öz düzenleme becerileri ailelerin gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır? Alt amacına ait bulgular tabo 12 de verilmiştir.

Tablo 12. Çocukların Öz Düzenleme Beceri Düzeylerinin Ailenin Ekonomik Düzeyi Açısından Karşılaştırılması

Değişkenler	Ekonomik Düzey	n	Ortalama Sıra	χ^2	p	Farkın Kaynağı
Dikkat	Kötü	6	125.17	2.841	.417	-
	Orta	149	146.03			
	İyi	143	158.07			
	Çok iyi	5	188.50			
Çalışma Belleği	Kötü	6	105.33	14.542	.002	Çok iyi > İyi
	Orta	149	139.96			$p = .041$
	İyi	143	162.72			Çok iyi > Orta
	Çok iyi	5	260.20			$p = .008$ Çok iyi > Kötü $p = .009$
Engelleyici Kontrol Davranış	Kötü	6	86.42	12.757	.005	Çok iyi > Orta
	Orta	149	139.92			$p = .041$
	İyi	143	164.83			Çok iyi > Kötü
	Çok iyi	5	223.80			$p = .017$
Engelleyici Kontrol Duygu	Kötü	6	166.25	2.889	.409	-
	Orta	149	143.55			
	İyi	143	160.34			
	Çok iyi	5	148.00			
Öz Düzenleme	Kötü	6	102.67	10.638	.014	Çok iyi > Kötü
	Orta	149	139.92			$p = .030$
	İyi	143	164.25			Çok iyi > Orta
	Çok iyi	5	220.90			$p = .045$
	Toplam	303				

Çocukların öz düzenleme beceri düzeylerinin ailenin ekonomik düzeyi açısından karşılaştırılması için yürütülen Kruskal-Wallis analizi sonucunda, çocukların öz düzenleme becerileri sıra ortalamalarında ailenin gelir düzeyine göre anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur, $\chi^2(3) = 10,638$, $p < .05$. Farkın kaynağını bulmak için yapılan Mann-Whitney U analizleri sonucunda, ekonomik durumu çok iyi olan ailelerden gelen çocukların öz düzenleme becerilerinin ekonomik durumu kötü ve orta olan ailelerden gelen çocuklardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, öz düzenleme becerisinin alt boyutları olan çalışma belleği ve engelleyici kontrol davranış ortalamalarında da anlamlı farklılıklar elde edilmiştir (sırasıyla, $\chi^2(3) = 14.42$, $p < .01$; $\chi^2(2) = 12.76$, $p < .01$). Ekonomik durumu çok iyi olan

ailelerden gelen çocukların çalışma belleği ortalamalarının ekonomik durumu iyi, orta ve kötü olan ailelerden gelen çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ekonomik durumu çok iyi olan ailelerden gelen çocukların engelleyici kontrol davranış ortalamalarının ekonomik durumu orta ve kötü olan ailelerden gelen çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Dikkat ve engelleyici kontrol duygu alt boyutları ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Tablo 12).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı öz düzenleme becerileri ile ekran kullanımı arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Çalışmada, ekran kullanımı ile öz düzenleme becerileri alt boyutları ve genel öz düzenleme becerileri arasında negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Öz düzenleme toplam puanı ve alt boyutlar arasında yüksek ve çok yüksek düzeyde korelasyonlar görülürken, alt boyutlar arasında orta düzeyde korelasyonlar görülmüştür. Bir diğer deyişle çocukların ekran kullanımı arttıkça, öz düzenleme becerileri alt boyutları ile öz düzenleme beceri düzeyi düşmektedir. Ayrıca problemli medya kullanımının öz düzenleme becerileri ile alt boyutları üzerinde negatif yönde yordayıcı etkisi olduğu belirlenmiştir. McNeill ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan araştırmaya göre 3 ila 5 yaşlarında daha yüksek seviyelerde medya maruziyeti, dışsallaştırma ile davranış problemlerinde artış ve olumsuz psikolojik gelişimle sonuçlanmıştır. Düşük düzeyde medya maruziyeti yürütücü işlevlerde anlamlı değişiklik oluşturmazken yüksek medya maruziyeti yürütücü işlevler için zararlı bulunmuştur. Cho ve Lee (2017) tarafından yapılan araştırmaya göre ebeveynler çocuklarının akıllı telefon kullanımını sınırladığında çocukta saldırganlık, dikkat dağınıklığı gibi belirtilerin azaldığı görülmüştür. Kühhirt ve Klein (2020) tarafından yapılan araştırmaya göre aile ortamında televizyona maruz kalmanın çocukların kelime hazinesi, tümevarımsal akıl yürütme yeteneği ve davranışsal gelişim üzerinde güçlü bir olumsuz etkisi olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamıştır. Lin ve arkadaşları (2020), ebeveyn eğitiminin okul öncesi çocuklarda ekran süresi, uyku bozuklukları ve psikososyal adaptasyon üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ebeveyn eğitim programı, okul öncesi çocuklar arasında ekran süresini etkili bir şekilde azaltmaya yardımcı olmuştur. Ayrıca çocukların uyku kalitesini ve dikkat puanını etkili bir şekilde artırmıştır ancak içselleştirme veya dışsallaştırma puanlarında önemli bir farklılık oluşturmamıştır. Güney Tayvan'da yapılan bir araştırmanın sonucuna göre dokunmatik ekranlı cihazlarla fazla zaman geçiren küçük çocuklarda duygusal problemler, endişeli/depresif semptomlar, somatik şikayetler, sosyal geri çekilme semptomları, dikkat problemleri ve saldırgan davranışlar artış göstermiştir (Lin at. all., 2020). Yapılan araştırmalar incelendiğinde çalışma sonucu ile benzer sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir.

Araştırma sonucuna göre çocukların yarıdan fazlasının ekran maruziyeti, Amerikan Pediatri Akademisi'nin (2016) önerdiği sürenin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Ateş ve Durmuşoğlu Saltalı (2019) tarafından yapılan çalışmaya göre çocukların büyük çoğunluğunun bir saatten fazla cep telefonu ve tablet karşısında vakit geçirdiği tespit edilmiştir. Genç (2014) tarafından yapılan araştırmaya göre okul öncesi dönemdeki çocuklar, televizyon, akıllı telefon, bilgisayar ve tablet ile günde ortalama üç saat vakit geçirmektedirler. Kabali ve arkadaşlarının (2015) çalışmasına göre çocuklar günde ortalama olarak bir saatten fazla ekran karşısında vakit geçirmektedirler. Ulusal ve uluslararası araştırma sonuçları da çalışmayla benzer bulguları ortaya koymaktadır. Televizyon, akıllı telefon, tablet gibi dijital

aletlerin yaygınlığının artması, ebeveynlerin bu aletleri bakım aracı olarak görmeleri ekran maruziyetini artırmış olabilir.

Çalışmada lise eğitim seviyesindeki annelerin çocuklarının üniversite düzeyindeki annelerin çocuklarına göre daha fazla ekran karşısında vakit geçirdiği bulunmuştur. McArthur, Browne, Tough ve Madigan (2020) tarafından yapılan çalışmaya göre düşük anne eğitiminin ve yüksek düzeyde anne ekran kullanımının çocuklarda yüksek kalıcı ekran kullanımı ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Kühhirt ve Klein'in (2020) gerçekleştirdiği çalışmada ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça ekran kullanımı konusunda çocuklarına izin verme süreleri azalmaktadır. Cho ve Lee (2017) tarafından yapılan araştırmaya göre akıllı telefon kullanımına yüksek bağımlılık eğilimi gösteren çocukların ebeveynleri lise mezunudur. Çelik (2017) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre anne öğrenim düzeyi arttıkça çocukların ekran karşısında geçirdikleri sürenin azaldığı tespit edilmiştir. Çocukların ekran karşısında geçirdikleri sürenin artmasında ebeveynlerin ekranı yararlı bulmaları, bakım aracı ve çocukların gelişimini destekleyici olarak düşünmeleri, yemek yeme, sakinleştirmek ve çocukları oyalamak amacıyla izlemelerine izin verdikleri görülmektedir (Ateş ve Durmuşoğlu Saltalı, 2019, Çelen Yoldaş ve Özmert, 2020; Mutlu, 2019; Papadakis vd., 2019).

Çalışma sonucuna göre ekran kullanımı için aile içi kuralların olmaması çocukların ekran kullanım süresinde artışa neden olmuştur. Çelik (2017) tarafından yapılan araştırmada bulguyla uyumlu olarak ekran karşısında geçirilen zamanın ekran kullanımı konusunda aile içi kuralların olması ile azaldığı bulunmuştur.

Çalışma sonucuna göre öz düzenleme becerileri üzerinde cinsiyet değişkeninin etki etmediği belirlenmiştir. Vallotton ve Ayoub (2011) dil becerileri ile öz düzenleme becerilerini araştırdığı çalışmalarında öz düzenleme becerilerinin cinsiyet değişkeni açısından farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Öksüz (2020) ile Uykan ve Akkaynak (2019) tarafından yapılan çalışmalarda öz düzenleme becerileri üzerine cinsiyet değişkeninin etki etmediği belirlenmiştir. Arslan vd. (2021) ile Saraç, Abanoz ve Ogelman (2021) çalışmalarında kız çocukları lehine öz düzenleme becerilerinin farklılaştığını belirlemişlerdir. Öz düzenleme becerileri üzerine cinsiyetin farklı sonuçlar vermesi, kültür gibi çevresel faktörlerin etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Çalışma sonucuna göre anneleri lisans mezunu olan çocukların dikkat ve engelleyici kontrol davranış alt boyutları ile öz düzenleme beceri ortalamalarının anneleri ilköğretim mezunu olanlara göre daha yüksek; anneleri lisansüstü eğitim düzeyine sahip çocukların dikkat ve çalışma belleği düzeylerinin anneleri ilköğretim mezunu olanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre çocukların annelerinin eğitim düzeyi yükseldikçe çocukların öz düzenleme becerilerinde artış olduğu görülmektedir. Uykan ve Akkaynak (2019) araştırmalarında genel öz düzenleme, çalışma belleği, engelleyici kontrol-duygu ve engelleyici kontrol-davranış becerilerinin genel olarak annesi lisans ve lisansüstü eğitim mezunu olan çocuklarda daha yüksek, annesi ilköğretim ve ortaokul mezunu olan çocuklarda daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Işıkoğlu Aysel (2020) tarafından yapılan araştırmaya göre öz düzenlemenin dikkat alt boyutunda annesi ilköğretim, ortaokul ve lise eğitim

düzeyinde olan çocukların, annesi lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip çocuklardan daha düşük puanlar aldığı saptanmıştır. Öz düzenlemenin çalışma belleği, engelleyici kontrol-duygu, engelleyici kontrol-davranış alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Saraç, Abanoz ve Ogelman (2021) tarafından yapılan araştırmaya göre öz düzenleme becerileri tüm alt boyutlarda (dikkat, çalışma belleği ve engelleyici kontrol) anne eğitim düzeyi artışı ile yükselmektedir. Anne eğitim düzeyinin yükselmesi ile çocukla geçirilen zamanın etkili kullanılması, rehberlik ile yönlendirme konusunda açık, net ve anlaşılır olunmasının öz düzenleme becerilerinde artışa neden olabileceği düşünülmektedir. Alan yazın incelendiğinde anne eğitim düzeyi ile çocukların öz düzenleme becerileri arasında anlamlı ilişki olmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur (Öksüz, 2020; Tuzcuoğlu vd., 2019).

Çalışmada kendisi dahil dört kardeş olan çocukların dikkat alt boyutu ve öz düzenleme beceri ortalamaları tek çocuk ve kendisi dahil iki kardeş olan çocuklara göre daha düşük olduğu, kendisi dahil üç kardeş olan çocukların engelleyici kontrol davranış alt boyutu ortalamaları tek çocuk ve kendisi dahil iki kardeş olan çocuklara göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Çocukların kardeş sayısı arttıkça öz düzenleme beceri düzeylerinin düştüğü görülmektedir. Şamlı (2019) tarafından yapılan bir araştırmaya göre 1-2 kardeşe sahip çocukların öz düzenleme becerilerinin 4 ve daha fazla kardeşe sahip çocuklardan daha yüksek olduğunu tespit edilmiştir. Ural ve arkadaşları (2020) çalışmalarında kardeş sayısının, öz düzenleme becerileri olumlu duygu alt boyutunda anlamlı olarak farklılık oluşturduğunu ve tek çocuk olanların öz düzenleme becerilerinin dikkat-dürtü kontrolü, olumlu duygu alt boyutları ile toplam puan ortalamalarının kardeşi olan çocukların puan ortalamalarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kardeş sayısının artması ile öz düzenleme becerilerindeki düşüş günümüz koşullarında anne baba çalışma oranının da atması sonucu çocuklar üzerindeki ilginin azalmasından kaynaklanabileceğini akla getirmektedir.

Çalışmada ailelerinin gelir durumu kötü ve orta olan çocukların çalışma belleği ve engelleyici kontrol davranış alt boyutları ile öz düzenleme beceri ortalamalarının ailelerinin gelir durumu çok iyi olan çocuklardan daha düşük olduğu bulunmuştur. Ailelerinin gelir durumu iyi olan çocukların çalışma belleği alt boyutu ortalamalarının ailelerinin gelir durumu çok iyi olan çocuklara göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Alan yazın incelendiğinde çalışma ile banzer sonuca ulaşan çalışmalar dikkat çekmektedir. Arslan ve arkadaşları (2021) ile Karakurt (2019) tarafından yapılan araştırmalara göre ailelerin gelir düzeyi yükseldikçe çocukların öz düzenleme becerileri artmıştır.

Araştırma sonuçlarından hareketle, erken çocukluk dönemi ekran kullanım sürelerinin yüksek oluşu ebeveynlerin ekran cihazlarının fazla kullanımının çocuklara etkisi konusunda yeteri düzeyde bilinçli olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Erken yaşlarda ekrana uzun süre maruz kalan çocuklarda öz düzenleme becerileri düşüş göstermektedir. Özellikle çocuklarda aşırı ekran kullanımı durumunda ortaya çıkabilecek riskler konusunda ebeveyn bilgilendirme etkinliklerinin yapılması farkındalık oluşturulması açısından etkili olabilir.

Aileler çoğunlukla çocuklarının teknolojinin gerisinde kalma endişesiyle dijital araçların kullanımı destekleyebilmektedirler. Ancak ebeveynlerde, çocukların teknolojik aletlerle geçirdiği süre ile ilgili kısıtlama yapma konusunda yetersizlikler ortaya çıkabilmektedir. Ebeveynlere çocuklarına ekran

kullanımı konusuna etkin kurallar koymalarının ve bu kuralların uygulanmasına yönelik kararlı tutum göstermelerinin önemi anlatılabilir.

Ev içerisinde çocukla etkili zaman geçirme, gelişimini destekleyecek etkinlikler yapma, kitap okuma ile ilgili önerilerin ailelere sunulması ekran maruziyetinin azaltılmasında etkili olabilir.

Araştırmaya katılan çocukların cinsiyet dağılımları yakın olsa da yaş dağılımlarının eşit olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda araştırma verileri 2020-2021 yılında Karaman ilinde okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların annelerinden toplanmış ve değerlendirilmiştir. Direkt olarak çocuklara uygulanabilecek testler ile verilerin toplanması ve araştırmaya farklı yerleşim yerlerinden çocukların dahil edilerek çalışmanın yapılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %60, 2. Yazar: %40, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“4-6 Yaş Çocukların Ekran Kullanım Alışkanlıkları İle Öz Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişki” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- American Academy of Pediatrics. (2016, 01 Kasım). Erişim adresi: <https://pediatrics.aappublications.org/content/138/5/e20162591/tab-article-info> Erişim tarihi: 28 Şubat 2021.
- Aral, N., & Doğan Keskin, A. (2018). Ebeveyn bakış açısıyla 0-6 yaş döneminde teknolojik alet kullanımının incelenmesi. *Addicta: The Turkish Journal On Addictions*, 5(2), 317-348. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.2.0054>
- Arslan, Ö., Çavunt, F., Çoban, A., Dinç, E., Erkoç, A., Karan, S. Ş., Meriç, İ., Mutlu, N., & Akşin Yavuz, E. (2021). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz Düzenleme Becerilerinin İncelenmesi. *International Primary Education Research Journal*, 5(2), 180-199. doi: 10.38089/iperj.2021.61
- Ateş, M. A., & Durmuşoğlu Saltalı, N. (2019). KKTC’de yaşayan 5-6 yaş çocukların tablet ve cep telefonu kullanımına ilişkin ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 62-90. <https://dx.doi.org/10.30855/gjes.2019.05.01.004>.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37(2), 122-147. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.37.2.122>.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). Bilimsel Araştırmanın Temelleri. Ş. Büyüköztürk, E. K. Çakmak, Ö. E. Akgün, Ş. Karadeniz, & F. Demirel (Editörler) içinde, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (s. 1-36). Ankara: Pegem Akademi.

- Cadima, J., Barros, S., Ferreira, T., Serra-Lemos, M., Leal, T., & Verschueren, K. (2019). Bidirectional associations between vocabulary and self-regulation in preschool and their interplay with teacher–child closeness and autonomy support. *Early Childhood Research Quarterly*, 46, 75-86. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2018.04.004>
- Cengiz Saltuk, M., & Erciyes, C. (2020). Okul öncesi çocuklarda teknoloji kullanımına ilişkin ebeveyn tutumlarına dair bir çalışma. *e-Journal of New Media*, 4(2), 106-120.
- Chen, C., Chen, S., Wen, P., & Snow, C. E. (2020). Are screen devices soothing children or soothing parents? Investigating the relationships among children's exposure to different types of screen media, parental efficacy and home literacy practices. *Computers in Human Behavior*, 112, 106462. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106462>.
- Cho, K. S., & Lee, J. M. (2017). Influence of smartphone addiction proneness of young children on problematic behaviors and emotional intelligence: Mediating selfassessment effects of parents using smartphones. *Computers in Human Behavior*, 66(1), 303–311. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2016.09.063>
- Cliff, D. P., Howard, S. J., Radesky, J. S., McNeill, J., & Vella, S. A. (2018). Early childhood media exposure and self-regulation: bidirectional longitudinal associations. *Academic Pediatrics*, 18(7), 813-819.
- Çelen Yoldaş, T., & Özmert, E.N. (2020). Farklı basamaklardaki sağlık kuruluşlarına başvuran ailelerin çocukları ile oyun oynama, kitap okuma ve ekran izleme alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 14, 422-427. <http://dx.doi.org/10.12956/tchd.561164>
- Çelik, E. (2017). *4-6 yaş çocukların ekran kullanımının, ebeveyn ekran kullanımı ve aile işlevleri ile ilişkisi*. (Yöktez No. 484895) [Uzmanlık tezi, Çukurova Üniversitesi].
- Erol, A., & İvrendi, A. (2018). 4-6 yaş çocuklarına yönelik öz-düzenleme becerileri ölçeğinin geliştirilmesi (anne formu). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 178-195. doi: 10.9779/PUJE.2018.213
- Furuncu, C., & Öztürk, E (2020). *Problemlili medya kullanım ölçeğinin türkçe formunun geçerlilik güvenirlik çalışması: çocuklarda ekran bağımlılığı ölçeği ebeveyn formu*. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 535-566. doi:10.24130/eccd-jecs.1967202043237
- Genç, Z. (2014). Parents' perceptions about the mobile technology use of preschool aged children. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 146, 55–60. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.08.086>.
- Gonzales, C. R., Bowles, R., Geldhof, G. J., Cameron, C. E., Tracy, A., & McClelland, M. M. (2021). The Head-Toes-Knees-Shoulders Revised (HTKS-R): Development and psychometric properties of a revision to reduce floor effects. *Early Childhood Research Quarterly*, 56, 320-332. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2021.03.008>

- Gökel, Ö. (2020). Teknoloji bağımlılığının çeşitli yaş gruplarındaki çocuklara etkileri hakkındaki ebeveyn görüşleri. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry ve Psychology*, 2(1), 41-47.
- Işıkoğlu Aysel, Y. (2020). *60- 72 aylık çocukların öz-düzenleme becerileri, sosyal yetkinlik davranışları ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- İleri, G. (2019). *Okul öncesi dönem çocukların öz düzenleme becerileri ile akran zorbalığına maruz kalma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yöktez No. 576317) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi].
- İvrendi, A. (2020). Okula hazır bulunuşluk ve yürütücü işlev performansları arasındaki ilişki. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 66–87. <https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967202042208>
- Karakurt, Ç. (2019). *Okul öncesi eğitime devam eden 48-72 aylık çocukların öz düzenleme becerileri ile dil becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Kühhirt, M., & Klein, M. (2020). Parental education, television exposure, and children's early cognitive, language and behavioral development. *Social Science Research*, 86, 102391. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2019.102391>
- Lenes, R., McClelland, M. M., Braak, D. T., Idsoe, T., & Storksen, I. (2020). Direct and indirect pathways from children's early self-regulation to academic achievement in fifth grade in Norway. *Early Childhood Research Quarterly*, 53, 612-624. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2020.07.005>.
- Lin, H. P., Chen, K. L., Chou, W., Yuan, K. S., Yen, S. Y., Chen, Y. S., & Chow, J. C. (2020). Prolonged touch screen device usage is associated with emotional and behavioral problems, but not language delay, in toddlers. *Infant Behavior and Development*, 58, 101424. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2020.101424>
- Lin, Y. M., Kuo, S. Y., Chang, Y. K., Lin, P. C., Lin, Y. K., Lee, P. H., Lin, P. H., & Chen, S. R. (2020). Effects of parental education on screen time, sleep disturbances, and psychosocial adaptation among Asian preschoolers: A randomized controlled study. *Journal of Pediatric Nursing*. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2020.07.003>.
- Madigan, S., Browne, D., Racine, N., Mori, C., & Tough, S. (2019). Association between screen time and children's performance on a developmental screening test. *JAMA pediatrics*, 173(3), 244-250.
- McArthur, B.A., Browne, D., Tough, S., & Madigan, S. (2020). Trajectories of screen use during early childhood: Predictors and associated behavior and learning outcomes. *Computers in Human Behavior*, 113(1). DOI <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106501>.

- McClelland, M. M., & Cameron, C. E. (2012). Self-regulation in early childhood: Improving conceptual clarity and developing ecologically valid measures. *Child development perspectives*, 6(2), 136-142. DOI: 10.1111/j.1750-8606.2011.00191.x
- McNeill, J., Howard, S. J., Vella, S. A., & Cliff, D. P. (2019). Longitudinal associations of electronic application use and media program viewing with cognitive and psychosocial development in preschoolers. *Academic Pediatrics*, 19(5), 520-528.
- Mutlu, N. (2019). *Beş yaş altı çocuklarda ekran önü zamanının değerlendirilmesi*. (Yöktez No. 620477) [Tıpta uzmanlık tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi].
- Öksüz, A. (2020). *4-6 yaş arasındaki çocuklarda öz düzenleme becerileri ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yöktez No. 637909) [Yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi].
- Papadakis, S., Zaranis, N., & Kalogiannakis, M. (2019). Parental involvement and attitudes towards young Greek children's mobile usage. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 22, 100144. <https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2019.100144>.
- Saraç, S., Abanoz, T., & Ogelman, H. G. (2021). Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerilerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 2(3), 1-11. DOI: 10.51503/gpd.847786
- Şamlı, H.Ö. (2019). *Okul öncesi dönemdeki çocukların öz düzenleme becerileri ile okul olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yöktez No.) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi].
- Tuzcuoğlu, N., Azkeskin, K. E., Küsmüs, G. İ., & Cengiz, Ö. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik algıları arasındaki ilişkisinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 607-623. DOI: 10.21733/ibad.613920
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021). Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması, 2021. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437) adresinden 31.10.2021 tarihinden erişilmiştir.
- Ulusoy, A., & Bostancı, M. (2014). Çocuklarda sosyal medya kullanımı ve ebeveyn rolü. *International Journal of Social Science*, 28(1), 559-572. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2233>
- Ural, G., Gültekin Akduman, G., & Şebitçi Sarıbaşı, M. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerilerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, (83), 323-342.
- Uykan, E., & Akkaynak, M. (2019). Ebeveyn tutumları ile çocukların öz düzenlemeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6(3), 1620-1644.
- Valotton, C., & Ayoub, C. (2011). Use your words: The role of language in the development of toddlers' self-regulation. *Early Childhood Research Quarterly*, 26(2), 169-181. doi:10.1016/j.ecresq.2010.09.002

Zehir, H., Zehir, K., Ağgöl Yalçın, F., & Yalçın, M. (2020). Okul öncesi dönemde çocukların teknolojik araç kullanımını ve ailelerin bu araçların kullanımını sınırlandırmada kullandığı stratejiler. *Current Research in Education*, 5(2), 88-103.

Extended Abstract

Today, developments in the field of science and technology have caused significant changes in human life. Due to this change, technological devices and their use have begun to take more place in society. It has become almost impossible to give up on these developments and innovations and the conveniences they provide to human life. The conscious acquaintance of children with technological devices contributes positively to the preparation of the child for school and supports his learning and cognitive development. However, if it is not used correctly, it causes many negativities and this situation also affects children. Low television viewing and less media exposure in early childhood were associated with higher self-regulation. Early childhood is the basic period of self-control development, and individuals who develop self-regulation throughout childhood tend to have high academic achievement and low delinquency in adulthood. Self-regulation refers to the processes involved in children's attempts to control their thoughts, emotions, and behaviors in order to act appropriately in a given situation. The aim of this study is to determine the relationship between screen usage habits and self-regulation skills in the age group of 4-6, which is a critical period for the development of children's self-regulation skills. The relational screening model was used in this study, which examined the relationship between screen use habits and self-regulation skills of 4-6 year old children. The study group consisted of mothers of children aged 4-6 residing in Karaman city center and attending kindergarten or kindergarten in the 2020-2021 academic year. Data collection tools were delivered to the mothers of 1720 children attending kindergarten in 10 kindergartens and 13 primary schools in Karaman city center through teachers via Google Form. The study group consisted of 303 mothers who voluntarily agreed to participate in the study (159 boys (52.6%), 144 girls (47.4%), mean age = 5.14). As data collection tools in the research, the 'Problemous Media Use Scale (PPCS)' to determine the screen usage habits of children, the 'Self-Regulation Skills Scale for 4-6 Years-Old Children' to determine their self-regulation skills, and the "Self-Regulation Skills Scale for Children aged 4-6" prepared by the researcher to determine the socio-demographic characteristics of the participants. "Personal Information Form" is used. SPSS 25.0 program was used in the analysis of the data obtained from the research. First of all, it was tested whether the scores obtained from the "Problemous Media Use Scale (PPCS)" and the "Self-Regulation Skills Scale for 4-6 Years-Old Children (Mother Form)" were normally distributed among the groups. Skewness and kurtosis values, histograms and q-q plot values were examined to examine whether the data met the normality assumption. Obtained results indicate that the data has a normal distribution. The skewness and kurtosis values of the research variables are within normal limits. The significant relationship between the mean scores obtained from the scales was tested with Pearson Correlation Analysis. Again, the binary variables between the groups were analyzed with the independent groups t-test. In cases where the groups were not normally distributed, the Kruskal Wallis H test was used for

unrelated samples in the comparison of multiple groups from nonparametric tests, and the Mann Whitney U test was used for the comparison of paired groups. In the study, it was found that there was a negative and low-level significant relationship between screen use and sub-dimensions of self-regulation skills and general self-regulation skills. While high and very high correlations were observed between the self-regulation total score and sub-dimensions, moderate correlations were observed between the sub-dimensions. In other words, as children's screen use increases, the sub-dimensions of self-regulation skills and the level of self-regulation skills decrease. In addition, it was determined that problematic media use had a negative predictive effect on self-regulation skills and sub-dimensions. According to the results of the research, it has been determined that more than half of the children are exposed to the screen more than the time recommended by the American Academy of Pediatrics (2016). Children's screen usage habits differ significantly with their mother's education level. While children's self-regulation skills were positively affected by the increase in the number of siblings, mother's education level and income level, it was seen that gender had no effect on self-regulation skills. Based on the results of the research, the fact that the early childhood screen use times are high has revealed that parents are not sufficiently conscious about the effects of excessive use of screen devices on children. Children who are exposed to the screen for a long time at an early age show a decline in self-regulation skills. Particularly, parent information activities about the risks that may arise in case of excessive screen use in children can be effective in raising awareness.

Geliş Tarihi / Received Date
22.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
08.08.2023

Eğitimde ve İstihdamda Yer Almayan Gençler (NEET) Psikolojik Olarak Daha Mı Kırılgan? Beliren Yetişkinlik Dönemi Temelinde Bir İnceleme¹

Are NEETs Psychologically More Vulnerable? An Examination Based On Emerging Adulthood

Özden TURGUT²

Öz

Beliren yetişkinlik dönemi 18 ile 20'li yaşların sonu arasında tanımlanan bir gelişim dönemidir ve gelişim bilimi konusunda çalışan bazı uzmanlar bu kavramın yeterliliğini sorgulamaktadır. Benzer şekilde, eğitimde ve istihdamda yer almayan (NEET) kavramı da alan yazında eleştirildiği görülen bir kavramdır. Beliren yetişkinlik döneminde yer alan ve eğitime devam etme durumu ve çalışma yaşamında aktif olma durumu ile ilgili nitelikleri kendilerine sorulan çalışma grubunun stres verici yaşam olayı yaşama durumları ile ilgili bilgi toplanmış; ayrıca stresle başa çıkma ve kendini toparlama gücü düzeyleri geçerli-güvenilir ölçme araçları ile incelenmiştir. Çalışma grubunu, 18-29 yaş arasında ve stres verici yaşam olayı deneyimlemiş 375 kişi oluşturmuştur. Örneklem, eğitimde ve istihdamda yer almayan grup (NEET) ile eğitimden veya istihdamdan en az birisine dahil olan grup olarak iki grupta incelenmiş ve tek faktörlü MANOVA (çok değişkenli varyans analizi) ile analiz edilerek karşılaştırılmıştır. Bulgulara göre, eğitimde ve istihdamda yer almayan grup (NEET) ile eğitimden veya istihdamdan en az birisine dahil olan grubun stresle başa çıkma ve kendini toparlama gücü düzeyleri anlamlı biçimde farklılaşmamıştır. Araştırmanın bulguları, alan yazında geçerlilikleri sorgulanan beliren yetişkinlik ve NEET kavramları eşliğinde tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitimde ve istihdamda yer almayan bireyler, beliren yetişkinlik, stresle başa çıkma, kendini toparlama gücü, kırılabilirlik

Abstract

Emerging adulthood is a developmental period which is characterized between the ages 18 and the end of 20's. This conception is criticised by various developmental scientists as questionable about validity. Likely, there are various criticisms towards the concept NEETs. This study aims to examine these concepts via analyzing the stress-coping and resilience of emerging adults. The study group consists of the individuals between the ages 18-

¹ Etik kurul izin bilgileri: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu Başkanlığı, 24.06.2019 ve 8/249 sayılı karar

² Özden TURGUT, Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Afyonkarahisar/TÜRKİYE, e-mail: ozden5@hotmail.com ORCID ID: 0000-0003-3620-8869

29 (emerging adults) and also the people who have experienced a stress-invoking life event. The study group is made up of 375 individuals. The analysis (one factor MANOVA) aims to compare two groups: One group consists of the individuals neither in education nor in employment/training. The other group consists of the individuals who are at least in one, in education or in employment/training, or in both. The findings showed that the stress-coping and resilience levels of the two groups do not significantly differ. The findings of the research are discussed based on the concepts “emerging adulthood” and “NEETs”, the concepts sometimes criticised in the literature. And also some suggestions are postulated.

Keywords: NEETs, emerging adulthood, stress-coping, resilience, vulnerability

Giriş

Beliren yetişkinlik, ergenlik ile genç yetişkinlik dönemleri arasında köprü görevi taşıyan bir dönem (Arnett, 1998: 295-315); ergenliğin bitişi ile yetişkin olma durumu arasında yer alan gelişim dönemi olarak tanımlanmaktadır (Arnett, 2000: 469-480). Beliren yetişkinlik dönemi sınırda olan bir aşamadır, bu aşamada genç birey geçiş yaşamaktadır, bir aşamadan çıkmaktadır ancak diğerine henüz girememiş durumdadır (Arnett, 1998: 295-315).

Beliren yetişkinlik, üniversite yıllarını kapsamaktadır (Arnett, 2019: 11-24) ve genç bireylerin eğitim hayatlarını yirmili yaşları boyunca sürdürdükleri belirtilmektedir (Arnett, 2005: 235-254). Beliren yetişkinliği kuramsal bir iddia olarak öneren Arnett, beliren yetişkinlik boyunca genç bireylerin kimlik arayışına devam ettiğini, istikrarsız bir dönem geçirdiklerini, bireylerin kendilerine odaklı olduklarını, çeşitli olasılıklar arasında kalmış hissettiklerini ve iyimser olduklarını ileri sürmüştür (Arnett, 2000: 469-480). Buna göre, genç bireyler beliren yetişkinlik dönemi boyunca kendilerine odaklanarak, günlük yaşamlarına dair beceriler geliştirir, kim olduklarına ve hayattan ne beklediklerine dair daha iyi bir kavrayış meydana getirirler. Ayrıca yetişkin yaşamları için bir temel oluşturmaya başlarlar. Kendilerine odaklanmalarının amacı kendine yeterli olmak, kendi başına ayakta kalmayı öğrenebilmektir. Genç bireyler, henüz gerçek yaşamda kendilerini yeterince sınamamış durumdadır ve geleceğe iyimser bir biçimde bakmaktadırlar (Arnett, 2019: 11-24).

Böyle bir dönemde, yetişkinlikte yaşamlarının daha iyi olacağına dair güven duymayan bireylerin depresyon ve kaygı yaşama riskinin daha fazla olabileceği (Arnett vd., 2014: 569-576) ve beliren yetişkinliğin istikrarsızlığının, bu dönemde yaygın görülen kaygı ve depresif duygu durumunun nedenlerinden biri olduğu belirtilmektedir (Arnett, 2019: 11-24).

Beliren yetişkinlik dönemi, üniversite öğrenimi gören bireylerin eğitim hayatını sürdürüp bitirdikleri ve çalışma yaşamına ilk adımlarını attıkları bir dönemdir. Dolayısıyla, çalışma yaşamı konusundaki alan yazında son yıllarda dikkat çeken “eğitimde ve istihdamda yer almayan gençlerin (NEET)” yaygın olarak beliren yetişkinlik döneminin içinde bulunduğu ifade edilebilir. Alan yazında “eğitimde ve istihdamda yer almayan” kavramının sorunlu olduğunu ifade eden çalışmalar yer alsa da (ör. Yates ve Payne, 2006: 329), eğitimde ve istihdamda olmayan genç bireylerin yaptıkları işte başarılı olma konusunda daha az iyimser hissettikleri (Goldman-Mellor vd., 2016: 196); çalışmayı isteme ancak çalışmamanın stresinin psikolojik sağlık için zararlı olabileceği (Cook, 2006: 1391-1405) belirtilmektedir.

Çalışma yaşamına başarılı bir girişin beliren yetişkinlikten yetişkinliğe geçişin yaşamsal bir parçası olduğu (Arnett vd., 2014: 569-576), uzun süre boyunca çalışma yaşamında aktif olmayan genç bireylerin düşük eğitim düzeylerine sahip oldukları (Carcillo vd., 2015: 5); çalışma yaşamında aktif olmamanın, genç bireyler için psikolojik sıkıntıya neden olduğu belirtilmektedir (Meeus vd., 1997: 369-380; Ullah, 1990: 317-330). Ayrıca eğitimde ve istihdamda yer almayan bireylerde, sonraki dönemde zor çalışma koşulları ile karşılaşma, sosyal dışlanma olasılığının mevcut olduğu (Bynner ve Parsons, 2002: 289-309), bu bireylerde sosyal koruyucu/destekleyici faktörlerin yeterince ulaşılabılır olması ile iyi-oluşun sağlanabildiği belirtilmektedir (Jongbloed ve Giret, 2022: 321). Araştırmalarda, eğitimin işgücüne katılımda belirleyici etkisi olduğu (Dublen, 2014), eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılımın arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Gümüüşsu, 2011; Öçel, 2019). Ayrıca iş piyasasına katılım ile geçici işten kalıcı işe geçiş oranı, eğitim ile ilişkili olarak artma eğiliminde olup (European Commission, 2020a), üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip kadın ve erkeklerin istihdamda sürekliliği yüksektir (Güneş, 2017). Dolayısıyla eğitime devam ediyor olmak, bireyin çalışma yaşamına dahil olma, çalışma yaşamında süreklilik sağlama ve geçici işten kalıcı işe geçme beklentisi ile ilişkilidir. Ayrıca işe giriş ve iş piyasası sonuçlarını geliştirmede eğitime katılım çok önemli bir rol oynamakta ve iş talebi üst seviyeli becerileri gerektirmektedir. Bu durum özellikle iş piyasasına yeni giren kişiler için geçerlidir (European Commission, 2020b).

Belirtilen bu sonuçlar ile birlikte, eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin kendilerini nasıl gördükleri/algıladıklarının incelenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü istihdamda yer alabilme düzeyi, bireylerin koşullarından ziyade ulusal ekonomik koşullara bağlı olarak artabilmekte veya azalabilmektedir. Ayrıca eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin çalışmaya isteksiz olduğu algısı yanlış bir algıdır (Goldman-Mellor vd., 2016: 196-203). Türkiye emek piyasasında geçici işlerin oldukça yaygın olduğu ve sadece gençlerin değil, yetişkin işgücünün de geçici iş sözleşmeleri ile çalıştırıldığı belirtilmekte; piyasada geçici işlere ulaşabilen gençlerin, işin sona ermesi ile birlikte ya işsiz ya da gücünmüş işçi kategorisine geçerek NEET grubuna girdiği ifade edilmektedir (Yüksel Arabacı, 2020: 128). Dolayısıyla, eğitimde ve istihdamda olmayan bireylerin, bu niteliklerinden ötürü sorumlu tutulmasının, ulusal ve uluslararası ekonomik şartlar ve çalışma koşullarını yok saymak anlamına geleceği ve doğru olmadığı ifade edilebilir.

Diğer yandan, çeşitli nedenlerle eğitimde ve istihdamda yer almayan bireylerin psikolojik açıdan sağlam olabilmelerinin, başta ekonomik, psikolojik ve sosyal açıdan yaşadıkları sorunlar nedeniyle kolay olmayabileceği öngörülebilir. Dahası, bu durumdan dolayı sorumlu tutulma durumunun bireyi ayrıca olumsuz etkileyebileceği tahmin edilebilir. Yapılan bir araştırmada, eğitimde ve istihdamda olmayan genç bireylerin öznel iyi oluş düzeylerinin, eğitimde ve/veya istihdamda yer alan genç bireylere göre daha düşük düzeyde olduğu bulunmuş (Jongbloed ve Giret, 2022: 321); çalışma yaşamında aktif olmayan gençlerin, çalışan ya da eğitime devam edenlere kıyasla daha fazla psikolojik zorluk yaşadığı belirtilmiştir (Axelsson ve Ejlertsson, 2002: 111-119). Ayrıca çalışma yaşamında kesintilerin yaşanmasının özellikle erkekler açısından, eş/partner ilişkilerinde olumsuzluk ile ilişkili olduğu; böyle bir dönemde, ilişkideki problemlerin arttığı ve erkeklerin yeniden istihdama katılımının bu ilişki sorunlarını çözmeye yetmediği ifade edilmiştir (Blom ve Perelli-Harris, 2020).

Tüm bu gelişmelerin, çalışma yaşamında, ücretli çalışanların çalışma koşullarının değişiminden bağımsız olmadığı ileri sürülebilir. Alan yazında çoğu genç bireyin istikrarsız bir kariyere sahip olduğu, okuldan kalıcı bir işe geçiş döneminin uzadığı belirtilmektedir (Hammer, 1996: 450-468). Ayrıca genç bireylerin daha fazla iş güvencesizliği yaşama riskinin mevcut olduğu ifade edilmektedir (Russell vd., 2020: 243-261). İş güvencesizliği ile alınan ücretin düşük olmasının olumlu ilişkili olduğundan hareketle, düşük ücret aldığı işlerde çalışan bireylerin çalıştıkları işlerde en az tatmin hisseden grup olduğu (Clark vd., 1996: 57-81); finansal kaynaklardan yoksun olma durumunun, bireyin genel anlamda öznel iyi-oluşunu önemli ölçüde azalttığı gösterilmiştir (Diener vd., 2015: 234-242). Bunun dışında, üniversite mezunu olan gençlerin istihdama dahil olmak için eğitim düzeyleri ile uyumlu olmayan işlerde çalışmayı tercih etmek zorunda kalması söz konusu olabilmekte; bireyler bu koşulların sonucu olarak kaygı ve engellenme hissi ile karşı karşıya kalabilmektedir (Arnett vd., 2014: 569-576).

Çalışma yaşamında halihazırda var olan olumsuz koşullar Kovid-19 süreci ile kötüleşmiş ve genç çalışanlar, bu krizden özellikle daha fazla etkilenmiştir. Çünkü krizler genel olarak en fazla kırılğan durumda olanları olumsuz etkilemektedir. Genç çalışanlar, sosyal çevreleri ve deneyimleri daha yetersiz olabildiği için, daha az sosyal ve yasal korumaya sahip olabilmektedir. Çok az birikimleri vardır ya da hiç birikimleri yoktur. Genç çalışanların birçoğu yarı-zamanlı ya da geçici çalışma gibi istihdamın standart olmayan biçimlerinde yer almaktadır. Böyle işler düşük ücretli, düzenli olmayan saatlerde, iş güvencesinin zayıf olduğu, sosyal korumanın ya çok az ya da hiç olmadığı koşullar sunmaktadır (ILO, 2020). Belirsiz bir iş piyasası söz konusudur (Arnett vd., 2011: 3-9). Dolayısıyla, genç bireyler açısından, özellikle günümüz çalışma yaşamı koşullarında, çalışıyor olmak da stres verici bir faktör anlamına gelebilmektedir. Bunun yanında, ergenlik döneminden çıkıp yetişkinliğe adım atmaya hazırlanmak ve bu dönemde karşılaşılan stres verici yaşam olayları ile başa çıkmak da, genç birey için başarıya ulaştırılması gereken meseleler arasındadır.

Araştırma Problemi

Kendini toparlama gücü, bireyin değişime ve stres verici olaylara sağlıklı ve esnek yollarla uyum sağlama kapasitesidir ve çoklu risk faktörlerine maruz kaldıklarında sınamalara başarılı tepki verebilen ve bu öğrenmeyi başarılı sonuçlar kazanmak için kullanabilen gençlerin sergilediği bir niteliklerdir (Catalano vd., 2004: 98-124). Kendini toparlama gücü hakkındaki alan yazın incelendiğinde, konu ile ilgili ilk çalışmalardan bazılarını gerçekleştirmiş olan Garmezy'nin (1993), "kendini toparlama gücü-kırılğanlık" ikiliğini karşıt kavramlar olarak kullandığı görülmektedir. Bu çalışmada da, bu kavramsal ikilik kullanılmaktadır. Buna göre, kendini toparlama gücü yeterli düzeyde olmayan bireylerin kırılğanlık düzeyinin yükseldiği ifade edilmiş olmaktadır. Türkiye'de kendini toparlama gücü ile ilgili araştırmalara yakından bakıldığında, konu hakkında yapılan araştırmaların risk faktörlerine odaklanması gerektiğinin ifade edildiği görülmektedir (Işık, 2016). Bu noktayı da dikkate alarak, bu araştırmada, eğitimde ve istihdamda bulunmama durumunun, beliren yetişkinlik döneminde ve stres verici yaşam olayı deneyimleyen bireyler için olası bir risk faktörü olarak ele alınması amaçlanmıştır.

Yukarıda sözü edilen alan yazın ışığında, eğitimde ve istihdamda yer almayan genç bireylerin stresle başa çıkma ve kendini toplama gücünün, bu gruba dahil olmayan gruba göre nasıl olduğunun araştırılması gerektiği düşünülmektedir. Kısacası bu araştırmada, beliren yetişkinlik döneminde yer alan bireyler arasında, eğitimde ve istihdamda yer almayan grubun, eğitime devam eden ve/veya istihdamda yer alan gruba göre stresle başa çıkma ve kendini toplama gücü açısından nasıl bir durumda olduğunun incelenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma Soruları

1. Beliren yetişkinlik döneminde yer alan bireyler arasında, eğitimde ve istihdamda yer almayan grubun, eğitime devam eden ve/veya istihdamda yer alan gruba göre stresle başa çıkma çıkma düzeyi anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
2. Beliren yetişkinlik döneminde yer alan bireyler arasında, eğitimde ve istihdamda yer almayan grubun, eğitime devam eden ve/veya istihdamda yer alan gruba göre kendini toplama gücü düzeyi anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Bu çalışma, nicel araştırma türünde, ilişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilmiştir. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2010). Araştırmada analiz tekniği olarak kullanılan çok değişkenli varyans analizi (MANOVA), ANOVA'nın birden fazla bağımlı değişken olan durumlar için genellenmiş halidir. Bu analiz türü, bağımlı değişkenlerin kombinasyonunda gruplar arası farkı inceler. MANOVA'da bağımlı değişkenlerin kombinasyonundan, gruplar arası farkı en yüksek yapacak şekilde yeni bir bağımlı değişken oluşturulur. Bu değişken, bağımlı değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarıdır. Son olarak, MANOVA'da ortalamalara ilişkin hipotez, varyanslar karşılaştırılarak test edilir (Tabachnick ve Fidell, 2015).

Çalışma Grubu

Bu çalışma, beliren yetişkinlik döneminde yer alan ve stres verici en az bir yaşam olayı yaşamış bireyler ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında, 18-29 yaş arası 375 gönüllü bireyden toplanan veriler analize dahil edilmiştir. Çalışma grubunun sosyo-demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Bilgiler

Değişkenler	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	259	69.1
	Erkek	116	30.9
Medeni hal	Bekâr	325	86.7
	Sözlü	7	1.9
	Nişanlı	2	0.5
	Evli	39	10.4
	Ayrı/Boşanmış	2	0.5
Çocuk	Var	22	5.9
	Yok	353	94.1
Mezun olduğu eğitim düzeyi	İlkokul	2	0.5
	Ortaokul	11	2.9
	Lise	230	61.3
	Yüksekokul	14	3.7

	Lisans	108	28.8
	Lisansüstü	10	2.8
Çalışma durumu	Çalışmıyor	235	62.7
	Çalışıyor	140	37.3
Şu an eğitime devam etme durumu	Evet	236	62.9
	Hayır	139	37.1
Şu an devam ettiği eğitim düzeyi	İlkokul	0	0
	Ortaokul	1	0.3
	Lise	9	2.4
	İki yıllık y. okul	11	2.9
	Lisans	189	50.4
	Lisansüstü	26	7.0
	Hiçbiri	139	37.0
Eğitimde ve çalışma yaşamında yer alma	İkisinde de yer almayan	61	16.3
	En az birisine dahil	314	83.7

Not: Yüzdeler çalışma grubuna (n=375) göre hesaplanmıştır.

Tablo 1’de katılımcı grubun sosyo-demografik bilgileri sunulmuştur. Tablo 2’de ise, katılımcıların yaşadığı stres verici yaşam olayı frekans ve yüzdeleri yer almaktadır.

Tablo 2. Çalışma Grubunun Stres Verici Yaşam Olayı Yaşama Durumuna Dair Bilgiler

Yaşam Olayı	N	%
Hareket Kabiliyetini Azaltan Fiziksel Hastalık	66	17.6
İlaç Kullanımı Gerektiren Psikolojik Sorun	61	16.3
Ekonomik Sıkıntı	197	52.5
İhmal	30	8.0
İstismar	9	2.4
İşini Kaybetme	18	4.8
Sevilen Bir Kişinin Kaybı/Ölüm	165	44.0
Aile İçi Çatışma	158	42.1
Ailede Ciddi Sağlık Sorunu Olan Biri Olması	97	25.9
Şiddet	41	10.9
Toplumdan Dışlanma	35	9.3
Mesleki Başarısızlık	21	5.6
Akran Baskısı	79	21.1
Diğer	13	3.5

Not: Yüzdeler çalışma grubuna (n=375) göre hesaplanmıştır.

Tablo 2’de görüldüğü gibi, katılımcıların en fazla yaşadıklarını belirttiği stres verici yaşam olayı ekonomik sıkıntı, sonrasında sevilen bir kişinin kaybı/ölüm ve aile içi çatışmadır.

Çalışma grubunda, çalışma yaşamında aktif olan katılımcıların meslekleri İŞKUR Meslek Ana Gruplarına göre sınıflandırılmış (esube.iskur.gov.tr/Meslek/meslek.aspx) ve Tablo 3’te sunulmaktadır.

Tablo 3. Çalışma Yaşamında Aktif Olan Katılımcıların Meslek Sınıflandırması

Grup	N	%
Yöneticiler	3	0.2
Profesyonel Meslek Mensupları	72	51

Teknisyenler, Teknikerler ve Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları	9	0.6
Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	4	0.3
Hizmet ve Satış Elemanları	28	20
Nitelikli Tarım, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları	2	0.1
Sanatkârlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	7	0.5
Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcılar	4	0.3
Nitelik Gerektirmeyen Meslekler	9	0.6
Silahlı Kuvvetlerle İlgili Meslekler	2	0.1

Not: Yüzdeler çalışma hayatında aktif olan katılımcı grubuna (n=140) göre hesaplanmıştır.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, katılımcı grupta en fazla bulunan meslek grubu profesyonel meslek mensuplarıdır.

Verilerin Toplanması

Veriler, araştırmacı tarafından yüz yüze ulaşılan katılımcılardan ve eş zamanlı olarak oluşturulan çevrimiçi/online form ile toplanmıştır. Oluşturulan veri toplama formunda, yanıt verecek bireyler için forma ilişkin bir açıklama ve bilgilendirilmiş onam bölümü oluşturulmuştur. Araştırmaya dahil edilecek katılımcılara ulaşırken, olasılığı bilinmeyen örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme kullanılmış; 18-29 yaş arası olan bireyler, bu araştırmaya gönüllü katılmaları için davet edilmişlerdir. Ayrıca katılımcılardan kişisel bilgi formunda stres verici yaşam olayı yaşama durumu hakkında bilgi alınmış, herhangi stres verici bir yaşam olayı yaşamadığını belirten bireylerin verileri veri setinden çıkarılmıştır. Bu örnekleme yönteminde amaç, ilgili özelliklere sahip bireylere ulaşabilmektir (Erkuş, 2017). Bu çalışmanın verilerinin toplanması öncesinde Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu Başkanlığı'nın 24.06.2019 tarih ve 8/249 sayılı etik onayı alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla Wagnild ve Young (1993: 165-178) tarafından geliştirilen ve Terzi (2006: 77-86) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Kendini Toparlama Gücü Ölçeği; Türküm (2002: 25-34) tarafından geliştirilen Stresle Başa Çıkma Ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca, katılımcıların sosyo-demografik bilgileri ile stres verici yaşam olayı yaşama durumları hakkında bilgi edinmek için kişisel bilgi formu oluşturulmuş ve kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu araştırmacı tarafından hazırlanmış ve çalışma grubunu oluşturan bireylerin cinsiyet, yaş, medeni hal, çocuk sahibi olup olmadığı, eğitim durumu, çalışma hayatı, meslek, şu an eğitimine devam edip etmediği, eğer devam ediyorsa hangi eğitim aşamasına devam ettiği yer almıştır. Ayrıca katılımcıların stres verici yaşam olayları yaşayıp yaşamadığı, eğer yaşadıysa hangisini yaşadığı sorulmuştur. Bu kapsamda, bireyin hareket kabiliyetini azaltan fiziksel hastalık, ilaç kullanımı gerektiren psikolojik rahatsızlık, ekonomik sıkıntı, çocuklukta bakım verenin yetersiz ilgisi (ihmal) ve/veya kötü muamelesi (istismar), işini kaybetme, sevilen bir kişinin kaybı/ölüm, aile içi çatışma, ailede ciddi sağlık sorunu olan üyenin olması, şiddete maruz kalma, toplumdan dışlanma, mesleki başarısızlık, akran baskısı ile araştırmada belirtilmeyen stres verici yaşam olayları varsa "diğer" kısmı

oluşturularak araştırılmıştır (Luthar, 1991: 600-616; Masten ve Coatsworth, 1998: 205-220 ; Terzi, 2008: 297-306).

Kendini Toparlama Gücü Ölçeği

Wagnild ve Young (1993: 165-178) tarafından geliştirilen Kendini Toparlama Gücü Ölçeği (KTGÖ), Terzi (2006: 77-86) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 24 maddeli 7'li Likert tipi bir ölçektir ve uyarlama çalışması üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği faktör analizi ile saptanmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .82; test-tekrar test güvenilirlik katsayısı $r = .84$ olarak saptanmıştır. Ölçeğin madde toplam korelasyonları ise .03 ile .69 arasında bulunmuştur (Terzi, 2006). Bu çalışma kapsamında toplanan veriye göre ölçeğin madde toplam korelasyonları .29 ile .78 arasında bulunmuş; tüm ölçek Cronbach alfa katsayısı .91 olarak bulunmuştur.

Stresle Başa Çıkma Ölçeği

Türküm (2002) tarafından Folkman ve Lazarus'un Psikolojik Stres Modeli'ne (Folkman ve Lazarus, 1988: 466-475) dayalı olarak geliştirilen Stresle Başa Çıkma Ölçeği (SBÖ) 23 maddeden oluşmakta ve 5'li Likert tipi bir ölçektir. Stresle Başa Çıkma Ölçeği'nin geliştirilmesi çalışması üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Yapı geçerliği çalışması ölçeğin problem, sosyal destek ve kaçınma odaklı başa çıkma olmak üzere üç boyutlu olduğunu ve toplam varyansın % 41.7'sini açıkladığını göstermiştir. (Türküm, 2002). Bu çalışma kapsamında toplanan veriye göre ölçeğin madde toplam korelasyonları .29 ile .56 arasında bulunmuş; tüm ölçek Cronbach alfa katsayısı .80 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri IBM SPSS kullanılarak yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler, tek faktörlü MANOVA ile incelenmiştir. Analizlere geçmeden önce çok değişkenli istatistiksel tekniklerin uygulanması için gerekli koşullar kontrol edilmiştir. Çok değişkenli istatistiklerin kullanımında önce belirli varsayımların karşılanıp karşılanmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Uç değerlerin ve kayıp verilerin kontrol edilmesi, normallik, doğrusallık ve eşvaryanslılık, çoklu birlikte doğrusallık, çok değişkenli normallik ve tekillik (Tabachnick ve Fidell, 2015), bu kapsamda incelenmiştir.

Buna göre, araştırma kapsamında 556 kişiye ulaşılmış, ancak 32 kişi veri setini yarım bırakmıştır. Ayrıca 139 kişi, stres verici yaşam olayı yaşamadığını belirterek "hiçbirini yaşamadım" ifadesini işaretlemiş; dolayısıyla bu katılımcıların verileri veri setinden çıkarılmıştır. Veri setindeki kayıp değerler incelendiğinde bir örüntüye sahip olmadıkları görülmüş ve kayıp değerlerin bulunduğu 5 satırın silinmesi müdahalesi yapılmıştır. Tek değişkenli uç değer olup olmadığı gövde yaprak grafikleri ile incelenmiş ve uç değer niteliği gösteren 4 katılımcının verileri çıkarılmıştır. Çok değişkenli uç değer olup olmadığı Mahalanobis uzaklıkları hesaplanarak incelenmiştir. Tek değişkenli normallik için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiş; basıklık ve çarpıklık katsayılarının genel olarak -1 ile +1 arasında kaldığı; P-P plot grafikleri incelendiğinde dağılımın normale yakın olduğu görülmüş ve bağımsız değişkenlerin normallik ve doğrusallık varsayımlarını karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır. Çoklu

birlikte doğrusallık probleminin varlığını test etmek için varyans şişme (VIF) ile tolerans değerleri ve ayrıca tekillik olup olmadığı incelenmiştir. Örneklem büyüklüğünün MANOVA için yeterli olup olmaması hususunda, her bir hücrede bağımlı değişkenlerin sayısından daha fazla katılımcı olduğu görüldüğü için, 375 katılımcının yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bulgular

Beliren yetişkinlikte stresle başa çıkma ve kendini toparlama gücünün eğitime veya çalışma hayatına dahil olma durumuna göre incelenmesi için tek faktörlü MANOVA uygulanmıştır. Bağımlı değişkenlerin eğitime veya çalışma hayatına dahil olma durumuna göre ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Stresle Başa Çıkma ile Kendini Toparlama Gücünün Eğitime veya Çalışma Hayatına Dahil Olma Durumuna Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Bağımlı Değişken				
	Stresle Başa Çıkma		Kendini Toparlama Gücü		
Eğitime veya Çalışma Hayatına Dahil Olma	Ort	Ss	Ort	Ss	N
En az birisine dahil	85.18	11.64	130.48	21.23	314
İkisine de dahil değil	84.75	11.77	129.52	22.26	61
Toplam	85.11	11.64	130.32	21.38	375

Tablo 4'te görüldüğü gibi, eğitime ve istihdamdan en az birisine dahil olan grup 314 kişiden, eğitimde ve istihdamda olmayan grup 61 kişiden meydana gelmektedir. Değişkenler arası korelasyon değerleri Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5. Stresle Başa Çıkma ile Kendini Toparlama Gücü Değişkenleri Arasında Hesaplanan Korelasyon Değerleri ile Betimsel İstatistiksel Değerler

Değişkenler	1	2	Ort	Ss
Stresle Başa Çıkma	1		85.11	11.64
Kendini Toparlama Gücü	.528**	1	130.32	21.38

** $p < .01$

Tablo 5'te görüldüğü gibi, değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yapılan Box's kovaryans matrislerinin eşitliği testi sonucu anlamlı değildir ($p > .05$). Levene testi sonucu stresle başa çıkma ve kendini toparlama gücü değişkenlerinin her biri açısından incelenmiş ve anlamlı olmadığı görülmüştür ($p > .05$). Dolayısıyla varyansların homojenliği varsayımı ihlal edilmemiştir. Analiz sonucunda, birleşik bağımlı değişkenler bağlamında eğitim veya çalışma hayatından en az birine dahil olanlar ile ikisine de dahil olmayanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır: $F(2, 372) = .252, p = .90$; Wilks' Lambda = .99. Çok değişkenli varyans analizi ile bağımlı değişkenler için ayrı ayrı elde edilen ANOVA sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Eğitimde ve/veya İstihdamda Dahil Olma Durumuna Göre Çok Değişkenli Varyans Analizine Dair Bulgular

Değişken	ANOVA		
	MANOVA	SB	KTG
Grup	$F(2, 372)$ 0.252	$F(1, 373)$ 0.069	$F(1, 373)$ 0.103

SB: Stresle Başa Çıkma, KTG: Kendini Toparlama Gücü

Tablo 6’da görüldüğü gibi, çok değişkenli varyans analizi sonucu manidar değildir. Analiz sonucunda, beliren yetişkinlikte stresle başa çıkma ve kendini toparlama gücünün eğitim veya çalışma hayatından en az birine dahil olanlar ile ikisine de dahil olmayanlar arasında farklılaşmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Tartışma

Bu araştırma, eğitimde ve istihdamda olmayan ve beliren yetişkinlik döneminde olan bireylerle, aynı gelişim döneminde olan ve eğitim veya istihdamdan en az birisine dahil olan bireylerin, stres verici yaşam olayı yaşamalarına karşın başa çıkma ve kendini toparlama güçlerinin farklılaşp farklılaşmadığını incelemeyi hedeflemiştir. Araştırmanın bulgularına göre, karşılaştırılan iki grubun stresle başa çıkma ve kendini toparlama gücü düzeyleri anlamlı biçimde farklılaşmamaktadır. Alan yazında, eğitimde ve istihdamda olmayan bireylerin psikolojik anlamda daha olumsuz etkilere açık olduğu yönünde bulgulara rastlanmaktadır. Yapılan araştırmalara göre, çalışıyor olmak psikolojik sağlığı güçlendirmektedir (Schaufeli, 1988). Alan yazında rastlanan bu ve benzeri sonuçlara göre, eğitimde ve istihdamda olmayan grubun, eğitim veya istihdamdan en az birine dahil olan gruba göre başa çıkma ve kendini toparlama gücünün daha az olabileceği tahmin edilebilir.

Bununla birlikte, araştırmanın bulguları, karşılaştırılan iki grubun stresle başa çıkma ve kendini toparlama gücü düzeylerinin anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermiştir. Bu sonuçları yorumlamada “eğitimde ve istihdamda olmayan” (NEET) kavramının yeterliğini tartışan görüşlere başvurulabileceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışma koşullarının çalışanlara vaat ettiği (edemediği) güvencenin de bu tartışmaya dahil edilebileceği öngörülmektedir. Çalışma yaşamındaki istikrarsızlığın iş doyumu, psikolojik iyi oluş ve çalışanın kendini toparlama gücü üzerinde olumsuz etkisi olduğu ifade edilmektedir (Yang vd., 2015: 29-35). Bu nedenle araştırmaya katılan ve istihdamda yer alan bireylerin çalışma koşullarının özellikle incelenmesi gerektiği belirtilebilir.

Özellikle yüksek öğretim düzeyindeki öğrenciler açısından kendini toparlama gücü, sağlık, iyi-oluş ve istihdam edilebilirlik ile ilişkilidir (Brewer vd., 2019: 1105-1120). Geleceğe olan inanç, olumlu sonuçlara dair umut ve iyimserliğin içselleştirilmesidir. Bu yapı, uzun erimli amaç belirleme, yükseköğrenime inanç ile iş bulma ya da iş değerlerini destekleyen inançlarla bağlantılıdır (Catalano vd., 2004: 98-124). Dolayısıyla, eğitimine devam etmekte olan genç bireylerde, geleceğe dair olumlu beklentilerin yeterli olup olmadığının ayrıca incelenmesi gerektiği ifade edilebilir.

Kendi idaresinde bir işi olan kişilerin, kendisine ait olmayan bir işte çalışanlara kıyasla, düzenleyici başa çıkma davranışları sayesinde daha az olumsuz duygu yaşadıkları belirtilmektedir (Patzelt ve Shepherd, 2011: 226-238.). Buradan hareketle, genç bireylerin, çalışma yaşamına başlarken, çoğu kez kendi idaresinde olan bir işte çalışmadıkları; düzenleyici başa çıkma konusunda, bu unsur nedeniyle yeterince başarılı olamadıkları ileri sürülebilir.

Ayrıca araştırma bulgularının, beliren yetişkinlik dönemi ile ilgili kuramsal önermeye getirilen eleştiriler eşliğinde tartışılması mümkün olabilir. Beliren yetişkinlik döneminin bireylere, iyi-tanımlanmış bir kimlik meydana getirmek için zaman ve olanak verdiği, bu sayede bireylerin kariyer ve evlilik adımı atmadan önce derin bir öz-anlayış geliştirebildiği ifade edilmektedir. Ancak bu potansiyel olanaklar mevcut olmadığında, istikrarsızlıkla birlikte kaygının ortaya çıkma olasılığı artmaktadır (Goldsmith, 2018). Modern toplumda, bireyin, istikrarlı ve uygun bir kimlik oluşturabilmesi gitgide sorunlu hale gelmektedir (Cote, 1996: 417-428). Birey eskiden toplum tarafından kendisine uygun görülen kimliği taşıırken, bugün kimlik bireyin kendisi tarafından inşa edilmekte (Cote, 1997: 577-597) ve bu, birey açısından oldukça zorlayıcı bir süreç olabilmektedir.

Endüstri sonrası toplumlarda, yetişkinlik statüsünün ilk evlenme ile çocuk büyütmenin ve finansal bakımdan bağımsız oluşun daha geç olması ile ertelenmesinin söz konusu olduğu ileri sürülmektedir (Arnett, 2000: 469-480). Üniversiteye girmek, ergenliğin son dönemindeki birçok kişi için yetişkin kimliği kazanmaya atılan önemli bir adımdır (Montgomery ve Cote, 2003: 149-172). On sekiz yaşından 20'li yaşların sonuna kadar, günümüzde yaygın olarak karşılaşılan; gençlerin kendilerine, kendi kimliklerine ve eğitimlerine odaklandıkları gelişim dönemi, beliren yetişkinlik dönemi olarak nitelendirilmiştir. Kişilik ile ilgili çalışan önde gelen psikologlara (örn. Costa ve McCrae, 1994: 139-150) göre de, kişilik 30 yaşın ardından oturmaktadır (Roberts ve Chapman, 2000: 26-41). Bununla birlikte, beliren yetişkinliğin mevcut olmasının, ülkelerden çok kültürlere dair bir özellik olduğu ifade edilmektedir (Douglas, 2007: 101-108).

Beliren yetişkinlik dönemi kavramının ileri sürülmesinin belirli kültürlerin gerçekliğine uyması söz konusu olsa da, çeşitli yazarlar bu kuramsal önermeyi eleştirmekte ve bireylerin istikrarsız koşullarda olabildiğini ifade etmektedirler. Örneğin günümüzde gençler, istikrarlı bir işe girinceye kadar farklı eğitim ve işlere devam edip bırakmakta; yirmili yaşların başlarında iş hayatındaki değişkenlik, bata çıka yürümeye benzetilmektedir (Krahn vd., 2015: 245-266). Ayrıca çalışma yaşamına adım atmaya hazırlanan bireylerin gereksinim duydukları karar verme ve kişiler arası ilişkilerle bağlantılı becerilerinin yeterli olmadığı ifade edilmektedir (Hendry ve Kloep, 2007a: 74-79).

Beliren yetişkinlik olarak adlandırılan gelişim döneminin, bireylerin çeşitli psikolojik ve sosyal sınamalarla başa çıkmak için gayret sarf ettiği ve zorlandığı bir süreç isim verilmek için ileri sürüldüğü ve tartışmalı bir kavram olduğu belirtilmektedir. Özetle, beliren yetişkinlik kavramına getirilen temel eleştiri olarak, kültürden bağımsız olarak tüm insanlar için geçerli bir gelişim modelinin mümkün olmadığı görüşünün (Hendry ve Kloep, 2007b: 83-85), bu araştırma bulgularının değerlendirilmesinde dikkate alınabileceği ileri sürülebilir. Gelişim bilimine dahil olan bir kavram olarak "beliren yetişkinlik", geçerli bir kavram olmayabileceği yönünde eleştirilmiştir. Bu nokta, özellikle "yetişkinlik" kavramının, çeşitli gelişim görevlerinde kişinin "başarılı" olması ile tanımlanması durumunda kritik bir nitelik

göstermektedir. Bu gelişim görevlerinin önde gelenleri, evlenme ve çalışma yaşamına adım atmaktır. Çalışma yaşamında genç bireyleri güvencesiz bir konumun beklemesi ve ekonomik koşulların evlenmeye dönük atılan adımları belirlemesi göz önüne alındığında, kuramsal olarak 18-29 yaş arasında olduğu için beliren yetişkinlik döneminde sayılan bireylerin, tanımlanan gelişim döneminde kendilerinden beklenen gelişim görevlerini “zamanında” yerine getirmemesi söz konusu olabilecektir. Bu araştırma bulgularının, bu anlamda, beliren yetişkinlik konusundaki tartışmalara da bir katkı sunduğu belirtilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Eğitimde ve istihdamda yer almayan genç bireylerin, eğitimden veya istihdamdan en az birine dahil olan bireylere göre stresle başa çıkma ve kendini toplarlama gücü düzeyleri anlamlı biçimde farklılaşmamaktadır. Bulgulardan hareketle, eğitimden veya istihdamdan en az birine dahil olan genç bireylerin de, eğitimde ve istihdamda olmayan bireylerle benzer düzeylerde direnç gösterebildiği, stres verici durumlarla başa çıkmakta daha avantajlı durumda olmadığı yorumu yapılabilir. Bu yorum ise, eğitime devam ediyor olmanın veya istihdama dahil olmanın bireyleri güçlendirmeyebildiğini ve hatta bazı nitelikleri ile kırılğanlıklarını arttırdığı anlamını taşıyor olabilir. Bu yorumların ne ölçüde gerçekçi olduğunu anlamak için günümüz eğitim ve istihdam şartlarına dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Eğitimde ve istihdamda bulunmayan niteliğini (NEET) eleştiren yayınlardan biri, eğitimde ve istihdamda bulunmama niteliği taşımayan, ancak daha fazla desteğe gereksinimi bulunması muhtemel bireyler olabileceğine (Yates ve Payne, 2006: 329-344) dikkat çekmiştir. Buna göre genç insanlar çok heterojen bir karışım olarak görülmeli ve her birinin farklı nitelikleri, riskleri, sorunları ve becerileri, yeteneklerinin mevcut olduğu (Yates ve Payne, 2006: 329-344) akılda bulundurulmalıdır. Dolayısıyla önerilen bu kategorizasyonun geçerliği sorgulanmakta ve modern dünyada gençleri daha bütüncül bir biçimde anlamının bir yolunun bulunması gerektiği belirtilmektedir (Roberts, 2011: 21-39).

Ayrıca çalışma yaşamında aktif olan genç bireylerin nasıl koşullarda istihdama dahil oldukları da önemli bir mesele gibi görünmektedir. Modern dünyada, istikrarlı istihdama sorunsuz geçişin, yakalanması zor bir durum olduğu; yapılan bir araştırmada, çalışma grubunun yaklaşık % 6’sının kariyerlerinin başında kaotik denebilecek bir işe geçiş dönemi yaşadıkları ortaya konulmuştur (Furlong vd., 2003).

Küreselleşmenin, iş piyasasının düzensizliğini kolaylaştırdığı (Roberts, 2011: 21-39); iş piyasasındaki düzensizliğin, genç bireylerin eğitim yaşamından iş piyasasına kolaylıkla geçişlerini olumsuz yönde etkilediğine dair araştırma bulguları mevcuttur (Örn. Ecclestone, 2007). Genç bireyler, geçici işlerin kalıcı işe giden yolda bir basamak olabileceği düşüncesini taşısalarda, iş piyasasında gelinen noktada, “her iş daha iyi ve kalıcı işe giden yolda atlama tahtası olabilir” düşüncesi sorgulanmaya başlamış ve iş piyasasında güvencesizliğin hakim oluşuna dikkat çekilmiştir (MacDonald, 2009: 167-175). Buna göre iş piyasasındaki değişiklikler nedeniyle, gençler potansiyel sosyal hareketliliklerini sınırlayan ve beceri geliştirmelerine yeterince imkân tanımayan bir konum ile karşı karşıya kalabilmektedirler (Roberts,

2011: 21-39). Dolayısıyla gençlik, güvencesizlik içinde bir yol bulmaya ve bu çalışma gerçekliği içinde bir yaşam kurmaya çabalamakta gibi görünmektedir (Avagianou vd., 2022: 1-30).

Çalışma koşullarının olumsuz oluşu ve güvencesizlik nedeniyle istihdama katılmayan genç bireyler için genç işsizliği kavramı geçerli hale gelmektedir. Genç işsizliği, bireyleri olduğu gibi, toplumları da olumsuz etkilemekte; iş piyasasına bir resesyon sürerken girmek, genç insanların bütün kariyerini etkileyebilecek kayıplara yol açabilmektedir. Ayrıca bu, bireylerin yetenek ve eğitimlerinin boşa harcanması anlamına gelmekte (ILO, 2020) ve söz konusu durum ülke ekonomilerinin kaybının ne denli büyük olabileceğine işaret etmektedir. Güvenceli işe ulaşmada umudun azalması, ülkemizdeki genç bireyler ve dolayısıyla toplumumuz için de bir risk oluşturmaktadır. Türkiye’de geçici işlerin eğitimde ve istihdamda bulunmama (NEET) durumunu açıklamada (özellikle erkekler için) çok önemli bir faktör oluşturduğu; geçici işler, işgücü piyasasına girişi sağlasa bile bunların uzun vadeli istihdam garantilerinin bulunmadığı (Yüksel Arabacı, 2020: 103-130) belirtilmektedir. Özetle, genç bireylerin bugünü ve geleceklerini olumsuz etkileyen koşullara dikkat çekilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Beliren yetişkinlik dönemi kavramı, bu dönemin mensup olunan sosyo-ekonomik sınıfa göre mevcut olması; her bireyi kapsayan bir yaşam dönemi olarak tanımlanmasının hatalı olacağı yönünde eleştiriler almıştır (Arnett ve Eisenberg, 2007: 66-67). Bu durumun salt kavramsal bir tartışmadan öteye geçebilmesini önemseyen yazarlar, sosyal eşitsizliğin üstesinden gelmek için bireylerin eğitim yoluyla yukarı doğru hareketliliğini ve bu anlamda geçişkenliği destekleyen hem sosyolojik bir bakış açısının hem de motivasyonel psikolojinin işlevsel hale getirilmesini önermişlerdir (Heckhausen ve Chang, 2009: 235-251).

Üniversite öğrencileri ile yürütülen bir araştırmaya göre, yetişkin olmanın önde gelen kriterleri olgunluk, özerk karar alma ve finansal bağımsızlıktır (Greene vd., 1992: 364-381). Dolayısıyla, eğitim sürecini tamamlayan bireyin kendisini yetişkin olarak konumlandırmasında istihdama dahil olmanın büyük önem taşıdığı unutulmamalıdır. Her ne kadar eğitimde ve istihdamda olmayan (NEET) kavramı, gençleri olmadıkları bir nitelik ile tanımlıyor ve negatif bir kavram (Yates ve Payne, 2006: 329-344) ise de, istihdama dahil olmama durumunun ciddiyetini vurgulama açısından dikkate alınması gerektiği belirtilebilir.

Tartışma konusunda zaman ve çağın özelliklerinin taşıdığı önem de vurgulanmalıdır. Bugün (2020’li yıllarda) genç birey olmak birtakım koşullardan etkilenmek anlamını taşımaktadır. Bu konuda düşünen yazarlara göre yirmili ve otuzlu yaşlarda olanlar, bir belirsizlik dönemine doğmuş durumdadır. Günümüzde yaşamda izlenecek olan yörüngeler öngörülebilirliğini kaybetmiş ve değerler çoğul hale gelmiş durumdadır (Blatterer, 2007: 771-792). Üstüne üstlük bugün genç bireylerin iş ve kişisel ilişkilerini biçimlendirmede, eğitim yeterliliği ve iş deneyimi kazanma ile geleceklerini planlamada artarak daha fazla inisiyatif alması gerekmektedir (Hendry ve Kloep, 2007a: 74-79). Gençler işsizliğin yanı sıra, eksik istihdam, enformel sektörde istihdam, tehlikeli işlerde istihdam ve yoksulluk sorunlarıyla karşı karşıyadır (Seçer, 2006: 79-97).

Gelişim, bireyin içindeki ve dışındaki birçok bileşenin etkileşimi sonucu olarak meydana gelmekte (Kloep vd., 2016: 1-18) ve bazı genç insanlar tercihten yoksun; sosyal, ilişkisel, işle ilgili fırsat ve

beceriler bakımından sınırlandırılmış durumdadır (Hendry ve Kloep, 2011: 77-106). Ayrıca sıradan olarak nitelenen ve sorun yaşamadığı varsayılan grubun yeterince dikkate alınmaması riski söz konusudur (Roberts, 2011: 21-39). Bu araştırmanın bulgularına göre, eğitimde ve istihdamda yer almayan (NEET) gruba dahil olmasa da, genç bireyler risk taşıdığı varsayılan gruba benzer düzeyde kırılğan görünmektedir. Normal/sıradan olarak görünen ve kıt kaynaklarla hayatta kalmaya çalışan geniş bir grup insan olduğu belirtilmekte (Jones, 2002) ve NEET grubuna dahil olmasa da, bu bireylerin içinde bulunduğu durum üzerinde yeterince durulmamaktadır. Bulunduğu konum bilinmeyen gençler artmış durumdadır (Maguire, 2015: 121-132). Dolayısıyla, beliren yetişkinlik kavramı kullanılsa da kullanılmasa da, NEET kavramı kullanılsa da kullanılmasa da, toplumumuzda genç bireylerin psikolojik kırılğanlık durumlarının üzerinde durulması, eğitime devam etmenin gelecek umudunu beslemesini, istihdama dahil olmanın bireyi psikolojik olarak kuvvetlendiren bir unsur olmasını sağlayan eğitim ve çalışma ekonomisi politikalarının ortaya konulması gerektiği belirtilmelidir.

Bu araştırmanın sınırlılıklarına bakıldığında, katılımcı grubun stres verici yaşam olayı deneyimleme durumunun detaylı bir biçimde sorulmaması, bir sınırlılık olarak ifade edilebilir. Buna göre, örneğin kayıp yaşantısı olan bir katılımcının, kimi, nasıl bir süreçte kaybettiği konusunda bilgi sahibi olunmamıştır. Ayrıca araştırma verileri Temmuz-Ağustos 2020 ve Ocak-Şubat 2021 döneminde toplanmıştır. Bu dönem dünyada ve Türkiye’de Covid-19 pandemisinin etkilerinin yüksek düzeyde olduğu bir dönem olduğu için, bu araştırmanın pandemi etkilerinin ortadan kalkması/hafiflemesi koşullarında tekrar edilmesinin ve sonuçların aynı doğrultuda olup olmayacağını test edilmesinin yararlı olabileceği ifade edilebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Eğitimde ve İstihdamda Yer Almayan Gençler (NEET) Psikolojik Olarak Daha Mı Kırılğan? Beliren Yetişkinlik Dönemi Temelinde Bir İnceleme” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arnett, J.J. (1998). Learning to stand alone: The contemporary American transition to adulthood in cultural and historical context, *Human Development*, 41, 295-315. <https://doi.org/10.1159/000022591>
- Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties, *American Psychologist*, 55(5), 469-480. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Arnett, J.J. (2005). The developmental context of substance use in emerging adulthood, *Journal of Drug Issues*, 35(2), 235-254. <https://doi.org/10.1177/002204260503500202>
- Arnett, J.J. (2019). *Conceptual foundations of emerging adulthood*. “Emerging Adulthood and Higher Education: A New Student Development Paradigm” içinde; Eds. J.L.Murray-J.J. Arnett; ss. 11-24. Routledge.

- Arnett, J.J. & Eisenberg, N. (2007). Introduction to the special section: Emerging adulthood around the world, *Child Development Perspectives*, 1(2), 66-67. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00015.x>
- Arnett, J.J., Hendry, L.B., Kloep, M. & Tanner, J.L. (2011). The curtain rises: A brief overview of the book. In J.J. Arnett, M. Kloep, L.B. Hendry & J.L. Tanner (Eds.) *Debating emerging adulthood: Stage or process?* pp.3-9. Oxford University Press.
- Arnett, J.J., Zukauskienė, R. & Sugimura, K. (2014). The new life stage of emerging adulthood at ages 18-29 years: Implications for mental health, *Lancet Psychiatry*, 1, 569-576. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(14\)00080-7](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(14)00080-7)
- Avagianou, A., Kapitsinis, N., Papageorgiou, I., Strand, A.H. & Gialis, S. (2022). Being NEET in youthspheres of the EU South: A post-recession regional perspective, *YOUNG*, 1-30. DOI: 10.1177/11033088221086365
- Axelsson, L. & Ejlertsson, G. (2002). Self-reported health, self-esteem and social support among young unemployed people: A population-based study, *Int J Soc Welfare*, 11, 111-119. <https://doi.org/10.1111/1468-2397.00205>
- Blatterer, H. (2007). Contemporary adulthood: Reconceptualizing an uncontested category, *Current Sociology*, 55(6), 771-792. <https://doi.org/10.1177/0011392107081985>
- Blom, N. & Perelli-Harris, B. (2020). *Unemployment and relationship happiness in the United Kingdom*. CPC Working Paper: 93. Economic and Social Research Council.
- Brewer, M.L., van Kessel, G., Sanderson, B., Naumann, F., Lane, M., Reubenson, A. & Carter, A. (2019). Resilience in higher education students: A scoping review, *Higher Education Research&Development*, 38(6), 1105-1120. <https://doi.org/10.1080/07294360.2019.1626810>
- Bynner, J. & Parsons, S. (2002). Social exclusion and the transition from school to work: The case of young people not in education, employment or training, *Journal of Vocational Behavior*, 60(2), 289-309. <https://doi.org/10.1006/jvbe.2001.1868>
- Carcillo, S., Fernandez, R., Königs, S. & Minea, A. (2015). *NEET youth in the aftermath of the crisis: Challenges and policies*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 164, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5js6363503f6-en>
- Catalano, R.F., Berglund, M.L., Ryan, J.A.M., Lonczak, H.S. & Hawkins, J.D. (2004). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs, *ANNALS, AAPSS*, 591, 98-124. <https://doi.org/10.1177/0002716203260102>
- Clark, A., Oswald, A. & Warr, P. (1996). Is job satisfaction U-shaped in age? *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 69(1), 57-81. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1996.tb00600.x>

- Cook, J. (2006). Employment barriers for persons with psychiatric disabilities: Update of a report for the President's Commission, *Psychiatric Services*, 57, 1391-1405. ps.psychiatryonline.org/doi/full/10.1176/ps.2006.57.10.1391
- Costa, P.T. ve McCrae, R.R. (1994). Stability and change in personality from adolescence through adulthood. In C.F. Halverson, Jr., G.A. Kohnstamm & R.P. Martin (Eds.). *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood* (pp.139-150). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Cote, J.E. (1996). Sociological perspectives on identity formation: The culture-identity link and identity capital, *Journal of Adolescence*, 19, 417-428. <https://doi.org/10.1006/jado.1996.0040>
- Cote, J.E. (1997). An empirical test of the identity capital model, *Journal of Adolescence*, 20, 577-597. <https://doi.org/10.1006/jado.1997.0111>
- Diener, E., Oishi, S. & Lucas, R.E. (2015). National accounts of subjective well-being, *American Psychologist*, 70(3), 234-242. <https://doi.org/10.1037/a0038899>
- Douglas, C.B. (2007). From duty to desire: Emerging adulthood in Europe and its consequences, *Child Development Perspectives*, 1(2), 101-108. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00023.x>
- Ecclestone, K. (2007). *Transitions through the life course: Analysing the effects of identity, agency and structure: Full Research Report ESRC End of Award Report*. RES-129-25-0184-B. ESRC.
- Erkuş, A. (2017). *Davranış Bilimleri için Bilimsel Araştırma Süreci*. (5. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- European Commission (2020a). *Employment and social developments in Europe*. Publications Office of the European Union.
- European Commission (2020b). *Employment and Social Developments in Europe. Annual review 2020*. Publications Office of the European Union.
- Folkman, S. & Lazarus, R.S. (1988). Coping as a mediator of emotion, *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(3), 466-475.
- Furlong, A., Cartmel, F., Biggart, A., Sweeting, H. & West, P. (2003). *Youth transitions: Patterns of vulnerability and processes of social inclusion*. Scottish Executive Social Research.
- Garmezy, N. (1993). Vulnerability and resilience. In D.C. Funder, R.D. Parke, C. Tomlinson-Keasey & K. Widaman (Eds.), *Studying lives through time: Personality and development* (pp. 377-398). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10127-032>.
- Goldman-Mellor, S., Caspi, A., Arseneault, L., Ajala, N., Ambler, A., Danese, A., Fisher, H., Hucker, A., Odgers, C., Williams, T., Wong, C. & Moffitt, T.E. (2016). Committed to work but vulnerable: Self-perceptions and mental health in NEET 18-year olds from a contemporary British cohort, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(2), 196-203. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12459>

- Goldsmith, J. (2018). *Emerging adults' relationships with their parents*, *Clinical Science Insights*, The Family Institute at Northwestern University. Retrieved from: [https:// www.family-institute.org/sites/default/files/pdfs/csi-emerging-adults-relationships-with-parents.pdf](https://www.family-institute.org/sites/default/files/pdfs/csi-emerging-adults-relationships-with-parents.pdf)
- Greene, A.L., Wheatley, S.M. & Aldava IV, J.F. (1992). Stages on life's way: Adolescents' implicit theories of the life course, *Journal of Adolescent Research*, 7(3), 364-381. <https://doi.org/10.1177/074355489273006>
- Gümüşsu, A.G. (2011). *Türkiye'de İşgücüne Katılım ve Ücretlerin Belirleyicileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi.
- Güneş, C. (2017). *Panel Veri Kesikli Tercih Modelleri ile Türkiye'de İşgücüne Katılım Kararının Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Hammer, T. (1996). Consequences of unemployment in the transition from youth to adulthood in a life course perspective, *Youth and Society*, 27(4), 450-468. <https://doi.org/10.1177/0044118X96027004003>
- Heckhausen, J. & Chang, E.S. (2009). Can ambition help overcome social inequality in the transition to adulthood? Individual agency and societal opportunities in Germany and the United States, *Research in Human Development*, 6(4), 235-251. <https://doi.org/10.1080/15427600903281244>
- Hendry, L.B. & Kloep, M. (2007a). Conceptualizing emerging adulthood: Inspecting the emperor's new clothes?, *Child Development Perspectives*, 1(2), 74-79. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00017.x>
- Hendry, L.B. & Kloep, M. (2007b). Redressing the emperor!- A rejoinder to Arnett, *Child Development Perspectives*, 1(2), 83-85. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00019.x>
- Hendry, L.B. & Kloep, M. (2011). Lifestyles in emerging adulthood: Who needs stages anyway? In J.J. Arnett, M. Kloep, L.B. Hendry & J.L. Tanner (Eds.) *Debating emerging adulthood: Stage or process?* pp.77-106. Oxford University Press.
- ILO (International Labor Organization) (2020). *Young workers will be hit hard by COVID- 19's economic fallout*. <https://iloblog.org/2020/04/15/young-workers-will-be-hit-hard-by-covid-19s-economic-fallout/>.
- Işık, Ş. (2016). Türkiye'de kendini toparlama gücü konusunda yapılmış araştırmaların incelenmesi, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6(45), 65-76.
- Jones, G. (2002). *The youth divide*. Joseph Rowntree Foundation.
- Jongbloed, J. & Giret, J.F. (2022). Quality of life of NEET youth in comparative perspective: Subjective well-being during the transition to adulthood, *Journal of Youth Studies*, 25(3), 321-343. DOI: 10.1080/13676261.2020.1869196
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (21. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Kloep, M., Hendry, L.B., Taylor, R. & Stuart-Hamilton, I. (2016). Looking at transitions. In *Development from adolescence to early adulthood*. pp. 1-18. Psychology Press.
- Krahn, H.J., Howard, A.L. & Galambos, N.L. (2015). Exploring or floundering? The meaning of employment and educational fluctuations in emerging adulthood, *Youth & Society*, 47(2), 245-266. <https://doi.org/10.1177/0044118X12459061>
- Luthar, S.S. (1991). Vulnerability and resilience: A study of high risk adolescents, *Child Development*, 62, 600-616. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01555.x>
- MacDonald, R. (2009). Precarious work: Risk, choice and poverty traps. In A. Furlong (Ed.) *Handbook of Youth and Young Adulthood* (pp. 167-175). Routledge.
- Maguire, S. (2015). NEET, unemployed, inactive or unknown-why does it matter?, *Educational Research*, 57(2), 121-132. <https://doi.org/10.1080/00131881.2015.1030850>
- Masten, A.S. & Coatsworth, J.D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments, *American Psychologist*, 53(2), 205-220. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.2.205>
- Meeus, W., Dekovic, M. & Iedema, J. (1997). Unemployment and identity in adolescence: A social comparison perspective, *The Career Development Quarterly*, 45, 369-380. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1997.tb00540.x>
- Montgomery, M.J. & Cote, J.E. (2003). College as a transition to adulthood. *Blackwell Handbook of Adolescence*, 149-172.
- Öçel, K. (2019). *Türkiye’de Seçili Ekonomik Değişkenlerin Kadın İşgücüne Katılım Oranına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.
- Patzelt, H. & Shepherd, D.A. (2011). Negative emotions of an entrepreneurial career: Self-employment and regulatory coping behaviors, *Journal of Business Venturing*, 26(2), 226-238. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2009.08.002>
- Roberts, S. (2011). Beyond “NEET” and “tidy” pathways: Considering the “missing middle” of youth transition studies, *Journal of Youth Studies*, 14(1), 21-39. <https://doi.org/10.1080/13676261.2010.489604>
- Roberts, B.W. & Chapman, C.N. (2000). Change in dispositional well-being and its relation to role quality: A 30-year longitudinal study, *Journal of Research in Personality*, 34, 26-41. <https://doi.org/10.1006/jrpe.1999.2259>
- Russell, H., Leschke, J. & Smith, M. (2020). Balancing flexibility and security in Europe? The impact of unemployment on young people’s subjective well-being, *European Journal of Industrial Relations*, 26(3), 243-261. <https://doi.org/10.1177/0959680119840570>

- Schaufeli, W.B. (1988). *Unemployment and psychological health: An investigation among Dutch professionals*. University of Groningen.
- Seçer, B. (2006). Uluslararası boyutuyla genç işsizliği ve gençlere yönelik istihdam politikaları, *TİSK Akademi*, 11, 79-97.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2015). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı*. (Altıncı basımdan çeviri; M. Baloğlu, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Terzi, Ş. (2006). Kendini Toparlama Gücü Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışmaları, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 77-86. app.trdizin.gov.tr/makale/ToRNeU1UVTE
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite Öğrencilerinde Kendini Toparlama Gücünün İçsel Koruyucu Faktörlerle İlişkisi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 297-306. efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/562-published.pdf
- Türküm, S. (2002). Stresle Başa Çıkma Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışmaları, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(18), 25-34. earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/14971
- Ullah, P. (1990). The association between income, financial strain and psychological well-being among unemployed youths, *Journal of Occupational Psychology*, 63, 317-330. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1990.tb00533.x>
- Wagnild, G.M. & Young, H.M. (1993). Development and psychometric evaluation of the Resilience Scale, *Journal of Nursing Measurement*, 1(2), 165-178. psycnet.apa.org/record/1996-05738-006
- Yang, H.C., Sun, I.S. & Park, S.H. (2015). Perceived employment instability effect on psychological well-being and job satisfaction: Resilience and character strength as mediator, *East Asian Journal of Business Management*, 5-4, 29-35. <https://doi.org/10.13106/eajbm.2015.vol5.no4.29>
- Yates, S. & Payne, M. (2006). Not so NEET? A critique of the use of “NEET” in setting targets for interventions with young people, *Journal of Youth Studies*, 9(3), 329-344. <https://doi.org/10.1080/13676260600805671>
- Yüksel Arabacı, R. (2020). Türkiye’de ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin sosyo-demografik yapısı ve işgücü piyasası ile bağlantısı, *Amme İdaresi Dergisi*, 53(3), 103-130. researchgate.net/profile/Rabihan-Yueksel-Arabaci-2

Extended Abstract (Genişletilmiş Özet)

Emerging adulthood is a developmental period which is characterized between the ages 18 and the end of 20's. This conception is criticised by various developmental scientists as questionable about the validity of the concept. Likely, there are various criticisms towards the concept NEETs (Neither in education nor in employment/training). This study aims to examine these concepts via analyzing the stress-coping and resilience of emerging adults. The study group consists of the individuals between the ages 18-29 (emerging adults) and also the people who have experienced a stress-invoking life event. The study group is made up of 375 individuals.

The analysis (one factor MANOVA) aims to compare two groups: One group consists of the individuals neither in education nor in employment/training. The other group consists of the individuals who are at least in one, in education or in employment/training, or in both. The findings showed that the stress-coping and resilience levels of the two groups do not significantly differ.

According to the relevant literature, there is an opinion which indicates that NEETs are vulnerable. This opinion is supported by various studies, indicating that working strengthens psychological health (Schaufeli, 1988). In the literature on employment, it is also indicated that the working conditions are very important. It is indicated that the instability in working conditions effects resilience negatively (Yang et al., 2015: 29-35).

However the findings of this study showed that NEETs do not significantly differ in terms of stress-coping and resilience. This means a question mark which is asking why the non-NEET group does not have significantly more resilience. This question can be interpreted in terms of the working conditions emerging adults are in. Employment is the next station after education life. Before employment, education life is the period in which emerging adults may have anxiety about future, their employment. They make trials in work-life and these trials are usually not permanent. This unstability can be observed in both salaries and the precarity of the work. Because salaries are insufficient and the working conditions indicate precarity, autonomous decision-making and financial independence condition for adulthood (Greene et al., 1992) might not be provided. Consequently, the postulates which expect the vulnerability of NEETs can be questioned in various ways. The vision of emerging adults who are not NEETs in Turkey can be showing a pessimist opinion about work-life and because of this opinion, they may show a similar vulnerability to the NEETs. Also, the concept "emerging adulthood" can be also questioned which suggests that there are developmental necessities for being an adult. Among these necessities, the two criteria for being an adult are marrying and having a stable income with a stable work. These criteria are related to the economic conditions emerging adults are in. Because of the precarity conditions, they may have insufficient economic resources for marrying and they may not have a stable work yet. Thus it can be speculated that the NEET group and the non-NEET group are similar in a certain extent about stress-coping and resilience, because of the future visions they have about employment.

Haberin Önde (Taqdîm) ve Ortada Gelme (Tavsî't) Meselesinin İncelenmesi

Examination of the Matter of Precedence (Taqdeem) and Centration (Tawseet) of the Predicate

Mesut KÖKSOY¹

Öz

Arapçada mübtedânın haberin önünde gelmesi, haberin ise mübtedânın ardında gelmesi asıldır. Ancak gerek mübtedâ ve haberden oluşan bir isim cümlesinde haberin mübtedânın önünde (taqdîm) gelip gelemeyeceği gerekse isim cümlesinin başına gelen fiil veya harflerin dahil olduğu bir cümlede haberin bu fiil veya harflerin önünde (taqdîm) ve bu fiil veya harfler ile isimlerinin ortasında (tavsî't) gelip gelemeyeceği hususunda başta Basra ve Kûfe dil ekolüne mensup âlimler olmak üzere âlimler arasında ihtilaflar oluşmuştur. Bunun yanında âlimlerin genelinin ittifak ettiği bazı durumlarda haberin mübtedânın önünde gelmesi ile mübtedânın haberin önünde gelmesinin zorunlu olduğu durumlar vardır. Bu çalışmada haberin önde ve ortada gelmesi meselesi birçok cümle yapısı ve âlimlerin farklı görüşleri incelenerek kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Çalışmanın başında mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesinde haberin mübtedânın önünde gelip gelemeyeceğine dair ihtilaf incelenmiştir. Ardından haberin mübtedânın önünde gelmesinin zorunlu olduğu durumlar ile mübtedânın haberin önünde gelmesinin zorunlu olduğu durumlar ele alınmıştır. Çalışmanın devamında haberin كان ve benzerleri ile isimlerinin ortasında gelmesi ile haberin كان ve benzerlerinin önünde gelmesi hakkında âlimler arasında oluşan ihtilaf incelenmiştir. Haberin ما زال, ما دام, ليس ve bu fiillerin önünde ve bu fiiller ile isimlerinin ortasında gelmesi hakkında âlimler arasında farklı görüşler olduğu için bu fiillerin haberinin önde gelmesi ayrıca ele alınmıştır. Daha sonra ٥! ve benzerleri, ٥! ve benzerleri, ليس'ye benzeyen harfler ve النافية للجنس'in haberinin önde gelmesi âlimlerin görüşleri ile beraber incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haber, Önde Gelme, Taqdîm, Ortada Gelme, Tavsî't.

Abstract

In Arabic, it is essential that subject (mubtada) precedes the predicate (khabar) and the predicate comes after the subject. However, there were disagreements among scholars, especially those who belong to the Basra and Kufa language school, about whether the predicate can precede (taqdeem) the subject or centre (tawseet) between the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya, E-mail: mkoksoy@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9801-4854

subject and verbs or letters which come before a noun sentence. In this study, the matter of precedence and centration of the predicate is discussed in a holistic way by examining many sentence structures and different views of scholars. At the beginning of the study, the disagreement among scholars about the precedence of the predicate ahead of the subject in the noun sentence consisting of subject and predicate was examined. Then the conditions that were generally accepted by the scholars, where the predicate must come ahead of the subject and where the subject must come ahead of the predicate was dealt with. Then, the disagreement between the scholars about the centration of the predicate between كَن and its sisters and their subjects along with the precedence of the predicate ahead of كَن and its sisters was examined. Due the fact that there are different opinions among scholars about the precedence and the centration of the predicate of the verbs ما زال, ما دام and ليس these verbs were handled separately. In the continuation of the study, the precedence and the centration of the predicate of اِن, كاد, particles similar to ليس and لا النافية للجنس were examined together with the views of the scholars.

Keywords: Predicate, Precedence, Taqdeem, Centration, Tawseet.

Giriş

İsim cümlesini oluşturan iki temel öge mübtedâ ve haberdir. Mübtedâ kendisi üzerine sözün kurulduğu ve lafzî bir âmil olmaksızın cümlenin başında bulunan merfû' bir isim olarak tanımlanmakta olup mübtedâ terimi yerine müsnedun ileyh, muhaddesun anh ve muhberun anh terimleri de kullanılmaktadır. Haber ise mübtedâ hakkında bilgi veren ve mananın tamamlanabilmesi için mübtedâyâ isnad edilen şey olarak tanımlanmakta olup haber terimi yerine müsned, hadîs ve muhberun bih terimleri de kullanılmaktadır (el-Muţarrizî, t.y.: 121; es-S r f , 2008: 2/457-458; Uzun, 1997: 39, 95).

M bted , isim cümlesinde ifadenin temelidir ve cümledeki yargı onun üzerine kuruludur. Bu nedenle m bted n n marife olarak önce gelmesi, haberin ise nekre olarak sonra gelmesi asıldır.  nk  m bted  zat (kendi başına var olan), haber ise zatın hallerinden bir haldir. Zat, hallerinden önce gelir (el-C m , 2009: 1/186-187; er-Ra f , 1993: 1/256-257; İbn Kem l Paşa, 2002: 104).

İsim cümlesinde m bted n n önce gelmesi, haberin ise sonra gelmesi asıldır. Ayrıca  limlerin geneli tarafından haberin m bted n n önünde veya m bted n n haberin önünde zorunlu olarak geldiği bazı durumlar tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu zorunlu durumlar dışında haberin m bted n n önünde gelip gelemeyeceğine dair Basra ve K fe dil ekolleri başta olmak üzere Arap dili  limlerinin farklı görüşleri vardır.

Ayrıca dil ekolleri ve  limlerin m bted  ve haberden oluşan bir isim cümlesi yanında haber ve m bted n n başına gelen كان ve benzerleri, اِن ve benzerleri, كاد ve benzerleri, ليس'ye benzeyen harfler ve

لا النافية للجنس'in haberinin bu fiil ve harflerin önünde gelmesi (taqd m) ile haberin bu fiil ve harfler ile isimlerinin ortasında gelmesi (tavs t) hususunda çeşitli görüşler  ne sürmüşler ve birçok hususta ihtilafa düşmüşlerdir.

İsim ve fiil cümlesindeki bütün ögeler açısından taqd m ve te'h rin ele alındığı çalışmalar ile Kur' n-ı Kerim ve Őirde taqd m ve te'h rin nahiv ve belagat açısından ele alındığı çalışmalar olmasına rağmen haberin  nde geldiği yerlerin geneli üzerine kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla beraber Enes Erdim 2012 yılında yayınladığı cümleyi oluşturan ögelerin olağandışı dizilimlerini ele aldığı

çalışmada isim cümlesinde haberin öne geçmesi, haberin ما زال ile ما ليسnin önünde gelmesini ele almıştır. Ancak bu çalışmada haberin كان ve benzerleri, إن ve benzerleri, كاد ve benzerleri ile bu fillerin isimlerinin önünde gelmesi, haberin ما ليسye benzeyen harfler ile لا النافية للجنس'in önünde gelmesi ile haberin ما زال ما ليس ile isminin ortasında gelmesi hususlarına değinilmemiştir (2012: 178).

M. Mücahit Asutay 2021 yılında yaptığı çalışmada isim cümlesinde sözdizimine dair meydana gelebilecek değişikliklerin cümlenin anlamsal yorumuna etkilerini ele almış ve bu değişikliklerden biri olan haberin mübtedânın önünde gelmesi durumunda cümlenin anlamında meydana gelen değişiklikleri incelemiştir (2021: 227).

Diğer taraftan modern Arapça dilbilgisi kitaplarında ise haberin öne geçmesi hususu çoğunlukla mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesi üzerinden değerlendirilmekte, isim cümlesinin başına gelen كان, إن, كاد ve benzerleri ile fiile benzeyen harflerin dâhil olmasıyla oluşan cümlelerde haberin öne geçmesi ele alınmamaktadır. Bu kitapların bazılarında haberin ve mübtedânın önde gelmesinin zorunlu olduğu ve haberin mübtedânın önünde gelmesinin câiz olduğu durumlar ele alınırken bazı kitaplarda ise haberin öne geçtiği yerler ifadesi ile sadece haberin mübtedânın önünde gelmesi zorunlu olduğu durumlardan en çok kullanılanlar verilmektedir (Çörtü, 2004: 103; Doğan, 2012: 176-189, 338-361; Kafes, 2017: 42; Karaman & Topaloğlu, 2012: 162; Sarmış, 1998: 343, 351; Sevinç, 2011: 314-318).

Bu çalışmada haberin önde ve ortada gelme meselesi çeşitli cümle yapıları ve âlimlerin görüşleri incelenerek kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve ihtilaflarda âlimlerin çoğunluğu tarafından kabul gören görüş tespit edilmiştir.

Mübtedâ ve Haberden Oluşan İsim Cümlesinde Haberin Önde Gelmesi (Tağdîm) *Haberin Mübtedânın Önünde Gelip Gelemeyeceği Hakkında Âlimlerin Görüşleri*

Âlimlerin genelinin ittifak ettiği üzere haberin mübtedânın önünde ve mübtedânın da haberin önünde gelmesinin zorunlu olduğu durumlar vardır. Ancak bu durumlar dışında haberin mübtedânın önünde gelip gelemeyeceği hakkında Basra ve Kûfe dil ekolü ile sonraki dönemlerde gelen âlimler tarafından farklı görüşler ifade edilmiştir.

İbnu'l-Enbârî'nin Basralı ve Kûfeli Arap dil âlimlerinin ihtilafa düştükleri konulara dair te'lif ettiği *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-naḥviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* adlı eserinde yer verdiği ihtilaflardan biri haberin mübtedânın önünde gelmesi ile ilgilidir. Basralılar, haberin قائم زيد (Ayaktadır Zeyd) örneğindeki gibi müfred veya أبوه قائم زيد (Babası ayaktadır Zeyd'in) örneğindeki gibi cümle olarak mübtedânın önünde gelmesine cevâz verirken Kûfeliler haberin müfred veya cümle olarak mübtedânın önünde gelmesine cevâz vermemiştir (t.y.: 1:65).

Kûfelilerin gerekçesi haberde mübtedâyaya ait bir zamirin bulunduğu, haberin mübtedânın önünde gelmesi durumunda isme ait zamirin ismin önünde gelmiş olacağı ve bu durumun câiz olmayacağıdır. Basralılar ise Arapların birçok sözünde ve şiirinde haberin mübtedânın önünde gelmiş bir halde

kullanıldığını gerekçe göstermekte ve örnek olarak Sîbeveyh'in مَشْنُوَةٌ مِّنْ يَشْنُوَكَ (*Nefret edilendir senden nefret eden*) ile أَنَا تَمِيمِيٌّ (*Temîmliyim ben*) cümlelerini vermektedirler. İlk cümlede haber olan مَشْنُوَةٌ kelimesi mübtedâ olan مِّنْ يَشْنُوَكَ terkinin önünde gelmiştir. İkinci cümlede haber olan تَمِيمِيٌّ kelimesi mübtedâ olan أَنَا kelimesinin önünde gelmiştir. Bu sözlere ek olarak haberin mübtedânın önünde gelmesi konusunda şu beyitleri örnek göstermişlerdir (İbnu'l-Enbârî, t.y.: 1/66-67; el-'Ukberî, 1986: 246; İbn Ya'îş, 2001: 1/245):

بُنُونَا بَنُو أَبْنَائِنَا، وَبَنَاتِنَا بُنُونُ أَبْنَاءِ الرِّجَالِ الْأَبَاعِدِ

(*Oğullarımızdır oğullarımızın oğulları, kızlarımıza gelince onların oğulları uzak adamların oğullarıdır*)

فَتَى مَا ابْنُ الْأَعْرَى إِذَا شَتُونَا وَحُبُّ الزَّادِ فِي شَهْرِي فَمَاحِ

(*Ne ağıdır İbnu'l-Eğarr kışladığımızda, erzak ne de çok oldu Kânûnu'l-Evvel ve Kânûnu's-Sânî'de*)

İlk beyitte haber olan بَنُونَا kelimesi, mübtedâ olan بَنُو أَبْنَائِنَا terkinin önünde gelmiştir. İkinci beyitte haber olan فَتَى kelimesi, mübtedâ olan ابْنُ الْأَعْرَى terkinin önünde gelmiştir.

Basralılar, Kûfelilerin görüşü olan haber mübtedânın önüne geçerse ismin zamiri, ismin önünde gelmiş olur ve bu durum da câiz olmaz görüşü ile ilgili olarak haberin lafzen mübtedânın önünde gelmiş olsa bile takdiren mübtedâdan sonra geldiğini ve bu nedenle de bu durumun isme ait zamirin, ismin önünde gelmesi olarak değerlendirilmeyeceğini öne sürmüşlerdir. Bu duruma dayanak olarak zamirin, isminin önüne geçtiği ve icmâen câiz olan ضَرَبَ غُلَامَهُ زَيْدٌ (*Zeyd, kölesini dövdü*) şeklindeki kullanımı örnek vermişlerdir. Bu cümlede zamir, ait olduğu ismin önüne lafzen geçmiş olsa da زَيْدٌ kelimesi fâil olması sebebiyle mef'ûl olan غُلَامَهُ kelimesinin önüne takdiren geçmektedir. Çünkü fâil, üstünlük bakımından mef'ûlden önce gelmektedir. Ancak زَيْدًا ضَرَبَ غُلَامَهُ (*Kölesi, Zeyd'i dövdü*) denilemez. Çünkü zamirin lafzen ve takdiren isminin önünde gelmesi icmâen câiz görülmemiştir. Bu cümlede غُلَامَهُ kelimesi lafzen ve fâil olması bakımından da takdiren mef'ûl olan زَيْدًا kelimesinin önüne geçmektedir. Bu nedenle bu kullanım câiz görülmemiştir (İbnu'l-Enbârî, t.y.: 1/67-70).

Aynı şekilde فِي دَارِهِ زَيْدٌ (*Evinde Zeyd vardır*) örneğindeki gibi zamir, isminden önce gelse bile mübtedâda önde gelme üstünlüğü takdiren olmasından dolayı haberin önce, mübtedânın sonra geldiği kullanım câizdir.

Diğer taraftan haber mübtedâyâ göre daha alt bir konumda bulunduğu için فِي الدَّارِ صَاحِبُهَا (*Evde sahibi vardır*) örneğindeki gibi habere ait bir zamirin mübtedâda bulunması halinde mübtedânın öne geçmesi

câiz olmayıp haberin önde gelmesi zorunludur (el-Câmî, 2009: 1/187; er-Rağî, 1993: 1/256-258; İbnu'l-Hâcib, 2010: 15).

Sîbeveyh, el-Halîl b. Ahmed'in أنا تميمي (Temîmliyim ben), مشنوء من يشنؤك (Nefret edilendir senden nefret eden) ve أرحل عبد الله؟ (Adam mıdır Abdullah?) örneklerinde olduğu gibi haberin mübtedânın önünde geldikten sonra haber olarak anlamını koruduğu sürece mübtedânın önünde gelebileceğini, ancak önde gelen kelimeye mübtedâ anlamı verilmek istenirse ve زيد قائم (Ayaktadır Zeyd) örneğinde önde gelmiş haber olan قائم kelimesine يقوم زيد (Zeyd ayağa kalkar) cümlesindeki gibi fiil anlamı verilmek istenirse kelimenin isim olmasından dolayı uygun bir kullanım olmayacağını söylediğini aktarmıştır (1988: 2/127).

el-Halîl ve Sîbeveyh'in açıklamasına göre haberin mübtedânın önünde gelmesi hususunda her hangi bir mâninin bulunmadığı ancak bu konuda önemli olanın haber olarak takdir edilen bir kelimeye mübtedâ anlamının verilmesinin yakışsız olacağıdır. Buna göre مشنوء من يشنؤك (Nefret edilendir, senden nefret eden) sözüne “Nefret edilen, senden nefret edendir” şeklinde ve أنا تميمي (Temîmliyim ben) sözüne ise “Temîmli (olan) benim” şeklinde anlam verilmemesi gerektiğidir.

Arap belâgatında tahsis (kasr/hasr) yapma yollarından biri de haberin mübtedânın önünde getirilmesidir. Haberin mübtedâyâ tahsis edilmesi durumunda haberin zorunlu olarak mübtedânın önünde gelmesi gerektiği âlimlerin geneli tarafından kabul edilen bir görüş olmakla beraber bu kullanıma tahsis anlamı elde etmek için başvurulmaktadır. Bu tür bir kullanıma ﴿لَا فِيهَا غَوْلٌ﴾ [Sadece onda baş ağrısı yoktur] (eş-Şâfât, 37/47) ve ﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ [Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnızca Allah'ındır] (Mâide, 5/120) ayetleri ile Sîbeveyh'in verdiği örnek olan أنا تميمي ([Sadece] Temîmliyim ben) örneği verilmektedir (el-Kazvînî, 2016: 59, 71).

es-Sîrâfi de haberin mübtedânın önünde gelmesinin câiz olduğunu, haber ve mübtedânın birbirini ref ettiklerini, haber veya mübtedâdan hangisi önde gelirse diğerini ref edeceğini ve Kûfelilerin ise bu görüşü benimsemediğini ifade etmiştir. Mübtedâ ve haber marife olarak geldiğinde ve iltibas (cümlede hangi kelimenin mübtedâ ve hangi kelimenin haber olduğunun tespit edilememesi) durumunda es-Sîrâfi haberin mübtedânın önünde gelmesine cevâz vermezken Ebû Ali el-Fârisî ise cevâz vermiştir (2008: 2/457-458).

Basralıların haberin önde gelmesi hususunda verdiği bir diğer örnek ﴿فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى﴾ [Bunun üzerine Musa, içinde bir korku hissetti] (Taha, 20/67) ayetindeki نَفْسِهِ kelimesindeki zamirin موسى ismine ait olması ve lafzen önce kullanılmasına rağmen takdirenden daha sonra gelmesidir. Aynı şekilde Basralılar, Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın şu beyitinde عَلَاتِهِ kelimesindeki zamirin, ait olduğu هَرَمِ kelimesinden önce gelmesini örnek vermişlerdir (İbnu'l-Enbârî, t.y.: 1/65-68):

مَنْ يَلْقَ يَوْمًا عَلَى عِلَاتِهِ هَرِيمًا يَلْقَ السَّمَاحَةَ مِنْهُ وَالنَّدَى خُلُقًا

(Kim Herim'in herhangi bir haliyle karşılaşırsa, onda yaratılıştan gelen hoşgörü ve cömertlikle karşılaşır)

Bağdat ekolünden kabul edilen Ebû Ali el-Fârisî de Basralı âlimlerin görüşünü benimseyerek منطلق زيد (Gidiyor Zeyd) ve ضربته عمرو (Dövdüm Amr'i) örneklerinde olduğu gibi haberin mübtedânın önünde gelebileceğini ifade ederek Basralı âlimlerin de verdiği Şemmâh b. Dırâr'ın şu beyti ile istişhâdda bulunmuştur (İbnu'l-Enbârî, t.y.: 1/67; el-Fârisî, 1969: 52):

كلا يومي طوالة وصل أروى ظنون أن مطرح الظنون

(Tuvalle'nin her iki gününde Ervâ'nın varması tahminidir, tahmini olanın atılma zamanı geldi)

Yukarıda verilen beyitte وصل أروى ibaresi mübtedâ, ظنون kelimesi ise haberdir. Beyitteki طوالة ibaresi ise habere müteallik zarftır ve mübtedânın önünde gelmiştir. Mamûl ancak âmilin bulunduğu yerde bulunabilir gerekçesi ile cümlede âmil olan haberin, mamûlü gibi mübtedânın önünde gelebileceği ifade edilmektedir.

Daha sonraki dönemde gelen âlimlerden biri olan ez-Zemaşşerî de Basralılar gibi haberin mübtedânın önünde gelebileceğini ifade etmiş ve Sîbeveyh'in verdiği örneklerin yanı sıra ﴿سَوَاءَ مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ﴾ [Bir olacak hayatları ve ölümleri] (el-Câsiye, 45/21) ve ﴿سَوَاءَ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ﴾ [Birdir onlar için uyarı da uyarımasan da] (el-Bakara, 2/6) ayetlerini örnek vermiştir. Her iki ayette سواء kelimesi öne geçmiş haberdir (ez-Zemaşşerî, 2004: 49; İbn Ya'îş, 2001: 1/234-235).

Müteahhir âlimlerden es-Süyûtî, mübtedânın önde gelmesinin asıl olduğunu çünkü yargının mübtedânın üzerinde olduğunu ve bunun gerçekleşebilmesi için mübtedânın önde gelmesi gerektiğini ifade etmiştir. es-Süyûtî aynı zamanda cümlede mübtedânın geri bırakılmasına bir maninin olmadığı durumda قائم زيد (Ayakta olan Zeyd'tir) örneğinde olduğu gibi haberin geri bırakılabileceğini de ifade etmiştir (1998: 1/329).

el-Uşmûnî de haberin birlikte geldiği kelimenin irâbına uyma bakımından sıfata benzediğini ve bu nedenle asıl olanın haberin mübtedâdan sonra gelmesi olduğunu ifade ettikten sonra haberin önde gelmesine mani bir durum yoksa Sîbeveyh'in verdiği أنا تميمي (Temîliyim ben) ve مَشْنُوٌّ مَنْ يَشْنُوُّكَ (Nefret edildir, senden nefret eden) örneklerinde olduğu gibi haberin önde gelebileceğini ifade etmiştir (1955: 1/98).

el-Esterâbâdî, es-Süyûtî ve el-Uşmûnî, haberin mübtedânın önünde gelmesine mani olan durumlardan biri olarak haber ve mübtedânın iltibâs oluşacak şekilde eşit gelmesi olduğunu ifade etmiştir. Örneğin حاضرٌ رجلٌ صالحٌ (İyi bir adam geliyor) cümlesinde mübtedâ ve haber eşit olmadığı için ayırt etmek mümkündür ve حاضرٌ رجلٌ صالحٌ (Geliyor iyi bir adam) şeklinde haber önde gelebilir. Cümlede haber ile mübtedânın ayırt edilebileceği bir karine أبو يوسف أبو حنيفة (Ebû Yûsuf, Ebû Hanîfe'dir) örneğinde olduğu

gibi varsa *أَبُو حَنِيفَةَ أَبُو يُوسُفَ (Ebû Hanîfe'dir Ebû Yûsuf)* şeklinde haberin önde gelmesi câizdir. Ancak *زَيْدٌ صَدِيقِي (Arkadaşım, Zeyd'tir/Zeyd, arkadaşımıdır)* ve *أَفْضَلُ مِنْكَ أَفْضَلُ مِنِّي (Senden üstün olan, benden üstündür/Benden üstün olan, senden üstündür)* örneklerinde mübtedâ ve haberin ayırt edilebileceği bir karine olmadığı için parantez içinde verilen her iki anlam da anlaşılabilir (el-Uşmûnî, 1955: 1/98-99; er-Rağî, 1993: 1/294; es-Süyûfî, 1998: 1/329).

es-Süyûfî, bazı âlimlerin bu karışıklığı göz ardı ederek mübtedâ ve haberin bir biri yerine geçebileceği şekilde bir kullanıma cevâz verdiğini ifade ederek İbnu's-Seyyid'in cevâz verdiği *شَرُّ النِّسَاءِ الْبَحَائِرُ (Kadınların en kötüsü, bodurlardır/Bodurlar, kadınların en kötüsüdür)* örneğini vermiştir. Örnek cümledeki *شَرُّ النِّسَاءِ* terkibi mübtedâ ve *الْبَحَائِرُ* kelimesi haber olabilirken aksi de mümkündür (1998: 1/330).

Âlimlerin görüşleri incelendiğinde zorunlu durumlar dışında haberin mübtedânın önünde gelip gelemeyeceği hakkında Kûfeli âlimler haberin mübtedânın önünde gelmesine cevaz vermemişlerdir. Basralı âlimler ise haberin mübtedânın önünde gelmesine cevaz vermiştir. Basralıların görüşünün âlimlerin geneli tarafından kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Ancak âlimlerin çoğu haberin mübtedânın önünde gelmesine haber ve mübtedânın ayırt edilmesini sağlayacak bir karine olması şartı ile cevâz vermişken bazı âlimler böyle bir karine olmadığı durumlarda da haberin önde gelmesine cevaz vermişlerdir.

Haberin Mübtedânın Önünde Gelmesinin Zorunlu Olduğu Durumlar

Haberin mübtedânın önünde gelmesinin zorunlu olduğu âlimler tarafından genel kabul görmüş durumlar şunlardır (Doğan, 2012: 356-361; el-Câmî, 2009: 1/197-200; el-Uşmûnî, 1955: 1/101; er-Rağî, 1993: 1/296-301; es-Süyûfî, 1998: 1/332-333; ez-Zemaşşerî, 2004: 50; İbn Kemâl Paşa, 2002: 111; İbnu'l-Hâcib, 2010: 16):

1. Haberin *أَيْنَ زَيْدٌ؟ (Zeyd nerede?)*, *كَيْفَ عَمْرٌ؟ (Amr nasıl?)* ve *مَتَى الْقِتَالُ؟ (Savaş ne zaman?)* örnekleri gibi cümle başında gelme özelliği olan bir istifham edatı olarak gelmesi veya *صَبِيحَةَ أَيِّ يَوْمٍ سَفَرُكَ؟ (Yolculuğun hangi günün sabahı?)* ile *زَيْدٌ مِّنْ زَيْدٍ؟ (Zeyd kimin kölesidir?)* örneklerinde olduğu gibi istifham edatına muzâf olarak gelmesi.

Ancak cümlede bulunan her istifham edatı haber değildir. *مَنْ جَاءَ؟ (Kim geldi?)*, *مَا عِنْدَكَ؟ (Yanında ne var?)* ve *مَنْ فِي الدَّارِ؟ (Evde kim vardır?)* örneklerindeki gibi istifham edatından sonra gelen kelime fiil veya şibih cümle ise mübtedâ olamayacağından istifham edatı mübtedâ olacaktır (Çörtü, 2004: 103).

Ayrıca *زَيْدٌ مِّنْ أَبِيهِ (Zeyd'in babası kimdir)* örneğindeki gibi haber olan *مِّنْ أَبِيهِ* terkibi cümle olarak gelirse istifham edatı cümle başında gelmiş olacağından haberin önde gelmesi zorunlu değildir (er-Rağî, 1993: 1/296; İbn Kemâl Paşa, 2002: 111).

2. Mübtedânın nekre olarak ve haberin *قَصَدَكَ غُلَامُهُ رَجُلٌ* (*Kölesi sana yöneldi adamın*) örneğinde olduğu gibi cümle şeklinde veya *في الدار رجلٌ* (*Evde bir adam var*) ve *عندك مالٌ* (*Paran var*) örneklerinde olduğu gibi şibih cümle olarak gelmesi. Haberin sonra gelmesi halinde sıfat olarak anlaşılma ihtimali olacağından ve zarfın çok kullanılmasından dolayı haberin önce gelmesi zorunludur. Aynı zamanda haberin öne geçmesi ile nekre olan mübtedâ husûsîlik kazanmaktadır.

Ancak mübtedâ ﴿أَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ﴾ [*Belirlenmiş bir ecel de O'nun katındadır*] (el-En'âm, 6/2) ve ﴿لَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ﴾ [*Putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir*] (el-Bakara: 2/221) ayetleri ile *ما أَحَدٌ خَيْرٌ مِنْكَ* (*Senden daha hayırlı kimse yoktur*) ve *سَلَامٌ عَلَيْكَ* (*Selam üzerine olsun*) örneklerinde olduğu gibi husûsîlik kazanmış bir şekilde nekre gelirse o zaman haberin önünde gelmesi câizdir (el-Câmî, 2009: 1/187-191; İbnu'l-Hâcib, 2010: 15-16).

3. Haberin mübtedâyâ *إِنَّمَا* ve *إِلَّا* ile hasredilmesi. Örneğin: *ما في الدار إلا زيدٌ* (*Evde sadece Zeyd vardır*) ve *إِنَّمَا عندك زيدٌ* (*Yanında ancak Zeyd vardır*).

4. Mübtedâda habere ait bir zamirin bulunması. Örneğin: *في الدار صاحبها* (*Evde sahibi vardır*), *مِلءُ عَيْنٍ* (*Doludur göz, sevgilisiyle*) ve *على التمرة مثلها زيداٌ* (*Hurmanın üstünde kendisi kadar yağ var*).

Eğer habere ait zamir *على التمرة زيدٌ* örneğinde olduğu gibi mübtedânın sıfatında ise haberin, mübtedâ ile sıfatı arasına girmesi ve mübtedânın önde gelmesi *على التمرة زيدٌ* örneğindeki gibi câizdir (er-Rağî, 1993: 1/299).

5. Mübtedânın *ف* harfi ile *أَمَّا*'nın cevap cümlesi olarak gelmesi. Örneğin: *أَمَّا في الدار فزيدٌ* (*Eve gelince orda Zeyd vardır*).

6. Haberin ism-i işaret olarak gelmesi. Örneğin: ﴿ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ﴾ [*Sonra, Allah şahittir*] (Yûnus, 10/46), *هنا* (*Amr, buradadır*) ve *هذا زيدٌ* (*Zeyd, budur*).

7. Haberin öne gelmesi ile cümlede verilmek istenen anlamın tamamlanması. Örneğin *لله دُرٌّ* (*Helal olsun sana*) cümlesinde haber öne geçmiş olmasa taaccüb anlamı ve *أنا تَمِيمِي* (*Temîmliyim ben*) cümlesinde haber öne geçmiş olmasa övünme anlamı anlaşılacaktır.

8. Haberin *كم درهمٌ مآلك* (*Nice dirhemin var*) örneği gibi *كـ* kemu'l-haberiyye veya *أنت غلامٌ أنت* (*Sen nice kölelerin sahibisin*) örneği gibi *كـ* kemu'l-haberiyyeye muzâf şeklinde gelmesi.

9. Haberin meselde (atasözünde) mübtedâdan önce kullanılmış olması. Örneğin: *Her vadide Benî Sa'd vardır* (Her vadide Benî Sa'd vardır).

10. Mübtedânın medh ve zemm fiili ile husûsîlik kazanması ve haberin cümle olarak öne geçmesi. Örneğin: *Ne iyi adamdır Zeyd* (Ne iyi adamdır Zeyd).

11. Haberin أما olmadan ﴿وَأَيَّةٌ لَهُمْ أَنَا حَمَلْنَا﴾ [Taşımamız da onlar için bir delildir] (Yasin, 36/41) ayetinde ve عندى أنك قائم (Bence sen ayaktasın) örneğinde olduğu gibi أن ile beraber bulunması durumunda önde gelmesi zorunludur. Aksi halde إن'den sonra gelmek durumunda olur. el-Ferrâ ve el-Ahfeş, ﴿وَأَنْ تَصُومُوا﴾ [Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır] (el-Bakara, 2/184) ayetindeki gibi أن'e kıyas ederek haberi إن'den sonra gelebileceğini söylemişlerdir. Eğer haber أما ile gelirse geri bırakılması bütün âlimlerce kabul edilen görüştür. Örneğin:

عندي إصطبارٌ وأما أنتي جزعٌ يوم النوى فلو جد كاد يئريني

(Benim sabrım vardım ama sabırsızımdır, ayrılık gününde nerdeyse beni budayacak bir sevgi için)

Mübtedânın Haberin Önünde Gelmesinin Zorunlu Olduğu Durumlar

Mübtedânın haberin önünde gelmesinin zorunlu olduğu âlimler tarafından genel kabul görmüş durumlar şunlardır (Doğan, 2012: 176-189; el-Câmî, 2009: 1/195-197; er-Râcihî, 2009: 122; er-Rağî, 1993: 1/293-296; es-Süyûfî, 1998: 1/329-331; İbn Kemâl Paşa, 2002: 110; İbnu'l-Hâcib, 2010: 16):

1. Mübtedâ ve haberin cümlelerin anlamı anlaşılacak ve iltibâs oluşturacak şekilde eşit gelmesi. Örneğin: *Zeyd, arkadaşımıdır/Arkadaşım, Zeyd'tir* ve *Senden üstün olan benden üstündür/Benden üstün olan senden üstündür*.

Bazı âlimler bu hususta her iki durumun da câiz olduğunu ve cümlede kast edilen ile haber ve mübtedânın takdir edileceğini ifade etmektedir. *Zeyd cümlesi* eğer *من زيد؟* sorusuna cevap olarak söylenmiş ise *زيد* kelimesi mübtedâ ve *القائم* kelimesi haber olurken *من القائم؟* sorusuna cevap olarak söylenmiş ise *زيد* kelimesi haber ve *القائم* kelimesi mübtedâ olmaktadır (el-Endelûsî, 1998: 1177).

2. Mübtedânın *أيهما أفضل؟* (*Hangisi daha üstün?*) örneğindeki gibi sadaret özelliği olan istifham edatı, *Zeyd, ne ma أحسن زيدا* (*Kim kalkarsa ben de onunla kalkarım*) örneğindeki gibi şart edatı, *Zeyd, ne iyidir* örneğindeki gibi taaccüb edatı, *كم عبيد لزيد* (*Zeyd'in nice köleleri vardır*) örneğindeki gibi kemu'l-haberiyye ve *لعمرك لأفعلن* (*Hayatına yemin olsun ki mutlaka yapacağım*) örneğindeki gibi kasem edatı içermesi ile *كلام من يقم أمم معه* (*Kimin kölesi kalkarsa ben de onunla kalkarım*) örneğindeki gibi bu edatlardan birine muzâf olarak gelmesi.

İbnu'l-Hâcib bu hususta مَنْ أَبُوكَ؟ (*Kim senin babandır?*) örneğini vererek مَنْ istifham edatının mübtedâ olarak önde geldiğini ifade etmiştir. Mollâ el-Câmî ise bu görüşün Sîbeveyhi'nin görüşü olduğunu, bazı âlimlerin bu örnekteki مَنْ istifham edatını haber ve أَبُوكَ terkiibini ise mübtedâ olarak (*Senin baban kimdir?*) anlamında kabul ettiğini ifade etmiştir (İbnu'l-Hâcib, 2010: 16; el-Câmî, 2009: 1/195).

3. Haberin taleb (emir, nehiy, soru) cümlesi olarak gelmesi. Örneğin: زَيْدٌ إِضْرِبْهُ (*Zeyd'i döv!*).
4. Haberin, fâilî gizli bir fiil cümlesi olarak gelmesi. Aksi halde cümle fiil cümlesine dönüşeceğiinden haberin önde gelmesi câiz değildir. Örneğin: زَيْدٌ قَامَ (*Zeyd, ayağa kalktı*).
5. Haberin başına ف harfinin bitişmesi. Bu durumda haber ceza cümlesine benzemekte ve ceza cümlesi de şart cümlesinin önünde gelemeyeceğinden haberin önde gelmesi câiz olmamaktadır. Örneğin: الَّذِي يَأْتِينِي فَلَهُ دَرَهْمٌ (*Bana gelene bir dirhem vardır*).
6. Mübtedânın إِلَّا ve إِنَّمَا ile habere hasredilmesi. Örneğin: ﴿إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ﴾ [*Fakat sen, ancak bir uyarıcısın*] (Hûd, 11/12) ve ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ [*Muhammed, ancak bir resuldür*] (Âl-i İmrân, 3/144).
7. Mübtedânın dua olarak gelmesi. Örneğin: وَيْلٌ لَكَ (*Yazık sana*), سَلَامٌ عَلَيْكُمْ (*Selam üzerinize olsun*).
8. Mübtedânın أَمَّا'dan sonra gelmesi. Çünkü أَمَّا'nın cevabının başında gelen ف harfi, أَمَّا'nın ardından gelmez. Örneğin: أَمَّا زَيْدٌ فَعَالِمٌ (*Zeyd'e gelince o, âlimdir*).
9. Haberin meselde (atasözünde) mübtedâdan sonra kullanılmış olması. Örneğin: الْكِلَابُ عَلَى الْبَقَرِ (*Köpekleri yaban öküzlerinin üzerine sal*).
10. Mübtedâyâ lâmu'l-ibtidânın bitişmesi. Örneğin: لَزَيْدٌ قَائِمٌ (*Zeyd, mutlaka ayaktadır*).
11. Mübtedânın şan zamiri olarak gelmesi. Örneğin: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ [*De ki, Allah birdir*] (el-İhlâs, 112/1).
12. Mübtedâ ile haber arasına fasıl zamirinin girmesi. Örneğin: اللَّهُ هُوَ الْكَرِيمُ (*Allah, kerimdir*).

كان ve Benzerleri Yapısında Haberin Bu Fiillerin Önünde (Taḳdîm) ve Bu Fiiller ile İsimlerinin Ortasında (Tavsîṭ) Gelmesi

Haberin كان ve Benzerleri ile İsimlerinin Ortasında (Tavsîṭ) Gelmesi

Haberin كَانَ ve benzerleri ile isimlerinin ortasında gelmesi hususuna Basralı âlimler ile İbn Cinnî ve İbn Mâlik gibi âlimler ﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ [*Zira inananlara yardım etmek bize hak olmuştu*] (er-Rûm, 30/47), ﴿لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا﴾ [*İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir*] (el-

Bakara, 2/177) ve ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا﴾ [Bunun üzerine kavminin cevabı ancak şöyle demek oldu]

(en-Neml, 27/56) ayetleri ile *كان قائماً زيداً* (*Zeyd, ayaktaydı*), *كان أخاك زيداً* (*Zeyd, kardeşindi*) ve *ليس قائماً زيداً* (*Zeyd, ayakta değildir*) örneklerinde olduğu gibi cevâz verirken Kûfeliler haberde isme ait bir zamir olmasını gerekçe göstererek cevâz vermemiştir. Basralılar, Kûfelilerin görüşüyle ilgili olarak isme ait zamirin lafzen ismin önünde gelmesine rağmen takdire isimden sonra geldiğini öne sürmüşlerdir (İbnu'l-Enbârî, t.y.: 1/69; es-Süyûtî, 1998: 1/371-372; İbn Cinnî, 1988: 37; İbn Mâlik, t.y.: 11; el-Uşmûnî, 1955: 1/112; İbn Kemâl Paşa, 2002: 249).

İbnu'l-Ĥâcib bu hususta haberin ancak marife olması durumunda *كان* ve benzerleri ile isimlerinin ortasında gelebileceğini ifade etmiştir. Molla el-Câmî ise eğer *كان* ve benzerlerinin haberi ve isminin *كان* *هذا الفتى* (*Genç buydu/Bu, gençti*) örneğinde olduğu gibi irâblarının takdiri gelmesi ve iltibas oluşturması halinde haberin *كان* ile isminin ortasında gelmesinin câiz olmadığını ifade etmiştir (İbnu'l-Ĥâcib, 2010: 26; el-Câmî, 2009: 1/415).

Eğer *كان أخاك زيداً* ve *كان خيراً منك أحدٌ* gibi örneklerinde olduğu gibi *كان* ve benzerlerinin haberi ve isminin irâbı lafzî bir şekilde gelirse haber, *كان* ve benzerleri ile isimlerinin ortasında gelebilir (İbn Mâlik, 1990: 1/356).

İsim cümlesinde haber, mübtedâya dair bir durumu bildirdiğinden cümlede mübtedâ marife, haber ise nekre olarak gelmektedir. Ancak İbn Mâlik, nekre kelimenin açık olmayan bir sıfat olma şartı ile Hasan b. Şâbit'in şu beytinde olduğu gibi *كان*'nin haberinin marife ve isminin nekre gelebileceğini ifade etmiştir:

كَأَنَّ سَبِيئَةً مِنْ بَيْتِ رَأْسٍ يَكُونُ مِرْأَجَهَا عَسَلٌ وَمَاءٌ

(*Sanki Beytu Re's'ten bir şarap, bal ve su karışımı oluyor*)

Bu beyitte nekre olarak geriye bırakılmış isim olan *عَسَلٌ* kelimesinin merfû' olması ile fâile benzediğini, marife olarak öne geçmiş haber olan *مِرْأَجَهَا* kelimesinin mansûb olarak mef'ûle benzediğini ve bu durumda merfû'nun marifeliğine ihtiyaç duymadan mansûbun marife olarak kullanılabileceğini söylemiştir (el-Endelusî, 1998: 1178; es-Süyûtî, 1998: 1/378; İbn Mâlik, 1990: 1/356).

İbn Mâlik, câmid (zamana göre çekimi olmayan) olmalarına rağmen *ليس* ve *ما دام* de dâhil olmak üzere *كان* ve benzerlerinin haberlerinin, isimlerinin önünde gelebileceğini ifade ederek şu beyitleri örnek vermiştir (el-Uşmûnî, 1955: 1/112; İbn Mâlik, 1990: 1/349):

سَلِي إِنْ جَهَلَتِ النَّاسَ عَنَّا وَعَنَهُمْ فَلَيْسَ سِوَاءَ عَالَمٍ وَجُهُولٍ

(*Eğer bilmiyorsan bizi de onları da halka sor, çünkü bir değildir âlimle cahil*)

لَا طَيْبَ لِلْعَيْشِ مَا دَامَتْ مُنْغَصَّةً لِذَاتِهِ بِأَذْكَارِ الْمَوْتِ وَالْهَرَمِ

(Yaşamakta huzur yok alt üst edilmiş oldukça, zevki ölüm ve yaşlılığı hatırlamayla)

İlk beyitte *سواء* nin haberi olan *سواء* kelimesi, ismi olan *عالمٌ وجهولٌ* kelimelerinin önünde gelmiştir. İkinci beyitte *دام* nin haberi olan *مُنْعَصَةً* kelimesi, ismi olan *لذائهُ* kelimesinin önünde gelmiştir.

Âlimlerden bazıları *كان* nin haberinin mamûlü merfû' ise *كان زيدٌ قائماً أبوه* (*Zeyd'in babası ayakta idi*) örneğinde olduğu gibi haberin, mamûlün önünde gelmesine cevâz vermemişlerdir. Ayrıca Basralı âlimlerin çoğu *كان عندك مقيماً زيدٌ* (*Zeyd, senin yanında ayakta idi*) örneğinde olduğu gibi haberin mamûlü zarf veya mecrûr gelmesi durumunda haberin mamûlünden sonra gelmiş bir halde *كان* ile isminin ortasında gelmesine cevâz vermiştir. Ancak Basralılar *كان طعامك آكلًا زيدٌ* (*Zeyd, senin yemeğini yiyordu*) örneğinde olduğu gibi haberin mamûlü mef'ûl, hal vb. şekilde gelmesi durumunda haberin mamûlden sonra gelmiş bir halde *كان* ile isminin ortasında gelmesine cevâz vermemiş iken Kûfeliler ise cevâz vermiştir. Ayrıca *كان آكلًا طعامك زيدٌ* örneğinde olduğu gibi *كان* nin haberinin mamûlünden önce gelmiş bir halde *كان* ile isminin ortasında gelmesine âlimler icmâen cevâz vermiştir.

es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-naħv* adlı eserinde *كان زيدٌ آكلًا طعامك* cümlesindeki kelimelerin yerleri değiştirilerek 24 farklı terkip oluştuğunu, Basralı ve Kûfeli âlimlerin bu terkiplerden bazılarına cevâz verirken bazılarına ise cevâz vermediği ifade ederek bu 24 terkibi vermiştir. Bahse konu bu terkipler içinde *كان* ve benzerlerinin haberinin, isminin veya mamûlünün önüne geçtiği terkipler ile bu terkipler hakkındaki Basra ve Köfe dil ekolleri ve bazı âlimlerin görüşleri şöyledir (el-Endelusi, 1998: 1173-1174; es-Süyûtî, 1987: 2/135-138, 1998: 1/375-376):

Tablo 1. *كان* ve Benzerlerinin Haberinin, İsmine veya Mamûlünün Önüne Geçtiği Terkipler

Terkib	Cevâz Veren	Cevâz Vermeyen
كان آكلًا طعامك زيدٌ	hepsi	-
كان زيدٌ طعامك آكلًا	hepsi	-
كان آكلًا زيدٌ طعامك	hepsi	-
كان طعامك آكلًا زيدٌ	Kûfeliler	Basralılar
كان طعامك زيدٌ آكلًا	Kûfeliler	Basralılar

Kûfeliler ve Basralılardan İbnu's-Serrâc gibi bazı âlimler haberin mamûlünün zarf ve mecrûr dışında gelmesi durumunda da haberin, mamûlünden sonra gelebileceğini ifade ederek şu beyti örnek vermektedir (es-Süyûtî, 1998: 1/375):

قنائفٌ هذاجون حول بيوتهم بما كان إياهم عطيةً عودا

(*Kirpiler evlerinin etrafında titreyerek yürür, 'Açıyye'nin onları alıştırıldığı gibi*)

Beyitte mef'ûl olan *إِيَّاهُمْ* kelimesi, haber olan *عَوَدَ* fiilinin önünde gelmiştir. Ancak es-Süyûtî bu beyitte *كان*'nin isminin şan zamiri olarak gizli olduğunu, *عطية* kelimesinin mübtedâ ve *عَوَدَ* kelimesinin de haber olarak *كان*'nin haberini cümle şeklinde oluşturduklarını ifade etmiştir (1998: 1/375).

İbn Mu'tin *ما دام* fiilinin mutasarrıf (üç zamanda çekilebilen) fiil olmadığı için ve *ليس* fiilinin de *ما* olumsuzluk edatına benzemesi nedeniyle haberin bu fiiller ile isimlerinin ortasında gelemeyeceğini belirtmiş ancak İbn Mâlik haberin *ما دام* ile isminin ortasında gelebileceğini ifade etmiştir. el-Farisî, İbnu'd-Dehân, İbn 'Uşfûr ve İbn Mâlik haberin *ليس* ile isminin ortasında gelmesi konusunda âlimler arasında görüş birliği olduğunu ifade etmiştir (el-Endelusî, 1998: 1169; el-Fârisî, 1969: 101; İbn Mâlik, 1990: 1/349).

Haberin *كان* ile isminin ortasında zorunlu olarak geldiği durumlar: *[Demekten başka delilleri yoktur]* (el-Câsiye, 45/25) ayetindeki gibi haberin isme hasr edatı ile hasredilmesi, *كان* *كان بَعْلُ هِنْدٍ بَعْلُهَا* (*Kocası, Hind'in kölesiydi*) ve *كان أَخَاكَ ابْنُهُ* (*Oğlu, senin kardeşindi*) örneklerinde olduğu gibi isimde habere ait bir zaminin bulunması, *كان عندك امرأة* (*Yanında bir kadın vardı*) örneklerindeki gibi *كان*'nin isminin nekre ve haberinin şibih cümle olarak gelmesi ve *كان كأنك زيد* (*Sanki sen Zeyd gibiydin*) örneğindeki gibi haberin muttasıl zamir şeklinde gelmesi (el-Endelusî, 1998: 1168; el-Uşmûnî, 1955: 1/799; İbn Mâlik, 1990: 1/349-350).

كان'nin haberinin, isimden sonra gelmesinin zorunlu olduğu durumlar şunlardır: *كان بَعْلُ هِنْدٍ حَبِيبُهَا* (*Hind'in kocası, onun sevgilisidir*) örneğindeki gibi *كان*'nin haberinde isme ait bir zamir bulunması, *كان فتاك مولاك* (*Genç, dostum oldu/Dostum, düşmanım oldu*) örneği ile *كان زيد أبوه قائم* (*Zeyd'in babası dostundu/Dostun, gençti*) örneğindeki gibi cümlede iltibâs olması, *كان زيد يمشي* (*Zeyd kalkıyordu*) örneğindeki gibi haberin isim cümlesi şeklinde gelmesi, *كان زيد يمشي به عمرو* (*Amr, Zeyd'e uğruyordu*) örneğindeki gibi haberin isme ait zamiri ref' eden bir fiil cümlesi şeklinde gelmesi, *إنما كان زيد في المسجد* (*Sadece Zeyd, câmideydi*) örneği ile *[Onların, Kâ'be'nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpaktan ibarettir]* (el-Enfâl, 8/35) ayetinde olduğu gibi haberin isme hasredilmesi ve haberin isimden sonra gelmesi haricinde cümlenin anlaşılabilmesi (el-Uşmûnî, 1955: 1/113; es-Süyûtî, 1998: 1/374-375; İbn Mâlik, 1990: 1/350).

Haberin *کان* ve Benzerlerinin Önünde (Taḳdīm) Gelmesi

Âlimlerin geneli tarafından haberin *کان* ve benzerlerinin önünde gelmesine *أَخَاكَ كَان زَيْدٌ* (*Kardeşindi Zeyd*), *خَيْرًا مِنْكَ لَمْ يَكُن أَحَدٌ* (*Senden daha hayırlı olmadı kimse*) ve *قَائِمًا كَان زَيْدٌ* (*Ayaktaydı Zeyd*) örneklerinde olduğu gibi haber ve ismin irâbı lafzî bir şekilde gelmesi durumunda cevâz verilmiştir. Ancak haberin *کان* ve benzerlerinden olan *مَا*'nin önünde gelemeyeceği hususunda âlimlerin ortak görüşü olmakla beraber haberin *مَا* ve benzerleri ile *أَيْس*'nin önünde gelmesi hususunda âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır (İbn Cinnî, 1988: 37; İbn Kemâl Paşa, 2002: 249).

Cümlelerin sadaret özelliği olan *مَا* olumsuzluk edatı ile nefyedilmesi halinde haberin *مَا قَائِمًا كَان زَيْدٌ* (*Ayakta değildi Zeyd*) örneğindeki gibi *مَا* edatından sonra ve *کان*'den önce gelmesine bazı âlimler cevâz verirken bazıları ise cevâz vermemiştir (el-Uşmûnî, 1955: 1/114).

Haberin *أَيْنَ كَان زَيْدٌ؟* (*Neredeydi Zeyd?*) örnekleri gibi istifham edatı *كَمْ كَان مَالُكَ؟* (*Ne kadardı paran?*) ve *غُلَامٌ مِنْ كَان زَيْدٌ؟* (*Kimin kölesiydi Zeyd?*) örneğindeki gibi istifham edatına muzâf olması durumunda haberin, *کان* ve benzerlerinin önünde gelmesi zorunludur (el-Endelusî, 1998: 1168; es-Süyûtî, 1998: 1/374; İbn Mâlik, 1990: 1/350-351, 355).

Âlimlerden bazıları *أَبُوهُ كَان زَيْدٌ قَائِمًا* (*Zeyd'in babası ayaktaydı*) ve *أَكَلَا كَان زَيْدٌ أَبُوهُ طَعَامَكَ* (*Zeyd, senin yemeğini yiyordu*) örneklerinde olduğu gibi haberin mamûlü merfû' ise haberin, *کان*'nin önünde gelmesine cevâz vermemişlerdir. Ancak haberin mamûlü *زَيْدٌ طَعَامَكَ* (*Zeyd, senin yemeğini yiyordu*) örneğinde olduğu gibi mansûb ise bu kullanımı yakışıksız bir kullanım olarak görmekle beraber haberin *کان*'nin önünde gelmesini câiz görmüşlerdir. Basralılar *زَيْدٌ طَعَامَكَ كَان* kullanımında olduğu gibi haberin, *کان*'nin önünde gelmesi ve mamûlün de ismin önünde gelmesine cevâz vermemiştir.

Diğer taraftan *كَان* ve benzerlerinin haberine ait mamûlün *زَيْدٌ الْيَوْمَ* (*Zeyd, bugün gidiyordu*) ve *زَيْدٌ فِيكَ* (*Zeyd, yanında kalmaktaydı*) örneklerinde olduğu gibi zarf veya *رَاعِبًا كَان زَيْدٌ فِيكَ* (*Zeyd, seni istiyordu*) örneğinde olduğu gibi mecrûr gelmesi halinde âlimler haberin *کان*'nin önünde gelmesine icmâen cevâz vermişlerdir (es-Süyûtî, 1998: 1/375-376).

İbnu's-Serrâc, bazı âlimlerin *کان* ve benzerlerinin haberinin cümle olarak gelmesi durumunda *کان* ile isminin ortasında gelmesine cevâz vermediğini söylemiştir. İbn Mâlik ise *أَبُوهُ قَائِمٌ كَان زَيْدٌ* (*Zeyd'in babası ayaktaydı*) örneğindeki gibi bir kullanımın duyulmamış olsa bile doğru olacağını ifade ederek el-

Ferezdağ'ın şu beyitinde haberin cümle olarak mübtedânın önünde gelmesini örnek vermiştir (İbn Mâlik, 1990: 1/355):

إلى ملكٍ ما أمُّه من محاربٍ أبوه ولا كانت كليبٍ أقاربه

(Babasının annesi Muharib'ten olmayan bir hükümdara, Kuleyb onun akrabası olmaz olaydı)

Bu beyitte أبوه kelimesi geri bırakılmış mübtedâ, محاربٍ ما أمُّه من محاربٍ ifadesi ise cümle halinde önde gelmiş haber olmaktadır.

es-Süyûfî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-naḥv* adlı eserinde كان زيدٌ أكلاً طعامك (*Zeyd, senin yemeğini yiyordu*) cümlesindeki kelimelerin yerleri değiştirilerek 24 farklı terkinin oluştuğunu ifade etmiştir. Bu terkipler içinde ismin, haberin veya haberin mamûlünün كان ve benzerlerinin önüne geçtiği terkipler ile bu terkiplerin caiz olup olmamasına dair dil ekolleri ve bazı âlimlerin görüşleri şöyledir (el-Endelusî, 1998: 1173; es-Süyûfî, 1987: 2/135-138, 1998: 1/376):

Tablo 2. İsmi, Haberini veya Haberinin Mamûlünün كان ve Benzerlerinin Önüne Geçtiği Terkipler

Terkib	Cevâz Veren	Cevâz Vermeyen
طعامك كان زيدٌ أكلاً	hepsi	-
طعامك كان أكلاً زيدٌ	hepsi	-
زيدٌ أكلاً طعامك كان	hepsi	-
زيدٌ كان أكلاً طعامك	hepsi	-
زيدٌ كان طعامك أكلاً	hepsi	-
أكلاً زيدٌ طعامك كان	hepsi	-
أكلاً طعامك زيدٌ كان	hepsi	-
زيدٌ طعامك كان أكلاً	hepsi	-
زيدٌ طعامك كان أكلاً	hepsi	-
أكلاً كان طعامك زيدٌ	-	hepsi
أكلاً كان زيدٌ طعامك	Basrahlılar, el-Kisâi	Kûfeliler
أكلاً زيدٌ كان طعامك	Basrahlılar, el-Kisâi	Kûfeliler
طعامك زيدٌ أكلاً كان	Basrahlılar, el-Kisâi	Kûfeliler
طعامك أكلاً كان زيدٌ	Basrahlılar, el-Kisâi	el-Ferrâ
طعامك أكلاً زيدٌ كان	Basrahlılar, el-Kisâi	el-Ferrâ
زيدٌ طعامك أكلاً كان	Basrahlılar, el-Kisâi	el-Ferrâ

Haberin ما زال ve Benzerlerinin Önünde Gelmesi

Âlimler arasındaki ihtilaflardan biri de ما زال ve benzerlerinin haberinin, bu fiillerin önüne geçip geçemeyeceğine dairdir. Kûfeliler, el-Aḥfeş ve İbn Keysân gibi âlimler ما زال زيداً فاضلاً (*Zeyd, halen üstündür*) ile كان زيداً فاضلاً (*Zeyd, üstündü*) cümlesinin anlam olarak aynı konumda olduğu ve ما edatının olumsuzluk edatı olarak sadaret hükmünde olmadığı gerekçesi ile haberin ما زال ve benzerlerinin önüne geçebileceği görüşünde iken Kûfelilerden el-Ferrâ hiçbir şekilde bu kullanımın câiz olmadığı görüşündedir. Basralılar, İbn Mâlik ve el-Uşmûnî gibi âlimler ise ما كان زيداً قائماً (*Zeyd, ayakta değildi*) denilemeyeceği gibi ما زال ve benzerlerinin ما olumsuzluk edatı ile kullanılması durumunda da ما زال قائماً (*Amr, halen oturuyor*) örneğindeki gibi haberinin ما زال ve benzerlerinin önünde gelmesinin câiz olmadığını ancak ما زال ve benzerlerinin لا، لم، لن، لَمَّا، إِنَّ gibi bir olumsuzluk edatı ile kullanılması durumunda ise ما زال قائماً لم يزل زيداً örneğinde olduğu gibi haberinin, ما زال ve benzerlerinin önünde gelebileceğini ifade etmiştir. İbn Dureyd ise ما زال ve benzerlerinin ما، لم ve لن olumsuzluk edatları ile kullanılması durumunda da haberin, ما زال ve benzerlerinin önünde gelmesinin câiz olmadığını ifade etmiştir. es-Süyûtî, bu görüşler içinde Basralıların görüşünün doğru olduğunu söylemiştir (İbnu'l-Enbârî, t.y.: 1/159; el-'Ukberî, 1986: 302; ez-Zemaşşerî, 2004: 268; es-Süyûtî, 1998: 1/373; İbn Mâlik, 1990: 1/351; el-Uşmûnî, 1955: 1/113; İbn Kemâl Paşa, 2002: 249).

Diğer taraftan İbn Mâlik ما زال ve benzerlerinin ما dışında bir olumsuzluk edatı ile nefyedilmesi veya bu fiillerin isminde habere ait bir zamir olması gibi haberin önde gelmesinin zorunlu olduğu durumda haberin ما زال صاحبها (*Evde halen sahibi vardır*) örneğinde olduğu gibi ما زال ve benzerlerinin önüne veya ما زال مع هند أخوها (*Kardeşi halen Hind'in yanındadır*) örneğinde olduğu gibi bu fiiller ile isimlerinin ortasında gelmesinin tercihe bağlı olduğunu ifade etmiştir (1990: 1/351).

Kûfeliler ما زال fiilinin olumsuz anlamı olduğunu, ما olumsuzluk edatı ile birleşince ikinci olumsuzluğun olumlu bir anlam verdiğini, bu şekilde olumlu olma hususunda كان konumunda olduğunu ve haberin ما زال ve benzerlerinin (ما دام hariç) önüne geçebildiği gibi ما زال ve benzerlerinin de önünde gelebileceğini ve ما harfinin sadaret özelliğinin bulunmadığını iddia etmişlerdir (İbnu'l-Enbârî, t.y.: 1/155-156; el-'Ukberî, 1986: 303; es-Süyûtî, 1998: 1/373).

Basralılar ise ما edatının olumsuzluk edatı olduğunu, olumsuzluk edatının da istifham edatı gibi sadaret özelliği bulunduğunu ve istifham edatının amel edeceği kelimedden sonra gelmesinin câiz olmadığı gibi

olumsuzluk edatının da sonra gelmesinin câiz olmadığını ifade etmişlerdir. Örneğin *زَيْدًا أَصْرَبْتُ؟ (Zeyd'i dövdiğün mü?)* denilmesinin câiz olmadığı gibi *مَا زَالَ زَيْدٌ قَائِمًا (Ayaktadır halen Zeyd)* denilmesi de câiz değildir (İbnu'l-Enbârî, t.y.: 1/159; es-Süyûtî, 1998: 1/373).

Haberin *مَا زَالَ زَيْدٌ قَائِمًا* örneğinde olduğu gibi *مَا* edatı ile *زَالَ* fiili arasına gelmesi hususunda ise birçok âlim cevâz verirken bazı âlimler *مَا* fiili gibi *مَا* ile fiilin arasına kelime giremeyeceği gerekçesi ile cevâz vermemiştir (el-Endelusî, 1998: 1171; el-Uşmûnî, 1955: 1/114; es-Süyûtî, 1998: 1/373).

Âlimlerin görüşleri incelendiğinde haberin *مَا زَالَ* ve benzerlerinin önünde gelmesine Kûfeliler, el-Ahfeş ve İbn Keysân gibi âlimler cevâz verirken Basralılar, el-Ferrâ, İbn Mâlik, es-Süyûtî ve el-Uşmûnî gibi âlimler *مَا* olumsuzluk edatı ile kullanılması durumunda haberin bu fiillerin önünde gelmesinin câiz olmadığı, *زَالَ* ve benzerlerinin ancak *لَمْ يَمْ*, *لَمْ يَلَمْ* ve *إِنْ* gibi bir olumsuzluk edatı ile kullanılması durumunda haberin bu fiillerin önünde gelmesinin câiz olduğu görüşündedir. Basralıların görüşünün âlimlerin çoğunluğu tarafından benimsenen görüş olduğu görülmektedir.

Haberin *مَا*'nin Önünde Gelmesi

Basralı ve Kûfeli âlimler ile İbn Mâlik gibi müteahhir dönem âlimleri haberin *مَا*'nin önünde gelemeyeceği konusunda hemfikirdir. Âlimler *مَا* fiilindeki *مَا* edatının olumsuzluk değil zaman zarfı anlamında masdariyye olduğunu ve bu nedenle de mastarın mamûlü olan haberin, mastarın önünde gelemeyeceğini iddia etmişlerdir. Örnek olarak *لا أَفْعَلُ هَذَا مَا زَيْدٌ قَائِمًا (Zeyd, ayakta oldukça bunu yapmam)* cümlesinin takdiren *لا أَفْعَلُ هَذَا زَمَنَ دَوَامِ زَيْدٍ قَائِمًا* şeklinde olduğunu, cümlede muzâf olan *زَمَنَ* kelimesinin hafzedildiğini ve onun yerine mastarın ikame edildiğini ifade etmişlerdir (İbnu'l-Enbârî, t.y.: 1/155, 160; el-'Ukberî, 1986: 302-303; es-Süyûtî, 1998: 1/373; ez-Zemaşşerî, 2004: 268; İbn Kemâl Paşa, 2002: 249; İbn Mâlik, t.y.: 11, 1990: 1/348).

Ayrıca bazı âlimler *مَا طَالَعَةُ دَامَتْ الشَّمْسُ (Güneş doğuyor oldukça)* kullanımı gibi haberin *مَا* edatı ile *دَامَ* fiili arasına girmesi hususunda *دَامَ* fiilinin gayri mutasarrıf olması ve *مَا* edatının ism-i mevsûl olarak kabul edilmesi halinde sıla cümlesi ile ism-i mevsûl arasına bir şeyin giremeyeceği gerekçesi ile cevâz vermemiştir. Ancak Ebû Hayyân el-Endelusî *عَجِبْتُ مِمَّا زَيْدٌ تَضْرِبُ (Zeyd'i dövmene şaşırırım)* cümlesine cevâz verilmesine kıyasla ism-i mevsûl ile sıla cümlesi arasına bir şeyin girmesinin câiz olması gerektiğini ancak *دَامَ* fiilinin gayri mutasarrıf olması nedeniyle böyle bir kullanımın uygun olmayacağını ifade etmiştir (el-Endelusî, 1998: 1171; el-Uşmûnî, 1955: 1/113; es-Süyûtî, 1998: 1/373).

Haberin *مَا*'nin Önünde Gelmesi

Âlimler arasındaki ihtilaflardan bir diğeri de haberin, لیسnin önüne geçip geçemeyeceğine dairdir. Kûfeliler, Basralılardan el-Müberriid, Ebû'l-'Abbâs, ez-Zeccâc, İbnu's-Serrâc, el-Cürcânî ve İbn Mâlik gibi âlimlerin çoğu haberin, لیسnin önünde gelemeyeceğini savunurken Basralıların çoğunluğu, Sîbeveyh, es-Sîrâfî, el-Fârisî, İbn Cinnî, İbn Burhân ve ez-Zemağşerî قائماً ليس زيد (Ayakta değildir Zeyd) örneğinde olduğu gibi haberin كان ve benzerlerinin önüne geçebildiği gibi لیسnin de önünde gelebileceğini iddia etmişlerdir (İbn Cinnî, 1988: 37; İbnu'l-Enbârî, t.y.: 1/160; el-'Ukberî, 1986: 315; el-Uşmûnî, 1955: 1/114; es-Süyûfî, 1998: 1/373; ez-Zemağşerî, 2004: 268-269; İbn Kemâl Paşa, 2002: 250).

Kûfeliler görüşlerine gerekçe olarak لیسnin taaccüb fiilleri gibi câmid olduğunu ve bu nedenle mutasarrıf olan كان ve benzerleri gibi değerlendirilemeyeceğini, mutasarrıf olmadığı için mamûlünün kendisinin önünde gelemeyeceğini, bazı âlimlerin لیسyi olumsuzluk edatı olarak kabul ettiğini, çekiminin diğer fiiller gibi gelmediğini, Sîbeveyh'in eserinde bazı lehçelerde لیسnin haberini nasb etmeyen ما gibi kullanılmasına yer verdiğini ve fiilin olumsuzluk edatının önünde gelemeyeceği gibi لیسnin haberinin de لیسnin önünde gelemeyeceğini iddia etmişlerdir (İbnu'l-Enbârî, t.y.: 1/161-162; es-Süyûfî, 1998: 1/373).

Basralılar, İbn Burhân, ez-Zemağşerî ve İbn 'Uşfûr gibi âlimler ise haberin لیسnin önünde gelmesine delil olarak ﴿أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسٌ مَّصْرُوفًا عَنْهُمْ﴾ [İyi bilin ki, o azap onlara geldiği gün kendilerinden geri çevrilecek değildir] (Hûd, 11/8) ayetinde haberin mamûlü olan يَوْمَ يَأْتِيهِمْ ifadesinin لیسnin önüne geçtiğini ve bu nedenle haberinin de لیسnin önünde gelebileceğini iddia etmişlerdir. Ayrıca لیسye zamir ve sakin müenneslik ت'sinin bitişmesinin لیسnin fiil olduğuna delil olduğunu, mutasarrıf fiiller gibi isimlere marife, nekre, açık ve gizli hallerde amel edebildiğini ve bu nedenle mamûlünün kendisinin önünde gelmesinin câiz olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan haberin لیسnin önünde gelmesi konusunda لیسnin لیسye benzeyen ما olumsuzluk edatı ile kıyaslanmasının mümkün olmadığı, قائماً ليس زيد (Ayakta değildir Zeyd) örneğinde olduğu gibi haberin ليس ile isminin ortasında gelmesi câiz iken haberin ما olumsuzluk edatı ile isminin ortasında gelmesinin câiz olmadığını ve ما قائماً زيد (Ayakta değildir Zeyd) denilemeyeceğini söylemişlerdir (İbnu'l-Enbârî, t.y./ 1/162-163; el-Uşmûnî, 1955: 1/114; es-Süyûfî, 1998: 1/373).

es-Sîrâfî, ليس ile نعم ve بس gibi taaccüb fiilleri arasında fark olduğunu, ليس nin açık, gizli, marife ve nekre isimler ile kullanıldığını, haberin ليس ile isminin ortasında gelebildiğini, taaccüb fiillerinin ise mütekellim zamiri ve alem isimler ile kullanılmadığını, fâilinin ancak bir zamir olması gerektiğini söyleyerek ليس nin taaccüb fiillerinden daha güçlü olduğunu ifade etmiştir (İbn Mâlik, 1990: 1/352).

İbnu'l-Enbârî bu hususta Kûfelilerin görüşünün doğru olduğunu ifade etmiştir. Basralıların örnek olarak verdiği ﴿أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ﴾ [İyi bilin ki, o azap onlara geldiği gün kendilerinden geri çevrilecek değildir] (Hûd, 11/8) ayetteki يَوْمَ يَأْتِيهِمْ ifadesinin habere taalluk etmediğini, fiile izafetinden dolayı fetha ile harekelendiğini, ليس nin isimlere fiil gibi amel etmesinin mamûlünün ليس nin önünde gelmesine cevâz vermeyeceğini, ancak عَمْرًا ضَرَبَ زَيْدًا (Amr'ı dövdü Zeyd) örneğinde olduğu gibi fiilin mutasarrıf olmasının mamûlünün fiilin önünde gelmesine cevâz vereceğini ve ليس nin de mutasarrıf bir fiil olmadığı için mamûlünün ليس nin önünde gelemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca ليس nin fiil olduğu için şimdiki zaman anlamı olarak كان ye, nefyettiği için de ما harfine benzemesi nedeniyle ikisi arasında bir konumda bulunduğunu, fiil olması nedeniyle harften daha kuvvetli olduğunu ve ما harfinin aksine haberin ليس ile isminin ortasında gelebildiğini ancak mutasarrıflık bakımından كان den daha zayıf olduğu için كان fiilinin aksine haberin, ليس nin önünde gelmesinin câiz olmadığını söylemiştir (t.y.: 1/363-164).

İbn Mâlik de Kûfelilerin görüşünün doğru olduğunu söylemiştir. Basralı âlimlerin örnek olarak verdiği ﴿أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ﴾ [İyi bilin ki, o azap onlara geldiği gün kendilerinden geri çevrilecek değildir] (Hûd, 11/8) ayetteki habere ait mamûlün ليس nin önüne geçtiği gibi ليس nin haberi de ليس nin önüne geçer ve mamûl ancak âmilin bulunduğu yerde bulunabilir gerekçesi hakkında ise mamûlün, âmilin bulunmadığı yerde de bulunabileceğini söylemiştir. Ardından أَمَّا زَيْدًا فَاضْرِبْ (Zeyd'e gelince onu döv!), عَمْرًا لَا تَهْنُ (Amr'ı hor görme!) ve حَقَّ لِي أَنْ أُضَيِّعَ (Hakkımı ziyan etmeyeceğim) örneklerinde olduğu gibi mamûlün önde gelmesine rağmen âmilin لا, أَمَّا ve لِي nin önüne geçmediği gibi ليس nin haberinin de ليس nin önünde gelmesinin gerekli olmadığını ifade etmiştir (1990: 1/354).

Âlimlerin görüşleri incelendiğinde Kûfeliler, el-Müberra, Ebû'l-Abbâs, ez-Zeccâc, İbnu'l-Enbârî, İbnu's-Serrâc, es-Sîrâfî el-Cürcânî ve İbn Mâlik gibi âlimler ليس nin haberinin ليس nin önünde gelemeyeceğini savunurken Basralılar, el-Fârisî, İbn Cinnî, İbn Burhân ve ez-Zemaşserî gibi âlimler

İbn Ya'îş'in haberinin İbn Zeyd'in önünde gelebileceğini iddia etmişlerdir. Kûfelilerin görüşünün âlimlerin çoğunluğu tarafından benimsenen görüş olduğu görülmektedir.

إِنَّ ve Benzerleri Yapısında Haberin Önde Gelmesi

Haberin إِنَّ ve benzerlerinin önünde gelmesi câiz değildir (er-Raḏî, 1993: 1/334; es-Sîrâfî, 2008: 2/457; İbn Ya'îş, 2001: 1/256; İbnu's-Serrâc, 1996: 1/256).

Diğer taraftan haber, إِنَّ ve benzerleri ile isimlerinin ortasında ise إِنْ فِي الدَّارِ زَيْدًا (Şüphesiz ki evde Zeyd vardır) ve لَعَلَّ عِنْدَكَ عَمْرًا (Umulur ki Amr yanındadır) örneklerinde olduğu gibi ancak zarf veya harf-i cer olarak geldiğinde gelebilir. Haberin zarf veya harfi cer olarak geldiğinde önde gelmesine cevâz verilmesinin gerekçesi ise çok kullanılması ile zarfta zaman ve yer bakımından anlamın genişlemesidir. Bu durumda eğer إِنَّ'nin ismi marife ise haberin önde gelmesi câizdir. ﴿إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ﴾ [Şüphesiz onların dönüşü bizedir] (el-Gâşiyeh, 88/25) ayetinde إِنَّ'nin ismi olan إِيَابَهُمْ kelimesi marife olduğu için haber olan إِلَيْنَا ifadesi önde gelmiştir. Ancak إِنَّ'nin ismi nekra olursa veya marife olup da ل harfi ile bitişirse haberin önde gelmesi zorunludur. Örneğin {إِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ لَسِحْرًا} [İfadenin bazısı büyüleyicidir] (el-Buhârî, 2002: 1312; Ebû Davud, 2009: 7/354) hadisinde إِنَّ'nin ismi olan سِحْرًا kelimesi nekra olduğu için haber olan مِنَ الْبَيِّنَاتِ ifadesi önde gelmiştir. إِنَّ'nin ismi olan زَيْدٌ kelimesi marife olduğu ve ل harfi bitiştiği için geriye bırakılması zorunludur (İbn Cinnî, 1988: 40; el-Câmî, 2009: 1/256; er-Râcihî, 2009: 153; er-Raḏî, 1993: 1/333-334; es-Sîrâfî, 2008: 2/457; ez-Zemaḥşerî, 2004: 53; İbn Ya'îş, 2001: 1/256; İbnu'l-Hâcib, 2010: 17; İbnu's-Serrâc, 1996: 1/231).

İbnu's-Serrâc إِنَّ ve fiil olarak gelen haber arasında zarf olması durumunda إِنَّ خَلْفَكَ قَامَ زَيْدٌ (Muhakkak senin arkandan kalktı Zeyd) ve إِنَّ الْيَوْمَ يَخْرُجُ أَخُوكَ (Muhakkak bugün çıkıyor kardeşin) örneklerinde olduğu gibi haberin, إِنَّ ile isminin ortasında gelebileceğini ifade etmiştir (1996: 1/232).

كَاد ve Benzerleri Yapısında Haberin Önde Gelmesi

Haberin, كَاد ve benzerlerinin önünde gelmesine âlimlerin geneli tarafından cevâz verilmemiştir.

Örneğin أَنْ يَقُومَ عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَقُومَ عَسَى زَيْدٌ (Yapmaya başladım) cümlesi أَنْ يَقُومَ عَسَى زَيْدٌ şeklinde kullanılamaz. (Kalkması umulur Zeyd'in) kullanımındaki gibi haberin, عَسَى'nın önünde gelmesi câiz değildir. İbn Mâlik bu fiillerin mutasarrıf olmamaları nedeniyle zayıf olduklarını, haberlerinin fiil olmaları nedeniyle asıllarına ters düştüğünü ve haberleri önde gelirse bu fiillerin asıllarına muhalefetlerinin artacağını söylemiştir. Ancak كَاد ve benzerleri إِنَّ ve benzerlerinden üstün tutularak haberin, كَاد ve benzerleri ile

isimlerinin ortasında gelmesine أنْ edatı bitişmemesi şartıyla طَفِقَ يُصَلِّيَانِ الرَّيْدَانَ (İki Zeyd namaz kılmaya başladı) ve كَادَ يَطِيرُونَ الْمُنْهَزِمُونَ (Yenilenler neredeyse uçacaktı) örneklerinde olduğu gibi cevâz verilmektedir (el-Endelûsî, 2000: 4/350-351; es-Süyûfî, 1998: 1/420; İbn Kemâl Paşa, 2002: 251; İbn Mâlik, 1990: 1/394-395).

el-Müberra, es-Sirâfî, el-Fârisî, İbn 'Uşfûr, İbn Mâlik ve el-Endelûsî gibi âlimler عسى fiilinin أنْ edatı ile kullanılması ve haberin, عسى ile isminin ortasında gelmesine عسى أَنْ يَقُومَ زَيْدٌ (Kalkması umulur Zeyd'in) örneğinde ve ﴿عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّخْمُودًا﴾ [Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceği umulur] (el-İsrâ, 17/79) ayetinde olduğu gibi cevâz verirken eş-Şelevbîn عسى'nın gayri mutasarrif olmasını gerekçe göstererek bu kullanıma cevâz vermemiş ve عسى أَنْ يَقُومَ ibaresinin haber değil عسى'nın fâili olduğunu iddia etmiştir. Ancak el-Endelûsî ليسnin de mutasarrif olmadığını ancak haberin, ليس ile isminin ortasında gelebildiği söyleyerek eş-Şelevbîn'in görüşünün doğru olmadığını ifade etmiştir (el-Endelûsî, 2000: 4/351-352; el-Uşmûnî, 1955: 1/132; es-Süyûfî, 1998: 1/420; İbn Kemâl Paşa, 2002: 251-252).

يس'ye Benzeyen Harfler Yapısında Haberin Önde Gelmesi

ليس fiili gibi isim cümlesinin başına gelip cümlelerin anlamını olumsuzla çeviren ve haberini nasb etme bakımından ليس fiili gibi amel eden لا, ما, إِنْ ve لَاتْ harfleri vardır.² Bu harflerinin يس'ye benzer bir şekilde amel edebilmesi için ما زَيْدٌ قَائِمًا (Zeyd ayakta değildir), لا خَيْرَ ضَاعًا (Hiçbir iyilik zayı değildir), إِنْ الْخَيْرُ ضَاعًا (İyilik, zayı değildir) ve (الْحَيْنُ) حَيْنٌ مُتَدِمٌ (Pişmanlık zamanı değildir) örneklerindeki gibi isimlerinin haberlerinden önce gelmesi gerekir. Bu nedenle يس'ye benzeyen harflerin haberleri ما في ortasında gelirse bu harfler amel etmezler. Ancak İbn 'Uşfûr gibi bazı âlimler ما harfinin haberi ما في örneğindeki gibi şibih cümle olarak öne geçerse إِنْ ve benzerlerinde olduğu gibi ما'nın amel etmesinin câiz olacağını öne sürmüştür (el-Uşmûnî, 1955: 1/122-128; er-Râcihî, 2009: 128-134; er-Rağî, 1993: 1/392-402; İbn Mâlik, 1990: 1/368-374). Ancak el-Ferrâ gibi bazı âlimler ما قَائِمًا زَيْدٌ (Ayakta değildir Zeyd) örneğindeki gibi haberin öne geçmesi halinde de amel etmesine cevâz verirken el-Ahfeş

² لا harfinin amel edebilmesi için ismi ve haberinin zamana delalet etmeleri ve ikisinden birinin hafzedilmesi gerekmektedir. Genellikle لَات'nin ismi hafzedilerek kullanılmaktadır. Bu nedenle (الْحَيْنُ) حَيْنٌ مُتَدِمٌ لَات'nin hafzedilmiş ismi olan (الْحَيْنُ) kelimesi parantez içinde verilmiştir.

زيدًا ما قائمًا إلا زيدًا (Sadece Zeyd ayakta) örneğindeki gibi إلا ile kullanılması halinde amel etmesine cevâz vermiştir. es-Süyûṭî, el-Farazdak'ın إِذْ هُمْ قُرَيْشٌ وَإِذْ مَا مِثْلُهُمْ بَشَرٌ (Çünkü onlar Kureyşlidir ve hiç kimse onlar gibi değildir) beyti ile ilgili olarak âlimlerin genelinin haber olduğu iddia edilen مِثْلُهُمْ kelimesinin Onda ayakta duran bir halde bir adam vardır örneğindeki gibi hal olduğunu ve haberin ise hafzedildiğini söylediklerini aktarmaktadır (er-Raḳî, 1993: 1/855; es-Süyûṭî, 1998: 1/392).

Yapısında Haberin Önde Gelmesi لا النافية للجنس

İsim cümlesinin başına gelerek cümlenin anlamını genel bir olumsuzluğa çeviren ve لا إنسانٌ مَخْلُودٌ (Hiçbir insan ölümsüz değildir) örneğindeki gibi إِنَّ ve benzerleri gibi ismini nasb eden لا harfine لا النافية للجنس denilmektedir.

Basralı âlimler لا النافية للجنس'in isminin nekre olması gerektiğini iddia ederken Kûfeli âlimler marife de olabileceğini ifade etmişlerdir. Haberin لا في الدار رجلٌ (Evide hiç adam yoktur) örneğinde ve ﴿لَا فِيهَا غَوْلٌ﴾ [Onda baş döndürme özelliği yoktur] (eş-Şâfât, 37/47) ayetindeki gibi لا النافية للجنس ile isminin ortasında gelmesi halinde لا harfi, ismini nasb etmez (el-Uşmûnî, 1955: 1/149; er-Râciḥî, 2009: 161-162; er-Raḳî, 1993: 1/813; es-Süyûṭî, 1998: 1/466; İbn Mâlik, 1990: 2/64-65).

Ancak er-Rummânî رجلًا لا كذلك (Böyle hiçbir adam yoktur) ve لا كزيد رجلًا (Zeyd gibi hiçbir adam yoktur) örneklerini vererek haberin لا النافية للجنس ile isminin ortasında gelmesi durumunda da لا'nın amel etmesine cevâz vermiştir. es-Süyûṭî ise bu örneklerde لا'nın ismi olan أَحَدٌ kelimesinin hafzedildiğini ve رجلًا kelimesinin ise temyiz olarak geldiğini söyleyerek buna itiraz etmiştir (es-Süyûṭî, 1998: 1/466).

Sonuç

Haberin öne geçmesi hususu Arap dil âlimleri tarafından kapsamlı olarak ele alınmıştır. Başta Basralı ve Kûfeli dil âlimleri olmak üzere âlimlerin mübtedâ ve haberden oluşan bir isim cümlesinde haberin öne geçmesi yanında isim cümlesinin başına gelen كان ve benzerleri, كاد ve benzerleri gibi fiiller ile fiile benzeyen إِنَّ ve benzerleri, ليس'ye benzeyen harfler ve لا النافية للجنس'in haberlerinin öne geçmesi hususundaki görüşlerine göre şu tespitlerde bulunmak mümkündür:

Haberin zorunlu olarak mübtedânın önünde gelmesi gereken durumlar dışında da mübtedânın önünde (taḳdîm) gelip gelemeyeceğine dair Kûfeli âlimler haberde mübtedâyaya ait bir zamirin bulunduğu ve zamirin, isminin önünde gelmesinin câiz olmayacağı gerekçesi ile cevaz vermemişken Basralı âlimler

ise haberin mübtedânın önünde gelmesine cevaz vermiştir. Basralıların görüşünün âlimlerin geneli tarafından kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan âlimlerin çoğu haberin önde gelmesine haber ve mübtedânın ayırt edilmesini sağlayacak bir karine olması şartı ile cevâz vermişken Ebû Ali el-Fârisî ve İbnü's-Seyyid gibi bazı âlimler böyle bir karine olmadığı durumlarda da haberin önde gelmesine cevaz vermişlerdir.

Âlimlerin geneli tarafından haberin mübtedânın önünde geçmesinin zorunlu olduğu durumlar ile mübtedânın haberin önünde gelmesinin zorunlu olduğu durumlar hakkında ittifak bulunmaktadır. Ancak bazı durumlar hakkında bazı âlimlerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Çalışmada bu durumlar ve farklı görüşler belirtilmiştir.

Haberin كان ve benzerleri ile ismin ortasında (tavsîṭ) gelmesine Basralı âlimler ile İbn Cinnî ve İbn Mâlik gibi âlimler cevâz verirken Kûfeli âlimler haberde isme ait bir zamirin bulunmasını gerekçe göstererek bu duruma cevâz vermemiştir. Basralıların görüşünün âlimlerin geneli tarafından kabul gören görüş olduğu görülmektedir. Diğer taraftan İbnü'l-Hâcib haberin ancak marife olması durumunda كان ve benzerleri ile ismin ortasında gelebileceğini; Molla el-Câmî haber ve ismin irâblarının lafzî olarak gelmesi ve iltibas oluşturmaması halinde haberin, كان ve benzerleri ile isimlerinin ortasında gelmesinin câiz olduğunu ifade etmiştir.

İbn Mu'tin ما دام fiili mutasarrif olmadığı için haberin ما دام ile isminin ortasında gelemeyeceğini ve لئیسnin de olumsuzluk edatı olan ما harfine benzemesi nedeniyle haberin, ليس ile ismin ortasında gelemeyeceğini ifade etmiştir.

Haberin كان ve benzerlerinin önünde (taḳdîm) gelmesine ise âlimlerin geneli tarafından ancak haberin ve ismin irâbının lafzî bir şekilde gelmesi şartıyla cevâz verilmiştir. Ancak haberin ما دامnin önünde gelmesine âlimlerin geneli tarafından cevâz verilmemiştir.

Haberin ما زال ve benzerleri ile ليس fiilinin önünde gelip gelemeyeceği hususunda âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Haberin ما زال ve benzerlerinin önünde gelmesine Kûfeliler, el-Aḥfeş ve İbn Keysân gibi âlimler ما harfinin olumsuz bir fiille birleşerek olumsuzluktan çıktığı ve bu nedenle sadaret özelliği olmadığı gerekçesi ile cevâz verirken Basralılar, el-Ferrâ, İbn Mâlik, es-Süyûtî ve el-Uşmûnî gibi âlimler زال ve benzerlerinin sadaret özelliği olan ما olumsuzluk edatı ile kullanılması durumunda haberin bu fiillerin önünde gelmesinin câiz olmadığı, زال ve benzerlerinin ancak لا, لم, لَمَّا, لَنْ gibi bir olumsuzluk edatı ile kullanılması durumunda haberin bu fiillerin önünde gelmesinin câiz olduğu görüşündedir. Basralıların görüşünün âlimlerin çoğunluğu tarafından benimsenen görüş olduğu görülmektedir.

Âlimlerin geneli ما دام fiilindeki ما edatının olumsuzluk değil zaman zarfı anlamında masdariyye olduğu ve mastarın mamûlü olan haberin, mastarın önünde gelemeyeceği gerekçesi ile haberin ما دام nin önünde gelemeyeceği görüşündedir.

Kûfeliler, el-Müberrid, Ebû'l-'Abbâs, ez-Zeccâc, İbnu'l-Enbârî, İbnu's-Serrâc, es-Sîrâfî el-Cürcânî ve İbn Mâlik gibi âlimler ليس nin mutasarrıf bir fiil olmadığı ve sadaret özelliği olan olumsuzluk edatına benzediği için haberinin ليس nin önünde gelemeyeceğini savunurken Basralılar, el-Fârisî, İbn Cinnî, İbn Burhân ve ez-Zemahşerî gibi âlimler haberin كان ve benzerlerinin önüne geçebildiği gibi ليس nin haberinin de ليس nin önünde gelebileceğini, ليس nin mutasarrıf fiiller gibi amel edebildiğini ve haberin ليس ile isminin ortasında gelebilmesi nedeniyle ليس nin olumsuzluk edatına benzemediğini iddia etmişlerdir. Kûfelilerin görüşünün âlimlerin çoğunluğu tarafından benimsenen görüş olduğu görülmektedir.

Haberin إن ve benzerlerinin önünde gelmesi âlimlerin geneli tarafından câiz görülmemiştir. Aynı şekilde âlimler, zarf veya harfi cer olarak gelmedikçe haberin إن ve benzerleri ile isimlerinin ortasında gelmesine de cevâz vermemişlerdir.

Haberin كاد ve benzerlerinin önünde gelmesi âlimlerin geneli tarafından câiz görülmemiştir. Diğer taraftan haberin أن edatı bitişmemesi şartıyla كاد ve benzerleri ile isimlerinin ortasında gelmesi ise câiz görülmüştür. عسى fiilinin أن edatı ile kullanılması durumunda haberin, كاد ve benzerleri ile isimlerinin ortasında gelmesine ise el-Müberrid, es-Sîrâfî, el-Fârisî, İbn 'Uşfûr, İbn Mâlik ve el-Endelusî gibi âlimler cevâz verirken eş-Şelebîn عسى fiilinin mutasarrıf olmamasını gerekçe göstererek buna cevâz vermemiştir.

Âlimlerin geneli tarafından haberin ليس gibi amel eden لا, ما, إن ve لا harfleri ile isimlerinin ortasında gelmesi halinde bu harflerin ليس gibi amel edemeyecekleri kabul edilmiştir. Ancak el-Ferra, haberin bu harfler ile isimlerinin ortasında gelmesi halinde de bu harflerin ليس gibi amel edebileceklerine cevâz verirken el-Ahfeş bu harflerin ancak إلا ile kullanılması durumunda amel etmesine cevâz vermiştir.

Âlimlerin geneli tarafından haberin لا النافية للجنس ile isminin ortasında gelmesi halinde لا harfinin إن ve benzerleri gibi amel edemeyeceği kabul edilmiştir. Ancak er-Rummânî haberin لا النافية للجنس ile isminin ortasında gelmesi durumunda da لا harfinin amel etmesine cevâz vermiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Haberin Önde (Taḳdîm) ve Ortada Gelme (Tavsîṭ) Meselesinin İncelenmesi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Asutay, M. M. (2021). Arapça isim cümlesinde sözdizim ve anlamsal yoruma bir bakış. *Nüşa*, 21(52), 217-232.
- Çörtü, M. M. (2004). *Arapça dilbilgisi* (3. bs). İFAV Yayınları.
- Doğan, C. (2012). *Arapça isim sıfat tamlamaları ve isim cümlesi kurulumu*. Ensar Yayınevi.
- Ebû Davud, S. (2009). *Sunenu Ebî Davud* (C. 1-7) (thk. el-Arnaûṭ Ş. vd.). Daru'r-Risâleti'l-İlmiyye.
- el-'Ukberî, M. A. (1986). *et-Tebyîn 'an mezâhibi'n-naḥviyyîni'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (thk. el-Useymin A.). Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî.
- el-Buhârî, M. (2002). *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*. Daru İbn Kesir.
- el-Câmî, A. (2009). *el-Fevâ'idu'd-diyâ'iyye* (C. 1-2) (thk. 'İzze A., Mustafa A. M.). Dâru'l-İḥyâ'i't-Turâs.
- İbn Cinnî, O. (1988). *el-Luma'* (thk. Muġlî S.). Dâru Mecdilâvî li'n-Nesr.
- İbnu'l-Enbârî, K. (t.y.). *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-ḥilâf beyne'n-naḥviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (C. 1-2). Daru'l-Fikr.
- el-Endelusî, E. H. (1998). *İrtişâf*. Mektebetu'l-Ḥancî.
- el-Endelusî, E. H. (2000). *et-Tezyîl ve't-tekmîl* (C. 1-4) (thk. Muhammed R., Abdu'ttevvâb R.). Dâru'l-Ḳalem.
- el-Fârisî, H. (1969). *el-İḍâḥu'l-'aḍudî* (thk. Ferhud Ş.). Câmî'atu Riyâd Yayınları.
- el-Kazvînî, M. (2016). *Telḥîşu'l-Miftâḥ*, Mektebetu'l-Medine.
- el-Muṭarrizî, N. (t.y.). *el-Mişbâḥ* (thk. Ṭalîb A.). Mektebetu's-Şebâb.
- el-Uşmûnî, N. A. (1955). *Minhecu's-sâlik* (C. 1-3) (thk. Abdulhamid M.). Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyyi.
- Erdim, E. (2012). Arap dilinde cümleyi oluşturan öğelerin olağan dışı dizilimlerine ilişkin tartışmalar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 178-189.
- er-Râciḥî, A. (2009). *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* (2. bs). Tanta: Dâru's-Şahabe li't-Turâs.
- er-Raḍî, M. (1993). *Şerḥu'l-Kâfiye* (C. 1-2) (thk. el-Ḥifzî H.). Camiatu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye.
- es-Sîrâfî, E. S. H. (2008). *Şerḥu Kitâbi Sîbeveyh* (C. 1-5) (thk. Muhdelî A., Ali A. S.). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- es-Süyûtî, C. A. (1987). *el-Eşbâḥ ve'n-nezâ'ir fi'n-naḥv* (C. 1-4) (thk. Nebhân A. vd.). Mecmu'atu'l-Luġati'l-'Arabiyye.
- es-Süyûtî, C. A. (1998). *Hem'u'l-hevâmi'* (C. 1-4) (thk. Şemseddin A.). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

- ez-Zema şer , M. (2004). *el-Mufa şsal* (thk.  ad re F.). D ru 'Amm r.
-  bn Kem l Pa a,  . A. (2002). *Esr ru'n-nahv* (2. bs) (thk. H mid A.). D ru'l-Fikr.
-  bn M lik, C. M. (1990). * erhu't-Teshil* (C. 1-4) (thk. es-Seyyid A., el-Maht n M. B.). Daru Hicr.
-  bn M lik, C. M. (t.y.). *el-Elfiyye*. el-Mektebetu' - a'b niyye.
-  bn Ya'  , M. (2001). * erhu'l-Mufa şsal* (C. 1-6) (thk. Yakub  . B.). D ru'l-Kutubi'l- lmiyye.
-  bnu'l-H cib, C. O. (2010). *el-K fiye* (thk. e -  'ir S.). Mektebetu'l- d b.
-  bnu's-Serr c, M. (1996). *el-U  l* (3. bs, C. 1-4) (thk. el-Feteli A.). Muessesetu'r-Ris le.
- Kafes, M. (2017). *Arapça dilbilgisi*. Billur Yayınevi.
- Karaman, H., & Topalo lu, B. (2012). *Arapça dilbilgisi sarf-nahiv*. Ensar Yayınevi.
- Sarmı ,  . (1998). *Arapça dilbilgisi*. Esra Yayınevi.
- Sevinç, R. R. (2011). *Arapça'da c mle yapısı*. Ensar Yayınevi.
- Sibeveyh, E. B. A. (1988). *el-Kit b* (3. bs, C. 1-5) (thk. H r n A.). Mektebetu'l-H nci.
- Uzun, T. (1997). *Arapça sarf-nahiv terimleri s zl  u*. Damla Ofset Yayınevi.

Extended Abstract

The matter of precedence of the predicate in a sentence beginning with  k,  k,  ,   particles similar to لاالنافية للجنس and ليس besides in a noun sentence consisting of subject (mubtad ) and predicate (khabar) was handled comprehensively by Arabic language scholars. It is possible to make the following evaluations according to the opinions of the scholars, especially the scholars of Basra and K fa language schools.

While the scholars of K fa did not approve the predicate to precede the subject (taqdîm), except in cases where the predicate must necessarily precede the subject, on the grounds that there is a pronoun belonging to the subject in the predicate and it would not be permissible for the pronoun to precede the noun, the scholars of Basra allowed the predicate to precede the subject. It is understood that the view of the scholars of Basra was accepted by the majority of scholars.

On the other hand, while most of the scholars approved the predicate to precede the subject on the condition that there is a presumption which would enable the distinction between the predicate and the subject in the sentence, some scholars such as Abu Ali al-Farisî and Ibn al-Sayyid allowed the predicate to precede the subject in the absence of such a presumption.

There was an agreement by the majority of scholars about the situations in which the predicate must precede the subject and the situations in which the subject must precede the predicate. However, some scholars had different opinions about some situations. In the study, these situations and different opinions are stated.

While scholars from Basra and scholars such as Ibn Jinnî and Ibn Mâlik allowed the predicate to centre between the noun and *كان* and its sisters (*tawsîṭ*), scholars from Kûfa did not approve this situation, citing the presence of a pronoun belonging to the noun in the predicate. It is seen that the view of the scholars of Basra is the view accepted by the scholars in general.

On the other hand, Ibn al-Ḥâjib stated that the predicate can only centre between the noun and *كان* and its sisters if the predicate is definite; Molla al-Jâmî stated that if the parsing (*irâb*) of the predicate and the noun is literal and does not create a confusion, it is permissible for the predicate to centre between the noun and *كان* and its sisters.

Ibn Mu'ṭin stated that since the verb *ما دام* is not a conjugative verb, the predicate cannot centre between the noun and *ما دام*. He also stated that *ليس* is similar to the letter *ما* which is the negative preposition, the predicate cannot centre between the noun and *ليس*.

The fact that the predicate precedes *كان* and its sisters (*taqdîm*) was considered permissible by the majority of scholars only on the condition that the parsing of the predicate and the noun is literal. However, it was not considered permissible by the majority of scholars of language schools for the predicate to precede *ما دام*.

There was a disagreement among scholars as to whether the predicate can precede the verb *ما زال* and *ليس*. Scholars of Kûfa, al-Aḥfash, and Ibn Kaysân argued that the predicate can precede *ما زال* and its sisters, on the grounds that the letter *ما* was combined with a negative verb. Therefore it did not have the feature of negation. On the other hand scholars of Basra, al-Farra, Ibn Mâlik, al-Suyûṭî and al-Ushmunî were of the opinion that it is not permissible for predicate to precede *ما زال* and its sisters in the case *ما زال* is used with the negative preposition *ما*, which has the feature of coming at first place. But it is permissible for predicate to precede these verbs only if *ما زال* and its sisters are used with a negative preposition *لما*, *لم*, *لمن*, *لن*, *لكن* and *لئ*. It is seen that the view of the scholars of Basra is the view adopted by the majority of scholars.

The majority of scholars were of the opinion that the preposition *ما* in the verb *ما دام* is *masdariyya* in the sense of time, not negation, and the predicate which is the product of the infinitive cannot precede the infinitive.

Scholars of Kûfa, al-Mubarrad, Abû al-'Abbâs, al-Zajjâj, Ibn al-Anbârî, Ibn al-Sarrâj, al-Sîrâfî al-Jurjânî and Ibn Mâlik argued that predicate cannot precede *ليس* due to fact that it is not a conjugative verb and resembles a preposition which has the feature of coming at the first place. On the other hand scholars of Basra, al-Farisî, Ibn Jinnî, Ibn Burhân and al-Zamahsharî argued that predicate can precede *ليس* as well as it can precede *كان* and its sisters due to fact that *ليس* does not resemble the negation preposition and it acts as conjugative verbs. So the predicate can centre between the noun and *ليس*. It is seen that the view of the scholars of Kûfa is the view adopted by the majority of scholars.

It was not considered permissible by the scholars in general for the predicate to precede   and its sisters. Likewise, scholars did not allow the predicate to centre between the noun and   and its sisters, unless the predicate is an adverb or letter.

It was not considered permissible by the scholars in general for the predicate to precede   and its sisters. On the other hand, it was considered permissible for the predicate to centre between the nouns and   and its sister, provided that the preposition   does not follow  .

It was accepted by the scholars in general that if the predicate centres between the nouns and the letters  ,  ,   and   which act like  , these letters cannot act like  .

It was accepted by the scholars in general that if the predicate centres between the noun and  , the letter   cannot act like  .

Geliş Tarihi / Received Date
07.10.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
09.01.2023

Resmediliş Şekline Göre Portre Resim Türleri ¹

Types of Portrait Painting According to the Shape of Picturing

Buşra İNCİRKUŞ²

Öz

Portre, insan olgusunun resimde birebir uygulandığı ve tasvir edilen kişinin şekline uygun olarak verilerek benzerliğinin ortaya konduğu bir resim sanatıdır. Portreler birçok farklı türde, teknikte ve tarzda olabilir. Bunun için sanatçıların örneklerini inceleyip bir kanaate varmak mümkündür. Araştırmada kullanılan kaynaklar, nitel araştırma yönteminde tarama tekniğine uygun olarak çözümlenmiştir. Araştırmada ele alınan portre örneklerinin genel olarak yağlı boya tekniği ile yapıldığı, sanat dönemleri açısından klasik dönem ve modern sanattan seçilmiş portre resimlerinin olduğu görülmektedir. Portre resmini türlerine ayırdığımızda dört ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; ilk olarak yüzün resmediliş şekline göre; profil portre, dörtte üç portre ve cepheden portre. İkinci sırada tuval üzerindeki kadraja göre portreler; Tam boy portre, yüz portresi, büst portre ve bel boşluğuna kadar resmedilen portredir. Üçüncü sırada grup portreleri ve son olarak da otoportreler portre türleri arasında yer almaktadır. Araştırmada her bir portre türünün daha iyi anlaşılabilmesi için sanatçıların portre resimlerinden örnekler yer verilmiştir. Bu örneklerin oluşturulmasında genel tarama tekniği kullanılmıştır. Sonuç olarak araştırmada bulunan veriler; resim sanatında portre çalışmalarının türlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırmacı tarafından belirlenen kategoriler portre resim örnekleri ile pekiştirilmiş ve portre resim çeşitleri gösterilmiştir. Ayrıca diğer araştırmacıların da bu sanatı anlamalarına yardımcı olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Portre Resmi, Otoportre, Portre Resim Türleri, Klasik Dönem, Modern Sanat.

Abstract

Portrait is the art of capturing the similarity by giving the picture in accordance with the form of the human image. Portraits can be of many different types, techniques and formats. In order to reveal this, it is possible to examine the examples of artists and reach a conclusion. The sources used in the research were analyzed in accordance with the scanning technique in the qualitative research method. It is seen that the portrait samples discussed in the research are generally made with oil painting technique, and there are portrait paintings selected from the classical period and modern art in terms of art periods. When we divide the portrait painting into its

¹ Bu çalışma 19-20 Aralık 2019 tarihinde 5. Uluslararası Sosyal Beşeri ve Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sözel olarak sunulmuş, metnin düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

² Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Isparta/TÜRKİYE, e-mail: busraincirkus@sdu.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-3056-0223

types, it is possible to collect them under four headings. As follows: Firstly, according to the way the face is depicted; it is profile portrait, three-quarter portrait, frontal portrait. According to the frame on the canvas: Full-length portrait, face portrait, bust portrait, portrait painted up to the waist. In addition, group portraits and self-portraits are also included in the portrait genres. In the research, examples of artist paintings are included in order to better reveal each type of portrait. Scanning technique was used in the creation of these samples. As a result, the data revealed in the research; It is given in order to reveal the types of portrait works in the art of painting. It is predicted that the categories determined by the researcher will be reinforced with examples of portrait painting and will help other researchers to understand this art by showing the types of portrait paintings.

Keywords: Portrait Painting, Self-Portrait, Types of Portrait Painting, Classical Period, Modern Art.

Giriş

Portre sözcüğünün kökeni latince'deki "Protraho" kelimesinden gelmekte ve "kopyasını almak" anlamına gelmektedir. Portre resminin ortaya çıkışının nedenlerinden biri, kişiyi ölümsüzleştirmek ve sonraki kuşaklara hatırlatmaktır. Bu sebeple insan yüzü, vücudun en anlamlı, en gizemli ve en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Çünkü bize ve karşımızdakilere kim olduğumuzu vurgulamaktadır (Ertan & Sansarcı, 2016: 67-68). Portreler, gerçekçi bir benzerlik veya psikolojik karakterizasyon sunuyorsa diğer şeylerin yanında kalitesine bağlı olarak sanat eserleri olarak sayılabilmektedir. Ancak, portreler öncelikle biriyle temas kurmak veya içsel özünü ortaya koymak olarak ele alınırsa, geleneksel simgelerle daha fazla benzerlik taşımaktadırlar (Freeland, 2010: 50). Bir portre veya otoportre, her birimiz için önemli olan bir şeyi dramatize eder veya yürürlüğe koyar; hayatlarımızda, başkalarına sürekli ve görsel olarak yer veririz. Bu, kendimizi önce kendimize, ikinci olarak diğerlerine anlatma düşüncesinin ötesini ifade etmektedir. Bunu oluşturan görüş doğrusa bile kendimizi oluştururken söylediklerimiz ve dışarı çıkıp kendimizi dünyadaki başkalarına göstermek için yaptığımız şeyler arasında farklı şeyler olabilmektedir. Yine de görsel tasvirler, insanların genel olarak kendilerini başkalarına nasıl sunduğu konusunda çok doğrudan fikirler vermektedir (Freeland, 2010: 190-191).

Portre Resim Türleri

Portre çok farklı türde, teknikte ve üslupta olabilmektedir. Araştırmacı tarafından tarama tekniğiyle pek çok portre incelenmiş ve portrelerin gruplara ayrıldığı görülmüştür. Bu bakımdan portre resmini dört başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; birinci sırada yüzün resmediliş şekline göre; profil portre, dörtte üç portre ve cepheden portredir. İkinci olarak tuvaldeki kadraja göre; tam boy portre, yüz portresi, büst portre ve bel boşluğuna kadar resmedilen portredir. Dördüncü sırada grup portreleri ve son olarak otoportre gelmektedir. Bu sıralama araştırmacının belirlediği şekildedir, istenildiği takdirde yerleri değişebilir. Portre resmini türlerine göre ayırdıktan sonra sanatçıların portre örnekleriyle pekiştirmek, araştırmacının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Yüzün Resmediliş Şekline Göre Portreler

Profil Portre

Yüzün tuvaldeki şekline göre yapılan portreler arasında profil portre resmi; genel olarak madalyon, madeni para ve yüzül olarak 15. yüzyıl portrelerinde görülmektedir. Resim sanatı çizgilerle mağara resimleriyle başlamıştır. Kişinin görüntüsünü en yalın haliyle vermek üzere yapılan profil portreler de bunun etkili örnekleri görülmektedir. Cepheden bakan modelin yüzünü iki ayrı parçaya ayırdığımızda profil portrelerde yüzün tek tarafı resmedilmekte ve çizgilerle netleştirilmektedir (Ergüven, 1998: 191).

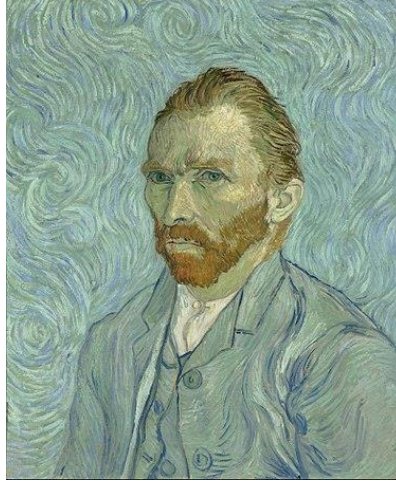
Görsel 1. Pisanello "Ginevra d'Este" yak. 1440, Paris

Kaynak: <http://www.turkcewiki.org/wiki/Pisanello> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)

Ressam, dekoratör, portreci ve madalyon ressamlığı gibi görevlere sahip olan Pisanello, eserlerinde benzer nitelikleri resmetmiştir. Sanatçı dikkat çekici doğrudan gözlem yaparak, titiz, taze bir resim işçiliği ile özellikle hayvanlar, kuşlar ve kostümleri detaylı bir şekilde çizmiştir. Taze renkler kullanarak düz boyalı, halılar gibi dekoratif geçişler yapmıştır. Portrelerinde madalyon üzerinde yaptığı profillerindeki ayırt edici portre sanatının mükemmel öncülüğünü yapmıştır (Cumming, 2005: 85). Geniş alnını ortaya çıkarmak için arkaya toplanmış saçları ve detaylı bir şekilde işlenmiş elbisesiyle bu zarif kadın, o günün modasının en iyi temsilcisi olarak resmedilmiştir (Görsel 1). Giysinin kolundaki işlemeler Ferreralı soylu Este ailesine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Omuzuna takılmış ardıç dalı ise ön adını açıklamaktadır. Modelin profilden betimlenmiş olması ressamın madalyon portreleri alanındaki ustalığını yansıtmaktadır (Anonim, 1997: 361).

Dörtte Üç Portre

Sanatçılar portre çalışmalarını genel olarak dörtte üç diye tabir ettiğimiz portre şekline uygun olarak çalışmıştır. Bunu yaparken modelinin yüzünü cepheden bakacak şekilde konumlandırıp, yüzü dikey olarak dört eşit parçaya bölmüşler, bölünen bu parçaların sadece üç tarafını resmetmişlerdir. Bu portre resim türü modelin hem mekanda yer kaplamasına ve durağanlığa hem de hareket halinde olarak mekandan ayrılabilmesine işaret etmektedir. Modeller genellikle izleyiciyle göz temasını kurarak iletişim halindedir, bu da resme daha samimi bir hava katmaktadır.

Görsel 2. Vincent Van Gogh "Otoportre" 1889, Fransa

Kaynak: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Van_Gogh_otoportresi_\(1889\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Van_Gogh_otoportresi_(1889)) (Erişim Tarihi: 03.10.2022)

Van Gogh'un portreleri görünüşü aşarak modelin içine inmekte, bu içe kendi duygularını dökmektedir (**Görsel 2**). Bütün bunlar düşünceden çok sanatçının duygularının bir sonucudur (Yetkin, 1966: 67). Eserleri doğa gözlemiyle iç vizyonu bulmayı amaçlamaktadır. Figürün arkasındaki arka planda hassas dairesel tekrarlar vardır (Hamilton, 1981: 102). Sanatçı, tutkulu ve etkileyici bir portre yapmış, kendi kişiliğini yansıtmıştır. Doğrudan doğruya izleyiciye bakan gözleri portrenin karakteri en fazla veren bölümüdür (Uphorn vd., 1965: 537). Van Gogh'un resmi romantik anlayışa sahip ve kendini ifade etmektedir. Resmin her yerinde bölünmüş bir renk cümbüşü kullanılmıştır; gözlerin ve yakanın arka planla birleşen mavi - yeşil zemini resme ulaşılamaz bir hava vermektedir. Portre, koyu yeşil denizin üzerinde sallanan bir sandala benzemiştir. Arka plan, tabii ki renklerin geri kalanına uygun olarak hesaplanan duvar kağıdı ile kaplı gibi görünmektedir. Sanatçı izleyicisiyle uyum hissini uyandırmayı amaçlıyordu; bu, yalnızca bir barış hissi değil aynı zamanda hem sosyal hem de toplumsal birliktelik sunmaya elverişli ve gelecekte elde edilebilecek bir ütopyik uyuşmayı ifade ediyordu (Eisenman, 1994: 288). Van Gogh'un büyüklüğü, aydınlık vizyonunun yoğunluğu ile kafa yapısında, insanın içine işleyen derin gözlerinde ve karanlık bir girdap gibi boyadığı yüzeylerde dir. Van Gogh, otoportrelerini yaptığı sırada zaten zihinsel bir hastalığın pençesindeydi ve bu durum resimlerini yapmasını zorlaştırıyordu. Resmi bir çare olarak görememiş umutsuzca intihar etmiştir. O sanatını çok derinden hissettiğinden dolayı yalnız başına yaşamıştır (Janson ve Janson, 1992: 399). Sanatçı resimlerini, hiç kimsenin sahip olmadığı şekilde, kişilik olarak, ayırıcı, ilgi çekici, yeryüzünün bir parçası olarak boyamıştır. Doğadaki her şeyi kendi başına bir evrensel canlılık olarak düşünmüştür. Sahneleri, insanları ve şeyleri bir yaşam kalitesi ile donatmıştır. Portreleri, her zaman hızlı ve anlaşılmasız olan boyama yöntemi ile gergin ve sorunlu bir hale gelmiştir. Cüretli armoniler çoğu zaman başarısız olmaktadır. Kısmen sezgisel plastik organizasyon duygusu, kısmen oryantal sanat sevgisi vasıtasıyla geliştirilen duygu giderek kaybolmuştur. Bir bakıma Vincent sanatından daha fazla kendini arıyor ve doğayla daha az bağlantı kuruyordu (Cheney, 1945: 292).

Cepheden Portre

Modelin yüzünü olduğu gibi görmemizi sağlayan portre resim türüdür. Bakışlar genellikle doğrudan izleyiciye dönüktür. Figürün bütün mikro ve makro yüz ifadelerini görmek mümkündür. Bu bakımdan izleyiciyle iletişim halindedir ve modelin psikolojik ifadesi izleyiciye de yansır. Bu portreler tam yüz portre, büst portre, dörtte üç portre, tam boy portre olarak resmedilebilmektedir.

Görsel 3. Iphonse Mucha "Slavia Olarak Josephine Crane Bradley" 1908, Prag

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alphonse_Mucha_-_Portrait_of_Josephine_Crane_Bradley_as_Slavia,_1908.jpg (Erişim Tarihi: 01.10.2022)

Bir portre ressamı olarak pek hatırlanmamasına rağmen, resimde büyük dekoratif sanatçı Mucha'nın hırsları hatırlanmakta ve unutulmaz Art Nouveau poster görüntüleri ile Sarah Bernhardt'ın resimlerini 1890'ların Paris'inde yapmıştır. 1906'da evlenmiş ve evini Birleşik Devletler'e taşımıştır. 1907-1910 yılları arasında Chicago Sanat Enstitüsünde öğretmenlik yapmış ve daha sonra kamu görevlisi olan Charles Crane ile tanışmıştır. Küçük kızı Bayan Frances Leatherbee'nin portresi sanatsal bir tur kaygısıydı; büyük bir geleneksel grup, çocuk ve köpek, perdeler ve çiçeklerle tamamlanmıştır. Tamamen kabul edilebilir ve iddialı bir boyama özelliği taşımaktadır. 1910 yılına kadar tamamlanıp sergilenmemiş ve 1913'te değişime uğramıştır. Mucha'nın en büyük armağanının resimde değil, rakipsiz grafik becerilerinde kariyerinin büyük bölümünü harcamasındadır. Büyük kızı Josephine'in portresi ile akıllıca en iyi bildiği şeyle kalmış ve bir dekorasyon şablonu üretmiştir. Crane'in kızı için inşa ettiği bir evin iç dekorasyonunun bir parçası olarak görevlendirilen bu portre (**Görsel 3**), Mucha'nın bu sembol için modelinin özelliklerini kullanıp kullanmadığından emin olmasa da, 1907'de Çek bankası sigorta şirketi Slavia için bir poster olarak piyasada yerini almıştır. 1908 yılında tamamladığı tablo esas olarak 1910'da Crane'in talimatlarına eklediği ilkel, tefsir benzeri enstrümandan farklılık göstermektedir. Kırılmaçlar, kartal ve kılıç Çek temsilciliğidir; ayrıca ayrıntılı koltuğunun arkasındaki ihlamur ağacı da ayırt edilmesi kolay bir şekilde çizilmiştir. Pembe ve gri-mavinin hassas renk şeması, süslü çiçek

kenarlığı ve çerçevesi içinde beklenmedik şekilde hafif ve havadardır. 1920'de, bu görüntü, yeni bağımsız Çek Cumhuriyeti'nin yüz kuruşluk banknotları için kullanılmıştır (Gibson, 2000: 66).

Tuvaldeki Kadraja Göre Portreler

Tam Boy Portre

Tam boy portreler, kişinin tam bir görünümünü vermektedir. Genel hatlarıyla kişinin nasıl görüldüğünü görmek mümkündür. Bu portrelerin kişileri genellikle soylular, kral, kraliçeler, din adamları olabilmektedir. Soyluların portrelerinde, zenginliğin bir ifadesi olarak yaşadıkları yerlerin (genellikle sarayda yaşadıkları görülür), lüks eşyaların, mücevherlerin ya da kraliyet armalarının resmedildiği görülmektedir. Bu portre türünde modelin gerçekçi bir şekilde yapılması ve benzerliğin olabildiğince yansıtılması gerekmektedir, zira modelin kim olduğunun önemli olduğu portre türüdür.

Görsel 4. Peter Paul Rubens "İsabella Brandt ile Otoportre" 1609-1610, Münih

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Honeysuckle_Bower (Erişim Tarihi: 02.10.2022)

Rubens, evliliklerini muhteşem bir portre resmiyle göstermiştir (**Görsel 4**). Kendisinin ve gelininin portresinde, hanımeli çiçeği evliliği ve evlilikteki mutluluğunu simgelemektedir. Kendine güvenen çiftin, cazibeli kostümlerinin ayrıntıları ile titiz bir hassasiyet dikkat çekmektedir. Geleneksel evlilik jesti olarak sanatçı ayağını İsabella'nın kıvrımlı kırmızı eteğinin altına koymuştur (Stokstad ve Cothren, 2011: 736). Sol elini kılıcının kasnağı üzerinden birleşen ellerine dikkat çekmek için kullanmıştır. Savurganlığı simgelemek için ayaklarına pürüzsüz bir turuncu çorap giymiştir (Zuffi, 1999: 123). Bu unutulmaz portre, zamanın düğün portrelerinin en iyisidir ve evliliğin mutluluğunu ifade eder. Rubens ve İsabella'nın sevgi dolu anlayışları ve aralarındaki ilişki portreden kendini göstermektedir (Zuffi, 1999: 132).

Yüz Portresi

Yüz portrelerinde sanatçı, modelin mikro ve makro yüz ifadelerine odaklanmaktadır. Yüze odaklanmak, modelin tamamının resmedilmesinden daha kolay olmakta bu da detayların, nüsansların verilmesi açısından avantaj sayılmaktadır. Modele benzerliğin ön planda olduğu bu portre türünde model, genellikle izleyiciyle göz teması ve iletişim halindedir.

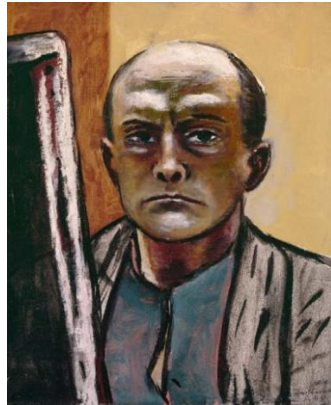
Görsel 5. Kathe Kollwitz “Otoportre” 1904, Londra

Kaynak: https://www.kunstkopie.nl/kunst/kollwitz_kaethe/thm_self-portrait-en-face.jpg (Erişim Tarihi: 01.10.2022)

Bu çizimde Kollwitz altmış yedi yaşındadır, uzun kariyeri boyunca yaptığı otoportresinden biridir (**Görsel 5**). İlk gravür otoportresini 1891 yılında yapmıştır ve o resimde sanatçı izleyiciye daha emin bakışla bakarak dinç genç bir kadın imgesi vermektedir. Burada kırk üç yıl sonra gergin, uzun ve zorlu bir hayatın yansıması görülmektedir. Kollwitz'in otoportrelerinde genellikle sade bir şekilde fiziki özellikler verilmekte; yaşlanma ve kederin psikolojik etkileri gözler önüne serilmektedir. Benzer niteliklere sahip 1923 yılında yaptığı otoportre ile aynı yıl yaptığı litografisinde aynaya çok yakın bakıyormuş gibi bir bakış vardır. Portre hem sanatçının temsili hem de kendini incelemesini sağlayan bir belgedir; onun ifadesindeki kuvvet burnun ve ağzın etrafında yoğunlaşan gölgede ve gözlerin ifadesindedir. Onun yaşamındaki son on yılda yaptığı otoportrelerde Kollwitz'in üzüntüsü ve yaşlılığı kararlı ruhundan dolayı hafiflemiştir (Haris ve Nochlin, 1976, s. 264).

Büst Portre

Büst portrelerde, modelin hem yüzü hem de omuzları verilmektedir. Bu durum modelin kişiliğini ve duruşunu anlamak için fırsat olarak görülmektedir. Modelin çevresinin az da olsa resmedilmesi, onun mesleği, ilgi alanları ve yaşadığı yer hakkında bilgi vermektedir.

Görsel 6. Max Beckmann “Yeşil ve Kahverengili Otoportre” 1945, ABD

Kaynak: <https://www.goodreads.com/review/show/1600237859> (Erişim Tarihi: 04.10.2022)

Beckmann, zengin renkler, güçlü çizim kullanarak güzel, etkileyici, kasvetli tablolar üretmiştir. Birçok portresinde temel teması insan ruhunun zaferi ve endişesini yansıtmaktır. Beckmann'ın çarpıcı siyah renk kullanımı Manet'nin çalışmalarına benzemektedir; insan figürü çizimlerindeki anlayışı ise Rembrandt'a yakındır (Cumming, 2005: 384). Beckmann kendi portresini (**Görsel 6**), sert özellikleri bulunan yüzünde hafif bir sabırsızlık ifadesi taşıyan, şık giyimli, orta yaşlı bir adam olarak betimlemektedir. Bütünüyle tatmin edici olmamakla birlikte bu portre sanatçıyı zeki, kendine güvenen ve kendisini kuşatan toplum tarafından düş kırıklığına uğratılmış ancak yine de umudunu yitirmemiş, idealist bir adam olarak göstermektedir (Farthing, 2014: 673). Sanatçının kötücül bakışı ve karakteristik siyah renk kullanımı, figürü mekanın sınırları içine sıkıştırarak tehlikeli bir dışavurumcu ruh halini dayatmaktadır (Rideal, 2015: 37).

Bel Boşluğuna Kadar Resmedilen Portre

Bel boşluğuna kadar yapılan portreler, büst portreye göre modelin kişiliğini daha fazla vermektedir. Bu portreler kişinin beden algısı hakkında çok daha fazla bilgi sunmaktadır. Genellikle klasik dönem portrelerinden başlayarak tercih edilen bir portre türüdür.

Görsel 7. Hale Asaf “Otoportre” 1928, Özel Koleksiyon

Kaynak: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Hale_Asaf_Otoportre.JPG (Erişim Tarihi: 02.10.2022)

Hale Asaf, kendi görüntüsünü yansıttığı portresinde dengeli bir kompozisyon oluşturmuştur (**Görsel 7**). Figür resmin ortasında yer almakta ve tuvalin köşelerinden taşmamaktadır. Oran-orantıya resmin genel havası içinde figürü oluşturacak şekilde dikkat edildiği ve keskin köşeli resmedildiği görülmektedir. Benzerlik konusunda sanatçı, vermek istediği etkiye göre kendi görüntüsünü yaratmış fakat benzerliğe pek dikkat etmemiştir. Renkler figürle uyumlu bir görüntü oluşturmaktadır. Işık figüre doğrudan resmedildiği yönden gelmektedir. Figür, parça parça kağıtların birleştirilmesiyle oluşturulan kolaj tekniğiyle yapılmış gibi bir etkiye sahiptir. Bu etkinin yapay görünmesine rağmen sanatçı kendi duygularını ve psikolojik ifadesini vermeyi başarmıştır. Hale Asaf'ın bir dönem resimlerinde, özellikle

kendi portlerinde bir duygu, düşünce ve dünyaya bakış betimlenmektedir. Geniş renk yüzeylerini geometrik bir yapıyla veren sanatçı, serbest ve yoğun fırça vuruşlarıyla kendi görüntüsünü bir heykeltraşın elinden çıkmış gibi resmetmiştir. Sanatçı, döneminin modern sanatını takip etmiş, yenilikçi ressamların eserlerine bakarak kendi üslubunun temellerini atmıştır. Resimlerini şema halinde çizgiyi vermek yerine düz renkle dolu bütünlüğü bir anlayışla yapmış ve bu da Henri Matisse'in resimlerine karşı duyduğu ilgiyi göstermiştir. Türk çinilerini hatırlatan mavi ve yeşil tonlar, sıcak sarılar, çizdiği şekilleri Türk plastik sanatının bir yansımasını oluşturmuştur (Dıranas, 1942: 97).

Grup Portreleri

Grup portreleri, birden fazla kişinin yer aldığı portre türüdür. Genellikle klasik dönem eserlerinde belli bir topluluğun üyelerini göstermek amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca dini tasvirlerde de izleyicinin bilgi almasını kolaylaştırmak için grup portrelerinden yararlanılmaktadır. Benzetme kaygısının olduğu bu portre türünde, kişilerin sosyal konumu göz önünde bulundurulmaktadır.

Görsel 8. James Cowie “Okullu İki Kız” 1934-1935, İskoçya

Kaynak: <https://emuseum.aberdeencity.gov.uk/objects/2559/two-schoolgirls> (Erişim Tarihi: 04.10 2022)

Gerçekçilik akımının sanatçıların örnekleri, 1920 ve 1930'larda sanat tarihi boyunca nüfuz ederken, belki de daha istikrarlı bir şekilde, çeşitli “izmelerin” çoğuna karşı olan Empresyonizm, Ekspresyonizm, Kübizm sanatına egemen olan genel tepkiyi görmüşlerdir. 1918-1935 yılları arasında Glasgow'un dışındaki Belshill Akademisi'nde sanat öğretmeni olarak edindiği deneyimlerle James Cowie'nin sanat anlayışı gelişmiştir. Dersler sırasında öğrencileri gözlemlemiş ve kompozisyonların fikirlerini yavaş yavaş formüle ederek daha sonra üzerinde çalışacak hale getirmiştir (**Görsel 8**). Bu portreler yakından incelendiğinde, ellerine tutmaları için mavi bez verilmiş olan ve bir sanat odasında oldukları arkadaki şovalelerle desteklenen iki figürden oluşmaktadır. Arka zemin olarak kullanılan gri malzeme bir çift şovaleye tutturulmuş ve arkalarında Discobolus'un sopalı bir kopyası yer almıştır. Cowie'nin eserindeki sembolist unsur öğretmeni Maurice Greiffenhagen'den kendisine miras bırakılmıştı, bu etki 1940'lı yılların eserlerinde Sürrealizm olmasa da metafik görüntüler biçimine dönüşmektedir. Burada, iki genç

kız batı sanatının geleneksel araç gereçleri arasında otururken "ars longa vita brevis" in (sanat uzun, hayat kısa) oldukça havalı bir önerisini sunmaktadır, ancak bu öncelikle resim yapımında daha modern bir kavramdaki bir alıştırmadır. Bu, artık çok uzun zamandır masumiyet dönemi geçirmiş gibi görünen iki genç kızın kırılğan ve ılımlı bekleşişinin ustalıklı bir yorumudur (Gibson, 2000: 126).

Otoportre

Otoportre, sanatçının kendi görüntüsünü izleyici bütün açıklığıyla verdiği portre resim türüdür. Bu bakımdan da sanatçı hiçbir zaman kendini tasvir etmeyi bırakmamıştır. On üçüncü yüzyılda el yazmalarının kenar boşluklarında; yirminci yüzyılda ise kendini bir otoportre olarak sunduğu bir ayna görevi görmektedir. Otoportrenin gelişimi ile el yazmalarının kenar boşluklarından aynanın kendisine geçtiği düşüncesiyle bir yüzyıldan diğerine sürekli olarak denenilen ve bu metamorfozun olduğu söylenebilmektedir. Başlangıçta sanatçı adını ve yaşını üçüncü tekil şahıs olarak tuvale yazarken zamanla; kırışıklık, dudak, saç, çene, göz kapağı, burun deliğı, kaş, dudağın köşesi gibi öğelerle kelime kullanılmadan çizimler kullanılmıştır. Ressamın portresinin kendisi tarafından açığa çıkarılması, görünüşün kendisidir ve anlattığı şey öykülerin ve anekdotların tamamen farklı bir alanına aittir. Bir portrenin bir yorumu envanteri güçsüz kalır ve portrelerin boyalı dudakları içinde mühürlenmiş sessizliğe nüfuz edecek hiçbir şey yapamaz. Ressam, kendisi tarafından tasvir edildiğı gibi, bir tarih konusuna indirgenmemelidir; ancak resmedildiğı bakışları ile, bireysel ve zamansız olması için gösterilmelidir (Bonafoux, 1985: 7-8).

Görsel 9. Filippino Lippi "Otoportre", 1485

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Filippino_Lippi_Portrait_self.jpg (Erişim Tarihi: 03.10.2022)

Filippino Lippi kendi portresini taslak şeklinde yapmıştır (**Görsel 9**). Resim bitmemiş ve alt kısımlara doğru belirsiz yapılmıştır. Arka plan gri, düzensiz ve yumuşatılmış bir sıva derisidir. Gövdenin ortasından kesilen bel boşluğuna kadar olan bu portrede herhangi bir metin veya işaret yoktur.

Kahverengimsi bej dokunuşlar; özellikle konturlar ve dikişlerde yer almıştır. Yüz yaka ve saçın arasında kalmıştır. Kahverengi saç telleri ve düzensiz bukleler boynuna düşmektedir. Kulak kepçesi başlığın üzerindeki saçlardan dışarı çıkmaktadır. Boyun seviyesinde beyaz gömlek kenarı görülmekte ve bu sadece ceketin kapalı yakasından çıkmaktadır. Düğmeler, boya fırçasının ucunun ezilmesiyle oluşturulmuştur. Gömleğinkiyle örtülmüş olan bu yakanın rengi saçla örtüşmektedir. Başlık ve saçların altında, alın düşüktür. Kaşların kemikleri düzensiz çizilmektedir. Gözler belirsiz bir yeşil renkte ve ağır göz kapaklarının altında açık bir şekilde bakmaktadır. Burun geniştir, biraz ağırdır. Dişler hafifçe parçalanmış, etli dudaklar arasında görülebilir, soluk kırmızı renklidir. Çene, yanaklar gibi hafifçe kalınlaştırılmış, ancak hafif bırakılmıştır. Beyaz ışıklar ve çizgili gölgeler altında cilt pürüzsüzdür ve kırışıklık yoktur. Çene, çukur şeklinde bölünmüş iki yuvarlaktan oluşmaktadır. Kaç yaşında olduğu belirsizdir fakat tahmini yirmi yaşında göstermektedir. Gençliğin güzel görünümüne sahiptir ve daha fazla bir şey yoktur. Bakışta şüphe vardır, sakin ve huzursuzluk arasında bir yeredir. Bakışlarda gerginlik ve kibirden daha fazla güven vardır. Koyu saçlarla çevrili bu yüzde gözü oyalayan hiçbir süs veya aksesuar yoktur. Renk bile belirsizdir. Mekan, mimari veya peyzajdan yoksun, tarafsız bir ayardadır (Bonafoux, 1985: 17).

Sonuç ve Öneriler

Bir portre resminde insanın varlığı kaçınılmazdır. Bunu yapmak için belli bir sanatsal beceri, renk, teknik ve malzeme bilgisi gerekli olmaktadır. Portrelerde, insanın iç etmenler olarak nitelendirilecek duygu ve psikolojik ifadesi yer almalıdır. Bir figür resminin başarısı ve onu bir başka resimden ayıran özgünlüğü, benzerliği yakalamakla yapılmaktadır. Dış etmenler olarak renk ve teknik bilgisi, malzeme kullanımı gösterilebilir. Rönesans dönemi çalışmaları ve daha sonraki çalışmalarda görülen semboller de portredeki kişi hakkında bilgi vermesi bakımından önemli olmaktadır. Ayrıca sembol kullanımı zenginliğin gösterildiği portrelerde çokça yer bulmuştur.

Araştırmanın evrenini resim sanatında yer alan portre ve otoportre çalışmaları oluşturmaktadır. Örneklem ise 15. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıl tarih aralığındaki Klasik ve Modern sanat akımları içinden ve 50 resim arasından seçilen 9 portre ve otoportre resim örneklerinden oluşmaktadır. Araştırmada ortaya konulan kaynaklar nitel araştırma yöntemine uygun olarak çözümlenmiştir. Ayrıca araştırma mevcut durumu ortaya koymayı amaçladığından tarama tekniği kullanılmıştır.

Sanatçılar resimlerini yaparken modelin belirli özelliklerini vurgulamak ya da modelini bütün halinde resmetmek için belli açılardan çizmişlerdir. Bir portrede yüz güzelliğine dikkat çekmek isteyen sanatçı, modelinin sadece yüzüne odaklanarak onun detaylı bir şekilde resmini yapmaktadır. Sipariş olarak nitelenecek portre resimlerinde ise tam boy resimlerin yapıldığı görülmektedir. Bu resimler zenginliğin, ihtişamın ve değerli olan her şeyin resmedilmesi şeklinde yapılmaktadır. Portre resimlerinin hangi kadrajla yapıldıkları, sanatçıların vermek istediği incelendiğinde resmediliş şekillerine göre kategorileştirmek mümkündür. Bunlar profil portre, dörtte üç portre, cepheden portre, tam boy portre, yüz portresi, büst portre, bel boşluğuna kadar portreler ile grup portreleri ve otoportrelerdir. Bütün portre resimleri göz önüne alındığında, aralarından bir portre seçilirse seçilen portrenin bu bahsedilen

kategorilerden birinin içinde yer aldığı görülecektir. Portre türlerine bakacak olursak, profil portre yapılış tarzı olarak daha çok madeni para, posta pulu gibi malzemelerin üzerinde görülmektedir. Diğer portre türlerine göre kolay gibi algılanan profil portre, orantının doğru olmadığı ve benzerliğin yakalanmadığı durumlarda etkisini tam olarak verememektedir. Modelin yüzünün dörtte üçünün resmedildiği portrelerde ise profil portreye göre modelin diğer gözünün de eklenmesi, modele sadık kalmak açısından daha zor görünmektedir. Fakat portre resim sanatına baktığımızda dörtte üç portrenin çokça yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu türdeki portreler modelin yüz hatlarını belli bir ölçüye kadar vermekte, bu da model hakkında izleyiciye fikir verebilmektedir. Cepheden portre resim türünde model, tüm yüz hatlarını bütün olarak göstermekte ve kim olduğunu, nasıl görüldüğünü tüm dünyaya haykırmaktadır. Simetrik yüzlerde bu tür portreler daha uygun olmaktadır. Tam boy portreler yapılış tarzı ve nedeni bakımından bilhassa zengin kişiler tarafından tercih edilmektedir. Sanatçı modelin bütün vücudunu belli bir mekanda ya da dış ortamda resmedebilir; bu tarz portre resimlerinde modelin ne iş yaptığı, maddi durumu, ilgi alanları, hobileri hakkında bilgi edinmek mümkündür. Sadece yüzün resmedildiği portrelerde sanatçı modelin yüzünün bütün detaylarına hakim olmaktadır. Büst portrede ise modelin omuzları da resme dahil olmakta, model hakkında daha fazla bilgi edinilmesi sağlanmaktadır. Yakanın dahil olması modelin mesleği konusunda izleyiciye fikir verebilmektedir. Bel boşluğuna kadar olan portrelerde ise kıyafetin yer alması büst portreye göre daha avantajlıdır ve model hakkında kesin bilgiye ulaşılabilmektedir. Gup portreleri resmedilen modellerin ayırt edici olması dolayısıyla benzerliğin üst seviyede yapıldığı portre türüdür. Tek tek portrelerin konuları, kıyafetleri ve sembolleri, kimlikleri hakkında bilgi vermektedir. Otoportreler sanatçının bireysel kimliğini, üslubunu, tekniğini ve sanatsal bakış açısını yine kendi gözünden görmemizi sağladığı için son derece önem arz etmektedir. Resmediliş tarzına göre grup portreleri hariç diğer bütün portre türlerini içinde barındırmaktadır. Bir otoportre büst portreye, tam boy portreye ya da profil portreye uygun şekilde çizilebilmektedir. Bu araştırmanın amacı portre resmine ilgi duyan ve bu alanda kendini geliştirmeye çalışan sanat izleyicisine katkı sağlamaktır. Bir portre resminin ana konusu insan olduğundan dolayı, insanın insanı sanat yoluyla anlamasının gerekli olduğu bu araştırmanın çıkış yoludur.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Resmediliş şekline göre portre resim türleri” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Anonim. (1997). *Sanat kitabı*. (Çev. Haydaroğlu, M.). İstanbul: Yem.
- Bonafoux, P. (1985). *Portraits of the artist: The Self-Portrait in Painting*. Geneva: Rizzoli International Publications.
- Cheney, S. (1945). *The story of modern art*. New York: The Viking Press.
- Cumming, R. (2005). *Art*. New York: DK Publishing.
- Dıranas, M. (1942). *Şeker Ahmet Paşa*. Güzel Sanatlar Dergisi, 4, 97.
- Eisenman, S.E. (1994). *Nineteenth century art a critical history*. London: Thames and Hudson.
- Ergüven, M. (1998). *Görmece*. İstanbul: Metis.

- Farthing, S. (2014). *Ölmeden önce görmeniz gereken 1001 resim*. (Çev. Doğanay, E.). Çin: Quintet Publishing Limited.
- Freeland, C. (2010). *Portraits&persons*. New York: Oxford University Press.
- Gibson, R. (2000). *Painting the century: 101 Portrait Masterpieces 1900-2000*. London: National Portrait Gallery Publications.
- Hamilton, G.H. (1981). *Painting and sculpture in europe 1880-1940*. Tennessee: Penguin Books.
- Haris, A.S., & Nochlin, L. (1976). *Women artists 1550-1950*. New York: Alfred A. Knopf.
- Janson, H.W., & Janson, A.F. (1992). *A Basic History Of Art*. New York: Harry N. Abrams.
- Rideal, L. (2015). *Resimler nasıl okunur?*, (Çev.Erbay, E.). İstanbul: Yem.
- Stokstad, M., & Cothren, M.W. (2011). *Art history*. 1,2, New Jersey: Pearson Education.
- Uphorn, E. M., & Wingert, P. S., & Mahler, J. G. (1965). *History of world art*. New York: Oxford University Press.
- Yetkin, S.K. (1966). *Büyük ressamlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Zuffi, S. (1999). *Baroque painting two centuries of masterpieces from the era preceding the dawn of dawn of modern art*. İtalya: Barron's Educational Series.

Extended Abstract

Portrait painting is done by paying attention to the mood and proportions of the person while painting. It is a type of painting made with artist-specific techniques and materials and the use of color. Portrait the art of painting represents the aesthetic development of the person, the process of creating a work and the individual identity. It is an effective art in pictorial expression. Portrait and especially in self-expression self-portrait art will show the person what he cannot see about himself, on his face will give importance to the parts that he does not pay attention to and express his psychological moods. constitutes the area. A person's facial and body image, social status and especially psychological mood. The art of portrait painting, which is based on the essence of transferring to the painting surface, one of the only tools that reveal their physical, social and spiritual aspects while doing this is one. Considering these aspects of portrait and self-portrait painting, the student's in being able to reflect his own image, adolescence and his identity both internal and It is an important period in which the country changes in a very sensitive way against external influences. This in this period, the child is in search and in a certain way in terms of his perception of himself and the outside world. in the personality formation phase. By applying self-portrait studies, the student In this sense, they will better understand themselves, their environment and what is wanted to be explained in the work of art and will make important strides in his personal development. Portrait painting has attracted attention in every period and has been adopted by large masses because its main element is human. One of the reasons for the emergence of portrait painting is to immortalize the person and remind them to the next generations. For this reason, the human face is the most meaningful and important part of the body. Because it emphasizes who we are and who we are. This; It expresses beyond the idea of telling ourselves first to ourselves and secondly to others. Portraits can be counted as works of art depending on their quality, among other things, if they offer a realistic likeness or psychological characterization. However, portraits bear more resemblance to traditional symbols, primarily as communicating with someone or revealing their inner self.

The aim of this research is to broaden the perspective of portrait painting by better understanding the art of portrait painting and categorizing its types. Also, knowing the type of portrait painting will help the art viewer to understand and analyze the portrait painting. Within the scope of the research, portrait painting was divided

into types, and it was explained with examples from the portrait made according to the depiction of the face to the self-portrait.

In the research, scanning technique was used to determine the portrait painting types. The portraits were scanned from the face to the self-portrait, and the inductive technique was used. In addition, while making the selection, it was first checked whether it was suitable for the species or not. Examples from the Classical and Modern periods are also given as painting movements. It has been seen that the artists generally use oil paint as a technique.

The portraits in which the person is in contact with the viewer are the only elements that tell the person to the person. In this respect, it is important. As a result of the research, portrait types were determined. Portrait painting types consist of the following items to be given in detail: According to the way the face is depicted: Profile portrait, three-quarter portrait, frontal portrait. According to the frame on the canvas: Full-length portrait, face portrait, bust portrait, portrait painted up to the waist, also group portraits and self-portraits. After dividing the given types of portrait painting into groups, explaining these types with portrait examples will serve the purpose of the research and will give the art audience a perspective in learning the art of portrait painting.

Geliş Tarihi / Received Date
8.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
01.01. 2023

Klasik Şiirde Kiliseye Dair Bazı İmajlar

Some Images of the Church in Classical Poetry

Mutlu Muhammet AKTAŞ¹

Öz

Hep yeni ve güzeli söyleme gayesinde olan klasik Türk edebiyatı şairleri, içlerinde buldukları toplumdan başlayarak tabiata ve bütün kâinata kadar sanata malzeme olan her şeye ulaşmaya çalışmışlardır. Elde ettiklerinin çoğunu ise mekân tasavvurlarıyla birleştirerek çeşitli imajlar oluşturmuşlardır. Bu nedenle klasik Türk şiirinde mekâna dair tahayyüller oldukça yaygındır. Dinî nitelikli yapılar da gerek mimari özelliklerinin farklı oluşu gerek inançla ilgili unsurları yansıtma bakımından şairleri fazlasıyla cezbetmiştir. Bunlar arasında kiliselerin ayrı bir yeri vardır. Çünkü İslamiyet'i kendine başlıca kaynak edinmiş bir edebiyata mensup şairlerin farklı bir dine ait kutsal bir mekânı tasavvurlarında kullanması oldukça önemlidir. Böyle bir anlayış diğer dinlerin hâkim olduğu milletlerin edebiyatlarında nadir rastlanabilecek bir durumdur. Bu nedenle incelenip ortaya konulması gerekmektedir. Ancak kilise mefhumu ile ilgili bu zamana kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu eksikliği gidermek gayesiyle bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Bundan hareketle divanlarda deyr, kilise, kilisâ, kelisâ kavramları taranmıştır. Ulaşılan manzumelerde kilisenin kullanım şekline dair elde edilen bulgular konularına göre tasnif edilmiştir. Bunu yaparken şairlerin orijinal tahayyüllerinin olduğu beyitlere yer vermeye özen gösterilmiştir. Bu çalışmadaki temel amacımız klasik Türk edebiyatı şairlerinin kendi inançlarına ait olmayan bir mabetle ilgili tahayyüllerini yansıtarak sosyal yaşayışın her alanıyla ne kadar ilgili olduğunu göstermek ve Türk milletinin bütün inançlara verdiği değeri ve hoşgörüyü vurgulamaktır.

Anahtar kelimeler: klasik Türk şiiri, kilise, imaj, mekân, hoşgörü

Abstract

Classical Turkish literature poets, who always aim to tell the new and the beautiful, have tried to reach everything that is the material of art, starting from the society they are in, to nature and the whole universe. They have created various images by combining most of what they have achieved with place conceptions. For this reason, imaginations about place are quite common in classical Turkish poetry. Religious buildings also attracted poets in terms of their architectural characteristics and reflecting elements of faith. Churches have a special place among them. Because it is very important for poets who belong to a literature that has taken Islam as their main

¹ Dr, Ordu MEB, Türk Dili ve Edebiyatı, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: mutlumaktas@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1145-3342

source to use a holy place belonging to a different religion in their imaginations. Such an understanding is a rare situation in the literature of nations dominated by other religions. Therefore, it needs to be examined and presented. However, no comprehensive study has been conducted on the concept of the church until this time. This study was carried out in order to eliminate this lack. Based on this, the concepts of deyr, church, kilisa and kelisa were researched in the divans. In the poems, the findings about the use of the church were classified according to their subjects. While doing this, we paid attention to include the couplets with the original imaginations of the poets. Our main purpose in this study is to reflect the imaginations of classical Turkish literature poets about a temple that does not belong to their own beliefs, to show how much they are related to every aspect of social life and to emphasize the value and tolerance that the Turkish nation gives to all beliefs.

Keywords: classical Turkish poetry, church, image, place, tolerance

Giriş

Klasik Türk Edebiyatı doğduğu ve geliştiği coğrafyanın çok dinli, çok dilli, çok kültürlü yaşam anlayışından (Yekbaş, 2010: 156) oldukça fazla etkilenmiştir. Şairler, sanatçı hassasiyetlerinin vermiş olduğu gözlem yeteneklerini kullanarak içinde buldukları toplumun zenginliğinden istifade etme yoluna gitmişlerdir. Kendine ait değerleri anlatmanın yanında diğer din ve kültürlere ait unsurları aktarmak konusunda çekince yaşamamışlardır. Bunu gerçekleştirirken sadece belli bir millet, inanç ya da kültüre ait değerleri yansıtmaya çabası içinde olmamışlardır. Bunun etkisiyle klasik şiire mensup sanatçılar yüzyıllar boyunca mazmun ve klişelerine yenilerini katmışlardır. Böylece hem güçlü bir edebî gelenek hem de Dilçin'in de vurguladığı şekilde varlığını sürdürdüğü uzun zaman dilimi içinde Türk kültürü açısından çok zengin bir kaynak oluşturmuştur (Dilçin, 1999: 618).

Klasik Türk şiirinde meydana getirilen eserlere bakıldığında gayr-ı İslami kavramların daha çok Hristiyanlıkla ilgili olması göze çarpan önemli bir husustur. Bundaki temel sebep sosyal hayatta ve hükmedilen topraklarda Hristiyanların daha büyük yekûn tutmuş olması gösterilebilir (Babür, 2020: 186). Bunun bir sonucu olarak klasik Türk edebiyatına mensup sanatçılar, kendi inanç ve kültüründen oldukça farklı özellikleri barındıran Hristiyan toplumunu yakından tanıma fırsatı bulmuş ve ona ait kavramları eserlerinde kullanmışlardır. Bunlar arasında sanem, büt, tersâ, tersâ-beçe gibi bazı mefhumlar hemen göze çarpmaktadır. Hatta bazı şairler put sevgilinin mekânı olarak tarif ettikleri tapınak, manastır ve kiliseleri bahar (Karadeniz, 2021: 236) diyerek ifade etmişler ve Hristiyanlığa ait unsurlara gözlemlerinden yola çıkarak yeni adlar vermişlerdir. Ayrıca tespit edilen manzumelerde de görüleceği üzere kilisede mum yakmak, bele zünnâr bağlamak, boyna haç takmak, ayinlerde organun denilen müzik aletini çalmak, ceres denilen çanın günün belli saatlerinde çalınması gibi dinsel öğeler de şairlerin bahsettikleri arasında yer almıştır. Bununla birlikte Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili hususlara da manzumelerde çeşitli şekilde rastlanmaktadır. Bütün bunlar gösteriyor ki Hristiyanlık ve kilise klasik şiir açısından incelenmesi gereken bir husustur.

Kilise, Hristiyan mabedi, tapınağı (Parlatır, 2011: 909) şeklinde ifade edilir. Yunanca "eklesia"dan Farsçaya geçen, "kelîsâ" ve "kilisâ" şekilleri (Mütercim Âsım Efendi, 2009: 446) olduğu belirtilir. Modern Batı dillerinde kilise karşılığında eglise (Fr.), church (İng.) kelimeleri kullanılmaktadır. Arapça karşılığı ise kenîsedir (Aydın, 2002: 166-168). Hristiyan mezheplerince kilisenin anlam ve işlevi değişiklik gösterebilir. Katoliklere göre Hz. İsa tarafından kurulan ve ona inananların oluşturduğu

topluluktur. Aynı zamanda birlik, kutsallık ve hidayete götüren bir yol olarak ifade edilir. Ortodokslara göre hem bu dünyaya hem de diğer öteki âleme ışık tutar. Protestanlar ise kiliseyi ibadethane ve Tanrı'nın emirlerinin yerine getirildiği bir mekân olarak görür (Karagöz vd., 2010: 380-381). Bununla birlikte mimari yapısı ile ilgili de farklı bakış açıları mevcuttur. Protestanlıkta mimari birim olarak kilise fazla önemli değildir ve cemaatin bulunduğu her yer kilisedir. Ancak diğer mezheplerinde bina olarak kilise oldukça mühim bir yere sahiptir (Aydın, 2002: C. 26/16-18). Bütün bunlar gösteriyor ki kilisenin Hristiyanlar arasında özellikle mezhepsel anlayışlara göre kendine atfedilen kutsiyet değişiklikler arz etmektedir. Ancak klasik şiire mensup şairler kilisenin mezhepsel özelliklerinden kaynaklı herhangi bir vasfıyla ilgilenmezler ve şiirlerinde bundan bahsetmezler. Şairler için onu cazip hâle getiren mekânsal yönden içinde barındırdığı tasvirler, semboller ile çeşitli ritüel ve ibadetlerle ilgili unsurlardır.

Çalışmada öncelikle klasik şiire mensup şairlerin divanlarında “kilise” mefhumu ile ilgili geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Bunu gerçekleştirirken şairlerle ilgili olarak yaşadığı yüzyıl, zihniyet ortaklığı, sanat anlayışı, meşrep birliği gibi kıstaslar belirlenmemiş, öncelikle farklı kavramlara ulaşılarak konuyu geniş bir açıdan aktarmak hedeflenmiştir. Tarama sonucunda divanlarda tespit edilen beyitlerin hangi şaire ait olduğuna bakılmaksızın sadece kilise ve ilgili mefhumlara göre sistematik incelemesi yapılmıştır. Böylece çalışmanın temel amacı olan kilise imajını en iyi şekilde yansıtaacağı düşünülen beyitler incelenerek çalışma gerçekleştirilmiştir. Buna göre çalışmada Ahmet-i Rıdvân, Âgâh, Avnî, Azmîzâde Hâletî, Bâkî, Beyânî, Bursalı İffet, Cenâbî, Diyarbakırlı Lebîb, Edirneli Nazmî, Emrî, Fevzî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Hecrî, Kânî, Manastırlı Fâik, Mostarlı Hasan Ziyâî, Muhibbî, Nâilî-i Kadîm, Nedîm, Nefî, Bursalı Rahmî, Ravzî, Revânî, Sehâbî, Süheylî, Şehrî, Şeyh Gâlib, Şeyhülislâm Yahyâ, Usûlî, Vahyî'nin olmak üzere 32 şairin manzumesine yer verilmiştir. Örnek gösterilen manzumelerin imla hususiyetleri üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan sunulmasına özen gösterilmesine karşın yazım birliği olmasına da dikkat edilmiştir.

Başlıklarda yer alan kavramlar, şairlerin onu kilise ile birlikte hangi sıklıkta kullandığı gözetilerek -bir nevi önem sırasına göre- verilmiştir. Ayrıca kavramın açıklanması aşamasında öncelikle tespit edilen beyitlerden hareketle genel bir değerlendirme, ardından beyitlerle ilgili ayrı ayrı tespitler yapılmasına dikkat edilmiştir. Böylece kilise mefhumunun hangi kavramlarla daha çok kullanıldığını göstermek amaçlanmıştır.

Kilise-Gönül

Klasik şiirde gönül ve mekân kavramlarının birlikte yer aldığı tasavvurlara sıklıkla rastlanmaktadır. Çünkü gönül aşkın vatanı ve mekânıdır (Zavotçu, 2018: 245). Bu anlamda âşık ve sevgiliye dair tasavvurlarda genellikle mülk/şehir, hâne, ev, vîrâne, Kâbe, Mısır, Bağdat (Şener ve Akalay, 2018: 78) olarak tasvir edilir. Bunların dışında kilise şeklinde de tasavvurlarda sıklıkla yer almaktadır. Şairler bilhassa “deyr-i dil” terkiibini kullanarak “gönül kilisesi” alışılmamış bağdaştırmasını meydana getirmişler ve sayısız tahayyüllerinde bu şekliyle ona yer vermişlerdir.

Şairlerin kilise mefhumundan hareketle gönle dair çok sayıda tasavvurlar oluşturmalarının altında yatan temel sebep kusursuz güzellikleri ile kilisede bulunan putların sevgiliye benzetilmesidir. Şairler put şeklinde hayal ettikleri sevgiliye nigâr, sanem ve büt diye hitap etmekle birlikte mekân olarak gönül

kilisesini layık görmüşlerdir. Bununla birlikte şairlerin gönül kilisesi imajı klasik şiirin gönül mefhumuna bakış açısından farklılıklar göstermektedir. Çünkü klasik şiirde gönül mülkü genellikle gam ve sıkıntıların olduğu bir yer (Şener ve Akalay 2018: 78) olarak tasavvur edilir. Buna karşın gönül kilisesi imajı âdeta güzelliklerin temaşa edildiği bir mekân olarak verilmeye çalışılır. Bunun göstergelerinden biri de gönül ve kilise mefhumlarının birlikte yer aldığı beyitlerde “nakş” bahsine sıklıkla yer verilerek gönlün süslü ve güzel bir yer olarak hayal edilmesi gösterilebilir. Ayrıca bu tür tasavvurlarda gam, keder, hüzn gibi kelimelere ve çağrışımlara neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Şunu da ifade etmek gerekir ki şairlerin gönül kavramı ile birlikte kiliseye karşı bu olumlu tutumlarının altında dinî yönden Hristiyanlığa ve kiliseye duydukları hayranlığın yattığına dair hiçbir emareye rastlanmaz ve böyle bir yaklaşımın olduğu iddia edilemez. Çünkü şairlerin kilise tasavvurlarındaki maksatları put olarak tasavvur edilen sevgilinin letafetini ve âşığın gönlüne kattığı güzelliği verme arzusudur. Bu bağlamda Şehrî de gönlünü nakışlarla dolu kiliseye benzetir. Ressam ve aynı zamanda nakkaşlığı ile klasik şiirde adı sıklıkla zikredilen Bihzâd'ın mekânı olmaya layık olduğunu vurgular. Avnî ise kendisini bir ressam, heykeltıraş yerine koyar. Böylece gönül kilisesine sanemlerin güzelliğini tasvir etme çabasında olduğunu belirtir. Ona göre put şeklindeki güzeller letafet hususunda o kadar üstündürler ki sadece birinin tasviri ile her yer baştan başa nakş ve süslerle dolmaktadır. Şair, aynı zamanda bunu belirtmekle gönül kilisesinde sadece bir güzele yer verdiğini de vurgulamaktadır:

Deyr-i pür-nakş-ı hâtır-ı Şehrî

Olsa lâyıķ mekânı Bihzâdun (Demirel, 2017: 102)

Sanemler hüsni tasvîrinde bir büt-şekl ile 'Avnî

Gönül deyirini ser-tâ-ser kamu nakş u nigâr itdüm (Doğan, t.y.: 25)

Gönül ne kadar mühimse sevgiliyi oraya muntazam şekilde nakşetmek de o denli önemlidir. Edirneli Nazmî aşağıdaki beyitte bu hususa vurgu yapmaktadır. Ona göre ruh bağışlayan sevgilinin tasvirini gönlüne nakşeden âşıklar aslında birer kilise nakkaşlarıdır. Kendisinin de bir âşık olarak bu hünere sahip olduğunu belirtir:

Tasvîrini her nakşı revân-bahş nigârün

Deyr-i dile nakş idici nakkâşlaruz biz (Üst, 2018: 1390)

Bir mekân olarak gönlü, kiliseden farklı yapan en önemli özellik ise içinde tek bir güzelin bulunmasıdır. Ancak kilisede çok sayıda put vardır ve bu sayede güzellik kazanır. Bu da Hristiyanlıktaki teslis inancına karşın İslamiyet'teki tevhit anlayışını hatırlatır. Ravzî de gönül kilisesinde tek bir güzele yer verdiğini, gayrısını canına vakfetmediğini anlatmaktadır. Bundan dolayı başkalarının nakşını ortadan kaldırmasına şaşılmanması gerektiğini söyler:

Deyr-i dilden nakşını gayrûn n'ola mahv eylesem

Ol sanemden gayrı anı kılmadum bir câna vakf (Aydemir, 2017: 290)

Minyatür sanatçısı Mânî'nin ülkesi olan Çin, edebiyatta resim sanatının merkezi olarak bilinir (Erkal, 2021: 1113). Bu bakımdan kilise ve Çin mefhumlarının birlikte kullanıldığı manzumelerde gönlün sevgili ve güzellik unsurlarıyla mamur şekilde tarif edileceği aşikârdır. Aşağıdaki beyitte Bâkî “Ey büt-i Çin!” diye seslendiği sevgiliye gönlünü bir buse karşılığında sattığını belirtir. Bunun karşılığında ondan gönlünü bir kiliseye çevirerek hayra girmesini istediğini belirtir. Şair, aynı zamanda “dili al-“ sözünü “sevindirmek, hoşnut etmek” anlamlarına gelecek şekilde kinayeli olarak da kullanır. Böylece kendisine âdeta bir hediye olarak verilecek buseyle sevgiliden kırılmış kalbini teselli etmesini beklediğini anlatmak ister. Benzer bir tahayyül Mostarlı Hasan Ziyâî'de de görülür. O, sevgiliden gönlünü alıp bir kiliseye çevirmesini istediğini belirtir. Bunu yapması hâlinde sevgilinin hayra gireceğini ifade eder:

Dili al ey büt-i Çin hayruna bir deyr eyle

Sana bir bûseye satduk yûri var hayr eyle (Küçük, t.y.: 265)

Gönlüm alsun o sanem hayruna bir deyr itsün

Bir nefes gönlüme degmen ki alan hayr itsün (Gürgendereli, 2017: 243)

Kilisenin birçok yerinde Hz. İsa'nın çeşitli şekillerde tasvirinin bulunması mekânın tasavvurlarında ön plana çıkan bir diğer öğedir. Emrî, gönlün kilise olarak tahayyül edildiği aşağıdaki beyitte özellikle nefesiyle ölüleri diriltmesi mucizesine atıfta bulunarak sevgiliye “Mesîhâ-dem” diyerek seslenir. Aynı zamanda onu hayalin gönül kilisesindeki İsa tasviri şeklinde vasıflandırır. Canının tabibi, derdinin dermanı oluşunu belirtir:

Hayâlün deyr-i dilde nakş idelden ey Mesîhâ-dem

Tabîb-i câna irdüm derdümi dermâna tapşurdum (Saraç, t.y.: 186)

Manzumelerde gönül ve kilise mefhumları ile birlikte bahsi geçen bir başka figür ise meleklerdir. İslamiyet'ten farklı şekilde Hristiyan toplumlarında kilise duvarlarında kanatlı melek tasvirleri kullanılmıştır (Şeyran, 2020: 30). Aşağıdaki beyitte Sehâbî de Hristiyanlıktaki bu anlayıştan yola çıkarak gönülle ilgili tasavvurda bulunur. Şair, tecrit sanatı yaparak kendisine seslenir ve gönül kilisesinde melek hayaline bir yer olsun isterse Hristiyan şuhun resmini kalbine naksetmesi gerektiğini söyler:

Ey Sehâbî ola dîrsen mehbit-i hayl-i melek

Deyr-i dilde nakş kıl ol şûh-ı tersâ resmini (Bayak, 2017: 167)

Rakip ve zahit gibi gelenekte menfi yönleri ile ön planda olan tipler de kilise ve gönül mefhumları ile birlikte zikredilir. Emrî, aşağıdaki beyitte diğer şairlerin aksine kiliseyi âşığın değil, rakibin gönlü olarak tasavvur etmeyi tercih etmiştir. Ona göre kâfir rakip, putlardan güzel sevgilinin dudağının hayalini gönlüne işlemiştir. Bu şekilde âdeta kilisedeki Hz. İsa'nın resmini gönlüne yapmıştır. Çünkü gelenekte de sıklıkla ifade edildiği üzere sevgilinin dudağının Hz. İsa gibi can verme vasfı bulunmaktadır. Bundan hareketle dudağın Hz. İsa şeklindeki tahayyülü yaygındır. Âgâh ise zahidi tenkit ettiği bir beyitte onu ikiyüzlü, lakayt ve sırlarla dolu olmakla eleştirir. Kendisini ise gönül kilisesinin mahremi olarak

vasıflandırır. Buna rağmen mevcudiyetini gizlemeyip kilise çanı gibi nağmeleriyle herkese varlığını açık ettiğini belirtir:

Ey sanem la'lün hayâlin dilde nakş itmiş rakîb

Vây bu kâfir deyrde 'İsîyi tasvîr eylemiş (Saraç, t.y.: 124)

Sanma bîgâneveşem zâhid-i sâlûs gibi

Mahrem-i deyr-i dilem nâle-i nâkûs gibi (Akpınar, 2017: 275)

Usûlî, gönül kilisesindeki put sevgilinin adının bir nefeste dahi anılması hâlinde her yerden coşkulu biçimde “yâhû” nidalarının geldiğini belirterek içindeki şevk ve coşkulu hâli ortaya koymaktadır. Nedîm de gönlünü bir kilise olarak tasavvur eder. “Büt-i nâzende” diye seslendiği sevgilinin hayalinin hep kalbinde olduğunu belirtir. Böylece Ferhâr'daki puthanede nasıl en güzel putlar bulunuyorsa gönül kilisesinde de tıpkı onlar gibi sevgilinin olduğunu ima eder:

Deyr-i dilde ey sanem yâd olsa nâmın bir nefes

Her bucakdan şevk ile bir na'ra-i yâhû gelir (İsen, 1990: 53)

Deyr-i dil böyle sanem-hâne-i Ferhâr olmak

Hep senin ey büt-i nâzende hayâлиндendir (Macit, 2017: 218)

Kilise-Sevgili, Âşık

Sevgili ve kilise sıklıkla birbirleriyle ilişkilendirilir. Bunda şairlerin sevgiliyi sanem, büt, kâfir, kâfir-beçe, mug-beçe, tersa-beçe, şûh-ı tersâ, nigâr gibi ifadelerle zikretmesinin önemli bir payı vardır. Aynı zamanda sevgilinin birçok güzellik unsuru Hristiyanlığa ait mefhumlarla anlatılır. Âşık ise gönlünü gayrimüslim güzeline -başka bir deyişle puta- vermiş Müslüman şeklinde ifade edilir. Şairler, bu nedenle âşığa sevgiliden uzak durmasını tavsiye ederler. Aynı zamanda ağlama ve inlemeleri ile zikrettikleri âşıkları kilisede bulunan ceres ve organuna benzetirler. Bununla birlikte âşık, sevgili ve kilise tasavvurlarında Hristiyanlığa ait mum yakma âdetinden de söz edilir. İslamiyet'in hiçbir ibadet ögesinde ve düşünce sisteminde yeri olmayan, ancak Hristiyanlık ve Mecusilik gibi pek çok dinde yaygın bir şekilde yer alan bu âdet birçok tasavvurda yer bulur. Aşağıdaki beyitte sevgilinin bulunduğu yeri kilise olarak tasavvur eden Emrî, Hristiyanlığa ait bu âdete atıfta bulunmaktadır. Ateşli ahlarnı sevgilinin civarına gönderen âşığı, elindeki mumla kiliseye giden ve orada mum yakan Hristiyanlara benzetmektedir. Rahmî de sevgilinin yüzünde parlayan güzellik ışığını, siyah saçından şimşek çakması olarak tasavvur etmektedir. Aynı zamanda bunu Hz. Meryem'in kilisesinde yanan mumlara benzetmektedir:

Âteşin âh iledür kûyma dil ol sanemün

Büte tapan kişi şem'ini kilisâya virür (Saraç, t.y.: 84)

Ruhunda tâb-ı hüsnün berk urur zülf-i siyâhundan

Sanasın deyr-i Meryemdür ki yakmışlar çerâg anda (Erdoğan, 2017: 261)

Manzumelerde kilise ile birlikte küfr bahsine de yer verilmektedir. Bunun nedeni put kadar güzel sevgiliye âşık olmanın küfrü sevmekle eş tutulmasıdır. Şehrî, kendisi kadar küfrün zevkine varmış ve onu bilen bir âşık olmadığı iddiasındadır. Bu yüzden sevgiliyi ve onunla ilgili bazı özellikleri, kilise ve orada bulunanlarla tarif etmeyi tercih etmiştir. Ona göre sevgilinin özü kilise, gönlü çan, ruhu ise erganun denilen müzik aletidir:

Ne mümkün ben kadar lezzet-şinâs-ı küfr ola Şehrî

Özin deyr ü dilin nâkûs u rûhun erganûn itse (Demirel, 2017: 120)

Revânî, sevgilileri din yağması yapan kâfir çocuğu, buldukları yeri ise kilise şeklinde tahayyül eder. “Müselmânlar” diyerek seslendiği âşıklara ise onların civarından ayrılmalarını öğütler:

Dîn yağmasın ider kâfir-beçe mahbûblar

Sakinun varman Müselmânlar kelisâdan yana (Avşar, 2017: 178)

Kilise mefhumuna aşağıdaki beyitte yer veren Nefî, kilisenin içinde cansız şekilde putların yer almasını sevgilinin geleceğini haber aldıklarında canlarını duvar ve kapılara feda etmelerine bağlayarak hüsn-i ta’lil yapmıştır:

Sen büt-i deyre gelir deyüben ey rûh-ı revân

Cânların kıldı sanemler der ü dîvâra fedâ (Akkuş, 2018: 50)

Klasik şiirde sevgilinin güzellik unsurlarını tarif etmek için şairlerin çeşitli milletlere, kültürlere ve yerlere ait birçok unsuru teşbihlerinde kullandıkları görülür. Böylelikle sevgiliyi âdeta evrensel bir güzel hâline getirirler. Bu bağlamda sevgilinin yüzü, saçı, dudağı ile ilgili teşbihlerde Hristiyanlıkla ilgili unsurlara oldukça fazla rastlanılmaktadır. Mostarlı Hasan Ziyâî de bazı beyitlerinde kilise ile mefhumlara yer vererek güzellik unsurlarına değinir. Ona göre sevgilinin can veren dudağını gören ehl-i küfrün -ölüleri diriltme özelliğinden yola çıkarak- onu Hz. İsa sanacağını belirtir. Bu nedenle sevgiliye birlikte kiliseyi ziyarete gitmeyi teklif ettiğini, söyler. Bununla birlikte kiliseye güzellik verenin sevgilinin yüzü olduğunu ifade etmektedir. Yüzünü kapatmasından ve renginin siyahlığından -siyah, küfr kelimesini de karşılar- dinsiz diye zülfünü knar. Başka bir beyitte ise yüzü bir suya, istavroz sembolü olan salîbi ise saça teşbih eder. Böylece yüzünde duran perişan saçları, kiliselerde su içine konmuş haç şeklinde tasavvur eder:

Ol leb-i cân-bahş ile küfr ehli İsâdur sanur

Ey sanem gel varalum bir gün kilisâ seyrine (Gürgendereli, 2017: 190)

Deyre sûret viren ol hüsn-i dil-ârâmundur

Zülf-i bed-kîş ile hammâl-ı çelîpâsın sen (Gürgendereli, 2017: 162)

Ârızunda ey sanem zülf-i perîşânun senün

Sanki su içre kilîsâda komışlardur salîb (Gürgendereli, 2017: 57)

Manzumelerde kilisede zünnâr kuşanmak, birine kuvvetli bir şekilde sevgi duymak, âşık olmak anlamlarında kullanılır. Aşağıdaki beyitte âşık için muhabbet kilisesinin her köşesinde imtihan için beline zünnâr bağlamış şekilde bekleyen kişi tasviri yapılmıştır. Kilisede çok sayıda putların olduğu düşünüldüğünde Âgâh, kâfir ve Müslümanların her köşede oturduğunu belirtmektedir. Burada ayrıca kilise dünya, kâfir sevgili ve Müslüman da âşık olarak düşünüldüğünde şair, âşıkların sevgililer tarafından her yerde imtihan edildiklerini anlatmak istemiştir:

Olup zünnâr-bend-i imtihân deyr-i mahabbetde

Hezârân küfr ü dîn her gûşede ‘uzlet-nişîn buldum (Akpınar, 2017: 211)

Kilise ve sevgili tasavvurları güzellik unsurları üzerine kurulsun da âşık ile ilgili hususlar daha çok hüznün ve gamla ilgilidir. Bunda klasik şiirde âşığın ağlama ve inlemelerine sıklıkla yer verilmesi sebep olarak gösterilebilir. Bu tarz tahayyüllerde bugünkü orgun karşılığı olan erganun benzetilen olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte Hasan Ziyâî, Mesih nefesli sevgililerin derdinden aciz, güçsüz düştüğünü belirtmektedir. Bundan dolayı ettiği figanlarla âdeta dünya kilisesinin bir köşede kimsesiz bir şekilde kalmış, hüznü nağmeler çalan erganuna döndüğünü ifade eder:

Mesîhâ-dem sanemler derdine düşmüş zebûnem ben

Figân ile cihân deyrinde kalmış erganunem ben (Gürgendereli, 2017: 166)

Âşığın ağlama ve inlemeleri için erganundan başka kiliseyle ilgili benzetilen olarak çan da kullanılır. Kendini âşık yerine koyan Edirneli Nazmî, aşk derdinden ettiği feryat ve figanlarla sevgilinin semtindeki kilisede her saat çalan çan gibi olduğunu söyler:

Dem-â-dem ‘aşk derdinden niğârın deyr-i kûyında

Ceresvâr eylerüm dilden figân u nâle her sâ’at (Üst, 2018: 569)

Kilisenin önemli unsurlarından biri de rahiptir. O, putların cansız ve durağan hâliyle farklı olarak kilisedeki tek canlı ve hareketli ögedir. Bundan dolayı âşık için zikredilen teşbihler arasında yer almaktadır. Aşağıdaki beyitte Beyânî, kendisini kilisenin rahibi yerine koyar. Rahip, nasıl dinî inancı gereği beline zünnârını bağlıyorsa kendisinin de bir puta duyduğu aşkla muhabbet zünnârını bağladığını belirtmektedir:

Râhib-i deyrem miyâna dâ’imâ bend etdügüm

Bir sanem ‘aşkıyla zünnâr-ı mahabbetdür benüm (Başpınar, t.y.: 404)

Hayâlî, âşğın gamlı hâlini kilisede asılı duran çana teşbih etmektedir. Çan nasıl başı aşağıda duruyorsa âşık da o şekildedir. Çanın içindeki çıngrak da sanki dedikodu yapan dilidir:

Bu gamdan asılı kaldım derâ-yı deyr gibi

Başum aşağıda dilüm güft ü gûda niteki zeng (Tarlan, 1945: 23)

Kilise-Aşk, Mahabbet

Klasik şiirde en çok işlenen konuların başında aşk gelmektedir. Ancak aşkı tarif etmek ise oldukça zor hatta imkânsız gibidir. Bu nedenle şairler aşkı en iyi şekilde anlatabilmek için türlü malzmeden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bunlar arasında kiliseler de bulunmaktadır. Manzumelerde deyr-i ‘ışk, deyr-i ‘aşk, deyr-i mahabbet gibi terkiplerin yer aldığı manzumelerde aşkın kilise şeklinde tasavvur edildiğine sıklıkla rastlanmaktadır. Ancak şairler aşk kilisesinde daha çok gam ve hüznün olduğunu vurgulamışlardır. Neşe ile ilgili tahayyüllere çok az yer vermişlerdir. Fevzî de kederli âşığı “aşk kilisesi” şeklinde tasavvur eder ve sinesindeki yaralardan dolayı gönlünün kan sarhoşu olduğunu belirtir. Bu hâliyle âşığa yeme, içme ve eğlence haramdır. Saz da söz de yasaklanmıştır. Duyulan sadece gamlı sinenin nağmeleridir:

Mest-i hûn-ı dil olup gam sînede eyler nagam

Deyr-i ‘ışkum ‘ayş ü sûz ü sâz mahremdür bana (Kaplan, 2019:79)

Revânî’nin tasavvur ettiği aşk kilisesinde bir puta gönlü âşık olmuştur. Bu nedenle sevgilinin siyah saçını çelîpâ gibi boynuna takmıştır. Cenâbî, saçın siyahına gönlünün karar kılmasıyla aşk kilisesindeki rahipler gibi aşkın zünnârını kuşandığını belirtmektedir:

‘İşk deyrinde gönül ‘âşık olup bir saneme

Zülfi sevdâsını boynunda çelîpâ gördüm (Avşar, 2017: 316)

Saçun küfrine virdüm tâ ki ikrâr

Kuşandım ‘aşkunun deyrinde zünnâr (Kesik, 2018: 72)

Her ne kadar aşk kilisesinde çile olsa da bazen müspet yönde de zikredilir. Bunda aşkın şarap olarak tahayyülünün önemli bir rolü vardır. Çünkü aşkın şarabını içmek arzulanan bir durumdur. Bu nedenle onu elde etmek de mutluluk kaynağı olacaktır. Cenâbî, aşk kilisesinde bulunan putların her birini ayrı ayrı seyrettiğini ve kendisine sonunda mutluluk kadehi sunduklarını belirtmektedir:

Deyr-i ‘aşkun bin bin seyr eyledüm esnâmını

Sundi her büt destüme câm-ı sürûr encâmını (Kesik, 2018: 236)

Kilise-Dünyâ

Mekânsal olarak genişliği ihtiva etmesiyle dünya, kilise tasviri içinde sıklıkla zikredilir. Aynı zamanda dünya büyük bir insan topluluğunu da ifade etmektedir. Her iki şekilde de mısralarda deyr-i cihân, deyr-i âlem, deyr-i dünyâ terkipleriyle yer almaktadır. Şairler bundan yola çıkarak mısralarında mübalağalı

ifadelere başvurmuşlardır. Aşağıdaki beyitte Emrî; ay yüzlü putlar kadar güzel sevgiliye kavuşamadığı için dünya kilisesini gözyaşı ile sele verdiğini ifade etmektedir:

Deyr-i cihânı gözi yaşı seyle viridi çün

Bulmadı Emrî ol sanem-i meh-likâ seni (Saraç, t.y.: 275)

Meşhur nakkaş Mânî'nin yurdu olan Çin de kıyaslama unsuru olarak kilise ve dünya mefhumu ile birlikte anılır. Emrî, sevgilinin güzelliğinin yanında Çin'in putunun görünüşünün bir kuru suretten ibaret olduğunu belirtir. Bu nedenle dünya kilisesine süs ve parlaklık verenin sevgilinin suretinin nakşı olduğunu söyler:

Nakşunla bulur deyr-i cihân revnak u zînet

Tasvîr-i büt-i Çîn sanemâ bir kurı sûret (Saraç, t.y.: 43)

Hecrî, aşağıdaki beyitte rahibe seslenerek gönlünü put gibi güzelliği ile süsleyen sevgiliyi kilisedeki sanemlerin taklit ettiğini belirtmektedir. Burada tasavvufi manada gönüldeki put, İlahî güzelliğin yansımaları olarak mecazi sevgiliyi kastetmek için kullanılmıştır. Şair, bundan yola çıkarak dünyadaki putlar için artık hükümsüz, boş inanış demenin kendisine hak olduğunu vurgulamakta ve başka güzellere meyletmemek gerektiğini ifade etmektedir:

Büt-i dildâra ey râhib sanem öykünmek istemiş

Bugün deyr-i cihân içre ana bâtlı desem hakdur (Zülfe, 2010: 82)

Hristiyan keşişlerin çıplak teninin üzerine giydikleri kıldan yapılmış kaba ve sert kuşak (Parlatır, 2011: 884) olan zünnâr da sıklıkla kilise-dünya münasebetiyle ilgili tasavvurların yer aldığı beyitlerde zikredilir. Zünnâr bağlamak tabiri, sevgiliye olan bağlılığı anlatmak için kullanılır. Her ne olursa olsun, bağlanan zünnârı kesmek; sevgiliye olan en büyük sadakatsizlik olarak değerlendirilir (Babür, 2020: 184). Nâilî de bu anlayıştan yola çıkarak dünya kilisesinde işveli sevgiliye aşkın zünnârı ile bağlandığını, böylece hâlinin perişan olduğunu belirtmektedir:

Deyr-i cihanda bir sanem-i şîvekâr ile

Zünnâr-bend-i aşk olalı hâlimiz harâb (İpekten, 2019: 284)

Rahmî dünya kilisesini süsleyenlerin Frenk şapkalarıyla laleye benzeyen Hristiyan güzelleri olduğunu söylemektedir. Cenâbî, sevgiliye seslendiği bir beyitte gönül levhasında hayalinin nakşı bulunduğundan, âlemin kilisesinde diğer güzelleri seyre duramayacağını ifade eder. Dünya kilisesine sevgilinin nakşının şekil vererek güzelleştirdiğini belirten Hayâlî, gönlüne yasemin yüzlü güzellerle şarap içip eğlenmeyi tavsiye etmektedir:

Firengî şabka geyer lâle dil-ber-i tersâ

Sanemler ile müzeyyen olup bu deyr-i cihân (Erdoğan, 2017: 72)

Levh-i dilde sen bütün nakş-ı hayâli var iken

‘Âlem-i deyrün temâşâ kılmayam esnâmını (Kesik, 2018: 240)

Semen-sîmâ güzellerle gönül ‘ayş-ı müdâm eyle

Ki ‘âlem deyrine sûret veren nakş-ı nigâr ancak (Tarlan, 1945: 227)

Dünya, insan toplulukları açısından değerlendirildiğinde oldukça büyük bir nüfusu ifade eder. Kilise ve dünya mefhumları bir araya geldiğinde şairler onun bu özelliğini tasavvurlarına aksettirmekten geri kalmazlar. Bu hususta Muhibbî, dünya kilisesinde ne zaman bir put kadar güzel ortaya çıksa sayısız kişiyi sevdaya düşürüp Mecnûn gibi inleyen âşık hâline getirdiğini belirtmektedir. Böylece insan kalabalığının içinde güzellerin sayısının ne kadar olduğunun önemine vurgu yapmaktadır:

Deyr-i ‘âlemde kaçan kim bir sanem peydâ olur

‘İşka düşüp niceler Mecnûn-leyin şeydâ olur (Ak, 1987: 496)

Kilise-Güzellik

Klasik şiirde kilise ve güzellik mefhumlarının bilhassa deyr-i hüsn, deyr-i cemâl, deyr-i melâhat terkipleriyle çeşitli tasavvurlarda yer aldığı görülmektedir. Şairler genellikle sevgilinin saçı, beni, dudağı ve yüzü gibi güzellik unsurlarını kilise tasavvuru içinde anlatmışlardır. Bazen ise kiliseyi sevgilinin güzellik unsurlarının tamamı karşılayacak şekilde zikretmişlerdir. Bunun dışında sevgilinin kilisedeki en güzel put olduğu da başka bir tasavvur unsuru olarak ifade edilir. Çoğu zaman kilise içinde var olan çeşitli tasvir ve putlar, güzeller şeklinde tasavvur edilmiştir Ancak şairler sevgiliyi letafet bakımından bütün güzellerden üstün gördükleri için hepsinden ayrı tutarlar. Bunların dışında güzellik kilisesi sadece mekânın estetik yönüne atıfta bulunmak maksadıyla da yer alır.

Aşağıdaki beyitte Şeyhülislâm Yahyâ, nakışlarla dolu, süslü kilisenin bu hâliyle kınanmaya çok maruz kaldığını ancak yine de ayakta kalmasının önemli olduğunu belirtmektedir. Şair, böylece süslü kilise olarak belirttiği dünyada sevgililere edilen sitemlerin çokluğunu vurgulamaktadır:

Eydir bu kadar kalmış anun nakş u nigârı

Çok seng-i melâmet yidi bu deyr-i münakkaş (Kavruk, t.y.: 186)

Hz. Meryem de kilisede bulunan tasvirler arasında yer alır. Aşağıdaki beyitte şair, doğrudan Hz. Meryem tasvirinden bahsetmez. Sevgilinin saçını onunla özdeşleşen buhûr-ı Meryem bitkisine teşbih ederek çağrıştırır. Çünkü Hz. Meryem Hz. İsa Peygamber’i doğururken bu bitkiyi tutmuştur (Pala, 1999: 95). Aynı zamanda kiliselerde güzel ve cezbedici bir koku yayması maksadıyla kurutulmuş buhûr-ı Meryem bitkisi yakılmaktadır (Onay, 2009: 317-318). Emrî de bundan hareketle sevgilinin bükülerek bir fitil şekline gelmiş saçlarını, güzel kokusu ile kilisedeki tütsü yapılan ve Hz. Meryem ile birlikte zikredilen bu bitkiye benzetmektedir:

Hemân o turre-i meftûl Meryeme benzer

Ki deyr-i hüsn alup geldi bir fitil buhûr (Saraç, t.y.: 343)

Aşağıdaki beyitte Şeyh Gâlib, siyah saçlar içine gizlenmiş gözü, güzellik kilisesinde sessiz biçimde İncil okuyan İsa şekline benzetmiştir:

Küfr-i zülf içre nihân olmuş o çeşm-i hâmûş

Deyr-i hüsnünde ne İncil okur İsa'sına bak (Okçu, t.y.: 305)

Sevgilinin güzellik unsurlarından ben ve saç da güzellik kilisesi tasavvurlarında yer almaktadır. Rahmî, sevgilinin al yanağında bulunan beni, ateşe tapan Hindû olarak tasavvur eder. Sevgilinin saçını da birçok şairde olduğu gibi bele bağlanan zünnâra benzemektedir:

Hâl-i ruhsârun durur bir Hindu-yn âteş-perest

Deyr-i hüsnünde miyân-bendi geçer zünnâr-ı zülf (Erdoğan, 2017: 214)

Cenâbî, kilise ve güzellik mefhumlarından yola çıkarak birçok imajlar meydana getirir. O, sevgiliyi güzellik kilisesindeki Hristiyan çocuğu şeklinde ifade eder. La'l dudağını ise öncelikle gönlüne hayat verdiği için -ölüleri dirilme mucizesine nispetle- Hz. İsa'ya, renginin kırmızılığından ve parlaklığından dolayı ise şaraba benzetir. Gönlünü ise rint meşrepli olarak tarifi eden şair, güzellik kilisesinde can bulması için sevgilinin kendisine şarap arz ettiğini, dolayısıyla buse verdiğini söyler:

Deyr-i hüsnünde Cenâbî yâr-ı tersâ-beççenün

İsî-i la'l-i lebi dil rindine mül 'arz ider (Kesik, 2018: 77)

Güzellik kilisesi tasavvurunda sevgili ile diğer güzellerin mukayesesi ve üstünlüğünü göstermek düşüncesi önemli bir husustur. Edirneli Nazmî de kilise içindeki melek tasvirleri ve putlardan hareketle sevgilinin yüzünün güzelliği ile diğerlerini kıyaslamaktadır. Şair, güzellik kilisenin çok sayıda süslü sanemleri, melek suretleri olsa da hiçbirinin kendi sevdiğinden daha güzel olamayacağını, bu yönde tek olduğu iddiasındadır. Ayrıca sevgilinin güzelliği karşısında meşhur Çin putları dahi şaşkınlık yaşayıp ona hayranlık duymaktadır. Bu yüzden onu taklit etme konusunda oldukça heveslidirler. Hatta bundan dolayı kendilerini başka suretlere büründürmeye çalışmaktadırlar:

Bugün deyr-i cemâl içre olan zîbâ sanemlerden

Bu hüsn-i sûret-ile ol nigârın nakş-ı zîbâdur (Üst, 2018: 1390)

Deyr-i hüsn içre melek-sûret sanemler çok velî

Ol nigârın nakş-ı hüsn-ile benüm bir dahıdur (Üst, 2018: 1101)

Ne denlü kendüye sûret virürse deyr-i hüsn içre

Sana öykinmege cânâne cânı var büt-i Çînün (Üst, 2018: 1922)

Güzellik kilisesi tasavvuru içinde Vahyî de Edirneli Nazmî gibi sevgilinin emsalsiz olduğunu belirtme gayretindedir. Bir beyitte güzellik kilisesinde İsa nefesli çok sayıda put görse de gönlünde belli bir

tasavvurla şekillenmiş başka bir ruhun zuhur ettiğini belirtir. Başka bir beyitte ise güzellik kilisesinin duvarlarında çok sayıda put suret olmasına karşın sevgilinin güzelliğine eş olmadığını söylemektedir:

Deyr-i hüsnün çok büt-i ʿİsî-demin gördüm velî

Cilveger hâtrda ol rûh-ı musavverdür fakat (Taş, 2017: 175)

Deyr-i hüsnün sûret-i dîvâr buldum bütlerin

Bir sana mânend olur rûh-ı mücessem bulmadum (Taş, 2017: 195)

Ahmed-i Rıdvân, sevgilinin hayalinin kiliseye girmesi hâlinde orada bulunan bütün putların yere düşeceğini belirtir. Başka bir ifadeyle gönlünde varlığının tahayyülünün dahi bütün güzellerin kıymetini ortadan kaldıracığını ima edilmektedir:

Eger deyre irerse bu hayâlün

Yire düşe ne kim var ise asnâm (Çeltik, 2017: 400)

Kilise-Felek

Batlamyus'tan gelen eski astronomi anlayışına göre felek dünyayı çevreleyen iç içe dokuz kubbeden meydana gelmiştir, aynı zamanda yedi kat olarak da tasavvur edilir. Rengi, parlaklığı, yüksekliği, şekli gibi müşahhas yönleriyle çeşitli mazmun ve benzetmelere konu olmuştur (Kurnaz, 1995: 306-307). Feleğin benzetmelere konu olduğu bu unsurlar arasında kiliseler de yer almaktadır. Şairlerin bilhassa kilise ile felek mefhumunu bir arada kullanmaktaki benzerlik ilgisi kesin sınırlarla belli değildir. Ancak feleklerin kubbeli olarak tasavvur edilmesinin yanında çoğu kilisenin de kubbe ya da kubbelerinin (Aydın, 2002: 16-18) bulunması bir benzetme yönü olarak gösterilebilir. Bunun yanında her ne kadar tespit edilen manzumelerin bazısında geçtiği şekliyle "virâne" ve "köhne" yapılar şeklinde tasavvur edilmesine karşın kiliselerin çoğunun eski devirlerdeki yapılarla kıyaslandığında büyük olması da bu iki mefhumun ortak özelliği olarak gösterilebilir. Bu bakımdan kiliseler bilhassa mekânsal bakımdan benzerlikleri açısından manzumelerde felek mefhumuyla bir arada kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte Bâkî, çektiği ahlarn birer taş atıcı olduğunu, böylece feleğin kilisesini taşlarla doldurduğunu belirtir. Bundan hareketle seher vaktinde gökten düşenlerin yıldızlar değil, altından kayalar olduğunu söyler. Şair böylece ahını yıldızlardan üstün tuttuğunu gösterir:

Ne taşlar basdı seng-endâz-ı âhum deyr-i gerdûna

Düşen altun kayalardur degül vakt-i seher kevekb (Küçük, t.y.: 80)

Kiliseler aslında karanlık ve kasvetli yerlerdir. İçindeki putlar, duvarlar her ne kadar süslü olsalar da cansız görüntülerdir. Kânî de buna atıfta bulunarak isteklerine kayıtsız kalan feleğe "Put musun, kilise misin, duvar suretli misin?" sorularını yöneltmektedir:

Niçün itmezsın âyâ çarh-ı denî redd-i cevâb

Büt misin deyr misin sûret-i dîvâr mısın (Yazar, 2017: 123)

Süheyli, feleğin kilisesinin şekil ve suretlerle süslendiğinden her yerinin eşi benzeri olmayan, paha biçilemez hâle geldiğini belirtmektedir:

Eşkâl ü suver zeyn ideli deyr-i sipihri

Bî-misl ü behâ olah etrâf ü cevânib (Harmancı, 2017: 44)

Hayâli Bey, felek kilisesine ay yüzlü putların gelmesiyle, tıpkı rahiplerin siyah şallarını üstlerine giymeleri gibi karanlığa büründüğünü söylemektedir. Böylece hüsn-i ta'lıl yaparak akşam vaktinin gelip her yerin karanlıkla kaplanmasını güzel bir nedene bağlamaktadır:

Deyr-i eflâke kamer-çihre sanemler gelicek

Dehr büründi siyeh şâlnı ruhbân-şekil (Tarlan, 1945: 27)

Kilise-Cân, Beden

İnsanın maddi varlığını karşılayan beden ile onun dışında kalan ve manevi varlığını, ruhunu ifade eden can da kilise tasavvuru içinde yer almaktadır. Şairler “can kilisesi” tabiri ile genellikle âşığın kendi varlığını kastetmişlerdir. Edirneli Nazmî, bir beyitte put sevgilinin can kilisesinde süslerle bezenmiş bir ruh olarak yerini aldığını belirtir. Böylece canının içinde başka bir ruhun saklı olduğunu söyler. Başka bir beyitte “büt-i Çin” diyerek seslendiği sevgiliye suretini can kilisesine nakşetmede oldukça mahir olduğunu iddia eder. Hatta ünlü bir nakkaş olan Mani'nin devrinde yaşamış olsa onunla bu hususu konuşabilecek kadar üstat olduğunu anlatır:

İy sanem rûh-ı musavverdür çü tasvîrün seniün

Deyr-i cân içindedür bu vechle yirün seniün (Üst, 2018: 1998)

Deyr-i cân da sen nigârun sûretin nakş itmede

İy büt-i Çin eylerem devründe ben Mânî-le bahs (Üst, 2018: 679)

Hasan Ziyâî, beden kilisesinde puta benzeyen güzeller yüzünden âşığın ruhunun inlediğini ifade eder. Hatta ateşe tapan rakip bu sesi işittikçe onu kilisede çalınan organun sanmaktadır. Taşlıcalı Yahyâ ise hikemî tarzda yazdığı bir beyitte mazlum kişilere dil uzatmanın insanı günah denizine batıracağını, vücut kilisesindeki çanın harekete geçmesine -başka bir deyişle ahlara, feryatlara- sebep olacağını vurgulamaktadır:

Kilisâ-yı bedende cân-ı zâr inler sanemlerden

Rakîb-i gebr işitdikce sadâ-yı organun anlar (Gürgendereli, 2017: 106)

Mazlûma dil uzatma bahr-i günâha batma

Deyr-i vücûd içinde depretme bu derâyı (Bozyiğit, 2021: 723)

Kilise-Mescid, Kâbe

Kilise mefhumuyla mescit ve Kâbe gibi İslamiyet'in kutsal mekânları bazı manzumelerde birlikte yer alır. Bunlar birbirleri ile mukayese edilmekten ziyade çoğu zaman sevgilinin vasıflarını anlatırken destekleyici unsurlar olarak kullanılır. Şeyh Gâlib, aşağıdaki beyitte âşığın put sevgiliye meyletmesinin onu kilisenin, kaşını arzulamasının ise -mihraba benzemesinden hareketle- mescidin mensubu hâline getirdiğini belirtmektedir:

Bütân kim secde-i ebrû-yı matlûb eylemişlerdir

Bizi hem deyre hem mihrâba mensûb eylemişlerdir (Okçu, t.y.: 229)

Âşık sevgilinin eşiğini, kapısını âdeta kutsallaştırır. Bu nedenle klasik şiirde sevgilinin bulunduğu yer âşıkların Kâbe'si sayılır. Orada beklemek, toprağına yüzünü sürmek, hatta hasta gözüne sürme yapıp şifa bulmak âdet hâline gelmiştir. Âşık orayı terk etmek istemediği için her daim etrafında döner. Aşağıdaki beyitte kendisini âşık yerine koyan Âgâh, sevgilinin civarında tıpkı Kâbe'yi tavaf eder gibi dolaştığını belirtir. Ancak kendisini gören put sevgilinin Kâbe'nin kıymetini bilmeyenin, kilisenin kıymetini bilemeyeceğini söylediğini, aktarır:

Tauf iderken gird-i kûyun didi Âgâh ol sanem

Ka'be kadrin bilmeyen bilmez kilîsâ kıymetin (Akpınar, 2017: 231)

Kâbe ve kilise hiciv unsurları içinde de yer alır. Diyarbakırlı Lebîb bazı kişileri eleştirdiği bir beyitte Hristiyan toplum için kullanılan "ehl-i zimmet" tabirine yer verir. Ona göre toplum içinde gayrimüslime rahat, Müslüman'a da hürmet yoktur. Bu nedenle kiliseden de mescitten de ahlar yükselmektedir:

Ne ehl-i zimmete râhât ne Müslime hürmet

Çıkardı âhlar eflâke deyr ü mescidde (Kurtoğlu, 2017: 393)

Mescit ve kilisenin birlikte yer aldığı tasavvurunda tasavvuftaki tecelli mefhumuna dair ifadelere de yer verilir. Âgâh, aşağıdaki beyitte meclisi süsleyen mum diyerek belirttiği şuh sevgilinin güzelliğine büyük bir hayranlık duyduğunu söyler. Bununla birlikte sevgili ve mum bahsinden yola çıkarak kilise ve mescitle ilgili çeşitli çağrışımlarda bulunur. Ona göre sevgilinin güzelliği hem içinde mumlarla bezenmiş kiliseyi hem de tasavvufi manada İlahî nurun tecellisini olması bakımından mescidi hatırlatmaktadır:

Ne hüsn-i şûhdur ol şem'-i bezm-ârâda hayrânâm

Ki geh mescidden eyler cilve vü gâhî kilîsâdan (Akpınar, 2017: 40)

Kilise-Meyhâne

Meyhane, klasik şiirde rintliği anlatan, dünyanın gam ve derdinden şarabın mestliği ile kurtulmanın, hayattan zevk almanın ön planda olduğu rindane gazellerde sıklıkla zikredilir. Aynı zamanda dergâh ve tekke mefhumlarını karşılaması ile birlikte salikin seyr u sülûk yolunda usul erkân öğrendiği yer olması imajıyla da tasavvufi şiirlerde yer alır. Bu hâliyle meyhane klasik şiirde çok farklı tasavvurlar içinde zikredilmektedir. İncelediğimiz divanlardaki manzumelerde ise kilise mefhumu ile birlikte rind, zâhid, şarap, harabât, pîr-i mugân, Cem gibi birbirleriyle tenasüplü mefhumlarla birlikte anılır. Aynı zamanda

şairler mecaz-ı mürsel yoluyla meyhane yerine sıklıkla kilise ifadesine yer verirler. Bunun sebebi olarak her ikisinin de yıkık ve eski yerler olarak düşünülmesi gösterilebilir. Şairler meyhane olarak tasavvur ettikleri kilisede sadece rint ve âşığın bulunabileceğini belirtirler. Zahidin orada bulunmasını ise yadırgarlar. Aşağıdaki beyitte Sehâbî, yıkık kilise olarak ifade edilen meyhanede âşığı tortu çeken, rindi ise şaraba bulaşmış olarak tasavvur eder. Artık bu hâliyle her ikisinin “harâb-âlûde” başka bir deyişle sarhoşluğa müptela hâle geldiğini belirtir:

‘Âşık-ı dürdî-keş ü rind-i şarâb-âlûdeyin

Bu kühen deyr-i harâb içre harâb-âlûdeyin (Bayak, 2017: 98)

Kiliseyi mecazi anlamda meyhane olarak zikreden şairlerden biri de Cenâbî'dir. Şair, bilhassa meyhanelerin eski neşesinin kalmadığından yakınmaktadır. Ona göre bu eski kilisede Cem gibi meclisin gamını almak için içki sunan bir kişi kalmamıştır. Fevzî ise kendisini şehrin garibi olarak tarif eder. İkametgâhının kilise yani meyhane köşesi olduğunu; elinden tutan, kendisini kollayıp gözetten bir dostun, yardım eden bir “pîr-i mugân”ın bulunmadığından bahseder. Aynı şekilde beyitte geçen pîr-i mugân, mürşit; kilise, dünya; âşık ise salık şeklinde düşünülebilir ve tasavvufi bir anlam aranabilir:

Sundi câm-ı ‘işreti bu köhne deyrün gâlibâ

Kim bu bezmün dâdını almağa bir Cem kalmadı (Kesik, 2018: 254)

Garîb-i şehrinüm destüm tutar bir mihrîbânım yok

Mukîm-i künc-i deyrüm himmet-i pîr-i mugânım yok (Kaplan, 2019: 136)

Kilise ve meyhane mefhumlarının bir arada olduğu beyitlerde bilhassa zahit meşrepliler eleştirilirken rintlerin övgüsü yapılmaktadır. Şeyhülislâm Yahya mey içip mestliğe varan rindin meyhaneyi terk etmesi için herhangi bir sebebin olmadığını belirtir. Bununla birlikte mescitte sadece zahitlerin, kilisede ise rahiplerin işi olup oralara gidilebileceğini söyler. Avnî ise mecaz-ı mürsel yoluyla kiliseyi meyhane şeklinde zikreder. Oradaki saf şarabın Kevser'den daha güzel olduğunu, içilmesi hâlinde bir daha mescide uğranmayacağını belirtir:

Niçün terk eylesün mey-hâne küncin rind-i mey-hâre

Ne zâhiddür ne râhib n'eylesün ol mescid ü deyrî (Kavruk, t.y.: 445)

Keuseri anmaz ol içdüğü mey-i nâbî içen

Mescide varmaz o varduğı kilisâyı gören (Doğan, t.y.: 27)

Muhibbî, aşağıdaki beyitte meyhane için “deyr-i mugân” tabirini kullanmıştır. Aynı zamanda felek mefhumuna da yer vererek meyhaneyi mübalağalı olarak anlatma yoluna gitmiştir. Şair, meyhanenin karşılığında feleklerin altınla dolu mahzeni verilse dahi dönüp bakmayacağını, servetin meyhane

yanında kendisi için hiçbir öneminin olmadığını ifade eder. Ayrıca altın sarayların başkaları için meyhanenin ise kendisi için değerli olduğunu söyler:

Bakmazam mahzen-i eflâk olursa toh zer

Kasr-i zer gayrler ile deyr-i mugân bana yiter (Ak, 1987: 467)

Kilise-Gam, Mihnet, Belâ, Âh

Klasik şiirde gam ve mihnet âşıkla birlikte zikredilen mefhumlardır. Bu nedenle kilisenin bu mefhumlarla birlikte zikredildiği manzumelerde sıklıkla âşıkla ilgili tasavvurlara yer verilmektedir. Aşağıdaki beyitte Cenâbî, gam kilisesinde çalanın gönlünün ahının erganunu olduğunu belirtir. Onun bu nağmelerini duyan feleğin çalgıcısı Nâhit (Venüs, Zühre)'in sazını çalmaktan vazgeçip yere attığını belirtmektedir. Bursalı İffet ise çıkardığı ahların çan sesine eşdeğer olduğunu, bu hâliyle sanki gam kilisesindeki haç şekline benzediği söylemektedir:

Deyr-i gamda çalınurken erganun-ı âh-ı dil

Yire çaldı işidüp Nâhîd çengi sâzımı (Kesik, 2018: 234)

Âhum olsa nola nâkûsa bedel

Deyr-i mihnetde salîbiz gûyâ (Arslan, 2018: 24)

Gamlı âşık tasavvurlarında âh ve erganun sıklıkla zikredilir. Bu mefhumlara yer veren şairlerden biri de Hayâlî Bey'dir. Kendini âşık yerine koyan şair, çıkardığı ahların çokluğundan bela kilisesinin erganunu olduğunu belirtmektedir. Ancak sevgilinin umursamazlığına vurgu yaparak yine de feryadının işitilmediğinden yakınmaktadır:

Deyr-i belânun oldum ahumla erganunu

Âh ol bütün elinden feryâdımı işitmez (Tarlan, 1945: 201)

Azmîzâde Hâletî de kendini âşık yerine koyar ve gam kilisesinin serçesi olduğunu ifade eder. Ancak bu durumun görüldüğü gibi olmadığını, gamın onu etkilemediğini ima eder. Hatta güç ve kudretinin yanında kanaatkârlığı ile de nam salmış Anka'nın kendisini değil sadece yuvasını görmesi hâlinde dahi korkudan kanatlarını dökeceğini iddia etmektedir. Başka bir beyitte kendisine ilgi göstermeyip yüzüne bakmayanlara tapan sevgiliye seslenen şair, tıpkı putlar gibi ezelden beri yalnız ve cansız bir suretle gam kilisesinde beklediğini ifade eder. Bu nedenle kendisinin hâline bakıp bakışını eksik etmemesini istemektedir:

Güncişk-i deyr-i mihnetüz ammâ ne hâldür

'Ankâ perin döker göricek âşiyânumuz (Kaya, 2017: 350)

Nazarun itme dirîg ey büt-i bî-gâne-perest

Ezelî deyr-i gama sûret-i bî-cânuz biz (Kaya, 2017: 353)

Kilise-Ümmîd

Gam ve hüznün aksine ümit çaresizlerin ilk sığındığıdır. Azmîzâde Hâleti, kilisede iki büklüm hâlinde ibadet edenlere atıfta bulunarak gönlüne seslenmektedir. Ümit kilisesinde putlara tapanlar gibi şekil seveci olup iki büklüm hâlinde durulmamasını söylemektedir. Sadece aşkın zünnârına sahip olduğunda yani gerçek aşkın karşısında bu şekilde durulabileceğini anlatmaktadır. Böylelikle ancak manevi boyuta geçildiğinde ümide kavuşabileceğini ima etmektedir:

Sûret-perest-i deyr-i ümîd olma ey gönül

Zünnâr-ı ışkî kâdir isen kıl velî dü-tâ (Kaya, 2017: 230)

Kilise-Diğer Mefhumlar

Kilise; mükâfât, zerk, riyâ, ifhâm, hayâl, istidâd, âşiyân, hakikat gibi mefhumlarla ve çeşitli tasavvufî ifadelerle birlikte zikredilir. Rint meşrepli Bâkî, zahidi eleştirdiği aşağıdaki beyitte eğlence ve neşenin olduğu mekânları imar etmek gerektiğini buna karşın ikiyüzlülük ve riya kilisesini yıkmanın zarurî olduğunu söylemektedir. Âgâh ise dünyanın sözünde durmadığını, kararsız olduğunu belirtmek maksadıyla “mükâfât kilisesi” ifadesini kullanır. Böylece sevgiliye bu durumu hatırlatarak her şeyin zamanla değişebileceğini bu nedenle gurur sarhoşu olmamasını tavsiye eder. Vakti geldiğinde yalvaracağını ancak bu sefer nazlanan tarafın kendisi olacağını söyleyerek uyarır:

Menzil-i ‘ayş u tarâb hurrem ü âbâd olsun

Yıkalam zerk u riyâ deyrini vîrân idelüm (Küçük, t.y.: 218)

Bu deyr-i mükâfâtta ey mest-i gurûr

Vakt ola ki sen niyâz ü ben nâz ideyüm (Akpınar, 2017: 304)

Kilise bazen şairler için sanatçı kişiliklerini vurgulamak için de zikredilmektedir. Buna örnek olarak klasik şiirde kaside ustası olarak bilinen Nefî gösterilebilir. O, kiliseyi şairlikte önemli olan hayal ve ifhâm gibi mefhumlarla beraber zikretmiştir. Şairliğini övdüğü bir beyitte kendisinin hayal kilisesinin haremde eser meydana getirdiğini belirtmektedir. Harem kelimesinin herkesin giremeyeceği yerleri ifade ettiği düşünüldüğünde Nefî şairlikte kendisinin özel bir konumda olduğunu iddia etmektedir. Aynı zamanda bununla da yetinmeyip bu vasfının Allah vergisi hatta onun ezeli sanatçılık gücünün tecellisi olduğunu belirtmektedir. Başka bir beyitte ise anlatma kilisesinin ressamı tabirine yer vererek söz söylemede ustalığını övmüştür:

Büt nigâr-ı harem-i deyr-i hayâlim ki komuş

Bende bir sırr-ı eser sun-ı hudâvend-i kadîm (Akkuş, 2018: 46)

Nice mey dest-i Mesîhâ'da çeker sâgarını

Kalem alsa ele sûretger-i deyr-i ifhâm (Akkuş, 2018: 181)

Kilise; kanaat ve hakikat gibi tasavvufi manaları taşıyan mefhumlarla da zikredilmektedir. Fuzûlî, elindekiyle yetinmek, tokgözlü olmak, hırslardan arınmış şekilde her şeye rıza göstermek gibi çok geniş bir anlam dünyası olan kanaati aşağıdaki beyitte gökyüzü şeklinde tarif etmiştir. Ona sahip olamamayı, başka bir deyişle açgözlülüğü ise yıkık bir kiliseye benzetmiştir. Şair, her ne kadar kanaati bu tür teşbihlerle yüceltse de bir zamanlar kanaat göğünün en yüksekinde uçan bir şahbazken bilmediği bir hatadan yıkık bir kiliseye kendisini mahkûm ettiğini söyler ve artık ondan eser kalmadığını belirtir. Fâik ise hakikat mefhumunu kilise ile tasvir etmektedir. Hakikat, tasavvufta Allah'a ulaşma yolunda dört kapı ya da makamdan biridir ve tecelli mefhumunu da içine alacak şekilde kâinattaki her şeyi idrak edebilmeyi, Hakk'ın kudretini, hikmetini, sanatını, yaratılışını tek sözle sıfatlarının zuhurunu görmeyi (Üstüner, 2007: 125) ifade eder. Aşağıda beyitte şair, put sevgiliye duyulan aşkla şaşkın ve divane olanların hakikat kilisesinde Hz. İsa'nın dostu olacağını belirtir:

Fuzûlî şâh-bâz-i evc-i istiğnâ iken bilmen

Ne sehv itdüm ki bu vîrâne deyr-i âşyân itdüm (Gölpınarlı, 2005: 111)

Ey sanem aşkınla kim vâlih u şeydâ olur

Deyr-i hakikatde ol hem-dem-i İsâ olur (Kalço, 2019: 145)

Put, zünnâr, çelipâ rahip, tersa, tersa-beçe gibi mefhumlar tasavvufi metinlerde Hristiyanlıkla ilgili mecazlar olarak kullanılmaktadır (Cebecioğlu, 2004: 275-380; Üstüner, 2007: 308-311). Kilise de tıpkı bu mefhumlar gibi tasavvufi manaları çağrıştırmaktadır. Çünkü kilise, mecazi anlamda insanlık âlemi, bu dünyayı (Devellioğlu, 2008: 183) dolayısıyla içinde bulunan nefsanî güzellikleri, nimetleri ve aldatıcı birçok unsuru karşılayarak metinlerde yer bulmaktadır. Bunun yanında kilise ve onunla birlikte Hristiyanlıkla ilgili unsurlar tespit ettiğimiz birçok manzumede temel tasavvufi terimlerle birlikte zikredilmektedir. Sehâbî'nin kilise ile ilgili tasavvurlarına yer verilen aşağıdaki beyitte ve diğer beyitlerinde (Bayak, 2017: 20, 76, 92, 136) el çekmek, fenâ, zâhid, şeyh, şefaât, sûfi, pîr gibi doğrudan tasavvufi düşünce ile ilgili mefhumlara rastlanmaktadır.

Sübha-i zâhiden el çekdüm ki küfr-i zülf-i yâr

Bagladı cân biline deyr-i fenâ zünnârın (Bayak, 2017: 165)

Beyânî, aşağıdaki beyitte pîr-i mugâna hizmet etmek istemeyenlerin istidâd kilisesinde kerâmet tacını giyemeyeceklerini belirtir. Beyitte yer alan deyr, pîr-i mugân, kerâmet gibi mefhumlar tasavvufi yönden değerlendirilebilir:

Etmeyendür ihtiyâr-ı hüdmet-i pîr-i mugân

Deyr-i isti'dâdda tâc-ı kerâmet bulmayan (Başpınar, t.y.: 416)

Ahmedî ve Fuzûlî gibi şairler de tasavvufî mefhumları kilise ile birlikte manzumelerde zikretmektedirler. Ahmedî geçici olan dünyaya gönül vermeyip daimî olana meyletmek gerektiğini tavsiye ettiği bir beyitte bu dünya için “fenâ deyrî” ifadesini kullanmıştır. Fuzûlî ise “deyr-i pîr” diye seslendiği mürşide kusurlarından arınıp “insan-ı kâmil” olmak istediğini belirtmektedir. Nâilî-i Kadîm ise Bezm-i Elest meclisine bir kilise tasavvuruyla yer vermiştir:

Bu fenâ deyrine gönül virme

Ki sana menzil ola dâr-ı hulûd (Akdoğan, t.y.: 49)

Zevk noksânı bir âfetdür mana ey pîr-i deyr

Koyma nâkıs bir nice câm ile kıl kâmil meni (Gölpınarlı, 2005: 153)

Gönül ki kâfir-i deyr-i elest olup kalmış

Bakup cemâlüne sûret-perest olup kalmış (İpekten, 2019: 407)

Sonuç

Klasik Türk edebiyatına mensup sanatçılar yaşadıkları toplumu her açıdan gözlemlemişler, kendilerine sunulan kültürel, sanatsal ve inançlarla ilgili malzemeyi bulup eserlerinde yer vermişlerdir. Bu sayede hem toplumu çeşitli yönlerden yansıtabilme imkânı kazanmışlar hem de muhteva yönünden zengin bir edebiyat geleneği oluşturabilmişlerdir. Çalışmadan da anlaşılacağı üzere klasik şiirin bilhassa konu alanına giren hususiyetlerle ilgili imajlara katkıda bulunanlar arasında Hristiyanlık ve ilgili unsurlar önemli bir yer tutmaktadır. Şairler başta sevgili olarak andıkları sanem, büt, nigâr olmak üzere zünnâr, çelipâ, erganun gibi pek çok teşbihe ve tasavvuruna kaynaklık eden mefhumla şiirlerinde yer vermişlerdir. Ancak kilise bütün bu kavramlar içinde Hristiyanlar için bir mabet olması yönüyle teşbih ve tahayyüllerde en geniş manaları ihtiva edecek şekilde zikredilen olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışmada kilisenin gönül, sevgili-âşık, aşk, mahabbet, dünya, güzellik, felek, can, beden, mescit, Kâbe, meyhane, mihnet, ümit, mükâfât, zerk, riyâ, ifhâm, hayâl, istidâd, âşiyân gibi mefhumların yanında hicâb, hakikat, el çekmek, kerâmet, fenâ, zâhid, şeyh, sûfî, pîr, Bezm-i Elest gibi tasavvufî manaları ihtiva eden kavramlarla birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Bütün bu mefhumlar gösteriyor ki klasik şiir geleneğinde kilise sadece belli bir muhteva ile sınırlandırılmamıştır. Âşık-sevgili ilişkisinden tasavvufa; rindane tarzdan hikemîye kadar klasik şiirin birçok konu alanına girmiştir.

Şairler kilise mefhumuna dair imajlarını yansıtmak için öncelikle mekânsal özelliğinden yararlanıp konu alanını genişletme yoluna gitmişlerdir. Bilhassa gönül kavramını anlatırken içinin nakış ve tasvirlerle dolu olmasından; felek bahsinde kubbeli ve büyük hâlden; meyhane tasavvurunda eski, yıkık görüntüsünden; dünyayı anlatırken ise içine sayısız insanı alabilecek kadar geniş olmasından yola çıkmışlardır. Böylece sayısız imaj oluşturmuşlardır. Ancak şairler bununla da yetinmemişler kiliseyi sadece taş duvarlarla örülü, içinde Hz. İsa ve Hz. Meryem'in tasvirleriyle dolu bir alandan ibaret

görmemişlerdir. Ellerinde mumlarla kiliseye gidenleri, beline zünnâr bağlayıp omzuna siyah şalı atmış rahibi, tütsü yapıp güzel kokular yaymak için yakılan buhûr-ı Meryem bitkisini, başına Frenk şapkasını takmış güzelleri, kilisenin ücra köşesinde duran erganunu, her saat başı çalınan kilise çanı gibi birçok unsuru da kilise tasvirlerinde kullanarak tasavvurlarına canlılık katmayı ihmal etmemişlerdir. Aynı zamanda hüsn-i ta'lil, mecaz-ı mürsel, teşbih, kinaye ve tenasüp gibi birçok edebî sanatla da tasavvurlarını süslemişlerdir.

Bütün bunların yanında kiliseyle ilgili tasavvurlarda belirgin bir şekilde ortaya çıkan önemli bir husus da üslup meselesidir. Çalışmada yer alan bazı beyitlerde kiliseler için karanlık ve kasvetli yerler olduğundan bahsedilmekte hatta zerk ve riyâ deyri, deyr-i vîrâne, köhne deyr gibi ifadelerle de anılmaktadır. Aynı zamanda Hristiyanlar için ehl-i küfür, kâfir gibi menfi ifadeler kullanıldığı birkaç beyte de rastlanmaktadır. Ancak bunlar mevcut manzumeler içinde oldukça az bir yekûn teşkil etmektedir. Bu nedenle genel anlamda değerlendirildiğinde şairlerin kiliseyi anlatırken önyargılı bir tavır içinde olmadıkları sonucuna ulaşılabilir. Bu açıdan bakıldığında klasik Türk şiirine mensup şairler, kendi inanç unsurları içinde yer almayan kiliseyi anlatırken onları küçümseyen, değersizleştirmeye çalışan ifadeler kullanmaktan genel manada imtina etmişlerdir. Hatta aşk, gönül ve güzellik gibi mefhumları anlatırken dahi kilise mefhumundan istifade etmişlerdir. Ayrıca kıyaslayıcı bir anlayışla kendi ibadethanelerini yücelten bir tarza bürünmemişlerdir. Bu hususta büyük bir özen, dikkat ve duyarlılık göstermişlerdir. Bu da onlara yüzyıllar öncesinde sanatçı kişiliklerinin yanında inançlara ve kutsallara saygılı olmayı bilen, evrensel değerleri özümsemiş şahsiyetler olma hüviyetini kazandırmıştır.

Sonuç olarak kiliseler, Hristiyanlar için birçok dinî manayı ihtiva etmesinin yanında klasik şiire mensup sanatçılar için orijinal imajlar oluşturabilecekleri değerli mekânlardır. Türk milleti için ise hoşgörünün ve inançlara duyduğu saygının timsalidir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Klasik Şiirde Kiliseye Dair Bazı İmajlar” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ak, C. (1987). *Muhibbî Dîvânı-izahlı metin*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akdoğan, Y. (2017). *Ahmedî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedif.pdf?0>. (20.09.2022).
- Akkuş, M. (2018). *Nefî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefidivanipdf.pdf> (10.09.2022).
- Akpınar, Ş. (2017). *Âgâh Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55914,agah-divanipdf.pdf> (16.09.2022).
- Arslan, M. (2018). *Bursalı İffet Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59882,bursali-iffet-divanipdf.pdf> (12.09.2022).
- Avşar, Z. (2017). *Revânî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf> (11.09.2022).
- Aydemir, Y. (2017). *Ravzî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56190,ravzi-divanipdf.pdf> (13.09.2022).

- Aydın, M. (2002). *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Babür, Y. (2020). Klasik Türk şiirinde gayr-i islami inanç unsurlarının kullanımı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 165-188.
- Başpınar, F. (t. y.). *Beyânî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10598,beyani-apdf.pdf> (15.09.2022).
- Bayak, C. (2017). *Şehâbî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55746,sehabi-divanipdf.pdf> (12.09.2022).
- Cebecioğlu, Ethem. (2004). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Ankara: Anka Yayınları.
- Çeltik, H. (2017). *Ahmet-i Rıdvân Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55738,ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf> (12.09.2022).
- Demirel, Ş. (2017). *Şehrî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56340,sehri-divanipdf.pdf> (12.09.2022).
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, Cem (1999). Türk kültürü kaynağı olarak divan şiiri. *Türk Dili*, 571, 618-626.
- Doğan, M. N. (t. y.). *Avnî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10594,giris-avnidivanipdf.pdf> (18.09.2022).
- Erdoğan, M. (2017). *Bursalı Rahmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf> (12.09.2022).
- Erkal, A. (2021). Klasik Türk şiirinde mazmunlaşan mekânlar: puthaneler. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(3), 1094-1108.
- Esra B. (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (inceleme-tenkitli metin-nesre çeviri-sözlük)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Gölpınarlı, A. (2005). *Fuzûlî Dîvânı*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Gürgendereli, M. (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf> (12.09.2022).
- Harmancı, M. E. (2017). *Süheyli Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55750,suheyli-divanipdf.pdf> (12.09.2022).
- İpekten, H. (2019). *Nâ'îlî-i Kadîm Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67155,naili-i-kadim-divanipdf.pdf> (05.09.2022).
- İsen, M. (1990). *Usûlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kalço, Ş. Ç. (2019). *Manastırlı Salih Fâik ve Divanı*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, Y. (2019). *Fevzî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67209,fevzi-divanipdf.pdf> (13.09.2022).
- Karagöz, İ.-vd. (2010). *Dinî kavramlar sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları.
- Kavruk, H. (t. y.). *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislam-yahyadivani-hasankavrukpdf.pdf> (12.09.2022).
- Karadeniz, M. U. (2021). Görsel bir imaj ve mekân metaforunun kaynağı olarak bahar. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1).

- Kaya, B. A. (2017). *Azmî-zâde Hâletî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf> (11.09.2022).
- Kesik, B. (2018). *Cenâbî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59983,cenabi-divanipdf.pdf> (11.09.2022).
- Kurnaz, C. (1995). *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2017). *Diyarbakırlı Lebîb Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf> (12.09.2022)
- Küçük, S. (t. y.). *Bâkî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?o> (12.09.2022).
- Macit, M. (2017). *Nedîm Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedimdivanipdf.pdf> (05.09.2022).
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Buhân-ı Katı*. Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, 2. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Okçu, N. (t.y.). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf> (12.09.2022).
- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı divan şiiri sözlüğü eski türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Haz. Cemal Kurnaz. İstanbul: H Yayınları.
- Pala, İ. (1999). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (t. y.). *Emrî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf> (11.09.2022).
- Şener, H. & Akatay, K. (2018). Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'ndaki gazellerinde gönül. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2) , 77-95 .
- Şeyran, M. B. (2020). *Klasik Türk şiirinde melek düşüncesi*. [yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Taş, H. (2017). *Vahyî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55745,vahyi-divanipdf.pdf> (12.09.2022).
- Üst, S. (2018). *Edirneli Nazmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf> (12.09.2022).
- Üstüner, K. (2007). *Divan şiirinde tasavvuf*. Ankara: Birleşik Yayınları.
- Yazar, İ. (2017). *Kânî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf> (13.09.2022).
- Yekbaş, H. (2010), Klasik Türk şiirinde bazı halk inanışları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 155-184.
- Zavotçu, G. (2018). *Klasik Türk edebiyatı sözlüğü*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Zülfe, Ö. (2010). *Hecrî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10618,hecripdf.pdf> (16.09.2022).

Extended Abstract

Classical Turkish Literature poets have tried to transfer the richness of the society they live in to their works by using their observation skills. While doing this, they included the elements of other religions and cultures as well as explaining the values of their own culture and beliefs. Thus, they have created a strong literary tradition by adding new ones to the mazmun and clichés of classical poetry for centuries. Reflections of this continued for centuries. Elements of Islam in classical Turkish poetry are the main source that feeds it. However, when the works created are examined, it is seen that religions and beliefs other than Islam are also given a lot of spaces.

Among these, concepts related to Christianity stand out first. The main reason for this is that Christians constitute a larger population in social life and in the lands ruled. As a result of this, artists belonging to classical Turkish literature had the opportunity to live and get to know the Christian community, which has very different characteristics from their own belief and culture, and used its concepts in their works. When the poems are looked at from this point of view, the multiplicity of elements related to the church draws attention. The fact that the church was a Christian temple played an important role in this. At the same time, it is effective in the broad meaning structure of the church.

The church has the forms of “kelîsâ” and “kilîsâ”, which are transferred from Greek “eklesia” to Persian. In modern Western languages, the words eglise, church are used for church. Its Arabic meaning is kenîse. The meaning and function of the church may vary in Christian denominations. However, the poets belonging to classical poetry were not interested in any of the sectarian characteristics of the church and did not mention it in their poems. What makes it attractive for poets is the spatial descriptions, symbols and elements related to various rituals and worship.

The fact that the poets gave a lot of places to the elements related to the church made it necessary to convey the reflection of the church to the classical poetry in the field. The study was created as based on this. In the study, first of all, a wide literature review was made about the concept of “church” in the divans of poets belonging to classical poetry. While realizing this, criteria such as the century in which they lived, mentality partnership, understanding of art, and dissent were not determined, and it was aimed to convey the subject from a broad perspective by reaching different concepts. As a result of the scanning, the couplets found in the divans were systematically analyzed only according to the church and related concepts, regardless of which poet they belong to. Thus, the study was carried out by examining the couplets that are thought to best reflect the image of the church, which is the main purpose of the study.

When the data obtained from the study are evaluated, it is seen that the poets reflect the church from a very broad perspective. In the study, the church contains many mystical meanings besides notions such as heart, lover-lover, love, affection, world, beauty, destiny, soul, body, mosque, Kaaba, tavern, torment, hope, reward, hypocrisy, narration, imagination, talent, and home. It has been determined that the concepts are used together with the related concepts.

In order to reflect their images of the notion of the church, the poets first took advantage of its spatial feature to expand the subject area. It is mentioned that it is full of embroidery and depictions, especially while describing the concept of the heart. While explaining the concept of Felek, it is mentioned that it is domed and large. In the imagination of the tavern, its old and ruined appearance is explained. While describing the world, it is mentioned that it is wide enough to accommodate countless people. Thus, they created countless images. However, the poets were not satisfied with this. Many elements such as those who go to church with candles in their hands, the priest who has a black shawl tied around his waist and the black shawl around his waist, the incense plant that is burned to make incense and spread nice scents, the beauties wearing a Frankish hat, the erganun standing in the far corner of the church, the church bell that rings every hour, are also included in the church. They did not neglect to add vitality to their imaginations by using them in their depictions.

In addition to all these, an important issue that emerges prominently in the images of the church is the issue of style. In a few poems of the poets, it is seen that negative expressions about the church such as its gloomy, dark and dilapidated interior are used. However, these constitute a very small sum among the existing poems. For this reason, when evaluated generally, it can be concluded that the poets do not have a prejudiced attitude when describing the church. From this point of view, poets belonging to classical Turkish poetry generally refrained

from using expressions that belittle them and try to devalue them while describing the church, which is not included in their belief elements. Even when describing concepts such as love, heart and beauty, they benefited from the concept of the church. In addition, they did not adopt a style that glorified their own places of worship with a comparative understanding. They paid attention and sensitivity in this regard. This situation brought poets the identity of being personalities who assimilated universal values, who knew how to respect beliefs and sanctities besides their artistic personalities centuries ago.

Geliş Tarihi / Received Date
09.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
26.07.2023

Bilgiye Erişimde Dijital Okuryazarlık Kullanımı: Muş Alparslan Üniversitesi Gazetecilik Bölümü 2. Sınıf Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma ¹

*Use of Digital Literacy in Accessing Information: A Research on Muş Alparslan
University Journalism Department 2nd Year Students*

Tülay YAZICI²

Öz

Teknolojik devrimin ortaya çıkışı sonucunda bilginin erişim ve kullanım biçimleri de değişmiştir. Dijital okuryazarlık, elektronik ortamdaki dijital metinlere erişim, değerlendirme ve anlama becerilerini ortaya çıkarmıştır. Dijital okuryazarlık, kullanıcıların ve özellikle öğrencilerin kişisel, çalışma ve işle ilgili hedeflerine ulaşmaları için dijital teknolojileri kullanma beceri ve yeteneklerini ifade etmektedir. Bu yeteneklerin yanı sıra iletişim, işbirliği ve ekip çalışmasını, dijital ortamda sosyal farkındalığı, e-güvenlik anlayışını ve yeni bilgilerin oluşturulmasını da kapsamaktadır.

Dijital okuryazarlık özelinde bilgi okuryazarlığı, bilgiye erişim ve bilginin kullanımı çok önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, özellikle dijital yerliler olarak ifade edilen yeni nesil öğrencilerin bilgiye erişimde dijital okuryazarlık kullanımını nasıl yaptıklarını, hangi yöntem ve araçlarla gerçekleştirdiklerini belirlemektir. Araştırma görüşmeleri çevrimiçi (online) ortamda Muş Alparslan Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü 2. sınıfta eğitim gören toplam 10 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler neticesinde elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler sonucunda, bilgiye erişimde dijital okuryazarlık kullanımı bağlamında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin, bilgi edinme sürecinde de öğrenciler tarafından sıklıkla ve yoğunlukta kullanıldığı, bilgiye erişimde teknolojik eğitim ve kullanım tecrübelerine sahip olan öğrencilerin, dijital okuryazarlık sürecinde bağımsız ve özyönetimli oldukları, dijital okuryazarlık konusunda eksikliklerinin, avantaj ve dezavantajlarının farkında oldukları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Bilgi, Dijital Yerliler, Bilgi Okuryazarlığı, Dijital Okuryazarlık.

¹ Bu araştırma, Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 30/05/2022 tarih ve 51120 sayılı karar ile etik yönden uygun bulunmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Muş/TÜRKİYE, E-mail: t.yazici@alparslan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4848-449X

Abstract

As a result of the emergence of the technological revolution, the access, and use of information have also changed. Digital literacy has revealed the skills of accessing, evaluating, and understanding digital texts in the electronic environment. Digital literacy refers to the skills and abilities of users, especially students, to use digital technologies to achieve their personal, work, and business goals. In addition to these abilities, it also includes communication, cooperation and teamwork, social awareness in the digital environment, e-security understanding, and the creation of new information.

Information literacy, access to information, and use of information are very important in digital literacy. In this context, this study aims to determine how the new generation of students, who are expressed as digital natives, use digital literacy to access information and which methods and tools they use. The interviews were conducted in the form of semi-structured interviews with a total of 10 students studying in the 2nd year of the Department of Journalism, Faculty of Communication at Muş Alparslan University. The data obtained from the interviews were evaluated with the content analysis method. The findings revealed that in the context of using digital literacy in accessing information, information and communication technologies are frequently and intensively used by students in the process of obtaining information. Additionally, the results indicated that students who have technological education and experience in accessing information are independent and self-directed in the digital literacy process, and they are aware of their shortcomings in digital literacy as well as the advantages and disadvantages of information and communication technologies.

Keywords: Digitalization, Information, Digital Natives, Information Literacy, Digital Literacy.

Giriş

Teknolojinin yaşamsal alanlarımızı etkilemesi ve kendine ait kullanımları hayata geçirmesi geçmişin alışkanlıklarını değiştirmiştir. Özellikle teknoloji ve interneti kullanmalarına rağmen, geçmiş alışkanlıklarını sürdüren ve geleneksel yöntemleri kullanmayı daha çok tercih eden dijital göçmenlerle (digital immigrants), internet ve teknoloji ile belirlenmiş bir dünyanın bireyi olarak yaşayan ve dijital ortam ve araçları sürekli kullanan dijital yerliler (digital natives), iki yaşam örneğini temsil etmektedir. Bu nedenle dijital göçmenlerin ve dijital yerlilerin yaşam biçimleri, bilgi edinme alışkanlıkları ve paylaşımları birbirinden farklıdır.

Teknoloji ile birlikte ortaya çıkan dijital dünyada, dijital araç kullanımının yanı sıra, dijital içeriklere erişim, kullanma ve paylaşım için gerekli bilişsel ve teknik beceriler, dijital okuryazarlık tanımları genelinde yer almaktadır. Dijital ortamda belirli becerileri içeren dijital okuryazarlık, yalnızca dijital araçları kullanmak, internet ortamında arama yapmak veya boş zamanı geçirmek üzere internet kullanımından daha kapsamlı ve bilinçli bir kullanım durumunu ifade etmektedir. Dijital okuryazarlık bağlamında dijital ortamlar bilgiyi arama ve edinme sürecinde temel bilgi kaynağı olarak görülmekte ve kullanılmaktadır. Tüm bu dijital süreçlerin değişiminde, dijital yerli olarak kabul edilen bugünün öğrencilerinin öğrenme biçimleri de ciddi anlamda değişmiştir. Öğrenciler sosyalleşmenin yanı sıra, öğrenme süreçlerinde de teknolojiyi kullanmaktadırlar. Bilginin en önemli değerlerden biri olduğu gerçeğinden hareketle, teknoloji ile şekillenen bilgiye erişim, doğrulama ve paylaşma, yeni neslin bilgi okuryazarlığı pratikleri arasında yer almaktadır.

Bilgi okuryazarlığı bağlamında, bilgiye erişim, bilgi kaynakları, doğrulama, eleştirel düşünme, bilinçli olma çok önemli ve gereklidir. Bilginin dijital ortamlara taşınarak, dijital araçlarla var olması, üretilmesi ve paylaşılması da dijital okuryazarlık kullanımıyla mümkün olmaktadır. Dijital araçları uygun şekilde kullanmanın ifadesi olan dijital okuryazarlık; doğru kaynaklara erişmek, elde ettiği bilgiyi doğrulamak, yönetmek, analiz etmek, değerlendirme yapmak, yeni bilgiler üretmek ve iletişim kurmak için dijital araçları doğru şekilde kullanmaktır.

Dijital dönüşüm süreci hayatın her alanını etkilemiştir. Gündelik hayat pratiklerinden ekonomiye, iş yapma biçimlerinden kamu yönetim uygulamalarına, eğitimden sağlığa ve sosyal hayatın düzenini sağlayan birçok alanda bu dönüşümün etkisi yaşanmaktadır. Dijital dönüşümde teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin etkilediği insan faktörü çok önemlidir. Dijital yerli olarak ifade edilen üniversite öğrencileri açısından dijital okuryazarlık ve bilgi okuryazarlığı konuları da bu bağlamda önemlidir. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın amacı, yeni nesil öğrencilerin bilgiye erişimde dijital okuryazarlık kullanımını nasıl yaptıklarını, hangi yöntem ve araçlarla gerçekleştirdiklerini belirlemektir. Bu bağlamda çalışmada bilgiye erişimde dijital okuryazarlık kullanımı, Gazetecilik bölümü öğrencileri örnekleme çerçevesinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Literatürde bilgi okuryazarlığı kavramının farklı konularla ilişkilendirildiği, özellikle öğretmenler ve öğrencilerle yapılan çalışmalar yer almaktadır. 2010 yılında gerçekleştirilen bilgi okuryazarlığı ve ilgili diğer kavramların analiz edilerek kavramı oluşturan temel unsurların belirlendiği çalışma (Kurbanoglu, 2010), sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı düzeylerinin değerlendirilmesine yönelik gerçekleştirilen çalışma (Ünal, 2015) ve üniversite öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerinin değerlendirilmesine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar (Özel, 2016; Yıldırım, 2016) örnek olarak verilebilir. Alanyazında daha önce bilgiye erişimde dijital okuryazarlık bağlamında İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü öğrencileri örnekleminde incelenen bir çalışma olmaması nedeniyle bu çalışma önemlidir ve araştırma bölümünden elde edilen veriler doğrultusunda bilgiye erişim yöntemleri, değişim ve kullanım özellikleri ile ilgili başka bir bakış açısı kazandırması ve literatüre katkı sağlaması çalışmada amaçlanmaktadır.

Dijital Okuryazarlık

Dijital okuryazarlık, internetle birlikte 1990'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. 1997'de Paul Gilster, ilk kez "dijital okuryazarlık" terimini kullanmıştır (Gilster, 1997). Dijital okuryazarlık tanımını, "bilgisayarlar aracılığıyla sunulduğunda çok çeşitli kaynaklardan gelen çoklu formatlardaki bilgileri anlama ve kullanma yeteneği" olarak ifade etmiştir. Dijital okuryazarlığın bir beceri olduğunu belirten Gilster, dijital okuryazarlıkta bilginin eleştirel olarak değerlendirildiğini ve bilginin kullanılması için karar verebilme becerilerinin gerektiğini ifade etmiştir (Brown, 2020; Lankshear ve Knobel, 2006). Bennett ise; dijital okuryazarlığın bireysel bağlamda, akademik alanda ve profesyonel süreçler için farklı teknolojilere erişim, beceri ve pratiklerden oluştuğunu belirtmiştir (2014: 1).

Dijital okuryazarlık, İngiltere Joint Information Systems Committee tarafından yayınlanan raporda şöyle tanımlanmaktadır (JISC, 2011: 2-3):

- Bireylerin dijital bir toplumda yaşama, öğrenme ve çalışmalarını için olması gereken okuryazarlıkların bütünü.
- Bilgisayar, medya ve enformasyon okuryazarlıklarının bütünü olarak dijital ağları kullanarak iletişim kurma ve iş birliği yapma.
- Dijital sistemler üzerinden araştırma yapma ve öğrenme.
- Bilinçli kararlar vermek ve hedeflere ulaşmak için dijital araçları ve medyayı kullanma.

Wan Ng, dijital okuryazarlıkla ilgili; teknik, bilişsel ve sosyal-duygusal olarak üç boyutun birleşiminin yer aldığı bir model geliştirmiştir. Günlük işlerde bilgisayar ve iletişim teknolojilerini kullanabilmek için teknik ve operasyonel becerilere sahip olmak teknik boyutta yer almaktadır. Bilişsel boyutta “iletişim” kurmak yer almaktadır. Sosyal-duygusal boyutta ise; sosyalleşmek ve öğrenmek için interneti güvenli ve mahremiyeti korumak amaçlı sorumlu bir şekilde kullanmak yer almaktadır (Ng, 2012). Dijital ortam içerisinde okuma ve yazma eylemlerinin ifadesi olarak belirtebileceğimiz dijital okuryazarlık, bilgiye doğru kanallarla ve doğru yöntemlerle ulaşma, doğru bilgiyi üretme ve bu doğrultuda paylaşma temelinde gerçekleşmektedir. Bunları yaparken öğrenme ve öğretmede teknolojiyi kullanma becerilerine sahip olmak gerekmektedir.

Spires ve Bartlett (2012) dijital okuryazarlıkla ilişkili süreçleri, dijital içeriğin bulunması ve tüketilmesi, dijital içeriğin oluşturulması ve dijital içeriğin iletilmesi olmak üzere üç kategoride açıklamıştır ve bilgiler Görsel 1.’de yer almaktadır. Dijital okuryazarlık ile ilgili uygulamalar, hem eleştirel bağlamda bir değerlendirme sürecini kullanır, hem de dijital içeriğin bulunması, tüketilmesi, oluşturulması ve iletilmesi becerilerini içerir.

Görsel 1. Dijital Okuryazarlık Uygulamaları (Spire ve Bartlett, 2012).

Phuapan, Viriyavejakul ve Pimdee (2015) tarafından geliştirilen dijital okuryazarlık becerileri 8 başlık altında belirtilmiştir:

Erişim: Verileri elde etmek toplamak, verilere ait kaynağı belirlemek ve elde edilen verileri yeniden kullanmak amacıyla geri alabilmek için olması gereken yetenektir.

Yönetme: Kaynağı doğru ve kolay şekilde değerlendirmek amacıyla kullanmaktır.

Entegrasyon: Diğer tüm bileşenlerle ilişki kurma yeteneğidir. Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) cihazları aracılığıyla bilginin anlamını çıkarmak ve yorumlamak yetenek gerektirir.

Değerlendirme: Bilginin güncelliğini ve yararlılığını değerlendirmektir.

Oluşturma: Uygun medya oluşturmak, medya cihazlarının sahip olduğu avantajları anlamak ve uygulamak.

İletişim: Dijital ortamlarda diğer kişilerle iletişim ve etkileşim kurmak.

Analiz: Medyada yer alan süreç, mantık ve amaç anlaşılmalıdır. Bireylerin ayrı olarak sahip oldukları inançları ve davranışları ile ilgili yapılan yorumların farklılığını kontrol edebilmek önemlidir.

Sentez: Yeni bir bilgi yaratmak için gerekli bilgileri bir araya getirmektir.

Teknoloji ve dijitalleşme hayatın bir çok alanını değiştirmiştir. Bu değişimin etkileri kullanım amacına, yöntemine ve kullanım içeriğine göre değişmektedir. Kullanım özellikleri değiştikçe olumlu veya olumsuz etkiler de şekillenmektedir. Eğitim sürecinde dijital ortam ve araçlarla etkileşim halinde olan öğrenciler, öğrenme ihtiyaçlarını dijital teknolojilerle gerçekleştirmektedirler. Dijitalleşme ve öğrenci ilişkisinde eğitim süreci hem olumlu hem de olumsuz anlamda etkilenmektedir.

Dijital teknolojilerin eğitim sürecinde kullanılmasının ortaya çıkardığı olumlu etki bağlamında, eğitim alanındaki konular hakkında yazılmış hazır materyale erişim kolaylaşmıştır. Olumsuz etki anlamında ise, insanları yaratıcılıktan uzaklaştırarak tembelliğe teşvik etmesi gibi olumsuz durumlara neden olmaktadır (Evering ve Moorman, 2012: 37). Bunun yanı sıra, dijital teknoloji kullanımı sonucunda sahip olunan bilgilerin zıtlık içermesi ve güven noktasında şüphe oluşturması başka olumsuz özellikler olarak ifade edilmektedir (Baker, 2000: 88). Ayrıca öğrencilerin bilgiyi kopyalama ve yapıştırma şeklinde bir anlamda intihal yapmaları diğer bir olumsuz sonuç olarak belirtilmektedir (Scanlon ve Neumann, 2002: 379).

Dijital Yerliler

Her çağın kendine ait yaşam dinamikleri içerisinde alışkanlıklarını sürdüren toplumlar, değişim ve dönüşüm ekseninde var olmaya devam etmektedir. Nesiller arası alışkanlıkların veya yaşam öğretilerinin değişmesinde teknolojinin varlığı en önemli belirleyici unsur olmuştur. Teknoloji ile birlikte dijitalleşen yaşam biçimleri temelinde, yaş özelliklerine göre yapılan ayırım, dijital göçmen ve dijital yerli tanımlarıyla ifade edilmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, geçmişle bugün arasında bir yaşam düzeni kurmaya çalışan dijital göçmenlerin ve yaşam biçimlerini teknolojinin belirlediği dijital yerlilerin özellikleri birçok noktada farklılaşmaktadır.

Dijital yerliler kendilerinden önceki nesillere göre, dijital teknolojilerin içerisinde yetişen, çevrimiçi (online) içerikleri oluşturan ve paylaşan bir ağ kültürüne sahiptirler. Çevrimiçi ortamları doğal iletişim ortamı olarak kabul etmektedirler. Bilgiye internet üzerinden çevrimiçi arama ile ulaşırlar, çevrimiçi oyunlar oynarlar, müzik indirirler, çevrimiçi alım-satım yaparlar, çevrimiçi olarak sosyalleşirler,

yaşamlarını internet temelli bir ‘e-yaşam’ olarak sürdürürler. Bilgiyi hızlı şekilde alır, yazı yerine görselleri kullanır, aktif şekilde ve deneyimleyerek öğrenirler (Prensky, 2001a).

Dijital yerliler teknolojiyi sosyal ortam, öğrenme ve iletişim amaçlı kullanmaktadır (Lei, 2009’dan aktaran Günüç, 2011: 2). Dijital yerlilerin teknoloji kullanımları beş farklı amaçla gerçekleşmektedir (Bilgiç vd., 2011: 4):

- Kişisel ilgi veya eğlence
- Sosyal iletişim
- Günlük kullanım (Bilgi depolama ve erişim)
- Profesyonel çalışma
- Üniversite veya ders çalışma

Dijital yerliler, bilgiye hızla ulaşmak isterler, grafikleri tercih ederler, uzun metinleri veya baştan sona makale okumak yerine, kapsül şeklinde gelişigüzel okuma yaparlar, önemli çalışmalar yerine oyun oynamayı seçerler ve aynı anda birçok işi yaparlar. Yaşamlarının çok önemli bir kısmında bilgisayarlar, cep telefonları, uygulamalar, dijital medya ve web ortamları yer almaktadır (Prensky, 2001a, 2001b, 2009).

Bu bağlamda dijital yerlilerin teknolojinin belirlediği yaşam standartlarına göre yaşayan bireyler olduğu, teknolojinin etkisiyle düşünme ve davranış biçimlerinin de değiştiği, iş yapma biçimleri ve bilgiye erişim beklentilerinin kolay erişim temelinde gerçekleştiği ve değişen uygulama pratiklerinin dijital yerlilerin yeni yaşam biçimini oluşturduğu ifade edilebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde; dijital yerlilerin bilgi okuryazarlık özelliklerinin de değişiklik gösterdiği ve geleneksel bilgi kaynağına erişim araçlarını kullanmak yerine; kolay ve pratik bilgiyi elde etmek istediği ve bilgi okuryazarlığının dijital yerliler için önemli bir teknoloji kullanım pratiği olduğu ifade edilebilir.

Bilgi Okuryazarlığı

Teknoloji hayatlarımızı değiştirmiş ve yeniden şekillendirmiştir. Bu değişimin diğer bir boyutunda ise küresel köye dönüşerek bir tık uzaklıkta küçülen dünya yer almaktadır. Bu yeni düzende dijital yerlilerin teknolojiyi etkin ve verimli şekilde kullanabilmeleri çok önemlidir. Bilgiye erişmek, bilgiyi paylaşmak ve etkin bilgi okuryazarı olmak için teknolojiyi doğru şekilde kullanmaları gerekmektedir. Bilgiye erişim için araştırma yapma bilincine sahip olmak, doğru teknik ve araçlarla araştırma yapmak, projelerde yer almak, problem çözme odaklı düşünmek ayrıca teknolojiyi etkin ve verimli şekilde kullanmak gerekmektedir.

Bilgi okuryazarlığı kavramı ilk defa, 1974’te Amerikan Bilgi Endüstrisi Derneği başkanı Paul Zurkowski tarafından hazırlanan bir raporda kullanılmıştır (Zurkowski, 1974). Kütüphane Bilgi Bilimi ve Ulusal komisyonu için hazırlanan raporda Zurkowski, bilgi kaynaklarını kullanmayı bilen kişileri “bilgi okuryazarı” olarak belirtmiştir. Bu kişiler farklı bilgi araç kullanım teknik ve becerilerini öğrenen kişilerdir ve bu özelliklerini sorunların çözümünde kullanırlar (Seamans, 2001: 11).

Beceriler bütünü olan bilgi okuryazarlığı, gereken bilgi ihtiyacını fark etmek ve tanımlamak, bilgi arama stratejilerini geliştirmek, bilgiyi aramak, bulmak, seçmek, değerlendirmek, kullanmak, sınıflamak, düzenlemek, yorumlamak aynı zamanda da yeni bilgiyi mevcut bilgiyle bütünleştirmek ve iletmek gibi bilgi becerilerini kapsamaktadır. Ayrıca, muhakeme yürütmek, karar verebilmek, problem çözmek, analitik ve eleştirel düşünebilmek, sentez yapabilmek, yaratıcı düşünebilmek, yeni bilgi üretebilmek, deneyimlerden yararlanarak bilgi ve beceri transferi yapabilmek ve bilgiyi içselleştirmek gibi becerilerin de olması gerekmektedir. Bilgi okuryazarlığı aynı zamanda ağ, kütüphane, medya okuryazarlığı ve görsel okuryazarlık gibi farklı okuryazarlık becerilerinin bütünüdür (Kurbanoglu, 2010: 743).

Bruce'a (1997) göre bilgi okuryazarlığı becerileri yedi boyuttan oluşmaktadır:

1. *Bilgi teknolojisinin kullanımı*: Bilgiye erişim ve bilgiyi iletmek için bilgi teknolojisinin kullanımı ile ilgili beceriler gerekmektedir. Bundan dolayı, bilgiyi aramak ve elde etmek için bilgi kullanımı becerilerine sahip olmak önemlidir.
2. *Bilgi kaynaklarının kullanımı becerisi*: Elektronik ortam bilgi kaynakları arasında yer almaktadır. Bu noktada bilgi kaynaklarının bulunması ve kullanım becerisi önemlidir.
3. *Bilgi sürecinin yönetilmesi*: Bir süreç olan bilgi okuryazarlığı sürecinin başarılı şekilde gerçekleştirilmesi konusunda gereken beceriler önemlidir ve bu beceriler kazandırılır.
4. *Bilginin kontrolü*: Bilgi okuryazarlığının en önemli noktası eldeki bilginin kontrol altında olmasıdır. Bilginin kontrolünü sağlamak için beceriler kazandırılır. Teknolojik olanaklardan faydalanma, söz konusu kontrolün sağlanması için gereklidir.
5. *Bilgi birikimi oluşturma*: Elde edilen bilgilerin eleştirel olarak değerlendirilmesi için beceri geliştirilmesi önemlidir. Bilginin temelini oluşması ve teknoloji kullanımı söz konusu becerinin kazanımı için çok önemlidir.
6. *Bilgi birikimini geliştirme*: Asıl amaç; var olan bilgi, kişisel görüş ve yaratıcı düşünceyi birleştirerek, yeniden oluşmuş bir görüş kazandırmaktır.
7. *Bilgelik*: Başlıca hedef başkalarına yararlı olmaktır. Kişisel nitelik özellikleri, değer yargıları ve etik kuralları ön plana çıkar.

Bilgi en önemli değerdir ve her şeyin temelinde bilgi yatmaktadır. Teknolojik çağda bilginin üretimi, yayılımı ve paylaşımı çoklu ortamlarda gerçekleşmektedir. Bu çokluk ve bilinmezlik doğru teknoloji kullanımı odağında bilgi okuryazarlığını zorunlu kılmaktadır. Bilgi okuryazarlığında bilgiye erişim ve bilgi kaynakları ne kadar önemliyse, bilgiyi doğrulama, eleştirel düşünme, bilginin net ve doğru olarak elde edilmesi, doğru okur ve yazar olma bilincine sahip olmak bilgi okuryazarlığı için çok önemli ve gereklidir. Bu bağlamda dijitalleşen dünyanın kendine has uygulamaları ve kullanımları birçok alanda okuryazarlık kavramını ön plana çıkarmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dijital okuryazarlık günümüzde internet kullanan her yaşta bireyin sahip olması gereken becerilerden biridir. Dijital okuryazarlık bağlamında bilgi okuryazarlığı, bilgiye erişim ve bilginin kullanımı da önemlidir. Çalışmanın amacı, özellikle dijital yerliler olarak ifade edilen yeni nesil öğrencilerin bilgiye erişimde dijital okuryazarlık kullanımını nasıl yaptıklarını, hangi yöntem ve araçlarla

gerçekleştirdiklerini belirlemektir. Nitel araştırma, kişilerin yaşamlarını, olaylara bakış açılarını, davranışlarını ve toplumsal değişimleri anlamaya ve değerlendirmeye yönelik bilgi üretme süreçlerinden biri olarak tanımlanmaktadır (Strauss ve Corbin, 1990). Bu nedenle çalışmanın amacı doğrultusunda nitel çalışma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Veriler Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 30/05/2022 tarih ve 51120 sayılı izin sonrasında toplanmıştır. Çevrimiçi yüz yüze ortamlarda gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler doğrultusunda elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Görüşmeler çevrimiçi (online) yüz yüze görüşme imkânı sağlayan Zoom uygulaması aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada “Kesitsel Araştırma” tipi ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda amaç, araştırılan konu hakkında soru sorma, eğer soru net ifade edilmemişse daha net ifade edilebilir hale getirilebilir açısından daha avantajlıdır (Çepni, 2007). Yarı yapılandırılmış görüşme biçiminde araştırmayı gerçekleştiren araştırmacı görüşmede soracağı soruları daha önce hazırlamış olmakla birlikte, görüşme sırasında sohbetin alacağı yönü soracağı ek sorularla belirleyebilmektedir. Böylece görüşmeye katılanların cevapları ya da bir konu hakkındaki düşünce ve fikirleri detaylı bir biçimde kayıt altına alınabilmektedir (Gill, vd., 2008: 291-292). İçerik analizi yaklaşımı yazılı, sözlü veya görsel halde verilen mesajların incelenmesi için tercih edilen bir araştırma yaklaşımıdır. Mesajlarda anında fark edilen, anlaşılan, algılanan içeriklerin yanında bu mesajların içine gömülmüş, gizli, kapalı içeriği bulup ortaya çıkarmaya katkı sağlamaktadır (Barut ve Kurtbaş, 2009: 151). Araştırma sorularının belirlenmesi ve oluşturulmasında karşılaştırmalı sonuçların yapılabilmesine olanak sağlayacak soruların olmasına dikkat edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu; 2020-2021 Eğitim döneminde Muş Alparslan Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü 2. sınıfta resmi olarak kayıtlı ve aktif olarak eğitim gören, tüm mevcut sayıyı oluşturan 21 öğrenci arasından, kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemiyle amacına uygun 10 öğrenci olarak belirlenmiştir. Araştırma, çalışmaya gönüllü olarak katılan 5 kadın öğrenci ve 5 erkek öğrenci ile gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Yarı yapılandırılmış görüşmede katılımcılara 15 adet soru sorulmuş ve araştırma bölümünde katılımcıların verdiği cevaplar analiz edilmiştir. Çalışmada yer alan katılımcıların tamamı Muş Alparslan Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü 2. sınıfta eğitim gören toplam 10 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaların gizliliği esasına uyularak katılımcıların isimleri verilmemiş ve K1, K2, K3 gibi kodlarla tanımlanmıştır.

Tablo 1. Bilgi ve Bilgiye Erişim Konularında Neler Düşünüyorsunuz?

Kodlar	Katılımcılar	f
Kütüphane	K2, K3, K4, K5, K7, K10	6
Kolay erişim	K1, K2, K3, K4, K5, K10	6
İnternet erişimi	K4, K5, K6, K7, K9	5
Araştırma yapmak	K7, K8, K9	3
Merak gidermek	K9, K10	2
Tecrübe	K6	1
Uzman kişiler	K7	1
Yanlış bilgi	K1	1
Bilgi kirliliği	K1	1

Katılımcıların “Bilgi ve bilgiye erişim konularında neler düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 1’de yer almaktadır.

Kütüphane konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Belediyenin kütüphane hizmetine kaydoldum.” (K2), “Kütüphane vs. yerlerden faydalıyoruz.” (K3), “Eskiden kütüphaneler vardı.” (K4), “Üniversite, okul ve liselerde kütüphaneler var.” (K5), “Ben kendim ya kütüphaneden ya da konuyu bilen kişilerle görüşme yapmayı tercih diyorum.” (K7), “Bilmediğimiz bir şeyi saatlerce kütüphaneden öğrenmek yerine teknoloji sayesinde direk erişebiliyoruz.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Kolay erişim konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Bilgiye geçmişe göre, daha kolay erişiyoruz.” (K1), “Şimdi internetle her yerden istediğim bilgiye erişebiliyorum.” (K2), “Günümüzde bilgiye erişim çok kolaylaştı.” (K3), “İstediğim bilgiye ulaşabiliyorum.” (K4), “Çok kolay erişebiliriz.” (K5), “Teknoloji sayesinde direk erişebiliyoruz.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

İnternet erişimi konusunda katılımcılar ifadelerinde; “İnternet ortamında istediğim bilgiye ulaşabiliyorum.” (K4), “Her yerde internet erişimi var.” (K5), “En çok internet kullanıyoruz.” (K6), “Bilgiye erişim günümüzde daha çok sanaldan yapılıyor.” (K7), “Bilmediğimiz bir şeyi saatlerce kütüphaneden öğrenmek yerine teknoloji sayesinde direk erişebiliyoruz.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Araştırma yapmak konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Bilgi herhangi bir konu hakkında gözlem ve deney yoluyla araştırma yapmak.” (K7), “Bilgi bilmediğim konu hakkında araştırma yapmak.” (K8), “Bir şey hakkında araştırma yapmak.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Merak gidermek konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Bir şey hakkında merakımı gidermek.” (K9), “Merak ettiğimiz her şeyi her an teknoloji sayesinde öğrenebiliyoruz.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Tecrübe konusunda; “Bilgi günlük hayatta alabileceğimiz her türlü tecrübe.” (K6), Uzman kişiler konusunda; “Bilgiye erişimde konuyla ilgili uzman kişilerle görüşme yapmaktan yanayım.” (K7), Yanlış bilgi konusunda; “Bilgiye geçmişe göre, daha kolay erişiyoruz ama daha fazla yanlış bilgiye de erişebiliyoruz.” (K1), Bilgi kirliliği konusunda; “Eskiye oranla daha fazla bilgi kirliliği var.” (K1) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Tablo 2. Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Hangi Amaçla Kullanıyorsunuz?

Kodlar	Katılımcılar	f
Bir şey öğrenmek, Bilgiye erişim	K1, K2, K4, K7, K10	5
Haber almak, Gündemi takip	K3, K5, K8, K9	4
İletişim	K3, K5, K10	3
Doğrulama	K4, K6, K9	3
Ödevleri yapmak	K3, K10	2
Araştırma yapmak	K2	1
İşin uzmanına erişmek	K1	1
Boş vakit değerlendirme	K8	1

Katılımcıların “Bilgi ve iletişim teknolojilerini hangi amaçla kullanıyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 2’de yer almaktadır.

Bir şey öğrenmek, bilgi edinmek konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Bilgiye erişim ve işin uzmanına erişim için kullanıyorum. Bir şey öğrenmek istediğimde kullanıyorum.” (K1), “%90 bilgi edinme için kullanıyorum.” (K2), “Bilgi edinme amacıyla kullanıyorum.” (K4), “Daha çok bilgi öğrenebilme.” (K7), “Hepimiz çoğu zaman bilgiye erişim amacıyla kullanıyoruz.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Haber almak, Gündemi takip konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Haber almak için kullanıyorum.” (K3), “Twitter’den gündemdeki bilgileri erişim için kullanıyorum.” (K5), “Dünyada olup bitenler hakkında da bilgi sahibi oluyoruz.” (K8), “Twitterdan gündemi takip ediyorum.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

İletişim konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Sosyal hayatım için kullanıyorum.” (K3), “Ailem, sosyal gruplarla iletişim için kullanıyorum.” (K5), “Sevdiklerimizle iletişim için.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Doğrulama konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Bankacılık, eğitim sağlık, sağlık bilgilerini kontrol etmek amacıyla kullanıyorum.” (K4), “Teyit mekanizması var oradan kontrol ederim. Doğrulama amacıyla kullanıyorum ben.” (K6), “İnternette de bakıyorum karşılaştırıyorum.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Ödevleri yapmak konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Ödevleri yapmak için genelde kullanıyorum.” (K3), “Derslerimizi yapabilmek için. Derslerimize çalışırken çok yardımcı oluyor bize.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Araştırma yapmak konusunda; “Genelde araştırma yapmak için kullanıyorum.” (K2), İşin uzmanına erişmek konusunda; “İşin uzmanına erişim için kullanıyorum.” (K1), Boş vakit değerlendirme konusunda; “Daha çok boş vakitlerimi değerlendirmek.” (K8) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Tablo 3. Bilgiye Erişimde Hangi Kaynakları Kullanıyorsun?

Kodlar	Katılımcılar	f
Tezlere, Makale, Dergi	K2, K3, K5, K6	4
Google Akademik	K1, K2, K5	3
Üniversiteler	K4, K6, K8	3
Kitap	K3, K5	2
İşin uzmanı	K1, K7	2
Kütüphane	K7, K8	2
Google	K4, K9	2
Dergipark	K2	1
YÖK'ün sitesi	K2	1
Haber siteleri	K2	1
Wikipedia	K8	1
Twitter	K9	1

Katılımcıların “Bilgiye erişimde hangi kaynakları kullanıyorsun?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 3’te yer almaktadır.

Tezlere, Makale, Dergi konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Tezlere, makalelere bakıyorum.” (K2), “Pdf, makale için kullanıyorum.” (K3), “Google akademiden makalelerden bakarım.” (K5), “Pdf, makale ve dergilerden bakarım.” (K6) şeklinde belirtmişlerdir.

Google Akademik konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Akademik bilgi için, Google academia indiriyorum.” (K1), “Google Akademik, Dergipark, YÖK’ün sitesi. Tezlere, makalelere bakıyorum.” (K2), “Google akademiden makalelerden bakarım.” (K5) şeklinde belirtmişlerdir.

Üniversiteler konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Üniversitelerin sitelerinden faydalaniyorum.” (K4), “Büyük üniversitelerin kaynaklarını kullanırım.” (K6), “Youtube’da üniversiteleri takip ederim.” (K8) şeklinde belirtmişlerdir.

Kitap konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Kitaplardan faydalanmayı daha çok seviyorum.” (K3), “Elimde öncelikle kitap basılı kitap bakarım.” (K5) şeklinde belirtmişlerdir.

İşin uzmanı konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Onu da bulamazsan işin uzmanına gidiyorum.” (K1), “Daha çok kütüphane, konuyu bilen kişiler, uzmanlar.” (K7) şeklinde belirtmişlerdir.

Kütüphane konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Daha çok kütüphane, konuyu bilen kişiler, uzmanlar.” (K7), “Online kütüphanelerden ve normal kütüphanelerden bilgi edinirim.” (K8) şeklinde belirtmişlerdir.

Google konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Google’dan akademik çalışmalardan faydalaniyorum.” (K4), “Twitter, Google.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Dergipark, YÖK’ün sitesi ve Haber siteleri konularında; “Google Akademik, Dergipark, YÖK’ün sitesi. Haber sitelerini özellikle popüler olanları kullanıyorum.” (K2), Wikipedia konusunda; “Wikipedia, online bilgi edinirim.” (K8), Twitter konusunda; “Twitter, Google.” (K9) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Tablo 4. Bilgiye Erişimde İnternette Kaynak Seçimini Nasıl Yapıyorsun?

Kodlar	Katılımcılar	f
Kaynaklar	K4, K5, K6, K9, K10	5
Makaleler	K2, K5, K6	3
Wikipedia	K7, K8, K10	3
Aramada ilk çıkan site	K1, K2, K3	3
Üniversitelerin web siteleri	K6, K7	2
Resmi sayfalar	K4	1
Dergipark	K5	1
Google Akademi	K5	1

Katılımcıların “Bilgiye erişimde internette kaynak seçimini nasıl yapıyorsun?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 4’te yer almaktadır.

Kaynaklar konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Daha güvenli bulduğum kaynakları seçerim.” (K4), “Kaynakçalardan bakarım.” (K5), “Bilinir yazarların kaynakları olacak.” (K6), “Kaynak teyidi yapıyorum.” (K9), “Önüme çıkan bütün kaynaklara da bakarım.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Makaleler konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Onaylı makaleler oluyor daha çok onlara bakıyorum.” (K2), “Makalelerden ve kaynakçalardan bakarım.” (K5), “Teyitli gerçek bilgilerin olduğu makaleler var. Oradan bakarım.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Wikipedia konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Wikipedia.” (K7), “Wikipedia daha güvenilir ve tavsiye edilir sitedir.” (K8), “Wikipedia kullanırım.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Aramada ilk çıkan site konusunda katılımcılar ifadelerinde; “İnternette insanların en çok tıkladığı site ilk başta çıkıyor.” (K1), “Ödev yaparken arama yaparken ilk çıkan siteye basıyorum.” (K2), “Ya ilk ya da son aramada çıkan siteye bakıyorum.” (K3) şeklinde belirtmişlerdir.

Üniversitelerin web siteleri konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Büyük üniversiteler olacak.” (K6), “Üniversitelerin web siteleri.” (K7) şeklinde belirtmişlerdir.

Resmi sayfalar konusunda; “Sayfanın web adresi önemli. Resmi bir sayfa mıdır bakarım.” (K4), Dergipark ve Google akademi konularında; “Google akademiden yazarım. Dergipark var.” (K5) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Tablo 5. Bilgiye Erişim Sürecinde Dijital Araçları Bireysel Olarak Mı Yoksa Arkadaşlarıyla Birlikte Mi Kullanmayı Tercih Ediyorsun? Nedenlerini Belirtir Misin?

Kodlar	Katılımcılar	f
Bireysel	K1, K2, K3, K4, K5, K7, K9, K10	8
Arkadaşlarla	K6, K8	2
Farklı bakış açısı	K6, K8	2
Rahat	K9, K10	2

Güven	K3	1
Bilgi paylaşımı	K4	1
Teyit etmek	K6	1
Fikir çatışması	K7	1

Katılımcıların “Bilgiye erişim sürecinde dijital araçları bireysel olarak mı yoksa arkadaşlarıyla birlikte mi kullanmayı tercih ediyorsun? Nedenlerini belirtir misin?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 5’te yer almaktadır.

Bireysel konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Bireysel olarak kullanıyorum.” (K1), “Genelde bireysel çalışmayı seviyorum. Grup çalışmasından yana değilim.” (K2), “Tek başıma çalıştığımda daha emin oluyorum.” (K3), “Bireysel kullanıyorum.” (K4), “Arkadaşlarımla çok yapmam.” (K5), “Bireysel çalışmaktan yanayım.” (K7), “Bireysel olarak kullanmayı tercih ederim.” (K9), “Bireysel olarak kullanıyorum.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Arkadaşlarla konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Çoğunlukla yardım alıyorum, arkadaşlarımla yapıyorum.” (K6), “Daha çok arkadaşlarımla tercih ederim.” (K8) şeklinde belirtmişlerdir.

Farklı bakış açısı konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Farklı bakış açısı önemli, bilginin doğru olup olmadığını teyit edebilirim.” (K6), “Eksikliklerimiz olduğunda tamamlarız birbirimizi.” (K8) şeklinde belirtmişlerdir.

Rahat konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Bireysel olduğumda daha rahat, baskı altında değilim.” (K9), “Daha çok rahatlık veriyor bana bireysel kullanmak.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Güven konusunda; “Başkasıyla çalıştığımda güvenemiyorum. Güven konusunda daha etkili oluyor bireysel çalışmak.” (K3), Bilgi paylaşımı konusunda; “Bilgi paylaşımı oluyor gerekli olduğu zaman birlikte çalışıyoruz.” (K4), Teyit etmek konusunda; “Farklı bakış açısı önemli, bilginin doğru olup olmadığını teyit edebilirim.” (K6), Fikir çatışması konusunda; “Bireysel çalışmaktan yanayım. Fikir çatışmaları olabilir.” (K7) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Tablo 6. Bilgiye Erişimde İnternette Araştırdığın ve Elde Ettiğin Bilgilerin Doğruluğunu Araştırıyor Musun? Bilgileri Hangi Yöntemlerle Teyit Ediyorsun?”

Kodlar	Katılımcılar	f
Teyit.org	K1, K2, K5	3
Uzman	K1, K7, K10	3
Kaynak, kaynakça	K5, K8, K9	3
Kitaplar	K3, K5, K10	3
Edu.tr uzantılı sayfalar	K4, K6	2
Teyit mekanizması kullanmıyorum	K4, K6	2
Bloglar, Gruplar	K1	1
Onaylı makaleler	K2	1
Youtube	K3	1

Katılımcıların “Bilgiye erişimde internette araştırdığın ve elde ettiğin bilgilerin doğruluğunu araştırıyor musun? Bilgileri hangi yöntemlerle teyit ediyorsun?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 6’da yer almaktadır.

Teyit.org konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Teyit.org’dan teyit ediyorum.” (K1), Haberlerde teyit.org’a bakıyorum. (K2), “Bir şeyi araştırırken teyit.org’dan bakıyorum.” (K5) şeklinde belirtmişlerdir.

Uzman konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Teknik uzmana da soruyorum.” (K1), “Konunun uzmanına sorarım.” (K7), “Bilgili insanlara sorarım.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Kaynak, kaynakça konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Makale araştırmasında kaynakçalarına bakıyorum.” (K5), “Kaynakçalara bakıyorum. Teyit ediyorum.” (K8), “Arkasında kim var diye bakarım. Kişiye dair araştırma yaparım.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Kitaplar konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Kitaplardan bakarım.” (K3), “Kaynakçada olan kitabı okuyorum.” (K5), “Ansiklopedi ve diğer kitaplardan mutlaka bakmaya çalışırım.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Edu.tr uzantılı sayfalar konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Güvenli bir siteye girdiğim için edu.tr uzantılı resmi sayfalar olduğu için.” (K4), “Anadolu üniversitesi kaynaklarına güveniyorum.” (K6) şeklinde belirtmişlerdir.

Teyit mekanizması kullanmıyorum konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Herhangi bir teyit mekanizması kullanmıyorum.” (K4), “Ben teyit etmiyorum.” (K6) şeklinde belirtmişlerdir.

Bloglar, Gruplar konusunda; “Araştırma konusunda bloglar, gruplar üzerinden yazıyorum soruyorum.” (K1), Onaylı makaleler konusunda; “Onaylı makaleler.” (K2), Youtube konusunda; “Youtube’den bakıyorum.” (K3) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Tablo 7. İnternette Bilgi Elde Etmeye Yönelik Araştırma ve Değerlendirme Becerilerine Sahip Misin? Hangi Tür Becerilere Sahipsin?

Kodlar	Katılımcılar	f
Becerilere sahip	K1, K4, K8, K9, K10	5
Becerilere sahip değil	K2, K3, K5, K6, K7	5
Araştırma becerisi	K1, K4, K8, K9	4
Teknik beceri	K1, K10	2

Katılımcıların “İnternette bilgi elde etmeye yönelik araştırma ve değerlendirme becerilerine sahip misin? Hangi tür becerilere sahipsin?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 7’de yer almaktadır.

Becerilere sahip konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Çoğu problemi kendim çözebilirim. Araştırma ve değerlendirme becerisine sahibim. Teknik konuda becerim var.” (K1), “Doğru bilgiye, doğru kaynaklara, doğru sözcüklerle ulaşıyorum.” (K4), “Var evet. İnternette bulabiliyorum.” (K8), “Araştırma konusunda meraklıyım, becerim var.” (K9), “Evet sahibim. Teknoloji ile aram çok iyidir.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Becerilere sahip değil konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Yeterli değilim.” (K2), “Bu konuda çok eksikliğim var.” (K3), “Ben hala kendimi becerili bulmuyorum.” (K5), “Daha önce hiçbir bilgim ve becerim olmadı.” (K6), “Bilgisayar konusunda pek bilgi sahibi değilim.” (K7) şeklinde belirtmişlerdir.

Araştırma becerisi konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Araştırma ve değerlendirme becerisine sahibim.” (K1), “Anahtar kelimeleri aramayı, neyin nerde ulaşacağımı biliyorum. Doğru bilgiye, doğru kaynaklara, doğru sözcüklerle ulaşıyorum.” (K4), “İstediğin bilgiyi yazdığında sitelerde çıkıyor. İnternette bulabiliyorum.” (K8), “Araştırma konusunda meraklıyım, becerim var.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Teknik beceri konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Teknik konuda becerim var. Sorun yaşayanlara cevap veriyorum. Yardımcı olabiliyorum.” (K1), “Teknoloji ile aram çok iyidir. Çok daha hızlı kullanırım, aktif olurum. Sorunla karşılaştığımda hemen çözerim. Teknik becerilerim var.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Tablo 8. Bilgiye Erişimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanmanın Avantajları ve Dezavantajları Nelerdir?

Kodlar	Katılımcılar	f
Avantaj		
Bilgiye çabuk ve kolay erişim	K1, K2, K3, K4, K6, K8, K10	7
Birden fazla bilgiye erişim	K1, K2	2
Uzmanlara erişim	K1	1
Kaynaklara erişim	K1	1
Teyit olanağı	K5	1
Dezavantaj		
Yalan veya yanlış bilgi	K1, K3, K6, K7	4
Boşa harcanan zaman	K2, K3, K7, K8	4
Doğru bilgiye erişim zorluğu	K2, K5, K9	3
Bilgi kirliliği	K1, K10	2
Manipülasyon	K1, K9	2
Güvenlik	K1, K4	2
Sağlık	K3, K8	2
Hız	K5	1
Bağımlılık	K7	1

Katılımcıların “Bilgiye erişimde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 8’de yer almaktadır.

Belirtilen avantajlarla ilgili olarak;

Bilgiye çabuk ve kolay erişim konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Avantaj bilgiye daha çabuk ulaşıyoruz.” (K1), “İnternet çok bilgi var ve kolay erişim mümkün.” (K2), “Zamanınız çok gitmiyor kolayca ve daha çabuk ulaşılabilir.” (K3), “Bilgiye erişimde ders çalışma veya kendi işimle ilgili bilgiye istediğiniz şekilde istediğiniz her türlü bilgiye ulaşabiliyoruz.” (K4), “Bilgiye erişimde ders çalışma veya kendi işimle ilgili bilgiye istediğiniz şekilde istediğiniz her türlü bilgiye ulaşabiliyoruz.” (K6), “Daha

çabuk, daha rahat ve açık araştırıyorsun, bilgi sahibi oluyorsun.” (K8), “Bilgiye daha hızlı ve kolay erişmek, görmek avantajı.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Birden fazla bilgiye erişim konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Birden fazla bilgiye ulaşabiliyoruz.” (K1), “İnternet çok bilgi var ve kolay erişim mümkün.” (K2) şeklinde belirtmişlerdir.

Uzmanlara ve kaynaklara erişim konusunda; “İşin uzmanlarına ansiklopedilere ulaşabiliyoruz.” (K1), Teyit olanağı konusunda; “Doğruluğunu teyit edebileceğimiz çok site var. Bulduğun sitedeki bilgiden emin değilsen başka yerden teyit edebiliyoruz. Kitapların bile pdf’i var. Kaynakçaya erişim var, teyit edebilirim.” (K5) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Belirtilen avantajlarla ilgili olarak;

Yalan veya yanlış bilgi konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Yanlış bilgi kirliliği var. Doğru bilgiye yanlış bilgi yazan troller var.” (K1), “Yanlış bilgi var, doğru bilgi de var.” (K3), “Yalan ve eksik bilgi dezavantaj.” (K6), “Bazı bilgiler yanıltıcı oluyor.” (K7) şeklinde belirtmişlerdir.

Boşa harcanan zaman konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Dezavantaj doğru kelimelerle arama yapmıyorsak zamanımızı alıyor.” (K2), “Bir sürü şey çıkıyor insanın karşısına, vaktinizi boşa harcıyorsunuz.” (K3), “Bilgiyi araştırırken başka şeylere bakmak istiyorsun, gözün kayıyor.” (K7), “Dezavantaj çok fazla zaman harcıyorsun, zamanını alıyor.” (K8) şeklinde belirtmişlerdir.

Doğru bilgiye erişim zorluğu konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Doğru bilgiyi bulmak zor, neyin doğru olduğunu karar vermek zor.” (K2), “Çok çabuk bilgiye ulaşabiliyoruz ama ulaştığımız bilgi doğrumu?” (K5), “Dezavantaj karşıt düşünceler her zaman olduğu için doğru bilgi bile manipüle edilebiliyor. Gerçek bilginin üzeri kapatılmaya çalışılıyor. Her bilgiye inanmamak, sorgulamak, teyit etmek gerekiyor.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Manipülasyon konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Doğru bilgiye yanlış bilgi yazan troller var.” (K1), “Dezavantaj karşıt düşünceler her zaman olduğu için doğru bilgi bile manipüle edilebiliyor.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Güvenlik konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Uzaktan bağlantıyla yardım alabiliriz yazılımsal olarak ama bu şekilde güvenlik sorunu var.” (K1), “Kişisel bilgilerin paylaşılabilirliği dezavantajı. Hackerler var. Virüs olma olasılığı var. Şifre ele geçirebilir.” (K4) şeklinde belirtmişlerdir.

Sağlık konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Gözü bozuyor.” (K3), “Sağlık açısından zararları var.” (K8) şeklinde belirtmişlerdir.

Hız konusunda; “Hız dezavantaj olabiliyor. Çok çabuk bilgiye ulaşabiliyoruz ama ulaştığımız bilgi doğrumu?” (K5), Bağımlılık konusunda; “İnternet bağımlılığı oluyor, bilgiyi araştırırken başka şeylere bakmak istiyorsun, gözün kayıyor.” (K7) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Tablo 9. Bilgiye Erişimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanarak Daha İyi Öğrendiğini Düşünüyor Musun? Nedenlerini Açıklar Mısınız?

Kodlar	Katılımcılar	f
Daha iyi öğrendim	K1, K2, K3, K4, K5, K8, K9, K10	8
Farklı kaynaklara erişim	K2, K3, K5, K8, K10	5
Güncel bilgiye ulaşma	K4, K9	2
Daha iyi öğrendiğimi düşünmüyorum	K6, K7	2
Hızlı öğrenme	K4, K10	2
Uzmanlara ulaşabilme	K1	1
Farklı dillerde arama	K2	1
Kitaplardan daha iyi öğrenme	K6	1

Katılımcıların “Bilgiye erişimde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak daha iyi öğrendiğini düşünüyor musun? Nedenlerini açıklar mısınız?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 9’da yer almaktadır.

Daha iyi öğrendim konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Daha iyi öğrendiğimi düşünüyorum. Bir tık uzaklıkta işin uzmanlarına ulaşabiliyoruz.” (K1), “Evet daha iyi öğreniyorum. İstedğim bilgiyi istediğim kaynaktan bulabiliyorum”. (K2), “Daha iyi öğrenebiliyorum.” (K3), “Daha kısa zamanda daha iyi öğrenebiliyoruz.” (K4), “Evet düşünüyorum çünkü çok farklı ve çok sayıda siteden bilgi öğreniyorsun.” (K5), “Hem görsel, hem ses olarak daha iyi öğreniyoruz, daha fazla bilgiyi elde ediyoruz.” (K8), “Biz de yeni şeyler öğreniyoruz. Ben daha iyi öğreniyorum.” (K9), “Daha hızlı öğrendiğimi düşünüyorum.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Farklı kaynaklara erişim konusunda katılımcılar ifadelerinde; “İstedğim bilgiyi istediğim kaynaktan bulabiliyorum.” (K2), “Daha çok bilgiye farklı kaynaklardan ulaşabiliyorum.” (K3), “Evet düşünüyorum çünkü çok farklı ve çok sayıda siteden bilgi öğreniyorsun.” (K5), “Hem görsel, hem ses olarak daha iyi öğreniyoruz, daha fazla bilgiyi elde ediyoruz.” (K8), “Her şeyi teknolojik araçlarla öğreniyoruz. Başka yerlere bu bilgiler eklenmiyor. Her şey sadece internete yükleniyor sadece internetten bulabiliyoruz.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Güncel bilgiye ulaşma konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Güncel bilgiye ulaşma ve takip edebilme noktasında çok rahat ulaşıyor.” (K4), “Eskiden tek bir kaynak vardı. Şimdi güncel yenilenen bilgiler var.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Daha iyi öğrendiğimi düşünmüyorum konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Teknolojide birçok makale yanlış olabiliyor. Kitaplardan daha iyi akılda kalıyor.” (K6), “Düşünmüyorum. Bilgiyi öğrendiğimde direk uzmanına gidiyorum.” (K7) şeklinde belirtmişlerdir.

Hızlı öğrenme konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Daha kısa zamanda daha iyi öğrenebiliyoruz.” (K4), “Daha hızlı öğrendiğimi düşünüyorum. Her şeyi teknolojik araçlarla öğreniyoruz.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Uzmanlara ulaşabilme konusunda; “Eskiden daha zordu ama şimdi bir tık uzaklıkta işin uzmanlarına ulaşabiliyoruz.” (K1), Farklı dillerde arama konusunda; “Farklı dillerde arama yapabiliyorum.” (K2),

Kitaplardan daha iyi öğrenme konusunda; “Kitaplardan daha iyi akılda kalıyor.” (K6) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Tablo 10. Bilgiye Erişimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanmayı Seviyor Musun? Nedenlerini Açıklar Mısınız?

Kodlar	Katılımcılar	f
Kullanmayı seviyorum	K1, K2, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K10	9
Her türlü bilgiye erişim	K4, K6, K7, K10	4
Merak giderme	K2, K4, K9	3
Hızlı ve pratik	K3, K6, K8	3
Hayatı kolaylaştırma	K4, K8	2
Kullanmayı sevmiyorum	K5	1
Farklı çözümlere ulaşma	K1	1
Farklı dillerde arama	K2	1
Odaklanma sorunu	K5	1
Güncel bilgiler	K9	1

Katılımcıların “Bilgiye erişimde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmayı seviyor musun? Nedenlerini açıklar mısınız?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 10’da yer almaktadır.

Kullanmayı seviyorum konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Seviyorum çünkü bir sorun yaşadık diyelim bilgi alırken eğlenceli şekilde öğrenebiliyoruz.” (K1), “Seviyorum merak ettiğim her şeyin cevabını buluyorum.” (K2), “Seviyorum. Hızlı ve pratik güzel işime yarıyor.” (K3), “Seviyorum çünkü cep telefonları hayatımızın her anında var.” (K4), “Seviyorum. Hız önemli, acil bir şey olduğunda hızlı olunca yetiştirebiliyorum.” (K6), “Kullanmayı seviyorum.” (K7), “Seviyorum. İnternet bize yardımcı oluyor.” (K8), “Ben seviyorum. Merak ettiğim her şeyi açıp bakabiliyorum.” (K9), “Seviyorum. Onlarla uğraşmak beni mutlu ediyor.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Her türlü bilgiye erişim konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Her türlü bilgiye ulaşabiliyoruz, kullanmayı çok seviyorum.” (K4), “Kesin bilgiye erişimi seviyorum.” (K6), “Araştırıyorsun anında çıkıyor, gereksiz ayrıntılar da oluyor, bilgiye erişim kolay.” (K7), “Bir şeyler öğrenebiliyorum.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Merak giderme konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Merak ettiğim her şeyin cevabını buluyorum.” (K2), “Meraklıyım ve hayatımı kolaylaştırıyor.” (K4), “Merak ettiğim her şeyi açıp bakabiliyorum.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Hızlı ve pratik konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Hızlı ve pratik güzel işime yarıyor.” (K3), “Hız önemli, acil bir şey olduğunda hızlı olunca yetiştirebiliyorum.” (K6), “İstedğim zaman ulaşabiliyorum.” (K8) şeklinde belirtmişlerdir.

Hayatı kolaylaştırma konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Meraklıyım ve hayatımı kolaylaştırıyor.” (K4), “Şimdi kolaylık sağlıyor bize. İstedğim zaman ulaşabiliyorum.” (K8) şeklinde belirtmişlerdir.

Kullanmayı sevmiyorum konusunda; “Odaklanma sorunu var. Kafamız karışabilir.” (K5), Farklı çözümlere ulaşma konusunda; “Farklı çözüm yöntemlerine ulaşabiliyoruz.” (K1), Farklı dillerde arama konusunda; “Farklı dillerde arama yapabiliyorum.” (K2), Odaklanma sorunu konusunda; “Odaklanma sorunu var. Kafamız karışabilir.” (K5), Güncel bilgiler konusunda; “Her an elimin altında güncel bilgiler var.” (K9) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Tablo 11. Bilgiye Erişimde Mobil Teknolojileri (Cep Telefonları, Pdas, İpadler, Akıllı Telefonlar vb.) Kullanma Potansiyelini Açıklar Mısınız?

Kodlar	Katılımcılar	f
Fazla kullanıyorum	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K10	7
Gerektiğinde kullanıyorum	K7, K8, K9	3

Katılımcıların “Bilgiye erişimde mobil teknolojileri (cep telefonları, pdas, ıpadler, akıllı telefonlar vb.) kullanma potansiyelini açıklar mısınız?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 11’de yer almaktadır.

Fazla kullanıyorum konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Çok fazla kullanıyorum.” (K1), “Kullanıyorum günümün çoğu gidiyor.” (K2), “Her şeyimi telefonla hallediyorum. Bilgiyi de telefonda araştırıyorum.” (K3), “Cep telefonu çok iyi kullanıyorum ve en çok telefonu kullanırım.” (K4), “Telefonu sadece gündelik arama için kullanıyorum. Genellikle bilgisayardan kullanıyorum.” (K5), “Telefon kullanıyorum genellikle.” (K6), “Çok yoğun şekilde kullanırım.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Gerektiğinde kullanıyorum konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Bağımlılığım yok. Sosyal hayatıma daha çok zaman arıyorum.” (K7), “%50-60 kullanıyorum. Ayrıca kütüphaneden, hocalardan öğreniyorum.” (K8), “Sadece bir ödev varsa açıyorum.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Tablo 12. Bilgiye Erişimde Mobil Teknolojileri (Cep Telefonları, Pdas, İpadler, Akıllı Telefonlar vb.) Ne Sıklıkla ve Ne Şekilde Kullanıyorsunuz?

Kodlar	Katılımcılar	f
Cep telefonu	K1, K2, K4, K7, K8, K9, K10	7
Ödev ve araştırma için bilgisayar	K1, K2, K4, K5, K6	5
Mobil çok kullanamıyorum	K3	1
Tablet	K7	1

Katılımcıların “Bilgiye erişimde mobil teknolojileri (cep telefonları, pdas, ıpadler, akıllı telefonlar vb.) ne sıklıkla ve ne şekilde kullanıyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 12’de yer almaktadır.

Cep telefonu konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Whatsapp’ı telefonda açıyorum. Dışardaysam telefon, evdeysen bilgisayar kullanıyorum.” (K1), “%100 mobil kullanıyorum yazılı kaynak kullanmıyorum.” (K2), “Cep telefonu %80 kullanırım. Cep telefonunu işim gereği sürekli kullanırım.” (K4), “En çok telefon kullanıyorum.” (K7), “Daha çok telefon kullanıyorum.” (K8), “En çok telefon kullanıyorum.” (K9), “Çok sıklıkla kullanırım. Kitap okumayı bile telefonda yaparım.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Ödev ve araştırma için bilgisayar konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Ödev yaparken bilgisayar kullanıyorum.” (K1), “Bilgisayarı ders çalışırken kullanıyorum sadece.” (K2), “Özellikle ders konusunda ve gazete okurken laptop kullanımım.” (K4), “Bilgiyi teyit etmek için çok fazla siteye baktığım için en az 4-5 saat sürüyor.” (K5), “Kütüphanedeki bilgisayardan bakarım.” (K6) şeklinde belirtmişlerdir.

Mobil çok kullanamıyorum konusunda; “Mobil çok kullanamıyorum.” (K3), Tablet konusunda; “Tablet ve telefondan araştırma yapıyorum.” (K7) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Tablo 13. Bilgiye Erişimde ve Yeni Şeyler Oluşturmada (Sunumlar, Dijital Hikâyeler, Wikiler, Bloglar vb.) Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanmak İçin Gerekli Olan Teknik Becerilere Sahip Misin?

Hangi Yöntemleri Kullanıyorsun?

Kodlar	Katılımcılar	f
Sahibim	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9, K10	9
Office programları	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9	8
Indizayn	K5, K6, K8, K9	4
Web sitesi, Blog	K1, K2	2
Sahip değilim	K7	1
Wordpress	K2	1
Autocat	K4	1
Photoshop	K6	1
Adopen	K9	1
Wattpad	K10	1

Katılımcıların “Bilgiye erişimde ve yeni şeyler oluşturmada (sunumlar, dijital hikâyeler, wikiler, bloglar vb.) bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak için gerekli olan teknik becerilere sahip misin? Hangi yöntemleri kullanıyorsun?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 13’te yer almaktadır.

Sahibim konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Sahibim.” (K1), “Kullanıyorum.” (K2), “Sunum telefondan yapabiliyorum.” (K3), “Teknik olarak Autocat programı kullanımım. Excell – Word - Power Point kullanıyorum.” (K4), “Aktif olarak kullanıyorum.” (K5), “Yaptığımız işten dolayı aktif olarak kullanıyorum.” (K6), “Daha çok Word, Indizayn, sayfa tasarımı kullanıyorum.” (K8), “Sunumlarımı kendim yapıyorum. Word, Adopen, Indizayn kullanıyorum.” (K9), “Bakarsam hemen yapabilirim, kendime güvenirim.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Office programları konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Sunum yapmak için Power Point kullanmıyorum.” (K1), “Office programlarını biliyorum.” (K2), “Sunum telefondan yapabiliyorum.” (K3), “Excell – Word - Power Point kullanıyorum.” (K4), “Word, Excell, Power Point çok kullanıyorum. Aktif olarak kullanıyorum.” (K5), “Power Point ve Word programları kullanıyorum.” (K6), “Daha çok Word, Indizayn, sayfa tasarımı kullanıyorum.” (K8), “Sunumlarımı kendim yapıyorum. Word, Adopen, Indizayn kullanıyorum.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Indizayn konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Autocat, Indizayn, Word, Excell, Power Point çok kullanıyorum.” (K5), “Indizayn eğitimimiz olduğu için kullanıyorum.” (K6), “Daha çok Word, Indizayn,

sayfa tasarımı kullanıyorum.” (K8), “Word, Adopen, Indizayn kullanıyorum.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Web sitesi, Blog konusunda katılımcılar ifadelerinde; “İnternet ve blog için biraz bilgim var yazılım mezunuyum. Bazı siteler üzerinden kendi web sistemi ve bloğumu kurabiliyorum.” (K1), “Blog yapabiliyorum, site hazırlamayı biliyorum.” (K2) şeklinde belirtmişlerdir.

Sahip değilim konusunda; “Bilgi ve becerilere sahip değilim. Mutlaka yanımda biri olması gerekiyor. Birinden yardım almam gerekiyor.” (K7), Wordpress konusunda; “Wordpress biliyorum.” (K2), Autocat konusunda; “Teknik olarak Autocat programı kullanıyım.” (K4), Photoshop konusunda; “Photoshop tasarım sayfaları kullanıyorum.” (K6), Adopen konusunda; “Adopen, Indizayn kullanıyorum.” (K9), Wattedpad konusunda; “Wattedpad diye bir sayfa var. Oradan girerek kitap yazarım.” (K10) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Tablo 14. Bilgiye Erişimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanarak Öğrenmede Özyönetimli ve Bağımsız Olduğunu Düşünüyor Musun? Sana Neler Hissettiriyor?

Kodlar	Katılımcılar	f
Özyönetimli ve bağımsızım	K1, K2, K3, K4, K5, K7, K8, K9	8
Özyönetimli ve bağımsız değilim	K5, K6, K10	3

Katılımcıların “Bilgiye erişimde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak öğrenmede özyönetimli ve bağımsız olduğunu düşünüyor musun? Sana neler hissettiriyor?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 14’te yer almaktadır.

Özyönetimli ve bağımsızım konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Kendi bildiğim konuysa kendi yöntemimle çözerim. Özyönetimli ve bağımsızım bu durumda.” (K1), “Birine bağımlı olmadan kendim yapabiliyorum.” (K2), “Yapabildiğim konular var, hepsini yapamam. Güzel yapabildiklerimde kendimi güçlü hissediyorum.” (K3), “Evet. Bağımlılığım yok. Kendi kafamda özgürüm istediğim şeyi araştırabiliyorum. Kendime kısıtlama getirmiyorum kendimi yönetebilirim.” (K4), “Kendi yaptığım şeylerde bağımsız olduğumu düşünüyorum. Öğrenme sürecinde bağımsızım. Kendi kendime öğrenebiliyorum.” (K5), “Bu konuda özyönetimli biriyim. Sabahlara kadar bilgiyi araştırabilirim ama buna ben karar veririm, bağımlı olarak değil.” (K7), “Bağımsızım, kimseye ihtiyaç duymadan kendimiz öğrenebiliyoruz.” (K8), “Kimsenin beni etkisi altına almasını istemem. Kendi kendini yönetirim, her şeye inanmam.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Özyönetimli ve bağımsız değilim konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Bazı şeylerde bağımsız olduğumu, bazılarında da dayatma olarak görüyorum. Bir haberi başka sitelerde okusam bile yanlı ve taraflı olarak olduğunu görüyorum. Bağımsız olduğumuzu düşünmüyorum.” (K5), “Değilim çünkü bir şeyi okumadan, bilmeden öğrenmemiz mümkün değilim. Bilgileri başkasından öğrendiğimiz için bağımsız değiliz. Öğrenirken bilmediğimiz için bağımsız değiliz. Ben bağımlıyım. Başkasına sorarım.” (K6), “Bağımsız olduğumu düşünemiyorum çok fazla bu aletlere bağımlıyım kendimi yönetemiyorum, olmazsa olmaz neredeyse. Onlar olmadan öğrenemiyorum.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Tablo 15. Geleneksel Bilgi Edinme Yöntemleri İle Dijital Ortam ve Araçlarla Bilgi Edinme Arasında Ne Tür Farklılık ve Benzerlikler Yer almaktadır?

Kodlar	Katılımcılar	f
Farklılık		
Kolay erişim	K4, K7, K8	3
Hız	K5, K6, K8	3
Daha fazla kaynak	K1, K2, K4	3
Bilginin teyidi	K1, K6	2
Görseller	K8, K9	2
Geniş kapsamlı	K5, K10	2
Daha fazla ve doğru bilgi	K1, K5	2
Bulut sistemi yedekleme	K2	1
Bilgi kirliliği / Dezenformasyon	K4	1
Ücretsiz	K3	1
Yazara erişim	K3	1
Çift yönlü iletişim	K10	1
Benzerlik		
Benzerlik yok	K2, K4, K5, K6, K10	5

Katılımcıların “Geleneksel bilgi edinme yöntemleri ile dijital ortam ve araçlarla bilgi edinme arasında ne tür farklılık ve benzerlikler yer almaktadır?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod birimleri Tablo 15’te yer almaktadır.

Belirtilen farklılıklarla ilgili olarak;

Kolay erişim konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Eskiden çok zordu ama şimdi çok rahat. Daha önce kısıtlıydı.” (K4), “Geçmişte bilgiye erişim çok zordu. Eskiden daha zordu bilgiye erişim, şimdi hemen ulaşıyorum.” (K7), “Eskiden bir şey araştırmak için okuyamazdın. Şimdi öyle değil, daha kolaylık var erişebiliyorsun. Daha hızlı ve daha rahat erişim var. Bilgi artık daha rahat eklenebiliyor, düzenlenebiliyor.” (K8) şeklinde belirtmişlerdir.

Hız konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Teknolojik aletler, yazılan kitaplar olduğu için öğrenme hızımız daha hızlı.” (K5), “Geleneksel araçlardan daha hızlı.” (K6), “Daha hızlı ve daha rahat erişim var.” (K8) şeklinde belirtmişlerdir.

Daha fazla kaynak konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Eskiden tek bir kaynak vardı şu anda birden çok fazla kaynak var.” (K1), “Geleneksel de aradığını her zaman bulamıyorsunuz. Sahaflara gitmek gerekiyordu. İnternette öyle değil. Her zaman sadece bir internet ücretiyle istediğine ulaşabiliyorsun. İnternet çok avantaj bizim için. Kitapları bile online okuyorum.” (K2), “Cep telefonu veya bilgisayarınızdan dünyadaki tüm kaynaklara ulaşabiliyorsunuz. Daha önce kısıtlıydı. Televizyon tek kanaldı şimdi binlerce kanal var. İnternette dijital platformlar var.” (K4) şeklinde belirtmişlerdir.

Bilginin teyidi konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Eskiye göre şu anki bilgi daha fazla ve doğru. Bilginin teyidinde farklılıklar var.” (K1), “Gelenekselde ünlü biri bir şey derse doğrudur, araştırma yok. Sadece okuyarak öğrenirdik. Şimdi denilen bir şey teyit edilebilir.” (K6) şeklinde belirtmişlerdir.

Görseller konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Eskiden yazı vardı görsel yoktu.” (K8), “Görsel hafıza daha fazla. Görsel hafızaya daha çok hitap ediyor. İstek uyandırıyor.” (K9) şeklinde belirtmişlerdir.

Geniş kapsamlı konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Geçmişteki dar kapsamlıydı şimdi geniş kapsamlı.” (K5), “Tüm dünyaya yayılması, insanlar arasında kültürel bir etkileşim sağlaması.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Daha fazla ve doğru bilgi konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Eskiye göre şu anki bilgi daha fazla ve doğru.” (K1), “O zamanlar araştırma tekniği yoktu. Denilen şeyleri kabul etmek zorunda kalınıyordu. Geçmişte körü körüne inanma, bağlanma varken, günümüzde araştırma yapıp öğrenebiliyoruz.” (K5) şeklinde belirtmişlerdir.

Bulut sistemi yedekleme konusunda; “Şimdi internette bulut sisteminde yedekliyorum. Oradan erişim daha kolay oluyor.” (K2), Bilgi kirliliği / Dezenformasyon konusunda; “Eskiye baktığımızda şu anda bilgi kirliliği var. Dezenformasyon var.” (K4), Ücretsiz olma konusunda; “Para farkı var. Ücretsiz okuyabiliyorsun.” (K3), Yazara erişim konusunda; “Dijitalde yazarına ulaşmak daha kolay oluyor. Yorumları aktarabiliyorsun.” (K3), Çift yönlü iletişim konusunda; “Şu an çift yönlü iletişim var. Konuşabiliyoruz, yorum yapabiliyoruz, soru sorabiliyoruz.” (K10) şeklinde katılımcılar belirtmişlerdir.

Belirtilen benzerliklerle ilgili olarak;

Benzerlik yok konusunda katılımcılar ifadelerinde; “Çok fazla benzerlik yok.” (K2), “Benzer bir tarafı kalmadı.” (K4), “Benzerlik olarak yok.” (K5), “Benzerlik yok, çok farklı birbirinden.” (K6), “Onlar eskide kalmış araçlar çok da benzerlik yok.” (K10) şeklinde belirtmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular analiz edildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır. Katılımcılar bilgi ve bilgiye erişim ile ilgili verdikleri cevaplarda; “*Kütüphane, Kolay erişim, İnternet erişimi, Araştırma yapmak, Merak gidermek, Tecrübe, Uzman Kişiler, Yanlış bilgi ve Bilgi kirliliği*” ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; bilginin araştırma yapmak, merak gidermek ve tecrübe olarak ifade edildiği, bilgiye erişimde ise geçmişte kütüphanelere giderek, günümüzde ise teknoloji ve internet sayesinde istedikleri yerden ve saatte, istedikleri bilgiye ve uzman kişilere direk ulaştıklarını belirtmektedirler. Günümüzde bilgiye erişimin daha kolay olduğunu ama aynı zamanda çok fazla bilgi olduğu için internette yanlış bilgi ve bilgi kirliliği olduğu sonucu elde edilmektedir.

Katılımcılar bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma amacı ile ilgili verdikleri cevaplarda; “*Bir şey öğrenmek, Bilgiye erişim, Haber almak, Gündemi takip, İletişim, Doğrulama, Ödevleri yapmak, Araştırma yapmak, İşin uzmanına erişmek, Boş vakit değerlendirme*” ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda bilgi iletişim teknolojilerini; eğitim hayatları, gündem takibi, sosyal hayat ve iletişim gibi farklı amaçlar için kullandıkları sonucu elde edilmektedir.

Katılımcılar bilgiye erişimde kullandıkları kaynaklarla ilgili verdikleri cevaplarda; *“Tezler, Makale, Dergi, Google Akademik, Üniversiteler, Kitap, İşin uzmanı, Kütüphane, Google, Dergipark, YÖK’in sitesi, Haber siteleri, Wikipedia, Twitter”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; bilgiye erişim için basılı kaynaklar, kütüphane ve uzman kişiler de dahil olmak üzere, internet ortamında farklı birçok akademik kaynağı, araştırma ve haber sitelerini kullandıkları sonucu elde edilmektedir.

Katılımcılar bilgiye erişimde internette kaynak seçimi ile ilgili verdikleri cevaplarda; *“Kaynaklar, Makaleler, Wikipedia, Aramada ilk çıkan site, Üniversitelerin web siteleri, Resmi sayfalar, Dergipark, Google Akademi”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; kaynak seçimini akademik ağırlıklı kaynaklar üzerinden gerçekleştirdikleri sonucu elde edilmektedir.

Katılımcılar bilgiye erişimde dijital araçları bireysel veya arkadaşlarla birlikte kullanmayı tercih etme ile ilgili verdikleri cevaplarda; *“Bireysel, Arkadaşlarla, Farklı bakış açısı, Rahat, Güven, Bilgi paylaşımı, Teyit etmek, Fikir çatışması”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; bireysel tercih etme nedenleri olarak; rahat olması ve güvenilir bilgi olması, fikir çatışması yaşanması sonucu, arkadaşlarla tercih etme nedeni olarak; bilgiyi teyit etme imkanı, farklı bakış açıları öğrenme ve bilgi paylaşımı olanağı olması sonucu elde edilmektedir.

Katılımcılar bilginin doğruluğunu teyit etme ve yöntemleri ile ilgili verdikleri cevaplarda; *“Teyit.org, Uzman, Kaynak, kaynakça, Kitaplar, Edu.tr uzantılı sayfalar, Teyit mekanizması kullanmıyorum, Bloglar, Gruplar, Onaylı makaleler, Youtube”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; çoğunluk sayıda katılımcının bilgiyi birçok farklı akademik kaynak, kaynakça, web sitesi üzerinden ve uzman kişilerden teyit ettikleri, az sayıda katılımcının ise bilgiyi teyit etmediği sonucu elde edilmektedir.

Katılımcılar internette bilgi elde etmeye yönelik araştırma ve değerlendirme becerilerine sahip olup olmadıkları ile ilgili verdikleri cevaplarda; *“Becerilere sahip, Becerilere sahip değil, Araştırma becerisi, Teknik beceri”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; katılımcıların eşit sayıda beceriye sahip olduğu ve beceriye sahip olmadığı, sahip olunan becerilerin ise araştırma ve teknik beceriler olduğu sonucu elde edilmektedir.

Katılımcılar bilgiye erişimde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmanın avantajları ve dezavantajları ile ilgili verdikleri cevaplarda avantaj olarak; *“Bilgiye çabuk ve kolay erişim, Birden fazla bilgiye erişim, Uzmanlara erişim, Kaynaklara erişim, Teyit olanağı”* ve dezavantaj olarak *“Yalan veya yanlış bilgi, Boşa harcanan zaman, Doğru bilgiye erişim zorluğu, Bilgi kirliliği, Manipülasyon, Güvenlik, Sağlık, Hız, Bağımlılık”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; avantaj olarak erişim ve teyit olanaklarının, dezavantaj olarak bilgi odaklı sorunların, güvenlik, ruhsal ve bedensel açıdan ortaya çıkacak sorunların olduğu sonucu elde edilmektedir.

Katılımcılar bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak daha iyi öğrenip öğrenmedikleri ve nedenleri ile ilgili verdikleri cevaplarda; *“Daha iyi öğrendim, Farklı kaynaklara erişim, Güncel bilgiye ulaşma, Daha iyi öğrendiğimi düşünmüyorum, Hızlı öğrenme, Uzmanlara ulaşabilme, Farklı dillerde arama, Kitaplardan daha iyi öğrenme”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; farklı kaynaklara ve uzmanlara erişim ve güncel bilgiye ulaşma, hızlı ve farklı dillerde arama olanaklarının olması nedeniyle

çoğunluk sayıda katılımcının daha iyi öğrendiği, kitaplardan daha iyi öğrenilmesi nedeniyle az sayıda katılımcının daha iyi öğrendiğini düşünmediği sonucu elde edilmektedir.

Katılımcılar bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmayı sevip, sevmedikleri ve nedenleri ile ilgili verdikleri cevaplarda; *“Her türlü bilgiye erişim, Merak giderme, Hızlı ve pratik, Hayatı kolaylaştırma, Kullanmayı sevmiyorum, Farklı çözümlere ulaşma, Farklı dillerde arama, Odaklanma sorunu, Güncel bilgiler”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; bilgiye erişim olanaklarının kolay ve çeşitli olması nedeniyle katılımcıların büyük çoğunluğunun kullanmayı sevdikleri, odaklanma sorunu nedeniyle bir katılımcının kullanmayı sevmeyişi sonucu elde edilmektedir.

Katılımcıların bilgiye erişimde mobil teknolojileri kullanma potansiyeli ile ilgili verdikleri cevaplarda; *“Fazla kullanıyorum, Gerekğinde kullanıyorum”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; çoğunluk sayıda katılımcının mobil teknolojileri fazla kullandığı, diğer katılımcıların gerektiğinde kullandığı sonucu elde edilmektedir.

Katılımcıların bilgiye erişimde mobil teknolojileri ne sıklıkla ve ne şekilde kullandıkları ile ilgili verdikleri cevaplarda; *“Cep telefonu, Ödev ve araştırma için bilgisayar, Mobil çok kullanamıyorum, Tablet”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; çoğunluk sayıda katılımcının araç olarak cep telefonu ve ödev için bilgisayar kullandığı, ayrıca tabletin de kullandıkları araçlar içinde olduğu, bir katılımcının ise mobil kullanmayı çok tercih etmediği sonucu elde edilmektedir.

Katılımcıların bilgiye erişimde ve yeni şeyler oluşturmada gerekli olan teknik becerilere sahip olmaları ve kullandıkları yöntemlerle ilgili verdikleri cevaplarda; *“Sahibim, Office programları, Indizayn, Web sitesi, Blog, Sahip değilim, Wordpress, Autocat, Photoshop, Adopen, Watsapp”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; katılımcıların büyük çoğunluğunun teknik becerilere sahip oldukları, Office programları da dahil olmak üzere belirtilen teknik programları kullandıkları, bir katılımcının teknik beceriye sahip olmadığı sonucu elde edilmektedir.

Katılımcıların bilgiye erişimde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak öğrenmede özyönetimli ve bağımsız olup olmadıkları ile ilgili verdikleri cevaplarda; *“Özyönetimli ve bağımsızım, Özyönetimli ve bağımsız değilim”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; çoğunluk sayıda katılımcının özdenetimli ve bağımsız olduğunu düşündüğü, diğer katılımcıların öz denetimli ve bağımsız olduğunu düşünmediği sonucu elde edilmektedir.

Katılımcıların geleneksel bilgi edinme yöntemleri ile dijital ortam ve araçlarla bilgi edinme arasında ne tür farklılık ve benzerlikler olduğu ile ilgili verdikleri cevaplarda farklılık olarak; *“Kolay erişim, Hız, Daha fazla kaynak, Bilginin teyidi, Görseller, Geniş kapsamlı, Daha fazla ve doğru bilgi, Bulut sistemi yedekleme, Bilgi kirliliği / Dezenformasyon, Ücretsiz, Yazara erişim, Çift yönlü iletişim”* ve benzerlik olarak *“Benzerlik yok”* ifadelerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda; farklılık olarak bilgiye erişimde ve bilgi kaynağında birçok özellik olduğu, benzerlik açısından ise geleneksel yöntemlerle benzer özellikler olmadığı sonucu elde edilmektedir.

Sonuç olarak Muş Alparslan Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü 2. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilen araştırma neticesinde, bilgiye erişimde dijital okuryazarlık kullanımı bağlamında, hayatımızın her alanında var olan bilgi ve iletişim teknolojilerinin, bilgi edinme sürecinde de öğrenciler

tarafından sıklıkla ve yoğunlukta kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Teknolojik tarihin içinde doğan, büyüten ve dijital yerli olarak ifade edilen üniversite öğrencileri, bilgiyi artık geleneksel yöntemlerden değil; daha hızlı, pratik, kolay, kapsamlı, doğrulanabilir bir ortam olarak değerlendirdikleri internet ortamlarından elde etmektedirler. Bilgiye erişimde teknolojik eğitim ve kullanım tecrübelerine sahip olan öğrenciler, yetenek ve becerileri sayesinde dijital okuryazarlık sürecinde bağımsız ve özyönetimli bireyler olarak var olmaktadır. Geçmişin bilgi edinme yöntemlerini daha zor, doğrulanması olmayan ve sınırlı erişim olarak belirten öğrenciler, günümüzün hızlı, kolay, çok kaynaklı, pratik, katılımcı ve avantajlı erişim imkanları sayesinde bilginin hem okuru hem de yazarı olduklarının bilincindedirler. Dijital okuryazar olarak bilinçli kaynak seçimi konusunda çok yetkin olmayan yeni nesil öğrenciler, bilginin teyidi konusunda bildikleri farklı veya klasik yöntem ve teknikleri kullanmaktadırlar. Geçmişte var olan basılı kitapların değerini de bilerek, kitap okuma ve bilgiye dijital ortamlarda erişme kolaylığını da kullanmaktadırlar. Bu bağlamda bilgiye erişimde dijital okuryazarlık kullanımında eksikliklerinin farkında olduklarını belirten öğrenciler, bilgi ve iletişim teknolojilerinin avantaj ve dezavantajlarının da farkındadırlar.

Bilgi okuryazarlığı ile ilgili yapılan çalışmalarda; bilgi okuryazarlığının kavramsal analizi (Kurbanoglu, 2010), toplumunda yaşam boyu öğrenme bağlamında bilgi okuryazarlığı (Gürdal, 2000) ve yaşamboyu öğrenme etkinliği bağlamında enformasyon okuryazarlığı (Tekgöz vd., 2010) konuları, akademik anlamda okuryazarlığın nasıl uygulandığı konusundaki çeşitli fikirleri ve bakış açılarını temsil etmektedir. Ayrıca bilgi okuryazarlık kavramının sadece ilköğretimde ve ortaöğretimde değil aynı zamanda üniversite öğrencileri için de çok önemli bir değer olduğu ve üniversite öğrencilerinin sahip olması gereken bir özellik olması gerekliliği görüşü literatürde önem verilen bir konudur (Bruce 1997; Bundy 2004; The American Library Association, 2015; Webber 2006).

Literatüre katkı sağlaması açısından farklı bir uygulama alanı olarak gerçekleştirilen bu çalışma, İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümü öğrencilerinin bilgi okuryazarlık bakış açılarını dijital okuryazarlık bağlamında inceleyerek yeni bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Çalışma sonucunda; benzer veya ilişkili konular bağlamında elde edilecek farklı ve genel sonuçlar için daha çok sayıda katılımcıdan oluşan bir çalışma grubu ile yeni bulgulara ulaşılması önerilmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Bilgiye Erişimde Dijital Okuryazarlık Kullanımı: Muş Alparslan Üniversitesi Gazetecilik Bölümü 2. Sınıf Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Baker, E. (2000). Integrating literacy and tool-based technologies. *Computers in the Schools*, 16(2), 73-89. https://www.researchgate.net/publication/233063466_Integrating_Literacy_and_Tool-Based_Technologies

- Barut, B., & Kurtbaş, İ. (2009). 2000 Yılı sonrası bazı Hollywood filmlerinde kullanılan ürün yerleştirme uygulamalarına “içerik analizi yöntemiyle” eleştirel bir bakış örnekleme film: “Die Another Day”. *Marmara İletişim Dergisi*, 14(14), 143-162. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2974>
- Bennett, L. (2014). Learning from the early adopters: developing the digital practitioner. *Research in Learning Technology* 22. https://journal.alt.ac.uk/index.php/rlt/article/view/1450/pdf_1
- Bilgiç, G. H., Duman, D., & Seferoğlu, S. S. (2011, 2-4 Şubat). *Dijital yerlilerin özellikleri ve çevrim içi ortamların tasarlanmasındaki etkileri* [İnönü Üniversitesi, Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri]. Malatya. https://ab.org.tr/ab11/kitap/bilgic_duman_AB11.pdf
- Brown, C. (2020). *Introduction to digital literacy*. (M. Schwartz, Ed.). *Digital citizenship toolkit* (s. 5-21). Pressbooks.
- Bruce, C. (1997). *Seven faces of information literacy in higher education*. file:///C:/Users/LENOVO/Downloads/The_Seven_Faces_of_Information_Literacy.pdf
- Bundy, A. (2004). *Australia and New Zealand information literacy framework: Principles, standards, and practice*. Adelaide: Australian and New Zealand Institute for Information Literacy. <https://adbu.fr/wp-content/uploads/2013/02/Infolit-2nd-edition.pdf>
- Çepni, S. (2007). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Celepler Matbaacılık.
- Evering, L. C., & Moorman, G. (2012). Rethinking plagiarism in the digital age. *Journal of Adolescent & Adult Literacy International Reading Association*, 56(1), 35-44. https://www.academia.edu/36760454/Rethinking_Plagiarism_in_the_Digital_Age
- Gill, P., Stewart, K., Treasure, E., & Chadwick, B. (2008). Methods of data collection in qualitative research: Interviews and focus groups. *British Dental Journal*, 291-295. <file:///C:/Users/LENOVO/Downloads/bdj.2008.192.pdf>
- Gilster, P. (1997). *Digital literacy*. Wiley Computer Pub.
- Günüç, S. (2011, 22-24 September). *Türkiye, dijital yerlilerde çalışan bellek ve çoklu görev*. [5th International Computer & Instructional Technologies Symposium] Elazığ. <https://studylibtr.com/doc/968512/dijital-yerlilerde-%C3%A7ali%C5%9Fan-bellek-ve-%C3%A7oklu-g%C3%B6rev>
- Gürdal, O. (2000). Yaşamboyu öğrenme etkinliği enformasyon okuryazarlığı. *Türk Kütüphaneciliği*, 14(2), 176-187. <http://www.tk.org.tr/index.php/tk/article/view/816>
- Jisc. (2011). *Developing digital literacies*. Briefing Paper in Support of JISC Grant Funding. <http://digitalfuturesoer3.pbworks.com/w/file/51851938/Briefingpaper.pdf>
- Kurbanoğlu, S. S. (2010). Bilgi okuryazarlığı: Kavramsal bir analiz. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 723-747. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/812095>
- Lankshear, C., & Knobel, M. (2006). Digital literacy and digital literacies: Policy, pedagogy and research considerations for education. *Nordic Journal of Digital Literacy*, 8-20. file:///C:/Users/LENOVO/Downloads/Digital_Literacies_Policy_Pedagogy_and_Research_Co.pdf
- Lei, J. (2009). Digital Natives as preservice teachers: What technology preparation is needed? *Journal Of Computing In Teacher Education*, 25(3).

- file:///C:/Users/LENOVO/Downloads/Digital_natives_as_preservice_teachers_What_techno.pdf
- Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy? *Computers & Education*, 59(3), 1065-1078. https://ac.els-cdn.com/S0360131512001005/1-s2.0-S0360131512001005-main.pdf?_tid=ed849775-eb55-4c8a-9957-3bff2b194b72&acdnat=1522826182_c4180482b70c763835e8fabee6d8doc.
- Özel, N. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Bilgi Okuryazarlığı Becerilerinin Değerlendirilmesi: Ankara Üniversitesi Örneği. *Bilgi Dünyası*, 17(2), 247-264. <https://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/65/59>
- Phuapan, P., Viriyavejakul, C. ve Pimdee, P. (2015). *Elements of digital literacy skill*. Paper presented at the 13th International Conference on Developing Real-Life Learning Experience: Lifelong Learning Skills in The 21st Century, Utah. file:///C:/Users/LENOVO/Downloads/AIJSS_2015_154.pdf
- Prensky, M. (2001a). Digital natives, digital immigrants. *On The Horizon*, 9(5), 1-6. 2 <http://www.marcprensky.com/writing/prensky%20-%20digital%20natives,%20digital%20immigrants%20-%20part1.pdf>
- Prensky, M. (2001b). Digital natives, digital immigrants, Part II: Do they really think differently? *On the Horizon*, Vol. 9 No. 6, pp. 1-6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424843>
- Prensky, M. (2009). H. Sapiens digital: from digital natives to digital wisdom. *Innovate. Journal of Online Education*, 5(3). <http://www.innovateonline.info/index.php?View=article&id=705>
- Seamans, N. H. (2001). *Information literacy: A study of freshman students' perceptions, with recommendations*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Virginia Polytechnic Institute and State Univ.
- Scanlon, P. M., & Neumann, D. R. (2002). Internet plagiarism among college students. *Journal of College Student Development*, 43, (3), 374-385. <https://eric.ed.gov/?id=EJ648447>
- Spires, H., & Bartlett, M. (2012). *Digital literacies and learning: Designing a path forward*. Friday Institute White Paper Series. NC State University. <https://www.fi.ncsu.edu/wp-content/uploads/media/2013/05/digital-literacies-and-learning.pdf>
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. SAGE Publications. <https://us.sagepub.com/en-us/nam/basics-of-qualitative-research/book235578>
- Teksöz, G., Şahin, E., & Ertepinar, H. (2010). Çevre okuryazarlığı, öğretmen adayları ve sürdürülebilir bir gelecek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(39), 307-32. <http://efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/480-published.pdf>
- The American Library Association. (2015). Framework for information literacy for higher education. American Library Association. <https://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/issues/infolit/framework.pdf>
- Ünal, F. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı düzeylerinin değerlendirilmesi. *Journal of International Social Research*, 8(41):1059-1059.

file:///C:/Users/LENOVO/Downloads/SOSYAL_BILGILER_OGRETMEN_ADAYLARININ_BILGI_OKURYAZ%20(1).pdf

Webber, S. (2006) Information literacy standards and statements. *Association of College & Research Libraries*. <http://dis.shef.ac.uk/literacy/standards.htm>.

Yıldırım, Z. (2016). Selçuk Üniversitesi Öğrencilerinin Bilgi Okuryazarlığı Becerileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 133-153. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/567289>

Zurkowski, P. (1974). The information service environment relationships and priorities. *Washington, DC: National Commission of Libraries and Information Science*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED100391.pdf>

Extended Abstract

In addition to the use of digital tools in the digital world that has emerged with technology, the cognitive and technical skills required for accessing, using, and sharing digital content are included in all definitions of digital literacy. Digital literacy, which can be defined as the expression of reading and writing actions in the digital environment, is based on accessing information in the right channels by using the appropriate methods, producing the right information, and sharing it accordingly. With the development of technology, the characteristics of digital immigrants who try to establish a life order between the past and the present, and the digital natives whose lifestyles are determined by technology differ in many points. With the change of all these digital processes, the learning styles of today's students, who are accepted as digital natives, have also changed significantly. In the context of information literacy, access to information, sources of information, verification, critical thinking, and being conscious are very important and necessary. By transferring information to digital media, existence, production, and sharing with digital tools is also possible with the use of digital literacy. In the context of digital literacy, information literacy, access to information, and use of information are also significant. This study aims to determine how the new generation of students, who are expressed as digital natives in particular, use digital literacy in accessing information, and with which methods and tools they use it.

The data were collected after the permission of Muş Alparslan University Scientific Research and Publication Ethics Committee dated 30/05/2022 and numbered 51120. The study group of the research was determined as 10 students by using a convenience sampling method among 21 students who were officially registered and actively studying in the 2nd year of the Department of Journalism, Faculty of Communication in Muş Alparslan University in the 2020-2021 academic year.

In the research, the "Cross-sectional Research" method and semi-structured interview technique were used. In the semi-structured interview, 15 questions were asked to the participants and the answers given by the participants were analyzed in the research section. The data obtained in line with semi-structured interviews conducted in online face-to-face environments were evaluated by using the content analysis method. In-depth interviews were conducted through Zoom, which provides online face-to-face meetings. In keeping with the confidentiality of the studies, the names of the participants were defined with codes such as K1, K2, and K3.

When the findings obtained from the research were analyzed, the following conclusions were reached:

In the responses about information and access to information, the participants reported that knowledge is expressed in terms of research, curiosity, and experience, and they went to the libraries to access information in the past, but now they can directly access the information and experts from wherever and whenever they want thanks to easy access to technology and the Internet. It was also concluded that it is easier to access information

nowadays; however, there is also misinformation and information pollution on the Internet due to the abundance of information.

The responses about the purpose of using information and communication technologies concluded that they use information and communication technologies for different purposes such as education life, agenda tracking, social life, and communication.

From the responses about the sources they use to access information, it was concluded that they use many different academic resources, research, and news sites on the Internet, including printed sources, libraries, and experts, to access information.

Based on the responses about the selection of resources from the Internet in accessing information, it was concluded that they make the selection of sources based on academically weighted sources.

The responses concerning participants' preferences to use digital tools individually or together with friends to access information indicates that the reasons for preferring individual use of digital tools include being comfortable, having reliable information, and experiencing conflicts of opinion, whereas the main reason for preferring the use of digital tools with friends stems from the opportunity to confirm the information obtained as a result of the chance to learn from different perspectives and to share information.

The responses about the methods and issues of confirming the accuracy of the information revealed that the majority of the participants confirmed the information from many different academic sources, bibliographies, websites, and experts, while a small number of participants did not confirm the information.

In their responses about whether they have research and evaluation skills to obtain information from the internet, the participants reported that they have an equal number of skills and do not have the skills, while the skills are research and technical.

From the responses given by the participants about the advantages and disadvantages of using information and communication technologies in accessing information, it was concluded that access and confirmation opportunities can be regarded as advantages, while there are some disadvantages such as information-oriented problems as well as problems that may arise in terms of security, mental and physical aspects.

From the responses about whether they learned better by using information and communication technologies and the reason for this situation, it was concluded that the majority of the participants learn better due to the possibility of accessing different sources and experts, accessing up-to-date information, searching quickly in different languages, while a small number of participants do not think that they learn better because they learn better from books.

In their responses about whether they like or dislike using information and communication technologies and its reason, they stated that the majority of users like to use it because of the ease and variety of access to information, but a user does not like to use it due to the focusing problem.

In the light of the responses on the potential of using mobile technologies in accessing information, it was concluded that the majority of the participants use mobile technologies more than other users when necessary.

Based on the answers regarding how frequently and how they use mobile technologies to obtain information, it was revealed that the majority of the participants use mobile phones and computers for homework, while others use tablets, and a user does not choose to use mobile devices much.

Depending on the responses regarding the technical skills required for accessing information and creating new things as well as the methods employed, it was concluded that the vast majority of users have technical skills and use the specified technical programs including MS Office programs, and a user does not have technical skills.

From the responses about whether they are self-directed and independent in learning by using information and communication technologies in accessing information, it was concluded that the majority of the participants think that they are self-controlled and independent, while the other participants do not think so.

In the responses about differences and similarities between traditional methods of obtaining information and obtaining information through digital media and tools, the participants stated that they differ in terms of accessing information and the source of information, and they also reported that digital methods have no similarities with traditional methods.

As a result of the research carried out with 2nd-year students at the Department of Journalism, Faculty of Communication in Muş Alparslan University, it was revealed that information and communication technologies, which exist in all areas of our lives, are frequently and intensely used by students in the process of obtaining information in the context of using digital literacy in accessing information. Students, who have technological education and experience in accessing information, exist as independent and self-autonomous individuals in the digital literacy process thanks to their abilities and skills. Students who stated that obtaining information in the past was more difficult, unverified, and limited access are now aware that they are both readers and writers of information as a result of today's fast, easy, multi-source, practical, participatory, and advantageous access opportunities. In this vein, students who reported that they are aware of their deficiencies in the use of digital literacy in accessing information are also aware of the advantages and disadvantages of information and communication technologies. It is recommended to obtain results from different contexts on similar or related issues to reach new findings with a study group consisting of more participants.

Geliş Tarihi / Received Date
21.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
04.05.2023

Okul Yöneticilerinin Kullandıkları Güç Kaynakları ile Öğretmenlerin Motivasyonları ve Örgütsel Sessizlik Düzeyleri Arasındaki İlişki

The Relationship Between the Power Sources Used by School Principals and Motivation of Teachers and Organizational Silence Levels

Ahmet AYIK¹

Okan DİŞ²

Öz

Bu araştırma ile ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin algılarına göre, okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmenlerin motivasyonları ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini, 2016–2017 eğitim-öğretim yılında Erzurum ili Yakutiye ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 20 ortaokulda görev yapmakta olan 316 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak; “Okullarda Örgütsel Güç Ölçeği” ile “Örgütsel Sessizlik Ölçeği” kullanılmıştır. Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmenlerin motivasyonları ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Regresyon analizi sonuçlarına göre, örgütsel güç ve motivasyon ölçeklerine ait alt boyutların, örgütsel sessizlik ölçeğinin alt boyutlarını anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: : Yönetici, örgütsel güç, güç kaynakları, motivasyon, sessizlik.

Abstract

This research aimed to determine the relationship between the power sources used by school principals and the motivation and organizational silence levels of teachers according to the perceptions of teachers working in secondary schools. The research was carried out in relational screening model. The sample of the study consists of 316 teachers working in 20 secondary schools affiliated to the Ministry of National Education in Yakutiye district of Erzurum province in the 2016-2017 academic year. As a data collection tool in the research;

Bu çalışma, 19-21 Ekim 2017 tarihleri arasında TOBB Üniversitesinde düzenlenen 8. Uluslararası Eğitim Yönetimi Forumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Doç. Dr. Ahmet AYIK, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, EYTPE, Erzurum/ TÜRKİYE, E-mail: ahmet.ayik@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2885-947X

² Okan DİŞ, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, EYTPE, Ankara/ TÜRKİYE, E-mail: okandis25@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0065-953X

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmış ve Dergimiz tarafından iThenticate® intihal incelemesinden geçirilmiştir.

"Organizational Silence Scale in Schools" and "Organizational Silence Scale" were used. It has been observed that there is a significant relationship between the power sources used by school principals and motivation and organizational silence levels of teachers. According to the results of the regression analysis, it was observed that the sub-dimensions of the organizational strength and motivation scales significantly predicted the sub-dimensions of the organizational silence scale.

Keywords: Manager, organizational power, power sources, motivation, silence.

Giriş

Güç, bütün örgütlerin temel gerçeğidir. Güç, bireylerin diğer kişiler üzerinde etki bırakabilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle gücün kullanılma biçimleri, nerede ve ne zaman kullanıldığı, güç kullanımının başarılı ya da başarısız olma durumlarının temelini oluşturmaktadır. Bir kişinin güç sahibi olduğunu söyleyebilmek için başkaların davranışlarını etkileyebilmesi gerekmektedir. Bu açıdan güçten bahsedebilmemiz için birden fazla kişi bulunmalıdır (Güney, 2011). Güç, hedeflere ulaşmak için var olan engellerin ortadan kaldırılması ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi sürecidir (Pfeffer, 1987). Bu durum örgütler içinde geçerlidir. Örgütler yapıları gereği birden fazla insanın bir arada bulunduğu sosyal yapılardır. Örgütsel güç, örgüt içindeki bir bireyin ya da grubun diğer üyeleri etkileyerek istenen amaçlara varılmasının sağlanması şeklinde ifade edilebilir. Örgütsel güç, yöneticinin kurum adına yapılmasını istediği bir davranışı çalışanlardan istemesi ve yaptırabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Koşar, 2012). Örgüt yöneticilerinin astlara istediklerini yaptırabilmesi için güç sahibi olması gerekir. Örgüt hedefleri doğrultusunda astların harekete geçirilmesi, astların hedefler doğrultusunda yönlendirilmesi, yöneticilerin sahip oldukları güç kaynaklarını etkili bir biçimde kullanabilmeleri ile orantılıdır. Bu nedenle örgüt yöneticilerinin astlarını hedefler doğrultusunda yönlendirebilmeleri için güç sahibi olmaları beklenmektedir (Zafer, 2008). Liderlik davranışı ve güç süreçleri yakından ilişkilidir. Liderler gücü grup hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak kullanır (Patrick, 2012). Güçlü liderler, takipçilerini istediklerini yaptırmak için etkiler (Fuqua, Payne & Cangemi, 2010). Etkili bir lider olabilmek için ise, kişi çeşitli güç biçimlerini ayırt edebilmeli ve kendi tarzı, karakter özellikleri ve çalışma ortamı ile en uyumlu olanı seçebilmelidir (Goncalves, 2013). Yöneticilerin tutum, davranış, yetenek ve beklentileri birbirlerinden farklılık göstermektedir. Bu durum onların farklı yönetim tarzları geliştirmelerine yol açmaktadır. Yöneticiler, çalışanlarını etkilemek açısından sahip oldukları gücü kullanmaktadır (Zel, 2001). French ve Raven (1959) güç kaynakları yasal güç, uzmanlık gücü, ödül gücü, zorlayıcı güç ve karizmatik güç olarak sınıflandırmaktadır.

Yasal güç, yöneticinin örgütteki konumuna ve otoritesine bağlıdır (Palmer & Hyman, 1993). Uzmanlık gücü, yöneticilerin bilgi ve becerileri ile astlarını etkileyebilme yeteneğidir. Astlar yöneticilerin sahip oldukları bilgilere ulaşamayacaklarını düşünmektedirler. Yöneticilerin bilgi ve becerileri doğru olarak kabul edilmektedir. Çalışanlar bu bilgilerin kendileri için faydalı olduğunu düşünmektedir. Bu durum astların etkilenmesi açısından önemli bir unsurdur (Hoy & Miskel, 2012). Ödül gücü, liderin ödül verme yetkisi ile ilişkilidir. Örgüt yöneticisi, bulunduğu statü gereği astlarını ödüllendirir. Bu sayede astların istenen davranışları sergilemeleri hedeflenir (Robbins, 1989). Dolayısıyla yöneticilerin ödül gücünü kullanarak çalışanları harekete geçirmeleri, örgütün hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol

oynayabilir. Yöneticiler maddi ya da manevi güçlerini kullanarak çalışanları etkileyebilir. Çalışanların hedefler doğrultusunda ortaya koyduğu davranışlar takdir edilmeli ve başarılı çalışmalar ödüllendirilmelidir. Şimşek'e (1999) göre zorlayıcı güç, maddi ve manevi baskıyı ifade etmektedir ve bu baskı sonucu çalışanlar yöneticilerin istek ve emirlerini yerine getirir. Karizmatik güç, çalışanlar tarafından takdir edilen ve beğenilen yöneticilerin, çalışanları etkileme yeteneklerini ifade etmektedir. Karizmatik güç, yöneticilerin kişilik özellikleri ile çalışanları hedefler doğrultusunda harekete geçirebilme yetenekleriyle ilgilidir (Robbins, 1989). Yöneticilerin ortaya koyduğu tutum ve davranışlar çalışanlar tarafından örnek alınmaktadır. Karizmatik güç ile çalışanlar kolayca etkilenebilmekte ve yönetici tarafından çalışanların yönlendirilmeleri daha kolay olmaktadır.

Güç örgütsel yaşamda meydana gelen etkileşimlerde önemli bir rol oynar (Patrick, 2012) ve bir motivasyon kaynağı olarak olumlu bir şekilde kullanılabilir (Le Roux, 2012). Oldukça dinamik bir yapıya sahip olan eğitim örgütlerinde yöneticilerin tutum ve davranışlarının, ortaya koydukları güç türlerinin öğretmenlerin moral ve motivasyonunu, dolayısıyla okulun gelişimi ve iklimini etkilediğini gösteren çalışmalar yer almaktadır (Alga, 2017; Gövez, 2013; Uğur, 2016). Motivasyon, bireylerin davranış biçimlerini, hedefleri gerçekleştirme sürecindeki kararlılıklarını ve çaba düzeylerini etkileyen psikolojik gücü ifade etmektedir (Yılmaz ve Eroğlu, 2008). Motivasyon, bireyleri amaçlar doğrultusunda harekete geçiren önemli kavramlardan biridir. Örgüt çalışanlarının dikkatlerini hedefler doğrultusunda yoğunlaştırmak amacıyla onların motive olmaları gerekmektedir. Kişilerin istekli olması, yaptıkları işi benimsemeleri ve yeterli düzeyde çaba göstermeleri gerekmektedir. Motivasyon, Latince kökenli olup "motive" kelimesinden gelmektedir. Motivasyon; güdü, harekete geçiren güç anlamına gelmektedir (Fındıkçı, 1999). Motivasyon, örgüt çalışanlarının davranışlarını yönlendiren unsurlardan biridir. Motivasyon, duygular, düşünceler, ihtiyaçlar, inançlar ve korkulardan beslenen bir kavramdır (Eren, 2008). Yöneticiler, örgütün amaçlarını yerine getirebilmek amacıyla çalışanları yönlendirmeli ve çalışanların beklentilerini ve gereksinimlerini karşılayabilecek çalışma atmosferleri oluşturarak motivasyonlarına katkıda bulunmalıdır (Çoban, 2019). Araştırmalar, motive olmuş çalışanların daha iyi kurumsal performans sergilediğini göstermektedir (Lee ve Raschke, 2016). Motivasyon yönlendirici bir güçtür. Bireyleri motive etmek istiyorsak, onları güdüleyen şeyler hakkında bir şeyler bilmemiz ve onları tatmin etmemiz gerekir (Hagemann, 1997). Bireylerin motivasyon düzeylerinin artırılmasında kişilerin davranış biçimlerini tanımak ve nelerden motive olacaklarını bilmek önemlidir. Örgüt çalışanlarının kendilerine değer verildiğini hissetmeleri, onların başarıma isteklerini artırmaktadır. Bu durum bireyler için önemli bir motivasyon aracıdır. Bireyleri tanımak ve onları anlamaya çalışmak problemlerin çözümünde de etkin rol oynayabilir. Çalışanların olaylar karşısında ortaya koyabilecekleri tutum ve davranışların bilinmesi daha az sorun yaşanmasına katkı sağlayabilir. Kişileri tanımak onlarla etkili iletişimi gerektirir. Etkili iletişim ise çalışanların kendilerini daha anlaşılır biçimde ifade etmelerine zemin hazırlamaktadır. Birbirini anlayan örgüt çalışanları sorunlara daha hızlı çözümler üretmektedir (Hotamışlı ve Şenol, 2011). Bireyleri yaşamlarında motive eden birçok unsurun olduğu söylenebilir. Çalışanların başarılarının değerlendirilmesi, ödüllendirme sisteminin kullanılması kişiyi motive eden etmenler arasındadır. Bununla birlikte bireyleri motive eden faktörler değişiklik gösterebilir. Bu durum bireylerin kişilik özelliklerinden, psikolojik yapılarından,

İhtiyaç ve beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yöneticilerin, motivasyon araçlarını bireysel farklılıkları göz önünde bulundurarak kullanmaları örgüt için katkı sağlayabilir (Yılmaz ve Eroğlu, 2008). Bu nedenle motivasyon kişisel bir durumdur. Yöneticilerin ödül gücünü kullanması bu bağlamda etkili olabilir. Motivasyonun bir diğer özelliği ise, insan davranışlarında etkisi ortaya çıkmaktadır. Motivasyon, yapılan işten sonuç alma gayreti ile ilgilidir. Bu bağlamda yapılan iş ve kişi arasında karşılıklı bir etkileşim vardır (Koçel, 2011). Bireyin motive olmasında iç ve dış motivasyon uyarıları bulunmaktadır. Motivasyon araçlarının etkili bir biçimde kullanılabilmesi açısından içsel ve dışsal motive uyarılarının tespit edilmesi önemlidir. Bu sayede çalışanları harekete geçirecek uygun uyarıların kullanılması mümkün olabilir. İnsanlar yapıları gereği başarıya duyduğu tutku yaşamak isterler. Bu nedenle çalışanların yeteneklerinin ve sınırlarının bilinmesi, onların başarı duygusunu yaşamları için gerekli zeminin hazırlanmasına katkı sağlamaktadır. Örgüt yöneticileri çalışanları yakından tanımalı, onları izlemeli ve yapmak istediklerini yapmalarına fırsat vermelidir. Özellikle içsel motive edici uyarıların dışsal motive edici araçlar ile desteklenmesi gerekmektedir (Dogani, 2010). Düşüncenin harekete dönüşümünde içten motivasyon önemlidir. Kişi amaçlarını belirler ve bu doğrultuda hareket eder (Shinn, 1996). İçsel ve dışsal güdülenmede, çalışanın denetim odağı etkili olmaktadır. İçten denetimli çalışanlar içsel güdülenmeyi tercih ederken, dıştan denetimli çalışanlar ise dışsal güdülenmeyi tercih etmektedir. Bu nedenle yöneticilerin güdüleme yöntemlerini uygulaması ve güdülenme koşullarını oluşturması gerekmektedir (Başaran, 1992). Dışsal güdümler bireyden bağımsız olarak ortaya çıkarken; içsel güdümler bireyin kendisiyle ilgilidir. Dışsal güdümler daha çok ödül ve ceza sonucu ortaya çıkmaktadır. İçsel güdümler ise, merak, ilgi ve ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkmaktadır (Akbaba, 2006). Örgüt çalışanlarının tanınması onların hangi güdü türünden beslendiklerinin bilinmesi açısından önemlidir. Yöneticiler bu doğrultuda hareket ederse yönetimde daha etkili olabilirler. Bu nedenle yöneticilerin çalışanları yakından tanımak adına çalışanlar ile iletişim halinde olmaları gerekmektedir. Bununla birlikte çalışanların özgeçmiş dosyalarını dikkatli biçimde incelemeleri önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışanların deneyimlerinin, kişilik özelliklerinin, alan uzmanlıklarının farkında olunması örgütün hedeflerinin gerçekleştirilmesini etkilemektedir. Okul yöneticilerinin de bu bağlamda öğretmenlerin kişisel gelişim alanlarının farkında olması, onları yakından tanımaları okul içindeki sosyal, sanatsal, sportif, teknolojik vb. faaliyetlerin daha etkili biçimde yürütülmesine zemin hazırlayabilir. Okul içinde açılacak olan kurslarda da benzeri şekilde öğretmenlerin görev almalarında bu durum önem arz etmektedir. Okul yöneticilerinin öğretmenleri etkinlikler konusunda ikna etmeleri ve bu doğrultuda güç kaynaklarını etkili kullanmaları gerekmektedir. Okul yöneticileri ile öğretmenler arasındaki diyalog, iletişim öğretmenlerin harekete geçirilmesi açısından önemli bir unsurdur. Okul içinde çatışmaya dayalı bir iklim söz konusu ise öğretmenleri görevleri dışında herhangi bir faaliyette bulunmalarına ikna etmek güç olacaktır. Karşılıklı anlayış ve hoşgörü ortamının oluşturulması, okul içi ve dışı etkinliklerin daha etkili ve verimli bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlayabilir.

Yönetici, çalışanların yeteneklerini belirlemeli ve açığa çıkarmalıdır. Yeteneklerin ve potansiyelin açığa çıkması noktasında motivasyon araçlarından yararlanılabilir (Yılmaz ve Eroğlu, 2008). Bu bağlamda

yöneticilerin tutum ve davranışları, çalışma ortamının havası, deneyimler, motivasyon düzeyini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir (Gilley, Gilley ve McMillan, 2009). Yönetim konusunda bilgili olan bir yöneticinin çalışanlarının ihtiyaçlarını ve amaçlarını çok iyi belirlemesi gerekmektedir. Yöneticilerin gerçekçi davranmaları da örgütün yararına olacaktır. Gerçekçi ve yapılabilir hedeflerin belirlenmesi anlamlı olur. Örgütsel kararların belirlenmesinde ortak hareket edilmesi, katılımın vurgulanması önemlidir (Dogani, 2010). Bu nedenle yöneticiler karar alma sürecinde çalışanların katılımına önem vermeli ve onların düşüncelerine saygı duymalıdır. Aksi takdirde çalışanlar örgüt gelişimine katkıda bulunacak düşüncelerini ifade etmekten çekineceklerdir. Bu durum ise örgütsel sessizliğin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Örgütsel sessizlik örgütün gelişimi ve değişimi açısından olumsuz sonuçlar oluşturabilir. Örgüt içinde yaratıcı düşüncenin açığa çıkması ve kişilerin düşüncelerini çekinmeden ifade etmeleri örgütsel gelişim açısından önemli bir unsurdur. Eğitim örgütü olan okullar farklı paydaşların bileşiminden oluşan açık örgütlerdir. Okul paydaşlarının memnuniyet düzeylerinin artırılması açısından duygu ve düşüncelerine önem verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda görüşmeler yapılarak katılım sağlanabilir. Öğretmenlerin, velilerin desteğini alan okul yönetimi hedeflerin gerçekleştirilmesine katkı sağlayabilir. Öğretmenler ile velinin desteğini alan okul yönetimi, öğrencilerin başarısı, gelişimi ve mutluluğuna uygun ortamı hazırlayabilir. Katılım aynı zamanda ilgili kişilerin motive olmalarını ve harekete geçmelerini kolaylaştırabilir.

Sessizlik kavramı farklı bilim dallarında kullanılan bir kavramdır. İletişim, psikoloji, sosyoloji bunlardan bazılarıdır. Toplumsal suskunluk, içe kapanıklık gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Çakıcı, 2010). Örgütsel sessizlik, çalışanın örgüt içinde var olan problemlere karşı düşüncelerini gizleyerek tepkisiz kalmasıdır (Henriksen ve Dayton, 2006). Örgütsel sessizlik, çalışanların yönetim ile görüşlerini ve kaygılarını paylaşmamasıdır. İş ile ilgili konularda düşüncelerin saklanması olarak ifade edilebilir (Morrison ve Milliken, 2000). Çağımızda örgütlerin başarıya ulaşmalarında önemli etmenlerden biri de örgütlerin çalışanlarıyla barışık olmalarıdır. Bu açıdan örgütlerde insan kaynaklarının önemi artmaktadır. Örgüt çalışanlarının uyum içinde hareket etmeleri, etkili iletişime geçmeleri örgütsel başarının artmasına katkı sağlamaktadır (Ürek, Demir ve Uğurluoğlu, 2015). Örgütlerin gelişimi, örgüt içinde çalışan bireylerin yeni fikirler ortaya koymasına bağlıdır. Bu nedenle öncelikle çalışanların kendilerini rahat hissetmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla örgüt yöneticilerinin çalışanları cesaretlendirmeleri önemlidir. Örgüt yöneticileri çalışanların düşüncelerine saygı duymalıdır. Bunun sonucunda sessizlikten kaynaklı sorunlar ortadan kalkabilir. Bu durum aynı zamanda örgütlerin daha başarılı olmalarına da katkı sağlayabilir (Özdemir ve Uğur, 2013). Yöneticilerin bazı kaynaklardan kazandıkları güçle örgütteki personelin davranışlarını etkilemeye çalıştıkları görülmüştür. Bu bağlamda örgütsel güç kullanan yöneticinin astlarının sessizlik gösterme davranışı arasında ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkinin çift yönlü olduğunu söylemek mümkündür. Güç kullanan yönetici, astların sessiz kalmasının nedeni olabildiği gibi, sessiz kaldığı için yönetici tarafından güç kullanımına maruz kalan astlar da olabilmektedir (Aydın, 2016). Günümüzde yaşanan rekabet ortamında örgütler varlıklarını sürdürebilmek için bu konuda dikkatli davranmalıdır. Fakat bazı örgütler, bilinçli ya da bilinçsiz olarak sessizliğe sürüklenmektedir. Sessizlik aslında bir itaat durumu değildir. Örgüte karşı bir tepki ve geri planda kalma olarak değerlendirilmektedir (Bildik, 2009). Örgütsel sessizlik, çalışanların

bilgi ve deneyimlerini paylaşmamalarına sebep olabilir. Dolayısıyla bu durum örgüte zarar verebilir. Geri planda kalan, çekinik davranan örgüt çalışanlarının örgüt amaçlarına hizmet etmesi ve verimli olmaları oldukça güçtür. İsteksizlik çalışanların ortaya koydukları verimi de olumsuz etkilemektedir. Okullarda öğretmenler arası iletişim, deneyim aktarımı ve yapılan faaliyetlerin işbirliği içinde yapılması için öğretmenlerin olumlu bir okul iklimine sahip olmaları gerekmektedir. Kendilerini rahat bir biçimde ifade edebilecek eğitim ortamlarında yer alan öğretmenler, eğitim öğretim sürecinde daha faydalı olabilir. Bu durumda öğretmenlerin eğitim öğretim sürecinde daha aktif olmaları beklenebilir.

Literatür incelendiğinde, güç kaynakları ile farklı değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Güç kaynakları ile örgütsel vatandaşlık (Uğurlu ve Demir, 2016), örgütsel sessizlik (Altinkurt, Yılmaz, Erol ve Salalı, 2014; Apak, 2016; Bozgöz, 2020; Deviren, 2019; Karaman, 2015), örgüt iklimi (Diş ve Ayık, 2016), yönetimde kullanılan güç türleri (Bayraktar, 2019), örgütsel çıktılara etkisi (Doğan, 2022), örgütsel güven (Özhan, 2016), örgütsel adalet (Ersoy, 2020), örgütsel öğrenme (Çora, 2020), öğretmen özerkliği (Gülaktı, 2020), psikolojik sermaye (Bulut, 2019), öğretmen profesyonelliği (Koşar, Kılınç, Er, Öğdem ve Savaş, 2014), öğretmen motivasyonu (Polat, 2010) gibi değişkenlerin incelendiği çalışmaların olduğu görülmektedir. Literatür incelendiğinde motivasyon ile liderlik (Aksel, 2016; Emirbey, 2017; Ergen, 2009), mobing (Avcı, 2015), iletişim becerileri (Bektaş, 2010; Koçak, 2013), yönetici yaklaşımları (Çalış, 2012), örgütsel bağlılık (Ertürk, 2014; Kalay, 2015), örgütsel adalet (Akman, 2018; İren, 2015; Gul, Xiaolin, Lanrong ve Sadozai, 2017; Kahraman, 2017), örgütsel vatandaşlık (Köprülü, 2011), güç kaynakları (Polat, 2010), yıldırma (Akbaşlı, Diş ve Durnalı, 2020) arasındaki ilişkilerin araştırıldığı görülmektedir. Son olarak, yapılan çalışmalar incelendiğinde örgütsel sessizlik ile yöneticilik tarzları (Altın, 2017), örgütsel güç türleri (Aydın, 2016), okul yönetimine katılım (Çakal, 2016), örgütsel sosyalleşme (Dönmez, 2016), örgütsel bağlılık (Gök, 2018; Kahveci, 2010), liderlik biçimleri (Güler, 2017; Yenel, 2016), örgütsel adalet (İşleyici, 2015), yabancılaşma (Yörür, 2016) arasındaki ilişkilerin araştırıldığı görülmektedir.

Yöneticiler, çalışanların hedefleri gerçekleştirmeleri amacıyla yönlendirici olmalıdır. Yöneticiler, çalışanları desteklemeli ve onları gerekli durumlarda övmeyi bilmelidir. Gücünü çalışanlar ile birlikte kullanarak çalışanlarını etkilemelidir (Dogani, 2010). Değişim, gelişim ve öğrenme açısından motivasyonun olması gereklidir. Motivasyon olmaz ise istenen sonuçlara ulaşılmaz (Hanks, 1999). Bu nedenle motivasyon ve performans doğru orantılıdır. Motivasyon arttıkça performans da artar. Tabii ki burada şartların elverişli olması gerekir. Uygun ortam yanı sıra bilgi, beceri ve yetenek gereklidir (Bayraktar, 2015). Örgüt içinde çalışanların örgütsel sessizlik düzeyleri, liderlik tarzlarına göre farklılık göstermektedir. Yöneticilerin benimsediği liderlik tarzları sessizliğin artmasına ya da azalmasına neden olmaktadır. Örgütün geleceğini düşünen yöneticiler, çalışanların sessizlik davranışlarını engelleyecek ya da ortadan kaldıracak liderlik tarzlarına göre hareket etmeye çalışır (Özdil, 2017). Örgüt yöneticilerinin, gelişimi sağlamaları için çalışanların konuşmalarının desteklendiği bir örgüt kültürü oluşturmaları önem taşımaktadır. İletişim kanallarının açık olması bu kültürün oluşturulmasında etkili olabilir (Yeşilaydın ve Bayın, 2015). Bu araştırma ile güç kaynakları ile öğretmenlerin motivasyonları ve

örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ortaokul öğretmenlerinin; okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynaklarına, motivasyona ve örgütsel sessizliğe ilişkin algıları ne düzeydedir?
2. Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmenlerin motivasyon ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?
3. Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları ile motivasyon; örgütsel sessizliğin alt boyutlarını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

İlişkisel tarama modeli (Mertens, 2010) ile desenlenen bu betimsel araştırmada; ilkökul öğretmenlerinin görüşlerine göre, okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmenlerin motivasyon düzeyleri ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Evren Örneklem

Araştırmanın evreni 2016- 2017 eğitim öğretim yılında Erzurum ili Yakutiye ilçesinde görev yapan 906 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, basit tesadüfi örneklem yöntemi ile belirlenen 316 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların 188'i (%59.5) kadın ve 128'i (%40.5) erkektir. Araştırmaya katılanların 120'sini (%38) sayısal branşında, 109'unu (%34.5) sözel branşında ve 87'sini (%27.5) diğer branşlarda görev yapmakta olan öğretmenler oluşturmaktadır.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	1.Kadın	188	59.5
	2.Erkek	128	40.5
	Toplam	316	100
Branş Durumu	1.Sayısal	120	38
	2.Sözel	109	34.5
	3.Diğer	87	27.5
	Toplam	316	100
Mesleki Kıdem	1.1-5 yıl	123	38.9
	2.6-10 yıl	75	23.7
	3.11-15 yıl	62	19.6
	4.16-20 yıl	34	10.8
	5.21 yıl ve üzeri	22	7
	Toplam	316	100

Araştırmanın bağımlı değişkeni örgütsel sessizlik, bağımsız değişkenleri ise güç kaynakları ve motivasyondur. Araştırmada kullanılan ölçekler aşağıda verilmiştir:

Veri Toplama Araçları

Okullarda Örgütsel Güç Ölçeği: Altunkurt ve Yılmaz (2013) tarafından geliştirilen “Okullarda Örgütsel Güç Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek; yasal, ödül, zorlayıcı, uzmanlık ve karizma gücü üzere 5 alt boyuttan ve 37 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach’s Alfa iç tutarlılık katsayıları; “Yasal Güç” .84, “Ödül Gücü” .89, “Zorlayıcı Güç” .91, “Uzmanlık Gücü” ve “Karizma Gücü” .94 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada ise Cronbach’s Alfa iç tutarlılık katsayıları; “Yasal Güç” .84; “Ödül Gücü” .80; “Zorlayıcı Güç” .86; “Uzmanlık Gücü” .86 ve “Karizma Gücü” .94 olarak bulunmuştur.

Öğretmen Motivasyon Ölçeği: Anketin üçüncü bölümünde, öğretmenlerin motivasyon düzeylerini belirlemek üzere Polat (2010) tarafından geliştirilen 24 maddelik “Öğretmen Motivasyonu Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin orijinali Taşpınar (2006) tarafından yapılan yüksek lisans tezi kapsamında geliştirilen Motivasyon ölçeğidir. Ölçek 24 madde ve 2 alt boyuttan (Dışsal Motivasyon ve İçsel Motivasyon) oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach’s Alfa iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.92$, “Dışsal Motivasyon” .87 ve “İçsel Motivasyon” .88 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada ise Cronbach’s Alfa iç tutarlılık katsayıları; “Dışsal Motivasyon” .79 ve “İçsel Motivasyon” .79 olarak bulunmuştur.

Örgütsel Sessizlik Ölçeği: Kahveci ve Demirtaş (2013) tarafından geliştirilen “Örgütsel Sessizlik Ölçeği” kullanılmıştır. Örgütsel Sessizlik Ölçeği beş faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin tamamı ve alt boyutları için hesaplanan güvenilirlik katsayısı “Yönetici” boyutu için .79; “Duygu” boyutu için .81; “İzolasyon” boyutu için .83; “Okul Ortamı” boyutu için .74 ve “Sessizliğin Kaynağı” boyutu için .80 şeklindedir. Ölçeğin geneli için hesaplanan güvenilirlik katsayısı ise .89’dur (Kahveci ve Demirtaş, 2013). Bu araştırmada ise Cronbach’s Alfa iç tutarlılık katsayıları; “Yönetici” .80; “Duygu” .71; “İzolasyon” .83; “Okul Ortamı” .55 ve “Sessizliğin Kaynağı” .80 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada alt problemlerin çözümlenebilmesi için öncelikle her bir alt ölçekte yer alan maddelerin aritmetik ortalama değerleri belirlenerek o faktör için bir puan hesaplanmıştır. Analizler bu faktör puanları üzerinden yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin hesaplanmasında Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı (r) kullanılmıştır. Bununla birlikte, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri yordama düzeylerini belirlemek amacıyla Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Regresyon analizlerinin yorumlanmasında, standartlaştırılmış Beta (β) katsayıları ve bunların anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları dikkate alınmıştır. Verilerin analizinde .05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır.

Bulgular

Araştırmanın problemlerine ait bulgulara ilişkin tablolar sırasıyla verilmiştir.

Tablo 2. Güç kaynakları, motivasyon ve örgütsel sessizlik alt boyutlarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Alt Boyutlar	\bar{X}	Ss
1. Ödül Gücü	4.00	.69

2. Yasal Güç	3.92	.96
3. Zorlayıcı Güç	2.62	.93
4. Kişilik Gücü	3.64	.69
5. Uzmanlık Gücü	4.36	.58
1. İç Motivasyon	4.18	.49
2. Dış Motivasyon	3.68	.66
1. İzolasyon	2.65	1.01
2. Yönetici	2.87	1.01
3. Sessizliğin Kaynağı	2.42	.92
4. Duygu	3.00	1.00
5. Okul Ortamı	2.70	.69

Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre, güç kaynakları alt boyutları açısından en yüksek ortalama uzmanlık gücü boyutunda ($\bar{X} = 4.36$) olurken, en düşük ortalamamın zorlayıcı güç boyutunda ($\bar{X} = 2.62$) olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre, motivasyon alt boyutları açısından en yüksek ortalama iç motivasyon boyutunda ($\bar{X} = 4.18$) olurken, en düşük ortalamamın dış motivasyon boyutunda ($\bar{X} = 3.68$) olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre, örgütsel sessizlik alt boyutlarına ilişkin dağılımlar incelendiğinde; en yüksek ortalama duygu boyutunda ($\bar{X} = 3.00$) olurken, en düşük ortalamamın sessizliğin kaynağı boyutunda ($\bar{X} = 2.42$) olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Güç Tipi ile Motivasyon ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Değişkenler												
1.Ödül Gücü	--											
2.Yasal Güç	.06	--										
3.Zorlayıcı Güç	-.53**	.22**	--									
4.Kişilik Gücü	.75**	-.05	-.69**	--								
5.Uzmanlık Gücü	.56**	.23**	-.48**	.69**	--							
6.İç Motivasyon	.53**	-.01	-.39**	.55**	.43**	--						
7.Dış Motivasyon	.49**	.01	-.33**	.51**	.40**	.65**	--					
8.İzolasyon	-.45**	.22**	.35**	-.46**	-.34**	-.37**	-.31**	--				
9.Yönetici	-.34**	.24**	.32**	-.30**	-.16**	-.19**	-.07	.55**	--			
10.Sessizliğin Kaynağı	-.50**	.26**	.42**	-.48**	-.29**	-.32**	-.19**	.69**	.73**	--		
11.Duygu	-.42**	.12**	.30**	-.46**	-.28**	-.32**	-.30**	.68**	.44**	.63**	--	
12.Okul Ortamı	-.57**	.01	.55**	-.62**	-.43**	-.39**	-.36**	.57**	.43**	.58**	.65**	--

n= 385; **p < .01

Örgütsel güç ölçeğinin ödül gücü boyutu ile motivasyon ölçeğinin, iç motivasyon ($r=.53$) ve dış motivasyon ($r=.49$) boyutları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde, örgütsel sessizlik ölçeğinin yönetici ($r=-.34$), sessizliğin kaynağı ($r=-.50$), duygu ($r=-.42$) ve okul ortamı ($r=-.57$) boyutları arasında negatif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, örgütsel güç ölçeğinin yasal güç boyutu ile örgütsel sessizlik ölçeğinin, izolasyon ($r=.22$), yönetici ($r=.24$), sessizliğin kaynağı ($r=.26$) ve duygu ($r=.12$) boyutları arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca, örgütsel güç ölçeğinin zorlayıcı güç boyutu ile motivasyon ölçeğinin, iç motivasyon ($r=-.39$), dış motivasyon ($r=-.33$) boyutları arasında negatif yönde ve orta düzeyde, örgütsel sessizlik ölçeğinin izolasyon ($r=.35$), yönetici ($r=.32$), sessizliğin kaynağı ($r=.42$), duygu ($r=.30$), okul ortamı ($r=.55$) boyutları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Örgütsel güç ölçeğinin kişilik gücü boyutu ile motivasyon ölçeğinin iç motivasyon ($r=.55$), dış motivasyon ($r=.51$) boyutları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde, örgütsel sessizlik ölçeğinin izolasyon ($r=-.46$), yönetici ($r=-.30$), sessizliğin kaynağı ($r=-.48$), duygu ($r=-.46$), okul ortamı ($r=-.62$) boyutları arasında negatif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Son olarak örgütsel güç ölçeğinin uzmanlık boyutu ile motivasyon ölçeğinin iç motivasyon ($r=.43$), dış motivasyon ($r=.40$) boyutları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde, örgütsel sessizlik ölçeğinin izolasyon ($r=-.34$), okul ortamı ($r=-.43$) boyutları arasında negatif yönde ve orta düzeyde, yönetici ($r=-.16$), sessizliğin kaynağı ($r=-.29$), duygu ($r=-.28$) boyutları arasında negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür.

Öğretmen motivasyon ölçeğinin iç motivasyon boyutu ile örgütsel sessizlik ölçeğinin izolasyon ($r=-.37$), sessizliğin kaynağı ve duygu ($r=-.32$), okul ortamı ($r=-.39$) boyutları arasında negatif yönde ve orta düzeyde, yönetici boyutu ($r=-.19$) arasında ise negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Öğretmen motivasyon ölçeğinin dış motivasyon boyutu ile örgütsel sessizlik ölçeğinin izolasyon ($r=-.31$), duygu ($r=-.30$), okul ortamı ($r=-.36$) boyutları arasında negatif yönde ve orta düzeyde, sessizliğin kaynağı boyutu ($r=-.19$) arasında negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür.

Örgütsel sessizliğe ait izolasyon, yönetici, sessizliğin kaynağı, duygu ve okul ortamı alt boyutlarının sırasıyla yordanmasına ilişkin regresyon sonuçları ise şöyledir:

Tablo 4. Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Sh	B	t	P
Sabit	6.281	.711	-	8.838	.000*
1.Ödül gücü	-.399	.119	-.249	-3.361	.001*
2.Yasal güç	.310	.062	.268	5.020	.000*
3.Zorlayıcı güç	-.055	.081	-.046	-.679	.498
4.Kişilik gücü	-.210	.153	-.130	-1.371	.171
5.Uzmanlık gücü	-.272	.137	-.141	-1.990	.047*
6.İçsel motivas.	-.259	.150	-.115	-1.725	0.86

7.Dışsal motivas.	-.020	.109	-.012	-.187	.852
Sabit	3.367	.754	-	4.466	.000*
1.Ödül gücü	-.496	.126	-.313	-3.936	.000*
2.Yasal güç	.256	.066	.224	3.907	.000*
3.Zorlayıcı güç	.124	.086	.105	1.431	.153
4.Kişilik gücü	-.067	.163	-.042	-.414	.679
5.Uzmanlık gücü	.016	.145	.009	.112	.911
6.İçsel motivas.	-.192	.159	-.086	-1.203	.230
7.Dışsal motivas.	.308	.115	.185	2.669	.008*
Sabit	4.157	.560	-	7.428	.000*
1.Ödül gücü	-.505	.094	-.382	-5.400	.000*
2.Yasal güç	.255	.049	.268	5.244	.000*
3.Zorlayıcı güç	.056	.064	.057	.879	.380
4.Kişilik gücü	-.214	.121	-.161	-1.772	.077
5.Uzmanlık gücü	-.027	.108	-.017	-.249	.804
6.İçsel motivas.	-.259	.150	-.115	-1.725	0.86
7.Dışsal motivas.	-.200	.118	-.108	-1.687	.093
Sabit	6.163	.669	-	9.210	.000*
1.Ödül gücü	-.268	.112	-.185	-2.399	.017*
2.Yasal güç	.129	.058	.124	2.223	.027*
3.Zorlayıcı güç	-.110	.077	-.102	-1.436	.152
4.Kişilik gücü	-.535	.144	-.367	-3.703	.000*
5.Uzmanlık gücü	.068	.129	.039	.527	.599
6.İçsel motivas.	-.102	.142	-.050	-.718	.474
7.Dışsal motivas.	-.057	.102	-.037	-.553	.581
Sabit	4.292	.396	-	10.826	.000*
1.Ödül gücü	-.224	.066	-.225	-3.379	.001*
2.Yasal güç	.037	.034	.052	1.079	.282
3.Zorlayıcı güç	.156	.045	.211	3.433	.001*
4.Kişilik gücü	-.284	.086	-.283	-3.315	.001*
5.Uzmanlık gücü	-.001	.076	.000	-.007	.995
6.İçsel motivas.	-.034	.084	-.025	-.410	.682
7.Dışsal motivas.	-.018	.061	-.018	-.304	.761

Güç kaynakları alt boyutları ile öğretmen motivasyon ölçeğinin iç motivasyon ve dış motivasyon boyutları; izolasyon, yönetici, sessizliğin kaynağı, duygu ve okul ortamı boyutunu anlamlı biçimde yordadığı görülmüştür ($F=19.682$; $F=11.385$; $F=25.786$; $F=14.494$; $F=34.675$, $p<.01$). Bu yordayıcı değişkenler, izolasyon boyutu puanındaki değişimin %31'ini ($R=.56$, $R^2=.31$); yönetici boyutu puanındaki değişimin %21'ini ($R=.45$, $R^2=.21$); sessizliğin kaynağı boyutu puanındaki değişimin %37'sini ($R=.61$, $R^2=.37$); duygu boyutu puanındaki değişimin %25'ini ($R=.50$, $R^2=.25$) ve okul ortamı

boyutu puanındaki değişimin %44'ünü ($R=.66$, $R^2=.44$) açıklayabilmektedir. Örgütsel güç ölçeğinin; ödül gücü ($\beta=-.249$) ve uzmanlık gücü ($\beta=-.141$) boyutları, izolasyon boyutunu negatif yönde ve anlamlı düzeyde, yasal güç ($\beta=.268$) boyutu ise pozitif yönde ve anlamlı düzeyde yordamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırmada güç kaynaklarına ilişkin en yüksek ortalama uzmanlık gücü boyutunda, en düşük ortalama ise zorlayıcı güç boyutundadır. Okul yöneticilerinin alanında tecrübe sahibi ve bilgili olmaları öğretmenleri etkilemesi açısından önemlidir. Okul yöneticileri baskıcı tutum sergilememeli ve gereksiz işler ile öğretmenleri meşgul etmemelidir. Öğretmenlere destek olarak işbirliği içinde hareket etmelidir. Böylece ekip ruhu canlı tutulabilir. French ve Raven'a (1959) göre uzmanlık gücü çalışanların yöneticilerinin iş tecrübesine, alan bilgisine ve alanında uzman olduğu kanaatine dayalıdır. Uzmanlık gücünün etkileyici kişilik gücü ile yakından alakalı olduğu söylenebilir. Bu gücü elinde bulunduran yöneticiler örgüt içinde karşılımlarına çıkan zorlu sorunlar karşısında uzmanlıkları ve tecrübeleri ile pratik ve mantıklı çözüm yolu geliştirerek çalışanlarının güvenlerini kazanırlar (Bursalı ve Bağcı, 2011). Araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre, motivasyon alt boyutları açısından en yüksek ortalama iç motivasyon boyutunda olurken, en düşük ortalamanın dış motivasyon boyutunda olduğu görülmüştür. Polat (2010), Ertürk (2014), İren (2015), Aksel (2016) benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Araştırma sonucu öğretmenlerin içsel motivasyon düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin sorumluluk sahibi oldukları, kendilerini başarılı buldukları ve okulun önemli bir parçası olarak gördükleri ifade edilebilir. Lunenburg ve Ornstein (2013) yöneticilerin, öğretmenlerin bağlılık ve güven duygularını geliştirmek için işleri koordine etmeleri ve motivasyonlarını güçlendirici çalışmalar yapmaları gerektiğini ifade etmiştir. Okul yöneticileri öğretmenlerin güçlü yönlerini ön planda tutarak onların motive olmalarına katkı sağlayabilir. Ayrıca örgütsel sessizlik alt boyutlarına ilişkin dağılımlar incelendiğinde; en yüksek ortalama duygu boyutunda olurken, en düşük ortalamanın sessizliğin kaynağı boyutunda olduğu görülmüştür. Çakal (2016), Aksel (2016) tarafından yapılan çalışmalar araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Sessizlik bireylerin aşağılanma, öfke, kin ve kırgınlık gibi yüksek psikolojik bedel ödemelerine sebep olur. Örgütte kişiler arası etkileşimi bozar, yaratıcılığı öldürür ve dolayısıyla verimi düşürür. Sessizliği ortadan kaldırmak, yeni fikirlerin dışa vurumunu ve örgütün performansını tümüyle yeni bir düzeye yükseltebilecek fikirleri beraberinde getirebilir (Perlow ve Williams, 2003). Öğretmenlerin duygu ve düşüncelerini açık şekilde ifade edememesinde okul yöneticilerinin önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Okul içinde iletişim kanallarının açık olduğu, öğretmenlerin düşüncelerini rahatça ifade edebildikleri bir iklimin oluşturulması açısından okul yöneticilerinin davranışları etkili olabilir. Dolayısıyla, okul yöneticilerinin, öğretmenlerin düşüncelerini rahat bir şekilde ifade edebilecekleri ortam oluşturmaları gerekir. Bu sayede okul değişime ve gelişime açık olabilir. Okulun var olan durumunun değerlendirilmesi ve eksikliklerinin giderilmesi açısından öğretmenlerin düşüncelerini ifade etmeleri son derece önemlidir.

Değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul yöneticilerinin kişilik özellikleri ile öğretmenleri etkileyebilmesi, alanında bilgi sahibi olması, öğretmenlere karşı otoriter davranışlar sergilememesi, öğretmenlere karşı adil ve eşit davranması öğretmenlerin amaçlar

doğrultusunda harekete geçmesini kolaylaştırabilir. Literatür incelendiğinde benzer sonuçların elde edildiği görülmüştür (Aksel, 2016; Ayık, 2015; Çakal, 2016; Çalış, 2012; Çelik, 2015; Emirbey, 2017; Ergen, 2009; Ertürk, 2014; Koçak, 2013; Sucu, 2016).

Eğitim örgütlerinde yöneticilerin davranışları öncelikle öğretmenler bağlamında şekillenmelidir. Burada önemli olan yargılamadan, olumlu eleştiriler yaparak iletişimin sürdürülmesidir. Her iki tarafta ortaya konulan davranışların birbirlerini etkilediğini unutmamalıdır. Yönetici ve öğretmen olumlu ilişki kurabilirse başarılarının artacağı farkında olmalıdır. Karşılıklı güven ve işbirliği tarafların daha objektif davranmalarını sağlamaktadır (Blair,1955; Akt. Gültürk, 2012). Bu durumun sağlanmasında iletişim oldukça önemlidir. Kendilerini başarılı şekilde ifade edebilen yöneticilerin ve öğretmenlerin bulunduğu bir okul ortamında olumlu okul ikliminin oluşumu daha kolaydır. Olumlu iklim ise okul hedeflerinin gerçekleştirilmesini kolaylaştırabilir. Bu nedenle bir lider olarak okul yöneticisi öğretmenler ile işbirliği içerisinde hareket etmeli ve öğretmenleri güdümelidir. Okulda birlik ve beraberlik içinde hareket edilmesi olumlu bir iklimin oluşmasına katkı sağlayabilir. Bu durum okulda eşgüdümün sağlanmasını kolaylaştırabilir. Bu bağlamda çift yönlü iletişimin kurulması ve karşılıklı olarak duygu ve düşüncelerin paylaşılması önem arz etmektedir.

Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları ile motivasyonun; örgütsel sessizliğin alt boyutlarını anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Okul yöneticisi bir lider olarak, ne istediğini bilirse karşısına çıkan engellere rağmen hedeflerini gerçekleştirebilir. Bununla birlikte kişisel ve mesleki anlamda kendini iyi tanımalı ve yeterliklerinin farkında olmalıdır (Bennis, 2003). Kurnaz (2019) yaptığı araştırmada, öğretmenlerin duygu ve düşüncelerini rahat biçimde ifade edebilmelerinde ya da sessiz kalmalarında, yöneticilerin tutum ve davranışlarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Çalışanlarına karşı olumlu davranışlar gösteren, onları motive ederek kendilerinin değerli olduklarını hissettiren yöneticilerin örgütlerinde, örgütsel sessizlik ve sinizm gibi olumsuz davranışlar daha az gözlenmektedir (Erol ve Köroğlu, 2013). Altınkurt (2014), okul yöneticilerinin emredici ve kısıtlayıcı davranışlarının öğretmenlerin sessizlik davranışlarını artırdığını, destekleyici davranışlarının ise sessizlik davranışlarını azalttığını tespit etmiştir. Okul yöneticilerinin zorlayıcı güç kullanımı, öğretmenlerin okula yabancılaşmalarına ve performanslarının azalmasına sebep olabilir. Okul yöneticilerinin hedeflere ulaşması açısından, öğretmenlere yol göstermesi ve demokratik tutum sergilemesi öğretmenler için destek ortamı oluşturabilir. Okul yöneticilerinin adaletli davranmaları, öğretmenlerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaları güven endeksini artırabilir. Bu sayede samimi ilişkilerin mevcudiyeti mümkün olabilir. Okulda işbirliği içinde hareket edilmesi deneyimlerin paylaşımı noktasında önemlidir. Okul yöneticilerinin baskıcı tutumlar sergilemesi, korku temelli bir anlayış ile hareket etmeleri öğretmenler tarafından emredici olarak algılanmalarına sebep olabilir. Bu tutum öğretmenlerin verimli bir biçimde çalışmalarına engel olabilir. Görev ve sorumluluk bilinci ile hareket etmeyen öğretmenlerin örgüte fayda sağlamalarını beklemek gerçekçi değildir. Ergen (2009) tarafından yapılan araştırma sonucuna göre, okul yöneticilerinin liderlik davranışlarının öğretmen

motivasyonlarını anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Apak (2016) ve Aydın (2016) tarafından yapılan araştırma sonucuna göre, okul yöneticilerinin kullandıkları güç türlerinin öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerini anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Arslanoğlu (2016) tarafından yapılan çalışmada regresyon analizi sonucunda, okul yöneticilerinin liderlik düzeylerinin öğretmenlerin motivasyonları üzerinde etkisi olduğu görülmüştür.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak; öğretmenlerin düşüncelerini rahat bir şekilde ifade edebilecekleri ortamlar oluşturulabilir. Okulda öğretmenlerin katılımıyla, etkinlikler düzenlenebilir. Zaman zaman toplantılar yapılarak öğretmenlerin görüşleri alınabilir. Öğretmenler performansları doğrultusunda ödüllendirilebilir. Okul içerisinde baskı gruplarının oluşumunun önüne geçilebilir. Fiziksel koşullar iyileştirilerek uygun çalışma koşulları oluşturulabilir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde olduğu için karşılıklı ilişkiler vurgulanmıştır. Değişkenler ile ilgili nitel araştırmalara yer verilebilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Okul Yöneticilerinin Kullandıkları Güç Kaynakları ile Öğretmenlerin Motivasyonları ve Örgütsel Sessizlik Düzeyleri Arasındaki İlişki” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 343-361.
- Akbaşı, S., Diş, O., & Durnalı, M. (2020). İlkokul öğretmenlerinin karşılaştıkları yıldırma davranışları ile motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49, 564-581.
- Akgül, R. (2013). *Ortaöğretim kurumlarındaki yöneticilerin yönetimde gücü kullanma stillerinin öğretmen algularına göre örgütsel bağlılığa etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Akman, Y. (2018). The investigation of the relationships between organisational justice, work motivation and teacher performance. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 47(1), 164-187.
- Aksel, N. (2016). *Ortaokul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışları ile öğretmenlerin motivasyonu arasındaki ilişki (Samsun ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Alga, E. (2017). Örgütlerde algılanan liderlik tarzlarının çalışanların tükenmişliğine etkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 98-124.
- Altın, A. (2017). *Ortaöğretim müdürlerinin yöneticilik tarzları ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Altınkurt, Y. (2014). The relationship between school climate and teachers' organizational silence behaviors. *Anthropologist*, 18(2), 289-297.
- Altınkurt Y., & Yılmaz K. (2012). Okul yöneticilerinin kullandığı güç kaynakları ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 1833-1852.
- Altınkurt, Y., & Yılmaz, K. (2013). Okullarda örgütsel güç ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *e- Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 1-17.
- Altınkurt, Y., Yılmaz, K., Erol, E., & Salalı, E. T. (2014). Okul müdürlerinin kullandığı güç kaynakları ile öğretmenlerin örgütsel sinizm algıları arasındaki ilişki. *Journal of Teacher Education and Educators*, 3(1), 25-52.
- Apak, F. (2016). *Okul yöneticilerinin gücü kullanma biçimleri ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arslanoğlu, Ş. (2016). *Lise müdürlerinde liderlik, liderlik düzeylerinin öğretmenlerin motivasyonuna etkisi (Konya ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Avcı, L. (2015). *Öğretmenlerin yıldırma (mobing) yaşama düzeyleri ile motivasyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Düzce ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, F. (2016). *Ortaokul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç türleri ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Ayık, A. (2015). An analysis of the relationship between organizational communication and organizational cynicism according to teachers' perceptions in Turkey. *Educational Research and Reviews*, 10(5), 547-555.
- Bağcı, Z. (2009). *Örgütlerde çalışanların algıladıkları güç kaynaklarının örgüte bağlılıkları üzerine etkisi: Bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bursalı, Y. M., & Bağcı, Z. (2011). Çalışanların örgütsel politika algıları ile politik davranışları arasındaki karşılıklı ilişkiler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 23-41.
- Bakan, İ., & Büyükbeşe, T. (2010). Liderlik "Türleri" ve "Güç kaynakları"na ilişkin mevcut-gelecek durum karşılaştırması: Eğitim kurumu yöneticilerinin algılarına dayalı bir alan araştırması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 73-84.
- Başaran. İ. E. (1992). *Yönetimde insan ilişkileri-Yönetimsel davranış*. Ankara.
- Bayraktar, H. V. (2015). Sınıf yönetiminde öğrenci motivasyonu ve motivasyonu etkileyen etmenler. *Electronic Turkish Studies*, 10(3), 1079-1100.

- Bayraktar, H. V., & Fırat, B. A. (2019). İlkokul yöneticilerinin yönetimde kullandıkları örgütsel güç türleri ile ilgili sınıf öğretmenlerinin algılarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65), 899-929.
- Bektaş, A. (2010). *İlköğretim okulu yöneticilerinin sosyal iletişim becerileri ile sınıf öğretmenlerinin motivasyonu arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bennis, W. (2003). *One becoming a leader*. (4. Baskı). (Çev. U. Teksöz). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bildik, B. (2009). *Liderlik tarzları, örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Bozgöz, İ. E. (2020). *Okul yöneticilerinin kullandıkları konumsal güç kaynakları ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi-İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Ortak Programı, İstanbul.
- Bulut, S. (2019). *Okullarda örgütsel güç kaynakları ve psikolojik sermaye ilişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Cömert, M. (2014). *Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri ile okul müdürlerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Çakal, G. (2016). *Ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin okul yönetimine katılma ile örgütsel sessizlik alguları arasındaki ilişki (Tekirdağ ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Çakıcı, A. (2010). *Örgütlerde işgören sessizliği-Neden sessiz kalmayı tercih ediyoruz?*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çalış, H. (2012). *Öğretmen motivasyonunda yönetici yaklaşımlarının incelenmesi (Kocaeli ili Gölcük ilçesi örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, E. (2015). *Öğretmenlerin motivasyonları ile yaşam kaliteleri arasındaki ilişki (Balıkesir ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çoban, Ö. (2019). *Öğretmenlerin motivasyon düzeylerinin mesleki gelişime yönelik görüşleri bakımından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Çora, H. (2020). Effects and results of leadership power-bases on organizational learning in educational institutions, *KAUJEASF*, 11(21), 48-63.
- Deviren, İ. (2019). *İlkokul müdürlerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve motivasyon düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.
- Diş, O., & Ayık, A. (2016). Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları ile örgüt iklimi arasındaki ilişki. *Akademik Bakış Dergisi*, 58, 499-518.
- Dogani, O. (2010). *Yönetim bilinci ve motivasyon*. İstanbul: Karma Yayıncılık.

- Doğan, E. (2022). Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynaklarının örgütsel çıktılara etkisinin incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(2), 1337-1369.
- Dönmez, E. (2016). *Örgütsel sosyalleşme ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Emirbey, A. R. (2017). *Okul yöneticilerinin etik liderlik davranışları ile öğretmen motivasyonu arasındaki ilişki (Denizli ili Çivril ilçe örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Eren, E. (2008). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. (11. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Ergen, Y. (2009). *İlköğretim okulu müdürlerinin öğretim liderlik davranışlarının öğretmenlerin motivasyonu üzerindeki etkisi (Manisa ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Erol, G., & Köroğlu, A. (2013). Liderlik tarzları ve örgütsel sessizlik ilişkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10(3), 45-64.
- Ersoy, S. (2020). *Öğretmenlerin okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarına ilişkin alguları ile örgütsel adalet alguları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Ertürk, E. (2014). *Öğretmenlerin iş motivasyonları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki (Bolu ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Fındıkçı, İ. (1999). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- French, J. R. P., Jr., & Raven, B. (1959). *The bases of social power*. In Dorwin Cartwright (Ed.), *Studies in social power*. Michigan-AnnArbor: Institute for Social Research.
- Fuqua, H. E., Jr., Payne, K. E., & Cangemi, J. P. (2010). *Leadership and the effective use of power*.
- Gilley, A., Gilley, J. W., & McMillan, H. S. (2009). Organizational Change: Motivation, Communication and Leadership Effectiveness. *Performance Improvement Quarterly*, 21(4), 75-94.
- Goncalves, M. (2013). Leadership styles: The power to influence others. *International Journal of Business and Social Science*, 4(4), 1-3.
- Gök, İ. (2018). *Öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Gövez, E. (2013). *Örgütsel sinizm ve dönüştürücü/etkileşimci liderlik arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Gul, N., Xiaolin, X., Lanrong, Y., & Sadozai, A. M. (2017). An Empirical Investigation of Organizational Justice and Public Service Motivation through Employee Commitment. *Public Policy and Administration Research*, 7(11), 33-40.

- Gülaktı, Z. A. (2020). Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişki [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kilis.
- Güler, T. (2017). *Ortaokul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sessizlikleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Gültürk, Z. (2012). *İlköğretim okulu yöneticilerinin güç kaynaklarından yararlanma düzeyleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güney, S. (2011). *Örgütsel davranış*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hagemann, G. (1997). *The motivation manual*. (2. Baskı). (Çev. G. Aksan). İstanbul: Rota Yayıncılık.
- Hanks, K. (1999). *Motivating people*. (Çev. C. İkizler). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Henriksen, K., & Dayton, E. (2006), "Organizational Silence and Hidden Threats to Patient Safety", *Health Services Research*, 41(4), 1539-1555.
- Hotamışlı, M., & Şenol, F. (2011). *İş güvencesinin motivasyon açısından önemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hoy, K. W., & Miskel, G. C. (2012). *Educational administration*. (7. Baskı). (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- İren, S. (2015). *İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile mesleki motivasyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Tuzla örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İşleyici, K. (2015). *Örgütsel adalet ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesi (Zonguldak ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Kahveci, G. (2010). *İlköğretim okullarında örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kahveci G., & Demirtaş, Z. (2013). Öğretmenler için örgütsel sessizlik ölçeği geliştirme çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(43), 167-182.
- Kahraman, Z. (2017). *Okul yöneticileri ile öğretmenlerin örgütsel adalet alguları ve motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kalay, M. (2015). *İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve motivasyonları arasındaki ilişki (Bolu ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Karaman, G. (2015). *Okul müdürlerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Kayalı, M. (2011). *Okul müdürlerinin kullandıkları güç kaynakları (Uşak ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

- Koçak, O. (2013). *Ortaokullarda görev yapan okul yöneticilerinin sosyal iletişim becerileri ile branş öğretmenlerinin motivasyonu arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği*. (13. Baskı). İstanbul: Beta Basım.
- Koşar, S. (2008). *İlköğretim okulu yöneticilerinin yönetimde gücü kullanma stilleri ile örgüt kültürü arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Koşar, S. (2012). *Okul yönetiminde dinamikler: Güç, politika ve etkileme*. Servet Özdemir (Edt.), *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi içinde* (s. 92-122). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Koşar, S., & Çalık, T. (2011). Okul yöneticilerinin yönetimde gücü kullanma stilleri ile örgüt kültürü arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), 581-603.
- Koşar, S., Kılınç, A. Ç., Er, E., Öğdem, Z., & Savaş, G. (2014). Examining the relationship between teachers' perceptions of primary school principals' power styles and teacher professionalism. *Alberta Journal of Educational Research*, 60(2), 322-338.
- Köprülü, T. S. (2011). *İlköğretim okullarındaki öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile motivasyonları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurnaz, S. (2019). *Liderlik tarzı örgütsel sessizlik ilişkisinde örgütsel politikanın düzenleyici rolü: Kamu kurumlarında bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Le Roux, M. J. (2012). *Principals and their possible power to influence quality education*. Thesis presented in partial fulfilment of their requirements for the degree of Master in Education. University of Stellenbosch.
- Lee, M. T., & Raschke, R. L. (2016). Understanding employee motivation and organizational performance: Arguments for a set-theoretic approach. *Journal of Innovation & Knowledge*, 1(3), 162-169.
- Lunenburg, F. C., & Ornstein, A. C. (2013). *Eğitim yönetimi kavramlar ve uygulamaları*. (Çev. edt. G. Arastaman). Ankara: Nobel akademik yayıncılık.
- Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *The Academy of Management Review*, 25(4), 706-725.
- Özaslan, G., & Gürsel, M. (2008). Eğitim yöneticilerinin güç tipi tercihlerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 351-370.
- Özdemir, L., & Uğur, S. S. (2013). Çalışanların örgütsel ses ve sessizlik algılamalarının demografik nitelikler açısından değerlendirilmesi: Kamu ve özel sektörde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(1), 257-281.

- Özgül, M. M. (2017). *Liderlik tarzlarının örgütsel sessizliğin nedenleri üzerindeki etkisi ve bir uygulama* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özhan, T. (2016). *Okul müdürlerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeylerine yönelik görüşleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Palmer, M., & Hyman, B. (1993). *Yönetimde kadınlar*. (Çev. Vedat Öner). Rota Yayıncılık. İstanbul.
- Patrick, H. A. (2012). Influence of power bases on leadership strategies adopted by managers' in information technology organizations. *European Journal of Business and Management*, 4(11), 101-109.
- Perlow, L. A., & Williams, S. (2003). Is silence killing your company?. *Harvard Business Review*, 31(4), 18-23.
- Pfeffer, J. (1987). *Understanding the role of power in decision making*. In J.M. Shafritz and J.S. Ott (Eds.), *Classics of organisationtheory* (pp. 309-334). California: The Dorsey Press.
- Polat, S. (2010). *Okul öncesi yöneticilerinin kullandıkları yönetsel güç kaynaklarına ilişkin öğretmen alguları ile öğretmen motivasyonu arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Robbins, S. P. (1989). *Organizational behavior: Concepts, controversies, and applications*. (Fourth Edition ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- Sezgin, F., & Koşar, S. (2010). İlköğretim okulu müdürlerinin güç stilleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 273-296.
- Shinn, G. (1996). *The miracle of motivation*. (Çev. U. Kaplan). Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Sucu, A. (2016). *Öğretmenlerin motivasyonu ile okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları arasındaki ilişkinin analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Şimşek, Ş. M. (1999). *Yönetim ve organizasyon*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Uğur, S. S. (2016). *Kişilik tiplerine göre çalışanların örgütsel sessizlik algılamaları: Kamu ve özel kesimde bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Uğurlu, C. T., & Demir, A. (2016). Örgütsel vatandaşlık davranışının öncülü olarak okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(56), 98-119.
- Ürek, D., Bilgin Demir, İ., & Uğurluoğlu, Ö. (2015). Örgütsel sessizliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi: Bir eğitim ve araştırma hastanesi uygulaması. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 122-141.
- Yarmacı, N. (2018). *İşgörenlerin örgütsel dışlanma algularının örgütsel sessizlik ve olumsuz durumları bildirme eğilimlerine etkisi: Otel işletmeleri örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- Yenel, K. (2016). *İlkokul yöneticilerinin dönüşümcü ve işlemci liderlik biçimleri ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık ve örgütsel sessizlik davranışları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yeşilaydın, G., & Bayın, G. (2015). Türkiye’de örgütsel sessizlik ile ilgili yapılan araştırmalara yönelik literatür incelemesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 103-120.
- Yilmazer, A., & Eroğlu, C. (2008). *Meslek yüksek okulları için insan kaynakları yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yörür, F. (2016). *İlk ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin yabancılaşma ve örgütsel sessizlik alguları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Zafer, D. (2008). *İlköğretim okulu yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarına ilişkin öğretmen görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Zel, U. (2001). *Kişilik ve liderlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

In this study, which is in the relational survey model, the relationships between the power sources used by school administrators and teachers' motivation and organizational silence were examined according to teachers' perceptions. The dependent variable of the study is organizational silence, while the independent variables are power sources and motivation. Relations between variables and predictive levels of independent variables were also examined in the study. The universe of the research consists of 906 teachers working in Erzurum Yakutiye district in the 2016-2017 academic year. The sample of the study is composed of 316 teachers working in 20 secondary schools determined by a simple random sampling method.

In terms of dimensions of power resources, it was observed that the highest average power of expertise was (= 4.36), while the lowest average was in the coercive power dimension (= 2.62). Looking at the other distributions for power sources, it was seen that the averages of the dimensions were in the reward power dimension (= 4.00), the legal power dimension (= 3.92) and the personality power dimension (= 3.64). According to the perceptions of the teachers participating in the study, it was seen that while the mean was the highest in the internal motivation dimension (= 4.18) in terms of motivation sub-dimensions, the lowest average was in the external motivation dimension (= 3.68). When the distributions of organizational silence sub-dimensions are examined according to the perceptions of the teachers participating in the study; it was observed that the lowest average was in the dimension of the source of silence (= 2.42), while the highest average was in the emotion dimension

(= 3.00). When looking at the other distributions for organizational silence, it was seen that the averages of the sub-dimensions are in the dimension of the administrator (= 2.87), the dimension of the school environment (= 2.70) and the dimension of isolation (= 2.65). It has been concluded that there are significant relationships between the power sources used by school administrators and teachers' levels of motivation and organizational silence. Motivation with the sources of power used by school administrators; It has been observed that organizational silence significantly predicts the sub-dimensions.

In this study, the power sources used by school administrators and the relationship between teacher motivation and organizational silence were examined. Regarding power supplies, it is in the highest average power of expertise dimension, and the lowest average in the coercive power dimension. Similar results were obtained in the studies conducted by Koşar (2008), Özaslan and Gürsel (2008), Bakan and Büyükbeşe (2010), Polat (2010) and Kayalı (2011).

According to the perceptions of the teachers participating in the study, it was observed that while the mean was the highest in the internal motivation dimension in terms of motivation sub-dimensions, the lowest average was in the external motivation dimension. Similar results were obtained in the studies conducted by Polat (2010), Ertürk (2014), İren (2015), Aksel (2016). The result of the research shows that teachers' intrinsic motivation levels are higher. Therefore, it can be stated that teachers are responsible, they find themselves successful and they are an important part of the school. The lower level of teachers perceptions of extrinsic motivation compared to intrinsic motivation may be due to administrators' not using extrinsic motivation tools well. In addition, when the distributions of organizational silence sub-dimensions are examined; while the lowest average is in the source dimension of silence. The studies conducted by Çakal (2016) and Aksel (2016) support the results of the research.

It has been concluded that there are significant relationships between the power sources used by school administrators and teachers' levels of motivation and organizational silence. In the study conducted by Ergen (2009), it was observed that there was a positive and moderate relationship between the instructional leadership behavior of primary school principals and teacher motivation. In the studies conducted by Çalış (2012), Koçak (2013), Çelik (2015), Sucu (2016) and Emirbey (2017), it has been observed that there is a significant relationship between manager attitude and teacher motivation. The research conducted by Ertürk (2014) reveals that there are positive and significant relationships between motivation and organizational commitment. In his study, Ayık (2015) concluded that there is a significant negative relationship between communication skills and teachers' perceptions of organizational cynicism. In the research conducted by Aksel (2016), it was seen that there is a positive significant relationship between transformational leadership and motivation. In the study conducted by Aydın (2016), it was concluded that there is a significant relationship between the school principal's use of force and teachers' organizational silence levels. Yenel (2016) concluded that there is a significant relationship between school administrators' leadership behaviors and organizational silence levels. In the study conducted by Çakal (2016), it was found that there is a significant relationship between participation in school management and organizational silence. In the study conducted by Apak (2016), it was concluded that there is a significant relationship between school administrators' use of power and their level of organizational silence.

Motivation with the sources of power used by school administrators; It has been observed that organizational silence significantly predicts the sub-dimensions. According to the

results of the research conducted by Ergen (2009), it is seen that the leadership behaviors of school administrators significantly predict teacher motivation. According to the results of the research conducted by Aydın (2016), the types of power used by school administrators are significant predictors of teachers' perceptions of organizational silence. As a result of the regression analysis in the study conducted by Arslanoğlu (2016), it was seen that the leadership levels of school administrators had an effect on teachers' motivation. In the study conducted by Apak (2016), the regression analysis performed to determine the relationship between school administrators' use of power and organizational silence was found to be statistically significant. If the school administrator knows what he wants as a leader, he can achieve his goals despite the obstacles he faces.

2766 · Atıf / Citation: Ayık, A. & Diş, O. (2022). Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmenlerin motivasyonları ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki. ODÜSOBİAD, 13(3), 2741-2766, Doi: 10.48146/odusobiad.1192986

Geliş Tarihi / Received Date
02.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
20.02.2023

Destinasyon İmajı ve Deneyimin Destinasyon Aşkına Etkisi: Nevşehir İli Örneği ¹

*The Impact of the Destination Image and Experience on the Destination Brand
Love: Case of Nevşehir*

Ayhan BAŞÇI ²

Duygu EREN ³

Öz

Destinasyonlar zorlu rekabet şartlarında sahip oldukları imajları ile öne çıkmaya çalışmaktadırlar. Destinasyonla ilgili olumlu imaj algısı, ziyaretçilerin destinasyon karar sürecinde etkili olmaktadır. Destinasyonla ilgili sahip olunan imajlar, durağan olmayıp değişebilen bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, destinasyonla yaşanan deneyimler öne çıkmaktadır. Turizm bir deneyim faaliyetidir ve turist deneyimi turistlerin seyahatlerine karar verdikleri andan itibaren başlamakta, etkileri seyahatin sonrasında da anılarda yaşayarak devam etmektedir. Turizmin özünün aslında ziyaretçilere yüksek kaliteli unutulmaz deneyimler sunmak olduğu söylenebilir. Destinasyonda yaşanan unutulmaz deneyimler, ziyaretçilerin destinasyonla duygusal bir bağ kurmalarına ve destinasyonlara aşkla bağlanmalarına yol açmaktadır. Bu çerçevede araştırmanın amacı destinasyon imajı ve destinasyon deneyiminin destinasyon aşkı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Literatür taraması sonucunda hipotezler geliştirilmiş ve bu temelde araştırma modeli oluşturulmuştur. Araştırma evrenini Nevşehir ilini ziyaret eden katılımcılar oluşturmaktadır. Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden yargısal örnekleme türü tercih edilmiştir. Araştırmada kullanılmak üzere 387 adet veri toplanmıştır. Elde edilen verilere uygulanan analizler sonucunda destinasyon imajı ve destinasyon deneyiminin destinasyon aşkı üzerinde anlamlı ve olumlu yönde bir etkisinin olduğu ve destinasyon aşkını daha fazla etkileyen değişkenin destinasyon deneyimi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon Aşk, Destinasyon Deneyimi, Destinasyon İmajı, Nevşehir, Kapadokya.

¹ Bu çalışma için etik onay, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 04.12.2020 tarih ve 2020/21 sayılı olarak alınmıştır. Araştırma, Doç. Dr. Duygu EREN danışmanlığında Ayhan BAŞÇI tarafından 25 Temmuz 2022 tarihinde tamamlanan "Destinasyon İmajı ve Deneyimin Destinasyon Aşkına Etkisi: Nevşehir İli Örneği" başlıklı ve 761042 tez no'lu doktora tezinden türetilmiştir.

² Sorumlu yazar, Dr., Hitit Üniversitesi, Çorum, e-mail: ayhanbasci@hitit.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2263-324X

³ Doç. Dr. Duygu EREN, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Nevşehir, e-mail: deren@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9959-9521

Abstract

Destinations try to stand out with their images in tough competitive conditions. The positive image perception about the destination is effective in the destination decision process of the visitors. The images about the destination are not static but have a changeable structure. In this context, the experiences with the destination come to the fore. Tourism is an experience activity, and the tourist experience starts from the moment the tourists decide on their trip, and its effects continue to live in the memories after the trip. It can be said that the essence of tourism is actually to provide visitors with high-quality memorable experiences. Memorable experiences at the destination lead the visitors to establish an emotional bond with the destination and to connect with the destinations with love. In this context, the aim of the research is to reveal the effect of destination image and destination experience on destination love. As a result of the literature review, hypotheses were developed and a research model was formed on this basis. The research population consists of the participants visiting Nevşehir province. In the study, judgmental sampling type, which is one of the non-random sampling methods, was preferred. 387 pieces of data were collected to be used in the research. As a result of the analyzes applied to the obtained data, it has been determined that the destination image and destination experience have a significant and positive effect on destination love, and the variable that affects destination love more is destination experience.

Keywords: Destination Love, Destination Experience, Destination Image, Nevşehir, Cappadocia.

Giriş

Postmodernizm 1970'li yıllarda Fransa'da doğmuş (Doyuran, 2013: 12), modern dönemin tüketim ve tüketici kalıplarında köklü değişimlere yol açmıştır (Fırat ve Dholakia, 2006: 138). Postmodernizm diğer tüm sektörlerde olduğu gibi turistler üzerinde de etkisini göstermiştir. Artık turistler daha deneyimli, çevreye karşı daha duyarlı, daha esnek ve bağımsız, kaliteye daha fazla değer veren ve daha güç memnun edilebilir durumdadırlar. Postmodern turistler grup halinde hareket etme, tüm seyahatlerini önceden planlama ve tur programlarına kesinlikle uyma eğilimleri yerine, anlık kararlar almakta, kalabalıktan farklı olmaya çalışmakta, bireyselliğe ve kontrolü ellerinde bulundurmaya önem vermekte ve değişik fiyat kategorilerindeki farklı turistik ürünleri bir arada satın alma eğilimi göstermektedirler. Turistler kendilerini özel hissettirecek, kendilerine farklı deneyimler sunacak ve katma değer sağlayacak seyahatlere talep göstermektedirler (Çeltek, 2010: 3). Artık onlara pazara sunulan ürünlerin fonksiyonel özellikleri yeterli gelmemektedir. Postmodern turistler turistik ürünlerin kendilerine sağlayacağı imajlarla ilgilenmekte, onlara sembolik anlamlar yüklemekte, onlarda farklı deneyimler aramakta ve onlarla duygusal ilişkiler geliştirmektedir. Postmodernizmin turist davranışına olan bu etkileri destinasyonlara da ödevler çıkarmaktadır.

Söz konusu destinasyonlar olunca imaj kavramı daha da bir önem kazanmaktadır. Çünkü turistler turistik ürünü imajlarına güvenerek satın almaktadırlar (Buhalis, 2000). Bu nedenle destinasyonların sahip oldukları imajlar, turistik ürünü somutlaştırmakta ve turistlere güven sağlamaktadır (Fakeye ve Crompton, 1991). Destinasyonlar zorlu rekabet şartlarında sahip oldukları imajları ile öne çıkmaya çalışmaktadırlar. Destinasyonla ilgili olumlu imaj algısı, turistlerin destinasyon karar sürecinde etkili olmaktadır. Farklı yazarlar destinasyon imajının önemine dikkat çekmişlerdir. Destinasyon imajı turist memnuniyetini (Bigne vd., 2001; Chen ve Phou, 2013; Drennan vd., 2015; Esen ve Bahar, 2019;

Marques vd., 2021; Özdemir, 2019; Park ve Njite, 2010; S. Tsai, 2014), tekrar ziyaret etme niyetini (Alcañiz vd., 2009; Byon ve Zhang, 2010; K. Kim vd., 2012; Korkmaz ve Kafa, 2020; Öztürk ve Şahbaz, 2019), tavsiye etme niyetini (Alcañiz vd., 2009; Baloglu ve McCleary, 1999; Byon ve Zhang, 2010), olumlu ağızdan ağza iletişimi (Baloglu ve McCleary, 1999), destinasyon güvenini (Chen ve Phou, 2013), destinasyon kişiliğini (Chen ve Phou, 2013) ve algılanan kaliteyi (Bigne vd., 2001; Chen ve Tsai, 2007) hem doğrudan, hem de dolaylı olarak etkilemektedir. Turistlerin sahip oldukları imajlar, aynı zamanda dinamik bir yapı göstermektedir, zamana ve mekana göre değişebilmektedir (Baloglu ve McCleary, 1999). Turistlerde istendik imajların oluşmasında da deneyim kavramı ön plana çıkmaktadır (Oh vd., 2007: 19; Stamboulis ve Skayannis, 2003: 38).

Turistlerin bir destinasyonla yaşadığı davranışsal, algısal, bilişsel, duygusal, kasıtlı ya da rastlantısal olarak başından geçen her şey, destinasyon deneyimi olarak ifade edilebilir (Oh vd., 2007: 120). Barnes, Mattsson ve Sørensen (2016), turistlerin tatillerinde keyif veren deneyim aradıklarını ve unutulmaz keyif verici deneyimlerin destinasyonları yeniden ziyaret etme niyeti üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Kim (2018), turist deneyimlerinin davranışsal niyetlerin en etkili belirleyicisi olduğunu ortaya koymuştur. Li, Liu ve Soutar (2021), turizm deneyiminin destinasyon sadakatini olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir. Hwang ve Lyu (2015) ile Dirsehan (2010) da turistlerin unutulmaz deneyimler aradıklarını kaliteli mal ya da hizmetin artık tek başına yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Pizam (2010: 343) ise unutulmaz deneyimler yaratmanın turizm endüstrisinin özü ve varoluş nedeni olduğunu vurgulamaktadır.

Jiang (2019), turistlerin olumlu seyahat deneyimlerinin turist ile destinasyon arasında duygusal bağları harekete geçirdiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Chen ve Phou (2013) da turistler ve destinasyonlar arasında duygusal bağların veya ilişkilerin var olduğunu vurgulamaktadır. Liebowitz (1983: 48-49), bir insanın sahip olabileceği en güçlü duygusal bağın aşk olduğunu vurgulamıştır. Aşk, nesne, ürün, etkinlik ya da bir marka ile tüketicinin duygusal yakınlığını ifade etmek için görece yeni bir kavram olsa da, bu kavram şehir ya da destinasyonla duygusal yakınlığı ifade etmek için de kullanılmaktadır (Amaro vd., 2020; Godfrey, 1984). Destinasyon aşkı, turistin destinasyona gösterdiği duygusal bağlılık olarak tanımlanabilir (Aro vd., 2018). Zhang, Xu ve Gürsoy (2020), hem tekrarlı hem de potansiyel turistlerin destinasyona aşkla bağlanabileceklerini ortaya koymuşlardır. Amaro ve diğerleri (2020), destinasyon aşkının ağızdan ağza iletişime, elektronik ağızdan ağza iletişime, tavsiye ve tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde olumlu katkılarının olduğunu tespit etmişlerdir. Destinasyona aşkla bağlı olan turistlerde destinasyon sadakati ve destinasyon için endişe duyguları gelişmektedir. Bu turistler, destinasyonda yaşanabilecek olumsuz deneyimleri görmezden gelebilmekte ve destinasyonu özlemektedir. Bunun yanı sıra destinasyona aşkla bağlı olan turistler destinasyonun olumlu ağızdan ağza iletişimine katkı sağlamakta ve belki de en önemlisi, destinasyon için fiyat duysarsız hale gelmektedir (Aro vd., 2018). Bu katkıları nedeniyle destinasyon aşkı kavramının her geçen gün pazarlama literatüründeki önemi artmakta sadakat ve davranışsal niyetler üzerindeki olumlu katkıları ile ön plana çıkmaktadır.

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde destinasyon aşkı kavramı ile ilgili literatürde sınırlı sayıda araştırma olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın diğer değişkeni olan destinasyon imajı kavramının yerli ve yabancı literatürde sıkça araştırmalara konu olan bir kavram olduğu bilinmektedir. Destinasyon

deneyimi kavramının ise yerli ve yabancı literatürde daha çok davranışsal niyet açısından incelendiği tespit edilmiştir. Bu çalışma, değişkenlerin aralarındaki ilişkilerin turizm boyutuyla ortaya konulması ve destinasyon bağlamında imaj ve deneyim kavramlarının turistin destinasyonla olan bağının zirvesi olan destinasyon aşkına etkilerinin ortaya konulması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca bu araştırma ilgili değişkenleri bir arada Türkiye’de ve Kapadokya özelinde inceleyen ilk çalışmadır.

Bu çalışmada destinasyon imajı, destinasyon deneyimi ve destinasyon aşkı kavramları değişken olarak seçilmiştir. Yukarıda ifade edilen açıklamalardan hareketle araştırmanın amacı, destinasyon imajı ve destinasyon deneyiminin destinasyon aşkı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Belirtilen amaç doğrultusunda Nevşehir ili Kapadokya bölgesini ziyaret edenler üzerine bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde değişkenler ili ilgili literatür taraması bulunmaktadır. Araştırmanın ikinci ve son bölümünde ise “Destinasyon İmajı ve Deneyiminin Destinasyon Aşkına Etkisi: Nevşehir İli Örneği” isimli saha araştırmasının tasarımına, uygulamasına ve sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular yorumlanmış ve öneriler sunulmuştur.

Kavramsal Çerçeve

Destinasyon Aşkı

Destinasyon aşkı kavramı kaynağını pazarlama literatüründe geniş uygulama alanı bulan marka aşkı kavramından almaktadır. Amaro ve diğerleri (2020), marka aşkı kavramının destinasyonlar için uygulanabilir bir kavram olduğunu ve destinasyon aşkı kavramının marka aşkı kavramından türetildiğini ifade etmektedirler. Aşkın hedefinin destinasyon da olabileceği farklı araştırmacılar tarafından da ortaya konulmuştur (Amaro vd., 2020; Andriotis vd., 2021; Aro vd., 2018; Christou, 2018; Gupta vd., 2022; Jiang, 2019; Lee ve Hyun, 2016; Shafiee vd., 2021; Swanson, 2015, 2017; Zhang vd., 2020). Zhang ve diğerleri (2020), destinasyon imajlarının artık oldukça sıradanlaştığını ve destinasyonların işlevsel özelliklerinin artık turistleri çekmede yetersiz kaldığını ve rekabetin sürekli arttığı turizm sektöründe marka aşkının, güçlü destinasyon markaları oluşturmak için önemli ve faydalı bir bakış açısı olduğunu vurgulamaktadır.

Destinasyon aşkı, turistin destinasyon için hissettiği yoğun sevginin derecesidir (Jiang, 2019). Aro ve diğerleri (2018), destinasyon aşkını memnun bir turistin destinasyona gösterdiği duygusal bağlılık olarak ifade etmektedir. Destinasyon aşkı ziyaret öncesi, esnası ve sonrası deneyimleri kapsamaktadır (Zhang vd., 2020). Aro ve diğerleri (2018), turistin ilk ziyaretinde bir destinasyona aşık olabileceğini ifade etmektedirler. Cheng ve Kuo (2015) ile Zhang ve diğerleri (2020) ise bir yönelimle duygusal bağ kurmak için fiziksel deneyim gerekmediğini (Griffiths, 2005: 215), potansiyel turistlerin de destinasyona gitmeden destinasyona aşkla bağlanabileceğini tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Jiang (2019) da tüketicilerin müşterisi olmadan önce markalarla etkileşim kurmaya başladığını, söz konusu turistik destinasyon seçimi olduğunda, ziyaretçilerin önceden var olan farkındalığının, güveninin ve markalı bir destinasyona olan inançlarının, destinasyona yönelik duygusal tepkilerini etkilediğini ifade etmektedir.

Destinasyona aşkla bağlı olan turistler, destinasyonu sürekli ziyaret etme eğilimindedirler (Swanson, 2017). Zhang ve diğerleri (2020), destinasyon aşkının turistlerin destinasyona yönelik tutum ve davranışları üzerinde önemli bir etkisi bulunduğunu vurgulamaktadır. Ancak her bir turist, destinasyon aşkını farklı deneyimlemektedir. Bir turisti heyecanlandıran bir etkinlik, bir değeri üzerinde etkili olmayabilir (Swanson, 2017; Zhang vd., 2020). Buna rağmen destinasyon aşkı ağızdan ağıza iletişime (Amaro vd., 2020; Aro vd., 2018; Strandberg ve Styvén, 2019), elektronik ağızdan ağıza iletişime (Amaro vd., 2020), turist sadakatine (Gupta vd., 2022; Lee ve Hyun, 2016), destinasyonu tavsiye, (Amaro vd., 2020) ve tekrar ziyaret etme niyetine (Amaro vd., 2020; Aro vd., 2018; Gupta vd., 2022; Swanson, 2017) olumlu katkılar sunmaktadır.

Destinasyon İmajı

İmaj kavramı sadece marka veya işletmeler için değil, ülke ve destinasyonlar için de önemli bir kavramdır (Korkmaz ve Kafa, 2020: 3154). Gallarza, Saura ve Garcia (2002: 58), destinasyon imajı kavramının ilk kez Hunt (1971) tarafından doktora tez çalışmasında kullanıldığını ifade etmektedirler. Byon ve Zhang (2010: 510) ise imaj kavramını destinasyon bağlamında kavramsallaştıran ilk çalışmanın Gunn (1972) tarafından ortaya konulduğunu belirtmektedirler.

Destinasyon imajı, bireylerin nesne ya da bir destinasyon hakkındaki inançları, duyguları ve toplam izlenimlerinin zihinsel temsilinden oluşan algısal bir yapı olarak tanımlanmıştır (Baloglu ve McCleary, 1999: 870). Crompton (1979: 3) destinasyon imajını, tüketicilerin bir yer veya destinasyon hakkında sahip oldukları bir dizi inanç, fikir ve izlenim olarak ifade etmektedir. Bigne ve diğerleri (2001: 607) destinasyon imajını, turistlerin bir yönelime ilişkin zihinsel algısı olduğunu vurgulamakta ve bu algının gerçekliğin öznel bir yorumu olduğunu belirtmektedir. Buhalis (2000: 101) ise destinasyon imajını potansiyel bir turistin destinasyona ilişkin sahip olduğu beklenti ve algılar kümesi olduğunu tespit etmiştir.

Turistler bir destinasyonu ziyaret etmeden bile destinasyon hakkında bir imaja sahip olabilmektedirler (Buhalis, 2000). Sahip oldukları bu imaj da destinasyonu satın alma karar süreçlerinde büyük bir etkiye sahiptir (Gartner, 1994: 193). Fakeye ve Crompton (1991: 10), imaj kavramının turizm için çok önemli olduğunu, turistlerin deneyimlemeden turizm ürününü satın aldığını ve imajın bu noktada alacağı hizmeti somutlaştırdığını ve güven unsuru oluşturan en önemli faktörlerden olduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan destinasyon imajı, turistlerin destinasyon seçimi kararında, gezi sonrası değerlendirmelerde ve gelecekteki davranışlar üzerinde önemli etkileri olan bir yapı olarak kabul edilmektedir (Baloglu ve McCleary, 1999; Byon ve Zhang, 2010; Echtner ve Ritchie, 1991; Önder ve Marchiori, 2017; Öztürk ve Şahbaz, 2019; Şahbaz ve Kılıçlar, 2009; Zhang vd., 2018).

Destinasyon imajının memnuniyet (Bigne vd., 2001; Chen ve Phou, 2013; Drennan vd., 2015; Esen ve Bahar, 2019; Marques vd., 2021; Özdemir, 2019; Park ve Njite, 2010), tekrar ziyaret etme (Alcañiz vd., 2009; Bigne vd., 2001; Byon ve Zhang, 2010; Chen ve Tsai, 2007; Kim, 2014; Kim vd., 2012; Korkmaz ve Kafa, 2020), tavsiye etme niyeti (Alcañiz vd., 2009; Baloglu ve McCleary, 1999; Bigne vd., 2001; Marques vd., 2021; Öztürk ve Şahbaz, 2019), olumlu ağızdan ağıza iletişim (Baloglu ve McCleary, 1999), destinasyon güveni (Chen ve Phou, 2013), destinasyon kişiliği (Chen ve Phou, 2013), sadakate (Karakaş

ve Çiçek, 2021; Esen ve Bahar, 2019) ve algılanan kalite (Bigne vd., 2001; Chen ve Tsai, 2007) üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Destinasyon Deneyimi

Turizm, temelde farklı bir yaşam tarzını ziyaret etme, görme, öğrenme, eğlenme ve ondan keyif alma ilgili bir faaliyettir (Stamboulis ve Skayannis, 2003: 38). Pizam (2010: 343), unutulmaz deneyimler yaratmanın turizm endüstrisinin özü ve varoluş nedeni olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlamda, turistlerin bir destinasyonda yaşadığı davranışsal, algısal, bilişsel, duygusal, kasıtlı ya da rastlantısal olarak başından geçen her şey deneyim olarak ifade edilebilir (Oh vd., 2007: 120). Başka bir ifade ile turizm deneyimi, turistin varış noktasında geçirdiği kısa süre boyunca yaşadığı maceralardır (Sternberg, 1997: 964). Ancak deneyim, bununla sınırlı kalmamaktadır. Turizmin kendisi başlı başına bir deneyimden oluşmaktadır (Oh vd., 2007: 19). Ooi (2005: 51) turizmin bir deneyim pazarlama faaliyeti olduğunu altını çizmektedir. Barnes ve diğerleri (2016) ise turizm sektörünün, turistlerin keyif veren deneyim aradıkları ve bu deneyimler için ödeme yaptıkları, deneyim yoğun bir sektör olduğunu vurgulamaktadır.

Turistlerin yaşadıkları olumlu deneyimler, onlarda olumlu anıların oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Oh vd., 2007: 123). Shafiee ve diğerleri (2021), ziyaretçilerin olumlu anılarla hatırladıkları deneyimlerin tekrar ziyaret etme ve tavsiye etme niyetleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Gilmore ve Pine (2002), iyi düzenlenmiş bir deneyimin, turistlerin destinasyona yönelik tutumunu olumlu yönde şekillendireceğini vurgulamaktadır. Kim'e (2014: 36) göre turistler, seyahat kararları alırken önceki deneyimlerinin etkisiyle önyargılı hareket etmekte ve destinasyon seçiminde önceki deneyimlerini dikkate almaktadırlar. Bu nedenle turistik deneyim tasarlanmalı, organize edilmeli, istenen şekilde sonuçlanması için planlanmalı, hesaplanmalı ve fiyatlandırılmalıdır (Stamboulis ve Skayannis, 2003: 38).

Hipotezler

Destinasyon Aşkı ve Destinasyon İmajı

Destinasyon aşkı kavramı turistleri cezbetmek ve elde tutmak için önemli etkilere sahip olmasına rağmen, bu kavram turizm literatüründe yeterince çalışılmamıştır (Amaro vd., 2020; Shafiee vd., 2021). Literatür incelendiğinde İsmail ve Spinelli (2012), Anggraeni (2015), Sallam (2014) ile Song, Wang ve Han (2019) çalışmalarında marka imajının marka aşkına olumlu etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Jiang (2019), Amaro ve diğerleri (2020) ile Gupta ve diğerleri (2022), çalışmalarında destinasyon imajının destinasyon aşkına olumlu etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Destinasyon imajının destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H1a: Destinasyon imajının destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H1b: Destinasyon imajının destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H2: Altyapının destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H2a: Altyapının destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H2b: Altyapının destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H3: Çekiciliğin destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H3a: Çekiciliğin destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H3b: Çekiciliğin destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H4: Değerin destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H4a: Değerin destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H4b: Değerin destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H5: Eğlencenin destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H5a: Eğlencenin destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H5b: Eğlencenin destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

Destinasyon Aşkı ve Destinasyon Deneyimi

Marka aşkının temelinde, tüketicilerin markalarla yaşamış oldukları deneyimlerin önemli rol oynadığı düşünülmektedir (Fournier, 1998). Literatür incelendiğinde Akgözlü ve Kılıç (2021) ile Aşkın ve İpek (2016), marka deneyiminin marka aşkı üzerinde olumlu etkisi olduğunu tespit etmiştir. Roy, Eshghi ve Sarkar (2013: 326), olumlu ve duygusal bir marka deneyiminin marka aşkına yol açmasının muhtemel olduğunu vurgulamaktadır. Long-Tolbert ve Gammoh (2012: 398), olumlu bir hizmet deneyiminin, marka aşkının oluşumu üzerinde son derece önemli bir etkisi olduğunu belirlemiştir. Jiang (2019), destinasyondaki olumlu deneyimlerin, destinasyon aşkı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Amaro ve diğerleri (2020) ile Shafiee ve diğerleri (2021) de unutulmaz destinasyon deneyiminin destinasyon aşkını olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir. Açıklamalar çerçevesinde aşağıdaki hipotezler kurulmuştur:

H6: Destinasyon deneyiminin destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H6a: Destinasyon deneyiminin destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H6b: Destinasyon deneyiminin destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H7: Hazın destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H7a: Hazın destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H7b: Hazın destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H8: Yeniliğin destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H8a: Yeniliğin destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H8b: Yeniliğin destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H9: Yerel kültürün destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H9a: Yerel kültürün destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H9b: Yerel kültürün destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H10: Yenilenmenin destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H10a: Yenilenmenin destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H10b: Yenilenmenin destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H11: Anlamlılığın destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H11a: Anlamlılığın destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H11b: Anlamlılığın destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H12: Katılımın destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H12a: Katılımın destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

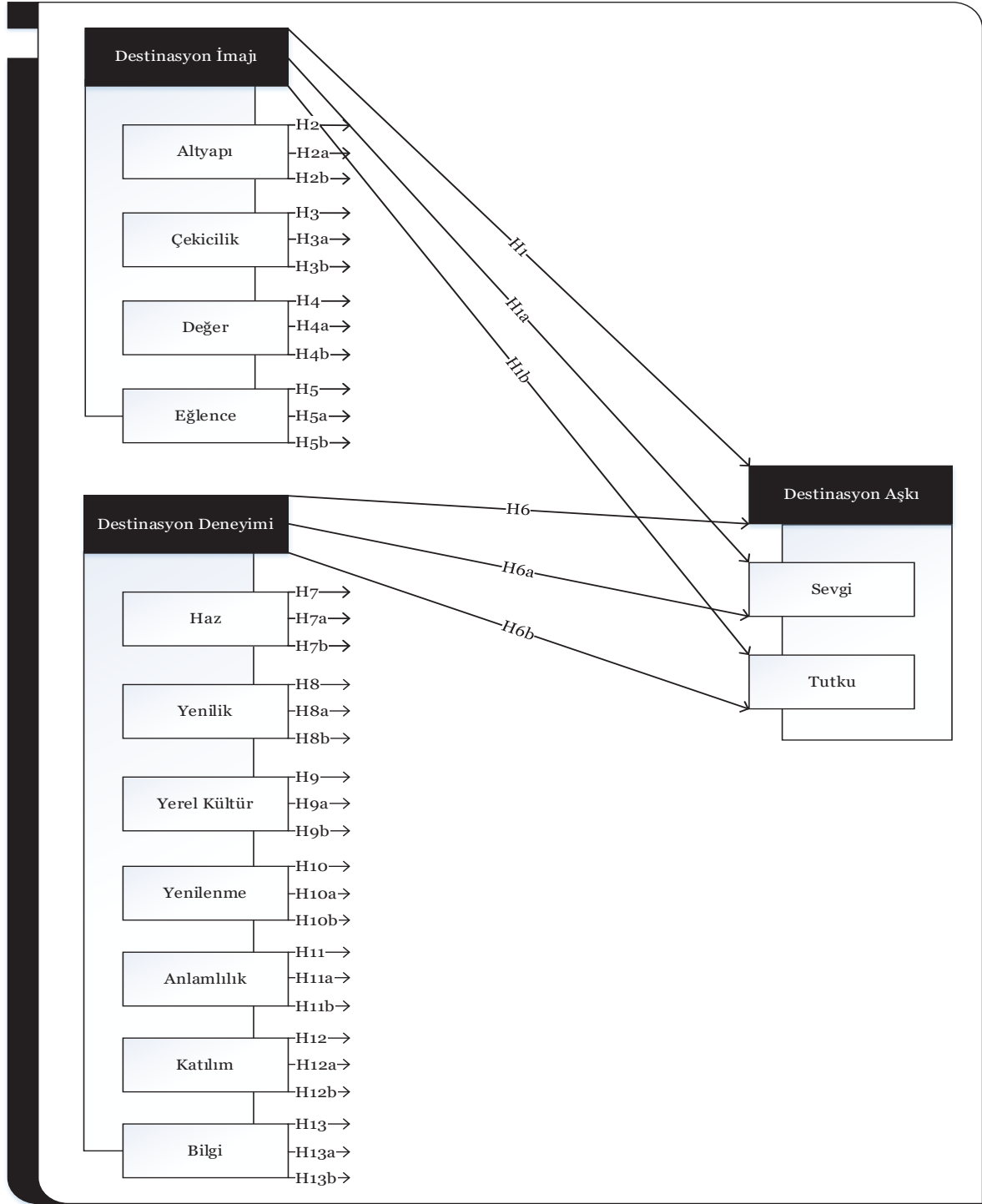
H12b: Katılımın destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H13: Bilginin destinasyon aşkı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H13a: Bilginin destinasyon sevgisi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H13b: Bilginin destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkisi vardır.

Buraya kadar açıklanan literatür ve ifade edilen hipotezler çerçevesinde geliştirilmiş olan araştırma modeli Görsel 1’de sunulmuştur.

Görsel 1. Araştırma Modeli

Yöntem

Araştırmanın bu kısmında öncelikle araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları, veri toplama yöntemi açıklanmıştır. Bu çalışma için etik onay, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 04.12.2020 tarih ve 2020/21 sayılı olarak alınmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma, Nevşehir ilini ziyaret eden yerli ve yabancı ziyaretçilere yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda araştırma evrenini, Nevşehir ilini ziyaret eden turistler oluşturmaktadır. TÜİK verilerine göre 2020 yılında ili ziyaret edenlerin sayısı 992.620'dir (Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2021). Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden yargısal örnekleme türü tercih edilmiştir. Yargısal örnekleme, çeşitli kriterlere göre ana kitleyi temsil edeceği varsayımı ile yapılan örneklemedir (İslamoğlu ve Alınacı, 2016: 202). Nakip ve Yaraş (2016: 241), yargısal örnekleme yönetimde örneğe kimin dahil edileceği kararının, konuyu en iyi bilmesi nedeniyle araştırmacıya bırakılabileceğini ifade etmektedir. Ziyaretçilerin Covid-19 pandemisi nedeniyle fiziksel anket doldurmak istemedikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda anketler sanal olarak hazırlanmış ve Kapadokya turunu yürüten profesyonel turist rehberleri ile görüşülmüş, anketler Kapadokya turu sonunda onların yardımı ile uygulanmıştır. Bu çerçevede araştırmada kullanılmak üzere 387 katılımcıdan veri toplanmıştır. Coşkun ve diğerleri (2015: 137), yüz binin üzerindeki evren büyüklüğünde 384 örneklemin yeterli olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla araştırma için toplanan veri sayısının yeterli olduğu söylenebilir.

Araştırma örnekleminin %55,6'sı erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşlarına bakıldığında 30-39 yaş aralığında olan katılımcıların oranının % 35,4 olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların %54,8 evli, %44,4'ü ise bekarıdır. Araştırmaya katılan bireylerin %46,8'i lisans eğitimine sahiptir. Katılımcıların yaşadıkları ülkeye bakıldığında %62'lik bir oranla Türkiye olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan cevaplayıcıların % 37,5'inin on farklı ülkede yaşadıkları saptanmıştır. Bu ülkeler arasında %10,6'lık bir oranla Rusya ilk sıradadır. Türkiye'yi ziyaret sayılarına bakıldığında, 146 katılımcıdan %49,3'lük bir oranla, yaklaşık yarısı Türkiye'yi ilk kez ziyaret etmektedir. Ziyaretçilerin %51,7'lik bir oranla büyük kısmı Kapadokya'da iki gün geçirmektedir. Katılımcıların %93'ünün Kapadokya'yı tatil amacıyla ziyaret ettiği tespit edilmiştir. Son olarak ziyaretçilerin Kapadokya'da konaklama türü olarak %48,8'lik bir oranla daha çok 5 yıldızlı oteli tercih ettiği saptanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan anket formu, dört bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde "Destinasyon Aşkı Ölçeği", ikinci bölümünde "Destinasyon Deneyimi Ölçeği", üçüncü bölümünde "Destinasyon İmajı Ölçeği" kullanılmıştır. Anketin son bölümde ise katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik sorular yer almaktadır. Katılımcılardan ölçeklerde yer alan kapalı uçlu önermeleri 5'li Likert tipi derecelendirme ile yanıtlamaları istenmiştir.

Parametrik analiz tekniklerinin uygulanabilme ön koşullarından biri, verilerin normal dağılım sergilemesidir. Araştırma için ölçüm araçlarının çarpıklık değerlerinin -1,273 ile -0,380 aralığında, basıklık değerlerinin ise -0,382 ile 1,354 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Ölçüm araçlarına ilişkin çarpıklık ve basıklık değerlerinin normallik için geçerli koşulu sağladığı ifade edilebilir (Aknar, 2021; Field, 2009; Hoyle ve Panter, 1995; Kline, 2016; Tabachnick ve Fidell, 2014). Verilerin normallik koşulunu sağladığı ortaya konulduktan sonra her bir ölçüm aracı için geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

SPSS paket programı kullanarak ölçeklere Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Ölçeklerin faktör yapılarını belirlerken toplam açıklanan varyans yüzdesi 50'nin üzerinde değer alanlar ve özdeğeri 1'den

büyük olan faktörler dikkate alınmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2016: 312). Bununla birlikte faktör analizinde dikey döndürme tekniklerinden biri olarak kabul edilen varimax yöntemi tercih edilmiştir. Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) AMOS paket programında yapılmıştır. Ölçeklerin normal dağılıma sahip olmasından dolayı “maximum likelihood” hesaplama yöntemi kullanılmıştır.

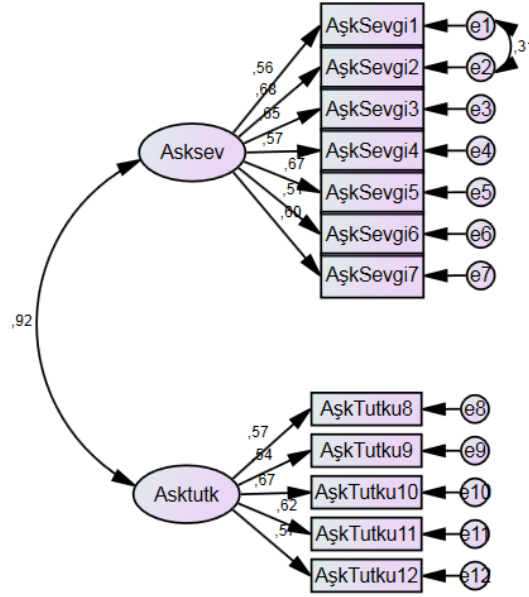
Destinasyon Aşkı Ölçeği: Türkiye’de marka araştırmalarında kullanılan marka aşkı ölçeği olup, ölçeğin ifadeleri turizm destinasyonu için uyarlanmıştır. Marka aşkı ölçeği, Albert ve Valette-Florence (2010) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, sevgi (6 ifade) ve tutku (6 ifade) olmak üzere toplam 2 boyut ve 12 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin tutku boyutunun, markanın tüketicinin zihnindeki alternatif markalara göre yerini ve tüketicinin markadan ayrı kalmasının zorluğunu; sevgi boyutunun ise tüketici ile marka arasındaki psikolojik ve duygusal yakınlığı ölçtüğü ifade edilmektedir. Destinasyon bağlamında ölçeğin tutku boyutunun, destinasyonun turistin zihnindeki alternatif destinasyonlara göre yerini ve turistin destinasyondan ayrı kalmasının zorluğunu; sevgi boyutunun ise turist ile destinasyon arasındaki psikolojik ve duygusal yakınlığı ölçmesi beklenmektedir. Destinasyon Aşkı ölçeği açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Destinasyon Aşkı Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenirlik Sonuçları

Boyut	Sıra	İfadeler	Faktör		Açıklanan Varyans	Cronbach's Alfa
			1	2		
Destinasyon Sevgisi	2	...kendimi yakın hissediyorum	,788		28,403	,805
	5	...aramda “büyülü” bir şey var	,716			
	1	...mutluluk yaşıyorum	,663			
	3	...ruhumu yansıtıyor	,655			
	4	...oldukça benziyoruz	,648			
	7	...gelmeseydim çok üzülürdüm	,562			
6	...sevgi dolu hissediyorum	,549				
Destinasyon Tutkusu	10	...ayrı kalırsam çok üzülürüm		,744	23,966	,731
	12	...derin bir mutsuzluğa kapılıyorum		,744		
	8	...düşünürken buluyorum		,738		
	11	...daha önemli bir şey yok		,659		
	9	...düşüncelerimi kontrol edemiyorum		,609		

N=387; KMO= ,859; Bartlett $\chi^2=1164,225$; Toplam Varyans Açıklama Yüzdesi=52,369

Gerçekleştirilen AFA sonucunda ölçeğin orijinal ölçeğe uygun olarak iki faktörlü yapıda olduğu görülmüştür. Destinasyon sevgisi boyutu için faktör yüklerinin ,549 ile ,788 arasında; destinasyon tutkusu boyutu için faktör yüklerinin ,609 ile ,744 arasında değerler aldığı görülmüştür. Ancak faktörlerdeki kümelenmelerin ölçeğin orijinaline uygun şekilde olmadığı tespit edilmiştir. Orijinal ölçekte tutku boyutunda kümelenen “Kapadokya’ya gelmeseydim çok üzülürdüm” ifadesi, çalışmada destinasyon sevgisi boyutunun altında kümelenmiştir. Tüm maddeler için ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi, 52,369 olarak ölçülmüştür. Boyutların Cronbach’s α değerleri ise sırasıyla ,805 ve ,731 olarak tespit edilmiştir. Buna göre ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. Destinasyon aşkı ölçeği DFA sonuçları Görsel 2’de sunulmuştur.

Görsel 2. Destinasyon Aşkı Ölçeği DFA Sonuçları

Ölçeğin DFA'da uyum iyiliği değerlerini iyileştirmek için program tarafından önerilen e1 ve e2 hata terimleri arasında kovaryanslar oluşturulmuştur. Bu modifikasyonla birlikte analiz sonucunda (Chi-Square of Fit/Degrees of Freedom) $\chi^2/df= 1,413$, (Adjusted Goodness of Fit Index) AGFI=0,953, (Goodness of Fit Index) GFI= 0,968, (Comparative Fit Index) CFI= 0,983, (Normed Fit Index) NFI= 0,946, (Non-Normed Fit Index) NNFI=0,979) (Root Mean Square of Error Approximation) RMSEA= 0,033 olarak tespit edilmiştir. Analiz sonucuna göre $\chi^2/df \leq 3$, AGFI $\geq 0,90$, GFI $\geq 0,90$, CFI $\geq 0,95$, NNFI $\geq 0,95$, RMSEA $\leq 0,05$ 'nın iyi uyum, NFI $\geq 0,94-0,90$ 'nın ise kabul edilebilir uyum gösterdiği tespit edilmiştir (Anderson ve Gerbing, 1984; Hu ve Bentler, 1999; Marsh ve Hocevar, 1988; Tabachnick ve Fidell, 2014). Bu durumda destinasyon aşkı ölçeği doğrulanmış ve geçerliliği sağlanmıştır.

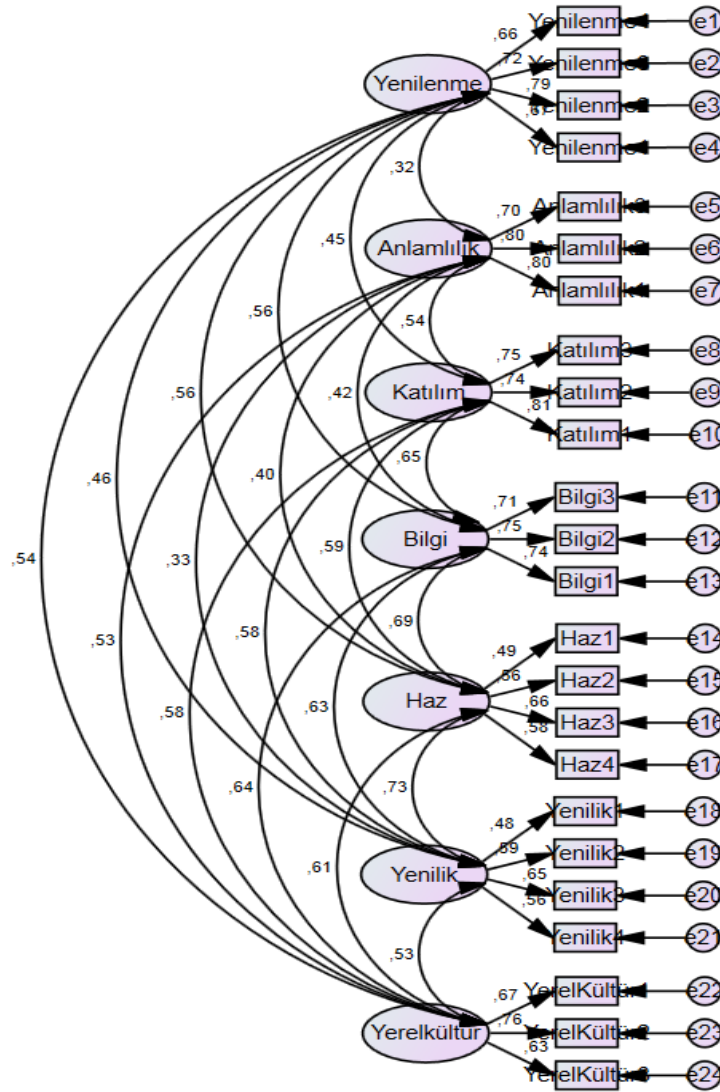
Destinasyon Deneyimi Ölçeği: Araştırmada turistlerin destinasyon deneyimini ölçmek için Kim (2010) ile Kim, Ritchie ve McCormick (2012) tarafından geliştirilen unutulmaz turizm deneyimi ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, haz (4 ifade), yenilik (4 ifade), yerel kültür (3 ifade), yenilenme (4 ifade), anlamlılık (3 ifade), katılım (3 ifade) ve bilgi (3 ifade) olmak üzere toplam 7 boyut ve 24 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin haz boyutunun turistik ürün tüketilirken alınan hazzı; yenilik boyutunun yeni deneyimler yaşama arzusunu; yerel kültür boyutunun yerel toplumun kültürleriyle sosyal etkileşimi; yenilenme boyutunun tazelenme ve yenilenme duygusunu; anlamlılık boyutunun değerli bir şey yapma duygusunu; katılım boyutunun deneyim faaliyetinin turistlerde uyandırdığı duygusal tepkileri ve son olarak bilgi boyutunun turistlerin yeni bilgi edinme keşfetme yeteneğini ölçtüğü ifade edilmektedir. Bu ölçek yerli ve yabancı literatürde birçok kez kullanılmış, geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiştir (Akkuş, 2017; Ayazlar ve Ayazlar, 2017; Bigne vd., 2020; Castellani vd., 2020; Kaya, 2018; Keskin vd., 2020; Zhang vd., 2018). Destinasyon deneyimi ölçeği açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Destinasyon Deneyimi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenirlilik Sonuçları

Boyut	Sıra	İfadeler	Faktör Yükleri							Açıklanan Varyans	Cronbach's Alfa
			1	2	3	4	5	6	7		
Yenilenme	14	...rahatlatıcı	,786							10,759	,804
	12	...rutin işler	,764								
	13	...özgürlük	,753								
	15	...canlanmış	,688								
Anlamlılık	16	...anlamlı		,824					9,653	,809	
	17	...önemli		,813							
	18	...kendimle		,779							
Katılım	20	...aktiviteler			,783				9,263	,809	
	19	...ziyaret			,766						
	21	...etkinlikler			,744						
Bilgi	23	...bilgili				,777			8,908	,770	
	24	...kültür				,720					
	22	...keşfedici				,640					
Haz	2	...keyif					,754		8,482	,658	
	3	...eğlendim					,613				
	1	...heyecan					,586				
	4	...deneyim					,550				
Yenilik	5	...ilk						,777	8,282	,657	
	6	...eşsiz						,654			
	7	...önceki						,654			
	8	...yeni						,459			
Yerel Kültür	9	...olumlu						,774	8,053	,726	
	11	...dostça						,690			
	10	...tanıma						,650			

N=387; KMO= ,897; Bartlett $\chi^2=3223,125$; Toplam Varyans Açıklama Yüzdesi=63,399

Gerçekleştirilen AFA sonucunda orijinal ölçeğe uygun olarak yedi faktörlü yapıda olduğu görülmüştür. Destinasyon deneyimi ölçeğinin yenilenme boyutu için faktör yüklerinin ,688 ile ,786 arasında; anlamlılık boyutu için faktör yüklerinin ,779 ile ,824 arasında; katılım boyutu için faktör yüklerinin ,744 ile ,783 arasında; bilgi boyutu için faktör yüklerinin ,640 ile ,777 arasında; haz boyutu için faktör yüklerinin ,550 ile ,754 arasında; yenilik boyutu için faktör yüklerinin ,459 ile ,777 arasında ve son olarak yerel kültür boyutu için faktör yüklerinin ,650 ile ,774 arasında olduğu tespit edilmiştir. Tüm maddeler için ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi, 63,399'dur. Boyutların güvenilirlik değerleri incelendiğinde yenilenme boyutunun ,804; anlamlılık boyutunun ,809; katılım boyutunun ,809; bilgi boyutunun ,770; haz boyutunun ,658; yenilik boyutunun ,657; yerel kültür boyunun ise ,726 Cronbach's α değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Buna göre ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. Destinasyon deneyimi ölçeği DFA sonuçları Görsel 3'de sunulmuştur.

Görsel 3. Destinasyon Deneyimi Ölçeği DFA Sonuçları

Ölçeğin DFA sonucunda uyum iyiliği değerleri (Chi-Square of Fit/Degrees of Freedom) $\chi^2/df= 1,362$, (Adjusted Goodness of Fit Index) $AGFI=0,922$, (Goodness of Fit Index) $GFI= 0,940$, (Comparative Fit Index) $CFI= 0,972$, (Normed Fit Index) $NFI= 0.905$, (Non-Normed Fit Index) $NNFI=0,967$ (Root Mean Square of Error Approximation) $RMSEA= 0,031$ olarak tespit edilmiştir. Analiz sonucuna göre $\chi^2/df \leq 3$, $AGFI \geq 0.90$, $GFI \geq 0.90$, $CFI \geq 0.95$, $NNFI \geq 0.95$, $RMSEA \leq 0.05$ 'nin iyi uyum, $NFI \geq 0,94-0,90$ 'nın ise kabul edilebilir uyum gösterdiği tespit edilmiştir (Anderson ve Gerbing, 1984; Hu ve Bentler, 1999; Marsh ve Hocevar, 1988; Tabachnick ve Fidell, 2014). Bu durumda destinasyon deneyimi ölçeği doğrulanmış ve geçerliliği sağlanmıştır.

Destinasyon İmajı Ölçeği: Araştırmada turistlerin destinasyon imajını ölçmek için (Byon ve Zhang (2010) tarafından geliştirilen destinasyon imajı ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, altyapı (5 ifade), çekicilikler (6 ifade), değer (3 ifade) ve eğlence (4 ifade) olmak üzere toplam 4 boyut ve 18 ifade içermektedir. Destinasyon imajı ölçeğinin altyapı boyutunun destinasyonun alt ve üst yapı unsurlarını, çekicilikler boyutunun, destinasyonun doğal ve kültürel çevre faktörleri ile çekicilik unsurlarını, değer boyutunun,

destinasyon için katlanılan maliyeti ve eğlence boyutunun ise keyif ve eğlence faktörlerini ölçtüğü ifade edilmiştir. Ölçeğin ifadeleri bölgeye uyarlanarak ve uzman görüşleri de alınarak ölçeğe “Kapadokya’da kaliteli restoranlar bulunmaktadır”, “Kapadokya’da yeterli eğlence olanakları bulunmaktadır”, “Kapadokya’ya ulaşım kolaydır”, “Kapadokya’da çeşitli turistik aktiviteler bulunmaktadır”, “Kapadokya kirletilmemiş ve bozulmamış bir çevreye sahiptir” ve “Kapadokya birçok macera olanağı sunmaktadır” ifadelerini içeren toplamda 6 ifade daha eklenmiş ve ölçek 24 ifade olarak oluşturulmuştur. Destinasyon imajı ölçeği açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

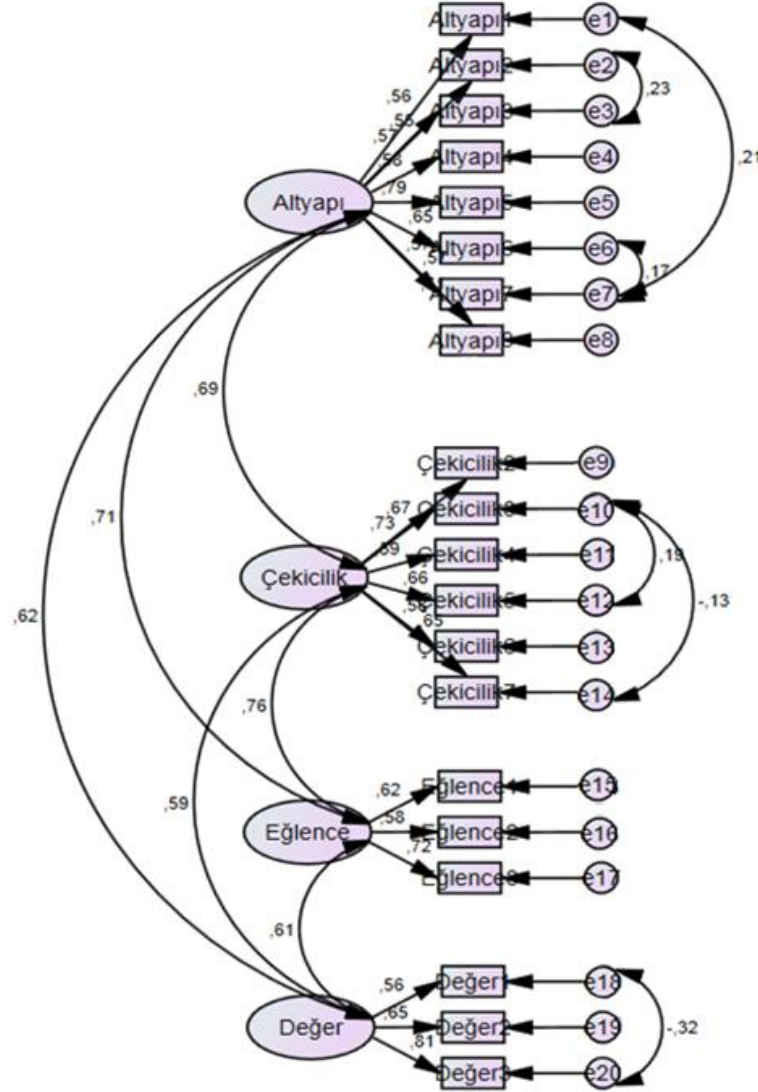
Tablo 3. Destinasyon İmajı Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenirlik Sonuçları

Boyut	Sıra	İfadeler	Faktör Yükleri				Açıklanan Varyans	Cronbach's Alfa
			1	2	3	4		
Altyapı	7	...eğlence...	,693				18,324	,845
	6	...restoranlar...	,671					
	4	...temizlik...	,653					
	8	...ulaşım kolay...	,629					
	5	...güvenli...	,627					
	1	...altyapı...	,617					
	3	...gelişmiş ağ...	,543					
	2	...konaklama...	,537					
Çekicilik	14	...zengin tarihi...		,755			16,210	,797
	11	...manzara...		,730				
	10	...eşsiz doğal...		,690				
	15	...aktiviteler...		,651				
	13	...kültürel miras...		,571				
	18	...ünlü bir turizm...		,520				
Eğlence	23	...eğlenceli...			,754		9,349	,674
	22	...keyifli...			,705			
	24	...ilgi çekici...			,591			
Değer	20	...pahalı değildir...				,770	9,333	,660
	19	...fiyatları uygundur				,647		
	21	...paramın karşılığı...				,625		

N=387; KMO= ,925; Bartlett $\chi^2=2716,921$; Toplam Varyans Açıklama Yüzdesi=53,215

Gerçekleştirilen AFA sonucunda ölçeğin orijinal ölçeğe uygun olarak dört faktörlü yapıda olduğu görülmüştür. Ölçeğin çekicilik boyutunda yer alan “Kapadokya alışveriş imkanları açısından iyidir”, “Kapadokya'nın iklimi gezmek için idealdir”, “Kapadokya kirletilmemiş ve bozulmamış bir çevreye sahiptir” ve “Kapadokya birçok macera olanağı sunmaktadır” ifadelerinin faktör yükleri 0,50'nin altında olduğu tespit edilmiş ve bu maddeler analizden çıkarılmıştır. Ölçeğinin altyapı boyutu için faktör yüklerinin ,537 ile ,693 arasında; çekicilik boyutu için faktör yüklerinin ,520 ile ,755 arasında; eğlence boyutu için faktör yüklerinin ,591 ile ,754 arasında; değer boyutu için ise faktör yüklerinin ,625 ile ,770 arasında olduğu tespit edilmiştir. Tüm maddeler için ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi, 53,215'dir. Boyutların güvenilirlik değerleri incelendiğinde altyapı boyutunun ,845; çekicilik boyutunun

,797; eğlence boyutunun ,674; değer boyutunun ise ,660 Cronbach's α değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Buna göre ölçeğin güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. Destinasyon imajı ölçeği DFA sonuçları Görsel 4'de sunulmuştur.

Görsel 4. Destinasyon İmajı Ölçeği DFA Sonuçları

Ölçeğin DFA sonucunda uyum iyiliği değerlerini iyileştirmek için program tarafından önerilen e1 ve e7, e2 ve e3, e6 ve e7, e10 ve e12, e10 ve e14 ile e18 ve e20 hata terimleri arasında kovaryanslar oluşturulmuştur. Bu modifikasyonla birlikte analiz sonucunda (Chi-Square of Fit/Degrees of Freedom) $\chi^2/df= 1,543$, (Adjusted Goodness of Fit Index) AGFI=0,916, (Goodness of Fit Index) GFI= 0,936, (Comparative Fit Index) CFI= 0,963, (Normed Fit Index) NFI= 0,902, (Non-Normed Fit Index) NNFI=0,956) (Root Mean Square of Error Approximation) RMSEA= 0,038 olarak tespit edilmiştir. Analiz sonucuna göre $\chi^2/df \leq 3$, AGFI $\geq 0,90$, GFI $\geq 0,90$, CFI $\geq 0,95$, NNFI $\geq 0,95$, RMSEA $\leq 0,05$ 'nın iyi uyum, NFI $\geq 0,94-0,90$ 'nın ise kabul edilebilir uyum gösterdiği tespit edilmiştir (Anderson ve Gerbing, 1984; Hu ve Bentler, 1999; Marsh ve Hocevar, 1988; Tabachnick ve Fidell, 2014). Bu durumda destinasyon imajı ölçeği doğrulanmış ve geçerliliği sağlanmıştır.

Bulgular

Hipotez Testi

Araştırma verileri normal dağılım gösterdiğinden değişkenler arası ilişkinin yönünü ve gücünü hesaplamada parametrik testlerden biri olan Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Destinasyon aşkı alt boyutları ile destinasyon deneyimi ve destinasyon imajı alt boyutları arasındaki korelasyon analizi sonuçlarına Tablo 4’de yer verilmiştir.

Tablo 4. Destinasyon Aşkı, Destinasyon Deneyimi ve Destinasyon İmajı İlişkisine Yönelik Korelasyon Katsayıları

	Mean	SS	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
DA-Destinasyon Sevgisi (1)	3,89	0,70	1												
DA-Destinasyon Tutkusu (2)	3,89	0,66	,706**	1											
DD-Haz (3)	3,86	0,68	,587**	,533**	1										
DD-Yenilik (4)	3,81	0,70	,511**	,517**	,473**	1									
DD-Yerel Kültür (5)	3,87	0,80	,432**	,420**	,438**	,359**	1								
DD-Yenilenme (6)	3,85	0,81	,417**	,442**	,415**	,332**	,421**	1							
DD-Anlamlılık (7)	3,83	0,91	,302**	,303**	,293**	,234**	,406**	,272***	1						
DD-Katılım (8)	3,96	0,90	,454**	,466**	,427**	,425**	,447**	,362***	,432**	1					
DD-Bilgi (9)	3,83	0,82	,497**	,521**	,501**	,444**	,475**	,436***	,336**	,517**	1				
Dİ-Altyapı (10)	3,85	0,62	,467**	,577**	,470**	,479**	,460**	,471***	,331**	,491**	,508**	1			
Dİ-Çekicilik (11)	3,92	0,73	,574**	,586**	,649**	,478**	,518**	,457***	,339**	,492**	,576**	,543**	1		
Dİ-Değer (12)	3,91	0,69	,410**	,475**	,334**	,418**	,372**	,354***	,293**	,463**	,407**	,507**	,451**	1	
Dİ-Eğlence (13)	3,94	0,77	,523**	,510**	,532**	,700**	,399**	,323***	,228**	,392**	,410**	,511**	,559**	,423**	1

** Değişkenler arasında 0.01 anlamlılık derecesinde bir ilişki vardır.

*** Değişkenler arasında 0.001 anlamlılık derecesinde bir ilişki vardır.

DA= Destinasyon Aşkı, DD= Destinasyon Deneyimi, Dİ= Destinasyon İmajı

N=387

Korelasyon analizi sonucunda, destinasyon aşkı alt boyutu olan destinasyon sevgisi ile destinasyon deneyimi altı boyutları olan haz ($r=,587$; $p<,01$), yenilik ($r=,511$; $p<,01$), yerel kültür ($r=,432$; $p<,01$), yenilenme ($r=,417$; $p<,01$), katılım ($r=,454$; $p<,01$) ve bilgi ($r=,497$; $p<,01$) alt boyutları arasında orta seviyede, anlamlılık ($r=,302$; $p<,01$) alt boyutu arasında ise düşük seviyede olumlu yönlü ilişki olduğu saptanmıştır. Destinasyon sevgisi ile destinasyon imajı alt boyutları olan altyapı ($r=,467$; $p<,01$), çekicilik ($r=,574$; $p<,01$), değer ($r=,410$; $p<,01$) ve eğlence ($r=,523$; $p<,01$) alt boyutları arasında orta seviyede olumlu yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Destinasyon aşkı alt boyutu olan destinasyon tutkusu ile destinasyon deneyimi altı boyutları olan haz ($r=,533$; $p<,01$), yenilik ($r=,517$; $p<,01$), yerel kültür ($r=,420$; $p<,01$), yenilenme ($r=,442$; $p<,01$), katılım ($r=,466$; $p<,01$) ve bilgi ($r=,521$; $p<,01$) alt boyutları arasında orta seviyede, anlamlılık ($r=,303$; $p<,01$) alt boyutu arasında ise zayıf olumlu yönlü ilişki olduğu görülmektedir. Destinasyon tutkusu ile destinasyon imajı alt boyutları olan altyapı ($r=,577$; $p<,01$), çekicilik ($r=,586$; $p<,01$), değer ($r=,475$; $p<,01$) ve eğlence ($r=,510$; $p<,01$) alt boyutları arasında orta seviyede olumlu yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın bu kısmında, daha önce belirlenmiş olan hipotezler, çoklu regresyon analizi ile test edilmiştir. Araştırmanın H1 ve H6 hipotezlerine ait analiz sonuçları Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Destinasyon Deneyimi ve Destinasyon İmajının Destinasyon Aşkına Etkisi

Değişkenler	β	S.H.	t	Sig.	R ²	Düz. R ²	F	Tolerance	VIF
Sabit	,439	,162	2,707	,007	54,6	54,4	231,101		
D. Deneyimi	,482	,066	7,264	,000				,354	2,827
D. İmajı	,019	,003	6,194	,000				,354	2,827
N= 387									

Analizde öncelikle kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlılığı test edilmiştir. ANOVA sonucuna göre ($F_{(2, 384)}=231,101$; $p<0,001$), modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki çoklu bağlantı sorunu olup olmadığını tespit etmek için VIF ve Tolerance değerleri incelenmiştir. Değişkenlerin VIF değerinin 5 ve altında olması, Tolerance değerinin ise 0,2’den büyük olması çoklu bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir (Hair vd., 2010). Regresyon analizi sonucunda elde edilen VIF ve Tolerance değerinin kabul edilen aralıkta olduğu ve değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Regresyon analizinin model açıklama yüzdesi düzeltilmiş $R^2=\%54,4$ ile anlamlıdır ($p<0,05$). Bu sonuç destinasyon aşkıdaki $\%54,4$ ’lük değişimin destinasyon imajı ve destinasyon deneyimi değişkenlerine bağlı olduğunu göstermektedir. Yapılan analizine göre, destinasyon deneyimi ($\beta=,482$; $p=0,000$) ve destinasyon imajı ($\beta=,019$; $p=0,000$) değişkenlerinin destinasyon aşkı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu veriden hareketle destinasyon aşkı üzerinde daha fazla etkiye sahip olan değişkenin, destinasyon deneyimi ($\beta=,482$) olduğu söylenebilir. Bu bağlamda H1 ve H6 hipotezleri kabul edilmiştir. Araştırmanın H1a ve H6a hipotezlerine ait sonuçlar Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Destinasyon Sevgisi Alt Boyutu Üzerinde Destinasyon Deneyimi ve Destinasyon İmajının Etkisi

Değişkenler	β	S.H.	t	Sig.	R ²	Düz. R ²	F	Tolerance	VIF
Sabit	,439	,196	2,234	,026	45,2	45,0	158,660		
D. Deneyimi	,568	,080	7,064	,000				,354	2,827
D. İmajı	,015	,004	4,047	,000				,354	2,827
N= 387									

Regresyon analizinde elde edilen ANOVA sonucuna göre ($F_{(2, 384)}=158,660$; $p<0,001$), modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. VIF ve Tolerance değeri çoklu bağlantı sorununun olmadığını ifade etmektedir. Regresyon analizinin model açıklama yüzdesi düzeltilmiş $R^2=\%45,0$ ile anlamlıdır ($p<0,05$). Bu sonuç destinasyon sevgisi üzerindeki $\%45$ 'lik değişimin destinasyon imajı ve destinasyon deneyimi değişkenlerine bağlı olduğunu göstermektedir. Yapılan çoklu regresyon analizine göre destinasyon deneyimi ($\beta=,568$; $p=0,000$) ve destinasyon imajı ($\beta=,015$; $p=0,000$) değişkenlerinin destinasyon sevgisi üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Destinasyon sevgisi üzerinde daha fazla etkiye sahip olan değişkenin destinasyon deneyimi ($\beta=,568$) olduğu söylenebilir. Bu bağlamda H1a ve H6a hipotezleri kabul edilmiştir. Araştırmanın H1b ve H6b hipotezlerine ait sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Destinasyon Tutkusu Alt Boyutu Üzerinde Destinasyon Deneyimi ve Destinasyon İmajının Etkisi

Değişkenler	β	S.H.	t	Sig.	R ²	Düz. R ²	F	Tolerance	VIF
Sabit	,439	,178	2,468	,014	50,0	49,8	192,270		
D. Deneyimi	,362	,073	4,966	,000				,354	2,827
D. İmajı	,025	,003	7,290	,000				,354	2,827
N= 387									

Regresyon analizinde elde edilen ANOVA sonucuna göre ($F_{(2, 384)}=192,270$; $p<0,001$) modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. VIF ve Tolerance değeri çoklu bağlantı sorununun olmadığını ifade etmektedir. Regresyon analizinin model açıklama yüzdesi düzeltilmiş $R^2=\%49,8$ ile anlamlıdır ($p<0,05$). Bu sonuç destinasyon tutkusu üzerindeki yaklaşık $\%50$ 'lik değişimin destinasyon imajı ve destinasyon deneyimi değişkenlerine bağlı olduğunu göstermektedir. Yapılan çoklu regresyon analizine göre destinasyon deneyimi ($\beta=,362$; $p=0,000$) ve destinasyon imajı ($\beta=,025$; $p=0,000$) değişkenlerinin destinasyon tutkusu üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu sonuç destinasyon tutkusu üzerinde daha fazla etkiye sahip olan değişkenin destinasyon deneyimi ($\beta=,362$) olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda H1b ve H6b hipotezleri kabul edilmiştir. Araştırmanın H7, H8, H9, H10, H11, H12 ve H13 hipotezlerine ait sonuçlar Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Destinasyon Deneyiminin Alt Boyutlarının Destinasyon Aşkı Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	β	S.H.	t	Sig.	R ²	Düz. R ²	F	Tolerance	VIF
Sabit	,649	,160	4,044	,000	53,8	52,9	63,041		
D. Haz	,269	,041	6,509	,000				,614	1,629
D. Yenilik	,211	,038	5,523	,000				,684	1,461
D. Yerel Kültür	,055	,035	1,564	,119				,628	1,592
D. Yenilenme	,097	,033	2,980	,003				,713	1,402
D. Anlamlılık	,020	,028	,721	,472				,751	1,332
D. Katılım	,077	,032	2,414	,016				,598	1,673
D. Bilgi	,113	,036	3,148	,002				,568	1,761

N= 387

Regresyon analizinde elde edilen ANOVA sonucuna göre ($F_{(7, 379)}=63,041$; $p<0,001$) modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. VIF ve Tolerance değeri çoklu bağlantı sorununun olmadığını ifade etmektedir. Regresyon analizinin model açıklama yüzdesi düzeltilmiş R^2 =%52,9 ile anlamlıdır ($p<0,05$). Bu sonuç destinasyon aşkı üzerindeki %52,9'luk varyansın haz, yenilik, yenilenme, katılım ve bilgi değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Yapılan çoklu regresyon analizine göre haz (β =,269, $p<0,01$), yenilik (β =,211, $p<0,01$), yenilenme (β =,097, $p<0,01$), katılım (β =,077, $p<0,01$) ve bilgi (β =,113, $p<0,01$) değişkenlerinin destinasyon aşkı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu, yerel kültür (β =,055, $p>0,05$) ve anlamlılık (β =,020, $p>0,05$) değişkenlerinin ise destinasyon aşkı üzerinde etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle destinasyon aşkı üzerinde en fazla etkiye sahip olan değişkenin haz (β =,269) olduğu söylenebilir. Bu bağlamda H7, H8, H10, H12 ve H13 hipotezleri kabul, H9 ve H11 hipotezleri ise reddedilmiştir. Araştırmanın H7a, H8a, H9a, H10a, H11a, H12a ve H13a hipotezlerine ait sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Destinasyon Deneyiminin Alt Boyutlarının Destinasyon Sevgisi Alt Boyutu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	β	S.H.	t	Sig.	R ²	Düz. R ²	F	Tolerance	VIF
Sabit	,557	,190	2,935	,004	46,8	45,8	47,678		
D. Haz	,317	,049	6,487	,000				,614	1,629
D. Yenilik	,208	,045	4,593	,000				,684	1,461
D. Yerel Kültür	,065	,041	1,557	,120				,628	1,592
D. Yenilenme	,084	,038	2,181	,030				,713	1,402
D. Anlamlılık	,020	,033	,607	,544				,751	1,332
D. Katılım	,074	,038	1,956	,051				,598	1,673
D. Bilgi	,098	,043	2,307	,022				,568	1,761

N= 387

Regresyon analizinde elde edilen ANOVA sonucuna göre ($F_{(7, 379)}=47,678$; $p<0,001$), modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. VIF ve Tolerance değeri çoklu bağlantı sorununun olmadığını ifade etmektedir. Regresyon analizinin model açıklama yüzdesi düzeltilmiş R^2 =%45,8 ile anlamlıdır ($p<0,05$). Bu sonuç destinasyon sevgisi üzerindeki %45,8'lik varyansın haz, yenilik, yenilenme ve bilgi değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Yapılan çoklu regresyon analizine göre haz (β =,317, $p<0,01$), yenilik (β =,208, $p<0,01$), yenilenme (β =,084, $p<0,01$) ve bilgi (β =,098, $p<0,01$) değişkenlerinin

destinasyon sevgisi üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu, yerel kültür ($\beta=,065$, $p>,05$), anlamlılık ($\beta=,020$, $p>,05$) ve katılım ($\beta=,074$, $p>,05$) değişkenlerinin ise destinasyon sevgisi üzerinde etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Haz ($\beta=,317$), destinasyon sevgisi üzerinde en fazla etkiye sahip olan değişken olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda H7a, H8a, H10a ve H13a hipotezleri kabul, H9a, H11a ve H12a hipotezleri ise reddedilmiştir. Araştırmanın H7b, H8b, H9b, H10b, H11b, H12b ve H13b hipotezlerine ait sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Destinasyon Deneyiminin Alt Boyutlarının Destinasyon Tutkusu Alt Boyutu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	β	S.H.	t	Sig.	R ²	Düz. R ²	F	Tolerance	VIF
Sabit	,777	,182	4,272	,000	45,7	44,7	45,616		
D. Haz	,201	,047	4,300	,000				,614	1,629
D. Yenilik	,216	,043	4,980	,000				,684	1,461
D. Yerel Kültür	,041	,040	1,036	,301				,628	1,592
D. Yenilenme	,115	,037	3,121	,002				,713	1,402
D. Anlamlılık	,020	,032	,639	,523				,751	1,332
D. Katılım	,081	,036	2,252	,025				,598	1,673
D. Bilgi	,134	,041	3,293	,001				,568	1,761
N= 387									

Regresyon analizinde elde edilen ANOVA sonucuna göre ($F_{(7, 379)}=45,616$; $p<0,001$) modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. VIF ve Tolerance değeri çoklu bağlantı sorununun olmadığını ifade etmektedir. Regresyon analizinin model açıklama yüzdesi düzeltilmiş $R^2=\%44,7$ ile anlamlıdır ($p<0,05$). Bu sonuç destinasyon tutkusu üzerindeki $\%44,7$ 'lik varyansın haz, yenilik, yenilenme, katılım ve bilgi değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Yapılan çoklu regresyon analizine göre haz ($\beta=,201$, $p<,01$), yenilik ($\beta=,216$, $p<,01$), yenilenme ($\beta=,115$, $p<,01$) katılım ($\beta=,081$, $p<,01$) ve bilgi ($\beta=,134$, $p<,01$) değişkenlerinin destinasyon tutkusu üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu, yerel kültür ($\beta=,041$, $p>,05$) ve anlamlılık ($\beta=,020$, $p>,05$) değişkenlerinin ise destinasyon tutkusu üzerinde etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre destinasyon tutkusu üzerinde en fazla etkiye sahip olan değişkenin yenilik ($\beta=,216$) olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda H7b, H8b, H10b, H12b ve H13b hipotezleri kabul, H9b ve H11b hipotezleri ise reddedilmiştir. Araştırmanın H2, H3, H4 ve H5 hipotezlerine ait sonuçlar Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Destinasyon İmajının Alt Boyutlarının Destinasyon Aşkı Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	β	S.H.	t	Sig.	R ²	Düz. R ²	F	Tolerance	VIF
Sabit	,816	,165	4,937	,000	50,0	49,5	95,620		
D.İ. Altyapı	,193	,048	4,012	,000				,584	1,712
D.İ. Çekicilik	,297	,041	7,213	,000				,579	1,726
D.İ. Değer	,118	,040	2,945	,003				,685	1,459
D.İ. Eğlence	,178	,038	4,680	,000				,613	1,630
N= 387									

Regresyon analizinde elde edilen ANOVA sonucuna göre ($F_{(4, 382)}=95,620$; $p<0,001$) modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. VIF ve Tolerance değeri çoklu bağlantı sorununun olmadığını ifade etmektedir. Regresyon analizinin model açıklama yüzdesi düzeltilmiş R^2 =%49,5 ile anlamlıdır ($p<0,05$). Bu sonuç destinasyon aşkı üzerindeki %49,5'lik varyansın altyapı, çekicilik, değer ve eğlence değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Yapılan çoklu regresyon analizine göre, altyapı (β =.193, $p<,01$), çekicilik (β =.297, $p<,01$), değer (β =.118, $p<,01$) ve eğlence (β =.178, $p<,01$) değişkenlerinin destinasyon aşkı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Destinasyon aşkı üzerinde en fazla etkiye sahip olan değişken çekiciliktir (β =.297). Bu bağlamda H2, H3, H4 ve H5 hipotezleri kabul edilmiştir. Araştırmanın H2a, H3a, H4a ve H5a hipotezlerine ait sonuçlar Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12. Destinasyon İmajının Alt Boyutlarının Destinasyon Sevgisi Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	β	S.H.	t	Sig.	R^2	Düz. R^2	F	Tolerance	VIF
Sabit	,896	,198	4,523	,000	41,0	40,4	66,304		
D.İ. Altyapı	,127	,058	2,195	,029				,584	1,712
D.İ. Çekicilik	,053	,008	6,481	,000				,579	1,726
D.İ. Değer	,103	,048	2,153	,032				,685	1,459
D.İ. Eğlence	,214	,046	4,689	,000				,613	1,630

N= 387

Regresyon analizinde elde edilen ANOVA sonucuna göre ($F_{(4, 382)}=66,304$; $p<0,001$) modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. VIF ve Tolerance değeri çoklu bağlantı sorununun olmadığını ifade etmektedir. Regresyon analizinin model açıklama yüzdesi düzeltilmiş R^2 =%40,4 ile anlamlıdır ($p<0,05$). Bu sonuç destinasyon sevgisi üzerindeki %40,4'lük varyansın altyapı, çekicilik, değer ve eğlence değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Yapılan çoklu regresyon analizine göre altyapı (β =.127, $p<,01$), çekicilik (β =.053, $p<,01$), değer (β =.103, $p<,01$) ve eğlence (β =.214, $p<,01$) değişkenlerinin destinasyon sevgisi üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler destinasyon sevgisi üzerinde eğlencenin (β =.214) daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda H2a, H3a, H4a ve H5a hipotezleri kabul edilmiştir. Araştırmanın H2b, H3b, H4b ve H5b hipotezlerine ait sonuçlar Tablo 13'de sunulmuştur.

Tablo 13. Destinasyon İmajının Alt Boyutlarının Destinasyon Tutkusu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	β	S.H.	t	Sig.	R^2	Düz. R^2	F	Tolerance	VIF
Sabit	,703	,178	3,953	,000	47,1	46,5	84,958		
D.İ. Altyapı	,286	,052	5,522	,000				,584	1,712
D.İ. Çekicilik	,044	,007	5,976	,000				,579	1,726
D.İ. Değer	,138	,043	3,210	,001				,685	1,459
D.İ. Eğlence	,128	,041	3,124	,002				,613	1,630

N= 387

Regresyon analizinde elde edilen ANOVA sonucuna göre ($F_{(4, 382)}=84,958$; $p<0,001$) modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. VIF ve Tolerance değeri çoklu bağlantı sorununun olmadığını ifade etmektedir. Regresyon analizinin model açıklama yüzdesi düzeltilmiş R^2 =%46,5 ile anlamlıdır ($p<0,05$). Bu sonuç

destinasyon tutkusu üzerindeki %46,54'lik varyansın altyapı, çekicilik, değer ve eğlence değişkenleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Yapılan çoklu regresyon analizine göre altyapı ($\beta=,286$, $p<,01$), çekicilik ($\beta=,044$, $p<,01$), değer ($\beta=,138$, $p<,01$) ve eğlence ($\beta=,128$, $p<,01$) değişkenlerinin destinasyon tutkusu üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Destinasyon tutkusu üzerinde en fazla etkiye sahip olan değişkenin altyapı ($\beta=,286$) olduğu söylenebilir. Bu bağlamda H2b, H3b, H4b ve H5b hipotezleri kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada destinasyon imajı ve destinasyon deneyiminin destinasyon aşkı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Kuramsal model regresyon analizi ile sınanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar incelendiğinde, Albert ve Valette-Florence (2010) tarafından geliştirilen ve destinasyona uyarlanan marka aşkı ölçeğinin iki boyutlu yapısı doğrulanmıştır. Ancak orijinal ölçekte tutku boyutunda yer alan “Kapadokya’ya gelmeseydim çok üzülürdüm” ifadesi sevgi boyutunda yer almıştır. Araştırma bulgularına göre destinasyon imajı ve destinasyon deneyimi, destinasyon aşkını anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir. Bu sonuç konu ile ilgili çalışmalarla aynı doğrultudadır ve elde edilen sonucun literatürü destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Destinasyon deneyiminin destinasyon aşkı üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında turizm olayının başlı başına bir deneyim olması etkili olmuş olabilir. Başka bir ifade ile turistlerin parçası oldukları deneyimlerden daha çok etkilendikleri ve destinasyona duygusal bağ geliştirdikleri söylenebilir. Destinasyon aşkının alt boyutları üzerinde destinasyon imajı ve destinasyon deneyiminin etkisi incelendiğinde, destinasyon sevgisi üzerinde destinasyon deneyiminin daha fazla etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($\beta=,568$). Destinasyon sevgisi turistler ile destinasyon arasındaki psikolojik ve duygusal yakınlığı ölçmektedir. Bu sonuca göre turistlerin yaşadığı deneyimin, onları psikolojik ve duygusal olarak etkilediği söylenebilir. Destinasyon tutkusu üzerinde yine destinasyon deneyiminin daha fazla etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur ($\beta=,362$). Destinasyon tutkusu, destinasyonun turistlerin zihnindeki alternatif destinasyonlara göre yerini ve turistlerin destinasyondan ayrı kalmasının zorluğunu ifade etmektedir. Turistlerin yaşamış oldukları turizm deneyiminin onların destinasyona tutku ile bağlanmalarına yol açtığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan destinasyon aşkını ölçmek için literatürde tek boyut içeren marka aşkı ölçüm araçlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu araştırma iki boyutlu hazırlanan marka aşkı ölçüm aracının destinasyon bağlamında kullanılması bakımından da önem taşımaktadır. Literatürde genellikle tek boyut içeren ölçeklerin kullanılması, alt boyutlar bağlamında araştırma sonuçlarını tartışmayı olanaksız kılsa da literatürde turist memnuniyetinin destinasyon aşkının öncülü olduğu ve destinasyon aşkına olumlu yansıdığı (Aro vd., 2018; Drennan vd., 2015; Swanson, 2017) bilinmektedir.

Araştırmada Kim (2010) ile Kim, Ritchie ve McCormick (2012) tarafından geliştirilen unutulmaz turizm deneyimi ölçeğinin haz, yenilik, yerel kültür, yenilenme, anlamlılık, katılım ve bilgi olmak üzere toplam yedi boyutlu yapısı doğrulanmıştır. Bu sonucun ilgili literatürle aynı doğrultuda olduğu tespit edilmiştir (Akkuş, 2017; Aro ve diğerleri, 2018; Ayazlar ve Ayazlar, 2017; Bigne ve diğerleri, 2020; Castellani ve diğerleri, 2020; Chandralal ve Valenzuela, 2013; Coelho ve Gosling, 2018; Coudounaris ve Sthapit,

2017; Kahraman, 2019; Kaya, 2018; Keskin ve diğerleri, 2020; Kim, 2018, 2014; Kim ve Ritchie, 2014; Tsai, 2016; Zhang ve diğerleri, 2018). Destinasyon deneyiminin destinasyon aşkına olumlu katkısı ise Long-Tolbert ve Gammoh (2012), Drennan ve diğerleri (2015), Aro ve diğerleri (2018), Jiang (2019), Amaro ve diğerleri (2020), Zhang ve diğerleri (2020), ile Shafiee ve diğerleri (2021) çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. Destinasyon deneyimi alt boyutları olan haz, yenilik, yenilenme ve bilgi literatür ile (Aro ve diğerleri, 2018; Coelho ve Gosling, 2018; Coudounaris ve Sthapit, 2017; Keskin ve diğerleri, 2020; Kim, 2013, 2014) aynı doğrultuda olup, destinasyon aşkı ve alt boyutları olan destinasyon sevgisi ile destinasyon tutkusu üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Araştırma sonucunda destinasyon aşkı üzerinde en fazla etkiye sahip olan değişkenin haz olduğu ortaya konulmuştur ($\beta=,269$). Turizm ürünlerini tüketmenin temel amacının hazcı bir bakışla keyifli ve zevkli deneyimler peşinde koşma olduğu bilinmektedir. Bu açıdan destinasyon aşkı üzerinde en fazla etkiye sahip olan değişkenin haz olması beklenen bir sonuçtur. Destinasyon aşkının alt boyutları üzerinde destinasyon deneyiminin alt boyutlarının etkisi incelendiğinde destinasyon sevgisi üzerinde yine haz değişkeninin daha fazla etkiye sahip olduğu görülmektedir ($\beta=,317$). Diğer taraftan yeniliğin destinasyon tutkusu üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($\beta=,216$). Turistlerin yenilik algıları, yeni ve farklı bir turistik destinasyonu ziyaret etme, yeni bir konaklama tesisinde geceleme, yeni bir damak zevki tatma, yeni bir kültür tanıma ve son olarak yaşama yeni ve farklı bir bakışla dahil olma olarak ifade edilebilir. Turistler için coğrafi ve beşeri olanaklarıyla birçok macera olanağı sunan Kapadokya destinasyonu, turistlerin yenilik algılarını etkilemiş olmalıdır.

Araştırma sonucunda destinasyon deneyimi alt boyutları olan yerel kültür ve anlamlılığın, destinasyon aşkı, destinasyon sevgisi ve destinasyon tutkusu üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yerel kültür, yerel halkla ve onların kültürüyle ilgili bir kavramdır. Turizm toplumları kaynaştıran, ön yargıları ortadan kaldıran kültürel bir etkileşim sağlamaktadır. Ancak araştırma sonucunda beklenmedik şekilde destinasyon aşkı üzerinde yerel kültür değişkeninin anlamlı etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında salgın kapsamında sokağa çıkma yasaklarının etkili olduğu söylenebilir. Her ne kadar turistler sokağa çıkma yasaklarından muaf olsa da, ülke vatandaşları sokağa çıkma yasakları kapsamında evlerine kapanmıştır. Bu nedenle yerel toplum ile turistlerin temasları en az düzeyde gerçekleşmiş olmalıdır. Turistler turizm faaliyetleri yoluyla fiziksel, duygusal veya ruhsal bir tatmin duygusunun yanında anlamlı deneyimler de yaşamak istemektedirler. Anlamlılık boyutu, bireyin değerli bir şey yapma duygusu ile ilgilidir. Daha açık bir ifadeyle anlamlılık, kişinin kendisi için önemli ve değerli bir şeyi yapmasıdır. Araştırmada bu sonucun ortaya çıkmasında turistlerin katıldıkları etkinliklere bir anlam yüklememiş olmaları etkili olmuş olabilir. Araştırmada destinasyon sevgisi üzerinde destinasyon deneyimi boyutlarından katılımın da anlamlı bir etkisinin olmadığı bulgulanmıştır. Katılım, bir turistin turistik deneyime dahil olma durumunu ifade etmektedir. Turistlerin bir etkinliğe, etkin katılım gösterdiğinde unutulmaz bir deneyim yaşama ihtimalinin yüksek olduğu bilinmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında pandemi etkisiyle maske ve mesafe kuralı nedeniyle etkinlik planlanamaması etkili olmuş olabilir. Ayrıca salgın şartlarında maske, mesafe gibi kısıtlamaların yoğun olması gibi nedenlerin yanında katılımcıların paket tur haline bölgeyi ziyaret etmeleri de sayılabilir.

Araştırmada Byon ve Zhang (2010) tarafından geliştirilen destinasyon imajı ölçeğini çekicilik, altyapı, eğlence ve değer olmak üzere dört boyutlu yapısı doğrulanmıştır. Araştırma sonucunda destinasyon imajının destinasyon aşkına olumlu etkisi ortaya konmuştur. Bu sonuç literatür ile (Amaro vd., 2020; Byon ve Zhang, 2010; Esen ve Bahar, 2019; Gupta vd., 2022; Jiang, 2019; Korkmaz ve Kafa, 2020; Özdemir, 2019; Sağlık ve Türkeri, 2015) paraleldir.

Araştırma sonucunda destinasyon aşkı üzerinde en fazla etkiye sahip olan destinasyon imajı alt boyutunun çekicilik olduğu bulgulanmıştır ($\beta=,297$). Çekicilik boyutu, destinasyonun sahip olduğu doğal ve kültürel çevre faktörleri ile çekicilik unsurlarını ölçmektedir. Kapadokya'nın sahip olduğu benzersiz doğal ve kültürel çevresi ile çekicilik unsurları turistleri duygusal olarak etkilemiş olmalıdır. Destinasyon sevgisi üzerinde en fazla etkiye sahip olan değişken ise eğlencedir ($\beta=,214$). Eğlence boyutu, destinasyonun keyif ve eğlence unsurlarını ölçmektedir. Kapadokya'nın turistler için keyifli ve eğlenceli bir destinasyon imajına sahip olmasının onları destinasyona duygusal olarak yakın hissettirdiği söylenebilir. Destinasyon tutkusu üzerinde en fazla etkiye sahip olan değişken de altyapıdır ($\beta=,286$). Altyapı boyutu, destinasyonun alt ve üst yapı unsurlarını ölçmektedir. Destinasyonların sahip olduğu güçlü alt ve üst yapı unsurlarının turist memnuniyeti üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu bilinmektedir. Yapılan çalışmalarla turist memnuniyetinin destinasyon aşkının öncülü olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda araştırma sonucunda destinasyon tutkusunu en çok etkileyen unsurun altyapı olması beklenen bir sonuçtur.

Araştırmada kullanılan destinasyon imajı ölçeğinden AFA sonucunda Özdemir (2019)'in çalışmasına da benzer şekilde “Kapadokya alışveriş imkânları açısından iyidir”, “Kapadokya'nın iklimi gezmek için idealdir”, “Kapadokya kirletilmemiş ve bozulmamış bir çevreye sahiptir” ve “Kapadokya birçok macera olanağı sunmaktadır” ifadeleri çıkartılmıştır. “Kapadokya alışveriş imkânları açısından iyidir” ifadesinin çıkarılması araştırma sonuçlarıyla ilgili olabilir. Yaşanan küresel ısınma nedeniyle turistlerin Kapadokya'nın iklimini gezmek için ideal bulmamış olmaları muhtemeldir. “Kapadokya birçok macera olanağı sunmaktadır” ifadesinin çıkarılmasında verilerin pandemi döneminde toplanmış olması etkili olmuş olabilir. Ayrıca verilerin çoğunlukla paket tur halinde yöreyi ziyaret edenlerden toplandığı düşünüldüğünde, Kapadokya'nın macera olanaklarını yeteri kadar keşfedememiş olmaları muhtemeldir. Son olarak “Kapadokya kirletilmemiş ve bozulmamış bir çevreye sahiptir” ifadesinin çıkarılmasında Kapadokya ve ülke genelinde görülen çarpık kentleşme ile 30 Ekim 1986 tarihinden 22 Ekim 2019 tarihine kadar milli park olarak korunan Kapadokya'nın, bu tarih itibarıyla milli park statüsünden çıkarılması etkili olmuş olabilir. Diğer taraftan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (Nevşehir)'nin karma miras alanı olarak 1985 yılından bu yana Dünya Miras Listesinde koruma altında olduğu da burada ifade edilmelidir. Araştırmanın bu sonuçları çerçevesinde aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

Turistlerin destinasyonla yaşadıkları olumlu deneyimlerin onlarda olumlu anılar oluşturarak, onların destinasyona aşkla bağlanmalarına katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan olumlu deneyimlerin davranışsal niyetler üzerinde güçlü bir etkisinin olduğu ve turistlerin seyahat kararları alırken önceki deneyimlerinin etkisinde kalarak destinasyon tercihinde buldukları da bilinmektedir.

Bu nedenle unutulmaz turizm deneyimleri tasarlanmalı, organize edilmeli, planlanmalı, hesaplanmalı ve fiyatlandırılmalıdır.

Planlanma, unutulmaz turizm deneyimi oluşturmada ve deneyimin rastgele gerçekleşmesinin önüne geçmede çok önemli bir adımdır. Bununla birlikte deneyim kavramı soyut bir nitelik taşımakta ve kişiye göre de değişebilmektedir. Kapadokya deneyimi planlanırken kitle turizmi hareketlerinden ziyade kültür ve inanç turizmi gibi alternatif turizm türleri ön plana çıkarılmalıdır. Alternatif turizm hareketinde özel ilgilerine göre oluşturulacak gruplar için etkinlikler, festivaller planlanabilir. Böyle bir etkinliğe katılan turistler daha fazla sosyalleşme imkânı bulabilecektir ve onlar için katıldıkları deneyimler, daha anlamlı hale gelebilecektir. Bu deneyimler turistlerin destinasyona aşkla bağlanmalarına katkı sağlayabilir.

Turistlerin tatillerinde keyif ve heyecan veren deneyimler aradıkları daha önce literatürde bahsedilmiştir. Bu kapsamda turistlerin yeni bir benliğe bürünmelerine yardımcı olacak, onları gerçek hayattan uzaklaştıracak, sürpriz unsuru barındıran, çevreye duyarlı ve merak dürtülerini uyandıran deneyimler oluşturulmalıdır. Böylece turistlerin destinasyona aşkla bağlanmaları sağlanabilir.

Tüketicilerin deneyim yoluyla öğrendiklerini, eğitim yoluyla öğrendiklerinden çok daha ilgi çekici ve cazip bulduğu bilinmektedir. Bu nedenle turistlerin yeni bir şey öğrenmelerini tetikleyerek aktif katılım göstereceği deneyimler planlanmalıdır. Unutulmaz turizm deneyimi oluşturarak destinasyona aşkla bağlı olan turistler kazanabilmek için seramik ve halı dokuma atölyeleri ziyaretlerinde daha çok turistin bu atölyelerde seramik yapımı ve halı dokuma deneyimi yaşamaları sağlanmalıdır.

Unutulmaz deneyimler yaratmada turistler ile bire bir ilişkinin önem taşıdığı bilinmektedir. Kapadokya destinasyonu sahip olduğu butik otel işletmeleri ile bunu gerçekleştirebilir. Bunun için kitle turizm hareketlerinden vazgeçilmeli, turistlerle bire bir diyaloglar kurularak ilgilenilmeli ve turistler kendilerini özel hissetmelidir. Böylece turistlerin kendilerini destinasyona duygusal olarak yakın hissetmeleri sağlanmalıdır.

Kapadokya'da turist ile yerel halkın etkileşimini artırabilmek için kitle turizm hareketlerinden ziyade, alternatif turizm türlerine yönelinmelidir. Doğa yürüyüşleri, agro turizm kapsamında köy ziyaretleri ve bağcılık gibi aktivitelerle turistlerin yerel toplum ile daha fazla etkileşimde olması sağlanmalıdır.

Kapadokya'daki tüm turizm paydaşları turistler ile yerel toplum arasındaki etkileşimi kolaylaştırmalı, turistlerin yerel kültürü tanınmasını sağlamalı ve onlara Kapadokya'yı keşfetme duygusunu harekete geçirecek serbest zaman ve esneklik tanınmalıdırlar.

Kapadokya destinasyonu için bir diğer önemli turizm hareketi etkinlik turizmidir. Kapadokya'da ulusal ve uluslararası dikkati çekecek etkinlikler, festivaller planlanmalı ve farklı turist türlerine farklı programlar uygulanmalıdır.

Turistlerin unutulmaz turizm deneyimlerine sahip olmalarında lezzetli yemeklerin, eğlence imkanlarının ve destinasyonun sahip olduğu doğal ve kültürel çekiciliklerin de etkili olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte olumlu destinasyon deneyimlerinin oluşmasında televizyon, broşür, gazete reklamları gibi yazılı ve görsel medya araçları, web sayfaları ile sosyal medya araçları gibi internet tabanlı hizmetler ve ziyaret sonrası edinilen izlenimlerin etkili olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede

Kapadokya destinasyonu sahip olduğu kültürel birikimle, gastronomi unsurlarıyla ve ünü dünyaya yayılan coğrafi güzellikleriyle ön plan çıkan reklam kampanyalarıyla tanıtılmalıdır. Bu kapsamda yöre ile uyumlu, insanların dikkatini bölgeye çekecek doğayı koruma, sürdürülebilirlik veya küresel ısınma gibi etkili bir tema ile kampanyalar düzenlenebilir.

Ziyaretçilerin deneyimlerini unutulmaz hale getirecekleri, fotoğraf çekip paylaşabilecekleri foto safari turlarının sayıları artırılmalı ve anı köşeleri çoğaltılmalıdır.

İmaj kavramının bireylerin bir yeri ziyaret etmeden dahi o destinasyona seyahat kararını etkilediği bilinmektedir. Turistler, turistik ürünü deneyimlemeden satın almaktadırlar. Destinasyonların sahip oldukları imajlar turistik ürünü somutlaştırmakta ve turistlere güven sağlamaktadır. Bununla birlikte imaj kavramı, öznel bir özellik göstermektedir. Her turist, aynı imaja sahip olmayabilir. İmaj aynı zamanda dinamik bir yapı gösterir, zamana ve mekâna göre değiştirilebilir. Bu nedenle Kapadokya sürekli ve düzenli arահıklarla tüketicilere hatırlatılmalıdır.

Ziyaret öncesi ikincil kaynaklardan sahip olunan imajların destinasyon tercihlerinde etkili olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan kitapların, filmlerin ve dizilerin destinasyonlara olan ilgiyi artırdığı ortadadır. Bu çerçevede bölgeye ulusal ve uluslararası ses getirecek yapımların çekilmesi sağlanmalıdır.

Kapadokya temalı çizgi filmler ile küçük turistlerin dikkatini ve beğenisini çekecek kampanyalar yürütülmelidir. Böylece Kapadokya imajı, deneyimi ve aşkına olumlu katkılar sağlanabilir.

Kapadokya destinasyona ilgiyi sürekli canlı tutmak için marka hikâyeleri desenlenmelidir. Bu marka hikayeleri imaj çalışmaları, sevgi ve tutkuyla bağlantılı olacak şekilde kurgulanmalıdır.

Olumlu deneyimlerin oluşmasında destinasyonların mimari özellikleri, işletmeleri ve sahip olduğu diğer üst ve alt yapı özellikleri önemli yer tuttuğu bilinmektedir. Çalışma kapsamında Kapadokya'nın güçlü alt ve üst yapısının destinasyon aşkına olumlu etkisi tespit edilmiştir. Bu çerçevede bölgedeki çarpık kentleşmenin önüne geçilmelidir. Eşsiz özellikler taşıyan ve UNESCO tarafından yaklaşık 40 yıldır koruma altında olan Kapadokya, yeniden Milli Park ilan edilmeli ve gereken koruma önlemleri ivedi şekilde alınmalıdır.

Araştırma hem teorik hem de pratik katkılar sunmakla birlikte, bir takım kısıtlara da sahiptir. Araştırma hipotezlerini test etmek için kullanılmak üzere toplanan veriler belli bir dönemde toplanmıştır. Bu nedenle gelecek çalışmalarda boylamsal bir yaklaşım tercih edilebilir. Araştırmada anket tekniği kullanılması da bir diğer kısıtı oluşturmaktadır. Sonraki çalışmalarda nitel yöntemler tercih edilebilir. Çalışma verileri Covid-19 pandemisi koşullarında toplanmıştır. Küresel salgın bilinen tüm doğruları alt üst etmiş, insanları birbirinden uzaklaştırmış, salgın koşulları çerçevesinde planlanan tüm etkinlikler iptal edilmiştir. Bu çerçevede gelecek çalışmalar için aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

Ardıl çalışmalarda destinasyon aşkı kavramının farklı destinasyonlarda ve farklı örneklemeler üzerinde sınanması önerilmektedir. Araştırma verileri Covid-19 pandemi döneminde toplanmıştır. Bu kapsamda araştırma, salgın sonrası aynı veya farklı destinasyonlarda ve örneklemeler üzerinde de tekrarlanabilir. Marka aşkı kavramının davranışsal niyetler üzerinde oldukça etkili olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur. Benzer şekilde destinasyon aşkı kavramının davranışsal niyetlere etkisi üzerine

çalışmalar yapılabilir. Marka aşkı kavramının literatürde farklı çalışmalarda aracı ve düzenleyici değişken olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle destinasyon aşkı kavramının da aracı ve düzenleyici değişken olarak kullanıldığı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Son olarak literatürde destinasyon aşkı ölçüm aracı olmadığı saptanmıştır. Bu nedenle ardıl çalışmaların ölçek geliştirme çalışması olması literatürde yer alan büyük açığı doldurması bakımından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Etik Yönü

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” dahilinde uyulması gereken bütün kurallara uyulmuştur. Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemlerden uzak durulmuştur.

Bu araştırma için etik onay, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 04.12.2020 tarih ve 2020/21 sayılı olarak alınmıştır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

“Destinasyon İmajı ve Deneyimin Destinasyon Aşkına Etkisi: Nevşehir İli Örneği” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akgözlü, E., & Kılıç, S. (2021). The meditating effect of brand love in the relationship between brand experience and brand equity. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(2), 625–648.
- Akkuş, G. (2017). Kış turizmi destinasyonunda yaşanan unutulmaz turizm deneyimleri: Kültürlerarası karşılaştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(3), 223–236.
- Aknar, A. (2021). *Otel işletmelerinde insan enerjisinin öncül ve ardıllarının belirlenmesine yönelik bir araştırma: Antalya ili örneği*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği, Doktora Tezi.
- Albert, N., & Valette-Florence, P. (2010). Measuring the love feeling for a brand using interpersonal love items. *Journal of Marketing Development and Competitiveness*, 5(1), 57–63.
- Alcañiz, E. B., García, I. S., & Blas, S. S. (2009). The functional-psychological continuum in the cognitive image of a destination: A confirmatory analysis. *Tourism management*, 30(5), 715–723.
- Amaro, S., Barroco, C., & Antunes, J. (2020). Exploring the antecedents and outcomes of destination brand love. *Journal of Product & Brand Management*.
- Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1984). The effect of sampling error on convergence, improper solutions, and goodness-of-fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis. *Psychometrika*, 49(2), 155–173.
- Andriotis, K., Foroudi, P., & Marvi, R. (2021). Heritage destination love. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 24(2), 240–259. <https://doi.org/10.1108/QMR-03-2020-0038>
- Anggraeni, A. (2015). Effects of brand love, personality and image on word of mouth; the case of local

- fashion brands among young consumers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 211, 442–447.
- Aro, K., Suomi, K., & Saraniemi, S. (2018). Antecedents and consequences of destination brand love – a case study from Finnish Lapland. *Tourism Management*, 67, 71–81.
- Aşkın, N., & İpek, İ. (2016). Marka aşkının marka deneyimi ile marka sadakati arasındaki ilişkiye aracılık etkisi. *Ege Academic Review*, 16(1), 79–94.
- Ayazlar, G., & Ayazlar, R. A. (2017). A cross-cultural investigation of tourists' memorable experiences between two nationalities. *Almatourism-Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, 8(15), 136–151.
- Baloglu, S., & McCleary, K. W. (1999). A model of destination image formation. *Annals of Tourism Research*, 26(4), 868–897.
- Barnes, S. J., Mattsson, J., & Sørensen, F. (2016). Remembered experiences and revisit intentions: A longitudinal study of safari park visitors. *Tourism Management*, 57, 286–294.
- Bigne, E., Fuentes-Medina, M. L., & Morini-Marrero, S. (2020). Memorable tourist experiences versus ordinary tourist experiences analysed through user-generated content. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 309–318.
- Bigne, E., Sanchez, I., & Sanchez, J. (2001). Tourism image, evaluation variables and after purchase behaviour: inter-relationship. *Tourism management*, 22(6), 607–616.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism management*, 21(1), 97–116.
- Byon, K., & Zhang, J. (2010). Development of a scale measuring destination image. *Marketing Intelligence & Planning*, 28, 508–532.
- Castellani, P., Bonfanti, A., Canestrino, R., & Magliocca, P. (2020). Dimensions and triggers of memorable tourism experiences: evidence from Italian social enterprises. *The TQM Journal, ahead-of-p*.
- Çeltek, E. (2010). *Deneyimsel pazarlama unsurlarının otellerin bakış açısı ile değerlendirilmesi: türkiye'deki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm ve Otel İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- Chandralal, L., & Valenzuela, F.-R. (2013). Exploring memorable tourism experiences: Antecedents and behavioural outcomes. *Journal of Economics, Business and Management*, 1(2), 177–181.
- Chen, C., & Phou, S. (2013). A closer look at destination: Image, personality, relationship and loyalty. *Tourism Management*, 36, 269–278.
- Chen, C., & Tsai, D. (2007). How destination image and evaluative factors affect behavioral intentions? *Tourism management*, 28(4), 1115–1122.
- Cheng, C. K., & Kuo, H. Y. (2015). Bonding to a new place never visited: Exploring the relationship between landscape elements and place bonding. *Tourism Management*, 46, 546–560.
- Christou, P. A. (2018). Exploring agape: Tourists on the island of love. *Tourism Management*, 68, 13–22.
- Coelho, M., & Gosling, M. (2018). Memorable tourism experience (MTE): Scale proposal and test. *Tourism & Management Studies*, 14(4), 15–24.

- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2015). sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. İçinde *Sakarya Yayıncılık* (8. baskı).
- Coudounaris, D. N., & Sthapit, E. (2017). Antecedents of memorable tourism experience related to behavioral intentions. *Psychology & Marketing*, 34(12), 1084–1093.
- Crompton, J. L. (1979). An assessment of the image of Mexico as a vacation destination and the influence of geographical location upon that image. *Journal of travel research*, 17(4), 18–23.
- Dirsehan, T. (2010). *Deneyimsel pazarlama*. İkinci Adam Yayınları.
- Doyuran, L. (2013). Küresel yeni dünya düzeninde postmodern söylem. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11–35.
- Drennan, J., Bianchi, C., Cacho-Elizondo, S., Louriero, S., Guibert, N., & Proud, W. (2015). Examining the role of wine brand love on brand loyalty: A multi-country comparison. *International Journal of Hospitality Management*, 49, 47–55.
- Echtner, C. M., & Ritchie, J. R. B. (1991). The meaning and measurement of destination image. *Journal of tourism studies*, 2(2), 2–12.
- Esen, F., & Bahar, O. (2019). Destinasyon imajı, turist memnuniyeti ve destinasyon sadakati ilişkisi açısından Afyonkarahisar’da termal turizm. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 949–963.
- Fakey, P. C., & Crompton, J. L. (1991). Image differences between prospective, first-time, and repeat visitors to the Lower Rio Grande Valley. *Journal of travel research*, 30(2), 10–16.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (Third). Sage Publications Inc.
- Firat, A. F., & Dholakia, N. (2006). Theoretical and philosophical implications of postmodern debates: some challenges to modern marketing. *Marketing theory*, 6(2), 123–162.
- Fournier, S. (1998). Consumers and their brands: Developing relationship theory in consumer research. *Journal of Consumer Research*, 24(4), 343–353.
- Gallarza, M. G., Saura, I. G., & Garcia, H. C. (2002). Destination image: Towards a conceptual framework. *Annals of tourism research*, 29(1), 56–78.
- Gartner, W. C. (1994). Image formation process. *Journal of travel & tourism marketing*, 2(2–3), 191–216.
- Gilmore, J. H., & Pine, B. J. (2002). Differentiating hospitality operations via experiences: Why selling services is not enough. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 43(3), 87–96.
- Godfrey, J. (1984). I love New York. *Tourism Management*, 5(2), 148–149. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0261-5177\(84\)90065-7](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0261-5177(84)90065-7)
- Griffiths, M. A. (2005). Product involvement and place attachment: insights from the environmental psychology literature. *Marketing Theory and Applications*, 16, 209–215.
- Gunn, C. A. (1972). *Vacationscape: Designing Tourist Regions*. University of Texas.
- Gupta, S., Priyanka, & Nath Mishra, O. (2022). Why do tourists revisit a destination? The key roles of destination brand love. *Anatolia*, 1–4.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe yöntem-analiz* (4.). Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective* (7th baskı). Pearson Education.

- Hoyle, R. H., & Panter, A. T. (1995). Writing about structural equation models. İçinde R. H. Hoyle (Ed.), *Structural equation modelling: Concepts, issues, and applications* (ss. 158–176). SAGE Publications, Inc.
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1–55.
- Hunt, J. D. (1971). *Image - a factor in tourism*. Colorado State University, unpublished PHD.
- Hwang, J., & Lyu, S. O. (2015). The antecedents and consequences of well-being perception: An application of the experience economy to golf tournament tourists. *Journal of Destination Marketing & Management*, 4(4), 248–257.
- İslamoğlu, A. H., & Alnaçık, Ü. (2016). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. İçinde *Beta Yayınevi* (5. baskı).
- Ismail, A. R., & Spinelli, G. (2012). Effects of brand love, personality and image on word of mouth. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*.
- Jiang, K. (2019). *An exploration of destination brand love among theme-park based tourists and excursionists*. University of Waterloo, Doctor of Philosophy in Recreation.
- Kahraman, O. C. (2019). *Turist deneyimi ve tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkide kişilik özelliklerinin aracı rolü: Alternatif turizm türlerine katılan turistler üzerine bir araştırma*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Kaya, F. (2018). *Otantiklik ve misafirperverlik algılarının turist deneyimi üzerine etkisi: Kapadokya bölgesi örneği*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Keskin, E., Sezen, N., & Dağ, T. (2020). Unutulmaz turizm deneyimi, müşteri memnuniyeti, tekrar ziyaret ve tavsiye etme niyeti arasındaki ilişkiler: Kapadokya bölgesini ziyaret eden turistlere yönelik araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research/JRTR*, 7(2), 239–264.
- Kim, J. H. (2010). Determining the factors affecting the memorable nature of travel experiences. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 27(8), 780–796.
- Kim, J. H. (2013). A cross-cultural comparison of memorable tourism experiences of American and Taiwanese college students. *Anatolia*, 24(3), 337–351.
- Kim, J. H. (2014). The antecedents of memorable tourism experiences: the development of a scale to measure the destination attributes associated with memorable experiences. *Tourism Management*, 44, 34–45.
- Kim, J. H. (2018). The impact of memorable tourism experiences on loyalty behaviors: The mediating effects of destination image and satisfaction. *Journal of Travel Research*, 57(7), 856–870.
- Kim, J. H., & Ritchie, B. (2014). Cross-cultural validation of a memorable tourism experience scale (MTES). *Journal of Travel Research*, 53(3), 323–335.
- Kim, J. H., Ritchie, B., & McCormick, B. (2012). Development of a scale to measure memorable tourism experiences. *Journal of Travel research*, 51(1), 12–25.
- Kim, K., Hallab, Z., & Kim, J. (2012). The moderating effect of travel experience in a destination on the

- Marketing & Management*, 21(5), 486–505.
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (Fourth). Guilford publications.
- Korkmaz, H., & Kafa, N. (2020). Gökçeada imajının yerli turistlerin davranışsal niyetleri üzerindeki etkisi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4, 3152–3173.
- Lee, K. H., & Hyun, S. S. (2016). The effects of perceived destination ability and destination brand love on tourists' loyalty to post-disaster tourism destinations: The case of Korean tourists to Japan. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 33(5), 613–627.
- Li, T., Liu, F., & Soutar, G. (2021). Experiences, post-trip destination image, satisfaction and loyalty: A study in an ecotourism context. *Journal of Destination Marketing & Management*, 19, 100547.
- Liebowitz, M. (1983). *The Chemistry of Love*. Little, Brown & Co.
- Long-Tolbert, S., & Gammoh, B. (2012). In good and bad times: the interpersonal nature of brand love in service relationships. *Journal of Services Marketing*, 26(6), 391–402.
- Marques, C., Vinhas da Silva, R., & Antova, S. (2021). Image, satisfaction, destination and product post-visit behaviours: How do they relate in emerging destinations? *Tourism Management*, 85, 104293.
- Marsh, H. W., & Hocevar, D. (1988). A new, more powerful approach to multitrait-multimethod analyses: Application of second-order confirmatory factor analysis. *Journal of applied psychology*, 73(1), 107.
- Nakip, M., & Yaraş, E. (2016). Pazarlama araştırmalarına giriş. İçinde *Seçkin Yayınları* (5. baskı).
- Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü. (2021). *Müze/Ören Yeri Ziyaretçi Sayıları*. <https://nevsehir.ktb.gov.tr/TR-230429/muzeoren-yeri-ziyaretci-sayilari.html>
- Oh, H., Fiore, A. M., & Jeoung, M. (2007). Measuring experience economy concepts: tourism applications. *Journal of travel research*, 46(2), 119–132.
- Önder, I., & Marchiori, E. (2017). A comparison of pre-visit beliefs and projected visual images of destinations. *Tourism Management Perspectives*, 21, 42–53.
- Ooi, C.-S. (2005). A theory of tourism experiences: The management of attention. İçinde T. O'Dell & P. Billing (Ed.), *Experiencescapes: Tourism, Culture and Economy* (ss. 51–68). Copenhagen Business School Press.
- Özdemir, O. (2019). Destinasyon imajının turistlerin memnuniyetine ve tekrar ziyaret etme niyetine etkisi: Mardin ili üzerine bir araştırma. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 65–77.
- Öztürk, Y., & Şahbaz, R. P. (2019). Hizmet kalitesi, destinasyon imajı ve davranışsal niyetler arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Ilgaz Dağı milli parkı ziyaretçilerine yönelik bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2962, 2976.
- Park, Y., & Njite, D. (2010). Relationship between destination image and tourists' future behavior: Observations from Jeju island, Korea. *Asia Pacific journal of tourism Research*, 15(1), 1–20.
- Pizam, A. (2010). Creating memorable experiences. *International Journal of Hospitality Management*, 29(3), 343.
- Roy, S. K., Eshghi, A., & Sarkar, A. (2013). Antecedents and consequences of brand love. *Journal of Brand Management*, 20(4), 325–332.

- Sağlık, E., & Türkeri, İ. (2015). Destinasyon imajının ve kişiliğinin destinasyon aidiyeti üzerine etkisi: Palandöken Kayak Merkezi Örneği. *Journal of Travel and Hospitality Management*, 12(1), 25–42.
- Şahbaz, R. P., & Kılıçlar, A. (2009). Filmlerin ve televizyon dizilerinin destinasyon imajına etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 31–52.
- Sallam, M. A. (2014). The effects of brand image and brand identification on brand love and purchase decision making: the role of WOM. *International business research*, 7(10), 187.
- Şafiee, M., Foroudi, P., & Tabaeian, R. (2021). Memorable experience, tourist-destination identification and destination love. *International Journal of Tourism Cities*, 7(3), 799–817.
- Song, H., Wang, J., & Han, H. (2019). Effect of image, satisfaction, trust, love, and respect on loyalty formation for name-brand coffee shops. *International Journal of Hospitality Management*, 79, 50–59.
- Stamboulis, Y., & Skayannis, P. (2003). Innovation strategies and technology for experience-based tourism. *Tourism management*, 24(1), 35–43.
- Sternberg, E. (1997). The iconography of the tourism experience. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 951–969.
- Strandberg, C., & Styvén, M. E. (2019). What's love got to do with it? Place brand love and viral videos. *Internet Research*.
- Swanson, K. (2015). Research notes: Place brand love and marketing to place consumers as tourists. *Journal of Place Management and Development*, 8(2), 142–146.
- Swanson, K. (2017). Destination brand love: Managerial implications and applications to tourism businesses. *Journal of Place Management and Development*, 10(1), 88–97.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2014). *Using multivariate statistics* (6th baskı). Pearson Education Limited.
- Tsai, C. (2016). Memorable tourist experiences and place attachment when consuming local food. *International Journal of Tourism Research*, 18(6), 536–548.
- Tsai, S. (2014). Love and satisfaction drive persistent stickiness: investigating international tourist hotel brands. *International Journal of Tourism Research*, 16(6), 565–577.
- Zhang, H., Wu, Y., & Buhalis, D. (2018). A model of perceived image, memorable tourism experiences and revisit intention. *Journal of Destination Marketing & Management*, 8, 326–336.
- Zhang, H., Xu, H., & Gürsoy, D. (2020). The effect of celebrity endorsement on destination brand love: A comparison of previous visitors and potential tourists. *Journal of Destination Marketing & Management*, 17, 100454.

Extended Abstract

Destinations try to stand out with their images in tough competitive conditions. The positive image perception about the destination is effective in the destination decision process of the visitors. It is known that the destination image has a positive effect on visitor satisfaction, the formation of a sense of trust in the destination, the perceived quality, the intention to revisit and the intention to recommend the destination. In other words, it can be said that the destination image is a structure that has important effects on the post-trip evaluations and future behaviors

of the visitors. The images about the destination are not static but have a changeable structure. In this context, their experiences in the destination come to the fore. Tourism is an experience activity, and the tourist experience starts from the moment the tourists decide on their trip, and its effects continue to live in the memories after the trip. It can be said that the essence of tourism is actually to provide visitors with high quality memorable experiences. It is known that the experiences that the visitors remember with positive memories have a strong effect on their intention to revisit and recommend, positively affect the image of the destination, take it as a reference in their next trip and develop a positive attitude towards the destination. Memorable experiences at the destination lead the visitors to establish an emotional bond with the destination and to connect with the destinations with love. Visitors who are attached to destinations with love develop a sense of loyalty to their destination, worry about their destination, resist the negative experience in the destination, miss the destination, make positive word-of-mouth communication of the destination and become price insensitive. In this context, the aim of the research is to reveal the effect of destination image and experience on destination love.

As a result of the literature review, hypotheses were developed and a research model was formed on this basis. The research population consists of the participants visiting Nevşehir province. In the study, judgmental sampling type, which is one of the non-random sampling methods, was preferred. 387 pieces of data were collected to be used in the research.

As a result of the analyzes applied to the obtained data, it has been determined that the destination image and experience have a significant and positive effect on destination love. The findings obtained in the study reveal that the variable that has more effect on destination love is the destination experience. Among the other results of the research, it was revealed that the destination experience sub-dimension, which affects the love of the destination more, is pleasure. In the study, it was concluded that the sub-dimensions of significance and local culture did not have a significant effect on destination love, destination love and destination passion. As a result of the research, it was determined that participation did not have a significant effect on destination love. As a result of the study, it was determined that the destination image sub-dimension, which has more impact on destination love, is attractiveness. It has been revealed that the entertainment variable, which is one of the dimensions of the destination image, has the most effect on the love of the destination. It has been determined that the infrastructure variable affects the destination passion more positively.

It is suggested that the concept of destination love be tested in different destinations and on different samples in consecutive studies. Research data were collected during the Covid-19 pandemic period. In this context, the research can be repeated on the same or different destinations and samples after the epidemic. It has been revealed in studies that the concept of brand love is quite effective on behavioral intentions. Similarly, studies can be conducted on the effect of the concept of destination love on behavioral intentions. It has been determined that the concept of brand love is used as a mediator and regulatory variable in different studies in the literature. For this reason, studies in which the concept of destination love is used as a mediator and regulatory variable can be carried out. Finally, it was determined that there is no destination love measurement tool in the literature. For this reason, it is important that successive studies are scale development studies in terms of filling the great gap in the literature.

Geliş Tarihi / Received Date
07.11.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
04.02.2023

Human Energy in Hotel Enterprises: Causes and Consequences¹

Otel İşletmelerinde İnsan Enerjisi: Nedenleri ve Sonuçları

Ahmet AKNAR²Şule AYDIN³

Abstract

The aim of this study is to determine the human energy levels of hotel business employees and to reveal the factors affecting the energy levels of employees and the factors affecting the energy levels. For this purpose, the relationship between perceived organizational support, leader-member interaction, perceived autonomy, workplace friendship, organizational commitment, employee performance, employee creativity and human energy were examined with a positive organizational behavior approach. In this context, 393 data were collected from the employee of the five-star hotel business in Antalya by using the purposeful sampling method and survey technique. As a result of the regression analysis conducted with the obtained data, it was determined that perceived organizational support, leader-member exchange, perceived autonomy, workplace friendship and organizational commitment had a significant and positive effect on the energy of hotel business employees and that organizational commitment was the variable that affected energy levels the most. As a result of the regression analysis conducted to examine the effect of energy levels of hotel employees on individual outputs, it was determined that the energy levels of the employees had a significant and positive effect on their creativity and performance. The study is expected to contribute to the relevant literature and to offer solutions to the employees and managers in practice.

Keywords: Hotel Enterprises, Hotel Employees, Human Energy, Human Energy Causes, Human Energy Consequences.

Öz

Bu çalışmanın amacı, otel işletmesi çalışanlarının insan enerji düzeylerini belirlemek ve çalışanların enerji düzeylerini etkileyen faktörleri ve enerji düzeylerini etkileyen faktörleri ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla bu

¹ This research was found ethically appropriate with the decision of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Ethics Committee dated 21/10/2019 and numbered 84902927-050.01.04-E.252078000-65/2019.17.132. This research was conducted by Ahmet AKNAR under the supervision of Faculty Member Prof. Dr. Şule AYDIN on "A Research on Determining the Antecedents and Successors of Human Energy in Hotel Businesses: The Case of Antalya Province " and 687321 thesis no. derived from his doctoral thesis.

² Corresponding author: Ph.D., Hitit University, Vocational School of Social Sciences, Çorum / TÜRKİYE e-mail: ahmetaknar@hitit.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1577-5488

³ Sorumlu yazar, Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, Çorum, e-mail: suleaydin@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8760-643X

çalışmada, algılanan örgütsel destek, lider-üye etkileşimi, algılanan özerklik, işyeri arkadaşlığı, örgütsel bağlılık, çalışan performansı ve çalışan yaratıcılığı ile insan enerjisi arasındaki ilişki, pozitif örgütsel davranış yaklaşımıyla ortaya konulmuştur. Bu kapsamda Antalya ilinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmesi çalışanından amaçlı örnekleme yöntemi ve anket tekniği kullanılarak 393 adet veri toplanmıştır. Elde edilen verilerle yapılan regresyon analizi sonucunda, algılanan örgütsel destek, lider-üye etkileşimi, algılanan özerklik, işyeri arkadaşlığı ve örgütsel bağlılığın otel işletmesi çalışanlarının enerjileri üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkiye sahip olduğu ve enerji düzeylerini en fazla etkileyen değişkenin örgütsel bağlılık olduğu tespit edilmiştir. Otel işletmesi çalışanlarının enerji düzeylerinin bireysel çıktılar üzerindeki etkisini incelemek için yapılan regresyon analizi sonucunda ise, çalışanların enerji düzeylerinin yaratıcılıkları ve performansları üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlamasının yanı sıra uygulamada çalışan ve yöneticilere çözüm önerileri sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otel İşletmeleri, Otel İşletmesi Çalışanları, İnsan Enerjisi, İnsan Enerjisi Nedenleri, İnsan Enerjisi Sonuçları.

Introduction

Proceeding from Einstein's thesis that everything is energy, it can be said that every activity and movement results in the transfer of energy, and ensuring that the material world maintains its integrity and balance depends on energy. In this regard, role of energy in the life of organizations, as well as for individuals, cannot be ignored. Achieving the goals and objectives of the organization and ensuring the continuity of its performance depends on the energetic structure of the organization. The concept of energy is expressed in the organization at the individual level by the concept of human energy. Human energy is the impulse that drives an individual to act when performing tasks. This impulse is a multifaceted experience that arises as emotional, mental, spiritual and physical energy, which also includes social interaction. Energy is the feeling of a person's willingness to engage in a certain behavior or take on a task (Quinn & Dutton, 2005).

Without energy, the action, movement and power necessary for taking place of change cannot arise, and as a result, goals cannot be carried out and developed. Therefore, the ability of organizations to adapt to changing and developing global markets depends on the fact that they create the environment and conditions that ensure constant energy renewal within themselves. Organizations should constantly strive to achieve a balance between the processes of stimulation and slowdown of the energies of their employees if they want to survive.

When the literature is examined, it can be said that the studies conducted on human energy until the 2000s were based on theory (Hjelholt, 1979; Maisonrouge, 1977). In the studies conducted from 2000 to the present day, some researchers have used terms for a feeling of energy, vitality, vigor, etc. instead of the concept of human energy. It has been observed that some researchers have been working on their predecessors using the term of human energy (Bayram, 2016, 2018).

Globalization, rapid technological development, national and international competition cause enterprises face many problems and they are under great pressure to find quick solutions to problems, to be the best and to be ready for new ideas. Saving businesses from these pressures are possible with innovative, creative and high-performance employees in the workplace. Creativity "is defined as to produce new and useful ideas" by employee (Amabile, 1983) to achieve the goals he has put himself into

the business that performs a sequence of behaviors defined as performance (Motowidlo & Van Scotter, 1994) relates the employees to be powered at a high level.

Researchers have stated that positive emotions and having high energy increase employee productivity, thus, the performance of employees (Fredrickson, 2001; Jansen, 2004), creativity (Atwater & Carmeli, 2009) and satisfaction (Cherniss et al., 2006; Donnelly & McSweeney, 2008) have increased. Other studies on human energy have shown that autonomy (Ryan & Deci, 2000), leader-member exchange (Atwater & Carmeli, 2009; Bayram, 2018; Owens et al., 2016), perceived organizational support (Bruch & Vogel, 2011), organizational commitment (Bruch & Vogel, 2011; Hoon Song et al., 2012) and relations with colleagues (Hjelholt, 1979) have a positive effect on energy.

Within the framework of the explanations, employees with autonomy will be able to feel more energetic as they can take the initiative in all activities. High-quality relations between the employee and the leader will also have a positive impact on the employees' energy of the interaction of the leader and the member. Employees may feel that the organization cares about them and that they are being treated fairly with organizational support. In this way, positive interactions and OC will increase decisively between employees with workplace friendship. The bond formed between the organization and the employee will affect the further efforts for its success. Therefore, It will allow people to reveal their existing energy and replenish their energy while performing their duties.

Research shows that the overall energy level in an organization is based on the common synergy formed by the individual energies of employees. The general behavior and positive dynamics exhibited by employees also affect energy at the organizational level by changing or encouraging employees' energy levels (Cole et al., 2012). Cole, Bruch and Vogel (2012) and Dutton (2003) individual, team and organizational level of energy is a helpful resource in organizations to motivate the employees. They stated that it is extremely important to be examined in the field of organizational behavior in order to be able to perform better. Cross, Baker and Parker (2003) emphasized the importance of applying employee energy in different fields. They stated that the service sector is the sector most affected by the energy phenomenon in these areas. Although energy-related studies have been made in countries and cultures such as France, Germany, Switzerland, Great Britain, Sweden, USA and South Africa (Cole et al., 2012), Bruch and Vogel (2011) stated that there are still missing parts for the concept of energy and that more work needs to be done on this issue. Although studies conducted over the past 20 years have increased the interest in human energy, Cameron, Dutton and Quinn (2003) have stated that the current literature is insufficient. Similarly, Quinn and Dutton (2005) emphasized that although the concept of energy has been used in many studies in the field of organizational behavior, it is a concept that is rarely defined. Cameron and Caza (2004) emphasized that there is a lack of a valid and reliable measurement tool to measure energy in the workplace. Taylor (2015) stated that it is important to determine the dimensions in which employees' energy levels occur and which variables are affected by these dimensions and which variables affect them. Bayram (2016) stated that it is important to expand the literature by examining human energy with different sectors and variables.

Kipfelsberger, Bruch and Herhausen (2019) stated that organizations with high customer contact should have higher individual, team and organizational energies, and in parallel, they will be more likely

to achieve their goals. Hotel enterprises are the leading organizations that have high contact with the customer. Intense competition in the hotel industry and customer demands/expectations in the face of change, survival of businesses depends on to reconfigure themselves to the hotel enterprises and human use resources effectively and efficiently. The fact that employees can create a unique customer experience using their knowledge skills and experience is related to the fact that they mobilize the energy they have.

For these reasons, the determination of the energy of the employees of the hotel business is needed as described. a) Development of a measurement tool that will allow it to be measured. b) Expansion of the existing literature. c) Identification of variables that encourage employees to be energetic. d) How energetic employees have an impact on their performance and creativity, which is expressed in the fact that they play an important role in providing a competitive advantage to enterprises.

In the study, the variables affecting the energy levels of hotel employees and the energy levels of employees were also examined. Although there is not much research in the literature on human energy, it was created based on the recommendations of both one-to-one related studies and studies conducted with the sub-dimensions of human energy, as well as studies conducted and based on a positive organizational behavior approach.

The positive organizational behavior approach deals with the sustainability of people, organizations and the environment (Spreitzer & Cameron, 2012). It focuses on productivity-enhancing dynamics. It emphasizes the highlighting of employee strengths and positive situations in shaping results at the individual and organizational level (Meyers et al., 2013; Steele et al., 2012). Therefore, in the research, the variables that are considered to contribute positively to human energy have been determined as the predecessor.

It can be argued that the problem of human energy in hotel establishments and the situations depicted on the basis of observations are not generalizable. However, in order to determine and solve this situation, it is necessary to be able to concretely describe its existence and to test the relevant antecedents and successors of the energy levels of hotel employees. In this way, it is thought that an important contribution will be made to the relevant literature. A study examining related variables together has not been found in the literature. In addition, the absence of a study on the human energy variable in the sample of hotel management employees in Turkey reveals the originality and importance of the study.

Deriving from the above-mentioned description, the main purpose of this study is to reveal the effect of perceived organizational support, leader-member exchange, perceived autonomy, friendship in, OC on human energy and the effect of human energy on employee creativity and performance. In line with this general purpose, it is aimed to introduce the concept of human energy into the Turkish tourism literature, to present a valid and reliable measurement tool for measuring the energy levels of hotel employees, and to determine the dimensions in which human energy has emerged.

Literature review

Human energy

The word energy was derived from the Greek words “energia” meaning “being in motion, action and functioning” and energos meaning “active, working” in the 1590s. The British began to use energy as a broader meaning of power in the 1660s (Harper, 2001). Louw, Sutherland and Hofmeyr (2012) defined energy as the ability that allows us to perform physical, mental and emotional tasks and they stated that some of the energy is consumed while performing these tasks. The concept of energy was scientifically described for the first time in 1807 by the doctor and physicist Thomas Young as the ability to do work (Dell & Rand, 2004; Trumper, 1990). When the literature is examined, it is possible to say that the definitions made about energy are considered by the authors from different perspectives. Dewey (1922) defined energy as a force that mobilizes the basic source that ensures the continuation of life. This also applies to group and organizational life (Quoted by Dewey, 2004). Energy is the capacity that provides continuity in the structure and behavior in which it is used (Dhawan, 1982). Etzioni (1968) expressed energy as a spiritual and social resource. According to this view, people are members of a social system and can take action by dedicating themselves to a mission that causes social change.

The concept of energy in the context of organizational behavior was first considered by Adams in 1984. Adams defined energy as the power to take action and the ability to take on the job in order to do the job successfully (Cuff, 2011). Levy and Merry (1986) then considered this definition of energy as the level of performance, motivation and intensity of employees in their work tasks. Loehr and Schwartz (2001) stated that human energy is the ability of members of an organization to perform their work tasks. Zobel (2006) stated that working with a physical approach to explain human energy in the working environment is the transfer of energy. Dutton (2003), when considering the concept of energy, considered energy as the fuel that governs organizations and referred to human energy. Similarly, Katz and Kahn (1966), when defining the concept of energy, referred to human energy by considering it as the input necessary for an organization to continue its activities. In this view, money, raw materials and human energy are the most important inputs of the organization. Quinn and Dutton (2005) have defined human energy as an emotional experience that includes a positive feeling of arousal, a desire to act and the ability to move in a working environment. Cole, Brush and Vogel (2005) suggested that human energy represents the level of spirit, morale, enthusiasm, motivation, speed and performance that increase the vitality and endurance of employees. Cartwright and Holmes (2006) expressed human energy as a constructive incentive that evokes the feelings of employees of the organization.

As stated in the definitions above, energy is the ability and capacity to do work from within, no matter from what point of view, by its most general definition. Energy is the main fuel that allows us to perform physical, mental, emotional and spiritual tasks. Every activity we carry out consumes this fuel. However, the interactions of individuals ensure that their exhausted energies are fulfilled again.

Dimensions of Human Energy

Mental Energy (ME): Mental energy is conceptualized as the collective experience of cognitive processes that lead employees to approach work-related activities and challenges in a productive way (Cole et al., 2005). Lykken (2005) defines ME as the ability to continue thinking productively in the face of a problem for a long time, ability to focus attention, ability to stop distracting things and ability to insist on looking for a solution.

Physical Energy (PE): Physical energy is the most basic mechanism of human energy and is related to nutrition, exercise, sleep and rest. PE determines the basic energy level of a person, his ability to manage emotions and direct attention to work (Schwartz & McCarthy, 2007; Zhang et al., 2018). The continuation of physical energy throughout the day depends on a good breakfast and, in particular, lunch, which is rich in protein.

Spiritual Energy (SE): People's spiritual energy increases when their daily tasks at work are consistent with the things they value most. Increased SE allows people to feel more positive, focus better and show more perseverance. Schwartz and McCarthy (2007) noted that the energy of the human psyche can be accessed by people who are doing their best and enjoying their job the most, devoting time and energy to important issues of life and applying the basic values in everyday behavior.

Emotional Energy (EE): Emotional energy is caused by the fact that the employee is positively influenced by work-related situations and experiences. Barsade (2002) used emotional energy as a synonym for emotional intensity. He defined emotional energy as the expression and transmission of emotions from one person to another. It is noted that energy here includes nonverbal elements such as movements or facial expressions, as well as verbal elements such as the speed and height of speech.

Human energy and Perceived Organizational Support (POS)

The concept of perceived organizational support forty years ago, researchers and graduate students first, it has emerged when discussing that the research on the organizational commitment of employees has failed to take into account the commitment of the organization to them. Perceived organizational support refers to the organization's perceptions that it values the contributions of employees and cares about their well-being (Eisenberger et al., 1986). Studies conducted to better understand organizational support have allowed us to gain a new perspective on the concept over time.

According to another definition, organizational support means that employees are not only appreciated with financial rewards, but also valued for their happiness, success, and business ambitions (Tanriverdi & Kılıç, 2016). In addition to making the employees of the organization feel safe, perceived organizational support always makes the presence of the organization feel on their side (Eisenberger et al., 1990). The researchers stated that the fact that employees see that rewards are distributed fairly within the organization, have a say in decisions, and see their managers as supportive allows them to perceive their organizations as supportive (Robbins & Judge, 2017). In addition, Howes et al., (2000) stated that employees perceive the support provided by their organizations as a commitment to them and, in turn, employees' commitment to the organization increases. From this point of view, it is seen that employees with a higher perception of organizational support want to contribute more to the organization.

The description in the light of organizational support and employees' ideas, suggestions, and criticism of the acquisition, ensuring the safety of employees, giving them job security and supporting intra-organizational communication can help employees perceive the organizations in which they work as supportive. In addition, it can be said that treating all employees equally and fairly, being with them in their difficult situations and times, and praising the diligence, efforts and achievements of employees will also strengthen the perception of employees that their organizations support them.

When the literature is examined, there are no studies that address the relationship between HE and perceived organizational support. However, some studies provide indirect support for this relationship. According to Quinn and Dutton (2005), every organization has a large energy store and they have stated that in order to increase the sustainability of this energy, the individual should be guided by the management and the leader. One of the important factors for stimulating and developing energy in an organization is the style of leadership, especially with charismatic and transformational leadership, as well as managerial (trust, support, commitment and job security, etc.) are approximations (Ashkanasy & Tse, 2000; Bruch & Vogel, 2011; Dutton, 2003). Louw, Sutherland, and Hofmeyr (2012) found that the factors that positively affect the energy of employees in an organization are job security, management support, leadership style, and recognition. Within the framework of the information obtained, the following hypotheses were developed.

H1: POS has a positive effect on HE.

H1a: POS has a positive effect on ME.

H1b: POS has a positive effect on SE.

H1c: POS has a positive effect on PE.

H1d: POS has a positive effect on EE.

Human Energy and Leader-Member Exchange (LMX)

The basic logic underlying the theory of leader-member exchange is that relations of the same quality cannot be established between the leader and all of his members. According to Graen and Uhl-Bien (1995), the focus of this approach is on the mutual relationship between the leader and the member. The main opinion that the approach advocates that effective leadership can arise if a leadership relationship is developed between the leader and the member. Cheung and Wu (2012) define LMX as one-on-one business-oriented relationships established between employees and managers. Harris, Wheeler and Kacmar (2009) express the key point of LMX as a result of people's mutual feelings and needs becoming a series of interactions with each other and differentiating these interactions. In summary, LMX is strengthening or weakening according to the quality of the benefit-based mutual exchange between the leader and his follower. It is stated that the LMX, the interaction of the leader and his followers varies from follower to follower. This, in turn, leads to the fact that the interaction occurs in different qualities.

When the literature is examined, it is possible to say that there are almost no studies investigating the effects of LMX on energy feeling and human energy. According to Atwater and Carmeli (2009), LMX has a positive effect on energy sensation. Bayram (2016, 2018), in his study on white-collar employees in the manufacturing industry, revealed the positive effect of LMX on human energy. Tushman and O'Reilly (1996), on the other hand, stated that "the best leaders are those who can create energy before managing employees". Bruch and Ghoshal (2004) stated that the main task of a leader is not only to make employees happy and feel comfortable, but also to direct their intellectual abilities and energies to the organizational vision. Kiirla (2007) stated that humble, talented and intellectual leaders increase the emotional energy of employees. This result shows consistency with Collins' (2004) theory. Collins

stated that interacting with high-status people increases emotional energy, while interacting with low-status people reduces emotional energy. However, Kiirla (2007) stated that using a sense of trust, enthusiasm, strength and initiative has an effect on emotional energy. Owens et al. (2016) found a positive relationship between LMX and relational energy in their studies. The following hypotheses are proposed depending on the explanations.

H2: LMX has a positive effect on HE.

H2a: LMX has a positive effect on ME.

H2b: LMX has a positive effect on SE.

H2c: LMX has a positive effect on PE.

H2d: LMX has a positive effect on EE.

Human Energy and Perceived Autonomy (PA)

Having significant freedom in deciding how to complete a job and determining work schedules is very important for a large number of employees in today's world. Turner and Lawrence (1965) expressed business autonomy as the discretion that employees are expected to use when performing a given task. Turner and Lawrence (1965) expressed business autonomy as the discretion that employees are expected to use when performing a given task. Hackman and Oldman (1975), on the other hand, defined autonomy as the amount of freedom, independence and discretion over the work of an employee. Control is the main theme in both personal and professional endeavors. Individuals desire to have control over their work environment and make efforts to have control (Jex et al., 2003). Perceptions of control in the workplace are related to autonomy. The person's control over the work schedule affects the lives of employees in work and non-work environments. Therefore, the perception of control by an employee plays a role in determining how he will react in a particular situation (Landy & Conte, 2004). In summary, autonomy is the ability of individuals with the knowledge and experience required by the profession to determine the method they will use in work-related matters, to make decisions and to method this process by taking responsibility on themselves.

When the literature is examined, there are no studies that address the relationship between autonomy and human energy. However, some studies provide indirect support for this research. Ryan and Frederick (1997) noted that autonomy contributes to an increase in the level of vitality and emotional energy. Ryan and Deci (2000) stated that autonomy has a significant effect on energy and motivation. Shirom (2003) stated in his study that autonomy is the predecessor of vitality and that autonomy affects vitality levels. Within the framework of the information obtained, the following hypotheses were developed.

H3: PO has a positive effect on HE.

H3a: PO has a positive effect on ME.

H3b: PO has a positive effect on SE.

H3c: PO has a positive effect on PE.

H3d: PO has a positive effect on EE.

Human Energy and Organizational Commitment (OC)

Organizational commitment has become one of the topics of interest to researchers working in the field of organizational behavior since the 1960s, as it increases the productivity of employees within the organization and reduces their intention to leave work (Wasti & Önder, 2012). Allen and Meyer (1990) stated that OC is a psychological situation that binds an individual to an organization. Meyer and Herscovitch (2001) argue that no matter the goal or form, commitment is a balancing force experienced as a psychological situation or mindset that drives behavior, regardless of other motives and attitudes. In summary, employees with higher OC have higher organizational citizenship behavior and job performance, while they tend to have lower stress levels, withdrawal behaviors, and intention to leave work.

When the literature is examined, there are no studies that address the relationship between OC and human energy. However, some studies provide indirect support for this relationship. Milliman, Czaplewski and Ferguson (2003) stated that SE and organizational commitment, intention to leave work and job satisfaction are closely related. Downey (2008) found that there is a positive relationship between productive organizational energy and OC and job satisfaction. According to Hoon Song et al. (2012) in their studies: they used vitality and energy in the same sense, they stated that there is a high correlation between OC and energy, and that both structures contribute to the development of each other. Owens et al. (2016) found a positive relationship between commitment and relational energy in their studies. The following hypotheses are proposed depending on the explanations.

H4: OC has a positive effect on HE.

H4a: OC has a positive effect on ME.

H4b: OC has a positive effect on SE.

H4c: OC has a positive effect on PE.

H4d: OC has a positive effect on emotional energy.

Human Energy and Workplace Friendship (WF)

Workplace friendship is expressed as voluntary and mutual dependence between two people over time, which is aimed at facilitating the achievement of the social-emotional goals of the participants and can include friendship, closeness, decency and mutual assistance of various types and degrees (Lee & Ok, 2011). According to Bimrose et al. (2011) defined workplace friendship as the process of exchange between two or more people associated with perception, evaluation, and responses in the workplace.

It is seen that there are studies in the literature that provide indirect support for the relationship between workplace friendship and human energy. Hjelholt (1979) stated that the content of work, relationships with colleagues, family life, leisure activities and organizational structure affect the SE levels of individuals in different fields of work in an organization (Quoted by Dhawan et al., 2002). The purpose of Hjelholt's work is to increase the energy levels of employees in order to improve

organizational effectiveness. However, in this study, he considered it theoretically rather than providing empirical evidence. Therefore, it is important to examine the expressed workplace friendship through an empirical study. Within the framework of the information obtained, the following hypotheses were developed.

H5: WF has a positive effect on HE.

H5a: WF has a positive effect on ME.

H5b: WF has a positive effect on SE.

H5c: WF has a positive effect on PE.

H5d: WF has a positive effect on emotional energy.

Human Energy and Employee Creativity (EC)

Creativity is defined as the production of new, appropriate ideas in any field of human activity, from science to art, education, business, everyday life, therefore, ideas must be new and appropriate to the opportunity (Amabile, 1997). When the literature is examined, there are no studies that deal with human energy and employee creativity. However, it can be said that there are studies that provide indirect support for this relationship.

Atwater and Carmeli (2009) concluded that employees' sense of energy increases their creativity. Kark and Carmeli (2009) stated that vitality has a positive effect on creativity. Within the framework of the information obtained, the following hypotheses were developed.

H6: HE has a positive effect on EC.

H6a: ME has a positive effect on EC.

H6b: SE has a positive effect on EC.

H6c: PE has a positive effect on EC.

H6d: EE has a positive effect on EC.

Human Energy and Employee Performance (EP)

Performance is defined as achieving both quantitative and qualitative results that employees produce by successfully fulfilling their daily responsibilities (Sawitri et al., 2016). Although there are many definitions of employee performance in the literature, it is possible to say that it is usually defined as employee behaviors that are compatible with role expectations and contribute to organizational effectiveness (Riketta, 2002). Employee performance is defined as a "by aligning the performance and goals of each individual with the overall mission and goals of the organization that a continuous process aimed at determining, measuring and improving performance in organizations" (Aguinis, 2013). There are no studies in the literature that address the impact of human energy on employee performance. However, there are many studies that provide indirect support for this relationship.

Schiuma, Mason and Kennerly (2007) stated that the important bond formed by individual and team energy with each other affects organizational energy. They found that this interaction positively affects

performance at both the individual and organizational levels. According to Bruch and Ghoshal (2003), individual and organizational energy concepts have become one of the most studied concepts in organizational behavior and performance studies because they define the ability of energy to reach the maximum potential of an organization. However, they stated that the organization cannot achieve productivity growth, cannot grow quickly, and cannot create major innovations without the high energy level of their employees. Cole, Bruch and Vogel (2012) have concluded that the collective energies of employees in an organization, which are formed by combining the energy they have, are related to individual and organizational performance. Owens et al. (Owens et al., 2016) found a positive relationship between employee performance and relational energy in their studies. Depending on the explanations, the following hypotheses have been developed.

H7: Human energy has a positive effect on employee performance.

H7a: ME has a positive effect on employee performance.

H7b: SE has a positive effect on employee performance.

H7c: PE has a positive effect on employee performance.

H7d: EE has a positive effect on employee performance.

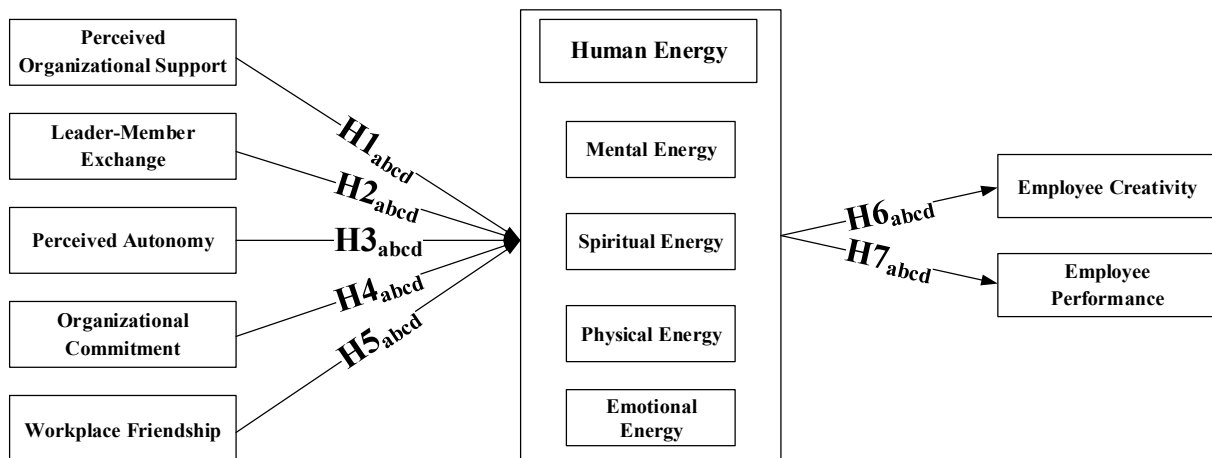

Figure 1. The proposed research model

Research methodology

Sampling and Data Collection

The universe of the research is composed of employees of five-star hotel enterprises operating in the most tourist-attracting city of Turkey (Antalya). There are 314 five-star hotel enterprises in Antalya. The total number of beds of these enterprises is approximately 255,554 (Culture and Tourism Ministry, 2018). There is no data available on how many employees these enterprises have in total. Ağaoğlu (1992) stated in his study that there were 0.59 staff per bed in five-star hotel establishments. In this regard, it can be said that the number of employees of the five-star hotel enterprise in Antalya region is about 133,077 people. In order to prevent time and material loss, the sample was determined in order to make

it unrealistic to reach an exact count of such a large-scale universe. As a sampling method, the judicial sampling method, also known as the purposeful sampling method, one of the improbable (non-random) sampling methods, was used in the research (Burns et al., 2017). The survey technique was used to collect the research data.

According to Altunışık et al. (2012), they state that for a mass over 100,000 people, at least 384 people should be reached with a 95% confidence interval and a 5% sampling error. However, it can be said that there are different opinions about the sample size in the literature. Kline (1994) stated that a sample size of 200 people would be sufficient, and Tabachnick and Fidel (2014) stated that a sample size of at least 300 people could give good results. Taking into account the return rates of the surveys, the number of surveys to be distributed was determined as 800.

The data of the study were collected by the researcher between September-December in 2019. Antalya province, districts and towns; in Belek (8 hotels), Alanya (8), Manavgat (6), Kemer (5), Tekirova (4), Side (7) and Titreyengöl (3) business and 800 questionnaires were distributed to 41 five-star hotel enterprises that volunteered to participate in the study. As a result of the research, 472 questionnaires were collected. The return rate of polls is 59%. Forza (2002) stated that it is acceptable to have this ratio of 20% and above 79 of the returned questionnaires were not included in the analysis due to incorrect and incomplete filling out of the form. The remaining 393 (Belek 128, Kemer 39, Tekirova 35, Side 57, Manavgat 48, Alanya 71 and Titreyengöl 15) were analyzed with the available questionnaire.

This research was found ethically appropriate with the decision of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Ethics Committee dated 21/10/2019 and numbered 84902927-050.01.04-E.252078000-65/2019.17.132. This research was conducted by Ahmet AKNAR under the supervision of Faculty Member Prof. Dr. Şule AYDIN on "A Research on Determining the Antecedents and Successors of Human Energy in Hotel Businesses: The Case of Antalya Province" and 687321 thesis no. derived from his doctoral thesis.

Scales

In the questionnaire, questions that measure demographic data of the participants, as well as human energy, perceived organizational support, LMX, perceived autonomy, organizational commitment, workplace friendship, employee creativity and employee performance have been used to measure eight different scales.

Human Energy Scale: In order to determine the energy levels of the participants, the "Human Energy Scale" consisting of 4 dimensions (physical, emotional, mental and spiritual) and 20 expressions were used, who was developed by Bayram (2016).

Perceived Organizational Support Scale: In order to determine the levels of organizational support perception of hotel employees, Eisenberger et al. (1986) have made use of their studies. The scale consists of one dimension and 8 expressions.

The Scale of LMX: In order to determine the levels of relations between hotel employees and their chefs and managers, Hui et al. (Chan et al., 2017) used the "Leader-Member Exchange Scale" consisting of one dimension and 5 expressions created by Graen and Uhl-Bien (1995).

Perceived Autonomy Scale: In order to determine the level of autonomy of the participants, the 3-expressions “autonomy scale” developed by Spreitzer (1995) and adapted into Turkish by Sürgevil, Tolay and Topoyan (2013), which is one of the sub-dimensions of the psychological empowerment scale, was used.

Workplace Friendship Scale: In order to determine the relationship levels of hotel employees with their colleagues, a total of 12-expression “Workplace Friendship Scale” consisting of 2 dimensions and 6 expressions each was used as a friendship opportunity and friendship prevalence developed by Nielsen, Jex and Adams (2000).

Organizational Commitment Scale: In order to determine the organizational commitment levels of hotel employees, the short form consisting of one dimension and 9 expressions of the “Organizational Commitment Scale” was used, which was developed by Mowday, Porter and Steers (1982).

Employee Performance Scale: In order to determine the performance levels of hotel employees, Sigler and Pearson (2000) used the “Employee Performance Scale”, consisting of one dimension and 4 expressions, which they used in their studies.

Employee Creativity Scale: In order to determine the level of creativity of hotel employees, the “Employee Creativity Scale” consisting of one dimension and 4 expressions used by Jaiswal and Dhar (2015) which, was used in their studies.

The scale is a 5-point Likert type, and the scale is scored ((1) disagree at all, (2) disagree, (3) somewhat agree, (4) agree, (5) totally agree).

In order to ensure the language validity of the scales, the translation-retranslation method was used. In this context, in the first stage, the scales were translated from the original language (English) into Turkish by 3 faculty members. In the second stage, the faculty members were given 3 different English-Turkish forms of the scales and asked to choose the most appropriate translation. Turkish English translation of the expressions was provided by 2 linguists in the third stage and the linguists were given the original form and asked to compare it. The items that do not match the original form have been translated back into Turkish by linguists and the application form of the scales has been created.

In order to ensure the content and surface validity of the measurement tools, the opinions of 5 academicians, 3 sector employees and the dissertation monitoring committee were obtained. As a result of the evaluation, the expression “I am sensitive to the wishes of my colleagues and customers” of the PE dimension of the human energy scale was divided into two separate expressions as “I am sensitive to the wishes of my colleagues” and “I am sensitive to the wishes of customers”. By adding appropriate words to the expressions contained in the measurement tools in the field of tourism, their correct understanding was ensured, and the scales were cleared of speech disordered sentences and technical concepts. In addition, in order to avoid the effect of “common method variance”, statements to be scored in the opposite direction were included in the scales and the statements were ranked randomly.

The pilot application of the research was carried out between March 2019 and April 2019 on hotel employees operating in Corum province. In this context, 100 questionnaire forms were distributed to 8 hotel enterprises. 89 of the questionnaire forms have been returned. As a result of the pilot research, it

was understood that the scales are understandable, free from technical concepts and in accordance with the terminology of the field. Araştırmanın bu kısmında öncelikle araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları, veri toplama yöntemi açıklanmıştır. Bu çalışma için etik onay, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 04.12.2020 tarih ve 2020/21 sayılı olarak alınmıştır.

Analysis of the Data

Frequency analysis was used to analyze the information belonging to the participants. Exploratory factor analysis (EFA) and Confirmatory factor analysis (CFA) were used to determine the dimensions of the scales, and CFA was used to determine the Overall measurement model. In analyzing the relationship between the variables, the regression analysis model was used.

Results

Of the 800 questionnaires distributed to hotel enterprises, 472 were returned. As a result of the research, 393 valid questionnaires were obtained. The ratio of available surveys to returned surveys is 83%. The findings related to the results of the research are given below.

Sample characteristics

Of the respondents 55,7% men, 44,3% are women. 62.5% of the participants are between the ages of 18 and 29. 37.5% of the participants are between the ages of 30-56. 50.6% of the participants graduated from a department related to tourism. It was seen that 89.6% of the participants had been working in the sector for 2 years and more, while 60.5% had been working in the same hotel for 2 years and more.

Individual measurement model

Skewness and Kurtosis values were examined to determine whether the scales used in the study provided the assumption of normality. Before proceeding to the normality test, all items of the EE scale are included in the second item of the POS scale, the third, fifth and seventh items and the sixth expression of the friendship prevalence scale were arranged because they were coded in reverse. Kline (2016) stated that the kurtosis value in between ranges of ± 10 and the skewness value in the range of ± 3 is sufficient for the assumption of normality of the data set. It was found that the kurtosis values of the scales took values in the range of -1.270 to 0.657, and the skewness values took values between the range of -1.153 and -0.018. According to the results obtained, it can be said that the normality condition is achieved (Kline, 2016). Then, descriptive and confirmatory factor analysis were performed for the scales used in the study.

In order to determine the dimensions for the human energy scale, Varimax rotational EFA was applied to 21 expressions using the basic components method. In the study, the Kaiser Mayer Olkin (KMO) sample adequacy ratio was found to be 94.2% and the Bartlett test was found to be significant ($\chi^2=6214.528$, df: 210, $p<.000$). As a result of factor analysis, 4 dimensions were revealed as the same as the original scale. The dimensions obtained were named as ME, PE, SE and EE as in the original scale. The 4 obtained factors explain 72.329% of the total variance. Of the total variance, ME accounts for 21.344%, PE accounts for 19.515%, SE accounts for 17.593%, and EE accounts for 13.877%. The ME dimension obtained as a result of the analysis consists of 6 expressions, PE dimension consists of 5

expressions, SE consists of 5 expressions and EE consists of 5 expressions. The reliability of the ME factor is Cronbach alpha:0.92, the reliability of the PE factor is Cronbach alpha:0.92, the reliability of the SE factor is Cronbach alpha:0.90, the reliability of the EE factor is 0.82.

After the explanatory factor analysis, the human energy scale was subjected to confirmatory factor analysis in four dimensions. The goodness of fit values of the CFA analysis are acceptable ($\chi^2/df:2.407$, AGFI=0.971, GFI=0.986, CFI=0.958, NFI=0.931, TLI=0.952 RMSEA=0.06).

EFA and CFA were conducted for the OC scale. In the EFA analysis, 9 variables of the scale were collected under one factor. In the study, the KMO sample adequacy ratio was found to be 92.1% and the Bartlett test was found to be significant ($\chi^2= 2418,682$, df: 36, $p<0.000$). The total variance explained is 69.720%. The reliability of the scale is Cronbach alpha:0.924. As a result of the CFA, the one-factor structure of the scale was confirmed ($\chi^2/df:3.175$, AGFI=0.926, GFI=0.957, CFI=0.977, NFI=0.966, TLI=0.967, RMSEA=0.074).

EFA and CFA were conducted for the workplace friendship scale. As a result of the EFA, two dimensions emerged as friendship opportunity and friendship prevalence. It was excluded from the analysis because the factor load of the first item of the friendship opportunity dimension was less than 0.50. As a result of the recently applied factor analysis, the KMO sample adequacy ratio was found to be 84.5% and the Bartlett test was found to be significant ($\chi^2= 1556.284$, df: 55, $p<0.000$). The 2 obtained factors explain 55.997% of the total variance. Friendship opportunity (5 expressions) accounts for 23.718% of the total variance, and friendship prevalence (6 expressions) accounts for 32.279%. The reliability of the friendship opportunity scale was Cronbach alpha:0.759 and the friendship prevalence scale was Cronbach alpha:0.854. As a result of the CFA, the two-factor structure of the scale was confirmed ($\chi^2/df:3,109$, AGFI=0.910, GFI=0.942, CFI=0.940, NFI=0.915, TLI=0.924, RMSEA=0.079).

In the analyses, the results of KMO and Bartlett's test (Karagöz, 2016; Tavşancıl, 2010) and EFA results (Hair et al., 2010) and CFA results (Hu & Bentler, 1999; Sivo et al., 2006), it has been concluded that it is among the accepted values in the literature.

Overall measurement model

Human energy (HE), perceived organizational support (POS), LMX (LMX), perceived autonomy (PA), organizational commitment (OC), workplace friendship (WF), employee creativity (EC) and employee performance (EP) were subjected to confirmatory factor analysis. The fit indices of the model ($\chi^2/df:1.994$, AGFI=0.918, GFI=0.908, CFI=0.912, NFI=0.908, TLI=0.912 RMSEA=0.060) are good and acceptable. Among the results, it was found that each of the observed variables had standardized regression weights greater than 0.50 (Bagozzi & Yi, 1988).

According to the data obtained as a result of CFA, composite reliability (CR), average variance extracted (AVE) values were determined in table 1. However, Cronbach's alpha values, correlation analysis results and mean and standard deviation values of each variable were found. According to the researches, it is stated that the reliability coefficient should be at least 0.70 (Hair et al., 2010). Accordingly, Cronbach's alpha values were determined in order to scale the internal consistency of the structures. It was

concluded that the Cronbach's alpha values of the variables were between 0.761-0.948 and 0.70. Both reliability and validity tests of the study were performed with the results obtained.

It was observed that AVE values remained below the value of EE sub-dimension (0.479), employee creativity scale (0.497) and friendship prevalence sub-dimension (0.404) 0.50. It has been observed that other scales values in between 0.517-0.785>0.50. Malhotra and Dash (2019) suggest that the AVE is very strict, therefore, if the AVE value is below 0.50 and the CR value is above 0.70, the analysis should be continued without removing the relevant variable from the analysis. Therefore, the analysis was continued without removing the variables from the analysis. The square root of the AVE value of each structure is greater than its correlation with other structures. However, AVE values are larger than MSV values. According to these results, convergent and discriminant validity were provided (Hair et al., 2010).

When the correlations between the variables are examined, it is that the sub-dimensions of HE are ME ($r=.333$ between $.505$, $p<.001$), SE ($r=.363$ between $.507$, $p<.001$), PE($r=.444$ between $.600$, $p<.001$) and EE($r=.297$ between $.514$, $p<.001$) and is positively correlated with other variables. In addition, a positive relationship was found between all the variables with each other.

Table 1. Correlations, Means and Values of Reliability and Validity

	Mean	Std. Dev.	CR	AVE	MSV	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1- ME	3,43	1,197	0,920	0,658	0,390	0,811											
2- SE	3,38	0,943	0,900	0,644	0,623	0,614***	0,802										
3- PE	3,54	0,914	0,948	0,785	0,623	0,624***	0,790***	0,886									
4- EE	3,56	0,954	0,821	0,479	0,375	0,534***	0,539***	0,612***	0,692								
5- PA	3,55	0,928	0,784	0,548	0,212	0,445***	0,363***	0,460***	0,376***	0,740							
6- EC	3,35	1,04	0,798	0,497	0,285	0,475***	0,416***	0,534***	0,450***	0,383***	0,705						
7- EE	3,62	1,09	0,811	0,518	0,308	0,507***	0,504***	0,506***	0,297***	0,312***	0,406***	0,720					
8- LMX	3,19	0,82	0,838	0,50	0,416	0,404***	0,645***	0,577***	0,426***	0,368***	0,346***	0,419***	0,714				
9- POS	3,41	0,970	0,928	0,619	0,395	0,368***	0,629***	0,444***	0,400***	0,210***	0,124*	0,312***	0,484***	0,787			
10- FO	3,76	1,031	0,761	0,404	0,402	0,333***	0,376***	0,449***	0,580***	0,373***	0,357***	0,195**	0,423***	0,150*	0,635		
11- FP	3,63	1,197	0,862	0,517	0,308	0,386***	0,517***	0,439***	0,310***	0,254***	0,299***	0,555***	0,426***	0,432***	0,325***	0,719	
12- OC	3,54	0,943	0,925	0,584	0,471	0,505***	0,687***	0,600***	0,514***	0,399***	0,350***	0,454**	0,527***	0,522***	0,634**	0,436***	0,764

Hypothesis testing

In order to test the hypotheses of the study, regression analysis was performed. For this purpose, nine different models have been created to test the effect of perceived organizational support, LMX, perceived autonomy, organizational commitment, workplace friendship on HE and its sub-dimensions. In order to test the effect of human energy and its sub-dimensions on the consequences variables (employee performance, employee creativity), nine different regression analysis were conducted. It has been observed that the Anova results of all analysis were significant ($p < .001$). Since the tolerance and VIF values are less than 5, it has been determined that there is no multi-connection problem (Craney & Surlis, 2002). The results obtained from the regression analysis are given below.

As a result of multiple regressions conducted to see the effect of antecedent variables on the energy levels of hotel employees, it was found that the percentage of model description was significant with an adjusted $R^2 = 56.3\%$. This result shows that the 56.3% change in HE depends on the antecedent variables. Perceived organizational support ($\beta = .168$, $p < .001$), LMX ($\beta = .178$, $p < .001$), perceived autonomy ($\beta = .172$, $p < .001$), workplace friendship ($\beta = .206$, $p < .001$) and OC ($\beta = .235$, $p < .001$), has been shown to have a positive and significant effect of variables on human energy. Therefore, H1, H2, H3, H4 and H5 are accepted.

In the second multiple regressions, it was found that the variables explain 28.4% of the change in ME. Multiple regression analysis was performed according to perceived organizational support ($\beta = .117$, $p < .05$), LMX ($\beta = .100$, $p < .05$), perceived autonomy ($\beta = .251$, $p < .001$), workplace friendship ($\beta = .191$, $p < .05$) and OC ($\beta = .178$, $p < .01$), has been shown to have a positive and significant effect of variables on ME. Therefore, H1a, H2a, H3a, H4a and H5a are accepted.

In the third multiple regressions, it was found that the variables explain 55.6% of the change in SE. Multiple regression analysis was performed according to perceived organizational support ($\beta = .319$, $p < .001$), LMX ($\beta = .268$; $p < .001$), workplace friendship ($\beta = .180$, $p < .01$) and OC ($\beta = .306$, $p < .001$), the variables have been found to have a positive and significant effect on the SE. On the other hand, it has been observed that perceived autonomy ($\beta = .055$, $p > 0.05$) does not have significant effect on SE. Therefore, H1b, H2b, H4b and H5b are accepted and H3b is rejected.

In the fourth multiple regressions, it was found that the variables explain 43.6% of the change in physical energy. Multiple regression analysis was performed according to perceived organizational support ($\beta = .121$, $p < .05$), LMX ($\beta = .282$, $p < .001$), perceived autonomy ($\beta = .235$, $p < .001$), workplace friendship ($\beta = .236$, $p < .01$) and OC ($\beta = .275$, $p < .001$), has been shown to have a positive and significant effect of variables on physical energy. Therefore, H1c, H2c, H3c, H4c and H5c are accepted.

In the fifth multiple regressions, it was found that the variables explain 28.3% of the change in emotional energy. Multiple regression analysis was performed according to perceived organizational support ($\beta = .127$, $p < .01$), perceived autonomy ($\beta = .129$, $p < .01$), workplace friendship ($\beta = .220$, $p < .01$) and OC ($\beta = .194$, $p < .001$), has been shown to have a positive and significant effect of variables on emotional energy. On the other hand, it has been observed that LMX ($\beta = .075$, $p > .05$) does not have

significant effect on emotional energy. Therefore, H1d, H3d, H4d and H5d are accepted and H2d is rejected.

In the sixth simple linear regression was used to demonstrate between HE and EC relationships. According to this analysis, HE ($\beta=,552$, $p<,001$) have positive effect on EC. Therefore, H6 is accepted.

In the seventh multiple regressions, it was determined that mental, spiritual, physical and emotional energy dimension of HE explained 24.5% of the change in EC. As a result of the multiple regression analysis, ME ($\beta=,166$, $p<,001$), PE ($\beta=,260$, $p<,001$) and EE dimension ($\beta=,123$, $p<,001$) of HE has a positive and significant effect on EC. A positive and significant effect, however, of SE dimension on employee creativity was not found ($\beta= -,043$, $p>,05$). Therefore, H6a, H6b, and H6d are accepted and H6c is rejected.

In the eight simple linear regression was used to demonstrate between HE and EP relationships. According to this model, HE ($\beta=,512$, $p<,001$) have positive effect on employee performance. Therefore, H7 is accepted.

The last multiple regressions, it was determined that mental, spiritual, physical and emotional energy dimension of HE explained 25.6% of the change in employee performance. According to this model ME ($\beta=,225$, $p<,001$), SE ($\beta=,160$, $p <,01$) and PE ($\beta =146$, $p<,01$) dimension of HE has a positive and significant effect on employee performance. A positive and significant effect, however, of EE dimension on employee performance was not found ($\beta= -,064$, $p>,05$). Therefore, H7a, H7b, and H7c are accepted and H7d is rejected.

In this study, human energy, LMX, perceived organizational support, autonomy, organizational commitment, workplace friendship, theories about employee creativity and employee performance are put together. The effect of perceived organizational support, autonomy, LMX, WF and OC on HE and the effect of HE on employee performance and creativity were investigated. The theoretical model was tested by regression analysis. The data were collected from 393 hotel management employees operating in Antalya province. This study is the first to examine the related variables together within the author's knowledge.

This study has been prepared based on the statement that contributions can be made from the works of various authors. Proceeding from this, in the work of Lerdal (2005), he states that individual energy needs to be studied in more depth. Jansen (2004) mentions that it is important to determine the level of individual energy expressed in his study and that it affects his performance. In the studies of Cross, Baker and Parker (2003), they state that the service sector is the most affected sector by the energy phenomenon and that it is important to measure it in different areas.

When the results obtained were evaluated separately, it was found that the positive effect of perceived organizational support on human energy and its sub-dimensions was in line with similar studies in the literature (Ashkanasy & Tse, 2000; Bruch & Vogel, 2011; Dutton, 2003; Kiirla, 2007; Louw et al., 2012). In Taylor (2015)'s study, it is explained that it is necessary to determine the dimensions in which employees' energy levels arise and which variables are affected by these dimensions and which variables

affect them. Bayram (2016) explained that different variables with human energy should be studied and that their application in different sectors can contribute to the science of organizational behavior.

Perceived autonomy, human energy, and from the lower dimensions of mental, physical and emotional a positive effect on your energy, is in line with similar studies in the literature (Alexiou et al., 2019; Quinn & Dutton, 2005; Ryan & Frederick, 1997; Shirom, 2003), but it was determined that it did not have a significant impact on the SE. As this result may be due to the relationship of autonomy with other independent variables, it can also be caused by the relationship between spiritual and physical energy, emotional and ME. Therefore, instead of multiple regression analysis in future studies, it can investigate how autonomy affects SE alone by performing simple linear regression, as well as the mediating effect of SE can be investigated.

It has been determined that the positive effect of OC on human energy and its sub-dimensions is in line with similar studies in the literature (Ashkanasy & Tse, 2000; Bruch & Vogel, 2011; Downey, 2008; Dutton, 2003; Hoon Song et al., 2012; Milliman et al., 2003; Owens et al., 2016; Shirom, 2003).

It has been determined that the positive effect of workplace friendship on human energy and its sub-dimensions is in line with similar studies in the literature (Hjelholt, 1979; Tosey & Llewellyn, 2002).

It can be said that the positive effect of LMX on the sub-dimensions of human energy, mental, spiritual and physical energy is in line with similar studies in the literature (Atwater & Carmeli, 2009; Bayram, 2018). However, it has been observed that LMX does not have a significant effect on EE from the sub-dimensions of human energy. This result is to differ from previous studies (Atwater & Carmeli, 2009; Bayram, 2018). It can be said that this situation is due to the difference between the sample groups of other studies and the measurement tool used in the research. In addition, it can be said that this situation is caused by the age difference between employees and leaders, as also as De (1981) and Dhawan (1982) have stated in their studies, the managers Kiirla (2007) have expressed in their work are not humble and talented. In this context, relationship between leadership styles and emotional energy can be examined in future studies. Other findings of the research that examined the impact on individual outcomes of human energy, human energy, mental, physical and emotional energy sub-dimensions have a significant and positive effect on EC has been found.

Other findings of the research that examined the impact on individual outcomes of human energy, when the human energy of the detected information with mental, physical and emotional energy sub-dimensions that is having a significant and positive effect on EC. Although there is no possibility of one-to-one comparison due to the limited literature, it is possible to say that Atwater and Carmeli (2009) and De Dreu, Baas and Nijstad (2008) are in the same line with their studies. On the other hand, it has been determined that SE does not have a significant effect on the creativity of employees.

Another model of the research, the effect of human energy and its sub-dimensions on employee performance, is examined, it has been determined that the sub-dimensions of human energy, mental, physical and SE have a significant and positive effect on employee performance. However, it has been determined that emotional energy does not have a significant effect on employee performance. Again, since it is not possible to make a one-to-one comparison due to the limited literature; Owens et al. (2016), although there are conceptual differences (relational energy positively affects employee

performance) in their studies, it is possible to say that it is in the same line with our study. It is possible to say that the energetic activation expressed by Rothbard and Wilk (2011) in their study is closely related to the quality of performance and that its expression supports our study. In the same way, it is possible to say that the studies of Schiuma, Mason and Kennerly (2007) and Bruch and Ghoshal (2003) are in the same line with our study. However, the lack of effect of emotional energy on employee performance differed with the studies of Shirom (2003). It can be said that this situation can be caused by cultural and sectoral differences, as well as by the difference in the measurement tool used. Therefore, it is considered that the study of the effect of both the human energy scale as a whole and its sub-dimensions on employee performance separately will be important both from the point of view of the tourism literature and organizational behavioral science.

Theoretical and practical implications

The findings obtained from this study contribute to the literature in various ways. First, the study responded to the call of Cross, Baker and Parker (2003) that the service sector is the sector most affected by the energy phenomenon and that it is important to measure it in different areas. Thus, its validity and reliability have been proven in the sample of hotel employees and the human energy measurement tool has been introduced into the literature.

Secondly, it was responded to the call expressed by Taylor (2015) in his study, it is necessary to determine in which dimensions the energy levels of employees arise and which variables are affected by these dimensions and which variables affect them. Thus, it has been established that human energy consists of four sub-dimensions: physical, emotional, spiritual and mental. In addition, as a result of the findings obtained, it was determined that the variables that reveal the energies of employees and allow them to replenish their depleted energies are perceived organizational support, autonomy, LMX, OC and workplace friendship. Thirdly, by responding to Bayram's (2016) call for the study of human energy with different sectors and variables, a contribution to the science of organizational behavior was made by examining human energy in the tourism sector and with different variables. Finally, this study contributes to the theory of social interaction, the theory of conservation of resources, the theory of attention restoration, the theory of ego depletion, the theory of autonomy, energetic and stressful arousal.

Again, considering that the main purpose of their enterprises is to increase efficiency and productivity, it has been found that energy has a positive significant effect on the creativity and performance of employees. However, given that the topic of human energy is limited in terms of the tourism literature, the findings of this study may contribute to the literature as well as provide a basis for future studies.

The findings obtained in the study show that the ideas of employees' energies should be respected, environments where they can express themselves comfortably should be created, and a happy, peaceful working environment should be created. It shows that it is necessary to create areas where employees can use their competencies while doing their jobs in a relationship based on trust and respect with Managers. It shows that by creating environments where all employees can interact, they can unleash their existing potential energy and replenish their depleted energy. In summary, as organizational support perceptions, autonomy, LMX levels, OC and friendship levels increase, thus, employees will be

more full of energy to perform their duties, and their creativity and performance will also be increased. However, hotel enterprises will need employees with high performance and creativity to achieve their goals. This will be possible by keeping employees' energy levels constantly high.

However, the energy resource manager may be appointed who will be responsible for the design and implementation of initiatives aimed at reviving, supporting and activating energy. This should be a continuous process due to the dynamic nature of the energy. The main role of the manager should be to ensure that the vision and strategy of the enterprise capture the emotional excitement of people, fulfill their intellectual abilities, and create a sense of urgency to take action. Its purpose should be to make energy management permanent and to add energy to daily business life. The energy manager should spend time for “meeting and talking with people”, “understanding people's feelings and energy”. The manager should have the competence to be both a psychologist and a coach.

In addition, hotel operators and managers;

- When distributing tasks, employees should avoid giving tasks that exceed their potential.
- Rewards, penalties, wages, promotions and rotation practices should be treated fairly. In particular, it should be ensured that the work that employees will do, especially during promotion and rotation, is compatible with their knowledge, skills and abilities, and that employees do their jobs willingly.
- They should create a social environment that stimulates social interactions and thus facilitates the formation of friendship, which will allow the development of social relations between employees.
- Respect and trust-based relationships should be established between managers and employees. An environment should be created that will allow employees to easily explain their problems to their managers, and solutions to their problems should be found.
- Employees should be given enough time and space during the working day to rest, talk on the phone, read something.
- The eating and drinking habits of employees should be investigated, food menus should be created that will give employees the right to choose, and balanced nutrition should be ensured.

Employees, on the other hand, to keep their energy at a high level during the day;

- In the performance of their duties, they should take time for themselves, make stretching and relaxation exercises and they should engage in social relations.
- During off-duty hours, they should participate in social activities and ensure that their energy is renewed by participating in activities that can refresh them.
- He/she should try not to bring his/her non-work problems to the work environment and stay away from stress.

Limitations and suggestions for future study

Besides the fact that the research has both theoretical and practical contributions, it also has some limitations. In the research, one-sidedness of relationships can be mentioned due to the fact that the data obtained for testing hypotheses were collected over a certain period of time. Therefore, a

longitudinal approach can be used in future studies. Another limitation of the research is that it was carried out using a quantitative method based on the survey technique. In future studies, human energy can be investigated using qualitative methods.

The data obtained in the study are the perceptions of employees about their energy levels, performance and creativity, not their occurred energy levels, performance and creativity. The energy, performance and creativity of the employees were evaluated by themselves. This may have caused employees to rate themselves higher. For this reason, more subjective measurements can be obtained by ensuring that managers also evaluate employees in future studies. The study is limited to hotel management employees operating in the coastal region and Antalya province. In future studies, it can be carried out on city hotel employees and hotel business employees operating in different destinations.

However, what will be done in the future may be as follows.

- It is stated that psychological and physical factors affect energy (Ryan and Frederick, 1997). For this reason, it can be investigated in which way people's temporary illness and chronic ongoing disorders affect their energy levels.
- The effect of positive and negative contact of hotel management employees with the customer on their energy levels can be investigated.
- The effect of employees' sleep quality on their energy can be investigated.
- The effect of external customers on the energy of employees can be investigated.
- Measurement tools with proven validity and reliability related to team energy and organizational energy can be developed.
- It can be investigated what factors affect the energy of teams in enterprises.
- The factors affecting organizational energy and the factors affecting organizational energy can be investigated.

The relationship between the habits and energy levels of employees can be investigated.

- The mediating effect of the relationship between variables related to human energy can be investigated.
- Variables that cause a decrease in human energy can be investigated.

New studies are needed to clarify the concepts related to human energy, to understand its importance from the point of view of enterprises, and to fill in the gaps related to the subject in the literature. As a specific research topic proposal, the effect of work, family and friend support on human energy can be investigated.

Ethical Aspect of Research

In this research, all the rules that must be followed within the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" have been followed. Actions contrary to scientific research and publication ethics are avoided.

Ethical approval for this research was received from Nevşehir Hacı Bektaş University Ethics Committee dated 21.10.2019 and numbered 2019.17.132

Author Contributions

Author: 50% 2. Author: 50% contributed to the study

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization, person related to our article titled " Human Energy in Hotel Enterprises: Antecedents and Consequences" and there is no conflict of interest between the authors.

References

- Aguinis, H. (2013). *Performance Management* (3rd ed.). Pearson Prentice Hall.
- Ağaoğlu, O.K. (1992). *İşgücünü Verimli Kullanma Tekniklerinin Turizm Sektörüne Uygulanması*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Alexiou, A., Khanagha, S., & Schippers, M. C. (2019). Productive organizational energy mediates the impact of organizational structure on absorptive capacity. *Long Range Planning*, 52(2), 155–172. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2018.02.001>
- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). Organizational Socialization Tactics: A Longitudinal Analysis of Links to Newcomers' Commitment and Role Orientation. *Academy of Management Journal*, 33(4), 847–858. <https://doi.org/10.5465/256294>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2012). *Spss Applied Research Methods in Social Sciences* (7th ed.). Sakarya Publishing.
- Amabile, T. M. (1983). The social psychology of creativity: A componential conceptualization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(2), 357–376. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.45.2.357>
- Amabile, T. M. (1997). Motivating creativity in organizations: On doing what you love and loving what you do. *California Management Review*, 40(1), 39-58. <https://doi.org/10.2307/41165921>
- Ashkanasy, N. M., & Tse, B. (2000). Transformational leadership as management of emotion: a conceptual review. *Emotions in the workplace: research, theory, and practice*. In N. M. Ashkanasy, C. E. Härtel, & W. J. Zerbe (Eds.), *Emotions in the work place: Research, theory, and practice* (pp. 221–235). Quorum Books/Greenwood Publishing Group.
- Atwater, L., & Carmeli, A. (2009). Leader-member exchange, feelings of energy, and involvement in creative work. *Leadership Quarterly*, 20(3), 264–275. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2007.07.009>
- Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74–94. <https://doi.org/10.1007/BF02723327>
- Barsade, S. G. (2002). The ripple effect: Emotional contagion and its influence on group behavior. *Administrative Science Quarterly*, 47(4), 664–675. <https://doi.org/10.2307/3094912>
- Bayram, A. (2016). *Human Energy in Organizations: A Study to Identify Its Antecedents*. Erciyes

- University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, PhD Thesis.
- Bayram, A. (2018). Human Energy at Work and a Research on Identifying the Antecedents. *Business and Economics Research Journal*, 9(4), 871–888. <https://doi.org/10.20409/berj.2018.144>
- Bimrose, J., Barnes, S. A., Brown, A., Hughes, D., Gibson, A., & Morris, A. (2011). The role of career adaptability in skills supply Technical report. London: UK Commission for Employment and Skills. UK Commission for Employment and Skills. https://warwick.ac.uk/fac/soc/ier/publications/2011/bimrose_ca_technical.pdf
- Bruch, H., & Ghoshal, S. (2003). Unleashing organizational energy. *MIT Sloan Management Review*, 45(1), 45–52.
- Bruch, H., & Ghoshal, S. (2004). Management is the art of doing and getting done. *Business Strategy Review*, 15(3), 4–13. <https://doi.org/10.1111/j.0955-6419.2004.00320.x>
- Bruch, H., & Vogel, B. (2011). Fully Charged Great Leaders Boost Their Energy and Performance. In Harvard Business Review Press.
- Burns, A. C., Veeck, A., & Bush, R. F. (2017). *Marketing research* (8th ed.). Pearson Education.
- Cameron, K. S., & Caza, A. (2004). Introduction: Contributions to the discipline of positive organizational scholarship. *American Behavioral Scientist*, 3(13), 731–739.
- Cameron, K. S., Dutton, J. E., & Quinn, R. E. (2003). An introduction to positive organizational scholarship. *Positive Organizational Scholarship*, 3(13), 2–21.
- Cartwright, S., & Holmes, N. (2006). The meaning of work: The challenge of regaining employee engagement and reducing cynicism. *Human Resource Management Review*, 16(2), 199–208. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2006.03.012>
- Chan, S. H., Chok, S. Y., Lae, S. Y., Lam, A. C., & Lee, C. Y. (2017). The Impact of Perceived Organizational Support, Job Satisfaction, Leader-Member Exchange (LMX) and Work-Life Balance On Employee's Turnover Intention in Manufacturing Industry, Malaysia. UTAR.
- Cherniss, C., Extein, M., Goleman, D., & Weissberg, R. P. (2006). Emotional intelligence: what does the research really indicate. *Educational Psychologist*, 41(4), 239–245.
- Cheung, M. F. Y., & Wu, W. ping. (2012). Leader-member exchange and employee work outcomes in Chinese firms: The mediating role of job satisfaction. *Asia Pacific Business Review*, 18(1), 65–81. <https://doi.org/10.1080/13602381.2010.535346>
- Cole, M. S., Bruch, H., & Vogel, B. (2005). Development and validation of a measure of organizational energy. *Academy of Management 2005 Annual Meeting: A New Vision of Management in the 21st Century*, AOM 2005. <https://doi.org/10.5465/ambpp.2005.18781081>
- Cole, M. S., Bruch, H., & Vogel, B. (2012). Energy at work: A measurement validation and linkage to unit effectiveness. *Journal of Organizational Behavior*, 33(4), 445–467. <https://doi.org/10.1002/job.759>
- Collins, R. (2004). *Interaction Ritual Chains*. Princeton University Press.

- Craney, T. A., & Surles, J. G. (2002). Model-dependent variance inflation factor cutoff values. *Quality Engineering*, 14(3), 391–403. <https://doi.org/10.1081/QEN-120001878>
- Cross, R., Baker, W., & Parker, A. (2003). What creates energy in organizations? *MIT Sloan Management Review*, 44(4), 51–56.
- Cuff, R. E. (2011). Exploring the Validity of two Organisational Energy Measures in the South African Context. University of Pretoria.
- Culture and Tourism Ministry. (2018). Hotel Association of Turkey. <https://www.turob.com/tr/bilgi-merkezi/istatistikler>
- De Dreu, C. K. W., Baas, M., & Nijstad, B. A. (2008). Hedonic Tone and Activation Level in the Mood-Creativity Link: Toward a Dual Pathway to Creativity Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(5), 739–756. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.5.739>
- De, N. R. (1981). Organizational energy: A Diagnostic Exercise. *Economic and Political Weekly*, 16(35), M95–M102.
- Dell, R. ., & Rand, D. A. J. (2004). *Clean Energy*. Royal Society of Chemistry.
- Dewey, J. (2004). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. Aakar Books.
- Dhawan, S. K. (1982). Energy Component in Management Circuits. *Indian Journal of Industrial Relations*, 18(2), 195–206.
- Dhawan, S. K., Roy, S., & Kumar, S. (2002). Organizational Energy: An Empirical Study in Indian RD Laboratories. *RD Management*, 32(5), 397–408.
- Donnelly, R., & McSweeney, F. (2008). Applied e-learning and e-teaching in higher education. In *Applied E-Learning and E-Teaching in Higher Education*. IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-59904-814-7>
- Downey, J. A. (2008). Hierarchy and happiness: The influence of emotion on administrative job satisfaction. *Community College Journal of Research and Practice*, 32(8), 597–606. <https://doi.org/10.1080/10668920600859996>
- Dutton, J. E. (2003). *Energize your workplace: How to create and sustain high-quality connections at work*. John Wiley & Sons.
- Eisenberger, R., Fasolo, P., & Davis-LaMastro, V. (1990). Perceived Organizational Support and Employee Diligence, Commitment, and Innovation. *Journal of Applied Psychology*, 75(1), 51–59. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.75.1.51>
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500–507.
- Etzioni, A. (1968). *The Active Society: A Theory of Societal and Political Process*. The Free Press Macmillan Publishing.

- Forza, C. (2002). Survey research in operations management: a process-based perspective. *International Journal of Operations & Production Management*, 22(2), 152–194.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56(3), 218–226. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.218>
- Graen, G. B., & Uhl-Bien, M. (1995). Relationship-based approach to leadership: Development of leader-member exchange (LMX) theory of leadership over 25 years: Applying a multi-level multi-domain perspective. *The Leadership Quarterly*, 6(2), 219–247. [https://doi.org/10.1016/1048-9843\(95\)90036-5](https://doi.org/10.1016/1048-9843(95)90036-5)
- Hackman, R. J., & Oldman, G. R. (1975). *General Job Satisfaction*. Work Redesign. MA: Addison-Wesley.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis*, 7th ed. Prentice Hall, New Jersey. In *Technometrics* (7th ed.). Pearson Education.
- Harper, D. (2001). *Online Etymology Dictionary*. <http://www.etymonline.com/index.php?l=ep=6>.
- Harris, K. J., Wheeler, A. R., & Kacmar, K. M. (2009). Leader-member exchange and empowerment: Direct and interactive effects on job satisfaction, turnover intentions, and performance. *Leadership Quarterly*, 20(3), 371–382. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2009.03.006>
- Hjelholt, G. (1979). Questions About Organisational Energy. *Human Futures*, Winter.
- Hoon Song, J., Kolb, J. A., Hee Lee, U., & Kyoung Kim, H. (2012). Role of transformational leadership in effective organizational knowledge creation practices: Mediating effects of employees' work engagement. *Human Resource Development Quarterly*, 23(1), 65–101. <https://doi.org/10.1002/hrdq.21120>
- Howes, J. C., Cropanzano, R., Grandey, A. A., & Mohler, C. J. (2000). Who is supporting whom?: quality team effectiveness and perceived organizational support. *Journal of Quality Management*, 5(2), 207–223. [https://doi.org/10.1016/s1084-8568\(01\)00021-9](https://doi.org/10.1016/s1084-8568(01)00021-9)
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Jaiswal, N. K., & Dhar, R. L. (2015). Transformational leadership, innovation climate, creative self-efficacy and employee creativity: A multilevel study. *International Journal of Hospitality Management*, 51, 30–41. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2015.07.002>
- Jansen, K. J. (2004). From persistence to pursuit: A longitudinal examination of momentum during the early stages of strategic change. *Organization Science*, 15(3), 276–294. <https://doi.org/10.1287/orsc.1040.0064>
- Jex, S. M., Bachrach, D. G., Adams, G. A., & Sorenson, S. (2003). The Impact of Situational Constraints, Role Stressors, and Commitment on Employee Altruism. *Journal of Occupational Health*

- Psychology, 8(3), 171–183. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.8.3.171>
- Karagöz, Y. (2016). SPSS 23 ve AMOS 23 uygulamalı istatistiksel analizler. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kark, R., & Carmeli, A. (2009). Alive and creating: The mediating role of vitality and aliveness in the relationship between psychological safety and creative work involvement. *Journal of Organizational Behavior*, 30(6), 785–804. <https://doi.org/10.1002/job.571>
- Katz, D., & Kahn, R. L. (1966). *The Social Psychology of Organizations*. Wiley.
- Kiirla, J. (2007). Emotional Energy, Humility and Systems Intelligence in Leadership. . In R. P. Hamalainen & E. Saarinen (Eds.), *Systems intelligence in leadership and everyday life* (pp. 117–128). Helsinki University of Technology.
- Kipfelsberger, P., Bruch, H., & Herhausen, D. (2019). The Impact of Customer Contact on Collective Human Energy in Firms. *Group and Organization Management*, 44(5), 915–952. <https://doi.org/10.1177/1059601118783120>
- Kline, R. B. (2016). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling (Fourth Edi)*. Guilford publications.
- Landy, F. J., & Conte, J. (2004). *Work in the 21st century: An introduction to industrial and organizational psychology*. McGraw-Hill.
- Lee, J., & Ok, C. (2011). Effects of Workplace Friendship on Employee Job Satisfaction, Organizational Citizenship Behavior, Turnover Intention, Absenteeism, and Task Performance. *Hospitality Management and Dietetics Kansas State University*. https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1053&context=gradconf_hospitality
- Lerdal, A. (2005). *Energy, Fatigue and Perceived Illness in Individuals with Multiple Sclerosis: A Multi-Method Approach*. University of Oslo.
- Levy, A., & Merry, U. (1986). *Organizational Transformation: Approaches, Strategies, Theories*. In *Information Systems Management*. Greenwood Publishing.
- Loehr, J., & Schwartz, T. (2001). The making of a corporate athlete. *Harvard Business Review*, 79(1), 120–128.
- Louw, K., Sutherland, M., & Hofmeyr, K. (2012). Enabling and inhibiting factors of productive organisational energy. *South African Journal of Labour Relations*, 36(2), 9–29.
- Lykken, D. T. (2005). Mental Energy. *Intelligence*, 33(4), 331–335.
- Maisonrouge, J. G. (1977). The W. Clifford Clark Memorial Lectures, 1977: Management and multinationals: some thoughts on solving the human energy crisis. *Canadian Public Administration*, 20(4). <https://doi.org/10.1111/j.1754-7121.1977.tb01739.x>
- Meyer, J. P., & Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace: Toward a general model. *Human Resource Management Review*, 11(3). [https://doi.org/10.1016/S1053-4822\(00\)00053-X](https://doi.org/10.1016/S1053-4822(00)00053-X)

- Meyers, M. C., Van Woerkom, M., & Bakker, A. B. (2013). The added value of the positive: A literature review of positive psychology interventions in organizations. In *European Journal of Work and Organizational Psychology* (Vol. 22, Issue 5, pp. 618–632). <https://doi.org/10.1080/1359432X.2012.694689>
- Milliman, J., Czaplewski, A. J., & Ferguson, J. (2003). Workplace spirituality and employee work attitudes: An exploratory empirical assessment. *Journal of Organizational Change Management*, 16(4). <https://doi.org/10.1108/09534810310484172>
- Motowidlo, S. J., & Van Scotter, J. R. (1994). Evidence That Task Performance Should Be Distinguished From Contextual Performance. *Journal of Applied Psychology*, 79(4). <https://doi.org/10.1037/0021-9010.79.4.475>
- Mowday, R. T., Porter, L. W., & Steers, R. (1982). *Organizational linkage: the psychology of commitment, absenteeism and turnover*. New York, NY.: Academic Press. NHS Information Centre (2008). *Statistics/Data Collections-Prescriptions*, Available from [www. Ic. Nhs. Uk](http://www.ic.nhs.uk). Accessed, 10(3).
- Nielsen, I. K., Jex, S. M., & Adams, G. A. (2000). Development and validation of scores on a two-dimensional workplace friendship scale. *Educational and Psychological Measurement*, 60(4). <https://doi.org/10.1177/00131640021970655>
- Owens, B. P., Baker, W. E., Sumpter, D. M. D., & Cameron, K. S. (2016). Relational energy at work: Implications for job engagement and job performance. *Journal of Applied Psychology*, 101(1). <https://doi.org/10.1037/apl0000032>
- Quinn, R. W., & Dutton, J. E. (2005). Coordination as energy-in-conversation. *Academy of Management Review*, 30(1). <https://doi.org/10.5465/AMR.2005.15281422>
- Riketta, M. (2002). Attitudinal Organizational Commitment and Job Performance: A Meta-Analysis. *Journal of Organizational Behavior*, 23(3), 257–266.
- Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2017). *Organizational Behavior* (17th ed.). Pearson Education.
- Rothbard, N. P., & Wilk, S. L. (2011). Waking up on the right or wrong side of the bed: Start-of-workday mood, work events, employee affect, and performance. In *Academy of Management Journal* (Vol. 54, Issue 6, pp. 959–980).
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1). <https://doi.org/10.1037//0003-066x.55.1.68>
- Ryan, R. M., & Frederick, C. (1997). On Energy, Personality, and Health: Subjective Vitality as a Dynamic Reflection of Well-Being. *Journal of Personality*, 65(3). <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1997.tb00326.x>
- Sawitri, D., Suswati, E., & Huda, K. (2016). The impact of job satisfaction, organization commitment, organization citizenship behavior (OCB) on employees performance. *International Journal of Organizational Innovation*, 9(2).

- Schiama, G., Mason, S., & Kennerley, M. (2007). Assessing energy within organisations. *Measuring Business Excellence*, 11(3), 69–78.
- Schwartz, T., & McCarthy, C. (2007). Manage your energy, not your time. *Harvard Business Review*, 85(10), 63–73. <https://doi.org/10.1002/9781119250838.ch20>
- Shirom, A. (2003). Feeling vigorous at work? The construct of vigor and the study of positive affect in organizations. In *Research in Occupational Stress and Well Being* (Vol. 3). [https://doi.org/10.1016/S1479-3555\(03\)03004-X](https://doi.org/10.1016/S1479-3555(03)03004-X)
- Sigler, T. H., & Pearson, C. M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of Quality Management*, 5(1). [https://doi.org/10.1016/S1084-8568\(00\)00011-0](https://doi.org/10.1016/S1084-8568(00)00011-0)
- Sivo, S. A., Xitao, F. A. N., Witta, E. L., & Willse, J. T. (2006). The search for “optimal” cutoff properties: Fit index criteria in structural equation modeling. *Journal of Experimental Education*, 74(3). <https://doi.org/10.3200/JEXE.74.3.267-288>
- Spreitzer, G. M. (1995). Psychological, empowerment in the workplace: dimensions, measurement and validation. *Academy of Management Journal*, 38(5). <https://doi.org/10.2307/256865>
- Spreitzer, G. M., & Cameron, K. S. (2012). A Path Forward: Assessing Progress and Exploring Core Questions for the Future of Positive Organizational Scholarship. In *The Oxford Handbook of Positive Organizational Scholarship*. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199734610.013.0079>
- Steele, J. P., Rupayana, D. D., Mills, M. J., Smith, M. R., Wefald, A., & Downey, R. G. (2012). Relative Importance and Utility of Positive Worker States: A Review and Empirical Examination. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 146(6). <https://doi.org/10.1080/00223980.2012.665100>
- Sürgevil, O., Tolay, E., & Topoyan, M. (2013). Yapısal Güçlendirme ve Psikolojik Güçlendirme Ölçeklerinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizleri. *Journal of Yasar University*, 8(31).
- Tanriverdi, H., & Kılıç, N. (2016). Examining The Relations Between Perceived Organizational Support And Organizational Alienation. *Hacettepe University, Sociological Research E-Journal*, 1(1), 1–18.
- Tavşancıl, E. (2010). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Taylor, M. T. S. (2015). Experiencing Human Energy at Work: A Study of How Individuals Experience Human Energy in Their Work Lives. In *ProQuest Dissertations and Theses*.
- Tosey, P., & Llewellyn, C. (2002). Inquiring into organizational “energy”: A consultancy example. *The Learning Organization*, 9(2). <https://doi.org/10.1108/09696470210424006>
- Trumper, R. (1990). Energy and a constructivist way of teaching. *Physics Education*, 25(4). <https://doi.org/10.1088/0031-9120/25/4/306>
- Turner, A. N., & Lawrence, P. R. (1965). *Industrial Jobs and the Worker: An Investigation of Response*

to Task Attributes. Harvard University.

Tushman, M. L., & O'Reilly, C. A. (1996). Ambidextrous organizations: Managing evolutionary and revolutionary change. *California Management Review*, 4. <https://doi.org/10.2307/41165852>

Wasti, A. S., & Önder, Ç. (2012). Commitment across cultures: Progress, pitfalls, and propositions. In *Commitment in Organizations: Accumulated Wisdom and New Directions*.

Zhang, Q., Tong, J., & Huo, D. (2018). Development of the energy management scale. *Social Behavior and Personality*, 46(12). <https://doi.org/10.2224/sbp.7426>

Zobel, E. A. (2006). Work. <Http://Zonalandeducation.Com/Mstm/Physics/Mechanics/Energy/Energy>. Html.

Genişletilmiş Özet

Bu çalışmanın temel amacı, algılanan örgütsel destek, lider-üye etkileşimi, algılanan özerklik, işyeri arkadaşlığı ve örgütsel bağlılığın insan enerjisi üzerindeki etkisi ile insan enerjisinin işgören yaratıcılığı ve performansı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu genel amaç doğrultusunda, insan enerjisi kavramının turizm literatürüne kazandırılması, otel işletmesi çalışanlarının enerji düzeylerini ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı ortaya konulması ve insan enerjisinin hangi boyutlarda ortaya çıktığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu kapsamda Antalya ilinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmesi çalışanlarından amaçlı örnekleme yöntemi ve anket tekniği kullanılarak 393 adet veri toplanmıştır. Analizler sonucunda insan enerjisi değişkeninin zihinsel, ruhsal, fiziksel ve duygusal olmak üzere dört boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir.

Elde edilen verilerle yapılan regresyon analizi sonucunda algılanan örgütsel destek ($\beta=,168$, $p<,001$), lider-üye etkileşimi ($\beta=,178$, $p<,001$), algılanan özerklik ($\beta=,172$, $p<,001$), işyeri arkadaşlığı ($\beta=,206$, $p<,001$) ve örgütsel bağlılık ($\beta=,235$, $p<,001$), değişkenlerinin insan enerjisi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür.

İkinci modelde algılanan örgütsel destek ($\beta=,117$, $p<,05$), lider-üye etkileşimi ($\beta=,100$, $p<,05$), algılanan özerklik ($\beta=,251$, $p<,001$), işyeri arkadaşlığı ($\beta=,191$, $p<,05$) ve örgütsel bağlılık ($\beta=,178$, $p<,01$), değişkenlerinin insan enerjisinin alt boyutlarından zihinsel enerji üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Üçüncü modelde örgütsel destek ($\beta=,319$, $p<,001$), lider-üye etkileşimi ($\beta=,268$; $p<,001$), işyeri arkadaşlığı ($\beta=,180$, $p<,01$) ve örgütsel bağlılık ($\beta=,306$, $p<,001$), değişkenlerinin ruhsal enerji üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu, algılanan özerkliğin ise ruhsal enerji üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ($\beta=,055$, $p>,05$) görülmüştür.

Dördüncü modelde örgütsel destek ($\beta=,121$, $p<,05$), lider-üye etkileşimi ($\beta=,282$, $p<,001$), algılanan özerklik ($\beta=,235$, $p<,001$), işyeri arkadaşlığı ($\beta=,236$, $p<,01$) ve örgütsel bağlılık ($\beta=,275$, $p<,001$), değişkenlerinin fiziksel enerji üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür.

Beşinci modelde algılanan örgütsel destek ($\beta=,127$, $p<,01$), algılanan özerklik ($\beta=,129$, $p<,01$), işyeri arkadaşlığı ($\beta=,220$, $p<,01$) ve örgütsel bağlılık ($\beta=,194$, $p<,001$), değişkenlerinin duygusal enerji üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu, lider-üye etkileşiminin ise duygusal enerji üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ($\beta=,075$, $p>,05$) tespit edilmiştir.

Altıncı modelde insan enerjisinin ($\beta=,552$, $p<,001$) işgören yaratıcılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır. Yedinci modelde insan enerjisinin ise işgören yaratıcılığı ve işgören performansı üzerinde insan enerjisi ölçeğinin

alt boyutlarından zihinsel enerji ($\beta=,166, p<,001$), fiziksel enerji ($\beta=,260, p<,001$) ve duygusal enerjinin ($\beta=,123, p<,001$) işgören yaratıcılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu, ruhsal enerjisinin ise, işgören yaratıcılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ($\beta= -,043, p>,05$) tespit edilmiştir.

Sekizinci modelde insan enerjisinin ($\beta=,512, p<,001$) işgören performansı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Dokuzuncu modelde zihinsel enerji ($\beta=,225, p<,001$), ruhsal enerji ($\beta=,160, p <,01$) ve fiziksel enerjinin ($\beta =146, p<,01$) işgören performansı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır. Duygusal enerji boyutunun ise, işgören performansı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı ($\beta= -,064, p>,05$) tespit edilmiştir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular literatüre çeşitli şekillerde katkıda bulanmaktadır. İlk olarak, araştırmada Cross, Baker ve Parker (2003)'ün enerji olgusundan hizmet sektörünün en çok etkilenen sektör olduğu ve farklı alanlarda ölçülmesinin önemli olduğu çağrısına yanıt vererek, otel işletmesi çalışanları örnekleminde geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış insan enerjisi ölçüm aracı literatüre kazandırılmıştır.

İkinci olarak, Taylor (2015) çalışmasında ifade ettiği çalışanların enerji düzeylerinin hangi boyutlarda ortaya çıktığı ve bu boyutların hangi değişkenlerden etkilendiği ve hangi değişkenleri etkilediğinin belirlenmesi gerektiği çağrısına yanıt vererek, insan enerjisinin fiziksel, duygusal, ruhsal ve zihinsel olarak dört alt boyuttan oluştuğu, bununla birlikte, elde edilen bulgular sonucundan çalışanların enerjilerini açığa çıkaran ve tükenen enerjilerinin yenilenmesini sağlayacak değişkenlerin algılanan örgütsel destek, özerklik, lider-üye etkileşimi, örgütsel bağlılık ve işyeri arkadaşlığı olduğu tespit edilmiştir. Üçüncü olarak Bayram (2016)'nın insan enerjisinin farklı sektör ve değişkenlerle incelenmesi çağrısına yanıt vererek, turizm sektöründe ve farklı değişkenlerle insan enerjisi incelenerek örgütsel davranış bilimine katkı sağlanmıştır. Son olarak ise bu çalışma sosyal etkileşim teorisi, kaynakların korunması teorisi, dikkat restorasyonu teorisi, ego tükenme teorisi, özerklik teorisi ve enerjik ve stresli uyarılma teorilerine katkıda bulunmaktadır.

Araştırmanın hem teorik hem de pratik katkılarının olmasının yanı sıra bazı kısıtları da bulunmaktadır. Araştırmada hipotezleri test etmek için elde verilerin belirli bir dönemde toplanmış olması nedeniyle ilişkilerin tek yönlülüğü bahsedilebilir. Bu nedenle gelecek çalışmalarda boyamsal bir yaklaşım kullanılabilir.

Araştırmada elde edilen veriler çalışanların gerçekleşen enerji düzeyleri, performansları ve yaratıcılıkları değil, enerji düzeyleri, performans ve yaratıcılığa ilişkin algılarıdır. Çalışanların enerjileri, performansları ve yaratıcılıkları kendileri tarafından değerlendirilmiştir. Bu durum, çalışanların kendilerine daha yüksek puan vermelerine neden olmuş olabilir. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmalarda yöneticilerin de çalışanları değerlendirmesi sağlanarak daha subjektif ölçümler elde edilebilir. Çalışma sahil bölgesinde ve Antalya ilinde faaliyet gösteren otel işletmesi çalışanları ile sınırlıdır. Gelecek çalışmalarda şehir otel çalışanları ve farklı destinasyonlarda faaliyet gösteren otel işletmesi çalışanları ve diğer turizm endüstrisi çalışanları (seyahat acenteleri, yiyecek-içecek işletmeleri vb.) üzerinde yapılabilir.

Bununla birlikte gelecekte yapılacak çalışmalar aşağıdaki gibi olabilir.

- Psikolojik ve bedensel faktörlerin enerjiji etkilediği ifade edilmektedir (Ryan ve Frederick, 1997). Bu nedenle insanların geçici hastalık ve kronik olarak devam rahatsızlıklarının enerji düzeylerini hangi yönde etkilediği araştırılabilir.
- Otel işletmesi çalışanlarının müşteri ile olumlu ve olumsuz temasının enerji düzeylerindeki etkisi araştırılabilir.
- Çalışanların uyku kalitesinin enerjileri üzerindeki etkisi araştırılabilir.
- Dış müşterilerin çalışanların enerjileri üzerindeki etkisi araştırılabilir.
- Takım enerjisi ve örgütsel enerji ile ilgili geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçüm araçları geliştirilebilir.

- İşletmelerdeki takımların enerjisini etkileyen faktörlerin neler olduğu araştırılabilir.
- Örgütsel enerji etkileyen faktörler ve örgütsel enerjinin etkilediği faktörler araştırılabilir.
- Çalışanların beslenme alışkanlıklarının enerji düzeyleri arasındaki ilişki araştırılabilir.
- İnsan enerjisi ile ilgili değişkenler arasındaki ilişkide aracılık etkisi araştırabilir.
- İnsan enerjisinin azalmasına neden olan değişkenler araştırılabilir.

İnsan enerjisi ilgili kavramların netleştirilmesi, işletmeler açısından öneminin anlaşılması ve literatürde konuyla ilgili boşlukların doldurulması açısından yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Spesifik bir araştırma konusu önerisi olarak, iş, aile ve arkadaş desteğinin insan enerjisi üzerinde etkisi araştırılabilir.

Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti İçin Ekonometrik Bir Yaklaşım

The Relationship Between Tourism Revenues and Economic Growth: An Econometric Approach for the Turkish Republic of Northern Cyprus

Seyit ORDU¹

Bahar BURTAN DOĞAN²

Öz

Nispeten diğer sektörlere göre daha düşük düzeyde teknoloji ve temel beceri gerektiren turizm sektörü özellikle ada ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelerde yarattığı istihdam ve sağladığı döviz girdisi ile makroekonomik problemlerin çözümlenmesinde önemli bir sektör niteliği taşımaktadır. Ayrıca turizm sektörü, yiyecek, içecek, inşaat, ulaşım ve konaklama gibi birden fazla sektörü dolaylı yoldan etkileyerek ekonomik büyümeyi desteklediği düşünülmektedir. Yapılan bu çalışmanın amacı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Söz konusu ilişkinin varlığı, K.K.T.C'ye ait 1990-2019 dönemini içeren yıllık veriler kullanılarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testiyle, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki ise Johansen'in (1988) geliştirdiği eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular çerçevesinde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında kısa dönemde çift yönlü nedensellik ilişkisi var olduğuna ve bu durumda K.K.T.C için turizmde geri besleme hipotezinin desteklendiğine, eşbütünleşme testi sonuçlarına göre ise; uzun dönemde serilerin birlikte hareket etmediği yani değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Ekonomik Büyüme, Nedensellik, Eşbütünleşme, K.K.T.C.

Abstract

The tourism sector, which requires relatively lower levels of technology and basic skills compared to other sectors, is an important sector in solving macroeconomic problems with the employment it creates and the foreign exchange inflow it provides, especially in island countries and developing countries. In addition, the tourism sector is thought to support economic growth by indirectly affecting multiple sectors such as food, beverage, construction, transport and accommodation. The aim of this study is to explain the relationship between tourism revenues and economic growth for the Turkish Republic of Northern Cyprus. Using the annual data of the Turkish

¹ Sorumlu Yazar, Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Diyarbakır/TÜRKİYE, e-mail: seyitordu@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-3203-9378

² Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Diyarbakır/TÜRKİYE, e-mail: bahar.burtandogan@dicle.edu.tr., ORCID: 0000-0001-9835-2423

Republic of Northern Cyprus for the period 1990-2019, the causality relationship between the variables is analysed using the causality test developed by Granger (1969) and the long-run relationship between the variables is analysed using the cointegration test developed by Johansen (1988). Within the framework of the findings obtained, it has been found that there is a bidirectional causality relationship between tourism revenues and economic growth in the short run and in this case, the feedback hypothesis in tourism for the Republic of Cyprus is supported, while according to the results of the cointegration test; in the long run, the series do not move together, that is, there is no cointegration relationship between the variables.

Keywords: *Tourism, Economic Growth, Causality, Cointegration, TRNC.*

Giriş

Seyahat, bilindiği kadarıyla uygarlığın varoluşundan beri tüm toplumların önemli bir özelliği iken, kitle turizmi özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra iletişim, bilgi ve ulaşım alanındaki hızlı gelişmeler sayesinde özgün bir sektör haline gelmiş ve sosyoekonomik açıdan önem kazanmıştır. Dünya Turizm Örgütü'ne (UNWTO) göre, turizm sektörü son elli-altmış yılda en hızlı büyüyen ve gelişen öncü sektörlerden biri olmuştur. Turizm sektörü bazı dönemlerde yaşadığı şoklara rağmen, zamanla daha güçlü ve bu şoklara daha dayanıklı hale gelerek sürekli dinamik ve gelişen bir sektör niteliği kazanmıştır (Şengönül vd., 2018: 1123). Nispeten düşük düzeyde teknoloji ve temel beceri gerektiren turizm sektörü, küresel ekonominin en önemli ve sürekli büyüyen sektörüdür. Dünya geliri arttıkça, bireylerin daha fazla yer gezme ve görme arzusu ile birlikte artan tüketim ihtiyaçları turizm sektörüne olan talebinde artmasına yol açmıştır. Bu bakımdan turizm sektörü ülkeye önemli döviz girdisi sağlaması nedeniyle dünyadaki tüm ülke sınıfları için önem arz etmektedir. Özellikle küçük ülkeler, ada ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler için turizm sektörü ülkeye sağladığı döviz girdisi nedeniyle bu ülkeler bağlamında hem uzun hem de kısa dönemde ekonomik büyümeye katkı sunacağı düşünülmektedir.

Nitekim, Shan ve Wilson (2001) yaptıkları çalışmada, bir ülkenin turistlerden elde ettiği döviz gelirlerini kendi sermaye mallarının ithalatı için kullandığı taktirde turizmden elde edilen kazançların ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dahası, bir ülkenin turizmden elde ettiği dövizlerin ödemeler bilançosuna katkıda bulunarak çarpan etkisi yardımıyla ekonomik büyümeyi hızlandıracağını da ifade edebiliriz. Küçük ve gelişmekte olan ülkeler için turizm sektörü, iç ve dış borçların finansmanında, üretken sektörlerin sübvansede edilmesinde ve en önemlisi bölgesel istihdam fırsatları yaratarak makroekonomik sorunların çözülmesinde etkin rol oynamaktadır. Aynı zamanda turizm sektörü, yiyecek-içecek, ulaşım ve konaklama gibi sektörlerin gelişimini de teşvik ederek ülke ekonomisine katma değer sağlamakta ve ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Avgousti, 2012: 203-204). Ayrıca sosyoekonomik bakımdan turizm sektörü gelişmiş olan ülkelere gelişmekte olan ülkelere döviz akışı sağlayarak ülkeler arasında bir yakınsama yarattığını da ifade edebiliriz.

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerine göre, uluslararası turist sayısı 1950 yılında küresel ölçekte 25 milyon iken, 2000 yılında bu sayı 675 milyon kişiye ulaşmıştır. 2017 yılında dünyada kayda geçen turist sayısı 1 milyar 322 milyon kişiye, 2019'da ise 1 milyar 500 milyon kişiye ulaşmıştır. Ancak 2019 yılının son dönemlerinde ortaya çıkan COVID-19 salgını ile birlikte 2020 yılında uluslararası turist

sayısı 400 milyon kişi, 2021 yılında ise 415 milyon kişi olmuştur. Öte yandan 2019 yılında dünyanın uluslararası turizmden elde ettiği gelir 1,7 trilyon dolar iken, salgının etkisiyle 2020 yılında 638 milyar dolar 2021 yılında ise 700-800 milyar dolar olarak ifade edilmiştir. 2000-2019 yılları arasında turizm gelirleri dünyadaki tüm gayri safi yurt içi hasılabın yaklaşık %9 ile 11'ini oluşturuyorken, 2020 yılında COVID-19 salgınının etkisiyle bu oran %5,3'e düşmüştür. 2021 yılında ise turizm gelirleri dünya gayri safi milli hasılabının %6,1'ini oluşturmuştur (UNWTO Report, 2021). Dahası, turizm sektörünün yarattığı önemli bir pozitif dışsalık olan istihdam yaratma etkisi ekonomik büyüme üzerinde etkin rol aldığından dünyadaki tüm ülke grupları için önem arz etmektedir. Bu bağlamda, 2015 yılında turizm sektörünün direkt ve dolaylı olarak yarattığı toplam işgücü sayısı 284 milyon kişi, 2019 yılında ise bu sayı 333 milyon kişiye ulaşmıştır. 2020 ve 2021 yıllarında COVID-19 salgını kaynaklı alınan önlemlerin başında gelen ulusal ve uluslararası kapanmalardan dolayı işgücünde azalmalar meydana gelmiş ve 2020 yılında 271 milyon 2021 yılında ise 289 milyon kişi olmuştur (WTTC Report, 2021).

İktisadi büyümeyi etkileyen bir diğer önemli makroekonomik faktör ise ülkeye doğrudan yabancı yatırımları girişidir. Doğrudan yabancı yatırımları, bilhassa gelişmekte olan ülke ve küçük ülkeler için turizm üzerinden sağladığı sermaye akışından dolayı bu ülke ekonomileri için önem arz etmektedir (Kırca vd., 2019: 49-50). Özellikle gelişmekte olan ülkeler ve küçük ülkelerin elde ettikleri turizm gelirleri ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde önemli bir faktör geliri olarak görülmektedir. Ayrıca turizm sektörü, bir ülkenin temel makroekonomik göstergeleri arasında yer alan hem istihdam hem de ihracatı arttırıcı etkisiyle de ön planda olan bir sektör niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz bölgesinde küçük ama önemli bir konumda olan Kıbrıs adası, iklim koşulları, geniş sahil şeridi ve Akdeniz mutfağı gibi temel turistik nitelikleri bakımından uzun yıllar boyunca gezginler ve turistler için önemli bir varış noktası olmuştur. Ayrıca şans oyunları ile beraber sanat, tarih, arkeoloji gibi kültürel değerler ülkeye olan turizm talebinin artmasına yol açmıştır. Ancak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kıt kaynaklara, sığ bir iç piyasaya, kısıtlı işgücüne ve küçük bir ada ekonomisine sahip olması nedeniyle daha çok hizmet sektörü ön plana çıkmakta ve dış ticaret açıklarının finanse edilmesi gibi temel makroekonomik sorunların çözümlenmesinde turizm gelirleri Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisi için vazgeçilmez bir döviz kaynağıdır. Özellikle 2000 yılında hükümet tarafından yürürlüğe konulan 'Genel Teşvik Yasası' ile beraber K.K.T.C' nin doğal güzelliklerinin tanıtılması amacıyla birçok projeye destek sağlanmıştır. Tablo 1'de de görüleceği üzere, 1980-2019 yılları arasında Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne gelen turist sayısında önemli artışlar yaşanmıştır. Artan turist sayıları ile birlikte turizm gelirlerinde de önemli artışlar yaşanmış ve bu durum gayri safi yurt içi hasıla üzerinde pozitif sonuçlar doğurmuştur. 1980 yılında K.K.T.C'de turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı 24 milyon dolar ile yaklaşık %10 iken, 2019 yılında bu oran 954 milyon dolar turizm geliri ile GSYİH içinde %26'ya yaklaşmıştır.

Ayrıca Tablo 1 incelendiğinde, 1974 yılından beri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti üzerinde uygulanan ambargo ve yaptırımlara rağmen yıllar itibariyle turizm gelirlerindeki artışın ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Turizm gelirlerindeki artış ile birlikte gayri safi yurt içi hasılabda da artışlar yaşanmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisi için turizm gelirleri özellikle toplam ihracat içindeki payı ile ödemeler dengesinin iyileşmesinde ve cari açıkların telafi edilmesinde etkili olan önemli bir döviz kaynağıdır

Tablo 1: K.K.T.C Turizm ve GSYİH Verileri

Yıl	Gelen Yolcu Sayısı (Bin)	Turizm Gelirleri (Milyon Dolar)	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (Milyon Dolar)
1980	84,511	24	230,5
1985	125,075	47,3	236,3
1990	300,810	224,8	587,5
1991	220,237	153,6	537
1992	267,618	175,1	582
1993	359,313	224,6	614,8
1994	351,628	172,9	544,8
1995	385,759	218,9	745,7
1996	365,116	175,6	770,3
1997	399,364	183,2	757,6
1998	393,027	186	881,7
1999	414,015	192,8	955,8
2000	432,953	198,3	1.037,6
2005	652,779	328,8	2.273,5
2006	715,749	303,2	2.766,6
2007	791,036	381	3.598,8
2008	808,682	383,7	3.957,9
2009	800,376	390,7	3.477,3
2010	902.360	405,8	3.727,1
2015	1.483,244	698	3.749
2016	1.577,077	739,4	3.837,9
2017	1.734,330	864,9	3.983,8
2018	1.759,625	912,4	3.800
2019	1.749,779	954	3.766,5

Kaynak: K.K.T.C Devlet Planlama Örgütü, 2021 (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

Öte yandan Tablo 1’de görüldüğü üzere 2020 yılında yoğun olarak yaşanan COVID-19 salgınından dolayı turizm gelirlerinde yaşanan düşüş ile birlikte gayri safi yurt içi hasılda da düşüş yaşanmıştır. Bu çerçevede ekonomisi aşırı derecede turizme bağlı olan K.K.T.C için turizm gelirleri, istihdam, ekonomik büyüme ve ödemeler bilançosu gibi temel makroekonomik göstergeler üzerinde etkin rol üstlendiğini ifade edebiliriz.

Turizm ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik yönüne göre değişen ilişki, geri besleme hipotezi ve turizme dayalı büyüme hipotezi ile araştırılmaktadır. Bu çerçevede turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunursa turizme dayalı büyüme hipotezi desteklenir. Buradan hareketle turizmi desteklemeye yönelik politikaların ekonomik büyüme üzerinde de etkili olduğunu ifade edebiliriz. Öte yandan turizm ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilirse geri besleme hipotezi desteklenir. Bu hipotezin geçerliliği durumunda ise, turizmin korunması

politikaları ekonomik büyüme performansını etkileyebildiği gibi ekonomik büyümede meydana gelen artış ve azalışlarında turizm sektörünü etkilediğini ifade edebiliriz.

Yapılan bu çalışmanın amacı, 1990-2019 dönemine ait yıllık veriler yardımıyla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR modeli çerçevesinde Granger Nedensellik analizi ve Johansen eşbütünleşme testi yardımıyla inceleyerek, turizme dayalı büyüme veya geri besleme hipotezlerinin geçerli olup olmadığını araştırmaktır. Ayrıca, turizm sektörü kıt doğal kaynaklara sahip olan ada ülkeleri için büyümenin lokomotif olarak görülmektedir. Bu çerçevede K.K.T.C'nin kıt kaynaklara sahip olması ve ekonomik yapısının aşırı derecede turizme bağımlı olmasından kaynaklı turizmin iktisadi büyüme üzerinde nasıl bir etki yarattığı sorusu, iktisadi çerçevede bizim bu çalışmayı yapmamızdaki en önemli amacı oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın en temel motivasyonu ise, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti özelinde yapılan çalışmaların sınırlı olması ve aynı zamanda ele alınan dönemin farklı olmasıdır. Ayrıca turizme dayalı hipotezlerin K.K.T.C için geçerli olup olmadığına yönelik, Katırcıoğlu (2010), Çağlayan, Güriş ve Öskönbayeva (2012) ile Ülker ve Çınar'ın (2018) yaptığı birkaç çalışma hâric başka çalışmaya bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmamızın bu çalışmalardan farkı ise kullanılan ekonometrik yöntemlerin ve ele alınan dönemlerin farklı olmasıdır. Bu çerçevede yapılan bu çalışma birçok yönden diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde hem ulusal hem de uluslararası ampirik literatür özetlenmektedir. Üçüncü bölümde ise kullanılan veri seti, model ve yöntem sunulmaktadır. Dördüncü bölümde ulaşılan bulgular aktarılmış ve elde edilen bulgular dâhilinde sonuç bölümünde bazı öneri ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Literatür Taraması

Çalışmanın bu bölümünde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen gerek ulusal gerekse uluslararası çalışmalara Tablo 2 aracılığıyla yer verilmiştir. Elde edilen literatürde turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma olduğu görülmektedir. Ancak yapılan her çalışmanın motivasyonu; incelediği dönem, yöntem, ülke grubu ve elde edilen sonuç bağlamında değişmektedir. Ulaştığımız hem ulusal hem de uluslararası literatür bağlamında özellikle farklı ülkeler çerçevesinde yapılmış çalışmalar dikkate alınarak Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2: Ampirik Literatür Özeti

Yazar(lar)	Dönem ve Yöntem	Ülke(ler)	Sonuç
Balaguer ve Cantavella-Jorda (2002)	1975:Q1-1997:Q1, Johansen Eşbütünleşme	İspanya	Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu yani turizm göstergelerinin İspanya ekonomisini pozitif yönde etkilediğine ulaşılmıştır.
Martin, Morales ve Scarpa (2004)	1985-1988, Panel Data Arellano-Bond Tahmincisi	Latin Amerika Ülkeleri	Turizm gelirlerinin orta ve düşük gelirli Latin Amerika ülkelerinin ekonomisi için etkili ve gerekli olduğuna ulaşılmıştır.
Oh (2005)	1975:Q1-2001:Q1,	Güney Kore	TUR → EG

	VAR ve Engle-Granger Nedensellik Testi		
Tayebi, Babaki ve Jabari (2007)	1959-2004, Granger Nedensellik Testi	İran	TUR → ← EG
Lee (2008)	1978:Q1-1997:Q2, ARDL ve Granger Nedensellik Testi	Singapur	EG → TUR
Katircioğlu (2009)	1960-2005, ARDL-Granger Nedensellik Testi	Kıbrıs	Turist Sayıları → EG
Narayan vd. (2010)	1988-2004, Pedroni Panel Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Bazı Pasifik Adaları (Fiji, Tonga, Solomon ve Papua Yeni Gine)	Uzun dönemde reel GDP ve reel turizm arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu ancak uzun dönemde nedensellik bulunamamıştır.
Tsangari (2012)	1995-2010, Zaman Serisi Regresyon Analizi	Kıbrıs	Turizm harcamalarının Kıbrıs'ın GDP'si üzerinde pozitif etkileri olduğuna ulaşılmıştır.
Çağlayan, Güriş ve Öskönbayeva (2012)	1977-2008, ARDL Eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	Turizme dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğuna ulaşılmıştır.
Aslan (2013)	1995-2010, Granger Nedensellik Testi	Akdeniz Ülkeleri	Turizm kaynaklı büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Tugcu (2014)	1998-2011, Panel Granger Nedensellik Testi	Akdeniz'e Kıyısı Olan Avrupa, Asya ve Afrika Ülkeleri	Turizm harcamalarının ekonomik büyümeyi arttırdığı ve nedensellik yönünün ülkelere göre değiştiğine ulaşılmıştır.
Antonakakis, Dragouni ve Filis (2015)	1995:M1-2012:M12, VAR-Granger Nedensellik Testi	Seçilmiş 10 Avrupa Ülkesi	Turizm sektörünün direkt olarak ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Bento (2016)	1995:Q1-2015:Q4, Eşbütünleşme ve Nedensellik Testi	Portekiz	Değişkenler arasında hem eşbütünleşme hem de nedensellik ilişkisinin var olduğuna ulaşılmıştır.
Ohlan (2017)	1960-2014, Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Hindistan	TUR → EG
Şengönül, Karadaş ve Koşaroğlu (2018)	1995-2017, Panel Nedensellik Testi	OECD Üyesi Olan Akdeniz Ülkeleri	TUR → EG

Gao, Xu ve Zang (2019)	1995-2010, Panel Nedensellik Testi	Seçilmiş 18 Akdeniz Ülkesi	Kuzey Akdeniz ülkeleri için TUR → ← EG bulunurken, Güney Akdeniz ülkeleri için TUR → EG bulunmuştur.
Jamel (2020)	1990-2018, VAR-Granger Nedensellik Testi	Suudi Arabistan	Turizmin ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Hassoun, Adda ve Sebbane (2021)	1995-2017, VAR-Nedensellik Testi	Cezayir	TUR → EG
Jayaraman ve Makun (2022)	1995-2019, ARDL	Maldivler	Turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna ulaşılmıştır.

Not: TUR → EG; Turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedenselliği, EG → TUR; Ekonomik büyümeden turizm gelirlerine doğru tek yönlü nedenselliği, TUR → ← EG; Turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü nedenselliği ifade etmektedir.

Tablo 2’de yer alan ampirik literatür özeti çerçevesinde, Narayan vd. (2010) tarafından yapılan çalışma dışında yapılan tüm çalışmalarda turizm gelirlerinden ve turist sayısından ekonomik büyümeye doğru çift yönlü ve/veya tek yönlü nedensellik elde edilmiştir. Öte yandan, yapılan eşbütünleşme ve diğer testlerde de turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Model, Veri Seti ve Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin 1990-2019 dönemine ait yıllık verileri yardımıyla turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ampirik olarak analiz edilmiştir. Turizm gelirlerinin ekonomik büyüme arasındaki kısa dönemde nedensellik ilişkisini uzun dönemde ise eşbütünleşme ilişkisini analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada, analizde kullanılan değişkenler Tablo 3 ile ifade edilmiştir.

Tablo 3 : Değişkenler ve Elde Edildiği Kaynaklar

Değişken	Tanımı	Elde Edildiği Kaynak
*lnGDP	Reel Gayri Safi Milli Hasıla	K.K.T.C Devlet Planlama Örgütü Verileri
lnTUR	Turizm Gelirleri	K.K.T.C Devlet Planlama Örgütü Verileri

Not: (*) Bağımlı değişkeni ifade etmektedir.

Analizde kullanılmış olan değişkenlerin doğal logaritması alınarak, turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlayan model (1) numaralı denklem aracılığıyla ifade edilmiştir.

$$\ln GDP_t = \beta_0 + \beta_1 \ln TUR_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Kurulan (1) numaralı denklem teorik modellemeyi ifade etmektedir. Kurulan bu modelde yer alan reel gayri safi milli hasıla ve turizm gelirleri arasındaki ilişki VAR modeli çerçevesinde Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testi, uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığı ise Johansen (1988) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir.

Granger (1969) tarafından geliştirilen bu test yapılan regresyon analizi çalışmalarındaki gibi bağımlı ve bağımsız değişken ayrımı olmayıp, analize dâhil edilen değişkenler arasındaki nedensellik yönünü inceler. Aynı zamanda Granger nedensellik analizi değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı takdirde birinci dereceden farkları alınması sonucu seriler arasındaki nedensellik ilişkisini test etmeye olanak sağlamaktadır. Bu çerçevede öncelikle turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla VAR modeli (2) ve (3) numaralı denklem aracılığıyla formüle edilmiştir. Bu çerçevede elde ettiğimiz serilerin düzeyde durağan olmadığına ulaşılmış ve bu serilerin birinci dereceden farkı alınarak modele dâhil edilmiştir.

$$\Delta \ln GDP_t = a_0 + \sum_{p=1}^l \beta_{1p} \Delta \ln TUR_{t-p} + \sum_{p=1}^l \gamma_{1p} \Delta \ln GDP_{t-p} + \mu_{1t} \quad (2)$$

$$\Delta \ln TUR_t = a_0 + \sum_{p=1}^l \gamma_{2p} \Delta \ln GDP_{t-p} + \sum_{p=1}^l \beta_{2p} \Delta \ln TUR_{t-p} + \mu_{2t} \quad (3)$$

Kurulan VAR modelinde Δ ; serilerin birinci dereceden farkını, β ; turizm gelirlerine yönelik durağanlık katsayısını, γ ; reel gayri safi yurt içi hasılaya ait katsayısı, p ; gecikme sayısını ve μ ise hata terimini ifade etmektedir.

VAR modeli belirlendikten sonra, turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi Granger (1969) tarafından yapılan çalışma çerçevesinde model kurularak (4) ve (5) numaralı denklemler yardımıyla formülize edilmiştir.

$$\ln GDP_t = \sum_{j=1}^k a_j \ln GDP_{t-j} + \sum_{j=1}^k b_j \ln TUR_{t-j} + e_t \quad (4)$$

$$\ln TUR_t = \sum_{j=1}^k c_j \ln TUR_{t-j} + \sum_{j=1}^k d_j \ln GDP_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Öte yandan VAR modeline dayanan Johansen eşbütünleşme testi, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığını belirlemeye yönelik kullanılan analiz yöntemidir. Johansen eşbütünleşme uygulanabilmesi için elde serilerin düzeyde durağan olmaması yani bu serilerin birinci dereceden farkları alındıktan sonra durağan hale gelmesi gerekmektedir. Bu çerçevede Johansen (1988) tarafından geliştirilen bu testin denklem sistemi (6) ve (7) numaralı denklem aracılığıyla ifade edilmiştir.

$$\Delta x_t = r_1 \Delta x_{t-1} + \dots + r_{k-1} \Delta x_{t-k} + \Pi x_{t-k} + \varepsilon_t \quad (6)$$

$$r_i = -1 + \Pi_1 + \dots + \Pi_i, \quad i = 1, \dots, k \quad (7)$$

Kurulan (7) numaralı denklemde; ‘ şeklinde ifade edilen katsayılar matrisi rankı sıfıra eşit ise değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı, eğer bire eşit ise değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olduğu ifade edilmektedir.

Uygulama ve Bulgular

Tanımlayıcı İstatistikler

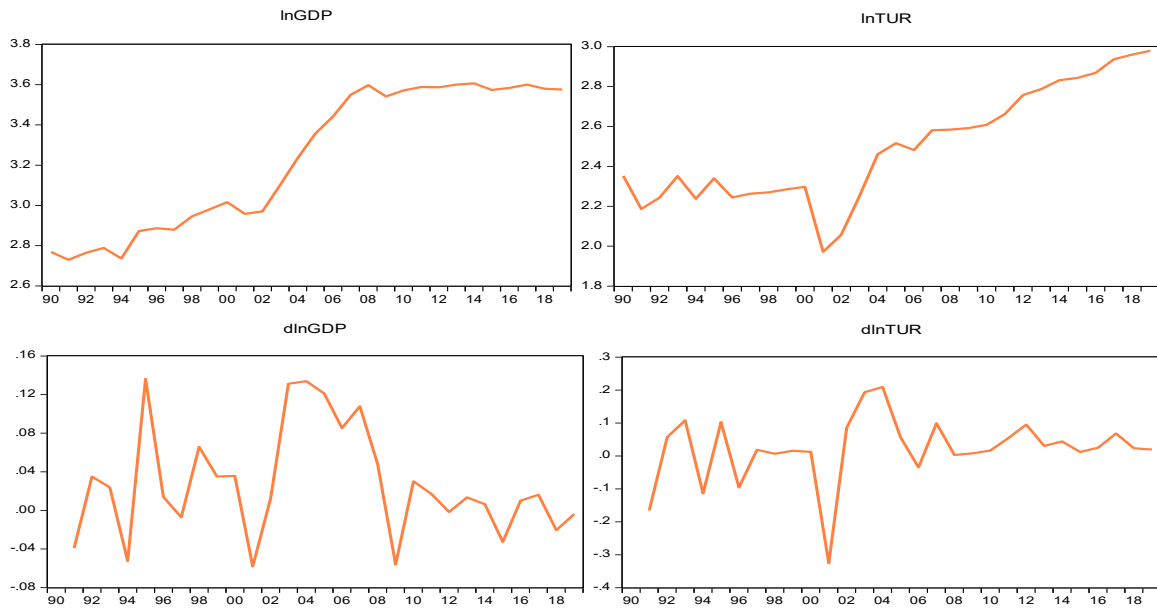
Ekonometrik analiz aşamasına geçmeden önce ilk olarak değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve serilerin sahip olduğu temel değer grafikleri incelenmiştir. Bu çerçevede öncelikle serilerin tanımlayıcı istatistikleri oluşturulmuş olup Tablo 4 aracılığıyla ifade edilmiştir.

Tablo 4: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Birim	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
lnGDP*	Milyon Dolar	3.232	0.3475	2.729	3.606
lnTUR	Milyon Dolar	2.493	0.2821	1.971	2.979

Not: (*)Bağımlı değişkeni ifade etmektedir.

Diğer taraftan değişkenlere ait birim kök analizine geçmeden önce serilere ait zaman serisi grafikleri oluşturulmuştur.

Görsel 1. Değişkenlere Ait Serilerin Grafikleri

Görsel 1 aracılığıyla ifade edilen grafiklerde, serilerin düzeyde trende sahip olduğu ancak birinci dereceden farkları alındıktan sonra trendin ortadan kaldırıldığını ifade edebiliriz. Öte yandan sadece zaman serisinin grafiğine bakılarak durağan olup olmadıkları ifade etmek tek başına yeterli değildir. Bu nedenle serilerin birim kök testlerine bakılıp durağan olup olmadıkları test edilmesi gerekmektedir.

Birim Kök Testi

Yapılan bu çalışma zaman serisi temeline dayandığından öncelikle serilerin durağanlık seviyelerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda analizde kullanılmış olan serilere öncelikle Genişletilmiş

Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) birim kök testleri uygulanmıştır. Uygulanan birim kök testleri ile birlikte serilerin düzeyde durağan olmadığına ulaşılmış ve serilerin birinci dereceden farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Analize dâhil ettiğimiz değişkenlerin birim kök test sonuçları Tablo 5 ile gösterilmiştir.

Tablo 5: Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF Birim Kök Testi			
	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu
$\ln GDP_t$	-1.327	1	-1.109	1
$\ln TUR_t$	-0.229	0	-2.046	1
$\Delta \ln GDP_t$	-3.942***	0	-4.034***	0
$\Delta \ln TUR_t$	-5.614***	0	-5.546***	0

Değişkenler	PP Birim Kök Testi			
	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	Test İstatistiği	Bandwidth	Test İstatistiği	Bandwidth
$\ln GDP_t$	-0.926	6	-1.307	3
$\ln TUR_t$	0.107	3	-2.539	5
$\Delta \ln GDP_t$	-6.491***	12	-4.014***	2
$\Delta \ln TUR_t$	-3.935***	2	-9.385***	20

Not: ADF birim kök testinde maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır. Gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir. PP birim kök testinde ise, Bandwidth genişliği Bartlett-Kernel methodu yardımıyla belirlenmiştir. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1' de istatistiksel olarak anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir. ADF ve PP birim kök testinde sabit model için %1, %5 ve %10 istatistiksel olarak anlamlılık seviyelerinde kritik değerler sırasıyla sabit modelde; -3.689, -2.971 ve -2.625 iken sabitli ile trendli modelde sırasıyla -4.323, -3.5580 ve -3.225'dir.

Granger Nedensellik Analizi

Granger (1969) tarafından geliştirilen bu test, değişkenler arasında bağımlı ve bağımsız değişken ayrımı yapmayı ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu amaçla yapılan bu çalışmada turizm gelirleri ve ekonomik büyüme değişkenlerine ait seriler için uygun gecikme belirlenmesi amacıyla VAR analizi uygulanmıştır. Bu çerçevede elde edilen VAR analizine ait uygun gecikme uzunlukları Tablo 6 ile gösterilmiştir.

Tablo 6: Var Modeli Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Sayısı	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	0.002372	-0.368539	-0.273382	-0.339449
1	126.0179	2.04e-05	-5.123542	-4.038370	-5.036270
2	6.198465	2.09e-05	-5.107326	-4.631539	-4.961873

Yapılan analiz sonucunda tüm bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğunun 1 olarak seçilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu çerçevede oluşturulan VAR (1) modeli ile birlikte elde edilen modelin otokorelasyon sorunu olup olmadığına yönelik test sınamaları ise Tablo 7 yardımıyla gösterilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde, seçilen VAR (1) modelinde otokorelasyon problemi olmadığı görülmektedir.

Tablo 7: Otokorelasyon Test Sonuçları

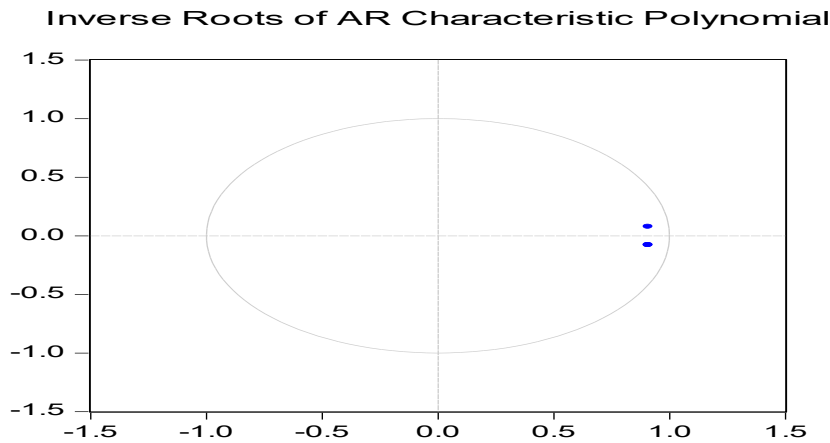
Lag	LM Stat	Prob
1	1.791188	0.7742
2	2.343145	0.6731

Tablo 8 ise kurulan VAR (1) modelinde değişen varyans sorununun test ettikten sonra elde ettiğimiz sonuçları göstermektedir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlara göre modelde değişen varyans sorununun olmadığını ifade edebiliriz.

Tablo 8: Değişen Varyans Test Sonuçları

	S. Derecesi	Ki Kare Test İstatistiği	Prob Değeri
White Değişen Varyans Testi	24	17.0469	0.8467

Sınama testlerine yönelik son olarak elde edilen sonuçların durağan olup olmadıklarını tespit etmek için AR karakteristik polinomunun birim çember içerisinde olup olmadığına bakılması gerekmektedir. Bu teste yönelik sonuç Görsel 2 ile gösterilmiştir.

Görsel 2. AR Karakteristik Polinomunun Ters Köklerinin Birim Çember Konumu

Elde ettiğimiz AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember konumuna göre, ters köklerin birim çemberin içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu çerçevede kurulan VAR modelinin durağanlık ile alakalı bir probleminin olmadığını açıkça ifade edebiliriz. Yapılan tüm sınama testlerinden geçtikten sonra Granger Nedensellik analizi ile ilgili sonuçlar Tablo 8 yardımıyla açıklanmıştır.

Tablo 8: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

H ₀ Hipotezleri	Gözlem Sayısı	F- İstatistiği	Prob Değeri
Turizm Gelirleri Reel Gayri Safi Yurt İçi			
Hasılabın Granger Nedeni Değildir	29	4.61907	0.0411***
Reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Turizm			
Gelirlerinin Granger Nedeni Değildir	29	4.27116	0.0489***

Not: *** %5 Anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Tablo 8 incelendiğinde elde edilen Granger Nedensellik analizi test sonuçlarına göre %5 anlamlılık seviyesinde kurulan H₀ hipotezleri reddedilmektedir. Bu bakımdan K.K.T.C' de kısa dönemde turizm

gelirleri ve reel gayri safi yurt içi hasıla arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Buna göre turizm gelirlerinde bir değişim meydana gelmesi halinde reel gayri safi hasılanın bunun nedeni olduğunu, reel gayri safi yurt içi hasıla değişim meydana gelmesi halinde ise turizm gelirlerinin bu değişimin bir nedeni olduğunu ifade edebiliriz. Yapılan Granger Nedensellik analizi sonuçları, K.K.T.C ile ilgili yapılan turizm gelirleri/turist sayıları ve ekonomik büyüme ilişkisi çalışmalarının çoğunu destekler niteliktedir.

Johansen Eşbütünleşme Analizi

Johansen (1988) tarafından geliştirilen bu testin amacı, kısaca uzun dönemde ekonomik değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını yani uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğini analiz etmektedir. Bu çerçevede yapılan bu çalışmada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne ait turizm gelirleri ve reel gayri safi yurt içi hasıla verileri yardımıyla uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi analiz edilmiştir. Johansen eşbütünleşme testinin seçilmesinin en önemli nedeni, analize dâhil ettiğimiz serilerin birinci dereceden durağan olmasıdır. Çünkü Johansen eşbütünleşme testinin uygulanabilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir.

Yapılan bu analizde eşbütünleşik vektörleri ve bunların anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla İz istatistiği, Öz değer ve Maksimum öz değer gibi çeşitli test değerleri belirlenmiştir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı uzun dönemde değişkenlerin birlikte hareket ettiğini ifade etmektedir

Tablo 9 Johansen eşbütünleşme test sonuçlarından elde edilen İz Testi (Trace Test) ve Maksimum Öz Değer Testi (Maximum Eigenvalue Test) sonuçlarını göstermektedir. Bu bağlamda elde edilen Johansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, hem İz Testine göre hem de Maksimum Öz Değer Testi sonuçlarına göre 'En Fazla Bir Eşbütünleşme Vardır' şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilerek, ele aldığımız dönemde K.K.T.C için turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ifade edebiliriz. Elde ettiğimiz bu sonuç Çınar ve Ülker'in (2018) yaptığı eşbütünleşme analiz sonucunu destekler niteliktedir.

Tablo 9: İz (Trace) ve Maksimum Öz Değer (Maximum Eigenvalue) Testi Sonuçları

H_0 Hipotezi	Öz Değer Testi	İz İstatistiği	0.5 İçin Kritik Değerler	Prob
Eşbütünleşme Yoktur	0.220	10.895	15.494	0.218
Max Bir	0.143	4.179	3.841	0.040***
Eşbütünleşme Vardır				
H_0 Hipotezi	Öz Değer Testi	Maksimum Öz Değer Testi	0.5 İçin Kritik Değerler	Prob
Eşbütünleşme Yoktur	0.220	6.716	14.264	0.523
Max Bir	0.143	4.179	3.841	0.040***
Eşbütünleşme Vardır				

Not: *** %5 Anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Nispeten düşük düzeyde teknoloji ve temel beceri gerektiren turizm sektörü, küresel ekonominin en önemli ve sürekli büyüyen sektörüdür. Turizm sektörü özellikle son elli-altmış yılda birçok küçük devlet ve özellikle doğal kaynaklara sahip ada ülkeleri için ekonomik ve sosyal gelişim için sınırsız bir alan sunan maliyeti düşük kârı yüksek bir sektör olarak görülmektedir. Dünya gelirindeki artış ile beraber bireylerin gelirlerinde de meydana gelen artış ve bununla beraber insanların daha fazla yer görme arzusu turizme olan talepte de ciddi genişlemelere yol açmıştır. Artan turist sayıları ve tüketim ihtiyaçları ülkelerin önemli ölçüde turizm geliri elde etmesine katkı sağlamıştır. Ülkelerin turizmden sağladıkları dövizler, ihracat içindeki görünmez payı ile cari açıkların finanse edilmesinde ve ödemeler bilançosunun iyileştirilmesi gibi temel makroekonomik problemlerin çözülmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca turizm sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlarla birlikte bu sektörün ekonomik büyüme üzerinde önemli etkileri olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede turizm gelirlerinin ekonomik büyümeye katkısı bakımından, turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırılması gereken bir konu olduğu düşünülmüştür.

Bu bağlamda yapılan çalışmadaki amaç, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için 1990-2019 dönemine ait yıllık veriler yardımıyla turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklanmasıdır. Buradan hareketle çalışmada öncelikli olarak değişkenlerin birim kök içerip içermediğini test etmek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) birim kök analizi kullanılmıştır. Birim kök testleri sonucunda serilerin düzeyde durağan olmadığına ulaşılmış ve serilerin birinci dereceden farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Her iki değişkene ait serinin de birinci dereceden durağan olmasından dolayı değişkenler arasındaki kısa dönemli nedensellik ilişkisinin belirlenmesi için VAR modeli çerçevesinde Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizi tercih edilmiştir. Ayrıca turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi ise Johansen (1988) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir.

Elde edilen Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre kısa dönemde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Yani reel gayri safi yurt içi hasılda bir değişim meydana gelmesi halinde turizm gelirleri bu durumun bir nedeni olduğu, turizm gelirlerinde bir değişim meydana gelmesi halinde ise reel gayri safi yurt içi hasılanın da bu durumun bir nedeni olduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede elde edilen nedensellik sonuçları turizme dayalı geri besleme hipotezinin K.K.T.C için geçerli olduğuna yani turizmin ekonomik büyüme üzerinde önemli etkileri bulunmakla birlikte ekonomik büyümenin de turizm sektörü üzerinde önemli etkileri olduğunu desteklemektedir. Bu çerçevede, K.K.T.C’de turizm sektörüne yapılan yatırımların ülkeye daha fazla turist gelmesine neden olduğu ve bu durumda turizm gelirlerinin artarak ekonomik büyümeye neden olduğu ifade edilebilir. Nitekim elde ettiğimiz nedensellik sonuçları çerçevesinde, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi turizme daha fazla yatırım ortamı yaratarak turizm sektörünü geliştirdiğini ve bu döngünün kısa dönemde devam ettiğini ifade edebiliriz.

Öte yandan elde ettiğimiz Johansen eşbütünleşme testi sonuçları, K.K.T.C’de turizm gelirleri ve reel gayri safi yurt içi hasıla arasında uzun dönemde herhangi bir eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Elde ettiğimiz bu sonucun birçok nedeni bulunmaktadır. Özellikle 1980-1990’lı yıllarda

Rum kesimi ve Türk Cumhuriyeti arasında yaşanan siyasi krizler turistler açısından güvenilir bir ortam yaratılmasını sekteye uğratmıştır. 1990'lı yıllara kadar yaşanan yoğun politik sebepler ve günümüzde hâlâ devam eden ekonomik ve siyasi ambargolar başta olmak üzere, turizm sektöründeki organizasyon yetersizliği, nitelsiz personel ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan ekonomik krizlerin de turist sayılarının artmasında engelleyici rol üstlenmiştir. Bu bakımdan, iyi tasarlanmış ekonomi politikaları ve kurumsal yapı ile turizm sektörüne yapılacak fiziki ve beşerî sermaye yatırımları için devletin düşük vergi oranları ve kolay kredi sağlaması gibi teşvikler ile turizm sektörünü çeşitlendirerek turizmin daha fazla gelişmesine katkıda bulunması gerekmektedir. Ayrıca, K.K.T.C'de kış turizminin gayri safi yurt içi hasıla üzerinde etkisinin de düşük olması nedeniyle uzun dönemde serilerin birlikte hareket etmediği düşünülmektedir. Bu bağlamda politika yapıcıların kış turizmine yönelik daha fazla teşvik sağlaması ve turizm sektöründeki dinamikliği yılın tüm aylarına yaymaları gerektiğini ifade edebiliriz. Ayrıca konu özelinde yapılacak olacak yeni çalışmalarda yapısal kırılmaların dikkate alınması, özgünlük ve makale zenginliği açısından önem arz etmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar %50, 2. Yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti İçin Ekonometrik Bir Yaklaşım” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Antonakakis, N., Dragouni, M., & Filis, G. (2015). How stronge is the linkage between torusim and economic growth in Europe?. *Economic Modelling*, 44(C), 142-155. <https://doi:10.1016/j.econmod.2014.10.018>
- Aslan, A. (2013). Tourism development and economic growth in Mediterranean countries: Evidence from panel Granger causality tests. *Current Issues in Tourism*, 17(4), 363-372. <https://doi:10.1080/13683500.2013.768607>
- Avgousti, K. (2012). The use events in the development of the tourism industry: The case of Cyprus. *Event Management*, 16(3), 203-221. <https://doi:10.3727/152599512X13459279626728>
- Bento, C.P.J. (2016). Tourism and economic growth in Portugal: An empirical investigation of causal links. *Tourism and Managemenet Studies*, 12(1), 164-171. <https://doi:10.18089/tms.2016.12117>
- Balaguer, J., & Cantavella, M. (2002). Tourism as a long-run economic growth factor: The Spanish case. *Applied Economics*, 34(7), 877-884.

- Çağlayan, E., Güriş, B., & Öskönbayeva, Z. (2012). Turizmde dayalı büyüme hipotezinin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için geçerliliğinin analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 105-121.
- Gao, J., Xu, W., & Zhang, L. (2019). Tourism, economic growth and tourism-induced EKC hypothesis: Evidence from Mediterranean region. *Empirical Economics*, 60, 1507-1529. <https://doi.org/10.1007/s00181-019-01787-1>
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating causal relation by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438. <https://doi.org/10.2307/1912791>
- Jamel, L. (2020). The relation between tourism and economic growth: A case of Saudi Arabia as an emerging tourism destination. *Virtual Economics*, 3(4), 29-47. [https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.04\(2\)](https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.04(2))
- Jayaraman, T.K., & Makun, K. (2022). Tourism and economic growth Nexus in Maldives: Asymmetric Analysis and role of ICT. *International Journal of Business and Society*, 23(2), 1086-1105. <https://doi.org/10.33736/ijbs.4859.2022>
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254. [https://doi.org/10.1016/0165-1889\(88\)90041-3](https://doi.org/10.1016/0165-1889(88)90041-3)
- Katircioğlu, S. (2009). Tourism, trade and economic growth: The case of Cyprus. *Applied Economics*, 41(21), 2741-2750. <https://doi.org/10.1080/00036840701335512>
- Kırca, M., Canbay, Ş., Türkay, K., Yelman, E., & Pirali, K. (2019). Türkiye’de uluslararası turizm talebi ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiler: 1995-2017 dönemi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 2(2), 48-68.
- KKTC Devlet Planlama Örgütü, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Raporu 1980-2021*. <https://www.devplan.org/seg-tr.html> adresinden erişildi.
- Lee, G.C. (2008). Tourism and economic growth: The case of Singapore. *Regional and Sectoral Economic Studies*, 8(1), 89-98.
- Martin, J.L.E., Morales, M.N., & Scarpa, R. (2004). Tourism and economic growth in Latin America: A panel data approach. *Natural Resources Management*, 26.2004. <https://doi.org/10.2139/ssrn.504482>
- Narayan, K.P., Narayan, S., & Prasad, B.C. (2010). Tourism and economic growth: A panel data analysis for Pacific Island countries. *Tourism Economics*, 16(1), 169-183. <https://doi.org/10.5367/000000010790872006>
- Oh, C.O. (2005). The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy. *Tourism Management*, 26(1), 39-44. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.09.014>
- Ohlan, R. (2017). The relationship between tourism, financial development and economic growth in India. *Future Business Journal*, 3(1), 9-22. <https://doi.org/10.1016/j.fbj.2017.01.003>

- Sari Hassoun, S.E., Adda, K.S., & Sebbane, A.H. (2021). Examining the connection among national tourism expenditure and economic growth in Algeria. *Future Business Journal*, 7(1), 14-23. <https://doi:10.1186/s43093-021-00059-8>
- Shan, J., & Wilson., K. (2001). Causality between trade and tourism: Empirical evidence from China. *Applied Economic Letters*, 8, 279-283. <https://doi:10.1080/135048501750104114>
- Şengönül, A., Karadaş, H.A., & Koşaroğlu, Ş.M. (2018). Turizme dayalı büyüme hipotezinin OECD üyesi olan Akdeniz ülkeleri için analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 1123-1135. <https://doi:10.17719/jisr.2018.2861>
- Tayebi, S., Babaki, R., & Jabari, A. (2007). Study of the relationship between tourism and economic growth in Iran (1959-2004). *Bulletin of Humanities and Social Sciences Especially in Economics*, 26(7), 83-110.
- Tsangari, H. (2012). Determinants of tourism for “sun and sea” Cyprus. *European Research Studies Journal*, 3, 161-184.
- Tugcu, C.T. (2014). Tourism and economic growth nexus revisited: A panel causality analysis for the case of the Mediterranean region. *Tourism Management*, 42, 207-212. <https://doi:10.1016/j.tourman.2013.12.007>
- UNWTO, *World Tourism Barometer Report 2022*. <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2022-10/unwto-barom-sept22.pdf?VersionId=HWn3ybo6ixqrYkO4miD18OfUYozCHCV5/> adresinden erişildi.
- World Travel and Tourism Council, *Travel & Tourism Economic Impact Report 2015*. <https://sete.gr/media/2614/150430-economic-impact-2015.pdf> adresinden erişildi.
- World Travel and Tourism Council, *Travel & Tourism Economic Impact Report 2022*. <https://wttc.org/Portals/o/Documents/Reports/2022/EIR2022-Global%20Trends.pdf> adresinden erişildi.

Extended Abstract

Introduction

The tourism sector, which requires relatively low levels of technology and basic skills, has been one of the fastest growing and developing leading sectors in the last fifty to sixty years. Despite the shocks that the tourism sector has experienced in some periods, it has become stronger and more resilient to these shocks over time and has become a continuously dynamic and developing sector. As world income increases, individuals' desire to travel and see more places and their consumption needs have led to an increase in the demand for tourism. In this respect, the tourism sector is important for all classes of countries in the world as it provides significant foreign exchange inflows to the country. Especially for small countries, island countries and developing countries, the tourism sector is thought to contribute to economic growth in both the long and short term in the context of these countries due to the foreign exchange inflow to the country.

In this context, the island of Cyprus, which has a small but important position in the Eastern Mediterranean region, has been an important destination for travelers and tourists for many years in terms of its basic touristic qualities such as climatic conditions, wide coastline and Mediterranean cuisine. However, since the Turkish Republic of Northern Cyprus has scarce resources, a shallow domestic market, a limited labor force and a small island economy, the service sector is more prominent. Tourism revenues are an indispensable source of foreign exchange for the Turkish Cypriot economy in solving key macroeconomic problems such as financing foreign trade deficits.

The aim of this study is to investigate the relationship between tourism revenues and economic growth for the Turkish Republic of Northern Cyprus within the framework of VAR model with the help of Granger Causality analysis and Johansen cointegration test with the help of annual data for the period 1990-2019 and to investigate whether the tourism-led growth or feedback hypotheses are valid.

Literature

The literature review includes both national and international studies examining the relationship between tourism revenues and economic growth. In the literature, it is seen that there are many studies examining the relationship between tourism and economic growth. However, the motivation of each study varies in terms of the period, methodology, country group and the results obtained. Within the framework of the empirical literature summary, all studies, except for the study by Narayan et al. (2010), have found bidirectional and/or unidirectional causality from tourism revenues and the number of tourists to economic growth. On the other hand, cointegration and other tests have also found that tourism revenues have an impact on economic growth. The main motivation for this study is the limited number of studies on the Turkish Republic of Northern Cyprus and the different time period. Moreover, apart from a few studies by Katircioğlu (2010), Çağlayan, Güriş and Öskönbayeva (2012) and Ülker and Çınar (2018), there is no other study on whether tourism-based hypotheses are valid for the Turkish Republic of Northern Cyprus. The difference of our study from these studies is that the econometric methods used and the periods covered are different. In this framework, this study differs from other studies in many ways. The study is expected to contribute to the literature in this respect.

Methodology

In this section of the study, the impact of tourism revenues on economic growth is analyzed with the help of annual tourism revenues and economic growth data of the Turkish Republic of Northern Cyprus covering the period 1990-2019. The data on the variables used in the analysis are obtained from the data published by the State Planning Organization of the Turkish Republic of Northern Cyprus. In the model, the dependent variable is economic growth and the independent variable is tourism revenues. Within the framework of the model established in this context, Johansen cointegration test and Granger causality test were used in the study.

Conclusion

First of all, it is important for other researchers to consider unit root tests with structural breaks in their studies on the Turkish Republic of Northern Cyprus in order to enrich the study.

According to the results of the Granger Causality analysis, a bidirectional causality relationship was found between tourism revenues and economic growth in the short run. In other words, it can be stated that if there is a change in real gross domestic product, tourism revenues are a cause of this situation, and if there is a change in tourism revenues, real gross domestic product is a cause of this situation. The causality results obtained in this framework support that the tourism feedback hypothesis is valid for the Turkish Republic of Cyprus, that is, tourism has significant effects on economic growth and economic growth has significant effects on the tourism sector.

On the other hand, the Johansen cointegration test results show that there is no long-run cointegration relationship between tourism revenues and real gross domestic product in the Turkish Republic of Northern Cyprus. There are many reasons for this result. In particular, the political crises between the Greek Cypriot and Turkish Republic in the 1980s and 1990s disrupted the creation of a safe environment for tourists. In addition to the intense political reasons until the 1990s and the economic and political embargoes that still continue today, the lack of organization in the tourism sector, unqualified personnel and the economic crises in the Republic of Turkey have also played a preventive role in increasing the number of tourists.

In this respect, with well-designed economic policies and institutional structure, the government should contribute to the further development of tourism by diversifying the tourism sector with incentives such as low tax rates and easy credit for physical and human capital investments in the tourism sector. Moreover, since the effect of winter tourism on gross domestic product is low in the Turkish Republic of Northern Cyprus, it is thought that the series do not move together in the long run. In this context, we can state that policy makers should provide more incentives for winter tourism and spread the dynamism in the tourism sector to all months of the year Stegmeir (2016).

Geliş Tarihi / Received Date
11.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
13.05.2023

Kemaliye Etnografya Müzesinin Kent Belleğine Katkısı Üzerine bir İnceleme

An Investigation on the Contribution of Kemaliye Ethnography Museum to Urban Memory

Hatice ENGIN¹

Öz

Etnografya müzeleri, toplumsal belleğin koruyucusu ve yaşatıcısı olarak gelişme gösteren önemli bir müze çeşididir. Bu müzeleri, toplumların maddi-manevi tüm kültürel unsurlarını bir mekânda, sistematik bir şekilde sergilemeye çalışan hafıza mekânları olarak nitelendirmek mümkündür. Ayrıca bu müzeleri, ziyaretçinin geçmiş ve gelecek arasında bir ilişki kurmasını sağlayarak, milli bilincin korunmasını amaçlayan kuruluşlar olarak da değerlendirebiliriz. Bu açıdan düşünüldüğünde müzeye gelen ziyaretçi, müzede sergilenen eserlerden hareketle; yöre halkının el sanatları, yaşam tarzı, yöresel giyim kuşam, düğünler, sözlü gelenek, yemek kültürü gibi hem somut hem de somut olmayan kültürel unsurlar hakkında önemli ipuçları elde edebilmektedir. Dolayısıyla etnografya müzeleri, bir kentin geçmişini bir mekân içerisinde günümüz ile buluşturarak, geleceğe taşınmayı ve kültürel mirasın yok olmadan önüne geçmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmadaki amacımız ise Kemaliye'nin zengin tarihi dokusuyla, somut ve somut olmayan kültürel mirası ile önemli bir yerleşim alanı olduğunun vurgulanması ve kentin hafızasını oluşturan tüm bu unsurların etnografya müzesinde nasıl sergilendiği üzerinde durmaktır. Bunun yanı sıra etnografya müzelerinin önemi dile getirilerek, Kemaliye Etnografya Müzesinin, kent belleğine katkısı ve kültürel mirasın taşıyıcısı olma noktasında önemli bir misyon yüklendiği konusunun irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kemaliye, Müze, Etnografya, Folklor, Kültürel miras.

Abstract

Ethnography museums are an important type of museum that develops as the protector and maintainer of social memory. It is possible to describe these museums as memory spaces that try to systematically display all material and spiritual cultural elements of societies in one place. We can also consider these museums as organizations that aim to preserve national consciousness by enabling the visitor to establish a relationship between the past and the future. From this point of view, the visitor coming to the museum, based on the ethnographic works

¹ Dr. Sanat Tarihi Bölümü, Van/Türkiye E.mail: sanattarihi90@gmail.com ORCID ID:0000-0002-7796-1171

exhibited in the museum; It can obtain important clues about both tangible and intangible cultural elements such as handicrafts, lifestyle, local clothing, weddings, oral tradition, food culture of the local people. Therefore, ethnography museums aim to bring the past of a city together with the present in a space, to carry it to the future and to prevent the cultural heritage from being destroyed.

Our aim in this study is to emphasize that Kemaliye is an important residential area with its rich historical texture, tangible and intangible cultural heritage, and to emphasize how all these elements that make up the memory of the city are exhibited in an ethnography museum. By expressing the importance of ethnography museums in particular, it is aimed to examine the issue that Kemaliye Ethnography museum has an important mission in terms of its contribution to the city memory and being the carrier of cultural heritage.

Keywords: *Kemaliye, Museum, Ethnography, Folklore, Cultural heritage.*

Giriş

Bellek veya hafıza kavramları daha çok geçmişe ait izlerin hatırlanması veya unutulması ile ilişkilidir. Arapça kaydetmek, korumak, unutmamak, hatırlamak gibi anlamlar içeren hafıza kelimesi, “hıfz” kökünden gelmektedir. Bu kavram ayrıca muhafaza eden anlamında da kullanılmaktadır (Keskin, 2014: 26). Bununla beraber hafıza veya bellek kavramları, geçmişi kaydetme anlamlarıyla bir mekâna karşılık da çoğu zaman kullanılabilir. Dolayısıyla müzeler, anıtlar, mezarlıklar kolektif hafızanın en yaygın biçimde görüldüğü başlıca mekânlar arasındadır. Özellikle müzeler, toplumların geçmişini bugün ile buluşturarak, geleceğe taşıyan hafıza-bellek mekânları niteliğine sahiptirler. Toplumsal hafızayı oluşturan temel unsurların detaylı bir şekilde konu edinildiği müzeler, antropolojik kayıtları koruma gibi bir görevi de üstlenmiştir. Müzeler bu kayıtları ile geçmişin izlerini geleceğe taşıma amacıyla zamanla önemli bir antropolojik kaynağa da dönüşmüştür. Antropolojinin bir disiplin olarak gelişme kaydettiği 1920 ve 1930’lu yıllarda müzeler, antropoloji ile yakından alakadar olmuşlardır. Biyolojik ve antropoloji ile ilgilenenler için müzeler, birer çalışma alanı olarak kullanılmıştır. Bunun yanında etnografik ve dilbilimciler de “maddi kültürü” ele almışlardır ve müzeler bu doğrultuda etnografik eserleri bünyelerinde sergilemişlerdir (Tasouji, 2013: 131-132).

Türkiye’de sistemli ve planlı etnografya çalışmaları, Cumhuriyetin kuruluşu ile başlamıştır. 1923- 1938 yılları arasında, yayınların büyük bir çoğunluğu, ulusal kültürü konu edinmiştir. Cumhuriyetle beraber Türk kültürünün, tarihinin, folklorunun, dil ve etnolojinin, antropolojinin, arkeolojinin her yönüyle değerlendirildiği ve araştırıldığı dönem olmuştur. Birbirinden kesin sınırlarla ayrılamayan bu bilim dalları, Osmanlı Devleti’nin son dönemi ve Cumhuriyet Dönemi’nin ilk çeyreğinde gelişim gösteren siyasi, sosyal ve ideolojik etkenlerden etkilenerek gelişme kaydetmiştir. Bu bağlamda Etnografya çalışmaları, Osmanlı’nın son döneminde bireysel ve bağımsız dernekler etrafında gelişirken, Cumhuriyet Dönemi’nde dernekler etrafında gelişim göstermenin yanı sıra devlet tarafından milli kültür, düşünce ve kimlik etrafında daha çok şekillenmiştir (Avcı, 2017: 15-20).

Etnografya müzelerinin konusu daha çok halka ait somut ve somut olmayan kültürel unsurlardan oluşmaktadır. Bu anlamda toplumların etnografik, folklorik malzemesi, dini, sosyal, edebi yönünü yansıtan unsurları müzede bulmak mümkündür. Dolayısıyla etnografya müzeleri, hem maddi hem de manevi değere sahip eserlerin bütününe kapsayabilmektedir. Özellikle bu müzeler, geçmişe ait kültürel

izleri, günümüze aktaran bir işleve sahip olması açısından hem halk hem de devlet açısından önemli kuruluşlardır. Zira etnografya müzeleri, bir milletin geçmiş maddi ve manevi birikimlerini “şimdiki” zamana aktararak geleceğin oluşumuna yön vererek, ulusal belleğin şekillenmesine büyük katkılar sunan kurumlar olarak önemli görevler üstlenmektedirler. Bu açıdan hafıza mekânları olarak değerlendirilen etnografya müzeleri, kentin tüm kültürel unsurlarını bir mekân içerisinde biriktirerek ve koruyarak, gelecek kuşaklara aktarmayı hedeflemektedir. Böylece etnografya müzeleri, kent belleğine önemli katkılar sunmayı amaç edindikleri gibi kültürel mirasın geleceğe taşınmasına da yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmadaki temel hedef, Kemaliye Etnografya Müzesi'nin ilçe açısından önemini dile getirilmesi ve kentin hafızasına büyük katkılar sunan bir belge niteliğinde olduğu konusu üzerinde durmaktır. Hafıza mekânı olarak büyük bir misyon yüklenen müze, yerinde incelenmiş ve fotoğraflanmıştır. Müze ile ilgili tüm gerekli bilgiler, kayıt altına alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Kemaliye'nin, coğrafi yapısı, tarihi, siyasi, ekonomi ve kültürel durumuna kısaca değinilmiştir. İkinci bölümde ise Kemaliye Etnografya Müzesi (müzenin konumu- tarihçesi fiziki durumu ve teşhir tanzim düzeni başlıklarıyla) daha geniş bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında da müze genel hatlarıyla tanıtıldıktan sonra mekânın yöre halkına ait kültürel mirası nasıl tanıttığı ve geleceğe daha iyi bir şekilde nasıl taşıyacağı konusunda birtakım öneriler de sunulmaya gayret edilmiştir.

Geçmişten Günümüze Kemaliye (Eğin)

Erzincan iline bağlı Kemaliye, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatı sınırında, Yukarı Fırat (Karasu) Vadisi'nin batı kısmında bulunmaktadır (**Görsel 1**). Kemaliye toprakları, batıda Yama dağları, doğuda Munzur dağları ve iç doğu Toroslar olarak isimlendirilen alanda engebeli bir arazi üzerine konumlanmaktadır (Arıkan, 2003: 2). İlçe, dağlık bir arazi üzerinde, Karasu Irmağı tarafından açılmış kuzey- güney doğrultusunda uzanan vadinin batı yamacında yer almaktadır. Kemaliye, kuzeyde Ilıç, doğudan Tunceli'nin Çemişgezek ve Ovacık, batıdan Sivas'ın Divriği, güneyden Malatya'nın Arapgir ve Elazığ'ın Ağın ilçeleri ile çevrili küçük bir kasaba mahiyetindedir. Küçük bir yerleşim alanı olmasına rağmen ilçe, konumu itibarıyla Erzincan, Elazığ ve Malatya illeri arasında özel bir konuma sahip olup geçiş güzergâhı üzerinde bulunmaktadır (Akpınar, 2004: 210-211).

Görsel 1. Yukarı Fırat (Karasu)

Oldukça engebeli bir arazi üzerine konumlanan Kemaliye'nin yerleşim alanı, göl sahasından 850 metrelerde olup yamaç boyunca 1000-1100 metrelere kadar uzanmaktadır. İlçe, vadinin kenarında yer aldığından dolayı 12 km'lik bir hat üzerine gelişme göstermektedir. Bu çizgi boyunca dereler ve eğimli alanlar yerleşim yerlerinin kesintiye uğramasına da sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu hem arazi kullanımını hem de mahallerin birbiri ile olan fiziksel bağlantısını da büyük oranda etkilemektedir (Karakaş, 2004: 20). Bundan dolayı eğimli olan arazinin yapısı, erozyonun etkisindedir. Ayrıca Karasu'nun oluşturduğu vadi hattı boyunca dağlık ve taşlık yapı, tarımsal üretime de elverişli değildir (İdem, 2019: 1615). Buna rağmen ilçe ve köylerinde bol meyve yetiştirilir. Bunun yanı sıra elverişsiz arazi yapısına sahip olmasına karşın ilçenin su kaynakları çok fazla olduğu için tarih boyunca yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Hatta ilçenin eski ismi olan "Eğin" kaynak, pınar anlamına gelen "agn" kelimesinden türemiş olabileceği düşüncesi çoğu kaynakta geçmektedir (Akkan & Tuncel, 2002: 236-237). Dolayısıyla Kemaliye'nin eski ismi olan Eğin'in kökeni üzerine birçok rivayet söz konusudur. Bölgede Ermenilerce "agn"(eğin) adıyla anılan ilçe, Ortaçağ boyunca ve Arap işgaline kadar "Değik" ismi ile bilinmekteydi (Yarman, 2014: 262). Bir başka rivayete göre de Eğin isminin Horosan'dan "Ağın" adındaki bir yöreden gelen oymağın, kasabaya bu ismi vermesiyle beraber bölge halkını da bu ismi benimsediği bilgisi aktarılmaktadır. Zamanla ağın, Eğin'e evrilerek "Eğin" ismiyle kalmıştır. Başka bir görüşe göre ise Eğin, Orta Asya'da Uz-Oğuz Türklerine ait bir yer ismi olarak bilinmektedir. Eğin isminin Türkçe'de kullanılan cennet, güzel bahçe anlamına geldiği de çoğu kaynakta ifade edilmektedir. Bir başka kaynakta da Bizans istilasına uğrayan Eğin'i ziyaret eden Eğine adlı prensesin, bölgenin cennet gibi güzel bir yer olduğunu ve burada kuracağı şehre kendi ismini vermek istemesiyle, kasabanın Eğin ismini aldığı söylenilmektedir (Şimşek & Akkaya, 1996: 25).

Kemaliye'nin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber bugünkü adı Yaka olan Venk köyünde Urartu kalıntılarının olduğunun düşünülmesi, ilçenin tarihçesinin M.Ö. VI ve VII. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. 628 yılında Bizans İmparatorluğu ve Ortodoks Kilisesi piskoposları arasında Erzurum'da imzalanan barış anlaşması üzerine Bizans İmparatorluğu tarafından merkezi Eğin (Kemaliye) olan on ikiden fazla köye Hay-Hohomlar (Ermenice ve Türkçe konuşan Rumlar) yerleştirilmiştir. Ancak ilçe, bilinen tarihiyle 1022 yılında Sebastia'ya (Sivas) göç eden Ermeni Ardsruni krallığı tarafından kurulduğuna dair bilgiler mevcuttur. Kemaliye, 1100 tarihinde Gümüş Tiğin tarafından fethedilerek Selçuklu topraklarına dâhil edilmiştir (Danacı & Akkaya, 2018: 237-238). Bir süre Roma ve Bizans'ın elinde bulundurduğu bölge, daha sonra sırasıyla Selçuklu, Anadolu Selçukluları, İlhanlı ve Akkoyunluların hâkimiyetine geçmiştir. Timur'un istilasından sonra ise Çelebi Mehmet Dönemi'nde, Osmanlar bölgede hâkimiyet kurmuştur. Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Kemaliye'ye büyük bir ehemmiyet verilmiştir. Sultan, bölgede sosyal ve kültürel önlemler almıştır ve Kafkasya'dan gelen aileleri Eğin'e (Kemaliye) yerleştirerek geçimleri için de İstanbul'da et satışını yönetmeleri görevini vermiştir. IV. Murad Dönemi'nde ise ilçeye odun ve kömür kethüdalığı verilmiştir. Bu anlamda Kemaliyelilerin büyük şehirlerde genellikle kasap ve kömürcü olmaları dikkat çeken bir detaydır. İlçede Türk, Rum ve Ermeni toplulukları, XII. yüzyıldan mübadele dönemine kadar bir arada yaşamışlar ve farklı kültürlerin bir arada Kemaliye'nin kültürünü oluşturdukları anlaşılmaktadır (Danacı & Akkaya, 2018: 258).

Kemaliye, Çelebi Mehmet Dönemi'nde uzun süre Diyarbakır ve Sivas eyaletlerinin Arapgir Livasına bağlı bir kaza olarak yönetilmiştir. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra düzenlenen 1518 tarihli tapu-tahrir defterinden anlaşıldığı kadarıyla köylerin nüfusunun yedi sekiz haneyi geçmediği anlaşılmaktadır. Beş yıl sonra yapılan tahrirde, bölgede 92 hanenin varlığına ulaşılmaktadır (Gürcan & Köse, 2019: 1237). İlçe, XVI. yüzyıldan sonra bir kasaba hüviyetine kavuşmuştur. XVII. yüzyılın önemli seyyahlarından biri olan Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde bu bölgeden bahsetmektedir. Kemaliye Kalesi'nde ve aşağı şehirde bin adet temiz toprak ile örtülü, bakımlı güzel evlerden, üç medreseden ve kırk adet sıbyan mektebinden söz etmektedir. Çelebi ayrıca Eğin (Kemaliye) yayının çok meşhur olduğunu ve çarşısının boydan boya yayıcılardan oluştuğunu seyahatnamesinde ifade etmektedir. Hatta yöre halkının, yaycı-okcu (kemandar) olduğundan dolayı beldenin “yaycılar yurdu” olarak isimlendirildiğini Seyahatnamesinde belirtmektedir (Evliya Çelebi, 1999: 298).

1846 yılında Kemaliye, Harput eyaletinin kurulması ile beraber buraya bağlanmıştır. Milli mücadele dönemine gelindiğinde de kasaba halkının isteği üzerine 1922 tarihinde Bakanlar kurulunun kararı ile ilçenin ismi olan Eğin'in yerine Kemaliye'nin kullanımına karar verilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Elazığ vilayetine bağlı bir kaza merkezi iken 1926 yılında Malatya'ya 1938'de ise Erzincan iline bağlı bir yerleşim haline dönüşmüştür (Akkan & Tuncel, 2002: 237).

Kemaliye, mimari yapılarıyla özellikle ahşap evleri ve tarihi kalıntılar ile önemli bir kültür mirasına sahiptir. Eğimli arazi yapısına göre şekillenen ahşap evlerde, taş, ahşap ve kerpiç malzemenin bir arada kullanıldığı, kapı tokmaklarıyla ve estetik görünümüleriyle yörenin turizmi açısından oldukça dikkate değer nitelikler taşıdığı anlaşılmaktadır ² (Görsel 2-5). XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarına tarihlendirilen geleneksel Osmanlı Dönemi konutları, mimari dokusuyla, günümüze kadar varlıklarını sürdürmektedirler (Akbulut, vd, 2013: 2). Evlerin kat sayısı genellikle alt kat, ana kat ve kaçak kat şeklinde inşa edilmektedir. Ayrıca “yer katı” olarak adlandırılan ikinci bir alt kat ya da gömülü soğukluk/mahzen (bodrum) katına da yer verilerek, kat sayısı çoğu zaman dörde çıkmaktadır ve bu da evlerin görkemli bir yapıya dönüşümünü sağlamaktadır (Korkmaz & Akdemir, 2015: 496).

² Özellikle farklı anlamlar ve figürler içeren kapı tokmakları, sivil mimari örnekleriyle birleştiğinde muhteşem bir görünüm elde edilmektedir. Eğin evlerinin kapıları üzerinde iki tokmak yer almaktadır. Kapı tokmakları; Şaş şak (tok tokmak), Şikkirik (ince ses çıkarmaya yarayan halka şeklindeki demir parçası) ve kilit gibi üç unsurdan oluşmaktadır. Şak şak iri yapılı bir tokmak olup tok ve yüksek bir ses çıkardığı için kapıya gelenin erkek, Şikkirik ise ince tınıya sahip olduğundan dolayı gelen kişinin kadın olduğu tokmaktan çıkan sestен anlaşılmaktadır. Şak ve Şikkiriklerin her ikisinin altında ise yuvarlak veya farklı figürlere sahip süslemeler yer almaktadır. Ancak en önemli süsleme unsuru, kilidin anahtar deliği çevresinde yer alan yılan figürlü tezyinatır. Eğin kapılarını süsleyen tokmalarda yer alan süsleme unsurları, yörenin kendine has tezyinat özelliklerini de açıkça göstermektedir (Demirsoy, 2009: 21).

Görsel 2. Kemaliye (Eğin)Evlerinden Bir Örnek.

Görsel 3. Kemaliye (Eğin)Evlerinden Bir Örnek

Görsel 4-5. Kemaliye (Eğin)Evleri Kapı Örneği ve Kapı Tokmağından Detay

Bunun yanı sıra ilçe merkezi, Dutluca ve Başpınar bölgelerinde yer alan tarihi yapıların çoğu günümüze kadar ulaşırken bazılarının ise yalnızca kalıntıları kalabilmiştir. Eğin (Kemaliye) Kalesi, Çağıl Kalesi, Malkoç çeşmesi, Sertan Çeşmesi, Surp Kuznor, Surp Kiyork (Kevork) ve Surp Perkiç kiliseleri de inanç turizmi bakımından önemli örnekler arasında yer almaktadırlar. Günümüze sağlam bir şekilde ulaşan Surp Kevork Kilisesi, mimari özellikleri ve kat sayısı ile ihtişamlı bir görünüme sahiptir. Ayrıca Topkapı Kalesi, Endici Kalesi, Pigan, Arsanias ve Haşgel Kalıntıları dışında Dört yolağzı Cami (1658), Orta Cami (1898), Taşdibi Cami (1635), Kurtoğlu Cami (1811), İhsaniye Cami (1876), Koçan Cami (1875), Enbya Bey Cami (1885), Bahçe Cami (1836), Hacı Yusuf Cami (1696), Emin Efendi Mescidi (1720), Memiş Efendi Meccidi (1803), Vanlızade Mescidi (1831) ve Tapur Cami (1906), diğer eserler arasındadır (Bulut, 2006: 88). Bunun yanında Alevi- Bektaşî geleneğinin önemli merkezlerinden biri olan Hıdır Abdal Ocağı da ilçeye bağlı Ocak Köyünde bulunmaktadır. Kemaliye, mimari dokusu dışında türküler, manileri, yöresel kıyafetleri, mutfak kültürü, düğün- ölüm gibi törenleriyle de hem etnografik hem folklorik malzeme açısından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Yöre halıcılık, gazenne (yöresel dokuma) ve yemeni üretimi aile birlikte kapı tokmakçılığı ve ahşap gibi geleneksel el işleri ile de ön plana çıkmaktadır. Özellikle halı dokuma ve kapı tokmaklarında kültürel mirasın izlerini görmek mümkündür (Akkuş vd, 2017: 6).

Kemaliye'nin tarihi dokusunun yanı sıra Karasu Kanyonu (karanlık Kanyon), mağaraları ve Taşyolu da turizm açısından oldukça önemlidir. Karasu Kanyonu, 400-500 m sarp kayalık yamaçlarından oluşan doğal ve görsel manzarası ile Türkiye'de en iyi korunmuş kanyonlarından bir tanesidir. İçerisinde barındırmış olduğu çeşitli hayvan türleri ile ön plana çıkan kanyon ayrıca alternatif turizm aktiviteleri için de önemli bir potansiyele sahiptir (Bulut, 2006: 91). Bunun yanı sıra Kemaliye'nin ulaşımını

sağlayan Taşyolu, turizm açısından önemli bir kaynaktır.³ Taşyolu hattı boyunca Kemaliye'nin doğal güzelliklerini ve doğal kaynaklarını (kanyon, mağaralar, bitki ve hayvan türleri) panoramik bir şekilde görmek mümkündür.

İlçe, bugün ÇEKÜL Vakfının (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı) 7 bölge 7 kent projesinde yer almaktadır. Ayrıca Tarihi Kentler Birliği'nin kurucu üyeleri arasındadır. 2021 yılında Çekül Vakfı tarafından ilçenin Anadolu'dan UNESCO'ya aday gösterilen kentlerden bir tanesidir. Bunun yanı sıra 2022 yılında Türkiye'nin Cittaslow (sakin şehirler) ağına dâhil edilmesiyle, popülerliğini ve çekiciliğini her geçen gün daha fazla artırmıştır. Bu anlamda ilçe hem mimari dokusuyla hem de doğal güzellikleriyle kültürel turizm bakımından zenginliği ile dikkat çekmektedir. 2005 yılından itibaren kent merkezi, tarihsel dokusunun korunması üzerine Sit alanı olarak ilan edilmiştir. 2006 yılında koruma amaçlı imar planının sınırları da belirlenmiştir. Böylece 2005 yılında başta geleneksel konut mimari yapılar olmak üzere çok sayıda tarihi eserin tescil işlemleri başlatılmıştır (Yapan, 2021: 58). Mimari yapılar dışında Kemaliye ayrıca birçok müzesiyle de ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı yörenin kültürel dokusunu, zenginliğini müzeler aracılığıyla da anlamak mümkündür. Söz konusu çalışmada ele alınan Kemaliye Etnografya Müzesi de en iyi örneklerden bir tanesidir.

Kemaliye Etnografya Müzesi

Müzenin İncelenme Tarihi: 19.09.2022

Müzenin Konumu: ve Tarihçesi: Müze, Kemaliye ilçe merkezinde Halılağa Mahallesinde yer almaktadır. Müze günümüzde Kemaliye Belediyesi'ne bağlı olarak hizmet vermektedir. Müze binası, mimari özellikleri ile dikkat çeken Surp Kiyork (Kevork) Kilisesi'nin müzeye dönüşümü ile sağlanmıştır. Kilise, 1870 yılında Ermeni mimari özelliklerini taşıyan kâgir ve kubbeli bir bina olarak inşa edilmiştir. Yapının gelirleri zamanında yöre halkından ve kiliseye ait iki evden sağlanmaktaydı. Ancak kilisenin yapımı büyük oranda halk desteğine dayanmaktaydı (Yarman, 2014: 281). Yapı, Ermeni nüfusunun azalmasından sonra dini işlevini zamanla yitirmiştir. Böylece kilise, farklı dönemlerde yeni işlevler kazanarak, günümüze kadar ulaşması sağlanmıştır. Kilise bir süre askeri karargâh olarak kullanılmıştır. 1915 yılında ise Türk Halı Şirketi'ne tahsis edilerek, ünlü Kemaliye (Eğin) halılarının burada dokunarak ilçe ekonomisine katkı sunması amaçlanmıştır (Alper, 1990: 51). Dokuma için kullanılan binanın alt katı, daha sonra uzun bir süre cezaevi olarak yeniden kullanıma açılmış ve doksanlı yılların sonlarına doğru kapanmıştır. Müze binası, 1998 yılında yöre halkının katkılarıyla ve Kemaliye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği tarafından müzeye dönüşümü için çalışmalar başlatılmıştır. 1999 yılında ÇEKÜL Vakfı ve dönemin kaymakamı Uğur Kolsuz'un da büyük girişimleri sayesinde müze binası, halkın hizmetine açılmıştır. 1998 ve 1999 yılları arasında yürütülen restorasyonlardan sonra zemin katı kafeterya, birinci katı ise teşhir salonları olarak düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra müze, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansının "İnanca Saygı, Kültürü Koruma Genlerimizde Var" adlı projesi kapsamında sağlanan destek yardımı ile 2019 ve 2020 yılları arasında kısmi olarak restore edilmiştir.

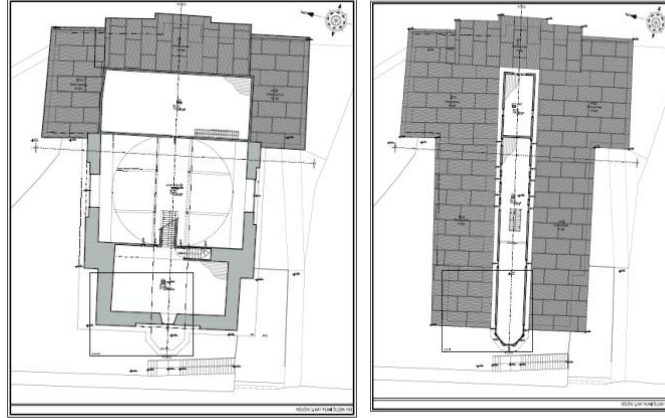
³ Kemaliye'nin yerleşim alanı düşünüldüğünde buraya ulaşım oldukça zahmetlidir. İlçeye ulaşımı daha rahat sağlamak amacıyla yöre halkı, Divriği üzerinden Erzincan ve Sivas karayolu ile bağlantı kurmak için yol inşa etmek istemişlerdir. İnşa edilmeye başlanılan yol, 8,5 kilometre uzunluğuna sahip olup büyük bir bölümü insan gücüyle yapılmıştır. Yolun inşası 132 yılda tamamlanmıştır. Bundan dolayı Taş yolun önemi oldukça büyüktür (Mavuş, 2021: 118).

Müze ayrıca Restorasyon projesi Tarihi Kentler Birliği tarafından her yıl gerçekleştirilen “Müze Özendirme Yarışmasında” da ödül almaya hak kazanmıştır (Kemaliye Belediyesi).

Müzenin Fiziki Durumu: Günümüze kadar ulaşmış olan yapı, “T” şeklinde kubbeli, kâgır ve sütunsuz plan özellikleri taşımaktadır. Yapıda kesme taş ve ahşap malzeme yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Kilise, zemin kat, 1.2. ve 3. kat (çatı arası) şeklinde inşa edilmiştir (**Görsel 6-8**).

Görsel 6 Müzenin Zemin ve I. Kat Planı (Kemaliye Belediyesi)

Görsel 7. Müzenin II. ve III. Kat Planı (Kemaliye Belediyesi)

Görsel 8. Kemaliye Etnografya Müzesinden Genel Bir Görünüm

Oldukça büyük ebatlara sahip kilisenin zemin katında, binanın güney cephesinden tek kanatlı bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. Zemin katta binanın batı cephesine bakan bir kafeterya ve kumaş dokuma atölyesi mevcuttur. 1. Kata, yapının güneyinde bulunan ahşap bir kapıdan girilmektedir. Bu katta yüksek tavandan oluşan küçük ebatlarda odalar mevcuttur. Bu odalar teşhir salonlarına ayrılmıştır. 2. kat ise büyük bir salon ve odadan oluşmaktadır. İkinci kattan 3. kata (çatı katı) bir merdiven yardımı ile ulaşılmaktadır. Çatı katı olarak isimlendirilen 3. katta ise yalnızca bir oda bulunmaktadır (Kemaliye Belediyesi).⁴

Yapının cephelerinde yer yer aşınma ve yıpranmalar olsa da genel itibariyle oldukça sağlamdır. Berrin Alper'in 1990 yılına ait doktora tezinde binanın farklı işlevler için kullanıldığı ve zaman içerisinde iç mekânda büyük bir değişim geçirerek özgünlüğünü büyük oranda yitirdiğini belirten ifadeler yer almaktadır (Alper, 1990: 51). Yapılan son restorasyonlarda; apsisin sağ ve solunda yer alan pastoforion hücreleri orijinal dokusunu korumakta ancak narteks ve naos arası 60 cm taş duvar ile doldurulmuştur. Yapının kurşun ile kaplı kubbesi, yerine kırma çatı ile yeni bir örtü sistemine bırakmıştır. Ayrıca binanın kesme taş duvarları, kemerleri, taş duvarlardaki ahşap doğramalar özgün yapısını korumaktadır. Fırat'a (Karasu) bakan arka cephede (güney cephe) pencere ve korkularındaki ahşap malzeme kullanımının yoğunluğu da oldukça dikkat çekicidir. Fakat kilise yer yer iç mekânda ve mekânsal yeni eklemeler ve değişimler geçirmesine rağmen hacimsel kütesini koruyarak günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır (Kemaliye Belediyesi). (**Görsel 9-12**).

Görsel 9. Müzenin Batı Cephesinden Bir Görünüm

⁴ Kilise ile alakalı yapılan araştırmalar esnasında; kaynakların çoğunda Kemaliye'de yer alan kiliselerin isminin zikredildiği ve bu kiliselerin bir kısmının günümüze kadar gelemediği bilgisine ulaşılmıştır. Günümüze ulaşan sağlam iki kilise yapısından söz edilmekte ve bu kiliselerden birinin de konumuzu teşkil eden Surp Kevork kilisesi (müze binası) olduğu ve binanın da Kemaliye ilçe merkezinde görkemli yapısıyla dikkat çektiği ifade edilmektedir. Kilisenin plan ve mimarisi hakkında genel bilgileri bizimle paylaşan Kemaliye Belediyesi ve müzeden sorumlu Hakan UÇAR Bey'e çok teşekkür ederiz. Ayrıca Kemaliye ile alakalı diğer kaynaklara ulaşmamızı sağlayan Sayın Şeref Can Bey'e de teşekkür ederiz.

Görsel 10. Müzenin Güney Cephesi

Görsel 11. Müzenin Doğu Cephesi

Müzenin Teşhir Tanzim Düzeni: Kiliseden müzeye dönüşümü sağlanan bina, yapılan son resorasyonlar ile yeniden hizmete açılmıştır. Kilisenin zemin katı dokuma (gazenne) atölyesine, birinci katı ise müzenin teşhir salonlarına ayrılmıştır (**Görsel 12**).

Görsel 12. Müzenin Zemin Katı Dokuma Atölyesi

Bu katta büyük bir salon ve küçük ebatlarda odalara yer verilmiştir. Odalarda Kemaliye'yi her yönüyle tanımamızı sağlayan 1400 adet etnografik esere yer verilmiştir. Bu eserler yöre ve çevre halkının bağışlarıyla ve katkılarıyla toplanarak müzede yerlerini almışlardır. Sergilenen eserler, genellikle bağış yoluyla müzeye kazandırıldığından dolayı bağış yapan kişinin ismiyle vitrinlerde sergilenmektedir. Sergide yer alan eserlerin genel olarak mutfak araç gereçleri, silahlar, yazma eserler, tarım aletleri, banknot paralar ve sikkeler, yazı takımı, ütüler, saatler, yöresel kadın kıyafetleri ve takılar, erkek takı ve aksesuarları, dokuma aletleri, kumaş baskı kalıpları, at koşum takımları, taş eserler, yöreyi yansıtan kapı tokmakları, hamam takımı (tas, takunya/nalın, kıldanlık), radyolar, aydınlatma ve ısıtma araçlarından oluştuğu anlaşılmaktadır.

İki kanatlı bir ahşap kapıdan ulaşılan ana salonda; bakır tepsi ve tabaklar, küpler, taş eserler, ahşap sandalyeler ve sandıklar, gazenne dokuma tezgâhına yer verilmiştir. Ayrıca duvarlarda yer verilen panolar içerisinde Kemaliye'nin simgesi haline dönüşmüş çeşitli kapı tokmakları da sergilenmektedir (**Görsel 13-16**).

Görsel 13. Ana Salondan Bir Görünüm

Görsel 14. Ana Salonda Sergilenen Eserlerden Detay

Görsel 15. Ana Salonda Sergilenen Eserlerden Detay

Görsel 16. Ana Salonda Sergilenen Dokuma Tezgâhı

Ana salondan sonra diğer teşhir odalarına ulaşılmaktadır. Odalar birbiri ile bağlantılı yalnızca arada küçük bir koridor bulunmaktadır. Odaların ilkinde, kırbaç, fener, kapı kilit ve anahtarlar, kapı tokmakları, ikinci oda da ise tesbihler, el yazma eserler, kuran-ı Kerimler, menkubeler, kitabe örnekleri, gaz lambaları, zemzemlik, tepsi, küllük, su testisi, maşrapa, örme sepet, çorba tası, kav çakmağı vitrinde teşhire sunulmuştur. Ayrıca taş devrinde kullanılan birkaç alete de yer verilmiştir. Üçüncü odaya baktığımızda ise kepçe, kevgir, bakraç, kömür ütöleri, taslar, tabaklar, güğümler, mataralar, havan ve ibriklerden oluşan mutfak malzemeleri teşhire sunulmuştur. Dördüncü odada ise kadın başlığı, fener, porselen lambalar, tunç gaz lambaları, dikiş makineleri bulunmaktadır. Beşinci odaya geldiğimizde ise daktilo, kadın ve erkek kıyafetleri, cezve, fener, telkâri tepsi, fincan, zemzemlik, çaydanlık, ayakkabılar, kurşun kabı, çeşitli silah aletleri, potin ayakkabı, çoraplar, ahşap oyma aletleri, ütüler, radyo, fener ve gaz lambalarına yer verilmiştir (**Görsel 17-26**).

Görsel 17. Teşhir Salonunda Yer Alan Farklı Eserler

Görsel 18. Teşhir Salonunda Yer Alan Yazma Eserler ve Kuran-ı Kerimler

Görsel 19. Teşhir Salonunda Yer Alan Mutfak Araç Gereçleri

Görsel 20. Çeşitli Mutfak Malzemelerinden Detay

Görsel 21. Teşhir Salonunda Yer Alan Kitabe

Görsel 22. Teşhir Salonunda Yer Alan Kapı Tokmak Örnekleri

Görsel 23. Ütü ve Gaz lambalarından bir Görünüm

Görsel 24. Tepsi, Kahve Değirmeni ve Diğer Mutfak Genel Araç Gereçlerinden Genel Bir Görünüm

Görsel 25. Çeşitli Kıyafetlerin Sergilendiği Vitrinden Bir Görünüm

Görsel 26. Çeşitli Silah Aletlerinin Sergilendiği Vitrinden Genel Bir Görünüm

Müzenin teşhir tanzim düzeninde, eserlerin tasnifi olmamakla beraber yörenin etnografik malzeme açısından potansiyelinin oldukça zengin olduğu anlaşılmaktadır. Yöredeki halkın bağışlarıyla zengin ve çeşitli eserlerden oluşan bir eser koleksiyonundan söz etmek bu anlamda mümkündür. Teşhirde yer alan dokuma aletleri, kumaş baskı aletlerinden anlaşıldığı üzere bölgenin dokuma, el sanatları konusunda geçmişinin oldukça eskiye dayandığı çıkarımı yapılabilir. Özellikle Eğin halısı, yöresel ve bitkisel motiflerin, yanı sıra mavi boyalı atkı ipliği ile Azerbaycan ve İran etkilerini bünyesinde taşıması açısından oldukça dikkate değer niteliklere sahiptir. 1887 yılında Eğin'e (Kemaliye) gelip yerleşen göçmenlerin elinde dokunan güzel örnekler, zamanla yöre halkı tarafından benimsenmiş ve yöre dışında da büyük bir üne kavuşmuştur. Bunların yanı sıra H. 1310(1892) Salnamesinde de yörenin halı dokumacılığında çok ileride olduğu ve dokumadan yüksek bir gelir elde edildiğine dair bilgilere yer verilmiştir (Akkan & Tuncel, 2002: 237). Yörede halı dokumacılığının ve ticaretinin gelişmesindeki en büyük faktörlerden bir tanesinin de Kemaliye'nin Karadeniz kıyısından Giresun'a bağlayan ve buradan geçen kuzey, güney doğrultusundaki kervan yolu olmuştur (Akkan & Tuncel, 2002: 237). 1900 yılında ise halı şirketinin temelleri atılmıştı. Halı dokumacılığının 1945 yıllarına kadar devam ettiği ancak 1950-1955 yılları arasında fabrikasyon üretime geçilmesi ile beraber dokumacılığın gerilediği anlaşılmaktadır (Karakaş, 2004: 36-37). Yörede unutulmaya yüz tutan el sanatları arasında yer alan halıcılık dışında dabakçılık (deri) ipek ve bez dokumacılığı, yemenicilik, demir süslemeciliği, ahşap oymacılığı da diğer önemli sanatlar arasındadır. Özellikle 1891 yılında Kemaliye'de pamuklu kumaş, havlu, yazma, bez gibi ürünlerin elde ve makineler yardımıyla üretildiği kaynaklarda geçmektedir. Yörenin geleneksel el sanatlarından bir tanesi de gazenne bez dokumacılığıdır. Gazenne, evlerdeki tezgâhlarda pamuk ipliğinden dokunan ve farklı renklerle boyanmaktadır. Bu dönemde imalathaneler arasında; 11 Manusa, 7 tabakhane, 9 kürkçü, 8 kumaş boyama atölyesi ve küçük el sanatlarıyla uğraşan 8 çilingir, 4 nalbantçı 4 demirci, 5 silahçı 5 saatçi ve 15 kundura imalathane, yörede yer almaktaydı (Akkan & Tuncel, 2002: 237). Bunun yanı sıra H. 1310(1892) salnamesinde seccade, manusa ve beyaz bezlerin dokunduğu 10 halı ve 20 dokuma tezgâhı, sığır derisinden meşin üreten 5 tabakhaneden de bahsetmektedir (Karakaş, 2004: 36-37). İlçenin batısındaki Sarıççek yaylası gibi önemli hayvancılık alanının bulunması Kemaliye'nin kıymetli bir zanaat kolu olan dericiliğin gelişmesini sağlamıştır. Demir süslemeciliği ve ahşap oymacılığı da yörede geçmişi eskilere dayanan ve günümüzde kısmen de olsa devam eden zanaatlar arasındadır. Demir süslemeciliği daha çok Kemaliye evlerinin kapısını süsleyen kapı tokmaklarında görülmektedir (Akpınar, 2004: 230). Müzede çok sayıda kapı tokmağına

rastlamak bu anlamda mümkündür. Çoğu konağın demir malzemenen yapılmış tokmakları burada biriktirilmiştir. Ayrıca demir malzemenin yanı sıra bakır malzemenin de yoğun bir şekilde ilçede kullanımını müzede yer alan mutfak araç gereçlerinde görebilmekteyiz.

Müze de yer alan sandıklardan ve çeşitli eserlerden de Eğin zanaatkârlarının ahşap işçiliğinde de maharetli oldukları açıkça anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra müzede dikkat çeken bir diğer eser grubu silahlardır. Çeşitli silah aletlerin sergilendiği vitrinde çok sayıda eser bulunmaktadır. Ayrıca çok sayıda kömür ütüsü, gaz lambası, fener ve dikiş makinelerine de rastlamak mümkündür. Böylece müzede yöre halkına ait etnografik eserler, geçmişten günümüze devam eden kültürel sürekliliği de açıkça göstermektedir. Özellikle eserlerin büyük bir kısmı halkın gündelik hayatını yansıtan kılık kıyafet, takı ve aksesuar, mutfak araç gereçleri, silahlar, dokuma çeşitleri ve tarım aletlerinden oluşmaktadır.

Sonuç

Kiliseden müzeye dönüşümü sağlanan Kemaliye Etnografya Müzesi, tarihi süreçte farklı birçok işlev verilerek yeniden kullanılmıştır. Kilise bir dönem cezaevi ve halı şirketi olarak kullanıldıktan sonra en nihayetinde de müzeye dönüştürülmüştür. 1998 yılında yöre halkının katkılarıyla ve Kemaliye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği tarafından kilisenin müzeye dönüşümü için girişimlerde bulunulmuştur. 1999 tarihinde de ÇEKÜL Vakfı ve dönemin kaymakamının büyük katkıları sayesinde müze binası açılmıştır. Binada sergilenen eserler daha çok yöreyi tanımamızı sağlayan etnografik malzemelerden oluşmaktadır. Sergide yer alan etnografik malzemeler arasında; yöresel kıyafetler, takılar, el yazma eserler, Kuran-ı Kerimler, dokuma aletleri, mutfak araç gereçleri, aydınlatma araçları, banknotlar ve sikkeler, yazı takımı, ütüler, saatler, kumaş baskı kalıpları, at koşum takımları, taş eserler, kapı tokmakları, kilitler ve daha birçok eser bulunmaktadır. Müzede yer alan eserlerin çeşitliliği, yörenin etnografik malzeme açısından potansiyelinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Bu açıdan eser yönünden müze, zengin bir içeriğe sahiptir.

Müzenin büyük çabalar sonucu hayata geçirilen önemli bir proje olduğu anlaşılmaktadır. Büyük emekler sonucu küçük bir kasabada, malzeme açısından zengin bir etnografya müzesinin varlığı, şüphesiz büyük bir emeğin ve çabanın sonucudur. Bu anlamda belediyenin, müze görevlisinin ve yöre halkının katkıları çok değerlidir. Tüm bunların yanı sıra müzenin elbette ki ileriki zamanlar için daha fazla kendini geliştirmesi de beklenmektedir. Yörenin etnografik malzeme açısından potansiyelinin oldukça yüksek olduğunu müzede sergilenen eserlerden anlamak mümkündür. Bunun yanı sıra ilçenin geleneksel yemekleri, kaybolmakta olan çeşitli el sanatları, yöresel giyim kuşam, yemek kültürü, sözlü gelenekleri (mani, türkü, ağıt), kına, düğün, sünnet ritüelleri gibi yörenin zengin somut olmayan kültürel unsurlarının da müzede yer edinmesi sağlanmalıdır. Somut değerler kadar somut olmayan kültürel mirasın da yöreyi bir bütün olarak daha iyi temsil edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Başka bir deyişle birer hafıza mekânı niteliği taşıyan etnografya müzeleri, halka ait hem maddi hem de manevi değere sahip kültürel unsurların tanıtılmasını ve yok olmadan önüne geçebilmeyi sağlayarak gelecek kuşaklara aktarabilmelidir. Ayrıca naçizane önerimiz müze, eserlerini günümüz çağdaş müzeciliği açısından belli bir teşhir hikayesi çerçevesi içerisinde düzenlediği takdirde çok daha iyi bir müze mekânı elde edeceği kanaatindeyiz. Müze, teknoloji den faydalanarak teşhir salonlarını modern teşhir tanzim

düzenine göre kurgulaması ve böylece müzeye gelen yerli ve yabancı ziyaretçiler için eserleri daha çarpıcı ve canlı hale getirmesi de mümkündür. Zira eserlerin belli bir teşhir hikâyesi, koleksiyonun kurgusu ve müze mekânının atmosferi ile doğru orantılı olması müzeyi daha aktif bir mekâna dönüştürebileceği de şüphesizdir. Yörenin tarihsel süreci kronolojik bir düzen içerisinde maketlerle ve görseller yardımı ile ziyaretçiye aktarılabilir. Bunun yanı sıra ilçenin tarihi, ekonomi, siyasi, sosyal ve kültürel dokusu hakkında kısaca bilgilendirmeler verecek şekilde tematik canlandırmalara, panolara ve videolara yer verilebilir.

Sonuç olarak Kemaliye, küçük bir yerleşim alanı olmasına karşın oldukça çeşitli ve zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Yörenin hem somut hem de somut olmayan kültürel mirasının bir bütünlük içinde müzede yer alması ve geleceğe taşınması bu açıdan önemlidir. Ayrıca bu hafıza mekânını en iyi şekilde koruyarak ve daha fazla geliştirerek gelecek kuşaklara, zengin kültürel mirasımızı aktarabilmek hepimizin vazifesi olmalıdır. Son olarak Kemaliye Etnografya Müzesi örneğinden hareketle etnografya müzelerinin bir kent için önemiyetinin ve kentlerin kültürel zenginliğinin yok olmadan bu hafıza mekanlarına kaydedilmesinin önemi söz konusu çalışma ile vurgulanmaya çalışılmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Kemaliye Etnografya Müzesinin Kent Belleğine Katkısı Üzerine Bir İnceleme” başlıklı makalenin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Akbulut, D., Korkmaz, E., Yolcu, B., Berilgen, M. (2013). Geleneksel Kemaliye (Eğın) Evlerinin Çatı ve Duvar Kuruluşlarında Kullanılan Toprak Malzemesi Özellikleri, *4. Symposium on Strengthening Historical Buildings and Transferring Them Safely to the Future*, 1-11.
- Akkan, E. & Tuncel, M. (2002). *Kemaliye*, İstanbul: Diyanet İslam Ansiklopedisi, (25), 236-237.
- Akkuş, Ç. (2017). Somut Kültürel Mirası Koruma Çalışmaları: Erzincan Kemaliye Sit Alanı, *Turkish Studies*, 12 (35), 1-12.
- Akpınar, E. (2004). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Alternatif Turizm Merkezi Olmaya Aday Bir İlçe: Kemaliye, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 207-236.
- Alper, B. (1990). *Kemaliye (Eğın) Yerleşme Dokusu ve Evleri Üzerine Bir Araştırma*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Yöktez.
- Arıkan, Z. (2003). Eğın Kasabasının Tarihsel Gelişimi, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 12(1), 1-64.
- Avcı, A. (2017). *Cumhuriyet Dönemi Etnografya Çalışmalarına Bir Örnek: Ankara Etnografya Müzesi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi, Yöktez.
- Bulut, Z. (2006). *Kemaliye (Erzincan) İlçesi ve Yakın Çevresinin Alternatif Turizm Kapsamında Rekreatif Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Atatürk Üniversitesi, Yöktez.
- Çelebi, E.(1999). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Çev: Seyit, K. ve Dağlı, A.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Danacı, M. & C. Akkaya, F. (2018). Kemaliye (Eğin) de Sürdürülebilir Turizm Yönetimi Ekseninde Gelecek Projeksiyonu, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 233-250.
- Demirsoy, A.(2009). Tarihi ve Mitolojiyi Yaşatan Kasaba, Kemaliye’de Kapı-Kilit Figürlerinin Tarihsel Kökeni, *Kemaliye Kültür ve Kalkındırma Derneği*, 20-22.
- Gürcan, O. & Köse, M. (2019). 2611 Numaralı 1841 Tarihli Eğin (Kemaliye) Nüfus Defterine Göre Eğin Kazasındaki Müslüman Ahalinin Demografik ve Sosyo İktisadi Yapısı, *Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu*, 1233-1249.
- İdem, C. (2019). Kuruluşundan Osmanlı İmparatorluğu’na Sosyal, Siyasal ve Kültürel Dönüşüme Bir Örnek: Kemaliye (Eğin) Kasabası, *Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu*, 1613-1682.
- Karakaş, E. (2004). Kemaliye’nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 19-48.
- Keskin, N. (2014). Kentlerde Yeni Bellek Mekânları: Kent Müzeleri, *Folklor, Edebiyat Dergisi*, 10(76), 1,10.
- Korkmaz, E. & Akdemir, M. Z. (2015). Kemaliye ve Çevre Yerleşmelerinde Yer Alan Geleneksel Konutlarda Yerel Bilgi ve Deneyim Kullanılarak Uygulanan Koruma Müdahalelerinin Değerlendirilmesi, *Megaron*, 10(4), 494-502.
- Mavuş, F. B.(2021). Erzincan İli Kemaliye (Eğin) İlçesinin Somut Kültürel Miras Değerleri, *Turizm, Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 110-120.
- Şimşek, M. & Akkaya, F. (1996). Her Yönüyle Kemaliye, İstanbul: T.C. Kemaliye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları.
- Tasouji Dural, C. (2013). Bir Hafıza Mekânı Olarak Müze: Ankara Etnografya Müzesi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3(129), 129-143.
- Yapan, M. (2021). *Geleneksel Eğin Evlerinin Korunması Bağlamında Modern Yöntemler ve Çağdaş Malzemenin Kullanımının Araştırılması*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Erciyes Üniversitesi, Yöktez.
- Yarman, A. (2014). Eğin (Agn) Ermenileri, *Kebikeç Dergisi*, (37), 261-29

Extended Summary

Kemaliye is a small settlement located in the Euphrates region of the Eastern Anatolia Region. Although the district of Erzincan province has a very rough terrain, it has hosted many different civilizations throughout history. In this sense, Kemaliye has been chosen as a settlement area since the early ages. In the Middle Ages, Iran and Byzantium dominated the county. XI. century Seljuk, XII. In the 19th century, it passed into the hands of the Ottomans. Armenians, Greeks, Turks and many other nations lived together in the district and in this sense, they ensured the formation of a common cultural heritage and its survival to the present day. Kemaliye is a small settlement with a very old history. The district constantly changed hands between Iran, Byzantium, Seljuk and Ottoman Empire. Finally, in the XII. It has been under Ottoman rule since the 19th century. In this sense, it is possible to come across historical buildings of different cultures in the center and its surroundings. In addition to religious buildings such as mosques, madrasahs, baths, tombs, civil architectural examples and churches, there are also many buildings that will serve the education and social field. Although it is a small settlement area, many historical artifacts that have survived and are in ruins clearly show the richness of the cultural heritage of the district in this sense. One of these works is the Surp Kevork Church, which is located in the district center and

belongs to the Armenian architecture, which has survived to the present day. Over time, the church has gained many different functions such as a prison, carpet workshop and museum, and it has been ensured that it has survived to the present day. The interior of the church, which was reorganized as a museum building in 1999, was organized as exhibition halls. Ethnographic materials in the museum were collected with the contributions of local people and administrators and took their place in the exhibition. It is understood that the artifacts in the museum are rich in ethnographic and folkloric materials of the region and in this respect, they have the characteristics of a memory place for the city. The aim of the study is to emphasize that ethnography museums are important institutions that exhibit the material and spiritual values of the public in a space. It is aimed to indicate the important mission of these organizations more clearly with the example of Kemaliye Ethnography museum. It is also to express the importance of the settlement area by mentioning the impact and contribution of the existence of such an important museum in a small settlement area on the city. In addition to this, it has been tried to examine what can be done to leave a better museum for the future by presenting a few suggestions on how the region is very rich in terms of ethnographic and folkloric material, but how to display it in the museum in the best way. Therefore, it is aimed to focus on the fact that the cultural heritage that has existed from the past to the present is best preserved through museums, especially ethnography museums.

Geliş Tarihi / Received Date
14.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
10.08.2023

Viyolonselde Çift Ses Tekniğinin Öğretimine Başlama Sürecine İlişkin Eğitimci Görüşleri¹

Educator's Views on the Process of Beginning the Double-stops Training in Cello

Sevgi TAŞ²
Ozan ÖZDEMİR³

Öz

Yaylı çalgı eğitiminde çift sesli uygulamalar, tek sesli çalışmalardan daha farklı güçlükleri barındırmaktadır. Aralıkların doğru bir entonasyonla seslendirilmesinin yanı sıra uyum ve denge içerisinde tınlaması, çift sesli ezgilerin ise tek sestemden oluşan bir ezgiyi çalıyor gibi bir kolaylıkla seslendirilmesi gerekmektedir. Bu yüzden yaylı çalgı eğitiminde çift ses çalımı, zorlu teknikler arasında sayılmaktadır. Bu tekniğin öğretiminde titiz ve dikkatli bir yaklaşım gerekmektedir. Bu çalışma, viyolonsel eğitiminde çift ses tekniğine başlarken dikkat edilmesi gereken çeşitli durumları, gereklilikleri ve zorlukları eğitimci görüşleri doğrultusunda tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, çift sesli çalışmalara başlamanın ideal zamanı ve başlangıç için gerekli hazır bulunuşluklar ortaya koyulmuştur. Ayrıca eğitimcilerin bu çalışmalara programda yer verme zamanlamaları, karşılaşılan zorluklar, öğrenci hataları, başlangıç düzeyinde kullanılan kaynaklar belirlenmiştir. Son olarak konunun öğretimine ilişkin eğitimcilerin önerileri ve çift sesli çalışmalara başlarken çalgı, yay ve malzeme seçimi araştırılmıştır. Araştırma durum tespitine yönelik nitel bir çalışmadır. Veriler, viyolonselde çift ses tekniğinin başlangıç aşamasındaki eğitime yönelik soruları içeren, bir soru formu kullanılarak görüşme yoluyla toplanmıştır. Toplanan veriler sistematik bir biçimde betimlenmiştir. Araştırmada, fiziksel gelişim ve temel beceriler dikkate alınarak erken dönemde çift sesli çalışmalara başlanabileceği; boş tel kontrolleri ile yayda denge ve kuvvet uygulamaya dönük çalışmaların eğitime katkı sağlayacağı; çift sesli uygulamalara geçişte karşılaşılan başlıca zorlukların başparmak problemlerine, konum bilgisine-geçişlerine, sol elin ve yayın eşgüdümüne dayandığı; pekiştirmeden pasajları geçme, özensiz çalışma, sabırsızlığa dayalı eksik çalışmalar çift ses tekniğinin çalışılmasında sıklıkla yapılan hatalar içerisinde yer aldığı; çift sesli uygulamalarda başlangıç düzeyinde kullanılan kaynakların neler olduğu; kullanılan çalgı yapısındaki ayarsızlıkların eğitimde sıkıntılar yarattığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler Çift ses, entonasyon, viyolonsel eğitimi, viyolonsel teknikleri, çalgı eğitimi.

¹ Bu çalışmada kullanılan veri toplama aracı Afyon Kocatepe Üniversitesi Etik Kurulunun 20.11.2020 tarih ve 219 sayılı kararı ile uygun görülmüştür. Çalışma, ikinci araştırmacının “Viyolonsel Eğitiminde Çift Sesli Çalışmalara Yönelik Eğitimci Görüşleri” adlı yüksek lisans tezinden geliştirilmiştir. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu, 20/11/2020, Sayı No: 2020/219

² Sorumlu Yazar: Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuarı, Afyonkarahisar, satli@aku.edu.tr., ORCID ID: Orcid: 0000-0001-8466-803X

³ Sanatta Yeterlik Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Samsun, ozancello@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9253-8232

Abstract

Double-stops have different difficulties in string instrument training than melodic practices. In addition to being played with the proper intonation, intervals should sound in harmony and balance, and double-stops should be vocalized with ease as if playing a melody consisting of a single sound. For this reason, playing double-stops is considered among the challenging techniques in string instrument training. A meticulous approach is required in the teaching of this technique. This study aims to determine the various situations, requirements, and difficulties that should be considered when starting the double-stops technique in cello education with the educator's views. The research is a qualitative study for due diligence. The data were collected through interviews using a questionnaire containing questions about the initial training of the double-stops in the cello. The collected data were systematically described. The ideal time to start double-stops and the necessary sufficiency for the beginning have been revealed in the study. In addition, the timings of educators to include these studies in the program, the difficulties encountered, student errors, and the resources used at the beginner level were determined. Finally, the suggestions of the educators regarding the teaching of the subject and then the selection of instruments, bows, and materials while starting the double-stops were investigated. The research revealed that by considering physical development and basic skills, it is possible to start double-stops in the early period. Also, it has been determined that studies on balance and force application in the bow with open string controls will contribute to education. The main difficulties encountered in the training of double-stops are based on thumb problems, knowledge of shifting, and left hand with bow coordination. Furthermore, there are findings that there are frequent mistakes in the study of double-stops, such as passing passages without reinforcing, sloppy work, and deficient studies based on impatience. In addition to these, it has been concluded that the books used in double-stops at the beginner level and there are points to be considered in the selection of instruments and materials.

Keywords Double stops, intonation, double-stops on string instruments, cello education, cello technics, instrument education.

Giriş

Geçmişten bugüne müziğin gelişimi doğrultusunda yaylı çalgılar pek çok değişim geçirmiştir. Bu süreçte yaylı çalgılar repertuarı büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu repertuarın seslendirilmesi, güçlü müzikal ve teknik donanım gerektirmektedir. Yaylı çalgılar repertuarında yer alan küçük ya da büyük formlu eserlerde, kolay veya ileri hemen hemen her düzeyde çift sesli pasajlar bulunmaktadır. Bunların çalınabilmesine yönelik teknik alt yapının oluşturulması son derece önemlidir. Eğitim repertuarında, gerekli alt yapının kazandırılmasına yönelik çok sayıda etüt, egzersiz ve gam çalışması yer almaktadır.

Yaylı çalgılarda çift ses çalma, iki farklı teldeki sesin tek bir hareketle seslendirilmesidir. Salzberg, (1980: 46,47) gam, arpej, ezgi ve çift ses çalımları içerisinde gamın en doğru, çift seslerin ise az doğru entonasyonla çalındığı varsayımı ile yola çıktığı çalışmasında, temiz çalma bakımından en zor olanın arpejler, ardından da çift sesler olduğunu belirtmektedir. Entonasyon açısından zorluklar barındıran çift seslerin çalışılmasında el pozisyonu, parmakların serbestliği, yay ile sol elin eşgüdümü ve ton üretme gibi kavramlara dikkat edilmesi önemlidir. Çift ses tekniği bir tele ya da iki parmağın farklı tellere basmasıyla gerçekleştirilir. Bu yüzden çift sesli çalışmaların başlangıcında öğrencinin belirli bir tuşe ve yay hakimiyetinin olması önemlidir. Çift ses çalımlarının öğrenimine başlamadan önce gerekli hazır bulunuşluklara sahip olunmadığı zaman bu çalışmalar ile ilgili pek çok sorun yaşanabilmektedir (Sipahioğlu, 2019: 30).

Çift sesli çalınmalar, işitsel beceriler ve aralıklar hakkında farkındalık ve doğru bir sol el çerçevesi geliştirir. Çift sesler ayrıca koordinasyon, hassasiyet ve yedi düzeyde tel yüksekliği konusunda sağ el becerilerine de katkı sağlar. Aynı zamanda çift ses uygulamalarıyla geliştirilen sol el, tel geçişli pasajlarda akışkanlığı, artırır. Ayrıca çift ses içermeyen pasajlarda dahi çift ses çalışmalarından yararlanabilir (Perfors, 2014). Çift sesli uygulamalar, başparmağın uygun konumlanması ve elin pozisyon farkındalığını sağlamaya yardımcı çalışmalardır. Ayrıca bu çalışmalar konum geçişleri, tuşe hakimiyeti gibi konularda çalışmayı geliştirmektedir (Topoğlu, 2006: 26). Çift sesler, doğru sese yönelik kontrol sağladığı ve eli ideal bir duruma getirmeye zorladığı için, iyi bir entonasyon elde etmede önemli bir temeldir (Shaw, 1965: 35). Çift seslerin tam olarak duyulabilmesi için her iki elin teknik becerisinin ve koordinasyonunun yeterli olması gereklidir (Yurieva, 2020: 1). Zaman içerisinde çift sesli uygulamalar yoluyla, bu beceri ve koordinasyonun çalgı çalınmasının bütününe yansıdığı bilinmektedir.

Çift sesli uygulamalar, tek sesli çalışmalardan daha farklı güçlükleri barındırmaktadır. Yaylı çalgılarda doğru entonasyon, dinleme ve teknik becerinin işbirliğine dayanmaktadır. Çalıcı, yaylı çalgı çalınmasının entonasyon bakımından gerektirdiği durumları gözetebilmelidir. Bu çalgıların entonasyonu ezgisel çalınmalarda, çift selerde, oda müziği ve piyano eşliğinde disiplinlerinde farklıdır (Sassmannshaus, 2012). Bu farklılıklar genellikle ses sistemleri ile açıklanır. Pisagor sistemi temel ses kaynağını belirli bir sabit oranda bölerek farklı seslere ulaşma ve bu şekilde bir dizi elde etme yöntemini benimser. Pisagor düzeninden doğan sorunları gidermeye yönelik girişimlerden biri olan tam (just) entonasyon, aralıkların pürüzsüz ve saf olarak tanımlandığı bir sistemdir (Şenel, 2021: 354,357). Çalgıdan üretilen sesler, birbirleriyle ilişkilerinden veya diyatonik ilişkilerden bağımsızdır, temiz duyulmaları modülasyonel durumlara göre şekillenmektedir (Norton, 1962: 176 Akt: Blanche, 1996: 31). Pisagor sistemi çoğunlukla dizi ve tek sesli müziksel pasajların seslendirilmesinde tercih edilirken, üçlülerin ve altılıların çalınmasında, tam uyumlu aralıklardan farklı olarak saf (just) entonasyon kullanılır. Yaylı çalgılar alanında bu ses sistemlerinin farklı durumlarda tek başına yeterli olmadığı bilinmektedir (Sassmannshaus, 2012). Çalıcı çift sesli pasajlarda, entonasyonun temiz olması için ses sistemleri arasında seçim yapmak zorundadır. Bu seçimin belli bir teorik bilinçle gerçekleştirilmesi faydalıdır ancak çalıcı işitsel olarak, ne çaldığının ve nasıl çaldığının farkında olmalıdır.

Çift ses çalınmasında temel sorunlardan biri, iki parmağın zorunlu olarak iki teli basılı tutmasıyla ortaya çıkmaktadır. İki parmak teli çok sert kavradığında, gereksiz gerilim kolayca baş parmağa ve ardından tüm ele yayılır. Öğrencinin çift seslerde aşırı baskı yapmaması konusunda uyarılması gerekmektedir. (Galaman, 1962: 27). Çift seslerin uyum ve denge içerisinde tınlanması ve duyulması gereklidir. Çift seslerden oluşan ezgilerin, tek sestenden oluşan bir ezgiyi çalıyor gibi bir kolaylıkla seslendirilmesi ise bir başka zorluktur. Bunlarla beraber çift ses çalınmalarında vibratonun ve müzikalitenin korunması da karşılaşılan güçlükler arasındadır (Zafer, 2007: 68). Çift seslerin çalınmasında karşılaşılan bir başka zorluk ise konum geçişleridir. Buradaki fark geçişin iki tel üzerinde gerçekleştirilmesidir. Konum geçişlerinde aralıkların darlığını ve genişliğini gözetenek hareketi gerçekleştirmek gereklidir. Parmaklar arasındaki mesafeyi azaltma ve artırma işleminin önemli olduğu akıld tutulmalıdır. (Yanklevich, 2016: 317). Tüm bu teknik zorlukların çözümünde sol elin ve yayın koordineli bir biçimde çalışması, müzikal anlayışa

dayalı düşünce ve yaddaki serbestlik önemlidir. Ayrıca karşılaşılan teknik sorunların giderilmesinde tüm vücudun devrinişsel olarak ne yaptığını hissetmesi faydalı olacaktır (Hoppe, 2017: 27).

Çift ses uygulamalarının, yaylı çalgılar eğitiminin önemli basamaklarından biri olduğu açıktır. Eğitimin başlarında çift ses çalma tekniğinin temelleri atılmalıdır. Bu konuda fazla gecikilmemelidir (Yurievna, 2020: 1). Çift ses tekniği öğretiminin ertelenmesi halinde, çalgı eğitiminin eksik kaldığı bir gerçektir (Özer, 2006: 84). Çift sesli çalışmalara titiz ve ayrıntılı bir şekilde başlanmalıdır. Böylelikle sonuçları etkili ve kalıcı olacaktır. Bu çalışmada, viyolonsel eğitiminde çift ses tekniğine başlarken dikkat edilmesi gereken çeşitli durumların, gerekliliklerin ve zorlukların eğitimci görüşleri doğrultusunda tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, çift sesli çalışmalara başlamanın ideal zamanı, başlangıç için gerekli hazır bulunuşluklar, eğitimcilerin bu çalışmalara programda yer verme zamanlamaları, karşılaşılan zorluklar, öğrenci hataları, başlangıç düzeyinde kullanılan kaynaklar, konunun öğretimine ilişkin eğitimcilerin önerileri ve çift sesli çalışmalara başlarken çalgı, yay ve malzeme seçimi araştırılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Viyolonsel eğitiminde çift ses tekniğine başlarken dikkat edilmesi gereken çeşitli durumları, gereklilikleri ve zorlukları eğitimci görüşleri doğrultusunda tespit edilmesi amaçlanan bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır.

1. Çift sesli çalışmalara başlamanın ideal zamanı nedir?
2. Başlangıç için gerekli hazır bulunuşluklar nelerdir?
3. Viyolonsel eğitimcileri, çift sesli çalışmalara programlarının hangi aşamasında yer vermektedirler?
4. Çift sesli çalışmalara başlarken karşılaşılan zorluklar nelerdir?
5. Başlangıç düzeyinde çift sesli çalışmalarda karşılaşılan öğrenci hataları nelerdir?
6. Başlangıç düzeyinde çift ses çalmının öğretiminde kullanılan kaynaklar nelerdir?
7. Çift ses öğretimine yönelik viyolonsel eğitimcilerinin önerileri nelerdir?
8. Çift sesli çalışmalara başlarken çalgı, yay ve malzeme seçiminde dikkat edilmesi gereken noktalar nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, viyolonsel eğitiminde çift ses tekniğine başlarken dikkat edilmesi gereken çeşitli durumları, gereklilikleri ve zorlukları ortaya koymaktadır. Çalışma, çift sesli uygulamalara başlamanın ideal zamanını ve başlangıç için gerekli hazır bulunuşlukları; eğitimcilerin bu çalışmalara programda yer verme zamanlamalarını, karşılaşılan zorlukları, öğrenci hatalarını, başlangıç düzeyinde kullanılan kaynakları; konunun öğretimine ilişkin eğitimcilerin önerilerini ve çift sesli çalışmalara başlarken çalgı, yay ve malzeme seçimindeki gereklilikleri ortaya koyması bakımından önemlidir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Viyolonsel eğitiminde çift ses tekniğine başlarken dikkat edilmesi gereken çeşitli durumları, gereklilikleri ve zorlukları eğitimci görüşleri doğrultusunda tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada, tarama modeli kullanılmıştır. Durum tespitine yönelik nitel bir araştırma olan bu çalışmada veriler, yapılan ilgili yayın araştırması ve yaylı çalgılar alanındaki mesleki deneyimlere dayandırılarak hazırlanan bir soru formu aracılığıyla toplanmıştır. Kullanılan soru formunda, viyolonselde çift ses tekniğinin öğretimine başlama sürecine yönelik yarı yapılandırılmış görüşme soruları mevcuttur.

Belli bir zamanda bir konunun, var olduğu halini araştırmayı amaçlayan model, tarama olarak tanımlanabilir. Araştırmanın konusu olan problem ve öğeleri, içinde bulunduğu şartlar içerisinde sade bir biçimde açıklanmaya çalışılır. Taramada araştırılan duruma müdahale edilmez veya durum değiştirilmeye çalışılmaz. Tarama yapılırken dikkat edilmesi gereken, araştırılan konunun açık bir biçimde gözlemlenip belgelenebilmesidir (Karasar, 2018: 109). Nitel araştırma, herhangi bir olgunun özelliklerini ve nasıl bir yapıya sahip olduğunu, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi yöntemlerle araştıran; araştırılan şeyi kendi ortamında olduğu gibi ve bütün olarak ortaya konulmasını amaçlayan bir araştırma sürecidir (Yıldırım, 1999: 9). Yarı yapılandırılmış görüşmede öncelikle araştırılması planlanan konuya ilişkin soruları kapsayan görüşme soruları hazırlanır. Sorular önceden hazırlansa da görüşme anında araştırmacı görüşmenin akışı doğrultusunda ihtiyaç duyulan ek sorular sorabilir. Böylelikle görüşülen kişinin verdiği cevaplara yorum getirmesi ve daha fazla ayrıntı vermesi sağlanır. Görüşmelerde bazı soruların cevapları diğer sorular içerisinde verilebilmektedir. Böyle durumlarda araştırmacı soruların akışını değiştirebilir. Görüşme yöntemi uygulanış bakımından rahat olduğu ve belirli düzeylerde standartlık sunabildiği için eğitim araştırmalarında kullanılmaktadır (Türnüklü, 2000: 547).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın katılımcıları, ülkemizde mesleki müzik eğitimi veren çeşitli okullarda çalışan viyolonsel eğitimcileridir. Çalışma grubu ulaşılabilen, araştırma ile ilgili görüşmeyi kabul eden 10 eğitimciden oluşmaktadır. Viyolonsel eğitimcilerinin görev yaptığı okullar; Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bursa Zeki Müren Güzel Sanatlar Lisesi, On Sekiz Mart Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Harran Üniversitesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'dir.

Veri Toplama Aracı ve Süreci

Çalışmada veriler, yapılan ilgili yayın taraması ve yaylı çalgılar alanındaki mesleki deneyimlere dayandırılarak hazırlanan bir soru formu ile elde edilmiştir. Veri toplama aracının geliştirilmesinde önce konuyla ilgili bir sorular listesi oluşturulmuş, bu liste içerik geçerliliği için üç uzmanın görüşüne sunulmuştur. Çalışmada kullanılan soru formunda 10 adet açık uçlu soru mevcuttur (Özdemir, 2021: 56). Uzman görüşüne sunulmuş Son haline getirilen soru formu, Afyon Kocatepe Üniversitesi Etik

Kurul Komisyonu'na sunulmuş ve formun çalışmaya uygun bulunduğuna ilişkin karar yazısı temin edilmiştir.

Araştırmada veriler çevirim içi görüşmelerle ve telefon yoluyla elde edilmiştir. Çalışmanın yürütüldüğü süreçte Covid 19 salgını sürdüğü için görüşmeler olabildiğince video konferans yöntemiyle gerçekleştirilmiş, iki kişiyle telefonda yapılmak durumunda kalınmıştır. Görüşme soruları viyolonsel eğitimcilerine sorulmuş ve cevaplar not alınmıştır.

Çalışmanın Geçerlik ve Güvenirliliği

Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırılan konunun olduğu gibi ortaya koyulabilmesi üzerine kurulur. Bu çalışmada veri toplama aracının (görüşme formu) araştırma konusuna ilişkin veriyi ayrıntılı bir biçimde elde etmeye yönelik olarak kurgulanmış olması önemsenmiştir. Bunun için içerik geçerliğinin sağlanabilmesi amacıyla alanda uzman üç kişinin görüşüne başvurulmuştur. İçerik geçerliği, ölçmede kullanılan aracın çalışmanın amacına uyup uymadığının ve ölçülecek şeyi temsil edebilme durumunun uzmanlar tarafından gözden geçirilmesidir. Bu gözden geçirmede, uzmanlara sunulan ölçme aracının her bir unsurunun araştırma amacına uygun olup olmadığı ve ölçme aracı içerisindeki yeri düşünülür. Gerekli durumlarda ölçme aracında eksiltmeler ya da düzeltmeler önerilir. Bu öneriler gözetilerek ölçme aracı kullanılabilir hale getirilir (Karasar, 2018: 195, 196). Bu çalışmada, görüşme formunun içerik geçerliği için fikirlerine başvuru uzmanlar, müzik eğitimi, müzik teorileri ve yaylı çalgı eğitimi alanında çalışmaktadırlar. Oluşturulan soru formu, uzmanların görüşleri doğrultusunda düzenlenmiştir.

Bir nitel araştırma için geçerliğin sağlanmasında, konunun sahasında çalışılması, yüz yüze yapılan görüşmeler, araştırma ortamına geri dönebilme gibi durumlar etkilidir. Ayrıca verilerin işlenişi ve sonuçların nasıl ortaya koyulduğu geçerlik ölçütleri arasındadır. Betimsel analiz yöntemi kullanılarak yürütülen araştırmalarda, katılımcıların görüşmedeki cevaplarından doğrudan alıntılara yer vermek çalışma geçerliği için önemli bir uygulamadır (Kirk & Miller, 1986: Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2021: 28, 282). Bu çalışmada konu alanında uzman kişiler (viyolonsel eğitimcileri) ile görüşülerek araştırmanın gerçekleştirilmesi, çalışmanın geçerliğini destekleyen bir durumdur. Ayrıca çalışmada görüşmeyi yapan araştırmacı da viyolonsel alanında uzman bir profesyoneldir. Araştırma verileri Covid 19 pandemi döneminde, bire bir video konferans yöntemiyle toplanmıştır. Sadece bir kişi ile-video konferans bağlantısını yaş gereği kuramadığı için-telefonda görüşülmüştür. Veriler betimsel analiz yönteminin gerektirdiği gibi, sistematik hale getirilerek okuyucunun anlayabileceği şekilde bulgulara işlenmiştir. Ayrıca katılımcı cevaplarından örnekler değiştirilmeden, ham haliyle bulgulara eklenmiştir.

Nitel araştırmada güvenilirlik;

- Gözlemlerin Kararlılığı: Çalışmanın farklı bir zamanda veya farklı bir yerde yapılması durumunda benzer gözlemlerin ve yorumların yapıp yapılmayacağı
- Paralel Formlar: Araştırma sonucunda elde edilen çıkarımların kendi içinde beklenen-tamamlayıcı olguları barındırıp barındırmadığı

- Değerlendiriciler arası güvenilirlik: Benzer teorik çerçeveye sahip, benzer bir olguyu gözlemleyen başka bir gözlemcinin bunları benzer şekilde yorumlayıp yorumlamayacağı olarak açıklanmaktadır (Denzin & Lincoln: 1994 Akt. Cohen, Manion & Morrison: 2007: 148).

Bu araştırmada güvenilirlik çalışması, araştırmada kullanılan görüşme formunun çalışma grubundan iki kişiye 1,5 yıl sonra tekrar uygulanması ve verilerin incelenmek üzere uzmanlara sunulması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Tekrar toplanan veriler ile çalışmadan elde edilen çıkarımlar, keman alanında ve müzik eğitimi alanında uzman iki eğitime sunulmuştur. Uzmanlar bu verilerin, araştırma bulgularındaki çıkarımlarla genel olarak benzerlik gösterdiğini tespit etmiştir. Bunun yanı sıra uzmanlar, bu araştırmanın bulgularını inceleyerek araştırmadan elde edilen çıkarımların kendi içinde beklenen-tamamlayıcı olguları barındırıp barındırmadığı hususunda olumlu yanıtlar vermiştir. Bu çalışmanın sonuçları, bu çalışmayla benzer teorik çerçeveye sahip çalışmalarla karşılaştırılarak tartışma kısmında ele alınmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşen çalışmaların olduğu görülmüştür.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Betimsel analizde veriler ele alınan konuya göre uygun başlıklar altında açıklanır. Burada amaç çalışma verilerinin anlaşılır bir düzende okuyucuya sunulmasıdır. Veriler analiz edilirken belli bir mantık sırasına oturtulur ve yapılan betimlemeler yorumlanır ve sonuçlara ulaşılır. Çalışmanın güvenilirliği bakımından veri kaynaklarından doğrudan alıntılar yapmak gerekmektedir. Böylelikle öne çıkan görüşlerin yansıtılması sağlanır (Altunışık vd., 2004: 234). Araştırmada elde edilen veriler sistematik bir hale getirilerek okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca bulgular kısmında, viyolonsel eğitimcilerinin yapılan görüşmeden elde edilen ifadeleri yer almaktadır. İfadelere yer verilirken “viyolonsel eğitimcisi” “E” olarak kısaltılmıştır.

Araştırmanın Etik İzni

Çalışmada kullanılan soru formuna ilişkin etik kurul onayı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu’ndan alınmıştır. Etik değerlendirme kararının tarihi: 20.11.2020; etik değerlendirme belgesi sayı numarası: 2020/219.

Bulgular

Çift Sesli Çalışmalara Başlamamanın İdeal Zamanı

Çift sesli çalışmalara ne zaman başlanabileceği konusu birbirinden farklı ifadeler ile belirtilmiştir. Öne çıkan görüşler aşağıda sıralanmaktadır.

- Eğitimin başından itibaren
- Erken dönemde
- İkinci yılda
- Öğrencinin ilerlemesine göre
- 1. konum öğrenildiği zaman
- 1. ve 4. konumlarda rahat bir biçimde geçişli çalışabildiğinde
- Yayda ve sol elde temel teknikler uygulanabildiğinde

- Yay belirli bir dengede kullanılabildiğinde
- Sol el parmakları yeterince güçlendiğinde
- Çalgı akordu yapılabildiğinde
- Ergenliğe girildiğinde

Çift ses tekniğinin öğretimine, temel düzeyde konumların öğrenilmesinden sonra geçilebileceği anlaşılmaktadır. Eğitimcilerin konum bilgisine ilişkin iki seviye belirttiği görülmektedir. Viyolonselde 1. konumu öğrenenlerin yayda legatoyu (bağlı) ve detaşeyi (ayrı) temel düzeyde de olsa yapabildiği; 1.-4. konumlarda geçişli çalabilenlerin ise, sadece 1. konumu bilenlerden daha deneyimli olduğu veya teknik ve müzikal bakımdan daha çok bilgiye sahip olduğu söylenebilir. Farklı konumlarda çalabilenlerin, entonasyon konusunda da temel becerileri kazanmış olduğu düşünülebilir. Bütün bunlar dikkate alındığında, öğrencilerin çift ses tekniğinin öğrenimine hazır durumda olduklarına kanaat getirilebilir. Katılımcılardan bir kişi, çift ses tekniğinin öğretimine geçişte öğrencinin çalgı akordunu yapabilmesinin önemini dile getirmiştir. Çalgı akordunu hissetmenin çift ses tekniğine temel olabileceğini söylemiştir. Temiz bir biçimde akort yapabilmek, öğrencinin beşli aralığı net olarak duyduğunu ve iki telde pürüzsüz ses üretebildiğini göstermektedir. Bu beceri, diğer aralıkların da çalgı gövdesindeki tınısını, öğrencinin kolaylıkla kavrayabileceğini gösterebilir. Akort yaparken çift telde pürüzsüz ses üretiminin, yay hakimiyeti konusunda öğrencinin çift sesli çalışmalara hazır olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Görüşmede verilen cevaplardan örnekler;

E 1: Hızlı ilerleyen öğrenciyle erkenden başlanabilir.

E 2: Başlangıç düzeyinde dahi çift sesli çalışmalara başlanabiliyor.

E 4: Birinci pozisyonda belirli bir hakimiyet sağlandıktan sonra boş tellerle birleştirilerek çalışılabilir.

E 6: 1. Ve 4. Konumlar arasında belirli bir hakimiyet sağlandıktan sonra bu bölgede çalışmalar yapılabilir.

Çift sese geçme konusunun zamanlaması hakkında bir diğer fikir, öğrencinin fiziksel olarak gelişim durumunun dikkate alınmasıdır. Burada iki fiziksel durum söz konusudur. İlki viyolonsel çalma yoluyla, edinilen gelişim, ikincisi ise büyüme doğrultusunda gerçekleşen gelişimdir. Temel konumları bilme, yay kullanımını temel düzeyde iyi bir biçimde gerçekleştirebilme anlamına gelebilir. İki konum arasında geçiş yapabilenlerin sol elde belirli bir koordinasyona ve güce sahip olduğu, yayda ise gerektiği kadar kuvvet kullanabildiği ve pürüzsüz ses üretebilecek rahatlığa sahip olduğu söylenebilir. Bu durumda öğrencilerin çift sesli çalışmalara hazır olduğuna karar verilebilir. Büyüme ile bireylerin kas ve bağ dokularındaki gelişme, çalma olumlu yöne etki edebilmektedir. Bu aşamada öğrencilerin teknik bakımdan gelişmiş ve gelişmeye devam ediyor olması kritiktir.

Görüşmede verilen cevaplardan örnekler;

E 3: ...kas becerileri konusunda yeterli hakimiyet sağlanması gerekir.

E 6: ...öğrencinin parmaklarının güçlenmesi ve gelişmiş olması gerekmektedir. Kas gelişimi de gereklidir. Ergenlik veya ergenliği geçmiş olması gerekmektedir.

E 7: Öğrencinin kas becerisi göz önünde bulundurulabilir.

Başlangıç İçin Gerekli Hazır Bulunuşluklar

Çift sesli çalışmalara başlamak için eğitimci görüşleri ışığında tespit edilen hazır bulunuşluklar aşağıda belirtilmiştir.

- Sol elde parmak düşürme davranışının oturmuş olması
- Konumun öğrenilmiş olması, 4. parmağın tereddütsüz kullanılıyor olması
- 1.-4. konumlar arasında pürüzsüz çalabilme
- Tek telde yayı diğer tellere deşdirmeden çalabilme
- Yay kullanımında ağırlığın iyi bir biçimde kontrol edilebilmesi
- Yayda detaşe ve legatoyu temel düzeyde çalabilme
- Bilişsel bakımdan çift ses çalmaya hazır olma
- Kas gelişiminin iyi düzeyde olması

Görüşmede verilen cevaplardan örnekler;

E 2: Sağ elde ise karıştırmadan ayrı ayrı ve aynı anda çalabilmeli. Uygulanan baskıyı denetleyebilecek tecrübeye sahip olmalı. Sol elde parmak tutma-düşürmeyi biliyor olması da gereklidir.

E 3: Sol elde birinci pozisyonda rahat bir şekilde temel sesleri basabildiği anda hazır bulunuşluk sağlanmıştır.

E 6: Bilişsel olarak çift ses çalmaya hazır olmalı. Zor olduğunu düşünmesi öğrencinin çift ses çalmasını doğrudan etkilemektedir. Bununla birlikte 1. Pozisyondaki 4 parmağı sağlam oturtulmalıdır. Parmakların konumlandırılması düzgün yapılmalıdır.

E 10: Yaş, fizyolojik durum ve kas gelişimi gibi konular bakımından öğrencinin bir sorunu yoksa viyolonselde 1. pozisyon çalışmaları ile sol el konumunun kavratılması ve sağ elde temel yay teknikleri olan detaşe ve legato yay kullanımının sağlanması yeterli olacaktır.

Eğitmcilerinin çift ses uygulamalarına başlamak üzere belirttiği hazır bulunuşlukların birbiriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Konum bilgisiyle ilgili genel kanı 1. konumu bilme yönündedir. Eğitimcilerden sadece biri 1. ve 4. konumlarda geçişli çalabilmenin, çift ses uygulamalarına zemin oluşturacağını söylemektedir. Viyolonsel eğitiminin ilk aşamasında, parmak düşürme davranışının oturması ve her parmağın dengeli kuvvete ulaşması, çift sesli çalışmalara geçildiğinde büyük kolaylık sağlayabilir. Aksi durumlarda zorluklarla karşılaşılacağı düşünülmektedir. Temel yay davranışları olan detaşe ve legatonun sorunsuz çalınabilmesi, çift sesli çalışmalara başlandığında yay dengesini ve ağırlığını kontrol etmeye zemin hazırlayabilir. Böylelikle teknik bakımdan geriye dönüşlerin olmasının önüne geçilebileceği söylenebilir.

Viyolonsel Eğitimcilerinin Çift Sesli Çalışmalara Programda Yer Verme Zamanlamaları ve Bu Zamanlamannın Sebepleri

Viyolonsel eğitimcilerinin çift sesli uygulamalara programlarının hangi aşamasında yer verdiklerine ilişkin öne çıkan bulgular aşağıdaki gibidir.

- Öğrenci hazır bulunuşluğu tamamlandığında, programda sistematik olarak yer verme

- Eserler ve etütler içerisinde, yeri geldiğinde çalıştırma
- Başlangıç düzeyi dahi olsa entonasyon sorunları baş gösterdiğinde kolay çift sesli çalışmalara yer verme
- Eser ve etütler içerisinde öğrencinin önüne gelmeden programda yer verme

Entonasyon, duyum, sezgilerin gelişimi ve teknik becerilerin kazanılmasında çift sesli çalışmaların son derece etkili olduğu, bu çalışmalar yoluyla öğrencilerin çalgı çalma gelişimlerinde sıçramaların yaşandığı dile getirilmiştir. Bu nedenle, çift seslerin eserlerde çalışılması yerine hazır bulunuşluklar tamamlandığında çift seslere geçilmesi gerektiği fikri öne çıkmaktadır. Eğitimciler, çift sesli uygulamalara yönelik çalışmaların eserlerde karşılaşılmadan önce yapılmış olmasının, eser deşifrelerinde ve çeşitli pasaj çalışmalarında zaman kazandırdığını vurgulamaktadır.

E 1: Yeri geldiğinde değil, öğrenci seviyesi uygun olduğunda programda yer vermeye çalışırım. Belirli bir düzeye gelen öğrencinin entonasyonunun ve içsel duyusunun gelişmesi, her iki elde güç-denge ilişkisinin kullanılması ve gelişmesi gibi bazı becerilerin kazanılması için çift sesli çalışmaların önemine inanmaktayım. Öte yandan, bu tür çalışmaların seviye olarak öğrencide bir kırılım noktası oluşturduğunu düşünüyorum. (...) çalışılacak eserdeki sırasının beklenmesi yerine, uygun şartlarda bilhassa programda yer verilmesi gerektiğine inanıyorum.

E 6: Sistematik bir biçimde başlıyorum. Yeri gelmeden de öğrenim gereklidir. Öncelikle alfabe öğrenilmeli daha sonrasında şiir yazılabilir. Bilginin öğrenciye ait olması için önceden öğrenilmiş ve pekiştirilmiş olmalıdır. Çalışmaların birikimine göre eser seçmek de kolaylaşacaktır. Ne kadar çok erkenden öğrenilirse o kadar çalıcının olur.

Çift sesleri eserler ve etütler içerisinde yeri geldiğinde işleyen eğitimciler, durumun öğrenciye bağlı olduğunu, egzersizleri çalışmakta zorlanan öğrencilerde bu yolu tercih ettiklerini söylemekte; ders sürelerinin çok kısa olduğunu ifade eden eğitimciler ise kısıtlı süreler sebebiyle ancak yeri geldiğinde çift ses konusu üzerinde çalışabildiklerini dile getirmektedirler.

E 4: Müzik Eğitimi Anabilim Dalında çalıştığım için çalgı eğitimini çok kısıtlı bir sürede vermeye çalışıyorum. Bu nedenle yeri geldiğinde çalıştırabiliyorum.

E 5: Eserlerde yeri geldiğinde başlıyorum. Çünkü eğitim fakültesine çok farklı hazır bulunuşluk düzeyinde öğrenci gelmektedir.

Çift Sesli Çalışmalarda Karşılaşılan Zorluklar

Eğitimcilerin verdiği cevaplara göre karşılaşılan zorluklar genellikle, yay kullanımına ve sol el kullanımına dayanmaktadır. Bu zorluklar,

- Yayda ağırlığı doğru kullanamama
- Yay hızını yönetememe
- İki telde dengeli yay kullanamama
- Konum bilgisine ilişkin eksiklikler
- Gerekli durumlarda çeşitli parmakları basılı tutmayı bilememeye dayalı sorunlar
- Parmakları tele düşürmede yaşanan sıkıntılar

- Orta parmağı ve yüzük parmağını birbirinden ayrı çalıştıramamaya dayalı sorunlar
- Sol el başparmağını sıkma
- Sol elde sert ve dengesiz ani hareketlerin olması
- Sağ el ve sol elde eşzamanlılık sorunları
- İşitmeye dayalı sol el problemleri

Görüşmede verilen cevaplardan örnekler;

E 2: En büyük zorluk sol el ile gerçekleşiyor, entonasyon ve pozisyon bilgisi eksikliğinden kaynaklı olarak. Parmak tutma ve düşürmeyi iyi bilinmesi gerekiyor. Hangi parmağın nereye geleceğini bilemeyebiliyor. Sağ elde ise yay basıncı ve yay hızını ayarlamakta problemlerle karşılaşılıyor.

E 9: Arşeye bastırmak yapılan en yaygın hatalardan birisidir. Entonasyonu bir bütün olarak sağlamak oldukça karşılaşılan hatalar arasındadır. Sert ve ani hareketlerle geçişleri yapmaya çalışmak. Tuşeye çok fazla bastırmamak, sağ ve sol el de yumuşaklığı korumak oldukça önemlidir. Fazla baskının olması durumunda baş parmandan dolayı ağrı veya başka sorunlar ortaya çıkabiliyor.

Çift sesli çalışmalarda ayrıca fiziksel zorluklarla da karşılaşılmaktadır. Fiziksel zorluklar eklem ve kasların sertliği ile parmak düşürmedeki zayıflıklardır. Çift ses uygulamalarına yönelik olumsuz tutumlar ile birlikte işitsel eğitiminin eksik olması karşılaşılan diğer zorluklardandır. Bunlara ek olarak eğitimciler, tellerin yüksekliğinin doğru olmaması, eşiğin yanlış konumlandırılması gibi çalgının yapısındaki ayarsızlıkları da dile getirmektelerdir.

Görüşmede verilen cevaplardan örnekler;

E 3: Parmak düşürme konusunda ise yeterli gücün sağlanamaması.

E 4: La telinin çok düşük olduğu eşiklerde Re teli ile birlikte seslendirildiğinde bozukluklar olmaktadır. Eşiğin çok yüksek olması da çift sesli çalışmalarda zorluklar yaratmaktadır.

E 6: Enstrüman eğitimine geç başlamış olması... parmakların esnekliğini kaybetmiş olması. Çift sesli çalışmalarda karşılaşılan zorluklardan belki de en belirgin olanı kulak eğitiminin zayıf olması.

E 7: Bilişsel zorluklar var öğrenciler çift ses çalmını çok zor olacak düşündükleri için ön yargı ile karşılaşılıyor. Öncelikle bu durumun içeriği öğrenciye uygun bir şekilde açıklanmalı ve örneklendirilmelidir. Daha sonrasında ise fiziksel zorluklara yönelik çalışmalar yapılabilir. 3. ve 4. Parmağın birbiriyle bağlantılı olmasından kaynaklı 3. Parmağın serbest bir şekilde yönlendirilememesi. Pozisyonun sağlamlığını koruması, sağ elin uygun hareketi gerçekleştirmesini sağlamak gibi düzeltmeler yapılabilir.

Başlangıç Düzeyinde Çift Sesli Çalışmalarda Karşılaşılan Öğrenci Hataları

Çift sesli çalışmalar konusunda öğrencilerin çalışma hataları iki türdür. Bunlardan ilki çalışma hataları ikincisi ise, çift ses uygulamalarındaki güçlülere dayalı olarak gerçekleşen hatalardır.

Birinci tür hatalar;

- Pekiştirmeden pasajları geçme
- Özen göstermeden çalışma

- Yapılan çalışmalardan çabucak sonuç elde etmeyi isteme ve çalışmaların eksik kalması
- Çok tekrar yapmama
- Çift sesli çalışmaların önemini anlayamama
- Metronom ile doğru çalışmama

İkinci tür hatalar;

- Sol elde doğru pozisyonda çalmama
- Entonasyondaki hataların farkına varmama
- Parmak numarası yazılı değilse çalmama
- Parmakların düşmesinde ritmik hatalar
- Sol eli ve yayı sıkarak çalma
- Çalgıda konumları bilmemeye dayalı hatalar

Görüşmede verilen cevaplardan örnekler;

E 4: İki teli eşit şekilde seslendirememek en çok gözlemlediğim hatalardan birisidir. Bununla birlikte entonasyon problemleri özellikle bemol ve diyezlerin artmasıyla birlikte hatalarında arttığını söyleyebilirim. Bununla birlikte metronom ile çalışmalar yapıldığında telaş ve acelecilik meydana gelmektedir. Basınç ile ilgili problemler sıkça yaşanmaktadır. Seslerin zaman zaman tek seslendirilmesi sağ el basıncının sağlanamamasından kaynaklanmaktadır.

E 5: Öğrenciler genel olarak çabuk sonuç almak istiyor. Çift ses çalışmasında tek tek çalınmalı daha sonra ikisi birlikte seslendirilmeli. Ancak öğrencilerin genelinde sabırsızlık ve hızlı sonuca odaklı bir düşünce var. Bu durumdan kaynaklı olarak eksik çalışmalar beraberinde, parmakların güçsüz ve yetersiz kalmasına da sebebiyet verebiliyor. Bununla birlikte gereğinden çok baskıyı arttırdıkları için pozisyonu bozuyorlar. Sağ eli çok fazla bastırıldığı için güç kaybı ve sağ el üzerinde ağrı veya sızı meydana gelebiliyor. Öğrenciler iki telde açığı doğru bir şekilde ayarlamadığı için sağ el baskını arttırıyor veya sol el üzerinde fazla bir baskı sağlayabiliyor.

E 6: Sol el pozisyonunu bozmak, parmaklardaki baskıyı arttırmak ve kasları gereğinden fazla yormak sıkça karşılaşılan hatalardandır.

E 10: Öğrencilerin çift sesli çalışmalarının önemini kavrayamaması ve bu çalışmaların çalgı çalma becerisine sağlayacağı katkıları göz ardı etmesi en temel hatadır. Ayrıca sol el parmaklarının doğru aralıklarla konumlandırılmaması, pozisyon geçişlerinde hatalar yaşanması ve doğru yay baskısının sağlanamaması vb. durumlar teknik hatalara örnek gösterilebilir.

Çift ses uygulamalarında öğrencilerin yaptığı yaklaşım hataları çalgı çalışmalarının genelinde yapılan hatalara benzemektedir. Çok ve doğru tekrarlı çalışmalar, titizlik, sabır ve ilgili konuya yönelik çalışmanın gerekliliğini kavrama çalgı eğitiminde başarıyı getiren faktörlerdir. Çift sesli çalışmalar sürecinde karşılaşılan olağan hatalara dönük tedbirler (hatalara ilişkin geri bildirimler verme ve sorunun nasıl giderileceğini öğretme gibi yöntemlerle) derslerde eğitimcilerce alınsa da öğrencilerin günlük çalışmalarda ne yaptıkları ve nasıl çalıştıkları çift sesli çalışmaların sonuçlarının belirleyicisidir.

Başlangıç Düzeyinde Çift Ses Çalmanın Öğretiminde Kullanılan Kaynaklar

Başlangıç düzeyinde çift sesli çalışmaların yürütülmesinde eğitimcilerin kullandığı kaynaklar,

- Bernhard Cossman- Studies for Developing Agility
- Louis R. Feuillard Daily Exercises For Cello ve La Technique du Violoncelle
- Friedrich Dotzauer 113 Etudes for cello
- Friedrich Dotzauer violoncellschule
- Friedrich Grützmacher 24 etudes op 38
- Friedrich Grützmacher Daily exercises op 67
- Julius Klengel Technical Cello Studies
- Julius Klengel Daily Exercises volume 1
- Joseph Werner violonschule Band 1

Viyolonsel eğitimcilerinin ifadelerinden bu kaynaklardan seçerek uygun olanları kullandıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca eğitimcilerin farklı kaynaklardan karma materyalleri kullandığı ve kendi uygulamalarını da çalışmalara ekledikleri görülmektedir.

E 1: Bazı Rus kitapları; Cossman-Studies for Developing Agility (uygun olanlar); Feuillard, Dotzauer ve Gruetzmacher (seçerek).

E 3: Öncelikle kendi oluşturduğum ve çeşitli kaynaklardan derlediğim bağımsız yay ile yazılmış çift sesli çalışmalarla başlamaktayım.

E 4: Metodlar haricinde boş tel destekli çalışmalar da uyguluyorum.

Viyolonsel eğitimcilerinin kaynakları tercih etme-kullanma sebeplerini,

- Kaynak olarak eğitimcinin elinde var olması
- Daha önce seslendirmiş, incelenmiş olması
- Parmak numaralarının uygun olması
- Egzersiz çeşitliliğinin yeterli bulunması
- Metodolojik yapının kavramayı kolaylaştırması
- Konuya ilişkin çalışmaları içeriğinde barındırması
- Açık-boş tellerle seslendirilen çalışmaları içermesi
- Viyolonsel tekniğini bilen besteciler tarafından yazılmış olması

Görüşmede verilen cevaplardan örnekler

E 1: Kaynak olarak elimde olduğu ve seslendirme/inceleme imkanı bulduğum için...

E 3: Öğrencilerin metodolojik bir yapı içerisinde çift sesli çalışmalarını daha iyi anlamlandırabilmesi adına... ..çift sesli yapılar içinde yer aldığı bir sıralamanın daha uygun olduğunu düşündüğüm için bu yöntem ve kaynakları tercih etmekteyim

E 6: Viyolonsel teknik hakim olan birinin egzersiz veya etüt yazması nelerin gelişebileceğini gösterecektir. Bu kişilerin yazdığı egzersiz, etütlerde, hedef ve amaçlar net ve belirgin olacaktır.

Çift Sesli Çalışmalara Başlarken Çalgı, Yay Ve Malzeme Seçimi

Viyolonsel eğitimcilerinin ifadelerinden çift sesli çalışmalarda çalgının ideal ayarlara sahip olmamasına dayanan zorlukların yaşandığı anlaşılmaktadır. Buna dayalı olarak başlangıç aşamasında çalgı ve teknik malzemenin nasıl olması gerektiğine yönelik açıklamalar aşağıda sıralanmıştır.

- Çalgı kaliteli ve öğrenciye uygun olmalıdır
- Eşik uygun bir formda olmalı dolayısıyla teller arasındaki yükseklik ve mesafeler doğru ayarlanmalıdır
- Kullanılacak yay doğru ağırlıkta ve dengede olmalıdır
- Yayda kolların yoğunluğu yeterli olmalıdır
- Yayın temiz olması, reçine kalıntılarının olmaması önemlidir
- Yayın yeterli miktarda, ne az ne de çok reçinelenmesi lazımdır
- İyi bir reçine kullanılmalıdır
- Çalgıya takılan tellerin kendi içinde uyumlu ve belli bir kalitede olması gereklidir

Görüşmede verilen cevaplardan örnekler;

E 4: Viyolonsel belirli bir kalitede olmalıdır seslerin daha homojen olması açısından oldukça önemlidir. Tellerin kaliteli ve uyumlu olması da bu konuda oldukça etkilidir. Reçinenin teller üzerinden zaman zaman temizlenmesi gerekmektedir. Köprü ve eşikte çok önemlidir. La telinin çok düşük olduğu eşiklerde Re teli ile birlikte seslendirildiğinde bozukluklar olmaktadır. Eşiğin çok yüksek olması da çift sesli çalışmalarda zorluklar yaratmaktadır.

E 5: Çift sesli çalışmalarda yayın kendi ağırlığı, kollarının yeterli olması yine yeteri kadar reçine sürülmüş olması gereklidir. Teller de çok fazla eskimemiş ve kalitesinin de en azından orta kalite olması öğrencinin konforu ve başarısı için oldukça önemlidir.

E 7: Tellerin kalitesi direkt etkiler zor ses çıkartan tellerde çift ses çalışmak güçleşebilir. Bu gibi durumlarda çift ses çalışmak, çift kat zorluk yaratabilir. Aynı zamanda arşede dengeli kolların olması gerekmektedir. Enstrüman ölçülerinin dengeli ve doğru olması önemlidir. Enstrümanın, kişinin fiziksel özelliklerine uygun olması da gerekmektedir.

E 9: İyi bir çalgı ve çalgıdaki malzemeler çalışmanın kalitesini ve çıkan tınıyı farklı yapar. Çift sesler için seslerin dengeli duyulması da oldukça önemlidir. Tellerin uyumlu olması gerekmektedir. Kaliteli bir reçine ve kıl seçimi de dikkatli yapılmalıdır.

Başlangıç aşamasında çift telden ses üretmek, tele parmakların doğru bir kuvvetle basması, konum geçişlerinin yapılabilmesi, çalgı ve kullanılan diğer malzemelerden doğrudan etkilenmektedir. Dolayısıyla kullanılan malzemelerin ve çalgının ideal olması çalışmalara belirli bir kolaylığı getirmektedir. Bu kolaylık öğrencinin çift sesli çalışmalardan yılmamasını, çalışmayı sevmesini ve sürdürmesini etkileyebilir. Bu nedenle çalgı ve teknik malzeme seçimi başlangıç aşamasında çok önemlidir. Eğitiminin başında olan pek çok öğrencinin çok iyi çalgılara sahip olmadığı sıklıkla görülmektedir. İyi bir çalgı edinilemiyorsa bile bu düzeyde eldeki çalgı, çalgı yapımcılarca elden geçirilebilir ve imkanlar dahilinde iyi teller çalgıya takılabilir. Bu konudaki dikkat öğrencinin motivasyonunu artıracak ve bu durum eğitimin sonuçlarını doğrudan etkileyecektir.

Çift Ses Öğretimine Yönelik Eğitimci Önerileri

Viyolonsel eğitimcileri çift ses çalışmalarının başında boş tellerle çalışmaların yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Öne çıkan diğer görüşler,

- Çalışmalar kolaydan zora yürütülmelidir
- İlk çalışmalarda detaçe tekniğinin kullanılması işi kolaylaştıracaktır
- Başlangıçta sol-re tellerinde çalışılabilir
- Çift sesli çalışmalarla tel değiştirme çalışmaları beraber yürütülmelidir
- Boş tel kontrolleri entonasyon açısından faydalı olacaktır
- Tek tek sesleri çaldıktan sonra aralıkları çalmak entonasyonu anlamayı kolaylaştıracaktır
- Başlarda yayın dengeli kullanımıyla ilgili çalışmalar bolca yapılmalıdır. Ortaya çıkan sesin hacimde olmasına çalışılmalıdır
- Yayda kreşendo ve dekreşendo çalışmaları dengeli ses üretimine katkı sağlayacaktır

Görüşmede verilen cevaplardan örnekler;

E 1: Sadece sol el olarak düşünülmemeli sağ el de oldukça önemlidir. İki teldeki sesinde aynı hacimde olması gerekiyor. En azından başlangıç düzeyinde böyle olmalıdır. Öncelikle tek tel değiştirmeli çalışmalar yapılmalıdır.

E 6: Öncelikli iki ses tek tek ve ayrı ayrı duyurulmalı, üçlü aralıklar ile başlanabilir. Öncelikle tek sonrasında ise çift ses olarak çalışılmalı.

E 9: Boş tel ile birlikte yapılan çift ses çalışmaları yapılabilir. Kırık kırık çalınabilir. Basitten karmaşığı bir yöntem belirlenmelidir.

E 10: Öğrencilerin zorlanmaması bakımından boş tellere bağımlı kalan ve detache yay kullanımı gerektiren çift sesli çalışmalarla başlanmalıdır.

Tartışma ve Sonuç

Viyolonsel eğitiminde çift sesli çalışmalara nasıl başlanması gerektiği konusunu eğitimci görüşleri doğrultusunda ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, çift sesli uygulamalara başlamak için ne gibi hazır bulunuşluklara ihtiyaç duyulduğu, çalışmalarda karşılaşılan zorlukların ve başlangıç aşamasında kullanılan yöntemlerin neler olduğu ve öğrencilerin çalışmalarda sıklıkla yaptıkları hatalar ile eğitimcilerin çift ses tekniği eğitime yönelik önerileri saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca çift sesli çalışmalara başlarken hangi kaynakların kullanılabileceği araştırılmıştır.

Bu çalışmada, fiziksel gelişim ve temel beceriler dikkate alınarak erken dönemde çift sesli çalışmalara başlanabileceği tespit edilmiştir. Baş (2007: 36), kemana eğitime başlarken uygulanan yöntemleri araştırdığı çalışmada, eğitimin başından itibaren çift sesli uygulamalara yer verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yurievna (2020: 1) çift sesli çalışmalara başlamanın bilinçli bir şekilde ertelenmesinin uygulamaları gerçekleştirilmeyi zora soktuğunu, bu durumun öğrencinin bir bütün olarak teknik gelişimini engelleyeceğini dile getirmektedir. Çünkü çift sesli uygulamaların çalgı çalınma teknik, entonasyon ve müzikal bakımdan önemli etkileri vardır (Özdemir, 2021: 38, 40) Yurievna'ya benzer bir olarak Özer (2006: 84) çalışmada, Uçan'ın görüşleri doğrultusunda eğitimin başlangıcı itibarıyla çift

sesli çalışmalara yer verilmesi gerektiğini ifade etmekte ve çalışmaların ertelenmesi halinde, çalgı eğitiminin eksik kaldığını eklemektedir.

Araştırmada viyolonsel eğitimcilerinin çift ses öğretimine yönelik önerileri içinde boş tel kontrollerinin, tek tek sesleri duyurarak çift ses çalışmalarını yürütmenin, yayın dengeli kullanımına ilişkin çalışmaların ve yayda kuvvet uygulamaya dönük (kreşendo-dekreşendo) çalışmaların eğitime katkı sağlayacağı belirlenmiştir. Galamian (1962: 103) öncelikle boş tellerde olmak üzere çift sesli çalışmaların piyanodan forteye dinamiklerde ve dinamik varyasyonlarda gerçekleştirilmesini önermektedir. Bu çalışmaların ton üretimi ve yay kontrolüne katkı sağladığını söylemektedir. Bu çalışmanın bulguları Baş'ın (2007: 36), başlangıç düzeyinde boş tel kontrolleri ile çift seslerin çalışılmasına yönelik önerisi bu çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Ayrıca Topoğlu (2006: 28) çift sesli çalışmalarda entonasyon sorunlarının giderilebilmesi için çalınan aralıkların nasıl tınladığından emin olunması gerektiğini, çalınan seslerle bu aralıkları kontrol etmenin faydalı olacağını ve bu çalışmalarda yayın dengesiz, farklı basınçlarla kullanılmasının entonasyonun bozulmasına neden olacağını dile getirmektedir. Benzer olarak Bayburtlu (2017: 6), çift seslerde aralıkların doğru basılması ve ortaya çıkan ton ve sesin zorlanmadan üretilmesi gerektiğini belirtmektedir. Hoppe (2017: 10) boş tel kontrollerinin entonasyon eğitiminin tutarlı olması için gerekli olduğunu ve boş tel titreşimlerini vurgulamanın viyolonseden üretilen seslerin nasıl olması gerektiğine dair güçlü bir zihinsel temsil oluşturduğunu dile getirmektedir.

Bu çalışmada, çift sesli uygulamalarda ne gibi zorluklarla karşılaşıldığına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Başlıca zorluklar, yay ve sol ele, konum bilgisine, çift sesli pasajlarda konum geçişlerine, sol elin ve yayın eşgüdümüne ve işitme sorunlarına bağlı sol el problemleri dayalıdır. Göküstün (2012: 29), Galamian yöntemini konu alan araştırmasında, çift ses uygulamalarının yaylı çalgılarda karşılaşılan zor tekniklerden biri olduğunu ifade etmekte ve bu uygulamalarda dengeli bir biçimde çalmanın zorluğundan bahsetmektedir. Bu çalışmanın yaşanan zorluklara yönelik bulgularına benzer olarak Özer (2006: 43) çalışmasında, çift ses öğretiminde fiziksel durumlar, entonasyon ve çalgı hakimiyeti ile ilgili zorluklardan bahsetmektedir. Ayrıca, çift sesleri birbirine bağlamadaki güçlükler ile el, kol ve bileklerde ağrı ve kasılmaların olmasını bu zorluklara eklemektedir. Özer'in belirttiği zorluklar, bu çalışmada tespit edilen zorluklar ile örtüşmektedir. Çift sesli çalışmalarda pozisyonun yüksek olması ve aralıklar entonasyon sorunlarının beraberinde getirebilmektedir. Gerektiği çalışmalar yapılmadan çalınan çift sesler, entonasyon sıkıntılarını ortaya çıkarabileceği gibi el, kol ve bilekte kasılmalara da sebep olacaktır. Bu sıkıntıları ortadan kaldırmak için çeşitli dizilerde üçlü, altılı ve oktav çalışmalara yapılabilir. Böylelikle koordinasyon ve entonasyon sorunlarının önüne geçilebilir (Zafer, 2010: 451). Ayrıca çalışmada, karşılaşılan sorunlar arasında sol el başparmağının sıkma probleminin yer aldığı görülmektedir. Yaylı çalgılarda başparmak her iki elde de çok rahat olmalıdır. Sol elde başparmağın serbestliği konum geçişlerinden çift seslere, çift seslerden doğuşkanlara ve diğer pek çok çalım disiplinine etki etmektedir. Başparmağın gergin olması ve dolayısıyla elin sıkılması eğitim süreçlerinin özellikle başlarında sıklıkla görülmektedir. Günay (2006: 10), çalışmasında, sol el başparmağına fazlasıyla baskı uygulamanın kemana yeni başlayan öğrencilerde görüldüğünden bahsetmekte, sağ ve sol el parmaklarını doğru yapılandırmanın ve pozisyon aldırmanın, eğitimin sonuçlarını olumlu yönde

etkileyeceğini belirtmektedir. Çift sesli çalışmalarda parmak numaraları yazılı olmadığı zaman öğrencilerin bu çalışmaları yapmaktan kaçındıkları bu çalışmanın bulgularında yer almaktadır. Aydın (2019: 11, 27, 28), çift sesli çalışmalarda karşılaşılan güçlükleri tespit etmeye yönelik olarak yaptığı çalışmada bu çalışmaya benzer bulguları ortaya koymakta, parmak numaralandırmanın entonasyonu doğrudan etkilediğini ve parmak numaraları doğru değilse kolay çalınabilecek bir pasajın çok zor hale gelebileceğini belirtmektedir. Bu çalışmanın bulgularına göre öğrenciler, çift ses çalımının zor olduğunu düşündükleri için işe ön yargılı bakmakta ve bilişsel zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bu zorluklar çift sesli çalışmalara kötü yönde etki etmektedir. Bu zorlukların yanı sıra teknik zorluklar da (yay-sol el kullanımı, konum bilgisi eksikliği vb) eğitimde karşılaşılan sorunlardandır. Sipahioğlu (2019: 45), çift ses çalımı ve akor seslendirmelerine yönelik araştırmasında çift sesli eser, etüt ve gam çalmanın, çalgı hakimiyetini güçlendirdiğini, çift ses çalımlarında öğrencilerin korku yaşadığını ve bu korku sebebiyle yapabildiklerini ortaya çıkaramadıklarını söylemektedir. İşitmeye dayalı problemleri gidermeye yönelik olarak Shaw (1965: 35) çeşitli seslerin, çift seslere yönelik entonasyon çalışmalarında yol gösterici olarak kullanılabilirliğini söylemektedir. Bunun için tonal hazırlık yapmayı, entonasyon kontrolünü sağlamak için belirlenmiş sesleri birbiriyle ilişkilendirmeyi önermektedir. Sesleri birbiriyle kontrol etmenin önemini vurgulamakta, yol gösterici sesler olarak açık tellerin yanı sıra parmak basarak elde edilen seslerin de işe dahil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Jacobson (1998: 55) çalışmasında, tek başına işitme eğitiminin temiz çalmayı sağlamadığını, öğrencinin entonasyon temizliğini ancak doğru ses ile ilişkilendirilen parmak hareketlerini öğrenmesiyle sağlayabildiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, başlangıç düzeyinde çift sesli çalışmaları zorlaştıran sorunlardan birinin, eşik yanlı konumlandırılması ve tellerin yüksek olmasına bağlı çalgı yapısındaki ayarsızlıklar olduğu tespit edilmiştir. Topoğlu (2006: 28), çift ses çalışmalarında iyi bir entonasyonun sağlanması için çalınan çalgı tuşesinin, çalgı düzenine uygun olmasını önemini ve tuşe ile eşikten kaynaklı entonasyon problemlerine sebep olacak ölçü bozukluklarının olmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Öğrencilerin çift sesli çalışmalarda sıklıkla yaptıkları hatalar içerisinde pekiştirmeden pasajları geçme, özensiz çalışma, sabırsızlığa dayalı eksik çalışmaların olduğu, bu çalışmanın bulgularında mevcuttur. Bir işin başarılmasında en önemli etken yetenekli olmanın ötesinde sabırlı ve kaliteli çalışmalardır. Çaba ve bu çabanın içeriği çok önemlidir. Sipahioğlu (2019: 32), çift sesli çalışmaların etkili bir biçimde gerçekleştirilmesinin çalışma süresiyle ve bu sürenin kalitesiyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir.

Bu araştırmada, başlangıç aşamasında çift sesli çalışmaların yürütülmesine ilişkin bilgiler sistematik bir biçimde betimlenmiştir. Bu betimlemenin de katkılarıyla gelecek çalışmalarda yaylı çalgılarda çift sesli çalımlara yönelik çeşitli eğitim modellerinin oluşturulabileceği ve bunların denenebileceği düşünülmektedir. Ayrıca yaylı çalgı eğitiminin çeşitli teknik boyutlarında bu çalışmaya benzer olarak eğitimci görüşleri ve deneyimleri araştırılabilir. Bu araştırmalar eğitim süreçlerine önemli katkılarda bulunacak ve bu alanda öğreten ve öğrenenlere yol gösterici olacaktır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Viyolonselde Çift Ses Tekniğinin Öğretimine Başlama Sürecine İlişkin Eğitimci Görüşleri” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. (3. Baskı), Sakarya Kitabevi.
- Aydın, N. (2019). *Keman eğitiminde çift ses çalışmalarında karşılaşılan güçlüklerin belirlenmesi ve kullanılan metotların analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Baş, A. H. (2007). *Sivas ve Tokat Anadolu Güzel Sanatlar Liselerindeki keman öğrencilerine uygulanan keman başlangıç yöntemlerinin Ankara Anadolu Güzel Sanatlar Lisesinde uygulanan keman başlangıç yöntemleriyle karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Bayburtlu, A. S. (2017) Viyolada kullanılan süsleme çalma ve yay teknikleri. *Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi*, 9, 1-15. Doi: 10.17370/UHMAD.2007.1.003
- Blanche, L. S. (1996). *Selected etudes for the development of string quartet technique: An annotated compilation* (Publication No. 1996.9713868) [Doctoral dissertation, Columbia University]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. (6th ed.), Routledge.
- Göküstün, M. (2012). *Galamian Yöntemi'nin keman çalma performansı üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış sanatta yeterlilik tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Günay, E. (2006). *Kemana yeni başlayan öğrencilerde tutuş problemleri ve çözüm önerileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Galamian, I. (1962). *Principles of violin playing and teaching*. United States of America: Prentice-Hall, Inc.
- Hoppe, D. L. (2017). *The search for consistent intonation: An exploration and guide for violoncellists* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Kentucky.
- Jacobson, C. (1998). The importance of kinesthetic perception in playing in tune. *American String Teacher*, 48(3), 54-57. https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/000313139804800309?casa_token=01FSEiGIy78AAAAA:DEvgnOivmFTABirRE2vQ9KHHvIjHEHVlh1zw3W6GCM4dCeykcOjAZ-EXuoKNWiNwLbkSFoJrBFAP
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler* (33. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Özdemir, O. (2021) *Viyolonsel eğitiminde çift sesli çalışmalara yönelik eğitimci görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

- Özer, U. (2006). *Anadolu güzel sanatlar liselerinde verilen keman eğitiminde çift ses çalma durumlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Perfors, L. (2014, April 11). *Double Stops from Beginning to Bach* [Poster presentation]. Undergraduate Research Conference, Indianapolis, USA.
- Salzberg, R. S. (1980). The effects of visual stimulus and instruction on intonation accuracy of string instrumentalists. *Psychology of Music*, 8(2), 42-49. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/030573568082005>
- Sassmannshous. (2012, March 14). *Intonation: Which system to use when* <https://www.youtube.com/watch?v=JfnfXnlKJ5I>
- Shaw, G. J. (1965). The Problem of Securing Accurate Intonation on the Violoncello. *American String Teacher*, 15(2), 35-38. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/000313136501500219>
- Sipahioğlu, F. (2019). *Keman eğitiminde çift ses ve akor çalma durumlarına ilişkin öğrenci görüşlerinin, öğrenim alanlarına göre değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Şenel, O. (2021). Müzikte mükemmelin göreceliği: akort sistemlerinin evrimi ve eşit tampere sistemin yükselişi. *Journal of International Social Research*, 14(76). 352-369. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/relativity-of-excellence-in-music-evolution-of-tuning-systems-and-the-rise-of-the-equal-temperament-system.pdf>
- Topoğlu, O. (2006). *Yaylı çalgı çalışma sürecinde eşlikli çalışmanın önemi ve viyolonsel için eşlikli parmak açma çalışmaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılacak nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24, 543-559.
- Yankelevich, Y. (2016). *Shifting positions in conjunction with the musical goals of the violinist*. (M. Lankovsky, Ed.). in *The Russian violin school: The legacy of Yuri Yankelevich*. New York: Oxford University Press.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 23(112), 9-10.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (12.Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yurievna, B. O. (2020). *Изучение Двойных Нот И Аккордов В Классе Виолончели-Çello Dersinde Çift Sesleri ve Akorları Öğrenme*, https://лучшеерешение.рф//files/publ/2020/2020.01.29_4520580_Изучение.pdf
- Zafer, A.H. (2007). L. W. *Beethoven keman- piyano sonatlarının keman çalma teknikleri açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış sanatta yeterlilik tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zafer, A.H. (2010). Bireysel keman çalışmalarında uygulanabilecek çalışma yöntemlerinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 445-453. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/321617>

Extended Abstract

Introduction

There are double-stops in string instruments on almost every level, easy or difficult. It is crucial to establish the technical infrastructure to play them. Many etudes, exercises, and scales related to the creation of this infrastructure are available in the educational repertoires and the works.

Playing double-stops develops awareness of auditory skills intervals and an accurate left-right hand frame. Thus, it increases the fluidity in string-pass passages. In addition, these studies improve the player in subjects such as shifting and touch control. Both hands' technical skills and coordination should be sufficient to hear the double-stops ideally and fully.

Double-stops practices have different difficulties in string instrument training than melodic practices. In addition to being played with the proper intonation, intervals should sound in harmony and balance, and double-stops should be vocalized with ease as if playing a melody consisting of a single sound. For this reason, double-stops playing is considered among the challenging techniques in string instrument training. A meticulous approach is required in the teaching of this technique. This study aims to determine the various situations, requirements, and difficulties that should be considered when starting the double-stops technique in cello education with the educator's views. The ideal time to start double-stops and the necessary sufficiency for the beginning have been revealed in the study. In addition, the timings of educators to include these studies in the program, the difficulties encountered, student errors, and the resources used at the beginner level were determined. Finally, the suggestions of the educators regarding the teaching of the subject and then the selection of instruments, bows, and materials while starting the double-stops were investigated.

Method

The research is a qualitative study for due diligence. The data were collected through interviews using a questionnaire containing questions about the initial training of the double-stops in cello. The collected data were systematically described. Before developing the questionnaire, a list of questions related to the subject was created, and this list was presented to three experts for content validity. There are ten open-ended questions in the questionnaire used in the study. The experts applied for content validity work in music education, music theories, and string instrument education. The created questionnaire was arranged in line with the opinions of the experts. In this study, the data were analyzed descriptively by interpreting them under specific titles related to the subject. The data obtained in the research were presented to the reader by making them systematic.

Findings, Discussion, and Results

The research findings show that the ideal time for the beginning varies. It is necessary to start studying the double stops without delay by learning the basic positions and bow techniques. Being able to play shiftings between the first and fourth positions and being physically and cognitively ready is at the beginning of the necessary readiness to start double stops. According to the views of the educators, it is understood that studying double stops is highly effective in the development of intonation, sensation, intuition, and the acquisition of technical skills. Through these studies, leaps have been experienced in the development of the students in playing instruments. Hence, it is seen in the educators' views that instead of studying the double stops only in the works, double stops should be given systematically when the readiness is completed. The main difficulties encountered in the transition to double stops applications are thumb problems, lack of shifting knowledge, and left-hand and broadcast coordination. It has been determined in the study findings that passing the passages without

reinforcing, sloppy work, and uncomplete studies based on impatience are among the mistakes made in the studies of the double-stops. In addition, the findings include the sources used at the beginner level for double-stops and the points to be considered in selecting instruments and materials.

It is essential to include double-stops from the beginning of the training. Deliberately delaying the start of these studies complicates learning and may hinder the student's development. It has been determined that among the suggestions for double-stops teaching, studies on open string controls, balanced use of the bow, and studies on applying force in the bow (crescendo-decrescendo) will contribute to education. The student needs to know how the played intervals sound to eliminate intonation problems at the beginner level. Using the bow with unbalanced and different pressures causes deterioration of intonation. That is why balance work in the bow is critical. The difficulties in double-stops training identified in the study are based on the bow and left hand, position information, position transitions in double-stops, and left hand and bow coordination. Double-stops are one of the challenging techniques encountered in string instruments, and it isn't easy to play them in a balanced way in these passages. The most challenging technique in terms of intonation is arpeggios, followed by double-stops. This study found that among the mistakes students often make in double-stops, incomplete studies are based on passing passages without reinforcement, sloppy work, and impatience. The most critical factor in the success of a job is patience and quality work beyond being talented. The effort and the content of that effort are significant. According to the study, the instrument must be in an ideal structure to ensure good intonation in double voices. The instrument should be easy to play. Changing or maintaining instruments that may cause intonation problems will contribute positively to the training results.

This research systematically described information on the conduct of double-stops at the early stage. It is thought that with the contribution of these findings, various training models for double-chord playing in string instruments can be created and tried in future studies. In addition, educators' views and experiences can be investigated in various technical aspects of string instrument education, similar to this study. These researches will significantly contribute to the educational processes and guide those who teach and learn in this field.

Geliş Tarihi / Received Date
21.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
31.01.2023

Milli Mücadele Dönemi Propaganda Çalışmalarında Kurumlararası Koordinasyon

Inter-Institutional Coordination In The Propaganda Activities Of The Turkish National Struggle

Aykut ÇAĞLAK¹

Öz

Milli Mücadele'nin askerî boyutu kadar istihbari boyutu da önemlidir ve istihbaratın temel fonksiyonlarından biri olan propaganda Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlandırılmasında önemli bir etkidir. Propaganda faaliyetleri, çok yönlü ve bu sebeple de kurumlararası koordinasyonu zorunlu kılan faaliyetler olduğundan, bu faaliyetlerin belirli bir işbirliği içerisinde ve disiplinli bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Bu çalışma, Türklerin Milli Mücadele Dönemi'nde gerçekleştirdikleri propaganda faaliyetlerinin ne gibi kurumlararası koordinasyonlar doğrultusunda icra edildiğini ve koordinasyonlarda hangi resmî yapılanmaların öne çıktığını sebepleriyle birlikte açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Milli Mücadele Dönemi propaganda çalışmalarındaki kurumlararası koordinasyonun yapısını ve işleyişini açıklığa kavuşturan arşiv belgeleri, tarih disiplininin kural ve kriterleri doğrultusunda ve tarihsel metodolojiye uygun olarak analiz edilmektedir. Söz konusu belgelerin analizinden; Türklerin Milli Mücadele dönemindeki propaganda çalışmalarında kurumlararası koordinasyona büyük önem verdikleri ve propaganda çalışmalarının Türkiye Büyük Millet Meclisi, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, Dâhiliye Vekâleti, Hariciye Vekâleti, Türk ordu komutanlıkları ve Türk istihbarat grupları arasında belirli bir hiyerarşik sistem doğrultusunda işlerlik kazandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte çalışmada Milli Mücadele Dönemi propaganda çalışmalarında Mustafa Kemal Paşa'nın Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kurumlararası koordinasyonlardaki yerini ve rolünü belirleyen 14 Temmuz 1920 tarihli resmî yazısının Müdüriyet'in propaganda çalışmalarının merkezine taşınmasında belirleyici olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Milli Mücadele Dönemi propaganda çalışmalarının güçlü bir kurumlararası koordinasyon sistematigi çerçevesinde icra edilmesi ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne Mustafa Kemal Paşa tarafından bu sistematikte merkezî bir rol verilmesi Milli Mücadele Dönemi propaganda faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesini olanaklı kılmıştır.

Anahtar Kelimeler Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele, Propaganda, İstihbarat, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi.

¹ Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, E-Mail: a.caglak@vgm.gov.tr - aykut979@yahoo.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5843-7422>.

Abstract

The intelligence aspect of the Turkish National Struggle is as important as its military aspect, and propaganda, which is one of the basic functions of intelligence, is an important factor in the successful conclusion of the Turkish National Struggle. Since propaganda activities are well-rounded and therefore require inter-institutional coordination, these activities must be carried out in a certain cooperation and in a disciplined manner. This study aims to explain, in terms of propaganda activities, what kind of inter-institutional coordination was carried out by the Turks during the Turkish National Struggle and which official structures came to the fore in inter-institutional coordination, together with their reasons. In the study, archival documents that clarify the structure and functioning of the inter-institutional coordination in the propaganda activities of the Turkish National Struggle are analyzed in accordance with the rules and criteria of the discipline of history and in accordance with the historical methodology. From the analysis of the documents; it is determined that the Turks attached great importance to inter-institutional coordination in their propaganda activities during the Turkish National Struggle and that propaganda work was carried out between the Grand National Assembly of Türkiye, the Turkish General Staff, the General Directorate of Press and Intelligence, the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Foreign Affairs, the Turkish army commands and the Turkish intelligence groups functionality and in line with a certain hierarchical system. Also, in the study, it was concluded that Mustafa Kemal Pasha's official letter dated 14 July 1920, which determined the place and role of the General Directorate of Press and Intelligence in the inter-institutional coordination, was decisive in moving the Directorate to the center of propaganda activities of the Turkish National Struggle period. The execution of the propaganda activities of the Turkish National Struggle period within the framework of a strong inter-institutional coordination systematic and the fact that the General Directorate of Press and Intelligence was given a central role in this system by Mustafa Kemal Pasha made it possible to carry out the propaganda activities of the Turkish National Struggle period on a regular basis.

Keywords Mustafa Kemal Pasha, Turkish National Struggle, Propaganda, Intelligence, General Directorate of Press and Intelligence.

Giriş

Silahlı güç unsurlarının etkili bir şekilde kullanılması önemli rol oynamasına rağmen Türk Milli Mücadelesi sadece silahlı güç unsurlarının kullanımıyla kazanılmış bir mücadele değildir. Silahsız güç unsurlarının da silahlı güç unsurlarıyla birlikte etkin kullanımı Milli Mücadele'yi başarıya götüren faktörler arasında yer almaktadır. Önemli bir silahsız güç unsuru ve aynı zamanda da istihbaratın temel fonksiyonlarından biri olan propaganda çalışmaları Türklerin Milli Mücadele'yi başarıyla sürdürüp sonuçlandırmalarında kritik rol oynamıştır. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Milli Mücadele Dönemi'nde Türk siyasi karar alıcıların tercihi, propaganda çalışmalarının belirli bir sistematik doğrultusunda sürdürülmesi yönünde olmuştur. Bu sistematik dâhilinde özellikle önem verilen husus ise kurumlararası koordinasyondur.

Çalışma, Milli Mücadele Dönemi'nde icra edilen propaganda faaliyetlerinin hangi resmî yapılanmaların koordinasyonunda yürütüldüğünü, bu faaliyetlerde hangi kurum ya da kurumların ne gibi sebeplerle öne çıktığını ve propaganda çalışmalarındaki kurumlararası koordinasyonun Milli Mücadele Dönemi'nde ne şekilde işlerlik kazandığını açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmada bu doğrultuda, ağırlıklı olarak birincil kaynakların çözümlenmesi yoluna gidilmekte ve çalışma konusunu açıklığa kavuşturacak arşiv belgeleri tarihsel metodolojiye uygun olarak titizlikle analiz edilmektedir.

Çalışma kapsamında sırasıyla; Milli Mücadele Dönemi'nin yazılı propaganda materyalleri olan gazete ve ajansların dağıtımındaki kurumlararası koordinasyon ve bu materyallerin farklı yerlere ulaştırılması

için açılan iletişim ve dağıtım kanalları; Mustafa Kemal Paşa'nın, Milli Mücadele Dönemi propaganda çalışmalarında 7 Haziran 1920'de kurulmuş olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ni (MİMU) kurumlararası koordinasyon ve işbirliklerinin merkezine yerleştirme çabası; Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kurumlararası koordinasyondaki rolü ile ilgili Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa arasındaki görüş ayrılığı ve iki komutanın istihbarat anlayışı arasındaki temel farklılık; Milli Mücadele Dönemi'nin etkili propaganda araçlarından biri olan *Hâkimiyet-i Milliye*'nin dağıtım sürecinde sağlanmaya çalışılan kurumlararası işbirliği; propaganda çalışmalarının sağlıklı bir şekilde icra edilmesinde önem arz eden konularda kurumlararası koordinasyonda yaşanan bazı sorunlar ve bu sorunların Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İcra Vekilleri Heyeti Reisi, Dâhiliye Vekâleti, MİMU ve Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi koordinasyonu ile çözülmeye çalışılması; istihbarat subaylarından ve devlet memurlarından propaganda çalışmalarını doğrudan ne şekilde faydalandığı; yazılı propaganda materyallerinin dağıtımında Türk istihbarat gruplarından nasıl faydalandığı ve bu dağıtım sürecindeki koordinasyonla hangi resmî ve sivil kişi ve kurumların ilgilendiği; resmî yazışma ve haberleşmelerde gizliliğe verilen önem ve bu doğrultuda şifreli yazışma ve gizli haberleşme usullerinin kullanımı konularına yer verilmektedir.

Çalışmada analiz edilen belgeler; Milli Mücadele Dönemi'nde Türklerin propaganda çalışmalarını güçlü bir kurumlararası koordinasyonla yürüttüklerini göstermekte ve bu koordinasyonu sağlayan sistematik içerisinde MİMU'nun, Mustafa Kemal Paşa'nın resmî yazılarındaki direktifler doğrultusunda merkezî bir rol oynadığını kanıtlamaktadır.

Propaganda Materyallerinin Dağıtımında Ordu İstihbarat Şubeleri ve İrtibatların Önemi

Milli Mücadele Dönemi'nde siyasi ve askerî alanda hiyerarşik disiplin ve kurumlararası koordinasyon ön planda olmuş ve Milli Mücadele'nin bu yönü propaganda çalışmalarında da kendini göstermiştir. Propaganda ve istihbarat faaliyetlerinin icrasında Milli Mücadele Dönemi boyunca Türk ordusu ve tüm resmî kurum, kuruluş ve makamlar irtibat halinde olmuşlardır. Milli Mücadele'de halka doğru bilgilerin ulaştırılması ve düşman propagandasının önüne geçilmesine yönelik faaliyetleriyle öne çıkan MİMU propaganda sahasındaki koordinasyon ve işbirliklerinde de aktif bir teşkilat olarak öne çıkmaktadır. Müdüriyet'in Milli Mücadele döneminde üzerinde hassasiyetle durduğu hususlardan biri işgal altındaki İstanbul ile irtibatın koparılmasına yönelik faaliyetler yürütmektir. Sağlam irtibatların kurulmasını ve propaganda materyali dağıtım mekanizmasının bu irtibatlar üzerinden sağlıklı bir şekilde işlerlik kazanmasını kolaylaştıran bu tür faaliyetler propaganda icrasının teknik boyutuyla ilgili olması açısından da önemli faaliyetlerdir.

Milli Mücadele Dönemi propaganda çalışmaları doğrultusunda Milli Mücadele'ye destek veren ve Milli Mücadele'nin haklılığının propagandasını yapan yayınlar sadece Anadolu'daki yayınlarla sınırlı değildir. İstanbul'da da Milli Mücadele lehine yayınlar yapan gazete ve dergiler bulunmaktadır. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi bu gazetelerin Anadolu'ya sokulması ve Anadolu'da dağıtım çalışmalarında aktif rol oynamaktadır. Milli Mücadele'ye İstanbul'dan destek veren bu gazeteler

arasında *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit*, *İkdam* ve *İleri* gibi propaganda yönü güçlü yayınlar bulunmaktadır ve Anadolu'daki ordu birlikleri de İstanbul'dan gelecek olan bu gazetelere ilgi göstermektedir.

Birinci Grup Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne (EHUR) Anadolu'daki bir ordu kumandanlığının istihbarat şubesinden gönderilen 23 Mayıs 1921 tarihli bir yazıda; İstanbul gazetelerinden ordu gruplarına ve fırkalarına verilecek kadar gazetenin cephe karargâhına gelmediğinden yakınılmaktadır. Ayrıca, Grupların bu husustaki istifadelerini temin maksadıyla dört seri gazetenin gönderilmesi için MİMU'ya sipariş verildiği ve parasının da gönderilmekte olduğu, Ankara ve Eskişehir gazetelerine günlük ajansların düzenli olarak posta ile ve Dördüncü Grup'a da karargâhtan bir asker ile gönderilmekte ve makbuzunun da alınmakta olduğu bildirilmektedir. Yazının son kısmında ise 22 Mayıs'a kadar Üçüncü Grup'un hiç gazete almadığının İstihbarat Şubesi'ne bildirildiği ancak gazetelerin 11 ve 22 tarihli makbuzlar ile Grup evrak müdürü Mehmet Cemil Efendi'ye teslim edilmiş olduğu, adı geçenden bu durumla ilgili bilgi alınabileceği de ifade edilmektedir (ATASE, İSH-17, 1269/113).²

Burada dikkat çeken ilk nokta, Anadolu'daki bir ordu kumandanlığına gelecek ve buradan da diğer ordu birimlerine dağıtımı yapılacak olan İstanbul gazetelerinin teslim ve dağıtımının Kumandanlığa bağlı İstihbarat Şubesi aracılığıyla yapılıyor olmasıdır. İstihbarat Şubesi aynı zamanda İstanbul gazetelerini MİMU'dan talep eden ordu birimi konumundadır. Dikkat çeken ikinci nokta ise İstihbarat Şubesi'nin yine MİMU'dan aldığı kuvvetle muhtemel olan günlük ajansları da Ankara ve Eskişehir gazetelerine postayla ulaştırıyor olmasıdır. İstanbul gazetelerinin ve günlük ajansların ordu İstihbarat Şubesi elinden geçmek suretiyle dağıtıma çıkması, Türk ordusuna bağlı istihbarat şubelerinin, Milli Mücadele Dönemi'nin yazılı propaganda materyali hüviyetindeki ajans ve gazetelerinin dağıtımı gibi bir ek görevinin olduğunu da ortaya koymaktadır. Gazetelere, ordu gruplarına ve fırkalara gönderilen gazetelerin makbuz karşılığında teslim ediliyor ve dağıtımın takibinin de bu yolla yapılıyor olması Milli Mücadele Dönemi propaganda faaliyetlerinin disiplinli bir şekilde ve kurumlararası koordinasyon çerçevesinde yapılıyor olduğunu göstermektedir.

Mustafa Kemal'in Kurumlararası Koordinasyonda Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Rolünü ve Konumunu Belirlemesi

Milli Mücadele dönemi propaganda çalışmalarının merkezinde yer alan MİMU, Milli Mücadele boyunca güvenilir kaynaklardan gelecek bilgi ve haberlere ihtiyaç duymuş ve bu anlamda ordudan ve Vekâletlerden gelecek her türlü bilgi ve haber de Müdüriyet için değerli olmuştur. Milli Mücadele'ye kurumsal olarak 7 Haziran 1920'de dâhil olan ve Mustafa Kemal'in propaganda çalışmalarına verdiği önemin de somut göstergesi olan Müdüriyet'in, kurumlararası işleyişte yerini almasında ve rolünün belirlenmesinde de yine Mustafa Kemal'in önemli yönlendirmeleri olmuştur.

Müdüriyet'in kuruluşunun üzerinden yaklaşık bir buçuk ay geçmiş olmasına rağmen diğer Vekâletlerden Müdüriyet'e haber ve bilgi akışının yeterli olmadığı tespitini yapan ve aynı zamanda Meclis Başkanı sıfatını da taşıyan Mustafa Kemal bu duruma acilen müdahale etme gereği duymuştur.

² Belgede, söz konusu yazının bir İstihbarat Şubesi'nden gönderildiğine ilişkin bilgi okunabilmekte ancak bu şubenin hangi Kumandanlığa bağlı olduğu, ilgili kısım silik olduğu için okunamamaktadır.

TBMM Riyâseti'nden, Mustafa Kemal imzasıyla çıkan ve EHUR'a gönderilen, Vekâletlerin haber bakımından MÎMU'ya yardımcı olmalarını konu alan 14 Temmuz 1920 tarihli yazıda; “Teşekkül eden MÎMU'nun vazifelerinde muvaffak olabilecek bir Vekâlet'te toplanan bazı haberlerin o makamı münferiden alâkadar etmekle beraber onlar meyânında heyet-i umûmiyeye menfaatdar olabilecekleri de bulunur” (ATASE, İSH-11, 668/19) denilmek suretiyle sadece bazı Vekâlet ya da makamları ilgilendirdiği düşünülen kimi haberlerin, halkın da faydasına sunulabilecek haberler olabileceği gerçeği üzerinde durulmaktadır. Mustafa Kemal bu resmî yazıda, MÎMU'nun halkı aydınlatma ve halka doğru bilgileri ulaştırma (irşat) vazifesi ile görevli olduğuna da vurgu yaparak bu tür haberlerin Müdüriyet'e ulaştırılması gerektiğini ayrı bir paragraf açarak belirtmektedir.

Mustafa Kemal yazının devamında Müdüriyet'e ne tür haberlerin ulaştırılması gerektiğine ilişkin örnekler de vermektedir. Mustafa Kemal'e göre; ahaliye karşı fena bir hareket tarzı takip eden bir memurun cezaya çarptırılması, Vekâletler tarafından memleketin imarı hususunda harcanan mesai, cephelerdeki durumlara ilişkin bildirimler, halkın manevi duygu ve düşüncelerini güçlendirecek içeriğe sahip haberler, cephelerde tutulan esirlerin sorguları ve düşman ve dost memleketler hakkında çeşitli şekillerde alınmış olan haberler Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nce bilinmesi gereken haberlerdir.

Mustafa Kemal Paşa bazı Vekâletlerin bu tür haberleri Müdüriyet'e gönderme konusunda endişe duyabileceğini, bazı haberleri Müdüriyet'e göndermekten imtina edebileceğini de düşünmüş olacak ki “(Bu haberlerin) neşrinde mahzur olmayanları Müdüriyet tasnif ederek icabına tevessül eyler” diyerek; haberlerin yayınlanıp halka duyurulmadan önce Müdüriyet tarafından tasnif edileceğini ve sadece yayını konusunda sakınca olmayan haberlerin yayınlanacağını resmî yazıda özellikle vurgulamıştır.

“Neşrinde mahzur olmayan” haberlerin “tasnif”i, Müdüriyet'in sansür uygulayacağını da habercisidir. Ancak Milli Mücadele şartları düşünüldüğünde, örneğin; cephedeki bir gelişmeye ilişkin olarak Müdüriyet'e ulaşan ve aslında gizli kalması gereken bir haberin yayını ya da savaş esirlerinin sorgusu sırasında elde edilen ancak gizli kalması gereken bir bilginin yayınlanması ya da halkın moral motivasyonunu olumsuz yönde etkileyecek bir haberin yayınının yapılması pek mantıklı olmayacağından, neşrinde mahzur olan haberlerin sansürlenmesi doğal bir tedbir ve gerekli bir savaş dönemi uygulaması olarak değerlendirilmelidir.

Söz konusu resmî yazı (ATASE, İSH-11, 668/19), hem MÎMU'nun işleyiş tarzının nasıl olması gerektiğini ve kurumlararası işleyişteki rolünü ortaya koyuyor olması açısından, hem de Mustafa Kemal'in propagandaya bakış açısıyla ilgili önemli ipuçları veriyor olması açısından oldukça önemlidir. Müdüriyet, haber ve bilgi temininde tüm Vekâletler ve EHUR ile koordineli çalışacak, halkın faydasına sunulabilecek nitelikteki haber ve bilgiler Müdüriyet'e ulaştırılıp tasnif edildikten sonra yayını uygun görülenler yayın organlarına aktarılacaktır. Propaganda mekanizmasının temel işleyişi bu şekildedir.

Bu mekanizmanın işlerlik kazanacağı süreçte Mustafa Kemal öncelikli olarak, halkın bir bütün olarak değerli olduğunu halka hissettirmeyi amaçlamaktadır. Mustafa Kemal'in, MÎMU'ya ulaştırılması gereken haberlere örnek verirken, halka kötü muamele eden memurun cezalandırılması haberi ve imar haberleri gibi haberleri ilk örnekler olarak göstermesi Türk liderin halka kendini değerli hissettirecek

ve hizmetlerin halk için devam ettiğini halka anlatacak haberlerin ön planda tutulması isteğini göstermektedir. Bu da Milli Mücadele önderinin halkçı bir anlayışa sahip olduğunun ve savaşın da halk desteğiyle kazanılacağına inandığının göstergelerindedir.

Manevi duygu ve düşüncelerin güçlenmesini sağlayacak haberlerin yanında halkın; cephe gelişmeleriyle, yurt içi ve yurt dışı gelişmelerle ve dost ve düşman memleketlere ilişkin haberlerle ilgili de bilgilendirilmesini istemesi Mustafa Kemal'in, milli ve manevi değerlere sahip çıkan, aynı zamanda da etrafında olan bitenden de haberdar, farkındalığı yüksek ve bilinçli bir kitle yaratma isteğine işaret etmektedir. Mustafa Kemal, ancak bu niteliklere sahip bir kitle yaratılması durumunda "tam bağımsızlık" ve "milli egemenlik" in gerçekleşeceğini ve ancak o zaman "tam bağımsızlık" ve "milli egemenlik" in anlam kazanacağını farkındadır.

Mustafa Kemal'in, Müdüriyet'in teşkiline dair kanunun adeta sarıh bir tefsirini yaptığı 14 Temmuz 1920 tarihli bu resmî yazısı, MİMU'nun, propaganda sahasında kurumlararası koordinasyondaki yerini ve rolünü çok net bir şekilde belirlemiş ve özellikle bu tarihten itibaren Müdüriyet kurumlararası yazışmalarda ve işbirliklerinde daha aktif rol oynamaya başlamıştır. Bu bağlamda, *de jure* kuruluş tarihi 7 Haziran 1920 olan MİMU'nun, *de facto* kuruluş tarihinin 14 Temmuz 1920 olduğunu söylemek de mümkündür. Müdüriyet'in faaliyetlerinin ivme kazanıp gerçek değerini bulmaya başlaması, Mustafa Kemal'in 14 Temmuz 1920 tarihli bahsi geçen resmî yazısından sonra olmuştur. Mustafa Kemal yazısının sonunda da tüm Vekâletlerin ve EHUR'un her Cumartesi ve Salı kendi makamlarına ait istihbarat hususunda Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ni mutlaka aydınlatmaları, ivedi konuları ise MİMU'ya ayrıca yazarak ya da MİMU'yu telefonla arayarak haber vermeleri konusunda kesin direktif vermektedir (ATASE, İSH-11, 668/19).³ Bu direktifin ardından, TBMM Reisi Mustafa Kemal imzasını taşıyan 8 Ağustos 1920 tarihli bir başka resmî yazıyla da, önceki yazı paralelinde; EHUR'un, halkı aydınlatmaya hizmet edecek nitelikteki bilgileri ilgili makamlara bildirirken bir suretini de MİMU'ya göndermesi istenilmiştir (ATASE, İSH-13, 862/117).⁴

Gizli Bilgilerin Tasnifinde Koordinasyona Dair Bir Sorun: Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın Fikir Ayrılığı

Milli Mücadele Dönemi'nde halkın aydınlatılması ve halka doğru bilgilerin ulaştırılmasına yönelik propaganda çalışmalarında Mustafa Kemal Paşa'nın, EHUR, Vekâletler ve MİMU'yu eşgüdümlü olarak kullanmak istediği çok açıktır. Mustafa Kemal Paşa'nın resmî bildirimleri, Türk Genelkurmayı'na bağlı komutanlıkların halkı aydınlatmaya yarayacak haberleşmelerinin yanında, cephedeki gelişmelere ilişkin genel istihbari bilgilerin de artık MİMU ile paylaşılması gerektiğine yöneliktir.

İsmet Paşa imzalı 9 Ağustos 1920 tarihli bir telgraf da bu işleyişi doğrular niteliktedir. EHUR Reisi İsmet (İnönü) imzalı bu telgrafta, Doğu Cephesi, Batı Cephesi, Adana Cephesi Komutanlıkları ile 3. ve 13. Kolordu Komutanlıkları'na ve Kastamonu Bölge Komutanlığı'na, gerek Rus harekât ve tebligatına

³ Belgenin sonunda konunun dikkatle ele alınmasına ilişkin bir de not bulunmaktadır.

⁴ Bu resmî yazı sureti, içeriğine bakılarak gereğinin yapılması talebi ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti Müsteşar Muavini Miralay'ın imzasıyla 10 Ağustos 1920 tarihinde 12. Kolordu Kumandanlığı'na (ATASE, İSH-13, 862/117) ve Batı Cephesi Komutanlığı'na gönderilmiştir (ATASE, İSH-11, 660/132).

ve gerekse diğer ülkelerin durumlarına dair alınan haberler ve “gizli olmayan” bilgilerin birer suretlerini doğruca MİMU’ya göndermeleri emredilmektedir (ATASE, İSH-10, 640/8).⁵

Ancak burada ilginç bir detay dikkat çekmektedir. Mustafa Kemal Paşa 14 Temmuz tarihli yazısında Erkân-ı Harbiye’ye “neşrinde mahzur (sakınca) olmayanları Müdüriyet tasnif ederek icabına tevessül eyler” derken; İsmet Paşa, 9 Ağustos tarihli yazısında Komutanlıklardan, “istihbâr kılınacak ve mahrem (gizli, sakıncalı) bulunmayan malumatın birer suretlerinin doğruca Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi’ne irsâli”ni istemektedir. EHUR Reisi İsmet Paşa’nın, haber ve bilgilerin MİMU’ya gönderilmeden önce Komutanlıklar tarafından tasnif edilmesinden ve bu işi Müdüriyet’e bırakmamaktan yana olduğu anlaşılmaktadır.

Görünen o ki Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa’nın MİMU’ya bakış açıları, Müdüriyet’in kurumlararası koordinasyondaki rolü ile ilgili düşünceleri birbirinden farklıdır. İsmet Paşa “gizli bilgileri tasnif çalışması”nın MİMU personeline gerektiği şekilde yapılamayacağını düşünmüş olacak ki tasnif çalışmalarını Komutanlıkların yapmasını tercih etmektedir. Mustafa Kemal Paşa’nın, “gizli bilgileri tasnif çalışması” gibi genel istihbarat faaliyetleri içerisinde de kritik öneme sahip bir çalışmayı, henüz kuruluşunun üzerinden bir ay bile geçmemiş olan MİMU’nun çalışma alanına dâhil etme arzusu ise Mustafa Kemal Paşa’nın hem Müdüriyet’i Milli Mücadele dönemi istihbarat ve propaganda uygulamaları içerisinde bir an önce ve aktif bir şekilde kullanmak istediğini hem de Müdüriyet personeline bu konuda güvendiğini göstermektedir. Ayrıca bu noktada, istihbarat ve propaganda uygulamalarını İsmet Paşa’nın “askerî istihbarat”a, Mustafa Kemal Paşa’nın ise “sivil istihbarat”a yakın bir çizgide değerlendirmeye aldığını ve iki ismin istihbarata bakışında farklılıklar olduğunu söylemek de mümkündür.

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi’nin Kurumlararası Koordinasyonda Yer Alma İsrarı

EHUR’a gönderilen TBMM Reisi Mustafa Kemal imzasını taşıyan 8 Ağustos 1920 tarihli resmî yazıdaki taleplerle aynı talepleri içeren ve 16 Ağustos 1920 tarihinde yine EHUR’a ama bu sefer MİMU Genel Müdürü (Müdür-i Umumisi) imzasıyla gönderilen yazıda; EHUR’un, kamuoyunu aydınlatmaya hizmet edecek bilgileri ait olduğu makamlara bildirirken ilgili yazıların birer suretini de MİMU’ya göndermesi EHUR’dan bir kez de MİMU’nun İstihbarat Müdüriyeti’nce talep edilmekte ve buna ek olarak hususun gerekli görülen görevlilere tebliğ edilmesi ve devamında da Müdüriyet’in konuyla ilgili bilgilendirilmesi istenilmektedir (ATASE, İSH-14, 977/95).⁶

MİMU’nun, EHUR’dan gelecek haber ve bilgileri önemsemesini ve konunun üzerinde özellikle durup ısrarla konunun takipçisi olmasını doğal karşılamak gerekir. Savaş durumu söz konusudur ve propagandayla; bunun yanında cephelerden ve cephe gerisinden her türlü haber ve bilginin temini,

⁵ Ankara Posta ve Telgraf Müdürlüğü’ne yazılan resmî yazıyla da Doğu Cephesi Komutanlığı’ndan bildirilecek olan telgraf özetleri hakkında gelecek açık telgrafların birer kopyasının Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi’ne verilmesinin usul edinilmesi rica olunmaktadır.

⁶ Belgede aynı sayfanın ikinci bölümünde Garp Cephesi Komutanı Vekili Mirliva’nın da (Tümgeneral) imzasının bulunduğu 16 Ağustos 1920 tarihli yazıda da “TBMM Riyaseti’nin Müdafaa-i Milliye Vekâleti’nden bildirilen emirleri sureti yukarıdadır. Bu hususta verilecek bilgilerin anılan emir gereği tebliğ edilmek üzere birer suretinin Vekâlet’e bildirilmesi temenni olunur” denilerek konu 24. Fırka Kumandanlığı’na da iletilmiştir (ATASE, İSH-14, 977/95).

önemli yurt dışı gelişmelerine ilişkin olarak telsiz istasyonları vasıtasıyla bilgi edinilmesi, tüm bu bilgilerin gerektiğinde ilgili askerî ve sivil birimlerle paylaşımı gibi istihbarat işleriyle vazifelendirilmiş olan Müdüriyet'in, haber değeri taşıyan en kritik ve sağlam bilgileri temin edebileceği yer hiç kuşku yok ki EHUR'dur. 16 Ağustos tarihli bu belgenin, Müdüriyet'in "İstihbarat Şubesi"nce hazırlanmış olması da dikkat çekici bir ayrıntıdır. Milli Mücadele boyunca Müdüriyet'in "haber ve bilgi temini" işleriyle ilgilenip bu konularda kurumlararası irtibatları sağlayacak ve dolayısıyla iş yükü oldukça fazla olacak biriminin bu birim olacağı anlaşılmaktadır.

MİMU, Mustafa Kemal Paşa'nın da duruma müdahil olmasıyla artık Türk Milli Mücadelesi'nin haber ve bilgi iletim kanallarının, propaganda faaliyetlerinin içindedir ve bahsi geçen resmî yazılar Müdüriyet'e haber ve bilgi akışında artış olacağına da işaret etmektedir. Çalışmanın ilerleyen sayfalarında da göreceğimiz gibi Müdüriyet, tecrübe kazandıkça, bu haber ve bilgi kanallarını propaganda çalışmalarının daha sağlıklı sürdürülebilmesi amacıyla etkili bir şekilde kullanabilecek seviyeye kısa sürede ulaşacaktır.

Hâkimiyet-i Milliye'nin İşgal Altındaki Kritik Noktalara Kurumlararası Koordinasyonla Ulaştırılması

Milli Mücadele Dönemi'nde yazılı propaganda materyallerinin dağıtımında da kurumlararası koordinasyonun kritik rolü ön plana çıkmıştır. Kurumlararası koordinasyon ve işbirliklerinde sisteme entegrasyonu hızla gerçekleşmekte olan MİMU, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin dağıtımının zor olduğu bölgelerde, Milli Mücadele'nin bu önemli propaganda aracının dağıtımını sağlayan koordinasyonun içerisinde Türk ordusuyla ortak hareket etmektedir.

"Milli Mücadele'nin sözcüsü" ve "TBMM'nin yarı resmî yayın organı" gibi sıfatlarla anılan *Hâkimiyet-i Milliye*, Türklerin Milli Mücadele Dönemi'nde son derece etkili olarak kullandığı önemli bir propaganda aracıdır. Dolayısıyla bu gazetenin özellikle de işgal altındaki bölgelere ulaştırılması ve bu bölgelerde yaşayan insanlar tarafından okunması, işgal altındaki bölgelerdeki direniş hareketini kuvvetlendirecek, moral motivasyonu yükseltecek ve Milli Mücadele'nin gidişatını olumlu yönde etkileyecek önemli bir faktördür. Bu yüzden MİMU ve koordineli hareket ettiği Türk ordu komutanlıkları, *Hâkimiyet-i Milliye*'nin özellikle de kritik bölgelere, cephelere, işgal altındaki yerlere ulaştırılması yönünde büyük çaba sarf etmektedirler.

Hâkimiyet-i Milliye, sadece Milli Mücadele yanlısı yayınlarıyla Milli Mücadele Dönemi propaganda çalışmalarına katkı sunmamakta, aynı zamanda düşman güçlerin Milli Mücadele aleyhindeki propagandasına karşı-propaganda hamleleriyle de cevap vermekte ve bu yolla da milli birliği bütünlüğü korumaya çalışmaktadır. İlk başyazısını Kemal Paşa'nın yazdığı -ki Kemal Paşa gazetesinin sonraki sayılarında da isimsiz başyazılarıyla gazeteye destek vermiştir- Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve sonrasında da TBMM'nin açıkça desteklediği *Hâkimiyet-i Milliye*'nin kritik bölgelerdeki dağıtımında MİMU ve Türk ordu komutanlıkları Milli Mücadele boyunca birlikte çalışmışlar ve gazetenin bu bölgelerdeki dağıtımının en sağlıklı şekilde yapılması yolunda gayret göstermişlerdir (Özkaya, 1985: 906-907; Şapolyo, 1969: 194; Öztoprak, 1989: xix).

MİMU Genel Müdürü Hamdullah Suphi imzasıyla 8 Ağustos 1920 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı'na gönderilen yazı da, *Hâkimiyet-i Milliye*'nin Müdüriyet ve Türk ordusu koordinasyonu ile dağıtımının ne şekilde yapıldığını gösteren bilgiler içermektedir. Söz konusu resmî yazıda, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 51 numaralı nüshasından kırk, 53 numaralı nüshasından kırk, 47 numaralı nüshasından kırk ve 48 numaralı nüshasından yirmi adedinin posta ile Batı Cephesi Komutanlığı'na gönderildiği belirtilmekte ve bu gazetelerin işgal edilen yerlere sevk edilmesi ve dağıtımına aracı olunması Batı Cephesi Komutanlığı'ndan istenilmektedir (ATASE, İSH-11, 660/132aa). MİMU ve Türk Genelkurmayı'nın koordineli gayretleriyle *Hâkimiyet-i Milliye*'nin işgal altındaki bölgelere sevki ve bu bölgelerde dağıtımını konusunda hassasiyetle durulması, işgal altındaki bölgelerde yaşayan Türklerin direncinin artırılmasına ve bu bölgelerdeki işgal karşıtı düşüncelerin ve örgütlenmelerin diri tutulmasına büyük önem verildiğini göstermektedir.

Kurumlararası Koordinasyonda Kriz ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Baypas Hamlesi

Kapsamlı ve çok yönlü kurumlararası işbirlikleri gerektiren propaganda çalışmalarında Milli Mücadele sürecinde zaman zaman sorunlar da yaşanabilmektedir. Bu sorunlardan en büyüğü ve en önemlisi Posta ve Telefon ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi ile Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele Dönemi propaganda çalışmalarında merkezî bir rol verdiği MİMU arasında yaşanan sorundur.

MİMU ile Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi arasındaki soruna ilişkin detaylara, 15 Temmuz 1921 tarihli bir resmî yazıda ulaşılmaktadır. Bu resmî yazının, Heyet-i Vekile Riyaset-i Celilesi'ne gönderilmesinin yanında, Dâhiliye Vekâleti'ne ve Hariciye Vekâleti'ne de arz edilmiş olması, MİMU'nun Posta ve Telefon ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne ilişkin şikâyetlerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Matbuat ve İstihbarat Müdir-i Umumisi imzasını taşıyan ve MİMU İstihbarat Şubesi'nin hazırladığı anlaşılabilir bu yazıda, sadeleştirilmiş hâliyle, şu ifadeler yer verilmektedir:

Posta ve Telefon ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi ile Müdürlüğümüz arasında öteden beri birçok haberleşme ve müracaatı gerektiren ve şimdiye kadar düzgün bir neticeye bağlanamayan belli başlı üç mesele vardır:

1. Anadolu Ajansı
2. Posta Gönderimi
3. Sansür İşlemleri

Bu üç mesele hakkında tarafımızca aşağıdaki gibi bir açıklama yapılması zorunluluğu doğmuştur:

1. Malumları olduğu üzere Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin en önemli görevlerinden biri Anadolu'nun her noktasında halkı aydınlatmak ve bilgilendirmek ve gazeteler için bir tahrir membaı ve kaynağı yetiştirmek üzere her gün Anadolu Ajansı'nı ilgili birimlere resmî yollardan ulaştırmaktır. Anadolu Ajansı, resmî bildirimler ve resmî yalanlamalar ile notalardan ve halkın bir şekilde haberdar olması hususunda Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nce şiddetle lüzum görülen siyasi umumi hallerle ilgili

bilgilerden oluşmaktadır. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi her gün tam zamanında bu ajansı hazırlayarak Posta ve Telefon ve Telegraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne tevdi etmekte olduğu halde bu ajansın bir kısmının anılan Müdürlükçe kaldırıldığı ve geciktirildiği, bazen posta ile sevk edildiği ve bazen de asla mahalline ulaştırılmamakta olduğu Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne gelen sınırsız şikâyetten anlaşılmaktadır. Bu şikâyetler Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne defalarca bildirildiği halde şikâyetler hakkında hiçbir şekilde neticeye ulaşılamamıştır. Bunun üzerine Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin en önemli bir kısım faaliyetleri Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'nin bu tarz hareketiyle tamamıyla kötü bir hal almış bulunmaktadır. Özellikle memleketin umumi siyaseti itibarı ile acilen ulaştırılması gerekli görülen en önemli haberlerin dahi tasdike maruz kalması, netice itibarı ile memleket için de iyi meyveler vermemektedir. Bunun dışında, Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne Anadolu Ajansı'nın tebliğ ettirilmesi gereken yerler bildirilmekte olduğu halde anılan müdüriyetten şahsi ve keyfi cevaplar gelmekte ve ajanslar istenilen yerlere gerektiği şekilde gönderilememektedir. Bunun neticesi olarak MİMU'ya doğrudan doğruya bağlı bulunan İstihbarat Müdürlerine dahi bu ajans tebliğ edilerek ulaştırılmamaktadır. Bu yüzden, bu husustaki taleplerimizin temini önemli ve gereklidir.

2. MİMU tarafından, Anadolu'nun her tarafına posta ile gelen yabancı matbuat özetleri vesair eserler ve günlük gazete gönderileri, gün gün ve düzenli olarak Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne teslim edilmekte olduğu halde yine gelen şikâyetlerden bu gönderilerin yerlerine ulaşmamakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, söz konusu yabancı matbuat özetlerinden, eserlerden ve gazetelerden memleketin faydalanmasını engellemektedir. Bu nedenle MİMU'nun gönderilerinin zamanında, bitik ve yıpranmış hale gelmeden ve kayıtlı bir şekilde ulaştırılması zaruridir.
3. MİMU'nun yerine getirmekle doğrudan doğruya sorumlu olduğu görevler mevcut kadrosu ile güç bir halde yapılmakta iken bir de Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'nden sansür edilmek üzere muhtelif dillerde gazetelerin ve özel haberleşmelerin gönderilmesi MİMU'nun görevlerini sekteye uğratmaktadır. Esasen sansür işleri MİMU'nun görevleri arasında bulunmadığından bahisle bu gibi sansür edilecek matbu ve haberleşmelerin Müdürlüğümüze gönderilmemesi müteaddit defalar yazılmış olduğu halde anılan Müdürlükçe yine ısrar edilmekte ve her gün bu tür şeyler gönderilmeye devam edilmektedir. Bu nedenle bu sansür meseleleri ile ilgili olarak Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin meşgul edilmemesi dahi zorunluluk derecesindedir. Arz edilen meseleler hakkında bir an evvel karar alınarak bendenizin maruzatlarının temini hususunda Posta ve Telefon ve Telegraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne kesin ve etkili emirler verilmesi istirham olunur. Durum ayrıca Hariciye ve Dâhiliye Vekâletleri'ne de arz edilmiştir (BCA, 83/545).

Bu uzun resmî yazı, MİMU'nun kurumlararası işbirliği ve koordinasyonda ne gibi temel kurumsal prensipleri esas aldığına ilişkin değerli ipuçları içeriyor olması açısından detaylı bir analize muhtaçtır. Resmî yazının bütününe de yansıdığı gibi MİMU ile Posta ve Telefon ve Telegraf Müdüriyet-i Umumiyesi

arasındaki problemler oldukça ciddidir ve MİMU'nun çok sayıda girişimine rağmen bu problemler çözüme kavuşturulamamıştır.

Müdüriyet'in faaliyetleri içerisinde en önemlilerinden biri, kendi bünyesinde bulunan Anadolu Ajansı'nın da katkılarıyla Anadolu'ya doğru bilgi ve doğru haber akışını sağlamaktır. Bu çalışmalar Milli Mücadele dönemi propaganda çalışmalarının da temelini oluşturan çalışmalardır. Halka “tam bağımsızlık” ve “milli egemenlik”in önemi anlatılarak halk bu temel ilke ve hedefler doğrultusunda yönlendirilmekte ve işgallere karşı çıkmaya çağırılmaktadır. Milli Mücadele dönemi propaganda hedeflerine ulaşılabilmesi için halkla temas kurulması ve halka doğru bilgilerin doğru haberlerin ulaştırılarak hasım güçlerin olumsuz propagandalarının da önüne geçilmesi gerekmektedir.

MİMU'nun Posta ve Telefon ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi hakkındaki şikâyetleri, Milli Mücadele dönemi propaganda çalışmalarının bahsi geçen gereklilikleri bağlamında düşünüldüğünde, söz konusu şikâyet konularının ne kadar kritik olduğunu anlamak ve anlamlandırmak kolaylaşmaktadır. Sadeleştirilmiş hâlini verdiğimiz belgeden de anlaşılacağı üzere MİMU propaganda çalışmalarının titizlikle yürütülmesi ve halka doğru haber ulaştırılması noktasında hassastır. Bu hassasiyet ortadayken, bir takım temel meselelerde Posta ve Telefon ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'nin gerekli özeni göstermeyen iş tutuş tarzı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ni doğal olarak rahatsız etmiş görünmektedir.

Milli Mücadele dönemi propaganda çalışmalarının başarıya ulaşması için, Milli Mücadele'yi destekleyen tüm yayın organları, özellikle de gazeteler; MİMU'ya bağlı olan Anadolu Ajansı'ndan gelecek resmî bildirimler, resmî yalanlamalar ve genel siyasi duruma ilişkin doğru haberlerle beslenmek zorundadır. Bu bilgi ve haberlerin yayın organlarına ulaştırılması kadar ulaştırılma hızı da önemlidir.

Milli Mücadele gibi kritik bir süreçte bilgi ve haberlerin halka zamanında, hiç vakit kaybetmeden ulaştırılması büyük önem arz etmektedir. Hâl böyleyken, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nce Posta ve Telefon ve Telegraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne düzenli olarak teslim edilen Anadolu Ajansı kaynaklı bilgi ve haberlerin, bunların yanında yabancı matbuat özetlerinin, günlük gazetelerin ve diğer gönderilerin ulaştırılmasının gecikmesi, kimi zaman yerlerine bile ulaştırılmaması Milli Mücadele dönemi propaganda çalışmaları açısından çok ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Müdüriyet bu yüzden bütün gönderilerin yıpranmadan, önemini yitirmeden, zamanında ve kayıtlı bir şekilde yerlerine ulaştırılmasının zarureti üzerinde ısrarla durmaktadır.

MİMU'nun çözüme kavuşturulmasını istediği bir diğer mesele ise “sansür” ile ilgilidir. Posta ve Telefon ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi, MİMU'ya, Müdüriyet'in resmî görevleri arasında bulunmayan sansür işlerine ilişkin yazılı materyal ve evraklar göndermektedir. Bu tür yazı ve evrakların gönderilmemesi yönünde Posta ve Telefon ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne resmî yazılarla uyarılarda bulunulmasına rağmen ısrarla ve her gün bu evrakların gönderilmesi, MİMU ve Posta ve Telefon ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi arasındaki sorunların üçüncü boyutunu oluşturmaktadır.

Anadolu'da bir şekilde dolaşımda olduğu anlaşılan yabancı dildeki gazetelerin ve özel haberleşmelerin çevirilerinin yapılması ve analiz edilmesi çalışması, üzerinde durulması gereken önemli bir istihbarat çalışmasıdır. MİMU, özellikle yurt dışındaki şubelerinin desteğiyle dış basından çeşitli çeviriler yapan

ve dış basını takip eden bir kurumdur fakat buradaki durum farklıdır. MİMU, Posta ve Telefon ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi marifetiyle Anadolu'da ele geçirilmiş ya da tespiti yapılmış, yabancı dildeki gazete, özel yazışma vb. yazılı materyallerin adresinin kendisi olmadığını ifade etmektedir. Ancak bununla birlikte, kritik bilgiler içerme olasılığı yüksek olan yabancı dildeki bu tip yazılı materyallerin çevirisinin ve analizinin yapılacağı adresin Posta ve Telefon ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi olmadığı da açıktır. Posta ve Telefon ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'nin sorumluluğu, yabancı dildeki bu tip yazılı materyallerin tespiti ve ilgili kurum ya da makama gönderilmesinden ibarettir. Bu noktada, söz konusu materyallerin çeviri ve analizinden hangi kurumun sorumlu olduğu ya da sorumlu olması gerektiği sorusu akla gelmektedir.

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin resmî yazısında, sansüre konu yabancı dildeki yazılı materyallerin gönderilmesi gereken asıl kurumun ya da birimin hangi kurum ya da birim olduğuna işaret edilmediği, bu konuda bir yorumda da bulunulmadığı görülmektedir fakat belgenin sonundaki "dağıtım"la ilgili not, bu resmî yazının merkeze, Hariciye Vekâleti'ne de gönderiliyor olduğunu göstermektedir. Türklerin, Milli Mücadele sürecinde çeşitli yollarla ele geçirdikleri yabancı dildeki yazılı materyallerin çevirisini ve analizini yapacak özel bir istihbarat teşkilatları yoktur ve söz konusu analiz işlerinin Hariciye Vekâleti'nce yapılması doğru bir tercih olacak gibi durmaktadır. O tarihte MİMU, Hariciye Vekâleti'ne bağlı bir yapılanmadır ancak Müdüriyet'in bahsi geçen türden evrak ve yazıların çevirisi ve analiziyle vazifelendirilmemiş olduğu da bilinen bir gerçektir.

Hasma ait açık ya da gizli yazışmaların çeviri ve analiz işlemi, uzman kadrolarca ve titizlikle yapılması gereken istihbarat çalışmaları arasındadır. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, içeriğini irdelediğimiz bu resmî yazısıyla, konuya ilişkin olarak üst makamları ve koordineli çalıştığı diğer ilgili kurumları da haberdar ederek bu kritik sorunun çözüme kavuşturulmasını sağlamaya çalışmaktadır. Çözümlemeye çalıştığımız belge, Türk istihbarat çarkının işleyişinde, yabancı dildeki yazılı materyallerin çevirisi ve analizi noktasında 1922 yılı ortalarında bir boşluk ya da geçici bir koordinasyon sorunu olduğunu göstermektedir.

"Anadolu Ajansı", "Posta Gönderimi" ve "Sansür İşlemleri" konularında muhatabı olan kurumla sorunları çözemeyen, karşı taraftan "şahsi" ve "keyfi" cevaplar alan MİMU sonunda Posta ve Telefon ve Telegraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ni baypas etmek zorunda kalmıştır:

TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi imzası ve "tezkere aceledir" notuyla 19 Temmuz 1921'de Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilmiş olan yazıda, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Dâhiliye Vekâleti'ne birkaç gün önce gönderdiği 15 Temmuz 1921 tarih ve 2480 sayılı yazının dikkat çekici ve önemli bir yazı olduğunun İcra Vekilleri Heyeti'ne sözlü olarak bildirildiğinden bahsedilmektedir. MİMU'nun, ajansların ve diğer posta gönderilerinin son derece düzenli ve dikkatli bir şekilde yerlerine ulaşmasının sağlanmasını istediği; sansür işlerinin de sağlam ve kesin bir usule bağlanması hususunda teşebbüslerde bulunulmasını talep ettiği bir kez daha vurgulanmaktadır. TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi, Dâhiliye Vekâleti'nden bu sorunların acil olarak çözümlenerek MİMU'ya bilgi verilmesini rica etmektedir (BCA, 83/545-8/1).

Yazışma zincirine ve resmî yazıların giriş kısmındaki ifadelere baktığımızda MİMU'nun şikâyet konularını önce Dâhiliye Vekâleti'ne taşıdığı anlaşılmaktadır. Dâhiliye Vekâleti'ne yazılan yazıya da beklenildiği kadar çabuk cevap alınamamış olacak ki, söz konusu sorunların acil olarak çözülmesi gerektiği sözlü olarak İcra Vekilleri Heyeti üyelerine ve direkt olarak İcra Vekilleri Heyeti Reisi Mustafa Kemal'e iletilmiştir. Sonrasındaysa sorunların çözülmesi bu sefer TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi'nin resmî yazısıyla Dâhiliye Vekâleti'nden istenilmiştir.

MİMU'nun gönderilerinin düzenli ve dikkatli bir şekilde yerlerine ulaştırılması ve sansür işlerinin de sağlam ve kesin bir usulle yapılması Müdüriyet için o derece önemli ve acildir ki Müdüriyet hem ilk resmî muhatabı Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi'ni hem de devamında ikinci resmî muhatabı Dâhiliye Vekâleti'ni baypas ederek sorunların çözümü için TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi'ni devreye sokabilmektedir. Bu noktada MİMU'nun üst makamları devreye sokmasını, zorunlu bir hamle olarak görmek mümkündür.

Söz konusu baypas hamlesi, Müdüriyet'in bürokratik gücünü gösteriyor olması açısından da önemlidir. TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi Mustafa Kemal'in de sorunların bir an önce çözülerek MİMU'nun acele olarak bilgilendirilmesini Dâhiliye Vekâleti'nden talep etmesi de Mustafa Kemal'in bahsi geçen sorunların acil olarak çözülmesine verdiği önemi ve MİMU'nun arkasında durduğunu göstermektedir.

Milli Mücadele aleyhinde olacağı düşünülen yazıların sansürü ve Milli Mücadele lehine olacağı düşünülen haber ve bilgilerin sağlıklı bir şekilde dağıtımı üzerinde üst düzey makamlar arasında hassasiyetle durulması, Milli Mücadele'de propagandaya verilen önemi göstermesinin yanında; MİMU'nun bu alandaki çalışmalarda bürokratik kanalları gerektiğinde ne kadar ustaca kullanabildiğini de kanıtlamaktadır. Müdüriyet'in çabasını ayrıca, kendi çalışma sahasındaki düzeni, disiplini ve kurumlararası koordinasyonu sağlama gayretinin önemli bir parçası olarak da değerlendirmek mümkündür.

Kurumlararası Koordinasyon Doğrultusunda İstihbarat Subayları ve Devlet Memurlarından Faydalanma

Mustafa Kemal Paşa'nın, EHUR ve tüm Vekâletlerin MİMU'ya haber temininde yardımcı olmaları konusundaki 14 Temmuz 1920 tarihli resmî yazısı sonrasında Milli Mücadele Dönemi istihbarat ve propaganda çalışmalarında kurumlararası koordinasyon ve işbirliği organizasyonu çok daha belirgin bir hale gelmiştir. Söz konusu koordinasyon ve işbirliğinin bir yönünü de istihbarat subaylarının ve diğer devlet memurlarının kullanımı teşkil etmektedir.

Milli Mücadele Dönemi istihbarat ve propaganda çalışmalarında istihbarat subayları sahada önemli roller üstlenmişlerdir. Halka doğru bilgilerin ulaştırılması noktasında yapılan propaganda çalışmalarında da istihbarat subaylarından istifade edilebilmiştir. İstihbarat subayları Milli Mücadele boyunca, basını ilgilendirebilecek bilgilerin ve ajans haberlerinin zamanında öğrenilip Ankara ve diğer şehirlere ulaştırılmasında hayli etkili olmuşlardır. İstihbarat subaylarının halka doğru bilgilerin ulaştırılması doğrultusunda propaganda faaliyetlerine entegre edilmesindeki ve propaganda içeriğine sahip haber ve bilgilerin iletim kanallarında aktif olarak kullanılmalarındaki temel amaç, Anadolu'nun

eskisi gibi habersiz kalmamasının sağlanmasıdır. Haber alışverişi istihbarat subaylarının devreye girmesiyle daha da gelişmiş, Ankara gazetelerinden İstanbul gazetelerine İnebolu üzerinden birer sayı gönderilmeye başlanmış, İstanbul basınının da Anadolu'daki gelişmeleri öğrenmesi sağlanmış ve İstanbul basını ile Anadolu basını arasındaki bağ kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Bu yöndeki tüm çabalar Milli Mücadele Dönemi propaganda çalışmalarını pozitif etkilemiştir (Özkaya, 1985: 901).⁷

Propaganda çalışmalarında istihbarat subayları haricinde de her kademedeki devlet memurundan Milli Mücadele'nin devam ettiği süreçte ihtiyaç doğrultusunda faydalanılabilmektedir. 17 Kasım 1920 tarih ve 379 numaralı bir kararname de bu uygulamayı doğrular bilgiler içermektedir. Söz konusu kararnamede, Anadolu halkının Milli Mücadele'nin mevcut durumuna ve düşmanların amaçlarına dair bilgi almaya muhtaç bir durumda olduğu ve bu sebeple de, en alt kademedeki memurlar da dâhil olmak üzere tüm memurların milli davanın anlatılması ve açıklanması için en küçük köylere dahi gönderilmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Kararnamede ayrıca, bahsi geçen propaganda faaliyetlerinin icra edilmesiyle görevli olan memurların halka aktaracakları hususların her hafta MİMU tarafından tüm Vekâletlere bildirileceğinden de bahsedilmektedir. Kararname gereğince Müdüriyet, hakkında bilgi verilecek konuların halka, kolaylıkla anlaşılabilir basitlikte aktarılmasını sağlayacak, halk için hazırlanan yazı ve beyannameler de bu doğrultuda hazırlanacaktır (BCA, 20/16; Çağlak, 2015: 102).

Bu kararnameden de anlaşılacağı üzere propaganda çalışmalarında kurumlararası koordinasyonun da gereği olarak MİMU ile Vekâletler ortak hareket edeceklerdir. Kararname ayrıca propaganda çalışmalarında Müdüriyet'in, Vekâletleri yönlendirici merkezî bir rol üstlenmiş durumda olduğunu da göstermektedir. Halkın bilinçlendirilmesi her zamanki gibi ön plandadır ve milli birliği sağlayıcı nitelikteki yazılı materyallerin propagandanın temel esaslarına uygun olarak basit ve anlaşılır olmasına da özen gösterilmektedir.

Propaganda Çalışmalarında Türk İstihbarat Grupları Mensuplarıyla Koordinasyon

Milli Mücadele Dönemi propaganda çalışmalarında Türk istihbarat grupları mensuplarıyla da gerektiğinde koordineli çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalarda da Türklerin Milli Mücadele sürecinde etkili olarak kullandıkları propaganda aygıtı MİMU merkezî ve yönlendirici pozisyonundadır. Ankara'nın görüşlerini yansıtan ve Milli Mücadele yanlısı propagandada kritik öneme sahip yazılı propaganda materyallerinin İstanbul'da dağıtımının sağlanması çalışmalarında MİMU istihbarat subaylarıyla birlikte çalıştığı gibi Türk istihbarat gruplarıyla da birlikte çalışmıştır.

Milli Mücadele yanlısı yazılı propaganda materyallerinin dağıtımını fiilen İstanbul'daki istihbarat grupları üstlenmiş durumdadır. Bu gruplardan biri de Muharip Grubu'dur. Muharip Grubu Milli Mücadele Dönemi'nde faaliyet gösteren istihbarat grupları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ankara'nın bilgisi dâhilinde oluşturulmuş olan ve Hamza ve Mücahid Grubu'nun da devamı olan bu

⁷ İstihbarat subayları görevleri sırasında yaşanan olumsuzluklarla ilgili olarak gerektiğinde üst makamlarca uyarılmaktadır. Bu anlamda sıkı bir kontrol mekanizmasının devrede olduğunu söylemek mümkündür ve üst makamların özellikle harcamalar konusunda hassas olduğu göze çarpmaktadır (Özkaya, 1985: 902).

Grup, 31 Ağustos 1921’de Felah Grubu ismini alacaktır (Pehlivanlı, 1992: 3-4).⁸ Grup isminin sık sık değiştirilmesi hususuna Fevzi (Çakmak) Paşa; “Bu grubun ismini ara sıra değiştirmemiz gerekiyordu zira (grup mensupları) İngiliz istihbaratının tuzağına düşüyorlardı” şeklinde bir açıklama getirmektedir. Grup mensuplarının zaman zaman değiştirilmesi ve bazı Grup mensuplarının da Anadolu’ya gönderilmeleri gibi durumların oluşması da Fevzi Paşa’nın konuya ilişkin olarak yaptığı açıklama paralelinde yapılan hamleler olmuşlardır (Yurtsever, 2008: 56-57).

Milli Mücadele Dönemi propaganda çalışmalarında Türk istihbarat gruplarından, propaganda materyallerinin dağıtımı noktasında etkin olarak faydalanılmıştır. Bu çalışmalarda istihbarat görevlileriyle temas MİMU üzerinden sağlanmaktadır. Teması kuran ve dağıtımı yapacak kuryelere ödemeleri yapan MİMU’dur. Hatta Milli Mücadele’nin zor şartları altında Müdüriyet, Muharip Grubu gibi istihbarat gruplarına kurye masraflarından dolayı zaman zaman da borçlanabilmektedir. İstihbarat grubu elemanlarıyla para alışverişi irtibat subayları aracılığıyla yapılmaktadır. Yazılı propaganda materyallerinin dağıtımından kaynaklanan kurye masraflarıyla ilgili olarak Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ile İstanbul’daki istihbarat grupları arasında direkt bir para alışverişi söz konusu değildir. İstanbul’daki Türk istihbarat gruplarından olan Muharip Grubu gibi gruplara irtibat subayı aracılığıyla ödeme yapılmakta ve konuya ilişkin resmî yazışmalar Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nin muhasebe birimine de ulaştırılmaktadır (ATASE, İSH-19, 1476/52; ATASE, İSH-19, 1476/52aa; ATASE, İSH-19, 1476/52ab). Bahsi geçen propaganda materyali dağıtımı sistematığına örnek olabilecek bir başka belgede; “*Hâkimiyet-i Milliye* tarafından gönderilecek gazete paketleri İstanbul’a Akif Bey ismindeki şahsa teslim edilmek üzere yola çıkarılmaktadır” denilmekte ve belgenin üst kısmında “Hükûmet telgraf haberleşmesinden dolayı herhangi bir sorumluluk kabul etmez” şeklinde bir ifadeye de yer verilmektedir. Faaliyetin “gayriresmî” niteliğini, hükûmetin sorumluluk kabul etmemesindeki temel sebep olarak görmek mümkündür (ATASE, İSH-19, 1476/52af).

Milli Mücadele’nin haklılığını savunan içeriğe sahip yazılı propaganda materyallerinin işgal altındaki İstanbul’da dağıtımının sağlanması süreci gizlilik esaslarına uygun olarak koordine edilmekte ve bu süreçte resmî personel desteği irtibat subaylarından, gayriresmî personel desteği ise Türk istihbarat gruplarına bağlı olarak çalışan istihbarat elemanlarından gelmektedir. EHUR da söz konusu süreçte devrededir. Yukarıda içerik analizi yapılan belgelerde de görüldüğü gibi kuryelere ve irtibat subaylarına propaganda materyali dağıtımından doğan masraflarla ilgili yapılacak ödemeleri EHUR, MİMU üzerinden yapmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte, ödemelerde gecikme olduğu zaman MİMU’nun, istihbarat grubu elemanı kuryenin maaş ve yol masraflarını ve irtibat subayının dağıtımla ilgili yaptığı harcamaları ilgili kişilere vermek üzere Erkân-ı Harbiye’den talep edebildiği de görülmektedir. Ayrıca kuryeler bizzat herhangi bir resmî yazıyla ya da bildirimle ödeme talebinde bulunamazken, irtibat subayları kendi yaptıkları harcamaları geri alamadıklarında Müdüriyet’e yazdıkları telgraflarla, kendilerine ödenmesi gereken

⁸ Çukurova, Hamza Grubu’ndan önce Moltke isimli, küçük bir örgütün var olduğundan bahsetmekte ve Moltke’nin 23 Eylül 1920 tarihinde Hamza Grubu adını aldığını söylemektedir (Çukurova, 1994: 41-42). Dolayısıyla bu bilgiyle birlikte Ankara’nın onayıyla oluşturulmuş olan bu istihbarat grupları zincirini “Moltke-Hamza-Mücahid-Muharip-Felah Grubu Zinciri” olarak tamamlamak ve tanımlamak mümkündür (Yurtsever, 2008: 54).

miktarları talep edebilmektedir. Gerek kuryelere gerekse de irtibat subaylarına, propaganda materyali dağıtımıyla ilgili yapılması gereken ödemelerdeki gecikmeler bazen üç bazen de beş ayı bulabilmekte, bu gecikme sürecinde Müdüriyet, ödemelerin yapılmasını Erkân-ı Harbiye'den, gerektiğinde üst üste yazılan resmî yazılarla da talep edebilmektedir (ATASE, İSH-19, 1476/52ad; ATASE, İSH-19, 1476/52ae; ATASE, İSH-19, 1476/52ag). Söz konusu durumlar, Milli Mücadele döneminde propaganda materyallerinin dağıtımını çalışmalarının zor koşullar altında sürdürüldüğünü göstermektedir.

Belgeler, içinde yazılı propaganda materyallerinin bulunduğu paketlerin kuryeler aracılığıyla dağıtım sürecinin ağırlıklı olarak irtibat subaylarının kontrolünde koordine edildiğini de kanıtlamaktadır. İrtibat subayları, ödeme gecikmelerine ilişkin gönderdikleri telgraflar haricinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ile resmî yollardan farklı konularda da irtibat kurabilmekte, propaganda materyallerinin dağıtımıyla ilgili hususlarda Müdüriyet'in İstanbul'daki memurlarının ne zaman ve ne şekilde talimatlandırılması gerektiği gibi konular da irtibat subaylarıyla Müdüriyet arasındaki resmî yazışmalara konu olabilmektedir (ATASE, İSH-19, 1476/52ad; ATASE, İSH-19, 1476/52ae; ATASE, İSH-19, 1476/52ag).

Kurumlararası Koordinasyonda Şifre Kullanımı ve Gizli Haberleşme

Milli Mücadele Dönemi propaganda faaliyetlerinin icrasında kurumlararası koordinasyonda en kritik konulardan biri resmî yazışmalar ve haberleşmenin gizliliği, dolayısıyla da şifreli yazışmanın gerekliliğidir. Propaganda faaliyetlerinin merkezinde yer alan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi faaliyet alanına ilişkin konularda diğer kurumlar ve bu kurumların personeliyle ve gerektiğinde Türk istihbarat gruplarına mensup istihbarat elemanlarıyla koordineli çalışabilmektedir.

Milli Mücadele boyunca icra edilen propaganda çalışmaları doğrultusunda kurumlararası koordinasyonda haber ve bilgi kanallarının akışkanlığının sağlanmasına ve bunun gizlilik ilkelerine riayet gösterilerek yapılmasına önem verilmiştir. MİMU, kendi personelinden çeşitli konularda haber ve bilgi temin ederek bu haber ve bilgileri gereği ve ilgisine göre başta EHUR, Dâhiliye Vekâleti ve Hariciye Vekâleti olmak üzere ilgili kurum ya da makamlara iletmekle yükümlü bir yapılanmadır.

Ancak Müdüriyet'in iletmekten sorumlu olduğu kimi haber ve bilgilerin gizlilik gerektiren haber ve bilgiler olması Müdüriyet'i şifreli haberleşme yetkisi talep etmeye sevk etmiş ve Müdüriyet doğal olarak Dâhiliye ve Hariciye Vekâletleri gibi şifreli haberleşme yetkisine sahip olmak istemiştir. MİMU, bu yöndeki talebini, İstihbarat Şubesi'nin 6 Mart 1922 tarih ve 100 sayılı resmî yazısıyla Hariciye Vekâleti'ne iletmış ve talep, Hariciye Vekâleti aracılığıyla İcra Vekilleri Heyeti'ne intikal ettirilmiştir. Heyet, 8 Mart 1922 tarihli toplantısında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Mustafa Kemal (Atatürk), EHUR Reisi İsmet (İnönü) ve on vekilin imzalarıyla, MİMU'ya, Dâhiliye ve Hariciye Vekâletleri arasında kararlaştırılacak ve belirli noktalarla sınırlı olacak şekilde şifreli haberleşme yetkisi vermiştir (BCA, 4/51).

Müdüriyet'in "sınırlı" şifreli haberleşme yetkisi aldığı 8 Mart 1922 tarihli resmî yazıdan bir süre sonra, EHUR'dan, Hariciye Vekâleti'ne bağlı olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne yazılan "çok gizli" (gayet mahremdir) ibareli 23 Mayıs 1922 tarihli bir başka resmî yazıda da yine MİMU'nun

haberleşmelerinin gizliliği konu edilmektedir. Söz konusu resmî yazıda, Anadolu’da Türkler tarafından mezalim yapıldığına dair düşmanların son günlerde yaptıkları resmî ve gayriresmî yayınları yalanlamak üzere Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi’nin İstanbul’a göndereceği telgrafların “gizli haberleşme merkezi” aracılığı ile gönderilmesinin uygun görüldüğü bildirilmektedir (ATASE, İSH-21, 1709/15). Belgeden, yapılan anti-Türk propaganda karşısında Türklerin, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti’nin direktifiyle bir karşı propaganda hamlesi hazırlığı yaptığı ve MİMU’nun bu karşı propaganda çalışmalarına entegrasyonunun sağlandığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Milli Mücadele Dönemi’nde icra edilen propaganda çalışmaları kurumlararası koordinasyonun etkili bir şekilde işlerlik kazanmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte, istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda da doğası gereği geniş kapsamlı ve çok yönlü faaliyetleri dikte etmektedir. Bu sebepler, Milli Mücadele Dönemi’nde halka doğru bilgilerin ulaştırılmasını ve bu yolla düşman propagandasının da etkisiz kılınmasını amaçlayan propaganda faaliyetlerini yürüten MİMU’nun kurumlararası koordinasyon ve işbirliklerinde aktif olmasını zorunlu kılan teorik sebeplerdir. Milli Mücadele’de hiyerarşik bir yapılanmanın ve bu yapılanma içerisindeki tüm kişi ya da kurumların merkezî otoriteyle uyumunun esas alınması ve MİMU’nun da bu hiyerarşik yapının bir parçası olmasıysa, Müdüriyet’in kurumlararası koordinasyon ve işbirliklerinde aktif olmasını zorunlu kılan pratik sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma boyunca analiz edilen belgeler, Milli Mücadele dönemi propaganda çalışmalarında MİMU’nun merkezî bir rol üstlendiğini, propaganda faaliyetlerine yönelik koordinasyonlarda Müdüriyet’in etkin bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Kurumlararası koordinasyonlarda MİMU; TBMM, EHUR, Türk ordu komutanlıkları, Dâhiliye Vekâleti ve Hariciye Vekâleti gibi Vekâletlerle propagandaya ilişkin hususlarda işbirliği içerisinde olmuştur. Propaganda çalışmalarındaki kurumlararası koordinasyonlarda MİMU, TBMM ve Vekâletler faaliyetlerin bürokratik ayağını oluştururken EHUR ve EHUR’a bağlı Türk ordu komutanlıkları ise faaliyetlerin askerî ayağını oluşturmuştur. Bununla birlikte, propaganda çalışmalarının koordineli bir şekilde yürütülmesinde gerektiğinde bireysel anlamda tüm devlet memurlarından ve Türk istihbarat grupları mensuplarından da faydalanılma yoluna gidildiği görülmüştür. EHUR’un, Türkler aleyhine yapılan propagandalar karşısında MİMU’yu gizli haberleşme merkezi kullanımı prosedürünün işletildiği karşı propaganda sürecine “çok gizli” ibareli resmî yazıyla dâhil etmesi de Müdüriyet’in Milli Mücadele Dönemi propaganda çalışmalarındaki merkezî rolünü göstermektedir.

MİMU’yu Milli Mücadele dönemi propaganda çalışmalarında ve kurumlararası koordinasyonda merkezî bir pozisyona yerleştiren ve Müdüriyet’in rolünü belirleyen Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Milli Mücadele’ye 7 Haziran 1920’de dâhil olan Müdüriyet’in, propaganda çalışmalarıyla ilgili kurumlararası koordinasyonlardaki yeri ve rolü, Mustafa Kemal Paşa’nın 14 Temmuz 1920 tarihli yazısıyla net bir şekilde belirlenmiş ve Milli Mücadele Dönemi’nde propaganda mekanizmasının temel işleyişi bu doğrultuda şekillenmeye başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, Milli Mücadele’nin kritik görevler

üstlenen propaganda aygıtı MİMU'nun *de facto* kuruluş tarihinin 14 Temmuz 1920 olduğunu söylemek mümkündür.

Halkın doğru bilgilendirilmesine verdiği önem ve farkındalığı yüksek, bilinçli bir kitle yaratma arzusu, ayrıca tam bağımsızlık ve milli egemenliğin ancak böyle bir halk kitlesiyle kazanılacağına olan inancı Mustafa Kemal Paşa'nın propagandaya verdiği önemin altında yatan sebeplerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın MİMU'yu propaganda çalışmalarının merkezine taşıma istek ve gayreti olumlu sonuç vermiş ve MİMU propaganda faaliyetlerinin icrasında Milli Mücadele Dönemi boyunca Türk ordusuyla, resmî kurum ve makamlarla ve çeşitli istihbarat yapılanmalarıyla birlikte belirli bir koordinasyon sistematiği dâhilinde hareket ederek Milli Mücadele'ye propaganda alanında değerli katkılar sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Milli Mücadele Dönemi Propaganda Çalışmalarında Kurumlararası Koordinasyon” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- ATASE, İSH-17, K: 1269, G: 113; 23 Mayıs 1921 (23/05/1337)
ATASE, İSH-11, K: 668, G: 19; 14 Temmuz 1920 (14/07/1336)
ATASE, İSH-11, K: 668, G: 19; 14 Temmuz 1920 (14/07/1336)
ATASE, İSH-11, K: 668, G: 19; 14 Temmuz 1920 (14/07/1336)
ATASE, İSH-13, K: 862, G: 117; 8 Ağustos 1920 (08/08/1336)
ATASE, İSH-13, K: 862, G: 117; 10 Ağustos 1920 (10/08/1336)
ATASE, İSH-11, K: 660, G: 132; 10 Ağustos 1920 (10/08/1336)
ATASE, İSH-10, K: 640, G: 8; 9 Ağustos 1920 (09/08/1336)
ATASE, İSH-14, K: 977, G: 95; 16 Ağustos 1920 (16/08/1336)
ATASE, İSH-14, K: 977, G: 95; 16 Ağustos 1920 (16/08/1336)
ATASE, İSH-11, K: 660, G: 132aa; 8 Ağustos 1920 (08/08/1336)
ATASE, İSH-19, K: 1476, G: 52; 19 Haziran 1921 (19/06/1337)
ATASE, İSH-19, K: 1476, G: 52aa; 10 Haziran 1921 (10/06/1337)
ATASE, İSH-19, K: 1476, G: 52ab, 28 Mayıs 1921 (28/5/1337)
ATASE, İSH-19, K: 1476, G: 52af; 19 Mayıs 1921 (19/05/1337)
ATASE, İSH-19, K: 1476, G: 52ad; 19 Mayıs 1921 (19/5/1337)
ATASE, İSH-19, K: 1476, G: 52ae; (Tarihsiz)
ATASE, İSH-19, K: 1476, G: 52ag; 19 Mayıs 1921 (19/5/1337)
ATASE, İSH-19, K: 1476, G: 52ad; 19 Mayıs 1921 (19/5/1337)
ATASE, İSH-19, K: 1476, G: 52ae; (Tarihsiz)
ATASE, İSH-19, K: 1476, G: 52ag; 19 Mayıs 1921 (19/5/1337)
ATASE, İSH-21, K: 1709, G: 15; 23 Mayıs 1922 (23/05/1338)
BCA, Fon: 30-10-0-0, K: 83, G: 545, Sıra: 8/2; 15 Temmuz 1921 (15/07/1337)

BCA, Fon: 30-10-0-0, K: 83, G: 545, Sıra: 8/1; 19 Temmuz 1921 (19/07/1337)

BCA, Fon: 30-18-1-1, K: 1, G: 20, Sıra: 16; 17 Kasım 1920 (17 Teşrinisani 1336)

BCA, Fon: 30-18-1-1, K: 4, G: 51, Sıra: 17; 8 Mart 1922 (08/03/1338)

Kitap ve Makaleler

Çağlak, A. (2015). Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Milli Mücadele'de oynadığı rol, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın 100. Yılında Türk İstihbaratı içinde*, 87-134, Kripto Kitaplar.

Çukurova, B. (1994). *Kurtuluş Savaşında haberalma ve yeraltı çalışmaları*. Ardıç Yayınları.

Özkaya, Y. (1985). Milli Mücadele başlangıcında basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın basınla ilişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(3), 871-912.

Öztoprak, İ. (1992). *Türk ve batı kamuoyunda Milli Mücadele*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Pehlivanlı, H. (1992). *Kurtuluş Savaşı istihbaratında askeri polis teşkilatı*. Genelkurmay Basımevi.

Şapolyo, E. B. (1969). *Türk gazetecilik tarihi ve her yönü ile basın*. Güven Matbaası.

Yurtsever, S. (2008). *Milli Mücadele dönemi istihbarat faaliyetleri: Örnek olay incelemeleri (1919-1922)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

Extended Abstract

The intelligence aspect of the Turkish National Struggle is as important as its military aspect, and propaganda, which is one of the basic functions of intelligence, is an important factor in the successful conclusion of the Turkish National Struggle. Since propaganda activities are well-rounded and therefore require inter-institutional coordination, these activities must be carried out in a certain cooperation and in a disciplined manner. This study aims to explain, in terms of propaganda activities, what kind of inter-institutional coordination were carried out by the Turks during the Turkish National Struggle and which official structures came to the fore in inter-institutional coordination, together with their reasons.

Within the scope of the study; inter-institutional coordination in the distribution of newspapers and agencies, which are the written propaganda materials of the Turkish National Struggle period, and communication and distribution channels opened for the delivery of these materials to different places; Mustafa Kemal Pasha's efforts to place the General Directorate of Press and Intelligence (MIMU), which was established on June 7, 1920, in the center of inter-institutional coordination and cooperation in the propaganda works of the Turkish National Struggle period; the difference of opinion between Mustafa Kemal Pasha and İsmet Pasha regarding the role of the General Directorate of Press and Intelligence in inter-institutional coordination and the main difference between the intelligence understanding of the two commanders; inter-institutional cooperation, which was tried to be applied in the process of distribution of Hâkimiyet-i Milliye, which was one of the effective propaganda tools of the Turkish National Struggle period; some problems experienced in inter-institutional coordination on issues that were important for the convenient implementation of propaganda activities and trying to solve these problems with the coordination of the Grand National Assembly Türkiye (TBMM), the Ministry of Internal Affairs, MIMU and the General Directorate of Post and Telegraph and Telephone; how intelligence officers and civil servants were used in line with propaganda activities; how Turkish intelligence groups were used in the distribution of written propaganda materials and which official and civilian persons and institutions were involved in the coordination in this distribution process; and finally, the importance given to secrecy in official correspondence and communications and the use of encrypted correspondence and confidential communication methods in this direction were included in order.

In the study, archival documents that clarify the structure and functioning of the inter-institutional coordination in the propaganda activities of the Turkish National Struggle are analyzed in accordance with the rules and criteria of the discipline of history and in accordance with the historical methodology. From the analysis of the documents; it is determined that the Turks attached great importance to inter-institutional coordination in their propaganda activities during the Turkish National Struggle, and that propaganda work was carried out between the Grand National Assembly of Türkiye, the Turkish General Staff, the General Directorate of Press and Intelligence, the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Foreign Affairs, the Turkish army commands and the Turkish intelligence groups functionality and in line with a certain hierarchical system. Also, in the study, it was concluded that Mustafa Kemal Pasha's official letter dated 14 July 1920, which determined the place and role of the General Directorate of Press and Intelligence in the inter-institutional coordination, was decisive in moving the Directorate to the center of propaganda activities of the Turkish National Struggle period.

The implementation of the propaganda activities of the Turkish National Struggle period within the framework of a strong inter-institutional coordination systematic and the fact that the General Directorate of Press and Intelligence was given a central role in this system by Mustafa Kemal Pasha made it possible to carry out the propaganda activities of the Turkish National Struggle period on a regular basis.

Geliş Tarihi / Received Date
21.11.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
06.03.2023

Açık Hava Reklamcılığında Paralel Gerçeklik Teknolojisi

Parallel Reality Technology in Outdoor Advertising

Orhun TÜRKER¹

Öz

Teknoloji hayatımızın her alanında bizlere kendisini hissettiren ve bizi tamamen çevrelemiş bir kavramdır. Günümüzde kullandığımız ve ilişki içerisinde olduğumuz pek çok cihazın bundan birkaç yıl önce farklı teknolojiler ile üretildiği ve kullanım amaçlarının zaman içerisinde çeşitlenerek farklı amaçlara hizmet etmekte olduğunu bilinmektedir. Bu konuya verilebilecek en güncel örneklerden biri olan paralel gerçeklik teknolojisi, alışlagelmiş dijital ekranların kullanım alanlarını ve amaçlarını çeşitlendiren deneyimlenebilir bir gerçeklik sunmaktadır. Paralel gerçeklik teknolojisi sayesinde aynı ekrana bakan onlarca kişiye, kişiler için özelleştirilmiş içerikler sunulabilmektedir. Böylece tek bir LED ekran kullanılarak, ihtiyaca bağlı alanlarda aynı anda yüzlerce kişiye farklı reklam veya bilgilendirme içerikleri gösterilebilmektedir.

Bu çalışmada, açık hava reklamcılığı için bir dönüm noktası olarak ele alınan LED ekranların geniş kitleler için nasıl kişiselleştirilmiş reklam alanlarına dönüştürülebildiği ve bu dönüşümü mümkün kılan paralel gerçeklik teknolojisine dair bilgilere yer verilmiş, bu bilgiler ışığında örnek bir uygulama kurgulanmıştır. Çalışmanın, paralel gerçeklik teknolojisine dair alandaki ilk çalışma olması ve diğer gerçeklik türleri ile paralel gerçekliği kavramsal olarak karşılaştırması bakımından literatüre özgün katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Paralel Gerçeklik, Açık Hava Reklamcılığı, Sanal Gerçeklik, Artırılmış Gerçeklik, Reklamcılık.

Abstract

Abstract metni Georgia, italik, 9 punto, 1,5 satır aralığı olmalıdır. Technology is a concept that makes us feel in every aspect of our lives and completely surrounds us. It is known that many devices that we use and are in contact with today were produced with different technologies a few years ago. Their usage purposes have diversified over time and serve different purposes. Parallel reality technology, which is one of the most up-to-date examples of this subject, offers an experienceable reality that diversifies the usage areas and purposes of conventional digital screens. With parallel reality technology, customized content can be offered to dozens of

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Grafik Tasarım, Bolu/TÜRKİYE, E-mail: orhun.turker@ibu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5106-570X

people looking at the same screen. Thus, using a single LED screen, different advertisements or information content can be shown to hundreds of people simultaneously in areas depending on their needs.

In this study, the information about how LED screens are considered a milestone for outdoor advertising can be transformed into personalized advertising spaces for a large audience and the parallel reality technology that makes this transformation possible. A sample application is constructed in light of this information. The study will likely make original contributions to the literature in terms of being the first study on parallel reality technology and conceptually comparing parallel reality with other types of realities.

Keywords: Parallel Reality, Outdoor Advertising, Virtual Reality, Augmented Reality, Advertising.

Giriş

İçerisinde bulunduğumuz teknoloji çağı ve bu çağ içerisinde yaşanan değişimler, özellikle reklam ve tanıtım faaliyetlerindeki çeşitlenmenin önünü açmıştır. Söz konusu reklam ve tanıtım faaliyetlerinin asıl amacının, markaların belirledikleri hedef kitlenin dikkatini çekmek ve kendilerini tercih etme davranışını geliştirmeyi sağlamaktır (Yılmaz vd., 2020: 3797). Bu davranışın geliştirilmesi için pek çok farklı reklamcılık yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden biri olan açık hava reklamcılığı, insan gözü ve algısının anlam verebileceği en alışılmışın dışındaki ortamlarda dahi kullanılmaktadır (Tekin, 2022: 167).

Günümüzde reklam sektöründe en sık kullanılan reklam türünün açık hava reklamcılığı olduğu bilinmektedir. Dikkat çekme ve zihinde kalıcılığı etkileyen yönleriyle açık hava reklamcılığı, dijital, üç boyutlu veya iki boyutlu olarak hemen hemen her yüzeyde kendini göstermektedir (Bülbül, 2018: 30). Açık hava reklamcılığı, tüketiciye ulaşması amacıyla tasarlanan ve tüketicilerin dış mekânda karşılaştığı tüm medya formatları olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2016: 15). Toplu taşıma araçları, binalar, taşıtlar, duvarlar özetle şehrin tümü bir açık hava alanı olarak nitelendirilebilir (Sezer, 2009: 35). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte açık hava reklamcılığı da tek boyutlu dijital içeriklerden üç boyutlu anamorfik dijital görüntüleme yöntemlerine doğru değişim göstermektedir.

Çalışmanın konusunu oluşturan paralel gerçeklik teknolojisi ise açık hava reklamcılığı için önemli sayılabilecek yeni bir gösterim teknolojisidir. Paralel gerçeklik teknolojisi sayesinde tek bir LED ekranda aynı anda yüzlerce kişinin farklı içeriği görebilmesi sağlanmaktadır. Açık hava reklamcılığının amaçlarından birisinin de çok fazla kişiye aynı anda ulaşmak olduğu düşünüldüğünde, paralel gerçeklik teknolojisi ile belirlenen her hedef kitle için istenilen ve özelleştirilmiş reklamların gösterilebilmesi, açık hava reklamcılığı için yeni bir dönemin başlangıcı olduğu söylenebilir.

Açık Hava Reklamcılığı

Bilinen en eski reklam mecrası olan açık hava reklamcılığı günümüzde kentler için vazgeçilmez bir olgudur (Toros, 2021: 243). Tabelalar ve reklam panoları markaları görünür kılarken aynı zamanda şehirdeki hareketliliği de yönlendirmekte ve insanlara güvende olma hissi yaratmaktadır (Cronin, 2006: 623). Ev dışı olarak tanımlanan mekanlarda, tüm insanların görebileceği ve her yerde sergilenen; billboard, pano, çatı-duvar duyuru araçları, yol duyuruları, taşıt duyuruları, bayi duyuruları, stadyum duyuruları, reklam balonları ve iç uzam duyuru araçları gibi açık havada sergilenen reklam araçları ve reklam etkinliklerinin geneline açık hava reklamcılığı denilmektedir (Sezer, 2009: 30). Açık hava

reklamları iletişim kurma ve bilgilendirmede en önemli rollerden birini üstlenmekte olup, çok zengin bir anlatım diline sahiptir (Demir, 2008: 45). Reklam şirketleri ve kurumlar pazarlama stratejilerine bağlı olarak bu zengin dili geliştirmek için reklam alanlarını biçimsel olarak düzenlemektedir. Değişen alışveriş ve ihtiyaç dinamikleri ile reklamcılığın sergileme yöntemi de farklılaşmaktadır. Açık hava reklamcılığında markaların temel hedefi mesajı en kısa yoldan ve kalıcı şekilde ulaştırmaktır (Özulu ve Tombuş, 2010: 159). Bu doğrultuda her geçen gün bilinirliği ve etkililiği artan açık hava reklamcılığı şehirlerde farklı türlerde ve amaçlarda kullanılabilir. Gelişen teknolojiyle birlikte açık hava reklamlarında dijitalleşme de büyük oranda artış göstermiştir.

Önceleri sıklıkla basılı materyaller ile açık hava reklamcılığı gerçekleştirilmekteyken günümüzde yaygın olarak LED ekranların kullanıldığı görülmektedir. LED ekranlar sadece reklamcılık için değil, aynı zamanda bilgilendirici içerikler için de sıklıkla tercih edilen bir yüzeydir. Dikkat çekici ve hareketli içerikleriyle LED ekran reklamcılığı günümüzün vazgeçilmez olgularından biri haline gelmiştir. Genellikle içeriklerin istenildiği zaman değiştirilebildiği ve baskı masrafı gerektirmediği için LED ekranların sıklıkla tercih edildiği bilinmektedir. Bu ekranlarda günün saatine veya havanın durumuna göre farklı reklamlar verilebilerek reklamların ortam ve koşullar ile bağdaştırılması mümkün olmaktadır.

Açık Hava Reklamcılığında LED

Açık hava reklamcılığı dijital ortamların genişlemesi ve teknolojinin gelişmesiyle çokça değişikliğe uğramıştır (Bülbül, 2018: 32). Bu değişikliklerden biri olan LED ekranlar, günümüzde halen sıklıkla kullanılan açık hava reklamcılığı yöntemlerinden biridir. Reklamlara özellikle kamuya açık alanlarda iç ve dış mekân fark etmeksizin sıklıkla yer verilmektedir. Sürekli değişen ve gelişen teknoloji LED panelleri, dolayısıyla LED ekranları günümüzde hemen hemen her ortamda görebilmekteyiz. Özellikle insanların yoğun olarak bulunduğu alışveriş merkezleri ve konser alanlarında LED ekranların kullanım amacına uygun bir şekilde farklı yöntemlerle kullanıldığı görülmektedir. LED paneller özelliklerine göre milyonlarca nokta vuruşa sahip, ışık yayma görevini diyotlar sayesinde gerçekleştiren bir devre aracıdır. İstenilen görüntüyü oluşturmak adına her bir grup pikselin kontrol edilebildiği bir elektronik tasarım ürünüdür (Tekin, 2022: 170). Işık yayan diyotlar ilgili devre elemanları sayesinde aynı anda milyonlarca renk yayarak izleyicilere görüntüyü göstermektedir.

LED ekranların iç ve dış mekânlarda farklı biçimlerde kullanıldığı görülmektedir. LED ekranların genel olarak şu biçimlerde ve yüzeylerde kullanıldığı bilinmektedir; Transparan LED kullanımı (**Görsel 1**), Poster LED kullanımı (**Görsel 2**), Esnek LED kullanımı (**Görsel 3**), Dış yüzey kaplama olarak LED kullanımı (**Görsel 4**), Bilgilendirici amaçla LED ekran kullanımı (**Görsel 5**).

Görsel 1. Transparan LED.bit.ly/3OlJfx7**Görsel 2.** Poster LED.<http://bit.ly/3OlZM48>**Görsel 3.** Esnek LED.<http://bit.ly/3V7Bdu4>**Görsel 4.** Yüzey kaplama.<http://bit.ly/3TVpTjF>**Görsel 5.** Bilgilendirici amaçla kullanılan LED ekran.<http://bit.ly/3OwviMP>

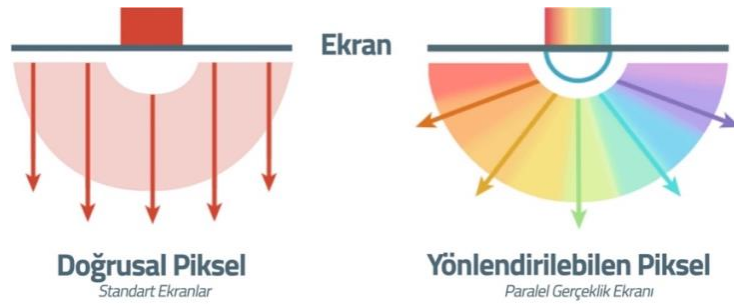
Kısıtlı bir seçki ile örneklerine yer verilen LED ekranların kullanım biçimleri ve şekilleri günümüzde pek çok farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Verilen örnekler her alan için genişletilebilir ve teknolojileri gereği kullanım şekilleri farklılaşabilmektedir. Açık hava reklamcılığında LED kullanımının ilk gününden bu güne kadar LED ekranların kullanım şekli ve sergileme yöntemi değişmiş olsa da ortak amacı “aynı anda birçok kişiye ulaşmak” olmuştur. Bu anlamda günümüzde kullanılan LED ekranlar beklentileri karşılamakta ve geniş kitlelere aynı anda herkesin aynı görüntüyü görebileceği şekilde içerikleri sunmaktadırlar. Ancak 2022 yılı itibariyle insanların deneyimleyebileceği

ortamda sergilenmeye başlayan paralel gerçeklik teknolojisine sahip ekranlar ile LED ekranlarının kullanım amacı ve yöntemi farklı bir noktaya gelmiştir.

Paralel Gerçeklik

Paralel gerçeklik teknolojisi her yılın ilk ayında Amerika Birleşik Devletleri'nde düzenlenmekte olan CES 2020 teknoloji fuarında tanıtılmıştır. Geliştirici firma olan Misapplied Sciences, bu teknolojiyi tanıtmak adına fuar alanında iki farklı tanıtım alanı kurgulanmıştır. Kurgulanan tanıtım alanlarında paralel gerçeklik teknolojisinin ne olduğu ve nasıl çalıştığı fuar ziyaretçilerine aktarılmış ve uygulamalar yapılmıştır. Bu alanlarda gerçekleştirilen tanıtım etkinliğinin detayına bir alt başlıkta yer verilmiştir. Geçen iki yıl içerisinde geliştirici firma bir havayolu firmasından yatırım alarak 2022 yılında dünyada ilk kez paralel gerçeklik teknolojisine sahip LED ekranlar havaalanında kullanılmaya başlamıştır. (News Delta, 2022). Paralel gerçeklik teknolojisi olan LED ekranlar ile olmayan LED ekranlar arasında dış yapı bağlamında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Bunun nedeni günümüzde kullanılan piksel teknolojisi ile arasında yapısal olarak herhangi bir fark bulunmayışıdır. Her iki ekran türünde de LED kullanılmaktadır ve dışarıdan bakıldığında alışılmış LED paneller gibi görünmektedir.

Paralel gerçekliğin çalışma prensibi şu şekilde gerçekleşmektedir; Çevremizde gördüğümüz ve kullandığımız tüm elektronik cihazların ekranında -çalışmanın ilgili başlığında bahsedilmiş olan- piksel alt yapısı bulunmaktadır. Bu doğrusal pikseller ışığı ve dolayısıyla renkleri tek bir yönde ve aynı şiddette iletmektedir. Paralel gerçeklik teknolojisi ile geliştirilmiş piksellerde ise ışık, istenilen konuma yönlendirilebilmekte ve aynı anda farklı açılara farklı renk ve ışık şiddeti iletilebilmektedir (**Görsel 6**).

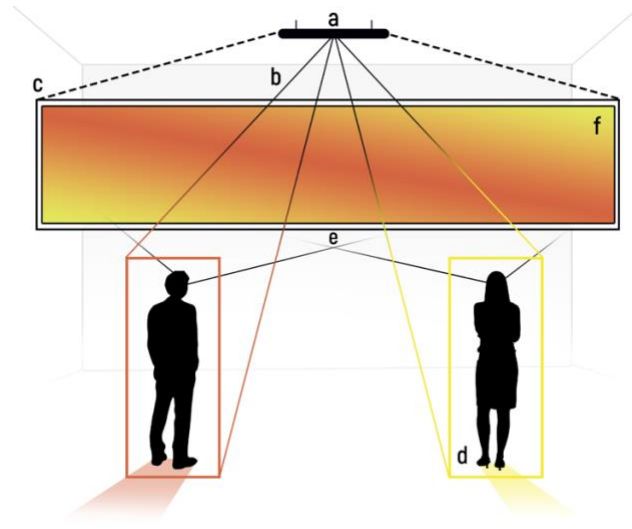

Görsel 6. Doğrusal ve yönlendirilebilen pikseller.

<https://www.misappliedsciences.com/home/technology.html>

Böylelikle tek bir LED ekrandan, aynı ortamda farklı konumlarda yer alan ve hareket halinde olan birçok kişiye aynı anda kişi sayısı kadar farklı görüntü gösterilebilmektedir. Ekranın dışında konumlandırılmış ve belirli bir alan içerisindeki kişileri takip eden sensör, kişilerin konumuna göre ekranda yer alan pikselleri yönlendirmekte ve bu şekilde görüntüler insanların bakış açısına göre onları takip edebilmektedir. Ekranda kişiye özel olarak aktarılan görüntüler sadece sensör tarafından yeri tespit edilen kişinin bakış hizasından görülebilecek şekilde görünmektedir. Sensörler tespit ettiği kişinin konumunu yönlendirilebilen piksellere iletmekte ve böylece hedef alınan kişi dışındaki insanlar bu kişiselleştirilmiş içerikleri görememektedir.

Teknolojinin çalışma prensibini detaylı olarak açıklayabilmek adına araştırmacı tarafından bir grafik hazırlanmıştır (**Görsel 7**). Grafiğe göre; Sensör (a), biniş kartı okutan yolcuyu dikdörtgen bir çerçeve şeklinde konumunu ve yüksekliğini algılayacak şekilde tarar (b). Ardından yolcunun konum ve yükseklik bilgisi paralel gerçeklik teknolojisi ile geliştirilmiş ekrandaki piksellere (c) iletilir. Yolcu (d) sensörün takip ettiği bakış açısından (e) bakarak kendisi için kişiselleştirilmiş bilgilerin yer aldığı görüntüyü (f) ekranda görür. Sensör tarafından konumu ve yüksekliği belirlenen kişiye ait bilgilerin olduğu görüntü, başka açılarda bulunan hiçbir kişi tarafından görülememektedir. Sensör tarafından algılanan kişiler, kendileri için hazırlanmış içerikleri ekranın sadece bir kısmında değil, tüm ekranı kaplayacak şekilde kesintisiz bir şekilde görmektedirler.

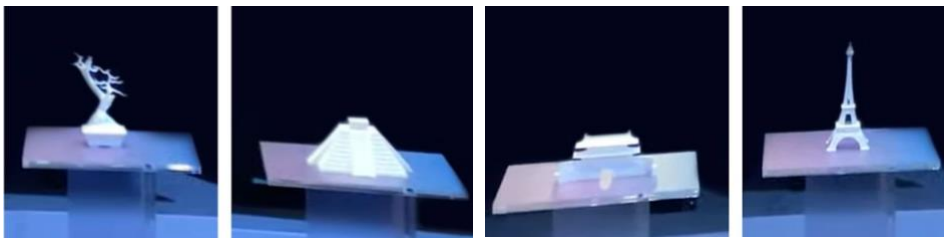

Görsel 7. Paralel gerçekliğin temel çalışma prensibi (Yazar tarafından, 2022).

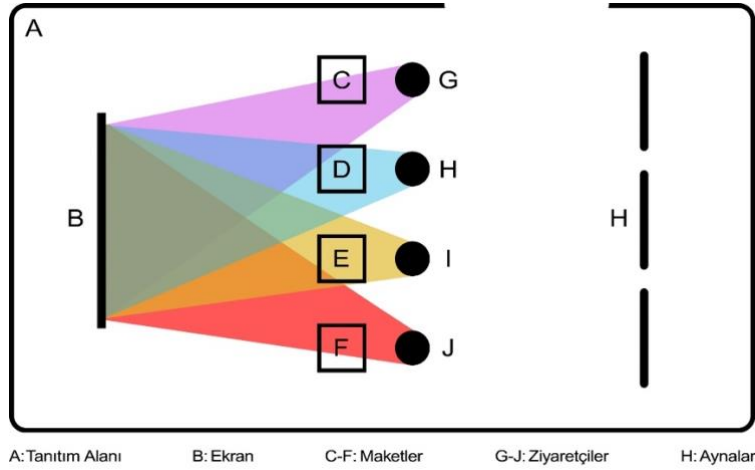
İlk Paralel Gerçeklik Deneyimi

Bir üst başlıkta geliştirici firmanın CES 2020 fuarında tanıtım amaçlı iki adet tanıtım alanı kurulduğundan bahsedilmiştir. Bu alt başlıkta ise ilk defa CES 2020’de gerçekleştirilen tanıtım süreci hakkında detaylı bilgi paylaşılmış olup, konunun örneklerle daha iyi bir şekilde anlatılması hedeflenmiştir.

Firmanın hazırladığı ilk tanıtım alanında ziyaretçilerin karşıdan görebilecekleri duvara büyük bir ekran yerleştirilmiş, ziyaretçilerin hemen önünde yer alacak şekilde dört farklı ülkeyi (Güney Kore, Fransa, Meksika ve Japonya) sembolize eden üç boyutlu maketler bir kaide üzerinde ve aralarında mesafe olacak şekilde konumlandırılmıştır (**Görsel 8**). Kurulumu açıklayıcı grafik ise Görsel 9’te verilmiştir.

Görsel 8. Ülkelere ait üç boyutlu maketler. <https://youtu.be/ptXTSuMkuvA>

Görsel 9. Deneyim alanı krokisi ve görüş grafiği (Yazar tarafından, 2022).

Kaidelerin önüne gelip karşısındaki ekrana bakan ziyaretçiler (G-J), önlerindeki maketin (C-F) ait olduğu ülkelere dair içerikleri ekranda (B) görebilmişler. Örneğin; Eyfel kulesi maketinin (D) önünde duran ziyaretçi (H) Paris, Maya tapınağı maketinin (F) önünde duran ziyaretçi (J) ise Meksika'ya ait içerikleri ekranda görmüştür. Kurgulanan bu senaryo diğer maketlerin önünde duran ziyaretçiler için de geçerli olup, dört farklı kişi dört farklı açıdan farklı içerikleri aynı anda izleyebilmişlerdir. Görsel 10'da da yer verildiği üzere, ekranın tam karşısına ayna kurulumu yapılmıştır. Bu aynalar ekranın tam karşısında farklı eğim ve yükseklikte konumlandırılmış, ziyaretçiler ekranın bulunduğu yerden aynalara baktıklarında tek bir ekrandan çıkan on iki farklı görüntüyü aynı anda görebilmişlerdir.

Görsel 10. Ekran karşısında konumlandırılmış aynalar.

<https://youtu.be/IVU2CE6jQ5I>

İkinci tanıtım alanında ise havaalanı senaryosu kurgulanmış, bu deneyimi gerçekleştirmek isteyen ziyaretçiler için uçak biniş kartları düzenlenmiştir. Ziyaretçilerden uçak biniş kartlarını, kurulumun bir parçası olan tarayıcılarda okutmaları istenmiştir. Biniş kartı okutan ziyaretçi, kartı okuttuğu açıdan görebildiği kişisel içeriği (ziyaretçi adı) karşısındaki ekranda izleyebilmektedirler (**Görsel 11**). Ziyaretçi hareket ettiğinde bu görüntü onu takip edecek ve daha önce bulunduğu konumda sadece siyah bir ekran görünecektir. Ardından gelen ziyaretçi de kartını okuttuğunda ekranda kendisi için hazırlanan

bilgilendirme içeriklerini görecektir. Tekrar eden süreç boyunca, kişiler sensörün algılama alanında kaldığı süre boyunca bilgiler ekranda sadece kendilerinin görebileceği açıda kişileri takip etmeye devam etmektedir. Ekrandaki görüntüler her bir ziyaretçi için isim, uçuş bilgisi, kapı bilgisi ve süre gibi yolcunun ihtiyacı olabilecek kişiselleştirilmiş içeriğe sahiptir ve yolcunun tercih ettiği dilde görüntülenebilmektedir. Bu işlem için günümüzde kullanılan ekranlarda herkes için tek bir görüntü gösterme kapasitesine sahipken, paralel gerçeklik teknolojisinde birden çok kişi aynı anda farklı içerikleri tek bir ekranda görebilme imkânına sahip olmaktadır.

Görsel 11. Kişiselleştirilmiş ekran içeriği

<https://youtu.be/IVU2CE6jQ5I>

Söz konusu teknoloji günümüzde sadece Detroit Metropolitan Havaalanında kullanılmaktadır. Havaalanındaki yolcu karşılama ve uçuş bilgilerinin yer aldığı LED ekran yerine, paralel gerçeklik teknolojisine sahip ekran yolcuların hizmetine sunulmuştur (**Görsel 12**).

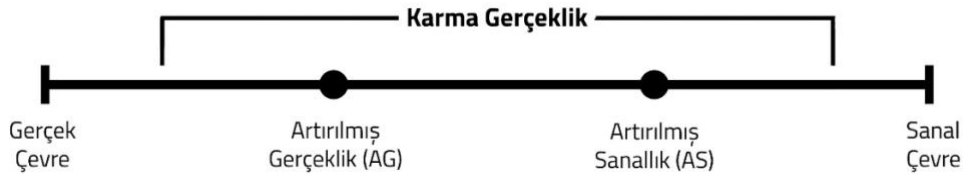
Görsel 12. Paralel gerçeklik teknolojisine sahip LED.

<https://news.delta.com/mediakit/parallel-realitytm-experience>

Deneyimlenebilir Gerçeklik Türü Olarak Paralel Gerçeklik

Paralel gerçeklik, kalabalık bir kitle için kişiselleştirilmiş içerik sunan ekranlarda gerçekleştirilen deneyimlenebilir bir gerçeklik türüdür (Dietz ve Lathrop, 2017: 1). Kişilerin aynı anda ve aynı mekânda, aynı ekrana bakmaları nedeniyle bu kavrama paralel gerçeklik denilmektedir ve bakan herkes için farklı bir içeriğin hiçbir ek ekipman kullanmadan görülebilmesi, bu gerçekliği diğer gerçeklik türlerinden ayrı bir yerde konumlandırmaktadır.

Artırılmış gerçeklik, karma gerçeklik ve sanal gerçeklik deneyimlerinden farklı olarak paralel gerçeklikte insanlar bu deneyimi gerçekleştirmek için herhangi bir cihaza ihtiyaç duymamaktadır. Milgram ve Kishino'nun 1994 yılında geliştirdiği gerçeklik-sanallık sürekliliği diyagramında, gerçeklik türlerinin karma gerçeklik çatısı altında toplandığı ve insan-ortam ilişkisinin düzeyine göre diyagramdaki olguların konumlandırıldığı görülmektedir (**Görsel 13**). Bu diyagramdaki kavramlar aynı zamanda, insanların ilgili gerçekliği deneyimlemek için kullanması gereken ekipmanlara göre sıralanmıştır.

Görsel 13. Gerçeklik-Sanallık sürekliliği (Milgram ve Kishino, 1994).

Fiziki gerçek çevreden, tümüyle dijital/sanal çevreye geçişin yer aldığı bu diyagramda karma gerçeklik, artırılmış gerçekliği kapsayan bir olgudur. Artırılmış gerçeklik ve artırılmış sanallık deneyimlerindeki ortak nokta, gerçek dünya üzerinde bulunan objeler üzerinde dijital katmanların eklenebilmesidir (Demirezen, 2019:4). Karma gerçeklik altında ele alınan gerçeklikler, gerçek dünya ile insan ilişkisinin kesilmiyor olması nedeniyle sanal çevreden ayrı konumlandırılmışlardır. Diyagramdaki sürekliliğin sonunda yer alan sanal gerçeklik/sanal çevre aşamasında gerçek ortam-insan bağlantısı tamamen sona ermekte, insanlar tamamen dijital bir ortamda deneyimi gerçekleştirmektedirler (Milgram ve Kishino, 1994). Paralel gerçekliğin insan-çevre ilişkisi ve işlev türü göz önünde bulundurulduğunda, paralel gerçeklik kavramı diyagramın ilk aşaması olan gerçek çevre ile artırılmış gerçeklik arasında, karma gerçeklik çatısına dahil olacak şekilde konumlandırılması uygun görülmüştür (**Görsel 14**).

Görsel 14. Yenilenen Gerçeklik-Sanallık sürekliliği (Yazar tarafından, 2022).

Böylece literatürde uzun bir zamandır ele alınan üç temel gerçeklik türüne (artırılmış, karma ve sanal) ek olarak, paralel gerçeklik de bu kategori içerisine “deneyimlenebilir bir gerçeklik türü” olarak dahil olmuştur.

Paralel Gerçeklik ve Açık Hava Reklamcılığı

Paralel gerçekliğin, geliştirilen teknoloji sayesinde pek çok alanda kullanılabilir bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kitleleri aynı anda farklı içerikler ile bilgilendirebilme işlevi göz önünde bulundurulduğunda paralel gerçeklik, kapasitesini özellikle reklam alanında göstereceği

düşünülmektedir. Bu çalışmada da paralel gerçeklik teknolojisinin açık hava reklamcılığında nasıl kullanılabilceği ve faydalarının neler olabileceği ile ilgili bir kurgu geliştirilmek istenmiştir.

Paralel gerçeklik genel anlamda, açık hava reklamcılığının temel amaçlarından biri olan “aynı anda çok kişiye ulaşma” kavramına ek olarak, kişiye özel içeriklerin sadece ilgili kişiye gösterilebilmesine imkân sağlamaktadır. Araştırmanın ilgili bölümünde bahsedildiği üzere bu teknoloji şu an için sensörler yardımıyla insanların bakış açılarını takip edip, görüntüleri o bakış açısına göre sunmaktadır. Ancak günümüzde kullanılan gerçek zamanlı takip sistemleri sayesinde bu teknoloji farklı amaçlarda daha geniş kitlelere ulaştırılabilir.

Hemen hemen herkesin sahip olduğu akıllı telefonların ve internet bağlantısına sahip olan cihazların konum bilgisi paylaşma özelliği vardır. Öyle ki, gündelik hayatta kullandığımız alışveriş, eğlence ve bankacılık uygulamaları gibi üçüncü parti yazılımlar da kişilerin konum bilgilerini uygulama geliştiricileriyle paylaşabilmektedir. Buna örnek olarak Google konum servislerinin, işletmelerin yoğunluk haritasını oluşturmak adına, cep telefon konumlarını takip etmesi gösterilebilir. Böylece Google, günün hangi saatinde hangi ticari işletmenin ziyaret edildiğini, müşterilerin ne içeride ne kadar zaman harcadığı gibi bilgileri işleyebilmektedir.

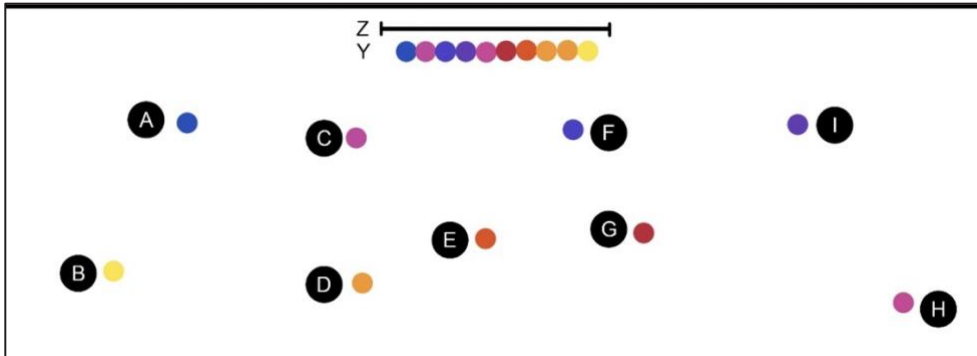
Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilen ve 2022 yılı itibariyle gündelik hayatta milyonlarca kişinin sıklıkla kullandığı 75'den fazla mobil uygulamanın izinli veya izinsiz olarak kullanıcıların konum bilgisini takip ettiği ve işlediği bilinmektedir (NY Times, 2018). Bu sayede mobil cihaz kullanıcılarına gün içerisinde reklam faaliyetleri uygulanmaktadır. Mobil reklam pazarında en önde yer alan Google ve Facebook gibi firmalar aynı zamanda konum bazlı reklamcılıkta da pazardaki en çok paya sahip firmalardır (Mashable, 2014). Bu firmalar kullanıcıların konumlarına göre kullanıcılara reklam ve içerik servisinde bulunarak, reklam etkileşimini artırmaktadır.

Konum bazlı reklam stratejisinin çalışma prensibi kısaca şöyle özetlenebilir; Özellikle mobil cihazlar, kullanıcılarının gün içerisinde hangi konumdan hangi konuma hareket ettiğini, hareketin nasıl gerçekleştiğini (yürüme, araç kullanımı, toplu taşıma kullanımı) ve hareket hızını tespit edebilmektedir. Bu konum ve hareket bilgileri işletim sistemi veya üçüncü parti yazılımlar tarafından takip edilip depolanabilmektedir. Örneğin; Google'da reklam kampanyası oluşturan bir firmanın mağazasının yanından geçen mobil cihaz kullanıcıları o firmaya ait reklamı kullandıkları sosyal medya platformunda veya Google aramalarında görebilmektedirler. Veya şehir bazlı reklam veren işletmeler, sadece o şehirde bulunan kişilerin görebileceği reklamlar yayınlayabilmektedirler. Bu ve bunun gibi örneği artırılacak tüm reklam stratejileri konum tabanlıdır ve insanların alışveriş davranışını tetiklemeye yönelik manipülatif bir yöntemdir.

Konum takip stratejisi ile paralel gerçeklik teknolojisinde kullanılan sensörlerin işlevinin benzerlik gösterdiği noktalar vardır. Konum takip stratejisi kişilerin gerçek zamanlı konumunu ilgili ağa aktarmakta iken, paralel gerçeklikte kullanılan sensörler belirli bir alan içerisindeki kişilerin konum bilgisini yönlendirilebilir piksellerin bulunduğu ekranın işlemcisine aktarmaktadır. Takip sistemi sayesinde sensörlerin algıladığı kişinin konumu tam olarak belirlenmekte ve içerikler kişilere

gösterilmektedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak, konum tabanlı sistemlerin paralel gerçeklikteki sensörlerin yerini alabileceği bir kurgu gerçekleştirilmiştir;

Günümüzde hemen hemen herkesin mobil cihazlarında sıklıkla kullanılan bir alışveriş uygulaması bulunmaktadır (Hepsiburada, Trendyol, N11, vb..). Uygulama olmasa dahi, kullanıcıların internet aramaları Google tarafından saklanmakta ve kişisel reklam önerileri için kullanılmaktadır. Reklam verenler (alışveriş platformları), e-mail bülteni veya uygulama bildirimleri gibi yöntemlerle gün içerisinde pek çok kez kullanıcılara kendilerini hatırlatmakta veya indirim bilgilerini paylaşmaktadırlar. Bu bildirimler tarihsel, konumsal veya dönemsel olarak kategorize edilmektedir. (Bu kurguda, bildirimlerin konumuna göre (konumsal olarak) gönderilme stratejisine göre yapılabileceği varsayılmıştır). Paralel gerçekliğin günümüzde kullanımında takip işlemi sensörler tarafından yapılmaktayken bu kurguda takip işlemi, kullanıcıların mobil cihazlarından GPS verileri alınarak konum temelli olarak gerçekleştirilmektedir. Böylece alışveriş markasının uygulaması mobil cihazına yüklü olan kişiler paralel gerçeklik tabanlı LED ekranlara konum olarak yaklaştıklarında ilgili kategoriye ait reklamları görebileceklerdir. Görsel 15'te, paralel gerçekliğe sahip ekran Z, ekranın karşısındaki kişiler A-I harfleri ile belirtilmiş, kişilerin arama geçmişlerine veya ilgi alanlarına göre sunulan reklam içerikleri Y harfi ile, kişilerin gördüğü farklı içerikler ise renkler ile temsil edilmiştir.

Görsel 15. Reklam görüntüleme kurgusu (Yazar tarafından, 2022).

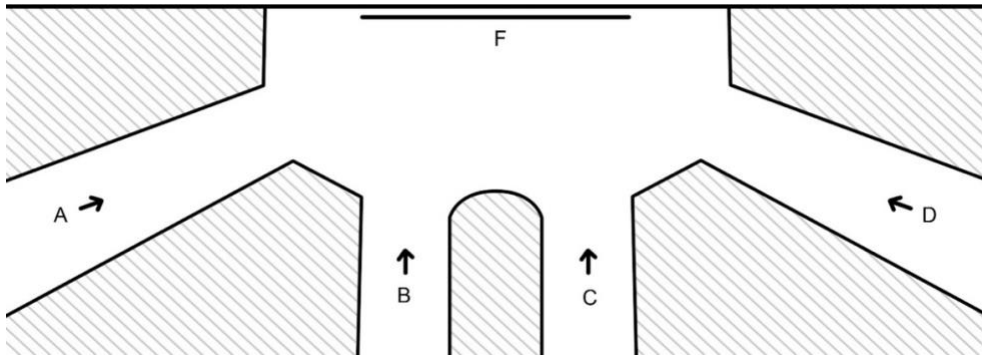
Kişiler dış mekânda hareket halinde olmalarına rağmen reklam içerikleri kişileri konum tabanlı takip edeceği için sürekli görünür olacaktır. Eğer kullanıcının mobil cihazında alışveriş uygulaması yüklü değilse, internette arattığı herhangi bir ürünün reklamı, ilgili reklam verenin reklam vermiş olma durumuna göre LED ekranda görünür olacaktır.

Paralel gerçeklik teknolojisi ile, günümüzde kullanılan açık hava reklamcılığı stratejilerine bir yenisinin daha eklenmiş olacağı düşünülmektedir. Çünkü etrafımızdaki her reklam içeriği, herkesin ilgili olduğu hizmet veya ürün ile ilgili olmayabilmektedir. Bilindiği üzere açık hava reklamları trafiğin yoğun ve insanların sıklıkla o bölgede olduğu alanlarda konumlandırılmaktadır. Bu nedenle açık hava reklamcılığının hedef kitlesi oldukça geniştir ve herkes tarafından görüldüğü için hedef kitle belirleme süreci zordur (Tuncel, 2018: 320). Örneğin; bir LED ekran alanına reklam vermek isteyen markaya, reklam alanı sahibi o bölgenin tüm kitle potansiyelini hesaplayarak fiyat vermektedir. Bahsedilen potansiyel kitle içerisinde, o reklam ürününe veya hizmetine ihtiyacı olmayan veya ilgili markaya

hassasiyeti olmayan kişiler de dahil edilmektedir. Bu durum da reklamlardan tam verim alma konusunda markanın isteğini karşılayabilmektedir.

Ancak paralel gerçeklik teknolojisine sahip LED ekranlarda tamamen kişiselleştirilmiş bir reklam deneyimi sunulabileceği için hedef kitlesinin daha tutarlı olacağı düşünülmektedir. Tıpkı gündelik hayatta kullandığımız mobil cihaz ve bilgisayar deneyiminde olduğu gibi, internet siteleri çerezler “cookies” gibi kullanıcıya ait birtakım tercihleri depoladığı için kişiselleştirilmiş reklamlar karşımıza çıkabilmektedir. Paralel gerçeklik deneyiminde de bireylerin önceden aramış olduğu veya hakkında konuşmuş olduğu hizmetler/ürünler ilgili reklam alanlarında görünür olacaktır.

Bu kurguyu deneyimleyebilmek için konum temelli bir strateji şart değildir. Günümüz teknolojisi ile de paralel gerçekliğe sahip LED ekranlar, farklı yönlerde bulunan birçok kişiye farklı içerik gösterebilecek şekilde tasarlanmıştır. GPS koordinatlarına gerek olmadan da farklı içerikler, belli bir alana yönlendirilmiş pikseller ile aynı anda yüzlerce kişiye gösterilebilmektedir. Böylece farklı yönlere ayrılmış caddelerin kesişim noktasına konumlandırılacak bir LED ile farklı yönlerden gelen kitleler için içerikler görüntülenebilir olacaktır (**Görsel 16**). Aşağıdaki görselde paralel gerçekliğe sahip LED ekran F harfi ile, farklı yönlerdeki caddeler A, B, C ve D harfleri ile belirtilmiştir. Yönlendirilebilir pikseller görseldeki gibi farklı açılara yönlendirilebilir ve bu şekilde meydana çıkan tüm caddelerden ekrandaki farklı içeriklerin aynı zamanda her bir yönde yüzlerce kişiye kadar gösterimi sağlanabilecektir.

Görsel 16. Kent meydanı içerik görüntüleme kurgusu (Yazar tarafından, 2022).

Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde sıklıkla kullanılan açık hava reklamları şehrin peyzajı haline gelmekte, binalar reklam alanlarına dönüşmekte ve bu durum şehir mimarisini ve görüntüsünü bozarak görüntü kirliliğine yol açmaktadır (Toros, 2021: 242). Paralel gerçekliğin aynı anda pek çok içeriği yüzlerce kişiye özelleştirilmiş bir şekilde sunma imkânı sayesinde bu kirliliğin bir miktar önüne geçilebileceği varsayılmaktadır. Bilindiği üzere, havaalanları, metrolar, terminaller, limanlar, istasyonlar ve bunları kente bağlayan sokaklar bir şehrin dışarıya açılan ilk pencereleridir (Demir, 2008: 50). Bu noktalarda görüntü kirliliğini en aza indirmek amacıyla paralel gerçeklikten faydalanılabilir. Ayrıca paralel gerçeklik teknolojisine sahip ekranlarda sadece reklamlar değil, aynı zamanda yönlendirme ve bilgilendirme tasarımları da gösterilebilmektedir. Bu nedenle insanların ilk kez ziyaret gerçekleştirdiği ve kentle buluştuğu alanlarda bu teknolojinin kullanılması kitleler için faydalı olacaktır. İçerikler her an

istenildiği takdirde değiştirilebildiği için, konumlandırılan yerin dokusuna ve mimarisine uygun reklam ve bilgilendirme içerikleri kolaylıkla sağlanabilecektir.

Açık hava reklamcılığının uygulama boyutları teknoloji ile birlikte gelişmekte ve yeni teknolojilerin yaratıcı bir şekilde kullanımı insanları etkilemektedir (Tuncel, 2018: 338). Bu ifadeden yola çıkarak, paralel gerçeklik gibi daha önce hiç uygulaması yapılmamış bir sistemin de ilgi çekeceği ve etkisinin standart açık hava reklamlarından daha çok olacağı, insanların hareketli içeriğe olan ilgilerinin kendi bakış açılarını takip eden içerikler ile desteklendiğinde sonuçların beklenenin ötesinde olacağı düşünülmektedir.

Paralel gerçeklik şu an için sadece Detroit'te bulunan bir havaalanında uygulaması yapılan bir teknolojidir. Bu teknolojinin yaygınlaşması ve üretim maliyetlerinin düşmesiyle, ileriki zamanlarda sıklıkla tercih edilecek bir yöntem olacaktır. Çünkü paralel gerçeklik teknolojisine sahip bir LED ekranın kullanım alanı, standart LED ekranlara göre çok farklı şekilde değerlendirilebilmektedir. Bu sistemin kullanımı birçok standart LED ekranın ve bilgilendirme alanlarının sayısını azaltmakta önemli bir adım olacaktır.

Artırılmış gerçeklik, karma gerçeklik ve sanal gerçeklik deneyimleri de önceleri teknolojik bir gelişme olarak ortaya çıkmış, ardından çeşitli alanlarda kullanılarak ilişkili olduğu ve olabileceği tüm alanları etkilemiştir. Araştırmanın konusu bağlamında incelendiğinde, artırılmış gerçeklikte ve sanal gerçeklikte reklam uygulamaları, ilgili teknolojilerin sonuçları olarak literatürde ve gerçek hayatta kendilerine yer edinmeyi başarmışlardır. Paralel gerçeklik kavramı ise şu an için geliştirilme aşamasında olan bir deneyimdir. İnsanların herhangi bir donanım veya ekipmana sahip olmasına gerek duymadan bu deneyimi gerçekleştirebilmesi, bu deneyimin kullanıcı potansiyelini fazlasıyla artıracaktır. Özellikle sanal gerçeklik gibi, kullanıcılar için sınırsız imkanlar sunan ancak özel ekipman gerektiren bir teknoloji ile kıyaslandığında paralel gerçeklik, kullanıcı açısından çok daha masrafsız bir şekilde ulaşılabilir olacaktır.

Paralel gerçeklik teknolojisi için de tıpkı diğer gerçeklik türlerinde olduğu gibi farklı çalışmalar kurgulanabilir. Bu teknoloji, sağladığı imkanlar sayesinde; karşılama, bilgilendirme, eğlence, yönlendirme, işaretleme, trafik ve insan akışı gibi alanlarda etkili bir şekilde kullanılabilir. İçeriğin kişilerin ana dillerine göre değiştirilebilmesi, pikseller ile ışık efektleri yaratılabilmesi ve özelleştirilebilen içeriklerin oluşturulması, bu teknolojinin sınırlarını genişletebilecek en önemli özelliklerdir.

Bahsedilen teknolojinin yaygınlaşmasının zaman alacağı açıktır. Ancak teknolojinin sunduğu vaatler, özellikle açık hava reklamcılığı ve kitle bilgilendirme sistemleri açısından daha sürdürülebilir çözümler sunacaktır. Paralel gerçeklik teknolojisi ile daha az materyal harcanarak, daha kapsamlı çalışmalar yürütülebilecektir. Bu teknolojinin sadece sürdürülebilirlik ve ekonomiklik boyutu ele alındığında bile açık hava reklamcılığı için bir dönüm noktası olabilecek potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir. Bu noktada tasarımcı kimliği taşıyan herkesin süreçte rolü ve katkısı büyük olacaktır. Paralel gerçeklik teknolojisine sahip LED ekranlarda yayınlanmak üzere tasarlanacak her içeriğin, yürütülecek kampanyaların ve sergileme tasarımının alanında uzman kişilerce geliştirilmesi ve halkla

buluşturulması önem arz etmektedir. Açık hava reklamlarının görüntü kirliliğine yol açabildiği, literatürde sıklıkla bahsedilen bir durumdur. Paralel gerçeklik teknolojisi belli standartlarda ve ilkelerde uygulandığı takdirde hem kitleler hem de kent kimlikleri için yenilikçi ve etkili bir iletişim aracı olacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Açık Hava Reklamcılığında Paralel Gerçeklik Teknolojisi” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Bülbül, M. (2018). Bir Ürünün pazarlanmasında açık hava reklamlarının tüketici üzerindeki etkisi, *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 4(7), 29-44.
- Cronin, A. M. (2006). Advertising and the metabolism of the city: Urban space, Commodity Rhythms, *Environment and Planning D: Society and Space*, 24(4), 615-632.
- Delta News. (2022, Temmuz). *Groundbreaking PARALLEL REALITY™ technology coming to Delta's Detroit hub*. Staff Writer. <https://news.delta.com/groundbreaking-parallel-realitytm-technology-coming-deltas-detroit-hub-0>
- Demir, H. (2008). Yaşamın içinde bir mecra olarak açık hava reklamcılığı, *Akdeniz Sanat*, 1(2), 45-51.
- Demirezen, B. (2019). Artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojisinin turizm sektöründe kullanılabilirliği üzerine bir literatür taraması, *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-26.
- Mashable. (2014, March 14). *Google and facebook control two-thirds of global mobile ad market*. Jason Abbruzzese. <https://mashable.com/archive/google-facebook-dominate-mobile-ads>
- Milgram, P. & Kishino, F. A. (1994). Taxonomy of mixed reality visual displays, *Proceedings of the Conference on Information and Systems, Special Issue on Networked Reality*, 12, 1321-1329.
- NY Times. (2018, December 10). *Your apps know where you were last night, and they're not keeping it secret*. Jennifer Valentino. <http://bit.ly/3VaAXLf>
- Özdemir, G. (2016). *Açık hava reklamcılığında etkileşimli tasarım* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara*.
- Özulu, İ. M. & Tombuş, E. (2010). Reklamcılık sektöründe coğrafi bilgi sistemlerinin kullanılmasına yönelik bir çalışma, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 157-163.
- P. H. Dietz & M. Lathrop. (2019). Adaptive environments with parallel reality displays. *Association for Computing Machinery*, doi:10.1145/3306307.3328153.
- Sarı Sezer, N. (2009). *Sınır tanımayan reklam ortamı açık hava reklamcılığı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tekin, Ö. Ü. E. (2022). Açık hava reklamlarının değişen tasarım yüzü: Anamorfik led tasarımlar, *Uluslararası İletişim ve Sanat Dergisi*, 3(6), 166-187.
- Toros, S. (2021). Ankara'da görüntü kirliliği: Reklam tabelaları üzerine bir analiz, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (38), 242-260.
- Tunçel, M. (2018). Açık hava reklamları ve New York Times meydanı açık hava reklamlarının incelenmesi, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (22), 317-341.

Yılmaz, İ., Ayçe, M. T. & Sevindik, O. (2020). İstanbul'daki vakıf üniversitelerin tercih dönemlerindeki açık hava reklamlarının tasarım açısından analizi, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(63), 3797-3811.

Extended Abstract

Today, it is known that the most frequently used type of advertising in the advertising industry is outdoor advertising. Outdoor advertising, with aspects that attract attention and affect retention, manifests on almost every surface as digital, three-dimensional, or two-dimensional. Outdoor advertising is all advertising formats encountered in public spaces. Public vehicles, buildings, vehicles, stops, and walls can be described as an open-air spaces in summary. With the development of technology, outdoor advertising also transforms from one-dimensional digital content to three-dimensional anamorphic digital display methods.

Outdoor advertisements play one of the most essential roles in communicating and informing and have a vibrant narrative language. Advertising companies and institutions formally organize their advertising spaces to develop this rich language depending on their marketing strategies. With the changing dynamics of shopping and needs, the display method of advertising also differs. The main goal of brands in outdoor advertising is to deliver the message shortly and permanently. In this direction, outdoor advertising, whose awareness and effectiveness are increasing day by day, can be used for different types and purposes in cities. With the developing technology, digitalization in outdoor advertisements has also increased to a great extent.

In the past, outdoor advertising was often carried out with printed materials. However, nowadays, it is seen that LED screens are widely used. LED display advertising has become one of the indispensable phenomena of today with its unique and animated content. It is known that LED screens are often preferred because the contents can be changed at any time and do not require printing costs. LED technology is using in almost every advertising medium today. It is seen that LED screens are using in different ways and places especially in shopping malls and concert areas where people are concentrated. LED panels are circuit tools with millions of dots and perform their light-emitting task thanks to diodes. It is an electronic design product in which each group of pixels can be controlled to create the desired image.

Apart from the standard pixel understanding, a unique optical system has been developed for parallel reality technology. The basic operating principle of parallel reality is as follows: All electronic devices we can see and use around us have a pixel infrastructure on their screen. These linear pixels transmit light and colors in one direction with the same intensity. In pixels developed with parallel reality technology, the light can be directed to the desired location for each person, and different colors and light intensity can be transmitted to different angles simultaneously. This allows different content to be shown to many people in different locations in the same environment on a single LED screen. The sensor, which is positioned outside the screen and follows the people in a specific area, aligns the pixels on the screen according to the location of the people. This way, the images can follow the people according to their perspective. The images transmitted to the person on the screen appear in such a way that they can only be seen from the eye level of the person whose location is detected by the sensor. The sensors transmit the location of the person they detect to the steerable pixels. No other people than the targeted person can see this personalized content. The parallel reality, in general, in addition to the concept of "reaching many people at the same time," which is one of the primary purposes of outdoor advertising, allows personal content to be shown only to the relevant person.

Paul H. Dietz, one of the inventors of parallel reality and one of the founders of Misapplied Science, was the first person to use the term parallel reality in its current meaning in the literature. This term was first used in the literature in 2019. This technology, the foundations of which were laid in 2014, was patented in 2017.

In 2022, for the first time in the world, LED screens with parallel reality technology were used at the airport. The airport was the first choice to apply this technology, because parallel reality offers personalized content for a large audience. The term is called parallel reality, because people can see different content while looking at the same screen simultaneously and in the same place. This feature is the most essential feature that allocate Parallel Reality Technology from all other display technologies.

With the spread of this technology and the decrease in production costs, it will be a method that will be preferred frequently in the future. Because the usage area of an LED display with parallel reality technology can be evaluated very differently compared to standard LED displays. The use of this system will be an essential step in reducing the number of many regular LED displays and information areas. With the parallel reality, advertisements can be adapted to the age, gender, race, economic status, educational status, and mood of the people.

Parallel reality has an important place in the democratization of advertising. Today's marketing strategies insist on showing people ads even on topics that are not of interest to them. However, individuals should be able to make decisions on advertising as well. With parallel reality technology, advertising strategies can be tailored to people's interests. People can see more targeted, relevant, and attractive ads based on the previously mentioned search histories and website visits. At this point, it is assumed that the share of parallel reality will be significant in developing an ethical and democratic advertising strategy. Parallel reality technology needs time to become widespread. However, the technology promises more sustainable solutions, especially for outdoor advertising and mass information systems.

Geliş Tarihi / Received Date
29.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
21.06.2023

Satın Alma Gücü Paritesinin İncelenmesi: ADF Tipi Testlerden Kapsamlı Kanıtlar

Examining Purchasing Power Parity: Extensive Evidence From ADF-Type Tests

Asım KAR¹
Şevket PAZARCI²

Öz

Bu çalışmanın amacı, 1994:M01-2022:M09 döneminde Türkiye ekonomisi için Satın Alma Gücü Paritesi (SGP) hipotezinin geçerliliğini ADF tipi birim kök testlerini kullanarak geniş bir çerçevede incelemektir. Bu amaçla SGP hipotezinin geçerliliği ADF, RALS-ADF, Fourier-ADF ve Fourier KSS birim kök testleriyle sınanmıştır. Literatürden farklı olarak SGP hipotezinin geçerliliği yapısal kırılmalar ve doğrusal olmama durumu dikkate alınarak incelenmiştir. Elde edilen ampirik bulgulara göre, yapısal kırılmaların ve doğrusal olmama durumunun dikkate alınması durumunda sonuçların değiştiği görülmektedir. Kırılmaların dikkate alınmaması durumunda hipotezin geçersiz olabileceği görülürken, kırılmaların dikkate alınması durumunda hipotez geçerli olmaktadır. Yani, yapısal kırılmalar dikkate alındığında SGP hipotezi geçerli olmaktadır. Doğrusal olmama durumunun dikkate alınması durumunda da hipotez geçerli olmaktadır. Doğrusal olmayan çerçevede yapısal kırılmaların dikkate alınması sonuçlar açısından önemli bir rol oynamaktadır. Analiz sonuçları, Türkiye’de yapısal kırılmalar ve doğrusal olmama durumu altında SGP hipotezinin geçerli olduğunu ampirik olarak kanıtlamaktadır. Sonuçta, çalışmada incelenen dönem kapsamında Türkiye’nin reel döviz kuru serisinin durağan bir sürece sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: SGP, Birim kök, Yumuşak kırılmalar, Doğrusal Olmama, Teel döviz kuru.

Abstract

The aim of this study is to examine the validity of the Purchasing Power Parity (PPP) hypothesis for the Turkish economy in the period 1994:M01-2022:M09, using ADF type unit root tests, in a broader framework. For this purpose, the validity of the SGP hypothesis was tested with ADF, RALS-ADF, Fourier-ADF and Fourier KSS unit root tests. Unlike the literature, the validity of the PPP hypothesis was examined by considering structural breaks and nonlinearity. According to the empirical findings obtained, it is seen that the results change when structural breaks and nonlinearity are taken into account. While it is seen that the hypothesis may be invalid if the breaks are not taken into account, the hypothesis is valid if the breaks are taken into account. That is, when structural

¹ Sorumlu Yazar, Arş. Gör, Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Denizli/TÜRKİYE, e-mail: asimk@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5763-1434

² Arş. Gör, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, e-mail: sevk.pazarci@nisantasi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3675-909X

breaks are taken into account, the PPP hypothesis is valid. Consideration of structural breaks in the nonlinear framework plays an important role in terms of results. The results of the analysis empirically prove that the PPP hypothesis is valid under structural breaks and nonlinearity in Turkey. As a conclusion, Turkey's real exchange rate series has a stationary process for the period examined in the study.

Keywords: PPP, Unit root, Smooth breaks, Nonlinearity, Real exchange rate.

Giriş

Döviz kurlarında yaşanan değişimler ülke ekonomisi üzerinde etkilere yol açarak ekonomik sistemi etkileyebilmektedir. Döviz kurlarında meydana gelen hareketler dış ticaret üzerinde etkili olurken aynı zamanda ithal malların fiyatlarında yaşanan değişimler üzerinden yurtiçi fiyat düzeyini de etkileyebilmektedir. Bu durum, reel sektör ve finansal sektördeki fiyatlama davranışları üzerinde etkili olmaktadır (Büberkökü, 2014). Döviz kurlarında meydana gelen şokların incelenmesi önem kazanmaktadır. Satın Alma Gücü Paritesi (SGP) döviz kurlarındaki değişimi belirlemeye yönelik var olan en eski yaklaşımlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Döviz kurlarında meydana gelen değişimler ülkeler arasındaki enflasyon oranı farklılıkları dikkate alınarak açıklanmaktadır. Teorinin temelinde aynı para birimi cinsinde düşünüldüğünde bir malın veya hizmetin dünyanın her yerinde aynı olduğunu varsayan tek fiyat kanunu yer almaktadır. Oluşan fiyat farklılıkları sonucunda arbitraj mekanizmasının devreye girerek yeniden denge sağlanması beklenmektedir.

Döviz kurunu belirleme teorisi olan SGP, iki para birimi arasındaki döviz kuru değişiminin, ülkelerin nispi fiyatlarındaki değişim tarafından belirlendiğini öne sürmektedir (Dornbusch, 1985). SGP daha önce birçok klasik iktisatçı tarafından tartışılmış olsa da, SGP'yi ampirik teori olarak ele alan ilk kişi Cassel'dir (Rogoff, 1996). SGP, nominal döviz kurunda meydana gelen değişimin, ülkenin fiyat seviyelerindeki değişime eşit olması gerektiğini öne süren bir teoridir. Teorinin uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Döviz kurlarının nasıl ayarlanacağı, denge döviz kurunun nasıl olacağı ve döviz kurlarının SGP tarafından belirlenen düzeye uyum sağlayıp sağlamadığı politika yapıcılar için önemli olmaktadır. Uzun vadeli bir fenomen olan SGP'nin kanıtı için yapılan testler genel olarak reel döviz kurunun ampirik olarak incelenmesine dayanmaktadır. SGP'nin geçerli olması durumunda kendi ortalamasına doğru dönüş göstermesi beklenmektedir (Taylor ve Taylor, 2004).

Döviz kuru, karşılıklı olarak iki ülkenin veya ülkeler arasında gerçekleşen dış ticarete önemli bir bağlantı aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle döviz kurunu davranışını analiz etmek önem taşımaktadır. Döviz kurunun ortalama denge değerinden sapmalarının makroekonomik dengesizlikler oluşturabileceği ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda politika yapıcılar, ülkenin uluslararası rekabetçilik düzeyini tespit edebilmek için SGP teorisini kullanmaktadırlar (Hacımamoğlu, 2021). SGP, döviz kurunun belirlenmesinde temel yapı taşı olan önemli bir hipotez olduğu söylenebilmektedir. Bu yüzden döviz kurları üzerine inceleme yapan araştırmacıların, politika yapıcılarının ilgisini çeken bir konudur. SGP yaklaşımının uzun bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir SGP teorisi döviz kurlarının belirlenmesinde kullanılan, uluslararası iktisadın en eski kavramlarından birisidir. Teorinin ilk ortaya çıkışı Gustav Cassel (1918)'e dayanmaktadır (Destek ve Okumuş, 2016). Özellikle 1970'lerin başında yaşanan petrol krizi ve ikinci dünya savaşından sonra uluslararası parasal sistemi şekillendiren sistem

olan Bretton Woods'un çöküşünden sonra teorisinin kullanımı yaygınlaştığını söylemek mümkündür (Güriş vd., 2016).

Temel olarak tek fiyat kanununa dayalı bir yaklaşım olan SGP teorisi, bir malın ortak para birimi cinsinden belirtildiğinde her yerde aynı değere sahip olacağını söylemektedir. Daha açık bir ifadeyle, SGP teorisi esas olarak tek fiyat kanunu üzerine kurulmuş, dış ticaret engellerinin olmadığı ve mükemmel rekabetçi piyasa koşullarının geçerli olduğu durumda, birbirine benzeyen malların fiyatının farklı ülkelerde aynı olması gerektiğini söylemektedir. SGP teorisi, mutlak SGP ile nispi SGP şeklinde iki alt başlıkta ele alınmaktadır. Mutlak SGP teorisi geçerli ise, ulusal paranın satın-alma gücü, bütün ülkelerde aynı olmaktadır. Burada reel döviz kuru uzun dönemde sabit olmakta, ancak kısa vadede dengeden sapmalar meydana gelmektedir. Nispi SGP yaklaşımında, nominal döviz kurlarında gerçekleşen değişimler karşılıklı olarak iki ülkenin enflasyon oranlarıyla ilişkilidir (Akçay ve Erataş, 2015). Satın alma gücünün ülkeler arasında eşitlenmesinin sonucunda nominal döviz kuru göreceli fiyatlara bağlı olarak değişeceğinden reel döviz kurunun değişmeyeceği ifade edilmektedir (Bozgeyik ve Aydın, 2019).

SGP teorisini aşağıdaki eşitlikle açıklamak mümkündür:

$$RER_t = NER_t \left(\frac{P_t^*}{P_t} \right) \quad (1)$$

Burada, RER_t reel kuru, NER_t nominal kuru, P_t^* yabancı ülkenin fiyat düzeyini, P_t ulusal fiyat düzeyini temsil etmektedir.

SGP hipotezine göre reel döviz kuru, ortalamaya dönme eğiliminde bulunmaktadır (Ceylan ve Ulucan, 2014). Reel döviz kurlarının durağanlığı araştırılarak SGP'nin geçerliliği test edilebilmektedir. Serilerde gözlenen birim kök süreç, SGP teorisinin geçerli olmadığını, durağan olması durumunda ise hipotezin geçerli olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla serilerin birim kök özelliği gösterip göstermediğinin araştırılması hipotezin geçerli olup olmadığını belirlemede önem kazanmaktadır. Reel döviz kuru birim kök bir süreci içeriyorsa, SGP'nin geçerli olmadığı ifade edilmektedir (Çağlayan ve Saçaklı, 2006).

Bu çalışma, gelişmekte olan bir piyasa olan Türkiye'de SGP'nin geçerliliğini incelemektedir. Bu amaçla da birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Gelişmekte olan ekonomilerde, döviz kurlarına gelen şokların ortalamaya dönme eğiliminde olup olmamalarına yönelik bulgular, araştırmacılara ve politika yapıcılara yol gösterecek nitelikte olacaktır (İspir, 2018). Çalışmanın ikinci bölümünde SGP hipotezinin geçerli olup olmadığını ampirik olarak sınavan çalışmaların bulunduğu literatür taraması gösterilmiş, daha sonraki bölümde bu çalışmada analiz edilen veri setleri ile kullanılan ekonometrik metodoloji tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde ise ampirik bulgular yer almakta, nihai olarak elde edilen sonuçlar kapsamında çıkarsamalar yapılarak politika önerilerinde bulunulmuştur.

Literatür

SGP hipotezi için literatürde çok sayıda çalışma yer almaktadır. Ancak bu çalışmalarda bir fikir birliğine varılmadığı görülmektedir. Literatürde zaman serisi ve panel veri ekonometrisinden yararlanan çalışmalar yer almakta, bu çalışmaların bazılarında yapısal kırılmaların dikkate alındığı bazılarında ise dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmektedir.

Çağlayan ve Saçaklı (2006), 1995:01-2004:08 döneminde Birleşik Krallık ve Türkiye için spektrum tahmincilerine dayanan birim kök testlerinden yararlanmışlardır. Her iki ülkede SGP teorisinin geçersiz olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Aslan ve Kanbur (2007), 1982'den 2005'e kadar Türkiye'de SGP 'nin geçerliliğini test etmişlerdir. Aylık veriyle 1982:01 -2001:01 dönemi ve 2001:01-2005:12 dönemi biçiminde iki farklı dönem boyunca SGP hipotezini inceledikleri çalışmalarında birim kök ve eşbütünleşme testlerinden yararlanmışlardır. Ampirik bulgular, Türkiye ekonomisinde iki dönem içinde SGP'nin geçersiz olduğunu göstermiştir. Alba ve Papell (2007), 1976:01-2002:12 dönemi boyunca panel birim kök testlerini kullanarak 84 ülke (gelişmiş ve gelişmekte olan) için SGP teorisinin geçerli olup olmadığını araştırmışlardır. Ulaştıkları ampirik bulgular, SGP teorisinin Avrupa ve Latin Amerika için geçerliliği desteklerken, Asya ile Afrika ülkeleri içinse geçersiz olduğunu göstermiştir.

Telatar ve Hasanov (2009), geçiş ekonomileri örneği olarak 10 Bağımsız Devletler Topluluğu ülkesinde SGP'nin geçerli olup olmadığını doğrusal kırılmasız ve doğrusal olmayan kırılmalı birim kök testleriyle analiz etmişlerdir. Doğrusal olmamayı dikkate alan yapısal kırılmalı birim kök testinde, 8 geçiş ekonomisinde SGP teorisinin geçerli olduğunu belirtmişlerdir. Narayan (2010), 1967-2002 dönemi boyunca yıllık verilerle 6 Asya ülkesinde (Malezya, Tayland, Hindistan, Pakistan, Sri Lanka ve Filipinler) SGP teorisinin geçerliliğini yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme yaklaşımıyla incelemiştir. Analiz sonuçlarının, SGP'nin geçerliliğini ampirik olarak kanıtlar nitelikte olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Chang vd. (2011), 1994:1-2010:04 döneminde aylık verilerle SGP'nin G-7 ülkelerindeki geçerliliğini eşik eşbütünleşme (threshold cointegration test) yöntemiyle sınıyorlar. Analizde, SGP'nin Kanada haricindeki 6 ülke için geçerli olduğu sonucuna varmışlardır. Holmes vd. (2012), 1972:Q1-2008:Q2 yılları arasında çeyreklik veriler kullanarak 26 OECD ülkesinde SGP hipotezinin geçerli olup olmadığını panel birim kök testleriyle incelemiştirler. İçsel olarak belirlenen yapısal kırılmalı ikinci nesil (yatay-kesit etkisini ihmal etmeyen) panel birim kök testini kullandıkları analiz sonuçları, 26 OECD ülkesinde SGP'nin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Su (2012), 1993-2008 dönemini kapsayan aylık verilerle 7 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi için SGP hipotezinin geçerliliğini Fourier durağanlık testleriyle sınıyorlar araştırmışlardır. Elde ettikleri ampirik bulgularda, SGP'nin Bulgaristan ve Romanya'da geçerli olduğunu fakat diğer ülkelerde geçerli olmadığını ortaya koymuşlardır.

Büberkökü (2014), 2003:01-2012:12 dönemi için 21 yükselen piyasa ekonomisini panel veri yöntemleri ile incelediği çalışmasında SGP'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ceylan ve Ulucan (2014), 1970-2013 döneminde yıllık verileri kullanarak 25 OECD ülkesi için hipotezi test etmiş ve 25 ülkeden 20'sinde SGP'nin geçerliliğini ampirik olarak kanıtlamışlardır.

Akçay ve Erataş (2015), 1995-2012 dönemi için G7 ülkelerinde SGP'nin geçerliliğini incelemiştirlerdir. 1. Nesil panel birim kök testleri reel döviz kuru serisinin durağan olduğu yönünde bulgular gösterirken, 2. Nesil testler serinin rassal bir sürece sahip olduğunu yani SGP 'nin geçerli olmadığı sonucunu göstermiştir. Çevis ve Ceylan (2015), kırılmalı eşbütünleşme yöntemlerini kullanarak 2003:01-2013:08 döneminde SGP'nin geçerliliğini incelemektedirler. Endonezya dışında diğer ülkelerde SGP teorisinin geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır. Bahmani-Oskooee vd. (2015), 1995:01-2011:10 dönemi kapsamında 8 geçiş ekonomisinde (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Letonya,

Litvanya, Polonya, Romanya ve Rusya) SGP hipotezinin geçerli olup olmadığını keskin/ani kırılmaları ve yumuşak geçişleri dikkate alan bir panel durağanlık testiyle incelemişlerdir. Ampirik sonuçlar, sekiz ülkeden yalnızca ikisinde (Litvanya ve Polonya) SGP hipotezinin geçerli olduğunu göstermiştir. Li vd. (2015) 1974-2012 dönemi boyunca Birleşik Krallık, Japonya ve Kanada için SGP'yi geleneksel eşbütünleşme modelleri ve değişen katsayılı eşbütünleşme modeliyle mukayeseli olarak analiz etmişlerdir. Çalışmada kullanılan konvansiyonel eşbütünleşme testleri, bu ülkelerde SGP'nin geçerliliğini reddederken; yarı-parametrik değişen katsayılı eşbütünleşme testi sonuçları ise üç ülke içinde hipotezin geçerliliği ampirik olarak kanıtlanmıştır. Triki ve Maktouf (2015) 1990:1-2002:2 dönemi kapsamında aylık verilerle 13 yükselen piyasa ekonomisi için SGP hipotezinin geçerliliği fraksiyonel eşbütünleşme yaklaşımıyla incelenmiştir. Fraksiyonel eşbütünleşme analizi sonucunda, 13 ülkenin 9'unda nominal döviz kurunun durağan olmadığı ancak ortalamaya döndüğü tespit edilmiştir. Dolayısıyla ampirik bulgularda, SGP'nin zayıfta olsa bu 9 ülke için işlediğini gözlemlemişlerdir.

Atasoy (2016) kırılmalı beşli ülkeleri için 1996:05-2013:12 dönemi için incelediği çalışmada SGP teorisini konvansiyonel birim kök testiyle incelemiştir. SGP teorisinin yalnızca Endonezya'da çalıştığı ancak haricindeki diğer dört ülkede (Brezilya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye) geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Destek ve Okumuş (2016), 1990:01-2015:05 dönemi için 27 OECD ülkesinde SGP hipotezini hem kırılmaması hem de doğrusal olmaması ve kırılmaları yumuşak biçimde dikkate alan birim kök testlerinden yararlanarak test etmiştir. Ampirik bulgulara göre 14 ülkede SGP'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Güriş vd. (2016), 1992:01-2015:05 döneminde Türkiye için Kopetanos vd. (2003) ve Kruse (2011) testlerini kullanmıştır. Bulgulara göre Türkiye'de SGP'nin geçerli olduğunu ifade etmektedirler. Jiang vd. (2016), 2000-2013 döneminde 10 merkezi Doğu Avrupa ülkesinin Taylor kuralına dayalı reel döviz kurlarının durağan olmayan karakteristiğini doğrusal olmaması dikkate alan eşik birim kök testiyle sınavarak, SGP'nin geçerliliğini incelemişlerdir. Elde ettikleri ampirik bulgularla, bu 10 ülkeden sekizi için SGP teorisinin çalıştığını tespit etmişlerdir.

Sağlam ve Sönmez (2017), BRIC ülkeleri için panel veri kapsamında test etmişlerdir. 1994-2015 döneminde Brezilya hariç diğer ülkelerde SGP'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yıldırım (2017), çalışmada doğrusal olmayan birim kök testlerinin geleneksel birim kök testlerine kıyasla SGP hipotezi lehine daha güçlü kanıtlar sağladığını ortaya koymuştur. İspir (2018), 22 gelişmekte olan ülkenin reel döviz kurlarını kullanarak 1995:01-2018:08 dönemi için test etmiştir. Panel sonuçlarına göre gelişmekte olan ülkelerde hipotezin çalışmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Wu vd. (2018), 1971:01-2013:12 yılları arasında aylık verileri kullanarak 6 gelişmiş ülke için SGP hipotezinin geçerliliğini STVC (smooth time-varying cointegrating) yaklaşımıyla araştırmışlardır. Çalışmada, SGP'nin yalnızca iki ülkede, Fransa ve Almanya için, geçerli olduğu bulgusunu elde etmişlerdir.

Bozgeyik ve Aydın (2019), 1994:01-2019:05 döneminde 16 gelişmekte olan ülke için aylık verileri (reel efektif döviz kuru) kullanarak SGP'nin çalışıp çalışmadığını Furuoka (2017) tarafından geliştirilen Fourier ADF (FADF-SB) birim kök testiyle sınamışlardır. Analiz sonuçları, SGP'nin 16 ülkede geçerliliğini ampirik olarak kanıtlamıştır. Köktürk ve Mert (2019), 2003:01-2018:12 döneminde Türkiye için Fourier birim kök testinden faydalandığı çalışmada SGP'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yıldırım vd. (2019), ASEAN ülkeleri için yapısal kırılmalar altında yatay kesit bağımlılığını

dikkate alan panel birim kök testlerini kullanarak SGP teorisinin geçerliliğini analiz etmişlerdir. 1995:01-2017:05 dönemine ait aylık verilerin kullanıldığı çalışmalarında, SGP'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Coşkun (2020), kırılmalı beşli 1994:01-2018:11 dönemi için Rajnbar vd. (2018) önerdikleri birim kök testini kullanmışlardır. Güney Afrika ve Hindistan'da SGP'nin geçerli olduğunu; Brezilya, Türkiye ve Endonezya'da geçersiz bulmuştur. Koçak ve Özbek (2020), 1994:01-2019:01 döneminde Türkiye için inceledikleri çalışmalarında geleneksel birim kök testlerine göre SGP'nin geçersiz olduğu, yapısal kırılmalı birim kök testlerine göre geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Drissi ve Boukhatem (2020), 1988:Q1-2018:Q2 dönemi kapsamında çeyreklik verileri kullanarak 23 ülkede (14 gelişmiş ve 9 gelişmekte olan ülke) SGP hipotezinin geçerliliğini konvansiyonel ADF ve doğrusal olmayan KSS birim kök testleriyle analiz etmişlerdir. Elde ettikleri ampirik bulgulara göre, SGP hipotezinin 10 gelişmiş ve 2 gelişmekte olan ülke için geçerli olduğunu ifade etmişlerdir.

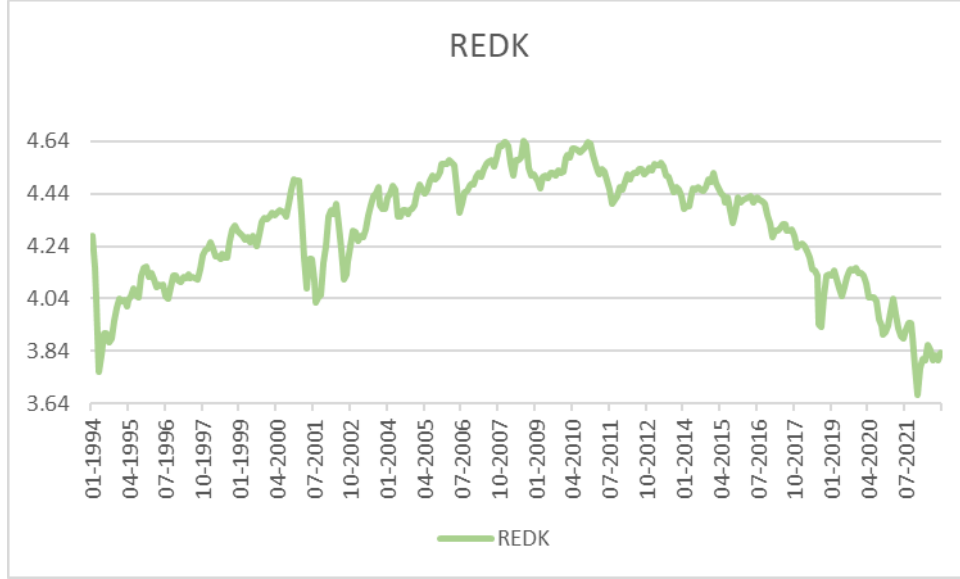
Doğanlar vd. (2021), gelişmiş, gelişmekte olan ve sınır piyasa ekonomileri için SGP hipotezinin geçerliliğini kantil birim kök testleriyle incelemiştir. Analiz sonucunda, kantil birim kök testlerinin konvansiyonel birim kök testlerine kıyasla SGP'nin geçerliliği yönünde daha fazla kanıt sağladığını göstermişlerdir. Yücesan (2021), Türkiye ekonomisi için SGP'nin geçerliliğini Fourier tipi birim kök testleriyle araştırmış ve SGP hipotezinin geçersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hacımamoğlu (2021), 9 tane N11 ülkesinde 1970-2019 dönemi için test etmiştir. Lee vd. (2016) tarafından geliştirilen BCIPS birim kök analiz yöntemini kullandığı çalışmasında SGP'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Nazlıoğlu vd. (2021), 1970:1-2020:11 dönemi boyunca aylık verilerle GIIPS ülkeleri (Yunanistan, İtalya, İrlanda, Portekiz ve İspanya) için SGP hipotezinin geçerli olup olmadığını hem yapısal kırılmayı hem doğrusal olmamayı birlikte ele alan birim kök testleriyle incelemiştirler. Ampirik bulgulara göre, GIIPS ülkeleri için SGP hipotezinin geçerli olduğunu gözlemlemiştirler.

Nazlıoğlu vd. (2022), 1970:1-2020:09 dönemi kapsamında aylık verileri kullanarak 27 yükselen piyasa ekonomisinde SGP teorisinin geçerli olup olmadığını Fourier doğrusal olmayan kantil birim kök (FNQKS) testiyle analiz etmişlerdir. Ulaştıkları bulguların, 27 ülkenin 26'sında SGP'nin geçerliliğini ampirik olarak desteklediğini vurgulamışlardır. Han (2022), Türkiye üzerine SGP hipotezinin geçerli olup olmadığını Fourier doğrusal olmayan birim kök testlerini kullanarak sınımış ve SGP'nin geçerli olduğunu tespit etmiştir.

Veri ve Yöntem

Çalışmada Türkiye'ye ait reel efektif döviz kuru endeksi verisi kullanılmıştır ve kullanılan veriler Uluslararası Ödemeler Bankası veri tabanından alınmıştır. Verilerin birim kök analizinden önce doğal logaritmaları alınmıştır. Analiz edilen veri aralığı 1994:M01-2022:M09'dur. Şekil 1'de verinin grafiği, Tablo 1'de ise tanımlayıcı istatistikler verilmektedir. Şekil incelendiğinde reel efektif döviz kuru endeksinin 2008 küresel finans krizine kadar artan bir trend izlediği, sonrasında ise azalan bir trend izlediği görülmektedir. Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde ise ortalama değer 4.30, standart sapmanın 0.21 olduğu görülmektedir. Serilerin çarpıklığı hakkında bilgi sahibi olmak için baktığımız Skewness -0.57 değerini almakta yani sola çarpık olduğu söylenebilmektedir. Basıklık hakkında bilgi

sahibi olmak için baktığımız Kurtosis ise 2.42 değerini almakta yani playtkurtic bir yapıya sahip olduğu söylenebilmektedir. Serilerin normal dağılım özelliğini test eden Jarque-Bera istatistiği ise 23.95 değerini almakta, serinin normal dağılmadığını göstermektedir.

Görsel 1. Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler	Değerler	Tanımlayıcı İstatistikler	Değerler
Ortalama	4.305	Standart Sapma	0.218
Medyan	4.359	Çarpıklık	-0.578
Maksimum	4.644	Basıklık	2.427
Minimum	3.674	Jarque-Bera	23.959(0.000)

Çalışmada SGP hipotezinin geçerliliği incelenmektedir. Hipotezin geçerli olup olmadığını literatürde birim kök testleri kullanılarak incelendiği gözlemlenmektedir. Bu araştırmada hipotez ADF (1979), RALS-ADF (2008), Fourier-ADF (2012) ve Fourier-KSS (2010) birim kök testleri kullanarak test edilecektir.

Birim kök literatürünün Dickey ve Fuller (1979)'a dayandığını söylemek mümkündür. Otokorelasyon sorununu dikkate almayan bu testte oluşabilecek sapmaları engellemek için modelde yer alan bağımlı değişkene ait değerlerin gecikmeleri bağımsız değişken olarak eklenerek ADF denklemi elde edilmektedir. ADF testine ilişkin model aşağıdaki gibidir:

$$\Delta Y_t = \varphi_0 + bt + \varphi Y_{t-1} + \sum_{j=1}^q \gamma_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklemden Y_t bağımlı değişken, Y_{t-1} bağımlı değişkenin gecikmesi, φ_0 sabit terim ve t trend değişkeni olarak gösterilmektedir. ε_t , artıkları temsil etmekte ve $\varepsilon_t \sim iid(0, \sigma^2)$ olarak beyaz gürültü (white noise) özelliği göstermektedir. Bu denklemden γ gecikme katsayısını, q ise gecikmenin ne kadar olduğunu gösteren parametredir. ADF birim kök testinde birim kökün varlığı ($H_0: \varphi = 0$), alternatif hipotez olan durağanlığa ($H_A: \varphi < 0$) karşı sınımlanmaktadır. ADF birim kök testinin test istatistik değeri ise $\hat{\tau} =$

$\frac{\hat{\varphi}}{sh(\hat{\varphi})}$ 'dır. τ istatistiğinin asimtotik t dağılımına uyumlu olmamasından dolayı ADF testindeki sonuçlar için DF (1979) tarafından verilen kritik değerlere bakılmaktadır.

ADF birim kök testinde serilerin normal dağılıma sahip olduğu varsayılmaktadır. Fakat serilerdeki çarpık ve basık dağılımların ve asimetrik yapının varlığı serilerin normal dağılım özelliği göstermemesine neden olabilmektedir. Normal olmayan dağılımların olması durumunda ise Im vd. (2014), geliştirdikleri Artıklarla Genişletilmiş En Küçük Kareler (RALS) birim kök yönteminin kullanımını önermektedirler. ADF birim kök testindeki model RALS prosedürü kullanılarak genişletildiğinde şu şekilde olmaktadır:

$$\Delta Y_t = \varphi_0 + bt + \varphi Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{\rho} \gamma_j \Delta Y_{t-j} + \hat{w}_t \theta + \varepsilon_t \quad (3)$$

Eşitlikte \hat{w}_t , RALS terimi, ε_t ise hata terimidir. ρ ise eşitlik (2)'de yer alan ADF birim kök testi modelinden elde edilen hatalarla RALS prosedürü uygulanan birim kök testinden elde edilen hatalar arasındaki uzun dönemli korelasyonu göstermektedir. RALS-ADF testinden elde edilen $\hat{\rho}^2$ istatistiğinin 1'e eşit olması durumunda ADF testinden elde edilen t istatistiği ile RALS-ADF testinden elde edilen t istatistiği eşit olmaktadır. Bu durumda RALS-ADF testi için ADF testi için elde edilen kritik değerler geçerli olmaktadır (Im vd. 2014).

RALS-ADF birim kök testi serilerin normal dağılım özelliği göstermemesi durumunda birim kök özelliğinin incelenmesine imkan sağlamaktadır. RALS-ADF birim kök testinin boş hipotezi normal dağılımın olmadığı durum altında birim kök vardır şeklinde olurken, boş hipotezi ise normal dağılımın olmadığı durumda durağan sürece sahiptir şeklindedir.

Perron (1989), serilerde yapısal kırılmanın varlığı durumunda, kırılmaların göz ardı edilmesinin ikinci tip hata yapma olasılığını artıracaklarını belirtmiştir. Kırılmaların göz ardı edilmesi durumunda aslında durağan bir sürecin birim kök bir süreç olarak gözükmesine neden olacaktır. Yapısal kırılmaların modele dahil edilmesi ile birlikte testin gücünün artması beklenmektedir.

Literatürde yapısal kırılmaların iki şekilde modellendiği görülmektedir. Bunlardan biri keskin kırılma, yani kırılmaların ani şekilde gerçekleştiği şeklindedir. Bir diğeri de yumuşak kırılmaların olduğu şeklindedir. Yumuşak kırılmalı birim kök testleri, sert/keskin kırılmalı birim kök testleriyle mukayese edildiğinde önemli bir üstünlüğe sahiptirler. Yumuşak kırılmalı birim kök testlerinde kırılmanın sayısı, şekli, biçimi veya formu hakkında herhangi bir varsayıma dayanmamaktadır. Enders ve Lee (2012) geliştirdikleri testte ADF denkleminde yumuşak kırılmaları da ekleyerek Fourier ADF birim kök testi önerisinde bulunmuşlardır. Bu testi aşağıdaki denklemle açıklamak mümkündür.

$$\Delta y_t = \varphi_0 + bt + \theta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \theta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varphi y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Denklemden frekans sayısını k , gözlem sayısını ise T temsil etmektedir. k 'nın belirlenmesinde artıkların karelerini minimize eden k değeri seçilmekte ve bu durumda Enders ve Lee (2012) k 'nın 1 ile 5 aralığındaki değerleri almasını önermektedirler. Kararın verilmesinde ise Fourier-ADF test istatistiği ve Monte Carlo simülasyonu sonucundaki kritik değerler karşılaştırılmakta ve sonuca varılmaktadır (Enders ve Lee, 2012).

Serilerdeki yapısal kırılmaların ve doğrusal olmama durumunu dikkate alan Christopoulos ve León-Ledesma (2010) Fourier-KSS birim kök testini önermektedir. Bu teste ilişkin temel denklem şu şekildedir:

$$y_t = \varphi_0 + bt + \theta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \theta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + u_t \quad (5)$$

u_t ise aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$\Delta \hat{u}_t = \beta \hat{u}_{t-1}^3 + \sum_{j=1}^p \varphi_j \Delta \hat{u}_{t-j} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Burada birim kök süreci temsil eden boş hipotez, serinin durağan olduğunu gösteren alternatif hipoteze karşı sınanmaktadır. Düzey ve trendli modeldeki kritik değerler Christopoulos ve León-Ledesma (2010:1082) belirttiği üzere Monte Carlo simülasyonları sonucunda hesaplanabilmektedir.

Ampirik Bulgular

Bu bölümde ampirik bulgulara yer verilecektir. Tablo 2'de sabitli model, Tablo 3'te sabitli ve trendli model sonuçları verilmektedir. İlk olarak seriye yapısal kırılmaları ve normal olmayan dağılımları dikkate almayan ADF birim kök testi yapılmıştır. Ardından kırılmasız ve normal olmayan dağılımları dikkate alan RALS-ADF birim kök testi yapılmıştır. Bu iki testin sonuçları, Türkiye için hem sabitli hem de sabitli ve trendli modellerde SGP hipotezinin geçersiz olduğunu göstermektedir.

İkinci olarak seriye yumuşak kırılmalar ve normal dağılımı dikkate alan Fourier ADF birim kök testi gerçekleştirilmiş olup her iki modelde de boş hipotez reddedilmektedir. Yani SGP hipotezi geçerlidir. Bu sonuca göre yapısal kırılmaları dikkate almanın önemi ortaya çıkmaktadır. Son olarak, yumuşak kırılma ve normal dağılımın yanında doğrusal olmamayı da hesaba katan Fourier KSS birim kök testiyle hipotez sınanmıştır. Her iki modelde de sonuçlar Fourier ADF gibidir. Yani boş hipotez reddedilmekte, dolayısıyla SGP hipotezi geçerli olmaktadır.

Tablo 2. Birim Kök Analiz Sonuçları (Sabitli Model)

Testler	Testin Kapsamı	İstatistik	Gecikme	Kritik Değerler		
				%1	%5	%10
ADF	Kırılmasız ve normal dağılım	-1.449	4.000	-3.433	-2.854	-2.560
RALS-ADF	Kırılmasız ve normal olmayan dağılım	-1.657 (0.815)	4.000	-3.367	-2.762	-2.465
Fourier-ADF	Yumuşak kırılmalar ve normal dağılım	-3.739*	4.000	-4.453	-3.797	-3.483
Fourier-KSS	Doğrusal olmama ve yumuşak kırılmalar ve normal dağılım	-4.81***	4.000	-4.115	-3.616	-3.299

Notlar: Her birim kök testi için maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak alınmıştır. Optimal gecikme uzunluğunun tespiti için Akaike bilgi kriterinden yararlanılmıştır. Parantez içindeki değer RALS-ADF testine ilişkin ρ istatistiğini ifade etmektedir. ***, ** ve * sırayla %1, %5 ve %10 istatistiki anlamlılık düzeylerini temsil etmektedir.

Tablo 3. Birim Kök Analiz Sonuçları (Sabitli ve Trendli Model)

Testler	Testin Kapsamı	İstatistik	Gecikme	Kritik Değerler		
				%1	%5	%10
ADF	Kırılmasız ve normal dağılım	-1.250	5.000	-3.959	-3.401	-3.115
RALS-ADF	Kırılmasız ve normal olmayan dağılım	-1.146 (0.814)	5.000	-3.841	-3.276	-2.982
Fourier-ADF	Yumuşak kırılmalar ve normal dağılım	-4.738**	4.000	-4.875	-4.310	-4.049
Fourier-KSS	Doğrusal olmama ve yumuşak kırılmalar ve normal dağılım	-5.475***	7.000	-4.618	-4.081	-3.784

Notlar: Her birim kök testi için maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak alınmıştır. Optimal gecikme uzunluğunun tespiti için Akaike bilgi kriterinden yararlanılmıştır. Parantez içindeki değer RALS-ADF testine ilişkin ρ istatistiğini ifade etmektedir. ***, ** ve * sırayla %1, %5 ve %10 istatistiki anlamlılık düzeylerini temsil etmektedir.

Analizden elde edilen ampirik bulgular, serilerdeki yapısal kırılmaların dikkate alınıp alınmamasına göre sonuçların değiştiğini göstermektedir. Çalışmada incelenen 1994:01-2022:09 dönemi kapsamında, döviz kurlarını etkileyen birçok yapısal kırılmanın gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle Rahip Brunson krizi ve Ekim-Aralık 2021 döneminde yürütülen para politikası sonucunda yaşanan kur atakları Türkiye ekonomisi için döviz kuru şokları meydana getirmiştir. Ayrıca, küresel ekonomik aktörlerin başta ABD ve Çin arasında yaşanan kur savaşları ve beraberinde yol açtığı küresel ekonomik durgunluğun Türkiye ekonomisi özelinde döviz kurları üzerinde baskı yarattığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla döviz kurlarının belirlenme sürecini etkileyen çeşitli iç ve dış iktisadi faktörler yer aldığı bir dünyada yapısal kırılmaların dikkate alınmaması SGP hipotezinin geçerliliği konusunda yanlış çıkarıma yapılmasına neden olabilmektedir.

Ulaşılan ampirik bulgular özetlendiğinde, seride yapısal kırılma ve doğrusal olmama durumunun dikkate alınmasının analiz sonucunu etkilediği görülmektedir. Çalışmada da 4 farklı ADF tipi birim kök

testi yapılarak geniş bir perspektiften SGP hipotezinin geçerliliğinin test edilmesi amaçlanmaktadır. Bulgularımız SGP hipotezinin incelenen dönemde geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Türkiye’de 1994:MO1-2022:MO9 dönemine ait reel efektif döviz kuru verisi kullanılarak SGP hipotezinin geçerliliği test edilmiştir. Hipotezin geçerli olup olmadığı birim kök testleri kullanarak değerlendirilmektedir. İncelenen dönemde SGP hipotezinin geçerliliği kırılmaları ve doğrusallığı dikkate almayan birim kök testleri ile yapısal kırılma ve doğrusal olmama durumunu birlikte dikkate alan birim kök testleri yordamıyla kıyaslanmaktadır. Ampirik analiz bulgularına göre yapısal kırılma ve doğrusal olmama durumunu dikkate almayan ADF ve RALS ADF birim kök testlerinde hipotez geçersiz olurken, yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier ADF birim kök testinde ve hem yapısal kırılma hem de doğrusal olmama durumunu dikkate alan Fourier KSS birim kök testinde hipotezin geçerli olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar ekonometrik analizlerde ülke ekonomisinde yaşanan yapısal kırılmaların ve doğrusal olmama durumunu göz önünde bulundurmanın önemini göstermektedir.

Konvansiyonel birim kök testlerinde göz ardı edilen yapısal kırılmaların ve doğrusal olmamanın varlığı durumunda SGP’nin geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Türkiye için SGP hipotezinin geçerli olması uygulanan para politikasının uzun dönemde reel döviz kurunu etkilemediğini ifade etmektedir. Uluslararası rekabet gücünün önemli bir göstergesi olan reel döviz kuru endeksinde yaşanan azalışlar ulusal paranın reel değer kaybını göstermekte ve uluslararası ticarete rekabet gücünü artırmaktadır. Analiz sonucunda Türkiye’de SGP’nin geçerli olması, daha açık bir deyişle yapısal kırılmalar ve doğrusal olmama altında reel döviz kurunun durağanlığı yönünde elde edilen kanıtlar, kısa dönemde reel değer kayıplarının dış ticaret dengesini iyileştirebileceğini ancak uzun dönemde bunun sürdürülebilir olmadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, uygulanacak iktisat politikasının da etkinliği önem kazanmaktadır. SGP hipotezinin geçerli olması durumunda reel döviz kuruna gelen şokların geçici olduğu ve politika yapıcılarının karar alırken bu durumu göz önüne alarak politika tasarımında bulunmaları önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Satın Alma Gücü Paritesinin İncelenmesi: ADF Tipi Testlerden Kapsamlı Kanıtlar” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akçay, A. Ö., & Erataş, F. (2015). Satın alma gücü paritesi teorisinin geçerliliği: G7 örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 81-100.
<https://doi.org/10.17336/igusbd.72757>

- Alba, J. D., & Papell, D. H. (2007). Purchasing power parity and country characteristics: Evidence from panel data tests. *Journal of Development Economics*, 83(1), 240-251. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2005.09.006>
- Aslan, N., & Kanbur, A. (2007). Türkiye'de 1980 sonrası satın alma gücü paritesi yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 9-43.
- Atasoy, A. B. (2016). Satınalma Gücü Paritesi, Kırılgan Beşli Ülkeleri'nde Geçerli Midir?. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(12), 237-246.
- Bahmani-Oskooee, M., Chang, T., & Wu, T. P. (2015). Purchasing power parity in transition countries: Panel stationary test with smooth and sharp breaks. *International Journal of Financial Studies*, 3(2), 153-161. <https://doi.org/10.3390/ijfs3020153>
- Bozgeyik, Y., & Aydın, A. (2019). Seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde satın alma gücü paritesinin geçerliliğine ilişkin ampirik bir çalışma. *OPUS International Journal of Society Researches*, 13(19), 2068-2089. <https://doi.org/10.26466/opus.596875>
- Büberkökü, Ö. (2014). Yükselen piyasa ekonomilerinde uluslararası satın alma gücü paritesi: panel koentegrasyon testlerinden kanıtlar. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 8(1), 117-139.
- Ceviz, I., & Ceylan, R. (2015). Kırılgan beşlide satın alma gücü paritesi (SGP) hipotezinin test edilmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 10(37), 6381-6393. <https://doi.org/10.19168/jyu.74953>
- Ceylan, R., & Ulucan, H. (2014). Satın alma gücü paritesi hipotezi (SGP)'nin OECD ülkeleri için test edilmesi. *Sosyoekonomi*, 22(22). <https://doi.org/10.17233/se.58967>
- Chang, T., Lee, C. H., Chou, P. I., & Tang, D. P. (2011). Revisiting long-run purchasing power parity with asymmetric adjustment for G-7 countries. *Japan and the World Economy*, 23(4), 259-264. <https://doi.org/10.1016/j.japwor.2011.09.001>
- Christopoulos, D. K., & León-Ledesma, M. A. (2010). Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton Woods real exchange rates. *Journal of International Money and Finance*, 29(6), 1076-1093. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2010.02.003>
- Coşkun, N. (2020). Mutlak satın alma gücü paritesi hipotezi: Kırılgan beşli örneği. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 5(1), 41-55. <https://doi.org/10.25229/beta.678866>
- Çağlayan, E., & Saçaklı, İ. (2006). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Sıfır Frekansta Spektrum Tahmincisine Dayanan Birim Kök Testleri ile İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 121-137.
- Destek, M. A., & Okumuş, İ. (2016). Satın alma gücü paritesi hipotezi geçerliliğinin fourier birim kök testleri ile incelenmesi: OECD ülkeleri örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(1), 73-87.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431. <https://doi.org/10.1080/01621459.1979.10482531>
- Doğanlar, M., Mike, F., & Kızılkaya, O. (2021). Testing the validity of purchasing power parity in alternative markets: Evidence from the fourier quantile unit root test. *Borsa Istanbul Review*, 21(4), 375-383. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2020.12.004>

- Dornbusch, R. (1985). Purchasing power parity. *NBER Working Paper*, No: 1591. DOI: 10.3386/w1591
- Drissi, R., & Boukhatem, J. (2020). A nonlinear adjustment in real exchange rates under transaction costs hypothesis in developed and emerging countries. *Quantitative Finance and Economics*, 4(2), 220-235. DOI: 10.3934/QFE.2020010
- Enders, W., & Lee, J. (2012). A unit root test using a Fourier series to approximate smooth breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 74(4), 574-599. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2011.00662.x>
- Güriş, B., Tıraşoğlu, B. Y., & Tıraşoğlu, M. (2016). Türkiye’de satın alma gücü paritesi geçerli mi?: doğrusal olmayan birim kök testleri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5(4), 30-42.
- Hacıimamoglu, T. (2021). Satın Alma Gücü Paritesi Geçerliliğinin Fourier Birim Kök Testi ile İncelenmesi: N-11 Ülkeleri Örneği. *Business and Economics Research Journal*, 12(4), 799-811. DOI: 10.20409/berj.2021.353
- Han, A. (2022). Satın alma gücü paritesi hipotezinin sınanması; doğrusal olmayan birim kök testlerinden kanıtlar: Testing the purchasing power parity hypothesis: evidence from non-linear unit root tests. *International Journal of Educational and Social Sciences*, 1(1), 82-102.
- Holmes, M. J., Otero, J., & Panagiotidis, T. (2012). PPP in OECD countries: an analysis of real exchange rate stationarity, cross-sectional dependency and structural breaks. *Open Economies Review*, 23(5), 767-783. DOI: 10.1007/s11079-011-9234-0
- Im, K. S., Lee, J., & Tieslau, M. A. (2014). More powerful unit root tests with non-normal errors (pp. 315-342). *Springer New York*. DOI: 10.1007/978-1-4899-8008-3
- Ispir, S. (2018). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Satınalma Gücü Paritesinin Geçerliliği Üzerine Yeni Bir İnceleme (The Re-investigation on the Validity of Purchasing Power Parity in Emerging Market Economies). Available at SSRN 3260808. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3260808>
- Jiang, C., Jian, N., Liu, T. Y., & Su, C. W. (2016). Purchasing power parity and real exchange rate in Central Eastern European countries. *International Review of Economics & Finance*, 44, 349-358. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2016.02.006>
- Koçak, İ., & Özbek, S. (2020). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliği: Durağanlık ve Birim Kök Testlerinden Yeni Kanıtlar. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 22-31. <https://doi.org/10.30711/utead.704902>
- Köktürk, O., & Mert, U. (2019). Fourier Birim Kök Testi İle Satın Alma Gücü Paritesinin Türkiyen İçin Geçerliliğinin Analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(2), 877-890. <https://doi.org/10.15295/bmij.v7i2.1055>
- Li, H., Lin, Z., & Hsiao, C. (2015). Testing purchasing power parity hypothesis: A semiparametric varying coefficient approach. *Empirical Economics*, 48(1), 427-438. DOI: 10.1007/s00181-014-0813-y
- Narayan, P. K. (2010). Evidence on PPP for selected Asian countries from a panel cointegration test with structural breaks. *Applied Economics*, 42(3), 325-332. <https://doi.org/10.1080/00036840701604446>
- Nazlioglu, S., Altuntas, M., & Kilic, E. (2022). PPP in emerging markets: evidence from Fourier non-linear quantile unit root analysis. *Applied Economics Letters*, 29(8), 731-737. <https://doi.org/10.1080/13504851.2021.1884834>

- Nazlioglu, S., Altuntas, M., Kilic, E., & Kucukkkaplan, I. (2021). Purchasing power parity in GIIPS countries: evidence from unit root tests with breaks and non-linearity. *Applied Economic Analysis*. <https://doi.org/10.1108/AEA-10-2020-0146>
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 57(6), 1361-1401. <https://doi.org/10.2307/1913712>
- Rogoff, K. (1996). The purchasing power parity puzzle. *Journal of Economic literature*, 34(2), 647-668.
- Sağlam, Y., & Sönmez, F. E. (2017). Satın alma gücü paritesi hipotezi'nin panel çoklu yapısal kırılma testleri ile analizi: BRİCT örneği. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 19-34.
- Su, C. W. (2012). Flexible fourier stationary test in purchasing power parity for central and eastern European countries. *Ekonomický časopis*, 60(01), 19-31.
- Taylor, A. M., & Taylor, M. P. (2004). The purchasing power parity debate. *Journal of Economic Perspectives*, 18(4), 135-158. DOI: 10.1257/0895330042632744
- Telatar, E., & Hasanov, M. (2009). Purchasing power parity in transition economies: evidence from the commonwealth of independent states. *Post-communist Economies*, 21(2), 157-173. <https://doi.org/10.1080/14631370902778468>
- Triki, M. B., & Maktouf, S. (2015). Purchasing power parity as a long-term memory process: evidence from some emerging countries. *International Journal of Emerging Markets*. 10(4), 711-725. <https://doi.org/10.1108/IJoEM-02-2012-0021>
- Wu, J., Bahmani-Oskooee, M., & Chang, T. (2018). Revisiting purchasing power parity in G6 countries: an application of smooth time-varying cointegration approach. *Empirica*, 45(1), 187-196. <https://doi.org/10.1007/s10663-016-9355-1>
- Yıldırım, D. (2017). Empirical investigation of purchasing power parity for Turkey: Evidence from recent nonlinear unit root tests. *Central Bank Review*, 17(2), 39-45. <https://doi.org/10.1016/j.cbrev.2017.03.001>
- Yıldırım, D. Ç., Yıldırım, S., & Çoltu, S. (2019). ASEAN ülkelerinde satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerliliğine ilişkin bir analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 179-186.
- Yücesan, M. (2021). Fourier Tipi Birim Kök Testleri İle Türkiye Ekonomisinde Sayın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi (1980: M1-2019: M9). *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 19(39), 43-62. <https://doi.org/10.35408/comuybd.682219>

Extended Abstract

Examining the shocks to exchange rates is an important issue. Purchasing Power Parity (PPP) stands out as one of the oldest existing approaches to determine the change in exchange rates. Changes in exchange rates are explained by taking into account the differences in inflation rates between countries. The basis of the theory is the law of one price, which assumes that a good or service is the same all over the world when considered in the same currency. As a result of the price differences, it is expected that the arbitrage mechanism will come into play and balance will be restored.

This study examines the validity of PPP in Turkey, an emerging market. For this purpose, unit root tests were used. Findings on whether shocks to exchange rates tend to return to the average in emerging economies will guide researchers and policy makers (İspir, 2018). There are many studies in the literature on the SGP hypothesis.

However, these studies did not reach a consensus. There are studies using time series and panel data econometrics in the literature. It is seen that in some of these studies, structural breaks are taken into account, while in others they are not.

In this research, Turkey's real effective exchange rate index data was used and the data used were taken from the Bank for International Settlements (BIS) database. The natural logarithms of the data were taken before the unit root analysis. The analyzed data range is 1994:MO1-2022:MO9. In this study, the validity of the PPP hypothesis is examined. It is observed that the validity of the hypothesis has been examined in the literature by using unit root tests. In this research, the hypothesis will be tested using ADF (1979), RALS-ADF (2008), Fourier-ADF (2012) and Fourier-KSS (2010) unit root tests.

The empirical findings obtained from the analysis show that the results vary depending on whether the structural breaks in the series are taken into account. Within the scope of 1994:01-2022:09 period examined in the study, it is seen that many structural breaks that affect exchange rates have taken place. When the empirical findings are summarized, taking into account the structural break and nonlinearity in the series affects the analysis result. In the study, it is aimed to test the validity of the SGP hypothesis from a broad perspective by performing 4 different ADF - type unit root tests. Our findings showed that the PPP hypothesis was valid in the examined period.

The PPP is valid in the presence of structural breaks and nonlinearity that are ignored in conventional unit root tests. The validity of the PPP hypothesis for Turkey indicates that the applied monetary policy does not affect the real exchange rate in the long run. Decreases in the real exchange rate index, which is an important indicator of international competitiveness, show the real depreciation of the national currency and increase the competitiveness in international trade. As a result of the analysis, the evidence obtained for the validity of the PPP in Turkey, in other words, for the stability of the real exchange rate under structural breaks and nonlinearity, reveals that real depreciation can improve the foreign trade balance in the short run, but this is not sustainable in the long run.

Geliş Tarihi / Received Date
29.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
27.03.2023

Ortaokul Öğrencilerinin Okulda Olumsuz Öznel İyi Oluş Düzeyleri İle Problemlı İnternet Kullanımı Arasındaki İlişkiler¹

The Relationship Between Secondary School Students' Negative Subjective Well-Being Levels at School and Problematic Internet Use

Serkan CENGİZ²

Adem PEKER³

Öz

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin problemlı internet kullanımlarını okulda olumsuz öznel iyi oluş, cinsiyet ve sınıf düzeyi açısından incelemektir. Araştırma Erzurum il merkezindeki 5 ila 7. sınıflar arasında öğrenim gören 433 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Okulda Mutluluk Envanteri ve Problemlı İnternet Bağımlılığı Ölçeği kullanılmıştır. Veriler yapısal eşitlik modeli, bağımsız örneklem için t testi ve varyans analizi kullanılarak incelenmiştir. Sonuçlar, öğrencilerin okulda olumsuz öznel iyi oluş düzeyleri ile problemlı internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca okulda olumsuz öznel iyi oluşun problemlı internet kullanımı pozitif olarak yordadığı belirlenmiştir. Bunun yanında mevcut araştırmada, öğrencilerin problemlı internet kullanımı cinsiyete göre farklılık göstermiştir. Erkek öğrencilerin problemlı internet kullanım puanları kız öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Bir diğer bulgu sonucunda ise altı ve yedinci sınıfa devam eden öğrencilerin problemlı internet kullanım düzeyleri beşinci sınıftaki öğrencilerden anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır. Sonuç olarak ortaokul öğrencilerinde okulda olumsuz öznel iyi oluş ile problemlı internet kullanımı arasında bir ilişki olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okulda olumsuz öznel iyi oluş, problemlı internet kullanımı, ergenlik, cinsiyet, sınıf düzeyi.

Abstract

This study aimed to examine the problematic internet use of secondary school students in terms of negative subjective well-being at school, gender, and grade level. The research was carried out with 433 students

¹ Bu araştırma, Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 04/11/2022 tarih ve Toplantı sayısı: 12-10 sayılı kararı ile etik yönden uygun bulunmuştur.

² Sorumlu yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Psikoloji, Ağrı, scengiz@agri.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9070-6338

³ Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, Erzurum, adem.peker@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3594-9166

studying between the 5th and 7th grades in Erzurum city center. Happiness at School Inventory and Problematic Internet Addiction Scale was used in the study. Data were analyzed using structural equation modeling, t-test for independent samples, and analysis of variance. The results revealed that there is a significant relationship between students' negative subjective well-being at school and problematic internet use. In addition, negative subjective well-being at school predicted problematic internet use positively. Also, in the present study, students' problematic internet use differed according to gender. Problematic internet usage rates of male students were found to be higher than female students. As a result of another finding, the levels of problematic internet use of the students attending the sixth and seventh grades were significantly higher than the students in the fifth grade. Considering all the information, in this study, it is seen that there is a relationship between negative subjective well-being at school and problematic internet use in secondary school students.

Keywords: *Negative subjective well-being at school, problematic internet use, adolescence, gender, grade level.*

Giriş

Son yıllarda internet uygulamaları sosyal etkileşim, eğlence ve bilgiye erişim sağlaması yönünden günlük yaşamı kolaylaştıran bir araç haline gelmiştir. İnternet uygulamaları, bilgiye erişim ve sosyal ilişkiler kurmada faydalı olsa da, günümüzde problemli internet kullanımı ciddi bir sorun olarak görülmektedir (Dou ve Shek, 2021: 1647). Beard ve Wolf (2001) problemli internet kullanımını, bir kişinin yaşamındaki psikolojik, sosyal ve akademik alanlarda güçlüklerle yol açan internet kullanımı olarak tanımlamıştır.

Problemli internet kullanımı, olumsuz sonuçlarının günlük işleyiş, kişilerarası ilişkiler ve duygusal iyilik halini etkilediğinden önemli bir araştırma alanını içermektedir (Salmela-Aro vd., 2017: 344; Zhu vd., 2015: 161). Bu alan özellikle erken ergenlik dönemindeki öğrenciler içinde geçerlidir (Shek ve Yu, 2012: 3). Çocukluk ile tam ergenlik arasındaki bu geçiş dönemi, fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimdeki değişiklikleri kapsamaktadır. Bu gelişim aşamasında, nispeten olgunlaşmamış bilişsel kontrolün varlığı, bireyleri olumsuz uyarılara savunmasız hale getirip bağımlılık oranlarını yükseltebilir (Grant vd., 2010; Ma, 2018). Yakın tarihteki bir çalışma, internet kullanım yüzdesinin çocukluktan erken ergenliğe kadar yükseldiğini belirledi (Chi vd., 2020). Ayrıca çok sayıda çalışma, problemli internet kullanımının çeşitli sorunlarla ilişkili olduğunu göstermiştir. Pan ve Yeh (2018), ergenlerde problemli internet kullanımı ile kendine zarar verme davranışı arasında ilişki olduğunu gösterdi. Peng vd. (2019) okuldan kopma ile sorunlu internet kullanımı arasında pozitif ilişki olduğunu belirledi. Jarman vd. (2021) internet kullanım düzeyi yüksek ergenlerin olum beden algılarının daha düşük olduğunu gözledi. Boer vd. (2021) ergenlerde problemli internet kullanımının şiddetli psikiyatrik semptomlarla ilişkili olduğunu bildirmiştir.

İnternet bağımlılığına katkıda bulunan çok sayıda etkenler arasında okulda öznel iyi oluş önemli bir faktördür ve problemli internet kullanım düzeyini etkileyebilir (Chen vd., 2020: 8820). Okulda olumlu ve olumsuz iyi oluşun belirleyicilerinin farklı olmasından dolayı iki kavramın ayrı bir şekilde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (Boes ve Winkelmann, 2006). Olumsuz öznel iyi oluşu yüksek

olan insanlar kendilerine inanmakta zorlanırlar ve istediklerini elde edeceklerinden tereddüt ederler ve bu nedenle öznel iyi oluşu yüksek olan kişilere göre okulda daha fazla problem yaşayabilirler.

Okul, ergenlerin eğitim gördüğü ve yaşadığı birincil ortam olduğundan, öğrenciler öğretmenleri ve akranları ile destekleyici ve olumlu kişilerarası ilişkiler kurmak isteyebilir. Önceki araştırmalar okul ortamının ergenlerin ruh sağlığı ve iyi oluşları üzerinde etkisi olduğunu göstermiştir (Hatzichristou vd., 2014; Lampropoulou, 2018). Bununla birlikte, okulla ilgili olumsuz yaşantılar ve kişilerarası bağlantıların azalması, ergen bireyi okulda kötü hissettirebilir. Öğrencilerin okul aktivitelerinden hoşlanmaları, öğretmen ve akranlarıyla yakın olmalarına bağlı artan iyi oluşları, problemlerini internet kullanımlarını azaltabilir (Zhu vd., 2015: 166). Kullanımlar ve doyumlar teorisi de bir bireyin temel ihtiyaçlarının iletişim davranışlarını yönlendirdiğini öne sürmektedir (Katz vd., 1973). Buna göre okuldaki kötü hissetme durumunda internet, bireyin okuldaki ilişki, başarı ve yeterlilik gibi ihtiyaçlarını karşılayabilir (Chang vd., 2014: 1436). Bu nedenle, okulda iyi oluşu düşen ergenler yeni bir iyi hissetme aracı olarak internete başvurabilir ve böylece problemlerini internet kullanımına daha yatkın hale gelebilir. Önceki araştırmalar problemlerini internet kullanımının, okulda olumsuz öznel iyi oluşun bir sonucu olduğunu göstermiştir (Brand vd., 2014; Gao vd., 2019).

Problemlerini internet kullanımı için risk faktörlerinden bir diğeri ise cinsiyet farklılığıdır (Vigna-Taglianti vd., 2017: 168). Erken ergenlik döneminde bireylerin interneti kullanma istekleri cinsiyete göre farklılık gösterebilir. Erkekler interneti oyun ve eğlence için kullanırken, kız öğrenciler çevrimiçi sohbet ve eğitsel yardımlaşma için interneti daha fazla kullanmaktadır (Lawal ve Idemudia, 2018: 428). Problemlerini internet kullanımının cinsiyete göre farklılaşmasını inceleyen çalışmalar farklı sonuçlar öne sürmüştür. Bazı bulgular, ergenlerin problemlerini internet kullanımında cinsiyete göre farklılaşma olmadığını belirlerken (Ferreiro vd., 2017: 134; Koyuncu vd., 2014: 999-1000), diğer sonuçlar kız ergenlerde problemlerini internet kullanımının daha yüksek olduğunu belirlemiştir (Andreassen vd., 2017: 10; Beşaltı, 2016: 379-380). Bununla birlikte, diğer birçok araştırma erkeklerin, problemlerini internet kullanım düzeylerini kızlara göre daha yüksek bulmuştur (Laconi vd., 2018; Pontes vd., 2014). Problemlerini internet kullanımında cinsiyete göre ortaya çıkan bu farklılık, ergenlerin internet kullanım alışkanlıkları ve kullanım nedenleri ile ilişkili olabilir.

Öğrencilerin sınıf düzeylerindeki farklılıkta, problemlerini internet kullanımlarıyla ilişkili görülmektedir (Cheung vd., 2015; Gomez vd., 2017). Çocuklar ilerleyen yaş düzeyleriyle birlikte dijital cihazlara ve internete daha kolay ulaşabilmektedir. Akıllı telefonlar başta olmak üzere diğer elektronik cihazlara erken erişim problemlerini internet kullanımı riskini artırmaktadır (Abdul vd., 2018). Çelik vd. (2014) 8. sınıf öğrencilerinin problemlerini internet kullanım toplam puanlarını diğer sınıflardan daha yüksek bulmuştur. Ayrıca Piaget' in teorisine göre, 12 yaşından sonra artan soyut düşünme becerisine bağlı olarak ergenlerde heyecan peşinde koşma olasılığı artmaktadır (Qayumi, 2001). Bu nedenle ergen birey, sınıf düzeyi değiştikçe kendini daha fazla bağımsız hissedebilir ve yeni etkileşimler için internette kalma süresini artırabilir.

Araştırmanın Amacı

Problemlı internet kullanımı, ortaokul öğrencilerinin sağlığı ve duygusal refahı üzerinde birçok olumsuz etki oluşturan bir sorundur (Tian vd., 2016). Bu nedenle, öğrencilerin problemlı internet kullanımlarıyla ilişkili değişkenlerin incelenmesi önemli olarak kabul edilebilir. Okulda olumsuz öznel iyi oluş, ortaokul öğrencileri arasında problemlı internet kullanımını etkileyebilir. Ancak çoğu araştırma ortaokul öğrencilerinde problemlı internet kullanımı ile genel iyi oluş arasındaki ilişkilere odaklanmıştır (Li vd., 2016; Salarvand vd., 2018). Bu durum okulda iyi oluş ile problemlı internet kullanımı arasındaki ilişkiyi doğru bir şekilde değerlendirmeyi zorlaştırabilir.

Bunun yanında, mevcut araştırmalar ortaokul öğrencilerinin problemlı internet kullanımı açısından özel bir grup olduğunu ileri sürmüştür (Tian vd., 2021; Wu ve Li, 2021). Fakat önceki araştırmalar ağırlıklı olarak lise öğrencilerinin problemlı internet kullanımlarını incelemiştir (Bickham, 2021; Kaya ve Dalgıç, 2021). Ortaokul öğrencileri lise öğrencilerine kıyasla daha fazla zaman ve daha az çalışma baskısına maruz kaldığından, interneti daha problemlı kullanabilir. Dolayısıyla bu çalışmada ortaokul öğrencilerinde cinsiyet ve yaş gibi bireysel faktörlerinde problemlı internet kullanımına etkisini araştırmak istedik. Tüm bu bilgiler doğrultusunda, bu çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerinde okulda olumsuz öznel iyi oluşun problemlı internet kullanımına etkisini incelemektir. Ayrıca bu genel amaç kapsamında mevcut araştırmanın alt amaçları şunlardır;

1. Ortaokul öğrencilerinin okulda olumsuz öznel iyi oluş düzeyleri, problemlı internet kullanımını anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?
2. Ortaokul öğrencilerinin problemlı internet kullanımları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Ortaokul öğrencilerinin problemlı internet kullanımları sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Bu çalışma, ortaokul öğrencilerinin okuldaki olumsuz öznel iyi oluş düzeyleri ile problemlı internet kullanımları ilişkisini incelediği için ilişkiyel tarama modelini kullanmıştır. Bu model, iki ya da ikiden fazla değişkenin birbirini etkileyip etkilemediğini ortaya çıkarmayı amaçlar (Creswell, 2011).

Çalışma Grubu

Katılımcılar Erzurum il merkezinde 5, 6 ve 7. sınıflarda öğrenim gören 433 öğrenciden oluşmaktadır. 8. Sınıflar Lise giriş sınavına hazırlık süreci ile ilgili yoğun çalışmalar yaptıkları için çalışmaya dahil edilmemiştir. Öğrencilerin yaşlarının 10 ila 13 arasında değişmektedir. Öğrencilere ait demografik özellikler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

		N	%
Cinsiyet	Kız	190	43.9
	Erkek	243	56.1
Sınıf	5.00	76	17.6
	6.00	234	54
	7.00	123	28.4
Yaş	10.00	73	16.9
	11.00	142	32.8
	12.00	178	41.1
	13.00	40	9.2
Toplam		433	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya gönüllü katılım sağlayan öğrencilerden % 56.1' inin erkek (n = 243), % 43.9' unun (n = 190) kız olduğu görülmektedir. Sınıf düzeyi açısından öğrencilerden % 54' ünün 6. sınıf (n = 234), % 28.4' ünün 7. sınıfta (n = 123), % 17.6' sının 5. sınıfta (n = 76) olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Çalışmaya katılım sağlayan öğrencilerin cinsiyet, yaş ve sınıf düzeylerine ilişkin bilgiler elde etmek için araştırmacılar tarafından hazırlanan form kullanılmıştır.

Okul Çocuklarının Mutluluk Envanteri: Katılımcıların okuldaki olumsuz öznel iyi oluş düzeylerini ölçmek için Ivens'in (2007) geliştirdiği, Telef'in (2014) Türkçeye uyarladığı envanter kullanılmıştır. Envanterde 30 madde yer almaktadır. Envanterde olumlu ve olumsuz öznel iyi oluş olmak üzere iki alt boyut bulunmaktadır (Örnek maddeler; iyi çalıştım, rahattım, sakindim, hırçındım, üzgündüm ve yorgundum). Envanterin Cronbach alfa katsayısı olumlu öznel iyi oluş için .87, olumsuz öznel iyi oluş için .88 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda envanterin olumsuz öznel iyi oluş boyutu kullanılmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar o alt boyuta ilişkin puanların arttığı şeklinde değerlendirilmektedir.

Problemlili İnternet Bağımlılığı Ölçeği: Katılımcıların problemlili internet kullanım düzeylerini ölçek için Mihçı ve Kılıç-Çakmak (2017) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek toplam 11 madde, önemlilik ve ruh hali değişimi, olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır (Örnek maddeler; Benim için internete girebilmek önemlidir, Sürekli internete girmek isterim, İnternet yüzünden arkadaşlarımla daha az zaman geçiririm, İnternete girdiğimde yapmam gereken işleri unuturum). Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı, ölçeğin tamamında .85, önemlilik alt boyutu için .83, ruh hali değişimi için .81 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınan yüksek puanlar problemlili internet kullanımının arttığını göstermektedir.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verilerini toplamak için ilk olarak etik kurul izni alınmıştır (Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul biriminin 4/11/2022 tarih 12/10). Ölçekler okullara araştırmacılar tarafından gidilerek yüz yüze uygulanmıştır. Bunun için okul idaresi, öğrenci velileri ve

öğretmenlerden izin istenmiştir. Sınıflarda öğrencilere çalışmanın amacı anlatılarak gönüllü öğrencilerin ölçekler uygulanmıştır. Öğrencilerin çalışmaya katılımında gönüllü olmalarına dikkat edilmiş ve çalışmaya katıldıktan sonra da istedikleri bir anda ölçekleri doldurmaktan vazgeçip ayrılacakları belirtilmiştir. Uygulama birinci ara tatil (14-18 Kasım) öncesi ve ara tatil dönüşünde yaklaşık 10 günlük süre içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Mevcut araştırmada ilk olarak ergenlerin okuldaki olumsuz öznel iyi oluş düzeyleri ile problemlili internet kullanımı arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ile saptanmıştır. Ayrıca okulda olumsuz öznel iyi oluşun problemlili internet kullanımı üzerindeki yordayıcı etkisi yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir ve bu analiz için LISREL 9.1 programı kullanılmıştır. Sonrasında öğrencilerin problemlili internet kullanımlarının cinsiyetlerine göre farklılaşma durumunu belirlemek için bağımsız örneklem için t-testi analizi yapılmıştır. Öğrencilerin sınıf düzeyine göre problemlili internet kullanımlarını belirlemek için ise varyans analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin Okulda Olumsuz Öznel İyi Oluş İle Problemlili İnternet Kullanımı Arasındaki İlişkiler

Öğrencilerin okulda olumsuz öznel iyi oluş düzeyleri ile problemlili internet kullanımları arasında anlamlı ilişkinin olup olmadığını belirlemek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Analize ait sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Arasındaki Korelasyon Analizi ve Betimsel Sonuçlar

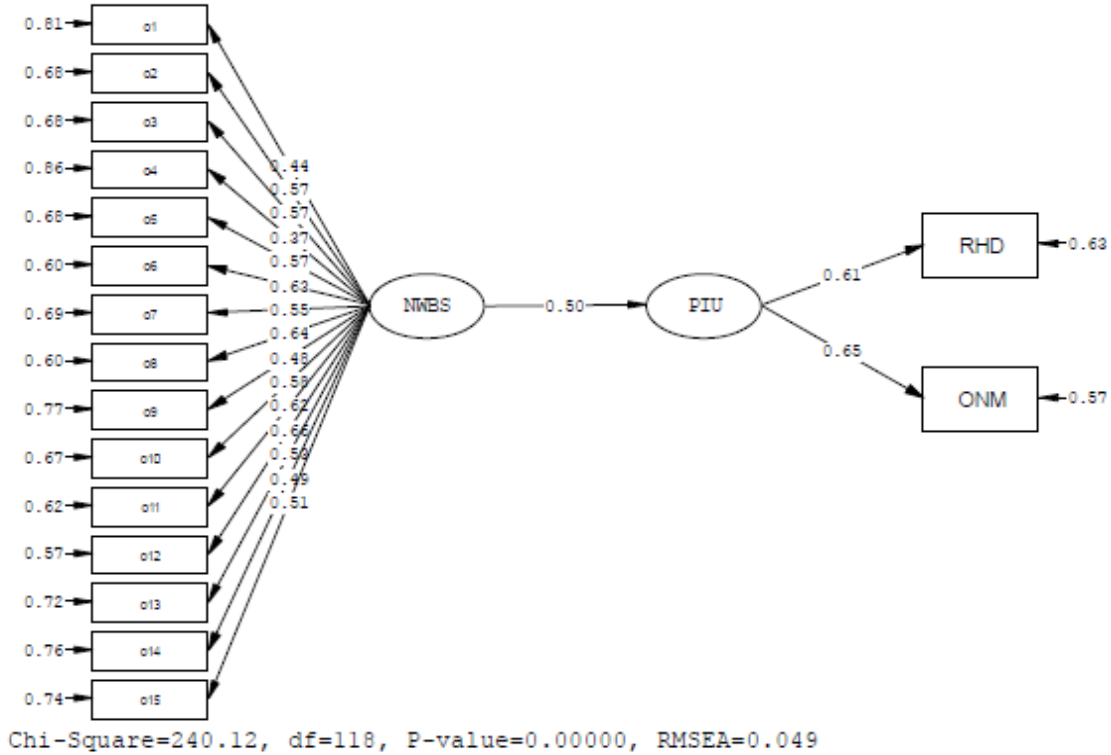
Değişkenler	1	2
Problemlili İnternet Kullanımı	1	
Okulda Olumsuz Öznel İyi Oluş	.35.5*	1
Aritmetik Ortalama	21.06	25.65
Standart Sapma	5.75	9.00
Çarpıklık	.77	1.09
Basıklık	1.05	1.02

*N=433, *p.05*

Tablo 2 incelendiğinde okulda olumsuz öznel iyi oluş ile problemlili internet kullanımı arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=.35.5, p<.05$). Bu sonuçlar doğrultusunda ortaokul öğrencilerinin okuldaki olumsuz öznel iyi oluş düzeyleri arttıkça problemlili internet kullanım düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Ayrıca değişkenlere ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ila -2 sınırları içinde kalması, verilerin normallik varsayımını karşıladığını göstermektedir (Büyüköztürk, 2017).

Okulda Olumsuz Öznel İyi Oluş ile Problemlı İnternet Kullanımı Arasındaki Yordayıcı İlişkilerin Yapısal Model ile Test Edilmesi

Bu aşamada, okulda olumsuz öznel iyi oluşun problemlı internet kullanımına yordayıcı etkisi test edilmiştir. Şekil 1’de standardize edilmiş değerler gösterilmiştir.

Not: NWBS: Okulda olumsuz öznel iyi oluş; PIU: Problemlı internet kullanımı; RHD: Ruh hali değışimi; ONM: Önemlilik

Görsel 1. Okulda Olumsuz Öznel İyi Oluş ile Problemlı İnternet Kullanımı Arasındaki Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Standardize Edilmiş Katsayılar

Modele ilişkin standardize edilmiş katsayılar incelendiğinde okulda olumsuz öznel iyi oluşun problemlı internet kullanımını pozitif yordadığı ($\beta = .50$) görülmektedir. Yapısal eşitlik modeline ait t değerleri incelendiğinde okulda olumsuz öznel iyi oluşun problemlı internet kullanımını pozitif biçimde ve anlamlı olarak ($t=6.02, p<.05$) yordadığı görülmektedir ($\chi^2/sd=2.03, NFI=.95, NNFI=.97, CFI=.98, IFI=.98, GFI=.94, SRMR=.043; RMSEA=.049$). Uyum indekslerinin .90’ın üzerinde olması modelin iyi bir uyum gösterdiğini işaret etmektedir (Çokluk vd., 2014). Bununla birlikte modelde okulda olumsuz öznel iyi oluşun problemlı internet kullanımının % 25’ini açıkladığı belirlenmiştir.

Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Problemlı İnternet Kullanımına İlişkin Puanlarının Farklaşp Farklaşmadığı ile İlgili Bulgular

Ortaokul öğrencilerinin problemlı internet kullanım düzeylerinin cinsiyete göre değışimi belirlemek için bağımsız örneklem için t testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3. Problemlı İnternet Kullanım Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Analizi

	Cinsiyet	N	Aritmetik Ortalama	S.S	t	p
PIU	Kız	190	20.15	5.50	-2.93	.004
	Erkek	243	21.77	5.85		

Not: * $p < .05$; PIU = Problemlı internet kullanımı

Tablo 3’de verilen sonuçlarda erkek öğrencilerin problemlı internet kullanım düzeylerinin kız öğrencilerle kıyaslandığında daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır ($t=-2.93$; $p<0.5$).

Öğrencilerin Sınıf Düzeyine Göre Problemlı İnternet Kullanımlarının Farklılaşp Farklılaşmadığı ile İlgili Bulgular

Öğrencilerin buldukları sınıf düzeyleri açısından problemlı internet kullanımlarına ait betimsel değerler Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri Açısından Problemlı İnternet Kullanım Puanları

Sınıf Düzeyi	N	Aritmetik Ortalama	S.S
5. sınıf	76	19.26	5.24
6. sınıf	234	21.30	6.02
7. sınıf	123	21.70	5.35
Toplam	433	21.06	5.75

Tablo 4 öğrencilerin sınıf düzeyine göre problemlı internet kullanım puanları arasında farklılık olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan bu farklılığın hangi sınıflar arasında oluştuğunu belirlemek için tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Varyans analizine ait değerler Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Sınıf Düzeyine Göre Problemlı İnternet Kullanım Puanları Arasında Farka Yönelik Tek Yönlü Varyans ve Tukey Testi Analizi

Test	Değişkenler	Varyansın Kaynağı	SD	Kareler Toplamı	F	p
Tek Yönlü Varyans	Gruplararası	311.270	2	155.635	4.78	.009
	Gruplarıçi	14002.046	430	32.563		
	Toplam	14313.316	432			
Tukey Testi	(I) Sınıf	(J) Sınıf	Ortalamalararası Fark (I-J)		S.E	p
	6.00	5.00	2.04		.75	.019
	7.00	5.00	2.44		.83	.010

* $p < .05$

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin sınıf düzeyleri ile problemlı internet kullanım puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlenmektedir ($F=4.78_{(2-430)}$; $p<.05$). Gözlenen bu farklılığın hangi sınıflar arasında ortaya çıktığını belirlemek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonucu, 6. ve 7. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin problemlı internet kullanım puanlarının 5. sınıflardan anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Mevcut çalışmada ortaokul öğrencilerinin okulda olumsuz öznel iyi oluşlarının problemlili internet kullanımlarının pozitif yönde bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Çalışmadaki bu sonuç öğrencilerin okulda olumsuz öznel iyi oluşlarındaki artışın, problemlili internet kullanımını artırdığını göstermektedir. Ayrıca, bu bulgu, daha önceki çalışmalarla büyük ölçüde tutarlı görünmektedir (Waldo, 2014: 2001-2002; Yang vd., 2017: 1751). Örneğin Chang (2014) okulda iyi oluşları düşük öğrencilerin daha yüksek düzeyde problemlili internet kullanımına sahip olduklarını öne sürmüştür. Lin (2020) okulda mutluluk düzeyleri düşük öğrencilerin problemlili internet kullanım düzeylerini daha yüksek bulmuştur. Bu bulgular, okulda olumsuz öznel iyi oluşun ortaokul öğrencilerinde problemlili internet kullanımı için bir risk faktörü olduğunu göstermektedir.

Kullanımlar ve doyumlar teorisi, bireylerin internet uygulamalarını ihtiyaçları karşılamak ve tatminlere ulaşmak için kullandığını varsayar (Clavio ve Kian, 2010: 488). Örneğin, bazıları interneti yalnızlığını gidermek için kullanırken, diğerleri bunu öncelikle oyun oynamak veya medya içeriğine ulaşmak için kullanabilir. Öğrencilerin okulda öğretmen ve arkadaşlarıyla ilişki kuramaması, yüksek akademik stres veya okula karşı bir aidiyet hissetmemesi okuldaki öznel iyi oluşu azaltabilir. Okulda kendini mutlu hissetmeyen birey, interneti kullanmak için artan yoğun isteğe direnmekte zorlanabilir ve bu da problemlili kullanım davranışlarına yol açabilir.

Bununla birlikte sonuçlarımız, erkek öğrencilerin problemlili internet kullanım düzeylerinin kız öğrencilerden anlamlı olarak daha fazla olduğunu göstermiştir. Elde ettiğimiz bu bulgu önceki çalışmalarla uyumludur (Dufour vd., 2017: 90; Ioannidis vd., 2018: 157). Araştırmalar temel olarak erkeklerin problemlili internet kullanım puanlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Cernja vd., 2019: 1; Liang vd., 2016: 463; Sung vd., 2013: 115). Lai vd. (2013) erkek öğrencilerin problemlili internet kullanımına daha yatkın olduklarını bildirmiştir. Aynı şekilde, Li vd. (2016) erkek öğrencilerin kızlara göre problemlili internet kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuçlar, erkek ergenlerin kızlara göre problemlili internet kullanımlarının daha fazla olduğunu göstermektedir. İnternet bağımlılığı riskinin artması, farklı internet kullanım kalıplarıyla bağlantılı olabilir. Erkekler çevrim içi oyun oynamaya daha fazla zaman ayırırken, kızlar sosyal ağlarda daha fazla zaman harcamaktadır. Andreassen vd. (2012) erkeklerin kızlara göre web sayfasında gezinme ve çevrimiçi oyun oynama sürelerinin daha fazla olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla ergen erkeklerin interneti kızlara göre hem daha sık hem de kapsamlı olarak kullanmaları, problemlili internet kullanımı için potansiyel bir risk oluşturabilir.

Çalışmamızın bir başka sonucunda, altı ve yedinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin problemlili internet kullanım düzeyleri, beşinci sınıflardan anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır. Sargın (2012) ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin problemlili internet kullanım puan ortalamalarını diğer sınıflara göre daha yüksek bulmuştur. Küçük ve Çakır (2020) 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara göre problemlili medya uygulamaları kullanımlarının yüksek olduğunu öne sürmüştür. Bu sonuçlar, çalışmada elde ettiğimiz bulgularla tutarlık göstermektedir. Ergenler yaşla birlikte internet uygulamalarını daha iyi öğrenebilir ve çevrimiçi oyunları daha fazla oynayabilir. Ayrıca sınıf düzeyleri arttıkça akıllı telefonları daha etkin kullanmaya başlayan öğrenciler, akıllı telefon aracılığıyla internete

girmekte ve böylece çeşitli amaçlar için internet uygulamalarını daha uzun süreli kullanmaya başlamaktadır. Giderek artan bir şekilde kullanım, ilerleyen sınıf düzeylerinde ergenler arasında problemlili internet kullanım yaygınlığını artırabilmektedir. Sonuç olarak, problemlili internet kullanım sıklıkla ve giderek artan bir şekilde ortaokul öğrencilerine hem sosyal hem akademik alanda birçok zarar verebilmektedir.

Bununla birlikte çalışmanın bir takım sınırlılıkları vardır. İlk olarak, bu çalışma, katılımcıların internette belirli etkinliklerde ne kadar zaman geçirdiklerini araştırmamıştır. Dolayısıyla sonraki araştırmalar, öğrencilerin internetteki etkinliklerini eğitim amaçlı ve boş zaman etkinlikleri olarak ayırıp kullanım sürelerini inceleyebilir. İkincisi, bu çalışma anketler aracılığıyla gerçekleştirilen kesitsel bir çalışmadır, bu durum okulda olumsuz öznel iyi oluş ile problemlili internet kullanım arasındaki nedensellik açıklamasını zayıflatmaktadır. Gelecekteki çalışmalar boylamsal bir tasarım üzerinden okulda olumsuz öznel iyi oluş ile problemlili internet kullanım arasındaki ilişkiyi zamansal olarak inceleyip daha kapsamlı sonuçlar sunabilir. Üçüncüsü, bu çalışmada okulda olumsuz öznel iyi oluş, cinsiyet ve sınıf düzeyi gibi bireysel değişkenlerin problemlili internet kullanım üzerindeki etkileri incelenmiştir. Gelecekteki çalışmalarda iyimserlik, benlik saygısı gibi diğer bazı kişisel özelliklerin problemlili internet kullanım üzerindeki etkileri incelenebilir. Son olarak, bu çalışmaya Lise Giriş Sınavına hazırlık sürecinde olan ve bu nedenle internet kullanımını diğer sınıflara göre daha az olduğu düşünülen 8.sınıf öğrencileri dahil edilmemiştir. Sonraki araştırmalarda aynı konu daha erken bir zaman diliminde tüm kademelerin katılımı sağlanarak tekrarlanabilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Ortaokul Öğrencilerinin Okulda Olumsuz Öznel İyi Oluş Düzeyleri İle Problemlili İnternet Kullanımı Arasındaki İlişkiler” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abdul, A. M., Wan, I. W. S., Bahar, N., Mahadevan, R. ve Azhar, S. S. (2018). Internet addiction among secondary school students in Klang Valley, Malaysia: What is the Association with depressive symptoms, anxiety symptoms, and self-esteem? *International Medical Journal Malaysia*, 17, 17–25. <https://doi.org/10.31436/imjm.v17i2.267>
- Andreassen, C. S., Torsheim, T., Brunborg, G. S. ve Pallesen, S. (2012). Development of a Facebook addiction scale. *Psychological Reports*, 110(2), 1–17. <https://doi.org/10.2466/02.09.18.PR0.110.2.501-517>
- Andreassen, C., Pallesen, S. ve Griffiths, M. (2017). The relationship between addictive use of social media, narcissism, and self-esteem: Findings from a large national survey. *Addictive Behaviors*, 64, 287–293. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.03.006>

- Beard, K. W. ve Wolf, E. M. (2001). Modification in the proposed diagnostic criteria for Internet addiction. *Cyberpsychology Behavior*, 4, 377-383. <https://doi.org/10.1089/109493101300210286>.
- Beşaltı, M. (2016). *Ergenlerde internet bağımlılığı ve kişilik özelliklerinin bazı sosyodemografik özelliklere göre incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Bickham, D. S. (2021). Current research and viewpoints on internet addiction in adolescents. *Current Pediatrics Reports*, 9(1), 1-10. <https://doi.org/10.1007/s40124-020-00236-3>
- Boer, M., Stevens, G. W., Finkenauer, C., de Looze, M. E. ve Van den Eijnden, R. J. (2021). Social media use intensity, social media use problems, and mental health among adolescents: Investigating directionality and mediating processes. *Computers in Human Behavior*, 116, 106645. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106645>
- Boes, S. ve Winkelmann, R. (2006). *The effect of income on positive and negative subjective well-being* (No. 0605). Working paper.
- Brand, M., Laier, C. ve Young, K. S. (2014). Internet addiction: coping styles, expectancies, and treatment implications. *Frontiers in Psychology*, 5, 1256. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.01256>
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cernja, I., Vejmelka, L. ve Rajter, M. (2019). Internet addiction test: Croatian preliminary study. *BMC Psychiatry*, 19(1), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12888-019-2366-2>
- Chang, F. C., Chiu, C. H., Lee, C. M., Chen, P. H. ve Miao, N. F. (2014). Predictors of the initiation and persistence of Internet addiction among adolescents in Taiwan. *Addictive Behaviors*, 39(10), 1434-1440. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2014.05.010>
- Chen, H. C., Wang, J. Y., Lin, Y. L. ve Yang, S. Y. (2020). Association of internet addiction with family functionality, depression, self-efficacy and self-esteem among early adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(23), 8820. <https://doi.org/10.3390/ijerph17238820>
- Cheung, C. K., Yue, X. D. ve Wong, D. S. W. (2015). Addictive internet use and parenting patterns among secondary school students in Guangzhou and Hong Kong. *Journal of Child and Family Studies*, 24(8), 2301-2309. <https://doi.org/10.1007/s10826-014-0033-2>
- Chi, X., Hong, X. ve Chen, X. (2020). Profiles and sociodemographic correlates of Internet addiction in early adolescents in southern China. *Addictive Behaviors*, 106, 106385. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106385>
- Clavio, G. ve Kian, T. M. (2010). Uses and gratifications of a retired female athlete's Twitter followers. *International Journal of Sport Communication*, 3(4), 485-500. <https://doi.org/10.1123/ijsc.3.4.485>
- Creswell, J. W. (2011). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (Dördüncü Baskı). Pearson Press.
- Çelik, A., Çelen, F. K. ve Seferoğlu, S. S. (2014). Ortaokul öğrencilerinin İnternet bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *AKAD Bilişim*, 14, 373-82.

- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik. SPSS ve lisrel uygulamaları*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dou, D. ve Shek, D. T. (2021). Concurrent and longitudinal relationships between positive youth development attributes and adolescent Internet addiction symptoms in Chinese Mainland high school students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4), 1937. <https://doi.org/10.3390/ijerph18041937>
- Dufour, M., Brunelle, N., Khazaal, Y., Tremblay, J., Leclerc, D., Cousineau, M. M. ve Berbiche, D. (2017). Gender difference in online activities that determine problematic internet use. *Journal de Thérapie Comportementale et Cognitive*, 27(3), 90-98. <https://doi.org/10.1016/j.jtcc.2017.05.002>
- Ferreiro, S., Salgado, P., Harris, S., Tobio, T. ve Boubeta, A. (2017). Sex differences in internet use in Spanish adolescents. *Behavioral Psychology*, 25(1), 129-146.
- Gao, T., Hu, Y., Qin, Z., Cao, R., Liu, S., Mei, S. ve Meng, X. (2019). The role of school connectedness and maladaptive cognitions in the association between stress and internet addiction: A serial mediation model. *Perspectives in Psychiatric Care*, 55(4), 728-733. <https://doi.org/10.1111/ppc.12417>
- Gomez, P., Rial, A., Braña, T., Golpe, S. ve Varela, J. (2017). Screening of Problematic Internet Use among Spanish adolescents: Prevalence and related variables. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 20(4), 259-267. <https://doi.org/10.1089/cyber.2016.0262>
- Grant, J. E., Potenza, M. N., Weinstein, A. ve Gorelick, D. A. (2010). Introduction to behavioral addictions. *Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36(5), 233-241. <https://doi.org/10.3109/00952990.2010.491884>.
- Hatzichristou, C., Adamopoulou, E. ve Lampropoulou, A. (2014). A multilevel approach of promoting resilience and a positive school climate in the school community during unsettling times. *Resilience Interventions for Youth in Diverse Populations*, 299-325. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-0542-3_14
- Ioannidis, K., Treder, M. S., Chamberlain, S. R., Kiraly, F., Redden, S. A., Stein, D. J. ... ve Grant, J. E. (2018). Problematic internet use as an age-related multifaceted problem: Evidence from a two-site survey. *Addictive Behaviors*, 81, 157-166. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2018.02.017>
- Ivens, J. (2007). The development of a happiness measure for schoolchildren. *Educational Psychology in Practice*, 23(3), 221-239. <https://doi.org/10.1080/02667360701507301>
- Jarman, H. K., Marques, M. D., McLean, S. A., Slater, A. ve Paxton, S. J. (2021). Motivations for social media use: Associations with social media engagement and body satisfaction and well-being among adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 50(12), 2279-2293. <https://doi.org/10.1007/s10964-020-01390-z>
- Katz, E., Blumler, J. G. ve Gurevitch, M. (1973). Uses and gratifications research. *The Public Opinion Quarterly*, 37(4), 509-523.

- Kaya, A. ve Dalgıç, A. I. (2021). How does internet addiction affect adolescent lifestyles? Results from a school-based study in the Mediterranean region of Turkey. *Journal of Pediatric Nursing*, 59, 38-43. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2021.01.021>
- Koyuncu, T., Unsal, A. ve Arslantas, D. (2014). Assessment of Internet addiction and loneliness in secondary and high school students. *Journal of the Pakistan Medical Association*, 64(9), 998–1002
- Küçük, Y. ve Çakır, R. (2020). Ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Journal of Primary Education*, 5(2), 133-154. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tujped/issue/58028/791123>
- Laconi, S., Kaliszewska-Czeremska, K., Gnisci, A., Sergi, I., Barke, A., Jeromin, F. ve Kuss, D. J. (2018). Cross-cultural study of problematic internet use in nine European countries. *Computers in Human Behavior*, 84, 430–440. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.03.020>
- Lai, C. M., Mak, K. K., Watanabe, H., Ang, R. P., Pang, J. S. ve Ho, R. C. (2013). Psychometric properties of the internet addiction test in Chinese adolescents. *Journal of Pediatric Psychology*, 38(7), 794-807. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jst022>
- Lampropoulou, A. (2018). Personality, school, and family: What is their role in adolescents' subjective well-being. *Journal of Adolescence*, 67, 12-21. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2018.05.013>
- Lawal, A. M. ve Idemudia, E. S. (2018). Gender difference, class level and the role of internet addiction and loneliness on sexual compulsivity among secondary school students. *International Journal of Adolescence and Youth*, 23(4), 422-430. <https://doi.org/10.1080/02673843.2017.1406380>
- Li, D., Zhou, Y., Zhao, L., Wang, Y. ve Sun, W. (2016). Cumulative ecological risk and adolescent internet addiction: The mediating role of basic psychological need satisfaction and positive outcome expectancy. *Acta Psychologica Sinica*, 48(12), 1519. <https://doi.org/10.3724/SP.J.1041.2016.01519>
- Liang, L., Zhou, D., Yuan, C., Shao, A. ve Bian, Y. (2016). Gender differences in the relationship between internet addiction and depression: A cross-lagged study in Chinese adolescents. *Computers in Human Behavior*, 63, 463-470. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.04.043>
- Lin, M. P. (2020). Prevalence of internet addiction during the COVID-19 outbreak and its risk factors among junior high school students in Taiwan. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(22), 8547. <https://doi.org/10.3390/ijerph17228547>
- Ma, C. (2018). A latent profile analysis of internet use and its association with psychological well-being outcomes among Hong Kong Chinese early adolescents. *Applied Research in Quality of Life*, 13(3), 727-743. <https://doi.org/10.1007/s11482-017-9555-2>
- Mihçı, P. ve Kılıç-Çakmak, E. (2017). Öğrenci siber sağlık ölçekleri geliştirme çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 457-491.

- Pan, P. Y. ve Yeh, C.B. (2018). Internet addiction among adolescents may predict self-harm/suicidal behavior: a prospective study. *The Journal of Pediatrics*, 197, 262-267. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2018.01.046>
- Peng, W., Li, D., Li, D., Jia, J., Wang, Y. ve Sun, W. (2019). School disconnectedness and Adolescent Internet Addiction: Mediation by self-esteem and moderation by emotional intelligence. *Computers in Human Behavior*, 98, 111-121. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.04.011>
- Pontes, H. M., Patrão, I. M. ve Griffiths, M. D. (2014). Portuguese validation of the Internet Addiction Test: An empirical study. *Journal of Behavioral Addictions*, 3(2), 107-114. <https://doi.org/10.1556/jba.3.2014.2.4>
- Qayumi, S. (2001). Piaget and his role in problem based learning. *Journal of Investigative Surgery*, 14(2), 63-65.
- Salarvand, S., Bagheri, Z., Keshvari, M., Dalvand, P., Gheshlagh, R. G. ve Keshvari, M. (2018). The prevalence of internet addiction and its relations to the self esteem and life satisfaction in students of a medical university. *Acta Medica Iranica*, 392-397.
- Salmela-Aro, K., Upadyaya, K., Hakkarainen, K., Lonka, K. ve Alho, K. (2017). The dark side of internet use: Two longitudinal studies of excessive internet use, depressive symptoms, school burnout and engagement among Finnish early and late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 46(2), 343-357. <https://doi.org/10.1007/s10964-016-0494-2>
- Sargın, N. (2012). Internet addiction among adolescence. *Educational Research and Reviews*, 7(27), 613-61. <https://doi.org/10.5897/ERR12.202>
- Shek, D. T. ve Yu, L. (2012). Internet addiction phenomenon in early adolescents in Hong Kong. *The Scientific World Journal*, 1-9. <https://doi.org/10.1100/2012/104304>
- Sung, J., Lee, J., Noh, H. M., Park, Y. S. ve Ahn, E. J. (2013). Associations between the risk of internet addiction and problem behaviors among Korean adolescents. *Korean Journal of Family Medicine*, 34(2), 115. <https://doi.org/10.4082%2Fkjfm.2013.34.2.115>
- Telef, B. B. (2014). School children's happiness inventory: The validity and reliability study. *International Online Journal of Educational Sciences*, 6(1), 130-143. <http://dx.doi.org/10.15345/iojes.2014.01.013>
- Tian, Y., Bian, Y., Han, P., Gao, F. ve Wang, P. (2017). Associations between psychosocial factors and generalized pathological internet use in Chinese university students: A longitudinal cross-lagged analysis. *Computers in Human Behavior*, 72, 178-188. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.048>
- Tian, Y., Qin, N., Cao, S. ve Gao, F. (2021). Reciprocal associations between shyness, self-esteem, loneliness, depression and Internet addiction in Chinese adolescents. *Addiction Research and Theory*, 29(2), 98-110. <https://doi.org/10.1080/16066359.2020.1755657>
- Vigna-Taglianti, F., Brambilla, R., Priotto, B., Angelino, R., Cuomo, G. ve Diecidue, R. (2017). Problematic internet use among high school students: Prevalence, associated factors and

- gender differences. *Psychiatry Research*, 257, 163-171.
<https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.07.039>
- Waldo, A. D. (2014). Correlates of internet addiction among adolescents. *Psychology*, 5(18), 1999-2008. <http://dx.doi.org/10.4236/psych.2014.518203>
- Wu, J. ve Li, H. (2021). Mindfulness for Sustainable Internet Use in Chinese Junior Secondary School Students: A Dual-Path Mediation Model. *Sustainability*, 13(9), 4626.
<https://doi.org/10.3390/su13094626>
- Yang, Y., Li, P., Fu, X. ve Kou, Y. (2017). Orientations to happiness and subjective well-being in Chinese adolescents: The roles of prosocial behavior and internet addictive behavior. *Journal of Happiness Studies*, 18(6), 1747-1762. <https://doi.org/10.1007/s10902-016-9794-1>
- Zhu, J., Zhang, W., Yu, C. ve Bao, Z. (2015). Early adolescent Internet game addiction in context: How parents, school, and peers impact youth. *Computers in Human Behavior*, 50, 159-168.
<https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.079>

Extended Abstract

Introduction

Problematic internet use includes an important area of research as it affects daily functioning, interpersonal relationships, and emotional well-being. This area is particularly relevant for students in early adolescence. This transitional period between childhood and full adolescence encompasses changes in physical, psychological, and social development. At this stage of development, immature cognitive control can make individuals vulnerable to negative stimuli and increase addiction rates. However, many factors contribute to internet addiction. Subjective well-being at school is an important factor in problematic internet use and may affect individuals' level of internet use. Indeed, since school is the primary setting for education, students may want to establish supportive and positive interpersonal relationships with their teachers and peers. Students' enjoyment of school activities and their closeness with teachers and peers can positively affect their well-being. Their increased positive well-being can reduce their problematic internet use. On the contrary, negative school experiences and reduced interpersonal connections can make schools feel bad. According to the uses and gratifications theory, the basic needs of the individual are direct communication behaviors. Therefore, in case of feeling bad at school, the internet can meet their needs such as relationships, success, and competence at school. Another risk factor for problematic internet use is gender difference. While boys use the internet for games and entertainment, female students use the internet more for online chat and educational assistance. This gender difference in problematic internet use may be related to adolescents' internet usage habits and reasons for use. The difference in students' grade levels may be related to their problematic internet use. Children can access digital devices and the internet more easily with their advancing age levels. Early access to other electronic devices, especially smartphones, increases the risk of problematic internet use. In conclusion, this study aims to examine the effect of negative subjective well-being at school on problematic internet use in secondary school students.

Methodology

This study used the relational model. The relational model aims to reveal whether two or more variables affect each other. Participants consist of 433 students studying in the 5th, 6th, and 7th grades in Erzurum city center. 8th graders were not included in the study because they were busy with the preparation process for the high

school entrance exam. Ethics committee approval was obtained to collect research data. The researchers in the classroom environment applied the scales. Permission was obtained from the school administration, parents, and teachers. The researchers explained the purpose of the study to the students and the volunteer students applied the scales. In addition, after the participants participated in the study, they stopped filling out the scales whenever they wanted and left. In this study, the relationship between adolescents' negative subjective well-being at school and problematic internet use was determined by Pearson correlation analysis. The predictive effect of negative subjective well-being at school on problematic internet use was tested with a structural equation model and the LISREL 9.1 program was used for this analysis. Afterward, t-test analysis was performed for independent samples to determine the differentiation status of students' problematic internet use according to their gender. Analysis of variance was used to determine the problematic internet use of students according to their grade level.

Conclusion and Discussion

In this study, it was revealed that secondary school students' negative subjective well-being at school positively predicted their problematic internet use. This result in the study shows that the increase in negative subjective well-being increases problematic internet use. However, the results showed that the problematic internet use levels of male students were significantly higher than female students. As another result of our study, the levels of problematic internet use of the students studying in the sixth and seventh grades were significantly higher than those in the fifth grades. As a result, problematic internet use can increasingly harm secondary school students, both socially and academically. Further research can divide students' activities on the Internet into educational and leisure activities and examine the duration of use. In addition, future studies can temporally examine the relationship between negative subjective well-being at school and problematic internet use through a longitudinal design.

Geliş Tarihi / Received Date
30.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
18.02.2023

Seçilmiş Orkestra Eserleri Bas Trombon Soloları İçin Çalışma Önerileri ve Teknik Açından İncelenmesi

Practicing Recommendations And Technical Review Of Selected Orchestra Pieces
For Bass Trombone Solos

Emre DEMİRCİ¹

Öz

Bir orkestra üyesinin çalgısı ile ilgili orkestra solo ya da pasajlarına hâkim olması sanatçının sorumlulukları ve zorunlulukları arasındadır. Bu nedenden dolayı orkestra giriş sınavlarında adaylardan istenilen performansın bir bölümü orkestra sololarını kapsamaktadır. Sınavın bu bölümde beklenen performansı sağlayabilmek için solo ya da pasajlara hazırlıklı olmak kişiye büyük avantaj sağlayabilmektedir. Bu hazırlık sürecinde solonun teknik olarak çalışılmasının dışında, eserdeki terimler, eserin dönemi ve bestecisi hakkında bilgi sahibi olunması da önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada bas trombonun tarihsel gelişimine ve orkestradaki kullanımına kısaca değinilmiştir. Yapılan araştırmada orkestra sınavlarında sorulması en muhtemel bas trombon soloları tespit edilmiş, icra teknikleri ve çalışma önerilerinde bulunulmuştur. İncelenecek olan eserler R. Wagner Nibelung Yüzüğü Operası, G. Rossini William Tell Operası ve R. Schumann 3. Senfonisini kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler Bas trombon, orkestra, performans, opera, senfoni.

Abstract

It is among the responsibilities and obligations of the artist for an orchestra member to master the orchestra solo or passages related to her or his instrument. For this reason, a part of the performance requested from the candidates in the orchestra auditions include orchestral solos. In order to achieve the expected performance in this part of the exam, being prepared for solo or passages can provide a great advantage to the person. In the preparation process, as well as practicing the solo technically, having an idea about the musical markings, making research about the period and composer of the piece also plays an important role. In this study, the historical development of the bass trombone and its use in the orchestra are briefly mentioned. In this research, common bass trombone solos for the orchestral exams were determined, performance techniques and practice

¹Öğretim Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuarı, Ankara, e-mail: emre.demirci@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5596-7313.

suggestions were made. The works to be examined include R. Wagner Nibelung Ring Opera, G. Rossini William Tell Opera and R. Schumann 3rd Symphony.

Keywords *Bass trombone, orchestra, performance, opera, symphony.*

Giriş

Çalgı eğitimi, kişinin çalgıyı doğru bir teknikle ve yöntemde çalabilmesi için yapılan çalışmaların kapsamaktadır. Bireysel çalgı eğitiminde öğrencilere, çalgısının çalım tekniğini geliştirecek çalışmalar, çalışma sürecini verimli kullanma, mesleği ile ilgili kültürel birikime sahip olması ve bunu çalgısına yansıtmasını sağlamaya yönelik çalışmalar çalgı eğitiminin başlıca amaçlarıdır (Parasız, 2009: 19). Konservatuvar gibi kapsamlı müzik okullarında çalgı eğitimi, bireysel çalışmaların dışında genellikle lise ve lisans dönemlerinde verilen piyano eşliği, oda müziği ve orkestra derslerini de kapsamaktadır. Öğrenci, bireysel çalışmalarında çalgı hakimiyeti ve teknik çalışmaların dışında orkestra ve oda müziği gibi derslerde birlikte çalma becerilerini geliştirmektedir. (Bilgenoğlu, 2016: 131). Özellikle profesyonel hayatlarına orkestra sanatçısı olarak devam etmek isteyen sanatçı adayları için orkestra dersinin bir ön hazırlık dönemi olduğu söylenebilir.

Trombon 15. yüzyılda tarihteki ilk örneklerine rastlanmasından günümüze kadar olan süreçte birçok evrim geçirmiştir. Günümüzde trombon ailesi soprano, alto, tenor, bas ve kontrbas modellerinden oluşmaktadır. 19. yüzyılın ilk yarısında valf sisteminin trombona dahil edilmesi bas trombonun gelişim sürecinde çok önemli bir yer oluşturmaktadır. 1839 yılında döner çarklı valf sistemini trombona uygulayan Christian Fredrich Sattler, si bemol akortlu ve fa eklentili tek valfli trombonu tanıtmıştır (Herbert, 2006: 196). Bu eklenti sayesinde çalgının ses aralığı genişlemiş ve daha rahat bir çalım tekniği elde edilmesine olanak sağlamıştır. Özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde çalgıya ikinci bir valf daha eklenmesi ile modern bas trombon bu yüzyılda evrimini tamamlamıştır. Günümüzde tek valfli ve iki valfli modellere sahip olan bas trombon, caz, opera senfoni orkestralarında ve bandolarda üçüncü trombon olarak kullanılmaktadır. Koyu ve bas bir ses rengine sahip olan çalgı orkestralara bas seslerde eşlik eder.

Araştırmanın önemi

Bu araştırma, bas trombon sanatçılarına orkestra çalışmalarında ve sınavlarında karşılaşılabilecek zorluklara yardımcı olması gözetilerek hazırlanmıştır. Araştırmanın literatüre katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Orkestra sınavlarında bas trombon orkestra soloları literatüründe olan eserler araştırmanın evrenini, R. Wagner Nibelung Yüzüğü Operası, G. Rossini William Tell Operası ve R. Schumann 3. Senfoni ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın amacı

Bu araştırmada, bas trombonun tarihsel gelişiminden ve yapısal özelliklerinden bahsedilmiş, orkestradaki kullanımını ve soloları üzerinde durularak bas trombon icracılarına ya da çalgı hakkında bilgi edinmek isteyen herkese katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Bu çalışma için seçilen sololar, bas trombon icracılarının orkestra sınavlarında sorulan sololar oldukları tespit edilerek seçilmiştir. Yaptığı çalışmalarla trombon ve bas trombon literatürüne büyük katkılar sağlamış olan dünya çapındaki Amerikalı bas trombon icracısı Douglas Yeo, bu konuda bir çalışma yapmış ve bas trombon orkestra soloları ile ilgili bir seçki düzenlemiştir. Yeo, bu listeyi yıllar içerisindeki sınavlarda sorulan sololardan derlediğini belirtmiştir (Yeo).

BAS TROMBON ORKESTRA SOLOLARI

- *Wagner - Ride of the Walkure*
- *Kodaly - Hary Janos*
- *R. Strauss - Ein Heldenleben*
- *Wagner - Tannhauser Overture*
- *Wagner - Das Rheingold (Scene 2)*
- *Wagner - Das Rheingold (Spear motive)*
- *Wagner - Das Rheingold (Entrance of the gods to Valhalla)*
- *R. Schumann - Symphony 3 ("Rhenish")*
- *Franck - Symphony in d minör*
- *Wagner - Lohengrin, Prelude to Act III*
- *Haydn - The Creation*
- *Beethoven - Symphony 9*
- *Respighi - Fountains of Rome*
- *Mozart - Requiem (Kyrie)*
- *Bartok - Miraculous Mandarin*
- *Respighi - Pines of Rome*
- *R. Strauss - Till Eulenspiegel*
- *R. Strauss - Le Bourgeois Gentlehomme*
- *Rossini - William Tell Overture*
- *Rossini - La Gazza Ladra Overture*
- *Berlioz - Hungarian March (Damnation of Faust)*
- *Bartok - Concerto for Orchestra*
- *Brahms - Symphony 1, 4.*

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemi ile hazırlanmıştır. Nitel araştırma, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve

bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Araştırmayı destekleyecek veriler literatür taraması yapılarak elde edilmiş ve bu veriler ışığında araştırmaya altyapı oluşturulması sağlanmıştır. Ayrıca bu araştırmada yayın etiği ve araştırma kurallarına bağlı kalınmıştır.

Bu araştırmada, dünya da en çok tercih edilen modelin “İndependent (bağımsız valf) iki valfli bas trombon” olması sebebi ile çalım teknikleri ve tavsiyeleri bu model üzerinden verilecektir.

Richard Wagner Nibelung Yüzüğü Walkyire Bas Trombon Solosu

Wagner, Avrupa da en önemli romantik dönem bestecileri arasında yer alan Alman bestecidir. Özellikle yazdığı opera eserleri ile ünlü olan bestecinin yapıtları bugün dünya sahnelerinde sergilenmektedir. Wagner’in Nibelung Yüzüğü (*Der Ring Des Nibelungen*) adını verdiği eseri ilk kez 26 ocak 1870’de Münih şehrinde sahnelenmiştir (Aktüze, 2004: 2596). Wagner’in bu baş yapıtı bestecinin en önemli eserlerinden birisidir. Tamamlanması uzun yıllar süren eser dört bölümden oluşur. Wagner, Nibelung Yüzüğü eserinin bu dört bölümünü sırasıyla bestelemiş (Griffiths, 2011: 190), bölümlerini Rheingoldren, Walkure, Siegfried, Götterdämmerung olarak adlandırmıştır (Göktepe, 1984: 148). İskandinav mitolojisini konu alan Nibelung Yüzüğü ikinci bölümü Walkyire, Walkyirelerin Yolculuğu (*Ride of the Walkyire*) üçüncü perdesi ile başlar, ana melodisi eserin en çok bilinen melodisidir.

Wagner Walkyire operası trombon solosu orkestra sınavlarında çoğunlukla sorulan bir solodur (İsenhour, 2012: 19). Üç trombon ve tuba ile seslendirilen bu temayı Wagner 9/8’lik ölçüde, si minör tonunda, vivace² tempoda ve forte³ nüansta yazmıştır. Soloyu bestecinin istediği karakterde çalabilmek için bu müzikal terimleri anlamak önemlidir.

Görsel 1: Richard Wagner Walkyire Bas Trombon Solosu (İmslp, Petrucci music library).

² Canlı ve ateşli bir tempoda.

³ Kuvvetli, güçlü.

* Bu çalışmada kullanılan müzikal terimlerin türkçe karşılıkları İkin Aktüze “Müziği Okumak, Ansiklopedik Müzik Sözlüğü” sözlüğünden alıntılanmıştır.

Çalışma önerileri

Solonun metronom eşliğinde yavaş tempoda çalışılması hem entonasyon kontrolü hem de tempoyu doğru bir şekilde oturtmak açısından önemlidir. Vivace 144 metronom olarak düşünüldüğünde (Beard, 2020) tempoyu yarıya indirip 70 metronomda çalışılması tavsiye edilmektedir. Doğru ritimde çalma ve doğru entonasyon elde edildikçe metronom 10 birim arttırılarak pasajın orijinal temposu olan 144 metronoma kadar aynı prensiple çalışılması doğru bir yöntem olabilmektedir. Ayrıca piyano yardımı ile çalışmak sesleri doğru entonasyonda işitilmesi için faydalı bir yöntem olabilmektedir. 9/8'lik ölçüdeki solonun çalımında en yaygın hatalardan birisi ölçünün sekizinci vuruşundaki son notasını üçleme içinde değil de ikileme gibi çalmaktır (İsenhour, 2012: 20). Bu hatalı çalımı düzeltmek için Chicago Senfoni Orkestrası bas trombon sanatçısı Charles Vernon, Walkyire bas trombon solosu için kitabında bazı çalışma önerilerinde bulunmuştur.

Trombon solo operanın ikinci bölümü, üçüncü perdenin ilk sahnesinin 37. ve 78. ölçülerini kapsar. Solo başladığı andan itibaren artık trombonlar baskın karakterdedir ve orkestra trombonlara eşlik eder bir pozisyona geçmektedir. Bu yüzden trombonlar grup olarak uyumlu olmak ve aynı zamanda eserin genel temposunu korumak durumundadırlar.

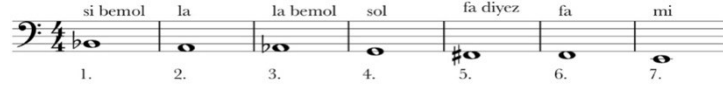
Die Walküre Studies

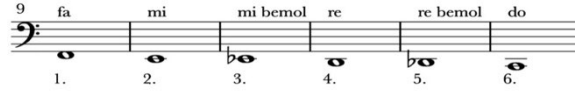
Görsel 2: Richard Wagner Walkyire Bas Trombon Solosu Çalışma Önerileri (Vernon, 2009: 23).

Şekil 2'deki egzersizler icracıyı her bir alıştırmada farklı ritmik varyasyonlarla soloya hazırlamaktadır. Her bir egzersizde notalar sabit kalmakla birlikte, farklı artikülasyonlar ve farklı ritmik yapılar kullanıldığı görülmektedir. Amaç ritmi doğru tempo ile çalınmasını sağlamaktır. Ayrıca bu

egzersizleri farklı tempo ve nüanslar ile çeşitlendirmek icracıya hakimiyet kazanması açısından katkı sağlayabilmektedir.

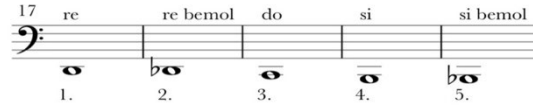
Kapalı Valf, Kulis Pozisyonları Üzerinde Doğal Armonik Sıralama

Sadece Birinci Valf Açık, Kulis Pozisyonları Üzerinde Doğal Armonik Sıralama

Sadece İkinci Valf Açık, Kulis Pozisyonları Üzerinde Doğal Armonik Sıralama

İki Valf Aynı Anda Açık, Kulis Pozisyonları Üzerinde Doğal Armonik Sıralama

Görsel 3: İki Valfli Bas Trombon Kulis Pozisyonları ve Kullanımı (Demirci, 2022: 4).

Trombon kulis üzerinde yedi pozisyona sahip bir çalgıdır. Şekil 3'deki kulis pozisyonları pasajın çalım teknikleri önerilerinin doğru anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Trombonun çalım tekniğini kolaylaştıran valf sistemi pasajdaki bazı notaların trombon kulisi üzerindeki yardımcı pozisyonlarda kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Örneğin, pasajdaki kalın si naturel ve kalın mi notaları valf kullanılmadığında kulis üzerinde yedinci pozisyonda kullanılmaktadır. Bu seçenek kulis hareketinin büyük olmasına neden olmakta ve çalgının teknik çalımını zorladığı söylenebilir. Bu sebeple kalın si ve kalın mi notaları, trombonun birinci valfi kullanılarak kulis üzerinde ikinci pozisyonda çalınması önerilmektedir. Valf ile kullanılan bu yardımcı pozisyonlar icracıya çalım tekniği ve tempo içinde kalabilmek açısından büyük kolaylık sağlayabilmektedir.

Solo yüksek bir nüansa olduğu için icracının orkestradaki diğer çalgıları işitmesi zor olabilmektedir. Bu sebeple, üç trombon ve tubanın beraber çaldığı bu solo da birlikteliği sağlayabilmek için, icracıların orkestra şefini takip ederken aynı zamanda birbirlerini de dinlemeleri gerekmektedir.

Gioachino Rossini William (Guglielmo) Tell Uvertür Bas Trombon Solosu

Romantik dönemin önemli temsilcilerinden birisi olan Fransız besteci G. Rossini William Tell eserini 1827 yılında tamamlamıştır.

“Victor J. Etienne Jouy ve Hippolyte L. Bis’in ünlü Alman yazarı F. Schiller’in Wilhelm Tell adlı dramından hazırladıkları metin üzerinde Rossini, bir dostunun Paris yakınındaki villasında altı ay çalıştıktan sonra operayı tamamlamış, eser ilk kez 3 Ağustos 1829’da Paris Académie salonunda sahnelenmiştir” (Aktüze, 2003: 1934).

Opera İsviçreli bir halk kahramanı olan William Tell’in hikayesini anlatır. Rossini o yıllarda Avrupa da yükselen liberalizm felsefesinden etkilenmiş ve William Tell operasını bestelemiştir (Say, 1997: 345). Dört perdeden oluşan opera uvertür⁴ müziği ile başlar. Rossini’nin William Tell uvertür müziği genelde operalardan bağımsız olarak senfonik orkestraların konser programlarında da en çok yer alan eserlerden birisi olduğu bilinmektedir.

Uvertür dört bölümden oluşmaktadır. Fakat bu bölümler konser ya da temsillerde kesintisiz olarak seslendirilmektedir. Bölümler sırası ile Prelüd – Dawn (Şafak), Storm (Fırtına), Call to the Caws (İneklerin Çağırılışı) ve final bölümü olan March of the Swiss Soldier (İsviçreli Askerlerin Marşı) isimlerinden oluşmaktadır.

Üçüncü bölüm olan Fırtına 4/4’lük sebare⁵, allegro tempoda ve mi minör tonundadır. Sekizlik notalardan oluşan bu solo, teknik çalım açısından orkestra sınavlarında sorulan en zor sololardan birisi olduğu söylenebilir (Lauer, 2019: 15-16).

G. ROSSINI
GUGLIELMO TELL
SINFONIA

TROMBONE III.
(aggiunto)

⁴ Opera, operet, bale gibi sahne müziklerinde; oratoryo, kantat gibi büyük vokal eserlerde dinleyiciyi hazırlamak için en başta yer alan orkestral giriş.

⁵ Bazı kaynaklara göre, 4/4’lüğün iki katı kadar hızlıdır. Fakat kaynakların notaların içsel değerlerinden mi yoksa gerçek hızdan mı bahsettiğini söylemek oldukça zordur. Sebaredede 8’lik notalar çalınacak olursa, bu notalar gerçekte 4/4’lükteki, 16’lık notalarla

Görsel 4: G. Rossini William Tell Uvertür Bas Trombon Solosu (İmslp, Petrucci music library).

Rossini, 92. ve 131. ölçüleri kapsayan trombon soloyu unison⁶ olarak üç trombon için yazmıştır. Birinci ve ikinci trombon, soloyu bir oktav üstten çalarken bas trombon soloya bir oktav alttan eşlik etmektedir (Percival, 1952: 137-138).

Çalışma önerileri

Trombon grubunun soloyu çalarken aynı yerlerde nefes almaları önerilmektedir. Farklı yerlerde alınan nefes grubun birlikteliğinin ve ritmin aksamasına neden olabilir. Ayrıca tempo hızlı olduğu için alınan nefesin çok kısa ve aynı derecede çabuk olması gerekir. Yavaş alınan nefes yine ritmin sarkmasına neden olabilmektedir. Her iki ölçüde bir nefes alımı solonun akışının sağlanmasına ve daha rahat çalınmasına yardımcı olabilmektedir. En çok yapılan hatalardan birisi, nefesi hızlı almaya çalışırken yeterince hava alamamaktır. Bu durum solodaki birlik değerindeki sesler olan mi ve si notalarının kısa çalınmasına neden olabilmektedir.

Solodaki sekizlik notaların tam zamanında çalınması gerekmektedir. Sekizlik notaların üzerindeki noktalama işareti staccato⁷ anlamına gelir. Bu notaların yeterince temiz ve anlaşılır olması ile birlikte, notanın kısalığını çok vurgulamadan yeterli bir aralıkta olması da gerekmektedir (Lauer, 2019:15-16). Kısa notaları abartılı çalmak dil tekniğini yavaşlatabilmekte ve tempoda aksamalara yol açabilmektedir.

William Tell Studies

Görsel 5: G. Rossini William Tell Uvertür Trombon Solosu Çalışma Egzersizleri (Vernon, 2009: 20).

Şekil 5'teki egzersizde solonun ilk üç notası ile başladığı ve her ölçüde bir nota eklenerek solonun girişindeki birlik notalardan sonra gelen pasajın çalındığı görülmektedir. Bu egzersiz icracının soloya hakimiyetini, dil ve kulis arasındaki senkronizasyonunu sağlamasında yardımcı olabilmektedir.

⁶ Tüm çalgı ya da seslerin ezgiyi aynı seslerde veya oktavlı aralıklarla duyurması.

⁷ Notaları kesik kesik çalma, genellikle notaların üstüne konan nokta (.) ile yazılır.

Egzersiz, yavaş bir tempoda 60 metronomda ve her doğru çalımda 10 metronom artırılarak eserin temposu olan Allegro 120 metronoma kadar çıkartılarak çalışılması önerilmektedir.

VARIATION I

etc.

VARIATION II

etc.

To play these variations correctly, you **must** put the slide in the right place! .
Bu varyasyonların doğru çalınması için kulis geçişlerinin tam yerinde olması gerekmektedir!

VARIATION III

Görsel 6: G. Rossini William Tell Uvertür Trombon Solosu Çalışma Egzersizleri (Vernon 2009: 21).

Şekil 6'daki 1. ve 2. varyasyon, solonun farklı bir ritim içinde yazılmış halidir. Noktalı sekizlik ve onaltılık nota değerlerinde yazılmış olan bu egzersizdeki amaç, dil ve kulis koordinasyonunu sağlamaktır. Bu varyasyonlar çalışılırken kulisin tam zamanında hareket ettirilmesi ve notaların temiz bir entonasyonda olmasına dikkat etmek gerekmektedir.

3. varyasyonda ise solodaki uzun birlik notalar çıkarılmış ve sadece teknik pasajlara odaklı bir egzersiz görülmektedir. Bu egzersiz de aynı şekilde yavaş tempoda ve her doğru çalımdan sonra metronom hızı artırılarak çalışılması önerilmektedir.

Solodaki kalın si ve do notaları birinci valf kullanılarak kulis üzerinde si ikinci pozisyon, do ise birinci pozisyonda kullanılması, solonun hızlı bir tempoda olmasından dolayı icracıya çalım tekniği açısından kolaylık sağlayabilmektedir. Diğer seçenek ise, si notası kulis üzerinde yedinci pozisyon, do notası ise altıncı pozisyondaki kullanımdadır. Bu seçenek ise kulisi yedinci pozisyona doğru büyük bir hareket ile uzatmayı gerektirse de, solodaki kulis üzerinde si notasından mi notasına kadar olan pasajlarda yine çalım tekniğine kolaylık sağlayabilmektedir.

Robert Schumann 3. Senfoni Bas Trombon Solosu

Alman besteci Schumann romantik dönemin bir başka önemli temsilcilerindedir. Rhenish (Ren Nehri) olarak da bilinen ve beş bölümden oluşan 3. senfonisini 1850 yılında bestelemiştir. Bu bölümler sırası ile Lebhaft (vivace), Scherzo, Scherzö mässig (molto moderato), Nicht schnell (moderato), Feierlich (maestoso) ve Lebhaft (vivace) isimlerinden oluşmaktadır. Üç trombon soloyu da içeren dördüncü

bölümü olan Feierlich⁸ için dönemin Ren Müzik Gazetesi, "...gotik katedralleri, dinsel törenleri kilisenin koro sıralarındaki görkemli figürleri anımsattığını... trombonların üç ruhani yüksek makam sahibi gibi takdis edişini hafif bir org tınısı şeklinde tekrar yansımaları duyurduğunu..." yazmıştır (Aktüze, 2004:2155). Schumann 3. Senfonisinin ilk seslendirilişini 1851 yılında Almanya'nın Düsseldorf kentinde gerçekleştirmiş, eserini bizzat kendisi yönetmiştir.

4. bölüm 4/4'lük ölçüde, mi bemol majör tonunda merasim havasında, trombonların egemenliğinde hafifçe başlar, Köln Katedrali'nde Geissel'in kardinalliğe yükselişini anlatan bu sahne mistik, dinsel bir hava içinde gelişmektedir (Aktüze, 2004: 2156).

Robert Schumann
Symphony No. 3 in Eb Major, Op. 97

I-III tacent

Feierlich IV

Görsel 7: Robert Schumann 3. Senfoni Bas Trombon Solo (Sheet music).

Bölüm yaylı çalgıların eşliğinde trombon, fagot ve kornların solosu ile başlar. 1. ve 18. ölçüleri kapsayan pasajda bas trombon, soloyu fagot çalgıları ile birlikte ünison çalmaktadır. Pasajda bas trombona 1. fagot aynı oktavdan, 2. fagot ise bir oktav alttan eşlik etmektedir. Solonun yumuşak, sakin ve kutsal bir ifade içinde çalınması gerekmektedir (Lauer, 2019: 66).

Çalışma önerileri

Senfoninin 4. bölümünde tempo, Feierlich (merasim havasında) kelimesi dikkate alınarak seslendirilmesi gerekmektedir. Pasaj sakin bir tempoda ve yumuşak bir çalım gerektirdiği için, nefes yerleri belirlenirken müziğin akışını bölmeyecek şekilde ayarlanması önemlidir. Nefes alınabilecek yerler olarak ilk nefes 3. ölçü başında, ikinci nefes 5. ölçünün üçüncü vuruşu öncesi si bemol notasından sonra, dördüncü nefes ise 6. ölçünün üçüncü vuruşu öncesinde kalın si bemol notasından önce alınması önerilmektedir. 12. ölçüde tekrar başlayan soloda ise 14. ölçünün başında ve 16. ölçünün dördüncü vuruşu öncesinde mi bemol notasından önce nefes alınabilir. Pasajın merasim havasında bir ifadeyle tınlanması için koyu bir ses rengi içinde düşünmek ve nota geçişlerinde artikülasyon olarak yumuşak bir dil tekniği kullanılması önerilmektedir. Bu artikülasyonda ve çok düşük bir nüans içinde sesi oluşturmak zorlayıcı olabilir. Bu yüzden ses rengi kalitesini bozmamak ve dil geçişlerinde sesi oluşturabilmek için soloyu çalarken basınçlı hava ile desteklemek önemli rol oynayabilmektedir. Fakat burada nefesi gönderirken sıcak bir hava olmasına dikkat edilmesi önerilmektedir. Bu teknik, çalgıda ses rengini yumuşatabilmekte ve sesin daha kolay oluşmasına yardımcı olabilmektedir. 12. ölçüde

⁸ Ağır ve törensel, ciddi merasim havasında.

tekrar başlayan soloda nüans “nach und nach stöker” yani yavaş yavaş artan bir çalıda olması istenmektedir (Lauer, 2019: 67).

Birinci ve beşinci ölçülerdeki kalın do bemol notaları birinci valf kullanımı ile kulis üzerinde ikinci pozisyonda çalınması önerilmektedir. Diğer seçenek kalın do bemol notasının valf kullanımı olmadan yedinci pozisyonda çalınmasıdır. Bu seçenek icracıya sesler arası geçişte hem zaman kaybettirebilmekte hem de teknik açıdan entonasyonun ayarlanması açısından problem yaratabilmektedir. 4. ölçüdeki fa naturel notası ise kendisinden önce gelen sol bemol notasının beşinci pozisyondan çalındığı düşünülürse birinci pozisyon yerine altıncı pozisyonda çalınması iyi bir seçenek olabilmektedir. 13. ölçüdeki ve 17. ölçüdeki ikinci fa natürel notaları da yine birinci pozisyon yerine altıncı pozisyonda çalınması teknik açıdan çalgının çalınmasını kolaylaştırabilmektedir.

Görsel 8: Schumann 3. Senfoni 4. Bölüm Bas Trombon Solosu Çalışma Önerileri (Whitaker, 2012).

Şekil 8'deki egzersizler trombon icracıları için günlük rutin bir çalışma olarak düşünülebilir. Bu egzersizler temelde ses rengi kalitesini, üfleme tekniğini ve dudak titreşiminin kontrolünü sağlamayı amaçlamaktadır. J. Whitaker, şekil 8'deki egzersizin tüm cümle boyunca yumuşak ve zorlanmadan gönderilen bir hava ile çalışılmasını önermektedir (2012). Egzersizi yavaş tempoda ve farklı tonlarda çalışmak, çalışmayı çeşitlendirmek adına faydalı olabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bir eseri istenilen düzeyde seslendirebilmek için çalgıya olan hakimiyet göz ardı edilmez fakat aynı düzeyde seslendirilecek eser hakkında kapsamlı bir bilgiye sahip olmak bir o kadar önem arz etmektedir. Bestecinin hangi dönemi temsil ettiği, eserini hangi duygu ve düşünce ile yazdığı, eserin form ve armonik yapısı hakkında detaylı bir çalışma yapılması icracıya büyük katkılar sağlayabilmektedir.

Günümüzde konservatuvarlarda piyano eşliği, oda müziği ve orkestra gibi birlikte çalmayı gerektiren dersler bireysel yapılan çalışmalar kadar önemlidir. Bu çalışmalar birlikte çalmanın gerektirdiği bilgi ve becerilerin kazanılması açısından büyük katkılar sağlayabilmektedir. Şef takibi, nüans ve balans dengesini sağlamak ile birlikte diğer çalgıları dinlemeyi öğrenme bu kazanımlardan bazılarıdır.

Bu çalışmada, bas trombon için yazılmış üç orkestra solosu incelenmiş, çalışma önerilerinde bulunulmuş ve eserler hakkında temel bilgilere yer verilmiştir. Soloların çalım tekniğine yardımcı olabilecek valf kullanımı ve çalışma yöntemleri üzerinde durulmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Seçilmiş Orkestra Eserleri Bas Trombon Soloları İçin Çalışma Önerileri ve Teknik Açısından İncelenmesi” başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Aktüze, İ. (2003). *Müziği okumak, 4. Cilt (1. Baskı)*. Pan.
- Aktüze, İ. (2003a). *Müziği anlamak, ansiklopedik müzik sözlüğü (1. Baskı)*. Pan.
- Aktüze, İ. (2004). *Müziği okumak, 5. Cilt (1. Baskı)*. Pan.
- Arapgirlioglu H., Kalan, B. K. (2011). Barok müziğinde ritim ve ölçü yapılarıyla tempo ve vurgu noktaları arasındaki ilişkiye yönelik stilistik bir inceleme. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 1(1)*. 37- 49. DOI:10.16950/STD.91742.
- Beard, D. (2020). The language of music theory for non-majors, *The Southern Mississippi University*, (1. Baskı). <https://aquila.usm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=textbooks>.
- Bilgenoğlu, E. (2016). Orkestrada çalma sanatı: Konservatuvar viyola bölümü lisans öğrencilerine yönelik bir çalışma. *Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma e-Dergisi, 2, 130-147*. www.sahnevemuzik@hacettepe.edu.tr. 116970 (dergipark.org.tr).
- Demirci, E. (2022). *Alexey Konstantinovich Lebedev'in tuba-bass trombon için “1 Numaralı Konçertosu” ile “Concert Allegro” eserlerinin müzikal analizi ve teknik açıdan incelenmesi* (Yayınlanmış sanatta yeterlik tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Göktepe, S. (1984). *Müzik sözlüğü edebiyatı, felsefesi*, Yeni Yol Matbaası.
- Griffiths, P. (ed.). (2011). *Batı müziğinin kısa tarihi (2. Baskı)*. Türkiye İş Bankası (çev. Spatar, M. H.).
- Herbert, T. (2006) *The trombone*, Yale University Press.
- İsenhour, R, J. (2012). *The pitched metronome: an audition preparation resource for trombonists* (Yayınlanmış doktora tezi). South Carolina University.
- Lauer, B, K. (2019a). *Selected orchestral excerpts to aid the aspiring doubler of tenor and bass trombones* (Yayınlanmış doktora tezi). Colorado University.
- Lauer B, K. (2019). *A resource and Information guide for the aspring doubler of orchestral tenor and bass trombones* (Yayınlanmış doktora tezi). Colorado University.
- Parasız, G. (2009). Eğitim müziği eksenli keman öğretiminde kullanılmakta olan çağdaş türk müziği eserlerinin tespitine yönelik bir çalışma. *Sanat Dergisi, 0 (15), 19-24*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsfd/issue/2603/33508>.
- Percival, R. C. (Nisan, 1952) Rossini's overture to 'William Tell, 33 (2). *Oxford University Press, 132-140*. <https://www.jstor.org/stable/730802>.
- Say, A. (1997). *Müzik tarihi (3. Baskı)*. Müzik Ansiklopedisi.
- Vernon , G. C. (1995 Revised Edition).A “singing” approach to trombone (and the bass), Atlanta Brass Society Press.
- Whitaker, J. (2012). Daily concepts and fundamentals of trombone playing, *Henderson State University*. <http://fac.hsu.edu/whitaker>, whitakj@hsu.edu.

Yeo, D. (____). Orchestral audition repertoire, orchestral audition repertoire (yeodoug.com)
<https://www.yeodoug.com/resources/text/audrep.html>.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1: İmslp, Petrucci music library.

<http://vmirror.imslp.org/files/imglnks/usimg/1/12/IMSLP65852-PMLP04725-Wagner-WWVo86B.lowbr.pdf>.

Görsel 2: Vernon , G. C. (1995 Revised Edition). A “singing” approach to trombone (and the bass), Atlanta Brass Society Press.

Görsel 3: Demirci, E. (2022). *Alexey Konstantinovich Lebedev’in tuba-bass trombon için “1 Numaralı Konçertosu” ile “Concert Allegro” eserlerinin müzikal analizi ve teknik açıdan incelenmesi* (Yayınlanmış sanatta yeterlik tezi). İstanbul Üniversitesi.

Görsel 4: İmslp, Petrucci music library.

http://vmirror.imslp.org/files/imglnks/usimg/4/4b/IMSLP686668-PMLP7234-20._Trombone_3.pdf.

Görsel 5: Vernon , G. C. (1995 Revised Edition). A “singing” approach to trombone (and the bass), Atlanta Brass Society Press.

Görsel 6: Vernon , G. C. (1995 Revised Edition). A “singing” approach to trombone (and the bass), Atlanta Brass Society Press.

Görsel 7: Sheet music.

https://www.free-scores.com/download-sheet-music.php?pdf=65345#google_vignette.

Görsel 8: Whitaker, J. (2012). Daily concepts and fundamentals of trombone playing, *Henderson State University*.

<http://fac.hsu.edu/whitaker>, whitakj@hsu.edu.

Extended Abstract

Instrument training includes the studies carried out to enable a person to play the instrument in a correct technique and method. Education in music schools such as conservatories includes piano accompaniment, chamber music and orchestra lessons, which are usually given in high school and undergraduate periods, in addition to individual studies. It can be said that the orchestra lesson needs a preparation period, especially for the artista who want to continue their professional life as an orchestral artist.

The trombone has undergone many evolutions since its first examples in history were encountered in the 15th century until today. Today, the trombone family consists of soprano, alto, tenor, bass and double bass models. Today, the bass trombone, which has single-valve and two-valve models, is used as the third trombone in jazz and opera symphony orchestras and marching bands. The instrument, which has a low register tone, accompanies orchestras generally for bass parts. This research has been prepared with the aim of helping bass trombone players with the difficulties they will encounter

in their orchestral studies and exams. It is thought that the research is important in terms of contributing to the literature. The works in the literature of bass trombone orchestra solos in auditions see constitute the universe of the research, and the R. Wagner Nibelung Ring Opera, G. Rossini William Tell Opera and R. Schumann 3rd Symphony constitute the sample of this study. In this research, the historical development and structural features of the bass trombone are mentioned, how it is used in the orchestra and its solos are emphasized, and it is aimed to contribute for bass trombone players or anyone who wants to learn about the instrument. In order to be able to play a piece at the desired level, mastery of the instrument is crucial, but it is equally important to have a comprehensive knowledge of the piece to be performed at the same level. Researching a detailed study about which period the composer represents, emotions and thoughts related to the piece, and about the form and harmonic structure of the piece can make great contributions to the performer. Today, lessons that require playing together such as piano accompaniment, chamber music and orchestra are as important as individual studies in conservatories. These studies may not make great contributions in terms of acquiring the knowledge and skills required by playing together. Following the conductor, providing the balance as well as learning to listen to other instruments are some of these gains. In this study, three orchestral solos written for bass trombone is examined, suggestions were made and basic information about the works were given. The use of valves and working methods that can help the playing technique of the solos are emphasized.

Geliş Tarihi / Received Date
02.12.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
05.05.2023

AB'de Yürütme Yetkisinin Yeniden Yapılandırılması ve Politikaların Entegrasyonu Bağlamında AB Ajansları

Restructuring of Executive Power in the EU and EU Agencies in the Context of Policy Integration

Feza SOLAK TUYGUN¹

Öz

AB'nin en önemli kurumsal yeniliklerden biri AB ajanslarının kurulmasıdır. AB ajansları, AB kurumlarından ayrı, ulus-üstü nitelikte, tüzel kişiliğe sahip belli düzeyde örgütsel ve mali özerkliği olan kamu otoriteleridir. AB ajanslarının üstlendikleri görevler gerçekte AB ve üye devletler tarafından yerine getirilen görevlerdir. AB ve üye devletlerin birtakım düzenleyici, izleme ve koordinasyon görevlerini AB ajanslarına devretmesiyle birlikte AB ajansları, AB mevzuatının uygulanmasında ve Avrupa politika sektörlerinin düzenlenmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Genellikle doğrudan AB vatandaşlarını etkileyen alanlarda faaliyet gösteren ve Avrupa'yı vatandaşlarına yakın kılma anlayışıyla AB'nin her yerine dağılmış durumda olan bu ajanslar; ticari markaların tescili; uyuşturucu bağımlılığı; iş sağlığı ve güvenliği; gıda ve hava güvenliği; ilaçlar; çevre; kimyasallar; telekomünikasyon; hastalık önleme; sınır kontrolü; savunma vb. çeşitli politika alanlarında bir dizi görevi yerine getirmektedir. AB ajanslarının hızla artan sayıları AB'de yürütme gücünün yeniden yapılandırılması anlamına gelirken, bu da politika oluşturma ve tüm AB kurumsal yapısında etkili olacak yeni aktörlerin ortaya çıkması demektir. AB'de ajans oluşturma politik ve kurumsal gerekçelerinin ele alındığı bu çalışmada; AB'de 1958-2014 yılları arasında kurulan 36 AB ajansı doküman analizi yöntemiyle incelenmiş, bu ajanslardan her birinin kuruluş sürecinde etkili olan unsurlar (gelişmeler) belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda AB ajanslarının kurulmasında o anın özel koşullarından doğan ihtiyaçlara cevap verme eğilimi öne çıkarken, ajansların AB'de yürütme kapasitesini genişleten kurumlar olarak, politikaların entegrasyonu, ulus-üstü yapının güçlendirilmesi ve AB'nin meşruiyetine katkı sağlanmasının bir gereği olduğu ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler Avrupa Birliği, AB Ajansları, Ulus-üstü, Yürütme, Politika.

¹ Dr. Öğr. Üyesi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Kahramanmaraş/TÜRKİYE, E-mail: fezasolak@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9928-9005.

Abstract

One of the most important institutional innovations in the EU is the establishment of EU agencies. EU agencies are public authorities that are separate from EU institutions, have a supra-national quality and legal entity, and hold a certain level of organizational and financial autonomy. The tasks undertaken by the EU agencies are actually those performed by the EU and its member states. Associated with the EU and its member states delegating some regulatory, monitoring and coordination duties to EU agencies, EU agencies have undertaken important tasks in the implementation of EU legislation and the regulation of European policy sectors. These agencies, which are generally active in the areas that directly affect EU citizens, and spread all over the EU with the understanding of “bringing Europe closer to its citizens”; fulfill a number of tasks in various policy areas such as registration of trademarks; drug addiction; occupational health and safety; food and air security; medicines; environment; chemicals; telecommunication; disease prevention; border control; defense etc.. As the rapidly increasing numbers of EU agencies mean the restructuring of executive power in the EU, new actors will emerge that will be effective in policy making and the entire EU institutional structure. This study examines the political and institutional justifications for the establishment of agencies in the EU. For this purpose, 36 EU agencies established in the EU between 1958 and 2014 were analyzed through document analysis, and the factors (developments) that influenced the establishment process of each of these agencies were identified. As a result of the study, while the tendency to respond to the needs arising from the specific conditions of the moment was prominent in the establishment of EU agencies, it was stated that agencies, as institutions that expand the executive capacity in the EU, are a necessity for the integration of policies, strengthening the supranational structure and contributing to the legitimacy of the EU.

Keywords European Union, EU Agencies, Supranational, Executive, Policy.

Giriş

Avrupa Birliği (AB) kurumsal yapısı, Avrupa Parlamentosu (AP), Konsey (Bakanlar Konseyi), Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Zirvesi, Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), Avrupa Sayıştay, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Ombudsmanı ve Avrupa Merkez Bankası’ndan oluşmaktadır. Konsey ve Komisyona danışma görevi icra eden Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi yardımcı olmaktadır. Bu kurumsal yapı içinde Konsey, Komisyon ve AP, yasama ve yürütme yetkisine sahip organlar olarak öne çıkmaktadır. Ancak AB’de yasama ve yürütme yetkisi klasik kuvvetler ayrılığı teorisinden farklı bir yapı ortaya koymaktadır. Bu yapı içinde Konsey, yürütmeye ilişkin yetkileri de olan bir yasama organı, Komisyon yasamaya ilişkin yetkileri de olan bir yürütme organı niteliği taşırken, AP ise klasik bir yasama organı olma niteliğinden uzaktır. AB karar alma mekanizmasında en güçlü organ olan Konsey, yasama ile ilgili bir kısım yetkilerini AP ile paylaşırken; yasama sürecinde öneriyi Komisyondan beklemektedir. AP ve Konseye yasama önerileri sunarak yasama sürecini başlatan Komisyonun ise, AP’ye karşı siyasi sorumluluğu bulunmaktadır. AB politikaları ve bütçesini uygulamaktan sorumlu olan Komisyon, yürütme yetkisini kullanırken belli derecede özerk hareket edebilmektedir. Komisyonun bu özerkliği, Konsey kararıyla kurulan alt komiteler aracılığıyla sınırlandırılmaktadır. AB vatandaşlarını temsil eden AP ise, Antlaşmalar çerçevesinde diğer kurumlarla birlikte yasama sürecine katılmaktadır. Siyasi denetim yetkisi olan, Konseyle birlikte AB bütçesini

yapan, soruşturma komiteleri kurarak şikâyet dilekçelerini kabul eden AP, gensoru önergesi² ile Komisyonu istifaya zorlayabilmektedir (Aksoy, 2005: 134; T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011: 98). AB Antlaşmaları, Konsey, Komisyon ve AP'yi yetkilerini kullanırken birbirine bağımlı kalmış, hiç birine bütünüyle özerk ve bağımsız bir statü vermemiştir. Bu durum AB düzeyinde kuvvetler ayrılığı teorisinin nasıl karşılık bulduğu sorusunu beraberinde getirmiştir. ABAD kararlarının belirleyici kılındığı bu süreçte, Divan, kuvvetler ayrılığı teorisini Antlaşmalarda yer almayan “kurumsal denge ilkesi” ve “kurumlar-arası iş birliği ilkesi” ile ikame ederek bu ilkelerin esas alınması gerektiğini belirtmiştir. “Kurumsal denge ilkesi” ile AB kurumları arasında bir yetki paylaşımının olduğu, bu yetkilerle kurumlara tanınmış ayrıcalıkların bir denge sistemi oluşturduğu ifade edilirken; “kurumlar-arası iş birliği ilkesi” ile de her kurumun kendi alanında takdir yetkisinin olduğu, bir kurumun kendi alanındaki yetkilerini kullanırken diğer kurumun yetki sınırlarını dikkate alması gerektiği belirtilmiştir. Bu ilkelerle vurgulanan “denge” ve “iş birliği” ilişkisi, kuvvetler ayrılığı teorisinin temel felsefesini oluşturan “kontrol” ve “denge” ilişkisine benzetilse de AB kurumları kuvvetler ayrılığı teorisine göre konumlandırılmamış, kendine özgü bir yapı ortaya koymuştur (Aksoy, 2005: 134-136). AB'nin kendine özgü bu yapısına AB ajanslarının dâhil olması ise, AB düzeyindeki en önemli kurumsal yeniliklerden biri olarak kabul edilmiştir. AB ajansları, AB kurumlarından ayrı ulus-üstü nitelikte kurumlardır. Bu kurumlar belirli görevleri yerine getirmek için birincil ve ikincil mevzuat düzenlemeleri ile kurulan tüzel kişiliğe sahip, belirli düzeyde örgütsel ve mali özerkliği olan AB düzeyindeki kamu otoriteleridir (Kelemen, 2005: 175; Svedin, 2011: 19). Belirsiz bir süre için kurulan ve kurucu düzenlemeleri sona erme hükümleri içermeyen AB ajanslarının görevleri, gerçekte AB ve üye devletler tarafından yerine getirilen görevlerdir. Ancak AB ve üye devletlerin birtakım düzenleyici, izleme ve koordinasyon görevlerini AB ajanslarına devretmesiyle AB ajansları, AB mevzuatının uygulanmasında ve Avrupa politika sektörlerinin düzenlenmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Genellikle doğrudan AB vatandaşlarını etkileyen alanlarda faaliyet gösteren ve Avrupa'yı vatandaşlarına yakın kılma anlayışıyla AB'nin her yerine dağılmış durumda olan bu ajanslara AB'nin “merkezi olmayan organları” denilmiştir. AB'de 1958 yılından 2014 yılına kadar her biri teknik, bilimsel veya yönetsel görevleri yerine getirmek için 36 AB ajansı kurulmuştur. Bu ajanslar, ticari markaların tescili; uyuşturucu bağımlılığı; iş sağlığı ve güvenliği; gıda ve hava güvenliği; ilaçlar; çevre; kimyasallar; telekomünikasyon; hastalık önleme; sınır kontrolü; savunma vb. çok çeşitli politika alanlarında bir dizi görevi yerine getirmektedir. AB ajanslarına bu görevleri için yılda iki milyar Euro'nun üzerinde kaynak aktarılırken; bu ajanslarda yaklaşık 9000'den fazla personel çalışmaktadır (Vos, 2018: 17-19).

AB ajanslarının hızla artan sayıları AB'de yürütme gücünün yeniden yapılandırılması anlamına gelirken, bu da politika oluşturma ve tüm AB kurumsal yapısında etkili olacak yeni aktörlerin ortaya çıkması demektir (Trivino ve Jordana, 2016: 1). Kurumsal denge ve kurumlar-arası iş birliği ilişkilerine yeni bir boyut kazandıran bu durum, yeni bir Avrupa idari alanının yaratıldığı yönündeki bir değişime de dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, AB kurumsal yapısının bir parçası olarak AB ajanslarına niçin ihtiyaç duyulduğu, AB'yi ajans kurmaya yönelten sebeplerin neler olduğu sorularına cevap aranmıştır. Bu amaçla AB'de 1958-2014 yılları arasında kurulan 36 AB ajansı, doküman analizi yöntemi

² Üye tam sayısının mutlak çoğunluğu ve kullanılan oyların 2/3 ile önerge kabul edilmektedir.

kullanılarak yerli ve yabancı literatür, resmi kaynaklar, politik belgeler, internet kaynakları ve çeşitli raporlardan elde edilen bilgilerle incelenmiş, bu ajanslardan her birinin kuruluş sürecinde etkili olan unsurlar (gelişmeler) belirlenmeye çalışılmıştır. Literatürde (Egeberg vd., 2015: 609-629; Groenleer vd., 2010: 1212-1230; Kelemen, 2002: 93-118; Kreher, 1997: 225-245; Svedin, 2011; Trivino ve Jordana, 2016; Vos, 2000) kavramsal tartışmalarla birlikte AB bürokrasisi, özerklik, yönetim ve hesap verilebilirlik bağlamında ele alınan ve daha çok birkaç ajansın faaliyetlerine odaklanılan çalışmalardan farklı olarak; bu çalışmada, AB’de ajans oluşturma politik ve kurumsal gerekçeleri incelenmiştir. Çalışmanın bu yönüyle Avrupa idari alanı ve yeni kamu yönetimi yazınına katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Bu kapsamda öncelikle AB’de ajans oluşumunun tarihsel dinamikleri incelenmiş, ardından “genişleme” ve “derinleşme” süreçlerinin ajans oluşumuna etkisi politika ve kurumsal entegrasyon süreçleriyle eş zamanlı olarak ele alınmıştır. Çalışma sonucunda AB ajanslarının, politikaların entegrasyonu, ulus-üstü yapının güçlendirilmesi ve AB’nin meşruiyetinin artırılmasının bir gereği olarak, bu süreçlere yönelik sağladığı katkılar değerlendirilmiştir.

AB Kurumsal Yapısının Tarihsel Gelişim Sürecinde “Ajans” Kavramı

Roma İmparatorluğu’na kadar giden ve 19.yy. kadar teorik anlamda tartışılan fikir ve kuramlarla desteklenen Avrupa kıtasında bütünleşme süreci, II. Dünya Savaşı’ndan sonra barış koşullarını oluşturma çabaları ile yeni bir döneme girmiştir. 1946’da Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Benelux ekonomik birlik alanının oluşturularak Avrupa Federalistler Birliği’nin kurulmasının ardından da Avrupa’nın ortak güvenliğiyle ilişkili gelişmeler³ bütünleşme sürecini hızlandırmıştır. 1947’de Marshall Planı ile Avrupa ekonomisini düzeltmek için devreye sokulan ekonomik yardımların etkili olması, Avrupa devletlerinin bir program çerçevesinde anlaşmalarını zorunlu kılmış, 1948’de 16 Avrupa ülkesi “Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü”nü (OEEC) kurmuştur (Erhan vd. 2009: 3-4; Barbezat, 1997: 34; El-Agraa, 2011: 22). Geline süreçte, sorunların azaldığı, iş birliğinin arttığı ve ortak pazar kavramının kabul gördüğü bir Avrupa ortaya çıkmış, düzelmeye başlayan Avrupa ekonomisi ile altı devlet, uluslar-üstü bir anlayışı etkin kılmak için Schuman Planı uyarınca kömür ve çelik sektöründe birleşmeye yönelmişlerdir (Sander, 1998: 309). 1951’de Paris’te Fransa, Federal Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan ve 1952’de yürürlüğe giren Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması (AKÇT) ile kömür ve çelik üretimine yönelik politikalar için ulusal yetkilerin devredildiği bir üst otorite oluşturulmuştur. Bu yapı içinde Yüksek Otorite, Konsey, Adalet Divanı ve Ortak Meclis gibi kurumlara yer verilmiştir (Erhan vd., 2009: 10; Nugent, 2010: 22). AKÇT ile ekonomik alanda sağlanan başarının ardından “Avrupa Atılımı” başlıklı ilke kararıyla Avrupa’da güvenliğin sağlanması ve refah seviyesinin yükseltilmesi için taşıma, nükleer enerji ve geleneksel enerji gibi alanların da dâhil olduğu daha geniş kapsamlı bir bütünleşme süreci öngörülmüştür. 1957’de imzalanan Roma Antlaşması⁴ ile de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) (EURATOM) kurulmuştur. AET ile gümrük birliğinin kurulması, ortak tarım politikasının oluşturulması, işçi hareketleri ve ulaştırma politikalarının belirlenmesi ile ekonomik

³Truman Doktrini (1947), Brüksel Paketi (1948), SSCB’nin Berlin ablukası (1948), NATO’nun (1949) kurulması.

⁴ Roma Antlaşması 1 Ocak 1958’de yürürlüğe girmiş, AET’nin merkezi Brüksel olmuştur.

kalkınma amaçlanırken; AAET ile de nükleer sanayinin kurulması, üye ülkelerde yaşam düzeyinin yükseltilmesi ve diğer ülkelerle mübadelelerin gelişmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır (Hildebrand, 2009: 9-11; Erhan vd., 2009: 12).

AET’de Genel kurul, Bakanlar Konseyi, Komisyon, Ekonomik ve Sosyal Komite, Adalet Divanı ve İdare Komiteleri olmak üzere altı organ oluşturulmuştur. Genel kurul, (1962-AP) üye devletlerin parlamentolarınca tayin edilen üyelerden (142 üyeden) oluşurken, Bakanlar Konseyi üye devlet bakanlarından, Komisyon ise üye devletlerin oybirliği ile seçtikleri (4 yıl) üyelerden (9 üye) oluşmuştur. Bu yapı içinde en etkili iki organ Konsey ve Komisyon olurken, kurumsal işleyişte bu iki organ arasında sıkı bir iş birliği öngörülmüştür. Buna göre Komisyon, Konseye teklif sunarken, bu tekliflerin yürürlüğe girmesi Konsey kararına bağlı tutulmuş; Konseyin de, Komisyonun teklifi olmadan gerçekleştireceği faaliyetler sınırlandırılmıştır. AET’nin günlük sorunlarının çözülmesinde de Komisyon oldukça etkin kılınmıştır. Bunda teklif sunma yetkisinin olması, sürekliliği ve kaynaklara hâkimiyeti, inceleme ve araştırma için merkezi imkân ve kolaylıklara sahip olması etkili olmuştur. AET’nin diğer organları ise Ekonomik ve Sosyal Komite (Konsey ve Komisyonun danışma organı), Adalet Divanı (Roma Antlaşması’nın uygulanması ve yorumlanmasından sorumlu) ve İdare Komiteleri (Komisyona yardımcı nitelikte devlet temsilcileri) olmuştur (Arı, 1969: 193-194). Kurumsal yapının oluşturulmasından kısa bir sonra bu kurumsal yapıdan ayrı olarak ilk defa bir ajans kurma girişimi gerçekleştirilmiştir. Euratom Tedarik Ajansı olarak adlandırılan bu ajans, 1958’de, Euratom Antlaşması çerçevesinde uranyum kıtlığı kaygısıyla kurulmuştur. Komisyon gözetiminde faaliyetlerini yürütmesi öngörülen ajansa, Topluluk düzeyinde madenlerin düzenli ve adil bir şekilde tedarikini sağlama yetkisi verilmiştir. Ancak, ajans faaliyetlerine başlayamadan uranyumun kıt bir kaynak olmadığı anlaşılmış, üye devletler bu tür kaynakları kendileri tedarik etmeye başlamıştır. Bu gelişmeyle birlikte ana amacından uzaklaşan ajansın, yetkileri de 1960’dan sonra sözleşmelerin bildirimlerini almakla sınırlı kalmıştır (Svedin, 2011: 97).

1967’de Füzyon Antlaşması’nın yürürlüğe girmesi ile AAET, AET ve AKÇT’nin bütçe ve yönetim organları birleştirilmiş tek bir Konsey, Komisyon ve Parlamento oluşturularak “Avrupa Toplulukları” kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Karluk, 2007: 7). 1 Ocak 1973’de ise İngiltere, İrlanda ve Danimarka’nın üyeliğe kabul edilmesiyle de Topluluğun ilk genişleme süreci gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl ekonomik ve parasal birliği sağlamak amacıyla Avrupa Parasal İşbirliği Fonu (EMCF) adında bir ajans daha kurulmuştur. EMCF, Topluluğun parasal birliği sağlama ve tek paraya geçme yönündeki hedefinin, yaşanan kriz ortamında gerçekleştirilememesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Roma Antlaşması’nda parasal birliğin sağlanması konusunda bir hüküm bulunmadığı gibi, 1970’li yıllara kadar da Topluluk içinde parasal birliği sağlamaya yönelik bir girişimde de bulunulmamıştır. Ancak, 1970’de hazırlanan Werner Raporu ile Topluluk bünyesinde parasal birliğin oluşturulması, 1980’de ise tek paraya geçilmesi öngörülmüştür. Raporun kabul edildiği dönemde dünya para sisteminde yaşanan sorunlar, dolar bunalımı, petrol krizi, Avrupa ülkelerinde görülen farklı ekonomik gelişmeler ve Avrupa paralarında görülen dalgalanmalar nedeniyle parasal birlik sağlanamamıştır. Bunun üzerine 1972’de alınan kararlar döviz kurlarının Topluluk içinde istikrara kavuşturulmasına yönelik çalışmalar çerçevesinde bir sistem kurulmuş, ancak bu sistem 1973’de yaşanan petrol krizi, dolardaki zayıflık, üye devletlerin ekonomi politikalarındaki farklılıklar ve doların serbest dalgalanması sonucu çökmüştür. Bu

gelişmeyle birlikte AET içinde parasal sistemi ayakta tutmak ve desteklemek için çeşitli mekanizmalar geliştirilmiş, ilk aşamada da Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) üyeleri tarafından EMCF kurulmuştur (Çoban, 2015: 27-28). Başlangıçta merkez bankası guvernörlerinin yetkisi altında faaliyet gösteren EMCF, önce Avrupa Para Enstitüsü’ne (EMI) bağlanmış, ardından da yerini Avrupa Merkez Bankası’na (ECB) (1999) bırakmıştır (Svedin, 2011: 97; European Central Bank, t.y.).

AB’de Ajans Oluşturma Sürecinin Temel Dinamikleri: “Meroni Kararı” ve Yetki Devri-Kurumsal Denge İlkesi

AB’de gerçek anlamda ilk ajanslar 1974’de uygulanan bir sosyal politika eylem programının sonucunda kurulmuştur. Buna göre 1975’de kurulan Avrupa Mesleki Eğitimi Geliştirme Merkezi (CEDEFOP) ile Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (EUROFOUND) AB’nin gerçek anlamda ilk ajansları olmuştur (Svedin, 2011: 97). Bu ajanslardan CEDEFOP 1970’li yıllarda yaşanan sosyal değişimler ve ekonomik sorunlarla mücadelede AET’deki mesleki eğitimi ve öğretimi iyileştirme ihtiyacının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. 1960’ların başında bir araştırma alanı olan eğitimde, 1960’ların sonu ve 1970’lerin başında mesleki eğitim ve öğretim odaklı, sistematik araştırmalara yönelik yaklaşımlar öne çıkmıştır. Batı Almanya, Fransa ve İtalya’da buna yönelik kurulan enstitülerin ardından AET’nin Ekonomik ve Sosyal Komitesi harekete geçerek (1970) üye devletlerdeki eğitim ve öğretim modellerini incelemiştir. Komitenin daha çok Batı Almanya modeline dayanan mesleki eğitim, araştırma ve rehberlik için bir Avrupa enstitüsü kurma önerisinin ardından CEDEFOP kurulmuş; ajansla Komisyona, üye devletlere ve sosyal taraflara mesleki eğitim politikaları geliştirme konusunda bilgi sağlanması öngörülmüştür (CEDEFOP, t.y.). Diğer yandan II.Dünya Savaşı’ndan sonra korumacı devlet politikalarının etkisiyle kurumsal açıdan gelişen endüstri ilişkileri, işçi sendikalarını güçlendirirken, toplu sözleşme ve bu sözleşme kapsamına giren işçi sayısını da arttırmıştır. Toplu iş uyuşmazlıklarının çözümünde işçi lehine yasal düzenlemeler ağırlık kazanırken, devlet de emek piyasasında etkili bir aktör haline gelmiştir. Ancak 1970’lerin ortalarından itibaren yaşanan petrol krizi ve Sovyetler Birliği’nin güç kaybetmesiyle birlikte, korumacı devlet politikalarından vazgeçilmeye başlanmış, endüstri ilişkilerinde de yeni bir döneme girilmiştir (Sevgi, 2021: 55). EUROFOUND ise bu süreçte iyi endüstri ilişkilerini hedefleyen Avrupa’da, daha iyi yaşam ve çalışma koşullarının oluşturulması ve planlanması amacıyla kurulmuştur. Sosyal politikalar konusunda görüş belirten, çalışma ve hayat şartlarını analiz ederek değerlendiren, bu konulardaki değişim ve eğilimleri belirleyen EUROFOUND; üye devlet temsilcilerinden, işçi ve işveren örgütlerinden ve Komisyon temsilcilerinden oluşan üçlü bir yapıya sahip kılınmıştır (Tezcan, 2005: 111; Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2004: 22). AB’nin gerçek anlamda ilk ajansları olan CEDEFOP ve EUROFOUND yetkileri sınırlı tutulan nispeten zayıf ajanslar olarak tanımlanmıştır (Kelemen, 1997: 1). 1979’da AB kurumsal yapısında önemli bir değişiklik yapılmış, AP’nin genel ve doğrudan seçimlerle oluşturulması öngörülmüştür. 1 Ocak 1981’de ise Yunanistan’ın katılımıyla AB ikinci genişleme sürecini tamamlamıştır. 1980’lerin sonuna kadar ise AB’de yeni bir ajans kurulmamıştır. Bu süreçte AKÇT Antlaşması kapsamında ABAD tarafından verilen

Meroni Kararı⁵'nin yorumu gerekçe gösterilerek ajans kurulması engellenmiştir. Özellikle Komisyon Hukuk Servisi, AB politikalarını başlatma ve yürütme yetkisinin ihlal edileceği kaygısıyla AB ajanslarının yasal dayanaktan yoksun olduğunu ileri sürerek Meroni Kararı'na atıfta bulunmuştur (Svedin, 2011: 98). Ancak Meroni Kararı ajans oluşumunu engellmemiş; ajanslara özerk karar alma yetkisi verme girişimlerini sınırlamıştır. Yani, AB mevzuat ve politikalarının uygulanmasıyla sınırlı kalmak üzere ajans kurulmasına izin verilirken, "Topluluk kurumsal yapısının özelliği olan kurumsal dengiyi bozmamak için" de Avrupa kurumlarının yetki devri belli koşullara bağlanmıştır. Buna göre;

- Açıkça tanımlanmış yürütme yetkileri belirli nesnel kriterler çerçevesinde devredilebilecek,
- Yetki devri açık olacak,
- Yetki devreden organ bu konuda karar alacak
- Çok geniş ve iyi tanımlanmamış yetki devri yapılamayacak
- Yetki devri yapılan organın yetkileri, yetkiyi devreden organın yetkilerini aşmayacak,
- Bu süreç Komisyon denetimine tabi olacaktır (Vos, 2018: 43; Svedin, 2011: 97; Tezcan, 2007: 496).

AB'de 1980'li yılların sonuna kadar kesintiye uğrayan ajans oluşturma süreci, 1980'li yılların sonunda yaşanan gelişmelerle birlikte yeniden gündeme gelmiştir. Nitekim AB kurumları ve üye ülkelerin daha çok yasama işlevine odaklanması, yürütme işlevi ile çözülmesi gereken sorunları arttırmış, ekonomik entegrasyonla ilgili sorunlara mevcut kurumsal yapıyla çözülemeyen yeni sorunlar eklenmiştir. 1 Ocak 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılımıyla üçüncü genişleme sürecini tamamlayan AB'de, artan üye sayısı, kurumsal yapıda reform ihtiyacını doğururken; Tek Avrupa Senedi ile başlayan "derinleşme süreciyle" de AB'nin yetki ve politika alanlarının artması (Dinan, 2005: 353; Svedin, 2011: 97) ajans oluşturma sürecine yeni bir ivme kazandırmıştır.

Tek Avrupa Senedi ve AB Ajansları

AB'de derinleşme sürecinin ilk evresini oluşturan *Tek Avrupa Senedi*⁶ ile malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı sağlanmış; ortak pazar hedefi tek pazar adı altında yeniden tanımlanarak sınırların olmadığı bir ekonomik alan oluşturulmuştur. Bu süreçte kurumsal yapı ve karar alma süreçlerinde değişiklikler yapılarak⁷, AB'nin düzenleme yapabileceği alanlar teknolojik araştırma, geliştirme ve çevre gibi konuları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Erhan vd., 2009: 14; Roney, 2000: 15-16; Chalmers vd., 2010: 20-21; Davies, 2003: 8-9; Avrupa Birliği Başkanlığı, 2012: 22-23 ; Treves, 2005: 272). Bu gelişmeyle Komisyonun iş yükü önemli ölçüde artarken, çevre korumanın Topluluk politikalarının bir parçası olması ve çevre sorunlarının değişen çevre hakkında daha iyi bilgilerle ele alınması gerekliliğine vurgu yapılmış; bir çevre ajansının kurulması konusunda Komisyonun teklifinin ardından, Konsey Tüzüğü (EEC) (1990) ile Avrupa Çevre Ajansı (EEA) kurulmuştur (Kelemen, 2002: 101-102). EEA'nın kurulmasında, Avrupa düzeyinde çevreyle ilgili

5 Divanı'nın 9/56 ve 10/56 Meroni c/Haute Autorite, 13.6.1958 tarihli kararı. Dava, İtalyan çelik şirketi Meroni'nin Yüksek Otorite'nin yetki devrettiği iddia edilen ajansın aldığı kararla uygulamaya konulan vergilere karşı açılmış; Divan, ajansın bu gibi kararları almaya yetkili olmadığına, zira Yüksek Otorite'ye karar alma yetkisinin devri konusunda bir yetki tanınmadığına hükmetmiştir (Meroni & Co. v. Industrie Metallurgiche, SpA [1958], ABAD, 13 Haziran 1958, Case 9/56, ECR 133).

6 17 Şubat 1986'da imzalanmış, 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe girmiştir.

7 AB Zirvesi Antlaşmalarına dâhil edilmiş; İlk Derece Mahkemesi kurulmuş; onay usulü ile bazı Konsey kararlarını AP'nin onaylaması öngörülmüş; Konseyde nitelikli çoğunlukla karar alma uygulamasına ağırlık verilmiştir.

verilerin toplanmasında pilot bir proje olarak uygulanan CORINE (Coordination of Information on The Environment-1985) programı etkili olmuştur. Dayanak noktası “bilinçli kullanım” olan bu programa göre, hızla tüketilen kaynakların gelecekteki dünya nüfusu için oluşturduğu risk, arazi örtüsünün bilinçli kullanılmasını ve doğanın niteliklerinin belirlenmesini gerektirmektedir. Program, mevcut kullanımların temel ilkelere uygun olup olmadığının tespit edilmesi, olumlu-olumsuz kullanımların belirlenerek ihtiyaçlara göre yeni planlamaların yapılmasını öngörmekte, arazi örtüsü üzerinde var olan her şeyin değerli görülerek kayda geçirilmesini, uluslar için milli bir varlık, dünya için de gelecek kuşaklara aktarılacak bir miras olarak değerlendirmektedir (Özür ve Ataol, 2018: 113). 1990'da sona eren ve bazı bölümleri de EEA'ya devredilen CORİNE programı, Avrupa kıtasında çevre sorunları hakkında objektif, güvenilir ve karşılaştırılabilir veri toplamanın da ne kadar zor olduğunu ortaya koymuş; veri toplama kapasitelerindeki eksiklikler, farklı veri toplama yöntemlerinin kullanılması, ulusal düzeyden Avrupa düzeyine veri toplamada yaşanan zorluklar, AB düzeyinde veri toplayacak, ulusal kaynakları ve yapıları koordine edecek bir yapıya olan ihtiyaca da dikkat çekmiştir (Schout, 1999: 88). 1990'lı yıllarda kurulan bir diğer ajans ise Avrupa Eğitim Vakfı (ETF) olmuştur. Bu ajansla AB üyesi ülkelerle aday ülkelerde eğitim ve öğretim sistemlerinin geliştirilmesine katkı sağlanması öngörülmüştür. Kuruluş tüzüğü 2008'de yenilenen ajansın amacı da; “Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin mesleki eğitim sistemlerinin geliştirilmesine” ve “AB dış ilişkiler bağlamında beşeri sermaye gelişiminin iyileştirilmesine” katkı sağlamak olarak belirtilmiştir. Ajansa, “istihdam edilebilirliği ve işgücü piyasasını geliştirmek” ve “ulusal ve yerel işgücü piyasalarında beşeri ihtiyaçların bilgi ve analizini teşvik etmek” için eğitim ve öğretim sistemlerinde reformları tasarlama, başlatma ve uygulama yetkisi verilmiştir (Mc Coshan vd., 2016: 14).

Maastricht Antlaşması ve AB Ajansları

AB'de derinleşme sürecinin ikinci aşaması olan Maastricht Antlaşması⁸ ile ekonomik ve parasal birlik yanında siyasal bütünleşmeye yönelik girişimler ağırlık kazanmıştır. Antlaşma ile AB'nin “üç temel sütunu” oluşturulmuştur. AKÇT, AET, EUROATOM'dan oluşan birinci sütuna, ekonomik ve parasal birlik yanında daha önce belirtilen yetkiler dahil edilmiştir. İkinci sütun Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası'nı içermekte ve savunma politikasını başlatmayı hedeflemektedir. Üçüncü sütun ise Adalet ve İçişlerini kapsamaktadır. İkinci ve üçüncü sütun, karar alma mekanizmaları ve hükümetler arası karakteri nedeniyle birinci sütundan farklı nitelendirilmiştir. Antlaşmayla kurumsal yapı ve karar alma süreçlerinde değişiklikler⁹ yapılırken; eğitim, kültür, kamu sağlığı, tüketicinin korunması, ulaştırma, vize ve sanayi politikası gibi politika alanları Antlaşma kapsamına alınarak AB'nin yetki alanları arttırılmıştır. Bu alanlarda oluşturulacak ortak politikalar ve ilgili AB mevzuatının, üye ülkeler açısından bağlayıcı olması öngörülmüştür (Davies, 2003: 9-11; Avrupa Birliği Başkanlığı, 2012: 23-26;

⁸ 7 Şubat 1992'de imzalanmış, 1 Kasım 1993'de yürürlüğe girmiştir.

⁹ AP'nin yetkileri arttırılmış; karar alma usullerinde değişik yapılmış; tek para birimi (avro) konusunda Avrupa Merkez Bankası yetkili kılınmış; Bölgeler Komitesi ile Avrupa Ombudsmanı kurulmuş; Avrupa Vatandaşlığı tanımlanmış; “katmanlı yetki” ilkesi ile AB ve üye devletlerin düzenleme alanıyla ilgili usuller belirlenerek Komisyona karar alma yetkisi, üye devletlere de öneri sunma hakkı tanınmıştır.

Colombo, 2004: 9). Yürütme fonksiyonunun alanını genişleten bu gelişme, aynı zamanda yürütme fonksiyonunun daha işler kılınmasını gerektirmiştir. Ayrıca mevzuatın iç hukuka aktarılması ve buna yönelik araçların oluşturulmasında üye ülkelerin sorumlu kılınması, ülkeler arasında uygulamaya yönelik farklılıklar (kaynak, kapasite, girişim vb.) doğururken; AB politikalarının karmaşıklığı ve bu politikaların AB düzeyinde uygulanması da büyük ölçekli kuruluşları gerektirmiştir. Bu süreç ajansların faaliyet alanlarının gelişerek, sayılarının artmasında önemli bir etken olurken, Maastricht Antlaşması'ndan Amsterdam Antlaşması (1997)'na kadar olan dönemde AB'de sekiz ajans kurulmuştur. Bu ajanslardan ilki 1993'de kurulan Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) olmuştur. EMCDDA, Avrupa'da artan uyuşturucu bağımlılığının endişe yaratması üzerine uyuşturucu ve uyuşturucu bağımlılığıyla mücadele etme gerekliliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ajansın temeli artan uyuşturucu sorununa farkındalık yaratmak amacıyla eski Fransa Cumhurbaşkanı Francois Mitterrand'ın (Ekim 1989'da) üye devletlere, uyuşturucuyla mücadelede yedi aşamalı bir eylem programı başlatılması yönündeki önerisine dayanmaktadır (Robertson, 1998: 457). İlk yıllık raporunu 1996'da yayınlayan ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği içinde çalışan ajans, Reitox (Ulusal Odak Noktaları- NFP) adlı 30 ulusal izleme merkezinden oluşan ağı koordine etmekte; uyuşturucular, uyuşturucu bağımlılığı ve sonuçları konusunda sağladığı olgusal, nesnel, güvenilir ve karşılaştırılabilir verilerle politika yapıcılara yasa yapımı ve strateji oluşturmaları yönünde bilgi sunmaktadır (Griffiths vd., 2012: 256; EMCDDA, t.y.).

1993'de kurulan ve sonradan yerini Avrupa İlaç Ajansı (EMA)'na bırakan Avrupa Tıbbi Ürünleri Değerlendirme Ajansı ise, insan ve hayvan sağlığının korunması amacıyla tıbbi ürünlerin değerlendirmesini yapmaktadır. Ajansın kuruluş gerekçesi belirli tıbbi ürünlerin yetkilendirilmesinin Avrupa çapında bir kuruluşa verilmesi; bu yolla üye devletlerin, ilaç endüstrisinin ve hasta gruplarının bu tür ürünleri ulusal, ekonomik ve sağlık çıkarlarına göre yetkilendirme baskısından uzak tutulmasıdır (Svedin, 2011: 141). Çeşitli paydaşlarla iş birliği içinde çalışan ajansın faaliyetleri arasında, ilaçların geliştirilmesi ve bunlara erişimi kolaylaştırma, pazarlama izinleri için yapılan başvuruları değerlendirme, ilaçların güvenilirliğini izleme, sağlık uzmanlarına ve hastalara bilgi sağlama yer almaktadır (European Union, t.y.). Aynı yıl kurulan bir diğer ajans ise İç Pazarı Uyumlaştırma Ofisi (OHIM) olmuştur. Mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşabildiği bir ortak pazarın kurulmasının öngörüldüğü AB'de, üye ülkelerin birbirinden bağımsız ulusal marka kanunları, bu amacın gerçekleştirilmesinde önemli bir engel teşkil etmiştir. Yasal düzenleme ihtiyacının baş gösterdiği bu süreçte, ulusal marka korumasının karmaşık sisteminin AB'nin amaçları ile mümkün olduğunca az çelişecek, aynı zamanda marka korumasını da mümkün kılacak bir sistemle değiştirilerek Topluluk Markası'nın oluşturulmasına ilişkin bir öneri getirilmiştir. Topluluk Markası, ilk aşaması marka konularının harmonizasyonu ile üye ülkelerin marka kanunları arasındaki farklılıkları kaldırmak olan Avrupa Marka Sistemi'nin ikinci aşamasını oluşturmuştur (Bayram, 2001: 50). Bu süreçlerle ilgili gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının ardından, AB çapında, ticari markaların, tasarım ve modellerin tescil, işlem ve idaresini yürütmek amacıyla OHIM kurulmuştur. Ajansla, tek bir merkezden AB resmi dillerinden biriyle başvuru yapabilme; marka, model ve ya da tasarımın koruma altına alınması, ulusal ve uluslararası düzeyde patent sistemiyle uyumlu olma süreçleri yönetilerek iç pazarda fikri mülkiyet alanında uyum sağlanmıştır (Tezcan, 2005: 105).

AB’de İş Sağlığı ve Güvenliğinin (İSG) iyileştirilmesine yönelik bilgilerin analiz edilmesi, geliştirilmesi ve yayılması amacıyla 1994’de Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı (EU-OSHA) kurulmuş; ajansla çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik risk önleme kültürünün geliştirilmesi öngörülmüştür. Aslında EU-OSHA, AB’de oldukça uzun bir geçmişe dayanan İSG alanındaki çalışma ve girişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. AKÇT’nin madenlerde meydana gelen iş kazalarını azaltmaya yönelik girişimleri diğer endüstri alanlarına yayılmış, AAET ile de nükleer santrallere yönelik önlemlerin alınmasıyla devam etmiştir. Roma Antlaşması’nda çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve üye ülkeler arasında iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı iş birliği vurgusu ile öne çıkan bu süreç, 1970’li yılların ortalarında planlı bir yaklaşıma dönüşmüş, 1978’de Avrupa Konseyi’nin eylem programları ve ardından çıkarılan Direktiflerle desteklenmiştir. 1961’de onaylanan “Avrupa Sosyal Şartı” ve 1997’de kabul edilen Sosyal Politika Antlaşması’yla İSG konusunda üye ülkelere çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir. Önleyici yaklaşımın esas alındığı bu süreçte İSG olgusu, insani bir hak olarak benimsenmiş, birçok üye ülkede kural temelli yaklaşımdan temel haklar boyutuna yönelme olmuştur. 1980’lerde başlayan değişim süreciyle birlikte İSG alanında, mevzuatı detaylandırmaktan çok “kendi kendini yönetme modeli”ne geçilmiş, işverenlerin de bu anlayışı benimsemeleri öngörülmüştür. Ancak sürecin nasıl yönetileceği konusunda gerekli müdahaleler pek fazla benimsenmemiştir. EU-OSHA ise İSG alanında özel olarak görevlendirilmiştir. Çalışmalarını sosyal taraflar ve Komisyondan gözlemcilerin katıldığı özel ağ grupları ile yürüten EU-OSHA, bu ağlar aracılığıyla analiz ve araştırma, önleme, kampanya ve bilinçlendirme girişimlerini gerçekleştirmekte; üye devletlere ilgili taraflara bilimsel, teknik ve ekonomik bilgiler aktarmaktadır (Koçak ve Koray; 2018: 1782-1786; EU-OSHA, t.y.). 1994’de kurulan Topluluk Bitki Çeşitleri Ofisi (CPVO) ile de yeni bitki çeşitlerinin, Topluluk düzeyinde sınai mülkiyet hakları çerçevesinde korunması amaçlanmıştır. Ajans her yıl hazırladığı raporlarla patent alan bitki türlerini, patent sahiplerini, patent tarihi ve patent hakkının sona erme tarihlerini açıklamakta; patentlerin geçerlilik süresi 25-30 yıl olarak belirlenmektedir (Tezcan, 2005: 106; CPVO, t.y.). 1994 yılında kurulan bir diğer ajans ise Avrupa Birliği Organları için Çeviri Merkezi (CdT) olmuştur. Ajansla, AB’nin diğer ajanslarına tercüme hizmeti verilmesi, kendi tercüme birimleri bulunan AB kurumlarına da destek sağlanması öngörülmüştür (DPT, 2004: 2).

1 Ocak 1995’te Avusturya, Finlandiya ve İsveç’in katılımıyla dördüncü genişleme sürecini tamamlayan AB’de aynı yıl, suçlara ilişkin istihbarat faaliyetlerini yürütmek amacıyla Avrupa Polis Ofisi (Europol) kurulmuştur. Europol, tarihsel gelişmelere bağlı bir gerekliliğin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1972’de Münih Olimpiyatları’nda İsraili sporcuların rehin alınması ve o dönem birçok Avrupa ülkesinde yaşanan terör eylemleri, terörle mücadele sorununu Avrupa gündemine taşımıştır. Terörle mücadelede, İnterpolün (1923) yetkili kılınmaması, Avrupalı adalet ve içişleri bakanlarının girişimiyle hükümetler-arası bir platform olan ve Topluluğun yasal çerçevesinin dışında tutulan Trevi Grubu’nun kurulmasını (1975) gerektirmiştir. Ancak Trevi Grubu’nun yeterli kapasitesinin olmaması, Soğuk Savaş sonrası organize suç örgütlerinin Avrupa’da faaliyet göstermesi, Schengen Antlaşması’yla (1985) ülkeler arasında kabul edilen serbest geçiş, hızlı ve kontrolsüz geçişi beraberinde getirmiştir. Antlaşma gereği, AB ülkesinde suç işlendiği şüphesiyle takip edilen kişinin bir diğer AB ülkesine geçmesi durumunda suç takibini yapan ülke polisinin de sınırı geçerek şüpheliyi takip etme yetkisi olsa da merkezi bir güvenlik

teşkilatının eksikliği hissedilmiştir (Akalin, 2015: 14-16). Uluslararası organize suçlarla mücadelede üye devlet makamlarının etkinliğini artırarak aralarındaki iş birliğini güçlendirmeyi amaçlayan Europol, üye devletlerin kolluk kuvvetlerine, uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç şebekeleri, terörizm, taşıt kaçakçılığı, insan kaçakçılığı, kara para aklama vs. konularında destek sağlamaktadır (Europol, t.y.). 1997'de kurulan Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi (EUMC) ise 1990'lı yılların başında Avrupa ülkelerinde ırkçı şiddetin endişe verici boyutlara ulaşması neticesinde oluşturulmuştur. Kasım 1992'de Almanya'nın Mölln kentinde; Mayıs 1993'de de Solingen'de aşırı sağcılar tarafından gerçekleştirilen kundaklama eylemleri¹⁰ ırkçı şiddetin boyutlarını gözler önüne sermiş; sivil toplum kuruluşlarının baskısı ile harekete geçen Konsey, AB düzeyinde ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadeleye yönelik strateji geliştirmek için bir Danışma Komisyonu kurmuştur. Her bir AB ülkesinden bir uzman, iki Parlamento üyesi, bir Komisyon temsilcisi ve bir Avrupa Konseyi gözlemcisinden oluşan Danışma Komisyonun çalışmaları sonucunda kurulan EUMC; ırkçılık, yabancı düşmanlığı, İslam karşıtlığı ve antisemitizm konularında gerekli tedbirlerin alınması için AB'ye ve üye devletlere güvenilir ve karşılaştırmalı bilgi sağlamayı öngörmüştür (Svedin, 2011: 244; Eurwork, 2018). **Tablo 1.**'de AB'de 1975 ve 1997 yılları arasında kurulan AB ajanslarının kuruluş tarihleri ve merkezleri belirtilmiştir.

Tablo 1. AB'de Ajansların Gelişimi (1975-1997 Yılları)

Ajans Adı	Merkezi	Kuruluş Tarihi
CEDEFOP	Selanik, Yunanistan	13 Şubat 1975
EUROFOUND	Dublin, İrlanda	26 Mayıs 1975
EEA	Kopenhag, Danimarka	7 Mayıs 1990
ETF	Torino, İtalya	7 Mayıs 1990
EMCDDA	Lizbon, Portekiz	8 Şubat 1993
EMEA	Londra, Bileşik Krallık	22 Temmuz 1993
OHIM	Alicante, İspanya	20 Aralık 1993
EU-OSHA	Bilbao, İspanya	18 Temmuz 1994
CPVO	Angers, Fransa	27 Temmuz 1994
CdT	Lüksemburg, Lüksemburg	28 Kasım 1994
Europol	Lahey, Hollanda	26 Temmuz 1995
EUMC	Viyana, Avusturya	2 Haziran 1997

(Kaynak: Svedin, 2011: 383-385)

Amsterdam Antlaşması ve AB Ajansları

AB'de derinleşme sürecinin üçüncü aşamasını oluşturan Amsterdam Antlaşması¹¹ ile Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ne doğru genişleme sürecinde olan AB'nin, kurumsal ve siyasal yapısının

¹⁰Aşırı sağcıların kundaklama eyleminde Mölln'de üç Türk, Solingen'de bir Türk ailesinden beş kişi hayatını kaybederken, birkaç kişi ağır yaralanmıştır.

¹¹ 2 Ekim 1997'de imzalanmış, 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmiştir.

güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca AB'nin korunması ve geliştirilmesi amacıyla dış sınır denetimleri, göç, sığınma, suçla mücadele ve suç önlemeye ilişkin tedbirlerle serbest dolaşımın garanti edildiği bir özgürlük ve adalet alanı oluşturulması öngörülmüştür. Antlaşmayla "polis, ceza ve gümrük iş birliği" üçüncü sütunda bırakılırken, "vizeler, iltica, göç ve kişilerin serbest dolaşımıyla ilgili politikalar" birinci sütun kapsamına alınmıştır. Schengen Protokolü AB müktesebatına dâhil edilerek, üye devletlerin istihdam politikalarının koordinasyonu konusunda AB'nin yetkileri genişletilmiştir.¹² Kurumsal ve karar alma süreçlerinde değişikliklerin¹³ yapıldığı Antlaşmayla, "özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü" gibi Birlik değerlerini benimseyen ülkelerin üyelik başvurusunda bulunabileceği, bu değerlerin ihlali durumunda ise üyeliklerin askıya alınabileceği bir mekanizma geliştirilmiştir (Davies, 2003: 11-12; Chalmers vd., 2010: 29; Roney, 2000: 23-24; Avrupa Birliği Başkanlığı, 2012: 26-27 ; IKV, t.y.a). Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle AB'nin yetkileri artırılırken, aynı yıl ajans oluşturma sürecinde de yeni bir döneme girilmiştir. Komisyonun reform çalışmalarının etkili olduğu bu dönemde yaşanan iki önemli gelişme ajans oluşumunun seyri açısından da belirleyici olmuştur. Bunlardan biri Avrupa'da ulusal sınırları aşan krizlere¹⁴ Komisyonun, etkili politikalarla müdahale kapasitesinin yetersiz kalması; diğeri ise Santer Komisyonun, kötü yönetim ve yolsuzluk gerekçeleriyle¹⁵ istifa etmesidir (DPT, 2002: 126; Özalp, 1999). Santer Komisyonunun ardından göreve başlayan Prodi Komisyonu¹⁶nun önceliği ise bu gelişmelerin sonucu olarak Komisyona karşı oluşan negatif algıyı düzeltmek olmuştur (DPT, 2002: 128; Svedin, 2011: 99). Nitekim, AB'de güçlü bir bürokrasiye sahip olan Komisyonun, uyumlu ve etkin çalışmasında Komisyon Başkanı belirleyici bir rol oynamaktadır. Komisyonun faaliyetlerinde uyması gereken ilkeleri belirleyen Başkan, Komisyonun örgütsel yapısına karar vererek Komisyon üyelerini atamakta ve Komisyonun siyasi gündemini belirlemektedir (Aras ve Akdoğan, 2017: 196). Prodi Komisyonunun çalışmalarının bir kısmını da yeni ajansların kurulması oluşturmuş, bu süreçte kurulan ilk ajans ise Avrupa Yeniden Yapılanma Ajansı (EAR) olmuştur. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nde, özellikle Kosova'da, ekonomik kalkınma ve mültecilerin geri dönüşüne ilişkin çalışmaların gerçekleştirilmesi için kurulan¹⁷ ajansın, faaliyet alanına sonradan Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Makedonya da dahil edilmiştir. Sırbistan, Kosova, Karadağ ve ilgili ülkelere AB'nin yardım programlarını uygulayan EAR, bu ülkelerde iyi yönetim ve hukuk devletini garanti edecek kurumların güçlendirilmesi, serbest piyasa ekonomisi ve sivil toplumun geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla faaliyet göstermiştir. İlgili ülkelerin AB üyeliğine hazırlanması ve bu süreçte "istikrar ve ortaklık" stratejisinin hayata geçirilmesi konusunda aktif rol üstlenen ajansa, bu ülkelerin yeniden inşası için acil yardım gerektiren alanlar ve gerekliliklere göre finansman antlaşmaları yapma, şartnameler ve ihale davetleri hazırlama, sözleşme imzalama, projeleri ve ödevleri değerlendirme yetkisi verilmiştir. Uluslararası mali kaynaklarla iş birliği içinde olan ajansın

¹² Komisyon ve üye ülkelerin Konseye istihdam raporu sunması, İstihdam Komitesi'nin kurulması sağlanmıştır.

¹³ "Güçlendirilmiş işbirliği" yöntemi getirilmiş; AP'nin Konsey karşısında etkinliğinin artırılmış; yasama prosedüründe AP onayına bağlı konuların kapsamına yeni üye katılım prosedürleri, yapısal fonlar, uyum fonları, uluslararası antlaşmaların akdi konuları dahil edilmiştir.

¹⁴ BSE (Bovine Spongiform Encephalopathy) krizi (1996), Dioksin krizi (1999), Erica tankeri krizi (1999) vb.

¹⁵ Bağımsız Uzmanlar Komitesi'nin raporunda Brüksel'deki kontrolü kaybetme, "yolsuzlukları önleyememe", "bazı Komisyon üyelerinin ihalelere fesat karıştırması", "devlet içinde devlet yaratma" gerekçeleri yer almıştır.

¹⁶ 5 Mayıs 1999'da AP, AB Komisyon başkanlığı görevine Romano Prodi'nin atanmasını onaylamıştır.

¹⁷ Merkezi Selanik'te olan ajansın, Belgrad, Piriştina ve Üsküp'te operasyon merkezleri bulunmaktadır.

görev süresi önce 2008'e kadar uzatılmış ardından da faaliyetleri askıya alınmıştır (Tezcan, 2005: 113; EUR-Lex, 2006). Bu dönemde kurulan bir diğer ajans ise Avrupa Polis Koleji (CEPOL) olmuştur. Üye devletlerin üst düzey yasa uygulayıcılarını eğitmek, suçla mücadele, suçun önlenmesi, asayişin, kamu düzeninin sağlanması ve korunması noktasında ortak bir yaklaşım geliştirmek amacıyla faaliyet gösteren ajansın, adı, 2016'da Avrupa Birliği Kolluk Kuvvetleri Eğitim Ajansı olarak değiştirilmiştir. Güvenlik alanında AB önceliklerinden kaynaklanan konularda, üye devletlerle üçüncü ülkelerin kanun uygulayıcılar ile yetkilileri arasında iş birliği ve bilgi paylaşımını öngören CEPOL, daha güvenli bir Avrupa için organize suçla mücadelenin güçlendirilmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir (CEPOL, t.y.a; CEPOL, t.y.b).

Nice Antlaşması ve AB'de Ajanslar

Derinleşme sürecinin dördüncü aşamasını oluşturan Nice Antlaşması ile genişleme sürecine bağlı olarak Birliğin kurumsal yapı ve karar alma süreçlerinde çeşitli değişiklikler¹⁸ yapılmıştır. Antlaşmayla AB vatandaşlarının oturma ve seyahat hakları, ayrımcılığın kaldırılması, vize hakkı, sığınma hakkı ve göç konularında düzenlemeler yapılarak AB Temel Haklar Şartı kabul edilmiş, ortak ticaret politikası, çevre politikası, üçüncü ülkelerle ekonomik, mali ve teknik iş birliği konularında yenilikler getirilmiştir. Ayrıca "Güçlendirilmiş İşbirliği" kapsamına Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP)'nin askeri ve savunma konuları dışında kalan alanları dahil edilerek, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) ile Adalet ve İçişlerinde iş birliği öngörülmüştür (Andenas ve Usher, 2003: 4-5; Beneyto, 2009: 14-15; Avrupa Birliği Başkanlığı, 2012: 27-28). Bu süreçte kurulan ajanslardan Avrupa Güvenlik Araştırmaları Enstitüsü (ISS) ile de ODGP'nin geliştirilmesi amaçlanmıştır. 2001 yılında kurulan ve Birliğin dış güvenlik ve savunma politikasını analiz eden ajansın faaliyetleri arasında, ilgili alanlarda araştırma ve analizler yapmak, raporlar, notlar ve çalışma dokümanları hazırlamak yer almaktadır. Faaliyetlerini gerçekleştirirken araştırma ve tartışma ortamının oluşturulması sağlayan ajans, düzenlenen toplantılarda akademisyenler, bürokratlar, uzmanlar ve karar vericileri bir araya getirmekte, belli durumlarda üçüncü ülkelerin uzmanlarıyla iş birliği yapabilmektedir. Ayrıca güvenlik konularında ABD, Kanada ve AB ülkeleri arasında transatlantik diyalogun geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yürütmektedir (Tezcan, 2005: 114; EUISS, t.y.). Aynı yıl kurulan Avrupa Birliği Uydu Merkezi (EUSC) ise ODGP kapsamında özellikle de OGSP alanında AB'nin karar alma ve eylemlerini desteklemek amacıyla faaliyet göstermektedir. AB üyesi olmayan Avrupa ülkelerine ortaklık antlaşması olması şartıyla açık olan ajans, sağladığı uydu görüntüleriyle, çatışmaların önlenmesi, çatışma durumunda barışın tesisi ve sürdürülmesi, tabi afetlerde ya da savaşların neden olduğu afetlerde insani yardımların ulaştırılması gibi konularda karar alma sürecine teknik destek sağlamaktadır. Uydu aracılığıyla bilgi toplama görevini üstlenen ajans, diğer ilgili kurumlarla ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği içinde çalışmaktadır (Tezcan, 2005: 114; SatCen, t.y.).

2002 yılında kurulan Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi (EFSA)'nın amacı ise gıda zincirindeki riskleri bilimsel olarak değerlendirmek (pestisitler, biyolojik tehlikeler, kimyasallar, gıda tüketimi ve riskler konusunda bilgi ve verileri izleme ve analiz etme) ve risk iletişimini sağlamaktır. AB'yi böyle bir ajans

¹⁸26 Şubat 2001'de imzalanan ve 1 Şubat 2003'de yürürlüğe giren Antlaşmayla AP'nin sandalye sayısı, Adalet Divanı'nın yapısı, Avrupa Merkez Bankası'nın statüsü, Komisyonun yapısı ve Konseydeki oy ağırlıkları yeniden düzenlenmiştir.

kurmaya yönelten sebep ise BSE (1996)¹⁹ ve dioksin (1999)²⁰ krizlerinin AB gıda politikasında ortaya koyduğu reform ihtiyacıdır. AB’de gıdaya ilişkin ilk Konsey Direktifi 1962’de çıkarılmış, ortak bir gıda pazarı oluşturmaya yönelik bu düzenleme, ticari engellerin kaldırılmasına odaklandığı için halk sağlığı olgusu geri planda kalmıştır. Halk sağlığının korunması yönelik düzenlemeler ise 1980’lerin sonunda Konseyin, gıda ve veteriner kontrolünün yanı sıra gıda hijyeni ve kontaminantlara ilişkin direktifleri kabul etmesiyle AB hukukuna girmiştir. AB’nin gıda politikası konusunda artan düzenleme alanı ise bu düzenlemelerin uygulanmasından sorumlu olan Komisyonun rolünü de güçlendirmiştir. Bu süreçte üye ülkeler, uzmanlar ve çıkar gruplarını temsil eden komitelerle çalışan Komisyon, ulusal denetim ve kontrol prosedürlerini koordine etmek için çeşitli birimler oluşturmuştur²¹. Gıda güvenliği kurumsal olarak Komisyon bünyesindeki farklı birimlerde kalmış, Tüketici Politikası Genel Müdürlüğü’ne (1995) de bu konuda bir yetki verilmemiştir. BSE krizi baş gösterene kadar üye ülkeler, karşılıklı olarak düzenleyici önlemleri tanımış; ortak düzenleyici önlemleri ise yerel endüstri ve tüketicileri koruma noktasında desteklemişlerdir. BSE krizinin gıda ürünlerindeki iç pazarı bozmasıyla birlikte gıda güvenliği bir Topluluk sorunu olarak ortaya çıkmış ve AB’nin düzenleyici yaklaşımını önemli ölçüde değiştirmiştir. AB gıda politikasındaki reformun bir parçası olarak kurulan EFSA ise, güvenilir gıda garantisi için güncel bilimsel bilgi, tavsiye ve değerlendirmelerini karar mercilerine sunarak bilinçli karar alınmasına yardımcı olmaktadır (Svedin, 2011: 204; EFSA, t.y.). Aynı yıl kurulan bir diğer ajans ise Adli İşbirliğini Geliştirmek İçin Avrupa Organı (Eurojust) olmuştur. Eurojust’ın amacı başta organize suçlar olmak üzere, sınırı aşan suçların takibi ve soruşturulmasında üye ülkelerin yetkili makamları arasında iş birliği ve koordinasyonu güçlendirmektir. Üye ülkelerde başlatılan soruşturma ve hukuki sürece ilişkin iş birliği ve iade taleplerinin yerine getirilmesi konusunda iyileştirmenin sağlanması da bu kapsamda yer almaktadır. Avrupa Temel Haklar Şartı ilkelerine uygun olarak faaliyet gösteren ve her bir üye devletten hakim, savcı veya üst düzey emniyet teşkilatı mensuplarından (College) oluşan Eurojust’ta, terörizm, siber suçlar, insan kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı, AB’nin mali çıkarlarına yönelik suçlar, göçmen kaçakçılığı, çevre suçları ve dolandırıcılık vb. suçlar takip edilmektedir. EUROPOL’ün yetki alanına giren tüm alanlarda faaliyet gösterebilen Eurojust, üye devlet makamlarından soruşturma açılmasını isteme, ortak soruşturma ekibi kurma, soruşturma kapsamındaki suçla ilgili veritabanı oluşturma yetkisine sahiptir (Tezcan, 2005: 117; Dinan, 2005: 423; Eurojust, t.y.).

2002’de Topluluk sularında deniz güvenliğinin artırılması amacıyla kurulan Avrupa Deniz Güvenliği Ajansı (EMSA) ise deniz kazaları ve gemilerin neden olduğu deniz kirliliği ile denizlerde meydana gelen can kaybı risklerinin azaltılması için çalışmaktadır (EMSA, t.y.). AB sularında deniz kazaları sonucu oluşan kirliliğin önlenmesi için 1993’den itibaren “güvenli denizler için ortak bir politika” yaklaşımı benimsenmiştir. Ancak “The Sea Empress” (1996), Erika (1999) ve Prestige (2002) deniz kazaları, deniz taşımacılığının güvenliği konusunda Avrupa kamuoyu ile AB ve yerel makamlar için ciddi bir uyarı

¹⁹ Sığır beyninde ortaya çıkan ve hayvan karkaslarından üretilen et ve kemik ununun hayvan yemlerine katılmasıyla yayılan hastalığın insanlar üzerinde etkileri ortaya çıkmıştır.

²⁰ Hayvan yemlerine kanserojen dioksin içeren hayvansal yağın karışmasıyla ortaya çıkan kriz, AB’de kısa sürede yayılmıştır.

²¹ Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Muayene ve Kontrol Ofisi (OVPIK-1991), Gıda ve Veteriner Dairesine (FVO) dönüştürülmüştür.

görevi görmüştür. Erika kazasında²² 20.000 ton Prestige²³ kazasında ise tahminen 63.000 ton ham petrolün denize dökülmesiyle yaşanan çevre kirliliği, gemilerin oluşturduğu riskle ilgili Avrupa kurallarının güçlendirilerek uyumlaştırılması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Doğal çevre üzerinde yıkıcı bir etki oluşturan, kirliliği temizleme masrafları yanında turizm ve balıkçılık sektöründe maddi kayıplara yol açan bu kazalar, kirlilikten etkilenen ülkelerde normal yaşam seyrini bozan sosyo-politik etkiler doğurmuştur. AB makamları ise kazalardan sonra AB limanlarına girişi yasaklanan gemiler için “kara liste” hazırlamış, uyarı niteliğinde olan bu listeye gemilerin eksikliklerinin tespit edilmesi ve bu eksikliklerin ivedilikle giderilmesi öngörülmüştür. EMSA ise bu süreçte gemilerin teknik standartlarını belirleyen ve belirli bir ülkede kayıtlı gemilerin yeterli standartla sahip olup olmadığını inceleyen “klas kuruluşları” denetleme görevini üstlenmiştir (Güneysu ve Tabanlı, 2020: 111-123). Aynı yıl Avrupa’da sivil havacılık güvenliği ve çevre koruma amacıyla Avrupa Havacılık Güvenliği Ajansı (EASA) kurulmuştur. Ajans, sivil havacılık alanında tek biçim güvenlik düzeyinin kurulması ve sürdürülmesi; malların, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımının kolaylaştırılması; Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) yükümlülüklerinin üye devletlerde uygulanmasını sağlama görevlerini üstlenmiştir. Düzenleme ve sertifikasyon sürecinin rantabl hale getirilmesi kapsamında üye devletler arasında sertifika süreci sağlayarak belli kararları alma yetkisi olan EASA, AB mevzuatının uygulanmasının kontrolünde Komisyona yardımcı olmaktadır. Ayrıca sivil havacılık güvenliği ve çevre korumadan sorumlu uluslararası organizasyonlara teknik yardım yanında AB dışı ülkelerin havacılık birimlerine de destek sağlamaktadır (Tezcan, 2005: 108; EASA, t.y.). **Tablo 2.**’de 1999 ve 2002 yılları arasında kurulan AB ajanslarının kuruluş tarihleri ve merkezleri belirtilmiştir.

Tablo 2. AB’de Ajansların Gelişimi (1999-2002 Yılları)

Ajans Adı	Merkezi	Kuruluş Tarihi
EAR	Selanik, Yunanistan	15 Kasım 1999
CEPOL	Bramshill, Birleşik Krallık	22 Aralık 2000
ISS	Paris, Fransa	20 Temmuz 2001
EUSC	Torrejon Ardoz, İspanya	20 Temmuz 2001
EFSA	Parma, İtalya	28 Ocak 2002
Eurojust	Lahey, Hollanda	28 Şubat 2002
EMSA	Lizbon, Portekiz	27 Haziran 2002
EASA	Köln, Almanya	15 Temmuz 2002

(Kaynak: Svedin, 2011: 383-385)

Lizbon Antlaşması’na Giden Süreçte AB’de Ajanslar

²²31.000 ton petrol taşıyan Malta bayraklı “Erika”, 11 Aralık 1999’da Fransa’nın, Biscay Koyu’nda batmıştır.

²³77.000 ton petrol taşıyan Bahamalar’a kayıtlı, Yunanistan’da işletilen “Prestige” 19 Kasım 2002’de İspanya kıyılarında batmıştır.

Nice Antlaşması ile bir AB Anayasasının gerekliliğine dikkat çekilerek kurucu antlaşmaların revize edilmesine karar verilmiş²⁴, ardından Avrupa konvansiyonunun²⁵ hazırladığı anayasal antlaşma metni, Roma'da imzalanarak (2004) üye ülkelerin onayına sunulmuştur (Andenas ve Usher, 2003: 6-7). AB'de ajans sayısının da arttığı bu dönemde sadece 2004 yılında altı ajans kurulmuştur. Bu ajanslardan Avrupa Ağ ve Bilgi Güvenliği Ajansı (ENISA), etkili ve yüksek düzeyde bir ağ ve bilgi güvenliğinin sağlanması için oluşturulmuştur. AB bilgi güvenliği politikası ise, ekonomi alanında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanım etkinliğini artırabilmek için gerekli güvenlik önlemlerinin belirli bir standart çerçevesinde sağlanmasına dayanmaktadır. Bu kapsamda başta kişisel mahremiyet olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin korunması, bireylerin çevrimiçi ticarete güvenmelerinin sağlanarak refah seviyesinin artırılması ve ticari genişlemeye katkı sağlamak amaçlanmaktadır. AB, bu amaca ulaşmak için, uluslararası sözleşmeler ve direktifleri temel araçlar olarak kullanmaktadır. Uluslararası sözleşmelerle (Siber Suçlar Sözleşmesi-SSS gibi) uluslararası bilişim suçlarının düzenlenmesi ve AB sınırlarının da ötesinde güvenlik şemsiyesi oluşturulması öngörülürken; veri koruma direktifleriyle de Avrupa Ekonomik Alanı'ndaki tüm kurum ve bireylerin verilerinin en üst seviyede korunması amaçlanmıştır (Henkoğlu ve Yılmaz, 2013: 467). ENISA ise ağ ve bilgi güvenliği bilincinin artırılmasının iç pazarın düzgün işlemesine katkı sağlayacağından hareketle, sektörlerarası iş birliğini, üye devletlerdeki siber güvenlik paydaşlarını, AB kurumları ile ajanslar arasındaki iş birliğini teşvik etmektedir. AB siber güvenlik kurumsal haritasını oluşturan ajans, siber güvenliği teknik siber uzmanlardan oluşan bir yapıyla sınırlandırmamış, bunu AB politikasının tüm alanlarına yerleştirmeyi hedeflemiştir (ENISA, t.y.).

Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (ECDC) ise Avrupa'nın bulaşıcı hastalıklara karşı savunmasını güçlendirmeyi amaçlamıştır. AB'nin toplum sağlığı ve güvenliğini korumaya yönelik girişimleri 1950'li yıllarda Avrupa grip izleme sistemiyle başlamıştır. 1987'de ilk Avrupa gözetim ağı Eurosentinel Scheme kurulmuş ardından da 1996'da Avrupa'nın en eski ve en iyi bulaşıcı hastalık izleme sistemlerinden birisi olan Avrupa Grip Gözetim Programı (EISS) geliştirilmiştir. 1980'lerden sonra araştırma, eğitim ve hastalığa özgü izleme ağlarını kurarak kıta çapında gözetim sistemine kaynak sağlayan AB, sınır ötesi bulaşıcı hastalık gözetimi ve kontrolündeki bir dizi başarısızlığın ardından Avrupa'nın bulaşıcı hastalıklara karşı savunmasını güçlendirmek için ECDC'yi kurmuştur. Kıta çapında hastalık sürveyansını ve erken uyarı sistemlerini geliştirmek için Avrupa'daki ulusal sağlık koruma kurumlarıyla çalışan ECDC, uzmanlarla birlikte bulaşıcı hastalıkların oluşturduğu riskler hakkında güvenilir bilgi sağlamayı amaçlamıştır. Bu kapsamda bilimsel ve teknik verileri arama, toplama, harmanlama, değerlendirme ve yayma görevini üstlenen ajans, Komisyon, üye devletler, Topluluk kurumları ile halk sağlığı alanında aktif olan uluslararası kuruluşlara bilgi sunmaktadır. Küresel Salgın Uyarısı ve Müdahale Ağı (GOARN) ortağı olan ECDC, altyapısını, var olan hastalık ağlarıyla ilişkilendirerek, geliştirdiği epidemiyolojik raporları ilgili mercilerle paylaşmakta ve özellikle Doğu

²⁴Kabul edilen deklarasyonla her kesimden kişi ve kuruluşların katılımıyla açık bir tartışma ortamının oluşturularak Laeken Zirvesi'ne (2001) kadar sürecin tamamlanması, Birliğin daha demokratik, saydam, etkin olması ve Avrupa için bir Anayasa hazırlanması yönünde karar alınmıştır.

²⁵ Üye ülkeler, aday ülke temsilcileri, ulusal parlamentolar ve sivil toplumun katılımıyla oluşmuştur.

Avrupa devletlerinde kapasite arttırma ve eğitim faaliyetleri yürütmektedir (Akdoğan vd., 2020: 42-43; ECDC, t.y.). Aynı yıl AB’de demiryolu sisteminin etkinliğini arttırmak ve Tek bir Avrupa Demiryolu Bölgesinin sınırlar olmadan etkili bir şekilde işlemlerini sağlamak için Avrupa Demiryolu Ajansı (ERA) kurulmuştur. AB’de ortak pazar hedefi, malların ve yolcuların serbest geçişini öngörürken, açık ulaştırma sistemlerinin de kurulmasını zorunlu hale getirmiş; üye ülkeler arasındaki hızlı tren ve konvansiyonel hatlardaki teknik altyapı sistemlerinin uyumlu olmaması buna engel teşkil etmiştir. 1970’lerden 1990’lı yıllara kadar Avrupa demiryolları eskimiş altyapı, düşük verimlilik, sınır geçiş formaliteleri ve farklı emniyet kuralları vb. nedenlerle ulaştırma sektöründe ciddi oranda pay kaybetmiştir. 1989’da Komisyonun demiryolu politikasında reform ihtiyacına dikkat çekmesinin ardından, rekabetçi, yüksek performanslı, sürdürülebilir ulaştırma sisteminin parçası olan ve ortak pazarı destekleyen bir demiryolu sistemi öngörülmüştür. Buna yönelik uygulamaların hayata geçirilmesi yönünde bildiri yayınlayan Komisyon, 1992, 1996, 2001 ve 2011 yıllarında hazırladığı Beyaz Kitaplarda da AB ulaştırma politikasının hukuki temellerini açıklamıştır. 2001’de yayımlanan Beyaz Kitapta, taşımacılık türleri arasındaki dengenin değiştirilmesi, darboğazların giderilmesi, kullanıcıların ulaştırma politikasının merkezine yerleştirilmesi, ulaştırma sektöründe küreselleşmenin yönetilmesi başlıkları yer almış, bu kapsamda hazırlanan İkinci Demiryolu Paketinde (2004) ise ERA’nın kurulması öngörülmüştür (Uğurlu, 2018: 37-40). ERA, demiryolu güvenliğine uyumlaştırılmış bir yaklaşımı teşvik ederek buna yönelik teknik engelleri kaldırmak, ERTMS ve telematik uygulamalarında teknik ve yasal çerçeveyi tasarlamak, demiryolu sistemi bilgilerinin erişilebilirliği ve kullanım ile sektörün rekabetçi konumunu iyileştirerek araç yetkileri ve güvenlik sertifikaları vermek amacıyla faaliyet göstermektedir (ERA, t.y.).

AB’de ajans sayısının arttığı bu süreçte on yeni ülkenin katılımıyla AB tarihinin en kapsamlı genişlemesi gerçekleşmiştir. Buna göre 1 Mayıs 2004’de beşinci genişleme ile Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi AB’ye katılmıştır. Bu gelişmenin ardından aynı yıl AB’nin kriz yönetimine ilişkin savunma kapasitesinin artırılması ve OGSP’nin desteklenmesi amacıyla Avrupa Savunma Ajansı (EDA) kurulmuştur. AB bütünleşme çabalarının merkezinde savunma alanında iş birliğinin sağlanması yer almış, bunda Avrupa’nın doğusunda yaşanan sorunlar ve bu sorunların Avrupa güvenliği için tehdit oluşturması etkili olmuştur. Savunma alanında AB ajansının kurulması yıllarca tartışılrsa da, böyle bir girişimi tetikleyen gelişme Irak Savaşı olmuş, bu savaşla algılanan risk, Avrupa’da askeri alanda iş birliğinin gerekliliğini ortaya koymuştur. 1998’de yapılan St. Malo Zirvesinde ise AB’nin uluslararası krizlere müdahale edebilmesini sağlayacak özerk bir eylem kapasitesinin askeri güçle desteklenmesi; NATO’nun toplu olarak harekete geçmeye karar veremediği durumlarda, AB’nin kendi başına askeri operasyonlar yürütebilmesi; AB’nin NATO kaynaklarından yararlanması ve/veya kendi imkân ve kabiliyetlerini geliştirmesi için gerekli mekanizmaların oluşturulmasına karar verilmiştir. “Avrupa’nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon” yapılmasının kararlaştırıldığı Laeken Zirvesi (2001)’nin ardından, sektör temsilcilerinin katkısıyla muhtemel bir ajansın işlevini detaylandırarak bir Savunma Çalışma Grubunun (2002) kurulması öngörülmüştür. Grubun hazırladığı raporda silahlanmayla ilgili bir iş birliği olmadığı, askeri kapasite açısından ilerlemenin de savunma bütçesiyle değil, tedarik, silah, araştırma ve kalkınma yönüyle olması gerektiği belirtilmiştir. Askeri teknolojinin pahalı ve komplike

olması üye ülkeleri iş birliğine sevk etmiş, 2003’te yapılan AB Zirvesi’nde AB’nin askeri kapasitesinin gelişmesine yardımcı olması için EDA’nın kurulmasına karar verilmiştir. Savunma ve güvenlik kabiliyetleri için stratejik teknolojilerde liderlik etmeyi önceleyen EDA, ilgili alanlarda iş birliğini teşvik ederek yeni girişimler başlatmak ve savunma kabiliyetini güçlendirmek için çözümler sunmaktadır (Kütükçü, 2018: 9-22; EDA, t.y.).

2004’de Avrupa vatandaşlarının Avrupa’nın uydu ve navigasyon programlarından en iyi şekilde faydalanması amacıyla Avrupa GNSS²⁶ Denetleme Kurumu (EGSA) kurulmuştur. GNSS, arama-kurtarma, hedef bulma, görüşün sınırlı ya da hiç olmadığı hava koşullarında uçakların iniş-kalkışı gibi askeri alanlarda, her türlü kara, deniz ve hava araçlarının navigasyonu, jeodezik ve jeodinamik ölçmeler, kadastral ölçmeler, deformasyon ölçmeleri, araç takip sistemleri, turizm, tarım, ormancılık, spor, güvenlik, hidrografik çalışmalar ve Coğrafi Bilgi Sistemi uygulamaları gibi bir çok alanda kullanılmaktadır. EGSA ise bu kapsamda katma değerli ve kaliteli hizmet, yenilikçi ve etkili uygulamalar, kullanıcılara yönelik teknoloji geliştirme ile güvenli ve erişilebilir hizmet sağlamak için çalışmaktadır (Koca ve Ceylan, 2018: 63; EGSA, t.y.). Aynı yıl kurulan Avrupa Dış Sınırlarda Operasyonel İşbirliği Yönetimi Ajansı (FRONTEX) üye devletlere AB dış sınırlarının denetimi ve gözetiminde, Topluluk mevzuatının uygulanmasına yardımcı olmayı amaçlamıştır. Schengen Antlaşması’nın(1995) imzalanmasıyla iç sınırların kaldırıldığı AB’de, iç sınırların geçirgenliğinden dolayı terörizm, kaçakçılık, insan ticareti, mülteci, yasadışı göç, sınırı aşan suçlarla ilgili güvenlik sorunları yaşanmaya başlanmış bu durum, yeni dış sınır politikalarının geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Schengen Antlaşması ile uygulanmaya başlanan Entegre Sınır Yönetim Sistemi ile de kişilerin, malların ve hizmetlerin geçişini kolaylaştıran, dış sınırların güvenliğini arttıran sınırla ilgili tüm kurumların koordinasyonunu ve iş birliğini sağlayan yeni bir model öngörülmüştür. Modelle, vize süresi dolanların, yasadışı giriş yapanların geri gönderme ve geri kabul uygulamalarında ortak sürecin işler kılınması sağlanmış, VIS²⁷, SIS²⁸, EURODAC²⁹ sistemleri uygulanmaya başlanmıştır. Genişleme süreçleriyle yeni dış sınırlara sahip olan AB’de, dış sınırların korunması, göç ve iltica olguları, artan organize suçlar ve 11 Eylül terör saldırılarıyla daha fazla önem kazanmıştır. Bu kapsamda AB, üye ülkelerin kitlesel göç ve yasadışı faaliyetlere maruz kalması durumunda olaylara müdahale etmek; ihtiyaç bildiren üye ülkeye yardım etmek için operasyonel faaliyetleri yönetecek ortak bir sınır güvenlik sisteminin kurulmasını öngörmüştür. Durumsal farkındalığa dayalı olarak dış sınırların savunmasızlığını azaltmayı amaçlayan FRONTEX, güvenli, emniyetli ve iyi işleyen AB sınırları için Avrupa sınır ve sahil güvenlik yönetimini planlama ve sürdürme görevini üstlenerek operasyonel iş birliğini koordine etmektedir (Karaca, 2016: 25-30; FRONTEX, t.y.). AB’de ajans kurma süreci 2005’de kurulan Topluluk Balıkçılık Kontrol Ajansı (CFCA) ile devam etmiştir. CFCA, AB Ortak Balıkçılık Politikasının (OBP) uygulanması için üye devletler arasında iş birliğini sağlayarak, balıkçılık kontrol ve

²⁶ Global Navigation Satellite Systems

²⁷Vize Sistemi (2008), üye ülkeler arasında bilgi alışverişi ile ortak vize politikasının uygulanması sağlanmaktadır.

²⁸Schengen Bilgi Sistemi (1995), dış sınır kontrollerinde Schengen ülkelerinin polis, sınır muhafızları, gümrük muhafaza ve vize merkez birimleri arasında bilgi alışverişi sağlanmaktadır.

²⁹2000 yılında kurulan sistemle, yasadışı göçmen ve mültecilerin tespiti, sığınma başvurularının takibi, yasal ve yasadışı yollardan girişler parmak izi kaydıyla takip edilmektedir.

denetim faaliyetlerinin operasyonel koordinasyonunu gerçekleştirmektedir. Balıkçılık faaliyetlerinin kurallarla yönetilmesini ifade eden balıkçılık yönetimi, kaynaklar hakkındaki bilginin bir araya getirilerek, planlama, danışma, karar alma ve tahsis süreçlerini kapsamaktadır. AB’de bu süreç, Birlik suları içinde ve dışında kaynakların devamlılığını sağlamak için OBP ile düzenlenmektedir. AB’de 1970’lerde uygulanmaya başlayan ve her on yılda bir yapılan reformlarla güncellenen³⁰ OBP, Avrupa’nın balık filolarını düzenleme, balık stoğunu koruma, üye ülkelerin AB sularına eşit bir şekilde erişimini sağlama ve sektörde adil rekabet koşullarının oluşturulmasına yönelik kuralları içermektedir. Balıkçılık sektöründe ortak bir standart oluşturma ve sürdürülebilir balıkçılığa katkı sağlamak amacıyla çalışan CFCA ise, kuralların uygulanması ve denetimini yaparak sektörel iş birliğini teşvik etmektedir (Eman, 2015: 1; IKV, t.y.b; EFCA, t.y.).

2006’da kurulan Avrupa Kimyasallar Ajansı (ECHA) ise vatandaşların yaşam kalitesini iyileştirmek için kimyasalların sürdürülebilir ve güvenli kullanımını teşvik etmektedir. ECHA, AB’nin yayınladığı kimyasallar mevzuatını uygulayarak insan sağlığına, çevreye, Avrupa’daki yenilikçiliğe ve rekabet gücüne katkı sağlamaktadır. AB, şirketlerin ürettikleri veya ithal ettikleri kimyasal maddelerin tehlikeleri hakkında bilgi³¹ vermelerini zorunlu kılmış, kimyasal maddelere ilişkin mevzuatı REACH Tüzüğü adıyla tek bir çatı altında toplamıştır. REACH Tüzüğü gereği, üye ülkelerde faaliyet gösteren ve yılda bir tondan fazla kimyasal madde üreten veya ithal eden şirketler, ürettikleri veya ithal ettikleri kimyasal maddeleri ECHA’ya kaydettirmektedir. ECHA, üye ülkelerle birlikte, insanları ve çevreyi korumak için risk yönetimi durumunda en tehlikeli maddelere odaklanmakta, şeffaf, özerk, güvenilir ve etkili bir bilgi merkezi işlevi görmektedir (Güven, 2009: 46; ECHA, 2022). Aynı yıl kurulan Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) ile AB politikalarında ve ulusal politikalarda cinsiyet eşitliğinin yaygınlaştırılması öngörülmüştür. Ortak Pazar hedefinin benimsendiği AET’de, toplumsal cinsiyet olgusuna yaklaşım da bu çerçevede gerçekleşmiş, cinsiyet eşitliği politikalarında iş gücü piyasasında fırsat eşitliği uygulamaları öne çıkmıştır. İlk kez Roma Antlaşması’yla mevzuata giren, bu süreçte rekabet ve iş gücü alanıyla sınırlı kalan cinsiyet eşitliği kavramı, takip eden süreçte eşit ücret ve eşit davranış, pozitif ayrımcılık ve anaakımlaştırma yaklaşımlarıyla birlikte önemli bir değişim sürecinden geçmiştir. Buna göre 1970’lerin ortasından 1980’lere kadar kamusal alanlarda kadın ve erkeğin eşit hak ve fırsatlara sahip olmasını öngören eşit ücret ve eşit davranış yaklaşımı benimsenirken; 1980’lerden itibaren de çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığını önlemeye yönelik “koruma tedbirleri” (ya da fırsat eşitliği) kapsamında pozitif ayrımcılık yaklaşımı benimsenmiştir. Bu süreçte 76/207/EEC sayılı yönerge ve Konseyin Kadınlar için Olumlu Eylemin Geliştirilmesi Tavsiye Kararı (13 Kasım 1984) ile birlikte dört Eylem Planı kabul edilmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren uygulanan ana akımlaştırılma yaklaşımıyla toplumsal cinsiyet politikaları temel düzenlemelere yerleştirilerek istihdam açısından saptanan hedefler (1997) ve istihdam stratejisi (2000) ile AB’nin sosyal politika alanlarındaki rolü arttırılmıştır. “Cinsiyet Eşitliği İçin Çerçeve Strateji (2000)” ile de AB, ekonomik yaşam; siyasal katılım ve temsil; sosyal hakların kullanılması; sivil yaşam; kadın ve erkeklerin rolleri konusunda teşvik edici bir görev üstlenmiştir. EIGE ise cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi, güçlendirilmesi, bu alanda farkındalığın

³⁰ En son 2014 yılında güncellenmiştir.

³¹ Teknik bilgiler dahil her bir kimyasalın insan ve çevre üzerindeki etkisi hakkındaki bilgiler dahildir.

arttırılması ve ayrımcılıkla mücadelede Avrupa'nın bilgi merkezi olma görevini üstlenmiştir (Ayata ve Takkaç, 2020: 202-204; EIGE, t.y.). Diğer yandan 1 Ocak 2007'de Romanya ve Bulgaristan'ın katılımıyla üye sayısı 27 olan AB'de, aynı yıl (2004'de Roma'da imzalanan ve üye ülkelerin onayına sunulan anayasal antlaşma metninin kabul edilmemesi üzerine anayasal nitelikte unsurlara yer verilmeyen tadil bir antlaşma metni ile) Lizbon Antlaşması sürecine girilmiştir. **Tablo 3.**'de 2004 ve 2006 yılları arasında kurulan AB ajanslarının kuruluş tarihleri ve merkezleri belirtilmiştir.

Tablo 3. AB'de Ajansların Gelişimi (2004-2006 Yılları)

Ajans Adı	Merkezi	Kuruluş Tarihi
ENISA	Girit, Yunanistan	10 Mart 2004
ECDC	Solna, İsveç	28 Nisan 2004
ERA	Lille, Valenciennes, Fransa	29 Nisan 2004
EDA	Brüksel, Belçika	12 Temmuz 2004
EGSA	Brüksel, Belçika	12 Temmuz 2004
FRONTEX	Varşova, Polonya	26 Ekim 2004
CFCA	Vigo, İspanya	26 Nisan 2005
ECHA	Helsinki, Finlandiya	18 Aralık 2006
EIGE	Vilnius, Litvanya	20 Aralık 2006

(Kaynak: Svedin, 2011: 383-385)

Lizbon Antlaşması ve AB'de Ajanslar

Derinleşme sürecinin son aşamasını oluşturan Lizbon Antlaşması ile daha demokratik, şeffaf ve etkili işleyen bir yapı için Birliğin kurumsal yapı, yetki ve faaliyetlerinde ekonomik ve siyasi bütünleşmeye yönelik köklü değişiklikler yapılmıştır³² (Piris, 2010: 36-40; Avrupa Birliği Başkanlığı, 2012: 31-33). Antlaşma ile AB'nin üç sütunlu yapısı kaldırılmış, Özgürlük, Güvenlik, Adalet (ÖGA) alanı tek bir başlık altında düzenlenmiştir. Bu süreçte ajanslarla ilgili ilk kazanım ise EUMC'nin Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (EFRA)'na dönüştürülmesi olmuştur. Irkçılık, yabancı düşmanlığı ve antisemitizm dâhil tüm temel haklar alanından sorumlu olan EFRA'nın kuruluş sürecinde Komisyon, Halka Danışma Dokümanı (Public Consultation-25 Ekim 2004) yayınlamış, ardından da çok sayıda aktörün katılımıyla bir Açık Oturum (Public Hearing-25 Ocak 2005) düzenlemiştir. Temel sloganı, "temel hakları AB'de

³²13 Aralık 2007'de imzalanan ve 1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Antlaşmayla, Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın adı "AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma" olarak değiştirilmiş; "Topluluk" kavramının yerini "Birlik" kavramı olarak AB tüzel kişiliğe kavuşmuş; Konsey kararları için yeni bir çifte çoğunluk sistemi getirilerek nitelikli çoğunlukla alınan kararlara göç, iltica, yabancıların dolaşımı, polis ve yargıda iş birliği konuları eklenmiş; Konseye 2,5 yıllığına seçilecek başkan öngörülmüş; dış politika ulus-üstü yapıdan çok hükümetler-arası olma niteliğini korumuş; AB Zirvesi ve Avrupa Merkez Bankası'na AB kurumu statüsü verilmiş; AB Dış İşleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Avrupa Dış Eylemler Servisi kurulmuş; AP'nin yetkileri arttırılarak ortak karar usulü, olağan yasama usulü olarak -ODGP hariç- benimsenmiş; Komisyondaki temsilci sayısının her üye devletten bir kişi olması kararlaştırılmış; AB mevzuatı oylamalarının kamuya açık yapılması öngörülmüş; "vatandaş girişimi" getirilmiş; "katmanlı yetki" ilkesine uymayan yasama önerilerine karşı ulusal parlamentolara itiraz hakkı tanınmış; ulusal parlamentoların AB Temel Haklar Şartı'nın bağlayıcılığını kabul etmesi ve Birliğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olması öngörülmüş; AB üyeliğinden ayrılma konusu düzenlenerek üyelik başvuru koşullarının hukuki temeli güçlendirilmiştir.

yaşayan herkes için gerçeğe dönüştürmek" olan ajansın, amacı da Birliğin organ, kurum, ofis ve ajanslarına, AB hukukunun uygulandığı hallerde üye ülkelere, temel hakların sağlanmasına yönelik yetkileri çerçevesinde yardım ve uzmanlık sağlamaktır. Yaş, engellilik ve etnik köken konularında, ayrımcılıkla mücadelede, kişisel verilerin korunması ve adalete erişim sağlanmasında, yerelden uluslararası düzeye çeşitli paydaşlarla çalışan EFRA, ilgili alanda topladığı bilgileri ve uzman tavsiyelerini politika alanında karar otoriteleriyle paylaşmaktadır (Karayağıt ve Özceviz, 2018: 8-11; EFRA, t.y.).

2009'da kurulan Enerji Düzenleme Kurumu İşbirliği Ajansı (ACER) ise elektrik ve doğal enerji sektöründe Avrupa iç enerji piyasasının entegrasyonu sağlamaktadır. 1950'li yıllarda en önemli enerji kaynağının kömür olduğu Avrupa'da, kömür üretiminin kontrolü, bütünleşmenin sağlanmasında belirleyici olmuş, AKÇT'nin kurulmasıyla da bu alandaki yetkiler yüksek otoriteye devredilmiştir. II.Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler (Mısır-İsrail Savaşı (1956), İngiltere ve Fransa'nın Süveyş Kanalı'na müdahalesi ve Altı Gün Savaşı (1967)) enerji konusunu ve bu alandaki sınırlı kaynaklarla birlikte nükleer enerjiyi gündeme getirmiştir. Takip eden dönemde uluslararası politikada yaşanan gelişmelerin enerji arzında yarattığı darboğaz; enerji ürünleri için ortak pazar oluşturma ve üye ülkelerin enerji politikalarını uyumlaştırma çabalarıyla aşılmaya çalışılsa da enerji arzını etkilemek mümkün olmadığı için enerji talebi kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. 1973 ve 1979'da iki petrol krizi yaşayan ve enerji arzının güvensizliği, fiyat istikrarsızlığı, ödemeler dengesi açıklarıyla uğraşmak zorunda kalan Avrupa Toplulukları, ikincil düzenlemeler çerçevesinde ortak hedeflerle rekabet gücünü arttırmaya yönelmişlerdir. 1987'de Yeni Enerji Politikası ile rekabetçi tek bir Avrupa pazarının kurulması çerçevesinde sektörün yeniden yapılandırılarak, çevreye duyarlı enerji kaynaklarının kullanılması ve enerji arz güvenliğinde dışa bağımlılığının azaltılması³³ öngörülmüş bu kapsamda çeşitli antlaşmalar³⁴ yapılmıştır. 2002'den sonraki Yeni Enerji Politikası ile de içerde iç pazara dayalı ortak bir enerji politikası, dışarıda ise bütüncül bir yaklaşım benimsenerek iklim değişikliğiyle de mücadele öngörülmüştür. Ayrıca, enerji konusu Lizbon Antlaşması'nda yer almış, Avrupa Enerji Düzenleyiciler Konseyi (CEER)³⁵; Elektrik ve Doğal Gaz Düzenleyiciler Grubu (ERGEG)³⁶ oluşturulmuştur. ACER ise üye devletlerin enerji düzenleyici otoritelerinin faaliyetlerini gözlemleyerek, enerji pazarının düzenlenmesi konusunda danışma görevi üstlenmiştir. ACER, şeffaflık ilkesi gereği, kamuoyuna ve pazardaki aktörlere düzenli bilgi sunarak elektrikle doğal gaz iç pazarının işleyişi ve tüketicilerle ilgili raporlar yayınlamaktadır. Ajans özek yapısıyla ulusal düzenleyici otoriteler arasında iş birliğini teşvik ederek ulusal enerji piyasalarının entegrasyonu ile üye devletlerde mevzuatın uygulanmasını ve AB'nin enerji politikası hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır (Dursun, 2011: 33-97; ACER, t.y.). Aynı yıl kurulan Avrupa Elektronik Haberleşme Düzenleyicileri Kurulu (BEREC) ile elektronik iletişim ağları ve hizmetleriyle iç pazarın gelişmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Ancak BEREC'den önce Avrupa ülkelerinin telekomünikasyon alanındaki düzenleyici kurumları istişari ve informel nitelikte olan Bağımsız Düzenleyiciler Grubunu (IRG) (1997) kurmuştur. Ardından da Komisyonun katıldığı Avrupa

³³Doğu Avrupa enerji kaynaklarının Batı Avrupa'ya açılması kapsamında Topluluk üyesi ülkelerle Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında enerji altyapısının genişletilerek ticaretin artırılması için Avrupa Enerji Antlaşması imzalanmıştır.

³⁴Avrupa Enerji Şartı Antlaşması (1991), buna dayalı Enerji Şartı Antlaşması, Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Antlaşması.

³⁵ Üye devletlerin bağımsız düzenleyici otoriteleri tarafından kurulan gönüllü iş birliğine dayalı dernektir.

³⁶ Üyesi devletlerin düzenleyici otoriteleri tarafından kurulan Komisyona teknik danışmalık yapan organdır.

Düzenleyiciler Grubu (ERG) (2002) kurularak bu grupların ortak çalışması öngörülmüştür. ERG'nin devamı niteliğinde olan BEREC ise düzenleyici kurumlar arasında ortak yaklaşımları belirleyerek iyi uygulamaları öne çıkarmakta; ağlara bağlanabilirliği, erişimi, rekabeti ve yatırımları teşvik ederek vatandaşların çıkarlarını desteklemektedir. Avrupa için dijital pazarın bağımsız, tutarlı ve kaliteli bir şekilde düzenlenmesini sağlayan BEREC, elektronik iletişim alanında Komisyona ve ulusal düzenleyici makamlara görüş ve tavsiye sunmakta, AB düzenleyici çerçevesinin uygulanmasına yönelik rehberler hazırlayarak, düzenleyici kurumlara yardımcı olmaktadır (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu [BTK], 2017; BTK, 2014: 25; BEREC, t.y.).

AB'de 2010 yılında ortak bir Avrupa iltica sistemi için Avrupa İltica Destek Ofisi (EASO) kurulmuştur. AB kuruluş antlaşmalarında ortak iltica ve mülteci politikalarına yönelik bir madde bulunmamakla birlikte, entegrasyon sürecinde yaşanan tecrübeler, bu konuda bir koordinasyonun gerekliliğini ortaya koymuştur. AB iltica ve mülteci politikalarının temeli ise Dublin Kararları'na (1990) dayanmaktadır. Buna göre iltica başvurusu yapmış olan mülteci, bir devletin sorumluluğundadır ve bu sorumluluk da mültecinin ilk giriş yapmış olduğu ülkeye aittir. Mülteci yoğunluğunun yaşandığı güzergâhlarda (Balkan güzergâhı ile Kuzey Afrika üzerinden İtalya'ya ve İspanya'ya giden güzergâh) üye ülkelerin sorumluluklarını arttıran bu karar, üye ülkeler arasında eşitsizlik ve fikir ayrılıklarına yol açmıştır. Bunun üzerine yasa dışı göçle mücadelede, yasa dışı göçmenlerin geri gönderilmesi ve bu göçmenlerin iadesinde zorluk çıkaran ülkelere de yaptırım uygulanması gündeme gelmiştir. Ayrıca iltica başvuru sürecinde tüm üye ülkelerde aynı prosedürün uygulanmasını öngören AB, ortak bir iltica sistemi için de iki aşamalı bir süreç belirlemiştir. Buna göre ilk etapta iltica başvuru süreci, kabulü ve iltica edenlerin geçimlerinin idamesiyle ilgili ortak standartlar birleştirilecek; ardından da iltica sistemi uyumlaştırılacaktır. Ancak 2008 krizi, krizden etkilenen ülkelerde bu sürecin uygulanmasını zorlaştırmış; iltica başvurularının eşit dağıtılamaması³⁷ da ayrı bir sorun oluşturmuştur. Bu süreçte finansal dayanışmanın gerekliliği dikkate alınarak AB Mülteciler Fonu (2004) kurulmuştur. Üye ülkeler arasında anlaşmazlıkların giderilemediği bu süreçte, artan mülteci sayısı ile oluşan yığılmaya karşı ortak ikaz sisteminde³⁸ uzlaşılrken; mülteci akınına uğrayan güney devletlerine ilave ekonomik yardım, iltica başvurusu yapanların üye devletler arasında dağıtılması ve operasyonel destek sağlanması gündeme gelmiştir. İltica konusunun AB'de tutarlı bir şekilde ele alınmasını sağlayarak üye ülkelerin iltica sistemlerine destek vermek için kurulan EASO ise ilk aktif dış sınır görevini FRONTEX'le birlikte bu süreçte gerçekleştirmiştir³⁹. Bağımsız bir uzman merkez olarak, operasyonel işbirliğini koordine eden, daimi, özel, acil destek, veri ve analiz desteği ile üçüncü ülke desteği gibi hizmetler sağlayan EASO'nun, acil destek hizmetlerinden faydalanması düşünülen ilk ülke ise Yunanistan olmuştur (Soytürk, 2018: 621-631; EASO, t.y.).

1 Temmuz 2013'de Hırvatistan'ın katılımıyla altıncı genişleme sürecini tamamlayarak 28 üyeli bir Birlik haline gelen AB'de, en son 2014'de Avrupa Siyasi Partileri ve Avrupa Siyasi Vakıfları Kurumu (APPF) adında bir ajans daha kurulmuştur. AKÇT Genel Meclisinde aynı fikirde olan ulusal parti üyelerinin

³⁷Düşük işsizlik ve yüksek hayat standartlarının olduğu (Almanya, İsveç gibi) ülkelerde mülteci yığılmaları oluşmuştur.

³⁸ Ülkeler, kaldıramayacak kadar mülteci akınına uğradığında devreye giren sistemle Brüksel'e bilgi verecektir.

³⁹ Görev Kasım 2010 - Mart 2011 arasında Türkiye-Yunanistan sınırında gerçekleştirilmiştir.

birlikte hareket etme eğilimleri “Avrupa partilerini” ortaya çıkarmış; bu süreçte baskın gruplardan Hıristiyan Demokratlar, Sosyalistler ve Liberaller gruplaşarak görüşlerini savunmaya çalışmışlardır. 1990’lı yıllara kadar tam bir siyasi parti gibi etkin olamayan Avrupa Partileriyle ilgili ilk düzenlemeler ise Tek Senet ve Maastricht Antlaşması’yla yapılmıştır. Maastricht Antlaşması’nda (138 md.) yapılan düzenleme partilerin “anayasal düzeyde” tanınması olarak değerlendirilse de, partilerin finansmanı ve seçimlerdeki rolleri konusu prensipte kalmıştır. Nice Antlaşması’nda (2.md.) yapılan düzenlemeyle Avrupa Siyasi Partiler Tüzüğü’nün yasal zemini oluşturulurken; bu düzenlemenin AB’ye bir yetki transferi içermediği, ulusal anayasalarda bir değişiklik öngörmediği, AB bütçesinden Avrupa partilerine yönelik yardımların ulusal siyasi partiler için kullanılmayacağı belirtilmiştir. Avrupa Partilerine ilişkin hükümlerin tüzükle düzenlenebileceğini öngören Lizbon Antlaşması’nın ardından da Avrupa Siyasi Partiler Tüzüğü⁴⁰ revize edilerek yürürlüğe girmiştir (Arısoy ve Gül, 2011: 183-191). Buna göre Avrupa siyasi parti veya parti grubunun; parti merkezinin bulunduğu ülkede tüzel kişilinin olması; üye ülkelerin en az dörtte birinde AP üyeleri, ulusal parlamento veya bölge parlamento üyeleri tarafından temsil edilmesi veya üye ülkelerin en az dörtte birinde AP seçimlerinde oyların en az % 3’ünü almış olması; program ve etkinliklerinde AB temel ilkelerini gözetmesi; AP seçimlerine katılmış veya katılacağını beyan etmesi gerekmektedir (EUR-Lex, 2003). Siyasal parti veya parti gruplarına bağlı olarak faaliyet gösteren siyasi kuruluşların/vakıfların da, bir Avrupa siyasal partisi ile resmi ilişki içinde bulunması; merkezinin bulunduğu ülkede bağlı olduğu siyasal partiden ayrı bir tüzel kişiliğinin olması; program ve etkinliklerinde AB temel ilkelerini gözetmesi; kâr amacı gütmemesi; idari yapı itibarıyla coğrafi açıdan dengeli bir dağılım sergilemesi gerekmektedir (EUR-Lex, 2007). AB bütçesinden parti ve kuruluşlara sağlanacak yardım ve bağışlar da ilgili tüzükte düzenlenmiştir. APPF ise bu düzenlemeler kapsamında Avrupa siyasi partileri ve Avrupa siyasi kuruluşların/vakıfların tescil edilmesi ve denetlenmesi görevini üstlenmiştir. Tüzel kişiliği ve bağımsız yapısıyla APPF, “ilgili düzenlemeler” çerçevesinde yaptırım uygulama yetkisine sahiptir. Ajansla, bu yapıların ulus-ötesi bir nitelik kazanması öngörülmüştür (Saitto, 2017; 17-18; APPF, t.y.). **Tablo 4.**’de AB’de 2007 ve 2014 yılları arasında kurulan AB ajanslarının kuruluş tarihleri ve merkezleri belirtilmiştir.

Tablo 4. AB’de Ajansların Gelişimi (2007-2014 Yılları)

Ajans Adı	Merkezi	Kuruluş Tarihi
EFRA	Viyana, Avusturya	15 Şubat 2007
ACER	Ljubljana, Slovenya	14 Ağustos 2009
BEREC	Riga, Letonya	25 Kasım 2009
EASO	Valetta, Malta	19 Haziran 2010
APPF	Brüksel, Belçika	22 Ekim 2014

(Kaynak: Svedin, 2011 :383-385; Vos, 2018 :76)

⁴⁰ 4 Kasım 2003 tarih ve 2004/2003 sayılı Tüzük.

Değerlendirme ve Sonuç

AB ajansları; AB kurumlarından ayrı, ulus-üstü nitelikte, tüzel kişiliğe sahip belli düzeyde örgütsel ve mali özerkliği olan kamu otoriteleridir. Komisyon, AP ve Konsey arasındaki kurumlararası siyasetin bir sonucu olan ajansların, tarihsel kökleri kurumsal yapının oluşturulduğu ilk yıllara dayanmaktadır. O dönem Topluluk düzeyinde madenlerin tedariki görevini üstlenen, ardından da parasal birlik hedefinin kriz ortamında sağlanamaması üzerine parasal sistemi desteklemek amacıyla kurulan ajanslar; 1970’li yıllarda yaşanan değişim süreçlerinin sosyal politika uygulamalarını öne çıkarmasıyla birlikte, politika süreçlerine bilgi akışını sağlayan aktörler olarak kurumsal yapıda yer edinmiştir. Ajansların kurumsal yapıda yer edinmesi, kurumsal yapıdan ayrı bir yapıya olan ihtiyaca dikkat çekse de 1980’li yılların sonuna kadar yetki ihlali, yasal dayanak ve yetki devri tartışmaları AB’de ajans oluşumunu engellemiştir. Ancak, takip eden süreçte “yürütme yetkisinin daha işler kılınmasını” gerektiren gelişmeler, ajansların “yürütme kapasitesini genişleten” kurumlar olarak AB kurumsal yapısının bir parçası olmasını sağlamıştır. AB’de 1958 yılından 2014 yılına kadar Euratom Tedarik Ajansı; (EMCF); (CEDEFOP); (EUROFOUND); (EEA); (ETF); (EMCDDA); (EMEA); (OHIM); (EU-OSHA); (CPVO); (CdT); (Europol); (EUMC); (EFRA) (EUMC-EFRA); (EAR); (CEPOL); (ISS); (EUSC); (EFSA); (Eurojust); (EMSA); (EASA); (ENISA); (ECDC); (ERA); (EDA); (EGSA); (FRONTEX); (CFCA); (ECHA); (EIGE); (ACER); (BEREC); (EASO) ve (APPF) ile birlikte 36 AB ajansı kurulmuştur. Ajansların kuruluş süreçleri incelendiğinde; ajansların kurulmasında o anın koşullarından doğan ihtiyaçlara cevap verme eğilimi öne çıkarken, AB’yi ajans kurmaya yönelten politik ve kurumsal gerekçeler ise şöyle sıralanabilir;

- Tek Avrupa Senedi ile başlayan ve Lizbon Anlaşması ile sona eren derinleşme süreçleriyle AB’nin yetki ve politika alanları artarken; genişleme süreçleriyle üye sayısı da artmıştır. Bu süreç AB mevzuatının ve politikalarının uygulanmasında Komisyonun sorumluluklarını arttırmıştır. Ancak Komisyonun yeterli kaynak ve kapasitesinin olmaması ajans oluşumuna ivme kazandırmıştır.
- Politika alanlarının gelişmesi, politika geliştirme sürecinde bilimsel ve teknik bilginin önemini arttırmıştır. ECHA, ERA, EMEA, EFRA gibi ajanslar tarafından sağlanan bilimsel ve teknik bilgilere politika aktörlerinin hâkim olamaması politikaların etkinliği için ajans oluşumunu cazip kılmıştır.
- Artan politika alanları politikaların etkililiği ve güvenilirliği için bilgi ve veri ihtiyacını arttırırken; bu bilgi ve verilerin doğru ve düzenli olarak sağlanmasını gerektirmiştir. EEA, ECDC, EMCDDA, EIGE gibi ajansların oluşturulması bu anlamda önem taşımaktadır.
- Ajanslar başka bir bürokrasi katmanına ya da her üye ülkede ayrı bir birim kurulması ihtiyacını ortadan kaldırarak; azalan maliyet-artan verimlilikle birlikte üye ülkelerdeki uygulamaların uyumlaştırılmasını sağlamaktadır. OHİM, CPVO, CdT, Europol, EUSC, CEPOL, ENISA, EGSA, EASA, CFCA, ACER, BEREC, APPF gibi ajansların kurulması bu anlamda önem taşımaktadır.

- Ajanslar paydaşlar arasında politikaların koordinasyonunu ve iş birliğini sağlamaktadır. EU-OSHA EUROFOUND gibi ajansların paydaşlarla iş birliği politikaların meşruiyetini de güçlendirmektedir.
- Ajanslar AB’de kriz yönetiminin araçlarıdır. AB’de yaşanan krizler etkili kriz yönetimi için potansiyel risk ve tehditleri yöneten EMSA, EFSA, FRONTEX, EASO gibi ajansların kurulmasını gerektirmiştir.
- AB ajanslarının AB’nin farklı merkezlerinde kurulması vatandaşlara yakın Avrupa anlayışını güçlendirirken politika süreçlerini de daha görünür kılmıştır.

Tüm bu politik ve kurumsal gerekçelerle sayıları hızla artan ajanslar, AB’de yürütme yetkisini yeniden şekillendirmekte; AB yürütme yetkisi her biri kendi alanında uzman ajanslar tarafından çevrenmektedir. Bu ajanslar danışma, iş birliği, denetim, tescil, bilimsel/teknik uzmanlık vb. fonksiyonlarıyla AB’de etkili ve güvenilir politikaların oluşturulmasını sağlayarak AB’nin sorun çözüme kapasitesini arttırmaktadır. Ayrıca bürokrasinin azaltılması, katılımcılığın artırılması, Avrupa’yı vatandaşa yakın kılma anlayışıyla şeffaflık ve hesap-verilebilirliğin güçlendirilmesine de katkı sağlamaktadır. Ajansların ulus-üstü nitelikleri AB düzeyinde politikaların sürdürülebilir ve tutarlı olması, politikaların yeni gelişmelere entegre edilmesi ve mevcut politikaların entegrasyonunda onlara belirleyici bir rol vermektedir. Sonuç olarak; yürütme kapasitesini genişleten kurumlar olarak AB ajansları, politikaların entegrasyonu, ulus-üstü yapının güçlendirilmesi ve AB’nin meşruiyetine katkı sağlanmasının bir gereğidir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“AB’de Yürütme Yetkisinin Yeniden Yapılandırılması ve Politikaların Entegrasyonu Bağlamında AB Ajansları” başlıklı makalenin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- ACER (t.y.). *The agency*. 02.01.2021 tarihinde <https://www.acer.europa.eu/the-agency/about-acer> adresinden alınmıştır.
- Akalın, M. (2015). Europol: Türkiye’nin operasyonel işbirliği tartışması. *Türk İdare Dergisi*, (428), 11-31.
- Akdoğan, M., Günay, A., Say, B. & Gündoğan Gür, N. (2020). Avrupa Birliği’nin Covid-19 yönetimi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5 (Özel Sayı), 32-58. <https://doi.org/10.30784/epfad.805320>
- Aksoy, C. (2005). *Avrupa Birliği’nde kuvvetler ayrılığı ilkesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Andenas, M. & Usher, J. (2003). *The Treaty of Nice and beyond: enlargement and constitutional reform*. Hard Publishing.
- APPF (t.y.). *The authority*. 02.01.2021 tarihinde <https://www.appf.europa.eu/appf/en/home/the-authority> adresinden alındı.

- Aras, İ. & Akdoğan, M. (2017). Avrupa Komisyonu başkanlarının Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileriyle ilgili söylemleri: Barroso ve Juncker dönemleri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 194-219.
- Arı, Ö. (1969). Avrupa Ekonomik Topluluğu üst kademe yöneticileri üzerine bir araştırma ve değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 29(1-4).
- Arısoy, A. & Gül, H. (2011). Avrupa siyasi partilerinin “Avrupalılaşması”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 179-198.
- Avrupa Birliği Başkanlığı (2012). *AB'ye genel bakış, (AB Rehberleri No:2)*. https://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf.
- Ayata, A. & Takkaç, H. S. (2020). AB-Türkiye ilişkileri bağlamında toplumsal cinsiyet politikaları AB ilerleme raporları perspektifinden bir değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 197-214.
- Barbezat, D. (1997). The Marshall Plan and the origin of the OEEC. Richard T. Griffiths (Ed.) *Explorations in OEEC History* içinde (pp.33-44), OECD.
- Bayram, E.B. (2001). *Uluslararası marka tescil sistemleri* [Yayınlanmamış uzmanlık Tezi]. Türk Patent Enstitüsü.
- Beneyto, J.M. (2009). *Unity and flexibility in the future of the European Union: the challenge of enhanced cooperation*. CEU Ediciones.
- BEREC (t.y.). *What is BEREC*. 02.01.2021 tarihinde https://bereg.europa.eu/eng/about_berec/what_is_berec/ adresinden alındı.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2014). *Uluslararası Elektronik Haberleşme Sektöründe Gelişmeler Bülteni: 75*. <https://www.btk.gov.tr/elektronik-haberlesme-sektorunde-gelistmeler-bulteni>
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2017, 15 Aralık). *Bağımsız Düzenleyiciler Grubu/Avrupa Düzenleyici İdareler Kurumu-IRG/BEREC*, <https://www.btk.gov.tr/irg-berec>.
- CEDEFOP (t.y.). *Cedefop*. 07.01.2022 tarihinde https://stringfixer.com/tr/European_Centre_for_the_Development_of_Vocational_Training adresinden alındı.
- CEPOL (t.y.a). *CEPOL, About Polish Police*. 1.8.2020 tarihinde <https://info.policja.pl/ine/international-cooperati/cepol/200374,CEPOL.html> adresinden alındı.
- CEPOL (t.y.b). *About us*. 26.12.2020 tarihinde <https://www.cepol.europa.eu/who-we-are/european-union-agency-law-enforcement-training/about-us> adresinden alındı.
- Chalmers, D., Davies, G. & Monti, G. (2010). *European Union law: cases and materials*. Cambridge University Press.
- Colombo, A. (2004). *The principle of subsidiarity and European citizenship*. AIDRO.
- CPVO. (t.y.). *About us*, European Union. 14.12.2019 tarihinde <https://cpvo.europa.eu/en/about-us> adresinden alındı.
- Çoban, Y. (2015). *Avrupa Birliği borç krizinin nedenleri, etkileri ve krizi önlemeye yönelik önlemler* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Davies, K. (2003). *Understanding European Union law 2/e*. Cavendish Publishing .

- Dinan, D. (2005). *Avrupa Birliği ansiklopedisi* (2.Cilt). Kitap Yayınevi.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2002). *Avrupa Birliği kronolojisi 1946-2002*. Doğuşum Matbaacılık.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2004). *AB sözlüğü*. https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/AB_Sozlugu-1.pdf
- Dursun, S. (2011). *Avrupa Birliğinin enerji politikası ve Türkiye*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- El-Agraa, A.M. (2011). *The European Union*. Cambridge University Press.
- EASA (t.y.). *The agency*. 30.12.2020 tarihinde <https://www.easa.europa.eu/the-agency/the-agency> adresinden alındı.
- EASO (t.y.). *What we do*. 02.01.2021 tarihinde <https://www.easo.europa.eu/about-us/what-we-do> adresinden alındı.
- ECDC (t.y.). *ECDC's mission*. European Union. 30.12.2020 tarihinde <https://www.ecdc.europa.eu/en/about-uswhat-we-do/ecdcs-mission> adresinden alındı.
- ECHA (t.y.). *Values*. European Union. 01.2.2022 tarihinde <https://echa.europa.eu/about-us/who-we-are/values> adresinden alındı.
- EDA (t.y.). *What we do*. 01.2.2022 tarihinde <https://eda.europa.eu/what-we-do#c306b53f-a4d2-64cf-a776-ff000087efof> adresinden alındı.
- EFCA (t.y.). *Mission and strategy*. 01.2.2022 tarihinde <https://www.efca.europa.eu/en/content/objectives-and-strategy> adresinden alındı.
- EFRA (t.y.). *About FRA*. 02.01.2021 tarihinde <https://fra.europa.eu/en/about-fra> adresinden alındı.
- EFSA (t.y.). *How we work*. 28.12.2020 tarihinde <https://www.efsa.europa.eu/en/about/howwework>, adresinden alındı.
- Egeberg, M., Trondal, J., & Vestlund, N. M. (2015). The quest for order: unravelling the relationship between the European Commission and European Union agencies. *Journal of European Public Policy*, 22(5), 609-629.
- EGSA (t.y.). *Linking space to user needs*. 01.2.2022 tarihinde https://www.euspa.europa.eu/sites/default/files/The_European_GNSS_Agency_brochure_2014.pdf adresinden alındı.
- EIGE (t.y.). *About EIGE*. 01.01.2021 tarihinde <https://eige.europa.eu/about> adresinden alındı.
- Eman, Ş.B. (2015). *Avrupa Birliği ortak balıkçılık politikası ve karar alma mekanizması* [Yayımlanmamış uzmanlık tezi]. Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.
- EMCDDA (t.y.). *Contributing to a healthier and more secure Europe*, European Union. 8.02.2022 tarihinde <https://www.emcdda.europa.eu/about/mission> adresinden alındı.
- EMSA (t.y.). *This is EMSA*. 30.12.2020 tarihinde <http://www.emsa.europa.eu/about.html> adresinden alındı.
- ENISA (t.y.). *About ENISA*. The European Union agency for ceybersecurity. 30.12.2020 tarihinde <https://www.enisa.europa.eu/about-enisa> adresinden alındı.
- ERA (t.y.). *Mission vision and values*. 30.12.2020 tarihinde https://www.era.europa.eu/agency/mission-vision-and-values_en adresinden alındı.
- Erhan, Ç., Kızılırmak, A.B. & Olcay, C.A. (2009). *Avrupa Birliği: temel konular*. İmaj Yayınevi.
- EUISS (t.y.). *About us*. 09.12.2020 tarihinde <https://www.iss.europa.eu/about-us> adresinden alındı.

- EU-OSHA (t.y.). *About EU-OSHA*. European Union. 11.01.2022 tarihinde <https://osha.europa.eu/en/about-eu-osha> adresinden alındı.
- EUR-Lex (2003). Regulation (EC) No 2004/2003 of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 on the regulations governing political parties at European level and the rules regarding their funding, Official Journal of the European Union L 297. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/N/TXT/?uri=celex%3A32003R2004>.
- EUR-Lex (2006). *European Agency for Reconstruction*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ar18001>.
- EUR-Lex (2007). Regulation No 1524/2007 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2007 amending Regulation (EC) No 2004/2003 on the Regulations governing Political Parties at European Level and the Rules regarding their Funding, Official Journal of the European Union L 343/5. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32007R1524>.
- Eurojust (t.y.). *What we do*. European Union. 29.12.2020 tarihinde <https://www.eurojust.europa.eu/about-us/what-we-do> adresinden alındı.
- European Central Bank (t.y.). *Economic and monetary union (EMU)*. 03.02.2022 tarihinde <https://www.ecb.europa.eu/ecb/history/emu/html/index.en.html> adresinden alındı.
- European Union (t.y.). *European Medicines Agency (EMA)*. 11.02.2022 tarihinde https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/ema_en adresinden alındı.
- Europol (t.y.). *About Europol*. 03.12.2020 tarihinde <https://www.europol.europa.eu/about-europol> adresinden alındı.
- Eurwork (2018, November 27). *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*, <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/european-monitoring-centre-on-racism-and-xenophobia>.
- FRONTEX (t.y.). *Who we are*. 01.2.2022 tarihinde <https://frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/foreword/> adresinden alındı.
- Griffiths, P., Mounteney, J., Lopez, D., Zobel, F. & Götz, W. (2012). Monitoring the European drug situation: the ongoing challenge for the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). *Addiction*, 107(2), 254-258.
- Groenleer, M., Kaeding, M., & Versluis, E. (2010). Regulatory governance through agencies of the European Union? The role of the European agencies for maritime and aviation safety in the implementation of European transport legislation. *Journal of European Public Policy*, 17(8), 1212-1230.
- Güneysu, G. & Tabanlı, F. (2020). Erika ve Prestige Kazalarının Oluşan Hukuk Kurallarına Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 109-137.
- Güven, S. (2009). *REACH Süreçlerine İlişkin Bilgilendirme Kılavuzu*. TEPAV Yayınları No: 46.
- Henkoğlu, T. & Yılmaz, B. (2013). Avrupa Birliği (AB) bilgi güvenliği politikaları. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(3), 451-471.

- Hildebrand, D. (2009). *The Role of Economic Analysis in the EC Competition Rules* (3 Edition). Kluwer Law International.
- IKV (t.y.a). *Tarihçe*. 01.02.2022 tarihinde https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=3&id=28 adresinden alındı.
- IKV (t.y.b). *Ortak balıkçılık politikası*. 24.01.2022 tarihinde <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=238> adresinden alındı.
- Karaca, İ. (2016). *AB'nin entegre sınır yönetimi kurumu Frontex'in rolü ve Türkiye'nin uyum süreci* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.
- Karayiğit, M. T. & Özceviz, G. (2018). Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'na dair sistemsel eksiklikler. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17(1), 1-31.
- Karluk, R. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Beta Yayınları.
- Kelemen, R. D. (1997). *The European "independent" Agencies and Regulation in the EU*. Centre European Policy Studies.
- Kelemen, R. D. (2002). The Politics of Eurocratic Structure and the New European Agencies. *West European Politics*, 25(4), 93-118.
- Kelemen, R. D. (2005). The politics of Eurocracy: building a new European state?, N.Jabko, C.Parsons (Ed.) *The state of the European Union* içinde (pp.173-189). Oxford University Press.
- Koca, B. & Ceylan, A. (2018). Uydu konum belirleme sistemlerindeki (GNSS) güncel durum ve son gelişmeler. *Geomatik*, 3(1), 63-73.
- Koçak, O. & Koray, N. (2018). İş sağlığı ve güvenliği konusunda Avrupa Birliği uygulamaları ve Türkiye'ye yansımaları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1779-1811.
- Kreher, A. (1997). Agencies in the European Community-a step towards administrative integration in Europe. *Journal of European Public Policy*, 4(2), 225-245.
- Kütükcü, K. (2018). *Bütünleşme aktörü olarak Avrupa Savunma Ajansı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Mc Coshan, A., Ruitinga, C. & Curtarelli, M. (2016). *External Evaluation of the European Training Foundation (ETF)*, European Commission–DG Education and Culture, Final Report by the EFFECTIV Consortium. <https://data.europa.eu/doi/10.2767/17936>.
- Nugent, N. (2010). *The Government and Politics of the European Union*. Palgrave Macmillan.
- Özalp, G. (1999, 17 Mart). *AB'de İstifa Depremi*. Milliyet Gazetesi, <https://www.milliyet.com.tr/>
- Özür, N.K. & Ataoğlu, M. (2018). Türkiye'de CORINE verilerinin kullanılmasına dair değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 110-130.
- Piris, J.C. (2010). *The Lisbon Treaty: A Legal and Political Analysis*. Cambridge University Press.
- Roney, A. (2000). *The EC/EU Fact Book: A Complete Question and Answer Guide*. Kogan Page Publishers.
- Robertson, K. (1998). The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. *European Journal on Criminal Policy and Research*, (6), 457-466.

- Saitto, F. (2017). *European political parties and European public space from the Maastricht Treaty to the Reg. No. 1141/2014 (No. 2/17)*. Europa-Kolleg Hamburg, Institute for European Integration. <https://www.econstor.eu/handle/10419/173229>
- Sander, O. (1998). *Siyasi Tarih 1918-1994* (6.Baskı). İmge Kitabevi.
- SatCen (t.y.). *Mission, users and partners*. 26.12.2020 tarihinde <https://www.satcen.europa.eu/who-we-are/our-mission> adresinden alındı.
- Schout, A. (1999). The European Environment Agency (EEA): Heading Towards Maturity. M.Everson, G.Majone, L.Metcalf (Ed.), *The Role of Specialised Agencies in Decentralising EU Governance* içinde (pp.81-174). <https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=-IBCnhpIxPOgadX2Qq03ovzozQvh7A4n9VKwGO6I1dA73cxBCm3i!-83065915?cardId=2077236&docId=2077237>
- Sevgi, H. (2021). Eurofound endüstri ilişkileri endeksi'nin refah rejimleri bağlamında değerlendirilmesi. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 51-76.
- Soytürk, M. (2018). Avrupa Birliği İltica ve mülteci politikalarının iflası ve paradigma değişiminin gerekliliği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 620-639.
- Svedin, L. M. (2011). The Autonomy of European Union Agencies: A Comparative Study of Institutional Development. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 13 (3).
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (2011). *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*. Ofset Fotomat.
- Tezcan, E. (2005). *Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku*. USAK Yayınları:8.
- Tezcan, E. (2007). *Avrupa Birliği Komisyonu*. USAK Yayınları: 13.
- Treves, T. (2005). *Civil Society, International Courts and Compliance Bodies*. T.M.C. Asser Press.
- Trivino, J. C. & Jordana, J. (2016). *EU Agencies: a literature review*. <http://www.transcrisis.eu/wp-content/uploads/2016/05/EU-Agencies-A-Literature-Review.pdf>
- Uğurlu, Y. (2018). Avrupa Birliğinde demiryolları. *Demiryolu Mühendisliği*, (7), 37-44.
- Vos, E. (2000). Reforming the European Commission: What role to play for EU agencies?. *Common Market Law Review*, 37(5), 113-1134.
- Vos, E. (2018). EU Agencies, Common Approach and Parliamentary Scrutiny. European Parliamentary Research Service Study PE627.131. [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_STU\(2018\)627131](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_STU(2018)627131).

Extended Abstract

One of the most important institutional innovations in the EU is the establishment of EU agencies. EU agencies are public authorities that are separate from EU institutions, have a supra-national quality and legal entity, and hold a certain level of organizational and financial autonomy. The tasks undertaken by the EU agencies are actually those performed by the EU and its member states. Associated with the EU and its member states delegating some regulatory, monitoring and coordination duties to EU agencies, EU agencies have undertaken important tasks in the implementation of EU legislation and the regulation of European policy sectors. These agencies, which are generally active in the areas that directly affect EU citizens, and spread all over the EU with

the understanding of “bringing Europe closer to its citizens”; fulfill a number of tasks in various policy areas such as registration of trademarks; drug addiction; occupational health and safety; food and air security; medicines; environment; chemicals; telecommunication; disease prevention; border control; defense; banking etc. Over two billion Euros are transferred annually to EU agencies for these above-mentioned tasks. In addition, more than 9000 staff members work in these agencies (Vos, 2018: 17-19). The rapidly increasing numbers of EU agencies means the restructuring of executive power in the EU, while this means the emergence of new actors that will be effective in policy making and the entire EU institutional structure (Trivino and Jordana, 2016: 1). In this study, answers were sought to the questions of why the EU agencies are needed and what are the reasons that lead the EU to establish an agency. In addition, the political and institutional justifications for establishing an agency in the EU were questioned. For this purpose, 36 EU agencies established in the EU between 1958 and 2014 were examined by using the document analysis method with the information obtained from domestic and foreign literature, official sources, political documents, internet sources and various reports, and the factors (developments) that were effective in the establishment process of each of these agencies were tried to be determined. Accordingly, in the EU from 1958 until 2014, Euratom Supply Agency; European Monetary Cooperation Fund (EMCF); European Center for the Development of Vocational Education and Training (CEDEFOP); European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (EUROFOUND); European Environment Agency (EEA); European Training Foundation (ETF); European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA); European Medicines Agency (EMA); Office for Harmonization in the Internal Market (OHIM); European Agency for Safety and Health at Work (EU-OSHA); Community Plant Varieties Office (CPVO); Translation Centre for European Union Bodies (CdT); European Police Office (Europol); European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC - transformed into the European Union Agency for Fundamental Rights (EFRA); European Agency for Reconstruction (EAR); European Police College (CEPOL); European Institute for Security Studies (ISS); European Union Satellite Centre (EUSC); European Food Safety Authority (EFSA); European Body for Enhancing Judicial Cooperation (Eurojust); European Maritime Safety Agency (EMSA); European Aviation Safety Agency (EASA); European Network and Information Security Agency (ENISA); European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC); European Railway Agency (ERA); European Defense Agency (EDA); European GNSS Supervisory Authority (EGSA); European Agency for the Management of Operational Cooperation at External Borders (FRONTEX); Community Fisheries Control Agency (CFCA); European Chemicals Agency (ECHA); European Institute for Gender Equality (EIGE); Energy Regulatory Authority cooperation agency (ACER); European Board of Electronic Communications Regulators (BEREC); European Asylum Support Office (EASO); European Political Parties and European Political Foundations Authority (APPF). When the establishment processes of these agencies are examined, the tendency to respond to the needs arising from the conditions of the moment stands out in the establishment of the agencies, while the political and institutional justifications that led the EU to establish agencies include enlargement and deepening processes; the increasing importance of scientific/technical information with the expansion of policy areas; the need for information/data for effective and reliable policies; increasing efficiency by reducing bureaucracy; coordination of policies with stakeholder participation; management of potential risks and threats in crisis management and the understanding of Europe close to citizens. As a consequence; EU agencies that expand the executive capacity are crucial for the integration of policies, strengthening the supranational structure and increasing the legitimacy of the EU.

Geliş Tarihi / Received Date
03.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
20.02.2023

Görsel İletişim Tasarımında Görsel Algı Kuramlarının Değerlendirilmesi

Evaluation of Visual Perception Theories in Visual Communication Design

Ayça YILMAZ¹
Asuman KAYA²

Öz

Görsel iletişim süreci içerisinde bireyin karşı karşıya kaldığı uyaranları algılama sürecinin nasıl gerçekleştiğinin seçilen reklam görselleri üzerinden ve görsel algı kuramları çerçevesinde açıklanması amaçlanan çalışmada, iki araştırmacı tarafından konuya uygunluğu gözetilerek, anlam bütünlüğünü desteklediği belirlenen altı adet reklam görseli amaçlı örneklem yoluyla seçilerek değerlendirilmiştir. Seçim yapılırken incelenecek örneklerin çalışmanın literatür taraması bölümünde ortaya konulan altı farklı görsel algı kuramını açıklayacak nitelikte ve uluslararası reklam kampanyaları içerisinde etki yaratan önemli reklam çalışmaları olduğundan emin olunmuştur. Görseller değerlendirilirken öncelikle kim tarafından yapıldığı, kullanıldığı reklam kampanyasının amacı vb. künye bilgilerine yer verilmiştir. İkinci olarak seçilen görsellerin tamamı semiyotik olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda her bir görselin düz ve yan anlamları üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son olarak ise seçilen örnekler, ilgili görsel algı kuramları çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında seçilen görsel örneklere ilişkin bulgular Gestalt algı kuramı, olasılıklı işlevselcilik kuramı, bilişimsel algı kuramı, yapılandırmacı algı kuramı (amprizim), doğrudan algı ve ekolojik optik kuramı, nörofizyolojik algı kuramı başlıkları altında açıklanmıştır. Çalışmada bireyin karşı karşıya kaldığı uyaranları algılama sürecinin nasıl gerçekleştiği sorusunun cevabı görsel algı kuramları ile ortaya konularak reklam görselleri üzerinden açıklanmaktadır. Algının nasıl şekillendiğinin bilinmesi aktarılmak istenilen mesajın kurgulanması ve ortak görsel anlam üretiminin nasıl sağlanacağına bilinmesi anlamında önem taşımaktadır. Bu çalışmanın verileri altı farklı görsel algılama kuramı çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Algı, Görsel Algı Kuramları, Ortak Görsel Anlam Üretimi, Görsel İletişim Tasarımı.

Abstract

This study aims to explain how the process of perceiving the stimuli by an individual in the visual communication process takes place through selected advertising images and within the framework of visual perception theories, it was evaluated by two researchers by selecting 6 advertising images that were determined to support the

¹ Sorumlu yazar: Dr., Araştırmacı, Eskişehir/TÜRKİYE E-mail: aycayilmazakademik@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9350-4675

² Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Eskişehir/TÜRKİYE, E-mail: asumankaya@eskisehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3074-0643

integrity of meaning, taking into account their suitability for the subject. During the selection process, it was ensured that the examples to be examined were significant advertising campaigns that would explain the six different visual perception theories set out in the literature review section of the study and that have been influential in international advertising campaigns. While analysing the images, factors such as the creator and the objective(s) of the advertising campaign, etc. were included in the evaluation process. Secondly, every chosen picture was treated semiotically. In this setting, both the primary and secondary meanings of each image are highlighted, and finally, the chosen examples were evaluated within the context of relevant visual perception theories. The findings related to the visual examples selected within the scope of the study were explained under Gestalt, Probabilistic Functionalism, Computational Perception, Constructivist Perception (empiricism), Direct Perception and Ecological Optics, and Neurophysiological Perception theories. The answer to the question of how the process of perceiving the stimuli by the individual was explained through advertising visuals by visual perception theories. Knowing how perception is shaped is important in terms of constructing the desired message to be conveyed and how to ensure the production of common visual meaning. The data of this study were analysed within the scope of six different visual perception theories.

Keywords Visual Perception, Theories of Visual Perception, Production of Common Visual Meaning, Visual Communication Design.

Giriş

Bir duygunun, güzelliğın, tasarımın dışavurumunda kullanılan yöntemlerin tümü sanat olarak -plastik veya görsel sanat- ifade edilebilir. Duygu, düşünce ve heyecanı biçimlendirerek başkalarına ulaştırmayı amaçlayan sanat bu anlamda, sınır oluşturulma aşamasında her ne kadar sınırsız olsa da asıl olarak ifade edildiğı dünya açısından nesneye bağımlı ve bireyin düşünce, gözlem ve de algılarının yansıması olarak tanımlanmaktadır (Ersoy, 2016: 9-12).

Bu anlamda sanatın aslında bireyin iletişim kurmak için yaptığı ilk çizimlere dayandığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü birey ister mağara duvarına isterse dijital dünyada yaptığı çizimlerde kurguladığı düşünce ve kavramları tasarıma dönüştürmekte, görsel olarak aktarmaktadır. Diğer bir ifadeyle birey, görsel iletişim olarak ifade edebileceğımız iletişim ile ve zaman içerisinde değışim göstererek estetik öğeleri kapsayan bir grafik tasarım dünyası içerisinde yaşamaktadır. Bireyin günlük yaşamında karşı karşıya kaldığı tüm uyaranlar (logolar, tabelalar, ambalajlar, kitaplar, gazeteler, kıyafetler vb.) aslında, grafik öğelerini barındıran ve bireyin sorun/ihtiyaçlarının çözümüne yönelik hazırlanan görsel iletişim unsurlarıdır. Bu bağlamda grafik tasarım, sadece sanatsal boyutuyla değıl iletişimden eğitime, estetikten dijital dünyaya kadar farklı disiplinlerle ilişkisi ile birlikte ele alınması gereken multidisipliner bir alan olarak değerlendirilmektedir (Ertosun, 2006: 2-6).

Böylesine geniş bir yelpazede ele alınması ve değılendirilmesi gereken öte yandan da estetik unsurları barındıran grafik tasarım uygulamalarının gerçekleştirilmesinde temel olarak dikkate alınması gereken hususlar bulunmaktadır. Öncelikle, bir grafik çalışmasının hazırlanmasında, tasarımın görsel dili ve yaratıcı tasarım ilkeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sebeple de uyulması gereken bazı tasarım elemanları ve ilkeleri söz konusudur. Bu ilkeleri Becer (2009: 56-64) tasarım sürecinde izlenmesi gereken aşamalar, uygulama sürecinde dikkat edilmesi gereken tasarım ilke ve tasarım elemanları olarak belirtmektedir. Problemin tanımlanması, bilgi toplama, yaratıcılık süreci, çözüm bulma ve uygulama *tasarım aşamaları*; ton, renk, doku, ölçü, yön, çizgi *tasarım öğeleri*; denge, orantı, hiyerarşi,

bütünlük, vurgu *tasarım ilkeleri* olarak sıralanmaktadır. Öte yandan hazırlanan tasarımın anlaşılır ve etkili olmasında görsel algı ve kuramlarının bilinmesi ve uygulanmasının gerekliliğinin de altı çizilmelidir.

Hazırlanan çalışmada da bireyin genellikle maruz kaldığı uyaranlar içerisinde önemli yer tutan reklamlar incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmada tasarım anlamında başarılı bulunan reklam görselleri (basılı ve hareketli) görsel algı kavramı çerçevesinde ele alınarak görsel algı kuramları çerçevesinde analiz edilmiştir.

Görsel Algı

Görsel algı kavramının açıklanabilmesi için öncelikle görsel algının temelini oluşturan görme ve algılama kavramlarına değinilmesi yerinde olacaktır. Görme; ışık, göz ve beyin arasındaki etkileşimle, bireyin tüm fiziksel ve zihinsel sürecini kapsayan, beden diline, ruhuna, düşünce ve duygularına, hatta rüyalarına bile hitap edebilen bir olgudur. Fiziksel olarak görme olayının başlayabilmesi için ışık kaynağı, nesne ve sağlıklı³ bir göze ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü, ışık kaynağından çıkan ışık ışınları cisme çarparak yansır ve yansıyan ışık göze ulaştığında görme sinirlerine düşer. Bu aşamada görme sinirlerini uyaran ışık, elektriksel sinyal olarak beyne iletilir, beyin iletilen veriyi kavramsallaştırarak görme olayını tamamlar. Işığa tepki vermek insanın doğuştan var olan ve zorunlu bir refleksidir ki, bu durum *bakmak* olarak adlandırılır. Bakmanın algıya yansımış hali ise *görmektir*. Bakmak ve görmek birbirinden farklı eylemleri tanımlamaktadır. Bakmak fiziksel iken görmek, zihinsel bir eylem olan algı dünyasıyla ilgilidir. Diğer bir deyişle görme işlevi, algının devreye girmesiyle başlamaktadır. Bireyin çevresini kuşatan canlılar, nesnelere göz ile görülmekte, görülenler de zihinsel olarak algılanmaktadır (Beyoğlu, 2015: 334; Lehimler, 2015: 5).

Algı ise psikolojik, fizyolojik ve hatta sosyo-psikolojik kavram ve süreç olarak tanımlanabilmektedir. Akıl erdirmeye, anlama, anlamlandırma, idrak etme gibi sözcüklerle eş anlamlı olarak kullanılan algının, insana özgü ve yaşamın her anında olduğu söylenebilir. Her birey karşı karşıya kaldığı uyaranı farklı şekilde algılayıp, farklı davranışlar sergileyebilir. Her bireyin yaşamının, kültürünün, deneyiminin, bilgisinin birbirinden farklı olması; diğer bir ifadeyle bireyin sahip olduğu bilgi dağarcığı, kültürel birikimi, hazırbulunuşluk seviyesinin farklılığı, uyaranın algılanması bağlamında farklılık yaratmaktadır. Bununla birlikte bireyin tercihi, beklentisi ve isteklerinin de etkili olduğu bir bilişsel yorumlama gerçekleşmekte ve görsel algılama sürecinde ulaşılan sonuç olan anlamlandırma bireyden bireye farklılık göstermektedir (Akaroğlu, 2014: 6; Eraslan, 2018: 47; Erişti, 2018: 167).

Bu çerçevede görsel algı da Frostig'in (1968) ifade ettiği şekliyle "Görsel uyarıcıları fark etmek ve bunların ayrımını yapabilmek ve daha önceki tecrübelerle bağlantı kurmak suretiyle bu uyarıcıları deşifre edebilme yeteneği" olarak tanımlanmaktadır (akt. Beyoğlu, 2015: 338).

Her ne kadar bir uyaran karşısında bireylerin anlamlandırma ve yorumları farklılık gösterse de aktarılmak istenilen mesajın büyük oranda herkes tarafından benzer şekilde anlaşılması önem arz etmektedir. Bu ise *ortak görsel anlam üretimini* gerektirmektedir. Erişti'ye (2018: 168) göre ortak

³ Sağlıklı göz, görme yetisinin tam olarak mevcut olmasını tanımlamaktadır. Görme yetisinde bozukluk, renk körlüğü, görme kaybı vb. sebeplerle objenin tam olarak algılanamamasını ifade etmektedir.

görsel anlam üretimi, görsel algının farklı alt bileşenlerine dair -ki bunlara ortak kültür, sosyal ve geleneksel medyanın etkileri, görsel iletişimin gönderiliş biçimi/anlamı, popüler kültürün etkisi örnek verilebilir- bilgi sahibi olmayı ve bunları uygulamayı gerektirmektedir.

Görsel Algı Kuramları

Algı, bireysel duyuşsal unsurların değil, duyuşların kombinasyonunun bir sonucu iken görsel algı ise farklı duyuşlar yolu ile görsel iletileri yorumlayabilme sürecidir. Bu süreçte görsel iletişimi yorumlama becerisi öznel bilişsel süreçlere ve ön bilgilere bağlıdır (Lester, 2003: 48; Yılmaz, 2022: 19). Görsel algı kuramlarının açıklanmasında temel olan, algının nasıl şekillendiğidir. Bu nedenle hedef kitleye bağlı olarak aktarılmak istenilen mesajın kurgulanmasında ortak görsel anlam üretimine dikkat edilmelidir. Gordon (2004) mesajın görsel olarak nasıl kurgulanması gerektiğini farklı bakış açıları ve kuramcılar ekseninde derleyerek sınıflandırmıştır. O'na göre görsel algı kuramları şu şekilde sıralanmaktadır:

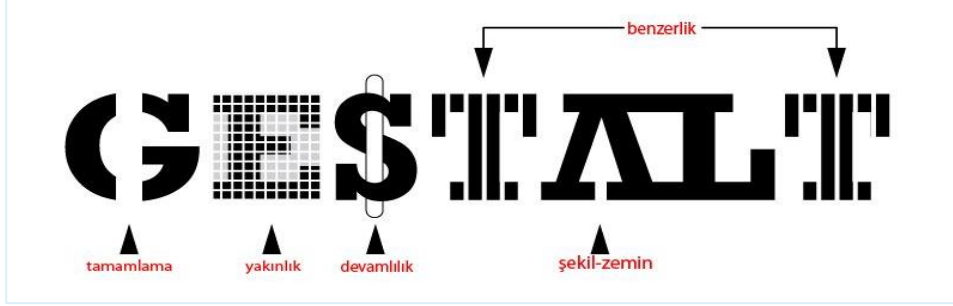
- Gestalt algı kuramı,
- E. Brunswik'in olasılıklı işlevselcilik kuramı,
- D. Marr'ın bilişimsel algı kuramı,
- R.Gregory'nin yapılandırmacı algı kuramı (amprizim),
- J.J. Gibson'ın doğrudan algı ve ekolojik optik kuramı,
- Hebb'in nörofizyolojik algı kuramı.

Gestalt algı kuramı (The Gestalt Theory): Görsel algı ve grafik tasarım denildiğinde ilk olarak akla gelen teorilerin başında Gestalt Algı Kuramı gelmektedir. Almanca kökenli bir kelime olan *gestalt*, form ve şekil anlamına gelmekte; *Gestalt Kuramı* da algı ve algısal örgütlenme konularına odaklanmaktadır. İlk olarak 1900'lerin başında Alman Psikolog Max Wertheimer öncülüğünde çalışılmaya başlanan kuram, Köhler ve Koffka tarafından geliştirilmiştir. Temel olarak bütünlük ilkesine dayanan kurama göre parçalardan oluşan bütün, parçalarının toplamından daha fazla anlam barındırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, görsel bir imajın parçaları farklı bileşenler şeklinde değerlendirilebilir ve görsel imajın tamamının parçalarının toplamından farklı ve daha kapsamlıdır. Görseli oluşturan ayrı öğelerin beyin tarafından bütün olarak algılanması beş temel gruplama ilkesi aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bunlar ise Görsel'de de gösterildiği gibi şekil-zemin ilişkisi, yakınlık, benzerlik, tamamlama, süreklilik ilkeleridir (Çağlayan vd., 2014: 164-165; Lester, 2003: 48; Uçar, 2004: 65).

- *Şekil-zemin ilkesi*, ilişkisinde insanların nesne algılamalarındaki eğilimleri şekil ve zemini birbirlerinden ayırt etmeleriyle başlar. Yani nesnelerin zeminine göre daha önce göze çarpması neden olur.
- *Yakınlık ilkesi*, ise insan zihninin birbirine yakın bulunduğu nesnelere gruplaması, birbirine yakın görsellerin bir örüntü içerisinde gruplanmasıdır.
- *Benzerlik ilkesi*, insan zihninde birbirine benzeyen nesnelerin bir grup halinde algısal bütünlük oluşturmasıdır.
- *Tamamlama ilkesi*, parça-bütün ilişkisinin tanımıdır. Örneğin bir tasarımda renk tonlarının tek başlarına bir anlamı olmayabilir ancak bir "bütünlük" oluşturacak şekilde

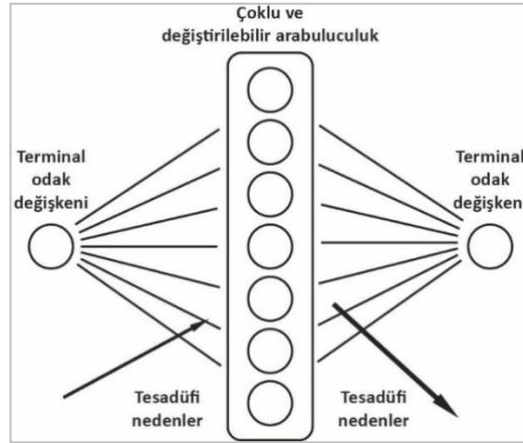
düzenlendiklerinde bir anlam kazanırlar. Aslında insan zihninde bir nevi bulmacayı temsil eder.

- *Devamlılık ilkesi*, ise aslında sürekliliktir. Algısal alanda aynı yöne giden birimlerin birbirleriyle ilişkilendirilmesi olarak da açıklanabilir.

Görsel 1: Gestalt Teorisi İlkeleri (Savaşer, 2022).

Olasılıklı İşlevselcilik Kuramı (Probabilistic functionalism): Egon Brunswik tarafından geliştirilen Olasılıklı İşlevselcilik Kuramı bireyin karar verme süreci ile ilgili olarak kavramsal ve metodolojik bir çalışma olmakla birlikte bilişsel alanda yapılan çalışmalar içinde çığır açan bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Kuramında Brunswik, bireyin algısal ve bilişsel sisteminin sayısız çevresel bilgiyi nasıl elde ettiği, işlediği konusuna odaklanmaktadır. Algının odaklanmayı nasıl içerdiği ve etkilediğini göstermek ve kuramını açıklamak için Görsel2'de gösterilen *Lens Modelini* geliştirmiştir (Gordon, 2004: 60; Scholz, 2017).

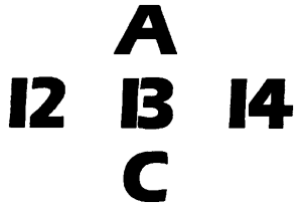
Görsel 2: Brunswik'in Lens Modeli (Gordon, 2004, s.60).

Yakın ve uzak olaylar arasında ilişki kurulması ile oluşan algısal süreçlerde bireyin kültürel altyapısı, daha önceki deneyimleri, uyarıların sunulduğu ortamlar gibi etkenler algının oluşup oluşmamasındaki temel faktörlerdendir. Diğer bir ifadeyle algının yaratımında hedef kitlenin niteliği önem kazanmakla birlikte birey, sunulan uyarıların içerisinde kendisi için işlevsel olarak gördüğü şeyleri tanımlamaktadır.

Bilişimsel Algı Kuramı (Computational approach to visual perception): İleti ile karşılaşan birey, iletiyi görsel olarak görmekte, zihinsel işlemler sonucunda algılamakta ve algı hakkında bir sonuca varmaktadır. Diğer bir ifadeyle birey görseli izlemekle kalmayıp yorumlamakta ve

anlamlandırmaktadır. Bu anlamda da görsel algıyı etkileyen en önemli zihinsel aktivite, karşılaşılan tüm görüntülerle bağlantıyı ifade eden *hafıza* olarak tanımlanmaktadır. Birey hayatı boyunca karşılaştığı ve önemli olarak gördüğü olay, konu, görselleri hafızasına kaydetmekte ve sonrasında karşısına çıkan iletileri yorumlamak ve anlamlandırmak adına hafızasından çağırarak, bunun için de belirli anımsatıcılar kullanmaktadır. Özellikle tıp öğrencilerinin Latince terimleri hatırlamak için sıklıkla başvurdukları yöntemin anımsatıcı kullanmak olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu anımsatıcıları kullanarak birey, zihinlerinde bölümlendirerek bilgileri hafızalarında depolamaktadırlar (Lester, 2003: 60). David Marr'ın Bilişimsel Algı Kuramına göre algılamanın gerçekleştiği ortam ve bireyin nitelikleri -ki bu nitelikler hafıza ile ilişkilendirilebilir- tasarım öğeleri ile bütünleşmekte ve anlamsal bir bütün oluşturarak anlamlandırılmaktadır (Gordon, 2004: 216-217).

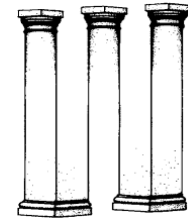
Yapılandırıcı Algı Kuramı (Empiricism: Perception as a constructive process): Gestalt Algı Kuramına izleyiciyi pasif olarak tanımlaması ve algıları vermektense ziyade betimlemesi yönünde eleştiriler yapılmıştır. Buna karşın, çıkış noktasını eleştirdiği Kuramdan alan *Yapılandırıcı Algı Kuramında* aktif algı durumunda bireyin göz hareketlerinden yola çıkarak algıların gerçekte bir görüntüye nasıl anlam verdiğine dair açıklamalar yapılmaktadır. Çünkü birey sahneyi zihnin bütün bir resimde birleştirdiği kısa süreli göz sabitlemeleriyle kurmaktadır (Lester, 2003: 50). Çok uzun süre boyunca deneysel psikolojiye egemen olan amprizmi, R.L.Gregory de yapılandırıcı algı kuramında bireyin algılarının nasıl farklılaşabildiğini çarpıtılmış odalar, bağlam ve öğrenme etkileri ve imkansız rakamlar (Görsel3) gibi farklı örnekler ile açıklamıştır (Gordon, 2004: 15).

13 mü B mi?

Tavşan mı ördek mi?

2 sütun mu 3 sütun mu?

Görsel 3: Yapılandırıcı Algı Kuramı Görselleri (Gordon, 2004: 118, 129, 130)

Günümüzde ise kurama yönelik olarak teknoloji kaynaklı deneyimleme ve etkileşim söz konusudur. Bireyin aktif olarak algılama süreci içerisinde yer aldığı online uygulamalar, yapay zeka uygulamaları örnek verilebilir. Örneğin online uygulamada ürünün renk ve modellerinin görülebilmesi, yapay zeka uygulamalarıyla estetik operasyon sonrasında kişinin nasıl görüneceği veya yaşlandığında nasıl görüneceğini deneyimlenebilmesi söz konusu olmaktadır.

Doğrudan Algı ve Ekolojik Optik Kuramı (Direct perception andecological optics): Bu kuramla bir anlamda amprizm eleştirilmiş ve yapılandırıcı kuramın farklı bakış açıları ile revizyonu zorunlu kılınmıştır. J. J. Gibson'a göre eylemden, çevreden ve bireyden (özne) bağımsız olmayan algı çalışmalarında bireyin içerisinde bulunduğu çevrenin de incelenmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle algı, diğer kuramlarda bahsi geçtiği gibi sadece retinada değil çevresel optik düzende başlar -ki bu süreç varsayımsal değildir- ve bilgilerin doğrudan alındığı aktif bir süreçtir. Doğrudan algı ve algı-eylem ilişkisinin başat problem olması Gibson tarafından ekolojik optik yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu

yaklaşım üç temel prensibi bulunmaktadır: Bunlardan ilki *ekolojik çevre* dir. O'na göre ekolojik çevre bitkiler hariç diğer canlıları kapsamaktadır. İkincisi, fiziksel değil çevresel optik düzenden doğrudan alınan *bilgi*dir. Örneğin ışık sadece dalga boyu gibi fiziksel boyutuyla değil çevre-organizma ilişkisi içerisinde değerlendirilir. Üçüncüsü ise algı sürecinin nasıl işediğini ortaya koyan, devamlı ve döngüsel olan *algı-eylem ilişkisi*dir. Algısal sistemler aktiftir ve bilgi edinimi sağlamaktadır. Denilebilir ki, doğrudan algı teorisinde çevrede var olan ve sunulan çok sayıdaki bilgi doğrudan kazanılmakta -bu suretle de uyarının görülmesi, algılanması ve sonuç çıkarılması süreci olmamaktadır- ve algılayıcıya çok az iş kalmaktadır. Örneğin; gülümseyen ya da kızgın duygu durumuna sahip bir yüz bile kişi için olumlu ya da olumsuz bir etkileşim sağlamak ve karşıdaki kişinin duygu durumu ile ilgili bilgiyi birey doğrudan almaktadır (Eliş, 2020; Gordon, 2004: 2146; Varlıklöz, Ty).

Nörofizyolojik Algı Kuramı (Neurophysiological approach to visual perception): Algı, bellek ve düşünceye merkezi sinir sistemi aracılık etmektedir. D .O. Hebb'in geliştirmiş olduğu nörofizyolojik algı kuramı da öğrenme ve hafızanın nöronlar ve nöronlar arasındaki bağlarla nasıl gerçekleştiğini açıklamaktadır. O'na göre öğrenme faaliyetinde nöronlar arasında bir etkileşim gerçekleşmekte ve bağ oluşmaktadır. Öğrenme faaliyeti tekrarlandıkça oluşan bu bağ daha güçlü ve hızlı hale gelmektedir. Bu ise bilgilerin hızlı şekilde hatırlanmasına veya öğrenilen davranışın daha seri şekilde uygulanmasına olanak sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle Hebb, öğrenme ve hafıza için sinirsel bir mekanizma ortaya koymakta ve bu mekanizma içerisindeki anların, öğretilerin temsillerini saklamaktadır. Örneğin, tüm çarpım tablosunu ezberlemek, ilk kez karşılaşıldığında her ne kadar zor gözükse de bilgilerin tekrarı ile nöronlar arasındaki bağ güçlendirilmekte ve hatırlama işlemi hızlı ve uzun soluklu olmakta bir anlamda otomatikleşmektedir (Gordon, 2004; URL 1, 2022). Bu ise görülen, duyulan bir uyarıcı karşısında hafızada yer eden verilerle ilişki kurarak ses veya görsel bütünleştirerek anlam yüklenmesine imkan tanımaktadır. Dolayısıyla tasarımlarda bireyin dikkatini çekecek, hafızadan bilgiyi çağırarak anlam yükleyebilecek kompozisyonların olması gerekmektedir.

Amaç ve Yöntem

Görsel iletişim süreci içerisinde bireyin karşı karşıya kaldığı uyarıların algılama sürecinin nasıl gerçekleştiğinin seçilen reklam görselleri üzerinden ve görsel algı kuramları çerçevesinde açıklanması çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Görsel algı kuramlarını bir bütünlük içerisinde ve görseller üzerinden somutlaştırarak ele alması açısından önemli görülen çalışmada amaçlı örneklem yolu ile seçilen reklam görselleri öncelikle betimlenmiş sonrasında ise semiyotik anlamları görsel algı kuramları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışmada incelenen görseller, iki alan uzmanı tarafından konuya uygunluğu gözetilerek, anlam bütünlüğünü desteklediği belirlenen reklam görselleri içerisinden amaçlı örneklem yoluyla seçilmiştir. Seçim yapılırken incelenecek örneklerin çalışmanın literatür taraması bölümünde ortaya konulan altı farklı görsel algı kuramını açıklayacak nitelikte ve uluslararası reklam kampanyaları içerisinde ses getiren önemli reklam çalışmaları (Tablo 1) olmasına özen gösterilmiştir. Bu çerçevede seçilen reklam kampanyaları ve kullandıkları basılı veya hareketli reklam görselleri şunlardır:

Tablo 1: Araştırmaya Konu Edilen Görsellere Ait Bilgiler

Firma	Reklam ajansı	Kampanya sloganı	Yıl	Amaç	Seçili görsel
WWF	Saatchi & Saatchi	Give A Hand To Wildlife	2010	Nesli tükenmekte olan türler için dikkat çekmek	4 adet afiş
iPod	Cap Q	iRun, iCommute, iRelax, iBike	2016	Ürününün şarj ömrünün uzun olduğunu anlatmak	4 adet afiş
DinoDream.com	Afiş yarışması	3 vakte kadar bir yolunuz var	2007	2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul	1 adet afiş
Motorola	Digitas	Designed by you. Assembled in USA	2013	Ürün tanıtımı	46 sn video
Chupa Chups	DDB Madrid	It's Sugar Free	2013	Ürün tanıtımı	1 adet afiş
Mint Vinetu	Love	Become someone else	2011	Farkındalık yaratmak	4 adet afiş

Seçilen görseller üç aşamada değerlendirilmiştir. Öncelikle seçilen görseller ile ilgili olarak kim tarafından yapıldığı, kullanıldığı reklam kampanyasının amacı vb. künye bilgilerine yer verilmiştir. İkinci olarak seçilen görsellerin tamamı semiyotik olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda her bir görselin düz ve yan anlamları üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son olarak ise seçilen örnekler, ilgili görsel algı kuramları çerçevesinde analiz edilmiştir.

Bulgular

Çalışma kapsamında seçilen görsel örneklerle ilişkin bulgular Gestalt algı kuramı, olasılıklı işlevselcilik kuramı, bilişimsel algı kuramı, yapılandırmacı algı kuramı (amprizim), doğrudan algı ve ekolojik optik kuramı, nörofizyolojik algı kuramı başlıkları altında açıklanmıştır.

Gestalt Algı Kuramı

Gestalt algı kuramının somut olarak anlaşılabilmesi adına “WWF (*World Wide Fund for Nature*) ‘Give A Hand To Wildlife Afişleri’” güzel bir örnektir.

WWF'nin desteği ile Saatchi & Saatchi İletişim Reklam Ajansı tarafından bir reklam kampanyası düzenlenmiştir. Doğal hayatın korunması teması ve dünyadaki nesli tükenmekte olan türler için dikkat çekmek, farkındalık yaratmak amacıyla kampanyada “Give A Hand To Wildlife” sloganı kullanılarak bir dizi afiş hazırlanmıştır. Hazırlanan afişlerde düz bir zemin üzerinde farklı şekillerde duran eller, vücut boyama tekniği ile boyanarak temsil edildiği hayvan figürleri oluşturulmuştur. Hayvan figürlerinin bakış yönüne göre sağ ve sol üst köşelere WWF'nin amblemi konularak küçük puntolarla slogan yerleştirilmiştir (Görsel 4). İlk bakışta resimlemede kullanılan bir el olduğu fark edilmemektedir. Ancak dikkatli bakıldığında ana hatları, kırışıklıkları ve tırnakları fark edilmektedir. Böylelikle izleyici tarafından tasvir edileni yani kampanyanın amacının düşünülmesi sağlanmış olmaktadır, “Give A Hand To Wildlife”. Bu kampanya ile firma Cannes'da Grand Prix ödülü de kazanmıştır (URL 2, 2022).

Ürün satmak değil farkındalık yaratmak, bilinçlendirmek amacıyla hazırlanan reklam afişlerinde hem düz hem de yan anlam olarak “el” üzerine odaklanılmıştır (Görsel 4). Görsel olarak *el* ve slogan içerisinde *el* kelimesi kullanılmıştır. Bununla birlikte resmedilen hayvanların vahşi yaşamdaki hayvanlar olması -ki sayısı hızla azaldığı için nesilleri tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan

hayvanlardır bunlar- ve el figürünün kullanılarak bu hayvanların yaşatılabilmesinin izleyicilerin elinde olduğu, yardım elinin uzatılması istendiği anlamını da yüklemektedir. Dolayısıyla reklam kampanyasında kullanılan görseller ile mesaj açıkça sunulmakla birlikte izleyicileri düşünmeye sevk ettiği yorumu yapılabilmektedir.

Görsel 4: Nesli Tükenmekte Olan Hayvanların Afişleri (URL 3)

Doğal hayatın korunması temasıyla hazırlanan reklam kampanyasında kullanılmış olan afişler Gestalt Algı Kuramının beş temel ilkesi (*şekil-zemin*, *yakınlık*, *benzerlik*, *tamamlama*, *devamlılık*) çerçevesinde değerlendirilebilir. Buna göre;

- *Şekil-zemin ilkesi:* Afişlerde şekil olarak vücut boyama tekniği ile boyanmış hayvanların resmedildiği eller ve zemin olarak ise soğuk ve gri tonlar kullanılmıştır. Bu tonlar ile her ne kadar şekiller ön plana çıkarılıyor olsa da zeminde kullanılan renkler, nesli tükenme tehlikesi altındaki hayvanların yaşadığı/yaşamaya çalıştığı doğal yaşam ortamlarını ve o ortamların çoraklığına, tükenmişliğine gönderme yapma amacıyla soğuk ve gri tonlarında seçilmiştir. Yumuşak ve degradeli olarak kullanılan zemin rengi ve şeklin keskin ve sert renkleri ile şekil-zemin algısında şekil daha fazla öne çıkmaktadır. Tüm afiş çalışmalarında bu vurguya yer verilmiştir.
- *Yakınlık ilkesi* ile her ne kadar insan zihninin birbirine yakın bulduğu nesnelere gruplaması, birbirine yakın görsellerin bir örüntü içerisinde gruplanması anlaşılabilir olsa da seçilen görsellerdeki kompozisyonda gözün gruplama yapabileceği başka öğeler bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile yakınlık gruplama ile değil farklı bir şekilde kurgulanmıştır. Hayvanların temsil edildiği vücut bölümü ile. Afişlerde şekil olarak vücut boyama tekniği ile boyanmış hayvanların resmedildiği ellerde hayvanların gövdeleri, bacakları değil yalnızca yüzleri kullanılmıştır. Örneğin filin kullanıldığı afişte, elin aldığı pozisyon, parmakların birbirleriyle olan uyumu nedeniyle oluşan kompozisyonda perspektif gözlemlenmektedir.

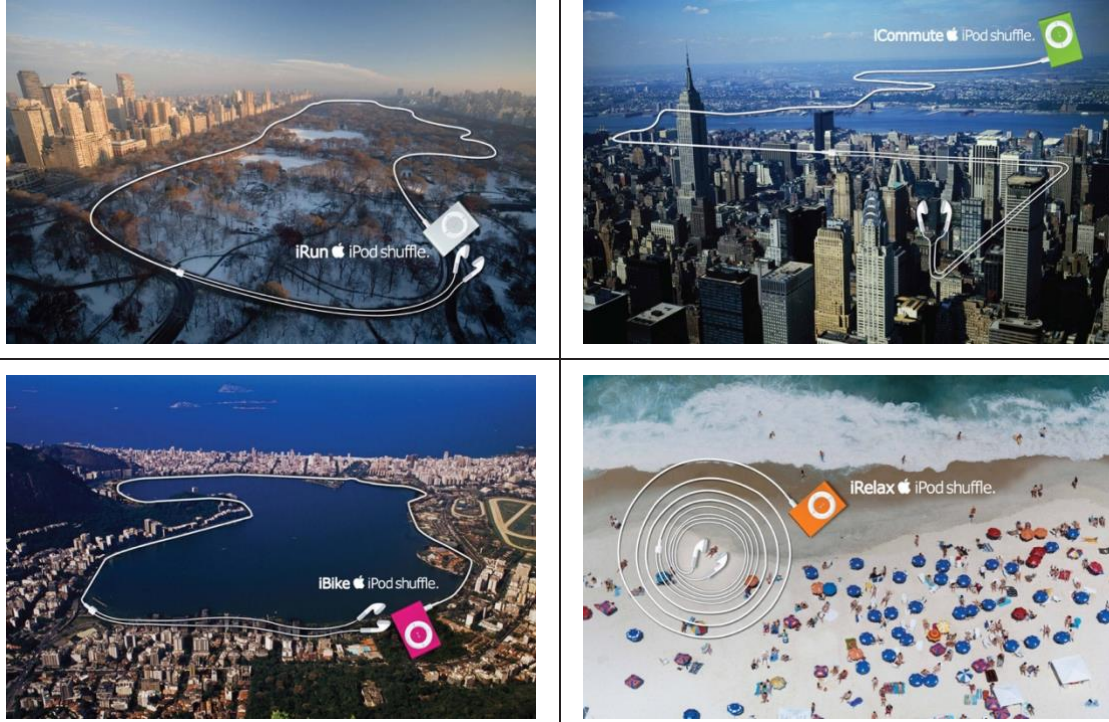
- *Benzerlik ilkesi*: Kampanyada kullanılan görsellerin açısı her bir afişte değişse de boyamada ellerin kullanımı ve boyanan hayvanların nesillerinin tükenme tehlikesi altında olma durumu ortak ayırt edici özellikleri olması bakımından benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda afişler yan yana incelendiğinde de benzerlik ilkesi hemen dikkati çekmekte ve aynı kampanyaya ait oldukları fark edilmektedir. Tüm afişlerde kullanılan zemin-şekill renkleri ve tonları kendi arasında (zeminlerin birbirleriyle ve hayvanların birbirleriyle) benzerlik içerisinde bir etkinin oluşmasını sağlamaktadır.
- *Tamamlama ilkesi*, parça-bütün ilişkisinin tanımıdır. Afişlerde hayvan figürlerinin boyandığı eller, gözün tamamlamasıyla bir bütünlük oluşturmakta ve slogana da (Give A Hand To Wildlife) gönderme yapılmaktadır. Slogan ile “sizin ellerinizde” mesajı verirken kullanılan *el* ile mesaj anlamı ve görselin birbirlerini tamamlaması sağlanmıştır. Diğer yandan, kampanya için hazırlanan afişlerin tamamında boyanan ellerin, parmakların bir araya geldiklerinde bir bütünlük oluşturması da gözün resmi tamamlamasını sağlamaktadır.
- *Devamlılık ilkesi*: Kampanya kapsamında seri olarak hazırlanan afişlerle devamlılık sağlanmıştır. Her afişte zeminde benzer tonların kullanımı, şekillerde keskin ve sert renklerin ve aynı slogan kullanımı bu sürekliliğin sağlanmasına destek olmaktadır.

Olasılıklı İşlevselcilik Kuramı

iPod markası için hazırlanan reklam kampanyası görselleri olasılıklı işlevselcilik kuramının somut olarak anlaşılabilmesi adına güzel bir örnektir.

“iRun, iCommute, iRelax, iBike” başlıklı reklam kampanyası 2016’da Amerika Birleşik Devletleri’nde yayınlanmıştır. Basılı medya için hazırlanan reklam kampanyası, Cap Q Reklam Ajansı tarafından iPod Shuffle için hazırlanmıştır. Sanat direktörü Steve Quint tarafından stok görüntüler üzerine reklamı yapılan ürün olan iPod Shuffle’ın yerleştirilmesi ile hazırlanan kompozisyon ve “iRun🍏iPod Shuffle”, “iCommute🍏iPod Shuffle”, “iRelax🍏iPod Shuffle”, “iBike🍏iPod Shuffle” sloganı ile dört tasarım yapılmıştır (URL 4, 2022).

Tasarımların üçünde çok sayıda, sıkışık, karmaşık bir örüntüye sahip Amerika’nın farklı şehirlerinin görselleri kullanılmıştır. Yalnızca bir tasarımda bina yerine kalabalık bir sahilin kuşbakışı görüntüsü kullanılmıştır. Kullanılan görsellerin ilk üçünde hiçbir şekilde insan görüntüsü bulunmamakla birlikte dördüncü tasarımda kullanılan görselde bulunan insanlar birer *leke* görünümündedir. Ürününün şarj ömrünün uzun olduğunu anlatmak amacıyla hazırlanan kampanya görsellerinin hem düz hem de yan anlam olarak kalabalık ortamlar (gerek şehir gerekse kişi olarak) ve ürününün kendisi, dikkat çekecek şekilde uzun kulaklık kablosu ile kullanılmıştır (Görsel 5).

Görsel 5: iPod Shuffle Reklam Kampanya Görselleri (iRun, iCommute, iRelax, iBike) (URL 5)

Tüm görsellerde kullanılan kalabalık, karmaşa ve büyüklük hissi ortak vurgudur. Bununla birlikte modern dünya, endüstri ve insan üçlemesinde bireyin kaos içerisinde kaybolması vurgulanmıştır. Bu kaos içerisinde kendi kendisiyle kalmak isteyen, huzurlu ve kaliteli zaman geçirmek isteyen birey koşu, bisiklet sürmek, rahatlamak, ne kadar uzakta bile olsa iletişim kurmak istemektedir. Bunu ise üretime dahil olduğu ve yaşantısını geçirdiği ortamda mümkün olan en uzun sürede yapmak ister. İşte bu uzun süreyi temsil etmek adına tüm görsellerde küçük bir nokta olarak birey kulaklık ile vurgulanırken ürüne kadar neredeyse tüm görselde dolaşan ve çok uzun olan kulaklık kablosu ile ayrılan süre boyunca, uzun süren şarj ömrü ile yanınızda vurgusu yapılmaktadır. Slogan olarak koşu, bisiklet, rahatlamak, iletişim kurmak kelimeleri ve iPod kelimesi arasında yer alan Apple logosu kullanılmıştır. Burada ise logo (🍏) ile “love” (❤️) kelimesi çağrışımı yapılarak okunurken “Ben iPodshuffle ile koşmayı/bisiklete binmeyi/iletişim kurmayı/rahatlamayı seviyorum.” denilmektedir (Tablo2).

Tablo 2: iPodshuffle Reklamlarında Sloganda Oluşturulan Anlam

iRun🍏iPod shuffle.	→	iRun❤️iPod shuffle.	→	i Run ❤️ iPod shuffle.
iCommute🍏iPod shuffle.	→	iCommute❤️iPod shuffle.	→	i Commute ❤️ iPod shuffle.
iRelax🍏iPod shuffle.	→	iRelax❤️iPod shuffle.	→	i Relax ❤️ iPod shuffle.
iBike🍏iPod shuffle.	→	iBike❤️iPod shuffle.	→	i Bike ❤️ iPod shuffle.

Dijital bir mp3 çalar olan iPodshuffle için hazırlanmış olan reklam kampanyası görselleri olasılıklı işlevselcilik kuramında temel bileşenleri olan kültürel altyapı, deneyim, hedef kitlenin niteliği, işlevsel uyarılar⁴ çerçevesinde değerlendirilebilir. Buna göre;

⁴ İşlevsel uyarı olarak bireyin gözlemleyebildiği, algılayabildiği ve yorumlayabildiği uyarılar işaret edilmektedir.

Kampanyada kullanılan görsellerde *hedef kitle* daha çok modern dünyada, yüksek binalar arasında yaşayan ve çalışan, hayatın koşuşturması içerisinde kaybolmuş ancak kendisine zaman ayırabilen ve bu sürede kaliteli zaman geçirmek için yürüyüş, koşu yapabilen, bisiklete binebilen, rahatlamak için tatile gidebilen, teknolojiyi kullanabilen ve kendi elit yaşantısını bir seviye yukarı çıkarmak için iPodshuffle alabilen kişiler tarif edilmektedir. Hedef kitle için çizilen profilden eğitilmiş, teknoloji kullanabilme becerisine sahip bir anlamda beyaz yakalı Amerikalılar anlaşılmaktadır. Kullanılan görsellerde de belirli bir seviyede olan ve *kültürel altyapısı* benzer olan kişilerin bunu kullanabileceği vurgusu bulunmaktadır. Bu arada reklamın Amerika için hazırlanmış olduğunun bir kez daha hatırlanması gereklidir. iPodshuffle'ın görselinin kullanılması ve çok büyük alanı kapsayacak şekilde resmedilen kulaklık kablosu ile verilmek istenen "daha uzun süreli şarj ömrü" mesajı, bu ürünü kullanan ve şarj ömrünün bu kısa olduğunu *deneyimleyen* hedef kitle tarafından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tüketici, görselde *işlevsel* olarak ihtiyacı olan uzun şarj süresini algılamaktadır. Uzun şarj süresinin vurgusu, görselde mekân olarak seçilmiş çok geniş alanı olan mekanlar ve bu mekanların etrafından dolaşan bir kulaklık kablosu ile yapılmaktadır. Diğer bir ifade iPodshuffle reklam kampanyasında da görülebileceği gibi, ürün kendi tüketicisini seçerken tüketici de işlevsel bağlamda ihtiyacı olan ürünü seçmektedir.

Bilişimsel Algı Kuramı

İstanbul, 2010 yılı Avrupa Kültür Başkenti ilan edildiğinde DinoDream.com adlı Tasarım ve Sanat Platformu tarafından yapılan afiş yarışmasında birincilik ödülünü alan afiş bilişimsel algı kuramını somutlaştırmak adına güzel bir örnektir.

"2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul" için Tasarım ve Sanat Platformu DinoDream.com tarafından 2007 yılında düzenlenen afiş yarışmasını Aydın Gürer'in yapmış olduğu afiş kazanmıştır (Örs, 2007). Sanatçı'nın "3 vakte kadar bir yolunuz var" sloganıyla hazırlanmış olduğu afişte ilk bakışta dikkati çeken yukarıdan sunulan perspektifle yerleştirilen kahve fincanı ve yanında sunulan lokum olurken, ikinci aşamada kahve fincanı içerisindeki telvelerin oluşturduğu görüntü ve slogan olmaktadır. İstanbul'u tanıtmak amacıyla kültürel öğeler öne çıkarılarak mesajın izleyicinin zihninde bütünleştirildiği tasarımda hem düz hem de yan anlam olarak Türk kültürünün vaz geçilmez ve en bilinen öğesi kahve, lokum, fal üçlemesi kullanılmıştır.

Afişte degradeli olarak gri renk kullanılmış ve afişin alt kısmında -ki bu fincan görselinin altına denk gelmektedir- beyaz renkte Türk motiflerinin yer aldığı görülmektedir. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti afişinde görselin sunulduğunda arka plan ve fincan takımının yakın renklerde olmasına rağmen belirgin hatlarla sınırlanmış kenarlar bulunmaktadır. Bu sınırlandırma algının, görselin odağında bulunan nesnelere odaklanmasını sağlamaktadır. Motiflerin üzerine denk gelecek şekilde ve bir şerit görünümü verilerek "İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti" yazısı ve sponsorları ifade eden görsellere yer verilmiştir. Afişin üst kısmında ise düz açık gri üzerine koyu renklerle slogan ve açıklamalar yer almaktadır: "3 vakte kadar... bir yolunuz var. daha önce tecrübe etmediğiniz kadar büyüklük farklılıkların yanyana keyifle yaşayabildiği, pek çok kültüre evsahipliği yapmış, bambaşka, uzak diyara...". Fincanda gözükten İstanbul silüeti ve yanındaki lokum ile tasarım tamamlanmıştır (Görsel 6). Her ne kadar

kullanılan görsellerle doğrudan atıfta bulunulsa da yan anlam olarak daha derin, daha çağrışımsal mesajlar yer almaktadır.

Yurt içi ve yurt dışı turistlerin en çok dikkatlerini çeken ve hafızalarında yer eden mekanların başında İstanbul gelmektedir. Farklı kültürleri kucaklayarak bir arada yaşamalarına olanak veren hem fiziki olarak hem de anlamsal olarak Asya ve Avrupa kıtalarını birleştiren bir şehir İstanbul. Ayrıca diğer kültürlerden farklı şekilde pişirilen ve sunulan Türk kahvesi ve olmazsa olmazı hem ağız hem sohbeti tatlandırılan Türk lokumu. Tüm bunların yanı sıra Türk kültüründe kahve ile özdeşleşen, dost sohbetlerini renklendiren fal... Örs'ün (2007) tasarıma ilişkin değerlendirmesi de bunu destekler niteliktedir: “Bu afiş, yıllar önce yabancıların bizim hakkımızda söyledikleri güzel sözlerden çok daha fazla kıvanç verdi bana. Çünkü ilk kez camilerimiz, arkeolojik kalıntılar, mehter takımı, özetle bildik turistik kozlarımızın dışında, yanında lokumuyla bize özgü bir içecek olan Türk kahvesi bir tanıtım çalışmasında tercih edilmişti.”

Görsel 6: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Kampanya Afişi (URL 6)

İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti seçilmesi üzerine İstanbul'u tanıtmak amacıyla hazırlanan afiş bilişimsel algı kuramı çerçevesinde anlamsal bütünü oluşturan algılamının gerçekleştiği ortam ve bireyin nitelikleri -ki bu nitelikler hafıza ile ilişkilendirilebilir- tasarım öğeleri ile değerlendirilebilir.

Afiş tasarımında Türk kültürüne ait göndermeler içeren nesnelere yer verilmektedir. Hedef kitle öncelikle tasarım öğeleri olan Türk lokumu, Türk kahvesi ve fala tek tek odaklanmaktadır. Tasarım öğelerinden fincanda silüet olarak oluşturulmuş İstanbul ve İstanbul boğazı yer almaktadır. Böylelikle görsel öğeler fal ile ilişkilendirirken slogan ile verilmek istenen mesaj bütünleştirilmektedir: “3 vakte kadar İstanbul'a gideceksiniz!”. Bu aşamada kültürel hafızada kahve ile sunulan lokum ve falın misafirligi, dostlarla yapılan sıcak bir sohbeti temsil ettiğinin altının çizilmesi gerekmektedir. Tüm bu uyarılar ile hedef kitle olarak belirlenen daha önce İstanbul'a hiç gelmemiş yani İstanbul'da yaşamayan bireyler arasında kültürel olarak birbirinden ayrı olmayan bir bağ kurulmaktadır. Sloganda verilen mesajla birlikte

İstanbul'a misafirlğe çağırılma algısı oluşturulurken devamında yine "fal ağzı" ile verilen mesajla daha ilgi çekici ve gizemli, keşfedilmesi gereken yer algısı oluşturulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bilişimsel algı kuramına göre hedef kitlede ayrı ayrı oluşan uyaranların sonucunda bütünsel anlamda bireyler ile görsel arasında bir bağ oluşturulmuştur.

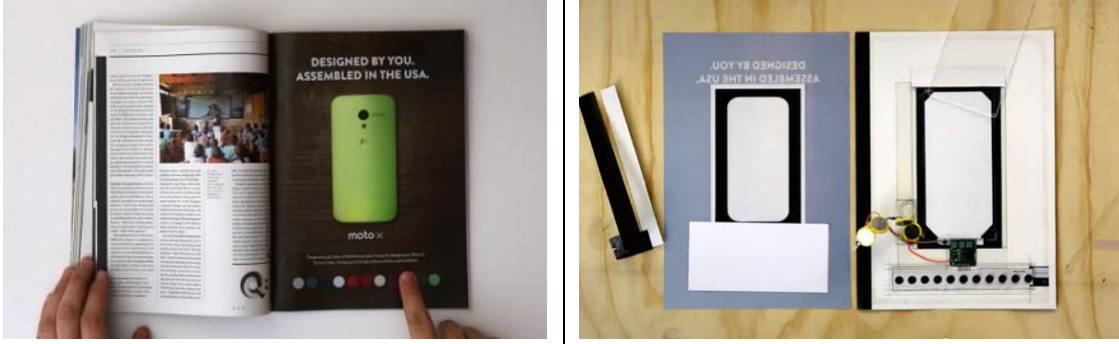
Yapılandırıcı Algı Kuramı

Yapılandırıcı algı kuramının somut olarak anlaşılabilmesi adına Motorola MotoX Reklam Kampanyası güzel bir örnektir.

Web için ilgi çekici etkileşimli reklamlar tasarlamak, deneyimli pazarlamacılar için zor bir iş değildir, ancak basılı dergi okuyucularının benzer şekilde ilgisini çekmek önemli bir yaratıcılık gerektirir. Bu aşamada tasarımcıların yardımına etkileşim ve deneyimlemeye olanak tanıyan teknoloji gelmektedir. Digitas Reklam Ajansı tarafından 2013 yılında Motorola firmasının piyasaya çıkaracağı MotoX modeli için interaktif ilan hazırlanmıştır. NewYork ve Chicago'da yayınlanan bir dergide yer alan reklam tasarımında okuyucuların reklamı yapılan MotoX modelinin 11 farklı rengini deneyimlemesine imkan verilmiştir (Görsel 7). Bu ise derginin tam ortasında yer alan bir mekanizma ile gerçekleşmektedir. Üçlü led ile çevrelenmiş pleksiglas levha, dört pil ve sayfada belirtilen renklere dokunulduğunda rengin değişerek ürünün istenilen renge dönüşmesine olanak sağlayan bir düzener ile MotoX'in arka kapağının özelleştirilmesi sağlanmıştır (Hoing, 2013).

Ürün reklamının tüketici tarafından bizzat deneyimlenebilmesi için ulaşılabilir etkileşimli bir ortam yaratmak adına hazırlanan reklamın yer aldığı derginin sayfası çevrildiğinde siyah bir zemin üzerinde MotoX telefonunun arka kapağı renkli olarak görülmektedir. Sayfanın üst kısmında büyük harflerle ve beyaz renkte yazılmış slogan yer almaktadır: "Designed by you. Assembled in USA." Telefon görselinin altında telefon modeli yazılmıştır. Sayfanın alt kısmında ise iki satır halinde açıklama, en altta ise renk paleti yer almaktadır. Tüketici bu renk paletindeki herhangi bir renge dokunduğu takdirde gizlenmiş olan mekanizma devreye girmekte, led'in ışıkları değişmekte ve görsel, seçilen renge dönmektedir. Yan anlam olarak ele alındığında ise tüketicinin kendisini ayrıcalıklı ve özel hissetmesi ve bunu günlük yaşamda da devam ettirmek için ürünü satın alması gerektiği mesajı verilmektedir. Hali hazırda satın alma kararını hızlandırmak için etkileşimli deneyim sunulmakta ve sloganla bu süreç desteklenmektedir (Görsel 7).

Görsel 7: Motorola Moto X Reklam Kampanyası Görselleri (URL 7)

Ürün ile ilgili olarak etkileşimli deneyimleme imkanı vererek hedef kitleye ulaşmayı hedefleyen Motorola MotoX Reklam Kampanyası, yapılandırmacı algı kuramı çerçevesinde tüketicinin ilgi/ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak sağlanan etkileşim ile deneyimin kazandırılması ve algının oluşturulması boyutlarıyla değerlendirilebilir.

Her türlü olayı her zaman bireysel olarak deneyimlemenin mümkün olmaması sorunu günümüzde teknoloji ve teknolojik ürünlerin kullanımıyla çözümlenmektedir. Pazarlama amaçlı olarak ürünlerin nasıl gözüktüğünün deneyimlenmesi bir anlamda tüketici üreticinin karşılıklı olarak etkileşime geçmesine olanak tanıyan bir yapıya da sahip olmasını mümkün kılmaktadır. Bu ise tüketici deneyim imkanı verirken aynı zamanda üreticilerle buluşmasını, üreticinin hedef kitle hakkında bilgi sahibi olmasını ve hatta tüketici istekleri doğrultusunda ürününü yeniden şekillendirmesine olanak tanımaktadır.

Motorola firması MotoX reklam kampanyasında dünyanın basılı ilkler arasında yer alan interaktif reklamı uygulamıştır. Sloganındaki “Designed By You” mesajıyla da hedef kitleye ürünü tasarlayabilme imkânı sunan ve etkileşim imkanı olan reklam kampanyası, tüketiciye “özel” olduğunu hissettirmiş ve tüketicinin eşsiz bir tasarım yapabileceğini vurgulamıştır. Bunu ise magazin dergisinin reklam sayfasında kullanılan sistemle, hedef kitlenin tasarımdaki renk seçimine müdahale edebilmesi sağlayarak gerçekleştirmiştir. Diğer bir ifadeyle, hedef kitlenin daha önceki deneyimleri, *ilgileri ve ihtiyaçları*, bu doğrultudaki beklentilerini şekillendirmiş ve tüketiciyi özelleştirilmiştir. Tüketici, sayfanın alt kısmında yer alan renk seçeneklerine dokunarak aynı anda telefonun o renkte nasıl görüldüğünü gözlemleyebilmiş ve aktif katılımcı olarak *etkileşimli deneyim* yaşamıştır. Gerçekleşen deneyim ile tüketicide duygusal etkiler oluşturulmuştur. Aynı zamanda ürünün tasarımına müdahale edebilmesi tüketici açısından ürünün kişiselleştirilebilmesi, kendilerine ait olma hissi ile tüketici ve ürün arasında duygusal bir kurulmuş olmaktadır. Yapılan deyimle ile kurulan bağ ile tüketicinin algısı yapılandırılmış olmaktadır.

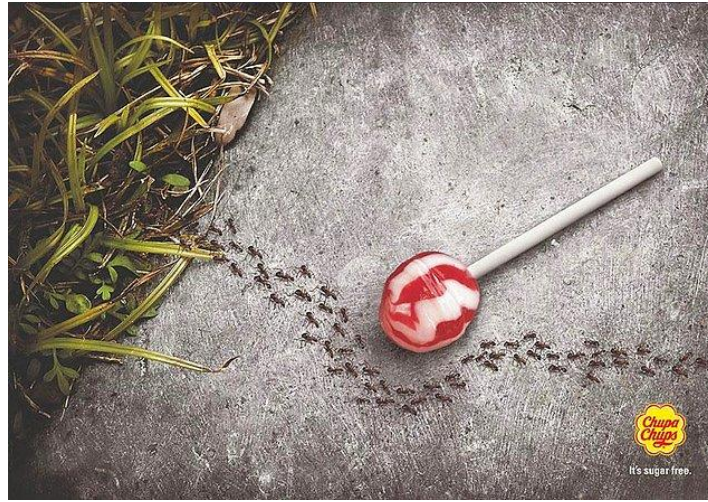
Doğrudan Algı ve Ekolojik Optik Kuramı

Doğrudan algı ve ekolojik optik kuramının somut olarak anlaşılabilmesi adına Chupa Chups şekerleme firması için hazırlanan Reklam Kampanyası güzel bir örnektir.

Chupa Chups, İspanya merkezli, dünyanın en büyük şekerleme üreten firmalarından birisidir. Şirket piyasaya sürecekleri yeni ürünü olan şekersiz lolipopların reklam kampanyasını hazırlamak üzere DDB

Madrid Reklam Ajansı ile çalışmıştır. Ajans, hazırlamış olduğu kampanyayı 2013 yılında gazetelerde ve sosyal medyada “It’s Sugar Free” sloganıyla yayınlamıştır (URL 8, 2022).

Kampanya ile hem yeni ürününü tanıtılması hem de hedef kitlesine sunduğu bu yeni ürünün güvenilir ve sağlıklı olduğu mesajının verilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla tasarımda görsel olarak ürünün kendisi, şeker ve doğa öğelerine yer verilmiştir. Tasarımın kompozisyonunda yeşil çimenlerin arasından geçip giden karıncaların, gri beton üzerine düştüğü tahmin edilen şekerle yönelmeyip etrafından dolaştığı resmedilmiştir. Gri zemin üzerinde kırmızı beyaz renkleriyle şeker hemen dikkat çekmektedir. Görselin sağ alt köşesinde görece küçük fakat okunabilir şekilde firmanın logosu ve altında slogana yer verilmiştir “It’s Sugar Free” (Görsel 8). Görsele bakıldığında doğrudan anladığımız karıncalar tarafından bile yenilmeyen bir şekerdir. Ancak yan anlam olarak verilmek istenen mesaj görselin devamındaki sloganla birleşince zihinde netleşmektedir. Bu lolipopta şeker yok! Dolayısıyla karıncaların vazgeçilmez besini şeker bu üründe olmadığı için karıncalar herhangi bir nesneymiş gibi yanından dolaşmaktadır. Aynı zamanda ürünün şekersiz olması, şekerden kaynaklı sorunlara yol açmayacağı dolayısıyla daha sağlıklı olduğu mesajını da içerdiğini söylemek mümkündür.

Görsel 8: Chupa Chups Kampanya Afişi (URL 9)

Çevrede var olan ve sunulan çok sayıdaki bilgi uyarının görülmesi, algılanması ve sonuç çıkarılması süreci olmaksızın doğrudan kazanıldığı varsayımıyla ele alınabilecek olan doğrudan algı ve ekolojik optik kuramında, üç temel unsur bulunmaktadır: Ekolojik çevre, bilgi, algı-eylem ilişkisi. Dolayısıyla Chupa Chups kampanyasının afişini bu üç unsur çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

Ekolojik çevre olarak reklam görseli ele alındığında, bitkilerin değil asıl olarak diğer nesnelere vurgulanarak aktarıldığı görülmektedir. Koyu gri renkli beton bir zemin, üzerinde saplı bir şeker ve şekerin çevresinden dolaşan karıncalar afiş üzerindeki *ekolojik çevreyi* aktarmaktadır. Burada aynı zamanda afişin doğrudan aktardığı *bilgi* şekerle karıncaların gelmemiş olmasıdır. Oysa şeker karıncalar için çok önemlidir. Eğer şekerli bir ürün açıkta bırakılırsa ve ortamda karıncalar varsa bizim deneyimlerimiz o şekerli ürüne karıncaların geleceği yönündedir. Karıncalar gelmiyorsa ürün şekersizdir. Afişte yer alan öğeler ve bu öğelerin konumlandırılmasıyla aktarılmak istenen mesajın sürekliliği de *algı-eylem ilişkisinin* devamlılığını sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle afiş tasarımında

kullanılan karıncalar -küçük ve hızlı hareket eden canlılar- ile hareketin devamlılığı algısı yaratılmıştır. Aynı zamanda bu hareketliliğin şekerin etrafından dolanarak gerçekleşmesi de süreçte hafızada yer eden bilgi ile birleşerek algı ve eylemin bütünleşmesini ve döngüsellliğini sağlamıştır.

Sonuç olarak, şekerli olması beklenen ürün (şekerleme) o kadar şekersizdir ki karıncalar bakmadan, hatta yollarını değiştirerek yanından geçip gidiyorlar mesajıyla metaforik bir gönderme yapılmıştır. Hedef kitle bağlamında şekersiz ürün kullanmak isteyen bireyler, kişisel hedefleri doğrultusunda algılama sürecine girmekte ve o çerçevede detaylara girmeden algılamayı tamamlamaktadır: “It’s sugar free”!

Nörofizyolojik Algı Kuramı

Klasik dünya edebiyatı romanları satan bir yayınevi olan Mint Vinetu için hazırlanan reklam kampanyası nörofizyolojik algı kuramını somutlaştırmak adına güzel bir örnektir.

Litvanya merkezli Love Reklam Ajansı tarafından 2011 yılında “Become someone else” sloganıyla hazırlanan reklam kampanyasında dijitalleşmeyle uzaklaşılan kitap okuma alışkanlığının teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Reynolds (T.y) kampanyanın amacı ve hedefini şu şekilde açıklamaktadır:

“İyi bir kitap okumak, bir maceraya atılmak, başka bir ülkeyi, başka bir yüzyılı ziyaret etmek ve başka biri olmak gibidir. İyi bir kitaba dalmak, gerçekten kısa bir süreliğine başka biri oluyor, günlük hayatımızdan ve sıradan dertlerden kaçıyor muyuz gibi geliyor. Son yıllarda teknolojinin ve sosyal medya platformlarının yükselişi ile insanlar kitaplara olan ilgilerini bir nebze olsun yitirmiş gibi görünüyor. Dikkat süremiz uzun bir roman okumaya konsantre olamayacak kadar kısa. Bunun yerine dijital ortamlarda (Instagram, Twitter, TikTok vb.) geziniyoruz. Mint Vinetu, insanları kitap okumaya teşvik etme kampanyalarında kitap okumanın nasıl bir his olduğunu ve bunun başka biri olmamızı sağladığını hatırlatıyor.”

Kampanyada yüzleri gözükmeyen kadın ve erkekler kullanılmıştır. Seçilen kişilerin görünüşleri itibarıyla toplum her kesimini temsil edebilecek sıradan kişilerin olması dikkat çekmektedir. Gri bir fon üzerinde oturan kişiler çekim açısı ve ölçeklerine göre bel planı olarak ve sola dönük biçimde konumlandırılmıştır. Elleri çene hizasında ve açılmış olan kitabı dik ve yüzlerini örtecek şekilde konumlandırılmıştır. Başlarının üzerinde sol üst köşeye gelecek şekilde “Become someone else” sloganı el yazısıyla yerleştirilmiştir. Yine sol alt köşede büyük harflerle “pick your hero at” yazılarak devamında yayınevinin logosuna yer verilmiştir. Burada dikkat çeken ise her bir afişte yayınevi logosunun farklı renk ve şekille çerçevelenerek kullanılmasıdır (Görsel 9).

MintVinetu

Görsel 9: Mint Vinetu Yayınevi Logosu ve Reklam Kampanyasında Kullanım Şekli (URL 10)

Yayınevi logosunun farklı kullanımında dikkat çekmek ve afişlerin her birinde farklı olarak kullanılan kitap kapaklarında resmedilen karakterlerle ilişki kurulması ve kalıcılığın sağlanmasının amaçlandığı düşünülmektedir.

Kampanyada kullanılan afişlerde oldukça sade bir fon üzerine slogan kişi ve kitabın ana karakterinin yer aldığı sade tasarım kullanıldığı ve nötr renkler kullanıldığı görülmektedir. Yan anlam olarak değerlendirildiğinde ise insanların okudukları romanlardaki karakterlerle özdeşleştiği, farklı dünyaların farklı kurguların içerisinde kendilerini özellikle ana karakterin yerine koyarak asıl olanın kendileri olduğu anlatılmak istenmiş ve bu anlam “başkası ol” diyerek perçinlenmiştir. Aynı zamanda kitap okumanın hazzına varmak için Mint Ventu'da yer alan kitaplardaki “kahramanımı seç” denilmektedir (Görsel 10). Diğer bir ifadeyle “Farklı yaşam deneyimlerini kazanmak için ihtiyacınız olan tek şey kitaplardır. O da bizim yayınevimizdedir.” mesajı verilmektedir.

Görsel 10: Mint Vintu “Become Someone Else” Kampanya Afişi (URL 11)

Bilgilerin tekrarı ile nöronların arasındaki bağların güçlendirildiği böylelikle ilk öğrenilen bilgilerin bu sayede hafızada kalıcı yer ettiği ve böylelikle bir uyarıcı karşısında hafızada yer eden verilerle ilişki kurarak ses veya görselin bütünleştirildiği, anlam yüklenmesine imkan tanındığı temeline dayanan nörolojik algı kuramı çerçevesinde tasarımlarda bireyin dikkatini çekecek, hafızadan bilgiyi çağırarak

anlam yükleyebilecek kompozisyonların olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle nörofizyolojik algı kuramında eylemin yer aldığı fotoğraf karesinden ziyade eylemin kendisinin değerlendirilmesidir asıl olan.

“Become someone else” kampanyasında hazırlanan afişlerde de bu bağlamda hedef kitleye doğrudan hitap eden kitap okuma bağlamındaki içeriğe odaklanılmıştır. Burada önemli bilgi “kitap okuma davranışı” tasarımın odağına yerleştirilmiştir.

Tasarımda kompozisyonun odağına yerleştirilen “kitap okuma davranışı”nın vurgulanması için diğer tüm öğelerin ikinci plana çekilmesi gerekmiş bu nedenle de yumuşak ve kontrast olmayan renkler kullanılmıştır. Biçimsel olarak, gözlerin yorulmaması, önemli noktanın vurgulanması, boşluk kullanılması ve nesnelerin, görselin tam ortasında yer alması dikkatin uzun süre devam ettirilmesi için çabanın sürdürülmesi anlamına gelmektedir.

Bu odaklanma yapılırken dünya edebiyatından seçmeler olan, kolaylıkla tanıyabildiğimiz karakterler (Hamlet, Frankenstein vb.) kullanılmıştır. Bu karakterlerin kullanım biçiminde okuyucu o karaktere dönüştürülmüştür. Kampanyada *başka biri olma* fikri üzerinde durulmaktadır. Sloganındaki “Become someone else” mesajıyla son derece zeki bir şekilde kitap okuyarak *başkası ol* vurgusu yapılmıştır. Burada verilmek istenen mesaj, bireylerin okuduğu klasik romanlardaki karakterlerle kendileri arasında bir bağ kurmalarıdır. Bu bağ ise kitapları okumadan, onları (karakterleri) tanımadan kuramazlar. Tasarımda, kitapların ve okuyucuların yerleştirilme düzeninde hedef kitle olan okuyucu, bireyin kitabın derinliklerine indiğinde (kitabı okumaya devam ettiğinde ve konuya iyice dahil olduğunda) neler olduğuna şahitlik etmektedir. Ne zaman biri bir kitap okusa, o kitaptaki ana karakterle birlikte yaşamaya başlar hatta o karaktere dönüşür şeklinde anlamsal bir metafor kullanılmıştır. Yine aynı yerleştirilme düzeninde kitaplar, okuyucuların yüzlerinin birer parçası haline gelmektedirler ve bu durum da metaforik anlamı güçlendirmektedir.

Tasarımcı, görselin tasarımında süreklilik oluşturarak kitap kahramanlarının bireylere dönüşme biçimiyle, insanların okuyarak, kitaplardaki karakterleri tanıyarak, kitaplardaki farklı dünyaları keşfederek, kendilerini geliştirerek, *başka biri olmaları* ile ilgili güçlü mesajlar vermektedir. Algılama sürecinde hedef kitle tüm bu uyarıların sonucunda, daha önceki deneyimlerine bağlı olarak algıda seçicilikleri ile kampanyadaki görselle ve verilen mesajla bir bağ kurmuştur ve algılama süreci tamamlanmıştır.

Sonuç

Gerek kitle iletişim araçlarıyla gerekse yaşadığı ortamda yer alan göstergelerle bir anlamda görsel bombardıman altında yaşayan birey, karşılaştığı yeni uyarıların farkına varamadan zihninde tutmakta veya bir süre sonra unutmaktadır. Ancak bireyin karşı karşıya kaldığı uyarıların algılama sürecinin nasıl gerçekleşmektedir? Bu sorunun yanıtı çalışmada görsel algı kuramlarının ortaya konularak reklam görselleri üzerinden açıklanmaktadır.

Algının nasıl şekillendiğinin bilinmesi aktarılmak istenilen mesajın kurgulanması ve ortak görsel anlam üretiminin nasıl sağlanacağını bilmesi anlamında önem taşımaktadır. Bu çerçevede çalışmada altı görsel algılama kuramı olduğunun altı çizilmektedir. Bunlar:

- Gestalt Algı Kuramı: Algı ve algısal örgütlenme konularına odaklanır. Temel olarak bütünlük ilkesine dayanır. Ayrık öğelerin beyin tarafından bütün olarak algılanması beş temel gruplama ilkesi ile açıklanır.
- Olasılıklı İşlevselcilik Kuramı: Bireyin algısal ve bilişsel sisteminin sayısız çevresel bilgiyi nasıl elde ettiği, işlediği konusuna odaklanır. Yakın ve uzak olaylar arasında ilişki kurulması ile oluşan algısal süreci, algının yaratımında hedef kitlenin niteliği, işlevsel olarak görülenlerin tanımlanması temel noktalarıdır.
- Bilişimsel Algı Kuramı: Görsel algıyı etkileyen en önemli zihinsel aktivitenin hafıza olduğunu işaret eder. Algılamının gerçekleştiği ortam ve bireyin niteliklerinin -ki bu nitelikler hafıza ile ilişkilidir- tasarım öğeleri ile bütünleştiği ve anlamsal bir bütün oluşturarak anlamlandırılır.
- Yapılandırıcı Algı Kuramı: Birey sahneyi zihnin bütün bir resimde birleştirdiği kısa süreli göz sabitlemeleriyle kurmaktadır.
- Doğrudan Algı ve Ekolojik Optik Kuramı: Üç temel prensibi bulunmaktadır: Bunlardan ilki bitkiler hariç diğer canlıları kapsayan *ekolojik çevre*dir. İkincisi, fiziksel değil çevresel optik düzenden doğrudan alınan *bilgi*dir. Üçüncüsü ise algı sürecinin nasıl işlediğini ortaya koyan, devamlı ve döngüsel olan *algı-eylem ilişkisi*dir.
- Nörofizyolojik Algı Kuramı: Öğrenme ve hafıza nöronlar ve nöronlar arasındaki bağlarla gerçekleşir. Uyarıcı karşısında hafızada yer eden verilerle ilişki kurarak ses veya görsel bütünleştirilir böylece anlam yüklenmiş olur. Dolayısıyla tasarımlarda bireyin dikkatini çekecek, hafızadan bilgiyi çağırarak anlam yükleyebilecek kompozisyonların olması gerekmektedir.

Örneğin bir afiş tasarımı yapılırken, tasarımcının neyi, niye, nasıl yaptığını bilmesi ve hedef kitle ile ortak görsel anlam üretebilmeli ve üretilen anlamın hedef kitle açısından algılanabilir olması gerekmektedir. Bu nedenle de tasarımcıların içerisinde yaşadıkları ortak değerler toplumunda tasarım ilke ve elemanlarının yanı sıra görsel algı ve görsel algı kuramlarını bilmeleri ve kullanabilmeleri gerekmektedir. Tasarımcının görevi, görsel iletişim disiplinlerini, tasarım ilkelerini ve ilham verici fikirlerini belirli bir temele dayandırarak kullanması ile projenin mesajını hedef kitleye etkili bir biçimde aktarmaktır.

Unutulmaması gerekir ki bakmak ve görmek birbirinden farklı iki eylemi ifade ederken algı ise zihinsel bir süreci içermektedir. Tasarımcılarında tasarımlarında kullandıkları grafik öğelerle nasıl bir görsel algı meydana getirebileceğinin farkında olarak yaptıkları tasarımlarla ürünlerinin niteliğini dolayısıyla içerisinde var oldukları toplumun görsel algı niteliğini yükselteceği yadsınamaz bir gerçektir.

Teşekkür

Bu çalışmadaki katkılarından dolayı Dr. Ozan Bilge Mantar'a teşekkür ederiz.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Görsel İletişim Tasarımında Görsel Algı Kuramlarının Değerlendirilmesi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akaroğlu, E.G. (2014). *Sanat eğitimi programının 6 yaş çocuklarının görsel algı düzeylerine etkisi*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Becer, E. (2009). *İletişim ve grafik tasarım*. Dost Kitabevi Yayınları.
- Beyoğlu, A. (2015). Sanat eğitiminde algı, görsel algı ve yanılsama: Victor Vasarely'nin çalışmaları üzerine bir inceleme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 333-348.
- Çağlayan, S. & Korkmaz, M. ve Öktem, G. (2014). Sanatta görsel algının literatür açısından değerlendirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 162-165.
- Eliş, İ. (2020). Ekolojik psikoloji ve bilişsel bilim. <https://medium.com/cogist/ekolojik-psikoloji-ve-bilissel-bilim-ilknur-elis-ac1f67671f25#:~:text=Gibson%27a%20göre%20algı%20sadece,hareket%20etmek%20için%20ise%20algılarız>.
- Eraslan, L. (2018). *Sosyal medya ve algı yönetimi*. Anı Yayıncılık.
- Erişti, S.D. (2018). *Yeni medya ve görsel iletişim tasarımı*. Pegem Akademi.
- Ersoy, A. (2016). *Sanat kavramlarına giriş*. Hayalperest Yayınevi.
- Ertosun, A. (2006). *Türkiye'deki grafik sanat eğitimi ile amerika'daki grafik sanat eğitiminin karşılaştırılması*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Gordon, I. E. (2004). *Theories of visual perception*. Psychology Press.
- Honig, Z. (2013). Wired's LED-powered Moto X ad lets you try custom colors before you buy. <https://www.engadget.com/2013-12-19-moto-x-wired.html>
- <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/psychology/social-context-of-behaviour/hebbs-theory/>
- Lehimler, Z. (2015). *Afiş tasarımında optik yanılsama*. [Yayınlanmamış sanatta yeterlik tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Lester, P. M. (2003). *Visual communication: Images with messages*. Thomson.
- Örs, A. (2007). İstanbul 'üç vakte kadar' Avrupa kültür başkenti olacak. <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/03/11/cp/yaz1085-50-101-20070311-102.html>
- Reynolds, M. (T.y). *Creative and imaginative print ads that are hard to ignore*. <https://parentinfluence.com/creative-print-ads-is/20/>
- Savaşer, I. (2022). *Gestalt Kuramı: Algı ve algıda örgütlenme*. <https://www.ekdergi.com/gestalt-kurami-algı-ve-algıda-orgütlenme/> (Erişim Tarihi: 12.06.2022)
- Scholz, R.W. (2017). Managing complexity: from visual perception to sustainable transitions—contributions of Brunswik's Theory of probabilistic functionalism. *Environ Syst Decis*, 37, 381–409. <https://doi.org/10.1007/s10669-017-9655-4>
- Uçar, T.F. (2004). *Görsel iletişim ve grafik tasarım*. İnkılap Kitabevi.

- URL 1: *Hebbs teory*. <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/psychology/social-context-of-behaviour/hebbs-theory/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- URL 2: “Give a Hand to Wildlife” Campaign. <https://kimsnyman.tumblr.com/post/140634359111/give-a-hand-to-wildlife-campaign> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)
- URL 3: *Doğal Hayatı Koruma Vakfı Afisleri*. <http://blogherseydir.blogspot.com/2010/04/dogal-hayat-koruma-vakf-afisleri.html> (Erişim Tarihi: 14.03.2021)
- URL 4: *iRun, iCommute, iRelax, iBike*. <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/irun> (Erişim Tarihi: 19.09.2022).
- URL 5: <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/irun> (Erişim Tarihi: 22.03.2021)
- URL 6: <https://www.gelisenbeyin.net/afis-ornekleri.html> (Erişim Tarihi 12.02.2021)
- URL 7: https://www.youtube.com/watch?v=XECl_3sUQ_o (Erişim Tarihi: 19.06.2021)
- URL 8: *Print Ad Analysis: “It’s Sugar Free”* <https://reallpatrickcastro.wordpress.com/2018/07/24/print-ad-analysis-its-sugar-free/> (Erişim Tarihi: 03.10.2022)
- URL 9: <https://univerlist.com/tr/blog/son-zamanlarin-en-etkili-10-reklam/> (Erişim Tarihi: 16.02.2021)
- URL 10: <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/become-someone-else> (Erişim Tarihi: 16.04.2022)
- URL 11: <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/become-someone-else> (Erişim Tarihi: 24.02.2021)
- Varlıklöz, K. (T.y.). *Psikolojiye giriş*. <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjg-JLn4vP6AhWrSfEDHfnIBWsQFnoECACQAQ&url=https%3A%2F%2Ffacikders.ankara.edu.tr%2Fmod%2Fresource%2Fview.php%3Fid%3D133175&usg=AOvVaw1-3TTILzdgSIu8hxvyCM8b>
- Yılmaz, A. (2022). *Yeni medyada göç odaklı olağandışı durum iletileri üretmeye dayalı görsel – algusal sorgulama: tasarım tabanlı araştırma örneği*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Extended Abstract

Introduction

In this study, advertisements, which have an important place in the stimuli that the individual is generally exposed to, were examined. In this context, advertisement images (printed and animated) that were successful in terms of design were analysed within the framework of visual perception theories by considering them within the framework of visual perception.

The aim of the study is to explain how the process of perceiving stimuli by an individual occurs during the visual communication process through selected advertising images and within the framework of visual perception theories.

In this context, first of all, the concept of visual perception and visual perception theories were explained. Visual perception is defined as “the ability to recognize and distinguish visual stimuli and to decipher these stimuli by connecting with previous experiences” as expressed by Frostig (1968, as cited in Beyoğlu, 2015).

The main approach in explaining the theories of visual perception is how perception is shaped. For this reason, attention should be paid to the production of common visual meaning in the construction of the message that is intended to be conveyed depending on the target audience. Gordon (2004) has classified how the message should be constructed visually by compiling it on the axis of different perspectives and theorists. According to Gordon (2004), the theories of visual perception are listed as follows: Gestalt Theory of Perception, Brunswick's Theory of Probabilistic Functionalism, Marr's Cognitive Theory of Perception, Gregory's Constructivist Theory of Perception (empiricism), Gibson's Theory of Direct Perception and Ecological Optics, Hebb's Neurophysiological Theory of Perception.

Methodology

In this study, images of advertisements were selected by purposive sampling. Then, their semiotic meanings were evaluated within the framework of visual perception theories.

The visuals examined in the study were selected by two field experts from among the advertisement visuals determined to support the integrity of meaning, considering their suitability for the subject. Samples were evaluated in three stages. First, factors like who made them, the purpose of the advertising campaign in which they were used, etc. Were taken into account and imprint information is included. Secondly, all of the selected images were analysed semiotically. Namely, the straight and connotation meanings of each image are discussed, and finally, the selected samples were analysed within the framework of the beforementioned visual perception theories.

Findings

The findings were explained under the theories of Gestalt, Probabilistic Functionalism, Cognitive Perception, Constructivist Perception (empiricism), Direct Perception and Ecological Optics, and Neurophysiological Perception.

Gestalt Theory of Perception: The posters used in the advertising campaign prepared with the theme of conservation of natural life were evaluated within the framework of the five basic principles of the Gestalt Theory of Perception (shape-ground, proximity, similarity, completion, continuity).

The Theory of Probabilistic Functionalism: Images of an advertisement campaign for iPod Shuffle, a digital media player, were evaluated within the framework of the cultural infrastructure, experience, the nature of the target audience, and functional stimuli, which are the main components of the Theory of Probabilistic Functionalism.

The Theory of Cognitive Perception: The poster for promoting Istanbul upon the selection of Istanbul as the European Capital of Culture was evaluated with the design elements of the environment and the qualities of the individual in which the perception that constitutes the semantic whole takes place within the framework of the Cognitive Perception Theory.

Constructivist Perception Theory: Motorola MotoX advertisement campaign, which aims to reach the target audience by providing an interactive experience about the product, was analysed in terms of gaining experience and creating perception with the interaction provided by considering the interests/needs of the consumer within the framework of the Constructivist Perception Theory.

Direct Perception and Ecological Optics Theory: There are three basic elements in the Theory of Direct Perception and Ecological Optics, which can be considered with the assumption that a large number of information stimuli existing and presented in the environment is directly acquired without the process of seeing, perceiving and drawing conclusions: Ecological environment, knowledge, perception-action relationship. Therefore, the poster of the Chupa Chups campaign was analysed within the framework of these three elements.

Neurophysiological Perception Theory: Within the framework of the neurological perception theory, there should be compositions in the designs that will attract the attention of the individual and that can load meaning by calling up information from memory.

Conclusion

The correct understanding of the elements used in the transmission of the message in the communication process by the target audience is possible with the correct coding of the message by the designer and the correct analysis of the receiver. When the message is constructed with visual elements, the analysis process is also done with the production of common visual meaning. The basis for the production of common visual meaning is the visual perception process. In this context, visual perception theories were examined in the study. It has been explained through examples of how stimuli are seen, and how they are deciphered and interpreted.

Visual perception, which includes the actions of "looking" and "seeing", as well as the action of "perceiving", which expresses a mental process, should be understood, and applied especially by the designers who are the source that produces the message. With the correctly prepared messages, the communication process will be carried out in a healthy way, and the quality of the visual messages and therefore the visual perception quality of the society will increase.

Geliş Tarihi / Received Date
06.12.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
05.10.2023

Z Kuşağının Satın Alma Davranışına Fenomenlerin Etkisi: İstanbul Esenyurt Üniversitesi Kadın Öğrencileri Örneği

The Effect of Phenomena on the Purchasing Behavior of Generation Z: The Case of Istanbul Esenyurt University Female Buyers

Murat ERDOĞAN¹

Öz

Sosyal medya platformları, hedef kitleye daha hızlı ulaşmak ve etkileyici unsurlarla ilgi çekebilmek amacıyla dijital pazarlama alanına yönelen şirketler tarafından kullanılmaktadır. Dijital pazarlamayı sağlayan sosyal medya platformlarından birisi de Instagram'dır. Bu platformda reklam veya ürün tanıtımları fenomenler (Influencer-mikro ünlü) aracılığıyla yapılmaktadır. Markaların mikro ünlüleri, fenomenleri tercih etmesinin temelinde söz konusu kişilerin takipçi sayılarının fazla olması ve potansiyel takipçileriyle sürekli etkileşim halinde olmalarıdır. Instagram'ın etkileşim özelliği sayesinde tanıtımı veya satışı yapılacak ürünlere ait görseller 'keşfet' alanına düşmekte ve bu paylaşımlar beğeni aldıkça daha fazla kişiye ulaşmaktadır. Aynı zamanda güncel etiketlerin 'hashtag' ile paylaşılması sayesinde etki alanının genişlemesiyle dijital pazarlama için yeni fırsatlar doğmaktadır. Bu çalışmada fenomenlerin bir ürünün tanıtılmasında ve satışındaki etkisi araştırılmaktadır. Çalışmamızda yöntem olarak yarı yapılandırılmış soru formuyla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve açık uçlu sorular tekniğinden faydalanılmıştır. Çalışmanın verileri ise anket yöntemiyle elde edilmiştir. 17 sorudan oluşan bu anket İstanbul Esenyurt Üniversitesi'ndeki 102 kadın öğrenciye yüz yüze anket yöntemi ile cevaplandırılmış ve konu verilerle desteklenerek incelenmiştir. Araştırma sonucunda fenomenler tarafından, sosyal medya kanalları ile Z kuşağı kadın öğrenci alıcı davranışlarının yönlendirildiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Reklam, İnfluencer, Z kuşağı, Pazarlama.

Abstract

Social media platforms are used by companies that turn to digital marketing in order to reach the target audience faster and to attract attention with impressive elements. One of the social media platforms that provides digital marketing is Instagram. Advertising or product promotions on this platform are made through influencers (Influencer-microcelebrity). The reason why brands prefer micro-celebrities, influencers is that these people have a large number of followers and are in constant interaction with their potential followers. Thanks to the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: muraterdogan@esenyurt.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7400-4755

interaction feature of Instagram, the images of the products to be promoted or sold fall into the 'discover' area, and as these shares get likes, they reach more people. At the same time, new opportunities for digital marketing arise with the expansion of the domain thanks to the sharing of current tags with 'hashtag'. In this study, the effect of phenomena in the promotion and sale of a product is investigated. In our study, face-to-face interviews were conducted with a semi-structured questionnaire and open-ended questions technique was used. The data of the study was obtained by the survey method. This survey, consisting of 17 questions, was answered by face-to-face survey method to 102 female students at Istanbul Esenyurt University and the subject was examined by supporting the data. As a result of the research, it was revealed that social media channels and Z generation female student buyer behaviors were directed by the phenomena.

Keywords: Social media, Adverstisement, Influencer, Z generation, Marketing.

Giriş

Günümüzde gelişen teknoloji ve küreselleşmenin de etkisiyle sosyalleşme alanları çoğunlukla sosyal medya çerçevesinde gerçekleşmektedir. Gelişen teknoloji ile değişen dünya düzenine ek olarak yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde toplumsal yaşam biçiminin de farklılıklar kazandığı söylenebilir. İnsanların yaşam tarzlarına dokunmak sosyal düzene de dokunmak anlamına gelebilir. Pratik kullanımı sayesinde yaygınlaştığı görülen sosyal medya, özellikle genç kitlelerin üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu etki her gün artarak devam etmektedir. Bu süreçte markaların reklam yüzleri haline gelen sosyal medya fenomenleri, öncelikle kendi yaşamlarını sosyal medya üzerinden ilgi çekici bir şekilde paylaşmakta ve yüksek oranda bir takipçi listesine ulaşmaktadır. Markaların, mikro ünlüleri, fenomenleri veya influencerları tercih etmesinin temelinde fenomenlerin/influencerların takipçileri veya potansiyel takipçiler ile sürekli olarak etkileşim halinde olmaları yer almaktadır. Fenomenler dijital dünyanın olanaklarından yola çıkarak bir yaşam tarzı oluşturmuş ve maddi gelirlerini de bu şekilde elde etmeye başlamışlardır. Sosyal medya aracılığıyla birçok takipçisi ile duygusal anlamda bağ kuran sosyal medya fenomenleri, bunu değerlendirip gelir elde etmeye başladıktan sonra markalardan ürün, hizmet ve tanıtım tekliflerini alarak reklam aracı olmaktadır. Fenomenler, sosyal medya ortamında ön plana çıkmak adına her türlü olay, olgu ve durumu değerlendirmek ve bu süreci itinayla yönetmek zorundadırlar aksi halde tanınırlıklarını ve kitlelerini kaybedebileceklerini söylemek mümkündür. Sosyal medya fenomenleri için takipçilerini etkileyebilmek, paylaşımlarıyla ikna etmek ve her gün daha çok şaşırtarak var olan kitlelerini daha da genişletebilmek öncelikli amaçları haline gelmiştir. Araştırmamızın ana eksenini Instagram oluşturmaktadır ve dolayısıyla Instagram fenomenleri ve takipçileri çalışma konusu olarak incelenmektedir. Bu bağlamda fenomenlerin, Z Kuşağı kadın öğrenci alıcı davranışları üzerine etkisini anlayabilmek amacıyla Esenyurt Üniversitesi'ndeki Z kuşağı kadın öğrencileriyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Yüz yüze yapılan bu görüşmeler sonucunda alıcı tercihlerini tespit etmeye dönük olarak anket çalışmasıyla kadın üniversite öğrencilerine bazı sorular sorulmuştur.

Sosyal Medya Kavramı

İnternet teknolojisinin gelişmesiyle birlikte kullanılmaya başlanan sosyal medya ağları, özellikle 2000'li yıllardan sonra birçok farklı sektörün kullandığı bir alan haline gelmiştir. Kabul görmüş ortak noktada

buluşulan genel bir sosyal medya tanımına rastlanmamaktadır. Buna rağmen sosyal medya kavramı birçok bilim insanı ve akademisyen tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Sosyal medya, Web 2.0'ın teknolojik temeli üzerine kurulu, içeriği kullanıcı tarafından oluşturulan ve her türlü değişime imkân veren internete dayalı uygulamadır (Kaplan ve Haenlein, 2010: 61). Gönenli ve Hürmeriç (2012: 216) sosyal medyayı kişileri birbirine bağlayan web sayfaları şeklinde açıklamaktadır. Mayfield, sosyal medyanın ön plana çıkan özelliklerinin katılımcılar, açıklık, konuşma, toplum ve bağlantılılık olduğunu belirtmektedir (2018: 5). Tüm bu tanımlamalar sonucunda sosyal medyanın günlük yaşamın bir parçası haline geldiği, dolayısıyla dijital pazarlama içinde kendine yer bulduğu görülmektedir.

Günlük hayatın içinde kendine yer bulan sosyal medya, zamana ve mekâna bağlı kalmadan paylaşımın olduğu dijital bir mecraadır. Takip eden, edilen ve ilgi alanlarına göre şekillenmiş bir sayfa akışıyla karşılaşan kullanıcılar sürekli olarak bir bilgi akışına maruz kalmaktadırlar. Bu bilgi akışı bir iletişim şekli olarak tanımlanmaktadır. İletişimin ana faktörü olan sesler, mimikler ve ana düşüncelerin dile getirildiği kelimeler sosyal medya platformunda yoktur. Bunun yerine fotoğraf ve videolar gibi görsel-işitsel yapıya sahip dosyalar, yazmak suretiyle kullanılan kelimeler ve kurulan cümleler vardır.

Instagram uygulaması, tek bir insanla iletişime geçme şeklinde tarif edilse de temelde birçok kişiye eş zamanlı olarak bir paylaşım yapma fırsatı vermektedir. Ayrıca milyarlarca üyeye sahip olan sosyal medya uygulamalarını kişiler, sadece bilgi edinmek, eğlenmek, sosyalleşmek gibi nedenler dışında kimliklerini gösterebilmek amacıyla da kullanabilmektedirler. Shackle (2017), dijital platformdaki uygulamaları, kimlikleri istenildiği gibi sunma, istenildiği zaman düzeltme yapma, farklı göstermek gibi olanaklar sunan mecralar olarak tanımlamaktadır. Kişiler bu paylaşımları, duygu durumu ve düşüncelerini kelimelerle süsleyerek doğru veya yanlış algılanmasını önemsemeden istediği şekilde yönetmektedir. Kullanıcılar kendi yaratıcılıklarını değerlendirerek ürettikleri içerikler sayesinde bu platformda öne çıkabilir ya da geri planda kalabilirler. Paylaşımları talep gören kullanıcıların, bu paylaşımlar ile markaların da ilgi alanına girdikleri takdirde bunu ticari alanda değerlendirerek kazanç elde etmeye başladıkları görülmektedir.

Bu bağlamda sosyal medya kanallarının gelişiminin pazarlama anlayışına yeni bir boyut kazandırdığı görülmektedir. İnternet dünyasının oluşturmuş olduğu yenilikler ve özellikler, geleneksel medyanın sahip olmadığı özellikleri içinde barındırmaktadır. Sohn (2005: 14), bu özelliklerin sadece teknoloji ile değil aynı zamanda insanlar arasında kurulan iletişimin yanı sıra markaların da insanlarla bire bir iletişim kurması sayesinde sosyal içerikli ilişkilerin geliştirilmesi ve bu ilişkilerin sürdürülebilmesi ile ortaya çıkan çeşitli fırsatların oluşmasından kaynaklandığını ifade eder. Kim vd'ye (2010: 215) göre, sosyal medya uygulamaları fotoğraf, video paylaşımlarının yapıldığı uygulamalar, bloglar, film ve müzik içerikli web siteleri olarak sayılmakta ve şu özellikleri içermektedir:

- *Kişisel Profil:* Üyelere ait kişisel bilgilerin olduğu ve ortak noktaların önemli olduğu kısım.
- *Online Bağlantı Kurma:* Üyelerle anında iletişim kurmayı sağlama.
- *Online Gruplara Katılma:* Ortak amaç doğrultusunda tüm sosyal medya içeriklerinde gruplar oluşturulması.
- *Online Bağlantılarla İletişim Kurma:* Uygulamaların özelliklerine göre sesli, görüntülü görüşme sağlama, ilanları oluşturması ya da mesaj atma özelliğinin kullanılması.

- *Kullanıcıların Oluşturduğu İçeriği Paylaşma:* Takipçiler vasıtasıyla paylaşılan içeriklerin yayılmasının sağlanması.
- *Fikir ve Yorumda Bulunma:* Çift yönlü etkileşim sağlama
- *Bilgi Edinme:* Çevrim içi ya da çevrimiçi bilgi toplama
- *Kullanıcıları Sitede Tutma:* Sosyal medyanın pazarlama amaçlı kullanılması.

Sosyal Medya Kavramı Olarak Instagram ve Instagram-Fenomen İlişkisi

2010 yılında kurulan Instagram öncelikli olarak Iphone markası telefonlar için ücretsiz bir uygulama olarak kurulmuştur (Deniz, 2020: 154). Uygulamanın amacı fotoğraf düzenlemesi ve paylaşımı yapmaktır. Instagram uygulaması günümüzde farklı güncellemelerle desteklenerek büyümüş ve dünyanın en fazla kullanıcıya sahip uygulamaları arasına girmiştir. Instagram'a bakıldığında çoğunlukla seyahat, moda, eğlence ve yemek üzerine bir akışı olduğu ve tüm bunların kişilerin kendine özel bir profil oluşturarak hesabını şekillendirdiği görülmektedir.

Instagram uygulamasında, paylaşılan fotoğraflar üzerinden beğeni yapılması, hashtag kullanılması ve kişiyi etiketleyerek daha fazla kullanıcıya içerik ulaştırması gibi unsurlar etkileşim oranını arttıran etmenlerdendir. Dijitalleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte önemli bir reklam mecrası haline dönüşen Instagram uygulaması, markalar ve kurumlar için önemli fırsatlar sunmaktadır. Görsel olarak çok fazla içerik sunan Instagram'da kişilerin paylaşım yaptığı içeriklerde duygularını daha rahat ifade edebilmesi ve marka yüzü olan sosyal medya fenomenlerinin markayla özdeşleşen bir tutum sergilemesi ürün ve hizmetlerin satışını artıran önemli bir faktör olarak görülmektedir. Kirby (2005: 88), markaların, ürünlerinin ve hizmetlerinin reklamlarını yapmak ve bunlar hakkında gerekli potansiyeli oluşturmak adına bahsedilen (seyahat, moda, eğlence, yemek vb.) bir alanda veya birden fazla alanda hedef kitlesi bulunan hesapları tercih ettiklerini öne sürerek, fenomenlerin önemini vurgu yapmaktadır.

Sosyal ağların, tüketicilere ulaşmada kolaylık sağlaması, 'referans grubu' sayesinde etkileşimi kolaylaştırması sosyal medya uygulamalarını pazarlamanın önemli bir unsuru haline getirmiştir. Sabuncuoğlu (2015), buna sebep olarak sosyal ağlardaki katılımcılar arası etkileşimi göstermektedir. Tüketicilerin alım davranışlarını ortaya koyan üç farklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bunlar psikografik/yaşam tarzı yaklaşımı, tüketici tipolojisi yaklaşımı ve tüketici özellikleri yaklaşımı şeklinde ortaya konmuştur (Sproles ve Kendall, 1986). Sosyal medya reklamcılığında da bu yaklaşımlar kullanılmakta ve bu şekilde alıcı davranışlarına uygun kitle iletişim araçları belirlenmektedir.

Tüketim Kavramı ve Sosyal Medyada Tüketici Hedef Kitle

Tüketim; insanların istek ve ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla yaptığı satın alma davranışı olarak tanımlanabilir. Satın alma davranışları pazarlamanın en önemli araştırma alanlarından biridir. Tüketicilerin farklı şekilde alım davranışları tespit edilse de temel olarak üç farklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bunlar psikografik/yaşam tarzı yaklaşımı, tüketici tipolojisi yaklaşımı ve tüketici özellikleri yaklaşımı şeklinde ortaya konmuştur (Sproles ve Kendall, 1986: 268). Bu yaklaşımların temel amacı hedef kitle ile kurulacak iletişim stratejisini doğru bir planlama ile yapmayı sağlamaktır.

Hem insanların sınırsız ihtiyaçlarını karşılamak hem de üretici kuruluşların ürettiklerini satması, buna paralel olarak büyümesi ve tüketimin aynı üreticilerden sağlanması sürdürülebilir bir ihtiyaç halidir. Sürekli tüketim kaçınılmazdır ve bu tüketimin ihtiyaç dışında da yapılması markaların önem verdiği konulardandır. Markalar tarafından kullanıcıları ihtiyaç dışı tüketime yönlendirmek amacıyla son zamanlarda sosyal medyanın gücünden faydalandığını söylemek mümkündür. Sosyal medyanın önemini fark eden markalar bu alanı etkin kullanmaya yönelik çalışmalarını arttırmaya başlamıştır. Buna paralel olarak toplumsal dinamiklerin de değişmesi ile tüketimin kültürel boyutu ön plana taşınmış, ekonomik boyutu geri planda bırakılmıştır. Asıl tüketilmesi gereken önemli nesnelere gündemden çıkarılmış, hayaller ve hazların tüketimi toplumda önemli bir unsur haline getirilerek önem kazanması sağlanmıştır (Aydın, Marangoz ve Fırat, 2015: 27). Bu bağlamda, sürekli yeni ihtiyaçların olduğunu düşündüren bir kapitalist sistemin var olduğunu söylemek mümkündür.

Herkes kendine özgü yetişir ve tüm bu özgünlükler bir araya geldiğinde bir kitleyi oluşturur, bu kitle birbiriyle etkileşim içindedir. Bu doğrultuda kişiler kendi yetiştikleri ve öğrendikleri kültür çerçevesinde davranışlar sergileyebilirler. Tüm bunlara bakıldığında ortak bir nokta bulmak kolay değildir fakat değişen yaşam koşulları içinde kişilerin hayatlarındaki insanlar, bireyin davranışlarına katkıda bulunur. Bu katkı, farklı ulusların, kültürlerin kaynaşmasıyla ortaya çıkan küreselleşmenin önünü açan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Yaşamın her alanını etkileyen küreselleşme faktörü alışkanlıkların değişmesine ve yaygınlaşmasına neden olduğu söylenebilir. Ulusal sınırları değiştiren ve şekillendiren küreselleşme olgusu sosyal medyanın da gücüyle etki alanını daha da genişletmiştir. Ünsalver (2011: 19), globalleşmenin etkisiyle bilinçsiz tüketimin arttığını ve aşırı alışveriş yapmanın, hemen hemen tüm toplumların ortak sorunu haline geldiğini savunmaktadır.

Sosyal Medya Fenomenlerinin Tüketim Üzerindeki Rolü

Tüketime etki eden ve günümüzde önemli bir reklam aracı olarak görülen sosyal medya, kullanıcıların davranış biçimlerinden, günlük aktivitelerinden, toplum içindeki sosyal yaşamlarından, giydikleri kıyafetlerden içtikleri içeceklerle kadar etki ettiği görülmektedir. Paylaşım ağının kullanım kolaylığından ve hızından dolayı farklı bölgelerde yaşayan farklı kültür yapılarına sahip insanlara hızlıca ulaşması sayesinde kitleleri şekillendirmek mümkün olmaktadır. Normal bir sosyal medya akışı içinde gezinen kullanıcılar sürekli olarak reklamlara maruz kalmaktadır. Satın almanın online sitelerle birlikte kolaylaştığı ve nakit para harcama psikolojisinin ortadan kalktığı görülmektedir. Sosyal medya üzerinden hızlı ulaşım sayesinde influencerların ilişkileri, hayatları, mutlu ve mutsuz anları psikolojik durumları gibi kişiye özel her durumun gözler önünde yaşandığı görülmektedir. Bu durumun hayranları tarafından merakla takip edilmesi takipçileriyle özel bir bağ-yakınlık oluşturmayı başaran influencerlara maddi bir geri dönüş sağlamaktadır. Kocabaş ve Elden'in (1997: 17), ilkel insanların taştan tahtadan putlara, modern insanların ise etten kemikten putlara taptığı eleştirisi günümüz insanların sosyal medya üzerinden ünlülerle olan ilişkisine gönderme yapar niteliktedir.

Günümüzde sosyal etkileşim sadece yaşamın içinde ve aktivitelere bağlı kalmayıp sosyal medya uygulamaları sayesinde online platformlarda da gerçekleşebilmektedir. Sosyal medya da ünlü ve etki alanı geniş olan influencerların, tüketime özendirici bir şekilde bir yaşam sergilemeleri takipçilerini

etkilemektedir. Anlaşılmalı oldukları markaları temsil ederek; giyilen kıyafetlerle, kullanılan markalarla veya gidilen mekanlarla donatılmış bir yaşam sunmaları tüketime özendirici en büyük etmenlerdendir.

Gösterişe dayalı bir hayat ve bu gösterişin resmedilmesi, sürekli olarak yayınlanması ve bunun zincirleme bir şekilde hızlıca yayılması gösterişçi tüketim kavramının sıklıkla kullanılmasına neden olduğu söylenebilir. Gösterişçi tüketim kavramı 19. yüzyılın sonunda Amerikalı sosyolog Thorstein Veblen tarafından literatüre girmeye başlamıştır. Veblen (1995: 67), gösterici tüketim kavramını sınıflar arası bir görüşle ortaya koyarak, üst sınıf ve bu üst sınıfa benzemeye çalışan, bu duruma özenen diğer sınıflar tarafından gösteri ve haz odaklı bir tüketim biçimi olarak aktarmaktadır. Kilsheimer (1993: 34), ise gösterişçi tüketimi özet olarak bireyin statü kaygısıyla gerçekleştirdiği tüketim olarak tanımlamaktadır. Toplumun saygın ve prestij sahibi bir üyesi olmak isteyen bireylerin tüketim davranışları, popüler kültürün etkisiyle de şekillendiği görülmektedir.

Bir markanın temsilcisi veya yüzü olarak karşımıza çıkan ünlüler günümüzde gittikçe çoğalmaktadır. Marka yüzü veya temsilcisi olarak anlaşma sağlanan ünlü kişi ile markanın bir ürününü bütünleştirerek ideal bir profil oluşturulmaya çalışılmaktadır. Oluşturulan bu profil ile ünlülerin yaşayış biçimlerini kendilerinin de yaşayabileceğine inanan kişiler, ünlüleri taklit etmeye ve dolayısıyla bahsedilen markanın ürünlerine yönelmeye başlamaktadırlar. Akyazı'ya (2015) göre, ün ve şöhret gibi kavramların insana farklı özellikler yükleyeceğine inanan bireyler aynı şekilde ünlülerin sıradan bir tüketici olarak markaya ait olan ürünleri alması ve bunların hayat içerisindeki kendi ününe bir katkısı olduğu hissiyatını oluşturmaktadır. Fenomenlerin takipçilerini tüketime özendirme günümüzde markalar tarafından bir başarı sayılabilmektedir ve bu bağlamda influencerların gücünün oldukça etkili olduğu da söylenebilir.

Kuşaklar ve Özellikleri

Kuşak kavramı yıllara ve bu yıllar içerisindeki olaylara göre yapılan sınıflandırma olarak tanımlanabilir. TDK (2022) sözlüğüne göre "kuşak" tanımı; "Yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişiler topluluğu." şeklinde yapılmaktadır. Medya yaşanan gelişmeler özellikle sosyal medyanın ortaya çıkışıyla birlikte bu kavram daha sık bir şekilde dile getirilmeye başlanmış ve sosyal bilimler için önemli araştırma konusu olmuştur. Chen'e (2010: 132) göre, her kuşak kendi kuşağıyla benzer özellikler gösterirken, farklı kuşaklarda ise farklı özellikler ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yıllara göre kuşaklar şu şekilde sıralanmıştır.

En Büyük Nesil (1900-1914)

En Büyük Nesil'den olanlar Büyük Buhran sırasında büyüdüler ve muhtemelen birçoğu II. Dünya Savaşı'nda savaştığı ifade edilmektedir (Şenbir, 2004: 20). GI Joe Kuşağı olarak da bilinen bu kuşak, Şenbir (2004: 21) tarafından, 1900'ler başlayan ve 1.Dünya Savaşı döneminde dünyaya gelen nesil olarak sınıflandırılmaktadır.

Sessiz Kuşak (1925-1945)

Kyles (2005: 54) 1945 ve öncesi doğan nesil Sessiz kuşak ya da Gelenekseller olarak tanımlamaktadır. Tam da bu nedenle bu kuşağın adına Sessiz Kuşak denir. II. Dünya Savaşı'na tanık olan bu nesil, otoriteye saygı duyan ve elinde olanlarla yetinmeyi bilen insanlardan oluşur. Kendi isteklerinden ziyade geleneğin ön planda olduğu ve toplumsal olaylara karşı sessiz kalan kuşak olarak tanımlanmaktadır.

Baby Boomer Kuşak (1946-1964)

II. Dünya Savaşı'nın ardından artan bebek doğum oranlarından dolayı bu adı almıştır (Şenbir, 2004: 24). 1946-1964 yılları arasında doğan bu kuşak Patlama kuşağı yani Baby Boomer Kuşak olarak ifade edilmektedir (Kyles, 2005: 54). (Şenbir, 2004: 24) bu dönemi 68 kuşağını yaratan kuşak olarak tanımlar.

X Kuşağı (1965-1979)

1965-1979 yılları arasında dünyaya gelen nesil olarak tarif edilen nesildir (Kyles, 2005: 54). X kuşağı, birbirine tamamen zıt olan iki kuşağın arasında kaldığı için "ortanca kuşak" olarak da bilinir. Kendilerinden önceki veya sonraki kuşağa göre nüfusları daha azdır. Geçiş kuşağı olarak da adlandırılan bu kuşağı Şenbir (2004: 24) idealist bir kuşak olarak tanımlar.

Y Kuşağı (1980-1994)

Y kuşağı, "küreselleşemeye başlayan dünyanın çocukları" olarak adlandırılan kuşaktır (Şenbir, 2004: 25). 1980 ve 1994 yılları arasında kalan nesil Y kuşağı olarak açıklanmıştır (Kyles, 2005: 54). Sokaklarda oyun oynayarak büyüyen ve bunu yaparken de teknolojiye ayak uydurmayı başarıp neredeyse her alana hâkim olmayı başaran tek kuşaktır. Y Kuşağı Tufur (2011: 36) tarafından kolay tatmin olmayan sorgulayıcı, eğlenmeyi bilen, yenilikçi, gezen ve hayallerinin peşinden koşan kuşak olarak tanımlar.

Millenyum Kuşak (1995-2002)

Geleneksellikten uzak ve yaratıcı bir nesil olarak tanımlanan bu kuşak, teknoloji ile iç içe yaşamaktadır. 1995 ile 2002 yılları arasında kalan ve Milenyum kuşak olarak adlandırılan bu nesil; teknoloji ile iç içe doğduğu için dijital kuşak olarak da tanımlanmaktadır (Şenbir, 2004: 26). Teknoloji ile olan bağlarının yansıra sorgulayan, küreselci bir bakış açısıyla olayları değerlendiren bu nesildeki hızlı değişimin nedenini, Seçkin (2005: 112), dünyada birçok alanda yaşanan hızlı değişim ve dönüşüme bağlamaktadır.

Z Kuşak (2003 ve Sonrası)

Günümüzde en çok araştırma yapılan kuşak olan Z kuşağı, otoriteye karşı duran ve hızlı tüketen bir kuşak olarak da ifade edilmektedir. Teknoloji ile yaşayan bu kuşak, Şenbir (2004:27-28) tarafından GSM tabanlı bir kuşak olarak tanımlanır. Zevkine düşkün olan ve hızlı tüketen bu nesil yanlarında tablet, i-Pod, MP3 çalar, akıllı telefon ve bilgisayar taşıyarak büyümektedir. Williams (2010) bu kuşağa ait özellikleri şu şekilde sıralamaktadır:

- İnternet kuşağı, bir sonraki kuşak ve Ağ kuşağı da Z kuşağını tanımlayan ifadelerdir.
- Z kuşağı sosyal medya ile içi içe olan birçok yaşam pratiği için bu alanı kullanan kuşak olarak da tanımlanmaktadır.

- Z kuşağı sosyal medyayı eğlence dışında, bilgi toplama, farklı konularda araştırma yapma ve iş birliği içinde kullanmaktadır.
- Z kuşağını, yaşadığı ortamda, cep telefonlarına, kablosuz internete ve interaktif oyunlar için kullandığı bilgisayara ulaşan ilk nesil olarak da tanımlanmaktadır.
- Araştırmacılar için doğum tarihi kuşakların ortaya çıkartılması için kullanılan önemli bir unsurdur.
- Kuşak sınıflandırması farklı şekillerde yapılsa da araştırmacılar referans olarak aşağıda verilen Tablo 1'deki verilere başvurmaktadır.

Tablo 1. Kuşakların kronolojik olarak sınıflandırılması

Yazarlar	X Kuşağı	Y Kuşağı	Z Kuşağı
Appelbaum (2005)	1961-1981		
Broadbridge (2007)		1977-1994	
Cennamo ve Gardner (2008)	1962-1979	1980 ve sonrası	
Hammil (2005)	1965-1980	1981-2000	2001 ve sonrası
Chen ve Choi (2008)	1965-1977	1978 ve sonrası	
Gürsoy (2008)	1961-1980	1981-2000	
Kuran (2010)			2000-2020
Jurkiewicz (2000)	1963-1981		
Jurkiewicz ve Brown (1998)	1961-1981		
Oblinger (2005)			2000 ve sonrası
Lamm ve Meeks (2009)	1961-1980	1981-2000	
Lyons (2007)	1965-1979	1980 ve sonrası	
Sessa (2007)	1964-1982	1983 ve sonrası	
Smola ve Sutton (2002)	1965-1977		
Wong (2008)	1965-1981	1982-2000	
Williams Page (2011)	1965-1976	1977-1994	1994 ve sonrası
Howe and Strauss (2000)	1961-1981	1982-2000	

Z Kuşağın Tüketime İkna Etme Stratejileri

Literatür incelemesinde tüketicilerin karar verme tarzlarına bakıldığında tüketicilerin satın almasında psikografik/yaşam tarzı yaklaşımı, tüketici tipolojisi yaklaşımı ve tüketici özellikleri yaklaşımı (Sproles ve Kendall, 1986) olmak üzere üç farklı tarz görülmektedir. Tüketici tipolojisi yaklaşımı, tüketicileri belirli ürün grupları olarak sınıflandırırken, tüketici özellikleri yaklaşımı, tüketici karar verme tarzlarını etkileyen bilişsel ve duyuşsal boyutların (rasyonel ve kalite bilincinden dürtüsellik ve aşırı bilgi yüklemesine kadar) altını çizmektedir (Leo vd., 2005). Tüketici karakteristik yaklaşımı, tüketicilerin

bilişsel ve duyuşsal eğilimlerini hedef alan, tüketici karar özelliklerini ölçmek için açıklayıcı ve güçlü yapılar sunmaktadır (Kamaruddin ve Mokhlis, 2003).

Günümüzde tüketime yönelik önemli bir talep oluşmuştur dolayısıyla istek ve ihtiyaçlar kendini sürekli olarak yenilemeye mahkûm bırakılmaktadır. Tüketime yönelik doyumsuz bir güdü ile ürün ve hizmetlere erişmek isteyen bir kitlenin varlığının büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Özellikle dijital platformlarda daha sıklıkla yer alan Z kuşağı, kullanıcı olarak aktif bir rol oynamaktadır. Z kuşağının dijital ortamlarda aktif olmasından dolayı ürün ve hizmet alanındaki markalar Z kuşağına yönelik tanıtımları yoğunlaştırmıştır. Markaların bu hususta ilgi çekici üstün görseller ile daha popüler kişi-mekân-ürün kullandıkları görülmektedir. Markalar için Z kuşağının ilgisini çekmek ve ürüne yönlendirmek bir yandan hem kolaylaşmış hem de dijital platformlardaki sınırsız içeriklerin çokluğu ikna sürecinde kafa karıştırıcı bir duruma sebep olmuştur. Markalar, bu tür olumsuz durumların önüne geçebilmek ve hedef kitlesinin kararlarını doğrudan etkileyebilmek amacıyla reklamları kullanarak pazarlama iletişiminin gücünden faydalanmaya çalışırlar. Bu doğrultuda, Karabaş (2013), satın alma faaliyetinin gerçekleşmesinin, kişilerin kısa ya da uzun vadede motive edilmesine bağlı olarak değişeceğini savunmaktadır.

Amaç, Kapsam ve Yöntem

Bu çalışma, Instagram üzerinden fenomenler tarafından yapılan ürün reklamlarının, Z kuşağı kadın öğrencilerinin satın alma davranışlarına etkisinin olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Reklam ve pazarlama yöntemlerinin geleneksel kitle iletişim araçlarından uzaklaşarak dijital platformlara geçiş yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda reklamların ve pazarlama çeşitlerinin en çok etkilediği kuşak olarak düşünülen Z Kuşağının alıcı davranışlarını incelemek araştırmanın öncelikli amacını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında Instagramın ve fenomenlerin, Z kuşağı kadın alıcı davranışları üzerindeki etkisini ortaya koyarak bu çerçevede yapılan tanıtımların ne derece karşılık bulduğu sorusunun cevabı aranmaktadır. Çalışmamızın kapsamını Z kuşağı içinde yer alan kadın öğrenciler oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışma kapsamı, İstanbul Esenyurt Üniversitesi kadın lisans öğrencileri ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmamızda yöntem olarak yarı yapılandırılmış soru formuyla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve açık uçlu sorular tekniğinden faydalanılmıştır. Çalışmanın verileri ise anket yöntemiyle elde edilmiştir. 17 sorudan oluşan bu anket İstanbul Esenyurt Üniversitesindeki 102 kadın öğrenciye yüz yüze anket yöntemi ile cevaplandırılmış ve konu verilerle desteklenerek incelenmiştir. Araştırma kapsamında, sosyal medyada influencerların pazarlamadaki etkisi buna dönük olarak da sosyal medyanın ortaya çıkış dönemine denk gelen Z kuşağını bundan nasıl etkilendiği incelenecektir. Araştırmada sonuca ulaşmak için gereken veriler anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Z kuşağına yönelik bu araştırma, Z kuşağı kadın öğrencilerini kapsamaktadır. Ocak 2022'den Haziran 2022'ye kadar 6 ay boyunca 102 kadın öğrenciyle yapılan yüz yüze görüşmelerde, influencerların sosyal medya hesaplarında paylaştıkları ürünlerin günlük kullanıcılar üzerindeki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeler akademik kurallar çerçevesinde elde edilmiştir. Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçlar bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak elde edilmiş ve verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadan, bilimsel normlara bağlı kalınarak çalışma tamamlanmıştır.

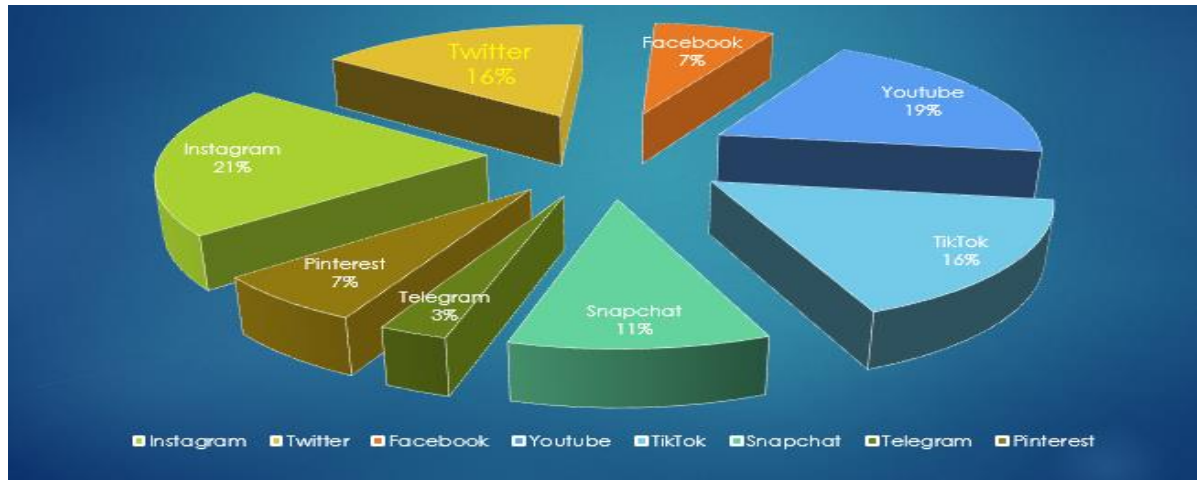
Bulgular

Araştırma bulguları, katılımcılara ait demografik bilgiler, sosyal medya kullanımı ve tüketicilerin satın almada karar süreçlerinin değerlendirilmesi ve son olarak da araştırmada yer alan hipotezlerin test edilmesine ait sonuçlardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcılara ait sosyo-demografik özellikler ve diğer tanıtıcı bilgiler aşağıdaki tablolarda yer almaktadır. Tablolar, cinsiyet, yaş, medeni durum, takip edilen marka ve influencer, en son alınan son üç ürün, sosyal medyada harcanan zaman ve eğitim durumu gibi araştırmaya ışık tutacak bilgileri içermektedir.

Tablo 2. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

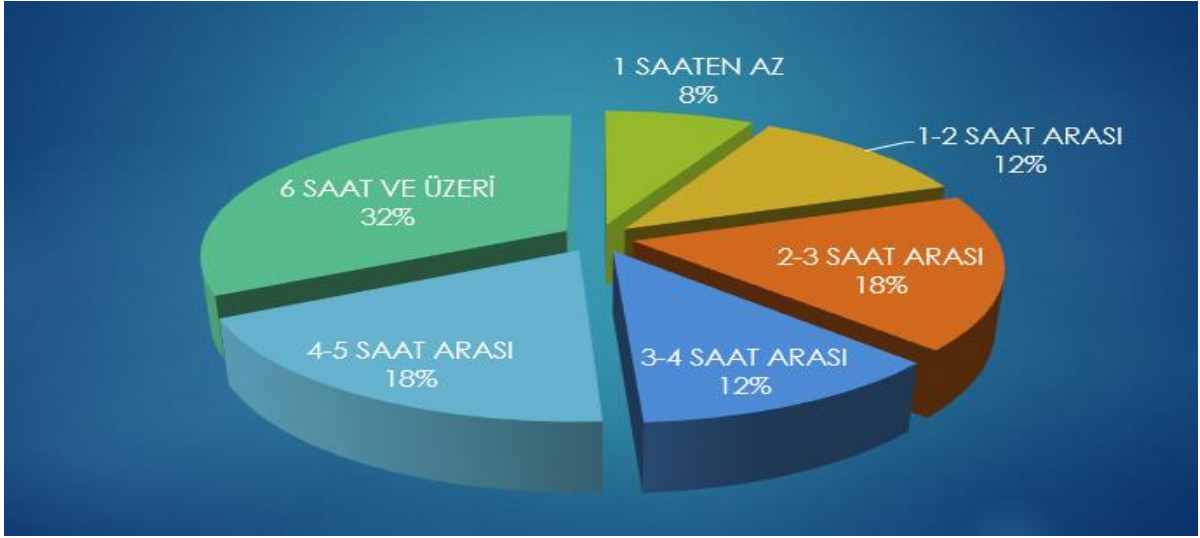
Cinsiyet	Yaş	Kişi Sayısı	Medeni Durum	
Kadın (Lisans öğrencisi)	18	13	Evli	4
	19	21		
	20	23	Bekar	98
	21	16		
	22	29		
Toplam		102		102

Yapılan çalışmada, *Tablo 2'de* katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinden yaş ve medeni durumu sorulduğunda, 13 katılımcı 18 yaşında, 21 katılımcı 19 yaşında, 23 katılımcı 20 yaşında, 16 katılımcı 21 yaşında, 29 katılımcı 22 yaşında olduğunu belirtmiştir. Medeni durumları sorulduğunda, kadınların yüzde 4'ü evli yüzde 96'sı bekar olarak yanıt vermiştir. Katılımcılara en çok hangi sosyal medya platformunu kullandıkları sorulmuştur.

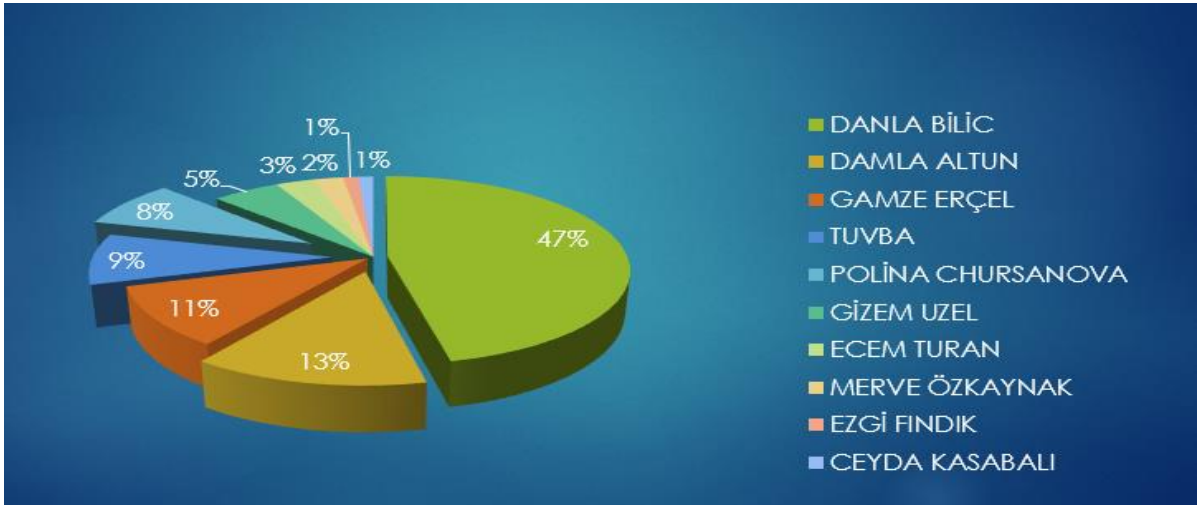
Görsel 1. En çok kullanılan sosyal medya platformları

Görsel 1'deki verilere göre yüzde 21 ile Instagram ilk sırada yer almaktadır. Instagram'ı yüzde 19 ile Youtube takip etmektedir. Twitter ve Tik Tok ise yüzde 16 ile üçüncü sırada yer alan sosyal medya uygulamalarıdır. Bunun dışında Snapchat yüzde 11, Facebook ve Pinterest ise yüzde 7 oranında kullanılmaktadır. Telegram ise yüzde 3 ile sonuncu sırada yer alan sosyal medya uygulaması olarak tercih edilmektedir. Instagram, Twitter ve Tik Tok uygulamalarının katılımcıların en çok ilgi gösterdiği sosyal medya uygulamaları olduğu görülmektedir.

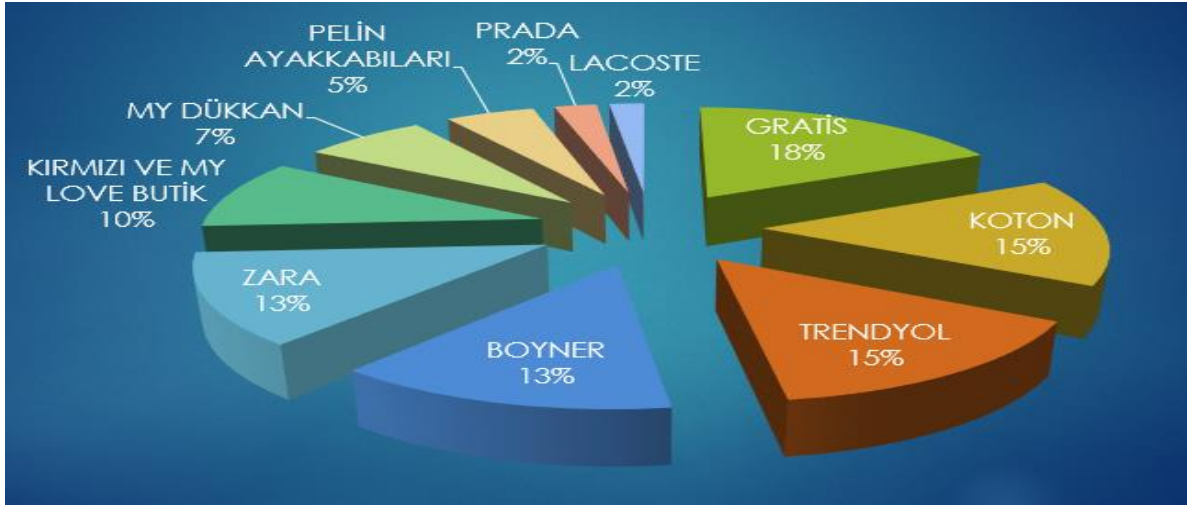
Görsel 2. Instagram'da harcanan süre (Saat)

Instagram'da geçirilen süreler bakıldığında ise *Görsel 2'deki* verilere göre katılımcıların yüzde 32'si 6 saat ve üzeri olarak belirtmiştir. 4-5 ve 2-3 saat olarak yanıt veren katılımcıların oranı ise yüzde 18 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların yüzde 12'si ise günde 1-2 saat, yüzde 8'i ise günde 1 saatten az Instagram'da zaman harcadıklarını belirtmiştir.

Görsel 3. En çok takip edilen influencer listesi (İlk on fenomen alınmıştır)

Instagram'da takip ettiğiniz fenomen/influencer kimdir diye sorulduğunda ise *Görsel 3'te* görüldüğü üzere katılımcıların yüzde 47'si Danla Biliç, yüzde 13'ü Damla Altun, yüzde 11'i Gamze Erçel, yüzde 9'u Tuvba, yüzde 8'i Polina Chursanova, yüzde 5'i Gizem Uzel, yüzde 3'ü Ecem Turan, yüzde 2'si Merve Özknaynak, yüzde 1'i ise Ezgi Fındık ve Ceyda Kasabalı olarak yanıt vermiştir.

Görsel 4. Instagram üzerinden en çok takip edilen markalar (İlk on marka alınmıştır)

Katılımcılara en çok takip edilen markalar sorulduğunda ise *Görsel 4'e* göre yüzde 18 ile Gratis ilk sırada yer almaktadır. Gratis'i yüzde 15 ile Trendyol ve Koton ikinci sırada, yüzde 13 ile Zara ve Boyner üçüncü sırada takip etmektedir. Bu markalar dışında takip edilenler yüzde 10 ile Kırmızı ve My Love Butik, yüzde 7 ile My Dükkân, yüzde 5 ile Pelin Ayakkabıları ve yüzde 2 ile Prada ve Lacoste şeklinde ortaya konmuştur.

Görsel 5. Instagram üzerinden en çok takip edilen ürünler (İlk on ürün alınmıştır)

Katılımcılara son olarak Instagram'da en çok takip ettiğiniz ürün hangisidir sorusu sorulmuştur. *Görsel 5'te* görüldüğü üzere, bu soruya ise katılımcıların yüzde 26'sı kozmetik, yüzde 16'sı tekstil ürünleri, yüzde 13'ü aksesuar, yüzde 10'u ayakkabı ve kitap, yüzde 8'i çanta ve mekanlar, yüzde 7'si cafe-restoranlar, yüzde 1'i ise tesettür ve yoga matı olarak yanıt vermiştir.

Sonuç ve Tartışma

İnternetin hayatımıza girmesiyle ortaya çıkan sosyal medyanın önemi her geçen gün artmaktadır. Sosyal medya kullanıcılarının, zamanlarının önemli bir kısmını bu mecrada geçirdiği görülmektedir. Sosyal medyada geçirilen sürenin, yapılan paylaşım sayılarının artması etkileşimi arttıran unsurlar olarak kabul edilmektedir. Etkileşimi sağlayan unsurlardan olan paylaşımlar ve yorumlar, tüketici satın alma karar sürecinde önemli rol oynamaktadır. Bu bilgilerden hareketle bu çalışmada, sosyal medya kullanıcılarının takip ettikleri fenomenlerin tanıttığı veya önerdiği ürünleri satın almaya dönük davranışlar sergiledikleri tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların yoğunlukla Instagram'ı tercih ettikleri görülmektedir. Yapılan bu çalışmada katılımcıların takip ettikleri fenomenlerin takipçi sayısına göre bakıldığında Instagram üzerinden Danla Biliç'in 6 milyon takipçisiyle (*Görsel 3*) en çok takip edilen fenomen olduğu görülmektedir.

Danla Biliç bu bağlamda etkili bir fenomen/influencer olarak isimlendirilebilir. Kullanıcıların yine Instagram'da geçirdikleri zamanın yüksek olduğu görülmektedir. Bu da bu alanın etkin bir pazarlama alanı olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Araştırmaya katılanların önemli kısmının ürün tercihinde kozmetik ürünlerin ilk sırada olduğunu görmekteyiz. Bunu tekstil ve aksesuar ürünleri takip etmektedir. Bu da bu alandaki influencerlar için önemli bir fırsat olarak görülebilir. Tercih edilen ürünler kategorisi göz önünde bulundurulduğunda ise Gratis, Trendyol ve Koton gibi markaları tercih edilenler sınıfına sokmaktadır.

Çalışmada ankete katılan Z kuşağı katılımcı kadın öğrencilerin satın alma karar sürecinde sosyal medya fenomenlerinin etkisi olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç, Gümüş (2020:393) tarafından yapılan çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında Z kuşağı kadınlarının tüketime daha eğimli olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmamızın kapsamını oluşturan Z kuşağı kadın tüketicilerin de dijital ortamlardaki mikro ünlülerden etkilenip alışveriş yaptıkları görülmektedir. Fenomenlerle kurulan bağ sayesinde güven duygusu oluşmakta ve bu güven duygusu sayesinde fenomenlerin/influencerların tavsiyeleri, olumlu yorumları, bu kuşağın satın alma kararlarına etki etmektedir. Sosyal medya uygulamalarından Instagram'ın etkin bir pazarlama alanı olduğu ve bu alanın da sosyal medya fenomenleri tarafından etkin bir şekilde kullanılarak tüketici alıcı davranışlarına etki ettiği sonucuna varılmıştır. Tükel Paker (2022:459) tarafından yapılan araştırma sonucuna göre de sosyal medya fenomenlerinin Z kuşağı tüketim davranışları üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular Tükel Paker (2022) ile benzerlik göstermektedir. Z kuşağı alıcı davranışlarının fenomenler/influencerlar tarafından, sosyal medya kanalları ile yönlendirildiği ortaya konulmuştur. Yapılan bu çalışma, markaların hedef kitleye ürün tanıtım süreçlerinde sosyal medyayı daha etkin kullanmaları gerektiğini ortaya koymuştur. Bu alana yapılacak yatırımlarla birlikte, özellikle marka imajına uygun fenomenlerin kullanılmasıyla markaların bilinirliği de artmış olacaktır. Bu bağlamda bu çalışmanın literatüre de çalışma yöntemi olarak önemli katkısı olacaktır. Özellikle sosyal medya platformlarında mikro ünlüler/fenomenler aracılığıyla oluşturulan dijital pazarlama, kuşakların satın alma davranışları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Geleneksel pazarlamada mağazaların açılış ve kapanış zamanlarına göre mekâna gidip alışveriş

yapılırken dijital veya e-ticarette bireyler internetin olduğu herhangi bir zamanda ve mekân sınırı olmadan, yemek yerken veya yolculuk sırasında alışveriş yapabilmektedir. Bu durum her kuşağın alışveriş kültürünü ortaya çıkarmakta ve ilgili kuşakların teknolojiyi kullanma biçimlerini de ortaya koymaktadır. Kuşaklar üzerine yapılacak yeni araştırma ve incelemelerde bu ve buna benzer araştırmalardaki verilerin ışık tutacağı ve kuşaklar arası pazarlama biçimlerin karşılaştırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, evrenin daha geniş tutulması ve katılımcı sayısının daha yüksek tutularak yapılması çalışmanın etki oranını da yükselteceği varsayılmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Z Kuşağının Satın Alma Davranışına Fenomenlerin Etkisi: İstanbul Esenyurt Üniversitesi Kadın Öğrencileri Örneği” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Akyazı, E. (2015). ‘Sosyal medyanın tüketici davranışı üzerine etkileri: Ünlülerin Twitter hesapları üzerine bir araştırma. D. Yengin (Ed.), *Sosyal Medya Araştırmaları* (s. 313-330). Derin Yayınevi
- Aydın A. E., Marangoz, M. ve Fırat, A. (2015). Tüketim kültürü çalışmaları üzerine bir literatür taraması. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 23-40
- Chen, H. (2010). “Advertising and generational identity: A theoretical model”, *American Academy of Advertising Conference Proceedings*, 132-140.
- Deniz, R. B. (2020). Instagramda pazarlama stratejileri ve uygulamalarına yönelik bir irdeleme. *European Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 4 (7). Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eujmr/issue/57882/825749>. 150-167
- Gönenli, G. & Hürmeriç, P. (2012). *Sosyal medya: Bir alan çalışması olarak Facebook kullanımı*. T. Kara, & E. Özgen içinde, *Sosyal Medya Akademi*. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Gümüş, N. (2020). Z kuşağı tüketicilerin satın alma karar tarzlarının incelenmesi. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 15(58), 381-396. <https://doi.org/10.19168/jyasar.572987>
- Kamaruddin, A. R. & Mokhlis, S. (2003). Consumer socialization, social structural factors and decision making styles: a case study of adolescents in Malaysia. *International Journal of Consumer Studies*, 27(2), 145-156. <https://doi.org/10.1046/j.1470-6431.2003.00297.x>
- Kaplan, A.M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68, DOI:10.1016/j.bushor.2009.09.003

- Karabaş, S. (2013). Pazarlama iletişim aracı olarak tüketicilerin reklam denetimine karşı tutumları: reklam etiği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 143-157.
- Kilsheimer, J.C. (1993) Status consumption: the development and implications of a scale measuring the motivation to consume for status. Michigan: The Florida State University, UMI
- Kim, W., Jeong, O-R., Lee, S-W. (2010). On social web site, *Information Systems* 35 (2), 215-236, DOI: 10.4236/jgis.2019.111002
- Kirby, J. (2005). Viral marketing. J. Kirby ve P. Marsden (Ed.), *Connected marketing: The viral, buzz and word of mouth*. (ss.87-106). Routledge.
- Kocabaş, F. ve Elden, M. (1997). *Reklam ve yaratıcı strateji: Konumlandırma ve star stratejisinin analizi*. Yayınevi Yayıncılık.
- Kyles, D. (2005). Managing your multigenerational workforce. *Strategic Finance*, 87(6), 52-55.
- Leo, C., Bennett, R., ve Charmine E.J. (2005). “Cross-cultural differences in consumer decision-making styles.” *Cross-Cult.Managment*, 12 (3), 32-62, <https://doi.org/10.1108/13527600510798060>
- Mayfield, A. (2018). What is social media iCrossing e-book. http://crmexchange.com/uploadedFiles/White_Papers/PDF/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf
- Sabuncuoğlu, A. (2015). Sosyal medyanın bir gösteriş tüketimi mecrası olarak kullanımı. *İletişim Çalışmaları. Tojem*. Ed. Aydın Z. Özgür ve AYTEKİN İŞMAN. 369-380. Sakarya Üniversitesi
- Seçkin Büyük, S. (2005, Ekim) “Biz Kuşağı Geliyor”, *Capital Aylık İş ve Ekonomi Dergisi*, 13(10)
- Shackle, S. (2017). “Why do we use social media?.” E.T: 24.08.2022. Erişim Adresi: <https://newhumanist.org.uk/articles/5220/why-do-we-use-social-media>
- Sohn, D. (2005). *Interactive Media and Social Exchange of Market Information*. The University of Texas at Austin in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy
- Sproles, G. B., & Kendall, E. L. (1986). A methodology for profiling consumers decision making styles. *The Journal of Consumer Affairs*, 20(2), 267-279.
- Şenbir, H. (2004). “O Kitaplar”, “Z son insan mı?” (1. Baskı). Okuyan us Yayınları
- Ünsalver, B. Ö. (2011). *Alışverişkolik tüketirken tüketen takıntı*. Timaş Yayınları.
- Tufur, M. (2011). “Türkiye’nin Y kuşağı”, *MediaCat Özel Eki*. 34-36.
- Tükel Paker, İ. B. (2022). Z kuşağının tüketim tercihlerinde sosyal medya fenomenlerinin etkisi. *Sosyal, Beşer ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (4), 451-461. DOI:10.26677/TR1010.2022.971
- Veblen, Thorstein (1995). *Aylak Sınıf* (çev. İnci User). Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası.

Williams, S. (2010) "Welcome To Generation Z", *B&T Magazine*, 60(2731), pp.12

İnternet Kaynakları

Türk Dil Kurumu; Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts>, Erişim Tarihi: 25.09.2022

Extended Abstract

Today, with the development of the internet and communication technologies, socialization areas are mostly realized within the framework of social media. This medium, in which the new generation shows great interest, has also started to be used as an important tool of digital marketing. The research is carried out with the aim of understanding how the buyer behaviors of this target audience are shaped by social media phenomena, by conducting face-to-face interviews with young female students who make up a significant part of this audience. With the use of digital areas as a marketing element, it has become an important discussion topic that brands identify their products with which objects or persons and to what extent they attract the attention of the target audience. As a method in the research, face-to-face interviews were conducted with a semi-structured questionnaire and open-ended questions technique was used. The data of the study was obtained by survey management. This 17-question survey was answered by face-to-face survey method to 102 female students at Istanbul Esenyurt University and the subject was examined by supporting the data. Within the scope of the study, the answer to the question of how well the promotions made in this framework are met by revealing the effect of Instagram and influencers on the Z generation female buyer behaviors is sought.

Looking at the research findings, it is seen that Instagram, Twitter and Tik Tok applications are the social media applications that the participants show the most interest. It is seen that Instagram stands out as the most preferred application with 21 percent. According to the results of the research, it is seen that the participants mostly prefer Instagram. Looking at the time spent on Instagram, 32 percent of the participants are 6 hours or more, 18 percent are 4-5 and 2-3 hours, 12 percent are 1-2 hours a day, 8 percent are less than 1 hour a day. He stated that they spend time on Instagram. The high time users spend on Instagram enables this area to be used as an effective marketing area. It is followed by Damla Altun with 13 percent and Gamze Erçel with 11 percent. Especially young women follow Danla Biliç the most on Instagram. Danla Biliç, who has 6 million followers, can be named as an effective social media phenomenon in this context. When we look at the most followed product category on Instagram, 26 percent of the participants are cosmetics, 16 percent are textile products, 13 percent are accessories, 10 percent are shoes and books, 8 percent are bags and places, and 7 percent are. cafe-restaurants, and 1 percent responded as hijab and yoga mat. We see that cosmetic products are in the first place in the product preference of the majority of the respondents. This is followed by textile and accessory products. Considering the preferred products category, brands such as Gratis, Trendyol and Koton are included in the preferred category.

As a result of the findings obtained in the research, it is seen that social media users spend a significant part of their time in this medium. The increase in the amount of time spent on social media and the number of shares are accepted as factors that increase interaction. Shares and comments, which are the factors that provide interaction, play an important role in the consumer purchasing decision process. As a result, it is seen that social media phenomena have an effect on the purchasing decision process of Z generation female students. Thanks to the bond established with social media phenomena, a sense of trust is formed, and thanks to this sense of trust,

the recommendations and positive comments of influencers affect the purchasing decisions of this generation. It has been concluded that Instagram, one of the social media applications, is an effective marketing area and this area is used effectively by influencers and has an effect on consumer buyer behavior. It has been revealed that the buyer behaviors of the Z generation are directed by social media phenomena and social media channels. This study revealed that brands should use social media more effectively in their product promotion processes to the target audience.

Geliş Tarihi / Received Date
08.12.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
29.05.2023**Peyami Safa'nın Süngülerin Gölgesinde Romanı Üzerine Bir İnceleme***A Review Of Peyami Safa's Novel Süngülerin Gölgesinde (In The Shadow Of Bayonets)***Gülsüm TARAKÇI¹****Öz**

Peyami Safa'nın ilk dönem romanlarından olan *Süngülerin Gölgesinde*, 1340 (1924) yılında Resimli Gazete'de tefrika edilir ve 1342'de (1926) de kitap olarak yayımlanır. Günümüzde Latin harflerine aktarılmamış olan roman, bir zabitanın öldü sandığı tabur kumandanının eşiyle yaşadığı yasak aşk üzerine kurgulanır. Tabur kumandanı vatan aşkıyla dolu bir askerdir ve onun hayatta olması bu aşkın önündeki en büyük engeldir. Milli Mücadele dönemidir ve genç zabıt, aşkı ile vicdanı ve vatanı sorumluluğu arasında yaşadığı çatışmayla ayrılık kararı alarak cepheye gider. Öte taraftan cephe gerisinde uzun yıllar savaşlar dolayısıyla eşinden ayrı kalan bir kadın ve babasını bile hatırlamayan bir çocuk vardır. Bu kadın ve çocuk, yılların verdiği yalnızlıkla aile saadetine özlem duymaktadır. Cephe ve cephe gerisindeki hayatın anlatıldığı romanda vatan aşkının büyüklüğü ile aile saadetine duyulan özlem vurgulanır. Bir milletin kurtuluş hikâyesi ile bir aşk hikâyesinin geleceği, süngülerin gölgesinde verilen mücadelenin akıbetine bağlıdır. Neticede Sakarya Muharebesi'yle vatan toprağı Yunandan temizlenir, vatan aşkıyla kahramanca savaşan kumandanın şehit olmasıyla da aşk hikâyesi evlilikle sonuçlanır. Bu çalışmada Peyami Safa'nın ilk dönem romanlarından olan *Süngülerin Gölgesinde* romanı üzerine bir inceleme yapılacaktır. Romanın önce yapısal unsurları belirlenecek ardından izleksel kurgusu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Süngülerin Gölgesinde, Yapısal Unsurlar, İzleksel Kurgu, Vatan Aşkı, Aile Saadetine Duyulan Özlem.

Abstract

One of Peyami Safa's first period novels, Süngülerin Gölgesinde (In the Shadow of the Bayonets) was serialized in the Resimli Gazete in 1340 (1924) and published as a book in 1342 (1926). The novel, which has not been translated into Latin letters today, is based on the forbidden love of a soldier between the wife of the battalion commander. The soldier thinks the battalion commander was dead. The battalion commander is a soldier full of love for his country, and his survival is the biggest obstacle in front of this love. It is the period of National Struggle and the young officer experiences a conflict between his love and his conscience and responsibility for the country, and at the end of this conflict, he decides to separate and goes to the front. On the other hand, behind

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Amasya/TÜRKİYE, tggulsum@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1150-981X.

the lines, there is a woman who has been separated from her husband due to wars for many years and a child who does not even remember her father. Left alone for years, this woman and child yearn for family happiness. In the novel, where life at the front and behind the front is described, the greatness of love of country and the longing for family happiness are emphasized. The future of a nation's story of liberation and a love story depends on the fate of the struggle in the shadow of the bayonets. As a result, after the Battle of Sakarya, the homeland was cleared of Greeks, and the love story ended in marriage with the martyrdom of the commander who fought heroically with the love of the country. In this study, Peyami Safa's novel *Süngülerin Gölgesinde* (In the Shadow of the Bayonets), one of the first period novels, will be examined. First, the structural elements of the novel will be determined, and then the thematic fiction will be emphasized.

Keywords: *Süngülerin Gölgesinde* (In The Shadow of Bayonets), Structural Elements, Thematic Fiction, Love of Country, Longing For Family Happiness.

Giriş

Cumhuriyet Döneminin önde gelen yazarlarından olan Peyami Safa, yazı hayatına 1914'te hikâye denemeleriyle başlar. 1918'de *Yirminci Asır* gazetesinde *Asrın Hikâyeleri* başlığı altında kaleme aldığı hikâyeler, onun ilk ciddi denemeleri olur. O, "dil ve üslup özgünlüğünü bu hikâyelerinde yakalar; gelecekte kaleme alacağı romanlarının sosyal şemasını, tipoloji haritasını, yine bu hikâyelerinde verir." (Tekin, 1999: 18) Hikâyelerinin halk tarafından sevilmesi ve dönemin kimi yazarları tarafından teşvik görmesi, ona ilk roman denemesini kaleme aldırır. İlk romanı, geçim kaygısıyla yazdığını söylediği ve okur tarafından büyük ilgi gören *Sözde Kızlar* (1924) romanıdır. Bu romanı *Mahşer* (1924), *Cânân* (1925) ve *Süngülerin Gölgesinde* (1924) romanları takip eder. Bu romanlar hikâyeden romana geçen Peyami Safa için hazırlık dönemi eserleridir. *Sözde Kızlar*, *Mahşer* ve *Cânân* romanlarının çocukluk dönemi eserleri olarak değerlendiren Peyami Safa'nın kendi üslubunu bulduğu romanları ise insan ruhunu yansıtmaya çalıştığı *Şimşek* (1928) ve *Bir Akşamdı* (1928) romanlarıdır. Bunlardan sonra otobiyografik nitelikte ve insan ruhunu çözümleyen romanlar kaleme alır. Bunlardan ilki *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'dur (1930). Ardından yine otobiyografik nitelik taşıyan ve bir anı defterinden kurguya taşınan *Fatih-Harbiye* (1931) ile *Bir Tereddüdün Romanı* (1933) gelir. 1939'da *Cumhuriyet*'te tefrika olarak yayınladığı *Biz İnsanlar*'ın ardından romana bir süre ara veren Peyami Safa'nın olgunluk dönemi eserleri ise *Matmazel Noralya'nın Koltuğu* (1949) ile *Yalnızız* (1951) romanlarıdır.

"Cumhuriyet sonrası meydana gelen köklü değişimleri tam içine sindirememiş ya da özümseyememiş, yerleşmiş inançları ile yeni değerler arasında bocalayan Türk insanının geçirdiği sarsıntıyı ve bu sarsıntı ile birlikte ortaya çıkan çatışmaları" (Gündüz, 2004: 382) konu olarak işleyen Peyami Safa, "insan ruhundaki mevsimleri, insan hayatındaki şahsiyet krizlerini ve derunî faciaları" (Tekin, 1999: 46) romanlarında yansıtmaya çalışır.

Bu çalışmada Peyami Safa'nın ilk dönem romanlarından olan *Süngülerin Gölgesinde* romanı² üzerine bir inceleme yapılacaktır. Romanın önce yapısal unsurları belirlenecek ardından izleksel kurgusu üzerinde durulacaktır.

² *Süngülerin Gölgesinde* adlı eseri Ömer Lekesiz (1997: 189) *Yeni Türk Edebiyatında Öykü* adlı çalışmasında hikâye olarak değerlendirirken Mehmet Tekin (1999: 20) eseri Peyami Safa'nın ilk roman denemeleri arasında sayar. Orhan Söylemez'in (1986: 10-19) hazırladığı *Peyami Safa'nın Romanlarında Milli Mücadele* adlı yüksek lisans tezinde eser, Peyami Safa'nın Milli

Süngülerin Gölgesinde Romanında Yapı

Yapısal Unsurlar

Eserin Kimliği

Süngülerin Gölgesinde, 1340 (1924) yılında *Resimli Gazete*'de dokuz bölüm olarak tefrika edilir. İlk tefrikanın yayın tarihi 5 Nisan 1340 (1924) (Ek 1.), son tefrikanın yayın tarihi ise 31 Mayıs 1340 (1924)'tır (Ek 2.). *Resimli Gazete*'de 'Büyük Hikâye' ve 'Millî Roman' başlıkları altında tefrika edilen eser, Orhaniye Matbaası tarafından 1342 (1926) yılında da kitap olarak yayımlanır (Ek 3.). 63 sayfalık eser, günümüzde Latin harflerine henüz aktarılıp yayımlanmamıştır.

Süngülerin Gölgesinde'de Milli Mücadele yıllarında bir zabitin, öldü sandığı tabur kumandanının eşiyle yaşadığı yasak aşk ile vicdanı ve vatanî vazifesi arasında yaşadığı çatışma konu edinilmektedir. Bu aşk, tabur kumandanının Sakarya Muharebesi'nde şehit düşmesi sonrası evlilikle meşru bir şekilde sonuçlanabilir ancak.

İsimden İçeriğe

Millî Mücadele, süngülerin gölgesinde verilen bir ölüm kalım savaşıdır. Vatanın geleceği bu mücadelenin kazanılmasına bağlıdır. Öte yandan süngülerin gölgesinde yaşanan aşk hikâyesi de, Şevket ile Behice'nin aşkı, bu mücadelenin akbetine bağlıdır. Vatanın kurtuluşu ile Şevket ve Behice'nin kavuşabilmeleri adına hükmü verecek olan süngülerdir. Bu durum romanda Sakarya Muharebesi'nde yaşanan çatışmada anlatıcı tarafından okura şöyle sezdirilir:

İhsan Bey'in orada sağ kalmayacağını, başının etrafında yıldırım gibi çalşan süngülerin arasında hemen yere düşeceğini anlıyordu. Fakat dört Yunan neferinin korkudan dağıldıklarını gördü. Üç tane kalmıştı. Hemen ileriye fırladı. On adımlık yolda karşısına çıkan bir Yunan neferini bir lahza yere devirdi ve süngüsünün ucundan kan damlayarak İhsan Bey'in yanına yetişti. (...) Şevket bu cehennem içine atıldığı saniyede karnına giren bir süngünün dehşetiyle haykırdı ve yere yuvarlandı. Son bir tecessüsle başının üstünde çarpışan süngülerin gölgesine bakıyor ve bu büyümüş gözlerini İhsan Bey'den ayırmıyordu. Onu vuran Yunanlı tekrar tabur kumandanına saldırmıştı. (Safa, 1342: 61)

Romanda Sakarya Muharebesi, bir millet ile yaşanan bir aşkın geleceğini belirleyecek olan bir dönüm noktası, süngülerin gölgesinde verilen bir hayatta kalma mücadelesidir.

Bakış Açısı ve Anlatıcı

Olay çevresinde gelişen edebî metinlerde, kurgu dünyasında yaşananlar, bakış açısına bağlı olarak seçilen bir anlatıcı tarafından okura nakledilir. Bakış açısı, "anlatma esasına bağlı metinlerde vak'a zincirinin ve bu zincirin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman ve şahıs kadrosu gibi unsurların

Mücadeleyi konu alan romanları arasında zikredilir. Aynı şekilde Gökay Durmuş (2017: 113-128) *Peyami Safa'nın Romanlarında Dünya Savaşlarına Yönelik Tahliller* başlıklı yazısında eseri roman olarak değerlendirir. Dinçer Atay (2021: 169-190) da *Peyami Safa'nın Unutulan Romanı: Süngülerin Gölgesinde*'ki 'Sevgili Vatan' başlıklı makalesinde eseri roman olarak nitelendirir. Eserde kişilerin psikolojik derinliklerinin verilmesi ve eserin dört metin halkasından oluşması bize de eserin roman olarak değerlendirilmesinin doğru olacağını düşündürmektedir.

kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından kime nakledilmekte olduğu sorularına verilen cevaptan başka bir şey değildir.” (Aktaş, 1991: 84)

Süngülerin Gölgesinde romanında anlatıcı, hâkim/ilahî bakış açısının belirlediği hâkim/her şeyi bilen anlatıcıdır.

Temel karakteri itibarıyla 'her şeyi bilme' esasına dayanan bu bakış açısı, yazara geniş imkânlar sunmaktadır. Böyle bir imkânla donatılmış (teçhiz edilmiş) anlatıcı figür, adeta 'Tanrı gibi' her şeyi bilir, görür, sezer; geçmişten ve gelecektekilerden haberler verir. Kelimenin tam anlamıyla o, her şeyin üstünde ve her şeye hâkimdir. Böyle bir güç ve yetenekle donatılmış anlatıcı (the omniscient narrator), aslında gerçek dünyaya ait olan yazara, yarattığı kurmaca (gerçeksi) dünyada yer alan kahramanlarının duygu ve düşüncelerini sunma/anlatma yönünde geniş imkânlar sağlar. O, Tanrısal konumu (olympian position) itibarıyla hem anlatı dünyasındaki karakterleri, hem de anlatının dışında kalan okuyucuyu yönlendirebilir. İsterse kahramanların zihinlerine, iç dünyalarına girer, gizli kalmış duygu ve düşünceleri dışa vurabilir. Hatta olayları hızlandırıp yavaşlatabilir. Bütün bu yetenek ve yönlendirmeler, onun doğal yapısının gereğidir. (Tekin, 2001: 50).

Roman kişilerinin zihninden geçenler, hissettiği duygular hâkim anlatıcının perspektifinden okura nakledilir:

Şevket'le Behice yüz yüze bakiştılar. Her ikisi de gizli tesadüflerin oynadığı bu oyun karşısında hayretten boğulmuş gibiydiler, her ikisi de mektup sahibine karşı işledikleri günahın ağır baskısı altında uyuşmuşlardı. (Safa, 1342: 40).

Romanda gelişecek olayların habercisi olarak tabiatı kullanan hâkim anlatıcı, Şevket ile Behice arasında yaşanacak aşkı ve ilişkilerinin boyutunu, sembolik olarak baharın gelişiyiyle uyanan tabiatın tasviriyiyle okura hissettirir:

Martin son mehtaplı gecelerinden biriydi. Bütün bahçe, ılık bir bahar rüzgârıyla ürperiyor, yeni hayata hazırlanarak için için kaynayan nebatlardan etrafa hafif, tath bir filiz kokusu serpiliyordu. Havada ve toprakta her şey, kuşlar ve ağaçlar, mest edici bahar rüzgârını yudum yudum içerek yaşamak için üremek ve türemek ezelî ra'şeyle sarhoş gibiydiler. Kuşlar gizli bir terennümle ötüşüyor, ağaçlar batı bir temayülle birbiri üstüne eğiliyorlardı. (Safa, 1342: 31).

Romanda olayların akışı hâkim anlatıcı tarafından anlatma ve gösterme yöntemleriyle okura sunulur. Eşinin vurulduğu haberini alan Behice'nin, yaşadığı şokla kendini kaybetmesi sonrası yaşananlar anlatıcı tarafından şöyle anlatılır:

Genç kadın daima hareketsizdi. Onun uzun süren bu baygınlığı Mübeccel'i de, Şevket'i de tedhiş ediyordu. Genç zabıt, kadını kolları altından kavrayarak pencerenin önündeki uzun yaylı kanepeye kadar taşıdı, uzattı. Çocuk ağlıyordu. (...) Şevket, hastanın ellerini tutuyor, sıkıyor, bileklerinden omuzlarına kadar kollarını ovuyordu. (Safa, 1342: 20).

Diyalog tekniğinin kullanıldığı sahnelerde de, okur adeta sahnenin içindeymiş gibi yaşananların birebir tanığı olur:

Behice bağırdı:

-İhsan Bey mi?

-Ne kim olacah ya?

-Hastahanedede mi?

-He. Kütahya'da.

-Sağ mı?

-Evvellallah bir şeycik olmadı, mermi burnunu alıp götürdü, sol yanağını deldi, başına dokunmamış, ameliyat edilir, şimdicek turp gibi sağlam!

-Sağ mı, yaşıyor mu? Şehid olmadı mı? Bir şeyciği yok mu? Çabuk söyle. Sağ, yaşıyor mu diyorsun? Hasan Çavuş söyle!

-He dedim ya, sağ, yaşıyor, bir şeyciği yok, Hasan Çavuş sana büyük müjde getirdi. (Safa, 1342: 36).

Romanda görülen bir diğer anlatım tekniği de mektup tekniğidir. İki tane mektubun kısa bölümlerine yer verilen romandaki ilk mektup İhsan Bey'in Behice'ye, ikinci mektup ise Behice'nin İhsan Bey'e yazdığı mektuptur. Her iki mektubu da önce özetleyerek okura nakleden anlatıcı, sonra sözü roman kişilerine bırakarak mektupları okura seslendirir.

Montaj tekniği de, anlatıcının olayları anlatırken kullandığı bir diğer tekniktir:

*'Sönsün artık bu âteşin fitne!'*³ (Safa, 1342: 27).

Olay Örgüsü

Olayların neden-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlandığı olay örgüsü, "anlatının bir parçasıdır. Olay örgüsüyle genellikle hikâyenin öne çıkan aksiyonunu kastederiz. Örgü karakterlerin, olayların ve durumların birbirine nasıl bağlandığını gösterir. Anlatının mantığı yahut iç dinamiğidir." (Eagleton, 2016: 127).

Sürgülerin Gölgesinde romanı altı bölümden oluşur. Özel bir başlık verilmeyen bölümler sayılarla ifade edilir. Mekânların değişimine bağlı olarak şekillenen olay örgüsünün, dört bölümden oluştuğu söylenebilir:

1. Bölüm, Şevket'in cephede ağır şekilde yaralanması sahnesiyle başlar, hastaneden taburcu edilmesiyle son bulur.

- Cephede ağır yaralanan Şevket'e kendisinden çok daha ağır bir şekilde yaralanan tabur kumandanı İhsan Bey'in İstanbul'daki ailesiyle ilgilenip onların teselli edilmelerini vasiyet etmesi.
- Şevket'in hastaneye kaldırılması ve tedavisinin ardından kendisine bir aylık izin verilmesi.

2. Bölüm, Şevket'in İstanbul'a gitmesiyle başlar, cepheye Anadolu'ya geri dönmesiyle son bulur.

- Şevket'in tabur kumandanı İhsan Bey'in ailesiyle görüşmeye gitmesi.

³ Fikret'in *Tarih-i Kadim*'inde geçen bir mısra (Polat, 2021: 771-777).

- İhsan Bey'in eşi Behice Hanım'a ve küçük kızı Mübeccel'e İhsan Bey'in taarruzda ağır yaralandığını, ancak akıbetini bilmediğini söyleyerek onlara teselli vermeye çalışması.
- Behice'nin Şevket'in gelişinden ve sözlerinden eşi İhsan Bey'in öldüğünü düşünmesi ve fenalaşıp bayılması.
- Şevket'in Behice'yi kendisine getirmeye çalışması ve Mübeccel'in ısrarı üzerine yanlarında biraz daha kalması.
- Behice'nin kendine gelmesi ve Şevket'le kitaplar üzerine sohbet etmeleri.
- Şevket'in sohbette sözünü ettikleri bir kitabı Behice'ye getirmek için yeniden görüşmek üzere sözleşmeleri.
- Şevket ile Behice'nin her gün görüşmeye başlamaları, birlikte dışarıya çıkmaları.
- Birbirine yakınlaşan Şevket ile Behice'nin birlikte olmaları ve evlilik kararı almaları.
- Behice'nin Şevket'le Anadolu'ya birlikte gitme kararı alması; gidiş için hazırlıklara başlamaları.
- İhsan Bey'den Behice'ye yaşadığını ispatlayan ve Anadolu'da kalacağını belirten bir mektubun gelmesi.
- Şevket'in tek başına Anadolu'ya gitme ve Behice'den ayrılma kararı alması; ancak Behice'nin Şevket'ten ayrılmak istememesi.
- Şevket'in Kütahya'ya askerî birliğine katılmak için tek başına yola çıkması.

3. Bölüm, Şevket'in Kütahya'da birliğine katılmasıyla başlar, Sakarya Muharebesi'nde İhsan Bey'in şehit düşmesiyle son bulur.

- Şevket'in İhsan Bey'le konuşması, vasiyetini yerine getirdiğini söylemesi; ancak eşiyle yaşadığı ilişkiden söz etmemesi.
- Kuvvet toplayan Yunanlıların taarruza geçmesi, Türk birliklerinin geri çekilmeleri.
- Büyük taarruzun başlaması.
- İhsan Bey'in Yunanlıların arasına dalarak kahramanca çarpışması.
- Şevket'in İhsan Bey'i korumaya çalışırken bir süngü darbesiyle yaralanıp yere düşmesi.
- Çarpışmada İhsan Bey'in şehit düşmesi.
- Sakarya Muharebesi'nin kazanılması.
- İhsan Bey'in şehit düştüğü yerde defnedilmesi.

4. Bölüm, Şevket'in İstanbul'a gitmesiyle başlar, Behice'yle evlenmesiyle son bulur.

- Şevket'in İstanbul'a dönmesi ve Behice'yle görüşmek üzere evine gitmesi.
- Önce kızı Mübeccel'i sonra da eşi İhsan Bey'i kaybeden Behice'nin tuttuğu yas bitene kadar Şevket'le görüşmemesi.
- Şevket ile Behice'nin evlenmeleri.

Taarruz sonrası cephenin tasvir edilmesiyle başlayan romanda, Şevket'in hayatta kalıp kalamayacağı, İhsan Bey'in ölüp ölmediği, Şevket ile Behice'nin evlenip evlenemeyecekleri, savaşta Şevket'in mi İhsan Bey'in mi şehit düşeceği, İhsan Bey'in şehit olmasının ardından Şevket'le Behice'nin kavuşup kavuşamayacakları okurda merak duygusunu canlı tutan düğümlerdir.

Zaman

Her romanda bir saat olduğunu söyleyen Forster, “Romanı dokurken roman yazarının zamanı yok sayması diye bir şey olamaz. Sımsıkı değilse bile, az çok öyküsünün ipini elinde tutması, o upuzun zaman şeridini bırakmaması gerekir.” (Forster, 1985: 67) der.

Süngülerin Gölgesinde’de olay zamanı Kurtuluş Savaşı’nın son yedi sekiz aylık dönemidir. I. ve II. İnönü Muhabereleleri kazanılmış, Sakarya Meydan Muharebesi’nin zaferle neticelenmesiyle de vatan Yunanlılardan temizlenmiştir. Anlatma zamanı ise, birkaç yerde yapılan geriye kırılmalar dışında, olay zamanıyla paralel bir şekilde kronolojik olarak ilerler ve on üç yıllık süreyi kapsar: II. Meşrutiyet’in ilanı, Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı, Mütareke Dönemi, Milli Mücadelenin başlaması, I. ve II. İnönü zaferleri, Kütahya ve Eskişehir’in düşmesi, Sakarya Meydan Muharebesi’yle yenilen ve kaçan Yunanlıların İzmir’den denize dökülmeleri.

Romanda anlatıcının zaman konusundaki tasarrufu çeşitlilik gösterir. Anlatıcı, geriye kırılmalarla ya hikâye kişinin geçmişi hakkında okura bilgi verir ya da hikâye kişinin hatırlamaları yoluyla geçmiş güzel günlere duyduğu özlemi okura hissettirir. Anlatıcı, geriye dönüşle roman kişisi Behice’nin geçmişi ile ilgili olarak okuru şöyle bilgilendirir:

Behice Hanım bir paşa kızıydı. Meşrutiyet çıkınca, babası yüreğine inerek ölmüş, çünkü Arap İzzet’le beraber karikatürü yapılarak beş paralık kartpostallarda terzîl edileceğini vaktinde kestirmişti. Behice o zaman, tam yirmi yaşında bir kız, baba tahakkümünden yeni kurtulan her taze gibi akrabasından fakir bir genci sevmiş, beraber Avrupa’ya gitmiş, dört sene bütün servetini o gençle orada yiyip bitirmişti. Hâlâ da bu israfına pişman olmuş görünmüyor, çünkü o genci hâlâ sevdiğini söylüyor. Sonra Balkan Harbi çıkmış, Behice’nin sevgilisini orduya çağırmuşlar ve zaif genç, harpte vurularak değil, Kırkkilise’de âdi bir hastalıktan ölmüş! Behice Hanım, o zaman delirmedigine şaşıyor; çünkü sevgilisini “ebedî” denilen aşklardan biriyle seviyormuş. Artık hiçbir erkekte aşk beklemeden evlenmek istemiş ve tabur kumandanı İhsan Bey’e varmış. (Safa, 1342: 27).

Aşağıdaki örnekte de anlatıcı, ertesi günü için düşünülen bir planı ileri kırılmayla okura sunar:

-Hayır, ricat değil. Şimdi saat altıyı çeyrek geçiyor. Akşam karanlığı basmak üzere. Yarım saat sonra taburu alırsın. Hayvansız ve ağırlıksız yola çıkarırsın, efradı yüzükoyun yürütürsün. Düşmana çaktırmadan tepenin eteğinde (...) köyüne kadar gidersin. Vakit geçedir. Sabaha kadar köyde bekleyin. Şafak sökerken tepeye bir süngü hücumu yapabilirsin, arkandan yetişiriz. Yoksa ricat. (Safa, 1342: 57).

Zamanın kullanım tekniklerinden birisi de özetlemedir. Anlatıcı, özetleme ile olayların akışını hızlandırır ve teferruatlardan ayıklanmış bir şekilde olayları okura nakleder:

Şevket, bir kelime söylemeden evden çıktı ve sabaha kadar Behice’nin penceresi altında dolaştı.

Şehidin matemi bitinceye kadar birbirlerini görmediler.

Sonra çok eziyet çeken insanların âlâyişsiz merasimlerinden biriyle evlendiler. (Safa, 1342: 63).

Özetlemenin bir türü olan eksiltide ise, yaşanan olaylar ya da karşılaşılan durumlar teferruata girilmeden atlanılarak geçilir. Okur, bilmesi gerektiği kadarını anlatıcının ağzından dinler. Eksiltinin

bir kullanım şekli de, “çirkin olayların anlatılmadan geçilmesine imkân verme, (...) aktarılan olayın ahlaki olarak (mesela yatak odasının anlatılması) uygunsuzluğu yüzünden atlanması(dır)” (Eşitgin'den aktaran Sağlık, 2021: 266) Aşağıdaki alıntıda da zamanın tasarrufu konusunda anlatıcı eksiltiyi bu işleviyle kullanır ve eksiltiyi olayların gelişim boyutunun ne düzeyde olduğu okurun zihninde tamamlanır:

Bir hafta her gece sabaha kadar uyumadılar. Bu günahtan çabuk sıyrılmak için bir çare tasarlıyorlardı: İzdivaç! (Safa, 1342: 33).

Mekân

“Vaka zincirinde ifade edilen hadiselerin sahnesi” (Aktaş, 1991: 142) konumunda olan mekân, “olayların çıkış ve biçimleniş yeri durumundadır.” (Tekin, 1999: 298) Romanda çevresel ve algısal olmak üzere iki ayrı mekândan söz etmek mümkündür. *Süngülerin Gölgesinde*'de olaylar, Anadolu'da ve İstanbul'da geçer. Anadolu, Milli Mücadele'nin verildiği yerdir (Bozöyük, Eskişehir, Afyon, Kütahya, İzmir) ve olay örgüsünün devamını sağlama özelliğiyle daha çok çevresel mekân olarak romanda yer alır. “Olay örgüsünün üzerine asıldığı bir vestiyer işlevi üstlenen bu tür mekânlar, coğrafi nitelikte bir güzergâh olmaktan öteye geçemezler.” (Korkmaz, 2015: 82) İstanbul ise cephe gerisidir ve roman kişilerinin algılarına göre işlevsellik kazanır. Algısal mekânlar, “kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan, dönüştürülmüş, anılaşmış yerlerdir; yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten, anıları barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan bir değerdir.” (Korkmaz, 2015: 82).

Roman, II. İnönü Muharebesi'nde taarruz sonrası cephenin tasviriyle başlar. Ölenlerin ve çarpışmada ağır yaralanan Şevket'in mekân içindeki konumu ve psikolojisi anlatıcı tarafından okura şöyle nakledilir:

Bir iki saat evvel ayakta haykıran, tetik çeken ve dipçik sallayan insanların hepsi yere serilmişlerdi: Kimi korumak insiyakıyla; kimi yaralanarak, kimi de bir daha kalkmamak üzere.

Bazıları yüzükoyundu, bazıları çömelmiş gibiydiler, bazıları diz çökmüş, bazıları siperlerin içine dolmuşlardı; hepsinin başları çarpıktı, hepsinin hortlamış gözleri keskin ay ışığı altında hareketsiz, katı, birer demir parçası gibi katı parlıyor, hiçbiri kımldamıyordu.

Şevket, harp meydanının bu korkunç görünüşü karşısında, fena ihtimallerinin hücumuna uğrayan bir insan şaşkınlığıyla bir müddet bakakaldı; sonra derin, şiddetli bir arzu, oradan bir saniye kurtulmak, canlı bir kalabalığa kavuşmak, yaşamak arzusu yüreğini yakıtı.

Koşmak istedi, birkaç adım sendeledi, omuzunu paralayan acı tâ içine çökerek onu olduğu yere yıktı. (Safa, 1342: 4-5).

Yukarıdaki alıntıda Şevket için dar ve karmaşık bir labirent niteliği taşıyan cephe, İhsan Bey için tamamen farklı bir anlam taşır. Ona göre cephede savaşmak huzur ve mutluluk kaynağıdır. Öyle ki Sakarya Muharebesi'nde Yunanlıların üzerine taarruza geçileceği haberini İhsan Bey büyük bir coşkuyla karşılar ve sevinçten Şevket'i kucaklayarak “*Evlât! İşte şimdi yaşamaya başlıyorum. (...) vallahi bu ricat canıma tak dedi.*” (Safa, 1342: 56) der.

İstanbul Saraçhane'deki Behice'nin evi ise, Behice'nin hayatını gözler önüne seren bir sahne olması bakımından dikkat çekicidir. Bu bağlamda Welles-Waren, insan ile mekân arasındaki münasebeti şöyle açıklar:

Bir eserde olayların geçtiği yer, onun çevresi demektir ve çevre, özellikle bir evin içi, karakterin mecazî olarak anlatılışı şeklinde düşünülebilir. Bir kimsenin evi, onun bir parçasıdır; evini anlattırsanız sahibini de anlatmış olursunuz. (1983: 304).

Genellikle konuklar için özenle temiz tutulan misafir odaları, evin sahibesi olarak Behice'nin hayatını ve iç dünyasını aksettiren bir unsur olarak romanda karşımıza çıkar. Bu oda, tıpkı evden çıkan bir cenaze ardından kapatılan odalar gibidir. Küf kokusundan, tozlanmış resimlerden ve fitilsiz oluşuyla hiç yanmadığı belli olan lambadan, evin bu bölümüne hiç girilmediği anlaşılmaktadır. Bu, kalabalıktan, mutluluktan, sohbetten, aile sıcaklığından mahrum oluşun, diğer bir ifadeyle Behice'nin hayattan kopuşunun ve altı yıldır yalnız kalışının mekânda somutlaşmış ifadesidir. Behice'nin yazgısını yansıtan bu odayı anlatıcı "*cenazelerden sonra kapatılan ve uğursuzluğu için bir daha hiç açılmayan*" (Safa, 1342: 15) odalara benzetir.

Behice'nin, Şevket'le birlikte Anadolu'ya gitme kararı almasıyla duyduğu büyük mutluluk, eşi İhsan Bey'den gelen mektup sonrası yerini büyük bir çöküntüye bırakır. On dakika öncesine kadar Şevket'le yaşadığı yirmi günlük maceranın, aşk dolu gecelerin sıcak hatıralarıyla dolu olan evin bir diğer odası da, birden Behice'ye kendisini boğuyormuş gibi gelir ve kendisini yıkılmış, ezilmiş ve tükenmiş hissetmesine sebep olur.

Behice'yle birlikte Fatih surları altında yaptıkları gezintiler, özellikle Şevket için huzurun mekânıdır. Öyle ki harpte bile bu mekânı ve orada ilk aşkıyla geçirdiği unutulmaz anları hatırlar.

Şahıslar Kadrosu

Başkişi

Romanda "iç dünyaları ve hayatları en ayrıntılı bir şekilde belirtilen, (...) hikâyenin akışı içinde çatışmalar ve değişme süreçleri yaşayan, (...) romanın var oluş sebebi" (Harvey, 2010: 179-180) olan roman kişileri, başkişilerdir. *Singülerin Gölgesinde* de iç dünyası ve yaşadığı çatışmayla romanın başkişisi Şevket, türün sunduğu imkânlar ölçüsünde okura sunulur.

Şevket

Orduda zabıt olarak görev yapan Şevket'in romanda fiziki olarak tasviri verilmez. O, İstanbul'da yetişmiş bir aydındır. Bozöyük'te, cephede omuzundan ağır şekilde yaralanır ve ceset yığınlarının arasında güçlüğü yürürken kendisine doğru uzanan iki elin işaretleriyle yüzü gözü kanlar içinde olan bir erkân-ı harp zabıtının yanına gelir. Elinde kopmuş burnunu tutan ve tanınmayacak halde olan bu zabıt, Şevket'in tabur kumandanı Yüzbaşı İhsan Bey'dir. Aldığı derin yaralarla kurtulması çok güç olan İhsan Bey, Şevket'e İstanbul'da bulunan eşi ve kızıyla ilgilenilmesini vasiyet eder; ardından da kendinden geçer.

Şevket gözlerini açtığı anda Eskişehir'de bir hastanededir. Taburcu edildikten sonra kendisine bir aylık izin verilir ve Şevket, İstanbul'a gider. İstanbul'da tabur kumandanının vasiyeti üzerine İhsan Bey'in eşi

Behice Hanım'ı ve kızı Mübeccel'i ziyaret eder. Onlara İhsan Bey'in ölmüş olabileceğini söyleyemez; aksine onları teselli edebilmek için ümit verici konuşmaya çalışır. Öte yandan İhsan Bey'in hayatta kalabileceğine kendisi de ihtimal veremez ve hiçbir suretle Behice'yi de İhsan Bey'in yaşıyor olabileceğine inandıramaz.

Her gün görüşmeye başlayan Şevket ile Behice, Mübeccel'i de yanlarına alarak birlikte gezmeye çıkarlar. Fatih kemerleri altında yapılan günlük gezintilerde Şevket ile Behice'nin konuştukları tek konu, aşktır. Hayatında hiçbir kadını sevemeyen, küçük sevgilerle yetinen Şevket, ebedî aşkın varlığına inanan biridir. Ancak özleri ile sözlerinin bir olmadığını söylediği kadınlar yüzünden böyle bir aşkı bulamayan Şevket için, *“hayatında bir tek kadın, bir tek aşk, fakat gece gündüz tahayyül edilmeye layık bir kadın, gece gündüz kalp gibi taşınmaya layık bir aşk”* (Safa, 1342: 29) bulmak çok güçtür. Öte yandan bir Türk kadınıyla ilk defa hissi ve derin mevzular üzerine konuşuyor olabilmesi, kendisi gibi Behice'nin de ebedî aşka olan inancı Şevket'i Behice'ye yakınlaştırır. Böylece İhsan Bey'e verdiği sözle vasiyeti yerine getirme vazifesi, zamanla Şevket'in Behice'ye âşık olmasına sebep olur. Ancak aşk ilânlarından tiksindiğinden ve bir matem sonrası böyle bir hissi ifade etmenin güçlüğünden dolayı Behice'ye olan aşkını itiraf edemez. Diğer taraftan Behice'nin de kendisine olan duygularının derecesini tam olarak bilemiyor olmak da Şevket'i çaresiz bırakır.

Mübeccel'in ısrarı üzerine kaldığı bir akşam yemeği sonrası Şevket, duygularını Behice'ye açar. O gece birlikte olan Şevket ile Behice, evlilik kararı alırlar ve Şevket, Anadolu'ya hareketine üç gün kala Behice'nin de kendisiyle gelme teklifini kabul ederek hazırlıklara başlarlar. Hareketlerinden önceki son gece İhsan Bey'den gelen mektup ikisini de şok eder. *“Her ikisi de mektup sahibine karşı işledikleri günahın ağır baskısı altında”* (Safa, 1342: 40) ezilir. Behice, Şevket'ten ayrılmak, onu göndermek istemez; Şevket ise yaşadığı vicdan azabı, duyduğu eziklik ve utançla kararını verir: Kütahya'ya yalnız hareket edecek, İhsan Bey'in yanına gidip ilişkilerinden bahsetmeden ailesiyle ilgilendiğini söyleyecek ve canla başla ordunun ve İhsan Bey'in emrinde çalışacak, girilecek bir çatışmada İhsan Bey ya da kendisi, kim geride kalırsa Behice onun olacak. Şevket'e göre bundan başka yapılacak hiçbir şey yoktur. Behice'ye sessizce ayrılmayı teklif eder. Ancak Behice'nin kendini paralarcasına ağlamaları, feryatları ve ısrarlarıyla kararından dönecek olma korkusu duyar ve aşığına onu sevdiğini söyleyerek evden kaçarcasına çıkar. Ahlâkî ve vatanî vazifem diyerek Anadolu'ya, cepheye gitmeye kararlıdır.

Yolculuk boyunca adeta kafese hapsedilmiş bir kuş gibi kabına sığamayan Şevket, bir an bile Behice'yi aklından çıkaramaz. Çok kez vapuru durdurup sandalla geri dönmek, Behice'ye koşmak ve onun ayaklarına kapanarak ağlamak ister. Saraçhane başındaki o evin, Fatih kemerlerinin, Mübeccel'in ve Behice'nin hatıralarından bir türlü kurtulamaz. Behice onun için ilk ve belki de son aşkı olacaktır. Behice'yi İstanbul'un ücra bir mahallesinin virane bir evine bir tabur kumandanı tarafından düşürülmüş ancak kıymeti unutulmuş bir cevher gibi görür. Kendisi değeri bilinmeyen bu cevheri bulup yerden almış ve onu göğsünün en muhafazalı yerine, kalbine asmıştır. Bu bakış açısıyla kendisini Behice'ye karşı meşru söz sahibi olarak hisseder. O an bütün ahlâkî düşünceler ona bir anda boş ve gülünç gelir. İsminin Behice'yle birlikte anılmasını ister, buna hakkı olduğuna da inanır. Ancak Behice, eşini kaybetmiş dul bir kadın değil, erkeği hayatta olan bir eştir. Bu gerçek, elini ve kolunu bağlayan bir engel olarak karşısında durmaktadır.

Yol boyunca bu düşünce ve hislerle boğuşan, aşkı ile vicdanı arasında çatışma yaşayan Şevket, karargâhın bulunduğu Kütahya'da da Behice'yi aklından bir türlü çıkaramaz. İlk iş olarak İhsan Bey'i bulur, siperde gördüğü zabitin kendisi olduğunu ve vasiyeti üzerine ailesiyle ilgilendiğini söyler. İhsan Bey'in ailesine karşı ilgisiz sözlerine şaşırır da herkes tarafından bir kahraman olarak anılan İhsan Bey'in vatan aşkına ve cesaretine kendisi de hayranlık duyar. Onun yanından bir an bile ayrılmaz, adeta bir köle gibi her istediğini yaparak işlediği günahattan kurtulabilmeyi umar; en azından kendisini böyle teselli eder. Defalarca Behice'ye mektup yazmayı düşünse de, işlediği günahın azabı bu arzusunu bastırır. Zamanın ve mesafenin sebep olduğu ayrılık ne kadar büyükse Behice'ye duyduğu aşk da o nispette yakıcıdır. Bir bahaneyle İhsan Bey'in ailesi hakkında söz açarak tabur kumandanıyla Behice hakkında konuşmaya çalışır. Behice'nin mektuplarıyla kendisine gönderdiği selamlar da sohbet için bahanelerden olur. Kalbinin kendisinde olduğunu bildiği Behice'yi bütün bu sohbetler boyunca İhsan Bey'den kıskanmaz bile.

Bir taraftan hummalı bir şekilde taarruz için hazırlıklar yapılırken bir taraftan da bu tehlikeli aşkın sonunu düşünen Şevket için baştan beri inandığı ihtimal dışında çıkar bir yol yoktur: Çıkacak çarpışmada ya kendisi ya da İhsan Bey ölecek, sağ kalan Behice'nin olacaktır. Her ikisinin de sağ kalma ihtimalini düşünmek dahi istemeyen Şevket'e göre böyle bir hayatı yaşamaktansa ölmek daha evlâdır. Öte yandan Sakarya Muharebesi başladığında İhsan Bey'in yanından hiç ayrılmayan Şevket, onu koruyup kollamaya da çalışır. Çarpışmada karnından aldığı süngü darbesiyle yere yıkılırken de gözünü İhsan Bey'den ayırmaz. Savaşın sonunda Şevket yaralı olarak kurtulur, İhsan Bey ise şehit düşer. Böylece Şevket'in Behice'ye kavuşmasının da önü açılır.

Roman başkişisi olarak Şevket'in olaylar karşısında büyük bir değişim yaşadığı söylenemez. O İhsan Bey'in hayatta olduğunu öğrendiği zaman aşkı ile vicdanı arasında bir çatışma yaşar ve yaşadığı çatışmada vicdanı ağır basarak Behice'den ayrılır. Ancak onu sevmekten asla vazgeçmez. İhsan Bey'in ölüp kendisinin sağ kalması halinde Behice'ye dönecektir. Nitekim de öyle olur. Dolayısıyla Şevket, Forster'ın adlandırmasıyla düz/yalınkat bir karakter olarak okura sunulur. Bu tür roman kişileri, anlatı boyunca gelişime ve değişime kapalıdır. "Yalınkat kişiler, birkaç nitelikten oluşan, tek bir cümleyle özetlenebilen kişilerdir. Roman boyunca ne zaman ortaya çıksalar, hep baştaki o birkaç nitelikleriyle görünürler ve hiç değişmeden kalırlar." (Forster, 1985: 25)

Norm Karakterler

Romanda başkişinin eksik yanlarını tamamlayan norm karakterler, başkişinin aksine "romanda amaç olmaktan çok bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan bir araçtır." (Harvey, 2010: 181) Fon karakterlerden "daha boyutlu ve kimlik kazanmış bir karakter" olarak başkişinin tanınmasında okur için bir rehber gibi rol üstlenirler. *Süngülerin Gölgesinde*'de Behice norm karakter olarak okurun karşısına çıkar.

Behice

Bir paşa kızı olan Behice, tabur kumandanı İhsan Bey'in eşidir. II. Meşrutiyet sonrası babasını kaybettiğinde henüz daha yirmi yaşında olan Behice, akrabalarından genç ve fakir bir gence âşık olur, onunla beraber Avrupa'ya giderek bütün servetini dört yılın içinde tüketir ve bundan da hiçbir şekilde

pişmanlık duymaz. Balkan Harbi başlayınca sevdiği genç orduya çağrılır ve orada bir hastalık yüzünden hayatını kaybeder. Sevgilisini ebedi denilebilecek bir aşkla seven Behice, artık kimseden hiçbir aşk beklentisi olmadan evlenmek ister ve böylece İhsan Bey'le evlenir.

İhsan Bey'le on yıldır evli olmasına rağmen Behice, eşiyile sadece dört sene bir arada kalabilir. Son altı yıl ise eşini yalnızca üç ay görebilir. İhsan Bey, cepheden cepheye koşan bir asker olduğundan evine kendisi değil mektupları gelir sadece. Bu nedenle daima yalnız bir kadın olmaya adeta mahkûm olan Behice, savaş döneminde cephe gerisindeki insanların yaşadığı hayatın zorluklarını görünür kılan bir isimdir. O, İhsan Bey'in gönderdiği parayla geçinmeye, kızı Mübeccel'le ayakta durmaya çalışan, kendi halinde mütevekkil bir kadındır. Karşılaştığı zorluklara ve felaketlere karşı metanetli ve kimseden de teselli kabul etmeyecek kadar mağrurdur da.

Eşi İhsan Bey'in hayatta olduğunu sadece cepheden gönderdiği mektuplarla öğrenebilen Behice, eşinin vatanı ailesinden çok sevdiğine inanır ve bu sevgiyi kendisine en büyük rakip olarak görür. Ona göre bu sevgi kendisini altı yıldır dul, kızı Mübeccel'i de yetim bırakmıştır. Sadece dört sene aile saadeti yaşayabilen Behice, her akşam ellerinde paketlerle evine dönen erkeğini bekleyen kadınların mutluluklarını imrenerek seyreder. O, her ne kadar eşini yıllardır görmese, onun ailesine düşkün bir baba ve eş olmadığını söylese de İhsan Bey'i bir daha göremeyecek olmanın üzüntüsünü de yaşar. Bundan sonra kızıyla artık büsbütün yapayalnız kalmış ve hiçbir geliri olmadan tek başına ayakta durmaya çalışacaktır. Öldü bildiği tabur kumandanının vasiyetini yerine getirmek için gelen ve kendisini teselli etmek isteyen Şevket'e yaşadığı psikolojik çöküntüyle içini dökerken bu düşüncelerini şöyle ifade eder Behice:

Ah.. İnanmıyorum.. Siz ne dersiniz deyiniz, kocamın sağ olduğuna inanmıyorum.. O gitti biliyorum, o gitti, gitti, gitti.. Bir daha bu eve gelmeyecek, bir daha onun yüksek, metin vücudunu görmeyeceğim. Beyefendi! Kocam öldüğü için değil, fakat onu çok takdir ederdim, ailesine karşı son derece fedakâr bir insan da değildi, bütün vazifelerini yapardı ama bizi yalnız bırakmaya alışmıştı. Onun çocuğundan benden başka daha fazla bir şey sevdiğini bilirdim. İnanır mısınız? Vatanımı kocamdan kıskanırdım. Benim rakibim vatandı. Onu benden çok seviyordu. Zannetmeyiniz ki ben sizden bu akşam, kara haberi aldıktan sonra dul oldum? Zannetmeyiniz ki Mübeccel bu akşam yetim kaldı? Hayır! Hayır! Biz, ana kız, altı seneden beri dul ve yetim idik, altı seneden beri ben erkeksiz evlerin kadınları gibi akşam ezanından sonra kapımı ümitsiz kilitleyerek, hiç kimseyi beklemeden odama kapanıyordum. Bazı akşamlar sokak üstündeki odanın penceresinde otururken komşu kapılarına ellerinde paketlerle gelen ev erkeklerini görüyor, bütün evli kadınlara gıpta ediyordum. Her akşam bazı saatte kocasını karşılayan bir kadının saadetine ben çok özledim. Hâlbuki bu saadet bana, bütün hayatımda dört sene nasip oldu, ondan sonra kocası ateş etrafında dolaşan her asker ailesi gibi bir duldan farksızım. (Safa, 1342: 24-25).

Behice, yaşadığı yalnızlığı kitaplarla unutmaya, kitapların dünyasında kendisini yalnızlıktan kurtarmaya çalışır. Şevket'le görüşmeye başlamaları da kitaplar vesilesiyle olur. Önceleri birbirlerini tanımak merakıyla başlayan sohbetleri, her gün buluşmayla devam eder. Fatih Kemerleri altında yaptıkları gezintilerde konuştukları mevzu hep aşk üzerinedir. Yaşadığı hayatla kendisini bir 'rahibeye' benzeten Şevket'ten kendisine hep o gözle bakmasını istese de, Şevket'in ebedî aşkın varlığına inanması

Behice'nin hoşuna gider. Çünkü Behice de ebedî aşka inanan ve böyle bir aşkı arayan bir yaradılışa sahiptir. O, aşkı uğruna her şeyi göze alıp yapabilecek karakterde bir kadındır. Gençliğinde büyük bir tutkuyla sevdiği delikanlının ölmesi ve ardından İhsan Bey'le yaptığı evlilikte aradığı aşkı, ilgiyi ve sevgiyi bulamaması Behice'nin bir yanıyla hep eksik kalmasına sebep olur. Sosyal hayatta yalnız olmak, başında bir erkek olmadan yaşamak istemeyen Behice, sevmek ve sevilme arzusuyla aile sıcaklığını özleyen, kızına ilgili bir baba, kendisine de aşkla bakan bir eş isteyen bir tiptir. Çıkacak dedikodulardan korkmadan Şevket'le gezintiler yapar ve onunla yaptığı sohbetlerden büyük keyif alır. Onun yanında kendisinin ve kızı Mübeccel'in eksik kalan tarafının tamamlandığını hisseder; böylece Şevket'e âşık olur. Bir akşam gezinti dönüşü, Mübeccel'in ısrarıyla yemeğe kalan Şevket, Behice'ye aşkını itiraf eder ve Şevket'in aşkına karşı koyamayan Behice de, o gece Şevket'le birlikte olur.

İşledikleri günahıktan kurtulabilmek için evlilik kararı almalarından sonra cepheye üç gün sonra dönmek zorunda olan Şevket'e Anadolu'ya birlikte gitme teklifinde bulunan Behice hemen hazırlıklara başlar. Kendisinin olan evi kiraya verir ve eşyaları satar. Bütün bu hazırlıklar ve telaş onun için büyük bir mutluluktur. Ona göre bu ev ve eşyalar, kendisine ait olmayan bir hayatın parçalarıdır. Yeni bir hayata başlayarak talihinin artık değişecek olması onun en büyük mutluluğudur.

Anadolu'ya hareket etmeden önceki son gece, eşi İhsan Bey'den gelen mektup, Behice'nin hayatını adeta kâbusa çevirir ve bütün ümitlerini boşa çıkarır. İhsan Bey sağdır ve yeni bir harbe girmek için Anadolu'da kalacağını haber vermektedir. Yaşadıkları şokla ne yapacağını bilemeyen Behice, Şevket'le birlikte işlediği günahın ağırlığı altında ezilir. Ancak ona göre artık İhsan Bey değil, ebedî aşkı olarak gördüğü Şevket vardır sadece:

Asıl kara haber bana bu akşam geldi, asıl onun sağ olduğunu öğrendikten sonra ben mahvolmuş bir kadımdım. Bunu anlamıyor musun? Onu ben yok biliyordum, onun için gözyaşı döktüm, hıçkırdım ve kalbimde bir erkeğin boş bıraktığı yeri sen kaptın, sen, sen, sen... Ben artık arkadaş, koca, âşık, erkek seni biliyordum. Tabur kumandanı İhsan Bey yoktu, sen vardın; benim her tarafımı saran kollar, senin kollarındı; yalnız bana değil, Mübeccel'e de onun yokluğunu sen unutturdun, biz, ana kız, gönüllerimizi sana verdik. Böyle bir zamanda yalnız vücudunu değil, hatırasını da öldürdüğümüz bir adamın sağ olduğunu öğreniyoruz. O adam sağ, o adam.. Fakat o adam şimdi bana yabancı... O adamı sen ve ben, ikimiz öldürdük. Nasıl dirilebilir? Söyle.. Ne yapabiliriz? Söyle.. Ben senden başkasının olamam, ben senden başkasının değilim, bundan sonra nasıl, ne hisle yaşayabilirim? Söyle!
(Safa, 1342: 38-39).

Bu beklenmedik durum karşısında İhsan Bey'e karşı büyük bir utanç duyan Şevket'in Anadolu'ya yalnız gitme kararı alması Behice'yi çığına çevirir. Her şeyi dağılmış, mahvolmuş bir kadın olarak kendisini yapayalnız ve karanlıklar içinde gören Behice'nin tek umudu ve kurtuluş ışığı Şevket'tir. Onun kendisini bırakmasını istemeyen Behice, "bir kere sevdikten sonra artık aklın da, vicdanın da fermanını tanımayan bir dul kadın çılgınlığıyla" (Safa, 1342: s. 42) kendisini paralarcasına bağırır:

Hayır, artık vatan için bir kadını öldürmeyeceksin, vatan için bir çocuğu öksüz bırakmayacaksın, bunu sen yapmazsın, senin anlayışın var, sen bunu yapmayacaksın. Vatan için ben altı sene aşksız, himâyesiz kaldım. Vatan için bu çocuğun benzi soldu. Gözlerine öksüz bakışları doldu. Vatan için ben kocasız yaşadım, fakat aşksız yaşayamam, kalpsiz yaşayamam, anlıyor musun? Mademki göğsümü yarıp kalbimi oradan sökemezsin,

mademki o var, çarpıyor, senin için çarpıyor, onu bırakıp gidemezsin, gitmeyeceksin! (Safa, 1342: 43).

Şevket'i bir türlü unutamayan Behice, eşi İhsan Bey'e gönderdiği mektuplarla Şevket'e selam gönderir. Ancak İhsan Bey hayatta olduğu sürece Şevket'le kavuşamayacağını da bilir. Beklemekten başka yapabileceği hiçbir şey yoktur. Bununla birlikte cephede eşinin şehit haberini aldığı da büyük bir üzüntü duyar. Eşinden önce kızı Mübeccel'i kaybeden Behice artık eskisi gibi genç görünemeyecek kadar da değişmiştir. Eşinin matemi bitinceye kadar Şevket'le görüşmeyen Behice, ancak tuttuğu matem bitince sevdiği erkekle gösterişsiz bir düğünle evlenir.

Norm karakter olarak roman başkışisi olan Şevket'in duygusal yöndeki eksikliğini tamamlayan, okur nazarında başkışinin daha iyi tanınmasına yardımcı olan Behice, ebedi aşka inanan ve aşkı uğruna her şeyi göze alabilen bir kadın profiliyle okurun karşısına çıkar. Onu sosyal bir tip olarak değerlendirmek de mümkündür. Sosyal tipler, "kişilerin doğuştan getirdiği değil, sosyal şartlar nedeniyle sonradan ortaya çıkmış olguları, durumları, olayları, duygu ve düşünceleri temsil eden tiplerdir. Ortak özelliklere sahip belli sosyal zümrelerin temsilcisi olan tipler. Bu kişilerin bireysel sorunlarından çok, ortak sosyal sorunları gündeme getirilir." (Çetin, 2013: 15) Behice de, savaş dönemlerinde cephe gerisinde yaşayan kadınların hayatını yansıtmaya yönüyle sosyal bir tiptir.

Kart Karakter

Romanda "tek bir karakteristik özelliğin vücut bulmuş şekli" (Harvey, 2010: 182) olan kart karakterler, "her şeye rağmen tabiatlarındaki esas nitelikleri muhafaza ederler." (Harvey, 2010: 185). Bu nitelikleriyle, tip özelliği taşıyan kart karakterler roman başkışisi gibi bir çatışma yaşayıp değişime uğramazlar. *Süngülerin Gölgesinde* romanında da Yüzbaşı İhsan Bey, kart karakterdir.

İhsan Bey

İhsan Bey, Behice'nin eşi, Mübeccel'in babasıdır. Orduda yüzbaşı rütbesindedir ve Şevket'in tabur kumandanıdır. Bozöyük'te, son Yunan taarruzunda çok ağır şekilde yaralanır, bir şarapnel parçasıyla burnu kopar ve öldüm dediği bir anda kendisi gibi yaralanan ve siperden çıkmaya çalışan Şevket'i görerek ona kendisinden sonra ailesiyle ilgilenilip teselli edilmelerini vasiyet eder. Kütahya'da kaldırıldığı hastanede gördüğü tedaviyle hayata tutunan İhsan Bey'i anlatıcı okura şöyle tasvir eder:

İhsan Bey'in burnu yok, bir deri parçasıyla yamayan üst dudağı azıcık çarpılmıştı, sert ameliyat demirleriyle hırpalanan suratında, gözler, o eski cesur, keskin, dimdik bakışlı gözler, bir şarapnelin rüzgârından yılmak şöyle dursun, yeni bir cüret almış gibi hâlâ cesur, keskin, dimdik bakıyor, burun yerinde kalan iki delik, kuvvetli bir göğüsten gelen derin nefeslerle kabarıp sönüyordu. (Safa, 1342: 45-46).

Orduda sevilen ve aranan bir isim olan Yüzbaşı İhsan Bey, görevine âşık ve başarılı bir askerdir. Mefkûreci, cesur ve gözü karadır. Vatan sevgisiyle yüreği dolu olan bu yüzbaşının Mehmetçik arasında I. İnönü Zaferi'ndeki kahramanlıkları bir menkabe gibi dilden dile anlatılır. Yine Bozöyük'te yaralanmadan evvel düşman birliği hakkında verdiği malumatla II. İnönü Savaşı'nın kazanılmasında da büyük etkisi olduğu söylenir.

Dünyaya adeta harp etmek için gelen İhsan Bey'in bütün hayatı orduda geçmiştir. *“Ben muharebenin tiryakisiyim.”* (Safa, 1342: 50) diyen Yüzbaşı, kendisini bir kahraman olarak görmez. Ona göre kahraman, fedakârlık yapanlar için söylenebilir. Kendisi, eğer savaşmazsa bir fedakârlık yapmış olur. Dolayısıyla savaşmak onun için *“fedakârlık değil, zevktir.”* (Safa, 1342: 50). *“Ben anasının karnundan asker elbisesiyle çıkmış bir herifim. Göbeğim sanki cephede kesilmiş, sanki pek iştihâli bir şeymiş gibi harp etmeye doyamıyorum.”* (Safa, 1342: 49) diyen Yüzbaşı için musiki yerine mitralyöz sesini duymak, kuzu dolması yerine peksimet yemek, tiyatro yerine harp meydanını seyretmek, havai fişek yerine düşman tayyaresinin attığı fişeklerin aydınlığı altında olmak daha haz vericidir. Savaşmaktan ve ölmekten korkmayan İhsan Bey'in en büyük emeli, Yunanlıların yirmisini otuzunu birden elleriyle boğmaktır. Başarılı bir asker olarak kendisine fırka kumandanlığı teklif edildiğinde, bu teklifi bu nedenle geri çevirir. Ona göre düşmanla yüz yüze gelip çarpışabilmek için tabur kumandanı olmak, fırka kumandanı olmaktan daha iyidir.

Savaş meydanlarında cepheden cepheye koşan ve harp etmek şevkiyle yanan Yüzbaşı için ailesinin de pek bir ehemmiyeti yoktur. *“Bende aileme karşı öyle taşkın bir muhabbet yok.”* (Safa, 1342: 49), *“Onlar orada ne yapıyorlar? Çocuk benim için ağlıyor mu? Karım çok mu hasretimi çekiyor? Hiç düşünmüyorum.”* (Safa, 1342: 48) diyen İhsan Bey için eşine gönderdiği paranın ellerine ulaşması ve canlarının sağ olması yeterlidir. Bununla birlikte çıktığı her savaştan hayatta olduğuna dair ailesine bir mektup göndermek kâfidir. Altı yıldır evine gitmeyen bir baba olarak kızı Mübeccel'in babasını hatırlayamaması ihtimalinin de ehemmiyeti yoktur onun için.

Ailesinin durumu hakkında konuşurken İhsan Bey'in Şevket'e söylediği şu sözler, onun bir taraftan vatan aşkının ailesinin önüne ne derece geçtiğinin diğer taraftan da aile kurumuna verdiği değerin görülmesi açısından dikkat çekicidir:

Evlad, sen şimdi bunları anlatıyorsun ya, bana hiç tanımadığım kimselerden bahsediyormuşsun gibi geliyor. Ailemi o kadar unuttum. Çocuğumun yüzünü hiç hatırlamıyorum. Taarruzdan evvel bir fotoğrafımı mektupla almıştım. Onu da kaybettim.
(Safa, 1342: 48).

İstanbul'da ahlâk anlayışının ve yaşayışının bozulduğuna dair kulağına gelen rivayetleri abartılı bularak söylentilere pek de önem vermeyen Yüzbaşı, ciddi ve seviyeli bir kadın olarak altı yıl önce ardında bıraktığı Behice'nin şu an ahlâkî olarak ne halde olduğunu düşünemeyecek kadar da ilgisiz bir eştir. Ona göre tek bir hayat vardır: Cephe hayatı.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan üzerine taarruza geçildiğinde büyük bir sevinç yaşayan Yüzbaşı İhsan Bey, gösterdiği kahramanlıklarla ön saflarda savaşarak şehit olur.

Bir fikrin ya da bir niteliğin temsili olarak romanda yer alan kart karakterler, “karşıt güce ait değerlerin kişiler düzlemindeki temsilcisidir.” (Şahin, 2018: 34) İhsan Bey, cephede bir arada olup omuz omuza savaşsalar da Şevket'in Behice'ye olan aşkı bağlamında Şevket'in karşısında yer alan öteki konumundadır. Ayrıca o, cephe adamını temsil etmesi yönüyle yüceltilmiş bir tiptir de. İdealize tip olarak da adlandırılan yüceltilmiş tip, “yazarın ana izleğe bağlı kalarak kendi kafasında biçimlendirdiği kusursuz bir tip olup romancının düşünce ve duygularını dile getiren ve temsil eden bir kişidir. Bu tip, yazar tarafından olumlanan değerleri, fiilleri, duygu ve düşünceleri savunarak, yaşayarak temsil eden

biridir. Dinî, millî, ideolojik, felsefî ya da başka bazı sosyal nitelikli değerleri taşır. Bu değerler adına yerine göre mücadele ederek üstün fedakârlıklara bulunabilen kahraman bir kişidir.” (Çetin, 2013: 14)

Fon Karakterler

Fon karakterler, bireysel özellikleri ve iç dünyalarıyla geri planda kalan, olay örgüsünün akışında rolü olmayan kişilerdir. Sosyal ortamın oluşmasında işlevsel değeri olan fon karakterleri “yapıyı işleten çarkların dişleri”ne benzeten Harvey, “bir an için ilgi merkezi yapılabilir ve derinlik kazanabilirler, fakat bireysel anlamda önem ve boyut kazanmaksızın tamamen isimsiz bir ses olarak kalırlar.” (2010: 180) der. Mübeccel, cephede yaralandıktan sonra Eskişehir’deki hastanede Şevket’i tedavi eden doktor ve hastabakıcılar, Behice’nin ölen sevgilisi, İhsan Bey’den mektup getiren Emanetçi Hasan Çavuş, Şevket’in Kütahya’ya gidişinde ona yol arkadaşlığı eden askerler, Yunan ve Türk askerî birlikleri, romanda sosyal ortamın oluşmasında işlevsellik kazanan fon karakterlerdir.

Mübeccel

Behice ile İhsan Bey’in on yaşındaki kızlarıdır. Altı yıldır babasını görmediği için asker üniforması içinde kapıya gelen Şevket’i babası sanacak kadar babasını tanımaz. Annesinden başka kimsesi olmayan Mübeccel, sessiz ve sakin bir çocuktur. O, cephe gerisinde yaşayanların en masum olanlarından.

İhsan Bey’in vasiyeti üzerine Şevket’in evlerine geldiği gece annesinin fenalaşıp bayılmasından çok korkan Mübeccel, çok ısrar edince Şevket’in biraz daha kendileriyle kalmasına ve annesi ile Şevket’in sohbet etmelerine vesile olur. Bu sohbet, kitaplar üzerine devam eder ve kitap getirme sözüyle başlayan görüşmeler Şevket ile Behice’nin aralarında bir münasebetin başlamasına da sebep olur. Her gün Fatih kemerleri altında yapılan gezilerde Mübeccel de annesinin yanında olur. Annesinin mutluluğuyla mutlu olan bu küçük kız, yine bir gezi dönüşü Şevket’e akşam yemeğine kalması için ısrar eder:

Gelseniz... Ne olurdu... Altı senedir... Soframıza... Babam bile tenezzül edip gelmedi. (Safa, 1342: 31).

Mübeccel’in bu ısrarında kızgınlık, kırgınlık, hüznün, babasız, ilgisiz ve şefkatsiz geçen yıllara bir sitem vardır. O, baba yakınlığını Şevket’te bulur. Aile sıcaklığında yenen akşam yemeğinde de çok şen ve mutludur. Yemekten sonra da büyük bir huzurla uykuya dalar. O gece, Şevket de Behice’ye aşkını itiraf eder.

Babası İhsan Bey’den yaşadığını haber veren mektup geldiği akşam, babasının yaşadığına sevinemeyen, adeta öfkelenen Mübeccel’in halini anlatıcı şöyle okura sunar:

Mübeccel kaşları çatık, bakışları ateşin, yüzü kırmızı, kine benzeyen bir nefretle gâh Şevket’e gâh annesine bakıyordu: -Babam sağ.. diye mırıldandı. (Safa, 1342: 37).

Romanın sonunda Mübeccel’in öldüğü ifade edilse de neden ve nasıl öldüğü belirtilmez.

Mübeccel, Şevket ile annesi Behice’nin yakınlaşmasına vesile olacak durumların/olayların yaşanmasında işlevsellik kazanan bir roman kişisidir. O, İhsan Bey’in ailesine karşı ilgisizliğini ve bunun masum bir çocuk üzerindeki tesirini okura hissettirmek için yazar tarafından kullanılan bir obje gibidir.

Mübeccel, özelde sadece İhsan Bey'in aile kavramına karşı kayıtsızlığını, genel manada ise cephe gerisinde kalan masum çocukların savaştan nasıl etkilendiklerini göstermeye yarayan bir fon karakterdir.

Süngülerin Gölgesinde Romanında İzleksel Kurgu

Millî Mücadele'nin kazanılması ile Şevket'le Behice'nin kavuşmalarını 'tematik güç' olarak kabul edersek Yunan işgali ile İhsan Bey'i de 'karşı güç' olarak değerlendirebiliriz. Bu söylediğimiz, tabloyla (Korkmaz, 2015: 269) şöyle ifade edilebilir:

Tablo 1. Romanda Tematik Güç-Karşı Güç

Tematik Güç (Hedef obje)	Karşı Güç
Millî Mücadelenin Kazanılması (Vatan Aşkı)	-Yunan İşgali
Şevket'le Behice'nin kavuşmaları (Bireysel Aşk)	-İhsan Bey

Vatan Aşkı

Cephede, Anadolu'da, Yunan işgaline karşı verilen Millî Mücadele, romanın izleksel kurgusundaki ana temalarından birisine götürür bizi: Vatan aşkı. Bu bağlamda romanda entrik kurguyu oluşturan ve çatışmayı sağlayan değerler KORA şemasında (Korkmaz, 2015: 103) şöyle gösterilebilir:

Tablo 2. KORA Şeması I

	Ülkü Değer (Tematik Güç)	Karşı Değer (Karşıt Güç)
Kişiler Düzlemi	İhsan Bey, Şevket	Yunan
Kavramlar Düzlemi	Vatan Aşkı	İşgal
Simgeler Düzlemi	Vatan, millî ve manevî değerler	Haç, Kur'an'ın parçalanması

Romanda vatan aşkını tam anlamıyla temsil eden roman kişisi İhsan Bey'dir. O, arkasına bakmadan cepheye giden Türk askerinin sembolüdür. II. İnönü Muharebesi sonrası yüzü adeta paçavraya dönmüş olduğu halde hâlâ cephede bulunmaya devam eder. Vatani ailesinden önde tutar ve kısa bir süreliğine de olsa ailesini altı yıldır görmeye bile gitmez. Vatan savunmasında hep ön saflarda korkusuzca düşman üzerine yürür. Fırka kumandanının her geriye çekilme emrine taarruza girme şevkiyle karşılık verir. Bir köyün mescidinde gördüğü manzara, onu Yunanlılara karşı daha büyük bir kinle doldurur. Millî ve manevî değerlere yapılan saygısızlık İhsan Bey'i çılgına çevirir.

Mihrabın kemerinde mukavvadan acele yapılmış, büyük, siyah bir haç vardı. Merdivenlerde, parçalanmış bir Kur'an sayfaları, darmadağınk basamaklara saçılmıştı. Neferler, secdeye kapanır gibi yere eğildiler ve bunları toplamaya başladılar. Fakat bir tanesi, Kur'an yaprağını burnuna götürdü ve hançer yemiş gibi derin bir sancıyla 'Huhhh!..' diye içini çekti. Elinde tuttuğu Kur'an-ı Kerim yaprağı üstüne Yunan neferleri yestehlemişlerdi. (Safa, 1342: 59).

Bu manzara karşısında askerlere hitap eden İhsan Bey, ağlayarak ve "Sabrediniz, bu Kur'an'ın sayfalarını İzmir'in sularıyla temizleyeceğiz." (Safa, 1342: 60) diyerek sözlerini bitirir. Her ne kadar Yunanlıların İzmir'den denize döküldüklerini göremese de vatan artık düşmandan temizlenmiş, Millî Mücadele kazanılmıştır.

Bireysel Aşk/Aile Saadetine Duyulan Özlem

Cephe gerisinde, İstanbul'da, Şevket ile Behice'nin yaşadığı ilişki, romanın izleksel kurgusundaki ikinci temayı belirler: Bireysel aşk ve aile saadetine duyulan özlem. Bu bağlamda romanda entrik kurguyu oluşturan ve çatışmayı sağlayan değerler KORA şemasında (Korkmaz, 2015: 103) şöyle gösterilebilir:

Tablo 3. KORA Şeması II

	Ülkü Değer (Tematik Güç)	Karşı Değer (Karşıt Güç)
Kişiler Düzlemi	Şevket, Behice, Mübeccel	İhsan Bey
Kavramlar Düzlemi	Bireysel aşk, aile saadetine duyulan özlem	Behice ile evli olma, yıllarca aileden uzak olma
Simgeler Düzlemi	Cephe gerisi/İstanbul	Cephe/Anadolu

Milli Mücadele dönemi, cephedekiler kadar cephe gerisindekiler için de zorlu bir süreçtir. Cepheye gidenlerin bir daha hiç geriye dönmeyecek olma ihtimali, cephe gerisindeki ailelerin en büyük korkusudur. Bu korkulu bekleyiş, cepheye gönderdiğinden başka dünyada kimsesi olmayanlar için daha da sancılıdır. Bu gerçek, romanda Şevket'in düşüncelerinde şöyle ifadesini bulur:

(...) binlerce asker aileleri, muhayyilesinde geçit resmi yapıyordu. Böyle cephe arkasında kalarak ateştekilerden fazla ızdırap çeken binlerce kadını, çocuğu düşündü ve Fikret'in bir mısramı hatırlırdan geçirdi:

'Sönsün artık bu âteşin fitne' (Safa, 1342: 26-27).

Eşini, babasını savaşa gönderenlerin ve cephe gerisinde çeşitli sıkıntılar içinde yaşayanların hayatını temsil eden Behice ve Mübeccel'in yaşamı açlık ve sefalet içinde geçmez. Behice, cepheden İhsan Bey'in gönderdiği parayla geçimini sağlar ve kızıyla birlikte bir başlarına kimseye muhtaç olmadan ayakta kalmaya çalışır. Behice ile Mübeccel'in en büyük eksikliği bir eş ve baba figürünün olduğu bir aileye sahip olamamalarıdır. Toplumda himayesiz kalırlardır. Behice'nin, hayatta eşi İhsan Bey'den başka kimsesi yoktur. En son altı yıl önce onu görmüş ve cepheye gönderdikten sonra da sadece mektuplarıyla kendisinden haber alabilmiştir. Annesi dışında kimsesi olmayan Mübeccel ise, yüzünü bile hatırlamadığı babasının sadece yaşadığını bilir. Çünkü kendisini bildi bileli babası İhsan Bey, hep cephededir. Dolayısıyla Behice eşinin, Mübeccel de babasının ilgisine, şefkatine ve sevgisine muhtaçtır. İhsan Bey ise, ailesini düşünemeyecek kadar vatan sevgisiyle dolu bir askerdir. Ona göre vatan her şeyden üstündür. Bu üstünlük, İhsan Bey'e ailesini düşünme imkânı bile vermez. Onun için eşi ile kızının sağ olmaları, onların da kendisini sağ bilmeleri kâfidir.

Sevdiği genç öldükten sonra hiçbir aşk beklentisi olmadan İhsan Bey'le evlenen ve on yıllık evli olan Behice'nin son altı yıldır eşi İhsan Bey'den savaşlar nedeniyle uzak olması, gerçek aşka inanan ve vatani kendisine her zaman rakip olarak gören bir kadın için katlanılması zor bir süreçtir. Bu nedenle Behice, İhsan Bey öldü düşüncesiyle artık dul bir kadın olarak bir aşk macerasına atılmayı yanlış bulmaz. İhsan Bey'in kendisine ve kızı Mübeccel'e veremediği aile huzurunu, eş ve baba sevgisini, ilgisini ve şefkatini de Şevket'te bulur. Aşkı uğruna her şeyi yapabilecek karakterde bir kadın olan Behice'nin, eşi İhsan Bey'in hayatta olduğunu öğrendiğinde travma geçirmesi ve İhsan Bey'in hayatta olmasına rağmen

Şevket'ten ayrılmayı kabullenememesi onun aile saadetine duyduğu özlemle bulduğu aşkı kaybedecek korkusu yaşamasındandır.

Sonuç

Peyami Safa'nın ilk dönem eserlerinden olan *Süngülerin Gölgesinde* romanı, bir millet ile bir aşk hikâyesinin süngülerin gölgesinde verdiği ölüm kalm mücadelesini anlatır. Her şeyi bilen anlatıcı tarafından anlatılan romanda zaman, Millî Mücadele'nin son yedi sekiz aylık dönemi tarihî gerçekliğe bağlı kalınarak kronolojik olarak ilerler. Mekân, Anadolu ve İstanbul'dur; olay örgüsü de mekânların değişimine bağlı olarak gelişir.

Roman başkişisinin bireysel aşkı ile vicdanı ve vatanî sorumluluğu arasında yaşadığı çatışma üzerine kurgulanan romanda gözler önüne serilen iki hayat vardır: Cephe ve cephe gerisi. Cephede Yunan işgaline karşı mücadele eden askerler, cephe gerisinde ise yalnızlıkla mücadele eden bir ana kız vardır.

Cephede Mehmetçiği temsil eden roman kişisi, İhsan Bey'dir. O, vatan aşkıyla dolu bir askerdir. Romanda karşımıza çıkan bir diğer asker de, romanın başkişisi Şevket'tir. Ancak onun vatan aşkı İhsan Bey'inkiyle mukayese edilebilecek derecede büyük değildir. O, bir aydın olarak vatan savunmasına katılmış bir zabittir sadece ve daha çok bireysel aşkıyla ön plandadır. Behice ile kızı Mübeccel ise, savaş döneminde cephe gerisindeki hayatını temsil ederler. Bu ana kız, yalnızlıkla ve yalnızlığın getirdiği sorunlarla mücadele ederek ayakta durmaya çalışırlar.

Cephe ve cephe gerisindeki hayatla bağlantı içinde olanlar İhsan Bey ile Şevket'tir. İhsan Bey, Behice'nin eşi, Şevket'in ise tabur kumandanıdır. İhsan Bey'in öldüğü düşünülerek başlayan Şevket ile Behice arasındaki yasak ilişki, Sakarya Muharebesi'nde İhsan Bey'in şehit olması sonrasında evlilikle neticelenerek meşru bir hüviyet kazanır.

Romanda vatanın her şeyin üzerinde bir değer olduğuna İhsan Bey'in şahsında vurgu yapılır. Cephe gerisindeki insanların yaşadığı yalnızlık ve aile saadetine duyulan özlem de Behice'nin şahsında ifade edilir. Roman başkişisi Şevket ile de hem vatan savunmasına giden bir asker hem de ailesini önemseyen bir eş ve baba portresi çizilir.

Eser teknik olarak bazı kusurları barındırır da, Peyami Safa'nın hikâyeden romana geçiş sürecinde bir basamak değeri taşıdığı için dikkate alınıp okurla buluşması gerekir kanaatindeyiz.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Peyami Safa'nın *Süngülerin Gölgesinde* Romanı Üzerine Bir İnceleme” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Aktaş, Ş. (1991). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Akçağ Yayınları.

Atay, D. (2021). Peyami Safa'nın unutulmuş romanı: *Süngülerin Gölgesinde*'ki Sevgili Vatan. *60. Yıl Hatırası Peyami Safa*. C. Karataş (Ed.). İlbilge Yayınları.

Çetin, N. (2013). *Roman çözümleme yöntemi*. Öncü Kitap.

- Durmuş, G. (2017). Peyami Safa'nın romanlarında dünya savaşlarına yönelik tahliller. *folklor/edebiyat*, 23 (90), 113-128.
- Eagleton, T. (2016). *Edebiyat nasıl okunur*. İletişim Yayınları.
- Forster, E. M. (1985). *Roman sanatı*. Ünal Aytür (Çev.). Adam Yayınları.
- Gündüz, O. (2004). Cumhuriyet dönemi Türk romanı. *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*. R.amazan Korkmaz (Ed.). Grafiker Yayınları.
- Harvey, W. J. (2010). Romanda sosyal ortam. *Roman Teorisi*. Ph. Stevick (Haz.). S. Kantarcıoğlu (Çev.). Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal okumalar*. Kesit Yayınları.
- Lekesiz, Ö. (1997). *Yeni Türk edebiyatında öykü*. Kaknüs Yayınları.
- Polat, N. H. (2021). *Tevfik Fikret bütün eserleri eleştirel basım*. Yapı Kredi Yayınları.
- Safa, P. (1342). *Süngülerin gölgesinde*. Orhaniye Matbaası.
- Sağlık, Ş. (2021). Suat Derviş'in Fosforlu Cevriye romanında zaman kurgusu. *Romanda Zaman (Romanda Zaman Poetiği Üzerine)*. Veysel Şahin (Ed.). Akçağ Yayınları.
- Söylemez, O. (1986). *Peyami Safa'nın romanlarında milli mücadele*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, V. (2018). İstanbul'un Bir Yüzü romanında kişiler dünyası. *Romanda Kişiler Dünyası*. Ramazan Korkmaz-Veysel Şahin (Ed.). Akçağ Yayınları.
- Tekin, M. (1999). *Romancı yönüyle Peyami Safa*. Ötüken Yayınları.
- Tekin, M. (2001), *Roman sanatı I (Romanın Unsurları)*. Ötüken Yayınları.
- Wellek, R. ve Warren, A. (1983). *Edebiyat biliminin temelleri*. A. E. Uysal (Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Extended Abstract

Peyami Safa, one of the leading writers of the Republican Period, started his writing life in 1914 with story essays. The stories he wrote in 1918 in the newspaper Yirminci Asır under the title Asrın Hikâyeleri were his first serious essays. He captures the originality of language and style in these stories; he gives the social schema and typology map of his future novels in these stories. The fact that his stories were loved by the people and encouraged by some writers of the period led him to write his first novel essay. Her first novel was Sözde Kızlar (1924), which he said was written out of concern for subsistence and which attracted great attention from the reader. This novel was followed by the novels Mahşer (1924), Cânân (1925) and Süngülerin Gölgesinde (1924). These novels are preparatory works for Peyami Safa, who has passed from story to novel. Peyami Safa, who considers the Sözde Kızlar, Mahşer and Cânân novels as his childhood works, found his own style and the novels he found are Şimşek (1928) and Bir Akşamdı (1928), in which he tried to reflect the human spirit. After these, he writes autobiographical novels that analyze the human spirit. The first of these was the Dokuzuncu Hariciye Koşuşu (1930). Then came Fatih-Harbiye (1931) and Bir Tereddüdün Romanı (1933), which are also autobiographical

and moved from a memoir to fiction. Peyami Safa takes a break from the novel for a while after *Biz İnsanlar*, which he published as a serial in *Cumhuriyet* in 1939. His mature works are the novels *Matmazel Noralya'nın Koltuğu* (1949) and *Biz İnsanlar* (1951).

In his novels, Peyami Safa describes the shock of the Turkish people who could not fully digest or assimilate the radical changes that occurred after the Republic, who struggled between their established beliefs and new values, and the conflicts that emerged with this convulsion.

One of Peyami Safa's first period novels, *Süngülerin Gölgesinde* (*In the Shadow of the Bayonets*) was serialized in the *Resimli Gazete* in 1340 (1924) and published as a book in 1342 (1926). The novel, which has not been translated into Latin letters today, is based on the forbidden love of a soldier with the wife of the battalion commander, who he thought was dead. It is the period of National Struggle and the young officer decides to leave with the conflict between his love and his conscience and national responsibility and goes to the front. The battalion commander is a soldier full of love for his country, and his survival is the biggest obstacle in front of this love. On the other hand, behind the lines, there is a woman who has been separated from her husband due to wars for many years and a child who does not even remember her father. This woman and child yearn for family bliss with years of loneliness. In the novel where life at the front and behind the front is described, the greatness of love of country and the longing for family happiness are emphasized. The future of a nation's story of liberation and a love story depends on the fate of the struggle in the shadow of bayonets. As a result, with the Battle of Sakarya, the homeland was cleared of Greeks, and the love story ended in marriage with the martyrdom of the commander who fought heroically with the love of the country.

In this study, Peyami Safa's novel *Süngülerin Gölgesinde* (*In the Shadow of the Bayonets*), one of the first period novels, will be examined. First, the structural elements of the novel will be determined, and then the thematic fiction will be emphasized.

In the novel, narrated by the omniscient narrator, time proceeds chronologically in the last seven or eight months of the National Struggle, adhering to historical reality. The place is Anatolia and Istanbul; the plot also develops depending on the change of places.

There are two lives unfolded in the novel, which is based on the conflict between the individual love of the protagonist, his conscience and his patriotic responsibility: the front and the back of the front. Soldiers fighting against the Greek occupation at the front; Behind the front, there is a mother and daughter who struggles with loneliness.

The novelist representing Mehmetçik at the front is Mr. İhsan. He is a soldier full of love for his country. Another soldier we encounter in the novel is Şevket, the protagonist of the novel. However, his love of country is not so great as to be compared with that of Mr. İhsan. He is an officer who participated in the defense of the homeland as an intellectual, and he is only consider at the forefront with his individual love. Behice and her daughter Mubeccel represent the lives of those behind the front lines during the war. This mother girl tries to survive by struggling with loneliness and the problems that loneliness brings.

Those who are in contact with life at the front and behind the front are İhsan Bey and Şevket. İhsan Bey is Behice's wife and Şevket's battalion commander. The forbidden relationship between Şevket and Behice, which started with the thought that İhsan Bey was dead, gained a legitimate identity by concluding marriage after İhsan Bey's martyrdom in the Battle of Sakarya.

In the novel, it is emphasized in the person of İhsan Bey that homeland is a value above everything. The loneliness of those behind the front lines at the war and the longing for family happiness are also expressed in Behice's person.

Although the work technically contains some flaws, we believe that Peyami Safa should be taken into consideration and meet the reader as it is a stepping stone in the transition process from story to novel.

Ek 1.

Tefrikanın 5 Nisan 1340 tarihli Resimli Gazete'deki ilk sayfası

نومبر ۲۹

رسملی غزیه

۶ صحیفه

۵۹

سونکورک کولکه سنده

رفیق بك

ساخته لكريعز

عمرى: بهرت لاسى

هللاحر ايجونى ، پوه خپرايه پښه پرؤسه نك نامنى ، خاطر مده دهل ، كزېنى ترتيب ايديلو مېش . عزتلك بر طرفنده خبرې كوردك . اولودينز قرقه ترتيبه شك قلندن چيقتش براعلازى ايدى . پوهه بجزرك شورسز اړيږي يې اېلېنډى . اولونه يابوودم . بېلېك دها طوغروسى اولرېنه پېگم برى واره اولرېنه ترهك لان اولرېنه مېدى ، لان بېلم نهك رڼسى يك اندرېله ديك (ذوات غايه) طرفندن ترتيب ايديليدېد .

عجا بزوات ماله كيلرود ، نه مورته مالى اولشورود . مالى نه ديكدر ؟ هرصنك برهكى اولايغه كوزه بشق مالى انسانلر مالى اولايغېدېد . قرقه حصر وشييد كوزه سترېك مېشند لان هب سافار كروې بېد ، پوهه بڼه اوسترېك سرتېر علباسنده بڼه اوز مالى دها وار بېد ؟ جواپى بڼه وېرېم : اوډر . بڼه اوز ، پكرى ، اوتوز ، قرق ، ايسرېكسز بر اولر دها علاوه ايديكز ، هر حاله عدولريك علاوه اولدېنى بېليكز . اولر مالى دېرل ، سطونه غفله ، حكومته كېله مېرودر ، فقط اولرودن بېرته نه مېرودر ك جيلاق مداملى آراسته دايست كېرېسكز نه مداملىز پر كوك نه دېرى كرسينده . خاراويله پرله ايشلى بوندى ، مملكت تېر اېلرند قوزتوش جلال پانرك كېلرند ايسه مالى كلسى بولمانشدر . ايسته بولكانك سېل روحنده وملك آجېقلى مالى اولرودر .

حاكيت مېله ، دمدمقاسى ، مله ، مله اوز مالى كوپرېك اندرېلى شو وشييد تېرىقى ، اوډت بوندن رېكته پې سېل ولېم اوچ مخلوق مالى ايدن تېرىق سېر سياه ندياننده نه كولوچ اسانه د .

هر كس اعتراف ايديليد ا مائېديغز ماهرلر هېچ بېرته ايريشن كلز . رهاسى تاسيس ايده مېرودر . فقط انسان كندى كندى سورېوز . برغز نهك برولرستونده قولتولان بولماندېر ، بو حفرتى كېمزل اهل حاجته ماولورز ؟ عجا ساده و طه اندى ه پوهه مېوى ؟

بى بېرته سېدول ايتېرند خاقلردن باشلايكز ، سلطنت نېمسه آتق اويدېر ان استبداد پانلردن كېكز ، بوكوك جاتېق قاشلر شېكېن اوډر دله پزلان جالريته كېكز ، وارسېن بران شكل دكيش اولسون ، كوردېكېز تې شې خروو آيېنك ، صېق فرصت دوشكولنك ايك رنج نطهر بېد . بر وقتل نرك قظن مېرودى ، ندره مجده اېنك نظر پانده كېنك سو مېوه بوندى دولا ايدى ، شېدى كراى كراى فقط مراهله بوندى دولا د .

الله قورزاسېن ، بخاق اندك نعتى چوق كوچ اكلاپور مله بركون اندېكندى مناسى هېچ اكلاپور .

بهرت لاسى

عمرى : پامى صفا

هېچ كېسه شقى بېكلمك ايسه مېوردى . همنه ، رحال ، بر نامه دورمان سونكو هجوى ايتق اېيېن ، احسان بېك دودلرنده بر كوچوك حركت بېكدر . فقط طاپور قوماندانى ، بر اولايه بېته ، عمر اېيېندى و عسكره «بېميرك اوغورلى» ديه باشلان بر نطق سولېدى . بر جله سنده حاقيريو ، او مكي جله سنده آغلابوردى . نطقى شولې بېتردى :

— اوغورلى ... صباحه اېنى ساعت وار . صبر ايدېكز ، بو قرآنك پارالترى ازميرك سولېه نمزله بچكز .

□□□

او خبايه ، ازميرك سولرنده قرآنك پاراغى نمزله ك خبايله ، شفق سوكركن نيه به طيرماندېر . بونانلر حالا فرزند اولمانشدرى .

فقط ، احسان بېك اسرېته ره ما ، افراد الله ! ديه حاقير بېوردى . بوسندن سوكرا دشان متبرالوزيك سسى چيقدى . طاپورك يارلسى غايب ايدرك ، نيه ده بونان افراديه سونكوسونى به قارشيلاشدېر . يك دوغان كوئش قورقونج بر صحنه كوردى .

دشمنلى بر كوك مېش ، اسسز و گل سز بر چيغى ، پزلان سونكولر ك چاپشه ، سندن چيغاق كسكېن ، ممدى بر شاقون ، كسبان بر عوضك ، دمليهن برور مكاك ، چيغاق بر كوزك پارجالان بر مسوراك ايسيه كوكسلردن كسكېن بر حاقير بڼه ايلابوردى . بېنى ، اطرايه دوشوشن سكر اون پوتان سوكو . سلك اوډر سنده ، جان هولبه دورت پانسه سونكو سالان بر عسكر ك ، كوكلك و ايشك بر قاج بړند آلو كې قان نيشقراق بړه قاپلاندي كورولوبوردى . رحال اوز مالى صېباق بران قوموسى دولوبوردى ، شوكت احسان بېك ايتدن اېر بياپور ، اونى بوغوشان قاتلر آراسته قومسندن منع ايتك چاليشوبوردى . فقط برآن كادى ، طاپور دن بېرى اونوز كلى صاخ قالى ، بونانلر اېنى مئيدېر .

سونكو جېر مېرند ، قوه مئوى بېر بېر قيرياز ، مانويك بېك چاقو ، بېك مشمش اولدېنى بېن احسان بېك ، كندېنى اونو بېر آتق بى كسېك برونان كلسى ايجنده جابلان توك نلر لردن بڼى فورنار ايه آيلدى فقط اوواپ وارماند هرچوك بړه بېيلندى . احسان بېك يلكز قالى ، فقط ، بونانلر ك ايجنه سولولدى .

شوكتك دهن شتن كوزېكېرى دېشدى . احسان بېك اوډه صاخ قالا بېچى آكلان باشك اطراسته بېلېرېم كې چاليش سوكو . لرك آراسته همن بړه دوشه بېكى آكلابوردى ، فقط ، دورت بونان نلر نك فورقودن داغله . لېرى كوردى . اوج دانه قلندى . همن ايلرېه نيلر ادى اون آتقېل بوليه قارشيه بر بونان تېرىقى لظه ده بړه دورېدى ، وسونكوسك اوجندن قان داملا مرق احسان

رفيق بك (استقلال مجارېلى) نمانده دى فابرسى اېنى بر قوموز بېسيودر . رنكاري اېنى آكلاش اولدېنى بوآرى ايه كوستمكه موق اولان رفيق بېك دها كوزل شير بكانه بيلر .

كزېن فتحيان خاتم

كزېن فخبان خاتم انديك لاله لرى ومانور سونى (اولو) طيب نديان آنتن وانته پار چوق (چاقى) ازلردر . فخبان خاتم اندى چوق ايجو رحولى بر صنتكارودر .

خليل ابراهيم بك

خليل ابراهيم بېك بېك كنيش چاليشان حس ايتديكى اولدېنى كې قېد ايدن كنج و قېبئلى بر صنتكارودر . يلكز خليل ابراهيم بېك كه بېك سستل بزه دها دوا ملى بر سميك نمرسى كوسترېلى در .

قارلر نمزله بشير

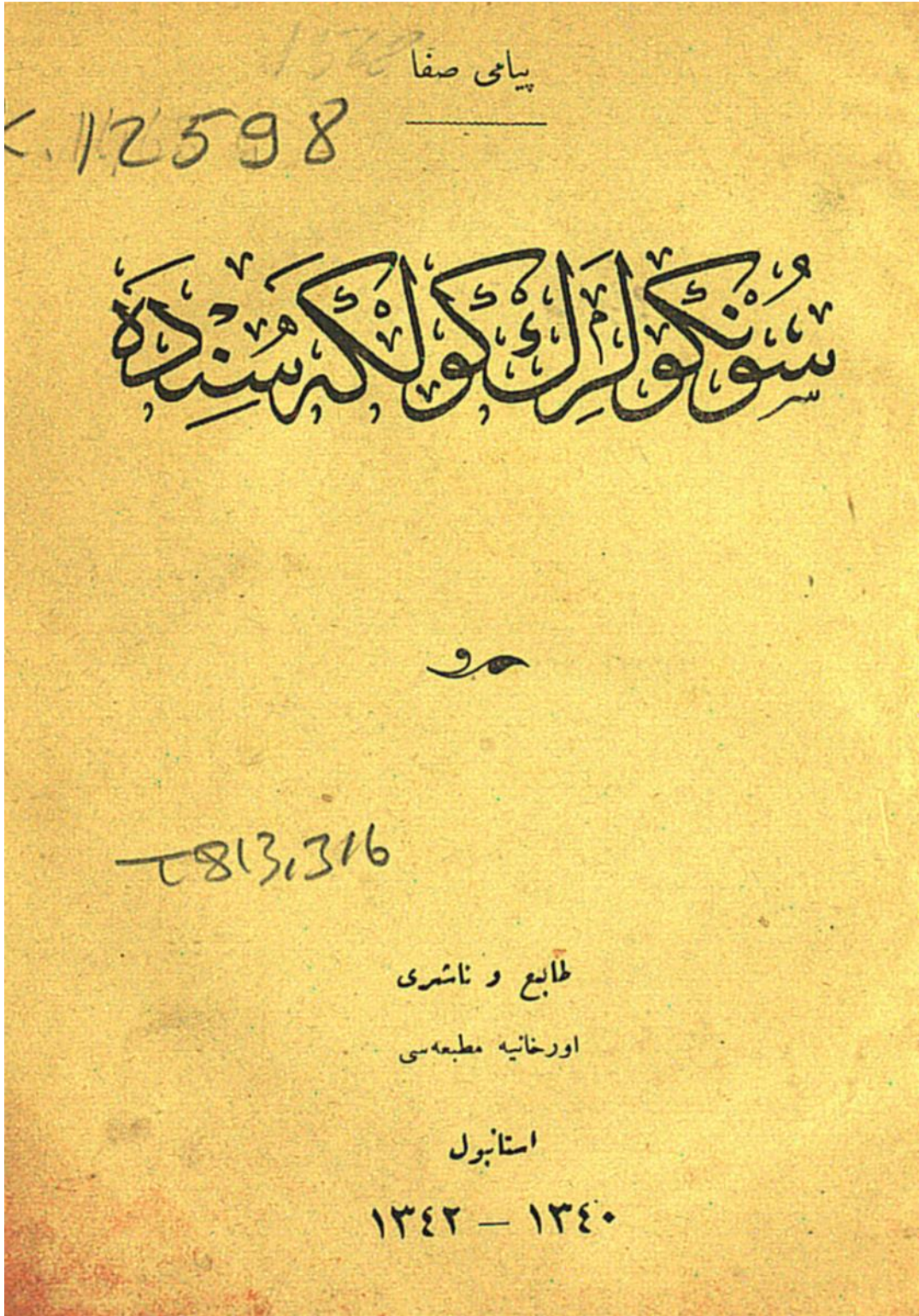

رسملی غزیه دار الفنون مدرس لرند احمد رفیق بك اندېك ده ، مانت نامه لېرى تامېن ايتدى قاشرېم اوډر دك هندنه دن اعتباراً قېبئلى مورخه كندى لېرى اولرېه چلرود . احمدرفى بېك نمزله ايجون ماركلك شېدى به قدار هېچ موضوع بشت ايديلېن بېك هم وعایت سرافنى وقاى يازاچلترى وعتد ايتلر . قوه كسيونك رفیق بوآرى مقلله لره بوسونون ترايد ايتن اولاجندر .

صوك

Ek 3.

1340-1342 tarihli Süngülerin Gölgesinde romanının kapak sayfası.

Geliş Tarihi / Received Date
13.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
04.04.2023

**Репрезентация Концепта «Хлеб» в Рамках
Лингвокультурологического Подхода (На Примере Турецких
Фразеологизмов)**

Kültürdilbilimsel Yaklaşım Çerçevesinde “Ekmek” Konsepti (Türkçe Deyimler Örneği)

*Representation of the Concept «Bread» in the Framework of Cultural Linguistics
Approach (Case of Turkish Phraseological Units)*

Ümmügülsüm DOHMAN¹

Аннотация

Одним из предметов исследований в рамках лингвокультурологии, поднимающей вопросы взаимодействия языка и человека, являются фразеологизмы. Посредством фразеологизмов можно выявить менталитет, языковую картину мира, культурные особенности народа. Цель этой работы – описать историческое развитие лингвокультурологии в Турции и изучить в современном турецком языке концепт

«хлеб», который является одним из символов турецкой культуры. В этой статье рассматриваются турецкие фразеологизмы со словом «хлеб» в лингвокультурологическом аспекте. Материалом исследования послужили фразеологизмы, содержащие слово «хлеб» (ekmek) в турецком языке. Источником для анализа фразеологизмов послужили три турецких фразеологических словаря. Всего проанализировано 39 фразеологизмов с лексической единицей «хлеб». В исследовании концепта «хлеб» был применен лингвокультурологический способ анализа. Были изучены турецкие фразеологизмы с компонентом

«хлеб» и выявлены отличительные черты концепта в турецкой лингвокультуре. В исследовании были определены такие составляющие элементы концепта хлеба в турецкой культуре, как заработок, средства к существованию, должность, место работы, сакральность, характерные

¹ Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, Edirne/TÜRKİYE, ugulsumdohman@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3713-7521

черты человека и удаленность от того, чего необходимо достичь. Результаты данного исследования могут быть использованы для дальнейших контрастивных исследований турецко-русской языковой пары. Подобные работы способствуют выявлению различий и схожих черт в языковых картинах мира и культурных особенности.

Ключевые слова: хлеб, концепт, лингвокультурология, турецкий язык, фразеологизм.

Öz

Dil-kültür ve insan etkileşimi üzerine kurulan kültürdilbilimin araştırma alanlarından biri de deyimlerdir. Deyimler aracılığıyla bir halkın mantalitesini, dil dünya görüşünü, kültürel özelliklerini ortaya çıkarmak mümkündür. Çalışmanın amacı kültürdilbilimin Türkiye'deki tarihsel gelişimini ana hatlarıyla açıklamak ve Türk kültürünün sembollerinden biri olan "ekmek" konseptini irdelemektir. Bu makalede "ekmek" sözcüğünün geçtiği Türkçe deyimler kültürdilbilimsel açıdan incelenmektedir. Çalışmanın materyalini Türkçede "ekmek" sözcüğünü içeren deyimler oluşturmaktadır. Deyimlerin kaynağını üç Türkçe deyim sözlüğü oluşturmaktadır. "Ekmek" sözcüğünün bulunduğu otuz dokuz deyim rastlanmıştır. Çalışmada "ekmek" konsepti kültürdilbilimsel yöntemle ele alınmıştır. Çalışmada "ekmek" sözcüğünün geçtiği Türkçe deyimler incelenerek Türk kültüründe ekmeğin taşıdığı kültürel değerler ortaya çıkarılmıştır. Araştırmada, Türk kültüründe "ekmek" konseptinin kazanç ve geçim kaynağı, görev, iş yeri, kutsallığı, insana özgü karakter özellikleri taşıması ve elde edilmek istenen şeyin uzaklığı gibi unsurları tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları, Türkçe-Rusça dil çiftiyle ilgili yapılacak olan karşılaştırmalı çalışmalarda kullanılabilir. Bu tür çalışmalar, dil dünya görüşündeki ve kültürel özelliklerdeki farklılık ve benzerliklerin belirlenmesine katkıda bulunur.

Anahtar Kelimeler: ekmek, konsept, kültürdilbilim, Türkçe, deyim.

Abstract

One of the research areas of cultural linguistics, which is based on language-culture and human interaction, is idioms phraseological units. It is possible to reveal the mentality, language worldview, cultural characteristics of people through phraseological units. This study aims explain the historical development of cultural linguistics in Turkey in detail and examine the concept of «bread» (ekmek), which is one of the symbols of Turkish culture. In this research, Turkish phraseological units containing the word «bread» were analyzed using the cultural linguistics method. The material of the study is composed of phraseological units containing the word «bread» in Turkish. Three Turkish dictionaries of idioms constitute the source of idioms. In total, 39 idioms with the «bread» component were analyzed. In the study, the concept of «bread» was discussed using the cultural linguistics method. In this study, the cultural values of «bread» in Turkish culture were revealed, examining the Turkish phraseological units in which the word «bread» was used. In this research, the concept of «bread» was identified to have such traits as the source of earnings and livelihood, duty, place of work, sanctity, human-specific characters and the distance of the desired thing. The results of this study can be used in comparative studies on the Turkish-Russian language pair. Such studies contribute to the identification of differences and similarities in linguistic worldview and cultural characteristics.

Keywords: bread, concept, cultural linguistics, Turkish, phraseological units.

Введение

Одним из предметов исследований в рамках лингвокультурологии, поднимающей вопросы взаимодействия языка и человека, являются фразеологизмы. В последние годы с развитием антропоцентрических и лингвокультурологических подходов понятие фразеологизма получает новое наполнение как языковая единица, отражающая языковую, материальную и духовную культуру, образ жизни, языковую картину мира нации.

Статья посвящена описанию исторического развития лингвокультурологии в Турции и изучению турецких фразеологизмов со словом «хлеб». В Турции лингвокультурология является новой областью исследований, и фразеологизмы, со словом «хлеб» не изучались в аспекте лингвокультурологии. Это статья посвящена данной проблематике. Новизна данной работы состоит в описании исторического развития лингвокультурологии в Турции и исследовании концепта «хлеб» в турецком языке. Данная работа позволит выявить языковую картину мира, культурные особенности, и менталитет турецкого народа.

В исследовании концепта «хлеб» был применен лингвокультурологический способ анализа. Одна из четырех школ российской лингвокультурологии, школа В. Н. Телии, анализирует фразеологизмы с точки зрения носителей языка. Согласно подходу Телии, лингвокультурологический анализ направлен на определение методов отражения культуры во фразеологизмах и определение «культурной специфики переносного значения», в которых отражается мировоззрение народа. А «культурная специфика переносного значения» наиболее ярко проявляется во фразеологизмах (Kozan, 2014a: 7; 2014b: 65).

Материалом исследования послужили фразеологизмы, содержащие слово «хлеб» в турецком языке. При выборе фразеологизмов использованы “Atasözü ve Deyimler Sözlüğü II” (Словарь пословиц и фразеологизмов) О. А. Аксоя (II, 1988), “Sınıflandırılmış Türkçe Deyimler” (Классифицированные турецкие фразеологизмы) М. Юртбашы (2004) и “Türk Dil Kurumunun Çevrimiçi Sözlüğü” (Онлайн словарь Турецкого лингвистического общества) (Türk Dil Kurumu, 2022). Методом выборки было отобрано 39 фразеологических единиц.

Результаты данного исследования могут быть использованы для дальнейших контрастивных исследований турецко-русской языковой пары. Подобные работы способствуют выявлению различий и схожих черт в языковых картинах мира и культурных особенностях.

Лингвокультурология и её историческое развитие в Турции

В основе лингвокультурологии лежит неразрывная связь языка и культуры. Основы этого направления заложил В. фон Гумбольдт. Выдающийся мыслитель благодаря этим предложениям утверждал, что язык, человек и культура – это целое: «Язык – это внешнее отражение духа становления нации. На языке нации лежит его собственный дух, а в духе нации – его собственный язык. Трудно думать о чем-то более идентичном, чем это» (Гумбольдт, 1984: 68). Идеи Гумбольдта, получили развитие в работах таких исследователей, как Дж. Гримм, Э. Сепир, Б. Л. Уорф, И. А. Бодуэн де Куртене, А. Н. Афанасьев, Ф. И. Буслаев и А. А. Потебня. Так со второй половины XIX века в русской лингвистике были заложены основы

антропоцентрического подхода. К концу XX века в рамках культурологического подхода лингвокультурология сформулировалась как научная дисциплина. А в Турции, лингвокультурология только начинает свое развитие. Однако стоит отметить, что вопросы взаимодействия языка, человека и культуры, также, как и идеи Гумбольта неоднократно поднимались турецкими исследователями. Например, турецкий лингвист Б. Акарсу (1998) в книге “Dil-Kültür Bağlantısı” (Взаимодействие языка и культуры), впервые изданной в 1955 году, представил и оценил идеи Гумбольдта о взаимосвязи языка, культуры и человека. В книге было представлено понятие «языковой картины мира», а также проанализированы идеи Гумбольта. В Турции понятие «языковой картины мира» выражалось такими терминами, как «способ выражения», «внутриязыковая картина мира», «язык и истина» и «языковая картина мира». Понятие языковой картины мира, рассматриваемое Б. Вардаром и О. Башканом в 1960 году, стало использоваться в лингвистике в работах Аксана после 1970 года (Kozan, 2018). Каплан (1983), в своей книге “Kültür ve Dil” (Культура и язык) затронул такие вопросы, как язык, культура, нация и идентичность, и заявил, что нельзя рассматривать язык отдельно от культуры и мировоззрения общества, в котором он возник. В книге Аксана (2011) “Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü (Temel Kavramlar)” (Турецкая культура в языковом отражении (основные понятия)), впервые изданной в 2008 году, рассматриваются такие основные концепты культуры, как культура, язык-культура, рождение, свадьба, гостеприимство, еда и напитки. Со второй половины XX века такие понятия, как язык-культура, мировоззрение, языковая картина мира, рассматривались в лингвистических исследованиях в Турции, однако становление лингвокультурологического направления в Турции, в основе которого лежит подход российских ученых, началось после 2010 года. В данном контексте магистерская диссертация Козан (2012) является первой попыткой представления лингвокультурологического подхода. Диссертация под названием “Rus ve Türk Gazete Haber Başlığı Dili. Kültürdilbilimsel Yaklaşım” (Язык новостных заголовков российских и турецких газет. Лингвокультурологический подход) была опубликована в 2014 году. В том же году под редакцией Козан (2014а) при участии большого числа турецких исследователей была издана книга “Kültürdilbilim Temel Kavram ve Sorunlar” (Лингвокультурология: основные понятия и проблемы), сборник переводов, в котором представлены статьи на тему лингвокультурологии, переведенные с русского языка на турецкий. Эта книга очень ценна с точки зрения представления в турецкой науке лингвокультурологического направления, основных понятий, отражения исторического развития идей, а также представления ключевых понятий таких как концепт, языковая картина мира. Э. Боз (2016), ссылаясь на эту работу, отметил ее значение в статье “Kültürdilbilimsel Sözlük ve Türkçe Kültürdilbilimsel Sözlükler Üzerine” (О лингвокультурологическом словаре и турецких лингвокультурологических словарях) и в этой статье акцентировал внимание на основных понятиях, методах лингвокультурологии и необходимости подготовки турецких лингвокультурологических словарей. В 2016 году книга Г. М. Алимжановой “Сопоставительная лингвокультурология: взаимодействие языка, культуры и человека” (Karşılaştırmalı Kültürdilbilim Dil-Kültür-İnsan) также была переведена на турецкий язык. В современных

исследованиях, посвященных русско-турецкой языковой паре, на первый план выходят работы, посвященные концептам и языковой картиной мира. Например Х. Сарач (2016) в своей статье под названием “Rus ve Türk Dil Dünyası Görüşünde ‘Dağ’ Kavramı. (Kültürdilbilimsel Analiz)” (Понятие «Гора» в русско-турецкой языковой картине мира: лингвокультурологический анализ) изучил фразеологизмы с компонентом «гора» и показал восприятие понятие горы русским и турецким народом и способы отражения этих представлений на языке обоих обществ методом лингвокультурологического анализа. С. Пашалиоглу (2020) в своей статье под названием “Rus ve Türk Dil Dünyası Görüşlerinde Aile Konsepti” (Концепт семья в русско-турецких языковых картинах мира) рассмотрела концепт семьи на основе понятий мужа, жены, отца и детей. Она сравнивала восприятия концепта семьи русским и турецким народами и проанализировала отражение этих представлений в языковых картинах мира обоих обществ. К этим исследованиям можно добавить еще несколько исследований. Несмотря на то, что все эти исследования дают импульс лингвокультурологическим исследованиям в Турции, их очень мало.

Термин «концепт» является одним из фундаментальных понятий лингвокультурологии. Впервые этот термин начал применяться в русском языкознании в 1928 году в статье “Концепт и слово” С. А. Аскольдова в журнале «Русская речь». По словам Аскольдова (1928: 31) концепт – «Есть мысленное образование, которое замещает нам в процессе мысли неопределенное множество предметов одного и того же рода».

Теория концепта в 1993 году в статье “Концептосфера русского языка” была разработана Д. С. Лихачевым. По мнению Лихачева (1997: 281) «Концепт не непосредственно возникает из значения слова, а является результатом столкновения словарного значения слова с личным и народным опытом человека. Потенции концепта тем шире и богаче, чем шире и богаче культурный опыт человека». Лингвист подчеркивает безграничность концепта. С точки зрения термина в русской лингвистике было проведено различие между понятием и концептом. Эти разные термины, понятие, используемое в логике и философии, а концепт – в математике, культурологии, лингвокультурологии и когнитивной лингвистике (Степанов, 2004: 42; Маслова 2005: 27). В Турции концепт и понятие считаются одними и теми же терминами. Лингвист Б. Вардар описывает термин «понятие» в “Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü” (Толковый словарь лингвистических терминов), а также упоминает термин «концепт» как синоним. В свете упомянутых выше определений концепта можно сказать, что он является продуктом языкового сознания и многослойной структурой, отражающей язык, мировоззрение, языковую картину мира и культуру нации. Анализ концепта направлен на постижение языкового сознания общества.

Таким образом, хотя вопросы взаимодействия языка, человека и культуры неоднократно поднимались турецкими исследователями в Турции лингвокультурология как научное направление является новым.

«Хлеб» в турецкой культуре и обзор литературы

Слово «хлеб» выражается в турецком языке такими языковыми единицами, как «pan»,

«panıaziz», «ekmek», «etmek», «ermek». В онлайн-словаре Турецкого лингвистического общества лексема «хлеб» описывается как:

1. имя сущ., пищевой продукт, приготовленный путем выпечки теста из зерновой муки в духовке, на листовом железе или тандури, нан, нанязиз,
2. имя сущ., метафора, средства к существованию, заработок,
3. имя сущ., пропитание в диалекте, пища.

В словаре в первом значении слово «pan» (хлеб) пришло в турецкий из персидского языка и использовалось в течение многих лет. Во времена Османской империи святость хлеба отмечалась словом «panıaziz» (бук. великий хлеб). Для того, кто совершает неблагоприятные поступки в отношении своих обязанностей, за которые он получает возможности для пропитания, существует слово «pankör» (nânkûr) (бук. неблагодарный) персидского происхождения, которое происходит от того же слова «pan» (Zülfikar III, 2012: 12). В свете этих определений пищевой продукт, встречаемый словами «pan», «panıaziz», «ekmek» – это пища, приготовленная из зерновой муки, приготовленная на листовом железе или тандуре, в переносном смысле – заработок, пропитание, а в диалекте – пищевые ингредиенты. «Хлеб» на турецком языке как

«etmek, ermek, ermek, ötmek» также упоминается в “Dîvânu Lugâti’t-Türk’e (Диване лугат ат-турк), который является первым тюркским словарем (Kâşgarlı, 2018: 649). В современном турецком языке употребляется слово «ekmek» (хлеб), которое имеет общетюркское происхождение.

Среди современных лингвистических и культурологических исследований стоит отметить следующие работы связанные с хлебом: турецкий историк культуры Огель (1978) в четвертом томе своей девятитомной работы “Türk Kültür Tarihine Giriş” (Введение в историю тюркской культуры) применил исторический метод к анализу понятия, выделив подтемы: «хлеб и тюрки», «типы тюркского хлеба», «техника выпечки хлеба» и «отношения тюрки² с хлебом и хлеб», который они делали. Во второй главе книги турецкого лингвиста Аксана (2011) “Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü (Temel Kavramlar)” (Турецкая культура в языковом отражении (основные понятия)), в главе «Условия жизни» есть описание понятия «хлеб». В работе проанализированы формы названий хлеба в исторических литературных источниках и наличие на литературном языке, диалектах, фразеологизмах и пословицах, а также его значение. Гокташ (2011) в магистерской диссертации “Türk Kültüründe Ekmekle İlgili İnanışlar” (Верования связанные с хлебом в турецкой культуре) был рассмотрен «хлеб» в турецкой кухне и в мире культуры в рамках

народных верований, составляющих значительную часть культуры. В данной работе были рассмотрены верования турецкого народа о рождении, жизни, смерти, также проанализированы

² В исследовании, когда речь идет обо всех тюркских народах, используется термин «тюрки», а когда идет речь о Турции используется этноним «турок/турецкий».

проклятия, пословицы и поговорки связанные с хлебом. В основе верований, связанных с хлебом, лежит система верований в верховное божество неба. Было сделано заключение, что после принятия ислама система верований приобрела новое качество и сохранилась до наших дней как верования. Кутер (2011) в своей книге “İnsan ve Ekmek” (Человек и хлеб) показал место хлеба, с точки зрения таких понятий как хлебопекарня, пищевая ценность, история, а также мифология, мифы, фразеологизмы, афоризмы, литература, фольклор, песни. Тюрколог Зульфикар (2012) в своей статье “Anlamları, Deyimleri ve Çeşitleriyle Ekmek” (Хлеб: смыслы, фразеологизмы и разновидности) объяснил названия, данные хлебу, происхождение слова хлеб, разновидности хлеба, фразеологизмы, словосочетания и пословицы со словом хлеб. “Ekmek Kitabı” (Книга хлеба) подготовленная под редакцией Гюрсой-Наскали (2017), была написана для того, чтобы собрать воедино информацию о хлебе, хлебопекарне, сорте хлеба произведенного в различных регионах Турции, о месте, где производится хлеб, архитектурных элементах этого места и пекарнях. С использованием исторических, этимологических, диалектологических и метафорических методов изучались понятия хлебопекарни, пекарни и очага, а также такие слова, как хлеб, пшеница, мука, тесто, пирог, булочки. В данном исследовании «хлеб» на территории Анатолии во времена Хеттской Империи; хлеб и пекарня в Османской империи, в пословицах и фразеологизмах рассматривались различные наименования, связанные с булочками и хлебом. В статье Караташа (2018) “Evlilik Geçiş Dönemi Geleneklerinde Göstergeler: Ekmek Umma Örneği” (Знаки в предсвадебных традициях: на примере обычая «ожидания хлеба») представлены ценности и роли, которые хлеб и лук несут в рамках невербальной системы общения в предсвадебных традициях. В связи с этим на примере района Чаталзейтинского в Кастамону была рассмотрена продолжающаяся «традиция надеяться на хлеб». В этой традиции, когда отправляются к родителям девушки, чтобы просить ее руки, сторона жениха несёт пустую сумку и отдает её в дом девушки. И после того, как попросили руку девушки сторона жениха забирает сумку и выходит из дома. Если в сумке есть хлеб, ответ положительный, а есть лук, то отрицательный. Благодаря этой традиции, которая продолжается и сегодня, передается как традиция, так и предотвращается конфликт. Хлеб и лук как элемент знака проливают свет на культурную жизнь общества и препятствуют конфликтам, которые могут возникнуть, в частности, из-за отрицательного ответа. В результате исследования было установлено, что с помощью знаков сохранилась одна традиция. В статье Атика Гюрбуза (2019) “Osmanlı Dönemi Metinlerinde Ekmek ve Ekmekle İlgili Anlam Çerçevesi” (Хлеб в текстах Османской эпохи и смысловые рамки, связанные с хлебом) были рассмотрены способы использования хлеба и элементов, связанных с хлебом, в литературных текстах Османской эпохи. Он предназначен для определения смысловых рамок, которые формируются вокруг понятия хлеба.

В своей статье Коркут (2021) “Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Ekmek Adları” (Название хлеба в “Диване лугат ат-турк”е) изучила названия хлеба в “Диване лугат ат-турк”е с точки зрения фонетики и способов словообразовательной системы турецкого языка и других тюркских диалектов. При наименовании хлеба она смотрела на то, как хлеб был приготовлен, где он был приготовлен, и влияние формы хлеба на наименование. Она определила 24 слова, принадлежащие к понятию

«хлеб». Все данные работы свидетельствуют о том, что концепт «хлеб» остановился объектом этимологических, семантических, фольклорных, культурологических, фразеологических, исторических и синхронических исследований. Однако, работ посвящённых концепту «хлеб» в лингвокультурологическом аспекте не проводилось.

«Хлеб» у турецкого народа, как и у многих других, является одним из основных продуктов пищи турецкого общества. История хлеба параллельна обнаружению огня. Согласно самой старой общепринятой истории, первые люди, которые увидели, что пшеница, оставленная в воде, стала мягкой и на ней образовались поры, попробовали приготовить этот пористый продукт на листовом железе и увидели, что он вкусный. Итак, началась первая история приготовления хлеба. В связи с этим пшеница превратилась в хлеб. Однако до пшеницы также делали хлеб из таких зерен, как просо, ячмень, рожь. Известно, что первые разновидности хлеба у тюрков представляли собой тонкий лаваш/юфка и лаваш, приготовленные без дрожжей. Эти виды хлеба, которые можно долго хранить, запекаются на листовом железе (Kuter, 2013: 41-43). В эпоху Неолита в Центральной Азии, тюрки, которые в тот период вышли на историческую сцену и перешли от кочевого образа жизни к оседлой жизни, занялись сельским хозяйством и посеяли ячмень, рожь, просо, пшеницу. Об этом свидетельствуют археологические документы, отражающие факт использования тюрками «гор Божьих»: это горная цепь, которая расположена в Центральной Азии на территории современных Узбекистана (Ögel IV, 1978). В XI веке, когда тюрки прибыли в Анатолию, стало ясно, что они увеличили и разнообразили виды хлеба из пшеницы, а с принятием ислама считали хлеб священным. С их прибытием в Анатолию культура еды и питья стала еще богаче (Közleme, 2012).

Со временем роль хлеба в турецкой кухне и культуре увеличилась. Хлеб стал незаменимым для столов, и стол без хлеба стал невозможным. Считается, что без хлеба невозможно встать из-за стола сытым. Хлеб, съеденный в одиночку, назывался одним хлебом без всего “kuru ekmeğ” (букв. сухой+хлеб), а когда к сухому хлебу добавляли пищу, как сыр, помидор т.д., называли добавление к хлебу “ekmeğe katık” (букв. к+хлеб+добавка). В турецкой культуре «хлеб» рассматривается как хлеб насыщенный-благо, считается священным и почитается. Даже крошки хлеба очень ценны. Люди верят в то, что грех наступать на упавшие крошки, а наличие хлебных крошек на кровати, месте для сна приведет к тому, что человеку, который будет там спать, будут сниться плохие сны. С религиозной точки зрения он также занимает важное место в турецкой культуре. Из-за своей сакральности и системы верований – это «единственное питательное вещество, на котором можно поклясться» (Göktaş, 2011: 13). (Пример: “Ekmeğ Kur’an çarpsın ki!” (букв. хлеб+Коран+ударить+пусть – речь, произносимая во время клятвы) это также единственный пищевой продукт, который целуют и поднимают, когда его видят на полу. Когда на полу лежит хлеб, его следует немедленно поднять, не наступать на него, положить на высокое место. Отсутствие хлеба – признак бедности. О людях, которым желают остаться в бедности, будет сказано: “Bir lokma ekmeğe muhtaç olasın/kalasin” (букв. один+кусочек+к+хлеб+нуждающийся+быть – проклятие, чтобы держать кого-то очень бедным).

Хлеб также является символом изобилия. Поэтому считается, что если выбросить хлеб мусорное ведро это приведет к тому, что в этом доме может исчезнуть обилие и богатство. Несвежий хлеб используется при приготовлении котлет, пиццы, пирога и так далее. Вместо того, чтобы выбрасывать его в мусорное ведро, его пытаются как-то использовать. Пожелание здоровья после приема пищи выражается в фразеологизме “tuz ekmek olsun” (букв. соль+хлеб+будет – речь, произносимый после еды как приятного аппетита). Все эти примеры показывают степень уважения к хлебу, сакральности и религиозного значения. Таким образом, хлеб стал для турок символом питания, средством к существованию, культуры и сакральным понятием.

Хлеб также фигурирует во многих письменных и устных произведениях. О хлебе написаны стихи, народные песни, загадки и литературные произведения. Например, книги по рассказам О. Кемаля “Ekmek Kavgası” (Хлебная ссора) (1949) и “Önce Ekmek” (Сначала хлеб) (1968) и книги под названием “Yarım Ekmek” (Половина хлеба) Ф. Байкурта (1972), “Ekmek Elden Su Gölden” (Жить на чужих хлебах) Р. Х. Карая (1980), “Ekmek ve Zeytin” (Хлеб и оливки) А. Буке (2011), и Ш. Яшара “Gelirken Ekmek Al” (Купи хлеб по дороге) (2019) также связаны с хлебом. Хлеб также занял свое место во фразеологизмах, отражающих культуру, менталитет общества.

Концепт «хлеб» в турецких фразеологизмах

Многочисленные языковые единицы, связанные с хлебом, свидетельствуют о его важности в турецкой культуре. «Хлеб» стал символом средств к существованию, труда, заработка и дохода.

«Хлеб» настолько отождествляется с источником дохода, заработка и средствами к существованию в концепте турецкого языка, что в повседневной речи часто используются фразеологизмы, связанные с хлебом. Можно выделить следующие моменты: «хлеб» как средство существования и заработка. Например, во фразеологизмах: “ekmeğini ayağı ile termek” (букв. хлеб+нога+с+пинать – выражение, используемое в отношении тех, кто не хочет работать), “eli ekmek tutmak” (букв. рука+хлеб+держат – выражение, используемое, когда существует возможность зарабатывать на жизнь); “ekmeğini eline almak” (букв. хлеб+к+рука+взять – выражение, используемое, когда существует возможность зарабатывать на жизнь); “ekmeğine göz koymak/dikmek” (букв. на+хлеб+глаз+положить – выражение, используемое, когда чью-то работу пытаются отобрать); “ekmeğini çıkarmak” (букв. хлеб+добыть – выражение, используемое, когда доход от работы достаточен для покрытия повседневных расходов); “ekmek kavgası” (букв. хлеб+спор – выражение, которое значит труд и работу, чтобы заработать на жизнь); “ekmek parası” (букв. хлеб+деньги – выражение, которое значит доход, заработок); “ekmek parasını çıkarmak” (букв. хлеб+деньги+добыть – выражение, которое значит зарабатывать деньги на жизнь); “ekmeğini kazanmak” (букв. хлеб+зарабатывать – выражение, которое значит зарабатывать деньги на жизнь); “ekmeğini tuza banmak/batırmak/yemek” (букв. хлеб+к+соль+макать/воткнуть/есть – выражение, которое значит терпеть нищету); “ekmeğini yemek” (букв. хлеб+есть – выражение, которое значит зарабатывать на жизнь, работая в чьем-то работе), “ekmeğini it yer, yakasını bit” (букв. хлеб+собака+есть+воротник+вши – выражение, которое значит, что он беден, в то время как кто-то другой пользуется его имуществом).

«Хлеб» в турецких фразеологизмах также ассоциируется с понятиями работы, места работы и должности. В таких фразеологизмах, как “ekmeğinden etmek” (букв. хлеб+от+делать – выражение, которое значит выгнать с работы); “ekmeğinden olmak” (букв. хлеб+от+стать – выражение, которое значит выгнать с работы); “ekmekten almak” (букв. хлеб+от+взять – выгнать с работы); “(birinin) ekmeğiyle oynamak” (букв. (с чьим-то)+хлеб+с+играть – выражение, которое значит поставить под угрозу средства к существованию); “ekmek kapısı” (букв. хлеб+ворота – выражение, которое значит место для получения средств к существованию) подчеркиваются понятия работы и должности.

«Хлеб» продолжает быть более важным элементом повседневной жизни и с принятием тюрками ислама. Поэтому в турецкой культуре хлеб считается священным. Когда хлеб видят на полу дома или на улице, его поднимают, кладут на высокое место, чтобы птицы его могли съесть. Поскольку хлеб считается священным, на нем дается клятва указать истинность произнесенного слова, когда это необходимо. Святость хлеба также отражена в турецких фразеологизмах. Такие фразеологизмы, как “ekmek çarpsın” (букв. хлеб+ударять – выражение, используемое во время клятвы); “ekmek örmek” (букв. хлеб+целовать – действие, предпринятое во время клятвы) свидетельствуют об этом.

Характерные черты человека также часто встречаются во фразеологизмах со словом «хлеб». В связи с этим во фразеологизмах, в которых содержится слово «хлеб», описываются такие черты характера, как корысть, неблагодарность, наглость, бесстыдность, ловкость, некомпетентность, нахлебничество, расточительность, настойчивость, щедрость, безумие или необходимость усердно работать. Например, “tuz ekmeğin haini” (букв. соль+хлеб+предатель – выражение, произносимое для неблагодарных людей); “tuz ekmeğin hakkı bilmez” (букв. соль+хлеб+право+не+знать – выражение, произносимое для неблагодарных людей); “ekmeğin dizinde” (букв. хлеб+на+колени – выражение, произносимое для корыстолюбцев и бесстыдных людей); “elifi yüzünde ekmeğin dizinde” (букв. Элиф³+на+лицо+хлеб+на+колени – выражение, произносимое для неблагодарных и бесстыдных людей); “peynir ekmeğin hazır yemek” (букв. сыр+хлеб+готовый+еда – этот фразеологизм обладает чертами лексикализованной конструкций и используется по отношению к человеку, который старается прийти на всё готовое (нахлебник); “ekmeğin düşmanı” (букв. хлеб+враг – шутивное выражение, произносимое для расточительных женщин, которые легко тратят деньги своего мужа); “ekmeğin bütün” (букв. хлеб+целый – выражение, обращенное к тем, кто ни у кого не просит денег и чьи доходы им достаточны); “ekmeğinin hangi tarafının yağlı olduğunu bilmek” (букв. хлеб+какой+сторон+масло+с+быть+знать – выражение, произносимое для корыстолюбивых); “ekmeğine koş” (букв. к+хлеб+баран⁴ – выражение, произносимое для щедрых людей); “ekmeğine

³ Эта первая буква арабского алфавита и одновременно в Турции Элиф – это женское имя, которое означает элегантную, высокую женщину, дружелюбную и фамильярную.

⁴ Слово означает «баран» в своем основном значении, но здесь это метафора и означает здорового, сильного, крепкого юноши.

yağ sürmek” (букв. на+хлеб+масло+мазать – выражение, произносимое для того, кто действует таким образом, что приносит пользу кому-то против его воли); “iki ekmek arasında bir dilim peynir” (букв. два+хлеб+между+один+кусочек+сыр – выражение, произносимое для тех, кто во всем участвует и пытается показать себя); “bir batman ekmekle bir it ayartamaz” (букв.

один+батман⁵+хлеб+с+один+собака+не+мочь+обмануть – выражение, используемое для некомпетентных людей, которые не могут выполнять ожидаемую от них работу, даже если у них самые подходящие условия); “bir dilim ekmekle aç, bir dilim ekmekle tok olmak” (букв. один+кусочек+хлеб+с+голодный+один+кусочек+хлеб+с+сытый+быть – выражение, используемое для нетребовательных людей); “aklını peynir ekmekle yemek” (букв. разум+сыр+хлеб+с+есть – выражение, используемое для людей, которые делают неразумные бессмысленные вещи); “kanına ekmek doğramak” (букв. на+кровь+хлеб+нарезать – выражение, используемое для того, кто унижает или причиняет вред кому-либо); ekmek elden su gölden (букв. хлеб+рука+из+вода+озеро+из – выражение, используемое для нахлебников, которые не работают сами, а живут за счет других); “ekmek Bedir’in, su Hıdır’ın, üyün kudurun, için kudurun” (букв. хлеб+Бедир⁶+вода+Хыдыр⁷+есть+взбеситься+пить+взбеситься – выражение, используемое для нахлебников, которые не работают сами, а живут за счет других); “kırk fırın ekmek yemesi lazım” (букв. сорок+печь+хлеб+нужно+есть – выражение, используемое для людей, которым нужно много работать, чтобы чего-то добиться).

Концепт «хлеб» вербализируется во фразеологизмах, которые передают ситуации, когда желаемый объект находится очень далеко: “ekmek aslanın ağzında” (букв. хлеб+лев+в+рот – выражение, используемое для того, что нелегко найти работу и зарабатывать деньги, чтобы зарабатывать на жизнь); “ekmek kalede it hendekte” (букв. хлеб+в+крепость+собака+в+ров – выражение, произносимое, когда желаемый объект очень далеко).

Выводы

В рамках данной статьи была сделана попытка описать историческое развитие лингвокультурологии в Турции и изучить концепт «хлеб» на примере фразеологизмов в современном турецком языке. Было установлено, что со второй половины XX века такие понятия, как язык-культура, мировоззрение, языковая картина мира, рассматривались в лингвистических исследованиях в Турции, однако становление лингвокультурологического направления в Турции, в основе которого лежит подход российских ученых, началось после 2010 года. В рамках данной работы были проанализированы имеющиеся на сегодняшний день лингвокультурологические исследования в Турции и было выявлено, что эти работы дают импульс лингвокультурологическим исследованиям, однако их очень мало.

В данной работе объектом лингвокультурологического анализа стали турецкие фразеологизмы с лексической единицей «хлеб», который является одним из символов турецкой культуры. Анализ данной лексемы показал, что в турецкой культуре «хлеб» стал символом средств к

⁵ Батман – это устаревшее слово и единица измерения веса, которая составляет 7,692 килограмма.

⁶ Бедир – это мужское имя. Имя Бедир арабского происхождения и означает полную луну, ясную, видимую, яркую.

⁷ Хыдыр – это мужское имя. Синоним Хыдыра – Хызыр. Значения имени, прийти на помощь кому-то в трудную минуту.

существованию, труда, заработка и дохода, работы, места работы, черт человеческого характера и сакральности. Вместе с тем фразеологизмы с компонентом «хлеб» символизируют, что объект или цель, которую нужно достичь, находятся далеко. В свете приведенных выше примеров можно сказать, что «хлеб» в основном используется для отражения средств к существованию, заработка и черт характера людей. Эти фразеологизмы показывают, что концепт «хлеб» отражает как материальные, так и духовные ценности турецкого народа. Фразеологизмы со словом «хлеб» демонстрирует, насколько важен концепт хлеба в современном культурном сознании турок.

Таким образом можно сделать вывод, что в основе концепта хлеба в турецкой культуре лежат национально-специфические особенности, которые отражают менталитет и систему ценностей турецкого народа. Итак, можно подчеркнуть, что концепт «хлеб» в турецких фразеологизмах является одним из важнейших для понимания материальной и духовной культуры, образа жизни, языковой картины мира турок. Результаты данного исследования могут быть использованы для дальнейших контрастивных исследований турецко-русской языковой пары. Подобные работы способствуют выявлению различий и схожих черт в языковых картинах мира.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Репрезентация концепта «хлеб» в турецкой лингвокультуре (на примере фразеологизмов)” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Литература

- Akarsu, B. (1998). *Dil-kültür bağlantısı*. İnkilâp Kitabevi.
- Aksan, D. (2011). *Türkçeye yansıyan Türk kültürü* (Temel Kavramlar). Bilgi Yayınevi. Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözü ve Deyimler Sözlüğü II. İnkilap Kitabevi.
- Alimjanova, G. M. (2016). *Karşılaştırmalı kültürdilbilim*. (S. Uçar ve Ş. Aktay, Çev.). (O. Kozan ve C. Paşalıoğlu, Eds.). Gazi Kitabevi.
- Atik-Gürbüz, İ. (2019). Osmanlı dönemi metinlerinde ekmek ve ekmekle ilgili anlam çerçeveleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(4), 348 – 376. <https://doi.org/10.34083/akaded.650245>
- Boz, E. (2015). Kültürdilbilimsel sözlük ve Türkçe kültürdilbilimsel sözlükler üzerine. İçinde L. Berechet, A. Buzatu, E. Ciobanui ve N. Hasan (Eds.). *Kültürel çokseslilik*. Köstence – Romanya: Dünyada Türk Dili, Kültürü ve Medeniyeti. Cilt.1. (ss. 19-25). Editura Universiatura.
- Ekmek Kitabı. (2015). Ed. E. Gürsoy-Naskali. Kitabevi.
- Göktaş, Ö. (2011). *Türk kültüründe ekmekle ilgili inanışlar*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Kaplan, M. (1983). *Kültür ve dil*. Dergâh Yayınları.
- Karataş, H. (2018). Evlilik geçiş dönemi geleneklerinde göstergeler: Ekmek umma örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, 28, 37 – 53.

- Kâşgarlı, M. (2018). *Dîvânu Lugâti't-Türk* (3. Baskı). (Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu, Haz.). TDK Yayınları.
- Korkut, G. (2021). Dîvânu Lugâti't-Türk'te ekmek adları. *Dil Araştırmaları*, 15(29), 179 – 195. <https://doi.org/10.54316/dilarastirmalari.904102>
- Kozan, O. (2014a). Kültürdilbilim nedir? (O. Kozan Ed.). *Kültürdilbilim temel kavram ve sorunlar*. Gazi Kitabevi, 1 – 9.
- Kozan, O. (2014b). *Rus ve Türk gazete haber başlığı dili. Kültürdilbilimsel yaklaşım*. Gazi Kitabevi.
- Kozan, O. (2018). Yabancı Dil / Çeviri eğitimi açısından dil dünya görüşü kavramı ve nesnelere atlandırılması (Türkçe-Rusça Dil Çifti). *Dil Dergisi*, 169(2), 151 – 167.
- Közleme, O. (2012). *Türk mutfak kültürü ve din*. (Tez No. 317382) [Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Kuter, M. (2013). Ekmeğin tarihi. *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, 615, 41 – 45.
- Kuter, M. (2011). *İnsan ve ekmek*. Kuter Yayıncılık.
- Ögel, B. (1978). *Türk kültür tarihine giriş IV. Türklerde yemek kültürü*. Millî Eğitim Basımevi.
- Paşaloğlu, C. (2020). Rus ve Türk dil dünya görüşlerinde aile konsepti. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(25), 164 – 176.
- Saraç, H. (2016). Rus ve Türk dil dünya görüşünde 'dağ' kavramı. (Kültürdilbilimsel Analiz). *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 57, 1581 – 1598. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat1609>
- Türk Dil Kurumu. (2022, Nisan 15). *Atasözü ve deyimler sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/> Vardar, B. (2002). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. Multilingual.
- Yurtbaşı, M. (2004). *Sınıflandırılmış Türkçe deyimler*. Arion Yayınevi.
- Zülfikar, H. (2012). Anlamları, deyimleri ve çeşitleriyle ekmek. *Türk Dili*, 3(728), 12 – 17.
- Аскольдов-Алексеев, С. А. (1928). Концепт и слово. *Русская Речь*, II, 28 – 44.
- Гумбольдт, В. фон. (1984). *Избранные труды по языкознанию*. Прогресс.
- Лихачёв, Д. С. (1997). Концептосфера русского языка. *Русская словесность: От теории словесности к структуре текста: Антология* (В. П. Нерознак, ред.). *Academia*, 280 – 287.
- Маслова, В. А. (2005). *Когнитивная лингвистика: учебное пособие* (2. изд.). ТетраСистемс.
- Степанов, Ю. С. (2004). *Константы: Словарь русской культуры*. Академический проект.

Genişletilmiş Özet

Dil-kültür ve insan etkileşimi üzerine kurulan kültürdilbilimin araştırma alanlarından biri de deyimlerdir. Son yıllarda antropolojik ve kültürdilbilimsel yaklaşımların gelişimiyle deyimler bir ulusun dilini, maddi manevi kültürünü, yaşam tarzını, dil dünya görüşünü yansıtan dil birimleri olarak ele alınmaktadır. Deyimler aracılığıyla bir halkın mantalitesine, dil dünya görüşüne, kültürel özelliklerine ulaşmak mümkündür.

Bu makalenin konusu Türkiye’de kültürdilbilimin tarihsel gelişimi ve “ekmek” sözcüğünün geçtiği Türkçe deyimlerdir. Çalışmanın amacı kültürdilbilimin Türkiye’deki tarihsel gelişimini ana hatlarıyla açıklamak ve Türk kültürünün sembollerinden biri olan “ekmek” konseptini incelemektir. Alanyazın taraması yapıldığında Türkiye’de “ekmek” üzerine yapılan çalışmaların varlığı dikkat çekmektedir. Bu çerçevede “ekmek” hakkında etimolojik, anlambilimsel, folklorik, kültürel, deyimsel, eş zamanlı ve art zamanlı araştırmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte ekmeği kültürdilbilimsel çerçevede ele alan konsept

çalışmalarına rastlanmamıştır. Bu husus ve kültürdilbilimin Türkiye'deki tarihsel gelişiminin sunulması çalışmanın yeniliğini oluşturmaktadır. Çalışmanın inceleme nesnesi Türkçede "ekmek" sözcüğünü içeren deyimlerdir. Deyimlerin tespit edilmesine üç Türkçe deyim sözlüğü kaynak sağlamıştır. "Ekmek" sözcüğünün bulunduğu otuz dokuz deyimde rastlanmıştır. Çalışmada "ekmek" konsepti kültürdilbilimsel yöntemle ele alınmıştır. Rus kültürdilbilimi çerçevesinde dört ekolden biri olan V. N. Teliya ekolünün, kültürün dil birimlerine yansımalarından hareketle tanıttığı "kültürel yan anlam" kavramı deyimlerde açıkça görülmektedir. Bu çalışmada "ekmek" sözcüğünün geçtiği Türkçe deyimler incelenerek Türk kültüründe ekmeğin taşıdığı kültürel değerler ortaya çıkarılmıştır.

Kültürdilbilim, dil ve kültür arasındaki ayrılmaz bağ üzerine temellenmektedir. Rusya'da kültürdilbilimin bir bilim dalı olarak oluşması XX. yüzyılın sonuna rastlarken Türkiye'de henüz yeni bir alandır. Bununla birlikte dil ve kültür etkileşimi üzerine odaklanan kültürdilbilimin kökleri W. Humboldt'a uzanmaktadır. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dil-kültür, dünya görüşü, dil dünya görüşü gibi kavramlar Türkiye'deki dilbilim çalışmalarında ele alınsa da kültürdilbilimin özellikle Rusya'daki yaklaşım çerçevesinde Türkiye'ye tanıtılması 2010'lu yıllardan itibaren başlamıştır. Rusya'da konsept çalışmaları oldukça yaygın olmakla birlikte kavram ve konsept terimlerinin ayrımı yapılmıştır. Türkiye'de ise kavram ve konsept terimlerinin eşanlamlı olduğu düşünülmektedir. Çalışmada konseptin içeriğine değinilmiş ve konseptin bir ulusun dilini, dilsel bilincini, dil dünya görüşünü ve kültürünü yansıtan çok katmanlı bir yapı olduğu açıklanmıştır. Kültürdilbilimin anahtar kavramlarından biri olan konsept en genel tanımıyla, kültürel, zihinsel ve dilsel bir oluşumdur.

Türk kültürünün sembollerinden biri olan "ekmek" üzerine bilimsel araştırmalar, edebî eserler, şiirler, türküler, bilmece kaleme alınmıştır. Geçmişten günümüze "ekmek" konsepti Türk toplumunun ve söz varlığının önemli bir katmanını oluşturmaktadır. "Ekmek" konsepti "ekmek" sözcüğünü içeren deyimler çerçevesinde değerlendirildiğinde ekmeğin; kazanç, geçim kaynağı, kutsallık, insanın karakteristik özellikleri, iş, iş yeri, görev, elde edilmek istenen şeyin uzaklığı gibi durumlar için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede "ekmeğini ayağı ile tepmek" (çalışmamak); "eli ekmek tutmak/ekmeğini eline almak" (geçimini sağlamak) vd. deyimlerde ekmeğin, geçim kaynağının, emeğin, kazancın ve gelirin sembolü olduğu anlaşılmaktadır. Türk kültüründe söylenen sözün doğruluğuna inandırmak için edilen yeminlerde ekmeğin kutsallığına başvurulmuş ve bu durum "ekmek çarpsın"; "ekmek öpmek" gibi deyimlere yansımıştır. İnsana özgü karakteristik özellikler "ekmek" sözcüğünün geçtiği deyimlerde sıklıkla görülmektedir. Bu bağlamda insanın sahip olduğu çıkarıcılık, nankörlük, arsızlık, utanmazlık, beceriksizlik, beceriksizlik, hazırcılık, savurganlık, kanaatkarlık, cömertlik, çılgınlık gibi karakter özellikleri, becerileri ya da çok çalışması gerektiği "ekmek" sözcüğünün kullanıldığı; "tuz ekmek haini" (nankör); "ekmeği dizinde" (arsız, çıkarıcı); "peynir ekmek, hazır yemek" (hazırcılık); "ekmek düşmanı" (kocasının parasını rahatlıkla yiyen savurgan) vd. gibi deyimlerde ortaya çıkmaktadır. Türkçe deyimlerde "ekmek" sözcüğünün iş, iş yeri ve görev kavramlarını çağrıştırmaları; "ekmeğinden etmek" (işinden çıkarmak/kovmak), ekmeğinden olmak (işten kovulmak), ekmekten etmek (işten çıkarılmak), (birinin) ekmeğiyle oynamak (geçim kaynağını tehlikeye düşürmek) vd. gibi deyimlerde görülmektedir. Elde edilmek istenen şeyin ya da nesnenin uzakta olduğu "ekmek aslanın ağzında" (zor elde edilen, çok çalışması gerektiği); "ekmek kalede it hendekte" (elde etmek istediği şey çok uzakta) deyimlerinde dile getirilmektedir.

Ekmeğin Türk kültüründe çok önemli bir besin maddesi olduğu dildeki, söz varlığındaki yerinden anlaşılmaktadır. İncelenen deyimler neticesinde "ekmek" sözcüğünü içeren deyimlerin Türk yaşamının neredeyse her alanına dokunduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle Türk kültürdilbiliminde "ekmek" konsepti maddi ve manevi her türlü değeri sembolize etmektedir. Böylece "ekmek" sözcüğünün geçtiği deyimler Türkçe dil taşıyıcısının mantalitesini, Türk toplumunun ulusal- kültürel özelliklerini, ulusal bilincini ve budunkültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, Türkçe-Rusça dil çiftiyle ilgili yapılacak olan karşılaştırmalı çalışmalarda kullanılabilir. Bu tür çalışmalar, dil dünya görüşündeki ve kültürel özelliklerdeki farklılık ve benzerliklerin belirlenmesine katkıda bulunur.

Geliş Tarihi / Received Date

14.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

17.05.2023

Kırgızistan'da Yetim Çocukların Problemleri ve İslâm Dini'nden Yararlanarak Çözüm Yolları

Problems of Orphan Children in Kyrgyzstan and Solutions by Using the Religion of Islam

Sadık AMBER¹

Öz

Özet Kırgızistan'da da diğer ülkelerde olduğu gibi doğal afet, harp, fakirlik, göç vb. sebeplerden dolayı yetim kalan azımsanmayacak oranda çocuklar bulunmaktadır. Makalemiz, Kırgız Toplumu için ciddi sosyal bir problem olan yetimlerin durumunu analiz etmek ve onlara dair beslenme, barınma, eğitim gibi mevcut problemlerinin çözümünü için toplum ve devlet tarafından ne gibi çözümler üretilebileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmamızda önce, dünyadaki yetimler ve onların problemlerine dair bilgiler verildi. Devamında Kırgızistan'daki yetim, sosyal yetim ve yetimhanelerin sıkıntıları, devlet ve toplum tarafından yapılan çalışmaların yeterli olup olmadığı ele alındı. Kırgız Toplumu'nun mensup olduğu İslâm Dini'nin yetimler konusundaki yaklaşımını, Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şerifler ışığında değerlendirip, dinin yetimlere yönelik sergilediği pozitif yaklaşımı ortaya koyarak problemin çözümünde dinden nasıl faydalanılabileceğini gün yüzüne çıkarmaya çalıştık. Sonuç olarak Kırgızistan için yetimlere ve özellikle sosyal yetimlere ait problemler artarak devam etmektedir. Yetimler meselesi Kırgızistan için ciddi bir sosyal problemdir ve çözümünü için geç kalınmadan gerekli çalışmalara başlanması önemiyet arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yetim, Öksüz, Kırgızistan, Yetimhane, Sosyal Yetim, İslam'da Yetim.

Abstract

In Kyrgyzstan, as in other countries, natural disasters, war, poverty, migration, etc. There are a considerable number of children who are orphaned due to various reasons. Our article aims to analyze the situation of orphans, which is a serious social problem for the Kyrgyz Society, and to reveal what solutions can be produced by the society and the state to solve their current problems such as nutrition, shelter and education. In our study, firstly, information about orphans in the world and their problems was given. Afterwards, the problems of orphans, social orphans and orphanages in Kyrgyzstan and whether the work done by the state and society are sufficient or not were discussed. We tried to reveal how religion can be benefited from in the solution of the

¹ Sorumlu Yazar, Dr., İstanbul/TÜRKİYE, sadik.amber@gmail: ORCID ID: 0000-0001-9707-4740

Keywords: *Orphan, Orphan, Kırgızistan, Orphanage, Social Orphan, Orphan in Islam.*

Giriş

İnsanoğlu kadar doğum sonrasında başkasına uzun süreli muhtaç olan başka bir canlı yoktur. Bunun nedeni de hayatı boyunca insanoğlunu bekleyen yüklerin ve sorumluluğun büyüklüğü olabilir. Bu nedenle insanoğlunun sıhhatli, kuvvetli bir şekilde geleceğe hazırlanması gerekir. Çocukların beden ve ruhen en güzel şekilde geleceğe hazırlanması için ebeveynlerinin muhabbeti ve merhametiyle yetiştirilmesi son derece ehemmiyet arz etmektedir. Taksim edilen roller icabı ailenin intizamlı bir şekilde devam etmesinde, maddî açıdan yaptıkları bir tarafa; ebeveynler, ailede, çocuğun üzerinde manevî bir güç ve itimat kaynağı olarak hayatini sürdürmektedir. Fıtrat açısından durum böyle olunca gerek babanın gerek annenin ve gerekse de her ikisinin yokluğu veya var olsalar da çocuklarına annelik-babalık yapmayıp çocuğu yalnız bırakmaları çocuk için bedeni ve rûhî açıdan çok büyük bir kayıp ve mahrumiyettir.

Yetim kalmak, çocuğun baba şefkatinden ve otoritesinden mahrum kalarak yetişmesine, öksüz kalmak ise daha derin psikolojik travmalar yaşayarak sosyallikten uzak, sağlıksız bir birey olarak hayata atılmasına sebep olabilir. Sırf maddî ihtiyaçların yerine getirilmesi bir çocuğun yetiştirilmesi için kâfi gelmemekte; çocuğun her açıdan arzu edilen şekilde hayata hazırlanması için hem baba hem de anne tarafından kucaklanmaya ve ailenin sıcaklığını hissetmeye ihtiyacı vardır. Bu sebepten çocuğun sıhhatli bir fert olarak yaşama tutunmasında baba ve annenin gerekliliği tartışma götürmez bir gerçektir.

Türkiye'de yetim kelimesi daha çok "Babası ölmüş olan çocuk" (TDK, 2022), Öksüz ise "Anne ve babasını beraberce veya ikisinden birini kaybetmiş olan çocuk" (TDK, 2022) manasına gelmektedir. Kırgız kültüründe Yetim kelimesi genel olarak, "her iki ebeveynini veya tek ebeveynini kaybetmiş çocuk" anlamında kullanılmaktadır (Wiktionary, 2023). Bu kelimelere göre, anne-babası ölmemiş olsa da, anne ve babasının ilgisinden mahrum kalmış himayeye muhtaç çocuklarda bir yönüyle yetim sayılmaktadır. Bu çalışmada yetim kelimesi, hem annesini yitirmiş öksüzler hem de babasını yitirmiş yetimleri kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

Ancak günümüz dünyasında ebeveyninin ikisi de yaşadığı halde mahrumiyet içinde milyonlarca çocuk bulunmaktadır. Ebeveynlerin vazifelerini yerine getirmemesi sonucunda farklı sıkıntılar yaşayan bu çocukların durumu, sosyal yetimlik kavramıyla isimlendirilmektedir. Başka bir ifade tarzıyla kalabalıklar içerisinde yalnızlık manasına gelen bu hal, sosyal yetimlik şeklinde ifadesini bulmaktadır. Sosyal yetimlik; ebeveynin bilinçsizliği, sosyal ve ailevi sorunlar, nikâh dışı doğumlar, göçler, arzu edilmeyen veya küçük yaşta hamile kalma neticesi oluşan doğumlar ve başka birçok unsura bağlı olarak oluşabilmektedir.

Bugün dünyada ve Kırgızistan'da yetim çocuklar ve yetimhanelerin sıkıntılı durumu güncelliğini koruyan önemli sosyal problemlerden birisidir. Bu problemler devletlerin ve sivil toplum örgütlerinin ele alması ve çözümler üretmesi gereken konulardandır. Günümüzde alışlagelmiş yetimlik anlayışı birçok sebepten dolayı farklı bir şekle evrilmiştir. Bu da sosyal yetim tabir edilen gruptur. Dünya

yüzünde yetimhanelerde kalan 2,7 milyon yetimin %90'ını sosyal yetimlerin teşkil ettiği çalışmalar tarafından bildirmektedir (Global Child Advocates, 2023).

Kırgız toplumunun sosyal hayatını ve medeniyetini oluşturan, mühim faktörlerden birisi de İslâm Dini'dir (Amber, 2022:1175). Dolayısıyla Kırgızistan'daki bu yetim problemini bütün boyutlarıyla ortaya koyarak, İslâm Dini'nin yetimlere ve yetimliğe bakışından faydalanarak Kırgızistan'daki yetimlerin sıkıntılarının çözümünde faydalanılabilir.

Araştırmanın amacı:

Kırgızistan'daki yetimlerin durumlarının değerlendirilmesi, mevcut ihtiyaç ve sorunlarının belirlenmesi, yetimlere ilişkin politika ve uygulamaların iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunarak ve İslâm dininin yetimlere gösterdiği pozitif bakışı ortaya koyarak, yetimlerin problemlerinin çözümünde faydalanmak ve daha iyi bir ilginin oluşmasına katkıda bulunmaktır.

Yöntem:

Kırgızistan'daki yetimlerin sosyo-hukuki durumunu ortaya koymak ve Kırgız toplumunda mensubu olduğu İslâm Dini'nin yetimlere bakışını tespit ederek çözüm aramak oluşturmaktadır. Araştırmada devlet belgelerinden, istatistiklerden, ilgili STK'ların yayınlarından, uluslararası kuruluşların araştırma ve raporlarından ve ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Kitap, dergi ve gazetelerdeki bilgiler çerçevesinde literatür oluşturulmuştur. Araştırmada nitel araştırma metotlarından olan içerik çözümleme tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, belli bir mevzuda belirlenen bir kaynaktan elde edilen örneğin bir maksat çerçevesinde bölümlenerek geniş bir tarzda tetkik edilmesi ve çıkarımlarda bulunulmasıdır. İçerik analizi toplumda meydana gelen davranışları ve temayülleri ortaya koyması bakımından yol göstericidir (Akay, 2019, s. 345). İçerik çözümleme yöntemiyle Kırgızistan'daki yetimlerin karşılaştıkları problemler ve İslâm Dini'nin konuya dair yaklaşımları yayımlanan kitap, dergi ve gazetelerde konuyla alakalı yer alan haberler ve makaleler basit rastlantısal örnekleme tekniği kullanılarak incelenmiştir. Kitap, dergi ve gazetelerde konuyla alakalı olaylar içerik analizi tekniği çerçevesinde ele alınmıştır.

Konunun daha iyi anlaşılması için evvela dünya genelindeki yetimler ve yetimhanelere dair hususlara temas etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Çünkü dünyadaki genel durumu gözlemleyip Kırgızistan özelindeki durumla mukayese etmek sonuç almada kolaylık sağlayacaktır.

Dünya Genelinde Yetimlik, Yetimler ve Yetimhanelere Dair Genel Bir Değerlendirme

Yetimlik ve Yetimler

Yetimlik, yetim kalma ve yetim olma durumunu ifade eden bir kelimedir. Yetimlerin iki yönü bulunmaktadır. Birisi kendisiyle alakalı ve ikincisi de toplumla alakalı yönüdür. Kendileriyle alakalı yönü; psikolojik açıdan huzursuz, kimsesiz ve çaresiz fertler olmaları durumudur. Toplumla alakalı yönü ise; kimsesiz, korumasız olmaları, iyi bir eğitim-öğretimden mahrum kalmaları nedeniyle uyuşturucu, kapkaç, hırsızlık fuhuş, cinayet gibi suçları işlemeye meyyal olduklarından toplumun sosyal düzeninin bozulmasına sebep teşkil etmeleri yönüdür. Bu mevzuda en küçük bir toplumsal gevşeklik

olursa hiçbir şahıs bunun mesuliyetinden kurtulamaz. Çünkü toplumların; dini malı, canı, nesli ve aklı muhafaza etmek gibi önemli mesuliyetleri bulunmaktadır. Bunlar müştereken muhafaza edilip korunacak temel değerlerdir. Bu sebeple yetimlerin mallarını, canlarını ve de namuslarını muhafaza etmek, toplumun bütün fertlerinin sorumluluk alanındadır.

Çocukların yetim kalmalarına sebep olan birçok faktör sayılabilir. Doğal afetler, savaşlar, fakirlik, göçler veya ebeveynin ilgisizliği gibi durumlardan dolayı gerçek ve sosyal yetimler ortaya çıkabilmektedir. Doğal afetler çocukların yetim ve öksüz kalmasında önemli bir yere sahiptir. Son 20 senede oluşan doğal afetlerde 750.000 civarında insan yaşamını yitirmiş, bunun neticesinde de yüz binlerce çocuk korumasız veya yetim durumuna düşmüştür. İşaret edilen vefatların %79'u Endonezya, Hindistan, Bangladeş, Filipinler, Pakistan, gibi Asya'nın kırılgan devletlerinde meydana gelmiştir; bu ülkeler dolayısıyla yetim adetlerinin en fazla olduğu ülkeler durumundadır. Diğer bilinen başka bir yetimlik sebebi ise kronik veya salgın hastalıklardır. Sağlık sisteminin yetersizliği veya hızla yayılan salgın bir hastalık, toplumlarda ciddi sayıda ölümlere neden olmaktadır (Nar, 2021). Yetimliğe sebep olan unsurlardan biri de harpler veya çatışmalardır. Sadece 2018 senesindeki silahlı çatışmalarda 100.000'e yakın kişinin ölümü, on binlerce çocuğun yetim /öksüz ve kimsesiz duruma düşmesi buna örnek gösterilebilir. Bu vefatların %80'i ise İslâm beldelerinde gerçekleşmiştir (Sercis, 2021). 2.Cihan Harbi'nden bu tarafa insani krizlerin en büyüklerinden biri olarak görülen Suriye'deki harp sebebiyle 18 yaşın altında 9.200.000 çocuk bir şekilde destek alamaya muhtaç hale düşmüştür (Özkan, 2017). Yerleştikleri mahaller sürekli değiştiğinden dolayı Suriyeli yetimlere dair gerçek sayılar bilinmemekle beraber, harp sebebiyle ülkede takriben 1 milyon çocuğun yetim kaldığı varsayılmaktadır. Çocukların gruplar halinde ya da münferiden kimsesiz kalmalarına neden olan asıl faktörler harpler, işgaller, fakirlik, çatışma, AIDS ve tabii afetlerdir. Aile korumasından mahrum durumda olan çocuklar ise organ ve dilenci mafyaları, evlatlık verilme, insan kaçakçılığı, çocuk askerliği, çocuk işçiliği, misyonerlik faaliyetleri, madde bağımlılığı ve suça bulaşma gibi çok sayıda tehlikeye maruz kalabilmektedir.

Doğal afet, harp, fakirlik gibi nedenlerle meydana gelen ciddi göç hareketleri, milyonlara ulaşan çocuğun refakatsiz ve korumasız bir şekilde yerlerini değiştirmelerine sebep olmaktadır. Göç etmeden başka çıkış yolları kalmayan korumasız ve yetim çocukların kendi memleketlerinde ya da göç esnasında insan ticaretiyle iştil eden muhtelif suç organizasyonlarının hedef noktası haline gelmesi de başka bir problemdir. Bazı raporlarda harp sonrası Suriye'den Avrupa'ya mülteci sıfatıyla iltica eden on binlerce çocuğun kayıp olduğu bir hakikattir (Sezgin, 2019). Başta Afrika Kıtası ülkeleri, yürütülen yoğun misyonerlik faaliyetleri olmak üzere, yoksulluk ve kıtlığın olduğu mahaller de yetimleri hedef alan önemli tehlikeler arz etmektedir. Kimsesiz ve yetim çocukların yaşamlarını sürdürebilme imkânlarının zayıflığı, birçok tehlikeli durumun odağına çekilmelerini kolay hale getirmektedir. Bu çocuklar barınma ve gıda gibi ana ihtiyaçlarının temin edilmesine veya aidiyet duygusu gibi manevi ihtiyaçların karşılanmasına mukabil kolayca suç örgütlerinin ağına düşebilmektedir.

Dünyadaki yetimlerin sayısını kesin olarak bilmek mümkün değildir. Ancak bazı kaynakların ifadelerine baktığımızda ciddi bir oran karşımıza çıkmaktadır. Yetim çocukların çoğunluğu İslâm ülkelerinde bulunmaktadır.

Tablo 1: Yetim Nüfusu En Fazla Barındıran 10 Devlet

	Ülke	Yetim Adedi
1	Hindistan	31.000.000
2	Çin	20.600.000
3	Nijerya	12.000.000
4	Bangladeş	4.800.000
5	Etiyopya	4.800.000
6	Endonezya	4.700.000
7	Kongo	4.200.000
8	Pakistan	4.200.000
9	Brezilya	3.700.000
10	Güney Afrika	3.400.000

Bağımsız kaynaklar, tabloda mevcut olan devletlerdeki yetim sayılarına dair muhtelif rakamlar ortaya koymaktadır. Bu devletlerde çalışma yapan kurumlar, bu devletlerde sıhhatli bir sayımın gerçekleştirilememesi, düşük gelir seviyeleri ve AIDS gibi hastalıklara bağlı sebeplerle yetim sayılarının çok daha fazla olma ihtimalinden söz etmektedir (WorldWithoutOrphans , 2013).

Sosyal Yetimlik ve İstismara Maruz Kalan Çocuklar

İnsan ömrünün en mühim devresi olan çocukluk çağında, ferdin beslenmesinden eğitimine kadar tüm psikolojik ve fizyolojik gereksinimlerinin karşılanması, anne-babaların veya devletin vazifesi olarak değerlendirilmektedir (Nar, 2020). Ancak günümüz dünyasında ebeveyninin ikisi de yaşadığı halde ihmale uğrayan milyonlarca çocuk bulunmaktadır. Ebeveynlerin mesuliyetlerini yerine getirmemesi neticesinde farklı mahrumiyetler yaşayan bu çocukların hali, sosyal yetimlik kavramıyla ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle topluluk içinde yalnızlık manasına gelen bu hal, sosyal yetimlik şeklinde ifadesini bulmaktadır. Sosyal yetimlik; ebeveynin bilinçsizliği, sosyal ve ailevi sorunlar, nikâh dışı doğumlar, arzu edilmeyen veya küçük yaşta hamile kalma neticesi oluşan doğumlar ve başka birçok unsura bağlı olarak oluşabilmektedir (Children Of Grace, 2022). Aile içi şiddet, psikolojik sorunlar, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, zihinsel ve fiziksel noksanlık, fakirlik, fazla/ağır çalışma şartları, aileden uzakta iş yapma, ev harici sosyalleşme, sosyal medya ve internet bağımlılığı gibi unsurlar da aile huzurunun ortadan kalkmasına, çocuğun yalnız ve kimsesiz kalmasına sebebiyet vermektedir. Çocuklar açısından ebeveynlerinden en az birinin yaşarken çocuklarını başka bir yere terk etmelerinin mazur görülebilir bir tarafı yoktur. Çocukların travmalar yaşamasına neden olan bu hal, aynı zamanda çocuğun bedensel ve zihinsel sağlığına da olumsuz etki edebilmektedir.

Yetimhanelerde hayat süren çocukların dünya genelinde durumlarına bakıldığında, 2,7 milyon çocuğun %90'ını sosyal yetimlerin teşkil ettiğini çalışmalar ortaya koymaktadır (Global Child Advocates, 2022). Sokaklarda hayat süren çocuk adedi ise kesin olarak ortaya koyulamamaktadır. Bugün birçok çocuğun içecek, yiyecek ve barınacak yer gibi gereksinimleri yerine getirilse bile, yaşına ve ihtiyaçlarına mütenasip düzenli bir eğitim görme, gerekli olan sevgi ihtiyacını giderme, alaka ve desteği görme açısından ciddi mahrumiyetler yaşamaktadırlar (Child Fund, 2021). Sosyal yetimliğin neticeleri anne-baba kaybindan ortaya çıkan yetimliğin neticeleri ile ortaklık göstermekle beraber, diğer bazı ağır psikolojik neticeleri de doğurabilmektedir. Sosyal yetimliğin kolayca fark edilemeyen bir diğer yönü de istismarlardır.

Çocukların alaka, sevgi, saygı, her zaman değerli görülme ve desteklenme gereksinimleri yerine getirilmediğinde psikolojik açıdan ciddi zarara maruz kaldıkları araştırmalarla ortaya koyulmaktadır. Psikolojik şiddet, başka istismar çeşitlerini de kapsayan bir istismar çeşididir. Duygusal açıdan şiddet ise; horlama, yaşının üstünde sorumluluk yükleme, sevgisizlik, korkutma, bağırma, kardeşler ortasında karşılaştırılma, reddetme, aşırı otorite ve baskı yapma, aşırı koruyucu davranma, cezalandırma, küçük yaşta iş verme gibi hareketleri ve faaliyetleri kapsamaktadır (Bayraktar, 2015: 97). Bu tarz istismarlar, tespiti zor lakin en çok görülen istismarlardır ve çocuğun kişiliğine zarar verecek davranış bozukluklarına, ileri derecede kronikleşen psikolojik ve fiziksel hastalıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedirler.

Nedenlerine ve neticelerine bakıldığında sosyal yetimlik mevzusunun tüm toplumu alakadar eden; politik, dinî ve sosyal arka planı olan bir mevzu olduğu görülmektedir. Bu noktada sadece bir sonuç olan yetimlik meselesiyle alakadar olmanın kâfi gelmediği, mühim olan şeyin bu neticeyi doğuran sebeplerinin ortaya çıkarılarak çözüm yollarının araştırılması gerekmektedir. Bu amaçla sivil toplum kuruluşları ve resmî organların farkındalık oluşturma ve takviye çalışmaları yaparak kişilerin bilinçlerinin artırılması gerekmektedir.

Eğer ebeveynler çocuklarını büyütmeyi, haklarını ve çıkarlarını korumayı reddederse, bu tarz kişiler kanunla belirlenen diğer nedenlerle ebeveyn olmanın verdiği haklardan mahrum bırakılırlar. Toplumdaki olumsuz davranışlar sonucunda ebeveynler, ebeveyn haklarından yoksun bırakılırsa bu çocuklar "sosyal yetimlik" kategorisine girer (Rainatovna, 2012: 56). Anne veya babadan birinin kaybolması, çocuğun terk edilmesi veya boşanma gibi sebeplerle çocuktan uzaklaşması gibi haller *hükmi yetimlik* olarak değerlendirilmektedir (Arı, 2013). Sosyal yetimlik ve hükmi yetimlik neredeyse aynı manalara gelmektedir.

Sosyal yetimler, ebeveynleri olan çocuklardır, ancak akıl hastaları, alkolikler ve uyuşturucu bağımlıları dâhil olmak üzere akıl hastası olan ebeveynleri içerir. Sosyal yetimler biyolojik ebeveynleri olduğu halde çeşitli nedenlerle çocuklarını büyütemez ve bakımını sağlayamaz. Bu durumda çocuklara devlet bakar. Burada çocuklar yasal olarak ebeveynlik haklarından yoksun bırakılmazlar. Devlet bu tarz çocukları yetimhane gibi mekânlarda barındırır. Yetimhane, çocuğun çevresindeki sosyal toplulukla olan duygusal bağını, iyi bir yerde büyüyen çocukların fiziksel, sosyal, zihinsel yapısını yok eder. Sosyal yetimlik durumu çocukların gelişimini yavaşlatır ve bozar. Şu anda, Kırgız toplumunun bilincinde, sosyal yetimlik olgusu, karmaşık bir dizi nedenlerle ilişkilidir: siyasi, sosyal, tıbbi, psikolojik ve diğer nedenler.

Bazen hayat şartları çocuğu anne babasının her ikisinden veya birinden mahrum eder. Fakir bir ailede ebeveynler alkol veya uyuşturucuya müptela olabilirler. Çocuğa ebeveynlik yapamayanlar babalık veya annelik haklarından yasal bir belge ve mahkeme kararıyla mahrum bırakılırlar. Sosyal yetimlik aşığıdaki koşulları içerir.

1. Sosyo-ekonomik: işsizlik, konut eksikliği, düşen yaşam standartları, yükselen fiyatlar, aile yoksulluğu.

2. Aile krizi: Ailenin dağılması, gayrimeşru çocuk sayısında artış, erken annelik, ailede alkolik ve uyuşturucu madde bağımlısı sayısında artış, suçlu sayısında artış (çocuklar yetimhanede, ebeveynler hapiste).
3. Pedagojik istikrarsızlık: Geleneklerin kaybı, çocukları denetimsiz bırakılması, aile değerlerinin düşmesi, eğitim sisteminde çocuk yetiştirme sisteminin gerilemesi, çocuk haklarının ihlali ve acımasız muamele.
4. Eğitim sisteminde azalan eğitim potansiyeli: Zayıf akademik performans, ders dışı faaliyetlerde düşüş.
5. Kamu politikasında net yasal normların olmaması veya yetersiz olması.
6. Ahlak geleneğini kabul etmeyen gençler arasında artan alt kültür.
7. Medyada genç nesil üzerinde artan etki. Sonuç, genç neslin yok edilmesi, çocukların ve gençlerin değerlerinin medya aracılığıyla yaygınlaştırılması (Muhina, 1991)

Dünya Geneline Yetim Çocukların Genel Problemleri

Çocukluk; Kişinin bebeklik ve ergenlik vakitlerine kadar olan süreci içine alan dönemdir. Ebeveynin vazifesi, çocuğun hem fiziki hem de psiko-sosyal gereksinimlerini sağlamak ve o çocuğu hayata hazırlayarak sıhhatli bir şahıs olarak büyütme. Hayatın bu en nazik sürecini ebeveynin muhafaza atmosferinden mahrum geçiren bütün çocuklar bir yönüyle yetim kabul edilmektedir. Bugün yaşanan sosyal ve ekonomik problemler yeni yetimlik tariflerinin oluşmasını sağlamıştır. Zaman zaman çeşitli şekillerde açıklansa da bütün kültürlerin üzerinde mutabık kaldığı şekilde, genel olarak ebeveyninin her ikisini de veya anne ve babasından birini yitirmiş ve henüz büyü çağına varmamış çocuklar *yetim* olarak tarif edilmektedir (Nar, 2021). İnsan ömrünün ilk 18 yılı sadece fiziksel açıdan gelişim devresi değildir. Bu dönem aynı zamanda sosyolojik ve psikolojik gelişim sürecidir; dolayısıyla bir kişinin bu süreçteki gelişim atmosferi, sırf kendisinin yaşamına değil, toplumun ruhsal cihetine de tesir etmektedir.

Dünya genelinde resmî malumatların yanında, farklı sebeplerden dolayı birçok yetim çocuğun “yetim” sıfatıyla kayıtlarda gözükmeyeceği de bilinmektedir. Doğumu resmîliğe hiç intikal etmemiş ve “Görünmez çocuklar” ismiyle anılan bu çocuklar, isimleri resmîliğe geçse de anne-babası öldüğünde, yakınları sahip çıktığından yetim olarak not düşülmemiş olanlar veya çeşitli teknik yetersizlikler ve ihmaller sebebiyle kaydı tutulmamış olanlar eklendiğinde, söz konusu rakamların ifade edilenden daha da fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Bütün bu malumatlar değerlendirildiğinde, dünya genelindeki gerçek yetim sayısının 400 milyona çıkabileceği varsayılmaktadır (Muslim Global Relief, 2021).

UNICEF’in (Çocuklara Yardım Fonu) verdiği bilgilere göre her gün dünya ülkelerinde tahminen 10.000 çocuk, öksüz ve/veya yetimlik gerçeğiyle karşılaşmaktadır. Uluslararası resmi organlarca kabul gören rakamlara baktığımızda, dünyadaki öksüz ve yetim çocuk sayısı en az 140 milyon civarındadır; lakin resmî istatistiklerde ise kayda girmeyen milyonlarca kimsesiz veya yetim çocuğun olduğunu ortaya koyan birçok delilin mevcudiyeti düşünüldüğünde, bu adedin gerçekte bilinenden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır (Nar, 2021: 2). Çatışma ve harpler, doğal afetler, ekonomik fakirlik, salgın hastalıklar, göç hareketleri gibi sıkıntılar yüzünden bütün dünyada, yetim sayıları giderek çoğalma temayülü göstermektedir. Ebeveyninden her ikisini veya birini kaybeden 0-18 yaş arası çocukların hepsi yetim

olarak kabul edildiğinden, bugün dünyada tahminen yetim sayısının 140 milyondan fazla olduğu sanılmaktadır. Doğu Avrupa ve Orta Asya coğrafyasında bu sayının 7,3 milyonu, Latin Amerika'da 10 milyonu, Afrika'da 52 milyonu, Asya'da ise 61 milyonu yaşayan bu çocukların takriben 15,1 milyonunun anne ve babasını beraberce yitirdiği kabul edilmektedir (UNICEF, 2021).

Dünya ülkelerinde çocukların yetim kalmasının temel sebepleri arasında harpler, salgın hastalıklar, ahlaki manada kokuşmuşluk ve ekonomik sebepleri sayılabilir. Refah seviyesi yüksek devletlerde yetimlik, az gelişmiş devletlere nispetle daha düşüktür. Nispetleri tabloda gösterilmektedir (WaybackMachine, 2002):

Tablo 2: Dünya ülkelerindeki yetim çocukların dağılımı.

Kıta	Yetim çocuk sayısı (milyon)	Toplam çocuk sayısına oranı %
Asya	65,5	6,5
Latin Amerika & Karayipler	8,16	7,4
Afrika	34,3	11,9
Toplam	108	7,6

Yetim çocukların yaşadığı ve karşılaştığı birçok zorluklar bulunmaktadır. İlk bakışta kolay fark edilmese de karşılaşılan en ciddi problemlerden biri toplumsal izolasyondur. Ebeveynlerden her ikisinin veya birinin kaybedilmesi sebebiyle oluşan psikolojik bunalım, çocuğun kendisini toplumdan tecrit etmesine neden olabileceği gibi, sosyal çevrenin, akrabalarının veya akranlarının farklı şekilde davranmasına ve neticede çocuğun kendini kimsesiz hissetmesine sebep olabilecektir.

Sağlık Örgütü tarafından yapılan bir araştırma, 2002'den bu yana 10-19 yaş arası intihar sebebiyle ölümlerin çoğaldığını ortaya koymaktadır (Harmancı, 2015: 3). Bu sayılar, intihar kelimesiyle beraber hiç anılmaması gereken bir devre olan ergenlik ve çocukluk dönemlerindeki travmaların tahmin edildiğinin aksine belli bir süreyle sınırlı kalmadığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Başka memleketlere evlatlık verilme veya mülteci konumuna düşme yetim çocukların yüzleştiği en ciddi problemler arasında sayılmaktadır. Hususiyile mülteci pozisyonundaki yetim veya korumasız çocuklar hakaret, istismar, ırksal kimliği veya inancı nedeniyle tecride uğraması gibi problemlerle her an yüzleşebilme tehlikesini yaşamaktadırlar. Bu gruptaki çocukların maruz kaldığı tehditler ortadan kaldırılsa bile göç edilen yerlerde uğradıkları ötekileştirme siyaseti, yaşam boyu sürecek bir başka risk faktörü olarak önümüzde durmaktadır.

Korumasız ve yetim çocuklar için en problemler alanlardan biriside de eğitim mevzuudur. Günümüzde birçok çalışma, ebeveynin yokluğu ile akademik başarı arasında doğrudan bir irtibat olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Araştırmalar sonucunda, kimsesiz veya tek ebeveynli çocukların eğitimde muvaffak olmaları, ebeveynlerinin yanında yetişen çocuklara kıyasla daha alt seviyede olduğu ortaya koyulmuştur. Buna bir de harp atmosferinde yetimlik vaziyeti ilave edildiğinde, yetimlerin eğitim programlarına katılımlarının ve de eğitim sahasında başarılı olmalarının büyük oranda azaldığı görülmektedir. Günümüz dünyasında eğitim alamayan ve düzenli bir şekilde okula gidemeyen çocuk sayısı 263 milyon civarındadır (UNESCO, 2021). Eğitim düzeyinin düşük olma sebeplerine

bakıldığında, yoksulluk ve harp bölgelerinde yaşanması görülmektedir. Ayrıca bu ülkeler gelişmişlik seviyesi yönüyle dünyanın en az kalkınmış ülkeleri içerisinde olduğundan, bu mevzudaki noksanlık kronik bir problem olarak birkaç nesli tesir altına alan neticeler doğurmaktadır. Örnek olarak Suriye’de 11 milyon çocuğun olduğu tahmin edilmekte ve okul devresinde olan 8 milyon çocuğun 3 milyonunun okula devam etmekten mahrum kaldığı sanılmaktadır (İNSAMER , 2021).

Dünya Yüzündeki Yetimhanelerin Genel Durumu

Yetimhane sözü, genellikle yetim ve öksüz ve çocukların yaşadığı yer manasındadır. Farsça "hane" ve Arapça " yetim " kelimelerinden meydana gelmiştir. Genel olarak biyolojik baba veya annesi olmayan çocuklar barınsa da tersi durumlara da rastlanabilmektedir. Farklı ülkelerde farklı tezahürleri görülebilmektedir (Wikipedi, 2022).

Yetimhaneler, mekânsal ve toplumsal açıdan modern şehir tarihinin önemli kurumlarından biridir. Yetimhanelerin kurumsal bir kimlik elde etmesi modern zamana rastlar. Milliyetçi hislerin bütün dünyayı kasıp kavurduğu; her tarafta etnik harplerin yaşandığı vakitlerde yetimhaneler de yeni kurumsal şekil ve faaliyetleriyle ortaya çıkmıştır. Modernleşme, ulus devletlerin ortaya çıkıp imparatorlukların parçalandığı bir tür demografik sıkıntı dönemidir. Etnik temizlik sebebiyle annesiz ve babasız kalan çocukların, yeni bir sosyal tabaka olarak toplumsal yaşamada görünür olduğu zamanlardır. Hulusa olarak etnik temizleme siyaseti ve pratikleriyle beraber yetimhanelerde müesseseleşmiştir (Aslan, 2021).

Bir araştırmaya göre dünyadaki yetim ve kimsesiz çocukların sadece takriben 7 milyonu kurumsal kontrol altında, yani yetimhanelerde hayatlarını sürdürmektedir. Bunların haricinde mahrumiyet içinde ve sokaklarda hayat süren çocuklarla alakalı hiçbir somut veri mevcut değildir. Günümüzde her ne kadar yetimhanelerin kuruluş maksatları yetim ve kimsesiz çocukları emniyetli ve huzurlu bir atmosferde geleceğe hazırlamaksa da maalesef birçok ülkede çocukların hem maddeten hem de manen kaybolup tükendikleri mahaller haline gelmektedir. Yetimhaneler gerçekte, bir yakının yanında hayat sürmesi imkân dışında olan, zihinsel ve fiziksel yönden büyümesi sıkıntıya maruz kalan ya da eğitimi için gerekli maddi fırsatları yakalayamayan ve manevi olarak gerekli itinaı göremeyen çocukların başlarını sokabilecekleri mahaller olması gerekirken pratikte durum böyle olmamaktadır (Cebi, 2015).

1. Cihan Harbi’nden itibaren ulusların devletleşme süreçleri hususiyle de Afrika ve Ortadoğu coğrafyasında tam olarak gerçekleştirilemedi. Başka bölgelerde azınlık problemlerinin alevlenmesi, birtakım ülkeler arasında soğuk savaşın sürmesi ve 11 Eylül olaylarının bu noktadaki istikrarsızlığı körüklemesi neticesinde özellikle İslâm dünyasının problemleri olan toplumsal düzeni daha da karmaşık bir hale aldı ve milyonlarca kişinin ölümüyle birlikte gelecek nesiller güvensiz geleceklere mahkûm edildi.

Günümüzde İslâm coğrafyasındaki yetimhanelerin işleyiş tarzı İslâmî kıstaslarla pek de uyumlu görünmemektedir. Bu coğrafyalarda fakirlik ve harp içerisinde olan pek çok kimsesiz çocuk devlet himayesinden yoksundur. Devletlere ait yetimhanelerinin şartları ve durumları ise içler acısıdır (Cebi, 2015). Yetim çocukların günlük yaşamlarını sürdürdükleri bu mekânların onlar için sosyal, duygusal ve eğitime dair ihtiyaçlarını yerine getirebilecekleri bir mekân olmanın yanında, fiziki açıdan da doğal afetlere karşı korunaklı, emniyetli, eğitim kurumlarına ve yerleşim alanlarına yakın olacak tarzda

planlamaların yapılması icap etmektedir. Yetimhane inşasında bölge mimarisine de hassasiyet gösterilmesi, çocukların yaşadıkları odalarda az kişinin olması ve kendilerine tahsis edilmiş hususi mekânlarının bulunması, aidiyet hislerinin çocuklarda teşekkül etmesi açısından çok mühim yararlar temin edecektir.

Yetimhaneler çocukların barınmasını dışında bedensel ve manevi gereksinimlerini de sağlayacak yapıların olması, çocukların arzu edilen şekilde gelişimi açısından ehemmiyet arz etmektedir. Yetimhaneler çocukların hayatlarını sürdürdükleri yer olduğundan dolayı, ev ortamını aratmayacak şekilde tasarlanıp inşa edilmelidir. Yetimhanelerin kapasitesinin ve fiziki durumunun, yılın büyük bir kısmını burada yaşayan çocukların psikolojileri nazarı itibara alınarak tanzim edilmesi gerekmektedir. Mevcut yetimhaneler koğuş tarzıyla kışla sistemini çağrıştırmaktadır. Çocuklarının, kontrollü bir şekilde sosyal yaşama sokulabilmeleri ve toplumdaki tecrit edilmemeleri için "ev modelinin " tercih edilmesi, çocuklara kendilerinin bir ailedeymiş gibi hissettirilmesi önemlidir. Yetimhanede barınan çocuklara şahsiyet gelişimi, sosyalleşmeleri, kendilerini ifade etmeleri için değişik sosyal faaliyetler, bilgi müsabakaları, sportif çalışmalar ve toplumsal yaşama daha fazla katılımlarını sağlayacak aktivitelere katılmaları için destek olunması gerekmektedir. Yetimhanelerin erkek ve kız çocuklar olarak ayrı projelendirilmeleri, hususiyetle mekânların erkek ve kız çocuklar için ayrılması, çocukların biyolojik ve psikolojik açıdan daha iyi gelişmelerine katkı sağlayacaktır. Yetimhanelerin duygusal, sosyal, akademik ihtiyaçlara cevap verebilecek tarzda inşa edilmeleri çocukların faydasına olacaktır.

Kırgız Toplumunda Yetimlik ve Yetimlere Dair Genel Durum

Kırgızistan'da da dünyanın genelinde olduğu gibi yetim kalan gerçek yetimler ve sosyal yetimler mevcuttur. Başka coğrafyalarda çocuklar hangi sebeplerden dolayı yetim kalmış ve hangi problemleri yaşıyorlarsa, Kırgızistan'daki yetim kalan çocuklarda aşağı-yukarı aynı sebeplerden dolayı yetim kalmakta ve benzer problemleri yaşamaktadırlar.

Kırgız Kültüründe Yetimlik ve Yetimler

Kırgızistan'daki yetimhaneler 1930'ların ortalarında SSCB topraklarında görünmeye başladı. "Halk düşmanı" gibi lanse edilen Basmacıların² çocukları yetimhanelere yerleştirilmeye başlandı. 1940'larda, ise yetimhanelerdeki çocuklar, ebeveynleri 2.Cihan Harbi sırasında veya kıtlık sonucunda ölen kişilerin çocuklarıyla dolduruldu (Saralaeva, 2020).

Kırgızistan'da geleneksel sosyal yardım biçimleri arasında yetimlere yönelik tutumlar önemli bir yer tutmaktadır. Kırgızların "yetim evlat edinme" geleneği, yetimleri korumanın en etkili yolu olmuştur. Evlat edinen ebeveynler, gönüllü olarak çocuğun biyolojik ebeveynlerinin tüm sorumluluğunu üstlenirlerdi. Evlat edinilen çocuğu emzirmek için çok geç olsa bile, evlat edinen annenin emziriyormuş gibi yapması ve emzirdiği kendi çocuklarıyla eşit olduğunu göstermek için bir ritüel yapmak zorunda kalırdı. Çocuğun ebeveynleri hayatta olsaydı, onu ancak rızaları ile evlat edinebilirlerdi. Geçmişte bu uygulamanın yaygın olarak kullanılmasının başlıca nedenleri şunlardır:

² **Basmacılar:** Basmacı "saldırı yapan, hücum eden" anlamına gelen bu ifade, Çarlık devrinde Ruslar tarafından Türkmenistan, Başkurdistan ve Kırım'da çalışmalarını yürüten çeteciler için kullanılan bir tabirdir. Halklarını ve topraklarını savunan bu kişileri Ruslar düşman olarak görmüşlerdir (Donuk, 2022).

Kısırlık vakaları, kalabalık ailelerde yaşanan zorluklar, aile ve akrabalık bağlarını güçlendirmek vb. Kırgızlar genellikle en yakın akrabalarının oğullarını evlat edinirlerdi. Yaşlıların ev işlerini yapamadıkları veya mirasçıları olmadığı için evlat edinmeleri gerekiyordu. Yeni evlat edinilen çocuk, haneyi yönetmek ve yeni ebeveynlere saygı göstermek zorundaydı (Abramzon, 1999: 13).

Babası ölen yetim çocuğu yakın akrabalarından biri alır ve bundan sonraki hayatını o ailede devam ettirirdi. Yakın bir akraba velayet için uygun değilse, lider konumundaki kişiler veya aksakallar, uzak akrabaların talebi üzerine çocuğu onların uhdesine verebilirdi. Bir erkek akraba gelmediği takdirde kadınlar da vasî (veli) olarak yetim çocukları alma hakkına sahipti. Akraba bağı olmamakla birlikte, ölen kişinin ve çocuğunun haklarını korumak için bir kimse kendinin vasi kabul edilmesini talep edebilirdi. Göçebe topluluğa mensup yetim çocukların haklarından bahsedecek olursak, ait oldukları boyda istedikleri zamana kadar kalabilme hakkına sahiptiler. Vasî olan akrabaları, eylemlerinden ve suçlarından dolayı sorumlu tutulurdu. Yetim çocuğun babasının yakınları yoksa veya zayıfsa, yetim anne tarafının korumasını kabul edebilirdi. Annesinin korumasında olan yetim çocuk, eğer adam öldürülme fiilini işlerse, ölüm bedeli olan fidye anne tarafından değil babası tarafından olan fertlerden talep ediliyordu. Babası belli olmadan doğan bir çocuk, annesinin ait olduğu kabilenin bir parçası olarak kabul edilirdi (Grodekov, 1889: 55). Göçebe Kırgız toplumunda boylar içinde yetim ve dullarında olduğu ihtiyaç sahibi ailelere her zaman yardımcı olmayı bir vazife olarak görmüştür. Dul kadının çocukları büyüyüp, evlenip ve ayrılmak istediklerinde, dul kadın en küçük oğluyla birlikte yaşamayı tercih ederdi. Mal paylaşımında ise genellikle miras adaletli bir şekilde dağıtılır ve anne içinde bir pay ayrılırdı (Moldojunusov, 2020).

Kırgız atasözlerinde yetimlere dair sözler söylenegelmiştir. Bunlar arasında "Jetimdin akın jebe - Yetimin hakkını yeme", "Jetim ıylasa, jer titireyt - Yetim ağlasa yer sarsılır", "Jetim bala kekçil, jesir kadın elçil, ögöy öönçül - Yetim çocuk kinci, dul kadın ahlaken zayıf, üvey anne yabancıdır", "Eneli balanın özü tok, enesiz balanın közü tok - Annesi var çocuğun kendi tok, annesiz çocuğun gözü toktur", "Jetimge kamçı kötörme, jetimdin odun öçürbe - Yetimi kırbaçlama, Yetimin ateşini söndürme" atasözleri sayılabilir.

Kırgızistan'da Yetim ve Yetimhanelerin Durumuna Dair Birtakım İstatistikî Malumatlar

İnsan hakları aktivistleri, uluslararası standartlara göre yetimhanelerin ve yatılı okulların kapalı, cezaevlerine yakın kurumlar olarak sınıflandırıldığını söylüyor. Çocuklar mahkeme kararıyla bu kurumlara yerleştirildiği için birkaç yıl aynı grupta yaşamakta, okula, kantine gitmekte, sabahtan akşama kadar aynı yerde kalmakta ve tek başına bu kurumdan çıkamamaktadır. Bu bir özgürlük kısıtlamasıdır (Saralaeva, 2020).

Jogorku Keneş'in (Kırgız Meclisi) açıklamasına göre Kırgızistan'da yetimlerle ilgilenen 60 özel, 63 devlet ve 12 dini kurum olmak üzere 135 kurum bulunmaktadır. Yetimhaneler çoğunlukla Çuy, Talas, Celal-Abad ve Oş vilayetlerinde bulunmaktadır. Yatılı olarak bu müesseselerde toplam 8.800 çocuk yaşıyor. Bu çocukların %6'sı gerçek yetimlerden ve geri kalan %94'ünde ebeveynleri tarafından sahip çıkılmayan sosyal yetimlerden oluşmaktadır (Bengrad, 2017). Gerçekten yetim olan çocuklara

akrabaları sahip çıktığından yetimhanelere gönderilmiyor. Yetimhaneleri daha çok sosyal yetimler dolduruyor.

Sosyal Kalkınma Bakanlığı'na göre, bu çocuklar devlet, belediye, özel ve dini yatılı okullarda, merkezlerde ve yetimhanelerde eğitim görüyor. Bazı kimseler Kırgızistan'da iki ya da üç çocuk bırakarak Rusya'ya, Kazakistan'a veya başka bir yere çalışmaya gidiyorlar. Son birkaç yıldır insan hakları aktivistleri, hükümetin harcadığı parayı çocuğun ve içinde yaşadığı ailenin gelişimi ve bu tür yetimhaneleri finanse etmek için kullanması gerektiğini savunuyor. Çünkü her yıl bütçeden ayrılan miktar çocuklara değil, binaların tamirine, eğitimci ve bakıcı maaşlarına, gıdaya harcanmaktadır. Koruyucu aileyi savunanlar, ilk zafer olarak çocuğu yatılı kuruma gönderme kararının bir komisyon tarafından değil, bir mahkeme tarafından verildiğini ve bunun sonucunda yetimhanedeki çocuk sayısının son üç yılda yaklaşık 4.000 düştüğü ifade edilmektedir (Keneşova, 2016).

2020 yılı sonu itibarıyla ülkede 18 yaş altı 32.000'den fazla engelli çocuk bulunuyor ve bu toplam engelli sayısının yüzde 16,5'ini oluşturuyor. Her yıl yaklaşık 4.000 çocuk engelli statüsü almaktadır. 2020'nin sonunda Kırgızistan'da savunmasız olarak kayıtlı 340.000'den fazla çocuğu olan yaklaşık 106.000 aile vardı. 2020 yılı sonunda 8,3 bini koruyucu ailede olmak üzere 5,4 bini yetim olmak üzere 13,9 bin çocuk aile bakımına alındı ve 5,6 bin çocuk evlat edinildi. 2020'de 674'ü yetim olmak üzere 1,9 bin 18 yaş altı çocuk ve ergen ebeveyn bakımından yoksun bırakıldı. 2020'de 1.263 çocuk koruyucu ailenin yanına yerleştirildi. 643 çocuk Kırgız aileleri tarafından, 7 çocuk ise yabancı vatandaşlar tarafından evlat edinildi. 2020'de yetimhanelerde ve yetimler için internet okullarında yaşayan yaklaşık 2.000 yetim vardı. (24.Kg, 2021). Yatılı kurumlarda kalan çocukların adedinin geçmişe nazaran azalmasında mahkeme kararıyla çocukların bu kurumlara alınması gerçeği yatmaktadır. Devlet kontrolünün az da olsa arttığına bir işaret vardır.

Yatılı kurumlarda ve onun dışında kalan çocukların birçok problemi bulunmaktadır. Bunlar arasında 1-14 yaş arası çocukların yüzde 57'sinden fazlasının şiddetli disiplin cezasına çarptırılması gösterilebilir. Bu şiddet okullarda, ailelerde, yatılı kurumlarda ve başka yerlerdeki şiddeti içerir. Bu şiddet; istismar, zorbalık, insan ticareti ve açıkça yasaklanmayan bedensel cezayı içerir. Göçmenlerin çocukları, genellikle yetersiz destek ve gözetim altında veya yatılı bakımda kaldıkları için şiddete, istismara ve ihmale karşı özellikle savunmasızdır. Çocukların yaklaşık yüzde 73'ü aile içinde istismar veya ihmal yaşadığını bildiriyor. Kırgızistan, Orta Asya'nın en fakir ikinci ülkesidir. Kırgız çocukların %36'dan fazlası yoksulluk içinde büyüyor ve %7'si aşırı yoksulluk koşullarında yaşıyor. 16 yaşından küçük çocukların evlenmesi kanunen yasaktır. Kanunun müeyyidesinden kurtulmak için bazı erkekler çocuk yaşta kız çocuklarıyla kız kaçırma yoluyla evlenebilmektedir. Her yıl yaklaşık 16.000 kız çocuğu ya kaçırılıyor ya tecavüze uğruyor ya da kendisini kaçırınlarla evlenmeye zorlanıyor (wwo, 2022).

Yetimhanelerdeki yetim gençlerden her yıl yaklaşık 400 tanesi kurumdan ayrılmakta, büyük bir dünyaya çıkmakta ve aralarda kaybolup gitmektedir. Yetimhaneler her açıdan ideal mekânlar olmasa da çocuklara sığınak olması, barınma, yiyecek, eğitim, temel bakım, sosyallik ve destek sağlayan yuvalar olması açısından önem arz etmektedir (Bainazarov, Ormonova, ve Salimj, 2015: 33)

Devlet her yıl yetimhanelerdeki bakımı için yarım milyar som ayırıyor. Bu paranın %60'ı, yetimhane ve yatılı okul çalışanlarının maaşlarına gidiyor. Çocuklara kalan %40'lık kısımda çocukların harcamalarına kâfi gelmemekte ve çocuklar fiziki açıdan hedeflendiği şekilde yetiştirilememektedir. Çocuk başına ancak 14.000 ila 20.000 som arası bir miktar tahsis edilebilmektedir. Örneğin, Bişkek Yetimhanesinde çocuk başına ayda 20.000 Som'a kadar ve yılda 240.000'a kadar para tahsis edilmektedir (Saralaeva, 2020).

2015 yılında, *Nash Golos PF* organizasyonu ile Oeisis Yardım Vakfı'nın ortaklaşa yaptıkları ankette, yaklaşık iki yüz yetimhane mezununun "*hapishanede*", 178'inin "*evsiz*" olduğunu gösteren neticelere ulaştı. Yine 167'si "*alkolik*", 145'i "*suç ortamına karıştı*", 144'ü "*fuhuş yaptı*", 140'ı "*intihar girişiminde bulundu veya intihar etti*" ve 100'ü "*uyuşturucu bağımlısı oldu*" (Saralaeva, 2020). Bu durum yetimhanelerde çocuklar için yeme, içme ve barınma problemi kısmen çözülüyorsa da psikolojik, ahlaki ve insani özellikler açısından tam yetiştirilemediğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Devlet eliyle idare edilen yetimhanelerin hepsinde genellikle kendilerine ait tek müfredat tatbik edilirken, hususi yetimhaneler, yetimleri eğitim düzeyi yüksek olan okullara göndererek hem yetimlerin eğitimde muvaffak olmalarına hem de sosyal gelişimlerine yardım sağlamaktadır (Karakeeva, 2015). Yetimhanelerde kalan çocukların %6'sının tamamen sahipsiz olması, %22'sinin ebeveynlerinden birinin ölmüş olması, %21'lik kesimin maddi açıdan sıkıntılar yaşaması, %14'lük kesimin ise boşanmış ailelerden olması, yetimlerin buralarda kalmalarına sebep teşkil etmektedir. Kırgız aileleri başka ülke ya da illere para kazanmak için gittiklerinde çocuklarını bu müesseselerden birine terk etmeleri de dikkat çeken bir husustur (Tursunov, 2013). Yine Kırgız Toplumunda alkollü içeceklerden kaynaklanan aile içi şiddet ve zorla evlendirilme gibi unsurlarda çocukları birçok yönden olumsuz durumun kurbanı olmaya mahkûm etmektedir. Kırgızistan'da insan tacirlerinin ve fuhuş sektörünün ağına düşen çocuk sayısı için kesin bir rakam verebilmek mümkün değildir (UnitedNations, 2013).

Kırgızistan nüfusunun yaklaşık %13'ü çalışmak ve para kazanmak maksadıyla yurtdışına çıkmış durumdadır. Göçmenler çalışmak için Türkiye, Kazakistan, Avrupa ve diğer ülkeleri tercih etmektedirler. Ancak göçmenlerin çoğu birçok sebepten Rusya'da bulunmaktadır. Ülkenin ekonomisi neredeyse göçmenlere bağlıdır diyebiliriz. Göçmen olan Kırgız işçilerden gelen havaleler GSMH'nin üçte birini oluşturmaktadır. Ancak Kırgızistan bir yandan para kazanırken diğer yandan çocuklarının geleceğini kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Göçmenler tarafından geride bırakılan ve çoğu zaman başıboş bırakılan ve istismara uğrayan pek çok çocuk örneği bulunmaktadır. Geride kalan çocuklar bazen cinsel istismara maruz kalabilmektedir. Bunlara örnek olarak Çuy eyaletinde iki yaşındaki bir erkek çocuğun ölümü, Narın'da dört yaşındaki bir kıza tecavüz edilmesi ve yedi yaşındaki erkek kardeşi ve büyükannesinin öldürülmesi ve Issık-Köl'de iki yaşındaki bir kızın dövülerek öldürülmesi verilebilir (Riskulova, 2019).

2017 yılı resmi verilerine göre 1,6 milyon Kırgızistan yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Buda, nüfusun neredeyse yüzde 27'sini oluşturuyor. Bunların %72'si kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kırgızistan'daki göçmen ailelerin çocuklarına ilişkin kesin istatistikler bulunmamaktadır. Sosyal Kalkınma Bakanlığı'na göre, yaklaşık 72.000 çocuk var. UNICEF, 199.000 çocuğun hem babalarının hem de annelerinin göçte olduğunu ve 299.000 çocuğun ebeveynlerinden birinin de göçte olduğunu tahmin ediyor. Bu

Kırgızistan'daki reşit olmayanların sayısının yüzde 15'ini teşkil etmektedir. Göçler sadece kişisel yaşamı değil, tüm aile bireylerinin yaşamını etkilemektedir. Kırgızistan hükümeti henüz yeni, göçmenlerin tüm çocuklarını kayıt altına almaya başladı. Sadece geçen yıl aralık ayında, ebeveynleri yurtdışında olan 79.000 çocuk kayıt altına alındı. Anne babası çalışmaya giden çocuklar anaokullarına veya okullara gitmemekte bu da çocuklar için kötü bir gelecek anlamına gelmektedir. (Rıskulova, 2019) Çocukların okullara gitmemesinin arkasında birçok sebep yatabilmektedir. Ancak bunlar içinde en önemli faktörlerin arasında *Sosyal yetim* tabir edilen çocukların ailelerinin alkol ve uyuşturucu kullanmaları, şiddete maruz kalmaları, kardeş sayısının çokluğu ve çocuğun ailesinin, çalışma amaçlı göçmen statüsüyle yurt dışına çıkması sayılabilmektedir (İmankulova ve Antonoviç, 2016: 29).

Kırgızistan'daki Sosyal Yetimlerin Durumu

Sosyal yetimliğin nedenlerinden biri modern ailede meydana gelen krizdir. Bu kriz, ülkedeki çocuklarda olumsuz bir etkiye sahiptir ve bu da sosyal yetimliğin artmasına ve özel kurumların çoğalmasına yol açmaktadır. Aile, çocuğun karakterini oluşturduğu, görüşlerini, geleneklerini, davranışlarını ve iletişimini sürdürdüğü ana gruptur. Ailenin bu müspet tesirinden çocuğun mahrum kalması, ebeveyn ve çocuk arasındaki zayıf iletişim gibi dış faktörler sebebiyle çocuk menfi olarak çok etkilenmektedir. Bu etkilenme ileride kendi çocuklarını yetiştirmede de olumsuz manada devam eder. Ne yazık ki, bir kamu kurumunda yetişen ve aile tecrübesi olmayan yetimler çoğu zaman kendilerini ve çocuklarını devlet korumasına bırakmaktadır. Hızlı hayat şartları ve yaşam koşullarındaki değişiklikler günümüz gençliği için kilit rol oynamaktadır. Cinsel yaşamın erken başlaması, toplumda evlilik öncesi ilişkiye karşı hoşgörülü tutumdan kaynaklanmaktadır. Anne davranışının oluşumunda sosyal faktörlerin rolü büyük ve belirleyici olduğu için, birçok araştırmacı sosyal yetimliğin nedenlerini bulmakta zorlanmaktadır.

Belicheva S.A.'a göre kadınların yeni doğan çocukları terk etme nedenleri 2 gruba ayrılmaktadır. Bunlardan biri yaşam koşullarının karmaşıklığıdır (parasızlık, ebeveynler tarafından evden kovulma, babanın çocuk tarafından reddedilmesi). Diğer ikinci grup ise belli bir zekâ geriliği nedeniyle zihinsel desteğe ihtiyacı olan gruptur. İki grup arasında net bir sınır yoktur. Bazı kadınlarda, çocuklarının doğuştan gelen malformasyonlarının (engellilik) nedeni hamilelik sırasında çocuğa ilgi gösterilmemesidir (Belicheva, 1994: 39). Çocuklarını terk eden annelerin çoğu, ebeveynleri onları hayattayken terk ettiği için bu hareketi tekrarlayabilirler.

Sosyal yetimlerin yetimhane yerine koruyucu ailelere verilmesi istismara açık kurumlara yerleştirilmesinden daha iyidir. Aileye teslim edilen çocuk iyi bir ortamda yetişir ve bir gün kendi ailesine dönebilir. Bişkek'teki BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), bu yetim çocukların %20'sinin ebeveyninin olmadığını, ancak yüzde 80'inin sorunlu ailelerin çocukları olan "sosyal yetimler" olduğunu ifade etmektedir. Yetimhaneler yetimlerin bazı hayâtî problemlerini çözmede yardımcı mekânlardır. Ancak yetimhaneyi bulmak bütün problemlerin çözülmesi anlamına gelmemektedir. Maalesef yetimler bazı yetimhanelerde kurumsal tacizlere, şiddete, çalışanların şahsi işlerinde kullanılmak gibi çok yanlış muamelelere maruz kalmaktadırlar. Bunun ana sebebi bunların hakkını koruyacak birilerinin olmamasıdır. UNICEF'e göre, çocukların çilesi sadece yetimhane süreciyle

bitmemekte, 18 yaşında yetimhanelerden ayrıldığında da psikolojik, fiziksel ve cinsel çeşitli istismar türlerine maruz kalmaları devam etmektedir. UNICEF'ten Grebennikova, "Yalnızca birkaçı iyi niyetli ve hayatlarını başarılı kılabilirler durumda; %65'i hapse giriyor" diyerek yetimlerin çilesine dikkat çekmektedir. Yetimhanelerden ayrılan çocukların, organize suçlara karışmaları ve kolayca kandırılmaya müsait olmaları devlet için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Çocukların ve yetimlerin haklarını korumaya yönelik mevzuat olmasına rağmen, bunlar uygulanmadığı için çocuklar arzu edilen şekilde yetişmemektedir. UNICEF'e göre; şu anda çocuklarını en çok yetimhanelere ve pansiyonlara bırakanlar genelde işçi göçmenleri ve para kazanmak için başka ülkelere giden ebeveynlerdir (IRIN, 2008). Bu tarz ebeveyn bakımından yoksun bırakılan veya ebeveynleri, ebeveyn haklarından mahrum bırakılan çocuklar, yaşam koşulları zor olan ailelerin çocukları ile işçi göçmenlerinin çocuklarından teşekkül etmektedir (Saralaeva, 2020). Anne babalar ekonomik açıdan çocukları rahat yaşatalım ve bedensel açıdan yetiştirelim derken, maalesef çocukları ruhsal ve manevi açıdan aç bırakmaktalar ve topluma zararı dokunabilecek potansiyele sahip bir nesil yetiştirmektedirler.

Kırgızistan'da Yetimhaneden Mezun Olanların Durumları ve Karşılaştıkları Problemler

Genel olarak yetim çocuklar fiziksel ve psikolojik açıdan yetersiz olarak yetiştiklerinden dolayı, mezun olduklarında sadece %5'i iyi bir eğitim alma imkânına sahip olabilmekte ve iyi bir iş imkânına kavuşabilmektedirler. Gözlemlere göre, yetimlerin mezuniyet sonrasında %1-2'si alkollü içecekler bağımlısı, %10'luk bir kesim fuhuş batağında veya hayatı suç işlemekle geçmekte, %5'i ise evsiz bir şekilde yaşamını sürdürmektedir. Kalan %70-80'lik kesim ise koşulların kurbanı olmaktadır. Yetim mezunlar okumak veya çalışmak için çaba sarf ederler. Ancak yetersiz eğitim, mali destek ve barınma eksikliği, kendinden şüphe duyma, savunmasızlık duygusu gibi psikolojik sorunlar, gençlerin ve kızların ilerlemelerini ve hayatta başarılı olmalarına sıklıkla engel olabilmektedir (Saralaeva, 2020).

1985 senesinde Gorbaçov'un başlattığı "yeniden yapılanma" dönemi neticesinde Sovyetler Birliği parçalanma sürecine girmiştir. 31 Ağustos 1991 senesinde de bağımsız Kırgız Cumhuriyeti ilan edilmiştir (Buyar, 2017, s. 85). Kırgızistan bağımsızlık sonrasında, hukukun üstünlüğünü, hak ve özgürlüklerin dokunulmazlığını, özel mülkiyetin korunmasını, bireylerin haklarının korunmasını ve devletin ve vatandaşlarının karşılıklı sorumluluğunu garanti eden yasal demokratik bir devlet olduğunu ilan etmiştir. Kırgız Cumhuriyeti, en önemli haklardan biri olan sosyal koruma hakkını tanıır ve sosyal adaleti güçlendirme, sosyal olarak savunmasız gruplar ve engelli vatandaşlar için hedefli koruma sağlama, istihdam edilebilir nüfusun ekonomik refahını geliştirme ve zor yaşam durumlarında vatandaşlara yardım sağlama politikasını sürdürmeye devam etmektedir.

Yetimhane mezunlarının kaderinin nasıl geliştiğine dair resmi bir istatistik yoktur. Yetimhaneler ve yatılı okullar gibi devlet kurumları, mezun olduktan sonra koşullarının yaşamının nasıl geliştiğini izlemiyor ve ilgilenmiyor (Saralaeva, 2020). UNICEF'in raporuna göre 18 yaşına gelip yetimhaneden mezun olan çocukların büyük çoğunluğunun bedensel ve psikolojik problemlere maruz kaldığı ve %65'inin hapisle neticelenen cürümler işlediği anlaşılmaktadır (Mambetalieva, 2008).

2010 yılında Çocuk Haklarını Koruma Derneği, yetimhane mezunlarından hiçbirinin mezuniyet belgesi dışında herhangi bir ödeme almadığını belirtmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının araştırmasına göre,

yetimhane mezunlarının yüzde 66,5'i "hiç ödeme almamış" ve yüzde 50,6'sı "devlet yardımı almak için herhangi bir belge sunmamıştır." Yıllar geçtiği halde, savcıların tavsiyelerine rağmen durum değişmemektedir. Kırgızistan'da yetimhanelerden mezun çocukların kaçının devlet garantili ödemeler aldığını kimse bilmiyor. Bazı ülkelerde, yetimhane mezunlarının evsizler ve suç örgütü mensupları saflarına katılmaları için, 25 yaşına gelene kadar yaşamaları ve kendi ayakları üzerinde durmaları için sosyal destek düzenlenmektedir (Ismanov, 2020). Yetimler ve sosyal yetimlerle ilgili uluslararası ve sivil kuruluşların verileri bile farklıdır. Dolayısıyla bazı İstatistikler birbirini nakzetedir.

Kırgızistan'da Yetimhane ve Yetimlerin Problemlerine Dair Yapılan Çalışmalar

Kırgızistan'da yetimler ve yatılı okullara dair çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmalardan olarak Kırgızistan Cumhurbaşkanı Genelkurmay Başkanı Dosaly Esenaliev başkanlığında yetimhaneler ve yatılı okullar sisteminin reformu konusunda uzman çalışma grubunun olağan toplantısı buna örnek gösterilebilir. Toplantıda, uluslararası uzmanlar, yetimhaneler ve yatılı okullar sisteminin reformunda asıl görevin, ailenin çocukların yetiştirilmesinde ve eğitiminde çok önemli bir faktör olduğunu belirtiyorlar. Eski Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov'un 19 Temmuz 2018'de sivil toplum temsilcileriyle yaptığı toplantıda, Çocuk Hakları Savunucuları Birliği başkanı Nazgul Turdubekova, aile desteği ve çocuk koruma konusunu gündeme getirdi. Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına bağlı yetimhane ve yatılı okulların ıslahı için uzman bir çalışma grubu kurulmasına karar verildi (President.kg., 2018). Şu an birçok üniversitede, devletin yetimhane mezunlarını üniversitelere kabul etmek için sağladığı kontenjanlar var. Ancak çoğu mezun bunları kullanamaz. Uluslararası deneyimi gözlemlediğimizde verimsiz yetimhaneleri ve yatılı okulları kapatmıştır. Bu nedenle, birçok Avrupa ülkesi ve hatta Moldova, Gürcistan, Ukrayna ve Rusya'nın bazı bölgeleri gibi eski Sovyet cumhuriyetleri, yetimhaneleri tamamen tasfiye etti ve çocukları biyolojik veya koruyucu ailelerine geri döndürmeye odaklandı. Örneğin, Moldova'da yetimhanelerde 17.000 çocuk vardı ve işçi göçü Kırgızistan'ınkinden daha yüksek olmasına rağmen, aile ile yakın çalışmaya başladılar ve iki yıl içinde yetimhanelerin tamamen tasfiyesini sağladılar. Bir aile, yoksulluk nedeniyle çocuğundan vazgeçmişse, ailenin maddi durumunu iyileştirmesine yardımcı olur, ebeveynler yeterli ebeveynlik becerilerine sahip değilse, ebeveynleri eğitir ve geliştirir (Saralaeva, 2020).

Kamu vakıflarının çalışanları, yetimhanelerin tasfiyesi konusunu gündeme getirmeye başlayınca, bu sosyal kurumların yöneticilerinden büyük bir direnişle karşılaşıldı. Ancak bu fikri başlatanlar, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov tarafından desteklendi. 2018'de cumhurbaşkanı ve sivil toplum arasındaki bir toplantıda, toplumdaki en acil sorunun ne olduğuna dair müzakereler yapıldı. Yetimhanelerde ve yatılı okullardaki şiddetin yüksek düzeyde olduğu, çocukların çoğu zaman dayak ve aşağılanmadan kaçtığı, anne ve babasız büyüdükleri için çocukların ihmal halinde olduğu da bir gerçektir. Kırgızistan'ın pilot bölgelerinde düşük gelirli aileleri, koruyucu aileleri, aile tipi yetimhaneleri destekleyecek hizmetlerin yaratılması için çalışmaya devam edilmektedir. Böylece, sivil toplum sayesinde Kırgızistan'da yetimhanelerin ve yatılı okulların reformunda aktif bir aşama başladı (Saralaeva, 2020). Sovyet döneminden beri gelişen ve kelimenin tam anlamıyla sağlamaştırılan eski yozlaşmış sistemi kırdığı için iş çok zor. Ancak kamu bilincinin oluşması için daha yapılacak çok iş

var. Toplumun, zor bir yaşam sürme durumu nedeniyle çocuklarını yetimhanelere götürmek zorunda kalan annelere, modası geçmiş, devasa ve verimsiz bir yetimhane ve pansiyon sistemini sürdürmek yerine, onlara barınma ve istihdam konusunda yardım etmenin daha iyi olduğunu anlaması gerekiyor.

Kırgızistan'da ebeveyn bakımı olmayan çocukların ve yetimlerin devlet sosyal yardımları almalarını devlet aktif olarak savunmaktadır. Çocuklar 18 yaşına kadar, devlet tarafından garanti edilen sosyal yardımları alabilmektedir. Bir kısım yetim çocuklar ve evlat edinen ebeveynleri de bu yardımların farkında değildir. Yetim çocuklar bu parayı alabilseler gelecekte iş kurmaya bir imkân sağlar. Kırgızistan'da her yıl 450 çocuk, yetimhanelerden mezun olmaktadır. Ancak çocukların %84'ü kanunla sağlanan sosyal yardımlardan yararlanamamaktadır. Milletvekillerinin yetimhanelerin durumuna dair yaptıkları teftiş ziyaretinin ardından parlamentoda, yetim çocukların hangi konularda yardım alabileceği sorunları ele alındı. 660 çocuktan 491'inin devlet tarafından garanti edilen yardımlardan yararlanamadığı ortaya çıktı (Kakielyudi, 2020).

Yetimlerin problemlerini çözmek adına bazı çalışmalar yapılmaktadır. Buna örnek olarak Bişkek'teki "Zor yaşam durumlarında yetimlerin sorunları ve bunları kullanarak sorunları çözenin yolları" başlığı altında bir forum gösterilebilir. Forumu ülkenin dört bir yanından yaklaşık 70 çocuk ve çok sayıda iş adamı katıldı. Forumun amacı ebeveynini kaybetmiş çocuklara istihdam sağlamak, uygulama yollarını tartışmak ve çocukları girişimcilerle tanıştırmaktır. Sivil toplum kuruluşlarının araştırmalarına göre şu anda yatılı okullardan mezun yetimlerin sadece %10'u istihdam edilmektedir (Talipov, 2019).

Bugün Kırgızistan'da gerek gerçek yetimler gerekse de sosyal yetimler için ciddi çalışmalar yapılmakta, mevcut yetimlerin ve mezun yetimlerin şartlarının iyileştirilmesi yönünde müzakerelere devam edilmektedir. Tıbbi bakım da dâhil olmak üzere tüm haklarını ve en önemlisi çocuklar için barınma sağlanmasını da içermektedir. Şimdi hükümet bir konut yönetmeliği taslağı hazırlıyor ve sivil toplum örgütlerinin üyeleri bu sorunun çözülmesine yardımcı olmak için harekete geçiyor. "Sosyal Destek Yönetmeliği" Kırgızistan'ın geleceği için çok büyük bir atılım olacak ve yetim çocukların alması gereken yardımı almalarına imkân sağlayacaktır. Bugün Kırgız Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı, devlet desteği alan çocuklar için Birleşik Sosyal Yardımın (ESB) tespitinde ve tahakkuk ettirilmesinde sorunların varlığını kabul etti. Bu kapsamda, Bakanın talimatıyla sadece sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin değil, Millî Eğitim ve İçişleri Bakanlığı'nın da yer aldığı bölümler arası bir çalışma grubu oluşturuldu. Grubun çalışmasının sonucu olarak, yetimhaneler ve yetimlerin durumuna dair ciddi iyileştirmeler yapılacağına dair uzlaşma sağlanmış durumdadır (Kakielyudi, 2020).

İslam Dininin Yetimlere Bakışı

Câhiliye döneminde fakirlerin ve yetimlerin hukukuna itibar edilmez, cebir ve zulüm yoluyla malları ellerinden alınır. Yetimlerin maruz kaldığı bu zulmü, mallarının haksız yollarla ellerinden alınmasını İslâm dini büyük günahlardan saymış, yetimi en güzel şekilde büyütüp topluma kazandırma konusunu ısrarla vurgulamıştır. İslâm dini her cihetten yetimi muhafaza etme ve barındırma konularında hassasiyetle üzerinde durup iyi bir fert yetiştirmeyi hedeflemiştir. Ancak beşerî hukukta çocuk haklarıyla alakalı akademik ve bilimsel çalışmalar yapılmış olmasına rağmen bu çalışmalarda yetimlerin durumu ele alınmamıştır (Akyüz, 2010: 36)

Yetimliğin acısını bizzat tatmış olan Hz. Muhammed birçok Hadis-i Şerifinde yetimlerin hakları konusuna hassasiyetle eğilmiştir. Hz. Muhammed'in, "Rabbim! Ben, iki zayıf kişilik olan kadın ve yetim haklarının ihlâl edilmesinden insanları şiddetle uyarıyorum" buyurduğu (İbn Mâce, "Edep", 6) ve bir keresinde de şahadet parmağı ile orta parmağını birleştirerek, "Yetim bir kişiyi gözetip koruyanla cennette şöylece yan yana beraber olacağız" buyurduğu Hadis kitaplarında geçmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed S.A.V. yetim birinin başını, Allah rızasına kavuşmak amacıyla okşayan kişiye, elinin dokunduğu her saç teli sayısınca sevap yazılacağı ifade edilmiştir (Müsned, V, 250; Ebû Dâvûd, "Edeb", 121). Câhiliye dönemindeki harplerde senelerce sürüp giden kan davaları sebebiyle ölenler geride çok sayıda yetim çocuk bırakıyordu. Eli silâh tutmayan çocuklar, kızlar, yaşlılar ve kadınlar genellikle Arap yarımadasında mirasa layık görülmez ve yetim çocuklarda babalarından miras kalan terekeden yoksun bırakılırlardı. Yetim bazı kızlar vasîleri kanalıyla evlendirilir ve mehirlerine el konur, bazı zamanlarda da sırf yetimin mallarına sahip olmak için vasîleri onlarla kendileri evlenirdi. Bütün bu yanlışlara İslâm dini son vermiş, yetimlerin ve diğer hak sahiplerinin hakkını teslim etmiştir (Arı, 2013).

İslâm dini, beşerî bir gerçeklik olarak toplumsal sistemin vazgeçilmez bir unsurunu oluşturan yetimlere dair birçok düzenlemeler yapmış ve kıstaslar ortaya koymuştur. Bununla irtibatlı olarak da toplum ve fert ölçeğinde yetimlere yönelik yapılması icap eden sosyal, ahlâkî ve dinî mesuliyetler, Âyet-i Kerîme ve Hadis-i Şeriflerin ortaya koyduğu çerçevede oluşmuştur. Câhiliye devrinde horlanan ve hakir görülen ve toplumsal yaşamdan tecrit edilen yetimlerin İslâm'ın ortaya koyduğu birtakım düzenleme ve tatbikatlarla bir yönden sağlam ve karakterli kişiliğe sahip olmaları; beden, akıl ve ruh sağlamlığı cihetinden gelişmelerini ikmal etmeleri diğer yönden de içinde buldukları toplum ve çevreye entegre olarak sosyal yaşamda aktif rol üstlenmeleri hedeflenmiştir. Bu meyanda İslâm'ın, yetimlerin onurlarına uygun bir yaşam sürdürmelerini öngördüğünden dolayı, insanlığı ve Müslümanları, etraflarındaki yetimlerle alaka kurarak himaye etmeyi, onların parasal işlemlerini yüklenmeyi, eğitim ve öğretimlerinde yardımcı olmayı emretmiştir. Bu yolla da yetimlerin kişisel, bedensel, zihinsel ve psiko-sosyal gelişmelerini yakın markaja alıp kontrol etmeye teşvik ettiğini ifade etmek mümkündür.

İslâm'ın muâmelât sahasıyla alakalı ortaya koymuş olduğu hükümler bir bütün olarak değerlendirildiğinde bunların, güçsüz ve kimsesizleri muhafaza, haksızlıklar ve zulümleri nihayete erdirmeye, menfaat mücadelelerini engelleme, anlaşmazlık ve fitneleri yok ederek fert, aile ve toplumda sükûneti yerleştirme amacını gütmüştür. Babanın ölümüyle beraber muhafazasız kalan çocuğun birçok yönden mağduriyet yaşayabileceği kuvvetli bir ihtimaldir. Yetim kalan çocuk sıcak bir yuvada yetiştirilmez, ona muhabbetle kucak açılmaz, gerekli eğitim öğretim verilmez, babasızlığın veya annesizliğin sebep olduğu büyük boşluklar doldurulmaz ve en sıkıntılı da tek başına sokağa bırakılırsa o, yarın sosyal barışı ve toplumsal nizamı tehdit eden bir faktör şekline gelebilecektir. Bundan dolayı İslâm yetimleri himaye devresinde, Müslümanların yetim çocuklara yönelik son derece dengeli, hassas, iyiliksever merhametli, adaletli ve özverili olmaları emredilmiştir (Can, 2016: 131-132).

Yetimlere Dair Kur'ân-ı Kerîm'in Bakışı

Kur'ân-ı Kerîm 23 Âyet-i Kerîme ve 12 Sûrede yetimlere ait mevzulara temas etmektedir (İhyaorg, 2022). Bu durum, İslâm'ın en önemli ve ilk kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in bu mevzuya ne kadar

ehemmiyet verdiğini göstermesi bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Kur'ân Kerîm yetim meselesini vahyin ilk senelerinden itibaren ele almış, haklarının korunmasına yönelik gereken tedbirleri ortaya koymuştur. Âyetlerin nüzul döneminde Mekki³ Âyetler genel olarak yetime iyilik yapmayı, Medeni⁴ Âyetler ise yetimlerin muhafazası mevzuunda kati buyrukları içermekte olup, Âyetlerin müşterek mesajı ise Nisâ Sûre'sinin 10⁵. Âyetinde ortaya koyulmaktadır.

Yetimlerin Haklarının Muhafaza Edilmesi

Kur'ân-ı Kerîm; yetim haklarını korumanın, onurlu bir görev olduğunu beyan etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, en faziletli ve en güzel kişinin, her şeyden önce Allah'a ve Peygamberlere iman eden; çok kıymet verdiği maldan yetimlere, fakirlere, yolda kalanlara harcayan; namazını eda eden, zekâtını hakkıyla ödeyen olduğuna işaret etmiştir (Bahrü'l-ulûm, 1985: 25). Allah (c.c), Bakara Sûre'sinin 215. Âyet-i Kerîme'sinde, babasını yitirmiş, bir fert olarak toplumda unutulmuş, toplumun çaresizleri olan yetimlere, kendi ihtiyacı olmasına rağmen sevdiği malından infakta bulunan kullarını methetmiştir⁶.

Hangi amaçla olursa olsun haksız yere yetimin malını yemeye veya bir şekilde zarara uğratmaya yeltenen, yetimden evvel kendisini zarara uğratmış dünya ve ahiretini kaybetmiş kabul edilmektedir. Bu tarz bir yasak, mesuliyet ve tehlike barındıran bir haram olduğunun açık bir ifadesidir. Nisâ Sûre'sinin 27. Âyetinde yetim malına tenezzül etmenin kötülüğüne işaret edilmiştir.

Yetimlerin Mallarının Taksimi

Cahiliye devrindeki kızları, kadınları ve yetimleri miras payından yoksun bırakma uygulaması İslam'ın ilk devirlerinde Müslümanlar tarafından da devam ettirilmiş, bu duruma dair insanlar Hz. Muhammed'den hüküm sorunca, Âyet-i Kerîm'e inmiş ve Müslümanların bu mevzuda nasıl davranacakları ortaya koyulmuştur. Bu konuya Nisâ Sûresi 127⁸. Âyet-i Kerîme'de temas edilmiştir. Âyette işaret edilen noktalardan biri de yetim malının muhafazası, kimsesi bulunmuyorsa ihsanla (iyilik) himaye altına alınması konusudur. Çünkü bir yetimin babasını yitirmiş olması, hakkını alma ve malını harcaması mevzuunda yeterli olmayacaktır. Bu takdirde yetime ihsan ve adâlet (iyilikle) hisleriyle muamele etmenin bir emir olduğu beyan edilmiştir.

Yetimlere Ahlâkî ve İnsanî Açından Davranış Tarzı

Cahiliye Devrinde itibarları yok edilen, insanlık harici muamelelere maruz kalan yetimler ile alakalı olarak İslâm dini bu davranışların büyük günahlardan sayılacağını beyan etmiş, onurlu bir yaşam için bütün haklarını garanti altına almıştır. Yetimlerin vasî veya velîlerine hitapla: Yetime adaletle muamele etmenin, kendi çocuklarından ayırmamalarının, yeme-içme mevzuunda aynı sofrayı paylaşmalarının

³ **Mekki:** Genel görüşe göre Mekke'de veya Hicretten önce inen Sûre veya Âyetlere verilen isim.

⁴ **Medeni:** Genel görüşe göre Medine'de veya Hicretten sonra inen Sûre veya Âyetlere verilen isim.

⁵ **Nisâ 10:** "Yetimlerin mallarını haksız bir şekilde yiyenler, hakikatte şiphe yok ki karınlarına ancak ateş dolduranlardır. Zaten onlar alevi ateşe atılacaklardır."

⁶ **Bakara 2/215:** "Senden neyi harcamaları gerektiğini soruyorlar. Cevaben de ki: Harcamak istediğiniz mal, anne-baba, akrabalar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Hayır, namına neyi verirseniz şüphesiz Allah verdiğiniz şeyi bilir."

⁷ **Nisâ 4/2:** "Yetimlere ait olan malları verin, temiz olan şeyi kirli olanla yer değiştirmeyin, yetimlerin mallarını size ait mallara ilave ederek yemeyin; çünkü bu davranış büyük bir günahtır"

⁸ **Nisâ 4/127:** "Şöyle söyle: Yetimlere dair hükmü, Cenabı-ı Allah ve Kur'an'da size okunan Âyetler beyan ediyor; Yetimler için emredileni onlara vermediğiniz, nikâhlamayı da arzu etmediğiniz yetim kadınlar, biçare çocuklar hakkında, yetimlere adaletle muamele etmeniz hususunda size okunan Âyetler açıklıyor. Onlara İyilik namına ne yaparsanız kesinlikle Allah yapılı noksansız bilmektedir"

onlar adına hayırlı bir iş olacağını ifade etmiştir. Yetime karşı güzel davranması mevzuunda insanları eğitirken, kendilerini yetimlerin yerine koyup, babaların evlatlarına davranışı gibi davranmalarını önermiştir (Kasapoğlu, 2017: 45)

Yetimin yetiştirilmesi, haklarının muhafazası, içmesi, yemesi üzerinde Duhâ Sûre'sinin 93/6- 9. Âyet-i Kerîmelerinde de şu tarz beyan geçmektedir: "Allah seni yetim olarak bulup barındırma temin etmedi mi?", "O takdirde sakın ola ki yetimi ezme!". Duhâ Sûre'sinin son Âyetler'inde verilmek istenen mesaj ise şöyledir; Hz. Muhammed'in şahsında yetime dair sosyal ve ahlâkî sorunların üzerine toplumların dikkatini çekmek ve çözüm yolları bulmak olarak yorumlanmıştır (Karaman, 2016: 639-640)

Yetimler İçin Harcamada Bulunmak

Kur'ân-ı Kerîm Âyetlerinin yetimlere değer verip, gündeme getirdiği bir başka misali de cihat yoluyla Müslümanların kazandıkları ganimetlerden, harbe bizzat girememiş bir grup olan yetimlere beşte bir pay ayrılmasını istemektedir. Bu mevzuya dair talepler Enfal Sûre'sinin 41⁹. Âyet-i Kerîme'sinde yer bulmaktadır. Bu Âyette Allah, Allah Rasûlu ve Allah Rasûlu'nün yakınlarından hemen sonrasındaki sırada yetimler gelmektedir.

Yetimlerin Evlendirilmesi ve Mal Varlığının Durumu

Yetim çocuklar her zaman yetim olarak kalmayacaktır. Yetim çocuk akıl bâliğ olunca veya evlilik yaşına ulaşınca zekâ gücü, mallarının idaresi mevzuunda, denemeye muhatap kılınıp gelişme ve rüşte erme müşâhede edildiğinde şahitlerin yanında en güzel bir şekilde malının hepsinin yetime teslim edilmesi bir zorunluluktur (Köse, 1988: 298-300). Yetimin malının yönetiminden mesul olan velî zengin ise, velâyetinin mukabilinde yetimin malına tenezzül etmemesi ve ücret almaması, eğer velî muhtaç ise asgari şartlarda geçinmek için velâyetine mukabil ücret alması uygun görülmüştür (Cessâs, 1992: 2/66). En'âm Sûre'sinin 152¹⁰. Âyet-i Kerîmesinde iyi niyetli ve işlerini tanzim etmek isteyenlerin çekinmesine gerek olmadığını, ancak art niyetlilerin hedefe oturtulduğunu bildirmiştir. Âyetler yetimin vâsi veya velîsine yönelik olarak, onları muhafaza etme ve mallarına güzel bakmaları için çaba göstermeleri icap ettiği belirtilmiştir.

Yetimlerle İlgili Âyetler'den Çıkarılabilecek Hükümler

- Eğer yetim sefih ¹¹durumda ise rüşt çağına ulaşmadan ve malını güzel bir şekilde muhafaza edip kullanma kabiliyetini kazanmadan, malı yetime teslim etmeyip gözetmek ve himaye etmek gerekir.
- Rüşt yaşına gelen yetimler mallarını teslim almadan önce, malı muhafaza ve değerlendirme yeteneğine ulaştığı tespit edildikten sonra velî, yetimin mallarını teslim etmelidir.
- Veli şahitler yanında bir tutanak tutarak malı teslim etmelidir.

⁹ **Enfâl 8/41:** "Eğer Cenabı Hakka, birde hakla batılın ayrıldığı, iki ayrı ordunun birbiri ile yüzüze geldiği gün (Bedir Harbi) Hz. Muhammed'e indirdiğimize inanmışsanız, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin biliniz ki beşte biri Allah'a, Resûlüne, onun akrabalarına, yetimlere, fakirlere ve yolculara aittir. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir"

¹⁰ **En'âm 6/152:** "Yetim çocuklar Rüşte ulaşuncaya kadar yetimin malına, onun iyiliği söz konusu olmadıkça dokunmayın."

¹¹ **Sefih:** Kişinin kendi malını son derece israf ederek kullanması, zevke, eğlenceye ve süse aşırı derecede haris olması ve iradesi olmayan şahıstır (İslam ve İhsan, 2020).

- Veli, kendi evlatlarının geleceğine gösterdiği itinayı yetimlere yönelikte aynı seviyede ortaya koymalıdır. Eğitim öğretmenleri için de icap eden değer verilmelidir.
- Yetimler evlilik yaşına geldiklerinde, cemiyetlerin örfüne göre evlilikle alakalı tüm ihtiyaçlar giderilmelidir.
- Yetimlere yapılacak en küçük bir zulüm veya haksızlık cehenneme girmeyi mucip büyük günahlardan sayılmıştır.
- Âyetler’de Allah’ın, Allah’ı, Resûlüllah’ı ve yakın akrabaları zikrettikten hemen sonra yetimleri zikretmesi, yetime gösterilen ehemmiyeti göstermesi bakımından manidardır (Sâbûnî, 1997: 2/443).

Hadis-i Şeriflerde Yetimlere Dair Değerlendirmeler

Hız. Peygamber Kureyş kabilesine mensupluğunun yanında yetim olarak ve himayeye muhtaç bir şekilde dünyaya gelmiş, Hız. Hatice ile evliliğine kadar yaşamını maddi zorluklar içinde geçirmişti. Hayata yetim olarak gözünü açan Hız. Peygamber yetimliğe ait bütün acıları vicdanında yaşamış biri olarak peygamberlik sürecinde yetimlerin hakları mevzuunda hassasiyet göstermiş bir peygamberdir. Hız. Peygamber küçük yaşından itibaren bütün gereksinimlerini bizzat kendisi yerine getirmeye gayret etmiş, şahsına Ebû Talip’in yetimi sıfatıyla seslenilmişti (Nesâî, 2012: 3/120).

Yetimin Malının Muhafazası

Hız. Muhammed, yetim mallarının muhafazası ve haksız bir yolla yenilmemesi konusu üzerinde ısrarla durmuş, aksi takdirde yetimlere karşı yapılan bir yanlışın şiddetli azapla neticeleneceğini ifade edilmiştir. Korunmamız icap eden ve helâke sebep olan büyük yedi günahı; şirk, adam öldürme, sihir yapma, faiz yeme, haksız yolla yetim malı yeme, harpten kaçma ve namuslu hanımlara iftirada bulunma diye zikrederken, yetim malının haksız yere yenilmesinin de bu büyük günahlardan biri olduğu vurgulanmıştır (Buhârî, 1941: Vasaya 23). Hadiste, yetim malı yemenin şirk, sihir, katil, faiz gibi suçların hemen akabinde gelmesi, bu suçun büyüklüğünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Yetimlerin Kefaletini Üstlenmek

Hız. Muhammed, yetime helâl lokma sunmayı, kefaletini deruhte etmeyi, bakımına itina göstermeyi, güzel bir hayat temin etmeyi, sosyal bir mesuliyet olarak değerlendirmiş ve bu sorumlulukları yerine getirenin cennetle müjdelendiğini haber vermiştir. Peygamberlerin cennetteki derecelerinin en üst derecesinde olduğunu ifade etmiştir. Yetime kefil olmayı son derece teşvik etmiş, yetimin sorumluluklarını üstlenenle cennette yan yana olacağını müjdesini vermiş ve işaret parmağı ile orta parmağının arasını açarak " yetime kefil olan (onu yetiştiren) kişiyle ben cennette böyle beraber olacağız" (Müslim, 1992: 8/21). Başka bir Hadis-i Şerifte Hız. Peygamber:" İki çeşit insanın hakkının çiğnenmesine kesinlikle izin vermem; bunlar yetim ve dul kadınlardır (Nesâî, 2012: 64). Burada dul kadınla yetimin birlikte zikredilmesi, ikisinin de haklarını muhafazadan aciz olduklarından. Zira yetimi himaye edecek olan baba yardımı kaybolmuş durumdadır. Kadında yaratılış cihetiyle güçsüzdür ve de dul kalınca daha da sıkıntılı bir duruma düşebilir.

Hız. Muhammed en güzel evin içinde yetimlerin hayat sürdüğü ev en kötü evlerinde yetimlere karşı uygunsuz davranılan evler olduğunu beyanla:" Müslümanların evlerinin en hayırlı olanı; yetim

barındırılan ve ona güzel muamele edilen evdir. En hoş gitmeyen ev ise içinde yetimlere kötü davranılan evdir" (İbn-i Mâce, 2012).

Yetimin Hukuki Hakları

İslâm hukukçuları Âyet ve Hadislerden çıkarılan hükümler boyunca yetimlerin hukukunu bir bütün olarak değerlendirmiş naslara bakarak yetimlerin bakımına dair birtakım hukuki düzenlemeler ortaya koymuştur. Misal olarak; " Yetim süt emme dönemindeyken süt emme ihtiyacını yerine getirmek üzere sütanne hazırlanmasında ve bu görevin ücretinin ödenmesinde, önce velisini, daha sonrada sırayla diğer alakalı şahısları sorumlu tutmuşlardır (Serahsî, 1993: 235).

İslâm hukukçuları; yetimlerin ülke örfüne uygun olarak yetiştirilip barındırılmalarını, farz-ı kifâye¹² olarak görmüşlerdir. Bu mesuliyet ilk olarak yakın akrabalarınındır. Sorumluluklarını yerine getiremedikleri ya da yok oldukları takdirde sorumluluk genel olarak Müslümanlara geçer. İslâm hukuku nazarında kimsesi olmayan yetimlerin vasîsi /velisi devlet reisidir (İbn-i Mâce, 2012: 15). Bu görev, devletin kontrol ve himayesinde koruyucu aile ya da alakalı kurumlar eliyle icra edilecektir

Herhangi bir sebepten yönetim boşluğu doğduğunda mesuliyet yetimin yaşadığı bölgedeki Müslümanlara geçer. Fakihlere göre her doğan çocuk İslâm fitratı üzere dünyaya geldiğinden inancının sorgulanmaması gerekir. Bu yönüyle yetimlerin ebeveyni hangi inanca sahip olursa olsun yetimler sokaklara bırakılmamalı ve kötü niyetli insanların insafına terk edilmemelidir (Köse, 2003: 68). İslâm Fukahası, emeğinin karşılığı ödenmeden ve ücreti verilmeden yetimlerin çalıştırılmasını menetmiş ve haram olarak değerlendirmiştir (İbn Nüceym , 1983, s. 288). Velî mecbur kalmadıkça velâyeti altındaki yetime ait malları zarar görme ihtimali varsa malından borç vermeye, satmaya veya kurban kesmeye ve hediye vermeye muktedir değildir (Serahsî, 1993: 66).

Bu kararlar yetimin hukukunun muhafazasına yönelik verilmiş kararlardır. Miras yoluyla yetime geçen miras kendisine verilmeyip, velî/vasîsine teslim edilmeli ya da hâkim tarafından kontrole alınmalıdır. Mâlikî ve Hanefî hukukçuları, çocuğun temyiz döneminden önceki bütün tasarrufları yok hükmünde görmüş ve hükümsüz olarak değerlendirmişlerdir. Şâfiî ve Hanbelî hukukçuları nazarında ise; baliğ olmamış çocuğun temyiz döneminden önceki ve sonraki malî tasarruflarının hepsini hükümsüz olarak değerlendirmişlerdir (Apaydın,1996:503). Yetimler başlarını sokabilecekleri bir mekândan ve bütün yardımlardan mahrum kalırlarsa zalim ve vicdansız velilerin eline geçebilir, bundan dolayı akrabalarının yanına vermek ve böylece en güzel şekilde yetişmelerine gayret göstermek gerekir. Eğer yakınları yetime bakmaya uygun değilse bu vazife topluma ve devlete düşmektedir. Bir veliye verildiğinde haksızlığa maruz kalan yetim, hâkim vasıtasıyla tespit edilecek bir başka velinin uhdesine tevdi edilir. Bu da gerçekleşemediğinde yetimi himaye vazifesi devletin ilgili sosyal kurumlar veya vakıflar bu vazifeyle mükellef hale gelirler (Karaman, 2016: 153).

Yetimlerle İlgili Hadislerden Çıkarılabilecek Hükümler:

- Yetimlere daima şefkatli olmak icap etmektedir.

¹² **Farz-ı Kifaye:** Müslümanların bir kısmının yapmasıyla diğer Müslümanlardan mes'ûliyyetin kalkmasıdır.

- En hayırlı ev yetim bulunan ev; en kötü evde yetimlerin horlandığı evdir.
- Kim yetimi yedirir, içirir ve barındırırsa affı mümkün olmayan bir günah işlemek şartıyla cennetlik olur.
- Bir kimse bir yetimin saçını okşarsa, dokunduğu saç teli adedince sevap verilir.
- Bir kimse ölürken borç veya yetim bırakırsa; O borcu ödemeyi ve yetime bakmayı Hz. Muhammed üstleniyor.
- Kalbinin yumuşamasını isteyen kişiye fakir doyurmak ve yetim başı okşamak tavsiye ediliyor.
- Müslümanlar yetimle dul kadının hakkını gasp etmekten şiddetle menolunmuşlardır.
- Müslümanları helak eden yedi şeyden biri de yetim malı yemek olarak ifade edilmiştir (İslam ve İhsan, 2020).

Sonuç ve Öneriler

Genel olarak Dünya’da özel olarak da Kırgızistan’da yetim çocuklar meselesi bir sosyal problem olmaya devam etmektedir. Yetimler içerisinde Sosyal yetimler ayrı ve önemli bir yer tutmakta ve sayı olarak da bildiğimiz yetim tarifindeki yetimlerden daha kalabalık bir gruptur. Kırgız toplumunun da mensup olduğu İslâm Dini’nde yetimlerin dikkat çekecek derecede özel bir konumu vardır. Bunu, yetimlere Kur’ân-ı Kerîm’in 12. Sûresinde ve 23. Âyet-i Kerime’sinde yer vermesi açık bir şekilde göstermektedir. Hz. Peygamberde Hadis-i şeriflerde bu konuya özel bir itina göstermiştir. İslâm mefkûresinden üst seviyede etkilenen Kırgız kültüründe de yetimlerin çok ayrı ve özel bir yeri vardır. Hâlihazırdaki Kırgız toplumu İslâm Dini’nin bu konudaki ahkâmından ve kadim kültüründeki yetimlere karşı olan bakış açılarından da faydalanarak yetim ve sosyal yetimlerin problemlerinin çözümünde veya azaltılmasında ve yetimhanelerin ıslah edilmesinde fayda temin edilebilir. Dinler, tarih boyunca toplumlarının yaşamlarında çok ciddi tesirler icra etmiş sistemlerdir. Bundan dolayı genel olarak İslâm dinine mensup olan Kırgız toplumuna, dinlerinin yetimlere yönelik bakışı ne kadar iyi anlatılabilirse, yetimlere ait problemlerin çözümü için daha güzel neticeler alınabilecektir. Özellikle sosyal yetimlerin toplumda mümkünse hiç olmaması veya minimize edilmesinde ciddi katkılar sağlayabilir.

Yetimler, Yetimhaneler ve Mezun Yetimlerin Problemlerinin Çözümüne Dair Bazı Öneriler:

1. Devlet ve halk beraberce yetim ve sosyal yetimlerin azaltılması için yapılabilecek her türlü tedbiri almalıdır.
2. Yetimhanelerin fizikî noksanlarının yok edilerek belli bir standarda getirilmesi ve devletin kontrolünde bir çatı kuruluş eliyle bütün yetimhanelerin takip ve kontrollerinin yapılması gerekir.
3. Din görevlileri camilerdeki vaaz ve hutbelerinde yetimlere yardımcı olmanın mensup oldukları dinlerinin ve kadim kültürlerinin gereği olduğunu işlemelidirler.
4. Televizyon ve radyo programlarında, alanında uzman din adamları ve bilim adamları davet edilerek yetimlere dair yapılması gerekenler işlenebilir.
5. Yetimlere karşı görevleri içeren diziler, filimler ve tanıtıcı tarzda yayınlar yapılarak, İslâm dininin ve Kırgız kültürünün konuya bakışları işlenebilir ve toplumun bu konuya karşı duyarlı olması temin edilebilir.

6. Evlilik öncesi evlenecek çiftlere evlilik kursları açılarak ve ailenin önemini anlatan programlar yaparak, sosyal yetimlerin oluşması azaltılabilir.
7. Yetimhane faaliyetlerini yürüten sivil toplum kuruluşları ile resmi organlar arasında bir ulusal koordinasyon sağlanarak bilgi aktarımı ve mevcut imkânlardan daha ekonomik bir şekilde faydalanılması temin edilmelidir.
8. Yetimhanelere milletvekillerinin, bilim adamlarının, ülkenin meşhur sanatçılarının, film artistleri gibi itibarlı insanların gelmesini temin ederek çocuklara değerli oldukları hissettirilmelidir.
9. Devletin ekonomik gücünün yetmediği yerlerde, devlet kontrolünde halkın ve sivil toplum kuruluşlarının katılıp destek yapabileceği yardım programları düzenlenebilir.
10. Yetimlere Kırgızistan şartlarında 18 yaşından küçüklere verilen 705 som (8,71\$) (Akbaraliyeva, 2018) paranın miktarının artırılması, bu paranın bütün yetimlere verilmesi ve bu yardımı almak için gerekli olan bürokratik zorlukların kaldırılması gerekmektedir.
11. Gerek yetimhanelerde kalan gerekse de bir yakınının yanında kalan yetimlerin sağlık kontrolleri daha dikkatli takip edilmeli ve belli periyotlarla doktor, psikolog ve psikiyatri desteği sağlanmalıdır.
12. Devlet bünyesinde, Kırgızistan'da oluşan deprem, sel gibi tabii afetlerde mağduriyet yaşayıp yetim kalan ve ebeveyn ilgisizliğinden ortada kalan yetimler için, süratle görev yapmak amacıyla "Yetimhaneler Acil Vazife Müdürlüğü" kurularak fuhuş şebekelerinden, misyonerlik teşkilatlarından ve organ kaçakçılığıyla uğraşan mafya gruplarından önce bu yapı tarafından yetim çocukların muhafazaya alınması sağlanmalıdır.
13. Kırgızistan Üniversitelerinde sosyal görevler sahasında eğitim veren bölümlerin oluşturulmasının teşvik edilmesi ve parasal açıdan da destek gösterilmesi gerekir.
14. Yetimhanede yaşayan çocukların toplumdan tecrit olmaması ve kontrollü bir şekilde sosyal yaşama girmeleri için yetimhanelerde koğuş tarzından, çocukların aile sıcaklığını daha çok hissedebilecekleri şartlar sağlanmalıdır.
15. Yetimhanelerin işletme yasaları ve mevzuatları, giriş şartları gözden geçirilerek günümüz tatbikatları çerçevesinde güncel hale getirilmeli; uzmanlarca kabul görmüş standart bir "yetimhane işletme modeli" teşekkül ettirilmeli, bu mevzuda deneyimli ve bilgi birikimi olan STK'larla tecrübe alış-verişi gerçekleştirilmelidir.
16. Kırgızistan yetimhanelerinde ülke ve bölgelerine dair tarihî, sosyal ve kültürel zenginlikleri öğreten müfredatlar koyulmalı ve bu yetim çocukların kültürlerine, halkına ve dünyaya faydası olan nesiller olarak yetiştirilmelerine katkı sağlanmalıdır.
17. Öncelikli olarak bir program çerçevesinde Kırgızistan'ın sosyo-kültürel yapısına vâkıf olan pedagoglar, psikologlar ve bir sistemli yetimhane çalışmaları bulunan STK'ların temsilcilerinden oluşan bir yapı oluşturularak yetimhanelerde çalışanların, sosyolojik ve psikolojik alanda hizmet içi eğitimler görmesi, mevcut yetimhane vazifelilerinin sosyal hizmetler sahasında donanımlı duruma getirecek eğitimlerin sunulması sağlanmalıdır.
18. Yetimhanelerdeki çocukların cinsel taciz, dayak, aşağılanma, şiddet ve her türlü istismardan korunmaları için yukarıda zikredilen birimin yönettiği sistemli bir teftiş müessesesinin

kurulması ve yetim çocuklara haklarının neler olduğu ve bu gibi sıkıntılı durumlarla karşılaşmaları durumunda başvuracakları süreçlerin anlatıldığı seminerler, toplantılar ve programlar tertip edilmelidir.

19. Yetimhanelerde yaşanan maddi sıkıntıları göz önünde bulundurarak her yetimhaneye özel bir vakfiye oluşturulmalıdır. Çünkü bu vakfiyeler, devletin yetimler için ayırdığı fonlarda sıkıntılı bir durumun oluşması veya ayrılan fonların yetersiz gelmesi durumunda devreye girerek hizmetin kesintisiz olarak sürmesini temin ederler.
20. Yetimhanelerdeki travma yaşamış çocuklara iyileştirme uygulamaları ve psikolojik yardımın devlet desteğiyle yürütülmesi için projeler oluşturulmalı ve projelerde devlet tarafından maddi ve lojistik yardımlar temin edilmelidir.
21. Yetimhanelerde yetişen çocukların 18 yaşından sonra yetimhaneden hiçbir meslek sahibi olmadan mezun edilmeleri yerine, toplumda kabul gören bir meslek öğrenmeleri için lazım olan kurslar ya da mesleki okulların kurulması, buralarda öğrenim gören gençlerin yaşama tutunana deyin gözlenmeleri ve yönlendirilmeleri şarttır.
22. İşletmelerin ve Üniversitelerin yetimhanede yetişen çocuklara yönelik özel kontenjan ayırmalarının temin edilmesi bu çocukların toplumla kaynaşmasına yardımcı olacaktır.
23. Maddi yönden fakir olan mahallerde kurulan yetimhanelerde muhtemel yiyecek sıkıntısına dair problemlerin çözümünde, yetimhanelerin kontrolünde mandıra, tavuk çiftliği, sebze-meyve bahçeleri, dokuma atölyeleri, terzilik öğretecek şekilde şartların sağlanması, hem yetimhanedeki çocukların hoşça vakit geçirmelerine, ihtiyaçların temininde ve çocukların meslek öğrenmelerine vesile olacaktır.
24. Ebeveyn bakımından yoksun bırakılan sosyal yetim kategorisindeki çocuklar için ebeveynlerinden kanun yoluyla nafaka talep edilebilir.
25. Yetimhane mezunlarına konut edinme ve yeni hayata uyum sağlama yönünde devlet kolaylıklar sağlamalıdır.
26. Devlet, mezuniyet sonrasında da yetimleri takip etmeli ve problemlerinin çözümüne destek sağlamalıdır

Kaynakça

- 24.Kg. (2021, 05 16). *Ölködöğü böböktördün 51 payızı erkek baldar*. Baldar tuuraluu kızıktuu faktılar. 24.Kg:https://24.kg/kyrgyzcha/195803_olkodogu_boboktordun_51payyizyi_erkek_baldar_baldar_tuuraluu_kyzyiktuu_faktyilar/
- Abdraeva, S. (2019, 05 27). *Kırgızistanda İnternet Tibindegi baldar*. KABAR: kg.kabar.kg/news
- Abramzon , S. (1999). *Kırgız jana Kırgızstan tarıhı boyunça tandalma emgekter*. Bişkek: Kırgızistan Soros Fondu.
- Afamilyforeveryorphan. (2021, 05 18). *Please Pray for Vulnerable Children in Kyrgyzstan. A family for every orphan*: <https://afamilyforeveryorphan.org/please-pray-for-vulnerable-children-in-kyrgyzstan/>
- Akbaraliyeva, A. (2018, 01 26). *JÖLÖKPUL (POSOBİE) DEGEN EMNE? Je anı kimder aluuga ukuktuu*. Aymak.kg.: https://aimak.kg/eldin_unu/okurmandardyn_pikir/25436-zhölökpul-posobie-degen-emne-zhe-any-kimder-aluuga-ukuktuu.html

- Amber, S. (2022). Dini İnançlar Zaviyesinden Kırgızların Dünü-Bugünü ve Kırgız Gençlerinin İnançlara Karşı Olan Tutumları . *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1173-1197. doi:10.15869/itobiad.1090954
- Arı, A. (2013). *Yetim*. TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yetim>
- Aslan, Ş. (2021, 05 12). *Şehirler ve Yetimhaneleri*. BirGün: <https://www.birgun.net/haber/sehirler-ve-yetimhaneleri-344411>
- Bahrü'l-ulûm, İ. (1985). *El-Yetim fi'l-Kur'âni ve's-Sünneti*. Beyrut.
- Bainazarov, İ., Ormonova, A., & Salimj, L. (2015). *Orphanage Graduates of Kyrgyzstan Assesment of Rights and Needs*. Bişkek: Usaid.
- Bayraktar, S. (2015). *İnsanlığın Kanayan Yarası Çocuk İstismarı ve İhmali*. İstanbul: Nobel Tıp.
- Belicheva, S. (1994). *Osnovy preventivnoy psikhologii*. M.: Redakionno-izdatel'skiy tsentr Konsortsiuma "Sotsial'noye zdorov'ye Rossi.
- Bengrad, A. (2017, 05 29). *Kırgızstanda 60 jeke mençik baldar üyü bar*. 24.Kg: https://24.kg/kyrgyzcha/53065_kyrgyzstanda_60_jeke_menchik_baldar_uyu_bar/
- Buhârî, M. (1941). *et-Târîhu'l-Kebîr* (Cilt 1-4). Haydarâbâd.
- Buyar, C. (2017). *Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar)*. C. Buyar içinde, Kırgızistan:Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset (s. 657). Bişkek.
- Can , A. (2016). Kurana göre Yetimlerin Himayesi. *Diyanet İlmi Dergi*, 52(3), 129-163.
- Cebi, E. (2015, 09 15). *Mahrumiyetin Kurumsallaşmış Mekânları Yetimhaneler*. İHH: <https://ihh.org.tr/anlati/mahrumiyetin-kurumsallasmis-mekanlari-yetimhaneler>
- Child Fund. (2021, 03 29). *The Plight of Orphans in Belarus*. Child Fund International: <https://www.childfund.org/Content/NewsDetail/2147489706/>
- Children Of Grace. (2022). *Help provide food, medical care, and hygiene products during this crisis*. Children Of Grace: <https://childrenofgrace.com/>
- Global Child Advocates. (tarih yok). *Every child needs the love of family*. Global Child Advocates: <https://globalchildadvocates.org/socialorphans>
- Grodekov, N. (1889). *Kyrgyz and Karakirgies of the Syr Darinmskoy Oblasti*. Tashkent: Legal status.
- Harmancı, P. (2015). Dünyadaki ve Türkiye'deki İntihar Vakalarının Sosyodemografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*.
- Ismanov, A. (2020). *Kırgızstandağı jetimder: jarandıgı jok jaktar sımal*. Janı Jüzdör: <http://nlkg.kg/kg/society/at-gunpoint/siroty-kyrgyzstana-kak-lica-bez-prav-i-grazhdanstva>
- İbn-i Mâce, H. (2012). *Süneni İbni Mace Tercemesi ve Şerhi,Edep bölümü 6 (Cilt 10)*. (H. Hatipoğlu, Çev.) İstanbul.
- İbn Nüceym, Z.-M. (1983). *El-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. (M. Mutî el-Hâfız, Dü.) Dımaşk.
- İhyaorg. (2022, 07 12). *Kuranda Yetim*. İhya.org: <https://meal.ihya.org/kurandan-ayetler/kuranda-gecen-yetim-ile-ilgili-ayetler.html>
- İslam ve İhsan. (2020, 08 25). *Sefih Ne Demek? İslam ve İhsan*: <https://www.islamveihsan.com/sefih-ne-demek.html>
- İmankulova, M., & Antonoviç, L. (2016). *Kırgızistanda Mektepke Barmay Kalgan Baldar menen iştüö Boyunca Koldonmo*. Bişkek: VRS Company.

- İNSAMER . (2021, 03 29). *Suriye’de Çocuk Olmak*. İnfografik: https://insamer.com/tr/suriyede-cocuk-olmak_2025.html
- IRIN. (2008, 07 29). *Kyrgyzstan: Move to keep orphans out of institutions*. refworld: <https://www.refworld.org/docid/4896c471e.html>
- Kakielyudi. (2020, 02 11). *Uyazvimyye Deti V Kyrgyzstane: Vo Bzlosruyu Zhizn' Bez Deneg ı Dokumentov*. Kakielyudi: <http://cso-central.asia/uyazvimye-deti-v-kyrgyzstane-vo-vzroslyuyu-zhizn-bez-deneg-i-dokumentov/>
- Karakeeva, J. (2015, 05 20). *Kyrgyz State Orphanages Offer Bleak Future*. İwpr: <https://iwpr.net/global-voices/kyrgyz-state-orphanages-offer-bleak-future>
- Karaman, H. (2016). *Heyet”. Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Cilt 1-5). Ankara.
- Keneşova, R. (2016, 05 04). *Azattık Unalgısı. Baldar üyündöğü "jetim" baldar:* https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_children_right/27713397.html
- Köse, S. (2003). *Lakit*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi(DİA) (Cilt 27). İstanbul.
- Mambetalieva, G. (2008, 07 29). *Move to keep orphans out of institutions*. The New Humanitarian: <https://www.thenewhumanitarian.org/report/79488/kyrgyzstan-move-keep-orphans-out-institutions>
- Moldojunusov, K. (2020, 04 07). *Köçmön kırgızlarda jetimderdi, jesirlerdi jana karyalardı sotsialdık jaktan korgoo jana koldoo çaraları*. Muras: https://muras.turmush.kg/unews/un_post:16837
- Muhina, V. (1991). *Lishennyje roditel'skogo popechitel'stva: Khrestomatiya*. M.: Prosveshcheniye.
- Muslim Global Relief. (2021, 03 29). *“My Orphan”*. Muslim Global Relief: <http://www.muslimglobalrelief.org/my-orphan.aspx>
- Müslim, E.-H.-H.-K. (1992). *el-Câmiu’s-Sahîh* (Cilt 1-3). İstanbul.
- Nar, C. (2020, 17 09). *Küresel Hastalık: Çocuk İstismarı*. İNSAMER: https://insamer.com/tr/kuresel-hastalik-cocuk-istismari_3305.html (29.03.2021)
- Nar, C. (2021, 04 27). *2021 Yetim Raporu*. İstanbul: Pelikan Basım. Yetim ve Yetimlik: https://www.insamer.com/tr/2021-yetim-raporu_3922.html
- Nesâî, E. (2012). *Sünen-i Nesâî* (Cilt 1-2). İstanbul.
- Özkan, A. (2017, 04 06). *Dünya genelinde öksüz ve yetim çocukların sayısı 140 milyon*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/5549>
- President.kg. (2018, 10 12). *Baldar üylörün jana internat tibindegi mekemeler sistemasın reformaloo boyunca eksperttik jumuşçu toptun kezektegi jyunı ötkörüldü*. Kırgız Respublikasının Prezidenti: http://www.president.kg/kg/okujalar/12459_baldar_ylrn_ghana_internat_tibindegi_meke_meler_sistemasın_reformaloo_boyuncha_eksperttik_ghumushchu_toptun_kezektegi_ghiy_ini_tkrld
- Rinatovna, N. (2012). *Status detey v sovremennom rossiyskom obshchestve i sem'ye*. Kazan.
- Rıskulova, N. (2019, 04 02). *Migratsiyanın kunu: Kırgızstanda ata-enesiz baldardın muunu ösüüdü*. Bbs News-Kırgız Hızmatı: <https://www.bbc.com/kyrgyz/47786558>
- Sâbûnî, M.A. (1997). *Tefsiru Ayati'l-Ahkâm*. (Cilt 1-2). Şam

- Saralaeva, L. (2020, 02 07). “Neeffektivnyye” detskiye doma. Novie Litso: <http://www.nlkg.kg/ru/ru/society/children/“neeffektivnye”-detskie-doma>
- Serahsî, M. (1993). *El-Mebsût* (Cilt 4). Beyrut.
- Sesric. (2021). *Resilience Building Studies: Conflicts, Peace and Security*. SESRIC: <http://www.sesric.org/conflicts-peace-security.php>
- Sezgin, H. (2019, 08 26). *Avrupa’da Kayıp Refakatsiz Mülteci Çocuklar*. İNSANMER: https://insamer.com/tr/avrupada-kayip-refakatsiz-multeci-cocuklar_2331.html
- Talipov, U. (2019). *Jetim baldardın köygöylörünö arnalgan forum ötüüdö*. Janı Kalleksiya: <https://maralfm.kg/archives/350551>
- TDK. (2022, 04 01). *Öksüz*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/>
- TDK. (2022, 03 29). *Yetim*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/>
- Tursunov, H. (2013, 01 22). *Kyrgyzstan: Labor Migrants Leave Behind “Social Orphans”*. *Eurasianet*: <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-labor-migrants-leave-behind-social-orphans>
- Unesco. (2021, 03 29). *Education*. *Unesco*: http://www.unesco.org/new/en/archives/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for-all/single-view/news/263_million_children_and_youth_are_out_of_school_from_primar/
- Unicef. (2021, 03 29). “Orphans”. Unicef: <https://www.unicef.org/media/orphans>
- UnitedNations. (2013, 04 26). *Kyrgyzstan must uphold its vows to protect children from sexual abuse, UN expert urges*. *United Nations*: https://news.un.org/en/story/2013/04/438202-kyrgyzstan-must-uphold-its-vows-protect-children-sexual-abuse-un-expert-urges#.VWcH3M_tIHw
- WaybackMachine. (2002, 07). *Children on theBrink 2002*. Wayback Machine: http://www.usaid.gov/pop_health/aids/Publications/docs/childrenbrink.pdf
- Wikipedia. (2022, 05 25). *Yetimhane*. Wikipedi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Yetimhane>
- Wiktionary. (2023, 02 20). *Cupoma*. Wiktionary: <https://ru.wiktionary.org/wiki/сирота>
- WorldWithoutOrphans . (2013, 02). *The Orphan Challenge*. *World Without Orphans*: http://www.worldwithoutorphans.org/_service/38803/download/id/35039/name/Orphan+Challenge+Booklet+A5_Preview_05.pdf
- wwo. (2022, 04 03). *Kyrgyzstan without Orphans*. *worldwithoutorphans*: https://worldwithoutorphans.org/about/national-teams/country-movements/people_organization/138526

Extended Abstract

As in different countries of the world, natural disasters, war, poverty, migration, etc. in Kyrgyzstan. There are a considerable number of children who are orphaned due to various reasons. Our article aims to analyze the situation of orphans, which is a serious social problem for the Kyrgyz Society, and to reveal what solutions can be produced by the society and the state to solve their current problems such as nutrition, shelter and education. We tried to reveal how religion can be benefited from in the solution of the problem by evaluating the approach of the religion of Islam, to which the Kyrgyz

Community is a member, on orphans in the light of the Qur'an and Hadiths and revealing the positive approach of religion towards orphans.

In Kyrgyz culture, the word orphan is generally used in the sense of "a child who has lost both parents or a single parent". In today's world, there are millions of children in deprivation, even though both parents are living. The situation of these children, who experience different problems as a result of their parents' failure to fulfill their duties, is called the concept of social orphanhood. social orphanage; unconsciousness of the parent, social and familial problems, births out of wedlock, migrations, births that occur as a result of undesired or early pregnancy and many other factors. One of the important factors forming the social life and civilization of the Kyrgyz society is the religion of Islam. Therefore, it can be utilized in solving the problems of orphans in Kyrgyzstan by revealing this orphan problem in Kyrgyzstan with all its dimensions and by making use of the Islamic religion's view of orphans and orphans. The aim of our research is to evaluate the situation of orphans in Kyrgyzstan and to reveal the positive view of Islam towards orphans, to benefit from the solution of orphans' problems and to contribute to the formation of a better interest.

There are many factors that cause children to be orphaned. Real and social orphans may arise due to natural disasters, wars, poverty, immigration or parental indifference. Natural disasters have an important place in the orphanage of children. In the last 20 years, around 750,000 people have lost their lives in natural disasters, and as a result, hundreds of thousands of children have become unprotected or orphaned. 79% of the deaths cited occurred in fragile states of Asia such as Indonesia, India, Bangladesh, Philippines, Pakistan; these countries are therefore the countries with the highest number of orphans. Another known cause of orphanhood is chronic or epidemic diseases.

There are many difficulties faced by orphan children. Although not easily noticed at first glance, one of the most serious problems encountered is social isolation. The psychological depression caused by the loss of both or one of the parents may cause the child to isolate himself from the society, as well as cause the social environment, relatives or peers to behave differently, and as a result, may cause the child to feel lonely. However, in today's world, there are millions of children who are neglected even though both of their parents are alive. Social orphanhood occurs when parents do not fulfill their responsibilities. social orphanage; unconsciousness of the parent, social and familial problems, births out of wedlock, births that occur as a result of being pregnant at an undesired age or at a young age, and many other factors.

In the period of ignorance, the law of the poor and orphans was not respected, and their property was taken from them by force and cruelty. The religion of Islam considers this cruelty to which orphans are subjected to and the taking of their property unjustly as major sins, and insistently emphasizes the issue of raising orphans in the best way and reintegrating them into society. The religion of Islam aims to raise a good individual by paying attention to the issues of protecting and sheltering orphans in all aspects.

As a result, the issue of orphan children continues to be a social problem in the world, especially in Kyrgyzstan. Orphans have a particularly special position in the religion of Islam, to which the Kyrgyz community is also a member. The fact that he gives place to orphans in the Qur'an clearly shows this.

Hz. The Prophet paid special attention to this issue in the hadiths. There are many tasks to be done to solve the problems of orphans. Among them, the following items can be mentioned:

- 1. The state and the public should take every possible measure to reduce orphans and social orphans together.*
- 2. Religious officials should emphasize that helping orphans in their sermons and sermons in mosques is a requirement of their religion and ancient culture.*
- 3. In television and radio programs, expert clergy and scientists can be invited to cover what needs to be done about orphans.*
- 4. The perspectives of Islam and Kyrgyz culture can be covered and the society can be sensitive to this issue by making TV series, films and introductory broadcasts that include duties against orphans.*
- 5. Information transfer should be ensured by ensuring a national coordination between the non-governmental organizations carrying out the orphanage activities and the official bodies.*
- 6. In places where the economic power of the state is not enough, aid programs can be organized under the control of the state, in which the public and non-governmental organizations can participate and support.*
- 7. For the orphans who are orphaned in natural disasters such as earthquakes and floods, and who are left in the middle of their parents or indifference, within the body of the state, "Orphanages Emergency Duty Directorate" was established in order to serve quickly, and this structure established orphans before prostitution networks, missionary organizations and mafia groups dealing with organ smuggling. Children should be protected.*
- 8. The state should follow orphans after graduation and provide support for the solution of their problems.*

Yetişkin Eğitimi İhtiyaç Analizi ¹

The Analysis of Adult Education Requirements

Hamid AYDEMİR ²

Melek GÖKAY ³

Öz

Bu araştırmanın asıl amacı, Türkiye'deki 50 yaş ve üzeri yetişkin bireylerin eğitim ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir eğitim modelinin geliştirilebilmesine katkı sağlamaktır. Bu bağlamda program geliştirmenin ilk adımı olan ihtiyaç analizi üzerinde durulmuştur. Araştırmanın verilerine ulaşabilmek için; alanında uzman 19 öğretim üyesi ile görüşülerek uzman görüşü alınmış ve bu doğrultuda bir "ihtiyaç analizi formu" geliştirilmiştir. Geliştirilen ihtiyaç analizi formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik bilgileri yer alırken ikinci bölümde ise birden çok seçeneğin bulunduğu 18 soru ve 1 tane boşluk doldurma sorusu yer almaktadır. İhtiyaç analizi formu, 12 ilde 88'i kadın, 153'ü erkek olmak üzere toplam 241 katılımcıya uygulanmıştır. Elde edilen veriler sonucunda katılımcıların demografik bilgilerinin yüzdelik dağılımlarının belirlenmesinde frekans analizi kullanılmıştır. Katılımcıların çoklu cevap seçeneği bulunan sorulara verdikleri yanıtların yüzdelik dağılımlarının belirlenmesinde ise Multiple Response Set analizi kullanılmıştır. Uzman görüşlerini veriye çevirmek için, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda yetişkin bireylerin eğitim ihtiyaçları arasında "resim eğitimi, müzik eğitimi, sinema eğitimi, tiyatro eğitimi, edebiyat eğitimi, tarih eğitimi, sağlık eğitimi spor eğitimi ve kültür eğitimi" gibi alanların olduğu ve bu alanların çeşitli konularında eğitim almak istedikleri görülmüştür. Katılımcıların dersin işlenişi ve değerlendirilmesine yönelik düşünceleri alınmış ve hazırlanacak bir yetişkin eğitimi programı kapsamında sahip olmak istedikleri haklar belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşamboyu Öğrenme, Yetişkin Eğitimi, Halk Eğitimi, Sanat Eğitimi, İhtiyaç Analizi.

¹Bu çalışmanın ilk hali 2019 Tarihinde Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Hamid Aydemir'in "Yaşam Boyu Öğrenme Kapsamında 50 Yaş Üzeri Bireylerde Sanat Eğitimi Türkiye Amerika Örneği" Başlıklı Doktora Tezi Olarak Hazırlanmıştır.

²Hamid AYDEMİR, Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Çanakkale/Türkiye, E-mail: hamidaydemir@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4108-5656

³Melek GÖKAY, Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi(Emekli), Güzel Sanatlar Eğitimi, Konya/Türkiye, E-mail: melegokay@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-4788-6115

Abstract

The main purpose of this research is to contribute to the development of an education model that can meet the educational requirements of adults aged 50 and over in Turkey. Within this context, the requirements analysis, which is the first step of program development, is emphasized. In order to reach the data of the research; Expert opinions were obtained by interviewing 19 faculty members who are experts in their fields, and a "requirements analysis form" were developed in this direction. The developed requirements analysis form consists of two parts. While the first part includes the demographic information of the participants, the second part includes 18 questions with multiple options and 1 fill-in-the-blank question. The requirements analysis form has been applied to a total of 241 participants in 12 provinces. Of the 241 participants 88 were women and 153 were men. As a result of the data obtained, frequency analysis was used for determining the percentile distributions of the participants' demographic information. Multiple Response Set analysis was used to determine the percentage distribution of the answers given by the participants to the questions with multiple answer options. Content analysis method was used to translate expert opinions into data. As a result of the analyzes made, it has been seen that among the educational requirements of adult individuals, there are fields such as "art education, music education, cinema education, theater education, literature education, history education, health education, sports education, cultural education and that these adults want to receive education in various subjects.

Keywords: Lifelong Learning, Adult Education, Public Education, Art Education, Requirements Analysis.

Giriş

Eğitim, bireyin doğumu ile başlayıp yaşam boyu süren uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Eğitim, daha spesifik anlamıyla önceden saptanmış amaçlar doğrultusunda kişinin düşüncelerinde, davranış, tutum ve yaşam tarzında belirli gelişim ve iyileştirmeleri sağlamaya yarayan sistematik bir süreçtir. Bu sürecin en temel yapı taşlarından birinin de öğrenme olduğunu söylemek mümkündür. Öğrenme, bireyin duyuları veya sezgileri aracılığı ile aldığı uyarıcıların etkisiyle yeni davranış ve düşünceler geliştirebilmesidir (Barutçugil, 2002).

Öğrenme; formal, informal veya nonformal eğitim sistemi içinde benzer ölçüde ve etkili biçimde oluşur (Etling, 1993). Bireyi tanımak, varsa engel durumunu bilmek, eğitim ihtiyaçları hakkında önceden bilgi sahibi olmak ve bu doğrultuda önlemler almak öğrenme sürecini olumlu yönde etkiler. Eğitimin öznesi yetişkin bir birey ise, öğrenme sürecine yönelik alınması gereken tedbirler daha da önem kazanmaktadır. Celep (1995), yetişkin bireyi; bedensel, zihinsel gereksinimlerini karşılayabilen, bedensel ve ruhsal olgunluğa ulaşmış, maddi bağımsızlığını elde etmiş ve toplum içinde bir görev yüklenmiş kişi şeklinde ifade etmiştir.

Türkiye’de örgün eğitim, anaokulu eğitimi ile başlayıp doktora eğitimi ile bitmekte ve eğitim müfredatı ilgili devlet kurumları tarafından belirlenmektedir. Doktora eğitimi sonrası yetişkin bireylerin eğitim ihtiyaçlarına cevap verebilen ve ülkenin geneline yayılmış “örgün bir yetişkin eğitimi programı” maalesef bulunmamaktadır. Her ne kadar Halk Eğitim Merkezleri, belediye kursları ve çeşitli özel kuruluşlar tarafından yaygın eğitim kapsamında yetişkin bireyleri de içeren bazı eğitim programları verilse de bu eğitim programları; yetişkin bireylerin eğitim ihtiyaçlarına yönelik hazırlanmamakta, her yaş grubundan bireyleri içermemekte ve ülke geneline yayılmamaktadır. Yıldız (2002) ülkemizde

yetişkinlere yönelik eğitim veren kurum ve kuruluşların konu seçimi açısından da çeşitli sorunlarının bulunduğunu ve benzer konuların sürekli tekrar edilerek programların yürütüldüğünü ifade etmiştir.

Aynı durumun yetişkin eğitimi alanında yapılan araştırmalar için de söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’de yetişkin eğitimi ile ilgili araştırmalar oldukça az sayıdadır ve bu araştırmalar daha çok Halk Eğitim Merkezleri ve çeşitli kurumların yetişkinlere dönük yapmış olduğu çeşitli etkinlikleri değerlendirmeye yöneliktir (Yıldız, 2004).

Araştırmanın Amacı

Türkiye’de yaşayan yetişkin bireylerin (50 yaş ve üzeri) eğitim ihtiyaç ve gereksinimlerinin ne olduğu, Türkiye’ye özgü bir yetişkin eğitimi modelinin nasıl geliştirilebileceğine yönelik verilerin toplanması araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Yetişkin bireylerin eğitim ihtiyaç/gereksinimlerinin belirlenmesi ile yetişkin eğitimi alanında yapılacak yeni araştırmalara veri sağlaması da araştırmanın hedefleri arasındadır.

Yöntem

Araştırma hem nitel hem nicel verilerin birlikte kullanıldığı, karma araştırma yöntemine göre yapılmıştır. Nicel araştırma yöntemi, araştırma kapsamında; evren, örneklem, hipotez ve aksiyomların bulunduğu, araştırma datalarının anket, görüşme, testler ve gözlemler aracılığıyla ulaşıldığı, istatistiksel ölçme, değerlendirme teknikleri aracılığıyla elde edilen verilerin analiz edildiği yöntemdir (Arslanoğlu, 2016). Nitel araştırma yönteminde, veriler görüşme, gözlem, doküman analizi yoluyla ulaşıldığı, olayların ve algıların doğal ortamlarında bütüncül ve gerçekçi bir şekilde ele alındığı ve nitel bir sürecin yürütüldüğü araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 1999).

Karma yöntem, nicel ve nitel araştırma tekniklerinin birlikte kullanılması sonucu yapılır. Bu yöntem de hem nitel hem nicel araştırma tekniklerinin avantajlı yönlerini kuvvetlendirmektedir. Daha da önemlisi, karma yöntemi kullanan araştırmacılar, tespit ettikleri araştırma soruları ile ilişkili yöntem ve yaklaşımları belirleme şansları daha fazladır (Baki ve Gökçe, 2012). Bu yöntem sayesinde derinlemesine analizlerin yapılması gerektiği, birden fazla disiplinin bir arada kullanıldığı araştırmaların daha kolay yapılabilmesini sağlamıştır. (Fırat, Yurdakul ve Ersoy, 2014).

Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Veri toplama aracı geliştirmek amacıyla Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde farklı alanlarda görev yapan 19 öğretim üyesinin uzman görüşüne başvurulmuştur. Her bir uzman bir harf ile kodlanmıştır. Birinci uzman: **A**, ikinci uzman: **B**, üçüncü uzman: **C**, dördüncü uzman: **D**, beşinci uzman: **E**, altıncı uzman: **F**, yedinci uzman: **G**, sekizinci uzman: **H**, dokuzuncu uzman: **J**, onuncu uzman: **K**, onbirinci uzman: **L**, onikinci uzman: **M**, onüçüncü uzman: **N**, ondördüncü uzman: **P**, onbeşinci uzman: **R**, onaltıncı uzman: **S**, onyedinci uzman: **T**, onsekizinci uzman: **Y**, ondokuzuncu uzman: **Z** harfi ile kodlanmıştır. Uzmanların görüşlerine başvurmak amacı ile aşağıdaki sorular sorulmuştur:

Yetişkin Bireyler İçin Hazırlanacak Bir Eğitim Programı Nasıl Olması Gerekir?

Uzmanlar, (A): Hedef kitlenin sanatla ilgilenen 50 yaş üzeri bireyler olması gerekir. Programda bireylerin bilgisi yerine becerisine odaklanılmalıdır. Programın eksik yönleri süreç içerisinde belirlenmesi gerekmektedir. **(C):** Programın temel hedefi bireylerin hayatlarını çeşitlendirmek olmalıdır, programın Türkiye'ye uygun/özgün olması gerekir. Farklı üç jenerasyon arasındaki iletişim farkı (kişinin kendisi/eşi-çocukları-torunları) göz önünde bulundurulmalıdır. Ülkemizin toplum yapısına çok uygun olmayacağından koordinatörlük statüsü kişilerde bir ilgisizlik/başboşluk duygusu hissettirebileceği için bu statü öğretmen/hoca statüsünde olmalı ve süreç içerisinde “koordinatör” şeklinde değiştirilebilir. **(D):** Bireylerin yaşı ilerledikçe, refleksleri, hafızaları ve el becerileri gerileyeceğinden bu durumun dikkate alınmasının önemli olduğu, bu sayede bireyin diğer kişilere nazaran daha yetersiz kaldığını düşünmesi, diğer bireylerden geri kalma endişesi üstesinden gelinmiş olur. **(F):** Yetişkin bireylerin eğitime yönelik temel sorunlarını tespit etmek gerekir. Yetişkin bireyler, bir şeyler üretmeyi mi tercih eder? Yoksa sanatı anlamayı mı tercih eder? Yetişkinlerin bu ihtiyaçlarını tespit etmek gerekir. Program kapsamında teknoloji ve bilim içerikli bir ders müfredata eklenebilir. Böylece; yetişkin bireyler veri tabanlarına ve bilgiye nasıl ulaşabileceklerinin yol ve yöntemlerini öğrenmiş olurlar. Yetişkin (+50) yetişkin kişilerin bireysel özellikleri konusunda bilgi ve tecrübe sahibi olmak gerekir. Bireylerin iletişim kurmadaki artı ve eksi yönlerinin ne olduğu bilinmelidir. Teknolojiyi kullanma becerileri, psikomotor, duyuşsal ve bilişsel davranışlarına yönelik bilgi ve tecrübe sahibi olmak gerekir. **(G):** Programı yürütecek eğitmenler sanat eğitimi kapsamında müzelerden faydalanabilmeleri için hizmet içi eğitim almaları gerekir. **(J):** Müzik eğitiminde bireysel çalgı derslerinde sınıf mevcudu maksimum 5 kişi olmalıdır. Koro derslerinde ise kişi sayısının daha fazla olması gerekmektedir. Programa katılacak bireylere bir katılım belgesi veya sertifika verilebilir. Programdaki +50 yaş şartı esnetilebilir. **(K):** Program müfredatına eklenmesi düşünülen dersin akademik, eğitimsel ve maddi olanakları belirtilmesi gerekir. Bu sayede dersi seçecek kişi önceden bilgi sahibi olup buna göre seçim yapabilir. **(L):** Program, aktivite ağırlıklı olmalı, tüm kişilerin dahil olabileceği etkinlik/aktivitelere çokça yer verilmeli, kişilerin yaşayarak/deneyimleyerek öğrenmelerine imkân sunulmalıdır. **(T):** Bireylerin yaşam kalitesinin nasıl yükseltilebileceği ve sürdürülebilir bir yaşlılık hedeflenmelidir. Programı yürütecek eğitimcilerin, takip edecekleri bir eğitim programı olmalı ve yaşlı psikolojisi üzerine mutlaka eğitim almalıdır. Sanat ve sanat eğitiminin; yetişkin kişilerin unutkanlık gibi sorunları üzerinde ne tür etkileri olduğu veya sanat vasıtasıyla bu problemlerin ne şekilde telafi edilebileceği mercek altına alınmalıdır. **(Y):** 50 yaş ve üzeri bireylerin toplum nezdinde işe yaramadıkları düşüncesi hâkimdir. Bireylerin toplum için hala faydalı olduklarını kanıtlamaları sağlanabilir. Bu sayede bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine imkân sunarak mutlu olmaları sağlanabilir. Program başlangıcında eğitim düzeyi yüksek kişiler tercih edilerek başlanabilir, daha sonra diğer eğitim düzeyindeki bireyler programa dâhil edilerek programın daha sağlıklı ilerlemesi sağlanabilir. **(G, Y):** Program bünyesine yerel dinamikleri dahil etmek çok önemlidir. Yerel düzeyde yapılan etkinlikleri takip edip bireylerin bu etkinliklere katılmasını sağlamak gerekir. **(A, B, C, Y):** Programa katılacak hedef kitleyi tanımak gerekir. Eğitim düzeyi, öğrenme durumu, ne ile meşgul

olduğu, alışkanlıkları, ne tür ihtiyaçları olduğu ve hayat tarzının ne olduğunu bilmek gerekir. Kişinin tüm bireysel özellikleri göz önünde bulundurularak, ihtiyaçlarına/gereksinimlerine cevap verebilecek bir eğitim programı hazırlanmalıdır. **(N, S, T):** Eğitim programına dahil olacak bireylerin; kültürel yapıları, toplumsal değerleri, psikolojik ve sosyoekonomik durumları, bireysel engelleri, dikkate alınarak bir eğitim programı hazırlanmalıdır. **(C, B, Z, D):** Kişin sahip olduğu yetenek ve eğilimlerinin dikkate alınmadığı, tüm bireylerin beceri ve kapasite açısından katılabileceği, birey temelli bir eğitim programı hazırlanmalıdır.

Yetişkin Bireyler Hangi Alan ve Konulara İlgili Gösterebilir?

Uzmanlar, (D): Seramik eğitimi, heykel eğitimi, karakalem eğitimi, yağlıboya eğitimi. **(E):** Resim eğitimi, fotoğrafçılık eğitimi, modern sanat eğitimi, feminist sanat eğitimi, heykel eğitimi. **(F):** Estetik eğitimi, müze eğitimi, sanat eleştirisi eğitimi, sanatın ne olduğu, sanatçının kim olduğu ve nelerin sanat eseri olduğu, sanat kavramları eğitimi, sanat eğitiminin gerekliliği, sanat tarihi eğitimi. **(G):** Yerel konular seçilmelidir. **(H):** Cumhuriyet devri seramik sanatı, Osmanlı dönemi tarihi konulu minyatürler, Cumhuriyet dönemi mimarisi ve süslemeleri eğitimi, Türk çini sanatı eğitimi. **(J):** Bireysel ses ve nefes eğitimi, Türk sanat müziği, Türk halk müziği, koro eğitimi, çalgı eğitimi: bağlama, gitar, piyano, keman, nota solfej eğitimi. **(K):** Müzik makamlarının terapi özellikleri ve insan yaşamı üzerindeki etkileri, Türk ve batılı bestecilerin eserleri ve hayatları, yöresel müzik kültürü, Cumhuriyet dönemi Atatürk ve müzik, yöresel düşün kültürleri ve müzik ilişkisi. **(L):** Çağlar boyu Anadolu medeniyetlerinde yemek kültürü, dini kitaplardaki tasvirler, kültürel mirasımızı korumayı öğrenme, çağlara/dönemlere göre antik kıyafetler ve kimlik ilişkisi, gökdelenlerin tarihsel gelişimi ve mimari kimliğin oluşması, dönemlere göre sanat ve yaşadığı dönemi etkileyen sanatçılar, deprem bilinci, defnecilik. **(M):** Fotoğraf kadraj estetiği, Video çekimi ve tasarımı, Sinemanın tarihsel gelişimi. **(N):** Drama eğitimi, tiyatrodaki dekor, kostüm ve aksesuar üretimi, tiyatronun tarihsel gelişimi. **(P):** Düşün ve bayram adetleri, Cumhuriyet dönemi edebiyatı önemli; şiir, hikâye, roman ve bu eserlerin yazarları, Halk edebiyatında efsane, masal, fıkra, türkü, mâni gibi yazınsal türlerin eğitimi, Osmanlı Türkçesi eğitimi, yöresel müzik enstrümanları, yöresel yemekler. **(R):** Osmanlıda modern teknolojinin kullanılması, Osmanlı'da dış borçlar ve iflası, Osmanlı'da basın ve basının gelişimi, Osmanlı'da modern tıbbın geçişi, Osmanlı'da saray mimarisi, Osmanlı dönemi padişahların hayatı, Bilinmeyen kahramanları ile İstanbul'un fethi, Çanakkale savaşları, Osmanlı'da gerçek anlamıyla harem sisteminin ne olduğu, Osmanlı'da sosyal açıdan köle ve kölecilik sisteminin ne olduğu, Osmanlı tarihi ve Osmanlı'da sosyal yaşam, Osmanlı'da ateşli silahların kullanımı, Osmanlı'da hukukun kaynakları, savaş sonrası göçler. **(S):** Alzheimer hakkında eğitim, istismar ile mücadele eğitimi, zaman yönetimi eğitimi, evde bakım sağlık hizmetleri eğitimi, duygusal şiddet ve aile içi şiddet ile mücadele eğitimi, madde kullanımı ve sigara ile mücadele eğitimi, protez kullanımı eğitimi, obezite ile mücadele eğitimi, hipertansiyon hakkında eğitim, sindirim sistemi hastalıkları eğitimi, menopoz/andropoz hakkında eğitim, kanser ile mücadele eğitimi, kalp/damar hastalıklarından korunma eğitimi, kemik erimesi hakkında eğitim, diyabet hakkında eğitim, görme bozuklukları hakkında eğitim , hayat kalitesini artırma eğitimi, yalnız kalma korkusu ile mücadele etme eğitimi, iş-sağlığı güvenliği eğitimi, hastalıkların erken tanısı eğitimi,

torun-bebek bakımı eğitimi. **(Y)**: Günlük yürüyüşler, egzersiz eğitimi, uyku düzenini sağlama ve stresi azaltma eğitimi, kilo kontrolünü sağlama eğitimi, Pilates/egzersiz eğitimi, yaşam kalitesini artırma eğitimi, doğru beslenme eğitimi, sıvı dengesini sağlama eğitimi.

Dersin Verimliliğini Arttırmak İçin Nelere Dikkat Edilmeli ve Dersi Nasıl İşlemek Gerekir?

Uzmanlar, (G): Ele alınan ders kapsamında farklı anabilim dallarındaki eğitmenler birlikte dersi kendi perspektiflerinden ele alabilir. Dersler tema odaklı ele alınabilir. **(R)**: Ders öncesi eğitmenler tarafından öğrenciler için hazırlanmış, akademik yönü ağır basmayan metinler, dokümanlar öğrencilere verilebilir. Böylece öğrencilerin ders hakkında ders öncesi bilgi sahibi olmaları sağlanabilir. **(S)**: Dersler soru-cevap, tartışma yöntemleri kullanılarak işlenebilir. **(H, F, K, E, G)**: Dersi birkaç disiplinden yararlanarak işlemek daha verimli olabilir. **(S, M, H, R, D)**: Ders esnasında, görsel materyallere (resim, video, harita, film) çokça yer verilmelidir. **(R, G, D, H)**: İmkânlar el verdikçe sanat galerileri, müze ve tarihi mekânlara gidilerek dersi bu mekânlarda işlemek dersin öğrenciler için daha verimli olması sağlanabilir.

Yetişkin Eğitimi Programı Kapsamında Dikkat Edilmesi Gereken Durumlar Nelerdir?

Uzmanlar, (G): Yetişkin bireyler için hazırlanması düşünülen eğitim programında geçen “yaşam boyu/hayat boyu öğrenme” ifadesi çıkartılabilir, kişide mesuliyet hissi uyandıracığı için bu ifadeden kaçınacaktır. **(J)**: Eğitmenler, lisans öğrencileri gibi akademik baskı uygulamamalı, başka perspektiflere de açık olması gerekir. Bireysel yürütülmesi gereken derslerde çalışma saatlerinin esnek olması gerekir. **(N)**: Bireylerin yaşamışlıkları olduğu için eğitmenlerin konuyu ele alış şeklini ve kullanacakları dili özenle seçmeleri gerekir. **(E, H, L, P, M)**: Bireylerin “cinsellik, politika, din” gibi konularda gereksiz tartışmalara girmelerinin önüne geçmek için bu konulardan kaçınmak gerekir. **(K, J, G)**: Öğrencilerin, güzel vakit geçirebilecekleri, akademik açıdan kaygılanmayacakları, toplumu temel alan bir eğitim programı hazırlanmalıdır.

Uzman görüşlerinden elde edilen bilgiler sonucunda, bir veri toplama sistemi geliştirilmiştir. Veri toplama sistemi iki bölümden oluşmaktadır. 1.bölümde demografik bilgiler yer almaktadır. 2.bölümde ise katılımcıların, her bir soru için birden çok seçeneği aynı anda tercih edebilecekleri 18 çoktan seçmeli soru ve katılımcılara sunulan konu başlıkları dışında kalan isteklerini yazabilmeleri için bir boşluk doldurma sorusu olmak üzere toplam 19 soru yer almaktadır. Araştırma soruları şu şekildedir:

1. Sanatla ilgili hangi alanlara ilgi duyarsınız?
2. Resim sanatıyla ilgili hangi konulara ilgi duyarsınız?
3. Geleneksel Türk el sanatlarının hangi alanlarına ilgi duyarsınız?
4. Baskı resim sanatlarının hangi alanlarına ilgi duyarsınız?
5. Sanatın hangi alanlarına ilgi duyarsınız?
6. Hangi müzik enstrümanı eğitimi almak istersiniz?

7. Müzik eğitimiyle ilgili hangi konularda bilgi sahibi olmak istersiniz?
8. Hangi kültürel konulara ilgi duyarsınız?
9. Tiyatro ve sinema eğitimiyle ilgili hangi konularda bilgi sahibi olmak istersiniz?
10. Edebiyat eğitimiyle ilgili hangi konulara ilgi duyarsınız?
11. Tarih eğitimiyle ilgili hangi konulara ilgi duyarsınız?
12. Hangi hastalıklar hakkında bilgi sahibi olmak istersiniz (erken tanı-korunma yolları)?
13. Sağlık eğitimiyle ilgili hangi konuda bilgi sahibi olmak istersiniz?
14. Sağlıklı yaşamla ilgili hangi konularda bilgi sahibi olmak istersiniz?
15. Hangi spor aktivitelerine ilgi duyarsınız?
16. Alacağınız dersin nasıl işlenmesini istersiniz?
17. Alacağınız dersin nasıl değerlendirilmesini istersiniz?
18. Yetişkin bireylere özgü hazırlanacak bir eğitim programında ne tür haklara sahip olmak istersiniz?
19. Yukarıda yer alan konular dışında ilgi duyduğunuz alanlar varsa lütfen yazınız?

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni, Türkiye’de yaşayan +50 yetişkin bireyleri kapsamaktadır. Araştırmanın örneklemini basit rastlantısal (tesadüfi) örneklem ile oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini; İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Adana, Kocaeli, Konya, Sakarya, Kayseri, Diyarbakır, Çanakkale ve Elâzığ illeri şehir merkezinde yaşayan ve rastgele seçilerek araştırmaya katılmaları sağlanan 153’ü erkek, 88’i kadın olmak üzere toplam 241 katılımcı oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini basit rastlantısal (tesadüfi) örneklem olarak seçilmiştir. Bu örneklem türünde, ana kütleye giren birimlerin bütününe fırsat eşitliği verilip, birimler arasında bir ayırım gözetilmeden seçilir (Aslantürk, 1995). Örneklem içine dahil olan obje/nesne veya kişilerin yerine farklı bir obje/nesne veya kişi eklenmeden örneklemin belirlenmesidir (Aziz, 1990). Araştırmanın evrenini temsil edebilmesi açısından “örnekleme” yöntemine başvurulmuştur. Örnekleme; mevcut bütünden yine bütünü yansıtabilecek bir parça veya kesitin seçilmesidir. Diğer bir deyiş ile herhangi bir bütünden belirli bir sistem ile alınan ve bütünü yansıtabilecek daha küçük sayıdaki birey, obje veya kesitin seçilmesidir (SBGNSEE, 2004).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, araştırmaya katılan uzmanlar ve katılımcılarla, yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Uzman görüşleri için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi yöntemi kullanımının temel amacı, yapılan araştırma sonucunda ulaşılan veri ve bulguları açıklamaya katkı sağlayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşmaktır (Karataş, 2015). Her bir uzman bir harf ile kodlanmış ve görüşleri kod karşılıkları ile kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan verilerin/dataların analizinde, katılımcıların demografik bilgilerinin yüzdelerle dağılımları için frekans analizi, çoktan seçmeli sorulara verilen cevapların yüzdelerle dağılım tespitinde Multiple Response Set analizi’ne başvurulmuştur. Yüzdelerle oranlar belirlenirken toplam kişi sayısı yerine, toplam cevap sayısı temel

alınarak değerlendirme yapılmıştır. Bunun temel nedeni, her bir soruya verilen cevap sayısının katılımcıdan katılımcıya değişiklik göstermesidir.

Araştırmanın Etiği

Bu çalışmada, araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Araştırma verilerini toplamak için bir veri toplama aracı geliştirmeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde görev yapan, alanında uzman 19 öğretim üyesi görüşüne başvurulmuştur. Öğretim üyeleri (19 uzman) araştırmaya gönüllü olarak katılmıştır. Görüşüne başvuru alan uzmanların yaş, cinsiyet, anabilim dalı ve unvanları araştırma etiği açısından gizli tutulmuştur. Uzman görüşlerine başvurmak amacı ile kullanılacak dokümanlar Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde görev yapan (Program Geliştirme alan uzmanı bir Doç. Dr. ve Sanat Eğitimi alanı uzmanı bir Prof. Dr.), Selçuk Üniversitesi'nde görev yapan (Sanat Eğitimi alanı uzmanı bir Prof. Dr.) tarafından incelenip gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra veri toplama aracı olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Araştırma kapsamında katılımcılar bilgilendirilmiş, onam formunu imzalamış ve gönüllü olarak araştırmaya katılmaları sağlanmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Katılımcı Demografik Bilgilerine Yönelik Bulgular

Değişkenler	Alt Değişkenler	f	%
Cinsiyeti	Erkek	153	63,50
	Kadın	88	36,50
Yaşadığı İl	Çanakkale	55	22,80
	İstanbul	45	18,70
	İzmir	22	9,10
	Kayseri	19	7,90
	Konya	19	7,90
	Antalya	17	7,10
	Adana	13	5,40
	Elâzığ	12	5,00
	Kocaeli	10	4,10
	Sakarya	10	4,10
Yaş Grubu	Diyarbakır	10	4,10
	Ankara	9	3,70
	50-60	187	77,60
	61-70	44	18,30
Mesleği	71-80	10	4,10
	Akademisyen	12	5,00
	Öğretmen	55	22,80
	Memur	36	14,90
	Emekli	37	15,40

Eğitim Seviyesi	Ev Hanımı	21	8,70
	Esnaf	22	9,10
	Diğerleri	58	24,10
	İlkokul	45	18,70
	Ortaokul	25	10,40
	Lise	57	23,70
	Ön Lisans	20	8,30
	Lisans	75	31,10
	Lisansüstü	19	7,90

Tablo 1’de, araştırmaya katılanların %63,50’si erkek, %36,50’si kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %22,80’i Çanakkale, %18,70’i İstanbul, %9,10’u İzmir, %7,90’ı Kayseri, %7,90’ı Konya, %7,10’u Antalya, %5,40’ı Adana, %5’i Elazığ, %4,10’u Diyarbakır, %4,10’u Kocaeli, %4,10’u Sakarya, %3,70’i Ankara ilinde oturmaktadır. Araştırmaya katılanların %77,60’ı 50-60 yaş aralığında, %18,30’u 61-70 yaş aralığında %4,10’u 71-80 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılanların %24,10’u diğer meslek gruplarında, %22,80’i öğretmen, %15,40’ı emekli, %14,90’ı memur, %9,10’u esnaf, %8,70’i ev hanımı ve %5’i akademisyendir. Katılımcıların %23,70’i lise eğitim düzeyine, %18,70’i ilkokul eğitim düzeyine, %10,40’ı ortaokul eğitim düzeyine, %8,30’u ön lisans eğitim düzeyine, %31,10’u lisans eğitim düzeyine ve %7,90’ı lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların büyük çoğunluğu; kadın, 50-60 yaş gurubunda, lisans ve lise eğitim düzeyine sahip, öğretmen, memur ve emekli, Çanakkale, İstanbul ve İzmir illerinde yaşamaktadır.

Tablo 2. Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Fotoğrafçılık eğitimi	141	32,20
Karakalem eğitimi	98	22,40
Yağlı boya eğitimi	83	18,90
Grafik tasarımı eğitimi	38	8,70
Suluboya eğitimi	30	6,80
Heykel eğitimi	48	11,00
Toplam	438	100,00

Tablo 2’de, araştırmaya katılanların %32,20’si fotoğraf eğitimi, %22,40’ı karakalem eğitimi, %18,90’ı yağlı boya eğitimi, %8,70’i grafik tasarımı eğitimi, %6,80’i suluboya eğitimi, %11’i heykel eğitimi almak istemektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların büyük çoğunluğu “fotoğrafçılık, karakalem ve yağlı boya” eğitimi almak istediği görülmektedir.

Tablo 3. İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Sanatın tedavi özelliği	94	15,50
Dünyaca meşhur ressamların hayatları ve eserleri	116	19,10
Rönesans dönemi resim sanatı	45	7,40

Cumhuriyet Dönemi Türk Resim Sanatı	104	17,20
Soyut sanat	30	5,00
Sanatçı, sanat ve sanat eseri kavramı	74	12,20
Sanatın önemi, anlamı ve gerekliliği	91	15,00
Popüler sanat	23	3,80
Feminist sanat	10	1,70
Performans sanatları	19	3,10
Toplam	606	100,00

Tablo 3'te, katılımcıların %15,50'si sanatın tedavi özelliği, %19,10'u dünyaca ünlü ressamın eserleri ve hayatları, %7,40'ı Rönesans dönemi resim sanatı, %17,20'si Cumhuriyet Dönemi Türk Resim Sanatı, %5'i Soyut sanat, %12,20'si sanatçı, sanat ve sanat eseri kavramı, %15'i sanatın anlamı, önemi ve gerekliliği, %3,80'i Popüler sanat, %1,70'i Feminist sanat, %3,10'u Performans sanatı hakkında bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların büyük çoğunluğu "dünyaca ünlü ressamın eserleri ve hayatları, Cumhuriyet Dönemi Türk Resim Sanatı, sanatın terapi özelliği, sanatın önemi, anlamı ve gerekliliği" konularına ilgi duydukları ve bu konular hakkında bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir.

Tablo 4. Üçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Tezhip sanatı eğitimi	36	8,50
Ebru sanatı eğitimi	148	34,80
Hat sanatı eğitimi	95	22,40
Çini sanatı eğitimi	84	19,80
Minyatür sanatı eğitimi	62	14,60
Toplam	425	100,00

Tablo 4'te, araştırmaya katılanların %8,50'si tezhip sanatı eğitimi, %34,80'i ebru eğitimi, %22,40'ı hat sanatı eğitimi, %19,80'i çini sanatı eğitimi, %14,60'ı minyatür sanatı eğitimi almak istedikleri görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların "Tezhip sanatı" dışında kalan tüm sanat dallarına ilgi duydukları ve bu alanlarda eğitim alarak sanatsal çalışmalar yapmak istedikleri görülmektedir.

Tablo 5. Dördüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Ahşap baskı sanat eğitimi	154	46,20
Linolyum baskı sanat eğitimi	13	3,90
Dijital baskı sanat eğitimi	64	19,20
İpek baskı sanat eğitimi	63	18,90
Gravür baskı sanat eğitimi	39	11,70
Toplam	333	100,00

Tablo 5'te, araştırmaya katılanların %46,20'si ahşap baskı resim sanatı, %3,90'ı linolyum baskı resim sanatı, %19,20'si dijital baskı resim sanatı, %18,90'ı ipek baskı resim sanatı, %11,70'i gravür baskı resim sanatı hakkında eğitim almak istedikleri görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların "Gravür ve Linolyum baskı" resim sanatı dışında kalan tüm baskı resim sanatı alanlarına ilgi duydukları, bu alanda eğitim alarak sanatsal çalışmalar yapmak istedikleri görülmektedir.

Tablo 6. Beşinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Müze ziyaretleri yapmak	157	23,60
Antik şehirleri gezmek	177	26,70
Sergilere katılmak	97	14,60
Müzik festivalleri ve konserlere katılmak	109	16,40
Koroya katılmak	49	7,40
Ses eğitimi almak	75	11,30
Toplam	664	100,00

Tablo 6'da, katılımcıların %23,60'ı müze ziyaretleri, %26,70'i antik şehir gezileri, %14,60'ı sanatsal sergi katılımı, %16,40'ı konser ve müzik festivali katılımı, %7,40'ı koroya katılmak, %11,30'u ses eğitimi almak istedikleri görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların, ses eğitimi ve koroda yer almak, seçenekleri dışında kalan tüm sanat alanlarına daha çok ilgi duydukları görülmektedir.

Tablo 7. Altıncı Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Gitar eğitimi	53	16,70
Bağlama eğitimi	137	43,10
Piyano eğitimi	65	20,40
Keman eğitimi	63	19,80
Toplam	318	100,00

Tablo 7'de, katılımcıların %16,70'i gitar eğitimi, %43,10'u bağlama eğitimi, %20,40'ı piyano eğitimi, %19,80'i keman eğitimi almak istedikleri görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların kendilerine sunulan tüm müzik enstrümanlarına ilgi duydukları ve bu enstrümanların eğitimini almak istedikleri görülmektedir.

Tablo 8. Yedinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Nota solfej eğitimi	97	16,60
Yöresel müzik enstrümanları	133	22,70
Cumhuriyet dönemi Türk müziği ve Atatürk'ün müzik anlayışı	94	16,00
Müzik makamlarının tedavi özelliği	97	16,60
Batılı ve Türk ünlü besteciler	71	12,10
Yöresel düğün kültürü ve müzik ilişkisi	94	16,00

Toplam	586	100,00
--------	-----	--------

Tablo 8’de, araştırmaya katılanların %16,60’ı nota solfej, %22,70’i yöresel müzik aletleri, , %16’sı Cumhuriyet dönemi Türk müziği ve Atatürk’ün müzik anlayışı, %16,60’ı müzik makamlarının tedavi özelliği, %12,10’u ise batılı ve Türk ünlü besteciler, %16’sı yöresel düşün kültürü ve müzik ilişkisi hakkında bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların “batılı ve Türk ünlü besteciler hakkında” seçeneği dışında kalan tüm konulara ilgi duyduğu ve bu konularda bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir.

Tablo 9. Sekizinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Anadolu medeniyetleri yemek kültürü	129	26,30
Kültürel mirasın nasıl korunacağı	143	29,20
Mimari tarihin gelişimi ve mimari kimlik	99	20,20
Dönemlere göre giysiler ve kimlik ilişkisi	119	24,30
Toplam	490	100,00

Tablo 9’da, araştırmaya katılanların %26,30’u Anadolu medeniyetleri yemek kültürü, %29,20’si kültürel mirasın nasıl korunacağı, %20,20’si mimari tarihin gelişimi ve mimari kimlik, %24,30’u dönemlere göre giysiler ve kimlik ilişkisi hakkında bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların tüm konu başlıklarına ilgi duydukları ve bu konularda bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir.

Tablo 10. Dokuzuncu Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Drama eğitimi	92	15,80
Sinema ve dizi eleştirisi eğitimi	80	13,70
Tiyatronun tarihsel gelişimi eğitimi	84	14,40
Sinemanın tarihsel gelişimi eğitimi	67	11,50
Tiyatro dekoru, kostümü, takı tasarımı eğitimi	79	13,50
Video çekimi ve tasarımı eğitimi	84	14,40
Oyunculuk ve senaryo yazımı eğitimi	98	16,80
Toplam	584	100,00

Tablo 10’da, araştırmaya katılanların %15,80’i drama eğitimi, %13,70’i sinema ve dizi eleştirisi eğitimi, %14,40’ı tiyatronun tarihsel gelişimi eğitimi, %11,50’si sinemanın tarihsel gelişimi eğitimi %13,50’si tiyatro dekoru, kostümü, takı tasarımı eğitimi, %14,40’ı video çekimi ve tasarımı eğitimi, %16,80’i oyunculuk ve senaryo yazımı eğitimi ile ilgili bilgi sahibi olmak istedikleri görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların büyük çoğunluğu “Senaryo yazımı ve oyunculuk eğitimi, drama eğitimi, video çekimi ve tasarımı, tiyatro tarihsel gelişimi” konularına ilgi duyduğu ve bu konularda eğitim almak istedikleri görülmektedir.

Tablo 11. Onuncu Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Osmanlı Türkçesi eğitimi	78	17,80
Halk edebiyatının fıkra, mâni, masal, türkü, efsane gibi edebi türleri	139	31,80
Hikâye, şiir, roman gibi eserlerin yazımı ve eleştirel analizi	100	22,90
Cumhuriyet dönemi meşhur şiir, roman, hikâyeleri ve bunların yazarları	120	27,50
Toplam	437	100,00

Tablo 11’de, araştırmaya katılanların %17,80’i Osmanlı Türkçesi eğitimi, %31,80’i halk edebiyatının fıkra, mâni, masal, türkü, efsane gibi türleri, %22,90’u roman, hikâye, şiir gibi edebi eserlerin yazımı ve eleştirisel analizi, %27,50’si Cumhuriyet Dönemi meşhur hikâye, şiir, roman ve bunların yazarları ile ilgili bilgi sahibi olmak istediği görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların tüm konulara ilgi duyduğu ve bu alanda bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir.

Tablo 12. Onbirinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Millî mücadele ve kurtuluş savaşı	125	14,80
Atatürk’ün askeri ve siyasi başarıları	130	15,40
Çanakkale savaşları	143	16,90
İstanbul’un fethi ve bilinmeyen kahramanları	93	11,00
Osmanlı İmparatorluğu dönemi padişahlarının hayatı	95	11,20
Osmanlı İmparatorluğu’nda modern tıbbın geçişi	71	8,40
Osmanlı İmparatorluğunda "harem"	54	6,40
Osmanlı İmparatorluğu dış borçları ve iflası	57	6,70
Osmanlı İmparatorluğu, saray mimarisi ve sosyal yaşamı	78	9,20
Toplam	846	100,00

Tablo 12’de, araştırmaya katılanların %14,80’i Millî Mücadele ve Kurtuluş Savaşı, %15,40’ı Atatürk’ün askeri ve siyasi başarıları, %16,90’ı Çanakkale savaşları, %11’i İstanbul’un fethi ve bilinmeyen kahramanları, %11,20’si Osmanlı İmparatorluğu dönemi padişahları hayatı, %8,40’ı Osmanlı İmparatorluğu’nda modern tıbbın geçişi, %6,40’ı Osmanlı İmparatorluğu’nda "harem", %6,70’i Osmanlı İmparatorluğu dış borçları ve iflası, %9,20’si Osmanlı İmparatorluğu, saray mimarisi ve sosyal yaşamı ile ilgili bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, tarih eğitimi kapsamında sorulan 9 konudan sadece 3 konuya “Çanakkale savaşları, Atatürk’ün askeri ve siyasi başarıları, Millî mücadele ve kurtuluş savaşı” ilgi duyduğu diğer 6 konuya katılımcıların büyük çoğunluğunun ilgi duymadığı görülmektedir.

Tablo 13. Onikinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Kanser	178	19,60
Alzheimer	160	17,70
Diyabet	117	12,90

Kemik erimesi	110	12,10
Hipertansiyon	102	11,30
AIDS, hepatit	89	9,80
Menopoz, andropoz	68	7,50
Obezite	82	9,10
Toplam	906	100,00

Tablo 13'te, katılımcıların %19,60'ı kanser, %17,70'i Alzheimer, %12,90'ı diyabet, %12,10'u kemik erimesi, %11,30'u hipertansiyon, %9,80'i AIDS ve hepatit, %9,10'u Obezite, %7,50'si menopoz, andropoz hakkında bilgi sahibi olmak istediği görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların sadece "kanser ve Alzheimer ile mücadele" konularına ilgi duyup bu konularda bilgi sahibi olmak istedikleri diğer konulara yeterince ilgi duymadıkları görülmektedir.

Tablo 14. Onüçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Acil yardım	179	33,10
İstismar, aile içi ve duygusal şiddet ile mücadele	104	19,20
İş sağlığı ve güvenliği	105	19,40
Yalnızlık korkusu ile mücadele etme	69	12,80
Evde sağlık hizmeti	84	15,50
Toplam	541	100,00

Tablo 14'te, katılımcıların %33,10'u acil yardım, %19,20'si istismar, aile içi ve duygusal şiddet ile mücadele, %19,40'u iş sağlığı ve güvenliği, %12,80'i yalnızlık korkusu ile mücadele, %15,50'si evde sağlık hizmeti ile ilgili bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların "Yalnızlık korkusu ile mücadele etmek" dışında kalan tüm konulara ilgi duyduğu ve bu konularda bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir.

Tablo 15. Ondördüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Yaşam kalitesini yükseltmek	167	20,00
Kilo kontrolünü sağlamak	135	16,20
Stresi azaltmak	158	18,90
Sıvı dengesini düzenlemek	93	11,10
Uyku düzenini sağlamak	111	13,30
Doğru beslenmek	171	20,50
Toplam	615	100,00

Tablo 15'te, araştırmaya katılanların %20'si yaşam kalitesini yükseltmek, %20,50'si doğru beslenmek, %16,20'si kilo kontrolünü sağlamak, %18,90'ı stresi azaltmak, %11,10'u sıvı dengesini sağlamak, %13,30'u uyku düzenini sağlamak ile ilgili bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların "Uyku düzenini sağlamak ve Sıvı dengesini düzenlemek" dışında kalan tüm konulara ilgi duyduğu ve bu konularda bilgi sahibi olmak istedikleri görülmektedir.

Tablo 16. Onbeşinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Günlük yürüyüşler	146	23,70
Pilates, egzersiz	50	8,10
Bisiklet sürme	104	16,90
Yüzme	144	23,40
Doğa yürüyüşleri	171	27,80
Toplam	615	100,00

Tablo 16’da, araştırmaya katılanların %23,70’i günlük yürüyüşler, %8,10’u pilates ve egzersizler, %16,90’ı bisiklet sürme, %23,40’ı yüzme, %27,80’i doğa yürüyüşlerine ilgi duydukları görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların “pilates, egzersiz” dışında kalan tüm aktivitelere ilgi duyduğu görülmektedir.

Tablo 17. Onaltıncı Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Proje hazırlama yöntemi	73	12,70
Dersi, alanda (tarihi mekân, arazi, galeri, müze) işleme yöntemi	138	24,00
Görsel içerikli sunum yöntemi	174	30,30
Sözlü anlatım yöntemi	51	8,90
Tartışma, soru-cevap yöntemi	139	24,20
Toplam	575	100,00

Tablo 17’de, araştırmaya katılanların %12,70’i proje hazırlama, %24’ü dersi, alanda (tarihi mekân, arazi, galeri, müze) işleme, %30,30’u görsel içerikli sunum, %8,90’ı sözlü anlatım yöntemi, %24,20’si tartışma, soru-cevap yöntemine ilgi duyduğu görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların “proje hazırlama ve sözlü anlatım” dışında kalan tüm ders anlatım yöntemlerine ilgi duyduğu görülmektedir.

Tablo 18. Onyedinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Mikro-öğrenme yöntemi	8	2,10
Uygulamalı sınav yöntemi	79	21,00
Değerlendirme olmasın	58	15,40
Sunum (seminer) yöntemi	87	23,10
Ödev (portföyü- dosya) yöntemi	41	10,90
Proje yöntemi	60	15,90
Yazılı sınav yöntemi	44	11,70
Toplam	377	100,00

Tablo 18’de, araştırmaya katılanların %2,10’u mikro-öğrenme, %21’i uygulamalı sınav, %15,40’ı değerlendirmenin yapılmaması, %23,10’u sunum (seminer), %10,90’ı ödev (portföyü- dosya) yöntemi teslimi, %15,90’ı proje hazırlama, %11,70’i yazılı sınav yöntemini seçtiği görülmektedir. Elde edilen

bulgulara göre, katılımcıların büyük çoğunluğu “sunum-seminer, uygulamalı sınav, proje hazırlama, değerlendirmenin yapılmaması” yöntemleri dersin değerlendirilmesini istedikleri görülmektedir.

Tablo 19. Onsekizinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yanıtlar	f	%
Program sonunda katılım belgesine, sertifika, diploma hakkı edinme	173	26,90
Üniversitenin bütün imkânlarından yararlanmak	182	28,30
Program kapsamında gönüllü olarak görev almak	123	19,10
Ücretsiz kayıt hakkına sahip olma	166	25,80
Toplam	644	100,00

Tablo 19’da, araştırmaya katılanların %26,90’ı program sonunda katılım belgesine, sertifika, diploma hakkı edinme, %28,30’u üniversitenin sahip olduğu bütün imkânlarından yararlanmak, %19,10’u program kapsamında gönüllü görev almak, %25,80’i ücretsiz kayıt hakkına sahip olmak istediği görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların kendilerine sunulan tüm imkânlardan faydalanmak istedikleri görülmektedir.

Tablo 20. Ondokuzuncu Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Konular	Kişi Sayısı
Yabancı dil	4
Yoga	4
Uzay bilimleri ve havacılık	2
Çocuk ve ergen psikolojisi	1
Tasarım	1
Sanat psikolojisi	1
Beyin gücünü kullanabilme yolları	1
Cam sanatı	1
İstatistik-geometri	1
İç mimari ve bahçe dizaynı	1
Seramik sanatı	1
Diksiyon, güzel konuşma	1
Çocuk resimleri analizi	1
Folklor	1
Müzecilik	1
Kaptanlık, balık tutma, oltacılık, dalış	1
İslam ülkelerinde sanat	1
Deniz bilimleri	1
Zaman yönetimi, deneyim ve tecrübe paylaşımı	1
Görsel kültür	1
Resim çizime teknikleri	1
Biçki/dikiş, telkâri	1
Beden dili	1

İnsanlar arası iletişim	1
Antika eşyalar ve sanat tarihi	1
Çocuk gelişimi ve eğitimi	1
Yaşanabilir bir dünya	1
Arkeoloji ve dinler tarihi	1
İnsani değer, ahlak, doğruluk	1
Kadın-erkek ilişkileri	1
Din ve ibadet etkileri	1
Kuran ve tefsir	1
Ziraat	1
Psikoloji	1
İnsani değerler (sevgi-saygı)	1
Mesleki eğitim	1
Kültürel-ailevi değerler	1

Tablo 20'de, 4 katılımcı yoga, 4 katılımcı yabancı dil, 2 katılımcı uzay bilimleri ve havacılık ve birer katılımcı diğer konu başlıklarına ilgi duydukları görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcılara veri toplama aracı kapsamında sunulan konular dışında kalan alanlara yeterince ilgi göstermedikleri görülmüştür.

Sonuç

Yapılan araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara göre, katılımcıların büyük bir çoğunluğu; kadın, 50-60 yaş grubunda, lise ve lisans eğitim düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Sert (2017) de yaptığı bir araştırmada, yetişkin eğitimi programlarına katılanların %74,6 oranında kadınların oluşturduğunu söylemiştir. Yine katılımcıların büyük çoğunluğu öğretmen, memur ve emekli olduğu, "İstanbul, İzmir ve Çanakkale illerinde yaşadığı görülmüştür.

Yapılan araştırma sonucunda, katılımcıların; 1. Resim eğitimi, 2. Müzik eğitimi, 3. Sanatsal aktiviteler, 4. Kültür eğitimi, 5. Sinema ve tiyatro eğitimi, 6. Edebiyat eğitimi, 7. Tarih eğitimi, 8. Sağlık eğitimi, 9. Spor eğitimi alanlarında, eğitim ihtiyaçları olduğu görülmüştür. Dağlı (2018) da yaptığı bir araştırmada, yetişkin bireylerin; okuma-yazma, sağlıklı yaşam, psikoloji eğitimi, dil eğitimi, serbest zaman aktiviteleri, iş ve meslek eğitimi, teknolojiyi kullanma, kamusal hakları öğrenme, sosyal aktiviteleri takip etme, çocuk ve yaşlı bakımı, tarım ve hayvancılık, finansal yönetim ve din eğitimi konuları olmak üzere 13 başlıkta eğitim ihtiyaçlarının olabileceğini söylemiştir.

Araştırma sonunda elde edilen bulgulara göre katılımcılar:

- Resim eğitimiyle ilgili; fotoğrafçılık, karakalem ve yağlı boya, ebru, hat, çini, minyatür, ahşap baskı, ipek baskı, dijital baskı konularında sanat eğitimi almak ve bu doğrultuda sanatsal ürünler üretmek istemektedirler. Yine dünya tarafından bilinen meşhur ressamların/sanatçıların çalışmaları ve yaşamları hakkında bilgi sahibi olmak, sanatın anlamı

ve sanatın gerekliliği, sanatın terapi/tedavi özelliği, Cumhuriyet Dönemi Türk Resim Sanatı, sanatın önemli konuları ile ilgili bilgi sahibi olmak istemişlerdir.

- Sanatsal aktivitelerle ilgili; tarihi mekanları gezmek, müzeleri ziyaret etmek, sanatsal sergilere katılmak, müzik festivallerine ve konserlere katılmak istedikleri görülmüştür.
- Müzik eğitimiyle ilgili; enstrüman (bağlama, piyano, keman, gitar) eğitimi almak, yörelere ait müzik enstrümanları, nota-solfej eğitimi, müzik makamları ve insan üzerindeki terapi etkisi, Cumhuriyet dönemi Türk müziği ve Atatürk'ün müzik anlayışı, yörelere ait düğün kültürleri ve kültürlerin müzikle ilişkisi konuları hakkında bilgi sahibi olmak istemişlerdir.
- Kültür eğitimiyle ilgili; kültürel mirasımızın nasıl korunacağı, Anadolu medeniyetlerinin yemek kültürleri, dönemlere göre giysiler ve kimlik ilişkisi, mimari tarihin gelişimi ve mimari kimliğin oluşması konularına ilgi duymuşlardır.
- Sinema ve tiyatro eğitimiyle ilgili; oyunculuk ve senaryo yazımı eğitimi, drama eğitimi, video tasarımı ve çekimi, tiyatronun tarihsel gelişimi konuları hakkında bilgi sahibi olmak istemişlerdir.
- Edebiyat eğitimiyle ilgili; efsane, masal, fıkra, mâni, türkü gibi edebi/yazınsal türlere ilgi duymakta Cumhuriyet döneminde yaşamış ünlü şairler, yazarlar ve onlara ait ünlü şiirler, hikâyeler ve romanlar hakkında bilgi sahibi olmak istemektedir. Yine şiir, hikâye, roman gibi eserlerin yazımı teknikleri ve eleştirel analizleri üzerine bilgi sahibi olmak istemekte, Osmanlı Türkçesi eğitimine ilgi göstermişlerdir.
- Tarih eğitimiyle ilgili; Türkiye Millî Mücadelesi ve Kurtuluş Savaşları, Çanakkale kara-deniz savaşları, Atatürk'ün askeri ve siyasi başarıları konularında bilgi sahibi olmak istedikleri görülmüştür.
- Sağlık eğitimiyle ilgili; kanser ve alzheimer ile mücadele, acil yardım, iş-sağlığı ve iş-güvenliği, istismar ile mücadele, şiddet ile mücadele (aile içi ve duygusal) şiddet ve evde sağlık hizmeti konularına ilgi duyulmuştur.
- Spor eğitimiyle ilgili; doğru beslenme, yaşam kalitesini artırma, stresi azaltma, kilo kontrolünü sağlama konuları hakkında bilgi sahibi olmak istemekte ve günlük yürüyüşler, doğa yürüyüşleri, bisiklet sürme, yüzme gibi aktivitelere ilgi gösterilmiştir.
- Dersin işlenmesi ve değerlendirilmesiyle ilgili; dersin alanda (tarihi mekân, arazi, galeri, müze) işleme yöntemi, görsel içeriklerin ağırlıkta olduğu sunum yöntemi, tartışma-soru-cevap yöntemleri ile işlenmesini istenmiştir. Dersin değerlendirmesinde ise büyük bir çoğunluğu, sunum/seminer, uygulamalı sınav ve proje hazırlama yöntemleri ile yapılmasını isterken, katılımcıların bir kısmı ise ders kapsamında değerlendirme yapılmamasını istemiştir.
- Program kapsamında kendilerine sunulacak haklarla ilgili; üniversitenin sahip olduğu tüm olanaklarından faydalanmak, eğitim programı sonunda sertifika, katılım belgesi veya diplomaya hakkı edinmek, programa ücretsiz kayıt hakkı, program kapsamında gönüllülük esasına dayalı görev almak istemişlerdir. Şirin'in (2008) de yaptığı bir araştırmada, halk eğitim

merkezlerinde verilen kursların ücretsiz olması toplumun tüm kesimlerinin programlardan faydalanmasına imkân sağladığını söylemiştir.

Uzmanlar, bir konunun ihtiyaç sayılabilmesi için katılımcılar tarafından (15 kişi) %14 oranında tercih edilmesi gerektiğini söylemiş ve ihtiyaçlar bu oran üzerinden belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların düşüncelerini paylaşabilmeleri için verilen boşluk doldurma seçeneğine yazılan konu başlıkları bu oranın altında kalmıştır.

Tartışma

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara göre, uzmanlar; yetişkin eğitimi programına katılacak her bir kişinin, sahip olduğu bireysel/kişisel engellerini, toplumsal değerlerini, kültürel yapısını, psikolojik ve sosyo-ekonomik durumunu dikkate almak gerektiğini, bireylerin eğitim düzeylerine ve kültürel yapıları ile uyumlu bir eğitim müfredatının düzenlenmesinin gerektiğini söylemiştir. Karakaya (2010) da yaptığı bir araştırmada, açılması öngörülen kurslar için gereksinimleri, taleplerin yoğunluğu ve kuruluşun mevcut eğitmen sayısı göz önünde bulundurularak kursların açılması gerektiğini belirterek benzer bir sonuca ulaşmıştır.

Uzmanlar; kişilerin yetenek/tecrübe ve eğilimlerin dikkate alınmadığı, tüm bireylerin beceri ve yetenek açısından dahil olabileceği, birey merkezli bir eğitim programı geliştirmek/hazırlamak gerektiğini söylemiştir. Yalçın (2002) da yaptığı bir araştırmada, bu konuya değinmiş, kurs programı bünyesinde hem eğitmenlerin hem de eğitim alan kişilerin bireysel farklılıkları gözetilerek program kapsamındaki tüm bireylere eşit davranıldığını ifade etmiştir. Sahlberg (2009) da yaptığı bir araştırmada, Finlandiya'da yürütülen yetişkin eğitimi(adult education) programlarının temel hedefinin; eğitim öğretim faaliyetlerine katılan birey sayısını arttırmak, eğitimde bireylere avantaj eşitliği sunmak ve eğitimin kalitesini yükseltmek olduğunu ifade etmiştir.

Öneriler

Yetişkinlerin eğitim ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılayabilecek bir eğitim programının geliştirilmesinde/hazırlanmasında aşağıdaki önerilere dikkat edilmesi, hazırlanacak eğitim programına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Buna göre bir eğitim programı:

1. Bireyin bilgiye ulaşmasını ve ulaştığı bilgiyi diğer bireylerle paylaşabilmesini sağlamalıdır.
2. Bireyin kaliteli vakit geçirebileceği bir ortam sunmalıdır.
3. Bireye sosyal bir ortam sunup sosyalleşmesi sağlanmalıdır.
4. Program içeriği, uzmanlar tarafından hazırlanmalıdır.
5. Program, tüm eğitim seviyesindeki kişilerin kavrayabileceği, anlaşılır, yalın olması gerekir.
6. Programa, sadece bireylerin talepleri üzerine dersler eklenmeli ve içerikleri yine bireylerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir.
7. Programa, bireylerin ilgi duyabileceği yöresel konular eklenerek müfredat zenginleştirilebilir.
8. Programa, konu yönünden sınırlama getirilmemeli ve tüm alanlara açık olmalıdır.
9. Programda, ilgi görmeyen dersler müfredattan çıkartılmalıdır.

10. Programa, bir ders 15 kişinin isteği üzerine eklenmelidir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %60, 2. Yazar: %40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Yetişkin Eğitimi İhtiyaç Analizi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arslanoğlu, İ. (2016). *Bilimsel yöntem ve araştırma teknikleri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aslantürk, Z. (1995 2. baskı). *Sosyal bilimler için araştırma metod ve teknikleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınlar.
- Aziz, A. (1990). *Araştırma yöntemleri-teknikleri ve iletişim*, Ankara: İLAD İletişim Araştırmaları Derneği.
- Baki, A. ve Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (42), 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6156/82721>
- Barutçugil, İ. (2002). *Eğitim becerilerinin geliştirilmesi eğitimcinin eğitimi*, İstanbul: Kariyer Yayınları.
- Celep, C. (1995) *Halk eğitimi: Kavramları, ilkeleri, yöntemleri, teknikler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dağlı, Y. (2018). *Orta yaş ve yaşlı bireylerin yaşlılık dönemine ilişkin algılarının ve yaşam boyu öğrenme ihtiyaçlarının değerlendirilmesi* (Doktora tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Etling, A. (1993). What is nonformal education? *Journal of Agricultural Education Volume 34, Number 4*, pp. 72-76. doi: 10.5032/jae. 04072
- Firat, M., Yurdakul, I. K., ve Ersoy, A. (2014). Bir eğitim teknolojisi araştırmasına dayalı olarak karma yöntem araştırması deneyimi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 64-85. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.2s3m
- Karakaya, S. (2010). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen yetişkin eğitimi uygulamaları* (Yüksek lisans tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi Cilt 1, Sayı 1*, 62-80.
- Sağlık Bakanlığı Gevher Nesibe Sağlık Eğitimi Enstitüsü. (2004). *Araştırma teknikleri*, Ankara: Sağlık Bakanlığı.
- Sahlberg, P. (2009). A short history of educational reform in finland. *White Paper, April*. <https://www.disal.it/Resource/Finland-Sahlberg.pdf>
- Sert, N. (2017). *Sosyalleşme amacıyla yetişkin eğitimi etkinliklerine katılım* (Yüksek lisans tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Şirin, A. (2008). *Halk eğitim merkezlerinin sanat eğitimi bağlamında yetişkin eğitimindeki yeri ve önemi* (Yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yalçın, E. (2002). *Öğrenen ve öğreten arasındaki iletişimin yetişkin eğitimi süreci açısından değerlendirilmesi: Çankaya halk eğitim merkezi ve 7.akşam sanat okulu müdürlüğü merkez kursları örneği* (Yüksek lisans tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, A. (2002). *Türkiye’de yetişkin eğitimi araştırmaları: amaç, kapsam, yöntem ve eğilimler* (Yüksek lisans tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldız, A. (2004). Türkiye’deki yetişkin eğitimi araştırmalarına toplu bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, yıl: 2004, cilt: 37, sayı: 1 ss 78-97.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/auebfd/issue/38406/445426>

Extended Summary

Purpose

The im of the research is to collect data on the educational requirements of adults who are over 50 years old, living in Turkey and how a Turkey-specific adult education model can be developed. Determining the educational requirements of adults over the age of 50 and creating data for new studies in this field are among the objectives of the research.

Method

The research was carried out according to the mixed method, in which qualitative and quantitative data were used together. Quantitative research, in the research plan; It is a method in which universe, sample, axioms and hypotheses are included, research data is obtained through questionnaires, observations, interviews and tests, and data obtained by statistical measurement and evaluation techniques are analyzed (Arslanoğlu, 2016). In qualitative research method, it is a research in which data is obtained through interview, observation, document analysis, events and perceptions are revealed in a realistic and holistic way in their natural environment, and a qualitative process is followed (Yıldırım & Şimşek, 1999). Mixed method is made as a result of using qualitative and quantitative research techniques together. The mixed method also strengthens the advantageous aspects of both qualitative and quantitative research techniques. More importantly, researchers using mixed methods have a better chance of identifying methods and approaches related to the research questions they have identified (Baki & Gökçe, 2012).

Results

As a result of the research, the participants:

- Related to art education; they want to receive training in photography, charcoal and oil painting, marbling, calligraphy, tile, miniature, wood printing, digital printing, silk printing and artistic work in these fields. They also wanted to have information about the works and*

lives of world-famous painters, Turkish Painting Art in the Republican Period, the therapy feature of art, the meaning, importance and necessity of art.

- *Related to artistic activities; It has been seen that they want to visit ancient cities, visit museums, attend artistic exhibitions, concerts and music festivals.*
- *Related to music education; they wanted to take instrument education, to have information about local musical instruments, note solfege, the therapy feature of musical modes, music in the Republican era and Atatürk, local wedding culture and music relations.*
- *Related to cultural education; they were interested in the protection of cultural heritage, the Anatolian civilizations food culture, the relationship between clothes and identity according to the ages, architectural history and architectural identity.*
- *Related to cinema and theater education; they wanted to have information about screenwriting and acting education, drama education, video shooting and design, historical development of theatre.*
- *Related to literature education; they were interested in literary genres such folk song, tale, anecdote, legend, they want to have information about the famous poems, novels, stories and their authors of the Republican period, they want to have information about the writing and critical analysis of works such as novels, stories and poems and to receive education in Ottoman Turkish.*
- *Related to history education; It was seen that they wanted to be informed about the Çanakkale wars, Atatürk's military and political achievements, the National Struggle and the War of Independence.*
- *Regarding health education; They were interested in the fight against cancer and Alzheimer's, emergency aid, occupational health and safety, domestic violence, combating emotional violence and abuse, and home care services.*
- *Related to sports education; they wanted to learn about proper nutrition, improving the quality of life, reducing stress, and maintaining weight control and showed interest in nature walks, daily walks, swimming and cycling.*
- *Regarding the processing and evaluation of the course; they wanted the course to be taught in the field with the processing method, visual content presentation method, question-answer-discussion method. In the evaluation of the course, the majority of the participants wanted it to be done by presentation/seminar, practical exam and project preparation methods, while some of the participants wanted not to be evaluated within the scope of the course.*
- *Regarding the rights to be offered to them within the scope of the Program; They want to benefit from all the opportunities of the university, to have a diploma, certificate or certificate of participation at the end of the program, to have the right to register free of charge and to take part in the program voluntarily.*

Discussion

According to the findings obtained at the end of the research the experts said that the individual disabilities, social values, cultural structure, socioeconomic and psychological conditions of each individual who will participate in the program should be taken into account, and that it is necessary to prepare a program suitable for their educational and cultural structures. In his research, Karakaya (2010) reached a similar conclusion by stating that the courses planned to be opened should be opened by taking into account the needs assessment, the incoming demand situation and the educator staff of the institution. The experts said, that it is necessary to prepare an individual-based program in which individuals' abilities and tendencies are not taken into account, and everyone can participate in terms of competence and skills. Yalçın (2002) also touched upon this issue in his research and said that both trainers and trainees treat everyone equally within the scope of the course program, taking into account their individual differences. In a study by Sahlberg (2009), the main purpose of adult education programs in Finland is; stated that to increase participation in education, to provide equality of opportunity in education, to increase the quality of education.

Conclusion

According to the findings obtained as a result of the research, the majority of the participants; It is seen that women are in the 50-60 age group, have a high school and undergraduate education level. Again, it was seen that the majority of the participants were teachers, civil servants and retired, and lived in the provinces of Istanbul, Izmir and Çanakkale. As a result of the research, It is seen that participants needs to study; 1. Art Education, 2. Music Education, 3. Artistic Activities, 4. Cultural Education, 5. Cinema and Theater Education, 6. Literature Education, 7. History Education, 8. Health Education and 9. Sports Education Fields.

Geliş Tarihi / Received Date

09.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date

11.04.2023

Matematik Öğretmenliği Bölümü Birinci Sınıf Öğrencilerinin Yüz-Yüze Matematik Derslerine Yönelik Algılarının Metaforlar Aracılığıyla Belirlenmesi¹

Determining the Perceptions of First-Year Students of the Department of Mathematics Education towards Face-to-Face Mathematics Lessons through Metaphors

Damla SÖNMEZ²

Gül KALELİ YILMAZ³

Öz

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 sürecinde uzaktan eğitimle ders alan ilköğretim matematik öğretmenliği bölümü birinci sınıf öğrencilerinin yüz-yüze matematik derslerine yönelik algılarının görsel metaforlar yoluyla belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada olgu bilim araştırma yöntemi (fenomonografik) kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi 31 adet öğrenciden oluşmaktadır. Örneklem amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örneklemesine göre seçilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak metaforik algı formu kullanılmıştır. Bu formda öğrencilerin, yüz-yüze matematik derslerine yönelik bir çizim yapmaları ve bu çizimi yazılı olarak açıklamaları istenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve benzer metafor kodları bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuştur. Yapılan analizler sonucunda oluşturulan metaforların eğitim süreci ve duygular kategorilerinde toplandığı görülmüştür. Hem metafor çizimlerinden hem de yapılan açıklamalardan, öğrencilerin yüz-yüze eğitime yönelik olumlu bir algıya sahip oldukları tespit edilmiştir. Öğrencilerin yüz-yüze eğitim sürecinde aktif oldukları, rahat soru sorabildikleri ve farklı çözüm yolları üretebildikleri bu nedenle derslerin verimli geçtiği anlaşılmıştır. Elde edilmiş olan sonuçlar ışığında bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Algı, Görsel Metafor, Matematik Dersi, Öğrenci, Yüz-Yüze Eğitim.

¹ Çalışma için Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurularından 02.06.2021 tarihli E-20585590-302.08.01-2468 belge sayısıyla etik kurul izni alınmıştır.

² Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İlköğretim Matematik Öğretmenliği Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: damla.sonmez@medipol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9342-7884

³ Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Matematik Eğitimi Bölümü, Bursa/TÜRKİYE, E-mail: gulkaleti@uludag.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8567-3639

Abstract

The aim of this study is to determine the perceptions of first-year primary school mathematics teacher education department students who took courses through distance education during the Covid-19 process towards face-to-face mathematics lessons through visual metaphors. For this purpose, phenomenographic research method was used in the study. The sample of the study consists of 31 students. Typical situation sampling was selected from the sampling methods for sampling purposes. In the study, metaphorical perception form was used as a data collection tool. In this form, students were asked to make a drawing for face-to-face mathematics lessons and to explain this drawing in writing. The findings obtained from the research were analyzed by content analysis method and categories were created by combining similar metaphor codes. As a result of the analyses, it was seen that the metaphors created were collected in the categories of educational process and emotions. From both metaphor drawings and explanations, it was found that students had a positive perception towards face-to-face education. It was understood that the students are active in the face-to-face education process, they can ask questions comfortably and produce different solutions, so the lessons are efficient. In light of the results obtained, suggestions were presented to researchers who want to work in this field.

Keywords: Face-to-face Education, Mathematics Lesson, Perception, Student, Visual Metaphor.

Giriş

Matematik, düşünmeyi geliştirebilmesiyle bilinen en önemli araçlardan biri olarak görülmektedir (Umay, 2003: 234). Matematiğin düşünmeyi nasıl etkilediğinin belirlenmesi için ise çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler kullanılırken önemli olan unsur düşünmenin nasıl etkilendiğinin etkili bir biçimde belirlenebilmesidir. Düşünmenin ise nasıl etkilendiğinin belirlenmesinde kullanılan yöntemlerden biri de metafordur. Metaforlar kendilerine felsefe, matematik, edebiyat gibi birçok alanda yer bulmuşlardır (Şahan, 2017: 167). Metafor söyleminin genel olarak süslemeye yönelik bir sözcük sanatından ibaret olduğu düşünülmektedir ancak metaforun önemi bahsedilenden çok daha fazladır (Öztürk, 2007: 56). Metaforun öneminin anlaşılabilmesi için alanyazında yapılmış olan tanımlarına bakmak yeterli olacaktır. Birden fazla ve farklı tanımları bulunan metafor kelimesinin her yapılan tanımları başka bir yönüne vurgu yapmakta ve bu farklılıkların ne kadar önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Metafor kelimesinin ortaya çıktığı kelimeler bile incelendiğinde farklı anlamlar taşıdığını görmek mümkündür. Metafor kelimesi eski Yunancadaki “meta” (değiştirme) ve “phrein” (taşımak) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir (Cebeci, 2013: 9-10; Levine, 2005: 172). Metafor kelimesinin “metaphrein” veya “metafora” köklerinden türediği düşünülmektedir (Levine, 2005: 172). Bu kelimelerin anlamının da bahsi geçen bir olguyu farklı yönlerinden ele alma ve değişik konulara bağlanmasını sağlayarak ifade etme olarak yorumlanması mümkündür (Güneş ve Fırat, 2016: 116). Türkçede ise benzetme ve eğritileme anlamlarına gelmektedir (Aydın, 2006: 10). Metaforun, bir kaynak etki alanından hedefte olan etki alanına doğru bir eşleşme olarak anlaşılması mümkündür (Lakoff, 1992: 2). Buna örnek olarak, Saban (2004)’ın öğretmeni bir bahçivana benzetmesi gösterilebilir. Nasıl bir bahçivan fidanlarına bir bir ilgi gösteriyorsa, öğretmen de öğrencileriyle öyle alakadar olmaktadır. Verilmiş olan örnekten de görüldüğü üzere, metaforlarla hedeften etki alanına doğru bir eşleşme yapılmaktadır. (Saban, 2004: 144). Ayrıca metaforlar sadece eşleşmelerin yapılmasının yanı sıra, şimdiki zamanı ve gerçeği anlama süreçlerini de aktif hale getirmektedir (Carreira, 2001: 264). Bu nedenle

alanyazında da metafor çalışmalarına sıklıkla yer verildiği görülmektedir (Ayçiçek, 2021: 280; Bozkurt, 2020b: 1; Çağırğan, Batdal-Karaduman ve Sönmez, 2021: 76; Çalışıcı ve Özçakır-Sümen, 2019: 108; Çetinkaya, 2019: 539; Doğan ve Sönmez, 2019: 245; Kaleli-Yılmaz ve Güven, 2015: 299; Kaleli-Yılmaz ve Sönmez, 2022: 18; Özden, 2018: 347). Son yıllarda metafor çalışmaları içerisinde yer alan görsel metaforların da sıklıkla tercih edildiği bilinmektedir. Görsel metafor genel olarak bakıldığında birbiriyle bağlantısı olmayan görsel öğeler arasında bulunan belirli bir ilişkiyi ya da benzerliği önermekte olan bir görüntü olarak tanımlanabilir (Buzrul, 2019: 29). Görsel metaforlar, farklı imgelerin aracılığıyla kişinin iç dünyasında neler olduğunu açık bir şekilde ortaya koyabilen ve bilişsel karşılaştırmaların görsel imgeler yoluyla yapıldığı, anlatılmak istenen düşüncenin kişi tarafından bilinen nesnelere çizilmesiyle ifade edilebilen bir metafor türü olarak araştırmacıların karşısına çıkmaktadır (Güven ve Dak, 2017: 5). Tüm insanlığı etkileyen durumları inceleyebilmek için de görsel metaforları kullanmak ve bu durumlara yakın zamanda başlayan Covid-19 pandemisini örnek olarak vermek mümkündür.

İlk olarak 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde, canlı hayvan pazarı olarak bilinen yerden ortaya çıktığı düşünülen ve hala dolaşımda olan coronavirus hayatlarda önemli bir yer edinmiştir (Pembecioğlu, 2020: 74; Üstün ve Özçiftçi, 2020: 143). Çok kısa zamanda pandemiye (dünya çapında salgın) dönüşen bu hastalık (Sarı ve Sarı, 2020: 50) tüm insanlığın kalıplarını bozmuş ve hayatı tamamen alt üst etmiştir (Zhao, 2020: 29). Türkiye'de ilk vaka 10 Mart 2020'de görülmüş ve bu bahsi geçen tarihten sonra vaka sayısı hızla artışa geçmiştir (URL-3). Tüm dünyada birçok ülkeyi etkilemiş ve Türkiye'de de birçok alanda değişime sebep olmuş olan Covid-19 pandemisi tüm yaşantıyı büyük oranda etkilemiş ve değişime götürmüştür (Kırmızıgül, 2020: 284). Pandeminin dünya genelinde ortaya çıkarmış olduğu kriz başta sağlık alanı olmak üzere, ekonomik, psikolojik, sosyal yaşam ve eğitim üzerinde derin etkiler yaratmış ve yaratmış olduğu bu etkiler hala devam etmekten etkilerinin de ne zaman sona ereceği bilinmemektedir (Can, 2020: 11). Covid-19 pandemisinin etkileri ele alındığında tüm dünyayı etkileyen salgın bir hastalık olmasının yanı sıra, bu pandemi ilk önce insanoğlunun daha sonrasında da eğitimin vermesi gereken bir sınav olarak ortaya çıkmıştır (Bozkurt, 2020a: 129). Bu sınavın da başarılı bir şekilde verilebilmesi için uzaktan eğitim ön koşul olmuştur. Genel inanın aksine uzaktan eğitimin her ne kadar yeni bir eğitim şekli olduğu düşünülse de çok yeni bir eğitim modeli olmadığı bilinmektedir (Sarı ve Nayır, 2020: 333). Uzaktan eğitimin tarihçesine bakılacak olunur ise ilk olarak 1700'lü senelerde mektupla başladığı düşünülmektedir (Yıldırım, 2020: 7). Ancak uzaktan eğitim en büyük atılımını 1980'li yıllarda yapmıştır (Akyürek, 2020: 1). Mektuplarla yapılmaya başlanan uzaktan eğitim teknolojinin gelişimiyle birçok farklı (televizyon, internet vb.) şekilde yapılmaya devam etmiştir (Kırık, 2014: 75). Uzaktan eğitim sayesinde zaman ve mekân sınırı ortadan kalkmış bu sayede de uzaktan eğitimle öğrencinin kendi öğrenme hızında esneklik sağlanmıştır (Kırık, 2014: 74; Lee, 2021: 12). Ancak uzaktan eğitimin bahsedilen bu olumlu tarafının yanında bazı olumsuz tarafları da bulunmaktadır. Olumsuzlukların da en başında teknolojiye ulaşmada yaşanan zorluklar gelmektedir. Teknolojiye erişimde yaşanan zorluklar öğrenciler arasındaki eğitim eşitliğini ortadan kaldırmaktadır (Kaleli-Yılmaz ve Sönmez, 2022: 26). Eşitsizliği yaratan en önemli etken de ailelerin ekonomik ve sosyal durumlarının aynı olmamasıdır (Balcı, 2020: 78). Olumlu ve olumsuz tarafları alanyazında da belirtilen uzaktan eğitimi daha iyi anlayabilmek için uzaktan eğitimle ilgili yapılmış olan tanımlara da bakmak gerekmektedir.

Uzaktan eğitimin tanımına bakılacak olursa birden fazla tanımının yapıldığını görmek mümkündür. Bu tanımlardan biri; dersi öğretenele, kavramı öğrenenin fiziksel olarak aynı ortamda olmadığı, birbirlerinden uzakta oldukları eğitim biçimidir (Adıyaman, 2002: 420) şeklinde iken bir diğeri birbirlerinden çok uzak mesafelerde ve farklı ortamlarda bulunan öğretmen ve öğrencilerin birbirleriyle çeşitli teknolojik aletler sayesinde görüntülü ve sesli bir biçimde etkili bir şekilde iletişim kurabilmesi (Kırık, 2014: 75) şeklindedir. Uzaktan eğitimin gerçekleştirilebilmesi için ilk olarak hedefleri olan bir eğitim modelinin belirlenmesi ve bu modelin geliştirilmesi gerekmektedir (Demir, 2014: 205). Belirlenen bu modelde de yapılacak olan uzaktan eğitim türünün de belirlenmesini gerektirmektedir. Uzaktan eğitim faaliyetlerinin düzgün bir şekilde yürütebilmek için senkron (eş zamanlı) ve asenkron (eş zamansız) olmak üzere iki yöntem kullanılmaktadır ve uzaktan eğitim bu iki kategoride ele alınmaktadır. Senkron (eş zamanlı) eğitim, öğrenci ve öğretmenin farklı mekanlarda birbirleriyle aynı zamanda etkileşimde bulunduğu, çift taraflı iletişimin olduğu ortamlardır. Asenkron eğitim ise yer ve zamandan bağımsız olarak ders için gerekli dokümanların internet ortamında öğrenci ile paylaşıldığı öğrenci ve öğretmen arasında iletişimin olmadığı ortamlardır (Yorgancı, 2015: 1403). Pandemi süreciyle senkron uzaktan eğitim önem kazanmış ve bu alanda birçok yeni uygulama devreye girmiştir. Özellikle üniversite eğitimlerinde Zoom, Google Meet, Adobe Connect gibi farklı eş zamanlı uzaktan eğitim uygulamaları sıklıkla tercih edilmiştir. Bu uygulamalar kullanılarak yapılan uzaktan eğitim faaliyetleri ile öğrencilerin kayıpları nispeten giderilmiştir. Tüm derslerde olduğu gibi matematik eğitiminde de dersler eş zamanlı uzaktan eğitim uygulamaları ile yürütülmüştür. Süreç içinde bazı öğrenciler derslerden verim alırken, bazıları ise çok fazla verim alamamıştır. Bu alanda yapılan çalışmalarda uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin uygun teknolojik araç-gereçlere sahip olmama, internet bağlantısına sahip olamama ya da sınırlı internet bağlantısı gibi sorunlar nedeniyle derslerden yeterli verimi alamadıkları ortaya konulmuştur (Bakırcı, Doğdu ve Artun, 2021: 653; Keskin ve Özer-Kaya, 2020: 63). Bunun yanında yapılan araştırmalarda uzaktan eğitimde en çok zorlanılan derslerin başında matematiğin yer aldığı vurgulanmıştır (URL-1). Ayrıca uzaktan eğitim sürecinde yapılan geniş çaplı bir ankette, öğrencilerin önemli bir bölümünün yüz-yüze eğitimi tercih ettikleri belirtilmiştir (URL-2). Buradan öğrencilerin yüz-yüze matematik derslerine yönelik algılarının nasıl olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu soruya cevap verebilmek için alanyazında matematik dersine yönelik algıların metaforlarla incelediği çalışmalar yer almıştır (Ada, 2013: 11; Şahin, 2013: 313; Yetim-Karaca ve Ada, 2018: 789; Korkmaz, 2021: 1; Doğan ve Kahraman, 2022: 79; Dönmez-İnbaşı, 2022: 2). Ancak alanyazında yapılmış olan çalışmalarda sıklıkla sözel metaforlardan faydalanılmış olduğu görülmüştür. Halbuki görsel metaforlar öğrencilerin iç dünyasını ortaya koymada ve neden böyle algılara sahip olduklarını belirlemede daha detaylı veriler elde edilmesine imkan tanımaktadır. Çünkü görsel metaforların anlatılmak istenilen olgunun anlatılması sırasında, gösterilmekte olanla gösterilen arasındaki ilişkinin açığa çıkarılmasında kullanılması mümkün olan en zengin yol olduğu bilinmektedir (Boynukalın, 2014: 34-35). Bu bağlamda çalışmada ilköğretim matematik öğretmenliği bölümü birinci sınıf öğrencilerinin yüz-yüze matematik derslerine yönelik algılarının görsel metaforların ve kendi çizimleri ile ilgili yapmış oldukları sözel açıklamaların yardımıyla belirlenmesi amaçlanmıştır. Belirtilmiş olan bu amaç kapsamında araştırmanın problemi “Covid-19 sürecinde uzaktan eğitimle ders

alan öğrencilerin yüz-yüze matematik derslerine yönelik algıları nasıldır?” şeklinde oluşturulmuştur. Bahsedilen problem doğrultusunda çalışmada aşağıda verilmiş olan alt problemler ele alınmıştır:

1. Öğrencilerin çizimlerinden ve çizim açıklamalarından elde edilen metafor kodları ve kategorileri nelerdir?
2. Öğrencilerin yüz-yüze matematik derslerine yönelik algılarını biçimlendiren görsel metaforlar nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın deseni, örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analizi konuları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada olgu bilim araştırma yöntemi (fenomonografi) kullanılmıştır. Olgu bilim deseni farkında olunan ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde bilgi sahibi olunmayan olguları temeline almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 69). Olgu bilimde kişilerin tecrübelerinin incelenmesi yapılarak kişilerin bu tecrübelerinin olguyla ilgisi araştırılmaktadır (Onat-Kocacı, 2016: 62). Olgu bilim araştırmalarında mülakatlar, katılımcı gözlem, eylem araştırması, odak grup görüşmeleri ve kişisel metinlerin analizi de dahil olmak üzere olgu bilimi temeline alan çeşitli veri toplama yöntemleri kullanılmaktadır (Lester, 1999: 2). Olgu bilim araştırmalarının amacı insanların günlük yaşamındaki deneyimleri hakkında derin bir anlayış kazandırmaktır (Manen, 1994: 9). Bu çalışmada da ilköğretim matematik öğretmenliği bölümü birinci sınıf öğrencilerinin yüz- yüze matematik dersleriyle ilgili metaforik algılarının belirlenmesi amaçlandığı için bu yöntem tercih edilmiştir.

Araştırmanın Örnekleme

Bu araştırmanın örneklemini Türkiye’de Marmara Bölgesi’nde bulunan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi, ilköğretim matematik öğretmenliği bölümü 1. sınıfında öğrenim görmekte olan 31 adet öğrenci (29 kadın, 2 erkek) oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrenciler amaçlı örnekleme yönteminden biri olan tipik durum örneklemeyle seçilmiştir. Tipik durum örnekleme çalışmaları genel olarak standart veya tipik olanın davranışını belirlemek için kullanılır. Burada seçilen adaylar genel olarak herkes gibi davranma olasılıklarının üzerinden seçilirler (Etikan, Musa ve Alkassim, 2016: 3). Çalışmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Etik kurallar nedeniyle öğrencilerin isimleri verilmemiş ancak çalışmaya katılan öğrencilerin her biri Ö1, Ö2,... şeklinde kodlanmıştır. Katılımcılardan Ö10 ve Ö13 kodlu öğrenciler erkek, diğerleri ise kadındır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan metaforik algı formu kullanılmıştır. İlköğretim matematik öğretmenliği ana bilim dalı birinci sınıf öğrencilerine yüz-yüze matematik derslerine yönelik algılarının görsel metaforlar aracılığıyla belirlenebilmesi için veri toplama aracı olarak aşağıdaki soru sorulmuştur:

- *Sevgili öğrenciler, yüz-yüze matematik dersleri denildiğinde ilk aklınıza geleni aşağıdaki boş alana çiziniz. Çizimin güzel olması önemli değil, aklınıza gelebilecek olası bir resim oluşturunuz ve neden böyle bir resim çizdiğinizizi lütfen açıklayınız.”*

Verilerin Analizi

Öğrencilerin geliştirdikleri görsel metaforlar analiz edilirken kâğıtların okunması ve sayfa numarası verilmesi, adlandırma ve kodlama, tasnif etme, kategori geliştirme ve yorumlama sıralaması takip edilmiştir (Saban, 2005 akt. Güven ve Dak, 2017: 6). Bahsedilen sıralamaya örnek vermek gerekirse öğrenci kâğıda ders materyallerine dokunduğu bir resim çizmiş olsun. Öğrencinin oluşturmuş olduğu bu metaforunda ders materyallerine dokunma somutluk metaforu olarak kodlanmıştır. Benzer şekilde diğer resimler de incelenmiş ve somutluk metaforu ile ilişkili olan kodlar bir araya getirilerek eğitim süreci kategorisi altında bir araya getirilmiştir. Ardından her bir kod ve kategoriye yönelik yorumlamalar yapılmıştır. Kodlamalar her iki araştırmacı tarafından da yapılmış ve verilerin güvenilirliği, “Güvenirlilik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)” formülü (Miles ve Huberman, 1994: 64) kullanılarak hesaplanmıştır. Her iki araştırmacı arasında bulunan uyumun kabul edilebilir bir düzeyde (%81) olduğu görülmüştür. Farklı yapılan kodlamalarda da fikir birliği sağlanarak ortak bir karar verilmiştir. Tüm bunların yanı sıra verilerle ilgili olarak yapılmış olan kodlamalar ve kategoriler, matematik eğitimi alanında uzman olan iki öğretim üyesine incelenilerek verilerin geçerliliği ve güvenilirliği kontrol ettirilmiştir. Ayrıca bulgular kısmında da öğrencilerin oluşturmuş oldukları görsel metaforlar hakkında kendi görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak verilerin geçerliliği arttırılmıştır.

Araştırmanın Etik Bilgileri

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca araştırmaya başlamadan da katılımcıların araştırma öncesi onayları alınmıştır.

Etik Kurul İzin Bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı = Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi = 02.07.2021

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası = E-20585590-302.08.01-2468

Bulgular

İlköğretim matematik öğretmenliği bölümü birinci sınıf öğrencilerinin yüz-yüze matematik derslerine yönelik sahip oldukları algıların görsel metaforlar yoluyla belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada

bulgular iki ana başlık altında ele alınıp değerlendirilmiştir. İlk ana başlık altında çizimlerden ve çizim açıklamalarından yola çıkılarak oluşturulan metafor kodları ve bu kodların oluşturmuş olduğu kategoriler, öğrencilerin çizimleri hakkındaki kendi görüşleri ile desteklenerek sunulmuştur. İkinci ana başlık altında ise öğrencilerin oluşturduğu çizimler yani görsel metaforlar ve araştırmacılar tarafından yapılmış olan yorumlara yer verilmiştir.

Öğrencilerin Çizimlerinden ve Çizimleriyle İlgili Kendi Açıklamalarından Elde Edilen Metafor Kodları ve Kategorileri

Araştırma kapsamında öğrencilerin yüz-yüze matematik derslerine yönelik ilk akıllarına geleni çizimleri ve öğrencilerden neden böyle bir resim çizdiklerini açıklamaları istenmiştir. Her bir çizim ve çizimlere yönelik öğrenciler tarafından yapılmış olan açıklamalar tek tek transkript edilmiş ve araştırmacılar tarafından yapılan içerik analizi sonucunda aşağıdaki metafor kodları ve kategorileri elde edilmiştir. Aşağıda verilmiş olan tabloda öğrencilerin oluşturmuş oldukları çizimlerdeki her bir metafor koduna ilişkin dikkat çeken unsurlar detaylı bir şekilde belirtilmiştir.

Tablo 1. Görsel Metafor Kod ve Kategorileri

Kategoriler	Görsel Metafor	
	Kodu	Çizimlerde Dikkat Çeken Unsurlar
Eğitim Süreci	Verimlilik	Sınıf ortamında ders yapma Anlaşılmayan konuların hızlıca fark edilip çözüme ulaştırılması
	Eşitlik	Herkesin aynı ortamda bulunması Herkesin kalem, defter gibi kolay ulaşılabilen materyaller kullanması
	Somutluk	Ders materyallerine dokunabilme Tahtada bizzat derse katılabilme
	Akl Yürütme	Birden fazla çözüm yolu üretme Karşılıklı olarak fikirlerden yararlanmak
	Duygular	Mutluluk
	Etkileşim	Öğrenci ve öğretmenin birebir iletişime girmesi Öğrencilerin kendi aralarında iletişime girmesi
	İlgi	Derse katılmak ve dersi anlamak için çaba gösteren öğrenciler

Tablodan da görüldüğü gibi çizimlerden elde edilen metaforlar “eğitim süreci” ve “duygular” olmak üzere iki kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler oluşturulurken öğrenciler tarafından oluşturulmuş olan çizimlerde ilk olarak ortak özelliklere bakılmış ve kategorilerdeki dikkat çeken unsurlara uygun olarak (ortak özellikler) görsel metafor kodları (eğitim süreci kategorisi için metafor kodları verimlilik, eşitlik, somutluk ve akıl yürütme şeklinde iken duygular kategorisi için metafor kodları mutluluk, etkileşim ve ilgi şeklindedir) oluşturulmuştur. Daha sonrasında ise bu kodlara uygun olarak ana kategoriler olan “eğitim süreci” ve “duygular” kategorileri oluşturulmuş ve çizimler bu kategoriler altında toplanmıştır. Bir sonraki aşamada ise kategorilerin altında bulunan kodlara göre frekans tabloları oluşturulmuş ve araştırmaya katılan öğrenciler kodlu bir şekilde tablolar halinde sunulmuştur. Tablo 2’de eğitim süreci kategorisine ait metafor kodları ve bu kategoriye yönelik çizim yapan öğrenciler belirtilmiştir. Tablonun altında ise her bir metafor koduna örnek olarak bir öğrencinin yapmış olduğu çizime yönelik kendi açıklamasına yer verilmiştir.

Tablo 2. Matematik Öğretmenliği Öğrencilerinin Eğitim Kategorisine Yönelik Oluşturdukları Metaforlar

Eğitim Süreci Kategorisi	Öğrenci Kodları	Frekans	%
Verimlilik	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö17, Ö18, Ö19, Ö20, Ö21, Ö22, Ö23, Ö24, Ö25, Ö26, Ö27, Ö28, Ö29, Ö30, Ö31	27	60
Eşitlik	Ö2, Ö13, Ö21, Ö22, Ö25, Ö29, Ö30	7	16
Somutluk	Ö6, Ö7, Ö16, Ö17, Ö20, Ö26	6	13
Akl Yürütme	Ö3, Ö14, Ö22, Ö26, Ö30	5	11
Toplam		45	100

Tablo 2’den de görüldüğü gibi öğrenciler eğitim kategorisinde dört farklı kodda metafor oluşturmuşlardır. Bu metaforlar sırasıyla verimlilik (en fazla metaforun oluşturulduğu kod), eşitlik, somutluk ve akıl yürütmedir. Verimlilik kodunda %60’lık dilimde 27 öğrenci, eşitlik kodunda %16’lık dilimde 7 öğrenci, somutluk kodunda %13’lük dilimde 6 öğrenci ve akıl yürütme kodunda %11’lik dilimde 5 öğrenci metafor oluşturmuştur. Eğitim kategorisinde öğrenciler tarafından toplamda 45 metafor oluşturulmuştur. Her bir metafor kodundan öğrenciler tarafından oluşturmuş olan çizimle ilgili öğrencilerin kendi yapmış oldukları açıklamalardan birer örnek verilmiştir. Verimlilik ile ilgili Ö4’ün açıklaması: “Matematik derslerimde çok soru sorardım hocaya veya arkadaşlarıma ve böyle daha iyi öğrendiğimi düşünüyordum.” Eşitlik ile ilgili Ö13’ün açıklaması: “Zengin-fakir kısmen aynı eğitimi görüyorlar” şeklindedir. Somutluk ile ilgili “Somut, kendi kalemimizi kullandığımız bir eğitim” (Ö6) şeklindedir. Akıl yürütme ile ilgili Ö3’ün açıklaması: “En basit denklemlerle anlatılan yüz-yüze derste bile öğrencinin aklına sonsuz farklı denklemler, çözüm yolları gelebiliyor.”

Tablo 3. Matematik Öğretmenliği Öğrencilerinin Duygular Kategorisine Yönelik Oluşturdukları Metaforlar

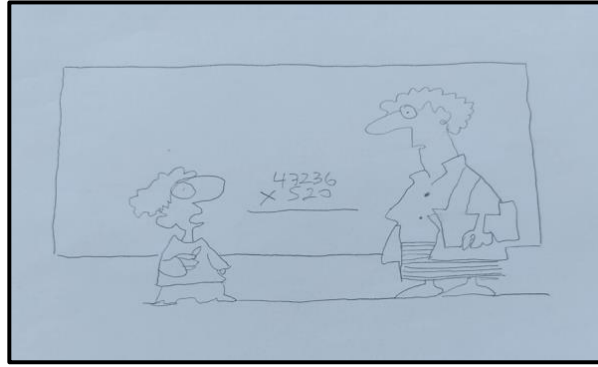
Duygular Kategorisi	Öğrenci Kodları	Frekans	%
Etkileşim	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö20, Ö21, Ö22, Ö25, Ö26, Ö27, Ö28, Ö29, Ö30	25	49
Mutluluk	Ö1, Ö2, Ö4, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö20, Ö21, Ö25, Ö27, Ö28, Ö29, Ö30, Ö31	19	37
İlgi	Ö8, Ö10, Ö13, Ö17, Ö21, Ö25, Ö29	7	14
Toplam		51	100

Öğrenciler duygular kategorisinde üç farklı metafor (etkileşim, mutluluk ve ilgi), en fazla metaforu da etkileşimle ilgili oluşturmuşlardır. Etkileşim kodunda %49’luk dilimde 25 öğrenci, mutluluk kodunda %37’lik dilimde 19 öğrenci ve ilgi kodunda %7’lik dilimde 7 öğrenci metafor oluşturmuştur. Duygular kategorisinde öğrenciler tarafından toplam 51 adet metafor oluşturulmuştur. Her bir metafor

kodundan öğrenciler tarafından oluşturmuş olan çizimle ilgili öğrencilerin kendi yapmış oldukları açıklamalardan birer örnek verilmiştir. Etkileşimle ilgili Ö7'nin açıklaması: “Öğretmen öğrencinin konuyu anlayıp anlamadığını yüzüne bakarak anlayabiliyordu.” Mutluluk ile ilgili öğrencinin görüşü (Ö20) “Öğretmen ve öğrenciler halinden memnun ve mutlu gözüküyor.” şeklindedir. İlgili ile ilgili Ö25'in açıklaması: “Dersi ilgiyle takip edip çabışmalarını da istekle yaparlar.”

Öğrencilerin Yüz-Yüze Matematik Dersine Yönelik Algılarını Biçimlendiren Görsel Metaforlara İlişkin Bulgular

Bu bölümde öğrenciler tarafından oluşturulmuş ve bir önceki bölümde öğrencilerin çizimleriyle alakalı kendi görüşleri verilmiş olan, her kategoride bulunan görsel metaforlarla ilgili olan çizimlerden birkaç örnek verilmiştir. Ayrıca kategorilerin oluşturulması sırasında öğrencilerin oluşturmuş oldukları çizimleriyle ilgili araştırmacılar tarafından yapılmış olan yorumlardan birkaç örnek sunulmuştur.

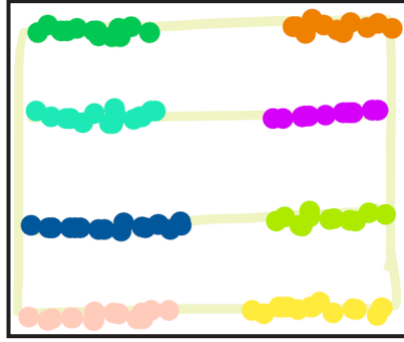
Görsel 1. Verimlilik İle İlgili Ö9 Kodlu Öğrencinin Oluşturmuş Olduğu Çizim

Bir sınıf ortamı göze çarpmaktadır. Öğrenci tahtada soru çözmekte ve öğretmenle etkileşim haline girmektedir. Birlikte fikir alışverişini yapabildikleri bir ortam göze çarpmaktadır.

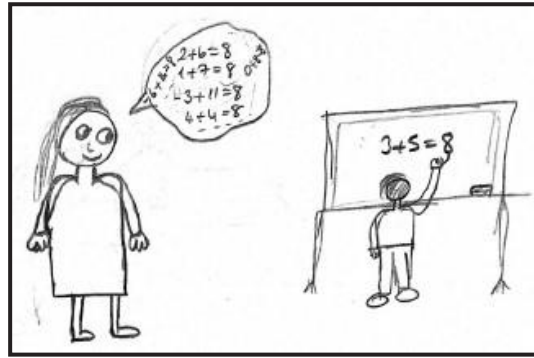
Görsel 2. Eşitlikle İle İlgili Ö22 Kodlu Öğrencinin Oluşturmuş Olduğu Çizim

Herkes aynı ortamda aynı şartlar altında ders yapmaktadır. Tüm sınıfın defteri, kalemi (ders yapabilmek için gerekli olan temel materyaller) önünde bulunmaktadır. Eşitsizlik yaratabilecek herhangi bir materyal sınıf ortamına girmemiştir. Herkes bu tip yapılan bir eğitimde eşittir.

Görsel 3. Somutluk İle İlgili Ö6 Kodlu Öğrencinin Oluşturmuş Olduğu Çizim

Resimde bir abaküs bulunmaktadır. Abaküs elle dokunabilen bir nesnedir. Çizimde bulunan abaküsten dolayı yüz-yüze olarak yapılan eğitimin daha somutlaşmış bir eğitim olduğunu düşünmek mümkündür.

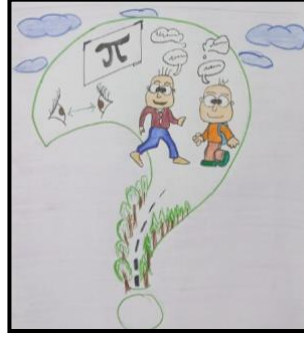
Görsel 4. Akıl Yürütme İle İlgili Ö3 Kodlu Öğrencinin Oluşturmuş Olduğu Çizim

Birçok sorunun ve çözümünün olduğu, kadın figürün konuşma balonunda “8” sayısının birden fazla elde edilme yolunu düşündüğü görülmektedir. Bu da yüz-yüze yapılan eğitim sırasında daha fazla akıl yürütülebildiği düşüncesini doğurmaktadır.

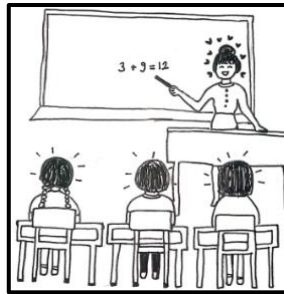
Görsel 5. Etkileşim İle İlgili Ö15 Kodlu Öğrencinin Oluşturmuş Olduğu Çizim

Öğretmen ve öğrenci arasında bir etkileşim, bir duygu paylaşımı olmaktadır. Birbirlerine dokunabilmekte ve konuşabilmektedirler. Öğrencisi tarafından verilen ufak bir çiçek bile öğretmen için büyük bir anlam taşımaktadır (Sanki öğretmenler günü gibi). Çünkü verilen bu çiçek öğrencisinin öğretmenine vermiş olduğu değeri anlatmaktadır.

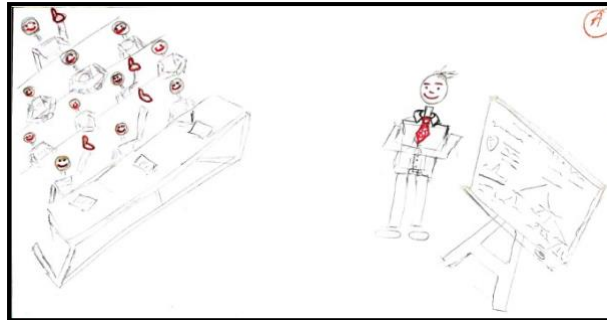
Görsel 6. Etkileşim İle İlgili Ö16 Kodlu Öğrencinin Oluşturmuş Olduğu Çizim

Çizimde ilk olarak göze bir okul yolu çarpmaktadır. Ayrıca dikkat çeken bir diğer unsur bireyler arasında göz kontağının olmasıdır. Kişiler arasında göz kontağının olması etkileşimin varlığını göstermektedir. Öğretmen ile öğrencisi arasında bir iletişim bulunmaktadır. Karşılıklı olarak konuşabilmektedirler ve akıllarında olan soruları birlikte çözmektedirler.

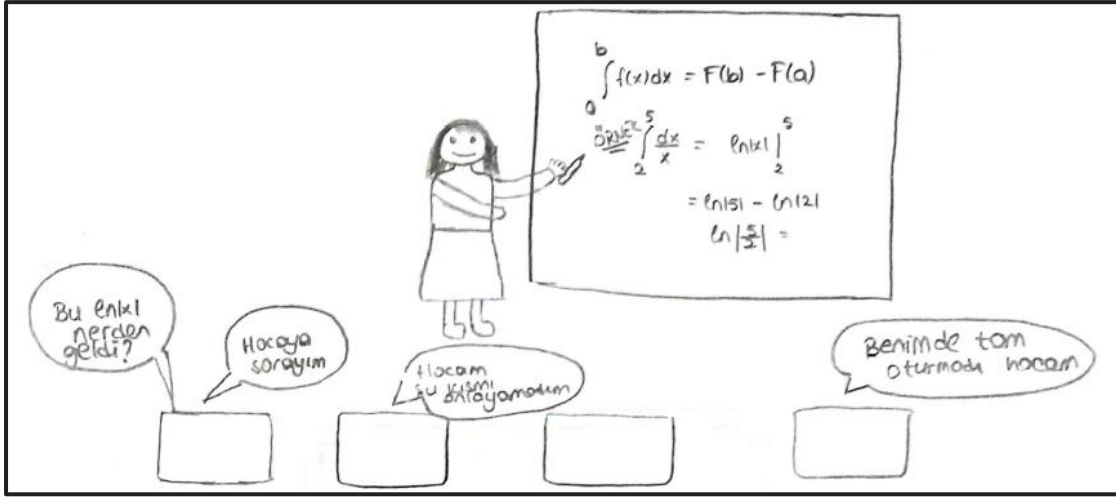
Görsel 7. Mutluluk İle İlgili Ö17 Kodlu Öğrencinin Oluşturmuş Olduğu Çizim

Öğretmen sınıf ortamında (tahta, masa, sıralardan sınıf ortamı olduğu anlaşılmaktadır) mutlu bir şekilde ders anlatmaktadır. Öğretmenin mutluluğu yüz ifadesinden net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Görsel 8. İlgi İle İlgili Ö21 Kodlu Öğrencinin Oluşturmuş Olduğu Çizim

Öğrenciler, öğretmenin sınıf ortamında (sıralar, tahtadan sınıf ortamı olduğu anlaşılmaktadır) anlattığı ders sırasında parmak kaldırarak derse ilgilerini göstermektedirler. Parmak kaldırmayı öğretmene soru sormak ya da sorulan bir soruya cevap vermek için yapılan bir eylem olarak düşünmek mümkündür. Bu da ancak ortamda bahsi geçen konuya ilgi göstermekle olabileceği düşüncesini doğurmaktadır.

Görsel 9. İlgi İle İlgili Ö29 Kodlu Öğrenci Oluşturmuş Olduğu Çizim

Sınıf ortamında öğretmen ders anlatmakta ve öğrenciler ilgili bir şekilde derse takip etmektedirler. Öğrencilerin derse olan ilgileri konuşma balonlarından (verilen örnekteki bilginin nereden geldiğini sorgulamak, anlamadığını sormak vb.) anlaşılmaktadır. Tüm bu konuşma balonlarındaki göstergeler öğrencilerin yüz-yüze yapılmakta olan bir eğitimde derse olan ilgilerini daha iyi bir şekilde gösterebildiklerinin kanıtı olarak düşünülebilir.

Tartışma ve Sonuç

Yapılmış olan bu çalışmada, uzaktan eğitimle ders alan ilköğretim matematik öğretmenliği bölümü birinci sınıf öğrencilerinin yüz-yüze matematik derslerine yönelik algıları görsel metaforlar yoluyla incelenmiştir. Araştırmanın verilerinden elde edilmiş olan bulgular incelendiğinde ise görsel metaforların “eğitim süreci ve duygular” olmak üzere iki ana kategoride toplanmış olduğu görülmüştür. İlk ve en fazla metaforun üretilmiş olduğu kategori olan “Eğitim süreci” kategorisinde “verimlilik, somutluk, eşitlik ve akıl yürütme” metaforları yer almaktadır. Metafor kodlarından da anlaşıldığı gibi öğrencilerin eğitim süreci kategorisine yönelik oluşturmuş oldukları metaforların tüm hepsi olumlu yöndedir. Çizimler ve açıklamalar incelendiğinde de öğrencilerin sıklıkla yüz-yüze eğitimle yürütülen matematik derslerinden verim aldıklarını, birçoğunun derse ilgili olduklarını, akıllarına takılan soruları öğretmene daha rahat bir şekilde sorabildiklerini, eğitimin sınıf ortamında ve kâğıt kalem kullanılarak yapıldığı için somut olduğunu, herkesin aynı ortamda ve benzer şartlarda (sınıf ortamı, aynı ders materyallerini kullanma, öğretmene kolay bir şekilde ulaşabilme vb.) olmasından dolayı eşitlik olduğunu dile getirmişlerdir. Alanyazın incelendiğinde de matematik eğitime yönelik bireylerin olumlu

algı ve tutumlara sahip olduğunu belirten çalışmaların olduğu görülmektedir (Avcı, Coşkuntuncel ve İnandı, 2011: 55; Güveli, İpek, Atasoy ve Güveli, 2011: 153). Bunun yanı sıra Okan (2020)'de yüz-yüze yapılan eğitimin verimli olduğu ve yüz-yüze yapılan eğitime yönelik öğrencilerin olumlu deneyimleri sahip olduklarını vurgulamıştır. Bahsi geçen bu bulgular, yapılmış olan bu çalışmadan elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Ayrıca yüz-yüze yapılan eğitimlerde öğrencilerin sınıf ortamı ve öğretmenleriyle birebir etkileşim halinde olmaları sayesinde daha rahat akıl yürütebildikleri görülmüştür. Eroğlu ve Kalaycı (2020) tarafından da belirtildiği üzere eğitim iletişimiyle yürütülmesi gereken bir süreçtir. Yüz-yüze yapılan eğitimde iletişimin daha fazla olabileceği de aşikar olan bir durumdur. Ayrıca öğrenciler yüz-yüze yapılan eğitimde öğretmenleriyle daha rahat iletişim kurabildiklerini ve farklı çözüm yolları geliştirebildiklerini vurgulamışlardır. Aydemir (2021) tarafından da belirtildiği gibi uzaktan eğitim sürecinde iletişim kurmak zor olmaktadır. Aydemir (2021) tarafından elde edilmiş olan bu sonuç, yapılmış olan bu çalışmadan elde edilen sonuçla benzerlik göstermektedir. Bunun yanında Yağan (2021) tarafından da belirtildiği gibi uzaktan eğitimde fiziki koşulların yetersizliği (internet bağlantısının olmaması, teknik aksaklıklardan dolayı derse girememeye ya da dersten atılma gibi) uzaktan eğitimin öğrenmeyi destekleyecek olanaklarının olmaması (Almanar, 2020: 82) bu eğitim çeşidinin dezavantajıdır. Bahsi geçen bu çalışma da yüz-yüze eğitimin fırsat eşitliği sağladığı görüşünü destekler niteliktedir.

Araştırmada ikinci ana kategorisi olan “duygular” kategorisine yönelik görsel metaforlar oluşturulduğu görülmüştür. “Duygular” kategorisinde “etkileşim, mutluluk ve ilgi” metaforları bulunmaktadır. Eğitim süreci kategorisinde olduğu gibi duygular kategorisinde de oluşturulan görsel metaforlar, öğrencilerin yüz-yüze eğitimle yürütülen matematik derslerine yönelik algılarının olumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Gerez-Cantimer (2022) tarafından da belirtildiği gibi öğrenciler yüz-yüze yapılan matematik eğitime yönelik olumlu algıya sahiptirler. Öğrencilerin birçoğu yüz-yüze yapılan eğitimle ve dersle, arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle daha iyi etkileşime girdiklerini, yüz-yüze yapılan derslerde daha motive olduklarını ve kendilerini bu sayede mutlu hissettiklerini dile getirmişlerdir. Bakırcı, Ercan ve Cengiz (2022) tarafından da belirtildiği gibi yüz-yüze yürütülen eğitimde öğrenciler derslere daha ilgili ve daha istekli bir şekilde katılmaktadırlar. Ayrıca Karataş (2006) tarafından da belirtildiği gibi yüz-yüze yapılan eğitimde öğrenilen bilgiler daha kalıcıdır. Alanyazında da matematik eğitiminin bu olumlu özelliklerinden bahseden çalışmalara rastlamak mümkündür (Çiftci ve Tatar, 2015: 294; Keleş, Haser ve Koç, 2012: 729; Turan ve Tabak, 2021: 484). Bunların yanı sıra öğrenciler yüz-yüze yapılan matematik dersleri sırasında buldukları ortamın (sınıf ortamı, arkadaşlarıyla birlikte olmaları) da etkisiyle derslere karşı daha ilgili oldukları görülmüştür. Yerli ve yabancı birçok çalışmada da öğrencilerin yüz-yüze yapılan eğitimlerden daha verim aldıklarını destekler nitelikte sonuçların olduğunu görmek mümkündür (Chisadza, Clance, Mthembu, Nicholls ve Yitbarek, 2020: 122; Dolmacı ve Dolmacı, 2020: 675; Sutiah, Slamet, Shafqat ve Supriyono, 2020: 1211, Ünlü, Aktaş ve Büyüktaş, 2021: 301). Sadece öğrenciler değil ayrıca öğretmenler de yüz-yüze yapılan eğitimleri tercih etmektedirler (Acar ve Peker, 2022: 466). Bunun yanı sıra veliler de yüz-yüze yapılan eğitimi daha verimli bulmaktadırlar (Karakuş, Esendemir, Ucuşsatar ve Karacaoğlu, 2021: 1007). Alanyazındaki bu çalışmalardan da anlaşıldığı üzere yüz-yüze eğitim, eğitimin tüm paydaşları (öğretmenler, öğrenciler ve

veliler) için en verimli ve tercih edilen eğitim çeşididir. Alanyazında bulunan bu çalışmaların sonuçları da araştırmadan elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir.

Bu çalışma Covid-19 virüsünün yayılımı ve etkisinin yüksek olduğu dönemde öğrencilerin uzaktan eğitime zorunlu oldukları bir süreçte yürütülmüştür. Öğrenciler bu çalışmayı yaparken yüz-yüze yapılan eğitime büyük bir özlem duyduklarını da ifade etmişlerdir. Çalışma sürecinde yüz-yüze eğitimle ilgili hiç olumsuz metafor oluşturamamalarının en önemli sebebinin öğrencilerin yüz-yüze eğitime olan özelemleri olarak kabul edilebilir. Çalışma pandemi koşulları bitip öğrencilerin daha sosyal bir şekilde yüz-yüze eğitime dâhil oldukları bir zamanda yapılırsa olumsuz metaforların oluşacağı düşünülebilir. Tüm bu bahsedilen durumların yanı sıra alanyazın incelendiğinde matematik eğitimini merkezine alacak şekilde yapılan yüz-yüze eğitimle ilgili çalışmaların özelleşmediği dikkat çekmektedir. Yapılmış olan çalışmalarda genel olarak Covid-19 döneminde yürütülen uzaktan eğitimle, yüz-yüze eğitimin karşılaştırıldığı çalışmalara (İnan, 2021: 1; Mudwari, Cuskelly, Murphy, Beasy ve Aryal, 2021: 71; Tarc, 2020: 121) sıklıkla rastlanılmıştır. Tüm bunların yanı sıra pandemi dönemi haricinde de yapılan yüz-yüze ve uzaktan eğitimin ilgili karşılaştırmaların yapıldığı az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır (Bağrıaçık-Yılmaz, 2019: 191; Fırat, 2017: 177). Covid-19 öncesinde herhangi bir durumla karşılaştırma yapılmadan sadece yüz-yüze eğitimin önemini anlatan çalışmalara fazlaca rastlanılmaması üzücü bir durumdur. Özellikle matematik gibi diğer derslere göre daha soyut bir yapıya sahip olan bir dersin, sadece yüz-yüze eğitim süreciyle ilgili yapılacak olan çalışmalardan da elde edilecek sonuçları sayesinde de bu dersin uygulayıcıları olan öğretmenler için büyük bir yol gösterici olacağı aşikârdır. Son olarak bu çalışmanın alanyazına büyük katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: % 50, 2. Yazar: % 50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Matematik Öğretmenliği Bölümü Birinci Sınıf Öğrencilerinin Yüz-Yüze Matematik Derslerine Yönelik Algılarının Metaforlar Aracılığıyla Belirlenmesi” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Acar, S., & Peker, B. (2022). Matematik öğretmenlerini eş zamanlı uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Yaşadıkça Eğitim*, 36(2), 453-471. <https://doi.org/10.33308/26674874.2022362401>
- Ada, S. (2013). *Öğrencilerin matematik dersine ve matematik öğretmenine yönelik algılarının metaforlar yardımıyla belirlenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Adıyaman, Z. (2002) Uzaktan eğitim yoluyla yabancı dil öğretimi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 1(1), 92-97.
- Akyürek, M. İ. (2020). Uzaktan eğitim: Bir alanyazın taraması. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-9.

- Almanar, M. A. (2020). The shifting of face to face learning to distance learning during the pandemic Covid-19. *Globish (An English-Indonesian Journal for English, Education and Culture)*, 9(2), 76-83. <http://dx.doi.org/10.31000/globish.v7i2>
- Avcı, E., Coşkuntuncel, O., & İnandı, Y. (2011). Ortaöğretim on ikinci sınıf öğrencilerinin matematik dersine karşı tutumları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 50-58.
- Ayçiçek, B. (2021). Metaphorical perceptions of high school teachers regarding the hidden curriculum. *Shanlax International Journal of Education*, 9(4), 280-293. <https://doi.org/10.34293/education.v9i4.4158>
- Aydemir, A. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde öğretmen ile öğrenci-veli iletişimi: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin deneyimleri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 813-827.
- Aydın, İ. H. (2006). Bir felsefi metafor “yolda olmak”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(1), 9-22.
- Bağrıaçık-Yılmaz, A. (2019). Distance and face-to-face students’ perceptions towards distance education: A comparative metaphorical study. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 20(1), 191-207. <https://doi.org/10.17718/tojde.522705>
- Bakırcı, H., Doğdu, N., & Artun, H. (2021). Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin mesleki kazanımlarının ve sorunlarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 640-658. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.909184>
- Bakırcı, H., Ercan, G., & Cengiz, E. (2022). Uzaktan eğitim sonrası yapılan yüz yüze eğitim ile ortaokul öğretmenlerinin görüşleri. *Turkish Studies-Eduction*, 17(5), 941-957. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.63262>
- Balcı, A. (2020). Covid-19 özelinde salgınların eğitime etkileri. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(3), 75-85.
- Boynukalın, A. R. (2014). *Sanatsal ifadede görsel metaforlar* [Yayınlanmamış sanatta yeterlik tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bozkurt, A. (2020a). Koronavirüs (COVID-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 6(3), 112-142.
- Bozkurt, A. (2020b). Koronavirüs (COVID-19) pandemisi sırasında ilköğretim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik imge ve algıları: Bir metafor analizi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-23.
- Buzrul, H. Y. (2019). *Metafor ve ironik anlatımın sanat eğitimine katkılarının incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Can, E. (2020). Koronavirüs (COVID-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 6(2), 11-53.
- Carreira, S. (2001). Where there’s a model, there’s a metaphor: Metaphorical thinking in students’ understanding of a mathematical model. *Mathematical Thinking and Learning*, 3(4), 261-287. https://doi.org/10.1207/S15327833MTL0304_02
- Cebeci, O. (2013). *Metafor ve şiir dilinin uamsal özellikleri*. İthaki Yayınları.

- Chisadza, C., Clance, M., Mthembu, T., Nicholls, N., & Yitbarek, E. (2020). Online and face-to-face learning: Evidence from students performance during the Covid-19 pandemic. *African Development Review*, 33(Special Issue), 114-125.
- Çağırğan, D., Batdal-Karaduman, G., & Sönmez, D. (2021). Visual analysis of the classroom teacher candidates' metaphorical perceptions related to the mathematics course. *European Journal of Education Studies*, 8(4), 76-100. <https://doi.org/10.46827/ejes.v8i4.3671>
- Çalışıcı, H., & Özçakır-Sümen, Ö. (2019). Matematik öğretmen adaylarının matematiğe yönelik algıları: Bir metafor çalışması. *International Journal of Educational Studies in Mathematics*, 6(3), 108-123.
- Çetinkaya, Y. (2019). Müzik bölümü öğrencilerinin müzik kavramına ilişkin metaforik algıları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 9(3), 539-547.
- Çiftci, O., & Tatar, E. (2015). Güncellenen ortaöğretim matematik öğretim programı hakkında öğretmen görüşleri. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 6(2), 285-298.
- Demir, E. (2014). Uzaktan eğitime genel bir bakış. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 203-212.
- Dolmacı, M., & Dolmacı, A. (2020). Yabancı dil hazırlık sınıfındaki üniversite öğrencilerinin eş zamanlı uzaktan eğitim ile ilgili görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 657-684.
- Doğan, M., & Kahraman, İ. (2022). Ortaöğretim öğrencilerinin oluşturdukları metaforlar: Acil uzaktan eğitimde matematik dersi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 79-93.
- Doğan, Z., & Sönmez, D. (2019). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin matematik dersine yönelik metaforik algılarının oluşturdukları görseller aracılığıyla incelenmesi. *Turkish Studies*, 14(1), 245-262. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14788>
- Dönmez-İnbaşı, S. (2022). *İlkokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik metaforik algıları* [Tezsiz yüksek lisans projesi]. Pamukkale Üniversitesi, Pamukkale.
- Eroğlu, F., & Kalaycı, N. (2020). Üniversitelerdeki zorunlu ortak derslerden Türk dili dersinin uzaktan ve yüz yüze eğitim uygulamalarının karşılaştırılarak değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 1001-1027.
- Etikan, İ., Musa, S. A., & Alkassim, R. S. (2016). Comparison of convenience sampling and purposive sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1-4. <https://doi.org/10.11648/j.ajtas.20160501.11>
- Fırat, M. (2017). Reflections from dual-mode alumni on the differences between distance and f2f education. *Open Learning*, 32(2), 177-187. <https://doi.org/10.1080/02680513.2017.1316186>
- Gerez-Cantimer, G. (2022). 8. sınıf öğrencilerinin uzaktan ve yüz yüze matematik derslerine yönelik algıları. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 53, 448-466. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1072157>
- Güneş, A., & Fırat, M. (2016). Açık ve uzaktan öğrenmede metafor analizi araştırmaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 2(3), 115-129.

- Güveli, E., İpek, A. S., Atasoy, E., & Güveli, H. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının matematik kavramına yönelik metafor algıları. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 2(2), 140-159.
- Güven, S., & Dak, G. (2017). Öğretmen adaylarının Kamu Personel Seçme Sınavına (KPSS) ilişkin oluşturdukları görsel metaforlar. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 8(15), 1-16.
- İnan, H. Z. (2021). Challenges of distance/online and face-to-face education in the new normal: Experiences of Reggio Emilia-inspired early childhood educators in Turkey. *Pedagogical Research*, 6(1), 1-14. <https://doi.org/10.29333/pr/9304>
- Kaleli-Yılmaz, G., & Güven, B. (2015). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 6(2), 299-322.
- Kaleli-Yılmaz, G., & Sönmez, D. (2022). Determining the perceptions of pre-service mathematics teachers towards mathematics education through visual metaphors in the Covid-19 process. *Shanlax International Journal of Education*, 10(2), 18-28. <https://doi.org/10.34293/education.v10i2.4754>
- Karakuş, N., Esendemir, N., Ucuzsatar, N., & Karacaoğlu, M. Ö. (2021). Türkçe dersleri özelinde uzaktan eğitim hakkında veli görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(3), 993-1011.
- Karataş, S. (2006). Deneyim eşitliğine dayalı internet temelli ve yüz yüze öğrenme sistemlerinin öğrenci başarısı açısından karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 113-132.
- Keleş, Ö., Haser, Ç., & Koç, Y. (2012). Sınıf öğretmenlerinin ve ilköğretim matematik öğretmenlerinin yeni ilköğretim matematik dersi programı hakkındaki görüşleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 715-736.
- Keskin, M., & Özer-Kaya, D. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Kırık, A. M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, 0(21), 73-94.
- Kırmızıgül, H. G. (2020). COVID-19 salgını ve beraberinde getirdiği eğitim süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 283-289.
- Korkmaz, E. (2021). İlköğretim matematik öğretmenlerinin metaforik algıları: Pandemi sürecinde matematiğe yönelik farklı kavramlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), 1-14.
- Lakoff, G. (1992). The contemporary theory of metaphor. *UC Berkeley Previously Published Works*, 1-50.
- Lee, L. Y. (2022). User experience of distance education in online learning attitude, perceived value and behavioral intentions of Taiwanese college students during Covid-19. *International Journal of Organizational Innovation*, 14(3), 10-27.
- Lester, S. (1999). An introduction to phenomenological research. Taunton: Stan Lester Developments.
- Levine, P. M. (2005). Metaphors and images of classrooms. *Kappa Delta Pi Record*, 41(5), 172-175. <https://doi.org/10.1080/00080078.2005.10550066>

- Manen, M. V. (1994). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. State University of New York Press.
- Miles, M. B., & Huberman, M. A. (1994). *Qualitative data analysis*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Mudwari, N., Cuskelly, M., Murphy, C., Beasy, K., & Aryal, N. (2021). Impact of COVID-19 on refugee background students during school shut down in Australia: A call for action. *Teachers and Curriculum*, 21(1), 71–76. <https://doi.org/10.15663/tandc.v21i1.356>
- Okan, N. (2020). *Pandemi sürecinde yapılan online derslerin verimliliğinin incelenmesi ve yüz yüze yapılan derslerle karşılaştırma yapılması*. Uluslararası Covid-19 Kongresi: Eğitimde Yeni Normlar'da sunulmuştur.
- Onat-Kocabıyık, O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Özden, M. (2018). Türkçe eğitimi lisans öğrencilerinin hazırlıklı ve hazırlıksız konuşma hakkında geliştirdikleri metaforlar. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 8(2), 347-357.
- Öztürk, Ç. (2007). Sosyal bilgiler, sınıf ve fen bilgisi öğretmen adaylarının 'coğrafya' kavramına yönelik metafor durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(2), 55-69.
- Pembecioğlu, N. (2020). COVID-19-medya okuryazarlığı ve çocuklar üzerine etkileri. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 5(9), 73-112.
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının "öğretmen" kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155.
- Sarı, E., & Sarı, B. (2020). Kriz zamanlarında eğitim yönetimi: Covid-19 örneği. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(2), 49-63.
- Sarı, T., & Nayır, F. (2020). Challenges in distance education during the (Covid-19) pandemic period. *Qualitative Research in Education*, 9(3), 328-360. <https://doi.org/10.17583/qre.2020.5872>
- Sutiah, S., Slamet, S., Shafqat, A., & Supriyono, S. (2020). Implementation of distance learning during the COVID-19 in faculty of education and teacher and teacher training. *Cypriot Journal of Educational Science*, 15(5), 1204-1214. <https://doi.org/10.18844/cjes.v15i5.5151>
- Şahan, K. (2017). Metafor ne değildir? *Kesit Akademi Dergisi*, 3(8), 166-176.
- Şahin, B. (2013). Öğretmen adaylarının "matematik öğretmeni", "matematik" ve "matematik dersi" kavramlarına ilişkin sahip oldukları metaforik algılar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 313-321.
- Tarc, P. (2020). Education post-'Covid-19': Re-visioning the face-to-face classroom. *Current Issues in Comparative Education (CICE)*, 22(1), 121-124.
- Turan, A., & Tabak, S. (2021). Sınıf öğretmenlerinin ilkökul 4. sınıf matematik dersi öğretim programına (2018) yönelik görüşleri: Bir karma yöntem çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(229), 463-491. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.659479>
- Umay, A. (2003). Matematiksel muhakeme yeteneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 234-243.

- URL-1. <https://www.pervinkaplan.com/detay/uzaktan-egitimde-en-cok-arkadaslarini-ozledi/19483> adresinden 10.12.2022 tarihinden alınmıştır.
- URL-2. <https://www.egitimtercihi.com/gundem/21351-zorunlu-uzaktan-egitim-s-ras-nda-oegrencilerin-performans-ortaya-c-kt.html>
- URL-3. <https://www.dailysabah.com/turkey/turkey-remains-firm-calm-as-first-coronavirus-case-confirmed/news>
- Ünlü, H., Aktaş, Ö., & Büyüktaş, B. (2021). Spor bilimleri öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutum ve görüşlerinin incelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 294-306. <https://doi.org/10.25307/jssr.961588>
- Üstün, Ç., & Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(COVID 19 Özel Sayısı), 142-153.
- Yağan, S. A. (2021). Üniversite öğrencilerinin Covid-19 salgını sürecinde yürütülen uzaktan eğitime yönelik tutum ve görüşleri. *Academic Platform Journal of Education and Change*, 4(1), 147-174.
- Yetim-Karaca, S., & Ada, S. (2018). Öğrencilerin matematik dersine ve matematik öğretmenine yönelik algılarının metaforlar yardımıyla belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(3), 789-800. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.413327>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, K. (2020). İstisnai bir uzaktan eğitim-öğretim deneyiminin öğrettikleri. *Alanyazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi*, 1(1), 7-15.
- Yorgancı, S. (2015). Web tabanlı uzaktan eğitim yönteminin öğrencilerin matematik başarılarına etkisi. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(3), 1401-1420.
- Zhao, Y. (2020). COVID-19 as a catalyst for educational change. *Prospects*, 49(1), 29-33.

Extended Abstract

Introduction

Visual metaphors appear before researchers as a type of metaphor that can clearly reveal what is happening in the inner world of the person through different images and that cognitive comparisons are made through visual images, and that the thought to be told can be expressed by drawing the objects known to the person.

In this study, it is aimed to determine the perceptions of first-year students of the department of mathematics teaching for face-to-face mathematics lessons through visual metaphors and verbal explanations. Within the scope of this purpose, the problem of the research was created as "What is the perception of the students who take courses through distance education during the Covid-19 process towards face-to-face mathematics courses?" In line with the mentioned problem, the following sub-problems were discussed in the study:

1. What are the metaphor codes and categories derived from students' drawings and drawing descriptions?
2. What are the visual metaphors that shape students' perceptions towards face-to-face math lessons?

Method

In this study, phenomenographic research method was used. The sample of this study consists of 31 students (29 female, 2 male) who are studying in the 1st year of the Department of Mathematics Education, Faculty of

Education, a state university located in the Marmara Region of Turkey. In this study, the metaphorical perception form developed by the researchers was used as a data collection tool. While analyzing the data, the visual metaphors developed by the students were analyzed and the reading of the papers and the page numbering, naming and coding, sorting, category development and interpretation were followed.

In this study, all the rules specified to be followed within the scope of the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were complied with. None of the actions specified under the second part of the directive, "Actions Contrary to Scientific Research and Publication Ethics", have been carried out. In addition, the pre-research approvals of the participants were obtained before the research started.

Name of the committee that made the ethical evaluation = Bursa Uludağ University Social Sciences and Humanities Scientific Research and Publication Ethics Committee

Date of ethical evaluation decision = 02.07.2021

Number of ethical evaluation document = E-20585590-302.08.01-2468

Findings

In this study, which was conducted in order to determine the perceptions of the first-year students of the department of mathematics education through visual metaphors, the findings were examined under two headings. Firstly, the metaphor codes created from the drawings and drawing explanations and the categories formed by these codes were presented by supporting the opinions of the students. The drawings they created, that is, the visual metaphors and the interpretations of these metaphors made by the researchers were included.

Discussion and Conclusion

When the findings are examined, it is seen that visual metaphors are grouped into two categories as "educational process and emotions". In the category "educational process" there are metaphors of "efficiency, concreteness, equality and reasoning". In the category of "emotions", there is the metaphor of "interaction, happiness and interest". The visual metaphors created in the category of emotions as well as in the category of educational process reveal that the perceptions of students towards mathematics education carried out through face-to-face education are positive. This study was carried out in a period when students were obliged to distance education during the period when the spread and impact of the Covid-19 virus was high. While conducting this study, the students also expressed that they had a great longing for face-to-face education. It can be accepted that the most important reason why they do not create any negative metaphors about face-to-face education in the study process is the students' aspirations for face-to-face education. If the work is done at a time when the pandemic conditions are over and students are more socially involved in face-to-face education, it is conceivable that negative metaphors will occur. It is obvious that a lesson, which is abstract compared to other subjects such as mathematics, will be a great guide for the teachers who are the practitioners of this course thanks to the results to be obtained from the studies to be carried out only in the face-to-face education process.

Geliş Tarihi / Received Date
07.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
27.03.2023

Amasya Şeyhler (Şihlar) Köyü Eski Ahşap Cami ve Süslemeleri

The Old Wooden Mosque and Decorations of the Village of Şeyhler (Şihlar) in Amasya

Doğan KOŞAN¹

Öz

Şeyhler Cami, Amasya'nın Göynücek ilçesine bağlı Şeyhler (Şihlar) köyünde bulunmaktadır. Köy meydanında, çevresi açık alan içerisinde yer almaktadır. Kitabesi olmadığı için yapım tarihi bilinmemektedir. Amasya Akyazı Köyü eski cami (1890) ile benzerliklerinden dolayı, iki caminin yakın tarihlerde yapıldığı düşünülmektedir. Caminin kuruluşu kırsal mimaride çok kullanılan imece usulüne dayanmaktadır. Malzemeler en yakından temin edilmiştir. Plan ve teknik özellikler de alışkanlıkların tekrarıdır. Başta ağaç olmak üzere yöresel malzeme ve teknik olanaklar ile inşa edilmiştir. Cami beden duvarları mahfile kadar yığma taş duvar, mahfilden sonra hımsız tekniğindedir. Son cemaat yeri ile harimi ağaç direkler taşımaktadır. Her ne kadar köy camisi olsa da, detay işçilikleri ve ender tasarımları ile dikkat çekicidir. Son cemaat yeri, minare, harim ve tavanda usta ellerden çıkmış ince işçilikli ahşap detaylar gözer çarpar. Camiyi Türk cami mimarisinde ender kılan, harimi dört yönden çevreleyen açık kemerli mahfil katıdır. Benzeri sadece Amasya'da Akyazı Köyü Cami'sinde vardır. Camide malzeme ve teknik açıdan yöreye özgü olanaklar kullanılmış olsa da, süslemeler Anadolu'da geç dönemin yaygın özelliklerini yansıtmaktadır. Son cemaat yerindeki süs kemerleri ise, camilerde benzeri olmayan geleneksel evlerin balkon kemerlerinden transfer edilmiştir. Cami, özgün durumunu çok az değişiklik ile 1984 yılına kadar korumuştur. Bu tarihten itibaren köyde başka cami yapılıncaya bakımsız kalmıştır. Son yıllarda (2019-2020) caminin iç mekânındaki ahşap malzemeler vandal saldırılar sonucu tahribata uğramıştır. Bu makalenin amacı da caminin özgün durumunun ortaya konulması, eksik kısımların tamamlanmasıdır. Böylece olası bir restorasyon sürecinde caminin tarihi değerinin korunmasına yardımcı olacak bilgiler ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahşap, Köy, Cami, Mahfil, Şeyhler.

Abstract

The mosque is located in Şeyhler village of Göynücek district. It is located in an open area around the village square. Its date of construction is unknown as it does not have an inscription. Due to their similarities with the

¹ Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi İskilip Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, E-mail: dogankosan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1506-7246

old mosque (1890) in Akyazı Village, Amasya it can be said that two mosques were built recently. The establishment of the mosque is based on the collective work method, which is widely used in rural architecture. The materials are most closely procured. Plan and technical features are also repetitions of habits. It was built with local materials, especially wood and with technical possibilities. The main walls of the mosque are masonry stone walls up to the mahfil, and after the mahfil, they are in the technique of half-timbered. The narthex and its sanctuary carry wooden poles. Although it is a village mosque, it is still remarkable with its detailed workmanship and rare designs. The narthex, the minaret, the sanctuary and the ceiling are distinguished by finely crafted wooden details. Especially in the sanctuary section, the transitions between the spaces were planned very aesthetically. What makes the mosque rare in Turkish mosque architecture is the open arched mahfil floor surrounding the sanctuary from four directions. Suchlike only exists in Akyazı Village Mosque in Amasya. Although local facilities in terms of materials and techniques were used in mosque, the decorations reflect the common features of the late period in Anatolia. The ornamental arches in the narthex were transferred from the balcony arches of traditional houses, which are unique in mosques. The mosque preserved its original state until 1984 with few interventions. Since this date, as another mosque was built in the village, it remained neglected. In recent years (2019-2020), the wooden materials in the interior of the mosque have been damaged by vandal attacks. The aim of this article is to reveal the original situation of the mosque and to complete the missing parts. Thus, it is to reveal information that will help preserve the historical value of the mosque in a possible restoration process.

Keywords: Tree, Village, Mosque, Mahfil, Sheikhs.

Giriş

Şeyhler Köyü, Amasya ili Göynücek ilçesine bağlıdır. Göynücek, Amasya'nın güneyinde olup dört ilin (Tokat, Çorum, Amasya, Yozgat) kesişme noktasındadır. Amasya-Çorum karayolu üzerinde bulunan köy, Amasya il merkezinin 43 km güneybatısında, Göynücek ilçe merkezinin 8 km kuzeydoğusundadır. Çekerek Irmağı vadisinde düz bir arazi üzerine kuruludur (Taştan, 2019: 28).

Köyde, eski cami dışında ev, ahır, samanlık, ambar gibi yapıların bulunması, köyün çok eskilere dayanan tarihi bir geçmişi olduğunu düşündürmektedir. Köyün adı 19. yüzyıldaki temettuat defterlerinde Mecitözü Kazası'nın Veray Nahiyesi²ne bağlı Şeyhler olarak geçmektedir. 1831 yılındaki ilk nüfus sayımına göre, köye kayıtlı 22 hane 50 kişi vardır (Genç, 2020). 1885 yılında 322 olan köy nüfusu, son yıllarda şehirlere yapılan göçlerle 2021 yılında 79 kişiye kadar düşmüştür (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021)

Şeyhler Köyü eski camisinin kitabesi bulunmadığı için yapım tarihi bilinmemektedir. Belgeye dayanmamakla birlikte bazı kaynaklarda yapım tarihi 1924 olarak belirtilmiştir (Korkmaz, 2016;126). Köyde yaşayanların büyüklerinden duydukları dikkate alınırca, 20. yüzyıl başında yapılmış olması muhtemeldir (M. Demir, kişisel görüşme, 02.06.2022). Amasya/Merkez Akyazı Köyü Cami (1890) mihrap çevresini tüm yönde dolanan mahfil katı ve tavan göbeğinin aynı ustanın elinden çıkmış kadar Şeyhler Cami ile benzer olduğu söylenebilir (Tablo 2). Bu benzerliklerden dolayı 1890-1900 arası bir tarihte yapılmış olması kuvvetli ihtimaldir.

² Şu anda Gediksaray ismiyle Göynücek İlçesi'ne bağlı bir köy

Cami, üç farklı dönemde değişiklik geçirerek günümüze ulaşmıştır. Özgün durumuna ilk müdahale 1950'li yıllarda çatısında ve minaresinde yapılan bazı değişikliklerdir. Bu onarımlar sırasında caminin çatısı aktarılmış alaturka kiremit yerine marsilya kiremit ile kapatılmıştır. Yine aynı tarihte minarenin şerefe zemininden harime su damladığı için şerefe zeminine beton atılmıştır. Ağaç minarenin üzeri teneke (muhtes) ile kapatılmıştır (M. Demir, kişisel görüşme, 02.06.2022, D. Aktaş, kişisel görüşme 14.036.2020)

Camiye yapılan ikinci müdahale 1984 yılında iç ve dış duvarlarına yapılan kalem işi süslemelerdir. Mihrap üzerindeki ayetin kenarında, kalem işlerinin sanatçısı olarak “Mehmed” adlı birinin adı ile “1400” (Miladi 1984) yılı yazılıdır. Köyde 1984 yılında yeni bir cami yapılması ile eski cami ibadete kapatılmış, depo olarak kullanılmıştır. Aynı yıl (1984) köyün yeni camisinin süslemelerini yapan sanatçı aynı zamanda eski caminin de süslemelerini yapmıştır. Her iki caminin de harim giriş kapısı üzerindeki ‘besmele’ yazılı hat aynı ustanın elinden çıktığı belirgindir (Tablo 2). Buradan yola çıkılarak 1984 yılında yeni caminin süslemelerini yapan hattatın aynı zamanda eski camiye de süsleme yaptığı anlaşılmaktadır (A. Demir, kişisel görüşme, 02.06.2020).

Cami ibadete kapatılınca 1989 yılında bahçesine (kuzey doğu köşe) imam evi (lojman) yapılmıştır. Bununla birlikte eski caminin son cemaat yerindeki korkuluklar ve sedirler kaldırılmış, zeminine de beton atılarak otopark olarak kullanılmıştır (Z. Aktaş, kişisel görüşme, 02.06.2020). Caminin özgün bahçe duvarı da lojman yapıldıktan sonra yıkılmış yerine tuğla duvar yapılmıştır (S. Sağiroğlu, kişisel görüşme, 14.02.2020). Camide sonradan yapılan (muhtes) lojman ve tuğla bahçe duvarı Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 11.06.2020 gün ve 6980 sayılı karar neticesinde izinsiz yapıldığı tespit edilip yıktırılmıştır.

Cami, en büyük tahribatı 2019-2020 yılları arasında görmüştür. Özellikle taşıyıcı direk, korkuluk, merdiven, minber, vaaz kürsüsü gibi ahşap elemanları köyün gençleri tarafından vandallıkla yakılarak yok edilmiştir. Maalesef bu mekân elemanları günümüzde mevcut değildir. Değerlendirme bölümünde eski fotoğraflarından ve cami ile ilgili hazırlanmış yayınlardan yola çıkılarak caminin özgün durumu ile ilgili tespitler yapılmıştır.

Cami ile ilgili daha önce kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Fakat yayınlanmış bazı çalışmaların içerisinde cami ile ilgili bilgiler mevcuttur. Bu çalışmalardan birisi Neslihan Korkmaz (2016) tarafından hazırlanan “Amasya Camilerinde Ahşap Bindirme Tavan” isimli doktora tez çalışmasıdır. Bu çalışmada caminin kısa anlatımı dışında ahşap tavan detayları üzerine durulmuştur. Cami ile ilgili ayrıntılı fotoğraflar da yayınlanmıştır. Şeyhler Köyü Cami ile ilgili diğer akademik çalışma Fazilet Koçyiğit (2019) tarafından MANAS dergisinde yayınlanan “Amasya’da Ahşap Tavanlı İki Cami Örneği: Şeyhler ve Kızılkışlacık Köyü Camileri” isimli makalesidir. Bu çalışmada Amasya’nın Kızılkışlacık Köyü Cami ile Şeyhler Köyü Cami ahşap tavanları incelenerek birbirleri ile karşılaştırılmıştır (Koçyiğit, 2019). Bu iki çalışmada yayınlanan fotoğraflar camide yapılan büyük tahribattan önceki durumunu göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda olası restorasyon öncesi caminin özgün durumunu tespit edebilmek için fayda sağlayacaktır.

Bu çalışmada Şeyhler Köyü Cami'nin mimari özelliklerinin yanında, başta çevre iller olmak üzere Anadolu'nun farklı bölgelerdeki ahşap cami gelenekleri ile karşılaştırılarak benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Ayrıca camide son yıllarda yapılan tahribata karşı özgün durumunun belirlenmesi, özgün olmayan eklerinden arındırılması için koruma önerileri sıralanmıştır.

Mimari Tanım

Şeyhler Köyü Cami, köy meydanında (127 ada 39 (eski 863) parsel) nispeten düz bir arazi üzerine konumlanır. Bulunduğu arazinin kuzeyden güneye doğru alçalan hafif bir eğimi vardır. Batı cephesi yola bitişiktir. Diğer cepheler bahçe içerisindedir. Fakat bahçeyi çevreleyen bir duvar yoktur.

Cami, dikdörtgen planlı ve ağaç minarelidir. Açık direkli son cemaat yeri ve kareye yakın harim bölümünden oluşur. Ayrıca harimi dört tarafından çevreleyen mahfil katı bulunmaktadır. Cami tüm mekânı kapatan geniş saçaklı, dört yüzeyle çatı ile örtülüdür (**Görsel 1**).

Caminin beden duvarları mahfil katı zeminine kadar yığma taştır. Mahfil tabanından çatıya kadar kullanılan sistem hıms (ağaç çatki+kerpiç dolgu), son cemaat yeri ve mahfil kemerlerinde bağdadidir. Duvarlar içten ve dıştan önce saman katkılı çamur, sonra da yöreye özgü kendir katkılı kireç harcı ile sıvalıdır. İki cephe üzerine (batı ve güney) sonradan çimento sıva (muhtes) eklenmiştir (**Görsel 2**).

Caminin doğu, güney ve batı cephesinde harimi aydınlatan iki sıra halinde ikişer adet pencere yer almaktadır. Son cemaat yerinde üst kat pencereleri yoktur. Alt kat pencereleri kalın kâgir duvar içerisindedir. Üst kat pencerelere göre daha büyüktür. Alt kat pencereler ile üst kat pencereler cephe üzerinde simetrik değildir. İki katta da pencere açıklığı ahşap hatlıdır. Üst katlardaki pencerelerde ahşap malzeme ile yarım yuvarlak kemer formudur (**Görsel 4**). Bu form işlevsellikten ziyade estetik amaçlıdır. Pencereler, düşey sürgülü tek kanattan oluşur. Kanat ve korkuluklarının bir kısmı özgün şekilde durmaktadır. Demir korkuluklarda geçme ve çivileme yöntemi ile yapılmış geleneksel örneklerdir. Pencere kasa ve kanatları caminin ilk yapıldığı dönemden kalmadır. Fakat bakımsızlıktan zarar görmüş durumdadır.

Caminin son cemaat yerine bahçe içerisinden üç basamaklı taş merdivenle çıkılmaktadır. Zemin seviyesi yükseldiği için merdivenlerin ilk basamağı toprak altında kalmıştır. Son cemaat yeri üç yönden açıktır. Üst örtü, kare kesitli dört ağaç direk taşınmaktadır. Direkler arasındaki kemerler bağdadi tekniğinde olup üzeri kendir katkılı kireç sıva ile sıvalıdır. Kemerler işlevsellikten çok süs amaçlıdır (**Görsel 3**). Son cemaat yerini örten çatı, alttan düz ahşap kaplamadır. Ahşapların arasındaki birleşim yerleri ince çiteler ile geçilmiştir.

Caminin minaresi dıştan silindirik gövdeli, tek şerefelidir. Minare tabanı harimin içerisinde kuzey batı köşesine konumlanmaktadır. Çam ağacının özünden yapılmış sekizgen kesitli ana direk tarafından taşınmaktadır. Orta direk cami temelinde bulunan ortası delik, büyük bir kaya içerisine geçmektedir. Bu taş soku denilmektedir (M. Demir, kişisel görüşme, 02.06.2022). Minareyi taşıyan orta direk, mahfil katından itibaren basamaklarla çatıdan yukarıya doğru yükselmektedir. Mahfilden itibaren spiral şeklinde basamaklar orta direğin etrafını dolanmaktadır. Merdiven basamaklarını ortada direk, dıştan ise tahtalar destekler. Minarenin çatı üstünde kalan gövde ve külah bölümü aleme kadar teneke

ile kaplı ve metal bilezikler ile sabitlidir. Minare şerefe korkulukları mevcut değildir. Minare sonradan yapılan metal kaplama dışında tamamen ahşap malzemeden yapılmıştır (**Görsel 6,9**).

Caminin içerisine yuvarlak kemerli, çift kanatlı kapıdan girilmektedir (**Görsel 5**). Harim kareye yakın bir plana sahiptir. Minber, vaaz kürsüsü, mahfile çıkan merdivenler ve mahfili taşıyan direkler ve korkuluklarının bir kısmı mevcut değildir. Duvardaki izlerden anlaşılacağı üzere giriş kapısının solunda bulunan merdivenle mahfile çıkılmaktadır. Mahfil asma kat şeklinde harimi dört cepheden çevrelemektedir. Harimin kuzeyinde bulunan galeri geniş (186 cm), diğer galerilerin genişliği (doğu 82, batı 82, güney 55 cm) oldukça dardır. Zemin katın doğu, batı ve güneyindeki 75 santimetrelilik kalın duvarları üst katta incelemek 20 santimetreye düşmektedir. Üst katta kalan 55 santimetrelilik alan mahfilin güney (mihrap) galerisinin tabanını oluşturmaktadır. Batı ve doğu galerileri ise bu tabandan harime doğru 30 santimetre uzanmaktadır. Mahfil dört köşeden iki katlı şekilde, altı kare üstü daire kesitli direklerle tabanından tavana sabitlenmektedir. Bu direklerden 4'ü günümüze kalabilmiştir. Taşıyıcı direkler, bağdadi tekniği ile yapılmış yastıklarla, 'Bursa Kemerli' formunda birbirlerine bağlanmıştır. Mahfil tornada çekilmiş lokma korkuluklar ile çevrilidir. Mahfildeki ahşap direk, yastık ve korkulukların büyük bir kısmı mevcut değildir (**Görsel 7,8**).

Caminin eski fotoğraflarından yola çıkılarak özgün durumu ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler tespit etmek mümkündür (**Görsel 16,17,18,19,20**). Eski fotoğraflara bakarak minberinin ahşaptan çakma tekniği ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Minberin kapı tacı kemerli olup köşelerdeki direklerin üst bölümü burgulu şekilde sonlandırılmıştır. Aynı zamanda kemerin iki yanında daire içerisinde delik işi altı kollu yıldız motiflidir. Minber yan aynalığında büyük boyutlu baklava dilimleri içerisine işlenmiş gül motifi vardır (**Görsel 16,17**). Minber köşkü kare planlıdır. Köşkün altında kemerli bir geçiş sağlanmaktadır. Bu kemerlerdeki süslemeler minberin kapı tacı ile benzer şekildedir. Köşkün üzerine ahşaptan konik külah oturmaktadır. Külah yan yana getirilen ahşap parçalarının metal bilezikle tutturulması ile oluşmaktadır. Hem teknik hem de malzeme olarak külah minberle uyumsuz gözükmektedir. Önceki onarımlarda minareden sökülüp buraya konulmuş olabilir. Son olarak külahın üzeri ay yıldız biçimli bakır âlem ile sonlanmaktadır. Minber süslemeleri harim kapısı ile biçim ve teknik olarak benzerlik göstermektedir (**Görsel 17**). Yine eski fotoğraflardan yola çıkılarak mihrabın doğusunda dikdörtgen tabanlı vaaz kürsüsü olduğu anlaşılmaktadır (**Görsel 16**).

Harim tavanı kare planlı iki kat bindirmelidir. Tekne tavan çatı arasına doğru girinti yapmaktadır. Çıtalarla yapılmış tavan göbeği zengin bir işçilik göstermektedir. Tavandan mahfile üç kademe inen testere dişli ahşap çerçeve ile mekânsal bütünlük sağlanmaktadır. Harimde, zeminden tavana doğru kademeli geçiş sağlanarak iç mekânda hoş bir kompozisyon oluşturmaktadır.

Caminin tüm ahşap malzemesinde olduğu gibi tavan da boyalıdır. Tavan göbeğindeki boyalar özgündür. Diğer ahşap kısımdaki boyalar ise sonradan (muhdes) eklenmiştir. Cami duvarlarında sıva üzerinde iki kat (yeşil ve beyaz) boya vardır. Caminin değerlendirme bölümünde zarar gören ahşap kısımları ile ilgili eski, fotoğraf ve yayınlardan önceki durumu ile ilgili tespitler yapılmıştır.

Süsleme

Şeyhler Köyü eski cami zengin süslemelere sahiptir. Cami inşa edilirken kullanılan malzeme ve teknik detaylarda ince işçilik gözlemlenmektedir. Özellikle iç mekânda her bir mekân elemanının birbirleri ile uyumu, işlevsel ve estetik bütünlük içerisinde. Ahşap süslemeler, caminin iç ve dış mekânlarında en dikkat çekici unsurlardır. Cephe üzerinde son cemaat yerinde kemer ve ayaklarda, çatı saçakları ve minare şerefe korkuluğunda; iç mekânda ise kapı, tavan, minber, direk ve korkuluklarda ahşap süslemeler vardır. Kalem işi süslemeler; son cemaat yerinde duvar yüzeyinde, harimde mihrap alınlığı ve pencere çevresinde, son olarak da harimin güney, doğu ve batı duvar yüzeylerinde bulunmaktadır. Taş süslemeler ise kapı kemeri ve mihrap alınlığındadır. Cami, bitkisel ve geometrik motiflerle birlikte hat sanatının örnekleri ile donatılmıştır.

Son cemaat yerinde, yatık dikdörtgen pano içerisinde Arap harfleri ile “Bismillahirrahmanirrahim” yazısı bulunmaktadır. Yazının çevresindeki kuşaklarda baskı tekniği ile yapılmış şekiller vardır. Bu şekiller dal, yaprak ve çiçek motifinden oluşan bir kompozisyonu anımsatmaktadır (**Görsel 6**).

İç mekândaki kalem işi süslemelerin tamamı duvar yüzeyinde, boya üzerine yapılmıştır. Pencere kenarlarında bitkisel kompozisyonları, diğer duvar yüzeyine bulunanlar ise hat sanatının güzel örneklerini oluşturmaktadır. Mihrabın üzerinde siyah boyayla dikdörtgen çerçeve içinde Bakara Sûresi'nin 149. ayetinden bir kısım ‘fevelli vecheke şatra'l-mescidi'l-harâm³ yazılıdır. Aynı zamanda hattın sonunda yapan usta ve yapım tarihini gösteren ‘Mehmed 1400’ yazısı vardır (**Görsel 10**).

Harimin batı duvarında, kalın siyah kartuş içerisinde sarı fon üzerine, siyah ve yeşil renk ile sağdan sola sırayla Hasan Radiyallahu anh, Osman Radiyallahu anh, Ebubekir Radiyallahu anh yazılıdır. Mihrap duvarının ikinci katında sağ ve sol kenarda ‘La İlahe İllallah’ ‘Muhammeden Resulullah’ yazısı, orta bölümde ise Allah Celle Celâluhû, Muhammed Aleyhi's-Selam yazılıdır (**Görsel 11**). Harimin doğusunda mahfil katında sağdan sola doğru batı duvarına benzer şekilde Ömerü'l-Faruk Radiyallahu anh, Ali Radiyallahu anh, Hüseyin Radiyallahu anh yazısı bulunmaktadır (**Görsel 12**).

Diğer boyamalar harimin alt katında, pencere çevresindedir. Sarı çerçeve içerisine yerleştirilmiş motifler, mihrap duvarı üzerinde kırmızı fon üzerine beyaz ve mavi renk, diğer duvarlarda ise sarı çerçeve içerisinde mavi fon üzerine beyaz ve kırmızı renklerle boyanmıştır. Motifler her pencerede aynıdır. Simertik şekilde dolanan dal, yaprak ve çiçek düzeninden oluşmaktadır. Ayrıca pencere altı duvarlarında sıva üzerine boya ile tuğla görünümü verilmiştir (**Görsel 10**).

Ahşap süslemeler cephe üzerinde son cemaat yerinde bulunmaktadır. Son cemaat yerini taşıyan ahşap direklerin arasındaki süs kemerleri dört ve beş boğumlu aşağıya doğru küçülen damlalık motifi ile sonlandırılmıştır. Aynı motif ağaç direklerin üzerine de yerleştirilmiştir (**Görsel 4**). Caminin çift kanatlı ahşap kapısının her bir kanadında üçer kayıt yer almaktadır. Kayıtlar gül ve çevresinde baklava dilimi şeklinde süslenmiştir (**Görsel 5**).

³ Tercümesi: “yüzünü mescid-i harama çevir”

Caminin iç mekânı tamamen ahşap işçiliklidir. Fakat büyük bir tahribatla ahşap kısımlar zarar görmüştür. Mahfil taşıyan ahşap direkler zeminden tavana kadar iki kat şeklinde devam etmektedir. Direkler arası yastık ve süs kemerleri ile harimin tamamını dolanan revaklı bir düzenleme yapılmıştır. Kademeli yükselen ahşap detaylar tekne tavan ile sonlanmaktadır. Tavan göbeği harimin orta kısmını kaplayacak kadar büyüktür.

Harim tavan süslemesi çıtalarla oluşturulmuş ve üzeri pastel tonlarda sarı, kırmızı, yeşil, turuncu, krem, kahve renklerle boyanmıştır. Göbeğin ortasında altı yapraklı çiçek motifini çevreleyen damla motifleri bulunmaktadır. Göbekten çıkan ışınal kollar dıştan dalgalı daire ile çevrilidir. Böylece güneş motifi oluşturulmuştur. Daireden kare forma geçiş kenarlarda bulunan üçgenler ile sağlanmaktadır. Üçgenlerin içerisinde ay-yıldız motifi işlenmiştir. Tavan göbeğini dıştan iki kademe dönen testere dişli tahta çerçeveler, göbeğin harimin en önemli mekânı olduğunu vurgulamaktadır (**Görsel 13**).

Taş süslemeler harim giriş kapı ve mihrap alınlığındaki kemer üzerinde bulunmaktadır. Oyma tekniği ile yapılmıştır. Harim kapısının kemerine gülbezeler işlenmiştir. Ayrıca kapı kemer ve çevresi ince silmelerle daha estetik hale getirilmiştir. Harim giriş kapısı ile mihrap alınlığındaki taş oyma süslemeler aynı ustanın elinden çıktığını belli edecek şekilde benzerdir. Mihrap alınlığında taş oyma işçiliği daha detaylıdır. Alınlıkta bulunan gülbezelerin çevresi zencerek motifi ile geçilmiştir. Mihrap alınlık taşı üstten 'S' kıvrımlıdır ve kıvrımlar içerisinde oyma tekniği ile gül motifi işlenmiştir. Ayrıca alınlık ve çevresine bulunan düz ve kıvrımlı silmelerle mihraba hareket kazandırılmıştır. Mihrap alınlığının üzeri sonradan alçı ile kapatılınca kemerin bir kısmı sıva altında kalmıştır.

Değerlendirme

Anadolu'da başkentte ve büyük şehirlerde hâkim olan mimari anlayışın etkileri zamanla daha küçük şehirlere hatta köylere ulaşmış, mimari tasarım ve uygulamalarını etkilemiştir. Diğer taraftan kırsal mimari, geleneklerine bağlı şekilde kendine has özelliklerini de uzun süre sürdürmüştür. Cami, ev, okul gibi farklı tür yapılarda, kolay elde ettiği malzeme ve teknik olanakları uygulamıştır. Bu yüzden cami mimarisinin geleneksel evlere olan benzerlikleri kırsal mimariye has özelliktir. Şeyhler Köyü Cami malzeme, teknik ve plan özellikleri belirgin şekilde yöresel özellikler barındırmaktadır.

Cami köy meydanında kurulmuş cepheleleri tamamen açık alan içerisinde. Eski fotoğraflardan caminin yığma taş bahçe duvarı ile çevrili olduğu, batı cephesine bitişik yolun dar olduğu anlaşılmaktadır (**Görsel 21**). Caminin kalın taş duvarların büyük bölümü (55 santimetre) iç mekânda harimi dört yönde çevreleyen mahfil katının tabanını oluşturmaktadır. Böylece mahfil katının taşıyıcı sistemi için pratik bir çözüm sağlamıştır. Cami duvarları içten ve dıştan yöreye özgü kendirli kireç sıva ile sıvalıdır. Amasya Yalıboyu evlerinde de kullanılan yöresel bir malzemedir (Karacalı, 2021; 19).

Caminin son cemaat yeri, kare kesitli ahşap direklerle taşınan açık revaklı şekilde düzenlenmiştir. Ahşap direkler arası süs kemerleri ile oldukça estetik bir görünüm kazandırmıştır. Bu süs kemerlerinin benzerlerine başka camilerde rastlanmamıştır. Fakat Geleneksel evlerin balkon kemerleri ile oldukça benzer şekilde kullanımları vardır. Amasya Yalıboyu evi, Mudurnu Haytalar Konağı balkon kemeri ile Akdağmaden eski Askerlik Şubesi giriş eyvan kemeri örnek gösterilebilir (**Tablo 2**, Balalı,2007;

156,157). Bu örnekler özellikle taşrada, sivil mimari ile dini mimarinin birbirlerine olan etkilerini göstermektedir.

Caminin son cemaat yerinin ahşap korkuluklarla çevrili olduğu sonradan bu korkulukların kaldırıldığı söylenmektedir (A. Demir, kişisel görüşme, 02.06.2020). Caminin 1992 yılında çekilen fotoğrafından son cemaat yerindeki özgün ahşap korkulukların harimde bulunan korkuluklarla benzer şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır (**Görsel 14,21**).

Caminin mahfil katı en özgün yapı elemanlarından birisidir. Mahfil, harimi dört yönden çevreleyen asma kat şeklindedir (**Görsel 18,19,20**). Benzeri Amasya/Merkez Akyazı Köyü Cami mahfilinde vardır. Fakat Akyazı Köyü Cami 2000 yılında onarım geçirmiş, özgün kısımları zarar görmüştür (**Tablo 2**, Korkmaz, 2016: 515,516). Bu iki cami dışında mihrap duvarı üzerinde mahfil katının olduğu örneğe rastlanmamıştır. Bu haliyle cami ender özellik taşıdığı söylenebilir. Mihrap duvarındaki mahfil katının hangi amaçla yapıldığını tespit edemedik. İşlevsellikten çok teknik ve estetik gayelerle yapıldığı söylenebilir. Caminin mahfilinden tavan göbeğine doğru kademeli olarak yükselen göze hoş gelen mimarisi ve ahşap işçiliği burayı yapan sanatçının amacını göstermektedir.

Caminin ağaç minaresi son derece özgündür. Ağaç direkli, silindirik gövdelidir. Tamamen ağaçtan yapılmış olup farklı geleneksel teknikler kullanılmıştır. Bu tekniklerden birisi de minarenin dış kaplama tahtalarında uygulanmıştır. Bu teknikte, yan yana dizilen tahtalar dıştan demir bilezikler ile sıkıştırılmıştır. Tahtaların birleşim yerleri su aldıkça şişer ve boşluklar kapanır. Böylece içeriye su geçirmez (Çeçen ve Yeni, 2015; 72-73).

Anadolu'da cami minarelerinin işlevi 20. yüzyıla birlikte sona ermeye başlamış ve minareler bakımsız kalmıştır. Böylece Şeyhler Köyü eski camisinde olduğu gibi bakımsızlıktan zarar görmüş ve 1950'li yıllarda dıştan teneke ile kaplanmıştır (M. Demir, kişisel görüşme, 02.06.2020). Ağaç minarelerin korunması için benzer sac kaplamaları 1950-70 arası Anadolu'nun farklı yerlerinde yaygın olarak görmektediriz (**Tablo 2**, Atak, 2016, Korkmaz, 2017). Merzifon Hacı Hasan Cami, İskilip Örubağ Köyü Cami, Boyabat Kaya Cami, Zile Beyazid Cami ağaç minareleri de sonradan teneke ile kaplanmıştır. Teneke kaplamalar özgün malzeme ve tekniğin gizlenmesine neden olmuştur.

Minarenin günümüzde mevcut olmayan şerefe korkuluğunda oyma tekniği ile yapılmış bezemeleri üç sıra halindedir. Ortada altı kollu yıldız motifi, üstte ve altta geometrik süslemeler görülmektedir (**Görsel 15**). Benzer ağaç minareler Anadolu başta olmak üzere Anadolu'da küçük şehir ve kırsal alanlarda son 200 yıllık süreç içerisinde yaygın kullanıma sahiptir. Son yıllarda çok sayıda ağaç cami minaresi bakımsızlıklardan dolayı yok olmuştur.

Camide bulunan kalem işi süslemeler sonradan yapılmıştır. Mihrap alınlığında bulunan ayetin sonundaki yazıdan süslemeyi yapan hattatın Mehmed olduğu ve süslemeleri Rumi 1400 (Rumi 1984) tarihinde yaptığı anlaşılır. 20. yüzyılda yapılan cami boyamalarında eski (rumi) tarih yazma geleneğinin benzer örneklerini Çorum/İskilip Örubağ köyü cami (Rumi 1379/Miladi1963), Çoruma/Mecitözü Alören köyü (Rumi 1358/ Miladi1942) camisinde de görmektediriz (Çerkez, 2019;499). Yakın bölgedeki

benzer örneklerine bakıldığında süslemeyi yapan sanatçının miladi tarihten 584 rakamını çıkararak rumi tarihi duvara işlediği görülmektedir.

Süslemelerde cami tezyinatında çok kullanılan “Allah Muhammed lafzı” ve “Dört Halife”nin yazılı olduğu yuvarlak madalyonlar ve Kuran-ı Kerim’den ayetlerdir. Ayrıca pencere kenarlarında barok etkiyle yapılan kıvrık dal yaprak ve çiçek kompozisyonları bulunmaktadır. Bu süslemeler tarihi değeri olmasa da yerel ustalar tarafından yapılmış halk sanatının ender örneklerini yansıtmaktadır. 19. yüzyılda yaygınlaşan barok karakterli süsleme anlayışının kırsal mimariye geç tarihli yansımalarıdır.

Caminin sanat tarihi açısından en güzel yerlerinden birisi de tavan süslemesidir. İki kat bindirmeli tekne tavan içerisine güneş motifi işlenmiştir. Amasya camilerinde Akyazı Köyü Cami, Köprübaşı Cami, Büyük Kızılca Köyü İstasyon Cami tavanı dikdörtgen iki kat bindirme biçimindedir (Korkmaz, 2016; Korkmaz, 2020). Türk sanatında kare alanı dairesel bir şekilde vurgulamak 19. ve 20 yüzyılda yaygın bir geleneğin devamıdır (Kuban, 1995:220). Benzer şekilde Amasya/Merkez merkez Akyazı Köyü Cami ve Karakise Köyü Cami bindirmeli tavadaki güneş motifi benzerlik göstermektedir (**Tablo 2**, Korkmaz, 2016: 465,516). Türk sanatında ahşap yapılarda cami ve ev mimarisinde çok sık rastlanan bir kompozisyonudur (Arslan ve Pınar, 2005; 12,13,36,38,40,57).

Sonuç ve Öneriler

Şeyhler Köyü eski cami Anadolu’da Selçuklular dönemi ile başlayan ahşap direkli ve tavanlı cami geleneğinin devamıdır. Ağacın kolay bulunması, işlenmesi ve taşınması mimaride tercih edilmesinde önemli etkenlerdir. Ağacın hafiflik ve esneklik özelliği bol çıkmalı, hareketli mekân elemanlarının yaratıcısı olmuştur. Şeyhler Köyü eski caminin son cemaat yeri ve mahfil katında olduğu gibi yeni özgün tasarımların da ana malzemesi konumundadır. Ayrıca cami yerel bir üslubu yansıtmaları açısından değerli birer kaynaktır. Mahfil ve son cemaat yeri tasarımları ile benzerlerinden ayrışmakta ve cami mimarisine yeni yorumlar kazandırmaktadır. Tavan göbeği, son cemaat yerindeki süs kemerleri, kendirli kireç sıva eski evlerden esinlendiğinin göstergesidir.

Cami günümüzde kullanımı “Köy Tüzel Kişiliği”ne ait taşınmaz kültür varlığıdır. Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 15.02.1992 gün ve 2398 sayılı karar ile tescillenmiştir. Ayrıca Samsun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 28.02.2020 gün ve 6901 sayılı karar ile ‘1. grup taşınmaz kültür varlığı’ olarak gruplandırılmıştır. Bakımsızlıktan ve bilinçsizlikten yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Caminin korunması için kullanılması, cami ya da başka bir işlev verilmesi zorunluluktur. Köyde yaşayan kullanıcılarına mimari miras ve koruma bilincinin aktarılması ile korumanın sürekliliğini sağlayacaktır. Caminin olası bir restorasyon sürecinde özgün durumunun korunması için alınması gereken önlemler şunlardır;

- Cami çevre sınırı belirlenmeli, yığma taş duvar ile çevrelenmelidir.
- Cami beden duvarlarına sonradan eklenen çimento sıvanın kaldırılmalı ve özgün kendirli kireç sıvanın ortaya çıkarılmalıdır.
- Son cemaat yeri süs kemerlerin altındaki damlalıkların eksik olanları özgünlüğünü korumuş olanlardan yola çıkılarak tamamlanmalıdır.

- Son cemaat yerinin zeminindeki çimento esanslı betonun (muhtes) kaldırılıp özgün tabanın ortaya çıkarılmalı ve son cemaat yerini çevreleyen ahşap korkulukları özgün haliyle yerleştirilmelidir.
- Minarenin ahşap elemanlarının yenilenerek üzerindeki metal teneke ve şerefe zeminindeki betonun kaldırılması sonucu özgün malzeme ve teknik korunmuş olacaktır.
- Minarenin özgün şerefe korkulukları eski fotoğraflara bakılarak tekrar yapılmalıdır
- 1984 yılında camiye eklenen kalem işi süslemelerin 19. yüzyılda yaygınlaşan barok karakterli süsleme anlayışı kırsal mimariye yansımalarının geç tarihli örnekleri olduğu düşünülerek, süslemelerin mevcut haliyle korunması sağlanmalıdır.
- Caminin harim bölümünde tahribata uğrayan ahşap bölümlerin (minber, mahfil, döşeme, vaaz kürsüsü, korkuluk vs) eski fotoğraflarından yararlanılarak eksik olanlar bütünlümlenmeli, tamamen yok edilenler yeniden yapılmalıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Amasya Şeyhler (Şihlar) Köyü Eski Ahşap Cami ve Süslemeleri ” başlıklı makalemin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Arslan, C. ve Pınar, M. (2015). Nevşehir Cami ve Mescit Mihraplarında Bezeme Anlayışı. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38(2015/1), 83-108. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/219673>
- Arslan, H. (2005). *Osmanlı Mimarisinde Ahşap Tavan Göbekleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi
- Atak, E. (2016). Tokat Yöresindeki Ahşap Minareli Camiler. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (37), 240-277. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/263883>
- Balalı, M. (2007). *Mudurnu'nun Fiziksel ve Tarihsel Dokusu, Sivil ve Anıtsal Mimarlık Örnekleri Çevresel Analiz ve Koruma Önerileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi
- Batır, E. (2014). *Amasya Dini Yapılarında Malzeme Kullanımı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi
- Çetin, Y., Yeni, Ö. (2015). Kastamonu/Daday'da Son Demlerini Yaşayan Geleneksel Bir Zanaat: Külekçilik Zanaatı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (33), 69-78. DOI : 10.9761/JASSS2777
- Genç, S. (2020). XIX. Yüzyılda Veray Kazasının Nüfusu ve Ekonomik Yapısı. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 79-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/19maysbd/issue/55923/728855>
- Karacalı, A., O. (2021). Amasya Yalıboyu Evlerinin Mimari Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme ve Bir Öneri. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 6(13), 15-25. <https://doi.org/10.29228/ijia.165>

- Kemaloğlu, Z. (2016). *Amasya Mihrabları Amasya Merkez ve İlçelerinde Bulunan Cami ve Mescitlerdeki Mihrablar* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi
- Kemaloğlu, Z. (2021). Merzifon Cami ve Mescit Mihraplarında Tezyinat Unsurları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(4), 1853-1883. <https://doi.org/10.46868/atdd.176>
- Koçyiğit, F. (2019). Amasya'da Ahşap Tavanlı İki Cami Örneği: Şıhlar ve Kızılkışlacık Köyü Camileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1641-1658. DOI: 10.33206/mjss.522073
- Korkmaz, N. (2016). *Amasya Camilerinde Ahşap Bindirme Tavan* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi
- Korkmaz, N. (2017). Amasya Taşova İlçesi Özbaraklı Köyü Camileri. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(13), 385-408. DOI: 10.16989/TIDSAD.1353
- Korkmaz, N. (2020). Amasya Merkez Büyük Kızılca Köyü İstasyon Cami. *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, 17(67), 693-713. DOI: 10.12787/KARAM1602
- Koşan, D. (2019). *İskilip Şehri Ev Mimarisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi
- Kuban, D. (1995). *Türk "Hayat"lı Evi*. İstanbul. Eren Yayıncılık.
- Taştan, B. (2019). *Amasya İli Göynücek İlçesi Türk Halk İnanış ve Uygulamaları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021). *Amasya Göynücek Şıhlar Köyü Yıllara Göre Nüfus Verileri*, Erişim Adresi: <https://www.nufusune.com/goynucek-ilce-nufusu-amasya>

Extended Abstract

Şeyhler Village is connected to the Göynücek district of Amasya province. The village, located on the Amasya-Çorum highway, stays on 43 km south-west of Amasya city center and 8 km north-east of Göynücek town centre. It is built on a flat land in the Çekerek River valley. There is no inscription of the old mosque in Şeyhler Village. Therefore, the date of construction is unknown. In some sources, the date of construction is stated as 1924. But it's not based on documentation. Considering what the villagers heard from their elders, it is likely that it was built at the beginning of the 20th century. It can be said that the mahfil floor and ceiling core of Amasya/Centre Akyazı Village Mosque (1890), which wrap around the mihrab in all directions, are as similar to the Şeyhler Mosque as if they were made by the same master. Therefore, it is highly probable that it was built between 1890 and 1900. In this study, besides the architectural features of the Şeyhler Village Mosque, the similarities and differences were emphasized by comparing it with the tree mosque traditions in different regions of Anatolia, especially in the surrounding provinces. In addition, protection proposals have been developed in order to determine the original condition of the mosque against the damage done in recent years and to purify it from the non-original additions added later.

The effects of the architectural understanding, which was dominant in the capital and big cities in Anatolia, reached smaller cities and even villages over time, affecting the architectural design and applications. On the other hand, rural architecture has maintained its unique characteristics for a long time, depending on its traditions. It used the materials and technical possibilities it was accustomed to and easily obtained in different types of structures such as mosques, houses and schools. Therefore, the similarities of mosque architecture with traditional houses are unique to rural architecture. The material, technique and plan features of the Şeyhler Village Mosque have distinctively local characteristics. The walls of the mosque were plastered internally and externally with local hemp lime plaster. This plaster technique was a local technique used in Amasya Yahboyu houses. The narthex of the mosque was arranged with an open portico supported by square-section wooden poles.

The tree gave a very aesthetic appearance with ornamental arches between the poles. Similar to these ornamental arches have not been found in other mosques. However, traditional houses have very similar usages with balcony arches. Amasya Yahboyu House, Mudurnu Haytalar Mansion balcony arch and Akdağmaden old Military Office entrance iwan arch can be given as examples. These examples show the effects of civil architecture and religious architecture on each other, especially in the countryside.

The sanctuary of the mosque has a square plan. The sink is covered with a ceiling. Most of the wooden structural elements are not available. The mahfil floor of the mosque is one of the most original building elements. The mahfilis in the form of a mezzanine floor surrounding the sanctuary from four directions. There is a similar one in Amasya/Centre Akyazı Village Mosqu mahfil. However, Akyazı Village Mosque was repaired in 2000 and its original parts were damaged. Except for these two mosques, no example of a mahfil floor was found on the mihrab wall. In this state, it can be said that the mosque has a rare feature. We could not determine for what purpose the mahfil floor on the mihrab wall was built. It can be said that it was made for technical and aesthetic purposes rather than functionality. The pleasing architecture and woodworking gradually rising from the mahfil of the mosque to the ceiling core show the purpose of the artist who built this place.

The tree minaret of the mosque is extremely unique. It has a wooden pole and a cylindrical body. It was completely made of wood and different traditional techniques were used. One of these techniques was applied on the outer covering boards of the minaret. In this technique, which is also used in old churn and water bowls, the boards lined up side by side are compressed with iron bracelets from the outside. As the joints of the boards absorb water, they swell and the gaps are closed. So it becomes waterproof. The decorations include round medallions with the words "Allah Muhammad" and "Four Caliphs", which are widely used in mosque decorations, and inscriptions from the Qur'an. In addition, there are curly branch, leaf and flower compositions made with a baroque effect on the windowsills. Although these decorations don't have any historical value, they reflect rare examples of folk art made by local masters. They are the late reflections of the baroque ornamental understanding, which became widespread on rural architecture in the 19th century.

The old mosque of Şeyhler Village is the continuation of the wooden pole and ceiling mosque tradition that started with the Seljuk period in Anatolia. The easy finding, processing and transportation of the tree are important factors in its preference in architecture. The lightness and flexibility feature of the tree has been the creator of movable space elements. Wood has been the main material of the new original designs as well as the narthex and the mahfil floor of the old mosque in Şeyhler Village. Şeyhler Village Mosque is a valuable resource in terms of reflecting a local style. It is seen that it differs from its counterparts with the designs of the gathering place and the narthex. The ceiling core, the ornamental arches in the narthex, and the lime plaster with hemp are indicative of their inspiration from old houses.

Tablo ve Görseller

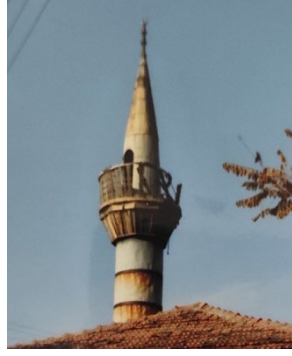

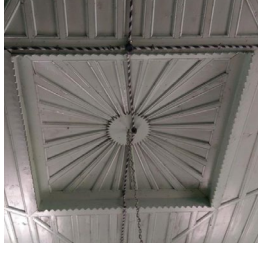

Tablo 1. Şeyhler Köyü Cami Süsleme

Süsleme	Bulunduğu Yer	Arapça	Türkçe
	Son cemaat yeri	Bismillahirrahmanirahim	Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
	Mihrap	Fevelli vecheke şatra'l-mescidi'l-harâm	Yüzünü mescid-i harama çevir

	İkinci kat mihrap duvarı	La İlahe İllallah	Allah'tan başka ilah yoktur
	İkinci kat mihrap duvarı	Muhammeden Resulullah	Muhammed Allah'ın Rasuludur
	İkinci kat mihrap duvarı	Allah Celle Celâluhû	Onun şanı ne yüce
	İkinci kat mihrap duvarı	Muhammed Aleyhi's-Selam	Allah'ın selamı üzerine olsun
	İkinci kat batı duvarı	Hasan Radiyallahu anh	Allah ondan razı olsun
	Batı duvarı ikinci kat	Osman Radiyallahu anh	Allah ondan razı olsun
	İkinci kat batı duvarı	Ebubekir Radiyallahu anh	Allah ondan razı olsun
	İkinci kat doğu duvarı	Ömerü'l-Faruk Radiyallahu anh	Allah ondan razı olsun
	İkinci kat doğu duvarı	Ali Radiyallahu anh	Allah ondan razı olsun
	İkinci kat doğu duvarı	Hüseyin Radiyallahu anh	Allah ondan razı olsun

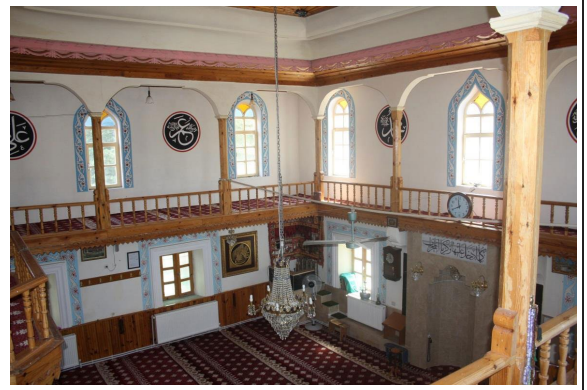
Tablo 2. Karşılaştırma

Şeyhler Köyü Cami	Benzer Örnek	Benzer Örnek	Benzer Örnek
			
Şeyhler Cami son cemaat yeri süs kemeri	Amasya Yahıboyu'nda bir ev	Yozgat/Akdağmaden Askerlik Şubesi, 20yy.başı	

			MudurnuHaytalar Konağı,1880 (Balah,2007;156,157)
			
Şeyhler Cami minaresi	Boyabat Kaya Cami Minaresi, Hicri 1192	Merzifon Dobak Cami minaresi, 1863	Çorum Çakır Cami minaresi, 1950
			
Şeyhler Cami tavan göbeği	Amasya/Merkez Akyazı Köyü Cami, 1890 (Korkmaz,2016;516)	Amasya/ Karakise Köyü Cami, 1957 (Korkmaz, 2016;465)	Çorum/İskilip'te sofa tavanı, 20. yüzyıl başı (Koşan, 2019;124)
			
Şeyhler Cami mihrabı	Merzifon Akkaş Cami Mihrabı (Kemaloğlu,2016)	Ürgüp Espelli Cami mihrabı (Arslan ve Pınar, 2015)	Yozgat İstanbulluoğlu Mescidi mihrabı (Kemaloğlu, 2021)
Şeyhler Köyü Cami		Benzer Örnek	

Şeyhler Cami harimi dört yönde çevreleyen mahfil

Merkez Akyazı Köyü Cami harimi dört yönde çevreleyen mahfil, 1890 (Kaynak: Korkmaz, 2016; 515)

Şeyhler Köyü eski cami son cemaat yeri 'Besmele' yazısı (Rumi 1400/Miladi 1984)

Şeyhler Köyü yeni cami son cemaat yeri 'Besmele' yazısı , 1984

Şeyhler Köyü cami mihrap alınlığı

Çorum/İskilip Çatkara Köyü Cami mihrap alınlığı, 1961 (Mustafa Köle Arşivi)

Görseller

Görsel 1. Şeyhler Cami kuzey cephesi

Görsel 2. Şeyhler Cami batı cephesi

Görsel 3. Şeyhler Cami son cemaat yeri detay

Görsel 4. Şeyhler Cami pencere örnekleri

Görsel 5. Şeyhler Cami giriş kapısı

Görsel 6. Şeyhler Cami minare

Görsel 7. Şeyhler Cami harim güney duvarı

Görsel 8. H Şeyhler Cami harim kuzey duvarı

Görsel 9. Şeyhler Cami minare detayı

Görsel 10. Şeyhler Cami mihrap

Görsel 11. Mihrap duvarı kalem işi örnekleri

Görsel 12. Şeyhler Cami kalem işi örnekleri

Görsel 13. Şeyhler Cami harim tavan göbeği

Görsel 14. Şeyhler Cami kuzey cephesi
(Koçyiğit, 2019;1643)

Görsel 15. Şeyhler Cami minare tahribat öncesi
(Samsun Koruma Bölge Kurulu arşivi)

Görsel 16. Şeyhler Cami Mihrap duvarı
(Korkmaz, 2016; 491)

Görsel 17 Şeyhler Cami minber
(Korkmaz, 2016; 493)

Görsel 18. Şeyhler Cami mahfil
(Korkmaz, 2016; 489)

Görsel 19. Şeyhler Cami mahfil
(Koçyiğit, 2019;1644)

Görsel 20. Şeyhler Cami mahfil
(Korkmaz, 2016; 493)

Görsel 21. Şeyhler Cami kuzey cephesi,1992
(Samsun Koruma Bölge Kurulu arşivi)

Geliş Tarihi / Received Date

10.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date

10.08.2023

İlkokul Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Mikropolitik Stratejileri ve Öğrencilere Etkilerinin İncelenmesi¹

Examining Primary School Teachers' Classroom Management Micropolitics and Its Effects on Students

Gülşen ALTINTAŞ²

Sezen TOFUR³

Öz

Bu çalışmanın amacı ilkököl öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitik stratejilerini ve öğrencilere etkilerini uzaktan ve yüzyüze eğitim bağlamında belirlemektir. Araştırma nitel araştırma yönteminde desenlenmiştir. Fenomenolojik desende tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 20 ilkököl öğretmeni oluşturmaktadır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Görüşmeler araştırmanın veri kaynaklarıdır. Görüşme verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan veri toplama formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizinden faydalanılmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik stratejileri izlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre ilkököl öğretmenleri tarafından sınıf yönetiminde yüzyüze eğitimde en çok tercih edilen mikropolitik; olumlu pekiştiricilerdir. Uzaktan eğitimde en çok tercih edilen mikropolitik; model değildir. İlkokul öğretmenlerinin uzaktan eğitimde kullandıkları sınıf yönetimi mikropolitikleri öğrencilerde uzaktan (çevrimiçi) etki bırakırken yüzyüze eğitimde öğrencilerde daha çok olumlu etki bırakmakta, kuralların benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Uzaktan eğitimde öğretmen-öğrenci sosyal etkileşiminin azalması ve göz temasının sınırlanması öğretmenin sınıf yönetiminde otorite ve etki kurmada kullandığı mikropolitikaların etkilerini sınırlandırmaktadır. Uzaktan eğitim sürecinde yüzyüze eğitim sürecine göre öğretmen-öğrenci etkileşimi sınırlanmaktadır. Yapılan bu çalışma ilkökulda kullanılan mikropolitikaların uzaktan ve yüzyüze eğitimde öğrencilere etkilerini gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Çalışmanın örgün eğitimin diğer kademelerinde tekrarlanarak sonuçlarının karşılaştırılması önerilebilir. Çalışma alanda öğretmen – öğrenci ilişkisinde yapılan ilk mikropolitik çalışmalardan olması nedeniyle araştırmacılara konu ile ilgili yapılabilecek araştırmalarda yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk eğitim sistemi, sınıf yönetimi, uzaktan eğitim, yüzyüze eğitim, mikropolitik stratejiler.

¹Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, 29.04.2021, 2021/05

²Öğr. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Manisa/Türkiye, E-mail: gulsencbu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3394-5903

³Sorumlu yazar: Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, Manisa/Türkiye, E-mail: sezentofur@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6518-9156

Abstract

The aim of this study is to determine primary school teachers' classroom management micropolitical strategies and their effects on students in the context of distance and face-to-face education. The method of this research is qualitative. It is designed in a phenomenological pattern. The study group of the research consists of 20 primary school teachers. A convenience sampling has been used. Interviews are the data sources of the research. The data collection form prepared by the researchers was used to collect the interview data. Content analysis was used in the analysis of the data. Validity and reliability strategies were followed. According to the findings, the most preferred micropolitics in face-to-face education in classroom management by primary school teachers; are positive reinforcers. Modeling is the most preferred micropolitics in distance education. While the classroom management micropolitics used by primary school teachers in distance education have a remote (online) effect on students, they have a more positive effect on students in face-to-face education and facilitate the adoption of rules. The decrease in teacher-student social interaction and the limitation of eye contact in distance education limit the effects of the micropolitics that the teacher uses to establish authority and influence in classroom management. In the distance education process, teacher-student interaction is limited compared to the face-to-face education process. This study is important in that it reveals the effects of micro policies used in primary school on students in distance and face-to-face education. It can be suggested to compare the results by repeating the study at other levels of formal education. Since the study is one of the first micropolitical studies on the teacher-student relationship in the field, it is thought that it will guide the researchers in the research that can be done on the subject.

Keywords: Turkish education system, classroom management, distance education, face to face education, micropolitical strategies.

Giriş

Eğitimsel süreçler ortak amaca yönelik karmaşık sistemler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistem bütünlüğe yönelik çağrışımlar içerir ve birçok parçadan oluşabilir. Sosyal süreçler içinde yer alan eğitim sistemi, toplumun alt sistemleri içinde kendine bir yer bulmuştur. Toplumsal varlığını sürdürmeye çalışan insanlığı, bu sistemi belli bir çevrede ve amaçları doğrultusuna yapılandırmaya gitmiştir. Bu amaçlar ve ilkeler aynı doğrultuda çalışabildiğinde sistem özelliği gösterebilir. Her eğitim sistemi kendi içinde yönetici, öğretmen ve denetçilerle işbirliği yaparak amaçlarını gerçekleştirebilir.

Türk eğitim sistemi de Türkiye Cumhuriyeti (T.C) anayasası, hükümet planları, kalkınma planları, milli eğitim şuraları, eğitim öğretimi düzenleyen yasalar ile 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunundan oluşmaktadır (Memişoğlu, 2009). Sistem örgün ve yaygın olarak iki ana yapı göstermektedir. Örgün eğitim, okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim yer almaktadır. Yaygın eğitim ise örgün eğitim olanaklarından yararlanamayan, örgün eğitim kurumlarında okuyan ve farklı meslek dallarında yeterliliklerini geliştirmek isteyen veya meslek edinmek isteyen bireylere uygulanan eğitimidir. Sistemin yapılanmasının öncülük eden örgün eğitim yapısı, belli yaş grubundaki kişilere önceden belirlenen kazanımlar doğrultusunda, farklı disiplin alanlarında hazırlanan programlar doğrultusunda hareket etmektedir. Önceden belirlenen kazanım ve programların yürütülmesinde önemli görevler üstlenen öğretmenlerin gerekli yeterlilikleri kazanmaları önemlidir. Belirlenen hedeflere ulaşmada gösterilen

çabanın olumlu sonuçlar verebilmesi öğretmenin öğrencilerine ayırdığı zaman ve öğrenme, öğretmen süreçlerinin sağlıklı yürütebilmesi ile doğru orantılıdır.

Zorunlu öğretim süresinde öğretmenler sınıf içinde kazanımları gerçekleştirebilmek için farklı strateji yöntem kullanırken sınıf iklimini düzenleyerek süreci tamamlamak zorundadırlar. Sınıf da okul gibi açık bir sistemdir. Öğretmen bu açık sistem içinde güvenli bir ortam oluşturabildiğinde sınıf iklimini oluşturabilir. Öğrencilerin bedensel, duygusal, zihinsel ve sosyal olarak gelişimine rehberlik eden öğretmen, sınıf içinde öğrenme öğretme süreçlerini iyi planlamalıdır. Paylaşımların gerçekleştirdiği sınıflarda öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları öğretmenin belirlemiş olduğu ve öğretmenden öğretmene farklılık gösteren öğretim politikaları mevcuttur.

Okullarda sürdürülen politikalar genel olarak mikropolitika olarak ifade edilmektedir. Mikropolitika, işleyen örgütlerde bireyler, gruplar ya da alt grupların kısıtlı ve değerli madde ve sembolik kaynaklar için mücadele ettikleri bir süreçtir (Altun & Sapkaya, 2017). Eğitim kurumlarında mikropolitik bir bakış açının ortaya çıkması, örgütsel teorilerin politik modellerinin uygulanmasıdır (Bacharach & Mundell, 1993; Ball, 1987; Blase, 1991; Gronn, 1986; Hoyle, 1986; Iannaccone, 1975; akt: Du, 2005). Bir organizasyon içindeki politikanın incelenmesi mikropolitik perspektif olarak ifade edilmektedir (Bacharach & Mundell, 1993 akt: Du, 2005). Mikropolitikalar, okullardaki karar ve işlemlerin daha küçük ölçekli nasıl yerine getirildiğini açıklar (Bakioğlu vd., 2021). Okul işlevini yerine getirirken öğretmen, öğrenci, okul yönetimi, üst yönetim, veli çevre gibi okul kültürünü ve iklimini etkileyen çeşitli faktörlerden hem etkilenir hem de bu faktörlerden etkilenir (Balıkçı, 2020). Hem okul hem de sınıf içinde nitelikli yürütülen mikropolitikalar, sistemin yaşamı açısından son derece önemlidir (Ehrich & Cranston, 2004; akt: Altun & Sapkaya 2017). Kurumlardaki bireylerin ve grupların çıkarlarını ilerletmek adına mikropolitikalar, otorite ve etki kullanmak için kullanılan stratejilerdir (Hoyle, 1986; akt: Du, 2005). Spaulding (2000) mikropolitikaları, bir grup içinde diğerlerini etkileme yolları olarak, bireylerin amaçlanan hedefe ulaşması olarak tanımlar. Birini kendi amacımız doğrultusunda etkileme, mikropolitik etki yarattığını ifade eder. Mikropolitikalar, okullardaki karar ve işlemlerin daha küçük ölçekli nasıl yerine getirildiğini açıklar (Bakioğlu vd., 2021). Mikropolitik davranışlar okul ve sınıf içerisinde baş gösteren kontrol, güç ve etki için sürdürülen mücadele olarak karşımıza çıkmaktadır. Mikropolitikaların yürütüldüğü sınıf ortamları yüzyüze yapılan eğitim süreçlerinde daha çok fark edilebilir.

Bireylere kendi kendilerine öğrenme imkânı sağlayan, geleneksel eğitime göre daha esnek ve birey koşullarına uygulanabilir bir eğitim, açık ve uzaktan öğrenme süreçleridir (Oral, 2007). Uzaktan öğrenme süreçleri doğal olarak sanal sınıfların oluşmasını sağlamıştır. Sanal sınıf, öğretmenin rehber ve yönetiminde farklı yerlerde, aynı zamanda bir araya gelen çeşitli iletişim araçları kullanılarak görsel ve işitsel oluşturulan çevrim içi öğrenme ortamı şeklinde ifade edilebilir (Kaya, 2011). Sınıf yönetimi son dönemde uzaktan eğitim süreçlerinin etkisi ile bir sarsıntı geçirmiş olmasına rağmen, ortamın gerçek ya da sanal olması mikropolitik davranışların gösterilmesini azaltmayabilir.

Alanda yazın incelendiğinde; Kelchtermans & Ballet (2002) öğretmen indüksiyonunun mikropolitliği (Öğretmenin sosyalleşmesi üzerine bir anlatı-biyografik çalışma) isimli çalışmalarında yeni başlayan öğretmenlerin mikropolitik deneyimlerini anlamının sadece öğretmenlerin kariyer boyu öğrenimine ilişkin teori gelişimi için değil, aynı zamanda öğretmen eğitimi ve işe başlama programlarının kalitesinin artırılmasında etkili olduğunu bulmuşlardır. Colegio (2018) okul mikropolitliği anlama ve hazırlama ortak mikropolitik zorluklar için K-12 okullarında yenilikçi ilkeler isimli yüksek lisans tezinde, müdürlerin karşılaştığı mikropolitik zorlukları yönetmek hem okul vizyonunun uyumunun ve okul kültürünü hem de bir müdürün itibarını geliştirmek için çalıştığını ortaya koymuştur. Müdürler personele liderlik ettiğinde mikropolitik zorlukların en aza indirilebildiğini ifade etmiştir. Spaulding (2000) öğretmenlerin eylemlerinin, belirli öğrenci mikropolitikasını nasıl güçlendirdiğinin farkında olması gerektiğini bildirmiştir. Öğretmenlerin, mikropolitik direnç türlerine göre agresif direnişin tersine öğrencilerin pasif olmalarını kabul etmemelerini, öğrencilerin direnişin arkasındaki nedenlerini sözle ifade etmelerini teşvik etmesi gerektiğini belirtmiştir. Altun & Sarpkaya (2017), eğitim örgütlerinde politik modellerin uygulanabilirliğine ilişkin önerilerinde; okulun paydaşı olan birey ya da gruplarca politik davranışların sergilenmeyeceğini, okulun dışında baskı gruplarının etkisi olduğunu ifade etmişlerdir ve okul yöneticilerinin politik davranışları, okulun amaçlarını gerçekleştirmede bu baskılara karşı stratejik hamleleri yapılabileceklerini belirtmişlerdir. Budak, (2019), okul yöneticilerinin kullandığı mikropolitik stratejiler ile ilgili öğretmen görüşlerini inceleyerek, okul müdürlerinin öğretmenleri etkilemek için kullandıkları stratejilere yer vermiştir.

Alan yazın incelendiğinde çok sayıda mikropolitik çalışma olmasına rağmen eğitim sürecinde okul müdürü - öğretmen ilişkileri üzerinde odaklanıldığı öğretmen – öğrenci ilişkisindeki mikropolitik çalışmaların neredeyse hiç olmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın alandaki açıklığa yeni bir bakış açısı getirerek alan katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı ilkökul öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitik stratejilerini ve öğrencilere etkilerini uzaktan ve yüzyüze eğitim bağlamında belirlemektir. Bu amaçla “İlkokul öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitik stratejileri ve öğrencilere etkileri nasıldır?” temel araştırma sorusundan yola çıkılarak 4 alt soruya cevap aranmıştır?

1. İlkokul öğretmenlerinin yüzyüze eğitimde öğrenci öğrenmelerini desteklemek/etkilemek amacıyla kullandığı belli başlı mikropolitik stratejiler nelerdir?
2. İlkokul öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde öğrenci öğrenmelerini desteklemek/etkilemek amacıyla kullandığı belli başlı mikropolitik stratejiler nelerdir?
3. İlkokul öğretmenlerinin yüzyüze eğitimde öğrenci öğrenmelerini desteklemek/etkilemek amacıyla kullandığı mikropolitik stratejilerin öğrenciler üzerindeki etkileri nelerdir?
4. İlkokul öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde öğrenci öğrenmelerini desteklemek/etkilemek amacıyla kullandığı mikropolitik stratejilerin öğrenciler üzerindeki etkileri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması, verilerin analizi, geçerlik ve güvenilirlik, araştırmacıların rolü, araştırma etiği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Deseni

Araştırmanın yöntemi niteldir. Fenomenolojik desende tasarlanmıştır. Fenomonoloji, insanların yaşam deneyimlerini çalışmak için uygundur (Merriam, 2018). Fenomenolojik yaklaşımın odak noktası ve konusu öğrenmemiz gerekenleri insanların nasıl tecrübe ettikleri ve dünyayı nasıl yorumladıklarıdır (Patton, 2018a: 106). Fenomenolojik çalışma, bireylerin bir fenomen ya da kavram ile ilgili deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar (Creswell, 2016: 77). Yapılan bu çalışmada verilerin ilkökul öğretmenlerinin sınıf yönetimi deneyimlerinden yola çıkılarak toplanacak olması planlandığından fenomenolojik desen tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 20 ilkökul öğretmeni oluşturmaktadır. Alan yazına bakıldığında nitel araştırmalar için örneklem büyüklüğünde bir sınırlama yoktur. Örneklem büyüklüğü araştırma sorularına, araştırmanın amacına, verilerine, mevcut zaman ve kaynaklara göre değişebilmektedir (Patton, 2018b: 244). Bu çalışmada da örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde alanyazın ve araştırma verileri etkili olmuştur. Çalışmada amaçlı örnekleme türlerinden kolay ulaşılabılır durum örnekleme kullanılmıştır. Kolay ulaşılabılır örnekleme; bilgi ve güvenilirlik pahasına zaman, para, esnek tasarrufu sağlar (Miles & Huberman, 2015: 28). Aynı zamanda ekonomik olması ve araştırma sürecinin hızlı ilerlemesine olanak tanınması bakımından faydalı olduğu düşünüldüğünden seçilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2008: 113).

Tablo 1. Katılan Öğretmenlerin Bilgileri

Öğretmen	Cinsiyet	Yaş	Mezuniyet Alanı	Görev Yaptığı İl
Ö1	Kadın	23	Sınıf Öğretmenliği	İzmir
Ö2	Kadın	23	Sınıf Öğretmenliği	İzmir
Ö3	Kadın	49	Sınıf Öğretmenliği	Aydın
Ö4	Kadın	32	Sınıf Öğretmenliği	Manisa
Ö5	Kadın	40	Sınıf Öğretmenliği	İstanbul
Ö6	Kadın	42	Tarih-Formasyon	İstanbul
Ö7	Kadın	55	Mühendislik-Formasyon	İstanbul
Ö8	Kadın	50	Sınıf Öğretmenliği	İzmir
Ö9	Kadın	50	Sınıf Öğretmenliği	İzmir
Ö10	Kadın	23	Sınıf Öğretmenliği	İzmir
Ö11	Kadın	57	Biyoloji -Formasyon	İzmir
Ö12	Erkek	40	Sınıf Öğretmenliği	İzmir
Ö13	Kadın	42	Sınıf Öğretmenliği	Manisa
Ö14	Kadın	57	Biyoloji- Formasyon	İzmir

Ö15	Kadın	30	Sınıf Öğretmenliği	Mardin
Ö16	Kadın	25	Sınıf Öğretmenliği	İzmir
Ö17	Kadın	24	Sınıf Öğretmenliği	İzmir
Ö18	Kadın	40	Sınıf Öğretmenliği	Niğde
Ö19	Erkek	38	Sınıf Öğretmenliği	Manisa
Ö20	Kadın	50	Sınıf Öğretmenliği	İstanbul

Çalışma grubuna gönüllü katılan öğretmenlerin bilgileri Tablo 1 de verilmiştir. Buna göre katılımcı yaşlarının 23-57 arasında değiştiği ve kadınların yoğunlukta olduğu, mezuniyet alanlarının sınıf öğretmenliği olduğu ancak farklı branşlardan formasyon mezunu 4 öğretmenin olduğu, 6 farklı ilden seçildikleri görülmektedir.

Verilerin Toplanması

Yapılan bu çalışmada görüşmeler araştırmanın veri kaynaklarıdır. Görüşme verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan veri toplama formu kullanılmıştır. Form iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm kişisel bilgiler ile ilgilidir. İkinci bölümde konu ile ilgili dört temel soru bulunmaktadır. Formun oluşturulması için öncelikle ilgili alanyazın taraması yapılmıştır. Oluşturulan form ile ilgili iki akademisyen ve bir ilkokul öğretmenin görüşleri alınmıştır. Taslak form kullanarak iki ilkokul öğretmeni ile görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeden elde edilen dökümler, iki akademisyen ile değerlendirilerek görüşme formuna nihai şekli verilmiştir. Nihai formun dil ve anlatım yönünden düzenlenmesinde bir Türkçe öğretmeninden yardım alınmıştır. Veriler Google form aracı ile toplanmıştır. Elde edilen veriler araştırmacıların ilkokul öğretmenliği deneyimlerine dayalı olarak oluşturulmuş ve bu veriler bulgular ve yorumlar başlığında verilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi ve betimsel analizden faydalanılmıştır. Elde edilen dökümlerden içerik analizi ile kodlar oluşturularak alt kategoriler belirlenmiştir. Alt kategoriler kategorilerle kategoriler temalar ile ilişkilendirilmiştir. Temalar içerik analizi yolu ile bulunan temel anlamlardır (Krippendorff, 2004; Patton, 2018c: 453). Yapılan bu araştırmanın teması da “Sınıf Yönetimi Mikropolitikleri ve Öğrencilere Etkileri” olarak belirlenmiştir. Kategoriler katılımcıların her bir soruya verdikleri cevaplardan açık (open) ve aksiyal (axial) kodlamalar yolu ile bulgular bölümünde tablolandırılmıştır. Açık kodlama her bir soruya verilen yanıtların kendi arasında daha az benzerlik gösteren kodlara ayrılması ile gerçekleştirilmiştir. Aksiyal kodlamada ise açık kodlama yolu ile elde edilen kodlar benzerliklerine göre kümelendirilerek heterojen gruplara (kategorilere) ayrılmıştır. Betimsel analiz ile katılımcıların görüşlerinden bazıları bulgular bölümünde değiştirilmeden aktarılmış çıkarımlarda bulunulmuştur. Araştırma kapsamında belirlenmiş dört kategori bulunmaktadır: “İlkokul öğretmenlerinin yüzyüze eğitimde kullandıkları sınıf yönetim mikropolitikleri”, “İlkokul öğretmenlerinin uzaktan eğitimde kullandıkları sınıf yönetim mikropolitikleri” kategorileri “İlkokul öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitikleri” temasında, “İlkokul öğretmenlerinin yüzyüze eğitimde kullandıkları sınıf yönetim mikropolitiklerinin öğrencilere etkileri” ile “İlkokul öğretmenlerinin uzaktan

eğitimde kullandıkları sınıf yönetim mikropolitiklerinin öğrencilere etkileri” kategorileri “ilkokul öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitiklerinin öğrencilere etkileri” temasında birleştirilmiştir. Böylelikle yapılan bu araştırma 4 kategori, 2 temadan oluşmuştur. Temalara göre, her sorunun temaları ve kodları uygun bir amaç doğrultusunda yorumlanmıştır. Veri kodlama aşamasında kodlamalar, MAXQDA 2020 nitel veri analiz programı ile oluşturulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

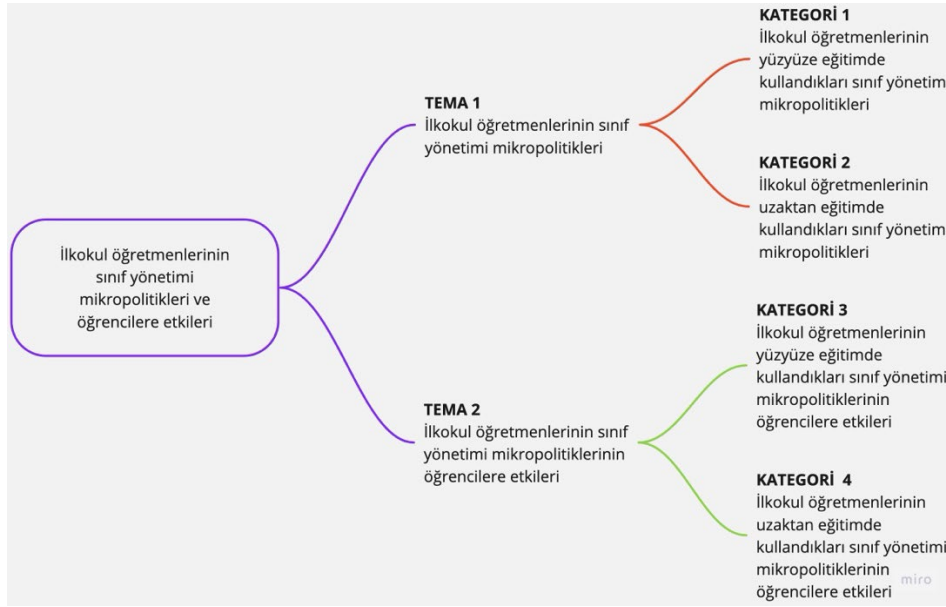
Merriam’ın (2018) geçerlik ve güvenilirlik stratejilerinden dördü temel alınmıştır: (i) Katılımcı doğrulaması: Veriler ve belirsiz yorumlamalar ile ilgili katılımcıların bir kısmından geri bildirim alınmıştır. (ii) Veri toplama aşamasına uygun yeterli katılım: Katılımcıların verdikleri cevapların benzerlikleri katılımın yeterli olduğu kanaati uyandırmıştır. (iii) Uzman incelemesi: Belirsiz yorumlar ile ilgili alanda ilgili çalışmaları olan iki akademisyen ve bir ilkokul öğretmeninden çalışmanın raporu okutularak görüş alınmıştır. (iv) Zengin, yoğun tanımlama: Araştırma bulgularının diğer araştırmalarda kullanılabilirliğini sağlamak adına amaç, yöntem, veri toplama ve analiz süreçleri ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Katılımcı verileri doğrudan alıntılarla araştırmada sunulmuştur.

Araştırmacıların Rolü ve Etik

Yazarların ilkokul öğretmenliği deneyimlerinin olmasının araştırma sürecine, verilerinin analizi ve yorumlanmasına katkı sağladığı düşünülmektedir. Araştırmada katılımcılardan bireysel izin, çalıştıkları kurumdan kurumsal izin alınmıştır. Görüşülen öğretmenlerin isimleri etik açıdan gizli tutularak araştırmada Ö1, Ö2... şeklinde kodlarla temsil edilmiştir. Çalışmada MEB araştırma uygulama izni alınmış olup, “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Bu araştırma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, 29.04.2021 tarih ve 2021/05 nolu karar sayısı ile etik olarak uygun bulunmuştur.

Bulgular ve Yorum

Çalışmada tümevarımcı bir mantıkla veriler analiz edilirken nitel araştırmaların doğası uyulmuştur. Çalışma soruları tek tek analiz edilmiş, verilerle birleştirmeye gidilmiştir. Bu başlık altında iki tema ikişer kategori ile sunulmuştur. Temalar ve kategorileri Görsel 1’de gösterilmiştir:

Görsel 1. Çalışma Temaları ve Kategorileri

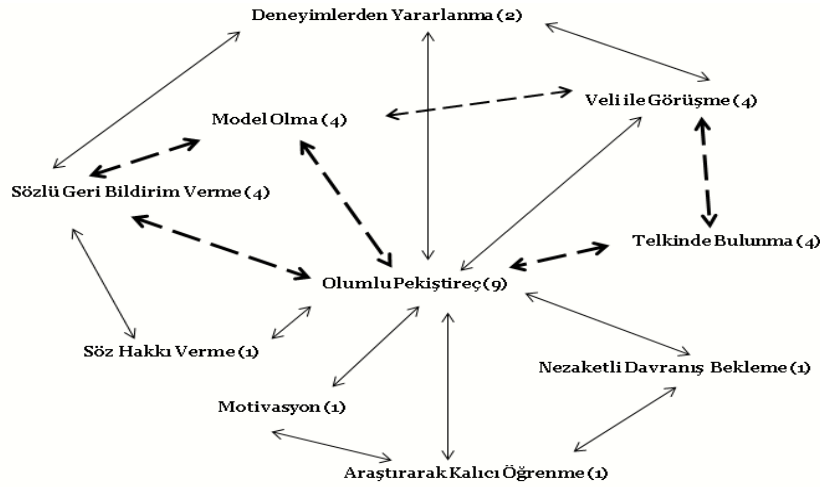
Tema 1: İlkokul Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Mikropolitikleri

Bu başlık altında ilkökul öğretmenlerinin yüzyüze ve uzaktan eğitimde kullandıkları sınıf yönetim mikropolitikleri sorulmuştur. Elde edilen veriler kategori 1 ve kategori 2 de sunulmuştur.

MAXQDA analiz programında öğretmenlerden toplanan belgeler analiz edilmiştir. Yapılan analizler öğretmenlerin verdikleri yanıtları ve yanıtların birbirleriyle olan ilişkisini haritalandırarak yansıtmaktadır. Bu haritalar anlamlı ilişkiler ağını ifade ederek oluşan zihin haritasını ortaya koymaktadır. Harita üzerindeki kodlar arası ilişki gösteren çizgiler kesik veya bütün olarak farklı anlamları yansıtmaktadır. Bütün çizgiler, öğretmenlerin temalara (sorulara) ilişkin kodlarını (cevapları) verirken, kesik çizgiler tüm yanıtlardan gelen kodların birbirleriyle olan ilişkilerini göstermektedir. Kalın veya ince çizgiler ise ilgili kodun tercih edilme sıklığını yansıtmaktadır. Düz ve sönük çizgiler düşük ilişki düzeyini, uzun ve kısa kesikli çizgiler ilişki şiddeti bakımından en yoğun olanları gösterir niteliktedir.

Kategori 1: İlkokul Öğretmenlerinin Yüzyüze Eğitimde Kullandıkları Sınıf Yönetim Mikropolitikleri

Araştırmada “Öğretmenlerin Yüzyüze Eğitimde Sınıf Yönetiminde Kullandıkları Mikropolitikler” MAXQDA Haritası aşağıda verilmiştir.

Görsel 2. MAXQDA Eş Zamanlı Kod Oluşturma Modeli 1. Kategori “Öğretmenlerin Yüzyüze Eğitimde Sınıf Yönetiminde Kullandıkları Mikropolitikler” Haritası

Görsel 2’de görüldüğü gibi tüm yanıtlar için tema 1; ilkökul öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitiklerinin alt kodlar ile ilişkisini yansıtmaktadır. Her tema kodunun ne kadar kodlandığı parantez içinde verilmiştir. Görsel 2 incelenildiğinde kategori 1: İlkokul Öğretmenlerinin Yüzyüze Eğitimde Kullandıkları Sınıf Yönetim Mikropolitikleri’nde 10 (on) farklı kod arasında; olumlu pekiştirici (9) öğretmenler tarafından en çok tercih edilen mikropolitika olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kategoride üretilen mikropolitika sayısına göre; model olma (4), telkinde bulunma (4), veli ile görüşme (4), sözlü geri bildirim verme (4), deneyimlerden yararlanma (2), nezaketli davranış bekleme (1), araştırmaya kalıcı öğrenme (1), söz hakkı verme (1) ve motivasyon (1) olarak sıralanmaktadır. Yüzyüze eğitim için kullanılan ilkökul öğretmenlerinin belirttiği mikropolitiklerin tamamı olumlu pekiştirici mikropolitik ile doğrudan ilişkilidir. Bunun yanında sözlü geri bildirim verme, model olma, veli ile görüşme, telkinde bulunma ve olumlu pekiştirici başlıkları arasındaki ilişkiler diğer mikropolitik ilişkilerine göre daha yoğundur.

İlkokul öğretmenlerinin büyük çoğunluğu yüzyüze sınıf yönetiminde kullandıkları mikropolitika, amaçlanan hedefe ulaşmada öğrencileri etkileme yolu olarak olumlu pekiştirici kullandıklarını ifade etmişlerdir. İlkokul öğretmenlerinin otorite ve güç oluşturmak için telkinde bulunma, veli ile görüşme, sözlü geri bildirim verme yönünde mikropolitikalar oluşturdukları görülmektedir. Ayrıca ilkökul öğretmenlerinin öğrencilerini pozitif yönde etkileyebilmek adına oluşturdukları mikropolitikalar ise model olma, telkinde bulunma, deneyimlerden yararlanma, nezaketli davranış bekleme, araştırmaya kalıcı öğrenme, söz hakkı verme ve motivasyon olarak yansımaktadır.

Aşağıda çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinin ifadelerinden örneklere yer verilmiştir.

Ö4 “Olumlu pekiştirici kullanma, model olma, telkinde bulunma, bilgi beceri ve deneyimlerinden yararlanma, bütün sınıf öğrenci ve velileriyle aylık kahvaltı vb etkinliklerde görüşmek.”

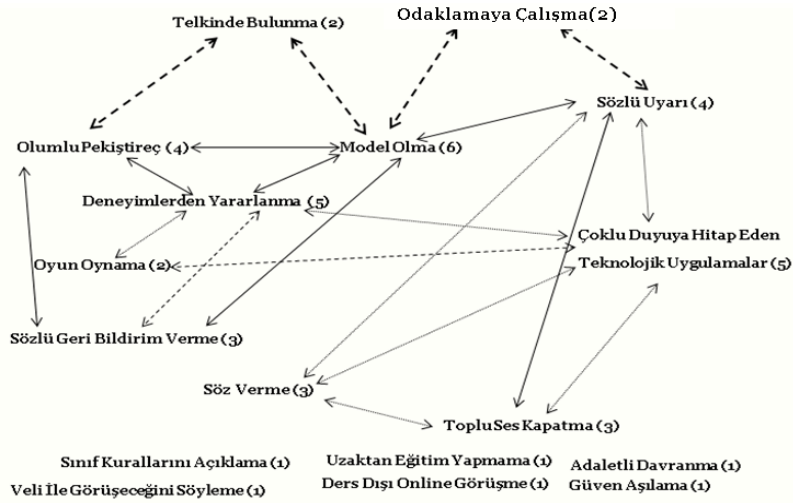
Ö9 “Model olma olumlu pekiştireç telkinde bulunma velisi ile görüşme”

Ö19 “Olumlu bir davranışta aferin, Teşekkür ederim gibi olumlu pekiştireçler kullanırım.”

Ö20 “Sözlü geri bildirim yapıyorum. Olumlu pekiştireç kullanıyorum. Örneğin, olumlu bir davranışta ödül veririm.”

Kategori 2: İlkokul Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitimde Kullandıkları Sınıf Yönetim Mikropolitikleri

Araştırmada “Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Sınıf Yönetiminde Kullandıkları Mikropolitikler” MAXQDA Haritası aşağıda verilmiştir.

Görsel 3. MAXQDA Eş Zamanlı Kod Oluşturma Modeli 2. Kategori “Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Sınıf Yönetiminde Kullandıkları Mikropolitikler” Haritası

Görsel 3’te görüldüğü gibi tüm yanıtlar için tema 1: İlkokul öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitiklerinin alt kodlar ile ilişkisini yansıtmaktadır. Her tema kodunun ne kadar kodlandığı parantez içinde verilmiştir. Görsel 3 incelenildiğinde kategori 2: Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Sınıf Yönetiminde Kullandıkları Mikropolitiklerinde 11 (on bir) kod arasında model olma (6) , çoklu duyuya hitap eden teknolojiler kullanma (5), deneyimlerden yararlanma(5) öğretmenler tarafından en çok tercih edilen mikropolitika olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kategoride üretilen mikropolitika sayısına göre; olumlu pekiştireç (4), sözlü uyarı (4), sözlü geri bildirim verme (3), söz verme (3) , toplu ses kapatma (2), oyun oynatma (2), telkinde bulunma (2), odaklamaya çalışma(2) ile ilişkiler gözlenirken, 6 (altı) kodun sınıf kurallarını açıklama (1), uzaktan eğitim yapmama (1) veli ile görüşeceğini söyleme (1), adaletli davranma (1), ders dışı online görüşme (1) ve güven aşılama (1) ise öğretmenlerin nadiren kullandıkları mikropolitikalarda bir ilişki görülmemiştir. İlkokul öğretmenleri uzaktan eğitimde model olabilme için öğrencilere telkinde bulunarak olumlu pekiştireç kullandıkları, onları derse odaklamaya çalıştıkları ve bu anlamda sözlü uyarılarda buldukları, deneyimlerinden yararlandıklarını belirtmiştir.

İlkokul öğretmenlerinin uzaktan eğitimde kullandıkları sınıf yönetimi mikropolitikleri incelendiğinde model olma, deneyimlerden yararlanma, çoklu duyuya hitap eden teknolojiler kullanma en çok tercih edilen mikropolitiklerdir. Bunu olumlu pekiştirici ve sözlü uyarı takip etmektedir. İlkokul öğretmenlerinin otorite ve güç oluşturmak için sözlü uyarı, sınıf kurallarını açıklama, toplu ses kapatma, ders dışı online görüşme, veli ile görüşeceğini söyleme ve uzaktan eğitim yapmama yönünde mikropolitikalar oluşturdukları görülmektedir. Ayrıca ilkokul öğretmenleri etki yaratma için kullandıkları mikropolitikaların deneyimlerden yararlanma, sözlü geri bildirim verme, oyun oynatma, telkinde bulunma, çoklu duyuya hitap eden teknolojiler kullanma, söz hakkı verme olduğunu ifade etmişlerdir. İlkokul öğretmenlerinin öğrencilerini pozitif yönde etkileyebilmek adına oluşturdukları mikropolitikalar sınıf kurallarını açıklama, adaletli davranma ve güven aşılama olarak sıralanmaktadır. Bazı öğretmenler öğrencilerin uzaktan eğitimde odaklanma sorunu yaşadıklarını da bildirmişlerdir.

Aşağıda çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinin ifadelerinden örneklere yer verilmiştir.

Ö2 “Aynı şekilde model olma ama aynı zamanda sözlü uyarı çünkü online derste en büyük problem sıklıkla aynı anda konuşmaları çünkü ekranda öğretmene odaklanıyorlar diğer arkadaşlarının söz hakkı aldığını görmüyorlar bile.”

Ö6 “Uzaktan eğitimde de uyulması gereken kurallar var. Bu kuralları öğrenciler 1. Sınıf olmalarına rağmen çok daha kolay öğrendiler. Bir başkasının sözünü kesmeme, öğretmenin talimatlarına uyma... Genel olarak sözlü geri bildirim verme yöntemini kullanmaktayım.”

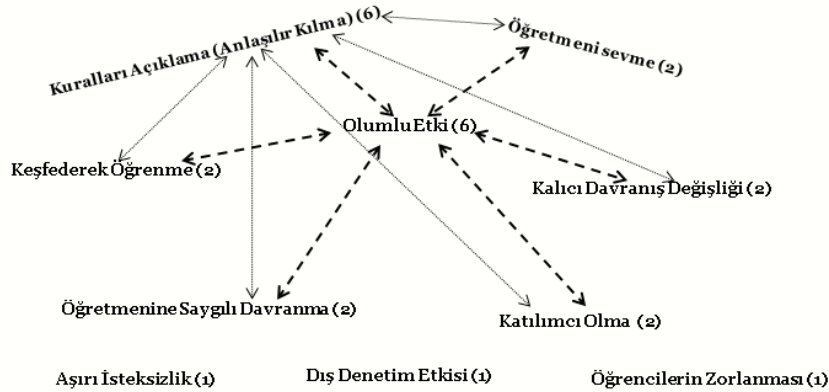
Ö11 “Uzaktan eğitim sürecinde birbirini dinlemeleri gerektiğini sözlü uyarılar yapmak durumunda kaldım, ekran karşısında fakat dersi dinlemeyen öğrencime söz hakkı vererek, farklı duyulara da hitap edecek etkinliklere yönelerek sadece kitap deftere bağlı kalmadan öğretim planladım, zaman zaman aksi yönde gelişen durumlarda da teknolojinin vermiş olduğu imkanları kullanarak toplu ses kapatma vb. özellikleri kullanmak durumunda kaldım.”

Yukarıda yer alan görüşler incelendiğinde öğretmenlerin uzaktan eğitimde, kendi eylemlerinde otorite sağlamak ve öğrencilerinin pasif olmamaları adına farklı mikropolitikalarından yararlandıkları söylenebilir.

Tema 2.: İlkokul Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Mikropolitiklerinin Öğrencilere Etkileri

Bu başlık altında ilkokul öğretmenlerinin yüzyüze ve uzaktan eğitimde kullandıkları sınıf yönetim mikropolitiklerinin öğrencilere etkileri kategori 3 ve kategori 4 te sunulmuştur.

Kategori 3: İlkokul öğretmenlerinin yüzyüze eğitimde kullandıkları sınıf yönetim mikropolitiklerinin öğrencilere etkileri

Görsel 4. MAXQDA Eş Zamanlı Kod Oluşturma Modeli 3. Kategori “ İlkokul öğretmenlerinin yüzyüze eğitimde kullandıkları sınıf yönetim mikropolitiklerinin öğrencilere etkileri” Haritası

Görsel 4’te görüldüğü gibi tüm yanıtlar için tema 2: İlkokul öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitiklerinin öğrencilere etkileri alt kodlar ile ilişkisini yansıtmaktadır. Her tema kodunun ne kadar kodlandığı parantez içinde verilmiştir. Görsel 4 incelendiğinde 3. kategoride 21 (yirmi bir) kod arasında olumlu etki (6) ve kuralları açıklama (anlaşılır kılma) (6) yüzyüze eğitimde kullanılan öğrencilere etkisi en fazla olan mikropolitikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Olumlu etki (6) mikropolitik etkisi ile öğretmeni sevmeye (2), kalıcı davranış değişikliği (2), katılımcı olma (2), öğretmene saygılı davranma (2), keşfederek öğrenme (2), kuralları açıklama(anlaşılır kılma)(6) arasında yüksek ilişki görülmektedir. Kuralları açıklama (anlaşılır kılma) olumlu etki ile ilişkisi olan diğer mikropolitikler arasında ilişkiler görülmektedir. Bunu yanında aşırı isteksizlik (1), dış denetim etkisi (1) ve öğrencilerin zorlanması (1) öğretmenler tarafından açıklanan olumsuz etkilerdir.

İlkokul öğretmenlerinin büyük çoğunluğu yüzyüze sınıf yönetiminde kullandıkları mikropolitikaların öğrencilere etkisinde, öğrencilerin agresif direnç olasılığına yönelik, olumlu pekiştirici verme, öğrenci veli etkinliği, sözlü geri bildirim verme, model olma, telkinde bulunma, istedik davranışları açıklama şeklinde mikropolitikalarını düzenlediklerini açıklamıştır. Bu mikropolitikaların öğrencilere etkileri; kuralları açıklama (anlaşılır kılma), katılımcı olma, keşfederek öğrenme, öğretmeni sevmeye, kalıcı davranış değişikliği, öğretmene saygılı davranma şeklinde olumlu yansımalar olarak açıklanmıştır.

Aşağıda çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinin ifadelerinden örneklere yer verilmiştir.

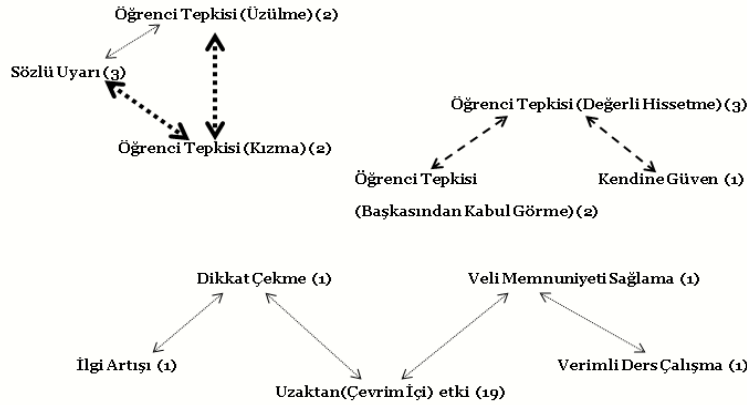
Ö6 “Genelde olumlu oluyor. Çünkü öğrenciler bir kurala neden uymaları gerektiğinin sebebini bildikleri için daha katılımcı oluyorlar. Burada öğrencinin öğretmeni sevmesi ve sayması da oldukça etkilidir”

Ö16 “Başkasının korkusundan dolayı bir şeyleri yapmak için uğraşması yerine içten denetim olsa daha iyi olurdu. Dıştan denetim insanı her zaman için zorla bir şeyleri yapmaya itiyor. Ama bazı çocuklardan aşırı isteksizlik olunca bu yöntemi de kullanmak zorunda kalabiliyoruz.”

Ö20 “Olumlu yönde bir etkisi var. Ödül almak için olumlu davranış sergiliyorlar.”

Yukarıda yer alan görüşler incelendiğinde öğretmenlerin yüzyüze eğitimde kullandıkları mikropolitikaların öğrencilerine etkilerinde, sınıf içinde kontrollerinin güç ve etkisini arttırmak için farklı mikropolitikalardan yararlandıkları söylenebilir.

Kategori 4: İlkokul öğretmenlerinin uzaktan eğitimde kullandıkları sınıf yönetim mikropolitikalarının öğrencilere etkileri

Görsel 5. MAXQDA Eş Zamanlı Kod Oluşturma Modeli 4. Kategori “İlkokul öğretmenlerinin uzaktan eğitimde kullandıkları sınıf yönetim mikropolitikalarının öğrencilere etkileri” Haritası

Görsel 5’de görüldüğü gibi tüm yanıtlar için tema 2: İlkokul öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitikalarının öğrencilere etkileri alt kodlar ile ilişkisini yansıtmaktadır. Her tema kodunun ne kadar kodlandığı parantez içinde verilmiştir. Görsel 5 incelenildiğinde ilkokul öğretmenlerinin uzaktan eğitimde kullandıkları sınıf yönetim mikropolitikalarının öğrencilere etkileri farklı gruplarda ilişkilendirildiği gözlemlenmiştir. 4. Kategoride 16 (on altı) kod arasında uzaktan (çevrimiçi) etki (19) öğretmenler tarafından uzaktan yapılan eğitimdeki mikropolitikaların öğrencilere etkisi en fazla olan mikropolitik etkidir.

Bu kategoride üretilen uzaktan yapılan eğitimdeki sınıf yönetimi mikropolitika öğrencilere etki sayısına göre; öğrenci tepkisi (değerli hissetme) (3), öğrenci tepkisi (başkasından kabul görme) (2), kendine güven (1), veli memnuniyeti sağlama (1), dikkat çekme (1), ilgi artışı (1), ve verimli ders (1) arasında ilişkiler yer alırken, motivasyon (2), olumlu davranış geliştirme (1), sonuca ulaşma (1) arasında ilişki gözlenmeyen olumlu etkiler söz konusudur. Bunu yanında sözlü uyarı (3), öğrenci tepkisi (kızma) (2), öğrenci tepkisi (üzülme) (2) arasında ilişkiler yer alırken, etkisiz (2) ve yetersiz olumsuz pekiştirici (1) arasında ilişki gözlenmeyen olumsuz etkiler olarak sıralanmaktadır. Öğrenci tepkisi (kızma) (2)’nin sözlü uyarı (3) ve öğrenci tepkisi (üzülme) (2) mikropolitik etkileri ile arasında ayrı ayrı yüksek ilişki görülmüştür. Öğrenci tepkisi (değerli hissetme) (3)’nin öğrenci tepkisi (başkasından kabul görme) (2) ve kendine güven (1) mikropolitik etkileri ile arasında ayrı ayrı yüksek ilişki görülmüştür.

İlkokul öğretmenlerinin çoğu uzaktan eğitimde sınıf yönetiminde kullandıkları mikropolitikaların öğrencilere etkisi olarak öğrencilerin öğrenci tepkisi (değerli hissetme), öğrenci tepkisi (başkasından

kabul görme), kendine güven, dikkat çekme, ilgi artışı, verimli ders, motivasyon, olumlu davranış geliştirme, sonuca ulaşma gibi pasif mikropolitik stratejiler geliştirdiklerini belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerin, öğrencilerin agresif direnç olasılığına yönelik sözlü uyarıyı kullandıkları, etkisiz ve yetersiz olumsuz pekiştireç kullandıkları belirtilmiştir. Bunun yanında öğrencilerde de öğretmenin hedefe ulaşma için çabasını sabote etme, engelleme, öğretmeni yok saymaya yönelik öğrenci tepkisi (kızma) ve öğrenci tepkisi (üzülme) tepkilerini gösterebildikleri belirtilmiştir.

Aşağıda çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinin ifadelerinden örneklere yer verilmiştir.

Ö11 “Farklı etkinlikler yaparken alınan sözlü uyarılar olumlu yönde etkilerken, toplu ses kapatmanın öğrenciler üzerinde çok da etkili olduğunu düşünüyorum.”

Ö14 “Öğrencimin velisi ile görüşünce sınıfta arkadaşlarına zarar vermeyi bıraktı.”

Ö9 “Kendini yeterli ve değerli hissetme adına; yapabilirim düşüncesi gelişmekte, fikirlerim, öğretmenim ve arkadaşlarım değerlidir.”

Yukarıda yer alan görüşler incelendiğinde öğretmenlerin uzaktan yapılan eğitimde kullandıkları mikropolitikaların öğrencilerine etkilerinde, ekran kontrollerindeki güç ve otoriteyi farklı bir otorite olan aile ile paylaşmakta ve öğrencinin öz yeterliliğini desteklemede farklı mikropolitikalardan yararlandıkları söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

İlkokul öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitik stratejileri ve öğrencilere etkilerinin incelendiği bu çalışmada iki tema iki farklı kategoride sunulmuştur. Tema 1’de ilkökul öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitikleri öğretmenlerin yüzyüze eğitimde ve uzaktan eğitimde kullandıkları mikropolitiklere göre incelenmiştir. Tema 2’de ise ilkökul öğretmenlerinin sınıf yönetimi mikropolitiklerinin öğrencilere etkileri yine iki kategori altında yüzyüze eğitim ve uzaktan eğitime göre incelenmiştir. Sonuç olarak ilkökul öğretmenleri tarafından sınıf yönetiminde yüzyüze eğitimde en çok tercih edilen mikropolitik; olumlu pekiştireçlerdir. Uzaktan eğitimde en çok tercih edilen mikropolitik; model olmadır. İlkokul öğretmenlerinin uzaktan eğitimde kullandıkları sınıf yönetimi mikropolitikleri öğrencilerde uzaktan (çevrimiçi) etki bırakırken yüzyüze eğitimde öğrencilerde daha çok olumlu etki bırakmakta, kuralların benimsenmesini kolaylaştırmaktadır.

Yüzyüze eğitim için kullanılan ilkökul öğretmenlerinin belirttiği mikropolitiklerin tamamı olumlu pekiştireç mikropolitigi ile doğrudan ilişkilidir. Bunun yanında sözlü geri bildirim verme, model olma, veli ile görüşme, telkinde bulunma ve olumlu pekiştireç başlıkları arasındaki ilişkiler diğer mikropolitik ilişkilerine göre daha yoğundur. Babayiğit & Erkuş (2016), sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandığı pekiştireç ve cezaların etkililiğiyle ilgili yaptıkları çalışmada öğretmenlerin tamamı derste kullanılan pekiştireçlerin öğrencileri güdüleyerek derste katılımı sağladığını, başarıyı arttırdığını ifade etmiştir. Bu durum en çok tercih edilen mikropolitikanın yine bir pekiştireç olmasını destekler niteliktedir.

İlkokul öğretmenlerinin uzaktan eğitimde kullandıkları sınıf yönetimi mikropolitikleri incelendiğinde model olma, deneyimlerden yararlanma, çoklu duyuya hitap eden teknolojiler kullanma başlıkları en

çok tercih edilen mikropolitikalardır. Bunu olumlu pekiştireç ve sözlü uyarı takip etmektedir. Etki yaratmak için kullanılan diğer mikropolitikalar; sözlü geri bildirim verme, oyun oynatma, telkinde bulunma, söz verme, toplu ses kapatma şeklindedir. Ayrıca sınıf kurallarının açıklanması, adaletli davranma ve güven aşılama ilkokul öğretmenlerinin öğrencilerini pozitif yönde etkileyebilmek adına oluşturdukları mikropolitikalar olarak sıralanmıştır. Bazı öğrencilerin uzaktan eğitimde odaklanma sorunu yaşayabildikleri de belirtilmiştir. Can (2020) uzaktan eğitimde oluşturulan sanal sınıflarda öğretmenlerin yüzyüze eğitimdeki gibi eğitim süreçlerini işletebileceklerini ve etkili geri bildirim verilebileceğini belirtmiştir. Bu durum ilkokul öğretmenlerinin kullandığı mikropolitiklerden sözlü geri bildirim verme belirtimini destekler niteliktedir. İlkokul öğretmenleri uzaktan eğitimde model olabilmek için öğrencilere telkinde bulunarak olumlu pekiştireç kullandıklarını, onları derse odaklamaya çalıştıklarını ve bu anlamda sözlü uyarılarda bulduklarını, deneyimlerinden yararlandıklarını belirtmiştir. Yüzyüze eğitimde ise model olma için öğretmenler uzaktan eğitime benzer olarak olumlu pekiştireç kullanmakta, öğrencilere sözlü geri bildirim vermekte veli görüşmeleri ile velilerden destek almaktadır.

İlkokul öğretmenlerinin yüzyüze eğitimde kullandıkları sınıf yönetimi mikropolitikleri öğrencilerde kalıcı davranış değişikliği, öğretmenini sevme, öğretmenine saygılı davranma etkisi bırakmaktadır. Bunun yanında aşırı isteksizlik, dış denetim etkisi ve öğrencilerin zorlanması öğretmenler tarafından açıklanan olumsuz etkilerdir. Yüzyüze eğitimde kullanılan sınıf yönetimi mikropolitiklerinin öğrencilere etkilerinden kuralları açıklama (anlaşılır kılma); olumlu etki ile yüksek ilişkili olan diğer tüm mikropolitik etkilerle ilişkili görülmüştür. Bu durumda öğrencilerin kuralları benimsemesinin açıklanan diğer tüm olumlu etkileri öğrenci davranışlarına yansıttığı söylenebilir. Öğrencilerin kuralları benimsemesi; keşfederek öğrenme, öğretmenine saygılı davranma, öğretmenini sevme, kalıcı davranış değişikliği, katılımcı olma ile ilişkili görülmüştür. Baloğlu ve Fırat (2022) ilkokul öğretmenleri ile yaptıkları çalışmada uzaktan ve yüzyüze eğitimi karşılaştırmıştır. Yüzyüze eğitimin öğrencilerin davranış eğitimini desteklemede daha etkili olduğunu belirtmiştir. Bu durum çalışmanın yüzyüze eğitimde kullanılan mikropolitiklerin öğrenci davranışlarına olumlu etkisi sonucunu destekler niteliktedir.

İlkokul öğretmenlerinin uzaktan eğitimde kullandıkları sınıf yönetimi mikropolitikleri uzaktan (çevrimiçi) etki başlığında yoğunlaşmıştır. Uzaktan eğitim sürecinde yüzyüze eğitim sürecine göre öğretmen-öğrenci etkileşimi sınırlanmaktadır. Özçakır Sümen (2021) sınıf yönetimi mikropolitiklerinde zorlandıklarını, ders süreci boyunca öğrencileri uyarmak zorunda kaldıklarını, mikrofon açık kalması sonucunda ses yankılaması nedeniyle ders işlemenin zorlaştığı ve toplu ses kapatmaları ile öğrencilerin söz alma davranışı kazandırmada zorlandıklarını belirtmişlerdir. Yenerer (2021) ilkokul öğrencilerinin sosyal etkileşime ihtiyaç duyduğu ve uzaktan eğitimde bu durumun, öğretmen-öğrenci, öğrenci-öğrenci etkileşiminin ve göz temasının oldukça sınırlandırıldığını vurgulamıştır. Arslan & Şumuer (2020) çeşitli kademedeki öğretmenlerin sanal sınıf derslerinde yaşadıkları sınıf yönetimi sorunları ile ilgili yaptığı çalışmada akran etkileşiminin olmaması, göz temasının kurulamaması, ders sırasında seslerin birbirine karışması ve iletişim sürecinde geri bildirim alamama gibi iletişim sorunlarını sıralamıştır. Bu sonuçlar,

araştırma bulgusunu destekler niteliktedir. Uzaktan eğitimde öğretmen-öğrenci sosyal etkileşiminin azalması ve göz temasının sınırlanması öğretmenin sınıf yönetiminde otorite ve etki kurmada kullandığı mikropolitikaların etkilerini de sınırlandırmaktadır. Sınıf içi sosyal etkileşimin azalması izole öğrencileri artabileceğini düşündürmektedir. Tofur (2018) izole öğrencilerin gerek akademik gerek sosyal iletişim yönlerinden başarıya ulaştırılmalarının izole olmayan öğrencileri başarıya ulaştırmadan daha zor olmakla birlikte mümkün olduğunu vurgulamıştır. Bu durum uzaktan eğitimde yüzyüze eğitime nazaran izole öğrencilerin oluşmaması için öğretmenlerin daha fazla çaba göstermesi gerekebileceğini düşündürmektedir.

Yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlara göre şu önerilerde bulunulabilir: İlkokul öğretmenlerinin kullandıkları mikropolitikalar ve öğrencilere etkilerine yönelik olan bu çalışma branş öğretmenleri ve kademeler bazında da araştırılabilir. Çalışma alanda öğretmen – öğrenci ilişkisinde yapılan ilk mikropolitik çalışmalardan olması nedeniyle araştırmacılara konu ile ilgili yapılabilecek araştırmalarda yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar %50, ikinci yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“İlkokul Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Mikropolitik Stratejileri ve Öğrencilere Etkilerinin İncelenmesi” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Altun, B. & Sapkaya, R. (2017). Eğitim yönetiminde politik modeller. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 1-12.
- Arslan, Y. & Şumuer, E. (2020). Covid-19 döneminde sanal sınıflarda öğretmenlerin karşılaştıkları sınıf yönetimi sorunları . *Milli Eğitim Dergisi, Salgın Sürecinde Türkiye’de ve Dünyada Eğitim*, 49(1), 201-230 . DOI: 10.37669/milliegitim.791453
- Babayiğit, Ö. & Erkuş, B. (2017). Sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları pekiştirici ve cezaların etkililiği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25 (2), 567-580. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/29416/313579>
- Bakioğlu A., Korumaz, M. & Budak, A. (2021). *Okulun mikropolitikası*. Ankara: Nobel Akademi.
- Balıkçı, A. (2020). Okul ve okulu etkileyen faktörler. A. Bayar (Ed.), *Eğitime giriş* (ss. 417-444) içinde. Ankara: Pegem.
- Baloğlu, E. & Fırat, M. (2022). İlkokul öğretmenleri covid-19 pandemi deneyimlerine dayalı olarak uzaktan eğitim ve yüzyüze eğitimi nasıl karşılaşıyorlar?. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 1-35 . DOI: 10.51948/auad.1069056

- Budak, A. (2019). *Okul yöneticilerinin kullandıkları mikro politik stratejiler üzerine öğretmen görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Can, E. (2020). Sanal sınıf yönetimi: ilkeler, uygulamalar ve öneriler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*. 6(4), 251-295.
- Colegio, L. (2018). *School micropolitics: understanding and preparing for common micropolitical challenges that novice principals encounter in k-12 schools*. [Unpublished PhD Thesis]. Texas State University , USA.
- Creswell, J. W. (2016). Beş nitel araştırma yaklaşımı. M. Aydın (Çev.), M. Bütün & S. B. Demir, (Çev. Ed.). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve deseni* (ss. 69-110) içinde. Ankara: Siyasal.
- Du, F. (2005). *The micropolitical perspectives of teacher leaders in an elementary school*. a dissertation submitted to the graduate faculty of the university of georgia in partial fulfillment of the requirements for the degree doctor of education athens, Georgia https://getd.libs.uga.edu/pdfs/du_fengning_200508_edd.pdf . Erişim Tarihi 02/01/2021.
- Kaya, S. (2011). *Sanal sınıf yönetiminde görev alacak öğretim elemanlarının eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Kelchtermans, G. & Ballet, K. (2002). The micropolitics of teacher induction. a narrative-biographical study on teacher socialisation. *Teaching and Teacher Education* 18,105–120.
- Memişoğlu, S. P. (2009). Türk milli eğitim sisteminin yapısı ve özellikleri. K. Kiroğlu & C. Elma (Ed.) *Eğitim bilimlerine giriş* (s.164-191) içinde. Ankara: PegemA.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*, S. Turan (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.
- Miles, M. B. & Huberman A. M. (2015). Veri toplamaya odaklanmak ve veri toplamayı sınırlamak: anlamlı bir başlangıç. D. Örucü, (Çev.), S. Akbaba Altun ve A. Ersoy, (Çev. Ed.), *Nitel veri analizi* (s. 16-39) içinde. Ankara: PegemA.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis*. London: Sage publications.
- Oral, B. (2007). Uzaktan eğitim. Ö. Demirel & E. Altun (Ed.) *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı*. (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özçakır Sümen, Ö. (2021). Uzaktan Eğitim Sürecinde İlkokul Matematik Dersleri Nasıl İşleniyor? Bir Durum Çalışması. *Eurasian Journal Of Researches in Social And Economics (Ejrse)*, 8(3), 662-674.
- Patton, M. Q. (2018a). Nitel araştırmada çeşitlilik. E. Bukova Güzel & H. Demircioğlu, (Çev.), M. Bütün & S. B. Demir, (Çev. Ed.). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (ss. 75-142) içinde. Ankara: PegemA.
- Patton, M. Q. (2018b). Nitel araştırmaların desenlenmesi. İ. Eti & B. Turhan Türkkkan, (Çev.), M. Bütün & S. B. Demir, (Çev. Ed.). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (ss. 209-258) içinde. Ankara: PegemA.
- Patton, M. Q. (2018c). Nitel analiz ve yorumlama. A. Çekiç & A. Bakla, (Çev.), M. Bütün & S. B. Demir, (Çev. Ed.). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (ss. 431-540) içinde. Ankara: PegemA.

- Spaulding, A. (2000). Micropolitical behavior of second graders: a qualitative study of student resistance in the classroom. *The Qualitative Report*, 4(1), 1-35. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2000.2086>
- Tofur, S. (2018). Sinematografik anlatıda okuldaki iletişim ağları: Ron Clark'ın hikayesi filmi örneği, *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 54-67.
- Yenerer, T. (2021). *Uzaktan eğitim uygulamalarının sınıf öğretmenleri görüşlerine göre değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Extended Abstract

The aim of this study is to determine primary school teachers' classroom management micropolitical strategies and their effects on students in the context of distance and face-to-face education. For this purpose, "How are primary school teachers' classroom management micropolitical strategies and their effects on students?" Based on the basic research question, answers were sought for 4 sub-questions: 1- What are the main micropolitical strategies that primary school teachers use to support/influence student learning in face-to-face education? 2- What are the main micropolitical strategies that primary school teachers use to support/influence student learning in the distance education process? 3- What are the effects of micropolitical strategies used by primary school teachers to support/influence student learning in face-to-face education on students? 4- What are the effects of micropolitical strategies used by primary school teachers to support/influence student learning in the distance education process on students?

The method of the research is qualitative. It is designed in a phenomenological pattern. In this study, the phenomenological design was preferred since it was planned that the data would be collected based on the classroom management experiences of primary school teachers. The study group of the research consists of 20 primary school teachers. Easily accessible case sampling, one of the purposeful sampling types, was used in the study. In this study, interviews are the data sources of the research. The data collection form prepared by the researchers was used to collect the interview data. The data were collected with the Google form tool. Content analysis and descriptive analysis were used in the analysis of the data. Sub-categories were determined by creating codes from the obtained transcripts by content analysis. Subcategories were associated with categories and categories with themes. The theme of this research was determined as "Classroom Management Micropolitics and Its Effects on Students". During the data coding phase, the codings were created with the MAXQDA 2020 qualitative data analysis program.

The majority of primary school teachers stated that they use positive reinforcement as a way of influencing students in achieving the intended goal, the micropolitics they use in face-to-face classroom management. It is seen that primary school teachers create micro policies in order to create authority and influence, to make suggestions, to meet with parents, and to give verbal feedback. In addition, the micro policies that primary school teachers create in order to positively affect their students are reflected as being a model, suggesting, benefiting from experiences, expecting courteous behavior, permanent learning through research, giving a voice and motivation.

When the classroom management micropolitics used by primary school teachers in distance education are examined, being a model, benefiting from experiences, using multi-sensory technologies are the most preferred micropolitics. This is followed by positive reinforcement and verbal stimulation. Other micropolitics used to make an impact are verbal feedback, playing games, suggesting, using multi-sensory technologies, and giving a voice. In addition, explaining the classroom rules, acting fairly and instilling confidence are listed as micropolicies created by primary school teachers in order to positively affect their students.

The majority of primary school teachers stated that they organize their micropolitics in the form of positive reinforcement, student-parent activity, verbal feedback, being a model, suggesting, and explaining the desired behaviors for the possibility of students showing aggressive resistance under the influence of the micropolitics they use in face-to-face classroom management. The effects of these micropolitics on students; explaining the rules (making them understandable), learning by discovery, loving the teacher, permanent behavior change, and treating the teacher with respect.

Most of the primary school teachers stated that as the effect of the micropolitics they use in classroom management in distance education, students develop passive micropolitical strategies such as student response (feeling valuable), student response (acceptance from others), self-confidence, attention, increased interest, efficient teaching, motivation, positive behavior development, and reaching results. In addition, it was stated that teachers used verbal warnings about the possibility of aggressive resistance from students and used ineffective and insufficient negative reinforcement. In addition, it was stated that students were able to show student response (angry) and student response (sadness) in order to sabotage, prevent, and ignore the teacher's effort to reach the goal.

This study is important in that it reveals the effects of micropolicies used in primary school on students in distance and face-to-face education. It can be suggested to compare the results by repeating the study at other levels of formal education. Since the study is one of the first micropolitical studies in the teacher-student relationship, it is thought to be a guide for researchers and practitioners on the subject.

Geliş Tarihi / Received Date
10.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
05.07.2023

İlkokul ve Türkçe Ders Ortaokul Kitaplarındaki Metinlerin Okunabilirliklerinin İncelenmesi

*Assessment of Readability of Texts Included in Primary and Secondary School
Turkish Coursebooks*

Mehmet Fatih KARACA¹

Öz

Bu çalışmada ilkökul ve ortaokul 1-8.sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan 101 öyküleyici ve 78 bilgilendirici metin incelenmiş, metinlere ait cümle, kelime ve hece sayısı gibi niceliksel özellikler sunulmuştur. Ayrıca, Türkçe için en çok bilinen ve uygulanan 3 okunabilirlik formülü olan Ateşman, Çetinkaya-Uzun ve Bezirci-Yılmaz formülleriyle metin okunabilirlikleri analiz edilmiştir. İşlemler geliştirilen yazılım ve Doğal Dil İşleme teknikleri uygulanarak gerçekleştirilmiş, veriler öyküleyici/bilgilendirici metin türleri, ilkökul/ortaokul kademesi, sınıf seviyesine uygun şekilde artış, kolaydan zora dizilim ve sınıf seviyesine uygunluk bakımından değerlendirilmiştir. Öyküleyici metinlerin bilgilendirici metinlerden, ortaokul metinlerinin ilkökul metinlerinden ortalama cümle, kelime ve hece sayıları daha fazladır. Öte yandan ortalama cümle ve kelime uzunlukları itibarıyla bilgilendirici metinler öyküleyici metinlerden, ortaokul metinleriyse ilkökul metinlerinden daha yüksek değerdedir. Cümle, kelime, hece, cümlelerin ortalama kelime ve kelimelerin ortalama hece sayılarının genelde sınıf seviyesine uygun şekilde artış gösterdiği fakat kolaydan zora dizilimine çok dikkat edilmediği saptanmıştır. 3 okunabilirlik formülüne göre bilgilendirici metinlerin öyküleyici metinlerden ve ortaokul metinlerinin ilkökul metinlerinden daha zor düzeyde olduğu, sınıf seviyesine göre artışın sadece 1 ve 2.sınıflarda görüldüğü, 1.sınıfta kolaydan zora dizilimine kısmen dikkat edilse de diğer sınıflarda buna dikkat edilmediği, sınıf seviyesinin üzerinde veya çok üzerinde metinler bulunduğu ve hatta 179 metinden yalnızca 23 tanesinin sınıf seviyesine uygun olduğu bu çalışmayla ortaya konmuştur. Elde edilen sonuçlar metin seçiminde okunabilirliğe dikkat edilmediğini, kitaplarda yer alacak metinlerin tespitinde okunabilirlikten faydalanılması gerektiğini, böylece metinlerin sınıf seviyesine uygunluğunun belirlenebileceğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Okunabilirlik, Doğal Dil İşleme, Türkçe Ders Kitabı, İlkokul, Ortaokul, Okuma Metni.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Erbaa, Tokat, mehmetfatih.karaca@gop.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0002-7612-1437

Abstract

In this study, 101 narrative and 78 informative texts included in primary and secondary school 1st-8th grades Turkish coursebooks were examined, and quantitative features such as number of sentences, words and syllables related to these texts were presented. Moreover, Ateşman, Çetinkaya-Uzun and Bezirci-Yılmaz formulae which are the most known and applied formulae for Turkish were used in order to analyze readability of the texts. The procedures were carried out by the developed software and applying Natural Language Processing techniques, the data were evaluated in terms of following factors: narrative/informative text types, primary/secondary school grades, increasing in accordance with the class grade, sequence from easy to difficult and suitability to grade level. Average number of sentences, words and syllables of narrative texts and texts related to secondary school grade are more than the others. On the other hand, average length of sentences and words of informative texts and texts related to secondary school grade are more than the others. The number of sentences, words, syllables, average number of words included in sentences and average number of syllables included in words were increased in accordance with the grade level in general, but the sequence from easy to difficult was not taken into consideration adequately. According to 3 readability formulae, informative texts are more difficult than the narrative texts, texts for secondary school are more difficult than the texts of primary school, increase according to grade level was only seen in 1st and 2nd classes, sequence from easy to difficult was partially taken into consideration only in 1st class, texts were found out beyond or far beyond the class level, and even only 23 texts were found out as suitable for the class level out of 179 texts. The results showed that readability was not taken into account in the selection of texts, readability should be used in the determination of the texts to be included in the Turkish coursebooks so that the suitability of the texts to the class level can be determined.

Keywords: Readability, Natural Language Processing, Turkish Coursebooks, Primary School, Secondary School, Reading Text.

Giriş

İnsanlar doğuştan itibaren birçok farklı kaynaktan ve değişik şekillerde bilgi edinebilirler. Okul çağındaki çocukların en önemli bilgi kaynaklarından biri ise ders kitaplarıdır. Her ne kadar gelişen teknolojilerle birlikte öğrencilerin bilgi edinim yol, yöntem ve araçlarında değişimler yaşansa da okuldaki ders kitaplarının yeri, önemini korumayı sürdürmekte ve hâlen daha kitaplar başlıca ders araç gereci olarak kullanılmaya devam etmektedir. 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren öğrencilere ders kitaplarının ücretsiz dağıtımının yapılmasıyla bütün öğrencilerin ders kitaplarına erişimi mümkün hâle gelmiş ve böylece eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin tesis edilmesine büyük katkı verilmesi sağlanmıştır.

Ders kitapları, Türkçe dersinde en çok başvuru ve kullanılan kaynakların başında gelmektedir. Özbay (2003: 37), Türkçe öğretmenlerinin yaklaşık %94.44'ünün derslerini kitaba bağlı olarak işlediklerini aktarmış ve ders kitaplarının ilk sırada yer alan öğretim materyali olduğunu ifade etmiştir. Gerek öğrenciler gerekse de öğretmenler açısından en yüksek kullanım ve erişebilirliğe sahip kaynağın kitaplar olduğu, öğrenci ve öğretmenlerin kitaba ulaşamama gibi bir probleminin olmadığı ve bu anlamda tam erişimin gerçekleştiği; böylece eğitim-öğretim önündeki önemli bir engelin tümüyle ortadan kalktığı söylenebilir.

Zorunlu ders statüsünde bulunan Türkçe dersi, ilkökul 1 ve 2.sınıflarda haftalık 10, 3-4.sınıflarda 8, ortaokul 5-6.sınıflarda 6 ve 7-8.sınıflarda 5 saat olarak yürütülmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2017). Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre öğrencilerin okuma becerilerinin geliştirilmesi, okuma sevgisi ve alışkanlığının kazanımının sağlanması, okuduğunu anlayarak eleştirel gözle değerlendirmesi ve sorgulayabilmesi bu dersin amaçlarından bazılarıdır (MEB, 2019). Kitapta yer alan metinler bu amaçların gerçekleşmesini sağlayacak özelliklere sahip olmalıdır.

İlkokul ve ortaokulun her sınıf seviyesindeki Türkçe ders kitaplarında 8 tema, her temada 3 okuma, 1 serbest okuma ve 1 dinleme/izleme olmak üzere toplam 5 metin vardır. İkinci dönemde okumak için ders kitabı kullanılmaya başlandığından yalnızca 1.sınıf kitabında 4 tema bulunmaktadır. Kitaplardaki metinler öyküleyici (hikâye edici), bilgilendirici ve şiir türünde olabilir. Tüm sınıf seviyesindeki kitaplar farklı sayılarda öyküleyici, bilgilendirici ve şiir türünde metinler barındırmaktadır.

Metinler güçleştikçe okuma zorlaşmakta, kolaylaştıkça da okuyucu ilgisi azalmaktadır (Temur, 2003). Bu noktada sorulması gereken en önemli sorulardan biri “Metinler, sınıf seviyesine uygun mudur?” sorusudur. Bunu ortaya koymanın yollarından biri metinleri okunabilirliklerine göre değerlendirmektedir. Metnin ölçülebilir niceliksel özelliklerinden olan okunabilirlik, kitaplarda yer alan metinlerin okuyucunun seviyesine uygun olup olmadığına ilişkin bilgiler sunar. Okunabilirlik hesabı sonucu elde edilen veri, bir metnin iyi veya kötü olduğuyla ilgili bilgi vermez; metnin kolay veya zor olduğuyla ilgili bilgi verir (Ateşman, 1997). Diğer önemli bir soru ise “Metinler, kolaydan zora dizilimi dikkate alınarak sunulmuş mudur?” sorusudur. Bu sorunun cevabı için de yine okunabilirlik değerleri kullanılabilir. Okunabilirliklere bakılarak bir sınıftaki metinlerin kolaydan zora doğru dizilimle mi sunulduğu ortaya konulabilir.

Dünya üzerindeki diller için, özellikle de İngilizce için, birçok okunabilirlik formülü mevcuttur. Öte yandan bir dil için oluşturulmuş formül, her dilin özellikleri farklı olduğundan, başka bir dildeki metin için doğrudan kullanılamaz fakat o dile uyarlanabilir. Türkçe metinlerin okunabilirliklerini belirlemek için Ateşman (Ateşman, 1997), Çetinkaya-Uzun (Çetinkaya, 2010) ve Bezirci-Yılmaz (Bezirci ve Yılmaz, 2010) formülleri vardır. Okunabilirlik formüllerinde aynı veya farklı değişkenler farklı katsayılarla hesaba katılarak metinlerin okunabilirlik sayı/puan/değerleri hesaplanmaktadır. Bu formüllerden biri olan Ateşman formülü, İngilizce metinlerin okunabilirliğinin tespiti için oluşturulmuş formülün Türkçeye uyarlanmış şeklidir ve formülde çok kolaydan çok zora doğru 5 düzey tanımlıdır. Buna karşın Çetinkaya-Uzun formülünde 3 düzey bulunur. Bezirci-Yılmaz formülü ise Türkçenin özelliklerini dikkate alarak İngilizce için hazırlanmış formüllerin Türkçeye uyarlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Ateşman ve Çetinkaya-Uzun formülleri hece sayısına göre ortalama sözcük uzunluğu ve kelime sayısına göre ortalama cümle uzunluğuyla okunabilirlik hesaplaması yapmaktadır. Formüllerde genellikle ortalama kelime ve cümle uzunluğu verisi kullanılmasına karşın hece sayısını dikkate alan formüller de bulunmaktadır. Örneğin; Bezirci-Yılmaz formülünde kelime sayısına göre ortalama cümle uzunluğunun yanı sıra bir cümledeki ortalama 3, 4, 5, 6 veya daha fazla heceli kelime sayısı da

hesaplamaya dâhil edilmektedir. Ateşman ve Çetinkaya-Uzun formüllerinde okunabilirlik sayısı ve puanının yüksekliği metnin kolaylığını; Bezirci-Yılmaz formülünde ise zorluğunu belirtmektedir.

Okunabilirlik hesabında kullanılacak verilerin elde edilmesi elle (manuel) veya bilgisayar teknolojileri kullanılarak gerçekleştirilebilir. Çalışma yapılacak metinler kısa ve sayı olarak azsa işlemler elle yürütülebilir. Fakat incelenecek metin sayısı fazlaysa veya metinler uzunsa işlemleri elle yapmanın ortaya birçok problem çıkarması muhtemeldir. İşlemlerin çok zaman alması, hatalı yapılması ve birtakım unsurların gözden kaçırılması oluşabilecek problemlerden bazılarıdır. Ayrıca, metinsel veri miktarındaki artışa paralel olarak verileri işleyebilen tekniklere olan ihtiyaç daha hissedilir olmuş; sağladığı avantajlar sebebiyle işlemlerde bilişim alanındaki gelişmelerden faydalanmak zaruri hâle gelmiştir. Doğal dillerde yazılmış metinlerin işlenmesi ve büyük boyuttaki verilerin okunabilirlik hesabı gibi işlemlerde kullanılmak üzere analize hazır hale getirilmesi, Doğal Dil İşleme (DDİ) ile mümkündür.

Yapay zekâyla dilbilimin alt birimi olan DDİ, doğal dillerde yazılmış metinlerin dilin özellikleri göz önünde bulundurularak bilgisayarlar aracılığıyla çeşitli amaçlar için hazırlanması, çözümlenmesi, incelenmesi, anlamlandırılması ve yorumlanması süreci olarak tanımlanabilir. İşlemlere bağlı olarak DDİ, birçok alt süreç barındırabilmekte; işlenecek veriye veya yapılmak istenilenlere göre farklılık gösterebilmektedir. Bunlarla sınırlı olmamakla birlikte, DDİ ile bir metindeki cümle ve kelime sayısı, kelimelerin kökleri ve ekleri, eklerin türleri ve kelimelerin türleri tespit edilebilir, kelimeler hecelenebilir ve yanlış yazımlar düzeltilebilir. Fakat okunabilirlik açısından yalnızca cümle ve kelime sayılarının belirlenmesi, kelimelerin hecelenmesi ve hece sayılarının tespitinde DDİ'den faydalanılmaktadır.

Alan yazında okunabilirliğin Türkçe ders kitaplarına uygulandığı örnekler bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda ilkokul kademesi (Bağcı-Dağdeviren ve Küçüktepe, 2022; Baş ve İnan-Yıldız, 2015), ortaokul kademesi (Acar ve Karakuş, 2022; Çarkıt ve Bahadır, 2022; Bora ve Arslan, 2021; Özçetin ve Karakuş, 2020; Okur vd., 2013; Çiftçi vd., 2007), ilkokul ve ortaokul kademeleri (Zorbaz, 2007) Türkçe ders kitaplarında bulunan metinlerin okunabilirliklerinin incelendiği görülmüştür. Ayrıca, öyküleyici ve bilgilendirici türündeki metinlerin değerlendirildiği çalışmalar (Acar ve Karakuş, 2022; Bora ve Arslan, 2021; Özçetin ve Karakuş, 2020; Baş ve İnan-Yıldız, 2015; Okur vd., 2013; Çiftçi vd., 2007) ve metinlerin türünden bağımsız genel olarak değerlendirildiği çalışmalar (Bağcı-Dağdeviren ve Küçüktepe, 2022; Çarkıt ve Bahadır, 2022; Zorbaz, 2007) bulunmaktadır. Metin okunabilirliklerinin belirlenmesinde yalnızca Ateşman formülünün (Baş ve İnan-Yıldız, 2015; Çiftçi vd., 2007; Zorbaz, 2007), Ateşman ve Çetinkaya-Uzun formüllerinin (Okur vd., 2013) veya Ateşman- Çetinkaya-Uzun ve Bezirci-Yılmaz formüllerinin kullanıldığı (Acar ve Karakuş, 2022; Bağcı-Dağdeviren ve Küçüktepe, 2022; Çarkıt ve Bahadır, 2022; Bora ve Arslan, 2021; Özçetin ve Karakuş, 2020) tespit edilmiştir.

Çalışmalarda metinlerin sınıf seviyesine uygun olduğu (Acar ve Karakuş, 2022) veya kitapların seviyenin üzerinde metinlerden oluştuğu (Acar ve Karakuş, 2022; Bağcı-Dağdeviren ve Küçüktepe, 2022; Çarkıt ve Bahadır, 2022; Özçetin ve Karakuş, 2020), kitaplarda metinlerin kolaydan zora dizilimine dikkat edilmeden karışık şekilde yerleştirildiği

(Bağcı-Dağdeviren ve Küçüktepe, 2022), öyküleyici metinlerin bilgilendirici metinlerden daha kolay olduğu (Acar ve Karakuş, 2022; Bora ve Arslan, 2021; Baş ve İnan-Yıldız, 2015), öyküleyici ve bilgilendirici metinlerin okunabilirliğinin kısmen/tümüyle sınıf seviyesine uygun şekilde artış gösterdiği (Acar ve Karakuş, 2022) veya göstermediği (Acar ve Karakuş, 2022; Çarkıt ve Bahadır, 2022; Bora ve Arslan, 2021) ortaya konmuştur.

Yalnızca Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin değil farklı alanlardaki (sağlık, ekonomi, eğitim vb.) metinsel içeriklerin okunabilirliklerinin hesaplandığı, bu metinlerin hedef kitlenin (hasta, hasta yakınları, teknik doküman/rapor inceleyenler ve çeşitli sınavlara girecek adaylar) seviyesine uygunluğunun araştırıldığı çalışmalar da bulunmaktadır (Akbulut, 2022; Ay ve Duranoğlu, 2022; Bozkurt vd., 2022; Dağistanlı ve Zeytinoğlu, 2022; Değirmenci, 2022; Eryılmaz vd., 2022; Otu ve Karagözoğlu, 2022; Eren ve Taş, 2022; Yaran ve Özkan, 2022; Sarıçam vd., 2021).

Bu çalışmanın konusuyla ilgili olan çalışmaların özelliklerinin karşılaştırması Tablo 1’de verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere sınıf seviyesi, Acar ve Karakuş (2022) hariç olmak üzere veri kümesindeki metin sayısı, metinlerin ortalama cümle, kelime ve hece sayısı, cümledeki ortalama kelime ve kelimedeki ortalama hece sayısı nicel verileri, kullanılan okunabilirlik formülleri, okunabilirliklerin öyküleyici-bilgilendirici, ilkokul-ortaokul, sınıf seviyesi, kolaydan zora dizilim incelemesi ve sınıf seviyesine uygunluk ölçütlerine göre irdelenmesi, formüllerin eşleşme durumları, bu çalışmada diğer çalışmalardan daha kapsamlı şekilde ele alınmıştır.

Tablo 1. Türkçe Ders Kitaplarının Okunabilirliklerini Analiz Eden Çalışmalar ve Özellikleri ile Bu Çalışmanın Karşılaştırması

Hangi sınıf seviyeleriyle çalışmada gerçekleştirilmiştir?	Veri kütmesi özellikleri nelerdir?	Ortalama cümle, kelime ve hece sayısı bilgisi var mı?	Cümlelerin ortalama kelime ve kelimelerin ortalama hece sayısı bilgisi var mı?	Kullanılan okunabilirlik formülleri nelerdir?	Sonuçlar öyküleyici ve bilgilendirici olarak incelenmiş mi?	Sonuçlar ortaokul ve ilkököl olarak incelenmiş mi?	Sınıf seviyesine uygun durumunu incelemiş mi?	Kolaydan zora dizilim durumu incelenmiş mi?	Sınıf seviyesine uygun metin seçimi durumunu incelemiş mi?	Okunabilirlik formüllerinin birbirlerine göre eşleşme durumu incelenmiş mi?
Baş ve İnan-Yıldız (2015)	Türkçe ders kitabındaki 14 öyküleyici ve 14 bilgilendirici olmak üzere 28 metin	x	✓	1. Ateşman	✓	x	x	x	✓	x
Bağcı-Dağdeviren ve Küçüktepe (2022)	Türkçe ders kitaplarındaki 19 metin	Toplam cümle, kelime ve hece sayısı bilgisi vardır.	x	1. Ateşman 2. Çetinkaya-Uzun 3. Bezirci-Yılmaz	x	x	✓	✓	✓	✓
Okur vd. (2013)	Türkçe ders kitabındaki 52 öyküleyici ve 48 bilgilendirici olmak üzere 100 metin	x	✓	1. Ateşman 2. Çetinkaya-Uzun	✓	x	x	x	✓	✓
Özçetin ve Karakuş (2020)	Türkçe ders kitabındaki 15 öyküleyici ve 11 bilgilendirici olmak üzere 26 metin	x	✓	1. Ateşman 2. Çetinkaya-Uzun 3. Bezirci-Yılmaz	✓	x	x	✓	✓	✓
Çiftçi vd. (2007)	Türkçe ders kitaplarındaki 29 öyküleyici ve 17 bilgilendirici olmak üzere 46 metin	x	✓	1. Ateşman	✓	x	x	x	x	x
Acar ve Karakuş (2022)	Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarındaki 15 öyküleyici ve 170 bilgilendirici olmak üzere 185 metin	x	x	1. Ateşman 2. Çetinkaya-Uzun 3. Bezirci-Yılmaz	✓	x	✓	x	x	x
Çarlık ve Bahadır (2022)	6 Türkçe ders kitabındaki Millî Mücadele ve Atatürk temalarında bulunan 11 metin	x	✓	1. Ateşman 2. Çetinkaya-Uzun 3. Bezirci-Yılmaz	✓	x	✓	x	✓	✓
Bora ve Arslan (2021)	Türkçe ders kitaplarındaki 51 öyküleyici ve 49 bilgilendirici olmak üzere 100 metin	x	✓	1. Ateşman 2. Çetinkaya-Uzun 3. Bezirci-Yılmaz	✓	x	✓	x	x	x
Zorbaz (2007)	Türkçe ders kitaplarındaki 66 masal	x	✓	1. Ateşman	x	✓	✓	x	x	x
Bu çalışma	Türkçe ders kitaplarındaki 101 öyküleyici ve 78 bilgilendirici olmak üzere 179 metin	✓	✓	1. Ateşman 2. Çetinkaya-Uzun 3. Bezirci-Yılmaz	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Çalışmanın Amacı

Farklı sınıf seviyelerindeki okuma metinleri farklı özellikler barındırırlar. Örneğin; ilkokul 1.sınıf metinlerindeki cümle, kelime ve hece sayılarıyla ortaokul 8.sınıf metinlerindeki sayılar aynı seyretmez. Sınıflara göre değişkenlik gösteren özellikler bundan ibaret değildir. Örneğin; cümlelerin ortalama kelime uzunluğu, kelimelerin ortalama hece uzunluğu gibi özellikler sınıf seviyesinin de ötesinde metnin türüne göre dâhi farklılık gösterebilmektedir. Bu gibi özellikler dikkate alınarak ve sınıf seviyesine uygun olacak şekilde metinler seçilmeli veya var olanlar düzenlenmelidir. Metnin sınıfa uygunluğunu ortaya koyan ölçütlerden biri olan okunabilirlik formülleri, tek başına metnin sınıfa uygun olup olmadığıyla ilgili kesin bir yargıya varılması için yeterli olmasa da metinle ilgili önemli bilgiler içerir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere çalışmalarda genellikle belirli bir sınıfın, temanın, türün veya sınırlı sayıda metnin okunabilirliğinin araştırıldığı ve kapsamın oldukça dar tutulduğu görülmüştür. Ayrıca, ilkokul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki tüm metinlerin birlikte analiz edildiği bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu durumun en büyük sebebi, incelenecek metinlerin sayısı ve metin uzunlukları olabilir. Öte yandan okunabilirlik formüllerinde hece sayısı verisi de kullanılmaktadır. Bazı formüllerde 3, 4, 5, 6 veya daha fazla heceli olması dahi önem taşımaktadır. Bu ve benzeri sebepler nedeniyle çalışma, bilgisayar bilimini de içine alacak şekilde yürütülmüştür. Böylece metin sayısı ve uzunluğu ile heceler ve hece sayıları gibi veriler bilgisayarla daha kısa sürede, daha sistematik ve daha doğru şekilde elde edilebilmiştir.

Bu çalışmada ilkokul 1-4.sınıflar ile ortaokul 5-8.sınıflardaki Türkçe ders kitaplarında bulunan okuma ve serbest okuma metinleri kullanılarak bütünü ortaya koyan bir araştırma yürütülmesi amaçlanmıştır.

Kapsamı itibariyle ilk olacak bu çalışmayla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

- 1-8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin ortalama cümle, kelime ve hece sayıları nedir?
 - Bu değerler öyküleyici veya bilgilendirici olmasına göre değişmekte midir?
 - Bu değerler ilkokul veya ortaokul olmasına göre değişmekte midir?
 - Bu değerler sınıf seviyesine uygun olarak artış göstermekte midir?
 - Bu değerler kolaydan zora dizilim açısından uygun mudur?
- 1-8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki cümlelerin ortalama kelime ve kelimelerin ortalama hece sayıları nedir?
 - Bu değerler öyküleyici veya bilgilendirici olmasına göre değişmekte midir?
 - Bu değerler ilkokul veya ortaokul olmasına göre değişmekte midir?
 - Bu değerler sınıf seviyesine uygun olarak artış göstermekte midir?
 - Bu değerler kolaydan zora dizilim açısından uygun mudur?
- 1-8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin Ateşman, Çetinkaya-Uzun ve Bezirci-Yılmaz formüllerine göre okunabilirlikleri nedir?
 - Okunabilirlikler öyküleyici veya bilgilendirici olmasına göre değişmekte midir?
 - Okunabilirlikler ilkokul veya ortaokul olmasına göre değişmekte midir?

- Okunabilirlikler sınıf seviyesine uygun olarak artış göstermekte midir?
- Metinler kolaydan zora dizilim açısından uygun mudur?
- Metinler sınıf seviyesine uygun mudur?
- Okunabilirlik formüllerinin birbirlerine göre durumları (eşleşmeleri) nedir?

Yöntem

İlkokul 1-4 ile ortaokul 5-8.sınıfların Türkçe ders kitaplarında yer alan 179 adet okuma ve serbest okuma metninin analiz edildiği bu çalışma, betimsel nitelikte bir tarama araştırması olarak yürütülmüştür. Bir probleme ilişkin mevcut durumun araştırma soruları çerçevesinde ortaya konulmasını sağlayan betimsel çalışmalarda verilen durum dikkatli şekilde, mümkün olduğunca tam ve doğru olarak tanımlanmaya çalışılır (Büyüköztürk vd., 2013: 22). Bu çalışmada ise metinlerdeki cümle, kelime ve hecelere ait niceliksel verilerin yanı sıra metinlerin okunabilirliklerinin incelenmesine çalışılmıştır. Sonuçlar metinlerin öyküleyici veya bilgilendirici olması, ilkokul veya ortaokul düzeyindeki kitapta yer alması, sınıf seviyesi, metinlerin dizilimi ve metinlerin sınıf seviyesine uygunluğu açısından değerlendirilmiştir. Bu bölümde, veri kümesine ait özellikler, verilerin işlenmesi süreciyle metin okunabilirliklerinin hesaplanmasında kullanılan formüllere ait bilgileri verilmiştir.

Veri Kümesi

Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre bütün sınıf seviyelerinde 8 tema ve her temada 3 okuma, 1 serbest okuma ve 1 dinleme/izleme olmak üzere 5 metin bulunmaktadır. 1.sınıf öğrencilerine ilk dönemde temel yazma ve okuma becerileri kazandırıldığından ve ikinci dönemde okumak için ders kitabı kullanılmaya başlandığından 1.sınıf Türkçe ders kitabında 4 tema yer almaktadır. Bu sebeple 1.sınıftaki metin sayısı diğer sınıf seviyelerine göre düşüktür.

İlkokul 1-4 ve ortaokul 5-8.sınıflar için hazırlanmış her sınıf seviyesinden birer Türkçe ders kitabıyla gerçekleştirilen bu çalışmada Talim Terbiye Kurulunun 28.05.2018 gün 78 sayılı kararı ile kabul edilen 1, 3, 4, 6, 7 ve 8.sınıf 2021 basımı MEB Yayınları, 18.04.2019 gün 8 sayılı karar ile kabul edilen 2.sınıf 2021 basımı Ada Matbaacılık Yayıncılık ve 5.sınıf 2020 basımı Anıttepe Yayıncılık ders kitapları kullanılmıştır. Kitaplardaki okuma ve serbest okuma metinleri kullanılmış; şiir, tiyatro, sahne oyunu ve dinleme/izleme metinleri kapsam dışında tutulmuştur.

Tablo 2'de çalışmada kullanılan öyküleyici ve bilgilendirici metinlerin sınıflara göre sayı ve oranları verilmiştir. 1.sınıftan 12, 2.sınıftan 22, 3.sınıftan 24, 4.sınıftan 24, 5.sınıftan 24, 6.sınıftan 26, 7.sınıftan 24 ve 8.sınıftan 23 metin analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında 101 öyküleyici ve 78 bilgilendirici olmak üzere toplamda 179 metin incelenmiştir. Öyküleyici ve bilgilendirici metinlerin 1 ve 2.sınıf temalarında serpiştirilmiş şekilde bulunduğu, diğer sınıf seviyelerinde ise bazılarının artarda sunulduğu gözlenmiştir. Ayrıca, 1.sınıf haricindeki diğer sınıf seviyelerinde öyküleyici ve bilgilendirici metinlerin oranı birbirlerine yakın seyretmektedir. Bununla birlikte yalnızca 3 ve 6.sınıftaki bilgilendirici metinlerin oranı öyküleyici metinlerin oranından daha fazladır.

Tablo 2. Sınıf Seviyelerine Göre Öyküleyici ve Bilgilendirici Metin Sayı ve Oranları

	Öyküleyici		Bilgilendirici		Tümü	
	f	%	f	%	f	%
1.Sınıf	9	75.00	3	25.00	12	100.00
2.Sınıf	13	59.09	9	40.91	22	100.00
3.Sınıf	11	45.83	13	54.17	24	100.00
4.Sınıf	13	54.17	11	45.83	24	100.00
5.Sınıf	15	62.50	9	37.50	24	100.00
6.Sınıf	12	46.15	14	53.85	26	100.00
7.Sınıf	13	54.17	11	45.83	24	100.00
8.Sınıf	15	65.22	8	34.78	23	100.00
Tümü	101	56.42	78	43.58	179	100.00

Verilerin İşlenmesi

İncelenecek metinlerin sayısı ve metin uzunlukları, işlemlerin manuel yöntemlerle yapılmasını zorlaştıran etkenlerdir. Bunun yerine günümüzde hayatımızın hemen hemen her alanında aktif olarak kullanılan bilgisayar teknolojilerinden faydalanmak, işlemlerin daha kısa sürede, daha yüksek doğrulukta ve netlikte gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bu sebeple çalışma kapsamındaki işlemlerin neredeyse tamamı için *Visual Studio* ortamında ve *C#* dilinde bir yazılım geliştirilmiştir. Yalnızca kelimelerin hecelenmesi işleminde Türkçe Doğal Dil İşleme Kütüphanesi olan Zemberek (Zemberek, 2015) kullanılmıştır.

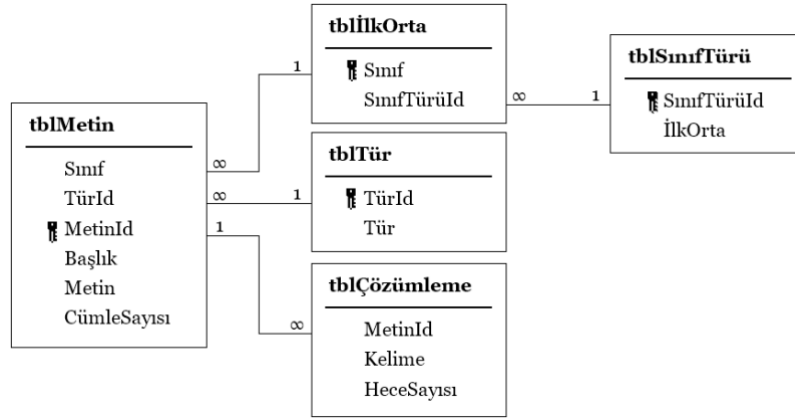
Çalışmayı bilgisayar bilimini kullanarak yürütmekle insan kaynaklı oluşabilecek hataların önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Buna karşın geliştirilen yazılımın güvenilirliği test edilmiştir. Her sınıf seviyesinden rastgele seçilen birer metin 2 uzman tarafından manuel yöntemlerle analiz edilmiştir. Uzmanlardan metinlerin cümle, kelime ve hece sayılarını belirlemeleri ve verileri çizelgeye işlemeleri istenmiştir. Uzman sonuçları geliştirilen yazılımla karşılaştırılmış, güvenilirlik Miles and Huberman (1994: 64) formülüyle hesaplanmıştır (*reliability* güvenilirlik, *number of agreements* kodlayıcılar arasında görüş birliği olanların sayısı, *number of disagreements* ise görüş ayrılığı olanların sayısıdır). Belirlenen kurallar çerçevesinde uzman sonuçları ile yazılım sonuçları arasında %100 uyum olduğu tespit edilmiş, böylece yazılımın güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

$$Reliability = \frac{Number\ of\ Agreements}{Number\ of\ Agreements + Number\ of\ Disagreements}$$

Çalışmada kullanılan ve normalizasyon kurallarına uygun şekilde oluşturulmuş tablolarla bu tablolardaki alanlar arası ilişkilerin gösterildiği veri tabanı şeması Görsel 1'de sunulmuştur. Çalışmaya esas metinlerin kaydından önce tblSınıfTürü, tblTür ve tblİlkOrta tablolarına veri girişlerinin tamamlanması gerekmektedir. Sınıf türü numarası (SınıfTürüId) ve tür bilgisi (İlkOrta) kayıtlarının tutulduğu tabloya (tblSınıfTürü) 1-İlkokul ve 2-Ortaokul olarak kayıtlar eklenmiştir. Metin türlerinin tutulduğu tabloya (tblTür) ise tür numarası (TürId) ve tür bilgisinin (Tür) 1-Öyküleyici ve 2-Bilgilendirici olarak kaydedilmesi sağlanmıştır. Sonrasında sınıf (Sınıf) ve sınıfın ilkokul veya ortaokul olduğu bilgisinin (SınıfTürüId) tutulduğu tabloya (tblİlkOrta) 1-4.sınıflar için 1 (ilkokul),

5-8.sınıflar için 2 (ortaokul) olarak sınıf kayıtları yapılmıştır. Bu aşamaya gelindiğinde genel bilgilerle ilgili kayıtlar tamamlanmış olacaktır. Sonraki aşamadaysa çalışmada kullanılan metinlerin hangi sınıfa ait olduğunu gösteren sınıf bilgisi (Sınıf), öyküleyici veya bilgilendirici olarak tür bilgisi (TürId), metin numarası (MetinId), başlık (Başlık), metin içeriği (Metin) ve cümle sayısı (CümleSayısı) tabloya (tblMetin) kaydedilmiştir. Zemberek kelime bazlı çalıştığından çözümleme aşamasında bir metin bütün olarak işleme alınamamaktadır. Metinler kelime kelime parçalanmakta, metni oluşturan her bir kelime sırayla Zemberek'e girdi olarak verilmekte ve kelimenin hecelemiş hali Zemberek tarafından çıktı olarak üretilmektedir. Heceden elde edilen hece sayısı bilgisi (HeceSayısı) ile kelimenin kendisi (Kelime) ve kelimenin ait olduğu metin numarası (MetinId) tabloda (tblÇözümleme) tutulmuştur.

Görselde de görüldüğü üzere veri tabanı, ilişkisel veri modeline uygun olarak oluşturulmuş ve tablolar arası ilişkiler tanımlanmıştır. Bu ilişkilerden faydalanılarak veri tabanı üzerinde çalıştırılan SQL (Structured Query Language) sorgularıyla bulgular bölümünde sunuşu yapılacak verilere erişilmiştir.

Görsel 1. Veri Tabanı Şeması

Bu çalışma, kullanılacak yayınevlerinin tespitinden analiz sonucu elde edilen verilerin kategorik olarak sunulmasına kadar olan bir dizi işlem (bunlardan bazıları da alt işlemler) barındırmaktadır. Aşağıda çalışmanın amacı bölümünde ifade edilen sorulara yanıt aramak amacıyla yapılması gereken işlemlere ait basamaklar sırasal düzende verilmiştir;

- Yayınevlerinin belirlenmesi
- Metinlerin belirlenmesi
- Metin türlerinin belirlenmesi
- Metinlerin veri tabanına kaydedilmesi
- Metinlerin DDİ ile hecelemesi
- Verilerin elde edilmesi
 - Metinlerin cümle ve kelime sayılarının belirlenmesi
 - Kelimelerin hece sayılarının belirlenmesi
 - Ortalama cümle, kelime ve hece sayılarının belirlenmesi
 - Kelime sayısına göre ortalama cümle uzunluğunun belirlenmesi
 - Hece sayısına göre ortalama kelime uzunluğunun belirlenmesi

- Bir cümledeki ortalama 3, 4, 5, 6 veya daha fazla heceli kelime sayısının belirlenmesi
- Okunabilirlik sayılarının (puan/değer) belirlenmesi
- Okunabilirlik düzey ve sınıf seviyelerinin belirlenmesi
- Verilerin kategorik olarak tablolarda sunulması

Öncelikle yayınevleri ve bu yayınevlerinden çalışmada kullanılacak olan okuma ve serbest okuma metinleri belirlenmiştir. Bir uzmanla metinlerin öyküleyici/bilgilendirici olarak türleri tespit edilmiş ve tür tespiti yapılan metinler etiketlenilerek veri tabanına kaydedilmiştir. Devamındaysa kayıtlı metinler DDİ sürecine girmiş ve bu süreçte kelimelerin hecelenmesi işlemi gerçekleştirilmiştir. DDİ sürecine bir bütün olarak alınan metin kelime kelime parçalara ayrılmış, her bir kelimenin denetlenme sonucuna göre Zemberek tarafından hecelenmesi gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınanlar itibariyle hecelerin bir önemi olmadığından hecelerin ne olduğu dikkate alınmamış yalnızca hece sayısı bilgisi veri tabanında tutulmuştur. Bu adıma kadar yapılanlar esasında çalışmanın işlemsel düzeyde temel alt yapısını oluşturmaktadır.

Verilerin elde edilmesi basamağında metinlere ait niceliksel verilere ulaşılmıştır. Öncelikle metinlerin cümle ve kelime, kelimelerinse hece sayılarının belirlenmesi gerçekleştirilmiştir. Geliştirilen yazılımla her bir metindeki . (nokta), ? (soru işareti), ! (ünlem) ve ... (üç nokta) noktalama işaretlerinin sayımı yapılarak metinlerin cümle sayıları saptanmıştır. Birleşik, sıralı ve bağlı cümleler tek cümle olarak kabul edilmiştir. Fakat doğrudan (dolaysız) anlatım cümlelerinde, eğer “ ” (tırnak) içerisinde bir cümle varsa tek, birden fazla cümle varsa tırnak içindeki cümle kadar cümle sayısı olduğu şeklinde sayım işlemi uygulanmıştır. Sonrasında cümle, kelime ve hece sayılarına bağlı olarak sınıf ve metin türlerinin (öyküleyici/bilgilendirici) ortalama cümle, kelime ve hece sayıları ortaya konmuştur. Kelime sayısına göre ortalama cümle uzunluğu, hece sayısına göre ortalama sözcük uzunluğu ve bir cümledeki ortalama 3, 4, 5, 6 veya daha fazla heceli kelime sayısı değişkenleriyle metin okunabilirlikleri hesaplanmıştır. Bu basamağın son adımındaysa metinlerin okunabilirlik sayılarıyla (puan/değer) sayıların karşılık geldiği düzeyler tespit edilmiştir.

Kategorik olarak tablolarda sunumla, verilerin okunması ve yorumlanması kolaylaşacak; metin türlerine, sınıf seviyesine, ilkokul veya ortaokul olmasına göre değerlendirmeler yapılabilmesine imkân tanınmış olacaktır.

Okunabilirlik Formülleri

Başka dillerde yazılmış metinlerin okunabilirliklerini hesaplayan çeşitli formüller olsa dahi Türkçe için en çok bilinen ve uygulanan 3 formül bulunmaktadır; Ateşman, Çetinkaya-Uzun ve Bezirci-Yılmaz. Ateşman ve Çetinkaya-Uzun formüllerinde cümlelerin ortalama kelime ve kelimelerin ortalama hece sayısı değişkenlerinin farklı katsayılarla uygulanmasıyla okunabilirlikler hesaplanmaktadır. Bezirci-Yılmaz formülündeyse cümlelerin ortalama kelime uzunluğunun yanı sıra bir cümledeki ortalama 3, 4, 5, 6 veya daha fazla heceli kelime sayıları da dikkate alınmaktadır. Bezirci-Yılmaz formülündeki okunabilirlik değeri aynı zamanda ilkokul, ortaokul, lise ve lisans düzeyinde sınıf seviyesini doğrudan referanslayan tek formüldür. Ateşman formülündeki okunabilirlik sayısı metnin

kolaylık ve zorluğuyla alakalı genel bilgi verirken sınıf seviyesiyle ilgili bilgi vermez. Çetinkaya-Uzun formülünde sonuçlar 3 okunabilirlik düzeyinde sunulmakta ve eğitim düzeyleri 5.sınıftan başlamaktadır. Bu sebeple bu çalışma gibi daha çok kategorinin yer aldığı ve ilkokulu da içeren çalışmalar için Ateşman veya Bezirci-Yılmaz formüllerinin daha uygun olduğu söylenebilir.

Tablo 3'te Türkçe için oluşturulan ilk okunabilirlik formülü olan Ateşman'a ait bilgiler yer almaktadır. Ateşman formülü, Flesch tarafından İngilizce için oluşturulan formülün Türkçeye uyarlanmış formudur. Ateşman formülü sonucu elde edilen okunabilirlik sayısı 100'e yaklaştıkça metin kolaylaşmakta; 1'e yaklaştıkça zorlaşmaktadır.

Tablo 3. Ateşman Formülü (Ateşman, 1997)

Okunabilirlik Sayısı	Okunabilirlik Düzeyi	Hesaplama Formülü
90-100	Çok Kolay	
70-89	Kolay	= 198.825 – 40.175 * X1 – 2.61 * X2
50-69	Orta Güçlükte	X1: Hece sayısına göre ortalama sözcük uzunluğu
30-49	Zor	X2: Kelime sayısına göre ortalama cümle uzunluğu
1-29	Çok Zor	

Türkçe metinlerin okunabilirliklerinin hesaplanmasında kullanılan bir diğer formül de Tablo 4'te bilgileri verilen Çetinkaya-Uzun formülüdür. Ateşman formülüyle aynı değişkenler farklı katsayılarla işleme alınarak okunabilirlik puanı hesaplanmaktadır. Çetinkaya-Uzun formülü kullanılarak hesaplanan okunabilirlik puanının karşılık geldiği 3 düzey bulunmaktadır; *bağımsız okuma*, *eğitsel okuma* ve *engelli düzey*. *Bağımsız okuma*, okuyucunun metni hiçbir yardım almaksızın bireysel olarak işlemleyebileceği/anlamlandırabileceği düzey; *eğitsel okuma*, okuyucunun metni bir eğitimcinin yardımıyla işlemleyebileceği/anlamlandırabileceği düzey; *engelli düzey* ise okuyucunun metni eğitimci yardımı olsa dahi işlemleyemeyeceği/anlamlandıramayacağı, okurun bilişsel düzeyinin üstünde düzey olarak tanımlanmaktadır. Bu formülle elde edilen okunabilirlik puanı arttıkça metin kolaylaşmakta; azaldıkça zorlaşmaktadır.

Tablo 4. Çetinkaya-Uzun Formülü (Çetinkaya, 2010)

Okunabilirlik Puanı	Okunabilirlik Düzeyi	Eğitim Düzeyi	Hesaplama Formülü
51+	Bağımsız Okuma	5, 6 ve 7.sınıf	= 118.823 – 25.987 * OSU – 0.971 * OTU
35-50	Eğitsel Okuma	8 ve 9.sınıf	OSU: Hece sayısına göre ortalama sözcük uzunluğu
0-34	Engelli Düzey	10, 11 ve 12.sınıf	OTU: Kelime sayısına göre ortalama cümle uzunluğu

İngilizce için hazırlanmış SMOG, Gunning-Fog, ARI, FRES, Flesch-Kincaid formüllerinin Türkçeye uyarlanmasıyla elde edilen Bezirci-Yılmaz formülüne ait bilgiler Tablo 5'te yer almaktadır. Bezirci-Yılmaz formülünde okunabilirlik değeri aralıklarına karşılık sınıf seviye düzeyleri gelmektedir. Okunabilirlik değeri aynı zamanda özellikle ilkokul, ortaokul, lise ve lisans düzeyinde sınıf seviyesini de işaret etmektedir. Örneğin; okunabilirlik değeri 9.3 ise o metnin *9-10.sınıf* düzeyinde olduğu sonucuna

varılır. Ayrıca, Ateşman ve Çetinkaya-Uzun formüllerinin aksine metnin okunabilirlik değeri azaldıkça metin kolaylaşmakta; yükseldikçe zorlaşmaktadır.

Tablo 5. Bezirci-Yılmaz Formülü (Bezirci ve Yılmaz, 2010)

Okunabilirlik Değeri	Sınıf Seviyesi	Hesaplama Formülü
		$= \sqrt{OKS * (H3 * 0.84 + H4 * 1.5 + H5 * 3.5 + H6 * 26.25)}$
1-8	İlköğretim	OKS: Kelime sayısına göre ortalama cümle uzunluğu
9-12	Lise	H3: Bir cümledeki ortalama 3 heceli kelime sayısı
13-16	Lisans	H4: Bir cümledeki ortalama 4 heceli kelime sayısı
16+	Akademik	H5: Bir cümledeki ortalama 5 heceli kelime sayısı H6: Bir cümledeki ortalama 6 veya daha fazla heceli kelime sayısı

Bulgular

Bu bölümde ilkökul 1-4 ve ortaokul 5-8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin ortalama cümle, kelime ve hece sayıları; cümlelerin ortalama kelime ve kelimelerin ortalama hece sayıları; metinlerin Ateşman, Çetinkaya-Uzun ve Bezirci-Yılmaz formüllerine göre okunabilirliklerine ait bulgular sunulmuştur. Ek 1’de ise çalışma kapsamındaki metinlere ilişkin detaylı bilgiler yer almaktadır.

1-8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin ortalama cümle, kelime ve hece sayıları nedir?

Sınıf seviyelerine göre metinlerdeki ortalama cümle, kelime ve hece sayıları Tablo 6’da verilmiştir. Ortalama cümle sayıları incelendiğinde genel ortalamalar itibariyle metinler 45.93 cümle olup sınıf seviyelerine göre farklılaşmaktadır. Cümle sayısı en az olan 27.04 cümleyle 3.sınıftan en fazla olan 74.43 cümleyle 8.sınıftır. Bütün sınıf seviyelerinde öyküleyici metinlerin cümle sayısı bilgilendirici metinlerin cümle sayısından fazla olmakla birlikte ortalama cümle sayısı öyküleyici metinlerde 56.17 iken bilgilendirici metinlerde 32.67’dir. İlkokul kitaplarındaki metinlerin cümle sayısı, ortaokul kitaplarındaki metinlerin cümle sayısından azdır. İlkokul metinlerinde 32.59 olan ortalama cümle sayısı ortaokullarda 57.21’dir. Genel itibariyle sınıf seviyesine uygun şekilde cümle sayısının arttığı söylenebilir. Toplam cümle sayısı bakımından bütün sınıf seviyelerinde metinlerin kolaydan zora doğru dizilimle yerleştirilmediği tespit edilmiştir. Örneğin; 1.sınıfın ilk metni “*Odam Lokanta*” 37 cümleden oluşmaktayken son metni “*Nasıl Kitap Okuyacak?*” 22 cümleden oluşmaktadır. Benzer şekilde 2.sınıfın ilk metni “*Gerçek Arkadaş*” 39 cümleden, son metni “*Bölüşmek Kolay Değildir*” 16 cümleden oluşmaktadır. Buna benzer örneklere diğer sınıf seviyelerinde de rastlanmıştır.

Metinler ortalama 375.98 kelimedenden oluşmaktadır. Ortalama kelime sayısı en az olan 156.75 kelimeyle 1.sınıf, en fazla olan 605.87 kelimeyle 8.sınıftır. Bütün sınıf seviyelerinde öyküleyici metinlerin ortalama kelime sayısı bilgilendirici metinlerin kelime sayısından fazladır. Öyküleyici metinlerin ortalama kelime sayısı 415.42 iken bilgilendirici metinlerin 324.91’dir. İlkokul kitaplarındaki metinlerin ortalama kelime sayısı 236.87; ortaokul kitaplarındaki metinlerin ortalama kelime sayısı 493.58’dir. Sınıf seviyesine uygun şekilde kelime sayıları artmıştır. Birbirinin devamı olan bazı sınıf seviyelerinde yakın değerler

belirlenmiştir. Örneğin; 2 ve 3, 5 ve 6, 7 ve 8.sınıftaki metinlerin ortalama kelime sayıları oldukça yakın seviyededir. Toplam kelime sayısı açısından sınıflardaki metinlerin kolaydan zora doğru dizilmediği görülmüştür. Örneğin; 1.sınıfın ilk metni “*Odam Lokanta*” 180 kelimedenden oluşmaktayken 4.metin “*Uzay*” 84, 5.metin “*Bir Okul Gezisi*” 208, 6.metin “*Atatürk*” 110 kelimedenden; 3.sınıfın ilk metni “*Gezmeyi Seven Ağaç*” 284 kelimedenden, son metni “*Meyve ve Sebzeleri Yıkayalım*” 118 kelimedenden oluşmaktadır. Buna benzer örneklere diğer sınıf seviyelerinde de rastlanmıştır.

Metinler ortalama 1009.51 heceden oluşmaktadır. Hece sayısı en az olan 412.83 heceyle 1.sınıf, en fazla olan 1634.65 heceyle 8.sınıftır. Kelime sayısına bağlı olarak hece sayısı artış veya azalış gösterebilir. Bütün sınıf seviyelerinde kelime sayılarının da fazla olmasından kaynaklı olarak öyküleyici metinlerin ortalama hece sayısı bilgilendirici metinlerin hece sayısından fazla olduğu görülmüştür. Öyküleyici metinlerin ortalama hece sayısı 1091.18 iken bilgilendirici metinlerin 903.76; ilkökul kitaplarındaki metinlerin hece sayısı 629.30 iken ortaokul kitaplarındaki metinlerin hece sayısı 1330.92’dir. Sınıf seviyesine uygun şekilde hece sayıları artmıştır. Toplam hece sayısına göre sınıf seviyelerindeki metinler kolaydan zora doğru dizilmemiştir. Örneğin; 2.sınıfın 3.metni “*Ash’nın Dönüşü*” 745 heceden oluşmaktayken 4.metin “*Nasrettin Hoca’nın Köyünde*” 550, 5.metin “*Çocukluğumdaki Bayramlar*” 335, 6.metin “*Atatürk’ün Gültekin’e Armağanı*” 605 heceden; 3.sınıfın 5.metni “*Şahin Bey*” 1001, 23.metni “*İzcilik*” 352, 24.metni “*Meyve ve Sebzeleri Yıkayalım*” 352 heceden oluşmaktadır. Buna benzer örneklere diğer sınıf seviyelerinde de rastlanmıştır.

En az cümle 5 cümleyle bilgilendirici türdeki 4.sınıfın 4.metni “*Çok Kitap Okurdu*”da, en fazla cümle ise 174 cümleyle öyküleyici türdeki 8.sınıfın 18.metni “*Yılkı Atı*”nda bulunmaktadır. En az kelimeye sahip metin 75 kelimeyle 4.sınıfın 4.metni “*Çok Kitap Okurdu*” iken en fazla kelimeye sahip metin 1102 kelimeyle 8.sınıfın 18.metni “*Yılkı Atı*”dır. En az hecenin bulunduğu metin 218 heceyle bilgilendirici türdeki 1.sınıfın 4.metni “*Uzay*”, en fazla ise 2966 heceyle 8.sınıfın 18.metni “*Yılkı Atı*”dır.

Tablo 6. Sınıf Seviyelerine Göre Metinlerdeki Ortalama Cümle, Kelime ve Hece Sayıları

	Ortalama Cümle Sayısı			Ortalama Kelime Sayısı			Ortalama Hece Sayısı		
	Öyküleyici	Bilgilendirici	Tümü	Öyküleyici	Bilgilendirici	Tümü	Öyküleyici	Bilgilendirici	Tümü
1.Sınıf	32.67	18.33	29.08	170.00	117.00	156.75	448.89	304.67	412.83
2.Sınıf	39.46	26.44	34.14	233.15	184.78	213.36	615.23	498.56	567.50
3.Sınıf	36.64	18.92	27.04	271.27	181.46	222.63	690.73	510.54	593.13
4.Sınıf	47.54	27.73	38.46	354.31	263.55	312.71	935.62	706.00	830.38
5.Sınıf	56.67	31.44	47.21	432.67	313.11	387.83	1133.73	865.89	1033.29
6.Sınıf	54.42	39.07	46.15	407.67	376.64	390.96	1091.08	1060.50	1074.62
7.Sınıf	73.38	50.00	62.67	647.69	549.91	602.88	1689.31	1527.45	1615.13
8.Sınıf	92.53	40.50	74.43	666.93	491.38	605.87	1756.67	1405.88	1634.65
Tümü	56.17	32.67	45.93	415.42	324.91	375.98	1091.18	903.76	1009.51

1-8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki cümlelerin ortalama kelime ve kelimelerin ortalama hece sayıları nedir?

Sınıf seviyelerine göre cümleleri oluşturan ortalama kelime sayılarıyla kelimeleri oluşturan ortalama hece sayıları Tablo 7’de sunulmuştur. Cümleler ortalama 8.19, öyküleyici metin cümleleri 7.40, bilgilendirici metin cümleleri 9.95, ilkökul metin cümleleri 7.03, ortaokul metin cümleleri ise 8.62 kelimedenden oluşmaktadır. Ortalama kelime sayısı olarak en kısa cümleler 5.39 ile 1.sınıf, en uzun cümleler ise 9.62 ile 7.sınıf metinleridir. Tüm sınıf seviyelerinde öyküleyici metin cümlelerinin ortalama kelime sayısı bilgilendirici metinlerden daha azdır. Ayrıca, genellikle sınıf seviyesi arttıkça cümledeki ortalama kelime sayısının da arttığı, özellikle 3.sınıfta dramatik şekilde arttığı, 8.sınıfta ise düştüğü ve hatta 8.sınıfın yalnızca 1, 2 ve 4.sınıftan yüksek olduğu belirlenmiştir. Cümleleri oluşturan ortalama kelime sayılarına göre 1.sınıfta nispeten daha dengeli bir görünümde olsa da diğer sınıflarda metinler kolaydan zora doğru dizilmemiştir. Örneğin; 2.sınıfın 1.metni “Gerçek Arkadaş” cümleleri ortalama 3.90, 2.metin “Alçak Gönüllü Olmak” 6.43, 3.metin “Aslı’nın Dönüşü” 4.10, 4.metin “Nasrettin Hoca’nın Köyünde” 8.54, 19.metin “Mevsimler” 4.66 kelimedenden; 3.sınıfın 1.metni “Gezmeyi Seven Ağaç” cümleleri 6.60, 2.metni “Kral ve Tohum” 11.18 ve 21.metni “Geceyi Sevmeyen Çocuk” 5.10 kelimedenden meydana gelmektedir. Buna benzer örneklere diğer sınıf seviyelerinde de rastlanmıştır.

Tüm metinlerdeki kelimeler ortalama 2.69, öyküleyici metin kelimeleri 2.63, bilgilendirici metin kelimeleri 2.78, ilkökul metin kelimeleri 2.65, ortaokul metin kelimeleri ise 2.70 heceden oluşmaktadır. Ortalama hece sayısı olarak en az heceli kelimeler 2.63 ile 1.sınıfta, en çok heceli kelimeler ise 2.75 ile 6.sınıftadır. 1.sınıf hariç diğer tüm sınıf seviyelerinde öyküleyici metin kelimelerinin ortalama hece sayısı bilgilendirici metinlerden daha azdır. Ortalama hece sayısının sınıf seviyelerinde birbirlerine yakın değerde seyrettiği, sınıf seviyesi arttıkça genellikle kelimedeki ortalama hece sayısının da arttığı, buna karşın 7.sınıfın bir önceki sınıfa göre düşüş gösterdiği, ayrıca 7 ve 8.sınıfların 6.sınıftan düşük olduğu belirlenmiştir. Kelimeleri oluşturan ortalama hece sayıları 1.sınıfta daha dengeliyken diğer sınıflarda metinler kolaydan zora doğru sıralanmamıştır. Örneğin; 2.sınıfın 1.metni “Gerçek Arkadaş” kelimeleri ortalama 2.28, 2.metin “Alçak Gönüllü Olmak” 3.02, 19.metin “Mevsimler” 2.12 heceden oluşmaktadır.

Cümledeki ortalama kelime sayısı en az olan metin 3.90 ile öyküleyici türdeki 2.sınıfın 1.metni “Gerçek Arkadaş”, en fazla olan metinse 18.41 ile bilgilendirici türdeki 7.sınıfın 21.metni “Lavanta Kokulu Köy”dür. Kelimedeki ortalama hece sayısı en az olan metin 2.12 ile bilgilendirici türdeki 2.sınıfın 19.metni “Mevsimler”, en fazla olan metin 3.26 ile bilgilendirici türdeki 3.sınıfın 15.metni “İnternet Sayesinde İletişim Kuruyorum”dur.

Tablo 7. Sınıf Seviyelerine Göre Cümlelerin Ortalama Kelime ve Kelimelerin Ortalama Hece Sayıları

	Cümlelerin Ortalama Kelime Sayısı			Kelimelerin Ortalama Hece Sayısı		
	Öyküleyici	Bilgilendirici	Tümü	Öyküleyici	Bilgilendirici	Tümü
1.Sınıf	5.20	6.38	5.39	2.64	2.60	2.63
2.Sınıf	5.91	6.99	6.25	2.64	2.70	2.66
3.Sınıf	7.40	9.59	8.23	2.55	2.81	2.66

4.Sınıf	7.45	9.50	8.13	2.64	2.68	2.66
5.Sınıf	7.64	9.96	8.22	2.62	2.77	2.66
6.Sınıf	7.49	9.64	8.47	2.68	2.82	2.75
7.Sınıf	8.83	11.00	9.62	2.61	2.78	2.68
8.Sınıf	7.21	12.13	8.14	2.63	2.86	2.70
Tümü	7.40	9.95	8.19	2.63	2.78	2.69

1-8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin Ateşman, Çetinkaya-Uzun ve Bezirci-Yılmaz formüllerine göre okunabilirlikleri nedir?

Her bir metnin okunabilirliği Ateşman, Çetinkaya-Uzun ve Bezirci-Yılmaz formülleriyle hesaplanmıştır. Sonuçlar sınıflara ve metnin öyküleyici/bilgilendirici olmasına göre kategorik olarak sunulmuştur. Öyküleyici ve bilgilendirici metinlerin sayısı bilindiğinde toplam sayı da bulunabileceğinden Tablo 8 ile Tablo11 arasındaki tablolarda toplam değerler ayrı bir sütun olarak verilmemiştir.

Ateşman formülü uygulanmasıyla elde edilen sonuçların yer aldığı Tablo 8’de görüleceği üzere *zor* ve *çok zor* olan öyküleyici metin, *çok zor* olan bilgilendirici metin yoktur; *çok kolay* olan yalnızca 1 bilgilendirici metin bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak öyküleyici metinlerin (7.sınıf haricinde tüm sınıf seviyelerinde) *kolay* (%65.35’i), bilgilendirici metinlerin *orta güçlükte* (%69.23’ü); ilkökul metinlerinin *kolay* (%51.22’si) ve *orta güçlükte* (%40.24’ü), ortaokul metinlerinin *orta güçlükte* (%54.64’ü) ve *kolay* (%37.11’i) olduğu tespit edilmiştir. Tüm metinler ağırlıklı olarak 1.sınıfta *kolay* (%83.33’ü), 2.sınıfta *kolay* (%50.00’si) ve *orta güçlükte* (%40.91’i), 3.sınıfta *orta güçlükte* (%50.00’si) ve *kolay* (%41.67’si), 4.sınıfta *kolay* (%45.83’ü) ve *orta güçlükte* (%45.83’ü), 5.sınıfta *orta güçlükte* (%50.00’si) ve *kolay* (%45.83’ü), 6.sınıfta *orta güçlükte* (%65.38’i), 7.sınıfta *orta güçlükte* (%66.67’si), 8.sınıfta *kolay* (%47.83’ü) ve *orta güçlükte* (%34.78’i) düzeyindedir.

Okunabilirlik düzeyleri ve sayıları detaylı incelendiğinde metinlerin okunabilirlik düzeyinin *çok kolay* (101.55) ile *zor* (32.30) arasında seyrettiği ve tüm metinlerin ortalama okunabilirlik düzeyinin *kolay* (69.59) olduğu görülmüştür. Tüm sınıflar birlikte değerlendirildiğinde okunabilirlik açısından 2.sınıfın 19.metni “*Mevsimler*” en kolay metin (101.55), 7.sınıfın 21.metni “*Lavanta Kokulu Köy*” en zor metindir (32.30). Öyküleyici metinlerin ortalama düzeyinin *kolay* (73.99), bilgilendirici metinlerin düzeyininse *orta güçlükte* (61.12) olduğu belirlenmiştir. Sırasıyla öyküleyici ve bilgilendirici metinlerin sınıflara göre ortalama okunabilirlik düzey ve sayıları şu şekildedir; 1.sınıfta her ikisi de *kolay* olarak 79.16’ya 77.55, 2.sınıfta her ikisi de *kolay* olarak 77.39’a 72.19, 3.sınıfta *kolay* 77.20 ve *orta güçlükte* 60.77, 4.sınıfta *kolay* 73.28 ve *orta güçlükte* 66.39, 5.sınıfta *kolay* 73.62 ve *orta güçlükte* 61.73, 6.sınıfta *kolay* 71.75 ve *orta güçlükte* 60.55, 7.sınıfta *kolay* 71.00 ve *orta güçlükte* 58.53, 8.sınıfta *kolay* 74.19 ve *orta güçlükte* 52.21. İlkokul metinlerinin ortalama okunabilirlik düzeyi *kolay* (73.12) iken ortaokul metinlerinin düzeyi *orta güçlükte* (67.98). İlkokul 1 ve 2.sınıflar hariç olmak üzere diğer sınıflarda, metin düzeylerinin genel itibarıyla sınıf seviyesine uygun şekilde artış göstermediği ve düzensiz bir durum olduğu söylenebilir. Sınıf ortalamalarının kolaydan zora doğru sıralanışı şu şekildedir; 1.sınıf *kolay* (78.95), 2.sınıf *kolay* (75.66), 4.sınıf *kolay* (70.92), 5.sınıf *kolay* (70.35), 3.sınıf *kolay* (70.30), 8.sınıf *orta güçlükte* (69.19), 6.sınıf *orta güçlükte* (66.29) ve 7.sınıf *orta güçlükte* (66.09). 1.sınıfta

nispeten dikkat edilmiş olsa da diğer sınıflarda metinlerin kolaydan zora doğru dizilimine dikkat edilmediği tespit edilmiştir. Örneğin; 2.sınıfın 1.metni “Gerçek Arkadaş” çok kolay (96.94), 2.metni “Alçak Gönüllü Olmak” orta güçlükte (60.69), 3.metni “Ash’ın Dönüşü” kolay (83.84), 16.metni “Kahvaltının Önemi” orta güçlükte (62.53), 17.metni “Futbolcu Efe” orta güçlükte (68.59), 19.metni “Mevsimler” çok kolay (101.55), 20.metni “Ufacık Vidacık” orta güçlükte (69.39) ve 21.metni “Özgür Olmak Ya Da Olmamak” kolay (78.29) düzeydedir. Bunlardan farklı olarak orta güçlükten sonra çok kolayın veya zordan sonra kolayın gelmesi gibi örnekler diğer sınıf seviyelerinde de görülmüştür.

Tablo 8. Ateşman Formülüne Göre Sınıf Seviyelerindeki Metin Sayıları

	Öyküleyici					Bilgilendirici				
	Çok Kolay	Kolay	Orta Güçlükte	Zor	Çok Zor	Çok Kolay	Kolay	Orta Güçlükte	Zor	Çok Zor
1.Sınıf	1	7	1	-	-	-	3	-	-	-
2.Sınıf	1	9	3	-	-	1	2	6	-	-
3.Sınıf	-	8	3	-	-	-	2	9	2	-
4.Sınıf	-	8	5	-	-	-	3	6	2	-
5.Sınıf	-	10	5	-	-	-	1	7	1	-
6.Sınıf	-	7	5	-	-	-	-	12	2	-
7.Sınıf	-	6	7	-	-	-	1	9	1	-
8.Sınıf	1	11	3	-	-	-	-	5	3	-
Tümü	3	66	32	-	-	1	12	54	11	-

Çetinkaya-Uzun formülü uygulanmasıyla elde edilen sonuçların verildiği Tablo 9’da görüleceği üzere öyküleyici metinlerde *engelli düzey* metin yoktur. Bilgilendirici metinlerde ise yalnızca 1 adet *bağımsız okuma* düzeyinde metin vardır. Ağırlıklı olarak öyküleyici metinlerin *eğitsel okuma* (%94.06’sı), bilgilendirici metinlerin *eğitsel okuma* (%64.10’u); ilkökul metinlerinin *eğitsel okuma* (%84.15’i), ortaokul metinlerinin *eğitsel okuma* (%78.35’i) düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Metinler ağırlıklı olarak 1.sınıfta *eğitsel okuma* (%91.67’si), 2.sınıfta *eğitsel okuma* (%81.82’si), 3.sınıfta *eğitsel okuma* (%83.33’ü), 4.sınıfta *eğitsel okuma* (%83.33’ü), 5.sınıfta *eğitsel okuma* (%79.17’si), 6.sınıfta *eğitsel okuma* (%76.92’si), 7.sınıfta *eğitsel okuma* (%83.33’ü), 8.sınıfta *eğitsel okuma* (%73.91’i) düzeyindedir.

Çetinkaya-Uzun formülüne göre metinler *bağımsız okuma* (59.24) ile *engelli düzey* (22.03) okunabilirlik düzeyleri arasında yer almaktadır. Tüm metinlerin ortalama okunabilirlik düzeyi *eğitsel okumadır* (41.10). Sınıflar ve metinler birlikte değerlendirildiğinde okunabilirlik açısından 2.sınıfın 19.metni “Mevsimler” en kolay metin (59.24), 8. sınıfın 7.metni “Gündelik Hayatımızda E-Hastalıklar” en zor metindir (22.03). Öyküleyici (43.38) ve bilgilendirici (36.88) metinlerin genel ortalama düzeyinin *eğitsel okuma* olduğu saptanmıştır. Yalnızca 8.sınıf bilgilendirici metinlerinin ortalama düzeyinin *engelli düzey*, diğer tüm sınıfların öyküleyici ve bilgilendirici metinlerinin ortalama düzeyinin ise *eğitsel okuma* olduğu belirlenmiştir. Sırasıyla öyküleyici ve bilgilendirici metinlerin sınıflara göre ortalama okunabilirlik puanları şu şekildedir; 1.sınıfta 45.15’e 44.96, 2.sınıfta 44.51’e 41.92, 3.sınıfta 45.46’ya 36.40, 4.sınıfta 42.96’ya 39.98, 5.sınıfta 43.31’e 37.29, 6.sınıfta 42.00’a 36.29, 7.sınıfta 42.47’ye 35.96, 8.sınıfta 43.38’e 32.69. İlkokul ve ortaokul metinlerinin okunabilirlik puanları 42.72 ve 40.37 olmakla birlikte ortalama düzeyleri her ikisinin de *eğitsel okumadır*. Yalnızca 1 ve 2.sınıf

metin düzeylerinin sınıf seviyesine uygun şekilde artış gösterdiği söylenebilir. Sınıf ortalama okunabilirlik puanlarının kolaydan zora doğru sıralanışı şu şekildedir; 1.sınıf 45.15, 2.sınıf 43.63, 4.sınıf 41.92, 5.sınıf 41.61, 3.sınıf 41.59, 8.sınıf 40.81, 7.sınıf 39.86 ve 6.sınıf 39.17'dir. 1.sınıfta nispeten daha fazla dikkat edilmiş olsa da diğer sınıflarda metinlerin kolaydan zora doğru dizilimine dikkat edilmediği tespit edilmiştir. Örneğin; 2.sınıfın 1.metni “Gerçek Arkadaş”ın düzeyi *bağımsız okuma* (55.71), 2.metni “Alçak Gönüllü Olmak”ın düzeyi *eğitsel okuma* (34.09), 19.metni “Mevsimler”in düzeyi *bağımsız okuma* (59.24), 20.metni “Ufacık Vidacık”ın düzeyi *eğitsel okuma* (39.93), 21.metni “Özgür Olmak Ya Da Olmamak”ın düzeyi *eğitsel okuma* (44.92). Benzer şekilde 3.sınıfın 1.metni “Gezmeysi Seven Ağaç”ın düzeyi *eğitsel okuma* (43.69), 9.metni “Hayat Tamircisi”nin düzeyi *engelli düzey* (28.76), 10.metni “Timur’un Filleri”nin düzeyi *eğitsel okuma* (46.05), 15.metni “İnternet Sayesinde İletişim Kuruyorum”un düzeyi *engelli düzey* (23.98), 16.metni “İhsan Ketin”in düzeyi *eğitsel düzey* (43.72). Düzensiz sıralama örneklerine 2 ve 3.sınıfların dışında diğer sınıf seviyelerinde de sıkça rastlanmıştır.

Tablo 9. Çetinkaya-Uzun Formülüne Göre Sınıf Seviyelerindeki Metin Sayıları

	Öyküleyici			Bilgilendirici		
	Bağımsız Okuma	Eğitsel Okuma	Engelli Düzey	Bağımsız Okuma	Eğitsel Okuma	Engelli Düzey
1.Sınıf	1	8	-	-	3	-
2.Sınıf	1	12	-	1	6	2
3.Sınıf	-	11	-	-	9	4
4.Sınıf	1	12	-	-	8	3
5.Sınıf	2	13	-	-	6	3
6.Sınıf	-	12	-	-	8	6
7.Sınıf	-	13	-	-	7	4
8.Sınıf	1	14	-	-	3	5
Tümü	6	95	-	1	50	27

Bezirci-Yılmaz okunabilirlik formülündeki okunabilirlik değerinin metnin sınıf seviyesiyle ilgili bilgi vermesi, bu seviyelerin çok olması sebebiyle öyküleyici ve bilgilendirici metinlerin sunuşu Tablo 10 ve Tablo 11 olarak ayrı tablolarda yapılmıştır. Bununla birlikte formülün orijinal formunda ilköğretim, lise, lisans ve akademik seviyeleri bulunmasına karşın ilköğretim okulları ilkököl ve ortaokul şeklinde ayrı ayrı sunulmuştur. Bezirci-Yılmaz formülü uygulanmasıyla elde edilen sonuçların verildiği Tablo 10’da görüleceği üzere *1-2.sınıf* kategorisinde öyküleyici, *1-2, 3-4, 4-5, 9-10, 10-11* ve *11-12.sınıf* kategorilerinde bilgilendirici metin bulunmamaktadır. Ayrıca, *2-3.sınıf* ve *akademik* kategorilerinde birer öyküleyici, *2-3.sınıf* kategorisinde ise bir bilgilendirici metin bulunmaktadır. Öyküleyici metinler ağırlıklı olarak *7-8.sınıf* (%18.81’i), *6-7.sınıf* (%16.83’ü) ve *5-6.sınıf* (%12.87’si) kategorilerinde bulunmakta ve sınıf seviyelerine göre bu değişkenlik göstermektedir. Sınıf seviyelerine göre öyküleyici metinlerin ağırlıklı olarak bulunduğu kategoriler şöyledir; 1.sınıfta *4-5.sınıf* (%44.44’ü) ve *5-6.sınıf* (%33.33’ü), 2.sınıfta *7-8.sınıf* (%38.46’sı) ve *5-6.sınıf* (%30.77’si), 3.sınıfta *6-7.sınıf* (%27.27’si) ve *7-8.sınıf* (%27.27’si), 4.sınıfta *7-8.sınıf* (%15.38’i), *10-11.sınıf* (%15.38’i) ve *12.sınıf* (%15.38’i), 5.sınıfta *5-6.sınıf* (%20.00’i) ve *9-10.sınıf* (%20.00’i), 6.sınıfta *9-10.sınıf* (%33.33’ü) ve *6-7.sınıf* (%25.00’i),

7.sınıfta *10-11.sınıf* (%30.77'si) ve *6-7.sınıf* (%23.08'i), 8.sınıfta *6-7.sınıf* (%20.00'i), *8-9.sınıf* (%20.00'i) ve *9-10.sınıf* (%20.00'i). Bilgilendirici metinlerin ağırlıklı olarak *lisans* (%19.23'ü), *8-9.sınıf* (%12.82'si), *11-12.sınıf* (%12.82'si), *akademik* (%12.82'si) ve *12.sınıf* (%11.54'ü) kategorilerinde yer aldığı ve sınıf seviyelerine göre bunun değişkenlik gösterdiği görülmüştür. Sınıf seviyelerine göre bilgilendirici metinlerin ağırlıklı olarak bulunduğu kategoriler şöyledir; 1.sınıfta *5-6.sınıf* (%66.67'si), 2.sınıfta *7-8.sınıf* (%22.22'si) ve *9-10.sınıf* (%22.22'si), 3.sınıfta *10-11.sınıf* (%30.77'si) ve *lisans* (%23.08'i), 4.sınıfta *7-8.sınıf* (%18.18'i), *9-10.sınıf* (%18.18'i), *12.sınıf* (%18.18'i) ve *akademik* (%18.18'i), 5.sınıfta *8-9.sınıf* (%22.22'si), *9-10.sınıf* (%22.22'si), ve *lisans* (%22.22'si), 6.sınıfta *11-12.sınıf* (%35.71'i), 7.sınıfta *12.sınıf* (%27.27'si) ve *lisans* (%27.27'si), 8.sınıfta *lisans* (%37.50'si) ve *akademik* (%37.50'si). İlkokul metinlerinin ağırlıklı olarak *7-8.sınıf* (%18.29'si) ve *5-6.sınıf* (%12.20'si); ortaokul metinlerinin ise ağırlıklı olarak *8-9.sınıf* (%14.43'ü), *9-10.sınıf* (%12.37'si), *11-12.sınıf* (%11.34'ü) ve *lisans* (%11.34'ü) düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Metinler ağırlıklı olarak 1.sınıfta *5-6.sınıf* (%41.67'si) ve *4-5.sınıf* (%33.33'ü), 2.sınıfta *7-8.sınıf* (%31.82'si), 3.sınıfta *10-11.sınıf* (%20.83'ü) ve *8-9.sınıf* (%16.67'si), 4.sınıfta *7-8.sınıf* (%16.67'si) ve *12.sınıf* (%16.67'si), 5.sınıfta *9-10.sınıf* (%20.83'ü) ve *8-9.sınıf* (%16.67'si), 6.sınıfta *11-12.sınıf* (%23.08'i) ve *9-10.sınıf* (%15.38'i), 7.sınıfta *10-11.sınıf* (%16.67'si), *6-7.sınıf* (%12.50'si), *8-9.sınıf* (%12.50'si), *11-12.sınıf* (%12.50'si), *12.sınıf* (%12.50'si), *lisans* (%12.50'si) ve *akademik* (%12.50'si), 8.sınıfta *8-9.sınıf* (%17.39'u), *6-7.sınıf* (%13.04'ü), *9-10.sınıf* (%13.04'ü), *lisans* (%13.04'ü) ve *akademik* (%13.04'ü) düzeydedir.

Çalışma kapsamındaki metinlerin sınıf seviyelerinin *2-3.sınıf* (2.48) ile *akademik* (23.87) arasında olduğu görülmüştür. 179 metnin ortalama sınıf seviyesi *8-9.sınıftır* (8.84). Okunabilirlik açısından *2-3.sınıf* seviyesindeki 2.sınıf 19.metni "*Mevsimler*" en kolay metin (2.48), *akademik* seviyesindeki 8.sınıf 7.metni "*Gündelik Hayatımızda E-Hastalıklar*" en zor metindir (23.87). Öyküleyici metinlerin ortalama sınıf seviyesinin *7-8.sınıf* (7.47), bilgilendirici metinlerin seviyesinin ise *11-12.sınıf* (11.81) olduğu belirlenmiştir. Sırasıyla öyküleyici ve bilgilendirici metinlerin sınıflara göre ortalama okunabilirlik sınıf seviyesi ve sayıları şu şekildedir; 1.sınıfta her ikisi de *5-6.sınıf* olarak 5.48'e 5.88, 2.sınıfta *6-7.sınıf* 6.05 ve *8-9.sınıf* 8.29, 3.sınıfta *6-7.sınıf* 6.98 ve *11-12.sınıf* 11.51, 4.sınıfta *7-8.sınıf* 7.92 ve *10-11.sınıf* 10.22, 5.sınıfta *8-9.sınıf* 8.06 ve *11-12.sınıf* 11.83, 6.sınıfta *7-8.sınıf* 7.65 ve *11-12.sınıf* 11.46, 7.sınıfta *8-9.sınıf* 8.54 ve *12.sınıf* 12.92, 8.sınıfta *7-8.sınıf* 7.16 ve *lisans* 15.69. İlkokul metinlerinin ortalama okunabilirlik sınıf seviyesi *7-8.sınıf* (7.75) iken ortaokul metinlerinin seviyesi *9-10.sınıf* (9.37). 3, 4 ve 8.sınıflar hariç olmak üzere, metin düzeylerinin sınıf seviyesine uygun şekilde artış gösterdiği söylenebilir. Sınıf ortalamalarının kolaydan zora doğru sıralanışı şu şekildedir; 1.sınıf *5-6.sınıf* (5.52), 2.sınıf *6-7.sınıf* (6.78), 4.sınıf *8-9.sınıf* (8.68), 3.sınıf *8-9.sınıf* (8.76), 8.sınıf *8-9.sınıf* (8.84), 5.sınıf *9-10.sınıf* (9.01), 6.sınıf *9-10.sınıf* (9.41) ve 7.sınıf *10-11.sınıf* (10.19). 1.sınıfta nispeten dikkat edilmiş olsa da diğer sınıflarda metinlerin kolaydan zora doğru dizilimine dikkat edilmediği tespit edilmiştir. Örneğin; 2.sınıf 1.metni "*Gerçek Arkadaş*" *2-3.sınıf* (2.61) seviyesindeyken, 2.metni "*Alçak Gönüllü Olmak*" *9-10.sınıf* (9.77), 3.metni "*Ash'nın Dönüşü*" *3-4.sınıf* (3.89), 16.metni "*Kahvaltının Önemi*" *10-11.sınıf* (10.48), 17.metni "*Futbolcu Efe*" *7-8.sınıf* (7.83), 19.metni "*Mevsimler*" *2-3.sınıf* (2.48) ve 20.metni "*Ufacık Vidacık*" *7-8.sınıf* (7.34) seviyesindedir. *Lisans* (15.43) seviyesinde bir metin olan 5.sınıf 2.metni "*Anadolu'da Konukseverlik Gelenekseldir*", ilerleyen bölümlerde yer

alması gerekirken başlangıçtaki okuma metinlerinden biri olarak konumlandırılmıştır. *12.sınıf* veya *lisans* seviyesinde metinden sonra *2-3.sınıf* metninin veya *akademik* seviyede metinden sonra *3-4.sınıf* metninin gelmesi gibi örneklere neredeyse 1.sınıf hariç tüm sınıf seviyelerinde rastlanmıştır.

1 ve 3.sınıf metninin tamamı sınıf seviyesinin üzerindedir. Fakat diğer sınıf seviyelerindeki metinlerin tamamı seviyenin üzerinde olmayıp az da olsa seviyeye uygun olanlar vardır. 179 metinden yalnızca 23 tanesi sınıf seviyesine uygundur; 1.sınıfta 0 (%0.00'i), 2.sınıfta 2 (%9.09'u), 4.sınıfta 2 (%8.33'ü), 5.sınıfta 4 (%16.67'si), 6.sınıfta 4 (%15.38'i), 7.sınıfta 5 (%20.83'ü) ve 8.sınıfta 6 (%26.09'u) metnin sınıf seviyesine uygun olduğu belirlenmiştir. Sınıf seviyesine uygunluk şu şekilde belirlenmiştir: Örneğin; 3.sınıf için *2-3.sınıf* ve *3-4.sınıf* olan düzeyler uygun düzeyler olarak kabul edilmiştir.

Tablo 10. Bezirci-Yılmaz Formülüne Göre Öyküleyici Metinlerin Sınıf Seviyelerindeki Sayıları

	İlkokul			Ortaokul				Lise				Lisans	Akademik	
	1-2. Sınıf	2-3. Sınıf	3-4. Sınıf	4-5. Sınıf	5-6. Sınıf	6-7. Sınıf	7-8. Sınıf	8-9. Sınıf	9-10. Sınıf	10-11. Sınıf	11-12. Sınıf			12. Sınıf
1.Sınıf	-	-	-	4	3	1	1	-	-	-	-	-	-	-
2.Sınıf	-	1	1	-	4	2	5	-	-	-	-	-	-	-
3.Sınıf	-	-	-	2	-	3	3	2	-	1	-	-	-	-
4.Sınıf	-	-	1	1	1	1	2	1	1	2	-	2	1	-
5.Sınıf	-	-	-	1	3	1	2	2	3	1	1	-	1	-
6.Sınıf	-	-	-	-	1	3	2	-	4	1	1	-	-	-
7.Sınıf	-	-	-	-	-	3	2	2	-	4	1	-	-	1
8.Sınıf	-	-	-	2	1	3	2	3	3	1	-	-	-	-
Tümü	-	1	2	10	13	17	19	10	11	10	3	2	2	1

Tablo 11. Bezirci-Yılmaz Formülüne Göre Bilgilendirici Metinlerin Sınıf Seviyelerindeki Sayıları

	İlkokul			Ortaokul				Lise				Lisans	Akademik	
	1-2. Sınıf	2-3. Sınıf	3-4. Sınıf	4-5. Sınıf	5-6. Sınıf	6-7. Sınıf	7-8. Sınıf	8-9. Sınıf	9-10. Sınıf	10-11. Sınıf	11-12. Sınıf			12. Sınıf
1.Sınıf	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
2.Sınıf	-	1	-	-	-	1	2	-	2	1	-	1	1	-
3.Sınıf	-	-	-	-	-	-	-	2	1	4	2	-	3	1
4.Sınıf	-	-	-	-	-	-	2	1	2	1	-	2	1	2
5.Sınıf	-	-	-	-	-	-	-	2	2	1	1	-	2	1
6.Sınıf	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1	5	2	2	1
7.Sınıf	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	3	3	2
8.Sınıf	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	3	3
Tümü	-	1	-	-	2	2	4	10	7	8	10	9	15	10

Sınıf seviyelerine göre ortalama okunabilirlik sayıları ve düzeyleri Tablo 12'de sunulmuştur. Bu tablodan sınıf seviyelerine göre metinlerin belirlenmediği, seçilmediği veya yazılmadığı sonucuna ulaşılabilir. Örneğin; Ateşman formülüne göre tüm sınıf seviyelerinde öyküleyici metinler ortalama değer itibarıyla *kolay* düzeydedir. Bilgilendirici metinlerse 1 ve 2.sınıf *kolay* iken 3-8.sınıflar *orta güçlükte*dir. Tüm metinler birlikte değerlendirildiğinde 1-5.sınıfların *kolay*, 6-8.sınıfların *orta güçlükte* olduğu görülmüştür. Daha belirgin bir durum Çetinkaya-Uzun formülünde ortaya çıkmıştır. Bu formüle

göre 8.sınıf bilgilendirici metinler haricindeki tüm sınıf seviyeleri, öyküleyici ve bilgilendirici metinler ortalaması *eğitsel okuma* düzeyindedir. Esasında çalışmada kullanılan 3 okunabilirlik hesaplama formülünden sınıflar arası ayırımın en net ve iyi yapılabildiği formülün Bezirci-Yılmaz formülü olduğu söylenebilir. Çünkü yalnızca bu formül yazının doğrudan sınıf seviyesine ilişkin bilgi vermektedir. Bezirci-Yılmaz'a göre öyküleyici metinlerin *ortaokul* seviyesindeki farklı sınıf seviyelerinde, bilgilendirici metinlerinse 1 ve 2.sınıfların *ortaokul*, 3-7.sınıfların *lise* ve 8.sınıfın ise *lisans* seviyesinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm metinlerin ortalama seviyesi 1-4.sınıflarda *ortaokul* iken 5-7.sınıflarda *lise* ve 8.sınıfta *ortaokul*dur.

Öyküleyici ve bilgilendirici metinler arasındaki okunabilirlik farklılığının olduğu tablolardan görülebilmektedir. Fakat aynı şey sınıf seviyesi arttıkça metin zorluklarının da arttığıyla ilgili söylenemez. Sınıf seviyesi yükseldikçe ortalamalar itibariyle aynı düzeyde yazılar yazılması ve hatta Bezirci-Yılmaz formülünde tüm metinlerin ortalama okunabilirliğinin 7.sınıfta *lise* iken 8.sınıfta *ortaokul* seviyesine düşmesi bunun en belirgin örneklerindedir. Bunun da ötesinde Bezirci-Yılmaz'a göre ilkökul kademesindeki 1-4.sınıf bilgilendirici metinler *ortaokul* ve *lise*, ortaokul kademesindeki 5-8.sınıf bilgilendirici metinlerse *lise* ve *lisans* seviyesindedir. Genel durum açısından metinlerin sınıf seviyesinin üzerinde veya çok üzerinde olduğu, bunu da en iyi ortaya koyan formülün Bezirci-Yılmaz olduğu saptanmıştır. Metinlerin sınıf seviyesine uygunluğu Bezirci-Yılmaz formülüne göre metin bazı ele alındığında sınıf seviyesinin üzerinde örneklerle karşılaşılmıştır.

Tablo 12. Sınıf Seviyelerine Göre Ortalama Okunabilirlik Sayıları ve Düzeyleri

	Ateşman			Çetinkaya-Uzun			Bezirci-Yılmaz		
	Öyküleyici	Bilgilendirici	Tümü	Öyküleyici	Bilgilendirici	Tümü	Öyküleyici	Bilgilendirici	Tümü
1.Sınıf	79.16 Kolay	77.55 Kolay	78.95 Kolay	45.15 Eğitsel Okuma	44.96 Eğitsel Okuma	45.15 Eğitsel Okuma	5.45 Ortaokul 5-6. Sınıf	5.88 Ortaokul 5-6. Sınıf	5.52 Ortaokul 5-6. Sınıf
2.Sınıf	77.39 Kolay	72.19 Kolay	75.66 Kolay	44.51 Eğitsel Okuma	41.92 Eğitsel Okuma	43.63 Eğitsel Okuma	6.05 Ortaokul 6-7. Sınıf	8.29 Ortaokul 8-9. Sınıf	6.78 Ortaokul 6-7. Sınıf
3.Sınıf	77.2 Kolay	60.77 Orta Güçlükte	70.3 Kolay	45.46 Eğitsel Okuma	36.4 Eğitsel Okuma	41.59 Eğitsel Okuma	6.98 Ortaokul 6-7. Sınıf	11.51 Lise 11-12. Sınıf	8.76 Ortaokul 8-9. Sınıf
4.Sınıf	73.28 Kolay	66.39 Orta Güçlükte	70.92 Kolay	42.96 Eğitsel Okuma	39.98 Eğitsel Okuma	41.92 Eğitsel Okuma	7.92 Ortaokul 7-8. Sınıf	10.22 Lise 10-11. Sınıf	8.68 Ortaokul 8-9. Sınıf
5.Sınıf	73.62 Kolay	61.73 Orta Güçlükte	70.35 Kolay	43.31 Eğitsel Okuma	37.29 Eğitsel Okuma	41.61 Eğitsel Okuma	8.06 Ortaokul 8-9. Sınıf	11.83 Lise 11-12. Sınıf	9.01 Lise 9-10. Sınıf
6.Sınıf	71.75 Kolay	60.55 Orta Güçlükte	66.29 Orta Güçlükte	42 Eğitsel Okuma	36.29 Eğitsel Okuma	39.17 Eğitsel Okuma	7.65 Ortaokul 7-8. Sınıf	11.46 Lise 11-12. Sınıf	9.41 Lise 9-10. Sınıf
7.Sınıf	71 Kolay	58.53 Orta Güçlükte	66.09 Orta Güçlükte	42.47 Eğitsel Okuma	35.96 Eğitsel Okuma	39.86 Eğitsel Okuma	8.54 Ortaokul 8-9. Sınıf	12.92 Lise 12. Sınıf	10.19 Lise 10-11. Sınıf
8.Sınıf	74.19 Kolay	52.21 Orta Güçlükte	69.19 Orta Güçlükte	43.38 Eğitsel Okuma	32.69 Engelli Düzey	40.81 Eğitsel Okuma	7.16 Ortaokul 7-8. Sınıf	15.69 Lisans	8.84 Ortaokul 8-9. Sınıf

Tablo 15'teki Çetinkaya-Uzun ve Bezirci-Yılmaz formülleri ilişki matrisine göre 7 metin Çetinkaya-Uzun formülünde *bağımsız okuma* düzeyindeyken, Bezirci-Yılmaz formülünde aynı metinlerden 2'si *2-3.sınıf*, diğer 2'si ise *4-5.sınıf*, birer tane de *3-4.sınıf*, *5-6.sınıf* ve *6-7.sınıf* seviyesindedir. Çetinkaya-Uzun formülünde *eğitsel okuma* düzeyinde bulunan 145 metnin Bezirci-Yılmaz formülüne göre sayıları ve bu metinlerin çoktan aza doğru ilk 4 sıralanışı şu şekildedir; 23 metin *7-8.sınıf*, 20 metin *8-9.sınıf*, on sekizer metin *6-7.sınıf* ve *10-11.sınıf*. 27 metnin Çetinkaya-Uzun formülünde *engelli düzeyde* olduğu ve aynı metinlerden 13 tanesinin Bezirci-Yılmaz formülünde *lisans*, 10 tanesinin *akademik*, 2 tanesinin *12.sınıf* ve 1 tanesinin *11-12.sınıf* seviyesinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 15. Çetinkaya-Uzun ve Bezirci-Yılmaz Formülleri İlişki Matrisi

	İlkokul			Ortaokul				Lise				Lisans	Akademik	1-5	
	1-2. Sınıf	2-3. Sınıf	3-4. Sınıf	4-5. Sınıf	5-6. Sınıf	6-7. Sınıf	7-8. Sınıf	8-9. Sınıf	9-10. Sınıf	10-11. Sınıf	11-12. Sınıf				12. Sınıf
Bağımsız Okuma	-	2	1	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	6-10
Eğitsel Okuma	-	-	1	8	14	18	23	20	17	18	12	9	4	1	11-15
Engelli Düzey	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2	13	10	16-20

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada 1-8.sınıfların Türkçe ders kitaplarındaki 101 öyküleyici ve 78 bilgilendirici okuma ve serbest okuma metni analiz edilmiş, metinler cümle, kelime, hece sayısı ve okunabilirlik açısından incelenmiştir. İşlemler, geliştirilen yazılım ve Doğal Dil İşleme teknikleri uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

Genel ortalamalar itibariyle tüm metinlerin ortalama cümle, kelime ve hece sayıları, kelime sayısına göre ortalama cümle ve hece sayısına göre ortalama kelime uzunlukları sırasıyla 45.93, 375.98, 1009.51, 8.19 ve 2.69 iken, öyküleyici metinlerin 56.17, 415.42, 1091.18, 7.40 ve 2.63, bilgilendirici metinlerin 32.67, 324.42, 903.76, 9.95 ve 2.78, ilkokul metinlerinin 32.59, 236.87, 629.30, 7.03 ve 2.65, ortaokul metinlerinin ise 57.21, 493.58, 1330.92, 8.62 ve 2.70'tir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda ise kelime sayısına göre ortalama cümle uzunluğu bakımından farklı sonuçlar elde edilmiş; bu değerlerin tüm metinlerde 9.40 (Çarkıt ve Bahadır, 2022), 8.23 (Okur vd., 2013) ve 10.25 (Çiftçi vd., 2007); öyküleyici metinlerde 7.79 (Özçetin ve Karakuş, 2020) ve 6.77 (Okur vd., 2013); bilgilendirici metinlerde ise 10.51 (Özçetin ve Karakuş, 2020) ve 9.61 (Okur vd., 2013) olduğu görülmüştür. Okunabilirliklerin hesaplanmasında kullanılan değişkenlerden biri de hece sayısına göre ortalama kelime uzunluğudur. Metinlerin ortalama kelime uzunluğunun 2.69 (Çarkıt ve Bahadır, 2022), 2.62 (Okur vd., 2013) ve 2.61 (Çiftçi vd., 2007); öyküleyici metinlerin 2.56 (Özçetin ve Karakuş, 2020) ve 2.60 (Okur vd., 2013); bilgilendirici metinlerin 2.69 (Özçetin ve Karakuş, 2020) ve 2.65 (Okur vd., 2013) olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar mevcuttur.

Ortalama cümle, kelime ve hece sayıları itibariyle öyküleyici metinlerin bilgilendirici metinlerden, ortaokul metinlerinin ilkokul metinlerinden daha yüksek seyrettiği, en az cümleye 3.sınıfın en fazla cümleye 8.sınıfın sahip olduğu, buna karşın en az kelimenin 1.sınıfta en fazla ise 8.sınıfta yer aldığı, genel anlamda sınıf seviyesine uygun şekilde artış gözlenmesine karşın metinlerin kolaydan zora

dizilimine çok fazla dikkat edilmediği bu çalışmada tespit edilmiştir. Ortalama cümle ve kelime uzunlukları açısından bilgilendirici metinlerin öyküleyici metinlerden, ortaokul metnlerinin ilkökul metinlerinden daha yüksek olduğu, cümle ve kelime uzunluğu en az olan 1.sınıftan en fazla ortalama cümle uzunluğu olanın 7.sınıf ve en uzun hece uzunluğu olanın 6.sınıf olduğu, genellikle sınıf seviyesi arttıkça cümle ve kelime uzunluklarının da arttığı çalışma kapsamında elde edilen verilerle ortaya konmuştur. Alan yazındaki çalışmalarda metinler veya sınıf seviyeleri arasında ortalama cümle uzunluğu bakımında farklılıklar bulunduğu (Okur vd., 2013; Zorbaz, 2007), bilgilendirici metinlerin ortalama cümle uzunluğunun öyküleyici metinlerden daha fazla olduğu (Baş ve İnan-Yıldız, 2015; Okur vd., 2013; Çiftçi vd., 2007), ortalama kelime uzunluğunun ise ortalama cümle uzunluğuna göre daha yakın değerlerde seyrettiği ifade edilmektedir.

Ateşman formülüne göre tüm metinlerin ortalama okunabilirlik düzeyi (okunabilirlik sayısı) *kolay* (69.59), öyküleyici metinlerin *kolay* (73.99), bilgilendirici metinlerin *orta güçlükte* (61.12), ilkökul metnlerinin *kolay* (73.12) ve ortaokul metnlerinin *orta güçlükte* (67.98) düzeyinde olduğu görülmüştür. Çetinkaya-Uzun formülüne göre ortalama düzeyler (okunabilirlik puanı) tüm metinlerde *eğitsel okuma* (41.10), öyküleyici metinlerde *eğitsel okuma* (43.38), bilgilendirici metinlerde *eğitsel okuma* (36.88), ilkökul metinlerinde *eğitsel okuma* (42.72) ve ortaokul metinlerinde *eğitsel okumadır* (40.37). Bezirci-Yılmaz formülüne göre tüm metinlerin ortalama okunabilirlik seviyeleri (okunabilirlik değeri) ise *8-9.sınıf*(8.84), öyküleyici metinlerin *7-8.sınıf*(7.47), bilgilendirici metinlerin *11-12.sınıf* (11.81), ilkökul metnlerinin *7-8.sınıf* (7.75) ve ortaokul metnlerinin *9-10.sınıf*tır (9.37). Çarkıt ve Bahadır (2022) tarafından ortaokul Türkçe ders kitapları kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada ise Ateşman, Çetinkaya-Uzun ve Bezirci-Yılmaz formüllerine göre metinlerin ortalama düzeyleri sırasıyla *orta güçlükte* (66.42), *eğitsel okuma* (39.92) ve *10-11.sınıf* (10.54) olarak belirlenmiştir. Özçetin ve Karakuş'un (2020) aynı okunabilirlik formülleriyle yaptıkları çalışmada öyküleyici metinlerin ortalama okunabilirliklerinin 3 formüle göre *kolay* (75.54), *eğitsel okuma* (44.66) ve *7-8.sınıf* (7.25); bilgilendirici metinlerin *orta güçlükte* (63.17), *eğitsel okuma* (38.61) ve *11-12.sınıf* (11.42) olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada ortalama değerler itibarıyla her 3 formülde de öyküleyici metinlerin bilgilendirici metinlerden, ilkökul metnlerinin ortaokul metinlerinden, 1.sınıfın diğer sınıflardan daha kolay seviyede okunabilirliğe sahip olduğu, metinlerin kolaydan zora dizilimine yalnızca 1.sınıfta kısmen dikkat edildiği diğer sınıf seviyelerinde ise neredeyse hiç dikkat edilmediği, kitaplarda sınıf seviyesinin üzerinde metinler yer aldığı görülmüştür. Buna karşın en zor sınıfın belirlenmesinde ve sınıf seviyesine uygun artışın olup olmadığının tespitinde formüller arası farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ateşman ve Bezirci-Yılmaz okunabilirlik formüllerine göre 7.sınıf, Çetinkaya-Uzun'a göreyse 6.sınıf en zor sınıf olarak belirlenmiştir. Öte yandan Ateşman ve Çetinkaya-Uzun formüllerine göre yalnızca 1 ve 2.sınıflarda, Bezirci-Yılmaz formülüne göreyse 1, 2, 5, 6 ve 7.sınıflarda seviyeye uygun şekilde artış olduğu gözlenmiştir. Diğer çalışmalarda da bu çalışmayla paralellik gösteren sonuçlar elde edilmiştir; öyküleyici metinlerin bilgilendirici metinlerden daha kolay olduğu (Acar ve Karakuş, 2022; Bora ve Arslan, 2021; Baş ve İnan-Yıldız, 2015), sınıf seviyesine uygun şekilde artış olmadığı veya

nispeten uygun bir artış olduğu (Acar ve Karakuş, 2022; Çarkıt ve Bahadır, 2022; Bora ve Arslan, 2021), kitapların sınıf seviyesinin üzerinde olduğu (Acar ve Karakuş, 2022; Bağcı-Dağdeviren ve Küçüktepe, 2022; Çarkıt ve Bahadır, 2022; Özçetin ve Karakuş, 2020), metinlerin kitaplarda kolaydan zora diziliminde sunulmadığı (Bağcı-Dağdeviren ve Küçüktepe, 2022) belirtilmektedir.

Özetle; elde edilen sonuçlardan sınıf seviyesi arttıkça cümle sayılarının, cümle sayılarına bağlı olarak kelime sayılarının, kelime sayılarına bağlı olarak da hece sayılarının, ayrıca kelime sayısına göre ortalama cümle ve hece sayısına göre ortalama kelime uzunluklarının arttığı söylenebilir. Okunabilirlik formüllerine göre öyküleyici metinlerin bilgilendirici metinlerden ve ilkokul metinlerinin ortaokul metinlerinden daha kolay düzeyde oldukları, en kolay 1.sınıf iken en zorun 6 veya 7.sınıf olarak değişkenlik gösterdiği, genellikle 1 ve 2.sınıfların sınıf seviyesine uygun şekilde arttığı, kolaydan zora dizilimine tamamen olmasa da sadece 1.sınıfta dikkat edildiği ve diğer sınıf seviyelerinde neredeyse hiç dikkat edilmediği değerlendirmelerinde bulunulabilir. Bununla birlikte 1 ve 3.sınıftaki tüm metinlerin sınıf seviyesinin üzerinde olduğu fakat diğer sınıf seviyelerinde seviyeye uygun olan sayıca az da olsa metinlerin yer aldığı görülmüş, 179 metinden yalnızca 23 tanesinin sınıf seviyesine uygun olduğu saptanmıştır. Okunabilirlik düzeyleri açısından formüllerin birbirlerine göre net bir eşleştirmesi yapılamasa dahi aşağı yukarı denk gelenlerin belirlenebildiği söylenebilir. Ağırlıklı olarak Ateşman formülündeki *çok kolay* Çetinkaya-Uzun formülünde *bağımsız okumaya*, *kolay* ve *orta güçlükte eğitsel okumaya*, *zor* ise *engelli düzeye*; Ateşman formülüne göre *çok kolay* olanlar Bezirci-Yılmaz formülünde *ilkokul* veya *ortaokula*, *kolay* olanlar *ortaokula*, *orta güçlükte* olanlar *liseye*; *zor* olanlar *akademik düzeye*; Çetinkaya-Uzun formülünde *bağımsız okuma* olanlar Bezirci-Yılmaz formülünde *ilkokul* veya *ortaokula*, *eğitsel okuma* olanlar *ortaokula*, *engelli düzeyde* olanlar ise *lisans* veya *akademik düzeye* denk gelmiştir. Öte yandan Bezirci-Yılmaz'ın ilkokuldan akademik düzeye kadar olacak şekilde metnin doğrudan sınıf olarak seviyesini referanslayan tek formül olduğunu, bunun detaylı düzeylendirme ve değerlendirme yapmaya imkân tanıdığını belirtmek gerekir.

Öneriler

Okunabilirlik değerlerinin metin yazarları, yayınevleri ve ilgili kurullar tarafından dikkate alınmasının ve bu verilerin göz önünde bulundurulmasının faydaları olabilir. Sınıf seviyesine uygun metinlerin hazırlanmasıyla, bunların belirli kriterlere göre seçilerek ders kitaplarına konulmasıyla, sınıf seviyesine paralel olarak okunabilirliklerin kademeli olarak artırılmasıyla, bir sınıf seviyesindeki metinlerin kolaydan zora doğru artan şekilde dizilmesiyle, metinlerden başta bulunanların daha kolay olması ve ilerledikçe zorlaşması şeklinde yerleştirilmesiyle okuyucu ilgisinin oluşması, bu ilginin dinamik tutulması ve artması sağlanabilir. Bu açıdan metinlerin ölçülebilir özelliklerinden olan okunabilirlik, seviyeye uygun metinlerin seçiminde ve kitaptaki metinlerin sıralanmasında bir ölçüt olarak kullanılabilir. Ayrıca, kitaplarda bulunan veya yeni eklenmesi düşünülen metinlerin okunabilirlikleri hesaplandıktan sonra seviyeye uygun olmayanlar gözden geçirilebilir, okunabilirliği yüksek/düşük olanları seviyeye uygun hale getirmek için metinler düzenlenebilir. Okunabilirliği düşürmenin kelime sayısı olarak cümle uzunluğunu düşürmek ve hece sayısı olarak kelime uzunluğunu düşürmek gibi 2

yolu vardır; tersi şekilde de okunabilirlik yükselecektir. Yüksek okunabilirliğe sahip bir metnin okunabilirlik düzeyini düşürmek ve sınıf seviyesine uygun hale getirmek için metindeki cümleler daha az sayıda kelimeyle oluşturulmalı, gerekirse cümleler aynı anlamı verecek şekilde parçalanmalı ve cümle sayısı arttırılmalıdır. Düşük okunabilirliğe sahip bir metnin okunabilirliği ise cümlelerin daha fazla sayıda kelimeyle oluşturulmasıyla yükseltilebilir. Bu işlem aynı zamanda kelimelerin hece sayıları dikkate alınarak da gerçekleştirilebilir. Zira kelime sayısına göre ortalama cümle uzunluğunun okunabilirlik üzerinde oluşturduğuna benzer bir etki, hece sayısına göre ortalama kelime uzunluğuyla da sağlanabilmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Yazarların Katkı Oranı

Çalışma, yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“İlkokul ve Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Okunabilirliklerinin İncelenmesi” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Acar, Y. ve Karakuş, N. (2022). Türkçe ve Türk Kültürü 5-8. seviye ders kitaplarındaki metinlerin okunabilirlik yönünden incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 7(1), 189-203. <https://doi.org/10.54979/turkegitimdergisi.1112789>
- Akbulut, A. S. (2022). İnternet ortamındaki şeffaf plak tedavisi ile ilgili bilgilerin okunabilirlik analizi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Dergisi*, 4(1), 7-11. <https://doi.org/10.51122/neudentj.2022.2>
- Ateşman, E. (1997). Türkçede okunabilirliğin ölçülmesi. *Dil Dergisi*, (58), 71-74.
- Ay, İ. E. ve Duranoğlu, Y. (2022). Göz damlası prospektüslerinin okunabilirlik düzeyinin değerlendirilmesi. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 27(1), 55-59. <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.993863>
- Bağcı-Dağdeviren, Ş. ve Küçüktepe, C. (2022). İlkokul Türkçe ders kitaplarındaki serbest okuma metinlerinin okunabilirlik düzeylerinin farklı yaklaşımlara göre hesaplanması ve sonuçların karşılaştırılması. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi (ÇEDAR)*, 5(2), 17-34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/chedar/issue/69085/1033888>

- Baş, B. ve İnan-Yıldız, F. (2015). 2. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin okunabilirlik açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 52-61. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17396/181918>
- Bezirci, B. ve Yılmaz, A. E. (2010). Metinlerin okunabilirliğinin ölçülmesi üzerine bir yazılım kütüphanesi ve Türkçe için yeni bir okunabilirlik ölçütü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 12(3), 49-62. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deumffmd/issue/40831/492667>
- Bora, A. ve Arslan, M. A. (2021). Türkçe ders (5, 6, 7, 8) kitaplarındaki metinlerin okunabilirlik yönünden incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(1), 222-236. <https://doi.org/10.7884/teke.5244>
- Bozkurt, A., Şahin, B. ve Bağcı, Z. (2022). Evaluation of readability and content of texts on autism spectrum disorder. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 7(2), 291-300. <https://doi.org/10.35232/estudamhsd.1035882>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (15. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çarkıt, C. ve Bahadır, H. İ. (2022). Ortaokul Türkçe ders kitapları millî mücadele ve Atatürk teması metinlerinin okunabilirlik düzeyleri üzerine bir inceleme. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 11(1), 103-111. <https://doi.org/10.30703/cije.949768>
- Çetinkaya, G. (2010). *Türkçe Metinlerin okunabilirlik düzeylerinin tanımlanması ve sınıflandırılması* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiftçi, Ö., Çeçen, M. A. ve Melanhoğlu, D. (2007). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin okunabilirlik açısından değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 206-219. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6136/82304>
- Dağıstanlı, İ. ve Zeytinoğlu, E. (2022). Şirket performansı ve sürdürülebilirlik raporlarının okunabilirliği: Borsa İstanbul üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 2406-2420. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1509>
- Değirmenci, K. (2022). Diş protezi hakkında bilgi sunan Türkçe internet sitelerinin okunabilirlik düzeylerinin değerlendirilmesi: Nitel Araştırma. *Türkiye Klinikleri Journal of Dental Sciences*, 28(4), 905-912. <https://doi.org/10.5336/dentalsci.2022-89887>
- Eren, A. E. ve Taş, S. (2022). Evaluation intelligibility of urology consent forms. *Endourology Bulletin*, 14(3): 57-62. <https://doi.org/10.54233/endouroloji.1161827>
- Eryılmaz, M. A., Solak, I., Ay, E. ve Kozanhan, B. (2022). Evaluation of readability of Turkish websites on obesity and bariatric surgery. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 12(1), 41-45. <https://doi.org/10.33808/clinexphealthsci.763167>

- MEB (2017). *İlköğretim kurumları (ilkokul-ortaokul) haftalık ders çizelgesi*. https://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_02/22163752_Yizelge.pdf
- MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). California: Sage Publications.
- Okur, A., Arı, G., Ersoyol, F. ve Okur, E. (2013). Readability of Texts Turkish Textbooks in Grades 5. *Sakarya University Journal of Education*, 3(2), 65-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/suje/issue/20633/220016>
- Otu, M. ve Karagözoğlu, Ş. (2022). Fibromiyalji sendromu ile ilgili Türkiye'deki bilgi sunan web sitelerinin okunabilirlik, içerik ve kalite açısından incelenmesi. *Türk Osteoporoz Dergisi*, 28, 19-25. <https://doi.org/10.4274/tod.galenos.2021.75508>
- Özbay, M. (2003). *Öğretmen görüşlerine göre Ankara merkez ilköğretim okullarında Türkçe öğretimi*. Ankara: Gölge Ofset Matbaacılık.
- Özçetin, K. ve Karakuş, N. (2020). 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin okunabilirlik yönünden incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5(1), 175-190. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkegitimdergisi/issue/54397/731948>
- Sarıçam, İ., Kösecioğulları, U. ve Bozkurt, M. (2021). 2020-Lgs Türkçe sorularının okunabilirlik açısından incelenmesi. *International Journal of Language Academy*, 9(1), 321-33. <https://doi.org/10.29228/ijla.49671>
- Temur, T. (2003). Okunabilirlik (readability) kavramı. *Türklük bilimi araştırmaları*, 13, 169-182. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16954/177007>
- Yaran, M. ve Özkan, E. (2022). Ergoterapi ile ilgili çevrimiçi bilgilerin kalitesi ve okunabilirliği. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 10(2), 45-52. <https://doi.org/10.30720/ered.904799>
- Zemberek. (2015, 12 Temmuz). *Açık kaynak kodlu Türkçe doğal dil işleme kütüphanesi*. <http://code.google.com/p/nzemberek>
- Zorbaz, K. Z. (2007). Türkçe ders kitaplarındaki masalların kelime - cümle uzunlukları ve okunabilirlik düzeyleri üzerine bir değerlendirme. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(1), 87-101. <https://dergipark.org.tr/en/pub/eku/issue/5445/73894>

Extended Abstract

Turkish primary and secondary school coursebooks for grades 1-8 were used in this study. Except for poetry, theater, stage plays, and listening/watching texts from one publishing company from each grade level, all reading and free reading materials were used. A total of 179 texts, 101 narrative and 78 informative, were analyzed. The length of the phrases, words, and syllables in the texts was examined. The readability of the three most popular and widely used formulae for Turkish, namely Ateşman, Çetinkaya-Uzun, and Bezirci-Yılmaz, was

also determined and assessed. Natural Language Processing techniques were used in conjunction with the software created for this project to carry out the tasks. The data were analyzed in terms of narrative/informative text types, primary/secondary school level, increase in accordance with the grade level, sequence from easy to difficult, and suitability for the grade level.

In terms of general averages, the average sentence, word and syllable numbers of all texts, average sentence and syllable number according to the number of words are 45.93, 375.98, 1009.51, 8.19 and 2.69, respectively while 56.17, 415.42, 1091.18, 7.40 and 2.63 of the narrative texts are informative. 32.67, 324.42, 903.76, 9.95 and 2.78 for primary school texts, 32.59, 236.87, 629.30, 7.03 and 2.65 for primary school texts, 57.21, 493.58, 1330.92, 8.62 and 2.70 for secondary school texts. In terms of the average number of sentences, words, and syllables, narrative texts are more complex than informative texts, secondary school texts are more complex than primary school texts, the third grade has the fewest sentences and the eighth grade has the most sentences, while the first grade has the fewest words and the eighth grade has the most. The sequence of the texts from easy to hard is not given much consideration, even though there is generally a rise per grade level. The first grade has the shortest sentence and word length, the seventh grade has the longest average sentence length, and the sixth grade has the longest syllable length. In terms of average sentence and word lengths, informative texts are longer than narrative texts, secondary school texts are longer than primary school texts, and so on. The arrangement of the texts from easy to hard is only given attention in the first grade; in the other grade levels, they are presented in a mixed way without consideration for the length of the sentences and words as the grade level grows.

The narrative texts are typically easy (65.35%), the informative texts are medium difficulty (69.23%), the primary school texts are easy (51.22%), and the secondary school texts are medium difficulty (54.64%), according to the Ateşman formula for text evaluation. The average readability of all texts was easy (69.59), easy for narrative texts (73.99), medium for informative texts (61.12), easy for primary school texts (73.12), and medium for secondary school texts (67.98), according to the readability number. Narrative texts are simpler to read than informative writings, and primary school texts are easier to read than secondary school texts. The easiest grade is the first grade (78.95, easy) while the most difficult one is the seventh grade (66.09, medium difficulty).

The majority of the narrative (94.06%), informative (64.10%), primary school (84.15%), and secondary school texts (78.35%) are at the level of educational reading when the data are evaluated using the Çetinkaya-Uzun formula. The average readability of all texts is at the educational reading level, which is at 41.10, 43.38 for educational reading of narrative texts, 36.88 for educational reading of informative texts, 42.72 for educational reading of primary school texts, and 40.37 for educational reading of secondary school texts. According to research, narrative and informative texts are simpler to read than secondary school texts. While first-grade texts are the easiest to read (45.15, educational reading), sixth-grade texts are the hardest (39.17, educational reading).

According to the Bezirci-Yılmaz formula, it can be noted that primary school texts for grades 7-8 (18.29%), undergraduate (19.23%), and grade 7-8 (18.81%) employ primarily narrative texts, while secondary school texts were at the level of grades 8-9 (14.43%). The average readability of all texts is 8-9th grade (8.84), for narrative texts it is 7-8th grade (7.47), for informative texts it is 11-12th grade (11.81), for primary school texts it is 7-8th grade (7.75), and for secondary school texts it is 9-10th grade (9.37). Narrative texts are simpler to read than informative texts, and primary school texts are easier to read than secondary school texts. The easiest grade to read is the first grade (5.52, 5-6th grade), whereas the most difficult is the seventh grade (10.19, 10-11th grade).

The findings demonstrated that as the grade level rises, so do the number of sentences, the number of words dependent upon the number of sentences, the number of syllables dependent upon the number of words, and the average word length dependent upon the average number of words, average number of sentences, and average

number of syllables. The first grade is the easiest, and the sixth or seventh grade is the most difficult, according to the three formulas. The first and second grades typically increase in difficulty per grade level, and they are completely arranged from easy to difficult. The narrative type is informative, and the primary school level is easier than the secondary school level. Although not, it can be evaluated that only the first grade is paid attention and almost no attention is paid at other grade levels. However, it was noted that all of the texts in the first and third grades were above grade level, whereas only 23 of 179 texts were determined to be appropriate for the grade level in the other school levels. Regarding readability levels, it can be highlighted that although a precise comparison between the formulas cannot be made, the approximate equivalent ones can be inferred. In the Ateşman formula, independent reading, the easy and medium difficulty for educational reading, and challenging for impaired level are mostly included in the very easy Çetinkaya-Uzun formula; The Ateşman formula states that they are quite simple. According to the Bezirci-Yılmaz formula, they attend primary or secondary school; forces academic level; people who can read independently according to the Çetinkaya-Uzun formula would attend primary or secondary school; people who can read for academic purposes would attend secondary school; and people with disabilities would attend undergraduate or academic level. However, it should be emphasized that Bezirci-Yılmaz is the only formula that specifically refers to the text's class level, from elementary school to academic level, allowing for thorough levelling and grading.

Ekler

Ek 1. Araştırma Verisi

Sınıf	Sıra	Metin	Başlık	İlkel (I)	Ortak (O)	Bilgi (B)	Toplam Kelime	Toplam Hece	Toplam Cümle	Kelime Ortalama Hece Sayısı (K ₁ , OS ₁)	Cümle Ortalama Kelime Sayısı (C ₁ , OS ₁)	Okunabilirlik Sayısı	Okunabilirlik Düzeyi	Okunabilirlik Puanı	Eğitim Düzeyi	H3	H4	H5	H6	Okunabilirlik Değeri	Sınıf Seviyesi	Okul Kademesi	Sınıf Düzeyi
1	1	1	Otlam Lokanta	İ	Ö	Ö	180	476	37	2,64	4,86	79,89	Kolay	45,38	8 ve 9. Sınıf	1,22	0,81	0,87	0,05	4,73	İlköğretim	İlkokul	4-5. Sınıf
1	2	2	Karabaklak ile Tomurcuk	İ	Ö	Ö	181	438	44	2,42	4,11	90,87	Çok Kolay	51,94	5, 6 ve 7. Sınıf	0,98	0,50	0,11	0,09	4,23	İlköğretim	İlkokul	4-5. Sınıf
1	3	3	Kırmızı Balon	İ	Ö	Ö	150	392	30	2,61	5,00	80,78	Kolay	46,06	8 ve 9. Sınıf	1,33	0,63	0,27	0,07	4,88	İlköğretim	İlkokul	4-5. Sınıf
1	4	4	Uzay	İ	B	B	84	218	12	2,60	7,00	76,29	Kolay	44,58	8 ve 9. Sınıf	2,08	1,17	0,33	0,00	5,72	İlköğretim	Ortaokul	5-6. Sınıf
1	5	5	Bir Okul Gezisi	İ	Ö	Ö	208	558	39	2,68	5,33	77,13	Kolay	43,93	8 ve 9. Sınıf	1,62	0,69	0,21	0,15	6,18	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
1	6	6	Antik	İ	B	B	110	301	20	2,74	5,50	74,54	Kolay	42,37	8 ve 9. Sınıf	1,15	1,30	0,35	0,05	5,48	İlköğretim	Ortaokul	5-6. Sınıf
1	7	7	23 Nisan Kuthi Olsun!	İ	Ö	Ö	169	441	31	2,61	5,46	79,76	Kolay	45,72	8 ve 9. Sınıf	1,52	0,87	0,16	0,13	5,97	İlköğretim	Ortaokul	5-6. Sınıf
1	8	8	Delemin Madalyası	İ	Ö	Ö	151	428	30	2,83	5,03	71,81	Kolay	40,28	8 ve 9. Sınıf	1,30	1,07	0,43	0,03	5,06	İlköğretim	Ortaokul	5-6. Sınıf
1	9	9	Ekeraza	İ	Ö	Ö	186	545	32	2,93	5,81	65,94	Orta Güçlükte	37,03	8 ve 9. Sınıf	1,41	1,06	0,66	0,19	7,62	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
1	10	10	Başına İktidarım!	İ	B	B	177	395	23	2,52	6,83	79,93	Kolay	46,81	8 ve 9. Sınıf	1,61	1,13	0,43	0,09	6,28	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
1	11	11	İbnü Sina	İ	Ö	Ö	162	408	29	2,52	5,59	83,06	Kolay	47,95	8 ve 9. Sınıf	1,21	0,66	0,52	0,03	5,13	İlköğretim	Ortaokul	5-6. Sınıf
1	12	12	Elektrik Kesildi! Nasıl Kitap Okuyacak?	İ	Ö	Ö	143	354	22	2,48	6,50	82,41	Kolay	48,18	8 ve 9. Sınıf	1,73	1,14	0,18	0,00	4,96	İlköğretim	İlkokul	4-5. Sınıf
2	1	13	Geçek Arkadaş	İ	Ö	Ö	152	347	39	2,28	3,90	96,94	Çok Kolay	55,71	5, 6 ve 7. Sınıf	0,82	0,41	0,83	0,00	2,61	İlköğretim	İlkokul	2-3. Sınıf
2	2	14	Geçek Gözüllü Olmak	İ	B	B	148	447	33	3,02	6,43	60,69	Orta Güçlükte	34,09	10, 11 ve 12. Sınıf	1,57	1,00	0,83	0,35	9,77	Lise	Lise	9-10. Sınıf
2	3	15	Aşkın Dönüşü	İ	Ö	Ö	287	745	70	2,60	4,10	83,84	Kolay	47,38	8 ve 9. Sınıf	1,19	0,59	0,20	0,04	3,89	İlköğretim	İlkokul	3-4. Sınıf
2	4	16	Nusratin Hocanın Köyünde	İ	B	B	205	550	24	2,68	8,54	68,74	Orta Güçlükte	40,81	8 ve 9. Sınıf	2,71	1,42	0,54	0,04	7,94	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
2	5	17	Cocukluktaki Bayramlar	İ	Ö	Ö	117	335	20	2,86	5,85	68,53	Orta Güçlükte	38,74	8 ve 9. Sınıf	1,85	1,00	0,30	0,20	7,40	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
2	6	18	Atatürk'ün Gülhane Armağamı	İ	Ö	Ö	233	605	36	2,60	6,47	77,62	Kolay	45,06	8 ve 9. Sınıf	1,83	0,83	0,28	0,14	6,92	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
2	7	19	Seyit Onbaşı	İ	B	B	265	699	39	2,64	6,79	75,12	Kolay	43,68	8 ve 9. Sınıf	2,08	0,95	0,46	0,05	6,45	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
2	8	20	Ülmemi Seviorum	İ	Ö	Ö	268	695	33	2,59	8,12	79,44	Kolay	43,55	8 ve 9. Sınıf	2,00	1,18	0,40	0,09	7,82	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
2	9	21	Ben Her Gün Bir Şey Olacağım	İ	Ö	Ö	276	717	45	2,60	6,13	78,45	Kolay	45,36	8 ve 9. Sınıf	1,40	1,09	0,40	0,04	5,74	İlköğretim	Ortaokul	5-6. Sınıf
2	10	22	Şiirli Sözceker	İ	B	B	139	413	17	2,97	8,18	58,12	Orta Güçlükte	33,67	10, 11 ve 12. Sınıf	2,18	1,00	0,76	0,59	13,24	Lisans	Lisans	
2	11	23	Farklı Arkadaşım	İ	B	B	199	535	22	2,83	8,59	62,68	Orta Güçlükte	36,92	8 ve 9. Sınıf	2,59	1,32	0,82	0,14	9,54	Lise	Lise	9-10. Sınıf
2	12	24	Naz'm Bilgisayar Sevdası	İ	Ö	Ö	333	891	64	2,68	5,20	77,75	Kolay	44,24	8 ve 9. Sınıf	1,30	0,80	0,41	0,11	5,85	İlköğretim	Ortaokul	5-6. Sınıf
2	13	25	Tekneğin İcadi	İ	B	B	190	518	21	2,73	9,05	65,68	Orta Güçlükte	39,19	8 ve 9. Sınıf	1,90	1,90	0,24	0,43	12,23	Lise	Lise	12. Sınıf
2	14	26	Akılmdaki İcazlar	İ	Ö	Ö	221	539	33	2,44	6,70	83,36	Kolay	48,94	8 ve 9. Sınıf	1,67	0,64	0,45	0,00	5,14	İlköğretim	Ortaokul	5-6. Sınıf
2	15	27	Bilge Hangi Spoon Yapacak?	İ	Ö	Ö	175	473	28	2,70	6,25	73,93	Kolay	42,52	8 ve 9. Sınıf	1,61	1,11	0,36	0,11	6,65	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
2	16	28	Kalvathının Önemli	İ	B	B	135	384	16	2,84	8,44	62,53	Orta Güçlükte	36,71	8 ve 9. Sınıf	2,38	1,38	0,69	0,25	10,48	Lise	Lise	10-11. Sınıf
2	17	29	Fubolcu Efe	İ	Ö	Ö	282	794	43	2,82	6,56	68,59	Orta Güçlükte	39,29	8 ve 9. Sınıf	1,88	0,86	0,63	0,16	7,83	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
2	18	30	Güllük	İ	Ö	Ö	268	727	40	2,71	6,60	72,36	Kolay	41,82	8 ve 9. Sınıf	2,18	1,13	0,40	0,10	7,11	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
2	19	31	Mevsimler	İ	B	B	177	375	38	2,12	4,66	101,55	Çok Kolay	59,24	5, 6 ve 7. Sınıf	0,68	0,50	0,00	0,00	2,48	İlköğretim	İlkokul	2-3. Sınıf
2	20	32	Ufuek Videok	İ	Ö	Ö	310	863	46	2,78	6,74	69,39	Orta Güçlükte	39,93	8 ve 9. Sınıf	1,85	1,33	0,46	0,11	7,34	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
2	21	33	Özgür Olmak Ya Da Olmamak	İ	B	B	215	566	38	2,63	5,66	78,29	Kolay	44,92	8 ve 9. Sınıf	1,08	0,68	0,34	0,26	7,54	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
2	22	34	Bölüşmek Kolay Değildir.	İ	Ö	Ö	109	267	16	2,45	6,81	82,63	Kolay	48,55	8 ve 9. Sınıf	1,63	0,69	0,31	0,06	5,91	İlköğretim	Ortaokul	5-6. Sınıf

Ateşman: $= 198,825 - 40,175 \cdot X_1 - 2,61 \cdot X_2$
 $= 118,823 - 25,987 \cdot OSU - 0,971 \cdot OTU$

Bezirici-Yılmaz: $= \sqrt{OKS} - (H3 + 0,84 + H4 + 1,5 + H5 + 3,5 + H6 + 26,25)$

5	1	83	Hoşça Kalın, Güle Güle	B	528	1335	61	2.53	8.66	74.65	Kalay	44.71	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.02	1.16	0.46	0.11	8.35	İlköğretim	Ortaokul	8-9. Sınıf
5	2	84	Anadolulu da Komukseverlik Gelenekseldir	O	350	994	30	2.84	11.67	54.28	Orta Göçüklükte	33.69	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	2.90	2.07	1.00	0.43	15.43	Lisans	Lisans	9-10. Sınıf
5	3	85	Çocuk ve Baloncu	O	380	1029	39	2.71	9.74	64.60	Orta Güçlüklükte	38.99	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.13	1.62	0.49	0.10	9.59	Lise	Lise	9-10. Sınıf
5	4	86	Dumuluşun Savaşı	O	197	545	22	2.77	8.95	64.31	Orta Güçlüklükte	38.24	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.77	1.50	0.55	0.09	8.91	İlköğretim	Ortaokul	8-9. Sınıf
5	5	87	6 Mart 1915 Gecesi	O	547	1478	58	2.70	9.43	65.66	Orta Güçlüklükte	39.45	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.71	1.38	0.62	0.21	10.61	Lise	Lise	10-11. Sınıf
5	6	88	Şahin Bey	O	592	1537	65	2.60	9.11	70.75	Kalay	42.51	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.26	1.28	0.48	0.18	9.70	Lise	Lise	9-10. Sınıf
5	7	89	Bu Nehir BİZİM	O	1028	2868	154	2.79	6.68	69.32	Orta Güçlüklükte	39.84	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.71	1.06	0.47	0.22	8.36	Ortaokul	Ortaokul	8-9. Sınıf
5	8	90	Oaklınd Adası	O	368	1011	41	2.75	8.98	65.03	Orta Güçlüklükte	38.71	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.80	1.54	0.68	0.10	9.29	Lise	Lise	9-10. Sınıf
5	9	91	Deprem	O	512	1359	76	2.64	6.74	75.31	Kalay	43.76	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.50	0.95	0.50	0.14	7.45	Ortaokul	Ortaokul	7-8. Sınıf
5	10	92	Böğaç Han	O	317	739	42	2.33	7.55	85.47	Kalay	50.91	Bağımsız Okuma	5.6 ve 7. Sınıf	1.88	0.81	0.10	0.02	5.32	Ortaokul	Ortaokul	5-6. Sınıf
5	11	93	Geyik Ana	O	418	1069	43	2.56	9.72	70.71	Kalay	42.92	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.28	1.16	0.63	0.28	11.32	Lise	Lise	11-12. Sınıf
5	12	94	Çocuk Bahçesindeki Bekçi	O	439	1170	55	2.67	7.98	70.92	Kalay	41.81	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.00	1.20	0.49	0.15	8.48	Ortaokul	Ortaokul	8-9. Sınıf
5	13	95	Özgürlik	O	256	587	31	2.29	8.26	85.45	Kalay	51.22	Bağımsız Okuma	5.6 ve 7. Sınıf	2.35	0.68	0.19	0.03	6.11	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
5	14	96	Çilembik	O	498	1366	112	2.74	4.45	77.10	Kalay	43.28	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.08	0.82	0.33	0.08	4.90	İlköğretim	İlköğretim	4-5. Sınıf
5	15	97	Spor ve Bedenimiz	O	156	412	16	2.64	9.75	67.27	Orta Güçlüklükte	40.72	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.63	1.06	0.31	0.23	10.95	Lise	Lise	10-11. Sınıf
5	16	98	Dedem in Öyküsü	O	361	942	48	2.61	7.52	74.36	Kalay	43.71	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.31	0.94	0.35	0.15	7.96	Ortaokul	Ortaokul	7-8. Sınıf
5	17	99	İyiğin Değerini Bilen Kim?	O	336	822	47	2.45	7.15	81.88	Kalay	48.31	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.04	0.81	0.32	0.00	5.38	Ortaokul	Ortaokul	5-6. Sınıf
5	18	100	Büyüklere Saygı	O	296	858	35	2.90	8.46	60.30	Orta Güçlüklükte	35.28	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.23	1.43	0.77	0.37	11.80	Lise	Lise	11-12. Sınıf
5	19	101	Yaşama Sevinç	O	195	475	28	2.44	6.96	82.79	Kalay	48.76	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.64	0.68	0.14	0.00	5.10	Ortaokul	Ortaokul	5-6. Sınıf
5	20	102	Bir Baraklık Sütüm Hatırı	O	356	906	27	2.54	13.19	62.17	Orta Güçlüklükte	39.88	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.15	1.63	0.85	0.22	13.54	Lisans	Lisans	5-6. Sınıf
5	21	103	Barakod	O	251	691	28	2.75	8.96	64.83	Orta Güçlüklükte	38.58	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.50	1.82	0.50	0.14	9.62	Lise	Lise	9-10. Sınıf
5	22	104	Sosyal Medya Psikolojimizi Etkiliyor	O	271	789	25	2.91	10.84	53.57	Orta Güçlüklükte	32.64	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	2.88	1.72	0.80	0.56	15.62	Lisans	Lisans	9-10. Sınıf
5	23	105	Akallı Ulaşım Sistemleri	O	401	1158	25	2.89	16.04	40.94	Zor	28.20	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	4.48	3.04	1.28	0.52	20.60	Akademik	Akademik	9-10. Sınıf
5	24	106	Pastör	O	255	669	25	2.62	10.20	66.80	Orta Güçlüklükte	40.74	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.08	1.56	0.48	0.08	9.42	Lise	Lise	11-12. Sınıf
6	1	107	Bu Da Benim Öyküm	O	295	896	35	2.83	8.43	62.97	Orta Güçlüklükte	36.99	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.31	1.51	0.54	0.34	11.29	Lise	Lise	11-12. Sınıf
6	2	108	Çocuk Kışkırtıcı	O	530	1381	82	2.61	6.46	77.27	Kalay	44.83	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.59	0.88	0.45	0.06	6.14	Ortaokul	Ortaokul	6-7. Sınıf
6	3	109	Cephane Savaşında Klap	O	155	420	16	2.71	9.69	64.68	Orta Güçlüklükte	39.00	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.38	1.50	0.94	0.13	10.23	Lise	Lise	10-11. Sınıf
6	4	110	Türk Akarının Cesareti	O	290	811	40	2.80	7.25	67.55	Orta Güçlüklükte	39.11	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.95	1.20	0.68	0.08	7.51	Ortaokul	Ortaokul	7-8. Sınıf
6	5	111	Yaşlı Nise	O	418	1062	57	2.54	7.33	77.61	Kalay	45.68	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.16	0.91	0.26	0.09	6.85	Ortaokul	Ortaokul	6-7. Sınıf
6	6	112	15 Temmuz	O	203	585	12	2.88	16.92	38.90	Zor	27.51	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	3.50	3.50	1.67	0.67	23.09	Akademik	Akademik	6-7. Sınıf
6	7	113	Çanakçakale Türküsü'nün Hikayesi	O	234	664	20	2.84	11.70	54.29	Orta Güçlüklükte	33.72	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	3.25	3.05	0.60	0.15	12.49	Lise	Lise	12. Sınıf
6	8	114	Aziz Sunar	O	898	2495	102	2.78	8.80	64.22	Orta Güçlüklükte	38.07	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.25	1.53	0.61	0.29	11.12	Lise	Lise	11-12. Sınıf
6	9	115	İnsanlar Zamanı Eskiden Nasıl Ölçerdi?	O	458	1216	50	2.76	9.16	63.95	Orta Güçlüklükte	38.15	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.46	1.48	0.74	0.30	11.62	Lise	Lise	11-12. Sınıf
6	10	116	Teknoloji Bağlılığı	O	214	659	21	3.08	10.19	48.51	Zor	28.90	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	2.24	2.10	1.33	0.48	15.04	Lisans	Lisans	8-9. Sınıf
6	11	117	Atatürk'ün Geometri Kitabı	O	300	831	35	2.77	8.57	65.17	Orta Güçlüklükte	38.52	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.14	2.17	0.37	0.11	8.96	Ortaokul	Ortaokul	8-9. Sınıf
6	12	118	Vernek Çoğalmaktadır	O	352	898	38	2.55	9.26	72.16	Kalay	43.53	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.11	1.47	0.45	0.13	9.13	Lise	Lise	9-10. Sınıf
6	13	119	Güneys Kanat	O	508	1326	78	2.61	6.51	76.96	Kalay	44.67	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.65	1.27	0.19	0.04	5.69	Ortaokul	Ortaokul	5-6. Sınıf
6	14	120	Sır Tutamayan At Bakıcısı	O	500	1395	61	2.79	8.20	65.34	Orta Güçlüklükte	38.36	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.26	1.33	0.57	0.21	9.71	Lise	Lise	9-10. Sınıf
6	15	121	Memek Etiklerimiz	O	465	1291	46	2.78	10.11	60.90	Orta Güçlüklükte	36.86	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.67	2.11	0.54	0.24	11.72	Lise	Lise	11-12. Sınıf
6	16	122	Afyon	O	403	1103	41	2.74	9.83	63.21	Orta Güçlüklükte	38.15	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.80	1.66	0.59	0.12	9.96	Lise	Lise	9-10. Sınıf
6	17	123	Su Kirliliği	O	359	1064	35	2.96	10.26	52.98	Orta Güçlüklükte	31.84	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	3.46	1.97	0.89	0.20	12.07	Lise	Lise	12. Sınıf
6	18	124	Şimşeklerle Yıldırımlar	O	311	818	29	2.63	10.72	65.17	Orta Güçlüklükte	40.06	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.03	1.55	0.66	0.21	11.62	Lise	Lise	11-12. Sınıf
6	19	125	Tarhananın Öyküsü	O	354	1022	46	2.89	7.70	62.75	Orta Güçlüklükte	36.33	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.98	1.65	0.61	0.15	8.89	Ortaokul	Ortaokul	8-9. Sınıf
6	20	126	Bisiklet Zamanı	O	403	1113	42	2.76	9.60	62.83	Orta Güçlüklükte	37.74	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.10	1.76	0.93	0.12	10.17	Lise	Lise	10-11. Sınıf
6	21	127	Yemek, İçecek ve Sındırma	O	448	1207	56	2.69	8.00	69.71	Kalay	41.04	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.96	1.59	0.48	0.07	7.80	Ortaokul	Ortaokul	7-8. Sınıf
6	22	128	Obezite Hakkında 10 Soru 10 Cevap	O	304	923	39	3.04	7.79	56.50	Orta Güçlüklükte	32.35	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	2.31	1.44	0.82	0.36	11.30	Lisans	Lisans	11-12. Sınıf
6	23	129	Çiçik	O	480	1351	40	2.81	12.00	54.43	Orta Güçlüklükte	44.03	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.50	2.00	0.90	0.18	13.01	Lisans	Lisans	6-7. Sınıf
6	24	130	Sen De Bir Yılık Yap	O	810	2175	129	2.66	6.28	74.56	Kalay	32.95	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.86	1.86	1.00	0.33	6.17	Ortaokul	Ortaokul	9-10. Sınıf
6	25	131	Dostluğa Dair	O	183	479	20	2.62	9.15	69.79	Kalay	41.92	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.05	1.65	0.40	0.15	9.34	Lise	Lise	9-10. Sınıf
6	26	132	Sewi Filozofu Yılmaz Ermer	O	500	766	30	2.64	0.67	67.48	Orta Güçlüklükte	40.80	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.33	1.50	0.47	0.03	8.25	İlköğretim	Ortaokul	8-9. Sınıf

7	1	133	Anlamlı İhhamı	0	0	691	1828	92	2.65	7.51	72.94	Kolay	427.78	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.28	1.20	0.38	0.08	7.27	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
7	2	134	Münşe	0	0	689	1805	77	2.62	8.95	70.22	Kolay	420.06	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.57	1.44	0.35	0.06	8.06	İlköğretim	Ortaokul	8-9. Sınıf
7	3	135	Ötuller! İlk Hedefimiz...	0	0	545	1442	71	2.65	7.68	72.49	Kolay	424.61	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.83	1.23	0.52	0.07	7.36	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
7	4	136	Öğretmenimizden Af Dileyecsiniz	0	0	362	967	34	2.67	10.65	63.72	Orta Güçlükte	399.07	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.44	1.18	0.68	0.24	11.85	Lise	Lise	11-12. Sınıf
7	5	137	Bir Şahidin Son Mektubu	0	0	610	1522	77	2.50	7.92	77.91	Kolay	462.29	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.99	0.92	0.44	0.03	6.47	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
7	6	138	Barış Marşı	0	B	545	1474	47	2.70	11.00	59.90	Orta Güçlükte	372.8	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.60	1.98	0.55	0.19	12.25	Lise	Lise	12. Sınıf
7	7	139	Sol Aygün	0	0	906	2359	90	2.60	10.07	67.95	Orta Güçlükte	41.38	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.41	1.72	0.46	0.17	10.32	Lise	Lise	10-11. Sınıf
7	8	140	İnsanlarla Gezinme Şiiri	0	B	621	1761	54	2.84	11.50	54.88	Orta Güçlükte	339.96	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	3.06	1.87	0.93	0.46	15.45	Lisans	Lisans	10-11. Sınıf
7	9	141	Üç Soru	0	0	946	2437	83	2.58	11.40	65.58	Orta Güçlükte	40.81	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.07	1.82	0.57	0.11	10.75	Lise	Lise	10-11. Sınıf
7	10	142	Türk Mirişi Kültüründe Kalma	0	B	654	1870	50	2.86	13.68	49.81	Orta Güçlükte	31.82	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	3.28	2.40	0.98	0.56	17.90	Akademik	Akademik	10-11. Sınıf
7	11	143	Muhacir Osman	0	0	1050	2667	154	2.54	6.82	78.99	Kolay	462.20	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.80	1.00	0.25	0.08	6.37	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
7	12	144	Piri Reis	0	0	672	1863	90	2.77	7.47	67.96	Kolay	395.53	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.87	1.39	0.53	0.17	8.59	İlköğretim	Ortaokul	8-9. Sınıf
7	13	145	2100'deki Yaşadığımız Bir Gün	0	B	665	1883	67	2.83	9.93	59.16	Orta Güçlükte	35.60	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.67	2.03	0.79	0.22	11.76	Lise	Lise	11-12. Sınıf
7	14	146	Yeni Dünya	0	B	426	1227	34	2.88	12.53	50.41	Orta Güçlükte	31.81	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	3.21	2.59	1.09	0.29	15.06	Lisans	Lisans	11-12. Sınıf
7	15	147	Evrenin Açılan Gizli Anlatları	0	B	807	2182	103	2.70	7.83	69.75	Kolay	409.95	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.54	1.02	0.52	0.15	8.55	İlköğretim	Ortaokul	8-9. Sınıf
7	16	148	Okunak Değince	0	B	494	1391	48	2.82	10.29	58.84	Orta Güçlükte	35.66	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.45	1.79	0.71	0.27	12.39	Lise	Lise	12. Sınıf
7	17	149	Dünya Lugati-Türkün Bulmuş Hikayesi	0	0	740	1879	67	2.54	11.04	67.99	Orta Güçlükte	42.11	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.04	1.36	0.54	0.10	10.09	Lise	Lise	10-11. Sınıf
7	18	150	Okunak Ayrıcalıktır, Herkes Okuyamaz	0	B	330	867	32	2.63	10.33	66.36	Orta Güçlükte	40.53	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.22	1.69	0.75	0.19	11.10	Lise	Lise	11-12. Sınıf
7	19	151	İnsan Kitaplarında Ne Arar?	0	0	465	1284	45	2.70	10.33	63.51	Orta Güçlükte	38.71	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.22	1.62	0.60	0.11	10.24	Lise	Lise	10-11. Sınıf
7	20	152	İlk Kar	0	0	358	931	21	2.60	17.05	49.85	Orta Güçlükte	34.69	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	5.98	1.81	1.14	0.19	16.64	Akademik	Akademik	10-11. Sınıf
7	21	153	Lavanta Kökolu Köyü	0	B	313	923	17	2.95	18.41	32.30	Zor	24.31	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	5.59	4.00	1.71	0.35	21.85	Akademik	Akademik	10-11. Sınıf
7	22	154	Yıldırım Seli Manası	0	0	386	1007	53	2.61	7.28	75.01	Kolay	433.96	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.45	1.13	0.32	0.04	6.40	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
7	23	155	Moena Türk Köyü	0	B	487	1322	43	2.74	11.33	59.38	Orta Güçlükte	36.75	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.86	2.19	0.77	0.30	13.59	Lisans	Lisans	12. Sınıf
7	24	156	Ertağul'un Ocağında Uyanık	0	B	707	1892	55	2.66	12.85	57.76	Orta Güçlükte	36.80	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.69	2.33	0.67	0.11	12.32	Lise	Lise	12. Sınıf
8	1	157	Yınsentlik ve Kömüserlik Üzerine	0	B	492	1472	42	2.99	11.71	48.05	Zor	29.70	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	3.29	2.24	1.24	0.48	16.40	Akademik	Akademik	10-11. Sınıf
8	2	158	Kaşgü	0	0	763	1995	160	2.61	4.77	81.33	Kolay	462.24	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.53	0.75	0.12	0.04	4.26	İlköğretim	İlköğretim	4-5. Sınıf
8	3	159	Ayazın Definesi	0	0	440	1169	51	2.66	8.63	69.57	Kolay	41.40	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.65	1.25	0.43	0.14	8.92	İlköğretim	Ortaokul	8-9. Sınıf
8	4	160	Bayrağımız Altında	0	0	372	935	37	2.51	10.05	71.61	Kolay	437.4	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.03	0.92	0.54	0.14	9.70	Lise	Lise	9-10. Sınıf
8	5	161	Anıttık ve Mütaz	0	B	740	2121	43	2.87	17.21	38.76	Zor	27.63	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	4.88	3.26	1.28	0.65	22.93	Akademik	Akademik	10-11. Sınıf
8	6	162	Kıvalı Ali'nin Mektubu	0	0	562	1570	66	2.79	8.52	64.37	Orta Güçlükte	379.6	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.71	1.32	0.48	0.23	10.07	Lise	Lise	10-11. Sınıf
8	7	163	Gündelik Hayatımızda E-Haşahıklar	0	B	389	1284	29	3.22	13.41	34.30	Kolay	22.03	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	3.24	2.72	1.66	1.14	23.87	Akademik	Akademik	9-10. Sınıf
8	8	164	Smit ve Peynir ile "Bilim İnsanı Öyküleri"	0	0	713	1920	98	2.69	7.28	71.65	Kolay	41.78	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.47	1.22	0.48	0.26	9.13	Lise	Lise	9-10. Sınıf
8	9	165	Parktaki Bilim	0	B	612	1776	60	2.90	10.20	55.62	Orta Güçlükte	335.1	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	3.07	1.83	0.72	0.38	13.51	Lisans	Lisans	8-9. Sınıf
8	10	166	Eski Çağlardan Beri Dışerimizde Çok İyİ Baklık	0	B	271	742	32	2.74	8.47	66.72	Orta Güçlükte	394.45	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.88	2.03	0.69	0.06	8.57	İlköğretim	Ortaokul	8-9. Sınıf
8	11	167	Portakal	0	0	670	1574	118	2.35	5.68	89.62	Çok Kolay	522.26	Başarsız Okuma	5.6 ve 7. Sınıf	1.58	0.59	0.18	0.00	4.02	İlköğretim	İlköğretim	4-5. Sınıf
8	12	168	Dilimiz Kuşatma Altında	0	B	452	1319	41	2.92	11.02	52.82	Orta Güçlükte	322.8	Engelli Düzey	10, 11 ve 12. Sınıf	2.71	2.37	1.07	0.29	13.80	Lisans	Lisans	8-9. Sınıf
8	13	169	Masal Ağacı	0	0	643	1680	78	2.61	8.24	72.34	Kolay	429.2	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.37	1.35	0.44	0.05	7.53	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
8	14	170	Eşer Şiir	0	B	532	1397	40	2.63	13.30	58.61	Orta Güçlükte	376.7	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.53	2.08	0.73	0.18	13.25	Lisans	Lisans	5-6. Sınıf
8	15	171	Pert Bacaları	0	0	468	1160	75	2.48	6.24	82.96	Kolay	48.35	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.64	0.89	0.17	0.04	5.22	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
8	16	172	Gış Destanı	0	0	415	1038	52	2.55	7.98	75.57	Kolay	44.82	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.45	1.21	0.37	0.04	6.87	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
8	17	173	Bir Fincan Kalma	0	B	443	1166	37	2.63	11.97	61.83	Orta Güçlükte	38.80	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	3.14	1.76	0.78	0.19	12.47	Lise	Lise	12. Sınıf
8	18	174	Yıkılı Ali	0	0	1102	2966	174	2.69	6.33	74.17	Kolay	427.3	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.88	0.97	0.41	0.09	6.60	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf
8	19	175	Gündüzün Kaybeden Kış	0	0	623	1624	75	2.61	8.31	72.42	Kolay	43.02	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.99	1.44	0.47	0.11	8.28	İlköğretim	Ortaokul	8-9. Sınıf
8	20	176	Canberra (Kanbera)	0	0	683	1877	93	2.75	7.34	69.25	Orta Güçlükte	402.8	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.09	1.48	0.38	0.12	7.85	İlköğretim	Ortaokul	7-8. Sınıf
8	21	177	Haritada Bir Nokta	0	0	913	2419	108	2.65	8.45	70.32	Kolay	41.76	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.27	1.39	0.42	0.12	8.53	İlköğretim	Ortaokul	8-9. Sınıf
8	22	178	Kalbim Rumeili de Kaldı	0	0	863	2402	98	2.78	8.81	64.02	Orta Güçlükte	379.4	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	2.57	1.59	0.65	0.09	9.02	Lise	Lise	9-10. Sınıf
8	23	179	İmece	0	0	774	2001	105	2.59	7.37	75.72	Kolay	444.8	Eğitsel Okuma	8 ve 9. Sınıf	1.97	1.22	0.43	0.03	6.50	İlköğretim	Ortaokul	6-7. Sınıf

Geliş Tarihi / Received Date

22.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date

14.06.2023

Yozgat İli Çekerek, Kadışehri ve Aydıncık İlçeleri Erken Doğu Roma Dönemi Taş Eserleri

Early Byzantine Period Stone Works from Yozgat Province Çekerek, Kadışehri and
Aydıncık Districts

Hülya KÖKMEN SEYİRCİ¹

Öz

Yozgat ili ve ilçeleri günümüze kadar birçok dönemde iskân edilmiş ve bu uygarlıklardan günümüze çok sayıda kültürel miras ögesi ulaşmıştır. Kent ve çevresinde 2017 yılından itibaren Klasik, Hellenistik, Roma ve Erken Doğu Roma Dönemlerine ait eserleri belgelemek ve kentin arkeolojik zenginliklerini ortaya koymak amacıyla yüzey araştırmaları başlatılmıştır. 2018 ve 2019 yıllarında Çekerek, Kadışehri ve Aydıncık ilçelerinde arkeolojik yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırması sırasında Çekerek ilçesinde Özükevâk beldesi, Kızlar Kayası, Elemin mahallesi, Çandır mahallesi'nde, Aydıncık ilçesinde, ilçe merkezi, Köşrelik mahallesi, Tatlar mevki, Kazankaya beldesi, Kadışehri ilçesinde, ilçe merkezi, Yoncalık mahallesi'nde tespit edilen arkeolojik materyallerin envanter kayıtları yapılmıştır. Bu makalede, Çekerek, Kadışehri ve Aydıncık ilçelerinde tespit edilen Doğu Roma Dönemi mimari taş eserleri incelenmektedir. Makalede incelenen taş eserler işlevlerine göre gruplandırılmış ve dönemleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmada 3 adet sütun kaidesi, 18 adet sütun ve sütun tamburuna ait parça, 3 adet sütun başlığı, 1 adet friz bloğu, 2 adet çörtlen, 1 adet templon payesi, 1 adet eşik taşı, 1 adet lento bloğu, 1 adet postament/altlık, 15 adet mezar steli ve parçası, 5 adet vida ağırlık taşı, 2 adet mortarium, 2 adet öğütme/değirmen taşı, 1 adet altar masası (ökoristi)?, 3 adet dibek olmak üzere toplam 59 adet eserin detaylı belgelemesi yapılmıştır. Dönemsel değerlendirme yapıldığında Çekerek, Kadışehri ve Aydıncık ilçelerinde tespit edilen taş eserler MS 4.-6. yüzyıl aralığına tarihlendirilebilmiştir. Çalışma konusunu oluşturan malzeme mimari ve liturjik taş eserler olarak ikiye ayrılmış ve kendi grupları altında incelenerek katalog oluşturulmuştur. Eserlerin tipolojik özellikleri dikkate alınarak analogik olarak genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Buluntuların bir bölümü üzerinde herhangi bir bezeme bulunmamasından dolayı tarihlendirilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Erken Doğu Roma Dönemi, Yozgat, Mimari/liturjik Taş Eser, Mezar Steli, Litus, Orbis, Mortarium, Altar Masası.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Antalya/Türkiye, E-mail: hulyakokmen@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4344-3966.

Abstract

Yozgat province and its districts have been inhabited for many periods until today and many cultural heritage items have survived from these civilisations. In order to document the archaeological richness of the city and to document the archaeological evidence belonging to the Classic, Hellenistic, Roman and Late Roman Periods, surveys were started in and around the city in 2017. Archaeological surveys were carried out in Çekerek, Kadışehri and Aydıncık districts in 2018 and 2019. In this article, the Eastern Roman Period stone works identified in Çekerek, Kadışehri and Aydıncık districts were examined. The stone works examined in the article were grouped according to their functions and their periods were tried to be determined. In this study, a total of 59 stone works including 3 column bases, 18 columns and fragments of columns and column drums, 3 column capitals, 1 frieze block, 2 gargoyles, 1 templon pillar/slab, 1 threshold stone, 1 lintel block, 1 postament, 15 grave steles and fragments, 5 weight stones, 2 mortarium, 2 grinding stones, 1 altar table (eucharist), and 3 large stone mortars were documented in detail. The stone works found at the Çekerek, Kadışehri and Aydıncık districts can be dated to the 4th-6th centuries A.D. The stone works were divided into two groups as architectural and non-architectural stone works and a catalogue was developed by analysing them under their own groups. A general evaluation of the stone works was made analogically, taking into account their typological features. Some of the stone works cannot be dated due to the lack of any decorations on them.

Keywords: *Early Byzantine Period, Yozgat, Architectural/ Liturgical Stone Works, Grave Stones, Litus, Orbis, Mortarium, Altar Table.*

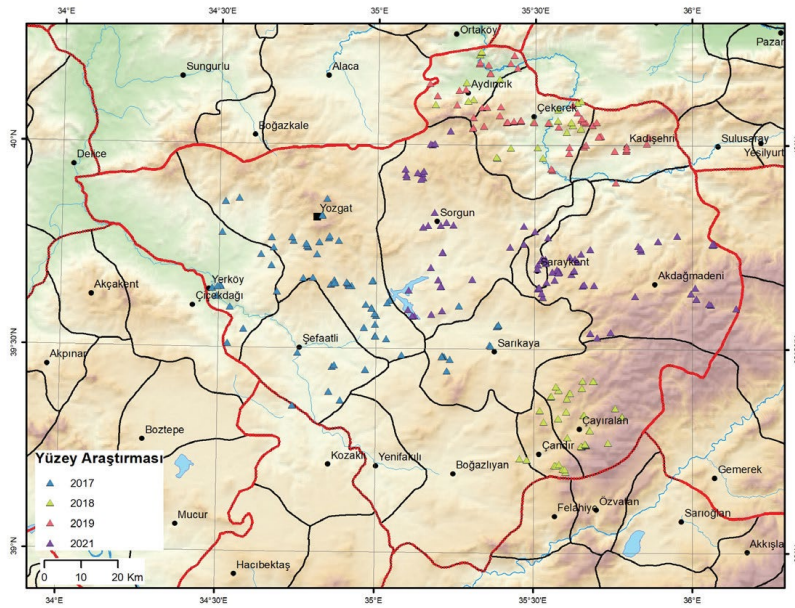
Giriş

Yozgat ve çevresinde 20. yy'ın ilk çeyreğinden günümüze kadar sürdürülen kazılar Sorgun ilçesinde yapılmış, yüzey araştırmaları ise merkez, Yerköy ve Şefaati ilçelerinde kısıtlı miktarda gerçekleştirilmiştir (Sancaktar, 2022: 55). 2017-2022 yılları arasında Yozgat ili ve tüm ilçelerinde arkeolojik kültür varlıklarını tespit etmek amacıyla 5 yıllık bir yüzey araştırması H. Sancaktar başkanlığında yürütülmüştür (Sancaktar, 2022: 55-70 dn.2 Görsel 1). 2018 ve 2019 yıllarında kentin kuzeyinde yer alan ve sırasıyla kent merkezine 107, 126 ve 102 km mesafede olan Çekerek, Kadışehri, Aydıncık ilçelerinde detaylı araştırmalar yapılmıştır (Görsel 1). Çekerek (Skylaks) ve Deliceçay (Kappadoks) ırmaklarının varlığı toprakların verimliliğinde ve bölgenin her dönem iskân edilmesinde önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kentin kuzeyinde yer alan ilçelerde yapılan yüzey araştırmalarından elde edilen veriler bu ilçelerin Geç Neolitik Çağ sonu - Erken Kalkolitik Çağ başına kadar geri giden bir tarihe sahip olduklarına dair somut veriler sunmuştur (Sancaktar, 2022: 56 dn.4). İlçelerin sınırları içerisinde çok sayıda höyük ve Geç Demir Çağı'na ait stratejik noktalara inşa edilmiş kaleler tespit edilmiştir. Kent ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılar daha çok kentin erken dönemlerine yoğunlaşmış bu nedenle Klasik, Hellenistik, Roma ve Erken Doğu Roma Dönemlerine ilişkin bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Bununla birlikte bölgede tespit edilen Roma, Erken Doğu Roma Dönemlerine ait arkeolojik kültür varlıklarının çeşitliliği Demir Çağı sonrasında da iskân edildiğini göstermesi açısından son derece önemlidir (Sancaktar vdiğ., 2018: Sancaktar vdiğ., 2019; Sancaktar ve Sezgin, 2020a; Sancaktar ve Sezgin, 2020b; Sancaktar vdiğ., 2020; Sancaktar vdiğ., 2021; Sancaktar 2022: 58). 2017-2019 yılları arasında kent ve bölgenin kültürel zenginliği ve arkeolojik potansiyelinin ortaya konulması için Çekerek, Kadışehri ve Aydıncık ilçelerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında 59 adet taş eser tespit edilmiştir. Belgelenen 59 adet taş eserin 31 tanesi mimari işlevli,

geriye kalan 28 adet eser ise mezar steli, değirmen taşı, dibek vb. işleve sahip taş eserlerdir. Eserler detaylı bir şekilde tanımlanmış, tipolojileri oluşturulmaya, analogileri yapılmaya çalışılmış ve katalogları oluşturulmuştur. Sütun ve sütun parçası gibi tarihlendirilmesi güç olan kültürel miras öğeleri ise istatistiksel olarak değerlendirilmiştir.

Mimari, Liturjik Eserler

Araştırma kapsamında ikisi Çekerek, biri Aydıncık ilçesinden olmak üzere toplam 3 adet sütun kaidesi tespit edilmiştir. Aydıncık (Kat. No. 1 **Görsel 2**) ve Çekerek ilçesinde (Kat. No. 2 **Görsel 3**) tespit edilen kaideler Attika tipinde (Niewöhner, 2021b, 118 Fig. 312), plinthe üzerinde bir torus, trochilos ve boyun bölümünden oluşmaktadır.

Görsel 1: 2017-2021 Yıllarında Çalışılan Alanların Haritası (Sancaktar, 2022).

Bu sütun kaideleri Erken Doğu Roma Dönemi'nde sıklıkla yapılarda kullanılan bir kaide tipi olup Ötügen'in yapmış olduğu sınıflandırmada "Tip A" grubu içerisinde değerlendirilebilir (Ötügen, 1996: 153. 161, abb. 32). Çekerek ilçesinden tespit edilen kaide Tip A'nın bir varyasyonu olmalıdır. Benzer formda örnekler Nevşehir Müzesi'nde (Temple, 2011: 539 Res. 1), Bitinya'da Gölyazı'da (Ötügen, 1996: 152-153. 155, Lev. 24-2.3.4, 25.5), İznik Ayasofya'sında, Şile Kumbaba'da, Turan Beler Koleksiyonu'nda (Peschow vdğ., 2002: 467-469, Res. 13a-b) ve Likya'da Kumluca'da (Doğan, 2006: 212-213, Res. 5.) MS 5.-6. yüzyıllara tarihlenen eserlerde karşımıza çıkmaktadır (Peschow, 2006: 57, Res. 9-10).

Çekerek ilçesi, Özükevake beldesi, Yakup Cami avlusunda tespit edilen (Kat. No. 3 **Görsel 4**) sütun kaidesi diğer iki kaideden farklıdır. Benzer sütun kaidelerinin tanımlanması konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Bu türde yapılmış örnekler "rohform" (Kramer, 1970: 271-278; Ötügen, 1996: 156. 161 taf. 26,4 abb. 34.3) ya da "rohen attischen basis" (Thiel, 2005: 54 Abb. 17) yani tamamlanmamış Attika tipi kaide, basit formulu (Alpaslan, 2001: 273 Res. 13. Çiz. 1a; Niewöhner, 2021b: 119 fig. 314) veya kötü işçilikli kaide (Niewöhner, 2007: 171) olarak tanımlanmaktadır. Ötügen'in yaptığı sınıflandırmada "rohform (type B)" olarak sınıflandırılmıştır (Ötügen, 1996: 158 abb. 35). Asgari ise kaidelerin işleme

aşamalarını gösterdiği çiziminde bu kaideleri III. safhada “yarım işçilikli” kaideler olarak nitelendirmektedir (Asgari, 1991: 318, Res. 22). Kaidenin dik açılı keskin profilleri şekillendirme evresinin belirli bir aşamasına ait olabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle ayrı bir form olmaktan ziyade yarım işçilikli Attika “B tipi” bir kaide olduğu düşünülmelidir. Bu tip yarım işçilikli kaideler Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde MS 5.-6. yy’da sıklıkla kullanılmaktadır (Ötüken, 1996: 161 dn. 185-187; Peschlow v.diğ., 2002: 467-469, Görsel 13c-d; Tiryaki, 2016: 826 Görsel 16; Niewöhner, 2021b: 119 fig. 314).

Yozgat ili, Çekerek, Kadışehri ve Aydıncık ilçelerinde mimari işlevi belirlenen ve üzerlerinde herhangi bir bezeme unsuru içermedikleri için istatistiksel olarak değerlendirilen 18 adet sütun ve sütun parçası kayıt altına alınmıştır (**Görsel 5-22, Tab. 1**). Sütun ve sütun parçalarına katalogda yer verilmemiş bunun yerine tablolaştırılmıştır. İlçelerde tespit edilen sütunlar tambur ve yekpare olmak üzere iki farklı tiptedir. Çekerek ilçesi cami avlusunda 4 adet yekpare, 1 tane sütun tamburu cami önünde, diğer 6 tambur ise mesire alanının girişinde, Aydıncık ilçesinde 1 adet sütun tamburu, Kadışehri ilçesinde ise 6 adet sütunun 4 tanesi toprağa gömülü halde korunduğu için tam ölçüleri alınamamış bununla birlikte yekpare blok şeklinde işlendikleri anlaşılmaktadır (**Görsel 5-22**). Bu sütunların bir bölümü ya modern yapıların girişlerinde ya da bahçelerinde devşirme malzeme olarak kullanılmış bir kısmı ise ilçeler içerisinde eski mezarlık alanlarında atıl halde korunmuşlardır. Sütun ve sütun tamburlarında malzeme olarak mermer, kireç taşı ve konglomera kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Yüzey araştırması sırasında iki tanesi Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, Yakup Cami avlusunda diğeri ise Aydıncık ilçe merkezinde olmak üzere toplam 3 adet sütun başlığı tespit edilmiştir (**Görsel 23-25**). Başlıklar impost başlık tipinde olup, bu tür başlıklar monolit olarak işlenmiş iki ana bölüme sahiptir. Antik Dönem İon başlıkları alt bölümünü, onun üzerindeki impost ise başlığın üst bölümünü oluşturmaktadır. İon başlıklarının üzerine yerleştirilen impost başlıklar bazen birlikte monolit işlendikleri gibi bazen de ayrı ayrı işlenebilmektedir (Yegül, 1974; Hermann, 1988; Dönmez, 2018: 285, fig. 15). Bu başlıklar çoğunlukla bezeme içermekle birlikte impost başlıkların bazen sadece yan yüzlerinde bezemeler yer alabilmektedir (Kautzsch, 1936: 167 vdd. taf. 33-36; Kırmaz ve Yıldırım, 2018: 180, res. 16). Yozgat ilçelerinde tespit edilen üç başlığın hiçbirinde herhangi bir bezeme bulunmaması tümü için tamamlanmamış oldukları yorumunu olanaklı kılmaktadır. Başlıkların üzerinde herhangi bir bezeme unsurunun yer almaması bu başlıkların tarihlendirmesini güçleştirmekle birlikte İon-impost başlıkların en erken örneği MS 4. yy’dandır (Yegül, 1974: 267, fig. 16) ve MS 5.-6. yüzyıllarda çok yaygın bir şekilde kullanılmışlardır (Kautzsch, 1936; Yegül, 1974: 265-274; Öztaşkın ve Sertel, 2017: 358, Res. 2).

Araştırmalar sırasında mimari işlevi belirlenmeye çalışılan bir diğeri mimari eleman ise Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi su deposu bahçesinde tespit edilen bir adet friz bloğu (?)’dur (Kat. No. 7 **Görsel 26**). Friz bloğu (?) üzerinde Anadolu’da Hellenistik Dönem’den bu yana friz bloklarının ana bezeme alanlarında kullanılan (Vandeput, 1993a: 97; Büyükkolancı, 1996: 49; Vandeput, 1997a: 179 Lev. 17,3) oluk/yiv motifi yer almaktadır. Erken Doğu Roma Dönemi’nde MS 4.-6. yüzyıl arasında benzer formda

oluk/yiv motifine mimari parçalar üzerinde sıklıkla rastlamak mümkündür (Temple, 2013: 261. 265 dn. 96. 370 Res. 132. 142. 143. 486).

Tablo 1. Sütun ve Sütun Parçaları

Tanım /İlçe/Kullanım	Üst Çap	Alt Çap	Yükseklik	Görsel
Yekpare/Çekerek/Atıl	0,40 m	0,43 m	1,94 m	05
Yekpare/Çekerek/Devşirme	0,47 m	0,50 m	2,16 m	06
Yekpare/Çekerek/Devşirme	0,50 m	0,51 m	2,11 m	07
Yekpare/Çekerek/Devşirme	0,46 m	0,43 m	0,69 m	08
Tambur/Çekerek/Devşirme	0,46 m	0,41 m	0,78 m	09
Tambur/Çekerek/Atıl	0,45 m	-	0,76 m	10
Tambur/Çekerek/ Atıl	0,52 m	-	0,61 m	11
Tambur/Çekerek/ Atıl	0,45 m	-	0,70 m	12
Tambur/Çekerek/ Atıl	0,54 m	-	0,82 m	13
Tambur/Çekerek/ Atıl	0,48 m	-	1,02 m	14
Tambur/Çekerek/ Atıl	0,36 m	-	0,93 m	15
Yekpare/Kadıışehri/Atıl	0,55 m	0,50 m	1,45 m	16
Yekpare/Kadıışehri/Atıl	0,38 m	0,38 m	0,77 m	17
Yekpare/Kadıışehri/Atıl	0,32 m	0,32 m	1,98 m	18
Yekpare/Kadıışehri/Atıl	0,49 m	-	1,05 m	19
Yekpare/Kadıışehri/Atıl	-	0,51 m	1,47 m	20
Yekpare/Kadıışehri/Atıl	0,55 m	-	1,57 m	21
Tambur/Aydıncık/Atıl	0,27 m	-	1,16 m	22

Genellikle yapıların çatılarında yağmur sularının tahliyesinde kullanılan çörtlenlerin çeşmelerde de kullanıldıkları bilinmektedir (Keskin, 2015: 258). Yozgat ili, Aydıncık ilçesinde tespit edilen çörtlenlerin form olarak ağız ve oluk olmak üzere iki bölümden oluştuğu görülmektedir (Kat. No. 8-9 **Görsel 27-28a-b**). Örneklerden birinin ucu üçgen formunda ve üstü açık (Kat. No. 8 **Görsel 27**), diğerrinin ise (Kat. No. 9 **Görsel 28a-b**) uç kısmı huni formunda, üstü kapalı ağız ve oluk bölümünden oluşmaktadır. Çörtlenler bezemeli ve bezemesiz yapılabilmektedirler. Her iki örnekte herhangi bir mimari bezeme içermedikleri için bezemesiz çörtlenler sınıfında yer almaktadır. Üzerlerinde herhangi bir bezemenin bulunmaması nedeniyle bir tarih önerisinde bulunmaya olanak sağlamamaktadırlar (Bu tür çörtlenler için bk. Turgut, 2005: 45, Res. 94; İşler, 2009: 191-192; Keskin, 2015: 258-60; Dumankaya ve Ekmekçi, 2018: 318, Kat. No. 14).

Hem sivil mimaride (Alp, 2001: 28-29), hem de litürjik işlevli (Tiryaki, 2016: 834) olarak kiliselerde altanın bulunduğu bemaı naostan ayıran bölümde, levhaların arasında, destekleyici bir mimari örge olarak kullanılan bir adet levha (templon) payesi tespit edilmiştir (Kat. No.10 **Görsel 29**). Aydıncık ilçesinde tespit edilen dikdörtgen prizma formunda işlenmiş olan payenin iki yüzünde alçak kabartma tekniğinde yapılmış iç içe iki dikdörtgenden oluşan soffit bezemesi bulunmaktadır. Soffit motifleri yüzeyden kabartılmış, motifin çevresini sınırlayan dikdörtgen profillerde ise oyma tekniği kullanılmıştır. Ancak soffit bezemelerinden biri üzerinde mimari parçanın sonraki kullanımını ile bağlantılı olarak, (tek yönlü) ikinci bir levha oluşu açıldığı görülmektedir. Levha (templon) payesinin üzerinde yer alan soffit bezemesi tarihlendirmede önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İç içe iki dikdörtgenden oluşan soffit bezemesi, levha (templon) payelerinde MS 5.-6. yy'da sıklıkla kullanılan bir bezeme örgesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2013: 250). Paye üzerinde yer alan soffit

bezemesi Ortaca, Pular ve Yeni Güney'de (Niewöhner, 2007: taf. 26-29), Likya'da (Doğan, 2006: 217, Res.14), Kumbaba Şile'de (Peschlow ve Peschlow-Bindokat, 2002: 508, abb. 31a-b), Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde (Alpaslan, 2001: 277, Res. 20a-b çiz. 1.e.), İstanbul'da (Tezcan, 1989: 356, Res. 487. 489. 511.), Bursa'da (Tiryaki, 2016: 824. 833-834 Res. 10a-b) Hırvatistan'da (Terry, 1988: 33-35. 39-43. Çiz. 88-96, Res. 97-104), Mersin'de (Aydın, 2013: 251, Kat. No. 285-288), Myra'da, Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde (Peschlow, 1990: taf. 41.8) yer alan örneklerle benzer analogidedir.

Yüzey araştırmasında tespit edilen ve mimari işlevi belirlenebilen bir diğer blok, kapı girişlerinde bulunan dikdörtgen prizma formunda, eşik taşına ait bir parçadır (Kat. No. 11 **Görsel 30**). Eşik taşı üst yüzeyinde, üç kenarını çevreleyen alçak bir kademeye/çerçeveye sahiptir. Blok üzerinde kapı kanadının oturtulması için mil yuvaları görülmektedir. Kullanım yoğunluğuna bağlı olarak blok yüzeyinde aşınmalar söz konusudur. Parçanın tarihlendirilmesi ait olduğu yapının belli olmaması ve bu tür eşik taşlarının uzun süre kullanımları nedeniyle mümkün gözükmemektedir.

Çekerek ilçesinde tespit edilen bir diğer bloğun işlevi tam olarak belirlenemese de, yan yüzlerinin kaba işçiliği nedeniyle lento bloğu (?) olarak kullanılmış olabileceği önerilebilir (Kat. No. 12 **Görsel 31**). Blok üzerinde herhangi bir bezemenin yer almaması tarihlendirilmesine olanak sağlamamaktadır.

İşlevi tespit edilen bir diğer mimari parça ise bir adet postament ya da altlıktır (Kat. No. 13 **Görsel 32 a-b-c**). Postamentin/altlığın, ait olduğu dönemden farklı dönemlerde tekrar kullanıldığı üzerinde yer alan izlerden takip edilebilmektedir. Postamentin/altlığın ikinci kullanım evresinde üzerine bir haç motifinin kazıma yöntemiyle yapılmış olduğu görülmektedir (**Görsel 32c**). Haç motifinin kollarının uç kısımları dış bükey formda ikiye ayrılmakta olup korunan kollardan birinin daha uzun olduğu dolayısıyla bu haçın Latin Haçı (crux immissa) olduğu anlaşılmaktadır (Taş ve Özcan, 2015: 255). Mimari bloğun son kullanım evresinde ise üzerine bir delik ve oluk açıldığı görülmektedir (**Görsel 32b**). Dolayısıyla bu kullanım evresinde suyun bir yerden tahliyesi işlevini yerine getirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak içerisinde kalker birikiminin çok olmaması akan bir su ile ilişkili bir yapıyla bağlantılı olmadığını bunun yerine bir yerdeki yağmur suyunun tahliyesinde kullanılmış olduğuna işaret etmektedir. Bu evrede blok üzerine oluk açılırken haç motifinin bir kolunun da kesildiği anlaşılmaktadır. Latin Haçı'nın MS 4. - 7. yy arasında yoğun bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir (Taş ve Özcan, 2015: 254). Haç kollarının benzer şekilde yapılmış olduğu MS 4.-5. yy'a tarihlenen bir örnek Çorum Müzesi bahçesinde yer almaktadır (Keskin, 2010: 191-192, Kat. No. 133 Res. 192-193). Dolayısıyla bu mimari bloğun tarihlendirilmesinde de tek ipucu haç motifidir. Önceki veya sonraki dönem kullanımı için bir tarih önerisinde bulunmak ise oldukça güçtür.

Mezar Stelleri

2018-2019 yılları arasında yapılan yüzey araştırmaları sırasında bölgenin ölü gömme gelenekleri ve mezar tipleri hakkında önemli eserler kayıt altına alınmıştır (Tamsü Polat, 2018: Yılmaz, 2019; Sancaktar ve Sezgin, 2020; Sancaktar 2022: 63-64 Görsel 22-23). Çekerek ve Aydıncık ilçelerinde yapılan araştırmalar sırasında işlevi tespit edilen ve belgelemesi yapılan bir diğer taş eser grubunu mezar stelleri oluşturmaktadır. Yüzey araştırmasında tespit edilen mezar stelleri farklı alanlarda farklı

amaçlarla kullanılmış olmakla birlikte tamamı Aydıncık ilçesinde -Köserlik köyü (Kat. No. 14-16. 27 **Görsel 33-35. 46**), Tatlar mevkii (Kat. No. 17 **Görsel 36**), Kazankaya beldesi (Kat. No. 18. 25 **Görsel 37. 44**) ve ilçe merkezinde (Kat. No. 19-24. 26. 28-30 **Görsel 38-43. 45. 47-49**)- kayıt altına alınmıştır (Ayrıca bk. Yılmaz, 2019: 153-157). Steller in-situ olmayıp, tüm mezar stelleri, devşirme malzeme olarak bahçelerde, cami ve bahçe duvarlarında -kırılarak ya da yekpare- basamak olarak ya da etrafa saçılmış bir şekilde kayıt altına alınmıştır. Mezar stellerinin bir bölümü kırık ve eksikler içermektedir. Bunun yanında kısmen ya da tamamen sağlam olarak tespit edilenlerin ise farklı tipolojide oldukları görülmüştür. Örneklerin 11 tanesi (Kat. No. 14-24 **Görsel 33-43**) üçgen alınlığa sahiptir. Diğer mezar stelleri arasında korunan iki örneğin üst bölümleri oval (Kat. No. 25-26 **Görsel 44-45**), diğer iki stelin üst kısmı ise düz bir şekilde (?) (Kat. No. 16. 27 **Görsel 35. 46**) bitirilmiştir. Eserlerin birinde Yunan Haçı (crux quadrata) (Kat. No. 24 **Görsel 43**), geriye kalanlarda Latin Haçı (crux immissa) ve bitkisel bezemelere yer verilmiştir. Ancak bahçe duvarında kırılarak kullanılmış olan örnekler için üst bölümleri ve üzerlerinde yer alan bezemelerle ilgili bu tanımı net bir şekilde yapmak olası gözükmemektedir (Kat. No. 28-30 **Görsel 47-49**).

Steller üzerinde daha çok Latin Haçı (crux immissa) ile haçın alt ve üst kollarından çıkan sarmaşık dalları ve dalların ucunda kalp/yürek formlu yapraklar haç merkezine doğru yönlendirilmekle (Kat. No. 15-17. 19. 21-25. **Görsel 33-35. 37. 39-43**) birlikte söz konusu steller üzerinde bitkilerin farklı varyasyonları da bulunmaktadır (ayrıca bk. Yılmaz, 2019: 153-157). Kırık olan parçaların üzerinde bulunan bezemeler, tipolojik olarak diğer örneklerle benzer formda yapılmış olmalıdır (Kat. No. 28-30 **Görsel 47-49**). Bitkisel bezemelere sahip iki örnek ise diğer örneklerden tamamen farklılaşmaktadır. Örneklerden birinde Latin Haçı'nın alt kolu üzerinde ters bir şekilde yerleştirilmiş kalp formlu bir kökten çıkarak dışa doğru kavis yapıp uç kısımda sarmal yaparak sonlanan yalın dallar bulunmaktadır (Kat. No. 19 **Görsel 38**), (Yılmaz, 2019: 155 No. 10). Diğer örnekte ise bu kez haçın her iki yanında yer alan yalın bir dal ve üst üste, birbirini takip eder şekilde bu daldan çıkan, simetrik yerleştirilmiş, dışa doğru kavis yapan yalın dalların uçlarında birer kalp yaprak motifi işlenmiştir (Kat. No. 17 **Görsel 36**). Rice, bu tür haçların -kollarından/gövdesinden yaprak motifleri çıkan- Konstantinopolis'te yaklaşık olarak MS 6. yy'a tarihlenen bir eser üzerinde görüldüğüne değinmektedir. Ancak Rice'ın MS 6. yy'a tarihlendirdiği örnek üzerindeki haçın kollarından çıkan yapraklar akanthus yaprağıdır (Rice, 1950: 72 pl. 1). Erken Doğu Roma sanatında haçın kollarından bitkisel yaprak motiflerinin çıkması -akanthus, palmet, sarmaşık- "Yaşam Haçı" adıyla anılmaktadır. Spitzing, haç kollarından çıkan bitkisel motifler yalın dallardan oluşsa da bu tür haçları yaşam haçı olarak yorumlamaktadır (Spitzing, 1989: 201-202 no. 21; Rice, 1950: 72-82. Alanya Müzesi'nden bir örnek için ayrıca bk. Doğan, 2009: 139). Sarmaşık bitkisi, sembolik olarak ölüm ve ölümsüzlük olarak tanımlanmakta, bitkinin sürekli yeşil olması sadakatin ve sonsuz yaşamın sembolü olarak yorumlanmaktadır (Ferguson, 1966: 33). Hristiyan sanatında sarmaşık motifi'nin haçın içinden, kollarından çıkması ya da sarmaşığın haça sarılı bir şekilde işlenmesi bu dine inananların ölümsüzlüğüyle ilişkilendirilmektedir (Keskin, 2018: 1074; Bilir, 2020: 86). Çalışma konusunu oluşturan stellerin bir bölümü üzerinde asma yaprakları bulunduğundan bahsedilmekle birlikte (Yılmaz, 2019: 161-162) aslında bunlar birer sarmaşık yaprağıdır. İncil'de "İsa'nın kendisini bir asma olarak nitelendirmesi ve Yeni Ahit'te ona inananların da onun dalları" (Ev. Jo. 15.5: ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα) olduğu belirtilmektedir (Yılmaz, 2019: 162 dn. 21). Her

ne kadar çalışma konusunu oluşturan mezar stelleri üzerinde asmadan farklı olarak sarmaşık motifi kullanılmış olsa da bu motifin de yukarıdaki açıklamalar ışığında, asma bitkisiyle birlikte aynı amaca hizmet eden bir motif olduğu düşünülmelidir. Üzerinde Yunan Haçı (crux quadrata)/Latin Haçı (crux immissa) bulunan ve haçtan çıkan sarmaşık dallarına yer verilmiş olan çalışma konusunu oluşturan eserlerin kentin diğer bölgelerinde tespit edilmiş olan örneklerle aynı tarihten ve hatta aynı atölyenin ürünü oldukları akla yatkın görünmektedir (Wallner, 2011: 89, No. II.16).

Kollarından/gövdesinden yaprak motifleri çıkan- haç motifleri sadece mezar stellerinde değil, Hristiyan sanatında mühürlerde, maden eserler üzerinde, kabartmalarda, başlıklarda ve liturjik taş eserler üzerinde görülebilmektedir (Forchheimer ve Strzygowski, 1893: pl. XX, no. 4. pl. XXX, no. 5; Rice, 1950: 72-81; Peschlow, 1990: abb. 6; Doğan, 2009: 139). Benzer şekilde haç kollarından çıkan sarmaşık yaprak motifleri Galatia Bölgesi'nde pres ağırlık taşları üzerinde de tespit edilmiştir (Mitchell vdğ. 2021). Haç motiflerinin kollarının uçlarından çıkan kalp formlu yapraklara sahip sarmaşık motiflerinin erken Hristiyan sanatında sıklıkla kullanıldığı ve MS 9. yy'dan itibaren daha nadir görüldüğü belirtilmektedir (Dalton, 1911: 690-691).

Çalışmaya konu olan mezar stelleri arasında üzerinde yazıt yer alan örnekler de bulunmaktadır (Kat. No. 19. 22-24. 26. 28 **Görsel 38. 41-43. 45. 47**). F. Yılmaz, Aydıncık ilçesinde tespit edilen ve mezar stellerinin üzerinde yer alan yazıtlardan yola çıkarak mezar sahipleri hakkında bilgi vermektedir (Yılmaz, 2019: 153-159 No. 6-14). Aydıncık ilçesinde tespit edilen mezar stelleri üzerinde adı geçen mezar sahipleri şu şekildedir; Ampelous (Kat. No. 24 **Görsel 43**), Polykarpos (Kat. No. 22 **Görsel 41**), Kratinos (Kat. No. 23 **Görsel 42**), Glykerio(n/s?) (Kat. No. 26 **Görsel 45**), Rahip Theodoros (Kat. No. 19 **Görsel 38**), Deacon (Kat. No. 28 **Görsel 47**), Ioanna, Theodoros, Basileia (Yılmaz, 2019: 153-159 No. 6-14). Ayrıca hem çalışma konusunu oluşturan hem de Yozgat çevresinde tespit edilmiş diğer mezar stelleri üzerinde yer alan yazıtların, İncil'in bazı pasajlarına atıfta bulunulduğu aktarılmaktadır; "*In the bilingual epitaph no. 15 found near Basilika Therma (Sarıkaya), the expressions both «cures; curro τρέχεις; τρέχω» and «ubique; ubi usque / ἕως ποῦ; ἕως ὅδε» refer to some passages from the Bible*" (Wallner, 2011: 89, no. II.16; Yılmaz, 2019: 162, no. 15). Mezar stelleri üzerinde yer alan Latin Haçı (crux immissa) ve bu motiften çıkan sarmaşık dalları da İncil'de verilen mesajları destekler niteliktedir. Yukarıda da belirtildiği üzere eserler üzerinde yer alan haç ve bitkisel motifler eserlerin Erken Doğu Roma İmparatorluğu'na ait olduklarını (MS 5.-6. yy) göstermeleri açısından önemli olmakla birlikte yazıtlar stellerin tarihlerini de desteklemektedir (Kat. No. 19. 22-24. 26. 28 **Görsel 38. 41-43. 45. 47**) (Yılmaz 2019, 153-157 No. 6-8. 10).

Aydıncık ilçesi, Köserlik köyünde tespit edilen ve üzerinde herhangi bir yazıt bulunmayan bir diğer mezar steli (?) ise yukarıda sayılan örneklerden oldukça farklı bir şekilde dekore edilmiştir (Kat. No. 27 **Görsel 46**). Eser yüzeyi iki ana panele ayrılmış, üst bölümündeki dikdörtgen panel içerisinde üç adet dil yaprak motifi bulunurken, alt kısımda ikili çerçeveden oluşan bir panel ve bu panel üzerine işlenmiş rhombus, eşkenar dörtgen madalyon, bu alan içine ise Malta Haçı yerleştirilmiştir. Erken Hristiyanlık Dönemi'nin motiflerinden olan "rhombus", temelde eşkenar dörtgen formda, içerisine Latin, Yunan, Malta Haçı veya rozet motifleri bulunan bir bezeme örgesidir. Eser üzerinde yer alan rhombus motifi ve

içinde bulunan Malta Haçı diğer örnekler gibi bu eserin de MS 5.-6. yy'a ait olduğuna işaret etmektedir. Bu örnek mezar steli (?) olarak nitelendirilmiş olmasına karşın korkuluk levhası yada ambonların üst bölümünde, kilisede kullanılmış bir liturjik eser olma olasılığı da söz konusudur. Örneğin burada değerlendirilme nedeni yüzey araştırmasında bu şekilde kayıt altına alınmış olmasıdır. Eser üzerinde herhangi bir yazıtın olmaması bu olasılığı güçlendirmekte ve üzerinde yer alan bezemeler bölgede tespit edilen mezar stelleri üzerindeki bezeme stiliyle uyuşmamaktadır. Eserin merkezinde yer alan “rhombus” motifi Erken Doğu Roma Dönemi'nde korkuluk levhalarında yaygın olarak kullanılan bir bezeme türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Barsanti, 2004: 31-50, Fig. 5-19; Russo, 2005: 196; Ambonlar için bk. Aydın, 2002: Çiz. 4-6).

Haç motiflerinin bazılarının alt kollarının alt uç kısmında oval formlu yumru şeklinde ya da ters kalp formlu bir bölüm bulunmaktadır (**Görsel 33-34. 36. 38-41. 48**). Bu bölümler törenler sırasında haçın taşınması için yapılmış alanlardır ve bu tür haçlar “tören haçı” olarak nitelendirilmektedir. Roma İmparatorluğu'nda askeri ve dini törenler ile kazanılan zaferlerden sonra taşınan, manevi değer taşıyan eşyaların yerini Hristiyanlık Dönemi'nde haç almıştır. Erken Doğu Roma Dönemi'nde tören haçları taç giyme, kabul törenleri, askeri olaylar, zaferlerden sonra ve dini törenlerde alayın ayrılmaz bir objesi haline gelmiştir (Bouras – Cutler 1991, 553). Mezar stelleri genel olarak değerlendirildiğinde, stellerin ön cephelerinde bulunan haç motifleri, haçla bağlantılı ya da bağlantısız sarmaşık motifleri, aynı zamanda yukarıda bahsedilen ve bir kısmı çalışılan yazıtlar bu mezar stellerinin MS 5.-6. yy'da bölgede faaliyet gösteren gezici bir atölye tarafından şekillendirildiklerine dair ipuçları sunmaktadır.

Atölye / İşlikle İlişkili Taş Eserler

Yapılan araştırmalar sırasında Çekerek ve Aydıncık ilçelerinde atölye-işliklerle ilişkili farklı donanımlara ait buluntular tespit edilmiştir. Bunlardan biri baskı kollu preslerle birlikte kullanılan, presin baskı gücünü arttırmaya yarayan vida ağırlık taşlarıdır. Blokların karşılıklı iki yan yüzünde bulunan oyuklar ve bloğun üst orta kısmında yer alan yuva, baskı kollu bir pres düzeneğinin varlığına işaret etmektedir. Bu blokların üst bölümünün merkezinde yer alan dairesel formlu yuva, vidanın yerleştirilmesi ve vida somunun içine girerek dönmesinin sağlandığı bölümdür. Vida ağırlık taşının üst merkezinde yer alan yuvaya yerleştirilen yivli metal parça, vida işlevi görmek ve baskıyı sağlayan kalasa daha fazla pres gücü sağlamaktadır (Aydınoğlu 2009, 33). Kaldıraç olarak kullanılan kalasın ağırlığının vidaya bağlı kol çevrildikçe baskı gücünü arttırması sonucunda preslenecek meyvelere daha fazla baskı uygulanabilmektedir. Şarap ve zeytinyağı üretmek için farklı tiplerde ağırlık taşları kullanılsa da baskı kollu preslerle çalışan vidalı preslere Antik Çağ'da birçok yerleşim yerinde rastlamak mümkündür. Araştırma kapsamında Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, Yakup Cami avlusu (Kat. No. 31 **Görsel 50**), belediye başkanlığı binası önü (Kat. No. 32 **Görsel 51**), Çandır köyü park alanı (Kat. No. 33 **Görsel 52**), Aydıncık ilçe merkeziyle (Kat. No. 34 **Görsel 53**) Kazankaya beldesi park alanında (Kat. No. 35 **Görsel 54**) tespit edilen örneklerden 5 adeti “yanlarda zıvana yuvalı” tipte (Aydınoğlu, 2009: 35 Fig. 46; Keskin, 2010: 208), vida ağırlık taşı olarak nitelendirilen “litus”tur. Tespit edilen bu formdaki dört bloğun tümünde her iki yanda karşılıklı bir şekilde, dar kısmı üst kenarda olmak üzere, “kurtağzı” formunda, aşağıya doğru hafifçe genişleyen ahşap geçme yuvaları bulunmaktadır. Sadece bir blok üzerinde aynı formda fakat bu kez her iki yanda ikişer adet olmak üzere toplamda dört adet yine

kurtağzı formunda ahşap geçme yuvası yer almaktadır (Kat. No. 32 **Görsel 51**). Ayrıca bu bloğun dar yüzlerinden biri oyularak sonraki dönemlerde dibeğe dönüştürülmüştür. Blokların üst bölümlerinde ise ahşap baskı kalasın oturtulması için bir oyuk, yuva “*prelum*” (Ortaç, 2013: 411 Res. 48) yer almaktadır. Tespit ettiğimiz blokların hiçbirinin in-situ konumda bulunmamış olmasına karşın Paton ve Myres bu tür vida ağırlık taşları ile ilgili restitüsyon önerisinde bulunmuş (Paton ve Myres, 1898: Res. 1. Fig. 8), Frankel ise bu tip vida ağırlık/pres taşlarını “*Arginunta presi*” (Frankel, 1993: 107 vdd. Res. 1.1; Frankel, 1999: 110 Fig. 20; Frankel, 2016: 559, Fig. 34.3c) olarak tanımlamıştır. Bu tip pres/ağırlık taşları hem diğer ülkelerde hem de Anadolu’da bir çok alanda tespit edilmiştir (Ortaç, 2013: 411-412 dn. 20-23; Aktaş, 2022).

Çekerek, Aydıncık ilçeleri merkez ve köylerinde tespit edilen bu buluntular Antik Dönem’de preslerle üretim yapıldığını gösteren arkeolojik kanıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzey araştırmasında belgelenen Antik Çağ’ın önemli teknolojik buluşlarından ya da tarımsal üretim araçlarından sayılan pres ağırlık taşları, işliklerin yaygın bir şekilde bölgede kullanıldığını göstermektedir. Tespit edilen bloklar in-situ olarak bulunmadıkları için bağlı oldukları mimari yapıyla ilişkilerini belirlemek oldukça güçtür. Çekerek ilçesi, Özükevâk beldesinde tespit edilen bir örnek (Kat. No. 31 **Görsel 50a-c**) hariç diğerleri üzerinde herhangi bir bezemenin de olmaması kesin tarihlerine ilişkin bir yorum yapmaya olanak sağlamamaktadır. Bununla birlikte A. Diler’e göre, üst ve yan taraflarında taşı vida düzeneğine bağlayan ahşap geçme yuvalarına sahip pres ağırlık taşları, yaygın olarak Roma ve Erken Doğu Roma Dönemi işliklerinde kullanılmıştır (Diler, 1994: 510-511; Ortaç, 2013: 414 dn. 47-49). Bu veriyi destekler nitelikte Özükevâk beldesinde tespit edilen pres ağırlık taşının (Kat. No. 31 **Görsel 50a-c**) yan yüzlerinden birinde, oldukça aşınmış, madalyon içerisinde Malta Haçı motifi takip edilebilmektedir. Bu motif bize bu pres taşının MS 4.-6. yüzyılda kullanıldığını kanıtlamaktadır. Benzer şekilde pres ağırlık taşları üzerinde Malta Haçı bulunan örnekler başka kentlerde de tespit edilmiştir (Keskin, 2010: 178-208 Kat. No. 121.126.129.130.133.138). Bu tipteki pres ağırlık taşları Anadolu’da birçok bölgede kullanılmakta (Ortaç, 2013: 411-413 dn. 21-24. 40; Mitchell vdğ., 2021: 204; Aktaş, 2022) ve üzerlerinde haç motifinin olması kilise ya da manastır sahipliği ile de ilişkilendirilmektedir (Niewöhner, 2021a: 291 dn. 67 Fig. 13).

Araştırma sırasında Çekerek ilçesi merkezinde kayıt altına alınan bir diğer buluntu ise yine üretimle ilişkili işliklere ait olmalıdır (Kat. No. 36 **Görsel 55**). Diğer örneklerden farklı olarak dairesel formda olup ortada ahşap kolun girmesi için dairesel bir mil yuvası ve yanlarda, yan yana ikişer adet olmak üzere, toplamda dört zıvana formlu ahşap yuvasına sahiptir. Bu kalıntı ya ağırlık presi olarak (Frankel, 2016: 561 Fig. 34.4) ya da Karia Chernsonesos’unda tespit edildiği gibi kol gücüne dayanan kol ve tambur presinin bir parçası olarak kullanılmıştır (Şenol ve Walz, 2010: 188-191 Fig. 9-11). Eğer tespit edilen bu örnek, kol ve tambur presinin bir parçası ise Hellenistik Dönem’e ait olduğu düşünülebilir. Ancak in-situ olmaması nedeniyle ait olduğu yapıyla ilişkilendirmek ve kesin bir tarihlendirme önerisinde bulunmak oldukça zordur. Yozgat Müzesi’nde yer alan Olynthos tipi değirmen taşlarının varlığı (Altun, 2022: 96 Görsel 10-11) kent ve çevresinde Hellenistik Dönem’de üretimin varlığına işaret eden diğer kanıtlar olarak sunulabilir.

Yozgat ilçelerinde tespit edilen ve yukarıda değerlendirilen buluntular, bölgenin Antik Dönem sakinlerinin baskı kolunu aşağıya çekmek için ağırlık taşlarının bir vidadan faydalanacak şekilde ya da insan gücüne dayalı bir şekilde iki farklı tipte biçimlendirildiklerine ve Anadolu'nun diğer bölgeleriyle aynı dönemlerde benzer üretim teknolojilerini kullandıklarına işaret etmekte ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde ve Erken Doğu Roma Dönemi'nde bölgede çiftlik yerleşimlerinin varlığını kanıtlamaktadır.

Çekerek İlçesi, Özükkavak beldesi, belediye başkanlığı binası önünde tespit edilerek değerlendirilmesi yapılan dört eser ise bölgede meyve ezme işleminde kullanılan vida ağırlık taşlarına ek veriler sunmaktadır. Tohumları kırmak ya da bitkileri, üzümü ve zeytini ezme için en yaygın kullanılan üretim donanımları, bu yiyeceklerin içine konulduğu tekneler ile kırmayı/ezmeyi gerçekleştirmek için üretilmiş tekerlek ya da silindirden oluşan değirmen taşlarıdır. Bu tekneler “mortarium”, “mola olearia” veya “trapetum” olarak bilinmekte, silindir ya da yuvarlak formu değirmen taşlarına ise “orbis” denilmektedir (Aydınoğlu, 2010: 4 Fig. 8; Scardozi, 2010: 281 Fig. 2; Bulut, 2018: 685 Fig. 16. 18). Yüzey araştırmasında Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, belediye başkanlığı binası önünde yuvarlak formu, merkezinde ahşaptan bir kalasın yerleştirilmesi için bir mil yuvası bulunan tekne zemini düz ve duvarı oldukça sığ olan iki mortarium örneği değerlendirilmiştir (Kat. No. 37-38 **Görsel 56-57**). Bu tipteki mortariumlarda tekne içindeki mil yuvaları dışa çıkıntılı formda ya da Yozgat örneklerinde olduğu gibi zemin içine gömülü şekilde de yapılabilmektedirler (Scardozi, 2010: 281 dn. 12 Fig. 2). Frankel'in yaptığı sınıflandırmada değerlendirilen mortariumlar “T31 tipi”ne benzemektedir (Frankel, 1999: T31). Ezme işlemi, tekerlek veya yarım küre formu bir değirmen taşının ahşap bir kol yardımıyla hem kendi eksenini hem de tekne içinde döndürülmesiyle meydana gelmektedir (Bulut, 2018: 285). Yukarıda bahsi geçen teknelerle birlikte kullanılan tekerlek formu iki adet orbis Aydıncık ilçe merkezinde tespit edilmiştir (Kat. No. 39-40 **Görsel 58-59**). Tekerlek formunda yapılmış olan orbislerin merkezlerinde mil yuvaları yer almakta ve bu mil yuvaları kare bir oyuk ile çevrelenmektedir. Kayıt altına alınan örneklerin benzerlerinin birçok bölgede tespit edilmiş olması, ait oldukları yapıların/işliklerin belirlenememiş olması ayrıca yüzyıllar boyu değişime uğramadan tohum ve meyveleri ezme amacıyla benzer formda donanımların kullanılması bu eserlerin kesin olarak tarihlenebilmesini güçleştirmektedir. Bununla birlikte yukarıda bahsedilen ve üzerinde haç motifi bulunan eser (Kat. No. 31 **Görsel 50**) MS 4.-6. yüzyıllarda bölgede tarım faaliyetlerinin varlığına da ışık tutmaktadır. İklim ve coğrafi koşullar, günümüzde olduğu gibi Antik Çağ'da da bölgelerin bitki örtüsü çeşitliliği ve tarımsal üretimine yön vermektedir. Bölgenin iklim koşulları ile bağlantılı olarak bölgede zeytin üretiminin olmadığı aşikâr olup bunun yerine farklı bitkilerin ve/veya tohumların ezildiğini düşünmek daha yerinde olacaktır (Altun, 2022: 95-97). Yozgat ilçelerinde tespit edilen vida, pres ağırlık taşları ve diğer donanımlar bölge halkının Antik Dönem'de tarımsal uğraşları içinde bağlılığın yaygınlığını ve önemini ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar da özellikle yamaç ve açık alan merkezlerinin, Roma İmparatorluk Dönemi'nde, çiftlik yerleşimi olarak kullanıldığını açığa çıkarmıştır (Sancaktar, 2022: 61). Buna ek olarak incelenen eserler bölgede çok sayıda çiftlik evi, işlik ve tarım alanlarının varlığı konusunda birer ipucu niteliğindedir (ayrıca bk. Altun, 2022). Bu tür buluntular arkeolojik kazılarda ya da yüzey araştırmalarında tüm donanımlarıyla birlikte tespit edilmedikçe ya da kayaya oyulmuş örnekler mimarileriyle bir arada bulunmadıkça ait oldukları mimari dokuyu tespit etmek oldukça güçtür (Ayalon vd. 2009; Ivison, 2012: 47-50 Fig. 1/6; Peker, 2020;

Mitchell vdiğ., 2021: 205). Yüzey araştırması sırasında tespit edilen kalelerin coğrafi konumları nedeniyle savunma amacıyla kullanıldıkları ayrıca hakim oldukları alandaki tarım arazilerinin ve buralarda tarımsal faaliyetler yürütülen yerleşimlerin güvenliğini sağlıyor oldukları sonucuna varılmıştır (Sancaktar ve Sezgin, 2020: 47-91; Sancaktar, 2022: 63).

Çekerek ilçesi, Kurtağılı köyü, köy konaklarından birinde kireç taşından yapılmış, monolit, sekizgen formlu bir eser tespit edilmiştir (Kat. No. 41 **Görsel 60**). Monolit, sekizgen forma sahip olan eserin iki köşesi ve bu köşenin olduğu yüzeyler kırık ve eksiktir. Beş yüzünde herhangi bir bezeme içermezken birbirini takip eden iki dış yüzünde kabartma tekniğinde yapılmış kuş motifleri-muhtemelen kumru ve tavus kuşu- ve korunan diğer yüzünde ise dairesel çerçeve içerisinde Malta Haçı kabartması yer almaktadır (**Görsel 60a-b-c**). Eser, yakın bir tarihte farklı bir amaçla, dibek olarak bulguru bir tahta tokmak veya çekiçle döverek kırmak için, üst kısmı oyulmak suretiyle kullanılmaya devam etmiştir. Benzer şekilde kullanılmış birçok örnek bulunmakla birlikte aynı form özelliklerine sahip, dibeğe dönüştürülmüş ikincil kullanımlı bir örnek bölge içinde tespit edilmiştir (Mitchell vdiğ., 2021: 204 Fig. 17).

Eser üzerinde yer alan kuş motiflerinden biri kısa kuyruğu nedeniyle kumru/güvercin (?) (**Görsel 60a**), diğeri ise tavus kuşu (**Görsel 60b**) betimlemesi olmalıdır. 2018 yüzey araştırmasında yapılan ilk incelemede kuş motifleri keklik olarak tanımlanmıştır (Sancaktar vdiğ., 2019: 192). Tavus kuşu betimlemesi ökaristi sembolleri arasında yer alırken (Mercangöz, 2004: 48), kumru/güvercin motifi ise Hristiyan sanatında sembolik anlamı önemli olan “Kutsal Ruh”, “ölümsüzlük” ve “vaftiz-müjde” sembolü olarak yorumlanmaktadır (Ferguson, 1966: 4). Hristiyan sanatında tavus kuşu göksel makam ve cennetle de ilişkilendirilmektedir (Parman, 1993: 387-412). Bu tür monolit, sekizgen ve üzerinde Hristiyanlıkla ilgili bezemelerin olduğu blokların “ökaristi” altar masası olarak kullanıldıkları bilinmektedir (Keskin, 2014: 475). Eser üzerinde yer alan tavus kuşu da yine altar masalarında kullanılan motifler arasında yer almaktadır (Parman, 1993: 390-391 Res. 7). Bu tip altar masaları genellikle kare ya da dikdörtgen form yerine daha çok silindir ya da çokgen formda yapılmaktadır (Aydın, 2010). Bununla birlikte Ankara’nın doğusunda yapılan araştırmalarda monolit, sekizgen formda üretilmiş üzerinde diğer Hristiyanlık sembolleri yanında haçla dekore edilmiş pres ağırlık taşlarının yakın zamandaki tespiti de ilginçtir (Mitchell vdiğ., 2021). Ankara’nın doğusunda yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen örneklerden birinin üzerinde Hristiyanlık sembollerinin yanında yazıt da yer almaktadır. Araştırmacılar hem blokların üzerinde yer alan anahtar deliği şeklindeki izlerden hem de üzerinde yer alan yazıttan yola çıkarak bu sekizgen blokların birkaç presten oluşan bir işlik kompleksi için üretildiklerini düşünmektedir (Mitchell vdiğ., 2021: 204-217, Fig. 9-12. 15-16. 25-33). Bunun yanı sıra ağırlık taşları üzerinde yer alan yazıtların, başka bir yerden bilinmediğine vurgu yapılarak, blokların niçin bu şekilde dekore edildiklerine ilişkin bilgiler içerdiğine de dikkat çekilmektedir (Mitchell vdiğ., 2021: 204-217).

Çekerek ilçesi, Kurtağılı köyü’nde tespit edilen bu örneğin (Kat. No. 41 **Görsel 60**) hem üst bölümünün kırılarak oyulması ve ikincil kullanımı nedeniyle hem de eserin ait olduğu mimari yapı belirlenemediği için işlevini tespit etmek güçtür. Ancak ilk bakışta liturjik işlevli bir altar masası (ökaristi) olarak

kullanılmış olabileceği düşüncesinin yanında, yukarıda bahsedilen, Erken Hristiyanlık Dönemi'nde bölgeye özgü bir bezeme düzenine sahip ağırlık taşlarının varlığı, eserin aynı amaç doğrultusunda kullanılmış olabileceğinin de gözden kaçırılmaması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç

Kızılırmak havzasında yer alan Yozgat'ın, Antik Dönem'deki sınırları güneyde Kappadokia, kuzeyde ise Galatia Bölgesi içerisinde yer almaktadır. Kent İç Anadolu'nun merkezinde her dönem önemli bir konuma sahip olmuştur. Yüzev araştırmaları sonucunda tespit edilen Demir Çağı yerleşimlerinin (Sezgin, 2022) birçoğunun Tunç Çağı höyüklerinin üzerinde veya Demir Çağı kalelerinin etrafında Hellenistik, Roma ve Erken Doğu Roma Dönemlerinde de kültürel varlıklarını devam ettirdikleri anlaşılmıştır (Sancaktar ve Sezgin, 2020a; Sancaktar vd.ğ., 2021; Sancaktar, 2022). Bu çalışmada Antik Çağ'da Pontos-Galatia sınırında yer alan Çekerek, Aydıncık ve Kadışehri ilçelerinde tespit edilen taş eserler detaylı şekilde incelenmiştir.

MS II. yüzyılda yaşamış olan Cladius Ptolemaios, "Geographia" adlı eserinde Galatia Pontica yol güzergâhını tanımlarken yüzev araştırmamızın gerçekleştirildiği Seramusa, Kadışehri ilçesinden de bahsetmektedir (Ptol. V. 6. 118). Kadışehri ilçesi sınırlarında yer alan Akçakale'nin Geç Demir Çağı'ndan Osmanlı Dönemi'ne kadar kesintisiz bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir (Sancaktar – Sezgin 2020a: 58-59 Res. 28. 30). Ayrıca kale üzerinde yer alan bir türbenin Hristiyan azizlerden Şemunel Gazi'ye ait olduğu düşünülmektedir (Yılmaz 2016: 448). Anderson, Millner ve French, gibi 20. ve 21. yy'da bölgede araştırma yapan bilim insanları C. Ptolemaios'u referans olarak Pleuramis/Ptemari kentinin lokalizasyonu konusunda önerilerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda 19. yüzyılın sonlarında kent ve çevresini ziyaret eden Anderson, Pontus ve Galatia seyahatleri sırasında Çekerek (Skylaks) Irmağı'nın kenarında yer alan Gönülyurdu/Çürük köyü yakınlarında tespit ettiği yazıt ve yıkık haldeki sütun kalıntılarını, Pleuramis/Ptemari adlı yerleşmenin bu bölgedeki lokalizasyonuna veri olarak sunmaktadır. Anderson, yıkıntılardan yola çıkarak Pleuramis/Ptemari'de çift apsisli bir yapının varlığına ve bir de yer altı tüneline değinmektedir (Anderson, 1903: 45-46; Sancaktar ve Sezgin 2020a: 56). French'in Karadeniz ve İç Anadolu'da, Roma Dönemi mil taşları üzerine yaptığı çalışmalar sırasında Yozgat ve çevresinde bölgenin yol ağlarına dair mil taşlarını kayıt altına almıştır (French 2012a: 44-66; 2012b: 050-057; French 2016: 29-30, Nr. 13-17; Temür ve Yiğitpaşa, 2020: 620 dn. 5; Sancaktar ve Sezgin, 2020a: 56). Millner, Roma yol ağlarından, Galatia Pontica adlı yol ağını 96. güzergah olarak göstermekte ve Ptemari/Pleuramis'i Hacıköy'ün kuzeyinde, Çekerek (Skylaks) Irmağı'nın yakınında lokalize etmektedir (Miller 1916: 678-679, Harita 222; Sancaktar ve Sezgin, 2020a: 56). Yüzev araştırmaları sırasında tespit edilen arkeolojik verilere dayanılarak Pleuramis/Ptemari yerleşiminin lokalizasyonunun Gönülyurdu/Kaletepe olması gerektiği sonucuna varılmıştır (Sancaktar ve Sezgin 2020a: 56). Çekerek ilçesi ve çevresinde yapılan araştırmalar sırasında Gönülyurdu/Çürük köyünün yaklaşık 2 km güneybatısında, Kaletepe yerleşmesinde Demir Çağı'na ait duvar kalıntıları, Roma Dönemi'ne ait khamosorion tipi mezarlar (Sancaktar ve Sezgin, 2020b: 341-342, fig. 54-59), Erken Doğu Roma Dönemi'ne ait bir şapel ve Piskoposluk Sarayı (Episkopeion) olabilecek kalıntılar tespit edilmiştir (Sancaktar ve Sezgin 2020a: 55. 64 dn. 6 Resim 10. 12). Kaletepe yerleşmesinin gerek seramik buluntularıyla gerekse tespit edilen kalıntılarla Demir Çağı'ndan, Erken

Doğu Roma Dönemi'ne kadar yerleşim gördüğü anlaşılmıştır (Sancaktar ve Sezgin 2020a: 55-56). Yukarıda anılan şapel ve Piskoposluk Sarayıyla bağlantılı olarak yüzey araştırmasında Erken Doğu Roma Dönemi kilise veya dini yapılarına ait olabilecek tempon payesi, altar masası (ökaristi?), başlık ve sütun parçaları Çekerek ilçesi ve çevresindeki dini yapıların varlığına dair diğer arkeolojik kalıntılardır. Yüzey araştırması sırasında Çekerek ilçesi, Kızlar Kayası kale yerleşmesinde tespit edilen seramik parçaları alanın Geç Demir Çağı'ndan, Roma Dönemi içlerine kadar kullanıldığına dair önemli veriler sunmaktadır (Sancaktar - Sezgin 2020a: 56-57 Resim 61). Çekerek (Skylaks) Irmağı'nın batı yakasında yol yapım çalışmaları sırasında Roma Dönemi'ne ait yoğun seramik parçaları ve yapı temelleriyle karşılaşmış ve bu alanın Pleuramis/ Ptemari (Anderson 1903: 45-46) yerleşiminin askeri üssü olduğu önerisinde bulunulmuştur (Sancaktar ve Sezgin 2020a: 57). Çekerek ilçesi sınırları içerisinde yer alan Taşlıtarla Kalesi'nin seramik buluntuları ve Dabanyanık Kale'nin etrafında yer alan savunma duvarından hareketle bu kalelerin Hellenistik ve Roma Dönemlerinde de kullanıldığı tespit edilmiştir (Sancaktar ve Sezgin 2020a: 57-59 res. 23-24. 27. 34-35).

Yozgat il sınırları içerisinde tespit edilen farklı tipteki yerleşim alanları (höyük, kaya üstü, yamaç ve tepe üstü yerleşimi), mağaralar, kaleler, mezarlar, taş eserler, seramik buluntuları gibi günümüze ulaşan arkeolojik kültür varlıklarının çeşitliliği ilin Demir Çağı sonrasında Hellenistik, Roma ve Erken Doğu Roma Dönemi'nde de önemini koruduğunu göstermektedir (Sancaktar ve Sezgin, 2020a; Sancaktar vdğ., 2021: 277-297 fig. 2; Dokuzboy, 2022; Sancaktar, 2022: 61 Görsel 15-17). Yozgat ili, Büyüknefes köyü sınırları içerisinde kalan Tavium Antik Kenti, Roma ve Erken Doğu Roma Dönemi'ne ait çokça buluntuya ev sahipliği yapmaktadır (Fales vdğ., 2009: 31-37; Strobel, 2010: 291-338; Sancaktar ve Sezgin, 2020a: 54; Sancaktar, 2022: 68 dn. 22-25). Bir diğer önemli kalıntı Sarıkaya ilçesinde yer alan Roma Hamamı ve bir kilisenin de yer aldığı Basilica Therma/Aqua Sarvenae'dir ki bu alan Notitiate listelerinde bir piskoposluk merkezi olarak anılmaktadır (Şenyurt, 2016: 110-121; Şenyurt vdğ., 2021: 402 dn. 7; Sancaktar, 2022: 68-69 dn. 26). Yüzey araştırması sırasında da Erken Doğu Roma Dönemi'ne ait yerleşimler ve yapı kalıntıları başka ilçelerde de tespit edilmiştir (genel olarak bk. Sancaktar, 2022: 59. 61. 64 dn. 11-13 Görsel 10. 15-17).

Sonuç olarak makale konusunu oluşturan taş eserler üzerinde yer alan betimlemeler bir yandan bölgeye özgü bir takım yerel unsurları üzerinde barındırırken, diğer yandan Doğu Roma İmparatorluğu'nun bölgedeki gücünü, zengin sanatsal ve kültürel birikimini yansıtmaktadır. İlçelerde tespit edilen işliklere ait donanımlar ise Geç Antik Çağ'da bölge ekonomisi, tarımı ve üretimine ilişkin kanıtlar sağlamaktadır. 2018-2019 yıllarında yapılan yüzey araştırmaları sırasında Çekerek, Kadışehri ve Aydıncık ilçelerinde tespit edilen eserler ve üzerlerinde taşıdıkları süslemeler analogik olarak karşılaştırıldıklarında MS 4.-6. yüzyıllara tarihlenebilmektedir. Yozgat ili ve ilçelerinde yapılan araştırmalar, bölgeye özgü ortak bezeme, teknik ve üslup özelliklerine ilişkin bilgiler içermekte, hatta eserlerin bölge genelinde gezici bir atölye tarafından şekillendirildiklerine dair veriler de sunmaktadır.

Katalog

Kat. No. 1 Sütun Kaidesi: Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-4), Kireç taşı, Ç:43 cm Y:28 cm Pl.Y:9 cm Görsel 2. Attika tipindeki kaidenin plinthosunda kırık ve eksikler mevcuttur. Dik açılı,

profilsiz bir plinthos üzerinde torus ve bunun üzerinde dik açılı bir profil yer almaktadır. Bu profilin üzerinde trokhilos profili bulunmaktadır. Trokhilosun üzerinde biri dik açılı ve diğeri ince, içbükey iki profil daha bulunmakta ve boyun bölümüne geçilmektedir. Kaidenin üst yüzeyinde merkezde 0.045 m çapında bir dübel ve 0.20 m uzunluğunda 0.025 m genişliğinde bir kurşun akıtma kanalı yer almaktadır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 2 Sütun Kaidesi: Çekerek ilçesi, Elemin köyü, (Env. No.: YYA 19-T16) Kireç taşı, A.G.: 0,56x0,54 m Ü.Ç.: 0,55 m Y: 0,34 m Görsel 3. Attika tipindeki kaide plinthosunda kırık ve eksikler mevcuttur. Dik açılı, profilsiz bir plinthos üzerinde torus ve bunun üzerinde dik açılı bir profil yer almaktadır. Bu profilin üzerinde trokhilos profili bulunmaktadır. Trokhilosun üzerinde biri dik açılı ve diğeri ince, içbükey iki profil daha bulunmakta ve boyun bölümüne geçilmektedir. MS 5.-6. yy

Kat. No. 3 Sütun Kaidesi: Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, Yakup Cami avlusu (Env. No.: YYA 19-To1), Kireç taşı, A.G.: 0,67x0,67 m Ü.Ç.: 0,62 m Y: 0,45 m Görsel 4. Yarı işlenmiş sütun kaidesi, düz ve profilsiz iki adet plinthosa sahiptir. Plinthos üzerinde torus ve dik açılı bir profil bulunmaktadır. Torus, köşeli bir form oluşturacak şekilde işlenmiştir. Kaidenin üst yüzeyinde 0.065 m çapında bir dübel ve kurşun akıtma kanalı bulunmaktadır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 4 Sütun Başlığı: Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, Yakup Cami avlusu, (Env. No.: YYA 19-To3), Kireç taşı, AÇ: 0,65 m Ü.Gen: 0,48 x 0,48 m Y: 0,35 m Görsel: 23. İmpost başlık yarım işçilikte günümüze ulaşmıştır. Başlığın hem İon hem de impost bölümleri herhangi bir bezeme içermemektedir. Sadece impostun üst bölümünde abakus oluşturur şekilde 0.11 m yüksekliğinde sığ bir çıkıntı yer almaktadır. MS 4-6. yy

Kat. No. 5 Sütun Başlığı: Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, Yakup Cami avlusu, (Env. No.: YYA 19-To4), Kireç taşı, AÇ: 0,66 m, Ü.Gen: 0,44x0,66 m Y: 0,34 m Görsel: 24. İmpost başlık üzerinde herhangi bir bezeme yer almamaktadır. Başlık şekillendirilmeden bırakılmıştır. İmpost bölümüne geçişte, abakus sınırını belirlemek için, sığ bir çizgi ile, 0.11 m yüksekliğinde bir profil bulunmaktadır. MS 4-6. yy

Kat. No. 6 Sütun Başlığı: Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-20), Mermer, U: 0,64 m Ü.Gen.: 0,475 m Y: 0,27 m Görsel: 25. İmpost başlık herhangi bir bezeme içermemektedir. Yarım işçilikli başlığın üst bölümünde 0.11 m yüksekliğinde düz, sığ bir profille abakus bölümü belirlenmiştir. MS 4-6. yy

Kat. No. 7 Friz Bloğu: Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, Su deposu bahçesi, (Env. No.: YYA 19-T12), Mermer, U: 1,42 m Y: 0,33 m D: 0,52 m Görsel: 26. Friz bloğunun (?) alt kısmında ve ön yüzünde kırık ve eksikler mevcuttur. Üst ve alt bölümde düz birer silme ile sınırlandırılmış bloğun ana bezeme alanında 18 tane oluk/yiv motifi bulunmaktadır. MS 4.-6. yy

Kat. No. 8 Çörten Parçası: Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-12), Kireç taşı, U: 0,56 m G: 0,70 m D: 0,29 m Görsel: 27. Büyük bir bölümü kırık ve eksiktir. Ağız ve oluk olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Ağız kısmı eğimli olup, suyun rahat akması için uca doğru üçgen formunda daralmaktadır.

Kat. No. 9 Çörten: Aydıncık ilçesi, (Env. No.: YYA 18-13), Kireç taşı U: 0,785 m G: 0,32 m Y: 0,225 m Görsel: 28a-b. Çörten büyük oranda korunmuş sadece arka kısmı kırıktır. Ağız ve oluk olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Ağız kısmı eğimli olup, suyun rahat akması için uç kısmı huni formunda işlenmiştir. Uç kısmında dar, dairesel formlu bir delik bulunmaktadır.

Kat. No. 10 Levha (Templon) Payesi: Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-8), Mermer, G: 0,225 m Y: 0,96 m Görsel: 29. Dikdörtgen kesitli payenin çeşitli noktalarında küçük kırık ve eksikler bulunmaktadır. Ön ve yan yüzünde alçak kabartma tekniğinde iç içe iki dikdörtgenden oluşan soffit motifi yer almaktadır. Düz bırakılmış yan yüzlerden birinde levha oyuğu yer almakta soffitli alanda da ikinci kullanımıyla bağlantılı olarak soffit tahrip olacak şekilde bir levha oyuğu daha yer almaktadır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 11 Eşik Taşı: Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-11) Kireç taşı, U: 1,34 m G: 0,58 m D: 0,22 m Görsel: 30. Dikdörtgen prizma formundaki blok kapı eşik taşına ait bir parçadır. Eşik taşının bir bölümü kırık ve eksik olmasına karşın kapı kanatlarının oturması için iki kademeli işlenmiştir. Üzerinde kapı kanadının oturtulması için açılmış mil yuvaları bulunmaktadır.

Kat. No. 12 Lento Bloğu ?: Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, Yağmur Baba Türbe avlusu, (Env. No.: YYA 19-To8), Kireç taşı, U: 2,14 m Y: 0,35 m D: 0,86 m Görsel: 31. Dikdörtgen formlu bloğun üzerinde herhangi bir bezeme yer almamaktadır.

Kat. No. 13 Postament/Altlık: Çekerek ilçesi, Kamışcık köyü (Env. No.: YYA 18-1), Kireç taşı, U: 0,93 m G: 0,50 m Y: 0,485 m Görsel: 32 a-b-c. Postament/altlık olarak şekillendirilmiş olan parçanın dar yüzünün birinde kazıma yolu ile yapılmış bir Latin Haçı yer almaktadır. Haçın kollarından biri sonraki evrede mimari parçanın işlevinin değiştirilmesiyle bağlantılı olarak blok üzerinden koparıldığı görülmektedir. İlk kullanım evresi Roma İmparatorluk Dönemi olmalıdır. Sonraki kullanım evresi ise Latin Haçı nedeniyle MS 4.-7. yy arası olmalıdır.

Kat. No. 14 Mezar Steli: Aydıncık ilçesi, Köşrelik köyü, Bahçe duvarı, (Env. No.: YYA 19-T21), Kireç taşı, Y: 0,80 m G: 0,50 m Görsel: 33.

Mezar steli üzerinde dörtgen çerçeve içinde Latin Haçı ile bitkisel bezeme bulunmaktadır. Bahçe duvarında devşirme olarak kullanılmıştır. MS 5. - 6. yy

Kat. No. 15 Mezar Steli: Aydıncık ilçesi, Köşrelik köyü, (Env. No.: YYA 19-T23), Kireç taşı, Y: 0,82 m G: 0,355 m Görsel: 34. Stelin üst ve alt kısımlarında kırık ve eksikler bulunmaktadır. İnce ve uzun bir forma sahip stel üstte üçgen bir alınlıkla sonlanmaktadır. Alınlığı oluşturan üçgen çerçeve içinde bir yazıt yer almaktadır. Stel ana yüzeyi üzerinde çerçeve içinde Latin Haçı bezemesi bulunmaktadır. Haçın üst kolu hilal biçiminde, kabartma olarak işlenmiş bir daire ile çevrelenmiştir. Üst haç kolun uç kısımlarından çıkan ve alt kolun, alt uç kısmında oval formlu yumru şeklindeki alandan çıkan bitkisel bezemeler görülmektedir. Bahçe duvarında devşirme olarak kullanılmıştır. MS 5. - 6. yy

Kat. No. 16 Mezar Steli: Aydınçık ilçesi, Köşrelik köyü, (Env. No.: YYA 19-T24), Kireç taşı, Y: 1,00 m G: 0,64 m Görsel: 35. Dörtgen forma sahip stelin yüzeyi oldukça aşınmıştır. Yüzeyinde çerçeve içinde Latin Haçı bezemesi bulunmaktadır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 17 Mezar Steli: Aydınçık ilçesi, Tatlar mevkii, (Env. No.: YYA 19-T25), Kireç taşı, Y: 0,77 m G: 0,40 m D: 0,25 Görsel: 36. Dörtgen forma sahip stelin üst kısmı kırık ve eksiktir. Çerçeve içine yerleştirilmiş olan Latin Haçın uzun kolunun iki yanında yer alan bitkisel bezemeler kabartma olarak işlenmiştir. MS 5. - 6. yy

Kat. No. 18 Mezar Steli: Aydınçık ilçesi, Kazankaya belde merkezi, Eski park, (Env. No.: YYA 19-T26), Kireç taşı, Y: 0,142 m G: 0,73 m D: 0,30 m Görsel: 37. Stelin alt kısmında kırık ve eksikler, yüzeyinde ise kırıklar bulunmaktadır. Dörtgen forma sahip stel üstte üçgen bir alınlıkla sonlanmaktadır. Alınlık içinde haç motifi yer almaktadır. Alınlık kısmının hemen altında çift sıra yazıt bulunmaktadır. Stel ana gövdesinde çerçeve içinde Latin Haçı yer almakta ve üst ve alt haç kolları kenarında bitkisel bezemeler görülmektedir. MS 5. - 6. yy

Kat. No. 19 Mezar Steli: Aydınçık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-1), Kireç taşı U: 1,215 m G: 0,565 m Görsel: 38. Stelin üst ve alt kısımlarında kırık ve eksikler yüzeyinde ise aşınmalar mevcuttur. İnce ve uzun bir forma sahip stelin üst kısmı kemerli olarak işlenmiştir. Ön yüzeyinde çerçeve içinde Latin Haçı bezemesi bulunmaktadır. Haçın üç kısa kolu içbükey bir profile sahip olup uzun olan kol ise düz olarak sonlanmaktadır. Üst ve alt haç kollarının kenarında bitkisel bezemeler yer almaktadır. Haç motifi üzerinde yer alan boşluk alanda 2 satırlık bir yazıt bulunmaktadır. Çeşme duvarında devşirme olarak kullanılmıştır. MS 5. - 6. yy

Kat. No. 20 Mezar Steli: Aydınçık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-2), Kireç taşı U: 1,13 m G: 0,47 m Görsel: 39 Stelin üst ve alt kısımlarında kırık ve eksikler gözlemlenmiştir. Stel yüzeyi oldukça aşınmıştır. Üst kısmı kemerli bir şekilde işlenmiştir. Ön yüzeyinde oval forma sahip çerçeve içinde Latin Haçı ve bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Çeşme duvarında devşirme olarak kullanılmıştır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 21 Mezar Steli: Aydınçık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-6), Kireç taşı U: 0,70 m G: 0,41 m Görsel: 40. Stel yüzeyi oldukça aşınmıştır. Üzerinde dörtgen çerçeve içinde Latin Haçı ile bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Çeşme duvarında devşirme olarak kullanılmıştır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 22 Mezar Steli: Aydınçık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-6), Kireç taşı Y: 1,15 m G: 0,53 m Görsel: 41. Dörtgen formlu stel üstte üçgen bir alınlıkla sonlanmaktadır. Alınlık içinde bitkisel bir bezeme yer almaktadır. Stel ana gövdesi üzerinde dikdörtgen çerçeve içinde Latin Haçı ve haç kollarından çıkan bitkisel bezemeler bulunmaktadır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 23 Mezar Steli: Aydınçık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-10), Kireç taşı, G: 0,52 m Y: 1,18 m Görsel: 42. Dörtgen formlu mezar steli, üstte üçgen bir alınlıkla sonlanmaktadır. Alınlık içinde bitkisel bezemelere yer verilmiştir. Stel ana gövdesi üzerinde dikdörtgen çerçeve içinde Latin Haçı ve bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Stel ana gövdesinde haç motifi üzerinde yer alan boşlukta bir yazıt yer almaktadır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 24 Mezar Steli: Aydıncık ilçesi, (Env. No.: YYA 18-15), Mermer, G: 0,80 m Y: 0,82 m Görsel: 43. Stelin üst kısmında kırık ve eksik bir bölüm bulunmaktadır. Üçgen alınlıklı stelin ana gövdesi üzerinde, dikdörtgen çerçeve içinde Yunan Haçı'na yer verilmiştir. Haç ile alınlık arasında kalan boş alanda 2 satırlık bir yazıt bulunmaktadır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 25 Mezar Steli (?): Aydıncık ilçesi, Kazankaya belde merkezi, Eski park, (Env. No.: YYA 19-T28), Bazalt, U: 0,90 m G: 0,94 m Görsel: 44. Kenarları kırık olan bloğun üzerinde kazıma olarak işlenmiş 0,34 m yüksekliğinde bir haç motifi bulunmaktadır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 26 Mezar Steli: Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-14), Kireç taşı, G: 0,61 m Y: 0,96 m D: 0,365 m Görsel: 45. Mezar steli oldukça tahrip olmuştur. Oval forma sahip stelin üzerinde Latin Haçı motifi yer almaktadır. Haçın üst bölümünde üst haç kolunun sağında bir yazıt bulunmaktadır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 27 Mezar Steli (?): Aydıncık ilçesi, Köşrelik köyü, Bahçe duvarı, (Env. No.: YYA 19-T22), Kireç taşı, Y: 0,116 m G: 0,54 m K: 0,10 m Görsel: 46. Mezar stelinin yüzeyi oldukça aşınmıştır. Mezar steli ana gövdesi iki ana panele ayrılmış, üst bölümündeki dikdörtgen panel içerisinde üç adet dil yaprak motifi bulunurken, alt kısımda ikili çerçeveden oluşan panel ve bu panel üzerine işlenmiş rhombus motifi, eşkenar dörtgen bir madalyon ve madalyonun içinde ise Malta Haçı motifi yer almaktadır. Bahçe duvarında devşirme olarak kullanılmıştır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 28 Mezar Steli Parçası: Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-3), Kireç taşı U: 0,55 m G: 0,58 m Görsel: 47. Mezar stelinin alt kısmı korunmuştur. Çerçeve içinde uçları genişleyerek sonlanan Latin Haçı motifinin üst ve orta kolları korunmuştur. Haçın üst kısmında 2 satırlık yazıt bulunmaktadır. Çeşme duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 29 Mezar Steli Parçası: Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-4), Kireç taşı U: 0,52 m G: 0,64 m Görsel: 48. Mezar stelinin küçük bir kısmı korunmuştur. Korunan kısımda altta ucu genişleyerek sonlanan Latin Haçı ile bitkisel bezemelerin bir bölümü takip edilebilmektedir. Çeşme duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. MS 5.-6. yy

Kat. No. 30 Mezar Steli Parçası (?): Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-5), Kireç taşı U: 0,835 m G: 0,67 m Görsel: 49. Çeşme duvarında devşirme olarak kullanılmış olan stel yüzeyi oldukça aşınmıştır. Üzerinde çerçeve içinde sarmaşık yapraklarından oluşan bezeme motifleri takip edilebilmektedir. MS 5.-6. yy

Kat. No. 31 Vida Ağırlık Taşı: Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, Yakup Cami avlusu, (Env. No.: YYA 19-To5), Kireç taşı U: 0,78 m G: 0,70 m Y: 0,62 m Görsel: 50a-b-c. Dikdörtgen prizma formundaki vida ağırlık taşının her iki yan yüzünde aşağıdan yukarıya doğru daralan zivana yuvaları mevcuttur. Üst yüzün merkezinde 0,26 m çapında yuvarlak formda vida yuvası bulunmaktadır. Vida ağırlık taşının yan yüzünün birinde kabartma olarak yapılmış bir madalyon içerisinde Malta Haçı motifi yer almaktadır. MS 4.-6. yy

Kat. No. 32 Vida Ağırlık Taşı: Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, Belediye Bşk. Binası önü, (Env. No.: YYA 19-T11), Kireç taşı, ÜG: 0,74x1,09 m ÜÇ: 0,60 m Görsel: 51a-b. Dikdörtgen prizma formundaki eserin üst yüzeyinin ortasında dairesel formda ahşap baskı kalasın oturtulması için bir oyuk yer almaktadır. Eserin karşılıklı iki yan yüzünde aşağıdan yukarıya doğru daralan dört adet zivana yuvası bulunmaktadır. Eserin yan yüzlerinde birinde 0,60 m çapında bir sonraki kullanımı ile bağlantılı dairesel formda bir oyuk mevcuttur. MS 4.-6. yy

Kat. No. 33 Vida Ağırlık Taşı: Çekerek ilçesi, Çandır köyü, Çocuk parkı, (Env. No.: YYA 19-T20), Bazalt (?), U: 0,86 m G: 0,70 m Y: 0,65 m Görsel: 52a-b. Dikdörtgen prizma formundaki ağırlık taşı, her iki yan yüzünde aşağıdan yukarıya doğru daralan zivana yuvalarına sahiptir. Taşın üst yüzünün merkezinde 0,20 m çapında dairesel formda ahşap baskı kalasın oturtulması için bir yuva yer almaktadır. MS 4.-6. yy

Kat. No. 34 Vida Ağırlık Taşı: Aydıncık ilçesi, Kazankaya belde merkezi, Eski park, (Env. No.: YYA 19-T27), Kireç taşı, U: 0,99 m G: 0,94 m Y: 0,635 m Görsel: 53. Ağırlık taşı ikiye ayrılmıştır. Dikdörtgen prizma formundaki vida ağırlık taşı, her iki yan yüzünde aşağıdan yukarıya doğru daralan zivana yuvalarına sahiptir. MS 4.-6. yy

Kat. No. 35 Vida Ağırlık Taşı: Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-5), Kireç taşı, U: 0,90 m Y: 0,66 m D: 0,80 m Görsel: 54a-b. Dikdörtgen prizma formundaki ağırlık taşının üst yüzeyinin ortasında 0,51 m genişliğinde bir oyuk yer almaktadır. Eserin karşılıklı her iki yan yüzünde alttan üste doğru daralan zivana yuvaları mevcuttur. MS 4.-6. yy

Kat. No. 36 Ağırlık Presi (?): Çekerek ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-3), Kireç taşı, Ç: 0,80 m Y: 0,65 m D: 0,79 m Görsel: 55. Dairesel formda yapılmış olan ağırlık presinin ortasında ahşap kolun girmesi için dairesel bir mil yuvası ve yanlarda yan yana ikişer adet olmak üzere toplamda dört zivana yuvası bulunmaktadır. Hellenistik Dönem (?)

Kat. No. 37 Mortarium: Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, Belediye Bşk. Binası önü, (Env. No.: YYA 19-T09), Kireç taşı Ç: 1,90 m Y: 0,58 m İç D: 0,28 m Görsel: 56a-b. Dairesel formu, merkezinde ahşaptan bir kalasın yerleştirilmesi için bir mil yuvası bulunan, tekne zemini düz ve duvarı oldukça sığdır.

Kat. No. 38 Mortarium: Çekerek ilçesi, Özükkavak beldesi, Belediye Bşk. Binası önü, (Env. No.: YYA 19-T10), Kireç taşı, Ç: 1,66 m Y: 0,46 m Görsel: 57a-b. Dairesel formu, merkezinde ahşaptan kalasın yerleştirilmesi için bir mil yuvası bulunan, tekne zemini düz ve duvarı oldukça sığdır.

Kat. No. 39: Öğütme Taşı/Orbis Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-7), Kireç taşı, Ç: 0,89 m Y: 0,37 m Görsel: 58. Dairesel forma sahip öğütme taşının üzerinde 0,30 x 0,33 m boyutlarında yaklaşık kare formu bir oyuk ve bunun da ortasında 0,17 m çapında dairesel bir oyuk daha bulunmaktadır.

Kat. No. 40 Öğütme Taşı/Orbis: Aydıncık ilçesi, Merkez (Env. No.: YYA 18-9), Kireç taşı, Ç: 1,025 m Y: 0,33 m Görsel: 59. Dairesel forma sahip öğütme taşının üzerinde 0,38 x 0,33 m boyutlarında

yaklaşık dikdörtgen formlu bir oyuk ve bunun da ortasında 0,18 m çapında dairesel bir oyuk daha yer almaktadır.

Kat. No. 41 Altar Masası (Ökaristi) ve Pres Ağırılık Taşı (?): Çekerek ilçesi, Kurtağılı köyü, Köy konağı, (Env. No.: YYA 18-10), Kireç taşı, Dış G: 0,94 m Y: 0,82 m D: 0,40 m Görsel 60a-b-c. Monolit, sekizgen forma sahip olan eserin iki köşesi ve bu köşenin olduğu yüzeyler kırık ve eksiktir. Beş yüzünde herhangi bir bezeme içermezken yan yana iki dış yüzünde kuş motifleri ve bir diğer yüzünde ise Malta Haçı kabartması yer almaktadır. Eserin üst yüzeyinde ana işlevini yitirdikten sonra açılmış dairesel bir oyuk bulunmaktadır.

Çıkar Çatışması

“Yozgat İli Çekerek, Kadışehri ve Aydıncık İlçeleri Erken Doğu Roma Dönemi Taş Eserleri” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür

Çalışma konusunu oluşturan eserleri yayımlamama izin veren Yüzey Araştırması Başkanı Doç. Dr. Hacer Sancaktar’a teşekkür ederim.

Kaynakça

- Ptolemaeus, C. *Claudius Ptolemy The Geography* (E.L. Stevenson Çev & Ed.) New York: 1991.
- Aktaş, E. (2022). Orta Karadeniz Bölgesi Pres Ağırılık Taşları -Litus'lar-. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 467-483. doi: 10.31765/karen.1130832.
- Alp, O. (2001). Bizans Mimari Plastiğinde Terminolojik Sorunlar. M. S. Pekak (Ed.), *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Seminerleri I (Mimari ve Mimari Süsleme)* (s. 25-30). Hacettepe Üniversitesi Yayınevi.
- Alpaslan, S. (2001). Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri. Kültür Bakanlığı Anadolu Medeniyetler Müzesi (Ed.), *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yılı* (s. 265-299). Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği.
- Altun, Ö. (2022). Yozgat'ta Antik Dönemde Tarım Ürünleri ve Öğütme Aletleri. E. Güngör (Ed.), *Yozgat Tarihi ve Kültürü I* (s. 93-102) içinde. Akçağ Basım Yayım Pazarlama.
- Asgari, N. (1991). Prokonnesos-1990 Çalışmaları. *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 311-332.
- Ayalon E. –Frankel, R. –Kloner, A. (Ed.) (2009). *Oil and Wine Presses in Israel from the Hellenistic, Roman and Byzantine Periods. BAR International Series 1972*. British Archaeological Reports.
- Aydın, A. (2002). Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bir Kiliseye Ait Mimari Parçalar, *Bellekten*, 66, 49-59. doi: 10.37879/bellekten.2002.49.

- Aydın, A. (2010). Tapureli, A Kilisesi Altar Kaidesi Işığında Kilikya ve Isaurya Bölgesi Kiliselerinde Görülen Altar Çeşitleri. *Olba*, 18, 347-370. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/764082>.
- Aydın, A. (2013). Tarsus Müzesi'ndeki Erken Hristiyanlık-Bizans Dönemi Mimari Elemanları. S. Durugönül (Ed.) *Tarsus Müzesi Taş Eserleri, Heykeltıraşlık ve Mimari Plastik Eserler* (s. 185-232) içinde. Tarsus Ticaret Borsası.
- Aydınoglu, Ü. (2009). *Dağlık Kilikya Bölgesinde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları*. Ege Yayınları.
- Aydınoglu, Ü. (2010). Olive Oil Production in Rough Cilicia: Production Installations – Settlement Pattern – Dating. içinde Ü. Aydınoglu – A. K. Şenol (Ed.) *Antikçağ'da Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi, Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (s. 1-17). Graphis Matbaa.
- Bilir, G. (2020). *Anadolu'da Bulunan Geç Antik Çağ Mezar Tipleri ve Dini Mimari ile olan İlişkileri*. [Yayımlanmamış doktora tezi] Uludağ Üniversitesi.
- Bouras, L. ve Cutler, A. (1991). Processional Cross. A. Kazhdan, A. M. Talbot, A. Cutler, T. E. Gregory ve N.P. Sevchenko, (Ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium Vol. 1* (s. 553) içinde. Oxford University Press.
- Bulut, S. (2018). Lykia'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Üzerine Bir Ön Değerlendirme. *Cedrus*, 6, 675-700. doi: 10.13113/CEDRUS/201832
- Dalton, O. M. (1911). *Byzantine Art and Archaeology*. Clarendon Press.
- Diler, A. (1994). Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytinyağı ve Şarap İşlikleri. *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 505-520.
- Doğan, S. (2006). Likya'da Bizans Taş Yapıtları. içinde Dörtlük, K., Varkıvanç, B., Kahya, T., des Courtils J., Doğan-Alpaslan, M. ve Boyraz, R. (Ed.), *III. Uluslararası Likya Sempozyumu Cilt I*, (s. 209-224). Graphis Matbaa.
- Doğan, S. (2009). Bizans Sanatında Yaşam Haçı Motifi ve Alanya Müzesi'ndeki Bir Bizans Sütun Başlığı. O. Alp (Ed.), *Ebru Parman'a Armağan* (s. 139-154) içinde. Birlik Matbaası.
- Dokuzboy, A. (2022). Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Yozgat. E. Güngör (Ed.), *Yozgat Tarihi ve Kültürü I* (s. 41-54) içinde. Akçağ Basım Yayım Pazarlama.
- Dönmez, A. (2018). Xanthos West Agora II: Alteration and Transformation in the Byzantine Period. *Adalya*, 21, 277-314.
- Dumankaya, O. ve Ekmekçi, M. U. (2018). Kahramanmaraş İli Afşin ilçesi Arıtış mahallesi Erken Doğu Roma Dönemi Mimari İşlevli Taş Eserler. *Cedrus*, 6, 377-393. doi: 10.13113/CEDRUS.201818.
- Fales, M., Martino, S., Ponchia, S. ve Strobel, K. (2009). Austro-Italian Archaeological Investigations in the Region of Yozgat (Turkey). içinde Pecchioli, F., Torri, G. ve Corti, G. (Ed.), *Central-North*

Anatolia in the Hittite Period. New Perspectives in Light of Recent Researches, Studia Asiana 5 (s. 31–37). Rome.

Ferguson, G. (1966). *Signs and Symbols in Christian Art*. Oxford University Press.

Forchheimer, P. ve Strzygowski, J. (1893). *Die Byzantinischen wasserbehalter von Constantinopel, Byzantinische Denkmaler II*. Wien Mechitharisten-Congregation.

Frankel, R. (1993). Screw Weights from Israel. M.C. Amouretti, J. P. Brun (Ed.), *La production du vin et de l'huile en Méditerranée (Oil and Wine Production in the Mediterranean Area)*. BCH Suppl. 26, (s. 107-118) içinde. Ecole Française d'Athènes.

Frankel, R. (1999). *Wine and Oil Production in Antiquity in Israel and Other Mediterranean Countries. Journal for the Study of the Old Testament, Monograph Series 10*. Sheffield Academic Research.

Frankel, R. (2016). Oil and Wine Production. G. L. Irby (Ed.), *A Companion to Science, Technology, and Medicine in Ancient Greece and Rome* (s. 550-569) içinde. Wiley-Blackwell.

French, D. H. (2012a). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor Vol. 3: Milestones, Fasc. 3.2: Galatia, BIAA Electronic Monograph 2*. <https://library.biaa.ac.uk/cgi-bin/koha/opac-retrieve-file.pl?id=9468e623dfbc20eec16b0ab4443c1394>.

French, D. H. (2012b). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor Vol. 3: Milestones, Fasc. 3.3: Cappadocia, BIAA Electronic Monograph 3*. <https://library.biaa.ac.uk/cgi-bin/koha/opac-retrieve-file.pl?id=b85a81b55b97849c8f66b336ee7a5a27>.

French, D. H. (2016). *Roman Roads & Milestones of Asia Minor Vol. 4 The Roads Fasc. 4.1 Notes on the Itineraria, BIAA Electronic Monograph 10*. <https://library.biaa.ac.uk/cgi-bin/koha/opac-retrieve-file.pl?id=5417eb858deeoagbdd06f2d8671bbc0c>.

Herrmann, J. J. (1988). The Ionic Capital in Late Antique Rome. G. Bretschneider (Ed.), *Archaeologica* 56. G. Bretschneider.

Iverson, E. A. (2012). Excavations at the Lower City Enclosure. C.S. Lightfoot ve E.A. Iverson (Ed.), *Amorium Reports 3: The Lower City Enclosure* (s. 5-151) içinde. Ege Yayınları.

Kramer, J. (1970). Attische Säulenbasen des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. und ihre Rohform. *Bonner-Jahrbucher*, 170, 271-278.

Kautzsch, R. (1936). *Kapitellstudien, Beiträge zu einer Geschichte des spätantiken Kapitells im Osten vom vierten bis ins siebente Jahrhundert. Late Antique Art History*, 9. Leipzig, Walter de Gruyter.

Keskin, E. (2010). *Çorum İli ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*. [Yayımlanmamış doktora tezi] Hacettepe Üniversitesi.

- Keskin, E. (2014). Amasya Müzesi'nde Bulunan Altar Masası. içinde M. Acara-Eser, E. B. Fataha ve G. Koyun (Ed.), *Uluslararası Katılımlı XVI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu vol. 2* (s. 473-482). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Keskin, E. (2018). Erken Hristiyanlık Dönemi'ne Ait Bir Lahit. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 1067-1078. doi: <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.462025>.
- Mercangöz, Z. (2004). Ortaçağ Hristiyanlık İnanişında Ökaristi ve Sanattaki Yansımaları: Bizans Sanatında Ökaristi Sembolleri. *Sanat ve İnanç Cilt 2* (s. 43-52) içinde. Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Miller, K. (1916). *Itineraria Romana. Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana*. Stuttgart: Strecker & Schröder.
- Mitchell, S. – Niewöhner, P. – Vardar, A. – Vardar, L.E. (2021). Church Bulding and Wine Making East of Ankara. Regional Aspects of Central Anatolia in Early Byzantine Period. *Gephyra*, 21, 199-229. doi: doi.org/10.37095/gephyra.875328.
- Niewöhner, P. (2007). *Aizanoi, Dokimion und Anatolien, Stadt und Land, Siedlungs und Steinmetzwesen vom späteren 4. bis ins 6. Jahrhundert n. Chr. Archäologische Forschungen, Band 23*. Reichert Verlag, Wiesbaden.
- Niewöhner, P. (2020). The Riddle of the Anatolian Cross Stones - Press Weights for Church or Monastic Estates? D. Moreau ve diğerleri (Ed.), *Archaeology of a World of Changes. Late Roman and Early Byzantine Architecture, Sculpture, and Landscapes. In Memoriam Claudia Barsanti. BAR International Series 2973* (s. 327-336) içinde. British Archaeological Reports.
- Niewöhner, P. (2021a). The Regional Paradigm in Early Christian Art and Architecture: The Case of Anatolia. N. D. Kontogiannis ve T. B. Uyar (Ed.), *Space and Communities in Byzantine Anatolia* (s. 275-300) içinde. Koc University Press.
- Niewöhner, P. (2021b). *Byzantinische Bauskulptur und liturgische Ausstattung*. Walter de Gruyter GmbH.
- Orlandos, A.K. (1994). *He Xylostegos Palaiochristianike Basilike Tes Mesogeiakas Lekanis*. He en Athenais Archaiologike Hetaireia.
- Ortaç, M. (2013). Bolu Merkez, Mudurnu, Yeniçağa ve Dörtdivan İlçeleri Antik Çağ Tarım Teknolojisi: Pres Ağrılık Taşları (Litular). G. Kökdemir (Ed.), *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı. A Festschrift for Orhan Bingöl on the occasion of his 67th Birthday* (s. 407-432) içinde. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ötüken, Y. (1996). *Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien Antike und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa*. Verlag Wasmuth & Zohlen.
- Öztaşkın, G.K. ve Sertel, S. (2017). Olympos Piskoposluk Kilisesi'ndeki Nef Ayırımı Düzenlemeleri ve Levha Yanı Uygulaması. *Adalya*, 20, 357-373.

- Parman, E. (1993). Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi. *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar: Güner Inal'a Armağan* (s. 387-412) içinde. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Paton, W.R. ve Myres, J.L. (1898). On Some Karian and Hellenic Oil-Presses. *The Journal of Hellenic Studies*, 18, 209-217.
- Peker, N. (2020). Agricultural production and installations in Byzantine Cappadocia: a case study focusing on Mavrucandere. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 44(1), 40-61.
- Peschlow, U. (1990). Materialien zur Kirche des H. Nikolaos in Myra im Mittelalter. *Istanbuler Mitteilungen*, 40, 207- 258.
- Peschlow, U. - Peschlow-Bindokat, A. - Wörrle, M. (2002). Die Sammlung Turan Beler in Kumbaba bei Şile (II) Antike und Byzantinische Denkmäler von der Bithynischen Schwarz-Meerküste, *Istanbuler Mitteilungen*, 52, 479-522.
- Peschlow, U. (2006). Dividing Interior Space in Early Byzantine Churches: The Barriers between the Nave and Aisles. Gerstel S.E.J. (Ed.), *Thresholds of the Sacred: Architectural, Art Historical, Liturgical, and Theological Perspectives on Religious Screens, East and West* (s. 53-71). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Tamsü-Polat, R. (2018). Karabacak Köyü Kaya Mezarları. *Cedrus*, 6, 347-358. Doi: 10.13113/CEDRUS.201816.
- Rice, T. D. (1950). The Leaved Cross. *Byzantinoslavica*, 11, 72-81.
- Russo, E. (2005). Introduction to the Study of the Architectural and Decorative Byzantine Sculpture in Turkey. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 22(1), 193-202.
- Sancaktar, H. (2022). Yeni Araştırmalar Işığında Yozgat ve Çevresinin Arkeolojisi. E. Güngör (Ed.) *Yozgat Tarihi ve Kültürü I* (s. 55-70) içinde. Akçağ Basım Yayım Pazarlama.
- Sancaktar, H., Tamsü-Polat, R., Polat, Y., Şenocak, M. B., Dokuzboy, A. ve Sezgin, K. (2018). Yozgat İli ve İlçelerinde Arkeolojik Yüzey Araştırması: 2017 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36(2), 141-164.
- Sancaktar, H., Sezgin, K., Dokuzboy, A. ve Tanrıverdi, İ. (2019). Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması: 2018 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 37(2), 187-208.
- Sancaktar, H., Sezgin, K. ve Dokuzboy, A. (2020). Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2017-2019 Çalışmaları. içinde M. Şahin, F. Alkan, M. Başlar, E. Fidan, S. Gündüz, M. A. Yılmaz, H. Çıtakoğlu, S.A. Çelik ve B. Kuru (Ed.), *Türkiye Yüzey Araştırmaları Webinarları I-II-III. Batı Anadolu. Orta Anadolu ve Karadeniz. Doğu - Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz, 05-07 Şubat 2020* (s. 154-157). Uludağ Üniversitesi.

- Sancaktar, H. ve Sezgin, K. (2020a). Yozgat İli Geç Demir Çağından Geç Antik Çağ'a Kadar Kaleler ve Savunma Yapıları. *MASROP*, 14(1-2), 47-91.
- Sancaktar, H. ve Sezgin, K. (2020b). Son Dönem Araştırmaları Işığında Yozgat ve Çevresindeki Kaya Mezarları. *Cedrus*, 8, 325-349. doi: <https://doi.org/10.13113/CEDRUS.202015>.
- Sancaktar, H., Sezgin, K., Tamsü-Polat, R. ve Polat, Y. (2021). New Sites Discovered in the Yozgat Archaeological Research Project. E. Sökmen, ve A. Schachner (Ed.), *Understanding Transformations: Exploring The Black Sea Region And Northern Central Anatolia in Antiquity Byzas* 26 (s. 277-297) içinde. Ege Yayınları.
- Scardozi, G. (2010). Oil and Wine Production in Hierapolis of Phrygia and its Territory During Roman and Byzantine Age: Documentation from Archaeological Excavations and Surveys. içinde Ü. Aydınoglu – A. K. Şenol (Ed.), *Antikçağ'da Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi, Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (s. 277-302). Graphis Matbaa.
- Sezgin, K. (2022). Demir Çağ'ında Yozgat. E. Güngör (Ed.), *Yozgat Tarihi ve Kültürü I* (s. 25-40) içinde. Akçağ Basım Yayım Pazarlama.
- Spitzing, G. (1989). *Lexikon Byzantinisch-Christlicher Symbole: Der Bilderwelt Griechenlands und Kleinasiens*. Diederichs.
- Strobel, K. (2010). Tavium (Büyüknefes, Provinz Yozgat) und seine Region: Bericht über die Kampagnen 2006-2009. *Istanbuler Mitteilungen*, 60, 291-338.
- Şenol, A.K. ve Walz, S. (2010). Oyuklutepe - Reconstruction and Context Analysis of a Hellenistic Press Installation in the Survey Territory of Bybassos on the Carian Chersonesos. içinde Ü. Aydınoglu ve A. K. Şenol (Ed.), *Antik Çağ'da Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 06-08 Kasım 2008 Mersin*, (s. 185-198). Graphis Matbaa.
- Şenyurt, H. (2016). Sarıkaya Roma Hamamı Tarihçesi ve 2010-2015 Yılı Kazı Çalışmaları Sonuçları. içinde K. Özköse, (Ed.), *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu (05-07 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı 1*, (s. 110-121). Bozok Üniversite Yayınları.
- Şenyurt, H., Yılmaz, Ö. Becene, N. (2021). Yozgat – Sarıkaya Roma Hamamı. E. Sökmen, A. Schachner (Ed.), *Understanding Transformations: Exploring The Black Sea Region And Northern Central Anatolia in Antiquity Byzas* 26, (401-413) içinde. Ege Yayınları.
- Taş, T. – Özcan, F. (2015). MS 4.-7. Yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21(1), 247-275.
- Temple, Ç. (2011). Nevşehir Müzesi'nde Bulunan Bizans Dönemi Mimari ve Liturjik Taş Eserleri. A.C. Erel, B. İşler, N. Peker ve G. Sağır (Ed.), *Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim Dr. A. Mine Kadiroğlu'na Armağan* (s. 537-552) içinde. Rekmay Ltd. Şti.
- Temple, Ç. (2013). Konya/İkonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri [Yayımlanmamış doktora tezi] Hacettepe Üniversitesi.

- Terry, A. (1988). The Sculpture at the Cathedral of Eufraſius in Poreč. *Dumbarton Oaks Paper*, 42, 13-64.
- Temür, A. ve Yiğitpaşa D. (2020). Neoklaudiopolis Antik Kenti ve Territoryumu 2018 Yüzey Araştırmaları ve Envanter Çalışmaları. *History Studies*, 12(2), 619-654.
- Tezcan, H. (1989). *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*. Turing.
- Thiel, A. (2005). *The Church of St. John in Ephesus*. Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Tiryaki, A. (2016). Bursa İli, Nilüfer ilçesinde Bulunan Bizans Dönemine Ait Mimari Plastik Taş Eserler. içinde M. Şahin, S. Sevim ve D. Yava (Ed.), *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu 13-15 Kasım Bursa* (s. 817-841). Özyurt Matbaacılık.
- Yegül, F.K. (1974). Early Byzantine Capitals from Sardis. A Study on the Ionic Impost Type. *Dumbarton Oaks Papers*, 28, 265-274.
- Yılmaz, Ö. (2016). Kadışehri Yöresinde Mevcut Ziyaret Yerlerinin Bölge Halkının Dini, Kültürel ve Psiko-Sosyal Hayatına Etkisi. içinde K. Özköse (Ed.), *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu (05-07 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı 3*, (s. 438-453). Bozok Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, F. (2019). New Christian Epitaphs from Yozgat. *Philia*, 5, 149-165. doi: doi.org/10.36991/PHILIA.201914.
- Wallner, Ch. (2011). *Die Inschriften des Museums in Yozgat. Tyche. Sonderband, 6*. Wien Verlag Holzhausen.

Extended Abstract

Yozgat province and its districts have been inhabited for many periods until today, and many cultural heritage items have survived from these civilizations situated in the Kızılırmak basin in the Ancient Period, the city boundaries were located in Cappadocia in the south and Galatia in the north in the Ancient Period. It had an important position in every period due to its location in the heart of the Central Anatolia Plateau. In order to document the archaeological richness of the city and to document the archeological, literary and epigraphic evidence belonging to the Classic, Hellenistic, Roman and Late Roman Periods, surveys were started in and around the city in 2017. Archaeological surveys were carried out in Çekerek, Kadışehri and Aydıncık districts in 2018 and 2019. Most of the Iron Age settlements identified during the surveys continued their cultural existence on Bronze Age höyüks or around Iron Age castles during the Hellenistic, Roman and early Byzantine Periods.

In this article, the stone works of the Eastern Roman Period identified in the districts of Çekerek, Kadışehri and Aydıncık, which were located on the border of the Pontos - Galatia Region, are analysed. The stone works examined in the article were grouped according to their functions and their periods were determined. The stone works identified in these three districts were used as idle or spolia materials in areas such as mosques, cemeteries, mansions, parks, and municipality buildings. Most of the archaeological finds, were made of local stone similar to examples from Galatia and Cappadocia region. It can be seen that the stone works are decorated with plant motifs, geometric motifs, figural motifs, and symbolic motifs (such as Latin/Maltese cross). In this study, a total of 59 stone works were documented in detail. Three of the stone works are column bases. The two bases are

carved in the attic type and the other is half-worked attic type. Column-column pieces without any decoration were statistically analysed. The three capitals recorded in Çekerek and Aydınçık districts are impost capitals and do not contain any ornament. There were groove / flute motif on a frieze block identified as on many architectural pieces dating to the early Byzantine Period. The two gargoyles that were recorded in the district of Aydınçık do not have any decoration on them. In the section that separates the bema, where the altar is located, from the naos, a templon pillar in the form of a rectangular prism used as a supporting architectural pattern was found between the slabs. There is a soffit decoration consisting of two intertwined rectangles made in low relief on both sides of the pillar. A threshold stone and a lintel block could be identified from the traces on them and the shape of the blocks. At least three usage phases were identified in one postament identified in Çekerek district. However, the incised cross motif on the postament allows a date to be suggested for one of these phases of use. During the surveys carried out in three districts, 15 grave stelae and fragments were recorded. The Latin and Maltese cross motifs, the ornaments and the inscriptions on the grave stelae provide more information about the periods of use than the other stone works. It also reflects the burial traditions and grave types of the region. The 5 weight stones, 2 mortaria, 2 grinding stones and 3 large stone mortaria detected in the town centers and villages of Çekerek and Aydınçık were archaeological evidence that the production was carried out in workshops in the Roman and early Byzantine period. An octagonal limestone altar table / eucharist was recorded in Kurtağılı village of Çekerek district. However, the fact that it was used at a later period and the artefacts of similar form used for different purposes in the region make it impossible to make a definite interpretation of its function. However, the fact that it was used at a later period and the works of similar form used for different purposes in the region make it impossible to make a definite interpretation about its function.

As a result, the decoration on the stone works that constitute the subject of the article preserves a number of local elements specific to the region. In the region, it also represents the power of the Eastern Roman Empire, rich artistic and massive cultural accumulation in the early period.

Görseller

Görsel 2-4

Görsel 5

Görsel 6-7

Görsel 8

Görsel 9

Görsel 10

Görsel 11

Görsel 12

Görsel 13

Görsel 14

Görsel 15

Görsel 16

Görsel 17

Görsel 18

Görsel 19

Görsel 20

Görsel 21

Görsel 22

Görsel 23

Görsel 24

Görsel 25

Görsel 26

Görsel 27

Görsel 28a-b

Görsel 29

Görsel 30

Görsel 31

Görsel 32a-b-c

Görsel 33

Görsel 34

Görsel 35

Görsel 36

Görsel 37

Görsel 38

Görsel 39

Görsel 40

Görsel 41

Görsel 42

Görsel 43

Görsel 44

Görsel 45

Görsel 46

Görsel 47

Görsel 48

Görsel 49

Görsel 50a-b-c

Görsel 51a-b

Görsel 52a-b

Görsel 53

Görsel 54a-b

Görsel 55

Görsel 58

Görsel 59

Görsel 56a-b

Görsel 57a-b

Görsel 60

Görsel 60a

Görsel 60b-c

Geliş Tarihi / Received Date
02.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
26.07.2023

Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarının Metin Türleriyle Metin Altı Sorular Açısından İncelenmesi

Examination of Textbooks on Teaching Turkish to Foreigners in Terms of Text Types and Subtext Questions

Keziban TEKŞAN¹

Sinemnur KAYNAK²

Öz

Bu araştırmada, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında yer alan metin türlerinin ve metin altı sorularının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda belirlenen kitaplardaki temalar ve temalardaki okuma metinleri tespit edilmiştir. Tespit edilen okuma metinleri, metin türü dağılımı açısından incelenmiştir; okuma metinlerinin altında yer alan metin altı sorular ise metinlerden anlam kurma şekilleri açısından incelenmiştir. İncelenen okuma metinlerinde hangi türlere ağırlık verildiği, yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında hangi metin türlerinin yoğun olarak tercih edildiği ve metin altı soruların hangi anlam kurma şeklini temsil ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemiyle yürütülmüştür. Araştırmanın veri kaynağını, yabancılara Türkçe öğretimi alanında eğitim veren kurslarda kullanılan ders kitapları oluşturmuştur. Araştırmaya, yabancılara Türkçe öğretim setlerinin üst düzeyini (C1 ve C2) temsil eden kitaplar (İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+, Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2, Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3) dâhil edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz gerçekleştirilmiştir. Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki metinlerin, metin türlerine göre dağılımını belirlemeyi amaçlayan çalışmanın bulguları; incelenen üç kitapta da bilgilendirici metin türünün ağırlıkta olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Araştırmanın metin altı sorularıyla ilgili bulgusu, soruların metinlerden anlam kurma şekillerine göre sayıca dengeli bir dağılım göstermediği yönündedir. Üç kitapta da metin içi anlam kurma becerisine yönelik soru sayısı fazladır ve metin dışı anlam kurma becerisine hizmet eden soru sayısı oldukça azdır, metinler arası anlam kurma becerisine hizmet eden herhangi bir soruya rastlanılmamıştır. Araştırmanın bulguları; öğrencilerin düşünmek ve ilişki kurmak gibi zihinsel becerileri kullanabileceği sorularla karşılaşmadığını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar alanyazın kapsamında tartışılmış ve sonuçlardan hareketle önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yabancılara Türkçe öğretimi, ders kitapları, okuma metinleri, metin türleri, metin altı sorular, metinlerden anlam kurma şekilleri

¹ Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, ORCID ID: 0000-0002-5768-0022 E-posta: kezibanteksan@gmail.com

² Sorumlu Yazar, Türkçe Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID ID: 0000-0002-0084-6036 E-posta: sinemkaynak53@gmail.com

Abstract

In this research, it is aimed to study the type of text and subtext questions in the course books for teaching Turkish as a foreign language. In accordance with this purpose the themes in the textbooks of teaching Turkish to foreigners and the reading texts placed in the themes were determined. The detected reading texts were examined in terms of distribution of text type. The subtext questions under the reading texts were examined in terms of the ways of constructing meaning from the texts. It has been tried to determine which types of texts are emphasized in the reading texts examined, which text types are heavily preferred in the textbooks for teaching Turkish to foreigners and which types of meaning construction is represented by the subtext questions. This research was carried out with the document analysis method, one of the qualitative research methods. The data source of the research consisted of the textbooks used in the courses that provide education in the field of teaching Turkish to foreigners. The books representing the upper level (C1 and C2) of Turkish teaching sets for foreigners (Istanbul-Turkish for Foreigners C1/+, Yedi İklim Turkish for Foreigners C2, Yeni Hitit Turkish for Foreigners 3) were included in the research. Descriptive analysis was carried out in the analysis of the data. The findings of this study, which aims to determine the distribution of texts in Turkish as a foreign language teaching textbooks according to text types. It reveals the conclusion that informative text type is dominant in all three books examined. The finding of the research about subtext questions is that the questions do not show a balanced distribution in terms of the way they construct meaning from the texts. In all three books, the number of questions aimed at the skill of constructing meaning in the text is high and the number of questions that serve the ability to construct non-textual meaning is quite low. And it is not found any questions that serve the skill of constructing meaning between texts. The findings of the research show that students do not encounter questions that can gain mental skills such as thinking, questioning and establishing relationships. The results obtained were discussed within the scope of the literature and various suggestions were made based on the results.

Keywords: *Teaching Turkish to foreigners, textbooks, reading texts, text types, ways of constructing meaning from texts.*

Giriş

Dünya ülkeleri arasında siyasal, kültürel ve ticari ilişkiler gün geçtikçe artmaktadır. Ülkeler arası bu bağların ilerlemesinin bir neticesi olarak günümüzde yabancı dil bilmek, temel bir ihtiyaç olarak göze çarpmaktadır (Büyükkız, 2014). Ülkelerin siyasal, ekonomik vb. amaçlarla dillerini başka milletlere öğretme ihtiyacı hissetmesi, dil öğretimine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu amaç, Türkçeye de yansımış ve yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi gelişim göstermiştir. Bu gelişimi takiben yabancı dil öğrenimi gün geçtikçe hız kazanarak ilerlemektedir. Her geçen gün ana dilleri dışında bir dili öğrenmek isteyen bireylerin sayısı artmaktadır. Bu artış çok dillilik kavramını destekleyen çeşitli dil politikalarıyla hız kazanmıştır (Yıldız ve Ateşli, 2022). Günümüzde çeşitli ülkelerden çok sayıda kişi, türlü nedenlerle Türkçe öğrenmek amacıyla ülkemize gelmekte ya da Türkçe öğretim merkezlerinde öğretimi gerçekleştirmektedir. Yabancıların öğrenmek istediği Türkçenin milletlerarası bilinirliğinin yanında kullanımının da çoğalmasıyla süreç hız kazanmıştır (Biçer, 2017). Akın'a (2016) göre Türkçeyi öğrenen yabancı Türkçenin ve ülkemizin bir temsilcisi pozisyonundadır. Tapan'a (2006) göre yabancı dil bilmek, milletlerarası bir yarışa çıkmak için anahtar özelliği taşımaktadır. Bunun neticesinde Türkçeyi etkili ve kalıcı öğretmek, öğretimle uğraşanlar açısından değerli bir vazifedir. 2001 Avrupa Diller Yılı sebebiyle Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Ankara'da yapılan "Avrupa'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Eğitimi"

konulu milletlerarası bir sempozyumdaki şu açıklama yabancılara Türkçe öğretimi açısından oldukça önemlidir: “*Uzun zamandır Avrupa’da Türkçeyi kullanan milletlerin, demokratikleşme sürecinde edebiyat ve dil mirasını gelecek nesillere ulaştırdığı ifade edilerek Avrupalı nesiller aracılığıyla Türkçenin yabancı dil olarak öğrenilmesi, Avrupa’nın medeniyet yapısına farkhhk kazandıracaktır*” (Bölükbaş, 2004: 20).

Yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili çalışmalar sistemli olarak 1980’lerde başlasa da Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine ilişkin kitapların yazımı eskilere dayanmaktadır. Yabancılara Türkçe öğretebilmek amacıyla yazılan ilk kitap, *Divanü Lüğati’t-Türk’tür (1072)* (Özkan, 1999: 43-49). Bu daha sonra sözlük çalışmaları şeklinde ilerlemiştir. Bu anlamda Memluk sahasında, Arapça konuşan topluma, Türkçeyi öğretmek için yazılan dil bilgisi kitapları en önemlileridir (Özkan, 1999: 43-49). Tüm bunlardan hareketle yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili çalışmaların başlangıç tarihi oldukça eskilere uzanmaktadır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi son dönemde yükselen bir gelişim göstermektedir. Dolayısıyla medeniyet şifremiz Türkçenin, tanınırlığı da gün geçtikçe artmaktadır. Yabancılara Türkçe öğretimi, TÖMER’lerde, Türkçeyi yabancılara öğretmek amacıyla oluşturulan kaynaklar yardımıyla yapılmaktadır. Ana dil öğretim sürecinde ve Türkçenin yabancılara öğretim sürecinde ders kitaplarından vazgeçilmez birer materyal olarak yararlanıldığı bilinmektedir (Ömeroğlu, 2016: 43). Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan kitaplar, en mühim materyallerden biridir (Gün, Akkaya ve Kara, 2014: 3). Ders sürecinde yararlanılacak kitaplar, nitelikli ve işlevsel olmadığında öğretimde belirlenen amaçları elde etmek zorlaşabilir (Kemiksiz, 2021: 46). Kullanılan ders kitapları bilimsel ve çağdaş ölçütlere göre hazırlanmalıdır (Gün, Akkaya ve Kara, 2014: 3).

Eğitimin hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla yararlanılan kitaplar; eğitim-öğretim sürecinin önemli öğelerinden biridir, bazen tek öğretim malzemesidir denebilir (Halis, 2002: 51). Bu kitaplardan, eğitim-öğretim sürecinde nelerin öğretileceği ile öğrenileceğini belirlerken öğretim materyali olarak yararlanılmaktadır (Küçükahmet, 2003: 18). Demirel, ders kitaplarının dil öğretim sürecinin vazgeçilmez görsel materyali olduğunu dile getirmektedir (Demirel, 1993: 91). Bu öğretim kaynaklarının değerini belirleyen en mühim niteliklerden birisi, metinlerin ve metinlerle ilgili soruların yer aldığı bölümlerin çeşitli ve yeterli oluşudur. Öğrencilerin edindikleri kazanımların ne oranda gerçekleştiğini, uygulamaların ne derece etkili ve kalıcı olup olmadığını belirlemede metinlerin ve metin altı soruları son derece önemlidir (Yaşar, 2018). Öğrencilerin öğretme ve öğrenme sürecinde belirli kazanımları edinebilmesi de yine amaca uygun metinlerin seçilmesiyle gerçekleşebilir. Bu amaçla hem ders sürecinin yürütülmesinde hem de süreç sonu ölçme-değerlendirmede çeşitli metinlerden yararlanılmaktadır. Metinden anlam kurma şekilleri, becerilere hizmet eden Türkçe dersinde çocuklarımıza kazandırılmalıdır. Bu durum, ana dil öğretiminde ve yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde geçerli bir durumdur (Akyol, 2003).

Metin, belli bir iletişim ortamında birden fazla insan aracılığıyla sözel veya yazılı şekilde ortaya konulan dil dizgesi bütünüdür (Günay, 2007: 44). Metin kavramı, hislerin ve fikirlerin çeşitli anlatım ve noktalama niteliklerine göre yer aldığı yapılardır. Metinler; dil öğretiminde kullanım durumuna göre üretilmiş, özgün, edebi ve özel metinler olarak ele alınmaktadır. Bunların yanında; şiir, bilgilendirici ve

öyküleyici metinler olarak da sınıflandırılmaktadır. Hikâye edici metinler olay örgüsüne dayanır. Amaç okuyucuyu bir olayın içinde hissettirmektir. Öykü, roman, masal gibi metinler hikâye edici metinlerdir. Bilgilendirici metinlerin yapısı genellikle tanımlamalar, neden-sonuç, açıklama, sorun - çözüm, kanıt sunma vb. olmaktadır (Güneş, 2013: 604). Makale, fıkra, sohbet, mektup, deneme gibi türler bilgilendirici metinlerdir. Bu tür metinler, bir konuyla ilgili bilgi vermek ya da açıklama yapmak için yazılırlar. Bu tür metinlerde anlatım açık ve kesindir denilebilir. Mecazlı kelimelere yer verilmez, kelimeler gerçek anlamıyla kullanılır. Yazının amacı açık ve seçik bir şekilde belirtilir (Güneş, 2013: 605). Dil öğretimi kapsamında metin kullanımının eski ve köklü bir tarihi bulunmaktadır (Güneş, 2013: 3). Geçmişten günümüze metinler yardımıyla dil öğretiminin daha kolay olduğunun altı çizilmektedir. Metinler öğrencilere örnek olarak verilmektedir ve dil öğretim sürecinin önemli bir yardımcısı olarak kabul görmektedir (Güneş, 2013: 3). Bunun yanında öğrencilere yeni kelime öğretme ve dil bilgisi kurallarını kavratma, anlama becerilerini geliştirme açısından metin kullanımı faydalı bulunmaktadır (Güneş, 2013: 3). Eğitim sürecinde eleştirel ve sorgulayıcı bakabilen kişilerin yetiştirilmesi hedeflendiğinde, hem derslerin daha etkin geçmesini sağlayan hem öğrencilerin dış çevreyle olumlu ilişkiler oluşturmalarına fırsat sunan edebi metinlerin yabancı dil öğretiminde kullanılmasının hedefe hizmet edeceği ortadadır (Korkmaz, 2019: 94). Tarihsel süreçte dil öğretiminde tercih edilen metinlerin değiştiği, önceleri yazınsal metinlere ağırlık verilirken zaman ilerledikçe özgün, üretilmiş ve özel metinlerin seçildiği görülmektedir (Güneş, 2013: 8). Türkçe öğretiminde de sözlü, yazılı ve görsel metinlere; özellikle şiir, öyküleyici ve bilgilendirici metinlere yer verilmiştir (Korkmaz, 2019: 99). Yabancılar Türkçe öğretimi alanında da bilgilendirici, öyküleyici (anlatı) ve şiir olmak şartıyla üç metin türü bulunmaktadır.

Yabancılar hazırlanan ders kitaplarındaki metinlerde; konu edinen metnin öğrenciler açısından ne düzeyde anlaşıldığını test eden, ders süreci boyunca işlenen kazanımları ölçen çeşitli türde metin altı sorular yer almaktadır (Kana ve Güney, 2020). Metin altında yer alan soruların da çeşitli sınıflandırmaları mevcuttur. Bunlardan ilki, metin sonu sorularının Bloom Taksonomisi açısından dağılımını inceleyen çalışmalardır. Bu çalışmalarda metin altı sorular, Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nin bilişsel alan kategorisinde yer alan 6 düzeye göre incelenmektedir. Metin altı sorularının sınıflandırıldığı düzeyler şu şekildedir: hatırlama, anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratmadır. Metnin altında yer alan sorular, bu düzeyleri temsil etme açısından sınıflandırılmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmaların sonuçları soruların büyük bir bölümünün öğrenciyi, Bloom'un taksonomisinde bulunan bilişsel süreçlerden "hatırlama" "anlama" veya en çok "uygulama" basamağına ulaştırabildiği; çözümleme, yaratma ve değerlendirme gibi üst seviye zihinsel becerileri harekete geçiremediğini göstermektedir (Ensar, 2002; Durukan, 2009; Yeşilyurt 2012). Metin altı soruların sınıflandırılmalarından ikincisi Barrett Taksonomisi'dir. Barrett kendi adıyla anılan taksonomiye anlama öğretiminin planlanması ve değerlendirilmesinde öğretmenlere faydalanabilecekleri bir araç sunmak amacıyla geliştirmiştir (Yıldırım, 2012). Öğretmenlerin anlama öğretiminde anlamayı tek bir beceri olarak görmeleri ve anlamamanın yönetilemeyecek kadar çok sayıda farklı beceriyi içerdiğini varsaymaları şeklindeki iki yanlış kanısı taksonomi konusunda Barrett'ı

harekete geçiren noktaları oluşturmuştur (Yıldırım, 2012). Barrett geliştirdiği taksonomiyle anlama öğretiminin hem kontrol edilebilir hem de anlaşılabilir hale gelmesini sağlamaya çalışmıştır (Yüceer, 2022). Barret'in taksonomisi'nde okuduğundan anlam çıkarma beş aşamada verilmektedir: yüzeysel anlama, yeniden düzenleme, çıkarımsal/ derinlemesine anlama, değerlendirme ve değer biçme (Yüceer, 2022). Barrett, taksonomisinde yüzeysel anlamının tanımında Bloom'un fark etme, hatırlama gibi kavramları kullanırken diğer kategorilerin -yeniden düzenleme, çıkarımsal/derinlemesine anlama, değerlendirme ve değer biçme- açıklaması kendine hastır (Yüceer, 2022). Metin altı soruların sınıflandırılmalarından sonuncusu ise Akyol'un (2003) ortaya koyduğu, soruların metinlerden anlam kurma şekillerine göre incelenmesidir. Metinlerden üç farklı yöntemle anlam kurmak mümkündür: Metin içi, metin dışı ve metinler arası (Akyol, 1996). Metin içi anlam kurma, sadece bir kaynağa bağlı gerçekleştirilen anlam kurmadır. Bu yöntemde anlam; bir tümcede veya paragrafta yer almış olabilir. Kaynağın sınırları içinde olduğu için metin içi sayılır. Burada tanıma ve hatırlama gibi zihinsel süreçlerin kullanımı yeterlidir. Metin dışı anlam kurmada ise metnin yanında bir metin ortaya koyma esastır. Burada okur çözümleme, yaratma ve değerlendirme gibi üst seviye zihinsel becerileri kullanmaktadır (Akyol, 2003). Metin dışı anlam oluşturma iki şekilde gerçekleşebilir. İçten dışa anlam oluşturmada okuyucu metinde yer alan kavramı ön yaşantılarıyla ilişkilendirir. Okuyucu karşılaştığı kavramın etkisiyle metinden ayrılarak o metinle beraber bir metin meydana getirir, ardından gerçek metne dönüş sağlar. Dıştan içe anlam oluşturmada kişi karşılaştığı ve anlayamadığı bir kavramı dışarının yardımıyla çözer ve metni yorumlar. Metinler arası anlam oluşturmada, metinlerden bir metin üretme işlemi bulunmaktadır. Burada okur yüksek düzey zihinsel becerileri işe koşar. Okuyucu yazarlarla münakaşa ederek metni anlamlandırmaktadır. Metinler arası anlam kurmak, metinler arası akıl etmeye ve farklı bakış açıları üretmeye zemin hazırlayacaktır (Akyol, 2003). İncelenen kitapların temel seviyeleri (A1-A2 vs.) dikkate alındığında, öğrencinin bu seviyelerde dilin kurallarını ve dilin kullanımı öğrenmesi yeterli olacaktır. Ancak seviye ilerledikçe durum biraz daha farklı olabilir. İncelenen kitaplar, setlerin son seviyesini (C1-C2) temsil ettiği için dilin kullanımının yanında birtakım üst bilişsel becerileri de barındırması gerektiği düşünülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada, setlerin son seviyesini temsil eden kitaplarda yer alan metin türlerinin ve metin altı sorularının çeşitliğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Yer Alan Metin Türlerinin ve Metin Altı Sorularının İncelenmesi"dir.

Yukarıdaki amaca ulaşabilmek amacıyla aşağıdaki alt problemler oluşturulmuştur:

1. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ ders kitabında yer alan metinlerin tür dağılımı nasıldır? Metin türleri kitap içerisinde sayıca dengeli şekilde dağılmakta mıdır?
2. Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 ders kitabında yer alan metinlerin tür dağılımı nasıldır? Metin türleri kitap içerisinde sayıca dengeli şekilde dağılmakta mıdır?
3. Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 ders kitabında yer alan metinlerin tür dağılımı nasıldır? Metin türleri kitap içerisinde sayıca dengeli şekilde dağılmakta mıdır?
4. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ ders kitabındaki metin altı sorular hazırlanırken metinlerden anlam kurma şekillerinin dikkate alınma düzeyi nedir?

5. Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 ders kitabındaki metin altı sorular hazırlanırken metinlerden anlam kurma şekillerinin dikkate alınma düzeyi nedir?
6. Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 ders kitabındaki metin altı sorular hazırlanırken metinlerden anlam kurma şekillerinin dikkate alınma düzeyi nedir?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırma, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında yer alan okuma metinlerini ve metin altı sorularını incelemeyi amaçlayan nitel bir araştırmadır. “*Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır*” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45).

Çalışma, nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiş bir çalışmadır. Bu yöntem, araştırılması hedeflenen konular hakkında bilgi içeren kaynakların detaylı bir şekilde incelenmesini kapsamaktadır. Nitel araştırmada doküman analizi, müstakil bir veri toplama yöntemi olarak kullanılabilir gibi öteki veri toplama yöntemleri ile beraber de işe koşulabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 186). Bu çalışmada doküman analizi, müstakil bir araştırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Çalışmada seçilen *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti*, *Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti ve Yeni Hitit Türkçe Öğretim Seti* kitaplarının C1 ve C2 düzeylerindeki okuma metinlerinin türleri ve bu okuma metinlerinde yer alan metin altı sorular, metinlerden anlam kurma şekilleri bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma, sadece okuma metinleriyle ve bu metinlerin altında yer alan sorularla yürütülmüştür. Dinleme metinleri ve dinleme metinlerinin altında yer alan sorular, çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir.

Veri Kaynakları

Araştırmanın dokümanlarını İstanbul Üniversitesi öğretim elemanlarının tecrübeleriyle oluşturulmuş yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarından *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1+ Ders Kitabı*, Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanmış *Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 Ders Kitabı* ve Ankara Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanmış *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 Ders Kitabı* adlı öğretim setlerinin C1/C2 düzeyindeki ders kitapları oluşturmaktadır. Üst düzey dil seviyesini ifade eden C1/C2 ders kitaplarının seçilme nedeni; metinlerinin daha uzun, diğer seviyelere göre karmaşık yapıda ve farklı alt bilişsel yükleri barındırıyor olmasıdır. İncelenen ders kitapları ise Türkçe Öğretim Merkezlerinde (TÖMER) hâlihazırda kullanılan kitaplar olması sebebiyle araştırma bünyesine dahil edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verileri toplama süreci iki şekilde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak kitap setlerinin sadece C1/C2 ders kitapları incelemeye alınmış, ardından temalardaki okuma metinlerinin sayısına ulaşılmıştır. İncelenen kitaplardaki serbest okuma metinleri çalışmanın dışında tutulmuştur. Daha sonra okuma metinlerinin türleri belirlenmiştir. Metinler; öyküleyici (anlatı) metin, şiir metni ve bilgilendirici metin özellikleri dikkate alınarak incelenmiştir. Metinler, türleri temsil etme durumuna göre gruplandırılmışlardır. İkinci aşamada ise metnin altında yer alan soruların sayısına ulaşılmıştır ve bu sorular, metinlerden anlam kurma şekillerine göre incelenmiştir. İncelenen sorularda soruların cevabı eğer tek bir kaynaktan, bir cümlede, bir paragrafta yer alıyorsa metin içi anlam kurma; soruların cevabını bulmak için metinden ayrılıp metnin yanında metin üretme varsa ve öğrenci merkezdeki kaynağı dışardan bilgi, düşünce getirerek zenginleştirmeye çalışıyorsa metin dışı anlam kurma; eğer merkezde bir metin yoksa ve farklı metinlerden bir metin oluşturma (sentez) varsa metinler arası anlam kurma şekli bulunmaktadır.

Toplanan veriler, betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Betimsel analizde veriler, önceden belirlenen temaların altına yerleştirilir. Yıldırım ve Şimşek (2011)' e göre; betimsel analiz önceden belirlenmiş bir çerçeveye bağlı olarak nitel verilerin temalara yerleştirilmesi, bulguların ifade edilmesi ve ifade edilen bulguların yorumlanması adımlarını barındıran analiz yaklaşımıdır.

Bulgular

Araştırma kapsamında yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan İstanbul Yabancılar İçin Türkçe, Yedi İklim ve Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe C1/C2 düzeyi ders kitaplarında yer alan okuma metinlerinin türleri ve bu okuma metinlerinin altında yer alan sorular incelenmiştir.

Tablo 1. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ Ders Kitabındaki Okuma Metinlerinin Metin Türlerine Göre Dağılımı

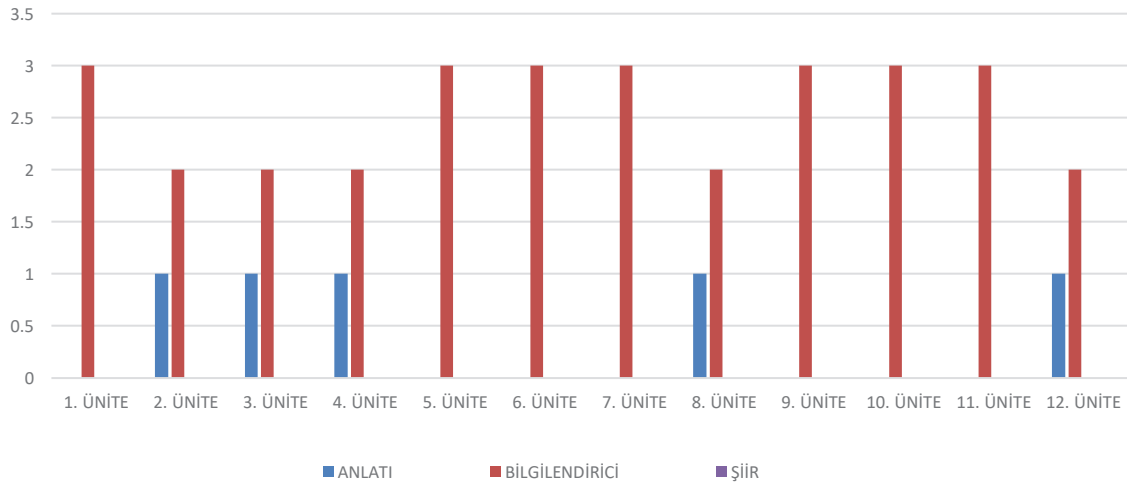
Temalar	Metinler	Anlatı	Bilgilendirici	Şiir
Öyle Bir Geçer Zaman Ki	Saatin İcadı		X	
	24 Saat Yetmiyorsa		X	
	Ünlü Bilim Adamlarının Çocukları		X	
Aşk Olsun	Aşkın Kimyası		X	
	Ünlü Aşıklar ve Aşk Mektupları		X	
	Aşkın Sırrı	X		
İşini Şansa Bırakma	Büyük İkramiyeyi Kazanıp Kaybedenler		X	
	Satranç ve Tavla		X	
	Elmas Gerdanlık	X		
Bir Maruzatım Var	Arzuhalde Dilekçeye		X	
	İş Görüşmelerinde İşverenler Nelere Dikkat Eder?		X	
	Fatih Sultan Mehmet Mahkemesi	X		
Film Şeridi Gibi	Lumiere Kardeşler		X	
	Susuz Yaz		X	
	Yabancı Ülkelerde Yayımlanan Türk Dizileri		X	
Bilgi Dünyası	Bilge ve Bilgelik		X	
	Bilgi Teknolojisi		X	
	Bilgi Toplumu ve Üniversiteler		X	

Tablo 1. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ Ders Kitabındaki Okuma Metinlerinin Metin Türlerine Göre Dağılımı (devamı)

Temalar	Metinler	Anlatı	Bilgilendirici	Şiir
Sanat Sanat İçindir	Sanat Nedir?		X	
	Sanat Türleri		X	
	Türk Süsleme Sanatları		X	
Suç ve Ceza	Suç Nedir?		X	
	Adalet Nedir?		X	
	Esaretin Bedeli	X		
Hayata Gülümse	Mizah Her Kapıyı Açar		X	
	Mizah Türleri		X	
	Hasan Kaçan		X	
Yastık Altı	Dünden Bugüne Para		X	
	Türkiye'de Enflasyonun Tarihsel Gelişimi		X	
	Öğrenciler İçin Tasarruf Yöntemleri		X	
Dünya	Dünyamız		X	
	Küresel Isınma Nedir?		X	
	Dünya'dan Mars'a		X	
Dördüncü Kuvvet Medya	Gençlerin Medya Tüketimi		X	
	Mert'in İletişim Serüveni	X		
	İnternet Ve Sosyal Medya Bağımlılığı		X	

Tablo 1'e göre İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ kitabında toplamda 12 tema yer almaktadır. Her temanın altında ise üçer tane okuma metni bulunmaktadır. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ kitabında toplamda 36 tane okuma metninin yer aldığı görülmektedir. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ kitabında yer alan 36 tane okuma metninin; 31 tanesi bilgilendirici metin, 5 tanesi de anlatı metnidir. İncelenen metinlerde şiir türüne rastlanmamıştır.

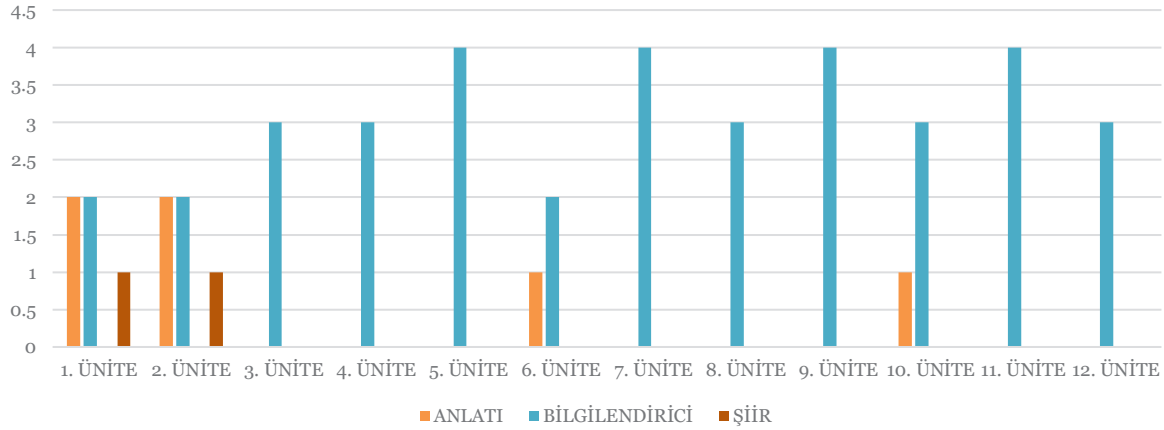

Görsel 1. İstanbul C1/+ Kitabı Metin Türü Dağılımı

Tablo 2. Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 Ders Kitabındaki Okuma Metinlerinin Metin Türlerine Göre Dağılımı

Temalar	Metinler	Anlatı	Bilgilendirici	Şiir
Edebiyat Dünyasından	Okumamın E-Hali		X	
	Şimdiki Çocuklar Harika	X		
	Üçüncü Şahsın Şiiri			X
	Beyaz Gemi	X		
Yaşadıkça	Japonya'nın Şiir Geleneği		X	
	Gençlik Böyledir İşte			X
	Gencim, Çabuk Silerim	X		
	Aşk Mı? İhanet Mi?			X
	Büyüme mi? Yaşlanma mı?			X
Kurtulamadıklarımız	İhtiyar Delikanlı	X		
	Korkudan Hobiye		X	
	Aşk Mı? Tutku Mu?		X	
Dünyaca Ünlü	Obsesif Aşklar		X	
	Yemek İsimleri Üzerine		X	
	Oryantal Dansı		X	
	İskoçya Denince Akla...		X	
Para... Para... Para...	Ah Bir Zengin Olsam		X	
	Lüksün Sınırı Yok		X	
	Zengin Olmanın 15 Püf Noktası		X	
	Parayla Mutluluk Olur Mu?		X	
Dile Gelmek	İkinci Dilim Türkçe	X		
	Bedenin Söyledikleri		X	
	Yazalım Mı? Konuşalım Mı?		X	
Hadi Beni Güldür	Mizahın Gücü		X	
	Yabancı Diller		X	
	Sessiz Ve Derinden		X	
	En Miskin, En Komik Kedi		X	
Ruhun Gıdası	Müziğin Matematiği		X	
	Müzikle Tedavi		X	
	Notalarda İsyan		X	
Yapı Ve Yapım	Eski Türk Evlerinin Mimarisi		X	
	Trevi: Aşk Çeşmesi		X	
	Assos		X	
	Mimaride Çevreci Tasarımlar		X	
Tele-Vizyon	Televizyona Bağlı Hayatlar		X	
	İssiz Bir Adaya Düşseniz	X		
	Hayata Kısa Bir Mola		X	
	Televizyonda Yarış Var		X	
İnsanın Büyük Sırrı	Kadın Ve Erkek Beyni Farklı Mı?		X	
	Zekâ Bir İşe Yarar Mı?		X	
	Çare Sizensiz		X	
	Beyin Hakkındaki Gerçekler		X	
Uzaydayız	Paralel Evrenler		X	
	Uzaya Gitmeden Önce Bilmeniz Gerekenler		X	
	Astrolojinin Doğuşu		X	

Tablo 2'ye göre Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 kitabında toplamda 12 tema yer almaktadır. Her temanın altında ise 3-5 arası değişen okuma metni bulunmaktadır. Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 kitabında toplamda 40 tane okuma metninin yer aldığı görülmektedir. İncelemeye alınan bu 40 tane okuma metninin; 32 tanesi bilgilendirici metin, 6 tanesi anlatı metni, 2 tanesi de şiir metnidir. İncelenen metinlerde şiir türüne ve anlatı türüne, bilgilendirici metin türüne oranla az sayıda rastlanmaktadır.

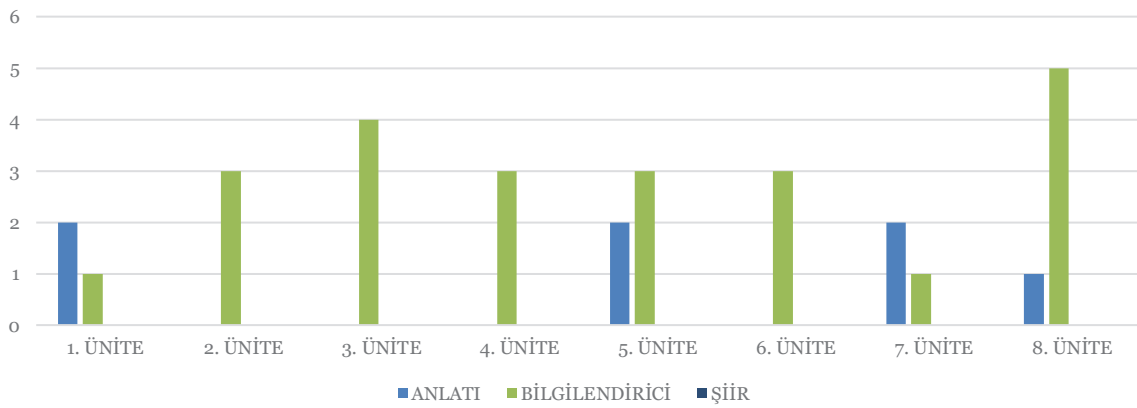
Görsel 2. Yeni Hitit 3 Kitabı Metin Türü Dağılımı

Tablo 3. Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 Ders Kitabındaki Okuma Metinlerinin Metin Türlerine Göre Dağılımı

Temalar	Metinler	Anlatı	Bilgilendirici	Şiir
Kelimelerle Dünya Kurmak	Bir Ben Vardır Benden İçeri	X		
	Yine Bir Gül Nihal	X		
	Bozkırın Romancısı Cengiz Aytmatov		X	
Türkçenin İncelikleri	Argo ve Jargon		X	
	Neyzen Tefrik		X	
	Şairlerden İnciler		X	
Modanın Kalbi	Moda Kavramı		X	
	Japonya'da Türk Moda Rüzgârı		X	
	Estetik Lüks Müdür?		X	
	Türk Evleri		X	
Bilimin Ötesinde	Başlık Nedir?		X	
	Eşsiz Parmak İzlerimiz		X	
	Uykumuzda Neler Oluyor?		X	
Kültür Aynamızdan Yansımalar	Karagöz Oyunu		X	
	Karagöz İle Hacivat	X		
	Mevlana Celeleddin-İ Rumi		X	
	Sağırın Hasta Ziyareti	X		
İletişim Dünyası	Bir Bellek Fenomeni		X	
	Kişiler Arası İletişim		X	
	İş Hayatında Beden Dili		X	
	Kitle İletişimi Nedir?		X	
Hayat Dersleri	Bilgenin Bakış Açısı	X		
	Hayatı Değiştirmek	X		
	Güzel Şehirler, Mutlu İnsanlar		X	
Gezi, Deneme, Makale	Beş Şehir'den...		X	
	Bursa'dan Balıkesir'e	X		
	Nasıl Yazar Oldum?		X	

Nasıl Yazar Olunmaz?	X
Uluslararası Uzay İstasyonu	X
Uzayı Nasıl Kirlettik?	X

Tablo 3'e göre Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 kitabında toplamda 8 tema yer almaktadır. Her temanın altında ise 3-5 arası değişen okuma metni bulunmaktadır. Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 kitabında toplamda 30 tane okuma metninin yer aldığı görülmektedir. İncelemeye alınan bu 30 tane okuma metninin; 23 tanesi bilgilendirici metin, 7 tanesi anlatı metnidir. İncelenen metinlerde şiir türüne hiç yer verilmediği göze çarpmaktadır. Bilgilendirici metnin sayısı oldukça fazladır ancak anlatı türünün sayısı, bilgilendirici metne göre sayıca azdır.

Görsel 3. Yedi İklim C2 Kitabı Metin Türü Dağılımı

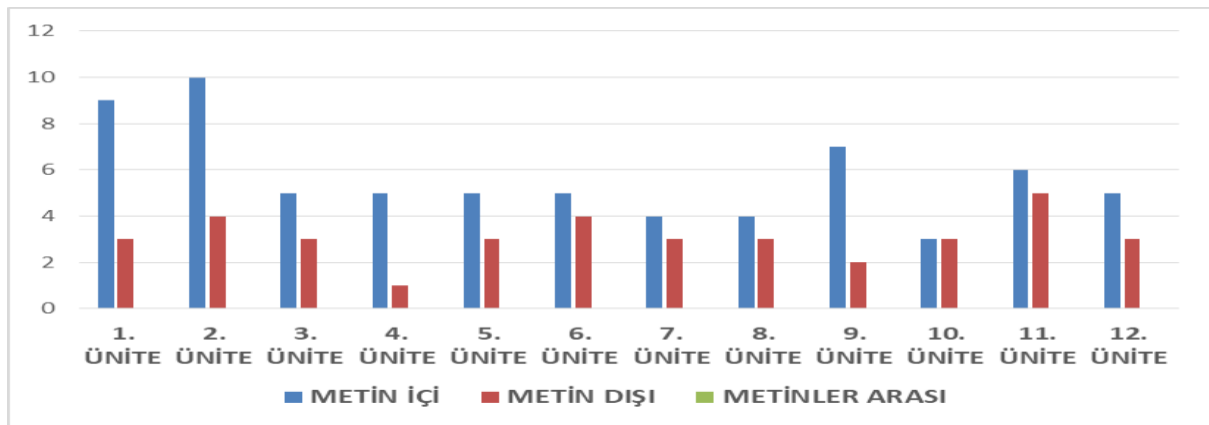
Tablo 4. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ Ders Kitabındaki Okuma Metinlerinin Altında Yer Alan Metin Altı Sorularının Metinlerden Anlam Kurma Şekilleri Bakımından İncelenmesi

Temalar ve Metinler		Metinden Anlam Kurma		
Temalar	Metinler	Metin İçi	Metin Dışı	Metinler Arası
Öyle Bir Geçer Zaman Ki	Saatin İcadı	3	1	0
	24 Saat Yetmiyorsa	4	0	0
	Ünlü Bilim Adamlarının Çocukları	3	1	0
Aşk Olsun	Aşkın Kimyası	6	0	0
	Ünlü Âşıklar ve Aşk Mektupları	4	1	0
	Aşkın Sırrı	2	1	0
İşini Şansa Bırakma	Büyük İkramiyeyi Kazanıp Kaybedenler	2	1	0
	Satranç ve Tavla	1	1	0
	Elmas Gerdanlık	2	1	0
Bir Maruzatım Var	Arzuahalden Dilekçeye	2	1	0
	İş Görüşmelerinde İşverenler Nelere Dikkat Eder?	1	0	0
	Fatih Sultan Mehmet Mahkemesinde	2	0	0
Film Şeridi Gibi	Lumiere Kardeşler	2	1	0
	Susuz Yaz	2	1	0
	Yabancı Ülkelerde Yayınlanan Türk Dizileri	1	1	0
Bilgi Dünyası	Bilge ve Bilgelik	2	1	0
	Bilgi Teknolojisi	2	1	0
	Bilgi Toplumu ve Üniversiteler	1	2	0

Tablo 4. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ Ders Kitabındaki Okuma Metinlerinin Altında Yer Alan Metin Altı Soruların Metinlerden Anlam Kurma Şekilleri Bakımından İncelenmesi (devamı)

Temalar ve Metinler		Metinden Anlam Kurma		
Temalar	Metinler	Metin İçi	Metin Dışı	Metinler Arası
Sanat Sanat İçindir	Sanat Nedir?	1	1	0
	Sanat Türleri	1	2	0
	Türk Süsleme Sanatları	2	0	0
Suç ve Ceza	Suç Nedir?	2	1	0
	Adalet Nedir?	1	1	0
	Esaretin Bedeli	1	1	0
Hayata Gülümse	Mizah Her Kapıyı Açar	2	1	0
	Mizah Türleri	3	0	0
	Hasan Kaçan	2	1	0
Yastık Altı	Dünden Bugüne Para	1	1	0
	Türkiye’de Enflasyonun Tarihsel Gelişimi	1	1	0
	Öğrenciler İçin Tasarruf Yöntemleri	1	1	0
Dünya	Dünyamız	2	1	0
	Küresel Isınma Nedir?	2	3	0
	Dünya’dan Mars’a	2	1	0
Dördüncü Kuvvet Medya	Gençlerin Medya Tüketimi	2	1	0
	Mert’in İletişim Serüveni	1	1	0
	İnternet ve Sosyal Medya Bağımlılığı	2	1	0

Tablo 4’e göre İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ ders kitabında toplam 36 metne ve 105 soruya ulaşılmıştır. Sorular, metinlerden anlam kurma şekilleri bakımından; metin içi anlam kurma soruları, metin dışı anlam kurma soruları ve metinler arası anlam kurma soruları başlıkları dikkate alınarak incelenmiştir. İncelemeler sonucunda toplam 105 sorunun; 71’inin metin içi anlam kurma becerisine hizmet ettiği, 34’ünün metin dışı anlam kurma becerisine hizmet ettiği tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, incelenen sorular arasında metinler arası anlam kurma becerisine hizmet eden hiçbir soruya rastlanmamıştır. Metin içi anlam kurma becerisine karşı metin dışı ve metinler arası anlam

kurma becerilerine hizmet eden sorulara sayıca daha az yer verildiği görülmektedir.

Görsel 4. İstanbul C1/+ Ders Kitabındaki Soruların Metinlerden Anlam Kurma Şekillerine Göre Dağılımı

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ Ders Kitabı Soru Örnekleri

3 Metindeki bilgileri kullanarak bir astronotun uzay kapsülü içindeki haftalık programını dolduralım.

	Sabah	Öğle	Akşam
Pazartesi			
Salı			
Çarşamba			
Perşembe			
Cuma			
Cumartesi			
Pazar			

Görsel 5. İstanbul C1+ Kitabı Metin İçi Anlam Kurma Becerisi Soru Örneği

Görsel 5'te İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1+ kitabındaki "Dünya" temasında yer alan "Dünya'dan Mars'a" adlı metnin altında yer alan bir metin içi anlam kurma becerisi soru örneği bulunmaktadır.

YA SİZ?

1. Çevre sorunlarıyla ilgileniyor musunuz? Çevreye verdiğiniz öneme 1-10 arasında kaç puan verirsiniz? (1: Önemsiz, 10: Çok Önemli) Neden?
2. Günlük hayatınızda "Biz Neler Yapabiliriz?" bölümündekilerden hangilerini uyguluyorsunuz?
3. Ülkenizde çevre sorunları ne kadar ciddiye alınıyor? Bu konularda ne gibi çalışmalar yapılıyor? Bilgi verelim.

Görsel 6. İstanbul C1+ Kitabı Metin Dışı Anlam Kurma Becerisi Soru Örneği

Görsel 6'da, İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1+ kitabındaki "Dünya" temasında yer alan "Küresel Isınma Nedir?" adlı metnin altında yer alan bir metin dışı anlam kurma becerisi soru örneği bulunmaktadır.

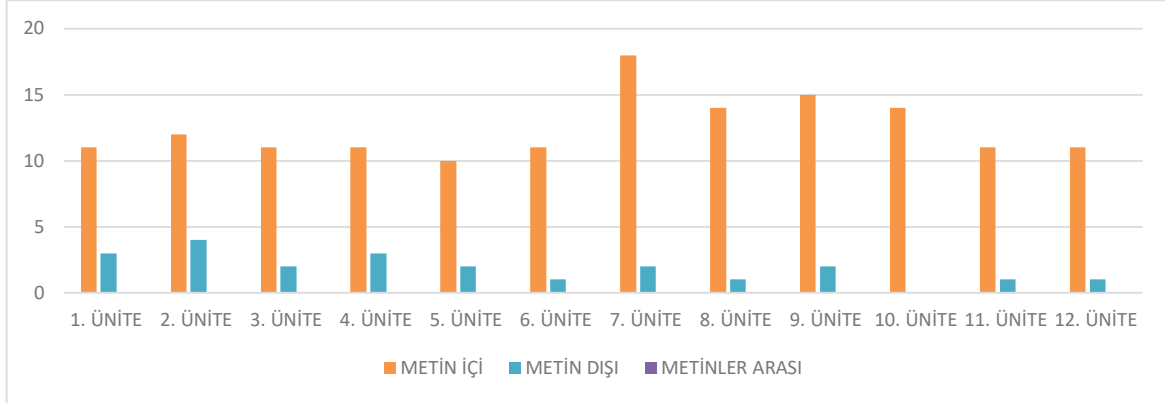
Tablo 5. Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 Ders Kitabındaki Okuma Metinlerinin Altında Yer Alan Metin Altı Soruların Metinlerden Anlam Kurma Şekilleri Bakımından İncelenmesi

Temalar ve Metinler	Metinler	Metinden Anlam Kurma Şekilleri		
		Metin İçi	Metin Dışı	Metinler Arası
Edebiyat Dünyasından	Okumanın E-Hali	3	1	0
	Şimdiki Çocuklar Harika	3	0	0
	Üçüncü Şahsın Şiiri	1	0	0
	Beyaz Gemi	3	0	0
	Japonya'nın Şiir Geleneği	1	2	0
Yaşadıkça	Gençlik Böyledir İşte	2	1	0
	Gencim, Çabuk Silerim	0	1	0
	Aşk Mı? İhanet Mi?	3	1	0
	Büyüme mi? Yaşlanmak Mı?	3	1	0
Kurtulamadıklarımız	İhtiyar Delikanlı	4	0	0
	Korkudan Hobiye	3	1	0
	Aşk Mı? Tutku Mu?	4	0	0
Dünyaca Ünlü	Obsesif Aşklar	4	1	0
	Yemek İsimleri Üzerine	3	1	0

	Oryantal Dansı	4	1	0
	İskoçya Denince Akla...	4	1	0
Para... Para... Para...	Ah Bir Zengin Olsam	4	0	0
	Lüksün Sınırı Yok	3	1	0
	Zengin Olmanın 15 Püf Noktası	1	1	0
	Parayla Mutluluk Olur Mu?	2	0	0
Dile Gelmek	İkinci Dilim Türkçe	2	1	0
	Bedenin Söyledikleri	4	0	0
	Yazalım Mı? Konuşalım Mı?	5	0	0
Hadi Beni Güldür	Mizahın Gücü	2	1	0
	Yabancı Diller	10	1	0
	Sessiz ve Derinden	3	0	0
	En Miskin, En Komik Kedi	3	0	0
Ruhun Gıdası	Müziğin Matematiği	4	0	0
	Müzikle Tedavi	5	1	0
	Notalarda İsyan	5	0	0
Yapı Ve Yapım	Eski Türk Evlerinin Mimarisi	4	0	0
	Trevi: Aşk Çeşmesi	3	1	0
	Assos	4	0	0
	Mimaride Çevreci Tasarımlar	4	1	0
Tele-Vizyon	Televizyona Bağlı Hayatlar	3	0	0
	İssiz Bir Adaya Düşseniz	4	0	0
	Hayata Kısa Bir Mola	2	0	0
	Televizyonda Yarış Var	5	0	0
İnsanın Büyük Sırrı	Kadın ve Erkek Beyni Farklı Mı?	2	0	0
	Zekâ Bir İşe Yarar Mı?	4	0	0
	Çare Sizensiz	3	0	0
	Beyin Hakkındaki Gerçekler	3	0	0
Uzaydayız	Paralel Evrenler	4	1	0
	Uzaya Gitmeden Önce Bilmeniz Gerekenler	3	0	0
	Astrolojinin Doğuşu	4	0	0

Tablo 5'e göre Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 ders kitabında toplam 40 metne ve 176 soruya ulaşılmıştır. İncelemeler sonucunda toplam 176 sorunun; 150'sinin metin içi anlam kurma becerisine hizmet ettiği, 26'sının metin dışı anlam kurma becerisine hizmet ettiği tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, incelenen sorular arasında metinler arası anlam kurma becerisine hizmet eden hiçbir soruya rastlanmamıştır. Tablodan da hareketle, metin içi anlam kurma becerisine karşı metin dışı ve metinler arası anlam kurma becerilerine hizmet eden sorulara sayıca daha az yer verildiği görülmektedir.

Görsel 7. Yeni Hitit 3 Ders Kitabındaki Soruların Metinlerden Anlam Kurma Şekillerine Göre Dağılımı

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 Ders Kitabı Soru Örnekleri

Şairin anlatmak istediği;

Gençliğin hayatın en güzel çağı olduğudur.

Gençken insanın elindekileri değerini bilmeden harcadığıdır.

Gençlik döneminin sadece gülüp eğlenmekten ibaret olduğudur.

Gençken hayatın sadece iyi yönlerinin fark edildiğidir.

Şairin şiiri yazarken içinde bulunduğu duygular;

özlem pişmanlık mutluluk

heyecan sitem hüzn

Görsel 8. Yeni Hitit 3 Kitabı Metin İçeri Anlam Kurma Becerisi Soru Örneği

Görsel 8’de, Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 kitabındaki “Yaşadıkça” temasında yer alan “Gençlik Böyledir İşte” adlı metnin altında yer alan bir metin içeri anlam kurma becerisi soru örneği bulunmaktadır.

Bu bir ihanet öyküsü mü, yoksa korkunç bir aşk öyküsü mü?

Bence

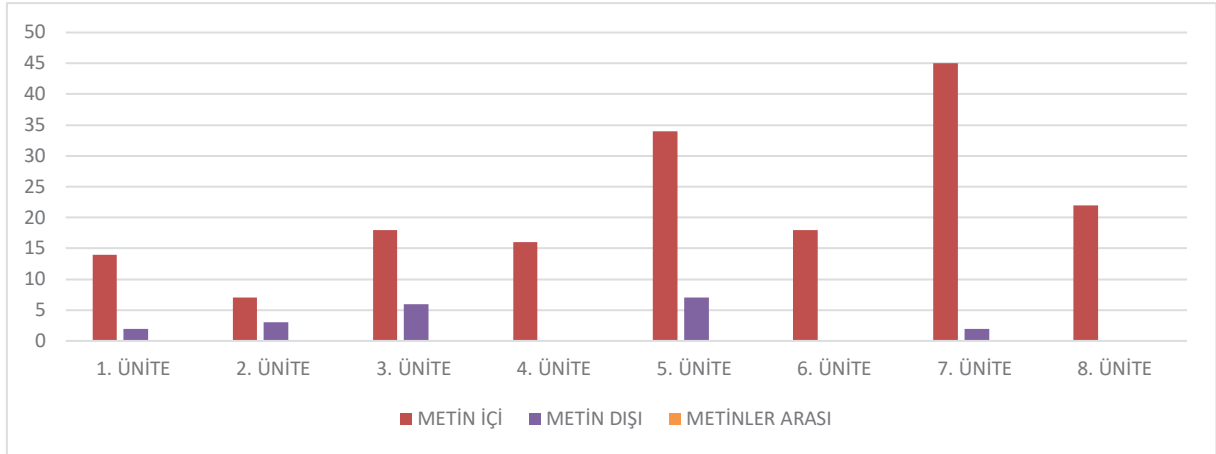
Görsel 9. Yeni Hitit 3 Kitabı Metin Dışı Anlam Kurma Becerisi Soru Örneği

Görsel 9’da, Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 kitabındaki “Yaşadıkça” temasında yer alan “Aşk mı, İhanet mi?” adlı metnin altında yer alan bir metin dışı anlam kurma becerisi soru örneği bulunmaktadır.

Tablo 6. Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 Ders Kitabındaki Okuma Metinlerinin Altında Yer Alan Metin Altı Soruların Metinlerden Anlam Kurma Şekilleri Bakımından İncelenmesi

Temalar ve Metinler	Metinler	Metinden Anlam Kurma Şekilleri		
		Metin İçi	Metin Dışı	Metinler Arası
Kelimelerle Dünya Kurmak	Bir Ben Vardır Benden İçeri	5	1	0
	Yine Bir Gül Nihal	4	1	0
	Bozkırın Romancısı Cengiz Aytmatov	5	0	0
Türkçenin İncelikleri	Argo ve Jargon	0	1	0
	Neyzen Tevfik	3	1	0
	Şairlerden İnciler	4	1	0
Modanın Kalbi	Moda Kavramı	5	2	0
	Japonya'da Türk Moda Rüzgârı	2	3	0
	Estetik Lüks Müdür?	8	1	0
Bilimin Ötesinde	Türk Evleri	3	0	0
	Başlık Nedir?	7	0	0
	Eşsiz Parmak İzlerimiz	5	0	0
Kültür Aynamızdan Yansımalar	Uykumuzda Neler Oluyor?	4	0	0
	Karagöz Oyunu	4	0	0
	Karagöz İle Hacivat	6	2	0
	Mevlana Celaleddin-İ Rumi	8	2	0
	Sağırın Hasta Ziyareti	9	3	0
İletişim Dünyası	Bir Bellek Fenomeni	7	0	0
	Kişiler Arası İletişim	6	0	0
	İş Hayatında Beden Dili	4	0	0
Hayat Dersleri	Kitle İletişimi Nedir?	8	0	0
	Tanımlama	8	0	0
	Hayatı Değiştirmek	0	2	0
	Örneklendirme	7	0	0
	Benzetme	8	0	0
	Tanık Gösterme	6	0	0
	Kişileştirme	8	0	0
Karşılaştırma	8	0	0	
Gezi, Deneme, Makale	Beş Şehir'den...	2	0	0
	Bursa'dan Balıkesir'e	6	0	0
	Nasıl Yazar Oldum?	5	0	0
	Nasıl Yazar Olunmaz?	4	0	0
	Uluslararası Uzay İstasyonu	4	0	0
Uzayı Nasıl Kırlettik?	5	0	0	

Tablo 6'ya göre Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 ders kitabında toplam 34 metne ve 198 soruya ulaşılmıştır. İncelemeler sonucunda toplam 198 sorunun; 178'inin metin içi anlam kurma becerisine hizmet ettiği, 20'sinin metin dışı anlam kurma becerisine hizmet ettiği tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, incelenen sorular arasında metinler arası anlam kurma becerisine hizmet eden hiçbir soruya rastlanmamıştır. Metin dışı ve metinler arası anlam kurma becerilerine hizmet eden sorulara sayıca daha az yer verildiği görülmektedir.

Görsel 10. Yedi İklim C2 Ders Kitabındaki Soruların Metinlerden Anlam Kurma Şekillerine Göre Dağılımı

Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 Ders Kitabı Soru Örnekleri

2. İşaretleyelim.

Görsel
Yedi
İklim
Kitabı

	Doğru	Yanlış
1. Bir toplumun refah düzeyi kitle iletişim sanayinin gelişmesinde etkilidir.		
2. İletişim araçlarını denetim görevi her yerde sadece devletindir.		
3. Kitle iletişiminin hem olumlu hem olumsuz etkileri vardır.		
4. Kitle iletişim araçlarında yaygın kabul görme kaygısı yoktur.		
5. Metne göre kaynak ve algılama arasındaki ilişki iletişimi etkilemektedir.		
6. Öğrenme sürecinde, ikna edici özelliğinden dolayı iletişim sırasındaki yinelenmeler kullanılmaktadır.		
7. Alıcının önceden edinmiş olduğu kavramların, bir mesajın anlaşılmasındaki rolünden bahsedilemez.		

11.

C2

Metin İçi Anlam Kurma Becerisi Soru Örneği

Görsel 11’de, Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 kitabındaki “İletişim Dünyası” temasında yer alan “Kitle İletişimi Nedir?” adlı metnin altında yer alan bir metin içi anlam kurma becerisi soru örneği bulunmaktadır.

2. Metinde geçen “Defileye ülkedeki moda dünyasının yanı sıra Japon kumaş ithalatçıların da ilgi gösterdi.” cümlesinden yola çıkarak bu tarz düzenlenen defilelerin ülkeye katkıları neler olabilir? Açıklayınız.

Görsel 12. Yedi İklim C2 Kitabı Metin Dışı Anlam Kurma Becerisi Soru Örneği

Görsel 12’de, Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 kitabındaki “Modanın Kalbi” temasında yer alan “Japonya’da Türk Moda Rüzgârı” adlı metnin altında yer alan bir metin dışı anlam kurma becerisi soru örneği bulunmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Çalışmanın bu kısmında, araştırmanın amacından ve alt problemlerinden hareketle bulgular bölümünde ulaşılan sonuçlar olduğu gibi aktarılmıştır. Sonuçlar, araştırmayı destekleyen ya da araştırmaya karşıt olan diğer çalışmalara yer verilerek tartışılmıştır.

Araştırmanın Metin Türleriyle İlgili Sonuçları

Araştırmanın birinci, ikinci ve üçüncü alt problemlerinin sonuçları bir arada ele alınmıştır. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ ders kitabında toplamda 36 tane okuma metninin yer aldığı görülmektedir. Kitapta yer alan bu 36 tane okuma metninin 31 tanesi bilgilendirici metin, 5 tanesi de anlatı metnidir. İncelenen metinlerde şiir türüne rastlanmamıştır. Kitabın ileri düzeyi temsil etmesine bağlı olarak bilgilendirici türdeki metin sayısının çok sayıda olması doğal karşılanabilir. Çünkü Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde yer alan Ortak Öneri Düzeyleri Tablosu incelendiğinde, C1-C2 seviyeleri yetkin dil kullanımını temsil etmektedir. Yetkin dil kullanımı düzeyinde şöyle bir ifade yer almaktadır: *“Geniş çapta, iddialı, uzun metinleri anlayabilir ve ima edilen anlamları da kavrayabilir.”* Bu ifadeden hareketle bilgilendirici metin türündeki uzun, geniş çapta, karmaşık metinlerin ileri seviyeyi temsil eden bu kitaplarda fazla oluşu doğal karşılanabilir. Ancak şiir türüne hiç yer verilmemesi, öğrencide dil öğretiminin yanında estetik bir zevk uyandırabilmek amaçlandığı düşünülürse bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle, İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ kitabında bilgilendirici metnin miktarı fazlayken öyküleyici metnin miktarı, bilgilendirici metne göre oldukça azdır. Bu kitapta metnin fazla yer alması, diğerlerinden ayrı olarak bu kitabın iki seviye (C1 ve C1/+) için de kullanılıyor olması ile açıklanabilir. Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 kitabında toplamda 40 tane okuma metni yer almaktadır. İncelemeye tabii tutulan bu 40 tane okuma metninin; 32 tanesi bilgilendirici metin, 6 tanesi anlatı metni, 2 tanesi de şiir metnidir. İncelenen metinlerde şiir türüne ve anlatı türüne az sayıda rastlanmaktadır. Ancak metin türlerinin kitap içerisindeki dağılımında farkın fazla olması, şiir türüne ve anlatı türüne oldukça az sayıda yer verilmesi; metin türlerinin kitap genelinde sayıca eşit dağıtılmadığını ifade etmektedir. Metin sayısının fazla olması, diğer kitaplardan farklı olarak bu kitabın düzeyinin yüksek olması yani ileri seviyeyi temsil etmesiyle açıklanabilir. Şiir türüne 2 tane ile sınırlı olsa da yer verilmesi metin türlerinin kullanımı açısından olumlu bir sonuçtur; ancak metin türlerinin dağılımı noktasında yine sayıca eşitsizliğin olduğu ortadadır. Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 kitabında toplamda 30 tane okuma metni bulunmaktadır. İncelenen 30 tane okuma metninin; 23 tanesi bilgilendirici metin, 7 tanesi anlatı metnidir. İncelenen metinlerde, şiir türüne hiç yer verilmediği görülmektedir. Bilgilendirici metnin sayısı oldukça fazladır ancak anlatı türünün sayısı, bilgilendirici metne göre oldukça azdır. Metin türlerinin kullanım oranı arasındaki bu fark; şiir türüne hiç yer verilmemesi, anlatı türüne oldukça az sayıda yer verilmesi bulunulan seviyedeki türler açısından sayıca bir eşitsizliği ifade etmektedir. Bu kitaptaki metin sayısının diğer iki kitaba göre az olmasının sebebi, bu kitaptaki tema sayısının diğer iki kitaba göre az olması ile açıklanabilir. Türkçenin yabancılara öğretimi ders kitaplarındaki metinlerin, metin türlerine göre dağılımını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın bulguları; incelenen üç kitapta da bilgilendirici metin türünün ağırlıkta olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulgularına göre incelenen her üç kitapta da metin türlerinden; anlatı metinlerine çok az yer verildiği, şiir metnine ise neredeyse hiç yer verilmediği görülmektedir.

Araştırmanın metin türleriyle ilgili sonucunu destekleyen ve benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. İltar ve Açık (2019) yaptıkları bir araştırmada; Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti ile İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti'nde en çok tercih edilen metin türünün

%29,7 ile köşe yazısı, bu türden sonra %12,9 ile reklam yazısı, %10,6 ile diyalog olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Görüldüğü üzere her iki kitapta da metin türlerinin kullanım oranına bakıldığında, bilgilendirici metin türünün kullanım oranının yüksek olduğu görülmektedir. Ömeroğlu (2016) yabancılara Türkçe öğretimi için hazırlanan ders kitaplarını incelediği bir çalışmada, metin türlerini ele aldığı bir bölümde metinlerin birkaçının dışında, birçoğunun öğretici ve kurmaca metinler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma kapsamında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bilgilendirici ve öyküleyici (anlatı) metinlere belli bir oranda yer verilirken, şiir türüne neredeyse hiç yer verilmemiştir. Hazırlanan ders kitaplarındaki metin türleri, seviyenin artmasıyla birlikte paralellik göstermektedir. Temel seviyede daha çok sade, anlaşılır metinleri ele alma eğilimi varken; yüksek seviyede daha karmaşık yapıdaki metinleri ele alma eğilimi vardır. Buna kanıt olarak Şimşek (2011)'in yabancılara Türkçe öğretiminde okuma metinleri üzerine yaptığı çalışma örnek verilebilir. Şimşek (2011) çalışmada, okuma metinlerinin türlerinin seviyelere göre belirlendiğini belirtmiştir. Mesela diyalog metni sade ve anlaşılır yapısıyla temel seviyede (A1-A2 vb.) daha çok karşımıza çıkarken, deneme türündeki bir metin (yoğun ve soyut anlatımı ve söylem derinliği ile) daha çok yüksek seviyede (C1-C2 vb.) karşımıza çıkar (Şimşek, 2011: 184). Araştırmanın sonucunda ise C1-C2 seviyesinde yer alan kitaplardaki metin türlerinin daha çok bilgilendirici metin türünde olduğu, yani karmaşık ve derin bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilgilendirici metin türünün yoğun olması, seviyenin yüksek olmasıyla açıklanabilir. Ulutaş ve Kara (2019), Gazi ve İstanbul Yabancılar İçin Türkçe ders kitaplarında yer alan okuma aktivitelerinin zihinsel basamaklara göre dağılımını inceledikleri bir çalışmada, bu kitaplarla öğrenim gören öğrencilerin büyük oranda üniversite eğitimi alan dil öğrenenler olduğu dikkate alınarak genel olarak bilgilendirici metinlerin ağırlıkta olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Güney ve Kana (2020) yaptıkları bir çalışmada, İstanbul Yabancılar İçin Türkçe seti ile Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe setlerinin her ikisinde de düzey arttıkça öyküleyici türdeki metinlerin sayısında düşüşün ve öğretici metinlerin sayısında artışın gözlemlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Kitaplardaki metin türlerinin dağılımında sayısal anlamda fazla bir farkın bulunduğu, bu çalışmada ele alınan kitaplar için de söylenebilmektedir. Şiir türünün her üç kitapta da oldukça az yer alması göze çarpmaktadır. Bilhassa Türkçenin yabancılara öğretiminde masal ve anlatı gibi türlere karşın şiir türü az sayıda bulunmaktadır. Hâlbuki şiir, her yaştaki ve dil düzeyindeki bireyin dikkatini çekebilme potansiyeli taşıyan bir türdür (Polat ve Dilidüzgün, 2015: 820). Öğretim setinde bulunan türlerin dağılımında sayıca düzensizliğin olduğu görülmektedir ve türler arası farkın yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Türkçe ders kitaplarına metin seçimi yapılırken türsel çeşitliliğinin yanında türlere bağlı metin sayısına hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin farklı eserleri görmesinin ve okumasının faydaları aşıkardır. Bir türdeki metnin niteliklerinin anlamlandırılabilmesi için öğrencilerin, o türe ait metinleri fazlaca görmesi şarttır (Özbay ve Çeçen, 2012: 75).

Öğrencilerin Türkçe dil seviyeleri ve yeterlikleri göz önünde bulundurulduğunda; öğrencilerin okumaktan zevk alacakları anlatı türüne bu kadar az yer verilmesi, aynı zamanda öğrencilerde okurken estetik bir zevk ve sanat sevgisi oluşturacak olan şiir türüne de hiç yer verilmemesi dikkate değer bir sonuçtur. Öğrencilerin bilgilendirici metinler aracılığıyla bilgi aldıkları düşünüldüğünde, bilgilendirici metin türü oranının uygun olduğu söylenebilir. Öğrencilerin okurken zevk duydukları ve okumaktan en çok hoşlandıkları türlerin arasında roman ve hikâye gibi yazınsal türlerin yer aldığı yapılan

araştırmalarla da ortaya konulmuştur (Durukan, 2022). İncelenen kitapların düzeylerinin ileri seviyeyi temsil etmesine karşın roman ve hikâye gibi yazınsal türlerin oldukça az sayıda yer alması, türlerin dağılımı açısından eşitsiz bir durumu ortaya koymaktadır. Ayrıca Türkiye’de hâlihazırda resmi kurumlar tarafından kabul edilmiş tek program olan Türkiye Maarif Vakfı’nın Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Program’ı incelendiğinde, programın genel amaçlarında Türk dili ve edebiyatının seçkin eserlerinin tanınmasını içeren bir amaca rastlanmaktadır (Türkiye Maarif Vakfı Programı, 2019). Dolayısıyla bu amaçtan yola çıkıldığında, roman ve hikâye gibi yazınsal türlerin kitaplarda yer almasının gerekli olduğu görülmektedir. Kitap genelinde metin türü çeşitliliğine gidilmelidir, her metin türü gerekli düzeyde yer almalıdır sonucu ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’nde, kültürlerarasılık ve kültür aktarımı kavramlarından bahsedilmektedir. Bilindiği üzere kültür aktarımı edebi metinler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Tüm bunlardan hareketle yetkin dil kullanımı seviyesinde, bu tarz metinlerin kullanımının fazlaca olması gerekmektedir. Çalışma konusu olarak ele alınan ders kitaplarının, türlerin dağılımı bakımından sayıca eşit olmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak incelenen üç kitap için de metinlerin türleri ve bu türlerin seviyelere göre dağılımına ilişkin bulgular dikkate alındığında, bilgilendirici metinlerin fazla olduğu görülmektedir. Elde edilen verilerden hareketle; “İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+, Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 ve Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2” ders kitaplarında bulunan okuma metinlerinde çoğunlukla bilgilendirici metinlerin yer aldığı fakat anlatı metinlerine oldukça az yer verildiği, şiir türünün ise yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kitaplarda metin türlerinin sayıca dengeli bulunması için şiir türünün ve anlatı türünün setlerde yer alması gerekmektedir. Örneğin; Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’nde dilin sanatsal amaçla kullanımı bölümünde, dilin hayal gücünü harekete geçirici şekilde kullanılmasının çok ayrı bir değerinin olduğundan ve bunun yanı sıra eğitimsel açıdan da fazlasıyla değer taşıdığından bahsedilmektedir. Bu amaç doğrultusunda; fantastik metinlerin (şiirler, anlatılar, işitsel-görsel metinler, karikatürler) dinlenmesi ve okunması; edebi metinlerin üretimi ve sahnelenmesi, metin yazma ve okuma (şiirler, romanlar, öyküler vb.) gibi etkinlikler tercih edilebilir.

Araştırmanın Metin Altı Sorularıyla İlgili Sonuçları

Araştırmanın dördüncü, beşinci ve altıncı alt problemlerinin sonuçları bir arada ele alınmıştır. Metinlerden anlam kurma yollarındaki mühim faaliyetlerden biri de sorulardır (Akyol, 2003). İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ ders kitabında toplam 36 metne ve 105 soruya ulaşılmıştır. Tespit edilen sorular metinlerden anlam kurma şekilleri bakımından; metin içi anlam kurma soruları, metin dışı anlam kurma soruları ve metinler arası anlam kurma soruları başlıkları dikkate alınarak incelenmiştir. İncelemeler sonucunda toplam 105 sorunun; 71’inin metin içi anlam kurma becerisine hizmet ettiği, 34’ünün metin dışı anlam kurma becerisine hizmet ettiği tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda incelenen sorular arasında metinler arası anlam kurma becerisine hizmet eden hiçbir soruya rastlanmamıştır. Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3 ders kitabında toplam 40 metne ve 176 soruya ulaşılmıştır. İncelemeler sonucunda toplam 176 sorunun; 150’sinin metin içi anlam kurma becerisine hizmet ettiği, 26’sının metin dışı anlam kurma becerisine hizmet ettiği tespit edilmiştir. Çalışma

sonucunda incelenen sorular arasında metinler arası anlam kurma becerisine hizmet eden hiçbir soruya rastlanmamıştır. Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe C2 ders kitabında toplam 34 metne ve 198 soruya ulaşılmıştır. İncelemeler sonucunda toplam 198 sorunun; 178'inin metin içi anlam kurma becerisine hizmet ettiği, 20'sinin metin dışı anlam kurma becerisine hizmet ettiği tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda incelenen sorular arasında metinler arası anlam kurma becerisine hizmet eden hiçbir soruya rastlanmamıştır. Soruların metinlerden anlam kurma şekillerine göre dağılımında sayıca bir eşitsizlik olduğu görülmektedir. Üç kitapta da metin içi anlam kurma becerisine yönelik soru sayısı fazlayken, metin dışı anlam kurma becerisine hizmet eden soru sayısı oldukça azdır. Metinler arası anlam kurma becerisine hizmet eden hiçbir soruya rastlanılmamıştır.

İncelenen kitapların yabancılar Türkçe öğretim setlerinin son seviyesini temsil etmesi sebebiyle soruların sadece tek bir anlam kurma becerisinde değil, her üç anlam kurma becerisinde de orantılı bir dağılım göstermesi gerekmektedir. C1-C2 seviyesinde bulunan kitaplardaki soruların metinlerden anlam kurma şekillerine göre dağılımında makasın bu kadar fazla olması dikkat çekicidir. Öğrencilerin temel dil kullanımı (A1-A2) ve bağımsız dil kullanımı (B1-B2) seviyelerinde dili, dilin kurallarını ve dilin kullanımını belirli bir düzeyde öğrendiği düşünüldüğünde artık yetkin dil kullanımı (C1-C2) seviyesinde farklı becerilere de hizmet eden soru türleriyle karşılaşması beklenebilir. Nitekim Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'ne göre öğrenciler yetkin dil kullanımında, *“Okuduğu her şeyi zorluk çekmeden anlayabilir.”*, *“Farklı yazılı ve sözlü kaynaklardan edindiği bilgileri özetleyebilir.”*, *“Çözümü güç olan konularda ince anlam farklılıklarını anlayabilir.”*, *“Geniş çapta, iddialı, uzun metinleri anlayabilir ve ima edilen anlamları da kavrayabilir.”*, *“Karmaşık konularda görüşlerini açık, düzenli ve ayrıntılı biçimde belirtebilir. Bu sırada çeşitli dilsel araçları uygun şekilde kullanarak metinleri birbirine bağlayabilir.”* gibi uygulamalar beklenmektedir. Bu uygulamalar; anlama, özetleme, ilişki kurma vs. becerilere hizmet etmektedir. Bu uygulama ve becerilerin gerçekleşebilmesi de ancak metin dışı anlam kurma ve metinler arası anlam kurma şekillerini temsil eden sorularla mümkün olabilir. Sadece metin içi anlam kurma becerisine hizmet eden soruların kullanılması, öğrencileri büyük ölçekte ezberle yöneltecektir ve tekdüze düşünme becerilerine hizmet edecektir. Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde alt seviyede şöyle bir yönerge bulunmaktadır: *“Soyut ve somut konular içeren metinlerin içeriğini ana hatlarıyla kavrayabilir.”* Temel düzeyde bu şekilde verilen yönergelerin öğrenciyi sadece metin içiyle, tek bir kaynakla muhatap ettiği görülmektedir. Temel düzeyde bu şekilde bir kullanım gayet yerindedir. Ancak incelenen kitaplar setlerin son seviyesi olduğu için ve hitap edilen kitle yetkin dil kullanımı seviyesinde ana dili konuşurlarıyla az çaba göstererek iletişim kurabildiği için farklı birtakım becerilerin de yer alması gerekebilir. Sadece metin içiyle sınırlı kalmak, hitap edilen kitleyi kalıp ifadeler etrafında hareket ettirebilir. Bunun önüne geçilebilmesi, ancak metin dışı ve metinler arası anlam kurma sorularına yer verilmesiyle mümkün olacaktır. Bu durum gözetilerek setlerin son seviyesini temsil eden ders kitaplarında her üç tür anlam kurma sorularına yer verilmelidir sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak yabancılar Türkçe öğretim ders kitaplarında durumun hiç de böyle olmadığı görülmektedir. İncelenen üç kitabın da metinlerden anlam kurma şekilleri göz önünde bulundurulduğunda, sayıca dengeli bir dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmaktadır. Metin içi anlam kurma sorularının kullanım çokluğunun öğrencileri ezberle yöneltebileceği sorunu yukarıda tartışılmıştır. Durumun bu noktaya gelmemesi adına diğer anlam

kurma şekillerinin de işe koşulması gerekmektedir. Tekdüze olan ve ezbere yönelten, öğrencinin belli sınırlar içerisinde kalmasına neden olan metin içi sorular; belli bir zaman sonra öğrencinin yaratıcı düşünmesinin önüne geçmektedir ve öğrenciye belirli kalıplar çizmektedir (Akyol, 2001). Aksine çağdaş eğitim sisteminde; geniş çapta düşünebilen, hayal gücü yüksek öğrenciler yetiştirmek amaçlanmıştır. Öğretim yönteminin bu şekilde ilerlemesi, eğitimin hedefleriyle ters düşmektedir. Bu amaç doğrultusunda öğrenciler; alışılmışın dışına çıkıp kalıp ifadelerin geride bırakıldığı metin dışı ve metinler arası anlam kurma şekilleriyle tanıştırılabilir. Bu amaca sadece metin içi, ezbere yönelten sorularla ulaşmak mümkün değildir. Bu sebeple hazırlanan metinlerde ve ders materyallerinde metin dışı ve metinler arası anlam kurma becerisine hizmet eden sorulara yer verilebilir. Yabancılara Türkçe öğretiminde sunulan içeriklerin kuramsal değil uygulamadaki şekliyle verilmesi gerekir (Barın, 2022). Zira dil öğrencisi olan kişi, toplumla bütünleştiğinde edindiği bilgilerin pratikte bir karşılığı olmalı ve etrafındakilerle doğru bir iletişim gerçekleştirmelidir (Barın, 2022). İletişimden uzak olan dil öğretimi, öğreneni dilden soyutlayacaktır. Bunun gerçekleşmemesi için öğrenciyi metinden uzaklaştırıp dış dünyaya açılmasına izin veren, ulaşmak istediği cevabı diğer metinlerle iletişim kurarak bulmasını sağlayan soru türlerine yer verilmelidir (Barın, 2022).

Araştırmanın metin altı sorularının; metin içi, metin dışı ve metinler arası incelenmesiyle ilgili sonucunu destekleyen ve benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Güney ve Kana (2020)'nin Türkçenin yabancılara öğretimi ders kaynaklarında metnin altında yer alan soruların yenilenmiş Bloom Taksonomisi açısından analizini içeren çalışmasında incelenen setlerin bütün kitaplarına dikkat edildiğinde, temel düzey bilişsel seviye olan hatırlama seviyesindeki soruların fazla payda yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bloom Taksonomisi'nde yer alan ve alt düzey düşünme becerilerini temsil eden "hatırlama" ve "anlama" basamakları, metinlerden anlam kurma şekillerine göre yapılan sınıflandırmada yer alan ve alt düzey basit anlamayı ifade eden "metin içi anlam kurma" becerisine denk gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, çalışmanın sonucuyla benzerlik göstermektedir. Araştırmacılar inceledikleri metin altı sorularda, üst düzey zihinsel becerilere (çözümleme, değerlendirme, yaratma) hizmet eden sorulara oldukça az rastlamışlardır. Yapılan bu çalışmada da üst düzey düşünme becerilerini besleyecek olan metin dışı ve metinler arası soru kalıplarına neredeyse hiç yer verilmediği görülmektedir. Ulutaş ve Kara (2019) yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitaplarını yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre inceledikleri bir çalışmada, C1 düzeyi ders kitaplarındaki metin altı sorularının alt bilişsel düzeylerde daha fazla yoğunlaştığı sonucuna ulaşmışlardır. Halbuki C1 seviyesinde öğreneni incelemeyi düşünmeye sürüklemeyecek; aksine çok yönlü bilişsel becerilere itecek, üst seviye zihinsel becerileri canlandıracak şekilde etkinliklerin yer alması gerekir. Basit anlama düzeyi, alt bilişsel düzey ve metin içi anlam kurma kavramları; birbirlerine denk olan ve aynı becerilere hizmet eden düzeyleri temsil etmektedirler. Bu çalışmada da incelenen soruların büyük bir kısmının, metin içi anlam kurma becerisine yani alt düzey düşünme becerisine hizmet ettiği sonucu ortadadır. Dolayısıyla araştırma sonuçları benzerlik göstermektedir. C1 ve C2 dil düzeylerinde yer alacak metinlerin ve metin altı etkinliklerin öğrencileri hür, yorumlayıcı, eleştirici ve üretici düşünmeye sevk etmelidir. Öğrencilerin bu becerilerini işe koşturmak ancak üst seviye zihinsel düzeylere uygun hazırlanan sorular ile mümkündür

(Ulutaş ve Kara, 2019). Oktay (2015) çalıştığı bir tezde, Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe kaynaklarında yer alan metnin altındaki sorularda en çok bilgi düzeyinde, en az ise yaratıcılık düzeyinde soruların bulunduğunu belirlemiştir. Denilebilir ki soruların büyük bir kısmı, alt düzey düşünme becerilerine ve metin içi anlam kurma becerisine hizmet etmektedir. Biçer (2019)'in yabancılar Türkçe öğretimi ders kitaplarında yer alan okuma ve dinleme etkinliklerini Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre incelediği çalışmasında, incelenen kitaplardaki etkinliklerinin çoğunun hatırlama ve anlama boyutunda yer aldığı yani alt düzey bilişsel becerilere hizmet eden sorular olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okuma etkinliklerinin de çoğunlukla alt bilişsel basamaklarda bulunduğu ve metin içi anlam kurma becerisine hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Benzer biçimde yapılan araştırmalarda (Ateş, Güray, Döğmeci ve Gürsoy, 2016; Kocaarslan ve Yamaç, 2018; Güfta ve Zorbaz, 2008) basılı kaynaklarda ve öğretmenlerin sordukları soruların büyük bir bölümünün cevabının metnin içerisinde bulunduğu ortaya konulmuştur. Araştırmada ulaşılan sonuçların, diğer araştırma sonuçlarıyla emsal teşkil ettiği ortadadır.

Türkçenin yabancılar öğretimi kur yöntemine göre yürütülmektedir. Her bir kurda bir öncekine göre düşündürücü ve zorlayıcı soruların yer alması gerekmektedir (Oktay, 2015). Buradan hareketle Bloom Taksonomisi'nin alt bilişsel basamaklarda (bilgi, kavrama, uygulama) bulunan sorulara ve metin içi anlam kurma becerisine hizmet eden sorulara ağırlıklı olarak temel düzeyde yer verilmelidir, yüksek düzeye çıktıkça üst düzey bilişsel basamaklarda bulunan ve metin dışı-metinler arası anlam kurma becerilerine hizmet eden sorulara yer verilmelidir. Temalar zorlaştıkça ve öğrenenin dil düzeyi ilerledikçe, öğrenenden çok yönlü bilişsel faaliyetler gerçekleştirilmesi beklenmektedir (Yılmaz İbrahimi, 2019). Oysaki incelenen her üç kitapta da metin içi anlam kurma becerisine hizmet eden sorular, temalar yol aldıkça eksilmemiş aksine birkaç kitapta çoğalarak devam etmiştir.

Metinlerin ve metin altı soruların; öğrenenleri yaşantılarıyla bağlantı kurmaya, hayal dünyasını öğrendiği dil ile iletmeye ve öğrenenleri özgürce akıl yürütmeye sevk edecek şekilde hazırlanması gerekmektedir (Oktay, 2015). Öğrenenlerin hayal ve fikir dünyasını canlandırmak yalnızca üst zihinsel basamaklara (metin dışı, metinler arası) uygun hazırlanan sorular ile mümkündür. Kitaplarda metin içi anlam kurma becerisine hizmet eden soruların fazla kullanılmasıyla bu durum engellenmiş, öğrenciler daha çok metnin yüzey yapısında bulunan cevaplara sevk edilmiş olunacaktır. Araştırma sonucunda elde edilen neticelere bakıldığında en düşük soru sayısının, metin dışı anlam kurma becerisine hizmet eden soru türü olduğu ve metinler arası anlam kurma becerisine hizmet eden hiçbir sorunun bulunmadığı kayda değer bir sonuçtur. Fikir ve dil ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda öğrencilerin akıl yürütmeye yönlendirilmemesi, yabancı dilin öğretimini de sekteye uğratacaktır (Oktay, 2015).

Öneriler

1. Kitaplarda türsel çeşitlilik bakımından sayıca dengesizlik mevcuttur. Bu kitaplardaki türlerin sayıca dengeli bulunmasına önem verilmeli, öğrenciler türlerin en iyi örnekleriyle tanıştırılmalıdır. Bu sebeple hikâye edici metinlerin ve şiirsel metinlerin sayısı biraz artırılabilir.
2. Metinden anlam kurma kolaydan zora olacak şekilde ilerlemektedir. Sınıf düzeyleriyle beraber öğretim setlerinin seviyesi yükseldikçe metin içi anlam kurma faaliyetlerinin sayısı düşerken, metin dışı ve metinler arası anlam kurma faaliyetleri artmalıdır.

3. Yabancılar için hazırlanan ders kitaplarında, öğrenciler doğrudan edebi metinlerle karşı karşıya getirilmemelidir. Bunun yerine bağımsız dil kullanımı basamağından başlayarak edebi metinler seviyelere eşit bir şekilde dağıtılabılır. Bu metinlerin öğrencileri, metni irdelemeye ve metinler üstünde düşünmeye yöneltecek metinler olmasına özen gösterilmelidir.
4. Türkçenin yabancılara öğretimi kur yöntemine bağlı yürütüldüğünden, her bir kurda bir öncekine göre düşündürücü ve zorlayıcı soruların yer alması gerekmektedir. Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitabı setlerinin son düzeylerinin (C1-C2) hazırlanmasında bilişsel beceri eğitimi konusu üzerinde bir miktar durulması gerekebilir. Bu anlamda ders kitaplarındaki etkinlikler üst düzey bilişsel becerilere göre düzenlenmelidir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

“Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarının Metin Türleriyle Metin Altı Sorular Açısından İncelenmesi” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akın, E. (2016). Yabancılara Türkçe öğretiminde çoklu ortama dayalı öğretimin kullanımı ve bu yönde yapılan bazı çalışmalar üzerine bir inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(24), 151-162.
- Akyol, H. (1996). Metinler arası (intertextuality) okuma ve sorular. *Bilgi Çağında Eğitim*, 7.
- Akyol, H. (2003). Metinlerden anlam kurma. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13.
- Akyol, D. D. H. (2001). İlköğretim okulları 5. sınıf Türkçe kitaplarındaki okuma metinleriyle ilgili soruların analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 26(26), 169-178
- Akyol, H., Yıldırım, K., Ateş, S. ve Çetinkaya, Ç. (2013). Anlamaya yönelik nasıl sorular soruyoruz? *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 41-56.
- Ateş, S., Güray, E., Döğmeci, Y. ve Gürsoy, F. (2016). Öğretmen ve öğrenci sorularının gerektirdikleri zihinsel süreçler açısından karşılaştırılması. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 4(1), 0-0.
- Avrupa Ortak Başvuru Metni (2015). Avrupa Konseyi. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe*.
- Barın, E. (2004). Yabancılara Türkçe öğretiminde ilkeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 2(1), 19-30.
- Biçer, N. (2017). Yabancılara Türkçe öğretimi alanında yayınlanan makaleler üzerine bir analiz çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(7), 236-247.
- Biçer, N. (2019). Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki okuma ve dinleme etkinliklerinin yenilenmiş bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. 5. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kongresi, Sakarya Üniversitesi TÖMER*, 6(2), 179-193.

- Bölükbaş, F. (2004). Yansıtıcı öğretim ile yabancı dil olarak Türkçe öğretimi. *Dil Dergisi*, 1(26), 19-28.
- Büyükkız, K. K. (2014). Yabancılar Türkçe öğretimi alanında hazırlanan lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 203-213.
- Creswell, J. W. ve Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into Practice*, 39(3), 124-130.
- Demirel, Ö. (1993). *Yabancı dil öğretimi ilkeler, yöntemler, teknikler*. Usem.
- Durukan, E. (2009). 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinleri anlamaya yönelik sorular üzerine taksonomik bir inceleme. *Milli Eğitim Dergisi*, 1(8), 84-93.
- Durukan Ş. (2022). Modern Türk edebiyatı metinlerinin yabancılar Türkçe öğretimi kitaplarına yansımaları. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi [MSKU Journal of Education]*, 9(1), 223-235.
- Ensar, F. (2002). *İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metin altı soruları üzerine bir inceleme*. [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi].
- Erdem, İ. (2009). Yabancılar Türkçe öğretimiyle ilgili bir kaynakça derlemesi. *Turkish Studies*, 4(3), 888-937.
- Erdem, İ. ve Bahşi, N. (2022). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki metinlerin değer aktarımı açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 20(43), 9-35.
- Erişek, Ö. ve Yücel, F. (2002). Dil öğretiminde yazınsal metinlerin yeri. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 63-76.
- Göçer, A. (2007). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan ders kitaplarının ölçme ve değerlendirme açısından incelenmesi. *Dil Dergisi*, 3(7), 30-46.
- Gökşen, E. (2021). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında edebî metin kullanımı*. [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Güfta, H. ve Zorbaz, K. Z. (2008). İlköğretim ikinci kademe Türkçe dersi yazılı sınav sorularının düzeyleri üzerine bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(7), 205-218.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M.B. ve Taşgın, S. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Gün, M., Akkaya, A. ve Kara, Ö. T. (2014). Yabancılar Türkçe öğretimi ders kitaplarının Türkçe öğretim merkezlerinde görev yapan öğretim elemanları açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and history of Turkish or Turkic* Volume, 9(6), 96-101.
- Güneş, F. (2022). Understanding and mental model development. *The Journal of Limitless Education and Research*, 7(2), 199-200.
- Güneş, F. (2013). Türkçe öğretiminde metin seçimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-12
- Halis, İ. (2002). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Nobel.
- İltar, L. ve Acık, F. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde metin türlerinin sınıflandırılması ve ders kitaplarında yer alan okuma metinlerinin değerlendirilmesi. *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, 29 (2), 311-346.
- İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı Düzey C1+*. (2013). Kültür Sanat Basımevi.

- Kana, F. ve Güney, E. Z. (2020). Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında bulunan metin altı soruların yenilenmiş bloom taksonomisine göre analizi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(9), 141-161.
- Karababa, Z. C. ve Üstünsoy Taşkın, S. (2012). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarının öğretmen görüşleri çerçevesinde değerlendirilmesi. *Dil Dergisi*, 5(7), 65-80.
- Kemiksiz, Ö. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları üzerine yapılan araştırmaların eğilimleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(6), 34-56.
- Kocaarslan, M. ve Yamaç, A. (2018). Sınıf öğretmenlerinin Türkçe dersi sınavlarında sordukları metne dayalı anlama sorularının incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 431-448.
- Korkmaz, C. B. (2019). Metin sınıflandırması bağlamında yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan dinleme metinler. *Türkiyat Mecmuası*, 29(1), 93-126.
- Kuzu, T. S. (2013). Türkçe ders kitaplarındaki metin altı sorularının yenilenmiş bloom taksonomisindeki hatırlama ve anlama bilişsel düzeyleri açısından incelenmesi. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 37(1), 58-76.
- Küçükahmet, L. (2003). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu*. Nobel.
- MEB. (2019). Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). *MEB Yayınları*.
- Melanlıoğlu, D. (2021). *Soru ve cevaplarla yabancı dil olarak Türkçe öğretimi el kitabı: Yabancılara Türkçe öğretiminde anlama süreçleri*. Pegem Akademi.
- Mutlu, H. H. (2020). Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında (İstanbul yabancılar için Türkçe öğretim seti, yedi iklim öğretim seti) yer alan metinlerin okunabilirlik düzeylerinin incelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(22), 371-386.
- Oktay, M. R. (2015). *Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki metin altı sorularının bloom taksonomisindeki bilişsel düzeyler açısından incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi].
- Ömeroğlu, E. (2016). *Yabancılara Türkçe öğretimi için hazırlanmış ders kitaplarının incelenmesi*. [Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi].
- Özbay, M. ve Çeçen, M. A. (2012). Türkçe ders kitaplarında (6-8. sınıflar) yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 67-76.
- Özkan, M. (1999). *Tarih içinde Türk dili*. Filiz Kitabevi.
- Polat, Ö. S. ve Dilidüzgün, Ş. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde şiir etkinliklerinin kültürel işlevi. *Turkish Studies*, 10(7), 815-834.
- Şimşek, P. (2011). *Yabancılara Türkçe öğretiminde okuma metinleri ve yardımcı okuma kitapları üzerine bir araştırma*. [Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi].
- Tapan, N. (2006). Yabancı dil olarak Almanca öğretiminde özgün metinlerin işlevi. *Dilbilim VIII*, 2(5), 184-192.
- Türkiye Maarif Vakfı, (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi programı*. Bayem Yayıncılık.

- Ulutaş, M. ve Kara, M. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki metin altı sorularının yenilenmiş bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(4), 2198-2214.
- Yaşar, F. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi: Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme*. Pegem Akademi.
- Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı Düzey C2. (2015)*. Yunus Emre Enstitüsü.
- Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı Düzey 3. (2009)*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yeşilyurt, E. (2012). Öğretmen adaylarının bilişsel alanla ilgili sınama durumu soruları yazma yeterliklerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 519-530.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, D. ve Ateşli, A. (2022) Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde web 2.0 araçlarıyla bloom taksonomisine uygun etkinlik örnekleri. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, 5(1), 4-25.
- Yılmaz İbrahimi, Ş. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe ve İngilizce öğretiminde kullanılan yedi iklim ve network (B1, B2) ders ve çalışma kitaplarında bulunan okuma metinlerindeki metin altı sorularının taksonomik olarak incelenmesi ve karşılaştırılması. *Uluturkad*, 4 (2), 28-56.
- Yüceer, D. (2022). Türkçe öğretiminde soru hazırlamada yararlanılabilecek iki taksonomi: Bloom ve Barrett taksonomisinin karşılaştırmalı incelemesi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 10(1), 67-84.

Extended Abstract

Background

The fact that countries feel the need to teach their languages to other nations for political and economic purposes has given a new perspective to language teaching. For this reason, the teaching of Turkish as a foreign language has shown improvement. It is known that textbooks are used as indispensable materials in the implementation of this teaching in the process of teaching the mother tongue and in the process of teaching Turkish to foreigners. Textbooks are used as teaching materials when determining what to teach and learn in the educational process. One of the most important qualities that determines the value of these teaching resources is the variety and sufficiency of the texts and the sections containing questions about the texts. The questions of the texts and subtext are extremely important in determining the rate at which the achievements of the students are realized, to what extent the applications are effective and permanent. The ways of making meaning from the text should be taught to our children in the Turkish lesson that serves the skills. This is a valid situation in mother tongue teaching and in teaching Turkish as a foreign language. In the texts in the textbooks prepared for foreigners; There are various types of subtext questions that test the understanding of the subject text from the point of view of the students, measure the achievements made during the course process. There are also various classifications of the questions under the text. One of the classifications of sub-textual questions is the examination of questions according to the way they form meanings from texts, as revealed by Akyol (2003).

Purpose

In this research, it is aimed to examine the text types and subtext questions contained in textbooks on teaching Turkish as a foreign language.

Method

The research was conducted by document analysis method, one of the qualitative research methods. The data source of the research was textbooks used in courses that provide education in the field of Turkish teaching to foreigners. Descriptive analysis was performed in the analysis of the data.

Findings

The findings of the study, which aims to determine the distribution of texts in textbooks on teaching Turkish to foreigners according to text types, reveal the conclusion that the informative text type is weighted in all three books studied, the story text type is quite low, and the poetry text type is almost non-existent. The finding of the research regarding the subtext questions is that the questions do not show a balanced distribution in number according to the way they form meanings from the texts. In all three books, the number of questions related to the ability to establish meaning in the text is high, and the number of questions serving the ability to establish meaning outside the text is quite small, there were no questions serving the ability to establish meaning between texts.

Conclusions

It is seen that there are 36 reading texts in total in the Turkish C1/+ textbook for foreigners. Of these 36 reading texts included in the book, 31 of them are informative texts and 5 of them are narrative texts. While the amount of informative text is high in the Turkish C1/+ book for Istanbul Foreigners, the amount of narrative text is quite low compared to the informative text. There are a total of 40 reading texts in 3 Turkish books for Yeni Hitit Foreigners. Of these 40 reading texts subjected to examination; 32 of them are informative texts, 6 of them are narrative texts, 2 of them are poetry texts. In the texts examined, the poetry type and narrative type are encountered in a small number. There are a total of 30 reading texts in the Yedi İklim Turkish C2 book for Foreigners. Of the 30 reading texts examined, 23 are informative texts and 7 are narrative texts. In the texts examined, it seems that the genre of poetry is not given any place at all. The number of informative texts is quite large, but the number of narrative types is quite small compared to the informative text.

A total of 36 texts and 105 questions have been reached in the Turkish C1/+ textbook for Istanbul Foreigners. As a result of the examinations, it was determined that a total of 105 questions; 71 of them served the ability to establish meaning in the text, and 34 of them served the ability to establish meaning outside the text. A total of 40 texts and 176 questions have been reached in 3 textbooks in Turkish for Yeni Hitit Foreigners. As a result of the examinations, it was found that a total of 176 questions; 150 of them served the ability to establish meaning in the text, and 26 of them served the ability to establish meaning outside the text. A total of 34 texts and 198 questions have been reached in the Turkish C2 textbook for Foreigners on Yedi İklim. As a result of the examinations, it was determined that a total of 198 questions; 178 of them served the ability to establish meaning in the text, and 20 of them served the ability to establish meaning outside the text. It is observed that there is an inequality in the distribution of questions according to the ways of constructing meaning from texts. In all three books, the number of questions related to the ability to establish meaning in the text is high, while the number of questions serving the ability to establish meaning outside the text is quite small. No questions serving the ability to Decipher the meaning between texts were encountered.

Geliş Tarihi / Received Date
22.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
22.04.2023

Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Yayılmacılık Politikası: Afganistan Örneği¹

*The Expansionist Policy of The Union of Soviet Socialist Republics During the Cold
War Period: The Case of Afghanistan*

Hakan YILMAZ²

Öz

Soğuk Savaş Dönemi, İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra uluslararası sistemde ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak amacıyla Doğu ve Batı Blokları arasında yaşanan hâkimiyet mücadelelerini kapsamaktadır. Bu dönemde her iki blok arasında yaşanan rekabet, sıcak çatışmaya varmamış ve yeni uluslararası düzen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) başı çektiği blokların bu döneme ilişkin politikaları çerçevesinde şekillenmiştir. SSCB bu dönemde yayılmacılık politikasını uygulamış ve Doğu Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok alanı işgal etmiştir. Bu dönemde SSCB'nin işgal ettiği bölgelerin jeopolitik açıdan büyük bir önemi haizdir. Çalışmada ele alınan Afganistan örneği, sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle tarihte birçok güç mücadelesine sahne olmuştur. Soğuk Savaş Dönemi'ne gelindiğinde dünyanın iki büyük süper gücü olan ABD ve SSCB, Afganistan toprakları ile yakından ilgilenmiş ve bu topraklarda hâkimiyet kurmak için büyük bir rekabete girişmişlerdir. Bu rekabet mücadeleleri, 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile sonuçlanmıştır. Bu çalışmada, Soğuk Savaş Dönemi'nin temel dinamikleri ve SSCB'nin yayılmacılık politikası çerçevesinde 1979 yılında gerçekleşen Afganistan'ın işgali konusu incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Soğuk Savaş Dönemi, SSCB, Yayılmacılık.

Abstract

The Cold War Period covers the struggle for dominance between the Eastern and Western Blocs in order to fill the power vacuum that emerged in the international system after the end of the Second World War. In this period, the competition between the two blocs did not lead to a hot conflict and the new international order was shaped within the framework of the policies of the blocs led by the United States of America (USA) and the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). In this period, the USSR implemented its expansionist policy and occupied many

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Ayten Sezer Arıç danışmanlığında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü bünyesinde yürütülen "Soğuk Savaş Dönemi'nde Jeopolitik: Türkiye ve Afganistan Örnekleri" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, E-mail: hakan-yilmaz@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1417-6782.

areas, especially Eastern European countries. The regions occupied by the USSR in this period are of great geopolitical importance. The case of Afghanistan, which is discussed in this study, has been the scene of many power struggles in history due to its geopolitical position. During the Cold War Period, the two great superpowers of the world, the USA and the USSR, were closely interested in the territory of Afghanistan and engaged in a great rivalry to establish dominance in these lands. These competitive struggles resulted in the USSR's invasion of Afghanistan in 1979. This study analyses the invasion of Afghanistan in 1979 within the framework of the basic dynamics of the Cold War and the USSR's expansionist policy.

Keywords: Afghanistan, Cold War Period, USSR, Expansionism.

Giriş

20'nci yüzyıla damgasını vuran ve insanlık tarihi açısından birçok yıkımı beraberinde getiren iki büyük dünya savaşı, birçok imparatorluğun yıkılmasına ve bunların bakiyesi olarak birçok devletin kurulmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı neticesinde Milletler Cemiyeti çerçevesinde oluşturulmak istenen yeni uluslararası düzen fikri iflas etmiş ve savaşın bıraktığı yıkıcı tahribatın da etkisiyle İkinci Dünya Savaşı'na giden süreç başlamıştır.³ İkinci Dünya Savaşı neticesinde hem ekonomik hem de insani olarak büyük bir yıkım gerçekleşmiştir. Milyonlarca insanın hayatını kaybettiği savaşta yine milyonlarca insan ekonomik ve siyasi birçok sıkıntıyı üstlenmek durumunda kalmışlardır. Savaş sonrasında bozulan uluslararası sistem, savaşın galiplerinin öncülüğünde yeniden şekillendirilmek istenmiştir. Savaşın galipleri olarak uluslararası sahnede yer alan ülkelerden biri olan ABD, Batı Bloğunun temsilciliğini üstlenmiş, bir diğeri olan SSCB ise Doğu Bloğunun temsilciliğini yerine getirmiştir. Bu dönemde yaşanan gelişmeler iki büyük dünya savaşında yaşanan acı tecrübelerin de etkisiyle sıcak çatışmalardan kaçınmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Özellikle ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında kullandığı atom bombaları, Soğuk Savaş Dönemi siyasi atmosferinin şekillenmesinde büyük bir etkiye sahip olmuştur.⁴ SSCB, Soğuk Savaş Dönemi'nde yayılmacı bir dış politika anlayışı benimseyerek Almanya'nın bıraktığı boşluğu doldurmak istemiştir. SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı ABD, çevreleme politikası benimsemiş ve SSCB'nin hem fiziki hem de ideolojik olarak yayılmasının önüne geçmek istemiştir. Yine bu dönemde ittifaklar sistemi gündeme gelmiş ve Batı Bloğu NATO şemsiyesi altında bir araya gelerek Sovyet tehdidinden kaçınmayı amaçlamıştır. Aynı dönemde SSCB'nin nüfuz ettiği ülkeler de Varşova Paktı'nı kurmuş ve bu ülkeler hem askeri hem de siyasi olarak bir arada toplanmışlardır. Sovyetlerin yayılmacılık politikalarının gerçekleştiği ülkeler incelendiğinde bu ülkelerin jeopolitik açıdan önemli sahalarda yer aldığı görülmektedir. Bu çerçevede, Doğu ve Batı blokları arasında yaşanan rekabet mücadelelerinin seyrinin belirlenmesinde jeopolitik faktörlerin de önemli bir yerinin olduğu göze çarpmaktadır. Mackinder'in "Kara Hâkimiyet Teorisi"⁵ ve Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi"⁶ özellikle bu dönemde gerçekleşen hâkimiyet mücadelelerinin

³ İkinci Dünya Savaşı'nın kökenlerine ilişkin olarak bkz. A.J.P. Taylor, İkinci Dünya Savaşının Kökenleri, Çev. Hakan Abacı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2015.

⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Richard Rhodes, The Making Of The Atomic Bomb, 25th, New York, Anniversary Edition, 2012.

⁵ Kara Hâkimiyet Teorisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Halford Mackinder, Tarihin Coğrafi Kalbi, Çev. Kadir Yılmaz, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2013.

⁶ Kenar Kuşak Teorisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Nicholas John Spykman, Coğrafya ve Dış Politika – Kenar Kuşak Teorisi, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2020.

izlediği yol haritasının oluşumunda büyük bir öneme sahip olmuşlardır. Güney ve Orta Asya'nın stratejik bir konumunda yer alan Afganistan toprakları Soğuk Savaş Dönemi'nde her iki süper gücün hâkimiyet mücadelesine girdiği önemli alanlardan biri olmuştur. Tarihte birçok büyük devletin işgaline maruz kalan Afganistan, Soğuk Savaş Dönemi'nde hem ABD hem de SSCB tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. SSCB, 1979 yılında gerçekleştirdiği işgal öncesinde diğer ülkelerde uyguladığı gibi komünist rejimlerin iktidara gelmesi yönünde politikalar izlemiş ve Afganistan'da komünist rejimin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra, ülkedeki iktidarın yardım talep ettiğini öne sürerek Afganistan topraklarını işgal etmiştir. Yaşanan işgal neticesinde birçok sivil ve asker hayatını kaybetmiş ve Afganistan'da yaşanan siyasi istikrarsızlık ortamı daha da derinleşmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi, veri toplama tekniği olarak doküman analizine dayanmaktadır. Doküman analizi, araştırılması amaçlanan konuyla ilgili yazılı materyallerin incelenmesini içermektedir. Araştırma konusu ile ilgili olarak başta akademisyenler, gazeteciler ve araştırmacılar tarafından derlenmiş, hazırlanmış ve yayınlanmış kitaplar, makaleler, raporlar, haberler, yorumlar gibi verilerden yararlanılmıştır. Döneme ilişkin belgelerin çalışmaya ışık tutması amacıyla Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, ABD Dışişleri Bakanlığı Arşivi ve Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) arşivinden yararlanılmıştır.

Soğuk Savaş'ın Kökenleri

Soğuk Savaş Dönemi, 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren 1991 yılında SSCB'nin dağılmasına kadar geçen süre içerisinde, dönemin iki büyük süper gücü olan ABD ile SSCB arasında gerçekleşen siyasi, ekonomik ve askeri rekabet dönemini ifade etmek için kullanılmaktadır. Soğuk Savaş kavramı İngiliz yazar George Orwell tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bu kavram ilk kez Orwell'in "You and the Atomic Bomb" isimli makalesinde yer almıştır.⁷ Soğuk Savaşın ortaya çıkmasına neden olan askeri, ekonomik ve siyasi birçok neden bulunmaktadır. Telli 'ye göre Soğuk Savaş da bir savaştır, çünkü savaşta esas unsur askeri zaferden çok siyasi hedeftir (Telli, 1998: 19). Doğu ve Batı bloklarını temsil eden her iki kutup arasında yaşanan küresel hâkimiyet mücadeleleri, küresel sistemde Soğuk Savaş olarak adlandırılmıştır.⁸ Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzenin tesis edilmesi için kurulan Milletler Cemiyeti sisteminin dönemin ihtiyaçlarını karşılamaması nedeniyle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bozulan uluslararası siyasi ortamın yeniden tesis edilmesi için Yalta Konferansı toplanmıştır. Yalta Konferansı'nda ABD, İngiltere ve SSCB'nin katılımıyla Avrupa'nın ve dünya düzeninin yeniden şekillenmesi amacıyla çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi'nde⁹ yer alan 29 Mayıs 1945 tarihli bir belgede (DBA Belge No: 571.35017.138226.9)¹⁰, Moskova'da çıkan Pravda Gazetesi'nde yer alan bir habere atıf yapılarak, Yalta Konferansı kararlarının Hitler Müdafilerini sarstığı ve Hitler Almanyasının hezimetinin İngiltere'nin de

⁷ Detaylı bilgi için bkz. George Orwell, "You and Atomic Bomb", Tribune, 19 October 1945, https://orwell.ru/library/articles/ABomb/english/e_abomb (Erişim Tarihi 09 Mart 2023).

⁸ Soğuk Savaş Dönemi'nin kökenlerine ilişkin olarak çağdaş Avrupa tarihini yaratan başlıca dinamiklerinin incelendiği kaynak için bkz. Stephan J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980, 2. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2004.

⁹ Buradan itibaren Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi "DBA" olarak adlandırılacaktır.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. ABD, İngiltere, SSCB Devlet Bakanlarının bir araya geldikleri 4-11 Şubat 1945 tarihli Yalta Konferansı'nın sonuçlarına dair protokol.

hezimeti olacağı görüşünün Hitler müdafileri tarafından öfkeyle karşılandığı ifade edilmektedir. Yalta Konferansı'nda alınan kararların Almanya'nın destekçileri arasında büyük bir öfkeyle karşılandığı anlaşılmaktadır. Konferansta alınan kararlar arasında yer alan Almanya'nın doğusunun SSCB tarafından işgal edilmesi maddesi¹¹, SSCB'nin sonraki yıllarda uygulayacağı yayılmacılık politikasına zemin teşkil etmiştir. Ayrıca bu konferansla birlikte, uluslararası düzenin tesis edilmesi ve gelecek dönemde yaşanması muhtemel büyük savaşların önlenmesi amacıyla Birleşmiş Milletler'in kurulma sürecine zemin hazırlanmıştır.¹² Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nde yer alan 17 Şubat 1945 tarihli belgeye göre Yalta Konferansında ABD, İngiltere, Rusya ve İngiltere arasında mutabakata varılan konular aşağıda yer almaktadır:

1. Şarki Prusya¹³ tamamen Polonya'ya terk edilecektir.
2. Sovyet Rusya Yukarı Silezya'yı¹⁴ alacaktır.
3. İngiltere Rhur Madeni Havzasının¹⁵ bir kısmını iktisap edecektir.
4. Fransa Rhur ve Romanya'nın kontrolüne iştirak edecek fakat herhangi bir sınai mıntıkanın kontrolünü yalnız başına deruhte etmeyecektir.
5. Rusya, İngiltere ve Amerika ve ağılebi ihtimal bilcümle Alman sanayi müessesatını¹⁶ beynelmileltireceklerdir.
6. Alman sivil tayyareciliği dâhil olmak üzere her türlü tayyarecilikle iştilgal etmek hakkından mahrum edilecektir. Ticaret filosu bulundurup bulundurmayaacağı henüz kat'i olarak tesbit edilmemiştir. Murakıp devletler, Almanya'nın diğer devletlerle normal münasebete girişebilmesi için sulh akidelerine uygun olarak kâfi derecede tekemmül gösterdiğine kanaat getirerek daha evvel kendisine istiklalini iade (eksik) muvafık görmezler ise bu şerait 55 sene yeni gelecek asır başına kadar imtidat¹⁷ ettirilecektir (DBA Belge No: 539.328843.320819.0).

SSCB'nin Yalta Konferansı sonrasında Almanya'nın doğusunu işgal etmesi ve ilerleyen süreçte özellikle Doğu Avrupa'da komünist rejimleri desteklemesi, savaş nedeniyle bozulan uluslararası sistemin seyrini yeniden belirlemiştir. Sovyetlerin Doğu Avrupa'da hâkimiyet alanını genişletmesiyle birlikte durumdan rahatsız olan Batı Bloku ülkeleri ABD öncülüğünde SSCB'nin engellenmesi amacıyla çeşitli politikalar geliştirmişlerdir. Bu politikaların çekirdeğini ABD Dışişleri Bakanlığı mensubu olan Kennan'ın Çevreleme Politikası oluşturmaktadır. Kennan, yayınladığı makalede Sovyet tehdidinin azaltılması için Sovyetlerin çevrelenmesi gerektiği görüşünü dile getirmiştir.

“Bu koşullar altında, Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik politikasının ana unsurunun, Rusya'nın yayılmacı eğilimlerinin uzun vadeli, sabırlı ancak kararlı ve dikkatli bir şekilde kontrol altına alınması olması gerektiği açıktır. Bununla

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. DBA Belge No: 539.328843.320819.0.

¹² Konferansta alınan kararların tam metni için bkz. DBA Belge No: 502.22130.95709.1.

¹³ Alman Devleti'ne verilen isimdir.

¹⁴ Almanya'nın doğusunda yer alan bir bölgedir.

¹⁵ Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya bölgesinde yer almaktadır.

¹⁶ Müesse kelimesinin çoğulu olarak kullanılmıştır.

¹⁷ İmtidat uzatma anlamında kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük, “imtidat”, <https://www.luggat.com/imtidat/1/1> (Erişim Tarihi 20 Mart 2023).

birlikte, böyle bir politikanın, tehditler, kabadayılık ya da gereksiz sertlik jestleri gibi dışa dönük yapmacıklıklarla hiçbir ilgisi olmadığını belirtmek önemlidir.” (Kennan, 1947: 566)

Yine bu çerçevede, ABD Başkanı Harry S. Truman 1947 yılında komünizm tehlikesi altında olan Avrupa ülkelerinin ekonomik olarak desteklenmesi amacıyla Truman Doktrinini ilan etmiştir (National Archives, 2022). Bu doktrin sayesinde yoğun bir şekilde Sovyet tehdidinde maruz kalan Avrupa ülkelerinin yanı sıra Türkiye ve Yunanistan’da Sovyet etkisinden korunmak istenmiştir. Truman Doktrininin özünde Kennan’ın çevreleme politikası yer almaktadır.

1947 yılında ABD’nin Truman Doktrinini ilan etmesine müteakip savaş nedeniyle tahrip olan Batı Avrupa’nın yeniden inşasına yardımcı olmak amacıyla 1948 yılında Marshall Planı yürürlüğe konulmuştur. Marshall Planı sayesinde Batı Avrupa’ya büyük bir ekonomik yardım programı başlatılmış ve bu ülkeler ekonomik yönden desteklenerek Sovyet tehdidinden ve dolayısıyla komünizm tehdidinden uzaklaştırılmak istenmiştir. Marshall Planı sayesinde Batı Avrupa ülkelerinin yanı sıra Türkiye ve Yunanistan gibi birçok ülkeye maddi destek sağlanmıştır¹⁸ (BCA Belge No: 30.01.0.0.80.507.5). Sovyetler Birliği’nin yayılcı politikalarına karşı geliştirilen bu ekonomik paketler SSCB tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış ve SSCB’nin saldırgan politikaları daha da şiddetlenmiştir.

Sovyetlerin yayılcılık politikası Soğuk Savaş Dönemi’nin temel dinamiklerini belirleyen önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi’nde yer alan 25 Nisan 1953 tarihli bir belgede, SSCB’nin Soğuk Savaş siyaseti ile ilgili olarak aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

“İkinci Cihan harbini müteakip Sovyetlerin takındıkları durum her gün bir kat daha menfi inkişaflarla¹⁹ tam bir tehdit manzarası arz eder hale gelmiş olmasa idi bütün noksanlarına rağmen bugün bir realite olan Garp tesianüdü²⁰ teessüs edemez ve hasis rekabetler Garp Devletlerini en hayati kabiliyetlerinde aşındırır giderdi. Tarihin nasıl muhakeme edeceği bilinmez. Fakat 1945 den beri devam edegelen Sovyet siyaseti ve taktiği bugünkü görüşle bir hata olarak göze çarpıyor. Onların kanaati tahakkuk etmiş olsa idi Amerika da ezici bir iktisadi buhran bugüne kadar kopmuş olmak, Avrupa iktisadiyatı çoktan çökmüş bulunmak ve arada tesisine çalışılan bağlar bir zamandan beri çözülmüş olmak lazım gelirdi.” (DBA Belge No: 525.38560.155842.1)

Başlangıçta Doğu Avrupa ülkelerinin işgali ve komünist rejimlerin desteklenmesi şeklinde cereyan eden yayılcılık politikası, ilerleyen yıllarda artan küresel rekabet ve jeopolitik koşullar nedeniyle dünyanın birçok bölgesinde ABD ve SSCB’nin hâkimiyet mücadelelerini genişletme çabasına neden olmuştur. Bu çabaların sahne olduğu önemli alanlardan birini Kore Savaşı oluşturmaktadır (Akpınar, 2020: 1638). SSCB bu dönemde Kuzey Kore’yi desteklemiş ve Güney Kore’yi işgal etmelerine destek vermiştir. ABD öncülüğündeki Batı Bloku ülkeleri ise Güney Kore’yi destekleme konusunda politika geliştirmişlerdir. Bu açıdan Doğu ve Batı Bloklarının ilk kez askeri olarak karşı karşıya geldiği bu savaş, doğrudan her iki blok arasında sıcak çatışma ihtimalini arttırdığı için Soğuk Savaş Dönemi’nin seyrini belirleyen önemli

¹⁸ Buradan itibaren Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi “BCA” olarak adlandırılacaktır.

¹⁹ İnkişaf kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde gelişme, gelişim olarak yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “İnkişaf” <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi 19 Mart 2023).

²⁰ Tesanüd yardımlaşma, ittifak anlamında kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük, “Tesanüd”, <https://www.luggat.com/tesan%C3%BCd/1/1> (Erişim Tarihi 19 Mart 2023).

bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Soğuk Savaş'ın ortaya çıkmasına neden olan olaylar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulması planlanan uluslararası düzene ilişkin gelişmelerle birlikte şekillenmeye başlamıştır. Esasında Birinci Dünya Savaşı neticesinde uluslararası düzenin tesis edilememesi, İkinci Dünya Savaşı'na ve hatta daha sonraki süreçte yaşanacak olan siyasi ve askeri istikrarsızlık ortamına zemin hazırlamıştır. ABD'nin Çevreleme Politikası, Sovyetlerin Yayılcılık Politikası, Truman Doktrini, Marshall Planı, NATO, Varşova Paktı ve Yalta Konferansı gibi birçok gelişme, Soğuk Savaş Dönemi'nin politik atmosferinin seyrini belirleyen önemli olaylar olarak gerçekleşmiştir.

SSCB'nin Yayılcılık Politikası

SSCB, 1917 yılında Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesinden birkaç yıl sonra 1922 tarihinde kurulmuştur.²¹ Bolşeviklerin yeni devleti kurmasının akabinde resmi ideoloji olarak komünizm ideolojisi benimsenmiştir. Komünizm ideolojisinin tarihi arka planını Karl Marx ve Friedrich Engels'in 1848 yılında yayınladıkları komünist manifesto oluşturmaktadır. Marx ve Engels'e göre "*Şimdiye kadar var olan tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir*" (Marx & Engels, 1955: 9). Marx ve Engels, Modern endüstrinin Amerika'nın keşfinin önünü açtığını ve bunun neticesinde dünya pazarının ortaya çıktığını savunmuştur. Marx ve Engels'e göre, "*Modern endüstri, ataerkil efendinin küçük atölyesini endüstriyel kapitalistin büyük fabrikasına dönüştürmüştür*" (Marx & Engels, 1955: 17). Bu çerçevede, burjuva sınıfı ön plana çıkararak diğer tüm sınıfların arka planda kalmasına neden olmuştur. Diğer sınıfların arka planda kalması neticesinde insanlar arasında eşitsizlik artmıştır. Komünizme göre bu eşitsizliğin ortadan kaldırılabilmesinin yolu komünizmin kapitalizmle mücadelesinden geçmektedir (Wetter, 1976: 8). SSCB'nin yayılcı politikalarının temelinde de esasen komünizmin bu felsefi yatmaktadır. Başlangıçta Lenin ve onun sonrasında Stalin'in iktidarı devralmasıyla birlikte, komünist ideolojinin tüm dünyaya yayılması amaçlanmıştır. Özellikle Stalin'in iktidara gelmesiyle birlikte Sovyet etkisinin ve ideolojisinin tüm dünyaya yayılması fikri SSCB'nin izlediği en önemli politikalarından biri haline gelmiştir (Tucker, 1977: 570).

"Marksistler, kapitalist dünya ekonomisi sisteminin genel kriz ve askeri çatışma unsurları içerdiğini, bu nedenle günümüzde dünya kapitalizminin gelişiminin sorunsuz ve eşit bir şekilde değil, krizler ve yıkıcı savaşlar yoluyla ilerlediğini birçok kez ifade etmişlerdir. Mesele şu ki, kapitalist ülkelerin eşitsiz gelişimi genellikle zaman içinde kapitalizmin dünya sistemi içindeki dengenin keskin bir şekilde bozulmasına yol açar ve kapitalist ülkeler grubu kendisini, hammadde ve pazarları daha az güvenli bir şekilde sağladığını düşünerek genellikle değiştirmeye çalışır ve "etki alanlarını" kendi lehine yeniden dağıtmak için silahlı güç kullanır. Bunun sonucunda kapitalist dünya iki düşman kampa bölünür ve taraflar arasında savaş patlak verir." (Stalin, 2013: 23)

²¹ Bolşevik Devrimi ile ilgili olarak detaylı bilgi için bkz. Edward Hallett Carr, Bolşevik Devrimi-Sovyet Rusya Tarihi, Cilt 1: Sovyet Rusya Tarihi - 1917-1923, Çev. Orhan Suda, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2019; Edward Hallett Carr, 1917 Öncesi ve Sonrası, Çev. Begüm Adalet, İstanbul, Birikim Kitapları, 2017.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni Rus devletinin izlediği yayılmacı politikalar, diğer devletlerle olan ilişkilerinde bozulmalara yol açmış ve ilerleyen dönemde İkinci Dünya Savaşı ve onun sonrasında patlak veren Soğuk Savaş Dönemi'ne giden süreci hızlandırmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında hız kazanan kapitalist üretim sistemine karşı bir tepki niteliğinde olan komünist ideolojiye göre işçi sınıfı kapitalizm tarafından sömürülmekteydi. Bu nedenle insanlar ve toplumlar arasındaki eşitliği sağlamanın tek ve en önemli yolunun sosyalist bir devletin kurulmasıyla sağlanacağı düşüncesi hâkimdi. Komünist ideolojinin bu felsefesi ilerleyen dönemlerde gerçekleşecek olan SSCB yayılmacılığının temellerini oluşturmuştur.

“Ruslar senelerden beri devam eden birinci safha esnasında doğrudan doğruya milletlere hitap edebilmek ve harpten bezmiş olan büyük insan kütlelerini bozguncu rolunda kullanabilmek için birçok vasıtalara müracat etmişlerdir. Fakat onun yanında tatbik ede geldikleri dahili rejim ve kapitalist memleketlere karşı kullandıkları lisan bir heyula²² gibi yer almış ve esasen psikolojik tarafı çok zayıf olan bu hitabetlerin diledikleri şekilde nazif olmasına mâni olmuştur. Mesela Fransa’da komünist ele başları bile mukabil propagandalara karşı müritlerine şöyle bir kanaat telkinine mecbur olmuşlardır. “Hürriyet evvela midenin dolması hürriyettir; aç bir adam daima esirdir; bugünkü şeraitte asgari bir hakkı hayat bile elde edememiş olan işçiler Sovyet rejimi Fransa’ya teşmil edilse bugünkü vaziyetlerinden daha geri bir duruma düşemezler; o halde kapitalistlerin hürriyet dediği, işçi sınıfını kendi kazançlarına alet edenlerin hürriyettir, sefalet içinde sürüklenen kitlelerin değil. ”Bu propaganda gösterirki Sovyet rejiminin otokratik ve totaliter mahiyetine karşı hatta işçi kütlelerinde bile bir tehaşi²³ mevcuttur ve bu sebeple lederler nazariyatçılığ²⁴ bırakarak hep tatbiki delail²⁵ taşıyan telkinlere ehemmiyet vermişlerdir.”
(DBA Belge No: 525.38560.155842.1)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da değişen güç dengesi nedeniyle Sovyetlere karşı koyabilecek güce sahip bir devlet kalmaması, SSCB’nin yayılmacı politika izleyebilmesinin önü açılmıştır. Bu çerçevede Soğuk Savaş Dönemi’nde özellikle Doğu Avrupa’da komünist iktidarlar desteklenmiş ve Polonya, Macaristan, Bulgaristan gibi kimi ülkelerde komünist hükümetler iktidara gelmiştir (Akyol, 1976: 118). Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi’nde yer alan 13 Aralık 1939 tarihli belgede, SSCB’nin yayılmacılık politikası ile ilgili olarak aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

1. Mehafili resmiyetin kanaatine göre Ruslar civar devletlerini istila siyasetlerine devam edecek olup ilk hedefleri Macaristan’dır.
2. Aynı Mehafilin kanaatine nazaran Rusların gerek Macaristan’a gerek Balkana tecavüzü halinde, İtalya kuvvetleri kimseye fiili yardımda bulunmayacak, sırf esliha satmakla iktifa edecek(dir). İtalya’nın muhtemel bu vaziyeti muaheze edilmektedir (DBA Belge No: 541.44146.207556.97).

²² Heyula kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde korku verici bir hayal olarak tanımlanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Heyula” <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi 20 Mart 2023).

²³ Tehaşi korkup çekinme, sakınma anlamlarında kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük, “Tehaşi” <https://www.luggat.com/Teha%C5%9Fi/1/1> (Erişim Tarihi 19 Mart 2023).

²⁴ Nazariyat Türk Dil Kurumu sözlüğünde “kuramlar” olarak tanımlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Nazariyat” <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi 19 Mart 2023).

²⁵ Delail “delil” kelimesinin çoğul halini ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük, “Delail” <http://www.lugatim.com/s/delail> (Erişim Tarihi 20 Mart 2023).

Türkiye'nin Madrid Büyükelçiliği tarafından kaleme alınan yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere SSCB'nin Soğuk Savaş Dönemi öncesinde de Doğu Avrupa'da yayılcı politikalarını sürdürdüğünü göstermektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da güç boşluğunun ortaya çıkması, SSCB'nin savaş öncesinde yürüttüğü yayılcı politikaların uygulanmasını kolaylaştırmıştır.

Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyet etkisi altındaki devletler arasında Varşova Paktı kurularak aynı ideolojiye sahip Doğu Bloku ülkeleri arasında ekonomik ve askeri bir ittifak sistemi benimsenmiştir. Aşağıda yer alan tabloda Varşova Paktı üyeleri arasında imzalanan karşılıklı antlaşmalar ve tarihleri yer almaktadır:

Tablo 1. Varşova Paktı Üyeleri Arasında İmzalanan İkili Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşmaları (Harp Akademileri Komutanlığı, 1987: 140)

-ile- Arasında İkili Antlaşmalar	SSCB	Polonya	Çekoslovakya	Macaristan	Bulgaristan	Almanya'nın Sovyet İşgal Bölgesi
Polonya	(1945) 1965	-				
Çekoslovakya	(1945) 1963/70	(1947) 1967	-			
Macaristan	(1948) 1967	(1948) 1968	(1949) 1968	-		
Bulgaristan	(1948) 1967	(1948) 1967	(1948) 1967	(1948) 1969		
Doğu almanya	1964	(1950) 1967 (X)	(1950) 1967 (X)	(1950) 1967 (X)	(1950) 1967 (X)	
Romanya	(1948) 1970	(1949)	(1948) 1968	(1948)	(1948)	1950

Batı Blokunun kurduğu NATO ittifakına karşı bir tepki olarak ortaya çıkan Varşova Paktı, askeri olarak büyük bir gücü içinde barındırmıştır (DBA Belge No: 500.8304.56985.32).²⁶ Aşağıda yer alan tabloda NATO ve Varşova Paktı'nın sahip olduğu askeri kapasiteye ilişkin bilgiler yer almaktadır:

Tablo 2. NATO – Varşova Paktı Kıyaslaması (Harp Akademileri Bülteni, 1990: 91)

No	Kategori	Nato	Varşova Paktı
1	Tümen ve Karşıtı Birlikler	121	230
2	Ana Muharebe Tankları	24.250	52.000
3	Tanksavar Gündümlü Silah Lançerleri	22.580	28.000
4	Top-Havan-MRL	18.350	42.000
5	Zırhlı Personel Taşıyıcı – Savaş Araçları	41.500	54.000
6	Taarruz Helikopterleri	1.250	970

Soğuk Savaş Dönemi'nde SSCB'nin yayılcı politikaları hem komünist ideolojinin yayılması hem de diğer ülkelerde komünist iktidarların desteklenmesi suretiyle gerçekleşmiştir. Bu çerçevede Küba, Kore ve Afganistan gibi birçok ülkede komünist iktidarlara ekonomik ve askeri destek sağlanmıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyetler Birliği'nin yayılcı politika izlemesinin nedenleri arasında güvenlik faktörünün yanı sıra ideolojik sebepler bulunmaktadır. Almanya tarafından işgal edilen SSCB, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın yenilgisiyle birlikte bir daha aynı senaryolarla karşılaşmamak için Sovyetlere komşu olan ülkelerde komünist iktidarların desteklenmesi suretiyle bir güvenlik

²⁶ Varşova Paktı ile ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nde yer alan 19 Mayıs 1955 tarihli "Olumlu ve Olumsuz Etkileriyle Varşova Paktı'nın Değerlendirilmesine Yönelik Rapor"a bakılabilir.

şemsiyesi oluşturmak istemiştir. Yine komünizmin insanlar arasındaki eşitliği sağlamanın tek yolu olarak görülmesi, Sovyetlerin yayılcı politika izlemelerinin sebepleri arasında gösterilebilir.

Sovyetler Birliği'nin izlediği yayılcı politikalar Soğuk Savaş Dönemi'nde ABD öncülüğündeki Batı Bloku ülkeleri ile ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Dönemin bir diğer süper gücü olan ABD, Sovyetlerin yayılcı politikalarına karşı önlem olarak Çevreleme Politikasını benimsemiş ve Sovyetlerin çevresinde yer alan ülkelerin ekonomik, askeri ve siyasi olarak desteklenmesi amaçlanmıştır. Her iki süper gücün uyguladığı yayılcılık politikası ve çevreleme politikası Soğuk Savaş Dönemi'nin seyrini belirleyen önemli gelişmeler olarak kayda geçmiştir.

SSCB'nin Afganistan'ı İşgali

Soğuk Savaş Dönemi, uluslararası sistemin şekillenmesi açısından birçok kırılma noktasını beraberinde getirmiştir. Afganistan'ın işgali de, Soğuk Savaş Dönemi'nin gidişatının belirlenmesi açısından önemli bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgali, her iki blok arasında gerilimi tırmandırmış ve yaklaşık on yıl süren işgal neticesinde SSCB'nin dağılmasına giden süreç başlamıştır. Afganistan'ın işgali, yalnızca SSCB açısından değil, tüm dünya açısından birçok önemli sonucu içinde barındırmaktadır. SSCB'nin Afganistan'ı işgali konusuna başlamadan önce Afganistan'ın genel özelliklerine değinilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Afganistan, jeopolitik konumu itibarıyla Güney ve Orta Asya'nın kesişim noktasında yer alan, önemli geçiş noktalarını barındıran ve önemli komşulara sahip olan bir coğrafyaya sahiptir. Afganistan'ın yüzölçümü yaklaşık 647.500 km² olup, Kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, kuzey doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu ve Güneyinde Pakistan Batısında ise İran ile komşudur (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2004: 1).

Görsel 1. Afganistan'ın Komşuları (Library of Congress, 2008)

Afganistan'ın komşularıyla olan sınırlarının uzunlukları aşağıda yer almaktadır (CIA, 2021).

1. Türkmenistan 804 km.
2. Özbekistan 144 km

3. Tacikistan 1357 km
4. Çin Halk Cumhuriyeti 91 km
5. Pakistan 2670 km
6. İran 921 km.

Afganistan, coğrafi olarak engebeli ve dağlık bir arazi yapısına sahiptir (Gümüş & Ayoubi, 2018: 51). Uzun yıllardan beri ülkede istikrarsızlık ortamının hâkim olması nedeniyle ülke ekonomisi gelişmemiştir. Ülkenin doğal kaynakları arasında doğalgaz, petrol, kömür, krom, tuz gibi birçok önemli ve katma değeri yüksek varlık bulunmaktadır (Mutanoğlu, 2006: 21). Ancak ülkede yaşanan iç ve dış faktörler nedeniyle istikrarsızlık ve çatışma ortamı şiddetlenmiş ve ülkenin sahip olduğu potansiyel değerlendirilememiştir. Afganistan'ın sahip olduğu önemli jeopolitik faktörler²⁷, Afganistan'ın katma değerini zenginleştirmek yerine, ülkede yaşanan istikrarsızlık ve çatışma ortamını tetiklemiştir.

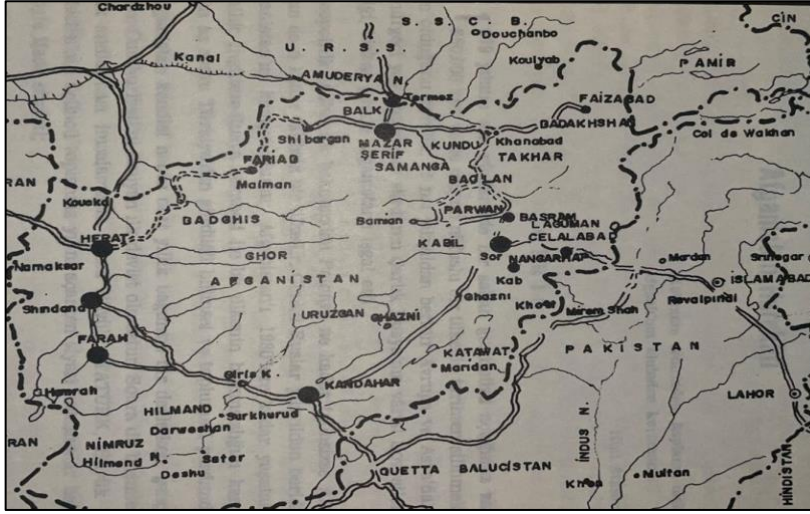
Afganistan'ın nüfusu yaklaşık 39 milyon kişiden oluşmakta olup, ülke nüfusları sıralamasında 37. sırada yer almaktadır (CIA, 2021). Afganistan nüfusu çeşitli etnik grupların bir araya gelmesiyle oluşan karma bir yapıya sahiptir. Bu etnik gruplar arasında Peştunlar en büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Peştunlardan sonra Tacikler ve Hazaralar önemli bir etnik nüfusa sahiptir. Afganistan nüfusunun içindeki etnik grupların oranı aşağıda yer almaktadır:

1. Peştunlar %38,
2. Tacikler %25,
3. Hazaralar %19,
4. Özbek ve Türkmenler %10,
5. Diğer etnik gruplar (Aymaklar, Beluciler, Pamirliler, Nuristanlılar vb) %8. (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2004: 1).

Afganistan'ın karma etnik yapısı ülkede ulus bilincinin gelişmemesine neden olmuş ve ülkede yaşanan istikrarsızlık ortamını derinleştirmiştir. Khan'ın aşağıdaki ifadeleri, Afganistan'da yaşanan istikrarsızlık ortamını anlatması bakımından büyük bir önemi haizdir:

“Açık sözlü ve kulaklarının arası oldukça kalın olan her Peştun, kendisinin Büyük İskender olduğunu hayal eder ve bunu tüm dünyanın kabul etmesini ister. Bunun sonucunda kuzen ile kuzen, kardeş ile kardeş ve çoğu zaman da baba ile oğul arasında sürekli bir mücadele yaşanır. Bu, çağlar boyunca onun tek felaketi olmuştur. Her evde kardeşinin yönettiğini görmektense kendi evini yakmayı tercih eden bir Cinnah olduğu için büyük bir ulus olmayı başaramamışlardır.” (Khan, 1958: 46)

²⁷ Bu jeopolitik faktörler arasında, ülkenin konumu, doğal kaynakları ve beşeri faktörleri gösterilebilir.

Görsel 2. Afganistan Haritası (Harp Akademileri Bülteni, 1985: 7)

Afganistan, hem etnik hem de jeopolitik faktörler nedeniyle tarih boyunca birçok rekabet mücadelesine maruz kalmıştır. Bu rekabet mücadeleleri Afganistan’da yaşanan kriz ortamını daha da derinleştirerek bugün hala devam eden çatışmaların kökenini oluşturmuştur. Afganistan’ın sahip olduğu jeopolitik önem, ülkeye fırsat sunmaktan ziyade çatışma ve istikrarsızlık ortamını tetiklemiştir. Afganistan topraklarının daha önce şahit olduğu İngiliz ve Rus rekabeti, Soğuk Savaş Dönemi’nde yerini ABD ve SSCB rekabetine bırakmıştır. Bu dönemde de bu sahalar, her iki gücün rekabet mücadelelerine sahne olmuş ve bu mücadeleler neticesinde Sovyetlerin Afganistan’ı işgali ile birlikte ülke hem ekonomik hem de siyasi olarak büyük bir darboğazın içine girmiştir. Afganistan’ın işgali nedeniyle birçok sivil hayatını kaybetmiş ve devlet yapısı çok büyük tahribata uğramıştır.

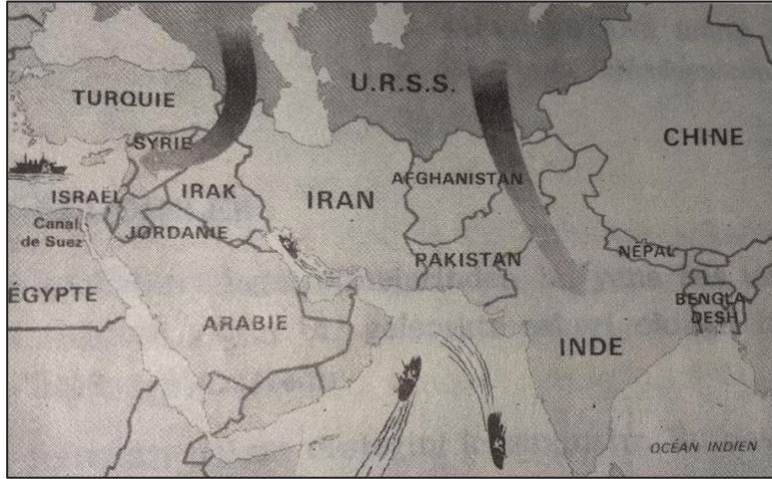
20. yüzyılda Afganistan, devlet yapısının yeniden inşası için birçok reform mücadelesine girişmiştir. Bu dönemde özellikle Türkiye Cumhuriyeti’nin uyguladığı modernleşme çabaları örnek alınmış ve bu doğrultuda Afganistan’da çeşitli modernleşme girişimleri gerçekleştirilmiştir.²⁸ Ancak bu girişimler çoğu zaman halk tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış ve devletin yeniden inşası konusunda arzu edilen başarı sağlanamamıştır. Güçlü bir devlet yapısının sağlanamaması da Afganistan’da yaşanan istikrarsızlık ortamına uygun bir zemini hazırlamıştır.

Afganistan, Soğuk Savaş Dönemi’nin, iki kutuplu dünya sisteminde dengeli bir dış politika izleme eğiliminde olmuştur. SSCB’nin uyguladığı yayılmacılık politikası ve buna karşılık olarak ABD’nin uyguladığı çevreleme politikası, Afganistan topraklarının jeopolitik önemi nedeniyle bu toprakların her iki ülkenin de etki alanına alınmasına neden olmuştur. Bu dönemde hem ABD hem de SSCB Afganistan ile yakından ilgilenmiş ve bu bölgeyi kendi hâkimiyet sahaları altına almak istemişlerdir. Başlangıçta her ne kadar ABD, Afganistan için Avrupa’ya gösterdiği ilgiyi göstermese de, SSCB’nin Afganistan’da komünist unsurları desteklemesi ve burada SSCB’nin etki alanında yer alan bir komünist iktidarın yönetimi ele geçirmesiyle birlikte, ABD yeniden Afganistan konusundaki politikalarını gözden geçirmeye başlamıştır. 1978 yılında gerçekleşen bir darbe ile birlikte komünistlerin Afganistan’da

²⁸ Afgan modernleşmesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Oğuz Hamşioğlu, Afgan Modernleşmesi ve Türkiye: 1880-1933, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006.

iktidarı ele geçirmesi, SSCB'nin Afganistan'a yönelik politikalarının uygulanmasını kolaylaştırmış ve bu tarihten itibaren Afganistan'ın işgaline giden süreç hız kazanmıştır. Afganistan'da komünistlerin iktidara gelmesi, büyük çoğunluğu Müslüman olan bu ülkede (CIA, 2021)²⁹ yeni bir çatışma ortamını da beraberinde getirmiştir. Komünistlerin iktidarı ele geçmesiyle birlikte Müslüman toplum yeni hükümeti geleneksel yaşam tarzlarına bir tehdit olarak algılamıştır. Afganistan'da yaşanan iç çatışmaların artması, çatışmaların komşu Sovyet cumhuriyetlerine sıçraması ihtimaline neden olmuş ve bu durum SSCB'yi endişeye sevk etmiştir.

SSCB'nin Afganistan'ı işgalinin arkasında hem jeopolitik hem de güvenlikle ilgili unsurlar yer almıştır. SSCB, Afganistan topraklarını yayılmacı politikaları için bir geçiş noktası olarak görmekteyken aynı zamanda burada yaşanan istikrarsızlık ortamının kendi topraklarına sıçramasından da endişe etmekteydi. Burada yaşanan gerginliğin kendi ulusal güvenliğini tehdit etmesinden ve bu toprakların ABD hâkimiyetine girmesinden çekinen SSCB, 1979 yılında Afganistan hükümetinin kendilerini ülkede yaşanan çatışmaların sona erdirilmesine katkı sağlaması amacıyla davet ettiğini öne sürerek Afganistan'a askeri bir harekât başlatmıştır. Bu harekâtla birlikte Kızıl Ordu, tarihte dördüncü kez Afganistan topraklarına girmiş bulunmaktaydı (Erman, 2017: 163). Harekâtın arka planında yukarıda bahsedilen unsurların yanı sıra Orta Asya cumhuriyetlerinde de İslami unsurların ön plana çıkmasının verdiği endişe de yer almaktadır. Erman'a göre İran'da gerçekleşen devrim, Sovyetleri endişeye sevk etmiş ve burada gerçekleşen devrimin diğer Müslüman ülkeler üzerinde etki yaratması ihtimali üzerinde önlem alınması gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır (Erman, 2017: 168). Dolayısıyla, İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi de Afganistan işgalini hazırlayan etmenler arasında gösterilebilir.

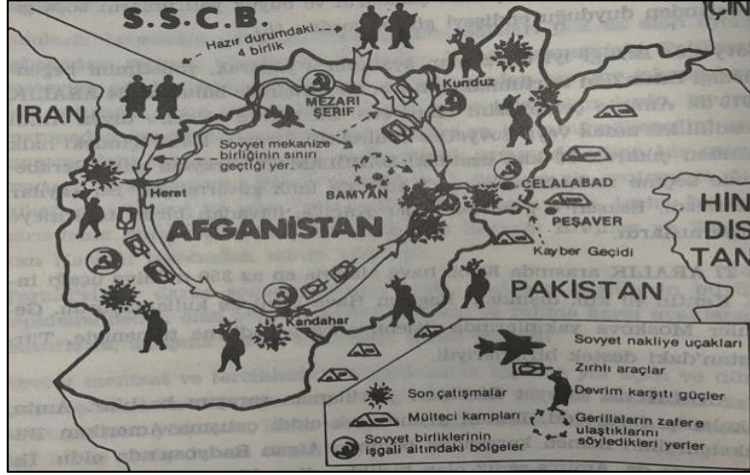
Görsel 3. SSCB'nin Sıcak Denizlere Yaklaşma Eksenleri (Harp Akademileri Bülteni, 1985: 5)

SSCB'nin Afganistan'ı işgaline neden olan faktörlerden bir diğeri ise Brejnev Doktrini'dir. Brejnev Doktrini'ne göre herhangi bir sosyalist ülke SSCB ile savunma antlaşması yapmışsa³⁰, SSCB o ülkede

²⁹ Afganistan nüfusunun %99,7'sini Müslümanlar oluşturmaktadır.

³⁰ SSCB ile Afganistan arasında 1978 yılında Dostluk ve Saldırmazlık Paketi imzalanmıştır (O dönemde Afganistan'da komünistler iktidardadır.)

sosyalizmi korumak için müdahale etmeye kazanmış sayılmaktaydı (Harp Akademileri Bülteni, 1985: 5). İlerleyen süreçte SSCB, Afganistan işgalini, ülkeden gelen yardım talebi doğrultusunda gerçekleştirdiğini savunacaktır.

Görsel 4. SSCB'nin Afganistan'ı İşgal Harekâtı (Harp Akademileri Bülteni, 1985: 16)

Sovyetler Birliği yöneticileri, Afganistan'da bir iktidar değişikliği yapılmasının, iktidardaki komünist partisi içindeki hizip çatışmasına son vereceğini düşünmekte ve Afganistan'da rejim değişikliği nedeniyle bozulan düzenin yeniden tesis edileceği düşüncesini savunmaktaydılar (Harp Akademileri Bülteni, 1985: 62). Bu nedenle, SSCB'nin Afganistan'a girmesiyle birlikte ilk hedefi komünist hükümeti desteklemek ve kalıcı olmasını sağlamak olmuştur. Ancak burada hiç beklemediği bir direnişle karşılaşmış ve sahadaki durum SSCB'nin planladığından farklı gerçekleşmiştir.

Dünya kamuoyundan SSCB'ye yönelik birçok kınama mesajı yayınlanmış ve SSCB'nin Afganistan işgalini derhal sona erdirmesi istenmiştir. SSCB ise gelen tepkilere karşılık olarak Afganistan'a yapılan müdahalenin işgal değil, buradaki çatışmaları bitirmek üzere planlanmış bir yardım kampanyası olduğunu ifade etmiştir (Erman, 2017: 203). İşgalin ilk haftasında yaklaşık dört bin kişi hayatını kaybetmiştir (Oruçoğlu, 2021: 96). Afganistan'daki muhalif unsurlar Batı bloku ve ABD tarafından ekonomik ve askeri olarak desteklenmiş ve SSCB'nin büyük bir direnişle karşılaşmasına neden olmuşlardır. Afgan gruplar, gerilla taktikleri kullanarak SSCB ordusuna büyük kayıplar verdimiş ve SSCB'nin Afganistan topraklarında hâkimiyetini zorlaştırmışlardır. Yaklaşık on yıl süren direniş neticesinde SSCB Afganistan'dan çekilmek zorunda kalmıştır. İşgal sonucunda ABD ve SSCB arasındaki güç dengesinde de önemli bir değişiklik meydana gelmiştir. SSCB Afganistan'da zayıflayan askeri kapasitesi nedeniyle dış politikasını da gözden geçirerek yeni bir revizyona gitmiştir. Afganistan'ın işgali konusu, SSCB'de başlayan ekonomik sorunların da artmasıyla birlikte SSCB'nin yıkılmasına giden sürecin nedenlerinden birini oluşturmuştur.

Sonuç

Soğuk Savaş Dönemi, iki süper gücün uluslararası alanda mücadelesinin fiili bir savaştan ziyade politik, ideolojik, teknolojik, askeri ve jeopolitik yaklaşımlarını göstermesi açısından dünyanın bütünsel anlamda bir coğrafya olarak değerlendirildiğini göstermiştir. Bu süreçte ülkelerin birbirlerine olan fiziki

mesafeleri fark etmeksizin geliştirdiği stratejiler ve gerçekleştirdiği eylemler Soğuk Savaş Dönemi'nin seyrinin belirlenmesi açısından belirleyici bir role sahip olmuştur.

Afganistan, bir yandan yapısal reformlarını ve modernleşme çabalarını gerçekleştirirken, diğer yandan uluslararası alanda gelişen olaylar karşısında fırsatları değerlendirememiş ve bu süre zarfında tehditlerden mümkün olduğunca kaçınmaya çalışmıştır. Tarihte sürekli olarak farklı güçlerin mücadelelerine ev sahipliği yapan Afganistan toprakları, jeopolitiğin kendisine sağladığı avantajları hem iç hem de dış dinamikler dolayısıyla başarıya çevirememiş ve bunun sonucunda ülkede kaos, çatışma, gerginlik ve bir ülke için en kötüsü olan işgal kaçınılmaz olmuştur.

SSCB, Soğuk Savaş Dönemi boyunca yayılcılık politikasını sürdürmüş ve bu çerçevede hem komünist iktidarların desteklenmesi hem de askeri müdahale seçeneklerini yoğun olarak kullanmıştır. SSCB'nin yayılcı politikalarının temelinde komünizmin kapitalizmle mücadelesi felsefesi yatmaktadır. Başlangıçta Doğu Avrupa'da başlayan yayılcı politikalar ilerleyen dönemlerde dünyanın birçok bölgesine sıçramış ve en son Afganistan'ın işgali ile vuku bulmuştur.

Afganistan'ın işgali, Afgan topraklarında istikrarı sağlayamadığı gibi SSCB için büyük bir çalkantılı döneme girilmesine neden olmuştur. SSCB Afganistan'da karşılaştığı direniş hareketi nedeniyle Afgan topraklarında başarılı olamamıştır. SSCB'nin yayılcı politikaları çerçevesinde başlattığı Afganistan işgalinde, SSCB'nin güney sınırlarında komünizmin güvence altına alınması amaçlanmıştır.

Afganistan'ın işgali, dünya kamuoyunda SSCB'nin yalnız kalmasına neden olmuş SSCB ve Doğu Bloku karşısında Batı ittifakının tek bir resimde bir araya gelmeleri ihtimalini güçlendirmiştir. Ayrıca SSCB'ye karşı oluşan tepki nedeniyle Afganistan'daki komünizm karşıtı muhalif unsurlar ekonomik ve askeri olarak desteklenerek direnişin güçlü olması sağlanmıştır. SSCB'nin Afganistan'da başarısız olmasının nedenleri arasında birçok faktör gösterilebilir. Bunlar arasında, SSCB'nin işgal için yeterli planlamayı yapmamış olması, taktiksel hatalar, ülkenin arazi yapısı, muhaliflerin Batı bloku ülkeleri tarafından desteklenmesi, ekonomik maliyetler gibi birçok neden gösterilebilir.

Afganistan'ın işgali, güçlü bir devletin işgali karşısında görece güçsüz bir halkın bir araya gelmesiyle birlikte mevcut tehdidin nasıl bertaraf edilebileceğini göstermesi bakımından büyük bir önemi haizdir. Afganistan'ın işgali konusu bu açıdan büyük bir anlam barındırmaktadır. Afganistan'ın işgali konusu aynı zamanda jeopolitiğin ülkelere her zaman fırsat sağlamayacağını, kimi zaman iyi bir jeopolitik konuma sahip olmanın beraberinde birçok tehdidi getireceğini göstermesi bakımından da önem arz etmektedir.

Jeopolitik nimetler bakımından birçok kaynağa sahip olan Afganistan toprakları, istikrarlı bir yönetim ve sağlam bir devlet yapısı olmaması nedeniyle büyük devletlerin işgal teşebbüslerine maruz kalmıştır. Buradan hareketle jeopolitiğin nimetlerinden yararlanılabilmesi için güçlü bir devlet yapısı ile birlikte güçlü bir millet bilincinin oluşması gerektiğinin önemi bir kez daha gözler önüne serilmiştir. SSCB'nin bir döneme damgasını vuran yayılcılık politikası Afganistan'ın işgali ile birlikte beklenmeyen bir şekilde iflas etmiş ve SSCB'nin yıkılmasına giden sürecin ana hatlarını oluşturmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Soğuk Savaş Dönemi’nde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin Yayılmacılık Politikası: Afganistan Örneği” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş veya kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Akpınar, E. (2020). ABD’nin Soğuk Savaş Dönemi’nde Çin, Japonya, Güney Kore ve Kuzey Kore ile ilişkileri bağlamında Asya-Pasifik dengeleme stratejisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 1626-1648.
- Akyol, T. (1976). *Sovyet Rus stratejisi ve Türkiye – I*. Ötüken Yayınevi.
- CIA. (2021). “Afghanistan-Details”, *The World Factbook*, Central Intelligence Agency, Washington D.C. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/map>
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi BCA Belge No: 30.01.0.0.80.507.5.
- Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi DBA Belge No: 500.8304.56985.32.
- Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi DBA Belge No: 502.22130.95709.1.
- Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi DBA Belge No: 525.38560.155842.1.
- Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi DBA Belge No: 539.328843.320819.0.
- Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi DBA Belge No: 541.44146.207556.97.
- Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi DBA Belge No: 571.35017.138226.9.
- Erman, K. (2017). *Afganistan’da Sovyet nüfuzu ve işgali: Etkiler ve sonuçları*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gümüş, Y. K. & Ayoubi, M. D. (2018). *Siyasi istikrarsızlık ve uluslararası ticaret: Afganistan örneği*. Kriter Yayınevi.
- Harp Akademileri Bülteni (1985). *Afganistan harekâtı*. Harp Akademileri Basımevi.
- Harp Akademileri Bülteni (1990). *Sovyetler Birliği’ndeki gelişmeler ve Doğu Avrupa’ya etkileri*. Harp Akademileri Basımevi.
- Harp Akademileri Komutanlığı (1987). *Birleşmiş Milletler, NATO ve Varşova Paktı*. Harp Akademileri Basımevi.
- Kennan, F. G. (1947). The sources of Soviet Conduct. *Foreign Affairs*, 25(4), 566-582.
- Khan, A. G. K. (1958). *The Pathan*. Peshawar University Book Agency.
- Library of Congress. (2008). “Afghanistan Administrative Divisions”. Central Intelligence Agency, Washington D.C. <https://www.loc.gov/resource/g7631f.ct002464/>
- Marx, K. & Engels, F. (1955). *The communist manifesto*. Samuel H. Beer (Ed.). Harvard University.
- Mutanoğlu, M. (2006). *Afganistan: Moğol istilasından Amerikan işgaline*. İlke Yayıncılık.
- National Archives, (2022). *President Truman's message to congress; March 12, 1947; Document 171; 80th Congress, 1st Session; Records of the United States House of Representatives; Record Group 233, The U.S. National Archives and Records Administration, Maryland*. <https://www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine>
- Oruçoğlu, M. (2021). *Afganistan: Sovyet işgali*. Sancı Yayınları.
- Stalin, J. (2013). Speech Delivered by J. V. Stalin at a meeting of voters of the Stalin electoral district, Moscow February 9, 1946, *Wilson Center Digital Archive*, 23.

<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/speech-delivered-stalin-meeting-voters-stalin-electoral-district-moscow>

T.C. Genelkurmay Başkanlığı (2004). *Afganistan el kitabı*. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.

Telli, F. (1998). *İdeolojilerin Dünya Savaşı: Soğuk Savaş*. YGS Yayınları.

Tucker, R. C. (1977). The emergence of Stalin's foreign policy. *Slavic Review*, 36(4), 563-589.

Wetter, G. A. (1976). *Bugünkü Sovyet İdeolojisi - I* (C. Z. Şanbey, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Extended Abstract

The Cold War Period covers the period of time that is used to express the new political order that emerged after the Second World War due to the ideological and political struggles of the Eastern and Western Blocs. In this period, the USSR, representing the Eastern Bloc, and the USA, representing the Western Bloc, engaged in a long-term race to realise their claim of world domination. In this process, the basic philosophy of the Eastern Bloc was communism, while the basic philosophy of the Western Bloc was capitalism. The Cold War Period covers the struggle for dominance between the Eastern and Western Blocs in order to fill the power vacuum that emerged in the international system after the end of the Second World War. In this period, the competition between the two blocs did not lead to a hot conflict and the new international order was shaped within the framework of the policies of the blocs led by the USA and the USSR. In this period, the USSR implemented its expansionist policy and occupied many areas, especially Eastern European countries. The regions occupied by the USSR in this period are of great geopolitical importance. When it came to the Cold War Period, the two great superpowers of the world, the USA and the USSR, were closely interested in the territory of Afghanistan and engaged in a great rivalry to establish dominance in these lands. These competitive struggles resulted in the USSR's invasion of Afghanistan in 1979.

Afghanistan is in a strategic position due to its geographical depth, natural resources and proximity to trade routes. This geographical depth of Afghanistan has influenced geopolitical struggles for dominance in every period of history and caused the history of Afghanistan to be characterised by conflicts and tensions. The fact that Afghanistan has been exposed to the competitive struggles of different states in the historical process has caused it to fail to utilise geopolitical opportunities and this situation has triggered instability in the country. Afghanistan is rich in natural resources and has deposits of energy minerals such as oil, natural gas, coal, copper, iron, gold, salt, clinker, limestone, clay and marble. The long-standing conflict environment has weakened Afghanistan's economic activities and prevented the utilisation of its natural resources. In this context, the vast majority of the people, who were both politically torn between different groups and economically insecure, had to migrate from the country.

Afghanistan is a country that has been subjected to occupation by various powers for many years due to its geopolitical position. The lands of Afghanistan, which have been the subject of competitive struggles in various periods of history, were also subjected to the occupation of the USSR in the 20th century and the environment of instability has maintained its existence. Afghanistan has a political history full of political turmoil until the USSR invasion in 1979. In the early 20th century, Habibullah Khan and his successor Amanullah Khan made various modernisation efforts, but the desired results could not be achieved. After the end of Amanullah Khan's tenure, although political stability was achieved to some extent during the reigns of Nadir Shah and his successor Zahir Shah, opposition movements against modernisation efforts continued in this period. Many reasons such as the failure of the reform efforts in the country, the adoption of a policy closed to the outside world by the rulers and

economic inadequacies are considered the main dynamics of the unrest. The harsh opposition against the communist government that came to power in Afghanistan in 1978 was seen as an opportunity for the USSR and a favourable environment was prepared for the invasion of Afghanistan. Due to Afghanistan's geopolitical position, the Soviets saw this country as a buffer against the spread of Islamism and Western influence. For this reason, the USSR invaded Afghanistan in 1979, both in order to reach the South and suppress the Islamist rebellion against the communist government. The invasion of Afghanistan had a significant impact on the escalation of tensions during the Cold War. The USSR's domination in Afghanistan was perceived as a threat by the USA and a manifestation of classical Soviet expansionism. With the Soviet withdrawal from Afghanistan in 1989, the USSR effectively ended its existence and signalled a new change in the international system. The international order, which had been shaped in a bipolar system since the Second World War, led the US to take its place in the new international environment as the sole global power with the USSR's withdrawal from the scene. Moreover, the USSR's withdrawal from Afghanistan created a favourable environment for the fall of the Afghan government and the rise of the Taliban. This study analyses the invasion of Afghanistan in 1979 within the framework of the basic dynamics of the Cold War and the USSR's expansionist policy.

Geliş Tarihi / Received Date
29.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
24.08.2023

Valentin Rasputin'in "Fransızca Dersleri" Adlı Eseri Örneğinde Akran Zorbalığı *Peer Bullying in the Example of Valentin Rasputin's story "French Lessons"*

Kübra ÇAĞLIYAN ŞAKAR¹

Öz

XX. ve XXI. yüzyıl Rus Edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Valentin Grigoryeviç Rasputin, içerisinde otobiyografik unsurları barındırdığı bilinen "Fransızca Dersleri" [Уроки французского (1973)] adlı eserinde zor koşullarda yaşamak zorunda olan bir çocuğun dramına yer vermektedir. Hikâyenin kahramanının en önemli özelliği eğitim için ailesinden ayrı kalmayı, açlık ve yalnızlıkla mücadele edebilmeyi küçük yaşına rağmen göze alabilmesidir. Fakat bu zorlu koşulların yanı sıra onun mücadele etmesi gereken bir problemi daha vardır: Akran zorbalığı. Bu zor süreçte ona en büyük desteği öğretmenin verdiği görülmektedir.

Çağımızın en önemli problemlerinden biri olan akran zorbalığının geçmişte de var olduğu ve gelecekte de var olacağı bir gerçektir. Valentin Rasputin'in de "Fransızca Dersleri" adlı eserinde bu konuya değindiği görülmektedir.

Bu çalışmada, eserde ortaya çıkan akran zorbalığına ilişkin görünümleri tespit etmek amaçlanmaktadır. İlk olarak, çalışmaya konu olan eser herhangi bir kayıt tutulmadan daha sonra ise akran zorbalığı odağında okunarak betimsel analizi yapılmaktadır. Elde edilen veriler eserde zorbalık şekillerine, kurbanı, zorba tiplere ve zorbalık problemlerini çözme biçimlerine ilişkin yer alan görünümler başlıkları altında ayrıştılarak analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rus Edebiyatı, Valentin Rasputin, Fransızca Dersleri, Akran zorbalığı, zorbalık.

Abstract

Valentin Rasputin, one of the most important writers of 20th and 21st century Russian literature, includes the drama of a child who has to live in difficult conditions in his story called "French Lessons" [Уроки французского (1973)] which is known to contain autobiographical elements. The most important feature of the hero of the story is that he is willing to be separated from his family for education, to struggle with hunger and loneliness, despite his young age. But in addition to these difficult conditions, he has another problem to deal with; peer bullying. It is seen that his teacher gave him the greatest support in this difficult process.

¹ Arş. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Rusça Mütercim ve Tercümanlık Ana Bilim Dalı, Ankara/ TÜRKİYE, E-mail: kubracagliyansakar@aybu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9524-1672

It is a fact that peer bullying, which is one of the most important problems of our age, existed in the past and will exist in the future. It is seen that Valentin Rasputin also touched on this subject in his story "French Lessons".

The study was carried out in order to determine the appearance of peer bullying in the story. Firstly, the work that was the subject of the study was read without any record, and then it was read in the focus of peer bullying and descriptive analysis was conducted. The data obtained were analyzed by separating them under the headings of the views on the forms of bullying, the victim, the types of bullies and the ways of solving bullying problems.

Keywords: Russian Literature, Valentin Rasputin, French Lessons, Peer bullying, Bullying.

Giriş

Çağımızın en önemli problemlerinden biri akran zorbalığıdır. Okul çağı çocuklarının büyük bir kısmının maruz kaldığı bu problem uzun yıllardan beri birçok araştırmacının da araştırma konusu olmuştur (bkz. Olweus, 1993; Pişkin, 2002; Gökler, 2009; Yılmaz ve Destegüloğlu, 2021 vd.).

TDK'na göre "zorba; gücüne güvenerek hükmü altında bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan (kimse), müstebit, mütegalibe, despot, diktatör" kimse olarak, zorbalık ise "zorbaca davranışta bulunma" şeklinde ifade edilmektedir (TDK, 2023). Olweus'a (1993) göre zorbalığın en belirgin özellikleri, zorbalığın tanımından da anlaşıldığı gibi akranlarına yönelik saldırgan bir tutum sergilemeleridir. *Akran zorbalığı* ise, bir ya da birden daha fazla öğrencinin kasıtlı ve sürekli olarak kendilerinden daha güçsüz öğrencileri rahatsız ettikleri bir zorbalık türüdür. Pişkin de akran zorbalığını "Bir veya birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türü" olarak ifade etmektedir (Pişkin, 2002'den akt. Gökler, 2009: 517).

İlk olarak sözel, fiziksel ve sosyal zorbalık (Olweus, 1993) şeklinde sınıflandırılan akran zorbalığına; cinsel, duygusal, ilişkisel ve teknolojinin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan sanal (siber) zorbalık da eklenerek yapılan tasnif geliştirilmiştir. Fakat ele alınan eserde sanal (siber) zorbalık ve cinsel zorbalık yer almadığından dolayı çalışmada bu iki tür üzerinde durulmamaktadır.

Herhangi bir kişiye yönelik olarak kişinin hoşuna gitmeyecek, onu sosyal ve psikolojik açıdan olumsuz etkileyecek sözlü davranışlar bütününe *sözel zorbalık* denir. Sözel zorbalığın en önemli özelliği belirli aralıklarla tekrarlanması ve sürekliliğinin olmasıdır. Kişinin bedensel özellikleriyle (boyu, kilosu, ten rengi, saç yapısı vb.), dış görünüşüyle (kıyafeti, ayakkabısı, gözlüğü, vb.), konuşmasıyla, adı ve soyadıyla alay edip kişiyi küçük düşürmek, hakaret etmek (aptal, geri zekalı, salak, ezik vb.), tehdit etmek, küfretmek, kişiyi yok saymak, hiçbir etkinliğe dahil etmemek, onu yalnızlığa mahkûm edip dışlamak, hakkında asılsız sözler söyleyip dedikodu yaymak, iftira atmak, kişinin özel eşyalarına zarar vermek, zorla parasını, yiyeceklerini almak, baskıyla istemediği şeyler yaptırmak gibi daha birçok davranış sözel zorbalığın altında yer alabilir.

Fiziksel üstünlük kurarak kişinin canını yakmaya yönelik davranışlara ise *fiziksel zorbalık* denir. Kasıtlı olarak yapılan bu davranışlar kişinin yaralanmasına ya da ölümüne sebebiyet verebilir. Fiziksel zorbalık; bir taraftan ısırma, omuz atma, çelme takma, yumruk atma, tokat atma, kulak çekme gibi herhangi bir alet kullanmadan yapılırken diğer taraftan da herhangi bir cisimle (sopa, taş vb.) vurma,

kesici-delici aletlerle (bıçak, tornavida, ustura vb.) yaralama, korkutma ya da ateşli silahlarla saldırma şeklinde de olabilir.

Bu alanda yapılan araştırmalar okul çağı çocuklarının en fazla maruz kaldıkları zorbalık türünün sözel zorbalık olduğunu ve bunu fiziksel zorbalığın takip ettiğini göstermektedir (bkz: Gökler, 2009; Pişkin, 2010; Yılmaz ve Destegüloğlu, 2021).

Akran zorbalığı üzerine yapılan araştırmalar zorba ve kurbanın kendine has birtakım özellikleri olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre *zorbalar*; dışa dönük, öz saygı düzeyleri yüksek, kendinden emin, öfkeli, saldırgan, okul başarısı düşük, fiziksel olarak güçlü çocuklardır. “*Zorbalar genellikle popülerdir ve etraflarında iki-üç öğrenciden oluşan ve zorbaları destekleyen ya da onlar gibi olmaya çalışan küçük gruplar vardır*” (Gökler, 2007: 46). Bu gruplar sayesinde kendilerini daha güçlü ve yenilmez hissederler. Yaşlarına uygun olmayan bir takım kötü alışkanlıklara sahip olma olasılıkları yüksektir (içki, sigara vb.). Genellikle bu çocukların yetiştikleri aile ortamları da problemlidir. Zorbalığa maruz kalan kurbanlar ise kaygı düzeyleri yüksek, güvensiz, içe dönük, çekingen, sessiz, mahcup, fiziksel olarak zayıf, zorba ile karşılaştıklarında kendilerini savunamayan, maruz kaldığı zorbalığı bir yetişkine dahi bildiremeyen, çok fazla arkadaşı olmayan çocuklardır. Bu çocuklar yaşadıkları olaylardan o kadar çok etkilenmişlerdir ki onları, ailelerinin ya da öğretmenlerinin bile zorbadan koruyamayacaklarını düşünüp çoğu zaman bu durumu kabullenmekten başka çare bulamazlar. Bu durum onları psikolojik olarak çok fazla yıpratıp korkmuş, öfkeli, depresif, bıkkın, okula gitmek istemeyen bireyler haline dönüştürür. Maruz kaldıkları zorbalık, onları fiziksel ve ruhsal olarak etkilemesinin yanında akademik olarak da olumsuz etkilemekte, okul başarılarını düşürmektedir.

Çağımızın en önemli problemlerinden biri olan akran zorbalığı; uzun yıllardır araştırmacıların ilgi odağındadır. Bu sorun geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte de güncelliğini koruyacak problemlerdendir. Bu sebeple problemi görmezden gelmek yerine daha iyi anlamaya çalışmak ve çözüm yolları üretmek birey, aile ve toplum sağlığı açısından son derece önemlidir. Okul çağındaki birçok çocuğun az ya da çok maruz kaldığı bu problemin edebi metinlere yansımaması düşünülemez. Çağdaş Rus Edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Valentin Rasputin’in de “*Fransızca Dersleri*” adlı eserinde bu konuya değindiği görülmektedir.

Valentin Rasputin’in “Fransızca Dersleri” Adlı Eseri

Valentin Rasputin’in “*Fransızca Dersleri*” adlı eserinde kendi hayat hikâyesine yer verdiği bilinmektedir. Eserin kahramanı olan çocuğa bir isim vermez. Çünkü dönemin zor koşullarında bu durumu yaşamak zorunda kalan tek çocuk o değildir. Onun gibi binlerce çocuk vardır. Bu çocukların dramını gün yüzüne çıkarmak için kahramanına isim vermeyi doğru bulmaz. Hikâyenin kahramanının en önemli özelliği küçücük yaşına rağmen eğitim için ailesinden ayrı kalmayı, açlık ve yalnızlıkla mücadele edebilmeyi göze alabilmesidir. Fakat bu zavallı çocuğun mücadele etmesi gereken bir problemi daha vardır: Akran zorbalığı.

Hikâyede, savaş sonrası yıllarda henüz on bir yaşında olan bir köylü çocuğunun ilk defa ailesinden ayrı kalarak okumak için bölge merkezindeki bir okula gelişi ve tüm zorluklarla kendi yöntemleriyle mücadele etmeye çalışması anlatılmaktadır.

Bir önsöz ve bir sonsöz ile çerçevelenen belirli çocukluk olayları hakkındaki öykü, beş bölüme ayrılmıştır. Her bölüm, çocuğun kaderle, çevresel koşullarla, etrafındakilerle ve kendisiyle oynadığı oyunun bir parçası olarak inşa edilmiştir; kaybeder ve kazanır. Öykünün konusu, kişinin yaşamını ve sağlığını korumak için kendi ilkelerinden vazgeçebilmesidir (Poleva ve Pisarenko, 2016: 131-132).

Hikâyede 1948 yılının eylül ayından yıl sonuna kadar geçen sınırlı bir süre anlatılsa da küçücük bir çocuğun ruhunda bu birkaç aylık süre derin izler bırakır. Bu kısa sürede hikâyenin kahramanı bir taraftan hastalık, açlık, yalnızlık ve aile özlemi gibi bir çocuğun tek başına karşı koymasına oldukça güç olan durumlarla mücadele etmeye çalışırken diğer taraftan da akran zorbalığına maruz kalmaktadır. Tüm bunlara sadece bir tek şey uğruna katlanır o da geleceğidir. Küçücük yaşına rağmen geleceğini düşünüp büyük sorumluluklarla mücadele edebilmesi de güçlü bir karakter olduğunun göstergesidir.

Doğup büyüdüğü köy yaşamıyla ilçe merkezindeki yaşam şartlarını kıyaslar: *“Buradaki açlık, köydeki açlığa hiç benzemiyordu. Oralarda her zaman, özellikle sonbaharda bir şeyler avlamak, toprağı kazarak bir şeyler çıkarmak, sonra da bunları toplama imkânı vardı. Angara nehrinde balıklar yüzer ormanda kuşlar uçardı. Burada ise çevremde gördüğüm her şey benim için oldukça anlamsızdı...”* (Rasputin, 1992: 38). Ailesinden ilk defa ayrılmış bu küçük çocuk bir taraftan doğup büyüdüğü topraklara, ailesine karşı büyük bir özlem duyarken diğer taraftan da annesinin güçlkle onun için gönderdiği yiyecekleri çalınmaktan korumanın, açlıktan ölmemenin yollarını düşünmek zorunda kalır. Bu durumu şu sözlerle ifade eder: *“Öylesine kötü, zavallı bir haldeydim ki, bu benim için her türlü hastalıktan daha kötü ve iğrençti. Sadece bir tek şey istiyor, sürekli eve gitmenin hayalini kuruyordum. Oldukça zayıflamıştım...”* (Rasputin, 1992: 37). Bu zor durumlar hikâyenin kahramanını yavaş yavaş depresyona sürüklemektedir. Kendini bulunduğu yere ait hissedememekte aidiyet sorunu yaşamaktadır: *“İnsanlar, sebze bahçeleri, toprak...Öylesine yabancıydı ki...”* (Rasputin, 1992: 38).

Eylül ayının sonuna doğru annesi ziyaretine gelir ve onun zayıflamış halini görünce çok korkar. Her ne kadar çocuk annesinin yanında dirayetli davransa da o giderken kendine hâkim olamadığını şu sözlerle ifade eder: *“feryatlar içinde giden arabanın ardından koştum”* (Rasputin, 1992: 37). Bu duruma dayanamayan annesi arabayı durdurur ve *“hadi hazırlan, bu kadar okuduğün yeter artık, eve gidiyoruz”* der (Rasputin, 1992: 38). Bunun üzerine çocuğun aklı başına gelir ve oradan uzaklaşır. Küçük yaşına rağmen duygularını bastırıp mantığıyla hareket eder. Çünkü sadece annesine karşı değil köylülerine karşı da kendini sorumlu hisseder. Bu yüzden de annesiyle gitmek istemez. Bu olaydan sonra eve dönmek için kendini paralamaktan vazgeçer.

Artık bu duruma alışan çocuk için tek problem açlıktır. Açlıktan kurtulmanın tek yolunun da çika² oynamak olduğunu düşünür. İlk olarak oyunun kurallarını anlamaya çalışan ana karakter, oyunun lideri ve en büyüğü olan Vadik'i *“uzun boylu, güçlü, otoriterliği ile tanınan, uzun sarı kaküllü bir delikanlı”* (Rasputin, 1992: 39) olarak tasvir ederken oyunu ise şu sözlerle ifade etmektedir:

“Oyuncuların her biri ortaya on kapık koydu. Kasadan iki metre ötede koyu bir çizgiyle belirlenmiş olan alana madeni paraların tura yüzleri gelecek şekilde bir deste bıraktılar. Diğer

² Bir çeşit para oyunu.

tarafından sapkın bir kayadan ön ayaklarına destek alarak, taştan yapılmış yuvarlak bir topu atıyorlardı. Topun, çizgiye en yakınına yuvarlanacak şekilde, hesaplanarak atılması gerekiyordu, ancak çizgiyi geçmemeliydi, çizgiyi geçerse kasayı parçalayabilirdi. Madeni paraların yazı yüzlerini çevirmeye uğraşırken topla her şeyi kırıyorlardı. Birini çevirdiğinizde daha sonrakine vuruyordunuz ama hayır vuramadınız, o zaman hak sıradakine geçiyordu. En önemlisi topun ilk atılışında paranın üzerini kapatması sayılıyordu. Eğer bu paralardan biri bile yazı olursa o zaman bütün kasa sessiz sedasız cebinize iniyor, böylelikle oyun yeniden başlıyordu” (Rasputin, 1992: 40).

Oyunu yeteri kadar gözlemleyen ana karakter köyde de buna benzer oyunlar oynadığını hatırlar ve parası olsa bu oyunu çok rahat kazanabileceğini düşünür. Fakat paraları olmadığı için annesi ona köyden sadece yiyecek gönderir. Kansızlığı olduğu için süt içmesi tembih edilmiştir. Bu sebeple annesi iki kez mektubun içinde süt alıp içmesi için beş ruble göndermiş, çocuk da bu parayla yarımşar litrelik beş şişe süt alabilmiştir. Fakat üçüncü kez annesi para gönderdiğinde süt almak yerine bunu bozuk paraya çevirip doğru oyun oynanan araziye gider. İlk oynadığında tüm parasını kaybeden çocuk çok hırslanır ve herkes dağıldıktan sonra atış çalışmaları yaparak kendini geliştirmeye çalışır. Nitekim öyle de olur. Kendine özgü atış tekniği bile geliştiren ana karakter kazanmaya başlar ve okuldan sonra hemen oyun oynanan alana koşar. Artık sürekli kazanmaya başlamasına rağmen akşama kadar burada kalıp oyun oynamayı doğru bulmaz ve bir şişe süt alabilmesi için gerekli olan bir rubleyi kazanır kazanmaz oyunu bırakıp süt almak için pazara gider, sütünü alıp içtikten sonra dersinin başına oturur. Fakat bu durum çok uzun sürmez. Oyundan erken ayrıldığını fark eden oyun lideri Vadik ve arkadaşlarının zorbalığına maruz kalarak oyuna devam etmeye zorlanır. Her şeye rağmen atış şansı verildiğinde de en iyisini atar fakat bu kez de dövülüp oyundan çıkarılır. Ana karakter bu oyunu her ne kadar dürüst bir rekabet oyunu olarak algılayıp kurallarını anlamaya çalışsa da aslında bu oyunun kurallarını oyunun lideri belirler, her şey onun isteğine göre şekillenir. Kendi haklılığını savunmak için gerek fiziksel gerekse sözel zorbalıklara maruz kalmasına rağmen çocuk korkusuzca “*parayı sen değiştirdin*” (Rasputin, 1992: 45) diyerek oyun liderine karşı gelerek varoluşsal bir zafer kazanır.

Ertesi gün eli yüzü yediği dayaklardan tanınmayacak hale gelse de dersi kaçırmayı asla düşünmez ve okula gider. İlk ders Fransızcadır. Aynı zamanda sınıf öğretmenleri de olan Lidiya Mihaylovna, çocuğun yüzünü hemen fark eder ve yüzünün bu duruma nasıl geldiğini sorar. Her ne kadar çocuk bu durumu saklamak istese de arkadaşlarından biri tüm olup biteni anlatır. Artık tüm sınıf arkadaşları ve öğretmeni onun para kazanmak için oyun oynadığını öğrenir. Çocuk bu durumdan çok korkar çünkü bu, okuldan atılma sebebidir. Böyle bir sebepten okuldan atılma düşüncesini bile kabul edemez. Öğretmeni dersten sonra beklemesini ister ve ona neden oynadığını sorar. Çocuk sadece süt alabilmek için olduğunu söyler. Bu duruma çok şaşırın öğretmeni çocuğun yaptığı eylemin önemini kabul etse de bu durumun her ne sebeple olursa olsun çok yanlış olduğunu söyler ve çocuktan bir daha oynamama sözü alır.

Çocuk her ne kadar öğretmenine kolayca söz verse de açlık, onu verdiği sözü tutamamaya ve oyuna geri dönmeye zorlar. Çünkü öğretmenle konuşması onun yaşam koşullarını değiştirmez. Annesi artık onun için yiyecek de gönderemez. Maruz kalacağı zorbalıkları bile bile yaşamak için oyuna geri dönmekten başka çaresi olmayan zavallı çocuk, oyuna döner dönmez oyun lideri tarafından tekrar dövülerek oyun alanından kovulur. Bu kez de dudağı şişen çocuğun bu durumuna üzülen öğretmeni onu ders çalışma

bahanesiyle evine çağırır. Asıl amacı onun karnını doyurmaktır. Fakat çocuk, öğretmenin yemek teklifini kabul etmez, bunun üzerine öğretmeni bir koli hazırlayarak annesi göndermiş gibi okula bırakır. Kendi adına bir koli geldiğini gören çocuk çok sevinir, koliyi açıp içinde makarnaların ve çikolatanın olduğunu görünce bu koliyi annesinin değil öğretmenin gönderdiğini anlar ve öğretmene hesap sormak için onun yanına gider. Öğretmeni ona yardım etmek istediğini bunda hiçbir kötülük olmadığını söylese de bu yardımı reddeder. Her ne kadar açlık küçük bir çocuk için karşı konulamaz bir durum olsa da çocuk bu yardımı kabul etmez: “...beni ikna etmesinden korkuyordum. Başımı hayır manasında sallayarak bir şeyler mırıldandıktan sonra kapıdan fırlamıştım” (Rasputin, 1992: 59). Öğretmenin yardım teklifini acınacak bir duruma düştüğünü göstermemek, her şeye rağmen güçlü olduğunu hissettirebilmek için reddeder.

Son olarak öğretmen, öğrencisinin algıladığı biçimde para kazanma fırsatının olduğu dürüst bir rekabet ortamı oluşturarak yardım etmeye çalışır. Para için oynamak, pedagojik ve insani bir sorunu çözmenin bir yolu haline gelir. Lidia Mihaylovna, öğrencisiyle eşit bir oyuncu olarak hareket eder ve böylece çocuk ona koşulsuz güvenir: “Tanrım, şu dünyanın işine bak! Bir süre önce Lidia Mihaylovna, kumar oynadığım için beni müdüre götürecekti diye korkudan ödüm kopuyordu, oysa şimdi, o, benden kendisini ele vermememi rica ediyordu. Dünyanın sonu geldi mutlaka” (Rasputin, 1992: 62).

Bu öyküde yaşamak için kahramanını ahlaki bir seçim yapmak zorunda bırakan Rasputin, bir köylü çocuğunun yaşamını sürdürebilmek için bir taraftan ahlaki saflığını korurken, diğer taraftan da zorlu hayat şartlarına uyum sağlayabilme ve zorbalıkla mücadele edebilme yeteneğini gözler önüne sermektedir. Çocuk görünüşte kumar oynar, fakat ihtiyacından daha fazla kazanmayı reddeder. Bu eserde Rasputin, biyolojik ihtiyaçların (hayatta kalmak için yemek yemek gibi) ahlaki ihtiyaçlardan daha önemli olduğunu vurgulamak istemektedir.

Eserde Zorbalık Şekillerine İlişkin Yer Alan Görünümler

Analiz edilen verilerde akran zorbalığı başta sözel, fiziksel, sosyal, sanal (siber) ve cinsel zorbalık olmak üzere birçok alt bölüme ayrılmış incelenmektedir. Bu bağlamda ele alınan eserde de en fazla öne çıkan zorbalık türünün fiziksel zorbalık olduğu görülmektedir. Eserde genel olarak fiziksel zorbalığın kurbanı yumruk atma [“Burnumun tam ortasına yumruğunu dayadı” (Rasputin, 1992: 45)], vurma [“Arkadan biri şiddetle dirseğime vurmuştu, duyduğum acıyla başımı aşağı doğru eğerek kendimi yere attım” (Rasputin, 1992: 45)], “İlk olarak Ptaha vurmuştu. Olanca hızla Vadik’e doğru sürüklendim, Vadik’in hiç tereddüt etmeden kafasıyla yüzüme adam akıllı darbe indirmesiyle yere yuvarlanmam bir oldu. Burnumdan kanlar boşalıyordu. Yerden fırlar fırlamaz üzerime bu kez Ptaha çullandı. Ellerinden bir an önce kaçıp kurtulmam gerekiyordu, fakat nedense bunu yapmıyordum. Vadik’le Ptaha arasında dönüp dururken bir yandan burnumdan akan kanı avuçlarımla umutsuzluk içinde kapatıyor, bir yandan duyduğum öfkenin etkisiyle inatla aynı şeyi haykırıyordum: “Değiştirdin! Değiştirdin! Değiştirdin!” (Rasputin, 1992: 46)], tekme atma (“Beni sırayla dövüyorlardı, bir biri, bir öteki. Ufak tefek, öfkeli bir üçüncü şahıs ayaklarıyla tekmeler savuruyordu, sonunda beni baştan ayağa çürükler içinde bıraktılar. Yere düşmemek için kendimi zorluyordum. “Ne olursa olsun düşmemeliydim” o an bana öyle geliyordu ki, yere düşmem tam anlamıyla bir rezalet olurdu. Sonunda beni yere düşürmeyi

başardıklarında, bıraktılar” (Rasputin, 1992: 46).) ve itekleme (“Ona doğru yaklaşarak, ayağının altındaki bozukluğu almayı denedim, ama o beni iterek, hızla bozukluğu yerden aldı ve bana tura yüzünü gösterdi. Oysa ben, paranın yazı olduğunu o daha gizlemeden fark etmekte gecikmemiştim” (Rasputin, 1992: 45).) şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Eserde fiziksel zorbalığa başvuran karakterler, herhangi bir kesici- delici ya da patlayıcı alet kullanmaya gerek duymadan sadece fiziksel üstünlükleri yardımıyla zorbalıklarını gerçekleştirmektedirler.

Ele alınan eserde öne çıkan bir diğer zorbalık türü de sözel zorbalıktır. Zorbalar, genellikle kurbanıyla alay etmekte [“Etrafımdaki çocuklar gülmeye başladılar” (Rasputin, 1992: 45)], üzerinde baskı kurarak kurbanlarını yönlendirmeye çalışmakta [“Bu acele ne böyle? Haydi oyuna devam et!” (Rasputin, 1992: 44)], kurbanlarına hakaret etmekte [“Gördüğüm hakaret, duyduğum korkuyu artırıyordu. Dünyada hiçbir şeyden bu denli korkmamıştım. Niçin? Niçin onlar bana böyle davranıyorlardı? Ben onlara ne yapmıştım?” (Rasputin, 1992: 45)] ve kurbanlarını tehdit etmektedirler [“Sesini çıkaracak olursan öldürürüz” (Rasputin, 1992: 46), “Hala yaşıyorsun demek, defol buradan!” diye emretti Vadi “Çabuk ol!” (Rasputin, 1992: 46)].

Analiz edilen birçok eserde olduğu gibi incelenen bu eserde de en fazla ortaya çıkan zorbalık türünün fiziksel zorbalık olduğu, bunu sözel zorbalığın takip ettiği görülmektedir.

Eserde Kurban İlişkin Yer Alan Görünümler

Eserde zorbalığa maruz kalan karakterin çekingen, içine kapanık ve en önemlisi de yalnız olduğu görülmektedir [“Çekingenlik, suskunluk, aşırı bir köylü kapalılığı, en önemlisi de bende hiçbir arzunun yerleşmesine imkân sağlamayan müthiş bir ev özlemi yüzünden bu zamana kadar çocuklardan hiçbirisiyle henüz bir yakınlık kuramamıştım. Onları kendime çekemiyordum, yalnızlığın hüznü görüntüsünü üzerimden atamadığım için yalnız kalmıştım” (Rasputin, 1992: 43)]. Eserde kurban bir taraftan yoksullukla mücadele etmek ve derslerine çalışmak zorundayken diğer taraftan da yalnızlıkla başa çıkmak zorundadır. Hayatını sürdürebilmek için küçük yaşta üzerine almış olduğu bu büyük sorumlulukların altında ezilen karakter, zorbalar için âdeta biçilmiş kaftandır. Eserde zorbalığa maruz kalan karakter küçük yaşına rağmen kurtuluşu okumakta bulması açısından akıllı, uslu, umutları olan mutlu bir çocukken zorbalarla karşılaşmasıyla mutsuzluğa sürüklenmiştir [“O gün, adeta, yeryüzünde benden daha mutsuz kimse yok diye düşündüm” (Rasputin, 1992: 47)].

Genel olarak, kahramanın konuşması onun karakterini ve psikolojik durumunu aktarmaya hizmet eder. İçine kapanık sessiz çocuk, güçlü duygusal uyarılma durumlarında konuşmaya başvurur. Konuşurken tek cümleleri tercih etmesinin sebebi yeni insanlarla iletişim kurmak istemediğini, onlara karşı güvensizliğini gösterir: “düştüm”, “doğru”, “hayır”, “evet” (Rasputin, 1992: 47, 49, 50, 51). Haksızlığa uğradığını düşündüğü durumlarda ise yine aynı şekilde kısa cümleleri ve olumsuzluk eklerini kullanır: “Almayacağım”, “Ben tamamen aç sayılmam”, “Siz öğretmensiniz!” (Rasputin, 1992: 58, 61). Kahraman masumiyetini kanıtlamak için sözcük tekrarları yapar: “O parayı sen değiştirdin”, “Ben çevirdiğini gördüm. Gördüm” (Rasputin, 1992: 45), “Değiştirdin! Değiştirdin! Değiştirdin!” (Rasputin, 1992: 46). Sözcüksel tekrarları tercih etmesi adaletsizliğe, ihanete karşı umutsuzluk veya kızgınlığı ifade etmek için de kullanılır (Poleva ve Pisarenko, 2016: 133). Rasputin, çocuğun iç dünyasını daha iyi

yansıtmak için bir takım psikoloji yöntemlerinden faydalanmaktadır. Bunu okuyucuya iletirken tek ya da kısa cümlelerden yararlanırken, kahramanının masumiyetini kanıtlamak için ise cümle tekrarlarına başvurur.

Rasputin kahramanının psikolojisini her mekânda farklı yansıtır. Çocukların oyun oynadıkları araziye ilk gidişinde fark edilmez, fakat daha sonra oyunu anlar, oyuna kabul edilir ve oyunda ustalaşır. Tek amacı süt alabilmek için bir ruble kazanmaktır. Oyunda sokak dili hakimdir ve oyunun kuralları fiziksel olarak güçlü olanlar tarafından değiştirilebilir. Kahramanın haklılığını savunması her ne kadar dayak yemesine sebep olsa da başkalarıyla iletişim kurabilmeyi kavraması ona hayatta kalmayı öğretir.

Sınıf içinde çizilen portrede ise karakterin yeni sosyal çevresine uyumsuzluğu şu şekilde gösterilir: *“annesiz ve yapayalnız olduğu için kılık kıyafeti düzensiz, düşük omuzları üzerinde alt tarafından ellerini dışarı çıkartan, boyuna göre düzenlenmiş eski, yıkanmaktan hali kalmayan ceketi içinde, çünkü kavganın izlerini taşıyan babasının eski familyasından dikilmiş kısa şortu, kir tutan açık yeşil pantolonundan yapılan kundurasıyla, cılız, yabani, yüzü gözü yaralı bereli bir çocuk”* (Rasputin, 1992: 51). Çocuk kendisi ile genç, güzel ve zeki Fransızca öğretmeni arasındaki zıtlığın farkındadır.

Öğretmenin dairesi çocuk için ilk başlarda bir işkence alanı olarak görülür. Nefes almaktan bile çekinirken daha sonra korku ve utanç yerini özgür bir iletişime bırakır. Öğretmeni sayesinde *“hiç farkında olmadan dil öğrenme zevkini yakalamıştım, ayrıca boş vakitlerimde, acele etmeme gerek olmadığı zamanlarda sözlük yardımıyla henüz görmediğimiz ders kitabındaki diğer testleri inceleyebiliyordum”* (Rasputin, 1992: 60).

Öyküde her mekân kahramanının durumu üzerinde farklı bir etkiye sahiptir. Öğretmenin evi ilk başlarda kendini yalnız, savunmasız hissettiği bir mekânken daha sonra özgür bir alana dönüşür. Tarafsız bir alan olan okulda geleceği için çalışır, ancak burada dışlanma korkusu yaşar. Akranlarıyla çika oynadığı mekân vicdanıyla uzlaşma yeridir (sonuçta, kumarın ahlaksız olduğunu unutmaz).

Analiz edilen birçok eserde olduğu gibi bu eserde de zorbalığa maruz kalan çocuğun; içine kapanık, çekingen, sessiz, mahcup, fiziksel olarak zorbaya karşı kendini savunamayacak durumda olan, ailesinden çok uzakta olduğundan maruz kaldığı zorbalığı anlatacak kimsesi olmadığı için bu duruma boyun eğmekten başka çaresi olmadığını düşünen biri olduğu görülmektedir.

Eserde Zorba Tiplere İlişkin Yer Alan Görünümler

Analiz edilen verilerin çoğunda zorbalık yapan karakterlerin büyük oranda erkek olduğu bildirilmektedir. İncelenen bu eserde de zorba karakter erkektir. Eserde *“Uzun boylu, güçlü otoriterliği ile tanınan, uzun sarı kaküllü bir delikanlı”* (Rasputin, 1992: 39) olarak tasvir edilen lider özelliklere sahip olan zorba karakter Vadik'tir. Her oyun onun yönlendirmesiyle başlayıp onun yönlendirmesiyle bitmektedir. Oynanan her oyunda tek söz sahibi Vadik'tir: *“Çocuklar değişiyor yerine yenileri katılıyordu. Yalnızca Vadik hiçbir oyunu kaçırmıyordu. Oyun o gelmeden başlamıyordu”* (Rasputin, 1992: 42).

Diğer tüm zorbalar gibi Vadik de grupta yaşça daha büyüktür [*“Onu hatırlamıştım: o yedinci sınıfa gidiyordu”* (Rasputin, 1992: 39)]. Elbette Vadik yalnız değildir etrafında onu sorgulamadan kabul eden

yandaşları vardır: “Çocukların hepsi oynamıyordu. Sadece altı ve yedinci sınıflar oynuyor, diğerleri ise sadece durup seyrediyorlardı. Onlar aslında Vadik yanlıydı” (Rasputin, 1992: 40). Eserde Vadik’e yandaşlık eden onun yanından hiç ayrılmayan zorba karakterlerden birisi de Ptaha’dır:

“Vadik’i arkasından bir gölge gibi koca kafalı, saçları usturaya vurulmuş, tıknaz, “ptaha” lakaplı bir delikanlı izlerdi. Ptaha’ya şu ana kadar okulda hiç rastlamamıştım. Sözlerimde biraz ileri gidiyorum ama o, üçüncü dönemde damdan düşer gibi aniden bizim sınıfa yuvarlanmıştı. Kendini ocak tatiline kadar düzene koyacağı bahanesiyle, beşinci sınıfta iki yıl kaldığı anlaşılmıştı. Ptaha da genelde kazanıyordu, gerçi Vadik kadar değildi ama en azından kaybetmiyordu. Belki de Vadik’le birlik olup, Vadik’ten gizlice yardım aldığı için kaybetmiyordu” (Rasputin, 1992: 42).

Zorba karakter Vadik, özellikle fiziksel üstünlüğünü kullanarak kurbanlarını sindirmeye çalışmaktadır. Oynanan oyunlarda yapmış olduğu kurnazlıklar kurbanları tarafından fark edilmesine rağmen çoğu zaman kurbanlar bunu dile getirmekten korktukları için onun yaptığı haksızlıklara boyun eğmektedirler:

“Vadik kurnazlık ediyordu. Kayanın yanına herkesten sonra gözlerinin önünde tam bir sıra tablosu oluştuktan sonra gidiyor, böylelikle sırası gelince nereye atması gerektiğini görme imkânı buluyordu. İlk atışında paralar ender görülen bir tarzda hedefe ulaşıyordu. Sanırım hemen herkes Vadik’in kurnazlığının farkındaydı, ne var ki bunu ona söylemeye kimse cesaret edemiyordu” (Rasputin, 1992: 40).

Kısacası eserde zorba karakter olarak yer alan Vadik, liderlik vasfına sahip, dışa dönük, özgüveni yüksek kendinden emin bir çocuktur. Yaşça daha büyük olduğu grupta fiziksel üstünlüğünü kullanarak kendinden yaşça daha küçük olanların üzerinde baskı kurarak onlara sözünü dinletir. Onun baskılarına boyun eğmeyenler olduğunda ise hemen fiziksel ya da sözel şiddete başvurarak liderliğini sürdürmeye çalışır. Öfke kontrolü yoktur. Liderliğini devam ettirmek adına vicdansız ve zalimce davranışlarda bulunmaktan asla kaçınmaz. Etrafında bulunan, onun sözünden çıkmayan yandaşları sayesinde kendini daha güçlü ve yenilmez hisseder.

Eserde Zorbalık Problemini Çözme Biçimlerine İlişkin Yer Alan Görünümler

Eserde zorbalığa maruz kalan ana karakter, zorbalıkla tek başına baş edemeyeceğini daha en başından anlayıp zorbalığa boyun eğmekten başka çare bulamamaktadır. Maruz kaldığı fiziksel ve sözel şiddete karşılık verecek gücü kendinde bulamamasının sebebini yalnız olmasına, arkasında onu destekleyecek ne bir ailesinin ne de bir arkadaşının olmamasına bağlamaktadır: “Çaresiz boyun eğmek zorunda kalmıştım. Direnmek anlamsızdı: şayet kavga başlayacak olsa, Allah’ın bir kulu bile benden yana olmazdı, sürekli olduğu yerde dönüp duran Tişkin bile” (Rasputin, 1992: 45). Bir taraftan maruz kaldığı zorbalığa boyun eğmekten başka çaresi olmadığını anlamasına rağmen diğer taraftan da bunu sindiremeyip bulduğu ilk fırsatta bu durumu sözlü olarak açığa çıkarmaktadır: “Karşılık vermedim. Hakarete uğramış vücudum kaskatı kesilmiş, tek kelime edecek gücüm kalmamıştı. Tepeyi aşmaya uğraşırken aniden kendime hâkim olmayarak, budalaca bağırmıştım, öyle ki bu çığlığı sanırım tüm kasaba duymuştur: “Değiştirdin-n-n-n!” (Rasputin, 1992: 46).

Maruz kaldığı fiziksel ve sözel şiddet karşısında sadece bağırmaktan başka çözüm yolu üretemeyen zavallı çocuk, içinde bulunduğu bu durumu kabullenmekten başka çaresi olmadığına farkına varmakta ve bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: “*Sabahleyin aynada kendime baktığımda korkmuştum. Burnum şişmiş, irileşmiş, sol gözümün altında bir çürük, onun altında ise yanağımda şişlik, kanlı bir yara vardı. Bu halde okula gidemem diye düşünüyordum ama ne olursa olsun gitmek zorundaydım, her ne sebeple olursa olsun dersleri kaçırmayı düşünemezdim*” (Rasputin, 1992: 47).

İncelenen verilerin büyük çoğunluğunda zorbalığa maruz kalan karakterlerin, ilk etapta zorbalıkla baş etmekte başarılı olamadığı ve ne yapması gerektiğini bilemediği için bir bocalama evresi yaşadığı üzerinde durulmakta, sonrasında ise kısasa kısas yöntemiyle problemlerini çözmeye çalıştıkları vurgulanmaktadır. Bu yöntem kimi zaman sözel kimi zaman da fiziksel şiddet şeklinde ortaya çıkmaktadır. Fakat ele alınan eserde kurban içinde bulunduğu durumu hemen kabullenip görmezden gelerek kendince böyle bir çözüm yolu üretmeye çalışmaktadır. Görmezden gelmenin yanında zorbalığa çözüm için benimsenen diğer bir yöntem de akıl yürütme ve ikincil kişilerden yardım almaktır. Diğer yöntemlerin aksine en kalıcı çözüm olmasına rağmen bu yöntemin kurban tarafından tercih edilmediği, yüzünün halini soran öğretmene bu durumu açıklamaktan çekindiği ve bunu sakladığı görülmektedir.

Sonuç

Uzun yıllardır araştırmacıların ilgi odağında olan akran zorbalığı, çağımızın en önemli problemlerinden birisidir. Okul çağındaki birçok çocuğun doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kaldığı bu problemi görmezden gelip yok saymak yerine, problemin sebebini anlayıp çözüm yolları üretmeye çalışmak birey, aile ve toplum sağlığı açısından son derece önemlidir. Çocukların gelişimini etkileyen bu kadar önemli bir problemin edebi metinlere yansımaması düşünülemez. Çağdaş Rus Edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Valentin Rasputin'in de “*Fransızca Dersleri*” adlı eserinde bu konuya değindiği görülmektedir.

“*Fransızca Dersleri*” adlı eserinde kendi hayat hikâyesine yer verdiği bilinen Valentin Rasputin, eserin kahramanına isim vermeyi doğru bulmaz. Çünkü dönemin zor koşullarında yaşamak zorunda kalan onun gibi binlerce çocuk vardır. Bu çocukların dramını gün yüzüne çıkarabilmek için eserde kahramanına isim vermez. Yazarın amacı; eğitim alabilmek için ailesinden uzakta açlık ve yalnızlıkla mücadele etmenin yanında akran zorbalığıyla da başa çıkmak zorunda kalan çocukların dramına yer vermektir.

Çalışma, eserde ortaya çıkan akran zorbalığına ilişkin görünümleri tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmaya konu olan eser ilk olarak herhangi bir kayıt tutulmadan daha sonra ise akran zorbalığı odağında okunarak betimsel analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler eserde zorbalık şekillerine, kurbanı, zorba tiplere ve zorbalık problemlerini çözme biçimlerine ilişkin yer alan görünümlemler başlıkları altında ayrıştırılarak analizleri yapılmaya çalışılmaktadır.

“*Eserde Zorbalık Şekillerine İlişkin Yer Alan Görünümlemler*” başlığı altında incelenen eserde en fazla öne çıkan zorbalık türünün kurbanı *yumruk atma*, *tekme atma* ve *itekleme* şeklinde ortaya çıkan fiziksel zorbalık olduğu görülmektedir. Fiziksel zorbalığa başvuran karakterlerin, herhangi bir kesici-delici ya

da patlayıcı alet kullanmaya gerek duymadan sadece fiziksel üstünlükleri yardımıyla zorbalıklarını gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ele alınan eserde öne çıkan bir diğer zorbalık türü de sözel zorbalıktır. Zorbalar, genellikle kurbanıyla alay etmekte, üzerinde baskı kurarak kurbanlarını yönlendirmeye çalışmakta, kurbanlarına hakaret etmekte ve kurbanlarını tehdit etmektedirler. “*Eserde Kurban İlişkin Yer Alan Görünümler*” başlığı altında ise zorbalığa maruz kalan kurbanın karakter özellikleri (çekingen, içine kapanık, akıllı, uslu vb.), dış görüşü ve maruz kaldığı zorbalığın onun psikolojisini nasıl etkilediği üzerinde durulmaktadır. Aynı şekilde “*Eserde Zorba Tiplere İlişkin Yer Alan Görünümler*” başlığı altında da zorba karakter olarak yer alan Vadik’in karakter özellikleri (liderlik vasfına sahip, dışa dönük, özgüveni yüksek, kendinden emin, acımasız) ve fiziksel özellikleri (yaşça daha büyük olduğu grupta fiziksel üstünlüğünü kullanarak kendinden yaşça daha küçük olanların üzerinde baskı kurarak onlara sözünü dinletir) üzerinde durulmaktadır. “*Eserde Zorbalık Problemini Çözme Biçimlerine İlişkin Yer Alan Görünümler*” başlığı altında ise zorbalığa maruz kalan ana karakterin, zorbalıkla tek başına baş edemeyeceğini daha en başından anlayıp zorbalığa boyun eğmekten başka çare bulamadığı, öğretmeni gibi ikincil kişilerden de yardım almadığı üzerinde durulmaktadır.

Sonuç olarak, eserde en fazla karşılaşılan zorbalık türünün fiziksel ve sözel zorbalık olduğu, kurbanın, ailesinden uzakta, yapayalnız olduğu için bütün bu zorbalıklara maruz kalan zeki ve çalışkan bir çocuk olduğu tespit edilmiştir. Ele alınan eserde zorba karakterlerin tamamının erkek olduğu, kurbanın içinde bulunduğu durumu hemen kabullenip görmezden gelerek kendince böyle bir çözüm yolu üretmeye çalıştığı eserden yapılan alıntılar yoluyla desteklenmeye çalışılmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Valentin Rasputin’in “Fransızca Dersleri” Adlı Eseri Örneğinde Akran Zorbalığı” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Gökler, R. (2007). *İlköğretim Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Gökler, R. (2009). Okullarda Akran Zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 511-537.
- Olweus, D. (1993). *Bullying At School: What We Know And What We Can Do*. MA: Blackwell, Cambridge.
- Pişkin, M. (2002). Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 533-551.
- Pişkin, M. (2010). Ankara’daki İlköğretim Öğrencileri Arasında Akran Zorbalığının İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35 (156), 175-189.
- Poleva, Y. A. & Pisarenko, A. Y. (2016). Priyomı Psikologizma v Rasskaze V. Rasputina “Uroki Frantsuzkogo”. *Tomskiy gosudarstvennyy pedagogičeskiy universitet*, 11 (176), 131-136.
- Rasputin, V. (1992). Fransızca Dersleri. *Yüzyıl Yaşa Yüzyıl Sev*. Çev. İmren Akça. Bebekuşun Kitapları. 35-66.
- Yılmaz, O. & Destegüloğlu, B. (2021). Çocuk Kitaplarında Akran Zorbalığı. *Milli Eğitim Dergisi*, 50 (220). 241-257.

TDK (2023, Mart 12). *Zorba*. <https://sozluk.gov.tr>.

Extended Abstract

Peer bullying, which has been the focus of attention of researchers for many years, is one of the most important problems of our age. Instead of ignoring this problem, which many school-age children are directly or indirectly exposed to, it is very important for individual, family and community health to understand the cause of the problem and try to produce solutions. It is unthinkable that such an important problem affecting the development of children is not reflected in literary texts. It is seen that Valentin Rasputin, one of the most important writers of Contemporary Russian Literature, also touched upon this subject in his work "French Lessons".

Valentin Rasputin, who is known to include his own life story in his work "French Lessons", does not find it right to name the hero of the work. Because there are thousands of children like him who had to live in the difficult conditions of the period. In order to reveal the drama of these children, he does not name his hero in the work. The author's purpose is to touch upon the drama of children who have to deal with peer bullying as well as struggling with hunger and loneliness away from their families in order to receive an education.

The study was carried out in order to determine the appearance of peer bullying in the story. Firstly, the work that was the subject of the study was read without any record, and then it was read in the focus of peer bullying and descriptive analysis was conducted. The data obtained were analyzed by separating them under the headings of views on the forms of bullying, the victim, the bullies and the ways of solving bullying problems.

It is seen that the most prominent type of bullying is physical bullying, which occurs in the form of punching, kicking and pushing the victim, in the work examined under the title of "The Views on the forms of bullying in the work". It is seen that the characters who resort to physical bullying do their bullying only with the help of their physical superiority, without the need to use any sharp-drilling or explosive device. Another type of bullying that stands out in the work discussed is verbal bullying. Bullies often mock their victims, try to manipulate their victims by putting pressure on them, insult and threaten them. Under the title of "The Views of the Victim in the Work", the character traits of the victim (shy, introverted, smart, well-behaved, etc.), external view and how bullying affects his psychology are emphasized.

In the same way, the character traits of Vadik who is included as a bully character (leadership quality, extrovert, high self-confidence, self-confident, ruthless) and physical features (using his physical superiority puts pressure on those younger than him and makes them listen to his word) are examined under the title of "The views of the Bullies in the Work". Under the title of "The Views of the Ways of Solving the Bullying Problem in the Work", it is emphasized that the main character, who is exposed to bullying, understands from the very beginning that he cannot cope with bullying alone and cannot find a solution but to submit to bullying, and does not get help from secondary people such as his teacher.

As a result, it has been determined that the most common type of bullying in the work is physical and verbal bullying, and the victim is an intelligent and a hardworking child who is exposed to bullying because he is alone and away from his family. In the work in question, it is tried to be supported by quoting from the work in which all the bully characters are men and the victim immediately accepts and ignores the situation he is in and tries to produce such a solution in his own way.

Geliş Tarihi / Received Date
19.04.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
11.09.2023

İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Örgütsel Sinizm Üzerine Etkileri¹

The Effects of Human Resource Management Practices on Organizational Cynicism

Hüseyin YILMAZ²

Öz

Bu çalışmanın amacı insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel sinizm boyutları üzerine etkilerini incelemektir. Bu amaca yönelik araştırma özel sektör çalışanı 352 katılımcıdan online anket formu aracılığıyla elde edilen veriler üzerinden yürütülmüştür. Verilerin analizi LISREL ve SPSS programları aracılığıyla yapılmıştır. Elde edilen verilerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapıldıktan sonra, değişkenler arasındaki ilişki ve etkileşimin belirlenmesi için korelasyon ve çoklu regresyon analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre insan kaynakları uygulamalarından ilki olan tedarik ve seçimin bilişsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı, duygusal ve davranışsal sinizm üzerinde anlamlı ve negatif yönlü etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. İnsan kaynakları uygulamalarından eğitim ve geliştirmenin örgütsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Araştırma modelinde insan kaynakları uygulamalarının üçüncüsü olan ücret yönetimi ve ödüllendirmenin örgütsel sinizmin bilişsel boyutu, duygusal boyutu ve davranışsal boyutu üzerinde anlamlı ve negatif yönlü etkilerinin bulunduğu görülmektedir. Son olarak insan kaynakları uygulamalarından performans değerlendirmenin örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı ve negatif yönlü etkisi bulunurken, duygusal ve davranışsal sinizm üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları, Örgütsel sinizm, Özel sektör çalışanları, Çalışma yaşamı, İnsana yakışır iş.

Abstract

This study aims to explore the effect of human resource management practices on organizational cynicism. The study was carried out using data obtained from 352 private sector employees through an online questionnaire. Data analysis was done using LISREL and SPSS programs. First, the validity and reliability analyzes of the data were performed, then correlation and multiple regression analyses were performed to determine the relationship and interaction between the variables. According to the results of the analysis, it is understood that procurement and selection from human resources management practices do not have a significant effect on cognitive cynicism,

¹ Çalışmanın etik yönden uygunluğu Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığının E.88656144-000-2100340436 evrak sayılı 10.12.2021 tarih ve 19 sayılı oturumunda alınan 242 no'lu kararı ile onaylanmıştır.

² Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE, E-mail: huseyin.yilmaz@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4105-450X

but have a significant and negative effect on affective and behavioral cynicism. It is understood from human resources practices that training and development do not have a significant effect on organizational cynicism. It is understood that wage management and rewarding have significant and negative effects on the cognitive, affective and behavioral dimensions of organizational cynicism. Finally, it is understood from human resources practices that performance evaluation has a significant and negative effect on the cognitive dimension of organizational cynicism, while it does not have a significant effect on affective and behavioral cynicism.

Keywords: Human resource management practices, Organizational cynicism, Private sector employees, Work Life, Decent work.

Giriş

İnsanoğlu bütün yaşamının önemli bir bölümünü gelir elde etmek için, sahip olduğu bedensel ve zihinsel potansiyeli kullanmak üzere çalışma yaşamı içerisinde geçirmektedir. Çalışma ortamı ve burada muhatap olduğu uygulamalar kimileri için mutluluk, huzur ve refah sağlarken, kimileri için mutsuzluk ve huzursuzluk kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir ortamda örgütlerin çalışanlarından yüksek verim elde edebilmeleri için onların mutlu ve huzurlu bir iş çevresine sahip olmaları adına çaba göstermeleri gerekir.

Bireylerin çalışma yaşamından beklentileri Uluslararası Çalışma Örgütü - International Labour Organisation (ILO) tarafından “insana yakışır iş” olarak adlandırılmakta ve tüm dünyada bireylerin bu beklentilerinin karşılanması adına girişimlerde bulunmaktadır. İnsana yakışır iş (decent work) kavramı aslında bireylerin çalışma yaşamından beklentilerini özetlemektedir. Çalışma yaşamında adil bir gelir, sosyal güvenlik, kişisel gelişimin sağlanması yanında, örgütlenme hakkına sahip oldukları, kendilerini ilgilendiren kararlara katılım sağlayabilecekleri ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın fırsat eşitliği sağlanmasıyla insana yakışır iş ortamı sağlanmış olacaktır (Uluslararası Çalışma Örgütü, t.y.). Bu çerçevede insana yakışır iş ortamının sağlanması adına örgüt içerisinde en büyük sorumluluk insan kaynakları yönetimine düşmektedir. Örgüt içerisinde böyle bir iş ortamını sağlayacak olan da öncelikle insan kaynakları yönetimi ve uygulamalarıdır. İnsan kaynakları yönetimi literatürüne bakıldığında tarihsel seyri itibariyle bilimsel yönetim yaklaşımı, insan ilişkileri yaklaşımı, personel yönetimi yaklaşımı ve insan kaynakları yönetimi yaklaşımı olmak üzere çeşitli bakış açılarının hakim olduğu dönemlerden geçtiği görülmektedir. Belirtilen her bir bakış açısı çalışanın örgüte katkısının en üst noktaya çıkarılması için yapılması gerekenlerin neler olduğu konusunda görüş belirtmişlerdir. İlk zamanlar doğrudan verimliliğin artması hedeflenirken, ilerleyen süreçte çalışanın mutluluğu, tatmini ve motivasyonu ön plana çıkmış ve verimliliğin bu faktörler aracılığıyla artacağı düşünülmüştür.

Günümüzde işletmelerin rekabet üstünlüğü kazanmalarında en önemli faktör olarak nitelikli insan kaynağı gösterilmektedir (Yavan, 2012:1). Böyle bir ortamda insan kaynakları yönetiminin başarısı, beceri sahibi, istekli ve verimli çalışanlardan oluşan bir topluluk oluşturabilmesine bağlıdır. Bu topluluğun oluşturulması da, öncelikle başarılı bir işgören seçimi, ücretlendirme, performans değerlendirme ve kariyer planlama faaliyetleriyle sağlanabilecektir (Barutçugil, 2004: 33). İşletmelerin sahip oldukları en değerli varlık olarak görülen insan kaynağının ancak maddi ve manevi ihtiyaçları karşılandığında işletmeye katkısı maksimum olacaktır. Bu nedenle çalışanların örgüte ve yöneticilerine

bakışı ve onlar hakkında sahip oldukları kanaat önemli görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgüt üyeleri tarafından nasıl algılandığı ve bu uygulamaların örgütsel sinizm üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu araştırılmıştır.

İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları

İnsan kaynakları yönetimi, örgütlerde çalışan bireylerin istihdamına, gelişimine ve refahına yönelik stratejik, tutarlı ve bütüncül bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Armstrong, 2014: 5). Örgütün terfi, eğitim programları, sonuç odaklı performans değerlendirme, iş güvenliği, çalışan katılımı ve performansa dayalı ücretlendirme gibi uygulamaları kullanmasıyla daha başarılı sonuçlar elde edeceği ifade edilmektedir (Daley vd., 2002: 359).

Literatürde insan kaynakları yönetimi uygulamaları başlığı altında genellikle, İK planlama, tedarik ve seçim, eğitim ve geliştirme, performans değerlendirme, ücret yönetimi ve ödüllendirme, kariyer yönetimi, katılım, iş sağlığı ve güvenliği gibi uygulamalara rastlanmaktadır (Ünsalan ve Şimşeker, 2014; Çavuş ve Develi, 2015; Bingöl, 2016). Ancak bu çalışmada kullanılan veri toplama araçlarından olan insan kaynakları uygulamaları ölçeğinde temel alınan başlıklar tedarik ve seçim, eğitim ve geliştirme, ücret yönetimi ve ödüllendirme ve performans değerlendirme şeklindedir. Elde edilen veriler ve ulaşılabilecek sonuçlar itibarıyla bu çalışmada yukarıda sayılan dört uygulamayı kapsayan literatür bilgilerine yer verilmiştir.

Tedarik ve Seçim

Tedarik, yapılan iş analizi sonucunda ortaya çıkan iş gereklerine uygun bireylerden oluşan bir aday havuzunun oluşturulmasıdır. Örgütte çalışmaya istekli olan bu bireylerin oluşturduğu havuz içerisinde belirli adayların işe alınmak üzere tercih edilmesi ise işgören seçimi olarak adlandırılmaktadır (Öge, 2011: 45).

Tedarik ve seçim süreci insan kaynakları planlama çalışması sonucu işgören ihtiyacının belirlenmesiyle başlar. İnsan kaynakları yönetimi tarafından bu noktada ilk olarak yapılacak çalışma, iş analizi yaparak iş tanımını ve iş gereklerinin belirlenmesidir. İş tanımı, çalışanın yapacağı işin detaylı bir açıklaması, iş gerekleri ise bu işi başarıyla yerine getirebilmek için çalışanda bulunması gereken özelliklerdir (Köklü, 2018: 129-130).

İşgören tedarik ve seçim sürecinin başarısı için belirli kriterlerin sağlanması önerilmektedir. Söz konusu kriterler şu şekilde özetlenebilir: **Tutarlılık**, tedarik ve seçimde adaylar arasında eşitliğin sağlanması tüm adayların standart uygulamalarla muhatap olması, **İş tanımları**, iş görüşmesine çerçeve oluşturması ve yapacakları görevlerin adaylara tanıtımı için iş tanımlarının yapılması, **İşle ilgili**, adayların sahip olması gereken özelliklerin, kendilerinden istenen belgelerin ve iş görüşmesinde yöneltilen soruların işle ilgili olması, **Performansla bağlantılı olma**, tedarik ve seçim sürecindeki tüm kararların adayın gelecekteki performansı öngörülerek verilmesi, **Adayların algılamaları**, adayların başvuru sürecindeki uygulamaların adil olduğu ve sürecin profesyonel bir şekilde yönetildiği şeklinde algıya sahip olmalarının sağlanması, **Yasalara uygunluk**, işe alım sürecinde tüm uygulamaların yasal çerçevede yürütülmesidir (Barutçugil, 2004: 259).

Eğitim ve Geliştirme

Çalışanları dikkatli bir şekilde seçmek, yüksek performansa sahip olacaklarını garanti etmeyeceği gibi yüksek potansiyele sahip çalışanlar bile ne yapacaklarını ve nasıl yapacaklarını bilmezlerse işlerinde başarılı olamayacaklardır (Dessler, 2014:185). Çalışanlarına eğitim fırsatları sunan, kişisel ve mesleki gelişimleri için destek sağlayan örgütler bu işlevler aracılığıyla çalışanların bağlılığını kazanacak ve rekabet üstünlüğü sağlayacaktır (Bayat, 2008: 85).

Örgütte ihtiyaç duyulan bilgi ve becerilerin elde edilmesi ve çalışanların potansiyellerinin tümünü işlerine aktarabilmelerine imkan sağlayacak eğitim ve kariyer geliştirmeye yönelik kararların tümü eğitim ve geliştirme faaliyeti olarak ele alınır (Barutçugil, 2004: 61). Eğitimin amacı çalışanlara işlerini yaparken ihtiyaç duydukları becerileri kazandırmaktır (Dessler, 2014: 187). Eğitim ve geliştirme Aktar ve Pangil (2018: 613) tarafından örgütsel hedeflere ulaşma yolunda çalışanların daha yüksek performans sergileyebilmeleri için uygun beceri ve yetenek geliştirmeye yönelik örgütsel yatırım olarak tanımlanmaktadır.

Eğitim ve geliştirme konusunda bir bakış açısı eğitimin bugüne ait, geliştirmenin ise geleceğe dönük (Okakın 2008: 3) olduğu görüşünderken, bir diğeri eğitimin geliştirmeyi de kapsayacak şekilde daha genel bir kavram olduğu ve geliştirmenin belirli bir alanda donanımlı bir çalışanın diğer alanlarda da yetkin hale gelmesini ifade ettiği görüşünder (Ülgen ve Mirze, 2004: 294). Özetle eğitim çalışanın mevcut faaliyetlerini başarıyla yerine getirebilmesi için gerekli bilgileri edinmesini, geliştirme ise sürekli bir faaliyet olarak çalışanın mevcut görevlerini daha iyi yapmasının sağlanması ve gelecekteki işlere hazırlanmasını ifade etmektedir (Muradova, 2009: 76).

Ücret Yönetimi ve Ödüllendirme

Ücret en genel ifadesiyle emeğin üretime katkısı karşılığında ödenen bedel olarak tanımlanmaktadır. Burada emekten kastedilen hem kas gücü hem de zihin gücünün kullanımınıdır (Kahraman, 2003:2). Ücretin diğer insan kaynakları uygulamalarından ayrılan yönü ise kanunlarla güvence altına alınmış olmasıdır. Anayasada (Madde 55) emeğin karşılığı olarak ifade edilen ücret, iş kanununda “*Genel anlamda ücret bir kimseye bir iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve para ile ödenen tutardır*” (4857 Sayılı İş Kanunu Madde 32) şeklinde tanımlanmaktadır.

Günümüzde örgütler, nitelikli insan kaynağını elde etme ve elde tutmayı sağlayacak şekilde bir ücretlendirme ve ödüllendirme sistemi uygulamaya çalışmaktadırlar. Çünkü nitelikli işgücünün bir örgütü tercih etmesinde o örgütün ücret ve ödüllendirme sistemi önemli bir belirleyici olarak görülmektedir (Barutçugil, 2004: 443). Bir diğer ifadeyle nitelikli çalışanları bünyesinde tutmak için örgütler ücret yönetimine gereken önemi vermelidir. Ücret yönetimi örgüt ve çalışanlar olmak üzere her iki tarafında beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak bir ücret sisteminin kurulmasını ve işletilmesini sağlamaya yönelik çalışmaları yürüten bir insan kaynakları yönetimi işlevidir (Öztürk, 2010: 5). Bu çerçevede ücretlendirmenin piyasa ücret düzeyi, iş değerlemesi ve performans değerlendirmesine dayalı olarak yapılması önerilmektedir (Ergül, 2006: 93-94).

Ödüllendirme ise kendilerinden beklenen davranışları sergileyen çalışanlara sosyal ya da parasal ödüllerin sunulmasıdır. Çalışanın takdir edilmesi, örgütte kabul görmesi, terfi ettirilmesi ve diğer olumlu geribildirimlerin sağlanması gibi sonuçlar sosyal ödüller, ücret artışı, prim ve ikramiyeler de parasal ödüller olarak sıralanmaktadır (Barutçugil, 2004: 453).

Performans Değerlendirme

Performans, çalışanların yerine getirmekle yükümlü oldukları görevleri ve sorumlulukları başarılı bir şekilde icra etmesi ve belirlenen amaçlara ulaşma derecesidir (Yılmaz, 2018) Performans değerlendirme ise, bireylerin işte elde ettiği başarılarını, tutum ve davranışlarını ve örgütün başarısına katkılarını değerlendiren bir ölçüm aracıdır. Çalışanların başarı düzeyinin belirlenmesi ve daha başarılı olması için gerekli çalışmaların yapılması performans değerlendirme süreci içerisinde ele alınmaktadır (Şahin ve Çalışkan, 2018: 118).

Çalışan açısından düşünüldüğünde ise performans değerlendirme sonuçları bir yol gösterici olarak görülmektedir. Bu sonuçlara bakarak kişinin güçlü ve zayıf yönlerinin farkına varması ve kariyer planlaması yaparken göz önünde bulundurması önerilmektedir (Okakin 2008: 3).

Performans değerlendirmede nihai amaç çalışanın performansını artırmaktır (Soran vd. 2016: 3). Performans değerlendirme, yürütülen faaliyetlerden daha iyi sonuç almak için performans verilerinin toplanması, işlenmesi ve değerlendirilerek geri bildirimde bulunulmasını içerir. Performans değerlendirme aynı zamanda eğitim ve geliştirme, ücret yönetimi ve ödüllendirme gibi diğer insan kaynakları uygulamaları için veri üretmektedir (Palmer ve Winters, 1993:66). Bir diğer ifadeyle performans değerlendirme sonucunda, hangi noktalarda eğitim ve geliştirme programlarına ihtiyaç olduğu, terfi edecek çalışanların kimler olacağı, hangi çalışana ne kadar ücret verileceği gibi konular performans değerlendirme sonucu ortaya çıkan bulgulara dayalı olarak açıklığa kavuşacaktır. Dolayısıyla bu süreçte en önemli husus değerlendirmenin objektif bir şekilde yapılmasıdır.

Örgütsel Sinizm

Sinizm kavramını ele almadan önce genel olarak ‘sinizm’ ve ‘sinik’ ifadelerine değinmek uygun olacaktır. İnsanların güvenilmez oldukları ve daima kendi çıkarlarını gözetecekleri yönünde bir inanca sahip olmak ‘sinizm’, bu inanca sahip bireyler de “sinik” olarak adlandırılmaktadır (Erdost vd. 2007: 514).

Bir kişilik özelliği olarak görülen sinizm (Eaton, 2000) genel olarak, bir kişiye, gruba, ideolojiye, sosyal kuruma yönelik negatif duygular, güven duymama ve hayal kırıklığı ile karakterize edilen bir tutum olarak tanımlanmaktadır (Andersson ve Bateman, 1997). Örgütsel sinizm ise, örgüt içerisinde bireyi hayal kırıklığına uğratan bazı uygulamalara tepki olarak gelişen öğrenilmiş bir tutum olarak değerlendirilmekte (Wilkerson vd., 2008: 2274) ve kişinin üyesi olduğu örgütün dürüstlükten yoksun olduğuna dair inanç, örgüte karşı olumsuz duygular besleme ve bu inanç ve duygularla örgütüne karşı aşağılayıcı ve eleştirel tutum takınma eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Dean vd. 1998: 345).

Örgütsel sinizm, umutsuzluk ve hayal kırıklığı ile kendini gösteren, örgüte, yöneticilere ve örgütteki diğer bireylere karşı alaycı, küçümseyici tutum ve güvensizliği ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Andersson, 1996: 1395). İnsanların davranışlarının samimi ve iyi niyetli olduğuna inanmama durumu sinizmin tanımlayıcı özelliğidir (Stanley vd., 2005: 452). Bu nedenle çalışanlar lehine olabilecek uygulamalar bile örgütün eylemlerini ve değerlerini eleştirel gözle takip eden sinik bireyler tarafından (Bedeian, 2007: 11), sorgulanmakta ve sonuçlarına dair karamsar tutumlar sergilenmektedir (Abraham, 2000: 270).

Örgütsel Sinizmin Boyutları

Örgütsel sinizm bilişsel, duygusal ve davranışsal boyut olmak üzere üç boyutlu bir yapı olarak ele alınmaktadır.

Bilişsel (İnanç) Boyut: Örgütteki bireyler tarafından örgütün uygulamalarının dürüstlükten yoksun olduğuna dair inancını ifade etmektedir (Dean vd., 1998: 348). Sinik bireyler uygulamaların açıklananın dışında bazı gizli sebeplerinin olduğunu düşünmekte ve bundan dolayı da açıklanan gerekçelere inanmama eğilimindedirler (Brandes ve Das, 2006: 237).

Duygusal Boyut: Örgüte ve yöneticilere karşı nefret, kızgınlık ve utanç duyma gibi güçlü negatif duyguların belirgin bir şekilde ortaya çıktığı boyuttur (Abraham, 2000: 269). Bu durumda sinik özellik gösteren bireylerin, örgüte karşı saygısız ve öfkeli olabilecekleri ve örgütlerini düşündüklerinde acı, nefret ve utanç duyabilecekleri ifade edilmektedir (Dean vd. 1998: 346).

Davranışsal Boyut: Üçüncü boyut örgüte ve yöneticilere karşı negatif inanç ve duyguların davranışa yansıdığı ve dışardan gözlemlenebilen yönüdür. Bu aşamada sinik bireyler örgütün dürüstlük ve samimiyetten yoksun olduğunu dillendirmekte ve mizah yoluyla da olsa bireylerin davranışlarına yansıdığı görülmektedir. Örgütün geleceğine ilişkin karamsar ifadeler kullanma gibi negatif davranışlar yanında vücut diline yansıyan imalı bakış ve gülüşmeler de sinik davranışlar olarak değerlendirilmektedir (Dean vd., 1998: 346).

İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Örgütsel Sinizm İlişkisi

Örgütsel sinizmin fark edilmesi ve etkin bir şekilde yönetilmesi örgütsel başarı için önemli görülürken, varlığının tespit edilememesi örgütsel başarının önündeki bir engel olarak görülmektedir. Dolayısıyla örgütsel sinizm bütün yönleriyle ele alınması ve etkin bir şekilde yönetilmesi yönünde yapılacak çalışmaların stratejik öneme sahip olduğu belirtilmektedir (Burak, 2022: 68).

Örgütlerde ücret ve ödüllendirme, eğitim ve geliştirme, performans değerlendirme gibi insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkin ve adil bir şekilde yapılandırılması ve icra edilmesi çalışanların işlerine karşı tutum ve iş performansları bakımından önemli görülmektedir (Bayramlık vd. 2015: 159). Çalışanların örgütlerinden beklentileri karşılandığında onların motivasyonları artarken, örgüt ya da yöneticiler hakkında olumsuz düşünceleri ve uygulamalarının adaletsiz olduğu yönündeki algıları örgüte karşı olumsuz tutum ve davranışlar geliştirmelerine neden olmaktadır (Yörük ve Bal, 2019:

1299). Sinizm, örgüte karşı olumsuz tutumlara yol açtığı için, çalışanların ve dolayısıyla örgütlerin amaçlarına ulaşmasını engellemektedir (Kaya vd., 2014: 55).

Bireylerin üyesi buldukları örgüt ve yönetime karşı olumsuz tutumlarını ifade eden örgütsel sinizm, iyi niyet, adalet ve dürüstlük gibi beklentilerin karşılanmaması durumunda ortaya çıkmaktadır (Brandes vd., 1999: 4). Özetle ifade edecek olursak örgütten beklentilerin karşılanmamış olması örgütsel sinizmin temel bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır (Reichers vd., 1997). Bu doğrultuda Atıkbay ve Öner (2020) tarafından yürütülen çalışmada da insan kaynakları uygulamalarının başarılı bir şekilde uygulanmasıyla örgütsel sinizmin azalmasına zemin hazırlanmış olacağı ifade edilmektedir.

Aşağıda bu çalışmada ele alınan her bir insan kaynakları uygulamaları ile örgütsel sinizm ilişkisine yönelik literatür bilgilerine yer verilmiştir.

İşgören Tedarik ve Seçimi ile Örgütsel Sinizm İlişkisi

Çalışanlara her konuda fırsat eşitliği sağlanması ve kayırmacılıktan uzak durulması sinizm düzeyini düşürecektir (Yazıcıoğlu ve Gençler, 2017: 115). Buna göre işe alım ve yerleştirme sürecinde kayırmacı davranışlar sergilenmemesi ve tüm adaylara fırsat eşitliği sunulmasıyla örgütsel sinizm düzeyinin düşük olacağı ifade edilebilir.

Nispeten genç yaştaki çalışanların daha fazla sinizm yaşadıkları yönündeki araştırma sonuçlarına dayanarak işe yeni başlayan çalışanların işleriyle ilgili gerçekçi beklentilere sahip olmalarının sağlanması ve aidiyet duygusu kazandırılmasıyla sinizm düzeylerinin düşürülebileceği ifade edilmektedir (Gün ve Atanur Baskan, 2017: 15).

Eğitim ve Geliştirme ile Örgütsel Sinizm İlişkisi

Diğer bütün uygulamalarda olduğu gibi insan kaynakları yönetimi uygulamalarında da çalışanlara fırsat eşitliği sağlanması önemlidir. Birey veya grup ayrımı yapılmamalıdır. Çalışanların tümünün aynı bilgi ve becerilere sahip olmadığı ve kavrama yeteneklerinin farklı olduğunun bilincinde olmak gerekir. Bununla birlikte söz konusu bu farklılıkların bir ayrımcılık sebebi olmaması gerektiği gözden kaçırılmamalıdır (Yıldız, 2014: 221). Örgüt içerisinde yürütülen eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin örgütsel sinizm üzerinde negatif yönlü bir etkisinin bulunduğu, eğitim ve geliştirme faaliyetlerine ağırlık verilerek örgütsel sinizm düzeyinin düşürülebileceği ifade edilmektedir (Örücü ve Karataş, 2018).

Ücret Yönetimi ve Ödüllendirme ile Örgütsel Sinizm İlişkisi

Terfi ve ödüllendirme sistemlerinin objektif bir şekilde işletilmesi sonucu çalışanların adalet alguları yükselirken sinizm düzeylerinin düşeceği düşünülmektedir (Yazıcıoğlu ve Gençler, 2017: 115). Yüksek ücret veren işletmelerin daha nitelikli iş gücünü örgütte tutabileceği düşünülmektedir. Ancak bu durum her zaman çalışanların daha mutlu ve verimli olacakları anlamına gelmemektedir (Okakin 2008: 4). Dolayısıyla makul bir ücret düzeyi sunan örgütlerin mutlu ve verimli çalışanlara sahip olması yanında bu çalışanların sinizm düzeylerinin de düşük olacağı düşünülmektedir.

Performans Değerlendirme ve Sinizm İlişkisi

Performans değerlendirme doğru şekilde yapılmazsa örgütsel sinizmin ortaya çıkacağı (Kayapalı Yıldırım ve Karabey, 2017: 569) ve performans değerlendirme sonuçlarından duyulan memnuniyetsizliğin örgütsel sinizm düzeyini artıracığı (Demiral, 2016: 60), performans değerlendirmede objektif kriterlerin esas alınmasıyla örgütsel adalet algısının yükseleceği ve sinizm düzeyinin düşeceği ifade edilmektedir (Yazıcıoğlu ve Gençler, 2017: 115).

Performans değerlendirme ve bunun sonucunda sağlanan geribildirimle çalışanların hangi alanlarda yeterli olduğu, hangi alanlarda kendilerini geliştirmeleri gerektiği konusunda bilgi sahibi olma yanında aldığı geribildirimle kendilerine değer verildiği hissine sahip olması dolayısıyla (Yalçınsoy ve Sıgı, 2022: 151) sinizm düzeyinin düşmesi beklenmektedir. Bununla birlikte performansın yükselmesiyle sinizm düzeyinin düşeceği, performansın düşmesiyle sinizm düzeyinin yükseleceği ifade edilmektedir (Akdemir vd., 2016: 129).

Yukarda sunulan literatür bilgilerinden hareketle aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H₁ Tedarik ve seçim bilişsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₂ Tedarik ve seçim duygusal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₃ Tedarik ve seçim davranışsal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₄ Eğitim ve geliştirme bilişsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₅ Eğitim ve geliştirme duygusal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₆ Eğitim ve geliştirme davranışsal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₇ Ücret yönetimi ve ödüllendirme bilişsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₈ Ücret yönetimi ve ödüllendirme duygusal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

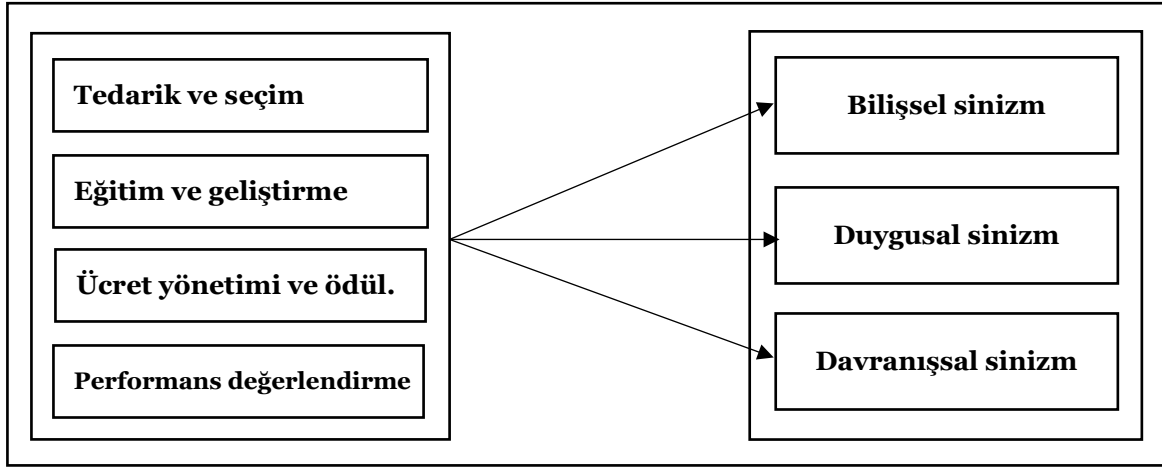
H₉ Ücret yönetimi ve ödüllendirme davranışsal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₁₀ Performans değerlendirme bilişsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₁₁ Performans değerlendirme duygusal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₁₂ Performans değerlendirme davranışsal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Yukarda sıralanan hipotezler çerçevesinde oluşturulan araştırma modeli Görsel 1'de sunulmaktadır.

Görsel 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın Yöntemi ve Uygulama

Araştırma verileri anket formu aracılığıyla elde edilmiştir. Veri toplama araçları ve örnekleme ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veriler anket formu aracılığıyla elde edilmiştir. Üç bölümden oluşan anket formunda, ilk olarak İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Ölçeği, ikinci olarak Örgütsel Sinizm Ölçeği ve son olarak katılımcıların kişisel bilgilerine yönelik demografik bilgi formu yer almaktadır.

Örgütlerin insan kaynakları uygulamalarının çalışan algısı Khatri (2000) tarafından geliştirilmiş ve Tsaur ve Lin (2004)'in çalışmalarında kullanılmış olan 4 boyutlu ölçekle ölçülmüştür. Dört boyutlu ölçekte, 3 ifade işe alma ve seçim, 5 ifade eğitim ve geliştirme, 4 ifade ödemeler ve faydalar, 3 ifade performans değerlendirmeye yönelik olmak üzere toplam 15 ifade yer almaktadır. Ölçekte 'Çalıştığım kurum yeni çalışan seçiminde genellikle bilgi testleri, kişilik testleri gibi testler uygular', 'Çalıştığım kurumun ücret ve ödemeleri beklentilerimi karşılar' şeklinde ifadeler bulunmaktadır.

İkinci olarak örgütsel sinizmi ölçmek için Brandes (1997) tarafından geliştirilen 14 ifadeli ölçeğin Brandes ve arkadaşları (1999) tarafından 13 ifadeye indirilmiş formu kullanılmıştır. Ölçekte 5'i bilişsel, 4'ü duygusal ve 4'ü davranışsal sinizm boyutuna ait olmak üzere 13 ifade bulunmaktadır. 'Çalıştığım kurumda, söylenenler ile yapılanların farklı olduğuna inanıyorum', 'Çalıştığım kurumu düşündükçe içimi bir endişe duygusu kaplar' gibi ifadeler yer almaktadır. Ankette katılımcıların değerlendirmeleri '1- kesinlikle katılmıyorum' ile '5 - kesinlikle katılıyorum' arasında derecelendirme yapılacak şekilde 5'li Likert ölçek ile alınmıştır. Anket formunda son olarak yaş, cinsiyet, medeni durum ve çalışma yılı olmak üzere dört sorudan oluşan demografik bilgi formu yer almaktadır.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örneklemini özel sektör çalışanları oluşturmaktadır³. İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarını konu alan bir çalışma için özel sektör çalışanları örnekleminin daha uygun olacağı düşüncesi örneklem seçiminde belirleyici olmuştur. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılan çalışmada, anket formu araştırmacılar tarafından online platformlarda özel sektör çalışanlarının katılımı talebiyle paylaşılmış ve çalışma gönüllülük esasına göre katılan 352 kişiden elde edilen verilerle yürütülmüştür. Örneklem büyüklüğü hesaplanmasında ifade sayısı ile toplanan veri sayısı oranı dikkate alınmıştır. Örneklem büyüklüğünün ifade sayısının 10 katı (10:1) kadar olmasının yeterli olacağı ifade edilmektedir (Kline, 1994; Jöreskog ve Sörbom, 1996). Çalışmada 352 veri toplanmış olup, kullanılan her iki ölçekte toplam 28 ifade yer aldığı için, 10 katına karşılık gelen 280 üzeri veri elde edilmesiyle yeterli örneklem düzeyine ulaşıldığı değerlendirilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik özellikler	Frekans	%
Yaş	18-24	39
	25-34	166
	35-45	111
	45-+	36
Cinsiyet	Kadın	79
	Erkek	273
Medeni durum	Evli	191
	Bekar	161
Çalışma yılı	1-5	82
	6-10	86
	11-15	89
	16-20	51
	20-25	25
	25-+	19

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS ve LISREL programları kullanılmıştır. Kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliklerini tespit etmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeklerin güvenilirlikleri ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı (α) ile belirlenmiştir. Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi için korelasyon analizi ve araştırma hipotezlerinin test edilmesi için çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Çalışmada doğrulayıcı faktör analizi LISREL programı aracılığıyla gerçekleştirilirken frekans analizleri, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizleri için SPSS programı kullanılmıştır.

³ Çalışmanın etik yönden uygunluğu Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığının E.88656144-000-2100340436 evrak sayılı 10.12.2021 tarih ve 19 sayılı oturumunda alınan 242 no'lu kararı ile onaylanmıştır.

Veri Toplama Araçlarının Geçerlilik ve Güvenilirliği

Araştırmanın bağımsız değişkeni insan kaynakları yönetimi uygulamaları ve bağımlı değişken örgütsel sinizm ölçekleri için doğrulayıcı faktör analizi ile yapı geçerlilikleri test edilmiştir. Geçerlilik ve güvenilirlikleri test edilmiş ölçeklerin keşfedici faktör analizi yerine doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmesi uygun görülmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 323). Bu çalışmada kullanılan ölçekler daha önce geçerlilik ve güvenilirlik açısından sınanmış ve çeşitli çalışmalarda kullanılmış ölçekler olduğu için yapı geçerliliklerini tespit etmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi'ne (DFA) tabi tutulmuştur.

Doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri ve referans değerler tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Uyum İyiliği Değerleri ve Referans Değerler

	İKY Uygulamaları	Örgütsel Sinizm	Kabul edilebilir değerler*	İyi uyum değerleri*
X ² /df	2.24	2,47	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$
NFI	0,98	0,98	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$
NNFI (TLI)	0,99	0,98	$0,95 \leq NNFI \leq 0,97$	$0,97 \leq NNFI \leq 1,00$
CFI	0,99	0,99	$0,95 \leq CFI \leq 0,97$	$0,97 \leq CFI \leq 1,00$
GFI	0,93	0,94	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$
AGFI	0,90	0,91	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$
SRMR	0,028	0,047	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$	$0 \leq SRMR \leq 0,05$
RMSEA	0,060	0,065	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$

X²/df: ki-kare istatistiğinin serbestlik derecesine oranı, NFI: Normlaştırılmış uyum indeksi, NNFI: Normlaştırılmamış uyum indeksi, CFI: Karşılaştırmalı uyum indeksi, GFI: Uyum iyiliği indeksi, AGFI: Düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi, SRMR: Standartlaştırılmış ortalama hataların karekökü, RMSEA: Kök ortalama kare yaklaşım hatası.

*Kaynak: Schermelleh-Engel, vd., (2003).

Araştırma değişkenlerine ait ölçeklerin doğrulayıcı faktör analizine ilişkin uyum iyiliği değerleri, iyi uyum ve kabul edilebilir uyum referans değerleri aralığında olduğu için geçerli ölçekler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Faktör analizi ile geçerlilikleri test edilen ölçeklerin daha sonra güvenilirlikleri test edilmiş ve güvenilirlik katsayıları İKY uygulamaları için ,93 örgütsel sinizm ölçeği için ,93 iken İKY uygulamalarının alt boyutları olan tedarik ve seçim ,73, eğitim ve geliştirme ,93, ücret yönetimi ve ödüllendirme ,79 ve performans değerlendirme ,89 olarak tespit edilmiştir. Son olarak örgütsel sinizmin alt boyutlarına ait güvenilirlik katsayıları, bilişsel sinizm ,86, duygusal sinizm ,93, davranışsal sinizm ,85 olarak tespit edilmiştir.

Güvenirlik katsayılarının ,70 ve üzeri olması durumunda ölçeklerin güvenilir ölçekler olduğu düşünülmektedir (Hair vd., 1995). Güvenirlik analizi sonuçları itibariyle ölçeklerin güvenilir ölçekler olduğu sonucuna varılmıştır.

Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Analizlere geçmeden önce uç değer ve kayıp veri analizleri yapılarak veri seti korelasyon ve regresyon analizi için uygun hale getirilmiştir. Daha sonra verilerin normal dağılım sağlayıp sağlamadığını anlamak için normallik testi yapılmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerleri tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Çarpıklık Ve Basıklık Değerleri

Değişken	Çarpıklık	Basıklık
1. Tedarik ve seçim	,498	-,609
2. Eğitim ve geliştirme	,669	-,759
3. Ücret yönetimi ve ödüllendirme	,721	-,247
4. Performans değerlendirme	,543	-,839
5. Bilişsel sinizm	-,513	-,439
6. Duygusal sinizm	-,200	-,1230
7. Davranışsal sinizm	-,222	-,787

Normallik testi ile George ve Mallery (2010) ve George (2011) tarafından önerildiği şekilde çarpıklık (Skewnes) – basıklık (Kurtosis) değerlerinin +2 ile -2 değerleri arasında olması dolayısıyla normallik varsayımı sağlanmış olduğu düşünülmektedir. Çarpıklık, basıklık değerlerinden hareketle parametrik testlerin uygulanabileceği sonucuna varılmış ve regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Analizler yapılırken ilk olarak, ölçeklerin ortalama, standart sapma değerleri ve araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi için korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Bunlara ilişkin sonuçlar tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	Ort.	Std. S.	1	2	3	4	5	6	7
1. Tedarik ve seçim	2,4545	1,07005	1						
2. Eğitim - geliştirme	2,2528	1,21858	,805**	1					
3. Ücret y. ve ödüllendirme	2,1967	,99205	,625**	,640**	1				
4. Performans değ.	2,4053	1,25451	,650**	,688**	,710**	1			
5. Bilişsel sinizm	3,5295	1,01691	-,487**	-,468**	-,612**	-,527**	1		
6. Duygusal sinizm	3,2649	1,33465	-,555**	-,459**	-,663**	-,532**	,690**	1	
7. Davranışsal sinizm	3,3999	1,06906	-,467**	-,451**	-,546**	-,399**	,542**	,665**	1

**p<,01

Tablo incelendiğinde insan kaynakları yönetimi uygulamalarıyla örgütsel sinizm ve alt boyutları arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre insan kaynakları yönetimi uygulamalarına ilişkin çalışanların algılamaları olumlu yönde ise örgüte ve yönetime karşı sinik tutum geliştirme düzeyi düşmektedir. Bir diğer bakış açısıyla insan kaynakları yönetimi uygulamalarına ilişkin çalışan algıları negatif olduğunda sinik tutum geliştirme durumu daha yüksek olmaktadır.

Araştırma değişkenleri arasında 0,10 - 0,30 arası ilişki katsayıları zayıf, 0,30 ile 0,50 arasındakiler orta ve 0,50'nin üzerinde olanlar yüksek korelasyon olarak değerlendirilmektedir (Eiser ve Morse, 2001; Varni vd., 2001). Buna göre, insan kaynakları yönetimi uygulamalarından tedarik ve seçim ile bilişsel sinizm arasında negatif yönlü ve (r=-,487) orta düzeyde, duygusal sinizm arasında negatif yönlü (r=-,555) yüksek düzeyde, duygusal sinizm arasında (r=-,467) negatif yönlü orta düzeyde ilişki

bulunmaktadır. Eğitim ve geliştirme ile bilişsel sinizm arasında negatif yönlü ($r=-,468$) orta düzeyde, duygusal sinizm arasında negatif yönlü ($r=-,459$) orta düzeyde, duygusal sinizm arasında negatif yönlü ($r=-,451$) orta düzeyde ilişki bulunmaktadır. Ücret yönetimi ve ödüllendirme ile bilişsel sinizm arasında negatif yönlü ve ($r=-,612$) yüksek düzeyde, duygusal sinizm arasında negatif yönlü ($r=-,663$) yüksek düzeyde, duygusal sinizm arasında ($r=-,546$) negatif yönlü yüksek düzeyde ilişki bulunmaktadır. Son olarak performans değerlendirme ile bilişsel sinizm arasında negatif yönlü ve ($r=-,527$) yüksek düzeyde, duygusal sinizm arasında negatif yönlü ($r=-,532$) yüksek düzeyde, duygusal sinizm arasında ($r=-,399$) negatif yönlü orta düzeyde ilişki bulunmaktadır. Korelasyon analizinden elde edilen bulguların tümü değerlendirildiğinde araştırma değişkenleri arasında anlamlı ve orta/yüksek düzeyde ($p<,01$) ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerinin test edilmesi için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bu aşamada bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyona işaret eden çoklu eşdoğrusallık problemi bulunup bulunmadığına bakılmıştır. Bir değişkenin Variance-inflating factor (VIF) değeri, 10 ve üzeri (bu değer korelasyon katsayısı olarak 0,90 ve üzerine denk gelmektedir) olduğunda bu değişkenin yüksek derecede esdoğrusal olduğu ifade edilmektedir (Gujarati, 1995: 362). Bu doğrultuda VIF değerleri incelendiğinde çoklu eşdoğrusallık problemi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın bağımsız değişkeni olan insan kaynakları yönetimi uygulamalarının boyutları olan tedarik ve seçim, eğitim ve geliştirme, ücret yönetimi ve ödüllendirme, performans değerlendirme ile bağımlı değişken örgütsel sinizmin alt boyutları arasındaki etkileşim ele alınmış ve literatür bilgileri ışığında oluşturulmuş olan araştırma hipotezlerinin test edilmesi amacıyla çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizi bulguları tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5. İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Ve Örgütsel Sinizme İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	Bilişsel sinizm			Duygusal sinizm			Davranışsal sinizm		
	Beta	t	Sig.	Beta	t	Sig.	Beta	t	Sig.
Tedarik ve seçim	-,138	-1,898	,059	-,166	-2,445	,015	-,181	-2,358	,019
Eğitim ve geliştir.	,020	,264	,792	-,094	-1,322	,187	-,084	-1,050	,294
Ücret ve ödül.	-,441	-7,054	,000	-,492	-8,398	,000	-,444	-6,701	,000
Performans değ.	-,138	-2,088	,038	-,010	-,156	,876	,092	1,315	,189
F		57,993			78,491			42,436	
F Sig.		,000			,000			,000	
R		,633			,689			,573	
R ²		,401			,475			,328	
Adj. R ²		,394			,469			,321	

Tabloda insan kaynakları uygulamalarının örgütsel sinizm üzerine etkilerine yönelik çoklu regresyon analizine ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre insan kaynakları uygulamalarından tedarik ve seçimin bilişsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı, duygusal $\beta=-,166$, $t(-2,445)$, ($p< .05$) ve davranışsal $\beta=-,181$, $t(-2,358)$, ($p< .05$) sinizm üzerinde anlamlı ve negatif yönlü etkisinin bulunduğu görülmektedir.

İnsan kaynakları uygulamalarından eğitim ve geliştirmenin örgütsel sinizm boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Modelde insan kaynakları uygulamalarının üçüncüsü olan ücret yönetimi ve ödüllendirmenin örgütsel sinizmin bilişsel boyutu $\beta=-,441$, $t(-7,054)$, ($p < .001$), duygusal boyutu $\beta=-,492$, $t(-8,398)$, ($p < .001$) ve davranışsal boyutu $\beta=-,444$, $t(-6,701)$, ($p < .001$) üzerinde anlamlı ve negatif yönlü etkilerinin bulunduğu görülmektedir.

Son olarak insan kaynakları uygulamalarından performans değerlendirmenin örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde $\beta=-,138$, $t(-2,088)$, ($p < .05$) anlamlı ve negatif yönlü etkisi bulunurken, duygusal ve davranışsal sinizm üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Modelde düzeltilmiş R^2 değerlerinden hareketle insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel sinizm boyutlarından bilişsel sinizmde meydana gelen değişimin yaklaşık %40'ını, duygusal sinizmdeki değişimin %47'sini ve davranışsal değişimin %32'sini açıkladığı görülmektedir. Araştırma hipotezlerinin desteklenme ve desteklenmeme durumlarının özeti Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6. Hipotez testi

H ₁ Tedarik ve seçim bilişsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir	Destenlenmedi
H ₂ Tedarik ve seçim duygusal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir	Desteklendi
H ₃ Tedarik ve seçim davranışsal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir	Desteklendi
H ₄ Eğitim ve geliştirme bilişsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir	Destenlenmedi
H ₅ Eğitim ve geliştirme duygusal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.	Destenlenmedi
H ₆ Eğitim ve geliştirme davranışsal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir	Destenlenmedi
H ₇ Ücret yönetimi ve ödüllendirme bilişsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.	Desteklendi
H ₈ Ücret yönetimi ve ödüllendirme duygusal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.	Desteklendi
H ₉ Ücret yönetimi ve ödüllendirme davranışsal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.	Desteklendi
H ₁₀ Performans değerlendirme bilişsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.	Desteklendi
H ₁₁ Performans değerlendirme duygusal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir	Destenlenmedi
H ₁₂ Performans değerlendirme davranışsal sinizm üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir	Destenlenmedi

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel sinizm üzerindeki etkilerini belirlemektir. Bu çalışmada insan kaynakları yönetimi uygulamaları tedarik ve seçim, eğitim ve geliştirme, ücret yönetimi ve ödüllendirme, performans değerlendirme olmak üzere dört boyutta, örgütsel sinizm ise bilişsel, duygusal ve davranışsal sinizm olmak üzere üç boyutta ele alınmıştır.

Çoklu regresyon analizinden elde edilen bulgulara göre insan kaynakları yönetimi uygulamalarının belirli örgütsel sinizm boyutları üzerinde etkileri bulunmaktadır. Buna göre tedarik ve seçim uygulamalarının örgütsel sinizmin duygusal ve davranışsal boyutları üzerinde anlamlı ve negatif yönlü bir etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. İşe yeni başlayan genç çalışanların daha fazla sinizm yaşadıkları, bunun önüne geçebilmek için de çalışanların işe ilişkin gerçekçi beklentilere sahip olmaları yönünde açık bilgilendirme yapılması ve aidiyet duygusu kazandırılması önerilmektedir (Gün ve Atanur Başkan, 2017:15). Ayrıca çalışanlara fırsat eşitliği sağlanması ve kayırmacılıktan uzak durulmasıyla sinizm düzeyinin düşürülebileceği ifade edilmektedir (Yazıcıoğlu ve Gençer, 2017: 115). Dolayısıyla

tedarik ve seçim sürecinde kayırmacı davranışlardan uzak durulması, iş gereklerine uygun çalışan temini yoluna gidilmesi ve adaylara fırsat eşitliği sağlanmasıyla tedarik ve seçim sürecinin örgütsel sinizme yol açan bir uygulama olmaktan çıkarılabileceği düşünülmektedir.

Regresyon analizinden elde edilen ikinci bulgu insan kaynakları uygulamalarından eğitim ve geliştirmenin örgütsel sinizm boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı yönündedir. Bu bulgu Örucü ve Karataş (2018) tarafından yürütülen örgütte eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin örgütsel sinizm üzerinde negatif yönlü bir etkisinin bulunduğu yönünde sonuç bildiren çalışmanın bulgularından farklılaşmaktadır.

Ücret yönetimi ve ödüllendirmenin örgütsel sinizmin üç boyutu üzerinde de negatif yönlü etkisi bulunduğu görülmektedir. Buradan hareketle ücretlerin çalışan beklentilerini karşılayacak düzeyde olması, terfilerin kıdeme ve performansa dayalı olarak yapılması ve çalışanların özlük hakları programının tatmin edici düzeyde olmasıyla birlikte örgütsel sinizm düzeyinin düşeceği anlaşılmaktadır. Yazıcıoğlu ve Gençler (2017: 115) tarafından bu araştırma bulgularını destekler nitelikte terfi ve ödüllendirme sistemlerinde objektif kriterler belirlenmesi çalışanlara fırsat eşitliği sağlanması çalışma huzurunu bozacak ve kayırmacı davranışlardan uzak durulmasıyla örgütsel adalet algısının yükseleceği ve sinizm düzeyinin düşeceği ifade edilmektedir.

Son olarak insan kaynakları uygulamalarından performans değerlendirmenin de örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu görülmektedir. Performans değerlendirme doğru şekilde yapılmazsa örgütsel sinizmin ortaya çıkacağı (Kayapalı Yıldırım ve Karabey, 2017: 569) ve performans değerlendirme sonuçlarından duyulan memnuniyetsizliğin örgütsel sinizm düzeyini artıracığı (Demiral, 2016: 60) performans değerlendirmede objektif kriterlerin esas alınmasıyla örgütsel adalet algısının yükseleceği ve sinizm düzeyinin düşeceği (Yazıcıoğlu ve Gençler, 2017: 115) yönündeki ifadeler bu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Genel bir değerlendirme ile örgütsel sinizmin insan kaynakları uygulamalarından etkilendiği bulgularına dayanarak, örgütsel sinizmin beklentileri karşılanmamış bireylerde ortaya çıkacağı (Reichers vd., 1997) ve insan kaynakları yönetimi uygulamalarının başarılı bir şekilde uygulanmasıyla örgütsel sinizmin belirli oranda önüne geçilebileceği ifade edilmektedir (Atıkbay ve Öner, 2020).

Bu çalışmada insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel sinizm üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Belirli insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel sinizm boyutları üzerinde etkilerinin bulunduğu yönündeki araştırma bulgularından hareketle insan kaynakları yönetimi uygulamalarının başarılı bir şekilde icra edilmesiyle ILO tarafından tanımlanan “insana yakışır iş” ortamının belirli oranda sağlanmış olacağı düşünülmektedir. İnsana yakışır iş temelde bireye uygun çalışma ortamının sağlanmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla aynı zamanda bireylerin çalışma yaşamından beklentilerini ortaya koymaktadır. Çalışma yaşamında ücret adaletinin, sosyal güvenlik haklarının ve kişisel gelişim imkanlarının sağlanmış olması yanında bireylerin kendilerini ifade edebilecekleri şekilde örgütlenme haklarına sahip oldukları, kararlara katılım sağlayabilecekleri, ayrımcılıktan uzak, fırsat eşitliğinin sağlanmış olduğu bir ortam insana yakışır iş ortamı olarak değerlendirilmektedir. Buradan hareketle yukarıda sayılan hak ve imkanlarla insana yakışır iş ortamının

sağlanmasının aslında insan kaynakları yönetimi uygulamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla örgütsel sinizm üzerinde etkili olan insan kaynakları yönetimi uygulamalarının aynı zamanda insana yakışır iş ortamı sağlanması için de temel oluşturacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, diğer insan kaynakları uygulamaları eksenli çalışmalar gibi mevcut bilgileri genişletip literatüre katkı sağlamak ve sonraki araştırmalar için bazı çıkarımlar sunmaktadır. Bununla birlikte çalışma belirli sınırlılıklar içermektedir. Bunlardan ilki çalışmaya sadece özel sektör çalışanlarının dahil edilmiş olmasıdır. Bu durumda kamu çalışanları için sonuçların genellenmesi mümkün olmamaktadır. Daha sonraki çalışmalarda kamu ve özel sektör çalışanları birlikte ele alınıp, aralarında karşılaştırma yapılması mümkün olacak şekilde bir araştırma tasarlanabilir. İkinci sınırlılık verilerin tek bir ölçüm aracıyla toplanmış olması ve sadece katılımcıların kendi değerlendirmeleri üzerinden çalışmanın yürütülmüş olmasıdır. Gelecekteki araştırmalarda nitel ve nicel yöntemler birlikte kullanılarak konuya ilişkin daha derinlemesine bulgular elde edilmesi mümkün olacaktır.

Çalışmanın etik yönden uygunluğu Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığının E.88656144-000-2100340436 evrak sayılı 10.12.2021 tarih ve 19 sayılı oturumunda alınan 242 no'lu kararı ile onaylanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Örgütsel Sinizm Üzerine Etkileri” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Akdemir, B., Kırmızıgül, B., & Zengin, Y. (2016). Örgütsel sinizm ile iş performansı arasındaki ilişki ve bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 115-130.
- Aktar, A., & Pangil, F. (2018). Mediating role of organizational commitment in the relationship between human resource management practices and employee engagement: Does black box stage exist?. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 38(7-8), 606-636. doi: 10.1108/IJSSP-08-2017-0097
- Andersson, L. M. & Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: Some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior*, 18, 449-469.
- Andersson, L. M. (1996). Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. *Human Relations*, 49(11), 1395-1418.
- Armstrong, M., & Taylor, S. (2014). *Armstrong's handbook of human resource management practice*. Kogan Page Publishers.

- Atıkbay, T., & Öner, Y. (2020). Effects of human resources management practices and organizational justice perceptions on organizational cynicism: A research on municipalities in a developing country. *Management Science Letters*, 10(8), 1659-1670. doi: 10.5267/j.msl.2020.1.014
- Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik insan kaynakları yönetimi*. Kariyer yayınları.
- Bayat, B. (2008). İnsan kaynakları yönetiminin stratejik niteliği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 67-91.
- Bayramlık, H., Çetin, Ş., & Yurdağül, A. T. (2015). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgüte duyulan güvene etkisi: örgütsel adaletin aracılık rolü. *İş,Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(2), 156-173.
- Bedeian, A. G. (2007). Even if the Tower is “Ivory,” It isn't “White:” Understanding the consequences of faculty cynicism. *Academy of Management Learning & Education*, 6(1), 9-32.
- Bingöl, D. (2016), *İnsan kaynakları yönetimi*, 10. Baskı, Beta yayınevi.
- Brandes, P. & Das, D. (2006). Locating behaviour cynicism at work: Construct issues and performance implications. In P. L. Perrewe & D. C. Ganster (Eds.), *Employee health, coping and methodologies* (pp. 233-266). New York: JAI Press.
- Brandes, P. M. (1997). Organizational Cynicism: Its Nature, Antecedents, and Consequences. (Unpublished Doctoral Dissertation). The University of Cincinnati.
- Brandes, P., Dharwadkar, R., & Dean Jr., J.W. (1999) Does organizational cynicism matter? Employee and supervisor perspectives on work outcomes. The 36th Annual Meeting of the Eastern Academy of Management, Philadelphia, 1-33.
- Burak, E. (2022). Örgütsel Sinizm. İçinde E. Burak (Ed.), *Yönetim Ekseninde Örgütsel Yaklaşımlar*, 67-87, İstanbul, Efeakademi.
- Çavuş, M. F., & Develi, A. (2015). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkileri. *TİSK Akademi*, 2015/II, 230-249.
- Daley, D., Vasu, M. L., & Weinstein, M. B. (2002). Strategic human resource management: Perceptions among North Carolina county social service professionals. *Public Personnel Management*, 31(3), 359-375.
- Dean, J. W., Brandes, P. & Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management Review*. 23(2), 341-352.
- Demiral, Ö. (2016). İzlenim yönetiminin olumsuz örgütsel sonuçlara etkisi ve performans değerlemenin aracılık rolü: Türkiye’deki lider şirketlerden ampirik bulgular, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 43-66.
- Dessler, G. (2014) Fundamentals of human resource management. 3th Edition, Global Edition, Pearson International.

- Eaton, J. A. (2000). A social motivation approach to organizational cynicism. *Unpublished Doctoral Dissertation, Graduate Program in Psychology, York University, Toronto.*
- Eiser, C., & Morse, R. (2001). Can parents rate their child's health-related quality of life? Results of a systematic review. *Quality of Life Research, 10*, 347-357.
- Erdost, H. E., Karacaoğlu, K., & Reyhanoğlu, M. (2007). Örgütsel sinizm kavramı ve ilgili ölçeklerin türkiye'deki bir firmada test edilmesi. 15. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 514-524), Düzenleyen Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F. *Sakarya*. 25-27 Mayıs 2007.
- Ergül, H. F. (2006). Kurumlarda ücret, ücret sistemleri ve ücret-başarı ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(18), 92-105.
- George, D. (2011). *SPSS for windows step by step: A simple study guide and reference*. Pearson Education.
- George. D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference*. Pearson.
- Gujarati, D. N. (2003). *Essentials of econometrics*. McGraw-Hill.
- Gün, F., & Atanur Baskan, G. (2017). Öğretim elemanlarının algılarına göre örgütsel sinizm ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*(2): 361-379. doi: 10.16986/HUJE.2016016393
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe Yöntem Analiz*. Ankara: Seçkin.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (1995). *Multivariate data analysis*. New Jersey: Prentice Hall.
- Jöreskog, K. G., & Sörbom, D. (1996). *LISREL 8 user's reference guide*. Uppsala, Sweden: Scientific Software International.
- Kahraman, A. (2003). Genel olarak ücret ve ücretin tahakkuku, *Kamu-İş, 7*(2), 2-17.
- Kaya, N., Ergün, E., & Kesen, M. (2014). The effects of human resource management practices and organizational culture types on organizational cynicism: An empirical study in Turkey. *British Journal of Arts and Social Sciences, 17*(1), 43-61.
- Kayapalı Yıldırım, S. & Karabey, C. N. (2017). Etik iklim ve örgütsel kontrol mekanizmalarının sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin aracılık rolü, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(11), 556-594.
- Khatri, N. (2000). Management human resource for competitive advantage: a study of companies in singapore. *The International Journal of Human Resource Management, 11*(2), 336-365.
- Kline P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. Routledge.
- Köklü, K. (2018). İş analizi, iş analistliği ve iş zekası. *Lectio Socialis, 2*(2), 121-142.

- Muradova, T. (2009). İnsan kaynakları yönetiminde eğitim ve geliştirmenin önemi. *Journal of Azerbaijani Studies*, 75-84
- Okakın, N. (2008). Kariyer yönetiminin bazı insan kaynakları fonksiyonları ile ilişkisi üzerine bir çalışma. *Öneri Dergisi*, 8(30), 1-8.
- Öge, H. S. (2011). *İnsan kaynakları yönetimi*. Eğitim Yayınevi.
- Örücü, E., & Karataş, D. D. (2018). Eğitim geliştirme faaliyetleri ve örgütsel sinizm ilişkisi ve bir sağlık işletmesinde uygulama. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(ICEESS'18), 19-27. doi: 10.18506/anemon.452683
- Öztürk, A. T. (2010). İnsan kaynakları yönetiminde performansa dayalı ücret ve teşvik sistemi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-10.
- Palmer, M., & Winters, K. (1993). *İnsan Kaynakları*. (Çev.) Doğan Şahiner, Rota Yayınları.
- Reichers, A. E., Wanous, J. P., & Austin, J. T. (1997). Understanding and managing cynicism about organizational change. *Academy of Management Perspectives*, 11(1), 48-59.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.
- Soran, S., Serin, E., & Balkan, M. O. (2016). İnsan kaynakları yönetim süreçlerinin performansa etkisi: örgütsel öğrenmenin aracılık rolü ve bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(1), 1-14.
- Stanley, D. J., Meyer, J. P., & Topolnytsky, L. (2005). Employee cynicism and resistance to organizational change. *Journal of business and psychology*, 19(4), 429-459.
- Şahin, A., & Çalışkan, S. (2018). Avantaj ve dezavantajlarıyla performans değerlendirme sistemi ve Türk kamu yönetiminde uygulanabilirliği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(36), 114-130.
- Tsaur, S.H., & Lin, Y.C. (2004). Promoting service quality in tourist hotels: The role of hrm practices and service behavior. *Tourism Management*, 25, 471-481.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (t.y.) <https://www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang--en/index.htm>. (Erişim tarihi: 11.09.2022).
- Ülgen, H., & Mirze, K. (2004). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Ünsalan, E., & Şimşeker, B. (2014). *Meslek yüksekokulları için insan kaynakları yönetimi*. Detay Yayıncılık.
- Varni, J. W., Seid, M., & Kurtin, P. S. (2001). PedsQL™ 4.0: Reliability and validity of the Pediatric Quality of Life Inventory™ Version 4.0 Generic Core Scales in healthy and patient populations. *Medical care*, 800-812.

- Wilkerson, J. M., Evans, W. R. & Davis, W. D. (2008). A test of coworkers' influence on organizational cynicism, badmouthing, and organizational citizenship behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 38(9), 2273-2292. doi: 10.1111/j.1559-1816.2008.00391.x
- Yalçınsoy, A., & Sığırı, Ü. (2022). Pandemi (Covid-19) Şartlarında Örgütsel Sinizmin İşgören Performansı ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama. *International Journal of Management and Administration*, 6(12), 148-156. doi: 10.29064/ijma.1104092
- Yavan, Ö. (2012). Stratejik insan kaynakları yönetimi ve firma performansı. *Akademik Bakış Dergisi*, 32, 1-20.
- Yazıcıoğlu, İ., & Gençer, E. Ö. (2017). Örgütsel adalet algısının sinizm üzerine etkisi: Devlet Üniversiteleri Meslek Yüksekokullarında bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 106-119. doi: 10.20491/isarder.2017.323
- Yıldız, E. (2014). Stratejik insan kaynakları yönetimi anlayışı ışığında eğitim ve geliştirmenin rolü, işlevleri ve bir örnek olay. *Marmara Üniversitesi Öneri dergisi*, 11(41), 215-236. doi: 10.14783/od.v11i41.5000011414
- Yılmaz, H. (2018). Örgütsel adalet algısı ve personel güçlendirmenin iş performansına etkisi: Örgütsel sinizmin rolü. *Yayımlanmamış Doktora Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Yürük, D., & Bal, Y. (2019). İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları ve örgütsel adalet algısı arasındaki ilişkiye kavramsal bir bakış. *Journal of International Social Research*, 12(65), 1293-1300. doi: 10.17719/jisr.2019.3539

Extended Abstract

Human resource is the most valuable asset of the business. However, when the needs of this most valuable asset are satisfied, its contribution to the business will be maximum. For this reason, the view of the employees towards the organization and its managers and the opinion they have about them are important. Therefore, in this study, it was investigated how human resource management practices are perceived by the members of the organization and how these practices have an effect on organizational cynicism.

In the literature, under the title of human resource management practices, there are generally practices such as human resource planning, recruitment, selection, performance evaluation, training and development, reward management, health and safety management. However, the practices included in the human resources practices scale used in this study are recruitment and selection, training and development, reward management and performance evaluation. In terms of the data obtained and the results to be reached, literature information including the four practices listed above is included in this study.

Organizational cynicism is a concept that is used to express cynical, condescending attitude and distrust towards the organization, managers and other individuals in the organization, which manifests itself with hopelessness and frustration (Andersson, 1996:1395). On the other hand, the three dimensions of organizational cynicism, namely cognitive, emotional and behavioral dimensions, are considered as a structure.

This study aims to explore the effect of human resource management practices on organizational cynicism. The study was carried out using data obtained from 352 private sector employees through an online questionnaire. In a study on human resource management practices, private sector employees were deemed appropriate. Therefore, private sector employees were included in the sample.

The data in the study were obtained through a questionnaire which consists of three parts; firstly, human resources practices, secondly, the scale of organizational cynicism, and finally, the demographic information form for the personal information of the participants. Individuals' perceptions of their organizations' human resources practices were evaluated with a four-dimensional and fifteen-item scale. Organizational cynicism levels of individuals were determined with a thirteen-item and three-dimensional scale. In the demographic information form, there are questions about age, gender, marital status and experience.

Data analysis was done using LISREL and SPSS programs. First, the validity and reliability analyzes of the data were performed, then correlation and multiple regression analyzes were performed to determine the relationship and interaction between the variables. According to the results of the analysis, it is understood that procurement and selection from human resources management practices do not have a significant effect on cognitive cynicism, but have a significant and negative effect on affective and behavioral cynicism. It is understood from human resources practices that training and development do not have a significant effect on organizational cynicism. It is understood that wage management and rewarding have significant and negative effects on the cognitive, affective and behavioral dimensions of organizational cynicism. Finally, it is understood from human resources practices that performance evaluation has a significant and negative effect on the cognitive dimension of organizational cynicism, while it does not have a significant effect on affective and behavioral cynicism.

Geliş Tarihi / Received Date
27.04.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
11.08.2023

“Vita Ælfredi” Işığında Wessex Kralı Büyük Alfred (871-899) *King Alfred the Great of Wessex (871-899) in the Light of “Vita Ælfredi”*

Sayime DURMAZ¹
Gökmen Günay GÖKBAYIR²

Öz

871-899 yılları arasında Batı Saksonları'nın kralı olarak hüküm süren Büyük Alfred İngiltere tarihinin en önemli yöneticilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Alfred, Anglosakson Britanya'nın parçalı siyasi yapısını birleştirmesinin yanı sıra Britanya halklarını “İngiliz” çatısı altında toplamaya çalışmıştır. Adaya yönelik Viking akınlarını durdurmak konusunda oldukça başarılı olan Alfred İngiliz tarihinin “Büyük” unvanlı ilk kralıdır. Askeri ve siyasi başarılarının yanı sıra eğitim, hukuk ve sosyal alanlarda başlatmış olduğu reform hareketleri, Alfred'i çağdaşı olan yöneticiler arasında öne çıkarmaktadır. Alfred'in hayatı ve dönemin önemli olayları, çağdaşı ve St. David Başpiskoposu Asser'in (Asserius) *Vita Ælfredi Regis Angul Saxonum* adlı biyografik kroniğinde detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu çalışmada Alfred'in hayatına ilişkin önemli detaylar Asser'in kroniği ışığında incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, söz konusu biyografinin Alfred kültürünün oluşumundaki etkilerini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Alfred, Wessex Krallığı, Anglosakson Britanya, Asser, Vikingler.

Abstract

*Alfred the Great, who reigned as king of the West Saxons between 871-899, is recognised as one of the most important rulers in British history. In addition to unifying the fragmented political structure of Anglo-Saxon Britain, Alfred tried to unite the peoples of Britain under the "British" umbrella. Alfred, who was very successful in stopping the Viking raids on the island, is the first king in British history with the title of "Great". In addition to his military and political achievements, the reform movements he initiated in the fields of education, law and social areas make Alfred stand out among the rulers of his contemporaries. Alfred's life and the important events of the period are described in detail in the biographical chronicle *Vita Ælfredi Regis Angul Saxonum* by his contemporary and Archbishop of St. David Asser (Asserius). In this study, important details of Alfred's life are analysed in the light of Asser's chronicle. The main purpose of the study is to investigate the effects of this biography on the formation of the cult of Alfred.*

Keywords: Alfred the Great, Kingdom of Wessex, Anglo-Saxon Britain, Asser, Vikings.

¹Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı/TÜRKİYE, E-mail: sayimedurmaz@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0989-4189

² Dr., Bağımsız Araştırmacı, Çankırı/TÜRKİYE, E-mail: s.gokbayir@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9861-2632

Giriş

Alfred'in hükümdarlığı (871-899) İngiliz tarihinin ilgi çekici ve en çok araştırılan dönemleri arasındadır. Dönem, Wessex (Batı Saksonları) Krallığı'nın Viking istilasının eşiğinden alınıp, sonunda İngiltere'nin siyasi olarak birleşmesine yol açacak bir girişimin eşiğine getirilmesine tanıklık etmiştir. 28 yıllık hükümdarlık dönemindeki askeri ve siyasi olayların yanı sıra, krallığının hayatta kalmasını sağlamak için önemli zorlukların üstesinden gelmek zorunda kalan ve pratik zekâsı ve ileri görüşlülüğü sayesinde ülkesinin gelecekteki refahına hem maddi hem de manevi olarak katkıda bulunan biri olarak Alfred'in kendisi, ilgi ve araştırmaların odak noktası olarak öne çıkmaktadır (Keynes ve Lapidge, 2004: 9). Alfred, Britanya'nın yaklaşık dört asır süren dönüşümünün siyasi tezahürüdür. Bu dönüşüm, Britanya'nın V. yüzyılın ortalarında Roma tahakkümünden kurtulması ile başlamış, Angıl (Anglus, Anglii), Sakson ve Jütlerden oluşan Germen kabilelerinin adaya gelmeleri ve kendi yönetimlerini oluşturmalarıyla devam etmiştir. Süreç, Anglosakson krallıklarının birbirleriyle ve Romalılar öncesi adanın yerli halkları olan Kelt kökenli diğer yönetimlerle olan çatışmaları ile devam ederken söz konusu bu krallıkların Hıristiyanlaşması, adanın geçirdiği dönüşümün en önemli sosyal dinamiği olmuştur. Britanya'nın dönüşümünün askeri ve siyasi dinamiği ise VIII. yüzyılın sonunda başlayan ve Vikingler olarak anılan İskandinav kökenli halkların, başlangıçta yağma amaçlı olan saldırılarıdır. Süreç içerisinde yağmadan istilaya dönüşen bu saldırılar adanın siyasi, etnik ve sosyal haritasını değiştirmiştir. Bu dönüşümünün siyasi tezahürü olarak Alfred, Anglosakson Britanya'nın *İngiltere* olarak ortaya çıkışının baş aktörü olarak görülmektedir. Ne var ki bu durum, *bugünden geçmişe doğru* yapılan araştırmaların yüksek sesle dile getirilen ortak yorumudur.

Bu ifade Alfred'in, Anglosakson Britanya'nın İngiltere'ye ya da Leneghan'ın deyişiyle *Angelcynn'e* dönüşümünde rolü olmadığına yönelik bir iddia değildir. Alfred, kendisinden önceki Wessex ve diğer Anglosakson kralları gibi, adadaki Germen ve Kelt kökenli krallıklar üzerinde egemenlik sağlayarak siyasi birlik/üstünlük kurmaya çalışmıştır ve bu da zaten Anglosakson Britanya'sının geleneksel siyasi tutumudur. Yine tıpkı diğer Anglosakson kralları gibi Alfred de topraklarına yönelik Viking saldırılarına karşı koymaya çalışmış ve bunda hem kendisinden önceki hem de çağdaşları olan diğer yöneticilere nazaran oldukça başarılı olmuştur. Askeri alandaki başarıları, İngiliz donanmasının oluşturulması da dâhil, çok fazla tartışmaya açık değildir. Her ne kadar askeri/savunma amaçlı olsa da, oluşturduğu *Burgh* sistemi, İngiliz idari taksimatının temeli olmuştur. Ayrıca Alfred, dindar ve öğrenmeye meraklı karakterinin bir neticesi olarak, gerek etrafında topladığı akademisyenlerle gerekse de Latince'den İngilizce'ye yapmış ve yaptırmış olduğu çevirilerle Anglosakson eğitime ve dini literatürüne büyük katkılarda bulunmuştur. Doğrudan olmasa da Britanya'daki Anglus ve Sakson halklarını kendi yönetimi altında birleştirme başarısını da göstermiştir. Ne var ki; Viking saldırılarına karşı koyması ve Wessex'in Vikinglerin eline geçmesini engellemiş olması dışında Alfred kendi yaşadığı dönemde diğer Anglosakson yöneticilerinden çok daha üstün ya da bugün kullanılan unvanında olduğu gibi *Büyük* olarak kabul edildiğini doğrudan söylemek mümkün değildir. Dahası, Alfred'in icraatlarının Wessex çatısı altında birleşmiş bir İngiliz ulusu yaratmak ve İngiltere'yi oluşturmak yönünde –her ne kadar bunlar nihai olarak gerçekleşmiş olsa da– bir amacı olduğunu da iddia etmek kolay değildir. Tüm bunlar, bugünden geriye doğru yapılan araştırmalar neticesinde ve Alfred'in eylemlerinin sonuçlarını

da biliyor olmanın rahatlığıyla verilebilen ve itiraz etmenin kolay olmadığı yargılardır. Bu araştırma Alfred'in büyüklüğünü sorgulamak amacıyla değildir fakat Asser'in kroniğinin, Alfred'in *Büyük* unvanını kazanmasına katkısı olup olmadığını anlayabilmek adına Alfred kültürüne değinmek yerinde olacaktır.³

Alfred Kültü

Wessex Kralı Alfred, İngiltere tarihinin *Büyük* (The Great) unvanlı ilk, İngiliz soylu tek kralıdır.⁴ İngiltere kraliyet ailesinin resmi internet sitesinde Alfred'in (871-899) biyografisi şu cümle ile sonlanmaktadır:

“Krallığını daha güçlü bir düşmana karşı cesurca savunması, Vikinglerle barışı sağlaması ve Wessex ve ötesinin yeniden inşasında ileri görüşlü reformları nedeniyle Alfred -tüm İngiliz kral ve kraliçeleri arasında tek başına- 'Büyük' olarak bilinir.”⁵

Daniel Gore, Alfred hakkında, eğlenceli bir üslupla kaleme aldığı bir yazısında, İngiliz romancı Henry Fielding'in (1707-1754) Londra'nın ilk mafya patronlarından olan Jonathan Wild'ın (1682/3-1725) hayatı üzerine yazdığı biyografideki bir ifadeye⁶ atıf yaparak Alfred için; *“Kendisine 'Büyük' denmesi için ne gibi korkunç şeyler yapmıştır? Başka hiçbir İngiliz kralı, hatta VIII. Henry bile, bu aşağılayıcı sıfatın seviyesine inmemiştir. Oysa tarihçiler ve biyografi yazarları Alfred hakkında güzel şeyler söylemekten başka bir şey bulamıyorlar ve bu da insanı meraklandırıyor.”* ifadeleriyle Alfred'in büyüklüğünün, tarihte büyük olarak anılan ve büyüklüklerinin askeri zaferlere, dolayısıyla da *ölümlere* dayandığı İskender (MÖ 356-323), II. Katerina (1729-1796), I. Petro (1672-1725), II. Frederick (1712-1786) gibi figürlerden farklılığına iğneleyici bir vurgu yapmaktadır (Gore, 1972: 405). Gerçekten de Alfred'in *Büyük* unvanını, ölümünün üzerinden oldukça fazla bir zaman geçtikten sonra ve askeri başarılarından ziyade siyasi, idari ve eğitim reformu olarak tanımlanabilecek icraatları sayesinde kazandığı görülmektedir.

Alfred'in çağdaşları sayılabilecek Şarlman (Carolus Magnus 748-814) IX. yüzyılın ilk yarısında, Kutsal Roma-Germen İmparatoru I. Otto (Otto der Große 912-973) ölümünün üzerinden henüz elli sene geçmeden *Büyük* olarak anılmaya başlamışlardı. Alfred'in ise bu unvanla anılması ise ölümünden yaklaşık yedi yüzyıl sonra başlamıştı. Alfred için *Büyük* unvanının kullanımı XVI. yüzyılda başlamışsa da yaygınlaşması Sir John Spelman'ın *Life of Alfred the Great* adlı eserinin 1678'de Latince, 1709'da İngilizce olarak yayımlanması ile gerçekleşmiştir (Keynes ve Lapidge, 1983: 44). XVII. yüzyıldan itibaren Alfred için yaygınlaşan *Büyük* unvanının kullanımı Alfred'e yönelik ilginin artmasıyla paralellik göstermiştir. Bunda en büyük pay, bu yüzyıllarda bir imparatorluğa dönüşmüş olan İngiltere'nin, tarihsel meşruiyet yaratma ve tarihte bir kuruluş noktası oluşturma arzu ve politikasıdır. Spelman'ın kitabı aslında I. Charles'ın (1600-1649) eğitimi için yazılmış fakat 1678'de

³ Alfred dönemi hakkında özet niteliğinde bilgi edinmek için bkz. Mert Kozan. (2022). “Büyük Alfred Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme”, *International Journal of Social Sciences*, Vol. 6/1 Spring, ss. 146-161.

⁴ Diğer *Büyük* unvanına sahip olan ve 1016-1035 yılları arasında İngiltere tahtında oturan Knut (Cnut the Great) ise aslen bir Danimarka prensi olduğu için bu durum Alfred'i bu unvana sahip tek İngiliz kralı yapmaktadır.

⁵ Biyografinin tümü için bkz. <https://www.royal.uk/alfred-great-r-871-899> (Er. T. Mart 2023)

⁶ “Greatness consists of bringing all manner of mischief on mankind, and Goodness in removing it...” (Büyüklük, insanoglunun başına her türlü kötülüğü getirmekten, iyilik ise bunları ortadan kaldırmaktan ibarettir...) (Fielding, 1889: 3)

II. Charles'a (1630-1685) ithaf edilerek yayımlanmıştı. Alfred'in hayatı XVII. yüzyılda idealize edilmiş prens davranışlarının bir aynası olarak kabul ediliyordu. XVIII. yüzyılda bazı radikal düşünürler tarafından, İngiltere'nin Anglosakson geçmişinin karakteristik özelliği olduğuna inandıkları ve 1066 istilasından sonra Normanların zorbalığıyla yok edildiği düşünülen demokratik yönetim biçimlerinin temelini attığı kabul edilmiştir. Hayatı, romanlarda, şiirlerde ve oyunlarda geniş bir şekilde kutlanmış ve sanatçılar da onun hükümdarlığının heyecan verici olaylarından ilham almışlardır. Victoria (1819-1901) döneminde Germenlere ait her şeye duyulan ilgi Alfred kültürünü daha da güçlendirmiş ve Alfred sadece İngiliz donanmasının değil aynı zamanda Britanya İmparatorluğu'nun kurucusu olarak da kabul görmüştür. Alfred artık, sadece Viking istilalarına son veren, ezeli rakibi Mercia'ya boyun eğdiren bir savaşçı değil, Athelney bataklığında, ekmekleri yaktığı için evine sığındığı, yaşlı bir köylü kadın tarafından azarlanan ve buna ses çıkarmayacak kadar mazlum ve bilge bir kraldır. Doğumunun bininci yılı 1849'da coşkuyla anılmış ve ardından Wantage'da kralın bir heykeli dikilmiştir. Bazılarınca ölümünün bininci yılı olarak kabul edilen 1901'de⁷ ise Winchester'da başka bir heykelin açılışı yapılmıştır. Ne var ki, XX. yüzyılda ortaya çıkartılan *efsanevi kral*, IX. yüzyılın sonlarındaki tarihsel kraldan çok farklıdır (Keynes ve Lapidge, 1983: 47-48).

Alfred ve dönemi hakkında bilgi veren çağdaş ve yakın çağdaş, Anglosakson ve Norman kaynaklarında tarihsel Alfred'i bulmak zor değil. Kaynakların hemen hepsinde Alfred'in Vikingleri durdurması, yapısal reformları, çeviriler aracılığıyla literatüre ve eğitime olan katkısı ve karakterine ilişkin özellikleri öne çıkartılmıştır. Keynes ve Lapidge (1983: 44) yapmış oldukları ortak çalışmada Alfred'in ardıllarının çocuklarına Alfred adını vermemiş olmalarını ve Asser'in biyografisi dışındaki çağdaş kaynaklarda Alfred'e dair anlatılarda Alfred'i diğer Anglosakson krallarından ayıracak ifadeler bulunmamasını Alfred'in *Büyük* unvanı ile anılmasının ve kültürünün oluşmasının gecikmesine gerekçe göstermektedirler. Oysa, Asser dışında Alfred'i *İngiltere'yi birleştiren kral* ve *Vikingleri durduran büyük savaşçı* olarak gören ve Alfred'den, diğer Anglosakson yöneticilere nazaran daha fazla övgüyle bahseden çağdaş metinlerin de varlığı söz konusudur. Bunlardan, bizzat Alfred döneminde yazılmaya başlandığı kabul edilen ve türünün en erken örneği olan Anglosakson Kroniği'nde, Alfred'in ölümü⁸ üzerine yazılan bölümde Alfred, "*Danimarka egemenliği altındaki kısım hariç tüm İngiliz ırkının kralı*"⁹ olarak tanımlanmakta ve 28,5 yıl hüküm sürdüğü belirtilmektedir (ASC, 1961: 58). Alfred kendisi için hiçbir zaman *Anglosaksonların Kralı* unvanını kullanmamasına ve fiili olarak adadaki tüm Anglus ve Sakson halklarını kontrolü altına almamış olmasına rağmen kronikte Alfred için *tüm İngiliz ırkının kralı* denilmesi ilginçtir.

Alfred'in Wessex kralı olan ağabeyi Æthelwerd'in (865-871) soyundan gelen tarihçi Æthelweard (Fabius Ethelberd, ö. y. 998) ise Alfred'den "*Saksonların yüce gönüllü kralı Alfred, batı halkının sarsılmaz direği, adaletle dolu, savaşta güçlü, konuşmada bilgili, her şeyden önce ilahi ilimde eğitilmiş bir adam*" olarak bahsetmektedir (Æthelweard, 1854: 436-437). ASC'nin aksine Æthelweard Alfred'i

⁷ Alfred'in ölümünün gerçek tarihi olan 26 Ekim 899, Stevenson tarafından 1898'de belirlenmiştir; ancak görüşlerinin genel kabul görmesi biraz zaman almıştır.

⁸ Kroniğin A ve B nüshaları Alfred'in ölüm tarihini 900, C, D, E ve F nüshaları ise 901 olarak vermektedirler. Çalışmanın devamında Anglosakson Kroniği'nden yapılan alıntılar ASC olarak kısaltılmıştır. ASC'den yapılan alıntılarda Stevenson'un 1853 ve Whitelock'un editörlüğünde yapılan 1961 tarihli çevirileri kullanılmıştır. Hangi metnin kullanıldığı basım yılından anlaşılabilir.

⁹ Bu ifade A, B ve C yazmalarında bulunurken, D, E ve F yazmalarında yer almamaktadır (ASC, 1961: 58).

sadece Saksonların kralı olarak tanımlamaktadır. Anglo-Norman tarihçiler de Alfred'den bahsetmişlerdir. Örneğin Geoffrey Gaimar'ın (ö. y. 1130), *L'Estoire des Engleis* adlı çalışmasında Alfred'in ölümü üzerine;

“Yirmi sekiz yıl krallık yaptı; böyle çok az insan yaşar; çünkü bilge ve iyi bir savaşıydı. Düşmanlarını nasıl dizginleyeceğini iyi bilirdi. Bebekliğinde [çocukluğunda] öğrendiği için ondan daha iyi bir bilgin yoktu. Yapılan işler, yasalar, ülkedeki savaşlar ve savaşan krallar hakkında İngilizce bir kitap yazılmasını sağladı ve bilgili adamların okumaları için birçok kitap yazılmasına neden oldu.” (Gaimar, 1854: 770-771).

ifadelerini yazarken Alfred'in savaşçılığına ve bilgeliğine atıf yaptığı ve ASC'nin yazılmasına ve literatüre yaptığı katkıları vurguladığı görülmektedir. Aynı şekilde Worcesterlı Florence (ö. 1118) *Chronicon ex chronicis* adlı eserinde Alfred'in ölümü üzerine şu ifadeleri yazmıştır;

“Ünlü, savaşçı ve muzaffer, dulların, yetimlerin ve yoksulların ihtiyaçlarını karşılayan, Sakson şairlerinin en beceriklisi, tebaası tarafından sevilen, herkese karşı nazik ve cömert, sağduyu, metanet, adalet ve ölçülülük sahibi, kendisini rahatsız eden hastalıklara karşı son derece sabırlı bir adam, Anglosaksonların kralı, en dindar kral Æthelwulf'un oğlu Alfred, [mahkemelerinin] kararlarını uygulamada en sağduyulu ve azimli, Tanrı'nın hizmetinde en dikkatli ve dindar, Kasım ayının 5'inde [28 Ekim] Çarşamba günü, yirmi dokuz yıl altı ay¹⁰ hüküm sürdükten sonra öldü; Winchester'daki Yeni Manastır'a gömüldü ve kutsanmış bir ölümsüzlüğün cübbesini ve adil olanlarla birlikte dirilişin görkemini bekliyor.” (Florence of Worcester, 1853: 233-234)

Bir diğer önemli Anglo-Norman tarihçi Malmesburyli William ise Alfred'in idari reformlarını, dindarlığını, edebiyata olan düşkünlüğünü, çevresinde topladığı bilgileri ve onların aracılığıyla yapmış ve yaptırmış olduğu çevirileri, hatta Alfred'in 24 saatlik bir günü, devlet işleri, eğitim ve çeviri işleri ve dinlenmek üzere 3'e böldüğünü detaylı bir şekilde anlatmaktadır. William bu bölümde Alfred'in etrafında topladığı bilgileri sayarken araştırmamızın ana konusu olan kroniğin yazarı Asser'in St. David'den getirtilerek Sherborne Piskoposu olarak atanmasından da bahsetmektedir. Muhtemelen Asser'in biyografik kroniğinden haberdar olan Malmesburyli William, Alfred'in çevirileri hakkında detaylı bilgiler vermekte ve bu konuda *hiçbir İngiliz kralının ona eşdeğer olamayacağını* yazmaktadır (William of Malmesbury, 1847: 117-122). Bir diğer Anglo-Norman tarihçisi, Huntingdon Başdiyakozu Henry'nin (ö. 1157) *Historia Anglorum* adlı kroniğinde Alfred'in savaşçılığını öne çıkarttığı ve sağlık sorunları nedeniyle çekmiş olduğu çileleri, İsa'nın çarmıha gerilmeden önce Romalı askerler tarafından başına takılan dikenli taca benzettiği bir şiir yazdığı görülmektedir (Henry of Huntingdon, Book V; Arnold, 1879: 161).

¹⁰ Alfred diğer kroniklerin de belirttiği üzere 28 yıl 6 ay hüküm sürmüştür.

Kroniğinde Alfred dönemine kısıtlı da olsa değinen meşhur Norman tarihçisi Orderic Vitalis'in (ö. y. 1142) kullanmış olduğu bir ifade onu diğer Anglosakson ve Norman tarihçilerden ayırmaktadır. Orderic şunları yazmıştır:

"Gewisse [Wessex] Kralı ve Kral Ethelwulph'un [Æthelwulf] oğlu Alfred, putperestlere karşı cesur bir duruş sergiledi ve Tanrı'nın yardımıyla düşmanlarını öldüren, kovan veya boyun eğdiren, tüm İngiltere'yi birleştiren İngiliz krallarının ilki oldu. Bana göre cesaret, cömertlik ve hepsinden önemlisi sağduyu bakımından kendisinden önceki ve sonraki tüm İngiltere krallarını geride bıraktı ve yirmi dokuz yıllık görkemli bir saltanattan sonra esasını oğlu yaşlı Edward'a bıraktı. Krallıkta barış ve düzen yeniden tesis edildiğinde, dindar prensler ve piskoposlar manastırları restore etmek için çalışmaya başladılar." (Orderic II, 1980: 33-34).

Orderic, özellikle Vikinglere karşı cesaretini öne çıkartmakta ve Alfred'i tüm İngiltere'yi birleştiren İngiliz krallarının ilki olarak tanıtmaktadır. Alfred, günümüzde daha çok maneviyat üzerine yazdığı *De Spiritualı Amicitia* (Manevi Dostluk Üzerine) ve *De Anima* (Ruh Üzerine) adlı eserleriyle tanınan Sistersiyen tarihçi Rievaulxlu Aelred'in (yak. 1110-1167) çalışmalarında da yer almıştır. Aelred, tamamlanmamış *Genealogia Regum Anglorum*'da (İngiliz Krallarının Soyağacı) Alfred'i İngilizlerin süsü, krallar arasındaki mücevher, erdemlerin modeli olarak övmektedir (Akt. Freeland, 2005: s. 76).

Buraya kadar aktarmış olduğumuz kaynakların bazılarında Alfred'in daha çok kişisel özelliklerinin öne çıkartıldığı, Viking akınlarına karşı başarıları ve çeviriler yoluyla özellikle dini literatüre olan katkıları dışında çağdaşı veya ardılları olan yöneticilerden çok da ayrı tutulmadığı görülmektedir. Orderic, Malmesburyli William ve Aelred gibi bazı tarihçilerin ise Alfred'den diğer Anglosakson yöneticilere nazaran daha fazla övgüyle bahsettiği görülmektedir. Öncelikle bu kaynakların hepsinin genel bir tarih anlatımı misyonuyla yazıldığı, Alfred'e az ya da çok değinmiş olmalarının tarihsel ve kronolojik bir gereklilik olduğu unutulmamalıdır. İkinci olarak, söz konusu bu kronik yazarlarının ve tarihçilerin çalışmalarında Alfred'i diğer Anglosakson yöneticilerinden farklı bir konumda görüp görmemelerinin buldukları bölge, yaşadıkları dönem ve referanslarına göre değişiklik gösterdiği de göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, söz konusu kroniklerin hemen hepsi ya bir manastırın keşişlerinin ortak ürünü ya da bazı dini görevlilerin bireysel çalışmaları olduğunu düşünürsek tıpkı diğer Anglosakson yöneticiler gibi Alfred'in de dindarlığının öne çıkartılmış olması kabul edilebilir bir durumdur. Tam da bu noktada Alfred'i diğer Anglosakson krallarından ayıran bir başka durum kendini göstermektedir. Alfred, henüz kendisi hayatta iken, etrafında topladığı bilginlerden biri tarafından, hayatının bir kronik üzerinden detaylarıyla kaleme alındığı ilk Anglosakson kralıdır. Bu eser Gallerli bir piskopos olan Asser'in *Vita Ælfredi Regis Angul Saxonum*¹¹ (Anglosaksonların Kralı Alfred'in Hayatı) adlı biyografik kroniğidir ve şu ana kadar bahsettiğimiz diğer kroniklerin aksine öznesi doğrudan Alfred'in kendisidir. Haliyle Alfred'i ve dönemini diğer tarihçilere göre çok daha detaylı anlatmaktadır. Asser, Alfred'in sarayında bulunmuş, kişisel dostluğunu kazanmış, eğitiminde ve yapmış olduğu çeviri çalışmalarında yardımcı olmuş birisi olarak kroniğin büyük bir bölümünü bizzat şahit olduğu olaylara dayanarak yazmıştır. Bu durum Asser'in çalışmasını diğer kaynakların üzerine çıkarırken, kendisinden önce

¹¹ Çalışmanın devamında kronik metninin adı Vita ya da VA olarak kısaltılmıştır.

yazılan çalışmaları kullanması ve çalışmasının da kendisinden sonraki kronik yazarlarına ve tarihçilere kaynaklık yapması, eserini vazgeçilmez kılmaktadır. Asser'in çalışması bir kronik olmasının yanı sıra bir Anglosakson kralının bilinen ilk biyografisidir.¹² Bu bağlamda Asser'in kroniği, Frank tarihindeki Einhard'ın *Vita Karoli Magni*¹³ adlı çalışması ile denk tutulmaktadır.

Asser ve Vita Ælfredi

Hagiografi ve biyografi türlerinin birleşimi olan ve İngiliz tarihçileri tarafından hagio-biyografi olarak tanımlanan kroniğinde Alfred ve Wessex Krallığı ile ilgili verdiği detaylı bilgilere rağmen Asser'in kendisi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Kelt kökenli Galya halkı tarafından günümüz Galler coğrafyasında kurulan ve Anglosakson krallıklar döneminde varlığını koruyan Dyfed Krallığı'ndaki St. David Manastırı'nda yetişen Asser aslen bir Briton'dur; fakat Asser ismi Galce değil, İbranicedir. Eski Ahit'ten Yakup peygamberin sekizinci oğlu olan Aser'in (Asher) Galceye aktarılmasıdır ki, Orta Çağ Galleri'nde, Eski Ahit'teki Abraham, Daniel, Jacop gibi isimlerin kullanımı oldukça yaygındır. Yaratılış 30:13'e göre Aser/Aşer "mutlu" demektir. St. Jerome Asser isminin "kutsanmış" manasında olduğunu belirtmektedir. Kroniğe göre Asser, Dyfed Krallığı'nda yetişmiş, eğitilmiş, kafasını kazıtmış¹⁴ ve nihayetinde St. David'e rahip olarak atanmıştır. Hem keşiş hem de rahip olan Asser, çalışmasının 79. bölümünde St. David Başpiskoposu Nobis ile akrabalık bağından bahsetmektedir (Keynes ve Lapidge, 1983: 48-51). Saraya davet edildiği 885'te Asser'in St. David piskoposu olduğu düşünülmektedir. Bu dönemde Alfred, ruhani ve akademik bir eğitim ve yenileme programı uygulamak için bilginlerden oluşan bir zümreyi kendi krallığında toplamaktaydı. Asser, kendi rahip ve keşişlerinin de onayıyla Alfred'in sarayında her yıl ona altı ay boyunca hizmet etmeyi kabul etti. Bu anlaşma hem Alfred'in hem de St. David Manastırı'nın yararına oldu. Bu sayede keşişler Dyfed Kralının baskısına karşı koruma kazanırken Alfred, St. David'in eğitim olanaklarından doğrudan faydalanacaktı (Abels, 1998: 10).

885 yılına ait bir belge Asser ile Alfred'in tanışmış olduğu zamanı teyit etmektedir. Her ikisi de Gal krallıkları olan Glywysing ve Dyfed, Wessex Krallığı'nın derebeyliğini kabul ediyorlardı. Çalışmasında bu bağlılıklar hakkında bilgi veren Asser'in müzakerelere katılmış olması muhtemeldir. Zira Glywysing Krallığı'na ait söz konusu belge müzakereler için din adamlarının şahitliğinden bahsederken Piskopos Asser ismini zikretmektedir. Bunun, kronik yazarı Asser'den başka birinin olması büyük bir tesadüf olacaktır. Bu tarihten sonra Alfred Asser'i Dead'daki (Sussex) kraliyet mülküne davet ederek onunla tanıştı. Asser 886 yılının son sekiz ayını Alfred'in yanında geçirdi (Keynes ve Lapidge, 1983: 52). Asser Alfred'e onun istediği kitapları okuyordu. Yine krala, İncil ve diğer faydalı Latince çalışmaları okuyarak, kutsal kitabın gizli anlamlarını ve inceliklerini öğretmeye çalışıyordu. Bunu yaparken Alfred'e Latince eserleri kendi diline çevirecek kadar yeterlilik kazanması için yardımcı oldu. Alfred, Asser'in ve çevresinde topladığı diğer eğitimcilerin yardımıyla Latince eğitiminde oldukça başarılı oldu. Öyle ki, Papa Büyük Gregory'nin *Liber Regulae Pastoralis* adlı eserini kendi diline çevirebilmiştir. Üstelik

¹² Bir başkası ise 1042-1066 yılları arasında İngiltere tahtında bulunan ve Wessex Hanedanının son üyesi olan İtirafçı (Confessor) Edward'ın, Saint-Bertin Manastırından anonim bir keşiş tarafından yazdığı düşünülen *Kral Edward'ın Hayatı* adlı çalışmadır. Söz konusu kaynak 1962 yılında Frank Barlow tarafından düzenlenip İngilizceye çevrilerek yayımlanmıştır. Bkz. Barlow, F. (Ed. ve Çev.) (1992). *The Life of King Edward, who rest at Westminster*, Clarendon Press.

¹³ Şarlman'ın Einhard tarafından kaleme alınan biyografisi Özlem Genç tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Bkz. Özlem Genç, Ö. (2016). *Orta Çağ'ın İlk Laik Biyografisi - Einhard Vita Karoli Magni*, Gece Kitaplığı.

¹⁴ Keşiş adayları manastıra katıldıklarında kafalarının üst kısmı traş edilmektedir. Bu geleneğe İngilizcede *tonsure* denilmekte olup, Türkçede birebir çevirisi yoktur fakat "rahip traşı/keşiş traşı" kullanımları tercih edilebilir.

Alfred, çeviriye yazdığı önsözde Asser, Canterbury Başpiskoposu Mercialı Plegmund, Başrahip John (Old Saxon) ve Frank Grimbald'ı anarak onurlandırmıştır. Kronik yazarı Malmesburyli William, Asser'in Alfred'e Boethius'un *De Consolatione Philosophiae* (Felsefenin Tesellisi) adlı eserinin çevirisinde yardımcı olduğunu iddia etmektedir (Abels, 1998: 10). Alfred'in eğitimine yardımcı olan Asser'in mükâfatları da oldukça kıymetlidir. 886'dan sonra Alfred, Asser'e önce Somerset'teki Banwell ve Congresbury manastırlarının sorumluluğunu vermiştir. Bu tarihten sonra Asser vaktini St. David ve Wessex Krallığı arasında geçirmiş gibi görünüyor. 887'de Exeter Manastırının Wessex'teki tüm yetkileri ve Cornwall ve Devonshire'deki manastırların sorumlulukları Asser'e verilmiştir. (Keynes ve Lapidge, 1983: 52). 892-900 yılları arasında bir tarihte ölen Sherborne piskoposu Wulfsige'nin yerine geçen Asser, Alfred'in oğlu Edward'ın (The Elder/Yaşlı) hükümdarlığına kadar yaşamıştır. (Abels, 1998: 11). Asser, St. David'deki Gal yıllıklarına göre 908'de ölmüştür. Anglosakson Kroniği ise *Sherborne Piskoposu Asser 910 yılında öldü*¹⁵ kaydını düşmüştür.

Alfred 899'a kadar yaşamasına rağmen Asser'in kroniği sebepsiz bir şekilde 893'te sonlanmaktadır. Asser'in çalışmasını neden tamamlamadığına verilebilecek tutarlı bir yanıt yoktur. Tamamlanmamış olmasına rağmen elde bulunan kısım ve çağdaş eserlere yapmış olduğu katkılardan dolayı önemini yitirmemiştir (ASC, 1853: XIII). Kronik, Asser'in St. David'deki eğitimi ile Alfred'in sarayında tanıştığı kıta Avrupa'sından gelen eğitimciler sayesinde kazandığı birikimin birleştirilmesinin bir ürünüdür. Kullanmış olduğu kaynaklardan edindiği bilgileri hangi koşullar altında kazandığını söylemek zordur. Kronikte kutsal kitap atıfları, *Eski Latin* (Vetus Latina) olarak bilinen versiyona yapılmıştır. Eski Latin versiyon geç antikite döneminde yaygın iken erken Orta Çağ'da yerini Aziz Jerome'nin çevirisi olan *Vulgate* versiyonuna bırakmıştır. Bu sürecin tamamlanması kıtada ve adada VIII. yüzyılda gerçekleşmişti. Bu durum Asser'in Eski Latin bilgisini St. David'deki eğitimi sayesinde kazandığını göstermektedir. Asser, Gregory ve Augustine gibi patristik dönem yazarlarından alıntılar yapabiliyordu ve ayrıca Eski Latin şiirine Vergilius'tan aşına idi. Kıtada eğitim müfredatının kuruluşunu sağlayan Aldhelm'in *De Virginitate*'sinin yanı sıra tarihsel metinler hakkında da bilgisi vardı. Muhtemelen IX. asırda Galler'de tamamlanan *Historia Brittonum* ve Bede'nin *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum* adlı çalışmasını biliyordu. Ayrıca Einhard'ın *Vita Karoli* adlı eseri ve anonim *Vita Alconi* hakkında bilgisi vardı (Keynes ve Lapidge, 1983: 53-54).

Asser'in çalışması bir biyografi-kronik gibi görünse de Asser ne biyografi yazarı ne de tarihçidir. Zaten Asser de çalışmasında herhangi bir tarihçilik misyonu üstlenmiş gibi görünmemektedir. Metin, aziz ve şehitlerin hayatlarının anlatıldığı hagiografilerin özelliklerini taşımaktadır fakat yazıldığı dönemde Alfred hayattadır ve ne bir Hıristiyan şehidi olarak ölmüştür ne de ölümünden sonra aziz ilan edilmiştir. Vita'nın yüzeysel bir okumasını yapan bir kişi rahatlıkla Asser'in, Alfred'in kendisine olan sevgisinin ve cömertliğinin karşılığı olarak böyle bir biyografi yazma girişiminde bulunmuş olabileceğini düşünebilir fakat Alfred'in hayatının önemli dönüm noktalarına vurgu yapılırken kullanılan üslubun ve yapılan metaforların, sevgi ya da bağlılık gösterisinden ziyade bunun bir tür propaganda ve hatta biraz daha ileri giderek Hıristiyanlık temelinde yeniden inşa edilen bir krallığın manifestosu olduğu fark

¹⁵ Keynes ve Lapidge'nin çalışmasında bu tarih 909 olarak geçmektedir. Fakat ASC'nin Joseph Stevenson tarafından editörlüğünün yapıldığı 1854 tarihli İngilizce çevirisinde bu kayıt 910 olarak geçmektedir (ASC, 1854: 57). Whitelock tarafından editörlüğü yapılan çeviride de kroniğin C ve D versiyonlarında Asser'in 910 yılında öldüğü kaydedilmiştir (ASC, 1961: 61).

edilmektedir. Otantik ve değerli bir kaynak olmasına rağmen aynı zamanda yazınsal açıdan eleştirel tahlilinin yapılması da gerekmektedir (Abels, 1998: 11). Asser'in düzyazı konusunda usta bir üsluba sahip olduğu söylenemez. Sıklıkla uzun cümleler kurmuş fakat söz dizileri karmaşık ve kendi yorumları da yetersiz kalmıştır. Süslü ve hatta şaşalı diyebileceğimiz bir üslup kullanmıştır ki, bu durum dönemin ve bölgenin diğer yazarlarının çalışmalarında da sıklıkla görülmektedir. Grekçeden aktarılmış kelimeler, arkaik tümceler ve çeşitli nadir kelimeler kullanarak çalışmasını süsleyen Asser'in biyografik kroniği erken Orta Çağ'ın ada Latincesini kullanan yazarlar arasında yaygın olan Barok üslubunu göstermektedir (Keynes ve Lapidge, 1983: 54). VA, süslü ve retorik bir Latin üslubuyla yazılmıştır ve alışılmadık kelimeler kullanır. Stevenson'ın dediği gibi, *çoğu zaman anlamı bir laf kalabalığı bulutuyla gizlenir* ve yazarın *olayları önceden tahmin etme ve sonra aniden, gerekli bildirim yapmadan, uzaklaştığı temaya geri dönme* gibi metodik olmayan bir alışkanlığı vardır. Eser şekilsizlikle suçlanmış, fakat seküler bir biyografi için çok az model olduğu gerekçesiyle mazur görülmüştür; ancak Dr. Marie Schütt 1957'de bu suçlamanın abartılı olduğunu göstermiştir. Stevenson gibi o da eserin son biçimini almadığına, taslak halinde olduğuna inanmaktadır. Ancak bu haliyle elden ele dolaşmıştır. (Whitelock, 1968: 3-4). Fakat asıl sorun metnin içeriği değil, amacıdır. Asser *örnek bir Hristiyan kral* modeli olarak gördüğü Alfred için biyografik bir methiye düzmek istemiştir. Tarihsel doğruluk ve objektiflik gibi ilkelerle uğraşmamıştır. Alfred'in büyüklüğünün kutsanması, çok yönlü bilgi ve aydınlanma sevgisi ve hayatı, eserin özünü teşkil etmektedir. Einhard'ın Şarlman'ı gibi Asser'in Alfred'i de bir Orta Çağ *Hristiyan kral* modelidir. Bilgelik aşığı, dürüst, sabırlı, cömert, yoksulların ve zayıfların savunucusu, dost canlısı, Tanrı'ya inançlı ve bunların hepsinin üstünde *kutsal savaşın* muzaffer bir savaşçısıdır (Abels, 1998: 12-13).

Asser'in özellikle kıtada yaygın olan Frank Latincesine ait bazı kelimeleri kullanması, Stevenson gibi bazı çevirmenlere Asser'in eğitimini, en azından bir kısmını, kıtada aldığını düşündürmüştür. Bu çıkarım mantıklı olsa da tek olası açıklama değildir. Nitekim Alfred'in sarayındaki eğitimcilerin dil açısından çok çeşitli arka plana sahip oldukları ve kendi aralarında ortak dil olarak Latince konuştuklarını bir ön kabul olarak varsayabiliriz. Bu dönemde Frank Krallığı'nda yerel Frank dili ve halk Latincesi konuşulurken, Britanya'da Eski İngilizce, Keltçenin yerel lehçeleri ve hatta İskandinavlara ait Eski Norsça gibi dillerin yanı sıra literatür ve saray dili olarak elbette Latince kullanılmaktaydı. Grimbald gibi Frank Latincesi ile konuşan eğitimcilerin günlük konuşma dilinde kullandıkları kelimeleri Asser'in kendi dağarcığına katmış olması muhtemeldir. Böylesi entelektüel bağlantılar Asser'in Frank Latincesine ait tümceleri kullanmasını açıklamaya yeterli iken elde kesin deliller olmadan Asser'in kıtada eğitim aldığı yönünde bir postulat geliştirmeye gerek yoktur (Keynes ve Lapidge: 54-55). Asser'in kroniğinde dikkat çeken bir başka durum, çalışmada geçen Eski İngilizce yer adlarının Galce karşılıklarını vermesi ve anlamlarını Latin dilinde açıklamasıdır (Asserius, 1854: XIII). Örneğin; kroniğin 49. babında Sakson dilinde "*Exanceastre*" olarak geçen Exeter şehri için Galce karşılık olarak "*Cairuisc*", Latince anlam olarak "*civitas Exae*" (Exe şehri) ifadelerini kullanmıştır (Asserius, 1904: 36-37).¹⁶ Bu durumun, Keynes ve Lapidge gibi araştırmacıların Asser'in çalışmasının

¹⁶ Bu çalışmada Vita Ælfredi'nin Latince versiyonu olarak editörlüğünü William Henry Stevenson'un yaptığı Asser's Life of King Alfred adlı 1904 tarihli çalışma kullanılmıştır. Latince metnin incelenmesinde olası hatalara karşı, Stevenson'un 1854, Keynes ve Lapidge'nin 1983 tarihli İngilizce çevirileri kullanılmıştır. Alıntılarda yazar adı Latince olarak Asserius, İngilizce olarak Asser verilmiştir. Söz konusu çalışmaların künyesi için Bkz. Kaynakça.

hedef kitlesinin Anglosakson halklardan ziyade Kelt kökenli Gal ve Britonlar olduğunu düşünmelerine sebep olmuştur fakat kroniğin Galler'de dolaşıma girdiğine dair herhangi bir emare bulunmamaktadır.

Asser'in çalışması, tıpkı diğer Orta Çağ kronikleri gibi orijinallik konusunda sorgulanmış; çalışmanın Asser dışında başka kişilerin kaleminden çıktığına dair iddialar ortaya atılmıştır. Society of Antiquaries'te yayımladığı bir makalede Wright, Asser'e atfedilen kroniğin X. asrın sonlarından önce yazılmış olmasının mümkün olmadığı, muhtemelen tarih bilgisi olmayan bir keşiş tarafından Life of St. Neot'daki (Aziz Neot'un Hayatı) efsanelerin ve ASC'deki bilgilerin Alfred hakkındaki sözlü anlatımlarla harmanlanarak yazıldığı ve güvenilirlik kazandırmak için Piskopos Asser'in adı ile yayımlandığı şeklindeki iddiasını birkaç kez tekrarlamıştır (Asserius, 1854: XII). 1964'te V. H. Galbraith, kronikte kronolojik hatalar olduğunu ve geç IX. asırda değil, XI. asırda yazıldığını iddia etmiştir. Galbraith'in ayrıca kroniğin yazarının Asser değil, Devon ve Cornwall Piskoposu Leofric olduğunu öne sürmüştür. Buna sebep olarak, Leofric'in piskoposluk makamını Crediton'dan Exeter'e taşınması ve Exeter piskoposluğuna meşruiyet kazandırmak ve tanıtımını yapmak istemesini göstermektedir. Günümüzde artık Asser ve eserinin orijinalliği çok fazla tartışma konusu değildir. Özellikle Dorothy Whitelock'un Galbraith'in iddialarını titizlikle araştırıp ve Vita'nın yazarının Leofric olabilmesi için yeterli kanıt olmadığını ve metnin derinlemesine bir analizi yaparak Galbraith'in iddialarının geçersiz olduğunu gösterdiği çalışması bunda oldukça etkili olmuştur (Whitelock, 1968: 3-21).

Asser'in kroniğinin hiçbir antik kopyası modern zamanlara kadar ulaşmamıştır. XI. asırda yazıldığı bilinen ve Britanya Kütüphanesi Cotton Yazmaları seksiyonunda Otho A XII referans numarası ile kayıtlı olan yazma versiyonu 1731'deki yangında büyük oranda zarar görmüştür (Keynes ve Lapidge, 1983: 56). Bu antik kopyaya ve Asser'den faydalandığı bilinen Worcesterlı Florence'nın kroniği gibi çalışmalara dayanılarak Petry ve Hardy tarafından *Monumenta Historica Britannica* adlı çalışmaya derlenerek dahil edilen versiyon şu anda en güvenilir kopya olarak kabul edilmektedir (Asser, 1854: XIII-XIV). İlk İngilizce çevirisi 1854 yılında Joseph Stevenson tarafından yapılırken metin *The Church Historians of England* (İngiltere'nin Kilise Tarihçileri) serisinin ikinci cildinin ikinci kısmında yayımlanmıştır. Hardy ve Petry tarafından derlenen VA'nın daha derli toplu bir hale getirilerek Latince yeniden basımı W. Henry Stevenson tarafından 1904 yılında yapılmıştır. Bunları takiben, Albert S. Cook'un 1906, J. A. Giles'in yine 1906, Edward Conybeare'in 1914, Lionel Cecil Jane'in 1924, Simon Keynes ve Michael Lapidge ortak çalışması olarak 1983 ve son olarak Alfred P. Smith'in 2002 yılında yayımlanmış İngilizce çevirileri bulunmaktadır.

Vita Ælfredi son derece kendine özgü bir biyografidir ve kabaca iki eşit olmayan bölüme ayrılır: ilki Alfred'in 887'ye kadar olan yaşam dönemini kapsayan 1-86. bölümler, ikincisi yönetiminin kalitesinin genel bir değerlendirmesinden oluşan 90-106. bölümler. Bu iki bölüm Asser'in Alfred'in faaliyetlerine kendi katkısını anlattığı (87-9. bölümler) kısa ama önemli bir pasajla ayrılır (Keynes ve Lapidge, 1983: 55). Asser'in kroniğinin kısa bir özetinin şu şekilde yapmak mümkündür: Kronik, Alfred'in doğum tarihi ve yeri ve anne ve baba tarafından soyunun anlatımıyla başlar (Bölüm 1-2); daha sonra Alfred'in büyüdüğü dönemin tarihini büyük ölçüde ASC'yi baz alarak anlatır. Asser'in yazdığını söylediği 893 yılında bu olayları hatırlayacak kişilerin yaşadığı düşünüldüğünde, birçok ek bilgi verdiği görülmektedir (Bölüm 3-21). Alfred 18. yaşına ulaştığında, Asser Alfred'in çocukluğunu ve delikanlılığını anlatmak

üzere ASC'yi bırakır (Bölüm 21-24) ve annesinin oğullarına Sakson şiirlerinden oluşan ve baş harfleri tezhipli bir kitap göstererek bunu ilk öğrenecek olana vermeyi teklif ettiği meşhur olay da dâhil olmak üzere, aksi takdirde bilinemeyecek pek çok şeyi anlatır (Bölüm 23). Asser, Alfred'in daha sonraki yaşamında, gençliğinde ve çalışmaya yatkın olduğu yıllarda hiç öğretmeni olmadığı için pişmanlık duyduğunu, ancak daha sonra hastalık, makam kaygıları ve Viking istilalarına rağmen öğretmenler edindiğini anlatarak devam eder (Bölüm 25). 26. bölümden başlamak suretiyle 72. bölüme kadar 867-884 yılları arasındaki Viking saldırılarını ASC'yi kullanarak anlatmaktadır, ancak bu bölümde Alfred'in evliliği ve bazı savaşlarla ilgili ayrıntılar gibi ASC'de bulunmayan bilgiler de ekler. Alfred 885'ten sonra reformlara ve çalışmaya daha fazla zaman ayırabildiği için Asser bu konuları anlatmak üzere ASC'yi bırakır (Bölüm 73-81). Alfred'in 868'deki evliliğine geri döner ve bu evlilik sırasında, Asser'in yazdığı döneme kadar onu aralıklı olarak rahatsız eden bir hastalık atağı geçirir (Bölüm 74). Bunu Alfred'in çocukları ve onların yetiştirilmesi, kültürün gelişmesi için yaptığı faaliyetler, yabancı zanaatkarları ağırlaması, Sakson edebiyatını teşvik etmesi ve Asser'in de aralarında bulunduğu Mercialı ve yabancı bilginleri davet etmesi izler (Bölüm 75-79). Asser'in, davet edilmesini ve kabulünü, daveti kabul etmesine yol açan Galler'deki koşulları ve kralın kendisine gösterdiği cömertliği uzun uzun anlatması doğaldır (Bölüm 79-81). ASC'ye 886 (Londra'nın alınması) ve 887 (Frank İlişkileri) yıllarında gelişen olayları anlatmak için kısa bir dönüşten sonra (Bölüm 82-86) ASC'yi tamamen bırakır. Eserin geri kalanı Asser'in kendi bilgilerine ve objektif düşüncelerine dayanmaktadır (Whitelock, 1968: 4). Her ne kadar hagio-biyografi türünde olsa da Asser'in çalışması aynı zamanda çok değerli bilgiler veren bir tarihsel kroniktir fakat bu çalışmada odak noktamız kronikte Alfred'in hayatına yönelik verilen bilgiler değil, Asser'in Alfred'i *bilge bir Hıristiyan kral* olarak sunmasının kodları olacaktır.

Asser'in Bilge Kralı Alfred

Vita Ælfred'i çağdaş benzerlerine kıyasla kısa olan bir övgüden sonra Alfred'in şeceresini vermektedir. Buna göre Alfred'in soyu Nuh'un oğlu Sam üzerinden Adem'e dayandırılmaktadır. Oysa Roma sonrası adaya gelen Anglus, Sakson ve Jüt halkları soylarını antik tanrılara dayandırmaktaydı. Germen kabilelerinde ortak olan bu durum genel olarak soyun Woden/Woten'e dayandırılması şeklinde gözlemlenmekteyken bu halkların Hıristiyanlığı benimsemesiyle pagan tanrıların da bir şekilde Eski Ahit'e yerleştirilerek beşerileştirilmeleri suretiyle soylarının Adem'e dayandırıldığı görülmektedir. Asser'in de burada Alfred'in soyunu Adem'e dayandırarak meşrulaştırmaya ve onun bir *kutsal soydan* olduğunu göstermeye çalıştığı görülmektedir.

ASC ile paralel bir şekilde Asser Alfred'in soyunu, babası Æthelwulf, dedesi Ecgberht, büyük dedesi Ealhmund, büyük büyük dedesi Eafa ve Eafa'nın dedesi Ingild'i sayarak anlatmaya başlamaktadır (Asserius, 1904: 2). Ingild Wessex'in en önemli krallarından olan Ine'nin kardeşidir. 688-726 tarihleri arasında Wessex tahtında oturan Ine, kendi dönemi içerisinde Britanya'nın en güçlü krallarından biri olmasının yanı sıra adada Hıristiyanlığın yayılması için çalışmıştır. 726'da kardeşi Ingild lehine tahttan feragat ederek hacı olmak için Roma'ya giden ve öldüğü 728 yılına kadar İtalya'da kalan Ine, hazırladığı kanun metinleriyle halkın haklarını koruma altına almaya çalışmıştır. Söz konusu kanunlar, yeminin bozulmasında uygulanacak yaptırımdan, basit adli suçları düzenlemeye kadar uzanmış olup, Alfred'in yaptığı kanunlara ve hatta Anglosakson hukukuna temel teşkil etmiştir. Modern kanun metinleriyle

kıyaslandığında oldukça ilkel görünse de Ine ve Alfred'in kanunları Britanya halkı adına önemli kazanımlardır.¹⁷

Ine ve Ingild'in soyları önce Woden'e (Uuoden/Wotan/Odin), Woden'in soyu da Geata'ya (Gaut) dayandırılmakta ve paganların Geata'ya tanrı olarak tapındıkları belirtilmektedir. Asser, Geata'nın babası Caetwa'yı takip ederek verdiği soyağacını Adem'e kadar uzatmıştır: "Geata Caetwa'dan oldu, o da Beau'dan oldu, o da Sceafa'dan oldu, [...], o da Set'ten oldu, o da Adem'den oldu."¹⁸ Asser'in verdiği şecere ASC'de de verilmekte fakat orada Beduic/Bedwig'in babası Sceafo'nun Nuh'un oğlu olarak Büyük Tufan sırasında Nuh'un gemisinde doğduğu belirtilmektedir (ASC, 1853: 42).¹⁹ Oysa Eski Ahit'in Vulgate versiyonunda Yaratılış kitabının tufanı anlatan bölümünde Nuh'un oğulları olarak Ham, Sam ve Yafet'in tufandan önce doğdukları,²⁰ ve eşleri ile beraber tufan başlayınca gemiye bindikleri²¹ anlatılmakta, tufan sırasında meydana gelen herhangi bir doğumdan da bahsedilmemektedir.

Asser Alfred'in annesi Osburgh'un dindar olduğunu ve asil bir soydan geldiğini kaydetmektedir. Osburgh'un babası Oslac, Alfred'in babası Æthelwulf'un sakisi (*pincarne/cupbearer*) olarak sarayında bulunmuştur. Aslen Got ve Jüt'lerden gelen Oslac, Wight Adası'nı işgal eden Cerdic ve Cynric'in soyundan gelmektedir (Asserius, 1904: 4; Pogăciaş, 2013: 12).

Alfred, 853 ve 855'te, dört ve altı yaşlarında iki kez Roma'ya gitmiştir. İlkinde kraliyet maiyeti ile giden Alfred, Papa IV. Leo (847-855) ile görüşmüş ve Papa, Alfred'i kral ve vaftiz oğlu olarak kutsamıştır. İkinci ziyareti babası Æthelwulf ile beraber olmuştur. Æthelwulf, bir sene kaldığı Roma'dan dönerken Frank Krallığı'na uğramış ve Charles'ın (Bald/Kel) kızı Judith ile evlenerek eşini beraberinde Wessex'e getirmiştir (Asserius, 1904: 9). Bu anlatım ASC ile paraleldir fakat Alfred'in papa tarafından hem kral hem de vaftiz oğul olarak kutsanması sıra dışı bir durumdur. Asser, Æthelwulf'un Alfred'i diğer çocuklarından daha çok sevdiğini bu yüzden onu Roma'ya götürdüğünü yazmaktadır (Pogăciaş, 2013: 12) fakat Alfred Æthelwulf'un altıncı, erkek olarak beşinci çocuğudur. Alfred'in kendinden büyük, sırasıyla Æthelstan (ö. 852), Æthelbald (ö. 860), Æthelberth (ö. 865) ve Æthelred (ö. 871) olmak üzere dört ağabeyi vardı. Öncelikle ilk dikkat çeken durum bu dört erkek çocuğun isimlerinin *Æthel* ön eki ile başlamasıdır. Eski İngilizcede "soylu aile, ırk, soy; soyluluk, onur" anlamlarına gelen "æðel" (Proto-Germence *athala*, Eski Saksonca *athali*) kelimesinden türetilen "æðling", (Eski Saksonca *ediling*, Eski Frizce *etheling*, Eski Yüksek Almanca *adaling*)²² kelimesi "tacın varisi, prens, asilzade" anlamına gelmekteydi (Bosworth, 1838: 12). Alfred'in adının ön eki olan *ælf* ise Germen folklorunda güçlü doğüstü ırklardan biri olan periler (fairy) için kullanılıyordu (Bosworth 1838: 8). Eski İngilizce "Ælfræd" ise *ælf* + *ræd* (danışman) birleşimiyle "elf-danışman" anlamına gelmektedir.²³ Her ne kadar çok sıkı bir şekilde uygulanmamış olsa da Anglosakson veraset sistemi

¹⁷ Ine'nin kanunları (Leges Inae Regis West-Saxiae) için bkz. Thorpe, B. (Editor) (1840). *Ancient laws and institutes of England*. Vol. II, London. pp. 460-472.

¹⁸ "Qui Geata fuit Taetwua (Caetwa); qui fuit Beauu (Beaw); qui fuit Sceldwea; qui fuit Heremod; quit fuit Itermod; quit fuit Hathra; quit fuit Huala; quit fuit Beduic (Bedwig); quit fuit Seth (Sem); quit fuit Noe; quit fuit Lamech; quit fuit Mathusalem; quit fuit Enoch; <quit fuit Jared;> (Jared/Yeret) quit fuit Malaleel; quit fuit Cainan; quit fuit Enos; quit fuit Seth; quit fuit Adam." (Asserius, 1904: 3-4).

¹⁹ W. H. Stevenson'un verdiği Latince metinde bu isim Seth olarak geçerken, Joseph Stevenson'ın İngilizce çevirisinde Sem olarak verilmiş, dipnotta Sceafo olarak belirtilmiştir. Keynes ve Lapidge'nin çevirilerinde ise doğrudan Seth ismi verilmektedir.

²⁰ "Noe vero cum quingentorum esset annorum genuit Sem et Ham et Iafeth" (Yaratılış 5.32)

²¹ "et ingressus est Noe et filii eius uxor eius et uxores filiorum eius cum eo in arcam propter aquas diluuii" (Yaratılış 7.7)

²² Online Etimolojik Sözlük için bkz. <https://www.etymonline.com/word/atheling> (Er. T. Mart 2023).

²³ Online Etimolojik Sözlük için bkz. <https://www.etymonline.com/search?q=alfred> (Er. T. Mart 2023).

büyük oğulun tahta geçmesi (primogenitura) üzerine kuruluydu ve Alfred'e isim verilirken diğer kardeşlerinin aksine tahta geçme olasılığının çok yüksek olmadığı düşünülmüş olabilir. Belki de Vita'nın devamında Asser'in üzerine basarak vurguladığı, Alfred'in "ilme adanmış bir hayat" yaşama arzusunun temelinde ailesinin onu yöneticiden ziyade Kilise'ye hizmet eden bir danışman, bir konsül ve hatta bir başpiskopos olarak görme istekleri böylesi bir isim seçiminde etkili olmuş olabilir. Buna kesin bir cevap veremiyor olsak da Alfred tıpkı abileri gibi Wessex tahtına oturmuştur.

Vita'nın yazarının Alfred'in Roma yolculuğunu aktardığı bölümde ASC'den bir noktada ayrıldığı görülmektedir. ASC Alfred'in papa tarafından kabul edilmesini "kutsal kılındı" ya da "kutsanmış" anlamlarına gelen "*gehalgode*" kelimesini kullanarak aktarırken Asser daha litürjik bir kavram olan ve doğrudan "mesh edilmiş" anlamına gelen "*unxit*" kelimesini tercih etmiştir. Papa tarafından kutsanmak, takdis edilmek gayet olağan karşılanabilecekken bir taht seremonisi olan "mesh edilmek" anlatının işlevine bir vurgu mahiyetinde görülebilir. İki kroniğin ortak noktası Alfred'in ziyaretinin Papa'nın ruhani sponsorluğunu ve çocuğun geleceğin kralı olarak kraliyet tarafından kutsanmasını içerdiği. Oysa bir çocukluk taç giyme töreni kulağa şüpheli geliyor. Bu durum imkânsız değildir ve Şarlman da dâhil olmak üzere Pepin'in oğullarının kutsanması emsalleri vardır. Ancak Alfred, hâlâ hayatta olan ağabeyleri olan en küçük oğuldur. Papayla tanışmış olsa da, bu en küçük oğulun geleceğin lideri olarak kutsanması pek olası değildir (Estes, 2016: 167). Buna ek olarak, Papa Leo'nun Æthelwulf'a yazdığı ve olayı biraz daha ayrıntılı olarak anlatan bir mektup da vardır:

"Şu anda Kutsal Havarilerin eşiğine göndermek istediğiniz oğlunuz Alfred'i nezaketle kabul ettik ve kendisini bize teslim ettiği için, Roma konsüllerinde olduğu gibi, onu manevi bir evlat olarak kemer [ve kılıç] ve konsüllük giysileriyle onurlandırdık." (EHD I, 1996: 942) ²⁴

Alfred'in zamanında Roma konsüllüğü sivil otoriteden yoksun onursal bir unvandı ve eski statüsü yoktu. Konsüllük vermek ile kral takdis etmek aynı şey olamazdı. Abels'in açıkladığı gibi, konsül olma onuruna şatafat ve gösteriş eşlik etmiş olsa da, bu krallığı kutsayan bir tören değildi. (Abels, 1998: 61). Bu durum okuyucuyu hem Asser'in niyetini hem de Vita Ælfredi'nin amacını sorgulamaya sevk etmektedir. Bir dereceye kadar siyasi propaganda yapılması olağandır; sonuçta bir yöneticinin krallığının Papalık tarafından tanınması önemli bir imtiyazdır ve bir çocukluk taç giyme töreni güçlü bir sinyal gönderecektir. Alfred'in papalık tarafından kutsanması, geleceğin kralı için kutsal bir amaca ve gençlikten beri açık olan bir kadere işaret etmektedir. Dahası mesh etme, o dönemde krallığı meşrulaştıran bir Frank modeliydi ve Asser'in anlatısında yer alması Karolenj etkisine işaret ediyor olabilir. Bununla birlikte, Asser'in metninde Alfred'in mesh edilmesi, Eski Ahit anlatılarına ve İsrail krallarının, özellikle de Tanrı'nın seçiminin bir işareti olarak ilk üç kral, Saul (1. Sam. 9: 16)²⁵, Davut (2. Sam. 2:4)²⁶ ve Süleyman'ın (1. Krallar 1: 39)²⁷ mesh edilmelerine aşına olan okuyucular arasında kutsal

²⁴ "Filium vestrum Erfred, quem hoc in tempore ad Sanctorum Apostolorum limina destinare curastis, benigne suscepimus, et, quasi spiritalium filium consulatus cingulo honore vestimentisque, ut mos est Romanis consulibus, decoravimus, eo quod in nostris se tradidit manibus."

²⁵ "Yarın bu saatlerde sana Benjamin bölgesinden birini göndereceğim. Onu halkım İsrail'in önderi olarak mesh edeceksin. Halkımı Filistliler'in elinden o kurtaracak. Halkımın durumuna baktım; çünkü haykırıışları bana ulaştı."

²⁶ "Yahudahlılar Hevron'a giderek orada Davut'u Yahuda kralı olarak mesh ettiler."

²⁷ "Kâhin Sadok, Kutsal Çadır'dan yağ dolu boynuz kabı alıp Süleyman'ı mesh etti. Boru çalınca bütün halk "Yaşasın Kral Süleyman!" diye bağırıldı."

bir yankı da yaratmaktadır (Estes, 2016: 168). On yıllar sonra beşinci oğlun beklenmedik bir şekilde krallığa yükselmesinin, bu olayın kasıtlı ya da tesadüfi olarak yeniden yorumlanmasına yol açtığına ve Asser'in daha sonraki olayları okumasıyla uyumlu bir kehanet statüsü verdiği şüphe yoktur (Anlezark, 2017: 14-15).

Asser Alfred'in Roma'daki yolculuğundan sonra anlatısına Wessex'in iç işleri ile devam etmektedir. Roma'ya giden Æthelwulf'un yokluğunda oğlu Æthelbald, Sherborne Piskoposu Ealhstan ve Somerset Şefi Eanwulf ile anlaşarak babasını tahttan indirmek için bir komplo kurmuştu. Bunun açığa çıkması üzerine Æthelwulf krallığının güvenliğini düşünerek oğlunu cezalandırmak yerine kendisine ortak yaparak krallığın batı topraklarının yönetimini oğlu Æthelbald'a vermiştir (Asserius, 1904: 9-10). Asser, Alfred'in babası Æthelwulf'un halkı tarafından sevilen dindar bir yönetici olduğunu belirtmektedir. Öyle ki, Judith ile yaptığı evliliğe ve Judith'i kraliçe olarak tahtının yanında oturtmasına ne asiller ne de halk ses çıkarmıştır. Oysa Wessex'te Ecgbert'ten önceki Mercia destekli kral Beorhtric'in karısı ve Mercia Kralı Offa'nın kızı olan Eadburgh'un kötü şöhreti nedeniyle kraliçeler itibarsızlaştırılmıştı. Asser kroniğin bu bölümünde 755-794 yıllarına dönerek Mercia Kralı Offa'nın kızı Eadburgh ile evlenen ve Offa'nın desteği ile Wessex tahtına çıkan Beorhtric'in evliliklerini, Beorhtric'in Eadburgh tarafından zehirlenerek öldürülmesini anlatmaktadır. Beorhtric'in ölümünden sonra Eadburgh adada kalamamış, Frank topraklarına kaçmıştır. Burada Şarlman'ın kendisine sorduğu "beni mi yoksa yanımda duran oğlumu mu seçmek istersin?" sorusuna Şarlman'ın yaşlı olmasını bahane ederek oğlunu seçmesi üzerine bir kadın manastırına sürgün edilmiş, buradan kurtularak İtalya'ya gelen Eadburgh, Pavia sokaklarında dilencilik yaparak ölmüştür (Asserius, 1904: 12-14). Bu kötü hatıranın neticesinde Wessex kraliçelerinin kralın yanında olması halk tarafından hoş karşılanmamaya başlamıştır (Anlezark, 2017: 18-19).

Æthelwulf'un 858'de ölümüyle oğlu Æthelbald Wessex kralı olmuştur. Savaşçı kimliğiyle tanınan Æthelbald, hem Hıristiyan ahlakına hem de Anglosakson geleneklerine oldukça ters bir şekilde üvey annesi Judith'le evlenmiştir. Asser doğal olarak bu evlilik hakkında olumsuz düşünmektedir ve Æthelbald'ın "*ahlaksızlık/licentiousness*" içinde öldüğünü yazmıştır (Asserius, 1904: 17). Oysa bu Judith'in her iki evliliğinin de dikkatli incelenmesi gerekmektedir. Anglosakson ve Frank hanedanları arasındaki kraliyet evlilikleri Batı Sakson kraliyet düşüncesinde yeni bir eğilim başlatmış; bu sayede iç bölgelerden ziyade kıtasal hanedanlarla ittifak arayışları artmıştı. Æthelwulf ve Charles'ın Vikingler gibi ortak bir düşmanı vardı ve her iki hükümdar da tartışmalı bir verasetle karşı karşıyaydı; dolayısıyla siyasi bir ittifakın pragmatizmi bu evliliğin arkasındaki ana itici güç olabilir. Ancak prestij açısından Wessex, Batı Frankların güçlü kralıyla ittifaktan kesinlikle çok daha fazla şey kazanacaktı. Charles 875 yılına kadar imparator olarak taç giymemiş olmasına rağmen, Æthelwulf yine de Mercialı Offa'nın başaramadığı şeyi başarmış, Şarlman'ın kraliyet hanedanıyla evlilik yoluyla akrabalık kurmuştu (Anlezark, 2017: 18). Æthelwulf'un yeni Karolenj gelininin Wessex'te gördüğü saygı, Asser'in, kralın Judith'i tahta yanına oturtmak gibi alışılmadık bir adım attığını, "bunun o halkın geleneğine aykırı olmasına rağmen" ifadesiyle ima edilir. Gerçekten de Wessex'te Karolenj kanı o kadar değerliydi ki, Æthelwulf'un 858'deki ölümünden sonra en büyük oğlu Æthelbald da Asser'in tiksintisine rağmen Judith'le evlendi. Her iki evlilikten de bir varis çıkmadı ama Batı Sakson ve Karolenj hanedanları IX.

yüzyılın ikinci yarısında giderek iç içe geçti ve Alfred, kızı Ælfhryth'i Judith'in Flandralı I. Baldwin ile yaptığı üçüncü evliliğinden olan oğlu II. Baldwin ile evlendirdi (Leneghan, 2015: 665-666).

860'ta Æthelwulf'un Kent, Sussex ve Surrey krallıklarını yöneten oğlu Æthelberht Wessex kralı olmuştur. Æthelberht'in iktidarı Vikingler ile mücadeleyle geçmiştir. Bu dönemde Vikingler 864'te Kent ve 866'da Essex krallıklarını yağmalamışlardır (Asserius, 1904: 17-18). 866'da Æthelberht'in yerine kardeşi Æthelred Wessex kralı olmuştur. Æthelberht'in 865'teki ölümü konusunda ne Asser'in ne de ASC'nin bir not düşmemiş olması ilginçtir. Æthelred'in krallığı döneminde Alfred'in kardeşi ile ortak bir kral gibi hareket ettiği görülmektedir. Vikingler 867'de Mercia'ya saldırdıklarında kral Burhred'in yardım talebine Alfred ve kardeşi kayıtsız kalmamış, fakat Vikingler Nottingham'da savunmaya çekilmişlerdir. İç kaleyi aşamayan Anglosaksonlar Vikinglerin talebiyle anlaşmaya varmışlardır. 869'da Britanya'da insanların ve büyükbaş hayvanların ölümüne sebep olan kıtlık yaşanmıştır. Bu tarihte Vikingler Nottingham'dan kuzeye çekilerek Northumbria'daki York kasabasına yerleşiyorlardı. 870'te aynı Viking ordusu Mercia üzerinden Doğu Anglia'ya geçerek tüm bölgeyi kontrol altına aldılar (Asserius, 1904: 22-25). Bu tarihten itibaren yağma amaçlı saldırılar yerine yerleşim amaçlı savaflara girişmek suretiyle Doğu Anglia ve Northumbria'da çeşitli yerleşim bölgelerini ele geçiren Vikingler, bölge halklarını ve yöneticileri kovarak kendi yerleşim alanlarını inşa etmeye başlamışlardır.

871'e gelindiğinde Alfred ve kardeşi kral Æthelred Vikinglere karşı en önemli savaşlarından birini vermiştir. Hem ASC'de hem de Asser'in kroniğinde tüm detayları verilen bu savaşa iki Viking kralı ve çok sayıda Viking şefi katılmıştır. 871'de Doğu Anglia'dan ayrılarak Reading üzerine yürüyen Viking ordularının birinci kısmı yakın çevreye yağma saldırıları düzenleyerek lojistik görevini üstlenirken diğer kısım Thames ve Kennet nehirleri arasına sur ve tahkimat inşa ediyordu. Æthelred ve Alfred ordularını birleştirerek Vikinglere saldırmışsa da ilk çarpışmayı Vikingler kazanmış, Berkshire şefi Æthelwulf savaşta ölmüştür. Dört gün sonra, Latince "*mons fraxini*" Kül Tepesi anlamına gelen Æscesdun'da (Aston), iki ordu karşı karşıya gelmiş, Æthelred çadırındaki dua ayininin sonuna kadar beklerken Alfred saldırıya geçmiştir. Vikingler ordularını ikiye bölerek savaşı sürdürmeye çalışmışlarsa da yenilerek kaçmak zorunda kalmışlardır. Savaşta Vikingler Baegsceg adında bir kral ve beş şef kaybetmiştir. Vikinglere karşı zaferle neticelenen bu savaştan ve aynı senenin Paskalya'sından kısa süre sonra Æthelred ölmüş, Alfred hem Wessex'in hem de Kent, Surrey ve Sussex'in kralı olmuştur (Asserius, 1904: 26-32).

Alfred'in krallığının büyük bölümü Vikinglerle savaşarak geçmiştir. Asser Alfred'in Vikinglere karşı yapmış olduğu savaşları ASC'ye dayanarak aktarırken, Alfred ve söz konusu savaşların görgü tanıkları aracılığıyla ASC'de bulunmayan bazı bilgiler de vermektedir. Çalışmanın temel amacından uzaklaşmamak için bu savaşların detaylarına girmemeyi daha uygun buluyoruz fakat kronikte Alfred-Viking çatışmalarında dikkat çeken noktaları da belirtmek gerektiğini düşünüyoruz. Diğer kronikler gibi Asser'in de İskandinav halkları için "pagan" ve "dinsiz" sıfatlarını kullandığını yukarıda belirtmiştik fakat Asser'in bunu sıkça belirtmiş olması, Alfred'i "*kâfirlerle savaşan Hıristiyan bir kral*" olarak yüceltme çabası olarak dikkat çekmektedir. Bir başka husus ise Vikingler kadar Alfred'in de savaş stratejisinde değişikliğe gitmesidir. Vikinglerin yağma akınları kalıcı yerleşim amaçlı istilalara dönüşürken bu amaç için savunma ve kuşatma gibi savaş stratejileri geliştirmeye başladıkları görülmektedir. Alfred ise bu kovalamaca oyunundan sıkılarak Viking saldırılarını beklemek yerine

savaşı Vikinglerin işgal ettiği topraklara taşımaya karar vermiştir. Daha büyük kaleler ve surlar inşa ettirmeye başlamış ve Viking saldırılarına karşı daha önce hiçbir Britanyalı yöneticinin üzerine düşmediği denizcilik konusunda önemli adımlar atmıştır. Yıllar içerisinde Anglosakson krallıklarının kendi aralarında ve Viking yağmacılara karşı yaptığı savaşlarda Anglosakson nüfusu azalırken, Vikingler İskandinavya üzerinden sürekli bir insan/asker desteğine sahipti. Alfred savaşın kazanılması için Vikinglere asker ve malzeme lojistiğini önleyebilmek adına kendi filosunu kurmaya başlamıştır: “Sonra Kral Alfred, denizden yaklaşan düşmanı karşılamak ve deniz korsanlarını durdurmak için küçük gemilerin (*cymbae/skiff*) ve uzun gemilerin (*galea/mişfer*) krallık tarafından yapılmasını emretti.” Alfred’in amacı karaya ayak basmadan onları denizde mağlup etmektir. İlk etapta bu plan başarılı oluyor. Vikingler Exeter’de kışlarken Alfred şehri kuşatıyor ve donanması Vikinglerin deniz yoluyla yardım almasını engelliyor. Nitekim 877’de Dorsetshire’da 120 parçalık bir Viking filosu Alfred’in ordusu tarafından mağlup edilmiş, Vikingler şehri terk etmek zorunda kalmışlardı (Asserius, 1904: 35-39).

Alfred’in Vikinglerle yaptığı savaşların önemli dönüm noktalarından birisi 878’de gerçekleşmiştir. 878 yılı Alfred ve krallığı için zorlu bir sürecin başlangıcıydı. Exeter’den ayrılan Vikingler Guthrum önderliğinde büyük bir orduyla Cippenham’a saldırarak yerli halkı sürdü. Asser, Alfred’in yanında az sayıda asker ve asil ile beraber Somerset’teki ormanlık ve bataklık alanlarda saklandığını anlatmaktadır. Dahası, bu zorlu koşulları daha da dramatize etmek için küçük bir anekdot anlatır. Evine sığınan kişinin kral olduğunu bilmeyen bir köylü kadın ocakta bıraktığı ve Alfred’e emanet ettiği ekmeğin²⁸ yandığını görünce Alfred’i azarlamış; Alfred ise mazlum ve bilge bir kral olarak buna ses etmemiştir (Pogăciaş, 2013: 13). Her ne kadar etkileyici bir öykü olsa da Asser’in orijinal biyografisinde bu anekdot bulunmamaktadır. Öykü, Asser’in *Vita*’sını 1574’te ilk basan Matthew Parker tarafından bilinen St. Neots Yıllıkları’ndaki versiyondur. Parker, Yıllıklar ile Asser’in *Vita*’sı arasındaki benzerlikleri fark etmiş ve Yıllıkların bizzat Asser tarafından yazıldığı sonucuna varmıştır. Oysa aslında Yıllıkların derleyicisi daha sonra VA’dan yararlanmıştır. Parker, bir metnin bütünlüğü konusunda modern bir editörün sahip olması gerekenden çok daha az titiz bir tutuma sahipti ve bu nedenle “*Alfred ve Pastalar*” hikâyesini tam olarak Yıllıklarda bulduğu şekliyle Asser’in metninin uygun noktasına eklemiştir. Parker’ı bu konuda Camden (1602) ve Wise (1722) izlemiş, Camden öykününün *Vita*’nın el yazmasında bulunmadığına dikkat çekmişse de, kusurlu olanın el yazması olduğunu düşünmüştür. Petrie (1848) öyküyü köşeli parantezler içine almış ve böylece onu bir “ekleni” olarak işaretleyen ilk editör olmuştur. W. H. Stevenson (1904) küçük italik harflerle basarak daha açık bir şekilde işaretlemiştir. Ancak ‘zarar’ verilmişti; XVI. yüzyıldan önce zaten popüler olan ve daha sonra Asser’in anlatıldığı uzun süre kabul edilen Alfred ve Pastalar hikâyesi geniş bir dolaşım kazandı ve günümüze kadar sahip olduğu üne kavuştu (Keynes ve Lapidge, 1983: 201-202).

Bu etkileyici öykü Asser’in *Vita*’sının orijinalinde bulunmasa da, Alfred’in Athelney bataklığındaki bir nevi sürgünü ve dönüşünün zamanlaması Hıristiyan takviminin en önemli olaylarıyla bağlantılıdır. Alfred’in Chippenham’daki felaketi Noel’den sonra gelmiş ve tövbe dönemi olan Büyük Perhiz boyunca devam etmiştir; kral Paskalya’dan sonra bir kale inşa etmek için ayağa kalkmış ve savaşmıştır.

²⁸ Hikayenin başka versiyonunda ekmeğin değil kek/pasta geçmektedir.

Paskalya'dan sonraki yedinci haftada -Yükseliş ve Pentekost arasında- takipçilerine kendini gösterdi. Asser burada Alfred'i dokunaklı bir şekilde “*hayata döndürülmüş*” biri olarak yorumlar; Alfred'in halkına getirdiği sevinçle onu Mesih'e benzetir. *Yeniden dirilen* Alfred düşmanlarına karşı acımasızdır ama kendilerini onun merhametine bırakan Vikingler karşısında merhamete kapılır. Bu olaylar dizisinin 878'deki doruk noktası Viking Guthrum'un vaftiz edilmesidir. Asser'in Vikinglerden “paganlar” olarak bahsetme pratiği, uzun uzun anlatılan bu ruhani olayda yankılanır. Guthrum'un vaftizinde hiç şüphesiz pragmatik bir unsur vardır; Alfred onun vaftiz babası olmuş ve iki kral arasında manevi bir akrabalık bağı kurulmuştur. Yeni “oğluna” bahsettiği hediyeler Alfred'in hem cömert hem de daha güçlü olmasını sağlamıştır (Anlezark, 2017: 47-49).

Kroniğin 884'e kadar olan kısmında Alfred'in Vikinglerle olan savaşları anlatılırken, sonraki bölümde biyografik bir metin olarak Alfred'in yaşamına, ailesine, karakterine ve eğitimine ağırlık verilmektedir. Asser bu noktada tarihte bir geri dönüş yaparak 868 yılına, Alfred'in Mercia'daki evlilik törenine dönerek, bu esnada geçirdiği hastalığını anlatmaktadır. Asser'e göre Alfred'in dindar ve olgun bir yönetici olmasının arkasında yatan faktörlerden bir tanesi geçirmiş olduğu bu rahatsızlıktır. Alfred'in hastalığının seremoni sırasında aniden başladığını ve hastalığın dönemin hekimleri tarafından bilinmediğini kaydeder. Çevresindeki insanların bir kısmı, yirmili yaşlarında başlayan ve kırklı yaşlarına kadar süren bu hastalığın Şeytan'ın kıskançlığına bağlarken, bazıları bir çeşit ateşli hastalık olduğunu, bazıları ise Alfred'in bebeklik döneminden kaynaklanan bir hastalık olduğunu düşünmekteydiler (Pogăciaş, 2013: 13). Hastalığın ne olduğu bilinmese de (Crohn hastalığı olduğu düşünülmektedir) Alfred'in bu hastalık sayesinde daha dindar biri olduğu aşikârdır. Avlanmak için gittiği Cornwall'da St. Guerir Kilisesi'ni ziyaret etmesi ve hastalığının iyileşmesi için günlerce dua etmesi, çareyi ilahi kudrette aradığını göstermektedir. Fakat Alfred'in asıl endişesi cüzzam ve körlük gibi toplumdan tecrit edilmesine veya sorumluluklarını yerine getirmesine engel olacak hastalıklardan birine dönüşecek olmasıdır: “Çünkü cüzzamdan, körlükten ya da insanları çok çabuk işe yaramaz hale getiren ve gelişleriyle hor görülen buna benzer bir hastalıktan korkuyordu.”²⁹ Özellikle Orta Çağ Avrupa'sında, cüzzamlıların Tanrı tarafından cezalandırılan insanlar olduğu yönündeki olumsuz yaklaşım göz önüne alındığında Alfred'in endişesi yerindedir. Alfred'in dindarlığı hastalığı ile ilintiliymiş gibi görünse de Asser Alfred'in gençliğinden itibaren kendisini Tanrı'ya adanmak için zihnini eğittiğini, dünyevi zevklerden kaçmak için yetersiz olduğunu hissettiğinde Tanrı'nın memnuniyetsizliğinden korkarak sabahları erkenden kiliseye giderek dua ettiğinden bahsetmektedir (Asserius, 1904: 54-56).

Asser Alfred'in dindarlığını vurgularken kroniğinde sıklıkla kutsal kitaptan alıntılar yapmıştır. Bu durum da Orta Çağ kroniklerinin karakteristik özelliklerinden biridir. Viking saldırılarının büyük ölçüde bertaraf edilerek adadaki diğer yönetimlerin çoğunluğunun Alfred'in tabiiyetine girmesiyle Wessex Krallığı önemli bir zenginliğe ulaşmıştı. Asser tüm bu olumlu gelişmeleri Alfred'in dindar bir kral olmasına bağlarken daha da ileri giderek Alfred'i, Yahudi kral ve peygamber Süleyman'la özdeşleştirir. Bilgelik otoritesi ve İncil bilgeliğinin yazarı Süleyman, Orta Çağ teoloji literatüründe

²⁹ “*Timebat enim lepram aut caecitadem, vel aliquem talem dolorem, qui homines tam cito et inutiles et despectos suo adventu efficiunt*” (Asserius, 1904: 55-56)

açıkça önemli bir figür olarak hizmet eder ve Vita Ælfredi boyunca Batı Sakson kralı ve bilgelik arayıcısı Alfred için bir örnek olarak ortaya çıkar. Asser’e göre Alfred de tıpkı Süleyman gibi adil, bilge ve en zengin kraldır. Alfred Tanrı’nın buyruklarını yerine getirmiştir ve tıpkı Kutsal Kitap’ta yazıldığı gibi hak ettiklerini elde etmiştir:

“Yüce Tanrı kendisini ilahi ilimden ve liberal sanatlar bilgisinden yoksun yarattığı için sürekli inliyor ve iç çekiyordu. Bu açıdan, bir zamanlar bu dünyanın tüm şöhretini ve zenginliğini küçümseyerek Tanrı’dan bilgelik isteyen ve böylece her ikisine de (yani bu dünyada bilgelik ve şöhrete) ulaşan İbranilerin kralı kutsal, çok saygın ve son derece zengin Süleyman’a benziyordu.” (Asserius, 1904: 60)

Hıristiyan antik çağına ve Orta Çağ’a bilgelik ve anlayış modeli olarak Süleyman imajını veren İncil metnindeki Süleyman’dır: *“Böylece Kral Süleyman zenginlikte ve bilgelikte yeryüzünün bütün krallarını geçti”* (1. Krallar 10:23). Süleyman’ın Birinci Krallar’daki anlatısının büyük bir kısmı (1. Krallar 5:15 - 1. Krallar 8:66), Süleyman’ın bilgelik mirasının bir açılımıdır. Aynı bebeğin annesi olduğunu iddia eden iki kadının meşhur hikâyesinde (1. Krallar 3: 16-28) görüldüğü gibi, Süleyman’ın bilgeliği, özellikle ayırt etme konusunda kendini gösterir. Dahası, Kutsal Kitap metni Süleyman’ın da engin bilgiye sahip olduğunu ve muazzam kavrayışı ve yaşam bilgeliğiyle kendi sınırlarının ötesinde ünlendiğini anlatır (Estes, 2016: 48-49):

“Tanrı Süleyman’a bilgelik, olağanüstü bir anlayış ve deniz kıyısındaki kum kadar engin bir bilgi verdi. Süleyman’ın bilgeliği bütün Doğu halklarının bilgeliğini ve Mısır’ın bilgeliğini aştı. Herkesten daha bilgeydi [...] ve ünü komşu halklara yayıldı. Süleyman ayrıca üç bin atasözü söyledi ve şarkılarının sayısı bin beşti. [...] Bütün uluslardan insanlar Süleyman’ın bilgeliğini dinlemeye geliyor, onun bilgeliğini duyan yeryüzünün bütün kralları tarafından gönderiliyorlardı.” (1. Krallar 5: 9-14)

Süleyman ve bilgelik, Orta Çağ Hıristiyan geleneğinde tamamen birleşmiş bir durumdaydı. Hıristiyan antik çağ ve Orta Çağ için Süleymancı İncil bilgeliği üçlüsü, ruhsal oluşum ve mistik teolojide kullanılmak üzere konuşlandırılan Atasözleri, Vaiz ve Ezgiler Ezgisi idi (Estes, 2016: s. 50). Pratt, Karolenj reformu boyunca Süleyman’ın siyasi düşünce üzerindeki etkisini, özellikle Süleyman’ın Tanrı’dan zenginlik yerine bilgelik istediği rüyasına (1. Krallar 3:3-13) yapılan atıflar üzerinden takip etmiş ve rüyaya yapılan atıfların en güçlü olduğu dönemin Kel Charles (823-877) dönemi olduğunu tespit etmiştir. Pratt ayrıca Karolenj sarayından Alfred’in danışmanlar çevresine doğrudan bir bağlantı kurmaktadır ki Alfred’in sarayında topladığı bilgin ve din adamlarından bazıları Frank sarayında da bulunmuştur (2007: 157-166). Asser’in Vita’sında da Süleyman’ın rüyasından bahsedilmektedir. Alfred Süleyman’ın rüyasını ister kendi Kutsal Kitap çalışmasıyla, ister Karolenj edebi örneklerinin etkisiyle biliyor olsun, Süleyman’ın bilgeliğinin önemine aşına olduğu tartışılmazdır. VA, Alfred’i kasıtlı olarak, dini literatürün incelenmesine ömür boyu adanmış bir kral bilgeliği figürü olarak tasvir eder. Bir hagio-biyografi olarak Vita, öğretme ve bilgeliğin Alfred’in dini deneyimi için nasıl temel olduğunu gösterir. Alfred’in bilgeliğe yönelimi kişisel ve mesleki yaşamının temel ilkesi haline gelir ve metin Alfred’i Anglosakson İngiltere için yeni bir Süleyman olarak konumlandırır.

Asser Alfred'in bilgeliğinin öğrenime duyduğu ilgi ve sarayında topladığı döneminin bilginlerinden aldığı eğitimle ilgili olduğunu da belirtmektedir. Nitekim çağdaşları arasında hem kişisel hem de halkının eğitimine bu denli önem veren bir başka yönetici bulunmamaktadır. Sarayında topladığı eğitimcilerin her biri kendi alanında uzman kişilerdi. Bunlardan Worcester Kilisesi Piskoposu Werfrith kutsal yazmalar konusunda donanımlı birisiydi. Asser Alfred'in Papa Gregorius'un Diyaloglar'ını³⁰ Latineden Sakson diline çevirirken Werfrith'in yardımcı olduğunu yazmaktadır. Mercialı bir aileden gelen Canterbury Başpiskoposu Plegmund, Alfred'in sarayına Mercia'dan davet edilen bilginlerden biridir. Aynı şekilde Mercia'dan Rahip Æthelstan ve Werwulf'u da sarayına davet etmiştir. Alfred bu kişilere gelmeleri için Wessex'te bazı imtiyazlar vermiştir. Sadece Britanya'dan değil kıtadan da eğitimcileri sarayına davet etmiştir. Kıtaya gönderdiği elçiler aracılığıyla davet ettiği Grimbald ve John isimli rahip ve keşişler kutsal yazmalar konusunda uzman olup farklı disiplinlerde yetenekli entelektüellerdendi (Asserius, 1904: 62-63). Alfred'in özellikle coğrafya bilgisi çağdaşlarını çok üstündedir. Britanya Adası'nın coğrafi konumu hakkında bir idareci, asker ve tacir olarak yeterinden fazla bilgiye sahipti. IV. ve V. asırlarda yaşamış olan Coğrafyacı Orosius'un çalışmasını tercüme ettirerek incelemiştir. Gençliğinde Humber Nehri'nden İngiliz Kanalı'na kadar adanın güneyinin topografyası hakkında bilgi edinmiştir. Askeri bir stratejist olarak her nehri, vadiyi, tepeleri ve platoları, idareci olarak yerleşim yerlerini ve bunların kapasitelerini, denizcilik yaptığı zamanlarda ise kıyıları, limanları, nehir yollarını tanıyan bir lidere dönüşmüştü. Eğitiminin yanı sıra kişisel tecrübeleri de coğrafya bilgisinin kaynağı olmuştur (Hughes, 1902: 9-10).

Asser kroniğin devamında Alfred ile nasıl tanıştığını ve sarayına davet edildiğini anlatmaktadır. Kroniğin tanıtım bölümünde verilen bilgilere ek olarak Asser'in Alfred'in teklifini, onun dostluğu sayesinde kendi yetiştiği St. David Manastırı'nı Güney Galler kralı Hemeid'in yağma ve tacizlerinden korumak için kabul ettiği söylenebilir. Bunun yanı sıra Asser, Kelt kökenli halkların Alfred'in dostluğunu kazanmak için ona bağlı olmak istediklerini belirtmektedir. Kuzey Galler Kralı Rotri ve altı oğlunun tacizlerinden bıkan Güney Galler Kralı Hemeid, Gleguising Kralı Ris'in oğlu Houil, Guent Kralı Mouric'in oğulları Brochmail ve Fernail, düşmanlarına karşı koruma sağlaması için Alfred'e tabii olmak ve dostluğunu kazanmak istemişlerdir (Asserius, 1904: 65-67). Özellikle dört asırlık Anglosakson krallıkları döneminde ilk defa Alfred, adanın güney ve batısındaki Kelt kökenli halklar dahil olmak üzere adanın büyük bir kısmına hakim olmuştur. Yine Asser'in aktardığına göre Alfred hakimiyet sağladığı tüm bu bölgeler üzerinde siyasi bir yapılanmaya gitmiş, yeni şehirler ve bunlar arasında yollar inşa ettirmiştir. Yöneticilere müdahaleler ederek merkeziyetçi bir yönetim şekli kurmaya çalışan Alfred'in bu politikası onun, İngiltere'yi birleştiren kral olarak anılmasına sebep olmuştur. Gerçekte ise Alfred Anglosakson ulusların yaşadığı Northumbria ve Mercia'da doğrudan tahakküm kuramamış, bu başarı torunu Æthelstan'a (924-939) nasip olmuştur.

³⁰ Alfred'in yapmış olduğu bu çeviri için Piskopos Werfrith tarafından yazılan sunum için bkz. Keynes ve Lapidge, 1983, s. 123.

Sonuç

Asser kroniğın son bölümlerinde Alfred'in Latince öğrenmesi ve yaptığı çeviriler hakkında derin bir analiz sunmamış, Alfred'e olan sevgisini dinsel vurgularla dile getirmeye çalışmıştır. Bu tür eksikliklerine ve kroniği 893 yılında anlaşılabilir bir şekilde tamamlamadan bırakmış olmasına rağmen Alfred'in Vikinglerle olan çatışmaları, diğer yöneticilerle olan ilişkileri, ailesi, eğitimi, Wessex Krallığı gibi konularda vermiş olduğu bilgiler, kroniği vazgeçilmez kılmaktadır. Kroniğın sonunda 900 yılında Alfred'in ölümüne dair düşünülmüş olan not ise daha sonradan Anglosakson Kroniği'nden eklenmiştir. Kroniğın yazılış amacı Asser'in Alfred'e karşı sevgisini ve bağlılığını göstermesi olarak düşünülse de, Alfred'in hayatını anlatırken bazı dönüm noktalarında kullanmış olduğu metaforlar ve Gal halkına hitap eden anlatı ve yer adları gibi açıklamalar göz önüne alındığında, buna bir de Alfred'in *herkesi kucaklayan Hristiyan Bilge Kral* imajı eklendiğinde, Asser'in sevgi gösterisinden ziyade bir propaganda metni yazdığı kanısına varmak kaçınılmazdır. Tabii bu yargıya ulaşırken kroniğın özellikle Kelt kökenli halkların yaygın yaşadığı Galler gibi bölgelerde dolaşıma girdiğine dair günümüze ulaşan hiçbir kayıt olmadığı unutulmamalıdır.

Æthelstan *İngiltere'yi birleştiren ilk kral* olarak anılıyor olmasına rağmen ve Alfred'in kendisi gerek Vikinglere karşı verdiği başarılı savaşlar, gerek Anglosakson halklarını birleştirme başarısı, gerekse de oluşturmuş olduğu devlet yapısı ile torunundan tarihsel olarak çok daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu durumun tezahürü Alfred'in *Büyük* unvanı kazanmasıdır. Bu unvanı kazanması, aynı unvanı kullanan ve çağdaşı olan yöneticilerden çok daha geç olmuş fakat Asser'in çizmiş olduğu imaj sayesinde Alfred imparatorluk İngiltere'sinin yöneticileri için rol modeli haline gelmiştir. Bilge kral imajının Asser'in kroniğında öne çıkartılmış olması Alfred'in kanun koyuculuğu, donanma başta olmak üzere askeri ve idari teşkilatçılığı gibi vasıflarının arka planda kalmasına sebep olmamalıdır. Her ne kadar Asser biyografisinde bu konuları çok detaylandırmamış olsa da, modern İngiltere'nin ve Anglosakson Hukuk Sistemi'nin temelleri Alfred'in faaliyetleri sayesinde atılmıştır denilebilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: % 50, 2. Yazar: % 50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Vita Ælfredi" Işığında Wessex Kralı Büyük Alfred (871-899)" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aelred of Rievaulx. (2005). *Genealogia regum Anglorum*, PL 711-15. (J. P. Freeland, Translator), *Aelred of Rievaulx: The Historical Works*, (M. L. Dutton, Ed.), Cistercian Publications..
- Abels, R. (1998). *Alfred the Great, War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England*, Longman.
- Ancient laws and institutes of England*. (1840). Vol. II, (B. Thorpe, Ed.) London.
- Anlezark, D. (2017). *Alfred the Great*, Arc Humanities Press.

- Arnold, T. (1879). *Henrici archidiaconi Huntendunensis historia Anglorum, the history of the English, by Henry, Archdeacon of Huntingdon, from A.C. 55 to A.D. 1154*, Longman & CO.
- Asserius, (1904). “*De rebus gestis Aelfredi*”, *Asser’s life of king Alfred together with the Annals of Saint Neot*, (W. H. Stevenson, Ed.), Clarendon Press.
- Asser’s Annals of King Alfred*. (1854). *The Church Historians of England*. Vol. II, Part II, (J. Stevenson, Ed), Seeleys.
- Bosworth, J. (1838). *Dictionary of the Anglo-Saxon Language*. Longman.
- English Historical Documents c. 500-1042*. (1996). (D. Whitelock, Ed.), Routledge.
- Estes, J. A. (2016). *Wisdom’s Missionary: Alfred the Great and the Pursuit of Wisdom in Anglo-Saxon Spirituality* (Publication No. 10248060) [Doctoral dissertation, The Catholic University of America]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Florence of Worcester. (1853). *The Church Historians of England*. Vol. II, Part I, (J. Stevenson, Translator), Seeleys.
- Gaimar. (1854). *The Church Historians of England*, Vol. II, Part II, (J. Stevenson, Translator), Seeleys.
- Genç, Ö. (2016). *Orta Çağ’ın İlk Laik Biyografisi - Einhard Vita Karoli Magni*, Gece Kitaplığı.
- Gore, D. (1972). “Alfred the Great and the Reserve Book”, *American Libraries*, 3(4) (Apr.), 405-408.
<http://www.jstor.org/stable/25618864>
- Hughes, T. A. (1902). *The Life of Alfred the Great*, A. L. Burt Company.
- Kozan, M. (2022). “Büyük Alfred Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme”, *International Journal of Social Sciences*, Vol. 6/1 Spring, 146-161. <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.7>
- Keynes, S. ve Lapidge, M. (1983). *Alfred the Great, Asser’s Life of King Alfred and Other Contemporary Sources*, Penguin Books.
- Leneghan, F. (2015). “Translatio Imperii: The Old English Orosius and the Rise of Wessex”, *Anglia*, 133(4): 656–705. <https://doi.org/10.1515/ang-2015-0058>
- Pogăciaş, A. (2013). “Asser’s Life of Alfred”, *Medieval Warfare, Karwansaray BV*, 3(5), 11-15.
<https://www.jstor.org/stable/48578272>
- Pratt, D. (2007). *The Political Thought of King Alfred the Great*, Cambridge University Press.
- The Anglo-Saxon Chronicle*. (1853). *The Church Historians of England*. Vol. II, Part I, (J. Stevenson, Translator), Seeleys.
- The Anglo-Saxon Chronicle*. (1961). (D. Whitelock, Ed.), Eyre and Spottiswoode.
- The Chronicle of Fabius Ethelbert*. (1854). *The Church Historians of England*. Vol II, Part II, (J. Stevenson, Translator), Seeleys.

The Life of King Edward, who rest at Westminster. (1992). (F. Barlow, Ed. & Translator), Clarendon Press.

Orderic Vitalis. (1980). *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis*, (M. Chibnall, Ed. & Translator), 6 Vols. Clarendon Press.

Whitelock, Dorothy. (1968). *The Genuine Asser*, University of Reading.

William of Malmesbury's Chronicle of the Kings of England. (1847). (J. A. Giles, Translator), Henry G. Bohn, London.

Extended Abstract

Alfred the Great, who ruled the Kingdom of Wessex between 871-899, is recognised as one of the most important rulers of Anglo-Saxon Britain owing to his 28-year rule. In recent years, it is seen that the interest in both the period and Alfred has increased, thanks to television and cinema productions themed on the Vikings and the Anglo-Saxon Britain in particular. Of course, the priority of these productions is not to depict historical facts, but to create a historical fiction that would attract the interest of the audience. Although such historical fictions created by television and cinema producers for popular culture by feeding on history and historical characters are not created with the responsibility of strict adherence to historical facts, it is a fact that they increase the interest and curiosity of the audience in history and historical studies. Alfred, too seems to have received his fair share from this interest and curiosity. Alfred became famous not only as a warrior king, but also as an humble and wise king who did not raise his voice when he was scolded by a peasant woman who did not recognise him for burning the cakes and became a role model for future kings with both his leadership and his character.

Aside from popular culture's interest in Alfred, he is already an important figure in the history of England, and historians are interested in every detail of his life. His biography, available on the royal family's official online page, emphasises that Alfred was the only English king of England with the title "Great". In addition to defending his country with his wars against the invading Vikings, he played a major role in the establishment of the British navy and administrative system. He also made significant contributions to Anglo-Saxon literature and education through the scholars he gathered around him and the translations he made with their help. The abundance of information and accounts about Alfred's reign are some of the most detailed ones among the Anglo-Saxon rulers. This is due not only to the abundance of historical records and personal documents of Alfred himself, but also to the hagiographical work of a Welsh bishop, Asser, who wrote Alfred's life in his "Vita Ælfredi Regis Angul Saxonum".

Based on Asser's biographical chronicle, this study focuses on some important milestones in Alfred's life. Asser's biography was chosen mainly because of the details about Alfred's life that are not found in other contemporary sources, as well as his contribution to Alfred's transformation into a wise Christian king. Asser's use of metaphors in his account of Alfred's life portrays Alfred as an all-embracing, wisdom-loving ruler who sought to unite the peoples of Britain under the British banners on the basis of Christianity. Although this may seem like an attempt to show the author's affections to Alfred, it also leads to the interpretation of Asser's biographical chronicle as a propaganda text aiming for the peoples of Celtic origin in particular. Starting from Alfred's journey to Rome as a child, Asser tried to portray him as a chosen ruler and attempted to identify him with Solomon, the symbol of wisdom in the medieval Christian world. The role of the efforts of Asser in the formation of the Cult of Alfred and the acquisition of the title of "Great" by Alfred is the basis of our research.

After a brief introductory chapter on the importance of Alfred for England, the study continues by giving information about the details of the formation of the Cult of Alfred. This is followed by the second part, which gives information about Bishop Asser and his chronicle, the main subject of the study. Finally, we have tried to interpret the metaphors we have located in Asser's chronicle that suggest Alfred's transformation.

Geliş Tarihi / Received Date
15.10.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
16.03.2023

Türkiye'deki Müzik Terapistlerin Müzik Terapi Eğitiminin Yürütülmesine İlişkin Görüşleri¹

Opinions of Music Therapists in Turkey on the Conduct of Music Therapy Education

Gürbüz AKYÜREK²

Sercan ÖZKELEŞ³

Öz

Bu araştırmada; Türkiye'deki ve dünyadaki sertifikalı müzik terapi eğitiminin nasıl yürütüldüğü ve sertifikalı müzik terapi eğitiminin nasıl yürütülmesi gerektiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma, müzik terapi alanında gerek araştırmacı gerekse müzik terapistler için kaynak teşkil etmesi ve sertifikalı müzik terapi eğitimine yönelik yeni düzenlemelerin yapılması açısından önemlidir. Araştırma Türkiye'deki ve dünyadaki sertifikalı müzik terapi eğitimlerinin tespit edilmesine yönelik genel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubunu, ülkemizde müzik terapisti sertifikasına sahip olan akademisyenler, uzman doktorlar, müzik meslek mensupları, sağlık meslek mensupları ve müzik terapistler oluşturmaktadır. Çalışma grubunu veri miktarı ve araştırmanın odağı dikkate alınarak en az lisans eğitimini tamamlamış ve gerek yurt dışında gerekse yurt içinde müzik terapi eğitimlerini tamamlamış ülkemizdeki sertifika sahibi kişiler oluşturmuştur. Araştırmadaki verilerin toplanmasında görüşme türlerinden standartlaştırılmış açık uçlu görüşme yaklaşımından yararlanılmıştır. Araştırmanın bulgularında öncelikle katılımcıların görüşlerini yansıtmak amacıyla betimsel analiz yöntemi kullanılarak doğrudan alıntılara yer verilmiştir. İkinci aşama olarak betimsel yaklaşımla farkına varılmayan tema ve kavramlar içerik analizi uygulanarak neden sorusuna cevap aranmıştır. İçerik analizinde elde edilen veriler ise, "Verilerin Kodlanması", "Temaların Bulunması", "Verilerin Temalara ve Kodlara Göre Düzenlenmesi ve Tanımlanması", "Bulguların Yorumlanması" şeklinde dört evrede analiz edilerek yorumlanmıştır. Ülkemizdeki Müzik Terapi Sertifikalı Eğitim Programı'nın, Standardı Sağlık Bakanlığı'ndan onay alan GETAT Uygulama Merkezlerinde 130 saati teorik, 105 saat uygulama ve en az 5 müzik terapinin yapılması üzere kısa süreli yoğun kurslarla tamamlandığı, dünyanın farklı ülkelerinde verilen müzik terapi eğitiminin ise ülkelerin kendi dinamikleri, mevzuatları ve imkanları doğrultusunda lisans, lisansüstü ve sertifikalı programlarla ve akreditasyona sahip merkezlerde, 300 saat ile 1200 saat arasında klinik uygulama ağırlıklı staj zorunluluğu olan ve çalışma şartı gerektiren eğitimlerin ardından zorluk derecesi yüksek bir sınavla müzik terapi eğitiminin tamamlandığı ve

¹Bu çalışma Doç. Dr. Sercan ÖZKELEŞ danışmanlığında yürütülen "Türkiye'de Uygulanan Müzik Terapi Yaklaşımları" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

²Sorumlu yazar, Öğr. Gör., Sinop Üniversitesi, Müzikoloji, Sinop/Türkiye (Ordu Üniversitesi SBE doktora öğrencisi) E-mail: gakyurek@sinop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1213-2126

³Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Müzikoloji, Ordu/Türkiye, E-mail: sercanozkeles@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2845-5667

ülkemizdeki müzik terapi eğitimi sertifikalı programların sonlandırılarak, yetkin müzik terapistler tarafından lisans ve/veya lisansüstü programlarla yürütülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Terapi, Tamamlayıcı Tıp, Müzik Terapi Eğitimi, Müzik Eğitimi, Müzikle Tedavi.

Abstract

This study aims to determine; how the certified music therapy education in Turkey and in the world is carried out and how the certified music therapy education should be carried out. The research is important in terms of being a resource for both researchers and music therapists in the field of therapy and making new arrangements for certified music therapy education. The research is a descriptive study in the general screening model for the determination of certified music therapy educations in Turkey and in the world. The study group of the research consists of academicians, specialist doctors, music professionals, healthcare professionals and music therapists who have music therapist certificates in our country. Considering the amount of data and the focus of the research, the study group consisted of certificate holders in our country who completed at least undergraduate education and completed music therapy education both abroad and in the country. In the collection of data in the research, standardized open-ended interview approach, one of the interview types, was used. In the findings of the research, direct quotations were included by using the descriptive analysis method in order to reflect the views of the participants. As the second stage, the themes and concepts that were not noticed with the descriptive approach were applied to the content analysis and the answer to the question of why was sought. The data obtained in the content analysis were analyzed and interpreted in four phases: "Coding the Data", "Finding the Themes", "Organizing and Defining the Data According to Themes and Codes" and "Interpreting the Findings". The Music Therapy Certified Training Program in our country is completed with short-term intensive courses including 130 hours of theory, 105 hours of practice and at least 5 music therapy sessions in GETAT Practice Centers, the standard of which is approved by the Ministry of Health, and the music therapy education given in different countries of the world is the same. In line with its dynamics, legislation and opportunities, music therapy education is completed with an exam with a high degree of difficulty after training with undergraduate, graduate and certified programs and accredited centers, which requires clinical practice-oriented internship between 300 hours and 1200 hours, and music therapy education certified in our country. It was concluded that the programs should be terminated and carried out by competent music therapists with undergraduate and/or graduate programs.

Keywords: Music Therapy, Complementary Medicine, Music Therapy Education, Music Education, Therapy with Music.

Giriş

Müzik, hem bireyin kendini daha iyi anlayabilmesini hem de diğer insanlarla iletişim kurabilmesini sağlayan eşsiz bir insan çabasıdır. Ayrıca müzik, fiziksel, psikolojik ve kültürel etkilerin benzersiz birleşimlerinden etkilenen kişisel bir tecrübe iken, aynı zamanda insanların birbiriyle olan benzer duygu durumlarını anlamalarına ve herhangi bir dil kullanım sınırı olmadan iletişim kurmalarına izin veren geniş kapsamlı bir fenomendir. Dolayısıyla müzik, insan olma tecrübesine eksiksiz katılabilmeye, insanların kendilerini tamamlamalarına ve daha sağlıklı olmalarına yardımcı olan doğal bir araçtır.

İnsanlar müziği farklı amaçlar doğrultusunda çeşitli şekillerde kullanmaktadır. Bilhassa bireyin günlük yaşamdaki azalan fonksiyonelliğine yönelik bir problemi ele alan sürecin parçası olduğunda ve bu

durum uzman bir müzik terapistine değerlendirilmeye ve belirli bir uygulamaya dayandırıldığında müzik terapi kavramı devreye girmektedir. Değişimin ve gelişimin birincil aracı olarak danışana yönelik terapötik bir ilişki kurulabilmesi için müzik terapisi daima uzman bir müzik terapist tarafından bilinçli olarak uygulanan değerlendirme, planlama ve uygulamayı içermektedir.

Müzik, tarih boyunca insan yaşamının ayrılmaz bir parçası iken müzik terapi bir meslek olarak 20. Yüzyıla kadar gelişmemiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri ordusunda yeniden sosyalleşme ile fiziksel rehabilitasyonu desteklemek ve nöropsikiyatrik tedavilere yardımcı olabilmek için müzikten yararlanan bir yenileme programı oluşturulmuştur. (Rorke, 1996). Bu yenileme programı II. Dünya Savaşı'nın ardından Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hastanelerde müziğin kullanılmasını ve müzik terapiye yönelik bir meslek derneğinin kurulmasını sağlamıştır. Avrupa'da ise meslek olarak müzik terapi 1950'li yıllarda bilhassa İngiltere'de Juliette Alvin ve Mary Priestly'nin yoğun çabaları ve çalışmaları neticesinde gelişmiştir.

Müzik terapi alanında 1984 yılına kadar 100'ü aşkın müzik terapi uygulama modeli tanımlanmıştır. Bu uygulama çeşitliliği aynı zamanda çok sayıda müzik terapiye yönelik meslek kuruluşunun gelişimini de yansıtmıştır. Örneğin, 1971- 1996 yılları arasında Amerika'da 2 dernek var iken, 1993 yılında Brezilya'da 8 dernek, 2002 yılında İtalya'da ise 34 müzik terapi derneği kurulmuştur. 2015 yılına kadar ise müzik terapi alanı oldukça gelişerek ayrı bir meslek dalı olarak dünyanın birçok ülkesine yayılmıştır ve konuşma gelişiminden yürüme rehabilitasyonuna, cinsel istismara uğramış ya da savaş mağduru kişilere destek olmaya kadar çeşitli ihtiyaçları karşılamak için kullanılmıştır. Ayrıca hizmet verilen hasta/danışan popülasyonu, zihinsel engellilerden, akıl hastalığı olanlara, yanık ünitelerindeki kişilere, risk altındaki gençlere, travma geçirmiş topluluklara kadar uzanmıştır. Bu danışanların çeşitli ihtiyaçları psikoloji, sosyoloji ve nöroloji gibi alanlardan türetilen çok çeşitli teori ve felsefelere dayanan bir dizi müzik terapi uygulama modelleri aracılığıyla karşılanmıştır. Müzik terapiye yönelik bu modeller ve terapistliğin gerektirdiği diğer eğitimler ise dünyanın bir çok farklı ülkesinde lisans, lisansüstü ve sertifikalı programlarla mesleki olarak müzik terapist yetiştiren eğitimlerce verilmektedir.

Müzikle terapinin hastalıkları iyileştirmek amacıyla bilimsel bir metot olarak kullanılmaya başlanması 1900'lü yılların başlarına dayanmaktadır. Biraz daha eskiye gidildiğinde müzikle terapiyi kliniğe ilk olarak sokmaya çalışanlardan birinin, tanınmış nörolog Philippe Pinel olduğu görülmüştür. İlk defa bu girişimde bulunan Pinel, sonradan Bicetre Hastanesinde çalışırken de moral tedavisi içine müziğin de sokulmasını teklif etmiştir (Sezer, 2019, s.5). Amerika Birleşik Devletleri'nde 20. yüzyılın ortalarında ise kurumsallaşma süreci başlamıştır ve ilk olarak Dr. Willer van de Wall tarafından müzikle tedavi uygulamaları için kurumsallaşma adımı atılmıştır. Wall, Dünya savaşları sonrasında hastanede yatan gazilere müzik dinleterek iyileşmelerine katkı sağlamayı amaçlamıştır. Aynı dönemde bu uygulamayı fark eden müzisyenler hastalarla olan ilişkilerinde ve hastanelerde çalıştıkları sürede bazı bilgilere ve eğitim kurslarına ihtiyaç duydukları için, müzik terapi ile ilgili müfredat gereksinimi ortaya çıkmıştır. İlk kez 1944 yılında Michigan'da bir üniversitede müzik ile tedavi programı başlatılmış ve müzik terapi alanındaki ilk program olma niteliğini kazanmıştır (Akyürek ve Özkeleş, 2019, s.82). Bu bağlamda 60'lı yıllarda birçok müzik terapi eğitimi veren kurumlar, enstitüler açılmış, yüzlerce müzik terapist eğitimi verilmiştir. Dolayısıyla müzik terapi alanındaki bilimsel araştırmalar ve klinik çalışmalar hızlandırılmış, birçok müzik terapi birliği ve derneği kurulmuştur.

Müzik Öğretmenleri Ulusal Derneği (MTNA), 1940'ların sonlarında müzisyenleri, hekimleri, psikiyatristleri, terapötik müziğin okullarda ve hastanelerde etkili bir şekilde kullanılabilceği şekilde eğitmek için programlar sunmuştur. Ulusal Müzik Okulları Birliği, müzik terapisi üzerine MTNA konferanslarında oturumlara destekleyici olmuştur. Roy Underwood ve E. Thayer Gaston (The Music Educators National Conference'ın Fonksiyonel Müzik Özel Komitesi'nin başkanı) sunum yapmıştır (AMTA, 2021).

Müzik terapi meslek olarak ABD'de I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra ruh ve akıl hastaları hastanelerinde resmi olarak başlamıştır. Aynı dönemde bu uygulamayı fark eden müzisyenler hastalarla olan ilişkilerinde ve hastanelerde çalıştıkları sürede müzik terapi ile ilgili bilgilere ve eğitim kurslarına ihtiyaç duydukları için, müzik terapi ile ilgili müfredat gereksinimi ortaya çıkmıştır (Akyürek ve Özkeleş, 2019: 82). İlk müfredat, Birinci Dünya Savaşı sırasında zihinsel ve fiziksel rahatsızlıklardan muzdarip Kanadalı askerler için müzik terapi hizmetinde gönüllü olan İngiliz piyanist Margaret ANDERTON tarafından düzenlendi. Anderton 1919'da New York'taki Columbia Üniversitesi'nde verdiği derslerle müzisyenleri hastanelerde terapist olarak çalışmaya hazırladı. Dersin amacı konusunda netti. Dersin amacı, müziğin psikofizyolojik etkisini dahil etmek ve terapötik tedavi için tıbbi kontrol altında pratik deneyim sunmaktı (Mercadal-Brotons, 2021).

20. yüzyılda ise müzik terapi alanında mesleki eğitim olarak lisans derecesindeki ilk akademik eğitim 1944'te Michigan Eyalet Üniversitesinde vermeye başlanmıştır. Daha sonra Latin Amerika ve Avrupa ülkelerinde de benzer adımlar atılarak meslek anlamında müzik terapinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Günümüzde ise 50'den fazla ülkede klinik müzik terapi ve müzik terapi eğitimi mevcuttur. İlk müzik terapi öncülerinin kendi kendilerini eğittiği ve bunların çoğunun profesyonel müzisyenler, psikiyatristler, sağlık çalışanları, psikologlar veya öğretmenler olduğu açıktır. Ancak bu ön dönem, müzik terapinin profesyonelleşmesine, bağımsız bir meslek olarak kurulmasına ve Dünya çapında eğitim ve öğretim programlarının geliştirilmesine yol açmıştır. Dünya çapında, birbirini takiben profesyonel düzeyde ulusal müzik terapi dernekleri oluşturulmuştur. Derneklerin çoğu, üniversite düzeyinde eğitim ve klinik eğitim programları için standartlar geliştirmiştir: Araştırmayı ve klinik eğitimi öncelikli haline getirmek, bir kayıt sistemi oluşturmak ve bilimsel araştırmalar yayınlamak (Mercadal-Brotons, 2021).

Dünya Müzik Terapi Federasyonuna bağlı 50'yi aşkın ülkede müzik terapi eğitimi verilmektedir. Bu eğitimler bölgelere ve ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte; diplomalar, lisans, yüksek lisans ve doktora gibi programlar şeklinde yürütülmektedir. Eğitimlerin büyük çoğunluğu üniversitelerde verilmekte olup ayrıca enstitü bünyesinde de olabilmektedir. Bazı bölgelerin müzik terapi mesleğine giriş seviyeleri aşağıdaki gibidir (Mercadal-Brotons, 2021) :

- Kuzey Amerika – Lisans derecesi
- Latin Amerika ve Karayipler – Lisans derecesi
- Avustralya – Yeni Zelanda Yüksek Lisans derecesi
- Doğu Akdeniz – Lisans derecesi

- Güneydoğu Asya – Lisans/Yüksek Lisans derecesi
- Batı Pasifik – Lisans/Yüksek Lisans Derecesi
- Güney Afrika – Yüksek Lisans derecesi
- Avrupa – Lisans/Yüksek Lisans derecesi⁴

Ülkemizde ise müzik terapi eğitimleri, 663 sayılı “Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”. 04.02.2014 tarihli ve 28903 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Sağlık Bakanlığı Sertifikalı Eğitim Yönetmeliği”. 27.10.2014 tarihli ve 29158 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği” hukuki dayanağı ile Sağlık Bakanlığı GETAT kapsamında ve ilgili bakanlıkça yetkilendirilen GETAT eğitim merkezlerinde sertifikalı olarak yürütülmektedir. Ayrıca GETAT Uygulamaları Yönetmeliği Müzikterapi Sertifikalı Eğitim Programı Standardı 14. geçici maddesi uyarınca; “Ulusal/uluslararası indekslenen bir dergide konu ile ilgili en az 2 (iki) adet yayın yapmış olma, konu ile ilgili bir kitap veya kitapta en az 1 (bir) adet bölüm sahibi olma, konu ile ilgili lisansüstü tez çalışması yapmış olma, konu ile ilgili üniversite veya TÜBİTAK destekli bilimsel proje çalışmasında araştırmacı veya yürütücü olarak çalışmış olma, konu ile ilgili lisansüstü tez danışmanlığı yapmış olma şartlarından birini taşıyanlar bu standardın yayımı tarihinden itibaren 6 (altı) ay içerisinde Bakanlığa başvurmaları halinde, Bakanlık ilgili birimince kurulacak olan komisyon tarafından değerlendirilerek durumu uygun bulunanlara bir defaya mahsus olmak üzere sınav yapılmaksızın müzikterapi sertifika denkliği verilir ibaresine istinaden sertifika alabilmişlerdir.

Eğitime sağlık meslek mensupları ve müzik meslek mensupları katılabilmektedir. Bu bağlamda eğitimi başarılı bir şekilde bitiren katılımcılar sertifikalandırılarak müzik terapisti unvanı elde edebilmektedirler. Ayrıca sertifika sahibi kişilerden yalnızca hekim ve diş hekimleri doğrudan müzik terapi yapabilme yetkisine sahiptirler. Dolayısıyla hekim ve diş hekimi haricindeki sertifikalı kişiler ancak hekim ve diş hekimi kontrolünde Sağlık Bakanlığınca ruhsatlandırılmış müzik terapi ünitelerinde uygulama yapabilmektedirler.

Sertifikalı müzik terapi eğitimi, terapiyi uygulayacak olan müzik meslek mensupları ve sağlık meslek mensuplarının müzik terapi uygulamalarını verimli ve etkili bir biçimde yerine getirmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Verilen sertifikanın geçerlilik süresi yedi yıl olarak belirlenmiştir. Eğitimi verecek olan eğitimcilerin, eğitimde verilecek olan dersin alanından en az lisans mezunu olması ya da vereceği dersin alanında aktif şekilde çalıştığını belgelemesi yeterli olarak görülmektedir. Sertifika yenileme şartları ise şu şekildedir:

- Müzik terapi alanında en az bir yıl çalışmış olmak
- Müzik terapi alanında en az iki tane makale yazmak
- Müzik terapi alanında en az üç tane bildiri (sözlü/poster) sunmak

⁴ Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Macaristan, Almanya, İtalya, Portekiz, İspanya, İsviçre müzik terapi müzik terapi atölye, diploma, lisans, yüksek lisans, ders müfredatları incelenmiş, kaynakçada gösteri lmiştir.

- Müzik terapi alanında en az üç tane sempozyum ya da kongreye katılmak, şartlarından en az birini uygulamış olanların sertifikaları yedi yıl daha uzatılmaktadır (GETAT Uygulamaları Yönetmeliği, 2016).

Problem Durumu

Geçmişten günümüze değin Dünya'nın farklı bölgelerinde, gerek hastalıkların tedavisinde gerekse bireye iyilik hali oluşturmak amacıyla müzik terapi uygulamalarının yapıldığı bilinmektedir. Müzik terapi alanı gelişimini sürdürürken beraberinde birçok yöntem ve tekniği de ortaya çıkarmıştır. Bu yöntem ve tekniklerin uygulanma aşaması her hastalığa ve her yaş grubuna göre değişiklik göstermektedir. Dünya'nın birçok bölgesinde müzik terapiye ilişkin bu yöntem ve teknikler aktif olarak uygulanmaktadır. Ayrıca bu yöntem ve tekniklerin eğitimi ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde verilmektedir. Ülkemizde ise müzik terapi eğitimlerinin altı ay gibi kısa bir zaman dilimine sığdırılması, eğitimlerin sadece kendi alanlarında uzman olan kişiler tarafından verilmesi ve buna bağlı olarak staj ve uygulama aşamasının sınırlandırılması geleceğin müzik terapistleri ve müzik terapi araştırmacıları açısından önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi aşağıda oluşturulmuştur.

Problem

Türkiye'deki müzik terapistlerin müzik terapi eğitimine ilişkin görüşleri nelerdir?

Amaç

Bu araştırmada ülkemizde müzik terapisti sertifikasına sahip olan ve ulaşılabilen akademisyenler, uzman doktorlar, sağlık ve müzik meslek mensuplarıyla yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye'de tamamlayıcı tıp uygulamaları kapsamındaki müzik terapi eğitiminin durumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Önem

Bu araştırma, tamamlayıcı tıp uygulamaları kapsamında müzik terapi alanında gerek araştırmacı gerekse hasta ve danışanlar için kaynak teşkil etmesi, Müzik terapi eğitimine yönelik yeni düzenlemelerin yapılması açısından önemli ve gereklidir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, Ülkemizde müzik terapisti sertifikasına sahip olan ve ulaşılabilen; akademisyen, uzman doktor, müzik meslek mensubu ve sağlık meslek mensuplarıyla sınırlandırılmıştır.

Sayıtlar

Araştırmanın oluşturulmasında görüşlerine başvuru katılımcıların soruları samimiyetle cevapladıkları varsayılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma ile ilgili model ve desen, çalışma grubu, verileri toplamada araştırmada kullanılan araç ve gereçler, verilerin toplanması, elde edilen verilerin işlenmesi ve çözümlenmesinde kullanılan yöntem ve teknikler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma müzik terapi yaklaşımlarında kullanılan Türkiye’de tamamlayıcı tıp uygulamaları kapsamındaki müzik terapi eğitiminin durumunun tespit edilmesine yönelik genel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.41).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, ülkemizde müzik terapisti sertifikasına sahip olan akademisyenler, uzman doktorlar, müzik meslek mensupları, sağlık meslek mensupları ve müzik terapistler oluşturmaktadır. Çalışma grubunu veri miktarı ve araştırmanın odağı dikkate alınarak en az lisans eğitimini tamamlamış ve gerek yurt dışında gerekse yurt içinde müzik terapi eğitimlerini tamamlamış ülkemizdeki sertifika sahibi kişiler oluşturmuştur. Emekli olanlar dışında katılımcılar, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel ve devlet okulları, MEB Kırdar Bilgiören Koleji, MEB Yenidoğu okulları, MEB Batman İl Milli Eğitim Ar-Ge birimi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bağcılar Eğitim ve Araştırma Hastanesi GETAT Eğitim Merkezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi GETAT Eğitim Merkezi, Havran Devlet Hastanesi Müzik Terapi Ünitesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Korosu Türk Müziği, İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Dâhili Tıp Bilimleri Bölümü, Üsküdar Belediyesi Gençlik ve Spor Müdürlüğü Güzel Sanatlar Akademisi, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Fizyoloji ABD, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Mikrobiyoloji ABD, Özyeğin Üniversitesi Psikoloji ABD, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Işık Üniversitesi Psikoloji ABD, Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Devlet Korosu, Uşak Üniversitesi Hemşirelik Bölümü, İstanbul Medipol Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Müzik Bölümünde görev yapmaktadırlar. Katılımcılara “K1, K2, K3,... K18” vb. numaralar verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Eğitim Durumlarına İlişkin Bilgiler

Eğitim Düzeyi	f	%
Doktora	7	44,4
Yüksek Lisans	5	22,2
Lisans	4	22,2
Tıpta Uzmanlık	2	11,2
Toplam	18	100

Veri Toplama Araçları

Görüşme Tekniği

Bu araştırmada, en sık kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden “Görüşme Yöntemi” kullanılmıştır. Görüşme, sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir. Görüşme, bireylerin, çeşitli konulardaki bilgi düşünce, tutum ve davranışları ile bunların olası nedenlerinin öğrenilmesinde en kestirme yol olarak kullanılmaktadır (Karasar, 2018, s.210).

Bu araştırmada, görüşme türlerinden standartlaştırılmış açık uçlu görüşme yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Bu yaklaşım, dikkatlice yazılmış ve belirli bir sıraya konmuş bir dizi sorudan oluşur ve her görüşülen bireye bu sorular aynı tarzda ve sırada sorulur (Patton, 1987, s.112).

Geçerlik

Geçerliğin yüksek olabilmesi, büyük ölçüde, ölçülmek istenen kavramın gözlenebilir nitelikteki değişkenlerle ifade edilebilmesine bağlıdır (Smith, 1975, s.61). Eğer bir araştırmada toplanan bilgiler geçerli ise aynı türden başka bir araştırmada aynı olmasa bile benzer bilgileri elde etme olasılığı yüksektir. Bu nedenle nitel araştırmada geçerlik konusu güvenilirlik konusuna göre daha öncelikli hale gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.269-270).

İç Geçerlik

Araştırmacının sürekli olarak kendisini ve araştırma süreçlerini eleştirel bir gözle sorgulaması ve elde ettiği bulguların ve sonuçlarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığını denetlemesi beklenmektedir. Bu kontrollerin nasıl yapıldığı konusunda yapılan açıklamalar okuyucuyu tatmin edebilecek şekilde açık ve anlaşılır olmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.271). Araştırmada ham verilerin analizi sonucunda elde edilen bulguların kendi içlerinde anlamlı ve tutarlı bir bütün oluşturması, bulguların örtüşmesi ve öncesinde oluşturulan kavramsal çerçeveye uyumlu olmasıyla araştırmadaki iç geçerlik sağlanmıştır. Katılımcılara yönetilmiş olan görüşme sorularının iç geçerliğini sağlamak amacıyla sorular müzik terapisti sertifikasına sahip üç müzik terapistine sunulmuş ve son düzenlemeleri yapılmıştır. Dolayısıyla bu sayede müzik terapistlere soruları yönelterek pilot bir uygulama yapılmış, soruların anlaşılır ve açık olup olmadığına bakılmıştır.

Dış Geçerlik

Araştırmada katılımcılarda elde edilen ham veriler meydana gelen tema ve kavramlara göre düzenlenmiş şekilde okuyucu için yorum eklenmeden ve verilere olduğu gibi sadık kalınarak sunulmuş, okuyucuya ayrıntılı betimlenen verilerden kendi sonuçlarını çıkarma fırsatı verilmesiyle araştırmadaki dış geçerlik sağlanmıştır.

Güvenirlilik

İç Güvenirlilik

LeCompte ve Goetz'e (1982) göre okuyucu, araştırmacının verilerini yorum katılmamış haliyle okuma fırsatı elde ederse, daha sonra araştırmacının ulaştığı sonuçları bu verilere göre değerlendirme fırsatı da elde edebilir. Bu araştırmada da katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntı yapılmış ve yorumlar sonraya bırakılarak iç güvenirlilik sağlanmıştır.

Dış Güvenirlilik

Araştırmanın aşamaları ve yöntemleri açık bir şekilde tanımlanmış, veri toplama, işleme, analiz etme, yorumlama, sonuçlara ulaşma evreleri açık bir şekilde açıklanmış ve katılımcıların farklı fikirlerine yer verilerek araştırmanın dış güvenirliliği sağlanmıştır. Katılımcılardan elde edilen veri kaynaklarına tekrar dönülerek verilerin güvenirliliği tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Wolcott (1994) veri analizinde üç yol önermektedir. Birinci yol, toplanan verinin özgün (orijinal) formuna mümkün olduğu kadar sadık kalarak ve gerektiğinde araştırmaya katılan bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntı yaparak betimsel bir yaklaşımla verileri okuyucuya sunmaktır. Bu yaklaşımda, veriler ve ulaşılan sonuçlar birbirine “anlatım” olarak çok yakındır. Örneğin, görüşmelerden uzun aktarımlar yapılabilir ve gözlem notları özgün haline yakın bir biçimde betimlenebilir. İkinci yol ise, birinci yaklaşımı da içeren bir biçimde, bazı nedensel ve açıklayıcı sonuçlara ulaşmak amacıyla “sistemik analiz” yapmaktır. Yani veriler betimsel bir yaklaşımla sunulur ve buna ek olarak belirlenen bazı temalar ve temalar arası ilişkiler belirlenir. Bu yaklaşımda araştırmacı, veri analizini bir adım öteye götürmekte ve okuyucuya yardım olabilecek birtakım ek analizler yapmaktadır. Üçüncü yaklaşımda ise araştırmacı, birinci veya ikinci yaklaşımı temel alır ve buna ek olarak, veri analiz sürecine kendi yorumlarını da dâhil eder. Burada araştırmacının katılımcı ve öznel yönü daha çok ön plana çıkmakta, veri toplamanın yanında veri analizinde de, kendi yorumları ve anlayışı ile araştırmacı daha etkin bir rol üstlenmektedir. Bu araştırmada da okuyucuya sunulan veriler basitten karmaşığa farklı ve benzer sonuçlar tümevarımcı yaklaşım izlenerek yorumlanmıştır. Araştırmada katılımcıların görüşlerini yansıtmak amacıyla elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Bulgular

Türkiye'deki müzik terapistlerin müzik terapi eğitimine yönelik görüşlerine ilişkin bulgular ve yorumlar aşağıdadır.

Türkiye'deki Müzik Terapistlerin Müzik Terapi Eğitimine İlişkin Görüşleri

Görüşme sorusu şöyledir; Katılımcıların “Dünya'daki sertifikalı müzik terapi eğitimi nasıl yürütülmektedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde Dünya'daki müzik terapi eğitimleri iki tema altında toplanmıştır.

1. Tema: Dünya'daki sertifikalı müzik terapi eğitimi lisans, lisansüstü ve staj uygulaması gerektiren eğitimlerle yürütülmektedir: Katılımcıların bir bölümü dünyanın farklı ülkelerindeki müzik terapi eğitiminin lisans, lisansüstü ve sertifikalı programlarla yürütüldüğü, teorik ve uygulamalı derslerin sonucunda ise akreditasyonu olan merkezlerde klinik uygulama ağırlıklı staj zorunluluğu ve çalışma şartı gerektiren eğitimlerle yürütüldüğü görüşünü belirtmişlerdir.

K1: Amerika ve Avrupa'da 4 yıllık lisans ve 2 yıl master programından sonra insanlar müzik terapist unvanına sahip olabiliyor.

K6: Dünyada müzik terapi eğitimi genellikle yüksek lisans ve doktora düzeyinde yürütülmektedir.

K7: Birçok ülkede lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi ve sertifika programları uygulanmaktadır bu konuda. Daha sonrasında ise Akreditasyonu olan merkezlerde müzik terapistinin belli saat bu konuda çalışmış olması gerekmektedir.

K10: Lisans düzeyinde eğitim alınmaktadır ayrıca staj mecburiyeti vardır.

K11: Uzmanlık derneklerinin belirlediği standartlar çerçevesinde üniversiteler tarafından lisansüstü eğitim olarak yürütülmektedir.

K13: Farklı ülkelerde bu alanda lisans programları olduğunu biliyorum.

K16: Dünyada tabi ki daha uzmanlaştırılmış lisans ve lisansüstü eğitimleri olan bir alan.

K17: Dünyadaki müzik terapi eğitiminde klinik uygulamalara ciddi olarak önem verilmektedir. Lisans ve lisansüstü eğitim programları mevcuttur.

K18: Teorik ve uygulamalı derslerin sonucunda staj ile tamamlanan eğitim süreçleri görülebilir.

2. Tema: Dünya'daki sertifikalı müzik terapi eğitimi ülkelerin eğitim sistemlerine göre yürütülmektedir: Katılımcılar, dünyadaki sertifikalı müzik terapi eğitimlerinin her ülkenin eğitim sistemine göre farklı şekillerde yürütüldüğü ile ilgili görüş bildirmişlerdir. Görüşler doğrultusunda dünyadaki sertifikalı müzik terapi eğitimleri Amerika'da lisans eğitimi ve sonrasında zorunlu olarak 1200 saat staj uygulaması gerektiren ve zorluk derecesi yüksek bir sınavla tamamlandığı, Almanya'da eyalet bazındaki enstitülerde 3 yıllık programlar, üniversitelerde ise lisans ve lisansüstü düzeydeki programlarla tamamlandığı, İngiltere'de vakıf ve devlet destekli üniversitelerin lisans, lisansüstü düzeydeki eğitimler sonrasında 300 saatten başlayan staj uygulamalarıyla tamamlandığı ve dünyanın bir çok ülkesinde bilhassa İskandinav ülkelerindeki müzik terapi eğitiminin uzun süreli ve daha disiplinli eğitimlerle tamamlandığı görüşünü belirtmişlerdir. Katılımcılar ayrıca gerek sertifikalı gerekse uzmanlık eğitimleri kapsamında dünyanın farklı ülkelerinde verilen müzik terapi eğitiminin ülkelerin kendi dinamikleri, mevzuatları ve imkanları doğrultusunda verebildikleri görüşünü belirtmişlerdir.

K2: Hep Amerika'yı baz alıyorlar anlatırken. İşte Avrupa da diyor ama aslında Amerika da. Standardizasyonu baz alıyor bunlar. O doğru değil bir kere. Çünkü Amerika'da hem müzik terapi bölümleri var hem de sertifikalı müzik terapi bölümleri var. Orada bir kredilendirme sistemi var. Dışarıdan eğitim aldığımız zaman kredinize saydırabiliyorsunuz onu. O Türkiye'de yok. Mesela öyle

hiçbir bölüm de yok. Sen kalkıp da Talim Terbiyenin düzenlediği bir eğitime katıldığın zaman veya Sağlık Bakanlığının düzenlediği bir eğitime katıldığın zaman, başka bir üniversiteye gittiğinde, bak ben eğitimi aldım, hadi bunu ders kredime say diyemiyorsun. Böyle bir sistemimiz yok bizim. Ne sağlıkta var, ne sosyal bilimlerde var, ne başka bir akademik alanda var. Amerika bağlamında düşünürsek evet onlar için uygun olabilir. Ama biz şuan Türkiye’deyiz Türkiye babında düşünmek gerekiyor. Bizim kriterlerimiz nedir? YÖK’ün sunduğu olgular nelerdir? Bunları düşünmek lazım. Avrupa’ya gittiğimiz zaman her ülkenin müzik terapi bölümü yok veya her ülkede müzik terapi bölümü olsa bile uluslararası bir bölüm değil. Almanya’da belli üniversiteler var haftalık, aylık uygulamalar düzenleyebiliyorlar. Mesela İngiltere ye gittiğiniz zaman Nordoff Robbins’in bir vakfı var burada. Nordoff Robbins adında bir kurum kurulmuş orada. Onlar kendi özel üniversitelerini kurmuşlar. Size belli bir süre belirli oranda eğitim veriyorlar. Bunun kendi süreçleri var. Lisans süreci, yüksek lisans süreci derken başka süreçlere kanalize ediyorlar. Ve bunun devlet nezdinde tanıtılmışlar. Yani o vakfın kurduğu kurumdan mezun olduğunuz zaman siz müzik terapist değil, Nordoff Robbins müzik terapist oluyorsunuz mesela. Ve bunu devlet tanıyor orada. Türkiye’ye geldiğimiz zaman şöyle; işte yok 5 bin saat, 6 bin saat, yok 10 bin saat yani saatin çok bir önemi yok. Niteliğin önemi var açıkçası. Size belli oranda tıp eğitimi verecekler, belli oranda fizyoterapi eğitimi verecekler, belli oranda nöroloji, belli oranda anatomi eğitimi verecekler. Biz bunun hızlandırılmış halini alacağız. 4 yıllık müzik terapi fakültesinden mezun olsanız dahi normal bir müzik bölümünden mezun olup alacağınız eğitim aynı olacak. Sizin 10 günde alacağınız eğitimi çok rahat bir şekilde bir seneye yayabilirler. Yani senin orada ki özü istersen yarım saatte anlat, istersen 1 saatte anlat uygulama olmadıktan sonra bilginin hiçbir anlamı yoktur. Müzik terapi bir uygulama bilimi. Sen ne kadar metodolojik olarak yıllarca anlattırsan anlat. İşte günlerce, aylarca modeller geliştiriyorlar, anlatıyorlar, anlatıyorlar, anlatıyorlar... Sonuca döndüğünüz zaman aslında size verecekleri şey, belki 6 ay belki 1 sene. Uygulama olmadıktan sonra hiçbir etkisi olmaz. Bizim ne kadar eğitim aldığımızdan ziyade, uygulamaya ne kadar çok odaklandığımız çok önemli. Doktor nezdinde, pediatri kliniğinde ne kadar çalıştığım önemli. Veya bir pedagoğ nezdinde ne kadar çalıştığım önemli. Veya bir doktorun uygulamalarını ne kadar gözlemlediğim önemli. Bunun yapılması gerekiyor. O bakımdan Amerika sistemi çok güzel. Ders programı var gidiyorsunuz hastane de bir stajyer olarak çalışıyorsunuz. O çok takdir edilesi bir şey. Ama Avrupa’ya geldiğimiz zaman evet bir brotherhoodları var onların. Avrupa Müzik Terapi Federasyonu gibi bir şeyleri var. Ama bu bir brotherhood sonuçta. Avrupa Birliği gibi brotherhoodluk bu. Yani sen ona üye olsan da üye olmasan da çok bir şey kaybetmiyorsun açıkçası. Almanya’da konu çok başka şekilde ilişkilendiriliyor veya Almanya’da iki odaklı var. Her eyaletin kendi eğitim sistemi var. Almanya’da sen a eyaletinde öğretmensen b eyaletinde kalkıp ben geldim öğretmen olayım diyemiyorsun. Bir sertifika olması ve o eyaletin sınavına girmesi gerekiyor müzik terapi için. Bir eyalette üniversitede 4 yıl eğitim alırken başka bir yerde 2 sene lisansüstü bir eğitim aldığın zaman sende müzik terapist olabiliyorsun. Düşündüğün zaman dünya genelinde ortak bir şey yok açıkçası. Nitelik çok önemli ama verecek kişide çok önemli.

K3: Sertifika şöyle; Amerika’da mesela 4 yıl lisans eğitimi, lisans eğitiminden sonra 1200 saat staj yapma zorunluluğu var. Bu 1200 saat stajı deneyimli bir müzik terapistin yanında yapıyor ve staj sırasında da gerçekleştirilmesi gereken bir sürü sorumluluğu var aday müzik terapistinin. Daha sonra bir sınav var. Bizde ki sertifika ile hiç karşılaştırılacak bir şey değil. Çok zor bir sınav. O sınavı geçtikten sonra müzik

terapist olarak çalışabiliyor. Onun dışında Avrupa'da, Almanya'da 3 yıllık bir program var diye biliyorum. Ama o da sertifika değil. Yani enstitüler içerisinde verilen eğitim. Yüksek lisans, doktora programları da var tabii ki ama böyle bir enstitü içerisinde 3 yıllık bir eğitim var. Mesela Almanya'da da yeni başlamış, özel bir psikoterapi ile ilgili bir sınavdan geçmeleri gerekiyor müzik terapist olarak çalışmaya devam edebilmeleri için. bildiğim başka sertifika olarak bilmiyorum açıkçası ama zaten lisans, yüksek lisans, doktora programları var.

K4: Avrupa, ABD, Latin Amerika Ülkeleri ve bazı Asya ülkelerinde başarılı eğitim uygulamaları mevcut. Bu alana ilişkin yetkin, uygulayıcı müzik terapistleri ortaya çıkarabilecek eğitim sistemine sahipler.

K5: Ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Ancak birçok ülkede lisans, lisansüstü, doktora ve sertifika programları vardır. Amerika, Kanada, Almanya gibi ülkelerde lisansüstü için müzik terapi denkliği almadan yapılmaktadır. İngiltere gibi ülkelerde lisans programı bulunmamakta ve lisansüstü ve doktora programı vardır. Bu programlar uzun yıllar alan en az 2 sene süren ve en az 300 saatten başlayan stajlardan oluşur. Amerika'da ise stajlar 1200 saattir. Buradan bu alanın ne kadar önemli ve stajın mutlak olduğu gerçeği ortaya çıkar.

K9: Dünyadaki müzik terapi eğitimlerinin sertifikalandırmak suretiyle mi yapıldığı, yoksa bu konuda uzmanlık eğitimleri mi verildiği hususu ülke sayısı kadar geniş ve daha çok o ülkelerin mevzuatıyla ilgili bir konudur. Her ülkenin ihtiyacı ve elindeki imkânlarla göre verebileceği eğitim seviyesi farklıdır.

K14: Dünyada birçok ülkede ülkelerin dinamiklerine göre değişiklik gösterebilen sertifikalı müzik terapi eğitimi daha uzun süreli ve daha disipline halde (özellikle İskandinav ülkeleri) verilmektedir.

K15: Dünyada sertifikasyon şurada her ülkenin kendi meslek birlikleri veya öncü dernekleri, kurumları tarafından yürütülmekte ve geniş bir yelpaze mevcut. Amerika örneğine bakarsak, müzik terapinin en yerleştiği sağlık sistemine ülkelerden biri Amerika Birleşik Devletleri. Aynı zamanda ilk üniversite programlarının ve ilk bilimsel dergilerin çıktığı ülke. Ve dolayısıyla önemli bir referans kaynağı. Orada minimum lisans müzik terapi eğitiminin üzerine bir sınava giriliyor. O sınavdan geçer puan alınıyor ve ayrıca bin 200 saatin üzerinde süpervizyonlu staj yapıldığı belgeleniyor. Bununla beraber bir sertifikasyon sertifikaya ediliyor başvuran müzik terapist ve tam hatırlamıyorum ama yanılmıyorsam yedi sene geçerliliği var beş ya da yedi sene geçerliliği var bu sertifikasyonun. Bu süreç içinde resmi yani akredite edilmiş devam eğitimi yeterince almanız koşuluyla o sürenin sonunda yenileniyor sertifikanız. Eğer almazsanız iptal edilirse, o sınava tekrar girmeniz gerekiyor. Mesela bu bir ülkede böyle. Her ülkenin böyle kendine has kuralları var. Bir yandan da Avrupa Müzik Terapi Konfederasyonu gibi uluslararası çatılar, bunu standardize etmeye yönelik adımlar atıyor. Avrupa Müzik terapi konfederasyonu ilk olarak Avrupa müzik terapi standartları ismiyle başlattı, belirli standartlar belirledi bundan yedi sekiz sene önce. Ama sonra bunun bu şekilde işlemediğini gördüler ve yeni bir standardizasyon belirleme sürecine gittiler ve birkaç senedir bunun araştırması devam ediyor. Her ülkeden veri toplanıyor, her ülkede nasıl eğitimin verildiğine dair ve bir minimum standart belirleme çabası var. Tabii minimum standartla sertifikasyon birbirinden farklı şeyler ama yakın şeyler. Bu standartlar belirlendiğinde benim de ülke temsilcisi olarak istediğim talebim; bunu her toplantıda dile

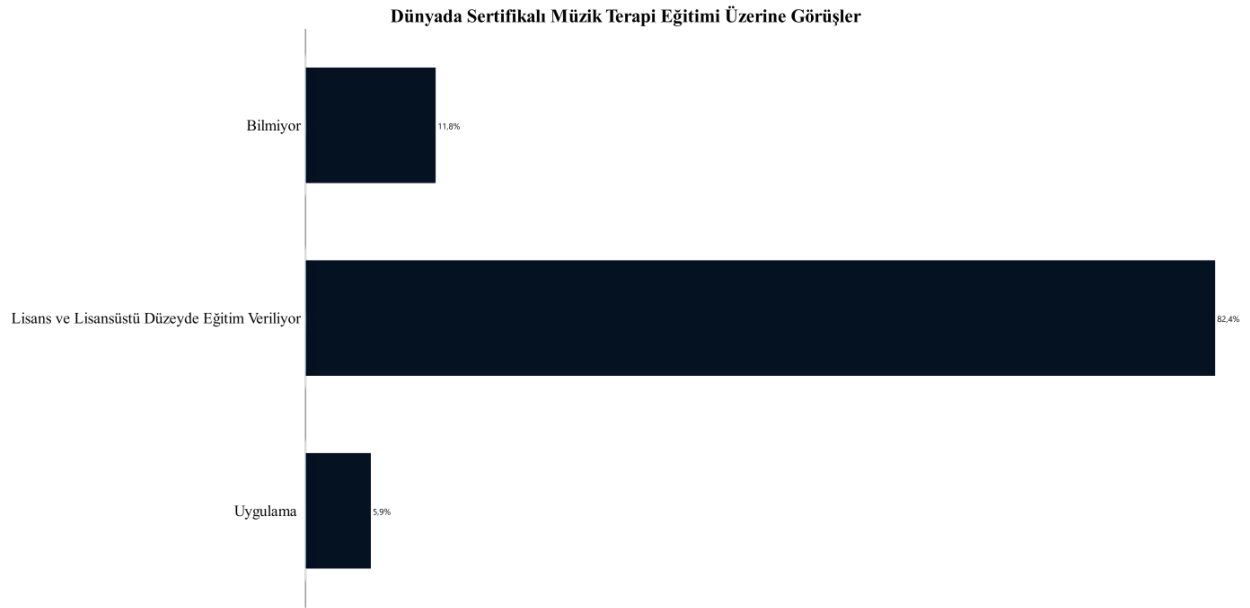
getiriyorum bu uluslararası kurulun geçtiği, bu standartların aynı zamanda bir sertifikasyona da dönüştürülme kapısını açması, çünkü o zaman daha somut bir şeye dönüşecek yani o standartları bir anlamda çok soyut olmaktan çıkartıp bir anlamıyla bir kural haline getirebileceğiz ülkelerde.

İki katılımcı ise Dünya'daki sertifikalı müzik terapi eğitimine yönelik bilgilerinin olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir.

K8: Fazla bilgim yok.

K12: Dünyadaki süreci takip etmedim.

Tablo 2: Katılımcıların Dünyadaki sertifikalı müzik terapi eğitimi üzerine görüşleri.

Soru 2. Katılımcıların “Türkiye’deki sertifikalı müzik terapi eğitimi süreci nasıl yürütülmektedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, Türkiye’deki sertifikalı müzik terapi eğitimi süreci iki tema altında toplanmıştır.

1. Tema: Sağlık Bakanlığınca GETAT Uygulama merkezlerinde yürütülmektedir: Katılımcılar Türkiye’deki müzik terapi eğitimi sürecinin, müzik meslek mensubu ile sağlık meslek mensubu kişilere yönelik verildiğini, eğitim içeriğinin, ortamının ve değerlendirme süreçlerinin Sağlık Bakanlığınca belirlendiğini ve yine Sağlık Bakanlığı’ndan onay alan GETAT Uygulama Merkezlerinde iki dönemlik 6-7 aylık kısa süreli yoğun kurslarla yürütüldüğünü belirtmişlerdir.

K1: 6-7 aylık bir kurs sürecinden sonra müzik mensubu ve tıp mensubu insanlar sertifikalarını alabiliyor.

K2: İki kurum veriyor bunu gerçek anlamda. Yani Sağlık Bakanlığı sertifikasını veren iki kurum var. Bir tanesi Medipol Üniversitesi, bir tanesi de Ankara’da üniversitede yapıyorlar. Birde başka bir üniversitede yapıyorlar İstanbul’da. Bu iki kurum var. Şimdi gelişimsel olarak güzel şeyler yapıldığını düşünüyorum. Sempozyumlar yapıyorlar. Yaygın eğitimde de kendilerini destekliyorlar ama tabii yeterli mi bence yeterli değil. Uygulama sürecinin, staj sürecinin yoğun olması gerekiyor bence. Eğitim sürecinin, özellikle eğitim sürecinin biraz daha uzun olması gerektiğini düşünüyorum.

K4: Sağlık Bakanlığı GETAT eğitim yetkisi almış üç üniversite tarafından yürütülmektedir. Mevcut şartlar dâhilinde oldukça iyi bir eğitimidir. Ancak süre olarak ne yazık ki kısadır. Daha çok hasta ile uygulama yapılmalı ve eğitim süresi 3-4 katı daha uzun olmalıdır.

K6: Belirlenmiş şartları yerine getiren kurumların, Sağlık Bakanlığınca yetkilendirilmesiyle yürütülmektedir.

K7: Türkiye de Destekleyici ve Tamamlayıcı Tıp Daire Başkanlığı onaylı Müzik terapistliği sertifikası için istenen şartlara sahip olan kişilerin 2 dönem devam ettiği ve bazı merkezlerde eğitimi verilen bir programdır.

K9: Sağlık Bakanlığının belirlediği şartlar çerçevesinde yürütülmektedir. Buna göre:

Yalnızca Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp (GETAT) Uygulama Merkezi olan kurum veya kuruluşlar bu eğitimi verebilmektedir. Eğitim, Bakanlığın belirlediği sertifikalı eğitim standardının altında olamaz, en az bu standardı tutturacak şekilde yapılmalıdır. Eğitim yapılacak ortamı ve şartlar Bakanlıkça belirlenmiştir. Yapılacak sınav ve bunun şartları Bakanlıkça belirlenmiştir. Sınav sonuçlarına göre belirli bir puan ve üstünde not alıp başarılı kabul edilenler Bakanlık onaylı sertifika alabilmektedir.

Sertifikanın geçerli olduğu süre yedi yıldır. Bakanlık her eğitime kendisinin belirlediği bir elemanı gönderip kontrol etmektedir.

K10: Yaklaşık olarak 1 Eğitim-Öğretim dönemini kapsamaktadır. Kısa ve yoğun bir program. Katılım zorunluluğu ile gerçekleşmektedir. Lisans süresince ve yoğunluğunda olmadığı için bir müzik bölümü mezunu ve bir de sağlık bölümü mezunu ekip olarak çalışılması zorunluluğu şart koşulmuştur.

K11: Sağlık Bakanlığının belirlediği standartlar çerçevesinde üniversitelerin sürekli eğitim merkezlerinde sertifika programı olarak yürütülmektedir.

K13: Ülkemizde henüz üniversitelerde lisans bölümü yok diye biliyorum. Yüksek lisans yapılabiliyor. Ve bizler gibi sağlık bakanlığının açtığı kurslara giderek sertifika alınabiliyor.

K14: Türkiye sertifikalı müzik terapi eğitiminin devlet kontrolünde verildiği nadir ülkelerden biri diye biliyorum. Bu bir başlangıç olup zaman geçtikçe (eksikler tabii ki olacak) nitelik olarak dünyada örnek gösterilecek düzeye geleceğimize inanıyorum. Burada hepimize çok büyük görev düşüyor.

K16: Türkiye'de bu süreç 6 aylık kısa süreli bir eğitim idi. Daha uzun olmalı 1 yıl kadar.

2. Tema: Yetkin olmayan kişilerce yürütülmektedir: Bu görüşe göre katılımcılar enstrüman çalmayı bilmeyen ve müzikal anlamda yeterli bilgiye sahip olmayan bir takım kişilerin sertifika sahibi olduklarını ve söz konusu kişilerin müzik terapi alanında deneyim kazanmadan sertifika programında müzik terapi eğiticisi olduklarını belirtmekle birlikte sertifika programının nitelikli bir eğitimden çok müzik terapi alanında sertifika verilmesi gerekliliği için açıldığını, sertifikaların ulusal ve uluslararası niteliğe haiz olmadığını dolayısıyla hiçbir ülkede geçerli olmadığını, sertifika programındaki eğitimlerin ise yeterli olmadığını ve eğitimcilerin müzik terapi alanına hakim olmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar, müzik terapi ile ilgili mevzuatta yer alan kriterlerin yetersiz olduğunu, söz gelimi Amerika

da 1200 saat süre ile uygulanan müzik terapi stajının ülkemiz sertifika programında beş seans gibi son derece yetersiz bir sürede uygulandığını ve bu durumun sonucunda asıl uygulamanın staj sürecinde değil sertifikanın alınmasından sonra hasta üzerinde çalışırken yapılabildiğini, mevzuat kriterlerinde yer alan teknik derslere ilişkin uygulamaların yapılmadığını, ülkemizdeki sertifikasyon programının gerek teknik gerekse yürütücülük anlamında özensiz yürütüldüğünü, bir takım ülkelerde eğitim kapsamında 200 saat terapiste gitme zorunluluğu yer almasına rağmen ülkemizdeki eğitimin süresinin toplamda 200 saatlik bir süreyi bile kapsamadığını belirtmişlerdir. Bu açıklamalara ek olarak, müzik terapi ile ilgili terimlerin yönetmelikte kimi yerde “müzik terapi”, “müziko terapi”, “müzik terapisi” ve kimi yerde ise “müzi terapi” gibi yazım hataları ile karşılaşıldığını ve müzik terapi ile ilgili mevzuatın acele, özensiz ve yanlış anlaşılacak yapıldığını, mevzuatın güncel görünümünün müzik terapi alanından ziyade müzik tıbbı/sağlıkta müzik uygulamaları alanına daha uygun olduğunu ve müzik terapinin ülkemizde bir teknik, bir disiplin olarak görülmediğini belirtmişlerdir. Katılımcılar ayrıca müzik terapi eğitimi alanı ile ilgili gelişmelerin yeteri kadar takip edilmediğini, ülkemizdeki müzik terapi eğitiminin dünyanın birçok ülkesinde uygulanan müzik terapi eğitimi ile karşılaştırıldığında ise çok yetersiz olduğu görüşünü belirtmişlerdir.

K3: Bir kere etik ve ahlaki olarak kesinlikle çok yanlış yürütülüyor. Çünkü müzik terapi hakkında gerçekten hiçbir fikri olmayan, eğitimi olmayan insanların artık eğitim verdiğini görüyoruz. Sertifika alan hemen başka bir sertifika programında eğitici olabiliyor. Yani bir kere eğiticilerin standartlarının çok net bir şekilde belirlenmesi lazım. Kimler eğitici olabilir?... Ama yani sertifikayı alan dediğim gibi hemen eğitici oluyor. O da sertifika vermeye başlıyor hiçbir deneyimi olmadan. Zaten eğitim son derece yetersiz, yani çok kötü. Çünkü 200 saat. Şöyle; insanlar yıllarca eğitim alıyorlar. Müzik terapide bazı ülkelerde 200 saat terapiste gitme zorunluluğu var. Kişinin terapiden geçme zorunluluğu var. Bizde eğitim toplam 200 saat bile değil 180 küsur saat. Baktığımızda hiç enstrüman çalmayı bilmeyen bir sürü insan müzik terapi sertifikası aldı. Bu tabii sadece enstrüman çalmakla olacak bir şey de değil. Ama yani en temel şey zaten müzik yapabiliyor olması gerekiyor müzik terapistinin. Daha müzik yapamayan, müzik bilmeyen insanlar sertifika aldılar. Bu sertifikalar nasıl veriliyor hiç müzik bilmeyen birisine. Yani parayı veren, maalesef ücretini yatıran sertifikayı aldı. Ben daha parayı verip de, ödeyip de sertifika alamayan hiç kimseyi duymadım. Yüzlerce insan bu şekilde sertifika aldı. İçinde hiç terapi ile ilgili ders yok. -Son derece- hani dünyanın çok gerisinde. Ben bunu sertifika olarak kesinlikle kabul etmiyorum. Geçerliliği bile olamaz yani. Ne ülkemizde ne başka bir yerde geçerli değil.

K5: Toplamda 180-200 saatlik bir sertifika programı nasıl olabilir? Türkiye’deki sertifika programı sertifika vermiş olmak için açılmıştır. Yurt dışına gittiğinizde bu programın hiçbir geçerliliği yoktur. Yani ulusaldır, uluslararası değildir.

K8: Türkiye için çok yeni sayılabilecek olan bu eğitimin, her geçen gün daha geliştirileceğini, şu an bir sürü eksik olduğunu düşünüyorum. Süresinin yeterli olmadığını, yeterli pratiğin yapılmadığını bu yüzden asıl eğitimin sertifika aldıktan sonra hasta üzerinde çalışırken yapıldığını gördüm.

K12: Ülkemde aldığım eğitim süreci beni mutlu etmedi ve yeterli gelmedi. Eğitim verenler de alana hakim değiller.

K15: Dünyadaki yelpazeyi düşündüğümüzde bir tarafta son derece ciddi veyerleşmiş yani elli yıllık sertifikasyon, standardizasyon sürecinden geçmiş şeylerden bahsetmek mümkün. Ülkemizde de bir sertifikasyon durumu var. Bunu Sağlık Bakanlığı, açılan eğitimleri yani yayınlamış olduğu kriterlere uygun açılan eğitimleri onaylamak yolu üzerinden yapıyor ve bir sertifika veriyor başvuran, bu programı başarıyla tamamlayanlara. Burada dikkatli konuşmak istiyorum çünkü yani bu eğitimlerde de var olan eğitimlerde de konulmuş kriterlere uyulmasına daha fazla dikkat edilmesi gerekiyor. Burada alınan sorumluluk çok büyük ama maalesef o kriterlerin uygulanmadığı eğitimler var ülkemizde ve yine Sağlık Bakanlığı tarafından katılımcıların sertifikaya edildiği. Burada çok teknik derslere katılmaması gibi konular da mevcut. Sertifika kriterlerinde yer alan bazı maddelerin, mesela; müzik terapi yapılmış olması gerekiyor her kişinin. Orada beş diyor, beş seans müzik terapi yapmış olması gereklidir diyor. Bunun yapılmadığını biliyoruz. Maalesef teknik anlamda, yürütücülük anlamında ülkemizdeki sertifikasyon programı biraz özensiz yürütülüyor ve bunun iyileştirilmesi gerekiyor. Çünkü bu yürütücülük tarafında birde içeriğine bakmamız gerekiyor o standartların. Bu eğitimler iki yüz saat gibi düşünülüyor, yaklaşık iki yüz saat. Sağlık alanından gelenler ve müzik alanından gelenler alabiliyor bu eğitimi. Ben verdiğim derslerde bir ders bunu anlatıyorum, ülkemizdeki durumu anlatıyorum, hangi madde nasıl iyileştirilebilir. Dolayısıyla bu çok kapsamlı cevap verebileceğim bir soru. En temel olarak müzik tera terapinin bir teknik olarak görülmemesi, bir disiplin olarak, bir meslek alanı olarak görülmesi gerekiyor. Ardından dünyada bunun nasıl gittiğini, bakın dünya diyorum yani başka ülkelerde demiyorum çünkü yani biz de dünyanın parçasıyız. Hani burası bir cephe orası bir cephe gibi görmemek gerektiğine inanıyorum. Dünyada diğer ülkelerde nasıl gerçekleştiriliyor buna bakmak gerekiyor, buna göre bir program hazırlanması gerekiyor. Örneğin benim Finlandiya'daki yüksek lisans programım iki seneliktir ve iki sene kısadır bir terapist adayının terapist haline gelebilmesi için. Yaklaşık 3200 saat gibi bir çalışmayı kapsıyor. İki sene içinde yani iki yüz saat ile 3200 saat çok büyük bir uçurum. Amerika örneğindeki 1200 saatlik bir staj gereksinimiyle ülkemizdeki beş saatlik staj gereksinimi çok büyük bir uçurum. Maalesef biraz aceleye geldiğini ve yanlış anlaşılacak yapıldığına inanıyorum. O sanki müzik tıbbı, sağlıkta müzik uygulamaları için yapılmış bir yönetmelik gibi. Benim ilk önerim o var olan yönetmeliğin aynı şekilde korunarak onun isminin müzik terapi değil sağlıkta müzik uygulamaları olarak değiştirilmesi. Ayrıca müzik terapinin sınırları Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenebilir. Ayrı bir meslek olarak, nasıl konuşma terapistleri, ergoterapistler, psikoterapistler, klinik psikologlar sağlık meslek çalışanı olarak belirleniyorsa, müzik terapistlerin de, müzik terapistliğinin de, müzik terapinin de o şekilde belirlenmeye ihtiyacı var. Bir de şu var bu kriterlerin zayıflığı diyeceğim herkes tarafından açıp okununca görülebilir. Başlıkta müzik terapi başlığı. Yönetmeliğin içinde kimi yerde müzik terapi diyor kimi yerde müzik terapi diyor kimi yerde müzik terapisi diyor kimi yerde yazım hataları var müzik terapi diyor. Yani o özensizliğini açıp herkesin okuyup resmi kaynaklardan görmesi mümkün. Burada online 'ada bir pay bırakılıyor yönetmelikte, şu kadarı online yapılabilir sonradan telafi etmek koşuluyla deniyor. Maalesef o telafilerde gerçekleşmiyor. Zaten terapistlik eğitiminde, terapistlik, terapist olma eğitiminde online eğitim çok yadırganan bir şey. Gerçi tabii içinden geçtiğimiz süreç (covid19) bir değişimi beraberinde getirebilir. Yani online eğitimlere belki yer ayrılmaya başlanabilir ama şuanda

dünyada sertifikasyon süreçlerine baktığımızda, terapist eğitim süreçlerine baktığımızda diyelim, online eğitim ciddi bir yer tutmuyor. Bu konuya da dikkat edilmesi gerekir.

K17: 6 aylık kurslar şeklinde yürütülmektedir. Klinik uygulamalar anlamında eksiklikler vardır.

Bir katılımcı ise Türkiye’deki müzik terapi eğitimlerinin çok yeni olduğunu, eğitim programının teori ve uygulamayı birlikte geliştirmeyi hedeflediğini ancak staj/uygulama durumlarının süpervizör eşliğinde gelişme aşamasında olduğu yönünde görüş belirtmiştir.

K18: Türkiye’de çok yeni olan bu süreç, teori ve uygulamayı bir arada geliştirmeyi hedefleyen yapıya sahiptir. Ancak süpervizörler eşliğinde staj tamamlama olanakları gelişme aşamasındadır.

Tablo 3: Katılımcıların Türkiye’deki sertifikalı müzik terapi eğitimine ilişkin görüşleri.

Soru 3: Katılımcıların “Sizce sertifikalı müzik terapi eğitimi nasıl yürütülmelidir?” sorusuna ilişkin görüşleri; eğitime yönelik, eğitime katılacaklara yönelik, eğiticilere yönelik ve müzik terapistlere yönelik başlıkları altında gruplanarak maddeler halinde sıralanmıştır.

Eğitime yönelik görüşler

- Müzik terapi eğitimleri sertifikalı programların dışında, müzik terapi alanında uzmanlaşmış ve multidisipliner niteliğe sahip müzik terapistler tarafından lisans, yüksek lisans, doktora programları kapsamında yürütülmeli, şayet müzik terapi eğitimi sertifikalı programlarla yürütülecekse eğitim süresinin en az iki sene, staj süresinin ise en az altı aylık bir zamana yayılması gerektiğini,
- Müzik terapi eğitimleri lisans/lisansüstü programlarla verilemediği durumlarda, Sağlık Bakanlığı’nın staj veya uygulama yapılabilmesi noktasında müzik terapiye ilişkin mevzuatta çeşitli düzenlemeler yaparak ve imkan sunmasını, ayrıca sertifikalı eğitimin beklentileri karşılayamadığının bilindiği üzere, müzik terapi eğitimlerinin yapısı, içeriği, süresi, ve klinik uygulamaları bu eğitimi alacak olan kişilerin taşıması gereken özellikler; yapılan sertifikalı

eğitimlerden çıkarılacak sonuçlara göre gözden geçirilmeli ve aynı isimle (sertifikalı eğitim) veya başka bir isimle (uzmanlık eğitimi gibi) yeniden düzenlenmesi gerektiğini,

Eğitime katılacaklara yönelik görüşler

- Müzik terapi eğitimlerinin, literatürü ve daha fazla gözlem sürecini kapsayacak şekilde, teorik ve uygulamaya yönelik yöntem ve teknik bilginin aktif olarak uygulanabileceği müzik terapi uygulayan merkezlerde birebir hasta/danışana uygulanarak verilmesi gerektiğini,
- Müzik terapi eğitimlerine psikoloji ile ilgili birçok dersin eklenerek spesifik konularda kursların düzenlenmesi ve psikoterapide kullanılan "roleplaying" uygulaması gibi farklı alanlardaki uygulama yöntemlerinden yararlanılması gerektiğini,
- Terapiyi deneyimlememiş bir terapistin, terapötik ilişkiyi kuramayacağı üzere, sertifika sahiplerine psikoterapi, sanat terapi, müzik terapi gibi terapi seanslarından başarılı olma şartının konulmasını,

Eğiticilere yönelik görüşler

- Eğitimlerin teorik kısmı ile ilgili derslerin yurt dışındaki deneyimli müzik terapistler tarafından verilebileceği ancak uygulama kısmının bilhassa süpervizyonlu müzik terapistler eşliğinde verilmesi gerektiğini,
- Müzik terapi programlarına öğrenci alımlarında/mezuniyet aşamasında, alana yönelik kriterleri sağlayabilen/tamamlayabilen kişilerin, alan uzmanlarınca yapılacak sınav sonucunda başarılı olarak kabul edilmesi gerektiğini,

Müzik terapistlere yönelik görüşler

- Müzik terapistlerinin, alanda çalışan diğer terapistlerle etkileşimde olacakları sempozyum, kongre ve güncel uygulamaları takip etmeleri gerektiğini,
- Müzik terapi eğitimleri ve uygulamalarının müzik terapi eğitimcileri ve müzik terapi sertifikasına sahip olan kişilerce rant kapısı olarak görülmemesi gerektiğini,
- Terapistlerin, hastayı/danışanı analiz etme yetisini geliştirebilmeleri için klinik psikoloji ve psikoterapi kurullarınca yapılacak mülakatlara tabi tutulması ve eğitimlerden sonra sertifika sahiplerinin yıllık olarak denetlenmesi gerektiğini,

K1: Bence Türkiye'de bu iş sertifikalı olmamalı. En azından bir yüksek lisans programı açılabilirdi diye düşünüyorum. 6-7 ay bu işi öğrenmek ve sindirmek için çok yetersiz, kaldı ki dersler de çok verimsiz yapılıyor.

K2: Uygulama sürecinin, staj sürecinin yoğun olması gerekiyor bence. Eğitim sürecinin, özellikle eğitim sürecinin biraz daha uzun olması gerektiğini düşünüyorum. Çok denklemlili hocalarla çalışılması çok güzel bir şey. Her alanda bir uzman var değil mi. Medikal anlamda düşündüğümüz zaman, kalkıp da bütün medikal tarihini bir kişinin anlatmasının gereği yok yani. Birden fazla denklemlili hocalarla çalışılması gerektiğini düşünüyorum. Onun haricinde yaklaşık 100 e yakın müzik terapist mezun oldu son 3 yıldır. 3. senesine gidiyor. Son 3 yıldır kimileri çalışıyor, kimileri çalışmıyor, kimileri daha

vakıflandıramadı. Öyle ya da böyle ağır aksak bir şekilde oradan bitirenler ellerindeki resmi belge ile bir şeyler yapıyorlar. Biz duyuyoruz bazı hastanelerde işte müziksel bir şeyler yapmaya çalışanlar, insanlar olduğunu. Veya işte klinikte bir şeyler yapan insanlar. Demek ki yapıyorlar. Hastanede yapıyorsa kafasına göre de yapmıyordur. Büyük ihtimalle bir doktor denetiminde yapıyordur. O orada sadece asistanlık görevini bir şekilde yönetiyordur. Bu bağlamda bir denetim olması lazım kim nerede ne yapıyor? Bunu bir açıkçası görmek lazım. Sonuçta şu da bir gerçek yüksek lisans programı açsalar dahi orada verecekleri eğitim ile sizin 6 ay da alacağınız eğitim arasında hiçbir şekilde fark olmayacak. Belki de Sağlık Bakanlığının açtığı kurs yüksek lisans eğitiminden kat be kat daha kalifiye olabilir. Çünkü birçok fazla hoca ile çalışıyorsunuz. Ama şöyle bir gerçek, bir uygulama sürecinin olması lazım. Daha fazla bir gözlem sürecinin olması lazım. Roleplaying diye bir şey var. Psikoterapide çok kullanılır roleplaying, yani kendinizi başkasının yerine koyup o alanda uygulamalar gerçekleştireceğiniz. Onun gelmesi gerektiğine inanıyorum. Bu çok önemli. Diğer bir nokta da sadece 6 ay eğitim alıp hadi güle güleden ziyade senelik olarak bunun bir denetlenmesi gerektiğini düşünüyorum. İşte eksiklerimiz ne? Tamam işte 100 tane mezunumuz var değil mi? Hepsine bir havuzda bilgi gönderelim. Bu bilgi ile işte bu seneki konumuz şu, işte 1 hafta sürecek eğitim şu kadar olacak, şu konuda faydalanacaksınız, gene Sağlık Bakanlığı denetiminde. Bunlar basit şeyler yapılmayacak şeyler değil. Sonuçta yapılırsa çok fayda edeceğini düşünüyorum yani.

K3: Bu konuda bir kere artık çağ değişti, dijital bir çağdayız. Yani illaki Türkiye'den olması gerekmiyor. İşin teorik kısmı online olarak deneyimli müzik terapistler tarafından, yurt dışında hocalar tarafından da verilebilir. Ama bu işin pratik kısmı mutlaka deneyimli müzik terapistler eşliğinde olmalıdır. Ve saat son derece yetersiz binlerce saat olmalıdır. 180 saat gibi bir saat değil zamana yayılmalıdır bu. Birkaç ayda hiç kimse terapist olamaz. Sertifikaysa bile onun birkaç yıl sürmesi lazım ki sindire sindire bütün aşamalarından geçsin. Daha sonra bence yurt dışındaki gibi Türkiye'de de belki o kadar saat 200 saat değil ama daha belki kısa sürede terapisten geçme şartı. Bu herhangi bir terapi olabilir, psikoterapi olabilir, sanat terapi olabilir, müzik terapi olabilir. Her hangi bir terapistten geçme şartı kişiye konmalı. Yani o terapi sürecini kişi önce bir deneyimlemeli ki terapist olacak. Yani o terapiyi hiç deneyimlemeyen biri nasıl terapist olabilir. Terapatik ilişkiyi hiç yaşamamış birisi nasıl karşısındaki danışanla bir terapatik ilişki kuracak. Teorik dersler de aynı şekilde son derece yetersiz. Pek çok psikoloji ile ilgili dersin olması gerekiyor. Müzik terapi kısmı müzik terapistler tarafından verilmeli. Dediğim gibi bu yurtdışından destek alınarak bile geliştirilebilir günümüzde.

K4: Lisans bölümleri açılmalıdır. Uygulama (staj) olmalıdır.

K5: En az 2 sene olmalıdır. Yine bu 2 yılın en az 6 ayı staj olmalıdır. Müzik terapinin çalıştığı tüm alanlarda staj yapılmalıdır. Teorik bilgi hiçbir zaman uygulamaya yeteri kadar destek sağlamaz.

K6: Türkiye'de yeni yeni başlayan ve kurumsallaşan müzik terapi alanı eğitiminin Sağlık Bakanlığının kontrolünde yapılması gerekir, içerik olarak ise ilk etapta halen yapıldığı şekliyle yapılması uygun olmakla beraber spesifik konularda kurslar düzenlenmelidir.

K7: Kısaca sertifika sürecinde yurt dışında bizden önce yıllardır bu işi yapan deneyimli müzik terapistlerinden de faydalanılmalı, değişik uygulama alanları yaratılmalı, sempozyum-kongrelerin /yeni ve son uygulamaların mutlaka takip edilmesi gerekmektedir.

K8: Bence aktif hasta üzerinde müzik terapi uygulayan merkezlerde birebir hasta uygulamalarıyla yapılan bir eğitim olmalı. Süresinin de hekimlere ayrı müzik uygulayıcısına ayrı bir şekilde daha uzatılması gerektiğini düşünüyorum.

K9: Sertifikalı eğitimden fazlaca bir şey beklemek mümkün değildir. Çünkü yeni başlanan, ilk defa yapılacak olan şeyler için sertifikalı eğitimler yapılır; buradan elde edilecek sonuçlara göre bir üst düzey eğitime geçilerek sertifikalı eğitimler sonlandırılır. Şu an Bakanlığın izin vermiş olduğu sertifikalı eğitimler bu şekilde ele alınmalıdır. Birkaç yıl içinde müzik terapi eğitimlerinin yapısı, içeriği, süresi, bu eğitimi alacak olan kişilerin taşıması gereken özellikler; yapılan sertifikalı eğitimlerden çıkarılacak sonuçlara göre gözden geçirilmeli ve aynı isimle (sertifikalı eğitim) veya başka bir isimle (uzmanlık eğitimi gibi) yeniden düzenlenmelidir. Bu alanda yapılacak Yüksek Lisans veya Doktora eğitimleri sertifikalı eğitim veya uzmanlık eğitiminin yerine geçmez. Yüksek Lisans ve Doktora eğitimleri daha ziyade akademik amaçlar doğrultusunda yapılan eğitimlerdir.

K10: Avrupa'da olduğu gibi ülkemizde de lisans bölümü olarak olması gönlümüzün arzu ettiği ve olması gerekendir. Bu sağlanamıyor ise Sağlık Bakanlığımızın staj noktasında veya uygulama yapılabilmesi noktasında mevzuatı düzenlemesi imkân sunması gerekliliğini düşünüyorum.

K11: Üniversitelerde lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) eğitim olarak yürütülmelidir.

K12: Bu işi gerçek anlamda yürütenlerle tecrübe eden hocalarla çalışılmalı. Hasta ve vaka durumu iyi incelenmeli. Yapılabilecekler hakkında daha fazla deneyim kazanılmalı. Hatta sertifika alan grup ile çalışmalara devam edilmeli. Bu iş bir rant kapısı olarak görülmemeli.

K13: Çok detaylandırılmalı. Özellikle aktif uygulamalara ağırlık verilmeli diye düşünüyorum. Staj döneminin daha uzun ve her yöntemi uygulayabileceğimiz koşullarda yapılması gerektiğini düşünüyorum.

K14: Müzik terapi eğitimi yüksek lisans düzeyinde (tezli) olacak şekilde verilmeli. Müzik ve resim gibi yetenek gerektiren bölümlerle ilgili kurumlar tarafından açılan sınavlarda öğrenci yeterli olduğuna karar verildikten sonra alınmaktadır. Bu durumu göz önüne alarak Müzik terapist olmak isteyen kişilerin uzman kişiler tarafından belirtilen kriterleri yerine getirdiğinde (uzman kişilerden oluşan jüri önünde açılan sınavda) ancak Müzik terapi eğitimine kabul edilmelidir. Müzik terapi eğitiminde verilmesi düşünülen dersler çok iyi seçilmelidir. Seçilen dersler uzman kişiler tarafından verilmelidir. Müzik terapi eğitiminin sonunda ilgili kişiye Müzik terapist unvanı (teorik sınavlardan geçtiği zaman) bu konuda uzman kişilerden oluşan jüri önünde yapılan sınavda olur alındığında verilmelidir.

K15: Aslında bir önceki soruda biraz bunu yani ülkemizdeki örnekten çıkararak cevap verdim daha önceki cevaplarda da vardı. Süpervizyonlu bir staj süreci, mesela bununla ilgili benim önerim bin iki yüz saat değil, beş saat de değil ama bir beş yüz saat gibi süpervizyonlu staj gereksinimi olmakta. Yönetmelikte eğitmenin kalifikasyonu ile ilgili hiçbir şey yok. Şu var alanında yetkin olması diyor ama alanı dediği işte fizyoloji dersine giriyorsa fizyoloji alanında yetkin kişi yani müzik terapi alanında yetkin değil. O zaman bu mesleğin erbabı yok bunun içinde ve bununla ilgili bir gereksinim de yok içinde. Dolayısıyla dünyada

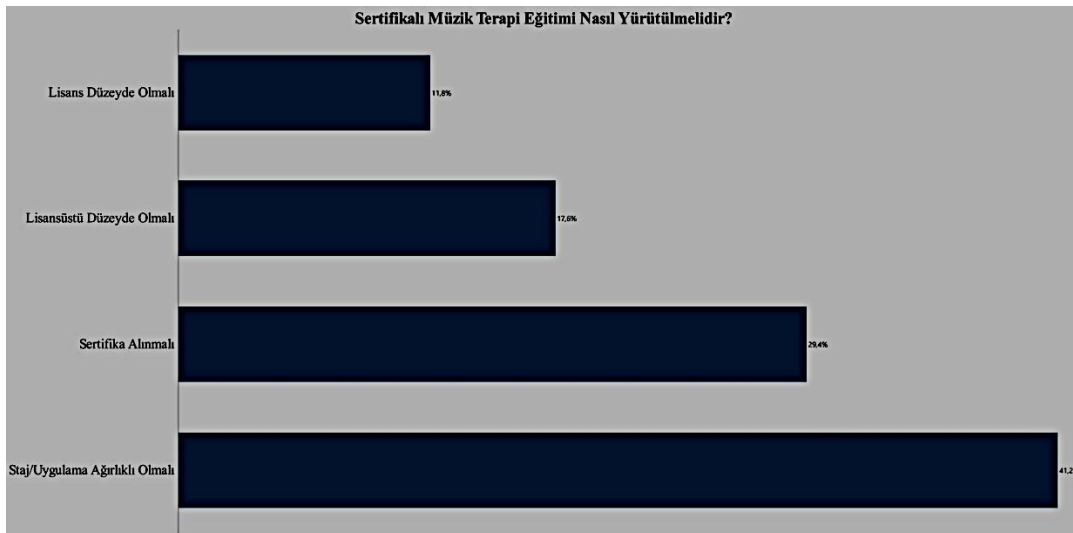
bu işin eğitimini lisans, yüksek lisans gibi seviyelerde gerçekleştirmiş olan kişilerin yönetmesi gerekir. Akademik anlamda yönetmesi, idari anlamda değil de içerik anlamında. Ayrıca girişte, müzik eğitimi, doğru dürüst bir müzik eğitimi yok onda zaten, 25 saatlik bir müzik eğitimi var. Biz ne diyoruz, müzisyen olması gerekir müzik terapistin. Dolayısıyla ya bu eğitim 200 saatten bin saat iki bin saat gibi noktaya getirilecek ve buna müzik de eklenecek ya da başvuran kişilerden zaten müzikal yetkinlik istenecek. Ona göre bu kişiler bu eğitime başlayacak. Ve bir de işin terapistlik tarafı var, herkes terapist olamaz. Psikoterapistten bahsediyorum, belli olgunluğa sahip olması gerekir. Kişinin kendini ve karşısına geleni bir anlamda analiz etme diyelim inceleme yetisini geliştirebilmesi için. Ve bu da klinik psikoloji eğitimlerinde, psikoterapi eğitimlerinde kurulların yürüttüğü mülakatlarla belirlenir. Ciddi, hem mektuplar istenir adaydan hem de bir mülakat süreci gerçekleştirilir. Mutlaka böyle bir safha da gelmesi gerekiyor ki buradan mezun olan insanlara müzik terapist sertifikası veriliyorsa o kişinin alacağı sorumluluklarla ilgilide sertifikaya edenlerin sorumluluğu var demektir. O kişinin verebileceği zararlar sertifikaya edenin sorumluluğundadır, sertifikaya eden kurumun, kurulun, kuruluşun. Dolayısıyla bunların da eklenmesi gerekmektedir. Terapist adaylarının ya bireysel ya da grup olarak diğer adaylarla birlikte kendi süreçlerinden, müzik terapi süreçlerinden ya da en azından başka bir terapi sürecinden geçmesi de bu eğitimin bir parçası olmalıdır. Dünyada da bunun birçok örneği var zaten.

K16: Bu alan henüz Türkiye’de yeni ve yurt dışında bu alanda kendini geliştirmiş insanlar var. Onların tecrübelerini paylaşmalarını, deneyimlerini aktarmalarını gerçekleştirecek bir alan olmalı. Sağlık Bakanlığında verilen müzik terapi sertifika programındaki hocalarım çok kıymetli ve tecrübeli idi ama bir birleşim olursa, bu alanda daha çok güzel deneyimler ortaya çıkar.

K17: Şuan gelişim aşamasındadır. Eğitim içeriği ve klinik uygulamalar açısından eğitimin geliştirilmesi gerekmektedir.

K18: Literatüre hâkim olabilecek şekilde teori bilgi ve çeşitli yöntem ve teknik bilginin uygulamalı olarak gösterildiği aşamalardan oluşmalıdır. Sürecin sonunda kişiler stajlarını tamamlayabilecekleri ve alanda çalışan diğer terapistlerle etkileşimde olacakları bir ortama dâhil olabilmelidir.

Tablo 4: Katılımcıların müzik terapi eğitimine yönelik görüşleri

Sonuç

Türkiye'deki müzik terapistlerin müzik terapi eğitimine yönelik görüşlerine ilişkin sonuçlar

Ülkemizdeki Müzik Terapi Sertifikalı Eğitim Programı'nın 130 saati teorik, 105 saat uygulama ve en az 5 müzik terapinin yapılması üzere kısa süreli yoğun kurslarla tamamlandığı, dünyanın farklı ülkelerinde verilen müzik terapi eğitiminin ise lisans, lisansüstü ve sertifikalı programlarla ve akreditasyona sahip merkezlerde 300 saat ile 1200 saat arasında klinik uygulama ağırlıklı eğitimlerle tamamlandığı, Dolayısıyla, ülkemizde uygulanan sertifikalı müzik terapi eğitiminin, dünyadaki müzik terapi eğitimi alanına ilişkin gelişmeler yeterince dikkate alınmadan yürütüldüğü, müzik terapisti sertifikasına sahip bazı katılımcıların; “müzik terapinin hekim tarafıyım”, “müzik bilgim yok” vb. görüşlerin yanında bazı katılımcıların “sertifikalar müzik alanında yetkin olmayan kişilere de verilmektedir”, “Türkiye’de sertifika almak çok kolay”, “parayı yatıran herkese sertifika verildi”, “ülkemde aldığım eğitim süreci beni mutlu etmedi ve yeterli gelmedi. Eğitim verenler de alana hâkim değiller” ve “müzik terapiyi uyguluyor musunuz” sorusuna “müzik tıbbı uyguluyorum” gibi görüşleri de göz önünde bulundurularak ve bu eğitim programı sonucunda sertifika alan kişilerin ayrıca müzik terapi eğitimi programında eğitici olarak da yer alabildikleri üzere, Müzik Terapi Sertifikalı Eğitim Programı'nda müzik terapi eğitmeni olarak görev alan söz konusu müzik terapi eğitimcilerinin müzik terapi alanında yeteri kadar yetkin olmadıkları sonucuna varılmıştır.

Tartışma

GETAT Uygulamaları Yönetmeliği Müzikterapi Sertifikalı Eğitim Programı Standardı 14. geçici maddesi uyarınca; “Ulusal/uluslararası indekslenen bir dergide konu ile ilgili en az 2 (iki) adet yayın yapmış olma, konu ile ilgili bir kitap veya kitapta en az 1 (bir) adet bölüm sahibi olma, konu ile ilgili lisansüstü tez çalışması yapmış olma, konu ile ilgili üniversite veya TÜBİTAK destekli bilimsel proje çalışmasında araştırmacı veya yürütücü olarak çalışmış olma, konu ile ilgili lisansüstü tez danışmanlığı yapmış olma şartlarından birini taşıyanlar bu standardın yayımı tarihinden itibaren 6 (altı) ay içerisinde Bakanlığa başvurmaları halinde, Bakanlık ilgili birimince kurulacak olan komisyon tarafından değerlendirilerek durumu uygun bulunanlara bir defaya mahsus olmak üzere sınav yapılmaksızın müzikterapi sertifika denkliği verilir” ibaresi yer almaktadır. Buna göre söz konusu şartları sağlayan kişilere herhangi bir müzik terapi eğitimi olmaksızın “müzik terapi sertifika denkliği” verilebileceği ve müzik terapi eğitimlerinde eğitici olmalarına fırsat tanıdığı fikrini doğurmaktadır.. Araştırmada da görüldüğü üzere ülkemizde, yurt dışında müzik terapi alanında lisans ve/veya lisansüstü eğitimini almış yetkin müzik terapistler olmasına rağmen söz konusu 14. geçici maddeye göre müzik terapi sertifika denkliği alan kişilerin müzik terapi eğitimlerinde eğitici olarak yer aldıkları düşünüldüğünde söz konusu eğitimcilerin yürüttüğü müzik terapi sertifika programlarına yönelik müzik terapi eğitimleri ve uygulamalarının hangi düzeyde gerçekleştirilebileceği merak konusudur.

Öneri

Müzik terapi eğitimine yönelik öneriler

- Ülkemizdeki müzik terapi eğitimi, sertifikalı programların sonlandırılarak, yetkin müzik terapistler tarafından süpervizyon eşliğinde yapılacak stajı da (çocuklar, yaşlılar, özel eğitim öğrencileri ve ruh sağlığı hastalarıyla staj gibi) kapsayan lisans ve/veya lisansüstü programlarla yürütülmesi,
- Terapiyi deneyimlememiş bir terapistin terapötik ilişkiyi kuramayacağı üzere, müzik terapi eğitiminin tamamlanmasından önce psikoterapi, sanat terapi, müzik terapi gibi söz konusu terapi seanslarından başarılı olma şartının konulması,
- Eğitimlerin teorik ve uygulama kısmının yurt dışındaki süpervizyonu olan müzik terapistler tarafından da verilebilmesi,
- Müzik terapi programlarına öğrenci seçimlerinde alana yönelik kriterleri sağlayabilen kişilerin, alan uzmanlarınca yapılacak sınav sonucunda başarılı olarak kabul edilmesi ve müzikal yeterliğe sahip olmayan adayların müzik terapi eğitimine alınmaması,
- 2016'da yayımlanan Müzik Terapi Sertifikalı Eğitim Programı Standardı gereğince ve yine aynı standardın 7. maddesinde de yer alan “temel düzeyde müziksel (makamsal ve tonal) okuma yapar” gibi öğrenim hedeflerine rağmen müzik terapi uyguladığını belirten müzik terapisti sertifikasına sahip akademisyen bir katılımcının “müzik bilgim bu konuda yorum yapmama yeterli değil”, “ben sadece müzik terapinin hekim tarafı olduğumdan buna cevap verecek müzik bilgim maalesef yoktur”, belirttiği üzere müzik terapi eğitim programının daha özenli yürütülmesi önerilmektedir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Türkiye’deki Müzik Terapistlerin Müzik Terapi Eğitiminin Yürütülmesine İlişkin Görüşleri” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akyürek, G., Özkeleş, S., (2019). *Türkiye’de Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarında Kullanılan Müzik Terapinin Dünyü, Bugünü, Yarını*. 5. Uluslararası Müzik ve Dans Kongresi Bildiriler Kitabı. 22-26 Temmuz, Ürgüp: Müzik Eğitimi Yayınları, 80-85.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler (33. Basım)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- LeCompte, M. D. ve Goetz, J. P. (1982). Problems of Reliability and Validity in Ethnographic Research. *Review of Educational Research*. 52, 31-60.
- Patton, M. Q. (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. Newbury Park, CA: Sage, 112.

- Rorke, Margaret Ann, (1996). Music and the Wounded of World War II. *Journal of Music Therapy*, 33(3), 180-207.
- Sezer, Fahri (2019). *Müzikle Terapi Tarihi-Etkileri-Model ve Teknikler (1. Baskı)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Smith, H. W. (1975). *Strategies of Social Research*. The Methodological İmagination: Prentice Hall, 61.
- Wolcot, H. F. (1994). *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis and Interpretation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Yıldırım, A., Şimşek, H., (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11.Basım)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İnternet Kaynakçası

- Almanya SRH Üniversitesi Müzik Terapi Lisans Eğitimi Müfredatı. <https://www.hochschule-heidelberg.de/de/studium/bachelorstudium/musiktherapie/>, Erişim Tarihi: 02.04.2021.
- Amerikan Müzik Terapi Birliği (AMTA). <https://www.musictherapy.org/about/musictherapy/>, Erişim Tarihi: 06.04.2021.
- Avusturya FH Krems Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Müzik Terapi Lisans Derecesi Ders Müfredatı.<https://www.fh-krems.ac.at/studium/bachelor/berufsbegleitend/musiktherapie/#studienplan>, Erişim Tarihi: 28:03.2021.
- Danimarka Aalborg Üniversitesi Müzik Terapi Lisans Derecesi Ders Müfredatı. <https://studieordninger.aau.dk/2020/20/1886>, Erişim Tarihi: 28.03.2021.
- Danimarka Aalborg Üniversitesi Müzik Terapi Yüksek Lisans Derecesi Ders Müfredatı. <https://studieordninger.aau.dk/2020/23/1895>, Erişim Tarihi: 28.03.2021.
- Finlandiya Jyväskylä Üniversitesi Müzik Terapi Yüksek Lisans Eğitimi Müfredatı. <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/mutku/en/studies/mmt/therapy/MTEMcriculum>, Erişim Tarihi: 29.03.2021.
- Fransa Burgundy Klinik Müzikoterapi Atölyesi Sertifikalı Eğitim Programı. <http://amb-musicotherapie.fr/atelier-de-musicotherapie-de-bourgogne/deroulement-de-la-formation/>, Erişim Tarihi: 29.03.2021.
- Fransa Nantes Üniversitesi Müzik Terapi Enstitüsü Müzik Terapi Eğitimi Programı. <https://medecine.univ-nantes.fr/formation-continue/du-musicotherapie>, Erişim Tarihi: 29.03.2021.
- Fransa Paul Valery Üniversitesi Müzik Terapi Bölümü Eğitimi Diploma Derecesi Ders Müfredatı. <http://musicotherapie.upv.univ-montp3.fr/fiches-pedagogiques/>, Erişim Tarihi: 29.03.2021.
- İspanya Barselona Üniversitesi Müzik Terapi Yüksek Lisans Eğitim Müfredatı. <https://www.il3.ub.edu/master-musicoterapia>, Erişim Tarihi: 03.04.2021.
- İsviçre Zürih Sanat Üniversitesi Müzik Terapi Yüksek Lisans Eğitim Müfredatı. <https://www.zhdk.ch/weiterbildung/weiterbildung-musik/musiktherapie/ausbildungsprogramm-klinische-musiktherapie-1753/inhalt-5900>, Erişim Tarihi: 03.04.2021.

İtalya Bruno Maderna Konservatuvarı Müzik Terapi Yüksek lisans Eğitim Müfredatı.
<https://mkoconservatorileorr.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2017/10/POF-MT-20202021.pdf>, Erişim Tarihi: 03.04.2021.

Macaristan Pecs Üniversitesi Sanat Fakültesi Sanat Terapisinde Müzik Terapisinde Hizmet içi Eğitim Müfredatı.
https://www.art.pte.hu/sites/www.art.pte.hu/files/files/menuek/dokument/muveszetterapia/tanterv/mtp_ztp_tanterv_2018b.pdf, Erişim Tarihi: 02.04.2021.

Müzik Terapi Eğitimi, Panel: Dünya Müzik Terapi Federasyonu (WFMT) Eski Başkanı, Prof. Dr. Melissa Mercadal-Brotons. <https://www.youtube.com/watch?v=DwbngGR4Ado&t=1671s>, Erişim tarihi: 26.02.2021.

Portekiz Lusiada Üniversitesi Müzik Terapi Yüksek Lisans Eğitim Müfredatı.
<https://www.lis.ulusiada.pt/pt-pt/cursos/2021-2022/2%C2%BAciclo-mestrados/musicoterapia.aspx>, Erişim Tarihi: 03.04.2021.

Sağlık Bakanlığı Geleneksel Tamamlayıcı Tıp (GETAT) Yönetmelik.
https://shgmgetatdb.saglik.gov.tr/Eklenti/3993/0/muzik-terapipdf.pdf?_tag1=FF6FB4AD23CE23BCD1C50DA55AD4225133018F5C, Erişim Tarihi: 24.03.2021.

Extended Abstract

This study aims to determine; how the certified music therapy education in Turkey and in the world is carried out and how the certified music therapy education should be carried out. The research is important in terms of being a resource for both researchers and music therapists in the field of therapy and making new arrangements for certified music therapy education. The research is a descriptive study in the general screening model for the determination of certified music therapy educations in Turkey and in the world. The study group of the research consists of academicians, specialist doctors, music professionals, healthcare professionals and music therapists who have music therapist certificates in our country. Considering the amount of data and the focus of the research, the study group consisted of certificate holders in our country who completed at least undergraduate education and completed music therapy education both abroad and in the country. In the collection of data in the research, standardized open-ended interview approach, one of the interview types, was used. In the findings of the research, direct quotations were included by using the descriptive analysis method in order to reflect the views of the participants. As the second stage, the themes and concepts that were not noticed with the descriptive approach were applied to the content analysis and the answer to the question of why was sought. The data obtained in the content analysis were analyzed and interpreted in four phases: "Coding the Data", "Finding the Themes", "Organizing and Defining the Data According to Themes and Codes" and "Interpreting the Findings". The Music Therapy Certified Training Program in our country is completed with short-term intensive courses including 130 hours of theory, 105 hours of practice and at least 5 music therapy sessions in GETAT Practice Centers, the standard of which is approved by the Ministry of Health, and the music therapy education given in different countries of the world is the same. In line with its dynamics, legislation and opportunities, music therapy education is completed with an exam with a high degree of difficulty after training with undergraduate, graduate and certified programs and accredited centers, which requires clinical practice-oriented internship between 300 hours and 1200 hours, and music therapy education certified in our country. It was concluded that the programs should be terminated and carried out by competent music therapists with undergraduate and/or graduate programs. It was recommended that carrying out the music therapy trainings to be held in our country in the company of competent music therapists and with undergraduate and/or graduate programs including a comprehensive internship. Before the trainings are completed, the therapist candidate is required to be successful in such therapy sessions as psychotherapy, art therapy, music therapy. Those who can meet the criteria for the field in student selection for music therapy programs should be considered successful as a result of the exam to be held by field experts, and that candidates who do not have musical proficiency should not be included in music therapy training.

3398 · Atıf / Citation: Akyürek, G. & Özkeleş, S. (2023). Türkiye'deki müzik terapistlerin müzik terapi eğitiminin yürütülmesine ilişkin görüşleri. ODÜSOBİAD, 13(3), 3373-3398, Doi: 10.48146/odusobiad.1189846

Geliş Tarihi / Received Date
30.03.2023Kabul Tarihi / Accepted Date
27.05.2023

Sosyal Reklamlarda Çocuk Unsurunun Etkisi: Psikofizyolojik Veri Hasadı Tekniği ile Bir Araştırma

The Effect of Child Element in Social Advertisements: A Study with Psychophysiological Data Harvesting Technique

Mustafa Seçkin AYDIN¹**Ashlı İCİL TUNCER²****Yaren DEMİREL³**

Öz

Sosyal Reklamlar, şirketlerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) iletişimlerini geniş kitlelere duyurmasında öne çıkmakta, şirketlerin paydaşları ve özellikle tüketicileri nezdinde olumlu bir algı geliştirmesine fayda sağlamaktadır. Bu anlamda sosyal reklamlarda tutum, davranış değişikliği ve ürüne/markaya karşı anlam yaratılmasını etkileyecek unsurlar daha değerli bir inceleme alanına dönüşmektedir. Psikofizyolojik Veri Hasadı Tekniği ve anket tekniğinin yer aldığı bir yöntem yaklaşımı sunan çalışmada, sosyal sorumluluk iletişiminin reklam aracında yer alan çocuk unsuruna yönelik izleyici algısındaki farklılıkların veya benzerliklerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Psikofizyolojik Veri Hasadı, insanların belli bir uyarana karşı verdiği psikofizyolojik tepkilerden oluşan verilerin, biyometrik araçlar ile eş zamanlı olarak elde edilmesi olarak ifade edilebilir. Bu çalışmanın özgün değeri, sosyal reklamlardaki unsurların incelenmesinde, insan davranışını önemli ölçüde etkileyen bilinçdışı düzeyi açığa çıkarabilecek eşsiz bir tekniğin kullanılmasıdır. Araştırma sonuçlarında, seçilen iki sosyal reklamda ortalama odaklanma sayılarında farklılıklar bulgulanmasına rağmen, görsel dikkat ortalamalarının birbirlerine yakın olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu araştırma, sosyal reklamlarda çocuk unsurunun izleyicilerde yüksek düzeyde bir dikkat oluşturmadığını göstermiştir. Sosyal reklamlarda çocuk unsurunun izleyicilerde yüksek düzeyde dikkat oluşturmamasına karşın, çocuk unsuru olan sosyal reklamdaki odaklanma sayılarında dikkate değer farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca görsel dikkati üzerine çeken ve sürdüren temel unsurun insan figürü olduğu, reklamlarla ilgili önceki deneyimlerin görsel dikkat ortalamalarına ve odaklanma miktarlarına düşük düzeyde etki ettiği bulgulanmıştır.

¹ Sorumlu Yazar, Öğr. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Çine Meslek Yüksekokulu, Pazarlama, Aydın/TÜRKİYE, e-mail: m.seckin.aydin@adu.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-6200-8978

² Doçent Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, Aydın/TÜRKİYE, e-mail: atuncer@adu.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-3171-4682

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve İletişim Çalışmaları, Aydın/TÜRKİYE, e-mail: yaarendemirel@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-8813-0226

Anahtar Kelimeler: Göz Takibi, Psikofizyolojik Veri Hasadı, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Sosyal Reklam, Reklamda Çocuk Unsuru.

Abstract

Social Advertisements come to the fore in announcing the Corporate Social Responsibility (CSR) communications of companies to large audiences, and help companies develop a positive perception among their stakeholders and especially consumers. In this sense, the factors that will affect attitude, behavior change and the creation of meaning towards the product/brand in social advertisements become a more valuable field of study. In the study, which presents a method approach that includes the Psychophysiological Data Harvesting Technique and the survey technique, it is aimed to reveal the differences or similarities in the perception of the audience towards the child element in the advertising tool of social responsibility communication. Psychophysiological Data Harvesting can be expressed as the simultaneous acquisition of data consisting of psychophysiological responses of people to a certain stimulus with biometric tools. The original value of this study is the use of a unique technique in the study of elements in social advertising, which can reveal the unconscious level that significantly influences human behavior. In the results of the research, although there were differences in the average focus numbers in the two selected social ads, it was seen that the averages of visual attention were close to each other. Therefore, this research has shown that the child element in social ads does not generate a high level of attention in the audience. Although the child element in social advertisements does not create a high level of attention in the audience, there are notable differences in the number of focuses in the child element social advertisement. In addition, it has been found that the main element that attracts and maintains visual attention is the human figure, and previous experiences with the advertisement have a low impact on the averages of visual attention and the amount of focus.

Keywords: Eye-Tracking, Psychophysiological Data Harvesting, Corporate Social Responsibility, Social Advertising, Child Element in Advertising.

Giriş

Sosyal pazarlamaya yönelik ilginin artması, şirketlerin topluma karşı sorumluluklarını daha görünür hale getirmesinin teorik ve pratik çerçevelerini genişletmiştir. Kâr amacının meşruiyeti ve kuşkusuz itibarın olumlu yönde algılanması için bu görünürlük bir zorunluluğa dönüşmektedir. Şirketlerin yerel ve/veya küresel meselelere ilgisi hakkında tüm paydaşlarına bilgi vermesine olanak tanıyan KSS iletişimi, markaya yönelik algıları etkilemek suretiyle tanıtım tekniklerine dayanmaktadır. Tanıtım teknikleri içinde KSS iletişiminin geniş kitlelere ulaşmadaki en önemli aracı reklam olarak açıklanabilir. Kuşkusuz tek araç olmamakla birlikte KSS iletişimi gerçekleştirmenin bir yolu olarak sosyal reklamlar, şirketin sosyal açıdan sorumlu faaliyetlerini geniş gruplara, özellikle tüketicilere anlatma aracı olmaktadır. Bu reklamlar duygusal ve rasyonel tonlardaki mesajları taşıırken, marka ve etkileşim kurmayı hedeflediği gruplar ile bir bağ yaratmaya çabalamakta, bu çabada çocuk unsuruna da yer verilmektedir. Çalışma, sosyal reklamlarda yer alan çocuk unsuruna yönelik izleyici algısındaki farklılıkları/benzerlikleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, Psikofizyolojik Veri Hasadı tekniği ve anket tekniğinin yer aldığı bir yöntem yaklaşımı sunulmaktadır. Psikofizyolojik Veri Hasadı, insanların belli bir uyarana karşı verdiği psiko/fizyolojik tepkilerden oluşan verilerin, biyometrik bir araç veya birden fazla biyometrik araç ile eş zamanlı olarak elde edilmesi olarak

ifade edilebilir. Psikofizyolojik Veri Hasadı tekniği biyometrik veri toplama teknikleri olan; göz takibi (eye-tracking), fMRI, elektrodermal veri analizi (GSR), yüz tanıma (facial recognition), kalp hacmi ve ritmi (PPG & EKG) ve elektroensefalografi (EEG) gibi, otonom sempatik sinir sistemine bağlı biyolojik verilerin bulgulanıp analiz edilmesi prensibini temel almaktadır. Bu anlamda tekniğin özgün yanı, biyometrik veri, yapay zeka analizi ve uzaktan veri toplama becerilerini de bir araya getirmesi ile ilgilidir. Bu çalışmada Psikofizyolojik Veri Hasadı tekniği ile dikkat değeri (attention value), ve odaklanmaların ölçümü, reklam etkinliğinin önemli bir yordayıcısı olduğu varsayımdan hareketle gerçekleştirilmiştir. 2022 yılında çocuk unsurunun yer aldığı reklamlardan en çok izlenen sosyal reklamların bankacılık/finans sektöründe yer aldığı tespit edilmiş, bu bağlamda Youtube platformu üzerinden en çok izlenen iki sosyal reklam, 18-55+ yaş aralığındaki 20 katılımcıya izletilmiştir. Göz takibi verileri Realeye.io firmasına ait yazılım ile toplanmış ve analiz edilmiş, çevrimiçi anket ile katılımcıların demografik verileri, izletilen reklamlar ve STK üyeliği hakkındaki bilgiler toplanmıştır. Çalışmadaki veriler, otonom sempatik sinir sisteminden elde edildiği için sosyal reklamlarda çocuk unsurunun algılanmasına ilişkin bilişsel çabadan azade, müdahalesiz bulgular ile literatüre katkı sağlayacaktır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk İletişimi

Tüketiciler satın alma kararı verirken yalnızca fiyat ve kalite gibi somut özelliklerden değil; güven, marka çağrışımı, imaj ve itibar gibi soyut özelliklerden de etkilenmektedir (Cretu ve Brodie, 2007; Lin et al., 2022; Pradana et al., 2022; Van Thuy et al., 2022). Kuşkusuz kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) tüm bu soyut özelliklerin olumlu ve güçlü algılanmasını destekleyen bir halkla ilişkiler uygulamasıdır. KSS girişimlerinin, tüketici davranışını ve tüketicilerin ürünlerini hem dolaylı olarak hem de doğrudan satın alma niyetlerini etkilediği (Sen ve Bhattacharya, 2001; Chernev ve Blair, 2015), şirketlerin rekabet avantajı elde etmesini sağladığı (Frynas, 2005; Morsing ve Schultz, 2006; Özgen, 2006; Eisenegger ve Schranz, 2011), güçlü bir tüketici sadakatine yol açtığı (Marin et al., 2009; Emmanuel ve Priscilla, 2022) ve paydaşları güçlendirdiği (Du et al., 2010) bilinmektedir. Dolayısıyla KSS faaliyetleri; kurumsal itibar, endüstriyel marka değeri ve marka performansı üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Lai et al., 2010). Öte yandan KSS yatırımları zayıf olan, uygulamaları samimiyetsiz ve etik dışı algılanan şirketlerin imajı zedelenmekte (Strahilevitz, 2003; Yoon et al., 2006), şirketler büyük ölçekli tüketici boykotları ile karşılaşarak marka imajlarında azalma veya satışlarda geçici düşüşler de yaşamaktadır (Sen ve Bhattacharya, 2001). KSS ile finansal performans arasındaki olumlu ilişki başka araştırmalarla da kanıtlanmıştır (Beurden ve Gossling, 2008; Rhou et al., 2016; Cho et al., 2019; Ang et al., 2022). Dolayısıyla kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), esas amacı sürdürülebilir iş olan ve şirketi sivil faaliyetlerde bulunmaya yönlendiren bir tür değer ve yönetim tutumudur (Büchner, 2012). KSS stratejisini yerel ve küresel pazarlarda, marka değeri bağlamında inceleyen Popoli (2011), ise sosyal sorumlu davranış yoluyla marka imajının güçlendirilmesinin hem yerel hem de küresel perspektiflerden farklılık gösterdiğini ileri sürmekte, bir firmanın KSS iletişimi ile gerçek davranış arasında mükemmel bir uyum olması gerektiğini dile getirmektedir.

Kuşkusuz KSS girişimleri etkileşim kurma ve paydaşların çıkarlarına hizmet etme konusunda stratejik bir araçtır. Bu bağlamda KSS' de iletişimin rolünü, KSS mesajının göndericilerden alıcılara nasıl etkili

bir şekilde iletilebileceğini içeren bir rol ile tanımlamak mümkündür. Bu rolde, Ihlen (2010)'e göre, KSS iletişimde şirketlerin etkiledikleri çevresel, sosyal ve ekonomik süreçler hakkında iletişim kurma yolları vardır ve bu doğrultuda medya, sembol ve retorik araçları kullanılmaktadır. Ihlen (2010)'e benzer bir görüşü Bittner ve Leimeister (2011) de öne sürer; KSS, kendi başına bir amaç değil, paydaşlarla iletişimde belirli amaçlara yöneliktir. Yazarlar ayrıca, KSS iletişiminin dört esas amacını; KSS ile ilgili bilgilerin paydaşlar arasında yayılması, olumlu bir imaj ve itibar oluşturmak, çalışan özdeşliğini artırmak ve şirketin faaliyetlerini meşrulaştırmak olarak açıklamaktadır (Bittner ve Leimeister, 2011). Diğer yanda Crane ve Glozer (2016)'ın çalışmalarında KSS'nin amaçlarına, bu başlıkların yanı sıra tutum ve davranış değişikliği, anlamlandırma, kimlik ve anlam yaratma da eklenmiştir. KSS iletişiminin amaçları arasındaki meşruiyet sağlama amacı önemlidir zira özellikle kriz zamanlarında paydaşların etkileri, ancak şirketlerin tüketiciler nezdinde “meşru” olup olmadıklarına göre belirlenmektedir. Nielsen ve Thomsen (2018) için de KSS iletişimi, kurumsal meşruiyete ulaşmak için ön koşuldur. İki yönlü KSS iletişimi, bir şirketin meşruiyetini olumlu yönde etkileyebilirken; tek yönlü iletişim meşruiyete meydan okuyabilmektedir. Diğer yandan, KSS'nin entelektüel sermaye ve rekabet avantajı üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır (Kılıçlı ve Aygün, 2023).

Sosyal Reklam Yoluyla KSS İletişimi

KSS uygulamaları samimi algılandığında kurumsal imajı ve itibarı daha güçlü desteklemektedir. Algılanan samimiyeti etkileyen değişkenler arasında KSS ile ilgili reklamların oranı yer almaktadır (Yoon et al., 2006). Bu anlamda sosyal reklamlar ürüne/markaya karşı inançlar, tutumlar ve davranışları etkilemek için kullanılmaktadır. Taran ve Akbayır (2022) da, bir markanın KSS anlayışına sahip olduğunun yansıtılması ve reklam izleyicisine sosyal sorumlu işletme anlayışının benimsetilmesi açısından sosyal reklamların etkin bir role sahip olduğundan söz etmektedir.

Mattila et al., (2010); tüketicilerin, KSS mesajlarını reklamlarına dâhil eden şirketlere, dahil etmeyenlere göre daha olumlu tutumlar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Böylece KSS çekiciliği, reklama yönelik tutumları olumlu yönde etkilemektedir. Şirketlerin KSS faaliyetlerine ne kadar harcama yapması gerektiğini tartışan McWilliams ve Siegel (2001), reklam yoğunluğu ile KSS faaliyetlerine yapılan yatırım arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Reklamcılıkta insan odaklı KSS çekiciliğine ilişkin tüketici tepkileri modeli geliştiren Diehl ve arkadaşlarına göre ise bir reklamda algılanan insani yönelim derecesi ne kadar yüksekse reklamın değerlendirilmesi o kadar olumludur ve yüksek insani yönelim algısı, reklam verenin daha sosyal sorumluluk sahibi bir şirket olarak algılanmasına yol açmaktadır (Diehl et al., 2016). Böylece insan odaklı KSS mesajları, reklam veren şirketin imajını olumlu yönde etkileyebilmekte, şirketin sosyal açıdan sorumlu olduğu yönünde güçlü bir izlenime yol açabilmektedir. Sosyal reklam aracılığıyla KSS iletişimi gerçekleştirilirken reklamda ünlü ya da çocuk kullanımı ise KSS iletişimini etkili kılan unsurlardır. Reklamlarda yer verilen ünlünün güvenilirliğinin tüketicinin reklama, markaya ve satın alma niyetine yönelik tutumu üzerindeki etkisini değerlendiren Kumar ve Tripathi (2022), ünlü güvenilirliğinin sosyal reklama yönelik tutum üzerinde önemli bir etkisi olduğunu doğrulamış ancak markaya yönelik tutum veya ürünleri satın alma niyeti üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığını ortaya koymuştur.

Reklamlarda çocuk kullanımını inceleyen öncü çalışmasında Kinsey (1987), çocukların reklamlardaki satış tekliflerine duygusal çekicilik sunan yararlı birer araç olduğunu ifade etmekte, mesajın kaynağı olan çocukların masum olmaları nedeniyle daha güvenilir olduklarını dile getirmektedir. Dahası çocuklar, sevgi ve utanç duygularına hitap ederken, toplumsal düzeyde değerlerin nesilden nesile aktarılmasına, istikrarlı kurumların korunmasına yardımcı olmaktadır. Pira ve Sohodol (2003) da, ebeveynlerin çocuk unsuru içeren reklamları daha sevimli karşıladıklarını ve bu sebeple ürüne yönelik daha olumlu bir tutum geliştirdiklerini ortaya koymuştur. Türkiye’de reklamlarda çocuk unsurunun kullanımını inceleyen Uğurlu ve Uğurlu (2017)’ya göre; reklamlarda çocuk imgesi, reklama cazibe katmak, inandırıcılık aşılama amacıyla kullanılmaktadır. Nitekim bireylerin çocukların yüzlerini, seslerini ve mimiklerini sevimli bulma eğilimleri, mal ve hizmet sunarken çekici bir unsur haline gelmektedir.

Televizyon reklamlarında çocuk imgelerinin kullanımını inceleyen Yücel ve Kara (2007)’ya göre çocuğun reklamda üstlendiği işlevler; gönderici, özne ve alıcıdır. Sorumluluk ise çocuk ve nesnenin tüketiminde önemli bir varoluşsal değerdir. Dahası bu durum özellikle banka reklamlarında sorumlu ebeveyn anlayışını öne çıkarmak suretiyle varoluşsal tüketim değeri olarak sunulmaktadır. Ebeveynlere, çocukları için mutlu bir yaşam sağlamak amacıyla gelecek kaygısı aşılama için banka reklamlarında çocuk unsurunun kullanımı görülmektedir.

Yöntem

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’ndan 08.12.2022 tarihli, 220 sayılı numaralı etik kurul raporu alınmış, araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir. Bu çalışmada, nitel ve nicel yöntemler birlikte kullanılarak Psikofizyolojik Veri Hasadı tekniği uygulanmıştır. Psikofizyolojik Veri Hasadı, insan-bilgisayar etkileşimi (HCI) disiplini dahilinde kullanıcı araştırmaları için uygulanan bir dizi yöntemin yanı sıra HCI alanına özellikle geçerlilik ve güvenilirlik bağlamında katkı sağlayan, kullanıcıların biyometrik verilerinin ölçülmesi temeline dayanmaktadır. İlk kez, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi, İleri Medya Teknolojileri Araştırma Laboratuvarı (AMT-LAB-www.amtlab.org) araştırmacıları tarafından geliştirilen ve uygulanan Psikofizyolojik Veri Hasadı tekniği, otonom sinir sistemine bağlı olarak, kişinin çeşitli uyaranlara (stimuli) karşılık manipüle edemeyeceği biyometrik çıktıların, farklı teknikler ile nicel ve nitel olarak vücut üzerinden ölçülmesi ve saha gözlemleri ile birleştirilmesi prensibi ile işlevsellik kazanmaktadır.

Otonom sinir sistemi, vücudun refleksif olarak çalışan bölümlerini kapsayan, herhangi bir uyaran ile karşılaşıldığı zaman, kaç-savaş arketip prensibine dayalı olarak sistemi harekete geçiren genel geçer bir yapı arz etmektedir. Bu doğrultuda, özellikle sempatik sinir sistemi altındaki biyometrik değişkenler, görsel, işitsel ve duysal herhangi bir uyaran değişikliğine karşı, kullanıcıların müdahalesiz bir şekilde değişime uğrayan biyolojik reflekslerini oluşturmaktadır. Nöro-pazarlama araştırmaları doğrultusunda da sıklıkla başvurulan bu alt-disipline ait, merkez teknikler olarak benimsenen psikofizyolojik veri toplama teknikleri, bu özellikleri nedeniyle uluslararası HCI disiplininde %95’in üzerinde geçerli ve güvenilir veri olarak kabul görmektedir (Farnsworth, 2022). Psikofizyolojik Veri Hasadı, bir yöntemden ziyade geleneksel nitel ve nicel veri toplama araçlarının biyometrik veri toplama araçları ile bir arada

kullanılmasıyla oluşan bir tekniğe işaret etmektedir. Bu araştırma tekniğindeki temel amaç, katılımcının herhangi bir uyarana (stimuli) ile girdiği etkileşimde yaşamış olduğu deneyimin her yönüyle analiz edilmesi, böylelikle olgunlaşan deneyim verisinin hasat edilmesidir. Bu bağlamda, Psikofizyolojik Veri Hasadı tekniği ile uygulanan prosedür, bir anlamda bütünlüklü bir deneyim hasadı çalışmasıdır. En yalın hali ile Psikofizyolojik Veri Hasadı, insanların belli bir uyarana karşı verdiği psiko/fizyolojik tepkilerden oluşan verilerin, biyometrik bir araç veya birden fazla biyometrik araç ile eş zamanlı olarak elde edilmesi olarak ifade edilebilir.

Çalışma, sosyal sorumluluk iletişiminin reklam aracında yer alan sosyal reklamlarda çocuk unsuruna yönelik izleyici algısındaki farklılıkları/benzerlikleri Psikofizyolojik Veri Hasadı tekniği ile ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, araştırma şu sorulara yanıt aramaktadır:

1. Sosyal reklamların yaş aralığına göre görsel dikkat ortalamaları ve odaklanma sayılarında farklılık/benzerlik var mıdır?
2. Çocuk unsuru olan sosyal reklamın ve çocuk unsuru olmayan diğer sosyal reklamın görsel dikkat ortalamalarında ve odaklanma sayılarında farklılık / benzerlik var mıdır?
3. Çocuk unsuru olan sosyal reklamlar ile ilgili geçmiş deneyimler, etkilenme düzeyleri ile görsel dikkat ortalamalarını etkiliyor mu?
4. Çocuk sahibi olmak sosyal reklamda çocuk unsurunun etkisini artırır mı? Kadınlar ve erkeklerin arasında sosyal reklamlardaki çocuk unsurunun etkisi bağlamında bir fark var mı?
5. Sivil Toplum Kuruluşu (STK) üyesi olanlar ile olmayanların sosyal reklamlara dikkat düzeyi aynı mı?

Sosyal sorumluluk temalı sosyal reklamlardaki çocuk unsurunun izleyici üzerindeki etkisinin nispeten yeni ve geçerli bir veri toplama aracı olan Psikofizyolojik Veri Hasadı tekniği ile araştırılması yönüyle çalışma özgün bir nitelik taşımaktadır. İzleyici deneyimini ölçmek için yapılan geleneksel yöntemlerin yeterliliği tartışılmaktadır. Zira, Aldayel (2020)'in araştırması, bireylerin çoğu zaman rasyonel hareket etmediğini açıkça göstermektedir. Bununla beraber bilinç dışı tepkilerimiz ve duygu durumlarımız sonucu deneyimlerimizin sonuçları da farklı olabilmektedir (Aldayel et al., 2020). İnsan davranışını önemli ölçüde etkileyen bilinçdışı unsurlar nedeni ile izleyici deneyimini sadece rasyonel davranış kararlarına bağlamak doğru sonuçlar sağlamamaktadır (Girişken, 2015). Bu anlamdaki görece geleneksel yöntemlerdeki soru-cevap teknikleri tek başına bilinçdışı tepkilerimizi ölçmede yetersiz kalmaktadır. Bu anlamda çalışmada nitel ve nicel veriler, teknik olarak birbirinin sağlamasını yapmakta, böylelikle elde edilen bulgunun kesinliği üst düzeye çıkmakta, biyometrik araştırmaların doğası gereği eşik olarak az sayıda katılımcı ile doyumluğa ulaşması durumu ile de bir araya geldiğinde, çok hızlı bir saha deneyimi ile derinlikli, geçerli ve güvenli veriyi toplamak mümkün hale gelmektedir.

Bu anlamda Psikofizyolojik Veri Hasadı tekniğinde gözün kısa ve hızlı hareketleri olarak tanımlanabilen sekmeler (saccade) ve odaklanmalar görsel dikkatin belirlenmesinde oldukça değerli veriler sunmaktadır. Göz takibi araştırmalarında çevresel/ortam (ambient) ve merkezi (focal) olmak üzere iki görsel dikkat bulunmaktadır. Çevresel/ortam dikkati kısa süreli sabitleme ve uzun süre sekmelerle

karakterize edilmekte ve gözün bir tarama görevi yerine getirdiğini temsil etmektedir. Merkezi dikkat ise çevresel dikkatin aksine kısa süreli sekmeler ve uzun süreli odaklama ile karakterize edilmektedir. Belirli bir uyaran ne kadar merkezi dikkat toplarsa bireyin bilgiyi o kadar aktif işlediği söylenebilir (Krzysztof et al., 2016; Aydın et al., 2021). Göz takibi çalışmalarında sıklıkla ölçülen dikkat değeri (attention value), bireylerin belirli bir uyarana karşı konsantrasyonu ve çeşitli bilgileri aktif olarak işleme yeteneği hakkında bilgi veren bilişsel bir süreçtir. Dikkat değerinin 0 ile +1 aralığında olması merkezi dikkati, 0 ile -1 aralığında olması ise çevresel/ortam dikkatini temsil etmektedir. Diğer yanda odaklanmalar genellikle dikkati temsil etmektedir. Göz-zihin hipotezine göre insanlar odaklandıkları şeyleri bilişsel olarak işlemektedir. Pazarlama mesajının izleyicilerin dikkatini çekmesi durumunda izleyicilerin bilişsel ve duygusal durumları harekete geçmektedir. Bunun olağan bir sonucu olarak bireylerin davranış, tutum, tercih ve psikolojik durumlarında değişiklikler meydana gelmektedir. Bu değişiklikler bireylerin göz hareketlerine eş zamanlı olarak yansımaktadır. Göz takibi ile tespit edilen dikkat durumunun reklam etkinliğinin önemli bir yordayıcısı olduğu belirtilmektedir (Lee ve Ahn, 2012; Schindler ve Lilienthal, 2019).

Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Prosedürü

Çalışmanın evrenini 18-55 yaş aralığındaki kadın ve erkekler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise kotalı örneklem yolu ile tespit edilmiştir. Araştırmaya dahil edilecek örneklem grubu için göz izleme (eye-tracking gaze plot) çalışmalarına uygun denek sayısı her bir karşılaştırma ögesi için en az 5 katılımcı olmak üzere, Nielsen (2000), Pernice ve Nielsen, (2009)'un çalışmalarının izinden gidilerek belirlenmiştir. Bu çalışmada reklam videolarının incelenmesi ve tüm katılımcılardan elde edilecek sıcaklık haritasının analizde kullanılmayacak olması sebebiyle sıcaklık haritası için gerekli olan örneklem büyüklüğü dikkate alınmamıştır. Örneklem olarak 18-55+ yaş aralığındaki 10 kadın 10 erkek olmak üzere toplamda 20 katılımcı araştırmaya dahil edilmiştir. Katılımcılara ait demografik veriler Tablo 1. de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Verileri

Cinsiyet	f	%	Yaş Aralığı	f	%
Kadın	10	50	18-22	4	20
Erkek	10	50	26-33	4	20
Çocuk Sahipliği	f	%	34-41	4	20
Var	11	55	42-49	4	20
Yok	9	45	50 ve üstü	4	20
STK Üyeliği	f	%			
Var	3	15			
Yok	17	85			

Katılımcıların göz takibi verileri Realeye.io firmasına ait yazılım ile toplanmış ve analiz edilmiştir. Katılımcıların demografik verileri göz takibi veri toplama sürecinin sonunda çevrimiçi anket yöntemi ile toplanmıştır. Etik kurulundan onay alındıktan sonra 08.12.2022-22.12.2022 tarih aralığında veriler toplanmıştır.

Seçilen videolar amaçlı örneklem ile belirlenmiştir. 2022 yılında çocuk unsurunun yer aldığı reklamlardan en çok izlenen sosyal reklamların bankacılık/finans sektöründe yer aldığı tespit edilmiştir. Bu sektörde faaliyet gösteren bankaların YouTube hesaplarındaki abone sayıları incelendiğinde 155 bin abone ile Garanti BBVA ve ardından 129 bin abone ile Akbank en çok abone sayısına sahip bankalardır. Ayrıca, Garanti BBVA YouTube hesabında son 3 yıl içerisinde 7,1 Milyon izlenme sayısı ile en çok izlenen sosyal reklam 9 Aralık 2021 tarihinde yayınlanan “Doğanın Sesi” başlıklı reklamdır. Axess YouTube hesabında yer alan “İyi Yaşayanlar Kulübü’nden #azplastikiyigelecek hareketi” başlıklı reklam da paylaşılan tek sosyal reklamdır. Seçilen sosyal reklamlar iki bankaya ait ve çevre kirliliği ile mücadele temasındadır. Her iki sosyal reklamda da animasyon ve ünlü sunucu konumlandırılmış, çevre kirliliğinin azaltılmasına yönelik bankaların uygulamalarına yer verilmiştir. Garanti BBVA (Görsel 1.) kendi reklamında çocuk unsuru da bulundururken, Akbank Axess (Görsel 2.) sadece sunucu anlatımından ve animasyonlardan yararlanmıştır.

Görsel 1. Çocuk Unsurunun Yer Aldığı Çevre Duyarlılığı ile İlgili Garanti BBVA Reklamı

Görsel 1’de Garanti BBVA bankasının çevre duyarlılığı ile ilgili “Doğanın Sesi” isimli sosyal reklam videosundan bir kesit gösterilmektedir. Görseldeki çocuk kendi bestelediği “doğanın öfkesi” isimli eseri piyanoda seslendirmekte ve ardından Garanti BBVA’nın çevre kirliliğini azaltmaya yönelik aldığı önlemler oyuncu Fatih Artman tarafından açıklanmaktadır.

Görsel 2. Çocuk Unsuru Bulunmayan Çevre Duyarlılığı ile İlgili Akbank Axess Reklamı

Görsel 2’de Akbank Axess tarafından geri dönüştürülebilir kartların kullanıldığına yönelik yine çevre duyarlılığı temalı, “İyi Yaşayanlar Kulübü’nden Az Plastik Size İyi Gelecek Hareketi” isimli bir sosyal reklamdaki kesit sunulmuştur. Burada oyuncu Gülse Birsal tarafından söz konusu bankanın çevre kirliliğini azaltmaya yönelik aldığı önlemler anlatılmaktadır.

Araştırmada kullanılan bir diğer teknik nicel yöntemler içinde anket tekniğidir. Katılımcılara videoların gösteriminin hemen ardından Google Formlar aracılığı ile bir anket uygulanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Araştırma amaçlarına bağlı olarak anket formunda ilk bölümde demografik veriler (yaş, cinsiyet, çocuk sahipliği) ve ikinci bölümde ise izletilen reklamlar ve STK üyeliği hakkında üç soru yer almaktadır. Anket formunda katılımcılara yöneltilen sorular şunlardır:

1. Daha önceden bu reklamlardan hangisini izlediniz?
2. Çevre duyarlılığı ile ilgili herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üyeliğiniz bulunuyor mu?
3. Hangi reklam sizi daha çok etkiledi? (Garanti BBVA veya Akbank Axess) Nedenini kısaca açıklayınız.

Bulgular

Araştırma bulgularında araştırma sorularına yanıt vermek üzere, katılımcıların yaş aralıkları, reklamdaki çocuk unsurunun etkisi, geçmiş deneyimler, etkilenme ile görsel dikkat ortalamaları ve odaklanma sayılarına ilişkin veriler yer almaktadır. Araştırma kapsamında yanıt aranan ilk soru sosyal temalı reklamların yaş aralığına göre görsel dikkat ortalamaları ve odaklanma sayılarında farklılık/benzerlik olup olmadığıdır. Tablo 2’de yaş aralığına göre göz verilerine ait görsel dikkat ortalamaları ve odaklanma sayıları gösterilmiştir.

Tablo 2. Yaş Aralığına Göre Göz Verilerine Ait Görsel Dikkat Ortalamaları ve Odaklanma Sayıları

	Görsel Dikkat Ortalaması		Odaklanma Miktarı (80 ms ve üzeri)	
	GARANTİ BBVA	AKBANK AXESS	GARANTİ BBVA	AKBANK AXESS
18-25 Yaş Aralığı				
K4	0,35	0,34	231	121
K11	0,41	0,37	232	117
K13	0,46	0,40	290	152
K14*	0,28	0,37	249	141
ortalama	0,37	0,37	250,50	132,75
26-33 Yaş Aralığı				
K8	0,38	0,42	243	129
K9	0,41	0,35	232	124
K12	0,35	0,46	242	133
K19	0,28	0,40	239	141
ortalama	0,35	0,40	239	131,75
34-41 Yaş Aralığı				
K3	0,29	0,35	221	118
K6	0,20	0,21	211	110
K10*	0,19	0,19	213	112
K16	0,26	0,41	238	126

ortalama	0,23	0,29	220,75	116,50
42-49 Yaş Aralığı				
K7	0,42	0,28	251	126
K15	0,32	0,27	220	112
K17	0,32	0,33	238	114
K20	0,42	0,39	234	128
ortalama	0,37	0,31	235,75	120
50 ve üzeri Yaş Aralığı				
K1	0,40	0,36	225	115
K2	0,20	0,28	209	111
K5*	0,36	0,26	221	118
K18	0,21	0,34	246	128
ortalama	0,29	0,31	225,25	118

Tablo 2’de katılımcıların yaş aralığına göre görsel dikkat ortalamaları ve odaklanma sayıları gösterilmektedir. En yüksek görsel dikkat ortalaması Akbank Axess Reklamında ve 26-33 yaş aralığında (0,40) gerçekleşmiştir. En düşük görsel dikkat ortalaması (0,23) ise 34-41 yaş aralığında Garanti BBVA reklamında görülmüştür. Odaklanma sayısı en çok (250,5) 18-22 yaş aralığında Garanti BBVA reklamında gerçekleşmiştir. Garanti BBVA reklamının gösterim süresinin (Garanti BBVA 83,72 saniye, Akbank Axess 43,6 saniye) daha uzun olması sebebiyle odaklanma sayısının daha fazla olması beklenen bir durumdur. Akbank Axess reklamındaki odaklanma sayıları 18-22 (132,75) ve 26-33 (131,75) yaş aralıklarında birbirine yakın değerlerde ve diğer yaş aralıklarına göre daha fazladır. 18-22 yaş arası katılımcıların her iki reklamı da izlerken diğer yaş gruplarına göre daha çok odaklandığı ve reklamlardaki içeriği bilişsel olarak daha çok işlediği görülmüştür.

Araştırmada yanıt aranan bir diğer soru çocuk unsuru olan sosyal reklamın ve çocuk unsurunun olmadığı diğer reklamın görsel dikkat ortalamalarında ve odaklanma sayılarında farklılık/benzerlik var mıdır? sorusunun yanıtında özellikle ortalama odaklanma sayılarında farklılıklar bulgulanmıştır. Diğer yandan sosyal reklamlara ilişkin görsel dikkat ortalamaları birbirlerine yakındır. Tablo 3’te katılımcıların göz verilerine ait görsel dikkat ortalamaları ve odaklanma sayıları verilmektedir.

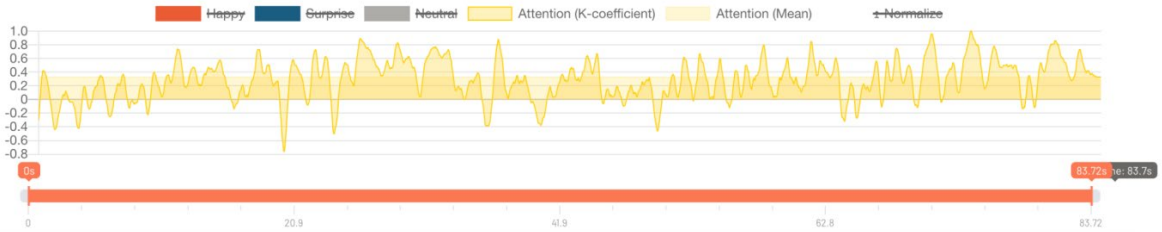
Tablo 3. Katılımcıların Göz Verilerine Ait Görsel Dikkat Ortalamaları ve Odaklanma Sayıları

Katılımcılar	Görsel Dikkat Ortalaması		Odaklanma Miktarı (80 ms ve üzeri)	
	GARANTİ BBVA	AKBANK AXESS	GARANTİ BBVA	AKBANK AXESS
K1	0,40	0,36	225	115
K2	0,20	0,28	209	111
K3	0,29	0,35	221	118
K4	0,35	0,34	231	121
K5*	0,36	0,26	221	118
K6	0,20	0,21	211	110
K7	0,42	0,28	251	126

K8	0,38	0,42	243	129
K9	0,41	0,35	232	124
K10*	0,19	0,19	213	112
K11	0,41	0,37	232	117
K12	0,35	0,46	242	133
K13	0,46	0,40	290	152
K14*	0,28	0,37	249	141
K15	0,32	0,27	220	112
K16	0,26	0,41	238	126
K17	0,32	0,33	238	114
K18	0,21	0,34	246	128
K19	0,28	0,40	239	141
K20	0,42	0,39	234	128
Ortalama	0,3255	0,339	234,25	123,8

*K5, K10, K14 Çevre duyarlılığı ile ilgili STK üyesidir.

Garanti BBVA reklamında ortalama 234,35 odaklama meydana gelirken Akbank Axess reklamında 123,8 ortalama odaklanma meydana gelmiştir. Saniyede gerçekleşen odaklanma sayısı ise Garanti BBVA'da 2,80 defa, Akbank Axess reklamında 2,84 defadır. Her iki reklamın da yakın odaklanma sayısına sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların iki reklama karşı dikkat değerleri ölçülmüş ve katılımcıların dikkat değerlerine ait grafikler aşağıda Görsel 3 ve Görsel 5'te sunulmuştur.

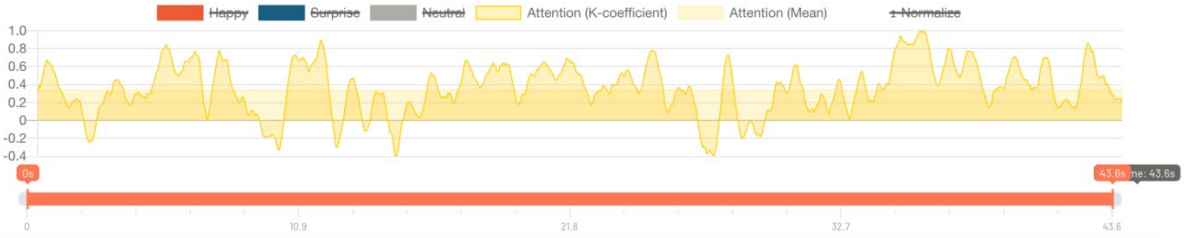
Görsel 3. Katılımcı Dikkat Grafiği (Garanti BBVA)

Garanti BBVA reklamını izleyen katılımcıların dikkat değerlerinin genellikle 0 ile +1 aralığında seyrettiği görülmektedir. Merkezi dikkat, çevresel dikkate göre yoğunluktadır. Bu reklamda katılımcıların ortalama görsel dikkat değeri 0,33 olarak ölçülmüştür. Garanti BBVA reklamında iki sahnede merkezi dikkat en yüksek değerlere ulaşmıştır. Dikkat değerinin en yüksek olduğu bir sahne ise hem piyano çalan çocuğun gösterildiği hem de sunucunun “22.000 kişilik bir aileyiz. İklim krizi ile mücadele için çalışıyoruz, çalışacağız. Garanti BBVA ailesi olarak İpek’e Türkiye’ye dünyaya sözümüz var “sözlerini ifade ettiği anda 0,95 ile +1 aralığında gerçekleştiği görülmüştür. Yine merkezi dikkat değerinin yüksek olduğu bir başka sahne, doğanın öfkesi adlı eserin, reklamın ana karakterlerinden biri olan İpek tarafından piyanoda hem çalınıp hem de seslendirildiği sahnenin sonunda oyuncunun gülümsemesi esnasında meydana gelmiştir (Görsel 4). Burada ölçülen dikkat değeri 0,87’ dir.

Görsel 4. Dikkat Değerinin En Çok (+1) Olduğu Sahneye Ait Sıcaklık Haritası

Görsel 4'te Garanti BBVA reklamında görsel dikkat değerinin en çok olduğu sahne gösterilmektedir. Bu sahnedeki çocuğun yüzü üzerinde çok sayıda odaklanma meydana gelmiş ve bu durum da sıcaklık haritasında ortaya konulmuştur. Literatürde insan yüzünün yer aldığı uyaranların her zaman görsel dikkatin odak noktası olduğuna dair birçok çalışma yer almaktadır (Min vd., 2017; Becan ve Kaya, 2022; Wilkinson ve Light, 2011). Dolayısıyla Görsel 4'te verilen sıcaklık haritası çıktısı beklenen bir durumdur.

Görsel 5. Katılımcı Dikkat Grafiği (Akbank Axess)

Akbank Axess reklamını izleyen katılımcıların dikkat değerlerinin de genellikle 0 ile +1 aralığında seyrettiği görülmektedir. Merkezi dikkat, çevresel dikkate göre yoğunluktadır. Bu reklamda katılımcıların ortalama görsel dikkat değeri 0,34 olarak ölçülmüştür. Akbank Axess reklamında merkezi dikkatin en yüksek değerlerine bakılmıştır. Reklamdaki en yüksek merkezi dikkat değeri, reklamın son sahnelerinde, yine sunucunun ön planda olduğu, akımın sosyal medya başlık etiketi ile görselleştirildiği “Beş günlük #azplastikiyigelecek akımıyla plastiksiz gelecek için bir adım atalım” sözlerini ifade ettiği sahnede +1 olarak gerçekleşmiştir. Reklamın sunucu ve ana karakteri olan Gülse Birsel’in elinde Axess kart ile birlikte “Axess artık tüm kartlarını geri dönüştürülmüş malzemeden üreterek plastik kullanımını azaltma hedefliyor” sözlerini ifade ettiği sahnede, merkezi dikkat değeri 0.89’a ulaşmıştır.

Görsel 6. Görsel Dikkatin En Yüksek Değere Ulaştığı Sahneye Ait Isı Haritası

Görsel 6’da Akbank Axess reklamında görsel dikkat değerinin en çok olduğu sahne gösterilmektedir. Beklenildiği gibi bu sahnedeki oyuncunun yüzü üzerinde çok sayıda odaklanma meydana gelmiş ve bu durum da sıcaklık haritasında ortaya konulmuştur. Bu görsel yine Akbank Axess reklamındaki en çok görsel dikkat çeken sahne özelliği taşımaktadır.

Katılımcılara yöneltilen anket formunda izletilen sosyal reklamda kendilerini etkileyen en önemli unsurun ne olduğu da sorulmuştur. Katılımcılar sosyal reklamlarda en çok “çocuk” (%25) ve “engelli” (%25) “piyano” (%10) ve “Ünlü” (Gülse Birsal %10) unsurlarından etkilenmektedir.

“Çocuk sahibi olmak sosyal reklamda çocuk unsurunun etkisini artırır mı?” sorusunun yanıtında reklamlara ilişkin dikkat düzeyi anlamında farklılıklar bulgulanmıştır. Tablo 3’te katılımcıların göz verilerine ait etkilenme düzeyleri verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Çocuk Sahipliğine Göre Sosyal Reklamlardan Etkilenme Yüzdeleri

		Sosyal Reklamlardan Etkilenme Yüzdeleri	
		Garanti BBVA	Akbank Axess
Katılımcı Özelliği	Çocuğu var	90,90%	9,10%
	Çocuğu yok	55,55%	44,45%
	Kadın	80,00%	20,00%
	Erkek	70,00%	30,00%

Tablo 4’te gösterildiği gibi çocuk sahibi olan izleyicilerin %90.90’i çocuk unsurlu reklamdan (Garanti BBVA) etkilenmiştir. Çocuk sahibi olmayan izleyicilerin %55.55’i de çocuk unsurlu reklamdan etkilenmiştir. Genele bakıldığında çevre duyarlılığını yansıtan bu iki reklam arasında karşılaştırma yapıldığında izleyicilerin %75’inin çocuk unsurlu olan Garanti BBVA reklamında etkilendiği görülmüştür. Kadınlar ve erkeklerin arasında sosyal reklamlardaki çocuk unsurunun etkisi bağlamında bir fark olup olmadığına ilişkin bulgulara, kadın katılımcıların %80’i Garanti BBVA’ reklamında etkilenirken bu oran erkek katılımcılarda %70’dir.

Araştırma sorularından bir diğeri, “Sivil Toplum Kuruluşu (STK) üyeliği olanlar ile olmayanların sosyal sorumluluk temalı reklamlara dikkat düzeyi aynı mı?” sorusudur. Sivil toplum kuruluşu üyeliği olan üç katılımcının her iki reklama yönelik görsel dikkat ortalaması 0,27 düzeyinde gerçekleşirken, STK üyesi olmayan katılımcıların görsel dikkat ortalaması Garanti BBVA için 0,334 ve Akbank Axess için 0,35 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. STK Üyelik Durumuna Göre Garanti BBVA ve Akbank Axess Reklamlarına Yönelik Dikkat Düzeyi Ortalamalarının Karşılaştırması

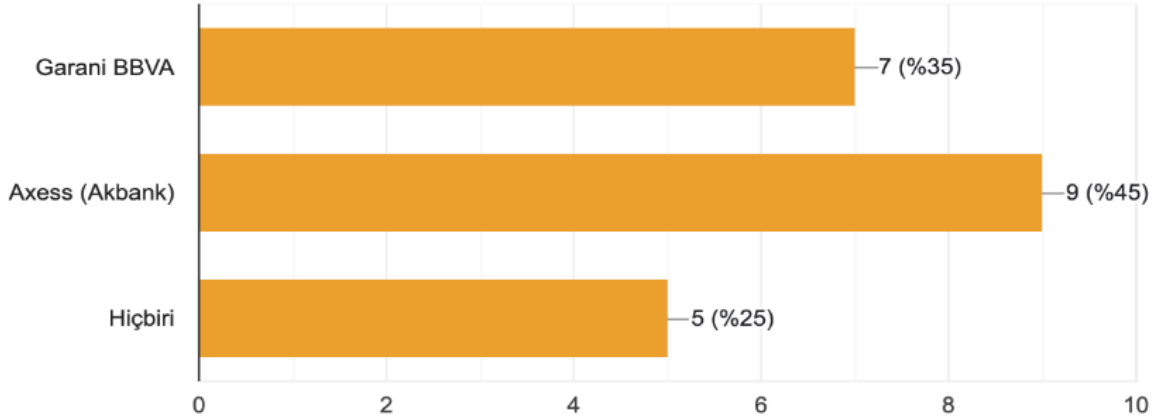
Çevre ile İlgili STK Üyelik Durumu	Görsel Dikkat Ortalaması	
	GARANTİ BBVA	AKBANK AXESS
Evet (%15)	0,276	0,273
Hayır (%85)	0,334	0,35

Son olarak çocuk unsuru olan sosyal sorumluluk temalı reklamlar ile ilgili geçmiş deneyimler, etkilenme düzeyleri ile görsel dikkat ortalamalarını etkiliyor mu? sorusunun yanıtında farklılıklar bulgulanmıştır. Tablo 6’da katılımcıların göz verilerine ait görsel dikkat ortalamaları ve odaklanma sayıları verilmektedir.

Tablo 6. Garanti BBVA ve Akbank Axess Reklamlarını Önceden Deneyimleme Durumuna Göre Dikkat Ortalamaları ve Odaklanma Sayıları

Garanti BBVA ve Akbank Axess Reklamlarını Önceden Deneyimleme Durumu	Görsel Dikkat Ortalaması		Odaklanma Miktarı (80 ms ve üzeri)	
	GARANTİ BBVA	AKBANK AXESS	GARANTİ BBVA	AKBANK AXESS
	Evet (%75)	0,322	0,352	232,6
Hayır (%25)	0,336	0,3	239	125

Tablo 6’da Garanti BBVA ve Akbank Axess reklamını daha önceden izleyen ve izlemeyen katılımcıların görsel dikkat ortalamalarına yer verilmiştir. Garanti BBVA’nın ve Akbank Axess’in sosyal reklamını daha önceden izleyen katılımcıların izlemeyen katılımcılara göre benzer görsel dikkat ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Diğer yandan, Garanti BBVA reklamını daha önceden izlememiş olan katılımcıların odaklanma sayısı, izleyenlere göre %2,75 daha fazladır. Aynı durum Akbank Axess reklamı için değerlendirildiğinde Akbank Axess reklamını daha önceden izlemeyen katılımcıların odaklanma miktarının diğerlerine göre %1,29 daha fazla olduğu görülmektedir. Daha önceden reklamlarla ilgili deneyimin bulunup bulunmadığı görsel dikkat ortalamalarına ve odaklanma miktarlarına düşük düzeyde etki etmiştir.

Görsel 7. Görsel Dikkatin En Yüksek Değere Ulaştığı Sahneye Ait Isı Haritası

Görsel 7’de görüldüğü gibi katılımcıların %35’i Garanti BBVA reklamını, %45’i Axess reklamını daha önceden izlemiş ve %25’i iki reklamı da ilk defa araştırma kapsamında izlemektedir. Bu iki reklamı da daha önceden izlememiş katılımcıların %60’ı Garanti BBVA reklamından geri kalan %40’ı ise Axess reklamında daha çok etkilendiğini ifade etmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Şirketler, ihtiyaç duyulan hizmetleri tüketicilere sağlayarak iyi bir toplum olma yolunda katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda KSS iletişiminin önemli bir aracı, geniş kitlelere ulaşma anlamında reklamdır. Sosyal reklamlar aracılığı ile şirketlerin kurumsal vatandaş olma yolundaki çabaları görünür hale gelmekte, sosyal reklamlar KSS girişimlerini topluma duyurmada en önemli kitlesel mecraları oluşturmaktadır.

Sosyal reklamlardaki çocuk unsuruna yönelik izleyici algısındaki farklılıkları/benzerlikleri Psikofizyolojik Veri Hasadı tekniği ile ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada, çocuk unsuru olan ve olmayan çevre temalı iki sosyal reklam incelenmiştir. Her iki reklam karşılaştırıldığında ortalama odaklanma sayılarında farklılıklar bulgulanmasına rağmen, görsel dikkat ortalamalarının birbirlerine yakın olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, bu araştırma, sosyal reklamlarda çocuk unsurunun izleyicilerde yüksek düzeyde bir dikkat oluşturmadığını göstermiştir. Sosyal reklamlarda çocuk unsurunun izleyicilerde yüksek düzeyde dikkat oluşturmamasına karşın, çocuk olan sosyal reklamdaki odaklanma sayılarındaki dikkate değer farklılık, reklamların oluşturduğu bilişsel yük ile açıklanabilir. Odaklanma sayıları verinin bilişsel olarak işlendiği veya aşırı bilişsel yük oluşturduğu durumları yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu unsurlar, katılımcılarda verinin bilişsel olarak daha yüklü olarak işlenmesine neden olmaktadır.

Çevre duyarlılığını yansıtan iki reklam arasında karşılaştırma yapıldığında izleyicilerin, çocuk unsuru olan Garanti BBVA reklamından çocuk unsuru bulunmayan Akbank Axess reklamına göre daha çok etkilendiği görülmüştür. Ayrıca, 18-22 yaş grubundaki katılımcıların her iki reklama daha çok odaklandığı ve reklamlardaki içeriği bilişsel olarak daha çok işlediği görülmüştür. Aslında Z kuşağının yarısına yakını (%45) markaların doğa ve çevreye karşı bilinçli davranmasını beklemekte (Yıldız, 2022),

yeşil reklamlara da diğer kuşaklara göre daha olumlu bakmaktadır (Kartal ve Tatlı, 2020). Buna karşın, Aktaş ve Çiçek'in (2019) çalışmalarına göre, çevresel duyarlılık bağlamında değerlendirilebilecek sürdürülebilir tüketimin en düşük düzeyde görüldüğü kuşak ise Z kuşağıdır. Nihayetinde bu bulgu, insanlık tarihinin el, göz, kulak vb. motor becerileri senkronizasyonu en yüksek nesli olan Z kuşağının (Taş et al., 2017) dijital tüketime yatkınlığı ve beyin yapılarındaki farklılık ile okunabilir. Rothman (2016)'ın araştırması Z kuşağının beyin yapısının X ve Y kuşağından farklı olduğunu göstermiştir. Öyle ki, Z kuşağı, çevredeki uyaranlara tepki vermek konusunda bağımlı, karmaşık görsel imgeleri bile kolay gören ve yorumlayan bir özelliğe sahiptir.

Çocuk unsurunun yer aldığı reklamda dikkat değerinin en yüksek olduğu sahnede ise hem piyano çalan çocuk gösterilmekte hem de sunucunun sesi yer almaktadır. Reklamın ana karakterlerinin piyano ile müziği çaldığı ve seslendirdiği andaki gülümsemesi esnasında da merkezi dikkat değeri yüksektir. Katılımcıların sosyal reklamlarda etkilendiği “çocuk, engelli, piyano ve ünlü” unsurları, dikkatlerinin yoğunlaştığı alanlar ile uyumludur. Özellikle sosyal reklamda yer alan piyano çalan engelli bir çocuğun varlığı çocuk unsuru kullanımında etkinin ana kaynağı olarak görülmektedir. Diğer yanda, çocuk unsurunun kullanılmadığı Akbank Axess reklamında da ana karakterin sözlü ifadeler ile yer aldığı sahnede merkezi dikkat en yüksek seviyededir. Bu durum, insan figürlerine yönelik görsel ilgiyi araştıran Wilkinson ve Light (2011)'in çalışmalarındaki sonuçlarla birlikte değerlendirildiğinde anlamlıdır. Öyle ki, yazarlar görsel dikkati üzerine çeken ve sürdüren kilit unsurun insan figürü olduğuna dikkat çekmişlerdir. Reklamda insan görseli kullanımı üzerine dikkat düzeyinin ölçülmesini araştıran Becan ve Kaya (2022) da insan resmi kullanılan görsellerde tüketicilerin belli bir noktaya daha fazla odaklandığını ortaya koymuştur. Bu araştırmanın sonuçları ile örtüşen bir başka araştırmada da Cyr et al., (2009), Web reklamlarında insan görsellerinin kullanımını araştırmış, yüz hatların vurgulayan insan görselinin katılımcılara daha sıcak geldiğinden ve çekiciliği arttırdığından söz etmiştir.

Sosyal reklamlarda çocuk unsurunun etkisine ilişkin, çocuk sahibi olmak da algıları etkileyen bir faktör olarak görülmektedir. Özellikle kadınların sosyal reklamlardaki çocuk unsuruna yönelik dikkatleri, çocuk olmayan reklamlara göre daha yüksektir. Bu sonuç “biyolojik yazgı” olarak elbette açıklanabilir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların, çocuklara karşı daha hassas olmasının bir nedeni olabilir. Bu durum, Brebner (2002)'in izinden duygusal yoğunlukla ilgili de açıklanabilir. Brebner'e göre, kadınlar daha fazla deneyim yaşamakta, neşe ve üzüntü içeren sosyal reklamlarda erkeklerden daha yoğun duygular hissetmektedir. Lakin araştırmada asıl dikkate değer olan, erkeklerin de çocuk unsurundan etkilenme oranının oldukça yüksek olmasıdır. Bu bulgu sosyal reklam stratejilerindeki hedef cinsiyetlere ilişkin yeni araştırmalara da ışık tutabilir. Çocuk unsurunun varlığının sosyal reklamlardaki etkisi, daha önce reklama maruz kalınp kalınmadığı, reklama ilişkin deneyimler bağlamı ile de tartışılabilir. Araştırmanın dikkat çekici bir bulgusu da burada durmaktadır. Daha önceden reklamlarla ilgili deneyimin bulunup bulunmadığı görsel dikkat ortalamalarına düşük düzeyde etki etmiştir. Ancak, her iki reklam için odaklanma miktarlarına bakıldığında daha önceden bu reklamları izlememiş katılımcıların odaklanma sayısı reklamı izleyenlere göre daha fazladır. Z kuşağı bireylerin

dijital dünya ile etkileşiminin daha fazla olması onları diğer jenerasyonlara göre daha deneyimli kılmaktadır. Buscher vd. (2009) daha az deneyimli katılımcıların, sayfa tanıma görevleri sırasında genellikle sayfalara daha uzun süre baktıklarını bulgulamıştır. Daha az deneyim, daha uzun odaklanma miktarlarının görülmesinin bir nedeni olarak açıklanabilir.

Son olarak, Sivil Toplum Kuruluşu (STK) üyeliği olanlar ile olmayanların sosyal sorumluluk temalı reklamlara dikkat düzeyi farklıdır. STK üyeliği bulunan katılımcıların dikkat ortalamasının yüksek olması beklenirken, aksine düşüktür. Dolayısıyla başka araştırmalar için bir diğer başlangıç noktası bu bulguda görünür olmuştur. Bu farklılığın sosyal reklamlarda anlatılan sosyal sorunun doğasına ilişkin eğilim ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Bu araştırma kapsamında katılımcıların hangi STK'lara üye oldukları belirlenmemiştir. Ancak araştırmacıların iklim değişikliği gibi küresel bir sorun yerine kişileri görece daha doğrudan ilgilendiren sağlık, eğitim vb. içerikli bir sosyal reklamlardaki psikofizyolojik bulguların karşılaştırılması dikkat çekici bulgular sunabilir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %34, 2. Yazar: %33, 3. Yazar %33 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Sosyal Reklamlarda Çocuk Unsurunun Etkisi: Psikofizyolojik Veri Hasadı Tekniği ile Bir Araştırma” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aktaş, S. C., & Çiçek, B. (2019). Farklı kuşaktaki kadın ve erkeklerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının incelenmesi. *Third Sector Social Economic Review*, 54(4), 1957-1978.
- Aldayel, M., Ykhlef, M., & Al-Nafjan, A. (2020). Deep learning for EEG-based preference classification in neuromarketing. *Applied Sciences*, 10(4), 1525.
- Ang, R., Shao, Z., Liu, C., Yang, C., & Zheng, Q. (2022). The relationship between CSR and financial performance and the moderating effect of ownership structure: Evidence from Chinese heavily polluting listed enterprises. *Sustainable Production and Consumption*, 30, 117-129.
- Aydın, M. S., Depboylu, K., & Erdem, N. (2021). Biometric data harvesting: Proposals on remote biometric data harvesting and measurements in human behaviours scope. In Zeynel Karacagil (Eds.). *Current debates on social sciences 7 human studies* (pp. 107-113). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Becan, C. & Kaya, H. (2022). Reklamlarda insan görseli kullanımı üzerine dikkat düzeyinin ölçülmesine yönelik keşfedici bir araştırma: Nöropazarlama yöntemi olarak bir göz takibi çalışması. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 9-39.
- Beurden, P. V., & Gossling, T. (2008). The worth of values – a literature review on the relation between corporate social and financial performance. *Journal of Business Ethics*, 82(2), 69–82.

- Bittner, E. A., & Leimeister, J. M. (2011). Towards CSR 2.0-potentials and challenges of Web 2.0 for corporate social responsibility communication. *European Academy of Management (EURAM)*.
- Brebner, J. (2002). Gender and emotions. *Personality and Individual Differences*, 34, 387-394.
- Buscher, G., Cutrell, E., & Morris, M. R. (2009, April). What do you see when you're surfing? Using eye tracking to predict salient regions of web pages. In Proceedings of the SIGCHI conference on human factors in computing systems (pp. 21-30).
- Büchner, L. M. (2012). Corporate social responsibility and sustainability from a global, European and corporate perspective. *Corporate Social Responsibility and Sustainable Governance*, 13, 41-55.
- Chernev, A., & Blair, S. (2015). Doing well by doing good: The benevolent halo of corporate social responsibility. *Journal of Consumer Research*, 41(6), 1412-1425.
- Cho, S. J., Chung, C. Y., & Young, J. (2019). Study on the relationship between CSR and financial performance. *Sustainability*, 11(2), 343.
- Crane, A., & Glozer, S. (2016). Researching corporate social responsibility communication: Themes, opportunities and challenges. *Journal of Management Studies*, 53(7), 1223-1252.
- Cretu, A. E., & Brodie, R. J. (2007). The influence of brand image and company reputation where manufacturersmarket to small firms: A customer value perspective. *Industrial Marketing Management*, 36(2), 230-240.
- Cyr, D., Head, H., Larios, H. ve Pan, B. (2009): Exploring human images in website design: A multi-method approach. *Mis Quarterly*, 33(3), 539-566.
- Diehl, S., Terlutter, R., & Mueller, B. (2016). Doing good matters to consumers: The effectiveness of humane-oriented CSR appeals in cross-cultural standardized advertising campaigns. *International Journal of Advertising*, 35(4), 730-757.
- Du, S., Bhattacharya, C. B., & Sen, S. (2010). Maximizing business returns to corporate social responsibility (CSR): The role of CSR communication. *International journal of management reviews*, 12(1), 8-19.
- Eisenegger, M., & Schranz, M. (2011). Reputation management and corporate social responsibility. The handbook of communication and corporate social responsibility, 129-146.
- Emmanuel, B., & Priscilla, O. A. (2022). A review of corporate social responsibility and its relationship with customer satisfaction and corporate image. *Open Journal of Business and Management*, 10(2), 715-728.
- Farnsworth, B. (2022, August 2). *Eye tracking: The complete pocket guide*. Imotions. <https://imotions.com/> (Alıntı tarihi: 5.2.2023)
- Frynas, J. G. (2005). The false developmental promise of corporate social responsibility: Evidence from multinational oil companies. *International affairs*, 81(3), 581-598.
- Girişken, Y. (2015). *Gerçeği algıla*. Beta Yayınları.

- Grady, J. S., Her, M., Moreno, G., Perez, C., ve Yelinek, J. (2019). Emotions in storybooks: A comparison of storybooks that represent ethnic and racial groups in the United States. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(3), 207– 217. <https://doi.org/10.1037/ppm0000185>
- Ihlen, Ø. (2010). Corporate social responsibility und die rhetorische Situation. J. Raupp, S. Jarolimek, & F. Schultz içinde, *Handbuch CSR* (s. 150-170). VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kartal, A. ve Tatlı, E. (2020). Yeşil reklamların z kuşağı tüketicilerin satın alma kararları üzerine etkisi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (UKSAD), 6(1), 208-224.
- Kılıç Taran, B. & Akbayır, Z. (2022). Kurumsal sosyal sorumluluk iletişimde reklam: Alana ilişkin bir içerik analizi. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* , (40) , 146-172 .
- Kılıçlı, Y. & Aygün, M. (2023). Kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans üzerindeki etkisi: Entelektüel sermaye ile rekabet avantajının aracılık rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* , 19 (1) , 187-210 .
- Kinsey, J. (1987). The use of children in advertising and the impact of advertising aimed at children. *International Journal of Advertising*, 6(2), 169-175.
- Krzysztof Krejtz, Andrew Duchowski, Izabela Krejtz, Agnieszka Szarkowska, and Agata Kopacz. 2016. Discerning Ambient/Focal Attention with Coefficient K. *ACM Trans. Appl. Percept.* 13, 3, Article 11 (May 2016), 20 pages. <https://doi.org/10.1145/2896452>
- Kumar, R., & Tripathi, V. (2022). Green advertising: Examining the role of celebrity’s credibility using SEM approach. *Global Business Review*, 23(2), 440-459.
- Lai, C. S., Chiu, C. J., Yang, C. F., & Pai, D. C. (2010). The effects of corporate social responsibility on brand performance: The mediating effect of industrial brand equity and corporate reputation. *Journal of business ethics*, 95(3), 457-469.
- Lee, J., & Ahn, J. H. (2012). Attention to banner ads and their effectiveness: An eye-tracking approach. *International Journal of Electronic Commerce*, 17(1), 119-137.
- Lin, S. W., Huang, E. Y., & Cheng, K. T. (2022). Understanding organizational reputation formation in mobile commerce. *Electronic Commerce Research and Applications*, 55.
- Marin, L. S. (2009). The role of identity salience in the effects of corporate social responsibility on consumer behavior. *Journal of Business Ethics* (1), 65–78.
- Mattila, A. S., Hanks, L., & Kim, E. E. (2010). The impact of company type and corporate social responsibility messaging on consumer perceptions. *Journal of Financial Services Marketing*, 15, 126–135.
- McDonald, L., & Lai, C. (2011). Impact of corporate social responsibility initiatives on Taiwanese banking customers. *International Journal of Bank Marketing*, 29(1), 50-63.
- McWilliams, A., & Siegel, D. (2001). Corporate social responsibility: A theory of the firm perspective. *Academy of management review*, 26(1), 117-127.
- Morsing, M., & Schultz, M. (2006). Corporate social responsibility communication: Stakeholder information, response and involvement strategies. *Business ethics: A European review*, 15(4), 323-338.
- Min, X., Zhai, G., Gu, K., Liu, J., Wang, S., Zhang, X., & Yang, X. (2017). Visual attention analysis and prediction on human faces. *Information Sciences*, 420, 417-430.

- Nielsen, A. E., & Thomsen, C. (2018). Reviewing corporate social responsibility communication: a legitimacy perspective. *Corporate Communications: An International Journal*, 492-511.
- Oberseder, M., Schlegelmilch, B. B., & Gruber, V. (2011). "Why don't consumers care about CSR?": A qualitative study exploring the role of CSR in consumption decisions. *Journal of Business Ethics*, 104(4), 449-460.
- Özgen, E. (2006). *Kurumsal sosyal sorumluluk projeleri*. Maviağaç.
- Pernice, K., & Nielsen, J. (2009). *How to conduct eyetracking studies*. NielsenNorman Group, 945397498.
- Pira, A., & Sohodol, Ç. (2003). *Satın alma kararını etkileyen bir unsur olarak reklamlarda çocuğun kullanılması*. I. Uluslararası Çocuk ve İletişim Konferansı Bildirileri. İstanbul.
- Popoli, P. (2011). Linking CSR strategy and brand image: Different approaches in local and global markets. *Marketing Theory*, 11(4), 419-433.
- Pradana, A. F., Hasan, S., Putra, A. H., & Kalla, R. (2022). Moderating of SERVQUAL on E-WOM, product quality, and brand image on and E-commerce purchase intention. *Golden Ratio of Mapping Idea and Literature Format*, 2(1), 36-51.
- Rhou, Y., Singal, M., & Koh, Y. (2016). CSR and financial performance: The role of CSR awareness in the restaurant industry. *International Journal of Hospitality Management*, 57, 30-39.
- Rothman, D. (2016). *A Tsunami of learners called Generation Z*.
- Scharf, E. R., & Fernandes, J. (2013). The advertising of corporate social responsibility in a Brazilian bank. *International Journal of Bank Marketing*, 31(1), 24 – 37.
- Schindler, M., & Lilienthal, A. J. (2019). Domain-specific interpretation of eye tracking data: Towards a refined use of the eye-mind hypothesis for the field of geometry. *Educational Studies in Mathematics*, 101(1), 123-139.
- Sen, S., & Bhattacharya, C. B. (2001). Does doing good always lead to doing better? Consumer reactions to corporate social responsibility. *Journal of marketing Research*, 38(2), 225-243.
- Strahilevitz, M. (2003). The effects of prior impressions of a firm's ethics on the success of a cause-related marketing campaign: Do the good look better while the bad look worse?. *Journal of Nonprofit and Public Sector Marketing*, 11, 77-92.
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M., & Küçükoğlu, M. (2017). Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- Uğurlu, E. G., & Uğurlu, H. (2017). Reklamlarda çocuk karakterlerin kullanımı: Türkiye örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 8(19).
- Van Thuy, N., Anh, N. T., & Binh, N. T. (2022). Impact of brand equity on consumer purchase decision: A case study of mobile retailer in Hochiminh City, Vietnam. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 9(2), 229-239.
- Wilkinson, K. M., & Light, J. (2011). Preliminary investigation of visual attention to human figures in photographs: Potential considerations for the design of aided AAC visual scene displays. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 54, 1644–1657.

Yıldız, S. T., (2022). *Dijitalin yerlileri: Z kuşağının tüketici kimliği*. <http://sml.boun.edu.tr/index.php/2022/03/19/dijitalin-yerlileri-z-kusaginin-tuketici-kimligi/>

Yoon, Y., Gürhan-Canli, Z., & Schwarz, N. (2006). The effect of corporate social responsibility (CSR) activities on companies with bad reputations. *Journal of consumer psychology*, 16(4), 377-390.

Yücel, H., & Kara, B. (2007). Reklamda çocuk imgesinin işlevi: 2006-2007 Türk televizyon reklamlarında çocuk kullanımı. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 6, 121-140.

Extended Abstract

CSR communication, which allows companies to inform all their stakeholders about their interest in local and/or global issues, is based on promotional techniques by influencing perceptions towards the brand. CSR initiatives of companies that use this communication effectively affect consumer behavior and consumers' intention to purchase their products both indirectly and directly (Sen & Bhattacharya, 2001; Chernev & Blair, 2015), enabling companies to gain competitive advantage (Morsing & Schultz, 2006; Özgen, 2006), lead to strong consumer loyalty (Marin, 2009), and empower stakeholders (Du et al., 2010) are known. Therefore, CSR activities; it creates positive effects on corporate reputation, industrial brand value and brand performance (Lai et al., 2010). Through social ads, the efforts of companies to become corporate citizens become visible, and social ads constitute the most important mass media in announcing CSR initiatives to the public. In this sense, in social advertisements, the factors that will affect attitude, behavior change and the creation of meaning towards the product/brand turn into a more valuable field of study.

The study aims to reveal the differences/similarities in the audience perception towards the child element in social advertisements. For this purpose, a method approach that includes psychophysiological data harvesting technique and survey techniques is presented in the study. Psychophysiological Data Harvesting can be expressed as the simultaneous acquisition of data consisting of people's psycho/physiological responses to a certain stimulus, with a biometric tool or more than one biometric tool. The study is unique in that it investigates the effect of the child element in social ads with the theme of social responsibility on the audience with the help of Psychophysiological Data Harvest, which is a relatively new and valid data collection tool. The adequacy of traditional methods to measure audience experience is discussed. Because the research of Aldayel (2020) clearly shows that individuals do not act rationally most of the time. However, the results of our experiences may be different, as a result of our unconscious reactions and emotional states (Aldayel et al., 2020). Due to unconscious factors that significantly affect human behavior, linking the audience experience only to rational behavior decisions does not provide correct results (Girişken, 2017).

In this study, which aims to reveal the differences/similarities in the audience perception towards the child element in social advertisements with the psychophysiological data harvesting technique, two social advertisements with and without the child element were examined. As a sample, a total of 20 participants, 10 women and 10 men, between the ages of 18-55+ were included in the study. Eye tracking data of the participants were collected and analyzed with the software of Realeye.io. The demographic data of the participants were collected by online survey method at the end of the eye tracking data collection process. A questionnaire was applied to the participants via Google Forms right after the videos were shown. The survey consists of two parts. Depending on the research objectives, the first part of the questionnaire includes demographic data (age, gender, child ownership) and the second part includes three questions about the advertisements watched and NGO membership.

In findings, there are data on the age ranges of the participants, the effect of the child element in the advertisement, past experiences, the average of influence and visual attention, and the number of focus in order to answer the research questions. When the two advertisements were compared, although differences were found in the average number of focusing, it was seen that the averages of visual attention were close to each other. Thus, this research has shown that the child element in social ads does not generate a high level of attention in the audience. Although the child element in social advertisements does not create a high level of attention in the audience, the remarkable difference in the number of focus in the child social advertisement can be explained by the cognitive load created by the advertisements. Focus numbers reflect situations where data is cognitively processed or creates excessive cognitive load.

When a comparison is made between two social advertisements reflecting environmental awareness, it is seen that the audience is more impressed by the Garanti BBVA advertisement with a child element than the Akbank Axxess advertisement without a child element. In addition, it was observed that the participants in the 18-22 age group focused more on both advertisements and processed the content in the advertisements more cognitively. In the advertisement in which the child element is included, a scene with the highest attention value is both the child playing the piano and the voice of the presenter. The central attention value is also high when the main characters of the advertisement smile when they play and sing the music with the piano. The “child, disabled, piano and famous” elements that the participants are influenced by in social advertisements are compatible with the areas they focus their attention on. The presence of a disabled child playing the piano, especially in social advertising, is seen as the main source of influence in the use of the child element. On the other hand, in the Akbank Axxess commercial, where the child element is not used, the central attention is at the highest level in the scene where the main character is featured with verbal expressions.

Regarding the effect of the child element in social advertisements, having a child appears to be a factor affecting perceptions. In particular, women's attention to the child element in social ads is higher than in non-children ads. Previous experience with advertising had a low impact on visual attention averages. However, when we look at the amount of focus for both ads, participants who have not watched these ads before are more focused than those who watched the ad. Finally, the attention level of social responsibility-themed advertisements is different between those who are members of a Non-Governmental Organization (NGO) and those who are not. While it is expected that the attention average of the participants with NGO membership is high, on the contrary, it is low.

Geliş Tarihi / Received Date
02.04.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
20.05.2023

Sultan Abdulaziz İçin Yazılmış Cülsiyeler Üzerine

On The Cülsiyeler's Written For Sultan Abdulaziz

Ahmet Serdar ERKAN¹

Özet

Arapça “ce-le-se” sülasi kökünden türetilmiş olan “cülüs” kelimesi, “oturmak, tahta çıkmak” anlamına gelmektedir. Osmanlıda tahtın veliahttı olan şehzadenin tahta çıkışının ardından hem şairlik kabiliyetini göstermek hem de yeni sultana yakın olmak amacıyla birçok isim, hissiyatını bu tarz şiirlerle ortaya koymaktaydı. 25 Haziran 1861 tarihinde, Osmanlı'nın otuz ikinci sultanı olan Abdulaziz'in tahta çıkmasını tebrik maksadıyla dönemindeki birçok şair de yeni padişaha sevinç ve iyi dileklerini anlatan manzumeler arz etmiştir. TTK Kütüphanesinde Y/0347 demirbaş numarasıyla kayıtlı, müellifi belli olmayan bir mecmuada, 89 şairin Abdulaziz'in tahta çıkışı için yazmış olduğu 102 adet şiir tespit edilmiştir. Bu mecmuada derlenen şiirler, 19. yüzyıl Osmanlısında İstanbul ve İstanbul dışında devletin farklı mevkilerinde bulunan şairlere aittir. Müellifin mecmuanın sonundaki ifadesinden anlaşıldığına göre bu 102 şiirden başka 41 şiir daha Sultan Abdulaziz'e arz edilmiştir. Bu çalışma, 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Sultan Abdulaziz'in hayatı kısaca özetlenmiş, ikinci bölümde kavram olarak cülsiyeler, tarih düşürme ve tarih manzumeleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde şiirler dil, üslup ve muhteva gibi alt başlıklarda değerlendirilmiştir. Son bölümde ise mecmuadaki şiirler Latin harflerine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sultan Abdulaziz, 19. yüzyıl, tarih şiirleri, cülsiyeler, mecmua

Abstract

The word "cülüs" is derived from the Arabic root "ce-le-se" which means "to sit, to ascend to the throne." During the Ottoman Empire, after the coronation of the heir to the throne, many poets expressed their sentiments through such poems to show their poetic abilities and to be closer to the new sultan. In order to congratulate the thirty-second Ottoman sultan, Abdulaziz, who ascended to the throne on June 25, 1861, many poets of the time presented poems expressing their joy and good wishes for the new sultan. An anonymous manuscript recorded in the TTK Library with the inventory number Y/0347 contains 102 poems written by 89 poets for Abdulaziz's ascension to the throne. These poems compiled in the manuscript belong to poets in various positions of the state in Istanbul and outside Istanbul in the Ottoman Empire in the 19th century. According to the author's expression at the end of the manuscript, in addition to these 102 poems, 41 more poems were presented to Sultan Abdulaziz. The study consists of four parts. The first part briefly summarizes the life of Sultan Abdulaziz, the second part provides

¹ (Dr.), MEB, Ankara/ Türkiye, e-mail: asemata66@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0425-795X>

information on the concept of "cülusiye," historical poems, and poetry, and the third part evaluates the poems in subheadings such as language, style, and content. In the last section, the poems in the manuscript were transferred to Latin letters.

Keywords: Sultan Abdulaziz, 19. the century, historical poems, enthronement, majmua

Giriş

Türk devlet geleneğinde hükümdarlığın önemli bir sembolü olan tahta çıkma töreni, yeni sultanın halka ilan edildiği, ona tebriklerin sunulduğu ve devletin gücünün dost düşman herkese gösterildiği görkemli bir merasimdir. Devletin teşkilat yapısından uzak olan halk için cülus olayı, sadece bir sevinç sebebi ve gelecek adına yeni umutların yeşermesi anlamındayken devlet ricali için daha üst bir mevkiye geçiş fırsatı veya elinde olan makamı koruma kaygısı içeren özel bir durumdur. Dönemin şair ve nasirlerinin içinde yaşadığı toplumun sosyal ve siyasi yapısını derin şekilde etkileyen böyle bir olaya ilgisiz kalması elbette beklenemez. 1861 yılında tahta çıkan 1876 yılında şeyhülislam fetvasıyla azledilen Sultan Abdulaziz için tahta çıktığı zaman, devlet ricalinden birçok şair tebrik, övgü ve dualarını, şiirleriyle kendisine arz etmiştir. Bu çalışmada TTK Kütüphanesinde Y/0347 demirbaş numarasına kayıtlı, müellifi bilinmeyen bir mecmuda, Sultan Abdulaziz'in cülusuna, dönemin 89 şairinin "kaside, kıta, kıta-ı kebire ve beyit" nazım şekilleriyle yazdıkları 102 adet tarih manzumesi çeşitli yönleriyle (mecmuanın tanıtımı, metnin transkripsiyonu ve incelenmesi gibi) ele alınmıştır.

1. Sultan Abdulaziz

Âl-i 'Osmân'dan otuz ikinci şâhenşâhdır

Eylesin Hak haşre dek ol hânümânı ber-devâm (Ş.4/8)

Sultan Abdulaziz, 1830 yılında II. Mahmud'un kadın efendisi Pertevniyal Valide Sultan'dan Eyüp Sarayı'nda dünyaya gelmiştir. 1861 yılının haziran ayında ağabeyi I. Abdülmecid'in vefatı üzerine 32. Osmanlı sultanı olarak tahta çıkmıştır (Akgündüz, Öztürk, 2000:257). I. Abdülmecid'in taklitçiliğe varan aşırı yenilik düşkünlüğünden huzursuz olanlar, onu müstakbel bir Yavuz gibi görmekte ve saltanata geçmesini beklemekte idiler. Abdülmecid'in son yıllardaki sefahatinden ve israfından memnun olmayan yenilik taraftarları bile Abdülaziz'in kardeşinin ölümü üzerine 25 Haziran 1861'de tahta çıkışını, memnuniyetle karşılamışlardır. Avrupa âdetlerinden hoşlanmayan Abdülaziz'e, Avrupa taklitçiliğinden uzak duracak ve imparatorluğu kurtaracak yegane kişi gözüyle bakılıyordu (Küçük, 1988:179). Ancak siyasi cenahta ise sert tabiatı ve baskıcı yapısı sebebiyle Abdülaziz'in değil, şehzade Murat Efendi'nin tahta geçmesi istenmiştir. Hatta Sultan I. Abdülmecid'in ölümünden sonra Abdülaziz tahta çıkana kadar da bu şayialar devam etmiştir. Lakin tahta çıkışı halk tarafından sevinçle karşılanırken hükümette değişiklik yapmayı mevcut bürokratların korkularını boşa çıkarmış onları da çok memnun etmiştir (Karal, 1983: 2-3).

Sultan Abdulaziz, yaşadığı müstakim hayat sebebiyle halk tarafından velayetine inanılan bir padişahdır. Ağabeyi Sultan I. Abdülmecid zamanında israf ve sefahatlerle sarsılan devlet nizamına ve son dönemlerde bozulan Osmanlı padişahlarının olumlu imajına aldığı tedbirlerle çekidüzen vermeye çalışmıştır (Akgündüz, Öztürk, 2000: 257).

Sultan II. Mahmud'un üçüncü oğlu olan Sultan Abdulaziz'in fizikî olarak güçlü, sıhhatli ve gösterişli iken karakter olarak zeki, istibdada meyyal, iyi niyetli ve vakur bir şahsiyet olduğu nakledilmiştir. Şiirin yanında nesre de kabiliyeti olan Sultan'ın Arapça ve Farsçayı iyi bildiği hatta Arapça bir risale bile yazdığı belirtilmektedir. Musiki ile de alakası olup "hicazkâr, şehrân ve muhayyer devr-i hindi" makamlarında besteleri de vardır (Komisyon, 2011: 273). Eserlerinden bir hicaz sirto ile iki şarkısı günümüze ulaşmıştır (Küçük, 1988: 184). Aşağıdaki şiir, bestelerinden biri olan "muhayyer devr-i hindi" şarkısındanıdır:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +

Bî-huzûrum nâle-i murg-ı dil-i dîvânedan

Fark olunmaz cism-i bîmârım bozulmuş nâleden

Bunca derd ü mihnete katlandım âyâ neden

Terk-i cân etsem de kurtulsam şu mihnet-hânedan (Danişmend, 2011: 273)

Bunlara ek olarak devlet işleriyle kafa yormak istemeyen, her güçlüğe devlet adamlarının çare bulması gerektiğine inanan Abdülaziz, boş zamanlarında hat ile de meşgul olurdu. Topkapı Sarayı Müzesi, Kahire Menyel Sarayı Müzesi ve Aksaray Valide Camisi'nde bulunan yazılarına bakarak celi sülûste iyi bir hattat olduğu söylemek mümkündür.²

30 Mayıs 1876 tarihinde "mülk ve milleti tahrip ve Müslüman beytülmalini israf ettiği" gerekçesiyle şeyhülislam fetvası dayanak gösterilerek hal edilip görevinden azledilen Sultan (Küçük, 1988: 183), Topkapı Sarayı'na nakledilmiş, orada ise bakımı yapılmamıştır. Yeni padişah Sultan V. Murad'a sunduğu hüznü dolu tarizler neticesinde Çırağan Sarayı'na alınmış ancak orada da bakımsız bırakılmıştır. Bu yaşananlara rağmen hakkında ortaya atılan intihar iddiası ise Hüseyin Avni Paşa ve birkaç subayın tertibinden ibarettir. İntihar meselesinin aslı ise Mithat Paşa ve Avni Paşa gibi zatların İngilizlerin tahrikiyle kendi kötü emellerine ters gördükleri Sultan Abdulaziz'i, 4 Haziran 1876 tarihinde şehit etmelerinden başka bir şey değildir (Akgündüz, Öztürk, 2000: 257-260).

2. Cülûsiye ve Tarih Manzumeleri

Arapça harflerin eski Sami dilleri esasınca dizilmesiyle ortaya çıkan Arap alfabesine ebced denilir (Schimmel, 2000: 15). Aslında bu alfabedeki harflerin kolaylıkla ezberlenebilmesi için harflerin birleştirilmesiyle oluşturulmuş sekiz anlamsız kelimenin ilki de "ebced"dir (Yakıt, 2003: 25). Harflerin sayılarla bağlantılı bu gizemli tarafı, gizemci Müslümanlar arasında, Kur'an yorumlarında, kehanetlerde ama çoğunlukla da şiirde kullanılmıştır. Müslümanların bu alanlarda ebcedi hem yerinde hem de hünerli kullanımı harflerin dünyasında hayli ince işlemler yapılmasının kapısını aralamıştır (Schimmel, 2000: 29). Bu ince işlemler yumağı olan ebced hesabı, Divan edebiyatı nazım türlerinden muamma, lugaz ve tarih düşürmelerde çoklukla kullanılmıştır. Özellikle bedi' sanatlardan biri olarak kabul edilen tarih düşürme ilk başta öğretme ve ezberletme kolaylığı için söylenirken daha sonraki yüzyıllarda şairliğin gereklerinden biri olarak kabul edilmiştir (Karabey, 2015: 35, 51).

"Tarih koymak, tarih çekmek ve tarihlemek" gibi farklı isimleri de olan "tarih düşürme", ebced alfabesindeki her harfin bir sayıya karşılık gelmesi özelliğinden yararlanarak herhangi bir hadiseye, o hadiseyi verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemeye (Yakıt, 2003: 66)

² <https://www.hunkarmakami.com/bestekar-padisahlar.html> Erişim tarihi: 01.03.2023

verilen addır. Bir binanın tamamlanmasından bir çeşmenin açılışına, bir düğün haberinden bir vefat haberine kadar toplumun sosyal dokusuyla ilgili birçok hadise hakkında tarihler düşürülmüştür. Osmanlıdaki sosyal hayatı ya doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen ve devletin siyasi yapısında çok önemli bir olay olan “tahta çıkış”lar için de birçok şair tarih düşürmüştür.

“Oturma, tahta oturma, tahta çıkma” anlamlarına gelen “cülus”, “ce-le-se” sülasi kökünden türetilmiş Arapça bir kelimedir (Parlatır, 2012: 264). Osmanlılarda ise bu kavram daha çok şehzadelerin tahta geçişi münasebetiyle kullanılmış olup “cülus bahşişi, cülus çıkması, cülus terakkisi, cülüsiye” (Özcan, 1993: 109) gibi terimlerin de ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu terimlerden biri olan “cülüsiye” genel olarak padişahların tahta çıkmaları sebebiyle söylenmiş manzume ve yazılmış makaleler için kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1993: 316). Osmanlının siyasi yapısında gerçekleşen bu taht değişikliğine, dönemin şair ve nasirlerinin ilgisiz kalması elbette beklenemez. Yazılan bu şiir ve nesirler müelliflerince sadece bir tebrik için değil olası makam ve nasb talepleri için de yazılmıştır. Bu cülsiyelerin, çoğu kez kasidelerin “teşbip” bölümlerinde yer almakla beraber terci-i bent ve terki-i bent nazım şekilleriyle yazıldığı görülmektedir. Bu manzumelerde padişahın tahta çıkmasıyla beraber ülke genelinde hâsıl olan huzur ve ferah dile getirilir, Allah’a şükredilip tahta yeni çıkan sultan uzun uzun övülürdü (Canım, 2020: 30). Sultan Abdulaziz’in cülusu vesilesiyle dönemin şuarasından 89 şair, yeni padişahı tebrik edip onu övmek ve sultanın tahta çıkış gününü şiirlerle tespit etmek amacıyla 102 adet şiir yazmıştır. Mecmuada yer alan 102 şiiri, Turgut Karabey’in “Türk Edebiyatında Tarih Düşürme” adlı kitabındaki (Karabey, 2015) tasnife göre şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

1. Söyleniş Bakımından Tarihler

a. (Sözle Söylenenler) Lafzen Tarihler: Şiire konu olan olayın yılı doğrudan doğruya sözle manzum olarak söylenir. Ayrıca kelimelerdeki harfler ebced hesabına vurulmaz, bu sebeple “düz tarih” de denilir (Karabey, 2015: 58). Mecmuada bu tarzda tarih şiiri yoktur.

b. (Anlamca Söylenenler) Manen Tarihler: Söylenmek istenen yılı dolaylı olarak veren tarihlerde kullanılan terimdir. Ebced hesabına göre harflerin sayı değerlerinin toplamı bir olayın yılını verecek şekilde düzenlenmiş tarihlere denir (Karabey, 2015: 61). Mecmuada toplam 97 adet bu biçimde söylenmiş tarih şiiri vardır.

c. (Sözce ve Anlamca Söylenenler) Lafzen ve Manen Tarih: Söylenmek istenen yılı hem sözle hem de harflerinin sayı değerlerini toplamından çıkacak şekilde ifade eden tarihlere denir (Karabey, 2015: 62) Bu tarihler söz ve anlamca aynı olan tarihlerdir (Yakıt, 2003: 406). 5, 17, 25, 83 ve 94 nolu şiirler bu tarzdadır.

2. Hesaplanması Bakımından Tarihler

a. (Tam Söylenenler) Tam Tarih: Hesaplanınca söylenmek istenen yıl tam çıkan tarihlerdir (Karabey, 2015: 63). Mecmuada 75 adet tarih şiiri bu şekildedir.

b. (Tamamlanmış Söylenenler) Ta’miyeli Tarih: Bir tarih mısrasındaki harflerin sayıca toplamı söylenmek istenen tarih yılını tam olarak vermezse o zaman ihtivaya göre bazı kelime oyunları ile bir sayı veya bir karşılığı bir harf, kelime yahut tamlama ya çıkarılır ya da eklenir. Böylece tarih mısrasındaki sayı farkı bu şekilde giderilir. Buna ta’miyeli tarih denir (Karabey, 2015: 125). Mecmuada hem katma

usulü (eksik ta'miye) hem de çıkarma usulü (fazla ta'miye) ile yapılmış ta'miyeli tarih şiirleri yer almaktadır.

b.1. Katma Usulü (Eksik Ta'miye): Tarih mısrasındaki harflerin sayı değerleri toplamı, söylenmek istenen tarih yılından eksik gelirse bu eksik sayı şair tarafından ya doğrudan doğruya ya da karşılığı olan bir harf, bir kelime veya tamlama dolaylı söylenerek tarih tamamlanır. Buna katma usulü (Karabey, 2015: 135) veya eksik ta'miye (Yakit, 2003: 358) denir. 6, 9, 25, 32, 33, 36, 37, 44, 47, 56, 57, 58, 63, 72, 73, 76, ve 95 nolu şiirler katma usulle yazılmıştır.

b.2. Çıkarma Usulü (Fazla Ta'miye): Tarih mısrasındaki harflerin sayı karşılıkları toplamı, söylenmek istenen tarih yılından fazla gelirse bu fazla sayı ya doğrudan doğruya yahut karşılığı bir harf, bir kelime veya bir tamlama ima edilerek çıkarılır. Bu tarz tarih hesaplamasına çıkarma usulü (Karabey, 2015: 135) veya fazla ta'miye (Yakit, 2003:363) denir. Mecmuada bu usulle 8, 26, 35, 59, 61, 62, 69, 70, 75 ve 101 nolu şiirler söylenmiştir.

3. Harflerin Kullanılışı Bakımından Tarihler

a. Bütün Harflerle Söylenen: Bu tür tarihlerde harflerin hepsi hesaba dahil edilir. Yani böyle tarihlerde bütün harflerin sayı karşılıkları söylenmek istenen tarihi verir (Karabey, 2015: 200). Mecmuada toplam 91 şiirde tarihler bu şekildedir.

b. Noktalı Harflerle Söylenenler (Mu'cem Tarih): Arap harfli Türk alfabesindeki yalnız noktalı harflerin hesaba katılmasıyla söylenen tarihlere denir (Karabey, 2015: 202). 22, 30, 63, 64, 77, 81,82, 84, 86, 88 ve 102 nolu şiirlerde tarihler bu şekilde hesaplanmıştır.

c. Noktasız Harflerle Söylenenler (Mühmel Tarih): Mu'cem tarihin aksine yalnız noktasız harflerin hesap edilmesiyle söylenen tarihlere denir (Karabey, 2015: 202). Mecmuadaki şiirlerde bu tarzda tarih hesaplaması yapılmamıştır.

Şairlerden bazıları bu tarihleri söylerken “*ricâlî'l-gayb olan üçlerin, yedilerin ve bir hatifin*” yardımlarını almakla beraber “*tefe'ül yani fal bakmaktan*”da yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, Osman Siret Efendi tarih beytini gayb ehlinden üç erenin himmetiyle söylediğini belirtir:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +
Çıkıdı bu târîhim **üç gâ'ib erenler** himmeti
Yümn ile sultân oldu kevne Han 'Abdu'l-'azîz (Ş.70)

Aynı şekilde teşrifat-ı hümayun baş halifesi olan Siret Efendi de sultanın tahta çıkışı için tam tarih söylemek istiyorsa bunu rical-i gayba sorması gerektiğini kendine telkin eder:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +
Câlis-i evreng-i şâhî olduğuna **Seyfiyâ**
Tâm târîh ister isen var ricâl-i gayba sor (Ş.10)

Yine Kerkükî Hayâlî Efendi, Farsça şiirinde Abdulaziz'in gelişini bir hatifin haber verdiğini söyler:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +
Ber-ser târîh-i û be-nihâd tâc-ı ihtirâm
Hâtifi ez-gayb goft âmed 'Alî bâ-Zü'l-fikâr (Ş.92)

Burhaneddin Efendi ise söylediği şiirin kalbine ilham olunduğunu belirtmektedir:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +
Kalbe ilhâm oldu **Burhân** söyledi târîhini
Rûh-ı âlem oldu istiklâl ile 'Abdu'l-'azîz (Ş.53)

Son olarak şair Senih de şiirindeki tarih beytini “*hayırlı bir fal*” olması dileğiyle söylemiştir:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +

Fâl-ı hayr olsun **Senihâ** cevherin târîh-i tâm
Mebde’en tevfik oldu sâl Han ‘Abdu’l-‘azîz

(Ş.102/5)

Şairlerden bazıları Sultan Abdulaziz’in sadece tahta çıktığı yıl için (1277 / 1861) değil ayrıca “sâl-ı cedîd” yani yeni yıl için de (1278 / 1862) tarihler söylemiştir. Bunlar, *Hâlid Efendizâde Halet Bey (39 nolu şiir)*, *Hayrî Efendi (49 nolu şiir)*, *Kemâl Namık Bey (41 nolu şiir)* ve *Savfet Bey (25 nolu şiir)* şairlerdir. Örnek olarak Halet Bey’in şiiri alınmıştır:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +

Böyle târîh ibtidâ-i sâline bir söylenir
Rabb ‘izzet eylesin ‘Abdu’l-‘azîze sâlî sa’d
رب عزت ايلسون عبدالعزيزه سالى سعد

[Sene H.] 1278 [M. 1862] - (Ş.39)

Mecmuadaki birkaç şiirde beytin her iki mısrasında da tarih düşürülmüştür. Bunlar 6 nolu şiirin 13. beyti; 24, 47 ve 94 nolu şiirlerin 2. beyitleri ve son olarak 85 nolu şiirlerdir. Safvet, şiirinin ikinci beytinin her iki mısrasında da tarih düşürmüştür:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +

Eyledi Savfet kulu tebşîr iki târîh ile
Bir salı gün şâh-ı şâhân oldu Han ‘Abdu’l-‘azîz

‘Adl ile şâh-ı cihân ‘Abdu’l-‘azîz etdi cülûs
عدل ايله شاه جهان عبدالعزيزايتدى جلوس

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

Yümn ile sultân-ı ekvân oldu Han ‘Abdu’l-‘azîz
يمن ايله سلطان اكون اولدى خان عبدالعزيز

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

(Ş.24/1-2)

Mecmuada yer alan 102 şiirin tarih düşürülen her beyit ve mısrasının altına, belirtilen tarihlerin doğru hesaplanması için Arap harfli imlâsı da yazılmıştır. Ayrıca beyitlerin alt kısmında yazılı olan hicri tarihlerin miladi olarak hesaplanmasında TTK’nin “Tarih Çevirme Kılavuzu” sitesindeki³ online programdan yararlanılmıştır.

3. Sultan Abdulaziz İçin Yazılan Cülusiye ve Tarih Manzumeleri

Sultan Abdulaziz 1861 yılında tahta çıktığı zaman, dönemin şuara ve kalem ehlinde 89 şair Sultan’a tebrik ve dualarını arz etmek için “*mısra, kaside, beyit, kıta ve kıta-ı kebire*” nazım şekilleriyle toplam 102 şiiri arz etmiştir. Bu çalışmamızda TTK Kütüphanesinde yer alan Y/0347 nolu demirbaş numarasıyla kayıtlı “*Abdulaziz’in Tahta Çıkışına Düşülen Tarihler*” başlıklı 8 varaklı bir mecmua ele alınmıştır. Müellifi ve yazılış tarihi belli olmayan bu mecmuadaki şiirler aşağıdaki alt başlıklarda incelenmiştir.

³ <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> Erişim Tarihi: 15.02.2023

3.1. Mecmuada Yer Alan Şiirler ve Kullanılan Nazım Şekilleri

Mecmua, bir dibace ile başlamaktadır. Mecmuanın içeriği hakkında bilgi veren bir paragraflık bu kısa dibacede, “Abdulaziz’in cülusu münasebetiyle yüce saltanatın bazı bende ve duacılarıyla beraber diğer şairlerin yazıp takdim ettikleri tarihlerden bazılarının kasidesi ve bazılarının da yalnız beyitlerinin tespit edilip yazıldığını” belirtilmektedir. Metinde yer alan 102 şiirin nazım biçimlerine göre dağılımı ise şu şekildedir: 2 kaside, 10 kıta, 3 kıta-1 kebire ve hangi nazım şeklinden alındığını tespit edemediğimiz⁴ 86 beyit ve 1 adet de mısra vardır. Aşağıdaki tabloda mecmudaki 102 şiir ve bu şiirlerin nazım şekilleri gösterilmiştir:

Tablo 1: Mecmuada Yer Alan Şiirler ve Nazım Şekilleri

Mecmuada Yer Alan Şiirler ve Nazım Şekilleri					
1. Şiir	Kaside	35. Şiir	Beyit	69. Şiir	Beyit
2. Şiir	Kıta-1 kebire	36. Şiir	Beyit	70. Şiir	Beyit
3. Şiir	Kıta	37. Şiir	Beyit	71. Şiir	Beyit
4. Şiir	Kıta-1 kebire	38. Şiir	Beyit	72. Şiir	Beyit
5. Şiir	Kaside	39. Şiir	Beyit	73. Şiir	Beyit
6. Şiir	Kıta	40. Şiir	Beyit	74. Şiir	Beyit
7. Şiir	Beyit	41. Şiir	Kıta	75. Şiir	Beyit
8. Şiir	Beyit	42. Şiir	Beyit	76. Şiir	Beyit
9. Şiir	Beyit	43. Şiir	Beyit	77. Şiir	Beyit
10. Şiir	Beyit	44. Şiir	Beyit	78. Şiir	Beyit
11. Şiir	Beyit	45. Şiir	Beyit	79. Şiir	Beyit
12. Şiir	Beyit	46. Şiir	Mısra	80. Şiir	Beyit
13. Şiir	Beyit	47. Şiir	Kıta	81. Şiir	Beyit
14. Şiir	Beyit	48. Şiir	Beyit	82. Şiir	Beyit
15. Şiir	Beyit	49. Şiir	Beyit	83. Şiir	Kıta
16. Şiir	Beyit	50. Şiir	Beyit	84. Şiir	Beyit
17. Şiir	Beyit	51. Şiir	Beyit	85. Şiir	Beyit
18. Şiir	Beyit	52. Şiir	Beyit	86. Şiir	Kıta
19. Şiir	Beyit	53. Şiir	Beyit	87. Şiir	Beyit
20. Şiir	Kıta	54. Şiir	Beyit ⁵	88. Şiir	Beyit
21. Şiir	Beyit	55. Şiir	Beyit	89. Şiir	Beyit
22. Şiir	Beyit	56. Şiir	Beyit	90. Şiir	Beyit
23. Şiir	Beyit	57. Şiir	Beyit	91. Şiir	Beyit
24. Şiir	Kıta	58. Şiir	Beyit	92. Şiir	Beyit ⁶
25. Şiir	Kıta	59. Şiir	Beyit	93. Şiir	Beyit
26. Şiir	Beyit	60. Şiir	Beyit	94. Şiir	Kıta
27. Şiir	Beyit	61. Şiir	Beyit	95. Şiir	Beyit
28. Şiir	Beyit	62. Şiir	Beyit	96. Şiir	Beyit
29. Şiir	Beyit	63. Şiir	Beyit	97. Şiir	Beyit
30. Şiir	Beyit	64. Şiir	Beyit	98. Şiir	Beyit
31. Şiir	Beyit	65. Şiir	Beyit	99. Şiir	Beyit
32. Şiir	Beyit	66. Şiir	Beyit	100. Şiir	Beyit
33. Şiir	Beyit	67. Şiir	Beyit	101. Şiir	Beyit
34. Şiir	Beyit	68. Şiir	Beyit	102. Şiir	Kıta-1 kebire

⁴ 52 ve 94 nolu beyitler hariç çünkü bunlar başlıklarından anlaşılacağına göre iki farklı kasideden alınmıştır.

⁵ Bir kasidenin tarih beytidir.

⁶ Bir kasidenin tarih beytidir.

Beyit şeklinde mecmuada yer alan 54 ve 92 nolu şiirler, müstakil birer kasidenin tarih beyitleridir. Bunlardan 54 nolu beyit Cabbarzade Sadık Bey'e, 92 nolu beyit ise Kerkükî Hayâlî Efendi'ye aittir. 54 nolu şiirin başlığından anlaşıldığına göre müellif, “*mutavvel*⁷ *bir kasidenin yalnız bir beyti*”ni almışken 92 nolu şiirde de “*kasidenin sadece tarih beyti*”ni mecmuaya dâhil etmiştir. Bunların yanında mecmuadaki müstakil kasideler ise 1 ve 5 nolu şiirlerdir. Bu şiirlerden Reza'î Efendi'ye ait olan 5 nolu kaside 13 beyit, Lebîb'e ait olan 1 nolu kaside ise 10 beyitten oluşmaktadır.

Şiirlerden 3'ü kıta-1 kebire nazım şekliyle yazılmıştır. Bunlar 2, 4, ve 102 nolu şiirlerdir. 4 nolu şiir 14 beyitten, 2 nolu şiir 6 beyitten, 102 nolu şiir ise 5 beyitten oluşmaktadır. Aşağıya mecmuadaki en uzun şiir olan 4 nolu kıta-1 kebirenin ilk beyti alınmıştır:

Meclis-i vâlâ a'zâsından sa'âdetlü İrfân Beg Efendi hazretlerinin

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +
Taht-ı 'âlî baht-ı 'Osmânî ki gerdûn-pâyedir
Ol sebeble eyledi te'yîd-i dîn Rabbü'l-enâm (Ş.4)

Mecmuada toplam 10 kıta vardır. Bunlar iki ve dördüncü mısraları birbiriyle uyaklı olan bir nazım biçimleridir (Dilçin, 1995, s. 202). Aşağıya Kemal Namık Bey'e ait kıta örnek olarak alınmıştır:

Bu dahî mîr-i mûmâileyhin sâl târihi

.. + + / . . + + / . . +
Sa'd ede pâdişâh-ı devrân
Feyz ü tevfiik Hâlık-ı Müte'âl
Yefrahu'l-mü'minûn yevme izin
Oldu târih-i sâl u fisâl (Ş.41)

Müellifin dibacede de belirttiği üzere bu mecmuada bazı şairlerin sadece tarih beyitleri yer almaktadır. Mecmuadaki bu tarz beyitlerin sayısı 86 adettir. Bu beyitler mecmuayı derleyen tarafından bir kaside, kıta-1 kebire veya gazelden mi alınmıştır yoksa müstakil birer beyit midir bunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Zira sadece 54 ve 92 nolu beyitlerin başlığında “*...kaside-i belîğanesinin tarih beytidir*” ifadesi yer alırken diğerlerinde böyle bir açıklama yoktur. O halde şiirin başlığında “*Bir kaside veya başka bir nazım şeklinden alınmıştır.*” ifadesi yer almayan diğer 84 manzume, müstakil birer beyit kabul edilebilir. Mecmuada yer alan 46 nolu şiir ise bir mısradır. Bu şiir, Sivas Müftüsü Şeyh Halil Efendi'ye ait Arapça bir tarih mısrasıdır:

Şemse'd-dîn-i Sîvâsî Hazretlerinin sülâle-i tâhiresinden Sîvâs Müftüsü Şeyh Halil Efendi'nin

.. + + / . . + + / . . +
Ebbedallâhu devletehu ve nusretehu (Ş.46)

3.2. Şiirlerde Kullanılan Kalıplar ve Bahirleri

Mecmuada toplam 102 şiir vardır. Bu şiirlerde farklı bahirlerde 8 ayrı aruz kalıbı kullanılmıştır. Remel bahrinden 4, recez bahrinden 2, hecez, müctes ve mütekarib bahrinde de birer aruz kalıbı tercih edilmiştir. En çok remel bahrinin “*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*” kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıp toplamda 61 şiirde kullanılmışken bunu 13 adet şiirle recez bahrinden “*müstefilün müstefilün*”

⁷ Bu ifade, 15 beyitten uzun gazeller için kullanılırken (İpekten, 2015: 19) burada kaside için kullanılmıştır. Zira kasidede beyit sayısının azami haddi için bir sınır yoktur. Çok uzun kasidelere “kaside-i mutavvel” denir (Vanlıoğlu, 2001: 564).

müstefîlün müstefîlün kalıbı takip etmektedir. Aşağıdaki tabloda mecmuadaki şiirlerin tamamında kullanılan arzu kalıpları ve bunların bahirleri gösterilmiştir:

Tablo 2. Şiirlerde Kullanılan Kalıplar ve Bahirleri

Şiirlerde Kullanılan Kalıplar ve Bahirleri			
No	Arzu kalıbı	Bahir	Adeti
1	mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün	Hecez	12
2	müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün /-	Recez	13
3	müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün	Recez	8
4	mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün	Müctes	1
5	fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	Remel	61
6	fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	Remel	4
7	fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün	Remel	2
8	fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün	Mütekarib	1
Toplam			102

Tabloda görüldüğü üzere mecmuada yer alan şiirlerde şairler, genel olarak aynı arzu kalıpları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bununla beraber müctes ve mütekarib bahirlerinden sadece birer kalıp kullanılmıştır. Mecmuadaki şiirlerde bu kalıplara kelimeleri uydurmak için zihaf, med, imale gibi aruz uygulamalarının kullanıldığını görmekteyiz.

3.3. Kafiye ve Redif

Mecmuada yer alan şiirlerin çoğunluğu (86 adeti) beyit şeklinde yazılmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu beyitlerin bir kasideden, gazelden veya başka bir nazım şeklinden alınıp alınmadığını tespit edemediğimiz için (54 ve 92 nolu beyitler hariç) mecmuadaki kafiye ve redif değerlendirmesini en az iki beyit ve üstü olan kaside, kıta ve kıta-ı kebireler üzerinden yaptık. Yaptığımız değerlendirme sonucunda kaside, kıta ve kıta-ı kebiyelerdeki kafiye ve redif durumu hakkındaki değerlendirmemiz aşağıdaki gibidir:

1 ve 5 nolu şiirler tam bir kaside halinde iken 54 ve 92 nolu şiirler ise farklı iki kasidenin tarih beyitleridir.

1 nolu şiir: Redifsiz bir kasidedir ve kafiyesi ise “-în”dir. (Mürdef kafiye)

5 nolu şiir: Redifsiz bir kasidedir ve kafiyesi ise “-ân”dır. (Mürdef kafiye)

54 nolu şiir: “Üzre” kelime halinde redifli bir kasidedir ve kafiyesi “ân”dır. (Mürdef kafiye)

92 nolu şiir: Redifsiz bir kasidedir ve kafiyesi ise (tahminen) “-âr”dır. (Mürdef kafiye)

Mecmuada 2, 4 ve 102 nolu şiir kıta-ı kebiere ve 3, 6, 20, 24, 25, 41, 47, 83, 86 ve 94 nolu şiirlerde kıta nazım şekliyle yazılmıştır. Bu şiirleri sırayla kafiye redif açısından inceledik.

2 nolu şiir: “Abdulaziz” kelime halinde redifli bir kıta-ı kebiere ve kafiyesi “-er”dir. (Mürdef kafiye)

4 nolu şiir: Redifsiz bir kıta-ı kebiere ve kafiyesi “-âm”dır. (Mürdef kafiye)

102 nolu şiir: “Han Abdulaziz” kelime halinde redifli kıta-ı kebiere ve kafiyesi “-âl”dır. (Mürdef kafiye)

3 nolu şiir: Redifsiz bir kıtadır ve kafiyesi “-ân”dır. (Mürdef kafiye)

6 nolu şiir: Redifsiz bir kıtadır ve kafiyesi “-âh”dır. (Mürdef kafiye)

20 nolu şiir: Redifsiz bir kıtadır ve kafiyesi “-âdü”dür. (Mürdef kafiye)

24 nolu şiir: “oldu Han Abdulaziz” kelime halinde redifli kıtadır ve kafiyesi “-ân”dır. (Mürdef kafiye)

25 nolu şiir: “ede Mevlâ” kelime halinde redifli bir kıtadır ve kafiyesi “-ân”dır. (Mürdef kafiye)

41 nolu şiir: Redifsiz bir kıtadır ve kafiyesi “-âl”dır. (Mürdef kafiye)

47 nolu şiir: Redifsiz bir kıtadır ve kafiyesi “-ân”dır. (Mürdef kafiye)

83 nolu şiir: Redifsiz bir kıtadır ve kafiyesi “-ûs”dır. (Mürdef kafiye)

86 nolu şiir: Redifsiz bir kıtadır ve kafiyesi “-ân”dır. (Mürdef kafiye)

94 nolu şiir: Redifsiz bir kıtadır ve kafiyesi “-ûs”dır. (Mürdef kafiye)

Görüldüğü gibi mecmuada yer alan kaside ve kıta-ı kebirelerdeki kafiyeler mürekkep kafiyesidir. Yukarıda da görüldüğü gibi bu mürekkep kafiyelerin tamamı mürdef kafiyesidir (Saraç, 2019: 588-589). Redifler ise kelime veya kelime grubu halindedir.

3.4. Dil ve Üslûp

Mecmuadaki 102 şiirin 85’i Türkçe, 12’si Arapça ve 5’i de Farsçayla yazılmıştır. Mülemma bir şiir yoktur. Farklı dilde yazılmış şiirlerin hem okunuşları hem de o dilin alfabesiyle yazılmış orijinal halleri metin kısmında birlikte yazıldı. Ayrıca bu şiirlerin Türkçe anlamları da dipnotlarda gösterildi. Aşağıdaki tabloda bu iki dilde yazılmış şiirlerle ilgili (*şair, şiirin yazıldığı dil, şiir no ve adeti*) bilgileri gösterilmiştir:

Tablo 3. Farklı Dilde Şiir Yazan Şairler ve Şiirleri

Şair	Şiirin Yazıldığı Dil	Şiir No	Şiir Sayısı
‘Askalânî-zâde es-Seyyid Mehemmed Efendi	Arapça	76	1
Abdulkadir Nâcî Paşa	Arapça	12, 13	2
Bağdâdî Abdurrahman Nâcim Efendi	Arapça	81,82	2
Ebu’n-Nasr Efendi	Arapça	20, 21	2
Efzûn-zâde Hâlid Efendi	Arapça	73	1
İbrâhîm Kirâme	Arapça	100	1
Mahmûd Vechî Efendi	Arapça	87	1
Nakşibendî es-Seyyid Ahmed Efendi	Arapça	71	1
Sivas Müftüsü Şeyh Halil Efendi	Arapça	46	1
Gaybî Efendi	Farsça	64	1
Kerkükî Hayâlî Efendi	Farsça	92	1
Rızâ Efendi	Farsça	84	1
Şevket Efendi	Farsça	9	1

Şiirler, 19. yüzyılın dil özelliklerini göstermektedir. Sade sayılabilecek bir dil ile yazılmışlardır. Uzun tamlamalara pek rastlanmaz. Genel olarak anlaşılır bir dil şiirlere hâkimdir. Şiirlerin çoğunda farklı şekillerde oluşturulmuş bazı ikilemelere de yer verilmiştir. Bunlara, “*emn ü emân, pîr ü cüvân, bâu u gedâ, tâb u fer, bahr u ber, subh u şâm, mülk ü millet, cüst ü cû...*” örnek olarak verilebilir. Ayrıca şiirlerde “*ser-tâ-ser*” şeklinde yapılmış ikilemeyle beraber “*ikbâl u şân u şevket*” gibi üçlemeye de rastlamaktayız.

Aruz vezninin “*müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün*” kalıbında yazılmış şiirlerin birçoğu iç kafiyeli musammat bir kaside, kıta-ı kebire veya beyit (İpekten, 2015: 41) özelliği göstermektedir. Örneğin Ziver Bey’e ait 7 nolu şiir bahsedilen aruz kalıbında yazılmıştır ve musammat bir beyit özelliği göstermektedir:

++ . + / ++ . + / ++ . + / ++ . +
Ziver bu târîh-i vecîz / efvâha oldu kand-rîz
İ'zâz ile 'Abdu'l-'azîz / Han oldu sultân-ı enâm (Ş.7)

Yine Ahmed Cemilî'ye ait şu şiirde de aynı durum söz konusudur:

++ . + / ++ . + / ++ . + / ++ . +
Bu bende lutfun pelîdi / târîh-i tâmin söyledi
'Abdu'l-'azîz Han eyledi / i'zâz u sa'd ile cülûs (Ş.93)

Şiirlerde, günlük hayatta kullanılan “müjdesi dünya değer, binde bir ancak düşer” gibi birkaç ifadeyi örnek olarak aşağıya aldık:

+ . + + / + . + + / + . +
Müjdesi dünyâ değer târîhinin
Dehre sultân oldu Han 'Abdu'l-'azîz (Ş.37)

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +
Hakkyâ bu resme târîh **binde bir ancak düşer**
Etdi Hak 'Abdu'l-'azîz'i dâver-i rûy-ı zemîn (Ş.63)

Halkın günlük hayatta kullandığı bu ifadelerin yanında şiirlerde “birle” gibi bazı arkaik kelimelerin de kullanıldığını görmekteyiz. Bu “birle” edatı 11, 33, 57 ve 63 nolu şiirlerde kullanılmıştır. Örnek olarak Câzîm'e ait beyti aşağıya aldık:

. + + + / . + + + / . + + + / . + + +
Kulu **Câzîm** cevâhir **birle** tersî' etdi târîhin
Ferahladı serîr-i saltanat 'Abdu'l-'azîz Han'la (Ş.11)

3.5. Muhteva

Tahta yeni çıkmış bir sultana takdim edilen şiirlerde muhteva; Allah'a hamd, sultana övgü ve dua, cülusundan duyulan memnuniyeti arz etmek gibi konuları etrafında şekillenmiştir. Sultan'ın tahta geçişini dört gözle bekleyen Müslüman halk, bunu ihsan eden Allah'a şükredip sevinmiştir:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +
Çâr-ı çeşm-i intizâr idi 'umûm-ı müslimîn
Hamdu lillâh oldular lutf-ı kudûmüyle be-kâm (Ş.4/9)

Şair, sadece Sultan'ın tahta çıkışı için Allah'a şükretmez, ayrıca böyle bir Sultan'a yakışır bir şiir yazmayı ihsan ettiği için de şükürünü dile getirir:

++ . + / ++ . + / ++ . + / ++ . +
Târîh için çok cüst [ü] cû etdim **Sa'îdâ** mû-be-mû
El-hamdulillâh oldu bu ilhâm Rabb-i Müste'ân (Ş.3/1)

Örneklerde şairlerin Allah'a, Abdulaziz'i İslam'a sığınak ettiği için duyulan sevinç halini “bârekallah” kelimesiyle ifade ettiği görülmektedir:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +
Bâreka'llâh şâdumân etdi bizi Rabb [u] İlâh
Kıldı Han 'Abdu'l-'azîz'i ehl-i İslâm'a penâh (Ş.6/1)

Tahta Abdulaziz gibi bir sultanı çıkarmasından dolayı Allah'a hamd eden şairler daha sonra yeni sultana övgüler dizmeye başlar. Örneğin, şair Lebîb kasidesinin ilk beyitlerinden itibaren Sultan'ı şu sıfatlarla övmektedir:

+. +. + / +. +. + / +. +. + / +. +. +
 'Iyd eyledi her hâs u 'âm mesrûrdur cümle enâm
 Hâtırları kıldı be-kâm **ihşân-ı Rabbü'l-'âlemîn**

Şâhenşeh-i vâlâ-himem hâkân-ı medûhü's-şiyem
Dâd-âver-i sâhib-kerem kehf ü melâz-ı mü'minîn

Fer verdi dîn ü devlete ârâyiş oldu şevkete
 Zâtıdır işbu ümmete **lutf-ı Hudâvend-i Mu'în**

Yardımcısı subh u mesâ ilhâm u 'avn-ı Kibriyâ
Bünyân-ı şer '-i Mustafâ kanûnuna hısn-ı hasîn (Ş.1/4-7)

Cevdet Efendi, Abdulaziz'in doğu ve batıda hikmetli işler yapan hükümdarlığını dini yönüyle beraber ele alırken devamında kara ve deniz (ehlinin sığınağı ve) hâkimi olarak da zikretmektedir:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +
 Şark u garba hükm-i hikmet-sâzını kıldı revân
 Pâdişâh-ı dîn penâh-ı bahr u ber 'Abdu'l-'azîz (Ş.2/5)

İrfan Bey ise Sultan'ın Müslümanlara imam olma tarafına dikkat çekmektedir:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +
 Bang-ı tekbîr ile **'İrfân** söyledim târîhini
Müslimîne müjde Han 'Abdu'l-'azîz oldu **imâm** (Ş.4/14)

Reca'i Efendi, insan ve cinlerin imamı olan Sultan'ı, Allah'ın dini kuvvetlendirmek için yarattığını, kıyamet günü cemâlini görenlerin de onun Osmanlı sülalesinin "özü, çekirdeği" olduğunu hemen anlayacaklarını söylemektedir:

+ . + + / + . + + / + . + + / + . +
 Hamdu lillâh hazret-i 'Abdu'l-'azîz Han'dır olan
 Zîb-i evreng-i hilâfet **müktedâ-yı ins ü cân**

Zâtını te'yîd-i dîn etmek için halk eylemiş
 Şüphesiz Hallâk-ı bî-çûn-ı zemîn ü âsumân

Yevm-i ba'ide cemâl-i bâ-kemâlin hep gören
 Dediler hakkâ bu şehdir **zübde-i 'Osmâniyân** (Ş.5/1-2,8)

Bunların yanında Sultan Abdulaziz şiirlerde, "âlemin şâhı, dâver-i rûy-ı zemîn, ehl-i İslâm'a sığınak, emîrül-mü'minîn, han-ı cihân-pîrâ, pâdişâh-ı dâd-peymâ, pâdişâh-ı devrân, pâdişâh-ı müslimîn, sultân-ı âlem, sultân-ı celîl, sultân-ı cihân, sultân-ı ekvân, sultân-ı enâm, sultân-ı güzîn, sultân-ı me'âlî, sultân-ı selâtîn-i cihân, sultân-ı zamân, şâhenşâh, şâh-ı devrân, şâh-ı şâhân, şehensâh-ı ümem, şehensâh-ı zamân" gibi sıfatlarla da anılmaktadır.

Mecmuada yer alan birçok şiirde şairler, Allah'a hamd ve Sultan'a övgünün devamında şiirlerini dua ile bitirmişlerdir. Bu dualar genel olarak "Allah'ın yardımının sultan ile beraber olması, Sultan'ın adaletinin gölgesinde memleketin düzene kavuşması, Sultan'ın ömrünün uzun olması, bütün

problemlerini Allah'ın kolayca çözmesi, saadet ve zaferinin daim olması vb.” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Şair Muhtar Efendi, her namazında Sultan'a dualar ettiğini belirtir:

++ . + / ++ . + / ++ . + / ++ . +

Evkât-ı hamse içre Muhtâr eylerim **ed'iyesin**

'Abdu'l-'azîz Han oldu sultân-ı selâtîn-i cihân

(Ş.32)

3.6. Mecmuada Yer Alan Şairler

Mecmuada müellif, dönemin şura ve devlet ricalinden 89 ismin Sultan Abdulaziz'e sundukları 102 şiiri derlemiştir. Bu şairlerin tamamı ve mecmuadan edindiğimiz bilgiler ışığında meslek, nesep ve memleketleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. Mecmuada Yer Alan Şairler

No	Şairler	Meslek / Nesep / Memleket	Şiir No
1	Abdulkadir Nâcî Paşa	Mîr-i Mirân Kirâmından	12, 13
2	Ahmed Cemîlî Efendi	Mâliye Ketebesi	93
3	Ahmed Dede Efendi	Yenikapı Mevlevîhânesi Neyzenbaşı	91
4	Âsım Nedîm Bey	Mektûbî-i Sadâret Hulefâsından	34, 35
5	Askalânîzâde es-Seyyid Mehmed Efendi	Tersâne-i Zindân Mescid-i Şerîfi İmamı	76
6	Aynîzâde Gâlip Efendi	Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî Mühimme Nüvîsânından	28
7	Bağdâdî Abdurrahman Nâcim Efendi	Bağdatlı	81,82,83
8	Bayrâm Efendi	Mekke-i Mükerrreme Mücâvirlerinden	86
9	Burhaneddin Efendi	Mektûbî-i Ser-askerî Hulefâsından	53
10	Cabbârzâde Sâdık Bey	Cabbârzâde	54
11	Câzim Efendi	Şâm-ı Şerîf Muhasebecisi	11
12	Celaleddin Bey	Recâ'î Efendi'nin oğlu	57
13	Cemîlî Efendi	Hâzine-i Hassa-ı Şâhâne Mektûp Halifesi	30
14	Cevdet Efendi	Devlet-i Aliyye Vakanüvisi	2
15	Cevrî Efendi	Diyarbakır Bölgesinde Görevli Binbaşı	85
16	Çehârşenbevîzâde Sâ'id Efendi	İstanbul Pâyelilerinden	3
17	Diyârbekrî Hamdî Efendi	Diyarbakırlı	97
18	Diyârbekrî Rıf'ât Efendi	Talebe-i Umûmiyeden	98
19	Ebû'n-Nasr Efendi	Halvetiye Meşâyihından	20, 21
20	Edremî Seyyid Ahmed Niyâzî	Edremitli	89
21	Efzûnzâde Hâlid Efendi	Müderres	73
22	Emîn Âsîf Efendi	Müderres	50, 51
23	Es'âd Efendi	Emrî-i Dîvân-ı Hümâyûn Hulefâsından	15
24	Fedâ Efendi	Mekteb-i Ma'ârif-i Adliye Fârisî Hocası	43
25	Gâlip Bey	Tırnova Kaymakamı	42
26	Gâlip Bey	Mektûbî-i Sadâret Hulefâsından ve Mekteb-i Mülkiye Şakirdi	45
27	Gaybî Efendi	?	64
28	Hacı Ahmed Efendi	Recâ'î Efendi İmamı	63
29	Hâcî Emîn Bey	Edirne Kadısı	19
30	Hacı Şükrî Efendi	Doğancılarda Safvet Efendi Şeyhi	69
31	Hakkî Efendi	Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası Hulefâsından	62
32	Hâlid Efendîzâde Halet Bey	Mektûbî-i Hâriciye Hulefâsından Mâliye Nâzır-ı Esbak	38, 39
33	Hâlid Fâhir Efendi	Nizâmîye Tahrîrât Müdürü	23
34	Halil Hâlid Bey	Yemen Mutasarrıfzâde	58
35	Halil Rıf'ât Efendi	Şehremâneti Tahrîrât Ketebesinden	95
36	Havri Efendi	Karântinehâne Kitâbetinden Emekli Hoca	47,48,49
37	Hayrî Efendi	Bâb-ı Âlî Duâcısı	31
38	Hâzım Efendi	Müderres	72
39	Hoca Ref'et Efendi	Hoca	77
40	Hürşîd Efendi	Mektûbî-i Sadâret Odasından Meclis-i Vâlâ Mümeyyizi	26
41	İbrâhîm Kirâme (Senîh)	Tercüme Odası Hulefâsından (Midilli'de Sürgün)	100
42	İrfân Bey	Meclis-i Vâlâ A'zâsı	40, 41

43	İsmâ'îl Reşâd Efendi	Mektûbî-i Sadâret Hulefâsından	67
44	İzzet Efendi	İstanbul Bâb Mahkemesinden	88
45	Kadrî Efendi	Farsça ve Ta'lik Hocası	68
46	Kemâl Nâmîk Bey	Tercüme Odası Hulefâsından	40
47	Kerkükî Hayâlî Efendi	Kerküklü	92
48	Kudret Bey	Emrî-i Dîvân-ı Hümâyûn Hulefâsından	17
49	Latîf Efendi	Tanzîmât Kalemi Hulefâsından	61
50	Lebîb Efendi	Takvîm-hâne-i Âmire Nâzırı	1
51	Lutfî Efendi	Takvîm-i Vakâyı' Musahhihi	29
52	Mahmûd Pertev Bey	Mektûbî-i Hâriciye Hulefâsından	36, 37
53	Mahmûd Vechî Efendi	?	87
54	Mehemmed Sa'îd Efendi	Kürdistân eyâleti Yazı İşleri Müdürü	90
55	Mehemmed Sâlim Efendi	Müderris	74
56	Mustafâ Tâlip Efendi	Mostar Fırka-ı Askeriye Tahrîrât Ketebesinden	55
57	Nâşir Efendi	Mektûbî-i Sadâret Hulefâsından	59
58	Osmân Nûrî Efendi	Serhâmil-i Livâ-yı sa'âdet	79
59	Osmân Râ'if Efendi	Emrî-i Dîvân-ı Hümâyûn Hulefâsından	14
60	Osmân Sîret Efendi	Mektûbî-i Evkaf-ı Hümâyûn Ketebesinden	70
61	Ömer Meylî Bey	Hazîne-i Evrak Ketebesinden	65
62	Recâ'î Efendi	Takvîm-hâne-i Âmire Nâzırı	6
63	Rıfât Efendi	Mektûbî-i Sadâret Hulefâsından	66
64	Rıza Efendi	?	84
65	Sa'îd Efendi	Farsça Hocası	75
66	Salahaddîn Bey	Emrî-i Dîvân-ı Hümâyûn Hulefâsından	18
67	Savfet Efendi	Şair	24, 25
68	Senîh	Sair	101, 102
69	Seyyid Ahmed Efendi	Kemâlzâde Nakşibendî	7
70	Sırrî Efendi	Meclis-i Ma'ârif-i Umûmiye A'zâsı	22
71	Sîret Efendi	Teşrîfât-ı Hümâyûn Ser-halifesi	10
72	Subhî Efendi	Nüvvâb	94
73	Süleymân Sırrî Efendi	Enderûn-ı Hümâyûndan	80
74	Şeref Efendi	Muhtâr Reşîd'in Mühürdârı	44
75	Şerîfî Efendi	Emrî-i Dîvân-ı Hümâyûn Hulefâsından	16
76	Şevket Efendi	Der-sa'âdet-i Edirne-i Hümâyûn Muhasebecisi	9
77	Şeyh Halîl Efendi	Sivas Müftüsü	46
78	Şeyh Mahmûd Rûşen Efendi	Hiz. Aziz Mahmûd-ı Hüdâyî Seccâdenişini	6
79	Şeyh Muhtâr Efendi	Sihhiyecizâde	32
80	Şeyh Sa'îd	Şeyh	60
81	Şihâb Efendi	Merhûm Pertev Paşa'nın Oğlu	8
82	Tâhir Bey	Burûsa Tahrîriye Odası Mümeyyiz-i Evveli	56
83	Tâhir Efendi	Mektûbî-i Ser-askerî Hulefâsından	52
84	Tevfik Bey	Mektûbî-i Sadâret Hulefâsından Mekteb-i Mülkiye İnşâ Hocası	27
85	Tırnakcızâde Zîver Bey	Haremeyn-i Muhteremeyn Pâyelilerinden	7
86	Trabzonî Âgâh Efendi	Talebe-i Umûmiyeden	99
87	Yahyâ Hakkî Efendi	?	96
88	Yusûf Âgâh Efendi	Müderrişin-i Kirâmdan	33
89	Zilelî Ahmed Efendi	Dârulmuallimîn Talebesi	78

Yukarıdaki tabloya dikkat edildiğinde şiirlerini Sultan'a arz eden şairlerin, buldukları mevkilerin geniş bir yelpazede şekillendiğini görmekteyiz. Bu yelpazede na'ipten Farsça hocasına, cami imamından müftüye, müderristen talebeyle, binbaşından bir şeyhe kadar farklı meşrep ve meslekte şairlerle karşı karşıya gelmekteyiz. Ancak ağırlıklı olarak şiirlerin katipler tarafından sunulduğu anlaşılmaktadır. Bu mevkilerin farklılığı toplumun her kesiminde, Abdulaziz'in tahta çıkılmasından dolayı duyulan mutluluğun bir göstergesi olduğu düşünülebilir. Yukarıda ismi geçen şuaranın ekseriyeti İstanbul'da ikamet ederken birkaçı da (Mekke-i Mükerrrem'e mücavirlerinden Bayram Efendi, Tırnova Kaymakamı ve Sivas Müftüsü Şeyh Halil Efendi gibi) İstanbul dışında bulunmaktadır. Tabloya bakıldığında

mecmuadaki 4 şair hakkında mevki, nesep veya memleket olarak hiçbir açıklamanın olmadığı görülecektir. Bunlar: Gaybî Efendi, Mahmud Vechî Efendi, Rıza Efendi ve Yahya Hakkı Efendi'dir. Her ne kadar 89 şairden bahsedilse de mecmuanın sonunda “*Bunlardan mâ-'adâ takdîm olunmuş olan tevârih 'aded[i] 41*” şeklinde müellifin bir notu daha vardır. Bu da buraya alınmamış 41 adet tarih şiirinin varlığına işaret etmektedir. Elimizdeki 102 şiirin üzerine 41 adeti de eklersek toplamda 143 adet tarih manzumesinin Sultan Abdulaziz'in cülusu için söylediğini belirtebiliriz.

3.7. Nüshanın tavsifi

TTK Kütüphanesinde, Y/0347 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmua toplamda 8 varaktır. İlk ve son varığın “a yüzü” boştur. Şiirler siyah mürekkeple, başlık ve tarihler ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Her sayfa iki sütundan meydana gelip ortalama 18 satırdan oluşmaktadır.

Müellifi belli olmamakla beraber istinsah tarihi de yoktur. Ancak mecmuada yer alan son tarih H. 1278 / M. 1861-1862 olması sebebiyle bu tarihte veya bu tarihten sonra yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bununla beraber 4a sayfasında Lutfî Efendi'ye ait olan 29 nolu şiir için bir derkenar yazılıdır. Bu derkenarda “*El-yevm vak'a-nüvis-i devlet-i 'aliyye olan müşârün-ileyh Lutfî Efendi'nin işbu bin üç yüz iki târîhinde tab' etdirdiği dîvânçesinde sehve mebnî yazıldığı anlaşılan târîh âtîde yazıldığı vech-ile görülmüşdür*” şeklinde bir düzeltme notu yazılıdır. Buradaki dipnotta Lutfî'nin divançesinin tabedildiği H. 1302 (M. 1884-1885) yılı yazılıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi mecmuada en son tarih H.1278 tarihi olduğuna göre bu der-kenarda yazılı tarih sadece bu şiir için yapılan ve divançenin basımından sonra şiirdeki hatanın fark edilip düzeltildiğini işaret eden bir nottur. Yani bu mecmuanın telif tarihi buradaki tarihin çok öncesindedir.

4. Sonuç

Osmanlı sultanlarının tahta çıkışları münasebetiyle yazılan manzum ve mensur eserlere de “cülusiye” ifadesi kullanılmaktadır. 25 Haziran 1861 yılında Osmanlı devletinin 32. sultanı olarak tahta çıkan Sultan Abdulaziz için dönemin 89 şairi, bu olay münasebetiyle 102 tarih şiiri yazmışlardır. Bu şiirlerde hem yeni sultanın padişahlığı tebrik edilmiş hem de duyulan sevinç ortaya konmuştur. Bu şairler içinde Lebîb, Safvet gibi dönemin önemli şairleri olmakla beraber talebelerden kaymakamlara, imamlardan katiplere geniş bir şair kadrosu karşımıza çıkmaktadır.

Bu şiirlerin içinde yer aldığı mecmua ise TTK Kütüphanesinde Y/0347 demirbaş numarasıyla kayıtlı müellifi belli olmayan bir mecmuadır. Bu eserde derlenen şiirler, 19. yy. Osmanlı Türkçesinin özelliklerini göstermenin yanında “birle” gibi arkaik kelimelere de rastlanabilen metinlerdir. Müellifin mecmuanın sonundaki ifadesine göre Sultan'a arz edilen 102 şiire ek olarak 41 şiirin daha sunulduğunu öğrenmekteyiz.

Mecmuadaki 21, 41, 71 ve 81 nolu şiirlerin tarih düşülen mısralarında ayetlerden iktibaslar yapıldığını görmekteyiz. Ebu'n-Nasr Efendi'ye ait 21 nolu şiirin tarih düşülen mısrasında Fetih suresinin ilk ayetinden⁸ alıntı yapılmıştır. Yine Kemâl Namık Bey'in 41 nolu şiirinde Rum suresi 4. ayetten⁹, Seyyit

⁸ Fetih 48/1: “Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.” (Altuntaş, Şahin, 2011: 566)

⁹ Rum 30/4: “O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle mü'minler sevinecektir.” (Altuntaş, Şahin, 2011: 445)

Ahmed Efendi'nin 71 nolu şiirinde Saf suresi 13. ayetten¹⁰ ve son olarak Abdurrahman Nacim Efendi'nin 81 nolu şiirinde ise İbrahim suresi 47. ayetle¹¹ ve Al-i İmran suresi 4. ayetten¹² iktibaslar yapılmıştır.

Mecmuada şairlerin Sultan'ın tahta çıkışını tespit ve tebrik maksadıyla tarih düşürürken hüner göstermek amacıyla birçok kelime ve harf oyunlarına da başvurduklarını görmekteyiz. Örnek olarak Hakkı Efendi'ye ait 62 nolu şiirde, tarih düşülen mısra hesaplandığı zaman çıkan yıl H. 1278'dir. Beytin altında ise yıl olarak H. 1277 yazılıdır. Ancak ilk mısraya dikkat edilirse "binde bir ancak düşer" şeklinde bir ifade vardır. Bu ifade, hesaplamada çıkan tarihten "1" düşülünce istenilen tarihin elde edileceğine işaret etmektedir. Bunun yanında bazı tarihlerin de hesaplandığında Sultan'ın cülus tarihinden eksik veya fazla çıktığını görmekteyiz. Bunlar 24 (H.1240), 52 (H.1280), 53 (H. 1275) ve 67 nolu (H. 1256) şiirlerdir. Mecmuadaki bu şiirlerde, tahta çıkış tarihini verecek şekilde, tarih mısralarında herhangi bir ekleme veya çıkarma durumuna işaret eden bir kelime oyunu söz konusu değildir. Bu şiirlerdeki tarihlerin fazla veya eksik çıkması durumunu açıklayıcı olabileceğini düşündüğümüz, 29 nolu şiirde yapılan tashih işlemi dikkat çekicidir. Şöyle ki 29 nolu şiirin derkenarında bu şiirle alakalı bir düzeltme notu yer almaktadır. Bu notta müellif, Vakanüvis Lutfi Efendi'ye ait şiirdeki yaptığı tashihten bahsetmektedir. Yapılan bu düzeltmeden sonra hem kullanılan kalıp şiire uymakta hem de tarih doğru çıkmaktadır. Yukarıda bahsedilen şiirlerin eksik veya fazla çıkan tarihleri için de böyle bir düzeltme gerekebilir. Zira derleyici, mecmuadaki şiirleri -ulaşabildiyse- bizzat şairlerinden ya da -varsa- divan veya divançelerinden kontrol edip doğruluklarını tespit etmiş midir bilemiyoruz. Derlemenin 4a sayfasındaki yazılan derkenara istinaden bildiğimiz tek şey, bu tashih sadece 29 nolu şiir için yapılmış olduğudur. O halde muhtemeldir ki yukarıda bahsi geçen şiirler (24, 52, 53 ve 67 nolu şiirler) için de (29 nolu şiirde olduğu gibi) bir tashih gerekmektedir.

Mecmuada şiirlerin büyük bir kısmı Türkçe ile yazılmışken Arapça ve Farsça ile yazılmış şiirler de mevcuttur. Derlenen şiirlerin ekserisinde aruzun remel bahrindeki "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbı kullanılmıştır. İkinci sırada ise recez bahrindeki "müstemîlün müstemîlün müstemîlün müstemîlün" kalıbı, üçüncü sırada ise hecez bahrindeki "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbı tercih edilmiştir. Bunlardan başka bahir ve kalıpla yazılmış şiirler de mecmuada yer almaktadır.

Sultan Abdulaziz şiirlerde, "âlemin şâhı, ehl-i İslâm'a sığınak, emîrül-mü'minîn, han-ı cihân-pîrâ, pâdişâh-ı dâd-peymâ, sultân-ı âlem, sultân-ı güzîn, sultân-ı zamân, şâhenşâh, şâh-ı devrân, şehensâh-ı zamân..." gibi sıfatlarla vasıflandırılmıştır. Mecmuadaki birçok şiir, Allah'a hamd ve Sultan'a övgünün devamında dua ile bitmektedir.

Mecmuada bazı şairlerin aynı mısra üzerinden tarih düşürdüklerini görmekteyiz. Şöyle ki olayın gerçekleştiği yıl için harflerin ebced değerlerini dikkate alan şairler, aşağı yukarı aynı harf ve kelimeler etrafında dönerek benzer kelimeleri şiirlerinde kullanmışlardır. Ancak 7, 16 ve 28 nolu şiirlerde bu benzerlik mısra boyutuna kadar çıkmıştır. Zira bu üç şiirde de tarih düşürülen mısra, "İzâz ile 'Abdu'l-'azîz Han oldu sultân-ı enâm" şeklindedir. Bunların yanında 31 nolu şiirde ise şair, aynı kelimeleri

¹⁰ Saf 61/13: "Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih." (Altuntaş, Şahin, 2011: 621)

¹¹ Al-i İmran 3/4: "Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." (Altuntaş, Şahin, 2011: 59)

¹² İbrahim 14/47: "Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." (Altuntaş, Şahin, 2011: 279)

mısrada farklı biçimde sıralamıştır: “ ‘Abdu’l-‘azîz Han oldu i’zâz ile sultân-ı enâm”. Bu şairler birbirlerinin şiirlerini görüp benzerini mi yazmışlardır yoksa sadece bir tevafuk mudur bilemiyoruz. Yine 96 ve 99 nolu şiirlerde de tarih mısraları “Müjde kim ‘Abdu’l-‘azîz Han oldu sultân-ı zamân” şeklinde aynıdır. Ancak bu kelime benzerliklerinin çoğunlukla tarih düşürülen mısralar üzerinde oluşu, bu tarz şiirlerde şuaranın vakayı tespit ederken hesaplamayı belli kelimeler etrafında şekillendirmek zorunda kaldıkları durumu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

5. Metin

1b

Beduh

Cülûs-ı hümayûn-ı şeref-meşhûn-ı hazret-i pâdîşâhînin tehniyet ü tes’îdini manzûmen ba’z-ı bende-gân u dâ’iyân-ı saltanat-ı seniyye ile sâ’ir suhan-sencânın bi’t-tanzîm takdîm eylemiş oldukları tevârîhden ba’zıları kasîdeyle berâber ve ba’zılarının yalnız târîh beyitleri sebt ü terkîm olunmuşdur.

1. **Takvîm-hâne-i ‘Âmire Nâzırı ‘Utûfetlü Lebîb Efendi Hazretlerinin [müstef ‘ilün / müstef ‘ilün / müstef ‘ilün / müstef ‘ilün]**

- 1 Tenvîr etdi ‘âlemi pertevlenip hûrşîd-i dîn
Kıldı ihâta sû-be-sû âfâkı envâr-ı mübîn
- 2 ‘Ayn-ı bihişt oldı cihân her cânibi emn ü emân
Bâğ-ı İrem’den nev-nişân vermekdedir rûy-ı zemîn
- 3 Def oldu gitdi gam keder dünyâ yüzünden ser-tâ-ser
Eylere ise bülbül eder gülzârda savt-ı hazîn
- 4 ‘İyd eyledi her hâs u ‘âm mesrûrdur cümle enâm
Hâtırları kıldı be-kâm ihsân-ı Rabbü’l-‘âlemîn
- 5 Şâhenşeh-i vâlâ-himem hâkân-ı medûhü’ş-şiyem
Dâd-âver-i sâhib-kerem kehf ü melâz-ı mü’minîn
- 6 Fer verdi dîn ü devlete ârâyiş oldu şevkete
Zâtıdır işbu ümmete lutf-ı Hudâvend-i Mu’în
- 7 Yardımcısı subh u mesâ ilhâm u ‘avn-ı Kibriyâ
Bünyân-ı şer’-i Mustafâ kanûnuna hısn-ı hasîn
- 8 Her âferîde şâdumân bay u gedâ pîr ü cüvân
Ez-cümle ‘abd-ı nâ-tüvân ahkar-ı **Lebîb** kemterîn

Etsin Hudâ ol hazreti envâ'-ı tevfiğe karîn

- 10 Bir mısra' ile müjde-rîz olmakda târîh-i vecîz
Bu demde Han 'Abdu'l-'azîz oldu imâm-ı müslimîn¹³
بو دمه خان عبدالعزيز اولدی امام المسلمین [Sene H.] 1277 [M. 1861]

**2. Vak'a-nüvîs-i Devlet-i 'Aliyye Faziletlü Cevdet Efendi Hazretlerinin
[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]**

- 1 Taht-ı 'âlî baht-ı 'Osmânî'yi teşrîf eyleyip
Devlete verdi yeniden tâb u fer 'Abdu'l-'azîz
- 2 Mesned-ârâ-yı hilâfet âb-ı rûy-ı saltanat
Hazret-i hâkân-ı memdûhu's-siyer 'Abdu'l-'azîz
- 3 Makdem-i sa'd-ile baht-ı tahtı bî-dâr eyledi
Dâver-i sâhib-kıran-ı dâd-ger 'Abdu'l-'azîz
- 4 İşte ümîd-i terakkî şimdi geldi devlete
Tâze cân verdi cihâna ser-te-ser 'Abdu'l-'azîz

- 2a** 5 Şark u garba hükm-i hikmet-sâzımı kıldı revân
Pâdişâh-ı dîn penâh-ı bahr u ber 'Abdu'l-'azîz

- 6 **Cevdetâ** tenvîr eder âfâkı bu târîh-i tâm
Verdi evreng-i cihândârîye fer 'Abdu'l-'azîz
ویردی اورنگ جهانداریه فر عبدالعزيز [Sene H.] 1277 [M. 1861]

**3. İstânbûl Pâyelülerinden Çehâr-şenbevî-zâde Faziletlü
Sa'îd Efendi Hazretlerinin
[müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün]**

- 1 Târîh için çok cüst [ü] cû etdim **Sa'îdâ** mû-be-mû
El-hamdulillâh oldu bu ilhâm Rabb-i Müste'ân
- 2 Neşr oldu gün-i ser-te-ser gâ'ib erenler dediler
'Abdu'l-'azîz-i kâmver oldu şehenşâh-ı zamân
عبدالعزيز كامور اولدی شهنشاہ زمان [Sene H.] 1277 [M. 1861]

¹³ Mısradaki tarih tam çıkması için Arapça harf-i tarifile yapılan "imâmü'l-müslimîn" tamlaması, Farsça "imâm-ı müslimîn" şeklinde alınmıştır.

**4. Meclîs-i Vâlâ A'zâsından Sa'âdetlü İrfân Beg Efendi Hazretlerinin
[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]**

- 1 Taht-ı 'âlî baht-ı 'Osmânî ki gerdûn-pâyedir
Ol sebeble eyledi te'yîd-i dîn Rabbü'l-enâm
- 2 Sâhib-i zî-şândır bâb-ı garânın¹⁴ fâtihi
Eylediler iktifâ ol esere evlâd kirâm
- 3 Oldular bunca fütûhâta muvaffak 'adl ile
Olmadı seyf-i cihâd anlarda mevzû'-ı niyâm
- 4 Hıdmet-i Beytü'l-harâm u hücre-i fahr-i rusûl
Anlara tevfiik buy(u)ruldu berây-ı hitâm
- 5 Hak emânâtı o nesl-i pâke teslim eyleyüp
Oldular 'unvân-ı bâlâ-yı hilâfetle be-nâm
- 6 Mülk-i mürüvvete kemâl şevket ü iclâl ile
Kıldılar neşr-i 'adâlet ol selâtîn-i 'izâm
- 7 Şimdi nevbet hazret-i 'Abdu'l-'azîz Han'a gelip
Eyledi yümn ile ol taht-ı bülend üzre kıyâm
- 8 Âl-i 'Osmân'dan otuz ikinci şâhensâhdır
Eylesin Hak haşre dek ol hânümâmı ber-devâm
- 9 Çâr-ı çeşm-i intizâr idi 'umûm-ı müslimîn
Hamdu lillâh oldular lutf-ı kudümüyle be-kâm
- 10 Ser-ced¹⁵-i nûr-ı cebîn-âsâ cemâlinden 'ayân
Müstebân her hâl ü kârından hulûs u sıdk-ı tâm
- 11 Mahfer-i rûy-ı zemîndir böyle sultân-ı asîl
Eyler erbâb-ı revîyyet tehniyet her subh u şâm
- 12 Eylesin tevfiikini yâver Hudâ her kârda
Sâye-i 'adlinde bulsun mülk ü millet intizâm

Sayt-ı 'adl-ile cihân dolsun ilâ yevmü'l-kıyâm

- 14 Bang-ı tekbîr ile **İrfân** söyledim târîhini
Müslimîne müjde Han 'Abdu'l-'azîz oldu imâm
مسلمينه مزده خان عبدالعزيز اولدى امام [Sene H.] 1277 [M. 1861]
5. **Takvîm-hâne-i 'Âmire Nâzırı Sâbık Sa'âdetlü
Recâ'î Efendi Hazretlerinin
[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]**
- 1 Hamdu lillâh hazret-i 'Abdu'l-'azîz Han'dır olan
Zîb-i evreng-i hilâfet müktedâ-yı ins ü cân
- 2 Zâtını te'yîd-i dîn etmek için halk eylemiş
Şüphesiz Hallâk-ı bî-çûn-ı zemîn ü âsumân
- 3 Etmede her kârda şer'-i şerîfe ittibâ'
Her umûrun eylemiş tevfik Rabb-i Müste'ân
- 4 Niyet-i şâhânesi âsâyiş-i halk olduğun
Eyledi hatt-ı hümâyûnunda izâhen beyân
- 5 Hem dahı ıslâh-ı mülk ü millete ma'tûfdur
Himmet-i şâhânesi olur muvaffak bî-gümân
- 6 Eyledi zi'l-hiccede taht-ı hümâyûna cülûs
Hak budur kim 'ıyd-ı ber bâlâ-yı 'ıyd etdi cihân
- 7 'ıyd-ı adhâ haftası ol mihr-i evc-i saltanat
Zulmet-i ekdârı mahv etdi olup tâbiş-feşân
- 8 Yevm-i ba'isde cemâl-i bâ-kemâlin hep gören
Dediler hakkâ bu şehdir zübde-i 'Osmâniyân
- 9 Hâmi-i şer'-i Peyember mâhî-i zulm-i eşer
Olduğu işte 'ayânen cebhesinde müstebân
- 10 Hak te'âlâ 'ömrünü ikbâlini eفزûn edip
Tâ kıvâmet sâvesin diinvâva kılısın sâvehân

- 11 Ol şehinşâhın cülûsuna kemâl-i şevk ile
Başlayınca nazm-ı târîh etmege nazm-ı oran
- 12 Söyledim ben de **Recâî** bu iki târîh-i tâm
Birisi ma‘nen biridir lafzen ü ma‘nen ‘ayân
- 13 Müjde kim ‘Abdu’l-‘azîz Han oldu sultân-ı zamân
مژده کیم عبدالعزیز خان اولدی سلطان زمان [Sene H.] 1277 [M. 1861]
İki yüz yetmiş yedide eyledi hükmün revân
ایکی یوز یتمیش یدیده ایلدی حکمن روان [Sene H.] 1277 [M. 1861]
- 6. Hazret-i ‘Azîz Mahmûd-ı Hüdâyî Kuddise Sırrıhu’s-sâmî Üstâz-ı ‘Aliyyesi
Seccâde-nişîni Şehâdetlü eş-Şeyh Mahmûd Rûşen Efendi’nin
[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]**
- 1 Bâreka’llâh şâdumân etdi bizi Rabb [u] İlâh
Kıldı Han ‘Abdu’l-‘azîz’i ehl-i İslâm’a penâh
- 3a** 2 Geldi bir târîh-i cevher **Şeyh Rûşen** kıl du‘â
Hak muvaffak ede Han ‘Abdu’l-‘azîz’im oldu şâh
حق موفق ایده خان عبدالعزیزم اولدی شاه [Sene H.] 1277 [M. 1861]
- 7. Haremeyn-i Muhteremeyn Pâyelülerinden Tırnakçı-zâde Faziletlü
Zîver Beg Efendi’nin
[müstef‘ilün / müstef‘ilün / müstef‘ilün / müstef‘ilün]**
- 1 **Zîver** bu târîh-i vecîz evvâha oldu kand-rîz
İ‘zâz ile ‘Abdu’l-‘azîz Han oldu sultân-ı enâm
اعزاز ایله عبدالعزیز خان اولدی سلطان انام [Sene H.] 1277 [M. 1861]
- 8. Merhûm Pertev Paşa-zâde Sa‘âdetlü Şihâb Beg Efendi’nin
[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]**
- 1 Ber düşürdüm ben de bu târîh-i ra’nâyı **Şihâb**
‘Avnla sultân-ı cihâna_ oldu Han ‘Abdu’l-‘azîz
عونله سلطان جهانیه اولدی خان عبدالعزیز [Sene H.] 1277¹⁶ [M. 1861]

¹⁶ Mısradaki tarih 1278 çıkmaktadır. Ancak ilk mısradaki yer alan “ber târîh” ibaresindeki “ber” ile “bir”in imla olarak aynı oluşu dikkate alınarak “1” sayısı 1278’den çıkartılarak istenilen rakama ulaşılr.

Şevket Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Ez-dil 'ahdem-i ber-âmed **Şevketâ** târîh-i în

Bâreka'llâh şod emîrû'l-mü'minîn 'Abdu'l-'azîz¹⁷

از دل عهدم بر آمد شوکتا تاریخ این

بارکالله شد امیر المؤمنین عبدالعزیز

[Sene H.] 1277¹⁸ [M. 1861]

10. Teşrîfât-ı Hümâyûn Ser-halîfesi Sa'âdetlü Sîret Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Câlis-i evreng-i şâhî olduğuna **Seyfiyâ**

Tâm târîh ister isen var ricâlû'l-gayba sor

تام تاریخ استراییسک وار رجال الغیبه صور

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

11. Şâm-ı Şerîf Muhasebecisi Sa'âdetlü Câzim Efendi'nin

[mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün]

1 Kulu **Câzim** cevâhir birle tersî' etdi târîhin

Ferahlandı serîr-i saltanat 'Abdu'l-'azîz Han'la

فرحندی سریر سلطنت عبدالعزیز خانله

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

12. Mîr-i Mîrân Kirâmından Sa'âdetlü 'Abdu'l-kâdir Nâcî Paşa'nın

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 'Abdu'l-'azîzü li-melikü vârisü merahan

Vâfeka melikü semâ edhâ berînih¹⁹

عبدالعزیز لملک وارث مرحاً

وافق ملک سما اضحی برینه

[Sene H.] 1277²⁰ [M. 1861]

Bu dahı

13. [fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Ve de'â **Nâcî** li'l-kabûlü mâ'e bihi

Târîhihü bi-te'âdudin vatera elfinâ²¹

ودعاء ناجی للقبول ماء به

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

تاریخه بتعاضدٍ وطرالفنا

[Sene H.] 1277²² [M. 1861]

¹⁷ Ey Şevket! Bu tarih şiiri, gönlümden çıkan bir ahittir. Ne güzel, Abdülaziz müminlerin emiri oldu!

¹⁸ Tarih 1272 çıkmaktadır. Ancak beytin ilk mısrasında tarih şiirinin gönülünden çıkan bir söz olduğu belirtilir. Söz çıkması için nefes gerekir. Nefes de "güzel he" olarak düşünülürse ve 1272 tarihine "güzel he"nin ebced karşılığı olan "5" sayısı eklenirse tarih 1277 olur.

¹⁹ Abdülaziz, hükümdarlığa varis olduğu için sevinçlidir. Kolaylıkla semaya da hükmetmeye muvaffak oldu.

²⁰ Tarih için mısradada sadece "melikü semâ edhâ berînih" kısmı hesaplanacaktır.

²¹ Nâcî, senin kabul edilmiş duan tarihin isteği ile karşılıklı olarak uyum içindedir.

²² Tarih için mısradada sadece "bi-te'âdudin" kelimesi hesaplanacaktır.

**14. Emrî-i Dîvân-ı Hümâyûn Hulefâsından ‘İzzetlü
‘Osmân Râ‘if Efendi’nin**

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

- 1 Çâkerî Râ‘if dedi târîh-i tâmin şükr-ile
Mâlikü’l-mülk ‘izz ile ‘Abdu’l-‘azîz’i etdi şâh

مالك الملك عزايله عبدالعزيزى ايتدى شاه

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

15. Hulefâ-yı Mûmâileyhden ‘İzzetlü Es‘ad Beg Efendi’nin

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

- 1 Bir güzel târîh tarh etdi kulu Es‘ad dahı
Eyledi ‘Abdu’l-‘azîz Han lutf-ı Hak-ile cülûs

ايلى عبدالعزيز خان لطف حقيله جلوس

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

16. Hulefâ-yı Mûmâileyhden ‘İzzetlü Şerîfi Efendi’nin

[müstef‘ilün / müstef‘ilün / müstef‘ilün / müstef‘ilün]

- 1 Yazıp Şerîf târîh-i tâm âfâka i‘lân eyledim
İ‘zâz ile ‘Abdu’l-‘azîz Hân oldu sultân-ı enâm

اعزاز ايله عبدالعزيز خان اولدى سلطان انام

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

17. Hulefâ-yı Mûmâileyhden ‘İzzetlü Kudret Beg Efendi’nin

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

- 1 Atsa Cem tâcın bu târîhe sezâdır Kudretâ
Mülke sultân oldu yetmiş yedide ‘Abdu’l-‘azîz

ملكه سلطان اولدى يتميش يديده عبدالعزيز

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

3b 18. Emrî Hulefâsından ‘İzzetlü Salaha’d-dîn Beg Efendi’nin

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

- 1 Söyledi târîh-i tâmin çâkerî Muhlis dahı
Etdi Hak ‘Abdu’l-‘azîz’i pâdişâh-ı müslimîn

اتدى حق عبدالعزيزى پادشاه مسلمان

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

19. Edirne Kadısı Sâbık Faziletlü Hâcî Emîn Efendi’nin

[mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün]

- 1 Berây-ı tehniyet fâl-i kudümü çıkdı târîhin
Cülûsu oldu Han ‘Abdu’l-‘azîz’in âleme ihsân

جلوسى اولدى خان عبدالعزيزك عالمه احسان

[Sene H.] 1277²³ [M. 1861]

²³ Mısradaki tarihi 1297 olarak çıkmaktadır. Beytin altına yazılan 1277 tarihi ile arasındaki fark için ilk mısradaki “çıkdı” ifadesiyle

[müstef ‘ilün / müstef ‘ilün / müstef ‘ilün]

- 1 Ev mâ **Ebû’n-Nasr** kâle fî hilâfeti
Ehlü’l-me‘âlî lehü bi’l-yümn kad nâdu²⁴
او ما ابو النصر قال فى خلافته
اهل المعالى له باليمن قد نادوا
- 2 Târîhü sultânunâ ‘Abdu’l-‘azîz elâ
Lehü mine’llâh tevfiķü ve imdâdü²⁵
تاريخ سلطاننا عبدالعزيز الا
له من الله توفيق و امداد [Sene H.] 1277²⁶ [M. 1861]

Bu dahı

21. [müstef ‘ilün / müstef ‘ilün / müstef ‘ilün / müstef ‘ilün]

- 1 Bi’l-‘izzî kad arduhâ beytin şa’ru mütebeyyinen
Lev ennemâ innâ fetahnâ leke fethan mübînâ²⁷
بالعز قد ارضها بيت شعر متبيناً
لوانما انا فتحنا لك فتحاً مبيناً [Sene H.] 1277²⁸ [M. 1861]

22. Meclîs-i Ma‘ârif-i ‘Umûmiye A‘zâsından ‘İzzetlü Sırrî Efendi’nin

[mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün]

- 1 Bu tâm târîh-i cevher **Sırrî** makbûldür du‘â-âsâ
Cülûs-ı hazret-i sultân ‘Azîz dâ’im ola mes‘ûd
جلوس حضرت سلطان عزيز دائم اوله مسعود [Sene H.] 1277 [M. 1861]

23. Nizâmiye Tahrîrât Müdürü ‘İzzetlü Hâlid Fâhir Efendi’nin

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

- 1 Bir musarra‘ tâc gider **Fâhirâ** târîhime
Etdi Han ‘Abdu’l-‘azîz’i Hak emîrû’l-müslimîn
ايتدى خان عبدالعزيزى حق امير المسلمين [Sene H.] 1277 [M. 1861]

²⁴ Ebu’n-Nasr hilafete işaret etti, dedi: “Yüce makam sahipleri bereketle (Abdulaziz’i) çağırdılar.”

²⁵ Elbette bu tarih, Allah’ın yardım ve imdadı üzerine olan sultanımız Abdulaziz içindir.

²⁶ Bu beyitte “Târîhü” kelimesi hariç tamamı hesaplamaya girmesi gerekmektedir.

²⁷ Onun (Sultan Abdulaziz’in) toprakları açıkça hissedilen bir izzet evi olduğundan bu sebeple (cülusuyla) gayet açık bir fetih gerçekleşmiştir.

²⁸ Beytin tarihi için her iki mısra toplanıp birbirinden çıkarılacaktır.

24. Şâ'ir-i Meşhûr Rif'atlı Savfet Efendi'nin
[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Eyledi **Savfet** kulu tebşîr iki târîh ile
Bir salı gün şâh-ı şâhân oldu Han 'Abdu'l-'azîz
- 2 'Adl ile şâh-ı cihân 'Abdu'l-'azîz etdi cülûs
عدل ايله شاه جهان عبدالعزيز ايتدى جلوس [Sene H.] 1277²⁹ [M. 1861]
Yümn ile sultân-ı ekvân oldu Han 'Abdu'l-'azîz
يمن ايله سلطان اكوان اولدى خان عبدالعزيز [Sene H.] 1277 [M. 1861]

25. Efendi-i Mûmâileyhin Sâl-ı Cedîd Târîhi
[mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün]

- 1 Dedim tebrîk için **Savfet** bu beytimle sekiz târîh
Du'âm oldur cemî'-i müşkilin âsân ede Mevlâ
- 2 Bi-'avn-i Hak bu yıl bin iki yüz yetmiş sekiz oldu
Beher yıl şeh 'azîzi 'adl ile şâdân ede Mevlâ
بهر بيل شه عزيزى عدل ايله شادان ايده مولا [Sene H.] 1278 [M. 1862]

26. Mektûbî-i Sadâret Odasından Meclis-i Vâlâ Tahrîrât
Mümeyyizi 'İzzetlü Hürşîd Efendi'nin
[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 **Necmiyâ** dildâdedir necm-i felek târîhine
Oldu sultân-ı zamân 'izz ile Han 'Abdu'l-'azîz
اولدى سلطان زمان عزاييله خان عبدالعزيز [Sene H.] 1277 [M. 1861]

27. Mektûbî-i Sadâret Hulefâsından Mekteb-i Mülkiye
İnşâ Hocası Tevfik Beg Efendi'nin
[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Çâkerî **Tevfik** yazdı bin kalem târîhini
Oldu şâhensâhı dehrin 'izz ile 'Abdu'l-'azîz
اولدى شاهنشاهی دهرک عزاييله عبدالعزيز [Sene H.] 1277 [M. 1861]

4a 28. Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî Mühimme-nüvîsânından
'Aynî-zade 'İzzetlü Gâlib Efendi'nin
[müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün]

- 1 Dünyâyı tebşîr eyledim **Gâlib** yazıp târîh-i tâm
İ'zâz ile 'Abdu'l-'azîz Han oldu sultân-ı enâm

29. Takvîm-i Vakâyı' Musahhihi Gayretlü Lutfî Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 **Lutfiyâ** yazdım meserretle bu târîhi tamâm

Hamd bâd 'Abdu'l-'azîz Han 'izz ile kıldı cülûs³⁰

حمد باد عبدالعزيز خان عزايله قلدی جلوس

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

30. Hazîne-i Hassa-ı Şâhâne Mektûb Halîfesi 'İzzetlü Cemîlî Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Yaz **Cemîlî** cevherî târîhini

Lutf-ı Hak'la Han 'Azîz etdi cülûs

لطف حقله خان عزيز ايندى جلوس

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

31. Bâb-ı 'Âlî Du'âcısı Hayrî Efendi'nin

[müstef 'ilün / müstef 'ilün / müstef 'ilün / müstef 'ilün]

1 **Hayrî** bu târîhim ile âfâkı tebşîr eyledim

'Abdu'l-'azîz Han oldu i'zâz ile sultân-ı enâm

عبدالعزيز خان اولدى اعزاز ايله سلطان انام

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

32. Sıhhiyecî-zâde Şeyh Muhtâr Efendi'nin

[müstef 'ilün / müstef 'ilün / müstef 'ilün / müstef 'ilün]

1 Evkât-ı hamse içre **Muhtâr** eylerim ed'ıyesin

'Abdu'l-'azîz Han oldu sultân-ı selâtîn-i cihân

عبدالعزيز خان اولدى سلطان سلاطين جهان

[Sene H.] 1277³¹ [M. 1861]

33. Müderrisîn-i Kirâmdan Yusûf Âgâh Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Söylerim **Âgâh** teşekkür birle târîhin anın

Mecd-ile sultân-ı âlem oldu Han 'Abdu'l-'azîz

مجدله سلطان عالم اولدى خان عبدالعزيز

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

³⁰ Bu beyitte "Hamd bâd 'Abdu'l-'azîz kıldı 'izz ile cülûs" mısrası kalıba uymamaktadır. Ancak bu mısra ile ilgili 4a sayfanın üst kısmında derkenar olarak şu not yazılıdır: "El-yevm vak'a-nüvîs-i devlet-i 'aliyye olan müşârün-ileyh Lutfî Efendi'nin işbu bin üç yüz iki târîhinde tab' etdiridiği divânçesinde sehve mebnî yazıldığı anlaşılan târîh âtîde yazıldığı vech-ile görülmüşdür: [fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Lutfiyâ târîh-i tâmin eyledim halka beyân

Hamd bâd 'Abdu'l-'azîz Han 'izz ile kıldı cülûs"

Biz de 27 nolu şiirde bu beyitteki kalıba uygun imlayı tercih ettik.

³¹ Mısradaki çıkan tarihe (1272), ilk mısradaki "evkât-ı hamse" tamlamasından dolayı "5" eklenecektir.

34. Mektûbî-i Sadâret Hulefâsından ‘Âsım Nedîm Beg’in**[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]**1 Ref-i engüşt-i edeble yazdı târîhin **Nedîm**

Kıldı bâ-i-zâz Hak ‘Abdu’l-‘azîz’i pâdişâh

قیلدى با اعزاز حق عبدالعزيزى پادشاه

[Sene H.] 1277³² [M. 1861]

Bu dahı

35. [mefâ‘ilün / fe‘ilâtün / mefâ‘ilün / fe‘ilün]Sürûr ile dedi târîh bî-bahâne **Nedîm**

Cihâna pâdişeh ‘Abdu’l-‘azîz Han oldu

جهانه پادشه عبدالعزيز خان اولدى

[Sene H.] 1277³³ [M. 1861]**36. Mektûbî-i Hâriciye Hulefâsından Mahmûd Pertev Beg’in****[mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün]**1 Dedi târîh-i tâmin çâkerî **Pertev** teşekkürle

Cihânın yümnlü ‘Abdu’l-‘azîz Han oldu sultânı

جهانکيمنله عبدالعزيز خان اولدى سلطانى

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

Bu dahı

37. [fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

1 Müjdesi dünyâ deger târîhinin

Dehre sultân oldu Han ‘Abdu’l-‘azîz

دهره سلطان اولدى خان عبدالعزيز

[Sene H.] 1277³⁴ [M. 1861]**38. Mektûbî-i Hâriciye Hulefâsından Mâliye****Nâzır-ı Esbak Müteveffâ Hâlid Efendi-zâde Hâlet Beg’in****[müstef‘ilün / müstef‘ilün / müstef‘ilün / müstef‘ilün]**1 Târîh-i tâmin söyledi **Hâlet** kulu bi’l-iftihâr

Şâhenşeh oldu ‘âleme bi’l-‘izz-i Hak ‘Abdu’l-‘azîz

شاهنشاه اولدى عالمه بالعرز حق ابدالعزیز

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

39. Mîr-i Mûmâileyhin Sâl-ı Cedîd Târîhi**[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]**

1 Böyle târîh ibtidâ-i sâline bir söylenir

Rabb ‘izzet eylesin ‘Abdu’l-‘azîz’e sâli sa’d

³² Mısrada çıkan tarihe (1276), ilk mısradaki “teşekkür birle” ifadesindeki “birle”den dolayı “1” eklenecektir.

³³ Mısrada çıkan tarihten (1279), ilk mısradaki “bî-bahâne” kelimesi dikkate alınarak “be” harfinin ebced değeri olan “2”nin çıkarılması gerekmektedir.

³⁴ Mısrada çıkan tarihe (1267), ilk mısrada kalıba uygun olarak kelimeler bölündüğünde “...yâ değer târîhine” şeklinde bir durum söz konusudur. Şöyle ki tarihte bir “ye” harfi eksiktir. İlk mısradaki “yâ değer” kısmını “tarihe ye ekle” diye kabul edersek o zaman

40. Tercüme Odası Hulefâsından Kemâl Nâmık Beg'in

[müstef 'ilün / müstef 'ilün / müstef 'ilün / müstef 'ilün]

1 Nâmık ederler iltifât târîhime ehl-i nükât

Rûh-ı 'azîz-i kâ'inât 'izz-ile oldu pâdişâh

روح عزیز کاینات عزایله اولدی پادشاه

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

4b

41. Bu Dahı Mîr-i Mûmâileyhin Sâl Târîhi

[fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün]

1 Sa'd ede pâdişâh-ı devrân

Feyz ü tevfiik Hâlık Müte'âl

Yefrahu'l-mü'minûn yevme izin

يفرح المؤمنون يومئذ

[Sene H.] 1278 [M. 1862]

Oldu târîh-i sâl u fisâl

42. Tırnova Kâ'imekâmı Sâbık Gâlib Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Nâsa tebşîr eyledim târîh-i tâmın Gâlibâ

Dâd ile oldu be-câ 'Abdu'l-'azîz Han pâdişâh

داد ایله اولدی بجا عبدالعزیز خان پادشاه

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

43. Mekteb-i Ma'ârif-i 'Adliye Fârisî Hocası Fedâ Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Ben de buldum bir güzel târîh-i tâm işte Fedâ

'İzz ile geçdi serîr-i devlete 'Abdu'l-'azîz

عزایله گچدی سریر دولته عبدالعزیز

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

44. Devletlü Muhtâr Reşîd Hazretlerinin Mühürdârı Şeref Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Çıkıdı bir târîh 'arz etdim Şeref dergâhına

Eyledi 'Abdu'l-'azîz Han-ı cihân-pîrâ cülûs

ایلدی عبدالعزیز خان جهان پیرا جلوس

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

45. Mektûbî-i Sadâret Hulefâsından

ve Mekteb-i Mülkiye Şâkirdânından Gâlib Beg'in

[mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün]

1 Çıkıb âfâka üçler söyledi târîhini Gâlib

'Azîz-i zü'l-Celâl 'Abdu'l-'azîz'i eyledi sultân

عزیز نوالجلال عبدالعزیزی ایلدی سلطان

[Sene H.] 1277³⁶ [M. 1861]

**46. Şemse'd-dîn-i Sîvâsî Hazretlerinin Sülâle-i Tâhiresinden
Sîvâs Müftîsi Şeyh Halîl Efendi'nin
[fe'îlâtün / mefâ'ilün / fe'îlâtün / fe'îlün]**

1 Eyyeda'llâhu devletehu ve nusretehu³⁷

ايدالله دولته و نصرته

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

**47. Karântine-hâne Kitâbetinden Mütেকâ'id Hâcegândan
Hayrî Efendi'nin**

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 **Hayrî** tebrîke sezâ yazdım iki târîh kim

Ol şeh-i devrân eder tahsîn o Han bî-gümân

2 Kıldı Han 'Abdu'l-'azîz i'zâz ile vâlâ cülûs

قيلدی خان عبدالعزیز اعزاز ایله والا جلوس

[Sene H.] 1277³⁸ [M. 1861]

Lutf ile 'Abdu'l-'azîz Han oldu sultân-ı cihân

لطف ایله عبدالعزیز خان اولدی سلطان جهان

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

Bu dahı

48. [mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün]

1 Teşekkürlerle **Hayrî** vakt-i ba'îtde dedim târîh

Cülûsun eyleye Yezdân sa'îd 'Abdu'l-'azîz Han'a

جلوسن ایلیه یزدان سعید عبدالعزیز خانه

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

Bu dahı sâl içün

49. [mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün]

1 Sene tebrîkine **Hayrî** tefe'ülle dedim târîh

Hümâyûn fâl oldu sâl-ı nev 'Abdu'l-'azîz hana

همایون فال اولدی سال نو عبدالعزیز خانه

[Sene H.] 1278 [M. 1862]

**50. Merhûm 'Ârif Hikmet Beg Efendi'nin Kitâbcısı
Müderri-i Kirâmdan Emîn Âsîf Efendi'nin
[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]**

1 'Âsîfâ âfâkı tebsîr eyle bu târîh ile

Müjde kim 'Abdu'l-'azîz Han oldu sultân-ı zamân

مژده کیم عبدالعزیز خان اولدی سلطان زمان

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

³⁶ ilk mısradaki geçen "Çıkıp âfâka uçler" ifadesi dikkate alınarak "3" sayısının yayına bir fazlası konulup "34" elde edilir. Bu da mısradaki tarihten (1311) çıkarılınca istenilen tarih elde edilir.

³⁷ Allah, (Abdulaziz'in) devletini ve zaferini kuvvetlendirsin.

51. Efendi-i Mûmâileyhin Sâl[-ı Nev] Târîhi

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 'Arz ede Âsıf dahı bu vech-ile târîhini

Sâl-ı nev 'Abdu'l-'azîz Han'a zamân-ı sa'd ola

سال نو عبدالعزيز خانه زمان سعد اوله

[Sene H.] 1277 [1278]³⁹ [M. 1861/1862]

52. Mektûbî-i Ser- 'askerî Hulefâsından Tâhir Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Nâsa i'lân eyledi Tâhir kulu târîhini

Oldu sultân-ı me'âlî sâye Han 'Abdu'l-'azîz

اولدى سلطان معالى سايه خان عبدالعزيز

[Sene H.] 1277⁴⁰ [M. 1861]

53. Hulefâ-yı Mûmâileyhden Burhâne'd-dîn Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Kalbe ilhâm oldu Burhân söyledi târîhini

Rûh-ı 'âlem oldu istiklâl ile 'Abdu'l-'azîz

روح عالم اولدى استقلال ايله عبدالعزيز

[Sene H.] 1277⁴¹ [M. 1861]

5a

54. Cabbâr-zâde Sâdık Beg'in Mutavvel Kasîde-i Belîğasından

Yalnız Bir Beyitdir

[mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün]

1 Tefe'ül eyledim sâl-i cülûsudur ricâlü'l-gayb

رجال الغيب [Sene H.] 1277 [M. 1861]

Yazılsın hâme-i zerrîn ile levh-i cihân üzre

55. Mostar Fırka-ı 'Askeriyyesi Tahrîrât Ketebesinden

Mustafâ Tâlib Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Tâk-ı 'arşa yazdı kitâb-ı kader târîhini

Yümn ile sultân-ı ekvân oldu Han 'Abdu'l-'azîz

يمن ايله سلطان اكوان اولدى خان عبدالعزيز

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

56. Burûsa Tahrîriye Odası Mübeyyiz-i Evveli Tâhir Beg'in

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Tâhir eyle şükr-i Hak yaz ba'dehu târîhini

'Âleme 'Abdu'l-'azîz Han oldu sultân-ı celîl

³⁹ Bu mısranın tarihi 1277'dir. Ancak "sâl-ı nev" tamlamasıyla bir sonraki yıl kastedilmektedir. Ayrıca hesaplamada da 1278 çıkmaktadır.

⁴⁰ Mısrada tarih 1280 çıkmaktadır.

⁴¹ Mısrada tarih 1275 çıkmaktadır.

عالمه عبدالعزيز خان اولدی سلطان جلیل

[Sene H.] 1277⁴² [M. 1861]

57. Sa‘âdetlü Recâ‘î Efendi Hazretlerinin Mahdûmu Celâle’d-dîn Beg’in
[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

1 Hayr du‘â birle **Celâl** yazıldı bu târîh-i tâm
‘Abdu’l-‘azîz kâmkâr oldu şehensâh-ı ümem

عبدالعزيز كامكار اولدی شهنشاه امم

[Sene H.] 1277⁴³ [M. 1861]

58. Yemen Mutasarrıfî-zâde Halîl Hâlid Beg’in

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

1 Bu cülûsa yazdı **Hâlid** bendesi târîh-i tâm
Lutf ile ‘Abdu’l-‘azîz Han oldu sultân-ı cihân

لطف ايله عبدالعزيز خان اولدی سلطان جهان

[Sene H.]1277 [M. 1861]

59. Mektûbî-i Sadâret Hulefâsından Nâşir Efendi’nin

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

1 Bî-bedel inşâd kıldım **Nâşirâ** târîhini
Eyledi ‘Abdu’l-‘azîz Han lutf-ı Hak ile cülûs

ايلدی عبدالعزيز خان لطف حق ايله جلوس

[Sene H.] 1277⁴⁴ [M. 1861]

60. Şeyh Sa‘îd Efendi’nin

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

1 Söyledi târîhini şimdi du‘acı **Şeyh Sa‘îd**
Kıldı şâh ‘Abdu’l-‘azîz’i ‘âlemin şâhı Latîf

قیلدی شاه عبدالعزيزی عالمکشاهیلطیف

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

61. Tanzîmât Kalemî Hulefâsından Latîf Efendi’nin

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

1 Düşdü bir ‘unvân-ı târîh-i cülûs
Şâh-ı ‘âlî-câh Han ‘Abdu’l-‘azîz

شاه عالی جاه خان عبدالعزيز

[Sene H.] 1277⁴⁵ [M. 1861]

62. Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası Hulefâsından Hakkı Efendi’nin

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

1 **Hakkıyâ** bu resme târîh binde bir ancak düşer
Etdi Hak ‘Abdu’l-‘azîz’i dâver-i rûy-ı zemîn

⁴² Mısrada tarih 1272 olarak çıkmaktadır. Ancak tarihlerde “ba‘dehu” kelimesinin sonundaki “güzel he” hesaplamaya eklenmektedir. Bu şekilde de 1277 tarihine ulaşılmaktadır.

⁴³ Mısrada tarih 1276 çıkmaktadır. Ancak ilk beyitte yer alan “birle” kelimesindeki “ı” hesaba eklenince istenilen tarih elde edilmektedir.

⁴⁴ Mısrada tarih 1279 çıkmaktadır. Ancak ilk mısradaki “bî-bedel” kelimesi dikkate alınarak bir “be” eksik hesaplandığında istenilen tarihe ulaşılmaktadır.

⁴⁵ Mısrada tarih 1278 olarak çıkmaktadır. Ancak ilk mısradaki “Düşdü bir” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu tarihten “ı” düşülünce istenilen tarih elde edilmektedir.

63. Recâ'î Efendi İmâmı Hacı Ahmed Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Harf-i cevherdâr birle söyledim târîhini
Etdi hak 'Abdu'l-'azîz Han'ı emîrû'l-mü'minîn

ایتدی حق عبدالعزیز خانی امیرالمؤمنین

[Sene H.] 1277⁴⁷ [M. 1861]

64. Gaybî Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Dürr-efşân kilk-i kazâ be-nüvişt der-ümmü'l-kitâb⁴⁸
Hükm-i in tuğrâ revân âmed der-aktâr-ı zemîn⁴⁹

در افشان کلك قضا بنوشت در ام الكتاب

حکم این طغرا روان آمد در اقطار زمین

[Sene H.] 1277⁵⁰ [M. 1861]

65. Hazîne-i Evrâk Ketebesinden 'Ömer Meylî Beg'in

[müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün]

- 1 Meylî bu ber târîh ile tebşîr eyle 'âlemi
Şâh-ı cihân 'Abdu'l-'azîz etdi cülûs ola sa'îd

شاه جهان عبدالعزیز ایتدی جلوس اوله سعید

[Sene H.] 1277⁵¹ [M. 1861]

66. Mektûbî-i Sadâret Hulefâsından Rıf'at Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Rıf'atâ târîh-i tâmin nazm u inşâd eyledim
Bi'l-şeref 'Abdu'l-'azîz bu sâl oldu pâdişâh

بالشرف عبدالعزیز بو سال اولدی پادشاه

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

67. Hulefâ-yı Mûmâileyhden İsmâ'il Reşâd Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Eyledim târîh-i tâmin 'âleme i'lân Reşâd
Kıldı Han 'Abdu'l-'azîz i'zâz ile câya cülûs

قیلدی خان عبدالعزیز اعزاز ایله جایه جلوس

[Sene H.] 1277⁵² [M. 1861]

5b

⁴⁶ Mısrada tarih 1278 olarak çıkmaktadır. Ancak ilk mısrada "binde bir ancak düşer" şeklinde bir ifade vardır. Bu tarihten "1" düşünülünce istenilen tarih elde edilmektedir.

⁴⁷ Mısradaki cevherî harflerden sadece bir "ye" hesaba katılırsa istenilen tarih elde edilir.

⁴⁸ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴⁹ Ümmülkitâp'ta inci saçan kaza kalemi ile yazılan bu tuğranın hükmü, zeminin dört bir tarafından akıp gelmektedir.

⁵⁰ Hesaplama sadece noktalı harfler dikkate alınacaktır.

⁵¹ Mısradaki tarih 1276 çıkmaktadır. Ancak ilk mısrada yer alan "ber târîh" ibaresindeki "ber" ile "bir" in imla olarak aynı oluşu dikkate alınırsa eksik olan "1" sayısı oradan tamamlanabilir.

⁵² Mısrada tarih 1256 çıkmaktadır.

**68. Üsküdâr'da Vâlide-i 'Atîk Câmî'i Şerîfinde Fârisî Mu'allimi
ve Ta'lik Hocası Kadrî Efendi'nin**

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Eyledi **Kadrî** rakam târîh-i tâm u dil-nişîn
Dâd ile oldu be-câ 'Abdu'l-'azîz Han pâdişâh
داد ايله اولدى بجا عبدالعزيز خان پادشاه [Sene H.] 1277 [M. 1861]

69. Doğançılarda Savfetî Efendi Şeyhi Hacı Şükrî Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Musara⁵³ târîh-i zîbâ düşdü **Şükrî** eyle 'arz
Fevzle 'Abdu'l-'azîz Han oldu sultân-ı zamân
فوزله عبدالعزيز خان اولدى سلطان زمان [Sene H.] 1277⁵⁴ [M. 1861]

70. Mektûbî-i Evkâf-ı Hümâyûn Ketebesinden 'Osmân Sîret Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Çıkdı bu târîhim üç gâ'ib erenler himmeti
Yümn ile sultân oldu kevne Han 'Abdu'l-'azîz
يمن ايله سلطان اولدى كونه خان عبدالعزيز [Sene H.] 1277⁵⁵ [M. 1861]

71. Kemâlî-zâde Nakşîbendî es-Seyyid Ahmed Efendi'nin

[müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün]

- 1 'Abdu'l-'azîz lehü'l-hilâfet errahat
Nasrun mina'llâhi ve fethun vâfir⁵⁶
نصر من الله وفتح وافر [Sene H.] 1277 [M. 1861]

72. Müderrisîn-i Kirâmdan Hâzım Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Geldi bi-'avn-i Hudâ târîh cülûsa **Hâzımâ**
Tâze cân verdi cihâna pâdişâh 'Abdu'l-'azîz
تازه جان ويردى جهانه پادشاه عبدالعزيز [Sene H.] 1277⁵⁷ [M. 1861]

⁵³ Şiirde kullanılan kalıp gereği "musarra" kelimesi "musara" şeklinde okunmuştur.

⁵⁴ Mısradaki tarih 1279 çıkmaktadır. Ancak ilk mısradaki yer alan "târîh-i zîbâ düşdü" tamlamasındaki "zîbâ"daki "be" harfi düşürülürse istenilen rakama ulaşılır.

⁵⁵ Mısradaki tarih 1280 çıkmaktadır. İlk mısradaki "Çıkdı ... üç gâ'ib erenler" ifadesiyle "üç" rakamı düşerse istenilen tarih bulunur.

⁵⁶ Abdulaziz hilafette tarih yazdı. Yardım Allah'tandır ve zafer yakındır.

⁵⁷ Mısradaki tarih 1275 çıkmaktadır. Ancak ilk mısradaki "Geldi bi-'avn" ifadesiyle "be" yani "2" rakamı düşerse istenilen tarih bulunur.

73. Müderrisîn-i Kirâmdan Efvân-zâde Hâlid Efendi'nin

[müstef 'ilün / müstef 'ilün / müstef 'ilün]

- 1 Men tâba vaktün bi-is'âdi müverrahah
Karzân mülkün lehü 'Abdu'l-'azîzü vellâ⁵⁸

من طاب وقت باسعاد مورخه

قرضاً ملك له عبدالعزيز ولي

[Sene H.] 1277⁵⁹ [M. 1861]

74. Müderrisîn-i Kirâmdan Mehmed Sâlim Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Bâlibi'l-beşâri Sâlim söyledim târîhini
Mecdle sultân-ı âlem oldu Han 'Abdu'l-'azîz

مجده سلطان عالم اولدى خان عبدالعزيز

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

75. Dârü'l-ma'ârif Fârisî Mu'allimi Hocası Sa'îd Efendi'nin

[fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün]

- 1 Yediler çıkarsa çıkar böyle târîh
Sezâ pâdişâh oldu 'Abdu'l-'azîz Han

سزا پادشاه اولدى عبدالعزيز خان

[Sene H.] 1277⁶⁰ [M. 1861]

76. Tersâne-i Zindân Mescid-i Şerîfi İmâmı 'Askalânî-zâde

es-Seyyid Mehmed Efendi'nin

[müstef 'ilün / müstef 'ilün / müstef 'ilün]

- 1 Ve mâ kultü fi hâzâ'l-cülûsi târîhen ve merhalen⁶¹

Bi-meni vakt hüda şehîrun li'l-'azîz⁶²

وما قلت فى هذا الجوس تارخاً ومرحلاً

بمن وقت هذا شهير للعزیز

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

77. Hoca Re'fet Efendi'nin

[mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün]

- 1 Dür-i yektâ-yı târîhinle Re'fet müjde ver dehre
Mu'n 'Abdu'l-'azîz Han şâh-ı mansûr oldu âfâka

معین عبدالعزيز خان شاه منصور اولدى آفاه

[Sene H.] 1277⁶³ [M. 1861]

⁵⁸ Abdulaziz tayin edildikten sonra mutlulukla tarihi yazıldı. Yeryüzü (de) onun üzerine bir borç olarak emanet kılındı

⁵⁹ Hesaplama sadece "Karzan mülkün lehü" ifadesi ele alınırsa 1272 etmektedir. Mülk kelimesiyle kastedilen "dünya"nın yuvarlak şekli beraber düşünülürse "güzel he" yani "5" sayısı elde edilir. O zaman da 1277 tarihine ulaşılır.

⁶⁰ Mısrada tarih 1284 çıkmaktadır. İlk mısrada yer alan "Yediler çıkarsa çıkar" ifadesiyle "7" çıkarılırsa sonuç 1277 olur.

⁶¹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁶² Bu ay, huzur vaktinde tahta oturma sırasının Sultan Abdulaziz'in olduğunu tarih olarak söyledim.

⁶³ Bu mısrada sadece noktalı harfler hesaplandığında 1276 sayısı çıkacaktır. İlk mısradaki "dür-i yektâ" ifadesiyle de "1" eklenerek 1277'ye ulaşılacaktır.

78. Dâru'l-mu'allimîn Talebesi Mütéhayyizâtından**Zîleli Ahmed Efendi'nin****[mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün]**

- 1 Bu nokat gevher-âmiz ile 'azme geldi bir târîh
Sezâ 'abd-i 'azîzin etdi Hak şâh-ı cihân şimdi
سزا عبد عزيز ايندى حق شاه جهان شمدى [Sene H.] 1277 [M. 1861]

79. Ser-hâmil-i Livâ-yı Sa'âdet 'Osmân Nûrî Efendi'nin**[müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün]**

- 1 Düşdü enâma Nûriyâ târîh-i aksâ-yı murâd
İkbâlle 'Abdu'l-'azîz Han oldu sultân-ı cihân
اقبال له عبدالعزيز خان اولدى سلطان جهان [Sene H.] 1277 [M. 1861]

80. Enderûn-ı Hümâyûndan Mahrec Süleymân Sırrî Efendi'nin**[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]****6a**

- 1 Eyledim Sırrî rakam târîhini tâm u selîs
Pâdişâh-ı dâd-peymâ oldu Han 'Abdu'l-'azîz
پادشاه دادیما اولدی خان عبدالعزیز [Sene H.] 1277 [M. 1861]

81. Bağdâdî 'Abdu'r-rahman Nâcim Efendi'nin**[müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün]**

- 1 Mücevheran lizâk kâle'l-lezîne fî
Târîhihi celle 'azîz zü-intikâm⁶⁴
مجوهرأ لذاك قال الذين فى
تاريخه جل عزيز ذوانتقام [Sene H.] 1277⁶⁵ [M. 1861]

Bu dahı

82. [fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

- 1 Zân mücevher zü-rakam Nâcim bi-târîhi cülûs
Zilli Bârî pâdişâhü cümleten İslâmiyân⁶⁶
زان مجوهر زو رقم ناجم بتاریخ جلوس
ظل بارى پادشاه جمله اسلامیان [Sene H.] 1277 [M. 1861]

⁶⁴ Tarihte şu mücevher (değerinde) sözü söylediler: Allah azze ve celle intikam sahibidir.

⁶⁵ Mısrada sadece "celle 'azîz zü-intikâm" ibaresi hesaplanacaktır.

Bu dahı

83. [fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Zıll-i Hak 'Abdu'l-'azîz'in bay melek-edâsını
Eyledi taht-ı hilâfet çünkü ikbâl ile bûs

2 Eyledim tebşîr **Nâcim** musara' ⁶⁷ târîh ile
Yevm-i Salı on yedi Zi'l-hicce'de kıldı cülûs

يوم صالى اون يدى ذى الحجه قدى جلوس

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

84. Rızâ Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 İn cevher gû **Rızâ** târîh-i ân zıll-ı İlâh
Hamdu lillâh şod 'Azîz Han pâdişâh-ı ber-devâm ⁶⁸

این جوهر گو رضا تاریخ آن ظل اله

حمدالله شد عزیز خان پادشاه بر دوام

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

85. Diyârbekir Mevki'inde Muvazzaf Binbaşî Cevrî Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Geldi sultân-ı selâtîn oldu Han 'Abdu'l-'azîz

گلدی سلطان سلاطین اولدی خان عبدالعزیز

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

Zeyn-i evreng-i 'adâlet ola durdukça cihân

زین اورنگ عدالت اوله طوردقچه جهان

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

86. Mekke-i Mükerrime Mücâvirlerinden Bayrâm Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Harf-i menkût ile bu târîhi
Dedi [**Bayrâm-ı**] du'â-gûyî hemân

2 Sad-ferah oldu 'azîz-i 'âlem
Yümn ü devletle şehensâh-ı cihân

صد فرح اولدی عزیز عالم

یمن و دولتله شهنشاه جهان

[Sene H.] 1277⁶⁹ [M. 1861]

⁶⁷ Şiirde kullanılan kalıp gereği "musarra" kelimesi "musara" şeklinde okunmuştur.

⁶⁸ O tarihi Allah'ın gölgesi için bu cevheri söyler: Allah'a hamd olsun Abdulaziz Han daima padişah olsun.

⁶⁹ Tarih için beytin tamamındaki noktalı harfler hesaplanacaktır.

87. Mahmûd Vechî Efendi'nin**[müstef 'ilün / müstef 'ilün / müstef 'ilün]**

- 1 'Abdu'l-'azîz es-sa'de kad errahe leh
Fî seyfihi nasran ve fethan li'l-emîn⁷⁰

عبدالعزيز السعد قد ارّخ له
فى سيفه نصراً وفتحاً للامين

[Sene H.] 1277⁷¹ [M. 1861]**88. İstânbûl Bâb Mahkemesi Ketebesinden 'İzzet Efendi'nin****[mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün]**

- 1 Güher-veş dizdim 'İzzet rişte-i nazma bu târîhi
Cülûsu kıldı tenvîr hamd ola dehri 'Azîz Han'ın

جلوسى قبلدى تنوير حمد اوله دهري عزيز خانك

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

89. Edremîdî Seyyid Ahmed Niyâzî Efendi'nin**[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]**

- 1 Dehre târîhin yazar Seyyid Niyâzî bendesi
Oldu şâh 'Abdu'l-'azîz rûy-ı 'azîz olsun her ân

اولدى شاه عبدالعزيز روى عزيز اولسون هر آن

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

90. Kürdistân Eyâleti Tahrîrât Baş Kâtibi Mehemmed Sa'îd Efendi'nin**[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]**

- 1 Oldu fermân-rân kâmil pâdişâh 'Abdu'l-'azîz
Eyleye Allâh ana tefvîk ü eltâfin karîn

ايليه الله اكا توفيق و الطافن قرين

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

91. Yenikapı Mevlevî-hânesi Neyzenbaşı Ahmed Dede Efendi'nin**[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]**

- 1 Bir du'â-gû bendesi Ahmed dedi târîhini
Şâh-ı devrân eyledi 'Abdu'l-'azîz'i Kirdgâr

شاه دوران ايلدى عبدالعزيزى كردگار

[Sene H.] 1277⁷² [M. 1861]

⁷⁰ Tarih onun kılıcı üzerine, "Zafer ve fetihten emin olan Abdulaziz!" diye yazdı.

⁷¹ Mısradaki tarih hesaplanırken ilk mısranın son kelimesi olan "leh" de dahil edilmelidir.

⁷² Mısradaki tarih 1278 olarak çıkmaktadır. İlk mısradaki "Bir du'â-gû" ifadesiyle "1" sayısını çıkartarak 1277 yılına ulaşılmaktadır.

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Ber-ser târîh-i û be-nihâd tâc-ı ihtirâm

Hâtifi ez-gayb goft âmed 'Alî bâ-Zü'l-fikâr ⁷³

بر سر تاریخ او بنهاد تاج احترام

هاتفی از غیب گفت آمد علی با ذولفقار

[Sene H.] 1277⁷⁴ [M. 1861]

93. Mâliye Ketebesinden Ahmed Cemîl Efendi'nin

[müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün]

1 Bu bende lutfun pelîdi târîh-i tâmın söyledi

'Abdu'l-'azîz Han eyledi i'zâz u sa'd ile cülûs

عبدالعزيز خان ايلدى اعزاز وسعد ايله جلوس

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

6b

94. Nüvvâbdan Subhî Efendi'nin

[müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün]

1 Lafzen ü ma'nen söyledi **Subhî** iki târîh-i tâm

Şâh-ı cihânın makdemin kılsın niyâbet ile bûs

2 Bin iki yüz yetmiş yedi sâlinde sultân-ı zemîn

بيك ايكي يوز يتمش يدي سالنده سلطان زمين

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

'Abdu'l-'azîz-i pâk-dil zi'l-hiccede kıldı cülûs

عبدالعزيز پاکدل ذى الحجه ده قيلدى جلوس

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

95. Şehremâneti Tahrîrât Ketebesinden Halîl Rıf'at Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Rıf'atâ üçler mu'în olup dedim târîhini

Yümn ile 'abd-i 'azîz'in etdi Hak şâh-ı cihân

يمن ايله عبد عزيزين ايندى حق شاه جهان

[Sene H.] 1277⁷⁵ [M. 1861]

96. Yahyâ Hakkı Efendi'nin

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 N'ola Yahyâ bendesi takdîm-i târîh eylese

Müjde kim 'Abdu'l-'azîz Han oldu sultân-ı zamân

مژده کيم عبدالعزیز خان اولدی سلطان زمان

[Sene H.] 1277 [M. 1861]

⁷³Saygı ve hürmet tacı o tarihin başı üstüne kondu. Gayptan bir seslenici dedi: Ali Zülfikar'ıyla beraber geldi.

⁷⁴Mısra hesaplanınca 1275 tarihi çıkmaktadır. Ancak "Bâ-zü'l-fikâr" ifadesi ile hesaba "2" eklenmesi işaret ediliyor. O zaman 1277 tarihine ulaşılıyor.

⁷⁵Mısradaki çıkan 1274 yılına ilk mısradaki "...üçler mu'în olup" ifadesiyle "3" eklenirse 1277 sayısı elde edilir.

- 97. Diyârbekrî Hamdî Efendi'nin**
[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]
1 Levha yaz târîh-i leb-rîz-i cülûsun **Hamdiyâ**
Sa'dla 'Abdu'l-'azîz'i dehre sultân etdi Hak
سعدله عبدالعزيزی دهره سلطان ایتدی حق [Sene H.] 1277 [M. 1861]
- 98. Talebe-i 'Umûmiyeden Diyârbekrî Re'fet Efendi'nin**
[müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün]
1 Tahdîs-i ni'met ederek **Re'fet** dedi târîh-i tâm
Sultân-ı dîn 'Abdu'l-'azîz kıldı cülûs hamd u senâ
سلطان دین عبدالعزيز قیلدی جلوس حمد وثنا [Sene H.] 1277 [M. 1861]
- 99. Talebe-i 'Umûmiyeden Trabzonî Âgâhî Efendi'nin**
[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]
1 Kilk-i revnak-sâz ile **Âgâhî** târîhin yazar
Müjde kim 'Abdu'l-'azîz Han oldu sultân-ı zamân
مژده کیم عبدالعزيز خان اولدی سلطان زمان [Sene H.] 1277 [M. 1861]
- 100. Fî'l-asl Tercüme Odası Hulefâsından Olup**
Menfiyyen Midüllü'de Bulunan İbrâhîm Kirâme'nin
[müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün]
1 Ve nâdâ fî ittilâ errahat rusül
'Alâ 'arşü'l-'alâ melik 'azîzün⁷⁶
ونادا فی اطلاق ارخت رسل
علی عرش العلامک عزیز [Sene H.] 1277⁷⁷ [M. 1861]
- 101. [fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]**
1 Tâm târîhim **Senîh** olsun beşîr-i mü'minîn
Oldu Han 'Abdu'l-'azîz İslâm'a sultân-ı güzîn
اولدی خان عبدالعزيز اسلامه سلطان گزین [Sene H.] 1277 [M. 1861]
- 102. Tebrîk-i Sâl-ı Cedîdi Mutazammın**
[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]
1 Nev-be-nev 'âlem hayât-ı tâze kesb etdi olup
Taht-ı şevket hâ'iz-i ikbâl Han 'Abdu'l-'azîz

⁷⁶ Yüce arşın üstündeki elçiler Abdulaziz'in hükümdarlığını haber verdiler.

⁷⁷ Hesaplama "rusül 'Alâ 'arşü'l-'alâ melik 'azîzün" ifadesi dikkate alınmıştır. Bu kelimelerin hesaplamasında 1286 rakamı çıkmaktadır. Ancak "Yüce arşın üstündeki elçiler" ifadesi ile "9 kat sema" kastedildiği için 1286'dan "9" çıkarmamız gerekmektedir.

Kıldı tecdid ânîde iclâl Han ‘Abdu’l-‘azîz

3 Oldu tâli’ tâli’-i mes’ûdunu tebşîr için
Necm-i gîsû-dâr-ı ‘alü’l-‘âl Han ‘Abdu’l-‘azîz

4 ‘Avn-i Hak’dan nice te’yîdât ile efzûn ola
‘Ömr ü ikbâl-i hümâyûn fâl Han ‘Abdu’l-‘azîz

5 Fâl-ı hayr olsun **Senîhâ** cevherîn târîh-i tâm
Mebde’en tevfiik oldu sâl Han ‘Abdu’l-‘azîz

مبدأ توفيق اولدی سال خان عبدالعزیز

[Sene H.] 1277⁷⁸ [M. 1861]⁷⁹

Çıkar Çatışması Beyanı: “Sultan Abdulaziz İçin Yazılmış Cülusiyeler Üzerine” başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

6. Kaynakça

- Altuntaş, H., Şahin, M. (2011). *Kur’an-ı Kerîm meâli*. Ankara: DİB Yayınları.
- Akgündüz, A., Öztürk, S. (2000). *700. yılında bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: OSAV.
- Canım, R. (2020). *Divan edebiyatında türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Danışmend, İ. H. (2011). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi M.1703-1924 (H.1115-1342)*, (C.4). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Dilçin, C. (1995). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- İpekten, H. (2015). *Eski Türk edebiyatı nazım şekilleri ve aruz*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karabey, T. (2015). *Türk edebiyatında Tarih Düşürme*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı tarihi VII. cilt Islahat Fermanı devri*. Ankara: TTK Basımevi.
- Küçük, C. (1988). “Abdülaziz”, *TDV İslam ansiklopedisi*, C.1, s.179-185. Ankara: TDV Yayınları.
- Özcan, A. (1993). “Cülûs”, *TDV İslam ansiklopedisi*, C. 8, s. 108-114. Ankara: TDV Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, C. I, II, III. İstanbul: MEB Yayınları.
- Parlatır, İ. (2012). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Saraç, M. A. Y. (2019). *Klasik edebiyat bilgisi belâgat ve biçim-ölçü-kafiye*. Ankara: TDK Yayınları.
- Schimmel, A. M. (2000). *Sayıların gizemi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sultan Abdülaziz’in tahta çıkışına düşünülen tarihler / muhtelif şairler*. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y/0347, vr. 8b
- Vanlıoğlu, M. (2001). “Kaside” *TDV İslam ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaside#2-fars-edebiyati> (Erişim tarihi: 02.03.2023)
- Yakıt, İ. (2003). *Türk İslâm kültüründe ebced hesabı ve tarih düşürme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

⁷⁸ Beytin altında 1277 yılı yazılıdır. Ancak noktalı harfler hesaplandığında ise 1278 çıkmaktadır. Bu sayı ile başlık uyumludur.

⁷⁹ Bu sayfanın altında “Bunlardan mâ-’adâ takdim olunmuş olan tevârih ‘aded[i] 41” şeklinde bir cümle vardır.

Yayın Kurulu (Ed. Güler Eren, Kemal Çiçek, Cem Oğuz). (2014). *Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

<https://www.hunkarmakami.com/bestekar-padisahlar.html>

<https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

Extended Abstract

The word "cülus" is derived from the Arabic word "ce-le-se" of the triple root, which means "to sit, to ascend to the throne". The "ascension to the throne ceremony" in Turkish state tradition is a magnificent event in which the new sultan is announced to the public, congratulations are given to him, and the strength and power of the state are demonstrated to everyone, friend and foe alike. For the people, who are far from the organization of the state, this event is only a cause for joy and a symbol of new hope for the future. However, for the state officials, it is a special occasion that involves both the opportunity to advance to a higher position and the concern to maintain the current position of power. In the Ottoman era, many people expressed their feelings about the ascension of the crown prince, who was the heir to the throne, with "cülusiye" poems, in order to demonstrate their poetic abilities and to be close to the new sultan.

Sultan Abdulaziz was born in Eyup Palace to Pertev Niyal Valide Sultan, the woman of II. Mahmud in 1830. He ascended to the throne as the 32nd Ottoman Sultan after the death of his brother, I. Abdulmecid in June 1861. It is not surprising that and political structure of the era and society that affected the poets and writers would not be indifferent to such an event. Many poets of the period offered "cülusiye" and history poems to congratulate the new sultan and express their joy and good wishes to him.

In a manuscript recorded under the inventory number Y/0347 in the TTK Library, a total of 102 poems by 89 poets were identified. The poets who contributed to this manuscript were working in various positions in the Ottoman Empire both in Istanbul and outside Istanbul during the 19th century. According to the author's statement at the end of the manuscript, we learn that 41 more poems were presented to Sultan Abdulaziz. It is seen that the poets who presented their poems to the Sultan had a wide range of professions, from judges to Farsi teachers, from mosque imams to muftis, from madrasa teachers to students, from captains to sheikhs. However, it is understood that the majority of the poems were presented by the secretaries. We believe that the variety of these positions is a sign of the happiness felt by all segments of society due to Abdulaziz's ascension to the throne. While most of the poets mentioned here lived in Istanbul, a few of them such as Bayram Efendi from the surrounding areas of Mecca, Trnova Kaymakamı, and Sivas Mufti Şeyh Halil Efendi were living outside of Istanbul.

The author begins the manuscript with a brief introduction. In this short introduction, which provides information about the content of the manuscript, it is stated that "some of the poems written and presented by some poets along with some supplicants of the noble sovereignty on the occasion of Abdulaziz's cülus were recorded, as well as the couplets of some of them." The poets used the feature that each letter in the alphabet corresponds to a number to compose their poems.

امری صفتنه عزتم
صدرا به اولی

سیدنی تاریخ نامده ای صفتنه
ای صفتنه ای صفتنه ای صفتنه

امری صفتنه عزتم
صدرا به اولی

بای صفتنه فال قرنی صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

امری صفتنه عزتم
صدرا به اولی

اولی ابوالنصر قال عدالته
اهل المعالیه بالجمیه زمانه

تاریخ صفتنه عبدالعزیز الی
له مده اند توفیه و امده اند

امری صفتنه عزتم
صدرا به اولی

بالقرن اولی صفتنه
اولی انما حق الله فینا

امری صفتنه عزتم
صدرا به اولی

صلوسی صفتنه عزتم
صلوسی صفتنه عزتم

امری صفتنه عزتم
صدرا به اولی

بای صفتنه فال قرنی صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

ای صفتنه عبدالعزیز صفتنه
صلوسی اولی خانه عدالته

تاریخ
تاریخ سیدان
 سیدان لایحه روزنامه شهید و مؤلفان
 نفع المؤمنون مؤلف اولی تاریخ المآثر
۱۴۷۸
تاریخ سیدان
 تاریخ سیدان مؤلف تاریخ نامه عابد
 دارالم اولی عبد العزیز مؤلف
۱۴۷۷
کتب صحیفه علم فارسی
 کتب صحیفه علم فارسی مؤلف
۱۴۷۷
فراقتین
 فراقتین مؤلف
۱۴۷۷
 سیدان لایحه روزنامه شهید و مؤلفان
 نفع المؤمنون مؤلف اولی تاریخ المآثر
۱۴۷۸
تاریخ سیدان
 تاریخ سیدان مؤلف تاریخ نامه عابد
 دارالم اولی عبد العزیز مؤلف
۱۴۷۷
کتب صحیفه علم فارسی
 کتب صحیفه علم فارسی مؤلف
۱۴۷۷
فراقتین
 فراقتین مؤلف
۱۴۷۷

تاریخ
تاریخ سیدان
 سیدان لایحه روزنامه شهید و مؤلفان
 نفع المؤمنون مؤلف اولی تاریخ المآثر
۱۴۷۸
تاریخ سیدان
 تاریخ سیدان مؤلف تاریخ نامه عابد
 دارالم اولی عبد العزیز مؤلف
۱۴۷۷
کتب صحیفه علم فارسی
 کتب صحیفه علم فارسی مؤلف
۱۴۷۷
فراقتین
 فراقتین مؤلف
۱۴۷۷

تاریخ
تاریخ سیدان
 سیدان لایحه روزنامه شهید و مؤلفان
 نفع المؤمنون مؤلف اولی تاریخ المآثر
۱۴۷۸
تاریخ سیدان
 تاریخ سیدان مؤلف تاریخ نامه عابد
 دارالم اولی عبد العزیز مؤلف
۱۴۷۷
کتب صحیفه علم فارسی
 کتب صحیفه علم فارسی مؤلف
۱۴۷۷
فراقتین
 فراقتین مؤلف
۱۴۷۷

تاریخ
تاریخ سیدان
 سیدان لایحه روزنامه شهید و مؤلفان
 نفع المؤمنون مؤلف اولی تاریخ المآثر
۱۴۷۸
تاریخ سیدان
 تاریخ سیدان مؤلف تاریخ نامه عابد
 دارالم اولی عبد العزیز مؤلف
۱۴۷۷
کتب صحیفه علم فارسی
 کتب صحیفه علم فارسی مؤلف
۱۴۷۷
فراقتین
 فراقتین مؤلف
۱۴۷۷

قوله ضاهه عبدالعزیز اعزاز بیرون جوی
۱۲۷۷

الحمد لله والحمد لله
صمیمی و صمیمی ظاهر و باطنی

اولی قدرتی تم ندیج نام و نشیند
دارای اولی عیالین و بیرون

لطیفه صغیره
سکری اوقیت

طبع ندیج بیرون سکی ایوه
قوله عبدالعزیز ضاهه اولی کتبه

مکتوب اولی کتبه
عجابه ستره اولی

صفحه بیرون بیرون غایت از غی
عمه ایوه سکه اولی کتبه

کما یزاد نقتی الیه
اهل اوقیت

عبدالعزیز له الفیله ار ضت
نظمه ایوه و فتح

مدینه کتبه
کلدی با هو به ضاهه صلیح ضاهه

تألف ضاهه ویری حلاز بیرون
مدینه کتبه اولی نام

ضاهه اوقیت
مدخلاب وقت با سعاده برده

قضا: مدخل له عبدالعزیز
۱۲۷۷

مدینه کتبه
ابیات سالم

مجلس سعاده عالم اولی ضاهه
دالعه فان علی ضاهه

بیرم سعاده صفا بیرون
شایب ه اولی عبدالعزیز ضاهه

تتمه ندیج ستره ایوه
ناره ستره اوقیت

وما قنت فی هذا الجوس تألف اولی
بیرم وقت سعاده ستره

دریکاه تألف کتبه
صغیره عبدالعزیز ضاهه

دالعه ضاهه
بولفظ کتبه بیرون

شاهجه بیرون
صالح اولی سعاده

نور اوقیت
روسی اندونریا

اقباله عبدالعزیز ضاهه
اندوه کتبه

ایلم ستره
اوقیت

بایسته دارای اولی ضاهه عبدالعزیز
۱۲۷۷

بنداری حلاز بیرون
موجوه انداز قال الیه

تألفه
ناله مجله بیرون

طیبه بیرون
طیبه بیرون

طل صغیره عبدالعزیز
ایده کتبه ضاهه

ایلم ستره
یوم صالح اولی ستره

رضا اوقیت
ایده کتبه

کله ستره
بایرون

کلدی ستره
بیره اولی

عزیز بیرون
کلدی ستره

عزیز بیرون
عزیز بیرون

عزیز بیرون
عزیز بیرون

عزیز بیرون
عزیز بیرون

عزیز بیرون
عزیز بیرون

محمد رحی اوقیت
عبدالعزیز سعاده

قوله ضاهه
استیجول بیرون

کوره بیرون
صلیحی قوی

ارمیه ستره
اوقیت

زلفه تألفه
اولی ستره

کوره ستره
محمد سعاده اوقیت

اولی ستره
ایله الله

یکتبه بیرون
احمد رحی اوقیت

برده کتبه
ساره دوده

کله کتبه
قسطه بیرون

برده کتبه
طلیغ اوقیت

عزیز بیرون
عزیز بیرون

عزیز بیرون
عزیز بیرون

عزیز بیرون
عزیز بیرون

عبدالرزاق، ابدی اعزاز و عبدالمجید حبیب
۱۲۷۷

تاریخچه جغرافیای ایران

نظف و رضا سیدی صبحی، یکم تاریخ نام
ساز، تهران، مقدمه، قوم و تاریخ، تهران، ۱۳۷۷

بیج، ایران، یکم تاریخ، سالنامه ۱۳۷۷، تهران، ۱۳۷۷

عبدالرزاق، ابدی اعزاز و عبدالمجید حبیب
۱۲۷۷

مهرنامه جغرافیای ایران
فصلنامه علمی، تهران، ۱۳۷۷

رضا، ابدی اعزاز و عبدالمجید حبیب
مجله جغرافیا، تهران، ۱۳۷۷

جغرافیای ایران

نیل، بی، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

شاد، کیم، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

سعدی، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

طیغ، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

قاسمی، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

سید، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

طیغ، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

کلام، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

شاد، کیم، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

رضا، ابدی اعزاز و عبدالمجید حبیب
۱۲۷۷

نام تاریخ، ابدی اعزاز و عبدالمجید حبیب
۱۲۷۷

تاریخچه جغرافیای ایران

نیل، بی، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

شاد، کیم، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

سعدی، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

طیغ، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

قاسمی، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

سید، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

طیغ، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

کلام، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

شاد، کیم، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

رضا، ابدی اعزاز و عبدالمجید حبیب
۱۲۷۷

نیل، بی، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

شاد، کیم، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

سعدی، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

طیغ، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

قاسمی، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

سید، جغرافیای ایران، تهران، ۱۳۷۷

Geliş Tarihi / Received Date

27.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

27.03.2023

İşletmelerin Türkiye Muhasebe Standartları Uygulamalarında

Karşılaştığı Sorunlar: Borsa İstanbul'da Bir Araştırma¹

Problems Faced by Businesses in Implementation of Turkish Accounting Standards: A
Research in Borsa Istanbul

Adem DURSUN²

Nazan Güngör KARYAĞDI³

Öz

Bu çalışmada, Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren işletmelerin muhasebe standartları uygulamalarında karşılaştıkları sorunların tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada nicel veri yöntemleri içerisinde yer alan anket tekniği kullanılmış olup; araştırma sonucunda elde edilen bulgular SPSS paket programında analiz edilerek değerlendirilmiştir. Araştırmanın evrenini Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren 479 firma oluşturmakta olup anketlere cevap veren 251 firma ise örnekleme temsil etmektedir. Çalışma sonucunda, muhasebe standartlarının işletmelerin mevcut yoğunluğunu daha da artırması, yöntemlerdeki değişikliklerin işlemler esnasında yapılması, ara dönem mali tabloların düzenlenmesinde zorlukların yaşanması (yılsonu işlemlerinin nasıl yapılacağına ilişkin yaşanan sorunlar), standartlar hakkındaki eğitim programlarının yetersiz olması ve değer düşüklüğü testinin yapılacağı dönem (yıl sonu-ara dönem) noktasında birtakım sorunlara yol açtığı tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç ise, Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren firmaların daha çok raporlama ve vergi konularını esas alan standartları kullandıkları yönündedir. Çalışmada firmaların en çok kullandıkları Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) tespit edilmiştir ve bu standartlar sırasıyla; TMS-1, TMS-7, TMS-32, TMS-12, TMS-2, TMS-23 ve TMS-27 standartları olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Standartlar, Muhasebe Standartları, Borsa İstanbul, İşletmeler, Sorunlar.

Abstract

In this study, it is aimed to identify the problems encountered by the enterprises operating in Borsa Istanbul in the application of accounting standards. The survey technique included in the quantitative data methods was used in the study; the findings obtained as a result of the research were analyzed and evaluated in the SPSS

¹Bu çalışma, Nazan Güngör Karyagdi tarafından Prof.Dr. Adem Dursun danışmanlığında hazırlanan Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde sunulan "Denetime tabi işletmelerin Türkiye muhasebe standartları uygulamalarında karşılaştığı sorunlar: Borsa İstanbul'da bir araştırma" başlıklı Doktora Tezi'nden üretilmiştir. Çalışmanın etik izni Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığı kararı ile üniversitemiz Rektörlük Makamının 21.04.2022 tarih ve E-88656144-000-2200125308 nolu kararı ile onaylanmıştır.

²Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Erzurum/ TÜRKİYE, E-Mail: ademdursun@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2083-2683

³Sorumlu Yazar: Dr. Öğr.Gövr., Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, Bitlis/ TÜRKİYE, E-mail: ngkaryagdi@beu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3938-4147

package program. The universe of the research consists of 479 companies operating in Borsa İstanbul, and 251 companies responding to the survey represent the sample. As a result of the study, it was found that accounting standards further increase the current density of enterprises; changes in methods made during transactions, difficulties in arranging interim financial statements (problems experienced in how to conduct year-end transactions), insufficient training programs about standards and impairment testing lead to a number of problems at the point of the period (year end- interim period). Another conclusion obtained in the study is that the companies operating in Borsa İstanbul use standards based on reporting and tax issues more. It is determined that The Turkish Accounting Standards (TMS) are used by the companies the most in the study and these standards have been determined as TMS-1, TMS-7, TMS-32, TMS-12, TMS-2, TMS-23 and TMS-27 standards respectively.

Keywords: Standards, Accounting Standards, Borsa İstanbul, Enterprises, Problems.

Giriş

İşletmelerin finansal durumlarını anlaşılır, karşılaştırılabilir, şeffaf, güvenilir ve gerçeğe uygun bir şekilde sunabilmesi için finansal olayları kaydeden, sınıflandıran, özetleyen, raporlayarak analiz eden muhasebe sisteminin bazı standartlara uygun olarak çalışması gerekmektedir. Bu anlamda işletmelere ait muhasebe bilgi sisteminin belirli kurallara göre düzenlenmiş olması büyük bir gerekliliktir. Bu gereklilikten dolayı muhasebe bilgi sistemi muhasebenin temel kavramlarını, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerini ve muhasebe standartlarını dikkate alarak işlem yapmak zorundadır.

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan bir takım finansal olaylar, çok uluslu işletmelerin sayıca artmaya başlaması ve uluslararası para hareketliliğinin hız kazanması gibi nedenler işletmelerin standartları kullanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaca bağlı olarak, standartların benimsenmesi, uyumlaştırılması, standartları uygulayan personellerin eğitilmesi kapsamında bir takım çalışmalar yapılarak bu görevleri üstlenen örgüt ve kuruluşlar oluşturulmaya başlanmıştır. Tüm ülkelerin ortak bir muhasebe dili kullanmalarını, muhasebe alanında uluslararası standardı sağlamayı ve değişik uygulamaların bütününe yok etmeyi amaçlayan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) bu kuruluşlar arasında yer almaktadır. Bu kurul (IASB) Uluslararası Muhasebe Standartlarını (International Accounting Standard – IAS) / ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının (Financial Reporting Standards – IFRS) geliştirilmesine öncülük etmektedir. Ülkemizde standartların geliştirilmesi, uyumlaştırılması ve benimsenmesi konusunda Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu (TMSK), Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (TMUDESK) ve Kamu Gözetim Kurumu (KGK) gibi kuruluşlar öne çıkmaktadır. Bütün ülkeler sınırları içerisinde faaliyet gösteren işletmelerinin mali tablolarının karşılaştırılabilir, şeffaf ve güvenilir olacak şekilde finansal rapor hazırlama ve yatırımcılara güvenilir bilgiler sunabilmek için ulusal standartlarını UMS'ye (Uluslararası Muhasebe Standartları) ve UFRS'ye (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) uyumlaştırmak için çalışmalar başlatmışlardır. Bu kapsamda ülkemizde de UMS/UFRS'ye uyumlu Türkiye Muhasebe Standartları seti oluşturulmuş ve kullanılmaya başlanmıştır. Ancak zaman zaman standartların uygulanması ve benimsenmesi gibi noktalarda sorunların yaşandığı görülmektedir. Muhasebe standartlarının anlaşılmasının güç olması, teknik bilgiler içermesi, alanında uzmanlık gerektirmesi,

çeviri olmasından kaynaklı yaşanan aksaklıklar ve işletmelerin iç yapıları ve denetiminden kaynaklı sorunlar bu sorunlardan bazılarıdır. Birçok işletme bu sorunları minimize etmek ya da ortadan kaldırmak amacıyla ortak muhasebe dilinin kullanılması, muhasebe standartlarının oluşturulması ve uygulamaya konulması amacını temel ilke olarak benimseye başlamıştır.

Bu çalışmada, muhasebe standartlarının ülkemizde uygulanmasında yaşanan sorunların ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerin tespit edilmesi, değerlendirilmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Muhasebe Standartları İle İlgili Genel Bilgiler

Muhasebe, ekonomik faaliyetler yürüten kuruluşların finansal nitelikte olan bütün işlemlerini kaydeden, sınıflandıran, özetleyen, raporlayan, yorumlayan ve analiz eden bir bilgi sistemi olarak tanımlanmaktadır. Finansal bilgi kullanıcılarına işlemlerin gerçekleştirilmesi sırasında ihtiyaç duyulan finansal bilgileri sağlayan muhasebe bilgi sisteminde, muhasebenin temel ilke ve kavramları, muhasebe standartları ve muhasebe politikalarının tümüyle dikkate alınması gerekmektedir (Kiracı ve Köse, 2002 : 48).

Standart kavramı ise, *bir nitelik ya da niteliğin kabul edilmiş şekli, örnek veya temel olarak alınabilen, belirli bir tip üzerine yapılmış veya uygulanmış, normlara, kavram ve kurallarına vb. uygun olan* şeklinde tanımlanmaktadır (Turhan, 2019: 3). Muhasebe bilgi sisteminin temel taşlarını temel kavramlar ve ilkeler oluşturmaktadır. Muhasebe uygulamalarına yön verip oluşturulması gereken tabloların hazırlanmasına olanak sağlayan düzenlemeler ise muhasebe standartları olarak ifade edilmektedir (Akgül ve Akay, 2003: 4).

Muhasebe standartları, muhasebe mesleğini yürüten kişi/kişilerce hazırlanan muhasebe hesaplarının incelenmesi, kaydedilmesi ve düzenlenmesi amacıyla kullanılan yöntem ya da yaklaşım olarak da tanımlanmaktadır. Muhasebe standartları, muhasebe sistemindeki işlemlerin ve olayların nasıl kaydedilip sınıflandırılacağını ve raporlanmasını belirtmekle yükümlü olan standartlar bütünüdür (Şahin, 2010: 3). İşletmelerin finansal raporlamalarına büyük katkı sağlayan bu standartlar, piyasadaki bütün sektörlerle ilgili olabileceği gibi sadece bir sektörü de ilgilendirebilir (Şahin ve Pazarçeviren, 2007: 131).

Başka bir tanıma göre ise muhase standardı, muhasebe işlemlerinde birlik sağlanması amacıyla muhasebe işlemlerinde yer alması gereken ve hazırlanan finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilke ve yasalarına uyumlu bir şekilde yasal zeminde düzenlenmesini sağlayan kurallar bütünüdür (Yiğit, 2019: 8-9).

Muhasebe standartları ulusal ve uluslararası standartlar olarak ikiye ayrılır. Ulusal muhasebe standartları, *“muhasebe sistemi açısından kurum ve şirketler arasında birlik sağlayan standartlar”* olarak tanımlanır. İşletmeler bu standartlar çerçevesinde diğer işletmelere, kuruluşlara ve kurumlara hesap vermek zorunluluğu taşımaktadır. Uluslararası standartlar ise, *“mali tablo kullanıcılarına bilgi edinmek istedikleri mali konularla ilgili seçenekler sunan, uluslararası boyutta raporlar hazırlayan,*

amaçlara yönelik politikaların seçiminde yardımcı olan standartlar” şeklinde tanımlanır (Turhan, 2019 : 3-4). Muhasebe bilgi sistemini kullanan kurum ya da kuruluşların uluslararası düzeyde muhasebe standartlarını oluşturması ve kullanmasındaki temel sebep, ticaret ve yatırımların uluslararası boyuta ulaşmasıdır. İşletmelere ait bilgilerin uluslararası nitelikte bilgi kullanıcılarıyla paylaşılması ortak bir muhasebe dilinin kullanımını zorunlu hale getirmiştir (Kocamaz, 2012: 106).

Günümüzde işletmeler başka ÷lkere ticaret yoluyla yatırım yapmaya başlamışlardır (Özkök, 2000: 87). Ülkeler arası gelişen bu ticaret ağı, yatırım yapılacak olan ÷lkelerin uygulamalarının anlaşılması konusunda bazı riskleri beraberinde getirmiştir. Bu risklerin ortadan kaldırılabilmesi için ÷lkelere ilişkin ekonomik şartların, muhasebe ve vergisel düzenlemelerin kavranması büyük ölçüde önem taşımaktadır (Şahin ve Pazarçeviren, 2007 : 131). Bundan dolayı işletmeler tarafından muhasebe standartları ve muhasebe standartlarının önemi daha da çok benimsenmeye başlanmıştır. Muhasebe standartlarının önemini ortaya koyan maddeler aşağıdaki gibidir (Akgöl ve Akay, 2003: 89):

- İşletmelerin planlarının kısa ve uzun vadede belirlenmesi, işletme amaçlarının ortaya konulması ve mali performans analizlerinin doğru yapılmasına katkı sağlar.
- İşletmelerin doğru ve akılcı kararlar almasına destek olur.
- İşletme yönetimine işlemlerin yapıldığı dönem ya da diğer dönemler arasında analizlerin daha kolay yapılabilmesinde kolaylık sağlar.
- İşletme ile aynı sektörde faaliyet gösteren diğer işletmelerle finansal performanslar açısından karşılaştırmalar yapılması ve karşılaştırmalar sonucunda elde edilen verilerin yorumlanmasını sağlar.
- İşletmelerin kolay ve başarılı bir şekilde denetlenmesine katkı sağlar.

Türkiye Muhasebe Standartlarının Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar

Ülkemizdeki muhasebe uygulamalarına bakıldığında vergi mevzuatının temel alındığı gör÷lmektedir. Son zamanlarda her alanda olduğu gibi muhasebe alanında da küreselleşmenin etkisi bütün ÷lkelerde ortak bir muhasebe uygulamasının oluşturulması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple muhasebe standartları, işletmelere ait finansal tabloların güvenilirliği, doğru finansal bilgilere sahip olabilmek ve bu bilgileri işletmenin çıkarlarını göz önünde bulundurma amacı taşımaktadır (Ağkan, 2017 : 18). Ortak bir muhasebe dilinin bütün ÷lkeler tarafından benimsenmesi maksadıyla birçok ÷lke ulusal muhasebe standartlarını UMS/UFRS ile uyumlaştırma çabası içine girmiştir (Evcı, 2008 : 1). İşletmeler tarafından hazırlanan raporlarda tekdüzeliğin sağlanması, raporların açık, şeffaf ve karşılaştırılabilir nitelikte olması ve ortak bir muhasebe dilini oluşturmak gayesiyle dünya çapında ortak bir muhasebe standartları setinin ÷lkelerce kullanılması açısından birlik sağlanmıştır. Avrupa Birliği'ne üye olan ÷lkelerde 2005 yılında halka açık şirketlerin UMS'ye uyum zorunluluğu olması, bütün ÷lkelerde olduğu gibi Türkiye'de de UMS'nin benimsenmesine yönelik çalışmalara hız kazandırmıştır (Çankaya ve Dinç, 2012: 82). Ancak standartların uygulanmasıyla ilgili bir takım sorunların gündeme geldiği gör÷lmüştür. Standartların ülkemizin vergi mevzuatı ile uyumlu olmaması,

çeviri olması, standartların anlaşılması ve uygulanması noktasında yeterli düzeyde eğitilmiş ve kalifiyeli eleman olmayışı bu sorunlardan bazılarıdır (Ağkan, 2017: 1).

Ülkemizde de TMS (Türkiye Muhasebe Standartları)/TFRS'nin (Türkiye Finansal Raporlama Standartları) hem kullanılması hem de uyumlaştırılma çalışmaları sonucunda birtakım sorunlarla karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Bu sorunlara aşağıda değinilmiştir.

İnsan Kaynakları ve Bilişime Yönelik Sorunlar

Standartların uygulanmasına yönelik eğitilmiş ve kalifiyeli personellerin eksikliği, standartlarla ilgili yeterli bilgiye sahip olunamaması ve kullanılan muhasebe programlarıyla standartların uyumlu kayıtlarının yapılamaması gibi sorunlar yer almaktadır. Ülkemizde yer alan bir çok işletmede kullanılan muhasebe programlarının standartların uygulanmasına elverişli olmaması hem uygulamayı zorlaştırmakta hem de zaman açısından büyük kayıplara neden olmaktadır (Evcı, 2008 : 168) .

İşletmelerin İç Yapıları ve Denetim Mekanizmalarıyla İlgili Sorunlar

Standartların uygulanması kadar doğru uygulanıp uygulanmadığının denetimi de oldukça önemli bir konudur. Bu kapsamda standartların işleyişi ile ilgili bilgiye sahip elemanların olmayışı ve konuyla ilgili hizmet sunacak denetim firmalarının az sayıda olması gibi nedenler işletmelerin maliyetlerini arttırmaktadır.

Standartların Anlaşılması ve Alt Yapı Yetersizliği ile İlgili Sorunlar

Standartlarda yer alan hükümlerin başarılı bir şekilde algılanması, anlaşılması ve uygulanması bu konuda belli bir eğitimin olmasını gerekli kılmaktadır. Yapılan bir çok araştırma sonucunda, standartların uygulama alanı bulabilmesine bağlı olarak gerekli olan alt yapı yetersizliği standartların uygulanmasının önünde büyük bir engeldir. Ülkemizde uygulanan yasal düzenlemelerin standartlarla uyumlu olmaması bunun en belirgin örneklerinden biridir (Evcı, 2008 : 168-169).

Standartların Çeviri Olmasından Kaynaklı Sorunlar

ISAC tarafından yorumsuz, uyarlamasız ve doğrudan Türkçe'ye çevrilerek yayınlanan standartlar terminoloji farklılıkları ve eksiklikleri beraberinde getirdiği için bu durum bir takım zorluklara neden olmuştur. Bu zorluklardan bazıları şunlardır (Ağkan, 2017: 21):

- Çevirisi zor olan terimlerin kullanımına yer verilmesi,
- Kavram konusunda meydana gelen farklılıklar ,
- Standartlarda uzun cümlelere yer verilmesi,
- Standartları yasalara uyarlarken ortaya çıkan sorunlara neden olması.

Yasal Uyuşmazlıklarla İlgili Sorunlar

Türkiye'de faaliyet gösteren şirketlerin hesap sistemine göre düzenlemeleri gereken mali tablolarını uluslararası muhasebe standartlarına uygun hazırlama zorunluluğu oluşmuştur. Ülkemizde muhasebe uygulamalarında kullanılan hesap planının standartlara göre revize edilmemiş olması standartları uygulayan işletmeler açısından bir külfet oluşturmaktadır. Yasal uyumsuzluklarla ilgili bir diğer sorun

ise, VUK'un (Vergi Usul Kanunu) vergisel kaygıyı göz önüne alarak muhasebe sistemini kurallar bütünü halinde oluşturması ve vergi matrahının doğru belirlenmesini amaçlamış olmasına karşın standartların kamu yararını gözetmesi ve muhasebe sistemini ilkeleri temel alarak şekillendirmesi, standartların amacının ise gerçeğe uygun değer bulunup hesaplanmış olması durumu kanun ve standartların birbirleriyle zıtlaşmasına sebep olmuştur. Türkiye'deki vergi kanunlarının sürekli değişime uğraması standartların yeniden düzenlemesi konusunda zorunluluk teşkil etmektedir. Standartların çeviri olması bu duruma engel olmakta ve bu durumda VUK'ta yapılan değişikliklerin standartlara uygunluk esasının önemselenmediğini göstermektedir.

Muhasebe Mesleğinin İcra Edilmesiyle İlgili Yaşanan Sorunlar

Ülkemizde muhasebe kayıtlarını gerçeğe uygun şekilde yapacak ve bu konuda donanım kazanmış yeterli meslek elamanı bulunmamaktadır. Ülkemizde aktif şekilde faaliyet gösteren Kamu Gözetim Kurumu ilgililere standartlarla ilgili bir çok konuda eğitim vermekte ve verilen bu eğitimler neticesinde alanında yetişmiş meslek mensuplarının sayısı olarak artacağı beklenmektedir. Fakat kimi zaman bu eğitimlerin de yetersiz geldiği görülmektedir. Teknik bilgilerin pratiğe dönüştürülmesinde yapılan uygulamaların yeterli olmaması bu durumun en belirgin sebeplerindedir. Standartlarla ilgili kitaplar ve tebliğlerde yer alan çevirilerin uzun olması teknik bilgilerin pratiğe dönüşmesini zorlaştırmakta; bu durum ise meslek mensuplarının standartları uygulamaya bakış açısını olumsuz etkilemektedir (Ağkan, 2017: 21-22).

Literatür İncelemesi

İşletmelerin ortak bir muhasebe dili oluşturmak amacıyla standartları kullanma zorunluluğu muhasebe standartlarına olan ilginin artmasında büyük bir etkiye sahiptir. Bu bakımdan işletmelerde standartların kullanımına ilişkin durumların ve sorunların tespit edilmesi amacıyla hem ulusal hem de uluslararası kapsamda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

Street (2003); çalışmasında UMS/UFRS çalışmalarını kabul etmeyen 57 ülkede çalışan muhasebe meslek mensuplarına anket uygulamıştır. Yapılan araştırma sonucunda, UMS/UFRS'nin uygulanmasıyla ilgili standartların bazılarının anlaşılabilmesi, vergi eğilimli olması, ülkeler arası yaşanan uyum sorunları, standartların çeviri olmasından kaynaklı bir takım sorunların ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Lanson ve Street (2004); Avrupa'da yer alan ülkeler üzerinde araştırma yapmışlardır. Anket uygulamasının yapıldığı bu çalışmada, standartların uygulanmasında karmaşıklık ve zorlukların olması, standartların uygulanması aşamasında yaşanan rehberlik problemleri gibi sorunların var olduğu tespit edilmiştir.

Mir ve Rahaman (2005); çalışmalarında standartların uygulanmasıyla ilgili bir takım sorunların olduğunu ortaya koymayı amaçlamışlardır. Bu sorunları, standartların uygulanması sürecinde var olan grupların birbirleriyle olan çekişmeleri ve bundan dolayı yaşanan karışıklıklar olarak açıklamışlardır.

Uyumsuzluk gibi iletişim problemlerinin sebebiyet verdiği sorunların olduğu da çalışmada tespit edilmiştir.

Jermakowichz vd. (2006); tarafından yapılan çalışmada Avrupa Birliği içerisinde yer alan işletmeler araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda, UMS/UFRS'lerin yapısının karmaşık olması standartların uygulanma rehberinin bulunmaması, standartların tek düze yorumlanması nedeniyle eksikliklerinin olması, sürekli değişen standartların var olması, geçmiş yıllara ait finansal tabloların hazırlanması konusundaki bilgi yetersizliği, eğitim eksikliği, teknolojik anlamda değişim ihtiyacının olması ve buna yönelik uygulama sorunlarının var olduğu belirlenmiştir.

Irvine ve Lucas (2006); çalışmalarında Arap Emirliği'nde UMS/UFRS'nin uygulanması konusunda yaşanan sorunları tespit etmeyi amaçlamışlardır. Ülkede yasal alt yapı ve hesap verebilirlik konusunda bir takım zorlukların yaşandığı kanısına varılmıştır.

Gönen ve Uğurluel (2007); çalışmalarında Türkiye'de TMS/TFRS'lerin uygulanması aşamasında ortaya çıkan sorunları belirlemeye çalışmışlardır. Standartların karmaşık olması, standartlara ilişkin teknik sorunlar, standartların geliştirilmesi ve uygulanması konusundaki eğitim yetersizliği, gerçeğe uygun değer hesaplamalarında ortaya çıkan hatalar, kural esaslı muhasebe yerine vergi esaslı muhasebe anlayışının hâkim olması gibi sorunlar araştırma sonucunda elde edilen bulgular arasında yer almaktadır.

Dursun (2007); çalışmasında TMS 36 Standardında karşılaşılan sorunları incelemiş ve bu noktada çözüm önerilerinde bulunmuştur. Çalışmada tespit edilen sorunlardan bazıları şunlardır:

TMS 36 Standardına ilişkin esasların dikkate alınmaması durumunda varlıkların geri kazanılabilir değerlerinden yüksek değerler ile mali tablolarda izlenmesine yol açacağı bu durumun şirketlerin mali durumu ve performanslarıyla ilgili önemli düzeyde yanlış ve/veya yanıltıcı bilgilerin edinilmesine sebep olacağını belirterek bu bağlamda şirketlerin yönetiminde aktif bir şekilde görevlendirilen ve mali tabloları hazırlayan yöneticilerin standartlarla ilgili eğitilmesini, ilgili standarda ilişkin objektif verilerin olmasını ve buna göre çalışmaların yapılmasını, standart gereği varlıklardaki değer tespit kapsamı dışında varlıkların geriye kalan faydalı ömürlerinin de belirlenmesi şeklinde önerilerde bulunmuştur.

Haftacı ve Pehlivanlı (2007); UMS 39 standardının uygulanmasında karşılaşılan sorunları ele almıştır. Bu standardın birden fazla uygulamayı içermesi ve bu durumun çoğu zaman alternatif uygulamalara zemin oluşturması hazırlanan finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini olumsuz etkilediği ve kullanıcıların yanlış yorumlamalar yapmasına neden olduğu için en önemli sorun olarak görülmüştür. Rayiç değerlerin tespitinde birden fazla yöntemin belirlenmesi bir diğer sorun olarak tespit edilmiştir.

Joshi vd. (2008); araştırmalarında anket çalışmasını tercih etmişlerdir. Araştırmanın örneklemini Bahreyn'de yer alan halka açık şirketlerde çalışan muhasebeciler oluşturmuştur. 42 muhasebeciye uygulanan anket çalışması sonucunda, UMS'ye uyumun faydalı olacağı ve IASB'nin çalışmalarına güven duyulduğu, standartlarla ilgili eğitimin gerekli olduğu tespit edilmiştir. Bu gerekliliğin sağlanmasıyla karşılaştırılan bilgilerin şeffaflık ve güvenilirliğin artacağına yönelik sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Tek ve Dalkılıç (2008); TMS/TFRS'nin uygulanmasında mesleki yargının kullanılması durumunu önemli bir sorun olarak görmüşlerdir. Muhasebe sistemini ve standartların işleyişini etkilemesi açısından farklılıkların oluşumuna neden olacak bu sorunun, uluslararası muhasebe standartlarında uygulama birliğine zarar verebileceğini ifade etmişlerdir.

Evcı (2008); Yeminli Mali Müşavirlere standartların kullanımı ve yol açtığı sorunlara yönelik bir anket uygulanmıştır. Meslek mensuplarının standartlarla ilgili bilgi düzeylerinin araştırılmak istendiği bu çalışmada, meslek mensuplarının yarısına yakın kısmının orta düzeyde bilgi sahibi olduklarının tespitine varılmıştır. Standartlarla ilgili yaşanan sorunların; insan kaynakları, teknolojik, standartların içeriği, yasal düzenlemeler ve şirketlerdeki denetimden kaynaklandığı görülmüştür. Eğitim yetersizliği sorununun olması da elde edilen bir diğer sonuçtur.

Poria (2009); Hindistan'da UMS/UFRS uygulamasında ortaya çıkan sorunları tespit etmeyi amaçladığı çalışmada, bilgi kullanıcılarındaki farkındalık eksikliği, eğitim sorunu, standartlardaki değerlendirme ve ölçümlemeye yönelik zorlukların ortaya çıkardığı sorunlar, işletmelerin raporlama sistemlerindeki değişiklikler sonucunda ortaya çıkan sorunların var olduğunu vurgulamıştır.

Hatipoğlu (2009); çalışmada ülkemizde UMS/UFRS'lerin uygulanabilirliği ve buna etki eden faktörleri incelemek istemiştir. Çalışmada uygulanabilirlik ile ilgili bir takım sıkıntıların ve beklentilerin var olduğunu ifade etmiştir. 36 ilde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına anket uygulanan bu çalışmada, UMS/UFRS'lerin Türkiye'deki ekonomik yapı ve bu yapının ihtiyaçlarıyla uyum içinde olmadığı, Tek Düzen Muhasebe Sisteminin UMS/UFRS ilke ve uygulamaları ile uyumsuz olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca çalışmada, UMS/UFRS'lerin başarılı bir şekilde uygulanmasıyla hem hukuksal hem de ekonomik açıdan olumlu beklentilerin olduğu da yansıtılmıştır.

Bayda (2010); çalışmada standartların KOBİ'ler için uygulanabilirliğinin olup olmadığını araştırmayı amaçlamıştır. Araştırma sonucunda, uygulanabilirliğin mümkün olduğu ancak uygulanabilirlik noktasında bir takım sorunların var olduğu tespit edilmiştir. Ülkelerin farklı kültürel yapıya sahip olması nedeniyle ulusal politikalarının kendilerine ait ticaret ilişkilerinin, vergilendirme sistemlerinin farklı olmasından dolayı UFRS'nin kabul edilmemesi başlıca sorunlardandır.

Arsoy ve Bora (2012); Türkiye ekonomisinde büyük öneme sahip olan KOBİ'lere yönelik yaptıkları çalışmalarında SWOT analizi tekniğini kullanmışlardır. Analizdeki temel amaç standartların uygulanmasında yaşanan zorlukların tespit edilmesi ve bu noktadan yola çıkılarak standartlardaki güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesidir. Çeviri nedeniyle standartlarda oluşan karmaşıklık standartların zayıf yönü olarak belirlenmiştir.

Çelik (2012); tarafından yapılan çalışmada TMS/TFRS'lerin uygulanması ve bunların UMS/UFRS'ye uyumlaştırma aşamasında yaşadığı sorunlar belirlenmek istenmiştir. Standartları uygulayan personellerin eğitim seviyesi, ülkelere ait kültürel yapı, sermaye piyasalarının durumu, yasal sistem, politik faktörler, muhasebe gereksinimleri, özel sektörler, ülkelerdeki ekonomik kalkınmışlık düzeyi,

işletme büyüklükleri ve kurumsallık durumları uyumlaştırma aşamasında yaşanan sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Ağkan (2017;) çalışmasında TMS uygulama esnasında ortaya çıkan sorunları belirlemeyi amaçlamıştır. TMS'nin çeviri olması nedeniyle terminoloji farklılıklardan kaynaklı standartların uzun cümlelerle ifade edilmesi nedeniyle sorunların yaşandığı belirlenmiştir. Ayrıca standartlarla ilgili eğitim yetersizliğinin de önemli sorunlar içerisinde yer aldığı vurgulanmıştır.

Karababa (2018); çalışmasında UMS'nin hem Dünya'da hem de Türkiye'de uygulanması ve gelişmesi bakımından yaşanan süreci incelemiştir. Araştırma sonucunda, standartların uygulanmasıyla ilgili ciddi eğitim eksikliği, ülkelere ait farklı muhasebe uygulamalarının farklı sonuçlar doğurmasıyla oluşan sorunların varlığı, ülkemizde çoklu standart uygulamalarının zarar verici olduğu gibi birçok sorun tespit etmiştir. Ortak bir standart dilinin geliştirilip uygulanmasının zorunluluk olduğu yönünde tespitler de ileri sürülmüştür.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İşletmeler günümüzde artan rekabet ortamlarına uyum sağlayabilmek için güvenilir, şeffaf, karşılaştırılabilir, gerçeğe uygun muhasebe kayıtları tutmak ve raporlama yapmak zorundadır. Bu kapsamda hem ulusal hem de uluslararası muhasebe kayıt ilke ve kurallarının benimsendiği standartlara uygun hareket etmek kaçınılmaz bir hal almıştır. Ülkeler tarafından ortak bir muhasebe dilinin kullanımıyla ortaya çıkan muhasebe standartlarının kullanımı ülkemizde de benimsenmeye başlanmış; bu çerçevede çalışmalar uygulamaya konulmuştur. Ancak standartların uygulanmasıyla bir takım sorunların da gündeme geldiği görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada, muhasebe standartlarının uygulanmasında ortaya çıkan sorunların tespit edilmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Borsa İstanbul'daki işletmelerin muhasebe standartlarının uygulanmasında karşılaşılan sorunlarla alakalı Türkiye 'de çok sayıda çalışma olmaması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 21.03.2021 tarihi itibarıyla Borsa İstanbul'a kayıtlı 479 şirket oluşturmaktadır (<https://www.kap.org.tr/tr/bist-sirketler>). Araştırmada 255 firma ile anket uygulaması yapılmış ancak 4 adet anketin yeterli bilgi içermemesi nedeniyle 251 firma ile yapılan anket uygulamaları araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu sebeple, araştırmanın örneklemini Borsa İstanbul'a kayıtlı ve aktif faaliyet gösteren 251 firma oluşturmaktadır. 479 evren içinden % 95 güven düzeyi ve % 5 örneklem hatası ile olması gereken örneklem sayısı 213 olarak tespit edilmiştir. Bu nedenle, 251 firma ile yapılan anket uygulaması örneklem sayısı için yeterli görülmüştür.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada nicel veri yöntemleri kapsamında kullanılan anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma soruları araştırmaya ilişkin yapılan literatür incelemesi, araştırmayla ilgili akademik çalışmalar yapan akademisyen ve bağımsız denetçilerle yapılan görüşmeler sonucunda oluşturulmuştur. Ayrıca araştırmada kullanılan anket formu Karyağdı (2022) çalışmasından faydalanılmıştır. Araştırmada

kullanılan anket soru formunda katılımcıların demografik özellikleri ve çalışılan firma bilgileri, Firmaların faaliyet gösterdiği sektörlerle ilişkin bilgiler ve muhasebe standartlarının uygulanmasında karşılaşılan sorunlara yönelik oluşturulan ölçekler yer almaktadır. Anket formunda 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Araştırma Borsa İstanbul'da yer alan şirketlerde çalışan muhasebe meslek mensuplarına uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri SPSS programından yararlanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara yönelik yapılan analizlerde %95 güven düzeyi esas alınmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara ilişkin frekans analizi, ortalama ve standart sapma değerleri tespit edilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca araştırmada ölçeklerin geçerliliğini tespit etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Bulgular ve Değerlendirilmesi

Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Çalışılan Firma Bilgileri

Araştırmaya katılan meslek mensupları ve çalışılan firmaya ilişkin demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Çalışılan Firma Bilgileri

		Kişi Sayısı	Yüzdesi (%)
Cinsiyet	Erkek	166	66.1
	Kadın	85	33.9
Yaş	25-35	68	27.1
	36-44	124	49.4
	45-54	55	21.9
	55 yaş ve üstü	4	1.6
Eğitim durumu	Lise	0	0.0
	Ön lisans	5	2.0
	Lisans	143	57.0
	Yüksek lisans	103	41.0
	Doktora	0	0.0
Firmadaki pozisyonu	Muhasebe uzmanı	126	50.2
	Muhasebe müdür yardımcısı	42	16.7
	Muhasebe müdürü ve üstü	83	33.1
Firmada çalışan sayısı	20-50 kişi	29	11.6
	51-80 kişi	33	13.1
	81-110 kişi	21	8.4
	111-130 kişi	4	1.6
	131-250 kişi	30	12.0
	250 kişiden fazla	134	53.4
Firmanın faaliyet süresi	5 yıldan az	2	0.8
	5-10 yıl	35	13.9
	11-20 yıl	58	23.1
	20 yıldan fazla	156	62.2

Araştırmaya katılım sağlayan firma çalışanlarının demografik özelliklerine bakıldığında erkek çalışanların %66.1 oranında, kadınların ise %33.9 oranına olduğu görülmektedir. Yaş oranlarına bakıldığında ise %49.4 oranı ile 36-44 arası olanların ilk sırada; %27.1 oranı ile ise 25-35 aralığının ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Çalışanların eğitim durumlarına göre, %57.0 oranıyla lisans eğitimi yapanların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılım sağlayanların mesleki unvanlarına ilişkin bir değerlendirme yapıldığında, muhasebe uzmanı olanların oranının % 50.2, muhasebe müdür yardımcısı olanların oranının % 16.7, muhasebe müdürü ve üstü olanların oranının ise % 33.1 olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre katılımcıların çoğunun muhasebe uzmanı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Firmaların Faaliyet Gösterdiği Sektörlere İlişkin Bulgular

Anket çalışmasına katılım gösteren Borsa İstanbul firmalarının faaliyet gösterdikleri sektörlere ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Firmaların Faaliyet Gösterdiği Sektörler

	Firma Sayısı	Yüzdesi (%)	
Firmanız hangi sektörde faaliyet göstermektedir?	İmalat	72	28.7
	Taş ve Toprağa Dayalı	7	2.8
	Kimya Petrol ve Petrol Ürünleri	8	3.2
	Elektrik-Elektronik	11	4.4
	Otomotiv	5	2.0
	Mühendislik	1	0.4
	İnşaat ve Bayındırlık	8	3.2
	Hizmet	27	10.8
	Mali Kuruluş	3	1.2
	Holding ve Yatırım	36	14.3
	Finansal Kiralama	22	8.8
	Teknoloji	14	5.6
	Bilişim	4	1.6
	Diğer	69	27.5

Firmaların faaliyet gösterdiği sektörlere yönelik hazırlanan tabloya bakıldığında ilk sırada %28.7 oranıyla “İmalat” sektörünün yer aldığı görülmektedir. %27.5 oranıyla ise “Diğer” alanlarda faaliyet gösteren firmaların ikinci sırada yer aldığı sonucuna varılmıştır.

Muhasebe Standartlarının Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar ve Önem Dereceleri

Muhasebe standartlarının uygulanmasında karşılaşılabilecek sorunların belirlenmesi amacıyla daha önce yapılan araştırmaların sonuçları ve konuyla ilgili literatür incelemesi yapılmış; inceleme sonucunda muhasebe standartlarının uygulanmasında karşılaşılabilecek durumlar dikkate alınarak araştırmaya katılacak olan firmalara sorulmak üzere 40 adet önerme hazırlanmıştır. Hazırlanan ölçekte yer alan önermeler aracılığıyla muhasebe standartlarının uygulanmasında ortaya çıkabilecek sorunlar

belirlenmeye çalışılmıştır. Sorunlara ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Muhasebe Standartlarının Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar ve Önem Dereceleri

Muhasebe Standartlarının Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar	Ortalama Puan	Standart Sapma
Muhasebe standartlarının işletmelerin mevcut yoğunluğuna ek olarak yoğunluk oluşturması	3.55	0.95
İşlemlerin yapıldığı anda yöntemlerde değişikliklerin yapılması	3.47	1.07
Ara dönem mali tablo düzenlemesinde yaşanan zorluklar (Yılsonu yapılacak işlemlerin nasıl yapılacağına ilişkin yaşanan sorunlar)	3.4	1.05
Standartların eğitimi konusunda yetersizliğin olması	3.33	1.18
Değer düşüklüğü testinin yapılma dönemi (yıl sonu-ara dönem)	3.26	1.09
Kendimize özgü olmaması, uluslararası muhasebe standartlarının çevirisi niteliğinde olması	3.21	1.17
TMUDESK'in yaptırım gücünün olmaması	3.12	0.92
Standartların dilinin kolay anlaşılır olmaması (ifadelerin çok uzun ve anlaşılır olmaması)	3.02	1.17
Standartların çevirilerden kaynaklı olarak kavram karmaşıklığı oluşturulması	2.98	1.24
Atık yönetimi ve çevre muhasebesi konusunda eksiklikler olması	2.95	0.85
Çalışanların muhasebe standartlarıyla yapılan değişikliklere adapte olamaması	2.94	1.19
Standartlarda yapılan değişikliklere hemen uyum sağlanamamış olması	2.84	1.1
Muhasebe mesleğinin uygulanmasında standartlaşma nedeniyle zorlukların yaşanması	2.79	1.05
Muhasebecilerin standartların benimsenmesinde yetersizlik yaşamaması	2.79	1.22
Standartlarda kullanılan bazı yöntemlerin uygulanmasında zorlukların yaşanması	2.73	1.06
İşletmelerde çalışan muhasebe personelinin güncel mevzuatı ve standartları takip etmede zorluklar yaşamaması	2.67	1.13
TMS/TFRS yorumlarında yeterli açıklama yapılamaması ve uygulamada yetersizliğin olması	2.64	1.05
Değerleme ölçülerinin uygulanmasında zorluklar yaşanması	2.59	1.1
Yeterli sayıda gerçeğe uygun değer hesaplaması yapabilecek muhasebe meslek mensubunun bulunmaması	2.59	1.25
Muhasebe işlemleri yapılırken hangi hesapların kullanılması gerektiğine dair belirsizliğin olması	2.58	1.03
İşletmelerin standartla uyum sağlayamaması	2.53	1.01
Muhasebe standartlarının mevcut uygulamalarla farklılık göstermesi	2.53	1.03

İşletmelerin standartlara uymak yerine eski uygulamalarıyla finansal işlemlerini sürdürmeye devam etmesi	2.5	0.94
Yasaların farklı olması nedeniyle uyarlamada zorlukların hatta yasaların çarpışmasının yaşanması	2.49	1.04
Muhasebe standartlarının uygulanabilirliği ile ilgili bilgilerin somutlaştırılmaması	2.48	1.04
Tekdüzen hesap planındaki eksikler	2.47	1.09
Standartların uygulanmasında yasal güçlükler olması	2.45	1.02
Küçük ve orta ölçekli işletmelerin uygulamalarında eksiklikler yaşanmasına sebebiyet vermesi	2.44	1.07
Raporlamada finansal ve finansal olmayan karmaşıklığın yaşanması	2.41	0.97
Sürdürülebilir rapor ile entegre raporlamanın karıştırılması	2.37	0.95
Yasal uygulamalarda, işletmelerin ölçeklerine göre uygulama birliğinin olmayışından dolayı yaşanan eksikler	2.37	0.96
Standartlara uygun finansal tablo/raporlama sorunu (uyumlaştırma sorunu)	2.33	0.96
Vadeli işlemlerle ilgili açık bir uygulama olmaması	2.32	0.89
Konsolide mali tabloların düzenlenmesinde zorluk yaşanması	2.31	0.89
Kayıt dışı ekonomi varlığının uygulamada zorluklar çıkarması	2.26	0.85
Entegre raporlama konusunda çalışmanın yetersiz olması	2.24	0.93
Kripto varlıkların (paraların) raporlanmasındaki belirsizlik	2.22	0.92
İşletmelerin muhasebe standartlarını tam olarak yerine getirememesi halinde denetimler sırasında sorunlar yaşaması	2.22	0.83
“Doğru finansal raporlama” yerine “vergi için finansal raporlama” anlayışının hâkim olması	2.22	0.84
Denetimlerde bazı uygulamalardan dolayı tutarsızlık ve belirsizliğin yaşanması	2.15	0.93

Tablo 3'te yer alan veriler değerlendirildiğinde araştırmaya katılan firmaların muhasebe standartlarını uygularken karşılaştıkları sorunlardan “Muhasebe standartlarının, işletmelerin mevcut yoğunluğuna ek olarak yoğunluk oluşturması” önermesi ortalama 3.55 puanla ilk sırada yer almaktadır. “İşlemlerin yapıldığı anda yöntemlerde değişikliklerin yapılması” önermesi ise ortalama 3.47 puanla ikinci ve “Ara dönem mali tablo düzenlemesinde yaşanan zorluklar” ise ortalama 3.4 puanla üçüncü sırada yer almaktadır.

“İşletmelerin muhasebe standartlarını tam olarak yerine getirememesi halinde denetimler sırasında sorunlar yaşaması” ve “Doğru finansal raporlama” yerine “vergi için finansal raporlama” anlayışının hâkim olması” önermeleri ise ortalama 2.22 ; “Denetimlerde bazı uygulamalardan dolayı tutarsızlık ve belirsizliğin yaşanması” önermesi ise ortalama 2.15 puanla son sıralarda bulunmaktadır.

Muhasebe Standartlarının Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlara İlişkin KMO, Bartlett Testi ve Faktör Analizi Sonuçları

Araştırmanın bu kısmında araştırmaya katılan firmalarda muhasebe standartlarının uygulanmasında karşılaşılan sorunların belirlenmesine ilişkin oluşturulan ölçeğin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla KMO ve Bartlett Testi sonuçları tespit edilmeye çalışılmıştır. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri 1'e yakın ve Bartlett küresellik testi sonucunun ise 05 değerinden küçük olması gerekir. Bu bilgilere göre analiz için kullanılan veri grubuna faktör analizi yapılması uygun görülmektedir. Bu kapsamda araştırmadaki KMO ve Bartlett Testi sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Muhasebe Standartlarının Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunların Belirlenmesine İlişkin Ölçeğin KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0.909
	Approx. Chi-Square	5754.244
Bartlett's Test of Sphericity	Df	703
	Sig.	0.000

Tablo 4'te yer alan bilgilere bakıldığında KMO değeri 0.909 olarak belirlenmiştir ($KMO > 0.50$). Ayrıca Bartlett testi sonuçları da istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($Ki-Kare$ değeri 5754.244; $p < 0.01$). Bu sonuçlar değerlendirildiğinde firmalarda muhasebe standartlarının uygulanmasında karşılaşılan sorunların belirlenmesine yönelik faktör analizi yapılması uygun görülmektedir.

Tablo 5. Firmalarda Muhasebe Standartların Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Boyut	Madde	Faktör Yüğü	Açıklanan varyans oranı	Cronbach's Alpha
Boyut 1	31.Yasal uygulamalarda, işletmelerin ölçeklerine göre uygulama birliğinin olmayışından dolayı yaşanan eksikler	0.888	35.307	0.936
	33.Yasaların farklı olması nedeniyle uyarlamada zorlukların hatta yasaların çarpışmasının yaşanması	0.844		
	36.“Doğru finansal raporlama” yerine “vergi için finansal raporlama” anlayışının hâkim olması	0.772		
	35.Kayıt dışı ekonomi varlığının uygulamada zorluklar çıkarması	0.741		
	23.Vadeli işlemlerle ilgili açık bir uygulama olmaması	0.704		
	26.Standartlara uygun finansal tablo/raporlama sorunu (uyumlaştırma sorunu)	0.683		
	24.Konsolide mali tabloların düzenlenmesinde zorluk yaşanması	0.670		
	21.Denetimlerde bazı uygulamalardan dolayı tutarsızlık ve belirsizliğin yaşanması	0.653		
	8.Kripto varlıkların (paraların) raporlanmasındaki belirsizlik	0.639		
	20.İşletmelerin, muhasebe standartlarını tam olarak yerine getirememesi halinde denetimler sırasında sorunlar yaşamaması	0.621		
16.İşletmelerin standartlara uymak yerine eski uygulamalarıyla finansal işlemlerini sürdürmeye devam etmesi	0.594			

14.Standartların uygulanmasında yasal güçlükler olması	0.568		
27.Tekdüzen hesap planındaki eksikler	0.566		
32.TMS/TFRS yorumlarında yeterli açıklama yapılamaması ve uygulamada yetersizliğin olması	0.548		
7.Entegre raporlama konusunda Araştırmanın yetersiz olması	0.527		
17.İşletmelerin standartla uyum sağlayamaması	0.516		
4.Küçük ve orta ölçekli işletmelerin uygulamalarında eksiklikler yaşanmasına sebebiyet vermesi	0.516		
39.TMUDESK'in yaptırım gücünün olmaması	0.509		
18.İşletmelerde çalışan muhasebe personelinin güncel mevzuatı ve standartları takip etmede zorluklar yaşaması	0.503		
5.Raporlamada finansal ve finansal olmayan karmaşıklığın yaşanması	0.487		
6.Sürdürülebilir rapor ile entegre raporlamanın karıştırılması	0.485		
25.Değerleme ölçülerinin uygulanmasında zorluklar yaşanması	0.479		
34.Yeterli sayıda gerçeğe uygun değer hesaplaması yapabilecek muhasebe meslek mensubunun bulunmaması	0.465		
37.Muhasebe standartlarının mevcut uygulamalarla farklılık göstermesi	0.432		
13.Muhasebecilerin, standartların benimsenmesinde yetersizlik yaşaması	0.365		
38.Çalışanların muhasebe standartlarıyla yapılan değişikliklere adapte olamaması	0.321		
29.Değer düşüklüğü testinin yapılma dönemi (yıl sonu-ara dönem)	0.808		
30.Ara dönem mali tablo düzenlemesinde yaşanan zorluklar (Yılsonu yapılacak işlemlerin nasıl yapılacağına ilişkin yaşanan sorunlar)	0.762		
2.Standartların çevirilerden kaynaklı olarak kavram karmaşıklığı yaratması	0.735		
1.Standartların dilinin kolay anlaşılır olmaması (ifadelerin çok uzun ve anlaşılır olmaması)	0.734		
15.Standartların eğitimi konusunda yetersizliğin olması	0.712		
3.Kendiliğe özgü olmaması, uluslararası muhasebe standartlarının çevirisi niteliğinde olması	0.683	6.798	0.879
11.Standartlarda yapılan değişikliklere hemen uyum sağlanamamış olması	0.631		
19.Muhasebe standartlarının, işletmelerin mevcut yoğunluğuna ek olarak yoğunluk oluşturması	0.613		
12.Muhasebe mesleğinin uygulanmasında standartlaşma nedeniyle zorlukların yaşanması	0.557		
10.Standartlarda kullanılan b21 yöntemlerin uygulanmasında zorlukların yaşanması	0.553		
28.Muhasebe işlemleri yapılırken hangi hesapların kullanılması gerektiğine dair belirsizliğin olması	0.503		
9.Atık yönetimi ve çevre muhasebesi konusunda eksiklikler olması	0.365		
Muhasebe Standartlarının Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar (Boyut1+Boyut2)		42.104	0.948

Tablo 5 verileri incelendiğinde faktör analizi sonucuna göre firmalarda muhasebe standartların uygulanmasında karşılaşılan sorunlara ilişkin ölçeğin 2 faktörden oluştuğu görülmektedir. Faktörler Boyut 1 ve Boyut 2 olarak isimlendirilmiştir. Faktör yükünün 0.300'den küçük olması sebebiyle ölçeklerden 22. ve 40. maddede yer alanlar analizden çıkarılmıştır. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı % 42.104 olarak belirlenmiş; güvenilirlik katsayısı ise 0.948'dir. Bu sonuç ölçeğin güvenilirlik düzeyinin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Tabloda yer alan "Boyut 1" kapsamında değerlendirilen faktör yükleri 0.321 ile 0.888 arasında değişen 26 maddeden oluşmaktadır. "Boyut 1" in toplam varyansı

açıklama oranı ise %35.307'dir. Ölçeklerin güvenilirlik katsayısı 0.936 olduğu görülmektedir. Bu bilgilere göre "Boyut 1" in güvenilirlik düzeyi çok yüksektir. Ölçeğin "Boyut 2" kapsamında değerlendirilen faktör yükleri ise 0.365 ile 0.808 arasında değişen 12 maddeden oluşmaktadır. "Boyut 2" in toplam varyansı açıklama oranı % 6.798; güvenilirlik katsayısı 0.879'dur. Analiz sonucunda ulaşılan bu değerlere göre "Boyut 2" in güvenilirlik düzeyi çok yüksektir.

Yapılan faktör analizi sonuçlarında yer alan Boyut 2'de yer alan sorunlara ve "Muhasebe Standartlarının Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar ve Önem Dereceleri" tablosunda yer alan sorunların ortalama değerlerine ve Boyut 2'de faktörü yükü yüksek olan sorunlara bakıldığında analizlerin birbiri ile tutarlı olduğu görülmektedir.

Borsa İstanbul'da Faaliyet Gösteren Firmalarda Uygulanan Muhasebe Standartları

Araştırmada Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren firmalara uygulanan muhasebe standartları da belirlenmek istenmiş ve yapılan analiz sonuçlarına Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. BİST'te Faaliyet Gösteren Firmalarda Uygulanan Muhasebe Standartları

	Şirket Sayısı	Yüzdesi
TMS 1 –Finansal Tabloların Sunuluşu	251	65.9
TMS 2 –Stoklar	233	61.2
TMS 7 –Nakit Akış Tablosu	242	63.5
TMS 8 –Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar	165	43.3
TMS 10 –Raporlama Döneminden Sonraki Olaylar	213	55.9
TMS 12 –Gelir Vergileri	236	61.9
TMS 16 –Maddi Duran Varlıklar	141	37
TMS 19 –Çalışanlara Sağlanan Faydalar	153	40.2
TMS 20 –Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklaması	99	26
TMS 21 –Kur Değişiminin Etkileri	219	57.5
TMS 23 –Borçlanma Maliyetleri	231	60.6
TMS 24 –İlişkili Taraf Açıklamaları	207	54.3
TMS 26 –Emeklilik Fayda Planlarında Muhasebeleştirme ve Raporlama	57	15
TMS 27 –Bireysel Finansal Tablolar	227	59.6
TMS 28 –İştiraklerdeki ve İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar	185	48.6
TMS 29 –Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama	149	39.1
TMS 32 –Finansal Araçlar: Sunum	236	61.9
TMS 33 –Hisse Başına Kazanç	210	55.1
TMS 34 –Ara Dönem Finansal Raporlama	216	56.7
TMS 36 –Varlıklarda Değer Düşüklüğü	203	53.3
TMS 37 –Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar	210	55.1
TMS 38 –Maddi Olmayan Duran Varlıklar	127	33.3
TMS 39 –Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme	215	56.4
TMS 40 –Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	92	24.1
TMS 41 –Tarımsal Faaliyetler	9	2.4

Tablo 6 incelendiğinde Borsa İstanbul'da yer alan firmaların uyguladığı standartlara bakıldığında en çok kullanılan standartlar aşağıdaki gibidir:

- TMS 1 -Finansal Tabloların Sunuluşu
- TMS 7 -Nakit Akış Tablosu
- TMS 32 -Finansal Araçlar: Sunum
- TMS 12- Gelir Vergileri
- TMS 2 -Stoklar
- TMS 23 -Borçlanma Maliyetleri
- TMS 27 -Bireysel Finansal Tablolar

Uygulanan bu standartlara bakıldığında bu standartların daha çok raporlama ve vergi konularını esas alan standartlar olduğu görülmektedir. Standartların uygulanmasında yaşanan çoğu sorunların bu standartlarla ilgili olduğu söylenebilir.

Sonuç

Son yıllarda hızla ilerleyen ticari faaliyetler, ekonomik açıdan küreselleşme sürecine hız kazandırmış ve ülkeler için ekonomik sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu küreselleşme süreci makro ölçekte krizlere sebep olmuştur. İşletmelerde de muhasebe ve denetim alanında ilkelere, kurallara ve gerçeğe uygun, kaliteli, şeffaf, anlaşılır, ortak ve karşılaştırılabilir bilgilerin kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Gerek ulusal gerekse uluslararası açıdan uygulanması gereken bu bilgiler, belirli standartlara göre ortak hareket edilmesini gerekli kılmıştır. Bu gerekliliğe istinaden bütün ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de ortak bir muhasebe dilinin oluşması amacıyla gerekli adımlar atılmış; birçok kuruluş bu kapsamda çalışmalarını ilerletmeye yönelmiştir. Yapılan çalışmalara bakıldığında standartların anlaşılması, uyumlaştırılması ve uygulanması gibi çalışmalar bunlardan bazılarıdır. Ancak zaman zaman standartların gerek anlaşılması gerekse uyumlaştırılmasına ve haliyle uygulanmasına yönelik bir takım sorunların yaşandığı görülmektedir. Bu bilgiler ışığında çalışma, BİST'te Türkiye Muhasebe Standartlarının uygulanmasında karşılaşılan sorunları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren firmaların standartların uygulanmasında karşılaştıkları sorunlar belirlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmadan elde edilen verilere bir bütün olarak incelendiğinde;

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensubu erkeklerin oranı % 66.1, kadınların oranı ise % 33.9'dur. Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının yaş durumlarına bakıldığında 25-35 yaş arası olanların oranı% 27.1, 36-44 yaş arası olanların oranı % 49.4, 45-54 yaş arası olanların oranı % 21.9 ve 55 yaş ve üstü olanların oranının ise % 1.6 olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına yönelik yapılan analiz sonuçları değerlendirildiğinde ise ön lisans mezunu olanların oranı % 2, lisans mezunu olanların oranı % 57 ve yüksek lisans mezunu olanların oranının ise % 41 olduğu görülmektedir. Katılımcılardan

muhasebe uzmanı olanların oranı % 50.2, muhasebe müdür yardımcısı olanların oranı % 16.7, muhasebe müdürü ve üstü olanların oranının ise % 33.1 olduğu görölmektedir.

Araştırmaya katılan firmaların % 0.8'inin faaliyet süresi 5 yıldan az, % 13.95'inin 10 yıl, % 23.1'inin 11-20 yıl arasında, % 62.2'sinin ise 20 yıldan fazla olduğu görölmektedir.

Firmaların faaliyet gösterdiği sektörlere ilişkin analiz sonucuna göre; % 28.7 oranla ilk sırada imalat sektörü yer almaktadır. Firmaların % 27.5 oranında ise diğer sektörlerin herhangi birinde faaliyet gösterdiği görölmektedir. % 14.3 oranla üçüncü sırada ise holding ve yatırım şirketi niteliğindeki mali kuruluşların, dördüncü sırada ise % 10.8 oranla hizmet sektörünün yer aldığı görölmektedir.

Araştırmada BİST'te faaliyet gösteren firmaların en çok karşılaştıkları sorunların tespitine yönelik yapılan analiz sonuçlarına göre en fazla karşılaşılan sorunların;

- Muhasebe standartlarının işletmelerin mevcut yoğunluğuna ek olarak yoğunluk oluşturmaması,
- İşlemlerin yapıldığı anda yöntemlerde değişikliklerin yapılması,
- Ara dönem mali tablo düzenlemesinde yaşanan zorluklar (Yılsonu yapılacak işlemlerin nasıl yapılacağına ilişkin yaşanan sorunlar),
- Standartların eğitimi konusunda yetersizliğin olması,
- Değer düşüklüğü testinin yapılma dönemi (yılsonu-ara dönem) gibi sorunlar olduğu görölmüştür.

BİST'te faaliyet gösteren firmalarda en çok kullanılan standartların;

- TMS 1 -Finansal Tabloların Sunuluşu
- TMS 7 -Nakit Akış Tablosu
- TMS 32 -Finansal Araçlar: Sunum
- TMS 12- Gelir Vergileri
- TMS 2 -Stoklar
- TMS 23 -Borçlanma Maliyetleri
- TMS 27 -Bireysel Finansal Tablolar

olduğu sonucuna varılmıştır.

Standartların uygulanması noktasında yaşanan sorunlara genel olarak bakıldığında, muhasebe standartlarına ilişkin çalışanların yeterli eğitime sahip olmamaları, standartların çeviri kaynaklı olması ve bu durumun kavram karmaşasına sebep olması, uygulamada yaptırım gücünün yetersiz olması, standartlara ilişkin yapılan güncellemelere uyum sağlanmasında yetersizliklerin olması gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, muhasebe standartlarının ülkemizde tutarlı bir şekilde ve uzun vadede uygulanmasında bir takım sorunlarla karşı kaşıya kalındığı görölmektedir. Muhasebe standartlarının uygulanmasında

karşılaşılan sorunlar göz önünde bulundurularak çeşitli önlemlerin alınması sağlanabilir. Böylece karşılaşılan sorunlar azaltılabilir ya da ortadan kaldırılabilir. Araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülen öneriler aşağıda özetlenmiştir:

- KGK tarafından standartlara ilişkin eğitimler, seminerler vb. programlar düzenlenebilir.
- Standartlara ilişkin güncellemelerin KGK tarafından belirli aralıklarla firma çalışanlarına eğitim yoluyla aktarılması sağlanabilir.
- İşletmelerin ölçekleri dikkate alınarak standartlardaki belirsizlik ortadan kaldırılabilir.
- Teknolojik gelişmelere paralel olarak dijitalleşme ve yapay zekâ açısından standartlarda düzenlemeler yapılabilir.
- Ülkemizde uygulanan tekdüzen hesap planının standartlarda yapılan güncellemelerle uyumlu bir şekilde revize edilmesi sağlanabilir. Bu kapsamda şirketlerden düzenli aralıklarla görüşler alınabilir.
- Uluslararası muhasebe standartlarına uyum sağlamak amacıyla yapılan uyumlaştırma çalışmalarında Türkiye'deki mevcut işletme yapısı ve muhasebe uygulamaları esas alınabilir.
- Uyumlaştırma çalışmalarında TTK, Tek Düzen Muhasebe Sistemi ve VUK'a uygun hukuki alt yapının oluşturulması gerekir.

Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığı kararı ile üniversitemiz Rektörlük Makamınının 21.04.2022 tarih ve E-88656144-000-2200125308 nolu kararı ile onaylanmıştır

Çıkar Çatışması Beyanı

“İşletmelerin Türkiye Muhasebe Standartları Uygulamalarında Karşılaştığı Sorunlar: Borsa İstanbul'da Bir Araştırma” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ağkan, F. (2017). Türkiye muhasebe standartlarının uygulanmasında karşılaşılan sorunlar. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1), 17-23.
- Akgül, B. A., & Akay, H. (2003). *Uluslararası muhasebe standartları ve Türkiye uygulama etkinliğine ilişkin bir araştırma. (2.Baskı)*. İstanbul : Türkmen Kitapevi .
- Arsoy, A. P., & Bora, T. (2012). KOBİ muhasebe standartlarının gelişimi ve Türkiye uygulaması üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (56), 17-28.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mufad/issue/35675/396842>

- Bayda, Ş. (2010). *Küçük ve orta büyüklükteki işletmelere (KOBİ) uluslararası finansal raporlama standartları ve bir uygulama*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çankaya, F., & Dinç, E. (2012). Türkiye'nin finansal raporlama standartlarının uygulama başarısını etkileyen faktörler: Bağımsız denetçiler üzerine bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 81-102. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/20822/222875>
- Çelik, E. (2012). *Türkiye finansal raporlama standartları(TFRS)'nin varlıkların değerlemesi hususunda getirdiği yenilikler: Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilgi düzeylerinin tespitine yönelik bir araştırma*. Yayımlanmış Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dursun, N. N. (2007). *Varlıklarda değer düşüklüğü standardı kapsamında uluslararası finansal raporlama standartlarını uygulayan işletmelerde karşılaşılan sorunlar*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Evcı, S. (2008). *Türkiye muhasebe (finansal raporlama) standartları ve uygulanmasında yaşanan sorunlar*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Gönen, S., & Uğurluel, G. (2007). Türkiye'de uluslararası finansal raporlama standartları (UFRS) uygulamalarına geçişte karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Vergi Dünyası Dergisi*, (316), 229-236.
- Haftacı, V., & Pehlivanlı, D. (2007). UMS 39 ve uygulamada karşılaşılan sorunlar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 139-151. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/25707/271261>
- Hatipoğlu, O. (2009). *Türkiye'de uluslararası muhasebe standartları'nın gelişimi, gerekliliği ve uygulanabilirliği üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Irvine, H., & Lucas, N. (2006). Globalized accounting standards: The case of the United Arab Emirates, [Proceedings]. Natalie Lucas (Ed.). *3th International Conference On Contemporary Business. 21-22 Eylül 2006*. (1-23). Australia: Charles Sturt University
- Jermakowicz, E., & Tomaszewski, S. (2006). Implementing IFRS from the perspective of EU publicly traded companies. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 15, 170-196.
- Joshi, L. P., G.Bremser, W., & Al-Ajmi, J. (2008). Perception of accounting professionals in the adoption and implementation of a single set of global accounting standards: Evidence from Bahrain. *Advances in Accounting*, 24(1), 41-48.
- Karababa, A. G. (2018). Muhasebe standartları ve uygulamasına genel bir bakış. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 17-24. <http://tursbad.hku.edu.tr/en/pub/issue/40014/429613>
- Karyağdı, G.N. (2022). *Denetime tabi işletmelerin Türkiye muhasebe standartları uygulamalarında karşılaştığı sorunlar: Borsa İstanbul'da bir araştırma* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kamu Aydınlatma Platformu*. <https://www.kap.org.tr/tr/bist-sirketler> (Erişim Tarihi: 23.03.2021).
- Kiracı, M., & Köse, T. (2002). IASC, FASB ve TMSDESK 'te muhasebe standartları oluşturma süreci ve uyumlaştırma. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 48-70. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/36879/420986>
- Kocamaz, H. (2012). Uluslararası muhasebe standartlarının dünyada ve Türkiye'de oluşum ve gelişim süreci. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 105-120. <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/pub/issue/10265/125905>
- Lanson, R., & Street, D. (2004). Convergence with IFRS in an expanding Europe: Progress and obstacles identified by large accounting firms' survey. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 13, 89-119.
- Mir, Z. M., & Rahaman, A. (2005). The adoption of international accounting standards in Bangladesh an exploration of rationale and process. *Accounting, Auditing ve Accountability Journal*, 18(6), 816-841.
- Özkök, S. (2000). Avrupa birliğine üye ülkeler arasında muhasebe standartlarını uyumlaştırma çabaları. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, (2), 87-94.
- Poria, S.V. (2009). *IFRS implementation and challenges in India*. India: Maharashtra Economic Development Council-MEDC.
- Street, L. (2003). *GAAP Convergence 2002, BDO, Deloitte, Touche Tohmatsu, Ernst ve Young, Grant Thornton, KPMG, Pricewaterhouse Coopers*. Dayton: University of Dayton, First Quarter.
- Şahin, D., & Pazarçeviren, S. (2007). TFRS ve SPK muhasebe standartlarının IFRS ile karşılaştırılması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2(2), 130-146. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1556/19134>
- Şahin, E. (2010). *Uluslararası muhasebe standartları çerçevesinde oluşturulan TMS-16, TMS-36, TMS-38 muhasebe standartlarının tek düzen muhasebe sistemi ile karşılaştırılması ve Çorum'da bir sanayi işletmesi örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Tek, N., & Dalkılıç, F. (2008). TMS uygulamalarında mesleki yargının yeri ve mesleki yargı kullanımını gerektiren alanlar. [Bildiri]. *ĞZSMMMO*, 12. *Türkiye Muhasebe Standartları Sempozyumu Bildirileri*. 26-30 Kasım 2008, (ss. 54-74). Kıbrıs : İZSMMMO.
- Turhan, E. (2019). *Muhasebe standartlarının maliyet oluşumuna etkisi: Bir üretim işletmesinde uygulama*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yiğit, E. (2019). *Uluslararası muhasebe standartları TMS-2 ve TMS-16 'nın truzim işletmelerinde uygulanabilirliği ve Konya ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerine yönelik bir uygulama örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Extended Abstract

In this study, it is aimed to identify the problems encountered in the application of accounting standards of the enterprises operating in Borsa Istanbul. The universe of the research consists of 479 companies registered to Borsa Istanbul as of 21.03.2021.

In the research, a survey was applied to 255 companies, and the survey conducted with 251 companies was included in the research because four of the applied surveys in question did not contain sufficient information.

Since 213 out of 479 populations were determined with a 95% confidence level and 5% sampling error for the required number of samples in the study, the survey application conducted with 251 companies was found sufficient in terms of the number of samples, and the research data were evaluated by using the SPSS program.

The research in which the survey method used within the scope of quantitative data methods is applied has been created as a result of interviews with academics and independent auditors who conduct academic studies related to the research, along with research questions and literature review related to the research.

The survey used in the research includes demographic characteristics of the participants, information about the sectors in which the companies operate and scales created for the problems encountered in the application of accounting standards. The questionnaire form using the 5-point likert scale was applied to accounting professionals working in companies in Borsa Istanbul. While the proportion of male accounting professionals participating in the research was 66.1%, the proportion of women was 33.9%.

Considering the age status of the accounting professionals participating in the research, the proportion of those aged 25-35 was 27.1%, aged between 36-44 was 49.4%, aged between 45-54 was 21.9% and aged 55 and older was 1.6%.

When the results of the analysis conducted on the educational status of the accounting professionals participating in the research were evaluated, it was found that the proportion of those who graduated with an associate degree was 2%, the proportion of those who graduated with a bachelor's degree was 57%, and the proportion of those who had a master's degree was 41%.

However, the proportion of those who are accounting specialists is 50.2%, the proportion of those who are assistant accounting managers is 16.7%, and the proportion of those who are accounting managers and above is 33.1%.

In the study, it has been reached that there is an experience of the difficulties in the preparation of interim financial statements, that there are changes in the orientation at the time of the transaction, which constitute the formation of accounting standards in addition to the corporate current density.

Another result obtained in the study, in which some problems such as how to conduct year-end transactions, inadequacy in the training of standards and the duration of the impairment test were identified. An other result that is obtained is that companies operating in Borsa Istanbul have used standards based more on reporting and tax issues.

As a result, it is seen that there are some problems in the consistent and long-term application of accounting standards in our country. Various measures can be taken by taking into account the problems encountered in the application of accounting standards.

Geliş Tarihi / Received Date
06.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
01.08.2023

Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin Harcama Göstergelerinin Etkinliğinin Malmquist Index ve VZA Yöntemiyle İncelenmesi

Investigation of The Efficiency of Expenditure Indicators of The European Union Member Countries and Turkey By Malmquist Index and DEA Method

Fevzi AKBULUT¹

Öz

Ülkelerin nihai hedeflerinden biri performanslarını iyileştirmektir. Verimlilik ise performansın önemli bileşenlerinden birisidir. Ülkeler verimlilik analizleri ile verimli olmadığı alanları tespit eder ve bu alandaki eksikliklerini giderebilir. Bu bağlamda bu çalışma Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin ve Türkiye'nin borç krizi öncesi ve sonrası dönemdeki etkinliklerini ve etkinliklerindeki değişimi belirli harcama göstergelerini kullanarak veri zarflama analizi ve Malmquist toplam faktör verimliliği analizi yöntemleriyle incelemek amacıyla yapılmıştır. Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin 2007-2016 yıllarına ait verileri kullanılmış ve veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. 27 Avrupa Birliği ülkesinden Malta hariç 26 ülke ve Türkiye analize dâhil edilmiştir. Araştırmada girdi değişkeni olarak kişi başına düşen sağlık harcamaları, kişi başına düşen hanehalkı nihai tüketim harcaması, kişi başına cepten yapılan sağlık harcamaları ve eğitim harcamaları değişkenleri kullanılmış çıktı değişkeni olarak ise insani gelişmişlik endeksi kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizi için R Studio paket programlarından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, ülkelerin toplam faktör verimliliğinde yaşanan en büyük düşüşün krizin başladığı 2008 yılı ve krizin yoğunlaştığı 2011 yılı olduğu görülmektedir. BCC girdi yönelimli VZA analiz sonuçlarına bakıldığında; kriz yoğun dönemde 12 ülkenin etkin olduğu, kriz sonrası dönemde ise 16 ülkenin etkin sınıra ulaştığı görülmektedir. Ayrıca en düşük verimliliğe sahip ülkenin kriz yoğununda dönemde Portekiz, kriz sonrası dönemde ise İtalya olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Veri Zarflama Analizi, Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Analizi, Harcamalar, Avrupa Birliği Ülkeleri, Avrupa Borç Krizi.

¹ Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Bingöl/TÜRKİYE, E-mail: fevziakbuluto7@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-8511-7712

Abstract

One of the ultimate goals of countries is to improve their performance. Efficiency is one of the important components of performance. Countries identify areas where they are not efficient with efficiency analyzes and can eliminate their deficiencies in this area. In this context, this study was carried out to examine the activities of the European Union member countries and Turkey in the pre- and post-debt crisis period and the change in their activities using data envelopment analysis and Malmquist total factor productivity analysis methods by using certain expenditure indicators. The data of Turkey and European Union member countries for the years 2007-2016 were used and the data were obtained from the World Bank database. Of the 27 European Union countries, 26 countries, excluding Malta, and Turkey were included in the analysis. In the research, per capita health expenditures, household final consumption expenditure per capita, out-of-pocket health expenditures and education expenditures per capita were used as input variables, and human development index was used as output variable. R Studio package programs were used for the analysis of the research data. As a result of the research, it is seen that the biggest decrease in the total factor productivity of the countries was in 2008, when the crisis began, and in 2011, when the crisis intensified. Considering the BCC input-oriented DEA analysis results; It is seen that 12 countries were active in the crisis-intensive period, and 16 countries reached the effective limit in the post-crisis period. In addition, it was determined that the country with the lowest productivity was Portugal in the crisis period and Italy in the post-crisis period.

Keywords: Data Envelopment Analysis, Malmquist Total Factor Efficiency Analysis, Expenditures, European Union Countries, European Debt Crisis

Giriş

Dünyada 1820-1929 yılları arasındaki yüzyılı aşkın dönemde birçok kriz meydana gelmiştir. Avrupa'yı da etkileyen başlıca krizler, 1836, 1857, 1866, 1929 krizleridir. 1836 krizine İngiliz sermayedarlar ve bankaların ABD ülkelerinde yaptıkları demiryolu inşaatı gibi yabancı yatırımlarla ilgili mali işlemler neden olmuştur. Etkileri Belçika, Fransa gibi Avrupa ülkelerine de sıçramıştır. 1857 krizine ise parasal faktörler sebep olmuştur. Avustralya ve ABD'de bulunan altın madenleri büyük ölçekli manipülatif hareketlere sebep olmuştur. Avrupa ülkeleri ve ABD krizden oldukça etkilenmiştir. 1866 krizi ise ABD ve İngiltere'de demiryolu inşaatını fonlayan büyük bir bankanın iflas etmesiyle başlamış ve iflaslar diğer Avrupa ülkelerine de yayılarak zincirleme olarak devam etmiştir. Dünya ve Avrupa tarihinin en büyük krizi olan 1929 krizi ise bazı bankaların mali sıkıntıya girmesi sonucunda New York Borsası'nda hisse senedi fiyatlarında yaşanan ani düşüşlerle başlamış ve tüm ABD ekonomisini etkisi altına almıştır. Borsanın yanı sıra bankalarda peşi sıra iflaslar yaşanmış ve kriz dalga dalga tüm Dünya'ya yayılmıştır (Kindleberger, 1973).

Geçtiğimiz on yıllarda yaşanan ve Avrupa'yı da etkileyen en önemli krizlerden biri de Mortgage krizidir. 2008 yılında konut piyasalarında meydana gelen balonun patlaması sonucu ortaya çıkmıştır. Özensizce verilen konut kredileri konut fiyatlarını arttırmış sonrasında faiz artışları sonucunda birçok kişinin krediyi ödeyememesi ev fiyatlarını aşırı derecede düşürmüştü ve ikincil piyasaların da etkisiyle küresel ölçekte bir kriz meydana gelmiştir. ABD'de ortaya çıkan Mortgage krizi 2009 yılı itibarıyla ABD ile yakın ticari ilişkilere sahip Avrupa'ya sıçramış ve Avrupa ülkelerinde büyük bir borç krizini tetiklemiştir. Yunanistan'da başlayan borç krizi kısa sürede çevresindeki ülkelere de yayılmıştır. Krizin derinleşmesiyle 2009'da Alman hükümeti Commerzbank'ı %25 kamulaştırmak zorunda kalmıştır. 2010 yılının başlarında körüklenen Avrupa Borç Krizi'nde ilk iflas eden ülke Yunanistan olmuştur. Krizin

sebeplerine bakıldığında, geleceğe yönelik iyimser beklentilerden ve düşük faiz oranlarından dolayı kamu ve özel sektörün aşırı borçlanması kaynaklandığı söylenebilir (Szczygielski, 2001: 1-68; Tichy, 2012: 95-107). Avrupa Borç Kriz'i 1929 yılında yaşanan büyük buhrandan sonra Avrupa'da yaşanan en büyük kriz olarak görülmektedir. 2009 yılında Avrupa Birliği'nde GSYİH'nın %4 düşmesine, sanayi üretiminin 1990'lı yıllar seviyesine inmesine, 23 milyon insanın işsiz kalmasına sebep olmuştur (European Commission, 2010: 5).

Yukarıda değinilen tüm dünyayı etkilemiş önemli krizler incelendiğinde; kriz dönemlerinde ortaya çıkan belirsizliklerle beraber toplumun harcama davranışlarında değişiklikler yaşandığı söylenebilir. Krizlerin harcama davranışlarını hızla değiştirdiği ve harcamaların özellikle kriz dönemlerinde ülke ekonomilerini önemli ölçüde etkilediği de bilinen bir gerçektir. Örneğin, kriz dönemlerinde tüketicilerin harcamalarını azalttığı ve bu durumun iç talepte daraltmaya yol açtığı görülmektedir.

Harcama kalemlerine bakıldığında; eğitim, sağlık ve hanehalkı harcamalarının harcama kalemleri içerisinde önemli bir yeri olduğu görülmektedir. İlk olarak eğitimin sosyal yapı ve beşeri sermayeye sağladığı önemli katkıları bulunmaktadır. Eğitim, makro düzeyde ekonomik büyümeyi, milli geliri ve mikro düzeyde bireysel geliri belirleyen en önemli unsurlardan biridir (Taş ve Yenilmez, 2008: 155-186). Milli gelirin önemli bir bileşimi olan tüketim harcamaları ise ekonominin büyüme performansı ile yakından ilgilidir ve ülkelerin önemli refah göstergelerinin başında gelmektedir. Son olarak gün geçtikçe ülkelerin gelirlerinin daha büyük bir bölümünü ayırdıkları sağlık harcamalarının gerek kısa vadede gerek uzun vade de ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı düşünülmekte ve başta gelişmiş ülkeler olmak üzere sağlık harcamasına büyük önem verilmektedir.

Dünya'da 1970'li yıllara kadar büyüme kavramı ön plandayken 1970'lerin sonunda sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmış ve 1990 yılında eğitim ve sağlık unsurları başta olmak üzere sürdürülebilirliğin sağlanması gerektiği önem kazanmıştır. Bu bağlamda gelir, sağlık ve eğitim göstergeleri dikkate alınarak ülkeler arası kalkınmışlık düzeylerini karşılaştırmak amacıyla 1990 yılında İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) oluşturulmuş ve her yıl düzenli olarak insani gelişmişlik raporları yayınlanmaya başlamıştır (Hicks, 1997: 1283-1298). İGE, insan hayatını; uzun ve sağlıklı bir yaşam, eğitim düzeyi ve satın alma gücüne göre arzulanan bir yaşam standardı ile ele almaktadır (UNDP, 1990: 10).

Ülkelerde eğitim ve sağlık gibi İGE'nin temelini oluşturan unsurlara yapılan harcamaların aktarılan kaynakların etkin ve verimli kullanılması son derece elzemdir. İnsanların kaliteli ve iyi bir yaşam sürebilmesi için milli gelir içerisinde önemli bir yere sahip olan eğitim, sağlık ve hanehalkı harcamalarının etkin kullanımı büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin borç krizi öncesi ve sonrası dönemdeki etkinlikleri ve etkinliklerindeki değişim belirli harcama göstergeleri kullanılarak veri zarflama analizi ve Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (MTFV) analizi yöntemleriyle incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak borç krizi öncesi ve sonrası dönem adı altında girdiye yönelik BCC modeli kullanılarak VZA yapılmış ve ülkelerin tek yıllık etkinlikleri ölçülmüştür. Ardından ülkelerin etkinliklerindeki değişimi tespit etmek amacıyla 2007-2016 yılları arasında CCR ve BCC modeli kullanılarak Malmquist İndex analizi uygulanmıştır.

Literatür Taraması

Bu bölümde eğitim, sağlık ve gelir düzeyi olarak üç unsura dayanan insani gelişmişlik endeksi ile ülkelerin harcamalarının etkinliğinin ölçüldüğü ve ağırlıklı olarak sağlık harcamalarının etkinliğini inceleyen ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenmiştir.

Fare vd. (1994) yaptıkları çalışmalarında 1979-1988 yılları arasındaki 17 OECD ülkesinin verilerini kullanarak ülkelerin üretkenlik artışını analiz etmişlerdir. MTFV analizi kullanarak teknik değişim ve etkinlik değişimini hesaplamışlardır. Araştırma sonucunda ABD'deki üretkenlik artışının ortalamadan biraz üzerinde olduğunu ve bunun teknik etkinlik değişiminden kaynaklandığını tespit etmişlerdir. Ayrıca Japonya'nın verimlilik artışının diğer ülkelere göre açık ara en yüksek artış olduğunu tespit etmişlerdir.

Spinks ve Hollingsworth (2005) yaptıkları çalışmalarında 28 OECD ülkesinin sosyoekonomik değişkenlerle sağlık hizmetlerinin teknik verimliliğini ölçmüşlerdir. Girdi değişkeni olarak kişi başına düşen sağlık harcaması, kişi başına düşen GSYİH, işsizlik ve eğitim çıktı değişkeni olarak ise beklenen yaşam süresini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda ülkelerin hem teknik etkinliklerinde hem de toplam faktör verimliliği skorlarında önemli bir değişime rastlamamışlardır.

Karabulut vd. (2008) yaptıkları çalışmalarında Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin 2001-2005 yılları arasındaki makroekonomik performans düzeylerini VZA ve MTFV yöntemleriyle analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda Türkiye'nin teknolojik etkinliğinin en iyi beş ülke içerisinde olduğunu ve kaynak kullanımını açısından AB ülkeleri arasında en başarılı ülkeler arasında olduğunu tespit etmişlerdir.

Adam vd. (2011) yaptıkları çalışmalarında 19 OECD ülkesinin 1980-2000 yılları arasındaki verilerini kullanarak kamu harcamalarının etkinliğini ölçmüşlerdir. Girdi değişkeni olarak genel kamu harcamalarını, kamu eğitim harcamalarını, kamu sağlık harcamalarını ve kamu sosyal güvenlik harcamalarını çıktı değişkeni olarak ise bebek ölüm hızını ve doğumda beklenen yaşam süresini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda kamu sektörü etkinliğinin bireysel ülke özelliklerinden daha az önemli olduğunu tespit etmişlerdir.

Masri ve Asbu (2018) yaptıkları çalışmalarında Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yer alan 20 ülkenin 2003-2014 yılları arasındaki verilerini kullanarak ulusal sağlık sistemlerindeki toplam faktör verimliliği değişimlerini malmquist index analiziyle ölçmeyi amaçlamışlardır. Girdi değişkeni olarak sağlık harcaması verilerini çıktı değişkeni olarak ise bebek ölüm oranı ve cinsiyete özgü ortalama yaşam süresini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda beş ülke haricinde toplam faktör verimliliği değişim skorlarının düştüğünü, toplam faktör verimliliğinin 2003-2014 yılları arasında %3,8 azaldığını tespit etmişlerdir. Son olarak toplam faktör verimliliğindeki düşüşün %9,1'lik bölümünün teknik etkinlik değişiminden kaynaklandığını ve bu düşüşün %5,8'lik ölçek verimliliğindeki yükselişi gölgelediğini ifade etmişlerdir.

Gedik ve Gelmez (2019) çeşitli harcama değişkenlerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında 2008-2016 dönemini baz alarak geçiş ekonomisi ülkelerinin verimliliğini toplam faktör verimliliği analizi ile ölçmüşlerdir. Girdi değişkeni olarak, sağlık harcamaları, eğitim harcamaları ve askeri harcamaları çıktı değişkeni olarak ise GSMH'yı kullanmışlardır. Çıktıya yönelik CCR modeliyle yaptıkları analizde

öncelikle ülkelerin teknik ve teknolojik etkinliklerini sonrasında ise yıllık olarak ayrı ayrı toplam faktör verimliliğini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda analize dâhil edilen 26 ülkeden 19 tanesinin etkin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca etkin olmayan ülkelerin saf teknik etkinlik ve ölçek etkinlik düzeylerinin diğer etkinlik skorlarına göre daha düşük olduğunu ve bu ülkelerin teknolojik ve yönetsel alanlarda iyileştirmeler yapmaları gerektiğini tavsiye etmişlerdir.

İlgün vd. (2019) yaptıkları çalışmalarında BRICS-MT ülkelerinin sağlık harcamalarının performansını 2000-2015 yıllarına ait verileri kullanarak MTFV analiziyle ölçmüşlerdir. Girdiye yönelik CCR modeliyle yaptıkları çalışmalarında üç girdi ve iki çıktı değişkeni kullanmışlardır. Araştırma sonucunda 2000-2005 yılları arasında 2; 2005-2010 yılları arasında 3 ve 2010-2015 yılları arasında 4 ülkenin verimsiz olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca 2000-2005 yıllarında Türkiye ve Güney Afrika'nın sağlık harcamalarını etkin kullanamadığını saptamışlardır.

Liu vd. (2019) yaptıkları çalışmalarında Çin'de 31 ilin sağlık harcamalarının etkinliğini 2007-2016 yılları arasındaki verileri kullanarak Super-Slack-Based modelli Malmquist Index analiziyle incelemişlerdir. Girdi değişkeni olarak toplam sağlık harcamasının GSYİH'ya oranı ve kişi başı sağlık harcamasını çıktı değişkeni olarak doktor sayısını, hemşire sayısını, yatak sayısını, kırsal kesimdeki sağlık merkezi sayısını kullanmışlardır. Araştırma sonucunda en düşük ortalama toplam faktör verimliliğine sahip ülkenin Hainan olduğunu ve toplam faktör verimliliğindeki en büyük düşüşün 2008-2009 yılında meydana geldiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca toplam faktör verimliliğinde yaşanan bu azalışın teknolojik etkinlik değişiminde yaşanan düşüşten kaynaklandığını ifade etmişlerdir.

İlgün vd. (2020) yaptıkları çalışmalarında eğitim ve araştırma hastanelerinin verimliliğini incelemek amacıyla 2014-2017 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 47 eğitim ve araştırma hastanesinin verilerini kullanarak MTFV analizi yapmışlardır. Araştırma sonucunda MTFV skorlarının 2014-2015 döneminde 0,84, 2015-2016 döneminde 0,81 ve 2016-2017 döneminde 0,73 olduğunu tespit etmişlerdir. 2014-2017 yılları arasında analize dâhil edilen 47 hastanenin verimlilik düzeylerinde bir düşüş olduğunu belirtmişler ve hastanelerin verimliliğini arttırmak için eylem ve politikalar geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Şengün ve Yiğit (2021) yaptıkları çalışmalarında Asya ülkelerinin sağlık sisteminin verimliliğini incelemişlerdir. Araştırmada 2008, 2012 ve 2016 yıllarına ait verileri kullanarak VZA ve MTFV analizi yapmışlardır. 4 girdi ve 2 çıktı değişkeni ile 44 Asya ülkesini incelemişlerdir. Girdi değişkeni olarak, yatak sayısı, hekim sayısı, hemşire sayısı, sağlık harcamaları ve GSYİH'dan sağlığa ayrılan payı çıktı değişkeni olarak ise bebek ölümleri ve yaşam beklentisini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda Asya ülkelerinin toplam faktör verimliliğinde artış yaşanmadığını ve buna en büyük etki eden faktörün teknolojik etkinlikte yaşanan %5,9'lük düşüş olduğunu belirtmişlerdir. VZA analizine göre ise Asya ülkelerinin yaklaşık dörtte üçünün verimsiz olduğunu tespit etmişlerdir.

Teleş vd. (2021) yaptıkları çalışmalarında OECD ülkelerinin sosyal güvenlik harcamaları verimliliğini MTFV analiziyle incelemişlerdir. 34 OECD ülkesinin 2010-2021 yılları arasındaki verilerini kullanarak 6 girdi ve 2 çıktı değişkeni ile analiz yapmışlardır. Araştırma sonucunda ortalama toplam faktör verimliliği endeks değerlerinin 23 ülkede 1'den büyük olduğunu, diğer bir ifadeyle ülkelerin %67,6'sının

verimliliğinde bir iyileşme olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca 2010-2011 döneminde ülkelerin ortalama toplam faktör verimliliğinin %3,8, 2011-2012 döneminde ise %1,1 arttığını tespit etmişlerdir.

Telli (2022) yaptığı çalışmasında kamu harcamalarının beşeri kalkınmadaki etkinliğini ölçmeyi amaçlamıştır. G20 ülkelerinin 2016-2020 yılları arasındaki verilerini kullanarak VZA ve malmquist index analizi yapmıştır. Analiz sonucunda ülkelerin %70'inin etkin olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca malmquist index analizi sonucunda ülkelerin %63'ünün toplam faktör verimliliği değişimde artış olduğunu belirtmiştir.

Telli ve Serin (2022) yaptıkları çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerin 2000-2018 yıllarına ait verilerini kullanarak sağlık harcamalarının etkinliğini malmquist index analiziyle incelemişlerdir. 5 girdi ve 2 çıktı değişkeni kullanarak gelişmekte olan 15 ülkeyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda ülkelerin yaklaşık yarısının toplam faktör verimliliğinin artış gösterdiğini, bu artıştaki en önemli etkiyi sağlık harcamalarının sağladığını, toplam faktör verimliliği en yüksek üç ülkenin sırasıyla Brezilya, Türkiye ve Mısır olduğunu tespit etmişlerdir.

Literatürde VZA yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen birçok çalışma olduğu görülmektedir. Literatürde yer alan benzer çalışmalara bakıldığında; Güran ve Cingi (2002) ülkelerin devlet müdahalelerinin etkinliğini, Seki ve Kaya (2018) Türkiye'deki rekabet gücünün etkinliğini, Balçık ve Konca (2019) OECD ülkelerinin sağlık sistemleri performansını, Aktop (2021) AB üyesi ülkelerin Ar-Ge etkinliğini, Yüksel ve Selamzade (2021) Azerbaycan'daki hastanelerin verimlilik değişimlerini ve Kaçak (2022) halk sağlığı hizmetlerinin sağlık sistemlerinin performansı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir.

Yöntem

Bu çalışmada 2011 yılına ait verilerle kriz yoğun dönem adı altında ve 2016 yılına ait verilerle kriz sonrası dönem adı altında girdiye yönelik BCC modeli kullanılarak VZA yapılmıştır. Ayrıca 2007-2016 yıllarına ait verilerle girdiye yönelik CCR ve BCC modeli kullanılarak MTFV analizi yapılmıştır.

MTFV endeksi iki nokta arasındaki MTFV'deki değişmeyi ölçüp karar verme birimleri (KVB) arasındaki verimlilik farklılıklarının yıllar içerisindeki değişimini göstermektedir. İki bileşene ayrılmaktadır. Birincisi toplam teknik etkinlik değişimi ikincisi ise teknolojik değişimdir. Teknik verimliliğin ve teknolojik değişimin yüksek olması KVB'lerin yüksek ekonomik verimliliğini göstermektedir (Özcan, 2014: 94-95).

MTFV endeksi kısaca toplam teknik etkinlik değişimi ile teknolojik değişim değerleri çarpılarak elde edilmektedir. Toplam teknik etkinlik değişimi ise saf teknik etkinlik değişimi ve ölçek etkinlik değişimi değerleri çarpılarak elde edilmektedir. Toplam teknik etkinlik değişimi; bilginin yaygınlığının, rekabetin, maliyet yapısının verimlilik üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Ayrıca toplam teknik etkinlik genel itibarıyla KVB'lerin girdilerini daha verimli kullandığı, mevcut girdilerle daha fazla çıktı ürettiği anlamına gelmektedir. Teknolojik değişim ise teknoloji yatırımlarının, kullanılan yeni araç-gereçlerin, alt yapı yatırımlarının verimliliğe etkisini ifade etmektedir (Chowdhury vd., 2011: 721-745; Roh vd., 2011: 1-16).

VZA çalışmaları gerek tek yıllık gerek çok yıllık yapıyor olsun gerekli bazı ön şartları sağlamak zorundadır. VZA gibi parametrik olmayan bir yöntemde sonuçların güvenilirliği toplam KVB sayısına

bağlıdır. Bu konuda benimsenen üç temel yaklaşım vardır. Bunlardan ilki KVB'lerin sayısının, çalışmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin sayısının 2 katından fazla olması gerektiğidir (Vassiloglou ve Giokas, 1990: 591-597). İkincisi KVB'lerin sayısının çalışmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin sayılarının toplamından fazla olmasıdır (Sherman, 1984: 35-53). En yaygın kullanılan üçüncü yaklaşım ise KVB'lerin sayısının girdi ve çıktı değişkenlerinin toplamının en az üç katı olması gerektiğidir (Bowlin, 1998: 3-27; Friedman ve Sinuany-Stern, 1998: 781-791). Bu çalışma yukarıda yer alan tüm yaklaşımları sağlamaktadır. Bu çalışmada 4 girdi ve 1 çıktı değişkeni kullanılmış olup 27 KVB mevcuttur. Diğer bir ifadeyle yapılan çalışma KVB sayısı açısından her koşulu sağlamaktadır.

Bu araştırmanın amacı Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin ve Türkiye'nin borç krizi öncesi ve sonrası dönemdeki etkinliklerini ve etkinliklerindeki değişimi belirli harcama göstergelerini kullanarak veri zarflama analizi ve MTFV analizi yöntemleriyle incelemektir.

Araştırmanın evrenini Avrupa Birliği'ne üye 27 ülke ve Türkiye oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise verilerinin tamamına ulaşamayan Malta hariç Avrupa Birliği'ne üye 26 ülke ve Türkiye oluşturmaktadır. Araştırmada Avrupa borç krizi öncesi ve sonrası dönem incelendiği için 2007-2016 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan verilerin tamamı Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Araştırmada ülkelerin borç krizi yoğun dönem (2011) ve kriz sonrası dönem (2016) için performanslarını ölçmek amacıyla girdiye yönelik BCC modeli kullanılarak VZA yapılmıştır. Daha sonra ülkelerin verimliliklerinin zaman içerisindeki değişimini belirlemek amacıyla ülkelerin 2007-2016 yıllarına ait verileri kullanılarak MTFV analizi kullanılmıştır. Araştırmada girdi değişkeni olarak kişi başına düşen sağlık harcamaları, kişi başına düşen hanehalkı nihai tüketim harcaması, kişi başına cepten yapılan sağlık harcamaları ve eğitim harcamaları değişkenleri kullanılmış çıktı değişkeni olarak ise insani gelişmişlik endeksi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, Avrupa Birliği'ne üye 27 ülkeden verilerine tam olarak ulaşılabilen 26 ülke ve Türkiye analize dâhil edilmiştir. Malta'nın ise verilerine ulaşamamıştır. Araştırma verilerinin analizi için R Studio paket programlarından yararlanılmıştır. Paket programlarının neticesindeki analiz sonuçları Excel programına aktararak tablolaştırılmış ve elde edilen sonuçlar uygulama bölümünde yorumlanmıştır.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde; Avrupa Birliği'ne üye ülkelere ve Türkiye'ye ait BCC girdiye yönelik veri zarflama analizine ve MTFV analizine ait bulgular yer almaktadır. Araştırma kapsamında kullanılacak değişkenler yerli ve yabancı literatürde yer alan benzer çalışmalar taranarak araştırmanın amacına en uygun olarak belirlenmiştir. Araştırmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistik bilgileri aşağıda yer alan Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Analize Dâhil Edilen Ülkelerin Girdi ve Çıktı Değişkenlerinin İstatistik Bilgileri

Girdi Değişkenleri	Maximum Değer	Minimum Değer	Ortalama
Kişi başına düşen sağlık harcamaları	7.578	361	2.798

Kişi başına düşen hanehalkı nihai tüketim harcaması	34.707	3.877	14.632
Kişi başına cepten yapılan sağlık harcamaları	1.107	72	492
Eğitim harcamaları	177.367.141.372	880.034.458	27.120.659.126
Çıktı Değişkeni			
İnsani gelişmişlik endeksi	0,943	0,717	0,87

Yukarıda yer alan Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırmaya dâhil edilen ülkelerin kişi başına düşen sağlık harcamalarının ortalamasının 2.798 dolar olduğu, kişi başına düşen hanehalkı nihai tüketim harcamalarının ortalamasının 14.632 dolar olduğu, kişi başına cepten yapılan sağlık harcamalarının ortalamalarının 492 dolar olduğu, yapılan eğitim harcamalarının ortalamalarının 27.120.659.126 dolar olduğu ve insani gelişmişlik endeksi ortalamasının 0.87 olduğu görülmektedir. En yüksek kişi başına düşen sağlık harcamalarına sahip ülkelerin Danimarka, İsveç, Lüksemburg en düşük kişi başına düşen sağlık harcamalarına sahip ülkelerin Türkiye, Polonya ve Bulgaristan olduğu söylenebilir. Kişi başına düşen hanehalkı nihai tüketim harcamalarına bakıldığında; en yüksek harcama yapan ülkenin Lüksemburg en az harcama yapan ülkelerin ise Bulgaristan ve Macaristan olduğu söylenebilir. Kişi başına cepten yapılan sağlık harcamalarında ise en düşük harcama yapan ülkenin Romanya en yüksek harcama yapan ülkenin Kıbrıs olduğu görülmektedir. Eğitim harcamalarında ise en yüksek harcama yapan ülkenin Almanya en düşük harcama yapan ülkenin ise Estonya olduğu görülmektedir. İnsani gelişmişlik endeksine bakıldığında; en yüksek insani gelişmişlik endeksine sahip ülkenin Danimarka, en düşük insani gelişmişlik endeksine sahip ülkenin ise Türkiye olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Analize Dâhil Edilen Ülkelerin Kriz Yoğun Dönem ve Kriz Sonrası Dönem BCC Girdi Yönelimli Etkinlik Sonuçları

Ülkeler	BCC Kriz Yoğun Dönem Etkinlik Sonuçları (2011 Yılı)	BCC Kriz Sonrası Dönem Etkinlik Sonuçları (2016 Yılı)
Türkiye	1	1
Almanya	1	1
Avusturya	0,67175	0,5832
Belçika	0,87102	0,86375
Bulgaristan	1	1
Danimarka	1	1
Çekya	0,97032	1
Finlandiya	1	1
Estonya	1	1
Fransa	0,48169	0,47689
Kıbrıs	0,63044	0,95352
Hırvatistan	1	1
Hollanda	1	1
İrlanda	0,78238	1
İspanya	0,50793	0,56383
İsveç	0,73532	0,81194
İtalya	0,5237	0,44695
Litvanya	0,91714	1

Letonya	1	1
Lüksemburg	1	1
Macaristan	0,96285	0,94464
Polonya	0,94477	1
Portekiz	0,46957	0,52519
Romanya	1	1
Slovakya	0,72236	0,80424
Slovenya	1	1
Yunanistan	0,53675	0,71792

Yukarıda verilen Tablo 2’de görüldüğü üzere; Türkiye’nin ve Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin verimliliği girdiye yönelik BCC modeliyle incelenmiştir. Borç krizinin en yoğun geçtiği 2011 yılı kriz yoğun dönem olarak analiz edilmiş, borç krizinin etkilerinin kalktığı 2016 yılı ise kriz sonrası dönem olarak analiz edilmiştir. Kriz yoğun dönemde 12 ülke etkin iken kriz sonrası dönemde 16 ülke etkin sınıra ulaşmayı başarmıştır. Ülkelerin etkinlik ortalamasının kriz yoğun dönemde 0,84 olduğu, kriz sonrası dönemde ise etkinlik ortalamasının 0,88’e yükseldiği görülmektedir. Kriz sonrasında etkinliği en fazla artan ülkelerin Kıbrıs, İrlanda ve Yunanistan olduğu, İtalya ve Avusturya’nın ise kriz yoğun döneme göre kriz sonrası dönemde verimliliğinin bir miktar düşüş gösterdiği görülmektedir. Analiz edilen ülkeler içerisinde en düşük verimliliğe sahip ülkenin kriz yoğun dönemde Portekiz, kriz sonrası dönemde ise İtalya olduğu, etkin olmayan ülkeler arasında en yüksek verimliliğe sahip ülkenin kriz yoğun dönemde Çekya olduğu, kriz sonrası dönemde ise Kıbrıs olduğu görülmektedir. Ayrıca %44’ün altında etkinliğe sahip bir ülkeye rastlanmamıştır. Kriz yoğun dönemde etkinlik skorlarına göre sırasıyla %40-%60 arasında beş ülke, %60-%90 arasında altı ülke ve %90’ın üzerinde dört ülke olduğu tespit edilmiştir. Kriz sonrası döneme bakıldığında ise etkinlik skorlarına göre sırasıyla %40-%60 arasında beş ülke, %60-%90 arasında dört ülke ve %90’ın üzerinde iki ülke olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Kriz Yoğun Dönemde Etkin Ülkelerin Referans Sıklıkları

Ülkeler	Referans Sıklığı
Estonya	10
Bulgaristan	5
Slovenya	4
Romanya	2

Yukarıda verilen Tablo 3’te görüldüğü üzere kriz yoğun dönemde en fazla referans alınan ülke 10 kez referans alınan Estonya olmuştur. Ardından Bulgaristan 5, Slovenya 4 ve Romanya 2 kez referans alınmıştır.

Tablo 4. Kriz Yoğun Dönemde En Düşük Etkinliğe Sahip Beş Ülkenin Referans Alması Gereken

Ülkeler	Ülkeler	
	Referans 1	Referans 2
Portekiz	Bulgaristan (%46)	Estonya (%54)
Fransa	Estonya (%52)	Slovenya (%48)
İspanya	Estonya (%95)	Slovenya (%5)
İtalya	Estonya (%33)	Slovenya (%67)

Fransa	1,07	0,96	0,97	1,02	1,04	1,00	1,04	1,05	1,06
Kıbrıs	1,18	0,81	1,05	0,98	1,00	1,10	1,04	1,23	1,07
Hırvatistan	0,97	1,01	1,01	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Hollanda	1,03	0,99	0,98	1,03	1,03	0,98	1,04	1,05	1,06
İrlanda	1,09	0,94	0,99	1,02	1,03	0,96	1,03	1,06	1,03
İspanya	1,08	1,03	1,00	1,06	1,07	0,99	1,01	1,03	1,05
İsveç	1,08	0,99	0,96	0,99	1,03	0,96	1,02	1,03	1,05
İtalya	1,08	1,01	1,00	1,02	1,08	1,00	1,04	1,03	1,06
Litvanya	0,96	1,06	1,06	0,96	1,00	1,01	1,00	1,03	1,00
Letonya	1,05	1,07	1,00	1,00	0,98	0,97	1,05	1,00	1,00
Lüksemburg	1,34	1,06	0,91	0,92	0,84	1,04	0,92	1,15	1,10
Macaristan	1,06	1,09	1,00	1,02	1,06	0,96	1,00	1,02	1,01
Polonya	1,00	0,98	0,96	1,00	1,03	0,99	1,02	1,02	1,04
Portekiz	1,02	1,03	1,01	1,07	1,09	0,97	1,00	1,02	1,03
Romanya	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Slovakya	1,29	0,88	1,00	1,02	1,02	0,92	1,12	1,00	1,02
Slovenya	1,09	0,91	1,06	0,96	1,00	1,06	1,02	1,06	1,06
Yunanistan	1,00	0,98	1,11	1,12	1,15	0,96	1,03	1,05	1,07
Ortalama	1,06	0,99	0,99	1,01	1,02	0,99	1,02	1,04	1,04

Yukarıda verilen Tablo 6'da CCR modeline göre 2008-2016 yılları arasına ait toplam teknik etkinlik değerleri yer almaktadır. Tablo 6'ya bakıldığında Bulgaristan, Estonya ve Romanya'nın tüm yıllarda toplam teknik etkinliğe sahip olduğu görülmektedir. Ülkelerin yıllara göre toplam teknik etkinliği değerlendirildiğinde; borç krizinin başladığı 2009 döneminden itibaren ülkelerin toplam teknik etkinliklerinin düşmeye başladığı, 2014 yılından itibaren ise tekrar yükseliş gösterdiği görülmektedir. Etkinlik değerinin en yüksek olduğu yılın kriz öncesi 2008 yılı olduğu en düşük olan yılların ise kriz döneminin derinleştiği 2009 ve 2010 yılları olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Saf Teknik Etkinlik Değerleri

Ülkeler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Türkiye	1,16	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Almanya	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Avusturya	0,97	1,00	1,04	0,95	1,03	0,77	1,07	1,08	0,96
Belçika	0,99	1,01	0,99	0,88	1,03	0,88	1,08	1,05	0,96
Bulgaristan	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Danimarka	1,16	0,92	0,99	1,11	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Çekya	1,00	1,00	1,00	0,97	1,03	1,00	1,00	1,00	1,00
Finlandiya	1,00	1,00	1,00	1,00	0,95	1,05	1,00	1,00	1,00
Estonya	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Fransa	1,01	0,96	0,99	1,00	1,01	0,95	1,02	1,01	1,00
Kıbrıs	1,18	0,94	0,90	0,98	1,01	1,11	1,04	1,23	1,06
Hırvatistan	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Hollanda	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
İrlanda	0,94	0,98	1,25	0,84	0,99	0,93	1,16	1,19	1,00

İspanya	1,03	1,02	1,02	1,01	1,06	1,04	0,98	1,01	1,02
İsveç	0,93	1,09	0,98	0,79	0,99	1,38	1,00	1,00	0,81
İtalya	0,99	1,02	1,00	0,98	0,99	0,88	0,97	0,98	1,03
Litvanya	0,98	0,98	1,03	0,94	1,02	1,01	1,05	0,98	1,02
Letonya	1,05	1,07	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Lüksemburg	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Macaristan	1,05	1,03	1,00	0,99	1,04	1,00	0,96	0,97	1,01
Polonya	1,00	0,97	0,98	1,00	1,06	1,00	1,00	1,00	1,00
Portekiz	1,00	0,99	0,98	1,06	1,08	1,01	0,99	1,02	1,01
Romanya	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Slovakya	0,96	0,91	1,01	1,00	1,06	1,00	1,04	1,01	1,00
Slovenya	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Yunanistan	1,00	1,00	1,05	0,98	1,11	1,04	1,17	1,01	0,98
Ortalama	1,01	1,00	1,01	0,98	1,02	1,00	1,02	1,02	1,00

Yukarıda verilen Tablo 7'de BCC modeline göre 2008-2016 yılları arasına ait saf teknik etkinlik değerleri yer almaktadır. Girdiye yönelik BCC modeline göre analiz yapıldığından, çıktılarının sabit tutularak üretilen girdilerin arttırılmasının mümkün olmadığı durumlar saf teknik etkinliğin varlığını göstermektedir. Tablo 7'ye bakıldığında analiz sonuçlarına göre Estonya, Bulgaristan, Almanya, Slovenya, Lüksemburg, Hırvatistan, Hollanda ve Romanya'nın tüm yıllarda saf teknik etkinliğe sahip olduğu görülmektedir. Ülkelerin yıllara göre saf teknik etkinliği değerlendirildiğinde; borç krizinin derinleştiği 2011 yılında ülkelerin saf teknik etkinliklerinin düştüğü ve ertesi yıldan itibaren tekrar yükseliş gösterdiği görülmektedir. Saf teknik etkinlik değerinin en yüksek olduğu yılın kriz sonrası 2012, 2014 ve 2015 yılları olduğu en düşük olan yılın ise kriz döneminin derinleştiği 2011 yılı olduğu söylenebilir.

Bir KVB'nin CCR modeline göre etkin sınırdaki yer alabilmesi için teknik ve ölçek etkin olması gerekmektedir. BCC modeline göre etkin olması için ise sadece teknik etkin olması yeterli olmaktadır (Bowlin, 1998: 3-27). Ayrıca BCC modelinde ortaya çıkan etkinlik değerleri, CCR modelinde ortaya çıkan değerlere eşit veya büyük olabilmektedir (Ulucan ve Karacabey, 2002: 101-111). Bu doğrultuda BCC modeline göre yapılan analiz sonucunda ortaya çıkan etkin ülke sayısı CCR modeline göre daha fazla çıkmaktadır. Tablo 6'da CCR modeline göre tüm yıllarda toplam etkin ülke sayısı üç iken Tablo 7'de BCC modeline göre tüm yıllarda saf teknik etkin ülke sayısı sekizdir.

Tablo 8. Malmquist TFV Endeks Değerleri Ülke Ortalamaları

Ülkeler	TTED	TD	STED	ÖED	TFVD
Avusturya	1,021	0,978	0,98	1,042	0,999
Belçika	1,019	0,98	0,983	1,036	0,999
Bulgaristan	1	0,969	1	1	0,969
Hırvatistan	1	1,017	1	1	1,017
Kıbrıs	1,044	0,974	1,045	0,999	1,018
Çekya	1,001	0,973	1	1,001	0,974
Danimarka	1,028	0,975	1,016	1,011	1,002
Estonya	1	0,973	1	1	0,973

Finlandiya	1,019	0,972	1	1,019	0,991
Fransa	1,022	0,976	0,993	1,029	0,999
Almanya	1,016	0,976	1	1,016	0,992
Yunanistan	1,052	0,992	1,035	1,016	1,044
Macaristan	1,025	0,981	1,004	1,02	1,005
İrlanda	1,016	0,974	1,023	0,993	0,991
İtalya	1,032	0,978	0,981	1,052	1,01
Letonya	1,013	0,984	1,013	1	0,997
Litvanya	1,007	0,966	1,001	1,005	0,974
Lüksemburg	1,02	0,974	1	1,02	0,994
Hollanda	1,021	0,978	1	1,021	0,999
Polonya	1,004	0,976	1	1,004	0,981
Portekiz	1,025	0,982	1,016	1,009	1,007
Romanya	1	0,983	1	1	0,983
Slovakya	1,023	0,98	0,997	1,026	1,003
Slovenya	1,024	0,996	1	1,024	1,02
İspanya	1,035	0,978	1,021	1,013	1,013
İsveç	1,012	0,98	0,984	1,028	0,992
Türkiye	1,027	1,001	1,017	1,009	1,028
Ortalama	1,02	0,98	1,005	1,015	0,999

Analize dâhil edilen ülkelerin etkinliğinin belirlenmesinde MTFV endeks değerleri hesaplanmıştır. 2008-2016 dönemi boyunca ülkelerin etkinliklerinin nasıl bir değişim izlediği ele alınmıştır. Ülkelerin toplam faktör verimliliği endeksi ile bileşenlerindeki değişmelere ait değerler Tablo 8’de gösterilmiştir. MTFV endeksi ve endeksi oluşturan bileşenler kısaca şu şekilde hesaplanmaktadır MTFV endeksi toplam teknik etkinlik değişimi ile teknolojik değişim değerleri çarpılarak elde edilmektedir. Toplam teknik etkinlik değişimi ise saf teknik etkinlik değişimi ve ölçek etkinlik değişimi değerleri çarpılarak elde edilmektedir.

MTFV endeksi 1’den küçük ise performanstaki gerilemeyi, 1’e eşit ise performansta değişim olmadığını ve 1’den büyük ise performanstaki ilerlemeyi ifade etmektedir. Ülkelerin toplam faktör verimliliğine bakıldığında 2008-2016 yılları arasında ülkelerin ortalama verimliliğinde neredeyse bir artış olmadığı görülmektedir. Bu durumun yaşanan borç krizinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Türkiye açısından bakıldığında 2008-2016 yılları arasında Türkiye’nin toplam faktör verimliliği %2,8 oranında artmıştır. Toplam faktör verimliliği en düşük ülke Bulgaristan olmuştur. Toplam faktör verimliliğinde en yüksek artışı ise %4,4’lük artış ile Yunanistan göstermiştir. Ayrıca Yunanistan’ın kriz sonrası en hızlı toparlanan en fazla verimlilik artışına sahip üç ülkeden biri olduğu unutulmamalıdır. Teknolojik değişimin diğer bileşenlere göre daha düşük kaldığı görülmektedir. Bu durum üretim sınırının veya işlem hacminin sınırlı artış göstermesi veya azalış göstermesi şeklinde yorumlanabilir. Analize dâhil edilen 27 ülke arasında sadece Bulgaristan’ın ve Estonya’nın bütün etkinlik bileşimlerinde herhangi bir artış gözlenmediği görülmektedir.

Bileşenlerin değişimlerinin ortalamalarına bakıldığında; ülkelerin toplam teknik etkinliklerindeki değişimin %2 arttığı, teknolojik değişimlerinin %2 azaldığı, saf teknik etkinliklerindeki değişimin %0,5

arttığı, ölçek etkinliğindeki değişimin %1,5 arttığı görülmektedir. Toplam faktör verimliliğinde ise neredeyse bir değişim saptanmamıştır. Toplam faktör verimliliğindeki değişimi sınırlandıran bileşenin teknolojik değişim olduğu görülmektedir. Sadece Hırvatistan ve Türkiye'nin teknolojik değişiminde artış meydana geldiği diğer bütün ülkelerin teknolojik değişim değerlerinin azalış gösterdiği dikkatleri çekmektedir.

Tablo 9. Malmquist TFV Endeks Değerleri Yıllık Ortalamaları

Yıl	TTED	TD	STED	ÖED	TFVD
2008	1,064	0,858	1,013	1,05	0,913
2009	0,993	1,066	0,995	0,998	1,059
2010	0,996	1,008	1,006	0,99	1,004
2011	1,012	0,963	0,978	1,034	0,975
2012	1,021	1,002	1,016	1,005	1,024
2013	0,987	1,005	0,997	0,99	0,993
2014	1,022	0,968	1,018	1,003	0,989
2015	1,038	1,02	1,018	1,019	1,06
2016	1,037	0,946	0,994	1,043	0,981

Tablo 9'da MTFV endeks değerlerinin yıllık ortalamaları gösterilmektedir. Toplam faktör verimliliği endeksindeki en düşük değer krizin başladığı 2008 yılı ve krizin yoğunlaştığı 2011 yılı olduğu görülmektedir. Buna etki eden en önemli bileşen ise teknolojik değişim olmuştur. Ele alınan dokuz dönemin beşinde toplam faktör verimliliğinin azalış gösterdiği, dördünde artış gösterdiği, toplam teknik etkinlik değişiminde üç dönemde küçük bir miktar azalış gösterdiği ve özellikle kriz sonrası dönemde düzenli artış gösterdiği, saf teknik etkinlik değişiminde kriz yoğun dönem olan 2011 yılı haricinde neredeyse bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Toplam faktör verimliliğinde en yüksek performans artışının olduğu yıl ise %6 performans artışı ile 2015 yılı olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

MTFV analizi, eğitimden sağlığa, sağlıktan sosyal ve ekonomik faktörlere kadar birçok alanda uzun dönemli performans ölçümünde kullanılan yöntemlerden biridir. Sağlık hizmetlerine, eğitime ve ekonomik alana yapılan harcamaların, yatırımların geri dönüşü uzun vadede olmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada, MTFV analizinden faydalanılmış ve literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin borç krizi dönemi dikkate alınmıştır. Girdiye yönelik yapılan verimlilik analizleri KVB'lerin mevcut çıktılarını daha az girdilerle elde edebilme yeteneklerini ortaya koymaktadır (Charnes vd., 1981: 668-697). Bu çalışma da Türkiye'nin ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin borç krizi döneminde harcama performanslarını değerlendirmek amacıyla girdiye yönelik BCC ve CCR modelleri kullanılarak VZA ve MTFV analizi yapılmıştır.

İlk olarak ülkelerin 2007-2016 yılları arasındaki harcamalarının etkinliğine bakıldığında en büyük düşüşün 2008 yılında yaşandığı ve toplam faktör verimliliğinin %8,7 düştüğü görülmektedir. Buna en büyük etki eden bileşimin ise teknolojik etkinlikteki düşüş olduğu ve aynı dönemde teknolojik etkinliğin %14,2 düştüğü görülmektedir. Aynı dönemde en çok artış gösteren ise %6,4 ile toplam teknik etkinlik

olmuştur. Bu durumda 2008 yılı için ülkelerin diğer yıllara göre girdi ve çıktılarını daha iyi kullandığı ve daha az atıl kullanıma sahip olduğu buna ek olarak uygun ölçekte çalıştığı söylenebilir.

Ülkelerin Malmquist Index sonuçlarının ortalamalarına bakıldığında; en yüksek toplam teknik etkinliğine ve MTFV'e sahip ülkenin Yunanistan olduğunu görülmektedir. Ayrıca Yunanistan kriz döneminden kriz sonrası döneme geçişte Kıbrıs'tan sonra verimliliğini en çok arttıran, diğer bir ifadeyle en hızlı toparlanan ikinci ülke olmuştur. Diğer taraftan en yüksek teknolojik etkinliğe sahip ülkenin Hırvatistan ve en yüksek saf teknik etkinliğe sahip ülkenin Kıbrıs olduğu görülmektedir. Genel olarak ülkelerin en çok arttırmakta zorluk yaşadığı etkinlik türünün teknolojik değişim olduğu söylenebilir. Ülkelerin ortalama toplam faktör verimlilikleri bir önceki yıla göre kıyaslandığında beş yıl boyunca düşüş gösterirken, dört yıl boyunca artış göstermiştir. Toplam faktör verimliliğinin en çok arttığı yıl 2015 yılı olmuştur. Bunu sağlayan bileşimlerin yönetsel başarıyı ifade eden toplam teknik etkinlik olduğu söylenebilir. Analize dâhil edilen 27 ülkenin ortalama toplam faktör verimliliği 1 ve 1'in üzerinde olan 11 ülke tespit edilmiştir. Toplam faktör verimliliği 1'in üzerinde olan 11 ülkeden neredeyse hepsi toplam teknik etkinliklerindeki bu artış sayesinde ortalama toplam faktör verimliliği değerlerini 1'in üzerinde tutabilmişlerdir.

Borç krizi yoğun dönem ve sonrası dönemde ülkelerin etkinliklerinin ölçüldüğü BCC girdi yönelimli VZA analiz sonuçlarına bakıldığında; 27 ülkeden kriz yoğun dönemde 12 ülkenin, kriz sonrası dönemde ise 14 ülkenin etkin çıktığı görülmektedir. Çekya, Litvanya, İrlanda ve Polonya'nın kriz yoğun dönemde etkin değilken kriz sonrası dönemde etkin çıktığı görülmektedir. Ayrıca kriz yoğun dönemde etkinlik ortalaması 0,84 iken kriz sonrası dönemde 0,88'e yükselmiştir. Etkin ülkelerden etkin olmayan ülkelere en fazla referans olan ülkelerin Estonya ve Slovenya olduğu, Fransa, İtalya ve Portekiz hariç %50'nin altında etkinliğe sahip ülkeye rastlanmadığı, kaynaklarını en fazla atıl kullanan ülkelerin Fransa ve İspanya olduğu görülmektedir.

Çalışma sonuçları Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin ortalama toplam faktör verimliliğinin ve diğer bütün malmquist endeks değerlerinin 1'in üzerinde yer aldığı dikkatleri çekmektedir. Ortalama toplam faktör verimliliğinin 2008-2016 yılları arasında %2,8 arttığı ve Yunanistan'dan sonra 27 Avrupa Birliği'ne üye ülke içerisinde ikinci olduğu görülmektedir. Bu başarıdaki en büyük payın toplam teknik etkinlik değerindeki artıştan kaynaklandığı görülmektedir. Yıllara göre toplam teknik etkinlik değerlerinde ise Türkiye'nin sadece 2010 yılında düşüş gösterdiği diğer tüm yıllarda toplam teknik etkinlik değerinin arttığı söylenebilir. Ayrıca toplam teknik etkinlik değerindeki en yüksek artışın 2008 yılında yaşandığı ve artışın %14 olduğu görülmektedir. Kriz yoğun dönem ve kriz sonrası dönem VZA sonuçlarına bakıldığında ise hem kriz yoğun dönemde hem de kriz sonrası dönemde etkin olduğu görülmektedir. Son olarak Türkiye VZA sonuçlarına göre her iki dönemde de etkin sınırdan yer alan 12 ülkeden biri olmuştur

Çalışmada genel olarak ülkelerin 2007-2016 yılını kapsayan dönemlerde sağlık, eğitim ve hanehalkı harcamaları açısından toplam faktör verimliliklerindeki en önemli düşüşün 2008 yılında, en büyük artışın 2015 yılında yaşandığı, toplam faktör verimliliği değerlerinin 2008 yılında %8,7 düştüğü, 2015 yılında ise %6 arttığı söylenebilir.

Genel olarak literatürde yer alan ulusal ve uluslararası benzer çalışmalar incelendiğinde ve analiz sonucunda elde edilen bilgiler göz önüne alındığında;

- Girdi düzeyleri yüksek olan ülkelerin girdilerini arttırmaktan ziyade atıl kullanımları üzerine yoğunlaşmaları
- Teknolojik etkinlik düzeylerini iyileştirmede daha fazla reform yapmaları, yenilikçi olmaları, teknolojik gelişime açık ve uygun politikalar izlemeleri
- Toplam teknik etkinlik düzeylerini iyileştirmede yönetsel faaliyetler geliştirmeleri, alt yapı yatırımlarına önem vermeleri ve gereksiz kaynak kullanımı konusunda önemler almaları
- Ölçek etkinlik seviyelerini iyileştirmede uygun ölçek büyüklüğünde hizmet vermeleri
- Girdi düzeyleri düşük olan ülkelerin etkin olarak çıkmalarının önüne geçmek için aykırı değer analizleri ve kümeleme analizi gibi bu durumun önüne geçecek ön analizler uygulamaları yapılması önerilmektedir.

“Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin Harcama Göstergelerinin Etkinliğinin Malmquist Index ve VZA Yöntemiyle İncelenmesi” başlıklı makalemın herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Adam, A., Delis, M. D., & Kammas, P. (2011). Public sector efficiency: Leveling the playing field between OECD countries. *Public Choice*, 146(1), 163-183.
- Aktop, V. S. (2021). Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin görelı araştırma ve geliştirme etkinliğinin analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 231-246.
- Balçık, P. Y., & Konca, M. (2019). Malmquist index ile OECD ülkelerinin sağlık sistemleri performansının değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 666-682.
- Bowlin, R. F. (1998). Measuring performance: an introduction to data envelopment analysis(DEA). *The Journal of Cost Analysis*, 15(2), 3-27.
- Charnes, A., Cooper, W. W., & Rhodes, E. (1981). Evaluating program and managerial efficiency: An Application of data envelopment analysis to program follow through. *Management Science*, 27(6), 668-697.
- Chowdhury, H., Zelenyuk, V., Wodchis, W., & Laporte, A. (2011). Efficiency and technological change in health care services in Ontario: An application of malmquist productivity index with bootstrapping. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 60(7), 721-745.
- European Commission. (2010). *European employment observatory review*. Brussels, Luxembourg.
- Färe, R., Grosskopf, S., Norris, M., & Zhang, Z. (1994). Productivity growth, technical progress, and efficiencychange in industrialized countries. *The American Economic Review*, 84(1), 66-83.
- Friedman, L., & Sinuany-Stern, Z. (1998). Combining ranking scalesand selecting variables in the DEA context: The case of industrial branches. *Computers Operation Research*, 25(9), 781-791.
- Gedik, A., & Gelmez, E. (2019). Geçiş Ekonomisi Ülkelerinde Verimlilik Analizi. *Turkish Studies Economics, Finance, Politics*, 14(4), 1257-1273.

- Güran, M. C., & Cingi, S. (2002). Devletin Ekonomik Müdahalelerinin Etkinliği. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (3), 56-89.
- Hicks, D. A. (1997). The inequality-adjusted human development index: A constructive proposal. *World Development*, 25(8), 1283-1298.
- İlgin, G., Konca, M., & Çakmak, C. (2019). Milenyumda BRICS-MT ülkelerinin sağlık harcamaları performansı: Yıllara göre karşılaştırmalı bir analiz. *Sayıştay Dergisi, Ocak-Mart(112)*, 93-105.
- İlgin, G., Yetim, B., Demirci, Ş., & Konca, M. (2020). Türkiye'deki eğitim ve araştırma hastanelerinde verimlilik değişimi: 2014-2017 döneminin incelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(4), 523-536.
- Kaçak, H. (2022). Halk sağlığı hizmetlerinin sağlık sistemlerinin performansı üzerindeki etkileri: Dinamik network veri zarflama analizi ile bir uygulama. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 79(3), 531-548.
- Karabulut, K., Ersungur, Ş. M., & Polat, Ö. (2008). Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik performanslarının karşılaştırılması: Veri zarflama analizi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 1-11.
- Kindleberger, C. P., (1973). *The world in depression, 1929-1939*, University of California Press.
- Liu, W., Xia, Y., & Hou, J. (2019). Health expenditure efficiency in rural China using the süper-SBM model and the Malmquist productivity index. *International Journal for Equity in Health*, 18(111), 1-13.
- Masri, M. D., & Asbu, E. Z. (2018). Productivity change of national health systems in the WHO eastern mediterranean region. Application of DEA-based Malmquist productivity index. *Global Health Research and Policy*, 3(22), 1-13.
- Özcan, Y. A. (2014). *Health care benchmarking and performance evaluation an assessment using DEA (2nd ed.)*, USA Springer.
- Ulucan, A., & Karacabey, A. A. (2022). İMKB hisse senedi piyasasının teknik etkinliğinin AB aday ve üye ülkelerle karşılaştırmalı analizi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 101-111.
- Roh, C. Y., Park, C., & Moon, M. J. 2011). Economic performances of U.S. non-profit hospitals using the malmquist productivity change index. *Journal of Management and Marketing Research*, 8(1), 1-16.
- Seki, İ., & Kaya, M. (2018). Sağlık Sektörü Açısından Rekabet Gücünün Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 69-81.
- Sherman, H. D. (1984). Data envelopment analysis as a new managerial audit methodology-test and evaluation. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 4(1), 35-53.
- Spinks, J., & Hollingsworth, B. (2005). Health production and the socioeconomic determinants of health in OECD countries: The use of efficiency models. *Monash University Business and Economics, Working Paper 151*, 1-17.
- Szczgielski, P. (2012). Examining the dynamics of European debt crisis: Projections and lessons learned for Portugal. *Contraditorio Policy Paper*, No. 11(15), 1-68.
- Şengün, İ., & Yiğit, V. (2021). Asya ülkeleri sağlık sistemi verimliliğinin parametrik olmayan yöntemler ile analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(29), 299-316.

- Taş, U., & Yenilmez, F. (2008). Türkiye'de eğitimin kalkınma üzerindeki rolü ve eğitim yatırımlarının geri dönüş oranı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 155-186.
- Teleş, M., Konca, M., & Çakmak, C. (2021). Malmquist toplam faktör verimlilik endeksi ile OECD ülkelerinin sosyal güvenlik harcamaları verimliliğinin değerlendirilmesi. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırması Dergisi*, 3(1), 67-76.
- Telli, R. (2022, Şubat 25-26). *Kamu harcamalarının beşeri kalkınmadaki etkinliğinin belirlenmesine yönelik ampirik bir analiz* [Konferans Sunum Özeti]. Fifth International Aegean Symposium on Social Sciences and Humanities, İzmir, Türkiye.
- Telli, R., & Serin, Z. V. (2022). Gelişmekte olan ülkelerde sağlık harcamaları etkinliğinin malmquist endeks ile belirlenmesi. *Verimlilik Dergisi*, (4), 723-740.
- Tichy, G. (2012). The Sovereign debt crisis: Causes and consequences. *Austrian Economic Quarterly*, 2, 95-107.
- UNDP. (1990). *Human development report*.
- Vassiloglou, M., & Giokas, D. (1990). A study of the relative efficiency of bank branches: An application of data envelopment analysis. *Journal of Operational Research Society*, 41, 591-597.
- Yüksel, O., & Selamzade, F. (2021). Examination of efficiency change of provincial hospitals in Azerbaijan with Malmquist index. *Journal of International Health Sciences and Management*, 71(4), 53-61.

Extended Abstract

Introduction

Many crises occurred in the world over the century between 1820-1929. The main crises that also affected Europe were the crises of 1836, 1857, 1866, and 1929. For example; The 1929 crisis, which is the biggest crisis in the history of the world and Europe, emerged as a result of sudden decreases in stock prices in the New York Stock Exchange as some banks got into financial trouble and affected the entire US economy. In this crisis, there were bankruptcies in banks as well as the stock market, and the crisis spread all over the world in waves. One of the most important crises experienced in the past decades and affecting Europe is the Mortgage crisis. It emerged as a result of the bursting of the bubble in the housing markets in 2008. The mortgage crisis that emerged in the USA spread to Europe, which has close commercial relations with the USA, as of 2009 and triggered a major debt crisis in European countries. This crisis caused the GDP to fall by 4% in the European Union in 2009, the industrial production to fall to the level of the 1990s, and 23 million people to be unemployed.

Above, the crises that have significantly affected the economies of the countries have been mentioned. It is observed that there are changes in spending behavior with the uncertainty that arises in crisis periods. It is known that crises rapidly change spending behaviors and expenditures have a significant impact on national economies, especially during crisis periods. When we look at the expenditure items, it is seen that education, health and household expenditures have an important place among the expenditure items. Accordingly, in this study, the efficiency and effectiveness of Turkey and the European Union countries before and after the debt crisis were examined using data envelopment analysis and Malmquist total factor productivity (MTFV) analysis using specific spending indicators.

Method

In this research, DEA was made using the input-oriented BCC model, under the name of the crisis-intensive period with the data of 2011, and under the name of the post-crisis period with the data of 2016. In addition, MTFV analysis was carried out using the input-oriented CCR and BCC models with the data of the years 2007-2016. The population of the research consists of 27 member states of the European Union and Türkiye. The sample of the study, on the other hand, consists of 26 member states of the European Union and Turkey, except for Malta, whose data could not be reached. Since the period before and after the European debt crisis was examined, the data between 2007 and 2016 were used in the research. All of the data used in the study were obtained from the World Bank database.

In the research, DEA was conducted using the input-oriented BCC model to measure the performances of countries for the debt crisis peak period (2011) and the post-crisis period (2016). Then, MTFV analysis was used by using the data of the countries for the years 2007-2016 in order to determine the change in the productivity of the countries over time. In the research, per capita health expenditures, household final consumption expenditures per capita, out-of-pocket health expenditures per capita and education expenditures variables were used as input variables, and human development index was used as output variable. In this direction, 26 countries and Turkey, whose data can be fully accessed from 27 member states of the European Union, were included in the analysis. Data for Malta were not available. R Studio package programs were used for the analysis of the research data. The analysis results of the package programs were transferred to the Excel program and tabulated, and the results were interpreted in the application section.

Findings

First of all, when the efficiency of the expenditures of the countries between 2007-2016 is examined, it is seen that the biggest decrease was experienced in 2008 and the total factor productivity decreased by 8.7%. It is seen that the composition that has the greatest effect on this is the decrease in technological efficiency, and the technological efficiency has decreased by 14.2% in the same period. In the same period, the highest increase was the total technical efficiency with 6.4%. In this case, it can be said that for 2008, countries use their inputs and outputs better than other years, have less idle use, and operate at an appropriate scale.

Considering the averages of the Malmquist Index results of the countries; It is seen that the country with the highest total technical efficiency and MTFV is Greece. In addition, Greece became the second country that increased its productivity the most, in other words, the second fastest recovery after Cyprus in the transition from the crisis period to the post-crisis period. On the other hand, it is seen that the country with the highest technological efficiency is Croatia and the country with the highest pure technical efficiency is Cyprus.

Discussion and Conclusion

In the study, the most significant decrease in total factor productivity in terms of health, education and household expenditures in terms of health, education and household expenditures of the countries between 2007 and 2016 was observed in 2015, total factor productivity values decreased by 8.7% in 2008, and 6% in 2015. can be said to increase.

In general, when national and international similar studies in the literature are examined and the information obtained as a result of the analysis is taken into consideration; It can be said that countries with high input levels should focus on their idle use rather than increasing their inputs. In addition, it is recommended to carry out preliminary analyzes such as outlier analysis and cluster analysis to prevent countries with low input levels from leaving effectively. Finally, it is thought that it is extremely important for countries to provide services at the appropriate scale in order to increase their efficiency in improving scale efficiency levels.

Geliş Tarihi / Received Date
11.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
08.08.2023

Dijital Rekreasyon Kavramı ve Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi

The Concept of Digital Recreation and Bibliometric Analysis of Research

Damla ERDEM¹

Ayşegül KUTLUK BOZKURT²

Öz

Dijital rekreasyon, araştırmacıların dikkatini çeken nispeten yeni bir konudur. Yayın trendi hala büyümektedir. Bu çalışmanın temel amacı, dijital rekreasyon ile ilgili anahtar kelimeleri, yazarları, kaynakları, en çok atıf alan makaleleri ve ülkelerini bulmak için bilimsel literatürü bibliyometrik bir analizle belirlemek ve analiz etmektir. Diğer bir amaç ise konuyla ilgili literatürün kavramsal, düşünsel ve toplumsal yapısını anlamak ve dijital rekreasyon kullanımını alana sunmaktır. Çalışma, 1999'dan 2022'ye kadar Web of Science veritabanında yayınlanan 56 dokümanın incelemesini içermektedir. Çalışmada kullanılan VOSviewer, temel odak alanlarını, etkili yazarları, yayınları ve dergileri belirlemeye ve ortak atıf ve bibliyografik eşleştirme gibi çeşitli ağ analizi tekniklerini kullanan bir programdır. Araştırmaya konu olan makaleler arkeoloji, mimarlık, sanat, mühendislik (bilgisayar, elektrik-elektronik ve kimya) coğrafya, sosyal hizmetler ve iletişim gibi çeşitli kategorilerdeki yayınlardan oluşmaktadır. Konuyla ilgili 19 farklı ülkede çalışmalar yapılmış olup en fazla İspanya, İngiltere ve Hindistan'da yayınlar görülmektedir. İlgili çalışmaların anahtar kelimeleri sanal rekreasyon (virtual recreation) ve sanal gerçeklik (virtual reality) olmak üzere iki temel başlık altında toplanmıştır. Bu çalışma, dijital rekreasyon değerlendirmesi hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyenler için bir referans noktası olarak kullanılabilir. Ayrıca bu bibliyometrik çalışma, genel olarak araştırmacıların dijital rekreasyon ile ilgili literatüre yeni bulgular ve bilgiler eklemek için odaklandığı alanın bütünsel bir görüntüsünü sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik Analiz, Bibliyografik Eşleştirme, Dijital Rekreasyon, Sanal Rekreasyon.

Abstract

Digital recreation is a relatively new topic which has been attracting researchers' attention. The broadcast trend is still growing. The main purpose of this study is to identify and analyze the scientific literature with a bibliometric analysis to find keywords, authors, sources, most cited articles and countries related to digital

¹ Sorumlu Yazar: Arş. Gör, Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü, Kırklareli/TÜRKİYE, E-mail: damlaerdem05@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9792-7109

² Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü, Kırklareli/TÜRKİYE, E-mail: aysegulkutluk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7739-3063

recreation. Another aim is to understand the conceptual, intellectual and social structure of the literature on the subject and to present the use of digital recreation to the field. This study includes a review of 56 documents published in the Web of Science database from 1999 to 2022. The VOSviewer used in the study is a program that uses various network analysis techniques, such as co-citation and bibliographic matching, to identify key focus areas, influential authors, publications, and journals. The articles that are the subject of the research consist of publications in various categories such as archeology, architecture, art, engineering (computer, electrical-electronics and chemistry), geography, social services and communication. Studies on the subject have been carried out in 19 different countries and the most publications are in Spain, England and India. The keywords of the related studies are grouped under two main headings: virtual recreation and virtual reality. This study can be used as a reference point for those who want to learn more about digital recreation assessment. In addition, this bibliometric study provides a holistic view of the area that researchers focus on to add new findings and information to the literature on digital recreation in general.

Keywords *Bibliometric Analysis, Bibliographic Coupling, Digital Recreation, Virtual Recreation*

Giriş

Küresel rekabet kapsamında birçok alanda yaşanan gelişmeler teknoloji ve dijitalleşme alanlarında da ön plana çıkmaktadır. Endüstriyel devrim; 18. yüzyıl ortalarından 19. yüzyılın ortalarına doğru uzanan süreçte küçük işletmelerin büyük üretim yapan teknolojik işletmelere dönüşmesi biçiminde tanımlanmaktadır (Kılıç ve Alkan, 2018: 30). Dolayısıyla endüstrinin tarihi gelişiminde, teknolojinin büyük bir rol oynadığını ifade etmek mümkündür. Endüstri 4.0, endüstrilerin dijital dönüşümünü başlatan bir adım olarak tanımlanabilir (Topsakal, 2020: 457). Başka bir ifade ile Endüstri 4.0, yeni dijital endüstriyel teknolojinin dönüşüm sürecini ifade etmektedir (Rüßmann vd., 2015: 3). Dijital dönüşüm; “temel ticari işlemlerin, ürünlerin, süreçlerin, organizasyon yapılarının ve yönetim kavramlarının değişmesi amacıyla dijital teknolojilerin uygulanmasını içermektedir” (Matt, Hess ve Benlian, 2015).

Dijital çağ, çevrim dışı ortamdaki çevrim içi boş zaman ortamlarına geçişte bireylerin öznel boş zaman deneyimlerini şekillendirebilmektedir (Gallistl ve Nimrod, 2020: 262). Dolayısıyla dijital ortamlarda gerçekleştirilen rekreatif etkinliklerin giderek yaygınlaşacağı düşünülmektedir. Artık dijital kültürün 21. yüzyılda insanların boş zaman kalıpları üzerinde büyük bir etkisi olduğundan bahsedilmekte ve dijital kültürü dikkate almadan dijital rekreasyon etkinliklerini tasarlamamanın pek mümkün olmayacağı ifade edilmektedir (Ho ve Cho, 2021: 2). Bu sebeple teknolojinin eğlence amaçlı kullanım kalıplarından faydalanmanın kaçınılmazlığı göz önüne alındığında özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla günlük yaşama kolayca entegre olması rekreatif etkinliklerinde dijital boyutlarda ele alınmasını gerekli kılmaktadır (Rogers ve Leung, 2021).

Günümüzde dijital medya teknolojilerine dayalı internet tabanlı cihazlar, bireylerin boş zaman etkinliklerini dijital boyutta geliştirmelerini sağlamaktadır. Dijital boş zaman ya da diğer kullanımı ile elektronik boş zaman; kullanılacak teknolojik cihazı seçmek, hangi tür aktivitenin gerçekleştirileceğine karar vermek ve aktiviteyi birlikte paylaşacağı kişi veya kişileri özgürce seçmenin artık mümkün olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla teknolojinin rekreasyon aktivitelerinde de dijital dönüşüme neden

olduğu görülmektedir. Dijital dönüşüm, akıllı telefon, akıllı saat, akıllı ev, akıllı fabrika, mobil veya giyilebilir cihazlar, QR kod uygulaması, akıllı şehir ve destinasyonlar, yapay zeka, sensörler, radyo frekans tanımlaması (RFID), yakın alan iletişim (NFC) teknolojisi, çoklu deneyim teknolojileri, sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR) teknolojisi, biyoteknoloji, nanoteknoloji, drone teknolojisi, veri madenciliği, akıllı robotlar, hologram teknolojisi, 3D yazıcılar, robotik süreç otomasyonu, uygulamalar gibi güncel teknoloji trendleri ile ön plana çıkmaktadır (Gretzel vd., 2015: 179). Ayrıca teknolojik araç kullanımının yaygınlaşması ile hayatı kolaylaştıran uygulamaların devreye girmesi, uzak mesafelerle iletişimin zorluğu gibi olumsuzlukları da ortadan kaldırmaktadır (Topsakal, 2020: 457).

Yeni nesil teknoloji ürün kullanımının insanoğlunun hayatında giderek artması, birçok alanda olduğu gibi rekreasyon alanında da dijital dönüşümün kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda dijital rekreasyon kavramının detaylıca ele alınması ve literatürde konu ile ilgili mevcut durumun incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada dijital rekreasyon konusunda yapılan çalışmaların detaylı portresini ortaya koymak amacıyla bibliyometrik analiz yönteminden yararlanılmıştır. Bibliyometrik analiz, akademisyenler tarafından sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Makale ve dergi performansında, iş birliği modellerinde ve araştırma bileşenlerinde ortaya çıkan eğilimleri ortaya çıkarmak ve mevcut literatürdeki belirli bir alanın entelektüel yapısını keşfetmek gibi çeşitli sebeplerle kullanılmaktadır (Donthu vd., 2021). Bibliyometrik analizde kullanılacak veriler Web of Science veri tabanından elde edilmiş ve analiz işlemleri için VOSviewer (version 1.6.18) yazılımı kullanılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı “dijital rekreasyon” kavramının doküman bazlı literatür taramasına dair tespit edilen soruları cevaplayarak alanyazına katkı sağlamaktır. Bu çalışma; dijital rekreasyon alanında yapılmış araştırmaların bütünsel görünümünün ortaya çıkarılması ihtiyacını karşılamakta ve özellikle dijital rekreasyon konusu ile ilgili çalışmak isteyen araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir. Ayrıca daha önce bu alanla ilgili herhangi bir bibliyometrik analizin yapılmamış olması çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Dijital Rekreasyon

Bayram ve Kavlak (2021: 394) dijital rekreasyonu, “*bireylerin boş zamanlarını değerlendirirken zihinsel ve fiziksel anlamda haz almak amacıyla çevrim içi ya da çevrim dışı aktivitelere bireysel ya da grup ile aktif ya da pasif katılım sağlamaları*” olarak tanımlamaktadır. Aylan ve Aylan (2020: 2751) ise;

“insanların boş zamanlarını değerlendirmek, dinlenmek, bedenen ve zihnen yenilenmek, kaliteli zaman geçirmek gibi amaçlarla, sanal ortamlarda veya gerçek ortamlarda sanal uygulamaların birleştirildiği platformlarda, bilgisayarlar, akıllı cep telefonları, sanal gözlükler, oyun konsolları vb. teknolojik araçlarla yapılan spor yapma, yarışma, seyahat etme veya gezi, kitap okuma, oyun oynama, sanatsal etkinlikler gibi aktiviteler” biçiminde tanımlanmaktadır.

Konu ile ilgili olarak Günçan (2021: 170)’ın çalışmasında, dijital rekreasyon kullanımından farklı olarak ortaya koyduğu “*elektronik boş zaman*” kavramı da “*bireylerin zorunlu ihtiyaçları dışında kalan,*

özgürce ve gönüllü olarak, sanal gerçeklik deneyimi yaşamak amacıyla internet, bilgisayar, dijital oyun cihazları, sanal gerçeklik gözlüğü vb. teknolojik cihazlarda sunulan elektronik uygulamalarla geçirebileceği zaman” olarak ifade edilmektedir. Akoğlan Kozak ve Özkeroğlu (2018), ise bu tarz aktivitelerin rekreasyon tanımlamalarında olduğu gibi herhangi bir yer değiştirme eylemine gerek duyulmadan ve ücret ödeme zorunluluğu olmadan yapılabildiği için sanal rekreasyon ifadesini kullanmışlardır. Bayram ve Kavlak (2021: 395) dijital rekreasyon kavramını farklı bir yaklaşımla ele almakta; E-rekreasyon (electronic recreation) ve EoE- rekreasyon (exclude of electronic recreation) olarak sınıflandırmaktadır. E-rekreasyon, internet erişiminin gerekli olduğu bilgisayar, mobil cihaz, oyun konsolu gibi araçlar aracılığıyla çevrim içi olarak gerçekleştirilen aktiviteleri içerirken, EoE-rekreasyonun ise internete erişimin gerekli olmadığı, çoklu katılımcı ya da bireysel olarak dijital cihazlar aracılığıyla gerçekleştirilen çevrim dışı boş zaman aktivitelerini içerdiği ifade edilmektedir.

Dijitalleşmeden önce para veya fiziksel olarak yer değiştirme gerektiren rekreasyon aktivitelerinin günümüzde sanal olarak ev içinde veya dışında ayrıca evde bulunmayan kişilerle de gerçekleştirilmesi olağan hale gelmiştir. Oyun esnasında video konferans yöntemiyle eş zamanlı olarak görüntülü ve sesli iletişim kurma, internete bağlı video konsolları aracılığıyla kişilerle oyun oynama, dijital ortamda e-spor turnuvaları düzenleme, sanal gerçeklik gözlüğü aracılığıyla tema parkında eğlenme ya da turistik bir destinasyona ziyaret dijital rekreasyon aktivitelerine örnek verilebilmektedir. Rekreasyonda dijitalin kullanımı hem deneyimin çeşitliliğini arttırması hem de rekreasyon aktivitelerinden elde edilen tatminin optimum seviyeye ulaşılmasını sağlayacaktır (López-Sintas, Rojas-DeFrancisco ve García-Álvarez, 2017).

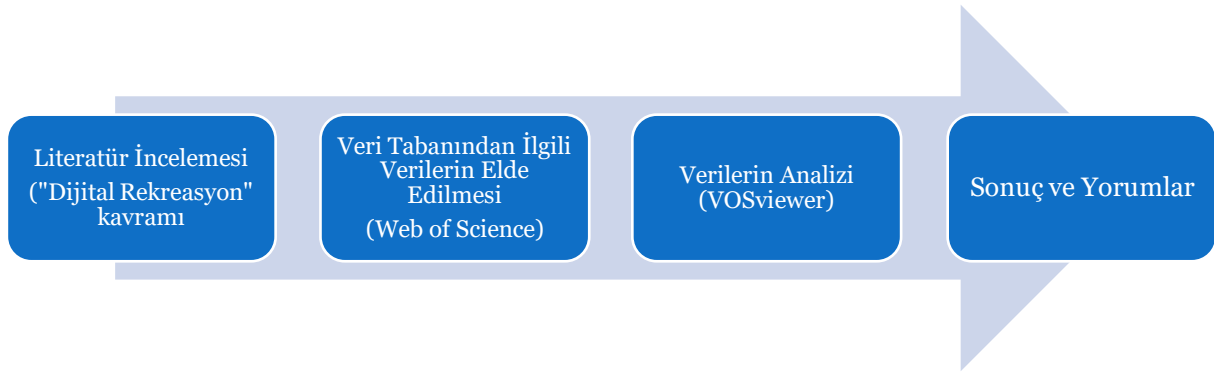
Dijital alanda sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik teknolojilerinin gelişmesi rekreasyon aktivitelerinde kolaylıkla kendine yer bulmuştur. Dünya genelinde popüler dijital rekreatif aktiviteler olarak; birden fazla çevrim içi sporcuyla içeren elektronik spor (E-sport), internet ve küresel konumlama sistemi (GPS) aracılığıyla teknoloji temelli hazine avı sporu olan geocaching, drone ile yapılan yarış ve eğlence gösterileri, dijital meditasyon aktiviteleri, sanal gerçeklik gözlüğü aracılığıyla duyuusal deneyimlere dayalı herhangi bir turizm destinasyonu, müze ya da tema parklara seyahat gibi durumlar örnek olarak gösterilebilir (Seo, 2013; Ihamaki, 2012; Chang ve Chiang, 2022). Bu doğrultuda geleneksel boş zaman değerlendirme biçimlerinden ziyade, teknolojinin getirdiği yenilikleri kullanarak farklı bir boyutta deneyim elde etme isteği dijital dönüşüme zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla rekreatif aktivitelerin daha çok teknoloji ile entegre edilme ihtiyacı, henüz yeni bir kavram olan dijital rekreasyonun mevcut durumunun analiz edilmesi gerekliliğini açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla dijital rekreasyon ile ilgili çalışmalar incelenmiştir.

Yöntem

Bibliyometri “*basılı dergi, kitap, makale gibi bilimsel yayınların yazar, alan, konu, atıf, kurum, ülke gibi bilgilerinin matematiksel ve istatistiksel araçlarla nicel analizinde kullanılan ve ilgili disipline, alana, konuya, kurumlara, ülkelere, yazarlara, yazarlar arası iş birliğine ilişkin bazı ipuçları veren yöntemler bütünü*” olarak ifade edilir (Ukşul 2016: 13). Wang ve arkadaşlarına (2016) göre

bibliyometrik analizler, belli bir araştırma alanında yayımlanan bilimsel çalışmalardaki kalıpları ve dinamikleri daha iyi açıklayabilmek için nicel ve görsel süreçleri içerir.

Bibliyometrik analizler keşfedici yada tanımlayıcı çalışmalar olarak nitelendirilebilecek nicel araştırma tekniğidir (Kurutkan ve Orhan, 2018). Bibliyometrik analiz bir dizi bibliyografik belgenin en alakalı sonuçlarını özet bir şekilde sunmayı, yeni araştırma eğilimlerini tespit etmeyi ve araştırmacılar arasındaki iş birliği olanaklarını artırmayı mümkün kılar. Belirli bir çalışma alanı içinde bilgiyi organize etmenin bir yoludur (Viana- Lora ve Nel-lo-Andreu, 2022: 2). Araştırmanın yöntem adımları görsel 1. de gösterildiği gibidir.

Görsel 1: Araştırma yönteminin adımları

Bibliyometrik çalışmaların yapılabilmesi için yayınlara ve bilgilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla Web of Science (WOS), Scopus veya Dimension gibi veri tabanları da yayınlar hakkında ham verileri araştırmacıya sunmaktadır. WOS core collection, “bibliyometrik analizler için kıymetli ve büyük bir veri tabanıdır” ayrıca “250’den fazla bilim, sosyal bilimler ve beşerî bilimler disiplinlerinde dünya çapında yayımlanan 20.000’in üzerinde hakemli, yüksek kaliteli bilimsel dergi, kitap, makaleye” ulaşabilmektedir (Şeref ve Karagöz, 2019). WoS Core Collection, WoS’nin üç önemli arama dizini “Science Citation Index Expanded” (SCIE), “Social Sciences Citation Index” (SSCI) ve “Arts & Humanities Citation Index” (A&HCI) bileşenlerini içeren bir parçasıdır (Testa, 2016). Bununla birlikte “gerek akademik yükseltme ölçütleri gerek Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik Programı (UBYTP), gerekse de akademik teşvikler, WoS gibi yapılarda yer alan çalışmalara ya daha fazla puan ya da daha fazla parasal kaynak vermekte ve bilimsel çevrelerde saygın bir atıf dizini olarak değerlendirilmektedir” (Doğan, Dhyı ve Al, 2018: 160). Konu ile ilgili en fazla yayına WOS core collection veri tabanından ulaşılmıştır. Scopus veri tabanında aynı konu ile ilgili elde edilen yayın sayısı daha azdır. Dolayısıyla çalışmada ham verilerin elde edilmesi için WOS core collection veri tabanı seçilmiştir. İncelenen yayınlar uluslararası endekslerde tarandığı için yazım dili İngilizcedir. Çalışmanın temel araştırma soruları ise aşağıdaki şekildedir:

1. Alanyazında “Dijital Rekreasyon” konusunda yıllara göre kaç tane yayın yapılmıştır?
2. “Dijital Rekreasyon” alanında yayın yapan yazarlar kim/kimlerdir ve yayınlarının etkileri ne derecedir?
3. Ülkelere göre “Dijital Rekreasyon” yayınlarının dağılımı nasıldır?

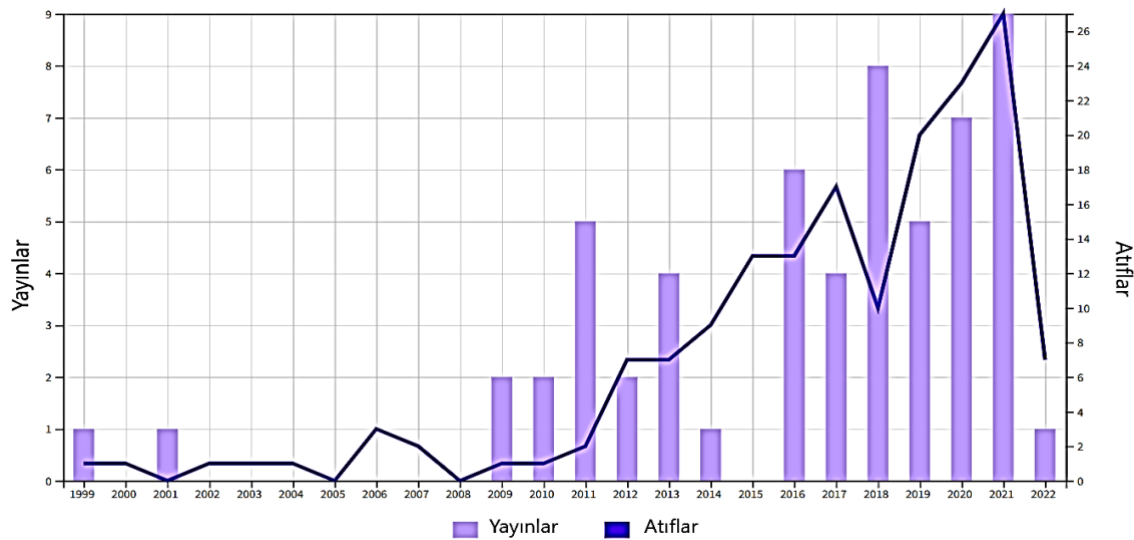
4. “Dijital Rekreasyon” yayınlarının anahtar kelimeleri nelerdir?

Araştırmada 1999-2022 yılları arasında yayınlanan çalışmalar 2022 Haziran-Temmuz ayı içerisinde temel iki başlık olarak “digital recreation” ve “virtual recreation”, (dijital rekreasyon + sanal rekreasyon) anahtar kelimeleri “or” ifadesi ile veri tabanında aratılmış, araştırmaya dahil edilen çalışmaların bütünü tek bir başlık olarak dijital rekreasyon ifadesi altında değerlendirilmiştir. Kullanılan anahtar kelimeler elektronik boş zaman aktivitelerinin incelendiği çalışmaların içerisinde yaygın bir şekilde kullanılan ifadelerdir. Çevrimiçi gerçekleştirilen aktivitelerin tanımlanmasında yaşanan belirsizlik durumu (sanal mı, dijital mi) sebebi ile bu çalışma içerisinde iki anahtar kelimenin de kullanımı uygun görülmüştür. Elde edilen verilerin analizinde bilimsel haritalama yöntemi kullanılmıştır. Web of Science veri tabanından elde edilen verileri analiz etmek için VOSviewer (version 1.6.18) yazılımı kullanılmıştır. VOSviewer, ortak atıf analizi, belge ortak atıf analizi, ortak kelime analizi gibi bibliyometrik yöntemleri kapsamlı bir şekilde içermesi nedeniyle tercih edilmiştir. VOSviewer yazılımı literatürdeki bilgileri haritalandırarak grafik sunumu yapmaktadır. VOSviewer büyük bibliyometrik haritaların kolayca görüntülenmesi ve yorumlanması açısından kullanışlıdır (Van Eck ve Waltman, 2009).

Bulgular

1. Yıllara göre Yapılan Yayın Sayılarına İlişkin Bulgular

Web of Science Core Collection veri tabanında 1999-2022 yılları arasında yayımlanan 56 dijital rekreasyon ve sanal rekreasyon çalışmasının 35 adeti makale ve 21 tanesi bildiri şeklinde oluşmaktadır. 1999-2022 yılları arasında dijital rekreasyon ve sanal rekreasyon üzerine yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımı Görsel 2’de gösterilmektedir.

Görsel 2. Dijital rekreasyon ile ilgili yayın ve atıfların yıllara göre dağılımı (WOS gösterimi)

Görsel 2’deki çalışmalar başta arkeoloji olmak üzere mimarlık, sanat, mühendislik (bilgisayar, elektrik-elektronik ve kimya) coğrafya, sosyal hizmetler ve iletişim gibi çeşitli disiplinlerdeki yayınlardan

oluşmaktadır. Görsel 2'ye göre, en çok yayın (n=9) ve atıf (n=27) yapılan yıl 2021'dir. 2018 yılında yayın sayısı (n=8) kısmen yüksek fakat atıf sayısı (n=10) düşük kalmıştır. En az araştırma yayımlanan yıllar 1999, 2001, 2014'tür (n=1). Diğer yıllara bakıldığında 2020'de n=7, 2019'da n=5, 2017, 2013 ve 2011'de n=4, 2016'da n=6, 2012, 2010, ve 2009'da n=2 yayın şeklinde görülmektedir. Görsel 2'deki grafiğe göre Dijital Rekreasyon alanındaki çalışmaların 1999 yılından 2022 yılına kadar artarak devam ettiği görülmektedir. 2022 yılının tamamı değerlendirmeye alınmamıştır. Dijital rekreasyon konusu alanyazınında nispeten yeni ve güncelliğini teknolojik gelişmeler sayesinde koruyabildiği ve bir çok farklı disiplin (mühendislik, arkeoloji, mimarlık, sağlık, eğitim vb.) içindeki dijitalleşme ile ilişkilendirilebiliyor olduğu için önümüzdeki yıllarda yayın sayılarının daha da artacağı tahmin edilmektedir.

2. Yazar ve Yayın Yerlerine İlişkin Bulgular

Dijital rekreasyon alanında birçok farklı ülkeden yazarların çalışması bulunmaktadır. Elde edilen veriler sonucu en çok atıfı olan on yazar ve yayın yerleri aşağıda gösterilmiştir (Tablo 1).

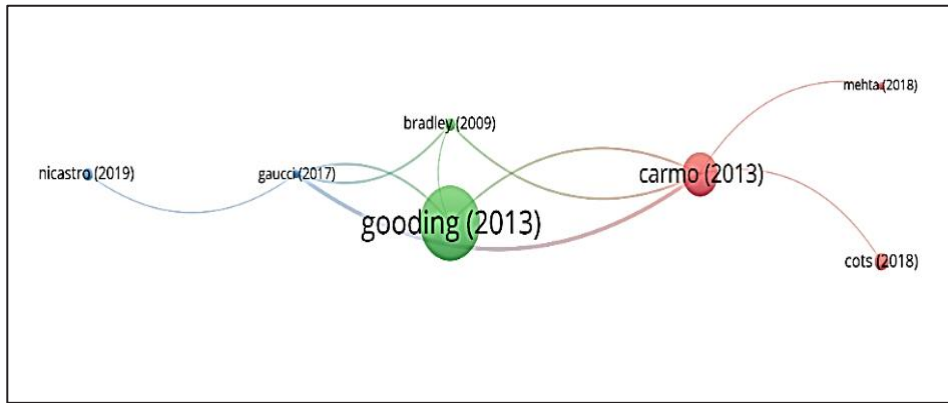
Tablo 1. En fazla atıf alan yazar ve yayın yerleri

Yazarlar	Dergi / Kongre	Toplam Atıf Sayısı	Yıllık Ortalama Atıf Sayısı
Gooding (2013)	Literary And Linguistic Computing	17	1,7
D.K. McAllister vd. (1999)	Rendering Techniques '99	11	0,46
Carmo ve Claudio (2013)	Desidoc Journal of Library & Information Technology	10	1
Gangarajaiah vd. (2016)	IEEE Transactions on Circuits and Systems II-Express Briefs	9	1,29
Del Rio-Cidoncha vd. (2020)	Applied Sciences-Basel	7	2,33
Yadav ve Pradhan (2014)	12th Global Congress on Manufacturing and Management (GCMM)	7	0,78
Stone vd. (2009)	Virtual Reality	6	0,43
Enriquez vd. (2020)	Remote Sensing	5	1,67
Brown (2001)	9th International Conference on Computer Aided Architectural Design Futures	5	0,23
Kostyrka – Allchorne vd. (2020)	Acta Paediatrica	4	1,33

Kaynak: <https://www.webofscience.com> verileriyle yazarlar tarafından derlenmiştir.

Tablo 1'e göre en çok atıf alan yazarın Gooding'e (2013) olduğu görülmektedir. Gooding (2013) "kitleli sayısallaştırma ve çöp dökümü" başlıklı çalışmasında kitleli dijitalleşmenin kültürel mirasa olan olumsuz etkilerinden bahsetmektedir. Diğer yüksek atıf alan yazar olan D.K., McAllister ve arkadaşlarının (1999) çalışmalarında; etkileşimli bilgisayar grafiklerinin yüksek çözünürlükten öden

vermeden mevcut grafik donanımında gerçek zamanlı olarak oluşturulmasına izin veren görüntü tabanlı işlenmesine katkı sağlamaya çalışmışlardır. Tabloya göre yıllık ortalama atıf sayısı en yüksek olan makale ise; Gangarajaiah ve arkadaşlarının (2016) Hollandalı fizikçi, matematikçi ve astronom Christiaan Huygens tarafından tasarlanan ve 1673'te yayınlanan eşzamanlı sarkaçlı saatin hem üç boyutlu modellemesini hem de hareketinin simülasyonunu sunduğu çalışmaya aittir.

Görsel 3. Dijital Rekreasyon ile İlgili Yazarların Ağ Haritası

Görsel 3'te dijital rekreasyon konusunda yayınlanmış belgelerin yazar ağ haritasına yer verilmiştir. Haritada görüldüğü üzere, belgeler minimum atıf sayısı "0" seçilmiş ve 56 çalışmanın her biri için, diğer belgelerle olan bibliyografik eşleştirme bağlantılarının toplam gücü hesaplanmıştır. Görsel 3'te en yüksek sayıda bağlantıya sahip 7 tane belge görüntülenmektedir. Ağ haritasında her ne kadar az belge ilişkisi görünse de Gooding (2013)'in eserinin etrafında kümelenmiş fazlaca belge olduğunu söylemek mümkündür. Burada baloncuklar üst üste geldiği için sadece bağlantı gücü yüksek olan Gooding (2013)'in çalışması görülmektedir. Görselde yer alan yazarlar içinde fazlaca bağlantısı olan diğer yazar; Carmo (2013)' dur.

3. Yayınların Üretildiği Ülkelere İlişkin Bulgular

Araştırmanın tema kavramı olan dijital rekreasyon teması ile ilgili dünyada 19 farklı ülkede çalışma yapılmıştır. Tablo 2'de görüldüğü üzere en fazla yayın İspanya ve İngiltere ve daha sonra Hindistan'da gerçekleştirilmiştir.

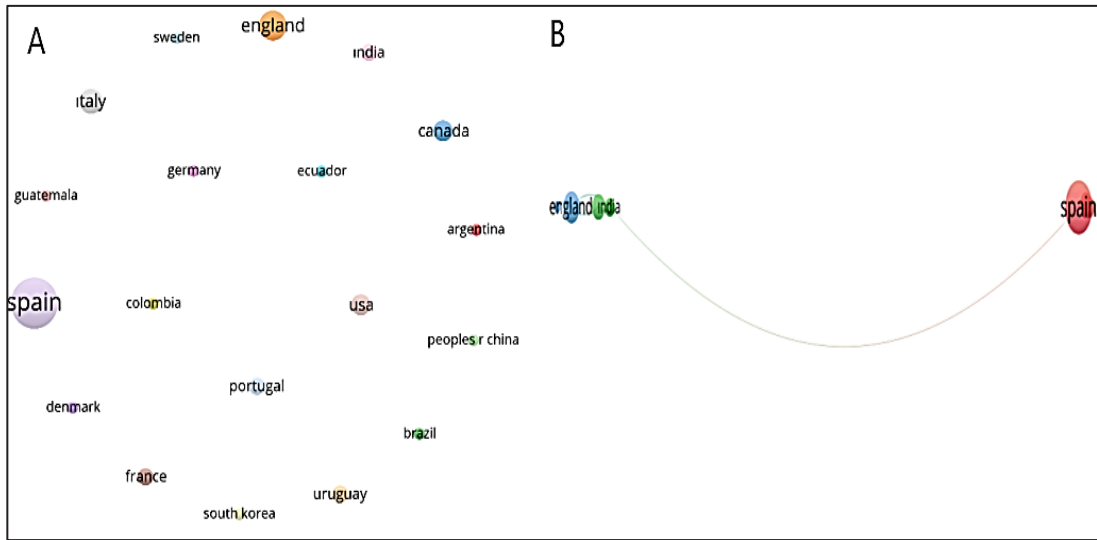
Tablo 2. En Fazla Yayın Yapan Ülkeler

Ülke	Yayın Sayısı	%
İspanya	19	33.92
İngiltere	6	10.71
Hindistan	4	7.14
İtalya	4	7.14
Amerika	4	7.14
Kanada	3	5.35

Fransa	3	5.35
Kolombiya	2	3.57
Portekiz	2	3.57
Uruguay	2	3.57
Diğer	7	8.2

Kaynak: <https://www.webofscience.com> verileriyle yazarlar tarafından derlenmiştir.

Yayınların yapıldığı ülkeler arasındaki ilişki ağ haritası ise Görsel 4'te gösterilmiştir. Veriler işlenirken, belge sayısı minimum "1" ve üzerindeki yayınlar seçilmiştir. Ayrıca çalışmaya ülkelerin tamamı (19) dahil edilmiştir. Sonuçların VOSviewer ağ harita görüntüsü aşağıdaki gibidir.

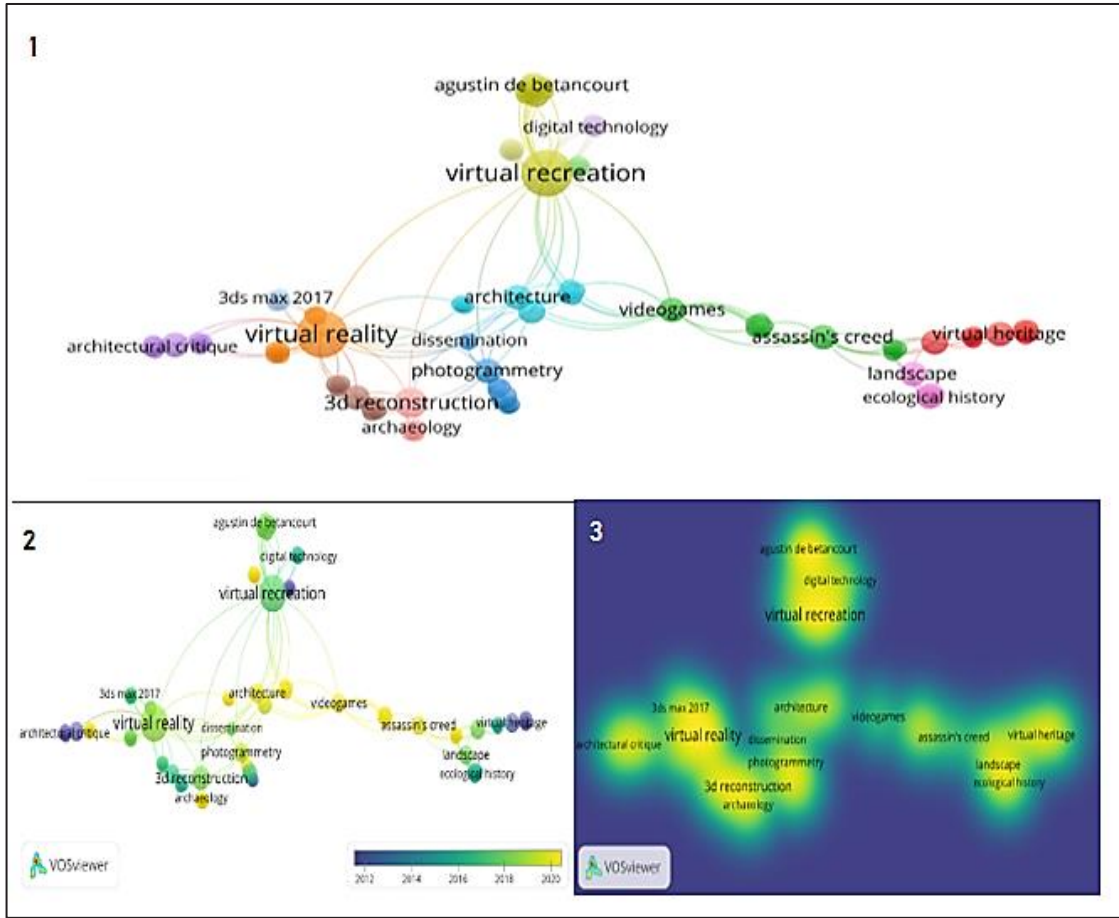

Görsel 4. Dijital rekreasyon ile ilgili yayın yapan ülkelerin haritalaması

İspanya, Tablo 2'de de görüldüğü gibi dijital rekreasyon konusunda en fazla yayına sahip olan ülke konumundadır. Dolayısıyla ağ haritasında daha belirgin bir görünüme sahiptir. Ülkelerin çalışmaları arasında güçlü ortak ağ bağlantısı bulunamamıştır (A kısmı). Görsel 4'ün B kısmında analiz sırasında sadece ağ bağlantısı yüksek olan ülkeler eklenildiğinde; ülkeler 9 ana başlıkta toplanmış ve 3 kümeye ayrılmıştır. 1. kümede Fransa, Guatemala, İspanya ve Amerika, 2. kümede Hindistan, İtalya ve Portekiz, 3. kümede ise; Danimarka ve İngiltere yer almaktadır. Dijital rekreasyon konusunda en temel kaynaklara sahip olan İspanya, İngiltere ve Hindistan en güçlü ağ yapılarına sahiptir. Diğer ülkeler hem odak olmayan çerçevede kümelenedikleri için hem de ortak güçlü ağ yapılarına sahip olmadıkları için haritalamada görüntülenememektedir.

4. Anahtar Kelimelere İlişkin Bulgular

Kelime analizi haritalamasının oluşturulmasında konu ile ilgili 188 terim arasından bağlantısı kuvvetli 96 terim dahil edilmiştir. Şekil 14 küme ve 278 bağlantıdan oluşmuştur. Birlikte oluşum ağında "yazarların kullanmış olduğu anahtar kelimeler arasındaki çizgilerin kalınlığı iş birliği gücünü, renkler ise iş birliği kümelerini temsil etmektedir" (Nunen vd., 2018).

Görsel 5. Dijital rekreasyon ile ilgili anahtar kelimelerin ağ haritası

Birlikte oluşum ağında yer alan terimler sanal rekreasyon (virtual recreation) ve sanal gerçeklik (virtual reality) olmak üzere iki ana başlık altında toplanmış ve sanal miras, 3 boyutlu yeniden yapılandırma, dijital teknoloji, mimari, video oyunları, arkeoloji, fotogrametri ve yayılma başlıkları dikkat çekmektedir. Terimler arasındaki zaman dağılımına bakıldığında (2. kısım) yayınların birbirleri ile ilişkilerinin kuvvetli olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte son zamanlarda yapılan güncel çalışmaların artmış olduğu söylenebilir. Yayınlardaki terimler arasındaki ilişkilerin yoğunluk dağılımı (3. kısım) genel olarak heterojen bir görünüme sahiptir. Sanal rekreasyon ve sanal gerçeklik kümesinin en güçlü yoğunluğa sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç

Teknoloji kullanımının yaygınlaşması, tüm dünyada dijitalleşme sürecine geçişin önemli temel nedenleri arasında sayılabilmektedir. Öte yandan birey ve toplumların, bu sürece paralel olarak boş zamanı algılama biçimlerinde başlayan değişimler oldukça önemlidir. Dolayısıyla dijital ortamdaki iletişim kanallarının çoğalması ve bilgi paylaşım ağının genişlemesi (Özen ve Gürel, 2020: 16) ile rekreatif faaliyetlerin de dijital alana taşınması gecikmemiştir. Dijital hayata geçişi kolaylaştıran teknolojiler bireylerin yalnızca iş hayatını değil, sosyal hayatını da önemli ölçüde etkilediği (Bayram ve

Kavlak, 2021: 394) için, teknolojiyle insan yaşamının senkronize olması artık dijitalleşen toplum yapısının bir sonucu olarak ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla dijital rekreasyonun dijital topluluklar içerisinde giderek popüler bir hale geleceği, insanların boş zamanlarını daha etkin ve verimli bir şekilde hem kendilerine hem de topluma fayda sağlayabilecek aktivitelerle planlamaları beklenebilir. Bu konuda yardımcı olabilecek akademisyenlere, dijital rekreasyon liderlerine veya planlayıcılarına ihtiyaç duyulacaktır. Fakat bu plan ve programlamadan önce dijital alanda gerçekleştirecek bütün faaliyetlerin hangi kapsamda ve hangi başlık altında değerlendirileceği tartışması sonuca ulaştırılmalıdır. Örneğin; Aylan ve Aylan (2020)'ın çevrimiçi ve sanal uygulamaların rekreatif faaliyetlerin uygulamaya yansımaları dijital rekreasyon faaliyetleri olarak değerlendirmişlerdir. Günçan (2021a) ise elektronik boş zaman uygulamalarının sanal rekreasyon olarak mı yoksa dijital rekreasyon şeklinde mi ifade edileceğini her iki kavramın da anlamsal içeriğine bakarak incelemiş ve sanal ifadesinin kullanımının daha doğru olacağını belirtmiştir. Ortak bir kavram birliğine hala varılmadığı görülmektedir. Yabancı kaynaklara bakıldığında ise “*digital leisure*” (Silk vd., 2016; López-Sintas, 2017; Alonso Ruiz, 2022) yani dijital boş zaman ifadesinin daha yaygın olduğu görülmektedir. Alanyazında var olan dijital mi, sanal mı ikilemi, araştırmanın yöntem kısmında da ortaya çıkmış ve anahtar kelimelerin seçimi tartışmaya konu olan her iki kavramın da kullanılmasıyla giderilmiştir. Kullanılan anahtar kelimelerin dışında literatürde akıllı turizm destinasyonları (Bastidas-Manzano vd., 2020), elektronik boş zaman uygulamaları, çevrimiçi rekreasyon ve e-rekreasyon gibi çeşitli ifadelerin de kullanımına rastlanmıştır. Dolayısıyla bu kavram karmaşasının giderilmesi adına çalışma içerisinde dijital rekreasyon başlığının kullanımı uygun görülmüştür.

Dijital rekreasyon ile ilgili daha önce çalışan araştırmacılar (Günçan, 2021a) öncelikli olarak kavramı anlamsal olarak ele almış, daha sonra kavramın özellik ve temel unsurlarının belirlenmesine yönelik (Aylan ve Aylan, 2020; Günçan, 2021b) yayınlar yapılmıştır. Bu çalışmanın farkı; dijital rekreasyonun kavramsal analizinden yada temel özelliklerinden ziyade alanla ilgili yayınların bilimsel haritasını ortaya koyarak okuyuculara ve araştırmacılara dijital rekreasyon kavramının hangi alanlarda ve hangi yoğunlukta bahsedildiği, hangi ülkelerde, hangi yazar ve hangi anahtar cümleler ile ilişkilendirildiğini göstermektir. Dolayısıyla bu çalışma ile dijital rekreasyon literatürü, ileride yapılacak olan araştırmalara yön verecek şekilde sınıflandırılıp, görselleştirilip ve yorumlanarak araştırmacı ve okuyuculara sunulmuştur.

Araştırmada literatür taraması ile oluşturulan sorulara cevap aranmıştır. İlk soru, dijital rekreasyon kavramı ile ilgili yapılan yayınların sayısı ile ilgilidir. Bu soruya verilen cevap ile dijital rekreasyon alanında yapılan yayınların son yıllarda artış gösterdiğini ve artarak büyüyen bir eğilim içerisinde olduğu söylenebilmektedir. Araştırma sorularının ikicisi 1999-2022 yılları arasındaki Web of Science veri tabanındaki dergilerde “dijital rekreasyon” ve “sanal rekreasyon” kavramlarına dair en fazla atıf alan makaleler ile ilgilidir. Gooding (2013) çalışması en fazla atıf alan çalışma olarak görüntülenmektedir. Kültürel dijitalleşmenin kültürel mirasa olan olumsuz etkilerinden bahseden çalışma bu alanda aldığı atıf sayısı ile etki değeri en yüksek makale niteliğindedir. Araştırma çerçevesinde cevap aranan üçüncü soruda; ülkelerin konu ile ilgili alana vermiş oldukları katkı

araştırılmıştır. İspanya'nın bu kapsamda en fazla yayın sayısına sahip olan ÷lke olduğunu dolayısıyla en fazla katkıyı sağlamış olduğu gr÷lmektedir. Son olarak dijital rekreasyon ile ilgili yapılan çalışmaların kullandığı anahtar kelimelerin analizi incelendiğinde; sanal rekreasyon ve sanal gerçeklik temalarının fazlaca kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca sanal rekreasyon ifadesinin ilk olarak 1999 yılında kullanıldığı gr÷lmektedir. İlerleyen yıllarda kavram sanal rekreasyon ifadesinden dijital rekreasyon ifadesine dn÷řse de sanal rekreasyon kavramının etki alanı hala y÷ksektir. Ayrıca anahtar kelimeler ile yapılan tarama sonrası elde edilen belgelerin çoğunluğunun arkeoloji disiplininde (n=11) olduğu gr÷lmüştür. Bu doğrultuda, arkeoloji alanında yapılan 3 boyutlu çizimlerin ve kullanılan programların çoğunun dijital ortamda olmasının bir etkisi olabileceği dñř÷n÷lmektedir. Çalışmada ilgi çekici anahtar terimlerinden biri 17. y÷zyıl İspanyol bilim adamı olan Agustín de Betancourt'tur. Aynı zamanda mühendis olan Agustín de Betancourt'un çalışmaları dijital teknoloji terimi ile ilişkilendirilerek fazlaca atıf alan çalışma/larda yer almıştır denilebilir. Bir diğer ilgi çekici terim ise; dijital rekreasyon etkinlikleri içerisinde sıklıkla tercih edilen çevrim içi oyunlardan k÷lt bir video oyunu haline gelen Assassin's Creed terimidir. Rekreasyon faaliyetlerinin bir çoğu mimarlık hatta şehir bölge planlama ve peyzaj gibi alanlarda yapılan uygulamalar ile ilişkilendirilebilmektedir. Anahtar kelimeler içerisinde gr÷len mimarlık (architecture) ve mimarlık eleştirisi (architecture critique) başlıkları, rekreatif etkinliklerin mimarlık alanında da uygulandığını göstermektedir.

İlerleyen yıllarda konu ile ilgili çalışmaların niteliği ve niceliği arttıka, bibliyografik eşleştirmelerin farklı gr÷nt÷ler sunması muhtemeldir. Özellikle dijital rekreasyon ve dijital rekreasyon aktivitelerinin belirlendiği, kategorilendirildiği ve uygulama alanlarının tartışıldığı çalışmaların sayısı arttıka anahtar kelimelerin rekreasyon alanında şekilleneceği dñř÷n÷lmektedir. Ayrıca dijital rekreasyon teması ile ilgili daha önce bibliyometrik analizin yapılmamış olması, çalışmanın bu alanda yapılması planlanan yeni çalışmalara kaynaklık edebileceğini göstermektedir.

Yazar Katkıları Çalışmaya 1. Yazar % 50 2. Yazar % 50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı "Dijital Rekreasyon Kavramına Genel Bir Bakış ve Bibliyometrik Analizi" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akoğlan Kozak, M. & zkeroğlu, . (2018). Turizm ve Rekreasyon Kavramları: Sanal Bakış ile Değerlendirme, II. Uluslararası S÷rd÷r÷lebilir Turizm Kongresi, 20-22 Eyl÷l 2018, ss. 399-409, G÷m÷şhane.<https://kutuphane.gumushane.edu.tr/media/uploads/kutuphane/files/ii-uluslararası-surdurulebilir-turizm-kongresi.pdf>.
- Alonso Ruiz, R., Sáenz de Jubera Ocn, M., Valdemoros San Emeterio, M., & Ponce de Len Elizondo, A. (2022). Digital Leisure: An Opportunity for Intergenerational Well-Being in Times of Pandemic?. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 11(1), 31-48. <https://doi.org/10.7821/naer.2022.1.806>.

- Aylan, F. K., & Aylan, S. (2020). Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamalarının rekreatif faaliyetlere yansması: dijital rekreasyon. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2746-2760. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.507>.
- Bastidas-Manzano, A., Sánchez-Fernández, J., & Casado-Aranda, L. (2020). The Past, Present, and Future of Smart Tourism Destinations: A Bibliometric Analysis. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 45, 529- 552. <https://doi.org/10.1177/1096348020967>.
- Bayram, A.T., & Kavlak, H. T. (2021). *Rekreasyon Disiplinlerarası Yaklaşım ve Örnek Olaylar*. Gül Güneş, S., Varol, F., (Ed.). Ankara: Nobel Yayınevi. ISBN-978-625-439-749-3.
- Brown, André G.P. (2001), Architectural Critique Through Digital Scenariobuilding. Augmenting Architectural Criticism and Narrative, 9th International Conference on Computer Aided Architectural Design Futures 2001, Netherlands. <https://doi.org/10.1007/978-94-010-0868-6>.
- Carmo, M., & Cláudio, A. (2013). 3D Virtual Exhibitions. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 33(3), 222-235. <http://dx.doi.org/10.14429/djlit.33.3.4608>.
- Chang, H. H., & Chiang, C. C. (2022). Is Virtual Reality Technology an Effective Tool for Tourism Destination Marketing? A Flow Perspective. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 13(3), 427-440. <https://doi.org/10.1108/jhtt-03-2021-0076>.
- Cots, I., Vilà, J., Diloli, J., Ferré, R., Bricio, L. (2018). Virtual Archaeology: from Archaeological Excavation to the Management and Diffusion of Heritage. Les Cases de la Catedral (Tortosa) and the Protohistorical Settlement of La Cella (Salou), Tarragona, *Virtual Archaeology Review*, 9 (19), 102-113. <https://doi.org/10.4995/var.2018.9754>.
- Del Rio-Cidoncha, J. Rojas-Sola & F. González-Cabanez (2020). Computer-Aided Design and Kinematic Simulation of Huygens's Pendulum Clock, *Applied Science*, 10, 538. <https://doi.org/10.3390/app10020538>.
- D.K., McAllister, L. Nyland, V. Popescu, A. Lastra & C. McCue, (1999). Real-Time Rendering of Real-World Environments, Rendering Techniques '99, Proceedings of the Eurographics Workshop on Rendering, Granada, Spain.
- Doğan, G., DHYI, S. M. M. A. & Al, U. (2018). Web of Science'tan çıkarılan Türkiye adresli dergiler üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 32(3), 151-162. <https://doi.org/10.24146/tkd.2018.35>.
- Donthu, N., Kumar, S., Pattnaik, D., & Lim, W. M. (2021). A Bibliometric Retrospection of Marketing from the Lens of Psychology: Insights from Psychology & Marketing, *Psychology & Marketing*, 38(5), 834–865. <https://doi.org/10.1002/mar.21472>.
- Enriquez, C., Jurado, M. J, Bailey, A., Callen, D., Collado, M.J., Espina, G., Marroquín, P., Oliva, E., Osla, E., Ramos, M.I., Sarceño, S. & Feito, F.R. (2020). The UAS-Based 3D Image Characterization of Mozarabic Church Ruins in Bobastro (Malaga), Spain. *Remote Sensing*, 12(15): 2377. <https://doi.org/10.3390/rs12152377>.

- Gangarajaiah, R., Abdulaziz, M., Sjöland, H., Nilsson, P. & Liu, L. (2016). A Digitally Assisted Nonlinearity Mitigation System for Tuneable Channel Select Filters, *IEEE T. Circuits System II*, 63(1), 69–73. <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?arnumber=7339448>.
- Gallistl, V. & Nimrod, G. (2020). Media-Based Leisure and Wellbeing: a Study of Older Internet Users. *Leisure Studies*, 39(2), 251-265. <https://doi.org/10.1080/02614367.2019.1694568>.
- Günçan, Ö. (2021a). Elektronik Boş Zaman Uygulamaları “Sanal Rekreasyon” mudur yoksa “Dijital Rekreasyon” mu? *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*. 4(2), 163-181. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.647>
- Günçan, Ö. (2021b). Sanal Rekreasyon Kavramının Özellik ve Temel Unsurlarını Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma . *Tourism and Recreation* , 3(1) , 66-76. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tourismandrecreation/issue/63274/901224>.
- Gooding, P. (2013). Mass Digitization and the Garbage Dump: the Conflicting Needs of Quantitative and Qualitative Methods. *Literary and Linguistic Computing*, 28(3), 425-431. <https://doi.org/10.1093/lc/fqs054>.
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., & Koo, C. (2015). Smart Tourism: Foundations and Developments. *Electronic Markets*, 25(3), 179-188. <https://doi.org/10.1007/s12525-015-0196-8>.
- Ho, C. H., & Cho, Y. H. (2021). Social Media as a Pathway to Leisure: Digital Leisure Culture among New Mothers with Young Children in Taiwan. *Leisure Sciences*, 44, 1-19. <https://doi.org/10.1080/01490400.2021.2007823>.
- Ihamaki, P. (2012). Geocachers: The Creative Tourism Experience. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 3(3), 152-175. <https://doi.org/10.1108/17579881211264468>.
- Kılıç, S., & Alkan, R. M. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Dünya ve Türkiye Değerlendirmeleri. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 29-49. <https://doi.org/10.31006/gipad.417536>.
- Kostyrka-Allchorne, K, Cooper, NR, Simpson, A, & Sonuga-Barke, EJS. (2020). Children’s Mental Health and Recreation: Limited Evidence for Associations with Screen Use. *Acta Paediatr*. 109(12), 2648– 2655. <https://doi.org/10.1111/apa.15292>.
- Kurutkan, M. N., & Orhan, F. (2018). *Kalite Prensiplerinin Görsel Haritalama Tekniğine Göre Bibliyometrik Analizi*. Ankara: Sageya Yayınevi. ISBN: 978-605-184-089-5.
- López-Sintas, J., Rojas-DeFrancisco, L., & García-Álvarez, E. (2017). Home-Based Digital Leisure: Doing the Same Leisure Activities, but Digital. *Cogent Social Sciences*, 3(1), 1309741. <https://doi.org/10.1080/23311886.2017.1309741>
- Matt, C., Hess, T. & Benlian, A. (2015). Digital Transformation Strategies, *Business and Information Systems Engineering*, 57(5),339-343. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12599-015-0401-5>.
- Nunen, K.V, Li, J., Reniers, G. & Ponnet, K. (2018). Bibliometric Analysis of Safety Culture Research. *Safety Science*, 108, 248-258. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2017.08.011>.

- Özen, A. & Gürel, F.N. (2020). Kamu Denetiminde Dijital Dönüşüm: Dijital İkiz Yöntemi, *İzmir Journal of Social Sciences*, 2(1), 16-23. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1029335>.
- Rogers, A. G., & Leung, Y. F. (2021). More Helpful than Hurtful? Information, Technology, and Uncertainty in Outdoor Recreation. *Leisure Sciences*, 1-19. <https://doi.org/10.1080/01490400.2020.1871132>.
- Rüßmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P., & Harnisch, M. (2015). Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries. *Boston Consulting Group*, 9(1), 54-89. https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_industry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries.
- Seo, Y. (2013). Electronic Sports: A New Marketing Landscape of the Experience Economy. *Journal of Marketing Management*, 29(13-14), 1542-1560. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2013.822906>.
- Silk, M., Millington, B., Rich, E. & Bush, A. (2016). (Re-)Thinking Digital Leisure. *Leisure Studies*, 35(6), 712-723. <https://doi.org/10.1080/02614367.2016.1240223>.
- Stone, R., White, D., Guest, R. & Francis, B. (2009). The Virtual Scylla: an Exploration of “Serious Games”, Artificial Life and Simulation Complexity. *Virtual Reality*, 13, 13-25. <https://doi.org/10.1007/s10055-008-0111-0>.
- Şeref, İ., & Karagöz, B. (2019). Türkçe Eğitimi Akademik Alanına İlişkin Bir Değerlendirme: Web Of Science Veri Tabanına Dayalı Bibliyometrik İnceleme. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 213-231. <https://doi.org/10.31464/jlere.578224>.
- Testa, J. (2016). The Web of Science journal selection process. <http://wokinfo.com/essays/journalselection-process/>, 27 Mart 2023 tarihinde indirilmiştir.
- Topsakal, Y. (2020). *Rekreasyon Tarihsel Gelişim, Teoriler, Farklı Alanlarla İlişkiler ve Güncel Gelişmeler*. Yağmur, Y., Gaberli, Ü., (Ed.). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler. ISBN-9786257296304.
- Ukşul, Ş. (2016). *Türkiye’de Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Alanında Yapılmış Bilimsel Yayınların Sosyal Ağ Analizi ile Değerlendirilmesi: Bir Bibliyometrik Çalışma*. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Antalya.
- Van Eck, N.& Waltman, L. (2009). Software Survey: VOSviewer, A Computer Program For Bibliometric Mapping, *Scientometrics*, 84(2), 523-538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>.
- Viana- Lora, A. & Nel-lo – Andreu, M.G. (2022). Bibliometric analysis of trends in COVID-19 and tourism. *Humanities And Social Sciences Communications*, 9 (173), 1-8. <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01194-5>.
- Wang, Y., Lai, N., Zuo, J., Chen, G., & Du, H. (2016), Characteristics and Trends of Research on Waste-To-Energy Incineration: A Bibliometric Analysis, 1999–2015, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 66, 95-104. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2016.07.006>.

Yadav, S. & Pradhan, S.K. (2014). Investigations into Dynamic Response of Automobile Components during Crash Simulation, *Procedia Engineering*, 97, 1254-1264. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2014.12.404>.

Zan, B. U. (2012). *Türkiye’de Bilim Dallarında Karşılaştırılmal Bibliyometrik Analiz Çalışması*. [Yayınlanmış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Extended Abstract

Introduction

The digital age can shape individuals' subjective leisure experiences in the transition from offline to online leisure environments. Therefore, it is thought that recreational activities in digital environments will gradually increase. In addition, considering the inevitability of benefiting from the use of technology for entertainment purposes, the rapid integration of information and communication technologies into daily life makes it necessary to handle recreational activities in digital dimensions. The fact that new generation technologies are increasingly taking place in the life of human beings shows that digital transformation will be inevitable in the field of recreation, as in many areas. In this context, it is important to consider the concept of digital recreation and to examine the current situation in the literature. In this study, bibliometric analysis method was used to reveal a detailed portrait of the studies on digital recreation. Bibliometric analysis is a method frequently used by academics. It is used for a variety of reasons, such as uncovering emerging trends in article and journal performance, collaboration models, and research components, and exploring the intellectual makeup of a particular field in the current literature.

Methodology

In this study, a bibliometric analysis of the documents obtained from the Web of Science database was performed. The documents consist of digital and virtual recreation publications between 1999 and 2022. The VOSviewer program determined the main focus areas, influential authors, publication places, countries, common citations, and keywords of the 56 studies obtained.

Results

The dilemma of digital or virtual, which existed in the literature during the study, also emerged in the method part of the research, and apart from these concepts, various expressions such as smart tourism destinations, electronic leisure applications, online recreation, and e-recreation were also revealed. usage has also been found. The main purpose of this study is to answer the questions about the document-based literature review of the concept of "digital recreation" and to contribute to the literature.

Elaborating the research in the field of digital recreation, establishing the conceptual link, and examining the regions where they are studied is important for the concept to gain a good place in the literature. In this direction, the questions determined in the same direction as the literature review were answered in the research. The first question is about the number of publications on the concept of digital recreation. With the answer given to this question, it can be said that publications in the field of digital recreation have increased in recent years and are on an increasing trend. The second of the research questions is about the most cited articles on the concepts of "digital recreation" and "virtual recreation" in the journals in the Web of Science database between 1999-2022. Gooding's work (2013) is seen as the most cited work. The study, which examines the negative effects of cultural digitalization on cultural heritage, is the article with the highest impact value with the number of citations it

received in this field. The third question sought to be answered within the framework of the research is the investigation of the countries' contributions to the related field. In this context, it is seen that Spain is the country with the highest number of publications, and thus which contributed the most. Finally, when the analysis of the keywords used by the studies on digital recreation is examined, it has been revealed that virtual recreation and virtual reality themes are used excessively. It is seen that the term "virtual recreation" was used for the first time in 1999 among the data obtained in this research. In the following years, although the concept has transformed from the expression of virtual recreation to the expression of digital recreation, the impact of the concept of virtual is still high. In addition, it is seen that the majority of the documents obtained after scanning with keywords were in the discipline of archeology (n=11). In this direction, it is thought that the fact that most of the 3D drawings and programs used in the field of archeology are in a digital environment may have an effect. One of the key terms of interest in the study is the 17th-century Spanish scientist Agustín de Betancourt. It can be said that the work of Agustín de Betancourt, who is also an engineer, has been associated with the term digital technology and has been included in many cited studies. Another interesting term is Assassin's Creed, which has become a cult video game from online games that are frequently preferred among digital recreation activities. Many recreational activities can be associated with applications made in areas such as architecture and even urban, and regional planning, and landscaping. The titles of architecture and architectural criticism seen in the keywords show that recreational activities are also applied in the field of architecture.

Geliş Tarihi / Received Date
15.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
04.08.2023

Problems Emerging in Transition to Digital Economy and Suggestions for Solutions

Dijital Ekonomiye Geçişte Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Abdullah BALLI¹

Abstract

In this study, it is aimed to address the problems that arise with the development of the digital economy thanks to the digital transformation experienced with the Fourth Industrial Revolution (Industry 4.0), and to explain what needs to be done by suggesting solutions in order to support the digital economy with a sustainable development model. Since 1996, when the concept of digital economy was first introduced in the literature, many studies have been carried out and the concept of digital economy has been used as a keyword in many scientific papers, along with articles published in databases such as ScienceDirect, Wiley, Taylor&Francis, Springer, SSRN, DergiPark. Due to the Covid-19 epidemic, which emerged in 2019 and was effective on a global scale, the fact that individuals meet their basic needs and many needs through digital platforms has led to the acceleration of digital transformation and entrepreneurship, the development of new production models, and the diversification of digital marketing and digital economy tools. With the acceleration of the digital transformation process, positive developments have been experienced in the context of the digital economy. However, this situation has brought along some problems such as unemployment concerns, digital security problems, tax, audit and financial reporting problems, problems in the supply of qualified personnel, difficulties in protecting intellectual property rights, and selling low quality or counterfeit products. The aim of this study is to examine the emerging problems and offer solutions, as well as the benefits of the digital economy that has developed with digital transformation.

Keywords: Digital Entrepreneurship, Digital Economy, Digital Transformation, Digital Security.

Öz

Bu çalışmada, Dördüncü Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0) ile birlikte dijital dönüşüm sayesinde dijital ekonominin gelişmesiyle ortaya çıkan sorunlara değinilmesi ve dijital ekonominin sürdürülebilir bir kalkınma modeli ile desteklenmesi amacıyla çözüm önerilerinde bulunularak yapılması gerekenlerin anlatılması amaçlanmaktadır. Dijital ekonomi kavramının literatürde ilk ortaya atıldığı 1996 yılından beri günümüze kadar pek çok çalışma

¹ Dr. Ostim Teknik Üniversitesi, Ankara/TÜRKİYE, abduallah.balli@ostimteknik.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-2689-6610

yapılmış ve ScienceDirect, Wiley, Taylor&Francis, Springer, SSRN, DergiPark gibi veri tabanlarında yayımlanmış makalelerle beraber birçok bilimsel bildiri içerisinde dijital ekonomi kavramı anahtar kelime olarak kullanılmıştır. 2019 yılında ortaya çıkan ve küresel ölçekte etkili olan Covid-19 salgını nedeniyle uygulanan yasaklar ve sağlık endişeleri, bireylerin temel gereksinimleri ve birçok ihtiyacını dijital platformlar üzerinden karşılamasına, dijital dönüşüm ve girişimciliğin hızlanmasına, yeni üretim modellerinin gelişmesine, dijital pazarlama ve dijital ekonomi araçlarının çeşitlenmesine neden olmuştur. Dijital dönüşüm sürecinin ivme kazanmasıyla birlikte dijital ekonomi bağlamında olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen bu durum işsizlik endişesi, dijital güvenlik sorunları, vergi, denetim ve finansal raporlama problemleri, kalifiye eleman temini sorunları, fikri mülkiyet haklarının korunması güçlükleri, düşük kaliteli veya taklit ürünlerin satılması gibi birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, dijital dönüşümle birlikte gelişen dijital ekonominin getirdiği faydaların yanı sıra ortaya çıkan sorunları incelemek ve çözüm önerileri sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Girişimcilik, Dijital Ekonomi, Dijital Dönüşüm, Dijital Güvenlik.

Introduction

The Covid-19 epidemic, which has affected the whole world on a global scale, has caused individuals to meet many of their needs through digital marketing tools. This has contributed to the diversification of digital marketing tools and the development of digital entrepreneurship with digital transformation. The diversification of digital entrepreneurship marketing tools and the development of production methods have increased the importance of the digital economy for countries. Due to the restrictions imposed due to the pandemic and the emerging health concerns, consumers have had to use digital marketing tools to meet their needs. After the pandemic, it is seen that global e-commerce has reached approximately 5 trillion dollars by the end of 2021. In the next 5 years, this figure is expected to increase by half and reach 4.5 trillion dollars. In a study conducted with the participation of approximately 3000 people in Europe and China, especially the USA, it was observed that especially food-related expenditures increased by approximately 50% in China, approximately 30% in the UK and USA, and approximately 25% in Germany (Statista, 2022). In Turkey, 0.33 billion TL in food and supermarket expenditures from digital platforms in 2019 spent and this figure is 1.8 billion TL in 2020 with an increase of 545% (Ikas, 2022).

After the global epidemic that emerged in 2019, e-commerce on a global scale has grown more than twice in a short period of about a year. During the pandemic process, the average number of products purchased per order increased by 60%. 44% of consumers have tried new brands and 43% of first-time online shoppers stated that they think more positively about online shopping. In this process, 40% of consumers stated that they were more comfortable with digital technology and e-commerce than before the quarantine. Online gift shops reported an increase of approximately 490% in gross product value compared to previous years (Worldef, 2021). As in many principles, online shopping has increased approximately 3 times in Turkey after the pandemic. Compared to the previous year, this figure has increased significantly, reaching approximately 2.5 billion Turkish Liras. Here, it is seen that the highest demand is concentrated on food and market shopping (FinTech Istanbul, 2020). When March, April and May 2019, when the pandemic was first seen in Turkey, and the same period of 2020 are compared, it is known that especially online food and grocery shopping has increased by 528% from 246 million

TL to 1.3 billion TL. While the number of businesses operating in e-commerce in Turkey was 68.457 in 2019, this number reached 256,861 in 2020 (an increase of 375%), which had significant implications for the digital economy. In addition, the ratio of e-commerce expenditures in GDP in 2020 increased by 51.8% compared to the previous year and showed a great difference. Although the rapid and compulsory transformation process experienced by digital entrepreneurship has contributed to the development of the digital economy, it has brought some problems (E-ticaret, 2021).

The aim of this study is to examine the problems that arise with the development of the digital economy and to offer solutions. In order to achieve this aim, the content of the study is organized as follows: In the first part, digital entrepreneurship and digital transformation, in the second part, the digital economy, in the third part, the problems that arise in the digital economy are discussed. In the fourth and last part, the results obtained are presented and suggestions are made for the solution of the problems.

Digital Entrepreneurship and Digital Transformation

The concept of digital entrepreneurship, which emerged with the rapid adoption of developments in information technologies by entrepreneurs; It is accepted as an area where emerging information tools such as internet and cloud technology are used in the business world (Eyel and Sağlam, 2021: 8). A digital entrepreneur is defined as a person who can take risks by taking a constructive role in reaching innovative solutions and create economic activity or social benefit by integrating them into management effectively (Vural and Çavuş, 2017: 52). Digital entrepreneurship is expressed as the search for opportunity based on the use of digital media and other information and communication technologies (McAdam et al., 2020: 349-350). Digital entrepreneurship, which is the new form of entrepreneurship that develops with digitalization, requires that almost all of the activities carried out electronically. In this way, a new understanding emerges with digital marketing tools, digital media platforms, digital distribution channels and the digital workplace consisting of their combination. The extent to which any business can carry out its activities in a digital environment, this shows the level of digitalization of that business. For this reason, digitalization and digital transformation are important for businesses and the internet has an important place. It is possible for people in different physical environments to produce a new good or service at the same time (Younis et al., 2020: 57-58). The fact that seven of the ten most valuable companies in the world are technology companies is shown as an important result of digital commercial activities. The rapid digitalization of the goods and services offered after the global developments has brought the digital economy to a more important and effective position in global trade.

Most of the emerging technological innovations are used commercially by existing new businesses with digitalization. New technologies emerging thanks to digital transformation take place quite differently from the current traditional understanding of doing business (Aagaard, 2019: 18-19). In the first place, entrepreneurship starts with the individual's ability to see new business opportunities thanks to his/her competencies. The development and progress of this is possible by taking advantage of the emerging technological innovations and entering into new searches. Thus, a real competitive advantage can be achieved. New business models emerge with the adoption of new technologies developed with

digitalization by entrepreneurs. This situation allows digital entrepreneurship to be moved to a different dimension. Businesses gain the advantage of rejabet to the extent that they can realize digital transformation. However, in the context of entrepreneurship, turning new technological developments into opportunities depends on entrepreneurs acquiring new skills. Otherwise, it does not seem possible to fully realize digitalization (Young et al., 2020: 2).

There are different definitions and studies in the literature on digital entrepreneurship. For example; While Kollmann (2006) defines digital entrepreneurship as the establishment of a new business by offering products and services over a virtual platform, Davidson and Vaast (2010) describe it as the pursuit of opportunities based on the initiative of digital media, information and communication technologies. Hair et al. (2012) expressed it as a form of entrepreneurship realized on digital platforms instead of traditional entrepreneurship, while Yaghoubi et al., (2012) defined digital products or services as a form of entrepreneurship that includes digital distribution, a digital workplace, a digital marketplace or some combination of these. While Aulet and Murray (2013) defined it as entrepreneurship that aims to operate regionally or even globally, thanks to the use of technology, instead of operating locally, Rashidi et al., (2013) expressed digital entrepreneurship as the type of entrepreneurship in which business is carried out using the internet and information technologies. This form of entrepreneurship, which provides product development and income generation over the electronic network, is considered as the digital transformation of business activity based on initiatives that bring new digital products or services to the market (Welsum, 2016; Guthrie, 2014). Digital entrepreneurship, which is a value creation activity that develops products, processes and economic activities by using technology, can create significant differences in terms of production speed and spread, unlike traditional entrepreneurship, using digital technologies, thanks to the intersection of digital technologies and entrepreneurship (Giones and Brem, 2017; Sussan and Acs. , 2017; Parker et al., 2016; Nambisan, 2016; Bogdanowicz, 2015; Von Briel et al., 2018). Le Dinh et al., (2018) define digital entrepreneurship as a new way of doing business in the digital age as a result of the traditional entrepreneur following technological developments. Digital entrepreneurship (Sahut et al., 2019; Recker and Von Briel, 2019), which emerged as a result of the intersection of digital technologies with traditional entrepreneurship, thanks to the use of new digital technologies as well as the use of new digital technologies by creating transformation within themselves and directing economic and / or social value (Sahut et al., 2019; Recker and Von Briel, 2019) is an entrepreneurial activity (Wentrup et al., 2020). According to Satalkina and Steiner (2020b), it is an important driving force within the innovation system that changes the structure, objectives and networking mechanisms of the overall business system. Digital entrepreneurship is also defined as entrepreneurial opportunities created and pursued through the use of technological platforms and other information communication equipment. In short, digital entrepreneurship can be defined as the realization of entrepreneurs' new business ideas and ideas by shaping them with digital outputs. Therefore, digital entrepreneurship encompasses many business categories. As technology advances and evolves, these categories (eg, marketing, sales, products, distribution, stakeholder management, operations) and new categories can potentially be shaped.

Activities carried out in the context of entrepreneurship are easily controlled thanks to digital methods and tools and the data obtained is preserved. Social networks, digital platforms and digital tools strengthen the technological infrastructure of digital entrepreneurship. In this way, it becomes easier to use the information obtained in a commercial sense and the emergence of new business models (Naudé and Liebrechts, 2020: 2-4). With the ease of access to the Internet, the development of new ways of doing business and the ease of establishing a business, digital entrepreneurship and digital businesses have also increased. This form of entrepreneurship is positioned on the basis of producing, obtaining, processing, using and creating value. The decrease in the costs of accessing digital technology and the rapid and easy dissemination of information have led to an increase in digital entrepreneurship. Thus, establishing a business, doing business (producing goods and services) and being able to compete becomes easier. This form of entrepreneurship, which is based on the Internet-based information exchange as the main argument, is increasing day by day. Low market entry costs, low cost of doing business and production direct entrepreneurs to this field. In short, anyone who can produce goods or services using innovative technologies and do this using digital tools (marketing, distribution, promotion, sales) is a digital entrepreneur (Ratten, 2020: 93-94).

Deloitte (2018) defines digital transformation as a business's use of digital technologies to increase its current operations and profitability. It is stated that the “Digital Transformation” or the “Second Machine Age”, in other words, is more focused on producing added value, based on information, access, interaction and cooperation, rather than physical and industry-oriented production (Brynjolfsson and McAfee, 2014: 9- 13). Hess et al. (2016) defines digital transformation as the whole of the changes experienced in the products and services they offer together with the new changes they have created in the corporate structures of the enterprises with the new processes and business models that have emerged thanks to the developing digital technologies. Digital transformation is a comprehensive transformation that will affect all the functioning of businesses, supplier, customer and employee relations, business value chains, business processes, as well as business models, organizational structure, leadership understanding and working styles, which are ways of providing value and earning income. Businesses in the digital transformation process mostly talk about the difficulties of this process (Oswald and Krmar, 2018). Due to the developments in Information and Communication Technologies and changing social needs, the holistic process that businesses have realized between business processes, business models, human, capital and technology components in order to provide more effective and efficient service and to ensure satisfaction is called "digital transformation". For this reason, there is a need for a strategy and roadmap that will successfully manage this process of change and transformation. What is required to prepare a functional digital transformation roadmap is for businesses to know well what transformation strategy to adopt.

Digital transformation is based on the way businesses realize their business models and the ability to accurately and effectively manage the feedback obtained. Businesses need to align their existing infrastructure, business processes, organizational forms, data and application systems, new business models, with new customer needs requirements (Stepantseva, 2020: 15). Most digital transformation activities also involve the transformation and adaptation of innovation processes. While the focus on digital innovation has long been a reality for businesses in the information and communications sector,

it now applies to many businesses in traditional industrial sectors such as machinery, automotive, retail and logistics (Lichtenthaler, 2018: 499). It is accepted by scientists and researchers that significant changes have occurred in the social, structural and economic fields of social life with the rapid developments experienced. In the current conditions, where the world population exceeds 7 billion and the number of people using smartphones and mobile data is over 5 billion (Brahima, 2015:2), digital transformation has gained a great speed globally in individual, corporate and public spheres. Achieving development in terms of industry mostly depends on the development of electronic and information technologies. These developments in technology enable businesses to maintain their advantages in terms of efficiency and effectiveness (Davidson and Vaast, 2010: 2). Today, most of the businesses operating in different sectors have realized that digital transformation is important for the profitability and sustainability of businesses. Therefore, the transformation of business functions such as sales, marketing, human resources, operations, finance, research and development and customer support into digital environment has become inevitable. Gale and Aarons (2018), in their study on businesses that successfully realize digital transformation, revealed that operating costs decreased, innovation opportunities increased, they became an effective business by gaining a more systematic structure, and thus a competitive advantage was gained. In addition, businesses have realized that the way to specialize in supply chain activities is through digital transformation. For this reason, it is important for businesses to create new strategies and put them into practice so that they can implement digital transformation and be successful. One of the most important aspects to consider in digital transformation is to develop a corporate strategy that is designed, created and implemented by leveraging digital resources to create a new business strategy and create value. Therefore, digital transformation has a strong and growing relationship with digital entrepreneurship. However, sometimes this relationship is perceived differently and confused with each other. In order to explain the differences between digital transformation and digital entrepreneurship, the supply and demand aspects of entrepreneurship should be well expressed. Digital entrepreneurs can create digital transformation in their businesses by utilizing the opportunities that arise thanks to digital transformation.

In the digital economy era, digitalization is a strategic management issue for businesses. In current studies on digitalization and digital transformation, digital technology infrastructure, competitive advantages of enterprises are discussed and the digitalization process is examined (Wang et al., 2020: 442). The development of digitalization is accompanied by digital transformation. The success of digitalization depends on replacing existing technologies with new ones, developing new business models, and following processes with completely digital methods and tools (Sotnyk et al., 2020: 98). Businesses that have successfully completed the digitalization process not only show their presence in the market they compete in, but also globally. With digital transformation, businesses can reach more and different consumer groups (Matarazzo et al., 2020: 61-62). For this reason, the successful realization of digital transformation is important for businesses to maintain their existence and gain competitive advantage. However, this process is not only a process that businesses can perform holistically with their own means. The most important reason underlying this is that the digital

transformation ecosystem is not sufficiently developed for the realization of digital transformation. In terms of digitalization, necessary IT and network infrastructures need to be developed. The success of digitalization will enable the enterprise to develop business methods and tools and to completely digitize its business processes. Digital transformation requires a radical overhaul at all levels of the business. This inevitable change requires the adoption of a transformational general approach that addresses architecture from business model to business processes.

Countries implement many new applications in order to achieve success in digital transformation. The following examples can be given (BSTB, 2018b: 39): The European Union (EU) has prepared a 100 billion dollar grant program for Research, Development and innovation; The Netherlands has created a network of digital centers of excellence; With the concept of Japan Society 5.0, it foresees the impact of digital transformation on every aspect of life; South Korea trains an army of designers in the field of additive manufacturing. In Turkey, on the other hand, the subject attracts attention by government institutions, universities, development agencies and a wide range of individuals. Many strategic plans are being prepared and incentive systems are in operation. Turkish Employment Agency (İŞKUR) (2018) develops important projects and collaborations for young people to adapt to digital transformation.

Türkel and Bozağaç (2018: 422) have shown that businesses gain competitive advantage and are more successful in adapting to technological environmental conditions thanks to technological developments and new management production models that have emerged with information technologies. In another study, Pehlivanoglu (2014: 147) states that in the current market conditions, businesses should produce new technology and be open to innovations in order to maintain their existence and gain superiority over the businesses they compete in the market. In the study, which deals with the difficulties that businesses will face with the fourth industrial revolution, the analytical network process in the method where there is more than one alternative decision system and its importance for businesses are emphasized (Özkaya et al., 2019).

Digital transformation has some components. These components that make up the digital transformation roadmap are expressed as follows (Ministry of Industry and Technology and TÜBİTAK, 2018):

- ✓ Human: Raising a qualified workforce by improving the educational infrastructure.
- ✓ Technology: Developing innovation capacity with technology.
- ✓ Infrastructure: Strengthening the information technology foundation and data transfer infrastructure.
- ✓ Suppliers: Providing support to local and national technology producing enterprises.
- ✓ Users: Encouraging stakeholders to technology and digital transformation.
- ✓ Governance: Understanding the importance of branding and corporate governance.

It is important that these components are implemented in a coordinated way in order for businesses to carry out the digital transformation process successfully. Otherwise, failure of the transformation process to be realized at the desired level will prevent businesses from reaching their desired goals. In

addition, this situation will cause businesses to lose their competitive advantage and sustainability over time. For this reason, it is of great importance to fully realize the digital transformation in the transition to the digital economy.

Digital Economy

The term digital economy was first used by Dan Tapscott (1996). The concept of digital economy, which has constantly changing definitions and does not have a precise definition, is explained in the most comprehensive way in the report prepared by OECD (2015a). According to this report, the digital economy; It penetrates numerous aspects of the world economy, influencing sectors as diverse as banking, retail, energy, transportation, education, publishing, media or healthcare. The digital economy refers to all economic activities in these sectors in digital form. The concept of digital economy, which is often confused with e-commerce, is a concept that also includes e-commerce, as can be understood from the comprehensive explanation of the OECD. The digital economy encompasses all fields of information technology, communication and informatics.

This concept, which is also expressed with terms such as “knowledge economy”, “network economy” or “new economy” (Mastar Özcan, 2016: 74); It can be defined as the transformation process brought about by information and communication technology, which makes technology cheaper, more powerful and widespread, improves business processes and supports innovation in all sectors of the economy (OECD, 2015: 11). E-commerce and digital economy are often used synonymously. However, when viewed from a broad perspective, the digital economy includes e-commerce. For this reason, e-commerce is only one of the components within the concept of digital economy. In addition to electronic commerce, the digital economy includes all activities such as online advertising, online payment services, cloud computing, web-based advertising, three-dimensional printing, and the use of digital money (Mastar Özcan, 2016: 73). By definition, the digital economy encompasses information and communication technologies, including production and services, digital content, and everything from e-commerce to music. However, taking this standard definition as a basis while classifying also causes some important digital activities to be overlooked. As digital tools spread to a wider area and find use in more sectors, the number of digital companies is also increasing (Portes, 2015: 3).

Due to the development of information technologies, economic activities carried out in the digital environment have reached a significant volume in the international market. In 2021, retail e-commerce sales within the digital economy reached approximately US\$4.9 trillion worldwide. It is estimated that this figure will grow by about 50 percent in the next four years, reaching approximately \$7.4 trillion by 2025 (Statista, 2022).

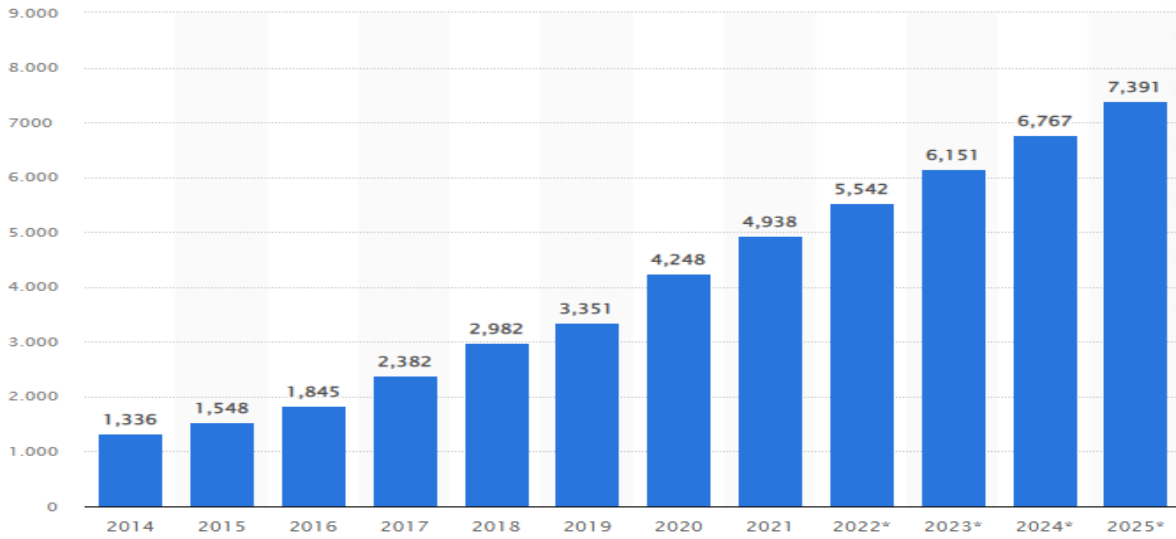

Figure 1. The Expectation of The Change and Development of E-Commerce Over The Years (Statista, 2022).

With the digital evolution of ways of doing business and commercial activities, it has become a necessity for businesses to follow the requirements of the digital economy. For this reason, businesses have had to determine new roadmaps for the transition to the digital economy. As a result of digitalization, businesses need to benefit from social networking tools, mobile technologies and smart systems in order to adapt the emerging new business models (Ungureanu, 2021: 28).

Mesenbourg (2001) stated that the digital economy should be considered as having three basic components. These; infrastructure, electronic business processes (how the business is carried out) and electronic commerce transactions (online sales of goods and services). The main features of the digital economy that increasingly characterize the modern economy, although not simultaneously present in any business; mobility, reliance on data (especially big data), network effects, versatile business model, monopoly or oligopoly tendency, low barriers to entry and volatility due to rapidly developing technology (OECD, 2015b: 73-74). Since the use of digital economy is becoming more and more widespread in the world, the EU Digital Economy and Society Index (DESI) has been published by the European Union Commission for the digital economy every year since 2014, and the digital performance of EU member countries is measured with this index.

In a study on the digital economy, Nagy (2017) evaluated the digital economy situation of Hungary by analyzing the digital economy and society situation of Hungary and Ukraine. Then, using secondary data published by the European Commission, Nagy (2017) found that Hungary, from the two countries he compared, was more developed and showed higher growth rates in terms of digital economy. Castellacci and Tveito (2018), in their study as a literature review, concluded that there are four channels through which the digital economy can shape welfare and development. This situation has also changed the concept of individuals' time management with digitalization. In this way, the emergence of new and different social environments, the rapid spread of information, its becoming a global power, and the easy and cost-effective access to information have made significant contributions to the living standards of individuals. Konu (2020) examined the impact of the digital economy on

sustainable development with the horizontal-section regression analysis method. According to the results of the econometric study conducted by EU countries using 2018 data, it was concluded that the innovation variable did not have a significant effect on the Sustainable Development Goals Index, however, the EU Digital Economy and Society Index (DESI) appears to have a statistically positive and significant effect on the SDGI (Sustainable Development Goals Index). Doğruel Anuşlu and Fırat (2020) used factor analysis and regression analysis in their studies investigating the effects of Industry 4.0 on sustainable development and environmental performance. In the study, Doğruel Anuşlu and Fırat (2020) used 2018 data from 116 countries. They preferred the GII for Industry 4.0, and the environmental performance index and sustainable development goals to represent sustainable development. In the results of the analysis, it has been determined that Industry 4.0, which has a very high relationship with innovation, has positive and significant effects on the concept of sustainable development.

Entrepreneurs in different geographical regions can create new and strong collaborations thanks to digital technologies. This gives them the opportunity to compete not only in the market they compete in, but also on a global scale. Thus, new opportunities and new collaborations emerge (Nobanee and Dilshad, 2020: 4807). In order to realize the digital transformation, which is the necessity of the transition to the digital economy, businesses need to acquire and use certain technologies. In this context, businesses need to allocate financial resources in order to benefit from new technologies and methods. The spread of digital entrepreneurship has increased the importance of the digital economy. However, Block et al., (2020: 397) stated that the digital economy may cause problems that may negatively affect social life in the industries and economies of developed countries. This indicates that the developing digital economy will have some negative feedback as well as positive effects on social life.

When the concept of digital economy is taken into consideration, it is understood that information technologies and information tools/systems are at the center of the concept of digital economy. Digital services, sharing economy and businesses constitute the digital economy in a narrow scope. Along with digitalization, electronic commerce, industry 4.0 and algorithmic economy explain the concept of digital economy on a large scale.

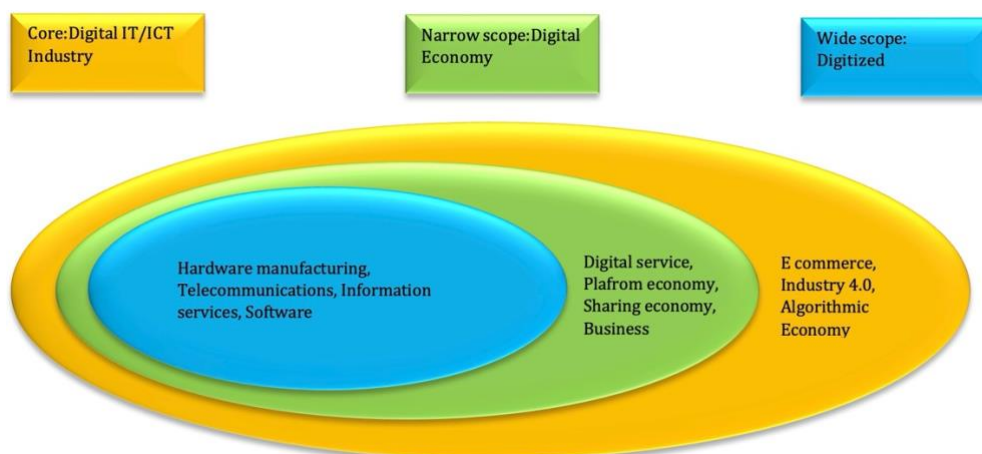

Figure 2. The Concept of Digital Economy in Narrow and Broad Sense (Bukht ve Heeks, 2017).

While software, hardware and telecommunication sectors are accepted as the core point of the digital economy in this template, the current and most comprehensive phase of the digital economy includes a process ranging from software and hardware to the sharing economy and from the sharing economy to industry 4.0.

Varian, (2016: 7) proposes five main ways in which digital technologies will transform economic activities and they explain these ways as follows:

Data Collection and Analysis: Production-related data can be stored in the computer environment and these stored data will be analyzed in order to prevent and minimize a possible production error in the future. Thus, failure points of automobiles, mobile phones, smart devices and other complex devices will be detected more easily and lower cost and quality products will be produced.

Personalization and Customization: Now businesses will be able to offer customized products and services. Customers will prefer the more experienced of these companies and will rely on vendors to store information about their purchase history, billing preferences, shipping addresses and other details.

Experience and Continuous Improvement: Companies will be able to use large data sets to improve their performance thanks to online systems. In this direction, they will be able to automate systems and use strong alternative algorithms for production and resource allocation.

Contract Innovations: Contracts are critical to economic transactions. But monitoring contractual performance without a computer is often difficult or costly. Therefore, businesses and consumers will be able to monitor the performance of production or products thanks to computers and contracts, and will eliminate the situation of encountering asymmetric information such as negative selection. For example, thanks to vehicle monitoring systems, it will be possible to obtain information about the usage history and vehicle health of the vehicles, thus eliminating the risk of purchasing a worn and defective vehicle.

Coordination and Communication: Even very small businesses today have access to communication services that only very large and multinational companies could afford 20 years ago. Now these small businesses can easily operate on a global scale. Because the cost of transport and communication has fallen dramatically, and mobile devices have enabled the global coordination of economic activities that was so difficult just a decade ago. For example, authors today can collaborate on documents at the same time, even if they are thousands of miles away. As video conferencing, internet and information communication technologies spread, a flexible structure emerges that will increase the productivity of organizations.

The digitized economy also represents a new economic model. Applications such as e-commerce, online advertising, cloud storage and online payment services, virtual application markets, social media platforms can be said as the business models created by the digital economy (European Parliament, 2016: 15). Apart from these, business models such as blockchain, sharing economy business models, internet of things, advanced robotic systems, 3-D printer business models, artificial intelligence are also developing rapidly. Among these business models, it can be said that e-commerce is the most widely

used business model, which includes "all kinds of online economic and commercial activities carried out in electronic environment without physical confrontation". According to Statista, (2020) forecasts, global e-commerce sales volume is expected to reach \$6.54 trillion in 2022. When the e-commerce volumes of the countries are examined, it is seen that China is the largest e-commerce player in the market. E-commerce accounts for 15.9% of China's annual retail sales, with total online sales of \$672 billion. The USA follows China. The share of US e-commerce volume in total retail sales is 7.5%, and annual online sales are at the level of 340 billion dollars. England is in third place. The UK's annual online sales are \$99 billion and its share of total retail sales is 14.5%. These countries are followed by Japan, Germany, France, South Korea, Canada, Russia and Brazil, respectively (The 10 Largest E-commerce Markets in the World by Country, 2020).

Problems Arising in The Transition to Digital Economy

Although the digitalization of economic life has positive effects on the welfare level of societies, it also brings with it many problems. Faster buying and selling procedure, ease of finding products, access to more customers thanks to 24/7 buying and selling processes, elimination of geographical borders, better service quality with lower operating costs, no need for a physical workplace, easier business management, digital are some advantages of the economy. There are also disadvantages such as everyone can easily start a business, it is easy to extort customers' money, product quality involves warranty risk, mechanical failures, there are many hackers, e-commerce and service sites and payment gateways are always prone to attacks.

With the pandemic process, the acceleration of digital transformation in terms of businesses has led to the rapid development of the digital economy. Of course, although this situation has a positive effect on the welfare of individuals, it has also brought some problems. People have lost their jobs, or because they are worried about losing their jobs, there is a lot of pressure on them. The innovations created by digitalization have led to problems called technostress on some working individuals. In addition, due to the restrictions and health concerns, consumers have had to shop online. Especially people who have not shopped through technology and digital platforms before have become the target of digital hackers, and this has led to an increase in digital security problems. As another problem, problems related to taxation have increased and informal economy problems have emerged. In terms of enterprises, the problems in the supply of qualified personnel have increased with the digitalization. With digitalization, difficulties have emerged regarding the protection of intellectual property rights of individuals. At the same time, the sale of low quality or counterfeit products has also shown an increasing trend with the development of the digital economy (Chernyakov and Chernyakova, 2018).

With the transition to the digital economy, positive developments have been experienced in many areas in the national economies. There have been many positive benefits such as the increase in employment, especially the welfare levels of individuals, the emergence of new business/occupational lines, the reduction of informal economy and unemployment, the realization of sustainable development, the development of business processes, the strengthening of national economies, the increase in competition levels, and the acceleration of digitalization of enterprises. However, the developments

have led to the emergence of some problems in the fields of taxation, financial reporting, auditing, employment and digital security. In this context, the problems that arise with the transition to the digital economy will be examined under four main headings and solutions will be presented.

Table 1. Problems Arising in The Transition to Digital Economy

Problem Area	Emerging Problems	Solution Offers
Taxation	Double taxation Determination of tax source Determination of tax rates Tax law deficiencies Determination of direct and indirect taxes Determination of tax liability	Accurate determination of the source of taxation and implementation of an applicable, auditable and fair international digital tax audit system, which will prevent double taxation in accordance with OECD standards.
Financial Reporting and Auditing	Legal validity and changeability of electronic records Creation of websites and qualifications of domain names Accounting for intangible company assets Accounting for the use of site scores and credit card scores Problems with ledger and record layout Financial reporting of websites, intangibles and client lists	Training of qualified accounting audit staff Ensuring the security of electronic books and records Classification of intangible assets as goods or services Identification of revenues as commercial or royalty earnings Determination of what depreciation is allocated Replacing traditional reporting programs Determination of book record order and audit principles Determining the way digital expenditures are shown in business accounting
Employment	Technostress Techno-Overload Techno-Invasion Techno-Complexity Techno-Insecurity Techno-Uncertainty	Developing technology and innovation perceptions of former employees Regulation of workplace conditions Imposing the digital workplace idea to employees and providing trainings Reducing the impact of the stress created by technological change on employees Training of well-equipped IT personnel in the field of information technologies
Security	Cyber attacks Malware Phishing Online scams and frauds Hacking attempts Weak password Shoulder surfing Social engineering IP address hiding Internal threats	Developing digital literacy The prevalence of strong encryption Employing personnel with IT security certificate Development of digital security strategies Addressing digital risk management practices within the framework of corporate risk management

Problems Related to Taxation in the Digital Economy

In environments where investments in digital economy activities flourish and capital can easily change hands and travel between countries rapidly (Yılmaz, 2015), some countries have started to attract capital by keeping their tax rates low. This situation has caused countries to compete with each other in the field of tax policies applied to attract domestic and foreign capital. Existing taxation rules have fallen short in many areas of the digital economy. Countries whose tax revenues are gradually decreasing and

which have constant budget deficits have started to question the existing rules and practices in order to compensate for their losses and to ensure the balance and fairness in the distribution of tax burdens among taxpayers around the world and the distribution of tax revenues between countries (Yılmaz, 2015).

According to the OECD classification, taxes consist of six main parts. These; Taxes on income, profit and capital gains, social security obligations, wage and employment taxes, taxes on property, taxes on goods and services, other taxes (OECD, 2016a: 35; OECD, 2018a: 18).

Challenges to taxing the digital economy; Determining the liability and determining the nature/type of the income obtained, determining the place where the income is obtained, determining the amount of income obtained and taxable income and determining the taxation method to be applied (Yılmaz and Akçura Değer, 2020). Determination of income type is the most important issue in terms of taxation. Because the tax to be applied will be evaluated within the scope of the purchase of goods or services. For this reason, the amount, method and base of the tax to be applied will change. Another issue is the determination of how direct and indirect taxes will be applied (Yılmaz and Akçura Değer, 2018). Due to the difficulties outlined above, a redesigned taxation regime is required to record the revenue from the digital economy (Yüce and Akbulut, 2018: 111). If necessary regulations are not made in the tax system, national economies may suffer from this and the removal of fair competition conditions will adversely affect businesses (Boccia, 2016: 3). For this reason, OECD, European Union, Turkey and other countries have started to discuss and develop fairer taxation methods that prioritize their own rights and prevent tax avoidance and tax planning (Oktay, 2020: 98).

According to Pehlivan and Öz (2015), the most common problem in taxation is the difficulties experienced in determining who will do the taxation. The income generated is taxable where it is generated and the type of tax obtained is called direct tax. If the income is goods or services, tax is recognized at the place where the goods or services are provided. In short, goods or services are subject to tax where they are offered (Organ and Çavdar, 2012: 70). Obtained direct taxes have three main problems in accounting. These; They are listed as Nexus (connection), nature of data and revenue (characterization). In terms of indirect taxes, it can be said that there are some problems arising from stamp duty, customs duty and Banking and Insurance Transactions Tax (BITT), but it can be said that the main problems arise from taxes.

Considering the cross-border aspect of the digital economy, it is seen that these one-way taxation practices of countries are insufficient to solve the current problem. Therefore, the necessity of finding a fair multilateral international solution at the OECD level has come to the fore in order to develop methods that protect the rights of countries and prevent tax avoidance. In other words, it is important that the steps to be taken in this direction are handled at the international level and the necessary consensus is achieved in order to protect and ensure equality among companies.

Since digital processes have privacy and virtualization features, determining the real identity of taxpayers is a challenge for national tax authorities (Budak, 2017: 298). The diversity of the digital economy also complicates the implementation of a single taxation regime (Tax Journal, 2018: 8). The

digital economy essentially facilitates Base Erosion and Profit Transfer (Birinci, 2019: 511-512), causing countries to be deprived of tax revenues that can be obtained in this area in terms of direct and indirect taxes. For these and similar reasons, some global organizations, especially the OECD, are developing comprehensive options to identify the difficulties in applying the digital economy to current international tax rules and to overcome these difficulties. In addition, there are studies on preventing companies that have a digital presence in a country from working without paying taxes by taking advantage of the gaps, deficiencies or flexibility in certain legal rules, defining the income obtained from new business models, and collecting Value Added Tax (VAT) effectively in the sales of international digital products. Existing tax laws are insufficient in determining the digital taxes that will be applied with the spread of the digital economy. Due to the fact that the concept of digital taxation is an abstract and constantly changing dynamic structure, there are difficulties in taxation. The rapid and continuous change of digital economic conditions causes taxation policies and practices to be slow. This situation reveals important problems such as tax avoidance (Ault et al., 2014: 276). The fact that the concept of digital market is quite broad causes the control of the transactions made, unfair gains and deprivation of tax income (Hadzhieva, 2016: 37). Emerging new digital economic business models have significantly reduced the need for a physical workplace. This situation causes serious problems in terms of taxation, which requires a physical asset.

Financial Reporting and Auditing Problems in the Digital Economy

The issue of how to account and report transactions related to digital economy activities is very important. Because, as in the taxation rules, it is seen that the current accounting rules are insufficient in many areas related to the digital economy. On the other hand, although the audit dimension of the digital economy is also very important, it is thought that studies on the subject can come to the agenda mainly if taxation and financial reporting problems are resolved. Problems of financial reporting in the digital economy; The legal validity of the records to be kept in the electronic environment, the changeability of the internet sites, the qualifications of the domain names, the accounting of intangible company assets, the site scores and the accounting of the use of credit card scores. Considering that there are many problems especially in terms of tax law and that some businesses open and operate websites located in different countries, it is seen that there are many legal problems that need to be resolved. Although it is thought that the methods to be used in the financial reporting of digital economy activities will not be different from the financial reporting methods in the old economy, there are also those who emphasize the necessity of making arrangements to ensure that these activities are kept as a separate item in the workplace accounting records. It is thought that these problems will be minimized when it is clarified how the digital economy activities will be recorded in the accounts in the current uniform accounting system. Problems of financial reporting in the digital economy; Bookkeeping and registry issues are related to the financial reporting of websites' intangible assets and customer lists. Other problems in terms of the control of the digital economy; Some other difficulties in recording digital transactions can be listed as the auditors' lack of adequate equipment for auditing digital transactions and the risk of manipulation of digital data.

Problems with the control of the digital economy mainly arise from taxation issues. Purchases of goods or services through digital platforms are difficult processes in terms of inspection and control principles. This situation makes an effective taxation audit difficult. Because, if a physical asset constitutes a certain leg of the transactions (for example; the delivery), there is no significant problem in taxation and auditing, while if the said transactions are carried out completely in the digital environment, significant problems arise in the taxation and auditing of the transaction. It is very difficult to determine the parties accurately in digital economy activities. The same difficulties are experienced in determining the place and nature of the activities in question. In addition to all these, uncertainties in payment information, difficulties in identifying digital products, security problems in digital transactions, international tax competition and tax havens cause important tax audit problems related to the digital economy (Çavdar, 2017: 17).

First of all, there are significant uncertainties about who carries out digital economy transactions today. In particular, the transactions between the parties working in harmony with the tax administrations of the bank, etc. If it is realized without intermediaries, it becomes difficult to determine the taxable event. In many transactions, the parties can easily hide their real identities, so it becomes difficult to conduct a sound tax audit. Because information such as real identity and address information of taxpayers is one of the basic elements that must exist for the realization of taxation and auditing. However, if the payments are made from abroad or even with digital money, it becomes almost impossible to identify the parties, and thus to tax and control the transactions. Therefore, considering that money movements are an important aid in tax auditing, the inability to track payments, especially in transactions made with digital money, prevents an effective tax audit. The difficulty of collecting tax from a person who has never entered any country is also an indication that the audit of the transaction cannot be carried out in a healthy way. On the other hand, the problems in determining the place where the digital economy activities take place mainly arise from the difficulty of creating a “nexus” with a fixed workplace or the presence of servers. The fact that there is no fixed workplace in the digital economy or it is technically very easy to change the location of the servers causes serious problems in the concept of fixed or connected workplace on which the international tax regime is based and the taxation regime attached to it. For all these reasons, it also invalidates the effective control of transactions (OECD, 2015g).

Employment Problems in the Digital Economy

With the transition to the digital economy, some problems have arisen that are closely related to working life and national economies. Digital economy, increasing the welfare level of individuals, emergence of new employment opportunities, meeting consumer demands/needs easily and quickly, emergence of new goods and services with high added value, cost-effective use of economic resources and providing savings, partially tracking economic activities, increasing digital literacy of consumers. It provides many more benefits such as increased However, it also brings with it some problems.

With the development of robotic technologies, many professions that require human capital are at great risk. Thanks to digitalization, most of the occupations that require physical activity, together with

autonomous and smart systems, are likely to disappear. For example, 47% of occupations in the US are at high risk. Some of those; secretarial and administrative assistant (e.g. order and supply clerk), assembly line worker, machine operator, logistics, cargo and shipping agency, travel clerk and agency, tour guide, accountant, bank clerk, office clerk (e.g. telephone operators, postal service)), cashier, driver, train driver, various professions in the service sector such as shops, restaurants, hotels, personal financial consultancy, personal insurance consultancy, retail salesperson, library technician, courier, farming, security guard, call center operator, laboratory technician, repairman (Lorenz et al., 2015; TÜBİSAD, 2020).

When the studies investigating the effect of the transformation experienced with the transition to the digital economy on professional competencies are examined, it is understood that the use of certain digital systems together with the digital transformation will require certain competencies and things will become more and more complex. It is estimated that the effective and widespread use of new technologies with digitalization will lead to an increase in employment in engineering and computer-based professions (Lorenz et al., 2015). As a result of the processes to be experienced, Industrial Data Science Specialist, Robot Coordinator, Autonomous Vehicle Fleet Manager, Cloud Computing Specialist, Industrial User Interface Designer, Information Technologies / Internet of Things Solution Architect, Industrial Computer Engineer / Software Developer, 3D Printer Engineer, Wearable Technology Designer, Data Security It is expected that new professions such as Specialist, Network Development Engineer, Smart City Planning Specialist, Edge Computing Specialist, Virtual Shopping Consultant will emerge. The importance of the digital economy with the digital transformation is important in terms of the adoption of new technologies and developments by businesses and employees. However, this situation brings with it some negative problems for the employees. Some of those; Technostress, Techno-Overloading, Techno-Invasion, Techno-Complexity, Techno-Insecurity and Techno-Uncertainty (Gökalp et al., 2019).

Security Problems in the Digital Economy

“Digital Security Risk” is used to describe the category of risk associated with the use, development and management of digital media in any activity. This risk may arise as a result of a combination of threats and vulnerabilities in the digital environment. It may impair the realization of economic and social objectives by impairing the confidentiality, integrity and availability of the relevant activity or environment. Digital security risk is dynamic in nature. Digital and physical environments contain components related to the individuals involved in the activity and the organizational processes that support the activity.

Cyber attacks against e-commerce sites increased by 56% in 2020. While 33% of e-commerce sites are attacked to obtain payment information, 27% are attacked to obtain personal data and 20% identity information (DHA, 2021). Chauhan and Panda (2015) categorize frequently encountered digital threats as malware, phishing, online fraud attack attempts, weak passwords, shoulder surfing, social engineering attacks. Among the most common digital security risks are problems such as malware, IP address hiding, piracy, and internal threats.

It is aimed to access and misuse the personal information and data of individuals using digital technologies with malicious software or types of aggression. Therefore, users need to have various knowledge and skills in order to use the Internet, which is an integral part of life, in the face of these threats, which are added every day. The increase in the number of internet users and their usage rates causes the electronic commerce market to grow day by day. Consumers can shop in the comfort of their homes, place their orders without effort, and their orders are delivered to their addresses in a short time. The online store or online service in any part of the world is within the address distance of an application or browser as long as it is connected to the network. While online shopping provides some benefits such as convenience, comfort and privacy, it also contains some risks related to the product and financial. While higher benefits for consumers increase the tendency to shop, higher risk perception may cause them to avoid shopping. As the rate of consumers connecting to the network, especially with mobile devices, begins to increase, the concept of time becomes more important (Kotler et al., 2017: 189). The advantages of online shopping seem to increase over time, with the inclusion of tools that allow shopping at any time and from anywhere, such as mobile devices, into the lives of consumers. However, not being in a physical shopping environment has risks in terms of product and time, while the digital environment can bring financial risks. The age of digital marketing requires brands to take some steps to adapt to these changes as consumers begin to change their purchasing habits. It has to make improvements to increase the benefit factors and reduce the risk factors by understanding the consumers who are trying to adapt to new shopping experiences. The volume and number of e-commerce is increasing day by day in Turkey as well as in the world. According to the E-Commerce 2018 Market Size Report of TÜBİSAD (2019:11) (Information Industrialists' Association) in Turkey, the e-commerce market has reached 59.9 Billion TL with an increase of 42% compared to the previous year. According to the same report, the ratio of online retail shopping to total retail shopping increased from 4.1% to 5.3% (TÜBİSAD, 2019: 15). As consumers' trust in e-commerce increases, shopping rates will also increase. It is natural that less trust in e-commerce compared to traditional commerce results from concerns such as the fact that the payment takes place before delivery, the seller does not face to face, and the seller will not fulfill his obligations (Kim et al., 2008: 544-545). Adaptation to internet technology will lead to more confidence of the consumer in e-commerce. Consumers who are more adapted to the Internet will be more aware of the benefits of e-commerce. With the arrival of the digital marketing era, the fact that brands do not take part in the growing e-commerce market and not adapting to changing customer preferences and purchasing behaviors will cause them to lag behind in the competition.

The increase in the use of virtual technologies has led to the transfer of many works done in the physical environment to the digital environment. This situation has led to the emergence of many new job opportunities and new professions. Along with these business opportunities, the necessity of making these trading transactions securely hinders the development of electronic commerce. Due to emerging digital security problems, consumers are more distant towards online shopping. On the other hand, digital entrepreneurs implement some new applications in order to convince consumers that online shopping is safe and easy. In this context, financial risks related to digital security, misuse of personal

information and data, physical risks, security risks of websites, political and cultural effects on security are the main problems that arise in the context of digital security.

Conclusion and Recommendations

Considering the cross-border aspect of the digital economy, it is seen that one-way taxation practices of countries are insufficient to solve the current problem. For this reason, it is essential to regulate and implement new practices within the framework of transparent, impartial and auditable OECD standards, which guarantee the rights of national economies in terms of taxation and auditing. In other words, it is important that the steps to be taken in this direction are handled at the international level and the necessary consensus is achieved in order to protect and ensure equality among companies.

In the regulations to be made in the Tax Procedure Law (TPL), it has been proposed to introduce a provision that a workplace will be formed if services are provided for a certain period of time. Thus, it is thought that artificial avoidance of tax avoidance status can be prevented. Necessary measures can be taken by making a regulation based on the concept of "significant economic asset" similar to the regulations in Israel, Slovakia and India, or by making similar regulations to the "directed income tax" and Multinational Anti-Avoidance Law in the UK and Australia. Thus, digital transactions will be taxable. In order to increase the efficiency of VAT collection on low value imports, it has been proposed to apply the models determined by the OECD individually or in combination.

The difficulties experienced in determining the taxpayer or tax base for taxation in the digital economy and the tax regulations regarding the status of payment instruments will also eliminate the problems related to the registration order in financial reporting. Updating the legislation on the subject by following the subject dynamically will in some cases prevent problems even before they arise. Planning and operating costs of websites should be considered as period expenses, while costs at other stages should be capitalized. Costs incurred in creating a website should be capitalized as assets where the relationship between expenditure and future economic benefit is sufficiently evident. The rapid changes and developments in ICT should be taken into account when determining the amortization period and method to be applied for the capitalized website costs. If the website is established for promotional purposes, the fees paid should be accounted for as an expense, and if it has a revenue-generating function, it should be recorded as an asset. Components such as audio, video recordings and images in a website with a revenue-generating function should be considered as intangibles within the framework of the entirety of the website, rather than a fixture, and depreciation should be set aside at a rate accordingly. Components such as audio, video recordings and images in a website established for promotional purposes only can be directly eliminated. The said expenditures made during the establishment phase of the enterprise are optionally capitalized or expensed by the enterprise, and the expenditures made during the activity period will be capitalized. The provisions of Article 12 of the OECD Model Tax Agreement should be applied globally, regarding whether the earnings from digital products such as program downloads, audio, video recordings, images, e-books, etc., are commercial or copyright earnings.

It is seen that the problems related to financial reporting and auditing in the digital economy are mainly caused by taxation problems. Problems of financial reporting in the digital economy; It emerges in the financial reporting of intangible assets and customer lists of websites, especially regarding the book and record order. The legality and authenticity of the transactions carried out in the electronic environment, the security of the books and records kept in the electronic environment, the absence of organizations that will confirm their accuracy and the lack of auditors with sufficient equipment, the lack of adequate training of accountants and financial advisors to keep the records of digital activities in electronic environment, the inadequacy of traditional reporting programs in document and record order and the lack of digital some problems related to taxation in the economy constitute the most important problems related to book and record order. The financial reporting problems of the websites are as follows: What components will the websites that the businesses will have? Will the costs paid for the installation stages and the costs incurred during these stages be recorded as assets or expenses? How will the records be made in case the content is improved, such as updating the websites or adding a new feature to the site? Whether components such as audio, video recordings and images within the website can be qualified as fixtures and whether they can be depreciated? Whether a website domain name qualifies as a company title? These are the issues regarding whether the value of the domain name will be considered an establishment and organization expense, a period expense, or a depreciable asset rather than these. It is stated that one of the important problems encountered in the taxation phase of the digital economy is “audit” (Yüce and Akbulut, 2018: 113). Because the revenues arising from distance sales cannot be audited at the desired and expected level with the current classical audit technique and approach. In addition, considering that the parties (buyer and seller) in the digital economy are often located in different countries, there may be difficulties in jurisdiction. In summary, considering the cross-border aspect of the digital economy, it is seen that these one-way taxation practices of countries are insufficient to solve the current problem.

It is important in terms of effectiveness and efficiency to make the recommendations specified within the scope of the audit related to the digital economy: Ensuring that the information regarding the parties engaged in digital economy activities is recorded accurately and precisely by establishing an international consensus. With the agreements to be made between countries, digital transactions must be made compulsory by banks, etc. ensuring that it is carried out through intermediary institutions. With some incentives or discounts to be provided by international agreement, ensuring that the other party of the digital transaction, as responsible, transfers the information about the transaction to the tax office and makes the necessary tax payment. To prevent harmful tax competition, to impose international sanctions on tax haven countries or to sign protocols between countries on compulsory international exchange of information. Ensuring compulsory use of electronic applications such as e-ledger, e-invoice, e-declaration, e-archive, e-signature for taxpayers. Ensuring that both the country's own auditors and the auditors to be assigned in possible international platforms to be established within the framework of international cooperation are equipped to understand complex ICT, with the trainings to be provided. Implementation of regulations and practices, such as minimizing the risk by establishing

national and international security units against the manipulation of digital data, will enable more effective and efficient audits of the digital economy.

While innovations such as smart systems, autonomous vehicles and artificial intelligence applications allow the development of new business models, the commercial existence of businesses using classical business models is at risk (Burmeister et al., 2016). It is necessary to analyze what can be done to minimize the negative effects of the Digital Transformation Revolution in economic and social areas. It is stated that with these developments, many new professions will emerge, but some occupational groups may disappear. Keeping up with the developments, involving employees in the process and acquiring new competencies are of vital importance for existing businesses. Otherwise it will have to perish. This will lead to increased unemployment problems. For this reason, it is important to implement the recommendations stated in order to eliminate the negative effects on employment and working life in the transition to the digital economy: Establishing an institutional structure to ensure the continuity of the activities of monitoring, evaluating, managing and directing technologies in order to review the changes in existing professions and new professions that will emerge in the light of developments in technology. Developing professional competencies of human capital and ensuring their adaptation to new professional competencies in order to achieve a sustainable, inclusive and competitive digital economy by developing digital products and services. Updating the curricula of Educational institutions, including the national occupational standard of new professions and national qualifications, by making the necessary coordination with the Higher Education Institution, the Ministry of National Education, relevant NGOs within the framework of the relevant legislation. Creating an inventory to be associated with the employment of qualified personnel required by the digital economy. Determining the training needs in advance by creating a structure authorized by the state, established and supported by the law, in order to raise innovative, productive, critical thinking and technology development individuals in order to increase the relationship between technology, profession, education and employment, taking into account new professions and competencies. Making necessary changes in the education curriculum and administrative regulations in order to ensure that technology education starts at an early age. Creating an inventory that includes disadvantaged groups and individuals who have been excluded from the digital economy and the regions, gender, age and education levels across the country that can be associated with the areas in which these individuals can be trained and employed. Educating and employing individuals who are out of the digital economy by establishing “specialized vocational training centers” in the necessary regions for the new professions created by the digital economy. Establishing an education and training structure that is suitable for the digital economy at every education level and in which education at all levels is compatible with each other. Promoting lifelong learning opportunities that will support the new competencies required by the digital economy and thus new professions, harmonize existing professions, enable individuals to improve themselves after school, and create certificate programs that are valid at national and international level. It is necessary to create a fund and ecosystem to support new professions that include digital competencies that can develop advanced technology products/services in global competition.

The digital economy contributes to the development of sustainable development with its features such as the development of information and communication technologies, the increase in the volume and structure of information, the rapid transmission of information and the provision of information (Tocan and Duduman, 2010). The digital economy is generally accepted as an important tool of social transformation in achieving both high and sustainable economic growth (Rezny et al., 2019: 1). Today, the information society is a source of sustainable development and therefore plays a fundamental role in building sustainable societies (Hegyes et al., 2017: 40). It is very important to create and implement digital security strategies in order to eliminate the digital security risks that consumers, other stakeholders and businesses are in, to create a reliable digital atmosphere and to establish a digital economic life. In this context, high security keys and encryption methods are the most effective tools. It is inevitable to take necessary precautions such as training digital control and security personnel and information security gate. International digital security cooperation protocols need to be established. It is necessary to create a detailed work program that includes what needs to be done in order to create enterprise risk management maps, develop alternative contingency plans and eliminate possible risks. According to these results, the production of policies for the development of the digital economy and investments in information and communication technologies in this sense will enable the sustainable development goals to be achieved more easily. The integration of digital technology, especially in businesses, is very important in achieving sustainable development goals. As it is known, since digital technology integration means digital transformation, in other words, digitalization, it will reduce the physical burden (paper, printing, archive costs and their damage to the environment) in every field and increase sustainability. In this way, a business's full integration into the digital world will be a pioneer in achieving the world's sustainable development goals.

Author Contribution

The author 100 % contributed to the study.

Conflict of Interest Statement

My article titled "Problems Emerging in Transition to Digital Economy and Suggestions for Solutions" does not have any financial conflict of interest with any institution, organization or person.

References

- Aagaard, A. (2019). The concept and frameworks of digital business models. *Digital business models: Driving transformation and innovation*, 1-26. https://doi.org/10.1007/978-3-319-96902-2_1
- Aulet, W. & Murray, F. (2013). A tale of two entrepreneurs: Understanding differences in the types of entrepreneurship in the economy. Available at SSRN 2259740.
- Ault, H. J., Schoen, W., & Shay, S. E. (2014). Base erosion and profit shifting: A roadmap for reform. *Bulletin for International Taxation*, 68, 275-279.
- Birinci, N. (2019). Dijitalleşmenin vergi matrahına etkisi ve tek taraflı önlemler. *Maliye Dergisi*. 176: 5050.527.

- Block, J. H., Brohman, K., & Steininger, D. M. (2020). Call for Papers, Issue 1/2022: Digital Entrepreneurship: Opportunities, Challenges, and Impacts. *Business & Information Systems Engineering*, 62, 397-399. <https://doi.org/10.1007/s12599-020-00651-2>
- Boccia, F. (2016). Introduction: The digital economy and fiscal policy in the age of e-commerce. The challenge of the digital economy, market, taxation and appropriate economic models, Boccia, Leonardi (Ed.), (pp.1-16), *Palgrave Macmillan*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-43690-6_1
- Bogdanowicz, M. (2015). Digital entrepreneurship barriers and drivers-the need for a specific measurement framework. *Joint Research Centre*, <https://doi.org/1-130.10.2791/3112>
- Brahima, S. (2015). ITU, “ICT facts and figures 2015”, 1865-2015,2. <https://www.itu.int/en/ITU/Statistics/Documents/facts/ICTFactsFigures2015.pdf>
- Brynjolfsson, E. & McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. WW Norton & Company.
- BSTB. (2018b, March). Türkiye'nin sanayi devrimi “dijital Türkiye” yol haritası. <https://www.sanayi.gov.tr/tsddtyhpdf>
- Budak, T. (2017). The transformation of international tax regime: Digital economy. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 8(2): 297-330. <https://doi.org/10.21492/inufhd.354397>
- Bukht, R., & Heeks, R. (2017). Defining, conceptualising and measuring the digital economy. *Development Informatics working paper*, (68).
- Burmeister, C., Lüttgens, D. & Piller, F. T. (2016). Business model innovation for Industrie 4.0: why the “Industrial Internet” mandates a new perspective on innovation. *Die Unternehmung*, 70(2), 124-152. <https://doi.org/10.5771/0042-059X-2016-2-124>
- Castellacci, F. & Tveito, V. (2018). Internet use and well-being: A survey and a theoretical framework, *Research Policy*, 47(1), s.308-325.
- Chauhan, S., & Panda, N. K. (2015). Hacking web intelligence: Open source intelligence and web reconnaissance concepts and techniques. *Syngress*. (p.203-216). <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-801867-5.00011-2>
- Chernyakov, M. & Chernyakova, M. (2018). Technological risks of the digital economy. *Корпоративные финансы*, 12(4), 99-109.
- Çavdar, F. (2017). Elektronik ticaretin vergi denetimi üzerindeki etkileri. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 9/1, 13-27. http://www.sobiad.org/ejournals/dergi_hia/arsiv/2017_1/cavdar.pdf
- Davidson, E. & Vaast, E. (2010). Digital entrepreneurship and its sociomaterial enactment. *In 2010 43rd Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 1-10). IEEE.
- Deloitte (2018, November). Digital enablement turning your transformation into a successful journey. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ie/Documents/Technology/IE_C_HC_campaign.pdf

- DHA, (2021, October). <https://www.ensonhaber.com/teknoloji/eticarete-yapilan-siber-saldirilar-artti-ilk-hedef-odeme-bilgileri>
- Doğruel Anuşlu, M. & Fırat, S. (2020). Ülkelerin endüstri 4.0 seviyesinin sürdürülebilir kalkınma düzeylerine etkisinin analizi, *Endüstri Mühendisliği, I. EİM Kongresi*, s.44-58.
- E-ticaret.gov.tr. (2021, December). <https://www.eticaret.gov.tr/>
- European Parliament, (2016). *Tax challenges in the digital economy, european parliament, impact of digitalisation on international tax matters.*
- Eyel, C. Ş. & Sağlam, H. (2021). Dijital dönüşüm ve girişimcilikteki değişim: Dijital girişimcilik. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 7-20.
- FinTech İstanbul. (2020, March). Pandemi döneminde 5 milyon kart "internet" ile buluştu. <https://fintechistanbul.org/2020/05/13/pandemi-doneminde-5-milyon-kart-internet-ile-tanisti/>
- Gale, M. & Aarons, C. (2018). Why people matter far more than digital technology or capital. *Strategic HR Review*, 17, 29–32. <https://doi.org/10.1108/SHR-11-2017-0082>
- Giones, F. & Brem, A. (2017). Digital technology entrepreneurship: A definition and research agenda. *Technology Innovation Management Review*, 7(5), 44-51.
- Gökalp, E., Gökalp, M. O., Çoban, S. & Eren, P.E. (2019). Dijital dönüşümün etkisinde verimli istihdam yönetimi: Yol haritası önerisi. *Verimlilik Dergisi*, (3), 201-222. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/verimlilik/issue/45968/498526>
- Guthrie, C. (2014). The digital factory: A hands-on learning project in digital entrepreneurship. *Journal of Entrepreneurship Education*, 17(1), 115.
- Hadzhieva, E. (2016). Tax challenges in the digital economy, european parliament, policy department A: economic and scientific policy, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/579002/IPOL_STU\(2016\)579002_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/579002/IPOL_STU(2016)579002_EN.pdf)
- Hair, N., Wetsch, L. R., Hull, C. E., Perotti, V. & Hung, Y. T. C. (2012). Market orientation in digital entrepreneurship: Advantages and challenges in a web 2.0 networked world. *International Journal of Innovation and Technology Management*, 9(06), <https://doi.org/10.1142/S0219877012500459>
- Hegyes, É. G., Csapó, I. & Farkas, M. F. (2017). Some aspects of digitalization and sustainability in the European Union. *Journal of Management*, 36(2), 37-46.
- Hess, T., Matt, C., Benlian, A. & Wiesböck, F. (2016). Options for formulating a digital transformation strategy. *MIS Quarterly Executive*, 15(2). <https://doi.org/10.4324/9780429286797>
- İKAS, (2022, June). <https://blog.ikas.com/>
- İŞKUR, (2018). Sanayi 4.0, değişen istihdam ve İŞKUR. *İstihdamda 3i Dergisi*, 27.

- Kim, D. J., Ferrin, D. L. & Rao, H. R. (2008). A trust-based consumer decision-making model in electronic commerce: The role of trust, perceived risk, and their antecedents, *Decision Support System*, 44, 544-564. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2007.07.001>
- Kollmann, T. (2006). What is e-entrepreneurship? Fundamentals of company founding in the net economy. *Int. J. Technology Management*, 33(4), 322-340.
- Konu, A. (2020). Sürdürülebilir kalkınma ve dijital ekonomi ilişkisi: AB ülkeleri için bir araştırma, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(2), s.655-678. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.738292>
- Kotler, P., Kartajaya, H. & Setiawan, I. (2017). *Pazarlama 4.0: Gelenekselden dijital e geçiş*, çev. Nadir Özata, İstanbul, Optimist Kitap.
- Le Dinh, T., Vu, M. C. & Ayayi, A. (2018). Towards a living lab for promoting the digital entrepreneurship process. *International Journal of Entrepreneurship*, 22(1), 1-17.
- Lichtenthaler, U. (2018). The world's most innovative companies: a meta-ranking. *Journal of Strategy and Management*, 11(4), 497-511. <https://doi.org/10.1108/JSMA-07-2018-0065>
- Lorenz, M., Rüßmann, M., Strack, R., Lueth, K. L. & Bolle, M., (2015). *Man and machine in industry 4.0*, Boston Consulting Group, 18. <http://hdl.voced.edu.au/10707/405644>
- Mastar Özcan, P. (2016). Dijital ekonominin vergilendirilmesinde karşılaşılan sorunlar: BEPS 1 no'lu eylem planı kapsamında bir değerlendirme. *Electronic Journal of Vocational Colleges*. 6/2: 73-82.
- Matarazzo, M., Penco, L., & Profumo, G. (2020). Digital transformation and internationalisation in Made in Italy SMEs: a capabilities perspective. *Strategic Decision-Making in International Context*, 61-72.
- McAdam, M., Crowley, C. & Harrison, R. T. (2020). Digital girl: Cyberfeminism and the emancipatory potential of digital entrepreneurship in emerging economies. *Small Business Economics*, 55(2), 349-362. <https://doi.org/10.1007/s11187-019-00301-2>
- Mesenbourg, T.L. (2001). Measuring the digital economy, us bureau of the census, suitland, MD, <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/workingpapers/2001/econ/umdigital.pdf>
- Ministry of Industry and Technology & TÜBİTAK. (2018). *Dijital Türkiye'nin yol haritası*. Ankara: Ministry of Science, Industry and Technology of the Republic of Turkey.
- Nagy, S. (2017). Digital economy and society – a cross country comparison of Hungary and Ukraine, *Visnyk Natsionalnogo Tekhnichnogo Universytetu Kharkivskyj Politekhnichnyj Instytut Ekonomichni Nauky*, 46(1267), 174-179.
- Nambisan, S. (2016). Digital entrepreneurship: Toward a digital technology perspective of entrepreneurship. *Entrepreneurship theory and practice*, 41(6), 1-27. <https://doi.org/10.1111/etap.12254>
- Naudé, W. & Liebrechts, W. (2020). Digital entrepreneurship research: A concise introduction. *ZA – Institute of Labor Economics*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-83909-3_11

- Nobanee, H. & Dilshad, N. (2020). Digital entrepreneurship: Concepts, applications, and future research agenda. *Journal of Critical Reviews*, 7(19), 4807-4817.
- OECD, (2015b, July). Addressing the tax challenges of the digital economy, Action 1, 2015 Final Report. Paris: OECD Publishing, <http://www.oecd.org/ctp/addressing-the-tax-challenges-ofthedigital-economy-action-1-2015-final-report-9789264241046-en.htm>
- OECD, (2022, December). https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-2022_30841643-en
- OECD. (2015, June). Addressing the tax challenges of the digital economy, Action 1-2015 Final Report. https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/addressing-the-tax-challenges-of-the-digital-economy-action-1-2015-final-report_9789264241046-en#page1
- OECD. (2015a, June). Addressing the tax challenges of the digital economy. Action 1-2015 Final Report.
- OECD. (2015g, June). Action 5: Agreement on modified nexus approach for IP regimes. Paris:OECD Publishing. <https://www.oecd.org/ctp/beps-action-5-agreement-on-modified-nexusapproach-for-ip-regimespdf>
- OECD. (2016a, May). Revenue statistics 2016. Paris: OECD Publishing. <http://www.oecd.org/tax/revenue-statistics-19963726.htm>
- OECD. (2018a, April). Revenue statistics 2018. Paris: OECD Publishing. <http://www.oecd.org/tax/revenue-statistics-2522770x.htm>
- Oktay, C. (2020). Dijital ekonominin boyutu, vergilendirilmesine yönelik OECD çalışmaları, öneriler, örnek ülke uygulamaları ve Türkiye’de yapılan düzenlemeler ve dijital hizmet vergisi. *Vergi Sorunları Dergisi*, 376, 95-116.
- Organ, İ. & Çavdar, F. (2012). Elektronik ticaretin vergilendirilmesinde uluslararası alanda yaşanan sorunlar. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 3-1, 63-84.
- Oswald, G. & Krmar, H. (Eds.). (2018). Digitale transformation: Fallbeispiele und Branchenanalysen. Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-3-658-22624-4_3
- Özkaya, A., Gür, Ş. & Eren, T. (2019). Endüstri 4.0’a geçiş sürecinin analitik ağ süreci ile değerlendirilmesi. *Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 59-74.
- Parker, G. G., Van Alstyne, M. W. & Choudary, S. P. (2016). *Platform revolution: How networked markets are transforming the economy and how to make them work for you*. WW Norton & Company.
- Pehlivan, O. & Öz, E. (2015). *Uluslararası vergilendirme*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Pehlivanoglu, F. (2014). Türkiye'nin ilk 500 sanayi kuruluşunda sektörel etkinlik ve verimlilik bileşenlerindeki değişimler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40), 147-161.
- Portes, J. (2015). “The UK’s digital economy”, national institute of economic and social research. <http://www.niesr.ac.uk/sites/default/files/publications/The%20UK's%20Digital%20Economy>

- Rashidi, R., Yousefpour, S., Sani, Y. & Rezaei, S. (2013). Presenting a butterfly ecosystem for digital entrepreneurship development in knowledge age. *In 2013 7th International Conference on Application of Information and Communication Technologies* (pp. 1-4). IEEE.
- Ratten, V. (2020). Digital transformation in sport and social media. in sport startups: New advances in entrepreneurship. *Emerald Publishing Limited*, 89-104.
- Recker, J., & Von Briel, F. (2019). The future of digital entrepreneurship research: Existing and emerging opportunities. *In ICIS*.
- Rezny, L., White, J.B. & Maresova, P. (2019). The knowledge economy: Key to sustainable development? *Structural Change and Economic Dynamics*, 51, 291-300.
<https://doi.org/10.1016/j.strueco.2019.02.003>
- Sahut, J. M., Iandoli, L. & Teulon, F. (2019). The age of digital entrepreneurship. *Small Business Economics*, 1-11.
- Satalkina, L. & Steiner, G. (2020b). Digital entrepreneurship: A theory-based systematization of core performance indicators. *Sustainability*, 12(10), 1-22.
<https://doi.org/10.3390/su12104018>
- Sotnyk, I.M., Zavrazhnyi, K.Y., Kasianenko, V.O., Roubík, H. & Sidorov, O. (2020). Investment management of business digital innovations. *Marketing and Management of Innovations*, 1, 95-109. <http://doi.org/10.21272/mmi.2020.1-07>
- Statista, Tüketim Raporu (2020, September). <https://www.statista.com/statistics/1108088/products-and-servicespeople-spend-more-ondue-to-the-covid-19-pandemic/>
- Statista, Tüketim Raporu (2022, October). <https://www.statista.com/studies-and-reports/consumersand-brands>
- Statista. (2020, December). Global Retail E-Commerce Sales 2014-2023. <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-ecommerce-sales/#statisticContainer>
- Stepantseva, A. (2020). *Digital transformation of business models in the banking sector: A multiple case study (doctoral dissertation)*. Johannes Kepler University Linz.
- Sussan, F. & Acs, Z.J. (2017). The digital entrepreneurial ecosystem. *Small Business Economics*, 49(1), 55- 73. <http://doi.org/10.1007/s11187-017-9867-5>
- Sustainable Development Goals Index, (2018, October). <https://dashboards.sdgindex.org/>
- Tapscott, D. (1996). *The digital economy: Promise and peril in the age of networked intelligence*, McGraw-Hill, New York.
- Tax Journal, (2018). Taxation of the digital economy: Unilateral measures. *Insight and Analysis for the Business Tax Community*, 1389: 7-13.

- The 10 Largest E-commerce Markets in the World by Country. (2020, June). <https://www.business.com/articles/10-of-the-largestecommerce-markets-in-the-world-b/>
- The Digital Economy and Society Index (DESI), (2021, September). Questions and answers: Digital economy and society index (DESI) 2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_5483
- Tocan, Madalina & Duduman, Stefan-Gabriel. (2010). "Sustainable development - strategic goal of the knowledge based economy", *Munich personal repec archive*, Paper no. 41588. Ecological University from Bucharest, Romania, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/41588/1/MPRApaper41588.pdf>
- TÜBİSAD (2019, December). Türkiye’de e-ticaret 2018 pazar büyüklüğü, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar>
- TÜBİSAD, (2020). Türkiye’nin dijital dönüşüm endeksi. <https://www.tubisad.org.tr/tr/bilgi-bankasi/sunumlar-liste/TUBISAD-Raporlar/40/0/0>
- Türkel, S. & Bozağaç, F. (2018). Endüstri 4.0’ın insan kaynakları yönetimine etkileri. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 419-441.
- Ungureanu, A. (2021). The digitalization impact on the entrepreneurial leadership in the 21 st century. *iJournals: International Journal of Social Relevance & Concern (IJSRC)*, 9(1), 25-32.
- Varian, H. (2016). Intelligent technology. *Finance and Development*, 53(3), 6-9.
- Von Briel, F., Davidsson, P. & Recker, J. (2018). Digital technologies as external enablers of new venture creation in the IT hardware sector *Entrep. Theory Pract.*, 42 (1) (2018), pp. 47-69. <http://doi.org/10.1177/1042258717732779>
- Vural, M. & Çavuş, Ş. (2017). Elektronik girişimcilik ve Kırgızistan’da uygulanma olanakları. *Akademik Bakış Dergisi*, 59, 50-64.
- Wang, H., Feng, J., Zhang, H. & Li, X. (2020). The effect of digital transformation strategy on performance. *International Journal of Conflict Management*, 31(3), 441-462. <https://doi.org/10.1108/IJCMA-09-2019-0166>
- Welsum, D. (2016). Enabling digital entrepreneurs, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/23646/WDR16-BP-Enabling-digitalentrepreneurs-DWELSUM.pdf?sequence=1>
- Wentrup, R., Nakamura, H. R. & Ström, P. (2020). Closing the digital entrepreneurship gap the case of returnee entrepreneurs in Morocco. *Journal of Entrepreneurship and Innovation in Emerging Economies*, 6(1), 140-162. <https://doi.org/10.1177/2393957519885513>
- Worldef, (2021, November). <https://worlddef.net/2021-e-ticaret-stratejilerini-sekillendirecek-istatistikler/>

- Yaghoubi, N. M., Salehi, M., Eftekharian, A. & Samipourgiri, E. (2012). Identification of the effective structural factors on creating and developing digital entrepreneurship in agricultural sector. *African Journal of Agricultural Research*, 7(6), 1047-1053.
- Yılmaz, G. H. & Akçura Değer, A. (2018). Dijital iktisadi faaliyetlerde işyeri paradoksu ve vergisel boyutu. *Deloitte*.
- Yılmaz, G. H. (2015). Avrupa vergi anketi 2015: Çokuluslu şirketlerin vergi yöneticilerinin gündeminde BEPS var. *Deloitte*, <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/aboutdeloitte/articles/avrupa-vergi-anketi.html>
- Yılmaz, G.H. & Değer, A.A. (2020). The permanent establishment paradox in digital economic activities and underlying Turkish tax implications. <https://www.verginet.net/dtt/18/DijitalIktisadiFaaliyetlerdeIsyeriParadoksuveVergiselBoyutu.aspx?lng=1>. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2020.1234>
- Young, R., Wahlberg, L., Davis, E. & Abhari, K. (2020). Towards a theory of digital entrepreneurship mindset: The role of digital learning aptitude and digital literacy. *Americas Conference on Information Systems*, 1-10.
- Younis, H., Katsioloudes, M. & Al Bakri, A. (2020). Digital entrepreneurship intentions of Qatar University students motivational factors identification: Digital entrepreneurship intentions. *International Journal of E-Entrepreneurship and Innovation (IJEI)*, 10(1), 56-74.
- Yüce, M. & Akbulut, N. (2018). BEPS kapsamında dijital ekonominin vergilendirilmesine ilişkin alınan önlemler. *Akademik Bakış Dergisi*, 68, 105-123.

Genişletilmiş Özet

Bu çalışmanın amacı, dijital ekonominin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan sorunları incelemek ve çözüm önerileri sunmaktır. Bu amaca ulaşmak için çalışmanın içeriği şu şekilde düzenlenmiştir: Birinci bölümde dijital girişimcilik ve dijital dönüşüm, ikinci bölümde dijital ekonomi, üçüncü bölümde dijital ekonomide ortaya çıkan sorunlar tartışılmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise elde edilen sonuçlar sunulmakta ve sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunmaktadır.

Ekonomik hayatın dijitalleşmesi toplumların refah düzeyi üzerinde olumlu etkiler yaratsa da birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Daha hızlı alım satım prosedürü, ürün bulma kolaylığı, 7/24 alım satım süreçleri sayesinde daha fazla müşteriye erişim, coğrafi sınırların ortadan kalkması, daha düşük işletme maliyetleri ile daha iyi hizmet kalitesi, fiziksel bir işyerine ihtiyaç duymama, daha kolay iş yönetimi, dijital ekonominin sağladığı bazı avantajlardandır. Herkesin kolayca iş kurabilmesi, müşterilerin parasını gasp etmenin kolay olması, ürün kalitesinin garanti riski içermesi, mekanik arızalar, bilgisayar korsanlarının çok olması, e-ticaret ve hizmet sitelerinin olması ve ödeme ağ geçitlerinin her zaman saldırılara açık olması gibi dezavantajları da bulunmaktadır.

Dijital ekonominin sınır ötesi boyutuna bakıldığında ülkelerin tek yönlü vergilendirme uygulamalarının mevcut sorunu çözmeye yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu nedenle ulusal ekonomilerin vergilendirme ve denetim açısından haklarını güvence altına alan şeffaf, tarafsız ve denetlenebilir OECD standartları çerçevesinde

düzenlenmesi ve yeni uygulamaların hayata geçirilmesi elzemdir. Diğer bir deyişle, bu yönde atılacak adımların uluslararası düzeyde ele alınması ve şirketler arasında eşitliğin korunması ve sağlanması için gerekli görüş birliğinin sağlanması önemlidir.

Dijital ekonomide finansal raporlama ve denetime ilişkin sorunların ağırlıklı olarak vergilendirme sorunlarından kaynaklandığı görülmektedir. Dijital ekonomide finansal raporlama sorunları; Özellikle defter ve kayıt düzenine ilişkin olarak internet sitelerinin maddi olmayan duran varlıklarının ve müşteri listelerinin finansal raporlamasında karşımıza çıkmaktadır. Elektronik ortamda gerçekleştirilen işlemlerin hukuka ve gerçeğe uygunluğu, elektronik ortamda tutulan defter ve kayıtların güvenliği, bunların doğruluğunu teyit edecek kuruluşların ve yeterli donanımına sahip denetçilerin bulunmaması, yeterli eğitimin olmaması muhasebecilerin ve mali müşavirlerin dijital ortamda gerçekleşen faaliyetlerin kayıtlarını elektronik ortamda tutması, geleneksel raporlama programlarının belge ve kayıt düzeninde yetersiz kalması ve ekonomide vergilendirme ile ilgili bazı sorunların dijital ortamda olmaması defter ve kayıtla ilgili en önemli sorunları oluşturmaktadır. Web sitelerinin finansal raporlama sorunları şu şekildedir: İşletmelerin sahip olacağı web siteleri hangi bileşenlere sahip olacak? Kurulum aşamaları için ödenen maliyetler ve bu aşamalarda yapılan maliyetler aktif veya gider olarak kaydedilecek mi? Web sitelerinin güncellenmesi veya siteye yeni bir özellik eklenmesi gibi içeriğin iyileştirilmesi durumunda kayıtlar nasıl yapılacak? İnternet sitesinde yer alan ses, görüntü kaydı ve görüntü gibi unsurlar demirbaş sayılır mı ve amortismanına tabi tutulabilir mi? Bir web sitesi alan adı şirket unvanı olarak nitelendirilebilir mi? Bunlardan daha çok alan adı değerinin kuruluş ve organizasyon gideri mi, dönem gideri mi yoksa amortismanına tabi varlık olarak mı değerlendirileceği konularındır.

Akıllı sistemler, otonom araçlar ve yapay zeka uygulamaları gibi yenilikler yeni iş modellerinin geliştirilmesine olanak sağlarken, klasik iş modellerini kullanan işletmelerin ticari varlığı risk altındadır. Dijital Dönüşüm Devrimi'nin ekonomik ve sosyal alanlardaki olumsuz etkilerini en aza indirmek için neler yapılabileceğinin analiz edilmesi gerekmektedir. Bu gelişmelerle birlikte birçok yeni mesleğin ortaya çıkacağı ancak bazı meslek gruplarının ortadan kalkabileceği belirtilmektedir. Gelişmeleri takip etmek, çalışanları sürece dahil etmek ve yeni yetkinlikler kazanmak mevcut işletmeler için hayati önem taşımaktadır. Aksi takdirde yok olmak zorunda kalacaktır. Bu da işsizlik sorunlarının artmasına neden olacaktır. Bu nedenle dijital ekonomiye geçişte istihdam ve çalışma hayatı üzerindeki olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması için belirtilen tavsiyelerin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir: İzleme, değerlendirme, yönetme ve denetleme faaliyetlerinin sürekliliğini sağlayacak mevcut mesleklerdeki değişimleri ve teknolojideki gelişmeler ışığında ortaya çıkaracak yeni meslekleri gözden geçirmek amacıyla teknolojilere yön vermek için kurumsal yapının oluşturulması gerekmektedir. Dijital ürün ve hizmetler geliştirerek sürdürülebilir, kapsayıcı ve rekabetçi bir dijital ekonomiye ulaşmak için beşeri sermayenin mesleki yeterliliklerini geliştirmek ve yeni mesleki yeterliliklere adaptasyonunu sağlamak oldukça önemlidir. İlgili mevzuat çerçevesinde Yükseköğretim Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı, ilgili STK'lar ile gerekli koordinasyonu yaparak yeni mesleklerin ulusal meslek standartları ve ulusal yeterlilikler de dahil olmak üzere eğitim kurumlarının müfredatlarının yeniden düzenlenmesi öncelikli konulardandır. Teknoloji eğitiminin erken yaşta başlamasını sağlamak için eğitim müfredatında ve idari düzenlemelerde gerekli değişikliklerin yapılması önem arz etmektedir. Dezavantajlı gruplar ve dijital ekonominin dışında kalmış bireyler ile bu bireylerin yetiştirilebileceği ve istihdam edilebileceği alanlarla ilişkilendirilebilecek ülke genelinde bölgeler, cinsiyet, yaş ve eğitim düzeylerini içeren bir envanter oluşturulması ve dijital ekonominin yarattığı yeni meslekler için gerekli bölgelerde "uzmanlaşmış mesleki eğitim merkezleri" kurarak dijital ekonominin dışında kalan bireyleri eğitmek ve istihdam edilmesi gerekmektedir. Her eğitim kademesinde dijital ekonomiye uygun ve her kademedeki eğitimin birbiriyle uyumlu olduğu bir eğitim ve öğretim yapısı oluşturmak, dijital ekonominin gerektirdiği yeni yetkinlikleri ve dolayısıyla yeni meslekleri destekleyecek, mevcut meslekleri uyumlaştıracak, bireylerin okul

sonrası kendilerini geliştirmelerini sağlayacak, ulusal ve uluslararası düzeyde geçerliliği olan sertifika programları oluşturacak yaşam boyu öğrenme fırsatlarını teşvik etmek, küresel rekabette ileri teknoloji ürün/hizmet geliştirebilecek dijital yetkinlikleri içeren yeni meslekleri destekleyecek bir fon ve ekosistem oluşturulması önceliklidir.

Geliş Tarihi / Received Date
19.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
22.05.2023

The Coal Phase-Out Policy and the Just Transition in Coal-Dependent Settlements

Kömürden Çıkış Politikaları ve Kömüre Bağımlı Yerleşim Yerlerinde Adil Dönüşüm

Alkan ÜSTÜN¹
Bahattin CİZRELİ²

Öz

Bu makale, iklim değişikliği olgusuyla mücadele bağlamında beliren kömürden çıkış politikalarının toplumsal sonuçları ile kömüre bağımlı yerleşimlerde adil dönüşüm olasılığı üzerine bir tartışma sunmaktadır. İklim değişikliğinin yaygın olumsuz etkileri sonucunda tüm dünyada enerji üretim yöntemleri hızla değişmektedir. Bu durumun Türkiye'de de yansımaları olacağı aşikardır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, ekonomik ve sosyal olarak kömüre bağımlı yerleşim yerlerinde yaşanacak olası kömürden çıkış deneyimleri için öne çıkan ve güncel bir yaklaşım olan adil dönüşümün incelenmesi ve tanıtılmasıdır. Makalenin ilk bölümlerinde iklim değişikliğine ve karbon yoğun sektörlere, kömür madenciliğinin enerji üretimindeki rolüne ve kömürün aşamalı olarak kullanımdan kaldırılması politikalarına genel bir bakış sunulmaktadır. Ardından, Türkiye'de kömürün enerji üretimindeki rolü ile ekonomik ve sosyal olarak kömüre bağımlı yerleşim yerleri hakkında genel bilgiler aktarılmaktadır. Adil dönüşüm yaklaşımı ve bu yaklaşımın amaçları ele alındıktan sonra sonuç bölümünde çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Muhtemel kömürden çıkış süreci sonucunda kömüre bağımlı yerleşim yerlerinde yaşamını sürdürenler üzerindeki olumsuz etkilerin en aza indirilebilmesi için önlemler alınmasının ve adil dönüşüm yaklaşımının ilkeleri doğrultusunda planlamaların yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, kömür madenciliği, kömürden çıkış, adil dönüşüm.

Abstract

This article presents a discussion of the social consequences of coal phase-out policies determined in the context of addressing climate change and the possibility of a just transition in coal-dependent settlements. Energy production methods are changing all over the world to tackle climate change. This situation will inevitably be reflected in Turkey as well. In this regard, the main purpose of the research is to examine and introduce the just

¹ Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Bartın/TÜRKİYE, E-mail: alkanustun@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3616-8193

² Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, E-mail: bahattincizreli@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7639-1138

transition, which is a prominent and contemporary approach to possible coal phase-out experiences in settlements that are economically and socially dependent on coal. An overview of climate change and carbon-intensive sectors, coal mining's role in energy production, and coal phase-out policy objectives is presented in the first part of the article. Then, presented in the following is general information about the role of coal in energy production in Türkiye, as well as settlements that are economically and socially dependent on coal. After providing an overview of the just transition approach and its objectives, suggestions are made for Türkiye in the conclusion. Several measures can be taken to minimize the negative effects on groups involved in coal-dependent settlements and vulnerable groups as a result of possible transformation.

Keywords: Climate change, coal mining, coal phase-out, just transition.

Introduction

It is hard to imagine a more pervasive phenomenon than climate change. All humanity shares a common destiny under the sky, which belongs to all. Any point under the blue sky cannot be isolated from the atmosphere and the climatic conditions it creates. Considering this, climate change is a global issue impacting billions worldwide. A variety of adverse events threaten not only the present, but also the future, including extreme weather events and disasters they trigger, environmental degradation, air pollution, a decline in biodiversity, droughts, a reduction in food production, climate migrations, rising sea levels, and deaths caused by high temperatures. World Economic Forum's report "Global Risks, 2022" indicates that climate change is directly or indirectly related to the first five of the 10 risks that countries must address in the next 10 years (WEF, 2022). Among the challenges humanity will face in the coming years that need to be resolved, those on the axis of climate change are particularly prominent. The report cited above (WEF, 2022) identifies the global risks that are associated with the climate crisis as a failure of climate action, extreme weather events, biodiversity loss, access to natural resources crises, and human damage to the environment as the top risks among all risk factors. Scientists and policymakers seriously consider the observed and potential impacts of the climate crisis because of its capacity and global scope.

On Climate Change

Throughout history, the world's climate has changed, and it enters natural warming and cooling cycles periodically (Ersoy, 2009; Türkeş, 2008). The phenomenon of rising global average temperature is called global warming. Türkeş (2009: 27) defines climate change as statistically significant changes in the average state of the climate or its variability over tens or more years. It is important to note, however, that the primary difference between long-term historical changes (which we are experiencing today) and the rapid increases in the average temperature of the earth is indisputably caused by human activity (IPCC, 2014, 2018, 2021). As a result of the daily routines we follow, a variety of production and consumption patterns, such as accessing energy, food, sheltering, transportation, and heating produce considerable amounts of greenhouse gases. The accumulation of greenhouse gases in the atmosphere reduces the rate of long-wave radiation reflected after the sun's rays hit the earth and some of them are absorbed, and thus more heat is trapped in the atmosphere (Türkeş, 2008). The greenhouse effect is primarily caused by carbon dioxide (CO₂), but methane (CH₄) and nitrous oxide (N₂O) are also responsible. Global warming is primarily caused by carbon-based fossil fuels (such as coal, oil, and

natural gas), which have been consumed intensively since the industrial revolution. Even though they can be absorbed at certain rates in carbon sink areas like oceans and forests, carbon dioxide from burning fossil fuels remains in the atmosphere and causes global warming.

The United Nations established the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) in 1988 to scientifically scrutinize and combat climate change worldwide. In the first part of The Sixth Assessment Report (AR6-WGI), which is the most recent study published by the IPCC, it is stated that the greenhouse effect caused by human-induced gas emissions has resulted in an increase of approximately 1.1°C in global average temperature from the 1850s to the present. Climate change has a wide range of consequences. The frequency, duration, and severity of extreme weather events such as floods, overflows, storms, droughts, and notably high temperatures are on the rise. These events cause vast losses on a global scale every year. Environmental degradation is increasing, biodiversity is decreasing, and many species are facing extinction (IPCC, 2021). As a result of climate change caused by human activity, glaciers are melting, sea levels are rising, and oceans are becoming acidic (IPCC, 2018).

The Role of Coal Phase-Out to Tackle Climate Change

The Covid-19 pandemic caused global greenhouse gas emissions to decline by 5% in 2020. However, the number of tons per year increased dramatically in 2021 and reached 40.8 billion tons (IEA, 2022). Carbon dioxide (CO₂) emissions from energy production play a major role in this increase. The largest increase across sectors is in the electrical energy sector. Almost half (46%) of the big increase in electricity demand in 2021 was attributed to fossil fuel use, particularly coal. Over 40% of global CO₂ emissions in 2021 were attributed to coal consumption, merely (IEA, 2022).

In combating climate change caused by human activity, reducing carbon dioxide emissions has become the most prominent mitigation strategy. In this regard, numerous countries have committed to reducing the use of fossil fuels, especially coal, to combat climate change through the Paris Agreement in 2015. European countries are leading those who plan a coal phase-out within a given period.

The first to abandon coal-fired power plants were Belgium, which completed its process in 2016, and Sweden, which became coal-free in 2020. By the end of 2021, Portugal was the third country to stop using coal in energy production (EBC, 2022). On the other hand, many European countries have set a schedule to phase-out coal activities. Austria and France by 2023, the UK by 2024, the Republic of Ireland, Italy, and Hungary by 2025, Denmark and Greece by 2028, Finland and the Netherlands by 2029, Spain, Romania, and Slovakia by 2030, Czechia, Croatia, and Slovenia by 2033, and Germany by 2038 have committed to giving up coal in electricity generation (EBC 2022).

Other countries on every continent are also working towards a coal-free future. Twenty-three new countries committed to a coal phase-out within the specified periods during the 26th United Nations Climate Change Conference (COP26) in Glasgow, Scotland, in November 2021. These countries include South Korea, Indonesia, Vietnam, Poland, and Ukraine, which are among the top 20 countries that consume coal the most. As well as these large consumers, Egypt, Spain, Nepal, Singapore, and Chile have announced new commitments to phase-out coal (UNFCCC, 2021). Additionally, the fact that international financial institutions and banks do not provide funding for the establishment of new

thermal power plants makes the production of energy from coal a non-profitable investment. As a result, in the six years between the Paris Climate Agreement and the COP26 Summit, a 76% decrease was observed in the number of thermal power plants planned to be built worldwide. This infers that potential thermal power plant constructions would be canceled with a total capacity exceeding 1000 GW (UNFCCC, 2021).

The Place of Coal in the Energy Supply of Türkiye

Considering the current situation in Türkiye, fossil fuels play a significant role in electricity generation. According to the Turkish Electricity Transmission Corporation's (TEİAŞ) power plant report as of August 2022, 25% of installed power was generated by natural gas, 23% was generated by hydroelectric plants with dams, 10.9% was generated by wind, 8.6% was generated by solar, 10% was generated by imported coal, and 10% was generated by lignite (TEİAŞ, 2022a). Nevertheless, when it comes to the data on daily power generation in Türkiye, fossil fuels are clearly in the lead according to resources. As of August 2022, 35% of the electricity in Türkiye has been generated at a coal-fired power plant (21% imported coal, 13% lignite, and 1% hard coal) (TEİAŞ, 2022b). Coal is followed by natural gas with 28%. In total, coal, and natural gas account for approximately two-thirds (63%) of the whole electric energy produced. During the same period, solar energy consisted of 6.1% of electricity production, wind power produced 4.2%, and geothermal energy consisted of 3% (TEİAŞ, 2022b).

TURKSTAT data indicates that the total greenhouse gas emissions in 2020 were 523.9 million tons of carbon dioxide equivalent, an increase of 3.1% over the previous year (TÜİK, 2022). Carbon dioxide accounted for 79% of all greenhouse gas emissions. It is important to point out that 85.4% of Türkiye's carbon dioxide emissions are generated by the energy sector. When all greenhouse gases (carbon dioxide, methane, nitrous oxide, and fluorinated gases) emissions are evaluated together, the energy sector comes first with a share of 70%. The energy sector is followed by the agricultural sector (14%), the industrial sector (12.7%), and the waste sector (3.1%) (TÜİK, 2022). TURKSTAT estimates that the energy sector's emissions in 2020 increased by 163.3% since 1990, and by 0.6% from the previous year, and amounted to 367.6 million tons of carbon dioxide equivalent.

Türkiye's Approach to the Climate Change

In October 2021, Türkiye ratified the Paris Agreement within the scope of combating climate change. As a consequence of this considerable step, the relevant ministry was converted into the Ministry of Environment, Urbanization, and Climate Change, and the Climate Change Directorate was established. A nationwide-ranged consultation meeting on climate change was convened in February 2022. As stated in this Council, studies conducted under the headings of adaptation to climate change, making projects to mitigate climate change effects on a local basis, national energy policy, micro-mobility in transportation, fair migration, industry, and technology would provide the main basis for the climate law, which is expected to be issued in the first half of 2023 (TCCSB, 2022).

In another notable development, the government announced the goal of achieving net zero emissions by 2053. Despite all these steps, the “nationally determined contribution” (NDC) submitted by Türkiye to

the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) Secretariat still belongs to 2015 (UNFCCC, 2015). The nationally determined contributions are roadmaps that define mitigation and adaptation processes that countries commit to implementing to combat climate change. Countries submit their NDCs to the UNFCCC to declare how and to what extent they plan to mitigate their greenhouse gas emissions in the next five years. Although it is important to give verbally declared guarantees, only NDCs of countries are taken into account in the international arena. Towards Türkiye's net zero emission goal of 2053, the nationally determined contribution will play a vital role. The critical turning point in this course is the 2030 targets. The path to net zero emissions could be opened in the coming years if 35% of emissions are mitigated by 2030. As various non-governmental organizations performing within the scope of combating climate change announced in a joint declaration in 2022, to achieve 35% absolute mitigation, abandoning the use of coal in electricity generation until 2030, ascending the share of renewable energy in electricity generation to 75%, increasing the rate of all-electric vehicles to 20% in passenger vehicles and at least 10% in load-bearing vehicles, directly increasing the use of renewable energy in agriculture, service, and industry sectors and increasing energy efficiency, ending the using all types of fossil fuels in buildings and using electrical heating is recommended (2030 İklim Hedefi, 2022).

Türkiye presented a new nationally determined contribution at the 27th United Nations Climate Conference (COP27) on the 15th of November 2022. Türkiye has pledged a 41% reduction from the increase in carbon emissions for 2030, which is notably below the demands of civil society. Despite that, the Presidential Annual Program for 2022 states that the use of domestic coal will continue within the framework of national energy and mining policy (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022: 211). Thus, it can be interpreted that Türkiye has not clearly decided on its position regarding coal yet. On the other hand, concrete practices should be followed to combat climate change. Among these, abandoning fossil fuels, primarily coal, in electricity generation will make mitigating carbon emissions a reality. Phasing out of fossil fuels, however, could have radical effects on settlements that depend on carbon-based industries. The just transition approach aims to minimize these negative effects.

The Just Transition

Reducing carbon emissions is one of the most significant pillars of the fight against climate change. As emphasized in the introduction of the study, the energy sector, and more specifically the use of fossil fuels in electricity generation, constitutes a considerable part of global carbon emissions. Mitigation practices are the most efficient way to prevent human-induced climate change. In addition, phasing out carbon-based fuels such as oil and natural gas in producing electricity is one of the prominent mitigation activities. The most practical and efficient commitments of countries that pledged to reduce greenhouse gas emissions in their nationally determined contribution (NDC) are the closure of thermal power plants, which are among the main pollutants. At this point, it appears as a salient question mark how those who are employed in carbon-intensive sectors such as coal mining and thermal power plants could survive after the closure of the facilities. Just transition, a concept that has recently been discussed in the relevant literature, covers the answers to these considerations.

The just transition brings a broader perspective on green and circular worldview and goes beyond labor and employment policies. It should be noted that the energy sector is not the only focal point of the new transition. In fact, from a holistic perspective, it is aimed to present a new social organization and a set of principles that form its basis. On the other hand, only the application of new technological developments will not be sufficient and effective to combat climate change. It is thought that a social transformation is needed on a larger scale, starting with individual consumption patterns. There is a possibility that the principles put forward by the just transition approach can serve as a basis for new social forms to be constructed.

To elaborate, the just transition approach encompasses principles such as the promotion of clean, renewable energy sources that have become relatively accessible and efficient in line with technological progress. With the replacement of carbon-based energy production methods with renewable energy, those working in existing sectors are expected to be employed in new sectors. Creating decent work that leaves no one behind is essential in just transition (ILO, 2022; ITUC, 2009). This aim is also supported by the 8th goal (which is titled decent work and economic growth) of the Sustainable Development Goals (hereafter SDG) of the United Nations. Increasing the quality of the workforce is among the other elements that constitute just transition, and this target can be placed within the scope of the 4th SDG target, “quality education”. Supporting vulnerable social groups is another essential component of just transition (ILO, 2019) and this issue overlaps with the 10th SDG of the UN, "reducing inequalities". Public participation in the decisions to be taken in the region and enabling democratic decision-making in governance mechanisms are also strongly supported (ITUC, 2010). This is also covered by the United Nations' SDG 16 which is titled “peace, justice, and strong institutions”. A just transition is possible with economic support and the public authority should play a leading role. In this respect, new investments should also be supported (European Commission, 2020). The 8th SDG which is “decent work and economic growth” also overlaps with the just transition perspective.

The spread of environmentally friendly sectors will bring new employment areas. Among these, electricity generation from renewable energy takes the lead. Renewable energy and its sub-sectors would create significant employment capacity. Many new job opportunities will arise from the development, production, and operation of materials needed to generate, transfer, and maintain green energy. All kinds of electric vehicles and devices will increase energy efficiency, and their production and applications will also increase employment diversity (ILO, 2018).

Innovation is needed to reduce carbon emissions in the agriculture, tourism, industry, and transport sectors and transform them into greener forms. In addition, innovative practices would likely emerge in the livestock, fisheries, insurance, health, and infrastructure sectors within the scope of adaptation to climate change (ETUC, 2007). Environmentalist approaches could ensure the emergence and development of innovative employment opportunities. According to a report published by the ILO, 71 million jobs might be lost globally with the transition to a green economy; on the other hand, it is predicted that 78 million new jobs will be created (ILO, 2019b). It has been argued that while 29 million of these jobs will appear in the same or similar sectors, 49 million will be realized in newly established sectors. According to the projection of the International Renewable Energy Agency, it is claimed that 43

million new jobs will be created on a global scale by 2030 in the renewable energy sector and its sub-sectors (IRENA, 2021).

It is aimed to provide vocational training for up-to-date sectors in line with the needs that are currently emerging, thereby increasing the quality of the workforce (IRENA, 2021; OECD, 2017). Green economies will inevitably induce job losses in older carbon-based sectors. On the other hand, the creation of new environmentally friendly business opportunities could ensure employment security for those who worked in the liquidated sectors (ILO, 2019a). In this case, the development of professional skills would play a critical role (ILO, 2019b). For instance, a worker who has worked in a coal mine for years should have access to knowledge about solar panels. The importance of encouraging the development of environmentally friendly green technologies and revising existing education programs in line with current requirements is emphasized by the just transition approach (OECD, 2017). At this point, the continuity of the old rights should be taken into consideration and should not cause any loss in the transition to new employment areas (ETUC, 2007).

A crucial component of the creation of innovative low-carbon jobs is technological advancement. Supporting and promoting new technologies developed in line with current needs is an integral part of a just transition (European Commission, 2020). In this regard, it would be beneficial to provide the necessary financial support for the research and development to be implemented and to encourage these in both economic and legislative contexts.

The just transition highlights not only innovative technologies and related job opportunities but also the necessity of a new and egalitarian approach in the social context. It includes eliminating social inequalities and supporting particularly vulnerable social groups (ILO, 2019b; ITUC, 2010). Daily routines and behavioral patterns regarding production and consumption exacerbate the negative effects of climate change and deepen social inequality (ITUC, 2010). Vulnerable groups are severely affected by extreme weather events such as floods and storms besides the negative consequences of the rapid increase in energy and food prices. Thus, social inequalities become chronic, and the cycle of poverty continues. The just transition approach prioritizes the support of disadvantaged social groups such as women, the disabled, the elderly, minorities, and immigrants. This principle emphasizes the social benefit provision side of the transition, especially for the advantage of the aforementioned groups. For example, in requirements for newly emerging job opportunities, priority could be given to these vulnerable groups in new skill development activities or training. Thus, the possibility of eliminating poverty patterns, which are becoming permanent and difficult to break, from social life could be strengthened. In other words, just transition could have a functional role in fighting against social inequalities (Climate Justice Alliance, 2018).

Supporting democratic processes in the transition to an environmentally friendly social formation and prioritizing participation in decision-making mechanisms are among the main components of the just transition approach (Climate Justice Alliance, 2018; ILO, 2018). Taking pluralistic decisions in planning for the future will be effective in establishing sustainable development as well as preventing environmental degradation. While the just transition encourages governance, it also aims to make the social decision-making steps more transparent and participatory (ITUC, 2010). Thus, a common future

in which all social components take place would be achievable. It is emphasized that dialogue channels are essential to creating new opportunities in the social and economic context.

Finally, structuring ways to reach the necessary financing to enable all these innovations is a prominent part of the approach (ITUC, 2010; Shue, 2014). The state is expected to play a leading role in planning the cash transfers and recruitment processes to be allocated to those who might be affected by the transition.

Conclusion and Recommendations

It can be argued that the just transition approach outlined above enables an egalitarian transformation, especially in residential areas that are economically and socially dependent on coal. The settlements that have existed with coal, whose history and culture are blended with coal, and where carbon-based sectors are dominant, would be the most affected by the coal phase-out. Furthermore, in the axis of decarbonization policies, it is possible to assert that after a certain period, the coal phase-out processes will occur.

Achieving net zero emissions by 2053 has been set as a target in Türkiye's combat against climate change. However, the roadmap (nationally determined contribution, NDC) which shows how to reach this goal has not been officially announced yet. First, the new NDC of Türkiye should be stated and intentions related to coal mining and fossil-based power generation should be presented. If the 2053 net zero emissions target is realistic, it can be predicted that coal mining will shrink significantly, and coal will be abandoned entirely in electricity generation. Considering this, coal phase-out is likely to be adopted as a policy in the near future. In Türkiye, it is critical to make serious plans for a coal-free period in regions where coal mining and related sectors are the leading economic occupations. At this point, the just transition approach includes the most efficient policy proposals that can maximize the social benefit in the transition to the new era with the set of principles it has set forth.

Employment losses due to the coal phase-out process in areas that are economically and socially dependent on coal should be taken into account first. In this respect, it is necessary to provide decent job opportunities for everyone without leaving anyone behind. Significantly, all precautions are taken within a certain plan. Implementation of environmentally friendly innovative technologies will lead to increased employment potential. Investments in newly established sectors would be functional in employing the workforce to be transferred from carbon-based sectors. In this direction, qualifications required by up-to-date jobs could be increased through training to be given to employees. To eliminate social inequalities in settlements that will be affected by the transition, practices should be developed to support especially vulnerable groups. In other words, while developing social policies, disadvantaged groups such as women, the elderly, and the disabled, who are likely to be more severely affected by the transition, should not be ignored. It should be recognized that the new carbon-free era offers opportunities to establish social cohesion, and the active participation of residents should be essential in the construction and implementation of environmentally friendly policies. Open consultation and dialogue processes could contribute positively to improving the quality of governance in these regions.

In areas dependent on coal mining, mining activity gives the region an identity and a world of meaning to the residents. Changing the views of residents on coal mining is possible by convincing them that a just transition will be performed place which involves them. Residents should be shown through pilot implementations that non-coal alternatives could exist. There is a wide range of sectors that might be strengthened through vocational training programs and microcredits. In coal regions where fertile lands are accessible, schools providing agricultural education at both high school and college levels could be opened. Residents could also be encouraged to farm with incentives that enhance employment. In addition, regions with appropriate land structures and suitable geographical locations for solar power plants have great potential to generate carbon-free renewable energy. Climate change and environmental pollution awareness training, which are carried out together with just transition practices, could make an exceptional contribution to overcoming the prejudices regarding the coal phase-out process.

As the combat climate change and decarbonization policies continue to be implemented, the coal phase-out discussions will remain on the agenda. The closure of thermal power plants, which is expected to realize in the near future and would be covered legally by the nationally determined contribution (NDC) statement of Türkiye, would directly affect coal-dependent settlements. It would be utterly beneficial to conduct comprehensive studies to present the possible effects of the coal phase-out which would experience in settlements highly characterized by coal like Zonguldak, Çayırhan, Soma, Afşin-Elbistan, Kangal, Çan and Yatağan.

Moreover, the coal phase-out and a determined transition to a green economy will provide remarkable economic benefits in Türkiye and could escalate employment. According to a report by ILO (2022) exiting fossil fuels and investing in renewables could trigger economic growth, employment opportunities, and reduction of greenhouse gas (GHG) emissions. More specifically, adopting a green economy perspective could generate an additional 45 billion Turkish Lira (TRY) in annual GDP, create over 300,000 extra jobs by 2030, and lower CO₂ emissions by 60,000 Mt CO₂-eq (ILO, 2022, p. 37). Furthermore, the long-term effects of investing in renewables on employment and the economy are positive, mainly because of long-term structural changes in the energy and electricity industries. These changes increase the demand for goods and services from other industries in the Turkish economy to maintain these new green industries. Additionally, investment in renewable energy creates more jobs than fossil electricity due to the distributed nature of wind and solar energy compared to thermal power plants (ILO, 2022, p. 37). In this regard, accelerating the coal phase-out process of Türkiye, which has significant potential in terms of renewable energy sources, could bring notable economic and environmental outcomes.

Last but not least, according to the recently announced nationally determined contribution (NDC) statement, it is understood that Türkiye is not determined enough to exit from fossil fuels. Türkiye has declared that it will increase its emissions until 2038, claiming that it has a developing economy and that emissions will start to decrease tangibly after reaching that peak year (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2022). Ensuring a just transition to a green economy should be a top priority in order to benefit from the remarkable results of reducing greenhouse gas emissions.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“The Coal Phase-Out Policy and the Just Transition in Coal-Dependent Settlements” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- 2030 İklim Hedefi. (2022). Güvenli Geleceğimiz için Güçlü İklim Hedefi. <https://birbucukderece.com/>
- Climate Justice Alliance. (2018). Just Transition Principles. https://climatejusticealliance.org/wp-content/uploads/2018/06/CJA_JustTransition_Principles_final_hi-rez.pdf
- Ersoy, Ş. (2009). İklimler İnsan Olmadan da Değişebilir. Jeoloji Mühendisleri Odası. https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/d61ab143223efbc_ek.pdf?tipi=23
- ETUC. (2007). Climate Change and Employment. European Trade Union Confederation. http://www.unizar.es/gobierno/consejo_social/documents/070201ClimateChange-Employment.pdf
- European Commission. (2020). The Just Transition Mechanism: Making Sure No One is Left Behind. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en
- IEA. (2022). Global Energy Review: CO2 Emissions in 2021. International Energy Agency. <https://www.iea.org/reports/global-energy-review-co2-emissions-in-2021-2>
- ILO. (2018). The Employment Impact of Climate Change Adaptation. International Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_645572.pdf
- ILO. (2019a). Skills For a Greener Future: A Global View Based on 32 Country Studies. The International Labour Organization.
- ILO. (2019b). Skills for a Greener Future: Challenges and Enabling Factors to Achieve a Just Transition. The International Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_731957.pdf
- ILO. (2022a). Frequently Asked Questions on Just Transition. The International Labour Organization. https://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/WCMS_824102/lang--en/index.htm
- ILO. (2022b). Social and Employment Impacts of Climate Change and Green Economy Policies in Türkiye. International Labour Organization. <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/social-and-employment-impacts-climate-change-and-green-economy-policies-t%C3%BCrkiye>
- IPCC. (2014). Climate Change 2014: Fifth Assessment Report. Intergovernmental Panel on Climate Change. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/AR5_SYR_FINAL_SPM.pdf

- IPCC. (2018). Global Warming of 1.5°C. Intergovernmental Panel on Climate Change. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/06/SR15_Full_Report_High_Res.pdf
- IPCC. (2021). Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Intergovernmental Panel on Climate Change. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/>
- IRENA. (2021). Renewable Energy and Jobs Annual Review 2021. <https://www.irena.org/publications/2021/Oct/Renewable-Energy-and-Jobs-Annual-Review-2021>
- ITUC. (2009). A Just Transition: A Fair Pathway to Protect to Climate. <https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/01-Depliant-Transition5.pdf>
- ITUC. (2010). Resolution on Combating Climate Change Through Sustainable Development and Just Transition. International Trade Union Confederation. <https://www.ituc-csi.org/resolution-on-combating-climate?lang=en>
- İklim Değişikliği Başkanlığı. (2022). Türkiye Ulusal Katkı Beyanı'nı COP27'de Açıkladı. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. <https://iklim.gov.tr/turkiye-ulusal-katki-beyani-ni-cop27-de-acikladi-haber-84>
- OECD. (2017). Just Transition A Report for the OECD. OECD. <https://www.oecd.org/environment/cc/g20-climate/collapsecontents/Just-Transition-Centre-report-just-transition.pdf>
- Shue, H. (2014). Global Environment and International Inequality. In *Climate Justice: Vulnerability and Protection* (pp. 180-194). Oxford University Press.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022). 2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/2022_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf
- TCCSB. (2022). İklim Kanunu Hazırlıklarının Büyük Kısmı Tamamlandı. Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. <https://www.csb.gov.tr/bakan-murat-kurum-iklim-kanunu-hazirliklarinin-buyuk-kismi-tamamlandi-bakanlik-faaliyetleri-32072>
- TEİAŞ. (2022a). Santral Kurulu Güç Raporları. Türkiye Elektrik İletim A.Ş. <https://www.teias.gov.tr/kurulu-guc-raporlari>
- TEİAŞ. (2022b). Yük Tevzi Bilgi Sistemi Günlük İstatistikler. Türkiye Elektrik İletim A.Ş. https://ytbsbilgi.teias.gov.tr/ytbsbilgi/frm_istatistikler.jsf
- TÜİK. (2022). Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2020. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2020-45862>
- Türkeş, M. (2008). Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler. İklim Değişikliği ve Çevre, 1, 26-37.
- UNFCCC. (2015). Republic of Turkey Intended Nationally Determined Contribution. https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2022-06/The_INDC_of_TURKEY_v.15.19.30.pdf
- UNFCCC. (2021). End of Coal in Sight at COP26. <https://unfccc.int/news/end-of-coal-in-sight-at-cop26>
- WEF. (2022). Global Risks Report 2022. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022>

Genişletilmiş Türkçe Özet

İklim değişikliği, dünya çapında etkileri gözlenen küresel bir sorundur. Aşırı hava olayları ve bunların tetiklediği felaketler, çevresel bozulma, hava kirliliği, biyoçeşitlilikte azalma, kuraklık, gıda üretiminde azalma, iklim göçleri, yükselen deniz seviyeleri ve yüksek sıcaklıkların neden olduğu can kayıpları gibi çeşitli olumsuz olaylar sadece bugünü değil geleceği de tehdit etmektedir. Bu bağlamda bilim insanları ve politika yapımcılar, etki kapasitesi ve küresel kapsamı nedeniyle iklim krizinin gözlemlenen ve potansiyel etkilerini ciddiyetle değerlendirmektedirler.

İnsan faaliyetlerinin neden olduğu iklim değişikliğiyle mücadelede karbondioksit emisyonlarının azaltılması en önde gelen azaltım stratejisidir. Bu bağlamda, çok sayıda ülke 2015 yılındaki Paris Anlaşması ile iklim değişikliğiyle mücadelede başta kömür olmak üzere fosil yakıtların kullanımını azaltmayı taahhüt etmiştir. Belirli bir süre içerisinde kömür kullanımını aşamalı olarak azaltmayı planlayan ülkelerin başında Avrupa ülkeleri gelmektedir. Bu çerçeveden baktığımızda Türkiye'deki fosil yakıtlara bağımlılık durumunun net bir şekilde görünür olduğu alan, en yüksek seviyede sera gazı salımına neden olan enerji üretimi sektörüdür. Türkiye'de günlük elektrik üretimine ilişkin veriler dikkate alındığında, fosil yakıtların kaynaklara göre açık ara önde olduğu görülmektedir. Ağustos 2022 itibarıyla Türkiye'de elektriğin %35'i kömürlü termik santrallerde üretilmektedir (%21 ithal kömür, %13 linyit ve %1 taş kömürü) (TEİAŞ, 2022b). Kömürü, %28 ile doğal gaz takip etmektedir. Toplamda kömür ve doğal gaz, üretilen tüm elektrik enerjisinin yaklaşık beşte üçünü (%63) oluşturmaktadır.

Öte yandan iklim değişikliğiyle mücadele sürecinde kimi önemli adımlar da atılmaktadır. Türkiye, Ekim 2021'de Paris Anlaşması'nı onaylamıştır. Devamında, ilgili bakanlığın ismi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na dönüştürülmüştür ve İklim Değişikliği Başkanlığı kurulmuştur. Şubat 2022'de iklim değişikliği konusunda ülke çapında bir istişare toplantısı (İklim Şurası) düzenlenmiştir. Bu Şura'da iklim değişikliğine uyum, yerel bazda iklim değişikliği etkilerinin azaltılmasına yönelik projelerin yapılması, ulusal enerji politikası, ulaşımında mikro hareketlilik, adil göç, sanayi ve teknoloji başlıkları altında yürütülen çalışmaların, 2023 yılının ilk yarısına kadar çıkarılması beklenen iklim yasasına temel dayanak oluşturacağı belirtilmiştir (TCCSB, 2022).

İklim değişikliğiyle mücadele süreçlerinde göz önünde bulundurulması gereken önemli bir kavram, adil dönüşümdür. Adil dönüşüm yaklaşımı, yeşil ve dögüsel perspektiflere daha geniş bir bakış açısı getirmekle birlikte işgücü ve istihdam politikalarının ötesine geçmektedir. Bu çerçevede enerji sektöründe yenilenebilir kaynaklara geçişin, iklim değişikliğinin etkileriyle mücadelede tek odak noktası olmadığı unutulmamalıdır. Ashnda bütüncül bir bakış açısıyla yeni bir toplumsal örgütlenme ve bunun temelini oluşturan bir dizi ilkenin ortaya koyulması hedeflenmektedir. Öte yandan bu kapsamda sadece yeni teknolojik gelişmelerin uygulanması yeterli ve etkili olamayacaktır. Bireysel tüketim kalıplarından başlayarak daha geniş ölçekte toplumsal bir dönüşüme ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Adil geçiş yaklaşımının ortaya koyduğu ilkelerin, inşa edilecek yeni toplumsal formlar için bir temel teşkil etme potansiyeli bulunmaktadır.

Adil geçiş yaklaşımının özellikle ekonomik ve sosyal olarak kömüre bağımlı yerleşim alanlarında eşitlikçi bir dönüşümü mümkün kıldığı söylenebilir. Kömürle var olmuş, tarihi ve kültürü kömürle harmanlanmış, karbona dayalı sektörlerin baskın olduğu yerleşimler, kömürden çıkıştan en çok etkilenecek yerler olacaktır. Ayrıca, karbonsuzlaştırma politikaları ekseninde, belli bir dönemden sonra kömürden çıkış süreçlerinin yaşanacağını söylemek mümkündür. Kömür madenciliğine bağımlı bölgelerde, madencilik faaliyeti bölgeye bir kimlik ve bölge sakinlerine bir anlam dünyası kazandırmaktadır. Bölge sakinlerinin kömür madenciliği hakkındaki görüşlerini değiştirmek, onları kendilerini de kapsayan adil bir dönüşümün gerçekleşeceğine ikna etmekle mümkündür. Pilot

uygulamalar yoluyla bölge sakinlerine kömür dışı alternatiflerin var olabileceği gösterilmelidir. Mesleki eğitim programları ve mikro krediler yoluyla güçlendirilebilecek çok çeşitli sektörler bulunmaktadır. Verimli toprakların erişilebilir olduğu kömür bölgelerinde, hem lise hem de üniversite düzeyinde tarım eğitimi veren okullar açılabilir ve eğitim imkanları çeşitlendirilebilir. Bölge sakinleri de istihdamı artırıcı teşviklerle çiftçiliğe özendirilebilir. Ayrıca, uygun arazi yapısına ve güneş enerjisi santralleri için uygun coğrafi konumlara sahip bölgeler, karbonsuz yenilenebilir enerji üretmek için büyük bir potansiyele sahiptir. Adil dönüşüm uygulamalarıyla birlikte yürütülen iklim değişikliği ve çevre kirliliği farkındalık eğitimleri, kömürden çıkış sürecine ilişkin önyargıların aşılmasına önemli katkılar sağlayabilecektir.

Son olarak, yakın zamanda açıklanan Ulusal Katkı Beyanı'na (NDC) göre Türkiye'nin fosil yakıtlardan çıkış konusunda yeterince kararlı olmadığı anlaşılmaktadır. Türkiye, gelişmekte olan bir ekonomiye sahip olduğunu ve tepe noktasına ulaştıktan sonra emisyonların somut olarak azalmaya başlayacağını ifade ederek 2038 yılına kadar emisyonlarını artıracığını beyan etmiştir (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2022). Sera gazı emisyonlarının azaltılmasının dikkate değer sonuçlarından faydalanabilmek için yeşil ekonomiye geçişin adil bir dönüşümle sağlanması birincil öncelik olmalıdır.

Geliş Tarihi / Received Date
14.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
24.04.2023

Явление Редупликации в Русском и Турецком Языках

Rusça ve Türkçede İkilemeler

The Phenomenon of Reduplication in Russian and Turkish

Renata AKTAŞ*

Аннотация

Явление редупликации (слова-повторы, слова-близнецы, редупликация, двойные слова, парные слова), существует во многих языках и является отражением национального колорита культурного наследия людей. Слова-повторы, используемые для усиления экспрессии устной речи, представляют особый интерес в процессе обучения турецких студентов русскому языку. Буквально с начального этапа изучения русского языка турецкие студенты слышат и активно используют такие повторные выражения как 'чуть-чуть', 'да-да', 'мало-мало', 'много-много'. Содержание повторяющихся слов в русском и турецком языках одинаково, но структура данных образований резко отличается. В разговорном русском языке слова-повторы привлекают внимание учащихся, вызывают интерес и облегчают запоминание слов. Однако структура редупликаций в русском языке совершенно отлична от слов в родном языке студентов. В данном исследовании проводится анализ видов повторных образований в турецком и русском языках с целью детального и понятного изучения предмета и преодоления ошибок и трудностей в переводах. В результате этих классификаций были даны определения редупликации в русском и турецком языках, представлена сравнительная классификация редупликаций. В качестве примера, помимо примеров из турецких прозаических и лирических произведений, также были использованы слова из песен некоторых турецких музыкантов. Примерами повторных слов на русском языке стали художественные тексты на основе Национального корпуса русского языка.

Ключевые слова: редупликация, удвоенные образования, словесный повтор, русский язык, турецкий язык.

Öz

Birçok dilde varlığını sürdüren ikili oluşumlar (tekrarlar, ikiz sözcükler, ikileme oluşumları, çiftli sözcükler, yakın anlamlı çift sözler), insanların kültürel birikimlerinin ulusal renginin bir yansımasıdır. Rus dilinin Türk öğrencilere öğretilmesi sürecinde, ikilemeler özellikle ilgi çekicidir. Kelimenin tam anlamıyla Rus dilini öğrenmenin ilk aşamasından itibaren Türk öğrenciler, "az az, zar zor, tabii tabii, evet evet, çok çok" gibi ikilemeleri duymakta ve

* Dr. Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: renataaktas@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7867-5054

konuşmalarında aktif olarak kullanılmaktadır. Günlük Rusça konuşmada sözcüklerin sesli tekrarı öğrencilerin dikkatini çeker, ilgi uyandırır ve ifadelerin akılda kalmasını kolaylaştırır. Bununla birlikte Rusçadaki ikilemelerin yapısı, öğrencilerin ana dilindeki sözcüklerden tamamen farklıdır. Çalışmamızda konuyu detaylı ve anlaşılır bir şekilde incelemek, çevirilerdeki yanlışlıklar ve zorluklar üstesinden gelmek için Türkçe ve Rusçadaki ikili oluşum türlerinin karşılaştırılmalı bir analiz yapılmaktadır. Bu sınıflandırma neticesinde ikilemeleri Rus ve Türk Dili dizgilerinde tanımlamıştır, ikilemelerin karşılaştırılmalı bir tasnifini verilmiştir, örnek olarak Türkçe nesir ve şiir türündeki eserlerde ikileme örneklerinin yanı sıra bazı Türk müzisyenlerinin şarkılarından sözlere de yer verilmiştir. Rusça ikileme oluşumlarının örneklerini aramak için ise Rus Dili Ulusal Portalı kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: ikileme, ikili oluşumlar, söz tekrarı, Rus dili, Türk dili.

Abstract

The phenomenon of reduplication formations existing within the language such as repetitions, reduplications and synonymous double words, twin words are reflections of the colourful reservoir that the nations hold. In the progress of teaching Russian Language to Turkish students, dual word formations are very interesting. Literally, immediately after first steps of learning Russian language, Turkish students hear repetitions like “little little, hardly barely, of course of course, yes yes, many many” and use them while speaking. In daily Russian language words can be used repetitively, which stands out, takes attention and makes phrases easier to remember. Besides, constructions of dual word formations in Russian language differ from their native language. Examining the subject particularly and comprehensibly, coming through difficulties and dodging mistakes in translations are desired goals. To achieve these goals, in our study, dual word combinations in Turkish language and Russian language are being comparatively analyzed. A comparative classification of reduplications is given, for example, lyrics from the songs of some Turkish musicians are included, as well as reduplication examples in Turkish prose and poetry works. As a result of this classification, dual word formations in Russian and Turkish were defined in boundaries of Turkish and Russian languages. In order to search examples of dual word formations in Russian language, The Russian Language National Portal was used.

Keywords: reduplication, dual word formations, repetitions, Russian language, Turkish language.

Введение

При изучении русского языка как иностранного на начальном уровне слова-повторы или удвоенные образования (да-да, мало-мало, давным-давно, очень-очень) вызывают у турецких студентов интерес и удивление. С одной стороны, наличие подобного рода повторных слов в родном языке помогает студентам облегчить понимание разговорной речи носителей языка. С другой стороны, на сертификационном уровне разная структура удвоенных образований вызывает у студентов недоумение и трудности в их употреблении. Во многих языках именуемые по-разному слова-повторы (удвоенные образования, парные слова, удвоенное слово, словесный повтор, редупликат) представляют явление редупликации. Присущая практически всем языкам, редупликация является универсальным явлением, так как отражает национальный колорит менталитета людей. Так, турецкий лингвист Д. Аксан считал, что редупликация, используемая в современном турецком языке, производит на слушателя гораздо более сильное и эффективное впечатление, чем любой другой способ выражения; она усиливает умственное восприятие (Аксан, 2002: 81). Будучи лингвистическим элементом, удвоенные образования отражают лингвокультурное и лингводидактическое значение и являются неоднозначным и многоплановым явлением. В первую очередь это связано с разными аспектами и уровнями

языка. Так, на фонетическом уровне к словам-повторам могут быть отнесены повторы звука (*ой-ой, е-е, а-а*), повторы буквы (*картошка-мартошка*), повторы слога (*хихикать, лалакать, шушукаться*); на морфологическом уровне могут быть повторы аффиксов (префиксов, суффиксов) (*добрый-предобрый, рано-ранешенько*), на лексическом уровне повторы всего слова (*еле-еле, чуть-чуть, бери-бери*)

В настоящем исследовании были использованы примеры из произведений Национального корпуса русского языка. Поиск производился по конкретной паре слов. Примерами послужили прозаические и лирические произведения русской литературы (В. Астафьев, Ю. Добронравов, В. Маканин, В. Белоусова, С. Шуртаков, А. Иванов, Д. Донцова, Л. Гурченко и др.). Примерами из турецкой литературы стали повторы из лирических произведений Сабахаттина Али, Ашик Вейселя, а также прозаических произведений (П. Сафа).

Редупликация в русском языке

В русском языке название редупликация происходит от латинского слова (*reduplication* – ‘повтор’) и представляет собой лингвистическое явление, характеризующееся повторением, удвоением языковой единицы (фонемы, слога, морфемы, слова). В научных трудах помимо редупликации используются термины удвоение, повторы, удвоенные образования, словные удвоения, парные слова.

Впервые явление редупликации в русском языке было проанализировано в середине 18 века в работе М. Ломоносова (Ломоносов, 1952). Вплоть до середины 20 века явление редупликации в русском языке не изучалось в научной литературе и представляло собой экспрессивное выражение устной речи. К концу 20 века тема редупликации была затронута в исследованиях Н. Шанского «Очерки по русскому словообразованию» (1968), В. А. Виноградова «Избранные труды: Исследования по русской грамматике» (1975), В. Гака «Повторная номинация на уровне предложения» (1979), В. Аракина «Типология языков и проблема методического прогнозирования» (1989), Ю. Лотмана «Об искусстве» (1998), Ф. Минлоса «Редупликация и парные слова в восточно-славянских языках» (2004), О. Крючковой «Вопросы лингвистической трактовки лексической редупликации в редупликации в русском языке» (2004), Ф. Рожанского «Редупликация: Опыт типологического исследования» (2011), Е. Федяевой «Редупликация как одно из средств репрезентации неопределённого количества» (2008), Ф. Панкова и Е. Овтиной «Языковая картина мира и механизм редупликации: фрагмент лингводидактической модели русской грамматики» (2018) и др. Тема была исследована учеными разных периодов, однако единого и точного определения, а также классификации этих выражений до сих пор не существует.

Учитывая, что редупликация в русском языке состоит из двух повторных слов, ученые выделили два понятия: редупликант и редупликатор. Редупликант – это первая часть, а редупликатор – вторая часть выражения. Например, в русском языке в выражениях *да-да, точно-точно, еле-еле* редупликант и редупликатор имеют одну форму. В турецком языке в таких повторах как *az az, yok yok, evet evet* редупликант также совпадает с редупликатором.

По мнению русского лингвиста О. Крючковой удвоенные образования в русском языке передают разную функциональную и смысловую нагрузку: значение интенсивности признака (*много-много – «очень много», крепко-накрепко – «очень крепко», давным-давно – «очень давно»*), значение неопределенности (*где-где, зачем-низачем, какой-никакой*), отрицательной оценки (*так-сяк, тяп-ляп, шаляй-валяй*), значение персуазивности (*нет-нет, да-да, конечно-конечно*), используются как средство языковой игры (*жигули-шмыгули, шараш-монтаж, танцы-рванцы*) (Крючкова, 2004, стр. 69).

Редупликация в турецком языке

Анализируя редупликацию, турецкий исследователь-лингвист В. Хатибоглу считала, что удвоенные образования в турецком языке используются настолько часто, что одно или несколько из них встречаются почти в каждой статье и речи. Правильно используемое удвоенное выражение обеспечивает семантическую силу, музыкальное дыхание и гармонию в турецком языке, так как оно основано на звуковом соответствии, потому турецкий язык звучит как поэтическая речь (Hatiboğlu, 1981: 62).

Как и в русском языке, в турецком языке редупликация также предназначена для усиления значения выражения. Согласно турецкому лингвисту Д. Аксану удвоенные образования представляют собой элементы, придающие турецкому языку необычайную силу и богатство выразительности и составляют важную особенность с точки зрения формы, синтаксиса, лексикологии и семантики (Aksan, 2002: 81).

Редупликация представляет собой повторение одного и того же слова для усиления смысла, использование близких, противоположных или сходных по звучанию пары слов (TS: 1165). В словаре грамматических терминов удвоенные образования объясняются как группа слов, образованная путем сопоставления двух или более слов с одинаковым, близким или противоположным значением, которые имеют определенный звуковой рисунок, родственны друг другу по форме и значению, проявляют значение как одно слово (Korkmaz, 1992: 45).

В турецком языке для обозначения редупликации используют такие термины как двойные выражения (*ikileme*), повторы (*tekrarlar*), двойные слова (*ikiz kelime, çift sözler*), близкие по смыслу пары (*yakın anlamlı çift*). Первым научным трудом по редупликации в турецком языке считается работа немецкого тюрколога Карла Фоя «*Studien zur osmanischen Syntax*» (1899). В середине 20 века турецкий языковед Ахмет Д. Эмре в книге «*Турецкая грамматика*» впервые дал характеристику удвоенным выражениям, примерно в то же время была опубликована научная статья О. Н. Туна «*Слова-повторы в турецком языке*». Одним из фундаментальных исследований турецкого языкознания считается работа В. Хатибоглу «*Редупликация в турецком языке*» (1981), в которой детально исследовано явление редупликации. Автор считает, что редупликация – это повторение одного или нескольких близких, противоположных по значению или созвучно звучащих одного или нескольких слов для акцентирования силы выражения, значения и концепции (Hatipoğlu, 1981: 9). Кроме этого в современном турецком языкознании тема

удвоенных образований активно исследуется в диссертационных работах таких исследователей как: С. Байрактар «Структурно-целевые-смысловые особенности редупликаций в турецком языке» (2004), О. М. Аксой «Редупликации в турецких диалектах» (2019), С. Батурай «Звуковое чередование в турецких редупликациях отражениях» (2010), С. Гюлер «Семантические и структурные особенности турецких редупликаций» (2003), Б. Хюсревоглу «Редупликации в турецком языке» (2000) и др. Следует отметить, что «Словарь засвидетельствованных тюркских редупликаций» Н. Акялчина, составленный в 2007 году, «Словарь турецко-кипрских редупликаций и звукоподражающих слов» (2004) М. Гёкчеоглу, исследования Л. Карахан «Размышления о порядке гласных и значении в группах повторения» (2008), М. Э. Челик «Преподавание турецких стереотипов (пословицы, идиомы, повторения, крылатые выражения)» (2019), С. Шена «Исторические слова, существующие с редупликациями в стандартном турецком языке» (2005) и др. работы по редупликации в турецком языке были изучены в разные периоды, затронули не только современный турецкий язык, но и его диалекты, а также существует несколько работ по сравнительному анализу редупликации в турецком и других языках. На русском языке были опубликованы работы советских тюркологов Р. Аганина «Повторы и однородные парные сочетания в современном турецком языке» (1958), Н. Дмитриева «Строй тюркских языков» (1962), А. Кайдарова «Парные слова в современном уйгурском языке» (1958) и др.

Согласно работе М. Эрдема турецкой редупликации характерны следующие принципы:

- 1) Два слова должны выражать одно и то же значение.
 - 2) Формирование редупликаций зачастую может занимать столетия.
 - 3) Смена религии и культуры подготавливает благоприятную почву для образования повторов.
 - 4) Каждое слово в редупликациях имеет одинаковую функцию в предложении.
 - 5) В редупликации оба слова имеют один и тот же суффикс или префикс.
 - 6) Редупликации представляют языковое явление и берут основу своего образования из структуры турецкого языка.
 - 7) При написании словаря они имеют свойство стоять во главе статьи (Erdem, 2005: 190).
- В отличие от русского языка в турецком языке существуют правила образования, система классификации и словарь повторных выражений.

Классификации редупликаций в русском языке

В русском языке наиболее часто употребляемыми являются удвоенные наречия, местоимения, междометия и звукоподражательные слова. Удвоенные имена существительные, прилагательные, предикативные слова и частицы представлены единичными примерами (Крючкова, 2004: 72).

Большинство ученых считают, что в русском языке редупликации можно разделить на две большие группы:

- 1) **Полные** – редупликаты, образованные в результате полного повторения основы (*красный-красный, черный-черный, да-да, еле-еле, мало-мало*);
- 2) **Неполные** (частичные) – повтор, осложненный морфемой (*добрый- предобрый, черный-пречерный, долго-надолго*). Кроме этого существуют разговорные выражения: *шуры-муры, шухры-мухры, картошка-мартошка, арбуз-карбуз* и т.п.

Советский академик М. Голубовский (Голубковский, 2011) предлагал классифицировать слова-повторы на четыре группы в самом общем виде:

- 1) **Точные повторы** (*еле-еле, только-только, мало-мало, бери-бери, цып-цып*).
- 2) **Повторы, при которых изменяется склонение или добавляются связки** (предлоги, суффиксы, префиксы). Например: *давным-давно, полным-полно, точь-в-точь, видимо-невидимо, день в день, шаг за шагом*.
- 3) **Повторы с заменой одной гласной или согласной буквы** (*пинг-понг, шаляй-валяй, гоголь-моголь, фокус-покус, тяп-ляп*).
- 4) **Повторы, образуемые по принципу сходного сочетания гласных/согласных или доминирующего слога** (*там-сям, шиворот-навыворот, ёлки-палки, каша-малаша*). К этой же группе относились устойчивые аллитеративные присловья (*подобрю-поздорову, долго ли коротко*).

Кроме этого широкое распространение получила классификация редупликаций советского лингвиста Н. Шанского (Шанский, 1968), который также разделил удвоенные образования на четыре основные группы:

1. **Удвоения, или повторы, представляющие собой усиительную по значению и экспрессивную по характеру редупликацию того или иного слова (прилагательного, глагола, наречия, междометия и звукоподражания)**. В данной группе редупликатор полностью совпадает с редупликантом. В русском языке примерами являются такие выражения как: *да-да, очень-очень, белый-белый, ходили-ходили, кис-кис*.
2. **Синонимические сближения** на примере: *путь-дорога, звать-величать, судьба-доля, худо-бедно*.
3. **Парные сближения суммарной семантики**: *хлеб-соль (угощение), отец-мать (родители), день и ночь (сутки), щит и мечь (оружие), плоть кровь (родной)*.
4. Слова, синтагматические отношения в которых образуют модель «определяемое — определяющее»: *диван-кровать, кресло-кровать, город-крепость, студент-филолог, художник-маринист, муж-иностранец*.

Современный лингвист О. Крючкова, на примере наречий, предлагает классифицировать слова-повторы на четыре группы:

- 1) **Полная редупликация** (редупликант и редупликатор совпадают). Например: *еле-еле, чуть-чуть, да-да, тихо-тихо*. По мнению Крючковой, этот вид редупликации является наиболее используемым среди прилагательных, наречий и глаголов (*желтый-желтый, быстро-быстро, молишь-молишь*).

2) Дивергентная редупликация (редупликатор меняет свой вид). Слова-повторы этой группы делятся на две подгруппы:

2.1. удвоения с дивергентной финальной частью: происходит замена конечного суффикса **-о** на **-ем** (*белым-бело, давным-давно, черным-черно*);

2.2. удвоения с дивергентной инициальной частью: меняются начальные буквы (*тляп-ляп, там-сям, гоголь-моголь, шурум-бурум*).

3) Осложненная редупликация (с помощью аффикса):

3.1. С осложнением второго компонента префиксом **на-** (*крепко-накрепко, мелко-намелко, перво-наперво, прямо-напрямом, строго-настрога, туго-натуго, чисто-начисто*).

3.2. С осложнением второго компонента уменьшительно-ласкательными суффиксами **-еньк-, -ехоньк-/ -ешеньк-** (*рано-раненько, рано-ранехонько, рано-ранешенько*).

4) Дивергентно-осложненная редупликация (сочетание аффиксального осложнения второго компонента). Например: *видным-виднешенько, раным-раненько, раным-ранехонько / раным-ранешенько, скромным-скромнехонько, малопомалу* (Крючкова, 2004: 72).

Учитывая вышеуказанные классификации, очевидно, что редупликация в русском языке определяется как способ словообразования, частично или полностью состоящий из повтора буквы, слога, корня, основы или полностью всего слова.

Отметим, что в результате межъязыкового взаимодействия в русском языке особое занимают заимствованные удвоенные выражения. Так, например, *хай-фай, кока-кола, бай-бай, фифти-фифти* - заимствованные английские редупликаты, *зигзаг* - немецкий, *тет-а-тет* - французский, *чай-май* - китайский, *шаро-вары, шурум-бурум, чак-чак* - тюркские, *агар-агар* - малайский и т.д. Большую часть составляют заимствования из тюркских языков, что, безусловно, является результатом исторического влияния на протяжении большого периода татарского языка на территории России (Мехеда, 2009: 267).

Для звукоподражательных удвоенных образований российский лингвист М. Мехеда предлагает разделить эти слова-повторы на четыре группы:

- 1) **Слова, имитирующие звуки природы** (*кис-кис, иго-го, трах-бабах*).
- 2) **Слова, имитирующие звуки деятельности человека** (*ха-ха, топ-топ*).
- 3) **Слова, имитирующие звуки деятельности созданных человеком предметов** (*пиф-паф, дзинь-дзинь, чух-чух*).
- 4) **Слова, обозначающие действие или объект (предмет), которые способны производить некий звук, положенный в основу слова** (*кукушка, тархтеть, хохотать, шушукаться*) (Мехеда, 2009: 269).

Классификация редупликаций в турецком языке

Основываясь на базовую работу В. Хатибоглу «Редупликация в турецком языке» (Hatiboğlu, 1981), удвоенные образования проанализированы по структуре, основе, типу, организации, категории и значению слова. Автор делит редупликацию на две большие группы:

1. Редупликация именного корня или основы.

2. Редупликация действенного корня или основы.

1. Удвоенные образования от именного корня или основы.

1.1. Повторы в начальной форме

1.1.1. Полная именная редупликация представляет собой простой повтор слов в начальной форме: *deste deste para* (пачки пачки денег), *bukle bukle saç* (локон локон волос²), *çanak çanak yoğurt* (чаша чаша йогурта).

1.1.2. Частичная именная редупликация предполагает использование разных слов (синонимов или близких по значению) в начальной форме: *iş güç* (работа сила), *saç sakal* (волосы борода), *kauga dövüş* (ссора разборка), *kol kanat* (рука крыло).

1.2. Звукоподражающая редупликация содержит слова, отражающие природные звуки.

1.2.1. Полностью повторяющиеся слова-повторы: *fokur fokur* (звук кипящей воды), *tişil tişil* (звук тихо спящего человека), *tikir tikir* (звук, обозначающий плавный, успешный процесс работы), *şırl şırl* (звук струящейся воды).

1.2.2. Частично повторяющиеся слова-повторы: *şapır şupur*, *hapır hupur*, *takır tukur*, *tingir tıngır*³.

1.3. Повторы в косвенной форме – редупликант или редупликатор употреблен в косвенном падеже:

1.3.1. Косвенная редупликация с одинаковыми словами: *baş başa* (голова к голове), *göz göze* (глаз к глазу), *iç içe* (внутро к внутреню), *nefes nefese* (дыхание к дыханию).

1.3.2. Косвенная редупликация с разными словами: *sağ sola* (направо налево), *eşe dosta* (друзьям-товарищам), *suya sabuna* (воде мылу).

1.4. Удвоенные образования со значением дистанции:

1.4.1. Дистанция с одинаковыми словами: *baştan başa* (с головы до головы), *kulaktan kulağa* (от уха до уха), *elden ele* (из рук в руки), *evden eve* (из дома в дом).

1.4.2. Дистанция с разными словами: *ayda yılda* (в год в месяце), *kıyıda köşede* (на берегу в углу), *orda burda* (тут там), *elde avuçta* (в руке в ладони).

1.5. Предикативная редупликация: *yaşını başını* (годы головы), *elini eteğini* (руки юбку).

1.6. Удвоенные образования со значением состояния являются мало употребляющейся группой: *için için* (от всего сердца/от всей души), *ucu ucuna* (конец к концу).

² Здесь и далее в скобках указан дословный перевод повторных слов с турецкого на русский язык.

³ Перечисленные звуки обозначают скорость или степень удовольствия действия.

1.7. Редупликация притяжательных удвоенных образований:

- 1.7.1.** С одинаковыми словами: *toru toru* (всего навсего), *hepsi hepsi* (всего всего), *harfî harfîne* (буква к букве), *boşu boşuna* (напрасно напрасно / зря).
- 1.7.2.** С разными словами: *kolu kanadı* (руку крыло), *eli ayağı* (руку ногу), *ağız dili* (рот язык), *sağı solu* (прямо лево).

1.8. Редупликация с разными аффиксами:

- 1.8.1.** Редупликация с суффиксом *-li* от одного корня или основы: *boyalı boyalı* (крашеный крашеный), *tatlı tatlı* (сладкий сладкий), *yerli yerine* (местный к месту), *yerli yersiz* (местный неуместный).
- 1.8.2.** Редупликация с суффиксом *-li* от разных корней или основ: *tallı mülklü* (имущественный собственный), *irili ufaklı* (крупный мелкий), *büyükkü küçükkü* (большой маленький), *derli toplu* (аккуратный собранный).
- 1.8.3.** Редупликация с суффиксом *-siz* от одного корня или основы: *sessiz sessiz* (беззвучный беззвучный), *yüzsüz yüzsüz* (безликий безликий), *tatsız tatsız* (безвкусный безвкусный).
- 1.8.4.** Редупликация с суффиксом *-siz* от разных корней или основ: *sessiz sedasız* (беззвучный бесшумный), *borçsuz harçsız* (без долга без задолжностей), *yersiz yurtsuz* (безместный бездомный), *tatsız tutsuz* (без вкуса без соли).

2. Редупликация действенного корня или основы:**2.1. Редупликация деепричастий:**

- 2.1.1.** Редупликация одинаковых деепричастий: *koşa koşa* (бегая бегая), *baka baka* (смотря смотря), *döşe döşe* (видя видя), *sevîne sevîne* (радуясь радуясь).
- 2.1.2.** Редупликация разных деепричастий: *düşe kalka* (падая вставая), *yatır kalkır* (ложась вставая).

2.2. Редупликация причастий:

- 2.2.1.** Редупликация одинаковых причастий: *bilmiş bilmiş* (знающий знающий), *giden gidene* (уходящий уходящему), *gelir gelmez* (пришедший ушедший), *bilir bilmez* (знающий незнающий).
- 2.2.2.** Редупликация разных причастий: *yemez içmez* (не евший не пивший), *bitmez tükenmez* (не законченный не иссякнувший), *düşmez kalmaz* (не упавший не вставший).

2.3. Редупликация инфинитива:

- 2.3.1.** Редупликация одинаковых инфинитивных основ: *saçta saçta* (бред бред), *gidiş o gidiş* (уход тот уход).
- 2.3.2.** Редупликация разных инфинитивных основ: *okuma yazma* (чтение письмо), *saçta saparı* (бред абсурд), *değiş tokuş* (обмен замена), *arama tarama* (поиск обыск).

2.4. Редупликация отглагольных прилагательных:

- 2.4.1.** Повтор одинаковых отглагольных прилагательных: *baygın baygın* (очарованный очарованный), *şaşkın şaşkın* (удивленный удивленный), *kesik*

2.4.2. Повтор разных отглагольных прилагательных: *kırık dökük* (сломанный порванный), *açık saçık* (открытый раскрытый), *delik deşik* (порванный разодранный).

2.5. Редупликация спрягаемых глаголов:

2.5.1. Редупликация одинаковых спрягаемых глагольных образований: *koştı koştı* (бежал бежал), *durmuş durmuş* (стоял стоял), *ağladı ağladı* (плакал плакал).

2.5.2. Редупликация одинаковых спрягаемых глагольных образований: *düşündü taşındı* (подумал поразмышлял), *ağladı sızladı* (поплакал поревел), *aradı taradı* (поискал пошерстил).

2.5.3. Редупликация спрягаемых глаголов с деепричастием: *kalakalsın* (оказавшись оставаться), *duradursun* (остановившись остаться).

2.5.4. Редупликация со вспомогательными глаголами: *toz toprak olmak* (быть в пыли в земле), *parça parça etmek* (на кусочки/ на части), *didik didik etmek* (тщательно основательно), *kaş göz etmek* (намекать взглядом) (Hatiboğlu, 1981: 35).

Опираясь на данную классификацию, приходим к выводу, что, удвоенные образования в турецком языке представлены значительно шире и богаче, активно используются в турецкой разговорной речи; удвоенные образования в турецком языке и их структура резко отличаются от аналогов в русском языке; редупликация в турецком языке основывается на звуковом и смысловом сходстве слов; структурный и содержательный подход слов повторов в обоих языках требует сравнительного анализа для обозначения сходств и различий.

Сравнительная классификация редупликации в русском и турецком языках

Материалом нашего исследования являются слова-повторы русского и турецкого языков, выбранные из различных словарей, а также сети Интернет. Опираясь на анализ классификаций редупликации в двух языках, мы пришли к выводу, что удвоенные образования и в русском, и в турецком языках можно разделить на две большие группы:

- 1) Полные;**
- 2) Неполные (частичные).**

Полная редупликация в русском и турецком языках:

При полной редупликации происходит удвоение основы без изменения, т.е. редупликант полностью соответствует редупликатору.

в русском языке: *очень-очень, еле-еле, давно-давно, синий-синий, белый-белый.*

*Мы **очень-очень** соскучились по дому. Трамвай тащился **еле-еле**, зато был почему-то совсем пустой (В. Белоусова, **Второй выстрел**). Солдаты **тихо-тихо** выбираются из подполковничьей усадьбы (В. Маканин, **Кавказский пленный**). - **Давно-давно, много-много** лет назад, - сказал я, землю нашу покрывали леса (С. Шуртаков, **Где ночует солнышко**).*

в турецком языке: *evet evet* (да-да), *yok yok* (нет-нет), *az az* (чуть-чуть), *hemen hemen* (быстро-быстро), *adım adım* (шаг-шаг), *kitir kitir* (хруст-хруст), *güldür güldür* (расмеши расмеши), *sıkı sıkı* (крепко-крепко).

Annem bize sık sık şiir okurdu. Hemen hemen tüm işlerimi bitirdim.

Hey bir zaman bakıp bakıp

Seyrine doyamadığım! (S. Ali, Kıyamadığım).

Su akar güldür güldür

Gel de yâr beni güldür (Aşık Veysel, Su Akar Güldür Güldür).

Отдельную группу представляют звукоподражательные слова-повторы:

в русском языке (*кап-кап*, *гав-гав*, *кис-кис*, *дзинь-дзинь*, *тук-тук*, *цок-цок*, *хлоп-хлоп*, *хрю-хрю*, *шлеп-шлеп*, *буль-буль*),

в турецком языке (*hav hav* (гавканье), *vrak vrak* (кваканье), *pisi pisi* (зов кошки)).

Неполная (частичная) редупликация в русском и турецком языках:

Вторая группа неполной (частичной) редупликации отражена более комплексно, т.к. представляет собой фонеморфологическое явление. Эту группу составляют повторные слова с фонетическими или морфемными изменениями в удвоении производящей основы. Учитывая более продуктивную редупликацию в турецком языке наиболее правильным будет разделить группу неполной редупликации на четыре подгруппы:

1) Дивергентная – слова-повторы с изменениями звукового состава.

В русском языке: *тяп-ляп*, *тик-так*, *картошка-мартошка*, *павлин-мавлин*, *шухры-мухры*, *ширли-мырли*, *супер-пупер*, *фокус-покус*, *сыр-бор*, *пиво-миво*.

Чего на скорую руку, тяп-ляп сделаешь, тяп-ляп и получится (В. Астафьев, Капля).

На ней иллюзионисты показывали фокусы-покусы и пел пионерский хор (Ю. Домбровский, Факультет ненужных вещей).

Дело в том, из-за чего, собственно, разгорелся сыр-бор (А. Иванов, Псоглавцы).

В турецком языке: *hasta hasta* (больной-мольной), *kalem kaleme* (карандаш-марандаш), *tatlı tatlı* (сладкое младкое), *para para* (деньги-меньги), *takır tukur* (так-тук), *tingir mingir* (тихо тихо).

Çocuklara kalem kaleme aldım. Bana tatlı tatlı bir şey alır mısın?

Para para ... boş laf! (Peyami Safa, Fatih – Harbiye).

Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, kalbur saman içinde, develer top oynarken, ... ben anamın beşiğini tıngır tıngır sallar iken, ... (Tembel kız masalı).

2) Осложненная – дополнение или усечение аффиксов редупликатора (префиксов, суффиксов, усечение основы).

В русском языке: *перво-наперво*, *тьма-тьмущая*, *чин-чином*, *чисто-начисто*, *дурак дураком*, *видимо-невидимо*, *темным-темно*, *мамочка-премамочка*, *давным-давно*.

Она вся такая женщина-преженщина, красавица! Я сунулась в комнату к Томочке, обнаружила что там темным-темно, и на всякий случай шепнула:

(Д. Донцова, **Микстура от косоглазия**). *Тогда к нам со всех стран приехало кинозвезд **видимо-невидимо*** (Л. Гурченко, **Аплодисменты**).

В турецком языке: *bilir bilmez* (зная не зная), *kaçan kaçana* (бег за бегом), *giden gidene* (уход за уходом), *tamı tamına* (всего навсего), *ucu ucuna* (конец к концу, конец с концом), *lafı lafına* (слово за слово), *boyu boyunca* (рост к росту), *hanım hanımsık* (женщина-преженщина).

*Aynı sonuna kadar **ucu ucuna** geçiniyorum. **Hanım hanımsık** oturuyor, bizi izliyor.*

Birer birer gitti hep sevdiklerim

*Çaresiz bırakıp **giden gidene***

Gitmiyor aklımdan mutlu günlerim

*Unutupta beni **giden gidene*** (Müslüm Gürses, **Giden Gidene** şarkısı).

3) **Синонимическая** – редупликатор является либо синонимом, либо близким по смыслу редупликанту словом.

В русском языке: *друзья-товарищи, путь-дорога, звать-величать, одеть-нарядить, любо-дорого, спать-дремать.*

*Как вас **звать-величать**? Спасибо моим **друзьям-товарищам**.*

*Ну порядок! Взглянуть **любо-дорого**! Взаидеешь – и не ушел бы* (Ю. Домбровский, **Факультет ненужных вещей**).

В турецком языке: *ses seda* (звук шум), *yüz sürat* (лицо рожжа), *it köpek* (нѣс собака), *eş dost* (друзья товарищи), *güç küvet* (сила мощь), *kolu kanadı* (рука крыло).

*Senden **ses seda** çıkmayınca, ben de gitmedim. Eskiden bayramlarda akrabaları, **eş dost** ziyaretleri yapardık.*

***Kolu kanadı** kırık kuşlar gibiyiz*

Aynı diyarlarda (S. Aksu, **Aldatıldık** şarkısı).

4) **Антонимическая** – редупликатор является антонимом редупликанта:

В русском языке: *вверх-вниз, туда-сюда, влево-вправо, денно-нощно, взад-вперед, свои-чужие, хорошо-плохо, было-стало.*

*Могла свободно крутиться **влево-вправо** и **вверх-вниз**, прикрывая внушительный сектор* (М. Баковец, **Кровь, кремний и чужие**). *Я пощупал сапогом дорожную хлябь, сунулся **туда-сюда** – везде вязко* (В. Астафьев, **Обертон**). *Ходить так – **взад-вперед** – даже понравилось, это отвлекало, давало занятие ногам* (В. Быков, **Бедные люди**).

В турецком языке: *er geç* (рано поздно), *iyi kötü* (хорошо плохо), *irili ufaklı* (крупный мелкий), *dost düşman* (друг враг), *tatlı tatsız* (сладкий несладкий), *ileri geri* (вперед назад), *eskisi yenisi* (старый новый), *eli ayağı* (рука нога).

Korkudan eli ayağı dolaştı. İrili ufaklı tüm meyveleri poşete doldurdu. Bazılarını ne zaman yazdığımı iyi kötü hatırlıyorum (S. İleri, **Bir Gölge Gibi Silineceksin** **Kitap Açıklaması**). *Bence şiirin eskisi yenisi yoktur* (S. Ali, **Bütün Şiirleri**).

Заклучение

1. Как показало исследование по сравнению с русским языком турецкий язык более насыщен редуplikатами, что является отражением национального колорита языка.
2. В русском языке явление редупликации до сих пор является нерешенным и спорным вопросом. Долгое время слова-повторы анализировали как элемент русской разговорной речи. В связи с этим явление редупликации в русском языке менее исследовано, чем в турецком языке. В турецком языке редупликация активно изучается с середины 20 века и имеет большое количество научной информации.
3. Как в русском, так и в турецком языке для обозначения редупликации используется несколько терминов. В русском языке для редупликации употребляют такие термины как слова-повторы, удвоения, удвоенные образования, словные удвоения, парные слова. В турецком языке применяются такие термины как двойные выражения (ikileme), повторы (tekrarlar), двойные слова (ikiz kelime), близкие по смыслу пары (yakın anlamlı çift).
4. Структура редупликаций в русском языке резко отличается от структуры редупликаций в турецком языке.
5. И в русском, и в турецком языке слова-повторы классифицируются по лексическим, фонетическим, морфологическим, синтаксическим признакам. Наблюдаются как сходства, так и различия.
6. Если семантическое значение удвоенных образований в русском языке ограничивается интенсивностью, неопределенностью, персуазивностью и отрицательной оценкой, то в турецком языке к этому списку добавляются значения длительности, звучности, точности, дробности, множества, разнообразности.
7. В результате сравнительного словообразовательного анализа стало очевидным, что и в русском и в турецком языке редупликация делится на два основных вида: 1) полная (совпадение редуликанта с редуликатором); 2) неполная (частичное повторение редуликатора).
8. Если в русском языке повторные слова могут быть выражены именами существительными, прилагательными, местоимениями, наречиями, глаголами и междометиями, то в турецком языке эту группу дополняют повторы деепричастных форм, а также слова-повторы служебных частей речи.
9. В русском языке передовое место занимают лексические повторы. В турецком же языке фонетические повторы являются самыми распространенными.
10. Как в русском, так и в турецком языках слова-повторы состоят обычно из двух компонентов.

11. В турецком языке слова-повторы классифицируются по семантическим, фонетическим и морфологическим признакам, в русском же языке важны словообразовательные признаки.
12. Синонимическая редупликация представляет повтор близких по значению или связанных по смыслу слов. В русском языке особо распространена в произведениях устного народного творчества. В турецком языке синонимическая редупликация активно используется как в устной, так и в письменной речи.
13. В турецком языке активно используются редупликация деепричастий и причастий, в русском языке этих форм не существует.

При изучении русского языка как иностранного следует обратить внимание на словарные повторы, которые присутствуют и в русском, и в турецком языке. Наличие структурных, морфологических, фонетических и смысловых сходств и отличий в русских и турецких повторах может привести к межъязыковой интерференции, трудностям при переводе, искаженному смыслу. Сравнительный анализ редупликации поможет предотвратить трудности как в устной, так и в письменной русской речи турецких студентов.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Явление Редупликации в Русском и Турецком Языках” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Литература

- Aksan, D. (2002). *Anadilimizin söz denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksu, S. (2018). *Aldatıldık*. www.azlyrics.com: <https://www.azlyrics.com/lyrics/sezenaksu/aldatldk.html> adresinden alındı (15.02.2023).
- Ali, S. (1999). *Bütün şiirleri*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Çoraklı, Ş. (2001). Türkçe'nin yaratma gücü: İkilemeler (I). *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 53-60.
- Erdem, M. (2005). Harezmi Türkçesinde ikilemeler ve yinelemeler üzerine. *Bilig*, Spring (33), 189-225.
- Gürses, M. (2004). *Giden Gidene*. www.sarkisozleri.sitesi.web.tr : <https://sarkisozleri.sitesi.web.tr/muslum-gurses/giden-gidene.html> adresinden alındı (15.02.2023).
- Hatipoğlu, V. (1981). *Türk dilinde ikileme*. Ankara: TDK.
- İleri, S. (2019). *Bir gölge gibi silineceksin*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer terimler sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Safa, P. (2000). *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türkçe Sözlük. (2005). Haz. Akalın, Ş.H. Ankara: TDK Yayınları.
- Veysel, A. *www.asikveysel.com*. www.asikveysel.com: <http://www.asikveysel.com/turku-sozleri/su-akar-guldur-guldur.htm> adresinden alındı (15.02.2023).
- www.masaloku.net/tembel-kiz*. (2023, Şubat 15). *www.masaloku.net*: <https://www.masaloku.net/tembel-kiz> adresinden alındı (15.02.2023).
- Астафьев, В. (2016). Капля. В В. Астафьев, *Царь-Рыба*. Москва: Детская литература.

- Белоусова, В. (2000). *Второй выстрел*. Москва: Вагриус.
- Голубковский, М. (2011 г.). *Слова-повторы в языке (редупликация)*. Получено из <http://magazines.russ.ru>: <http://magazines.russ.ru/neva/2011/7/g13.html> (07.11.2022).
- Гурченко, Л. (2006). *Аплодисменты*. Москва: Эксмо.
- Крючкова, О. (№2 2004 г.). Вопросы лингвистической трактовки лексической редупликации в русском языке. *Русский язык в научном освещении*, 63-86.
- Ломоносов, М. (1952). *Краткое руководство к красноречию. Полное издание сочинений. Том 7. Труды по филологии (1739-1758)*. М.-Л.: Академия наук СССР.
- Маканин, В. (2009). *Кавказский пленный*. Москва: Эксмо.
- Мехеда, М. (2009). О некоторых структурно-функциональных особенностях редупликатов в русском языке. *Филология и Искусствоведение*, 263-272.
- Минлос, Ф. (2004). Редупликация и парные слова в восточнославянских языках. Москва. *Национальный корпус русского языка*. www.ruscorpora.ru: <https://ruscorpora.ru/page> (12.02.2023).
- Овтина, Е. (2015). Русская редупликация как явление полевой структуры. «Текст: проблемы и перспективы. Аспекты изучения в целях преподавания русского языка как иностранного», 451-453.
- Панков, Ф., & Овтина, Е. (2018). Языковая картина мира и механизм редупликации: фрагмент лингводидактической модели русской грамматики. *Pedagogical Journal*, 140-158.
- Шанский, Н. (1968). *Очерки по русскому словообразованию*. Москва.
- Шуртаков, С. (1962). *Где ночует солнышко*. Ярославль: Верхне-Волжское книжное издательство.

Genişletilmiş Özet

Neredeyse tüm dillerde var olan ikilemeler, insanların kültürel mirasının ulusal renklerini yansıtmaktadır. Rusçada ikilemeleri (редупликация) ifade etmek için tekrar sözcükler, ikili oluşumlar, çift sözcükler, eşli sözcükler adlandırılmakta; Türkçede ise ikilemeler sözcük tekrarıyla, yakın anlamlı sözcüklerle, eş anlamlı sözcüklerle, zıt anlamlı sözcüklerle, biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerle, ikisi de anlamsız sözcüklerle, yakın anlamlı sözcüklerle ve eklerle kurulan ikilemeler oluşturulmakta ve kullanılmaktadır. Türk öğrencilerine Rusçayı öğretirken sözlü anlatımı güçlendirmek için kullanılan ikilemeler özellikle ilgi çekicidir. Kelimenin tam anlamıyla öğrenmenin ilk aşamasından itibaren Türk öğrenciler «yavaş yavaş (чуть-чуть), evet evet (да-да), hızlı hızlı (быстро- быстро), çok çok (очень-очень)» gibi tekrarlanan ifadeleri duymakta ve aktif olarak kullanmaktadırlar. Öğrencilerin anadilde bu tür ikilemeleri kullanmaları öğrencilerin başlangıç seviyesinde konuşmalarında ve kendilerini ifade etmelerinde yardımcı olur. Fakat ileri seviyede Türkçedeki ikili oluşumların yapısal farkı öğrencilerin zorlanmalarına ve hata yapmalarına sebep olmaktadır. Çalışmamızda Rus ve Türk Dili karşılaştırmalı sınıflandırmasını yapmadan Rus dilbilimcileri O. Kryuchkova, M. Meheda'nın, Türk dilbilimcisi V. Hatiboğlu'nun eserlerinden faydalandık. Böylelikle Rusçada zarf olan ikilemeler dört ana gruba ayrılmaktadır: 1) Tam İkilemeler; 2) Sondan Eklemeli İkilemeler; 3) Önden Eklemeli İkilemeler; 4) Önde Sonda Eklemeli İkilemeler. Rusçadaki ses yansımali sözcüklerle kurulan ikilemeler de dört grup olarak sınıflandırmakta: 1) Doğa Seslerin Taklidi ile Kurulan İkilemeler; 2) İnsan Sesleriyle Kurulan İkilemeler; 3) İnsan İcatlarından Çıkan Seslerin Taklidi ile Kurulan İkilemeler; 4) Durum veya Eylemleri İfade Etmek için Kullanılan Seslerle Kurulan İkilemeler. Türk dilindeki ikilemelerin yapısını, türünü, kökünü, kategorisini ve anlamını göz önünde bulundurarak iki büyük ikileme grubu belirtmekte: 1) Sözcük Yapısı İkileme Türleri; 2)

Eylem Kök veya Gövdelerinden Kurulan İkemeler; 6) Görev Bakımından İkemeler; 7) Anlam Bakımından İkemeler; 8) Anlam Bakımından İkemeyi Kuran Sözcükler.

Rusça ve Türkçe ikemelerindeki benzerlikler ve farklılıklar dikkate alınarak bu üç sınıflandırmanın veri tabanlarını göz önünde bulundurarak karşılaştırmalı bir sınıflandırma oluşturarak iki ana grup olarak belirlendi: 1) Tam tekrarlama; 2) Kısmi tekrarlama. Tam tekrarlama her iki sözcük değişikliğe uğramadan kurulan ikemelerdir ki bunlarda ilk ve sonraki sözcük birbirinin aynısıdır. Aynı grupta ses ikemeleri de bulunmaktadır. İkinci, kısmi tekrarlama grubu dört alt gruptan oluşmaktadır: 1) Eklemeli tekrarlama; 2) Karmaşık tekrarlama (ön ekler, son ekler, kökünün değişimi); 3) Eş anlamlı tekrarlama (ya eş anlamlı ya da yakın anlamlı sözler); 4) Zıt anlamlı tekrarlama.

Karşılaştırmalı analiz hem Rusçada hem de Türkçede tekrar eden sözcüklerin iki bileşenden oluştuğunu göstermektedir. Rus dilinden farklı olarak Türk Dilinin ulusal renklerinin bir yansıması olan ikemeler daha fazladır. Her iki dilde de ikemeler sözcüksel, fonetik, morfolojik, sözdizimsel özelliklerine göre tasnif edilmiştir. Rus dilinde ikili oluşumların anlamlarında yoğunluk ve belirsizliklerini sınırlandırılmış olup Türk dilinde ise ikemelerin süre, tonlanma, gerçeklik, netlik, çoğulluk, çeşitlilik gibi anlamları eklenmiştir. Türkçede ikemeler anlamsal, fonetik ve morfolojik özelliklerine göre tasnif edilirken Rusçada ise bu sözcüklerin yapım özellikleri de ön plandadır. Rusça ikemeler arasında sözcük tekrarları önceliktir. Türkçede fonetik tekrarlar daha yaygındır. Rusça ikemeler, isim, sıfat, zamir, zarf, fiil ve ünlemlerle ifade edilebiliyor. Türkçede ise bunlara ilaveten zarf-fiiller ve yardımcı sözcükler de dahil edilmektedir. Eş anlamlı ikemeler her iki dilde hem sözlü hem de yazılı konuşmada aktif olarak kullanılmaktadır. Rusçayı yabancı dil olarak öğretirken kullanılan dillerde ikemelerin göz önünde bulundurulması gerekir. Ancak bu oluşumların yapıları ulusal ve kültürel özelliklere bağlı olduğu özellikle belirtilmelidir. Böylelikle ikemeleri karşılaştırmalı analiz yardımıyla Rusçayı yabancı dil olarak öğrenme sürecindeki karşılaşılan zorlukları önlememiz mümkündür.